ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1918

μετὰ 98 εἰκόνων.

σύνοψις·

σελὶς

Ἀθήνησι
τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

Α') πρόγραμμα τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εφημερίδος·

1. Τῆς ἐκδόσεως ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν τῆς 'Αρχαιολογικῆς ἑταιρείας συμβούλων. τὰς ἐπιστολὰς ἐπιγράφειν Βασιλείῳ Λεονάρδῳ, διευθυντῇ τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου.

2. Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὑρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς ἑταιρείας ἀνασκαφῶν, διὰ βραχέων καὶ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ τε καὶ εὐπρεπεῖ συντεταγμέναι.

3. 'Εκδίδοται κατ' ἔτος τόμος εἰς τετάρτου σχῆμα ἔχων σελίδας οὐκ ἔλαττον ἢ ἓξ καὶ ἐνενήκοντα μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων, ὁπόταν δέῃ· πωλεῖται δὲ ὁ τόμος ἕκαστος πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν.

4. Οἱ συντάκται λαμβάνουσιν ἑκατὸν εἴκοσι πέντε δραχμὰς τοῦ τυπογραφικοῦ φύλλου ἑκάστου, ἐλλογουμένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.

5. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

6. 'Η ΑΕ διαμείβεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Β') συντάκται τῆς ΑΕ 1918·

Γ') πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι:

α') κείμενον:

1) τοῦ 1ου καὶ 2ου καὶ 3ου τεύχους·

2) τοῦ 4ου τεύχους·

β') εἰκόνες·

Δ') σίλλυβοι:

ὕλη:

ἔλεγχος*: *1) ἀνασκαφαί· τοπογραφία. 2) τέχνη. 3) ἐπιγραφική. 4) νομισματική. 5) σύμμεικτα.

δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας

(λεωφόρ. πανεπιστημίου 20)·

δραχ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* (πρβ πινάκιον τῆς ΑΕ ἐν ΑΕΛ [=Λεύκωμα τῆς ΑΕ τυπωθὲν τῇ 30 8 12] 1-3):
(περίοδος 1η) 1837-1843: τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ), ιε' (τεῦχος ιϜ' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ'-κθ'· 1852-1860: τεύχη λ'-νε'· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ια', ιβ', ιε', ιζ', ιη' κτλ—κθ', ν', να', νγ', νδ', νε'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 1.—
περίοδος 2α· 1862: τεύχη α'-ιβ' (τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· τὸ τεῦχος ἕκαστον. .... 1.—
1869: τεῦχος ιγ'· 1870: τεῦχος ιδ'· 1872: τεύχη ιε' καὶ ιϜ' (τὸ ιϜ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τεῦχος ιζ'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 3.—
περίοδος 3η· 1883 κέ: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· τὸ τεῦχος ἕκαστον 6.25

2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς 3ης περιόδου· ὑπὸ* ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου***· τόμος 1ος: ΑΕΕ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 550. 1902 .... 30.—

3. *Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (ΠΑΕ)*:
α') *Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν*: 1837, 1837/8-1846/7· ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, μετὰ πίνακος (Ἀνδρονίκου ὡρολόγιον, εἰς σ 247, π β σ.318). 1846· δὲν πωλεῖται... —
β') *Πρακτικὰ τῆς 6ης γενικῆς συνεδρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1841/2 Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842· ἐκδεδομένον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ .... 1.—
γ') *Πρακτικὰ τῆς 12ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1847/8. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848· δὲν πωλεῖται .... —
δ') *Πρακτικὰ τῆς 13ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1848/9. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 .... 1.—
ε') *Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1858/9. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' καὶ 43 1859...... 1.—
Ϝ') *Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*· τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 4ον· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 1.—
ζ') *ΠΑΕ* 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ-1905 Σχῆμα 8ον· ὁ τόμος ἕκαστος... 3.—
1906 κέ. » » » » » ... 5.—

4. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας*, ἢ Ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853... 1.—

5. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία· 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον .... 1.—

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' καὶ 34, πίνακες 9. 1860 .... 1.—

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' καὶ 130. 1879 .... 3.—

8. ***Π. Καββαδίας***· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 .... 3.—

9. ***H. G. Lolling***· *Κατάλογος τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 152 καὶ η', μετὰ πίνακος. 1899 .... 12.50

10. ***Π. Καββαδίας***· *Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10 ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 .... 15.—

10Α. *Τὰ τῆς ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγίας λείψανα*· ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στῆλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19 ὧν 8 παρένθετοι... 5.—

11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 .... 6.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως μουσείου (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder Στάης, Σωτηριάδης, Wolters***). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' καὶ στῆλαι 118, πίνακες 36 (άρ. 1-33). 1906 .... 25.—

13. ***P. Cavvadias + G. Cawerau***· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*· — ***Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου***· *Ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890*. Ἑλληνιστὶ καὶ Γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 .... 50.—

14. ***Χρῆστος Τσούντας***· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϜ' καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 .... 50.—

15. ***Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου***· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 .... 10.—

16. ***Κ. Κουρουνιώτης***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ μουσείου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74 1911 .... 4.—

17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 .... 4.—

18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας***· *Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 .... 1.—

19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος***· *Δελφῶν τοπογραφία*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 .... 3.—

20. ***Β. Στάης***· *Σούνιον*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 .... 8.—

21. ***Georgius P. Oeconomus***· *De profusionum receptaculis sepulcralibus*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 .... 8.—

Τὸ παρὰ τὴν Φυλὴν ἄντρον τοῦ Πανὸς

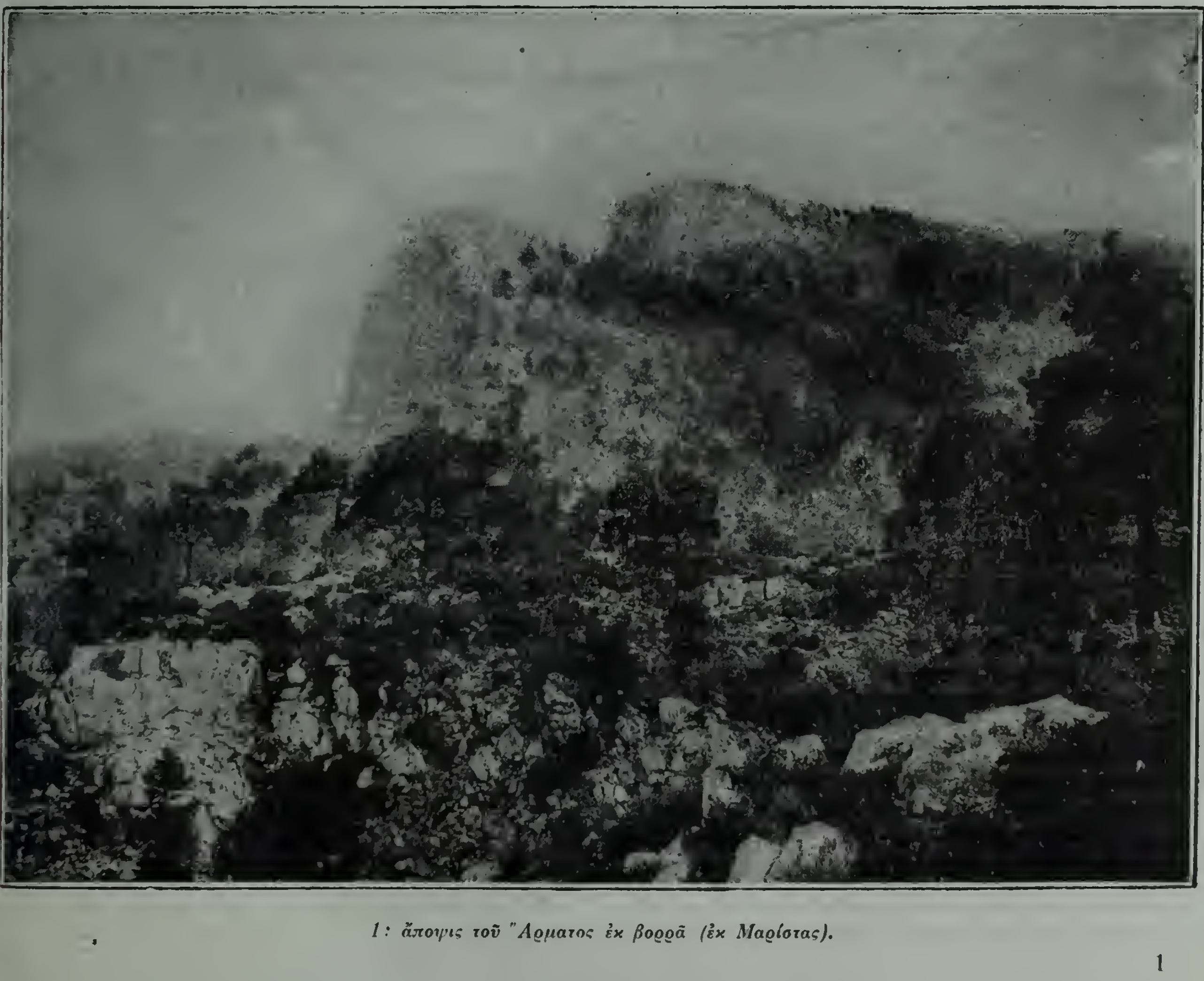
κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1900 καὶ 1901

ὑπὸ

Ἀνδρέου Σκιᾶ.

Περὶ τῶν ὑπ' ἐμοῦ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν τῷ κατὰ τὴν Πάρνηθα πλησίον τῆς Φυλῆς κειμένῳ ἄντρῳ τοῦ Πανὸς ἐκτελεσθεισῶν ἐν ἔτει 1900 καὶ 1901 ἀνασκαφῶν ἔχουσιν ἤδη δημοσιευθῆ σύντομοι ἐκθέσεις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τῶν ἐτῶν ἐκείνων (1900 σ. 38-40, 1901 σ. 32), τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας εὑρεθέντα γλυπτά, μετάλλινα μικροτεχνήματα καὶ ἀγγεῖα ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ὑπὸ Κ. Ῥωμαίου ἐν ΑΕ 1905 σ. 99-158 καὶ 1906 σ. 89-116. Ὅθεν ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐκτεθῶσι τὰ πορίσματα αὐτῆς τῆς ἀνασκαφῆς καὶ νὰ δημοσιευθῶσιν αἱ κατ' αὐτὴν εὑρεθεῖσαι ἢ ἀκριβέστερον ἀναγνωσθεῖσαι ἐπιγραφαί, ὅσαι δὲν κεῖνται ἐπὶ τῶν ἤδη ἐκδεδομένων γλυπτῶν ἢ ἀγγείων.

Τὸ ἄντρον τοῦτο τοῦ Πανός, ὅπερ ἀναμφιβόλως

1: ἄποψις τοῦ Ἅρματος ἐκ βορρᾶ (ἐκ Μαρίστας).

εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Μενάνδρου κληθὲν *Νυμφαῖον* τῶν **Φυλασίων**[1], κεῖται κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου τοῦ σήμερον λεγομένου αὐτόθι μὲν *ῥεῦμα τῆς Γκούρας*, κατωτέρω δὲ παρὰ τὴν μονὴν τῶν Κλειστῶν καὶ ἐπέκεινα *Γιαννούλα*· ἀπέχει δὲ ἀπὸ τοῦ ἀποκρημνοτάτου μέρους τοῦ ὄρους τοῦ *Ἅρματος* περίπου 1 500 μέτρα[2]. Τὸ ὕψος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἶνε 773 μέτρα, ἀπὸ δὲ τοῦ κάτωθεν κειμένου μέρους τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου τὸ δάπεδον τοῦ ἄντρου εὑρίσκεται εἰς ὕψος περίπου 35 μέτρων[3].

Πρὸ τοῦ στομίου τοῦ ἄντρου ὑπάρχει εὐρὺ πρόθυρον ἐκτεινόμενον ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, ἔχον πλάτος 16,60 μ., βάθος δὲ 10, ὅπερ ἐνιαχοῦ περιορίζεται εἰς 7 μ. μόνον. Σχεδὸν δὲ καθ' ἅπαν τὸ πλάτος αὐτοῦ τὸ πρόθυρον σκέπεται ὑπὸ τοῦ ἄνωθεν εἰς ὕψος 8 μ. περίπου προέχοντος βράχου τοῦ ὄρους, τὸ δὲ στόμιον τοῦ ἄντρου κεῖται κατὰ τὸ πρὸς νότον ἄκρον τοῦ προθύρου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ προθύρου πλησίον τοῦ στομίου ὑπάρχουσι λελαξευμέναι κόγχαι τινὲς πρὸς ἔνθεσιν ἀναθημάτων καὶ παρ' αὐτὰς ἐπιγραφαὶ γνωσταὶ ἤδη

2: ἄποψις τοῦ Ἅρματος ἐκ Χασιᾶς

1 Ἁρποκρατίων ἐν λ. ***Φυλή***· ***Ἰσοκράτης ἐν τῷ περὶ τῆς Εἰρήνης· δῆμός ἐστι φυλῆς τῆς Οἰνηΐδος· Μένανδρος Δυσκόλῳ· «τῆς Ἀττικῆς νομίζετ' εἶναι τὸν τόπον Φυλήν, τὸ Νυμφαῖον δ' ὅθεν προέρχομαι Φυλασίων»***.

2 Τὸ ὄρος, εἰς ὃ ἀνήκει ὁ κρημνὸς τοῦ Ἅρματος, λέγεται σήμερον ὑπὸ Ἀλβανοφώνων κατοίκων τῆς Χασιᾶς ***Στράτι*** (ἤτοι ἐπίπεδον), ὄχι ***Καλαμαρᾶ*** ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ **Curtius und Kaupert**· ***Καλαμαρᾶ*** δὲ λέγεται ὁ βραχώδης λόφος ὁ κείμενος μεταξὺ τοῦ ἐν Πρακτ. τῆς **ΑΕ 1900** σ. **43** ὑποσημ. 2 μνημονευθέντος ***Καλντεριμίου*** καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου δήμου Φυλῆς. Ὁ βράχος τοῦ Ἅρματος λέγεται ***Καλιακούδα*** (ἢ ἀλβανιστὶ ***Ῥρέθ-ἰ-Καλιακούδες***), ἡ δὲ πρὸς τὴν μονὴν τῶν Κλειστῶν ἀπόκρημνος στεφάνη αὐτοῦ ***Παγανέα***. Τὸ ἀντικρὺ τῆς Παγανέας ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης τῆς χαράδρας ὄρος λέγεται ***Ταμίλθι***, ἡ δὲ ὑπεράνω τοῦ ἄντρου κλιτὺς λέγεται ***τοῦ Πίνη*** ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδιοκτήτου ἀγρῶν τινων ὑψηλότερον κειμένων.

3 Ἀ. Κορδέλλα, Αἱ Ἀθῆναι ἐξεταζόμεναι ὑπὸ ὑδραυλικὴν ἔποψιν σ. **139**.

ἀπὸ πολλοῦ [1], τὸ δὲ ἔδαφος αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε ὁμαλόν, καίτοι ὑπάρχουσι καὶ βράχοι τινὲς καταπεπτωκότες ἐκ τῆς ὀροφῆς.

Αὐτὸ δὲ τὸ ἄντρον ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τὸ δὲ στόμιον αὐτοῦ κείμενον πρὸς δυσμὰς ἔχει κάτω πλάτος 1,05, στενούμενον πρὸς

3: τὸ πρόθυρον τοῦ ἄντρου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ χειμάρρου.

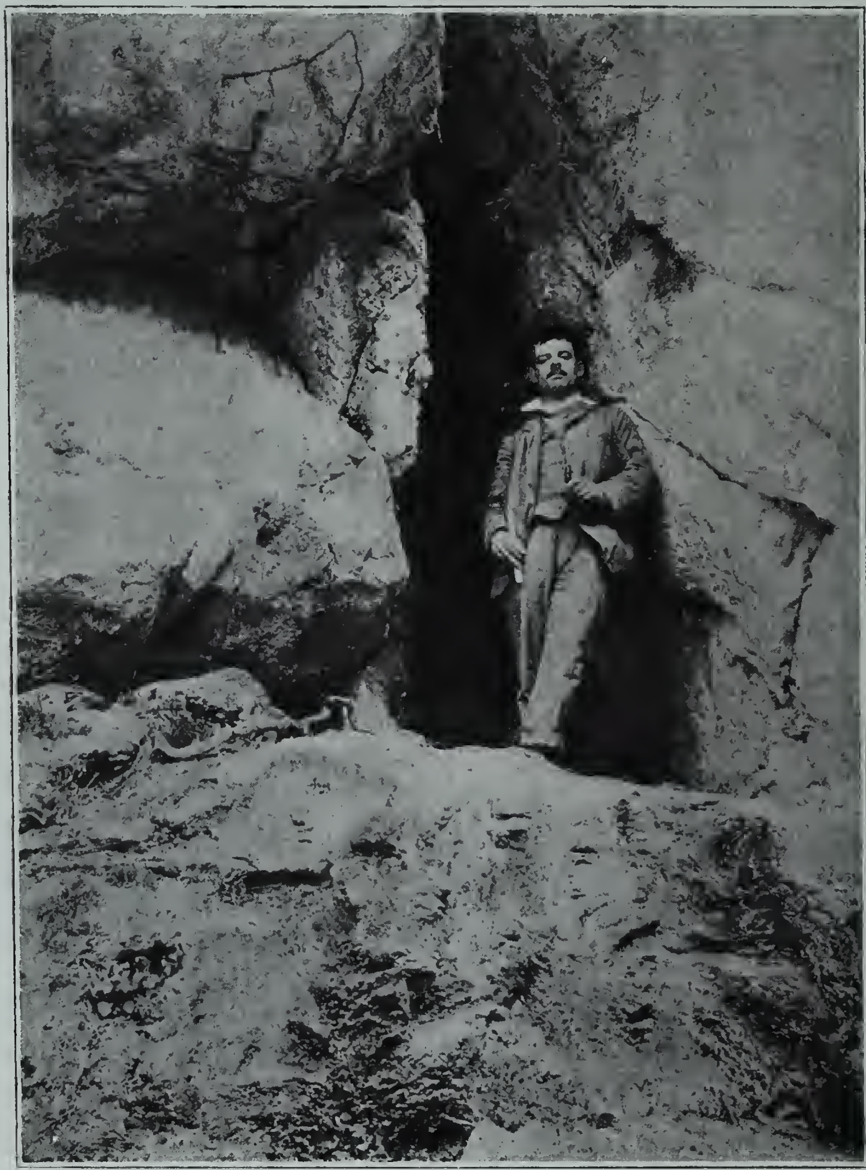
τὰ ἄνω καὶ ἀπολῆγον εἰς ὀξεῖαν γωνίαν, ὡς φαίνεται ἐν τῇ ἑπομένῃ φωτογραφίᾳ παραχωρηθείσῃ μοι φιλοφρόνως ὑπὸ τοῦ πρώην διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς κ. Bosanquet ***(εἰκ. 4)***.

Τὸ ἔδαφος δὲ τοῦ ἄντρου ἐκτείνεται περίπου ὁριζοντίως εἰς βάθος 52 μέτρων ἐσωτέρω τοῦ στομίου, ὑπάρχει δ' ἐνδοτέρω καὶ ἕτερος στενὸς θάλαμος βάθους ἑτέρων 10 μ., ὥστε τὸ ὅλον βάθος αὐτοῦ εἶνε 62 μ. ἢ καὶ πλέον· τὸ δὲ μέγιστον πλάτος αὐτοῦ εἶνε 14,40, ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχωσιν, ἰδίως κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν πλευρὰν καὶ μέρη ἀποπεφραγμένα, ἅτινα ἐκφρασσόμενα δύνανται νὰ αὐξήσωσιν ἱκανῶς τὸ νῦν φαινόμενον πλάτος. Ἐκ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ σπηλαίου ἐξηρευνήθη διὰ τῆς ἀνασκαφῆς μόνον τὸ πρόσθιον μέρος μέχρις ἀποστάσεως 20 μ. περίπου ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς, κεχαραγμένης ἐπὶ τοῦ βράχου κατὰ τὸ πρὸς δεξιὰν πλευρὸν τοῦ στομίου· τὸ δ' ὑπόλοιπον μέρος τοῦ σπηλαίου καὶ ὁλόκληρον τὸ πρόθυρον ἔμεινεν ἀνεξερεύνητον, ἐπειδὴ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἕνεκα ἀπροόπτου τινὸς ἀνάγκης διέταξεν αἰφνιδίως τὴν παῦσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκτελουμένων ἀνασκαφῶν. Πρβ. Πρακτ. ΑΕτ 1901 σ. 33.

Ἡ εἰς τὸ πρόθυρον τοῦ ἄντρου πρόσοδος εἶνε λίαν δυσχερὴς διὰ τὸ ἀπόκρημνον τοῦ τόπου, ἔτι

1 Ἴδε Κορδέλλαν ἔν. ἀν. **Lolling** ἐν **Mitteil. d. d. arch. Inst. Athen V** σ. 293.

δὲ καὶ ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῶν συχνάκις ἄνωθεν καταπιπτουσῶν πετρῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀποτόμου κλιτύος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου τῆς Γκούρας καὶ περαιτέρω κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ τοῦ λεγο-

4: τὸ στόμιον τοῦ ἄντρου.

μένου **Ἀλωνάκι** ὁδὸς τεχνητὴ ἄγουσα ἐκ τοῦ κατὰ τὴν θέσιν **Ρουμάνι** μεσαιωνικοῦ συνοικισμοῦ [1] μέχρις ἄνωθι τῆς πρὸς βορρᾶν πλευρᾶς τοῦ προθύρου, ἔνθα ὑπάρχουσι λελαξευμέναι ὀπαί τινες ἐν τῷ βράχῳ, ἐξ ὧν ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχεν αὐτόθι κλῖμαξ ξυλίνη. Σήμερον μὴ ὑπολειπομένου πλέον μηδενὸς ἴχνους τεχνητῆς ὁδοῦ ἡ διὰ τοῦ μέρους τούτου διάβασις εἶνε εἰς ἄκρον δυσχερὴς καὶ ἐπικίνδυνος, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸν Dodwell συμβάντος ἐπεισοδίου [2].

1 Περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἴδε Πρακτικὰ ΑΕ 1900 σ. 48 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς. Ἐν τοῖς αὐτόθι ἐρειπίοις εὑρέθη ὑπό τινος χωρικοῦ λεπτὸν ἀργυροῦν νομισμάτιον Φραγκικόν, ὅπερ ἀγορασθὲν ὑπ᾽ ἐμοῦ εἰσήχθη εἰς τὸ Νομισματικὸν μουσεῖον. Τὸ νομισμάτιον τοῦτο (διαμέτρου 0.017) φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως εἰκόνα Λατίνου ἱεράρχου ἐν στολῇ, ἱσταμένου ὀρθίου καὶ εὐλογοῦντος, κρατοῦντος δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὁμοίωμα ἐκκλησίας, πέριξ δὲ ἐπιγραφὴν **RAGVS. | S · BLASIVS**, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὄψεως τὸν Χριστὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ περιβαλλόμενον ὑπὸ ἀστέρων, πέριξ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν **SALVS|TVTA**.

2 Dodwell, Klass. u. topogr. Reise durch Griechenland,

ἀλλὰ τεχνητὴ ὑπὸ ἀναλημμάτων στηριζομένη ὁδὸς δύναται νὰ κατασκευασθῇ κάλλιον διὰ τούτου τοῦ μέρους ἢ δι᾽ ἄλλου τινός. Ὅθεν πιστεύω ὅτι τὸ πάλαι καὶ οἱ παρὰ τὴν ἑτέραν ὄχθην τοῦ χειμάρρου οἰκοῦντες Φυλάσιοι διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ προσήρχοντο εἰς τὸ ἄντρον. Ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ κάμω χρῆσιν τῆς διαβάσεως ταύτης, προσηρχόμην δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἔτος διὰ τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου, κατερχόμενος εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς δεξιᾶς ὄχθης διὰ τοῦ ῥύακος τοῦ λεγομένου *Μεσονύκτι* [1], κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος διὰ κλιμακώδους καταβάσεως, ἣν κατεσκεύασα προχείρως ἀντικρὺ αὐτοῦ τοῦ ἄντρου ἐντὸς τοῦ καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς ὄχθης ἐκτεινομένου μικροῦ γεωτεκτονικοῦ ῥήγματος, ἐξ οὗ προῆλθε καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἄντρου, ὡς θὰ ἐξηγηθῇ κατωτέρω. Ἡ ἀπὸ τοῦ Μεσονυκτίου μέχρι τοῦ ἄντρου πορεία διὰ τῆς κοίτης εἶνε λίαν δυσχερὴς ἕνεκα τῶν πολλῶν βράχων καὶ τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν δινῶν τοῦ χειμάρρου ἐσχηματισμένων βόθρων, ἔτι δὲ καὶ ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῶν ἄνωθεν συχνάκις καταπιπτουσῶν πετρῶν. Περὶ τῆς ἐκ Χασιᾶς διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου πρὸς τὸ ὄρος Mola καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Ταμίλθι ἀγούσης ἀτραποῦ τῆς σημειουμένης ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ ἤκουσα ὅτι εἶνε πολλαχοῦ καὶ μάλιστα πλησίον τοῦ ἄντρου σχεδὸν εἰπεῖν ἄβατος. Ἴσως ὅμως ὑπῆρχε καὶ ἐντεῦθεν τεχνητὴ ὁδὸς ἄγουσα ἐκ τοῦ μέρους τῆς νῦν Χασιᾶς ἢ ἐξ Ἀχαρνῶν πρὸς τὸ ἄντρον, λείψανον δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶνε πιθανῶς τὰ ἐν τῷ χάρτῃ μεταξὺ τῶν ὀρέων Keramidi καὶ *Μάλια Ζόνιας* σημειούμενα λείψανα θεμελίων (Grundmauerreste) [2].

Τὸ ἄντρον, ὥς μοι ἐξήγησεν ἐπὶ τόπου ὁ μακαρίτης καθηγητὴς τῆς γεωλογίας Κ. Μητσόπουλος [3], ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ὑδάτων διαβρώσεως ὄγκου σχιστολιθικοῦ ἐγκεκλεισμένου ἐντὸς τοῦ ἀσβεστολίθου τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ ἀνώτατον γεωλογικὸν στρῶμα τῆς Πάρνηθος. Ὁ ἐγκεκλεισμένος οὗτος σχιστολιθικὸς ὄγκος ἐξετέθη εἰς τὰς ἐπηρείας τῶν ὑδάτων, ἐπειδὴ αὐτόθι διερράγη ὁ ἀσβεστόλιθος ὑπό τε τοῦ μεγάλου γεωτεκτονικοῦ ῥήγματος, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη ἡ στενή, ἀποκρημνοτάτη καὶ ἀπὸ τοῦ ἄντρου μέχρι τῆς μονῆς τῶν Κλειστῶν τελείως ἄβατος χαράδρα τοῦ χειμάρρου

γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ Sickler I, 2 σ. 341. Πρβ καὶ Κορδέλλαν ἔν. ἀν. σ. 139 ἑξ.

1 Τὸ ὄνομα τοῦτο μνημονεύεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Dodwell, ἴσως δὲ ἀρχικῶς ἦτο ὄνομα ἰδιοκτήτου τινὸς κατὰ γενικὴν πτῶσιν. Ἀντικρὺ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης ἀναγράφει ὁ Γερμανικὸς χάρτης τὸ ὄνομα Mesi, ὅπερ εἶνε ὄνομα πηγῆς (Ἀλβανιστὶ *Κρὸ-ϊ-μὲς* = μεσαία κρήνη). Τὸ παρὰ τὸν ῥύακα τοῦ Μεσονυκτίου καὶ νοτιώτερον τούτου μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Ἅρματος μέρος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου τῆς Γκούρας, εἰς μῆκος τριῶν περίπου χιλιομέτρων ἐκτεινόμενον, λέγεται Ἀλβανιστὶ *Μαρίστα*, ἤτοι κομαρῶν ἐκ τῶν πολλῶν αὐτόθι φυομένων κομάρων. Ἀπὸ τοῦ ῥύακος τοῦ Μεσονυκτίου μέχρι τοῦ ἄντρου ῥέουσιν εἰς τὸν χείμαρρον καὶ ἕτεροι τρεῖς ῥύακες κατερχόμενοι διὰ χαραδρῶν λίαν ἀποκρήμνων, αἵτινες, εἴτε πᾶσαι εἴτε τινές, ἔχουσι σχηματισθῇ καὶ αὐταὶ δι᾽ ἐγκαρσίων γεωτεκτονικῶν ῥηγμάτων. Τὸ αὐτόθι ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων σημειούμενον ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ τοπικὸν ὄνομα Mali tyeri εἶνε ἀνύπαρκτον, προῆλθε δέ, ὡς φαίνεται, ἐκ συγχύσεως πρὸς τὸ *Μάλι γκέρι* (= πλατὺ ὄρος), ὅπερ εἶνε τὸ ὄνομα μιᾶς τῶν τριῶν ὑψίστων κορυφῶν τῆς Πάρνηθος, ἤτοι τῆς ἐν τῷ χάρτῃ φερούσης τὸ ὄνομα Vardi Vuni, ὅπερ εἶνε ὅλως ἄγνωστον εἰς τοὺς Χασιώτας, πιθανῶς δὲ εἶνε ἁπλῶς αὐτοσχέδιος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετάφρασις τοῦ Ἀλβανικοῦ ὀνόματος, ἤτοι *Φαρδυβούνι*.

2 Πρὸς συμπλήρωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν τοπωνυμιῶν τοῦ Γερμανικοῦ χάρτου νομίζω καλὸν νὰ προσθέσω εἰς τὰ προειρημένα καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὀρθῶς εἶνε γεγραμμένα ἐν αὐτῷ τὰ ἑξῆς ὀνόματα Ozea = Ὀζά, Klementi = Κλιμέντι, Mungultos = Μουγγουλτός, Megalo Vuno tis Phylis (ἴδε Πρακτικὰ ΑΕ 1900 σ 42), Kassumbi = Κασούμπι, Duskeza = Ντουσκέζα, Phikti = Φίκθι (= συκαῖ), Theodora = Θοδώρα, Kakirachi = Κακὴ Ῥάχη, Katzuléri = Κατσουλιέρι. Διορθωτέα εἶνε τὰ ἑξῆς· Maska = Μάσκαρι, Guritza = Γκούριζε. Schlucht Dendra tu Kurazi = Ῥέμα τοῦ Γκουριζῆ. Τὸ Pagoni εἶνε ἄγνωστον εἰς τοὺς ἐπιχωρίους, ἀλλὰ δὲν ἔμαθον τὸ ἀληθὲς ὄνομα τῆς κορυφῆς ταύτης. Ἀνύπαρκτον εἶνε τὸ ὄνομα Vuno tis Chasias, τὸ δ᾽ ἀληθὲς ὄνομα τοῦ ὄρους εἶνε Βορινέα, τῆς δ᾽ ὑπερκειμένης τοῦ Θριασίου πεδίου στεφάνης *Πέτρα τοῦ Ἑβραίου (Γκοὺρ-ϊ-Ὀβραίουτ)*. Τὸ ὄνομα Mola (Μόλα = μηλέα) κεῖται ὀρθῶς μόνον ἐπὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Ὀζᾶς κειμένης κορυφῆς, τὸ δὲ νοτιώτερον τοῦ ἄντρου ὁμωνυμούμενον, ὅπερ ἐμνημονεύθη καὶ ἀνωτέρω, λέγεται πράγματι *Ταμίλθι*· ἡ ἀνατολικώτερον αὐτοῦ ἀνώνυμος κορυφὴ ἡ ἔχουσα ὕψος 982 μ. λέγεται *Σουλουνάρθι*. Ἡ ὑπερκειμένη τοῦ ἄντρου δειρὰς δὲν φέρει συνήθως τὸ ὄνομα *Ταμίλθι*, ἀλλὰ λέγεται *Ῥάχη τῆς Καμπέρας*. Τὸ φέρον τὸ ὄνομα Keramidi ὄρος λέγεται πράγματι *Κούμπουλας*, τὸ δ᾽ ὄνομα *Κεραμίδι* ἀνήκει εἰς τὸ μεταξὺ ἐκείνου καὶ τῆς Χασιᾶς ἀνώνυμον ὄρος ὕψους 650 μ. Ἡ βορειοδυτικῶς ταύτης κειμένη ἀνώνυμος δειρὰς ἡ ἀνυψουμένη ἀνατολικώτερον μέχρι 750 μ. λέγεται *Ζάστανι*. Τὸ ὄνομα Korifi tis aëras εἶνε σόλοικος μετάφρασις τοῦ Ἀλβανικοῦ *Μάλι Ἀέρα*. Τὸ Karagufolesa (Καραγκουφολέζα = τόπος κορακοφωλεῶν) εἶνε ἐν χρήσει μόνον παρὰ τοῖς Μενιδιάταις, οἱ δὲ Χασιῶται ἔχουσιν ἀντὶ τούτου τὸ *Ῥάπθι*. Τὸ βορειοδυτικῶς τῆς Φυλῆς κείμενον μέρος, ἔνθα αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ αἱ πλησίον δεξαμεναὶ λεγεται *Καψοσπίτι*, ὑπῆρχε δ᾽ αὐτόθι ἄλλοτε καὶ χωρίον τι. Ἐσφαλμένον εἶνε τὸ ὄνομα τῆς παρὰ τὴν Γκούραν πηγῆς Pari, τὸ δ᾽ ἀληθὲς ὄνομα τῆς πηγῆς ταύτης Ἀλβανιστὶ εἶνε *Κρὸ ϊ-Πᾶνες*, ἀνακριβῶς ἀναφερόμενον καὶ παρὰ Κορδέλλᾳ σ. 142.

3 Δυστυχῶς ὅτε ἐπεσκέφθη τὸ ἄντρον ὁ μακαρίτης καθηγητής, ἡ ἀνασκαφὴ δὲν εἶχε προχωρήσει πολύ, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ὅτε ἐξηκριβώθη ὁ περίεργος σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ ἄντρου, συνέβη νὰ μὴ εὑρίσκεται ἐν Ἀθήναις μήτε ἐκεῖνος, μήτε ἄλλος τις ἐπιστήμων δυνάμενος νά μοι προσφέρῃ τὴν ἐκ τῆς γεωλογίας ἐπικουρίαν.

τῆς Γκούρας, ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ ὑπὸ ἑνὸς τῶν διασταυρουμένων πρὸς αὐτὴν μικρῶν ἐγκαρσίων ῥηγμάτων [1]. Ἐκ τῶν ὑδάτων λοιπὸν τῶν διερχομένων διὰ τῶν ῥωγμῶν ὁ σχιστολιθικὸς ὄγκος ἀπεσαθροῦτο καὶ μεταβαλλόμενος εἰς πηλὸν παρεσύρετο κατ᾽ ὀλίγον εἰς τὴν χαράδραν, οὕτω δ᾽ ἐσχηματίσθη τὸ κοίλωμα τοῦ σπηλαίου. Μοὶ φαίνεται δέ, καίτοι δὲν ἐξηκρίβωσα τοῦτο ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ σχηματισθὲν κοίλωμα ἐξετείνετο κατὰ πρῶτον ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῆς χαράδρας τοῦ χειμάρρου τῆς Γκούρας, ἔπειτα δ᾽ ἐπῆλθεν ἐγκατακρήμνισις τῆς ὀροφῆς, ἐξ ἧς ἐχωρίσθη ὑπὸ τῶν καταπεσόντων βράχων τὸ πρόθυρον ἀπὸ τοῦ ἐσωτέρου μέρους τοῦ ἄντρου. Ἡ ἐγκατακρήμνισις τῆς ὀροφῆς φαίνεται καὶ ἐν ταῖς ἑξῆς δύο ὑπὸ τοῦ κ. Bosanquet παραχωρηθείσαις μοι φωτογραφίαις, ἐν αἷς ἀπεικονί-

5: ἡ ὑπεράνω τοῦ ἄντρου κλιτὺς τοῦ ὄρους. Τὸ πρόθυρον φαίνεται σκοτεινὸν δεξιὰ κάτω ἐν τῇ χαράδρᾳ.

ζεται ἡ ὑπεράνω τοῦ ἄντρου κλιτὺς τοῦ ὄρους, μάλιστα δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τούτων.

Ἐνῷ ὅμως οὕτω τὰ διερχόμενα ὕδατα παρασύροντα τὸν ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ σχιστολίθου πηλὸν καθίστων ἐπὶ μᾶλλον εὐρύτερον τὸ κοίλωμα τοῦ σπηλαίου, τὰ αὐτὰ ὕδατα παρέσυρον καὶ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων βράχων ἀφθόνους ἀσβεστολιθικὰς ὕλας, αἵτινες ἀποτιθέμεναι ἐπὶ τοῦ σχιστολιθικοῦ ἐδάφους ἐπήγνυντο μεταβαλλόμεναι εἰς ἀσβεστολιθικὸν τόφον (τραβερτίνην) ἐπικαλύπτοντα τὸ δάπεδον, ὅστις διαρκῶς μέχρι τῆς σήμερον αὐξανόμενος πληροῖ μέρος τοῦ σπηλαίου [2]. Ὁ ὄγκος

1 Ἐξ ἑτέρων ἐγκαρσίων ῥηγμάτων ἐσχηματίσθησαν καί τινες τῶν χαραδρῶν τῶν εἰς τὸν χείμαρρον εἰσρεόντων ῥυάκων. Ἔν τινι ῥήγματι εἰς ἀπόστασιν περίπου 200 μέτρων κατωτέρω τοῦ Μεσονυκτίου ἀφανίζονται ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις κατὰ τὸ θέρος τὰ ὕδατα τοῦ ῥύακος τῆς Γκούρας, ἐνῷ μνημονεύεται ὅτι ἄλλοτε ἔρρεον μέχρι τοῦ Θριασίου πεδίου, ὅπου νῦν μόνον κατὰ τὸν χειμῶνα ῥέει ὁ χείμαρρος.

2 Ἡ ὑπὸ τόφου ἐπικάλυψις τοῦ ἐδάφους εἶνε, ὡς γνωστόν, ἐνίοτε λίαν ταχεῖα, παράδειγμα δὲ τούτου εἶνε καὶ αἱ ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας πηγαί, περὶ ὧν ὁ Στράβων (ΙΓ' 629,630) μαρτυρεῖ τὰ ἑξῆς· «*τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ οὕτω ῥαδίως εἰς πῶρον μεταβάλλει πηττόμενον, ὥστ᾽ ὀχετοὺς ἐπάγοντες φραγμοὺς ἀπεργάζονται μονολίθους - - - - τὸ δὲ τῆς ἀπολιθώσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ ποταμῶν φασι συμβαίνειν, καίπερ ὄντων ποτίμων*».

ὅμως τοῦ ὑποκειμένου σχιστολίθου ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ἐπιπάγου πάντοτε ἐλαττούμενος ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἀποσαθρώσεως, οὕτω δ' ἐσχηματίζοντο καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ ἐπιπάγου ἕτερα ἐπιγενῆ κοιλώματα, καὶ ἐντὸς τῶν κοιλωμάτων τούτων κατέπιπτον μὲν ἑκάστοτε ἐγκατακρημνιζόμενα τμήματα τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος, μετεκινοῦντο δὲ συ-

6: τὸ πρόθυρον μετὰ τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ μέρους.

νωθούμενα ἢ ἀπωθούμενα καὶ ἄλλα παρακείμενα μέρη. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐγκατακρημνίσεων καὶ ὠθισμῶν τὸ στρῶμα τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ τόφου μετακινούμενον καὶ συμπιεζόμενον ὑπέστη πλείστας συρρικνώσεις καὶ στολιδώσεις, ὥστε τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου κατέστη ἀνωμαλώτατον διακοπτόμενον ὑπὸ πλείστων δίκην ὀρέων ἐξηρμένων μερῶν καὶ ἄλλων κεκοιλωμένων εἰς σχῆμα βόθρων, διὸ ὁ Κορδέλλας [1] μὴ δυνάμενος νὰ γινώσκῃ τὸ αἴτιον

1 ἔν. ἀν. σ. 140. Τὴν ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ σχιστολίθου παραχθεῖσαν ἀργιλλώδη γῆν, ἣν εἶδεν, ὡς φαίνεται, ἔν τινι ῥήγματι, ἐνόμισεν ὡς ἄλλοθεν μεταφερθεῖσαν. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλως ὁ τραβερτίνης ἔχει στολιδώσεις καὶ καταλείπει ἐν ἑαυτῷ πολλὰ κενά, ἐν οἷς ὕστερον συμβαίνουσιν ἐγκατακρημνίσεις, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἔκτασις τῶν παρατηρηθέντων κοιλωμάτων ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε δὲν πιστεύω ὅτι ἠδύναντο νὰ σχηματισθῶσιν ἄνευ ἀποσαθρώσεως καὶ ἀποπλύσεως τοῦ ὑποκειμένου σχιστολίθου.

τῶν τοιούτων σχηματισμῶν τοῦ ἐδάφους ἐνόμισεν ὅτι ὑπάρχουσιν αὐτόθι τάφοι. Συνετέλεσε δ' εἰς ἐπαύξησιν τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἡ ἑκασταχοῦ διάφορος ὑφὴ τοῦ τόφου, διότι οὗτος, καθ' ἃς ἔλαβον παρ' ἁρμοδίου ἐπιστήμονος πληροφορίας, γίνεται μαλακώτερος μὲν καὶ περισσότερος, ὅταν τὸ ὕδωρ ῥέῃ ἀφθόνως καὶ ταχέως, σκληρότερος δὲ καὶ ὀλιγώτερος, ὅταν τὸ ὕδωρ εἶνε ὀλίγον καὶ βραδύ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σπηλαίου ὑπάρχει μικρὰ καταβόθρα γνωστὴ εἰς τοὺς ἐπιχωρίους, ἐν ᾗ καταβυθίζεται ὁ ἐκ τῶν ἐγκάτων αὐτοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα ῥέων ῥύαξ, κατὰ δὲ τὸ ἐξώτερον μέρος τὸ ῥέον ὕδωρ εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον, συμβαίνει ὥστε κατὰ μὲν τὸ ἐνδότερον μέρος τοῦ σπηλαίου σχηματίζεται τόφος ἄφθονος καὶ λίαν εὔθρυπτος καὶ μᾶλλον σομφός, ὅστις ἐξογκούμενος ὠθεῖ πρὸς τὰ ἔξω τὸν κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος ὀλιγώτερον μέν, ἀλλὰ πολὺ στιφρότερον καὶ ἐνιαχοῦ συμπαγέστατον. Οὗτος ὅμως παρὰ πᾶσαν τὴν σκληρότητα αὐτοῦ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἐγκατακρημνίσεων ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο πάντοτε νὰ ἀντίσχῃ εἰς τὰς ἔσωθεν ὠθήσεις, διότι καὶ κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ σπηλαίου τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ τόφου εἶνε μαλακά, σκληρὰ δ' εἶνε μόνον τὰ ὑπερκείμενα. Τούτου ἕνεκα φαίνεταί μοι ὅτι ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ μικρὰ καταβόθρα δὲν ὑπῆρχεν ἢ δὲν ἐλειτούργει ἐπαρκῶς κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Ε΄ πΧ αἰῶνος χρόνους, διὸ ὁ τόφος ἐσχηματίζετο πολὺς καὶ μαλακὸς καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου· ἔπειτα δὲ ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῶν ὑδάτων εὗρε διέξοδον διὰ τῆς καταβόθρας, ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ σπηλαίου τόφος μᾶλλον ἢ ἧττον σκληρός, οἷος εἶνε ὁ ἐπικαλύψας τὰ λείψανα τῆς ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρείας. Πρβλ καὶ Πρακτικὰ ΑΕ 1900 σ. 38ἑξ. 1901 σ. 32. Αἱ ἀνωμαλίαι λοιπὸν τοῦ καλύπτοντος τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου πωρώδους ἐπιπάγου δὲν προῆλθον μόνον ἕνεκα τῶν ἐγκατακρημνίσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ μυχοῦ ὠθήσεων πρὸς τὰ ἔξω, ἐξ ὧν ἀπεφράχθη καὶ τὸ στόμιον μέχρις ὕψους 3 μ. καὶ πλέον, ὥστε ἡ εἴσοδος κατέστη ἱκανῶς στενὴ καὶ δυσδιάβατος, ἐνῷ σήμερον μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν κατέστη εὐρεῖα καὶ ὑψηλή, ὡς φαίνεται καὶ ἐν εἰκ. 4.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐφαίνοντο ἐντὸς τοῦ ἀποφράττοντος τὸ στόμιον ἀσβεστολιθικοῦ ἐπιπάγου δύο στρώματα τέφρας καὶ ἀνθράκων, ἐνῷ τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ ἐπιπάγου, τό τε ὑποκείμενον καὶ τὸ ὑπερκείμενον ἦτο ὅλως ἀμιγὲς ἀλλοτρίων οὐσιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὄχι μόνον ἐν Ἀρκαδίᾳ, ὁπόθεν εἰσήχθη εἰς Ἀθήνας ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην [1], ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Πανός, ἐν ᾧ ἐκαίετο πῦρ ἀδιαλείπτως [2], ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ παρὰ τὴν Φυλὴν Πανείου εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐτελοῦντο ἐν αὐτῷ θυσίαι [3], ἦτο εὔλογον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ δύο ταῦτα στρώματα τῆς τέφρας δηλοῦσι δύο χρονικῶς κεχωρισμένας περιόδους τῆς ἐν τῷ ἄντρῳ λατρείας. Τὸ ἀνώτερον στρῶμα εἶχε πάχος σπιθαμῆς, ἕνεκα δὲ μετακινήσεως τοῦ ἐπιπάγου ἦτο κεκλιμένον ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὥστε ἔκειτο εἰς βάθος 0,50 μέχρι 1,50 κατωτέρω τῆς πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὸ στόμιον ἐπιφανείας τοῦ ἐπιπάγου· τὸ δὲ κατώτερον στρῶμα εἶχε πάχος δύο σπιθαμῶν, ἦτο σχεδὸν ἐπίπεδον καὶ ἔκειτο 1,70 βαθύτερον τῆς αὐτῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 δημοσιευομένη Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφὴ ἔκειτο εἰς ὕψος 1 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐπιπάγου, ὥστε ἄνευ δυσκολίας ἠδύνατο νὰ ἀναγνωσθῇ ὑπὸ ἀνθρώπου ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τῆς τέφρας, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ κατωτέρου, ἐφάνη ἔκτοτε βέβαιον ὅτι τὸ ἀνώτερον στρῶμα ἀνήκεν εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, τὸ δὲ κατώτερον εἰς παλαιοτέραν περίοδον λατρείας κεχωρισμένην διὰ διαλείμματος ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Προχωρησάσης τῆς ἀνασκαφῆς ἐσώτερον τοῦ σπηλαίου, ἤτοι σχεδὸν 2 μ. ἀπὸ τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς, ἐφάνη καὶ τρίτον στρῶμα τέφρας, ἐπίπεδον ἔχον θέσιν, ὅπερ ἔκειτο 0,70 βαθύτερον τοῦ κατωτέρου τῶν προειρημένων δύο στρωμάτων ἢ 2,50 κατωτέρω τοῦ τελευταίου στίχου τῆς κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 ἐκδιδομένης ἐπιγραφῆς· κατωτέρω δὲ τοῦ κατωτάτου τούτου στρώματος ὑπῆρχε τόφος ἀμιγής. Ἀνεσκάφη δὲ ὁ ἐπίπαγος μέχρι

1 Ἡρόδ. VI, 105. Παυσαν. I, 28,4. Περὶ τῆς γνώμης τινῶν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς ὑπῆρχε καὶ πρότερον ἐν Ἀθήναις, θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

2 Παυσαν. VIII, 37,8. *Παρὰ τούτῳ τῷ Πανὶ πῦρ οὔ ποτε ἀποσβεννύμενον καίεται.*

3 Αἰλιανοῦ Ἐπιστ. ἀγροικ. 15: «*Θύω τοίνυν τῷ Πανὶ καὶ Φυλασίων τοὺς μάλιστα ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἱερουργίαν καλῶ*». Τοῦ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν Πανείου μνημονεύονται ἄδυτα καὶ βωμοί. Εὐριπ. Ἴων. 938.

βάθους 4,50 μ. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ στίχου τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἔτι βαθύτερον, ὥστε ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε πάχος 4 μ., παρὰ δὲ τὸ στόμιον 5.

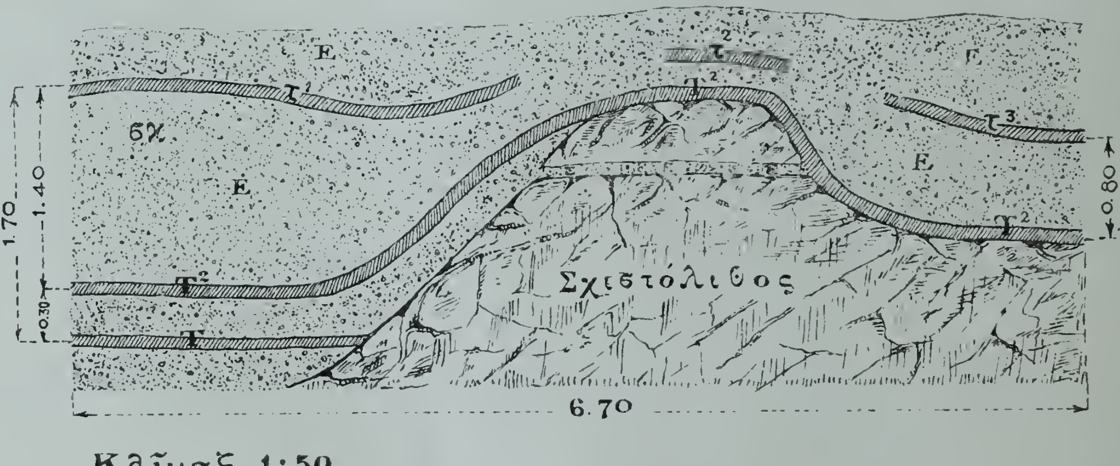
Τὰ τρία στρώματα τῆς τέφρας παρετηρήθησαν καὶ ἐνδοτέρω μέχρι τοῦ τέρματος τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων συμπιέσεων, συρρικνώσεων καὶ ἐγκατακρημνίσεων τοῦ ἐπιπάγου εὑρέθησαν ποῦ μὲν ἀνυψούμενα, ποῦ δὲ κεκλιμένα κατωφερῶς, καὶ ὁτὲ μὲν ἔχοντα μέγα πάχος, ὁτὲ δὲ μικρόν, πρὸς δὲ τούτοις ἐνιαχοῦ καὶ ὑποδιῃρημένα εἰς πολλὰ μικρότερα στρώματα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς ἄλληλα θέσις, ἑπομένως δὲ καὶ ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις δὲν ἦτο ἁπανταχοῦ ἡ αὐτή, ἀλλ' ἑκασταχοῦ ἀλλοία. Οὕτω τὰ μὲν δύο ἀνώτερα στρώματα ὑψοῦντο πρὸς τὸ στόμιον, ταπεινούμενα πρὸς τὰ ἐνδότερα τοῦ σπηλαίου, τὸ δὲ κατώτατον τοὐναντίον ὑψοῦτο πρὸς τὰ ἔνδον· ἡ δ' ἀπόστασις τοῦ κατωτάτου στρώματος ἀπὸ τοῦ μεσαίου ἦτο πλησίον μὲν τοῦ στομίου 0,70, ἐνδοτέρω δὲ μόνον 0,20. Κατὰ δὲ τὸ τέρμα τῆς ἀνασκαφῆς τὸ μὲν ἀνώτατον στρῶμα ἔκειτο 1,40 ὑπεράνω τοῦ μεσαίου, τὸ δὲ κατώτατον 0,80 κατωτέρω αὐτοῦ, ὀλίγον δὲ περαιτέρω μόνον 0,30. Τὸ δὲ πάχος τοῦ μὲν ἀνωτάτου στρώματος ἦτο παρὰ μὲν τὸ στόμιον μιᾶς σπιθαμῆς, ἤτοι μόλις 0,20, εἰς ἀπόστασιν δὲ 8 μ. ἐνδοτέρω ηὐξάνετο εἰς 0,50· περαιτέρω δὲ εἰς ἀπόστασιν 12 μ. τὸ στρῶμα τοῦτο ὑποδιῃρεῖτο εἰς τρία μικρότερα ἔχοντα ἅπαντα ὁμοῦ πάχος περὶ τὰ 0,70, καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων τὸ μὲν κατώτατον ἦτο ἐπίπεδον, τὰ δ' ἀνώτερα ἀνωμάλως συγκεκαμμένα. Τοῦ δὲ μεσαίου στρώματος τὸ πάχος παρὰ μὲν τὸ στόμιον ἦτο δύο σπιθαμῶν, ἤτοι 0,40 περίπου, ἡ δὲ τέφρα αὐτοῦ ἦτο ἄφθονος καὶ ἀνάμικτος μετὰ πολλῆς ἀσβόλης· ἐνδοτέρω ὅμως περιωρίζετο μόνον εἰς 0,10, αὐξανόμενον ἀκολούθως καὶ πάλιν εἰς 0,20. Τὸ δὲ κατώτατον στρῶμα εἰς ἀπόστασιν περίπου 5 μ. ἐνδοτέρω τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς ἦτο ὑποδιῃρημένον εἰς πάμπολλα μικρότερα, ὧν τὸ συνολικὸν πάχος ἦτο 1 μ.

Ἐκ τῶν ἐντὸς ἑκάστου τῶν τριῶν τούτων στρωμάτων εὑρισκομένων ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων ἐφάνη ὅτι τὸ μὲν ἀνώτατον στρῶμα ἀνήκει εἰς τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῶν μεσαιωνικῶν, τὰ δὲ κατώτερα δύο στρώματα εἰς τοὺς Μυκηναϊκοὺς καὶ προμυκηναϊκοὺς χρόνους. Παρὰ πάσας ὅμως τὰς διαφορὰς τῆς κλίσεως καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα θέσεως τῶν τριῶν στρωμάτων, ταῦτα ἦσαν εὐδιάκριτα, ὥστε οὐδεμία σύγχυσις εὑρημάτων διαφόρων χρόνων ἠδύνατο νὰ γίνῃ. Ἀλλ' ὅτε ἡ ἀνασκαφὴ ἤγγιζε πρὸς τὸ τέρμα αὐτῆς, ἤτοι εἰς ἀπόστασιν 13 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου, αἴφνης εὑρέθησαν ὄστρακα Μυκηναϊκά, ἐν οἷς καὶ τὰ τῆς ἐν ΑΕ 1906 σ. 100 ἀπεικονισμένης πρόχου κείμενα πλησιέστατα καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ μετὰ τοῦ ἐν ΑΕ 1905 σ. 155 ἰχνογραφικῶς ἐπὶ μαρμάρου ἀπεικονισμένου τράγου καὶ τοῦ ἐν ΑΕ 1906 σ. 107 μνημονευομένου τεμαχίου ἐρυθρομόρφου ἀλαβάστρου, ὥστε ἐφάνη ὅτι καὶ Μυκηναϊκὰ ὄστρακα ὑπῆρχον ἐν τῷ ἀνωτάτῳ στρώματι ὁμοῦ μετὰ ἔργων τῶν μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνων. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ Ῥωμαῖος πλανηθεὶς ἔκ τινος τότε γεγραμμένου καὶ ἐπὶ τῶν εὑρημάτων ἀποτεθειμένου σημειώματός μου ἔγραψεν ΑΕ 1906 σ. 98 ὅτι τὰ δύο ἀνώτερα στρώματα ***δὲν διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων σαφῶς***. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπίφασις ἦτο ἀπατηλή, διότι ἐξετάσας ἀκριβέστερον τὰ στρώματα τοῦ ἐπιπάγου εἶδον ὅτι αὐτόθι εἶχεν ἐπέλθει κατὰ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου ἐγκατακρήμνισις μέρους τοῦ ἐπιπάγου, ἐνῷ ἕτερον μέρος αὐτοῦ κείμενον πρὸς ἀριστερὰν δὲν μετεκινήθη, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς τέφρας παθὸν συνίζησιν 0,80 κατωτέρω τῆς προτέρας αὐτοῦ θέσεως εὑρέθη κείμενον παραπλεύρως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ πρὸς τὸ μέρος τοῦ μεσαίου στρώματος τὸ ὑπάρχον ἐκεῖθεν τοῦ ῥήγματος ἐν τῷ μὴ μετακινηθέντι τμήματι τοῦ ἐπιπάγου. Ὡσαύτως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὸ μεσαῖον στρῶμα ἐνταῦθα συνέπεσεν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μετὰ τοῦ κατωτάτου.

Ὀλίγον δὲ περαιτέρω, ἤτοι εἰς ἀπόστασιν 17 μ. περίπου ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς κατωτέρω πρώτης ἐκδιδομένης ἐπιγραφῆς, ἀπεδείχθη ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἐγκατακρήμνισις, ἥτις ἦτο σπουδαιοτέρα ἐκείνης, διότι ὁ ἐγκατακρημνισθεὶς τόφος πληρώσας κοίλωμα πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ σπηλαίου ἐσχηματισμένον, ὤθησε πρὸς τὰ δεξιὰ τὸν παρακείμενον ὄγκον τοῦ σχιστολίθου, οὗτος δὲ εὑρὼν ἀντίστασιν ἐκ δεξιῶν ἐπὶ τοῦ πολὺ στε-

ρεωτέρου ἀσβεστολίθου τοῦ πρὸς δεξιὰν πλευροῦ τοῦ σπηλαίου ἀνῆλθε πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς ἐπιφανείας διαρρήξας τὸ ὑπερκείμενον στρῶμα τοῦ ἐπιπάγου ἐν ἀποστάσει 20 μ. ἀπὸ τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς. Ἐκ τοῦ οὕτω μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἐξαρθέντος σχιστολίθου προήρχετο ὁ ἀργιλλώδης πηλός, ὃν ὁ Κορδέλλας ἔν. ἀν. σ. 140 ἐνόμισεν ὅτι εἶχε μεταφερθῆ ἀλλαχόθεν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐγκατακρημνίσεως τοῦ ἐπιπάγου πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος ἐσχηματίσθησαν αὐτόθι κάθετα ῥήγματα, ἅτινα ὅ τε Κορδέλλας (αὐτόθι) καὶ ὁ Lolling [1] ἐξέλαβον ὡς βαθμίδας τεχνητάς.

Τὸ πρὸς ἀριστερὰν μέρος τοῦ σπηλαίου, ἔνθα ἐγένετο ἡ προειρημένη ἐγκατακρήμνισις, ἦτο ἤδη πρὸ τῶν χρόνων τοῦ κατωτάτου στρώματος κοῖλον ἕνεκα μεγαλυτέρας ἀποπλύσεως τοῦ σχιστολιθικοῦ στρώματος, ἐνῷ πρὸς δεξιὰν ὁ σχιστόλιθος διετηρεῖτο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Διὸ εἰς ἀπόστασιν 13 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου, ἔνθα παρετηρήθη τὸ πρῶτον ῥῆγμα, τὸ κατώτατον στρῶμα τῆς τέφρας ἐπίπεδον ἔχον θέσιν ἐπεκάθητο πρὸς δεξιὰν μὲν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σχιστολίθου, πρὸς ἀριστερὰν δὲ ἐπὶ τόφου πληροῦντος τὸ μέχρι τοῦ ὑποκειμένου σχιστολίθου κοῖλον μέρος. Περαιτέρω, ἤτοι εἰς ἀπόστασιν 16 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου, ἔνθα ὁ σχιστόλιθος συμπιεσθεὶς πλευρικῶς ἑκατέρωθεν ἐξήρθη πρὸς τὰ ἄνω, ὄχι μόνον τὸ κατώτατον στρῶμα, ἀλλὰ καὶ τὸ μεσαῖον παρεσύρθησαν μέχρι 1,70 ὑψηλότερον τῆς προτέρας θέσεως τοῦ κατωτάτου στρώματος, οὕτω δὲ τὸ μὲν κατώτατον στρῶμα διεσχίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνερχομένου σχιστολίθου, τὸ δὲ μεσαῖον συνανυψώθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἐκυρτώθη ἀνερχόμενον μὲν ἀποτόμως ἐξ ἀριστερῶν, κατερχόμενον δὲ σχεδὸν ἐξ ἴσου ἀποτόμως πρὸς δεξιάν. Οὕτως ἐσχηματίσθησαν ἑκατέρωθεν τοῦ ἐξηρμένου σχιστολίθου δύο κοιλότητες, μεγαλυτέρα μὲν ἡ πρὸς ἀριστεράν, μικροτέρα δὲ ἡ πρὸς δεξιάν, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐπληρώθησαν ὑπὸ ἐπιγενοῦς τόφου, ὥστε τὸ δάπεδον τοῦ σπηλαίου κατέστη περίπου ἐπίπεδον. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου ἐδάφους ἔκειτο τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς τέφρας, ὅπερ ὑστερώτερον ἐκάμφθη ὀλίγον καὶ αὐτὸ ἑκατέρωθεν καὶ διεσπάσθη δίς. Τέλος αἱ οὕτω σχηματισθεῖσαι δύο κοιλότητες ἐπληρώθησαν ὑπὸ νέου τόφου, καὶ οὕτω τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου κατέστη αὐτόθι ἐκ νέου περίπου ἐπίπεδον καθ' ἅπαν τὸ πλάτος τοῦ σπηλαίου, ἤτοι εἰς μῆκος 6,70.

Κλῖμαξ 1:50

7: τομὴ κατὰ προσέγγισιν τοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου ἐκ Β πρὸς Ν εἰς ἀπόστασιν 16 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου.

E = τοφώδης ἐπίπαγος. ε = λεπτὸν στρῶμα τόφου εἰσχωρῆσαν ἐκ πλαγίου εἰς τὸν σχιστόλιθον. T = κατώτατον στρῶμα τέφρας. T2 = μεσαῖον στρῶμα τέφρας. τ1, τ2, τ3 = ἀνώτατον στρῶμα τέφρας διεσπασμένον. εἰς τρία μέρη ἐκ καθιζήσεως. σκ = θέσις δύο ἀνθρωπίνων σκελετῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων παρατηρήσεων συνάγεται ἀσφαλῶς ὅτι ἡ ἐγκατακρήμνισις τοῦ τοφώδους ἐπιπάγου καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν αὐτῆς ἔξαρσις τοῦ σχιστολίθου συνέβη, ἐνῷ τὸ μεσαῖον στρῶμα τῆς τέφρας ἀπετέλει τὸ δάπεδον τοῦ σπηλαίου, δὲν

1 AM 1880 σ. 292. In der Felswand l. von derjenigen, welche den Eingang in die Höhle enthält, bemerkt man kleine roh eingehauene Stufen, auf denen nur ein gewandter Kletter fortkommt.

ὑπῆρχε δ' αὐτόθι στρῶμα τόφου ἐπ' αὐτοῦ. Δηλαδὴ ἐπειδὴ ἐν τῷ μεσαίῳ εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ὑστέρων Μυκηναϊκῶν χρόνων, ἕπεται ὅτι ἡ ἐγκατακρήμνισις συνέβη κατὰ τὸ τέλος τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἐνῷ ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρεία εἶχεν ἤδη παύσει, διότι ἂν ἡ λατρεία διετηρεῖτο καὶ μετὰ τὴν ἐγκατακρήμνισιν, θὰ εἶχε τὸ σπήλαιον πολλοὺς ἐπισκέπτας περιεργομένους ἐν αὐτῷ, ὥστε δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἄθικτος ἡ κύρτωσις τοῦ στρώματος τῆς μεσαίας τέφρας, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πρὸς δεξιὰν ἀπότομον κλιτὺν αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα τὸ ἱερὸν διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔρημον, μέχρις οὗ ἐπληρώθησαν ὑπὸ τοῦ τόφου τὰ ἑκατέρωθεν κοιλώματα καὶ ἐπεκαλύφθη ὁμοίως ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἐξηρμένου σχιστολίθου μέρος τοῦ μεσαίου στρώματος τῆς τέφρας, ἐπὶ δὲ τῆς οὕτω σχηματισθείσης περίπου ἐπιπέδου ἐπιφανείας ἀπετέθη τὸ ἀνώτατον στρῶμα. Τὰ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ στρώματι εὑρεθέντα ἀρχαῖα ἀνήκουσιν ἅπαντα εἰς χρόνους ὑστερωτέρους τῆς μετὰ τὰ Μηδικὰ εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὅθεν εἶνε φανερὸν ὅτι, τοὐλάχιστον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ ἱερόν, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἀττικῇ λατρεία τοῦ Πανὸς καὶ πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης [1]. Καὶ ἂν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις αὐτόθι λατρευόμενος θεὸς ἦτο ὁ αὐτὸς ἢ παραπλήσιος πρὸς τὸν Πᾶνα, πάλιν ἡ μετὰ τὰ Μηδικὰ εἰσαχθεῖσα λατρεία τοῦ Πανὸς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ συναφὴς πρὸς τὴν προτέραν, διότι οὐδ' ἀνάμνησις ἐκείνης ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐν τοσούτον μακρῷ χρονικῷ διαλείμματι. Τῆς ἐρημώσεως δὲ τοῦ ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ ἱεροῦ πρὸ τῶν Μηδικῶν τεκμήριον εἶνε, πλὴν τοῦ μεταξὺ τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τῆς τέφρας τελείως ἀμιγοῦς τόφου, καὶ ἡ εὕρεσις δύο ἀνθρωπίνων σκελετῶν ἐγκεκλεισμένων ἐντὸς τοῦ ἀμιγοῦς τόφου ὑποκάτω τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τῆς τέφρας κατὰ τὸ πρὸς ἀριστερὰν μέρος τοῦ σπηλαίου ***(ἴδε εἰκ. 7)***. Ἴχνος τι ταφῆς ἢ κτέρισμα οὐδὲν ὑπῆρχε παρὰ τοὺς σκελετούς, κατέκειντο δὲ ἀμφότεροι παραπλεύρως ἀλλήλων συνεσταλμένοι, ὁ εἷς δὲ ἐστήριζε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς μιᾶς χειρός, ὥστε τὸ κρανίον ἐξήχθη ἐκ τοῦ τόφου ἔχον τὰ ὀστᾶ τοῦ πήχεως ἐπικεκολλημένα ἐπὶ τῆς παρειᾶς. Ἡ ἔλλειψις λοιπὸν παντὸς ἴχνους ταφῆς καὶ ἡ ὅλως ἀσυνήθης κατὰ τὸν Ε' πΧ αἰῶνα τοιαύτη θέσις τοῦ νεκροῦ (διότι τὰ ὀστᾶ εὑρέθησαν ἐλάχιστα ἀπέχοντα τῆς τέφρας τοῦ ἀνωτάτου στρώματος), ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὸ σπήλαιον νεκροὶ πρὸς ταφήν, ἀλλ' εἰσῆλθον ζῶντες καὶ ἐναπέθανον ἐκ συγκυρίας τινός, πιθανώτατα ἐκ τοῦ χειμερινοῦ ψύχους· ἕνεκα δὲ τοῦ δυσπροσίτου καὶ τῆς ἐρημίας τοῦ ἄντρου δὲν ἀνευρέθησαν οὐδ' ἀπεκομίσθησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων αὐτῶν, ἀλλ' ἔμειναν αὐτόθι κατακείμενοι, μέχρις οὗ ἐκάλυψε τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ὁ ἀσβεστολιθικὸς ἐπίπαγος.

Τὰ στρώματα τοῦ ἐπιπάγου καὶ τῆς τέφρας δὲν ἠδυνήθην νὰ φωτογραφήσω κατὰ τὸ μέρος τῆς ἐν τῇ εἰκ. 7 παριστωμένης τομῆς, ἀλλ' ὅτε τὸ πρῶτον παρετηρήθη ἡ πρὸς ἀριστερὰν ἐγκατακρήμνισις (ἴδε σελ. 9), καὶ κατόπιν ἐφάνη ἀρχομένη ἡ ἔξαρσις τοῦ ὑποκειμένου σχιστολίθου κατὰ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, τότε ἐφάνη κατὰ τὸ πρὸς δεξιὰν ἄκρον τοῦ σπηλαίου ἔξαρσις τοῦ ἀνωτέρου μέρους τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ἐπιπάγου, ἥτις καὶ ἐφωτογραφήθη ***(εἰκ. 8)***.

Πάντα τὰ ὑστερώτερα τῶν προϊστορικῶν χρόνων εὑρήματα ἔκειντο ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τῆς τέφρας, τὰ πλείονα μὲν ἐγκεκλεισμένα ἐν τῷ ἐπικαλύψαντι αὐτὰ ἀσβεστολιθικῷ ἐπιπάγῳ, ἄλλα δὲ καὶ μάλιστα λύχνοι ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἐλάχιστα ἢ καὶ οὐδαμῶς ὑπὸ τοῦ ἐπιπάγου κεκαλυμμένα, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς στολιδώσεως καὶ ἐγκατακρημνίσεως τοῦ ἐπιπάγου ὁ ὑστερώτερον ἀποτιθέμενος τόφος ἐστοιβάζετο μὲν εἰς μέγα πάχος ἐπὶ τῶν κοίλων μερῶν, ἐλάχιστα δὲ ἢ οὐδαμῶς ἐπεκάλυψε τὰ ἐξηρμένα, οἷα ἦσαν ἰδίως τὰ κατὰ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, ἔνθα καὶ μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἔχει ἐξαρθῆ ὁ ὑποκείμενος σχιστόλιθος [2]. Ἕνεκα τῆς ὅλως ἀνίσου ταύτης κατὰ θέσεις διανομῆς τοῦ ὑστερώτερον ἀποτεθέν-

1 Gruppe, Griech. Mythol. u. Religionsgesch. σ. 1384 ὑποσ. 6.

2 Οὕτως εὑρέθησαν ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ὑπὸ λεπτοῦ μόνον στρώματος ἐπιπάγου καλυπτόμενα καὶ τὰ ἐν **ΑΕ 1906** σ. 105 ἑξ. εἰκ. 5 καὶ 7 ἀπεικονισμένα ἀγγεῖα, ἐν οἷς μέρος τοῦ ἐπιπάγου ἔχει ἀφεθῆ, ὥστε φαίνεται καὶ ἐν τῇ εἰκόνι.

8: ἐγκατακρήμνισις καὶ ἔξαρσις τῶν στρωμάτων τοῦ ἐδάφους τοῦ σπηλαίου.

Πρὸς ἀριστερὰν φαίνεται τὸ ῥῆγμα τῆς ἐγκατακρημνίσεως, κατὰ τὸ μέσον δὲ οἱ δύο κατώτατοι φλέγοντες λύχνοι δεικνύουσι τὴν ἤδη ἀρχομένην ἀνύψωσιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ σχιστολίθου, τὴν δὲ περαιτέρω ἔξαρσιν αὐτοῦ ἀποκρύπτει ὁ ἐπιπροσθῶν ἀσβεστολιθικὸς ἐπίπαγος (ἄνωθεν τοῦ πρὸς δεξιὰν κατωτάτου λύχνου). Ὀλίγον τι δεξιώτερον ὑπὸ τὸν μεσαῖον πρὸς δεξιὰν λύχνον, ἐξορυχθέντος τοῦ ἐπιπροσθοῦντος ἐπιπάγου φαίνεται ὁ ἐπὶ μᾶλλον ἀνυψούμενος σχιστόλιθος, οὗ τὸ ἀνώτατον μέρος ἀπεπλύθη ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ ἐσχηματίσθησαν τὰ δύο ἐπιγενῆ σπηλαιώδη κοιλώματα χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων ὑπό τινος ἀσβεστολιθικῆς πέτρας. Εἰς ταύτην τὴν πέτραν προσκρούσας ὁ ἐγκατακρημνιζόμενος ἀσβεστολιθικὸς ἐπίπαγος ὑπέστη ὤθησιν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐστολιδώθη, ὡς φαίνεται μεταξὺ τῶν τριῶν ἀνωτέρων λύχνων. Ὁ μέσος τῶν τριῶν τούτων λύχνων, ἤτοι ὁ ἀνώτατος τῶν πρὸς ἀριστεράν, δεικνύει τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς τέφρας, ὁ δ' ἀριστερώτατα τῶν ἄλλων κείμενος δεικνύει τὸ ἐγκατακρημνισθὲν μέρος τοῦ μεσαίου στρώματος.

τος τόφου, ἐπῆλθεν ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις μετὰ τὴν τελευταίαν ἐρήμωσιν τοῦ ἱεροῦ καὶ νέα καθίζησις τοῦ ἐπιπάγου κατὰ τὰ δύο πλευρὰ τοῦ σπηλαίου, ἐξ ἧς τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς τέφρας ἐκοιλάνθη ἑκατέρωθεν τοῦ κατὰ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου ἐξηρμένου σχιστολίθου **(ἴδε εἰκ. 7)**. Ὅτι δὲ ἡ καθίζησις αὕτη συνέβη μετὰ τὴν τελευταίαν ἐρήμωσιν τοῦ ἱεροῦ, ἐβεβαιώθη ἐκ τούτου, ὅτι τὸ στρῶμα τῆς τέφρας διεχωρίσθη εἰς τρία μέρη, καὶ τὸ μὲν ἓν τούτων ἔμεινεν ἀμετακίνητον καὶ εὑρέθη κείμενον ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ μέσον ἐξηρμένου σχιστολίθου, τὰ δὲ ἑκατέρωθεν δύο παρακολουθήσαντα τὴν καθίζησιν ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἐκείνου. Ἂν ὅμως διετηρεῖτο καὶ μετὰ τὴν καθίζησιν ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρεία, βεβαίως θὰ ἀπετίθετο νέα τέφρα καὶ ἑπομένως τὰ διαχωρισθέντα διὰ τῆς καθιζήσεως τμήματα θὰ συνηνοῦντο καὶ πάλιν εἰς ἑνιαῖον στρῶμα.

Περὶ τῆς κατ' ἰδίαν θέσεως τῶν κυριωτέρων εὑρημάτων τοῦ ἀνωτάτου στρώματος παρατηρῶ ὅτι ὁ ἐν ΑΕ 1906 σ. 89 ἀπεικονισμένος χρυσοῦς τέττιξ εὑρέθη κατὰ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου εἰς ἀπόστασιν 5-6 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου καὶ εἰς βάθος 0,60 ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐπιπάγου, κατὰ τὸ κατώτατον δὲ μέρος τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τῆς τέφρας. Ὅθεν ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως συμβιβά-

ζεται πρὸς τὴν γνώμην, καθ' ἣν οὗτος ὁ τέττιξ εἶνε ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Α', 6) μνημονευομένων. Πλησίον αὐτοῦ καὶ ἐν ἐπιπέδῳ κατὰ 0,10 περίπου ὑψηλοτέρῳ εὑρέθησαν τὰ τρία ἐκ τῶν πέντε τεμαχίων τοῦ ἐν ΑΕ 1905 σ. 101 ἀπεικονισμένου ἀναγλύφου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ αὐτόθι σ. 110 εἰκ. 2, 111 εἰκ. 3, καὶ 118 εἰκ. 4· ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη τοῦ ὕψους δὲν ἐπιβάλλει νὰ συμπεράνωμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ὁ τέττιξ εἶνε ἀρχαιότερος αὐτῶν, διότι ἐνδέχεται νὰ προῆλθεν αὕτη ἐκ στολιδώσεως τοῦ ἐπιπάγου· τοὺς δ' ἕνεκα τῆς στολιδώσεως προερχομένους κυματισμοὺς τῶν στρωμάτων δὲν ἠδυνάμην νὰ παρακολουθῶ, διότι ὁ ἐπίπαγος ἦτο σκληρὸς καὶ διερρηγνύετο διὰ τῆς πυρίτιδος. Ὁμοίως ἄδηλος εἶνε ἡ χρονολογικὴ σχέσις καί τινων πλησίον εὑρεθέντων τεμαχίων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων πρὸς τὸν τέττιγα. Μόνον μία χαλκῆ ἰατρικὴ μήλη καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα ἐφθαρμένα, ἅτινα εὑρέθησαν πλησιέστατα καὶ ὑψηλότερον τοῦ τέττιγος, ἦσαν προφανῶς νεώτερα αὐτοῦ, ἀλλὰ τούτων ἡ χρονολογία δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ. Σημειωτέον δὲ προσέτι καὶ τοῦτο, ὅτι δὲν παριστάμην κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ τέττιγος, ἀλλ' οἱ ἀνευρόντες αὐτὸν ἐργάται, ἱκανὴν πεῖραν ἔχοντες ἀνασκαφῶν καὶ ἀρχαιοτήτων, ἐβεβαίουν ὅτι ἔφερε καὶ βελόνην ἀργυρᾶν, ἥτις ὅμως, τελείως ἤδη κατιωμένη, διελύθη εὐθὺς εἰς κόνιν (πρβλ ΑΕ 1906 σ. 91).

Πάντα τὰ εὑρεθέντα μαρμάρινα ἀνάγλυφα, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐκ μαρμάρου ἐπιγραφαὶ εὑρέθησαν συντετριμμένα εἰς πολλὰ τεμάχια κατακείμενα σποράδην ὁμοῦ μετὰ πλήθους λύχνων, τὸ πλεῖστον εἰς ὑστέρους Ῥωμαϊκοὺς καὶ μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀνηκόντων. Βλάβη τις ἐκ τῶν ἐκρήξεων τῆς πυρίτιδος δὲν ἐπῆλθεν εἰς αὐτὰ σχεδὸν εἰπεῖν οὐδέποτε, οὐδ' ὅτε τυχὸν ἦσαν ἐντὸς τοῦ τόφου ἐγκεκλεισμένα, διότι ὁ τόφος παρὰ πᾶσαν τὴν ἰδίαν σκληρότητα δὲν ἦτο πολὺ στερρῶς ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῷ ξένων σωμάτων ἐπικεκολλημένος, ὥστε θραυόμενος ὑπὸ τῆς πυρίτιδος ἀπεσπᾶτο ἐξ αὐτῶν μὴ συναποσπῶν συνήθως ἀποθραύσματα. Ἕνεκα τῆς τοιαύτης φύσεως τοῦ τόφου συνέβαινεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἐξάγωνται ἐξ αὐτοῦ θραυομένου τελείως σῷα ἔτι καὶ εὐθραυστότατα πράγματα, ἐν οἷς καὶ ἓν μικρὸν ὑάλινον ἀμφορίδιον ἐκ τῶν λεγομένων Φοινικικῶν εὑρεθὲν παρὰ τὸ πρὸς δεξιὰν πλευρὸν τοῦ σπηλαίου. Ὁμοίως ἐξήχθησαν καὶ ἱκανὰ μικρὰ πήλινα ἀγγεῖα τελείως σῷα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνίοτε συνέβαινε νὰ εὑρεθῶσι πολλὰ ἀγγεῖα καὶ μάλιστα λύχνοι κείμενα ἐν σωρῷ καὶ συμπεπηγμένα ἐν τῷ τόφῳ, ἦτο ἀναπόφευκτον καὶ νὰ θραύωνται πολλὰ ἐξ αὐτῶν. Κατὰ τύχην τινὰ ὅμως συνέβη νὰ μὴ παρατηρήσω πού ὅτι ἐθραύσθη τι ὁπωσοῦν ἀξιόλογον, τὰ δὲ θραυσθέντα ἦσαν κοινὰ καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσήμαντα. Τὰ ἀξιολογώτερα λοιπὸν τῶν ἀναθημάτων, καὶ ἰδίως τὰ λίθινα, δὲν ἐθραύσθησαν οὔτε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐκ τῶν ἐκρήξεων τῆς πυρίτιδος, οὔτε πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐξ ἄλλης τινὸς τυχαίας αἰτίας, ἀλλ' ἦτο φανερὸν ὅτι συνετρίβησαν ἐπίτηδες ὑπὸ ἀνθρώπων ἐργασθέντων μετὰ μανίας, ἵνα προξενήσωσιν εἰς αὐτὰ ὅσον ἠδύναντο μεγαλυτέραν καταστροφήν. Διὰ τοῦτο τὸ ἐν ΑΕ 1905 σελ. 101 ἀνάγλυφον εὑρέθη συντετριμμένον εἰς πέντε τεμάχια κείμενα ἐν δύο διαφόροις τόποις καὶ ὑπεράνω μεταγενεστέρων λύχνων, τὰ δὲ πρόσωπα τῶν μορφῶν αὐτοῦ εἶνε κατεστραμμένα.[1] Ὁμοίως εἰς πέντε ἐν διαφόροις τόποις τοῦ σπηλαίου διεσπαρμένα τεμάχια τεθραυσμένον εὑρέθη καὶ τὸ ἐν ΑΕ 1905 πίν. 3 ἀπεικονισμένον ἀνάγλυφον, ἐν ᾧ καὶ πάλιν παρατηρεῖται καταστροφὴ τῶν προσώπων πασῶν σχεδὸν τῶν μορφῶν.[2] Προδήλως λοιπὸν τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, ἐξ ἅπαντος δὲ καὶ τὰ ἄλλα εὐμεγέθη ἀναθήματα ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῶν τόπων, ἐν οἷς ἦσαν ἱδρυμένα, καὶ συντριβέντα μετὰ μανίας ἐρρίφθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν μεσαιωνικοῖς χρόνοις, διὸ πολλὰ τεμάχια αὐτῶν εὑρέθησαν κείμενα ἐπὶ λύχνων τῶν ὑστάτων χρόνων τῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ

1 Πρβλ. καὶ Ῥωμαῖον ἐν ΑΕ 1905 σελ. 119. Τοῦ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς εὑρεθέντος ἑνὸς τῶν τεμαχίων ἔμαθον τὸν τόπον, ἔνθα ἔκειτο, παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀνευρόντος.

2 Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ καλῶς ὁπωσοῦν διατηρούμενον ἀνάγλυφον τοῦ Τηλεφάνους, καίπερ ἄλλως τεθραυσμένον καὶ αὐτό. Ἀλλὰ τοῦτο εὑρεθὲν ἐν ἔτει 1846 ὑπό τινος ποιμένος καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀποκρυβὲν δὲν μαρτυρεῖται ποῦ ἀκριβῶς εὑρέθη, ἴσως δ' ἔκειτο ἐν τόπῳ, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἀνεπαρκεῖς τινας εἰδήσεις περὶ τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ παρέχει ὁ Πιττάκης ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ 1852 σελ. 1082 καὶ κατ' αὐτὸν ὁ **Michaelis, Annali dell Inst.** τοῦ 1863. Ὁ Ῥαγκαβῆς, **Antiquités Hellen. II** σελ. 745 γράφει μόνον τὰ ἑξῆς: **(le bas-relief) fut trouvé dans une grotte du mont Parnès).** Βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἴδε παρὰ **Friedrichs - Wolters, Museen zu Berlin. Die Gipsabgüsse** σελ. 721 ἀριθ. 1839.

λατρείας. Ὅθεν εἰκάζω ὅτι ἐν τῷ σπηλαίῳ τούτῳ ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς διετηρήθη πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, φανατικοὶ δέ τινες ὀπαδοὶ τοῦ νέου θρησκεύματος μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ὑφίσταται ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τούτῳ τόπῳ ἡ λατρεία τοῦ ἀρχαίου θεοῦ, προσελκύουσα ἴσως καὶ χριστιανοὺς δεισιδαίμονας, ἐπέδραμον κατὰ τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ κατέστρεψαν πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀναθήματα, καὶ οὕτω τὸ ἱερὸν ἠρημώθη ἔκτοτε. Ποῦ ὅμως καὶ πῶς ἦσαν καθιδρυμένα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τὰ ἀναθήματα, καὶ ἰδίως τὰ λίθινα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, διότι οὔτε βάθρα τινὰ εὑρέθησαν,[1] οὔτε κόγχαι ἐν τοῖς βράχοις φαίνονται πλὴν ὀλιγίστων τινῶν ἔξω ἐν τῷ προθύρῳ. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ κατὰ τὰ πλευρὰ τοῦ σπηλαίου εὑρέθησαν μικροί τινες θαλαμίσκοι ἀποπεφραγμένοι ὑπὸ τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ἐπιπάγου, καὶ μάλιστα ἔν τινι τούτων κατὰ τὸ πρὸς ἀριστερὰν πλευρὸν τοῦ σπηλαίου εὑρέθη ἀποτεθειμένον προϊστορικὸν ἀγγεῖον γαστρῶδες πλῆρες τέφρας καὶ ἀνθράκων, ὅπερ νομίζω ὅτι ἦτο θυμιατήριον, φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἔν τε τοῖς προϊστορικοῖς καὶ τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις πολλὰ ἀναθήματα, ἐν οἷς ἴσως καὶ ἀνάγλυφα λίθινα, ἀπετίθεντο ἁπλῶς ἐντὸς τοιούτων θαλαμίσκων, καὶ ἐκεῖθεν ἀφαιρεθέντα συνετρίβησαν καὶ κατερρίφθησαν εἰς τὸ ἔδαφος. Τοιοῦτοι δὲ θαλαμίσκοι ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ ἐξερευνηθέντι μέρει τοῦ σπηλαίου, λανθάνοντες ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπιπάγου ἀποφράξεως αὐτῶν. Ὡσαύτως ἐνδέχεται νὰ ἔχωσιν ἀποφραχθῆ ὑπὸ τοῦ σταλαγμίτου καὶ κόγχαι τινὲς κατὰ τὰ πλευρὰ τοῦ σπηλαίου, ἀφοῦ μάλιστα ἕνεκα τῆς αἰφνιδίας διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἔγινεν ἐπισταμένη ἐξέτασις τοῦ βράχου ἐπὶ τούτῳ. Περὶ τῶν μεταγενεστέρων λύχνων ὅμως νομίζω ἀναμφίβολον ὅτι ἀπετίθεντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διότι τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο μέγιστον καὶ ἐπεκάλυπτον σχεδὸν εἰπεῖν ἁπανταχοῦ τὸ ἔδαφος, ὥστε θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ἐξαχθῆ ἐκ θαλαμίσκων τινῶν τοσοῦτον πλῆθος λύχνων, ἀφοῦ μάλιστα προφανῶς δὲν ὑπῆρξε πρόθεσις νὰ καταστραφῶσι συντριβόμενοι ἢ ἀπορριπτόμενοι εἰς τὸν παραρρέοντα χείμαρρον.

Τὰς ἀξιολογωτέρας τῶν εὑρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων ἐδημοσίευσεν ὁ Ῥωμαῖος, καθὼς ἤδη προελέχθη· εὐτυχῶς δὲ παρὰ πάσας τὰς δυσχερείας τῆς παρατηρήσεως καὶ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐπιπάγου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τοῦ στρώματος, ἐξ οὗ προέρχονται πάντα τὰ ὁπωσοῦν σπουδαῖα εὑρήματα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ὄστρακα τῶν πηλίνων ἀγγείων. Μόνον περὶ μικρῶν τινων πραγμάτων, οἷον χαλκῶν τινων καὶ ὀστείνων βελονῶν καὶ περονῶν καὶ ἄλλων τοιούτων ὀργάνων, δὲν κατωρθώθη πάντοτε νὰ ἐξακριβωθῆ ἐκ τίνος στρώματος προήρχοντο ἕκαστον, ἀλλ᾽ εἶνε βέβαιον ὅτι τοιαῦτα πράγματα εὑρέθησαν ἔν τε τῷ ἀνωτάτῳ στρώματι καὶ ἐν τῷ μεσαίῳ. Ἰδίας δὲ μνείας ἄξιον κρίνω ὅτι ἡ ἐν ΑΕ 1906 σελ. 96 ἀπεικονισμένη χρυσῆ κλίνη (καταγεγραμμένη ἐν τῷ οἰκείῳ εὑρετηρίῳ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ᾽ ἀριθ. 12, 337) εὑρέθη ἐν τῷ ἀνωτάτῳ στρώματι. Ὁμοίως δύσκολος ὑπῆρξεν ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ στρώματος, ἐν ᾧ εὑρέθησαν πολλὰ λίθινα καὶ πήλινα σφονδύλια ἢ κομβία, ὧν τὰ πλεῖστα ἔχουσι σχῆμα κολούρου κώνου, ὀλίγα δέ τινα πετάλου ἄνθους, ἅπαντα δ᾽ ἄνευ τινὸς διακοσμήσεως· ἀλλ᾽ ὡς τοὐλάχιστον μοὶ ἐφάνη, προήρχοντο καὶ ταῦτα ἔκ τε τοῦ μεσαίου στρώματος καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρου, καὶ ἑπομένως φαίνεται ὅτι τὰ τοιαῦτα κατεσκευάζοντο ὄχι μόνον ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὑστερωτέροις ἄνευ τινὸς ὡς πρὸς τὴν ὕλην ἢ τὸ σχῆμα διαφορᾶς. Ἀλλ᾽ ἡ παρατήρησις αὕτη ἔχει χρείαν ἐπιβεβαιώσεως καὶ ἐξ ἄλλων ἀνασκαφῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων μικρῶν χαλκῶν τε καὶ ὀστείνων ὀργάνων τινά, οἷον ὀστεϊναί τινες περόναι, ἦσαν προφανῶς κομμωτικά, ἄλλως δ᾽ ἐκτὸς αὐτῶν εὑρέθησαν καί τινες ψῆφοι πολύχρωμοι ἐξ Αἰγυπτιακῆς πορσελάνης. ὥστε εἶνε βέβαιον ὅτι εἴτε ὡς ἀναθήματα, εἴτε κατὰ τύχην παραπεσόντα ἢ ἀφεθέντα ὑπῆρχον ἐν τῷ ἄντρῳ ὄργανα γυναικείου στολισμοῦ· ἄλλα δέ τινα, οἷον μέγα ὀστεϊνον ὀπήτιον, πιθανῶς προϊστορικόν, ἦσαν τεχνουργικά. Ἀλλ᾽ εὑρέθησαν καὶ ἄλλα τινὰ ὀλίγα, ἅτινα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν ἰατρικά, ἤτοι χειρουργικά, οἷον μικρὰ περόνη χαλκῆ μήκους 0,10 μετὰ τῆς ἀκίδος κεκαμμένης κατ᾽ ἀμβλεῖαν γωνίαν, βελόνη

1 Μόνον ἓν μικρὸν τεμάχιον μαρμάρου μετὰ σιδηροῦ ἥλου φαίνεται ὅτι ἦτο βάσις μικροῦ τινος ἀναθήματος, ἀλλὰ τοῦτο διὰ τὴν σμικρότητα αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς κυρίως εἰπεῖν βάθρον. Εἰς ὁμοίως μικρὰν βάσιν ἴσως ἀνῆκε καὶ τεμάχιον πηλίνου κίονος ἰωνικοῦ ἢ κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ.

χαλκῆ μετὰ δύο τρυμαλιῶν, τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος μήκους 0,035 καὶ πλάτους 0,013 φέρον κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν κόψεων λεπτοὺς ὀδόντας, ὅπερ φαίνεται ὡς χειρουργικὸς πρίων, σιδηροῦν ἀγκιστροειδὲς ὄργανον ἔχον τὴν ἀκίδα δὶς κεκαμμένην καί τινα ἄλλα. Ἡ εὕρεσις δὲ ἰατρικῶν ὀργάνων ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ δὲν ἦτο ἀπροσδόκητος, ἀφοῦ αἱ νύμφαι ἦσαν καὶ ἰαματικαί, καὶ ἐκτὸς τούτου ὑπάρχει πιθανότης ὅτι ἐλατρεύετο ἐνταῦθα καὶ ὁ Ἀσκληπιός.[1] Σημειωτέον δ' ὅτι εὑρέθησαν τεμάχιά τινα πηλίνου ἀναθηματικοῦ πίνακος δισκοειδοῦς, ἐφ' οὗ κατὰ τὰ σωζόμενα ἴχνη φαίνεται ὅτι παρίστατο ἔκτυπος ὄφις, ἤκουσα δὲ παρὰ τῶν ἐργατῶν ὅτι καὶ ἄλλοτε χωρικός τις εὗρεν αὐτόθι «*ἕνα φίδι*».

Τὰ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ στρώματι εὑρεθέντα ἔργα τέχνης εἶνε, ὅπως προελέχθη ἤδη, νεώτερα τῶν Μηδικῶν, καίτοι ὑπάρχουσι πήλινά τινα εἰδώλια, οἷον καὶ τὸ ἐν ΑΕ 1906 σελ. 108 ἀπεικονισθὲν γυναικεῖον, ἅτινα διὰ τὴν ἀρχαϊκότητα τῆς τέχνης ἠδύναντο νὰ νομισθῶσι κατά τι παλαιότερα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἤθελεν ὑποτεθῆ ἀληθὲς τοῦτο, πάλιν ἔπρεπε ταῦτα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνατεθέντα πολὺν χρόνον μετὰ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, διότι πάντα τὰ λοιπὰ εὑρήματα καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τεκμήρια πείθουσιν ὅτι τὸ ἄντρον ἦτο ἔρημον ἐν τοῖς πρὸ τῶν Μηδικῶν χρόνοις.

Ἐκ τῶν εἰς ὑστερωτέρους χρόνους ἀνηκόντων ἀξιοσημείωτοι εἶνε διὰ τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν οἱ λύχνοι, διότι εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους [2], μέγα δὲ πλῆθος εἶχεν ἐξαχθῆ καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὑπὸ τῶν χωρικῶν, πιθανῶς δὲ ἔχουσιν ὑπολειφθῆ καὶ ἄλλοι πάμπολλοι. Τὸ πλῆθος τοῦτο δηλοῖ ὅτι δὲν ἦσαν προωρισμένοι εἰς ἐξυπηρέτησιν τῆς πραγματικῆς χρείας τοῦ φωτισμοῦ, ἀλλ' ὅτι προσεφέροντο ὡς θυσία πρὸς τὸν λατρευόμενον θεόν, ὅπως προσφέρονται σήμερον τὰ καιόμενα ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐκκλησίαις κηρία καὶ αἱ κανδῆλαι. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἀνηκόντων λύχνων, ὅσοι εὑρέθησαν, εἶνε σχετικῶς πολὺ μικρός, δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἀνεφάνη τὸ ἔθος τῆς προσφορᾶς λύχνων μόλις ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν χρόνοις, οἱ δὲ παλαιότεροι λύχνοι νὰ ἦσαν ἁπλῶς προωρισμένοι πρὸς τὸν ἀναγκαιοῦντα φωτισμόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὄχι μόνον ἀλλαχοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Πανὸς ὑπῆρχεν ἐν χρήσει τὸ ἄσβεστον πῦρ [3], ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ λατρευόμενον τὸ πῦρ ἦτο ἤδη ἐκ παλαιῶν χρόνων οἰκεῖον, ὡς ἀποδεικνύει ἡ εἰς παλαιοὺς βεβαίως χρόνους ἀνερχομένη συνήθεια τῆς τηρήσεως τῶν ἀπὸ τοῦ Ἅρματος μαντικῶν ἀστραπῶν [4], ἴσως εἶνε ὀρθοτέρα ἡ γνώμη τοῦ Ῥωμαίου ΑΕ 1906 σελ. 110 ὅτι τὸ ἔθος τῆς προσφορᾶς τῶν λύχνων ὑπῆρχε καὶ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις, ἀλλ' ἀνεπτύχθη πολὺ μᾶλλον ἐν τοῖς ὑστερωτέροις Ῥωμαϊκοῖς καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς. Πρότερον ἴσως ἀντὶ τῶν λύχνων ἐκαίοντο μᾶλλον ξύλα, ἐξ ὧν προέρχεται καὶ ἡ καλύπτουσα τὸ ἔδαφος πολλὴ τέφρα [5]. Ἂν ἐγίνοντο καὶ θυσίαι ζώων ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, φαίνεται ἀμφίβολον, διότι οὐδαμοῦ ἐφάνησαν λείψανα κεκαυμένων ὀστῶν [6]. Ἂν λοιπὸν ἐθύοντο καὶ ζῷα, ὡς δύναται νὰ συναγάγῃ τις ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σελ. 8 παρατεθέντος χωρίου τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τῆς κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 ἐκδιδομένης ἐπιγραφῆς, αἱ τοιαῦται θυσίαι πιθανῶς ἐγίνοντο ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ κατὰ τὸ τέμενος καὶ ὄχι ἐν τῷ ἄντρῳ. Ὅτι δὲ τὸ τέμενος τοῦ θεοῦ ἐξετείνετο εἰς μεγάλην ἔκτασιν περὶ τὸ ἄντρον εἶνε καὶ ἄλλως πιθανόν, ἐπιτρέπεται δὲ καὶ συναγάγῃ τις ἐκ τοῦ ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως βεβαίως προερχομένου ὀνόματος τῆς κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου εἰς ἀπόστασιν ³/₄ τῆς ὥρας κειμένης πηγῆς τῆς λεγομένης Ἀλβανιστὶ **Κρό-ϊ-Πᾶνες**, ἥτις νομίζω ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ τοιοῦτον ὄνομα, ἂν δὲν ἔκειτο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τεμένους. Ὡσαύτως καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ λεγό-

1 Ἴδε Ῥωμαῖον ΑΕ 1905 σελ. 128 ἑξ.

2 Ὑποτιμᾷ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ὁ Ῥωμαῖος ΑΕ 1906 σελ. 109 γράφων ὅτι «*θὰ ὑπερβαίνουσι τὴν χιλιάδα*».

13 6 18

3 Παυσαν. Ε' 15, 9. Η' 37, 8 Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 8.

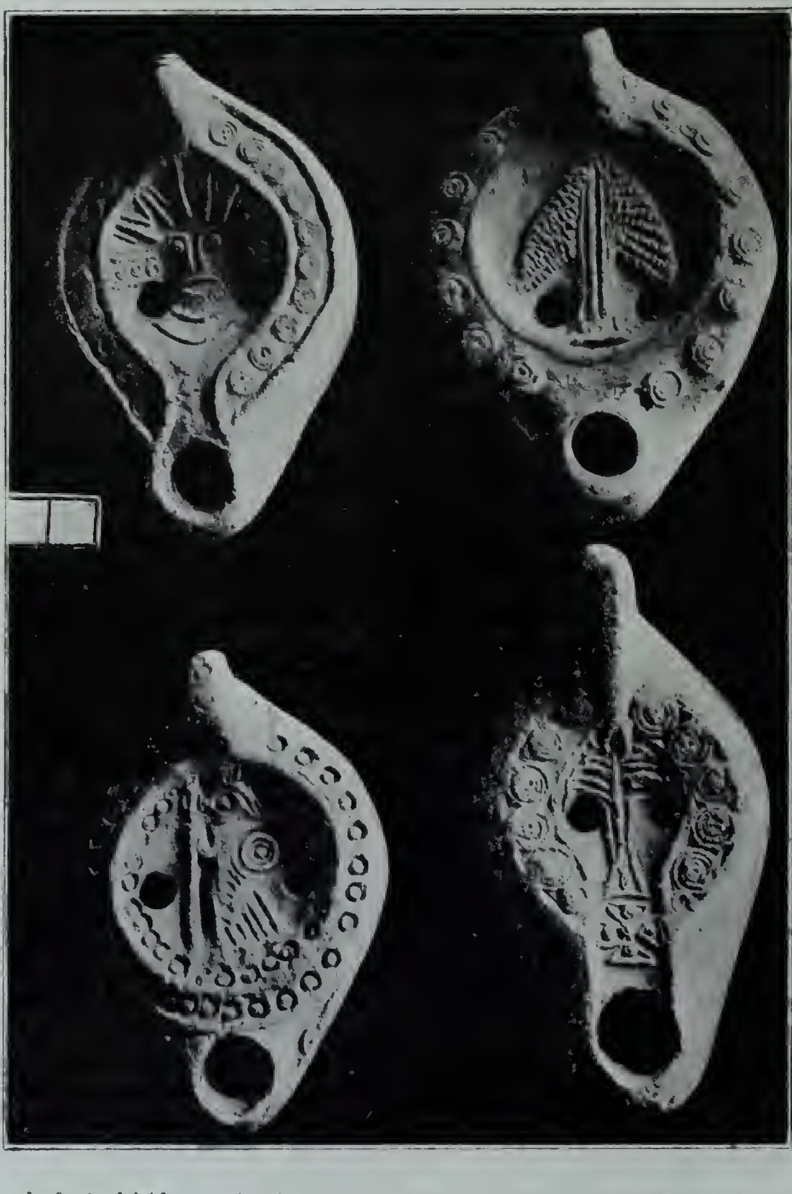
4 Στράβων Θ', 11 (404) Πρβ. καὶ Milchhöfer ἐν τῷ ἐξηγητικῷ κειμένῳ τῶν χαρτῶν τῆς Ἀττικῆς VII-VIII σελ. 14.

5 Πρβ. Παυσαν. Ε', 15, 9: *Ἐν δὲ τῷ Πρυτανείῳ παριόντων εἰς τὸ οἴκημα, ἔνθα σφίσιν ἡ ἑστία, Πανός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τῆς ἐσόδου βωμός. Ἔστι δὲ ἡ ἑστία τέφρας καὶ αὕτη πεποιημένη, καὶ ἐπ' αὐτῆς πῦρ ἀνὰ πᾶσάν τε ἡμέραν καὶ ἐν πάσῃ νυκτὶ ὡσαύτως καίεται. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἑστίας τὴν τέφραν κατὰ τὰ εἰρημένα ἤδη μοι κομίζουσιν ἐπὶ τὸν τοῦ Ὀλυμπίου βωμόν, καὶ οὐχ ἥκιστα συντελεῖ τῷ βωμῷ τὸ ἀπὸ τῆς ἑστίας ἐπιφορούμενον.*

6 Ἄκαυστα ὀστᾶ εὑρέθησαν ὀλίγα τινά, οἷον κέρατα τράγου, κνήμη ἵππου καὶ ὀστᾶ κυνός, ἀλλὰ ταῦτα ἐνδέχεται νὰ προέρχωνται καὶ ἐκ ζώων τυχαίως ἐναποθανόντων ἐν τῷ σπηλαίῳ ἢ κατασπαραχθέντων ὑπὸ λύκων.

μενα νομίζω ὅτι δυσκόλως δύνανται νὰ νοηθῶσιν ὡς τελούμενα ἐν τῷ περιωρισμένῳ χώρῳ τοῦ ἄντρου καὶ τοῦ προθύρου αὐτοῦ. Ἡ εὕρεσις ὅμως πολυαρίθμων λύχνων μετὰ σταυρῶν ἢ ἄλλων χριστιανικῶν συμβόλων νομίζω ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν γνώμην τοῦ Ῥωμαίου (ἔν. ἀν.) ὅτι ἐτελεῖτό ποτε ἐν τῷ ἄντρῳ χριστιανικὴ λατρεία, διότι οὐδὲν ἄλλο ἴχνος τοιαύτης λατρείας εὑρέθη. Τοὐναντίον δὲ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀναθημάτων καὶ ἡ ἐρήμωσις τοῦ ἱεροῦ φαίνονται ἀποδεικνύοντα ὅτι οἱ ἀληθεῖς χριστιανοὶ διέκειντο πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐχθρικώτατα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι οἱ χριστιανικοὶ λύχνοι εἴτε πωλούμενοι ἀδιακρίτως μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀγορᾷ ἠγοράσθησαν ὑπὸ ὀπαδῶν τῆς παλαιᾶς θρησκείας μὴ σκανδαλιζομένων ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν συμβόλων καὶ προσηνέχθησαν εἰς τὸν πάτριον θεόν, εἴτε ἴσως εἶνε προσφοραὶ χριστιανῶν δεισιδαιμόνων ἀπεκδεχομένων μαντείαν ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν παρὰ τοῦ Πανός. Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ Παυσανίαν Η' 37 8 ἐπιστεύετο ὅτι «*θεῶν ὁμοίως τοῖς δυνατωτάτοις καὶ τούτῳ μέτεστι τῷ Πανὶ ἀνθρώπων τε εὐχὰς ἄγειν ἐς τέλος καὶ ὁποῖα ἔοικεν ἀποδοῦναι πονηροῖς*». Ἄλλως τε τὴν διατήρησιν τῆς παλαιᾶς λατρείας μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ἀποδεικνύει ἡ παράστασις τοῦ ἐν εἰκ. 9,1 ἀπεικονιζομένου μετὰ μεσαιωνικῆς ἀληθῶς κακοτεχνίας πεποιημένου λύχνου, ἐν ᾧ ἀναμφιβόλως παρίσταται πάνοπλος ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ποδήρης χιτὼν αὐτῆς, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἄρρην ὁπλίτης.

2 3

1 4

9: λύχνοι κακότεχνοι· ἀριθ. 1: ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλος. 2: ἅγιος πωγωνοφόρος μετὰ σταυροῦ καὶ ἀκτίνων περὶ τὴν κεφαλήν. 3: δένδρον. 4: δένδρον καὶ κάτωθι σταυρός.

12 6 18

Οἱ κακοτεχνότεροι τῶν λύχνων δηλοῦσιν ὅτι ἡ ἐν τῷ ἄντρῳ λατρεία διετηρεῖτο μέχρι τῶν προβεβηκότων ἤδη μεσαιωνικῶν χρόνων, ἴσως δὲ διὰ γενικωτέρας τινὸς περὶ τῶν ἀρχαίων λύχνων μελέτης εἶνε δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ καὶ ἀκριβέστερον ἡ χρονολογία αὕτη. Διὰ τοῦτο ἀντὶ τῆς ἀπεικονίσεως λύχνων ἐκ διαφόρων χρόνων, ἣν προετίμησεν ὁ Ῥωμαῖος ΑΕ 1906 πίν. 6, νομίζω προκριτώτερον νὰ ἀπεικονισθῶσιν ἐν εἰκ. 9 καὶ 10 οἱ σπουδαιότεροι τῶν κακοτεχνοτέρων λύχνων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν παρὰ Ῥωμαίῳ.

Τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 2 ἀπεικονισμένῳ

10: λύχνοι κακότεχνοι· ἀριθ. 1: μέλισσα ἐπὶ ἄνθους. 2: πτηνὸν ἐπὶ κλάδου. 3: δύο μέλισσαι. 4: ἅγιος ἐν φωτοστεφάνῳ. 5: δένδρον καρποφοροῦν, ἐφ' οὗ πτηνόν.

λύχνῳ προτομὴν ἠδύνατό τις νὰ ἐκλάβῃ ὡς ἥλιον, οἷος συχνάκις παρίσταται ἐπὶ λύχνων, ἀλλ' οἱ ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς ὑπάρχοντες μετὰ τριῶν ἑκάτερος δακτυλίων κανόνες νομίζω ὅτι δὲν δύνανται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῶσιν, εἰμὴ ὡς σταυρός, ὁ δὲ σαφῶς δεδηλωμένος πώγων εἶνε ἀνάρμοστος εἰς τὸν ἥλιον. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ ἀκολούθῳ εἰκ. 10 ἀπεικονισμένων πέντε λύχνων οἱ μάλιστα ἀξιοσημείωτοι εἶνε οἱ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 3, διότι ἐπ' ἀμφοτέρων παρίστανται μέλισσαι, οἷαι ὑπάρχουσι καὶ ἐπὶ δύο δακτυλιολίθων μνημονευομένων ὑπὸ Ῥωμαίου ΑΕ 1906 σελ. 97, ὥστε ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι τὸ ἔντομον τοῦτο ἦτο σχετικὸν πρὸς τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρείαν.[1]

1 Πρβ. τὰ περὶ μελισσῶν ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Δήμητρος γεγραμμένα ὑπὸ **P. Foucart, Les mystères d'Éleusis** σελ. **215 (Paris 1914).**

Ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ἔν. ἀν. ἐκδεδομένων τοιούτων λύχνων ὁ κακοτεχνότατος, ἀλλ' ἴσως καὶ ὁ τὰ μάλιστα ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ ὑπ' ἀριθ. 11, ἤτοι ὁ προτελευταῖος τῆς πρὸς ἀριστερὰν σειρᾶς τοῦ πίνακος, διότι ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἀπεικονισμένη ἀνδρικὴ μορφὴ ἡ κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν σταυρὸν φορεῖ ἔνδυμα κατάκοσμον διὰ προσερραμμένων ἱμάντων καὶ κομβίων. Ὁ Ῥωμαῖος ΑΕ 1906 σελ. 113 ὀρθῶς ἀνεῦρεν ὁμοιότητα τῆς στολῆς ταύτης πρὸς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπὶ νομισμάτων τινῶν, ὥστε ἴσως καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ τὸ ἐν τῷ ἄντρῳ ἱερόν. Εἰς τὰς ὑπὸ Ῥωμαίου δημοσιευθείσας ἐπιγραφὰς λυχνοποιῶν πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἑξῆς: ΖΗΘΟΥ.

Ἐν τοῖς δύο κατωτέροις στρώμασιν εὑρέθησαν μόνον ἀγγεῖα πήλινα προϊστορικῶν χρόνων, ἐν οἷς καὶ ἱκανὰ Μυκηναϊκὰ ἐν τῷ μεσαίῳ στρώματι, περὶ ὧν πάντων διέλαβεν ὁ Ῥωμαῖος ΑΕ 1906 σελ. 98-100. Ἐν τῷ μεσαίῳ δὲ στρώματι εὑρέθησαν καί τινα ὄστρακα ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ ὑπὸ Καββαδίου ἐν τάφοις ἐσχάτων Μυκηναϊκῶν χρόνων ἐν Σαλαμῖνι εὑρεθέντα, ἅτινα ἔχουσιν ἱκανὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ γεωμετρικά. Γνησίου δὲ γεωμετρικοῦ ἀγγείου οὐδὲ ἓν ὄστρακον ἠδυνήθην νὰ ἀναγνωρίσω, καίπερ ἐπισταμένως ἐξετάζων τὰ ἑκάστοτε εὑρισκόμενα παλαιότατα ὄστρακα. Ὅθεν ἔκ τε τῆς τελείας ἐλλείψεως τοιούτων καὶ τῶν ἀμέσως μετὰ ταῦτα νεωτέρων ὀστράκων καὶ ἐκ τοῦ παχέος στρώματος τόφου τοῦ χωρίζοντος τὸ μεσαῖον στρῶμα τῆς τέφρας ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου νομίζω ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ ἐν τῷ ἄντρῳ ἱερὸν ἦτο ἔρημον ἀπὸ τῶν ἐσχάτων Μυκηναϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. Ὁμοία ἀλλὰ πιθανῶς πολὺ βραχυτέρα διακοπὴ τῆς λατρείας συνέβη καὶ ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις, ὡς δηλοῖ ὁ χωρισμὸς τοῦ μεσαίου στρώματος ἀπὸ τοῦ κατωτάτου, ἀλλ' εἶνε τελείως ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ ὁπωσδήποτε ἡ χρονικὴ ἀπόστασις τοῦ κατωτάτου στρώματος ἀπὸ τῶν ὑστερωτέρων Μυκηναϊκῶν χρόνων, διότι ἐν τῷ κατωτάτῳ στρώματι οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη πλὴν ὀστράκων εὐτελῶν ἀγγείων, ὁποῖα εὑρέθησαν καὶ ἐν τῷ μεσαίῳ στρώματι, ὥστε δὲν ὑπάρχει διακριτική τις διαφορὰ τῶν δύο στρωμάτων· τὸ δὲ μεσαῖον στρῶμα φαίνεται ἀνῆκον ὄχι μόνον εἰς τοὺς ὑστερωτέρους Μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς παλαιοτέρους τούτων. Τὸ εἶδος τῶν εὑρεθέντων προϊστορικῶν ἀγγείων ἔχει περιγράψει ὁ Ῥωμαῖος.

Περὶ τοῦ κατωτάτου στρώματος τῆς τέφρας, ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη ἐν αὐτῷ πλὴν ὀστράκων εὐτελῶν ἀγγείων, καὶ τούτων ὄχι πολλῶν, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ἂν τοῦτο δηλοῖ ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἄντρῳ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἱερὸν ἢ ἀνθρωπίνη κατοικία. Ἀλλὰ περὶ τοῦ μεσαίου στρώματος εἶνε βεβαιότατον ὅτι ἀνήκει εἰς ἱερόν, διότι κατὰ τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου εὑρέθησαν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς εἰσόδου στοιχηδὸν διατεταγμένα ἑκατὸν περίπου γαστρώδη ἀγγεῖα πλήρη τέφρας, ἅτινα ἀναμφιβόλως ἦσαν θυμιατήρια. Ἓν τούτων μετρηθὲν εἶχεν ὕψος 0,13, διάμετρον δὲ 0,14· τὰ δ' ἄλλα ἦσαν περίπου ἰσομεγέθη. Ἦσαν πεποιημένα ἀγροίκως ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ ἐπικεχρισμένου διὰ καστανόχρου ἐπιχρίσματος. Ἕτερα τοιαῦτα ἀγγεῖα εὑρέθησαν καὶ ἐνδοτέρω τοῦ σπηλαίου παρὰ τὸν βράχον κατὰ σειράν, ἓν δὲ καὶ ἐντὸς μικρᾶς κόγχης, ἐν ᾧ ὑπῆρχον ἐκτὸς τῆς τέφρας καί τινα ὀστᾶ μικρῶν ζῴων ἄκαυστα καὶ πλησίον ὀστᾶ ἐλάφου. Ὀστᾶ δὲ ἄκαυστα εὑρέθησαν ἐν τῷ μεσαίῳ στρώματι καὶ ἄλλα, οἷον κέρατα τράγων, ὠμοπλάτη βοὸς καὶ ἄλλα. Μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν εἴσοδον εὑρεθέντων ἀγγείων ὑπῆρχε καὶ μία πρόχους καὶ προσέτι δύο ἐπίπεδα κεράμια ὁμοιάζοντα πρὸς ἀναθηματικοὺς πίνακας. Δυστυχῶς ἅπαντα ἦσαν λίαν ἀτελῶς ὠπτημένα, ὥστε συγκολληθέντα μετὰ τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ἐπιπάγου δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποσπασθῶσιν ἐξ αὐτοῦ, φωτογραφηθέντα δὲ κατὰ χώραν συγχέονται μετὰ τοῦ ἐπιπάγου, ὥστε εἶνε τελείως ἀδιάγνωστα. Τὰ πολυάριθμα λοιπὸν ἀγγεῖα ταῦτα, οὕτω διατεταγμένα καὶ πλήρη τέφρας εὑρεθέντα, δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε προωρισμένα πρὸς ἄλλον σκοπόν, εἰμὴ ὡς ὄργανα λατρείας[1]. Ἄλλο τι εὕρημα δὲν ἐξήχθη ἐκ τοῦ μεσαίου στρώματος πλὴν τῶν προμνημονευθέντων σφονδυλίων

1 Ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρείας μνημονεύονται θυμιατήρια ἔν τινι ἐντεῦθεν προερχομένῃ ἐπιγραφῇ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ Wilhelm ἐν ΑΜ. XXI (1896 σελ. 437, ἥτις ἔχει οὕτω:

Σπονδῆς κ[αὶ] λιβάνου θελκ[τή]ρια χάλκεα τεύξας
Πανί τε καὶ Νύμφαις θῆκε φέρων Νομ[ι]κός.

καί τινων χαλκῶν καὶ ὀστεΐνων περονῶν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι πλησίον τῶν μνημονευθέντων κεραμίνων πινακίων ὑπῆρχεν ἐν μικρᾷ ἐκτάσει στρῶμα ἐρυθρᾶς γῆς πάχους 0,10, ὅπερ πιθανῶς προήρχετο ἐκ κτίσματός τινος πλινθίνου, ἴσως βωμοῦ τινος μικροῦ.

Ἐπιγραφαί. Τὴν πρώτην ἐπὶ βράχου ἐν τῷ προθύρῳ τοῦ ἄντρου κεχαραγμένην ἐδημοσίευσεν ὁ Ross, Königsreisen σελ. 87, κατόπιν δὲ καὶ ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Κορδέλλας, ἀκριβέστερον δὲ μετ' αὐτοὺς ὁ Lolling, AM. V (1880) σελ. 293. Ἡ ἐν IG III, 1,210 ἀναδημοσίευσις στηρίζεται μόνον εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ Ross καὶ τοῦ Πιττάκη. Ταύτην νομίζω καλὸν νὰ δημοσιεύσω ἐκ νέου, ἐπειδὴ ὄχι μόνον ηὐκαίρησα νὰ ἐξετάσω αὐτὴν ἐπανειλημμένως καὶ ἐν περισσοτέρῳ χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐκαθάρισα τὸν λίθον προσηκόντως. Τὰ ὑπ' ἐμοῦ ὅμως ἀναγνωσθέντα γράμματα εἶνε κατά τι ὀλιγώτερα τῶν ὑπὸ Lolling ἀναγραφομένων, ὥστε φαίνεται ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐφθάρη ὁ λίθος ἱκανῶς.

1. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ τοῦ βράχου ἐν τῇ πρὸς δεξιὰν πλευρᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ ἄντρου ἐπὶ ἐπίτηδες ὡμαλισμένης ὁπωσοῦν ἐπιφανείας, ἐν ᾗ κατέχει χῶρον ὕψους 0,38, μεγίστου δὲ πλάτους 0,21. Πρὸς ἀριστερὰν συνέχεται πρὸς αὐτὴν τραπεζοειδὲς πεδίον περιωρισμένον διὰ χαραγμάτων, οὗ ἡ ἐπιφάνεια ἔχει τινὰς ἀνωμαλίας. Ὕψος τοῦ πεδίου τούτου 0,50, πλάτος ἄνω 0,15, κάτω 0,24. Ἴσως ἐν τούτῳ τῷ πεδίῳ ὑπῆρχεν ἀνάγλυφος ἐκ τοῦ αὐτοφυοῦς βράχου ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένη εἰκὼν τοῦ Πανός, ἀφανισθεῖσα ἕνεκα τῆς φθορᾶς τοῦ λίθου. Ὅμοιον ἀνάγλυφον ἐπὶ βράχου παρετηρήθη πρὸ μικροῦ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ παρὰ τὴν λεγομένην Καλλιρρόην. Ἴδε AM. XXXVII (1912) σελ. 141 ἑξ.

ΑΓΛΘ.Ι ΤΥ
ΤΣΑ
Κ - Λ   ΚΕ
ΛΑΔΟΝ'ΑΔΕ
ΤΕΙ . . ΝΛΣ Τ
ΣΘΑΙ . ΗΝΕΙΚω
ΤΟΥΠΑΝΟΣΟ
ΘΥШΝΔΗΝ
Τ . . ΦΙΜΙΛΝΟΣ

Ὁ Lolling ἀνέγνωσεν οὕτω·

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Τύχανδρος ἐ-
κέλευσε Κε-
λάδοντά δε
τέκτονας θέ-
σθαι τὴν εἰκὼ
τοῦ Πανός· ὁ
θύων δ' ἦν
Τροφιμιανός·

φρονεῖ δὲ ὅτι ἐκ τοῦ τοπικοῦ ἐπιρρήματος *Κελάδοντά δε* συνάγεται ὅτι *Κελάδων* ὠνομάζετο ὁ παραρρέων τὸ ἄντρον χείμαρρος, ἀφοῦ ἡ αὐτὴ λέξις ὡς ἐπίθετον ἀποδίδεται εἰς τὸν Βοιωτικὸν ῥύακα Ὁπλίτην ἐν χρησμῷ τινι παρὰ Πλουτάρχῳ, Λύσανδρ. 29.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης τοῦ Lolling δύνανται κατὰ τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἀναγνωσθέντα γράμματα νὰ ἐπιβεβαιωθῶσι μόνον οἱ στίχοι 1 καὶ 6-9, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ στ. 5. Τὸ ὄνομα ***Τύχανδρος*** ἐν στ. 2 φαίνεται ἀδύνατον, πιθανῶς δ' ἔκειτο ***Τελεσφόρος*** ἢ ἄλλο τοιοῦτον. Ἐν στ. 3 τὸ ***ἐκέλευσε*** εἶνε ὅλως ἀβέβαιον, τὸ δ' ἀκόλουθον ***Κελάδοντά δε*** φαίνεται μὲν ἀποδεκτόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἀντὶ τοῦ Τ ἀνεγνώσθη ὑπ' ἐμοῦ Ι, ὅπερ μοὶ ἐφάνη βέβαιον.

Πλησίον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ ὑψηλότερον αὐτῆς ὑπάρχουσι μεμονωμένα τὰ γράμματα

Ν
Η

μεγάλα τὸ μέγεθος.

2. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ σπηλαίου 0,70 ἐνδοτέρω τῆς προηγουμένης ὑπάρχει κεχαραγμένη ἡ ἀκόλουθος, κατέχουσα χῶρον πλάτους 0,13—0,15, ὕψους δὲ 0,17. Πρβλ. Κορδέλλαν ἔν. ἀν. σελ. 140.

ΑΘΗΝ
Σ´ΑΙ
ΜΑΡΚΙ
ΑΝ'

Στ. 2, τὸ Σ εἶνε ἀμυδρόν, μετ' αὐτὸ δὲ λείψανον γράμματος ὡσεὶ Κ· μετὰ δὲ τὰ ΑΙ δὲν εἶχε γραφῇ ἄλλο γράμμα. Στ. 4 ἐν ἀρχῇ γράμμα ἀμελῶς

ἐπὶ ἀνωμάλου ἐπιφανείας κεχαραγμένον καὶ ὡς ἐκ τούτου δυσδιάγνωστον, ἔπειτα δὲ Ν σαφὲς καὶ μετ' αὐτὸ κεραία, μεθ' ἣν αἱ ἀνωμαλίαι τοῦ βράχου δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ διακριθῇ ἂν εἶχε χαραχθῇ καὶ ἄλλο γράμμα ἢ ὄχι. Πιθανῶς φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ: *Ἀθην[αΐδο]ς (κ)αὶ Μαρκι(α)ν[ῆς]*. Κόγχη πρὸς ὑποδοχὴν ἀναθήματος δὲν ὑπάρχει αὐτόθι, ὅλως ἄδηλον δὲ εἶνε ἂν ἔχει ἀφανισθῇ ἡ λέξις *ἐμνήσθη* ἐν ἀποπεσόντι ἀποθραύσματι τοῦ βράχου. Κατωτέρω αὐτῆς καὶ δεξιόθεν ἔχουσι γραφῆ ἐν νεωτέροις χρόνοις τὰ ἀκόλουθα:

1820
ΓΑΥΡ

Ἔξω τοῦ σπηλαίου κατὰ τὴν πρὸς δεξιὰν πλευρὰν τοῦ προθύρου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμέναι τρεῖς κόγχαι πρὸς ἔνθεσιν ἀναθημάτων, αἱ μὲν δύο πρὸς τὸ στόμιον τετράγωνοι, ἡ δὲ τρίτη καμαρωτή.

11: ἡ πρὸς δεξιὰν πλευρὰ τοῦ προθύρου.

Τῆς πρώτης κόγχης τὸ πλάτος 0,50, τὸ δ' ὕψος 0,48.

3. Ἀριστερόθεν τῆς κόγχης ταύτης ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή.

ΕΙΣΙΕΡΗΝΣΠΗΛΥΝΓΑΘ...
ΟΥΔΕΑΠ.ΝΠ..ΚΩΝΤΣ.ΝΛΕΙΝΓ...
ΘΕΣ Λ

Ἀσφαλῶς ἀναγινώσκονται μόνον τὰ ἑξῆς·

Εἰς ἱερὴν σπήλυνγα θ(ε)ουδέα

Ἀκολούθως τὸ Γ φαίνεται βέβαιον, τὸ δ' ἀκόλουθον ἐφθαρμένον γράμμα μοὶ ἐφάνη ὡς Α ἢ Ω. Τὰ ἀκόλουθα Ν Γ βέβαια, τὰ δὲ κατόπιν δύο ἐφθαρμένα γράμματα καὶ κατὰ χώραν καὶ ἐπὶ τοῦ χαρτίνου ἐκτύπου μοὶ ἐφαίνοντο ὡς ΡΙ ἢ ΒΙ. Ἔπειτα τὰ ΚΩΝ εἶνε σαφῆ, τὸ δὲ Τ ἐπὶ τοῦ ἐκτύπου φαίνεται μᾶλλον ὡς Γ. Μετὰ τοῦτο ὑπάρχουσιν ἐν ἢ δύο γράμματα ἐφθαρμένα, ὧν τὸ πρῶτον μοὶ ἐφάνη ὡς Ε. Τὸ ἀκόλουθον Ν δύναται νὰ εἶνε καὶ Κ, τὸ δὲ Λ φαίνεται βέβαιον. Τὰ ΕΙ ἐφθαρμένα καὶ ἀμφίβολα, ἕπεται δὲ Ν σαφές, Γ ἢ Ω καὶ ἄλλο τι γράμμα γωνιῶδες. Ὁ τρίτος στίχος ἦτό ποτε πλήρης, ἀλλ' ἤδη ὀλίγα γράμματα σώζονται.

4. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ προθύρου παρ' αὐτὸ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, μακρὰν δὲ τῶν κογχῶν ὑπάρχουσιν αἱ ἀκόλουθοι δύο ἐπιγραφαὶ παρακείμεναι ἀλλήλαις. Ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου κατέχει χῶρον ὕψους 0,50, πλάτους δὲ μέχρι 0,56. Τὰ γράμματα αὐτῆς εἶνε πολὺ μεγάλα, ἀλλὰ λίαν ἐπιπολαίως κεχαραγμένα καὶ ὡς ἐκ τούτου εἰς ἄκρον δυσανάγνωστα. Ἐκτὸς τῶν σχεδὸν τελείως ἠφανισμένων δύο τελευταίων στίχων φαίνεται ὅτι ἔχουσιν ἀφανισθῆ καὶ ἄλλα τινὰ γράμματα πρὸς ἀριστεράν, καίτοι ἐν στ. 1 οὔτε πρὸς ἀριστερὰν οὔτε πρὸς δεξιὰν φαίνεται ἴχνος τι.

ΕΞΑΝΔΡ
ΟΕΞΦΙΕΒΙ
ΘΗΤΟΕΚΤΟΝ
ΝΕΚΥΛΑΚΙΟΥ
ΚΡΙΟΥΜΟΥΑΔΕΛΦ
Ξ
Ο

Στ. 1 δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ τὸ ὄνομα *[Ἀλ]έξανδρ[ος]*. Στ. 2 τὰ τρία πρῶτα γράμματα εἶνε λίαν ἀμφίβολα, καὶ μάλιστα τὸ τρίτον. Τὰ ΦΙΕΒ φαίνονται σαφῶς, μετ' αὐτὰ δὲ ὑπάρχουσιν ἓν ἢ δύο ἐφθαρμένα. Στ. 3 ἅπαντα τὰ ἀναγνωσθέντα φαίνονται βέβαια, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ΤΟ ὑπάρχει ἄνωθεν ἀβέβαιόν τι ἴχνος ὡσεὶ προσθήκη τις ἢ διόρθωσις τοῦ χαράκτου. Παραβλεπομένου τοῦ ἴχνους τούτου δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ *[ἐμνήσ]θη τὸ ἕκτον*. Στ. 4 τὰ ΝΕΚ ἀμφίβολα, τὰ δὲ λοιπὰ βέβαια. Στ. 5 δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ *[κυ]ρίου μου ἀδελφ[οῦ]*.

5. Ἡ ἑτέρα ἐπιγραφὴ κατέχουσα χῶρον ὕψους 0,30, πλάτους δὲ 0,45 εἶνε ὁμοίως δυσανάγνωστος παρὰ τὸ μέγα μέγεθος τῶν γραμμάτων. Ἀνεγνώσθη καὶ ὑπὸ Κορδέλλα σελ. 141:

ΒΑΣΙΛΙΣΠΑ
ΝΕΣΣΩΖΕΤΕΤΟΓ
ΚΑΛΣΟΑΙΜΟΝΤΟΝ
ΚΑΙΟΑΡΕΤΡΙΟΝΚΑΙ
5 ΤΟΥΣΦΙΛΟΥΝΤΑΣΑΥ
ΤΟΝΚΑΙΟΥΣΑΥΤΟΣ
ΦΙΛΙ

Βασιλῖς Πᾶ-
νες σώζετε τὸγ
— — — τὸν
καὶ — — — καὶ
5 τοὺς φιλοῦντας αὐ-
τὸν καὶ οὓς αὐτὸς
φιλῖ.

Στ. 2 τὸ τελευταῖον γράμμα εἶνε ἀμυδρόν, ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ οὔτε ὡς Τ, οὔτε ὡς Ι ἢ Ε, ἴσως δὲ οὐδὲ ὡς Ν. Στ. 3 ΚΑ λίαν ἀμυδρὰ καὶ ἀμφίβολα, ΛΕΟ ἐφθαρμένα ἀλλ' ἱκανῶς σαφῆ, ΑΙΜΟΝΤΟΝ σαφέστατα. Στ. 4 ΚΑ ἐφθαρμένα καὶ λίαν δυσανάγνωστα, Ι βέβαιον, τὸ κατόπιν δυσκόλως δύναται νὰ εἶνε Φ, μᾶλλον δὲ δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς Θ· τὰ κατόπιν ΑΡΕΤΡΙΟΝΚΑΙ βέβαια.

Τὸ ἐν στ. 3-4 διπλοῦν κύριον ὄνομα δὲν δύναμαι νὰ ἀναγνώσω. Πιθανῶς εἶνε βαρβαρικόν, ἐπειδὴ παρὰ τοῖς βαρβάροις μάλιστα ἦτο συνήθης ἡ τοιαύτη διπλωνυμία. Πρβλ. Lambertz ἐν τῷ περιοδικῷ Glotta IV 78 ἑξ. V 99 ἑξ. Ὅμοιον ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ ἔν τινι ἐπιγραφῇ ἐκ τοῦ Πιερικοῦ Δίου, ἐκδοθείσῃ ὑπὸ Γ. Π. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας σελ. 15: *Μαριανῷ τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ τῷ καὶ [Κ]ωνωπᾷ Σμυρναίῳ*. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐξ Ἀθηνῶν ΑΕ 1911 σελ. 239: *[Φιν]τίας ὁ καὶ Ἰωνικὸς Μηνοφίλου Μειλήσιος.*

Διάφορος τῆς διπλωνυμίας ταύτης εἶνε ἡ εἰς τὰ κύρια ὀνόματα προσθήκη διπλοῦ ἐθνικοῦ, ἡ ἀπαντῶσα ἰδίως ἐν Αἰγύπτῳ. Παραδείγματα τῆς αὐτῆς χρήσεως συνέλεξέ τινα καὶ ἐξ Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν ὁ Γ. Π. Οἰκονόμος ΑΕ 1911 σελ. 240.

Πρὸς ἀριστερὰν δὲ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ προθύρῳ ἕτεραι τέσσαρες ἐπιγραφαί, αἱ ἑξῆς.

6. Ἡ ἀκροτάτη πρὸς ἀριστερὰν κατέχει χῶρον ὕψους 0,18, πλάτους δὲ 0,25, γεγραμμένη διὰ μεγάλων γραμμάτων, ἀλλ' ἐπιπολαίως κεχαραγμένων.

ΤΟ
ΠΟΣΤΥ
ΧΙΚΟΥ

Τόπος Τυχικοῦ.

Ὅμοιαι ἐπιγραφαὶ πολυάριθμοι εὑρέθησαν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Πριήνης (Inschr. von Priene ἀριθ. 313).

7. Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ προθύρου κεῖται ἡ ἑξῆς κατέχουσα χῶρον ὕψους 0,14, πλάτους δὲ 0,20

ΠΟΙ
ΑΣΚΑΙ
ΜΛΙΑΝΟΣ
Ρ.ΣΙC

Ἐν στ. 3 φαίνεται ὅτι κεῖται τὸ ὄνομα *Αἰμιλιανός*, ἀλλὰ μετὰ τὸ Μ δὲν ὑπάρχει Ι. Ἀριστερόθεν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὑπάρχουσι μεμονωμένα τὰ γράμματα ΚΥ.

8. Ἡ δὲ τετάρτη, ἤτοι ἡ πλησιεστάτη πρὸς τὸ στόμιον ἐπιγραφή, ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ μόλις 1,50 κατέχει χῶρον πλάτους 0,24, ὕψους δὲ 0,13. Ἀριστερόθεν φαίνεται ὅτι ἐλλείπουσιν ἕως 5 γράμματα

ΙCΑΝΕΘΗΚΕ
ΕΚΑΛΟΝΑΓΑΛΜΑ
Ο.ΓΕΝΕΗΝΔΙΟCΚΟΥ
ΟΝΟΜΑ

–⏑⏑[η]ς ἀνέθηκε
⏓ τόδ]ε καλὸν ἄγαλμα
–ο[ς] γενεήν, Διοσκου-
[ρίδης] ὄνομα.

Κόγχη τις ἢ βάσις ἢ ἄλλο ἴχνος τῆς θέσεως τῶν ἀναθημάτων δὲν φαίνεται παρὰ τὰς τέσσαρας ἐπιγραφὰς ταύτας.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἐπὶ ἰδίων λίθων εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν δύο μόναι πλὴν τῶν προστεθειμένων εἰς ἀνάγλυφα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Δ π. Χ. αἰῶνα, πᾶσαι δ' αἱ ἄλλαι εἰς τοὺς ὑστέρους Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ βράχου. Ἀμφότεραι αἱ εἰς τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα ἀνήκουσαι εἶνε κεχαραγμέναι ἐπὶ τεμαχίων τετραπλεύρων σκευῶν φερόντων ὄχι πολὺ βαθεῖαν κοιλότητα ἄνωθεν, ἤτοι περιρραντηρίων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα.

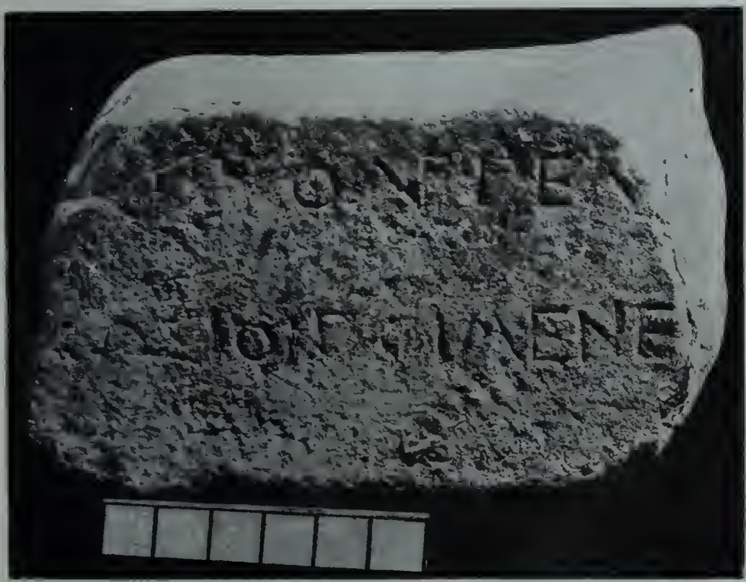
9. Τὸ ἕτερον τῶν σκευῶν τούτων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται κατά τι ἀρχαιοτέρα, εἶνε ἀκέραιον μὲν πρὸς δεξιάν, ἐλλιπὲς δὲ ἀριστερόθεν καὶ ὄπισθεν. Πλάτος αὐτοῦ 0,165, ὕψος 0,09, σωζόμενον πάχος 0,26. Τὰ γράμματα εἶνε κεχαραγμένα ἐπὶ ἐπιφανείας ἀκαταξέστου καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐφθαρμένα.

12: ἐπιγραφὴ (ἀρ. 9) ἐπὶ μαρμαρίνου σκεύους.

Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ οὐδὲν δύναμαι νὰ ἀναγνώσω, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα [Ἐπα]φρόδιτο[ς] ἢ [Ἐπα]φρόδιτο[ν] καὶ μετ' αὐτὸ ἴσως [ἀνέθηκ]ε.

10. Τὸ δεύτερον τῶν τοιούτων σκευῶν εἶνε ὡσαύτως ἐλλιπὲς πρὸς ἀριστερὰν καὶ ὄπισθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιγεγραμμένης ἐπιφανείας ἐλλείπει μικρὸν μέρος καὶ πρὸς δεξιάν. Ὕψος 0,07, πλάτος 0,11, σωζόμενον πάχος 0,16. Ἡ ἐπιγεγραμμένη ἐπιφάνεια εἶνε ὁμοίως ἀκατάξεστος, ἀλλὰ τὰ γράμματα εὐαναγνωστότερα

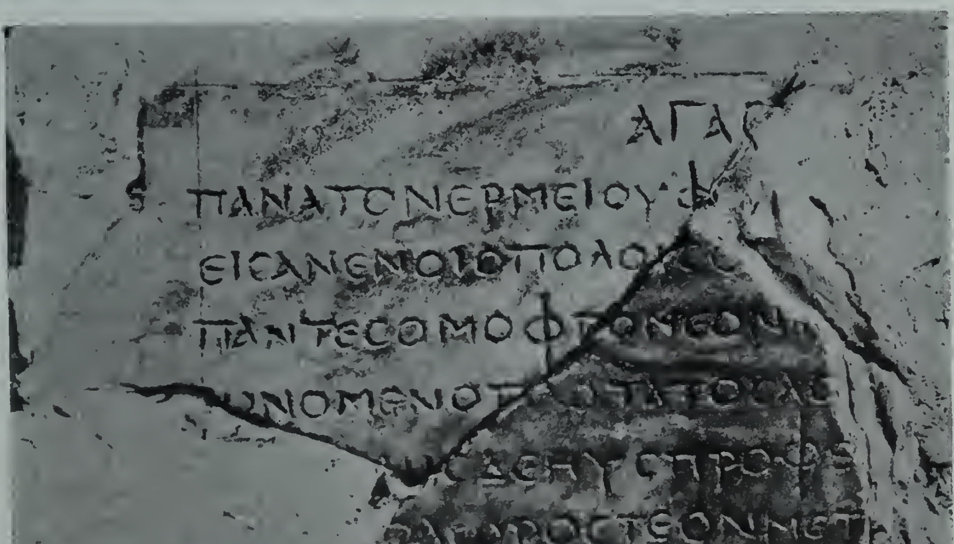

13: ἐπιγραφὴ (ἀρ. 10) ἐπὶ μαρμαρίνου σκεύους.

Ἐν στ. 1 ἀναγινώσκεται *Πυθάγγελ[ος]*, ἐν δὲ στ. 2 μετὰ τὰ γράμματα ΧΩΣΙ *οἱ ποιμένε[ς]*.

11. Τεμάχιον λεπτῆς πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου ἐλλιπὲς κάτωθεν καὶ πρὸς δεξιάν, τεθραυσμένον δὲ εἰς δύο συναρμόζοντα μέρη, ὧν τὸ ἕτερον εἶχεν ἀγορασθῆ παρὰ χωρικοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ P. Wolters καὶ παραδοθῆ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν μουσεῖον πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Ὑπώπτευσα ὅτι καὶ τὸ ὡσαύτως πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς πωληθὲν ὑπὸ χωρικοῦ καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ A. Wilhelm, ἐν AM 1896 σελ. 437 τεμάχιον τὸ ἔχον ἐν στ. 1 τὴν λέξιν ΤΥΧΗΙ εἶνε μέρος τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλ' ὁ στ. 2 αὐτοῦ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ σχεδὸν εἰπεῖν βεβαίαν νομιζομένην συμπλήρωσιν τοῦ παρόντος τμήματος, οὐδὲ δύναμαι νὰ εὕρω λεκτικὴν συνάφειαν τοῦ τε στίχου τούτου καὶ τοῦ ἑπομένου. Δυστυχῶς τὸ τεμάχιον τοῦτο δὲν παρεδόθη εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν μουσεῖον.

Ἀγαθ[ῆ Τύχη.
Πᾶνα τὸν Ἑρμείου φ[ίλον υἱὸν
εἷσαν ἐν οἰοπόλοις ο[ὔρεσι;;
πάντες ὁμοφρονέον[τες
ὧν ὁ μὲν ὁπλότατος λ - -
- - - (δη)ς δὲ ἠΰς προφε[ρέστερος;
- - - Δι]όδωρος τεὸν μετ - - -
- - - δίδου βίοτον [δήμῳ;;

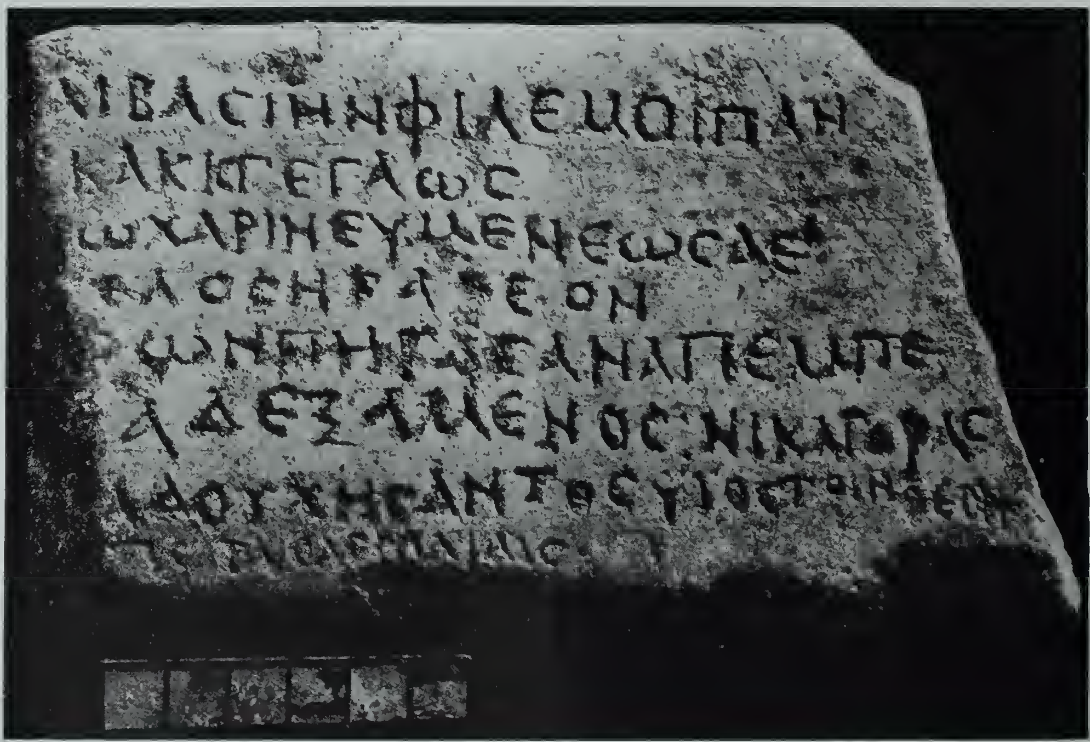

14: ἐπιγραφὴ (ἀρ. 11) ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός.

24 7 18

Ἐν τῷ προτελευταίῳ στίχῳ ἡ συμπλήρωσις [*Δι*]*όδωρος* εἶνε βεβαία ἕνεκα τοῦ διασωθέντος λειψάνου τοῦ Ι.

12. Τεμάχιον πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου ἀκέραιον μόνον ἄνωθεν. Πλ. 0,158, ὕψ. 0,095, πάχ. 0,036.

15: ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός.

Μέχρι τοῦ πέμπτου στίχου καταλείπεται πρὸς δεξιὰν ἄγραφος χῶρος πρὸς διάκρισιν τῶν στίχων τοῦ ἐλεγείου, ἀλλ' ἐν στ. 6 ὁ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐλεγειακοῦ στίχου χῶρος ἔχει καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτόθι γραφέντος ὀνόματος *Νικαγόρας*, ὅπερ χωρίζεται ἀπὸ τῶν προηγουμένων γραμμάτων διὰ δύο στιγμῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀκόλουθος στ. 7 δὲν φαίνεται ἔμμετρος, πιστεύω ὅτι τὸ μετὰ τὰς δύο στιγμὰς μέρος τοῦ στ. 6 καὶ ὁ 7 εἶνε ἀναγραφὴ τῆς ἀναθέσεως ἐν πεζῷ λόγῳ, ἐνῷ τὸ προηγούμενον ἐλεγειακὸν ἐπίγραμμα εἶνε εὐχὴ πρὸς τὸν Πᾶνα. Ὁ ἀκολούθως ὅμως γεγραμμένος τελευταῖος στίχος εἶνε πάλιν ἔμμετρος, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶνε γεγραμμένος διὰ μικροτέρων γραμμάτων καὶ ἐν στενῷ χώρῳ προστεθειμένων, πιστεύω ὅτι εἶνε τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἐπιγράμματος κατὰ παραδρομὴν τὸ πρῶτον παραλειφθέν, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ χαράκτου ἐν ἀνοικείῳ τόπῳ προστεθέν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τὸ γράμμα Δ τῆς λέξεως *ταῖσδε* ἔχει γραφῆ ἐξ ἀμελείας ὁμοιότατον πρὸς Α, σχεδὸν δ' ὁμοίως καὶ τὸ προτελευταῖον γράμμα ἐν στ. 3, πιστεύω ὅτι ὁμοίως ὡς Δ πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ πρώτου στίχου.

(δ)ιβασίην, φίλε μοι Πᾶν,
ἐνδε]κάκις γεγαὼς
φέρ]ω χάριν, εὐμενέως δὲ
καὶ τ]έλος ἠγάθεον
νυμ]φῶν πηγὰς ἀνάπεμπε
-α δεξάμενος.—Νικαγόρας
[ἀνέθηκεν ὁ Μνησαίου τοῦ δ]αδουχήσαντος υἱὸς τοῖν θεοῖν.
-τος ταῖσδε ἐπ' αἴαις.

Ὁ ἀναγεγραμμένος ὡς ἀναθέτης, πιθανώτατα δὲ καὶ συντάκτης τοῦ ἐπιγράμματος Νικαγόρας εἶνε βεβαίως ὁ ἔν τινι ἐξ Ἐλευσῖνος ἐπιγραφῇ (ΑΕ 1883 σελ. 20) ἀποκαλούμενος *ὁ τῶν ἱερῶν κῆρυξ καὶ ἐπὶ τῆς καθέδρας σοφιστής*, ἀνὴρ γνωστὸς προσέτι ἔκ τε τοῦ Σουΐδα (ἐν λ. Νικαγόρας, **Μαΐωρ** καὶ **Μινουκιανός**), τοῦ Φιλοστράτου καὶ ἄλλων (ἴδε τὸ λεξικὸν Pape καὶ Benseler καὶ Christ-Schmidt,

3 7 18

Gesch. d. griech. Litteratur[5] II σελ. 607). Ἦτο δ' ἑπόμενον νὰ ἔλθῃ ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τοῦ Πανός, ἐπειδὴ τὸ γένος τῶν Κηρύκων, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὅ τε ἱεροκῆρυξ καὶ ὁ δᾳδοῦχος τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι ἱεροῦ, ὡδήγει τὴν πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα θεωρίαν, ἥτις ἐπέμπετο ὅτε ἤθελον παρατηρηθῆ ἀστραπαὶ δι' Ἅρματος[1]. Βεβαιουμένης δὲ οὕτω τῆς ταυτότητος τοῦ προσώπου τοῦ Νικαγόρου, ἡ συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, γνωστοῦ ὄντος ἐκ τοῦ Σουίδα, δύναται θεωρηθῆ ἐπίσης βεβαία. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μετὰ τὸ *δᾳδουχήσαντος* προστεθειμένον *τοῖν θεοῖν* εἶνε γεγραμμένον διὰ μικροτέρων γραμμάτων καὶ ἐν στενῷ χώρῳ, εἰκάζω ὅτι προσετέθη κατόπιν, ἐπειδὴ ἄνευ αὐτοῦ δὲν θὰ ἐφαίνετο ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Νικαγόρου ὑπῆρξε δᾳδοῦχος τῶν Ἐλευσινιακῶν θεῶν. Πιθανώτατα λοιπὸν ὑπῆρχε δᾳδοῦχος καὶ τοῦ ἐν τῷ Νυμφαίῳ τῶν Φυλασίων ἱεροῦ, πρὸς ὃν ἠδύνατο νὰ γίνῃ σύγχυσις.

Ἡ ἀπὸ δᾳδούχων καταγωγὴ καὶ πᾶσα πρὸς δᾳδούχους συγγένεια ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὡς τίτλος εὐγενείας, ὡς φαίνεται ἔκ τε τοῦ Παυσανίου I, 37, 1 καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν[2]. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιγραφῇ στ. 2 φαίνεται ὅτι ἐξαίρεται ἡ τοιαύτη εὐγένεια τοῦ Νικαγόρου, ὥστε νομίζω ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ συμπληρωθῇ: [*δᾳδούχων προγόνων ἐνδε*]*κάκις* (ἢ [*δωδε*]*κάκις*) *γεγαώς*. Ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ πρὸ τοῦ Κ ὑπάρχει μικρὸν λείψανον γράμματος, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε Є.

Ἡ λέξις *διβασίην* εἶνε νεοφανής, ἀλλ' ὁ τύπος αὐτῆς εἶνε ὅμοιος πρὸς τὸ *διφάσιος*. Ἡ σημασία, ἣν ἔχει ἐνταῦθα ἡ λέξις, καὶ ἡ συνάφεια αὐτῆς πρὸς τὰ ἀκόλουθα δέν μοι εἶνε σαφής, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται βεβαία. Ἡ πρώτη αὐτῆς συλλαβὴ βραχεῖα οὖσα λαμβάνεται ἐν τῷ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ ὡς μακρά, ἐπειδὴ ἀκολουθοῦσιν ἕτεραι δύο βραχεῖαι.

Ἐν στ. 3 συνεπλήρωσα *φέρ*]*ω* ἐπειδὴ πρὸ τὸ ω σώζεται μικρὸν λείψανον γράμματος, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε Ρ. Τὴν ἐν στ. 4 φράσιν [*τ*]*έλος ἠγάθεον* νομίζω ἀναφερομένην ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἐλευσῖνι λατρείαν. Πρβλ. Σοφοκλ. Οἰδ. Κολ. 1500 *οὗ πότνιαι σεμνὰ τιθηνοῦνται τέλη θνατοῖσιν*, Εὐριπ. Ἱππόλ. 25 *σεμνῶν ἐς ὄψιν καὶ τέλη μυστηρίων*, Πλάτων. Πολ. Η' 560 *τελουμένου ψυχὴν μεγάλοισι τέλεσι*.

13. Τεμάχιον πίνακος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἔχοντος πέριξ προέχον πλαίσιον καὶ ἄνω ἀέτωμα, οὗ διασώζεται μικρὸν μέρος παρὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ τὸ ὅλον τεμάχιον, ἐλλιπὲς ὂν κάτωθεν καὶ πρὸς ἀριστεράν. Ὕψος αὐτοῦ 0,16, πλάτος 0,75, πάχ. 0,035. Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ βεβαθυσμένης ἐπιφανείας ὑπῆρχε πιθανῶς εἰκὼν γραπτὴ ὁλοσχερῶς ἀφανισθεῖσα. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια τοῦ λίθου ἔχει ἐργασίαν τινά, ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι ἢ ὁ πίναξ εἶχε καὶ ἐκεῖ γραπτὴν εἰκόνα καὶ ἑπομένως ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς θέαν, ἢ ὑπέστη ὑστερωτέραν ἐξεργασίαν πρὸς ἄλλην τινὰ χρῆσιν.

16: τεμάχιον μαρμαρίνου πίνακος.

Ἡ ἐπὶ τοῦ πλαισίου κιονηδὸν κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ πρέπει πιθανῶς νὰ συμπληρωθῇ: ***Εὐτύχη***[*ς ἀνέθηκεν*].

1 Foucart, Les mystères d'Éleusis σελ. 157 καὶ 159 (Paris 1914) καὶ ἀνωτέρω σελ. 15. Περὶ τῆς ἱερωνυμίας τῶν δᾳδούχων Foucart αὐτόθι σελ. 195 ἑξ. πρβλ. καὶ σελ. 173 ἑξ.

2 Παυσαν. I, 37. 1: Ἀκεστίῳ δὲ τῇ Ξενοκλέους τοῦ Σοφοκλέους τοῦ Λέοντος τούτους τε ἐς τὸν τέταρτον πρόγονον Λέοντα δᾳδούχους πάντας ὑπῆρξε γενέσθαι, καὶ παρὰ τὸν βίον τὸν αὐτῆς πρῶτον μὲν τὸν ἀδελφὸν Σοφοκλέα εἶδε δᾳδουχοῦντα, ἐπὶ δὲ τούτῳ τὸν ἄνδρα Θεμιστοκλέα, τελευτήσαντος δὲ καὶ τούτου Θεόφραστον τὸν παῖδα. ΑΕ 1883 σελ. 78: Ἡ πόλις Λ. Μέμμιον ἐπὶ βωμῷ Θορίκιον τὸν ἀπὸ δᾳδούχων καὶ ἀρχόντων καὶ στρατηγῶν καὶ ἀγωνοθετῶν. ΑΕ 1894 σελ. 206: [μεγαλ]ωνύ[μων - - ἔγγο]νον ὑπατικῶ[ν, ἀ]πὸ δαδούχων τὸν σεμνότατον Τίτον Φλάβιον ἐπὶ βωμῷ.

14. Τεμάχιον ἀναγλύφου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου διῃρημένου διὰ προεχούσης ταινίας εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ὑπερκείμενον σώζει μέρος ποδὸς χηλόποδος ζῴου ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πανός. Τὸ τεμάχιον πανταχόθεν ἐλλιπὲς ἔχει ὕψος 0,135, πλάτος 0,105, πάχος 0,025.

Ἐν τῇ κάτω ἐπιφανείᾳ οὐδὲν γράμμα διακρίνεται. Ἐν τῇ ταινίᾳ κεῖται μικρὸν μέρος δύο λέξεων διακεκριμένων διὰ γωνιώδους σημείου, ἤτοι

ΛΑ<ΔΙΟ

17: τεμάχιον ἐνεπιγράφου ἀναγλύφου.

Ἐν δὲ τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ σώζονται τὰ ἑξῆς γράμματα

ЄΙ
ΥCΙ
'ΓΑΝЄ
ΡΗΠΑ
ΛΑΠΑ
ΝΑΝΤΙΧΑ
ΟΜЄΝΟC

Ἐκ τούτων μόνον ἡ λέξις *ἀντιχα[ριζ]όμενος* δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ ἀσφαλῶς. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν ΑΕ 1894 σελ. 171 ἀριθ. 13.

15. Τεμάχιον πλακὸς ὑπογλαύκου μαρμάρου τεθραυσμένου εἰς πολλὰ συναρμόζοντα πρὸς ἄλληλα μέρη, ἀκέραιον μόνον πρὸς δεξιάν, ἔνθα διὰ βαθέως κεχαραγμένων γραμμῶν σχηματίζεται ὁμοίωμα ξυλίνης δέλτου περιεχούσης τὰ γράμματα. Μέγιστον ὕψος 0,25, πλ. 0,27, πάχ. 0,025. Ἡ διάταξις τῶν γραμμάτων καὶ τὸ διάφορον μέγεθος αὐτῶν φαίνονται ἐν τῇ ἀκολούθῳ εἰκόνι

18: ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνης πλακός.

Ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς

ϵλϵΥC
ΙΟC
— — — —
ΟΙΥΛ
Ἀγάθων
Εἰσαδὼ
Σωτήριχος
Ζώσιμος
C Χρυσᾶς
Ἀσκλήπων
— — — —
C
Ἐπάγα[θος

Τὸ ὄνομα *Εἰσαδὼ* φαίνεται ὅτι ἐσχηματίσθη ἐξ ἀρσενικοῦ Ἰ*σᾶς*, οὗ ἡ γενικὴ πλὴν τοῦ τύπου *Εἰσᾶδος* ἔχει καὶ τὸν ἰσοσύλλαβον **Εἰσάδου** ὡς ἐξ ὀνομαστικῆς Ἰ*σάδης* (Inschr. von Priene ἀριθ. 313, 299). Ἐκ τοιαύτης ὀνομαστικῆς ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ καὶ θηλυκὸν *Εἰσαδώ*, ὡς (Ἀριστείδης) *Ἀριστειδὼ* (IG II 2270b), (*Θεοφάνης*) *Θεοφανὼ* (Ἐπάγαθος) *Ἐπαγαθὼ* καὶ συντετμημένως *Ἐπαγὼ* ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Κυρήνης (Corp. Inscr. Gr. 5143) καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Πρβλ. Χατζηδάκη Μεσαιων. κ. νέα Ἑλλην. Ι σελ. 67 ἑξ καὶ 619 ὑποσημ. Psaltes, Gramm. d. byzant. Chroniken σελ. 152 ἑξ. Διὰ τίνα λόγον τὸ *Χρυσᾶς* ἐγράφη διὰ πολὺ μεγαλυτέρων γραμμάτων, δὲν φαίνεται.

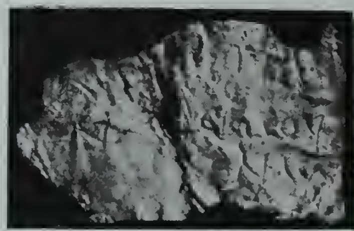
16. Δύο τεμάχια λεπτοῦ ἐλάσματος ἐκ μίγματος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου (ἤτοι *ἠλέκτρου*), ἀμφότερα, ὡς φαίνεται, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐπένδυσιν ξυλίνης τινὸς πυξίδος. Τὸ μὲν μεγαλύτερον τεθραυσμένον εἰς πλείονα μέρη φέρει ἔκτυπον παράστασιν ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ κλάδους φυτῶν, τὸ δ' ἕτερον ἔχον πλάτος 0,03, φέρει γράμματα ὑστέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐξ ὧν εἶνε καταφανὲς ὅτι ὁ Ῥωμαῖος μνημονεύων τὸ πρῶτον τεμάχιον ΑΕ 1906 σελ. 97 ἑξ. κακῶς ἐξέλαβε τὴν παράστασιν αὐτοῦ ὡς ἀρχαϊκήν, πλανηθεὶς ἐκ τῆς κακῆς διατηρήσεως.

Τὰ γράμματα ἕνεκα συνθλίψεως καὶ φθορᾶς τοῦ μετάλλου εἶνε δυσδιάγνωστα. Διέκρινα τὰ ἑξῆς:

Κ . . Κ, Π Ϡ
ΟΝΟ/ ΤΙϹΟΥ
ΚϠΝΛΥ

ἐξ ὧν μόνον ὁ σύνδεσμος *καὶ* ἐν στ. 1 μονογραφικῶς γεγραμμένος καὶ ἐν στ. 2 ἡ φράσις *ὀνό[μα]τι σου* δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ.

19-20: τεμάχια μεταλλικῆς ἐπενδύσεως ξυλίνης πυξίδος.

Ἐν τέλει σημειωθήτω ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίου ἐν ΑΕ 1905 σελ. 101 ἐκδεδομένου ἀναγλύφου ἐμνημονεύθη ὑπὸ A. Wilhelm, Beiträge z. gr. Inschr. σελ. 321 ὀρθῶς ἀναγνώσαντος ἐν ἀρχῇ τὸ ὄνομα *Ἡδύλος*, καὶ ὑπὸ Γ. Οἰκονόμου ἐν ΑΜ 1910 σελ. 299.

Ἀνδρέας Ν. Σκιᾶς.

Εἰς Νικοπόλεως ἐπιγραφὰς

(ΠΑΕ 1915, ΑΕ 1916 καὶ 1917)

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

Σύνοψις: Α') ΑΕ 1916_{67}. Β') ΑΕ 1916_{122}. Γ') ΠΑΕ 1915_{89} Δ') ΠΑΕ 1915_{91}.

Ἐπὶ τῶν περιφήμων ψηφιδωτῶν τῆς μεγάλης βασιλικῆς τῆς Νικοπόλεως, ἣν ὁ φίλος ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεὺς ἀνέσκαψεν, ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς ἓξ ἐπιγραφαί, ἃς ἐξέδωκεν ὁ εὐτυχὴς ἀρχαιολόγος ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐφημερίδι τοῦ 1916 καὶ τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τοῦ 1915[1].

Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας πλὴν τῆς Β' ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Ἱερῷ συνδέσμῳ 19 (1915-1916) ἀριθ. 254-255 (ἀνατύπωσις=Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀνευρεθέντος ναοῦ ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1915) καὶ ὁ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας ἐπισκεφθεὶς τὴν Νικόπολιν Γεώργιος Σωτηρίου, ἔφορος τῶν χριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Ὡς θὰ δείξωμεν, αἱ εἰδήσεις, ἃς παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, εἶναι σπουδαιόταται· οὕτω μανθάνομεν τὰ ὀνόματα δύο ἀγνώστων ἀρχιεπισκόπων τῆς Νικοπόλεως (Δομιτίου τοῦ Α' καὶ Δομιτίου τοῦ Β') καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου, ὅστις ἐτιμᾶτο ἐν τῇ βασιλικῇ. Πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι πιθανώτατα τοῦ F' αἰῶνος μ. Χ.[2]

1 Τὸ ἄρθρον μου εἶχε γραφῆ, ὅτε ἐξεδόθη ἡ ΑΕ 1917, ἐν ᾗ ὁ Α. Φ. ἐξέδωκε τὸ δεύτερον τὴν Β', Γ' καὶ Δ' ἐπιγραφήν.

2 Ὁ μὲν Γ. Σωτηρίου (ἔ.ἀ. σ. 25) θέτει τὴν κτίσιν τῆς βασιλικῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ F' αἰῶνος, ὁ δὲ Α. Φιλαδελφεὺς (ΠΑΕ 1915 95) περὶ τὰ μέσα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος.

Α.

+ Ὠκεανὸν πε[ρίφ]αντον ἀπ⟦ε⟧ίριτον ἔνθα δέδορκας
γαῖαν μέσσον ἔχοντα σοφοῖς ἰνδάλμασι τέχνης
πάντα πέριξ φορέουσαν, ὅσ[α] πν⟦ε⟧ίει τε καὶ ἕρπει·
Δουμετίου κτέανον [μ]εγαθύμου ἀρχιερῆος.

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἰδὲ Α. Φιλαδελφέα ἐν ΑΕ 1916 67 καὶ ΠΑΕ 1915 σ. 68 κέ. καὶ Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. σ. 13 καὶ 23.

Ἡμεῖς παρατηροῦμεν τάδε:

Ἡ ἐπιγραφή [1], ὡς δεικνύει ἡ μεταγραφὴ ἡμῶν, εἶναι γεγραμμένη ἐν δακτυλικῷ μέτρῳ, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ πλὴν τῆς Β΄.

Στίχ. 1. *ἀπίριτον:* Καὶ τὸ μέτρον διδάσκει ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι *ἀπείριτον* (=ἀπέραντον)· πρβ. Ἡσιόδ. Θεογον. 109 *πόντος ἀπείριτος*· ὁ ἰωτακισμὸς ἐνταῦθα καὶ ἐν στίχ. 3 (*πνίει* ἀντὶ πνείει) ἀποδοτέος ἀσφαλῶς τῷ ψηφοθέτῃ καὶ οὐχὶ τῷ ποιητῇ.

ἔνθα [2] *δέδορκας* [3]: Ὁ Γ. Σ. σ. 13 ἀναγινώσκει ΕΝΘΑΔΕ ΔΕΔΟΡΚΑC· ἀλλ᾽ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει, ὡς ἀναγινώσκομεν (πρβ. εἰκόνα καὶ τὸ μέτρον). Ἐὰν ἐσῴζετο ῥῆμα *δορκῶ* ἠδυνάμεθα μετὰ μείζονος πιθανότητος νὰ γράψωμεν *ἐνθάδε δορκᾷς*. Ὅτι τὸ *δορκῶ (ἐκ ῥίζης δερκ—) [4] δὲν εἶναι ἀδύνατον, διδάσκει ὁ Ἡσύχιος γράφων: «*δορκάζων· περιβλέπων*» [5] ἀνάλογα τῷ *δορκάζω*—**δορκῶ* ἔχομεν ἀρχαῖα μὲν τὰ *ἐπωπάζω* - *ἐπωπῶ* (πρβ. Ἡσύχ. ἐν λ. ἐπωπάζει), *πορπάζω* - *ἐμπορπῶ*, νῦν δὲ ἄπειρα· πρβ. *κοιτάζω* - *κοιτῶ* (=ὁρῶ), *φωνάζω* - φωνῶ, *κοπιάζω* - κοπιῶ, *σπάζω* — *σπῶ* κ. ἄ.

Στίχ. 3. Περὶ τοῦ *πνίει* (ἀντὶ πνείει) πρβ. παρατήρησιν εἰς στίχ. 1 (ἀπίριτον).

Στίχ. 4. *Δουμετίου:* Μόνον ἐν ταῖς ἐμμέτροις ἐπιγραφαῖς τῆς βασιλικῆς ταύτης τῆς Νικοπόλεως ἀπαντᾷ ὁ τύπος Δουμέτιος· οἱ λοιποὶ τύποι τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος Dŏmĭtius εἶναι Δομίτιος [6] καὶ Δομέτιος· [7] ἐνταῦθα *χάριν τοῦ μέτρου* [8] τὸ *Δομέτιος* ἐγένετο *Δουμέτιος*· πρβ. ὄνομα—οὔνομα, Πολυδάμας—Πουλυδάμας, Ὄλυμπος—Οὔλυμπος, μόνος—μοῦνος, δόρατα—δούρατα κ. ἄ. π.

Ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, διδάσκει ἡ ἐν *πεζῷ* λόγῳ Β΄ ἐπιγραφὴ περὶ *τοῦ αὐτοῦ* ἀνδρός, ἔνθα οὗτος ὀνομάζεται Δομήτιος (γρ. Δομίτιος).

Κατὰ ταῦτα ὁ «*μεγάθυμος ἀρχιερεύς*» τῆς Νικοπόλεως καὶ ἱδρυτὴς τῆς λαμπρᾶς ταύτης βασιλικῆς δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζηται *Δουμέτιος*—διότι τοιοῦτος τύπος οὐδέποτε ὑπῆρξεν—, ἀλλὰ Δομίτιος.

κτέανον: Ἐκ τῆς λέξεως ταύτης, ἥτις, ὡς γνωστόν, σημαίνει *κτῆμα*, διδασκόμεθα ὅτι ὁ Δομίτιος ἦτο οὐ μόνον δομήτωρ, ἀλλὰ καὶ *κτήτωρ* τῆς μεγάλης ταύτης βασιλικῆς [9].

Β.

Δομήτιος μὲν ὁ πρώην τὸν σεβάσμιον κατεσκεύασεν
οἶκον,
Δομήτιος δὲ ὁ νῦν γε Ν((ικο))π((όλεως)) ἐὼν ἐκ⟦ε⟧ίνου
καὶ τῆς ἱερωσύνης διάδοχος
δυνάμ⟦ε⟧ι Χρ((ιστοῦ)) τὴν πᾶσαν ἐκαλ⟦λ⟧ιέργησεν
τρίστωον·
εὐφρόσυνος μὴν ἐν τῷ νεῷ ὡς μαθητὴς τοῦ προτέρο⟦υ⟧
ΠΗΗ Α Ι Μ Α Ω C [—?]
Δημητρίου μάρτυρος ἑκάτερος εὐχαριστῶν τῇ προστασίᾳ.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἰκόνα παρατίθησιν ὁ

1 Εἰκόνα ἰδὲ ἐν ΑΕ 1916 εἰκ. 14 καὶ σελ. 67 καὶ ΠΑΕ 1915 εἰκ. 4 καὶ 8 καὶ σελ. 68.

2 Τὸ *ἔνθα* ἐνταῦθα ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ *ἐνθάδε, ἐνταῦθα*.

3 Πρβ. καὶ *ἐπίγραμμα* παρὰ Βιτρουβ. VIII 3. 23 *ὕδατα κρανάεντα βλέπεις, ξένε* κτλ. = *Preger* Inscriptiones Graecae metricae 217. Ἔτι πρβ. τὸ νεωστὶ ἐπὶ λίθου εὑρεθὲν ἐπίγραμμα ἐξ Ἀργολίδος (ΑΕ 1917 σελ. 108 β, Ἀ. Φιλαδελφεύς): πατρὸς Ἔρωτος *ὁρᾶς* | Εὐαμερὼ ἠδὲ τε|κούσης κ. τ. λ. Ἔτι πρβ. Ἀνθ. Παλ. III 57 κρ. 354 (ἐκδ. Gougny) [κίο]να πορφυρέην καὶ ἀργυρέην βασίλειαν | *[δ]έρκεο* κ. τ. λ. Ἐν τῷ Ἁγίῳ Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης ἀνεγνώσθησαν αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί:

† Κτίστας *θεωρεῖς* τοῦ πανενδόξου δόμου ἐκεῖθεν ἔνθεν
μάρτυρος Δημητρίου
τοῦ βάρβαρον κλύδωνα βαρβάρων στόλῳ μετατρέποντος
καὶ πόλιν λυτρουμένου †. 1

καί: Ἐπὶ χρόνων Λέοντος ἡβῶντα *βλέπεις*
καυθέντα τὸ πρὶν τὸν ναὸν Δημητρίου.

4 Πρβ. τὸ ζῷον ἡ *δορκάς*.

5 Περὶ τοῦ *δορκάζω*=δέρκομαι ἰδὲ Passow καὶ Pape· ἔτι πρβ. Herwerden, Appendix lexici Graeci suppletorii et dialectici (1904) ἐν λ. δρωπάζειν.

1 Κ. Ζησίου Χριστιανικὰ μνημεῖα Μακεδονίας ἐν ΠΑΕ 1913, σ. 135 κέ. (19 κέ. τῆς ἀνατυπώσεως). Ἔτι πρβ. ΑΕ 1909 σ. 16 (Ἀντίοχον Σωτῆραν ὁρᾶτε, ὃς ἐνθάδε κ.τ.λ.) καὶ IG XIV 499, 870 (ὁρᾷς), 1915 (ἐσορᾷς).

6 Ἡ γραφὴ Δομητιανὸς παρὰ Ζωσίμῳ 1,6 εἶναι ἐσφαλμένη.

7 Ἔτι πρβ. Δομετιανός, Δομετιούπολις.

8 Τὸ Δομέτιος δὲν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ δακτυλικὸν μέτρον. Πρβ. IG XIV 1535, ἔνθα τὰ ἑξῆς λίαν διδακτικὰ λέγονται περί τινος κυρίου ὀνόματος: *οὐ γὰρ ἐν ἑξαμέτροισ⟨ιν⟩ ἥρμοσε⟨ν⟩ τοὔνομ᾽ ἐμόν*

9 Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλημμελῶς ἐξέδωκέ καί τις Ἰταλὸς ἀνταποκριτὴς ἐν Ἠπείρῳ ἐν τῇ Civiltà cattolica 68 (1917) σ. 381· (ἰδὲ καὶ κατωτέρω σ. 30).

Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΑΕ 1916 σ. 122 [1], καὶ παρατηρεῖ τάδε: «*Πρὸ ταύτης (=τῆς κυρίας πύλης τῆς βασιλικῆς) ἐντὸς τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ εἰς ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ οὐδοῦ τῆς πύλης ἀπόστασιν ἀπεκαλύφθη μεγάλη ἐπιγραφὴ μήκους 3 μ. καὶ πλ. 1,50, ὕψ. δὲ τῶν ψηφίων 0,22*».

Ἡμεῖς παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

Στίχ. 1. *Δομήτιος:* Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν (Α΄ στίχ. 4), ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη ἀντὶ *Δομίτιος* [2].

Οὗτος εἶναι ὁ ἀνεγείρας [3] τὴν βασιλικὴν ταύτην· περὶ τούτου δὲ πιθανῶς λέγει καὶ ἡ Α΄ ἐπιγραφή.

Τοῦτον διεδέχθη ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ (πρβ. στίχ. 4) Δομίτιος ὁ Β΄ (στίχ. 2), ὅστις ἀπεπεράτωσε τὴν οἰκοδομίαν τοῦ ναοῦ καὶ διεκόσμησεν αὐτόν.

Οὕτω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ μόνης μανθάνομεν δύο ἀγνώστους ἀρχιερεῖς τῆς Νικοπόλεως· ὁ M. Le Quien, Oriens christianus, Parisii 1740, II σ. 134 κέ. καὶ ὁ P. Gams, Series episcoporum, Ratisbona 1873, σ. 429 δὲν μνημονεύουσι τοὺς ἐπισκόπους τούτους.

Στίχ. 3. *τὴν—τρίστωον:* Οὕτω καλεῖται ἐνταῦθα ἡ βασιλικὴ διὰ τὰ τρία κλίτη [4].

Στίχ. 4. *προτέρο⟦υ⟧*: Ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΑΕ 1916 γράφει: ΠΡΟΤЄΡΟΥ.

Ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ὁ Ἀ. Φ. ἀνέγνω *πημαί[ναντος]*=ποιμήναντος(?)· τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην δὲν δύναμαι νὰ ἐπιδοκιμάσω· νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ νέα καὶ ἐπισταμένη ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς.

Στίχ. 5. *Δημητρίου μάρτυρος ἑκάτερος εὐχαριστῶν τῇ προστασίᾳ:* Καθ' ἡμᾶς ὁ στίχος οὗτος διδάσκει, ὅτι *ἡ βασιλικὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ μάρτυρος Δημητρίου*.

Εἴχομεν γράψει τὰ ἀνωτέρω, ὅτε εἴδομεν ὅτι ἀνώνυμός τις Ἰταλὸς ἀνταποκριτὴς ἐν τῷ περιοδικῷ Civiltà cattolica [5] 68 (1917) σ. 378 ὀνομάζει αὐτὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου· ποῦ ἐστηρίχθη, ἵνα ὀνομάσῃ αὐτὴν οὕτω, δὲν λέγει· μήπως ἐπὶ ἐπιχωρίου κατὰ παράδοσιν ὀνομασίας; [6]

Ὁ φίλος Ἀνδρ. Ξυγγόπουλλος, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσα τὴν εἰκασίαν μου, ἀπεδέχθη ταύτην, διότι, ὡς νομίζει, ἡ ἑτέρα τῶν στρατιωτικῶν μορφῶν, αἵτινες εἰκονίζονται ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς βασιλικῆς (ἰδὲ κατωτέρω ἐπιγρ. Ε΄), εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἅγιος Δημήτριος. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς πιθανωτάτης αὐτοῦ γνώμης ἀπέστειλεν ἡμῖν ἐκτενὲς σημείωμα, ὅπερ καὶ παραθέτομεν:

«Αἱ ἐν τῷ ψηφιδωτῷ δαπέδῳ τῆς ἐν Νικοπόλει βασιλικῆς εἰκονιζόμεναι δύο στρατιωτικαὶ μορφαὶ (ΑΕ 1916 εἰκ. 28-29) δύνανται ἴσως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκουσαι εἰς στρατιωτικοὺς ἁγίους καὶ δὴ τὸν Ἅγιον Δημήτριον καὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Καὶ εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ ἐγερθῶσι πολλαὶ ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ταυτισμοῦ τούτου, ἀλλ' αὗται δὲν παρουσιάζουσιν ἀνυπέρβλητα προσκόμματα. Καὶ πρῶτον τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ δύο αὗται μορφαὶ δὲν φέρουσι φωτοστεφάνους ἐξηγεῖται ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι μέχρι τοῦ F΄ περίπου αἰῶνος δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς τήρησις τοῦ κανόνος τούτου (πρβ. *Dalton*, Byzantine art and archaeology, Oxford 1911, σ. 682). Ἀρκεῖ δὲ νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὰς μικρογραφίας τοῦ περιφήμου ἐν Βιέννῃ χειρογράφου τῆς Γενέσεως (Ε΄ αἰῶνος), ἔνθα οὐδεμία μορφὴ φέρει φωτοστέφανον.

Ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα τῶν δύο τούτων μορφῶν ἀνάγκη νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τοῦτο, καίτοι δὲν διακρίνομεν πολὺ εὐκρινῶς διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ψηφιδωτοῦ, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀσύνηθες, ἀλλὰ παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας πρὸς ὁμοίας κοπτικὰς ἰδίᾳ παραστάσεις, ὡς εἶναι ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἐν Βερολίνῳ ἀποκείμενον ξύλινον ἐξ Αἰγύπτου ἀνάγλυφον τὸ εἰκονίζον στρατιωτικὸν ἅγιον· (πρβλ. *Wulff*, Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen I [Altchr. Bildw. ἀρ. 270]), ὡς καὶ ἄλλα ὅμοια ἢ ἀνάλογα (πρβ. τὴν παρὰ Wulff βιβλιογραφίαν).

Ἐπίσης ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι αἱ δύο μορφαὶ

1 Εἰκόνα παρατίθησι καὶ ἐν ΑΕ 1917 σ. 66 μετά τινων διαφορῶν, ἃς ἐλάβομεν ὑπ' ὄψει.

2 Ἴσως διὰ τὸ δομήτωρ ἐγράφη καὶ Δομήτιος (πρβ. ὅμοιον Numitor-Νομήτωρ)· τῇ παρετυμολογίᾳ ταύτῃ ἐπεκούρησε καὶ ὁ τύπος **Δομέτιος**, ὡς καλεῖται καὶ ἅγιός τις τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἑορτάζων τῇ 7 Αὐγούστου.

3 Πρβ. Γ΄ ἐπιγραφήν, στίχ. 2: **ἐκ θεμέθλων τολύπευσε.**

4 Ἡ ὀνομασία εἶναι εὔστοχος· διότι τὸ πλῆρες εἶναι **βασιλικὴ στοά.**

5 Τοῦτο εἰσήχθη ἐσχάτως εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.

6 Κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων τοῦ παρόντος ἄρθρου ἐπληροφορήθην ὅτι τὴν γνώμην ταύτην ἔχει ἤδη ἐξενέγκει ὁ Ἀ. Φιλαδελφεύς.

φέρουσι πώγωνα [1] (ΑΕ ἔ. ἀ. σ. 72) ἐν ᾧ εἶναι γνωστὸν ὅτι οὐδαμοῦ οἱ στρατιωτικοὶ ἅγιοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰκονίζονται πωγωνοφόροι. Τοῦτο νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἐπιχωριάζουσαν ἐκεῖ συνήθειαν· διότι καὶ ἐὰν ἔτι αἱ δύο αὗται μορφαὶ δὲν παριστῶσιν ἁγίους πάλιν δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἐν γένει παραστάσεις τῶν στρατιωτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ ἐν τῷ Βατικανῷ ἀποκειμένου εἰλητα ρίου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, πίν. XVII, 1). Ὅτι δὲ πράγματι οἱ δύο οὗτοι στρατιωτικοὶ ἅγιοι εἰκονίσθησαν κατὰ τύπον ἐπιχωριάζοντα ἴσως ἐν Νικοπόλει ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν παρουσιάζουσι τὸν συνήθη τύπον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὃν εὑρίσκομεν ἐπὶ τῶν ὀλίγον μεταγενεστέρων ψηφιδωτῶν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην εἰκονογραφικὴν παράδοσιν σχετιζομένην, ὡς εἴδομεν, πρὸς αἰγυπτιακὰ πρότυπα, ἅτινα ἄλλως ὑπενθυμίζει καὶ ἡ ὅλη διακόσμησις τοῦ δαπέδου.

Ἡ παρατηρηθεῖσα τέλος ὁμοιότης μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν, ἥτις ὅμως, ὡς δεικνύουσιν αἱ δημοσιευθεῖσαι ἀπεικονίσεις, δὲν εἶναι ἐντελής, διότι οὐσιώδεις μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι διαφοραὶ ἰδίᾳ περὶ τὴν κόμμωσιν, δέον μᾶλλον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ τεχνίτου. Τούτου ἄλλως παραδείγματα πλεῖστα παρέχουσιν αἱ τοιχογραφίαι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνακαλυφθεισῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου πάντα τὰ πρόσωπα τῶν διακοσμήσεων εἶναι σχεδὸν ὅμοια· (πρβ. Dalton ἔ. ἀ. σ. 284, εἰκ. 173).

Τέλος ἡ ἀντίρρησις ὅτι εἰκόνες ἁγίων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰκονισθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καταπίπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ ἄλλα ἀνάλογα παραδείγματα ὑπάρχουσιν. Οὕτω ἐπὶ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀνακαλυφθέντος ἐν Ἱερουσαλὴμ κάτωθεν παραστάσεως τοῦ Ὀρφέως εὑρίσκονται δύο γυναικεῖαι μορφαὶ μετὰ φωτοστεφάνων φέρουσαι τὰς ἐπιγραφὰς **Θεοδοσία** καὶ **Γεωργία** (Dalton ἔ. ἀ. σ. 421, εἰκ. 247). Ἐπίσης ἐν τῷ μουσείῳ S. Martino τῆς Νεαπόλεως ἀπόκειται τμῆμα ψηφιδωτοῦ ἐδάφους προερχόμενον ἐκ Teano, ἐφ' οὗ παρίσταται ἡ Προσκύνησις τῶν μάγων καὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ παραστάσεις (*Wulff* ἔ. ἀ. σ. 319, εἰκ. 295). Ἐκ πάντων λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι πιθανώτατα αἱ δύο αὗται μορφαὶ εἰκονίζουσι στρατιωτικοὺς ἁγίους καὶ δὴ τὸν Ἅγ. Δημήτριον καὶ τὸν Ἅγ. Γεώργιον».

Οὕτω ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη διὰ τὰς εἰδήσεις αὐτῆς ἀποδεικνύεται ὑψίστης σπουδαιότητος.

Γ.

+ Λίθον ἀπαστράπτοντα θ((εο))ῦ χάριν ἔνθα κ((αὶ)) ἔνθα
ἐκ θεμέθλων τολύπευσε κ((αὶ)) ἀγλαΐην πόρε πᾶσαν
Δουμέτιος περίπυστος, ἀμωμήτων ἱερήων
ἀρχιερεὺς πανάριστος, ὅλης πάτρης μέγα φέγ[γος].
αὕτη ἡ πύλη τοῦ κ((υρίο))υ· δίκαιοι εἰσελθόντων.
Δ[.]

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀ. Φιλαδελφέως ἐν ΠΑΕ 1915 σ. 89 (=ΑΕ 1917, σ. 48, εἰκ. σ. 56 ἀρ. 11) καὶ τοῦ Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. σ. 14 καὶ 25· πρβ. καὶ σ. 23.

Καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης οἱ *τέσσαρες* **πρῶτοι** στίχοι ἔχουσι τὸ μέτρον, ὅπερ καὶ ἡ Α'. Περὶ ταύτης ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς παρατηρεῖ ἐν ΠΑΕ τάδε: «. . . *τὴν διασωθεῖσαν εὐθὺς παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς μεγάλης «Βασιλικῆς πύλης» ψηφιδωτὴν ἐπιγραφὴν μόλις καὶ μετὰ μεγίστης δυσχερείας ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω τῶν ψηφίων τὸ πλεῖστον τελείως φθαρέντων ἐκ τῆς τριβῆς. Φαίνεται μάλιστα* **ὅτι καὶ ἐπεσκευάσθη αὕτη τὸ πάλαι** *ἀλλ' ἀτέχνως, ἐξ οὗ καὶ ψηφία τινά εἰσιν ὅλως δυσδιάκριτα. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει μῆκος μὲν 1,80 πλάτος δὲ 0,62, ἀποτελεῖται δ' ἐκ πέντε (γρ. ἕξ) στίχων χωριζομένων διὰ κυανῶν βαθειῶν γραμμῶν, οἵου χρώματός εἰσι καὶ τὰ γράμματα*».

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

Στίχ. 1. ***λίθον***=τὸν λίθινον ναὸν (πρβ. καὶ Δ' στίχ. 1). Ἡ λ. λίθον ἔχει τὴν παραλήγουσαν βραχεῖαν· τὸ μετρικὸν τοῦτο σφάλμα διωρθώθη ἐν τῇ Δ' ἐπιγραφῇ (οἶκον).

Στίχ. 2. ***ἐκ θεμέθλων τολύπευσε:*** Ἡ λ. ***θεμέθλων*** διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ ἐν τῷ στίχῳ 3 μνημο-

[1] Αἱ ἐπὶ τῶν παρειῶν καὶ τοῦ πώγωνος παρατηρούμεναι σκιαὶ αἱ ὑπὸ πάντων τῶν περιγραψάντων τὸ ψηφιδωτὸν θεωρηθεῖσαι ὡς παριστῶσαι πώγωνα πιθανὸν νὰ εἶναι καὶ ἁπλαῖ σκιαί. Τοῦτο δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ μόνον δι' ἐξετάσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ μνημείου.

30 7 18

νευόμενος Δομίτιος εἶναι ὁ Α΄, ὅστις κατὰ τὴν Β΄ ἐπιγραφὴν ἤρξατο τῆς οἰκοδομίας τοῦ ναοῦ.

Στίχ. 4. Ὁ Γ. Σ. γράφει: ΦΕΓΓΟϹ.

Στίχ. 5. Ἐνταῦθα ἔχομεν πεζὸν λόγον. Ὁ Γ. Σ. σ. 14 παραλείπει τὸ ἄρθρον ΤΟΥ καὶ ἀναγινώσκει ΚΥΡΙΟΥ.

αὕτη-εἰσελθόντων: Ἡ φράσις εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς Παλ. διαθ. Ψαλμ. 117,20 *αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ*. Ὁμοίαν ἐπιγραφὴν εὑρίσκω ἐν Συρίᾳ (πρβ. Cumont, Études Syriennes, Paris 1917, σ. 340, ἀρ. 44: [α]ὕτη [ἡ] πύλη τοῦ θεοῦ | [ἄ]δικοι ο[ὐκ εἰσελεύσονται δι'] αὐτῆς.) καὶ ἐν Κερκύρᾳ (ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ ναοῦ τῆς Παλαιοπόλεως· πρβ. Πινακοθήκην 17 [1917] σ. 73: *αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου· δίκεοι | εἰσελεύσοντε ἐν αὐτῇ*.)

δίκαιοι εἰσελθόντων: Πρβ. καὶ τὸν ἀρχαῖον νόμον τῆς Λίνδου, καθ' ὃν μόνον εἰς τοὺς «*γνώμην καθαροὺς*» ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος «*αἰσίως ἐς τὸ ἱερόν*» (πρβ. L. Ziehen, Leges Graecorum sacrae, II σ. 364) καὶ τὸν τῆς Ἀστυπαλαίας ([ἐ]ς τὸ ἱερὸν μὴ ἐσέρπεν, ὅσ|τις *μὴ ἁγνός* ἐστι κ. τ. λ. πρβ. L. Ziehen ἔ. ἀ. σ. 313).

Στίχ. 6. Ὁ μὲν Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΠΑΕ 1915 σ. 89=ΑΕ 1917 σ. 48 καὶ 50 ἀναγινώσκει ὑπὸ τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ ε΄ στίχου τὰ γράμματα ΔΙ ἢ ΔΥ, ὁ δὲ Γ. Σωτηρίου σ. 25 Α ΦΜ καὶ παρατηρεῖ: «*τὸ πρῶτον εἶναι μικρότερον καὶ κατά τι ἀπομεμακρυσμένον τῶν δύο ἄλλων, τοῦ δὲ τελευταίου Μ μόνον αἱ ἄνω γωνίαι διακρίνονται. Νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ χρονολογίας, ἐν ᾗ τὸ μικρότερον καὶ ἀπέχον Α δηλοῖ τὸ χρονολογικὸν σύστημα, τὰ δὲ γράμματα ΨΜ (γρ. ΦΜ, ὡς διώρθωσεν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ ἀντιτύπῳ τῆς διατριβῆς, ὅπερ ἔχω ὑπ' ὄψει) τὸ ἔτος* [1]».

Τὴν ὑπόθεσιν ἀντέκρουσεν ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΑΕ 1917 σ. 51.

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ νέα ἐπισταμένη ἐξέτασις τοῦ ψηφιδωτοῦ.

Δ.

+Οἶκον ἀπαστράπτοντα θ((εο))ῦ χάριν ἔνθα κ((αὶ)) ἔνθα δείματο καὶ κόσμησε καὶ ἀγλαΐην πόρε πᾶσαν Δουμέτιος περίπυστος, ἀμωμήτων ἱερήων ἀρχιερεὺς πανάριστος, ὅλης πάτρης μέγα φένγο[ς].

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀ. Φιλαδελφέως ἐν ΠΑΕ 1915 σ. 91 καὶ ἐν ΑΕ 1917 σ. 63 (εἰκ. σ. 60) καὶ τοῦ Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. σ. 15 καὶ 23 καὶ πλημμελέστατα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ ἀνταποκριτοῦ τῆς Civiltà cattolica ἔ. ἀ. σ. 379.

Ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΠΑΕ παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἀλλὰ σπουδαιοτάτη εἶναι καὶ ἡ εὐθὺς μετὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή... Αὕτη διεσώθη καθ' ὁλοκληρίαν ἀκεραία, ἀποτελεῖται δ' ἐκ τεσσάρων στίχων χωριζομένων δι' ἐρυθρῶν γραμμῶν, ἔχει δὲ μῆκος μὲν 1,72 καὶ πλ. 0,49».

Ἡμεῖς θὰ παρατηρήσωμεν τάδε: Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ὁμοία τῇ προηγουμένῃ· ἔχει ὅμως καί τινας διαφορὰς ἐν τῷ α΄ καὶ β΄ στίχῳ.

Στίχ. 1. *οἶκον:* Ἐν τῇ Γ΄ ἐπιγραφῇ κεῖται τὸ μετρικῶς ἐσφαλμένον *λίθον*.

Στίχ. 2. Ὁ Ἀ. Φ. ἀναγινώσκει ΔΗΜΑΤΟ· ἀνέγνωσα *δείματο*, διότι ἐν τῇ εἰκόνι τῆς ἐπιγραφῆς (ΑΕ 1917 σ. 60 ἀρ. 15) κεῖται σαφῶς ΔΕΙΜΑΤΟ =*δείματο*.

Ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ὁ Γ. Σ. ἀναγινώσκει Κ ΚΟϹΜΗϹΕ Κ [2].

δείματο καὶ κόσμησε: Ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ στίχῳ τῆς Γ΄ ἐπιγραφῆς κεῖται *ἐκ θεμέθλων τολύπευσε* (πρβ. παρατηρήσεις μου). Ὑποθέτομεν ὅτι διὰ μὲν τῆς φράσεως τῆς Γ΄ ἐπιγραφῆς *ἐκ θεμέθλων τολύπευσε* δηλοῦται ἡ ἔναρξις τῆς οἰκοδομίας (ὑπὸ τοῦ Δομιτίου τοῦ Α΄), διὰ δὲ τῆς φράσεως τῆς Δ΄ *δείματο καὶ κόσμησε* ἡ ἀποπεράτωσις καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ *ὅλου* ναοῦ (ὑπὸ τοῦ Δομιτίου τοῦ Β΄)· τοῦτο κατ' ἐμὲ διδάσκει ἡμᾶς καὶ ἡ Β΄ ἐπιγραφή: *Δομήτιος μὲν ὁ πρώην* (=ὁ Α΄) *τὸν σεβάσμιον κατεσκεύασεν οἶκον, Δομήτιος δὲ ὁ νῦν* (=ὁ Β΄). . . ***τὴν πᾶσαν*** *ἐκαλ*[[*λ*]]*ιέργησεν τρίστωον.*

Στίχ. 4. Ὁ μὲν Γ. Σωτηρίου γράφει ΦΕΓΓΟϹ, ὁ δὲ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΠΑΕ 1915 ΦΕΝΓΟϹ.

Ε.

[— — —] ΜΟΝΑϹ[— — —] ΘΕΟΝΤΑϹ
[— — — — — — — — — — — —].

1 Κατὰ ταῦτα Α ΦΜ = Ἀ(κτίου) 540 = 509 μ. Χ.

2 Νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ νέα καὶ ἐπισταμένη φωτογράφησις τῶν πέντε ἐπιγραφῶν.

30 7 18

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἔγραψεν ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐν ΠΑΕ 1915 σ. 70· ἔτι πρβ. Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. σ. 11 καὶ 22. Ἐν ΑΕ 1916 σ. 72 ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἔδειξεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο τετράστιχος· κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ἐν τῷ ψηφιδωτῷ ὧδε:

[— — — — — —] \ΜΟΝΑC [1]
[— — — — — —] ϽΕΟΝΤΑC
[— — — — — — — — — —]
[— — — — — — — — — — —] [2].

Ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς βασιλικῆς (πλὴν τῆς Β΄) εἶναι ἔμμετροι, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πιθανωτάτην τὴν γνώμην τοῦ Γ. Σωτηρίου σ. 22 ὅτι καὶ αὕτη εἶναι ἔμμετρος [3]. Οὗτος συμπληροῖ ὧδε:

[— (ὀνόματα τῶν ἀδελφῶν) — — ὁμα]ίμονας
[μέγα κλέος ὅλης πάτρη]ς [4] ἐόντας.

Διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους δὲν συμφωνοῦμεν τῇ συμπληρώσει ταύτῃ: ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ἡ λ. *ὁμαίμονας* δὲν δύναται νὰ κεῖται ἐν τέλει δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου· (ὁ τελευταῖος ποὺς ὀφείλει νὰ εἶναι ἢ σπονδεῖος ἢ τροχαῖος). Ὁ δεύτερος στίχος μετρικῶς δὲν ἔχει ὑγιῶς· ἔτι παρατηρῶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει τέσσαρας σειράς· καθ᾽ ὑπολογισμόν μου (πρβ. ΑΕ 1916 εἰκ. 29) εἷς δακτυλικὸς στίχος ἀπαιτεῖ δύο σειρὰς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ [5]· ἤτοι τὰ γράμματα \ΜΟΝΑC ἔκειντο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ α΄ δακτυλικοῦ στίχου· τέλος ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς βεβαιοῖ ὅτι ἐν τῇ β΄ σειρᾷ κεῖται ϽΕΟΝΤΑC καὶ ὅτι τὸ πρῶτον γράμμα μόνον Θ ἢ Ο δύναται νὰ εἶναι.

Κατὰ ταῦτα ὀφείλομεν νὰ ἀναγνώσωμεν οὕτω:

[— —] \ΜΟΝΑC [— —] ϽΕΟΝΤΑC
[– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏓].

Ἀσφαλὴς ἀνάγνωσις τῶν τελευταίων γραμμάτων οὐδεμία χωρεῖ· διότι δύναταί τις νὰ ἀναγνώσῃ: -] *ο ἐόντας* ἢ - ⏑]*θε ὄντας* ἢ – ⏑]*θέοντας*.

F.

Ὀφελλύρας.

Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναγινώσκεται ἐν ψηφιδωτῷ εἰκονίζοντι γυμνὸν ἔφηβον· πρβ. Ἀ. Φιλαδελφέα ἐν ΠΑΕ 1915 σ. 75 καὶ 88 καὶ ΑΕ 1916 πίν. 1 καὶ σ. 68.

Τὸ ὄνομα τοῦτο ἂν μὴ εἶναι ξενικὸν νομίζομεν ὅτι δύναται κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον νὰ ἑρμηνευθῇ. Εἰκάζομεν δηλ. ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔχει σχηματισθῇ ὅπως τὸ *Ὀφέλανδρος*, *Ὀφελοκλείδας* (πρβ. *Fick-Bechtel* Griech. Personennamen σ. 227)· τὸ β΄ συνθετικὸν εἶναι τὸ οὐσιαστικὸν *λύρα* (πρβ. Εὐλύρας)· τὸ ὄνομα ἔδει νὰ εἶναι Ὀφελ(λ)ολύρας· ἀλλὰ διὰ γνωστὴν αἰτίαν ἐγένετο Ὀφελλύρας· πρβ. τὰ ἀρχαῖα *Ἑλλάνικος* (= Ἑλλανόνικος), *Παλαμήδης* (= Παλαμομήδης), *Ἀρτεμίδωρος* (= Ἀρτεμιδόδωρος), *Ἰσίδωρος* (= Ἰσιδόδωρος)· ὅμοια παραδείγματα ἠδύνατό τις καὶ ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς νὰ παραθέσῃ.

Ἐν τῇ συνόψει, σ. 28 κάτ. 13, προσθ.: Ε΄) ΠΑΕ 1915 70. F΄) ΠΑΕ 1915 75.

Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς.

1 Τὸ πρῶτον γράμμα δύναται νὰ εἶναι καὶ Α καὶ Δ καὶ Λ καὶ Ν καὶ Χ.

2 Ὁ Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. ἀναγινώσκει τὰ σωζόμενα γράμματα οὕτω: ΙΜΟΝΑC CΕΟΝΤΑC· ἀλλ᾽ ἰδὲ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀ. Φιλαδελφέως, ΑΕ 1916 σ. 72, σημ. 1.

3 Ὁ Γ. Σωτηρίου δὲν λέγει τοῦτο διαρρήδην· ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ παρ᾽ αὐτῷ ἡ συμπλήρωσις: πάτρη]ς ἐόντας.

4 Πρβ. ἐπιγραφὴν Γ΄ καὶ Δ΄ στίχ. 4

5 Ὁ ὑπολογισμὸς θὰ ἦτο ἀσφαλέστερος, ἂν ἐγίνετο ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ· ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ μόνον δύναταί τις προσέτι νὰ ὑπολογίσῃ πόσα εἶναι τὰ ἐλλείποντα γράμματα.

Νικοπόλεως ἀνασκαφαί.

(συνέχεια· πρὸς ΑΕ 1917 48).

ὑπὸ

Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως.

Χριστιανικὴ βασιλικὴ Δουμετίου.

Ε΄. Γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ἐκτὸς τῶν σπουδαιοτάτων καὶ θαυμαστῶν ψηφιδωτῶν, ἅτινα διὰ μακρῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις τεύχεσι τῆς ΑΕ 1916 καὶ 1917 περιεγράψαμεν, ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς βασιλικῆς Δουμετίου ἐν Νικοπόλει καὶ πλεῖστα γλυπτά, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρχιτεκτονικά, οἷον κιονόκρανα, ἐπίκρανα, διακοσμητικὰ ἀνάγλυφα, κλπ. εἰς ὧν τὴν λεπτομερῆ ἀπαρίθμησιν καὶ περιγραφὴν προβαίνομεν ἤδη:

1-24) ***Εἴκοσι καὶ τέσσαρα παντοίου μεγέθους τεμάχια παμμεγίστου ἀμφιαναγλύπτου δρυφάκτου ἢ στηθαίου***, ὅπερ πιθανῶς θὰ ἔφρασσε τὴν ἐν τῷ κεντρικῷ κλίτει (καθολικῷ) σωλέαν, οἵαν περιεγράψαμεν ἐν ΑΕ 1916 36. Ἐπὶ τῶν τεμαχίων τούτων ***(εἰκ. 1-3)*** παρίστανται ζῷα, καρποί, ἄνθη, φυτά, σταυροί, κύκλοι, ἀστέρες κλπ. Ἐπειδὴ δ' ἕνεκα τῆς μεγάλης καταστροφῆς τούτου κατέστη ἡμῖν ἀδύνατος οἱαδήποτε συναρμολόγησις, διὰ τοῦτο θέλομεν περιγράψει τὰ μεγαλήτερα τὸ σχῆμα καὶ σπουδαιότερον ἅμα τῶν τεμαχίων τούτων. Καὶ ἐν πρώτοις τὸ ἄριστον ἁπάντων (μήκους 0 54 ὕψ. 0 59 πάχ. 007-8) εἶνε τὸ ἐν εἰκ. 1 καὶ 2 πρὸς δεξιὰν μέγα ἀνάγλυφον ἐκ δύο τεμαχίων ἀποτελούμενον, ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ ὁποίου παρίσταται ἀμνὸς ἐστραμμένος ἐν κατατομῇ πρὸς τἀριστερὰ καὶ βαδίζων πρὸς τὸ κάθετον σκέλος σταυροῦ, οὗ παρὰ τὴν βάσιν ὑψοῖ τὸν ἕνα τῶν προσθίων ποδῶν. Ὁ ἀμνὸς οὗτος ἀνέχει τὴν κεφαλὴν πρὸς τἄνω, ἔχει δ' ἐστεμμένην ταύτην διὰ τροχοειδοῦς *ἅλω*, τοῦ χριστιανικοῦ φωτοστεφάνου, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς συμβολικῆς παραστάσεως αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Λίαν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ πρωτογε-

1 1α: ἀνάγλυφα διαστύλου ἢ στηθαίου·

1: προσθία ὄψις· *1α: ὀπισθία ὄψις.*

νὴς καὶ ἄτεχνος ἐξεργασία τοῦ ἀναγλύφου, ἐστερημένου οἱασδήποτε καλλιτεχνικῆς ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἀκριβείας καὶ πλαστικότητος. Αἱ ἐπ' αὐτοῦ μορφαὶ καὶ τὰ σχήματά εἰσι πάντα τελείως ἐπίπεδα ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης πλαστικότητος καὶ ἀνατομικῆς διαμορφώσεως ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἀπεικονιζόμενος ἀμνός, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα ἐκλήθησαν *ἐπιπεδόγλυφα*.

Λίαν ἐπίκαιρον μελέτην περὶ τῶν χριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν τούτων ἀναγλύφων δημοσιεύει ἐν ΑΕ 1917 72-77 ὁ κ. Α. Ξυγγόπουλος. Πρβ. ἰδίως καὶ τὰ περὶ τοῦ θέματος τῶν ἀντωπῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ πτηνῶν καὶ τὴν χρονολογίαν τούτων (αὐτόθι σελ. 74), ἐπίσης καὶ τὴν διὰ τρυπάνου ἐργασίαν, ὡς εἶνε ἐξειργασμένα καὶ πλεῖστα μέρη τῶν ἡμετέρων τεμαχίων, ἰδίως ἡ ἄμπελος, οἱ βότρυες κλπ. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τὸ ἡμέτερον μέγα ἐπιπεδόγλυφον ἐνισχύει λίαν ὅσα περὶ τούτων γνωματεύει ὁ κ. Ξυγγόπουλος. Τοιαύτην συμβολικὴν παράστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχομεν συνηθέστατα ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χριστιανικοῖς μνημείοις (πρβ. Dict. Archéol. chrét. ἐν λ. «Église»).

Ἀντωπὸς πρὸς τὸν ἀμνὸν τοῦτον παρίστατο ἕτερος τοιοῦτος ἀντιστοίχως ἐξ ἀριστερῶν βαδίζων, κατὰ τὸ σύνηθες τῶν «οἰκοσήμων» καλούμενον σχῆμα, οὗ διεσώθη μόνον ὁ ἀνυψούμενος πρὸς τὴν βάσιν τοῦ σταυροῦ πούς[1].

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ αὐτοῦ ἀναγλύφου **(εἰκ. 1 α)** παρίσταται κόσμημα μέγα ρομβοειδοῦς σχήματος ἀποτελουμένου ἐκ παραλλήλων κανόνων σχηματιζόντων οἱονεὶ πλαίσια περὶ τὸν κεντρικὸν ρόμβον, ἐφ' οὗ παρίστανται δύο πτηνὰ μετὰ λόφου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἑκατέρωθεν σταυροῦ, οὗ διασῴζεται μόνον ἡ βάσις μετὰ τοῦ ἑτέρου τῶν πτηνῶν. Ἐν πάσαις ταῖς γωνίαις τῶν κανόνων τοῦ ρομβοειδοῦς τούτου κοσμήματος παρίστανται φύλλα δένδρων, ἐντὸς δὲ τῶν τεσσάρων πέριξ τριγώνων, ἐξ ὧν διασῴζεται μόνον τὸ κάτω πρὸς τἀριστερά, παρίστανται διάφορα ζῷα, ἐν τῷ προκειμένῳ δὲ ἰχθὺς ἐντὸς πλαισίου.

Κάτωθεν παρὰ τὴν βάσιν τὸ ἀνάγλυφον περιθέει κληματὶς ἐν σχήματι σπειρομαιάνδρου, ἧς τοὺς βότρυς ραμφίζουσι πτηνά.

Τὸ ἕτερον τεμάχιον (εἰκ. 2 καὶ 2 α) φέρει ἐπὶ μὲν

2 2α: ἀνάγλυφα διαστύλου ἢ στηθαίου·
2: προσθία ὄψις· *2α: ὀπισθία ὄψις.*

τῆς μιᾶς ὄψεως παραπλήσιον ρομβοειδὲς κόσμημα πρὸς τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν, ἀλλὰ μετὰ πλειόνων καὶ λεπτοτέρων κανόνων, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ σταυρὸν ἰσοσκελῆ μὲ τριγωνικὰς κεραίας, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας μέγα τροχοειδὲς κόσμημα μετὰ ὀκτασκε-

1 Πρβ. ἀκριβῶς ὅμοιον ἐν τῷ *Kaiser Friedr. Museum* (Χριστ. ἀρχαιοτ.) ἀρ. 4771. 6ος αἰών. Παρὰ *Wulff* εἰκ. 128 σελ. 62. Ἐπίσης ἀρ. 175-177 σελ. 60 ἐκ Μιλήτου. Πρβ. καὶ κιονόκρανον Ἁγ. Βιταλίου ἐν Ραβέννῃ παρὰ *Diehl* σελ. 130 εἰκ. 58.

λοῦς (διπλοῦ) σταυροῦ ἐν τῷ κέντρῳ (πρβ. ὅμοιον ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῶν μεσαίων στοῶν, Ἀντωνιάδου Ἔκφρασις Ἁγ. Σοφ. σ. 199 σχ. 279, ὡς καὶ ἑτέρου σταυροῦ τὸ σκέλος κάτωθεν).

Ἐπὶ τῶν λοιπῶν τεμαχίων, εἴκοσι καὶ ἑνὸς τὸν ἀριθμὸν (εἰκ. 3), παρίστανται ἀνάλογα πρὸς τἀνωτέρω κοσμήματα, οἷον ἄμπελοι, πτηνά, ἰχθύες καὶ ἄνθος ἐντὸς τριγωνικῶν πλαισίων, κύκλων μετὰ σταυροῦ κλπ. Ὅμοια περίπου ἀνάγλυφα ἀπαντῶσι

3: τεμάχια τοῦ αὐτοῦ ἀναγλύπτου ἢ στηθαίου.

πλεῖστα ἐν ἀρχαίαις χριστιανικαῖς βασιλικαῖς καὶ ναοῖς βυζαντινοῖς τῶν πρώτων αἰώνων, ἰδίως δὲ ἐπὶ διαστύλων καὶ ἀμβώνων οἷον ἐν Ἁγίᾳ Μαρίᾳ ἐν Castel St. Élia, ἐν Ἁγίῳ Μαυρικίῳ τῆς Ἑλβετίας, ἐν Ραβέννῃ (Καθεδρικὸς ναός, 553-565 μ. Χ.), ἐφ' οὗ ἰχθύες, νῆσσαι, ἔλαφοι, ταῷ, ἀμνοὶ κλπ, πρβ Nuov. Bull. de arch. christ. 1869 σ. 34 καὶ Dict. de l'arch. chrét. ἐν λέξει *Ambon* (Leclercq) σ. 1341-5 καὶ εἰκ. 313 καὶ 316. Τέσσαρες ἄμβωνες ἔτι ἐν Ραβέννῃ παρουσιάζουσι τὴν αὐτὴν διακόσμησιν [1]. Ὅμοια ἀνέκδοτα ἔτι στηθαῖα ἢ διάστυλα ἀρχαῖα χριστιανικὰ ἀναφέρω ἓν μὲν ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἀνασκαφῶν Κορίνθου, τῶν ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ἐνεργουμένων, ὅπερ εἶνε σχεδὸν ἀκέραιον, φέρον ἀναγλύπτους κανόνας μετὰ φύλλων ἐν ταῖς γωνίαις καὶ ἐν ῥομβοειδεῖ σχήματι, ἀκριβῶς ὡς τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν ἐκ Νικοπόλεως, ἕτερον δὲ ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, μειζόνων διαστάσεων, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ ὅπερ θὰ ἀνῆκεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν χριστιαν. ναὸν τῆς Θεοτόκου, εἰς ὃν εἶχε σὺν τῷ Παρθενῶνι μετασχηματισθῆ καὶ τὸ Ἐρέχθειον. Ἀμφότερα ταῦτα ἀνάγονται πιθανώτατα εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας (Ε' ἢ Ϛ').

Ἐν τέλει σημειοῦμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐκ Νικοπόλεως μέγα ἀνάγλυπτον στηθαῖον, ὅτι διόλου ἀπίθανον τοῦτο νὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς εἰρημένης βασιλικῆς Δουμετίου. Πρβ. πρὸς τὰς ἀνωτέρω καὶ **Arthur Frothingham, The monuments of christ. Rome,** σ. 104 καὶ 123

1 Ὅμοια ἐντελῶς διάστυλα ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ ὑπερῴῳ παρὰ τῷ *Ἀντωνιάδῃ, Ἔκφρασις* κλπ. σελ. 262 σχ. 332 καὶ Πιν. ΞΒ' σελ. 266 7, ὡς καὶ ἐν φατνώμασι σχ. 342 σελ. 262 Τόμ. ΙΙ.

(εἰκονοστάσιον τῆς Ἁγίας Μαρίας ἐν Κοσμέδιν) καὶ σ. 174 κ. ἑ. Ἐπίσης Wulff, Ambonenbrüstung ἀρ. 181 σελ. 61, ἐκ Νικαίας VI αἰ. καὶ ἀρ. 182 ἐκ τοῦ Μακρί-κιοϊ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Πρβ τέλος Brüstungsplatte aus Sergios u. Bakchos bei *Pulgher*, les anciennes églises de Con/ple.

25) Κιονόκρανον Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ, κατὰ τὸν βυζαντινὸν τύπον ἀποκεκρουσμένον κατὰ τὸ ἄνω μέρος καὶ κατὰ τὰς κορυφὰς τῶν φύλλων, ὕψ. 0 32, διμ. περὶ τὴν βάσιν 0 32, ἄνω δὲ ὁ ἄβαξ κατὰ μὲν τὰς κυρτὰς πλευρὰς 0 45, διαγωνίως δὲ 0 61. ***(εἰκ. 4)***. Εὑρέθη κατὰ τὴν δυσμικὴν

4: κιονόκρανον βυζαντιακόν.

πλευρὰν τοῦ νάρθηκος, ἀποτελεῖται δ' ἐκ διπλῆς σειρᾶς πενταλόβων φύλλων ἀκάνθης καὶ ἐκ ζεύγους ἑλίκων ἀνὰ ἑκάστην πλευράν. Ὁ τύπος οὗτος ἐπεκράτησεν ἰδίως περὶ τὸν Ε' καὶ F' μΧ αἰῶνος. Ὑπάρχουσι δὲ πολυαριθμότατα ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἁπανταχοῦ τοῦ ἀρχαίου χριστιαν. κόσμου, οἷον ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ῥώμῃ, Ραβένῃ, Βενετίᾳ Κρήτῃ κλπ. Ἡ προέλευσις τῶν πλείστων τούτων εἶνε ἐκ Βυζαντίου, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐκ Προκοννήσου μάρμαρον, ἐξ οὗ εἶναι γεγλυμμένα. Πρβ *Wulff* Altchristl. u. mittelalterl. Bildwerke I Teil, σ. 56. ἀρ. 165 καὶ 166. Ὅμοια ἐν Kalender djami Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης κλπ. Ὅμοια κιονόκρανα ὑπάρχουσι πολλὰ καὶ ἐν Κορίνθῳ. Ταῦτα ἀνεῦρον ἐν τῇ οἰκίᾳ Θεοδώρου, πρῴην Ρέντη, ἐν Νέᾳ Κορίνθῳ, προέρχονται δ' ἐξ ἀνασκαφῆς, ἣν ἐνήργησεν ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁ Θεοφ. Ρέντης, ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ κειμένῳ ἐν θέσῃ «διαβατικῇ» ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Κορίνθου καὶ παρὰ τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς λιμένα Λέχαιον. Ταῦτα, τῇ ἀδείᾳ τῆς χήρας κ^ας^ Σοφίας Θ. Ρέντη, μετεκόμισα καὶ ἐτοποθέτησα προσωρινῶς ἔξωθεν τοῦ Μουσείου τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου ***(εἰκ. 5***, τὰ τέσσαρα κιονόκρανα πρὸς τἀριστερά).

26) Κιονοκράνου κορινθιακοῦ τὸ ἄνω ἄκρον

5: κιονόκρανα βυζαντιακὰ προερχόμενα ἐκ τῆς θέσεως «Διαβατικὴ» τῆς Νέας Κορίνθου παρὰ τὸ ἀρχαῖον Λέχαιον.

μετὰ τμήματος τοῦ ἄβακος. Ὕψ. 0 19, πάχος 0 27, ἄβαξ 0 65. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως τοῦ ἄβακος, ἥτις φέρει γλυφὴν τεκτονικήν, παρίσταται ἀνάγλυπτος μίσχος φυτοῦ ἢ ὄφις ***(εἰκ. 8, δ)***.

27) Κιονόκρανον ἰωνικὸν μετ' ἐπικράνου βυζαντιακοῦ τύπου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Μῆκος

0 80, πλ. 0 26, ὕψ. 0 31. δμ. βάσεως 0 44. Ἔχει ἀποκεκρουσμένον τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἐπικράνου, κατὰ τὰ λοιπὰ ἀκέραιον **(εἰκ. 6)**.

6: κιονόκρανον βυζαντιακόν.

Ὁμοίου ἀκριβῶς τύπου κιονοκράνων εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ κυρίως ναοῦ πολυαριθμότατα τεμάχια, τινὰ μὲν εὐμεγέθη, πλεῖστα δὲ σμικρότατα, πάντα ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, σχεδὸν εἰπεῖν λατύπη. Ἐθεώρησα περιττὸν νὰ ἀπαριθμήσω καὶ δημοσιεύσω χωριστὰ ἕκαστον τούτων, ἔστω καὶ τὰ μεγαλήτερα, διότι εἰσὶ πάντα ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τὸ προκείμενον, ὥστε φαίνεται ὅτι πάντα ταῦτα ἔστεφον ἄνωθεν πιθανώτατα ἐσωτερικήν τινα στοὰν τῆς βασιλικῆς Δουμετίου.

Τὸ ἐπίκρανον ἔχει σχῆμα κολούρου κώνου, εἶνε δὲ συμφυὲς ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου μετὰ τοῦ κιονοκράνου, ὅπερ ἔχει δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ ἰωνικοῦ τύπου, ὅστις ἐνταῦθα παρουσιάζει τὸν τέλειον αὐτοῦ ἐκφυλισμόν, διότι καὶ αἱ ἕλικες καὶ τὰ μεταξὺ τούτων ᾠὰ ἀπώλεσαν τέλεον τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν σχῆμα καὶ τὴν ὀργανικὴν συνοχήν, εἰσὶ δ' ὅλως ἄψυχα, ξηρὰ καὶ ἄτεχνα.

Τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς τύπου κιονόκρανα εὕρηνται ἐν τῷ μεγάλῳ Τζαμίῳ Πρεβέζης (τούτων ἐσχεδίασά τινα προχείρως ΠΑΕ 1914 237), ἅπερ πιθανῶς ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς.

28-30) ***Τρία ἐπίκρανα*** τοῦ ἀνωτέρω τύπου ἄνευ τοῦ κάτωθεν ἰωνικοῦ κιονοκράνου, εὑρεθέντα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς βορείου πτέρυγος (Προθέσεως). Ταῦτα ἐπέστεφον ἄνωθεν δέσμην τριῶν συμφυῶν κιονίσκων, ὧν ἀνευρέθησάν τινες αὐτόθι σχεδὸν ἀκέραιοι (ἴδε ΑΕ 1916 34, εἰκ. Ι, Λ).

Ὁμοίων ἐπικράνων καὶ κιονίσκων θραύσματα ἀνευρέθησαν καὶ ἐν τῇ ἔναντι ἀντιστοίχῳ πτέρυγι, τῷ Διακονικῷ, καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτῶν εἶνε 0 84, τὸ πλ. 0 44, τὸ ὕψ. 0 21. Ὕψος ἐπικλινὲς ἐχίνου 0 33. Κάτωθεν δὲ ἡ βάσις τούτων σχηματίζει τρεῖς συνδεδεμένους πρὸς ἀλλήλους κύκλους μετὰ περιταινίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων προσαρμόζονται διὰ γόμφων σιδηρῶν αἱ κορυφαὶ τῶν τριῶν συμφυῶν κιονίσκων. Τῶν κύκλων τούτων ἡ διάμετρος εἶνε 0 18, τῶν τριῶν δ' ὁμοῦ τὸ μῆκος 0 50, τῆς δ' ὅλης βάσεως 0 58.

Τῶν τριῶν συμφυῶν κιονίσκων τὸ μὲν πλάτος ἄνω, κατὰ τὴν προσαρμογὴν μετὰ τοῦ ἐπικράνου, εἶνε 0 48, ὀλίγον δὲ κατωτέρω πρὸς τὸ μέσον 0 46 καὶ τοῦτο διότι ἄνω αἱ κορυφαὶ αὐτῶν σχηματίζουσιν εἶδός τι κιονοκράνου μετὰ ἱμάντων. Τὸ δὲ μῆκος εἶνε ἄγνωστον, διότι οὐδεὶς τούτων εὑρέθη ἀκέραιος, ὡς δ' ἔχουσι νῦν ἠκρωτηριασμένοι εἰσὶ μήκους 1 50, ὥστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μῆκος αὐτῶν δὲν θὰ ἦτο πλέον τι τῶν 1 80. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς ὅλης κατασκευῆς καὶ τοῦ μεγέθους οἱ τριπλοῖ οὗτοι κιονίσκοι μετὰ τοῦ κοινοῦ ἐπικράνου θὰ ἐπεῖχον θέσιν παραθύρων, οἷα τοιούτου τύπου ἀπαντῶσιν ἐν πλείστοις ἀρχαίοις χριστιανικοῖς ναοῖς.

31-40) ***Δέκα τύποι κιονίσκων μαρμαρίνων*** προερχόμενοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὅλου ἐμβαδοῦ τῆς βασιλικῆς. Ἐκτὸς τούτων εὑρέθησαν καὶ ἄλλα πολυπληθῆ τεμάχια, ἅτινα δ' ὅμως κρίνω περιττὸν νὰ ἀναγράψω περιοριζόμενος εἰς τοὺς κυριωτέρους τύπους τούτων. Οἱ κιονίσκοι οὗτοι δὲν εὑρέθησαν ἀκέραιοι, ἀλλὰ τεθραυσμένοι εἰς πολλὰ τεμάχια, ὧν πλεῖστα ἀπώλοντο, ὥστε δυσχερὲς καθίσταται νὰ γνωρίσωμεν τὸ μῆκος τούτων. Ἐκ τῆς μικρᾶς δ' ὅμως διαμέτρου των οὗτοι δὲν θὰ εἶχον μῆκος πλέον τοῦ ἑνὸς μέτρου ἢ μικρόν τι περιπλέον. Ποικιλώτατα δ' ὅμως εἶνε τὰ ἐπιστέφοντα τοὺς κιονίσκους συμφυῆ μετ' αὐτῶν κιονόκρανα, οἷα βλέπει τις ἐν **εἰκ. 7.** Τούτων ἄλλα μὲν εἶνε μικραὶ παραλλαγαὶ τοῦ δωρικοῦ, σχηματίζοντα πολλαπλοῦς ἱμάντας ἢ δακτυλίους κάτωθεν τοῦ τετραγώνου ἄβακος, ἄλλα ἀπολήγουσιν εἰς ἐπιμήκη κύβον ἐπὶ τῶν τεσσάρων ὄψεων τοῦ ὁποίου ἐστὶ λελαξευμένη διπλῆ σειρὰ κατακορύφων φύλλων καὶ ἄλλα τέλος σχηματίζουσιν ἄνω λείριον λωτοῦ, ἤ τι παραπλήσιον ἄνθος. Οἱ κομψοὶ οὗτοι κιονίσκοι θὰ ἀπετέλουν τὸν διάκοσμον τῆς σωλέας, τοῦ ἄμβωνος ἤ τινος ἄλλου ἐν τῷ ναῷ τμήματος.

41-48) ***Ὀκτὼ κιονίσκοι*** ὅμοιοι σχεδὸν πρὸς

τοὺς ἀνωτέρω, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ πάντες μεγέθους καὶ σχεδὸν ἀκέραιοι, διότι πάντων ἀνευρέθησαν τὰ τεθραυσμένα μέλη, οὕτω δὲ συνηρμολογήθησαν ἐξ ὁλοκλήρου. Οὗτοι ἔχουσι μῆκος μὲν 0 96, διάμ. περίπου 0 08, τὰ δὲ κιονόκρανα καὶ αἱ βάσεις αὐτῶν, ἀμφότερα συμφυῆ μετὰ τοῦ κορμοῦ, ἔχουσι περίπου πλ. 0 12-0 13. Πάντες οὗτοι οἱ κιονίσκοι ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῆς βορείου πτέρυγος τοῦ Νάρθηκος (ΑΕ, 1917, σ. 49 εἰκ. ΙΦ), ὅπου ἀπεκαλύφθη μέγα ὀρθογώνιον θεμέλιον (ΑΕ, 1917 σ. 49 εἰκ. Ι ρ), ἐφ' οὗ εἰκάζω ὅτι πιθανὸν ἵδρυτό ποτε ἐπιτύμβιόν τι μνημεῖον. Τὰ περὶ τούτου διέλαβον διεξοδικῶς ἐν ΠΑΕ, 1916 49-52, ὅπου ἰδὲ καὶ εἰκόνας κιονίσκων καὶ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, περὶ ὧν εὐθὺς κατωτέρω.

49-58) *Δέκα μεγάλα τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν*, εὑρεθέντα ἐν τῇ αὐτῇ βορείῳ πτέρυγι τοῦ νάρθηκος, ὅπου καὶ οἱ ἀνωτέρω κιονίσκοι, ἐξ οὗ δῆ-

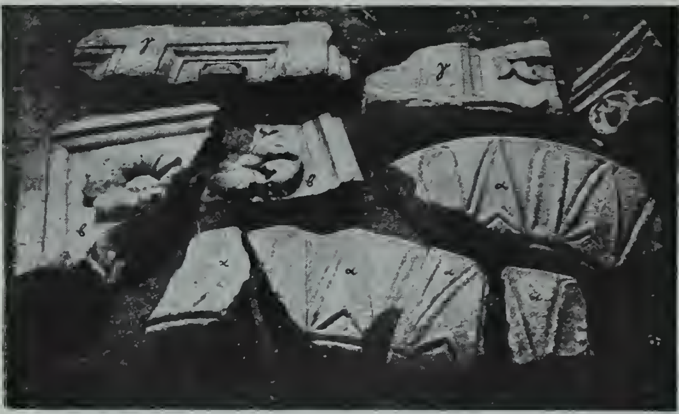
7: *κιονίσκοι καὶ κιονόκρανα βυζαντιακά.*

λον καθίσταται ὅτι πάντα ταῦτα ὁμοῦ ἀπετέλουν σημαντικόν τι ἐν τῷ δωματίῳ τούτῳ μνημεῖον, οὗ σώζεται τὸ θεμέλιον, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες.

Πολλὰ τῶν τεμαχίων τούτων φέρουσι κατὰ τὴν μίαν ἢ τὰς δύο πλευρὰς περιχείλωμα, ἤτοι γλυφὴν ἐξέχουσαν καὶ σχηματίζουσαν πλαίσιον, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι πᾶσαι ὁμοῦ ἀπετέλουν δύο μεγάλας πλάκας περιβαλλομένας ὑπὸ πλαισίου ὡς δεικνύει ἡ ἐν ΠΑΕ 1916 53 παρεντιθεμένη εἰκών.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δέκα μεγάλων τεμαχίων εὑρέθησαν πλεῖστα μικρὰ θραύσματα τῶν αὐτῶν πλακῶν, ὧν ἡ ἑτέρα ἦτο λεπτοτέρα κατὰ τὸ πάχος τῆς πρώτης.

59-63) *Φιάλης ἢ περιρραντηρίου* μαρμαρίνης τεμάχια πέντε **(εἰκ. 8 α-α)**. Τὸ μέγιστον τούτων ἔχει ὕψ. 0 26, μῆκος 0 315 καὶ πάχ. 0 095. Τὸ κατά τι μικρότερον ὕψ. 0 24, μῆκος 0 14, πάχ. 0 09. Ἐπὶ τούτων πάντων φέρεται ἀνάγλυπτον τὸ αὐτὸ κόσμημα ἀποτελούμενον ἐκ σειρᾶς ἐναλλὰξ λογχοειδῶν καὶ σκυταλοειδῶν σχημάτων. Τὰ τε-

8: τεμάχια μαρμαρίνων διαστύλων ἢ φατνωμάτων καὶ φιάλης (κανθάρου).

μάχια ταῦτα ἔχουσι σχῆμα καμπύλον, ἐξ οὗ ἔσωθεν σχηματίζεται τὸ κοῖλον τῆς λεκάνης ἢ φιάλης, ἥτις ἐπληροῦτο «ἁγιάσματος», ὡς εἴθισται καὶ νῦν, ἰδίως παρὰ τοῖς Δυτικοῖς, κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν ναῶν αὐτῶν. Τὰ περιρραντήρια ταῦτα, ἅτινα ἦσαν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐθνικοῖς, ἐκαλοῦντο παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς «κάνθαροι» ἢ «τρίδακνα» (bénitiers, coquilles, πρβ. Wulff A. B. K. 234-236, VI-VII Jahrh.).

64 καὶ **65)** *Κιονοκράνου δωρικοῦ* δύο τεμάχια ἀκριβῶς συναρμοζόμενα. Μῆκος 0 52, πλ. 0 14, ὕψ. 0 23. Ἐπὶ τούτων φέρεται ἐπιγραφὴ ἐγχάρακτος δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔχουσα ὧδε:

+ΕΠΙΔΟΥΜΕΤΙϹ
ἐπὶ Δουμετίο[υ.

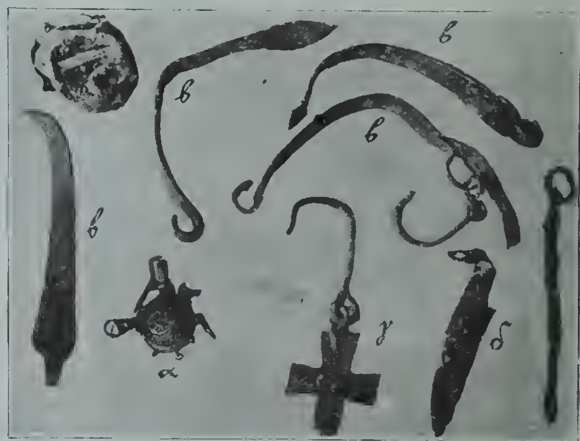
66-68) *Τρία μαρμάρινα ὑπέρθυρα* ἠκρωτηριασμένα, ὧν τὸ ἓν ἔχει μῆκ. 62, πλ. 0 17 καὶ ὕψ. 0 22. Τὸ δεύτερον μῆκ. 0 88, πλ. 0 47 καὶ ὕψ. 0 22, τὸ δὲ τρίτον: μῆκ. 0 30, παχ. 0 23 καὶ ὕψ. 0 30.

Ἐπὶ τούτων φέρεται ἀνάγλυπτος σταυρὸς ἰσοσκελὴς λίαν ἐπιμεμελημένης ἐργασίας.

69-72) *Φατνωμάτων ἢ διαστύλων μαρμαρίνων* τεμάχια τέσσαρα, ἐφ' ὧν ἐντὸς τετραγώνων πλαισίων (καλυμματίων) παρίστανται ἀνάγλυπτοι ρόδακες, κράνος ρωμαϊκὸν κλπ. **(εἰκ. 8, ββ γγ).** Αἱ διαστάσεις τοῦ τελευταίου τούτου τεμαχίου ἔχουσιν ὧδε μῆκ. 0 44, πλ. 0 32, πάχ. 0 105.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εὑρέθησαν πλεῖστα ἔτι ἀρχιτεκτ. μέλη, κίονες, τεμάχια γείσων καὶ κορωνίδων κλπ. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσι κίονες λεπτοὶ (δμ. 0 20) φέροντες κοχλοειδεῖς ραβδώσεις, ὡς εἴθιστο παρὰ βυζαντίνοις. Τοιοῦτοι ἰδίως ἐχρησίμευον πρὸς ὑποστήριξιν *κιβωρίων*, οἷα ἐτίθεντο ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης (πρβ. ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, Θεσσαλονίκης *Kaufmann* Hand. d. altchristl. Kunst σ. 453, εἰκ. 174).

Ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς βασιλικῆς ἐν τῷ νάρθηκι εὑρέθη μικρὸν *χαλκοῦν περίαπτον*. Τοῦτο ἔχει σχῆμα σφαιροειδὲς πεπιεσμένον, οἷον αἱ ὑδροδόχαι ἢ τὰ κοινῶς παγούρια μετὰ λαιμοῦ ἐπιμήκους καὶ στενοῦ ἄνωθεν καὶ δύο λαβὰς ἑκατέρωθεν πρὸς ἐξάρτησιν. Τὸ στόμιον ἄνωθεν φράσσεται διὰ δικλεῖδος ἐν σχήματι πτηνοῦ. Ἡ σφαιροειδὴς κοιλία τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀνοίγεται εἰς δύο κατακορύφως κεχωρισμένα καὶ συνηρμοσμένα διὰ γιγγλύμων ἡμίσεα, ἔχει δὲ ὕψ. 0 053, πλ. 0 03 καὶ πάχ. 0 025. **(εἰκ. 9 α)** τὸ περίεργον τοῦτο ἀντικείμενον δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ πρὸς διατήρησιν ὑγροῦ, ὥστε συμπεραίνω ὅτι θὰ ἐχρησίμευεν πρὸς διαφύλαξιν τιμίου ξύλου ἢ τινος τοιούτου πολυτίμου λειψάνου, θὰ ἦτο δὲ περίαπτον (φυλακτὸ ἢ χαϊμαλί), ἂν καὶ ἡ ὕπαρξις ἄνωθεν στομίου καθιστᾷ καὶ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην λίαν προβληματικήν.

9: περίαπτα, χαλκᾶ ἐλάσματα καὶ σταυρὸς λυχνίας καὶ μικρὸν σιδηροῦν μαχαιρίδιον.

Ἔν τινι δὲ γωνίᾳ τοῦ νάρθηκος ἀνευρέθησαν πέρυσι *τέσσαρα χαλκᾶ ἐλάσματα* καὶ *χαλκοῦς σταυρὸς* (ὕψ. 0 055). Τὰ χαλκᾶ ταῦτα ἐλάσματά εἰσι πεπλατυσμένα καὶ καμπύλα, ἀπολήγουσι δ' εἰς

ἄγκιστρον, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἀπὸ τούτων κοινῇ ἐξηρτᾶτό τι, βεβαίως *λυχνία* πρὸ εἰκονοστασίου. Κάτωθεν δὲ τῆς λυχνίας ἴσως ἐκρέματο καὶ ὁ εὑρεθεὶς μετὰ τῶν ἐλασμάτων σταυρός, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παραπλήσιον ἔλασμα, ὅπερ ἦτο συνηρμοσμένον διὰ κρίκου ἄνωθεν αὐτοῦ ***(εἰκ. 9 β β γ)***.

Ἐπίσης ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς βασιλικῆς *σιδηρᾶ λεπὶς μαχαιριδίου* μετὰ λαβῆς, ἐφ᾽ ἧς εἶνε προσηρμοσμένοι κρίκοι ***(εἰκ. 9 δ)***· τὸ μαχαιρίδιον τοῦτο ἔχει μῆκος 0 109. Ἐπὶ τῆς λαβῆς ὑπάρχει ἧλος, δι᾽ οὗ συνεκρατεῖτο ἐπένδυσις ταύτης πιθανῶς ἐξ ὀστοῦ ἢ ξύλου.

Ἐκτὸς τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς βασιλικῆς Δουμετίου καὶ ἐλάχιστά τινα ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ χαλκᾶ νομίσματα, οἷον ἓν τοῦ *Μάρκου Κλ. Τακίτου* (275 μΧ), ἕτερον θραῦσμα ἐφ᾽ οὗ τὰ γράμματα VS. RVF, καὶ δύο βυζαντινὰ φέροντα τὸ κεφαλαῖον Κ καὶ τὴν λ. ozzo.

Τέλος δημοσιεύομεν ἐνθάδε τῶν ἐπὶ τῶν κεράμων τῆς βασιλικῆς σφραγίδων ἀκριβεῖς φωτογραφικὰς εἰκόνας ***(εἰκ. 10)***. Περὶ τούτων ἰδὲ ΑΕ 1916 45.

Οὕτως ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω πολυπληθῶν καὶ ποικίλων εὑρημάτων ἐνισχύεται ἡ ἡμετέρα

10: ἀποτυπώματα σφραγίδων.

περὶ τῆς χρονολογίας τῆς βασιλικῆς ταύτης εἰκασία, καθ᾽ ἣν αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνηγέρθη περὶ τὰς ἀρχὰς ἢ τὰ μέσα τοῦ F′ μΧ αἰῶνος ἤτοι περίπου ὀλίγα τινὰ ἔτη ἢ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ὁπότε ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐξίκετο εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς.

Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ

ὑπὸ

Γεωργίου Οἰκονόμου.

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἐπιγραφὴ εὑρέθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐκτισμένη ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὑπὸ τὴν μικρὰν βόρειον στοὰν καὶ οὐχὶ μακρὰν τοῦ πρὸς βορρᾶν τοίχου, ἐν θέσει σκοτεινῇ, δι᾽ ἣν βεβαίως καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἀπαρατήρητος.

Τοῦ λίθου εἶναι τὸ ὕψος 0 53, πλ. 0 44, πάχ. 0 05, τῶν δὲ γραμμάτων ὕψος 0 038.

Ἤδη ὁ πρῶτος στίχος παρέχει τὴν χρονολογικὴν ἀφετηρίαν τοῦ περιεχομένου διὰ τῆς μνείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν τίτλων αὐτοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Α′, ὁ ἄλλως καὶ Μέγας ἐπικαλούμενος, τῇ παλαιᾷ ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορικῇ συνηθείᾳ καὶ αὐτὸς ἀκολουθῶν, παρατάσσει ἐν τῇ ἐγγράφῳ αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐμφανίσει τὰ ἐκ τῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων ἀνήκοντα εἰς αὐτὸν ἐπίθετα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς παρουσίας τῶν τεκμηρίων τούτων καθίσταται δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ οὗ καὶ νῦν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ πρόκειται.

Ἐπιγραφικὰ μνημεῖα ἀναγράφοντα πλήρη τὴν σειρὰν τῶν τίτλων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α′ εἶναι ἐλάχιστα.

διάγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. (ἐκτύπου φωτογράφημα).

Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰ((ησο))ῦ Χ((ριστο))ῦ
τοῦ Θ((εο))ῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλ((άουιος)) Ἰου]στινιανός, Ἀλαμανικός, Γοτ[θικός, Φραγκικός, 1
Γερμανικός, Ἀντικός, Ἀλανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρι-
κός, εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος,] νικ⟦ητ⟧ής, τροπαιοῦχος, σεβασ[τός, Αὔγουστος 2
- - - - - τοῦ ἁγίου καὶ πανενδόξου (μεγαλο) μάρτυρος]ς Δημητρίου τοῦ κατὰ [- - - - - - - - - - - 3
- - - - - - - - - - ἐν τῷ παναγίῳ (πανσέπτῳ) αὐτοῦ καὶ σε]βασμίῳ οἴκῳ κατὰ τὴ[ν - ἑορτὴν(;) - - - 4
-] προσευξόμενος τῇ θ[ειοτάτῃ σορῷ(;) - - - 5
-]πρακτων των Λ[- - - - - - - - - - - - - - 6
-]πρᾶγμα ελαττω[- - - - - - - - - - - - - - 7
-] ειναι αὐτὰς [- - - - - - - - - - - - - - - 8
- ἀν]ακωχῆς κα[ὶ- - - - - - - - - - - - - - - - 9
- ι]ναι του [- - - - - - - - - - - - - - - - - 10
-]C T [- - - - - - - - - - - - - - - - - - 11

CIG IV 8636 *Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι|στοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλ(άουιος) | Ἰουστινιανός, Ἀλαμανικός, Γοτθικός, Φραγγικός|, Γερμανικός, Ἀντικός, Ἀλανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρικός, εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος, νικητής, τροπεοῦχος, ἀεισέβαστος, Αὔγουστος, ἀνενέωσεν φιλοτιμίᾳ τὰ δημόσια κτίσματα τῆς πόλεως σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ Οὐρανίου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου, ἰνδ(ικτιῶνος) γ' ἔτους υπγ'.* Ὁ λίθος εἶναι ἐκ Τραπεζοῦντος, τῆς Τραπεζοῦντος δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐν τέλει χρονολογία, ἥτις τάσσει τὸν λίθον εἰς τὸ ἔτος 545 μΧ πιθανώτατα.

Ἐν ἄλλῃ, ὡσαύτως ἐκ Τραπεζοῦντος, ἐπιγραφῇ, CIG IV 8637, εὑρίσκεται: *Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλ. Ἰουστινιανός. εὐσεβής, νικητής, τροπαιοῦχος, μέγιστος, ἀεισέβαστος, Αὔγουστος παρέσχετο ἰνδ(ικτιῶνος) [ε'] αἴτους υπ'* ἤτοι τοῦ ἔτους 542 μΧ.

Ἄλλαι ἐπιγραφαὶ δὲν παρέχουσι πλήρη τὴν σειρὰν τῶν αὐτοκρατορικῶν τίτλων, ἀλλὰ μόνον τινὰς ἐξ αὐτῶν, πχ ἐν CIG IV 8986 ἀπαντᾷ *Ἰουστινιανὸς σεβ*, ἐν 8963: *Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας*, ἐν 8639 *σκηπτοῦχος Ἰουστινιανός*, ἐν 8640 *φιλόχριστος Ἰουστινιανός*, ἐν 8638 *ὀρθόδοξος βασιλεὺς Ἰουστινιανός* ἐν 8634, 8642 *βασιλεὺς Ῥωμαίων Ἰουστινιανός*, (πρβ Tafrali Mélanges d'Archéol. et d'Épigr. byz. 73) καὶ ἐν 9276 *Φλ. Ἰουστινιανὸς εὐσεβέστ(ατος) βασιλεύς*, ἔνθα ἡ ἀτέλεια τῆς τιτλοφορίας ἑρμηνεύεται, νομίζω, ἐκ τοῦ ἀνεπισήμου τῶν μνημείων τούτων χαρακτῆρος.

Πλήρη, ὡς εἰκός, ἔχει τὴν τιτλοφορίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὸ ἐν ἔτει 552 ἐκδοθὲν διάγραμμα αὐτοῦ περὶ τῶν αἱρετικῶν Ὠριγένους, Διδύμου καὶ Εὐαγρίου τῶν θεομάχων, τὸ διασωθὲν ἐν τῷ Πασχαλίῳ Χρονικῷ, Chronic. Pasch. I p. 635 ἐκδ. Βόννης. *Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλ. Ἰουστινιανὸς Ἀλαμαννικός, Γοτθικός, Φραγκικός, Γερμανικός, Ἀντικός, Ἀλανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρικανός, εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος, νικητής, τροπαιοῦχος, ἀεισέβαστος, Αὔγουστος, παντὶ τῷ πληρώματι τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας·* καὶ κατωτέρω *τούτῳ τῷ κε' ἔτει τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας*. Συμφωνεῖ δὲ ἡ τιτλοφορία τοῦ διαγράμματος πρὸς τὴν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τραπεζοῦντος, κατά τε τὴν τάξιν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν τίτλων, πλὴν τοῦ *Ἀφρικανός - Ἀφρικός*, καὶ τούτων ὅμως μόνον κατὰ τὸν γραμματικὸν τύπον διαφερόντων.

Ὅμοιον ἐν τῇ διατυπώσει πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν CIG. 8636 ἔχει τὸ πρωτόκολλον καὶ ἡ ἐν Ἄκ-κιοϊ παρὰ τὴν Μίλητον εὑρεθεῖσα ἐνῳκοδομημένη ἐπιγραφὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Gelzer ἐν Byz. Zeitschr. III, 21 δημοσιευθεῖσα, ἡ ὁποία παρέχει τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς ἐν ἀναμίκτῳ γλώσσῃ συντάξεως αὐτῆς, Ἑλληνικὴν ἔχουσα τὴν ἀρχήν, Λατινικὸν τὸ ὄνομα καὶ τοὺς πλείστους τῶν τίτλων τοῦ αὐτοκράτορος, Ἑλληνικοὺς δὲ πάλιν τοὺς λοιποὺς τίτλους καὶ τὸ ἀκολουθοῦν ἐλλιπὲς κείμενον ἤτοι

> Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου ἡμῶν '[Ιη-
> σοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτο-
> κράτωρ Κέσαρ Φλ. *Iustinianus Alaman[nic*
> *us Gothicus Fragicus Germanicus Gallicus*
> *Alanicus Vandalicus Africanus* εὐσεβὴς
> ἔν]δοξος νικητὴς τροπεοῦχος ἀεισέ[βασ
> τος τρ[[ο]]πεοῦχος ——— προσῆλθαι [τ
> ούς] τε ὑπουργοὺς τῆς ἐπιχορίου τ[άξεως.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄλλως συνήθους Anticus καὶ τῆς ἀντ' αὐτοῦ παρουσίας τοῦ Gallicus.

Ὡσαύτως ὅμοιον ἔχει τὸ πρωτόκολλον καὶ ἡ κατὰ Σευήρου καὶ τῶν περὶ τὸν Ἄνθιμον *διάταξις* (παρὰ Mansi VIII, 1150—Gelzer ἔνθ ἀν.), ἀπομένει ἄρα μακρότατον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν τὸ ἐν τῷ Πασχ. Χρονικῷ πρωτόκολλον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπέκτασις ὀφείλεται μὲν κατὰ τὸν Gelzer εἰς τοὺς βιβλιογράφους, μᾶλλον δ' ὅμως φαίνεται, νομίζω, προερχομένη ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου καὶ γνησία, ἑρμηνεύεται δὲ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ διατάγματος, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὰς περὶ τὸ ὁμοούσιον τῆς ἁγίας Τριάδος ἔριδας.

Ἐλλιπῆ δὲ ἔχει τὴν διατύπωσιν τοῦ πρωτοκόλλου ἡ περὶ Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς τῶν αἱρετικῶν ἐν τῷ Πασχ. Χρονικῷ σ. 630 Βόννης διάταξις λέγουσα ἁπλῶς: *Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Ἰουστινιανὸς εὐσεβὴς νικητὴς τροπαιοῦχος μέγιστος ἀεισέβαστος Αὔγουστος πολίταις ἡμετέροις.*

Εἰς τὰς ἀνεπισήμους ἐπιγραφὰς ἀνήκουσι καὶ αἱ

ἐκ Συρίας ὑπὸ τοῦ Oppenheim καὶ Lucas ἐν Byz. Zeitschr. 1905 (14) σ. 55 κέ. (πρβ. Byz. Z. 1906, 281) δημοσιευθεῖσαι ὑπ' ἀριθ. 88 καὶ 89 καὶ ἐκ Kennesrin, τῆς ἀρχαίας Χαλκίδος, προερχόμεναι κτιτορικαὶ πλάκες, τῶν ὁποίων εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ διατύπωσις: ἀρ. 88 *ἐκ τῶν εὐσεβῶν φιλοτιμιῶν τοῦ γαληνοτάτου . . . . ἡμῶν δεσπότου Φλ. Ἰουστινιανοῦ τοῦ αἰωνίου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος προνοίᾳ Λογγίνου κλπ.* 89: *ἐκτίσθη σὺν Θεῷ ἐκ τῶν εὐσεβῶν φιλοτιμιῶν τοῦ* [*γαληνοτάτου . . .*] *ἡμῶν δεσπότου Φλ. Ἰουστινιανοῦ* [*αὐτο*]*κράτορος προνοίᾳ Λογγίνου κλπ.*, ἔνθα εὐχερῶς θὰ ἠδύνατο ὁ ἐκδότης νὰ συμπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα ἐκ τῆς προγενεστέρας. Προκειμένου δὲ περὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ τίτλος τοῦ *δεσπότου* ἔδει νὰ ἀναμνήσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Λυδοῦ περὶ ἀρχῶν Ι, 67 Bonn περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ λεγόμενον: *ἀνέχεται ἡ τοῦ ἡμερωτάτου βασιλέως ἡμῶν ἐπιείκεια καίπερ ὑπὲρ πάντας τοὺς πώποτε βεβασιλευκότας μετριάζοντος καὶ δεσπότης οἷον πατὴρ ἀγαθὸς ὀνομάζεσθαι, οὐχ ὅτι χαίρει ἀλλ' ἐρυθριᾷ μᾶλλον τοὺς τιμᾶν οἰομένους δοκεῖν μὴ προσίεσθαι. Ἡμερωτάτου δέ* = τῷ *γαληνοτάτου* τῆς Συρίας ἐπιγραφῆς.

Ἄλλη ἐπιγραφὴ εἰς Ἰουστινιανὸν ἀναφερομένη παρὰ Burton καὶ Drake Unexplored Syria (1872 London) ἀρ. 47. (πρβ. Byz. Zeitschr. αὐτ. 55).

Τοῦ Ἰουστιανιανοῦ *πιστοῦ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλέως* διάταγμα ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Πέτρος Παππαγεωργίου τῷ 1900 Un édit de l'empereur Justinien II, ἀνευρὼν ἐν μόνον τεμάχιον ἐκ πολλῶν τῆς ἐπιγραφῆς, ἅτινα εἶχεν ἰδεῖ πρότερον, ἐδημοσίευσε δὲ μόνον δύο ἐξ αὐτῶν χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ τὸ περιεχόμενον ὁ Δήμιτσας ἐν Μακεδονίᾳ 519 ἑ. ἀρ. 589-590. Τὸ τεμάχιον τοῦτο τοῦ διατάγματος ἀπέδωκεν ὁ Π. εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν Β', τὸν ἐπιλεγόμενον ῥινότμητον, θὰ ἐξετάσωμεν δὲ κατωτέρω ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ πρᾶγμα, ἂν τὸ πόρισμα ἐκεῖνο δύναται νὰ σταθῇ.

Ἡ νέα ἐκ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐπιγραφή, ὅπως ἐκ τοῦ ὑπὲρ τὸν πρῶτον στίχον χώρου εἶναι σαφές, δὲν εἶχεν ἄλλον πρὸς τὰ ἄνω στίχον, διότι ὁ κενὸς χῶρος εἶναι διπλάσιος τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ διαστίχου διαστήματος, οὐδαμοῦ δὲ φαίνεται ἴχνος γράμματός τινος. Ἡ ἀρχὴ ἄρα τοῦ διατάγματος εὑρίσκετο πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐκ δὲ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐπινικίων τίτλων κατὰ τοὺς ἄλλοθεν μεμαρτυρημένους, ἀποκαθίσταται τὸ ἐλλεῖπον πλάτος τοῦ κειμένου. Ὅτι δὲ τὸ ἀπολεσθὲν ἀριστερὸν τεμάχιον ἦτο ἱκανόν, τὸ δὲ πρὸς δεξιὰ ἐλλεῖπον μικρόν, συνάγεται ἐκ τῆς ἀναγκαίας εἰσαγωγικῆς διατυπώσεως τοῦ διατάγματος μέχρι τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκπεσόντων τίτλων. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Τραπεζοῦντος ἀπαντῶν εἰσαγωγικὸς τύπος εἶναι μᾶλλον ἁρμόδιος νὰ πληρώσῃ τὸ ἐλλεῖπον κενόν, διότι ὁ ἐν τῷ Πασχαλίῳ Χρονικῷ εἶναι μακρότερος τοῦ ἡμετέρου πρὸς τἀριστερὰ κενοῦ χώρου, ὅστις, ὡς εἶπον, εἶναι ἀσφαλῶς καθωρισμένος ἐκ τῶν τίτλων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τὸ *νίκης τροπαιοῦχος* εἶναι, κατὰ τὰ ἄλλοθεν παραδεδομένα, ἐλλιπὲς καὶ ἐσφαλμένον ἀντὶ *νικητὴς τροπ.*, ὅπερ καὶ ἀποκατέστησα, θὰ ἦτο δὲ πολὺ τολμηρὸν ἄλλο τι νὰ συμπληρώσωμεν (οἷον Θεσσαλονίκης κτλ.). Οὐδὲ χρωματικῶς ποτε δεδηλωμένην βραχυγραφίαν θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ δεχθῇ τις ἐν ἀσυνήθει λέξει, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ ἀποστροφὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπὸ τῶν βραχυγραφιῶν, τὰς ὁποίας μάλιστα περὶ νόμων καὶ νομικῶν ἐγγράφων προκειμένου ῥητῶς καὶ δι' ἰδίας νομικῆς διατάξεως ἀπηγόρευσεν ἐν Cod. Iustinian. I 17 1 § 13 ed. Krüger: Iubamus non per siglorum captiones et compendiosa aenigmata codicis textum conscribi. Eandem autem pœnam falsitatis constituimus adversus eos qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi furerint conscribere. Δὲν φαίνεται δὲ καὶ ἀλλαχοῦ που τῆς ἐπιγραφῆς σύντμησις ἐκτὸς τοῦ ἐν τῷ *τροπαιοῦχος* συμπλέγματος τοῦ *ου*, καὶ τούτου κατ' ἀνάγκην διὰ τὴν παράληψιν τοῦ υ, ὡς νομίζω, ἐκ τῶν ὑστέρων διορθωθέντος διὰ τῆς προσθήκης τῶν δύο μικρῶν κεραιῶν ἄνω. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις γνωσταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἀπαντῶσι βραχυγραφίαι.

Ἐκ τῶν ἐπινικίων ἐπιθέτων τοῦ αὐτοκράτορος παρατηροῦμεν ὅτι διακρίνονται ἀκριβέστερον αἱ ἐπὶ μέρους φυλαὶ τῶν Γερμανῶν, ἀναγράφονται δὲ καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ὀνόματα καὶ τὸ γενικὸν τῆς

ὅλης Γερμανικῆς ὁμοφυλίας. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν παλαιὰν τιτλοφορίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, οἵτινες, καίπερ σαφῶς μετὰ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων διακρίνοντες τὰ διάφορα Γερμανικὰ φῦλα, δὲν ἀνέγραφον ἐν ἀρχῇ μεταξὺ τῶν τίτλων ἢ τὸ καθολικὸν φυλετικὸν ἐπίθετον *Γερμανικός*, εἰς ὃ προσετίθεντο κατ᾽ ὀλίγον καὶ τὰ εἰδικὰ φυλετικὰ ἐπίθετα. Παρὰ τὸ Germanicus ἀναγράφεται καὶ τὸ εἰδικὸν *Gothicus* παρὰ τῷ Κλαυδίῳ τῷ Β΄τὸ πρῶτον. *Ἀλαμαννικὸς* καὶ *Φραγκικὸς* ἀναφαίνονται βραδύτατα. *Ἀλαμαννικὸν* δὲ εὑρίσκομεν πρώτην φορὰν τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν τῷ 331 CIL III 7000. Οἱ δὲ τίτλοι Ἀλανικὸς καὶ Οὐανδαλικὸς δὲν εὑρέθησαν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. (Pauly I 1280-Seeck).

Οἱ *Ἀλεμᾶνοι* ἢ *Ἀλαμαννοὶ* ἦσαν ὁμάς τις γερμανικῶν φύλων ὁμόρων τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τὸν ἄνω Ῥῆνον καὶ τὸν ἄνω Δούναβιν, ἔνθα καὶ ἐκυριάρχησαν ἐπὶ τέλους ἐκδιώξαντες τοὺς Ῥωμαίους (Ihm παρὰ Pauly I 1277). Πρὸς τοὺς Ἀλαμάννους τούτους κατελθόντας ἐπολέμησε καὶ ὁ Ἰουστινιανός.

Εἰς Γερμανικὰ γνωστὰ φῦλα ἀναφέρονται καὶ τὰ ἑπόμενα ἐπίθετα *Γοτθικὸς Φραγκικός*, τὴν σειρὰν τῶν ὁποίων κλείει τὸ καθολικὸν *Γερμανικός*. Τὰ ἐναντίον τῶν Γερμανικῶν λαῶν καθόλου κατορθώματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιέγραψεν, ὡς γνωστόν, ὁ Προκόπιος.

Τὸ ἐπίθετον *Ἀντικὸς* εἶναι ἀπὸ τῶν Ἀντῶν εἰλημμένον, λαοῦ Βενδικοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γερμανικῶν φυλῶν καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους τῶν Οὔννων ἐξηπλώθη ἐν τῷ 6ῳ αἰῶνι πρὸς ἀνατολὰς τῶν παραδουναβίων Σλοβένων ἀνὰ τὰ Καρπάθια καὶ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Δανάστριδος (τοῦ πρῴην Τύραντος, νῦν δὲ Δνειστέρου) καὶ Δανάπριδος (τοῦ παλαιοῦ Βορυσθένους, νῦν δὲ Δνειπέρου). Περὶ τὸ 600 στενοχωρηθέντα ὑπὸ τῶν Ἀβάρων Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων ἠναγκάσθησαν δύο τῶν Ἀντικῶν τούτων φύλων, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Χορβᾶται (Κροᾶται), νὰ κατέλθωσι νοτιώτερον εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ἐνῷ παρέμειναν ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν θέσει τὰ ὕστερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ῥῶσσοι γνωστὰ φῦλα. (Tomaschek RE I 2338).

Εἰς τὴν νότιον Ῥωσσίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ ἑπόμενοι *Ἀλανοί*, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μέγας, εἰς πολλὰ φῦλα διῃρημένος, νομαδικὸς λαὸς κατοικῶν τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Ταναΐδος στέππας, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐκστρατειῶν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἀντὶ τῶν Σαρματῶν ἐμφανιζόμενος. Ζῶσι δὲ μέχρι σήμερον οἱ Ἀλανοὶ ἐπὶ τοῦ Καυκάσου γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὀζέται, αὐτοὶ ἑαυτοὺς καλοῦντες Ἴρ ἢ Airya ἤτοι Ἀρίους, τὴν δὲ χώραν αὐτῶν Irôn=Airyana ἤτοι Ἀριανήν. Γείτονες καὶ ὁμόφυλοι αὐτῶν ἦσαν οἱ διαβόητοι Βάνδαλοι ἢ Βανδῖλοι, οἵτινες καὶ συνεκυβερνῶντο τὸ πρῶτον, ἔχομεν δὲ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀκόμη τὸν Γελίμερον *Βανδίλων τε καὶ Ἀλανῶν βασιλέα* (Tomaschek ἐν RE I 1282).

Περὶ τοῦ *Ἀφρικὸς* δὲν παρίσταται ἀνάγκη ἱστορικῆς ἑρμηνείας, διότι εἶναι εἰς πάντα πρόχειροι αἱ ἐν Ἀφρικῇ στρατιωτικαὶ πράξεις τοῦ αὐτοκράτορος.

Περὶ τῶν ἑπομένων ἠθικῶν τρόπον τινὰ τίτλων ἀρκεῖ ἡ ἀνάμνησις ὅτι ἀποδίδουσι τὰ Ῥωμαϊκὰ pius felix inclytus victor (ac) triumphator (semper) augustus, ἅτινα περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ προκειμένου ἀπαντῶσι ἐν τῷ λατινικῷ ἀντιστοίχῳ τοῦ πρωτοκόλλου ἐν codic. constitut. III=Byz. Zeit. 1906, 168. Ἡ ἑλλην. ἀπόδοσις ἔχει καί τι πλέον ὡς πρὸς τὸ augustus ἢ semper aug. διότι καὶ μεταφράζει καὶ μεταγράφει αὐτό. Ἐν ταῖς ἑλληνιστὶ συντεταγμέναις ἐπιγραφαῖς ῥωμαϊκοῦ περιεχομένου εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ augustus ἢ ἐγράφετο *αὔγουστος*, σπανιώτατα δ᾽ ὅμως τοῦτο, ἢ μετεφράζετο *σεβαστός*. Ἐν τοῖς ὑστέροις Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις εἶναι ἐπίσης σύνηθες ἑκάτερον, ἐπικρατέστερον δὲ τέλος καθίσταται τὸ *αὔγουστος*, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκονται ἐν ἐπιγραφαῖς παραδείγματα τῆς παραθέσεως ἀμφοτέρων. Μόλις δὲ περὶ Λέοντος τοῦ Α΄ (457-473) ἀπαντᾷ CIG IV 8619 *Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλ. Λέων εὐσεβὴς νικητὴς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὔγουστος ἐόνιος*, ἐξακολουθεῖ δὲ ἡ παράθεσις αὕτη τῶν ταυτοσήμων ἐπιθέτων ἐν τῇ Βυζ. ἐπιγραφικῇ, ἐφ᾽ ὅσον διαρκεῖ ἡ αὐτὴ Ῥωμαϊκὴ διατύπωσις τοῦ πρωτοκόλλου.

Περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν Λατινικῶν τίτλων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πρβ. David Magie De Romanorum iuris publici sacrique vocabulis sollemnibus in graecum sermonem conversis (1905). Ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς τιτλοφορίας τῶν ῥωμ. αὐτοκρα-

τόρων: Ficke De appellationibus Caesarum honorificis. Schöner Über die Titulaturen der röm. Kaiser Cagnat Cours d'épigraphie Latine 1916 κἄ.-Bréhier L'origine des titres impériaux à Byzance (Byz. Zeit. 1906, 161 κέ.).

Ἡ παράθεσις τῆς μακρᾶς τιτλοφορίας τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν Α'. ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Ἀκόμη ὁ Ἡράκλειος ἐν δημοσίῳ γράμματι τοῦ 612 ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν τιτλοφορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Zachariae von Lingenthal Jus graecoromanum III, 33 nov. XXII-Bréhier αὐτ. 169). Μεταβάλλεται δ' ὅμως ἡ διατύπωσις ἐν πρωτοκόλλῳ τοῦ 629, ἔνθα ἁπλῶς ἀναγράφεται *Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτορες Καίσαρες Φλάβιοι Ἡράκλειος καὶ Ἡράκλειος, νέος Κωνσταντῖνος, πιστοὶ ἐν Χριστῷ βασιλεῖς* (Zachariae αὐτ. III 44. 48=Bréhier αὐτ.). Ἀξία μνήμης εἶναι ἡ διατύπωσις τοῦ περὶ ὅρκου διαγράμματος τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης ἐκδοθέντος μεταξὺ 797 παὶ 802, παρὰ Zachariae αὐτ. III σ. 55 nov. XXVII: *ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Εἰρήνη* **πιστὸς βασιλεύς**. — Φαίνεται δὲ ὅτι ἐπεκράτησε περαιτέρω ἡ χριστιανικωτέρα αὕτη καὶ συντομωτέρα διατύπωσις τοῦ πρωτοκόλλου, χωρὶς νὰ δυνηθῇ τέλεον νὰ ἐκβάλῃ τὴν παλαιοτέραν, διότι ἐν διατάγματι τοῦ Λέοντος, ἐκδοθέντος μεταξὺ τοῦ 886 καὶ 910, εὑρισκομένου δὲ παρὰ Zachariae αὐτ. III σελ. 67 nov. I, ἐπανέρχεται ἐν μέρει μετὰ πομπώδη ἀρχὴν ἡ παλαιὰ διάτυπωσις ἀναμεμιγμένη μετὰ τῆς νεωτέρας, ἀλλ' ἄνευ τῶν ἐπινικίων τίτλων: *Ἐν ὀνόματι τοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις νομοθετήσαντος τὰ σωτήρια Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Λέων εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος, νικητής, τροπαιοῦχος, ἀεισέβαστος, αὔγουστος, πιστὸς βασιλεὺς Στυλιανῷ τῷ περιφανεῖ κλπ.* Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι μονομερὴς μόνον ἀναλαμπὴ ἄνευ συνεχείας. Δὲν δύναταί τις ἐν τούτοις νὰ στηριχθῇ ἐπὶ μόνων τῶν νομοθετικοῦ περιεχομένου διασωθέντων μνημείων πρὸς ἐκφορὰν γενικῆς κρίσεως, καθ' ὅσον δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι πομπωδεστέρα ἐμφάνισις. Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις τὴν πλήρη ἀναγέννησιν τοῦ παλαιοῦ ῥωμαϊκοῦ κόμπου ἐν μέσῳ τῆς κυριαρχούσης πλέον χριστιανικῆς μετριοφροσύνης ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐν Χριστῷ πιστῆς καὶ διὰ τούτου καὶ ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχομένης βασιλείας. Περὶ τῆς *ἐλέῳ θεοῦ* Βυζαντινῆς βασιλείας καθ' ὅλου ὁ Bury The constitution of the later Roman empire (1910) 1.

Ἐν τῷ 3ῳ στ. τὸ πρῶτον σῳζόμενον γράμμα εἶναι λείψανον ἐπιθέτου τοῦ ἀκολουθοῦντος ὀνόματος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Εἶναι δὲ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν ὑπέροχον ἅγιον ἐπίθετα πάμπολλα. Ἀρκεῖ νὰ παραθέσω ὅσα ἐκ μόνης τῆς εἰς τοὺς βίους τοῦ Ἁγίου ἀναδρομῆς συνέλεξα, ἵνα φανῇ ἡ ζωηρότης τῆς ἐκφράσεως καὶ ἡ ὑπερβολὴ σχεδὸν τῆς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν λατρείας τοῦ Ἁγίου, ἥτις, ὅπως καὶ ἄλλως συνάγεται, εἶχεν ἐν πολλοῖς τὴν ἔκφανσιν τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος φέρει τὰ ἑξῆς ἐπίθετα ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Cornelius Byaeus (Cornelis de Bije) ἐκδεδομένοις βίοις Patrologia Graeca ἐκδ. Migne τόμ. 116ῳ σελ. 1174 κέ: *μακαριώτατος Δ.* 1174, *μακάριος μάρτυς Δ.* 1176, *μακάριος Δ.* 1176 7, *ἀοίδιμος μάρτυς* 1177, *πανένδοξος μάρτυς Δ.* 1177. 1184. 1213 κἄ, *δοῦλος τοῦ Θεοῦ Δ.* 1177, *Δημήτριος ὁ ὅσιος* 1181, *πανένδοξος ἀθλοφόρος τοῦ Χριστοῦ Δ.* 1184, *ὁ πανένδοξος Δ.* 1184, *ἅγιος μάρτυς Δ.* 1184, *θαυμαστὸς Δ.* 1185, *στρατιώτης Χριστοῦ* 1189 κἄ., *ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ* 1191, *περίδοξος μάρτυς Δ.* 1193, *θεῖος Δ.* 1193. 1201, *εὐκλεὴς μάρτυς* 1201, *πάναγνος καὶ ἔξοχος μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Δ.* 1213, *πανάριστος ἀνὴρ καὶ ἐνδοξότατος Δ.* 1216, *ἅγιος καὶ πανένδοξος μάρτυς Δ.* 1217, *πάνσεπτος ἀθλοφόρος* 1217, *προστάτης τῆς πόλεως* 1221 *ὁ σωζοπολίτης ὄντως καὶ ὑπερένδοξος ἀθλοφόρος Χριστοῦ* 1221, *μέγας παρὰ Θεῷ καὶ δυνατὸς καὶ φιλόπολις* 1229 *κηδεμὼν μετὰ Θεὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν ὁ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς δεδοξασμένος μάρτυς Δ.* 1233, *καλλίνικος μάρτυς* 1233. 1248 κἄ., *χριστοφόρος μάρτυς Δ.* 1240, *ὁ πάντων ἡμῶν ἀρωγὸς* 1244, *ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Δ.* 1244, *φιλόπολις* 1256, *ὁ κοινὸς τῆς χώρας ἁπάσης παρὰ Θεῷ πρεσβευτὴς 1256*,

ὁ δεσπότης μετὰ Θεὸν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ 1260, *ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς πόλεως* 1329, *ὁ κηδεμὼν Δ.* 1336, *ὁ λυτρωτὴς καὶ ὑπέρμαχος ἡμῶν καὶ πολύμοχθος τοῦ Θεοῦ μάρτυς* 1352, *ὁ μέγας Δ.* συχνά, *ὁ συμπαθὴς τὰ πάντα Δ.* 1385, *ὁ θεῖος Δ.* 1393, *τῆς πόλεως κηδεμὼν καὶ τῶν ἐν ἀσθενείαις ἄριστος ἰατρὸς* 1393. (Πρβ. τὸν πασίγνωστον παρὰ τῷ Γεωργ. Ἀκροπολίτῃ 45 ὅρκον: ***Μὰ τὸν σὸν καὶ ἡμῶν ἁπάντων Δημήτριον, τὸν κηδεμόνα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πολιοῦχον*** *(οὗτος δὲ ὅρκος παρὰ Θεσσαλονικεῦσι πλέον τῶν ἄλλων ὅρκων ἰσχύει).*

Τὸ ὕφος τῶν βιογραφιῶν ὀφειλόμενον εἰς ἐπιφανεῖς κληρικούς, εἴτε ὀνομαστὶ γνωστοὺς εἴτε ἀνωνύμους, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ πομπώδη καθόλου βυζαντινὴν ἔκφρασιν, ἥτις καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασι κρατεῖ, μάλιστα τοῖς θρησκευτικοῦ περιεχομένου, κατ' εὔλογον ἐπίδρασιν τῆς καὶ ἄλλως τότε κραταιᾶς ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἐν τῷ 4ῳ στίχῳ συνεπλήρωσα ἀνάλογον ἔκφρασιν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου. Λέγεται δὲ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καθόλου πᾶσα ἐκκλησία *σεβάσμιος οἶκος* συνηθέστατα. Ἰδίᾳ δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἡμετέρου μεγαλομάρτυρος ἀναφέρεται ἐν τοῖς βίοις αὐτοῦ ὡς *πάνσεπτος ναὸς* 1184, *σεβάσμιος σηκὸς* 1181, *θεῖος τοῦ μάρτυρος ναὸς* 1200, *ἁγιόδωρος ναὸς* 1221. 1228, *πανάγιον τέμενος* 1244, *ἰαματοφόρος ναὸς* κἄ. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ αὐξήσῃ πολὺ τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιθέτων τοῦ τε ἁγίου καὶ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἂν ἤθελεν ἀνατρέξῃ καὶ εἰς ἄλλους βυζ. συγγραφεῖς. Δεῖγμα παρέχω ἐκ τοῦ Καμενιάτου 3: *μετ' ἐκεῖνον δὲ τὸν μέγαν ἐν μάρτυσι καὶ ἀξιοθαύμαστον ἐν ἀθλοφόροις Δημήτριον τὸν μυροβλύτην πολὺν ἀγῶνα καὶ αὐτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας καταβαλόμενον (καὶ γὰρ ἦν πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς ἀρετῆς αὐχήμασι ἔτι καὶ θείοις ἐμπρέπων διδάγμασιν καὶ τῇ περὶ τῶν δογμάτων ἀκριβείᾳ κεκοσμημένος, ἐξ οὗ καὶ μᾶλλον τὸ περὶ αὐτοῦ διεδόθη κλέος τοῖς πέρασιν).* καὶ § 22: *τὸν πανευπρεπέστατον οἶκον τοῦ πανενδόξου μάρτυρος Δ.—Μηδὲ δῷς βεβηλωθῆναι τοῦτον τὸν οἶκον, ὃν πᾶσα ἡ οἰκουμένη κοινὸν ἰατρεῖον καὶ προσφύγιον κέκτηται.*

Σηκὸς ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Παππαγεωργίου ἐκδεδομένῳ διαγράμματι στ. 1ῳ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔκειτο μόνη, ἄνευ τινὸς ἐπιθέτου ἡ λέξις καὶ δὴ τῶν τυπικῶς σχεδὸν συναπτομένων πρὸς αὐτὴν *σεβάσμιος* ἢ *πάνσεπτος* ἤ τινος ἄλλου σχετικοῦ.

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ κτητικοῦ μεταξὺ τοῦ *σεβασμίῳ* καὶ τοῦ *οἴκῳ* ἢ καὶ ἀμέσως μετ' αὐτά, εἰκάζω, ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ προηγεῖτο, ὅτι καὶ ἄλλο ἐπίθετον τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἀπολεσθέντι μέρει τοῦ στίχου, εἰς τὴν ἔννοιαν δὲ τοῦ στίχου ἀποβλέπων συνεπλήρωσα *ἐν τῷ πανσέπτῳ αὐτοῦ καὶ σε]βασμιῳ οἴκῳ.* Ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ στίχου φαίνεται ὅτι ἐγίνετο λόγος περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου, συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἔνδειξιν τῶν λειψάνων *κατὰ τη* συνεπλήρωσα *κατὰ τὴ[ν — ἑορτὴν* κενὴν ἀφίνων θέσιν διά τι κοσμητικὸν ἐπίθετον τῆς ἑορτῆς.

Πρόκειται περὶ τῆς ἑορτῆς, ἥτις λαμπρότατα ἑωρτάζετο ἔν τε τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, δὲν περιελάμβανε δὲ μίαν μόνην ἡμέραν ἀλλὰ πλείονας, ἐκτὸς τῆς καθαρῶς θρησκευτικῆς τελετῆς ἔχουσα καὶ γενικώτερον χαρακτῆρα ἐμπορικῆς συγκεντρώσεως καὶ πανηγύρεως, πασιγνώστου ὑπὸ τὸ ὄνομα *τὰ Δημήτρια* καὶ διαρκούσης ὀκτὼ ἡμέρας, (Tafel αὐτ. 227. 211).

Ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ λείψανα τοῦ 5ου στίχου, διότι δηλοῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοπροσώπου παρουσίας τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προσώπου, πιθανώτατα αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου. Μικρά τις μόνον ἀμφιβολία ὑπάρχει διὰ τὴν φθορὰν τοῦ λίθου ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν *προσευξόμενος* ἢ *προσευξόμενοι τῇ θ —*, καθ' ὅσον τὸ τελικὸν ς δὲν εἶναι σαφὲς ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄνω κεραία, ἡ μετὰ τὸ ὑποτιθέμενον ∟, δὲν ἑνοῦται ἄνω μετ' αὐτοῦ, κάτω δὲ δὲν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλη παράλληλος, ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ τὸ ⊏, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ *προσευξόμενοι*, ὅτε πάλιν δέχομαι ὅτι εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν πρόσωπον ἀναφέρεται ὁ πληθυντικὸς οὗτος ὡς **pluralis maiestatis** κατὰ συχνότατον ἔθιμον. Τὸ ἀκολουθοῦν *τῇ θ —* συμπληρῶ *τῇ θειοτάτῃ αὐτοῦ σορῷ* μετά τινος δισταγμοῦ. Ἄλλως λέγεται *προσκυνεῖν τὸν ἅγιον*, ἀναφέρω δὲ τὸ χωρίον τοῦ Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. I, 53 περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου ὅστις τῷ

1328 *ἧκεν εἰς τὴν ἁγίαν σορὸν Δημητρίου τοῦ μάρτυρος καὶ μυροβλήτου, ἅμα μὲν προσκυνήσων αὐτὸν ... ἅμα δὲ καὶ ... ἀμειψόμενος εὐχαριστίαις.* Ἴσως κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο θὰ ἠδύνατό τις ἀνάλογον διατύπωσιν νὰ φαντασθῇ καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον κείμενον.

Τὸ ἐν στ. 6]*πρακτων των* Λ δὲν εἶναι σαφὲς πῶς πρέπει νὰ συμπληρωθῇ, διότι δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεπείας ἂν πρόκειται περὶ ὑπολοίπου λέξεως οἷον *ἀπράκτων τῶν* — ἢ περὶ πλήρους λέξεως *πρακτῶν τῶν ἀπό*, ὅτε θὰ ἡρμηνεύετο ὡς εἰσπρακτέων ἢ φόρων *τῶν ἀπὸ* — ἀναμιμνήσκω δὲ τὸ *πρακτοψηφιστὴς* παρὰ Κυρίλλῳ Χ, 1073 (Βόννης), ὅπερ δηλοῖ τὸν τιμητήν, τὸν ὁρίζοντα τοὺς φόρους, δὲν παράγεται δὲ ἐκ τοῦ *πρᾶξις* καὶ *ψηφίζω* (Sophocles Lexicon ἐν λ.), ἀλλὰ ἐκ τοῦ *πρακτὸς* καὶ *ψηφίζω*. Ὡσαύτως εἶναι γνωστὸν τὸ βυζαντινὸν *πρακτεῖον* (Du Cange Gloss.): domicilium πρακτόρων ἑρμηνευόμενον ἐν γλώσσῃ τῶν Βασιλικῶν: *στατίονες τὰ πρακτεῖα τῶν δημοσίων τελῶν. Δημοσιόπρακτοι* δὲ ἑρμηνεύονται ὡς tributorum exactores ἤτοι δημόσιοι εἰσπράκτορες ὑπὸ τοῦ Ducange, εἰ καὶ ἡ ἐνεργητ. αὕτη σημασία δὲν δηλοῦται διὰ τοῦ τύπου τῆς λέξεως, θὰ ἀνέμενε δέ τις τύπον *δημοσιοπράκται* (;) ἢ *δημοσιοπράκτορες*. Ἂν τοιοῦτό τι ἠθέλομεν δεχθῇ ἐν τῇ ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπιγραφῇ, τότε τὸ περιεχόμενον θὰ ἀνεφέρετο εἰς δωρεὰν καρπώσεως φόρων, γενομένην ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ πρὸς τὸν *σεβάσμιον ναὸν* τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, οἵαν ἔχομεν καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου ἐκδοθείσῃ καὶ ὑπὸ τοῦ Δραγούμη συμπληρωθείσῃ διὰ συνενώσεως τῶν δύο τεμαχίων (ἐν Byz. Zeitschr. 1908. 354), μνημονευθείσῃ δὲ ἤδη ἐπιγραφῇ. Ἦσαν δὲ αἱ τοιαῦται δωρεαὶ πρὸς εὐσεβεῖς σκοποὺς συνηθέσταται ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις καὶ ἰδίᾳ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Diehl Justinien 321), ὅτε αἱ ad pias causas γενναιοδωρίαι, εἴς τε τὴν ἐκκλησίαν καθ᾽ ὅλου καὶ εἰς ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἔργα ἀναφερόμεναι, ἔλαβον μεγάλην ἔκτασιν καὶ ὠργανώθησαν εἰς σημαντικώτατον κοινωνικὸν παράγοντα, περὶ οὗ ἐκτενῶς διέλαβε πρό τινος ὁ Sarrazin Étude sur les fondations dans l'antiquité en particulier à Rome et a Byzance (1909) σ. 149 κέ. Ὅτι αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, μᾶλλον δὲ τὸ δι᾽ αὐτοῦ ἐκπροσωπούμενον Κράτος, προβαίνει εἰς τοιαύτην ἐκχώρησιν δημοσίας προσόδου πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ περιπτώσει ἐγένετο ἡ δωρεὰ τῆς ἁλικῆς, ἧς πάντα τὰ *ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὸν αὐτὸν σεβάσμιον αὐτοκράτορα ἀνήκοντα δίκαια* παραχωροῦνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἶναι δηλωτικὰ ἐξαιρετικῆς περιστάσεως. Ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔχομεν παραδείγματα βασιλικῶν δωρεῶν πρὸς θρησκευτικὰ ἱδρύματα κττ., ὅσα μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἐξήτασεν ἐσχάτως ὁ Bernhard Laum ἐν Stiftungen in der griechischen und römischen Antike 1913, ἀλλὰ πάντως, ὁσονδήποτε καὶ ἂν θεωρήσωμεν τὰ προηγούμενα ἐκεῖνα ὡς προδρόμους τοῦ παρὰ Βυζαντίνοις ἔθους, θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν τὴν παρ᾽ αὐτοῖς νέαν καὶ λόγῳ τῶν νέων ἀντιλήψεων καὶ λόγῳ τῶν νέων σκοπῶν παραχθεῖσαν διαμόρφωσιν.

Ἐκ τῶν ἑπομένων στίχων μόνος ὁ 9ος παρέχει λέξιν τινὰ σημαντικήν, *ἀνακωχῆς καί*, οἱ δὲ ἄλλοι παραμένουσιν ἄνευ λαβῆς πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὅλης ἐννοίας ἢ τοῦ κειμένου. Ἂν πρόκειται περὶ πολεμικῆς τινος ἀνακωχῆς ἢ ἂν ἡ λ. κεῖται εἰκονικῶς καὶ μεταφορικῶς δὲν εἶναι σαφές.

Εἶπον ἐν ἀρχῇ ὅτι ἡ διατύπωσις τῶν αὐτοκρατορικῶν τίτλων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς φέρει πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν Α΄, *τὸν περιώνυμον ἐν βασιλεῦσιν,* ὅπως καλεῖ αὐτὸν ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ἔν τινι νεαρᾷ (Zachariae Jus graeco-rom III. σελ. 67) καὶ *μέγαν,* ὅπως συνήθως ἀναφέρει αὐτὸν ἡ νεωτέρα ἱστορία καὶ καθ᾽ ἑαυτὸν κρίνουσα αὐτὸν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μετ᾽ αὐτὸν ἄρξαντα μικρὸν αὐτοῦ συνώνυμον, τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν Β΄. Παρ᾽ ὅλην τὴν σπάνιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ πρὸς τὴν σημαντικωτάτην τότε Θεσσαλονίκην, δὲν θὰ ἠδύνατό τις, καὶ πρότερον ἤδη, νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ Μακεδονία ἢ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑποστᾶσα βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ δὴ καὶ ἡ *θεοφρούρητος* καὶ *μαρτυροφύλακτος* αὐτῆς πρωτεύουσα, ἡ λατρεύουσα τὸν *ὑπερένδοξον ἀθλοφόρον τοῦ Χριστοῦ* δὲν διεδραμάτισε σπουδαῖον ἱστορικὸν μέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ποικίλων στρατειῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Προκόπιος μνημονεύει (περὶ τοῦ Γοτθικοῦ πολ. 3, 40 καὶ 4, 35) τὴν ἐν ἔτει 551 πιθανῶς γενομέ-

νην πρώτην ἐν Μακεδονίᾳ ἐμφάνισιν καὶ προέλασιν τῶν Σκλαβίνων πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Γερμανοῦ ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου. Τῷ ἑπομένῳ ἔτει 552 ὁ Προκόπιος αὐτ. 4, 21 ἀναφέρει τὴν καὶ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκστρατείαν ἄλλου βαρβάρου ἔθνους, τῶν Οὔννων, οἵτινες, ὅπως ἐκ τοῦ *περὶ κτισμάτων* 4, 3 βιβλίου τοῦ Προκοπίου ἐξάγεται ἔφθασαν μέχρι τῆς Κασσανδρείας δῃοῦντες τὴν χώραν καὶ κυριεύοντες πόλεις, ἀφοῦ παρέκαμψαν, φαίνεται τὴν δυσάλωτον Θεσσαλονίκην, τῆς ὁποίας οὐδεμία γίνεται μνεία (Tafel Thessalonica LV ἑ.) καὶ ἡ ὁποία, ὅπως ὁ συγγραφεὺς τοῦ 10ου αἰῶνος Ἰωάννης Καμενιάτης § 8 καθ' ὅλου περὶ τῶν τυχῶν αὐτῆς γράφων λέγει «*διέφευγε τὰς ἐπιβουλὰς τῷ ἀσφαλεῖ τοῦ τείχους τὴν ἔφοδον ὑπεκκλίνασα* (γρ. *ὑπεκκλίνουσα*) *καὶ τῷ συνήθως αὐτῇ καὶ θερμῶς ὑπερμαχοῦντι, λέγω δὴ τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι Δημητρίῳ τὴν ἑαυτῆς σωτηρίαν καταπιστεύουσα. Ἐκ πολλῶν γὰρ αὐτῶν κινδύνων αὐτὴν ὁ σωσίπατρις οὗτος ἐρρύσατο καὶ τὸ νικᾶν αὐτῇ* ***καὶ μήπω τοῦ πολέμου πειραθείσῃ*** *πολλάκις συμπαθῶς ἐδωρήσατο.*

Ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθέ ποτε εἰς Θεσσαλονίκην ἢ παρέμεινεν ἐν αὐτῇ, οὕτω δὲ πρώτη ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ διδάσκει τοῦτο γινομένης δεκτῆς τῆς μνημονευθείσης ἐκδοχῆς τοῦ 5ου στίχου, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ προσηυχήθη ἐν αὐτῇ τῇ περιωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἐνισχύεται δὲ ἡ ἐκδοχὴ ἐὰν ἀναμνησθῶμεν, ὅπερ φαίνεται ὅτι διέφυγε τοὺς ἐκδότας τῶν ἐκ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τεμαχίων τοῦ Ἰουστινιανείου διαγράμματος, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Α΄. ἰδιαιτέρως συνδέεται πρὸς τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἐν τῇ γραπτῇ παραδόσει. Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσεβίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον «*λείψανόν τι τοῦ Χριστοφόρου μάρτυρος Δημητρίου πίστει τὴν ἐξ αὐτοῦ συμμαχίαν βουλομένῳ καρπώσασθαι*» μανθάνομεν ὅτι καὶ πρότερον ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς εἶχε ζητήσει μέρος τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου, ἵνα ἔχῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ. Τὸ χωρίον, εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπει, ἀλλὰ δὲν παραθέτει ὁ Tafel De Thessal. XLVI, εἶναι ἄξιον ἀναγραφῆς, διότι ἀποδεικνύει τὸν θαυμασμὸν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Ἅγιον. «*Ἀμέλει, βασιλεῦ, καὶ ὁ τῆς θείας λήξεως αὐτοκράτωρ ἡμῶν γεγονὼς Ἰουστινιανὸς ταῖς ὁμοίαις ἐχρήσατο συλλαβαῖς πρὸς τοὺς τηνικαῦτα τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης θρόνον ἐνταῦθα διέποντας αἷς καὶ νῦν πρὸς ἡμᾶς τὸ ὑμέτερον κράτος. Ἐφαμίλλως γὰρ ὑμῖν κἀκεῖνος πρὸς τὸν ὑπερένδοξον ἀθλοφόρον* ***θείῳ κομιδῇ καὶ διαπύρῳ κατείχετο ἔρωτι.*** *Οἳ καὶ βουληθέντες τὴν βασιλικὴν καὶ θεάρεστον ἀποθεραπεῦσαι ἱκετηρίαν ἔν τινι τοῦ πανσέπτου αὐτοῦ ναοῦ διορύξαντες τόπῳ, ἐν ᾧ καὶ τὸ πανάγιον εὑρίσκειν ᾤοντο λείψανον, ὕμνοις χρώμενοι καὶ λαμπάσι καὶ θυμιάμασι κατήεσαν συμπαραλαβόντες καὶ ἄλλους ἱερεῖς ἀξιοθέους. Ὡς δὲ μέρος οἱ τοῦ διορύγματος ἤνυσαν καὶ προθυμότερον ἐπεχείρουν εἰσέρχεσθαι, ἄφνω πῦρ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ὁρῶσιν ἐξιὸν καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτούς· ἤκουσαν δὲ καὶ φωνῆς· Παύσασθε περαιτέρω πειράζοντες.* § 51. *Οἱ δὲ φόβῳ καὶ τρόμῳ ληφθέντες ὑπέστρεψαν ἐν τάχει· πίστεως δὲ ὑπερβολῇ τοῦ παραστῆσαι τῷ βασιλεῖ τήν τε οἰκείαν ὑπακοὴν καὶ τοῦ πράγματος τὸ ἐπικίνδυνον, κύψαντες, τὸν ἐν γῇ χοῦν, πρὸ τοῦ φθάσαι τὸ πῦρ, ὅσον οἷοί τε γεγόνασιν, ἀνεδέξαντο τοῦ πυρὸς τὴν ὀσμὴν μετ' εὐωδίας ἀφάτου συνεφελκόμενον, ὃν καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ σκευοφυλακίῳ τῆς Μεγάλης ἡμῶν ἐκκλησίας δεόντως ἀπέθεντο, μέρος ἐξ αὐτοῦ στείλαντες τῷ εὐσεβῶς αἰτησαμένῳ καὶ τὰ συμβεβηκότα μηνύσαντες, ὅπερ πάσης ἀπέλαβε χαρᾶς ὡς αὐτὸ τοῦ μάρτυρος τὸ σῶμα δεξάμενος.* (Migne Patrolog. Gr. 116 σ. 1241).

Περὶ τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς ἀφήγησις τοῦ Ἰωάννου Σταυρακίου ἐν τῷ περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔργῳ αὐτοῦ (Migne PG αὐτ. σ. 1139). «*Μετακαλεῖται ἡμᾶς τὰ περὶ Ἰουστινιανὸν τὸν μέγαν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀφύλακτον ἄλλως ἔχειν τὸ τῆς βασιλείας σκῆπτρον ὑπελογίζετο εἰ μὴ πού τι τῶν Δημητριακῶν λειψάνων συστρατηγοῦν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ προμαχοῦν ἐπιφέροιτο.* § 99. *Γράμματα τοίνυν αὐτοῦ καὶ προθέματα ἡ Θεσσαλονικέων εἶχεν εἰς ἐπήκοον μέρος που τῆς μαρτυρικῆς διαιτίας τοῦ σώματος ἐξαιτούμενα. Γνωσιμαχοῦσιν ἡ πόλις πᾶσα καὶ τῷ πράγματι δυσχεραίνουσι, κάμπτονται δὲ ὅμως τῇ αἰτήσει τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἐκ πί-*

στεως ἐληλυθυίᾳ εἰλικρινοῦς· καὶ δὴ παρῆσαν μὲν οἱ τὴν ὀρυγὴν ἐκ πλαγίου τῆς μαρτυρικῆς σοροῦ σκευαζόμενοι· ἄλλως γὰρ πῶς τῇ τοσαύτῃ τῶν μύρων πλημμύρᾳ ὁ μαρτυρικὸς θησαυρὸς ἀνηρεύνητο; (ἂν ἐρευνηθείη); *Τοῦ πράγματος δὲ ὅλαις εἴχοντο ταῖς χερσί, δάκτυλόν που τυχὸν ἢ βραχίονα ἢ ἄλλο τι μέρος τῆς μαρτυρικῆς ὁλομελείας, μεθ' ὅσου τοῦ τάχους ἁρπαλέως τεμαχιζόμενοι, ὡς μὴ φθάσοι τούτους κατακλῦσαι ἡ τῶν μύρων ἐκεῖθεν τοῦ μάρτυρος ἐκπηδάουσα ἄβυσσος.*

Σχετικὴ πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδεικτικὴ τοῦ πρὸς τὸν *ὑπερένδοξον ἀθλοφόρον θείου καὶ διαπύρου ἔρωτος* τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Bœckh εἰς τὸ CIG VI 8642 διὰ τὰς ἐπιγραφὰς αὐτῆς περιληφθεῖσα ἀργυρᾶ πλάξ, τὴν ὁποίαν συντομώτατα ἀναφέρει πρότερον ὁ Tafel 120 κατὰ τὸν A. Mai Scriptor. veter. nov. coll. III, 1 p. 140 παριδὼν τὴν αὐτ. V p. 30 n. 1 πλήρη δημοσίευσιν, ὅθεν ὁ Boeckh.

Ἡ πλὰξ αὕτη φέρουσα παραστάσεις καὶ ἐπιγραφὰς ἀπόκειται ἐν Σαντίνῳ τῆς Ἰταλίας apud virgines Clarissas auro inusta καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι λείψανον πρισματικοῦ τινος ἀγγείου περιέχοντός ποτε μύρον ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀναμιμνήσκει δὲ τάξιν ὅλην ἀγγείων παρεμφεροῦς σκοποῦ, τῶν περιφήμων ληκυθίων τῆς Μόντσας, τῶν ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων συμπαραλαμβανομένων ἐκεῖθεν μετὰ χώματος τοῦ Παναγίου Τάφου ἢ ἐλαίου ἐκ τοῦ κανδηλίου τοῦ Τάφου εἰς ἀνάμνησιν καὶ σωτηρίαν (Diehl Manuel de l'art byz. 292. Dalton Byzantine Art and Archaeology 623).

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Bœckh ἐν τῷ μέσῳ παρίσταται ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὑπεράνω αὐτοῦ τὸ *ἅγιον μύρον* καὶ κάτωθεν εἰκὼν μετὰ σταυροῦ ἐν ἀναγλύφῳ μεταλλίῳ, ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῆς δίπλοῖ ἀετοί. Ἐκτὸς μονογραφημάτων τινῶν οἷον IC XC NI KA, ꓭ ꓭ —|— B B κτλ. ὑπάρχουσιν ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως τοῦ Ἁγίου αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί. Δεξιὰ μὲν: ***Αὕτη** ἡ στάμνος φέρει μύρον ἅγιον ἐκ τοῦ φρέατος ἀντλήσασα, ἐν ᾧ τὸ σῶμα τοῦ μυροβλήτου θείου Δημητρίου τοῦτο ἀναβλύζον κεῖται ἐκτελοῦν **ταυμάσια** πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καὶ τοῖς πιστοῖς.* Ἀριστερὰ δέ, ἡ κυρίως ἔχουσα σημασίαν δι' ἡμᾶς: *Ὦ μεγαλομάρτυς Δημήτριε μεσίτευσον πρὸς Θεόν, ἵνα τῷ πιστῷ σου δούλῳ τῷ ἐπιγείῳ βασιλεῖ Ῥωμαίων Ἰουστινιανῷ δοίη μοι νικῆσαι τοὺς ἐχθρούς μου καὶ τούτους ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας μου.* Αἱ μυροδόχαι αὗται ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ ἀλλαχοῦ διὰ τὴν Θεσσαλονίκην κατασκευαζόμεναι ἐπληροῦντο μύρου καὶ ἐπωλοῦντο πάντως ὡς ἀνάμνησις εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Μυροβλύτου ἢ καὶ ἄλλως θὰ διεδίδοντο ἀνὰ τὸν κόσμον εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς ἰαματοφόρου δυνάμεως τοῦ μύρου, εἶναι δὲ σημειώσεως ἄξιον ὅτι οἱονεὶ ἀντὶ πάσης ἄλλης διαφημίσεως τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τοῦ μύρου καὶ τῆς σημασίας τῆς ἀρωγῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος παρίσταται αὐτὸς αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐκλιπαρῶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν μεσιτείαν ἐκείνου πρὸς κατανίκησιν καὶ ὑποταγὴν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, γίνεται δ' οὕτω δεξιὰ χρησιμοποίησις τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσι χωρίοις μαρτυρουμένης ἰδιαιτέρας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον πίστεως. Ἴσως μάλιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ὁμοία λήκυθος μύρον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅτι ἡ μυροδόχος αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸν προσωπικὸν θησαυρὸν τοῦ αὐτοκράτορος ἢ ἄλλως πως ὑπεβλήθη καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ὡς ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου ἐκείνου προερχομένη. Πότε κατεσκευάσθη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ῥηθῇ ἄνευ αὐτοψίας ἢ ἀπεικονίσεως, ἡ ὁποία θὰ ἔλυε καὶ τυχὸν γεννώμενον δισταγμὸν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ μνημείου. Ἐὰν πρόκειται περὶ βιομηχανίας τῆς ἐκκλησίας, τότε λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ἰδίᾳ δὲ ὁ Μαυρίκιος, ἔδειξαν προσήλωσιν πρὸς τὸν Ἅγιον, δὲν ἀναφέρεται δὲ ἐπὶ τῆς μυροδόχου ἢ μόνος Ἰουστινιανός, θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐντὸς τοῦ 6ου αἰῶνος ἀκόμη κατεσκευάσθη αὕτη. Δὲν εἶναι πρὸς τούτοις ἀπίθανον νὰ εἰκάσῃ τις ἐκ τοῦ **ταυμάσια** ἀντὶ **θαυμάσια** ἀγόμενος ὅτι ξένος εἶναι ὁ χαράκτης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ πίστις αὕτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὕτως ἐπανειλημμένως ἐξαιρομένη ἐν τῇ παραδόσει, ὁσηνδήποτε καὶ ἂν ἠθέλομεν δεχθῇ τὴν ὑπερβολήν, φαίνεται πάντως ὅτι ἔχει ἱστορικήν τινα ὑπόστασιν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλως εὔλογος προκειμένου περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικοῦ Ἁγίου τοῦ ἀπὸ βαρ-

βάρων πάντοτε λυτρώσαντος τὴν δι' αὐτὸ τοῦτο *μαρτυροφύλακτον* καλούμενην Θεσσαλονίκην.

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων πείθεταί τις ὅτι παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἀμέσου καὶ ῥητῆς ἱστορικῆς μαρτυρίας περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀναμφισβήτητον μάλιστα μετὰ τὴν εὕρεσιν καὶ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς. Δὲν θὰ ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ ἀναγάγῃ τις τὸ διάταγμα εἰς τὸν Β' Ἰουστινιανὸν παρακάμπτων τὸ τεκμήριον τῆς τιτλοφορίας ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει ὅτι ὁ ὁμώνυμος τοῦ μεγάλου ῥινότμητος αὐτοκράτωρ ἐφιλοτιμεῖτο νὰ μιμῆται ἐκεῖνον καὶ ἐπεθύμει νὰ εἶναι γνωστὸς ὡς κτίστης μνημείων, ὅπως ἐκεῖνος (Bury History of the later Roman Empire II 325. 330. Περὶ τῆς εἰκονογραφικῆς παραστάσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' διέλαβεν ὁ Delbrueck ἐν Röm. Mitt. 1914 71 ἑ).

Ἀπὸ τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης ἀφετηρίας ὁρμώμενός τις δύναται νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀπολεσθέντος λίθου τοῦ Παππαγεωργίου. Δυστυχῶς οὔτε τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων οὔτε τὸ διάστιχον τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρεται ἐν τῇ δημοσιεύσει, μόνον δὲ τὸ πάχος τοῦ λίθου μνημονεύει ὁ ἐκδότης (0 05), ὅπερ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας νέας ἐπιγραφῆς. Ἀλλ' ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ὑπὸ τοῦ Π. ἰχνογραφήματος τῆς ἐπιγραφῆς, ἂν τοῦτο εἶναι ἀκριβές, ἐπιτρέπεται νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ γράμματα τῶν δύο ἐπιγραφῶν εἶναι διάφορα, μάλιστα δὲ τὸ Α.Є.C.Ρ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ τεμαχίων τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἢ τοὐλάχιστον περὶ κειμένων συγχρόνως χαραχθέντων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου. Ἀλλὰ καὶ ἡ φράσις ***Ἰουστινιανὸς πιστὸς ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς*** φέρει, μεθ' ὅσα ἐδίδαξεν ὁ Bréhier, εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἡράκλειον χρόνους. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν εὑρίσκεται ἐν ἀρχῇ τοῦ διατάγματος, ἴσως δὲ ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ κειμένου πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως τῆς μακρᾶς τιτλοφορίας νὰ μὴ ἦτο ἀδύνατος ἤδη καὶ ἐν προτέροις χρόνοις. Μόνον ἡ φράσις αὕτη θὰ ἦτο στήριγμα ὁπωσδήποτε χρήσιμον, εἰ καὶ οὐχὶ ἀπολύτως ἀσφαλὲς οὐδ' ἐπαρκές, ἵνα ἀποδοθῇ ὁ λίθος εἰς τὸν Ῥινότμητον, οἱ δὲ ἄλλοι λόγοι τοῦ πρώτου ἐκδότου δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀποκλείσωσι ἀπὸ τοῦ λίθου ἐκείνου τὴν πατρότητα τοῦ πρώτου Ἰουστινιανοῦ, ὅστις, ὅπως εἴδομεν, δὲν ἦτο οὐδαμῶς ξένος οὔτε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην οὔτε πρὸς τὸν πολιοῦχον αὐτῆς. Ἡ ἐν στίχῳ 5 τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης ἀπαντῶσα φράσις ***ἐν ταύτῃ τῇ Θεσσαλονικέων πόλει*** δὲν εἶναι κώλυμα εἰς τὴν ἐκδοχὴν καὶ ἄλλως αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν νέαν ἐπιγραφήν.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι ταῦτα, ἡ καὶ ἐπιγραφικῶς νῦν μαρτυρουμένη σχέσις τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ πρὸς τὸν Ἅγιον τῆς Θεσσαλονίκης ἔχει καὶ ἐκ τῆς καλλιτεχνικῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀξιόλογον στήριγμα. Πλεῖστα τῶν μοναδικῶν μωσαϊκῶν τῆς πυρικαύτου νῦν βασιλικῆς ἀναμιμνήσκουσι μετὰ τόσης ζωηρότητος τὴν Ῥαβεννατικὴν καὶ ἄλλην Ἰουστινιάνειον τεχνοτροπίαν, ὥστε θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀποδώσῃ τις ταῦτα εἰς τὴν μεγάλην περίοδον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Diehl (Monum. Piot XVIII (1910) 230 238 ἑ. 245 ἑ.) διεξῆλθεν ἤδη ἀκριβῶς τὸ θέμα, εἶναι δὲ τὰ πράγματα οὕτω σαφῆ, ὥστε δὲν θὰ ἦτο, νομίζω, πλέον δυνατὸν μηδὲ νὰ σκεφθῇ τις τὸν δεύτερον Ἰουστινιανὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν νεωτέραν ἐπιγραφήν, τοῦ ὁποίου ἡ ταυτότης καὶ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ εἶναι προβληματική.

Ποῦ ἦτο προσηλωμένη ἡ πλὰξ ἐν τῷ ναῷ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καθορίσῃ τις νῦν ἄνευ ἀσφαλοῦς ἐνδείξεως. Καὶ περὶ αὐτῆς δὲ τῆς προσηλώσεως συμπεραίνομεν μόνον ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὀπῶν ἐν τῷ προτέρῳ λίθῳ, διότι ὁ ἡμέτερος ἐν τῷ σῳζομένῳ αὐτοῦ τεμαχίῳ δὲν ἔχει ὀπὰς προσηλώσεως. Ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται βεβαίως καὶ ἁπλῆ ἐντείχισις. Ἡ διὰ τῆς προσηλώσεως ἐνίσχυσις τῆς ἐντειχίσεως εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ βάρους τῆς πλακός. Ἡ σκέψις ὅτι τὰ διαγράμματα ταῦτα ἦσαν ἀναγεγραμμένα ἔν τινι ἀρχείῳ τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι πιθανή, ἂν ἀναλογισθῇ τις τὴν δι' ὅλων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων χρόνων διήκουσαν γνωστὴν συνήθειαν ἀναγραφῆς δημοσίων γραμμάτων καὶ ἐπὶ τοίχων ναῶν ἢ ἄλλων δημοσίων κτιρίων «*ἐν τόπῳ ἐπιφανεστάτῳ*» ἢ σχετικῶν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἢ καὶ ἀσχέτων, ὡς ἐν τοῖς κλασσικοῖς χρόνοις συνέβαινεν, ἕνεκα τῆς δι' ἄλλους λόγους προτιμήσεως τοῦ ἱεροῦ κττ. πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημοσιεύσεως. Ἐκ τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω τὸ προχειρότατον παράδειγμα

τοῦ Μυστρᾶ, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ ὁποίου κίονες καὶ τοῖχοι φέρουσι χαρακτοὺς ἢ γραπτοὺς χρυσοβούλλους λόγους καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα ἀποτελοῦντα καὶ ἀνεξίτηλον κτηματολόγιον τοῦ ἱεροῦ τόπου καὶ τῶν εὐσεβῶν δωρητῶν δικαίαν ἀπαθανάτισιν.

Σημ. Ἐν σ. 43β₂₄ γρ. «καὶ ἡ ἀντ' αὐτοῦ παρουσία τοῦ Gallicus»· ἐν σ. 44α₂₈ γρ. Ἰουστινιανοῦ· ἐν σ. 44β₂₉ γρ. iubemus.

Γεώργιος Π. Οἰκονόμος.

Περὶ τῶν βασιλικῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν

ὑπὸ

Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου.

α') Ὁ βόθρος.

Μεταξὺ τοῦ πρώτου (Α) καὶ τοῦ τετάρτου (Δ) τῶν βασιλικῶν καθέτων τάφων τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν (ὅρα Τσούντα *Μυκῆναι* σ. 96 ἑξ.) παρεμβάλλεται ὡς διαχώρισμα ὁ λευκάζων μαλακὸς πωρολιθικὸς αὐτοφυὴς βράχος, ὅστις δὲν σώζεται ὁλόκληρος μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ περικλείστου κυκλικοῦ χώρου τῶν τάφων. Ἐλλείπει μέγα μέρος, τὸ νοτανατολικόν, τὸ δὲ λοιπὸν εἶνε ἱκανῶς ὑπόκοιλον σπηλαιωδῶς. Ὁ κοῖλος χῶρος ἦτο πλήρης λίθων καὶ χωμάτων, ἅτινα ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ καταρρεύσαντα ἐν μέρει πρὸς τὸ Ν μέρος, ἠραιώθησαν εἰς τὸ ὑψηλὸν στρῶμα ἢ κατεκάθισαν ἐν γένει, ὥστε ὁ ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενος ὑπόκοιλος βράχος, ἀπολέσας τὸ ἔρεισμα τοῦτο, ἐνέδωκε μετὰ βροχὴν τῷ 1913 καὶ διαρραγεὶς κατέπεσεν εἰς μεγάλους ὄγκους, ὧν τινὲς μὲν κατεκυλίσθησαν εἰς τὸν Γ τάφον, βλάψαντες ἐν μέρει καὶ τὸν βόρειον ἐσωτερικὸν ξηρότοιχον τούτου, ἄλλοι δὲ κατέπεσον εἰς τὸν ὑποκείμενον αὐτοῖς χῶρον τοῦ σπηλαίου. Μεταβὰς δ' ἐγὼ ἐκεῖ (Ἰούλ. 1913) διέλυσα καὶ ἀπεμάκρυνα τὰ ἐν τῷ τάφῳ καταπεσόντα τεμάχια, ἀνασυνεκρότησα τὸν βλαβέντα ξηρότοιχον καὶ ἐστερέωσα τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κοίλου βράχου, κτίσας τοῖχον καὶ πληρώσας τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βράχου μέρος διὰ λίθων καὶ χωμάτων. Ἀλλὰ πρὸ τῆς κτίσεως ταύτης καὶ τῆς πληρώσεως ἀνέσκαψα τὸ κοῖλον τοῦ βράχου (πρβ. *Παναθήναια* 1913). Ἦτο δὲ τοῦτο πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων, ὧν πολλοὶ ἦσαν ποτάμιοι μείζονες τῶν χειροπληθῶν· τὰ χώματα περιεῖχον πολλὰ μυκηναϊκὰ καὶ προμυκηναϊκὰ «μινύεια» καί τινα κεκοσμημένα διὰ λευκοῦ χρώματος ὄστρακα, θραῦσμα ἐργαλείου λιθίνου διατρήτου, πιθανῶς σφύρας, καὶ ὀψιανοῦ τεμάχια, προσέτι δὲ βῶλον χώματος, ἐν ᾧ ἦτο κυανοῦν χρῶμα, ἔλασμα μολύβδινον συνεπτυγμένον, εἰς βάθος τοῦτο δύο μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ βράχου, καὶ τεμάχιον κέρατος ἐλάφου. Ἄνθρακες ἦσαν ὑψηλὰ ἀραιοὶ τῇδε κἀκεῖσε ἐν τοῖς χώμασιν. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῶν 2 μ. παρὰ τὸ ΝΑ ἄκρον τῶν χωμάτων εὑρέθη στρῶμα πυρᾶς ἐκτάσεως 0.50 περίπου· τοῦτο ἐπλησίαζε πρὸς τὰ ἐπιπόλαια χώματα, ἅτινα ἀποτελοῦντα πρὸς Ν τὴν κλιτὺν οὕτως εἰπεῖν τῆς προσχώσεως τοῦ σπηλαίου καὶ μὴ κωλυόμενα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ὑπὸ βράχου, μὴ ἐκτεινομένου ἐνταῦθα ἅτε πιθανώτατα καταπεσόντος ποτέ, ἡπλοῦντο ἐπικλινῆ πρὸς τὸν Δ τάφον. Ἐν τοῖς ἐπιπολαίοις τούτοις χώμασιν εἰς τὸ ἄκρον αὐτῶν εὑρέθη ἄνω μέρος σώματος μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου τῶν συνήθων. Ὑπὸ τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν πυρὰν 0.40 βαθύτερον ἦτο ἄλλη μείζων, ἐκτεινομένη πρὸς τὰ ἔνδον τοῦ σπηλαίου μέχρις 1 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοιχώματος τοῦ σπηλαίου μετὰ στρώματος τέφρας παχ. 0.01. Ἡ κοίτη αὐτῆς ἦτο ἐσκληρυμμένη ὑπὸ τοῦ πυρός· ὑπ' αὐτὴν 0.15 βαθύτερον ἦτο ἑτέρα κατὰ τὸ κέντρον τοῦ σπηλαίου ἐκτάσεως 0.50 περίπου καὶ ὑπ' αὐτὴν εἰς βάθος 0.20 ἐσχηματίζετο κοῖλον τὸ δάπεδον τοῦ σπηλαίου καλυπτόμενον σχεδὸν ὅλον ὑπὸ ἀνθρακούχου τέφρας, ἥτις εἰς τὸ ΝΑ ἄκρον ἦτο παχυτέρα.

Ἡ ὄψις τοῦ σῳζομένου σπηλαίου ἦτο ἀκανόνιστος περιφερική, ἴχνη δὲ ἐργασίας ἐπὶ τῶν παρειῶν

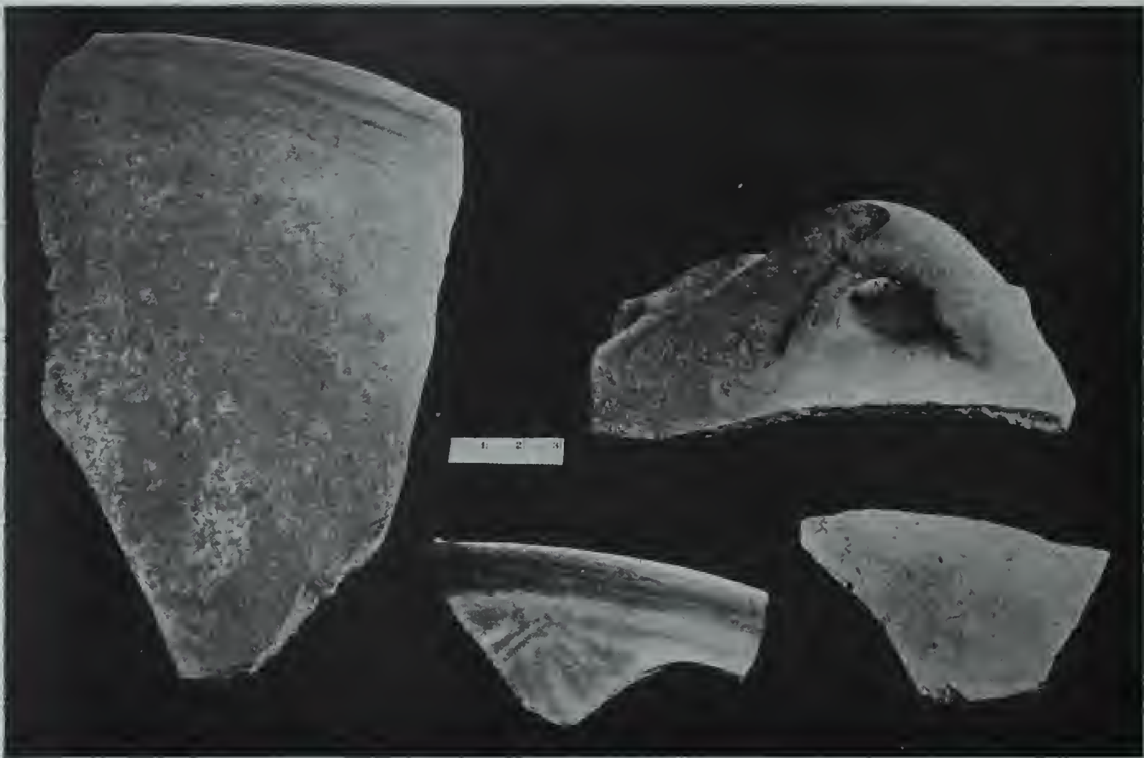
αὐτοῦ, ἀποδεικνύοντα ὅτι τεχνητῶς κατεσκευάσθη, δὲν διεκρίνοντο· ἡ ἐντύπωσίς μου ὅμως ἦτο, ὅτι εἶνε τεχνητὸν τὸ σπήλαιον, ἐφ᾽ ὅσον δὲ γινώσκω, δὲν εἶνε οἱ τοιοῦτοι βράχοι τῶν Μυκηνῶν τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ παρέχωσι φυσικὰ σπήλαια. Ὡς εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, προφανές μοι ἦτο, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου ἦτο πρὸς Ν τοῦ σῳζομένου βράχου καὶ ἴσως ὡς κάθοδος ἐκ τῶν ἄνω· ἡ βορεία παρειὰ αὐτοῦ εἶχεν ὀπὴν ἀκανόνιστον μικράν, ἀνοίγματος μέχρι 0.50 περίπου, κεκλεισμένην διὰ πλίνθων ὠμῶν ἠχυρωμένων. Δὲν μοὶ φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἡ ὀπὴ αὕτη ἦτο ἐνταῦθα ἔκπαλαι, πιστεύω δὲ μᾶλλον ὅτι ἠνεῴχθη, ὅτε ἐσκάφη ὁ Α τάφος, ὥστε τὸ σπήλαιον ἦτο παλαιότερον, ἡ δὲ διὰ πλίνθων ἀποτείχισις ἐγένετο τοῦ σπηλαίου ὄντος προωρισμένου νὰ παραμένῃ ἄρτιον καὶ ἀνοικτόν. Τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἀποτετειχισμένης ὀπῆς εἶχεν ὄπισθεν καὶ τὸν νότιον ἐσωτερικὸν ξηρότοιχον τοῦ τάφου Α. Ὅτι τὸ σπήλαιον ἦτο προωρισμένον νὰ μένῃ καὶ ἔμεινεν ἀνοικτὸν μέχρι τῶν ἐσχάτων μυκηναϊκῶν χρόνων, συνάγεται καὶ ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ συλλεγέντων ὀστράκων, ἅτινα, φύρδην μείγδην εὑρεθέντα καθ᾽ ὅλον τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου, ἀνάγονται ἄλλα μὲν εἰς τοὺς πρωΐμους μυκηναϊκοὺς χρόνους, εἰς οὓς καὶ οἱ παλαιότατοι τῶν βασιλικῶν τάφων, ἄλλα δὲ εἰς τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου· τὰ τελευταῖα ταῦτα ἦσαν — ἐπαναλαμβάνω — κατεσπαρμένα εἰς ὅλα τὰ στρώματα τοῦ σπηλαίου καὶ εἰς τὰ βαθύτατα. Τὸ πόρισμα ἐκεῖνο θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναιρεθῇ, μόνον ἂν ὑπῆρχε γνώμη, ὅτι τὸ σπήλαιον ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν ἀνασκαψάντων τὰς Μυκήνας· ἀλλ᾽ οὔτε ἐλέχθη τοῦτο ὑπό τινος οὔτε λεγόμενον θὰ ἔπειθεν ἐμὲ ἰδόντα τὸ ἀδιατάρακτον τῶν λίθων καὶ τῶν χωμάτων καὶ τὴν τάξιν τῶν πυρῶν.

Τῶν εὑρεθέντων ὀστράκων τινὰ εἶνε «μινύεια» μελανότεφρα (πρβ. *Vollgraff* Bull. Corr. Hell. 1906 σ. 12 ἑξ. *Forsdyke* Journ. of Hell. St. 1914, 126 ἑξ. καὶ δὴ 133 καὶ *V. Gordon Childe* αὐτ. 1915, 196 ἑξ.) ἢ μέλανα ἀποστίλβοντα ἐκ τῆς μηχανικῆς στιλβώσεως, ἔχοντα δ᾽ ἄλλα μὲν ὁριζοντίας πλατείας ἀβαθεῖς ζώνας (εἰκ. 1 ἀρ. 5

1 2 3
4 5

1: Ὄστρακα ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν εὑρεθέντος σπηλαίου. 1, 2, 4 λευκὰ κοσμήματα. 5 πλαστικαὶ ζῶναι.

1 2
3 4

2: Ὄστρακα ὅθεν καὶ τὰ ἐν εἰκ. 1. 1, 3 οἰνόχροα κοσμήματα.

1 2

3: Ὄστρακα ὅθεν καὶ τὰ τῆς εἰκ. 1.

εἰκ. 4 ἀρ. 5), ἄλλα δὲ γραμμικὸν ἐγχάρακτον κόσμον (διπλαῖ ἢ τριπλαῖ αἱ γραμμαὶ) κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῶν Μυκηνῶν (εἰκ. 1, ἀρ. 3, εἰκ. 4 ἀρ. 4)· ἄλλα ὄστρακα (εἰκ. 1 ἀρ. 1, 2, 4) ἔχουσι πηλὸν ἐρυθρὸν ἢ ἐρυθροκίτρινον, γάνωμα μέλαν ἢ οἰνόχρουν καὶ γραμμὰς λευκὰς ἀλαμπεῖς ἢ τριγωνικὰ ἢ κτενοειδῆ κοσμήματα διὰ τοιούτων γραμμῶν (ψευδοκαμαραϊκά)· ἄλλα ἔχουσι πηλὸν ἐρυθρὸν ἢ λευκάζοντα, γραμμὰς δὲ ἢ ζώνας ἢ γωνιώδη κοσμήματα οἰνόχροα ἀλαμπῆ (εἰκ. 2 ἀρ. 1, 3). Ὑπάρχει δὲ καὶ ἀγγείου πυθμὴν ἐκ τεμαχίων συγκολληθεὶς παχέων ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ διάτρητος ὡς διάφραγμα κλιβάνου (εἰκ. 3, 2 πρβ. καὶ *Schliemann* Mycènes σ. 170). Ἡ βάσις τοῦ πυθμένος ἐξεῖχεν ἔξω πέριξ, ἀλλ' ἀπεθραύσθη καὶ εἶνε ἄγνωστον πόσον ἐξεῖχε· τὰ ἀνερχόμενα τοιχώματα τοῦ ἀγγείου εἶνε ἀσβέστῳ ἐπαληλιμμένα ἔξω (πρβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1910, 207). Ἴσως τοῦτο τὸ ἀγγεῖον ἦτο ἀνθοδόχον, οἷα γινώσκομεν ἐκ τῶν μυκηναϊκῶν ἢ μινωϊκῶν ἔργων τέχνης (π. χ. *Staïs* Coll. Mycén.[2] 39 ἀρ. 390, Τσούντας ΑΕ 1889 σ. 169 πίν. 10, 35, *Furtwängler* Gemmen III, 50, *Gotthein* Ath. Mitt. 1909, 101). Ἑτέρου ὑψηλοῦ ἀγγείου πιθοειδοῦς πυθμὴν ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ (εἰκ. 3,1) φέρει ἔξω γάνωμα καστανοῦν ἀραιὸν καὶ λευκὴν εὐρεῖαν ζώνην κάτω, ἑτέραν δὲ στενοτέραν ὑψηλότερον. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς λείψανα ἀσβέστου ἐπικεκολλημένα ἄφθονα. Ἄλλα (εἰκ. 4 καὶ 5) ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους (ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς, ὑψίποδες κύλικες, σκύφοι κλ.) μετὰ κοσμημάτων ἐκ στίλβοντος βερνικίου. Ἓν εἶνε αἰγινητικὸν ἐκ πρασίνου πηλοῦ μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ὡς συνήθως.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸ σπήλαιον ἦτο ἀνοικτόν, ὑπαρχόντων τῶν τάφων, ὧν τοὐλάχιστον ὁ Α΄ εἶνε νεώτερος αὐτοῦ, εἰς τί ἦτο χρήσιμον; Οὐδὲν τεκμήριον εὗρον ταφῆς ἐν αὐτῷ, ὥστε νὰ γίνηται πιστευτόν, ὅτι ἦτο σπηλαιώδης τάφος· τοὐναντίον δὲ αἱ ἀλλεπάλληλοι πυραὶ ἀντίκεινται πρὸς τοιαύτην ἐκδοχήν. Μοὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανόν, ὅτι τὸ σπή-

1 2 3

4 5

4: Ὄστρακα ὅθεν καὶ τὰ τῆς εἰκ. 1.

5: Ὄστρακα ὅθεν καὶ τὰ τῆς εἰκ. 1.

λαιον ἦτο ἀνοικτὸν ἄνωθεν καὶ ἐχρησίμευεν ὡς βόθρος πρὸς ἐναγισμούς, εἶπον δὲ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφ. 1910 σ. 170 ἑξ. (ὅρ. μάλιστα αὐτ. τὴν σημ. 1 τῆς σελ. 181) ἱκανὰ περὶ τοιούτων βόθρων καὶ παρέθεσα (πρβλ. τοὺς ἐν Κεφαλληνίᾳ Καββαδία *Πρ. Ἀρχ.* σ. 371 καὶ τοὺς ἐν Μιλήτῳ *Wiegand* Sechster vorl. Ber. 1908, 27) παραδείγματα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν, τῶν μυκηναϊκῶν, τῶν γεωμετρικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἰλημμένα. Ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων εἶνε καὶ ὁ περιφερικὸς ἤ πως ἐλλειψοειδὴς (καὶ ἐν Αἰγίνῃ δὲ τοιοῦτοι τὸ σχῆμα· πρβ. ΑΕ ἔνθ' ἄνω), ὁ εὑρεθεὶς ἐπὶ τοῦ Δ' τῶν τάφων τούτων τῶν Μυκηνῶν, τοῦ γείτονος δηλ. πρὸς τὸ σπήλαιον, περὶ οὗ ὁ λόγος (*Τσούντας* Μυκῆναι 106, 107, 115, 149 κέ., *Perrot - Chipiez* Hist. de l'art VI, 323 κέ., *Καββαδίας* Προϊστ. Ἀρχαιολ. 220, *Dussaud* Civilis. préhellén. 308 κέ.).

Περὶ τοῦ βόθρου τούτου λέγεται, ὅτι εἶχε φρεατοειδῆ κοιλότητα ἐν μέσῳ, ἀλλ' οὐδεὶς ἠρώτησε μέχρι τίνος βάθους προυχώρει αὕτη. Ὁ Schliemann (*Mycènes* 293 ἑξ. πίν. F) λέγει, ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Δ' τάφου, ἀλλὰ πάντες δέχονται, ὅτι αἱ βεβαιώσεις αὐτοῦ περὶ πολλῶν λεπτομερειῶν τῶν ἀνασκαφῶν τούτων εἶνε ἀνακριβεῖς ἢ «ἀσαφεῖς καὶ ἀντιφατικαί». Ἐπειδὴ δὲ τὸ στόμιον τοῦ βόθρου κατηδαφίσθη προβαινουσῶν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς βάθος, ἦτο εὔκολον νὰ πλανηθῇ ὁ ἀνασκάπτων — ὡς μάλιστα ἐγίνοντο τότε αἱ ἀνασκαφαὶ — καὶ νὰ βεβαιώσῃ ἔπειτα, κατ' ἀναμέτρησιν τῶν πραγμάτων ἐξ ἀναμνήσεως, ὅτι ὁ βόθρος ἦτο ἐπὶ τοῦ τάφου, ἐν ᾧ κατὰ τὴν γνώμην μου ἦτο πιθανώτατα παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτοῦ, ἐκεῖ που, ἔνθα κατέληγεν ἡ στέγη τοῦ σπηλαίου.

Εἰς τὸ χάσμα λοιπὸν τοῦτο τῆς στέγης τοῦ σπηλαίου δέχομαι, ὅτι κατηυθύνετο ὁ βόθρος.

Ἐνταῦθα κατεχέοντο οἱ ἀναίμακτοι ἐναγισμοί, ἐνταῦθα τὸ αἷμα τῶν σφαγίων τῶν προσφερομένων εἰς τοὺς ἥρωας νεκροὺς καὶ μόνη ὑπερβολὴ θὰ ἦτο ἂν κατὰ τὰς πυρὰς ἐλέγομεν, ὅτι ἐνταῦθα καὶ ἐκαίοντο θύματα· τὸ σπήλαιον προσήγγιζε πιθανῶς πρὸς τὸν Δ' τάφον ὡς προσεγγίζει πρὸς τὸν Α', αἱ αὐτοφυεῖς παρειαὶ καὶ ἡ στέγη αὐτοῦ, περὶ τὴν

κατὰ τὸ κτιστὸν ὑπεράνω στόμιον ὀπήν, σῳζόμεναι καὶ ἀντέχουσαι παρεῖχον σταθερὰν βάσιν εἰς τοῦτο, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνάγκη κατεδαφίσεως καὶ ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ μεθ' ἑκάστην ταφὴν (ὁ Δ' τάφος περιεῖχε 5 νεκρούς)[1], κατεῖχε δ' οὕτω ὁ βόθρος θέσιν κεντρικὴν μεταξὺ πάντων τῶν τάφων καὶ ἀνῆκεν εἰς πάντας. Κατεσκευάσθη δέ, ἀσχέτως πρὸς οἱανδήποτε ἐπισκευὴν ἢ μετασκευὴν τοῦ τε σπηλαίου καὶ τοῦ στομίου, λίαν ἐνωρὶς καὶ διὰ τοῦτο ὁ χῶρος, ὃν κατεῖχε, δὲν ἐθίχθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρως ἀνοιχθέντων τάφων, εἰ καί τινες τῶν μικροτέρων ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἱκανὴν θέσιν ἐνταῦθα. Ἂν εἶχε κατασκευασθῆ ἐπὶ τοῦ τετάρτου τάφου ἀβλαβοῦς ὄντος, θὰ ηὑρίσκετο κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς διεσπασμένον τὸ ἐλλειψοειδὲς κτίσμα, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ στέγη τοῦ τάφου φθαρεῖσα ὑπεχώρησε καὶ τὰ χώματα κατεκάθισαν[2]. Βόθρος ὅμως εἶνε τὸ σπήλαιον, οὐχὶ δὲ τὸ ἐλλειψοειδὲς κτίσμα· τοῦτο ἦτο στόμιον τοῦ βόθρου. Τὰ δύο ταῦτα ἀπετέλουν ἓν σύνολον, οἷον εἶνε ὁ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος «βωμὸς» (*Schliemann* Tiryns ἀγγλ. σ. 339 ἑξ. *Schuchhardt* Schl. Ausgr.² 134 βλ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς καὶ *Perrot-Chipiez* Hist. de l'art VI, 283), πρὶν τὸ στρογγύλον στόμιον αὐτοῦ γίνῃ δι' ἐποικοδομήσεως τετράγωνον. Ἦτο δ' ἐν χρήσει, ὡς εἴπομεν, ὁ βόθρος μέχρι τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ὅτε θὰ ἠλλοιώθη ἡ λατρεία τῶν ἐνταῦθα κειμένων νεκρῶν, ὁ δὲ βόθρος μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν κοινοῦ σπηλαίου, ἐν ᾧ οἱ τάφοι, σαπέντων τῶν ξύλων τῆς στέγης, θὰ εἶχον πάθει καθίζησιν τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων· τότε ἴσως ἐσχηματίσθησαν αἱ πυραί, τότε τὸ σπήλαιον κατεχώσθη διὰ λίθων καὶ χωμάτων, ἅτινα, ἐκ τῆς γειτονίας καταχυθέντα ἢ ῥιφθέντα, περιεῖχον ὄστρακα τῶν διαφόρων χρόνων τῶν ἐν τοῖς τάφοις ταφῶν καὶ παλαιότερα καὶ νεώτερα.

1 Ὅμοιαι σκέψεις θὰ ἦγαγον τὸν Rhode Psyche² I 35 νὰ δεχθῇ, ὅτι ὁ βωμός, ὃν ὀρθότερον καλεῖ ἐσχάραν, θὰ εἶχεν ἱδρυθῆ ἐπὶ τοῦ Δ' τάφου μετὰ τὴν κατάχωσιν τῆς στέγης τούτου.

2 Ἴσως περὶ τὸν Δ' τάφον, ὄντα τὸν παλαιότατον καὶ τὸν συναφῆ βόθρον, ὑπῆρχε περίβολός τις προστατεύων ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἱδρύματα. Δὲν ἀποδεικνύεται ὅμως, ὅτι ὁ περίβολος οὗτος εἶνε ὁ νῦν σῳζόμενος· τὸ εἶδος τοῦ λίθου τῶν πλακῶν αὐτοῦ, συγγενὲς ὂν πρὸς τὸ τῶν ἐπιταφίων στηλῶν τοῦ Δ' τάφου, δὲν ἰσχύει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι πρωΐμως κατεσκευάσθη ὁ περίβολος, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἄλλων τάφων καὶ τῶν νεωτέρων αἱ στῆλαι εἶνε ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ.

Τὸ στόμιον κατὰ τὰ προειρημένα ἔδει νὰ κεῖται ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους ἐκτισμένον, ἵνα ᾖ εὐσταθὲς καὶ ἵνα ὁ καταβαίνων εἰς τὸν σπηλαιώδη βόθρον, ***ἄν ποτε ἔδει νὰ καταβαίνῃ τις***, μὴ διανύῃ διάστημα ἐκ μαλακῶν συγκεχωσμένων χωμάτων, εἰς ἃ δὲν ἦτο εὔκολον νὰ διαρρυθμισθῇ ἡ κατάβασις, ἥτις, ἂν ἦτο ἀναγκαία, θὰ ἐγίνετο βεβαίως, ὡς εἰς τοὺς βόθρους καὶ τοὺς τάφους τῆς Αἰγίνης (ΑΕ 1910, 180) καὶ ὡς εἰς τὰ φρέατα, διὰ κοιλοτήτων ἀντικειμένων εἰς τὰς πλευρὰς τῆς φρεατίας ὀπῆς[3].

β) Ὁ «τύμβος».

Ἂν οὕτως εἶχεν ἀληθῶς τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ τὸ κτιστὸν στόμιον δὲν εἶχε μέγα ὕψος (1.20. λέγει ὁ Schliemann), ἔδει δὲ νὰ εἶνε προσιτὸν ἄνωθεν χάριν τῶν σπονδῶν ἢ ἀναιμάκτων ἢ αἱματηρῶν ἐναγισμῶν, συνάγομεν, ὅτι μέχρι τῆς ἐξόδου ἐκ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων δὲν ἦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ χωμάτων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ὑπὲρ τοὺς τάφους δὲν ἐσχηματίζετο τύμβος (πρβλ. *Τσούνταν* Μυκῆ-

3 Ἄρθρον τι ἐν τῇ ΑΕ 1913, 229, ἐστερημένον ἀρχαιολογικῆς καὶ ἄλλης ἐμπειρίας καὶ μεθόδου, ποιεῖται λόγον περὶ *Κυκλωπείων βωμῶν* ἐν Μυκήναις, ἀφορμώμενον ἐκ τοῦ Εὐρ. *Ἰφ. Αὐλ.* 150 «ἐπὶ Κυκλώπων ἱεὶς θυμέλας», ἃς ἑρμηνεύει ὡς κυκλωπείους βωμούς, οὓς δέχεται δεδομένους ἐν Μυκήναις. Ὑποπτεύω, ὅτι ὁ γράψας θὰ εἶχεν ἰδεῖ τὸ πρόχειρον βιβλίον τοῦ Τσούντα *Μυκῆναι*, λέγον σ. 106 «Ἐπὶ δὲ τοῦ τετάρτου τάφου ἀνεκαλύφθη καὶ *βωμὸς* περιφερὴς *κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον ᾠκοδομημένος*» καὶ ὅτι τοῦτον τὸν βωμὸν ἐπολλαπλασίασε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εὐριπίδου. Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦ Εὐριπίδου δὲν πρέπει νὰ κρίνηται καθ' αὑτό. Ὁ Εὐριπίδης ἔχει καὶ ἄλλας ἐκφράσεις συγγενεῖς, αἵτινες ἑρμηνεύουσιν αὐτὸ ὡς δηλοῦν τὰς διὰ κυκλωπείων τειχῶν περιβεβλημένας Μυκήνας ἢ τὴν Τίρυνθα. *Ἰφ. Αὐλ.* 265 «*Μυκήνας τᾶς Κυκλωπίας*». 534 «κἂν πρὸς Ἄργος ἐκφύγω, ἐλθόντες αὐτοῖς *τείχεσι Κυκλωπίοις* ξυναρπάσουσι καὶ κατασκάψουσι γῆν». 1500 «καλεῖς πόλισμα Περσέως, *Κυκλωπίων πόνων χερῶν*». *Ἰφ. Ταύρ.* 845 «*ὦ Κυκλωπίδες ἑστίαι*, ὦ πατρίς, Μυκήνα φίλη». *Ὀρέστ.* 965 «ἰαχείτω δὲ *γᾶ Κυκλωπία*» (πρβλ. Σχ.). *Τρῳάδ.* 1087 «ἱππόβοτον Ἄργος, *ἵνα τείχεα λάινα Κυκλώπι'* οὐράνια νέμονται». *Ἡρ. μαιν.* 15 «*Ἀργεῖα τείχη καὶ Κυκλωπίαν πόλιν*». 944 «πρὸς τὰς Μυκήνας εἶμι· λάζυσθαι χρεὼν μοχλοὺς δικέλλας θ', ὡς τὰ *Κυκλώπων βάθρα φοίνικι κανόνι καὶ τύκοις ἡρμοσμένα*». 998 δ' ὃ» ὡς ἐπ' αὐτοῖς δὴ *Κυκλωπίοισιν* ὧν σκάπτει, μοχλεύει θύρετρα». Ἠλ. 1158 «Κυκλώπων δ' οὐράνια τείχη (Μυκηνῶν)». Πρβλ. καὶ Πίνδ. *ἀπ* 169 «ἐπεὶ Γηρυόνα βίας *Κυκλωπίων ἐπὶ προθύρων* Εὐρυσθέος ἤλασε» καὶ Σχ. Ὅρα δὲ καὶ Παυσ. 2. 16, 5. 7, 25, 5. Στράβ. 369 ἑξ. 372 ἑξ. *K. O. Müller* Handb. d. Arch. 26. *Schliemann* Mycènes 50 ἑξ. Tiryns αγγλ. 16 ἑξ. *Wilamowitz* Heracl. II σ. 56 καὶ 227 (ἔνθα λέγεται, ὅτι, καὶ ὅπου περὶ κυκλωπείων τειχῶν τοῦ Ἄργους κεῖται, νοοῦνται αἱ Μυκῆναι ἢ ἡ Τίρυνς, ὧν τὸ ἔδαφος ὑπήγετο ἐπὶ Εὐριπίδου εἰς τὸ Ἄργος, οὗ τὰ τείχη δὲν ἦσαν Κυκλώπεια ἢ πελασγικὰ πρβλ. Ὀρ. 1246. 1296). Robert *Hermes* 1898, 438 ἑξ. καὶ 440, *Gow* Journ. of Hell. St. 1912, 220. Aly *Glotta* 1914, 60 ἑξ.

ναι σ. 105 Jahrb. 1895, 143 ἑξ.) χωμάτων, ἡ δὲ περιβάλλουσα τὸν χῶρον τῶν τάφων περιφέρεια διπλῶν ὀρθίων πλακῶν δὲν ἦτο κρηπὶς τοῦ τύμβου, ἀλλ' ἁπλῶς περίφραξις ἢ καθορισμὸς τοῦ ἡρωϊκοῦ τεμένους (πρβλ. *Lichtenberg* Haus, Dorf, Stadt 200 ἑξ.), εἰς ὃ ἐτελοῦντο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας οἱ δημοτελεῖς ἐναγισμοὶ τῶν Μυκηναίων, ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἐν Μενιδίῳ μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παραταθέντας, πρὸς τοὺς ἐν Θήβαις εἰς τοὺς τάφους τῶν ἀναλόγως παλαιῶν ἡρώων προσφερομένους (Παυσ. Θ', 18, 3 Ἀρχ. Δελτ. 1917, 111 κ. ἄ.) ὡς καὶ τοὺς ἐν Δελφοῖς (Παυσ. Ι', 24, 6) καὶ ἀ. Ἐν τοῖς χώμασιν εὑρέθη ἐπιγραφὴ λέγουσα (IG IV 495) «*τοῦ ἥρωός εἰμ*]ι» καὶ μαρτυροῦσα τὴν ἀσκουμένην ἡρωολατρείαν ἴσως ἀπρόσωπον ἢ ἀνώνυμον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ βόθρος ἦτο κεχωσμένος ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ἡ ἡρωολατρεία, ἣν μαρτυρεῖ τὸ ὄστρακον, εἴτε κατὰ συνέχειαν ἐκ τῆς ἀρχεγόνου εἴτε κατ' ἀνάληψιν μεταγενεστέραν τελουμένη, θὰ ἦτό πως διάφορος τῆς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων [1].

Πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἡρωϊκοῦ τεμένους τούτου εἶχε κτισθῆ ὁ κυκλικὸς περίβολος καὶ πρὸς εἴσοδον εἰς αὐτὸν ἐποιήθη πρὸς Β τὸ πυλῶδες ἄνοιγμα, οὗ ἑρμηνείαν ἄλλην ἀποχρῶσαν δυσκολεύεται καὶ ὁ Τσούντας (Jahrb. 1895, 149) νὰ εὕρῃ, ἂν μάλιστα δεχθῶμεν, ὅτι ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο—οὗ οὐδεμία στήλη ἔβλεπε πρὸς τὴν εἴσοδον—καὶ μετὰ τὴν εὔρυνσιν τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν κτίσιν τῆς πύλης τῶν λεόντων καὶ τὴν ἀλλαγὴν δυναστείας, εἶνε δυσπαράδεκτος ἑρμηνεία ἀνάγκης (πρβλ. **Μυκ.** 109, 110).

γ) Αἱ στῆλαι.

Ἐντὸς τοῦ περικλείστου τούτου κυκλικοῦ χώρου, κατὰ πιθανότητα ἐπιπέδως πως διὰ χωμάτων μεμορφωμένου, ἵνα στηρίζωνται καὶ αἱ πλάκες τοῦ περιβόλου, ἢ μᾶλλον ἔχοντος κλιμακηδόν πως ἐπὶ ἑκάστου τάφου ἐλαφρὰς τυμβοειδεῖς ἐξογκώσεις ἐσχηματισμένας διὰ τῶν πλεοναζόντων ἐκ τῆς λαξεύσεως αὐτῶν χωμάτων, κατακαθισάντων δ' ἀναμφιβόλως ἐν μέρει ἔπειτα μετὰ τὴν σῆψιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης τῶν τάφων, ἐξεῖχον πλὴν τοῦ βωμοῦ καὶ αἱ ἐπιτύμβιοι στῆλαι τῶν τάφων, εὑρεθεῖσαι εἰς βάθος 4 μ., ὡς λέγει ὁ Schliemann, ἤτοι περίπου εἰς τὸ ὕψος τῆς παρὰ τοὺς τάφους ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Τούτων τῶν στηλῶν τινες ἔχουσιν, ὡς γνωστόν, καὶ γλυπτὰς εἰκόνας ζῴων, ἀνθρώπων καὶ κοσμημάτων. Αἱ εἰκόνες αὗται πρὸς οὐδὲν τῶν ἔργων τῆς τέχνης, τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς τάφους, συμβιβάζονται· φαίνονται ἐντελῶς ξέναι πρὸς πᾶσαν σπουδὴν τῆς φύσεως, ἣν μαρτυροῦσι τὰ ἐν τοῖς τάφοις εὑρεθέντα ξίφη καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης, ἅτινα (πρβλ. Τσούνταν ΑΕ 1891 123 ἑξ. *Μυκῆναι* σ. 174, 185 ἑξ., Καββαδίαν ἔ. ἄ. σ. 717, 723) εἴτε εἶνε ἐγχώρια ὅλως ἔργα, εἴτε ὑπὸ παρεπιδήμων ἀλλοδαπῶν τεχνιτῶν κατεσκευάζοντο (πρβλ. *Pschor* Berl. Phil. *Woch.* 1913, 542, Ὁμ. Ἰλ. Δ 144 ἑξ.), διέπλαττον ὅμως ἀνεπτυγμένην φιλοκαλίαν τῶν παραγγελιοδοτῶν, ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς ἀτέχνους στήλας τῶν βασιλικῶν μάλιστα τούτων τάφων [2].

Δὲν εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι τόσον ἀσύμφωνος θὰ ἦτο ἡ πρόοδος τῶν τεχνῶν ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις. Ἐπειδὴ δὲ ἔχομεν στήλην ἐπιτύμβιον μυκηναϊκὴν (ὅρ. *Τσούνταν* Ἀρχ. Ἐφ. 1896 σ. 4 ἑξ. 13 πίν. 1, *Καββαδία* Προϊστ. Ἀρχ. 723) ἐκ τοῦ αὐτοῦ ψαμμίτου λίθου πεποιημένην, ἐξ οὗ καὶ αἱ τῶν τάφων τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, φέρουσαν δ' ἐπίχρισμα ἀσβεστοκονιάματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ γρα-

1 Δὲν εἶνε ὅμως ἀπίθανον τὸ ὄστρακον ἐκεῖνο νὰ κατωλίσθησεν ἄνωθεν ἐκ τοῦ ναοῦ· διότι καὶ ἐν Μεγάροις εἰς ἐρείπια ναοῦ εὑρέθη λίθος φέρων, ἂν ἡ συμπλήρωσις εἶνε ὀρθή, «ἥρω[ος» IG VII, 3492.

2 Ἐπιχείρημα περὶ τῆς ἐπιτοπίας κατασκευῆς ἔργων ἐκ πολυτίμου ὕλης παρέχει τὸ πρόσφατον μυκηναϊκὸν εὕρημα ἐν τῇ παρὰ τὴν Τίρυνθα πεδιάδι (ὅρα Φιλαδελφέα **Ἀρχ. Δελτ.** 1916, παράρτημα σ. 13, Ἀρβανιτόπουλλον ***Πρακτικὰ*** 1915, 201 ἑξ.). Ἐνταῦθα πλὴν τῶν συντετελεσμένων ἔργων καὶ κοσμημάτων πολυτίμων ἐκ χρυσοῦ εὑρέθησαν καὶ σύρματα χρυσᾶ ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων προφανῶς πρὸς κατασκευὴν τινῶν τῶν κοσμημάτων ἐκείνων. Ὅτι τὸ εὕρημα δὲν ἀνῆκεν εἴς τινα χρυσοχόον, ἀποδεικνύουσι τὰ ἐκ ποικίλων ὑλῶν καὶ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων προϊόντα, προσέτι δὲ καὶ δακτύλιοι ἐπὶ μακρὸν χρησιμοποιηθέντες καὶ ἀποτριβέντες. Ὥστε τὸ εὕρημα ἀνῆκεν εἰς ἄνακτά τινα, ὅστις πλὴν τῶν τελείων ἔργων κατεῖχε καὶ «πρώτην ὕλην», ἣν παρέδιδε τοῖς τεχνίταις, οἵτινες ἀνελάμβανον νὰ ἐκτελέσωσι παραγγελίαν τινὰ αὐτοῦ (πρβ. Ὁμ. Ὀδυσ. γ 432-437). Αὐτὸ τοῦτο δ' ἰσχύει περὶ τοῦ πρασίνου ἀργιλλικοῦ σχιστολίθου (Ἀρχ. Ἐφ. 1909 σ. 102) καὶ τοῦ ἐπιμήκους ἐκ τῶν τριῶν τεμαχίων τῆς ὀρυκτῆς κρυστάλλου τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου (***Πρακτικὰ*** 1911 σ. 146 7), ἅτινα φέρουσιν ἴχνη πρίονος, δι' οὗ, κατὰ συνήθειαν γνωστὴν ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀπετμήθησαν μέρη αὐτῶν, τοῦ ὑπολοίπου παραμείναντος εἰς τὸν ἰδιοκτήτην διὰ μέλλουσαν ἀνάγκην. Πρβλ. *Τσούντα* Προϊστ. Ἀκροπ. 315, *Karo* Führer durch die Ruinen von Tiryns σ. 16 σημ. 2.

φάς, ποιηθεῖσαν ἱκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν, ὅτι καὶ αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι στῆλαι καθ' ὅμοιον τρόπον ἦσαν κεκοσμημέναι. Ἡ γλυφὴ εἶνε προπαρασκευὴ διὰ τὴν ἐπάλειψιν καὶ γραφήν. Ἡ δυνατὴ τελειότης τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐπεζητεῖτο καὶ θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τοῦ ἐπιχρίσματος καὶ τῶν χρωμάτων. Ὁ Τσούντας παρετήρησεν ἔ.ἀ. σ. 5, ὅτι ἡ ἐπιτύμβιος ἐκείνη στήλη «τῶν πολεμιστῶν» ἀφῃρέθη ἐξ ἄλλου τάφου ἠμελημένου καὶ ὅτι καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸν τάφον ἦτο ἐν δευτέρᾳ χρήσει. Κατὰ τὴν πρώτην χρῆσιν εἶχεν ἁπλοῦν γλυπτὸν κόσμον εἰργασμένον κατὰ τὸν τρόπον τῶν στηλῶν τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως, κατὰ τὴν δευτέραν χρῆσιν ἔλαβεν ἐπίχρισμα καὶ γραφάς. Διατί τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐπιχρίσματος νὰ μὴ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὴν πρώτην χρῆσιν τῆς στήλης; Καὶ τότε καὶ ἔπειτα ἐπὶ τάφου ἦτο αὕτη ἱδρυμένη, τὸ δὲ ὑλικόν, ἐξ οὗ ἐποιήθη, μόνον οὐχὶ βοᾷ, ὅτι ἐπίτηδες ἐξελέχθη, ἵνα δεχθῇ ἐπίχρισμα. Διότι βεβαίως ὁ ψαμμίτης ἢ κογχυλιάτης λίθος τῶν στηλῶν τούτων, ὁ χονδρόκοκκος μάλιστα τῆς Ἀκροπόλεως, εἶνε τὸ μόνον ὑλικόν, ὅπερ ἔδει κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ ἀποφύγῃ ὁ τεχνίτης, ἂν προετίθετο ἁπλῶς νὰ γλύψῃ αὐτό· (πρβλ. Τσούνταν ***Μυκῆναι*** σ. 176). Γνωρίζομεν δ' ὅτι ἡ πλαστικὴ ἐχρησιμοποίει καὶ ἐν Μυκήναις καὶ ἐν Κρήτῃ σφόδρα τὰ κονιάματα ὡς βάσιν πρὸς γραφήν.

Βεβαίως ἡ μακρὰ ἐν ὑπαίθρῳ ἔκθεσις ἐπικεχρισμένων λίθων καταφθείρει οὐ μόνον τὸ ἐπίχρισμα ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λίθου· τοῦτο δὲ νομίζω ἔπαθε μετὰ τὴν πρώτην χρῆσιν ἡ ἔπειτα στήλη τῶν πολεμιστῶν. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπαθον καὶ αἱ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως αἵ τε ἁπλαῖ καὶ αἱ γλυπταί. Εἶνε δὲ ἡ καταστροφὴ αὕτη τοῦ ἐπιχρίσματος καὶ τῶν γραφῶν ἕτερον τεκμήριον, ὅτι ὁ περίκλειστος ἀλλ' εἴσοδον ἔχων κυκλικὸς χῶρος τῶν βασιλικῶν τάφων δὲν ἦτο ἐσχηματισμένος πάλαι ὡς τύμβος, ἐν ᾧ ἦσαν κεχωσμέναι αἱ στῆλαι, ἀλλὰ διαμεμορφωμένος κατὰ τἀνωτέρω ὡς τέμενος, ἔνθα ἵσταντο φανεραὶ αἱ στῆλαι ἐπὶ χρόνους μακρούς, ἄλλαι μὲν ἀπολόμεναι ἐντελῶς ὕστερον, ἄλλαι καταθραυσθεῖσαι, πᾶσαι δὲ ἀπολέσασαι τὸν χριστὸν καὶ γραπτὸν κόσμον, πρὶν ἐπιχωσθῇ ἔπειτα εἰς ὕψος ὁ χῶρος ὅλος καὶ καλύψῃ αὐτάς.

Ὅτι ἡ στήλη τῶν πολεμιστῶν ἐγένετο ἐκ πώρου ἐπικεχρισμένου καὶ εἶνε κατὰ τὰ γραπτὰ κοσμήματα «ἐκ τῶν νεωτέρων ἔργων τῆς μυκηναίας τέχνης» (οὐχὶ ὅμως ἐκ τῶν νεωτάτων, καθ' οὓς ἠμελημένη εὑρεθεῖσα ἐχρησιμοποιήθη εἰς τρίτην χρῆσιν), ἑπομένως ὅτι ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἐπίχρισιν καὶ γραφὴν ἐν χρόνοις περίπου, καθ' οὓς ἐποιήθησαν οἱ λέοντες τῆς κυρίας πύλης τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, οἵτινες θὰ ἦσαν ἐπίσης γραπτοὶ (Τσούντα, ***Μυκ.*** 182), δεικνύει, ὅτι, ἂν ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ γλυφῆς δὲν θὰ ἐξέλεγον τὸν κοκκώδη τοῦτον λίθον, ἀφ' οὗ ἐγίνωσκον νὰ γλύφωσιν ἐντελῶς καὶ πλαστικῶς τὸν σκληρὸν ἀνυδρίτην· ἂν δὲ ἐπρόκειτο περὶ ἐπιχρίσεως καὶ γραφῆς, καλὴν ἔκαμον ἐπίτηδες ἐκλογὴν λίθου· ἀλλὰ τὴν ἐπίτηδες ταύτην ἐκλογὴν ἐπιβάλλει ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀναλογία νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὰς στήλας τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως, εἰς οὓς ἀνάγεται κατὰ πιθανότητα καὶ ἡ πρώτη χρῆσις τῆς ἔπειτα στήλης τῶν πολεμιστῶν.

Ὅτι δ' ἐπὶ τούτων δὲν εὑρέθη στήλη ἐξ ἄλλου εἴδους λίθου ἀλλὰ μόνον ἐκ ψαμμίτου, ἐν ᾧ παντοῖα ἄλλα εἴδη λίθων ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν Μυκήναις, σημαίνει, ὅτι λόγος τις ἰσχυρὸς ἦγε τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἡ μαλακότης τοῦ λίθου τούτου ἦτο ἡ ἀρίστη πρὸς γλυφὰς οὔτε ἡ ἀντοχὴ οὔτε ἡ κοκκώδης ὑφή, ἄλλος πρέπει νὰ ἦτο ὁ λόγος τῆς ἐξεζητημένης προτιμήσεως αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τοῦ βασιλικοῦ τούτου νεκροταφείου· οὗτος δὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος ἢ τὸ πρόσφορον τοῦ κοκκώδους λίθου πρὸς κράτησιν ἐπιχρίσματος. Τὴν ἰδιότητα ταύτην ἐνίσχυον εἴς τινας τῶν στηλῶν αἱ γλυφαί, γενόμεναι ὡς προσχέδιον τῆς ἐπὶ κονιάματος εἰκόνος, ἥτις θὰ ἦτο ἢ ἀνάγλυπτος καὶ γραπτὴ συγχρόνως, ἢ ἁπλῶς γραπτή. Ἡ πρώτη περίπτωσις ἰσχύει, νομίζω, πάντως εἰς τὰς φερούσας τὸ γλυπτὸν προσχέδιον τοὐλάχιστον, ἡ δευτέρα εἶνε πιθανὴ εἰς τὰς μὴ γλυπτὰς στήλας· λέγω πιθανή, διότι ἦτο δυνατὸν καὶ αὗται νὰ εἶχον τὸ ἐπίχρισμα ἀνάγλυπτον ἅμα καὶ γραπτὸν ἄνευ γλυπτοῦ προσχεδίου, ὡς συνέβαινε τοῦτο εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἀνακτόρων τῆς Κρήτης.

Ὁ *Reichel* (Eranos Vindobonensis 1893 σ. 24 ἑξ.) μελετήσας τὰς στήλας εἰδικῶς, ἀποφαίνε-

ται, ὅτι πλὴν μιᾶς, οὔσης ἐκ μαλακοῦ τεφροῦ λίθου τῆς περιχώρου, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ εἶνε ἐκ κιτρινωποῦ πορώδους κογχυλιάτου ἀγνώστου προελεύσεως. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τούτων εὑρίσκει διαφοράς, τέσσαρας δὲ λέγει συγγενεῖς πρὸς τὴν ἐξαίρετον μίαν, πυκνοτέρας ὅμως ὑφῆς καὶ διαφόρου χρώματος. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν δὲ εὑρίσκει διαφοράς, διότι ἄλλαι μὲν τῶν στηλῶν εἶνε ἐπιπεδόγλυφοι, ἄλλαι δ' ἔχουσιν ἁπλῶς τὸ περίγραμμα τῶν εἰκόνων κεχαραγμένον διὰ τοῦ ἄκρου τῆς σμίλης. Διακρίνει δὲ πάλιν τὴν ἐξαίρετον μίαν διὰ τὴν τελειότητα τοῦ ἰχνογραφήματος καὶ δέχεται, ὅτι τὸ ἀνώμαλον πεδίον αὐτῆς, μόνης δ' αὐτῆς, ἐκρύπτετο ὑπὸ καθολικὸν ἐπίχρισμα φέρον γραφάς· αἱ ἄλλαι, ἔχουσαι πολλὰς ἀτελείας τῆς γλυπτῆς ἐργασίας, δὲν ἦτο, λέγει, δυνατὸν νὰ θεραπεύσωσιν αὐτὰς δι' ἐπιχρίσματος καὶ καταλήγει δεχόμενος, ὅτι, ὅτε ἐκτίσθη ὁ πλακώδης περίβολος, ἡ μὲν ἐξαίρετος, μόνη ἀρτία σῳζομένη μέχρι τότε (περιέργως δὲ καὶ μέχρις ἡμῶν), ἐπανετέθη ἐπὶ τοῦ εἰς ὃν ἀνῆκε τάφου, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ἀντικατεστάθησαν ἐκ λίθου κογχυλιάτου.

Νομίζω, ὅτι ἡ διάκρισις τῆς ὕλης τῶν στηλῶν δὲν δικαιολογεῖ τοιαῦτα συμπεράσματα. Αἱ παρατηρούμεναι ποικιλίαι τοῦ λίθου προέρχονται μᾶλλον ἐκ φλεβῶν τοῦ αὐτοῦ λατομείου, προτιμηθέντος δι' ὃν ἀκριβῶς εἶπον λόγον, ἵνα δέχηται ἀσφαλῶς ἐπίχρισμα. Ἡ δ' ἐργασία παρ' οὐδεμιᾷ στήλῃ ἔχει χαρακτῆρα δεικνύοντα ὅτι αὕτη ἦτο προωρισμένη νὰ μείνῃ ὁρατὴ γυμνή. Ὅτι τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ γραφὴ ἠδύναντο νὰ διορθώσωσι πᾶσαν ἀτέλειαν τοῦ προέργου, μαρτυρεῖ ἡ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βόλου ἐπιτυμβία ἐκ Δημητριάδος νεωτέρα στήλη τοῦ Θερσαγόρα (Ἀρβανιτοπούλλου *Κατάλογος* τοῦ Μουσείου Βόλου ἀρ. 61 πρβλ. ἀρ. 125 *Rodenwaldt* Athen. Mitt. 1910, 124, 130). Αὕτη δεικνύει ἐν ἀκόμψῳ ἐπιπεδογλύφῳ ἄνδρα βαδίζοντα πρὸς δεξιά, ἀλλ' οὐδεὶς βεβαίως θὰ πιστεύσῃ ποτέ, ὅτι τὸ ἄκομψον γλύμμα ἔμελλε νὰ ἱδρυθῇ οὕτως ἔχον ἐν νεκροταφείῳ οὕτω πλουσίῳ εἰς γραπτὰς εἰκόνας, ἐχούσας πάντα χαρακτῆρα τῆς τέχνης τῶν χρόνων ἐκείνων· ἀναμφιβόλως τὰ χρώματα, ὧν ζωηρὰ ἴχνη σῴζονται, προσέδιδον εἰς αὐτὸ τὸν αὐτὸν τεχνικὸν τύπον, ὃν φέρουσι καὶ αἱ λοιπαὶ γραπταὶ στῆλαι τῆς Δημητριάδος. Εἰς τὰς στήλας τῶν Μυκηνῶν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἀνάλογος ἀφομοίωσις τῆς ἐργασίας πρὸς τὰ σύγχρονα ἔργα ἀσφαλέστερον, διότι πλὴν τῶν χρωμάτων ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ πρῶτον τὸ ἐπίχρισμα, οὗ χάριν προετιμήθη ὁ πορώδης λίθος, οἱοσδήποτε ἐπὶ τέλους καὶ ἂν εἶνε, ὁθενδήποτε καὶ ἂν προέρχηται, ὁποτεδήποτε τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ ἂν ἐλαξεύθη.

Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος.

Θηβαϊκὰ Εὐριπίδεια [1]

ὑπὸ

Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου.

Ὁ Εὐριπίδης τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἡ σκηνὴ τῶν «Φοινισσῶν» αὐτοῦ, καλεῖ *Θήβας* ἢ *Θήβην* (40άκις) ὅθεν καὶ τὸν κάτοικον ἢ τὸ πρᾶγμα *Θηβαῖον* (30άκις), ἀλλὰ καὶ μυθικώτερον καλεῖ τὴν πόλιν *Κάδμου πόλιν* (4άκις), *Καδμείων πόλιν* (4άκις), ὡς λέγει *γᾶν Καδμείων* (5άκις) ἢ *Κάδμου* (5άκις) ἢ *Καδμείαν* (δίς), καθ' ἃ ὁ κάτοικος καὶ τὸ πρᾶγμα καλοῦνται *Καδμεῖοι* (πρὸς τοῖς ἄνω 26άκις) ἢ *Κάδμου λαὸς* (ἢ *λεὼς* - ἢ *πολῖται* : ὀκτάκις).

Εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης, ἅτινα καλοῦνται δὶς *πέργαμα ἄκρα* ἢ *ὄρθια*, ἀποδίδονται *πολλοὶ* ἢ *ἑπτὰ πύργοι* (πλέον ἢ 20άκις) καὶ *ἑπτὰ πύλαι* (17άκις) ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Κάδμον ἢ τὴν Καδμείαν πόλιν (8άκις) μετά τινων εἰκονικῶν ἐκφράσεων ἐνίοτε, ὡς «πύργωμα ἑπτάστομον Καδ-

1 Ὅρα Ἀρχ. Δελτ. 1917 «Θηβαϊκὰ» Μέρος Β'.

μείων» ἢ «Θηβαίας πόλεως» (πρβλ. καὶ τὸ ἐν διὰ δυοῖν «Θήβας καὶ πόλισμα ἑπτάστομον»).

Λέγεται δὲ ῥητῶς ἐν Βάκχ. 170 ἑξ., ὅτι ὁ Κάδμος «ἐπύργωσ' ἄστυ Θηβαίων» (πρβλ. τὸν Ἡρ. Μαιν. 28 ἑξ., ἔνθα ὁ Λύκος ὁ σύζυγος τῆς Δίρκης, ἐπίτροπος δὲ τοῦ ἀνηλίκου Λαΐου κατὰ Παυσανίαν, τὴν ἑπτάπυργον ἐδέσποζε πόλιν, πρὶν οἱ λευκόπωλοι ἥρωες Ζῆθος καὶ Ἀμφίων τυραννήσωσι τῆς Καδμείας χθονός).

Ἀλλ' αἱ παραδόσεις αὗται, περὶ ὧν δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον ἐνταῦθα. καὶ αἵτινες εἶνε ἢ ἀναχρονισμοὶ ἢ στιγμιαῖαι ἐπίνοιαι, ἀντιφάσκουσι τῇ παλαιοτέρᾳ παραδόσει, ἣν εὑρίσκομεν πρῶτον εἰς τὸν Ὅμηρον (λ, 260 ἑξ.), καθ' ὃν ὁ Ζῆθος καὶ ὁ Ἀμφίων ἔκτισαν Θήβης ἕδος ἑπταπύλοιο, πύργωσάντ' ἐπεί μεν οὐκ ἀπύργωτον ἐδύναντο ναιέμεν εὐρύχορον Θήβην. Πρὸς ταύτην δὲ τὴν παράδοσιν συμφωνεῖ καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν ταῖς Φοινίσσαις, αἵτινες ἔχουσι κύριον θέμα τὴν ὅλην πόλιν τῶν Θηβῶν. Ἐν στ. 823 ἑξ. (πρβλ. 115 καὶ Ἀντιόπ. ἀπ. 4, 47 ἑξ.) λέγει, ὅτι ὁ Ἀμφίων κρούων τὴν λύραν ἔκτισε μεταξὺ τοῦ Ἰσμηνοῦ καὶ τῆς Δίρκης λίθινα τὰ τείχη.

Τοιουτοτρόπως ἀπετελέσθη ἡ «Ζεάθου πόλις» τοῦ Πινδάρου (Παι. 9, 44).

Τὰ τείχη ταῦτα [1] δὲν εἶνε ἄγνωστα σήμερον ἀρχαιολογικῶς. Ὁ Leake [2] καὶ ὁ Dodwell [3] καὶ ὁ Ulrichs [4] καὶ ὁ Σταματάκης [5] εἶδον αὐτὰ εἰς τὴν βορείαν κλιτὺν τῆς Καδμείας· ἐνθυμοῦνται δ' αὐτὰ καὶ οἱ πρεσβύτατοι τῶν νῦν Θηβαίων. Ἦσαν πολυγωνικὰ ἐκ λίθων μεγάλων, προσομοιάζοντα κατὰ τὸν Leake πρὸς τὸ Τιρύνθιον πλίνθευμα. Σήμερον δὲν εἶνε ὁρατά, ἅτε καλυφθέντα ὑπὸ τεχνητῶν προσχώσεων (πρβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1907 σ. 205. Ἀρχ. Δελτ. 1917, 272, 304, 382 ἑξ.).

Ἀλλὰ πρὸ δύο ἐτῶν εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς Καδμείας, πρὸς ἀνατολάς, ἀνέσκαψα ἐγὼ μέρος τῶν παμπαλαίων τούτων τειχῶν (ὅρ. *Ἀρχ. Δελτίον* 1917, 306, 361).

Τὰ πολυγωνικὰ ταῦτα τείχη ἀντικατεστάθησαν ἐπὶ Κασσάνδρου δι' ἰσοδομικῶν, ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης καὶ ὅλος ὁ πέμπτος αἰὼν πΧ. ἐγνώριζον βεβαίως μόνα τὰ παλαιὰ πολυγωνικὰ περὶ τὴν Καδμείαν.

Ἀλλ' ὁ πέμπτος αἰὼν ἐγνώρισε καὶ ἄλλο τεῖχος, περὶ τὴν κάτω πόλιν τοῦτο καὶ ἰσοδομικόν, τὸ τεῖχος τῶν Μηδικῶν χρόνων, τὸ ἐν ᾧ διεχείμασεν ὁ Μαρδόνιος καὶ ὃ ἐπολιόρκησαν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην οἱ Ἕλληνες. Τοῦ τείχους τούτου ἐσώθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα λείψανα, ὥστε νὰ χαραχθῇ ὁ μέγας περίβολος αὐτοῦ πολλαχοῦ μετὰ πάσης βεβαιότητος, ἀλλαχοῦ δὲ κατ' εἰκασίαν, ὡς μάλιστα εἰς τὰ βόρεια πεδινὰ μέρη (ΑΔ ἔ.ἀ. 296 ἑξ.).

Ἂν ὁ περίβολος οὗτος δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν ε' αἰ., αἱ ἑπτὰ πύλαι, ἃς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κάδμου ὀνομάζει ὁ Εὐριπίδης (ἵνα περὶ τούτου μόνον λέγωμεν) καὶ ἃς ἀπροκαταλήπτως ἀπεδώκαμεν εἰς τὸ τεῖχος τῆς Καδμείας, οὐδὲν θὰ ἐγέννων ζήτημα. Τώρα ὅμως μεγάλη ἔρις ἐπικρατεῖ περὶ τούτου καὶ οὐδεμία γνώμη ἐκνικᾷ, ἄλλων μὲν ἀποδιδόντων τὰς παλαιφάτους πύλας εἰς τὰ τείχη τῆς Καδμείας, ἄλλων εἰς τὰ τῆς κάτω πόλεως, ἄλλων μεριζόντων αὐτὰς εἰς ἀμφότερα τὰ τείχη καὶ ἄλλων παραπεμπόντων αὐτὰς εἰς τὸ βασίλειον τῶν μύθων, οἵτινες ἔπλασαν τὸν ἀριθμὸν τῶν πυλῶν ἑπτὰ διότι δῆθεν συνέβη νὰ εἶνε ἑπτὰ οἱ ἐπὶ Θήβας στρατεύσαντες μυθικοὶ ἥρωες.

Τὸ ζήτημα εἶνε μακρὸν καὶ ἀλλαχοῦ τυγχάνει τῆς προσηκούσης μελέτης. Ἐνταῦθα θὰ ἐξετάσωμεν μόνον τί δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἂν δηλονότι ἀποδίδῃ οὗτος τὰς ἑπτὰ πύλας εἰς τὸ τεῖχος τῆς κάτω πόλεως ἢ εἰς τὸ τῆς Καδμείας.

Εἰς τὰς Ἱκέτιδας πολιορκεῖται ἢ προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ Θησέως (στ. 1221) τὸ «ἑπτάστομον πύργωμα τῶν Καδμείων» ἤτοι τῆς Καδμείας, ὃ καλεῖ ἐν ταῖς Φοινίσσαις (287) «ἑπτάστομον πύργωμα Θηβαίας πόλεως», ἀφ' οὗ καὶ ὁ Ὅμηρος τὴν Καδμείαν πόλιν καλεῖ Θήβην. Ἀλλαχοῦ ὁ Εὐριπίδης, ὡς εἴπομεν ἀρχόμενοι, τὴν αὐτὴν ἑπτάπυλον πόλιν καλεῖ Κάδμου ἢ Καδμείαν ἢ Καδμείων πόλιν. Ὥστε ταυτίζονται. Ἀλλὰ τίς εἶνε ἐν τῇ φαντασίᾳ ἢ τῇ γνώσει τοῦ Εὐριπίδου ἡ πόλις αὕτη; ἡ Καδμεία ἢ ἡ κάτω πόλις; Ἂς ἀναλύσωμεν κύριά τινα χωρία.

1 Περὶ τούτων ἢ καὶ ἄλλων τειχῶν ἐν Θήβαις πρβλ. τὸν τοπογραφικὸν πίν. Ι τοῦ συγχρόνως ἐκτυπουμένου νῦν *Ἀρχ. Δελτίου* 1917.

2 *Travels in north Greece* II 226.

3 *Classical tour* 264.

4 *Reisen und Forsch.* II, 6.

5 Ἐν ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀρχ. Ἑταιρείαν τῆς 30 Αὐγούστου 1871.

Ἐν ταῖς Φοινίσσαις ὁ στρατὸς τῶν Ἑπτὰ ἀπὸ ἀνατολῶν ἐρχόμενος, ἀπὸ Τευμησοῦ, κατακλύζει τὰ πεδινὰ μέρη πρὸς βορρᾶν, ΒΑ καὶ ΒΔ μέχρι πέραν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Δίρκης.

Ἡ Ἀντιγόνη συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔσχατον διῆρες τῶν μελάθρων (90), ὁ δὲ παιδαγωγὸς λέγει αὐτῇ (101)· «σκόπει δὲ πεδία καὶ παρ' Ἰσμηνοῦ ῥοὰς Δίρκης τε νᾶμα πολεμίων στράτευμα ὅσον». Προσθέτει δὲ (107): «κινούμενον γὰρ τυγχάνει πελασγικὸν στράτευμα, χωρίζουσι δ' ἀλλήλων λόχους»· ὥστε οἱ ἑπτὰ λοχαγοὶ δὲν εἶχον λάβει ἀκόμη θέσεις ἀπέναντι τῶν ἑπτὰ πυλῶν.

Τοῦ στρατοῦ τούτου, ὡς βλέπει ἡ Ἀντιγόνη, προηγεῖται (120, 126) ὁ Ἱππομέδων, ὃν εὑρίσκομεν εἶτα τεταγμένον κατὰ τῶν Ὠγυγίων εἴτε Βορραίων πυλωμάτων (1113). Ἔπειτα βλέπει τὸν Τυδέα (131) διερχόμενον τὴν Δίρκην, ἵνα ταχθῇ εἰς τὰς Ὁμολωίδας πύλας (1119). Ἡ ἀναστροφὴ ἐκ τῶν πέραν τῆς Δίρκης τόπων γίνεται ἴσως, διότι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Αἰσχύλου (Ἑπτ. 55) ὑποτίθεται γινομένη κλήρωσις τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν πυλῶν· ἡ κλήρωσις εὗρε τὸν Τυδέα πέραν τῆς Δίρκης χωρήσαντα, ὥστε ἦτο ἀναγκαία ἡ ἀναστροφή [1]. Ἔπειτα βλέπει ἡ Ἀντιγόνη τὸν Παρθενοπαῖον (145, 150) περῶντα «ἀμφὶ μνῆμα τὸ Ζήθου» ἤτοι περὶ τὸ Ἄμφιον (τὸν ἔξω πρὸς Β τοῦ νῦν μουσείου τῶν Θηβῶν λόφον), ἵνα ταχθῇ εἰς τὰς Νηίστας (1104)· ὥστε ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ τείχους εἶνε ἐντεῦθεν τοῦ Ἀμφείου εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου τῆς Καδμείας, ἔνθα τὸ Τιρύνθιον πλίνθευμα τοῦ Leake (πρβλ. Αἰσχ. *Ἑπτ.* 527. Ξεν. *Ἑλλ.* 5, 4, 8. Ἀρριαν. *Ἀν.* 1, 8, 1 *Ἀρχ. Δελτ.* 1917, 282, 382 ἑξ.).

Εἶτα ἐρωτᾷ ἡ Ἀντιγόνη (158) ποῦ εἶνε ὁ ἀδελφὸς Πολυνείκης, ὁ δὲ παιδαγωγὸς λέγει (159) ὅτι: «ἐκεῖνος ἑπτὰ παρθένων τάφου πέλας Νιόβης Ἀδράστῳ πλησίον παραστατεῖ», ἡ δὲ Ἀντιγόνη ὁρᾷ πως «μορφῆς τύπωμα» τοῦ ἀδελφοῦ. Ὥστε καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τείχους εἶνε ἐντεῦθεν τοῦ χώρου τῶν Ἑπτὰ πυρῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν κλασσικῶν χρόνων, κειμένης κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν νεωτέρων μεταξὺ τῆς Καδμείας, τοῦ Ἀμφίου καὶ τῆς λοφοσειρᾶς τῶν Καστελλίων, τοῦ δὲ Πολυνείκους ἡ ὅλη μορφὴ διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς Καδμείας. Ὁμοίως διακριτὸς εἶνε ὁ Ἀμφιάραος (173), ὃν βλέπει ἐκεῖ που πρὸς Α πλησίον τοῦ ἐν τῇ ὑστέρᾳ ἀγορᾷ ναοῦ τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος, ἣν ἐπικαλεῖται ἡ Ἀντιγόνη θαυμάζουσα αὐτόν. Ὁ Ἀμφιάραος εὑρίσκεται ἔπειτα τεταγμένος κατὰ τῶν Προιτίδων (1109), ἔνθα ἀνέσκαψα ἐγὼ τὸ πανάρχαιον λείψανον πολυγωνικοῦ τείχους.

Ἀποτυχούσης εἶτα τῆς ἀποπείρας διαλλαγῆς τῶν ἐριζόντων δύο ἀδελφῶν, γίνεται πολεμικὸν συμβούλιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἀγγελθέντος, ὅτι οἱ Ἑπτὰ στρατηγοὶ θὰ περικυκλώσωσι τὴν πόλιν. Συζητοῦνται λοιπὸν διάφορα σχέδια πολεμικὰ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν. Ὁ Ἐτεοκλῆς προτείνει πλὴν ἄλλων νὰ προσβάλῃ (728) τοὺς πολεμίους ὄντας ἀμφὶ δεῖπνον, ἀλλὰ ἀποτρέπεται, διότι (730) εἶνε βαθὺς ὁ πόρος τῆς Δίρκης καὶ δὲν θὰ ἠδύναντο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑποχωρήσωσιν εὐκόλως. Ὥστε καὶ πρὸς δυσμὰς ἡ πλευρὰ τοῦ τείχους εἶνε ἐντεῦθεν τῆς Δίρκης, ἤτοι ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῆς Καδμείας.

Περὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς οὐδεμία ἀξιόλογος ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ὅτι τὸ τεῖχος διῆκεν ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῆς Καδμείας καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ μεγάλου περιβόλου. Ἐκεῖ γινώσκει ὁ Εὐριπίδης, ὅτι ἡ εἴσοδος εἰς τὴν μυθικὴν πόλιν τῷ ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος ἐρχομένῳ ἐγίνετο διὰ τῶν Ἠλεκτρῶν πυλῶν. Δι' αὐτῶν εἰσῆλθεν ὁ χορὸς τῶν Βακχῶν (*Βάκχ.* 780) ἐλθὼν ἐκ Κιθαιρῶνος, ὡς ἔπειτα, ὅτε τὰ τείχη τῆς κάτω πόλεως δὲν ὑπῆρχον, ὁ περιηγητὴς Παυσανίας ἐρχόμενος ἐκ Πλαταιῶν καὶ Ποτνιῶν.

Οὕτω ἡ πόλις, ἣν φαντάζεται ὁ Εὐριπίδης πολιορκουμένην ὑπὸ τῶν ἑπτά, κεῖται *μεταξὺ* τοῦ Ἰσμηνοῦ καὶ τῆς Δίρκης (Φοιν. 825 ἑξ.), ἥτις ῥέει ἀμέσως ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἔνθα καὶ ἡ χειὰ τοῦ δράκοντος τῆς Ἀρείας Κρήνης (Φοίν. 931, 1010, 1315, 638 ἑξ.-657 ἑξ. σχ., 820. *Βάκχ.* 1026. *Ἡρ. Μαιν.* 5,794 κ. ἀ.).

Τοιαύτη δὲ πόλις εἶνε μόνη ἡ Καδμεία, ἐπειδὴ ἡ ἔπειτα ὠχυρωμένη κάτω πόλις περιελάμβανεν *ἐντὸς* τοὺς δύο ποταμούς, ἤτοι διεσχίζετο ὑπ' αὐτῶν.

Μακροτέραν ἔρευναν περὶ τῆς τοπογραφικῆς τοῦ Εὐριπίδου ἐμπειρίας πρὸς τὰς Θήβας δὲν θὰ ἐπιχειρήσω (πρβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1909 σ. 111 ἑξ. *Πρα-*

1 Ὅτι δὲ ὁ Εὐριπίδης προσέχει πρὸς τὸ δρᾶμα τοῦ Αἰσχύλου καί που καὶ ἐλέγχει αὐτό, παρετηρήθη ἤδη· ὅρα π. χ. P. Girard *Monuments grecs* 1897, 31 ἑξ.

κτικά τ. *Ἀρχ. Ἐφ.* 1911 σ. 152 σημ.), ἀλλὰ λέγω τὸ γενικὸν πόρισμα, ὅπερ ἀλλαχοῦ (ΑΔ 1917) ἐκτίθεται καὶ λεπτομερέστερον, ὅτι ὁ ποιητὴς γινώσκει καλῶς τοὺς Θηβαϊκοὺς τόπους καὶ τὰς περὶ αὐτῶν παραδόσεις· καίπερ δὲ ἐνίοτε παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς συγχρόνου αὐτῷ εἰκόνος τῆς κάτω πόλεως, ἀλλ' ὅμως εἶνε ἱκανῶς ἀρχαιολόγος, ὥστε, θέλων νὰ περιγράψῃ μυθικῶν χρόνων γεγονότα, νὰ ἀφαιρῇ τὰ ὑστερογενῆ κτίσματα, ἵνα παράσχῃ καθαρὰν τὴν παλαιὰν εἰκόνα τῶν τόπων.

***

Τούτων τεθέντων, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ πολεμικὸν συμβούλιον τῶν «Φοινισσῶν», ἔνθα ὁ Κρέων προτείνει, ἵνα ὁ Ἐτεοκλῆς (745 ἑξ.) ἀποφεύγων πᾶν ἐπικίνδυνον σχέδιον, ἐκλέξῃ ἑπτὰ τολμηροὺς ἅμα καὶ συνετοὺς ἄνδρας, οὓς νὰ τάξῃ πρὸς ἄμυναν ἐφ' ἑκάστῃ πύλῃ. Καὶ ἀπαντᾷ ὁ Ἐτεοκλῆς δεχόμενος (748):

«ἔσται τάδ'· ἐλθὼν δ' ἑπτάπυργον ἐς πόλιν
τάξω λοχαγοὺς πρὸς πύλαισιν, ὡς λέγεις,
ἴσους ἴσοισι πολεμίοισιν ἀντιθείς.»

Ὁ Ἐτεοκλῆς εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐν τῷ κέντρῳ μάλιστα αὐτῆς, πρὸ τῶν ἀνακτόρων, ἔνθα ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος. Ἀφ' οὗ εὑρίσκεται ἐν τῇ πόλει, πῶς λέγει, ὅτι θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑπτάπυργον ἤτοι ἑπτάπυλον πόλιν; Ὁ Σχολιαστὴς παρετήρησεν ἐνταῦθα τὸ ἄτοπον καὶ γράφει: «Γελοίως τοῦτο φησίν, ὡς μὴ ὢν νῦν ἐν τῇ πόλει·».

Ἐξήτασα τὰς διαφόρους γραφὰς τῶν κωδίκων, ἀλλ' αὗται, καίπερ ποικίλλουσαι, δὲν ἐξέρχονται τῆς «γελοιότητος» τοῦ σχολιαστοῦ. Τὸ δὲ χωρίον διατηρεῖται οὕτω, διότι καὶ ὁ λεκτικὸς τρόπος *ἑπτάπυλος πόλις* ἢ *ἑπτάπυργος πόλις* καὶ ἡ ἀποτελουμένη ἔννοια εἶνε τόσον συνήθης, ὥστε ἐπὶ τέλους δὲν χρειάζεται πολλὴ ποιητικὴ ἄδεια, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν «γελοιότητα» καὶ ἀτοπίαν. Ἄλλως τε καὶ μόνον, καθὼς φαίνεται, ὁ ἀρχαιολόγος εὑρίσκει αὐτὴν μεγάλην, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ φιλόλογος.

Καὶ ὅμως νομίζω, ὅτι ἀδίκως προσάπτεται τῷ ποιητῇ ἀνοίκειος ψόγος γελοιότητος.

Ὁ Αἰσχύλος εἰσάγει τὸν Ἐτεοκλέα κατὰ τὸν

αὐτὸν καιρὸν λέγοντα (*Επτ.* 282)

«Ἐγὼ δέ γ' ἄνδρας ἓξ ἐμοὶ σὺν ἑβδόμῳ
ἀντηρέτας ἐχθροῖσι τὸν μέγαν τρόπον
εἰς ἑπτατειχεῖς ἐξόδους τάξω μολών»

Κατ' ἀναλογίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν παρ' Εὐριπίδῃ

ἔσται τάδ'· ἐλθὼν δ' ἑπταπύργους *ἐς πύλας*

ἀλλὰ κωλύει τὸ μέτρον καὶ τὸ ἀκολουθοῦν

τάξω λοχαγοὺς πρὸς *πύλαισιν*

παρέχον ἀφόρητον ταυτολογίαν, ἣν οὐδεμία μετάθεσις καὶ μεταπλοκὴ τῶν λέξεων θεραπεύει.

Ὑπάρχει ἡ λέξις *στεφάνη*, ἣν ὁ Εὐριπίδης μεταχειρίζεται (*Εκ.* 910. *Τρῳ.* 783)[1] εἰς δήλωσιν τοῦ κύκλου τῶν τειχῶν, ὥστε, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ τολμηρὸν τῆς διορθώσεως παλαιογραφικῶς, ἂν πάλιν δὲν ἐκώλυε τὸ μέτρον, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀρίστην ἔννοιαν, δεχόμενοι τὸν Ἐτεοκλέα λέγοντα

ἐλθὼν δ' ἑπτάπυργον ἐς στεφάνην
τάξω λοχαγοὺς πρὸς πύλαισιν.

Ἀλλ' ἀκριβῶς ἰσοδυνάμως τῇ λέξει στεφάνη κυριολεκτεῖται περὶ τοῦ κύκλου τῶν τειχῶν ἡ λέξις *πόλος*.

Ὁ Παυσανίας (4, 30, 6) λέγει: «Βούπαλος δέ, ναούς τε οἰκοδομήσασθαι καὶ ζῷα ἀνὴρ ἀγαθὸς πλάσαι, Σμυρναίοις ἄγαλμα ἐργαζόμενος Τύχης, πρῶτος ἐποίησεν ὧν ἴσμεν *πόλον* τε ἔχουσαν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ καὶ τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ τὸ καλούμενον Ἀμαλθείας κέρας ὑπὸ Ἑλλήνων. Οὗτος μὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἐδήλωσε τῆς θεοῦ τὰ ἔργα· ᾖσε δὲ καὶ ὕστερον Πίνδαρος ἄλλα τε εἰς τὴν Τύχην καὶ δὴ καὶ *φερέπολιν* ἀνεκάλεσεν αὐτήν». Ὁ Βούπαλος, σύγχρονος τοῦ Ἱππώνακτος, ἔζησε περὶ τὸ 540 π.Χ. Ἐπειδὴ ἡ λέξις πόλος δὲν ἀποπνέει ὀσμὴν γλωσσικὴν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου ἐξερχομένην, οὐδὲ ἔλεγον τότε τὸν κύκλον τῶν τειχῶν πόλον, φαίνεται, ὅτι ἡ λέξις ἦτο ἀπὸ παλαιοῦ συνημμένη πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀγάλματος τῆς Τύχης ἄλλων τε πόλεων καὶ δὴ καὶ τῆς τῶν Σμυρναίων, ἧς τὸ ἄγαλμα ἦτο δὰ τὸ πρῶτον οὕτω περιέργως

1 Πρβλ. τὴν ἐξ Ἐφέσου ἐπιγραφὴν Michel *Recueil* 1353, 8 «στέφων» καὶ τὸ «χαλκειοστέφανον τέμενος» τῶν Δελφῶν· Κεραμοπούλλου *Τοπογραφ. τ. Δελφῶν* σ. 74_3 31. Athen Mitt. 1909, 48.

ἐσχηματισμένον. Ἡ λέξις ἐνταῦθα εἶχεν οἱονεὶ λειτουργικὴν σημασίαν, παραδιδομένη ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἱεροδούλων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, καθὼς καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἡμῶν διάφορα ὀνόματα ἄλλοτε μὲν γενικωτέρας νῦν δὲ περιωρισμένης καὶ μόνον ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως (ἄρτος, ζέον, νᾶμα κλ.).

Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀρχαϊκὴ εἶνε ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ λέξις *πόλος*, διὰ τοῦτο συνδέεται καὶ μετ' ἄλλων ἀρχαϊκῶν ἔργων. Παυσ. 7, 5, 9 «ἔστι δὲ ἐν Ἐρυθραῖς καὶ Ἀθηνᾶς Πολιάδος ναὸς καὶ ἄγαλμα ξύλου μεγέθει μέγα καθήμενόν τε ἐπὶ θρόνου, καὶ ἠλακάτην ἐν ἑκατέρᾳ τῶν χειρῶν ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς *πόλον*. Τοῦτο Ἐνδοίου (540 π.Χ. περίπου) τέχνην καὶ ἄλλοις ἐτεκμαιρόμεθα εἶναι, καὶ ἐς τὴν ἐργασίαν ὁρῶντες τοῦ ἔνδον ἀγάλματος καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ ταῖς Χάρισί τε καὶ Ὥραις, αἳ πρὶν ἐσελθεῖν ἑστήκασιν ἐν ὑπαίθρῳ λίθου λευκοῦ». Παυσ. 2, 10, 4 ἑξ. «μετὰ τοῦτο ἤδη τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἐστὶν (ἐν Σικυῶνι) ἱερόν . . . . 5 τὸ μὲν δὴ ἄγαλμα (ἐν τῷ ἱερῷ) καθήμενον Κάναχος Σικυώνιος ἐποίησεν (περὶ τὸ 500 π. Χ.) . . . . . πεποίηται δὲ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, φέρουσα ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ***πόλον***, τῶν χειρῶν δὲ ἔχει τῇ μὲν μήκωνα τῇ δὲ ἑτέρᾳ μῆλον».

Τίς εἶνε ἡ ὄψις τοῦ πόλου τούτου τῶν ἀγαλμάτων, δεικνύουσι τὰ νομίσματα τῆς Σμύρνης εἰκονίζοντα τὴν Τύχην τῆς πόλεως. Οὗτος εἶνε αὐτὸ τοῦτο κύκλος τειχῶν μετὰ πύργων. Ἀνάλογος ἦτο ὁ πόλος τῶν λοιπῶν ἀγαλμάτων, εἰς ἃ ἀποδίδει ὁ Παυσανίας αὐτόν, ἵνα εὑρίσκηται ἐν τῇ κυριολεξίᾳ. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης δεικνύουσι καὶ ἄλλας Τύχας πόλεων ἢ πόλεις φερούσας πόλον (πρβλ. τὴν ***Τυχόπολιν***=Τύχην πόλεως ἐν Humann-Puchstein *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* σ. 114 B στ. 4 καὶ σ. 118), κατὰ δὲ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐπαρχίαι καὶ αὐταὶ αἱ ἤπειροι εἰκονίζονται μετὰ τοιούτου πόλου, ὁ τύπος δὲ εἶνε ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς πλαστικὰς προσωποποιήσεις πόλεων [1].

Ὁ V. K. Müller ὁρίζων δι' ἄλλων συλλογισμῶν ὅτι ὁ τειχικὸς στέφανος ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τῷ 386 π. Χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Θρᾳκὸς βασιλέως Ἐβριζέλμιδος, ἄγεται νὰ δεχθῇ, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενα παλαιὰ ἐκεῖνα ἀγάλματα ἔφερον ἁπλοῦν καὶ οὐχὶ τειχικὸν πόλον, καί, ἐπειδὴ τὰ νομίσματα τῆς Σμύρνης ἀντίκεινται πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, πιστεύει, ὅτι ταῦτα εἰκονίζουσιν οὐχὶ τὴν οὕτω μαρτυρουμένην ὑπὸ τοῦ Παυσανίου Τύχην τῆς πόλεως ἀλλ' ἴσως τὴν Κυβέλην.

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην δὲν δύναμαι νὰ συμφωνήσω· διότι καὶ ἐπὶ Θηβαϊκῶν νομισμάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔχομεν ὁμοίας κεφαλὰς θεᾶς μετὰ τειχικοῦ πόλου (Imhoof-Blumer and Gardner *Numismatic comment. on Pausan.* σ. 112· Σβορώνος *Διεθν. ἐφημ. τ. νομισμ. ἀρχ.* 1909-1910 σ. 276), ἥτις εἶνε ἡ ἐπὶ τῆς Καδμείας λατρευομένη θεὰ Τύχη (Παυσ. 9, 16, 1). Ἀλλ' αὕτη εἶνε ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Θηβαϊκῆς πιθανῶς προελεύσεως μεγαρικοῦ σκύφου τοῦ Λονδίνου (*Brit. Mus. Cat. Vases* IV g, 104 πίν. 16) εἰκονιζομένην καὶ φέρουσαν προσγεγραμμένον τὸ ὄνομα ***Θήβη***. Ἐπὶ ἑτέρου δὲ τοιούτου σκύφου (Robert *Jahrb.* 1908 πίν. 5) καλεῖται αὕτη ***Θηβαία***. Ἡ ταύτισις δ' αὕτη ἀναβιβάζεται εἰς τὸν 5ον αἰ. π. Χ. διὰ τῆς μελανομόρφου ἀγγειογραφίας Welcker *Alte Denkmäler* III, 21, 1 (Gerhard *Etr. und Camp. Vasenb.* σ. 44 πίν. C πρβλ. Τσούνταν *Ἐφημ. Ἀρχ.* 1883 σ. 177), ἔνθα ἡ πολοφόρος μορφὴ ὀνομάζεται ***Θήβα***. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ Τύχη τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου, λέγει αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ ἀποσπ. 39 παρὰ Παυσ. 4, 30, 6 λέγοντι «ᾖσε δὲ καὶ Πίνδαρος ἄλλα τε εἰς τὴν Τύχην καὶ δὴ καὶ ***φερέπολιν*** ἀνεκάλεσεν αὐτήν». Τὸ ὄνομα τοῦτο, ἔχον παραλλήλους σχηματισμοὺς ὡς σωσίπολις, ἑλέπολις κ.τ.τ. δηλοῖ ἀναμφιβόλως οὐχὶ τὴν φέρουσαν ἁπλῶς πόλον ἀλλὰ τειχικὸν πόλον, τειχικὴν στεφάνην πυργοφόρον, διότι αὕτη μόνη εἶνε εἰκὼν πόλεως, πόλις. Τοιοῦτον λοιπὸν πόλον ἔφερον καὶ τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα ἀγάλματα τὰ μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, καὶ ταῦτα μιμοῦνται τὰ νομίσματα τῶν πόλεων. Ὁμοίαν παλαιὰν χρῆσιν τῆς λέξεως [1] ἔχει

1 Daremberg-Saglio *Diction. d. ant.* ἄρθρ. *corona* σ. 1536. Mûller *Handb. d. Arch.* § 405, 158. Baumeister *Denkm.* σ. 1920 ἑξ. Furtwängler *Samml. Saburoff* πίν. 25 (κεφαλὴ ἐκ Ῥεθύμνης μετὰ πόλου, ἀνερχομένη εἰς τὸ 300 περίπου π. Χ. V. K. Müller *Der Polos* 1915 σ. 22 κ. ἀ

1 Ἐπὶ ἄλλης ἐννοίας δὲν εἶνε ἄγνωστος τοῖς τραγικοῖς ἡ λέξις πόλος· π. χ. Αἰσχ. *Προμ.* 427. Εὐριπ. *Ὀρ.* 1685=οὐρανός. Πρβλ. Ἡσύχ. καὶ Maass *Aratea* σ. 123 ἑξ. 137 ἑξ. Roscher *Omphalos* 1913, 41 ἑξ. κ. ἀ. Dieterich *Mithraslit.* 12, 70, 72, 61. *Abraxas* 176, 184, 186, 189.

21 12 18

ὁ Ἀριστοφάνης *Ὀρν.* 179, 182 ἑξ. λέγων

«ἣν δ' οἰκίσητε τοῦτο *καὶ φράξηθ' ἅπαξ,*
ἐκ τοῦ πόλου τούτου κεκλήσεται πόλις.»

Ὥστε *πόλος* εἶνε ὁ φραγμὸς ὁ κτιζόμενος περὶ τὰς πόλεις, τὸ τειχικὸν ἔρυμα πόλεως [1].

Τὴν λέξιν λοιπὸν ταύτην, ἥτις ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὸν 6ον καὶ 5ον αἰ. π. Χ. νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὸν νοσοῦντα στίχον τῶν Φοινισσῶν. Ἓν μόνον γράμμα μετεβλήθη ὑπό τινος ἀπροσέκτου βιβλιογράφου παλαιοτέρου τῶν χρόνων τοῦ τὴν γελοιότητα τοῦ στίχου διιδόντος σχολιαστοῦ. Τὸ λάθος ἦτο εὐχερὲς νὰ συμβῇ, διότι *ἑπτάπυργος πόλος* ἦτό τι ἀσύνηθες, ποιητικόν, ἐν ᾧ *ἑπτάπυργος* ἢ *ἑπτάπυλος πόλις* ἦτο τὸ πασίγνωστον περὶ Θηβῶν καὶ σύνηθες ῥῆμα. Ὁ στίχος λοιπὸν ἔλεγεν:

1 Πρβλ. τὴν σημασίαν, ἣν δίδει εἰς τὸ ῥῆμα ***πολίζω*** ὁ Σχολ. Ὁμ. Ὀδ. λ 288 λέγων: «ἵνα τὸ μὲν ***ἔκτισαν*** εἴη ἀντὶ τοῦ οἰκισθῆναι ἐποίησαν, τὸ δὲ ***πύργωσαν*** ἀντὶ τοῦ ***ἐπόλισαν***, ἤγουν ***ὡς πόλιν ἐτείχισαν***».

«*Ἔσται τάδ'· ἐλθὼν δ' ἑπτάπυργον ἐς* ***πόλον***
τάξω λοχαγοὺς πρὸς πύλαισιν. [2]

Ἐντελῶς ὁμοία παραφθορὰ τῆς αὐτῆς περιπετειώδους καὶ ἀρχαιοπινοῦς λέξεως *πόλος* εἶχε γίνει ἐν Σχ. Ὁμ. Ἰλ. Ζ 92: «φασὶ τὸ διοπετὲς (ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Ἰλίου) ἀρνὸς δορὰν ἠμφιέσθαι, ἔχειν δὲ στέμματα καὶ ἠλακάτην, ἐν δὲ τῇ κεφαλῇ *πόλιν κἀν* τῇ δεξιᾷ δόρυ». Ὁ Εὐστάθιος ἐνταῦθα ἔγραψε *πῖλον*, ὁ δὲ Jahn ἀποκατέστησε τὸ ὀρθὸν *πόλον*, εἰ καὶ θὰ ἠδύνατο ἐνταῦθα ἄνευ περιπλοκῶν νὰ κεῖται *πόλιν*, καθὼς ἐν τῷ πινδαρικῷ ἐπιθέτῳ *φερέπολις* (πρβλ. Maass ἔ. ἄ. 133).

2 Ἦσαν γεγραμμένα τἀνωτέρω καὶ ἦτο ἡ προτεραία τῆς ἀνακοινώσεως αὐτῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ὅτε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτης ἐνέτυχον τῇ ἐκδόσει τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου (**1846**) ὑπὸ **Geelius**, ὅστις (σ. **144** ἑξ.) ἐκ περιουσίας φιλολογικῆς προέτεινε τὴν αὐτὴν διόρθωσιν τοῦ στίχου. **Ἀλλ'** ἐπειδὴ μετὰ τὸν **Geelius** οἱ ἐκδόται ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθησαν τὴν διόρθωσιν, ἀλλ' οὐδὲ μνημονεύουσιν αὐτῆς, τὰ δ' ἐμὰ ἐπιχειρήματα εἶνε καὶ ἄλλης φύσεως, δὲν ἐνόμισα περιττὸν τὸν γενόμενον κόπον οὐδὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνωτέρω ἄσκοπον.

Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος.

Τρίκκης Ἀσκληπιεῖον

ὑπὸ

Παναγιώτου Καστριώτου.

Ἐν ἔτει 1903 ἐνεργήσας δαπάνῃ τοῦ δήμου Τρικκαίων ἀνασκαφὰς ἐν Τρίκκῃ τῆς Θεσσαλίας πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐκεῖ ἀναφερομένου Ἀσκληπιείου, ἐπέτυχον κατόπιν σκαφικῶν ἐρευνῶν νὰ εὕρω ἀσφαλῆ καὶ βέβαια λείψανα τοῦ περιφήμου ἐκείνου ἱεροῦ τεμένους, τὰ δὲ πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐδημοσίευσα ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ ἐν Τρίκκῃ τῆς Θεσσαλίας Ἀσκληπιεῖον» Ἀθήνησι 1903.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐνταῦθα δημοσίευσιν περικοπῆς τῆς πραγματείας μου ἐκείνης μοὶ παρέσχεν ὁ συνάδελφος κ. Α. Ἀρβανιτόπουλος, ὅστις γράφων ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1915 σ. 169 περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ συντελεσθεισῶν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, ὑπό τε ἡμετέρων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων, ἔγραψε περὶ τῶν ἐν Τρίκκῃ ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1903 γενομένων πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἀρχαιοτάτου τῆς πόλεως ἐκείνης Ἀσκληπιείου τάδε:

«*Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Τρίκκῃ ἐμάθομεν ὅτι ὑπῆρχέ τις παλαιὸς «Τεκὲς» ἤτοι Τουρκικὸν μοναστήριον, ὃν κατέχει νῦν ἡ οἰκία Βεΐκογλου ἐκεῖ λέγουσιν οἱ γέροντες ὅτι εἶδον πολλὰς μαρμαρίνας πλάκας πλήρεις ἑλληνικῶν γραμμάτων «κεφαλαίων», ὄντως δ' ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ εἶχον εὑρεθῆ αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὸ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα,*

ἅτινα τῷ 1906 ἐκομίσαμεν εἰς Βόλον. Μελετήσαντες δὲ καὶ τὰς θέσεις τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ περιελθόντες τὰ κατ᾽ αὐτὴν καὶ τὴν ἀκρόπολιν, κατελήξαμεν εἰς τὴν ὑπόνοιαν τοῦ ὅτι τὸ περίφημον ***Ἀσκληπιεῖον*** *δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἔσκαψεν ὁ κ. Π. Καστριώτης, καὶ ὅπου ἀρχαῖόν τι ἀνάλημμα, ὅπερ πιθανώτατα εἶναι μέρος τοῦ ἀρχαίου τείχους ἢ τινος πύργου αὐτοῦ, ἀλλὰ μακρὰν ἐκεῖθεν καὶ ὑψηλότερον εἰς τὰ πρὸς τὸν Ληθαῖον κράσπεδα τῆς ἀκροπόλεως, παρὰ τὴν ἐκεῖ κτιζομένην τότε ἐκκλησίαν· διότι εἴδομεν ἐντὸς αὐτῆς τῆς κοίτης τοῦ Ληθαίου καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ, ἔνθα καὶ πηγή τις παλαιᾶς χρήσεως ὑπάρχει, τμήματα κιόνων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ ἐν γένει εὔθετον σημεῖον πρὸς ποίησιν ναοῦ, ξενώνων, θεραπευτηρίων καὶ ὁμοίων κτισμάτων κατ᾽ ἀναλογίαν τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ. Διὸ θεωροῦμεν ἀναγκαιοτάτην τὴν ἐκεῖ ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν μετὰ πλείστων ἐλπίδων ἐπιτυχίας».*

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ἀνωτέρω γραφέντων ὁ κ. Ἀρβ. ἀμφισβητεῖ τὰ ὑφ᾽ ἡμῶν δημοσιευθέντα πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν, ἀναγκαζόμεθα ὅπως ἀνασκευάσωμεν τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ λεχθέντα καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ περιταμόντες, ὡς εἴπομεν, τὴν πραγματείαν ἡμῶν καὶ ἐν ὀλίγοις συνοψίσαντες, ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ὅπως κυκλοφορήσῃ εὐρύτερον εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κόσμον.

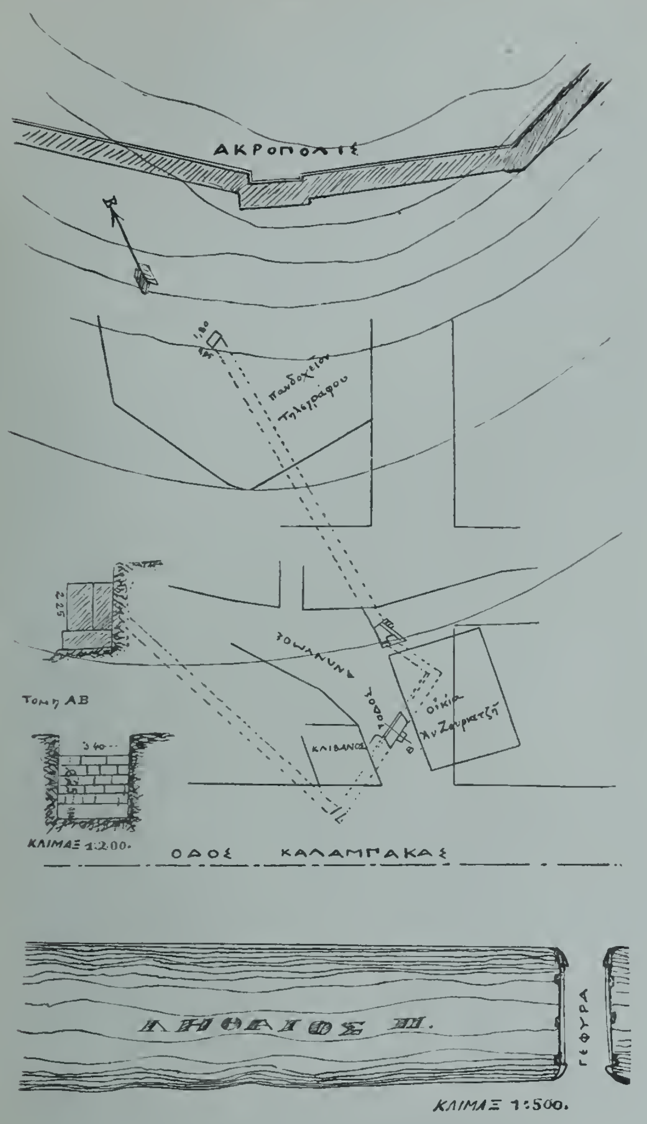
Ἐὰν ὁ κ. Ἀρβ. προσεῖχε τὸν νοῦν εἰς τὸ τί ἐγράψαμεν ἡμεῖς ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν (σ. 16 καὶ 22), δὲν θὰ ἀπεφαίνετο οὕτως· διότι περὶ τῶν μαρμαρίνων κιόνων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἅτινα παρετήρησεν αὐτὸς ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, ἡμεῖς πρῶτοι ἀνεφέρομεν, ὅτι εἴδομεν ταῦτα· μάλιστα δὲ κατῆλθον καὶ δῦται εἰς τὸν Ληθαῖον ἐπὶ τούτῳ μισθωθέντες, οἵτινες ἐπὶ διήμερον ἐργασθέντες, ἐξηκρίβωσαν τὸ πρᾶγμα καὶ ἐπείσθην ὅτι ταῦτα δὲν κεῖνται κατὰ χώραν, ἀλλ᾽ ἐρρίφθησαν ἐκεῖ τίς οἶδε πότε καὶ πόθεν (αὐτ. σ. 22). Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μαρμαρίνων ἐνεπιγράφων πλακῶν ὡς καὶ τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἅς, ὡς λέγει, οἱ γέροντες εἶδον ἐκεῖ ἔξωθεν τῆς καείσης ἐκκλησίας τῆς Μητροπόλεως, καὶ ἃς ἐπίσης ἐγὼ ἀναφέρω ἐν τῇ πραγματείᾳ μου· περὶ τῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐκεῖ ἀρχαίων λίθων ὡς καὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμπάκας κειμένου μεγάλου τετραγώνου βάθρου μετ᾽ ἐπιγραφῆς (ἀπελευθερωτικῆς) μνημονεύω ὅτι ταῦτα δὲν εὑρέθησαν ἐπὶ τόπου, ἀλλ᾽, ὡς ὁ πρῴην δημαστυνόμος Τρικκάλων, οὗ τὸ ὄνομά με διαφεύγει νῦν, μοὶ εἶπε, μετηνέχθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν κατεδάφισιν τουρκικοῦ τεμένους ἐκ τῆς κάτω πλατείας τῆς πόλεως (αὐτ. σ. 16 ἐν ὑποσημειώσει). Ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ νεκροταφείῳ τῶν Τρικκάλων κειμένων νῦν ἀρχαίων μαρμάρων τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι εὑρέθησαν κατὰ χώραν καὶ δὲν μετηνέχθησαν ἐκεῖ ἄλλοθεν πόθεν;

Ἐπομένως, ὅτε ἔγραφον τὴν πραγματείαν μου, εἶχον ὑπ᾽ ὄψει τὰς εἰκασίας ταύτας τοῦ κ. συναδέλφου, ὅστις διὰ βραχέων κατὰ τὴν ὀλιγόωρον ἐν Τρικκάλοις διαμονὴν αὐτοῦ ἐξετάσας τὴν θέσιν τὴν ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐκσκαφεῖσαν ὡς καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἀνακαλυφθέντος οἰκοδομήματος ἀπεφήνατο ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν «*εἰς ἀνάλημμα ἀρχαίου τείχους ἢ πύργου αὐτοῦ*»· ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι λείψανον τείχους ἢ πύργου, ἀφ᾽ οὗ ἡμεῖς παρηκολουθήσαμεν τοῦτο δι᾽ ἀνασκαφῆς ἐν συνεχείᾳ κατὰ παράλληλον διεύθυνσιν 50 περίπου μέτρων διῆκον μέχρι τῶν αὐλῶν τριῶν παρακειμένων οἰκιῶν ἤτοι τοῦ Α. Ζουρνατζῆ, τοῦ ἀπέναντι τῆς οἰκίας τούτου κειμένου κλιβάνου, τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμπάκας κειμένου, καὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ πανδοχείου τοῦ Δ. Τηλεγράφου (ἰδ. διάγραμμα ***εἰκ. 1***), διαγράψαντες οὕτω παραλληλόγραμμον οἰκοδόμημα καὶ οὗ τὸ ἔδαφος εὑρέθη διὰ πλακῶν ἐστρωμένον.

Ἡ ἐνταῦθα μελέτη μου ἑδραζομένη ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐργασίας δοκιμαστικῶν ἐρευνῶν θέλει πείσει πάντας ὅτι τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ ἀνακαλυφθέντα ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς τὸ περίπυστον τῆς πόλεως Ἀσκληπιεῖον, δι᾽ ὃ καὶ ἡμεῖς θεωροῦμεν ἐπάναγκες τὴν ἐνέργειαν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν ἐν εὐρείᾳ κλίμακι πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν.

Τοῦ ἐν Τρίκκῃ Ἀσκληπιείου ἀνασκαφαί.

Ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου ἀπελθὼν ἄλλοτε εἰς Τρίκκαλα τῆς Θεσσαλίας, ὧν ὁ δῆμος ἐψήφισε δισχιλίας δραχμὰς χάριν ἀνασκαφῶν πρὸς εὕρεσιν τοῦ

Διάγραμμα τοῦ ἐν Τρικκάλοις ἀνακαλυφθέντος ἀρχαίου κτιρίου.

διασήμου Ἀσκληπιείου τῆς παναρχαίας Θεσσαλικῆς πόλεως Τρίκκης, ἐπεχείρησα δοκιμαστικὰς ἐργασίας καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν ὑπῆρξε θετικόν, ἀλλ' ἠναγκάσθην νὰ διακόψω λόγῳ τῶν ἀπαιτουμένων μεγάλων ἀποζημιώσεων τῶν κατακρημνιζομένων οἰκιῶν, εἰς ἃς χωροῦσι τὰ θεμέλια τοῦ Ἀσκληπιείου.

Πράγματι ἡ ὑπὸ τὴν νέαν πόλιν ἀνακάλυψις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπῆρξε σπουδαία, ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σκαφῆς περιῆλθον τὴν πόλιν, ἐμελέτησα τὴν τοπογραφίαν αὐτῆς μετ' ἐπιστάσεως, ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ φρουρίου, ὁπόθεν ἡ θέα δύναται νὰ παράσχῃ τῷ πεπειραμένῳ παρατηρητῇ τὴν καταλληλοτέραν θέσιν.

Ἡ σήμερον πόλις κατέχει τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς, πᾶν δ' ὅ τι φαίνεται παλαιότατον, εἶναι τῆς βυζαντιακῆς καὶ τουρκικῆς ἐποχῆς καὶ ἰδίως τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅτε, ὡς γνωστόν, τὰ Τρίκκαλα ἤνθησαν τὰ μέγιστα.

Καὶ ὁ μὲν ἐν ἔτει 1892 ἐν Ἀθήναις ἐκδοὺς «*Ἱστορίαν τῆς πόλεως Τρικκάλων*» δικηγόρος Κ. Χ. Βλυτσάκης ὑπέθεσεν ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον ἔκειτο κατὰ τὴν θέσιν *Ἀργατζίδικα* ἢ *Κουκοτζάμι*, διότι πράγματι αὐτόθι ὑπάρχουσι πολλαὶ πηγαὶ ὑδάτων καὶ ἐρείπια οἰκοδομῶν ἐξ ἀρχαίων λίθων ἄλλοθεν εἰλημμένων, ἀλλ' ἐγὼ ταῦτα ἐθεώρησα ὡς νεώτερα ἔργα, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ ζητούμενον· οἱ δὲ κ. κ. Ziehen καὶ Amelung μέλη τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, περιελθόντες τῷ 1892 τὰ Τρίκκαλα ἐπὶ διήμερον, ἀπορρίπτοντες τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κ. Βλυτσάκη θεωροῦσιν (ΑΜ 1892 195 κἑ) ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον ἔκειτο παρὰ τὴν πρὸ τριακονταετίας καεῖσαν καὶ ἤδη ἀνοικοδομηθεῖσαν Μητρόπολιν, παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ληθαίου, ὅπου ἡ θέσις *Γοῦρναι* μετὰ δύο ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν κρηνῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὐτῶν δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα· ἐφ' ᾧ καὶ ἠναγκάσθην νὰ προχωρήσω ἔτι περαιτέρω, ἀνατολικώτερον πρὸς τὰς κλιτύας τοῦ Φρουρίου, ὅπου θέσις κατάλληλος εἰς θεραπευτήριον. Ἴσυλλος ὁ Ἐπιδαύριος (ἐκδ. Wilamowitz σ. 49 κἑ) ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Τρίκκῃ «*Ἄδυτον*» εἰς ὃ κατήρχοντο οἱ μέλλοντες νὰ τύχωσιν ἰάσεως· ὑπῆρχε δὲ καὶ βωμὸς ἐφ' οὗ ἔδει νὰ προσενέγκωσιν οὗτοι θυσίαν. Ὄντως δέ, μετ' ἀποπειρατηρίους ἀνασκαφὰς πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Γεωργοπούλου καὶ ἐπισκέψεις τῶν διαφόρων ἱερῶν ναῶν, οἷον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ Παντελεήμονος, διαδεξαμένων ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ τὸν Ἀσκληπιόν, ἀμφοτέρων δ' ᾠκοδομημένων ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ, καὶ μετὰ ματαίαν ἀνασκαφὴν πρὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, προέβην εἰς τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Ζουρνατζῆ, κειμένης κατὰ τὴν ὁδὸν Καλαμπάκας, ὡς ἐν τῷ διαγράμματι ἀναγράφεται. Ἡ θέσις ἀπέχει περὶ τὰ 100 μέτρα τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ληθαίου, ὅστις ἐνταῦθα εἶναι εὐρύς. Ἐνταῦθα ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας σκάψας ηὐτύχησα εἰς βάθος δύο μέτρων νὰ ἀνεύρω ψηφιδωτὸν ἔδαφος, ἁπλοῦν καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς παραστάσεως. Πρὸς στιγμὴν ἀπήλπισα, ἀλλὰ στιγμιαία ἔμπνευσις

ὤθησέ με εἰς τὴν διάτρησιν τοῦ ῥωμαϊκῶν χρόνων μωσαϊκοῦ ἐκείνου τοῦ κοινοῦ, ὡς εἶπον, ἄλλως καὶ ἄνευ τινὸς ἀρχαιολογικῆς ἀξίας, καὶ μετ᾽ ἐκπλήξεως εἰς βάθος τριῶν μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς σημερινῆς ὁδοῦ καὶ 1 μ. ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ, ἀνεκάλυψα τεῖχος ἰσοδομικὸν ἐκ μεγάλων πώρων λίθων πάχ. 1,40 καὶ ὕψ. ἐνιαχοῦ μὲν 1, ἀλλαχοῦ δὲ 2 μέτρων καὶ ἀλλαχοῦ πλέον τι ἢ ἔλαττον. Τὸ τεῖχος τοῦτο χρόνων ἑλληνικῶν ὂν — διότι τὸ ὕπερθεν αὐτοῦ μωσαϊκὸν εἶναι ῥωμαϊκῶν χρόνων — παρηκολούθησα δι᾽ ἀνασκαφῆς ἐν συνεχείᾳ κατὰ παραλλήλους διευθύνσεις μέχρις ἐκτάσεως 30 μέτρων καὶ ἐντὸς τῶν αὐλῶν τριῶν παρακειμένων οἰκιῶν (Α. Ζουρνατζῆ, Δ. Τηλεγράφου καὶ ἐν τῇ αὐλῇ ἑνὸς κλιβάνου), ὧν οἱ ἰδιοκτῆται πάνυ εὐγενῶς ἐπέτρεψάν μοι τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπαιτουμένην ἐκσκαφικὴν ἐργασίαν, ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν. Μέρος δὲ τοῦ ἀνακαλυφθέντος δαπέδου τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου οἰκοδομήματος εἶναι ἐστρωμένον διὰ παχειῶν μαρμαρίνων πλακῶν — ὅπερ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὑπάρχον καὶ καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοδομήματος μήκους 30 μέτρων καὶ πλάτους 10 — καὶ τοῦτο ἐνισχύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχικῶς ἐκφρασθεῖσαν ἰδέαν ἡμῶν, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ *ἄβατον* τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Τρίκκης, ἅτε σχεδὸν ὅμοιον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν πρὸς τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τοῦ κ. Καββαδίου ἀποκαλυφθὲν (πρβ. Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ σ. 121 κέ.)

Ἐνταῦθα κατὰ Στράβωνα (Η. 374 «*Καὶ τὸ ἱερὸν πλῆρες ἔχοντος ἀεὶ τῶν τε καμνόντων καὶ τῶν ἀνακειμένων πινάκων, ἐν οἷς ἀναγεγραμμέναι τυγχάνουσιν αἱ θεραπεῖαι καθάπερ ἐν Κῷ τε καὶ ἐν Τρίκκῃ*») ἀνέκειντο οἱ πίνακες, οὓς ὁ Παυσανίας στήλας καλεῖ ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐφ᾽ ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενῶν καὶ ἡ νόσος ἐξ ἧς ἕκαστος αὐτῶν ἔπασχεν. Ἐκ τῆς γενομένης ἀνασκαφῆς ἀπεδείχθη ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Τρίκκης κατεστράφη ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ δὴ κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας, ἀφ᾽ οὗ τὸ δάπεδον αὐτοῦ κεῖται ὑπὸ τὸ ψηφιδωτὸν τῶν χρόνων τούτων καὶ εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν ἁπλῶν ψηφιδωτῶν, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶσι καθ᾽ ἑκατοντάδας ἀνὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις. Ὅτι δὲ τὸ ὑπ᾽ ἐμοῦ ἀποκαλυφθὲν δοκιμαστικῶς ἵδρυμα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ Ἄβατον, ἢ ἄλλο ἀνάλογον πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ κτίριον, πιστοῖ καὶ ἡ οὐ μακρὰν αὐτοῦ πρὸς Α. ὕπαρξις λουτρῶνος ἀρχαίου, ἐκ πλίνθων, ἡ δὲ ἐπιτοπία παράδοσις λέγει ὅτι καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπῆρξεν αὐτόθι λουτρὼν (ὡς γνωστὸν ταῦτα ἀνηγείροντο ἐπὶ τόπων ὑγιεινῶν, πλησίον πηγῆς ἀφθόνων διαυγῶν ὑδάτων, διότι εἶχον ὡς νόμον ἀπαράβατον τὴν ἐπιμελῆ διὰ θερμῶν καὶ ψυχρῶν λουτρῶν καθαριότητα τῶν προσερχομένων ἀσθενῶν. Τινὰ τούτων ὤφειλον τὴν ἑαυτῶν δόξαν εἰς τὰς ἰαματικὰς αὐτῶν πηγὰς καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐστήριζον τὴν θεραπευτικὴν αὐτῶν δύναμιν). Τὸ ζήτημα τελειωτικῶς θὰ λυθῇ ἐὰν διενεργηθῶσι συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, ἀποζημιουμένων τῶν περὶ αὐτὸ ἰδιοκτητῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως χάριν τῆς γενομένης ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐργασίας δὲν ἐπεχώσθη τὸ ἀνακαλυφθὲν ἔν τε τοῖς ὑπογείοις τῆς οἰκίας Α. Ζουρνατζῆ καὶ ἔξωθι αὐτῆς ἐν τῇ ὁδῷ μέρος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἀλλὰ περιετοιχίσθη διὰ σιδηροῦ κιγκλιδώματος ἵνα ᾖ ὁρατὸν τοῖς μέλλουσι νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτὸ καὶ ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία τῶν μελλουσῶν ἀνασκαφῶν, ἐξ ὧν θὰ ἀποδειχθῇ ἀναμφιβόλως πλέον ποῖον ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀσκληπιείων ἦν τὸ ἀρχαιότατον, ἀφοῦ ἤδη γινώσκομεν ὅτι ἡ καταγωγὴ τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶναι αἱ θεσσαλικαὶ χῶραι Εστιαιῶτις, Πελασγιῶτις καὶ Μαγνησία, ἤτοι αἱ χῶραι τῶν Λαπιθῶν, τῶν Φλεγύων καὶ Μινυῶν· ἐκ τῶν χωρῶν δὲ τούτων ἡ λατρεία εἰσήχθη εἰς Βοιωτίαν, Φωκίδα, Ἀρκαδίαν, Μεσσηνίαν, Ἀργολίδα, Ἀττικήν, Κῶν καὶ Ῥόδον καὶ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς περαιτέρω.

Ὁ Στράβων (437, 20) λέγει περὶ Τρίκκης: «*ἔστι δ᾽ ἡ μὲν Τρίκκη ὅπου τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἀρχαιότατον καὶ ἐπιφανέστατον, ὅμορος τοῖς τε Δόλοψι καὶ τοῖς περὶ Πίνδον τόποις*». Ὥστε ἡ Τρίκκη ὡς πατρὶς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἔσχε τὸν ἀρχαιότατον ναὸν αὐτοῦ, εἰς ὃν προσερχόμενοι οἱ πάσχοντες ἐζήτουν βοήθειαν.

Ἡ Τρίκκη ἡ κυριωτάτη αὕτη πόλις τῆς Ἑστιαιώτιδος κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ληθαίου ποταμοῦ (Στράβων 647), τοῦ σήμερον Τρικκαλινοῦ λεγομένου, ὅστις πηγάζων ἐκ τῶν Χασίων ὀρέων καὶ ῥέων διὰ τῆς πόλεως τῶν Τρικκάλων στρέφε-

ται πρὸς Μ. εἶτα δὲ ἐν μακρῷ τόξῳ πρὸς Α. ἐκβάλλει εἰς τὸν Πηνειόν.

Καὶ ἡ μὲν Τρίκκη ἔκειτο παρὰ τὸν Ληθαῖον (Rocher's *Lex. der Myth.* I, στήλη 615-641, Pauly-Wissowa *Realencyclop.* Β΄, στήλη 1662), ἡ δὲ ἀκρόπολις αὐτῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι ὑψουμένου λόφου (ὁ λόφος οὗτος, ἐφ' οὗ τὸ φρούριον τῆς πόλεως, εἶναι προέκτασις τῶν Χασίων ὀρέων, ταῦτα δὲ εἶναι συνέχεια τῆς πρὸς Β. μακρᾶς σειρᾶς τῶν Καμβουνίων). Ἐκ τῶν δοκιμαστικῶν ὅμως ἀνασκαφῶν ἡμῶν ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἐξετείνετο κατὰ μῆκος τῶν Μ. καὶ Α. κλιτύων τῆς ἀκροπόλεως (ὅτι πράγματι ἐνταῦθα ἦν ἡ ἀρχαία πόλις ἀποδεικνύει ἡ ὕπαρξις ἀρχαίου ψηφωτοῦ ἐδάφους, ὡς παρετήρησα, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς σημερινῆς ὁδοῦ, μέχρι τῆς συνοικίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς· ἰδίως πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Κ. Κλαψάρη καὶ ἄλλων σῴζονται ἀρκετὰ τοιαῦτα ψηφωτὰ ἐδάφη).

Τὴν θέσιν ἀκριβῶς τῆς ἀρχαίας Τρίκκης κατέχουσι καὶ τὰ σημερινὰ Τρίκκαλα. Ἡ πόλις ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διετήρησε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, κληθεῖσα Τρίκκη ἐκ τῆς ὁμωνύμου θυγατρὸς τοῦ Ἀσωποῦ καὶ γυναικὸς τοῦ Ὑψέως, ἢ κατ' ἄλλους τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πηνειοῦ, καὶ θεωρουμένη πατρὶς τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Στράβ. 647).

Ὁ Ὅμηρος ὁμιλῶν περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐκ Θεσσαλίας (Ὅμηρ. Ὕμν. Ἀσκληπ.) γινώσκει ὅτι οἱ δύο τούτου υἱοὶ Μαχάων καὶ Ποδαλείριος συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἡγούμενοι 30 πλοίων ἐκ Τρίκκης. Οὕτως ἐν Ἰλιάδος Β (στίχ. 729) ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς περὶ αὐτῆς:

Οἳ δ' εἶχον Τρίκκην καὶ Ἰθώμην κλωμακόεσσαν,
οἵ δ' εἶχον Οἰχαλίην, πόλιν Εὐρύτου Οἰχαλιῆος,
τῶν αὖθ' ἡγείσθην Ἀσκληπιοῦ δύο παῖδε,
ἰητῆρ' ἀγαθώ, Ποδαλείριος ἠδὲ Μαχάων.

Καὶ ἐν Δ 199:

Βῆ δ' ἰέναι κατὰ λαὸν Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
παπταίνων ἥρωα Μαχάονα· τὸν δ' ἐνόησεν
ἑσταῶτ' ἀμφὶ δέ μη κρατεραὶ στίχες ἀσπιστάων
λαῶν, οἵ οἱ εἵποντο Τρίκκης ἐξ ἱπποβότοιο.

Ἔκτοτε οὐδὲν ἄξιον λόγου περὶ Τρίκκης εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καὶ μόνον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτε ἄρχεται ἡ κυρίως ἱστορία τῆς πόλεως, γίνεται μνεία αὐτῆς. Ὅθεν ἀναφέρεται ὑπὸ Διοδώρου (ΙΗ 56) ὅτι εἰς τοὺς ἐξορίστους τῆς Τρίκκης καὶ τῆς Φαρκαδόνος δὲν ἐπετράπη ἡ κάθοδος ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Πολυπέρχοντος καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκδοθέντι διατάγματι. Ὁ Πτολεμαῖος (ΙΙΙ, 13, 44) ὀνομάζει αὐτὴν πόλιν Μακεδονικήν, ὁ δὲ Λίβιος (32, 12 καὶ 36, 29 - ἰδ. πρβ. Caes. b. Gall. 3) ἀναφέρει τὴν Τρίκκην ὡς τὴν πρώτην ὀχυρὰν θεσσαλικὴν πόλιν, εἰς ἣν κατῆλθε Φίλιππος ὁ Ε΄. μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀῷον ἧτταν. Ἐκ δὲ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἀναφέρει περὶ αὐτῆς ὁ Στράβων πολλαχοῦ τῶν Γεωγραφικῶν αὐτοῦ (XIII, 647,—XIII, 437—IX, 437—XIII, 360). Κατὰ δὲ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ὁ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (527-565 μ.Χ.) ἀκμάσας Προκόπιος (Περὶ Κτισμ. 1, 4, κεφ. 3) ὀνομάζει αὐτὴν *Τρικκάτους* (κατὰ τὸν Leake [*Travels in Northern Greece* IV, σελ. 286] ἴσως ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς τοῦ Τρικκαίους) καὶ ὅτι ἀνῳκοδομήθη πολλὰ παθοῦσα ἐπὶ τῶν τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατόρων ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ὡς τῶν Γότθων καὶ Οὔννων. Ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους (σελ. 642) κατὰ τὴν ϛ΄. ἑκατονταετηρίδα, καλεῖται ἔτι Τρίκκη.

Πρώτη δὲ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Ι, 5, σελ. 137) κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα ἀναφέρει τὸ ὄνομα Τρίκκαλα (τὸ ὄνομα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐδόθη μεταξὺ τοῦ ϛ΄. καὶ ΙΒ΄. αἰῶνος, διότι Τρίκκη ἐκαλεῖτο πρὸ τῆς τελικῆς διαιρέσεως τῆς Αὐτοκρατορίας τῷ 376). Ἐπίσης καὶ ὁ Ἰωάννης Τσέτσης (Χιλιάδες: 9 στίχ. 280:

Χώραν τὴν Θετταλίαν δὲ συνεκτικὴν μὴ νόει
Φθίας καὶ Φαρσαλίας δὲ Λαρίσσης καὶ Τρικκάλων
Δημητριάδος Ἰωλκοῦ καὶ Γλαφυρῶν καὶ Βοίβης)

ἀναφέρει τὴν Τρίκκην, ὀνομάζων αὐτὴν Τρίκκαλα.

Καὶ ὁ μονογραφίαν περὶ τῆς πόλεως Τρικκάλων γράψας δικηγόρος Κωνστ. Χρ. Βλυτσάκης (Σύντομος Ἱστορία τῆς πόλεως Τρικκάλων [Θεσσαλίας] Ἀθῆναι 1892) δὲν φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἀκριβῶς διεξῆλθε τὰς διαφόρους αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων περιπετείας καὶ τύχας. Ἡ πόλις αὐτὴ εἶναι βέβαιον ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μακροὺς μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Μα-

κεδόνων πολέμους κατὰ τὴν π.Χ. 2αν ἑκατονταετηρίδα (τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἀναφέρει καὶ χρησμός τις καὶ ἡ Σίβυλλα· ἰδὲ παρ' Εὐσεβίῳ «Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ» Γ'. 146, 6 καὶ τὰ Oracula Sibylliana, ὑπὸ Geffeken, Leipzig 1901, Βιβλ. ΙΔ', στίχ. 217) ὑπέστη ἱκανὰς καταστροφὰς καὶ ἐρημώσεις. Τοῦτο ἐπιστώθη καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων σκαφικῶν ἐργασιῶν, ἐν αἷς εὑρέθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κλασσικῆς περιόδου ψηφωτὸν δάπεδον τῶν ἐσχάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐνδεικνύον ὅτι ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οὐδὲν ἴχνος τοῦ ἀνακαλυφθέντος οἰκοδομήματος ἐσῴζετο, καὶ τὰ περισωθέντα ἐρείπια, ἀφανῆ ὅλως, ἐχρησίμευσαν ὡς ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐστρώθη τὸ μεταγενέστερον οἰκοδόμημα τοῦ ψηφωτοῦ.

Αἱ ἐπισυμβᾶσαι εἰς τὴν θεσσαλικὴν ταύτην πόλιν μεγάλαι καταστροφαί, ἡ ἐπισωρευθεῖσα ἄφθονος ἰλὺς ἐκ τοῦ ῥέοντος διὰ τῆς πόλεως Ληθαίου, καὶ ἐπὶ τούτοις τὰ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως κατερχόμενα χώματα τοσαύτην μεταβολὴν ἐπήνεγκαν, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια καταχωσθέντα κατέστησαν ἀφανῆ καὶ ἄγνωστα. Οὕτω παντὸς ἴχνους τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐξαφανισθέντος, ἀποροῦμεν ποῦ ἔδει, ὡς εἴπομεν, νὰ βυθίσωμεν μετ' ἐπιτυχίας τὴν σκαπάνην πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Τρίκκης, περὶ οὗ ὁ Στράβων τὴν ἀνωτέρω μόνον πενιχρὰν πληροφορίαν παρέδωκεν ἡμῖν. Ἀλλ' ὅτι ὅμως ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἦν ἐπίσημον τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν παρ' Ἡρώνδᾳ (ΙΙ, 97) καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἐπιδαυρίου Ἰσύλλου, ἐν οἷς μνημονεύεται τὸ ἐν Τρίκκῃ ἱερόν, ὡς γνωστὸν καὶ ἀρχαῖόν τι ἵδρυμα:

«*οὐδὲ καὶ Θεσσαλίας ἐν Τρίκκῃ πειραθείης*
εἰς ἄδυτον καταβὰς Ἀσκληπιοῦ, εἰ μὴ ἐφ' ἁγνοῦ
πρῶτον Ἀπόλλωνος βωμοῦ θύσαις Μαλεάτα»

(Πρβ. Cavvadias *Fouilles d'Épidaure* σελ. 34 ἀριθ. 7 στίχ. 29). Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν ἁπλῶν τούτων μαρτυριῶν, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἀσφαλὲς διδόμενον πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀρχαίου Ἀσκληπιείου τῆς Τρίκκης κοιτίδος τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, γεννηθέντος ἐν αὐτῇ παρὰ τὸν Ληθαῖον ποταμόν. (Στράβων ΙΔ'. 647. Θ. 360).

Οἱ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα τὰ Τρίκκαλα ἐπισκεψάμενοι οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀρχαῖον εὗρον, ἐκτὸς ὀλίγων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καί τινων ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ μία διαιωνίζει τὴν μνήμην διασήμου ἰατροῦ, τοῦ Κίμβερος ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀνδρομάχης (W. Leake: *Travels in Northern Greece* I σελ. 429 καὶ ἐφεξῆς καὶ IV, σελ. 279 καὶ ἐφεξῆς.—IV, 285 πίν. XXXV Νο 171. —Kaibel Epigraph. Νο 507. Καὶ ὁ Pouqueville *Voyage dans la Grèce,* Paris 1820 ἀναφέρει ὅτι εἶδε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην. Ἡμεῖς εὕρομεν αὐτὴν κατακειμένην ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου, ἣν καὶ μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Νομαρχεῖον). Καὶ ὁ Ussing (*Grieshische Reisen u. Studien* σελ. 66 κέ.) ἀναφέρει ἁπλῶς ὅτι εἶδεν ἐν Τρικκάλοις ἐπιγραφὴν ἱερέως Ἀσκληπιοῦ, οἱ δὲ Ziehen καὶ Amelung ἐπισκεψάμενοι τὰ Τρίκκαλα τῷ 1892, ὡς εἴπομεν, οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσι οὐδὲ νὰ καθορίσωσι ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο τὸ Ἀσκληπιεῖον (ΑΜ 1892 σελ. 195 κέ.), μόνον δ' ἐντὸς τῆς σημερινῆς πόλεως εὗρον τὰ ἑξῆς πήλινα ἀντικείμενα: εἰδώλιον Τελεσφόρου (ὁ Τελεσφόρος μόλις τῇ μΧ. 2ᾳ ἑκατονταετηρίδι εἰσῆλθεν εἰς τὴν τέχνην, ἰδὲ Welker *Griechische Götterlehre.* Τόμ. Β'. σελ.740 —Warwick Wroth *JHS* 1882, 286, 1884, 82²), ἀλέκτορα καὶ βρέφος ἐσπαργανωμένον, ἀσφαλῆ τεκμήρια τῆς ὑπάρξεως ἐν Τρίκκῃ τοῦ Ἀσκληπιείου. Εὑρέθησαν δὲ ταῦτα ἐν οἰκίαις παρὰ τὸ ὑφ' ἡμῶν ἀνακαλυφθὲν οἰκοδόμημα.

Ἐκ τῶν εὑρημάτων τούτων καίπερ ἀνηκόντων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ (ὁ Τελεσφόρος, ὡς γινώσκομεν ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐλατρεύετο ἐν Ἐπιδαύρῳ. Πρβλ P. Cavvadias, *Fouilles d'Épidaure* [Νο 143, 160, 165] καὶ ἐκαλεῖτο *σωτήρ.* [Νο 63], *ἀλεξίπονος* [Νο 78] καὶ *ἐπήκοος* [Νο 163]), οὐδὲν σαφὲς καὶ ὡρισμένον συνάγεται, οὐδ' ἀποδεικνύεταί τι περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ περιφανοῦς Ἀσκληπιείου· διότι τὰ εὑρήματα ταῦτα, μὴ εὑρεθέντα κατὰ χώραν, δὲν παρέχουσιν ἀσφαλῆ ἐχέγγυα πρὸς καθορισμὸν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ περίπυστον ἵδρυμα.

Οὕτως ἀπέμεινον ἡμῖν μόνοι ὁδηγοὶ ἡ τοῦ Στράβωνος μαρτυρία καὶ ἡ τοῦ Ἡρώνδα, ὅστις λέγει ὅτι ἡ ἐν Κῷ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἰσήχθη ἐκ τοῦ ἐν Τρίκκῃ τῆς Θεσσαλίας Ἀσκληπιείου (Ἡρώνδας ΙΙ, 97 «*χὠσκληπιὸς πῶς ἦλθεν ἐνθάδ' ἐκ Τρίκκης*» καὶ VI 1: «*χαίροις ἄναξ παῖ, ὃ μέδεις Τρίκ-*

κης». Ταῦτα λέγει καὶ ὁ Ἐπιδαύριος Ἴσυλλος. Ἐπιθι Wilamowitz «*Isyllos von Epidauros*» σελ. 49 καὶ ἑξῆς καὶ S. Herrlich *Epidaurus.* «*Eine antike Heilstätte*» 1898 σελ. 11 καὶ Π. Καββαδία «*Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ*» Ἀθήνησι 1900). Ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτον διημφισβήτησάν τινες τῶν ἀρχαιολογούντων. Οὕτω δὲ προῆλθεν εἰς μέσον σπουδαιότατον πρὸς ἐπίλυσιν ζήτημα, ποῦ τὸ πρῶτον ἐλατρεύθη ὁ Ἀσκληπιός, ἐν Τρίκκῃ τῆς Θεσσαλίας, ἢ ἐν Τρίκκῃ τῆς Πελοποννήσου; (Μεσσηνίᾳ) ὡς καὶ τὴν Ἰθώμην καὶ Οἰχαλίαν, ὧν ὁμώνυμοι πόλεις ὑπάρχουσι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω.

Ὁ Lennart Kjellberg ἐν τῇ πραγματείᾳ «Asklepios» («*Asklepios*» *Mythologisch-archaeologische Studien,* Upsala 1894-7) πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ἀρχαιότατον Ἀσκληπιεῖον ἦν τὸ ἐν Μεσσήνῃ καὶ ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ κατ' αὐτὸν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἐκεῖθεν διεδόθη εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ Gruppe (*Griechische Mythologie* ἐν τῷ *Müller's Handbuch* V, 2 σελ. 189 κέ.) θεωρεῖ ὡς πολὺ ἀρχαίαν τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἐκ Θεσσαλίας καταγωγῆς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ παραδέχεται ὅτι μᾶλλον ἐκ Κρήτης ὡρμήθη ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ γνώμη ὅμως τοῦ Kjellberg, εἰ καὶ τεκμήριά τινα ὑποστηρίζουσιν αὐτήν, δὲν ἐγένετο κοινῶς παραδεκτή, διότι ἡ Θεσσαλία ἀπὸ Ὁμήρου ἤδη θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη κοιτὶς τῆς ἰατρικῆς. — Τὴν αὐτὴν γνώμην τοῦ Kjellberg παραλαβὼν δέχεται καὶ ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἰατρὸς κ. Α. Ἀραβαντινὸς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «*Ἀσκληπιὸς καὶ Ἀσκληπιεῖα*» ἔκδ. ἐν Λειψίᾳ σελ. 180 καὶ ἀλλαχοῦ Ἀθ. 1907 οὐχὶ ὀρθῶς ὅμως διότι πολλοὺς πρὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκκοπῆς τοῦ νομίσματος τούτου τῆς Θεσσαλίας αἰῶνας, ἐφ' οὗ καὶ μόνου στηριζόμενος ὁ Kjellberg ἀπεφήνατο τὴν γνώμην αὐτοῦ ταύτην, ὑπῆρξαν μεγαλοπρεπεῖς καὶ τὰ μάλα ὀνομαστοὶ ναοὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀφιερωμένοι, εἰς οὓς προσήρχοντο πλεῖστοι πάσχοντες καὶ ὅπου ὑφίσταντο οὗτοι ποικίλας καὶ παντοδαπὰς θεραπευτικὰς ἀγωγάς. Πρβλ. καὶ Σκεύου Ζερβοῦ «*Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς*» Ἀθήνησι 1914 σελ. 41).

Ὡς ἐπιχειρήματα τῆς γνώμης αὐτοῦ ὁ Kjellberg φέρει ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς ἐμφανίζεται ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ νομισμάτων ἀργυρῶν τῆς Λαρίσσης μόλις τὸν Ε'. πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα (ΑΜ 1893 245). Ἐπὶ δὲ νομισμάτων τῆς Τρίκκης κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα (ἰδ. Head *Historia Numorum,* σελ. 263. Μετάφρασις αὐτῆς ὑπὸ Ι. Σβορώνου ἐν τῇ σειρᾷ βιβλιοθήκης Μαρασλῆ. Ἀλλ', ὡς εἴπομεν ἄνω, ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶναι παλαιτάτη· δὲν χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε'. π. Χ. αἰῶνος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ζ', ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ π. Χ. Η'. αἰῶνος, γνωστοῦ ὄντος νῦν ὅτι ὁ ἀρχαιότατος τούτου ναός, τὸ ἐν Τρίκκῃ Ἀσκληπιεῖον, δὲν καθωρίσθη μέχρι τοῦδε ἀκριβῶς ἀπὸ χρονολογικῆς ἀπόψεως, τὸ δὲ πολλῷ τούτου νεώτερον, τὸ τῆς Σικυωνίας ἐν Τιτάνῃ ἱδρύθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μαχάονος καὶ πρώτου ἐγγόνου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Ἀλξήνορος). Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις θεσσαλικαῖς πόλεσιν ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιός, ὡς ἐν Λακερείᾳ, πόλει τῆς Μαγνησίας παρὰ τὴν Βοιβηίδα λίμνην (ἰδ. Πινδάρου Πυθ. Γ'. 34, 160 καὶ Ἀπολλώνιον Ρόδιον Δ'. 614 καὶ Φερεκύδους ἀπόσπασμα 8 Μ.), ἥτις θεωρεῖται ὡς πατρὶς τῆς μητρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ Κορωνίδος, ἐν Κρανῶνι, ἐν Φεραῖς, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν (Keil *Inscriptiones Thessaliae tres.* σελ. 7 κέ. —Cauer *Delect.* 399), ἐν Φαλάννῃ τῆς Περραιβίας παρὰ τὸν Πηνειὸν (ΑΜ 1883 σελ. 102. — BCH 1899 σελ. 398 καὶ ἐφεξῆς), ἐν Φαρσάλῳ (Demmet-Heuzey, *Mission Scientifique de Macédoine* σελ. 429 Νο 205-206, ἰδ. Pauly-Wissowa II 1663, Νο 3), ἐν Χυρετίαις (Liv. 31, 36. — Le Bas-Waddington *Voyage archéol.* II Νο 1302) καὶ ἐν Δημητριάδι (ΑΜ 1890 σελ. 304, Νο 14-32, Head, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 256).

Καὶ οὕτως ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ εὕρηται ἐπίσης ἀρχαιότατα διαδεδομένη ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς ἐν Σικυῶνι (Παυσ. 10, 3), ἐν Τιτάνῃ (Παυσ. Γ'. 11, 5), ἔπειτα ἐν Φλιοῦντι (Παυσ. Β'. 13), ἐν Κορίνθῳ (Παυσ. 2, 34, 5), ἐν Κλεωναῖς (Imhoof-Blümer. — Gardner *JHS* 1885 σ. 81 καὶ 1887 σ. 55) ὅπου τρία ἦσαν Ἀσκληπιεῖα (Παυσ. Β'. 23 4, 13, 21, 1 καὶ Pauly-Wissowa 13, 1665), δύο ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Τροιζῆνι, ἐν Ἑρμιόνῃ (C. I. G. 1198, 122), ἐν Ἀσίνῃ (Mionnet *Descr.* Β'. 224, 73), ἐν Πάτραις (Παυσ. Ζ'. 21, 6). Ἔτι

ἐν Ἀρκαδίᾳ, Λακωνικῇ καὶ Μεσσηνίᾳ ἀναφέρεται παλαιότατα ἡ τοῦ Ἀσκληπιοῦ λατρεία. Ἰδίως ὅμως ἡ Ἐπίδαυρος ἐγένετο ἡ ἑστία τῆς λατρείας ταύτης (Cavvadias *Fouilles d'Épidaure* Athènes, 1893 καὶ τοῦ αὐτοῦ «*Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ*») ἐξ ἧς μετηνέχθη εἰς Ἐπίδαυρον Λιμηράν, Κῶν (Παυσ. Γ΄. 23, 6 καὶ ἐφεξῆς. — Herzog. *Koische Forschungen und Funde*, Leipzig 1899. — Τοῦ αὐτοῦ *Koios und Kos* ἐν *He* 1895 51 καὶ Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου 1905 σελ. 281), Ἀθήνας (Ἡρόδ. Ε΄. 82.—Παυσ. Β΄, 6, 8.—Körte, AM 1893 245 κέ.), Τιθωρέαν (Παυσ. Ι, 32, 12), Ναύπακτον (Παυσ. 38,13.— Πρβ. *Weil* AM 1879 22 κέ.), Σμύρνην, Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ Μαιάνδρῳ (Στράβων 554, 647), ἐν ᾗ ῥέει καὶ ποταμὸς Ληθαῖος καλούμενος, καὶ Βαλάγρας τῆς Κυρηναϊκῆς (Παυσ. Β΄. 26, 9. — Φιλόστρ. Ἀπολλων. Δ΄. 34, σελ. 174.—Πρβλ. Ἡροδ. Γ΄. 131), εἰς Καρχηδόνα (Σκεύου Ζερβοῦ *Ἡ μαιευτικὴ καὶ Γυναικολογία ἐν τοῖς προϊπποκρατικοῖς ναοῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ*· ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1910-11 σελ. 185: τὰς πληροφορίας ἀρύεται ἔκ τε τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Στράβωνος), εἰς Πέργαμον (Παυσ. Β΄. 26, 7), Κάλυμναν (CIG 442. — Πρβ. *Blinkenberg «Asklepios»* σελ. 70 σημ. 69), Νίσυρον (Σκεύου Ζερβοῦ ἔνθ' ἄνω σ. 285), Κρήτην (Museo Italiano III, σελ. 782 Nº 179. — Πρβ. *Zingerle*, AM 1896 38 ff. Ἐν τῇ Κρητικῇ Γόρτυνι ὑπῆρχε ποταμὸς Ληθαῖος καλούμενος εἰς ἀνάμνησιν βεβαίως τῆς θεσσαλικῆς Τρίκκης, παρ' ἣν ὁμώνυμος ποταμός. Τοῦτο λεκτέον καὶ περὶ τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ Μαγνησίας), Ῥώμην (Liv. V, 47.—Plin. XXIV, IV, 22.—Ovid. Metam. XV, 622, κέ. Ἐν δὲ τῇ Ῥόδῳ ὑπάρχει εἰσέτι χωρίον *Ἀσκληπειὸ* καλούμενον [Ζερβὸς αὐτόθι σελ. 67]), Μεγαλόπολιν (Ζερβὸς αὐτόθι), Κεγχρεὰς (Ζερβὸς αὐτόθι) καὶ Κυλλήνην (Ζερβὸς αὐτόθι).

Οὕτω ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφέντων συνάγεται ὅτι, ὡς πολλοὶ παραδέχονται, χώρα τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶναι ἡ Πελοπόννησος καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς μετεδόθη εἰς τὴν Φωκίδα, ὅπου ὁ πατὴρ τῆς Κορωνίδος μητρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ᾤκει παρὰ τοὺς Δελφοὺς (Παυσ. Θ΄. 31, 1.—Στέφανος Βυζάντιος ἐν λέξει. Ἔπιθι Σχόλια εἰς Νικάνδρου Θηραϊκὰ) καὶ ὅπου ὁ Ἀσκληπιὸς ἐγένετο ἀρχηγέτης μεγίστης λατρείας (Παυσ. 10, 32, 12), ἥτις ἐκεῖθεν βαθμηδὸν διεδόθη καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν Kjellberg, ἀλλ' εἰ καὶ τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ φέροντα τὴν παράστασιν τοῦ Ποσειδῶνος νομίσματα θεωροῦνται ἀρχαιότερα τῶν εἰκονιζόντων τὸν Ἀσκληπιόν· τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς δὲν ἐλατρεύετο ἀρχαιότατα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ νομισματικῇ καὶ τῇ τέχνῃ ἐν γένει ἐγένετο χρῆσις τῆς παραστάσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ βραδύτερον, διότι ὁ Ἀσκληπιὸς δὲν ἦτο βεβαίως κατ' ἀρχὰς θεότης, ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐνεφανίσθη βραδύτερον ὡς διασήμου ἰατροῦ *θεοποιηθέντος*.

Καὶ τῷ ὄντι ἐν Ἀθήναις ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιὸς ὡς *ἥρως*, καθ' ἃ φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ θρόνου τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου εὑρεθείσης (πρβ. ΑΕ περίοδ. Β΄. ἀριθ. 135) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ Μ τῆς Ἀκροπόλεως (πρβ. IG II 453 b) ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῷ Ἀθήνησιν Ἀσκληπιείῳ ἐτελοῦντο *ἡρῷα* πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἥρωα ἐπίσης καλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ Πίνδαρος (Πινδάρου Πυθ. 3, 7).

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ λόγοι τοῦ Kjellberg ἀναιροῦνται καὶ δι' ἄλλων μὲν σπουδαίων ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος (360) λέγοντος: «***δείκνυται δ' ἐν τῇ Γερηνείᾳ Τρικκαίων ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ ἀφίδρυμα τοῦ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Τρίκκῃ***».

Τοῦτο ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ἐν Μεσσήνῃ ἱερὸν ὡς ἀφίδρυμα τοῦ ἐν Τρίκκῃ ἦν μεταγενέστερον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος (Η΄. καὶ Θ΄. 437, 20) Τρικκαῖος ὁ Ἀσκληπιὸς ἐκαλεῖτο ἐν Γερηνίᾳ (Preller III, 83) ἀποκαλοῦντος τὸ ἐν Τρίκκῃ Ἀσκληπιεῖον ὡς τὸ ***ἀρχαιότατον*** καὶ ***ἐπιφανέστατον***, οὕτω παραδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαιολογούντων, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνέθορεν οὐχὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλίᾳ ἔκ τινος παραβύστου φάραγγος τῆς Πίνδου εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὁρίζοντα καὶ ἦν παμπαλαία καὶ μάλα διαδεδομένη ἐκεῖ, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ τὰ μέγιστα ἐπεξετάθη ἀνὰ σύμπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἕνεκα τῆς ἐπιτυγχανομένης θεραπείας τῶν διαφόρων νοσημάτων ἐν τοῖς ναοῖς αὐτοῦ καὶ τῆς διενεργουμένης διαφη-

μίσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς θεραπευομένων καὶ ἄλλων θεραπευομένων διὰ ταῦτα προσώπων.

Εὐτυχῶς ἀπό τινος ἤρξατο ὁ ἀρχαιολογικὸς κόσμος μετὰ προσοχῆς ἐξ ἐλπίδων νὰ στρέφῃ τὸ βλέμμα πρὸς τὰς Θεσσαλικὰς χώρας καὶ νὰ κρατύνηται ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὑπὸ τὴν γῆν τῆς Θεσσαλίας ἀδύνατον νὰ μὴ κρύπτωνται σαφῆ καὶ διδακτικὰ ἴχνη παναρχαίου πολιτισμοῦ, διότι εἶναι πλέον ἀκραδάντως παραδεδεγμένον ὅτι ἐν τοῖς θεσσαλικοῖς πεδίοις ἔζησαν καὶ ηὔξησαν λαοὶ πανάρχαιοι, συρράξεις δὲ καὶ μεταναστεύσεις ἐθνῶν καὶ λαῶν ἐκεῖθεν τὸ πρῶτον ἀρξάμεναι, μετεδόθησαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις διαπάλης τῶν βορειοτέρων λαῶν, διὰ τῆς Πίνδου εἰς τὰ θεσσαλικὰ πεδία εἰσορμησάντων, ἔθνη καὶ οἰκήσεις ἀνετράπησαν καὶ ἐξέλιπον καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἐτάφη ἴσως πολιτισμὸς περίεργος καὶ διδακτικός, οὗ μόλις μία πτυχὴ ἀνεσύρθη διὰ τοῦ παρὰ τὸ Διμίνι καὶ Σέσκλον καὶ τὸ παρὰ τὸ Βελεστῖνον (ἀρχαίας Φεράς) Πιλάφ-Τεπέ, καὶ ἐν τῇ γραφικῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν καὶ ἐν Γόννοις καὶ ἐν Παγασαῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἐπιτυχῶς γενομένων συστηματικῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κ. κ. Στάη, Τσούντα, Λεονάρδου, Κουρουνιώτου καὶ Ἀρβανιτοπούλου, ὡς καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, καθ' ἃς οἰκήσεις καὶ ἀκροπόλεις λαοῦ πολλῷ ἀρχαιοτέρου τοῦ Μυκηναϊκοῦ καὶ Κυκλαδικοῦ ἀνεφάνησαν.

Ἤδη μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τριῶν διασήμων Ἀσκληπιείων, τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΠΑΕ 1876-78. — Girard *L'Asclépieion d'Athènes*), τοῦ τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τοῦ Π. Καββαδίου (Cavvadias *Fouilles d'Épidaure — Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ* 1881) καὶ τοῦ τῆς Κῶ ὑπὸ τοῦ Herzog (*Koische Forschungen und Funde*, Leipzig 1909. — Τοῦ αὐτοῦ *Koios und Kos* ἐν *He* 1895 51) ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἡ ἐνέργεια ἀνασκαφῶν ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ τοῦ τῆς Τρίκκης, τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ ἐπιφανεστάτου τῶν Ἀσκληπιείων, ὡς ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Στράβων.

Ἀθήνησι

Παναγιώτης Καστριώτης.

Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαὶ

(συνέχεια πρὸς ΑΕ 1917 39 ἀρ. 91-92 231 ἀρ. 93-94)

ὑπὸ

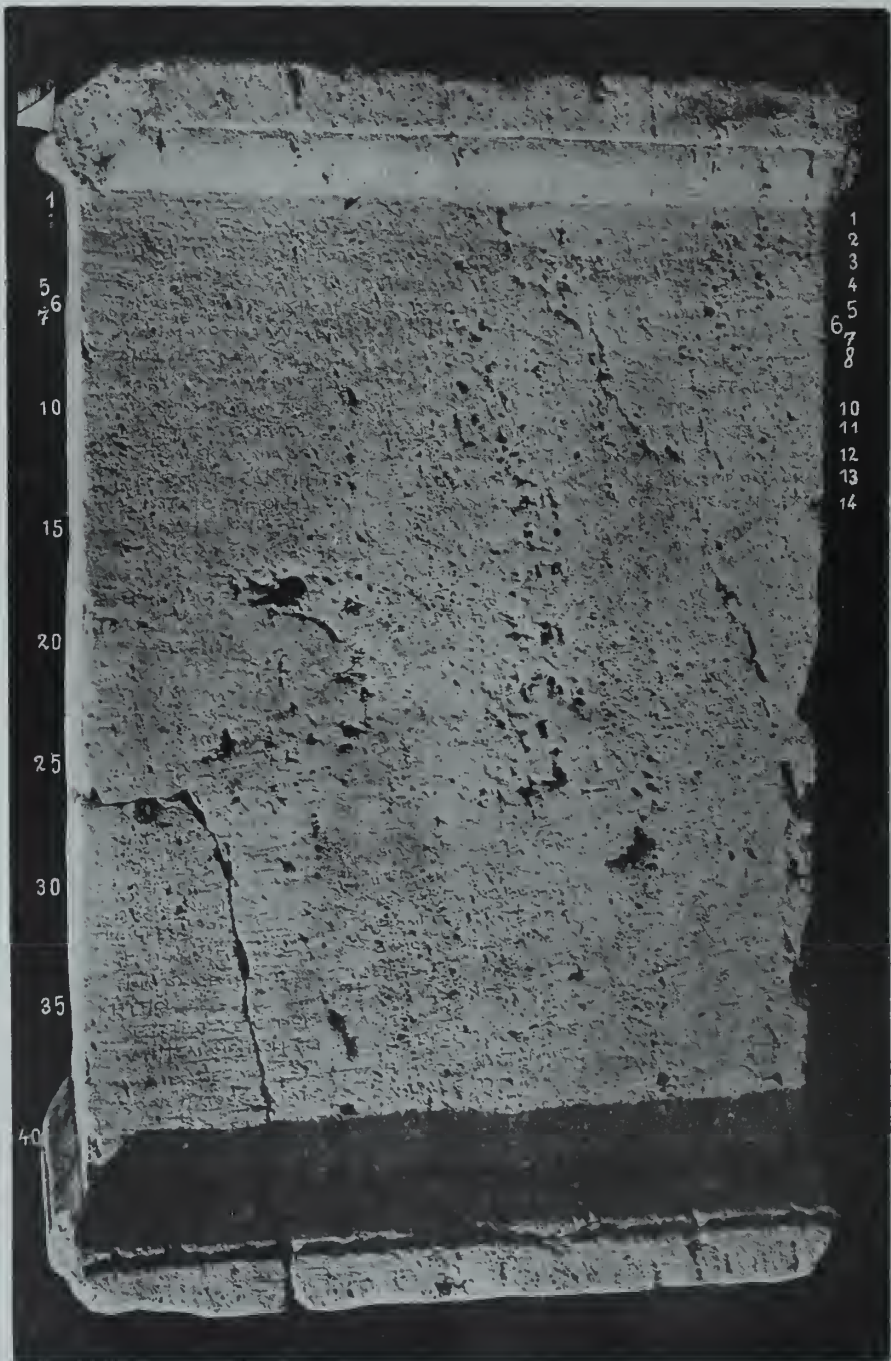
Βασιλείου Λεονάρδου.

95-97 (*εἰκ. 1-3* σ. 74 76 | 4).

Λεωσθένους καὶ Δικαιογένους καὶ Φιλοκλέους καὶ ἄλλων ὑπὸ τῶν τῆς Λεωντίδος ἐφήβων στεφάνωσις (πΧ 324/3). Βάθρον ἐπιχωρίου ἀσβεστολίθου ὡς σκληροῦ πώρου, ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας, ἤγουν τοῦ μετώπου (ἀρ. 95), καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς δεξιᾶς, ἤγουν τῶν κροτάφων (ἀρ. 96 καὶ 97), καὶ φέρον ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν τούτων ἄνω μὲν γεῖσον συγκείμενον ἐκ πλίνθου καὶ κυματίου, κάτω δὲ παρεμφερῆ κόσμον· ὕψ. 0 73 (ὕψ. ἄνευ τοῦ ἄνω καὶ τοῦ κάτω κόσμου 0 585), πλ. ἄνω 0 485 (πλ. ἔμπροσθεν ἄνευ τοῦ κόσμου 0 44), πάχ. ἄνω 0 335 (ἄνευ τοῦ κόσμου 0 315). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐν μέσῳ φέρει παραλληλόγραμμον τόρμον· ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας φέρει, ἴσως χάριν προσερείσεως, ἔγγλυμμα (ὕψ. 0 09, πλ. 0 07-0 045, βάθ. ὡς 0 05) ἀπέχον ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω ἀκμῆς τοῦ λίθου 0 33, ἀπὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς (τῷ τὴν ὀπισθίαν τοῦ λίθου ἐπιφάνειαν ὁρῶντι) 0 14. Τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου τὸ κάτω, σχεδὸν τὸ ἥμισυ, ηὑρέθη ἀποκατεαγὸς (τὸ ἀποκάταγμα τοῦτο περιέχει τοὺς τελευταίους τέσσαρας καὶ ἥμισυ στίχου τῆς αὐτόθι ἐπιγραφῆς καὶ ἀντίστοιχον μέρος τῆς 1ης σελίδος τῆς μετωπιαίας ἐπιγραφῆς, στ. 27-41). Τοῦ μετώπου τὰ

γράμματα ἔχουσιν ὕψος ἐν μὲν τῷ 1ῳ στίχῳ 0 012, ἐν δὲ τῷ ἐνεσφηνωμένῳ $_{α6}$ στίχῳ (ὅρ. ἐξῆς ἐν τοῖς περὶ τούτου) 0 004, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις 0 004-0 007, τὸ δὲ μεταγραμμάτιον τοῦ μὲν 1ου στίχου εἶνε ± 0 045, τῶν δὲ λοιπῶν ± 0 002· ὁ 1ος στίχος κεῖται ἔγγιστα τοῦ τε γείσου καὶ τοῦ 2ου στίχου, τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ 5ου στίχου καὶ τοῦ $_{α6}$ μεταστίχιον καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ $_{α6}$ καὶ τοῦ $_{α7}$ εἶνε 0 002, τὰ δὲ ἄλλα μεταστίχια εἶνε ± 0 007· τῶν δὲ κροταφίων ἐπιγραφῶν τὰ γράμματα ἔχουσιν ὕψος ± 0 008, τὸ δὲ μεταγραμμάτιον εἶνε ± 0 002, τὸ δὲ μεταστίχιον τῶν καθ' ὁμάδας στίχων 0 008.

Τὰ ἐπὶ τῶν κροτάφων κύρια ὀνόματα μετὰ τοῦ οἰκείου πατρόθεν καὶ δημόθεν (96 $_{α4-6\ β4-6\ β8-10\ 11-13}$ 97 $_{α4-6\ β4-6\ α8-10\ β8-10}$) κατὰ σύντρεις στίχους καὶ ἕτεροι δύο στίχοι (τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου, 96 $_{α8-9}$)

1: Λεωντίδος λοχαγῶν τε καὶ ἐφήβων κατάλογος.
(μνημείου [ὕψ. 0 73] φωτογράφημα· μέτωπον, ἐπιγρ. ἀρ. **95**.*)*

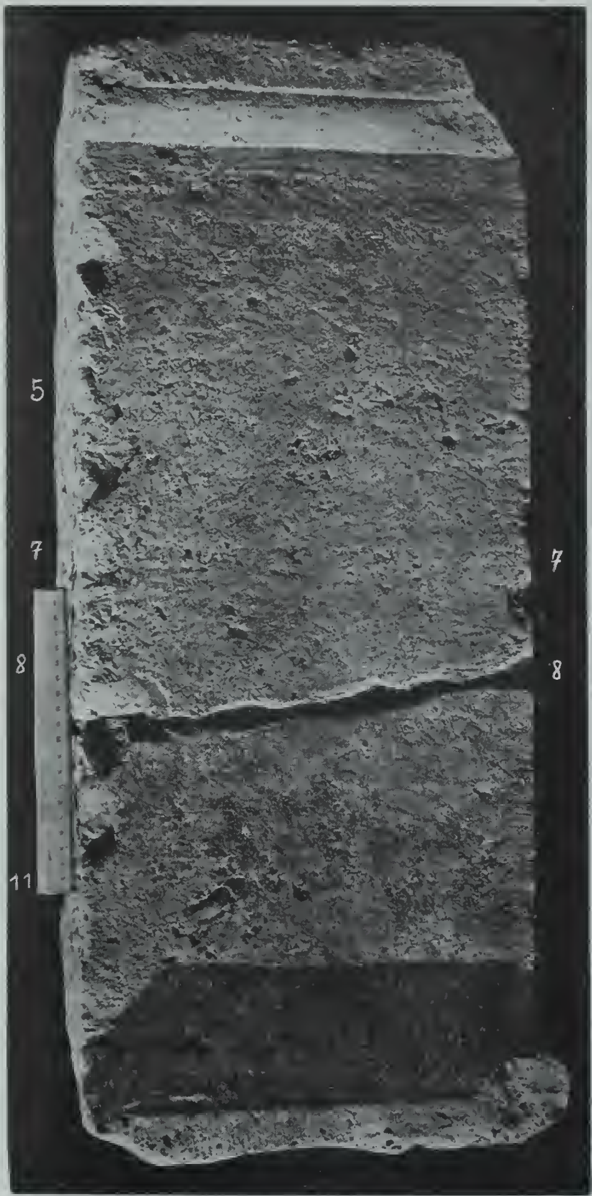
95 (μέτωπον, εἰκ. 1)·

λ ο χ α γ ο ί·

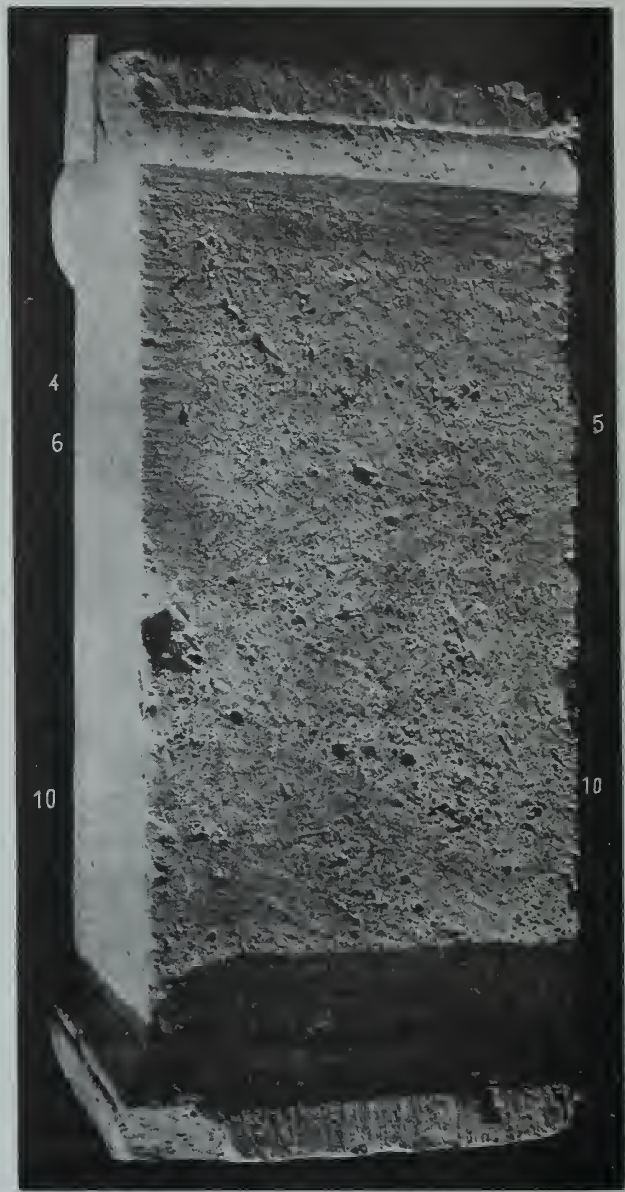
[1]Ἡγέστ[ρ]ατος Κλεΐππου, [2]Ἁ[γ]νίας Μακαρτά[τ]ου, [3]Πασιφῶν Παντήνορο, [4]Ἀρχέπολις Παντήνορος, [5]Παράμυθος Ἀντιγένου, [6]Σωσίστρατος Σωσιστράτου, [7]Λυσανίας Μόλωνος, [8]Δ[ω]σί[θ]εος Ἀντιγένου, [9]Φο[ρ]ύσκος Τιμοκράτου, [10]Σωσικλῆς Σωσιστράτου, [11]Τιμήσιος Σημωνίδου.

Φρεάριοι Εὔπολις Καλλιάδου.......

Ἀλκίμαχος Καλλιμάχου	*Ποτάμιοι ὑπένερθεν*	*ἐξ Οἴου*
Διόδωρος Καλλιμάχου	Παράμυθος Ἀντιγένου	Ἁγνίας Μακαρτάτου
Πασιφῶν Παντήνορος	Ἐπικράτ[η]ς [Ἀ]ριστοκράτου	Στράτων Στρατωνίδο
Ἀρχέπολις Παντήνορος	*Σκαμ[β]ωνίδαι*	*Εὐπυρίδαι*
Ἕρμιππος Πυθέου	Δωσίθεος Ἀντιγένου	Εὐκτίμενος Εὐκτιμέν
Εὔπολις Καλλιάδου	Ταυρέας Αἰσίμου	*Κολωνῆς*
Ξενοκράτης Ἀντιρήτου	*Ποτάμιοι καθύπερθεν*	Αἰσχύλος Πρωτομάχο
Σώστρατος Φιλοκήδου	Δημοφάνης Ἀρ[ι]στ[ο]φάνου	Θεόδωρος Ἀμφιμάχο[υ]
Ἀρχιάδης Ἀρχίππου	*Αἰθαλίδαι*	
Θρασυκλῆς Θράσωνος	Ἐξώπιος Φαιδρίου	
Πυθόδωρος Δημ[ο]κλέους	*Ποτάμιοι Δειραδιῶται*	
Σμικρίας Ἐπι[3-4 ο]υ	Πύρρος [Π]αγκλέους	
[Ὑ]βά[δ]αι	Φ]ιλόφρων Παγκλέ[ου]ς	
Μενεστρατίδης Ἱπποστράτου	4]μων Ξενο[κ]λ[έους	
Λύκαιος Λυκαίου	Ε]ὔανδρος [Ε]ὐάν[δρ]ου	
Φρύνιχος Φρυναίου	Σωσιγένης Σω[$\pm 2\frac{1}{3}$]υ	
Ἡγίας Ἡγίου	*Σουνιε[ῖς*	
Ἀπολλόδωρ[ος] Λυσιστρ[άτ]ου	Ἡγέ[στρατος Κλεΐππ]ου	
Χολλεῖδαι	Σωσικλῆς Σωσ[ιστ]ρά[τ]ου	
Λυσίστρατος Λυσικρ[ά]τους	Σωσίστρατος [Σωσισ]τ[ρά]του	
Φί[λ$\pm 2\frac{1}{3}$]ος Αἰσχίνου·	Τ[ιμ]ήσιος Σ[ημωνίδ]ου	
Ἀμύντης Σωδάμου	Ναυσίφιλος Κίμωνος	
Ναῦσις Γνάθωνος	Διονύσιππος Εὐαγγέλου	
Ἑκαλεῖς	Μειδωνίδης Περικλέους	
Λυσιφῶν Φιλί[σ]κου	Ἀρχέδειπνος Νικοδήμου	
Πήληκες	Θάλλιππος Εὐαγγέλου	
Ἱεροκλῆς Φεί[δ]ωνος	Δημοφῶν Εὐξένου	
Φιλῖνος Χαιρεστράτου	*Δειραδιῶται*	
Κήττιοι	Λυσανίας [Μ]όλωνος	
Λυσίστρατος Ε[ὐ]ξένου	*Λευκονοῆς*	
Ἀμφιτελίδης Φιλοκράτου	Φο[ρ]ύσκος Τιμο[κρ]άτους	
Σμίκυθος Ξενοκλέους	Δήμαρχος Ἀριστάνδρου	
Σωσίστρατος Σω[σ]τράτου	Θαρρέας Σατύρου	
Τιμόστρατος Τιμοκράτου	Χαιρεφῶν Καλλιστράτου	
Ἐπικράτης Σπο[υ]δίου	Καλλίστρατος Σωτέλου	

2: Λεωσθένους τε καὶ ἄλλων στεφάνωσις.
(μνημείου [ὕψ. 0 73] φωτογράφημα· ἀριστερὸς κρόταφος,
ἐπιγρ. ἀρ. 96.)

3: Δικαιογένους καὶ Φερεκλείδου καὶ Φιλοκλέους
καὶ ἐπιμελητοῦ στεφάνωσις.
(μνημείου [ὕψ. 0 73] φωτογράφημα· δεξιὸς κρόταφος,
ἐπιγρ. ἀρ. 97.)

τοῦ[σ]δε ἐστεφ[ά]νωσαν οἱ ἔφηβοι· 1
στρατηγὸν τὸν σωφρονιστὴν 2
ἐπὶ τεῖ χώραι 3
(ἐν χαρακτῷ κύκλῳ) { Λεωσ(θ)ένην — Θυμοχάρην 4 } (ἐν χαρακτῷ κύκλῳ)
5 Λεωσ(θ)ένου — Δημοχάρου 5
Κεφαλῆθεν. — Λευκονοέα.
ἐπιμεληταὶ — διδάσκαλον
(ἐν χαρακτῷ κύκλῳ) { 8 οἱ ἐν τοῖς — Πυθα[- } (ἐν χαρακτῷ κύκλῳ)
9 φ]ρουρίοις — 5 - 5 ⅓]οκλέου
10 — Δεκελέα· 10
(ἐν χαρακτῷ κύκλῳ) { 11 Λυσίστρατον
12 Εὐξένου
13 Κήττιον.

τοῦσδε ἐστεφάνωσαν οἱ ἔφηβοι·
στρατηγὸν — στρατηγὸν
ἐπ[ὶ] τῶι Πειραεῖ — ἐπὶ τεῖ Ἀκτεῖ
(ἐν χαρακτῷ κύκλῳ) { 4 Δικαιογένην — Φερεκλείδην } (ἐν χαρακτῷ κύκλῳ)
5 — Φερεκλέους 5
6 Κυδαθηναέα. — Περιθοίδην.
κοσμητὴν — ἐπιμελητὴν
(ἐν χαρακτῷ κύκλῳ) { Φιλοκλέα — Νικόδωρον } (ἐν χαρακτῷ κύκλῳ).
Φορμίωνος — Φιλοθήρου
10 Ἐροιάδην. — Ἀχαρνέα. 10

περιβέβληνται χαρακτῷ κύκλῳ (διαμ. 0·139), γενομένῳ, ὡς ἔοικε, χάριν γραπτοῦ στεφάνου.

Ηὑρέθη ἀνεστραμμένον ὄπισθεν τοῦ βάθρου τῆς Ἀδείας (ΠΑΕ 1884 96 πίν. Ε΄ ι΄΄΄=SIG³ 373· περὶ τοῦ ὀνόματος πρβ ἄλλως καὶ DI 2082_3) καὶ τοῦ ἀνατολόθεν τούτου βάθρου τοῦ Ἀγρίππα (IG VII 349-353, ΑΕ 1892 40 ἀρ. 70-73· αὐτ. σ. 41 10 13 42 1 6 ἀντὶ *71* γρ. *72*).

Γραμμάτων ἔκθεσις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς λήμμασιν ἑκάστοις, ἤγουν ἐπὶ μὲν τοῦ μετώπου ἐν τοῖς δημοτικοῖς ὀνόμασι (πλὴν ἐν *Ποτάμιοι ὑπένερθεν* $95_{\beta 7}$, πρβ περὶ τῆς τοῦ $95_{\alpha 6}$ στίχου ἐνσφηνώσεως): $95_{\alpha 6}$ α19 α25 α30 α32 α35 β10 β13 β15 β17 β34 β36 γ7 γ10 γ12, ἐπὶ δὲ τῶν κροτάφων ἐν 96_1 α2-3 α7 β2 β7 97_1—α3 α7 β2-ε (οὐχὶ ἐν β7), πρβ ΑΕ 1917 42 α.

λοχαγοί 95_1· περὶ τοῦ **α** τοῦ *λοχαγός* (πρβ *ξεναγός, οὐραγός, ὀπαδός, ἀρεταλόγος* [πρβ. IG XI4 1263_1, SIG 765_2, *ἀρετηφόρος Croenert* MG 290· πρβ Ἡσυχ. «*ἀρετή*· θεία δύναμις», Αἰλιαν. Περὶ θείων ἐναργειῶν, *Le Bas + Waddington* IGL V 400_{4-8} 519_{4-6}, *SReinach BCH* 1885257 RA 1889 II 87, *Diehl + Cousin* BCH 1887 162 6/7, *Deschamps + Cousin* BCH 1888 265, *Foucart* BCH 1889168 = SIG 784², *Ramsay JHS* 1889 228ἀρ.26κέ, *Zingerle* AM 189674, *Demargne* BCH 1900 239(=DI 5065)3/4, SIG 656_{35} $806_{9/0}$ 807_5, 966_5, *Crusius* RE II 670 λ. *Aretalogoi*, *Reitzenstein* Hellenist. Wundererzählungen 9, *Ferguson* Hell. Ath. 393³] *παιάν· ἐλοχήγεε καὶ λοχηγέων* Ἡροδ. Θ΄ 21 15 53 6, *Λοχήγου* OGI 214_6· τοῦ ἐν *Bechtel* IID 19 126 [=IGA 372 230] *Λόχαγος* ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις εἶνε *Ἀγλωχάρης*, *Körte* RhM 1904 617=DI 5345 2 σ. 544 543) πρβ *OHoffmann* GD III 308 326-8 354, *Schweizer* GPI 38 (*Λαάγου* IG XII1 144 2=DI III 1 [3834ᵃ] σ. 473) 49 (*δδαγεῖν*), *Nachmanson* LFMI 29, *Lobeck* Phryn. 430, *Kuehner + Blass* GG I 20, *Τσερέπης* Σύνθετα² (1902) 52 55 464 607, *Χατζηδάκης* Ἀκαδημ. Ἀναγν. Α΄ 235 Β΄ 140 148, *Solmsen* ULV 24 304.

Ἀντιρήτου $95_{\alpha 13}$· δι' ἑνὸς **ρ** ἐνθάδε· ὡσαύτως ἐν IG II 864_γ 32 *Ἀντίρητος* 33 *Αἰσχέο* (ἄλλος Ἀθηναῖος, Εὐπυρίδης τῶν δήμων, πρύτανις τῆς Λεωντίδος, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀρχομένης, *Kirchner* PA 1182)· διὰ δύο δὲ ρ ἐν Ἴμβρου βουλευτικῷ καταλόγῳ XII 8 63 α5 *Ἀντίρρητος Ἀναγυ((ράσιος))* (δηλ. ἄλλης φυλῆς Ἀθηναῖος, πΧ 352/1, PA 1181)· πρβ *Εὐρυσίλαος Hoffmann* GD II 119 [B22/3] D[12] 15, *εὐράγη* καὶ *αὔρηκτος* Ἡρῳδιαν. II 271_{14} 401_{25} 640_4, *ἐπὶ*[F]*ρόμβεισι* Σαπφ. $2_{11/2}$, (*Hoffmann* GD II σ. 135¹², 492), *εὐFρητάσατυ*$_4$ καὶ *ἐFρητάσατυ*$_{14}$ *Hoffmann* GD I ἀρ. 135 σ. 168 183 196 (*Meister* GD II 268, *Thumb* HGD 291), *προρέοντος* Ὀμ. Φ 260, *προρέειν* Φ 366 κλπ (πρβ *κῦμα ρόοιο* Φ 263 306 λ639), *τεῖχός τε ρρήξειν* Μ 198, *ἀνὰ ρρῶγας* χ143, *κατὰ ρρόον* ε327 ε461 μ204 ξ254, *ἐπὶ ρροπῆς* («ἐπὶ μικροῦ») Ἡσυχ., *κατὰ ρρύσιον* RIG 25 19 (πρβ 6 10) (πρβ *κατὰ ρύσιον* IG XII5 653_{11}), *ἀρτέματα ρρυμοῖς* IG I2 225ᶜ Βα21, *ρρυμοῖς* IG I 2 225ᶠ Α9 (πρβ [10] [11]), πρβ ΑΜ 1894 192 Αα20 21 27 [32] Βα26 [27] [34] 39, *τõ ρΡε*[*τ*16*õ*] SIG³ 86⁷, *τὰ ρριφέντα Wessely* WS 1886 205, *ἀρυσίους Wilhelm* Jh 1911 168 3 (πρβ 6 7 [7]) 195 κέ κλπ· πρβ *Meister* GD I 81 109² 110⁴ 113¹ 174, *Hoffmann* GD II 437 492, *Kühner + Blass* GG I 270 311, *Brugmann* GG² 60, 80, *Meyer* GG § 165 239, *Meisterhans + Schwyzer* GAI 95 97 99⁸⁸⁰ 169, *Solmsen* ULV 177 κέ, *Kretschmer* Gl 1910 47, *Schulze* GGA 1897 831, *Wilhelm* GGA 1898 207 235, *Papadémétracopoulos* Tradit. anc. 229.

Περὶ τοῦ ἄρθρου ἀναγραφήτωσαν τὰ οἰκεῖα χωρία: *οἱ ἔφηβοι* 96_1 97_1, *ἐπιμεληταὶ οἱ ἐν τοῖς* [*φ*]*ρουρίοις* 96 α7-9, *στρατηγὸν τὸν ἐπὶ τεῖ χώραι* 96 α2-3, *στρατηγὸν ἐπ*[*ὶ*] *τῶι Πειραεῖ* 97 α2-3, *στρατηγὸν ἐπὶ τεῖ Ἀκτεῖ* 97 β2-3, *σωφρονιστὴν* 96 β2, *διδάσκαλον* 96 β7, *κοσμητὴν* 97 α7, *ἐπιμελητὴν* 97 β7.

Δοτικὴ τῆς 1ης κλίσεως ἐνθάδε ἀπαντᾷ μόνον ἐν ***τεῖ χώραι*** 96_3, ***τεῖ Ἀκτεῖ*** 97_3· περὶ τῆς διὰ τοῦ **ει** γραφῆς πρβ *Meisterhans* GAI 38 κέ.

Ἡ γενικὴ τῶν ἀρσενικῶν τῆς 1ης καὶ 2ας κλίσεως ἐνθάδε ἔχει **-ου**, πλὴν τῶν ἑξῆς, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ λίθου κεχαραγμένων· ἐν μὲν γὰρ τῷ ***Στρατωνίδο*** 95 γ9 καὶ ***Πρωτομάχο*** 95 γ13 δὲν ἐχαράχθη μὲν **υ**, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐγράφησαν, ὡς εἰκάσαι, οὕτως διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου μᾶλλον ἢ ἐπίτηδες, πρῶτον μὲν διότι καὶ τἄλλα πάντα, ὡς εἴρηται, ἔχουσιν **-ου**, ἔπειτα καὶ ἄλλων δύο ὀνομάτων, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἄκρου τοῦ λίθου κειμέ-

νων, ἕνεκα τοῦ χώρου δὲν ἐχαράχθησαν τὰ τελευταῖα γράμματα: *Παντήνορο* 95 2, *Εὐκτιμέν* 95 γ11· περὶ δὲ τοῦ *Ἀμφιμάχο* 95 γ14, ἐπειδὴ ὁ λίθος ἐπὶ τέλει τοῦ στίχου εἶνε λελωβημένος, δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ τι ἀσφαλές· καίτοι, τοῦ χώρου αὐτόθι ὄντος ὀλίγῳ μείζονος τοῦ μετὰ τὰ προειρημένα δύο ὀνόματα 95 γ9 καὶ 95 γ13, εἰκότερον ὅτι ἦν **υ** κεχαραγμένον· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν IG II 1021 β, οὗ τὸ κύριον ὄνομα ἀνεπληρώθη ὑπὸ Roussel (BCH 1908 346 ἀρ. 358, πρβ 355 ἀρ. 453 438 ἀρ. 64 30/1) *Κρ[ώμ]α[χος* (=*Sundwall* NPA 115 139, προσθ. ἐν PA ὡς ἀρ. 8829ᵃ), ἡ τοῦ πατρόθεν κατάληξις κεχάρακται διὰ τοῦ ο (*Ὀλυμπιοδώρο*, οὐχὶ —*ρο*[*υ*])· πρβ *Meisterhans* GAI 6 26 62, *Wilhelm* Jh 1900 46 1904 101, *Nachmanson* AM 1908 203 *Μνησιλόχ*((*ο*)) (ἐν μέσῳ στίχου) κλπ, *Nilsson* TALindos 138 κέ, ΑΔ 1915 203 221 1916 π 66· ἐν Larfeld HGE II 523 16 προσθ. IG II 864 α9 *Ἀντικλεί*((*δο*)).

Τῆς 3ης κλίσεως τὴν γενικὴν τὰ μὲν εἰς *-κλῆς* ἔχουσιν ἑπτάκις μὲν (ἐλλογουμένου καὶ τοῦ 95 β20 κατὰ τὸ 95 α38) *-κλέους* (*Δημοκλέους* 95 α17, *Ξενοκλέους* 95 α38, *Ξενο[κ]λ[έους]* 95 β20, *Παγκλέους* 95 β18 β19, *Περικλέους* 95 β30, *Φερεκλέους* 97 β5· ἐν IG II 772 Αβ7/8 11/2 15/6 τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς τὸ ὄνομα ἔχει *Φερεκλέου*), ἅπαξ δὲ *-κλέου* ([5—5⅓]*οκλέου* 96 β9)· τὰ δὲ εἰς *-κράτης* ἔχουσι τετράκις μὲν *-κράτου* ([Ἀ]*ριστοκράτου* 95 β9, *Φο[ρ]ύσκος Τιμοκράτου* 95 4/5 (τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐν 95 β37 ἔχει *Τιμο[κρ]άτους*), *Τιμοκράτου* 95 α40, *Φιλοκράτου* 95 α37), δὶς δὲ *-κράτους* (*Λυσικρ[άτ]ους* 95 α26, *Φο[ρ]ύσκος Τιμο[κρ]άτους* 95 β37)· τῶν δὲ εἰς *-γένης* ἓν μόνον ὄνομα ἀπαντᾷ, τετράκις *-ου* ἔχον *Ἀντιγένου* 95 3 4 β8 β11)· καὶ τὰ εἰς *-κήδης*, *-σθένης*, *-τέλης*, *-φάνης*, *-χάρης* ἔχουσι *-ου* (*Φιλοκήδου* 95 α14, *Λεωσθένου* 96 α5, *Σωτέλου* 96 β41, *Ἀριστοφάνου* 95 β14, *Δημοχάρου* 96 β5· περὶ τῶν εἰς *-κήδης* πρβ καὶ *Λεωκήδου* IG II 869 α9 τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης, ἐν δὲ ²II 681 β20 τοῦ πΧ 274/3 ἄδηλον εἰ *Φιλοκήδ[ου -]* ἢ *Φιλοκήδ[ους -]* ἔκειτο, πρβ ἄλλως *Φιλοκήδους* IG II 872 Αα14 τοῦ πΧ 341/0, *Δημοκήδος* IG II 2384 1 τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος, *Λεωκ[ή]δους* IG II 870 γ7 τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης· περὶ τῶν εἰς *-κύδης* πρβ *Θεοκύδος Meisterhans* GAI 134¹¹⁸⁷, *Φιλοκύδος* IG II 946 18 [τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος]· μνημονευθήτωσαν ἐνθάδε ἐκ τῶν ἐν *Kirchner* AM 1904 244 (πρβ *Sundwall* Kl 1909 366 = RIG 1525), βουλευτικῷ καταλόγῳ τοῦ πΧ 335/4, τάδε: *Ἀνδροκλέο[υ]* α7, *Κηφισοκλέ[ου]*(μᾶλλον ἢ *-κλέ[ος]*, οὐχὶ *-κλέ[ους]*) ς' 22 (πρβ *Δημοκλέος* α20, *Πολυκλέο[ς]*(μᾶλλον ἢ *-κλέο[υ]*, οὐχὶ *-κλέο[υς]*) γ9(10) [πρβ *Ἀριστοδήμο* γ16, *Μνησαρχίδο* β11, *Φαιδρομάχο* δ19, *Θουγένου* ε2, *Πουλυτίων* γ8(9)], *Αὐτοκλέους* ς'19, *Φιλοκλέου[ς]* η' 8· ἐν θ' 11 ἄδηλον εἰ ἔκειτο *Ξενοκλ[έος]* ἢ *-κλ[έους]* ἢ *-κλ[έου]*· ἐν δ26 ὀνομαστ. *Ὀνομακλέης*), *Καλ[λ]ικ[ρ]άτου* β8, *Ναυσικράτου* ε7, (πρβ *Ἀριστοκράτους* F18, *Δημοκράτους* ε11, *Λυσικράτους* F10), *Διογένου* 36 *Θουγένου* ε2 πρβ *Πιστογένους* 35), *Καλλιμήδου* γ18, *Θρασυμήδου* η' 22, *Διοπείθου* ς' 6 (καὶ τὸ ἐν ς' 11 —*θου* ἦν ἴσως λχ *Κλεοπεί[θου* [πρβ PA 8611] μᾶλλον ἢ δευτεροκλίτου ὀνόματος, τὸ δὲ ἐν ς' 10 [ὁ τοῦ *-θου* τούτου υἱὸς] ἦν ἴσως *Ἀντιφ]ά[ν]ης* [πρβ PA 1244]· ἐν IG ²II 478 α36 ἄδηλον εἰ ἔκειτο *Ξενοπείθο[υ* ἢ *Ξενοπείθο[υς*· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν IG II5 1009b β2 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *Ξεν]οπείθ[ης*), *Ἀριστομένους* 32, *Χαιριμένους* ς' 15, *Νουφράδους* F22 (πρβ *Νουφράδου* PA 11144, *Νου]* (μᾶλλον ἢ *Ἀρι*])*φράδου Kirchner* ἐν PA 1499), ἄδηλον δὲ εἰ τὸ ἐν β3 καὶ τὸ ἐν ς' 5 ἦσαν —*τέ]λου* ἢ δευτεροκλίτων ὀνομάτων, ἔτι δὲ εἰρήσθωσαν: *Ἀριστόλεω* β17, *Εὐθύ[ν]εω*(οὕτως κατὰ τὰ ἐπὶ λίθου λείψανα ἀναγνωστέον· πρβ τὸ *Εὐθυνείδης*, PA 5648 = 13878) ς' 15, *Ἀρχένεως*(ὀνομαστ.) γ4(5) (πρβ *Στρεφένεως* PA 1707 [*Meisterhans* GAI 127] 13012, *Σωσίνεως* ΑΕ 1911 73, *Minns* Scyth. 653, *Φιλόνεως* PA 14677—85, IG II 591 14), πρβ *Kirchner* AM 1904 252, *Sundwall* Kl 190 367 368 εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν IG 469 δ97 (πρβ PA 292 = 5698 = PA II σ. 595 5 71, *Sundwall* Kl 1909 367) τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα, ὡς ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ λίθου λειψάνων φαίνεται, ἦν *Ἄτ]ταλος* [καὶ ἐν IG V1 60 2 ἴσως *Ἀττάλου* ἔκειτο], τοῦ δὲ πατρόθεν τὸ μὲν τέταρτον γράμμα, ὅπερ εἴτ' ἐκ τυχαίας τοῦ λίθου φθορᾶς εἴτε διὰ σφάλμα τοῦ λιθουργοῦ, ἤγουν ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι προχαράξας α διώρθωσεν εἶτ' αὐτὸ εἰς λ, φαίνεται ὡς *α*, εἶνε *λ*, τὸ δὲ ἕβδομον γράμμα θὰ ἐνεδέχετο νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς *δ*, διότι ἡ μὲν πρώτη αὐτοῦ γραμμὴ ἔχει τι τὸ

ὑπόλοξον [καὶ τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ δ 96 λ τοῦ *Ἀλωπεκῆθ*[*εν*] τὸ ἀριστερὸν σκέλος ὀλίγον εἶνε λοξόν], ἡ δὲ μετὰ τὴν δευτέραν γραμμὴν κάθετος ὡς ἐφαπτομένη τοῦ ἑπομένου γράμματος *ο* καὶ φαινομένη ὡς συνέχεια λεπτοτάτης γραμμῆς, ἡ ἐκ βλάβης τοῦ λίθου γενομένη φέρεται πρὸς τοὺς ἑξῆς ὑποκειμένους στίχους, ἐνδέχεται νὰ θεωρηθῇ τυχαία, ἀλλά, ἐπειδὴ καὶ πολλαχοῦ ἄλλοθι τῆς ἐπιγραφῆς τὰ γράμματα πυκνῶς κεχαραγμένα ἐφάπτονται ἀλλήλων, ἡ δὲ δευτέρα γραμμὴ προεκτείνεται πρὸς τὰ ἄνω ἀριστερά, καθάπερ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καθ' ὅλου ἡ τοῦ *ν* μέση γραμμή, δὲν φαίνεται δὲ εὐθεῖα γραμμὴ συνδέουσα τὰ κάτω ἄκρα τῶν πρώτων δύο γραμμῶν ὥστε, καίπερ τῆς πρώτης γραμμῆς οὐχ ἱκανῶς λοξῆς οὔσης, ἀποτελουμένου γράμματος *δ* νὰ ἀναγνωσθῇ ***Εὐκλείδου***, ὀρθῶς ἀνεγνώσθη ***Εὐκλείνου*** [πρβ τὸ ἐπίθετον ***εὔκλεινος*** (παρὰ τὸ ***κλέος***) μᾶλλον ἢ τὸ ***κλίνη*** καὶ ***κλίνω***, *Meisterhans* GAI 49], τὸ δὲ ἐν δ91 ἦν ἴσως ***Κάλ***]***λιππος*** [πρβ ἄλλους Καλλίππους ἐν PA 8079 8080], ἐν δὲ δ95 κεῖται, ὡς καὶ ἐν IG δηλοῦται, ***Θ***]***εόξενος*** [[πατρόθεν]] ***Κριω***[***εύς***, ἐν δὲ δ 96 ἔκειτο ἴσως [2(=***Εὔ*** ἢ ***Ἔπ*** ἢ ***Ἴσ*** ἢ ***Λέ***)]***ανδρος*** [οὕτως ἴσως μᾶλλον ἢ ***Λύσ*** ἢ ***Νίκ***] ἀναπληρωτέον καὶ τὸ ἐν IG II 1614_1 ὄνομα], ἐν δὲ δ99 μᾶλλον ***Τι***]***μοκράτης*** [πρβ ἄλλον Τιμοκράτη ἐν PA 13780], ἐν δὲ δ100 ἴσως ***Καλλισ***]***τόμα***[***χος*** [πρβ IG III 1573], περὶ δὲ τοῦ ἐν δ111 **ξ**((***ένοι***)), πρβ ἑξῆς σ. 82 α). ἡ δὲ αἰτιατικὴ τῆς 3ης κλίσεως ἐνθάδε ἀπαντᾷ μόνον τρίς, εἰς ***-ην*** λήγουσα (***Δικαιογένην*** 97 α4, ***Θυμοχάρην*** 96 β4, ***Λεωσθένην*** 96 α4, πρβ Μοῖρις 123: «***Δημοσθένην***, Ἀττικῶς. ***Δημοσθένη***, τὸ ἀνάλογον, Ἑλληνικῶς»), εἰρήσθω δὲ καὶ ὅτι τὸ ὄνομα ***Φερεκλείδης*** τὴν αἰτιατικὴν ἐν μὲν IG II 772 Αβ7 11 [15] ἔχει ***Φερεκλείδη*** (πρβ *Meisterhans* GAI 119 2), ἐνθάδε δὲ (τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς τὸ ὄνομα) κανονικῶς ***Φερεκλείδην*** 97 β4· πρβ *Meisterhans* GAI 133-6, *Kühner+Blass* GG I 434 512 κέ.

Πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ τῶν εἰς ***-εύς*** ἐνθάδε ἀπαντᾷ τετράκις, δὶς μὲν εἰς ***-ῆς*** (***Λευκονοῆς*** 95β36, ***Κολωνῆς*** 95γ12), δὶς δὲ εἰς ***-εῖς*** (***Ἑκαλεῖς*** 95α30. ***Σουνιε***[***ῖς***β23). Ἡ διὰ τοῦ **ῆς** γραφὴ εἶνε, ὡς γνωστόν, ἡ ἀρχαιοτέρα, ηὕρηται δὲ μέχρι τοῦ πΧ 350/9, ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ 325/4 καὶ (κατὰ τὰ ἐνθάδε δύο) 324/3, ἡ δὲ διὰ τοῦ **εῖς** ἀπαντᾷ πρῶτον τῷ 378/7, πολλάκις δὲ ἀπὸ τοῦ 350/9, μόνη δὲ κατὰ τὰ ἐνθάδε ἀπὸ τοῦ 323/2. Μνημονευθήτωσαν δὲ ἰδίᾳ τάδε: ***Δ***64***εκελειῆς*** (πρβ ***Ἑκαλειῆς*** IG II 864 γ16, ὃ ὑπὸ Dittenberger ἐν He 1882 34 41 ἀναγινώσκεται ***Ἐκαλείης*** (***Ἑκαλείης***;) = ***Ἑκαλέης*** κατὰ τὸ ΧΑLΚΙΔΕΕΣ = ***Χαλκιδέης*** IG I2 $27^a{}_{57}$ τοῦ πΧ 445/4, ***Ἀγρυλέης*** IG I 338_3 τοῦ πΧ 408/7, ***ἱππέης*** II 1673_1 τοῦ πΧ 394/3, πρβ ***Ἀγκυλειῆς*** II 947 β9, δοτ. ἑνικ. ***Ἀνκυλεε***[***ῖ***] I 185_{23}, ὀνομ. ἐν. ***Ἀλωπεκειεύς*** I 122_3, ***Ἀλωπεκειε***[***ύς*** I 123_2, ***Ἀλωπεκ***]***ιεύς*** I 124_5, γεν. ***Ἀλωπεκειῶς*** I2 $225^k{}_{15}$, δοτ. ***Ἀ***[***λωπεκεεῖ*** I 184_{10}, ***Ἀλωπεκεεῖ*** I 185_{29}· ἐν τῷ εἰρημένῳ βουλευτικῷ τοῦ πΧ 335/4 καταλόγῳ, *Kirchner* AM 1904 244 [πρβ *Sundwall* Kl 1909 366=RIG 1525], ἀπαντῶσι ***Βατῆς*** β15, ***Στειριῆς*** γ12, ***Κολων***[***έ***]***ες*** δ15, ***Ἀνακαιῆς*** η'18, ***Π***[***α***]***λλην***[***ῆ***]***ς*** ι'7) καὶ ***Δεκ***]123***ελέες*** SIG 439 (=IG II5 841^b, μετὰ τὸ πΧ 360/9), ***Δεκελεῆς*** IG II 1006 Β9 (πρὸ τοῦ πΧ 350/9), ***Δεκελεῖς*** Λυσ. ΚΓ'3, IG II 944 β33 (πΧ ± 325/4)· πρβ *Meisterhans* GAI 42 140 κέ, ἐνθάδε ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ***Δεκελέα*** 96 β10.

Περὶ τῆς τῶν δημοτικῶν ὀνομάτων γραφῆς εἰρήσθωσαν ἰδίᾳ τάδε·

Δεκελέα 96 β10· ἐκ τοῦ ***Δεκελεύς***, πρβ ***Τρινεμεύς*** ΑΕ 1917 41 β24 44 β (πΧ 328/7)· ἄλλαι γραφαὶ ἀπαντῶσιν αἵδε: ***Δεκελεεύς*** IG II4 σ. 74 75 (πολλάκις· τὸ IG III 3570 ὕποπτον), ***Δεκελειεύς*** II [671;] 1982, ΣΒυζ., γεν. ***Δεκελεέως*** III 1651, δοτ. ***Δεκελεεῖ*** SIG^3 107_{38}, ***Δεκελειεῖ*** IG II 652 (=SIG^2 $586)_{11}$ 670_6, ***Δεκελεῖ*** ΨΔημοσθ. ΝΒ' 3, πληθ. ὀνομ. ***Δεκελεῖς*** κλπ (ὅρ. ἄ. σ. 79β), γεν. ***Δεκελέων*** Λυσ. ΚΓ' 3, ***Δεκελειῶν*** (πρβ ***Πλαταιῶν*** Αἰσχύλ. Περσ. 817, ***Ἐρετριῶν*** SIG^3 106_3, *Kuehner+Blass* GG I 448) ἢ ***Δεκελέιων*** II 841^b(=SIG $439)_{33}$ 42, δοτ. ***Δεκελεῦσι*** Ἡροδ. Θ' 73, αἰτ. ***Δεκελέας*** Ἡροδ. Θ' 73· ***Δεκελείης*** ἢ ***Δεκελέης*** (δηλ. τῆς) Ἡροδ. Θ' 15, ***Δεκελέης*** (δηλ. τῆς) Ἡροδ. Θ' 73, *Kuehner+Blass* GG I 250, ἐπίθ. ***Δεκελεικός*** (πρβ Ἡρωδιαν. [*Lentz*] I 151 19 444 24 491 14 860 28 · περὶ τοῦ ***Ἀκαδήμεια*** - ***Ἀκαδημεικός*** κλπ πρβ ***Κόντος*** ΑΕΕτ (=Ἀθ) 1905 346-367), ἐπιρρ. ***Δεκελειᾶθεν*** ΣΒυζ. (***Δεκελείαθεν***;· κατὰ Ἡρωδιανὸν [I 277 39 500 22] λέγεται καὶ ***Δεκελιά***, ὅθεν ***Δεκελιᾶθεν*** προπερισπωμένως), ***Δεκελῆθεν*** Ἡροδ. Θ' 73 (κῶδ. a· ***Δεκελεῆθεν*** κῶδ. b· πρβ *Hoff-*

mann GD III 474, *Kuehner+Blass* GG I 250 [εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι φευκτέον τὸ *ἔ. ἄ.* ἢ *l. c.* ἢ *l. l.* ἢ *a. a. O.* κλπ, ἐὰν μὴ ἐν τῇ αὐτῇ προμνημονεύηται σελίδι τὸ ἐπαναμνημονευόμενον χωρίον· φείδου τοῦ τῶν πέλας χρόνου]), *Δεκελειόθεν* Λυσ. ΚΓ′ 2 3, Καλλιμ. Ἐπιγρμ. 234 472, Ἡρωδιαν. II 349 5, ΣΒυζ., *Δεκελειᾶζε* (*Δεκελείαζε*;, πρβ *Ὀλυμπίαζε*, ΑΕ 1917 44 β11 ἴσως *Τρινεμεί*(ἢ *μέ*)*αζε*) ΣΒυζ.; *Δεκελείασιν* IG II 5 841ᵇ(=SIG 439)67 (πρβ *Δεκελειᾶσιν* Ἰσοκρ. Η′ 84, ΣΒυζ., *Kuehner+Blass* GG I 369 II 308 κέ), *Δεκελέασι* IG II 5 633ᵇ 5· πρβ *Lobeck* Paralip. 25-7, *Meisterhans* GAI 34 42 44 45κέ 50 57 140-2 146.

Ἑκαλεῖς 95 α30· καὶ ἐν IG II 1040 α10 *Ἑκ*[*α*]*λεῖς*· ἄλλως *Ἑκαλειῆς*, ἄ. σ. 79 β, πρβ *Ἑκάλιος* καὶ ἐπίθ. *Ἑκάλι*(ἢ *λει*)*ος* ΣΒυζ., ἐπιρρ. *Ἑκαλῆθεν* (*Ἑκάληθεν*) *Ἑκαλήνδε* (*Ἑκάληνδε*) *Ἑκαλῆσι* (*Ἑκάλησι*) ΣΒυζ..

Κυδαθηναέα 97 α6· συχνότερον *Κυδαθηναιεὺς* (διὰ τοῦ *αι*), πρβ **-νεεύς, -νεύς**, *Meisterhans* GAI 32 33 34 35, ΑΔ 1915 210.

Λευκονοέα 96 β6· ἄλλως *Λευκονοιεύς*, *Meisterhans* GAI 57, ΑΔ 1915 214 17.

Πειραεῖ 97 α3· ἡ διὰ τοῦ **α** γραφὴ τῆς λέξεως ἐπὶ Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν ἐν μὲν τῇ δοτικῇ ηὕρηται ἀπὸ τοῦ πΧ 329/8 (12ᵏⁱˢ), ἄλλως δὲ ἀπὸ τοῦ 350/9, *Meisterhans* GAI 32 33 34 35 141, ΑΔ 1915 210.

Φρεάριοι 95 α6· δι' ἑνὸς **ρ** ἐνθάδε, πρβ *Pape* WGE.

Περὶ δὲ τῆς τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων γραφῆς εἰρήσθωσαν τάδε·

Ἀμύντης 95 α28· περὶ τοῦ **-ης** πρβ ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ 95 α28.

Δωσίθεος 95 4 β11· καὶ ἐν IG II 467 117 (πΧ 101/0) γραπτέον, ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου κεῖται, *Δωσίθεος*· πρβ ἄλλως περὶ τοῦ *Δωρίμαχος*, *Δωριφάνης* *Δωριφάνευς*, *Δωρικλῆς* *Solmsen* ULV 182.

Θάλλιππος 95 β32· ὄνομα τοιοῦτον μόνον ἅπαξ μνημονεύεται, δι' ἑνὸς **λ** φερόμενον, ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ IG II 4239: *Φίλιππος*, **Θάλιππος**, *Θαλίαρχος*, περὶ ἧς ὑπωπτεύετο ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἦτο κεχαραγμένον ἐν τῷ λίθῳ (ὁ λίθος ηὑρέθη ἐν χωρίῳ Χασάνι· δὲν κεῖται ἐν τῷ ἐπιγραφικῷ μουσείῳ)· ἐν δὲ *Kirchner* PA μόνον τὸ 1ον καὶ τὸ 3ον ὄνομα αὐτῆς ἀναγράφονται (14375ᵇ 6572ᵃ)· κατὰ τὸ ἐνθάδε ὄνομα γραπτέον καὶ ἐκεῖ **Θάλλιππος**. Εἰρήσθω καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ τὸ αὐτὸ πατρόθεν τῷ ἐνθάδε Θαλλίππῳ φέροντος 95 β29 ἔχει τὸ αὐτὸ δεύτερον συνθετικόν, *Διονύσ***ιππος**.

Θαρ[*ρ*]*έας* 95 β39· τὸ ὄνομα δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀττικῇ, πρβ Ἡρωδιαν. Π. μον. λέξ. 34 12. Ὀνόματα Ἀθηναίων *Θαρρ*- καὶ *Θαρσ*- ἔρ. *Kirchner* PA 6582-6594, πρβ *Meisterhans* GAI 100 5, *Wilhelm* UDA 17.

Σωδάμου 95 α28, *Σωτέλου* 95 β41· ἐν ἄλλῃ τοῦ Ἀμφιαρείου Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ *Σωινόμου* (μετὰ τοῦ **ι**) ΑΕ 1891 89(=IG VII 4254, SIG³ 298)27 =90 β27, πρβ IG ²II 365 6/7, *Kirchner* PA 4963 (καὶ add. II σ. 457), πρβ **Σωιναύτης** PA 13135-40.

95 (μέτωπον): *Λεωντίδος λοχαγῶν τε καὶ ἐφήβων κατάλογος.*

Περὶ ἐφηβείας πρβ IG II4 σ. 82-83 II5 σ. 335 III2 σ. 316-317, *Dittenberger* De ephebis atticis, *Dumont* Essai sur l'éphébie attique, *Grasberger* Erziehung und Unterricht τόμ. Γ′ (πρβ σ. 606), *Hermann* GAntiquit. I⁶(+*Thumser* [1-2]+*Swoboda* [3] Staatsaltert.) 1-2 456 κέ 459 κέ 462 3 270 282 452 474 IV³(+*Bluemner* Privatalt.) 178 207 322 κέ, *Gilbert* HStaatsalt.² 180 κέ 218 κέ 347 κέ 515 (=*Gilbert* + *Πολίτης* ΕΑΔημοσίου βίου Α′ 202 κέ 244κέ 388κέ 585), *Busolt* Staatsaltert. (ἐν *IvMueller* HKA IV 1 1)² 305 κέ 345, *IvMueller* Privatalt. (ἐν HKA IV 1 2)² 139 2 140 1 184 κέ 189 191 192, *Bauer* Kriegsalt. (ἐν HKA IV 1 2)² 346 κέ, *Schoemann+Lipsius* Gr. Altert.⁴ I 378 553 581 II 618, *Girard* DdA II 1 λ. *ephebi*, *Oehler* RE V 2735-6 λ. *ἐφήβαρχος*, *Thalheim* καὶ *Oehler* RE V 2737-41 2741-46 λ. *ἐφηβεία*, *Koehler* AM 1879 324 κέ, *Foucart* BCH 1889 253 κέ, *v Wilamowitz* Aristoteles und Athen I 193, *Kromayer* Kl 1903 50² 54³, *Beloch* Kl 1905 351κέ 371, *Reinach* Manuel de philologie I 253 II 219 TÉG 408 κέ, *Larfeld* GE¹ (ἐν *IvMueller* HKA I²) 598 κέ HGE I 563κέ 580 II 325 915κέ 948 GE³ 127 164 313 492 κέ, *Roberts+Gardner* IGE II σ. 145 564 κέ, SIG² 518 κέ, *Παπαδάκης* ΑΔ 1915 169 ἀρ. 10 (Ἐρετρίας).

24 1 19

Αἱ ἀρχαιόταται ἐφηβικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶνε δύο ψηφίσματα, IG II_5 563^b(= SIG 519) 574^d, τὸ μὲν τῆς Κεκροπίδος, τὸ δὲ τῆς Ἱπποθωντίδος, ἀμφότερα τοῦ πΧ 334/3, γενόμενα μετὰ τὸν περὶ ἐφήβων Ἐπικράτειον νόμον, ὅστις ψηφισθεὶς μετὰ τὰ ἐν Χαιρωνείᾳ ἴσχυσεν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 337/6 ἢ τὸ ὕστατον ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 335/4, τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τοῦ εἰρημένου τῆς Κεκροπίδος ψηφίσματος, καθ' ὃ τὸ 334/3, ἐπειδὴ ἐν στ. 37 οἱ τῆς φυλῆς ταύτης ἔφηβοι φέρονται τότε ὡς *ταχθέντες Ἐλευσῖνι*, ἦν ὁ $2^{ος}$ τῆς ἐφηβείας αὐτῶν ἐνιαυτὸς (Ἀριστοτ. ΑΠ 42_4, πρβ 61_1, *v Wilamowitz* Aristot. u. Ath. I 193, SIG 519[1], *Beloch* Kl 1905 351 353· περὶ τῶν τῆς ἐφηβείας ἐνιαυτῶν πρβ ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τῶν κροτάφων τοῦ λίθου, ἀρ. 96-97· τὸ τοῦ Αἰσχίνου Β' 167 [πρβ Ἀπολλων. Περὶ Αἰσχίνου 16] εἶνε παλαιότερον καὶ γενικώτερον, πρβ *Dittenberger* De eph. att. 13, SIG 519[4]. περὶ *περιπόλων* ἄλλως πρβ Θουκ. Δ' 67 Η' 92, Ξενοφ. Πορ. Δ' 47 52, Ἀριστοφάν. Ὄρν. 1177, Ἁρποκρατ., *Grasberger* Erz. III 77 κέ 83 115 626, *Hermann + Thumser* Staatsalt.[6] 460). Ἤρχετο δ' ὁ ἐφηβικὸς ἐνιαυτός, ὡς εἰκάζεται, τοῦ βοηδρομιῶνος τῇ νουμηνίᾳ (πρβ IG III 1091 [μΧ 81/2-82/3 ἢ 84/5-96/7], *Dittenberger* De eph. att. 22, *Grasberger* Erz. III 119 κέ)· τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἕκτῃ ἱσταμένου ἐπέμπετο ἡ *πρὸς Ἄγρας πομπὴ* (IG II 467 [=SIG 521] $_8$: *ἐπόμπευσάν τε τῆι Ἀρτέμιδι τῆι ἀγροτέρα*, πρβ 469 471 $_{8/9\ 58}$ 479 466 468 470 472-474 478 480-483 (ἄλλο τὸ 484, ἔνθα στ. 8 *διδάσκαλον*), τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἀναβληθεῖσα, ἤγετο καὶ ἡ ἀμφιετηρὶς τῆς Μαραθῶνι νίκης, εἰρήσθω δὲ ὅτι τῷ πΧ 122/1 κατὰ τὰ ἐν IG II 471 ἀναπληρούμενα οἱ ἔφηβοι πορευθέντες εἰς Μαραθῶνα ἐστεφάνωσάν τε καὶ ἐνήγισαν ἐπὶ τοῦ αὐτόθι *πολυανδρείου* (στ. 26 29, πρβ στ. 22) τοῖς κατὰ πόλεμον τελευτήσασιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, παρεγένοντο δὲ καὶ εἰς τὸ Ἀμφιάρειον «*καὶ ἱ*]σ[*τόρησαν*] (στ. 27, πρβ στ. 70, *τὴν γεγονεῖαν* ***ἐκ παλαιῶν*** (στ. 27· οὕτως καὶ ἐν στ. 70 ἔκειτο, ἤγουν ¯(=ἐ)***κ παλ***[αιῶ]ν]) *χρόνων ὑπὸ τῶν πατέρων τοῦ ἱεροῦ* [*κ*]*υριείαν* (παρὰ τὸ *κυριεύω*, πρβ *Schweizer* GPI 58 101, *Meisterhans + Schwyzer* GAI 55) *καὶ θ*[*ύ*]*σαντες ἀπῆ*[*λ*]*θον αὐθ ημερεὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν χώρ*[*αν*» (πρβ στ. 26-28 69-71· στ. 90 γρ. *ζηλωταὶ τ*[*ῶν ὁμοίων*], πρβ IG II 456_{12} [*Wilhelm* AE 1905 242] $478_{d\,18\,9}$ 482_{58} 489^b_{32}, SIG $925_{46/7}$, πρβ ἄλλως καὶ SIG 308 [=IG VII 411] $_{27,8}$ 521 [=IG II 467] $_{33}$ 732 [=IG II5 630^b] $_{41/2}$, OGI 339_{90} 352_{56}, *Larfeld* HGE II 765 766 767 835), πρβ Ἡροδ. Ϝ' 109 κέ, Ἀριστοφ. Ἱππ. 660 καὶ σχολ., Ξενοφ. ΚΑ Γ' 2_{12}, Πλουτ. Ἠθ. 349^f 861^e, Πολυδ. Η' 91, Αἰλιαν. ΠΙ Β' 25, *Dittenberger* De eph. att. 22 60 70 71, *A Mommsen* Heortol. 209 κέ, *Grasberger* Erz. III 119 κέ 127, *Stengel* Kultusalt. [ἐν *Iv Mueller* HKA V $_{III}$] 200, *Pfuhl* De Ath. pomp. sacr. 34 κέ, *Schoemann + Lipsius* GA[4] II 498, *Judeich* Topogr. v. Ath. [ἐν *Iv Mueller* HKA III $_{II_2}$] 371, *Σβορῶνος* ΕΝΑ 1916/7 4 136 152. περὶ τοῦ *ἐπὶ δίετες ἡβῆσαι* (Ψ Δημοσθ. ΜϜ' 20, Ὑπερείδ. Ἀποσπ. 194 [ἐκ τοῦ ΜΕ' = «Πρὸς Χάρητα ἐπιτροπικός», παρ' Ἁρποκρ. λ. *ἐ. δ. ἡ.*], Ισαῖ. Ἀποσπ. 25 [Σουΐδ. λ. *ἡβήσαντες καὶ τέως*], *Bekker* Anecd. 255 15) καὶ τῆς ἡλικίας τῶν εἰς τοὺς ἐφήβους ἐγγραφομένων (Ἀριστοτ. ΑΠ $42_{1\text{-}2}$, πρβ 53_4 κέ· νοεῖται ὅτι οἱ συνεγγραφόμενοι δὲν ἦσαν πάντες ἀκριβῶς ἰσήλικες, ἐνεδέχετο δὲ καὶ ἔτους ὅλου παρὰ μίαν ἡμέραν διαφορὰ ἐν τῇ ἡλικίᾳ) πρβ *Dittenberger* De eph. att. 8, *Grasberger* Erz. III 18 25, *Hermann + Thumser* Staatsalt.[6] 456-9 461, *Hermann + Bluemner* Privatalt.[3] 322, *Girard* DdA λ. *ephebi* σ. 623, *Gilbert* HSA[2] I 218[3], *Hoeck* He 1895 347 κέ, *Gilbert* ἐν *Gilbert + Πολίτης* ΕΛΔημ. βί. Α' 244[1], *Πολίτης* αὐτ., *Thalheim* RE V 2737. Ληγούσης τῆς πΧ $4^{ης}$ ἑκατονταετηρίδος ἢ ἀρχομένης τῆς $3^{ης}$ μετεβλήθησαν τὰ τῆς ἐφηβείας (IG ²II 478 = ψήφισμα τοῦ πΧ 305/4 περὶ ἐφήβων τοῦ 306/5, πρβ ²II 665 τοῦ 282/1· πρβ ²II 681_6 $700_{9/0}$ 766 787 [ψήφισμα τοῦ πΧ ± 236/5 περὶ ἐφήβων τοῦ ± 237/6] $_{a9\ b8}$ 811 *ἐν τῶι τῶν ἐφ*$_{12}$[*ήβων γυμνασίωι* -]· περὶ τοῦ προαιρετικοῦ καὶ ἐνιαυσίου τῆς ἐφηβείας καὶ περὶ τοῦ πρὸς ἐγγραφὴν μὴ ἀκριβῶς ὡρισμένου τῆς ἡλικίας πρβ *Koehler* AM 1879 326, *Schoemann + Lipsius* GA I 380 553 κέ 581, *Gilbert + Πολίτης* ΕΛΔημ. βί. Α' 392, *Hermann + Thumser* Staatsalt.[6] 461). Ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐπετράπη καὶ ξένοις νὰ ἐφηβεύωσι, ἀναγράφονται δὲ ὑπὸ ἴδιον λῆμμα *ξένοι* (IG II $465_{δ\,102}$ 467 470 483_4 πρβ 471 481 482· μόνον ἐν $469_{δ\,111}$

κεῖται ἀποκεκομμένον, ξ(ένοι)· *Dittenberger* De eph. att. 17 κἑ, *Grasberger* Erz. III 54 641, *Larfeld* HGE II 141κἑ 916, *Thalheim* RE V 2739κἑ [περὶ τοῦ *Μιλήσιοι* αὐτ., πρβ καὶ *Ross* Dem. v. Att. 42-3]· ἄλλοι οἱ ἐν IG I 446 *ἔνγρα*-[*φοι*]β 31 καὶ *χσένοι* β 47). περὶ *πρωτεγγράφων* (IG III 1092 1110 1112 1122) καὶ *ἐπεγγράφων* πρβ *Dittenberger* De eph. att. 76, *Grasberger* Erz. III 54κἑ 497, *Thalheim* RE V 2739 κἑ· *ἄνηβοι* ἀπαντῶσιν ἐν DI 3593_{81}, *μελλέφηβοι* ἐν BCH 1883 76 1 1 77 α 11· περὶ τῶν κατὰ τὸ *Διογένειον* πρβ Πλουτ. Ἠθ. 736[d], IG II 470_{41} III 2 σ. 316, *Dittenberger* De eph. att. 29 51 κἑ 66, *Dumont* Ess. s. l'éphéb. att. II 49, *Koehler* He 1873 1 κἑ, *Grasberger* Erz. III 124 134 138 417 425 κἑ, *Schoemann*+*Lipsius* GA I 551, *Mueller* Privatalt.(=HKA IV 1_2)[2] 140[1] 185[2] 192[4], *Hermann* + *Baehr* + *Stark* Staatsalt.[5] § 175 26 176 16, *SReinach* TÉG 413, *Thalheim* RE V 2740· ἐν Ἀπολλωνίδι ἀπαντῶσι $_4$*οἱ ἐφηβεύσαντες ἐπ' αὐτῶν δωρεὰν* (πρβ καὶ BCH 1894 158 ἀρ. 3_{20}) *διετεῖς* (πρβ *διαβέτης* IG V_1 σ. 341, DI IV σ. 732, *Thumb* HGD 86) *μὲν*-,$_9$*ἐφέτειοι δὲ*- BCH 1887_{86},*οἱ ἐφηβεύσαντες ἐπ' α⟨ν⟩ὐτῶν δωρεὰν* $_6$*ἡμιετεῖς* (ἴσως ἔκειτο *ἐφέτειοι* ἢ *διετεῖς*) RÉG 1890 69 ἀρ. 22· ἐν Τόμει φέρεται $_5$- *ἐφή*$_6$*β*[*ους τῶ*]*ν προηγου*$_7$[*μένων* -]⌒*ν* AEM 1882 24 ἀρ. 47, πρβ σ. 51, ἔνθα καὶ τὸ ἐν Νακολείᾳ JHS 1882 125 μεταγράφεται ὧδε: $_4$-*ἱερέα* $_5$[*τ*]**{ῶ}***ν ἐφήβ***{ω}***ν* $_6$*καὶ προ***{ηγ}**[*ουμένων*· ἐν IG XII 3 339_{23} ἀπαντᾷ *παρέφηβον*, ἐν δὲ XII 3 340 ἀπαντᾷ $_{19}$[- *καὶ*] *πα*[*ρ*]*εφήβος* $_{20}$*Ὑπερείδη*[*ν κα*]*ὶ Τεισ*[*άνορα*] $_{21}$*τὸς Θρασυλέοντος* (δηλ. ἦσαν ἀδελφοί), $_{22}$*Πελοπίδην κ*[*αὶ Π*]*ά*[*σ*]*ιππον* $_{23}$*τὸς Πολυο*[*ύ*]*χου* (δηλ. ἦσαν ἀδελφοί), πρβ *Oehler* RE V 2744. ἐν IG II 444_{64} ἀπαντῶσιν *οἱ ἐξ ἐφήβων* (=*ἕνοι ἔφηβοι* II 470_{10}· ἡ λέξις *ἕνος* δασύνεται, πρβ I 273 β 26 *ἕνοις*, Λατιν. *senex*, *Meisterhans* GAI 86[734]), πρβ ΨΠλουτ. Ἠθ. 844[c] *ἐγεγόνει ἐξ ἐφήβων* (δηλ. ὁ Δημοσθένης), Στοβ. Ἀνθολόγ. 98 72 *ἐξ ἐφήβων ἐστὶ καὶ ἤδη εἴκοσιν ἐτῶν*, *Dittenberger* De eph. att. 10[7] 22, *Grasberger* Erz. III 10, *το*[*ὺ*]*ς ἐκ πα*[*ί*]*δων μεταβαίνοντας εἰς τοὺς ἄνδρας* IG II 471_{53}. πρβ ἄλλως καὶ *ἀρχεφηβεύσαντα* IG IV 589_3, *ἀρχέφηβος* V_1 1398_{10} (στ. 19 *ἔφηβοι οἱ ὑπ' αὐτόν*, πρβ *ἔφηβοι* 1384_4 1402_5), *ἀρχέφηβοι* V_2 50_4 52_6 (πρβ *ἔφηβοι* 43_3 45_1 47_7 52_9, *ἐφήβους* 50_5, *συν*[*έφηβοι*] 44_2, πρβ Ἀθήνησι *συνέφηβοι* BCH 1883 77 β 11), *ἐφήβαρχον* OGI 339_{42}[21] (πρβ αὐτ. τὸ ὑπέρτερον *γυμνασί*$_{31}$*αρχος*[15]), *ἐφΕβαρ*$_3$*χήσαντα* CIG 3085, πρβ ἄλλως RA 1878I 114 $_4$*οἰδέ εἰσιν ἔφηβοι* - $_6$-*πρῶτος ὁ ἐφήβαρχος*, BCH 1907 437 *τῶν* $_6$*ἐφήβων ὁ πρωτέ*$_7$*φηβος* (*Wilhelm* BGI 308-9 379), *Grasberger* Erzieh. III 472 481, *Oehler* RE λ. *ἐφήβαρχος*· πρβ ἄλλως *ἄρχων ἐφήβων* IG III_2 σ. 317, *ὁ ἐπώ*]*νυμος ἄρχων* III 1114_{16}· περὶ τῶν ἀξιωμάτων *ἄρχων, στρατηγός, βασιλεύς, πολέμαρχος*, *Ἀρεοπαγεῖται* κλπ, τῶν κατὰ μίμησιν τῶν ὑπάτων τῆς πολιτείας ἀρχῶν, πρβ *Σεμιτέλος* ΑΕ 1862 197 κἑ (=IG III 1160 β 5-20, πρβ IG III 735 14-6), *Dittenberger* De eph. att. 48 (αὐτ. καὶ περὶ τοῦ IG III 1128_5), *Grasberger* Erzieh. 119[3] 472 481, *Thalheim* RE V 2740· *ἐφηβοφύλαξ, -κες* Inschr. v.Perg. 486 B_7, AM 1902 105 ἀρ. 108· *συνέφη*]$_2$*βοι καὶ συμβιω*[*ταί* IG III 1181, *σκηναρχῶν, σύσκηνοι, ἀδελφοί, φίλοι* (*γοργοί, γνήσιοι*), *συστάται εὐνοοῦντες ἀλλήλοις*, *Dittenberger* De eph. att. 20, *Grasberger* Erz. III 116κἑ, *Thalheim* RE V 2740, *Graindor* BCH 1914 278· περὶ τοῦ *σύστρεμμα, συστρεμματάρχαι, ἔθνη, ἐκ τῶν ἐθνῶν, ἐθνῶν τάγματα* πρβ *Dittenberger* De eph. att. 18κἑ, *Grasberger* Erz. III 14 410 478, *Hermann*+ *Bluemner* Privatalt.[3] 323.

Ἐν τῇ ἐνθάδε ἐπιγραφῇ ὑπὸ λήμματι (στ. 1: ***λοχαγοί***) ἀναγράφονται ἐν συνεχείᾳ (στ. 2-5) 11 λοχαγοὶ πατρόθεν (ἄνευ τοῦ δημόθεν), μετὰ τούτους δὲ κατὰ στίχους ἐν τρισὶ σελίσιν ***ἔφηβοι*** (πρβ ἀρ. 96_1 97_1), 63 οἱ σύμπαντες (ὅρ. ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ α 6 καὶ α 12), πατρόθεν, κατὰ δήμους ἰδίῳ λήμματι ὁριζομένους τεταγμένοι. Οἱ ἐνθάδε δῆμοί εἰσιν ἀριθμὸν 17, πάντες τῆς Λεωντίδος φυλῆς, δὲν φέρονται δὲ τριῶν αὐτῆς δήμων δημόται: Ἁλιμούσιοι, Κρωπίδαι, Παιονίδαι (πρβ *Sundwall* EB 83)· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι τῆς φυλῆς ταύτης τὸ ὄνομα γράφεται, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦ **ω** (*Λεωντίς*), ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ ἐν IG II 803 ε 97 νεὼς ὄνομα (*ἐπὶ τὴν Λεωντίδα*, πρβ *Ἱπποθωντίς, Κεκροπίς, Αἰαντεία, Πανδία*) καὶ τὸ ἐν II 2303 (ὁ λίθος δὲν κεῖται ἐν τῷ ἐπιγραφικῷ μουσείῳ) ὄνομα

γυναικός, ἢ δήμου τῆς φυλῆς ταύτης ἦν (***Λεοντὶς Εὐχαρίδου** ${}_2$**Λευκονοέως θυγάτηρ***) εἰσὶ διὰ τοῦ ***ω*** γεγραμμένα, τὸ δὲ ἐν IG II 835_{62} γυναικὸς ὄνομα (***ἃ ἀνέθηκε Λεοντὶς***) ἐγένετο, ὡς καὶ τὸ ***Λεόντιον*** (ἡ), παρὰ τὸ ***λέων** -οντος*, πρβ *Kretschmer* GVI 26 (=DI 3140), *Meisterhans* GAI 25^{129} 197^{1611}.

Τῶν Ποταμίων καὶ Δειραδιωτῶν ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ ἀναγράφονται ἰδίᾳ, παρεμπιπτόντων τῶν Σκαμβωνιδῶν καὶ Αἰθαλιδῶν καὶ Σουνιέων, τέσσαρες διάφοροι δῆμοι, οἶδε: 1) ***Ποτάμιοι ὑπένερθεν***, 2) ***Ποτάμιοι καθύπερθεν***, 3) ***Ποτάμιοι Δειραδιῶται***, 4) ***Δειραδιῶται***· τῷ πΧ 307/6 οἱ Αἰθαλίδαι καὶ οἱ Ποτάμιοι Δειραδιῶται μετετέθησαν ἐκ τῆς Λεωντίδος εἰς τὴν 'Αντιγονίδα· ἔκειντο δὲ οἱ δῆμοι Δειράδες καὶ Ποταμὸς ὁ μὲν πρὸς Α, ὁ δὲ πρὸς ΝΑ τῆς νῦν Κερατέας· *Koehler* AM 1885_{106}, IG II 864 859_{d19}, *Milchhoefer* AM $1893_{283\ 284}$ RE II λ. *Attika* 2188 2199, *Tod* BSA $1902/3_{156}$, *Sundwall* EB 83 88κέ, *Kirchner* RhM $1892_{551^4\ 554}$ $1904_{294\ 298}$ 1906_{350}, *Larfeld* HGE II 176.

Περὶ τῶν λοχαγῶν παρ' 'Αριστοτέλει (ΑΠ 61_3) λέγεται: «χειροτονοῦσι δὲ καὶ ***ταξ[ι]άρχους*** δέκα, ἕνα τῆς φυλῆς ἑκάστης· ***οὗτος*** δ' ἡγεῖται τῶν φυλετῶν, καὶ ***λοχαγοὺς*** καθίσ[τ]ησιν», πρβ 'Ισαῖ. Θ' 14, 'Ισοκρ. ΙΕ' 71 (=117), *Schoemann*+*Lipsius* GA I 462. Οἱ ἐν τῇ ἐνθάδε ἐπιγραφῇ λοχαγοὶ ἔχουσι πάντες ὁμωνύμους ἐν τοῖς ἐφήβοις. 'Αλλὰ δὲν πρόκειται ἁπλῆ ὁμωνυμία· διότι πρῶτον μὲν οὕτως δὶς θὰ ἐτύγχανον τέσσαρες ἔχοντες ὁμωνύμους πατέρας, ὃ ἀπίθανον, ἔπειτα ἐν τῷ τῶν λοχαγῶν καταλόγῳ δὲν ἀναγράφονται τὰ δημόθεν, γινώσκονται δὲ ταῦτα ἐκ τῶν δημόθεν τῶν ὁμωνύμων ἐφήβων, εἶτα Δειραδιώτης εἷς καὶ μόνος ἀναγράφεται, λοχαγός τε ($7^{ος}$) καὶ ἔφηβος (${}_{β35}$), ὁ δὲ πρῶτος τῶν Κηττίων ἐφήβων, 95 ${}_{α36}$, εἶνε ἴσως ὁ ἰδίᾳ ἐν 96 ${}_{11\text{-}13}$ τιμώμενος, δὲν ἀναγράφεται δὲ ὁ ταξίαρχος τῆς φυλῆς. Οἱ ἐνθάδε λοχαγοὶ εἰσι καὶ αὐτοὶ ἔφηβοι, οἱ ἀριστεῖς (πρβ IG III 735_{15}, ἄ. σ. $82_β$) καὶ κορυφαῖοι, ὡς εἰπεῖν, τῶν ἐφήβων, αὐτοὶ δῆλον ὅτι οἱ ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ ὁμώνυμοι. Οἱ λοχαγοὶ ³Πασιφῶν Παντήνορος καὶ ⁴'Αρχέπολις Παντήνορος εἶνε Φρεάριοι (πρβ ${}_{α9}$ καὶ ${}_{α10}$), ἐξανέψιοι (τὸ νῦν δεύτεροι ἐξάδελφοι), ὡς εἰκάσαι, πλὴν εἰ τὰ πρὸς ἐγγραφὴν τότε μὴ εἶχον ὡς πρότερον ἢ εἰ οἱ μὲν τῶν ἐφήβων ἦγον τὸν $1^{ον}$ ἐνιαυτὸν οἱ δὲ τὸν $2^{ον}$· οἱ λοχαγοὶ ⁶Σωσίστρατος Σωσιστράτου καὶ ¹⁰Σωσικλῆς Σωσιστράτου εἶνε Ποτάμιοι Δειραδιῶται, ὡσαύτως ἐξανέψιοι (πρβ ${}_{β26}$ καὶ ${}_{β25}$). Οἱ δὲ λοχαγοὶ ⁵Παράμυθος 'Αντιγένου καὶ ⁸Δωσίθεος 'Αντιγένου, δὲν εἶνε συγγενεῖς· διότι οἱ ἐν τοῖς ἐφήβοις ὁμώνυμοι διαφόρων εἰσὶ δήμων, ὁ μὲν Ποτάμιος ὑπένερθεν (πρβ${}_{β8}$), ὁ δὲ Σκαμβωνίδης (πρβ${}_{β11}$).

'Ωσαύτως τῶν ἐφήβων τινές εἰσι συγγενεῖς· καὶ ἀνεψιοὶ μὲν (τὸ νῦν ἐξάδελφοι, δηλ. πρῶτοι ἐξάδελφοι) ἴσως εἰσὶν οἱ Λευκονοεῖς Χαιρεφῶν Καλλιστράτου ${}_{β40}$ καὶ Καλλίστρατος Σωτέλου ${}_{β41}$· ἐξανέψιοι δέ, ὡς εἰκάσαι, εἰσὶν οἱ Φρεάριοι Εὔπολις Καλλιάδου ${}_{α6}$ καὶ Εὔπολις Καλλιάδου ${}_{α12}$, 'Αλκίμαχος Καλλιμάχου ${}_{α7}$ καὶ Θεόδωρος Καλλιμάχου ${}_{α8}$, Πασιφῶν Παντήνορος${}_{α9}$ καὶ 'Αρχέπολις Παντήνορος ${}_{α10}$ (πρβ περὶ τοῦ $3^{ου}$ λοχαγοῦ καὶ τοῦ $4^{ου}$ ἄ. σ. $83_α$) καὶ οἱ Ποτάμιοι Δειραδιῶται Σωσικλῆς Σωσιστράτου ${}_{β25}$ καὶ Σωσίστρατος Σωσιστράτου ${}_{β26}$ (πρβ περὶ τοῦ $10^{ου}$ λοχαγοῦ καὶ τοῦ $6^{ου}$ ἄ. σ. $83_β$), Διονύσιππος Εὐαγγέλου${}_{β29}$ καὶ Θάλλιππος Εὐαγγέλου${}_{β32}$· ἐξανεψίων δὲ υἱεῖς (τὸ νῦν τρίτοι ἐξάδελφοι) ἴσως εἰσὶ Πύρρος Παγκλέους${}_{β18}$ καὶ Φιλόφρων Παγκλέους${}_{β19}$· πρβ ἐν 'Ερετρίᾳ ***Παπαδάκης*** ΑΔ 1915_{175}.

Τὰ τῶν ἐνθάδε λοχαγῶν καὶ ἐφήβων ἔχουσιν ὧδε (ὅρ. ἀναγράφια σ. 84).

Οἱ λοχαγοί, πλὴν τινων ὁμοδήμων, τοῦ $3^{ου}$ καὶ $4^{ου}$ καὶ τοῦ $10^{ου}$ καὶ $11^{ου}$, δὲν ἀναγράφονται κατὰ δήμων τάξιν· καὶ ὁ μὲν $3^{ος}$ καὶ $4^{ος}$ ἀναγράφονται καὶ ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ ὁμοῦ (${}_{α9\ α10}$)· ὁ δὲ $10^{ος}$ καὶ $11^{ος}$, Σωσικλῆς Σωσιστράτου καὶ Τιμήσιος Σημωνίδου, ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ φέρονται κατὰ τὴν αὐτὴν μὲν τάξιν (${}_{β25\ β27}$), ἀλλὰ παρεμπίπτοντος Σωσιστράτου τοῦ Σωσιστράτου (${}_{β26}$), τοῦ ἄλλως $6^{ου}$ λοχαγοῦ· ὁ Σωσίστρατος Σωσιστράτου καὶ ὁ Σωσικλῆς Σωσιστράτου ἐν μὲν τῷ τῶν λοχαγῶν καταλόγῳ φέρονται χωρὶς ($6^{ος}$ καὶ $10^{ος}$), ἐν δὲ τῷ ἐφηβικῷ ὁμοῦ μέν, ἀντιστρόφως δὲ (${}_{β26\ β25}$)· τέσσαρες ὁμόδημοι λοχαγοί, ὁ $1^{ος}$, $6^{ος}$, $10^{ος}$ καὶ $11^{ος}$, ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ ἀναγράφονται ὁμοῦ πρῶτοι, πλὴν ὅτι ἐν τούτῳ ὁ $10^{ος}$ φέρεται, ὡς εἴρηται, πρὸ τοῦ $6^{ου}$· πέντε λοχαγοί, ὁ $1^{ος}$, $2^{ος}$, $5^{ος}$, $8^{ος}$ καὶ $9^{ος}$, ἀναγράφονται πρῶτοι ἐν τοῖς οἰκείοις δήμοις τοῦ ἐφηβικοῦ καταλόγου, ὁ δὲ $7^{ος}$ εἶναι ὁ μόνος, ὡς εἴρηται, Δειραδιώτης ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ.

ἀναγράφιον Α: λοχαγοί·

ὄνομα:	*δημόθεν:*
1) Ἡγέστρατος Κλεΐππου 2	Σουνιεὺς β24
2) Ἁγνίας Μακαρτάτου 2	ἐξ Οἴου γ8
3) Πασιφῶν Παντήνορος 2	Φρεάριος α9
4) Ἀρχέπολις Παντήνορος 3	» α10
5) Παράμυθος Ἀντιγένου 3	Ποτάμιος ὑπένερθεν β8
6) Σωσίστρατος Σωσιστράτου 3/4	Σουνιεὺς β26
7) Λυσανίας Μόλωνος 4	Δειραδιώτης β35
8) Δωσίθεος Ἀντιγένου 4	Σκαμβωνίδης β11
9) Φορύσκος Τιμοκράτου 4/5	Λευκονοεύς β37
10) Σωσικλῆς Σωσιστράτου 5	Σουνιεὺς β25
11) Τιμήσιος Σημωνίδου 5	» β27

ἀναγράφιον Β: λοχαγοὶ καὶ ἔφηβοι·

α΄ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγραφὴν τῶν ἐφήβων:	λοχ.	ἐφ.	*β΄ κατὰ τὸν τῶν ἐφήβων ἀριθμόν:*	λοχ.	ἐφ.
1) Φρεάριοι	2	13	1) Φρεάριοι	2	13
2) Ὑβάδαι		5	2) Σουνιεῖς	4	10
3) Χολλεῖδαι		4	3) Κήττιοι		6
4) Ἑκαλεῖς		1	4) Ὑβάδαι		5
5) Πήληκες		2	5) Ποτάμιοι Δειραδιῶται		5
6) Κήττιοι		6	6) Λευκονοῆς	1	5
7) Ποτάμιοι ὑπένερθεν	1	2	7) Χολλεῖδαι		4
8) Σκαμβωνίδαι	1	2	8) Πήληκες		2
9) Ποτάμιοι καθύπερθεν		1	9) Ποτάμιοι ὑπένερθεν	1	2
10) Αἰθαλίδαι		1	10) Σκαμβωνίδαι	1	2
11) Ποτάμιοι Δειραδιῶται		5	11) ἐξ Οἴου	1	2
12) Σουνιεῖς	4	10	12) Κολωνῆς		2
13) Δειραδιῶται	1	1	13) Ἑκαλεῖς		1
14) Λευκονοῆς	1	5	14) Ποτάμιοι καθύπερθεν		1
15) ἐξ Οἴου	1	2	15) Αἰθαλίδαι		1
16) Εὐπυρίδαι		1	16) Δειραδιῶται	1	1
17) Κολωνῆς		2	17) Εὐπυρίδαι		1
	11	63		11	63

Λοχαγοὺς ἔχουσι τέσσαρας μὲν οἱ Σουνιεῖς, δύο δὲ οἱ Φρεάριοι, ἕνα δὲ ἕκαστος τῶν ἑξῆς δήμων: Λευκονοεῖς, Ποτάμιοι ὑπένερθεν, Σκαμβωνίδαι, ἐξ Οἴου, Δειραδιῶται. ἔφηβοι δὲ ἀναγράφονται: Φρεάριοι 13, Σουνιεῖς 10, Κήττιοι 6, Ὑβάδαι 5, Ποτάμιοι Δειραδιῶται 5, Λευκονοεῖς 5, Χολλεῖδαι 4, πέντε δὲ δῆμοι (Πήληκες, Ποτάμιοι ὑπένερθεν, Σκαμβωνίδαι, ἐξ Οἴου, Κολωνεῖς) ἔχουσιν ἀνὰ δύο ἐφήβους, πέντε δὲ ἄλλοι (Ἑκαλεῖς, Ποτάμιοι καθύπερθεν, Αἰθαλίδαι, Δειραδιῶται, Εὐπυρίδαι) ἀνὰ ἕνα. Ὅτι τῆς κατ' ἀριθμὸν ἀνωμαλότητος ὁ λόγος δὲν εἶνε τὸ τῶν δήμων μέγεθος, εἰκάζεται ἔκ τινων δήμων, οἵ, καίπερ πλείους τοῦ ἑνὸς ἐφήβους ἔχοντες, λοχαγὸν οὐδένα ἔχουσι, λογιστέον δὲ ὅτι οἱ Δειραδιῶται, ἕνα μόνον ἔφηβον ἔχοντες (β35), ἔχουσι λοχαγόν (7ος). Ἀναλογία τις κατ' ἀριθμὸν λοχαγῶν καὶ ἐφήβων μόνον ἐν δυσὶ χωρὶς θεωρουμένοις ὑπάρχει δήμοις, οἳ καὶ τοὺς πλείστους ἔχουσι λοχαγούς τε καὶ ἐφήβους: Σουνιεῖς 4:10, Φρεάριοι 2:13. Ἀλλ' οἱ Κήττιοι, ἓξ ἐφήβους ἔχοντες, οὐδένα ἔχουσι λοχαγόν, ἔχουσι δὲ τοὐναντίον λοχαγὸν οἱ πέντε ἐφήβους ἔχοντες Λευκονοεῖς, οἱ δὲ Ὑβάδαι, καίπερ ὡσαύτως πέντε ἔχοντες ἐφήβους, δὲν ἔχουσι λοχαγόν· καὶ πάλιν οἱ Χολλεῖδαι, τέσσαρας ἔχοντες ἐφήβους, δὲν ἔχουσι λοχαγόν, ἔχουσι δὲ λοχαγὸν τρεῖς δῆμοι, ἀνὰ δύο ἐφήβους ἔχοντες: Ποταμιοι ὑπένερθεν, Σκαμβωνίδαι, ἐξ Οἴου, οἱ δὲ Πήληκες καὶ Κολωνεῖς, ἀνὰ δύο ὡσαύτως ἔχοντες ἐφήβους, δὲν ἔχουσι λοχαγόν· πέρας δὲ τῶν ἀνὰ ἕνα ἔφηβον ἐχόντων πέντε δήμων, Ἑκαλέων, Ποταμίων καθύπερθεν, Αἰθαλιδῶν, Δειραδιωτῶν, Εὐπυριδῶν, μόνοι οἱ Δειραδιῶται, ὡς εἴρηται, ἔχουσι λοχαγόν.

Ἁπλῆς τινος ἀναλογίας ὑποτιθεμένης, οἱ μὲν λοχαγοὶ τῶν 10 φυλῶν ἦσαν (11×10=) 110, οἱ δὲ ἔφηβοι τῆς μὲν Λεωντίδος, ἐλλογουμένων καὶ τῶν ἐλλειπόντων τριῶν δήμων, ἦσαν (63+[17 : 3 : : 63 : χ=] 11 ἢ 12) 74 ἢ 75, τῶν δὲ 10 φυλῶν ἦσαν περὶ τοὺς 740 ἢ 750, πρβ *Kromayer* Kl 1903 $_{50}{}^{2}$ $_{54}{}^{3}$, *Beloch* Bevoelker. 69-71 Kl 1905 $_{350}$ κἑ 1906 74 κἑ, *Sundwall* IRA 22 27, *Kirchner* ἐν IG ²II 478 πρβ AM 1908 $_{207}$ (πΧ ± 100/9· EM 2678, ἔνθα, ὡς εἰκάσαι, ἔκειτο $_{23}$-*ἑκατὸν δεκαδύο, ἀ νθ ῶ ν* (πρβ ἄλλως καὶ IG ²II 653 $_{[13]}$ II 5 385^{f} $_{[12]}$ II 465 $_{[38]\,41}$ 467[=SIG 521] $_{92}$, *ἀντὶ ὃν* IG I 59[=SIG³ 108] $_{8}$) - $_{26}$- *δήμου [πρ]οΐσταμ[έν]ο[ις* (εἰρήσθω καὶ ὅτι τὸ ἐν στ. 27 κενὸν εἶνε ἑνὸς γράμματος) -$_{30}$[-*τὸν ἐπὶ-* (*Grasberger* Erz. III 91 114 497 κἑ, *Thalheim* RE V 2738 κἑ· περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς Τεγέας ἐφήβων πρβ *v Hiller* ἐν IG V2 50 (πρβ *Beloch* Bevoelker. 115 125 κἑ).

95: Α΄) λοχαγοί $({}_{1\text{-}5})$·

*95_1· **λοχαγοί·*** περὶ τοῦ **ᾱ** τῆς λέξεως ἄ. σ. 77_α.

95_2: 1) Ἡγέστρατος Κλείππου· Σουνιεὺς (πρβ $_{\beta 24}$)· ἄλλως ἄγνωστος.

95_2: 2) Ἁγνίας Μακαρτάτου· ἐξ Οἴου (πρβ $_{\gamma 8}$)· τῆς γνωστῆς ἐξ Οἴου οἰκίας, ἧς γενάρχης ὁ Βούσελος (Ἰσαῖ. ΙΑ΄ [δίκη πΧ ± 359/8], ΨΔημοσθ. ΜΓ΄ [δίκη πΧ ± 341]· στέμμα ἐν *Kirchner* PA 2921)· εἶνε υἱὸς Μακαρτάτου τοῦ Θεοπόμπου. Φέρονται δὲ δύο Μακάρτατοι, ὁ Ἀπολήξιδος καὶ ὁ Θεοπόμπου (PA 9659 9660)· καὶ ὁ μὲν Ἀπολήξιδος δὲν ἦτο τοῦ αὐτοῦ τοῖς Βουσελίδαις δήμου, ἀλλὰ Προσπάλτιος, μήτρως τοῦ ἐξ Οἴου ὁμωνύμου, ὁ δὲ Θεοπόμπου εἰσεποιήθη εἰς τὸν τοῦ θείου οἶκον (πρβ Ἰσαῖ. ΙΑ΄ 48 κέ), γενομένου δ' αὐτῷ υἱοῦ, οὗ τὸ ὄνομα δὲν μνημονεύεται παρὰ ΨΔημοσθένει, ἐξεποίησεν αὐτὸν εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον εἰς τοὺς Προσπαλτίους (πρβ Ἰσαῖ. ΙΑ΄ 48 κέ, ΨΔημοσθ. ΜΓ΄ 76 κέ). Ὁ ἐνθάδε Ἁγνίας Μακαρτάτου ἐξ Οἴου, ἐὰν ὁ εἰρημένος ἐκποίητος υἱὸς δὲν ἐπανῆλθε μετὰ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν τοῦ Θεοπόμπου οἶκον, ἴσως εἶνε νεώτερος υἱός.

$95_{2\ 3}$: 3) καὶ 4) Πασιφῶν Παντήνορος$_2$ καὶ Ἀρχέπολις Παντήνορος$_3$· Φρεάριοι, ἐξανέψιοι, ὡς εἰκάσαι, πρβ τοὺς ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ ὡσαύτως ὁμοῦ ἀναγεγραμμένους $_{\alpha 9}$ καὶ $_{\alpha 10}$· ἴσως τῆς οἰκίας Πασιφῶντος στρατηγοῦ ἐν Σάμῳ πΧ 410/9 (**IG I 188=SIG^3 109$_{35}$ ^{28}**, PA 11668). Ἂν ἐν τοῖς ἐν PA II σ. 626 ἐλλιπέσιν ὀνόμασιν ἀρ. 160-2 λανθάνουσι συγγενεῖς, ἄδηλον. Παντήνωρ ὄνομα ἅπαξ ηὕρηται ἐν Ἀττικῇ, ἀλλ' ἑτέρου δήμου (PA 11608). ***Ἀρχέπολις*** δὲ Φρεάριος δὲν ἀπαντᾷ, ἀλλὰ *Ἀρχέπτολις* (δὶς ἐν Πλουτ. Θεμιστ. ΛΒ΄, ἔνθα καί, ὡς εἰκάσαι, ἄνευ τοῦ τ γραπτέον τὸ ὄνομα, πρβ αὐτ. *Δημόπολιν* = *Πολίαρχος*, Παυσ. Α΄ 37_1, PA 2383), υἱὸς τοῦ Θεμιστοκλέους, Φρεαρίου, ὡς γνωστόν, τῶν δήμων ὄντος (Πλουτ. Θεμ. Α΄ Ε΄), φέρονται δὲ καὶ τῷ Θεμιστοκλεῖ ὁμώνυμοι ἔκγονοι: PA 6651 6665 (=IG II 864$_{\beta 18}$ ***Θεμισθοκλῆς*** [περὶ τοῦ 2ου **ϑ** πρβ SIG^3 39^1, *Meisterhans* GAI § 39^{925}, *Kretschmer* GVI 149κέ 151]· ἡ θέσις τοῦ πατρόθεν($_{\beta 19}$) κενὴ οὖσα ἐνδέχεται ἴσως νὰ ἀναπληρωθῇ [[*Ἀρχεπόλιδος*]]· ὅμοια κενὰ ἐν RIG 1525 $_{\beta 25\ \varepsilon 18\ \varepsilon 20}$, πρβ καὶ IG II 469$_{\delta 95}$) 6666-6668· στέμμα τῆς οἰκίας ἐν PA 6669· περὶ τοῦ ὀνόματος ***Θεμιστοκλῆς*** πρβ καὶ PA 6650 6652 6653 6653ª (=IGII5 1048^c $_4$***Θεμιστοκλῆς*** Α[-, ἔνθα, εἰ ὁ ἀνὴρ ἦν Φρεάριος, ἴσως δύναταί νὰ ἀναπληρωθῇ *Ἀ[ρχεπόλιδος*, πρβ καὶ τὸ αὐτ. $_6$*Θρα]συκλῆς* *Ἀπολλω[νίου* τῷ ἐνθάδε ἐν τοῖς Φρεαρίοις 95$_{\alpha 16}$ ***Θρασυκλῆς Θράσωνος***).

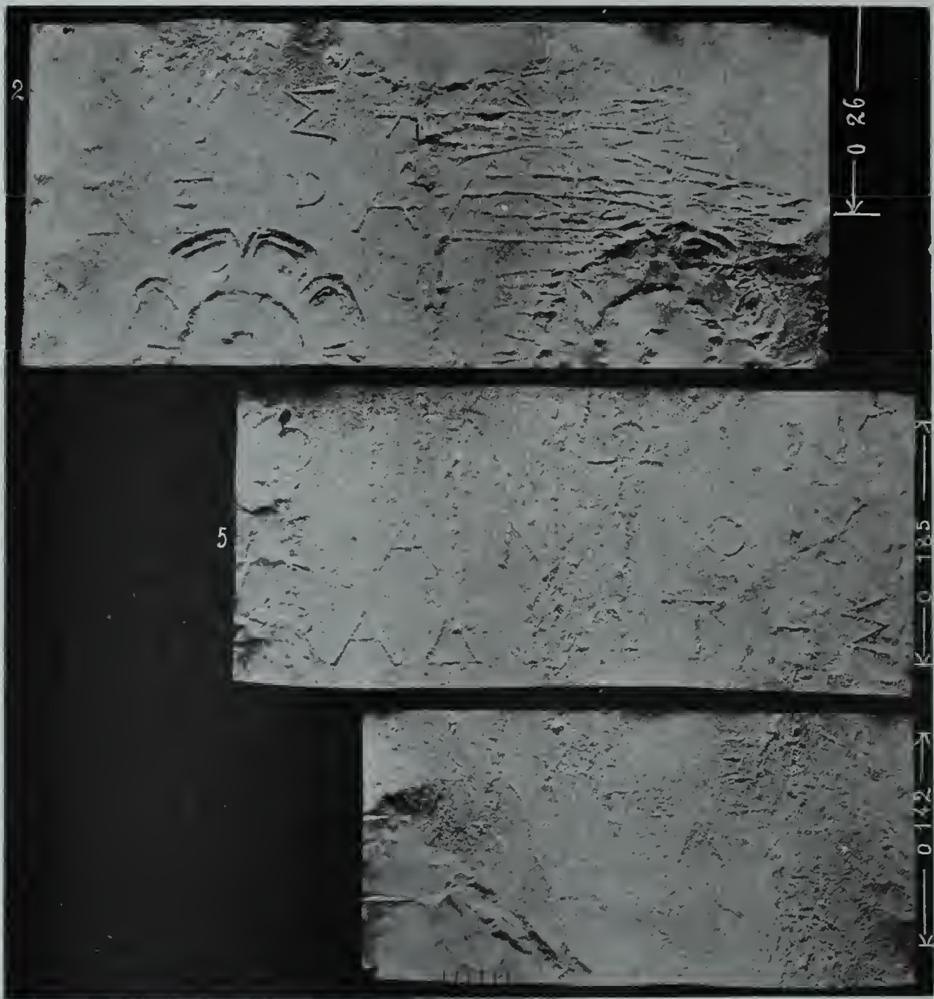
95_3 : 4) Ἀρχέπολις Παντήνορος· ὅρ. ἄ. 3).

95_3 : 5) Παράμυθος Ἀντιγένου· Ποτάμιος ὑπένερθεν (πρβ $_{\beta 8}$)· τῆς αὐτῆς ἴσως οἰκίας ἦν ὁ ἐν IG II 2498, Ποτάμιος τῶν δήμων, εἰ αὐτόθι ἔκειτο, ὡς καὶ ἐν ΑΕ 2311 ἀνεπληρώθη, $_2$*Ἀντ]ιγέν[ου]ς*· ὁ ἐν τοῖς ἑξῆς, 8ος, λοχαγὸς Δωσίθεος Ἀντιγένου$_4$ ἦν Σκαμβωνίδης (πρβ $_{\beta 11}$), ὥστε δὲν ἦτο τούτων συγγενής.

$95_{3/4\ 5}$: 6) καὶ 10) Σωσίστρατος $_4$Σωσιστράτου καὶ Σωσικλῆς Σωσιστράτου$_5$· Σουνιεῖς (πρβ $_{\beta 26\ \beta 25}$)· ἐξανέψιοι, ὡς εἰκάσαι· διότι, καίπερ ἐν τῷ τῶν λοχαγῶν καταλόγῳ οὐχ ὁμοῦ γεγραμμένοι, ἐν τῷ ἐφηβικῷ φέρονται ἀντιστρόφως μέν, ἀλλ' ὁμοῦ [πρβ ἄ. 3) καὶ 4)· πρβ ἄλλως τὰ περὶ τοῦ 5) καὶ τοῦ 8)]· πρβ PA 10752 (Νικησίων Σωσιστράτου, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης), 13194 (Σω]σίβιος Σωσικλέους^1, τῆς 3ης μεσούσης), 1719 (Ἀριστεὺς Σωσικλέους^2, ἔφηβος πΧ 101/0· πρβ IG III 1512 ***Στρατονίκη Φιλιστίδου Ἀθμονέως θυγάτηρ Σωσικλέους Σουνιέως γυνή***), ἀδήλου δὲ φυλῆς Σωσικλεῖς: PA 13230 (τῆς 5ης φθινούσης), 13231 (*Σωσικ{λ}ῆς Ἀθηνα{ῖ}((ος))*, πΧ 360/9), 13232 (ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν, πΧ 338/7).

95_4: 7) Λυσανίας Μόλωνος· Δειραδιώτης (πρβ $_{\beta 35}$, μόνος Δειραδιώτης ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ, ἄ. σ. 83_α 84_α)· Τούτου πατήρ, ὡς εἰκάσαι, εἶνε ὁ ἐν ἐπιτυμβίῳ τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος ἐπιγραφῇ IG II 1980 (=ΕΜ 10281)$_{4\text{-}6}$ ***(εἰκ. 4)***· τὸ ἐκεῖ μνημεῖον εἶνε στήλη λευκοῦ μαρμάρου φέρουσα ἐπὶ τοῦ μετώπου ὑπὸ τοὺς πρώτους τρεῖς στίχους δύο ὀκτωπετάλους ῥόδακας (διαμ. 0 195· καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου ῥόδαξ· ὁ δεξιὸς κρόταφος νῦν κάτω κείμενος δὲν εἶνε ὁρατός), ἄνω δὲ παραλληλόγραμμον ἔγγλυμμα (± 0 29×0 10, βάθ. 0 06, χάριν ἀναγλύφου ἢ ἀνθεμίου), ἄνω καὶ κάτω καὶ τὰ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου κάτω ἐλλιπῆς, ὕψ. σωζ. 2 40 (ὕψ. ἄνωθεν μέχρι μὲν τοῦ

ἄνω τῶν ροδάκων χείλους 0 26, μέχρι δὲ τοῦ κάτω 0 45, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τῆς ἄνω τοῦ $4^{ου}$ στίχου ἄκρας 1 09, τῶν δ' ἑπομένων τριῶν στίχων (3-6) ὕψ. 0 185, εἶτα κενὸν ὕψ. 0 335, τῶν δὲ τελευταίων τριῶν στίχων ὕψ. 0 142, εἶτα μέχρι τῆς κάτω τοῦ λίθου ἄκρας σωζ. ὕψ. 0 193), πλ. 0 64-0 49, πάχ. 0 30· ἡ ἐπιγραφὴ (γρ. ὕψ. 0 045 $_{(1\text{-}6)}$ καὶ 0 037 $_{(7\text{-}9)}$) ἔχει ὧδε:

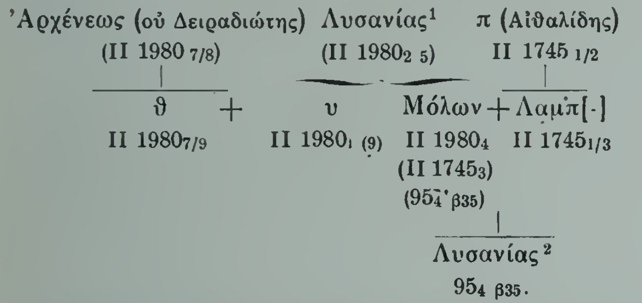

4: IG II 1980: ἐπιτύμβιος Μόλωνος τοῦ Λυσανίου Δειραδιώτου καὶ τῶν οἰκείων.
(ἐκτυμμάτων ὁπιοθία ὄψις· μνημείου ὕψ. 2 40.)

[δ ε ῖ ν α]
Λ] *υ σ α ν ί* [*ο υ*
Δ]*ε ι ϱ α δ ι ώ τ η*[ς.
(δύο ρόδακες.)
Μ] *ό λ ω ν*
Λ υ] *σ α ν ί ο υ*
Δ ε ι ϱ]*α δ ι ώ τ η ς.*
δ ε ῖ ν α] *'Α ϱ χ ε ν έ ο υ*
δ η μ ό θ ε ν]ς *θυγάτηϱ,*
δ ε ῖ ν ο ς(=1)] *γ υ ν ή.*

στ. 4 κατὰ τὸ εἰρημένον ὄνομα ($95_{4\ \beta 35}$) ἀναπληρωτέον *Μ*]*όλων* (τῆς αὐτῆς οἰκίας ἦσαν καὶ PA 11399 καὶ 9310· ἄλλοι Μόλωνες ἐν PA 10409-10413· εἰρήσθω καὶ εἷς Ἀλωπεκῆθεν (ἐν Ὠρωποῦ ἀναθηματικῇ ἐπιγραφῇ, IG VII 451, PA 10413[a])· ἄλλος *Μόλων*, ἀδήλου δήμου, ἀπαντᾷ ἐν IG II 1037 (=EM 8957· στ. 9), ἔνθα καί, ὡς εἰκάσαι, $_8$*Λ*]*άκων* - $_{10}$*Θ*]*ίασος* - $_{14}$*Δι*(ἢ *Εὐ*)]*αγόϱας* - $_{15}$*Σ*]*ν*[*ι* (ἢ *ν*[*η*)- $_{16}$*Σ*]*μ*[-)· στ. 8 ἐν τῷ τοῦ Ἀρχενέου δημόθεν κενὸν ± 7 ⅓ γρ. (*ι*= ⅓), λχ *'Αχαϱνέω*]ς, ἴσως δ' ἐνδέχεται ὅτι ἦν *Παλληνέω*]ς κατὰ τὸ PA 15107 (Χαιρέας Ἀρχενέου Παλληνεύς, πΧ 226/5 215/4, ἴσως ἀνεψιὸς [τὸ νῦν ἐξάδελφος]

ἢ ἀδελφιδοῦς τοῦ ἐν PA 2576 'Αρχωνίδου τοῦ Χαιρέου, πΧ 229/8), διὰ δὲ τὸ σῳζόμενον λείψανον τοῦ ς τοῦ δημόθεν (στ. 8) ὁ 'Αρχένεως δὲν εἶνε τῆς οἰκίας τοῦ ἐν *Kirchner* AM 1904 $_{244}$ (πρβ *Sundwall* Kl 1909 $_{367}$ = RIG 1525) $_{γ4/5(5/6)}$ Προβαλισίου βουλευτοῦ (πρβ ἄ. σ. 78 $_{β30}$· σ. 78 $_{β22}$ γρ. II_5 1009^b $_{β2}$, ἐν δὲ $_{β35}$ γρ. 1909 $_{367}$ κλπ IG II 469· σ. 80 $_{β\ κάτ.\ 14}$ γρ. 139² 140¹. 'Εὰν ἡ μὲν ἐν στ. 7/9 (στ. 7: [±6, λχ *Παμφίλη*, πρβ ἄλλην ἐν PA 11522] *'Αρχενέου*) ὑποτεθῇ τοῦ ἐν στ. 1 γυνή, ὁ δὲ ἐν στ. 4 Μόλων ὁ αὐτὸς τῷ ἐν IG II 1745 (*Λαμπ*[(*λχιδῶ*) δεῖνος] $_2$ *Αἰθαλ*[*ίδου θυγάτηρ*,] $_3$ *Μόλων*[*ος* (ἢ[*ος δέ*, πρβ *Larfeld* HGE II 851) *γυνή*]=PA 8987 10413), τὸ στέμμα εἶχεν ὧδέ πως:

95$_4$: 8) Δωσίθεος 'Αντιγένου· κατὰ τὸν ὁμώνυμον $_{β11}$ Σκαμβωνίδης· ἄλλως ἄγνωστος· δὲν ἦτο τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ λοχαγὸς ⁵Παράμυθος 'Αντιγένου$_3$ δήμου· τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐπειδὴ δὲν εἶνε ὁμοῦ ἀναγεγραμμένοι, ὡς ὁ ³Πασιφῶν Παντήνορος ἀναγέγραπται μετὰ τοῦ ⁴'Αρχεπόλιδος τοῦ Παντήνορος ἐν $_{ε\ 3}$ καὶ $_{α9\ α10}$, καὶ γὰρ καὶ ⁶Σωσίστρατος Σωσιστράτου$_{3/4}$ καὶ ¹⁰Σωσικλῆς Σωσιστράτου$_5$, καίπερ ἐν τοῖς ἐφήβοις ὁμοῦ (ἀντιστρόφως, $_{β26\ β25}$) ὄντες, ἐν τοῖς λοχαγοῖς χωρὶς ἀναγράφονται, ἀλλὰ ἐπειδή, καθάπερ τῶν ἄλλων λοχαγῶν πάντων, ὡς εἴρηται, τὰ ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ἐφηβικῷ καταλόγῳ, καὶ ὁ Δωσίθεος, εἴπερ ἦν τοῦ αὐτοῦ τῷ Παραμύθῳ δήμου, θὰ ἦτο ἐν τῷ αὐτῷ καὶ οὗτος δήμῳ ἀναγεγραμμένος.

95$_{4/5}$: 9) Φορύσκος $_5$Τιμοκράτου· Λευκονοεὺς (πρβ ἔφηβον $_{β37}$)· Φορύσκος Τιμοκράτου Λευκονοιεὺς ἐν IG II 1001, καταλόγῳ τῆς Λεωντίδος, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης, PA 14967· τῆς αὐτῆς ἴσως οἰκίας εἶνε Τιμοκράτης PA 13778 (ἐν II 1040, καταλόγῳ τῆς Λεωντίδος, τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος), τῆς αὐτῆς δὲ Φορυσκίδης 'Αριστομένου PA 14965 (ἐν IG ²II 791[=II 334=SIG³ 491, πρβ *Johnson* AJPh 1913 $_{386}$]$_{α4}$ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ λίθου σῳζόμενον γράμμα εἶνε Λ, ὅθεν ὀρθῶς ἀνεπληρώθη *Λ*[*ευκονοεύς*· αὐτ. ἐν $_{abcβ38}$ ἐπὶ τοῦ λίθου σῴζεται ΟΡΟΣ, ὅθεν ἀναγνωστέον λχ *Θεόδω*]*ρος Θημακ* [καὶ ἐν IG II 465 $_{β87}$ ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *'Ισίδοτ*[*ος Θεο*]*δώρου Θημακεύς*, ἔφηβος πΧ 105/4], ἐν δὲ $_{abcβ39}$ ἔκειτο [± 6½(λχ *Πειθαγό* ἢ *Πυθαγό*)]*ρας*· αὐτ. ἐν $_{dα18}$ ἴσως ἔκειτο *Τ*(μᾶλλον ἢ *Κ* ἢ *Σ*)]*ίμων*· ἐν $_{dα20}$ [πρβ SIG³ 491¹⁰] τὸ 2ον γράμμα εἶνε ο, ὅθεν ἀναγνωστέον *Β*]*οιωτός*, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν ²II 792[=II 335=*Roberts*+*Gardner* IGE II 59]$_{20}$ ἀναγνωστέον *Βο*]*ιωτός*, διὸ δὴ καὶ παντάπασιν ἀπαλειπτέον τὸ ὄνομα *'Ερίωτος* ἀπό τε τοῦ *Pape* WGE καὶ τοῦ PA [3684 5082 II σ. 579$_{75}$], ἴσως δὲ καὶ ἐν IG XI4 1240 ὤφειλε χαράξαι *Β*⟦*ο*⟧*ιωτὶς* ἢ *Βι*{*ο*}*τίς*· περὶ τοῦ ἐν $_{dβ24}$ *Στερι* πρβ ΑΔ 1915 $_{203\ 221}$ 1916 $_{Π\ 60α}$), Φορύσκος 'Αριστομένους PA 14966, 'Αριστοφάνης 'Αριστομένου PA 2092· ἄδηλον ἂν ὁ ἐν II 986, θιασωτικῷ καταλόγῳ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης, 'Αριστήδης Φορυσκίδου($_{β25}$, PA 1685ª) εἶνε Λευκονοεύς. Χάριν τῶν ὀνομάτων ἀναγραφήτωσαν ἐξ ἄλλων δήμων ἐνθάδε Φόρυς Μελιτεὺς PA 14964 (ἴσως Μελιτεὺς εἶνε καὶ ὁ ἐν *Wilhelm* AE 1905 $_{223}$+IG II 561, ψηφίσματι τῆς Κεκροπίδος, τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀρχομένης ἢ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς 5ης, ἐπαινούμενος Φορυσκίδης [=*Sundwall* NPA 168], ἴσως πατὴρ τοῦ προειρημένου 'Αριστήδου, ἐὰν οὗτος εἶνε Μελιτεύς), Φίλιππος Φορύσκου Παλληνεὺς PA 14498, ***Φορύσκ***[*ος* ***'Αρι***]*στοκλέους* [***Φαληρ***]*εύ*[*ς*?] PA 14969, ἐκ δὲ Βοιωτίας Φορύσκιος (πατρωνυμικὸν) IG VII 2724, Φορύστας VII 530.

95$_5$: 10) Σωσικλῆς Σωσιστράτου· ὅρ. ἄ. 6).

95$_5$: 11) Τιμήσιος Σημωνίδου· Σουνιεὺς (πρβ $_{[β27]}$)· ἄλλως ἄγνωστος· Σημωνίδης (διὰ τοῦ ***η***) δὲν ἀπαντᾷ ἐν 'Αττικῇ, εἰρήσθω δέ, χάριν τοῦ ὀνόματος, ***Σῆμος*** ('Αλέξανδρος Σήμου 'Αθηναῖος IG II 444$_{50}$, πΧ 161/0, PA 499), ***Σημίας*** (Φηγαιεὺς PA 12633, Φηγούσιος PA 12634), ***Σημιάδης*** (Λαμπτρεὺς PA 12632).

95: Β') ἔφηβοι ($_{α6\text{-}41\ β7\text{-}41\ γ7\text{-}14}$)·

95$_{α6}$· ***Φρεάριοι· Εὔπολις Καλλιάδου***· τὰς τρεῖς ταύτας λέξεις, ἃς σφαλεὶς ὁ λιθουργὸς εἶχε παρα-

λιπών, ἐνεσφήνωκε μεταξὺ τοῦ στίχου 5 καὶ τοῦ $_{\alpha 7}$. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ***Φρεάριοι*** πρβ ἄ. σ. 80_{α}. Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐφήβου ῥητέον ὅτι ὅμοιον ὄνομα κεχάρακται καὶ ἐν $_{\alpha 12}$. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι εἷς ἦν ὁ ἔφηβος, κακῶς δὶς ἀναγεγραμμένος, συμπεραντέον ὅτι, δέον αὐτὸν πρῶτον τῶν Φρεαρίων ἐφήβων ἀναγράψαι, σφαλεὶς ἐχάραξε τὸ ὄνομα ἐν $_{\alpha 12}$ καὶ εἶτα ἐπανορθώσας τῇ ἐνσφηνώσει ($_{\alpha 6}$) τὸ σφάλμα ἐπελάθετο τὸ $_{\alpha 12}$ ἐκκολάψαι, ἢ ὅτι μετὰ τὴν ἐνσφήνωσιν, πρὸ τῆς τοῦ $_{\alpha 12}$ ἀναγραφῆς γενομένην, ἐπιλαθόμενος ὅτι εἶχεν αὐτὸ οὕτως χαράξας, ἔγραψεν αὐτὸ πάλιν ἐν $_{\alpha 12}$. Ἀλλ' ἀμφοτέρων τῶν σκεμμάτων τούτων ἀπιθάνων ὄντων, εἰκάζεται ὅτι δύο ὑπῆρχον ἔφηβοι ὅμοιον τό τε ὄνομα καὶ τὸ πατρόθεν φέροντες. Καὶ ἡ μὲν παράλειψις διὰ χώρου ἔλλειψιν ἠκέσθη ἐνσφηνώσει τε ἅμα καὶ συμπτύξει· δέον γὰρ ἐν δυσὶ τὰ παραλελειμμένα ἀναγράψαι στίχοις, ἐν μὲν τῷ, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα λήμματα, τὸ ***Φρεάριοι,*** ἐν δὲ τῷ τὸ τοῦ ἐφήβου ὄνομα σὺν τῷ πατρόθεν, ἐχάραξε τὰς τρεῖς λέξεις ἐν ἑνί, $_{\alpha 6}$· ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν ἐσφάλη, εἰ παρέλειπε μὲν μόνον τὸ ***Εὔπολις Καλλιάδου***, ἐχάραττε δὲ προσηκόντως τὸ ***Φρεάριοι***, θὰ ἠκάζετο ἴσως ὅτι εἶνε ἡ τῶν δύο ἐφήβων ὁμωνυμία· εἰκότερον εἶνε ὅτι παραχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ***Καλλιμάχου*** ($_{\alpha 7}$), παρεμφεροῦς ὄντος τῷ ***Καλλιάδου***, ἀπεῖδε πρὸ τοῦ δέοντος ἀντὶ τούτου εἰς ἐκεῖνο. Ἔγνω δὲ τὸ σφάλμα, ὅτε εἶχεν ἤδη γράψας οὐ μόνον τοὺς Φρεαρίους πάντας καὶ τὸ λῆμμα ***Ὑβάδαι*** ($_{\alpha 19}$), ἀλλὰ καὶ ἕνα γε τῶν Ὑβαδῶν, διότι ἄλλως τὸν νῦν ἐν $_{\alpha 6}$ ἐνεσφηνωμένον θὰ ἀνέγραφεν ὁσονοῦν πρότερον ἐν τοῖς Φρεαρίοις ἢ καὶ τελευταῖον, ἤγουν ὑπὸ τὸ $_{\alpha 18}$, ἐκκολάπτων ἐν ἀνάγκῃ τὴν βραχεῖαν λέξιν ***Ὑβάδαι*** καὶ ἀντεγγράφων ἐπ' αὐτῆς τὸν ἔφηβον· ἴσως δ' ἴσως ἐνδέχεται καὶ ὅτι, ὅτε ἔγνω τὸ σφάλμα, εἶχεν ἤδη γράψας καὶ τὰς τρεῖς σελίδας, ἤγουν σύμπαντα τὸν κατάλογον, εἴ γέ τί που ἔστι κρίναι ἐκ τοῦ μεταξὺ τοῦ στίχου 5 καὶ τῶν στίχων $_{\beta 7}$ καὶ $_{\gamma 7}$ μεταστιχίου, ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ τῷ τε μεταξὺ τοῦ στίχου 5 καὶ τοῦ $_{\alpha 7}$ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι (πρβ ἄλλως περὶ τοῦ $1^{ου}$ στίχου ἄ. σ. 74_{α}). Μετὰ τὸ ***Φρεάριοι Εὔπολις Καλλιάδου*** ($_{\alpha 6}$), ἃ εὐκρινῶς ἀναγινώσκονται, ἴχνη τινὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στίχου ἀλλὰ ὀλίγῳ ὑψίτερον, πάντα πλὴν ἑνός, τοῦ ὡς ***τ*** φαινομένου, ἐλάττω, σφόδρα ἀμφίβολα, παρέχουσιν ὄψιν γραμμάτων, ἃ ἴσως ἐνδέχεται νὰ ἀναγνωσθῶσιν ὡς *ταμιοιυ* καὶ ἀναπληρωθῶσι (((*Πο*)))*τάμιοι ὑ*(((*πένερθεν*)))· καὶ εἰκότερον μὲν ὅτι ταῦτα ἐκ τύχης τινὸς γενόμενα φαίνονται ὡς γράμματα· εἰ δ' ὑποτεθείη ὅτι γραμμάτων εἰσὶ λείψανα, ἴσως ἐνδέχεται νὰ ὑποληφθῇ ὅτι μετὰ τὴν ἐν τῇ $1^{η}$ σελίδι ἐνσφήνωσιν τοῦ ***Φρεάριοι*** ἠθέλησεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς ἀντιστοίχως νὰ χαράξῃ ἐν τῇ $2^{α}$ σελίδι τὸ λῆμμα ***Ποτάμιοι ὑπένερθεν*** καὶ ὅτι ἀρξάμενος τούτου καὶ μέχρι τοῦ ***υ*** χωρήσας μετέγνω καὶ ἐπιλαθόμενος αὐτὰ ἀπαλεῖψαι προσέθηκε τὸ ***Εὔπολις Καλλιάδου,*** ὥστε τούτου τὸ τελευταῖον γράμμα, ***υ,*** ἐκάλυψε τὸ ***Π*** καὶ μέρος τοῦ μετὰ τοῦτο γράμματος, ***ο,*** τοῦ ὑποτιθεμένου ***Ποτάμιοι***· τὸ δὲ ἐν τῇ $2^{α}$ σελίδι ἀπαντικρὺ τοῦ $_{\alpha 7}$ νῦν καλῶς σῳζόμενον ***Ποτάμιοι ὑπένερθεν*** ($_{\beta 7}$), δὲν εἶνε μετ' ἐκθέσεως κεχαραγμένον (πρβ ἄ. σ. 77_{α}), ἀλλ' οὕτως, ὥστε τὸ $1^{ον}$ γράμμα, ***Π***, κεῖται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τῷ $1^{ῳ}$ γράμματι τοῦ ὑποκειμένου ὀνόματος ***Παράμυθος*** ($_{\beta 8}$) ἐπινοουμένης καθέτου. Δύο οὖν ὁμωνύμων Φρεαρίων τιθεμένων, $_{\alpha 6}$ καὶ $_{\alpha 12}$, καὶ ἀμφοτέρων ἐλλογουμένων, οἱ Φρεάριοι ἔφηβοί εἰσιν ἀριθμὸν τρεισκαίδεκα καὶ δὴ καὶ οἱ σύμπαντες ἔφηβοι ἑξήκοντα τρεῖς. Καὶ περὶ μὲν τῶν δύο ὁμωνύμων προστεθήτω ὅτι ἦσαν, ὡς εἰκάσαι, ἐξανέψιοι κατὰ τοιόνδε τι στέμμα:

(Καλλιάδης^{1})

(Εὔπολις^{1}) — (υ^{1} ἢ θ^{1})

Καλλιάδης^{2} IG II$_{5}$ 872 b$_{\alpha 9}$ — Καλλιάδης^{3}

Εὔπολις^{2} 95 $_{\alpha 6}$ — (υ^{2} ἢ θ^{2}) Εὔπολις^{3} 95 $_{\alpha 12}$

περὶ δὲ τῶν δύο ὀνομάτων εἰρήσθω ὅτι Εὔπολις μὲν Φρεάριος οὐδεὶς ἄλλος ηὕρηται, Εὔπολις δὲ ἁπλῶς, ἄνευ τοῦ δημόθεν, ἀπαντᾷ ἐν PA 5934, ἄλλος ἐν PA 5935, ἄλλος ὁ γνωστὸς τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ποιητὴς (ὁ Σωσιπόλιδος, PA 5936, πρβ *Wilhelm* UDA 107 115 123 167 178), ἅπαντες τῆς πΧ $5^{ης}$ ἑκατονταετηρίδος· Καλλιάδης δὲ Φρεάριος ηὕρηται πρύτανις ἐν Λεωντίδος καταλόγῳ IG II$_{5}$ 872^{b} $_{\alpha 9}$ (πΧ 400-350, *Larfeld* HGE II 177· περὶ τοῦ αὐτόθι γραμματέως πρβ IG III 1038 1045, II$_{5}$ 871^{b}, *Brillant* SA 43^{1} 116), PA

7803, ἴσως πατὴρ τοῦ ἑτέρου τῶν ἐνθάδε δύο ἐφήβων.

$95_{\alpha 7\ 8}$· Ἀλκίμαχος Καλλιμάχου καὶ Διόδωρος Καλλιμάχου· ἐξανέψιοι, ὡς εἰκάσαι (πρβ ἄ. σ. 83_{β})· ἄδηλον ἂν εἶνε τῆς οἰκίας τοῦ ἐν IG II 864 (± πΧ 380) πρυτάνεως Πειθιάδου τοῦ Διοδώρου, PA 3968 3969 11757.

$95_{\alpha 9\ 10}$· Πασιφῶν Παντήνορος καὶ Ἀρχέπολις Παντήνορος· ὅρ. ἄ. σ. 85_{α} περὶ τῶν ἐν 3) καὶ 4) λοχαγῶν.

$95_{\alpha 11}$· Ἕρμιππος Πυθέου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\alpha 12}$· Εὔπολις Καλλιάδου· ὅρ. ἄ. σ. 87_{β} περὶ τοῦ $_{\alpha 6}$.

$95_{\alpha 13}$· Ξενοκράτης Ἀντιϱήτου· ἄλλως ἄγνωστος· περὶ τῆς γραφῆς τοῦ δευτέρου ὀνόματος ὅρ. ἄ. σ. 77_{α}.

$95_{\alpha 14}$· Σώστρατος Φιλοκήδου· ἴσως υἱὸς τοῦ ἐν καταλόγῳ IG II 943 διαιτητοῦ (πΧ 325/4, PA 14511)· πρβ PA 13372-4 11412-4· περὶ τῆς γενικῆς **-κήδου** ἄ. σ. 78_{α}.

$95_{\alpha 15}$· Ἀρχιάδης Ἀρχίππου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\alpha 16}$· Θρασυκλῆς Θράσωνος· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\alpha 17}$· Πυθόδωρος Δημοκλέους· τῆς οἰκίας, ὡς εἰκάσαι, τοῦ Κυδαθηναιέως στρατηγοῦ Δικαιογένους, περὶ οὗ ἑξῆς ἐν 97 $_{\alpha 2\text{-}6}$.

$95_{\alpha 18}$· Σμικρίας **Ἐπι**[3-4ο]υ· Σμικρίας ὄνομα ἐν τοῖς Φρεαρίοις δὲν ἀπαντᾷ· τοῦ πατρόθεν τὰ μετὰ τὸ **Ε** δύο γράμματα σχεδὸν βέβαια **πι**, μετὰ δὲ ταῦτα πρὸ τοῦ ο] ἐλλείπουσι τρία γράμματα ἢ 3⅓ ἢ τὸ πολὺ τέσσαρα, ὥστε ἔκειτο γενικὴ πρωτοκλίτου ἢ δευτεροκλίτου ἢ λχ **Ἐπιτέλου** ἢ **Ἐπιπείθου** (πρβ *Διοπείθου*, IG ²II $478_{\alpha 36}$ *Ξενοπείθο*[υ] ἢ **Ἐπικράτου**, πρβ ἄ. σ. 78.

$95_{\alpha 19}$· **Ὑβάδαι·**

$95_{\alpha 20}$· Μενεστρατίδης Ἱπποστράτου· ἄλλως ἄγνωστος· Μενεστρατίδης ὄνομα δὲν ἀπαντᾷ ἄλλοθι τῆς Ἀττικῆς.

$95_{\alpha 21}$· Λύκαιος Λυκαίου· Λύκαιος ὄνομα ἀνδρὸς οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἀπαντᾷ πλὴν ἐν Ἀνακρέοντος ἐλεγείῳ εἰς Ἀναξαγόρου τοῦ Αἰγινήτου ἔργον (πρβ *Overbeck* AS 433-6), Ἀνθολ. F'(οὕτως γρ. ἐν *Pape* WGE) 139.

$95_{\alpha 22}$· Φρύνιχος Φρυναίου· υἱός, ὡς εἰκάσαι, τοῦ περὶ τὸ πΧ 342/1 τριηράρχου (IG II 803_{f28}, PA 14997).

$95_{\alpha 23}$· Ἡγίας Ἡγίου· ἴσως τῆς οἰκίας τοῦ ἐν IG II 2607, ἐπιτυμβίῳ τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος, Δαισιάδου τοῦ Ἡγησίου (PA 3102).

$95_{\alpha 24}$· Ἀπολλόδωρος Λυσιστράτου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\alpha 25}$ **Χολλεῖδαι·**

$95_{\alpha 26}$· Λυσίστρατος Λυσικράτους· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\alpha 27}$· **Φί**[**λ** ± 2⅓]ος Αἰσχίνου· ἴσως ἔκειτο **Φί**[**λιππ**]ος, ἂν δὲ ὁ ἐν τῇ Πλάτωνος διαθήκῃ γείτων χωρίου Φίλιππος (ΔΛαερτ. Γ' 41) εἶνε τῆς αὐτῆς οἰκίας, ἄδηλον.

$95_{\alpha 28}$· Ἀμύντης Σωδάμου· υἱός, ὡς εἰκάσαι, τοῦ ἐν IG II 943, καταλόγῳ τοῦ πΧ 325/4 διαιτητοῦ· ἴσως τῆς αὐτῆς εἶνε οἰκίας ὁ ἐν IG VII 301 (πρὸ τῆς πΧ 2ας ἑκατονταετηρίδος μεσούσης, PA 12511) Πύρρος Ἀμύντου πρόξενος Ὠρωπίων. Περὶ Ἀμύντου καθ' ὅλου πρβ τὸν ἐν IG II 793_{f55} $794_{c60\ c65(\text{Ἀμύντης})}$ $795_{f46\ \kappa\lambda\pi}$ ἀρχιτέκτονα (πΧ 357/6 κέ, PA 744) καὶ τὸν Λεωκράτους κηδεστὴν Ἀμύντ**αν** (Λυκοῦργ. κΛεωκρ. ΚΒ'-ΚΔ', **Blass** Att. Bereds.² III 2 $_{111}$, PA 745)· περὶ τῆς καταλήξεως πρβ καὶ $_{1}$**Ἀμύ{ν}τας** (ΑΜΥΤΤΙΤΑΣ) $_{2}$*Πα*(ϱ)*μεν*⟦*ί*⟧*ωνος* (πρβ ἄλλως PA 13177 13178, CIG $2856_{3/4}$) $_{3}$**Ἀφιδναῖος** IG II 1891 (PA 747), **Ἀμύντας Μ**[± 3⅓ ο]υ **Παιανιεὺς** IG II 471 $_{\beta 108}$ (ἔφηβος πΧ 123/2, PA 748· τὸ πατρόθεν ἦν, ὡς ἐκ τοῦ χώρου εἰκάσαι, **Μ**[**ηδείο**]**υ**, οὕτως δ' ὁ Ἀμύντας ἦν ἴσως ἀδελφὸς τοῦ ἐν PA 13548 Τελέστου, γραμματέως πΧ 107/6, ἐὰν δὲ ὡς πατρόθεν ὑποτεθῇ, καίπερ ἐνδεέστερον ἢ πρὸς τὸν χῶρον ὄν, τὸ **Μ**[**ηνίο**]**υ**, ὁ Ἀμύντας ἦν ἴσως ἀδελφὸς τοῦ ἐν PA 4229 Διονυσίου, ἱερέως τοῦ Σαράπιδος πΧ 119/8· ἐν II 471 $_{\beta 107}$ ἔκειτο ἴσως **Ἀθηνάδης** ^(= **Ἀ**)[**θηνά**]**δου Κυδαθηναιεύς**, εἰ δὲ ὁ ἔφηβος οὗτος ἦν, ὡς εἰκάζεται [PA 223], ὁ αὐτὸς τῷ ἐν BCH 1882 $_{321}$ $_{\grave{\alpha}\varrho.\ 9\ 6/7}$ [πρβ 1884 $_{135^{2}}$] ἱερεῖ τοῦ Σαράπιδος, ἀναπληρωτέον καὶ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ πατρόθεν, ἤγουν *ἐφ' ἱερέως* **Ἀθ**]**ηνάδου τοῦ** [**Ἀθηνάδου Κυδ**]**αθηναιέως**· πρβ ἄ. σ. 81_{α}/· περὶ τῆς γενικῆς τῶν εἰς -ας πρβ *Meisterhans* GAI 120_{7}.

$95_{\alpha 29}$· Ναῦσις Γνάθωνος· υἱός, ὡς εἰκάσαι, τοῦ ἐν IG II 943 (καταλόγῳ τοῦ πΧ 325/4) διαιτητοῦ· Ναῦσις ὄνομα ἀρσ. δὲν ἀπαντᾷ, πρβ θηλ. *Ναυσίς* IG II 754_{17}.

$95_{α30}$· **Ἐκαλεῖς**· πρβ ἄ. σ. 79.

$95_{α31}$· Λυσιφῶν Φιλίσκου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{α32}$· **Πήληκες**·

$95_{α33}$· Ἱεροκλῆς Φείδωνος· υἱδοῦς, ὡς εἰκάσαι, τοῦ ἐν IG II 864 (τοῦ β/2 τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀρχομένης, *Sundwall* EB 83)$_{γ6/7}$ πρυτάνεως Ἱεροκλείδου τοῦ Φείδωνος (PA 7471).

$95_{α34}$· Φιλῖνος Χαιρεστράτου· ἴσως τῆς οἰκίας τοῦ ἐν IG II 1306, ἀγωνιστικῇ ἀναθέσει τοῦ πΧ 339/8, ἔνθα ἴσως ἐνδέχεται νὰ ἀναπληρωθῇ $_{Aβ6}$*Νικόστρατος Φιλ*[*έου*, τοῦ ἐν IG II 864 $_{γ3/4}$ πρυτάνεως (PA 14245), ὅστις ἴσως εἶχεν ἀδελφὸν Φιλῖνον πατροπάτορα τοῦ ἐνθάδε Φιλίνου, ἢ *Νικόστρατος Φιλ*[*ίνου*, ἴσως πάτρως τοῦ ἐνθάδε Φιλίνου.

$95_{α35}$· **Κήττιοι**·

$95_{α36}$· Λυσίστρατος Εὐξένου· πρῶτος τῶν Κηττίων ἐφήβων· ὁμώνυμος, ἴσως ὁ αὐτός, τιμᾶται ἰδίᾳ ἐν 96 $_{11-13}$ τελευταῖος ὑπ' ἄλλους τε καὶ τὸν διδάσκαλον.

$95_{α37}$· Ἀμφιτελίδης Φιλοκράτου· ἴσως υἱωνὸς ἢ ἀδελφιδοῦς τοῦ ἐν IG II 864(πρβ ἄ. ἐν 95$_{α33\ α34}$)$_{α4/5}$ πρυτάνεως Ἀμφιτέλους τοῦ Ἀμφιτελίδο.

$95_{α38}$· Σμίκυθος Ξενοκλέους· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{α39}$· Σωσίστρατος Σωστράτου· » »

$95_{α40}$· Τιμόστρατος Τιμοκράτου· » »

$95_{α41}$· Ἐπικράτης Σπουδίου· » »

$95_{β7}$· **Ποτάμιοι ὑπένερθεν**· πρβ ἄ. σ. $83_α$.

$95_{β8}$· Παράμυθος Ἀντιγένου· ὅρ. ἄ. σ. $85_β$ περὶ τοῦ ἐν 5) λοχαγοῦ.

$95_{β9}$· Ἐπικράτης Ἀριστοκράτου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β10}$· **Σκαμβωνίδαι**·

$95_{β11}$· Δωσίθεος Ἀντιγένου· ὅρ. ἄ. σ. $87_α$ περὶ τοῦ ἐν 8) λοχαγοῦ.

$95_{β12}$· Ταυρέας Αἰσίμου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β13}$· **Ποτάμιοι καθύπερθεν**· ὅρ. ἄ. σ. $83_α$.

$95_{β14}$· Δημοφάνης Ἀριστοφάνου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β15}$· **Αἰθαλίδαι**·

$95_{β16}$· Ἐξώπιος Φαιδρίου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β17}$· **Ποτάμιοι Δειραδιῶται**· ὅρ. ἄ. σ. $83_α$.

$95_{β18}$· Πύρρος Παγκλέους· *Παγκλῆς* ὄνομα δὲν ἀπαντᾷ ἄλλοθι τῆς Ἀττικῆς πλὴν ἐν IG II 2497, ἔνθα, ὡς εἰκάσαι, ἔκειτο $_1$*Παγ*]*κλῆς* (προσθ. ἐν PA 12522 καὶ τοῖς ἐν PA II σ. $604_β$ Ποταμίοις) $_2$*Πύρρο*{*υ*} $_3$*Ποτάμιος*, $_4$[*Ἀρ*]*ιστ*[(λχ)*εια*(ἣ *ιον*, πρβ ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ 95$_{β38}$)] $_5$**Φιλόφρονος** $_6$*Ἀλαιέως* (εἰρήσθω ὅτι καὶ ἐν BCH 1894 158 ἀρ. 2_1 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *Π*]*αγκλῆς*)· ἡ *Ἀρ*]*ιστ*[*εια* ἦν υἱδῆ τοῦ Ἀλαιέως Κηφισοκλέους, οὗ ἡ οἰκία ἦν κατὰ κηδεστίαν συγγενὴς τῇ τοῦ Πύρρου. Ὑποτιθεμένων δὲ Ποταμίων Δειραδιωτῶν (πρβ PA 12522 12523) τοῦ τε εἰρημένου *Παγ*]κλέους καὶ τῆς ἐν IG II 1803 Σαννοῦς, ὁ ἐνθάδε ($_{β18}$) Πύρρος καὶ ὁ ἑξῆς ἐν $_{β19}$ Φιλόφρων εἰσὶν ἐξανεψίων υἱεῖς κατὰ τοιόνδε τι στέμμα (ὅρ. σ. 91).

$95_{β19}$· Φιλόφρων Παγκλέους· ὅρ. ἄ. ἐν $_{β18}$.

$95_{β20}$· 4]*μων* Ξενοκλέους· κατὰ τὰ σῳζόμενα λείψανα τοῦ 1ου ὀνόματος τὸ 1ον γράμμα ἦν, ὡς εἰκάσαι, *γ* ἢ *ε* ἢ *π*, μετὰ τοῦτο δὲ ἴσως λείψανον γράμματος ὡσεὶ ἄκρον ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ *υ*, τὸ δὲ 3ον φαίνεται ἔλαττον μὲν ἢ κατὰ *ϑ*, μᾶλλον δὲ ὡς *ϱ*, τὸ δὲ 4ον *η* μᾶλλον ἢ *ε*· κατὰ ταῦτα ἔκειτο ἴσως **Εὐρήμων** μᾶλλον ἢ **Εὐθήμων**· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β21}$· Εὔανδρος Εὐάνδρου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β22}$· Σωσιγένης **Σω**[$\pm 2\frac{1}{3}$]**υ**· τοῦ πατρόθεν τὸ 1ον γράμμα εἶνε, ὡς εἰκάσαι, *Σ*, μετὰ τοῦτο δὲ ὡσεὶ ἴχνος καμπύλης καὶ $\pm 2\frac{1}{3}$ γρ. καὶ λείψανον καθέτου γραμμῆς, ὥστε ἴσως ἔκειτο **Σωσίου**· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β23}$· **Σουνιε**[**ῖς**· ὅρ. ἄ. σ. $79_α$ $84_α$.

$95_{β24}$· Ἡγέστρατος Κλείππου· ὅρ. ἔμπροσθεν σ. $85_α$ περὶ τοῦ ἐν 1) λοχαγοῦ.

$95_{β25\ 26}$· Σωσικλῆς Σωσιστράτου καὶ Σωσίστρατος Σωσιστράτου· ὅρ. ἄ. σ. $85_β$ περὶ τῶν ἐν 6) καὶ 10) λοχαγῶν.

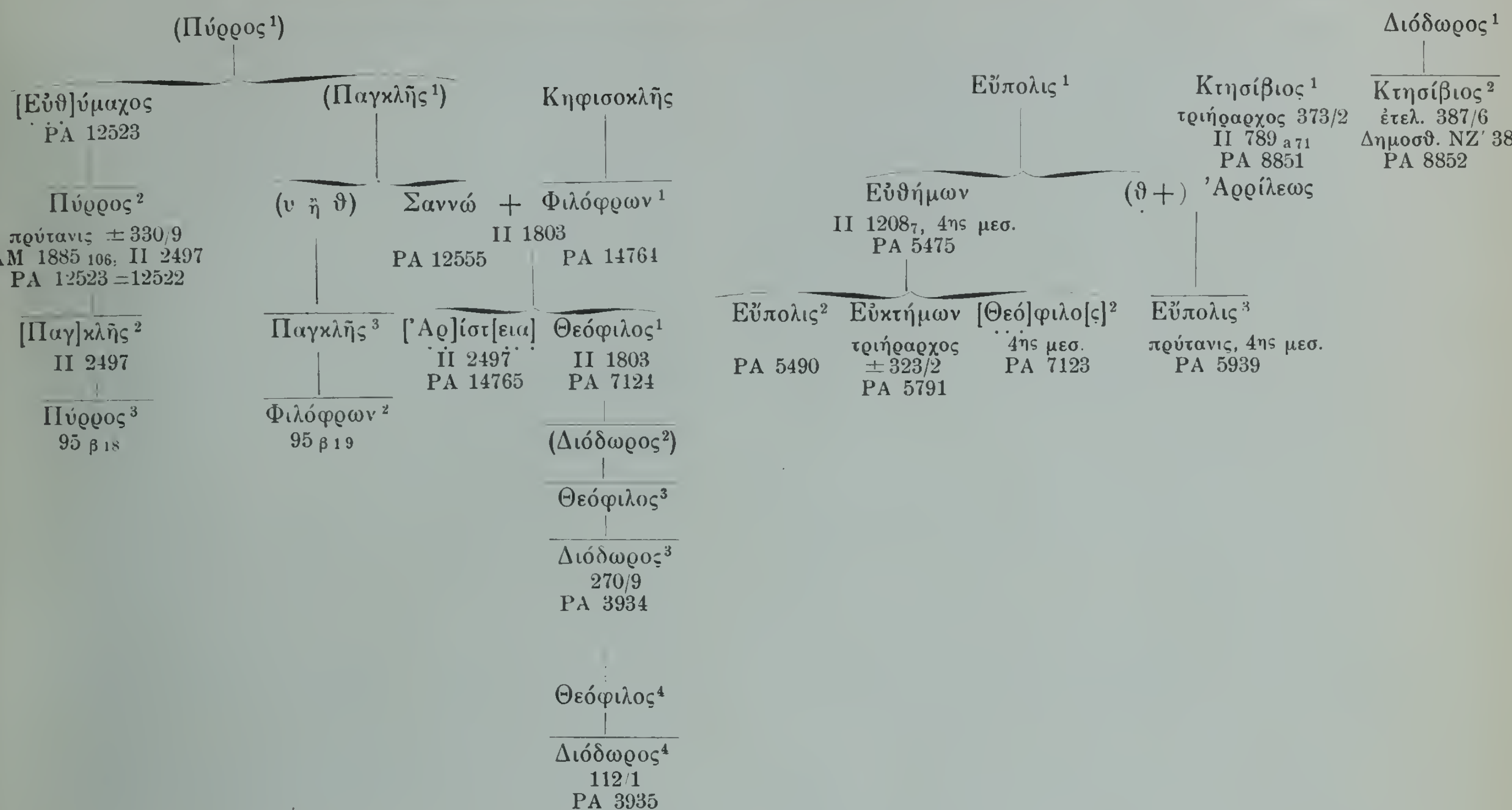
$95_{β27}$· Τιμήσιος Σημωνίδου· ὅρ. ἄ. σ. $87_β$ περὶ τοῦ ἐν 11) λοχαγοῦ.

$95_{β28}$· Ναυσίφιλος Κίμωνος· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β29\ 32}$· Διονύσιππος Εὐαγγέλου καὶ Θάλλιππος Εὐαγγέλου· ἄλλως ἄγνωστοι· ὅρ. ἄ. σ. $83_β$·

$95_{β30}$· Μειδωνίδης Περικλέους· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{β31}$· Ἀρχέδειπνος Νικοδήμου· ἄλλως ἄγνωστος· τὸ ὄνομα **Ἀρχέδειπνος** οὐχ ηὕρηται, ὅσον ἐγῴδα, ἄλλοθι, προστεθήτω δὲ καὶ εἰς τὰ ἐκ τοῦ **ἀρχε-** (πρβ **ἀρχι-**) σύνθετα, **ἀρχεθέωρος** κλπ, *Meisterhans* GAI 102 116, *Meyer* GG 143, *Schweizer* GPI 44, *Nachmanson* LFMI 24, *Τσερέπης* Σύνθετα 217.

95$_{\beta 32}$· Θά**λλ**ιππος Εὐαγγέλου· ὅρ. ἄ. ἐν $_{\beta 29}$ καὶ σ. 80$_{\alpha}$.

95$_{\beta 33}$· Δημοφῶν Εὐξένου· ἴσως ἀδελφὸς τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ IG II 2554, ἥτις ἐξεδόθη καὶ ἐν IG III 1289$_{(\Gamma)}$ μετὰ δύο μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ μὲν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας τοῦ αὐτοῦ λίθου ἐπιφανείας ($_{A}$), ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κάτω (κοίλης, $_{B}$)· ὁ λίθος (ΕΜ 9662) εἶνε τὸ δεξιὸν ἥμισυ ἐλλιπής, ὑψ. ± 0 14, πλ. 0 24, πάχ. 0 345, ἔφερε δὲ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔγγλυμμα τὰ ἔμπροσθεν περιφερὲς μετὰ κεντρικοῦ τρήματος πρὸς ἐμπέδωσιν ἀγάλματος ἐπὶ συμφυοῦς πλίνθου· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ἐπιφανείας (II 2554 = III 1289$_{\Gamma}$) ἔκειτο $_1$***Κήδ***[***ων*** (οὐχί, ὡς ἐν 1289$_{\Gamma 1}$, ***Κυδ***....· διὰ τὸν χῶρον ἧττον πιθανὰ το ***Κηδ***[***είδης***, πρβ ΑΕ 2597, κλπ) $_2$***Εὐξ***[***ένου*** (διά τε τὸν χῶρον καὶ τὸ τοῦ τετάρτου γράμματος λείψανον ἧττον πιθανὰ τὸ ***Εὐξ***[***ιθέου***, πρβ ΑΕ 2794, καὶ ***Εὐξ***[***ίππου***) $_3$***Σουν***[***ιεύς*** (προσθ. τὰ λείψανα τῶν δύο ὀνοματων ἐν PA ὡς 8277ª καὶ 5879ª, πρβ PA II σ. 611$_{34-59}$), ἡ δὲ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας (καθέτως προς τὴν ἐπὶ τῆς προσθίας κεχαραγμένη) ἐπιγραφὴ (III 1289$_{A}$) ἀναγνωστέα ὧδε: $_1$*ἐπ*]*ὶ* [*τ*]*ῆ*[*ς* $_2$*Κ*[*α*(ἀπίθανον *Θ*]*α* ἢ *Λυ*])*σίου* $_3$[*ἀ*]*ρχῆς* (πρβ IG III 1104$_{A3}$ *ἐπὶ τῆς Γαΐου ᾿Ιουλίου Κασίου Στειριέως ἀρχῆς*, 1164$_1$ *ἐπὶ τῆς* [*Φ*]*λ*((*αβίου*)) [*Σωσι*]*γένους Παλλ*[*η*]*νέως ἀρχῆς*, 1171$_{A7}$ *ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Γαΐου Κυίντου ῾Ιμέρτου Μαραθωνίου*, πρβ IG III$_2$ σ. 311, SIG 86$_{110\ 115\ 125}$ 306$_{28}$ $_4$[*ἀκ*]*ροφύ*$_5$[*λ*]*ακε*[*ς* $_6$*Δ*]*ιώ*[*ξ*]*ι*[*π*$_7$*πο*]*ς* ῾*Ηρα*-$_8$[*κλε*- (ἄρχων Κάσιος εἶνε ὁ ἐν τῷ εἰρημένῳ IG III 1104$_{A3}$, πρβ III$_2$ σ. 312, *vSchoeffer* RE II 595 [λ. *Archontes*]: μΧ 123/4· ἄλλος ὁ ἐν IG III 1169$_{A7}$: *ἄρχοντος Γ*((*αΐου*)) *Κασ*((*ίου*)) *᾿Απολλωνίου Στειριέως*, πρβ *vSchoeffer* RE II 597: μΧ 203/4· πρβ *Larfeld* HGE II 332 348 362 492 494 495), ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας (παραλλήλως τῇ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας κεχαραγμένη) ἐπιγραφὴ (III 1289$_{B}$) ὧδε: $_1$*πυλωροὶ* $_2$*Διογένης* (πρβ III 1104$_{B28}$) $_3$*Πί*[*ος*] *Δάιος* $_4$*Διονύσιος* (πρβ III 1104$_{B24}$) $_5$[*σαλπι*]***κ***(ἀπίθανον ***σ***)*τής* (οἱ πυλωροὶ καὶ ἐνθάδε διακρίνονται, ὡς εἰκός, τῶν ἀκροφυλάκων, πρβ IG III 1294 3906-3908, III$_2$ σ. 312, *Graindor* BCH 1914$_{272}$).

95$_{\beta 34}$· ***Δειραδιῶται***· ὅρ. ἄ. σ. 83$_{\alpha}$.

95$_{\beta 35}$· Λυσανίας Μέλωνος· ὅρ. ἄ. σ. 85$_{\beta}$ περὶ τοῦ ἐν 7) λοχαγοῦ.

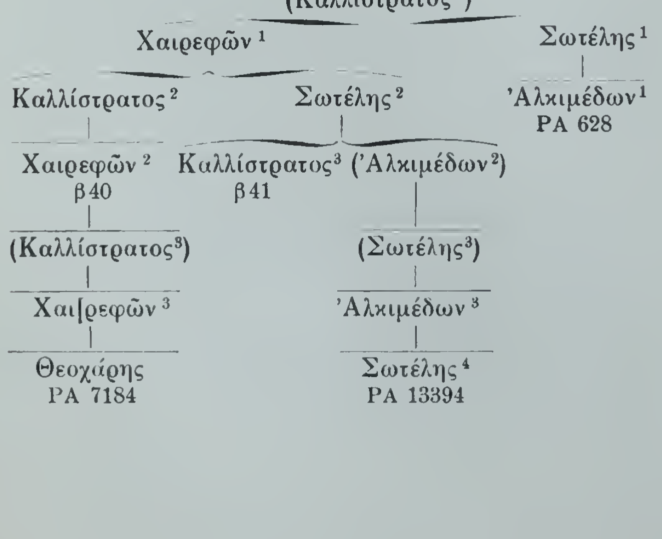
95$_{\beta 36}$· ***Λευκονοῆς***· ὅρ. ἄ. σ. 79$_{\alpha}$.

95$_{\beta 37}$· Φορύσκος Τιμοκράτους· ὅρ. ἄ. σ. 87$_{\alpha}$ περὶ τοῦ ἐν 9) λοχαγοῦ.

$95^{\beta 38}$· Δήμαρχος Ἀριστάνδρου· ἴσως τῆς αὐτῆς οἰκίας τῇ ἐν IG II 2297, ἔνθα περὶ μὲν τοῦ στ. 1 (*Ἀρι-*, προσθ. ἐν PA 2386 καὶ ὡς ἀρ. 1607ª καὶ τοῖς ἐν PA II σ. 574 Λευκονοεῦσι) καὶ 2 (*Ἀρισ*[*τ-*, προσθ. ἐν PA ὡς ἀρ. 1621ª) πρὸς τοῖς ἀρσενικοῖς καὶ τῷ *Ἀριστὼ* καὶ *Ἀρίστιον* (περὶ τῶν εἰς *-ιον* θηλυκῶν ὅρ. *Wilhelm* AM 1898 409 419, πρβ *Ἀρίστιον Κρατίππου* κανηφόρος *Sundwall* NPA 27· περὶ τῶν εἰς *-ιον* καὶ *-ειον* οὐδετέρων προσηγορικῶν πρβ *Mayser* GGP 419, *Γαρδίκας* Ἐπετηρ. πανεπιστ. 1910 249) πρβ καὶ *Ἀρίστεια* (IG II 754 755 756), ὃ καὶ προσθ. τοῖς ἐν PA ὡς ἀρ. 1679ª (πρβ IG III 1581· πρβ ἄ. σ. 90 ἐν τοῖς περὶ τοῦ $95_{\beta 18}$), *Ἀρίστη* (*-τα*), *Ἀριστιδώ*, ἐν δὲ στ. 3 (*Κυλ-*, προσθ. ἐν PA ὡς ἀρ. 8942ª) ἔκειτο ἴσως ***Κύλ***[***ωνος***, ἐν δὲ στ. 4 ἔκειτο ***Λευ***[***κονοεὺς*** (ἢ ***Λευ***[***κονοέως***, ἀναλόγως), τὰ δ' ἐν στ. 5 δύο ὀνόματα *Ἀρχεστράτη Κλε*[- (=PA 2386) ἴσως προσθετέα τοῖς ἐν PA II σ. 574 καὶ 575 Λευκονοεῦσι, τὸ δὲ ***Κλε***[- καὶ ὡς ἀρ. 8450ª.

$95_{\beta 39}$· Θαρρέας Σατύρου· ἴσως τῆς οἰκίας Σατύρου, γραμματέως τῶν τριάκοντα (λογιστῶν, IG I 237_{36} 238_{2}, πΧ 443/2 καὶ 442/1, PA 12603)· περὶ τῆς γραφῆς τοῦ *Θαρρέας* ὅρ. ἄ. σ. 80_{β}.

$95_{\beta 40\ \beta 41}$· Χαιρεφῶν Καλλιστράτου καὶ Καλλίστρατος Σωτέλου· ἴσως ἀνεψιοὶ (τὸ νῦν ἐξάδελφοι)· ἐν IG II 1040, καταλόγῳ τῆς Λεωντίδος (τῆς πΧ 3ης ἑκατονταετηρίδος μεσούσης), ἴσως ἔκειτο $_{\beta 10}$*Θεοχάρης Χαι*[*ρεφῶντος* (PA 7184)· τῆς αὐτῆς οἰκίας ἦσαν ὁ ἐν τῷ αὐτῷ καταλόγῳ $_{\beta 9}$*Σωτέλης Ἀλκι*[*μέδοντος* (PA 13394) καὶ ὁ ἐν IG 1001, ἄλλῳ καταλόγῳ τῆς Λεωντίδος (τῆς πΧ 4ης μεσούσης), $_{11}$*Ἀλκι*]*μέδων Σωτέλου* (PA 628)· τὸ στέμμα ἴσως ἐνδέχεται ὅτι εἶχεν ὧδέ πως:

$95_{\beta 41}$· Καλλίστρατος Σωτέλου· ὅρ. ἄ. ἐν $_{\beta 40}$.

$95_{\gamma 7}$· ***ἐξ Οἴου***·

$95_{\gamma 8}$· Ἁγνίας Μακαρτάτου· ὅρ. ἄ. σ. 85_{α} περὶ τοῦ ἐν 2) λοχαγοῦ.

$95_{\gamma 9}$· Στράτων Στρατωνίδου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\gamma 10}$· ***Εὐπυρίδαι***·

$95_{\gamma 11}$· Εὐκτίμενος Εὐκτιμένου· ἄλλως ἄγνωστος.

$95_{\gamma 12}$· ***Κολωνῆς***· ὅρ. ἄ. σ. 79_{α}.

$95_{\gamma 13}$· Αἰσχύλος Πρωτομάχου· πρβ ***Αἰσχ***[***ύ***]***λιππος ἐκ Κολωνοῦ*** ἐν IG II 2212, ἐπιτυμβίῳ τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος.

$95_{\gamma 14}$· Θεόδωρος Ἀμφιμάχου· ἄλλως ἄγνωστος.

96-97 (κρόταφοι)· *στρατηγῶν τε καὶ ἄλλων στεφάνωσις.*

Εἰρήσθω ἐνθάδε καθ' ὅλου περὶ τῶν ἐπὶ τῶν τοῦ λίθου κροτάφων ἀναγεγραμμένων (ἀρ. 96 καὶ 97) δήμου τε ὅπως ἔχουσι καὶ φυλῆς:

Α') *ἀριστεροῦ κροτάφου* (96)·

α') *στρατηγὸς ὁ ἐπὶ τεῖ χώραι*: Κεφαλῆθεν (Ἀκαμαντίδος),

β') *σωφρονιστής*: Λευκονοεὺς (Λεωντίδος, ἤγουν τῆς αὐτῆς καὶ οἱ ἔφηβοι φυλῆς, πρβ Ἀριστοτ. ΑΠ 42 2),

γ') *διδάσκαλος*: Δεκελεὺς (Ἱπποθωντίδος)· τοῦτον στεφανοῦσιν ἐπιμεληταὶ οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις, οἳ καὶ τὸν ἑξῆς στεφανοῦσι:

δ') $_{11}$***Λυσίστρατον*** $_{12}$***Εὐξένου*** $_{13}$***Κήττιον*** (Λεωντίδος· εἶνε ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ ἐν $95_{\alpha 36}$ πρώτῳ τῶν Κηττίων ἐφήβων).

Β') *δεξιοῦ κροτάφου* (97)·

α') *στρατηγὸς ἐπὶ τῶι Πειραεῖ*: Κυδαθηναιεὺς (Πανδιονίδος· ὁ δῆμος οὗτος μετετέθη σὺν ἄλλοις ὕστερον εἰς τὴν Ἀντιγονίδα, πρβ ἄ. σ. 83_{α}),

β') *στρατηγὸς ἐπὶ τεῖ Ἀκτεῖ*: Περιθοίδης (Οἰνῇδος),

γ') *κοσμητής*: Ἐροιάδης (Ἀντιοχίδος),

δ') *ἐπιμελητής*: Ἀχαρνεὺς (Οἰνῇδος).

Ἐνθάδε στεφανοῦνται τρεῖς στρατηγοί: ὁ *ἐπὶ τεῖ χώραι* (96), ὁ *ἐπὶ τῶι Πειραεῖ* (97), ὁ *ἐπὶ τεῖ Ἀκτεῖ* (97)· παρ' Ἀριστοτέλει τὰ τῶν δύο ἐφηβικῶν ἐνιαυτῶν καὶ τὰ τῶν στρατηγῶν ἐκτίθενται ὧδε· ἐν μὲν ΑΠ 42 περὶ μὲν τοῦ 1ου ἐφηβικοῦ ἐνι-

αυτοῦ λέγεται: «₂- ἐπὰν δὲ δοκιμασθῶσιν οἱ ἔφηβοι, συλλεγέντες οἱ πατέρες αὐτῶν [κ]ατὰ φυλάς, ὀμόσαντες αἱροῦνται τρεῖς ἐκ τῶν φυλετῶν τῶν ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη γεγονότων, οὓς ἂν ἡγῶνται βελτίστους εἶναι καὶ ἐπιτηδειοτάτους *ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἐφήβων*, ἐκ δὲ τούτων ὁ δῆμος ἕνα τῆς φυλῆς ἑκάστης χειροτονεῖ *σωφρονιστήν*, καὶ *κοσμητὴν* ἐκ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἐπὶ πάντας. ₃σ[υ]λλαβόντες δ᾽ οὗτοι τοὺς ἐφήβους, πρῶτον μὲν τὰ ἱερὰ περιῆλθον, *εἶτ᾽ εἰς Πειραιέα πορεύονται, καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν Μουνιχίαν, οἱ δὲ τὴν Ἀκτήν*. χειροτ[ο]νεῖ δὲ καὶ *παιδοτρίβας* αὐτοῖς *δύο* καὶ *διδασκάλους*, οἵτινες *ὁπλομαχεῖν* καὶ *τοξεύειν* καὶ *ἀκοντίζειν* καὶ *καταπάλτην ἀφιέναι* διδάσκουσιν. - ₄καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἐνιαυτὸν οὕτως διάγουσι»· περὶ δὲ τοῦ 2ου ἐνιαυτοῦ (πρβ Πλάτ. Νόμ. 778, *Busolt* Staatsalt.² 306⁷) λέγεται αὐτόθι: «τὸν δ᾽ ὕστερον (δηλ. ἐνιαυτὸν) — λαβόντες ἀσπίδα καὶ δορυ παρὰ τῆς πόλεως, *περιπολοῦσι τὴν χώραν καὶ διατρίβουσιν ἐν τοῖς φυλακτηρίοις*», μεθ᾽ ὃ ἐπιφέρεται: «₅φρουροῦσι δὲ τὰ δύο ἔτη χλαμύδας ἔχοντες», ἐν δὲ ΑΠ 61 1: «χειροτονοῦσι δὲ καὶ τὰς πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχὰς ἁπάσας, *στρατηγοὺς* δέκα πρότερον μὲν ἀφ᾽ ⟦ἑκάστης τῆς⟧ φυλῆς ἕνα, νῦν δ᾽ ἐξ ἁπάντων· καὶ τούτους διατάττουσι τῇ χειροτονίᾳ, ἕνα μὲν ἐπὶ τοὺς ὁπλίτας, ὃς ἡγεῖται τῶν ὁπλιτῶν, ἂν ἐξίωσι, ἕνα δ᾽ *ἐπὶ τὴν χώραν*, ὃς φυλάττει, κἂν πόλεμος ἐν τῇ χώρᾳ γίγνηται, πολεμεῖ οὗτος· *δύο δ᾽ ἐπὶ τὸν Πειραιέα, τὸν μὲν εἰς τὴν Μουνιχίαν, τὸν δὲ εἰς τὴν Ἀκτήν, οἳ τῆς φ[υ]λ[ακ]ῆς ἐπιμελοῦνται ⟨καὶ⟩ τῶν ἐν Πειραιεῖ*· ἕνα δ᾽ ἐπὶ τὰς συμμ[ο]ρίας, ὃς τούς τε τριηράρχους καταλέγει — τοὺς δ᾽ ἄλλους (δηλ. πέντε στρατηγοὺς) πρὸς τὰ παρόντα πράγματα ἐκπέμπουσιν»· πρβ Δείναρχ. κΦιλ. 1: «*στρατηγὸς - ἐπὶ τὴν Μουνιχίαν καὶ τὰ νεώρια*», 13: «*ἐν οἷς καὶ ἡ Ἀκτὴ καὶ οἱ λιμένες εἰσὶ καὶ τὰ νεώρια*» (περὶ τοῦ *ἐπὶ τὴν Ἀκτὴν* στρατηγοῦ καὶ τῶν ἐπιμελητῶν καὶ τοῦ *ἐπὶ τὰ ὅπλα* στρατηγοῦ πρβ *Wachsmuth* RhM 1891 329, *Gilbert* HSA² I 180⁴ 257¹ 290κἑ 364 421¹ [=*Gilbert*+Πολίτης ΕΑΔημοσ. βί. Α΄ 202¹ 287¹ 324κἑ 408 473¹], SIG III σ. 152β, *Dittenberger* De eph. att. 28). Περὶ τῆς τῶν στρατηγῶν χειροτονίας πρβ Ἀριστοτ. ΑΠ 62 3: «ἄρχειν δὲ τὰς μὲν κατὰ πόλεμον ἀρχὰς ἔ[ξεσ]τι πλεονάκις». Τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν στρατηγῶν καὶ ἱππάρχων καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς πόλεμον ἀρχῶν ἐποίουν «οἱ μετὰ τὴν F΄ πρυτανεύοντες» (Ἀριστοτ. ΑΠ 44 4), ἤγουν ἐν μηνὶ ἀνθεστηριῶνι· ἀνελάμβανον δὲ τὴν ἀρχὴν οἱ στρατηγοὶ ἀρχομένου τοῦ Ἀττικοῦ ἐνιαυτοῦ, ἤγουν ἑκατομβαιῶνος πρώτῃ ἱσταμένου (*Droysen* He 1875 16, *Gilbert* HSA² I 245, *Schaefer* DsZ III 308¹)· περὶ τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν καὶ τῶν ἐφηβικῶν πραγμάτων καθ᾽ ὅλου προΐστασθαι ἤρξαντο οἱ στρατηγοὶ πρβ Δημοσθ. ΝΔ΄ 4-5, IG II 467$_{37,8}$ 470 471, II 5 574ᶜ (πρβ SIG² 518², ³468¹), *Gilbert* HSA² I 180κἑ 350, *Hermann+Thumser* Staatsalt.⁶ 460, *Thalheim* RE V 2738. Μνημονευθήτω ἐνθάδε ἡ ἀνατολόθεν τοῦ Ἀμφιαρείου εὑρεθεῖσα ἐπιγραφή, ἐν ᾗ «*στρατηγὸς ἐπὶ τὴν χώραν τὴν παραλίαν* ₂*Θούκριτος* -» II 1194 (*Lolling* AM 1885 358, RIG 1025, *Roberts+Gardner* IGE II 208, SIG³ 468, *Kirchner* AM 1907 470, πρβ II 1195$_{2/3}$ II 5 1206ᵇ$_{1,2}$ II 5 104ᵃ$_{19/0}$, *Στάης* ΠΑΕ 1891 16₁ [πρβ *Wilhelm* BGI 61], SIG² 518², *Gilbert* HSA² I 258¹). Κατὰ ταῦτα ἐνθάδε ἔφηβοι τὸν *ἐπὶ τεῖ χώραι* στρατηγὸν τιμῶντες νοοῦνται οἱ τὸν δεύτερον τῆς αὐτῶν ἐφηβείας ἐνιαυτὸν ἄγοντες (πρβ *Beloch* Kl 1905 351 353· περὶ Ἐρετρίας πρβ *Παπαδάκης* ΑΔ 1915 175²).

Σωφρονισταὶ ἀπαντῶσι τελευταῖον τῷ πΧ 303/2 (IG II 5 563ᵇ), ἀναφαίνονται δὲ ἄλλως ἐν τοῖς μοναρχικοῖς Ρωμαϊκοῖς χρόνοις. *Κοσμητὴς* δ᾽ ἐν Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀπαντᾷ πρῶτον ἐνθάδε καὶ ἀπὸ τοῦ πΧ 305/4 (IG ²II 478 6 [28/9])· περὶ *ἀντικοσμητοῦ* πρβ IG III 1165 δ9-19 τοῦ πΧ ± 160/1, πρβ III 1125, *Dittenberger* De eph. att. 33· περὶ τοῦ ἐν ΨΠλάτ. Ἀξίοχ. 366ᵉ «ἐπειδὰν δὲ εἰς τοὺς ἐφήβους ἐγγραφῇ, *κοσμητὴς — γυμνασιαρχία — σωφρονιστὰς*» πρβ *Grasberger* Erzieh. III 465· περὶ *παιδευτῶν* πρβ *Grasberger* Erz. III 471 476 κἑ.

96 (ἀριστερὸς κρόταφος): *Λεωσθένους τε καὶ ἄλλων στεφάνωσις*·

96 α2-6· ₂*στρατηγὸν τὸν* ₃*ἐπὶ τεῖ χώραι* ₄*Λεωσθένην* ₅*Λεωσθένου* ₆*Κεφαλῆθεν* (Ἀκαμαντίδος)· εἶνε ὁ ἐπιφανὴς στρατηγὸς (Διοδ. ΙΖ΄ 111: «Λεωσθένην τὸν Ἀθηναῖον, ἄνδρα ψυχῆς λαμπρότητι διάφορον καὶ μάλιστα ἀντικείμενον τοῖς Ἀλεξάν-

δρου πράγμασιν, εἵλοντο στρατηγὸν αὐτοκράτορα», πρβ ΙΗ΄ 9-13), τριήραρχος (IG II 811 δ25 121 126 ε9 7 εὔπορος (*Sundwall* EB 23 25 28 66 68). Ἐκ τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς γιγνώσκεται τοῦ Λεωσθένους τὸ πατρόθεν, ἐξ οὗ καὶ φαίνεται ὅτι ὁ ἐνθάδε τιμώμενος ἦν, ὡς καὶ ᾐκάσθη (*ASchaefer* DsZ² III 355²), υἱὸς τοῦ ἐν PA 9141 ὁμωνύμου στρατηγοῦ τοῦ πΧ 362/1, κυροῦται δὲ καὶ ἡ περὶ τοῦ δημόθεν εἰκασία (PA 9142=9144). Ἐφονεύθη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἢ Λαμιακῷ καλουμένῳ πολέμῳ παρὰ τὴν Λάμιαν (πρβ ΨΠλουτ. Ἠθ. 846ᵈ *Λάμειαν*) ἐν τῷ χειμῶνι τοῦ πΧ 323/2 «βληθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν λίθῳ» (Διοδ. ΙΗ΄ 13· Σουΐδ.: «καὶ λίθῳ πληγεὶς πρὸς τὴν κεφαλὴν ἀφυλάκτως ἐπὶ τῆς παρατάξεως πίπτει», πρβ *Koehler* SBAB 1890 572). Εἰρήσθω δ' ἐνθάδε ὅτι *Ἑλληνικὸς* μὲν καλεῖται ὁ πόλεμος οὗτος ἐν Πλουτ. Φωκ. ΚΓ΄, IG ²II 448(=SIG² 163 =³317)$_{45}$ 467(=SIG² 180=³327)$_{6}$ 505(προσθετέον ἐν ἀρχῇ ὡς στίχον 1 τὸ *ϑ*[*εο*][*ί*·=SIG² 187=³346]$_{18}$ [506$_{9}$] [546$_{14}$] πρβ 554(=SIG² 266=³329)$_{12}$, *Wilhelm* GGA 1903 793 BGI 58 59$_{2}$ κέ, *Vollgraff* Mn 1916 227, *Λαμιακὸς* δὲ ἐν Πλουτ. Πύρρ. Α΄, Πλουτ. Δημητρ. Γ΄ (*ἀπὸ τῶν Λαμιακῶν*), ΨΠλουτ Ἠθ. 849ᶠ (πρβ Ὑπερείδ. Ἐπιτάφ.), Διοδ. ΙΖ΄ 111 ΙΗ΄ 8 19, Στράβ. 433 446, ΔΛαερτ. Δ΄ 2 5, Παυσ. Ζ΄ 6 5 (*ἐπὶ τὸν πρὸς Λαμίᾳ καλούμενον πόλεμον*), Σχολ. Αἰσχίν. Β΄ 21, IG XII 5 444$_{109}$ (*ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ γενομένου περὶ Λάμιαν Ἀθηναίοις πρὸς Ἀντίπατρον*)· πρβ *HGuericke* Bellum Lamiacum (Lips. 1869), *HSchaefer* Der lamische oder hellenische Krieg (Viersen 1886), *Droysen* GH II1 44 κέ, *ASchaefer* DsZ II 327 III 355 372¹ 373 384, *Niese* GGMS I 200 κέ 205 κέ, *Lolling* ΑΔ 1892 56 (=IG ²II 448), *Kromayer* Kl 1903 50 κέ, *Beloch* Kl 1905 349 κέ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν, ὡς εἰκάζεται, ἐν μηνὶ μαΐῳ ἢ ἰουνίῳ τοῦ 324/3 (*Niebuhr* VAG II 505, *Droysen* GH I2 339 343κέ 356, *Schaefer* DsZ III 351, *Beloch* GG III2 188, *Niese* GGMS I 186), μετὰ δὲ ταῦτα, κυρίως εἰπεῖν, μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο κίνησις (Διοδ. ΙΖ΄111 ΙΗ΄2 10, *Niebuhr* VAG III 33, *Schaefer* DsZ III 359, *Koehler* SBAB 1890 557, *Niese* GGMS I 191)· καὶ «Ῥόδιοι μὲν ἐκβαλόντες τὴν Μακεδονικὴν φρουρὰν ἠλευθέρωσαν τὴν πόλιν, Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς Ἀντίπατρον πόλεμον ἐξήνεγκαν τὸν ὀνομασθέντα Λαμιακὸν» (Διοδ. ΙΗ΄ 8), ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου τοῦ 323/2 (*Beloch* GG III2 71 189 Kl 1905 353). Ὁ δὲ Λεωσθένης τῆς τε προαιρέσεως εἰσηγητὴς τῇ πόλει ἐγένετο καὶ τῆς στρατείας ἡγεμὼν κατέστη, τέλος δὲ τοῦ παντὸς συμμαχικοῦ, ὃ κατὰ πόλεις ἦγον στρατηγοί, ἄρχειν ἡρέθη καὶ ἑκόντων τὴν ἡγεμονίαν ἔλαβεν (Ὑπερείδ. Ἐπιτάφ. 3 6, Διοδ. ΙΗ΄ 9, Παυσ. Α΄ 25 5). Ἐκ Ταινάρου μετὰ μισθοφόρων, οὓς ἐξ Ἀσίας «ναυσὶν ἐς τὴν Ἑλλάδα ἀνέσωσε καὶ ἄκοντος Ἀλεξάνδρου» (Παυσ. Η΄ 52 5 πρβ Α΄ 25 5, Διοδ. Η΄9 ΙΖ΄111 «Λεωσθένην — μάλιστα ἀντικείμενον τοῖς Ἀλεξάνδρου πράγμασιν», *Schaefer* DsZ III 355 κέ), ἔπλευσεν εἰς Αἰτωλίαν χάριν κοινοπραγίας, «ἀσμένως δὲ τῶν Αἰτωλῶν συνυπακουσάντων καὶ διδόντων αὐτῷ στρατιώτας ἑπτακισχιλίους,—διαπεμπόμενος πρός τε τοὺς Λοκροὺς καὶ Φωκεῖς καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς πλησιοχώρους παρεκάλει τῆς αὐτονομίας ἀντέχεσθαι καὶ τῆς τῶν Μακεδόνων δεσποτείας ἐλευθερῶσαι τὴν Ἑλλάδα» (Διοδ. ΙΗ΄ 9)· περὶ τῶν Φωκέων σῴζεται ψήφισμα, IG ²II 367, γενόμενον τῷ πΧ 323/2 *ἐπὶ* □$_{2}$[*τῆς Ἐρεχϑῆι*(ἢ *Κεκροπί* ἢ *Ἀντιοχί*)*δος τ*]*ρίτης πρυτανε*$_{3}$[*ίας* - *πυανοψιῶν*[*ο*$_{5}$*ς ὀγδόηι ἐπὶ δέκα*], ἤγουν περὶ τὴν 27ην ὀκτωβρίου (ν.· περὶ τοῦ *ἐπεψήφιζε*$_{8}$ *ν* πρβ ΑΔ 1915 212), δι' οὗ τιμῶνται δύο Φωκεῖς πρεσβεύσαντες πρὸς Ἀθηναίους (*ἐπειδὴ Ἀσ*]*κληπιόδωρος κα*$_{11}$*ὶ* 10 *Φω*]*κεῖς ἐπρ*[*εσβευ*1$_{12}$11 *τῶ*]*ν Φωκέ*[*ων* -, πρβ Διοδ. ΙΗ΄ 9 11, Παυσ. Α΄ 25 4, *Droysen* GH II1 50¹, *Lolling* ΑΔ 1892 62 70¹). Ἐκεῖθεν τοίνυν διὰ τούτων τῶν χωρῶν, συμμάχων γενομένων, ὁ Λεωσθένης ἐχώρησεν ἀκωλύτως πρὸς τὰς Θερμοπύλας, μέρος δ' ἐνταῦθα καταλιπὼν τῆς δυνάμεως κατῆλθεν εἰς Πλαταιάς, ἔνθα καὶ μετὰ τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἀποσταλέντων ἐνίκησε τοὺς Βοιωτοὺς καὶ Μακεδόνας καὶ Εὐβοέας καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους αὐτῶν, μεθ' ὃ ἐπανελθὼν εἰς Θερμοπύλας ἐπελάβετο τῶν Λαμιακῶν πραγμάτων (Ὑπερείδ. Ἐπιτάφ. F΄ Η΄, Διόδ. ΙΗ΄ 9 11, Παυσ. Α΄ 1 3, *Niebuhr* VAG III 35 39 κέ, *Schaefer* DsZ III 363²). Μεταξὺ δ' ἑκατέρωθεν πεμφθέντες πρέσβεις τὰς πόλεις ἐπερχόμενοι ἐπῆρον οἱ μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν οἱ δὲ ὑπὲρ Ἀντιπάτρου, Ὑπερείδης καὶ Πολύευκτος, Πυθέας καὶ Καλλιμέδων ὁ ἐπίκλην Κάρα-

βος. Τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων πρώτη ἡ Σικυὼν κατὰ τὸ περὶ Εὔφρονος ψήφισμα (IG ²II 448₄ *ποσιδεῶνος ἕκτ[ει ἐπὶ δέκα*, πΧ 323/2) ἐγένετο σύμμαχος τῷ δήμῳ τῷ 'Αθηναίων. Τῶν δὲ νησιωτῶν, δέει τοῦ Μακεδονικοῦ στόλου ὑπερτέρου ὄντος, οὐδένες μετεῖχον τοῦ πρὸς 'Αντίπατρον ἀγῶνος, πλὴν τῶν Καρυστίων, ὑφ' ὧν καὶ ἐπέμφθη κατὰ τὸ IG ²II 467 Τιμοσθένης Δημοφάνους *σ]₉ύνεδρος ἐπὶ τὸ [σ]τρα[τόπεδον τῶν 'Αθηναίων καὶ τῶν]* ₁₀*συνμάχων*, ὅστις καί, ἐπειδὴ *κα[ὶ ὅτε 'Α]ντ[ίπατρος* 13 (ἴσως *ἐπεστράτευσεν*, πρβ στ. ₂₂), *οὐκ* ₁₇*ἀπέστη τῆς [φιλί]ας*, καὶ ὕστερον ₂₂-*ἐβοήθησεν τ[ῶι δήμωι τῷ* 'Αθηναίων, ἐστεφανώθη ὑπὸ τούτου τῷ πΧ 306/5 (πρβ *Niese* GGMS I 203). Τὰ ὀνόματα τῶν συμμάχων πόλεων ἀναγράφονται ἐν Διοδ. ΙΗ' 11, Παυσ. Α' 25 4 (περὶ Δολόπων, ὡς εἰκάζεται, γίνεται λόγος ἐν IG ²II 546 ₁₂/₅ (πρβ Διοδ. ΙΗ' 11· τὸ IG ²II 236 [=IG II 160+184]ᵦ (πρβ 10) ἀνάγεται εἰς τὸ πΧ 338/7, *vScala* BPW 1902 756, *Wilhelm* GGA 1903 784, [*Beloch* GG III₁ 73³, *AReinach* RÉ 1913 67). Ταῦτα δ' ἐγίνοντο, «Λεωσθένους ἀνδραγαθοῦντος καὶ περιτειχίζοντος 'Αντίπατρον ἐν Λαμίᾳ πολιορκούμενον» (Πλουτ. Δημοσθ. ΚΖ', *Schaefer* DsZ III 367). Ὁ δὲ 'Αντίπατρος μεταξὺ ἐπεκαλεῖτο καὶ ἄλλοθεν ἐπικουρίαν, παρὰ Κρατεροῦ, Λυσιμάχου, Λεοννάτου. Τότε δὲ καὶ ὁ Δημοσθένης, φυγὰς ὤν, «τοῖς ἐξ ἄστεως πρεσβεύουσι προσμείξας ἑαυτὸν ἠγωνίζετο καὶ συνέπραττεν ὅπως αἱ πόλεις συνεπιθήσονται τοῖς Μακεδόσι καὶ συνεκβαλοῦσιν αὐτοὺς τῆς 'Ελλάδος»· ἐφ' οἷς καὶ ἡσθεὶς ὁ δῆμος ὁ 'Αθηναίων ἐψηφίσατο τῷ Δημοσθένει κάθοδον (Πλουτ. Δημοσθ. ΚΖ', Πλουτ. Σύγκρ. Δημοσθ. καὶ Κικέρ. Δ', ΨΠλουτ. 'Ηθ. 846ᵈ, Justin. XIII 5, Σουίδ. λ. *Δημοσθένης*: «'Αλεξάνδρου δὲ ἐν Βαβυλῶνι τελευτήσαντος, ὁ Δημοσθένης κατῆλθε κληθείς», *Droysen* GH II₁ 62, *Schaefer* DsZ III 367-71 [πρβ *Droysen* καὶ *Schaefer* αὐτ. περὶ τῆς πρὸς 'Υπερείδην διαλλαγῆς τοῦ Δημοσθένους], *Niese* GGMS I 203, PA 3597)· τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶπεν Δήμων², ἀνεψιὸς (=ν. ἐξάδελφος) τοῦ Δημοσθένους (*Kirchner* RhM 1906 349)· ἦν δὲ ὁ Δημοσθένης ἔτι φυγάς, κατὰ τὴν Δημοσθ. 6ην ἐπιστολήν, ὅτε ἀντὶ τοῦ Λεωσθένους κατεστάθη στρατηγὸς ὁ 'Αντίφιλος, καί, κατὰ Διόδωρον (ΙΗ' 13 «ἐπεφεύγει»), ὅτε ὁ 'Υπερείδης εἶπεν ἐν τῷ Κεραμεικῷ τὸν ἐπὶ τῷ Λεωσθένει καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ τετελευτηκόσιν ἐπιτάφιον (μετὰ τὴν Λεοννάτου ἧτταν, 'Υπερείδ. 'Επιταφ. Ζ', *Niese* GGMS I 205²· περὶ τοῦ ἐν Justin. XIII 5 καὶ ΨΠλουτ. 'Ηθ. 846ᵈ πρβ *Droysen* GH II₁ 62²· περὶ 'Αντιφίλου πρβ PA 1264 1269, *Σβορῶνος* AE 1908 133· πρβ καθ' ὅλου περὶ τῆς Διοδώρου χρονογραφίας *Droysen* GH I₂ 358 κέ). Περὶ τῶν τότε καὶ ὕστερον ὑπὸ τὸν Εὐετίωνα (πρβ *Kirchner* PA 5461 5463, ***Εὐετίων Αὐτοκλείδου** Σφήττιος* *Wilhelm* UDA 234 =IG ²II 354 ₃₂, *Sundwall* EB 24 28 34 NPA 41 76, RIG 1514 Αβ 17/8, ἐν AE 1917 41δ α12 44δ βουλευτὴς ἐπιδοὺς εἰς τὸ ἐν 'Αμφιαρείῳ ἀνάθημα τῆς τοῦ πΧ 328/7 βουλῆς) καὶ τὸν Κλεῖτον ἀντιπάλων στόλων καὶ τῶν ἐν 'Αμοργῷ καὶ 'Ελλησπόντῳ ναυμαχιῶν πρβ Διοδ. ΙΗ' 15, Πλουτ. Δημητρ. ΙΑ', Πλουτ. 'Ηθ. 338ᵃ 799ᶠ, IG ²II 398 ₐ ₆/₇ (αὐτ. ἴσως ἔκειτο ₍₁₎—'*Α₁ντι]φάνης*, πρβ ²II 505₉ *Νίκανδρος 'Αντιφάνους 'Ιλιεύς*· πρβ *Ferguson* HA 17¹, *Johnson* ἐν ²II 398) 493 ₂₀/₁ 505₁₈(SIG³ 346⁹) 506₁₂ (*Κλει[τ-*, πρβ *Wilhelm* AM 1897 187 ₉) 554 ₁₂ κέ, IG XII5 444 (πρβ σ. 315 399)₁₀₉ ₀ (*Wilhelm* AM 1897 187₉, *Jacoby* Marm. Par. 21 125, *Droysen* GH II₁ 66-71, *Schaefer* DsZ III 381 κέ, *Beloch* GG III₁ 76¹, *Niese* GGMS I 207, *Kirchner* ἐν IG ²II 505. Περὶ τῆς ὕστερον ἐν Ραμνοῦντι νίκης τοῦ Φωκίωνος, ἐν ᾗ καὶ ὁ τῶν Μακεδόνων στρατηγὸς Μικίων ἔπεσε, πρβ Πλουτ. Φωκ. ΚΕ' 'Ηθ. 188ᵉ (*Νικίων*), *Droysen* GH II₁ 69¹ 70, *Schaefer* DsZ III 383. Ὁ 'Αντίπατρος ἐτιμήθη λήξαντος τοῦ 'Ελληνικοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ δήμου τοῦ 'Αθηναίων διὰ τοῦ ἐν IG ²II 402 ψηφίσματος· εἰσήχθη δὲ ἡ ὑπὸ τὸν Μένυλλον φρουρὰ εἰς τὴν Μουνιχίαν βοηδρομιῶνος εἰκάδι πΧ 323/2 (Πλουτ. Δημοσθ. ΚΗ' Φωκ. ΚΖ' κέ, *Droysen* GH II₁ 79, *Niese* GGMS I 209⁵· περὶ τῶν ἀπὸ ὀκτ. 323/2-αὐγ. 322/1 πρβ καὶ *Beloch* Kl 1905 349). Περὶ 'Ωρωποῦ πρβ τὸ ἐν 'Ωρωπῷ, ὡς λέγεται, εὑρεθὲν ψήφισμα IG ²II 375, ὃ ἐψηφίσθη τῇ τελευταίᾳ τοῦ πΧ 322/1 ἡμέρᾳ, [***σκιροφορ**]ιῶνος ἕνηι καὶ ν]έ[αι*, καὶ τὸ ἐν τῷ Πολυπέρχοντος δόγματι, ὃ ἐξεδόθη τῷ πΧ 319/8, φερόμενον: «— 'Ωρωπὸν δὲ 'Ωρωπίους ἔχειν καθάπερ νῦν» (Διόδ. ΙΗ' 56 6· πρβ ΨΛουκιαν. Δημοσθ. ἐγκώμ. 44, *Droysen*

GH II$_1$ 81 212, *Schaefer* DsZ III 389, *Dürrbach* De Orop. 44, *Beloch* GG III$_2$ 354 κέ).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γνωστῆς τοῦ Λεωσθένους στρατηγίας, ἤγουν τῆς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ πΧ 323/2. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς γινώσκεται ὅτι ὁ Λεωσθένης συνεστεφανώθη Φιλοκλεῖ, κοσμητῇ τῶν ἐφήβων ὄντι (97$_{α\,7\text{-}10}$), ἀνάγκη ὅπως καὶ τὰ κατὰ τοῦτον ἐνθάδε μεταξὺ ἐλλογηθῶσι. Ἡ ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγραφὴ ἔχει ὧδε:

97$_{α\,7\text{-}10}$· $_7$*κοσμητὴν* $_8$*Φιλοκλέα* $_9$*Φορμίωνος* $_{10}$*Ἐροιάδην* (ἡ λέξις δασύνεται ἐν IG I$_2$ 492$_{B8}$ τὸ Ἑροιάδο, *Meisterhans* GAI 86/7 ^{735}· Ἱπποθωντίδος)· εἶνε, ὡς ῥηθήσεται, ὁ γνωστὸς στρατηγὸς (*Schaefer* DsZ III 307 κέ 324 κέ 345 κέ, PA 14521), οὗ καὶ νῦν πρῶτον γινώσκεται τὸ πατρόθεν ἅμα δ' ἀσφαλῶς καὶ τὸ δημόθεν, καί, ὡς φαίνεται (οὕτως καὶ ὑπὸ Gilbert ἐν HGA^2 I 257^1 ἠκάσθη), ὁ αὐτὸς τῷ ἐν IG II 811$_γ$ τριηράρχῳ ($_{196}$*τάδ' εἰσεπράξαμεν χρήματα παρ*$_{197}$*ὰ τριηράρχων ἐπὶ Κηφισοδώρου ἄρ*$_{198}$*χοντος* [πΧ 323/2]: *παρὰ Φιλοκλέους Ἐροιάδο* $_{199}$*ἐπισκευὴν τριήρους Βοηθείας*, πρβ II 812$_{α\,143\,κέ}$, II$_4$ σ. 84, PA 14541)· τῆς αὐτῆς ἴσως οἰκίας ἦν ὁ ἐν IG II 944(ἀμφίβολον ἂν διαιτητῶν εἶνε ὁ κατάλογος, πρβ *Sundwall* EB 32 κέ)$_δ$ $_{54}$*Φορμί*[*σι*]*ος* $_{55}$*Χαροιάδ*[*ου* (Ἐροιάδης, πΧ ± 325/4, PA 14947)· πρβ ἀδήλου δήμου PA 14945 14946 (πρβ τὸν Ὑπὲρ Φορμισίου λόγον τοῦ Ὑπερείδου [Ἀποσπ. ΞΑ' 173] καὶ τὸν Κατὰ Φορμισίου ἀσεβείας λόγον τοῦ Δεινάρχου [Διονυσ. Ἁλικ. Δείν. Ι' 652$_2$])· εἰ ὁ ἐν IG ^{2}II 104$_2$ (πΧ 368/7) στρατηγὸς *Φορμ*[*ίων*] (PA 14950) ἦν Ἐροιάδης, τούτου ἴσως ἦν υἱὸς ὁ Φιλοκλῆς· εἰρήσθω δὲ ὅτι καὶ περὶ τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ Φορμίωνος ἄδηλον πόθεν ἦν τῶν δήμων, πρβ Παυσαν. Α' 23$_{10}$: «ἀναχωρήσας οὖν ἐς τὸν Παιανιέα δῆμον ἐνταῦθα εἶχε δίαιταν» (*v Wilamowitz* Aus Kydath. 67, *Hitzig*+*Bluemner* Pausan. I 54 263, *Frazer* Pausan. I 34 564 II 289 VI 126, *Kirchner* He 1896$_{259}$ PA 14958), πρβ ἄλλους Φορμίωνας ἐν PA 14948 14949 14951 14952· μνημονευθήτω δὲ καὶ Φιλοκλῆς, γαμβρὸς Εὐξενίππου, πρβ τὸν ὑπὲρ Εὐξενίππου περὶ τοῦ ἐν Ἀμφιαρείῳ ἐνυπνίου μεταξὺ τοῦ πΧ 330/9 καὶ 324/3 ῥηθέντα λόγον τοῦ Ὑπερείδου (Ὑπερείδ. ὑΕὐξεν. ΜΑ', PA 5886 14520), πρβ ἄλλους Φιλοκλέας ἐν PA 14516-19 14522 (ἀρχιτέκτων, IG II 811$_{δ123\,[εδ]}$ 812$_{α111}$, πΧ 323/2 καὶ ὀλίγῳ ὕστερον) 1523-30. Περὶ τοῦ στρατηγοῦ Φιλοκλέους ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ λόγῳ τοῦ Δεινάρχου λέγεται: «$_{18}$- ὃς οὐσίαν ἔχων πολλὴν καὶ παίδων ἀρρένων οὐκ ὄντων αὐτῷ, καὶ οὐδενὸς ἄλλου δεόμενος ὢν (ἂν) ἄνθρωπος μέτριος δεηθείη, οὐκ ἀπέσχετο χρημάτων διδομένων κατὰ τῆς πατρίδος», ἔτι δέ: «$_1$- φάσκων κωλύσειν Ἅρπαλον εἰς τὸν Πειραιᾶ καταπλεῦσαι, *στρατηγὸς ὑφ' ὑμῶν ἐπὶ τὴν Μουνιχίαν καὶ τὰ νεώρια* κεχειροτονημένος, $_2$- καὶ γράψας καθ' ἑαυτοῦ ψήφισμα καὶ θανάτου τιμησάμενος ἐὰν εἰλήφῃ τι τῶν χρημάτων ὧν Ἅρπαλος εἰς τὴν χώραν ἐκόμισεν, - $_{12}$ - τρὶς μὲν ἢ τετράκις ἱππαρχηκὼς ἀνδρῶν καλῶν κἀγαθῶν, πλεονάκις δ' ἢ δεκάκις στρατηγὸς ὑφ' ὑμῶν κεχειροτονημένος οὐκ ἄξιος ὤν, - $_{13}$ - οὐχ οἱ τοιοῦτοι τῶν ἀνθρώπων ἐλεοῖντ' ἂν - ἀλλ' οἱ προδοθέντες ἂν ὑπὸ Φιλοκλέους. εἴ τιν' οὗτος παρέλαβε καιρόν· ἐν οἷς καὶ ἡ *Ἀκτὴ καὶ οἱ λιμένες εἰσὶ καὶ* τὰ νεώρια, $_{14}$ - τὸν δῆμον ἅπαντα κατήγορον τούτου γεγενημένον καὶ προκεχειρικότα πρῶτον τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ τὴν τιμωρίαν ἐν ὑμῖν δοῦναι. $_{15}$- *καὶ ὁ μὲν δῆμος ἅπας οὔτ' ἀσφαλὲς οὔτε δίκαιον νομίζων εἶναι παρακαταθέσθαι τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας, ἀπεχειροτόνησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἐφήβων ἐπιμελείας*», ἤγουν, ὡς ὑπὸ Dumont ἐν Ess. s. l'éphéb. att. I 169 ἠκάσθη (πρβ *Hermann*+*Thumser* Staatsalt.^{6} 460^4, *Grasberger* Erz. III 475^2 477, *Gilbert* HSA^2 I 391^1· *Schaefer* DsZ III 308^1 346) καὶ ἐκ τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς δῆλον γίγνεται, *ἀπεχειροτόνησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοσμητείας* (πρβ Ἀριστοτ. ΑΠ 42 $_2$ «αἱροῦνται τρεῖς -, οὓς ἂν ἡγῶνται βελτίστους εἶναι καὶ ἐπιτηδειοτάτους *ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἐφήβων*, ἐκ δὲ τούτων ὁ δῆμος ἕνα τῆς φυλῆς ἑκάστης χειροτονεῖ σωφρονιστήν, καὶ *κοσμητὴν* ἐκ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἐπὶ πάντας», IG III 1160$_α$ *τοῖς περὶ τ*[*ὴ*]*ν* $_{43}$*ἐπιμέλειαν αὐτῶν τε*[*τ*]*α*$_{44}$*γμένοις*, *Dittenberger* De eph. att. 13^{12}). Ἐπειδὴ δὲ ἐν μὲν τῇ ἐπιγραφῇ ὁ Φιλοκλῆς στεφανοῦται ὡς κοσμητής, ἐν δὲ τῷ λόγῳ τοῦ Δεινάρχου φέρεται ἀποκεχειροτονημένος, ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ἀρχαιοτέρα τοῦ λόγου. Ὁ Φιλοκλῆς, ὅτε ὁ Ἅρπαλος φυγὼν ἐξ Ἀσίας μεθ' ἑξακισχιλίων μισθοφόρων καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων κατέπλευσεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἵνα ἐμποιήσῃ στάσιν πρὸς τὸν Ἀλέξαν-

δρον, ἣν στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Μουνιχίαν καὶ τὰ νεώρια (*Schaefer* DsZ III 308[1], ἄ. σ. $93_α$). Ἀπῆρε δ' ὁ Ἅρπαλος, ὡς εἰκάζεται, περὶ τὸ ἔαρ τοῦ πΧ 325/4 ἐκ Κιλικίας ἐλπίζων ὅτι οὐ μόνον τοῖς Ἀθηναίοις μάλιστα διὰ τὴν Σάμον καὶ τοῖς Αἰτωλοῖς ἕνεκα τῶν Οἰνιαδῶν ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τῶν Ἑλλήνων ἀπήρεσκεν ἡ πρὸς τοὺς φυγάδας περὶ καθόδου ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, περὶ ἧς παρὰ Διοδώρῳ (ΙΗ' 8) φέρεται: «διόπερ ὑπογύων ὄντων τῶν Ὀλυμπίων ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα Νικάνορα τὸν Σταγιρίτην, δοὺς ἐπιστολὴν περὶ τῆς καθόδου· ταύτην δὲ προσέταξεν ἐν τῇ πανηγύρει διὰ τοῦ νικήσαντος κήρυκος ἀναγνωσθῆναι τοῖς πλήθεσι. τούτου δὲ ποιήσαντος τὸ προσταχθὲν λαβὼν ὁ κήρυξ ἀνέγνω (δηλ. ἀγομένων τῶν ὀλυμπίων, ἤγουν ἰουλίου φθίνοντος [ν.], τοῦ πΧ 324/3) τὴν ἐπιστολὴν τήνδε - »· τὰ τῆς προστάξεως ταύτης (περὶ τῆς λέξεως πρβ Ὑπερείδ. κΔημοσθ. ΙΕ' **ἐπιταγμάτων**, RIG 417 [πρβ 462] *διάγραμ*$_{45}$[*μα*, πρβ καὶ Διοδ. ΙΗ' 55 *διάγραμμα* καὶ ἐν ΙΙΙ' 56 *διαγράμματα*, *OHoffmann* GD II 119 *διαγράφα* πολλάκις ἑνικῶς καὶ ἅπαξ, D 32/3, πληθυντικῶς) ἦσαν ἤδη τῷ Ἁρπάλῳ πρότερον γνωστά, ὡς καὶ ἐκ τοῦ πλήθους συνάγεται τῶν φυγάδων, οἵτινες ἦσαν «ἀπηντηκότες ἅπαντες ἐπὶ τὴν πανήγυριν, ὄντες πλείους τῶν δισμυρίων» (Διοδ. ΙΗ' 8), πρβ Δείναρχ. κΔημοσθ.: «$_{81}$ — Δημοσθένης — νῦν εἰς Ὀλυμπίαν, ἐπεὶ Νικάνορι διὰ τῆς ἀρχεθεωρίας ἐντυχεῖν ἐβούλετο. $_{82}$ — ἐπειδὴ δὲ τοὺς φυγάδας Ἀλέξανδρον ἔφασαν κατάγειν καὶ Νικάνωρ εἰς Ὀλυμπίαν ἧκεν, ἀρχεθέωρον αὐτὸν ἐπέδωκε τῇ βουλῇ -$_{103}$- καὶ σὺ πάντων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων διειλεγμένος Νικάνορι καὶ κεχρηματικὼς ⟨ἐν Ὀλυμπίᾳ⟩ περὶ ὧν ἠβουλήθης» (πρβ *Droysen* GH I2 276, *Schaefer* DsZ III 308 315 317, *Niese* GGMS I 178[1]· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν Δεινάρχ. κΔημ. 5 ἴσως ἔκειτο: *εἴ⟨περ⟩ μέλλει τῇ πατρίδι τις αἰτία*, ἐν δὲ 25 ἴσως: *ἐάν τις ὅπλα διὰ τῆς χώρας τ⟨ῆ⟩ς* Ἀθηναίων). Καὶ τὸν μὲν τοῦ 325/4 ἐνιαυτὸν ὁ Φιλοκλῆς ἦν, ὡς εἴρηται, στρατηγός, εἰς δὲ τὸν ἐπεχεῖ ἐνιαυτόν, 324/3, χειροτονηθεὶς κοσμητὴς ἐστεφανώθη μετά τινα χρόνον, ἴσως ἱσταμένου τοῦ βοηδρομιῶνος (πρβ ἄ. σ. $81_α$), ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἐπὶ τῇ τότε κοσμητείᾳ ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ προτέρου ἐνιαυτοῦ στρατηγίᾳ, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τοῖς Ἁρπαλείοις κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου ἅπαντος (Δείν. Γ' 14) ἀπεχειροτονήθη ἀπὸ τοῦ κοσμητεύειν, πέρας δέ, τρὶς ἐξεληλεγμένος ὑπὸ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, ἕξ γε μησίν, οὓς ἡ βουλὴ αὕτη ἐζήτησεν, ὕστερον τῆς κατηγορίας (ἡ καθ' ὅλου ἐπὶ τοῖς Ἁρπαλείοις κατηγορία ἐγένετο μετὰ τὴν εἰς Ὀλυμπίαν μετάβασιν τοῦ Δημοσθένους), ἤγουν ἐν τῷ χειμῶνι τοῦ 324/3, ἐκδοθείσης τῆς τοῦ Ἀρείου πάγου ἀποφάσεως, εἰσελθὼν εἰς τὸ δικαστήριον ὦφλε τῶν Ἁρπαλείων μετὰ τὸν Δεινάρχου λόγον (Δείναρχ. κΦιλ. 1 3-5 7 12-16 18 19 22 πρβ Δείν. κΔημοσθ. 45 105, Δημοσθ. Ἐπιστ. Γ' 31, Διονυσ. Ἁλικ. Δείν. Ι', *Schaefer* DsZ III 324 325[3] 326[1] 329 346)· περὶ τῆς τριηραρχίας αὐτοῦ πρβ ἄ. σ. $96_α$· εἰρήσθω δὲ ὅτι καὶ ὁ Δημάδης, ὁ μακεδονίζων ῥήτωρ, ὅστις ἐν τῇ περὶ τῶν Ἁρπαλείων ζητήσει «ἐψηφίσατο **θεὸν τὸν Ἀλέξανδρον τρισκαιδέκατον**» (Αἰλιαν. ΠΙ Ε' 12, πρβ ΔΛαερτ. Ϝ' 63: «ψηφισαμένων Ἀθηναίων Ἀλέξανδρον Διόνυσον, **κἀμέ**, ἔφη [δηλ. Διογένης], **Σάραπιν ποιήσατε**»), ἐφ' ᾧ καὶ ἐπεβλήθη αὐτῷ ζημία ἑκατὸν ἢ δέκα ταλάντων, κατεδικάσθη μὲν τότε μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰληφὼς ἑξακισχιλίους χρυσοῦ στατῆρας, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις, ὕστερον δέ, ὅτε ἦλθεν ἡ πρώτη περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου φήμη, καὶ πάλιν, μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν πόλεμον, ἀναφαίνεται ἐν τοῖς πράγμασι (Αἰλιαν. ΠΙ Β' 19 Ε' 12, Ἀθήν. 251[b], πρβ Δημάδ. Ἀποσπ. 12[20] 34[42] 44[52], *Sauppe* OA II 315, Ὑπερείδ. Α' 25, Δείναρχ. Α' 94, Πλουτ. Ἠθ. 219[e], *Droysen* GH I2 273 κέ, 281 284, *Schaefer* DsZ III 325 351 387, *Beloch* GG III1 50 61, *Niese* GGMS I 208, *Kirchner* PA 3263, ΑΔ 1915 195 201 224).

Κατὰ ταῦτα ὁ Λεωσθένης ὡς συστεφανωθεὶς τῷ Φιλοκλεῖ κοσμητεύοντι ἐστρατήγησε καὶ τὸν τοῦ πΧ 324/3 ἐνιαυτὸν (πρβ ἄ. σ. $94_β$).

96 $_{β 2-6}$· $_2$*σωφρονιστὴν* $_4$*Θυμοχάρην* $_5$*Δημοχάρου* $_6$*Λευκονοέα* (Λεωντίδος)· τῆς Δημοσθένους οἰκίας· Δημοχάρης[1] Λευκονοεὺς φέρεται ἀνὴρ τῆς Δημοσθένους μητραδέλφης («ὁ τὴν τηθίδα τὴν ἐμὴν ἔχων» Δημοσθ. ΚΖ' 818, PA 3715)· ὁ δὲ πατὴρ τοῦ ἐνθάδε Θυμοχάρους εἶνε, ὡς εἰκάσαι, Δημοχάρης[2] ὁ Λάχητος[1], ἀδελφιδοῦς τοῦ Δημοσθένους,

« *ἀνὴρ καὶ κατὰ πόλεμον ἀγαθὸς* (πρβ Πολύβ. ΙΒ΄ 13 5 « *στρατηγίας αὐτὸν ἠξιῶσθαι*») *καὶ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς λόγους οὐδενὸς χείρων· ἔστι δ᾽ αὐτοῦ εἰκὼν ἐν τῷ πρυτανείῳ εἰσιόντων πρὸς τὴν ἑστίαν ἐν δεξιᾷ ὁ πρῶτος περιεζωσμένος ἅμα τῷ ἱματίῳ καὶ ξίφος· οὕτω γὰρ δημηγορῆσαι λέγεται, ἡνίκα Ἀντίπατρος ἐξῄτει τοὺς ῥήτορας*» (ΨΠλουτ. Ἠθ. 847ᶜ· PA 3716)· τὸ τῆς οἰκίας στέμμα ἐκτίθεται ἐν PA 3597, προστεθήτω δὲ ὅτι ὑπὸ Kirchner (RhM 1906 349) κρίνεται ὅτι ὁ ἐν τῷ στέμματι Δημομέλης² ἦν ἀδελφὸς τοῦ Δήμωνος¹ καὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Δημοσθένους καὶ δὴ καὶ ὅτι ὁ Δήμων² Δημομέλους² ἦν ἀνεψιὸς (νῦν ἐξάδελφος) τοῦ Δημοσθένους, ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ (πΧ 350/9· πρβ Δημοσθ. ΛΒ΄ 31, Πλουτ. Δημοσθ. ΚΓ΄ ΚΖ΄, ΨΠλουτ. Ἠθ. 846ᵈ, IG II 1654)· ἴσως ἐνδέχεται ὅτι ὁ ἐνθάδε Θυμοχάρης ἦν ὁ ἐν IG II 787 Aβ20 *ὠνη-((τής)) Θυμοχάρ[ης* — (ἀδήλου δήμου, πΧ 350/9-300/9, PA 7407)· εἰρήσθω δὲ καὶ Καλλίας Θυμοχάρους Ἀθηναῖος (ἀδήλου δήμου), Δηλίων πρόξενος, ἐν IG XI4 527 (τῆς πΧ 3ης ἑκατονταετηρίδος ἀρχομένης, PA 7824· πρβ IG XI4 528, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος φθινούσης).

*96*α7-9 β7-10· α7*ἐπιμεληταὶ* α8*οἱ ἐν τοῖς* α9*[φ]ρουρίοις* β7*διδάσκαλον* β8*Πυθα*[-β9 5-5⅓]*οκλέου* β10*Δεκελέα*· περὶ μὲν τοῦ πρώτου ὀνόματος εἰρήσθω ὅτι ὀνόματα, ὁμοίως ἀρχόμενα, Ἀθηναίων μέν εἰσι τάδε: *Πυθάγγελος* ἢ *Πυθάνγελος* (PA 12335, ἀδήλου δήμου· ἄλλος ἐν PA 5462, Κηφισιεύς· ἄλλος ἐν *Pape* WGE), *Πυθάρατος* (πατὴρ Δεκελέως βουλευτοῦ ἐν βουλευτικῷ καταλόγῳ τοῦ πΧ 335/4, *Kirchner* AM 1904 244 [πρβ *Sundwall* Kl 1909 366=RIG 1525]η· 16*Διονυσόδοτος* 17*Πυθαράτου*· ἄλλος ἐν PA 12339, ἀδήλου δήμου, ἄρχων τοῦ πΧ 271/0), *Πυθανδρίδης* (PA 12338, Ἀχαρνεύς), ἄλλοθι δὲ ἀπαντῶντα τάδε: *Πυθαγόρας, Πυθαίνετος, Πύθαρχος*· ἐνθάδε, ἐὰν ἴχνη τινὰ μετὰ τὸ *Πυθα* ὑποτεθῶσιν ὡς δύο γραμμάτων ἄνω λείψανα, ἴσως ἔκειτο *Πυθα[ίνετον* ἤ, ἐλλογουμένου καὶ τοῦ πατρόθεν τοῦ εἰρημένου βουλευτοῦ, *Πυθά-[ρατον* (ἴσως ἀδελφιδοῦς ἢ υἱδοῦς τοῦ Διονυσοδότου)· ἐν δὲ τῷ πατρόθεν πρὸ τοῦ *οκλέου*, ὑποφαίνονται κάτω ἴχνος ὡσεὶ τὸ κάτω καθέτου γραμμῆς, τοῦ ι ἢ τοῦ τ, πρὸ τούτου δὲ λοξῆς γραμμῆς ἴχνος, ἀμφίβολον, ἐκ τύχης μᾶλλον γενόμενον, ὡς τὸ κάτω τοῦ δεξιοῦ σκέλους τοῦ α· καὶ ἂν μὲν μὴ ἐλλογηθῶσι τὰ ἴχνη ταῦτα, ἴσως κατὰ τὸ εἰρημένον *Διονυσόδοτος* ἔκειτο *Διονυσ]οκλέου*, ἐλλογουμένου δὲ τοῦ τῆς καθέτου ἴχνους, διὰ τὸν χῶρον ἀπίθανα μέν εἰσιν ἔνθεν μὲν τὸ *Ἀσκληπι-*, ἔνθεν δὲ τὸ *Δικαι-* καὶ *Παντ-* καὶ *Πεδι-* καὶ *Πιστ-*, ἐνδεχόμενον δὲ τὸ *Ἀριστ-*, πιθανώτερα δὲ τὸ *Θεμιστ-* καὶ *Μεγιστ-* καὶ *Στρατ-*· ὄνομα *Στρατοκλῆς* ἀπαντᾷ ἐν IG II 944, καταλόγῳ τοῦ πΧ ±325/4, ὡς πατρόθεν δύο Δεκελέων διαιτητῶν, οἵ εἰσιν οἵδε: Θεόδωρος Στρατοκλέους (PA 6862), Σάννιος Στρατοκλέους (PA 12551), ἐν τῷ αὐτῷ δὲ καταλόγῳ ἀπαντᾷ διαιτητὴς καὶ Πύθων Σαννίου (PA 12468), ἀδελφιδοῦς τοῦ Θεοδώρου.

*96*11-13· 11*Λυσίστρατον* 12*Εὐξένου* 13*Κήττιον* (Λεωντίδος)· ὁ αὐτὸς ἴσως τῷ ἐν 95 α36 πρώτῳ τῶν Κηττίων ἐφήβων· ἄδηλον ἂν ἁπλῶς ὡς ἀριστέα ἢ ἐξ ἄλλου λόγου στεφανοῦσιν αὐτὸν ἐνθάδε ἐπιμεληταὶ οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις.

97 (δεξιὸς κρόταφος): *Δικαιογένους καὶ Φερεκλείδου καὶ Φιλοκλέους καὶ ἐπιμελητοῦ στεφάνωσις*·

97 α2-6· 2*στρατηγὸν* 3*ἐπ[ὶ] τῶι Πειραεῖ* 4*Δικαιογένην* 5[[***Μενεξένου***]] 6*Κυδαθηναέα* (Πανδιονίδος)· ἐν α5 δὲν διακρίνονται γράμματα, ἀλλὰ γραπτέον, ὡς εἰκάσαι, τὸ ἄλλοθεν γνωστὸν τοῦ ἀνδρὸς πατρόθεν, *Μενεξένου*. Εἶνε ὁ ἐν PA 3776 Δικαιογένης⁴, εὐπορώτατος (*Sundwall* EB 23 25 28), στρατηγὸς τοῦ πΧ 324/3 καὶ τοῦ 323/2, πρβ IG II 811 β188/9, ἔνθα κατὰ τὰ ἐνθάδε ἀναπληρωτέον σ[τρατηγῶ[ι] *ἐπ*189[*ὶ τῶι Πειραεῖ*] *Δικαιογένε[ι*, γ134/5· ἐπὶ τοῦ ἐπιτυμβίου βάθρου ΙΙ 2232 ἀναγέγραπται μετὰ τῆς γυναικὸς Εὐκολίνης (τῆς Ἀριστογείτονος Ἀφιδναίου) καὶ τοῦ υἱοῦ Μενεξένου³· τῆς αὐτῆς οἰκίας εἶνε ὁ ἐν 95 α17 (ἅ. σ. 89α) ἔφηβος Πυθόδωρος Δημοκλέους Φρεάριος, τούτου δὲ τοῦ Δημοκλέους πάππος, ὡς εἰκάσαι, ἦν ὁ ἐν PA 3511 Δημοκλῆς Φρεάριος, οὗ ἀποθανόντος τὴν γυναῖκα, ἀδελφὴν οὖσαν Δικαιογένους², ἢ (κατὰ διόρθωσιν τοῦ Weissenborn ἐν Ἰσαίου Ε΄ 26) τὴν θυγατέρα ὁ Δικαιογένης² ἔδωκε Πρωταρχίδῃ Ποταμίῳ (PA 12285)· ἦν δὲ ὁ Δικαιογένης² υἱδοῦς Δικαιογένους¹, ἀνεψιὸς (τὸ νῦν ἐξάδελφος) Δικαιογένους³, πατροπάτορος τοῦ στρατηγοῦ Δικαιογένους⁴· πρβ *Kirchner* He 1896 260, PA 3773-6, ὅπου

καὶ τὸ στέμμα τῆς οἰκίας (πρβ τὸν «Περὶ τοῦ Δικαιογένους κλήρου» λόγον τοῦ Ἰσαίου· πρβ ἄλλως PA 3771 3772). Ἡ ἐνθάδε στεφάνωσις ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ πΧ 324/3 στρατηγίαν (πρβ ἄ. σ. 97_{β}).

$97_{\beta\,2\text{-}6}$· $_{2}$*στρατηγὸν* $_{3}$*ἐπὶ τεῖ Ἀκτεῖ* $_{4}$*Φερεκλείδην* $_{5}$*Φερεκλέους* $_{6}$*Περιθοίδην* (Οἰνῇδος)· εἶνε ὁ ἐν PA 14187, ἀπαντᾷ δὲ ἐν ἀργυρῶν ἐξελευθερικῶν φιαλῶν καταλόγῳ IG II $772_{A\beta 7,8\ 11/2\ 15/6}$ (*Φερεκλείδη Φερεκλέου Περιθοίδην* [περὶ τῆς καταλήξεως τῆς γενικῆς *-ου* καὶ τῆς αἰτιατικῆς *-η* πρβ ἄ. σ. 78_{α} 79_{α}]· ἐν $_{B\alpha 2}$ ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *ἀ[κέστριαν*) καὶ ὡς στρατηγὸς ἐν IG II_5 1219^{b}, Ραμνοῦντος ἐπιγραφῇ, ἐν ᾗ «$_{1}$*οἱ σ[τρατιῶται ἐστεφάνωσ[αν]* $_{2}$*τὸν στρατηγὸν καὶ τὸν περιπόλαρχο[ν]* (πρβ Ἀριστοτ. ΑΠ 42 $_{4}$, *Wilhelm* BGI 56 60) $_{3}$*ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνη[ς]* $_{4}$*τῆς εἰς τοὺς στρατιώτας*· $_{\alpha 5}$*στρατηγὸς* $_{\alpha 6}$*Φερεκλείδης* $_{\alpha 7}$*Φερεκλέους* $_{\alpha 8}$*Περιθοίδης*· $_{\beta 5}$*περιπόλαρχος* $_{\beta 6}$*Ἀριστομένης* $_{\beta 7}$*Καννωνοῦ* $_{\beta 8}$*Φιλαΐδης*»· ἦν δέ, ὡς εἰκάζεται, εὔπορος (*Sundwall* EB 28, πρβ 30). Ὁ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ ἐνιαυτὸς γινώσκεται νῦν ἐκ τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς (ἄ. σ. 97_{β} 98_{β} περὶ τῶν συστρατήγων Λεωσθένους καὶ Δικαιογένους καὶ τοῦ κοσμητοῦ Φιλοκλέους).

$97_{\alpha\,7\text{-}10}$· $_{7}$*κοσμητὴν* $_{8}$*Φιλοκλέα* $_{9}$*Φορμίωνος* $_{10}$*Ἐροιάδην* (Ἱπποθωντίδος)· ὅρ. ἄ. σ. 96_{α} (σ. $96_{\beta\,19}$ γρ. *τὰ νεώρια*).

$97_{\beta\,7\text{-}10}$· $_{7}$*ἐπιμελητὴν* $_{8}$*Νικόδωρον* $_{9}$*Φιλοθήρου* $_{10}$*Ἀχαρνέα* (Οἰνῇδος). τοῦ ἐν IG II 608 (πρβ *Larfeld* HGE II 157 775 827 839 944· ὁ λίθος δὲν κεῖται ἐν τῇ μονῇ) $_{\beta 15}$ τὸ ὄνομα (PA II σ. 524_{375}) ἴσως ἦν *Νικό[δωρος Ἀχαρνεύ[ς*· αὐτ. ἴσως ἔκειτο: $_{1}$- *ἑαυτοὺς* [*ἀ⟨ν⟩εγκλ[ήτους* (πρβ IG II 564 [=SIG 429] + *Wilhelm* AE 1905_{224} AM $1914_{179}]_{14}$, II_5 597^{c} [=SIG $605]_{9}$, II 613 617 624 [= *Ziehen* 44 = RIG $1559]_{II\,7/8}$, SIG 225_{14}, 491_{5} $540_{163/4}$ 545_{22} 215_{7} 843_{11}) $_{2}$*παρεσκευάκασιν ἐν ταῖς εὐ[θ]ύναι[ς] καὶ ἐν τῶι [προτ*$_{3}$*έρωι ἐνιαυτῶι ἢ ἐν τῶι [λόγω*$_{3}$*ι* [πρβ SIG 727_{16}] *καὶ διὰ ταῦτα*) *ὑπὸ τῆ[ς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου [ἐ]*⟨***π***⟩*ηι[νέ*$_{4}$*θησαν* ***καὶ*** *ἐστεφαν]*⟨***ώ***⟩*θησαν* (περὶ τοῦ τέλους τοῦ $3^{ου}$ στίχου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ $4^{ου}$ ὑποτίθεται ἤτοι ἔκθεσις τοῦ ***ε*** ἐπὶ τέλει τοῦ $3^{ου}$ στίχου, ὡς ἐνθάδε δεδήλωται, ἢ συγκατάταξις τοῦ ***αι*** τοῦ ἐν τῷ $4^{ῳ}$ στίχῳ ***καὶ***, δηλ. *ηι[ν*$_{4}$*έθεσαν* ***καὶ*** *ἐστεφαν]*· ἐπὶ τέλει τοῦ $12^{ου}$ στίχου, εἰ, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ***ου*** εἰκάσαι, καὶ τὸ ***υ*** μετὰ τὸ *δήμ[ο* ἐκεχάρακτο, ἔκειτο ἐν ἐκθέσει) - $_{5}$[- *ἐ]πα[ι]νέσαι* ^ (=*Δ*) [*η*]$_{6}$⟨***μ***⟩*έαν* (ἢ {***Φ***}[*ι*]$_{6}$*λέαν*) *Ἀντιφῶντο[ς* 9(=δημόθεν)] *καὶ στεφανῶσαι χρυ[σ]*$_{7}$*ῶι στεφάνωι ἀπ[ὸ]* 𐅅 *δραχμῶν, τῆς δ]ὲ [ποιήσεως] τοῦ στ[ε]*$_{8}$*φάνου ἐπιμελ[ηθῆναι αὐτίκα μάλα* (πρβ IG ^{2}II $223_{B\,13\,κἑ}$)] {***τ***}*οὺ[ς]* (ἢ *ἐπιμελ[ηθῆναι τοὺς στρατη]*⟨***γ***⟩*οὺ[ς]* ἢ *τοὺς ἱεροπο]ιοὺ[ς]*) *ἐπὶ τὴν θυ[σ]*$_{9}$*ίαν καὶ τὸ ἀνά[θημα* (πρβ ΑΔ $1916_{Π\,64β\,κἑ}$, πρβ IG II 595_{12} *μερίσαι τοὺς ἐπὶ τὴν ἐπισκευὴν*) κτλ, μετὰ δὲ τὸν $11^{ον}$ στίχον ἀνεγράφοντο ἐπὶ δύο σελίδων$_{(\alpha,\beta)}$ ὀνόματα ἀνδρῶν (ἄνευ τοῦ πατρόθεν) δημόθεν (πρβ στ. 10/1), ἅ, τάξεώς τινος κατὰ φυλὰς εἰκαζομένης, ἴσως εἶχον ὧδέ πως: ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς σελίδος: $_{\alpha 12}$*Ἀ]νδροκύδης Κυ[δαντίδης* ($2^{ας}$ φυλῆς· ἢ *Κυ[δαθηναιεύς*, $3^{ης}$, PA 876: *Ἀνδροκύδης Φιλάγρου Κυδαθηναιεύς*), $_{\alpha 13}$*Ν[ικήρατο[ς]* ¯ (=*γ* ἢ *ε* ἢ *ξ* ἢ *π*· *λγ* *Παιανιεὺς* ἢ *Πρασιεὺς* ἢ *Προβαλίσιος*, $3^{ης}$· ἢ *Ἑκαλεὺς* [πρβ ἄ. σ. 80_{α}] ἢ ***Εὐπυρίδης*** ἢ *ἐξ Οἴου* ἢ *Παιονίδης* ἢ *Πήληξ* ἢ *Ποτάμιος*, $4^{ης}$· ἀπίθανον *Ξυπεταιών*, $7^{ης}$), $_{\alpha 14}$*Ἡγησίας Λ[ευκονοεὺς* ($4^{ης}$: ἧττον πιθανὰ τὸ *Λ[ακιάδης* [$6^{ης}$], *Λ[αμπτρεὺς* [$1^{ης}$], *Λ[ουσιεὺς* [$6^{ης}$]), $_{\alpha 15}$*Ἀ]φ*(***αρ***){***εύ***}*ς* (ἢ *Ὀ]φλί*(***α***)*ς* ἢ *Ἀ]φ*(***α***)*ι*{***ο***}*ς* ἢ *Ὑ]φ*(***α***)*ι*{***ο***}*ς* ἢ *Ὑ]*{***ψ***}(***α***)*ι*{***ο***}*ς*) [δημόθεν ($5^{ης}$), $_{\alpha 16}$*Ἀ]ριστείδ[ης* δημόθεν ($6^{ης}$), $_{\alpha 17}$*Κ]τησίας Μ*{***ε***}*[λιτεὺς* (προσθ. ἐν PA· $7^{ης}$), $_{\alpha 18}$*Ἄρχιππος* (προσθ. ἐν PA) [δημόθεν (πρβ PA 2561: *Ἄρχιππος Φορμίωνος Πειραιεύς*· $8^{ης}$), $_{\alpha 19}$***Εὐ***]*κλε[ίδης* (ἢ ***Εὐ***]*κλε[ιτος* ἢ ***Εὐ***]*κλέ[ων*· περὶ τοῦ ἐν IG II $469_{\delta\,97}$ ὀνόματος ὅρ. ἄ. σ. 78_{β}) δημόθεν (πρβ PA 2152: Ἀρίστων Εὐκλέωνος Ἀφιδναῖος· $9^{ης}$), $_{\alpha 20}$-]ο[- δημόθεν ($10^{ης}$), $_{\alpha 21}$*Τ*[ει]σ[- προσθ. ἐν PA) δημόθεν (-^{ης}), $_{\alpha 22}$-]*μ*[- δημόθεν (-^{ης}), ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς σελίδος: $_{\beta 12}$δεῖνα [{***Π***}(***α***)⟦***ι***⟧*ονί*{***δ***}*ης* ($4^{ης}$), $_{\beta 13}$*Κάλλ[ιππος Κεφαλ[ῆ*((***θεν***)) ($5^{ης}$), $_{\beta 14}$*Φιλ]όστρατος Πόρ[ιος* ($5^{ης}$), $_{\beta 15}$*Νικό]δωρος Ἀχαρνεὺ[ς* [τὸ εἰρημένον· $6^{ης}$), $_{\beta 16}$*Φιλ[οκράτης* (***Ἁ***)[*λ*](***α***){***ι***}[ε]*ὺ[ς* Αἰξων., $7^{ης}$), $_{\beta 17}$*Νικάν]*{***ω***}*ρ Τ*{***ρ***}*[ινεμεεὺς* ($7^{ης}$), $_{\beta 18}$*Ὀν]ομα[κλῆς Ἐλαιούσ]ιος* ($8^{ης}$), $_{\beta 19}$δεῖνα δημόθεν]*εύ[ς* ($8^{ης}$), $_{\beta 20}$δεῖνα] *Ἐλευσίνιος* ($8^{ης}$), $_{\beta 21}$δεῖνα]ς *Ἀφιδναῖος* ($9^{ης}$), $_{\beta 22}$δεῖνα -]*ο*[-(=δημόθεν· $9^{ης}$ ἢ $10^{ης}$)· ἐὰν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς τῶν δώδεκα φυλῶν χρόνους (πρβ *Kirchner* RhM $1904_{294\,κἑ}$, *Sundwall* EB 88 κἑ, ἄ. σ. 83_{α}), τὰ τῶν ὀνομά-

των εἶχον ἴσως ὧδέ πως· $_{α12}$*Ἀ]νδροκύδης Κυ]δαθηναιεύς*: φυλῆς 1ης (=πρώτην 3ης), $_{α13}$*Ν]ικήρατο[ς Ξυπεταιών*: 2ας (=π7ης), $_{α14}$*Ἡ]γησίας Λ[αμπτρεύς*: 3ης (=π1ης), $_{α15}$: 7ης, $_{α16}$: 8ης, $_{α17}$: 9ης, $_{α18}$: 10ης, $_{α19}$: 11ης, $_{α20}$: 12ης, $_{α21}$: -ης, $_{α22}$: -ης, $_{β12}$: 6ης, $_{β13}$: 7ης, $_{β14}$: 7ης, $_{β15}$: 8ης, $_{β16}$: 9ης, $_{β17}$: 9ης, $_{β18}$: 10ης, $_{β19}$: 10ης, $_{β20}$: 10ης, $_{β21}$: 11ης, $_{β22}$: 12ης.

Περὶ τοῦ χρόνου τοῦ μνημείου πρῶτον μὲν εἰρήσθω ὅτι σωφρονισταὶ (πρβ *σωφρονιστὴν* 96 $_{β2}$) τελευταῖον ἀπαντῶσιν, μὴ ἐλλογουμένων τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, τῷ πΧ 303/2 (IG II5 565b, ἄ. σ. 93$_{β}$). Ἔπειτα, ἐπειδὴ δύο δῆμοι, οἱ Αἰθαλίδαι καὶ οἱ Ποτάμιοι Δειραδιῶται, τῷ πΧ 307/6 μετετέθησαν ἐκ τῆς Λεωντίδος εἰς τὴν Ἀντιγονίδα (ἄ. σ. 83$_{α}$), ἡ ἐπιγραφή, ὡς καὶ τοὺς δύο τούτους δήμους περιέχουσα (95 $_{β15}$ $_{β17}$), δὲν εἶνε τοῦ ἔτους τούτου νεωτέρα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνθάδε ἀναγραφόμενοι πάντες εἰσὶν Ἀθηναῖοι, οἱ δὲ Ὠρώπιοι ἐπὶ Πολυπέρχοντος ηὐτονομοῦντο (ἄ. σ. 95$_{β}$), ἡ ἐπιγραφὴ δὲν εἶνε οὐδὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου νεωτέρα· ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ πορίσματος καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ τὰ γραμματικὰ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀπᾴδουσι. Ἄλλα δὲ τεκμήρια πρὸς ὁρισμὸν τοῦ τῆς ἐπιγραφῆς χρόνου πορίζει ἡ ἐν αὐτῇ μνεία γνωστῶν ἀνδρῶν, Φρυναίου τοῦ περὶ τὸ πΧ 342/1 τριηράρχου, οὗ, ὡς εἰκάσαι, υἱὸς εἶνε ὁ ἐν 95 $_{α22}$ ἀναγραφόμενος ἔφηβος, καὶ τῶν στρατηγῶν Φερεκλείδου (97 $_{β2-6}$) καὶ Δικαιογένους (97 $_{α2-6}$) καὶ Λεωσθένους (96 $_{α2-6}$) καὶ τοῦ κοσμητοῦ Φιλοκλέους (97 $_{α7-10}$)· καὶ περὶ μὲν τοῦ Φερεκλείδου ἦν μὲν γνωστὸν ὅτι ἐγένετο στρατηγός, ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς τούτου στρατηγίας μέχρι τοῦδε δὲν ἦτο ἀκριβῶς γνωστός· ἐκ δὲ τῆς ἐνθάδε μνείας τοῦ Δικαιογένους, στρατηγήσαντος δίς, τόν τε τοῦ πΧ 324/3 ἐνιαυτὸν καὶ τὸν τοῦ 323/2, συνάγεται ὅτι εἰς τὸν ἕτερον ἀναβιβαστέα ἡ ἐπιγραφή· οὗτος δὲ πάλιν ὁ χρόνος περιορίζεται κατὰ τὸ τεταρτημόριον ὑπὸ τῆς τοῦ Λεωσθένους μνείας· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λεωσθένης ἔπεσε στρατηγῶν ἐν τῷ χειμῶνι τοῦ 323/2, εἰς τὸν χειμῶνα τοῦτον ἀνακτέος ὁ ὕστατος τῆς ἐπιγραφῆς χρονικὸς ὅρος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ Λεωσθένους μέχρι τοῦδε δὲν ἦτο ἄλλη παρὰ ταύτην ἀσφαλῶς γνωστὴ στρατηγία, ὡς χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ὡρίζετο ὁ πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου ἀρχομένου, ἤγουν ὁ πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 323/2· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐνθάδε στεφανώσεως τοῦ Φιλοκλέους κοσμητεύοντος (ἄ. σ. 97$_{α}$) συνάγεται ὅτι ὁ Λεωσθένης καὶ πρότερον, ἤγουν τὸν τοῦ 324/3 ἐνιαυτόν, ἐστρατήγησεν (ἄ. σ. 96$_{β}$), εἰς ταύτην τὴν στρατηγίαν προσνεμητέον τὴν ἐπιγραφήν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Φιλοκλῆς ἐν τῷ χειμῶνι τοῦ 324/3, ὅτε ὁ Δεινάρχου λόγος ἐρρήθη, οὐκέτι ἐκοσμήτευεν, ὁ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς συστέλλεται εἰς τὸν μεταξὺ τῆς χειροτονίας καὶ τῆς ἀποχειροτονίας τοῦ Φιλοκλέους· πέρας δέ, ἐπειδὴ ὁ τῆς ἐφηβείας ἐνιαυτὸς ἤρχετο, ὡς εἰκάζεται, ἐν τῷ βοηδρομιῶνι μηνὶ (ἄ. σ. 81$_{α}$), φαίνεται ὅτι τότε ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἐγένετο ἡ στεφάνωσις.

Βασίλειος Λεονάρδος.

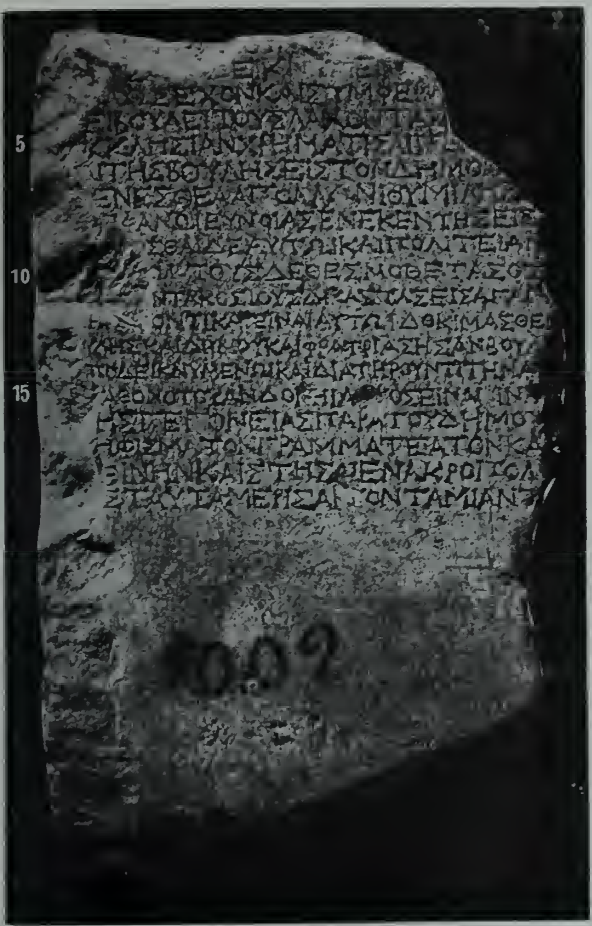
IG II 455

ὑπὸ

Βασιλείου Λεονάρδου.

πολιτεία Μενεσθεῖ Ἀπολλωνίου Μιλησίῳ. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου (ΕΜ 7587), ἄνω καὶ δεξιὰ καὶ κάτω ἐλλιπής, τὰ ἀριστερὰ (ὅσον σῴζεται) ἀκέραιος, πλὴν ὅτι τὰ πρῶτα τῶν στίχων ἑκάστων γράμματά εἰσιν ἀποκεκρουμένα. ὕψ. ὡς 0 45, πλ. ὡς 0 27, πάχ. 0 09· γρ. ὕψ. 0 0085 (στ. 1-7 16-19) καὶ 0 007 (στ. 8-15), μτγρ. ὡς 0 004, μτστ. 0 003-0 005. ηὑρέθη ἐν ταῖς πρὸ τοῦ Παρθενῶνος σκαφαῖς τῇ 2ᾳ ἀπριλίου 1839. ὅρ. **εἰκ.** σ. 101.

Οἱ στίχοι 8-15 ἔχουσι πλείω τῶν ἄλλων γράμματα (πρβ γρ. ὕψ.). Ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ στίχου ἑκάστου ἐγένετο κατὰ λόγον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραμμάτων τοῦ σῳζομένου τμήματος τοῦ οἰκείου στίχου (ἐν ἐβλαμμένων ἐπιγραφῶν κειμένοις τηρητέον

±3 ἐπειδὴ] οὖ[ν ± 22 τιμᾶσθαι
το]ὺς [ἀπ]οδεικν[υμ]έν[ους τὴν πρὸς Ἀθηναίους εὔνοιαν
κα]λῶς ἔχον καὶ συμφέρο[ν ἐστίν □ ἀγαθεῖ τύχει δεδόχθαι
τ]εῖ βουλεῖ τοὺς λαχόντας [προέδρους εἰς τὴν ἐπιοῦσαν
ἐ]κκλησίαν χρηματίσαι πε[ρὶ τούτων, γνώμην δὲ συμβάλλεσ
θ]αι τῆς βουλῆς εἰς τὸν δῆμον [ὅτι δοκεῖ τεῖ βουλεῖ ἐπαινέσαι
Μ]ενεσθέα Ἀπολλωνίου Μιλήσ[ιον καὶ στεφανῶσαι θαλλοῦ
στε]φάνωι εὐνοίας ἕνεκεν τῆς εἰς [τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων·
δεδό]σθαι δὲ αὐτῶι καὶ πολιτείαν [δοκιμασθέντι ἐν τῶι δικασ
τηρί]ωι [] τοὺς δὲ θεσμοθέτας, ὅτ[αν πληρῶσι δικαστήρια εἰς ἕνα
καὶ πε]ντακοσίους δικαστάς, εἰσαγαγ[εῖν αὐτῶι τὴν δοκιμασίαν καὶ
μ]ὴ [παρ]όντι καὶ εἶναι αὐτῶι δοκιμασθέν[τι κατὰ τὸν νόμον γράψασθαι
φ]υλῆς καὶ δήμου καὶ φρατρίας ἧς ἂν βούλ[ηται· εἶναι δ' αὐτῶι καὶ εἰς τὸ λοιπὸν
ἀπ]οδεικνυμένωι καὶ διατηροῦντι τὴν α[ὐτὴν αἵρεσιν εὑρέσθαι καὶ ἄλλο
ἀγ]αθὸν ὅτου ἂν δοκῆι ἄ[ξ]ιος εἶναι [] ἵν[α δὲ καὶ ὑπόμνημα αὐτῶι ὑπάρχηι
τ]ῆς γεγονείας παρὰ τοῦ δήμου [δωρεᾶς, ἀναγράψαι τόδε τὸ
ψ]ήφισμα τὸν γραμματέα τὸν κα[τὰ πρυτανείαν εἰς στήλην
λι]θίνην καὶ στῆσαι ἐν ἀκροπόλ[ει, τὸ δὲ γενόμενον ἀνάλωμα
εἰ]ς ταῦτα μερίσαι τὸν ταμίαν τ[ῶν στρατιωτικῶν.

IG II 455: πολιτεία Μενεσθεῖ Ἀπολλωνίου Μιλησίῳ.
(μνημείου [ὕψ. ὡς 0 45] φωτογράφημα.)

τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν παρὰ τὴν βλάβην σῳζομένων γραμμάτων, πρβ ΑΕΛ σ. 7_{α}), κατὰ ταῦτα δ' εἰκάζεται ὅτι ἔν τισι στίχοις καὶ ἰδίᾳ τῷ 10ῳ καὶ 17ῳ καὶ 18ῳ τὰ ἐν δεξιᾷ ἐλλείποντα ἦσαν πυκνότερον κεχαραγμένα ἢ καὶ ὅτι τὸ δεξιὸν ἄκρον τῶν στίχων τούτων ἐξεῖχεν ἐπὶ τοῦ λίθου μᾶλλον ἢ τὸ τῶν ἄλλων, κυρίως δ' εἰπεῖν, ἧττον ἢ ὅσον ἐν τῇ μεταγραφῇ διὰ τὴν ἁπλῶς κατὰ τὰ εἰρημένα ἐπιζητηθεῖσαν ἀκρίβειαν ἐξέχει (ἐν τῇ ἀναπληρώσει καθ' ὅλου τὸ πλατὺ γράμμα, λχ Α, ἐλλογεῖται ὡς κατίσχον χῶρον τριῶν που ἰῶτα σὺν τοῖς μεταξὺ δυσὶ μεταγραμματίοις· πρβ ΑΔ 1915_{200-1}).

1· τὸ μετὰ τὸ *ο* γράμμα ἦν, ὡς εἰκάσαι, *υ* ἢ *ι*, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο ἦν ἴσως *ν* ἢ *γ* ἢ *π*· ἔκειτο δ' ἴσως *ο ὖν* (ἢ *λ ο[ιπ-*) - λχ - *τιμᾶσθαι* ἢ *τιμᾶν*.

2· πρβ *Larfeld* HGE II 740 799 831.

3· *καλῶς ἔχον*· πρβ RIG 543_{12} 552(=DI $4250)_{18}$ 842(=IG IX2 $1109)_{13}$, Δείναρχ. Α' 90, πρβ ἄλλως IG II $595_{14\cdot5}$· *καὶ συμφέρο[ν* Ross, *καὶ συμφερ[όντως* Πιττάκης, Ραγκαβῆς, Koehler, πρβ SIG III σ. $408_{\beta\ \kappa\acute{\varepsilon}}$, IG II 414_{4}· πρὸ τοῦ *ἀγαθῆι* ὑπῆρχεν, ὡς εἰκάσαι, ἑνὸς γράμματος κενόν, πρβ ἡμίσεος γράμματος κενὸν ἐν στ. 10 πρὸ τοῦ *τοὺς* καὶ στ. 15 πρὸ τοῦ *ἵνα*.

7· περὶ τοῦ Μενεσθέως καὶ τοῦ χρόνου ὅρ. *Wilhelm* WS 1912_{423} ἀρ. 6·

9· *δεδό]σθαι*· ἐν IG II 401_{14} *δίδοσθαι* (οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου).

9/0· *δεδό]σθαι δὲ αὐτῶι καὶ πολιτείαν [δοκιμασθέντι ἐν τῶι δικασ₁₀τηρί]ωι*· πρβ *Larfeld* HGE II 787, *Wilhelm* AM 1914 305 ἀρ. 7(=ΕΜ $7552)_{9}$ 305 ἀρ. 8 (=IG II 437+428=WS 1912 424 $\kappa\acute{\varepsilon})_{32\ 3}$ 306 ἀρ.10 (=IG II5 $534^{c})_{4\cdot5}$· Hartel (ἐν ASU 273, πρβ 237 κέ): [*δοκιμασθέντι ἐν δικαστηρί]ωι*· Ραγκαβῆς: [*κατὰ τὸν νόμον τὴν δωρεὰν αἰτησα₁₀μέν]ωι*, Koehler: [*κατὰ τὸν νόμον αἰτησα₁₀μέν]ωι*, πρβ *Buermann*

JcPh^s 1878/9$_{348}$, *Dittmar* LS 1891$_{123\ 151\ κέ}$, *Schmitthenner* CAH 30κέ, IG II 423(=*Πιττάκης* ΑΕ 1842$_{578\ ἀρ.\ 1004\ (εἰκ.\ 1004)}$) *κ]αὶ [πρ]οξε[ν]ί[αν] καὶ γῆς καὶ ο[ἰ$_7$κίας ἔγκτησιν] αἰτησα[μέ]νωι κατὰ τὸ[ν $_8$νόμον-]*, II 438 (=*Πιττάκης* ΑΕ 1839$_{221\ ἀρ.\ 237\ (εἰκ.\ 237)}$, *Ραγκαβῆς* ΑΗ 490) *καὶ π[ολιτείαν αἰτησαμέ]$_{18}$νωι κατὰ τὸν νόμο[ν* (οὕτως καὶ Ραγκαβῆς, πλὴν ὅτι μεταξὺ ἀναπληροῖ καὶ *τὴν δωρεάν*, καὶ Larfeld ἐν HGE II 785 787 πρβ 782 814-5· στ. 18/9 ἀναπληρωτέον [*ν εἶναι δὲ*(ἢ *δ*') *αὐτῶι καὶ* ***εἰς*** *τὸ*] $_{19}$*λοιπὸν* [οὕτως γρ. καὶ ἐν *Larfeld* HGE II 799], πρβ Πιττάκης: *ἐς τὸν*] $_{19}$*λοιπόν*, Ραγκαβῆς: *καὶ ἐς τὸ*] $_{19}$*λοιπόν*· πρβ IG II5 385$^c_{48}$ *καὶ εἰς τὰ*] *λοιπά*, πρβ ἄλλως IG I 32$_{A\ 24}$ ^{2}II 448$_{81}$ - *καὶ τὸ λοιπὸν* -, ^{2}II 478$_{22}$ -]*ς καὶ τὸ λο[ιπὸν* -· περὶ τοῦ ἐν ^{2}II 169$_7$ πρβ *Wilhelm* WS 1912$_{420}$ AM 1914$_{285\ κέ}$ [=^{2}II 472 + 169]· στ. 20 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *ὅτου ἄν*, οὕτως δὲ ἀναπληρωτέον καὶ ἐν II5 407$^c_9$ [οὕτως καὶ Lolling (ΑΔ 1888$_{184_9}$)], ὡσαύτως δέ, ὡς εἰκάσαι, καὶ ἐν II5 451^c (στ. 4), ἔνθα καὶ ἐν μὲν στ. 4/5 ἴσως ἔκειτο *ἵνα δὲ καὶ* [*ὑπόμνημα ὑπάρχηι* ***αὐτῶι*** *τῆς εὐχαρ*]*ιστίας*, ἐν δὲ στ. 6 μᾶλλον *τόδε τὸ ψήφισμα*, ἐν δὲ στ. 8/9, ὡς εἰκάσαι, *εἴς τε τὴ[ν στήλην καὶ τὴν ἀναγραφὴν* -] (πρβ *Larfeld* HGE II 724-5), ὡσαύτως δὲ ἐν II 414 κατὰ τὸν χῶρον ἔκειτο *ε[ὑρέσθ]*^ =*α*)[*ι π*]*α*[*ρὰ*] $_{21}$*τοῦ δήμου, μεῖζον* [, *ὅτου* οὐχὶ *οὗ*)] *ἂν* [περὶ τοῦ *ὅτου ἂν* καθ' ὅλου πρβ *Larfeld* HGE II 799]· ἐν τῷ αὐτῷ (II 438) στ. 22 γρ., ὡς ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 63\ α\ κάτ.\ 2}$ εἴρηται, *ἀν*[*αγράψαι τόδε τὸ ψήφισμα*])· ἐν τῷ ἐνθάδε (II 455) θὰ ἀνεπληροῦτο [*καὶ ἐκγόνων ἀεὶ τῶι πρεσβυ$_{10}$τάτ*]*ωι*, ἀλλὰ τοῦτο λέγεται περὶ τῆς ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως, πρβ IG ^{2}II 510 (γρ., ὡς ἐν IG II 275 ἀνεπληρώθη, *νείωι καὶ αὐτῶι* [πρβ 513$_7$] *καὶ ἐκγόνων ἀεὶ*] *τῶι πρεσ$_3$*[*βυτάτωι*) 513(=IG II 276, ἔνθα ἴσως ὀρθῶς ἀνεπληρώθη $_8$*καὶ ἐκγόνων ἀεὶ τῶι πρεσβυτάτωι καὶ π*], δηλ. μετὰ τοῦ *ἀεί*· στ. 6 ἴσως ἔκειτο *να μερίσαι τὸν ταμίαν τὸν κεχειροτ*]*ονημένον*, πρβ ἄλλως στ. 12, *Larfeld* HGE II 776 κέ· στ. 13 κατὰ τὸν χῶρον μᾶλλον, ὡς ἐν IG II 276 ἀνεπληρώθη, *δραχμὰς ἐκ τῶν κατὰ ψηφίσματα*]) 646$_{35/6}$ 657$_{64/5}$ 682$_{82/3}$(τὸ *ἀεὶ* ἐπὶ τέλει: *καὶ ἐκγόνων τῶι πρεσβυτ$_{83}$άτωι ἀεί*), πρβ 450$_b$ *δοῦναι δὲ αὐτῶι καὶ* [*σίτ$_4$η*]*σιν ἐμ πρυτανείωι κα[ὶ πρ]$_5$οεδρίαν ἐν ἅπασι τοῖς ἀγ[ῶ]$_6$σιν τοῖς τῆς πόλεως καὶ ἐ[κ]$_7$γόνων τῶι* *πρεσβυτάτωι* (ἄνευ τοῦ *ἀεί*), *Szanto* GBuergerr. 57, *Larfeld* HGE II 780 κέ· πρβ ἄλλως περὶ πολιτογραφίας IG II5 441^f+II 427$_{10}$, II5 451^d+II 395$_{15}$, *Wilhelm* AE 1912$_{248\ 12/3}$ AM 1914$_{303}$ ἀρ. 6 [1]—1 300 304-6 311 314 315^α· πρβ καὶ *Wilhelm* AM 1914$_{307\text{-}310\ ἀρ.\ 11}$ (=GI II 407, πρβ II 398) *δοθῆναι αὐτῶ[ι $_{17}$πολιτείαν* -].

10· *τοὺς δὲ θεσμοθέτας, ὅτ[αν πληρῶσι δικαστήρια*· πρβ DI IV ^{n}60$_α$ σ. 881 *πληροῦν δὲ τ[ὸ δ]$_{23}$ικαστήριον*, IG II 300 (=^{2}II 646)$_{48}$ (πρβ ΑΔ 1916$_{Π\ 66\ α\ 3\ κέ}$) 401$_{16\ κέ}$ II5 451$^f_{15}$ II 809 (=RIG 604, SIG^3 305)$_{42}$, *Wilhelm* WS 1912$_{424/5}$(πρβ AM 1914$_{305\ ἀρ.\ 8}$=IG II 437+428)$_{33}$ AE 1912 248(πρβ AM 1914$_{304}$)$_{β10}$ AM 1914$_{297}$(+ IG II5 417^c + 451^g)$_3$ 299(=IG II 402 + 411)$_{15}$ 305[πρβ 315$_α$]$_{ἀρ.\ 7}$(='Ακροπ. 927=EM 7552)$_{10}$ 312(=IG ^{2}II 451^d+II 395)$_7$, *Dittmar* LS 1891$_{158}$, *Schmitthenner* CAH 31, *Bruck* Ph 1893$_{404\ 414\ 9}$, *Φωτιάδης* 'Αθ 1902$_{241\ 357}$ 1903$_3$, *Larfeld* HGE II 790· περὶ τοῦ *ὅταν καὶ ὥς* πρβ Θουκυδ. (*Krueger* index λ. *ὥς*) Γ'37$_5$(*ὥς*) Α'44$_2$ Γ'33$_2$ Ε'55$_2$ Ζ'74$_1$ Ζ'81$_6$ Η'51$_2$ Η'56$_3$ Η'87$_3$ (*καὶ γὰρ ὥς*), IG II 401$_{17}$, II5 417^c + *Wilhelm* AM 1914 295 κέ (297$_3$)+II5 451^g, II5 451^d+II 395$_7$ (*Wilhelm* AM 1914$_{311}$ *ὅταν* [*καὶ ὥς*), II5 534^c(= *Wilhelm* AM 1914$_{306\ ἀρ.\ 10}$)$_5$([- *ὅταν καὶ ὥς* -]), DI 1832$_{11}$ 2160$_7$(*καθὼς καὶ ὥς*), IG IX2 234$_1$ (στ. 3/4 πρβ *'Αρβανιτόπουλος* RPh 1911$_{134}$ [*χού*]$_4$*ρα*[*ς ψιλᾶς πέλε*]*θρα*), *Wilhelm* GGA 1898$_{204}$ BGI 231^1.

11/2· *καὶ μ]ὴ $_{12}$[παρ]όντι*· οὕτως *Buermann* JcPh^S 1878/9$_{362}$, πρβ *Dittmar* LS 1891$_{235}$, *Wilhelm* WS 1912$_{423\ κέ}$ AE 1912$_{248_{13}\ 249_β}$(IG II 400$_2$ *καὶ μ*]*ὴ παρόντος*, 401$_{21}$ *καὶ μὴ* [*παρόντος*, II5 451$^f_{18}$ *καὶ μὴ παρόντ*[*ι*, πρβ *Larfeld* HGE II 790, *Wilhelm* AM 1914$_{305\ ἀρ.\ 8}$)

12/3· *γράψασθαι $_{13}$φυλῆς καὶ δήμου καὶ φρατρίας ἧς ἂν βούλ*[*ηται*· εἰρήσθω ὅτι ἐν ^{2}II 448 ἴσως ἔκειτο $_{21}$(οἱ στίχοι ἀριθμοῦνται ἐλλογουμένου καὶ τοῦ *θε*[*οί*, ὡς 1^{ου} στίχου)*ναῖον αὐτὸν καὶ ἐγγόνους* [*αὐτοῦ. εἶναι δὲ Εὔφρονα κ*]$_{22}$*αὶ φυλῆς καὶ δήμου καὶ φρατρίας ἧς ἂν* [*ἀπογράψηται*] $_{23}$*ὧν οἱ νόμοι κελεύουσιν* (αὐτ. ἴσως ἔκειτο $_{11}$*φίλην καὶ σύμμαχον* [*οὖσ*]*αν* [*βοηθεῖν*, πρβ στ. 47 κέ· αὐτ. ἴσως *α*[*ὐτ*]*ὸν* [*Διονυσίων* ⟦*τῶν*⟧ *μεγά*]$_{27}$*λων*), πρβ ^{2}II 109$_b$ *καὶ εἶνα*[*ι αὐτὸν φυλῆς*] $_{12}$*ἧστινος* [*ἂ*]*ν*

ἀπογράψηται (οὕτως ἐπὶ τοῦ λίθου) κ[α]ὶ [δήμου καὶ ₁₃φρατρίας. 472 + 169₆ κἑ, I 64₄/₅, ²II 17 (ΑΔ 1916 II 67 α)₂₅/₆ 25₆/₇, *Wilhelm* He 1889₁₄₄ WS 1912₄₂₀ AM 1914₂₈₅ ₂₉₃, ΑΔ 1916 II 64 α, IG I 59 (=SIG³108, πρβ *Wilhelm* AEM 1894₃₇ κἑ) - εἶναι δὲ Θρασύ₁₆ βολον Ἀθεναῖον ἔναι δὲ δέμο κ]αὶ φρατρίας ℎό₁₇ν ἂν βόλεται □ ἀπογραφσάμενο]ν (ἢ ℎό₁₇[νπερ ἂν βόλεται □ γραφσάμενο]ν - ₁₉[ι· ἔναι δὲ αὐτοῖ καὶ εὑρέσθαι π αρά]. IG ²II 237 ἐλ[έ]σθα ι δὲ [α ὐτοὺ ς φυλὴ[ν] καὶ δῆμον καὶ φρα₂₂[τρίαν ἧς ἂ]ν βο[ύλων]ται εἶναι (πρβ στ. 25/6, ²II 554[=*Bleckmann* IGS 41]₂₉-₃₁, RIG 348₅ ₆), ἐν ²II 438 ἔκειτο ἴσως καὶ το[₃ὺς ἐκγόνο υς] α[ὐτοῦ καὶ ἐξεῖναι αὐ]₄τῶι γράψασθαι φ[υλῆς καὶ δήμου κα ₅ὶ φρατρίας ἧς ἂν β[ούληται κατὰ τὸ₆ν ν[όμον ὅπω]ς ἂν φαί νηται ἡ βουλὴ κα₇ὶ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηνα[ίω]ν - (οἱ στίχοι, ὡς ἐκ τοῦ 5/6 συνάγεται, εἶχον ἀνὰ 27 γράμματα, ἐπειδὴ δὲ τοῦ μὲν λίθου σῴζεται τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ὁ δὲ 4ος στίχος, ὥς γε πιθανὸν φαίνεται, πρὸ τοῦ τ τοῦ τῶι δὲν εἶχεν ἄλλο γράμμα, οἱ στίχοι διαιρετέοι ὡς ἄνω δηλοῦται, πλὴν ὅτι ἐν στ. 6 ἢ 7 κατὰ τὴν ἐνθάδε ἀναπλήρωσιν ὑποτίθεται ἤτοι ἔκθεσις τοῦ α ἐπὶ τέλει τοῦ 6ου στίχου ἤ, ὃ καὶ εἰκότερον, συμπαράταξις τῶν τελευταίων δύο γραμμάτων τοῦ φαί[νηται, ἧττον δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ ἀνωμαλότης ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 7ου στίχου, ἤγουν συγκατάταξις τοῦ αι τοῦ καὶ ὧδε κ₇αὶ· στ. 1 ἴσως [2] ἐλε[υθερία -, πρβ ²II 654₁₆ ₃₄/₅), πρβ ²II 553 ε[ἶ ναι δὲ α[ὐτὸν καὶ Ἀθ]₁₄ηναῖον καὶ φυλῆς καὶ δήμ[ο]υ κ[α]ὶ φρατρ[ίας εἶναι ₁₅α]ὐτῶι ἀδουσιάσασθαι ἧς ἂν β[ο]ύληται[ι (πρβ ἀδούσιον= ἐραστὸν καθ' Ἡσύχιον, ἀρεστόν, Ἀδόσιος SIG 550₃,₄² ₁₁, Ἀδούσιος Ξενοφ. ΚΠ Ζ´4₁ Η´6₇, Ϝαδώσιος BCH 1897₅₅₅ ₁₈ ₁₉ [*Sadée* BTD (ἐν Diss. philol. Hal. τόμ. 16ᵠ, 1903) 177 185], *Dittmar* LS 1891₁₈₇, *Herwerden* LSD², Χαριτωνίδης Ποικ. Φιλολ. A´ 103 856], ²II 654 καὶ [ἐ₄₈ξ]εῖναι αὐτῶι γράψασθαι φυλῆς κ[α₄₉ὶ] δήμου καὶ φρατρίας ἧς ἂμ βού□₅₀ληται, II 589 κατανεῖμαι δὲ α₁₈ὐτὸν καὶ εἰς τριακάδα ἣν ἂν αὐτὸς βούλη₁₉ται, IV 1 (=OGI 329, πρβ *Wilhelm* AE 1912₂₄₉· Αἰγίνης) καὶ [ἐγγρ]ά-ψασθαι (OGI καὶ γράψασθαι) ₄₄φυλῆς καὶ δήμου οὗ ἂν [βούλη]ται (στ. 7/8 ἴσως τ[ῆς τε] π[ραγ ₈ματικῆς]), IV 748 (=SIG³ 162· Τροζῆνος) τοῖς εὖ ποιοῦσ₂₀ιν αὐτόν· εἶμεν δὲ αὐτὸν καὶ φυ₂₁λᾶς ἅς κα λάχη· τὸν δὲ δεκαδῆ ἐ₂₂πικλαρῶσαι ἤδη· Φιλήσιος εἶπε (πρβ *Wilhelm* Jh 1908₇₃)· ἔλαχε φυλᾶς Σχελιάδας, IG V2 495₁ ἁ πάτρα τῶν Προσυμναίων, πρβ IX2 458 (πρβ AE 1900 112· Θεσσαλίας)₇-₁₀ (στ. 9/0 ἴσως εἵλετο ἔμμεν Ἀ[λε(ἢ λο)υαδ](ἢ [ργεαδ] ἢ [ιμονιδ πρβ IX2 582] ἢ [ισουνιδ πρβ IX2 1098]άουν· πρβ IX2 459 511 1036, *Thumb* HGD 242· περὶ τοῦ ἐν IX2 460 [πρβ AE 1900₁₁₁ ₁₅ κἑ] ἐσ₉[γραφὰν πρβ πρὸς τῷ 1229 ὀν₄₁γραφὰν καὶ *Kern* IM 26 ἄνγρα{ψ}ιν₂₆ καὶ ὄγγραψ[ιν₂₉, περὶ δὲ τοῦ 460₁₁ πρβ AE 1900₁₁₁ ₁₄ ἢ ἴσως Κόνα{ρ}ος πρβ Κόνναρος· τὸ ἐν IX2 825₁ εἰκάζεται ἐν AE 1900₇₁ {Τ}ρόφιμε, πρβ AE 1900₁₁₁ ₁₃· αὐτ. σ. 111 κάτ 9 γρ. οὖννε=IG IX2 460₅, πρβ *Thumb* HGD 245 πρβ 243· σ. 112₁₈ ἀπάλειψον τὸ τῶν· σ. 112₂₉ γρ. δύναται δέ· ἐν IX2 899₁ ἴσως Φίλιππο{ν}, XII5 717 (πρβ σ. 336· Ἄνδρου) ἐ[ξ]ε[ῖ]ναι δὲ αὐτοῖς καὶ φυλῆς γενέσθαι ἧς ἂν βούλωνται καὶ φρατρίας ἧς ἂν προσπείσωνται (ὡσαύτως 716 [πρβ *vHiller* AM 1909₁₈₅ ₉ 720₄/₅, Βογιατζίδης AE 1911₇₆· ἐν 721 [πρβ σ. 336]₃ ἴσως ἔκειτο ἀλειτ]ουργησίας, πρβ AE 1916₂₁₉/₀ ₃₀/₁· περὶ τοῦ XII5 722 πρβ Βογιατζίδης Ἀθ 1910₉₇ κἑ, Βάσης αὐτ. 345 κἑ· ἄλλας ἐπιγραφὰς ὅρ. *vHiller* AM 1909₁₈₅ κἑ, Βογιατζίδης AE 1911₆₉ κἑ, *Saucinc* AM 1911₁ κἑ [περὶ τῶν γραμματέων πρβ XII5 714 ₉/₀ ₁₆ ₇, *AReinach* RÉ 1913₆₁ ₆₈ ₂₁₅ ΑΔ 1915₂₀₂ ₂₀₇ κἑ 1916 II 63 α AE 1917₄₆β], *AReinach* RÉ 1913₂₁₅ κἑ), XII 8 267 (Θάσου) ἰέναι δ' αὐτοὺς καὶ ἐ[πὶ] ₁₀πάτρην ἣν ἂν πείθωσιν (στ. 11 ἴσως γ[έ]νηται· ἐν 266₆ ἴσως π[ρο]σεργά[σ]εται), XII5 821 (Τήνου) καὶ πρὸς φυλὴν καὶ φρατρίαν προσγρά[ψ]α]σθαι ὁπ[οίαν ₁₂ἂμ βούλων[τα]ι (πρβ 798 κἑ· ἐν 798₂₃ φράτραμ, ἐν 819₂₀/₂ 825₂₆/₈ 826₂₁/₃ προσγραψαμένοις πρὸς φυλὴν καὶ φρατρίαν ἣν ἂν βούλωνται), XII7 392 (Ἀμοργοῦ) ἐπικε₁₇κληρῶσθαι δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῶν ₁₈συγγενῶν φυλὴν τὴν Βασιλειτῶν κα₁₉λουμένην, πρβ SIG 479 (Ἰλίου) κ₁₃αὶ Ἰλιέιας εἶναι καὶ εἰς φυλὴν εἰσιόντα₁₄ς ἣν ἂν θέλωσιν (ἐν SIG 169₁₉ ἴσως ἀγορά{ζ}ωσιν), OGI 218 (=*Bleckmann* IGS 8· Ἰλίου) Α ₃₀καὶ πολίτης ἔστω [κα]ὶ εἰς [φυλ]ὴν ἐξέστω αὐ[τ]ῶ[ι]₃₁ εἰσελθεῖν ἣν ἂν βούληται, OGI 220 (Ἰλίου) ἐξεῖναι δ' αὐτῶι καὶ ₂₀εἰς φυλὴν καὶ φρατρίαν ἣν ἂν βού₂₁ληται ε[ἰσ]ῆ ἐγ[γ]ράψασθαι, DI 5501 (Μιλήτου) πατριᾶς Νειλειδῶ[ν,] ₈φρήτρας Πελαγωνιδῶν, RIG

464 (Ἰάσου) *καὶ $_{4}$ἐκγόνοις* ***καὶ κατατάξαι*** (οὕτως, ὡς ἐν JHS 1888 $_{341}$ κεῖται, γραπτέον ἐν RIG 464 καὶ ἐν *Larfeld* HGE I 526$_{3}$) *αὐτὸν εἰς φυλὴν καὶ πατριήν*, SIG^{2} 162(=^{3}312)$_{29\text{-}32}$ 183(=^{2}333 = RIG 367)$_{27\text{-}30}$ Σάμου· στ. 10/3 πρβ *v Wilamowitz* Isyllos v. Epid. 37^{8}, *Wilhelm* GGA 1900 $_{105}$[RIG 367], *Βάσης* Ἀθ 1904 $_{626/7}$, *Παπαβασιλείου* AE 1905 $_{35/6}$, *Wilhelm* BGI 60$_{12}$(πρβ $_{14}$ 53$_{10/1}$) Jh 1909 $_{141\ [β'\ 5/6]}$, IG ^{2}II 212$_{19/0}$ 360$_{42/3}$, *Meisterhans* GAI 207$_{17}$· στ. 17/8 ἴσως καὶ = *τυνχάνειν τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας τοῦ δήμου*, δηλ. *τῆς παρὰ τοῦ δήμου ἐπιμελείας, ἄν του δέηται*), πρβ ἄλλως στ. 20/3), OGI 10(Ἐφέσου)$_{16/7\ 20}$, RIG 477(Στρατονικείας)$_{18/9}$, RIG 417(Καλύμνης)$_{61/2}$, OGI 49 (Πτολεμαΐδος) *καταχωρίσαι* $_{15}$[α]*ὐτὸν εἰς φυλὴν Πτολεμαΐδα καὶ δῆμον Β*[ερε]$_{16}$*νικέα*, DI 5271 5272 (Νεαπόλεως· *φρητρία, φρήτορα, ἀλλοφρ*[ή]*τορα, φρήταρχος*), πρβ *Szanto* ABuergerr. 1 κέ GBuergerr. 53 κέ, *SReinach* TÉG 364, *Larfeld* HGE I 521 κέ II 787 κέ 841 GE^{3} 399 κέ.

14/5· *διατηροῦντι τὴν α*[*ὐτὴν αἵρεσιν εὑρέσθαι* (*εὑρέσθαι* ἀναπληροῖ καὶ Ραγκαβῆς) *καὶ ἄλλο* $_{15}$*ἀγ*]*αθὸν ὅτου ἂν*· καὶ ἐν IG II5 407^{c}$_{8/9}$ ἀναπληρωτέον μᾶλλον *εἶναι δ*[*ὲ αὐτῶι διατηροῦντι τὴν αὐ*$_{(λχ\ 9)}$*τὴν αἵρεσιν* (ἄνευ τοῦ *τῶι δήμωι*) *εὑρέσθ*]*αι κ*[*αὶ*] *ἄλλο ἀγα*[*θὸν ὅτου ἂν* (πρβ *Dittmar* LS 1891 $_{76}$ tab. II, *Lolling* αὐτ. 417)· καὶ ἐν II 605 (κατὰ τὸ ἐπὶ τοῦ λίθου μετὰ τὸ *αὐτὴν* κενὸν) ἀναπληρωτέον μᾶλλον *τὴν αὐτὴν* [*αἵρε*$_{18}$*σιν*· περὶ τοῦ *ὅτου ἂν* πρβ ἄ. σ. 102$_{α}$· πρβ *Larfeld* HGE II 799.

16/7· *τόδε τὸ* $_{17}$*ψ*]*ήφισμα* (πρβ ΑΔ 1916 $_{\text{Π}\ 63}$, ἄ. σ. 102$_{α}$)· οὕτως (μετὰ τοῦ *τόδε*) καὶ Πιττάκης καὶ Ross καὶ Ραγκαβῆς.

Βασίλειος Λεονάρδος.

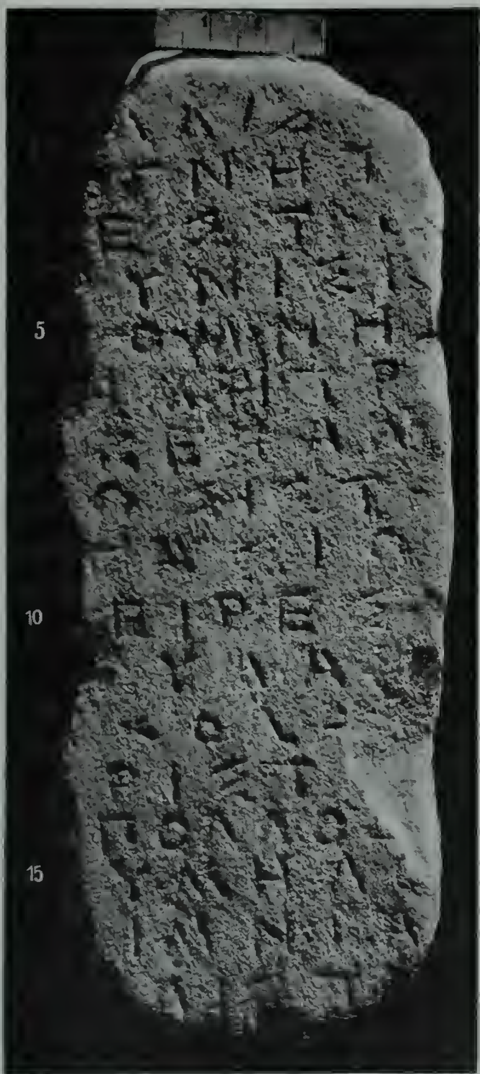
IG II 1032

ὑπὸ

Βασιλείου Λεονάρδου.

Ἀκαμαντίδος δημοτῶν κατάλογος. Πεντεληκοῦ λίθου ἀπόκομμα (ΕΜ 8684), πέριξ τε καὶ ὀπίσω ἐλλιπές, ὕψ. 0.18, πλ. 0.07, πάχ. ὡς 0.048· γρ. ὕψ. 0.006, μτγρ. 0.004 - 0.01, μτστ. ± 0.003. ηὑρέθη ἐν ταῖς πρὸ τοῦ ἐπὶ Ρηγίλλῃ Ὠιδείου σκαφαῖς τῇ 24ῃ ἰουλίου 1857. ὅρ. ***εἰκ.*** σ. 105.

Ἐκ τῶν σῳζομένων τριῶν λημμάτων, $_{7}$***Κεφαλ***[*ῆθεν* $_{10}$*Εἰρεσ*[*ίδαι* (*Τ*]*ειρεσ*[*ίας* θὰ ἦτο ἀπίθανον) $_{12}$*Χολα*[*ργεῖς*, δηλοῦται ὅτι ὁ κατάλογος εἶνε δημοτῶν τῆς Ἀκαμαντίδος. Τὰ δημόθεν, ὡς ἐκ τῶν σῳζομένων $_{(7\ 10\ 12)}$ δῆλον, ἦσαν ἐν εἰσθέσει κεχαραγμένα. Τὰ σῳζόμενα τῶν δημοτῶν ὀνόματα ἦσαν ἅπαντα ἐν ὀνομαστικῇ πτώσει, οὐδὲν δὲ ἐν γενικῇ (πατρόθεν)· διότι, ὡς ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ ἐλλειπόντων γραμμάτων φαίνεται, τὸ ἀρκτικὸν αὐτῶν γράμμα ἔκειτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς νοητῆς καθέτου· δὲν δύναται δὲ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κάτωθεν τοῦ κυρίου ἑκάστου ὄνομα εἶνε πατρόθεν καὶ νὰ ἀναγνωσθῇ λχ $_{8}$*Σ*]*ωσίστρατος* $_{9}$*Ἀ*]*γασίω*[*νος*· διότι, ἀναγινωσκομένου τοῦ 12^{ου} στίχου ὡς *Χολα*[*ργεῖς*, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Εἰρεσίδου, ἑνὸς καὶ μόνου ὄντος $_{(11)}$, δὲν κεῖται ἄλλο ὄνομα· ἐπειδὴ δὲ τὰ δημοτικὰ ἄρχονται σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ τὰ τῶν δημοτῶν καθέτου καὶ οὐχὶ δεξιώτερον ὥστε τοὺς τῶν δημοτικῶν στίχους συμμέτρως πως ἔχειν πρὸς τοὺς τῶν καὶ τὸ πατρόθεν ἅμα φερόντων δημοτῶν, εἰκότερον ἴσως ὅτι πατρόθεν δὲν ὑπῆρχον οὐδὲ δεξιόθεν τῶν ὀνομάτων τῶν δημοτῶν. Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ὀνομάτων ἑκάστων ὀλίγα, ἓν ἢ δύο ἢ τὸ πολὺ τρία, γράμματα ἐλλείπουσιν, δὲν εἶνε πιθανὸν ὅτι μικρὸν μόνον τοῦ λίθου μέρος ἐν ἀριστερᾷ ἀπεκόπη, ἤγουν δὲν εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ σῳζόμενος κατάλογος ἔκειτο πρὸς τῇ ἀριστερᾷ τοῦ λίθου ἄκρᾳ· ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ διῄρητο, ὡς φαίνεται, εἰς σελίδας, ὧν μιᾶς μέρος ἦν τὸ σῳζόμενον ἀπότμημα, ἄνωθεν δὲ τῶν σελίδων ἐκεχάρακτο κοινὸν τὸ γενικὸν τῆς ἐπιγραφῆς λῆμμα· καὶ πόστη μὲν ἦν ἡ σῳζομένη σελίς, τυγχάνει ὂν ἄδηλον, πάντως δέ, ὡς κατὰ τὰ εἰρημένα εἰκάσαι, δὲν

[1] [*Σφήττιοι*]
Κα]λλ[ι]σ[θένης
Δι]όγνητ[ος
Θ]έστι[ος
Φρ]υνίσκ[ος
Θε]όμνη[στος
Δ]ημήτρ[ιος
Κεφαλ[ῆθεν·
Σ]ωσίστ[ρατος
Ἀ]γασίω[ν
Εἰρεσ[ίδαι·
Βο]ύλα[ρχος
Χολα[ργεῖς·
Ἀ]ριστ[-
Ἀ]πολλόδ[ωρος
Ε]ὔμηλο[ς
Μ]ιμνία[ς
Φι]λιστ[ίδης

IG II 1032; Ἀκαμαντίδος δημοτῶν κατάλογος.
(μνημείου [ὕψ. 0 18] φωτογράφημα.)

ἦτο ἡ πρώτη· εἰ δὲ ἀνεγράφοντο καὶ τῶν ἄλλων ἐννέα φυλῶν ὀνόματα, ἀριστερόθεν μὲν τῆς σῳζομένης σελίδος, τῆς Ἀκαμαντίδος, πέμπτης κατὰ τὴν τῶν δημοσίων γραμμάτων (πρβ ΑΔ 1915 202 κάτ. 12 κέ 1916 II 63 α κάτ. 14 κέ, Αἰσχίν. Γ′ 58 89 92 135, IG XII5 721 22) τάξιν οὔσης, ὑπῆρχον τέσσαρες μετὰ τῶν οἰκείων λημμάτων σελίδες: 1) Ἐρεχθῆδος, 2) Αἰγῆδος, 3) Πανδιονίδος, 4) Λεωντίδος, δεξιόθεν δὲ αἱ πρόσλοιποι πέντε: 6) Οἰνῆδος, 7) Κεκροπίδος, 8) Ἱπποθωντίδος, 9) Αἰαντίδος, 10) Ἀντιοχίδος (πρβ λχ *Kirchner* AM 1904 244 [πρβ *Sundwall* Kl 1909 366] = RIG 1525).

[**1**]-**6**· Αἱ ἄνωθεν τοῦ 7 *Κεφαλ ῆθεν* ἓξ λέξεις εἰσὶ πᾶσαι δημοτῶν ὀνόματα, ἐλλείπει δὲ τούτων τὸ δημόθεν· εἶνε δὲ καὶ ἡ ἐν στ. 3 λέξις τοιοῦτον ὄνομα, διότι ἀναπλήρωσις Ἑ*στι*[*αιεῖς* ἀσυμβάτως ἔχει ἐνθάδε, ἅτε τοῦ δήμου τούτου οὐ τῆς Ἀκαμαντίδος ὄντος· καὶ ἂν μὲν τὸ τελευταῖον τῶν σῳζομένων τοῦ ὀνόματος τούτου γραμμάτων ὑποτεθῇ ὡς *ο*, ὅπερ οὐ πάνυ πιθανόν, θὰ ἀνεπληροῦτο ἴσως (κατὰ τὸ CIG 5638[=IG XIV 434]$_2$) *Μ*]*εστο*[ς, ἐὰν δὲ ὑποτεθῇ *ω*, θὰ ἀνεπληροῦτο ἴσως *Ν*]*έστω*[*ρ* (πρβ PA 1510, *Roussel* BCH 1908 428 = *Sundwall* NPA 132), ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ ὡς Πόριος τῶν δήμων (πΧ 105/4, PA 4339 10657), ηὕρηται δὲ καὶ Διόγνητος (πρβ στ. 2) Εὐάλκου Πόριος (*Tod* BSA 1901/2 225[=RIG 1538, πρβ ΑΔ 1915 214]α 18/9, β/2 τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος, *Sundwall* NPA 54), θὰ ἐνεδέχετο ἴσως ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πέντε ἦσαν Πόριοι· ἐὰν δὲ

τὸ εἰρημένον γράμμα τεθῇ ὡς *ι*, θὰ ἀνεπληροῦτο ἴσως *Θ*]*έστι*[*ος*· τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν Ἀττικῇ ἅπαξ μόνον ἀπαντᾷ, καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐν δήμῳ τῆς Ἀκαμαντίδος, ἀλλ' ὡς Κυδαθηναιεὺς (Μόσχος Θεστίου, γραμματεὺς πΧ 368/7, PA 10461, πρβ 10463), εἰρήσθω δὲ ἐνθάδε ὅτι ὁ ἐν IG II 431(πρβ ΑΔ 1915 $_{218\ 219}$ 1916 $_{\text{II}\ 66\ \alpha 28}$)$_{[2]\ 28}$ γραμματεὺς Μέσχος (πΧ ± 212/1, PA 10462) δὲν ἦτο Κυδαθηναιεύς, ἀλλ', ὡς ὑπὸ Roussel (Ξένια πανεπιστ. 1912$_{85}$) ἀνεγνώσθη, Ἀγκυλῆθεν (ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀκριβῶς εἰπεῖν, κεῖται, ὡς ὑπὸ Kirchner, καθ' ἃ ὕστερον ἐπέστειλεν, ἐπὶ ἐκτύμματος ἀνεγνώσθη, ***Ἀ***]***νκυλῆθεν***). Μὴ ἐλλογουμένου δὲ τοῦ ἐν στ. 3 ὀνόματος ἐν τῇ περὶ τοῦ τῶν ἓξ ὀνομάτων δήμου ζητήσει, τὰ ἄλλα πέντε ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν δήμοις τῆς Ἀκαμαντίδος, τέσσαρα μὲν ἐν τοῖς Σφηττίοις ἢ ἐν τοῖς Προσπαλτίοις, ἓν δὲ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δήμοις (πρβ PA)· καὶ τὸ μὲν $_5$*Θε*]*ομνη*[-, ὅπερ ἦν *Θε*]*όμνη*[*στος* μᾶλλον ἢ *Θε*]*ομνή*[*μων*, ηὕρηται ἐν τοῖς Προσπαλτίοις (*Θεόμνηστος* $_{\alpha 10}$ καὶ *Θεομνήμων* $_{\alpha 4\ 10}$, ἀδελφιδοῦς καὶ θεῖος, IG II 990, PA 8816· τὸ *Θεομνήμων* καθ' ὅλου μόνον ἐκεῖ ἀπαντᾷ, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀνὴρ δίς· ὁ ἐν IG II5 251^b [=²II 478, πρβ ΑΕ 1917 $_{46\ \alpha 3}$] *Θε*]*όμν*[*ηστος* $_{\delta 48}$ καὶ *Πυ*]*θόδω*[*ρος* $_{\delta 47}$ [=PA 6971 12428] εἶνε Ἰωνίδαι, *Sundwall* NAP 94 147), ἐν δὲ τοῖς Σφηττίοις δὲν ἀπαντᾷ, ηὕρηται δὲ καὶ ἐν τοῖς Κεφαλῆθεν (*Θεόμνη*[*στον* IG II5 773$^b_{13}$, PA 6967), ἀλλὰ τοῦτο τὸ δημόθεν ἐκτὸς κεῖται τῆς παρούσης ζητήσεως, ἅτε σῳζομένου τοῦ οἰκείου λήμματος (στ. 7), ἔτι δὲ ηὕρηται καὶ ἐν τοῖς Ἑρμείοις (*Μήνιος Θεομνήστου*, PA 10105), ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐνθάδε πρώτων ἓξ ὀνομάτων ἀπαντᾷ· τὸ δὲ $_1$*Κα*]*λλ*[*ι*]*σ*-, ὃ ἦν *Κά*]*λλ*[*ι*]*ς* ἢ *Κα*]*λλ*[*ι*]*σ*[*θένης* ἢ *Κα*]*λλ*[*ι*]*σ*[*τ*- (λχ *Κα*]*λλ*[*ί*]*σ*[*τρατος*· ἐν IG II 1047$_8$ ἴσως ἔκειτο *Καλλίσ*]*τρα*[*το*]*ς Φρυνίσσκου Σφήττιος*, πρβ III 1235 - *Φρυνίσκου Σφηττ*[*ι*]*ος*, III 2037 *Φρυνίσκος Φρυνίσκου Σφήττιος*· PA 14999), ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Προσπαλτίοις (*Καλλισθένης καί*, ὡς ἐκ τοῦ ἐκεῖ *Καλλιστράτη* εἰκάσαι, *Καλλίστρατος*), ἴσως δέ, ὡς εἴκασται, καὶ ἐν τοῖς Σφηττίοις· τὸ δὲ $_2$*Δι*]*όγνητ*[*ος* ηὕρηται ἔν τε τοῖς Προσπαλτίοις καὶ ἐν τοῖς Σφηττίοις, ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς Κεφαλῆθεν, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς νῦν δὴ ἐρρήθη, δὲν ἐλλογεῖται ἐνθάδε· τὸ δὲ $_6$*Δ*]*ημήτρ*[*ιος*, ὃ καὶ ἄλλοθι τῆς Ἀκαμαντίδος (ἐν ἀδήλῳ δήμῳ καὶ ὡς Κικυννεύς, *Sundwall* NPA 48 49) ηὕρηται, ἐν μὲν τοῖς Προσπαλτίοις δὲν ἀπαντᾷ, ἐν δὲ τοῖς Σφηττίοις ηὕρηται τρὶς (PA II σ. 614, NPA 49)· πέρας δὲ τὸ $_4$*Φρ*]*υνίσκ*[*ος* μόνον ἐν τοῖς Σφηττίοις ἀπαντᾷ ἐν Ἀττικῇ. Κατὰ τὰ εἰρημένα ἔστιν εἰκάσαι ὅτι τὰ πρῶτα ἓξ ὀνόματα εἶνε Σφήττιοι μᾶλλον ἢ Προσπάλτιοι τῶν δήμων· ἄδηλον εἰ πρὸ τοῦ πρώτου τῶν σῳζομένων στίχων καὶ ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ δήμου καὶ ὁπόσοι ἀνεγράφοντο κάτοικοι καὶ εἰ πρὸ τούτων ἐφέροντο ἄλλων δήμων καὶ τίνων, ἄδηλα δὲ καὶ τὰ ὑπὸ τὸ τελευταῖον ($_{17}$) τῶν σῳζομένων τοῦ λήμματος *Χολα*[*ργεῖς* ὀνομάτων (πρβ ἄ. σ. 104$_{\beta\ \kappa\acute{\varepsilon}}$ ἐν τοῖς περὶ τῶν σελίδων).

8· *Σ*]*ωσίστ*[*ρατος*· εἰρήσθω ὅτι ἐν IG ²II 787 $_{b\ c\ \beta 11}$ ἔκειτο *Σώ*(μᾶλλον ἢ *Εὔ*)*στρ*]*ατος Σωστράτου Κεφαλ*((*ῆθεν*)).

11· εἰ πρὸ τοῦ *υ* ἐσῴζετο ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ΑΕ 3169, ὡς αὐτόθι καὶ ἐν τῇ ἐκ ταύτης ἀντιγραφείσῃ IG 1032 φέρεται, *κ*, ἴσως ἔκειτο *Σκ*]*ύλα*[*ξ* (πρβ IG II add. 737 $_{B20}$)· καίτοι νῦν πρὸ τοῦ *υ* οὐδὲν σῴζεται, ἡ δ' ἐνθάδε βλάβη εἶνε, ὥς γε φαίνεται, σύγχρονος τῇ ἄλλῃ τοῦ λίθου ζημίᾳ· εἰ δ' οὖν καὶ τότε μὴ ἐσῴζετο ἄλλο πρὸ τοῦ *υ* γράμμα, ἴσως ἀναπληρωτέον *Βο*]*ύλα*[*ρχος*· μνημονευθήτωσαν ἐνθάδε οἱ ἐν PA 2909 2910 Βούλαρχοι (ὁ ἐν PA 2910=IG II 968 εἶνε τῆς αὐτῆς φυλῆς: *Βούλ*(*α*)*ρχος Δ*(*α*)*μοκλέα* [πρβ *Meisterhans* GAI 120 $^{1098\ 1099}$ 134 ^{1183}, ἄ. σ. 89$_\beta$] (*Ἀ*)*κ*(*α*)*μ*(*α*)*ν*$_{31}$⟨ΩΛΝ⟩*τίδος φυλῆς*, πΧ 168/7-164/3· PA 2909: *Βούλαρ*[*χος*], πΧ 186-146) καὶ ὁ ἐν PA 2914 Βουληκλῆς Βουλαρχίδου (=IG II 946$_{10}$: *Βοληκλέος τō Βολαρχίδο*, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀρχομένης).

14· *Ἀ*]*πολλόδ*[*οτος* ἢ *Ἀ*]*πολλόδ*[*ωρος*.

16· *Μ*[*ιμνία*]*ς* ἢ *Μ*[*ιμνιά*]*δης*, πρβ *Μίμνων* κλπ· ἀπίθανον *Ἀ*[*μνία*]*ς* ἢ *Πο*[*λυμνία*]*ς*.

17· *Φιλ*]*ιστ*[*ίδης* ἢ *Φιλ*]*ιστ*[*ίων* ἢ *Φίλ*]*ιστ*[*ος* κλπ. εἰρήσθω ἐνθάδε *Ξένων Φιλίστ*[*ου*] $_5$*Ἀθηναῖος* DI 2089 $_{\pi\rho\beta\ 14/5)}$ (Δελφ., πΧ ± 145/4, PA 11325).

Ἐν ΑΕ 1917 σ. 40$_{\alpha 13}$ γρ. Κηφισῷ). σ. 40$_{\alpha\ \kappa\acute{\alpha}\tau.\ 8}$ γρ. 245· σ. 40$_{\beta 6}$ πρβ *Solmsen* ULV 156 190 213· σ. 42$_{\beta\ \kappa\acute{\alpha}\tau.\ 8}$ πρβ SIG² 495(=³227=IG ²II 223)$_{[B16\ C15]}$ 519$_{43\ 62}$ (*ἐπὶ τὸ ἀνάθημα*) $_{49}$(*εἰς τὸ ἀνάθημα*). σ. 42$_{\beta\ \kappa\acute{\alpha}\tau.\ 5}$ (*περὶ τοῦ ἐπιδίδωμι καὶ ἐπίδοσις*) γρ. 791(=SIG³

491)$_{30}$(ἐπέδωκαν) 16 19 23, SIG 619(*ἐπι*]*δό*$_{17}$[*σε*]*ων*, III 310, IG XII7 24_9 22_{20} πρβ σ. 150, XII5 σ. 379, XII8 σ. 213, ΑΔ 1916 Π 71$_{α\ κάτ.\ 1}$) UDA 233 κέ· σ. 44$_{β16}$ γρ. *Τρινεμεε*[*ύς*]· σ. 46$_{β3}$ γρ. *Σωτῦς* (IG III 1160$_{ζ55}$ 1163$_{β74}$ (*Εἴτωνὸς Σωτῦ*, ὡς εἰκάσαι) 1193$_{β39\ 40}$ 1306$_{α46}$, πρβ *Ἐπαφρῦ*⟦*ς*⟧ *Ριζάκος* ΑΕ 1912 40 270$_{α4/5}$ [=IG V1 1188]$_7$, πρβ IG V2 σ. 154, XIV 1575$_2$, *Καμμῦ* Ψ'Δημοσθ. Μ' 37, πρβ ἄλλως DI III2 4951^c[σ. 417] *Μαργύλος* $_2$*Ἐπιτόνν*· $_3$*Ἐπίτονος Μαργύλυ*, 4951^f *Εὐένιος* $_2$*Ἐπιτόνω*),· σ. 46$_{β\ κάτ.16\ 10}$ γρ. ἦν· σ. 46$_{β\ κάτ.\ 2}$ πρβ Ὑπερείδ. Γ' 48/9 *ὑμῖν τὸν γ*[*ρ*]*αμματέα ὑπαναγνῶναι τήν τε εἰσαγγελίαν καὶ τὸν νόμον* ~, πρβ Αἰσχίν. Α' 147· σ. 47$_{β\ κάτ.16}$ πρβ 'Αριστοτ. ΑΠ 28$_1$, ἥ [*ος* $_{27}$*δ*]*ιατελοῦσιν*· σ. 47$_{β\ κάτ.\ 10}$ κέ γρ. πρβ ²II [429$_6$= *Wilhelm* UDA 221$_6$] [435$_6$ (ἢ *ἀεί*)] [456$_{(b\ 14)}$ (πρβ ΑΔ 1916 Π 69 α)] [545$_{20}$]· σ. 47$_{β\ κάτ.\ 5}$ γρ. Α 13 16· σ. 231$_{α\ κάτ.23}$ γρ. Pausan. I 341,· σ. 231$_{α\ κάτ.\ 20}$ πρόσθ. γρ. ὕψ. 0 008, μετάκεντρον 0 012, μεταστίχιον 0 005· σ. 231$_{α\ κάτ.8}$ γρ. Au 1906 (=I) 13· σ. 231$_{α\ κάτ.7}$ γρ. ἴσως μᾶλλον ἢ *Φαῖ*]*δρος* κλπ],· σ. 231$_{β15}$ γρ. (^{n}60$_{α\ 5/6}$)· σ. 232$_{β3}$ γρ. ἀρότου· σ. 232$_{β5}$ γρ. μή· σ. 232$_{β56}$ γρ. Λ⊡· σ. 233$_{α14}$ πρβ *Herwerden* LSD²· σ. 233$_{α\ 18}$ γρ. 1907$_{212}$ κέ)· σ. 233$_{α20}$ γρ. *Porro* Annuar. 1914$_{399}$, IG· σ. 233$_{β7}$ πρβ *Mayser* GGP 432· σ. 233$_{β19/0}$ ἐν ΙΡΕ ἀπαντᾷ πολλάκις *ὑπὲρ τῆς πόλεως εὐσταθίας*: I 52 54 59(*εὐστα*[*θίας*) 63 75(*εὐσσταθίας*) 79 IV 15 23([- *ὑπὲρ τῆς πόλεως εὐ*]*σταθία*[*ς*), ἐν δὲ I 57 κεῖται *ὑπὲρ εὐσταθείας τῆς πόλεως καὶ εἰρήνης*, ἐν δὲ I 62 80 *ὑπὲρ εὐσταθίας τῆς πόλεως*, ἐν δὲ I 64 *ὑπὲρ τῆς πόλεως εἰρήνης*, ἐν δὲ I 77 *ὑπὲ*[*ρ*] *εἰρήνης κ*[*αὶ*] *πολυκαρπ*[*ία*]*ς κα*[*ὶ ἀν*]*δραγαθίας τῆς π*[*όλε*]*ως*, ἐν δὲ I 82 *ὑ*[Ι]*πὲρ τῆς πόλεος εὐποσία*[*ς*] *καὶ εἰρήνης*, ἐν δὲ I 83 *ὑπ*[*ὲρ τῆ*]*ς πόλεω*[*ς εὐπ*]*οσίας*, ἐν δὲ IV 18 *ὑπὲρ τῆς πόλεως εὐποσίας*, πρβ *Κουμανούδης* ΛΑΣ λ. *εὐποσία εὐποσιάρχης εὐποσιαρχήσαντα*, *Herwerden* LSD² I λ. *εὐβοσίης* καὶ *εὐποσία* κλπ, IG XII8 526$_1$ *ὁ μέγας εὐποσιάρχης*· σ. 234$_{α\ κάτ.\ 17}$ κέ πρβ Ἱππώνακτ.'Αποσπ.(*Hoffmann* GD III σ. 141$_{29}$· πρβ *Kuehner* + *Gerth* GG I 68), 'Αριστοφ. Εἰρ. 829, Πλάτ. Γοργ. 511^d, Ψ'Δημοσθ. ΜΖ' 77, Δημοσθ. 'Επιστ. Γ' 30, Αἰσχίν. Α' 97 Β' 167, Λουκ. Λεξιφ. 2· σ. 235$_{α\ κάτ.\ 18}$ γρ. DI IV σ.· σ. 236$_{α21}$ πρόσθ. γρ. ὕψ. ὡς 0 01, μτγρμ. ± 0 005, μτστ. 0 005 - 0 009· σ. 236$_{α\ κάτ.\ 18}$ πρβ *v Wilamowitz* He 1886 105 κέ· σ. 236$_{α\ κάτ.1}$ πρβ IG ²II 96$_5$ *εἶπε*· σ. 237$_{β8/9}$ γρ. 415), πρβ καὶ IG XI4 1024$_{2\ 5}$· σ. 239$_{α\ κάτ.\ 8}$ γρ. ἄνω ἦσαν· σ. 239$_{α\ κάτ.\ 5}$ γρ. μεταξὺ τοῦ βορειοτάτου· σ. 240$_{α\text{-}15}$ γρ. ἀ· σ. 241$_α$ τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στ. 9 σημεῖον (τεθήτω εἰς τὴν τοῦ στ. 8· σ. 241$_{α\ κάτ.10}$ προσθ. ὅτι ἐκ βοθρίου, ἐν τῷ σῳζομένῳ τοῦ ἀριστεροῦ ἄνω ἄκρου μέρει ὄντος, δηλοῦται ὅτι τὸ ἐλλεῖπον μέρος ἀποκαταγὲν ἡρμόσθη πάλαι διὰ γόμφου.

'Εν ΑΔ 1916 Π 63 $_{β18}$ πρβ IG ²II 223$_B$ (πΧ 343/2) *ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα* $_{16}$[*ἐπὶ τὸ ἀνά*]*θημα τῆς βουλῆς*, IG II5 563^b (=SIG 519. πΧ 334/3) *ἐπιγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐπὶ τὸ ἀνάθημα* $_{[43]\ 62}$, *ἀναγ*[*ρ*]*άψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα εἰς τὸ ἀνάθημα* $_{49}$, *Lolling* ΑΔ 1889 12, ΑΕ 1917$_{42β}$· ἐν ΑΔ 1916 Π 64-76 ἐν τῇ κεφαλίδι γρ. Δελτίου 1916· σ. 64$_{α\ 5}$ γρ. 570$_{12}$, ²II 96$_5$, πρβ ΑΕ 1917$_{236α\ κάτ.1}$· σ. 64$_{α6}$ πρβ Αἰσχίν. Γ' 11 *προσεγγράφουσι γὰρ πρὸς τὰ ψηφίσματα στεφανοῦν τὸν ὑπεύθυνον, ἐπειδὰν* -· σ. 64$_{α\ κάτ.21}$ πρβ *γαστροποτὶς* IG XI2 199$_{B\ 79}$· σ. 64$_{α\ κάτ.\ 19}$ γρ. HGD 137 138 156 192 208 231 244 264 392, πρβ *δεδωκούσας* BCH 1898 73 11, *δεδωῶση*$_{27}$ [*δεδωῶ*]*σα*$_{29}$ *δεδωῶσα*$_{30}$ *Ziehen* LGS 69 [RÉG 1899(=XII) 72 244 1900(=XIII) 126], *προγεγονοίσαις*$_{20}$ OGI 767$^{11\ 21}$),· σ. 64$_{α\ κάτ.12}$ γρ. II 554^b (σ. 421)· σ. 64$_{α\ κάτ.4}$ ἀντὶ $_{31}$ γρ. $_{16}$· σ. 65$_{α\ κάτ.16}$ (IG II 620) προσθ. ἢ *γρ*[*αμματέα* ± 24] $_9$5 *μερίσαι* [*δ'*] *α*{*ὐ*}[*τ*]*οῖ*[*ς*], πρβ *Φουρίκης* 'Αθ 1918 385 388 393· σ. 65$_{β\ κάτ.\ 4}$ γρ. ΑΜ 1914 266· σ. 65$_{β\ κάτ.2}$ πρβ IG I 38$_{fg\ 13/4}$, ²II 652$_{17/8}$ 657$_{54/5}$ (πρβ *Φίλιος* ΑΕ 1890$_{77/8}$, *Schmitthenner* CAH 31) 667$_{15/6}$ 682$_{68/9}$ 721$_8$ $_{πρβ\ 21}$ (*Dittmar* LS 1891 158, *Wilhelm* ΑΜ 1914 282) 729 + 442$_{6/7}$ (τὸ 442 χωριστέον κατὰ τὸ 729: [- *τῆς β*$_{4(=10)}$*ουλῆς* -] - [- *ἐπαι*$_{5(=11)}$*νέσαι* -], *Wilhelm* ΑΜ 1914 266) 801$_{3/4}$ 802$_{1/2}$, Δημοσθ. ΙΘ' 185, Αἰσχίν. Α' 63, *Buermann* JcPh^s 1878/9 350, *Reusch* DDC 58·61$_8$ 138· σ. 66$_{α2}$ γρ. *ἀναγρ*]*άψαι*· σ. 66$_{α7}$ ἀντὶ Β' γρ. Δ'· σ. 66$_{α19}$ πρβ *Δραγούμης* 'Αθ 1917 272 εἰς Ἡσυχ. *δυ*{*ο*}*δεκάτη καὶ δυῶν* (πρβ τὸ τοῦ λαοῦ *δυωνῶν*)· σ. 66$_{α\ κάτ.\ 16}$ πρβ DI IV σ. 929 *γνά*[*φαλλα* (πρβ *κνέφαλλον*, Πολυδ. Γ' 35-42, *Wilhelm* Jh 1903 236-9, *Meyer* GG 101 335), *ἐγβάλλω* κλπ, *Ἔχφαντος* κλπ, *ἔχθεσις*, *Βαχχίου* κλπ,

πρῆχμα· σ. $69_{α17}$ γρ. *ἐποή[σατ]ο* (οὕτως καὶ Larfeld ἐν HGE·II 741=940), πρβ· σ. $69_{α26}$ πρβ *ἠρ·γ]ασμένων* RIG $1503_{ABC\,8}$ [πρβ RIG 1504_{12}], *ἐργάσατο* κλπ DI IV σ. 915 971· σ. $69_{α\ κάτ.4}$ ἀντὶ 466 γρ. 466· σ. $69_{β\,18}$ ἀντὶ 16 γρ. 16· σ. $69_{β\ κάτ.\ 2}$ (Παυσ. Ϝ΄ 17_4) γρ. τοῦ *Α* ἢ τιθεμένου τοῦ ἄρθρου ὅ ἀντὶ τοῦ *Α*· σ. $70_{β\,19}$ γρ. *ξεν τῆι·* σ. $71_{α\ κάτ.9}$ πρβ IG II 624 (=*Ziehen* LGS 44, RIG $1559)_{[2]}$, SIG² 221 (πρβ *Wilhelm* GGA 1903_{790}=SIG³ $502)_{12}$ 276 (πρβ *Wilhelm* GGA 1900_{93} 1903_{794} BGI $261)_{12}$ 717_4 III σ. 257 (*ἀξιόω*), IG XII_3 331 (=RIG $1002)_{16}$, XII_5 482_9 (*πεισθείς*), *Le Bas + Waddington* IGL v 403_4 ([- *ἀξιωθεὶς* -] πρβ *Wilhelm* BGI 197), *Wilhelm* UDA 221 ($_7$- *ἀ]ξιωθέντα*) 222· σ. $71_{α\ κάτ.1}$ πρβ ἄ. σ. $106_β$ εἰς AE $1917_{42β\ κάτ.5}$· σ. $71_{β\ κάτ.6}$ πρβ SIG 605 (=II_5 $597^c)_{11}$ III σ. 256· σ. $73_{α\,8}$ πρβ *ἐπέ$_{17}$κλωσε* IG VII 455· σ. $73_{β\ κέ}$ πρβ *βολομένοι* κλπ AE $1917_{231\,β}$, Ἀριστοτ. ΑΠ 27_3 29_3· σ. $73_{β\ κάτ.12}$ πρβ SIG $727_{9\,0}$· σ. $74_{α\ κάτ.10}$ VII 235=AE 1917_{231}· σ. $74_{α\ κάτ.5}$ γρ. 214, 1912_{256}, *Στάης* ἐφημ. «Ἀθήναις» 24 11 08 ἀρ. 2203 καὶ CRCongrès archéol. Caire 1909_{209} καὶ Marbres et bronzes τοῦ ΑΑΜ [²1910] 2756 [σ. 45], *Σβορῶνος* ΕΑΜ Β΄ 492 [φύλλ. 19-20], εἰρήσθω δὲ ὅτι ἐν PAS 1897_{438_1} ἀναγνωστέον ***Θάλλουσαν*** [γυναικὸς ὄνομα]· σ. $75_{α\ κάτ.1}$ γρ. Ἡ τῶν ἐπιγραφῶν· σ. $76_{κάτ.\ 2}$ γρ. (*ἐτυπ. 15 6 17*).

Ἀναγράφιον τῶν ἐν ***AE*** *1916₁₂₁ 1917₃₉₋₄₈ 231–242 1918₇₃₋₁₀₈* ***ΠΑΕ*** *1916₆₅* ***ἐξεταζομένων.***

(α = *ἀριστερὰ* [*στήλη σελίδος*], β = *δεξιά*.)

σύγγραμμα	AE 1916	AE 1917	AE 1918
AE $1913_{216α}$	121α		
1917 $_{47β}$	—	—	107α
Ἀθήναιος 540c	—	40β	
AM 1908_{207}	—	—	84β
BCH 1882_{321} 1884_{135}	—	—	89β
1894_{158}	—	—	90β
Δείναρχ. Α΄ 5	—	—	97α
25	—	—	97α
DI 5315	—	231β	
» IV σ. 851	—	231α	
IG I 59	—	—	103α
II_5 407c	—	—	102α
»	—	—	104β
II 414	—	—	102α
431	—	—	106α
438	—	—	102α
»	—	—	»
II_5 451c	—	—	102α
II 455	—	—	100
465	—	—	87β
467	—	—	80α
469	—	—	78β
471	—	—	81α
»	—	—	89β
605	—	—	104β
608	—	—	99α
620	—	—	107β
772	—	—	99α
787	—	—	98α
811	—	—	98β
864	—	—	85α
907	—	45β	
II_5 1009b	—	—	78β
II 1021	—	—	78α
1032	—	—	104

σύγγραμμα	AE 1917	AE 1818
IG II 1037	—	86β
1040	—	92α
1047	—	106α
II_5 1048c	—	85β
II 1306	—	90α
1614	—	79α
1745	—	87α
1891	—	89β
1980	—	85β
2297	—	92α
2497	—	90α
2498	—	85β
2554	—	91α
4239	—	80α
III 1163	—	107α
1289	—	91α
²II 169 472	—	102α
223	46β	
354	46β	
398	—	95β
438	—	103α
442 729	—	107β
448	—	102β
467	—	95α
472 169	—	102α
478	46α	
510	—	102α
513	—	102α
729 442	—	107β
787	—	106β
791	--	87α
792	—	87β

σύγγραμμα	AE 1917	AE 1918	ΠΑΕ 1916
IG ²II 811	—	81β	
IV 1	—	103α	
V_1 60	—	78β	
VII 235	231		
307	236α		
397	237α		
3055	233α		
IX_2 458	—	103β	
460	—	103β	
825	—	103β	
899	–	103β	
XI_4 1024	237β		
1240	–	87β	
XII_5 721	—	103β	
XII_8 266	—	103β	
267	—	103β	
570	233α		
OGI 220	—	103β	
483	—	—	65
Pape WGE λ. *Ἐρίωτος*	—	87β	
Παπινιαν. Ἀστυνομ. μονοβ. Digest. XLIII $10_{1\,2}$	—	—	65
PAS 1897_{438}	—	108β	
Παυσαν. Ϝ΄ 17 $_4$	—	108α	
Πλούτ. Θεμ. ΛΒ΄	—	85α	
RÉG 1890 $_{69}$	—	82α	
RIG 464	—	104α	
1525	—	78β	
SIG² 50 (= ³108)	—	103α	
169 (= ³330)	—	103β	
183 (= ³333)	—	104α	
232 (= ³491)	—	87β	
251 (= ³413)	47β		
479 (= ³355)	—	103β	

Βασίλειος Λεονάρδος.

Ἀγγελίαι·

ἀναγράφιον: Α΄) Ἀθηνῶν: Περίκλειον ᾠδεῖον Β΄) Ἀμφιάρειον.

Α΄) Ἀθηνῶν:

Περίκλειον ᾠδεῖον.

Αἱ ἐν τῷ ᾠδείῳ τοῦ Περικλέους ἀνασκαφαὶ ἡμῶν αἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους **1914** ἀρξάμεναι, δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας, ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη **1915** καὶ **1916** (**πρβ ΑΕ 1914** κέ) πρὸς ἐντελῆ ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Τὸ παρελθὸν ἔτος **1917** ἕνεκα λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως ἡμῶν δὲν ἠργάσθημεν· καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος πολλαὶ καὶ ποικίλαι δυσχέρειαι ὑπῆρξαν, ἤτοι ἡ σπάνις τῶν ἐργατῶν καὶ δὴ ἡ μεγάλη ὕψωσις τῶν ἡμερομισθίων ὡς ἐκ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, τῆς πατρίδος ἡμῶν ἀγωνιζομένης τὸν περὶ τῶν ὅλων **ἀγῶνα.**

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς δυσχερείας ταύτας ἡ ἑταιρεία ἐν μέτρῳ ἀπεφάσισε καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν ἐξακολούθησιν ὅλων ἐν γένει τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀπὸ ἐτῶν ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν καὶ νέας εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν νέων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπεχείρησεν. Καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ᾠδείῳ ἐξηκολουθήσαμεν δι' ὀλίγων ἐργατῶν ἐπὶ τρίμηνον περίπου τὰς ἐργασίας καὶ οὕτως ἠδυνήθημεν νὰ ἀποκαλύψωμεν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς ἐργασίας τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος, οὗ τὰ θεμέλια εὑρέθησαν ἐν καλῇ καταστάσει· σῴζονται δὲ καὶ ὀρθοστάται, ὧν τινες κατὰ χώραν, ἐφ' ὧν ἵσταντο οἱ λίθινοι κίονες, οἱ περιθέοντες κατὰ τὸν Βετρούβιον τὸ ᾠδεῖον, ὅπερ ὁ Παυσανίας (**Α΄. 26**) καλεῖ **«κατασκεύασμα»**. Ὄπισθεν δὲ καὶ ὑψηλότερον εὑρέθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς βορείου ταύτης πλευρᾶς ὁ βράχος ἀποκεκομμένος ἔμπροσθεν μὲν καθέτως ἄνωθεν δὲ ὁριζοντίως, ὡς εὕρομεν αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἀπετέλει δὲ οὗτος τὸ διάζωμα ἢ τὸν λεγόμενον ***περίπατον***, ὅστις ἦτο διὰ πλακῶν ἐστρωμένος. Ὄπισθεν δὲ ὑπῆρχον τὰ μαρμάρινα ἑδώλια, ὧν περὶ τὰ δεκαπέντε ἐν ὅλῳ τεμάχια εὕρομεν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ἡμῶν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ χώραν. Ταῦτα δέ, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν, φέρουσι κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος ἀνάγλυπτον γλαῦκα (**πρβ ΑΕ 1914** 160 εἰκ. 18 19 19α).

Ἐν τῷ ἄνω στρώματι καὶ εἰς βάθος ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους, **0 60**, κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος εὕρομεν ἐπίσης θεμέλια οἰκιῶν ἐκ μεγάλων εἰργασμένων λίθων τροχαλοπαγῶν, εἰλημμένων καὶ τούτων ἐκ τοῦ ἐγγὺς ἀναλήμματος τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Τὰ θεμέλια τῶν οἰκημάτων τούτων δὲν φθάνουσι μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους ἀλλ' ἐξικνοῦνται εἰς βάθος μόλις **3** μέτρων ἐν ᾧ τὸ στερεὸν ἔδαφος ἔνθα τὰ θεμέλια τοῦ ᾠδείου ἔχουσι βάθος **6 1)2** μέτρων. Ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν οἰκιῶν τούτων εὕρομεν, πλείστους παμμεγίστους πίθους ἐν τῇ γῇ κεχωμένους χρησιμεύοντας εἰς ἐναπόθεσιν δημητριακῶν καρπῶν. τινὲς τούτων, ἐπικεχρισμένοι ἔσωθεν δι' ἀμμοκονίας ἐχρησίμευον δι' ἐναπόθεσιν ὑγρῶν, ὕδατος, οἴνου, ἢ καὶ ἐλαίου.

Αἱ οἰκίαι αὗται, ὡς εἰκάζομεν, θὰ ἀνηγέρθησαν πᾶσαι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν (**1455**), ἤτοι ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἡ ἐπίχωσις καὶ ἐνταῦθα εἶναι μεγίστη ὑπερβαίνουσα τὰ **6** μέτρα, προῆλθε δὲ ἐν μέρει ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν κλιτύων τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων κατερχομένων χωμάτων, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως κατεχώσθη ὁ χῶρος οὗτος καὶ ἐκ τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου απορριφθέντων ἐνταῦθα χωμάτων. Ὁ πυκνος συνοικισμός τοῦ τμήματος τούτου τῆς πόλεως, ὅστις σήμερον καλεῖται *Πλάκα* κατῳκεῖτο ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας κατὰ τοὺς ἐπὶ τουρκοκρατίας χρόνους καὶ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν· κατὰ περίεργον σύμπτωσιν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐνταῦθα ἐτοποθετεῖτο ὁ τῶν Κυδαθηναίων δῆμος, περὶ οὗ ἐν τῷ περὶ δήμων τοῦ ἄστεως συγγράμματι ἡμῶν ἀπεδείξαμεν (**Die Demen von Attika, Leipzig 1886** σ. **2 5 7**).

Εὑρήματα κατα τὸ παρὸν ἔτος ἀξία λόγου δὲν εἴχομεν ἄλλα, πλὴν ἑνὸς ἑδωλίου μαρμαρίνου σχεδὸν σῴου ἐκ τοῦ ᾠδείου προερχομένου, φέροντος ἐπίσης κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος ἀνάγλυπτον γλαῦκα. Ἡ ἐργασία ἡμῶν ἦτο ἀνιαρά, διότι κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐκχωμάτωσις τοῦ χώρου πρὸς ἐντελῆ ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς ΒΔ πλευρᾶς ὡς καὶ τῆς Δ, ἔνθα ἐλπίζομεν να φέρωμεν εἰς φῶς τὴν εἴσοδον τοῦ ᾠδείου.

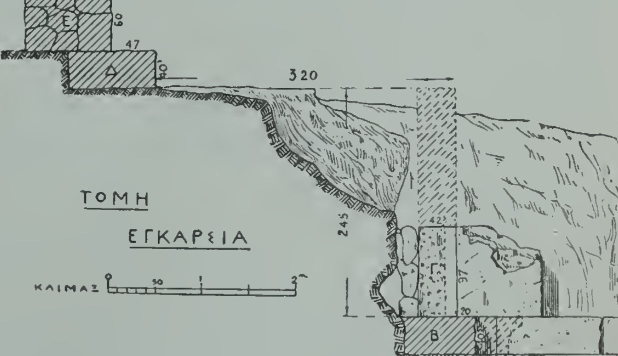
Μετὰ τὰ ὑφ' ὑμῶν ἄνω ἐκτεθέντα δημοσιεύομεν παρὰ πόδας ὅσα εὐηρεστήθη νὰ γράψῃ ὁ φίλος συνάδελφος καὶ ἀρχιτέκτων κ. **Α. Ὀρλάνδος** περὶ τοῦ ᾠδείου τούτου ἐπισκεψάμενος καὶ μετ' ἐπιστάσεως ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν μελετήσας τοῦτο.

«Τὸ οἰκοδόμημα ἀνηγέρθη ἐν μέρει ἐντὸς καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πετρώματος, ὅπερ κατὰ τὴν ΝΑ τῆς Ἀκροπόλεως γωνίαν τυγχάνει νὰ εἶναι οεσαθρωμένη μάργα. Ἐπωφεληθέντες τὴν φυσικὴν κλιτὺν τοῦ ἐδάφους ἀνέῳξαν διὰ κατατομῆς τοῦ βράχου μέγα ὀρθογώνιον παραλληλεπίπεδον, οὗ αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις καθορισθήσονται εὐθὺς ὡς καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀφαίρεσις τῆς παρὰ τὸ ΝΔ πέρας ἐπιχώσεως.»

«Πρὸς τὸ παρὸν ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς ρηθείσης ὀρθογωνίου σκάφης ἀπεκαλύφθησαν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἡ ΒΑ καὶ μέγα μέρος τῆς ΒΔ (*τὸ οἰκοδόμημα ἀποκλίνει κατὰ 28⁰ ἀπὸ τοῦ μαγνητικοῦ βορρᾶ*)*.»*

«Ἀμφότεραι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι πλευραὶ τοῦ ρηθέντος ὀρθογωνίου εἶναι ἐσωτερικῶς ἐπενδεδυμέναι διὰ τοίχου ἐκ σκληροῦ πωρολίθου παραμεμειγμένου μετὰ κρυσταλλικοῦ ἀσβεστολίθου. Ὁ τοῖχος ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἑξῆς μερῶν.»

«1ον Ἐξ εὐθυντηρίας Α (ὅρ. ***εἰκ.*** *τομῆς τοῦ κτιρίου), ἧς ἡ ἄνω*

Περίκλειον ᾠδεῖον.

ἐπιφάνεια ὑπερέχει νῦν τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τῆς σκάφης (*ὀρχήστρας;*) *κατὰ 0 05 - 0 07, πιθανώτατα λόγῳ ἀφαιρέσεως τῶν πλακῶν, δι' ὧν θὰ ἦτο πάλαι ἡ ὀρχήστρα ἐστρωμένη.»*

«2ον Ἐξ ἀναβαθμοῦ Β ὕψους 0 405 καὶ πάχους 0 76 κειμένου κατὰ 0 58 ἐσώτερον τοῦ ἐξωτερικοῦ χείλους τῆς εὐθυντηρίας. Οἱ λίθοι, ἐξ ὧν ὁ ἀναβαθμὸς σύγκειται, ἔχουσι τοὺς μὲν πλαγίους

ἁρμοὺς καλῶς δι' ἀναθυρώσεως ἁρμόττοντας, τὴν δὲ προσθίαν ὅμως ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον.»

«3ον' Εξ ὀρθοστατῶν Γ, κειμένων κατὰ 0 22 ἐσώτερον τῶν ἀναβαθμῶν. Ἐκ τῶν ὀρθοστατῶν εἷς καὶ μόνον διεσώθη κατὰ χώραν, ὁ τῆς ΒΑ γωνίας ἔχων μῆκος 1 33, ὕψος 0 97 καὶ πάχος 0 44 (αἱ διαστάσεις, αἵτινες ἀναφέρονται ἐν ΑΕ 1915 152, *δὲν εἶναι ἀκριβεῖς). Φέρει δ' ὁ ὀρθοστάτης οὗτος προσπεφυκὸς (0 015) τμῆμα τοῦ καθέτως ἐπ' αὐτὸν χωροῦντος σκέλους τοῦ τοίχου, ὅστις ἐπεξετείνετο κατά τε τὴν ΒΑ καὶ τὴν ΒΔ ὑγιὲς πλευρὰν ὡς συνάγεται ἐκ τῆς πλατείας ἀναθυρώσεως ἣν φέρει ὁ σῳζόμενος ὀρθοστάτης ἑκατέρωθεν, ἤτοι ἐπι τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς καὶ ἐπὶ τῆς ῥηθείσης ἀποφύσεως. Τό ἀκριβὲς ὕψος τοῦ τοίχου δὲν γινώσκομεν. διότι ἄλλοι ἀνώτεροι τῶν ὀρθοστατῶν δόμοι δὲν περιεσώθησαν. Εἶναι ὅμως πιθανώτατον ὅτι θὰ ἐξικνεῖτο κατὰ 2 45 ἄνω τοῦ ἀναβαθμοῦ ἤτοι μέχρι τῆς ὁριζοντίως ὡμαλισμένης ἐπιφανείας τοῦ βράχου, ἥτις ἀπετέλει τὸ διάζωμα. Κύριος σκοπὸς τοῦ τοίχου ἦτο ἡ ἐπένδυσις τοῦ βράχου ἐσωτερικῶς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ συγκράτησις τῶν χωμάτων. δι' ὧν ἐπληροῦντο τὰ μεταξὺ τοίχου καὶ βράχου κενὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ὁριζοντιότης τοῦ ἐδάφους τοῦ 3 20 εὐρέος διαζώματος. Φαίνεται δὲ μάλιστα ὅτι διὰ τὸ ἀσθενὲς πάχος τοῦ ἐξεταζομένου τοίχου (0 425) κατεσκευάσθησαν αἱ κατὰ τόπους (5-6 μ.) σῳζόμεναι ἐνισχυτικαὶ ἀντηρίδες (0 46+0 60) αἱ εἰσχωροῦσαι εἰς τὸ σῶμα τοῦ βράχου. Εἰς τὰς ἀντηρίδας δὲ ταύτας ἐχρησιμοποιήθησαν πωρόλιθοι προερχόμενοι ἐξ ἄλλου κτιρίου, ὡς δεικνύει ἡ ἀντεστραμμμένη ἀναθύρωσις, καὶ ὑποτομὴ ἣν φέρουσιν. Συνεδέοντο δ' αἱ ἀντηρίδες πρὸς τοὺς λίθους τοῦ τοίχου διὰ χονδρῶν πεισσχήμων συνδέσμων ὧν, ὡς γνωστόν, χρῆσις ἀποκλειστικὴ ἐγίνετο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς μάλιστα χρόνους.»*

«Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν γραμμὴν τοῦ διαζώματος ἀνευρέθη σειρὰ λίθων Δ ὕψους 0 405 καὶ πλάτους 0 90 ἐχόντων τοὺς ἁρμοὺς καλῶς ἁρμόττοντας καὶ μίαν ὁρατὴν ἄρα, τὴν προσθίαν, ἐπιφάνειαν. Οἱ λίθοι οὗτοι δύνανται ἄριστα νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἑδώλια.»

«Ἐπὶ τῶν λίθων Δ βαίνει 0 47 ἐσώτερον τοῖχος Ε μεταγενεστέρων χρόνων ἐξ ἀργῶν τὰ πολλὰ λίθων, ἀντικαταστήσας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχαιότερον τοῖχον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὑρισκόμενον οὗ λείψανα συμπεριελήφθησαν ἐν τῇ ἀνακατασκευῇ.»

«Ὡς ἐν τῷ ἄνω διαζώματι, οὕτω καὶ κάτω περὶ τὴν ὀρχήστραν εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ὑπῆρχον ἑδώλια καὶ δὴ κατὰ την προέκτασιν τῶν λίθων Β, τὴν βεβαιότητά μου δὲ στηρίζω ἐπὶ τῶν ἑξῆς κυρίως λόγων: Ὡς εἶπον ἤδη, ἡ καὶ σήμερον ὁρατὴ ἐξωτερικὴ σειρὰ τῶν λίθων Β εἶναι ἀνωμάλως λελαξευμένη, τόσον μάλιστα πολὺ ὥστε, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐπιμελείας μεθ' ἧς ἐξετελέσθη τὸ οἰκοδόμημα, ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι προωρίζετο νὰ εἶναι ὁρατή. Θὰ ὑπῆρχε λοιπὸν ἀναγκαίως πρὸ αὐτῆς σειρά τις λίθων, δι' οὓς μάλιστα ὑπάρχει καὶ προσφορώτατον θεμέλιον, ἡ ἄλλως ὑπερβολικῶς (10 58) πλατεῖα εὐθυντηρία Α. Τὸ ὕψος τῆς ἐλλειπούσης σειρᾶς ἑδωλίων (ὧν εὐκολωτάτη ἡ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀφαίρεσις λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως συνδέσμων) ἦτο 0 405 ἀκριβῶς δηλαδὴ τόσον ὅσον καὶ τὸ ὕψος τῶν ἑδωλίων Δ τοῦ ἄνω διαζώματος. Τὸ ἀκριβὲς ὅμως πλάτος αὐτῶν (πάντως ἔλασσον τῶν 0 58) ἀγνοεῖται, ὡς ἀγνοεῖται καὶ ἡ διατομὴ αὐτῶν, ἣν ἐσχεδίασα δι' ἐστιγμένης γραμμῆς ἐν τῷ διαγράμματι ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν θεάτρων)».

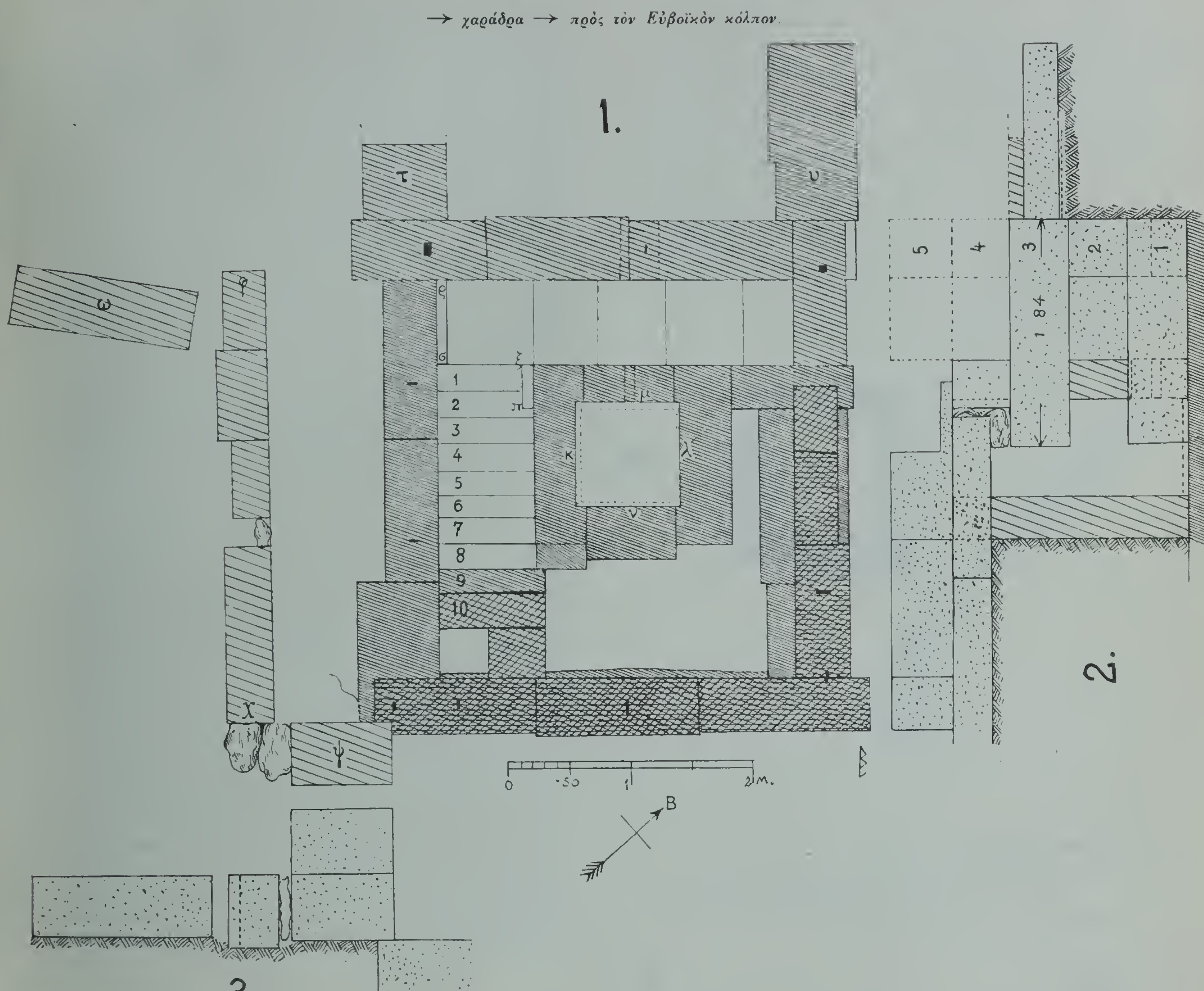
'Αθήνησι

Παναγιώτης Καστριώτης.

Β') 'Αμφιάρειον.

Τῷ 1918 ἐπανελήφθη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῆς χαράδρας ὄχθης ἡ τοῦ χειμερινοῦ καταγωγίου ἔρευνα, ἀπεκαλύφθη δὲ ἅπαν σχεδὸν τὸ βόρειον σκέλος τῆς διπλεύρου καὶ τοῖς οἰκήμασιν ὁμοτεγοῦς στοᾶς (ΑΕ 1917 239 *εἰκ.* 1 *ἀρ.* 27 29—41). Ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο μάλιστα ἐκ τῶν ἐν νεωτέροις χρόνοις καταπιπτόντων χωμάτων τῆς βορείου κλειτύος τοῦ προσκειμένου ὄρους (πρβ ΑΕ 1917 240α 5/θ). Τοῦ ἐκ δυσμῶν 5ου οἰκήματος (16) τὸ θύρωμα ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐνεφράχθη κοινοῖς λίθοις καί τισι κεραμίδων ἀποτμήμασιν, ἐγένετο δὲ τοῦτο ἴσως ἵνα τὸ 5ον οἴκημα συνδεθῇ διὰ θυρώματος μετὰ τοῦ 4ου (15). Οἱ κίονες συνέκειντο, ὡς εἰκάσαι, ἐκ δύο ὑψηλῶν σφονδύλων, ηὑρέθησαν δέ τινες τῶν κάτω σφονδύλων (30 34 36 38 39 40) κατὰ χώραν. Καὶ εἷς μὲν τῶν δυσμικωτάτων (30) σῴζεται εἰς ὕψος 1 44, εἷς δὲ τῶν μέσων (34) εἰς ὕψος 1 96, ἄλλος (36) εἰς 0 75, ἄλλος (37) εἰς 1 20· ἔτι δὲ ηὑρέθησαν σφόνδυλοί τινες πεπτωκότες, ὧν εἷς, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου ὕψους (1 69) εἰκάσαι, εἶνέ τινος τῶν πλησίον κιόνων, ἐπειδὴ δὲ ηὑρέθη βορρᾶθεν μὲν τῶν κιόνων 39 καὶ 40 δυσμόθεν δὲ τοῦ αὐτόθι διανόμου *(γδ)* καί, ὡς ἐκ τῆς κάτω περιγλυφῆς δῆλον, εἶνε ὁ κάτω σφόνδυλος, τῶν δὲ πλησίον κιόνων 36 - 39 τὰ κάτω σῴζονται κατὰ χώραν, εἰκὸς ὅτι εἶνε τοῦ παρὰ τὸν διάνομον κίονος (40). Τῶν μικρῶν εὑρημάτων μνημονευθήτωσαν στάθμια πήλινα πυραμιδοειδῆ, ὧν ἓν ἔφερε σφραγῖδα (τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ ἐργαστηριάρχου κλπ, πρβ *Nilsson* TALindos 57 59 60, ΑΕ 1916 121), κατεαγότων ἀγγείων σύνδεσμοι μολυβδοῖ, λύχνων ἀποτμήματα. Τὰ εὑρεθέντα νομίσματα 'Αθήναζε κομισθέντα κατετέθησαν ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ (ΝΜ 1918 ΙΘ'), εἶνε δὲ ἓν ἀργυροῦν Βοιωτῶν (κάνθαρος) καὶ χαλκᾶ παντοδαπά, 'Αθηναίων (Ζεὺς πολιεὺς κεραυνοβόλος), Βοιωτῶν, Αἰτωλῶν, Μακεδονίας ('Αντιγόνου Γονατᾶ [Σάτυρος ἐγείρων τρόπαιον] καὶ Φιλίππου Ε' [ἱππεὺς στεφανῶν τὸν ἵππον]), Μεγαρέων, Φωκέων, Χαλκιδέων.

Πρὸς τῇ ἄλλῃ ἐργασίᾳ χάριν τῆς πρὸς τὸν χείμαρρον πλημμυροῦντα ἀσφαλείας τῆς προπέρυσιν ἀποκαλυφθείσης κρήνης (ΑΕ 1916 119 ΠΑΕ 1916 65) ὠρθώθη λίθοις ἱκανοῖς ἔρυμα ἐπὶ τῆς κοίτης πρὸς τῇ κρήνῃ, ηὐθετίσθη δὲ προσφόρως καὶ ἡ κοίτη, ἵνα μὴ μέγας καὶ πολὺς πρὸς τὴν κρήνην ῥέων ὑποσκάπτῃ αὐτήν. Τὸ κτίσμα σύγκειται ἐκ δεξαμενῆς τετραπλεύρου (*εἰκ.* *1* καὶ *4 αβγδεζηθα*) καὶ περιβόλου τετραπλεύρου μετὰ κλίμακος μεταξύ, εἰς τὸν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς δεξαμενῆς κρουνὸν καταγούσης, εἶνε δὲ ἰσόδομον, τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος, διὰ πλινθίδων ὑποσκλήρου ἀσβεστολίθου ἰσοϋψῶν μὲν καθ' ὅλου (±0 48) καί πώς που ἰσοπλατῶν (0 275—0 47, 0 42 - 0 465 0 49) ἔστι δ' ὅπου καὶ ἰσομήκων ᾠκοδομημένον, τὰς ὁρατὰς ἐπιφανείας, ἤγουν τῆς μὲν δεξαμενῆς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ δὲ περιβόλου τὰς ἐσωτερικάς, εὐθυτόμους ἔχον. Καὶ ἡ μὲν δεξαμενή, ἐπὶ τοῦ στομίου ἐκ τεσσάρων (καὶ ἑνὸς ἐλάττονος, *εἰκ.* *1* καὶ *4 θηζ*-) ἄνω ἀλλήλοις ἰσοπέδων λίθων συγκειμένη, ἔχει βάθος μὲν ± 1 92, πλάτος δὲ ἐσωτερικὸν ἐπὶ μὲν τοῦ στομίου ± 0 85 [ἀπὸ Δ πρὸς Α, *εἰκ.* *1 κλ*] καὶ ± 0 87 [ἀπὸ Β πρὸς Ν, *εἰκ.* *1 μν*] (οὕτως γρ. ἐν ΑΕ 1916 119α 20/1 ΠΑΕ 1916 65 *κάτ.* 4), ὑπὸ δὲ τὰ χείλη μέχρι τοῦ πυθμένος κατὰ δόμους κανονικῶς πως διάφορον (ἐν *εἰκ.* *1* καὶ *4* ἡ διαφορὰ δηλοῦται διὰ στικτῶν γραμμῶν)· ἡ γὰρ βόρειος καὶ ἡ δυσμικὴ πλευρὰ σύγκεινται ἐκ τεσσάρων στοίχων, ὧν οἱ λίθοι ἕκαστοι κατίσχουσιν ἅπαν τοῦ τοίχου τὸ πάχος, τοῦτο δὲ φαίνεται πρῶτον μὲν καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας, ἔπειτα ἐπὶ τῆς δυσμικῆς ἔξω, ἔνθα προφαίνεται τὸ δυσμικὸν ἄκρον τοῦ τε πρώτου, ἤγουν τοῦ κατωτάτου, τῆς βορείου πλευρᾶς στοίχου, ὅστις καὶ ἐξέχει τοῦ δυσμικοῦ στοίχου ± 0 083 (*εἰκ.* *1 ξπ*), καὶ τοῦ τρίτου αὐτῆς στοίχου, εἶτα ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς δεξαμενῆς παρειῶν, αἵτινες, καίπερ ἔτι καὶ νῦν ὅλως τῷ ἐπιχρίματι κάλλιστα σῳζομένῳ κεκαλυμμέναι, φέρουσιν ἀντιστοίχως τοῖς δόμοις ὁμαλάς, ὡς εἰπεῖν, ἀνω-

(ἐν τῇ περιγραφῇ ἀνατολικὸν νοεῖται ἁπάντοτε τὸ βορρανατολικόν, ἀναλόγως δὲ καὶ τἆλλα.)

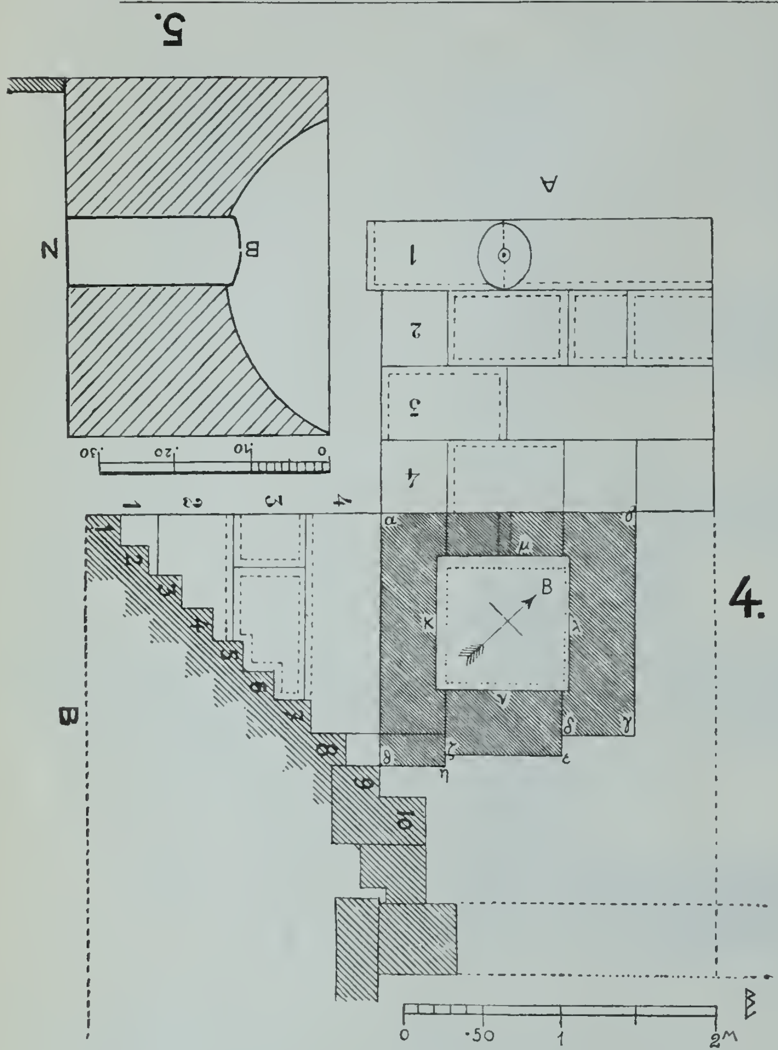
κρήνη·

1: ἰχνογραφία.

2: ἀνατολόθεν ὀρθογραφία καὶ τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ λίθου τ τομή.

3: πωρίνου τοίχου (φχ) κλπ νοτόθεν ὀρθογραφία.

μαλότησι, αἷς καὶ ἀκολουθεῖ κατὰ δόμους τὸ χρῖμα. Ἡ εἰρημένη διαφορὰ εἶνε ἐλάσσων μὲν ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ, ἧς καί πως εὐθύτομός ἐστι μέχρι πυθμένος ἡ παρειά, προφανεστέρα δὲ ἐν τῇ βορείῳ καὶ τῇ δυσμικῇ, ἧς καὶ μᾶλλον ἀπέξεσται εἴσω βαθμηδὸν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὁ 4ος νόμος ἤγουν ὁ ἀνώτατος λίθος (*εἰκ. 1*, καὶ *4*, *κ*). Ὁ βόρειος τοῖχος εἶνε τὸ πάχος ἐλάττων τῶν ἄλλων· ὁ μὲν γὰρ ἔχει πάχος ἐν μὲν τῷ 1ῳ νόμῳ 0 335, ἐν δὲ τῷ 3ῳ (0 275-0 345 (*εἰκ. 4*), οἱ δὲ 0 35 - 0 44 0 415 0 47. Τὸ ἐπίχριμα ἐπὶ μὲν τοῦ πυθμένος εἶνε, ὡς εἰκάσαι, ± 0 02, ἐπὶ δὲ τῶν παρειῶν ἔλαττον, τὸ δὲ ὑπὸ τὸ ἐπίχριμα δάπεδον εἶνε, ὡς ἐκ τοῦ τῆς βορείου διόδου, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἑξῆς, εἰκάσαι, διὰ μεγάλων πλακῶν ἐστρωματισμένον. Ὁ κρουνὸς κεῖται ἐν τῷ κατωτάτῳ τοῦ βορείου τοίχου νόμῳ, ὅστις κατὰ μῆκος σύγκειται ἐκ δύο λίθων (ὕψ. 0 465. πλ. ἢ μῆκ. 1 335+0 903=2 238, πάχ. 0 335 οὕτως γρ. ἐν ΑΕ 1916 $_{119\alpha_{22}}$ ΠΑΕ 1916 $_{65\ \kappa\acute{\alpha}\tau.\ 2}$), εἶνε δὲ ὀχετὸς σωληνοειδὴς διὰ τοῦ τῶν δύο λίθων ἁρμοῦ ἠγμένος, ἔχων διάρρουν ± 0 09 καὶ περιειλημμένος χαλκῷ ἐλάσματι, ὅπερ, πρὸς Β κεκλειμένον, ἔχει θυείας σχῆμα (*εἰκ. 3, 4, 5*· ἐν *εἰκ. 1* καὶ *2* ὑποδηλοῦται στικταῖς γραμμαῖς)· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτοῦ (*εἰκ. 5* **N**) δὲν εἶχεν εὐθὺς ἐπὶ τοῦ χρίματος τοῦ πυθμένος τὸ κάτω ἄκρον, ἀλλ' ὑψίτερον (± 0 15), τὸ δὲ ἐξωτερικὸν τοῦ χαλκώματος ἄκρον (*εἰκ. 5* **B**) ὑπόκυρτον ὂν δὲν ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἐξωτερικῆς τῶν δύο λίθων ἐπιφανείας, ἀλλὰ 0 115 νοτόθεν αὐτῆς, ἐνταῦθα δὲ οἱ δύο λίθοι, ἔχοντες τὸν ἁρμὸν ἀντιστοίχως τῷ κέντρῳ τοῦ κρουνοῦ, εἰσὶν ἐλλειψιοσχήμως περὶ τὸ ἄκρον τοῦ κρουνοῦ κεκοιλαμμένοι καὶ χρίματι ὕψος σχε-

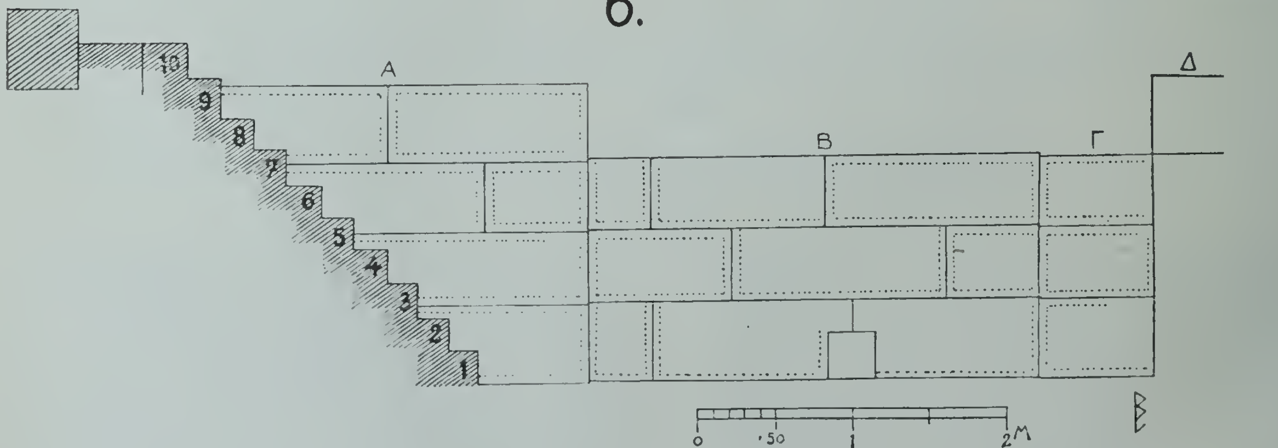

κρήνη·

4: ***αβγδεζηθα*** *= δεξαμενῆς ἰχνογραφία.*
A *= δεξαμενῆς· βορείου πλευρᾶς βόρειος ὄψις.*
B *= δεξαμενῆς δυσμικῆς πλευρᾶς δυσμικὴ ὄψις καὶ κλίμακος καὶ νοτίου τοίχου τομή.*
5: δεξαμενῆς· κρουνοῦ τομὴ (ἐκ N πρὸς B)

δὸν στοιχιαίῳ ἐπαληλιμμένοι, ἤγουν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι κάτω πλὴν μικροῦ μέρους (ὕψ. ὅσον που ἐπὶ **0 05** ἀπὸ τοῦ δαπέδου· κοιλάσματος διάμετρος καθέτως μὲν **0 415**, ἐπιπέδως δὲ **0 375**)· τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ χαλκώματος ἄκρον ἐξέχει τῆς ἐπαφῆς τοῦ περὶ αὐτὸ ἐπιχρίματος ± **0 02** καὶ ἔχει ἐν τῷ κέντρῳ ἐλάχιστον τρῆμα (διαμ. ± **0 002**). Μεταξὺ δὲ δύο τῶν τῆς δεξαμενῆς πλευρῶν, τῆς τε δυσμικῆς καὶ τῆς βορείου, καὶ τῶν τοῦ περιβόλου ἀντιστοίχων διαλέλειπται δίοδος γαμμοειδής, ἧς τὸ δυσμικὸν σκέλος κατίσχει κλῖμαξ δέκα λιθίνων ἀναβασμῶν ἄγουσα εἰς τὸ βόρειον σκέλος, εἰς ὃ ἐκβάλλει ὁ τῆς δεξαμενῆς κρουνός· τὸ πλάτος τῆς κλίμακος ἐπὶ μὲν τοῦ 1ου, ἤγουν τοῦ κατωτάτου, ἀναβασμοῦ καὶ ὅλου σχεδὸν τοῦ 2ου ἕνεκα τοῦ προέχοντος, ὡς εἴρηται, ἄκρου τοῦ κατωτάτου στοίχου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς δεξαμενῆς εἶνε **0 69**, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς ἓξ ἀναβασμῶν **0 77 - 0 80**, ἐπὶ δὲ τοῦ 9ου καὶ 10ου **0 89**· ὕψος δ᾽ ἔχουσιν οἱ ἀναβασμοὶ ἕκαστοι τόδε: ὁ μὲν 1ος τὸ μέγιστον, **0 22**, ὁ δὲ 2ος **0 198**, οἱ δ᾽ ἑξῆς ἓξ **0 205 - 0 215**, ὁ δὲ 9ος **0 235**, ὁ δὲ 10ος **0 255**, βάθος δὲ ὁ μὲν 6ος ἔχει τὸ ἐλάχιστον, **0 19**, οἱ δὲ πρῶτοι πέντε καὶ ὁ 7ος καὶ 8ος καὶ 9ος **0 195 - 0 215**· τὸ δὲ βόρειον τῆς διόδου σκέλος ἔχει πλάτος ± **0 715**, συνέστρωται δὲ τὸ δάπεδον ἓξ μεγάλαις πλαξίν, αἵτινες ἐπέχουσιν ἅμα εὐθυντηρίας τάξιν εἰσχωροῦσαι ὑπὸ τοὺς οἰκείους τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ περιβόλου τοίχους· τῶν πλακῶν τούτων ἡ δυσμικωτάτη ***(εἰκ. 1, ρσ)***, κεῖται ὀλίγῳ (**0 01**) ταπεινότερον τοῦ τῶν ἄλλων ἐπιπέδου, ὑπὸ δὲ τὸν δυσμικὸν τοῖχον εἰσχωρεῖ σχεδὸν ἅπασα, ἀπὸ A πρὸς Δ **0 65** μόνον ὁρατὴ οὖσα. Ὁ δὲ περίβολος ***(εἰκ. 1)*** ἔχει ἐσωτερικὸν πλάτος μεταξὺ μὲν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τοῦ δυσμικοῦ ± **2 915**, μεταξὺ δὲ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ὀλίγῳ μεῖζον (πρβ. καὶ τὸ πλάτος τῆς δεξαμενῆς), **3 268**. Τῶν τοίχων ἡ μὲν ἐσωτερικὴ ὄψις εἶνε, ὡς εἴρηται, εὐθύτομος, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ διὰ τὴν διαφορὰν τοῦ πάχους τῶν λίθων ἔχει πως ἀνωμάλως. Καὶ ὁ μὲν νότιος τοῖχος διὰ τὴν πρὸς βορρᾶν καταφορὰν τοῦ ἐδάφους ἀντιστοιχεῖ τῷ 5ῳ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου δόμῳ, ὅστις ἐλλείπει, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὕψους κεῖται καὶ τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου· τοῦ δὲ δυσμικοῦ τοίχου σῴζονται οἱ κάτω τέσσαρες στοῖχοι, τοῦ δὲ βορείου τοίχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου τῆς διόδου σκέλους σῴζονται οἱ κάτω τρεῖς στοῖχοι· τὰ μέτωπα τοῦ πέμπτου νόμου εἰσὶν εὐτενέστερον ἢ τὰ τῶν ἄλλων ἐξειργασμένα, τὰ δὲ μέτωπα τῶν τῆς διόδου λίθων φέρουσι περιτενείας ***(εἰκ. 4 καὶ 6)***. Οἱ λίθοι ἐν ταῖς τῶν τοίχων γωνίαις συμβέβληνται κατ᾽ οἰκοδομικὴν δέσιν (ὁ ἀνατολικὸς ἀκραῖος λίθος τοῦ 2ου δόμου τοῦ βορείου τοίχου εἰσχωρῶν ὑπὸ τὸν 3ον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου δόμον ἐξέχει ἀνατολόθεν αὐτοῦ ± **0 07**, ***εἰκ. 1***· πρβ. ***φορμηδὸν καὶ***

6.

κρήνη·

6: A *= νοτίου τοίχου καὶ κλίμακος τομὴ (ἐκ N πρὸς B)* ***καὶ δυσμικοῦ τοίχου ἀνατολικὴ ὄψις,***
B *= βορείου τοίχου νοτία ὄψις,*
Γ *= ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου τῆς διόδου σκέλους (= τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου) δυσμικὴ ὄψις,*
Δ *= δεξαμενῆς· βορείου πλευρᾶς βόρειος ὄψις (ὅρ. εἰκ.* ***4*A** *).*

21 3 19

παρὰ μῆκος*)**. Τοῦ κατωτάτου νόμου τοῦ βορείου τοίχου ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ μέσος λίθος μόνον ἐν τῷ ἄνω μέρει (ὅσον που ἐπὶ 0 18 ἀπὸ κορυφῆς) ἁρμόττουσι πρὸς ἀλλήλους, ὑπὸ τὸν ἁρμὸν δὲ μέχρι τοῦ δαπέδου ἀνέῳκται τετράγωνος ὀχετὸς (εἰκ.*** *6*· ἐν ***εἰκ.*** *1* καὶ *2* ὑποδηλοῦται στικταῖς γραμμαῖς), ὕψος καὶ πλάτος ποδιαῖος (± 0 30· ὁ ποδιαῖος λόγος καὶ ἄλλοθι τοῦ κτίσματος ἐμφαίνεται· ἐπὶ τῶν τοῦ περιβόλου τοίχων πλάτος πηχυαῖον ἢ τριῶν που ἡμιποδίων, πρβ *Lattermann* **GBauinschr.** 4 16 30[2]), δι᾽ οὗ ἀπωχετεύοντο εἰς τὴν χαράδραν τὰ τῆς διόδου ὕδατα· τὸ κέντρον τοῦ ὀχετοῦ τούτου δὲν κεῖται ἀκριβῶς καταντικρὺ τοῦ κέντρου τοῦ τῆς δεξαμενῆς κρουνοῦ (ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοῦ περιβόλου τοίχου ἐκεῖνο μὲν ἀπέχει ± 1 24, τοῦτο δὲ 1 338). βορρᾶθεν τοῦ βορείου τοίχου ἐξεῖχον πρὸς τὴν χαράδραν δύο σκέλη ὡς ἀντηρίδες (***εἰκ.*** *1* $_{\tau,\upsilon}$). Ἡ εὐθυντηρία τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἡ καὶ μᾶλλον ὁρατὴ ἔνδον, καὶ ἡ τοῦ νοτίου καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἄνω ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων μοχλοβόθρια καὶ οἱ τόρμοι δηλοῦνται ἐν ***εἰκ.*** *1*. Τὴν εἴσοδον εἶχε τὸ κτίσμα, ὡς εἰκάσαι, ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ, ἔνθα καὶ ὁ τῇ δεξαμενῇ ἀντιστοιχῶν λίθος τοῦ πέμπτου νόμου ἐπικέκοπται ὑπολόξως κατὰ κεφαλὴν ἀπὸ κορυφῆς ὅλος πλὴν μικροῦ μέρους (ὅσον που ἐπὶ 0 095 ἀπὸ τῆς βάσεως), εἶνε δὲ καὶ τὸ πάχος ἐλάττων ἅπας ὁ λίθος (0 365· ὁ νοτόθεν τούτου λίθος ἔχει πλάτος ± 0 445· ὁ πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον κάθετος λίθος τοῦ 3ου νόμου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὁ καὶ πάντων μακρότατος [1 84· ὕψ. 0 475· ***εἰκ.*** *2*], ἔχει πλάτος ± 0 465, ὁ δὲ μέσος τοῦ 5ου νόμου τοῦ νοτίου τοίχου 0 46, ὁ δὲ μέσος τοῦ 3ου νόμου τοῦ βορείου τοίχου 0 49, οἱ δὲ ἄλλοι ἄνω λίθοι ἔχουσιν ἄνω πλάτος, ὡς εἴρηται, πήχυιον, 0 42-0 45). δυσμόθεν τοῦ δυσμικοῦ τοίχου ὡς ἔρυμα τοῦ κτίσματος σῴζεται τοῖχος μαλακῶν πώρων (***εἰκ.*** *1* καὶ *3*. $_{\varphi\chi}$), μήκ. 3 70, ὕψ. ± 0 62, παρὰ δὲ τὸ νότιον ἄκρον ἐν καθέτῳ πρὸς αὐτὸν γραμμῇ κεῖνται ἐπαλλήλως δύο ἐξειργασμένοι λίθοι (ἑκατέρου ὕψος ± 0 53· ***εἰκ.*** *1* καὶ *3*, $_{\psi}$) καὶ μεταξὺ μεγάλοι τινὲς κοινοὶ λίθοι· οἱ τοῖχοι οὗτοι, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἡ βορρανατολικὴ τῶν δύο λίθων γωνία κεῖται ἐπὶ τῆς νοτοδυσμικῆς γωνίας τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ περιβόλου (***εἰκ.*** *3*), φαίνονται ὄντες ὑστέρων χρόνων. περὶ κρηνῶν πρβ καὶ *Ὀρλάνδος* ΑΕ 1911 200 1916 94. Δυσμόθεν τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ ἐρύματος σῴζεται πεπτωκὼς πῶρος (ω), μήκ. ± 1 45, πλ. 0 50. πάχ. 0 25 (***εἰκ.*** *1* καὶ *3*), ἔκειτο δὲ πάλαι, ὡς εἰκάσαι, ἐπὶ τῆς ἀντηρίδος τῆς δεξιᾶς τοῦ χειμάρρου ὄχθης (πρβ ΠΑΕ 1884 πίν. Ε΄ Ν).

Βασίλειος Λεονάρδος.

Ἐκδοθήσεται τόδε τὸ τεῦχος (1—3: σ. 1-114) τῇ 27 3 19.

26 3 19

Ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία

κατ' ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Ἐπιδαύρου

ὑπὸ

Π. Καββαδία

(εὑρήματα τοῦ ἔτους 1918).

Τὰς μετὰ τὸ 1909 διακοπείσας, ἕνεκα τῶν τότε περιστάσεων, ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐπανέλαβον κατὰ τὸ 1916 καὶ ἐσυνέχισα κατὰ τὸ θέρος τοῦ λήγοντος ἔτους 1918. Καὶ τότε καὶ τώρα αἱ ἐργασίαι περιεστράφησαν κυρίως περὶ τὴν ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν μεγάλων καὶ στωϊκῶν ἐν μέρει μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν κτισμάτων κειμένων νοτανατολικῶς τῶν Προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, παρεχόντων δὲ τοῦτο κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅτι ἔχουσι τὰ ἐδάφη μουσειωτά. Θαυμάσια ἀποκαλύπτονται διὰ τῆς γινομένης σκαφῆς πολύχρωμα μωσαϊκὰ παρέχοντα εἰκόνα ταπήτων, ἀριστουργήματα πολυσυνθέτου γεωμετρικῆς καὶ ἔστιν ὅτε ὅλως ἐσχηματοποιημένης φυτικῆς διακοσμήσεως. Ἀλλ' ἡ σκαφὴ φέρει εἰς φῶς καὶ ἀξιολογωτάτας ἐπιγραφάς, αἵτινες εἶχον χρησιμεύσει ἐν ὑστερωτέροις χρόνοις ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἡ εὕρεσις δ' ἐπιγραφῶν παρώτρυνέ με κυρίως εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ἀνασκαφὴν τῶν κτισμάτων τούτων, διότι πολλὰς εἶχον ἐλπίδας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ὧν εἶχον ἐνεργήσει ἄλλοτε (ἐν ἔτει 1900) κατὰ τὸν χῶρον ἐκεῖνον δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν. Ἡ δ' ἀποκάλυψις μωσαϊκῶν ἦτό τι ἀπροσδόκητον καὶ ἀληθῶς παράδοξον, διότι ἡ οἰκοδομικὴ εὐτέλεια τῶν τοίχων τῶν κτισμάτων δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν λαμπρότητα τῶν ἐδαφῶν.

Τὸ μεγαλήτερον τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κτισμάτων διαιρεῖται εἰς τρία κατὰ μῆκος τμήματα, ὧν τὸ μέσον, τὸ καὶ πλατύτερον, ἀπολήγει εἰς ἀψῖδα. Κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους οἱ χριστιανοὶ ἐπωφεληθέντες τὸν ἀψιδωτὸν χῶρον μετέβαλον μέρος τοῦ ὅλου κτίσματος εἰς ἐκκλησίαν, ἥτις εἶνε ἡ νῦν ἐν ἐρειπίοις σωζομένη μικρὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου· ὁ λοιπὸς χῶρος ἐχρησίμευεν ὡς νεκροταφεῖον. Ἐστεγάζετο δὲ ἡ ἐκκλησία διὰ καμάρας καὶ σὺν τῷ χρόνῳ περιῆλθεν εἰς ἑτοιμόρροπον κατάστασιν. Ἰσχυρὰ καὶ παχέα τείχη ἐκτίσθησαν τότε πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς· ὡς οἰκοδομικὴ δ' ὕλη ἐχρησίμευσαν κοινοὶ λίθοι καὶ ὀπταὶ πλίνθοι καὶ πήλιναι κεραμίδες καὶ λίθοι ἐξ ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιγραφαί.

Ἐκ τούτων τῶν τειχωμάτων ἐξήχθησαν ἐν ταῖς κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1918 ἀνασκαφαῖς αἱ ἐν τοῖς ἑξῆς δημοσιευόμεναι κατὰ τὴν σειράν, καθ' ἣν εὗρον αὐτάς, ἐπιγραφαὶ ὑπ' ἀρ. 1-3 (καὶ 3α, 3β), αἵτινες σχετίζονται πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς τῷ 280 π.Χ. συγκροτηθείσης ***Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας*** καὶ σπουδαίαν παρέχουσι συμβολὴν πρὸς ἔρευναν καὶ ἐξακρίβωσιν τῶν κατὰ τὴν Συμπολιτείαν ταύτην, ἥτις, κατὰ Πολύβιον (2,40), *ἐπετέλεσε τὸ κάλλιστον ἔργον, τὴν Πελοποννησίων ὁμόνοιαν, ἧς ἀρχηγὸς μὲν καὶ καθηγεμὼν τῆς ὅλης ἐπιβολῆς ἐγένετο Ἄρατος ὁ Σικυώνιος, ἀγωνιστὴς δὲ καὶ τελεσιουργὸς τῆς πράξεως Φιλοποίμην ὁ Μεγαλοπολίτης, βεβαιωτὴς δὲ τοῦ μόνιμον αὐτὴν ἐπὶ ποσὸν γενέσθαι Λυκόρτας καὶ οἱ ταὐτὰ τούτῳ προελόμενοι ἄνδρες*» ἥτις, κατὰ τὸν αὐτὸν Πολύβιον (2,37 καὶ 38), «*ἰσηγορίας* καὶ *παρρησίας* καὶ καθόλου *δημοκρατίας ἀληθινῆς* σύστημα οὖσα, δύο δὲ συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυροτάτοις, *ἰσότητι* καὶ *φιλανθρωπίᾳ*, τοιαύτην καὶ τηλικαύτην ἔσχεν ἐν Πελοποννήσῳ προκοπὴν καὶ συντέλειαν, ὥστε μὴ μόνον συμμαχικὴν καὶ φιλικὴν κοινωνίαν γεγονέναι πραγμάτων περὶ αὐτοὺς (ἤτοι τοὺς μετασχόντας τῆς τῶν Ἀχαιῶν πολιτείας Πελοποννησίους), ἀλλὰ καὶ νόμοις χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς καὶ σταθμοῖς καὶ μέτροις καὶ νομίσμασι, πρὸς

δὲ τούτοις ἄρχουσι, βουλευταῖς, δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς, καθόλου δὲ τούτῳ μόνῳ διαλλάττειν τοῦ μὴ μιᾶς πόλεως διάθεσιν ἔχειν σχεδὸν τὴν σύμπασαν Πελοπόννησον, τῷ μὴ τὸν αὐτὸν περίβολον ὑπάρχειν τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, τἄλλα δ' εἶναι καὶ κοινῇ καὶ κατὰ πόλεις ἑκάστοις ταὐτὰ καὶ παραπλήσια».

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 1.

(τιμητικὸν ψήφισμα. συμμαχία Ἐπιδαύρου καὶ Ρώμης)

Πρώτη σημαντικὴ ἐπιγραφὴ εὑρέθη ἡ ὄπισθεν ἐπιγραφὴ ἀρ. 1, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι ***οἱ Ἐπιδαύριοι*** ἔπεμψαν πρεσβευτὴν εἰς Ρώμην τὸν ἑαυτῶν συμπολίτην Ἀρχέλοχον Ἀριστοφάντου, ἵνα συνάψωσι ***φιλίαν καὶ συμμαχίαν μετὰ τῶν Ρωμαίων***. Κατώρθωσε δ' ὁ Ἀρχέλοχος νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν του. Ἐξεδόθη τὸ σχετικὸν δόγμα τῆς Ρωμαϊκῆς συγκλήτου καὶ ἐγένετο ἡ συνθήκη τῆς συμμαχίας, ἥτις ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος χαραχθεῖσα ἀνετέθη ἐν τῷ Καπιτωλίῳ· τούτων δὲ τῶν πράξεων ἀντίγραφα ἐκόμισεν ὁ Ἀρχέλοχος εἰς Ἐπίδαυρον. Εὐγνωμονοῦντες δ' ἐπὶ τούτοις οἱ Ἐπιδαύριοι ἐτίμησαν τὸν Ἀρχέλοχον δι' ἀνεγέρσεως χαλκοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀρχελόχου περιεσώθη τὸ ἐκ σκληροῦ τιτανολίθου τετράπλευρον βάθρον, ἐπὶ τούτου δ' εἶνε κεχαραγμένη ἡ περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος ἐπιγραφή. Ἔχει δὲ τὸ βάθρον ὕψος 0,65, κάτω καὶ ἄνω πλάτος 0,60 καὶ 0,57, κάτω καὶ ἄνω πάχος 0,57 καὶ 0,55. Ἐπὶ τῆς ἄνω (ὁριζοντίας) πλευρᾶς ὑπάρχουσι δύο ὀπαί, αἵτινες ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἐγγόμφωσιν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος.

Τὰ γράμματα εἶνε ἀμελῶς κεχαραγμένα καὶ ἐπιπολαίως, κακὴ δέ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ διατήρησις αὐτῶν ἕνεκα κυρίως τῆς ἀνωμάλου ἐπιφανείας τοῦ λίθου καὶ δύσκολος ἡ ἀνάγνωσις καὶ διάκρισις αὐτῶν, ὧν ἐνιαχοῦ μόνον ἴχνη τινὰ σώζονται ἢ διακρίνονται. Δὲν εἶνε δ' ἡ ἐπιγραφὴ ἀπηλλαγμένη καὶ σφαλμάτων, εἰς ἃ περιέπεσεν ὁ χαράκτης. Ἐν τῇ λέξει ***ἐπαινέ(σαι)*** (στ. 10) παρελείφθη τὸ ΣΑΙ, ἐν τῇ λ. ***στ(ε)φανῶσαι*** (στ. 11) παρελείφθη τὸ Ε, ἐν τῇ λ. ***(ε)ἰκόνι*** (στ. 12) παρελείφθη τὸ Ε, ἐν τῇ λ. ***τριακοσότν*** (στ. 14) ἀντήλλαξαν θέσιν τὸ Τ καὶ τὸ Ο καὶ ἐν τῇ λ. ***ἐ(κ)γόνοις*** (στ. 16) παρελείφθη τὸ Κ. Τὸ προσγεγραμμένον Ι παραλείπεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

Εἰς καθορισμὸν χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς δύναται νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, διότι ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων (εἰκ. 1) ἐξάγεται μόνον ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δυνατὸν νὰ προέρχηται ἐκ τῆς 2ας ἢ ἐκ τῆς 1ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Κύριον δὲ πρὸς ἐξέτασιν ζήτημα πρόκειται, ἂν ἡ πρὸς τοὺς Ρωμαίους συμμαχία τῶν Ἐπιδαυρίων ἐγένετο πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἁλώσεως τῆς Κορίνθου, ἤτοι πρὸ τοῦ 146 π.Χ., ἢ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Εἰς λύσιν δ' αὐτοῦ δύναται νὰ ἀγάγῃ ἡμᾶς ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν κατὰ τὴν Συμπολιτείαν τῶν Ἀχαιῶν (σ. 126 κ.ἑ.) [1], εἰς ἣν εἶχε προσχωρήσει ἡ Ἐπίδαυρος ἀπὸ τοῦ ἔτους 242 π.Χ.

Ἀποστέλλουσα ἡ Ἐπίδαυρος πρεσβευτὴν εἰς ξένην, μὴ ὁμόσπονδον πόλιν ἢ ἐπικράτειαν (εἰς Ρώμην), καὶ συνάπτουσα συμμαχίαν μετ' αὐτῆς ἀπεστάτει ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας καὶ δεινὴν προυκάλει καθ' ἑαυτῆς τιμωρίαν. Κατὰ τὸν καταστατικὸν νόμον τῶν *Ἀχαιῶν* εἰς τὰς ἀποτελούσας τὴν Συμπολιτείαν πόλεις ὄχι μόνον δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀποχωρήσωσιν ἀπ' αὐτῆς, ἀλλ' οὐδὲ νὰ πέμπωσιν ἢ νὰ δέχωνται πρέσβεις παρὰ ξένης μὴ ὁμοσπόνδου πόλεως, ἐκτὸς ἂν τοῦτο ἐγίνετο «***μετὰ τῆς τῶν Ἀχαιῶν γνώμης*** (*Πολ.* 20, 6,8). Τούτου ἄρα τοῦ νόμου [2] ἰσχύοντος, δὲν θὰ ἀπεφάσιζον οἱ Ἐπι-

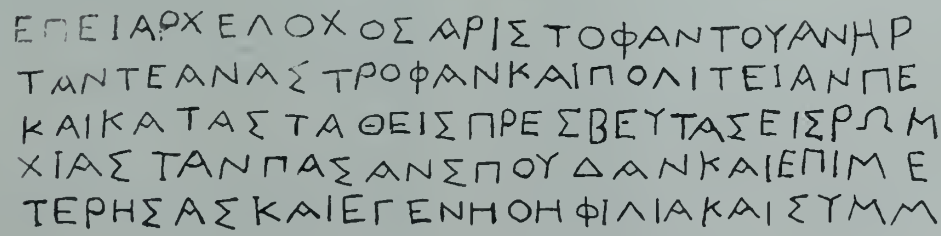
1 Ἡ ἐκ πόλεων τῆς Ἀχαΐας καὶ πόλεων τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου ἀποτελουμένη Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία ἐκαλεῖτο κατὰ Πολύβιον *πολιτεία, κοινὴ πολιτεία. συμπολιτεία. ἐθνικὴ συμπολιτεία, κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν, ἔθνος Ἀχαιῶν κλ.* ***Ἀχαιοὶ*** δὲ καλοῦνται οὐχὶ μόνοι οἱ πολῖται τῶν τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου πόλεων, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται πασῶν τῶν πόλεων τῶν ἀποτελουσῶν τὴν Συμπολιτείαν. Οἱ πολῖται δηλ. πάσης πόλεως προσχωρούσης εἰς τὴν Συμπολιτείαν ἐγίνοντο Ἀχαιοί· διὰ τοῦτο, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν τῶν διαφόρων πόλεων, ἔφερον πολλάκις καὶ τὸ ἕτερον ἐθνικὸν ὄνομα. Οὕτως ἀπαντᾷ ἐν νομίσμασι κυρίως καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς «*Ἀχαιῶν Σικυωνίων Ἀχαιὸς ἀπ' Ἄργους, Ἀχαιὸς ἀπὸ Μεσσήνης, Ἀχαιὸς ἀπὸ Κορίνθου* κλ.

2 Ἴδε ἄρθρον τοῦ H. Swoboda «*Studien zu den griech. Bünden*» ἐν τῷ περιοδικῷ *Klio* XXII (1912) σ. 17 καὶ σ. 20. Ὅταν οἱ Μεγαλοπολῖται ἤθελον νὰ πέμψωσι πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα, ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν αὐτοῦ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐζήτησαν πρῶτον τὴν ἄδειαν παρα τῆς Συμπολιτείας· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀντίγονος ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ αὐτούς, ἂν τοῦτο ἐνέκρινεν ἡ Συμπολιτεία.—***Πολύβ.*** 2, 48, 6 καὶ 50, 2: «Οἱ Μεγαλοπολῖται κατέστησαν πρεσβευτὰς πρός τε τοὺς »Ἀχαιοὺς κἀκεῖθεν εὐθέως πρὸς Ἀντίγονον, ἂν αὐτοῖς συγκατάθηται »τὸ ἔθνος· οἱ δ' Ἀχαιοὶ συνεχώρησαν πρεσβεύειν τοὺς Μεγαλοπολί-

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 1.

ΕΠΕΙΑΡΧΕΛΟΧΟΣΑΡΙΣΤΟΦΑΝΤΟΥΑΝΗΡΚΑΛΟΣΚΑΓΑΘΟΣΥΠΑΡΧΩΝ
ΤΑΝΤΕΑΝΑΣΤΡΟΦΑΝΚΑΙΠΟΛΙΤΕΙΑΝΠΕΠ///ΙΗΤΑΙΚΑΛΩΣΚΑΙΕΝΔΟΞΩ///
ΚΑΙΚΑΤΑΣΤΑΘΕΙΣΠΡΕΣΒΕΥΤΑΣΕΙΣΡΩΜ///ΝΥΠΕΡΦΙΛΙΑΣΚΑΙΣΥΜΜΑ
ΧΙΑΣΤΑΝΠΑΣΑΝΣΠΟΥΔΑΝΚΑΙΕΠΙΜΕΛΕΙΑΝΕΠΟΙΗΣΑΤΟΠΟΤΙΚΑ///
ΤΕΡΗΣΑΣΚΑΙΕΓΕΝΗΘΗΦΙΛΙΑΚΑΙΣΥΜΜΑΧΙΑΠΟΤΙΡΩΜΜΑΙΟΥΣΤΑΙΠΟ
ΛΙΤΩΝΕΠΙΔΑΥΡΙΩΝΚΑΙΤΟΥΔΟΓΜΑΤΟΣΤΟΥΓΕΝΟΜΕΝΟΥΚΑΙΠΑΡΑ
ΔΟΘΕΝΤΟΣΕΙΣΤΟΤΑΜΙΕΙΟΝΚΑΙΤΑΣΣΥΜΜΑΧΙΑΣΑΝΑΤΕΘΕΙΣΑΣ
ΕΝΠΙΝΑΚΙΧΑΛΚΕΩΕΝΤΩΚΑΠΕΤΩΛΙΩΤΟΥΤΩΝΔΕΑΝΤΙΓΡΑΦΑ
ΑΠΟΔΕΔΩΚΕΕΙΣΤΟΔΑΜΟΣΙΟΝΕΔΟΞΕΤΟΙΣΣΥΝΕΔΡΟΙΣΚΑΙΤΩΔΑΜΩ
ΕΠΑΙΝΕΑΡΧΕΛΟΧΟΝΑΡΙΣΤΟΦΑΝΤΟΥΕΠΙΤΑΙΚΑΛΟΚΑΓΑΘΙΑΙΚΑΙΕΠΙ
ΤΟΙΣΣΥΝΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΟΙΣΥΠΑΥΤΟΥΓΡΑΜΜΑΣΙΝΚΑΙΣΤΦΑΝΩΣΑΙΑΥΤΟΝ
ΙΚΟΝΙΧΑΛΚΕΑΙΣΤΑΣΑΙΔΕΑΥΤΟΥΤΑΝΕΙΚΟΝΑΕΝΤΩΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ
ΤΟΠΩΙΤΟΥΙΕΡΟΥΤΟΥΑΣΚΛΑΠΙΟΥΟΔΕΤΑΜΙΑΣΟΚΑΤΕΣΤΑΜΕΝΟΣ
ΟΤΟΤΕΤΑΡΤΟΝΚΑΙΤΡΙΑΚΟΣΟΤΝΕΤΟΣΔΟΤΩΤΟΑΝΑΛΩΜΑΤΑΣΕΙ
ΚΟΝΟΣΚΑΙΒΑΣΙΟΣΚΑΙΕ///ΔΟ/// Ο Ε///ΜΕΛΗΤΑΣΕΜΕΝΔΕΚΑΙΑΥΤΩΙ
ΚΑΙΕΓΟΝΟΙΣΑΤΕΛΕΙΑΝΚΑΙΑΝΕΙΣΦ///ΑΝΚΑΛΕΙΝΔΕΑΥΤΟΥΣ
ΕΙΣΠΡΟΕΔΡΙΑΝΕΝΤ///ΙΣΑ///ΑΓΕΙΑΠΟΛΙΣΓΡΑΨΑΤΩΔΕΤΟ
ΨΑΦΙΣΜΑΕΠΙΤΑΝΒΑΣΙΝ/// ΥΣ

Ἐπεὶ Ἀρχέλοχος Ἀριστοφάντου ἀνὴρ καλὸς κ' ἀγαθὸς ὑπάρχων
τάν τε ἀναστροφὰν καὶ πολιτείαν πεποίηται καλῶς καὶ ἐνδόξως
καὶ κατασταθεὶς πρεσβευτὰς εἰς Ῥώμαν ὑπὲρ φιλίας καὶ συμμα-
χίας τὰν πᾶσαν σπουδὰν καὶ ἐπιμέλειαν ἐποιήσατο ποτικαρ-
τερήσας καὶ ἐγενήθη φιλία καὶ συμμαχία ποτὶ Ῥωμαίους τᾶι πο-
λι τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ τοῦ δόγματος τοῦ γενομένου καὶ παρα-
δοθέντος εἰς τὸ ταμιεῖον καὶ τᾶς συμμαχίας ἀνατεθείσας
ἐν πίνακι χαλκέῳ ἐν τῷ Καπετωλίῳ, τούτων δὲ ἀντίγραφα
ἀποδέδωκε εἰς τὸ δαμόσιον, ἔδοξε τοῖς συνέδροις καὶ τῷ δάμῳ
ἐπαινέ(σαι) Ἀρχέλοχον Ἀριστοφάντου, ἐπὶ τᾶι καλοκαγαθίαι καὶ
τοῖς συντετελεσμένοις ὑπ' αὐτοῦ, γράμμασιν καὶ στ(ε)φανῶσαι αὐτὸν
(ε)ἰκόνι χαλκέαι, στᾶσαι δὲ αὐτοῦ τὰν εἰκόνα ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ
τόπωι τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκλαπιοῦ· ὁ δὲ ταμίας ὁ κατεσταμένος,
ὁ τὸ τέταρτον καὶ τριακοστὸν ἔτος, δότω τὸ ἀνάλωμα τᾶς εἰ-
κόνος καὶ βάσιος καὶ ἐκ]δό[τω] ὁ [ἐπι]μελητάς, ἔ̄μεν δὲ καὶ αὐτῶι
καὶ ἐ(κ)γόνοις ἀτέλειαν καὶ ἀνεισφ[ορ]άν, καλεῖν δὲ αὐτοὺς
εἰς προεδρίαν ἐν τ[οῖς ἀ]γῶσιν, οὓς]ἄγει ἁ πόλις, γραψάτω δέ
τὸ ψάφισμα ἐπὶ τὰν βάσιν [ὁ γραμματε]ὺς.

Εἰκ. 1. Παράδειγμα σχήματος γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ 1.

δαύριοι νὰ παραβῶσιν αὐτόν. Ἄλλως, μέχρι τοῦ 200 π. Χ. οὔτε σκόπιμον, οὔτε κατορθωτὸν αὐτοῖς ἦτο νὰ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τῆς τῶν Ἀχαιῶν ὁμοσπονδίας καὶ νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν Ρώμην, διότι οἱ Ρωμαῖοι οὐδ' ἀνεμιγνύοντο τότε ἀμέσως εἰς τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς πολιτικὰς διαμάχας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μνημονευθέντος ἔτους ἀκριβῶς νέαν φάσιν ἔλαβον τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ Ρωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος (Φιλίππου τοῦ Ε'). Εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνάγκην ὑπείκοντες οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκατέλιπον τότε τοὺς ἀπὸ τοῦ 224 ἐπὶ ὅλην εἰκοσιπενταετίαν (224-199) φίλους καὶ συμμάχους Μακεδόνας καί, δεχθέντες τὰς προτάσεις τῶν Ρωμαίων, συνεμάχησαν καὶ συνεπολέμησαν τούτοις εὐθὺς ἀπὸ τοῦ 198. προσεκτήσαντο δὲ μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ τῷ 197 μάχην τὸν Ἀκροκόρινθον, ὃν κατεῖχε Μακεδονικὴ φρουρά, τὴν Τριφυλίαν καὶ Ἡραίαν καὶ τὸ Ἄργος αὐτό, ὃ εἶχε περιπέσει εἰς χεῖρας τοῦ Νάβιδος. Ἐξηκολούθησαν δὲ προαγόμενα τὰ πράγματα τῶν Ἀχαιῶν. Παρὰ τὰς παρεμβληθείσας δυσχερείας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ὑποθαλπόντων τὰς ἀντιζηλίας τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτείαν, ἡττηθέντος καὶ ἐκλιπόντος τοῦ Νάβιδος, ἐδυνήθη ὁ Φιλοποίμην νὰ προσαρτήσῃ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν Συμπολιτείαν τῷ 192. Μετ' ὀλίγον δὲ (τῷ 191) προσετέθησαν οἱ Μεσσήνιοι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἠλεῖοι, οὕτω δὲ ἡ Συμπολιτεία περιελάμβανε νῦν πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον. Ἐπὶ πλέον δὲ μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου προσεκτήσαντο οἱ Ἀχαιοὶ (τῷ 189) καὶ χώρας ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, τὸν ἐν Αἰτωλίᾳ Πλευρῶνα καὶ τὴν παρὰ τὴν Οἴτην Ἡράκλειαν. Οὐδὲ μέχρι τοῦδε ἄρα ἐδύνατο νὰ ἔχῃ λόγον καὶ συμφέρον οὐδὲ σκοπόν τινα μικρά τις πόλις, οἵα ἡ Ἐπίδαυρος, νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν.

»τας... ἔγραψε δὲ (Ἀντίγονος) καὶ τοῖς Μεγαλοπολίταις ἐπαγγελ»λόμενος βοηθήσειν, ἐὰν καὶ τοῖς Ἀχαιοῖς τοῦτο βουλομένοις ᾖ». Πρβ. *Liv.* 39, 35, 37 καὶ *Παυσ.* 7, 9, 2. 4. 12, 5.

Πόλεις δὲ ἀποχωρήσασαι τῆς Συμπολιτείας, οἷον Μαντίνεια, Σπάρτη, Μεσσήνη, Ἡράκλεια ἡ πρὸς Οἴτῃ, ἐτιμωρήθησαν διὰ κηρύξεως πολέμου κατ' αὐτῶν καὶ συμφορὰς ὑπέστησαν. Δὲν ἐτιμωρήθησαν τὰ Μέγαρα, ἀποχωρήσαντα τῆς Συμπολιτείας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου (τῷ 224) καὶ προσχωρήσαντα εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, διότι τοῦτο ἔπραξαν «μετὰ τῆς τῶν Ἀχαιῶν γνώμης» (*Πολ.* 20, 6, 8), ἵνα μὴ περιπέσωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Κλεομένους.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις καὶ ἡ κραταίωσις τῆς Συμπολιτείας ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἤθελον τοὺς Ἀχαιοὺς οὐχὶ ἰσχυρούς, ἐλευθέρους καὶ ἀνεξαρτήτους, ἀλλ' ἀσθενεῖς καὶ ὑπηκόους, περισπωμένους ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ συγκρούσεων. Μόνον σκοπὸν ἐπιδιώκοντες ἐν Ἑλλάδι τὴν διὰ παντὸς τρόπου προαγωγὴν τῶν Ρωμαϊκῶν συμφερόντων μετῆλθον κακόδουλον καὶ ῥᾳδιοῦργον πολιτικὴν προβαίνουσαν καὶ μέχρις ἀθετήσεως τοῦ δικαίου, παραβαίνουσαν δὲ καὶ τοὺς ὅρους, ἧς εἶχον συνάψει μετὰ τῶν Ἀχαιῶν συμμαχίας [1]. Κυρίαν δ' εὐκαιρίαν παρεῖχον τοῖς Ρωμαίοις πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἑαυτῶν σκοποῦ αἱ ἀντιζηλίαι καὶ αἱ ἔριδες τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Μεσσήνης πρὸς τὴν Συμπολιτείαν. Ἐξ ἀνάγκης προσχωρήσασαι αἱ πόλεις αὗται εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν ὁμοσπονδίαν, ἐζήτουν εὐκαιρίαν ἵνα ἀποστῶσιν ἀπ' αὐτῆς, προσέφευγον δ' εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων παρέχοντες τούτοις ἀφορμὴν νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ προάγωσιν οὕτω τὰ ἑαυτῶν πολιτικὰ συμφέροντα. Ὅτε δεινῶς ἐτιμώρησεν ὁ Φιλοποίμην (τῷ 188) τοὺς Σπαρτιάτας θελήσαντας νὰ ἀποστῶσιν ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας, ἔπεμψαν οὗτοι πρέσβεις εἰς Ρώμην κατηγοροῦντες τῶν Ἀχαιῶν· ἀπεδοκίμασαν δὲ τὰ κατὰ τῆς Σπάρτης γενόμενα οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἀπῄτουν τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν (*Πολ.* 22, 3 καὶ 10). Οἱ Ἀχαιοὶ ὅμως ἀνθίσταντο λέγοντες «***ἀδύνατον εἶναι τὸ κινῆσαί τι τῶν ὑποκειμένων ἄνευ τοῦ παραβῆναι καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαια καὶ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια***» (*Πολύβ.* 22, 13). Ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ γενομένοις κατηγόρει τοῦ Φιλοποίμενος (τῷ 185) καὶ ἄλλη πρεσβεία τῶν Λακεδαιμονίων, ἐν ᾗ περιελαμβάνοντο καὶ φυγάδες, οὓς εἶχον καταγάγει εἰς Σπάρτην αὐτοὶ οἱ Ἀχαιοί. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν Ἀχαϊκὸν νόμον, ὃν εἶχε κυρώσει καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ τῶν Ρωμαίων συνθήκη (*Παυσ.* 7, 9, 4), δὲν ἐπετρέπετο εἰς πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὴν Συμπολιτείαν νὰ πέμψῃ μόνη αὐτὴ (ἄνευ τῶν Ἀχαιῶν) πρέσβεις εἰς ξένην χώραν, κατεδίκασαν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ ταύτῃ τοὺς ἀχαρίστους φυγάδας εἰς

1 Περὶ τῆς πολιτικῆς ταύτης τῆς Ρώμης ἴδε τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Π. Καρολίδου μεταπεφρασμένην *Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος* τοῦ **Herzberg**, (1902), σ. 201 κ. ἑ.

θάνατον. Ἀγανάκτησις ὅμως κατέλαβε τὴν ρωμαϊκὴν Σύγκλητον, ἥτις ἠπείλησε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῆς χρήσεως βίας κατὰ τῆς Συμπολιτείας, ἂν μὴ ἀνακαλέσωσι τὴν ἀπόφασιν. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶδον πλέον, ἣν σημασίαν εἶχε τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ κήρυγμα τοῦ Φλαμινίνου (τὸ ἐν ἔτει 196) περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν Ἑλλήνων, ἠναγκάσθησαν δὲ νὰ ἀνακαλέσωσι τὴν περὶ καταδίκης ἀπόφασιν (*Liv.* 39, 37, 21) [1]. Ὅτε δὲ οἱ Μεσσήνιοι, ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ Ρώμης, ἀπέστησαν (τῷ 183) ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας, οἱ δ' Ἀχαιοὶ πέμψαντες πρεσβείαν εἰς Ρώμην ἐζήτουν βοήθειαν κατὰ τοὺς ὅρους τῆς συμμαχίας, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀπεκρίθησαν οἱ Ρωμαῖοι, οὐδ' ἂν ἀποστατήσωσι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἀργεῖοι· ἔδωκαν τουτέστιν τοῖς Ἀχαιοῖς ἀπόκρισιν «κηρύγματος, κατὰ Πολύβιον (23, 9), ἔχουσαν διάθεσιν τοῖς βουλομένοις ἕνεκα Ρωμαίων ἀφίστασθαι τῆς τῶν Ἀχαιῶν πολιτείας». Ὁ Φιλοποίμην ἀνθίστατο κατὰ τῶν σχεδίων τῆς Ρώμης καὶ ἐξεστράτευσεν ἀμέσως κατὰ τῶν Μεσσηνίων, ἡττήθη ὅμως καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τούτων. Καὶ ἐτιμώρησε μὲν ὁ Λυκόρτας τοὺς Μεσσηνίους ἐπὶ τῇ ἀποστασίᾳ, δὲν ἐδύνατο ὅμως νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐκ τῆς παλιμβούλου ἀναμίξεως τῆς Ρώμης παραλύουσαν Συμπολιτείαν. Ἐπὶ τὰ χείρω δ' ἔβαινον τὰ πράγματα τῶν Ἀχαιῶν, ἀφ' οὗ ἱδρύθη καὶ ἐκρατύνθη ἐν αὐτῇ τῇ Συμπολιτείᾳ ὀλιγαρχικὴ φατρία φρονοῦσα τὰ τῶν Ρωμαίων. Καλλικράτης ὁ ἐκ τῶν φαυλοτάτων ἀνδρῶν τῆς φατρίας ταύτης κατώρθωσε τῇ συστάσει τῶν Ρωμαίων νὰ ἐκλεγῇ στρατηγὸς τῷ 179 καὶ οὕτως, ἐνεργῶν ὥσπερ πράκτωρ τῶν Ρωμαίων, νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἑαυτοῦ πολιτικὸν πρόγραμμα, καθ' ὃ οἱ Ἀχαιοὶ ὀφείλουσι νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὰς ἐκ Ρώμης διαταγὰς καὶ «*μήτε νόμον μήτε στήλην μήτ' ἄλλο μηδὲν προὐργιαίτερον νομίζειν τῆς Ρωμαίων προαιρέσεως*» (*Πολ.* 24, 10 καὶ 11). Περιβεβλημένος ὁ Καλλικράτης τὴν ὑπάτην ἀρχὴν ἐδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν Ρωμαίων καὶ νὰ καταγάγῃ εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα οὐ μόνον τοὺς Σπαρτιάτας ἀλλὰ καὶ τοὺς Μεσσηνίους φυγάδας· διὰ παντὸς δὲ μέσου ἐνήργει ἵνα παραλύσῃ πᾶσαν ἀντίστασιν τῶν ἐθνικοφρόνων Ἀχαιῶν καὶ καταστήσῃ τὴν Συμπολιτείαν ὑποχείριον εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἑαυτοῦ φατρίας. Τοῦτο δὲ ἐπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ μάχην, ὅτε τῇ προδοτικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, ὡς γνωστόν, ἀπήχθησαν εἰς Ρώμην τῷ (167) οἱ ἐκ τῶν πρώτων ἀνδρῶν τῆς ἐθνικῆς μερίδος 1000 ἐκεῖνοι Ἀχαιοὶ ὡς διατελέσαντες δῆθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Περσέα. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων μέχρι τοῦ 150 ἡ Ἐθνικὴ μερὶς ἐξεμηδενίσθη καὶ ἡ Συμπολιτεία διευθυνομένη ὑπὸ τῶν τῆς ρωμαϊζούσης μερίδος ὀλιγαρχικῶν (Καλλικράτους, Ἀνδρωνίδου καὶ λοιπῶν) διετέλει ἐν ἀποσυνθέσει [2]. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει πραγμάτων φανερὰ πλέον ἐγένετο ἡ μέχρι τοῦδε τηροῦσα ἐν μέρει τὰ προσχήματα πολιτικὴ τέχνη τῶν Ρωμαίων, ἥτις ἐμφανίζεται νῦν μεταβεβλημένη ὡς πρὸς μὲν τοὺς ἐν Ρώμῃ κρατουμένους Ἀχαιοὺς εἰς κακοήθη κακουργίαν, ὡς πρὸς δὲ τὴν Συμπολιτείαν εἰς ὠμὴν βιαιότητα. Ὁ νόμος, ὁ ἀπαγορεύων εἰς τὰς πόλεις νὰ πέμπωσιν εἰς ξένα κράτη ἰδιαιτέρας, ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας πρεσβείας, συνεργίᾳ τῆς Ρώμης εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 184 ἐμπράκτως καταργηθῆ· τώρα δὲ καταργεῖται καὶ ὁ νόμος ὁ ἀπαγορεύων εἰς τὰς πόλεις τὴν ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας ἀποστασίαν. Αὐτὴ ἡ Ρώμη, ἐπιδιώκουσα τὴν ἐξασθένησιν τῆς Συμπολιτείας, οὐ μόνον ὑποστηρίζει τὰς ἀποστάτιδας πόλεις, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 165 ἀναλαμβάνει αὐτὴ τὸ δικαίωμα αὐθαιρέτως νὰ ἀποφασίζῃ καί, ἐν περιπτώσει ἀντιστάσεως, αὐτὴ νὰ προστατεύῃ καὶ πραγματοποιῇ τὴν ἀποχώρησιν σημαντικῶν πόλεων ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας. Ἡ Αἰτωλικὴ πόλις Πλευρών, πέμψασα τῷ 164 πρεσβείαν εἰς Ρώμην κατὰ παράβασιν τοῦ Ἀχαϊκοῦ νόμου, ἐπέτυχε, κατ' ἀκολουθίαν ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου, νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας, συνεργήσαντος εἰς τοῦτο

1 Κατὰ Παυσανίαν (7, 9, 5) αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι ἠμνήστευσαν τους καταδικασθέντας ἀκυρώσαντες αὐθαιρέτως τὴν ἀπόφασιν τῆς Συμπολιτείας καὶ ἀναλαβόντες αὐτοὶ νὰ δικάζωσιν ἐπὶ κακουργήμασι κατὰ τῆς Συμπολιτείας.

2 Χαρακτηριστικὸν τοῦ κρατοῦντος ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Ἀχαιῶν πολιτειακοῦ καὶ φατριαστικοῦ συστήματος καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Καλλικράτης καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἐξετέλουν τὸ τοῦ πράκτορος τῶν Ρωμαίων ἔργον εἶνε τὸ ἑξῆς: Ὅτε οἱ Ρόδιοι εἰς πόλεμον ἐμπλακέντες κατὰ τῶν Κρητῶν (τῷ 155) ἐζήτουν βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀχαιῶν ἐν τῇ ἐν Κορίνθῳ συνόδῳ, ἡ πλειοψηφία ἦτο διατεθειμένη νὰ παράσχῃ τὴν βοήθειαν ταύτην· ἀντέστη ὅμως ὁ Καλλικράτης καὶ ὑπερίσχυσεν. «Οὐκ, ἔφη, δεῖν οὔτε πολεμεῖν οὐδενὶ χωρὶς τῆς Ρωμαίων γνώμης οὔτε βοήθειαν πέμπειν οὐδενὶ κατ' οὐδενός» (*Πολ.* 33, 16).

τοῦ τότε εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἀποσταλέντος Γαΐου Σουλπικίου Γάλλου, εἰς ὃν εἶχε δοθῆ ἰδιαιτέρα παραγγελία νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας, ὅσον τὸ δυνατὸν πολλὰς πόλεις (*Παυσ.* 7,11,3). Εἰς τοιαύτας δ' αὐθαιρεσίας ματαίαν ἀντέταξεν ἀντίστασιν ἡ ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ ὑπερισχύσασα ἀπὸ τοῦ 150/49 δημοκρατικὴ μερὶς ὑπὸ τους δημαγωγοὺς Δίαιον καὶ Κριτόλαον. Ὁ Δίαιος ἔσπευσε νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸν ἐν ἀχρηστίᾳ διατελοῦντα νόμον περὶ ἀποστολῆς πρέσβεων εἰς ξένην ἐπικράτειαν ἀπαγορεύσας εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ πέμψωσιν ἰδίαν πρεσβείαν εἰς Ρώμην (*Παυσ.* 7, 12)· τοιαύτη ὅμως ἐνέργεια ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἔσχε ἀπόφασιν καὶ διαταγὴν τῆς Συγκλήτου ἀνακοινωθεῖσαν (148 π.Χ.) εἰς τοὺς ἐν Κορίνθῳ συνηγμένους Ἀχαιούς, ὅπως ἀποχωρισθῶσι πλέον ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας ἡ Λακεδαίμων καὶ ἡ Κόρινθος αὐτὴ καὶ τὸ Ἄργος καὶ ὁ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ πρὸς Οἴτῃ Ἡράκλεια (*Παυσ.* 7, 14). Ὀργὴ καὶ ἀγανάκτησις κατέλαβε τοὺς ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ ἐπὶ μόνῳ τῷ ἀκούσματι τούτῳ. Ἐπηκολούθησε δὲ κήρυξις πολέμου κατὰ τῆς Ρώμης καὶ τῶν φίλων αὐτῇ πόλεων καὶ γενικὸς συναγερμὸς τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ τὸν Δίαιον καὶ τὸν Κριτόλαον, ὅστις ἤγαγεν εἰς τὴν τῷ 146 φοβερὰν ἐν τῷ Ἰσθμῷ σύρραξιν τῆς Ἀχαϊκῆς Πελοποννήσου πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἀπώλετο ἐξ ὁλοκλήρου ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερία, κατεστράφη ἡ Κόρινθος, διελύθη πολλὰ παθοῦσα ἡ τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτεία καὶ ὑπεδουλώθη ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς κυβερνωμένη τοῦ λοιποῦ ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπαγομένη ὑπὸ τὸν ρωμαῖον διοικητὴν τῆς Μακεδονίας.

Τὰ ἐκτεθέντα ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς μεταξὺ 165 καὶ 150 πόλεις ἀνήκουσαι εἰς τὴν Συμπολιτείαν εὐχερῶς καὶ ἀτιμωρητὶ ἐδύναντο νὰ ἀποστῶσιν ἀπ' αὐτῆς [1]. Κατὰ τούτους ἄρα τοὺς χρόνους οἱ Ἐπιδαύριοι ἐδύναντο νὰ προσχωρήσωσιν ἀμέσως πρὸς τοὺς Ρωμαίους συνάπτοντες φιλικὰς καὶ συμμαχικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις· εἶχον δὲ λόγον πρὸς τοῦτο καὶ συμφέρον. Ἔβλεπον οὗτοι τὴν ἐξασθένησιν καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς Συμπολιτείας καὶ προέβλεπον τὸν ἐκ Ρώμης κίνδυνον καὶ τὰς ἐπικειμένας συμφορὰς τῆς Πελοποννήσου. Εὐλόγως ἄρα θὰ ἐδύναντο νὰ σπεύσωσιν ἵνα λάβωσι μέτρα παρέχοντα αὐτοῖς ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν ἐν τοῖς χαλεποῖς ἐκείνοις καιροῖς [2].

Κατὰ ταῦτα θὰ ἤθελέ τις νὰ ἀναγάγῃ τὴν μετὰ τῆς Ρώμης συμμαχίαν τῆς Ἐπιδαύρου εἰς τοὺς χρόνους τοὺς μεταξὺ 165 καὶ 150 καὶ οὕτω νὰ χρονολογήσῃ τὴν προκειμένην ἐπιγραφήν. Τοιαύτη ἐκδοχὴ ὅμως προσκρούει εἰς ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς πόλεως τῆς Ἐπιδαύρου, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι οἱ Ἐπιδαύριοι ἐπολέμησαν καὶ οὗτοι κατὰ τῶν Ρωμαίων, μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀχαιῶν, ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ μάχῃ τοῦ 146 [3]. Κατὰ τοῦτο ἄρα τὸ ἔτος δὲν θὰ ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων, διότι ἄλλως δεινὴν θὰ ὑφίσταντο παρὰ τούτων τιμωρίαν οὐχὶ τοσοῦτον ὡς πολεμήσαντες κατ' αὐτῶν [4], ὅσον ὡς ἀπιστήσαντες καὶ παρασπονδήσαντες πρὸς αὐτούς. Συμφορὰν ὅμως οὐδεμίαν ὑπέστησαν, διότι ὁ Μόμμιος ἐπεσκέφθη τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κακόν τι δὲ δὲν ἔπραξεν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἀφιέρωσε καὶ ἀνάθημα εἰς τὸν Ἀσκληπιόν [5]. Οὐδὲ δύναται νὰ προβληθῇ,

1 Πρὸ τοῦ 183 πόλεις ἀφιστάμεναι ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας δὲν ἐφοβοῦντο μὲν νὰ πάθωσί τι ἐκ μέρους τῆς Ρώμης (ἴδε σ. 119), ἐδύναντο ὅμως νὰ τιμωρηθῶσιν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες εἶχον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὴν πρὸς τοῦτο ἰσχύν· ἀλλ' ὕστερον, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 165 (σ. 119) οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἦσαν ἀνίσχυροι, ἡ δὲ Ρώμη οὐ μόνον ἔμενεν ἀδιάφορος, ἀλλὰ καὶ ἐπροστάτευε τὰς ἀποστάτιδας πόλεις.

2 Οὕτω σκεπτόμενοι τυχὸν καὶ πολιτευόμενοι οἱ Ἐπιδαύριοι θὰ συνεμορφοῦντο πρὸς ὅσα καὶ ἐπίσημοι ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπρέσβευον, λ. χ. ὁ Ἀρίσταινος, ὅστις πεπεισμένος ὢν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις τῆς Συμπολιτείας ἐναντίον τῶν Ρωμαίων ἔμελλε νὰ ἀπολήξῃ εἰς τελείαν καταστροφὴν τῶν Ἀχαιῶν, ἐγένετο φιλορρωμαῖος καὶ ἐπεδίωκε νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ συμπολιτῶν τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα δι' αὐθορμήτου ὑποταγῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους. «Δύο εἶνε οἱ σκοποὶ πά»σης πολιτείας, ἔλεγεν ὁ Ἀρίσταινος, «τό τε καλὸν καὶ τὸ συμφέρον· »οἷς μὲν οὖν ἐφικτός ἐστιν ἡ τοῦ καλοῦ κτῆσις, ταύτης ἀντέχεσθαι δεῖν »τοὺς ὀρθῶς πολιτευομένους· οἷς δ' ἀδύνατος, ἐπὶ τὴν τοῦ συμφέροντος »μερίδα καταφεύγειν· τὸ δ' ἑκατέρων ἀποτυγχάνειν μέγιστον εἶναι »τεκμήριον ἀβουλίας» (*Πολ.* 24, 14).

3 *IG. IV* (*CIG. Pelopn. I*) 894.—Ἡ ἐπιγραφὴ ἄρχεται ὡς ἑξῆς: «Οἵδε ἀπέθανον ἐν τᾶι παρατάξει ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ (πρβ. *Πολ* 3. 22, 2: «ἡ Ἀχαιῶν καὶ Ρωμαίων περὶ τὸν Ἰσθμὸν *παράταξις*»), ἀναγράφει δὲ τὰ ὀνόματα 156 πολεμιστῶν ἐξ Ἐπιδαύρου πεσόντων ἐν τῇ μάχῃ.

4 Πρὸς τὰς μικρὰς Ἀχαϊκὰς πόλεις, αἵτινες μετέσχον τῆς μάχης τοῦ 146, οἱ Ρωμαῖοι προσηνέχθησαν, ὡς φαίνεται, μετά τινος ἐπιεικείας, ἀρκεσθέντες εἰς σκληρὰν τιμωρίαν τῶν μεγάλων καὶ σημαντικῶν πόλεων καὶ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐχθρῶν τῆς Ρώμης τῶν προκαλεσάντων τὴν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ ἀντίστασιν κατὰ τῆς Ρώμης.

5 P. Cavvadias: *Fouilles d'Épidaure* I ἀρ. 130. — IG,

ὅτι οἱ Ἐπιδαύριοι ἦσαν μὲν σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων, ἐξεβιάσθησαν ὅμως ἵνα λάβωσι τὰ ὅπλα κατ' αὐτῶν παρασυρθέντες ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν Κριτολάου καὶ Διαίου, διότι ἀνέγραψαν ἐπὶ στήλης τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων, ὡς εἴπομεν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἑκουσίως καὶ ἐξ ἁγνοῦ πατριωτισμοῦ ὁρμηθέντες ἐπολέμησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Συμπολιτείας· ἄλλως, ἂν φιλικῶς καὶ συμμαχικῶς εἶχον τότε πρὸς τοὺς Ρωμαίους, ἐδύναντο νὰ πράξωσιν ὅ,τι καὶ οἱ Τενεᾶται, οἵτινες πρὸ τῆς ἐν τῷ Ἰσθμῷ μάχης ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων (ἴδε σ. 123 σημ. 1).

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι ἡ τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ τῶν Ρωμαίων συμμαχία ἐγένετο μετὰ τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ μάχην. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ χρονολογητέα τυγχάνει ἐκ τῶν μετὰ τὸ 146 χρόνων. Διὰ περαιτέρω ἐρεύνης δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν χρονολογίαν αὐτῆς τὸ ἔτος 112 π. Χ. (ἴδε σ. 123 στ. 14).

Ὅτι δὲ ἡ τῆς συμμαχίας συνθήκη συνήφθη οὐχὶ πρὸ τοῦ ἔτους 146 ἀλλὰ μετ' αὐτό, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς. Προηγήθησαν δυσχέρειαι, σύγχυσις, πόλεμος καὶ χρόνοι χαλεποί· διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ εἴρηται: *καὶ ἐγενήθη φιλία καὶ συμμαχία ποτὶ Ρωμαίους τᾶι π[ό]λι τῶν Ἐπιδαυρίων* (στ. 5). Τούτοις δὲ προσθετέον ὅτι ὁ Ἀρχέλοχος κατώρθωσε νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν Ρώμῃ τὴν ἀποστολήν του *ποτικ[αρ]τερήσας* (στ. 4). Ἀλλ' ἂν εἶχεν ἀποσταλῆ ἐκεῖσε πρὸ τοῦ 146 θὰ ἦτο λίαν εὐπρόσδεκτος καὶ οὐδεμίαν θὰ εἶχε δυσχέρειαν νὰ ὑπερνικήσῃ· τώρα ὅμως, ὅτε ἡ Ἐπίδαυρος ἦτο πόλις ἡττημένη καὶ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Ρώμην, ἐδέησε προφανῶς νὰ ἱκετεύσῃ οὗτος καὶ προσλιπαρήσῃ τοὺς Ρωμαίους ἵνα φανῶσιν ἐπιεικεῖς καὶ εὔνοι πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, διότι εὐνοίας δεῖγμα ἦτο ἡ συγκατάθεσις τῶν Ρωμαίων πρὸς σύναψιν τῆς συνθήκης (foedus), δι' ἧς ἡ Ἐπίδαυρος ἐγένετο civitas foederata καί, κατ' ἀκολουθίαν, ἐτύγχανε σπουδαίων πλεονεκτημάτων, οἷον αὐτονομίας, ἀπαλλαγῆς πληρωμῆς φόρου κλ. [1]. Προστίθεται ἄρα εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς ἡμῖν civitates foederatas [2] ἡ Ἐπίδαυρος. Ἀλλ' εἰς τὰς πόλεις ταύτας δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν Τροιζῆνα ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν IG IV ἀρ. 791 ἐπιγραφῆς (πρβ. *Bull. corr. hellénique* 1900 σ. 200), ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι οἱ Τροιζήνιοι ἔπεμψαν πρεσβευτὴν εἰς Ρώμην *πρεσβευσαντα ὑπὲρ φ[ιλίας καὶ] συμμαχίας καὶ ὑπὲρ τᾶς [εἰράνας] ποθ' Ἑρμιονεῖς ἑπτάκις*» [3]. Τὰ ἀνωτέρω δὲ περὶ Ἐπιδαύρου ἐκτεθέντα καθιστῶσι δῆλον ὅτι καὶ ἡ ἐκ Τροιζῆνος ἐπιγραφὴ χρονολογητέα τυγχάνει ἐκ τῶν μετὰ τὸ 146 χρόνων, ἀφοῦ ἄλλως καὶ οἱ Τροιζήνιοι δυσχερείας εἶχον νὰ ὑπερνικήσωσιν, ἠναγκάσθησαν τουτέστι νὰ ἀποστείλωσι πρεσβείαν εἰς Ρώμην *ἑπτάκις* πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συμμαχίας. Ἄπορον δ' εἶνε ὅτι ὁ Fraenkel τοσοῦτον μικρᾶς προσοχῆς ἠξίωσε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀρκεσθεὶς μόνον νὰ εἴπῃ ὅτι προέρχεται αὕτη ἐκ τῶν πρώτων χρόνων τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος, χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἄν, καθ' οὓς χρόνους ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία διετέλει ἐν πολιτικῇ ἀκμῇ καὶ συνῆπτε συμμαχίαν ἀπὸ τοῦ ἴσου μετὰ τῶν Ρωμαίων, ἦτο δυνατὸν νὰ παρασπονδήσῃ ἡ Τροιζὴν παραβαίνουσα τὸν Ἀχαϊκὸν νόμον δι' ἐπανειλημμένης μονομεροῦς ἀποστολῆς πρεσβείας εἰς Ρώμην, οὐδ' ἂν ἦτο δυνατὸν ἡ Ρώμη νὰ δέχηται τοιαύτην πρεσβείαν ἐμφανιζομένη οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οὐχὶ ὡς πιστὴ σύμμαχος, ἀλλ' ὡς ἐχθρὰ τῆς Συμπολιτείας.

Ἄλλων δὲ πόλεων ἐν Ἑλλάδι, αἵτινες ἦσαν foederatae γνωσταὶ ἡμῖν εἶνε καὶ ἐνδιαφέρον παρέχουσιν ἡ Ἀστυπάλαια, κατ' ἐπιγραφὴν [4] χρονο-

IV, 1183.— Ἄγαλμα Νίκης ἱδρυμένον ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ἐν τῷ Ἱερῷ ἰδιοποιήθη ὁ Μόμμιος καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν ἀναγράψας ἐπὶ τοῦ βάθρου ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν.

1 Περὶ τῶν διὰ foedus ἢ aequum foedus συνδεδεμένων μετὰ τῆς Ρώμης πόλεων ἴδε Marquardt-Mommsen: *Römische Altertümer* IV (Marquardt: *Staatsverwaltung* I² σ. 44 καὶ 73). Ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν Ρώμην οὖσαι αἱ πόλεις αὗται δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἀσκῶσιν ἐξωτερικὴν πολιτικήν· κατὰ τὰ λοιπὰ ἦσαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, ὑπέκειντο μόνον εἰς ὑποχρεώσεις τινὰς καθοριζομένας ἐν τῇ συνθήκῃ καὶ εἰς φιλικάς τινας λειτουργίας (Στράβων 8,365), ἦσαν δὲ ἀπηλλαγμέναι πληρωμῆς παντὸς φόρου.

2 Κατάλογον τῶν πόλεων τούτων ἴδε ἀν. Marquardt: *Staatsverwaltung* I² σ. 75, εἰς ὃν πρόσθες τὸ Θύρρειον Ἀκαρνανίας (σ. 122), νῦν δὲ καὶ τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Τροιζῆνα.

3 Ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω:

[Γ]όργιππον [- - - ν]ονα
εὐεργέταν ἁ πόλι[ς] ἀνέθ[ηκε]
ἀγορανομήσαντα καὶ πρ[εσβεύ]
σαντα εἰς Ρώμαν ὑπὲρ φ[ιλίας καὶ]
συμμαχίας καὶ ὑπὲρ τᾶς [εἰράνας]
ποθ' Ἑρμιονεῖς ἑπτάκι[ς].

4 IG XII³ ἀρ. 173. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη περιέχει α') τὸ περὶ τῆς συναπτέας συμμαχίας δόγμα τῆς Συγκλήτου μεταπεφρασμένον

λογουμένην ἐκ τοῦ 105 π. Χ. καὶ τὸ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Θύρρειον, κατ' ἐπιγραφὴν [1] χρονολογουμένην ἐκ τοῦ 94 π. Χ. [2].

Ἡ προκειμένη δ' ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφὴ διδάσκει ἡμᾶς πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν τρόπον καὶ γνωρίζει ἡμῖν τὰς ἐν Ῥώμῃ πράξεις, δι' ὧν πόλις τις τῶν ἐν Ἑλλάδι κατώρθου, ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς μετὰ τὸ 146 καὶ πρὸ τῶν Αὐτοκρατορικῶν χρόνων, νὰ γείνῃ foederata:

α') Ἐν πρώτοις ἔπεμπεν ἡ πόλις πρεσβευτὴν εἰς Ῥώμην προτείνουσα φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ ἐκλιπαροῦσα τὴν κυρίαρχον δύναμιν πρὸς ἀποδοχὴν τῆς αἰτήσεως ταύτης. Ἂν κατωρθοῦτο τοῦτο, ὁ πρεσβευτὴς ἐπανερχόμενος οἴκαδε ἐγίνετο δεκτὸς μετ' εὐγνωμοσύνης ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ συμπολιτῶν, οἵτινες διὰ ψηφίσματος ἀπένεμον αὐτῷ τιμὰς καὶ προνόμια. Τοιοῦτον ὑπὲρ τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Ἐπιδαυρίων ψήφισμα εἶνε ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ ἀρ. 1. Τιμητικὸν δὲ ψήφισμα ἐξεδόθη καὶ ὑπὲρ τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Ἀστυπαλαιέων, οὗ μέρος σώζεται ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ (σ. 121 σημ. 4) ἐξ Ἀστυπαλαίας ἐπιγραφῇ.

β') Τοῦ πρεσβευτοῦ γενομένου δεκτοῦ ἐν Ῥώμῃ μετ' εὐμενείας, ἐξεδίδετο δόγμα τῆς Συγκλήτου ἀποφασίζον περὶ τῆς συνάψεως τῆς συμμαχίας καὶ κανονίζον τὰ κατ' αὐτήν. Ἐν τῇ ἐξ Ἀστυπαλαίας ἐπιγραφῇ διεσώθη τὸ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει δόγμα τῆς Συγκλήτου. Κατὰ δὲ τὴν προκειμένην ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφὴν τὸ δόγμα κατετέθη ἐν τῷ ταμιείῳ (στ. 6: *καὶ τοῦ δόγματος τοῦ γενομένου καὶ κατατεθέντος ἐν τῷ ταμιείῳ*), ἀντίγραφον δ' αὐτοῦ (ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει) καὶ ἀντίγραφον τῆς συνθήκης τῆς συμμαχίας ἐκόμισεν ὁ Ἀρχέλοχος εἰς Ἐπίδαυρον (στ. 8: *τούτων δὲ ἀντίγραφα ἀποδέδωκεν εἰς τὸ δαμόσιον*). Πρβ. καὶ ἐπιγραφὴν ἐξ Ἀστυπαλαίας, στ. 52: «*ἐπειδὴ παρα(γε)γένηται ὁ ἀποσταλεὶς πρεσβευτὰς εἰς Ῥώμαν Ῥ(ο)δοκλῆς Ἀντιμάχου καὶ [τὰ] πε[ρὶ συμμαχίας] δογματισθέντα [ἀπενήνοχε]*».

γ') Ἐκδοθέντος τοῦ δόγματος τῆς Συγκλήτου, συνετάσσετο καὶ ὑπεγράφετο ἡ συνθήκη τῆς συμμαχίας, ἥτις ἐχαράσσετο ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος καὶ ἀνετίθετο ἐν τῷ Καπετωλίῳ (στ. 7: *καὶ τᾶς συμμαχίας ἀνατεθείσας ἐν πίνακι χαλκέῳ ἐν τῷ Καπετωλίῳ*) [3]. Ἐν τῇ ἐξ Ἀστυπαλαίας δ' ἐπιγραφῇ σώζεται, ὡς εἴπομεν, καὶ τὸ ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταπεφρασμένον κείμενον τῆς συνθήκης. Ἐν δὲ τῇ ἐκ Θυρρείου ἐπιγραφῇ (σ. 122) σώζεται ἡ ἀρχὴ τῆς συνθήκης. Ὅτι δὲ αἱ συνθῆκαι ἐχαράσσοντο ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος καὶ ἀνετίθεντο ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πολύβιος (3, 26), καθ' ὃν αὗται «*ἐτηροῦντο ἐν χαλκώμασι παρὰ τὸν Δία τὸν Καπετώλιον ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ*». Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐγίνετο καὶ ὡς πρὸς δόγματα τῆς συγκλήτου: Πρβ. Ἰώσηπον «*περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου*» (12, 10, 6): «ποιήσασα δὲ περὶ τούτου δόγμα (ἡ σύγκλητος) τὸ μὲν ἀντίγραφον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπέστειλεν, αὐτὸ δ' εἰς τὸ Καπιτώλιον εἰς χαλκᾶς ἐγγράψαντες δέλτους ἀνέθεσαν» [4].

ἑλληνιστί, β') ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου αὐτῆς τῆς συνθήκης, γ') τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ εἰς Ῥώμην ἀποσταλέντος πρεσβευτοῦ Ῥοδοκλέους ψήφισμα τῶν Ἀστυπαλαιέων. Κατὰ τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου ἡ συνθήκη ἔμελλε νὰ ἀναγραφῇ ἐπὶ χαλκοῦ πίνακος, τοῦτο δὲ τὸ *χάλκωμα συμμαχίας* ν' ἀναρτηθῇ ἐν τῶι ἐπὶ τοῦ Καπετωλίου («*ἐν τῶι Καπετωλίῳ κατηλωθῆναι*»), *ναῷ τοῦ Διός*· θεσπίζει δὲ ἡ συνθήκη *[εἰρήνην] καὶ φιλίαν και συμμαχίαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀστυπαλαιέων* καὶ ἀμοιβαίαν βοήθειαν ἐν καιρῷ πολέμου κλ. Συνέδεε ἄρα τὴν Ἀστυπάλαιαν μετὰ τῆς Ῥώμης foedus aequum, ἤτοι συμμαχία ἐπὶ *ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ*. Ἀλλ' ἀπορεῖ τις ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῆς Ῥώμης συνάψει τοιαύτης συμμαχίας τῷ 105 π. Χ, πρὸς μικρὰν καὶ ὑποτεταγμένην νῆσον.

Τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι ἡ τῷ 105 συναφθεῖσα συμμαχία ἦτο *ἀνανέωσις* παλαιᾶς συμμαχίας (στ. 4 [*συμμαχίαν*] *ἀνανεώσασθαι*). Επανελήφθη ἄρα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ κείμενον συνθήκης, οἷον καὶ τὸ τῆς παλαιᾶς συμμαχίας, ἥτις προφανῶς ἦτο aequum foedus, διότι θὰ εἶχε συνάψει τὴν συμμαχίαν ταύτην ἡ Ῥώμη καθ' οὓς χρόνους ἠγωνίζετο ἵνα ἐπεκτείνῃ τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ἀστυπαλαιεῖς ἦσαν περίφημοι ναυτικοί, οἱ δὲ δύο θαυμάσιοι λιμένες τῆς νήσου, ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος, ἐδύναντο νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ἀσφαλέστατον καταφύγιον καὶ ὁρμητήριον εἰς τὸν περιπλέοντα τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ῥωμαϊκὸν στόλον. Ὡς πρὸς τὴν ἀνανέωσιν τῆς συμμαχίας πρβ. σ. 123 σημ. 2.

1 *Bulletin de correspondance hellénique* 1886 σ. 165 (G. Cousin). — IG, IX, 483.

2 Καὶ αἱ Ἀθῆναι συνεδέοντο μετὰ τῆς Ῥώμης διὰ foedus (Tac. *Ann.* 2, 53) καὶ δὴ διὰ foedus aequum, ὡς φαίνεται. Πότε ὅμως εἶχε συναφθῇ ἡ συμμαχία δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος διετέλουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, εἰς φιλικωτάτας δὲ σχέσεις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐξεγέρσεως τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῆς ἐν τῷ Ἰσθμῷ μάχης. Ἦσαν δ' αἱ Ἀθῆναι civitas libera ac fœderata, ὡς φαίνεται. Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἀργυροῦν νόμισμα.

3 Ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὑπῆρχον ἐν τῷ Καπιτωλίῳ 3,000 χαλκοῖ πίνακες περιέχοντες συνθήκας μετὰ κρατῶν καὶ πόλεων καὶ προνόμια παρασχεθέντα εἰς πόλεις καὶ εἰς διαφόρους πολίτας. Ἴδε Suet. *Vespas.* 8.

4 Σημειωτέον ὅτι συνθῆκαι, καὶ δόγματα τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα ἀφορῶντα τας ἐν Ἑλλάδι πόλεις μετεφράζοντο ἐν

13 6 20.

Μετὰ τὰ εἰρημένα ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τίς ὁ λόγος τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπιδειχθείσης εὐνοίας πρὸς τοὺς Ἐπιδαυρίους· ἐζητήθη δ' ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογούντων καὶ ὁ λόγος τῆς ἐπιδειχθείσης εὐνοίας πρὸς τοὺς Θυρρείους καὶ πρὸς τοὺς Τενεάτας [1], διότι καὶ οὗτοι φιλικῶς εἶχον πρὸς τοὺς Ρωμαίους (σ. 121).

Τὸν λόγον τῆς πρὸς τοὺς Ἐπιδαυρίους εὐνοίας τῶν Ρωμαίων δυνάμεθα ἴσως νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἐν Ρώμῃ λατρείαν τοῦ ἐξ Ἐπιδαύρου Ἀσκληπιοῦ. Ὁ Λίβιος (X, 48) ἀφηγεῖται ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατατρυχόμενοι ὑπὸ λιμοῦ ἔπεμψαν ἐν ἔτει 293 π. Χ., κατὰ συμβουλὴν τῶν Σιβυλλείων Βιβλίων, πρεσβείαν εἰς Ἐπίδαυρον, ἥτις ἐκόμισεν εἰς Ρώμην ἕνα τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ διαιτωμένων ὄφεων, ὃν ἰδόντες οἱ Ρωμαῖοι ἐξέλαβον ὡς αὐτὸν τὸν θεόν. Ἀφιχθέντος δὲ τοῦ πλοίου εἰς Ρώμην, ἐξώρμησεν ἐξ αὐτοῦ ὁ ὄφις καὶ κολυμβῶν ἀνερριχήθη εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ Καπιτωλίου νῆσον τοῦ Τιβέρεως, τὴν ἱερὰν νῆσον καλουμένην, ἔνθα οἱ Ρωμαῖοι ἀνήγειραν τὸν ναὸν τοῦ νέου τούτου θεοῦ [2].

Περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῆς ἐπιγραφῆς προσμειωτέον ὀλίγα τινά, τὰ ἑξῆς:

Ρώμῃ ὑπὸ Ρωμαίων δημοσίων ὑπαλλήλων (ἴδε P. Foucart: *Senatus-consulte de l'an 170 avant notre ère,* σ. 7), οὕτω δὲ μεταπεφρασμένα ἐστέλλοντο εἰς τὰς ἐνδιαφερομένας πόλεις. Εὐνόητον δ' εἶνε ὅτι οἱ Ρωμαῖοι μεταφρασταὶ δὲν ἦσαν ἀρκούντως ἐγκρατεῖς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· διὰ τοῦτο αἱ ὑπ' αὐτῶν γινόμεναι μεταφράσεις εἶνε κακόζηλοι, ἡμαρτημέναι καὶ ἔν τισιν ἀκατάληπτοι. Ἴδε Mommsen: *Eph. Epigr.* I σ. 283. Πρβ. καὶ *Ὑπατικὰ γράμματα πρὸς Ὠρωπίους*, ὑπὸ Σπ. Βάση, *ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι* 1884 σελ. 101.

1 Ἡ πρὸς τοὺς Θυρρείους εὔνοια δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Ἀκαρνάνων ὅτι αὐτοὶ μόνοι τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Τροίας, ἐξ οὗ κατωρθώθη ὥστε νὰ ἀναγνωρίσωσιν οἱ Ρωμαῖοι (οἱ καυχώμενοι ὅτι ἐκ Τροίας εἷλκον τὴν καταγωγὴν) τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἀκαρνανίας. Πρβ. *Στράβ.* (10, 2 σ. 396): «τούτοις δὲ τοῖς λόγοις ἐπακολουθήσαντες οἱ Ἀκαρνᾶνες, σοφίσασθαι λέγονται Ρωμαίους καὶ τὴν αὐτονομίαν παρ' αὐτῶν ἐξανύσασθαι λέγοντες ὡς οὐ μετάσχοιεν μόνοι τῆς ἐπὶ τοὺς προγόνους τοὺς ἐκείνων στρατείας». Κατὰ δὲ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα (1, 51) οἱ συμπλεύσαντες καὶ ὁδηγήσαντες τὸν Αἰνείαν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου εἰς Ἰταλίαν ἦσαν Ἀκαρνᾶνες, εἶχον δ' ἀρχηγὸν συμπλωτῆρα Πάτρωνά τινα κάτοικον Θυρρείου.

Εἰς γενεαλογικοὺς λόγους σχετιζομένους πρὸς τὴν Τροίαν ἀποδίδονται καὶ αἱ φιλικαὶ σχέσεις Ρωμαίων καὶ Τενεατῶν. Πρβ. Curtius: *Pelopon.* II σ. 550 καὶ ἴδε *Στράβ.* 8, 380 καὶ ἰδίως *Παυσ.* 2, 5. 3: «οἱ δὲ ἄνθρωποί φασιν οἱ ταύτῃ (Τενέᾳ) Τρῶες εἶναι, αἰχμάλωτοι δὲ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐκ Τενέδου γενόμενοι ἐνταῦθα, Ἀγαμέμνονος δόντος, οἰκῆσαι».

2 Ἔχοντες οὕτω τὸν λόγον τῆς πρὸς τοὺς Ἐπιδαυρίους εὐνοίας τῶν Ρωμαίων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ λόγον τῆς πρὸς τοὺς Ἀστυ-

Στ. 1. *Ἀρχέλοχος* Ἀριστοφάντου: Ἐν τῇ ἑπομένῃ ἐπιγραφῇ ἀρ. 2 ἀπαντᾷ νομογράφος «*Ἀρχέλοχος* Τιμαΐδα Ἐπιδαύριος».

Στ. 5. *ἐγενήθη φιλία καὶ συμμαχία:* Παρατηρητέος ὁ μεταγενέστερος τύπος *ἐγενήθη* (ἀντὶ ἐγένετο), ὅστις εἶνε συνηθέστατος παρὰ Πολυβίῳ.

Στ. 6-8. *καὶ τοῦ δόγματος τοῦ γενομένου καὶ παραδοθέντος εἰς τὸ ταμιεῖον* κλ. ἴδε ἀνωτέρω (σ. 122, γ').— Ἀπὸ τοῦ 367 π.Χ. κατετίθεντο τὰ δόγματα τῆς Συγκλήτου ἐν τῷ τοῦ Κρόνου ἱερῷ, ἔνθα καὶ τὸ δημόσιον ταμιεῖον (aerarium), ὃ ἐχρησίμευε καὶ ὡς γραμματοφυλάκιον [3]. Αἱ δὲ συνθῆκαι συμμαχίας καὶ ἄλλα σημαντικὰ ἔγγραφα ἐχαράσσοντο ἐπὶ χαλκοῦ, ὡς ἐν σ. 122 ἐλέχθη, καὶ κατετίθεντο ἐν τῷ Καπιτωλίῳ.

Στ. 9. *ἔδοξε τοῖς συνέδροις καὶ τῷ δάμῳ:* Ἐν ἄλλῳ ψηφίσματι τῶν Ἐπιδαυρίων, χρονολογουμένῳ ἐκ τοῦ 31 π.Χ., τῷ ἐν *IG.* IV ἀρ. 932, (πρβ. σ. 124), ἀπαντᾷ: ἔδοξε καὶ τοῖς *ἄρχουσιν* καὶ τοῖς *συνέδροις· συνέδριον* δ' ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλῃ ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν *F. d'Epidaure* I ἀρ. 235 καὶ *IG.* IV ἀρ. 944. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ θεσμὸς *συνεδρίου* καὶ *συνέδρων* ἔσχεν ἀρχὴν ἐξ ὁμωνύμου θεσμοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· ἐν Ἐπιδαυρίοις ψηφίσμασι τῆς 4ης καὶ ἐν μέρει τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, ἀρχαιοτέροις ἴσως τοῦ 242, ἤτοι τοῦ ἔτους καθ' ὃ ἡ Ἐπίδαυρος προσεχώρησεν εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτείαν, δὲν ἀπαντᾷ *συνέδριον,* ἀλλὰ *βουλὰ* καὶ *δᾶμος* [4].

Στ. 11. *γράμμασιν:* Ἴχνη μόνον τῶν γραμμάτων διακρίνονται, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις εἶνε ἀσφαλής. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ ἀνάγνωσις: «**πράγμασιν**».

Στ. 14. *ὁ τὸ τέταρτον καὶ τριακοστὸν ἔτος:* Ἐρωτᾶται, τίς ἡ ἀρχὴ χρονολογίας ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἀφ' ἧς λογιστέον τὸ ἔτος 34; Ὑπεστηρίχθη ὅτι τὸ

παλαιεῖς ἐπιδειχθείσης εὐνοίας πρὸς ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς συμμαχίας (σ. 121 σημ. 3). Τὴν εὔνοιαν δηλ., ἣν οἱ Ρωμαῖοι ἐπεδείξαντο πρὸς τοὺς Ἐπιδαυρίους, ἐπεδειξαν καὶ πρὸς τοὺς ἀποίκους τούτων, διότι, ὡς ἐγένετο ἡμῖν γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Ἐπιδαύρῳ (*F. d'Épidaure* I 233. — IG IV 917), οἱ Ἀστυπαλαιεῖς ἦσαν ἄποικοι τῶν Ἐπιδαυρίων.

3 Σπ. Βάσης: *Ρωμαίων Πολιτεία,* σ. 393 καὶ 342.

4 *Fouilles d'Epidaure* I ἀρ. 273, 274—275, 276 καὶ *Ἀρχ. Ἐφημερὶς* 1901 σ 58. — *IG IV* ἀρ. 916, 918. 919, 920, 925.

ἔτος τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου, ἤτοι τὸ 146, ἐπεβλήθη ἢ εἰσήχθη καὶ ἐκράτησεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ κυρίως ἐν Πελοποννήσῳ (Foucart ἐν *Le Bas* II 116[a]) ὡς ἀρχὴ χρονολογίας (*aera*)[1]. Καὶ ναὶ μὲν δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ὅτι πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Foucart ἀπαριθμούμεναι ἐπιγραφαὶ χρονικὴν ἀρχὴν ἔχουσι τὸ 146, ἀσφαλῶς ὅμως ἡ ἐξ Ἄργους ἐπιγραφὴ (IG. IV 558) τοιαύτην ἔχει ἀρχὴν χρονολογίας. Ἐσχάτως δ' ἐξηκριβώθη καὶ ἐβεβαιώθη, ὅτι καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἦτο ἐν χρήσει ἡ αὐτὴ χρονικὴ ἀρχή, διότι ἡ ἐν IG. IV 932 ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται ἀσφαλῶς ἀπαριθμουμένου τοῦ ἐν αὐτῇ μνημονευομένου «*τετάρτου καὶ ἑ[βδ]ομηκοστοῦ* (ἀνάγνωσις τοῦ Wilhelm) *ἔτους*» οὐχὶ ἀπὸ ἔτους 125, ὡς ὁ Fraenkel φρονεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 146, ὡς ὁ Wilhelm ἔδειξεν.[2] Ἀπὸ τούτου ἄρα τοῦ ἔτους δέον νὰ ἀπαριθμήσωμεν καὶ τὸ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ *τέταρτον καὶ τριακοστὸν ἔτος*. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐπιγραφὴ προέρχεται ἐκ τοῦ ἔτους ***112*** π. Χ.

Στ. 15. *ἐγ]δότω ὁ [ἐπι]μελητάς:* Πρώτην φορὰν γνωρίζομεν ὅτι τοιαύτη ἀρχὴ ὑπῆρχεν ἐν Ἐπιδαύρῳ. Δύο *ἐπιμεληταὶ* ὑπῆρχον ἐν Κλεωναῖς (IG. IV, 490) καὶ δύο ἐν Καλαυρείᾳ (IG. IV, 840 καὶ 841), *ἐπιμεληταὶ* δ' ὑπῆρχον καὶ ἐν Αἰγίνῃ (IG. IV, 2).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 2.

(νομογράφοι Ἀχαιῶν).

Εἰκ. 2.

Τὸ ἐν σ. 115 μνημονευθὲν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπερ εἶχε τὴν στέγην καμαρωτήν, κατεσκευασμένην δηλ. διὰ σφηνοειδῶν τὸ σχῆμα λίθων, κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους διέτρεχε κίνδυνον καταπτώσεως· πρὸς στερέωσιν δ' αὐτοῦ κατεσκευάσθη ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, παρ' ἑκατέρᾳ τῶν μακρῶν πλευρῶν, πλατὺ μὲν ἀλλὰ ταπεινὸν τείχωμα ὑπερέχον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ χρησιμεύῃ καὶ ὡς θρανίον. Ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο τούτων τειχωμάτων, τοῦ παρὰ τὴν βορείαν πλευράν, ἐξήχθη ἡ ἔναντι ἐν πανομοιοτύπῳ δημοσιευομένη ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. *2* (εἰκ. 2), γεγραμμένη ἐπὶ στήλης ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου, κολοβῆς τὸ κάτω μέρος, ἐχούσης ὕψος 0,60, πλάτος 0,43 καὶ πάχος 0,19.[3] Εἶνε δ' ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη στοιχηδόν· ὁ δὲ πολλαχοῦ κενὸς χῶρος ἑνὸς γράμματος μεταξὺ δύο λέξεων εἶνε σημεῖον στίξεως, ἧς ὅμως γίνεται ἀδιάκριτος χρῆσις, διότι πολλάκις ἀποχωρίζεται διὰ τοιαύτης στίξεως τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ. Παρατηρητέον δ' ὅτι τοιοῦτον σημεῖον στίξεως ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλῃ ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῇ, τῇ περὶ ὁροθεσίας τῆς χώρας Ἐπιδαυρίων καὶ Κορινθίων, ἥτις χρονολογεῖται, σημειωτέον, ἀπὸ τῶν μεταξὺ τοῦ 242 καὶ 235 π.Χ. χρόνων[4]. Παρόμοιον δέ τι σύστημα ἐμφανίζεται καὶ ἐν τῇ ἐν σ. 130 ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῇ, τῇ ἐκ τοῦ 223 π.Χ. πιθανῶς προερχομένῃ, σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι ὁ χῶρος ἑνὸς γράμματος δὲν καταλείπεται κενός, ἀλλὰ πληροῦται δι' ἐγχαράξεως ὁριζοντίας γραμμῆς, διὰ τοῦδε — τοῦ σημείου (ἴδε εἰκ. 4) Γνωρίζομεν ἄρα διὰ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων καινοφανὲς σύστημα στίξεως κρατοῦν ἐν Ἐπιδαύρῳ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 3ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

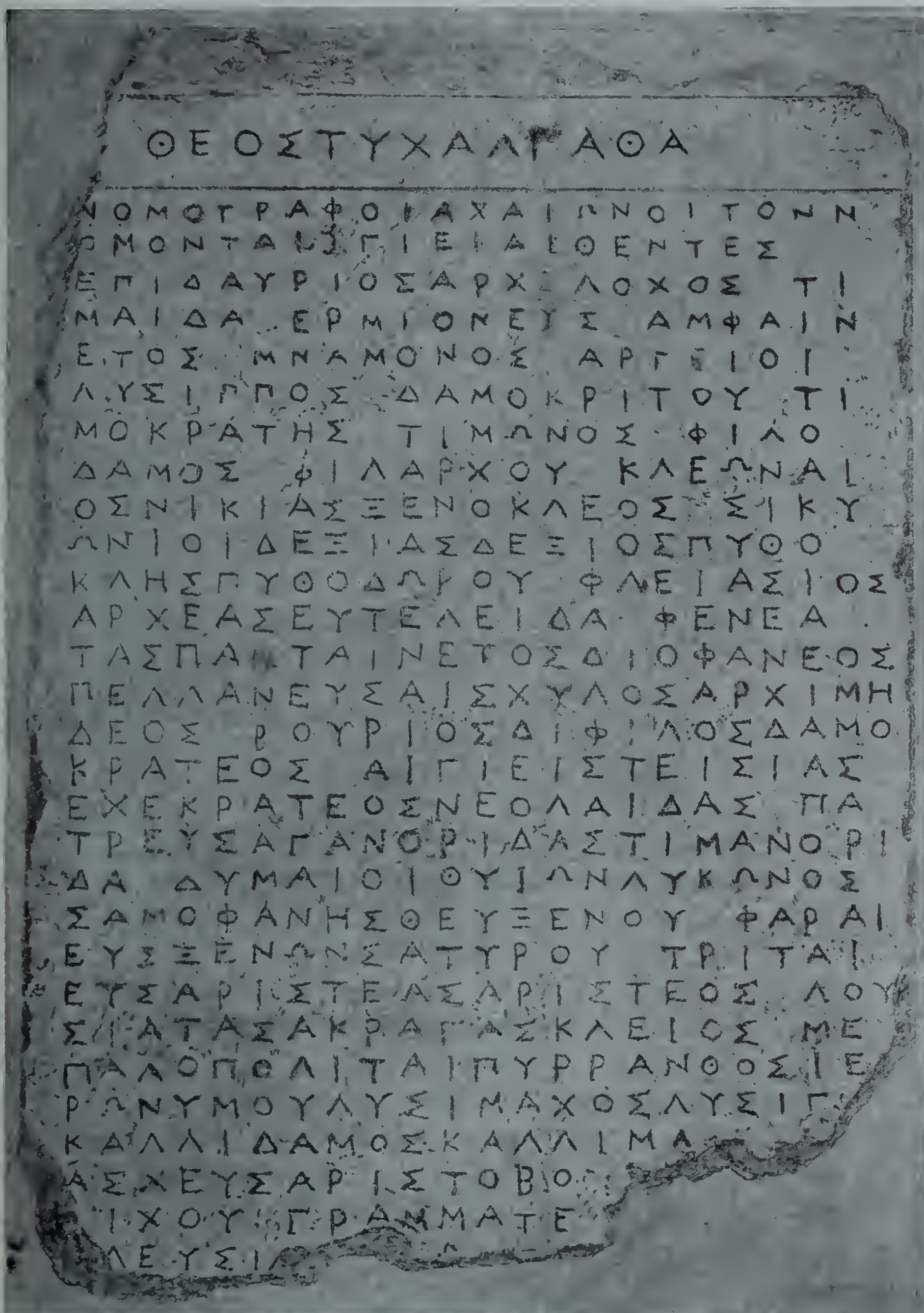
Ἀναγράφονται δ' ἐν τῇ προκειμένῃ στήλῃ τὰ ὀνόματα καὶ τὸ πατρωνυμικὸν *νομογράφων* τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας, οἵτινες *νόμον*, ὃν ἔγραψαν, ἀνέθηκαν εἰς τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ τοῦ ἄρθρου (***τὸν νόμον***, στ. 2) δηλοῦται ὅτι ὁ νόμος ἦτο κεχαραγμένος ἢ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ στήλῃ, ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῶν νομογράφων, ἢ ἐν ἄλλῃ στήλῃ ἱδρυμένῃ πλησίον (ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βάθρου πιθανῶς). Ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ εἶνε πιθανωτέρα, διότι ἄλλως ἡ φράσις θὰ εἶχε

1 Ὅτι τὸ ἔτος ἁλώσεως καὶ ὑποταγῆς χώρας τινὸς δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀρχὴ χρονολογίας, δύναται νὰ ἐξαχθῇ καὶ ἐξ ὅσων παραδίδει Δίων ὁ Κάσσιος (ΝΑ', 19, 6), ὅστις ἀναφέρει ψήφισμα τῆς Ρωμαϊκῆς συγκλήτου θεσπίζον «*τήν τε ἡμέραν ἐν ᾗ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἑάλω* (30 π. Χ.) *ἀγαθήν τε εἶναι καὶ ἐς τὰ ἔπειτα ἔτη ἀρχὴν τῆς ἀπαριθμήσεως αὐτῶν νομίζεσθαι*.

2 A. Wilhelm: *Beiträge zur griech. Inschriftenkunde*, σ. 112 κ. ἑ.

3 Σημειωτέον ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ τειχώματος ἐξήχθησαν συγχρόνως τῇ προκειμένῃ στήλῃ καὶ τὰ τρία μεγάλα τεμάχια (α' β' καὶ γ') τῆς κατὰ τὴν εἰκόνα 3 (σ. 129) ἐνεπιγράφου στήλης, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 3 (καὶ 3α, 3β). Ἴδε σ. 130 καὶ 131).

4 IG IV ἀρ. 926, ἔνθα ἴδε (ἐν σ. 202) καὶ τὰ περὶ τῆς χρονολογίας (242-235 π.Χ.) τῆς ἐπιγραφῆς. Πρβ. Sonne: *De arbitris externis* 1888 σ. 30. — *Ἀρχ. Ἐφημερὶς* 1887 σ. 9 (Β. Στάης). — P. Cavvadias: *Fouilles d'Epidaure* I ἀρ. 234.

Θεὸς· Τύχα ἀγαθά·

Νομογράφοι Ἀχαιῶν οἱ τὸν νόμον τᾶι (Ὑ)γιείαι θέντες. ***Ἐπιδαύριος*** Ἀρχέλοχος Τιμαΐδα, ***Ἑρμιονεὺς*** Ἀμφαίνετος Μνάμονος, ***Ἀργεῖοι*** Λύσιππος Δαμοκρίτου, Τιμοκράτης Τίμωνος, Φιλόδαμος Φιλάρχου, ***Κλεωναῖος*** Νικίας Ξενοκλέος, ***Σικυώνιοι*** Δεξίας Δέξιος, Πυθοκλῆς Πυθοδώρου, ***Φλειάσιος*** Ἀρχέας Εὐτελείδα, ***Φενεάτας*** Πανταίνετος Διοφάνεος, ***Πελλανεὺς*** Αἰσχύλος Ἀρχιμήδεος, ***Βούριος*** Δίφιλος Δαμοκράτεος, ***Αἰγιεῖς*** Τεισίας Ἐχεκράτεος, Νεολαΐδας Πατρεῦς, Ἀγανορίδας Τιμανορίδα, ***Δυμαῖοι*** Θυΐων Λύκωνος, Σαμοφάνης Θευξένου, ***Φαραιεὺς*** Ξένων Σατύρου, ***Τριταιεὺς*** Ἀριστέας Ἀριστέος, ***Λουσιάτας*** Ἀκράγας Κλέϊος, ***Μεγαλοπολῖται*** Πύρρανθος Ἱερωνύμου, Λυσίμαχος Λυσίπ[που] Καλλίδαμος Καλλιμά[χου . . . ? ασχευς Ἀριστόβου[λος Σωτη ρ]ίχου, γραμματε[ὺς . . . . . ? Ἐ]λευσι[νίου.

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 2. ¹/₃
Εἰκ. 2. Ἐνεπίγραφος στήλη ἐκ λευκοῦ λίθου (νομογράφοι Ἀχαιῶν).

μᾶλλον οὕτως: *οἱ τὸν νόμον τόνδε*. Κατὰ τὰ ἐκτιθέμενα δ' ἐν τοῖς ἑπομένοις (σ. 136 σημ. 1) δύναται νὰ προκύψῃ ἡ εἰκασία ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος *νόμος* εἶνε ἴσως ἡ σὺν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ εὑρεθεῖσα ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφὴ (σ. 124 σημ. 3). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφὴ (σ. 130) χρονολογεῖται ἐκ τοῦ 223 π.Χ., δεκτῆς γενομένης τῆς ἐξενεχθείσης εἰκασίας, θὰ προέκυπτε τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ προκειμένη τῶν νομογράφων ἐπιγραφὴ χρονολογητέα τυγχάνει ἐκ τοῦ 223. Ἀλλ' ἀσχέτως τῆς ὑποθέσεως καὶ εἰκασίας ταύτης, δὲν δύναται ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ νὰ προέρχηται ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 227 χρόνων, διότι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νομογράφων ἀπαντῶσι καὶ νομογράφοι ἐξ *Ἄρ-*

γους, ἐξ Ἑρμιόνης καὶ ἐκ Φλειοῦντος, ἐκ πόλεων δηλ. αἵτινες προσεχώρησαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν τῷ 228. Ἀλλὰ καὶ πολὺ ὑστερωτέρα τοῦ 228 δὲν θὰ εἶνε, διότι, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ 227 χρονολογουμένη, εἶνε ἡ νεωτάτη τῶν γνωστῶν ἡμῖν στοιχηδὸν γεγραμμένων ἐπιγραφῶν, νεωτέρα δηλ. καὶ αὐτῆς τῆς περὶ ὁροθεσίας τῆς χώρας Ἐπιδαυρίων καὶ Κορινθίων ἐπιγραφῆς (σ. 124), ἥτις μέχρι τοῦδε ἦτο ἡ νεωτάτη τῶν χρονολογικῶς γνωστῶν ἡμῖν τοιούτων ἐπιγραφῶν.

Στ. 2. ***Νομογράφοι** Ἀχαιῶν*: Ἡ στήλη εἶνε ἐλλιπὴς τὸ κάτω μέρος, ἀλλ' ὁ τῶν νομογράφων κατάλογος φαίνεται ὅτι εἶνε πλήρης, διότι ὁ τελευταῖος ἀναγεγραμμένος (στ. 29-30) εἶνε *γραμματεύς*. Ἀναγράφονται δὲ **25** ἐν ὅλῳ **νομογράφοι**, ἤτοι 1 *Ἐπιδαύριος*, 1 *Ἑρμιονεύς*, 3 *Ἀργεῖοι*, 1 *Κλεωναῖος*, 2 *Σικυώνιοι*, 1 *Φλειάσιος*, 1 *Φενεάτας*, 1 *Πελλανεύς*, 1 *Βούριος*, 3 *Αἰγιεῖς*, 2 *Δυμαῖοι*, 1 *Φαραιεύς*, 1 *Τριταιεύς*, 1 *Λουσιάτας* καὶ 5 πιθανῶς *Μεγαλοπολῖται*. Ἐκ τούτου συνάγεται ἀμέσως τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν νομογράφων, οὓς πόλις τις παρεῖχεν, ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν πολιτῶν αὐτῆς (πρβ. σ. 127), ἀφοῦ οἱ ἐκ τῶν μεγάλων καὶ μεγαλητέρων πόλεων νομογράφοι εἶνε πλειότεροι τῶν ἐκ τῶν μικρῶν πόλεων. Ἐκ δὲ τῶν ἐν στίχῳ 23 τῆς ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῆς (ἴδε σ. 132) δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὅτι οἱ νομογράφοι ὡρίζοντο διὰ κλήρου. Ἀλλὰ πόθεν ἢ ἐκ τίνων ἐκληροῦντο; Πιθανῶς ἐκληροῦντο ἐκ τῶν κατὰ Πλούταρχον καὶ Παυσανίαν *συνέδρων* (τῶν κατὰ Πολύβιον μελῶν τῆς *συνόδου*), οὓς ἔπεμπον ἀντιπροσώπους αἱ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν ἀνήκουσαι πόλεις. Κατὰ ταῦτα θὰ ἀπετέλουν οἱ νομογράφοι οἱονεὶ ἐπιτροπὴν ἐκ μελῶν τοῦ συνεδρίου· ἂν δ' αὐτὴ προεβουλεύετο, παρεσκεύαζε τουτέστι καὶ πρώτη αὐτὴ ἐψήφιζεν οὓς συνέτασσε νόμους, οὓς ἐπεψήφιζεν εἶτα τὸ συνέδριον, ἢ ἂν αὐτὴ ἐψήφιζεν ἀνεκκλήτως, οὓς κατ' ἐντολὴν τοῦ συνεδρίου συνέτασσε νόμους, ἀγνοοῦμεν. Ἐξετείνετο δ' ἐπὶ πλέον ἡ τῶν νομογράφων δικαιοδοσία [1], διότι ἦσαν οὗτοι καὶ νομοφύλακες, ὡς δείκνυται ἐξ ἐπιγραφῆς (ψηφίσματος τῶν Ἀχαιῶν) εὑρεθείσης ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ (Kern: *Insch. v. Magn.* ἀρ. 39 σ. 43), ἐν ᾗ ἀπαντᾷ: «*καταχωρίξαι δὲ κα[ὶ] τοὺς νομ[ο]γράφους τὸ δόγμα τῶν Ἀχ[ιῶ]ν εἰς [τοὺς ν]όμ[ους] τοὺς πρώτους*» [2]. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ θεσμὸς νομογράφων ὑπῆρχε καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, λ.χ. ἐν Ἑρμιόνῃ, ἐν Μεγαλοπόλει [3], καὶ πρὸς τούτοις ἐν Τεγέᾳ [4] καὶ ἐν Σπάρτῃ.

Περὶ τῶν νομογράφων ἴδε ὡσαύτως σ. 127.

— **Ἀχαιοὶ** δὲ καλοῦνται ὄχι μόνον οἱ πολῖται τῶν κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον Ἀχαϊκῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται πάσης ἄλλης πόλεως ἀνηκούσης εἰς τὸ *Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν*, ἤτοι εἰς τὴν «Συμπολιτείαν» (ἴδε σ. 116 σημ. 1). Τέσσαρες πόλεις τῆς Ἀχαΐας (Δύμη, Πάτραι, Φαραί, Τριταία) ἐπανίδρυσαν τῷ 280 τὸν παλαιὸν [5] ἐν Ἀχαΐᾳ σύνδεσμον σκοπὸν ἔχοντα νῦν τὴν ἀμοιβαίαν ἀπὸ κοινοῦ στρατιωτικὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν

1 Ἴδε τὸ ἐν σ. 116, σημ. 2 ἄρθρον τοῦ Swoboda σ. 27.

2 Πρβ. ὡσαύτως *Insch. v Magn.* ἀρ. 38 στ. 45: «οἱ νομογράφοι οἱ ἰν τᾶι ἐπὶ Λυκίν[ου] ἐτείαι γράψαντες ἐπιδειξάντων τᾶι πόλει, ὡς οἱ πολῖται βωλεύσονται περὶ τοινί· χωρασάντων δὲ οἱ νομογράφοι ἰν τοῖς νόμοις καὶ ταννὺν τὰ[ν ἐ]κεχειρίαν καὶ τὸς ἀγῶνας τὸς νὺν γραψάντων πὸς τὸς ἄλλος στεφανίτας» — Σημειωτέον ὅτι ὑπὸ τὸ ψήφισμα τοῦτο τῶν Μεγαλοπολιτῶν, ὡς φαίνεται, προσυπογράφουσι καὶ πολλαὶ Ἀρκαδικαὶ πόλεις. Ἀναγινώσκεται δηλ. ὑπὸ τὸ ψήφισμα: «*ἀκολούθως δὲ ἔδοξεν ψηφίσασθαι καὶ τοῖς ἄλλοις Ἀρκάσιν, Τεγεάταις, Μεθυδριεῦσιν. Στυμφαλίοις, Κλειτορί[οι]ς*» κλ. Τὸ περίεργον δ' εἶνε ὅτι ἐν ταῖς πόλεσι καταλέγονται καὶ παλαιαὶ Ἀχαϊκαὶ πόλεις, οἷον Πελλήνη καὶ Τριταία. Φαίνεται ὅτι ἡ Μεγαλόπολις καὶ αἱ λοιπαὶ καταλεγόμεναι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ (τῇ χρονολογουμένῃ ἐκ τῶν περὶ τὸ 200 π.Χ.) πόλεις ἐξηκολούθουν παλαιόθεν διατηροῦσαι ὃ ἀπετέλουν κοινόν, ὅπερ περιωρίσθη νῦν εἰς θρησκευτικόν τινα σύνδεσμον, οὗ ἡ ὕπαρξις δὲν προσέκρουεν εἰς τοὺς θεσμοὺς τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας· περὶ θρησκευτικῆς δ' ὑποθέσεως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πρόκειται, περὶ ἀναγνωρίσεως δηλ. καὶ ἀποδοχῆς τῆς ὑπὸ τῶν Μαγνήτων ἱδρυθείσης πανηγύρεως καὶ ἐκεχειρίας καὶ στεφανίτου ἀγῶνος πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς· διὰ τοῦτο ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ δεχθῶσι τοὺς τῶν Μαγνήτων πρεσβευτάς (πρβ. τὰ ἐν σ. 116).

Ἴδε πρὸς τούτοις *Excavations at Megalopolis* σ. 126 ἀρ. 4 «[Εἰ δόξει τ]ι ἐνλείπειν ἐν τοῖς νόμοι[ς τοῖς γεγραμμέ]νοις, κύριον ἔστω τὸ ἐφετὸ[ν δικαστήριον, ε]ἰ δόξει τῷ συνεδρίωι, ἃ διοικεῖ, [διαδοῦναι· μή]τις μήτε νομογράφος μήτε γ]ραμματοφύλαξ] ἀλλοτριωθῆναι τὰ βυβλία [ἐπιτρεπέτω]».

3 *IG.* IV 679 στ. 23: «τοὺς δὲ νομογράφους [τοὺς νῦν κα]τασταθέντας κατα[χ]ωρίσαι τοῦτο (τὸ) δόγμα εἰς τοὺς [νόμους]».

4 Lebas-Foucard: *Pél.* «341α στ. 4: «γραψάτωσαν δὲ καὶ οἱ νομογράφοι νόμον περὶ τούτων». Ὁμοία φράσις ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Σπάρτης (*SGDI.* 4433 στ. 1): «[γραψ]άντω δὲ καὶ οἱ κατασταθ[έντες νομο]γράφοι νόμον πε[ρὶ] τούτων».

5 Τὸν ἐκ δώδεκα πόλεων συγκείμενον παλαιὸν ἐν Ἀχαΐᾳ σύνδεσμον διέλυσεν, ὡς φαίνεται, ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 324. Αἱ δώδεκα δὲ πόλεις ἦσαν αἱ Πελλήνη, Αἴγειρα, Αἰγαί, Βοῦρα, Ἑλίκη, ἥτις ὅμως τῷ 373 εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ σεισμοῦ, Αἴγιον, Ῥύπες (Ῥύπαι), Πάτραι, Φαραί, Ὤλενος, Δύμη, Τριταία. Θρησκευτικὸν δὲ κέντρον τῶν Ἀχαιῶν ἦτο τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερὸν τοῦ Ἀμαρίου (οὐχὶ Ὁμαγυρίου οὔτε Ὁμαρίου) Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀφροδίτης.

ἀποδίωξιν τῶν Μακεδονικῶν φρουρῶν καὶ τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μακεδόνων ἐγκατεστημένων ἐν ταῖς πόλεσι τυράννων. Τῷ 275 προσεχώρησαν εἰς τὸν σύνδεσμον τὸ Αἴγιον (τότε ἐψηφίσθη ὁ πρῶτος συντακτικὸς νόμος τῆς Συμπολιτείας) καὶ εἶτα το Λεόντιον, ἡ Αἴγειρα, ἡ Πελλήνη, τὰ Βοῦρα καὶ ἡ Καρύνεια (*Πολύβ.* 2, 41. 8). Ἀπετελέσθη δ' οὕτω ἡ τῶν Ἀχαιῶν *κοινὴ πολιτεία, συμπολιτεία*, ἐκ δέκα Ἀχαϊκῶν πόλεων. Αὕτη ὅμως ἐκρατύνθη πολιτειακῶς καὶ στρατιωτικῶς ἀφ' ὅτου ἐξετάθη ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀχαΐας μεταβληθεῖσα οὕτως εἰς σημαντικὸν ὁμόσπονδον κράτος. Πρώτη πόλις προσετέθη ἡ Σικυὼν προσχωρήσασα τῷ 250 διὰ τοῦ Ἀράτου, δι' οὗ ὡσαύτως, ἐκλεγέντος τὸ πρῶτον στρατηγοῦ τῷ 245, προσετέθησαν εἰς τὸν σύνδεσμον τῷ 243 τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Κόρινθος. Τῷ παραδείγματι τῆς Κορίνθου ἠκολούθησαν ἡ Τροιζὴν καὶ ἡ Ἐπίδαυρος (σ. 116). Τῷ δὲ 235 προσεχώρησεν ἡ Μεγαλόπολις καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ὀρχομενός, ἡ Μαντίνεια, ἡ Τεγέα καὶ ἄλλαι Ἀρκαδικαὶ πόλεις. Τῷ 228 προσεχώρησαν τὸ Ἄργος, ἡ Ἑρμιόνη καὶ ὁ Φλειοῦς. Ἐξετάθη δ' ἡ Συμπολιτεία ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐν ἔτει 191 περιελάμβανε (σ. 118) πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον [1].

Ἡ προσχώρησις δὲ πόλεως εἰς τὴν Συμπολιτείαν ἐγίνετο δι' *ὁμολογίας*, διὰ συνθήκης δηλ. ἐν ᾗ καθωρίζοντο οἱ ὅροι τῆς προσχωρήσεως τῆς πόλεως (ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα) καὶ ἐξησφαλίζετο ἡ αὐτονομία αὐτῆς. Εἵποντο *ὅρκοι* ἐξ ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων μερῶν καὶ *ψηφίσματα*, καὶ ἀνεγράφοντο ταῦτα ἐπὶ στήλης [2]. Ταυτὰ ἐγίνοντο καὶ κατὰ τὴν σύναψιν συνθήκης οἱασδήποτε.

Στ. 3: (Ὑ)*γιείαι*: Παράδοξον καὶ δυσδιάγνωστον σχῆμα προσέλαβε γράμμα τι, Υ, ὡς φαίνεται, ἴσως ἕνεκα λάθους τοῦ χαράξαντος αὐτὸ λιθοξόου καὶ ἀποτυχίας αὐτοῦ ἐν ᾗ ἐπεχείρησε διορθώσει τοῦ λάθους του. Οὕτω μόνον δύναμαι νὰ ἐννοήσω καὶ ἐξηγήσω τὸ ἀκατανόητον τοῦτο γράμμα!

Στ. 27/28: Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἐκ τριῶν τὸ πολὺ γραμμάτων κενοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ στίχου 27 ζητητέον ἐθνικὸν ὄνομα ἀπολῆγον εἰς . . . *ασχευς*. Ἀλλ' ὄνομα πόλεως τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἐξ ἧς νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθῇ τοιοῦτον ἐθνικὸν ὄνομα, δὲν εἶνε ἡμῖν γνωστόν. Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος, μετὰ πιθανότητος δυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν ἐνταῦθα οὐχὶ ἐθνικον ἀλλὰ κύριόν τι ὄνομα, λ. χ. [Παρ]ασχεὺς ἢ τι παρόμοιον. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει οἱ [Παρ]ασχεὺς (?) καὶ *Ἀριστόβου*[*λος*] υἱοὶ [*Σωτηρ*]*ίχου* ἦσαν Μεγαλοπολῖται. Κατὰ ταῦτα ἡ Μεγαλόπολις ἐμφανίζεται παρασχοῦσα πέντε νομογράφους, πλειοτέρους δηλ. πάσης ἄλλης τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πόλεων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει τι τὸ παράδοξον, διότι μέχρι τοῦ 192 εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Μεγαλοπόλεως ἀνῆκον πολλαὶ μικραὶ Ἀρκαδικαὶ πόλεις, (ἰδίως αἱ Ἀλέα, Ἀσέα, Ἀλίφειρα, Παλλάντιον, Θεισόα, Γόρτυνα κ. λ.), δι' ὧν ἐγένετο ἡ Μεγαλόπολις ἡ πολυπληθεστάτη τῶν Ἀχαϊκῶν πόλεων· εὐλόγως ἄρα θὰ παρεῖχεν αὕτη πλειοτέρους νομογράφους, ἢ τὸ Ἄργος καὶ τὸ Αἴγιον. Μόνον ἀπὸ τοῦ 192 μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Φιλοποίμην, μετὰ τὴν ἐκ Κρήτης ἐπάνοδον αὐτοῦ, ἐβοήθησε τὰς πόλεις (*κώμας*) ταύτας, ὥστε νὰ ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ καταλάβωσιν αὐτοτελῆ θέσιν ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ. Εὐρεῖαν δηλ. ἐκλογικὴν περιφέρειαν ἀποτελοῦσαν τὴν Μεγαλόπολιν μετέτρεψεν ἀπὸ τοῦ 192 ὁ Φιλοποίμην εἰς στενὴν περιφέρειαν. Πρὸ τοῦ 192 ἄρα εὐλόγως θὰ παρεῖχεν ἡ Μεγαλόπολις πλειοτέρους πάσης ἄλλης πόλεως νομογράφους.

Ὅτι δὲ ἡ Μεγαλόπολις ἐπὶ 25 νομογράφων τῶν Ἀχαιῶν εὐλόγως πέντε νομογράφους θὰ παρεῖχε καὶ οὐχὶ τρεῖς, δύναται νὰ βεβαιωθῇ καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ παρὰ Dittenberger (*Syll.*² ἀρ. 106) ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων (4η ἑκατονταετηρίς;) δι' οὗ ἡ *βουλὴ* τῶν Ἀρκάδων (ἡ ἐκ 50 *δαμιοργῶν* ἀποτελουμένη) καὶ οἱ *μυρίοι* ἀνέδειξαν πρόξενον ἑαυτῶν Φύλαρχον Λυσικράτους Ἀθηναῖον. Ὑπὸ τὸ ψήφισμα ἀκολουθεῖ ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων τῶν *δαμιοργῶν*, οὗτοι δ' εἶνε: *Τεγεᾶται* 5, *Μαινάλιοι* 3, *Λεπρεᾶται* 2, *Μεγαλο-*

1 Κατάλογον τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνηκουσῶν εἰς τὴν Συμπολιτείαν γνωστῶν ἡμῖν ὑπὲρ τὰς 50 πόλεων ἴδε παρὰ Dubois: *Les ligues étolienne et achéenne* σ. 178 καὶ παρὰ Head: *Historia numorum*, ἐκδ. 1911, σ. 417.

2 Ἴδε τὸ ἐν σ. 146 σημ. 2 ἄρθρον τοῦ Swoboda (*Klio*, σ. 20) καὶ πρβ. τὸ παρὰ Dittenberger (*Syll.*² ἀρ. 229) ψήφισμα τῶν Ἀχαιῶν, ἔνθα κυρίως ὁ λόγος περὶ τῶν εἰς τὴν Συμπολιτείαν προσχωρησάντων Ὀρχομενίων. — Πρβ. καὶ τὰ τοῖς ἑπομένοις, ἐν σ. 128 σημ. 3.

πολῖται 10, *Μαντινῆς* 5, *Κυνούριοι* 5, *Ὀρχομένιοι* 5, *Κλ[η]τόριοι* 5, *Ἡραῆς* 5, *Θελφούσιοι* 5[1]. Οἱ 10 *δαμιοργοί*, οὓς ἡ Μεγαλόπολις παρέχει ἐπὶ 50 δημιουργῶν ἐν ὅλῳ, ἀναλογοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς 3 *νομογράφους* οὓς θὰ παρεῖχε ἐπὶ ὁλικοῦ ἀριθμοῦ νομογράφων 25. Πρβ. καὶ τὰ ἐν σ. 126.

Ἐπιγραφὴ ἀρ. *3* (καὶ *3*$^{\alpha}$ καὶ *3*$^{\beta}$).

Εἰκ. 4 (καὶ 5 καὶ 6).

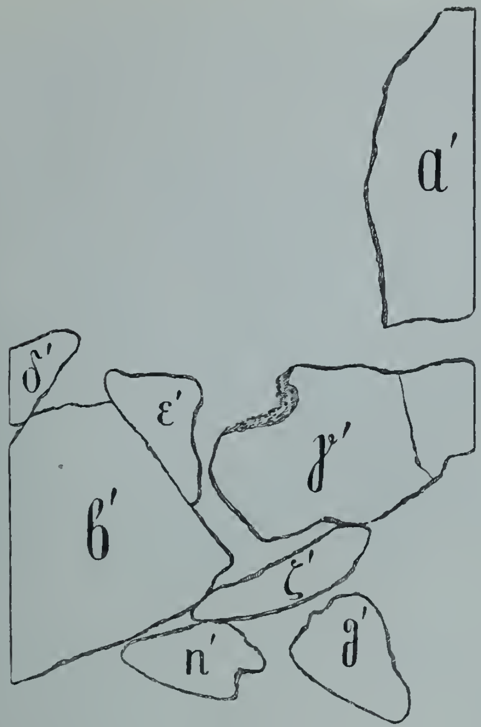
Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τειχώματος, ἐξ οὗ ἐξήχθη ἡ τῶν νομογράφων τῶν Ἀχαιῶν ἐπιγραφὴ ἀρ. 2 (σ. 125), ἐξήχθησαν συγχρόνως καὶ τρία μεγάλα τεμάχια πλακὸς (πάχους 0,14) ἐκ τινανολίθου, ἀνήκοντα εἰς τὴν κατὰ τὴν εἰκόνα **3** ἐνεπίγραφον στήλην, τὰ διὰ τῶν **α′** (πρβ. εἰκ. 5 καὶ 6) καὶ **β′** καὶ **γ′** (πρβ. εἰκ. 4) δεδηλωμένα. Τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐννοίας συνηρμολόγησα εὐθὺς τὰ **β′** καὶ **γ′** οὕτως, ὥστε ἐξήχθη τὸ πλάτος τῆς στήλης, ὃ εἶνε 0,70. Τὸ μῆκος ὅμως ἦτο καὶ εἶνε ἄγνωστον, διότι κολοβὸς εἶνε ὁ λίθος ἄνω τε καὶ κάτω. Τὸ τεμάχιον **α′** οὐδαμοῦ προσαρμόζει, οὐδ' ἐκ τῆς ἐννοίας εἶνε δυνατὸν νὰ συναρμολογηθῇ που. Ἐδυνήθην δ' εἶτα εἰς τὰ συναρμολογηθέντα τεμάχια **β′** καὶ **γ′** νὰ προσαρμόσω καὶ συναρμολογήσω πέντε ἄλλα μικρὰ τεμάχια, τὰ **δ′ ε′ ζ′ η′ ϑ′** (εἰκ. 3. Πρβ. εἰκ. 4), ἃ εἶχον εὑρεθῇ ἐν ταῖς παλαιαῖς ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἀνασκαφαῖς τοῦ Ἱεροῦ[2]. Οὕτω διὰ τῆς τελευταίας προσαρμογῆς παρήχθη ἡ ὑπ' ἀριθ. **3** ἐπιγραφὴ (εἰκ. 4), ἡ ἐκ τῶν τεμαχίων **β′** καὶ **γ′** καὶ τῶν **δ′, ε′, ζ′, η′, ϑ′**, ἥτις εἶνε τὸ κάτω μέρος τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς. Ἔληγε δ' ἴσως αὕτη ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ, τῷ ὑπ' ἀρ. 44, διότι ὑπὸ τοῦτον ὑπῆρχε κενὸς χῶρος ἐν τῷ λίθῳ 0,08 κατ' ἐλάχιστον. Τὸ δὲ τεμάχιον **ά** θὰ ἀνήκει, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης· φέρει δὲ ἐπιγραφὴν κατὰ τὴν προσθίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν, ἤτοι τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 3$^{\alpha}$ καὶ 3$^{\beta}$ (εἰκ. 5 καὶ 6). Σημειωτέον ὅμως ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ, τίς τῶν ἐπιφανειῶν τούτων εἶνε ἡ προσθία καὶ τίς ἡ ὀπισθία, τίς δηλ. τῶν ἐπιγραφῶν ἀρ. 3$^{\alpha}$ καὶ ἀρ. 3$^{\beta}$ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ὑπ' ἀρ. 3. ἐπιγραφῆς. Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ αἱ τρεῖς ἐπιγραφαὶ (3, 3$^{\alpha}$ καὶ 3$^{\beta}$) δύνανται νὰ ἀποτελῶσι τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν. Κατὰ τὸ περιεχόμενον ὅμως ὑπάρχει ἴσως μικρά τις διαφορά. Αἱ ἀπαντῶσαι ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 3$^{\alpha}$ ἐπιγραφῇ λέξεις: *πόλεις, σύνεδροι, συνέδριον, βασιλεῖς, σύμμαχοι, εἰρήνη καὶ μὴ πόλεμος* κλ. εἶνε λέξεις καὶ φράσεις, περὶ ἃς περιγράφεται κατ' ἐξοχὴν τὸ κείμενον τῆς ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῆς, καὶ καθιστῶσι πιθανὸν ὅτι ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ἀπετέλει μέρος ἡ ὑπ' ἀρ. 3$^{\alpha}$ (σ. 131). Τῶν λέξεων τούτων τινὲς ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 3$^{\beta}$ ἐπιγραφῇ, ἀπαντῶσιν ὅμως ἐν ταύτῃ καὶ ἄλλαι τινὲς φράσεις[3], αἵτινες ἐναρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἀπετέλει μέρος τῆς ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῆς. Πάντως ὅμως θὰ ἐχαράχθη αὕτη συγχρόνως τῇ ὑπ' ἀρ. 3· ἦτο μὲν αὐτοτελὴς ἐπιγραφή, σχετικὴ ὅμως καὶ σύγχρονος τῇ ὑπ' ἀρ. 3.

Δεκτῆς γενομένης τῆς ἐξενεχθείσης ὑποθέσεως, τὸ κατὰ τὴν εἰκ. 5 τεμάχιον **α′** (ἐν ᾧ ἡ ἐπιγραφὴ 3$^{\alpha}$) τοποθετητέον τυγχάνει ἐν τῷ ἄνω δεξιῷ ἄκρῳ τῆς στήλης· οὕτω δ' εἶνε τοποθετημένον ἐν εἰκ. 3.

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται, ἂν μὴ ἐκ τῶν μέσων τῆς 4ης (Hiller v Gaertringen ἐν *Abh. d. Berl Akad d. Wiss.* 1911. 13), τοὐλάχιστον ἐκ τῶν μέσων τῆς 3ης (Niese ἐν *Hermes* 34, 542) ἑκατονταετηρίδος π. Χ.

[2] Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶνε δημοσιευμένα ἐν *IG.* IV ἀρ. 924 ὑπὸ τὰ διακριτικὰ γράμματα *A* (=δ′). *C* (=ζ′). *D* (=ε′), *F* (=η′), *G* (=ϑ′).—Τὰ διὰ τοῦ *F* καὶ *A* δεδηλωμένα ἔχουσι δημοσιευθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Baunack ἐν *Philologus* 54, 1895, σ. 61 ἀρ. 6 καὶ σ. 24.

[3] Οἷον: «*στήλας λιθίνας*» (στ. 19β), «*ὁμολογίας*» (στ. 22β) «*Δία, Γῆν, Ἥλιον*» (στ. 24β) Προλαμβάνοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς ἑπομένοις σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι τοιαῦται φράσεις δεικνύουσιν ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 3β περιεῖχεν ἀναγραφὴν κειμένου συνθήκης (*ὁμολογίας*) καὶ *ὅρκων* παρεχομένων ἐπὶ τῇ συνάψει τῆς συνθήκης. Ἐν τῇ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου καὶ ὡρισμένως ἐκ τοῦ 265 π. Χ., προερχομένῃ Ἀθηναϊκῇ ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν IG. ²I (ed. m.) ἀρ. 687 (πρβ. καὶ ἀρ, 686), ἐν ᾗ ὁ λόγος περὶ συνθήκης συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους τούτων, Ἠλείους, Ἀχαιούς, Τεγεάτας, Μαντινεῖς, Ὀρχομενίους, Φιαλεῖς, Καφυεῖς καὶ Κρῆτας, ἀναγράφεται ὁ ἐπὶ τῇ συνάψει τῆς συνθήκης ὅρκος: «[*ὀμ*]*νύω Δια, Γῆν, Ἥλιον, Ἄρην, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν. Ποσειδῶ, Δήμητρα*». Ἐπίσης ἐν τῇ συνθήκῃ συμμαχίας Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων (τῇ τοῦ Ἀννίβα πρὸς Φίλιππον τὸν Ε′) ὁ Ἀννίβας ὀμνύει «*ἐναντίον Διὸς καὶ Ἥρας καὶ Ἀπόλλωνος, ἐναντίον .. Ἄρεως, Τριτωνος, Ποσειδῶνος, ἐναντίον θεῶν τῶν συστρατευομένων καὶ Ἡλίου καὶ Σελήνης καὶ Γῆς* (*Πολύβ* 7, 9).—Καὶ ἐκ πολλῶν δ' ἄλλων παραδειγμάτων γνωστὸν εἶνε ὅτι, συναπτομένης οἱασδήποτε συνθήκης (ὁμολογίας), παρείχοντο *ὅρκοι* καὶ ἐξεδίδετο ψήφισμα ἢ ψηφίσματα κυροῦντα τὴν συνθήκην, ἃ ἀνεγράφοντο ἐπὶ *στήλης*.

Εἰκ. 3.

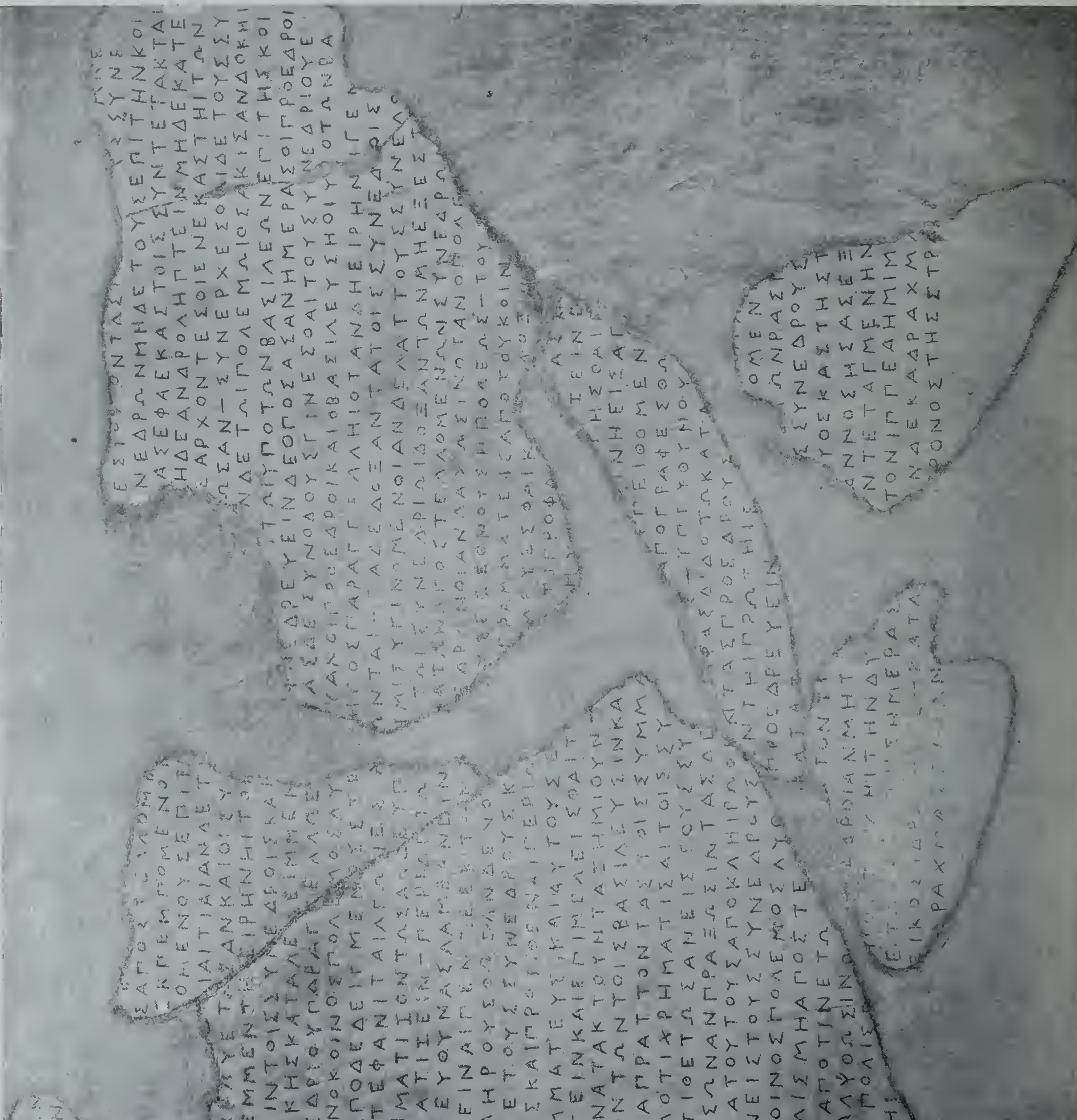
Διάγραμμα ἐνεπιγράφου στήλης πλάτους 0,70, πάχους 0.14 καὶ ὕψους ἀγνώστου, ἀνερχομένου ἴσως εἰς 1,60 ἢ 1.70. Ἀποτελεῖται δ' ἡ στήλη ἐκ τῶν τεμαχίων β', γ', δ', ε', ζ', η', ϑ' προσαρμοζομένων ἀλλήλοις καὶ συναρμολογουμένων (ἴδε εἰκ. 4 ἐν σ. 130) καὶ ἐκ τοῦ τεμαχίου α', οὔτε προσαρμοζομένου οὔτε συναρμολογουμένου, φέροντος δ' ἐπιγραφὴν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐπιφανείας (ἴδε εἰκ. 5 καὶ 6 ἐν σ. 131).

Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ ἄλλη ἐπιφάνεια τοῦ τεμαχίου, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφὴ 3^{β} (εἰκ. 6), εἶνε ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια. Ἡ ἐπιγραφὴ ἄρα 3^{β} εἶνε ἄλλη ἐπιγραφή, ἥτις τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἶχεν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ὀπισθίᾳ ἐπιφανείᾳ, ἀποκλειομένης τῆς ἐκδοχῆς ὅτι αὕτη ἦτο ἴσως συνέχεια τῆς ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἐπιφανείᾳ ἐπιγραφῆς ὑπ' ἀρ. 3, ἀφοῦ ἡ τελευταία δὲν βαίνει μέχρι τέλους τοῦ σωζομένου λίθου, ἀλλὰ λήγει ἐν τῷ στίχῳ 41, ὑφ' ὃν καταλείπεται κενὸς χῶρος (πρὸς τὰ κάτω τοῦ λίθου) 0,08, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Αἱ διαστάσεις τῶν ἐπιγραφῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Ἡ ὑπ' ἀρ. 3 (εἰκ. 4) εἶνε μὲν ἐλλιπὴς ἄνω καὶ κάτω, ἀρτία ὅμως κατὰ πλάτος ὥστε παρέχει ἡμῖν τὸ πλάτος τῆς κατὰ τὴν εἰκόνα 3 στήλης· ἔχει δὲ πλάτος 0,70, πάχος 0,14 καὶ σωζόμενον ὕψος 0,60, ὕψος δὲ τῆς ὑπὸ γραμμάτων κατεχομένης ἐπιφανείας 0,53. — Τὸ δὲ τεμάχιον **α** (εἰκ. 3), ἐν ᾧ αἱ ἐπιγραφαὶ ἀρ. 3^{α} καὶ 3^{β}, ἔχει τὸ αὐτό, ἐννοεῖται, πάχος 0,14. Τὸ ὕψος δὲ τῆς ὑπὸ γραμμάτων κατεχομένης προσθίας ἐπιφανείας (εἰκ. 5) εἶνε 0,47, καὶ τῆς ὀπισθίας (εἰκ. 6) 0,45 —. Συνάγεται ἐκ τούτων ὅτι ἡ ὅλη κατὰ τὴν εἰκ. 3 στήλη, ἧς τὸ πλάτος 0,70 καὶ τὸ πάχος 0,14, εἶχεν ὕψος πλέον τοῦ 1,08· ἂν δὲ παραβάλωμεν αὐτὴν κατ' ἀναλογίαν πλάτους καὶ πάχους πρὸς ἄλλας στήλας εὑρεθείσας ἐν τῷ Ἱερῷ, ἀρτίας καθ' ὕψος, συνάγομεν ὅτι ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ὕψος 1,60 καὶ 1,70 περίπου —. Ἐκ τῆς ὅλης ἄρα εὑρεθείσης ἐν συντρίμμασι στήλης ἐλλείπει καθ' ὕψος περὶ τὸ $^{1}/_{3}$ —. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν συνέστηκεν ἕκαστος τῶν στίχων τῆς ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῆς (εἰκ. 4) περιστρέφεται περὶ τὸν ἀριθμὸν 57-63· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ στίχοι ἔχοντες ἴσως 55 γράμματα· ἐννοεῖται δ' ὅτι οὕτω θὰ εἶχον καὶ οἱ στίχοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου **α** ἐπιγραφῶν.

Τὸ σχῆμα δὲ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς $3^{ης}$ ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Ἀλλ' ὄχι μόνον τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἡ χάραξις καὶ ἡ διάθεσις αὐτῶν καὶ ἡ διάθεσις τῶν στίχων καὶ ἰδιάζον σημεῖον στίξεως ἔχουσι τοιαύτην ὁμοιότητα, ὥστε νὰ φαίνηται ὅτι καὶ αἱ τρεῖς ἐπιγραφαὶ ἐχαράχθησαν συγχρόνως καὶ δὴ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός. Μικρὰ δηλ. ὁριζοντία γραμμή —, καταλαμβάνουσα τὸν χῶρον ἑνὸς περίπου γράμματος, εἶνε σημεῖον στίξεως. Ὁμοιάζει δὲ τὸ σύστημα τοῦτο στίξεως τῷ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφῇ (πρβ. σ. 124) σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι ἐν ἐκείνῃ μὲν ὁ χῶρος ἑνὸς γράμματος μένει κενός, ἐν τούτοις δὲ πληροῦται διὰ τοῦ σημείου —. Ὑπεμφαίνεται οὕτω καὶ διὰ τὰς προκειμένας ἐπιγραφὰς χρονολογία ἀναγομένη πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς $3^{ης}$ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Μικρὸν δ' εἶνε τὸ κείμενον τῶν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου **α'** ἐπιγραφῶν 3^{α} καὶ 3^{β} καὶ βραχὺς ἕνεκα τούτου θὰ εἶνε ὁ περὶ αὐτῶν λόγος. Ἡ κυρία ἐπιγραφή, ἡ εἰς ἱκανὸν μέγεθος σωζομένη καὶ σχετικῶς καλῶς διατηρουμένη, ἡ σημαντικὰ διδάσκουσα ἡμᾶς περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶνε ἡ ἀμέσως ἐν τοῖς ὄπισθεν (σ. 130 καὶ 132) ***ἐπιγραφὴ ἀρ. 3***, αὕτη δὲ ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα τῆς πραγματείας ἡμῶν.

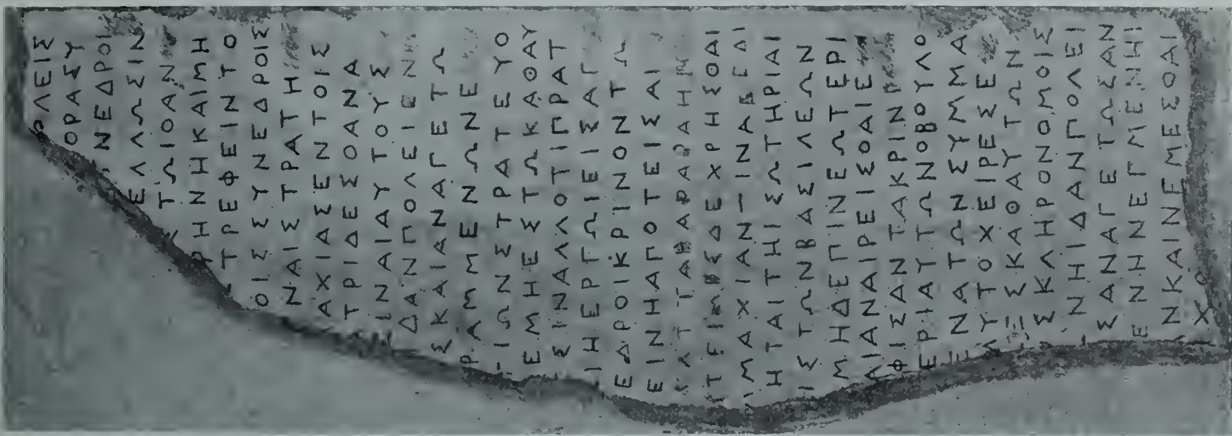

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 3.

Εἰκ. 4 Κάτω μέρος τῆς ἐν εἰκ. 3 ἐνεπιγράφου στήλης (τεμάχια β', γ', δ', ε', ε', ζ', η', θ') — Πρβ. εἰκ. 5 καὶ 6. — Πλάτος 0.70 μ. πάχος 0,14. σωζόμενον ὕψος 0 60. (μεταγραφὴν ἴδε ἐν σελ. 132). 1/3

15 6 20.

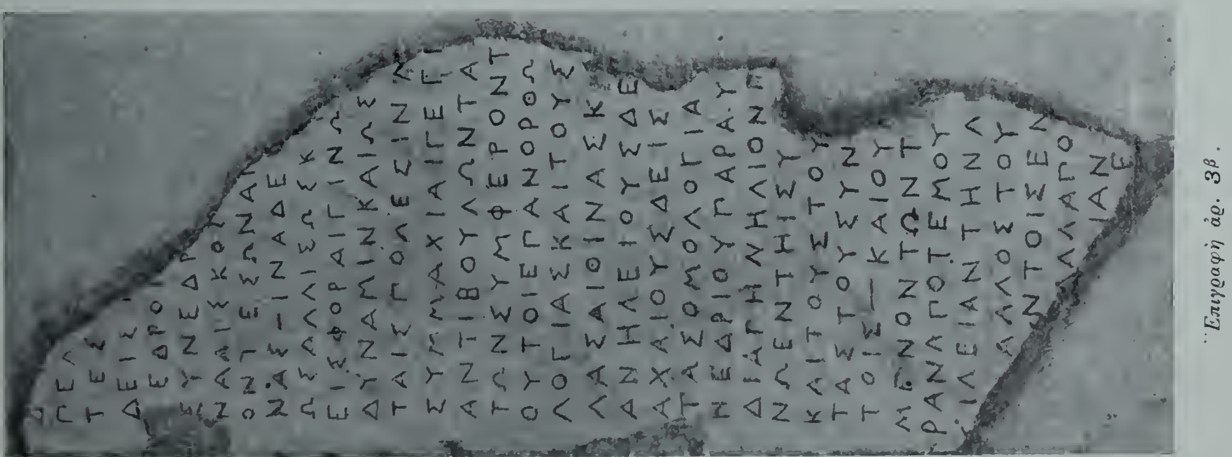
(μεταγραφὴν ἴδε ἐν σελ. 133).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 3α.

Εἰκ. 5. Τεμάχιον α' (προσθία; ὄψις) ἐκ τῆς ἐν εἰκ. 3 (σ. 129) στήλης, ἀνῆκον (?) εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφήν. 1/3

(μεταγραφὴν ἴδε σ. 134).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 3β.

Εἰκ. 6. Ὀπισθία(;) ὄψις τοῦ ἐν εἰκ. 5 τεμαχίου α' τῆς ἐν εἰκ. 3 ἐνεπιγράφου στήλης. 1/3

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 3
(πρβ. εἰκ. 4).

....οσο -
....]ς τῶν -
[ἣ] παρὰ τὸν - ἑ
κάστων[- -
σαν, ὅθε[ν - ἐ-
ξεῖναι[-]εσ[...]οντας[μηδὲ τοὺ]ς συνέ-
δρους [μηδὲ τοὺ]ς ἀποστελλομέ[νους παρὰ τῶν σ]υνέδρων, μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὴν κοι-
νὴν σ[τρατείαν] ἐκπεμπομένου[ς...........?]ας, ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντέτακται,
μήτ[ε τοὺς ἐκπεμπ]ομένους ἐπὶ τὰ[ς πόλεις μ]ηδὲ ἀνδροληπτεῖν μηδὲ κατε[γ]-
(γ)υ[ᾶν ἐπ' οὐδεμιᾶ]ι αἰτίαι· ἂν δέ τι[ς ταῦτα πράττηι], ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστηι τῶν
πό[λεω]ν κ[ω]λυέτωσαν καὶ οἱ σύ[μμαχοι κωλυέτ]ωσαν — Συνέρχεσθαι δὲ τοὺς συ-
νέδρους ἐμ μὲν τῆι εἰρήνηι το[............?ἐ]ν δὲ τῶι πολέμωι ὁσάκις ἂν δοκῆι
[σ]υμφέρειν τοῖς συνέδροις καὶ [τοῖς ἄρχουσι? κα]ὶ τῶι ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοι-
[ν]ῆς φυλακῆς καταλελειμμέν[ωι — Συ]νεδρεύειν δὲ ὁπόσας ἂν ἡμέρας οἱ πρόεδροι
τοῦ συνεδρίου παραγγέλλωσ[ιν — Τ]ὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου, ἕ-
[ως] μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυ[θῆι, ο]ὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ⟨ι⟩ ὑ[π]ὸ τῶν βα-
σιλέων ἀποδεδειγμένος στρ[ατ]ηγὸς παραγγέλλη[ι], ὅταν δ' ἡ εἰρήνη γέν[ηται],
οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες ἄ[γ]ωνται — Τὰ δὲ δόξαντα τοῖι συνέδ[ρ]οις [κύρια]
εἶναι· Χρηματιζόντωσαν δὲ ὑπ[ὲρ] ἥμισυ γινόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλθ[ωσιν],
μὴ χρηματίζειν — Περὶ δὲ τῶ[ν ἐν] τῶι συνεδρίωι δοξάντων μὴ ἐξέστ[ω ταῖς]
πόλεσιν εὐθύνας λαμβάνειν [παρ]ὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρω[ν — Προέ]-
δρους δὲ εἶναι πέντε ἐκ τῶν σ[υν]έδρων, οἵ ἂν λάχωσιν ὅταν ὁ πόλε[μος ἐνδη]-
μῆι· ἀποκληρούσθωσαν δὲ νο[μογράφο]υς ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως — Τοὺς [προέδρους? δ' ἀ]-
γαγεῖν τε τοὺς συνέδρους κ[αὶ τοὺς] γραμματεῖς ἀπὸ τοῦ κοιν[οῦ - - - - - -
ὑπηρέτας καὶ προτιθέναι περὶ ὧ[ν ἂν βου]λεύεσθαι κ[οινῆι] δόξη[ι - - - - -
τοῖς γραμματεῦσι καὶ αὐτοὺς ἔ[χειν? ἀν]τίγροφα[.....?]ας ν- - - - - - - - -
σας εἰσάγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τ[.....?]ηυ[..... ?]ζειν - - - - - - - - -
οντας τὸν ἀτακτοῦντα ζημιοῦν — [......... γ]ησθαι - - - - - - - - - -
συμφερόντων τοῖς βασιλεῦσιν κα[..........?]νη εἰσαγ[έτωσαν τοὺς τὰ ὑ]-
πεναντία πράττοντας τοῖς συμμά[χοις παρα]πειθομέν[ους - - - - - - - - - - -
νοις ἢ ἄλλο τι χρηματίσαι τοῖς συ[νέδροις ἀπογραφέσθω[σαν - - - - - - - -
οἱ δὲ προτιθέτωσαν εἰς τοὺς συ[νέδρου]ς — Ὑπευθύνους [δὲ εἶναι καὶ? τοὺς]
προέδρους ὧν ἂν πράξωσιν· τὰς δὲ [γρ]αφὰς διδότω κατὰ - - - - - - - - -
τοὺς μετὰ τούτους ἀποκλη⟨ι⟩ρωθέντας προέδρους [- - - - - - - - - - - - - εἰσα]-
γέτωσαν εἰς τοὺς συνέδρους [ἐ]ν τῆι πρώτηι ἐ[δραζ]ομέν[ους κοινῆι ἀγορᾶι?],
ἕως ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθ[ῆι —] Προεδρεύειν [δὲ .....] ων ραστ[.......Ἂν]
δέ τις πόλις μὴ ἀποστείληι κ]ατὰ τὰς [συνθήκα]ς συνέδρους [εἰς τὰς κοινὰς]
συνόδους, ἀποτινέτω [καθ' ἕκασ]τον τ(ῶ)ν [συνέδρων δ]ύο ἑκάστης (ἡ)[μέρας δραχμὰς]
ἕως ἂν διαλυθῶσιν ο[ἱ σύν]εδροι, ἂν μή τι[να αἰτί]αν νοσήσας ἐξ[ενέγκηι οὗτος·]·
καὶ ἄν τις πόλις [μὴ ἀ]πυστείληι τὴν δύ[ναμιν τὴ]ν τεταγμένην, [ἣν ἂν ὁ ἄρχων? πα]-
ραγγέλληι, [ἀποτιν]έτω ἑκάστης ἡμέρας [κατὰ] τὸν ἱππέα ἡμιμ[ναῖον — κα]-
τὰ δὲ τὸ[ν ὁπλίτην] εἴκοσι δραχμὰς — κατὰ [δὲ ψιλὸ]ν δέκα δραχμὰ[ς — καὶ κα]-
τὰ το[ξότην πέντε δ]ραχμάς, ἕως ἂν [παρέλθηι ὁ χ]ρόνος τῆς στρα[τείας ....?]
το - - - - - - - - - - - ?

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 3α

(πρβ. εἰκ. 3α).

(ἕκαστος στῖχος ἀπετελεῖτο ἐξ 60 περίπου γραμμάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῇ).

[- π]όλεις
[- θρασυ
- σ]ύνεδροι
[- παραγγ]έλλωσιν
[- ἑκά]στωι ὃ ἂν
[- εἰ]ρήνη καὶ μὴ
[πόλεμος -]τρέφειν τὸ
[στράτευμα? - τ]οῖς συνέδροις
- εἶ]ναι στρατη[γὸν
[- συμμ]αχίας ἐν τοῖς
- ἀπ]άτριδες θ?ανα
[τούσθωσαν? - εἶναι αὐτοὺς
- ἐν ἧ]ι δ' ἂν πόλει ἐν[δη]
[μῆι -]ς καὶ ἀναγέτω-
[σαν - γεγ]ραμμένων ε[
- ιων στρατευο-
[μένων - ε μὴ ἔστω καθαυ-
-]σιν αλλοτι πρατ-
-]ι ἢ ἔργωι εἰσαγ[ά?
[γηι - σύν]εδροι κρινόντω-
[σαν -]ειν ἢ ἀποτεῖσαι
- -
- -ς δὲ χρῆσθαι
[- συ]μμαχίαν—ἵνα δὲ δι-
[-]ηται τῆι σωτηρίαι
[- τῆ]ς τῶν βασιλέων
- μηδ' ἐπὶ νεωτερι-
[σμῶι -]αι ἀναιρεῖσθαι ε
[- ψη]φίσαντα κριν
[- π]ερὶ αὐτῶν ὁ βουλό-
[μενος - μηδ]ένα τῶν συμμά-
[χων -]αὐτόχειρες ε
- ες καθαυτων
- ς κληρονόμοις
- ἐν ἧι δ' ἂν πόλει
- ς ἀναγέτωσαν
- ἐνηνεγμένηι
- α]ν καὶ νέμεσθαι
- ιχ - - - - - - - -

'Επιγραφὴ ἀρ. 3β

(πρβ εἰκ. 3β).

(ἕκαστος στίχος ἀπετελεῖτο ἐξ 60 περίπου γραμμάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῇ)

δ -
πελ -
τες -
δ'εις[- σύ]
[ν]εδροι[-]
συνεδρ - ἀ]-
ναλισκο με -
οντες ὧν ἄ[ν - - - - - - - - - - - - - - - - - - -]
νας — ἵνα δὲ [μὴ - - - - - - - - - - - - - - - - -
ως α λ λ ι σ ω ς κ - - - - - - - - - - - - - - - -
εἰσφοραὶ γίνω[νται - - - - - - - - - - - - - - -]
δύναμιν καὶ ὥς - - - - - - - - - - - - - - - - - -
ταῖς πόλεσιν [μ - - - - - - - - - - - - - - - - -
συμμαχίαι γεγ[ενημενηι - - - - - - - - - - - - - -
ἀντιβούλωντα[ι - - - - - - - - - - - - - - - - -]
τῶν συμφερόντ[ων - - - - - - - - - - - - - - - -]
ουτοι ἐπανορθώ[σθωσαν - - - - - - - - - - - - ὁμο]-
λογίας καὶ τοὺς[- - - - - - - - - - - - - - - στή]-
λας λιθίνας κα[ὶ - - - - - - - - - - - - - - - - -
αν 'Ηλείους δε - - - - - - - - - - - - - - - - - -
'Αχαιοὺς δ' εἰσ[- - - - - - - - - - - - - - - - -
τὰς ὁμολογία[ς - - - - - - - - - - - - - - - - συ]-
νεδρίου παρ' αὐ[- - - - - - - - - - - - - - - - -
Δία, Γῆν, Ἥλιον, Π[οσειδῶ - - - - - - - - - - - - -
νω(ι) ἐν τῆι συν[όδωι - - - - - - - - - - - - - - -
καὶ τοὺς του - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
τας τοῦ συν[εδρίου - - - - - - - - - - - - - - - -
τοῖς — καὶ ου - - - - - - - - - - - - - - - - - -
μενόντων τ[- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
ραν ἀποτεμου[- - - - - - - - - - - - - - - - - βα]-
[σ]ιλείαν τὴν ἀ? - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . ἄλλος τού[των - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . . ν τοῖς ἐν - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . . ἀλλὰ πο - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . ιαν - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . ε - - - - - - - - - - - - - -

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ περὶ ἧς τὸ πρῶτον ὁ λόγος **ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 3** (σ. 130) δύναται νὰ ἀναχθῇ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν (σ. 129), εἰς χρόνους τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Γίνεται δ' ἐν αὐτῇ λόγος περὶ *πόλεων* σχετιζομένων πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀποτελουσῶν, ὡς φαίνεται, πολιτειακὸν καὶ στρατιωτικὸν σύνδεσμον ἐμφανιζόμενον ὡς *κοινὴν πολιτείαν*, ἤτοι ὡς κανονικῶς καὶ δημοκρατικῶς συγκεκροτημένον ὁμόσπονδον Κράτος, ὅπερ εἶχε καὶ *συμμάχους* καὶ δὴ συμμάχους *βασιλεῖς*. Πελοποννησιακὸν δὲ θὰ ἦτο τὸ κράτος τοῦτο, ἀφ' οὗ ἐν Πελοποννήσῳ εὑρέθη ἡ ἐπιγραφή· ἄλλως ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 3β ἐπιγραφῇ (στ. 20β — 21β) ἀπαντῶσιν αἱ λ. *Ἠλεῖοι* καὶ *Ἀχαιοί*, λέξεις τουτέστιν ἀνάγουσαι ἡμᾶς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἶχε δὲ συνάψει συμμαχίαν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κράτος μετὰ *βασιλέων* καὶ ἄλλων *συμμάχων*, οἵτινες ἐξετείνοντο, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου Ἑλλάδι, διότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε συντεταγμένη οὐχὶ ἐν τῇ δωρικῇ, ὡς ὤφειλεν, ἀλλ' ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ, ἐν τῇ διεθνεῖ, οὕτως εἰπεῖν, γλώσσῃ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι αὕτη παρεῖχε ἐνδιαφέρον καὶ εἰς λαοὺς ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου (εἰς τοὺς *συμμάχους*). — Τοιαύτης χρήσεως τῆς κοινῆς διαλέκτου ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα: Οἱ Αἰγινῆται λ. χ. τιμητικὸν ψήφισμα σχετιζόμενον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περγάμου καὶ προωρισμένον νὰ γείνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς βασιλεῖς τούτους, προερχόμενον δ' ἐκ τῶν μεταξὺ του 158 καὶ 144 π. Χ. χρόνων, τὸ ἐν IG. IV ἀρ. 1, ἔγραψαν ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ, ἐν ᾧ καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξηκολούθουν γράφοντες ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ ὑστερωτέρων χρόνων ψηφίσματος ὑπ' ἀρ. 2 (IG. IV). Ἐν δὲ τῇ καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἐν σ. 127, μνημονευομένῃ ἐπιγραφῇ, τῇ παρὰ Dittenberger (Syll². 106), βλέπομεν ὅτι καὶ οἱ Ἀρκάδες ψήφισμα δι' οὗ ἀνέδειξαν πρόξενον ἑαυτῶν Φύλαρχον Λυσικράτους Ἀθηναῖον ἔγραψαν ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ, ἐν ᾧ τὰ ὑπὸ τὸ ψήφισμα ὀνόματα τῶν *δαμιοργῶν* ἀνέγραψαν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ —. Κανονίζονται δὲ καὶ καθορίζονται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αἱ σχέσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ τούτου κράτους πρὸς τοὺς *συμμάχους* (λαοὺς μὴ βασιλευομένους) καὶ συμμάχους *βασιλεῖς* (λαοὺς ἢ λαὸν μοναρχικῶς κυβερνώμενον , αἱ ἐν καιρῷ πολέμου καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης, καὶ λαμβάνεται πρόνοια περὶ τῶν ἀμοιβαίων συμφερόντων πάντων τῶν συμμάχων (στ. 12 - 17, καὶ 29 - 30). Περιστρέφεται δ' ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πόλεων, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο τὸ ὁμόσπονδον κράτος: Αἱ πόλεις συνεδέοντο ἑκάστη πρὸς τὴν κοινὴν πολιτείαν διὰ συνθήκης (στ. 37. Πρβ. καὶ στ. 8), μετεῖχον τῆς νομοθετικῆς καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας δι' ἀντιπροσώπων, *συνέδρων* καλουμένων, καὶ ὤφειλον νὰ ἀποστέλλωσι *συνέδρους* εἰς τὰς *κοινὰς συνόδους*, ἄλλως ὑφίσταντο ποινήν· ἂν δηλ. πόλις τις δὲν ἀπέστελλε συνέδρους, ὑπεχρεοῦτο εἰς πληρωμὴν δραχμῶν δύο καθ' ἡμέραν δι' ἕκαστον ἀπόντα σύνεδρον (στ. 37 — 39). Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου παρεῖχον αἱ πόλεις, ἣν ὤφειλον νὰ εἰσφέρωσιν ἑκάστη αὐτῶν, κατὰ τὰς συνθήκας, στρατιωτικὴν δύναμιν· ἂν δέ τις τούτων δὲν παρεῖχε *τὴν δύναμιν τὴν τεταγμένην*, ὑπεχρεοῦτο εἰς ἡμερησίαν πληρωμήν, διαρκοῦντος τοῦ χρόνου τῆς στρατείας, δρ. 50 καθ' ἕκαστον *ἱππέα*, δρ. 20 καθ' ἕκαστον *ὁπλίτην*, δρ. 10 καθ' ἕκαστον *ψιλὸν* καὶ δρ. 5 καθ' ἕκαστον τοξότην (στ. 40 — 44). Σημαντικαὶ δὲ καὶ χαρακτηριστικώταται εἶνε αἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ διατάξεις αἱ περιστρεφόμεναι περὶ τὸ ἐκ τῶν *συνέδρων* (ἀντιπροσώπων τῶν *πόλεων*) ἀποτελούμενον *συνέδριον*, ὅπερ εἶνε *κυρίαρχον* ἀντιπροσωπευτικὸν σῶμα (βουλή), σῶμα βουλευόμενον καὶ ἀποφασίζον περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς κοινῆς πολιτείας καὶ περὶ τῶν συμφερόντων τῆς μετὰ βασιλέων καὶ ἄλλων λαῶν συμμαχίας (στ. 18 καὶ 29—30). Οἱ σύνεδροι τυγχάνουσι βουλευτικῆς ἀσυλίας (στ. 20 —21) καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν εἶνε ἀνέκκλητοι (στ. 18—19). Συνέρχονται δὲ εἰς συνεδρίαν ἐν καιρῷ πολέμου, ὁσάκις συμφέρει (στ. 11 —14), καὶ ἀποτελοῦσιν ἀπαρτίαν, ἂν προσέλθωσι πλειότεροι τοῦ ἡμίσεος (*ὑπὲρ ἥμισυ γινόμενοι*. Στ. 19), συνεδριάζουσι δ' ὅσας ἡμέρας ἤθελον ὁρίσει οἱ πρόεδροι τοῦ συνεδρίου (στ. 14—15), οἵτινες καὶ ἐκδίδουσι πρόγραμμα ἀναγράφον τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα (στ. 25, 32). Συνέρχεται δὲ τὸ συνέδριον, διαρκοῦντος μὲν τοῦ *κοινοῦ πολέμου*, «*οὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς παραγγέλλῃ*», γενομένης δ' εἰρήνης, «*οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες ἄγωνται*» (στ. 15—18). Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου

ἐκληροῦντο ἐκ τῶν συνέδρων πέντε *πρόεδροι*, οἵτινες φαίνεται ὅτι μετεῖχον τῆς διοικήσεως, διότι ἦσαν *ὑπεύθυνοι, ὧν ἂν πράξωσιν* (στ. 32—33). Κατὰ ταῦτα ὑπῆρχε διάκρισις τῆς βουλευτικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· οἱ τοῦ συνεδρίου δηλ. πρόεδροι, ὡς μέλη τοῦ συνεδρίου, ἦσαν *ἀνεύθυνοι*, ὡς πρόεδροι ὅμως (ὡς διοικηταὶ ἢ ὑπουργοί, οὕτως εἰπεῖν) ἦσαν *ὑπεύθυνοι*. Κατ' ἀκολουθίαν ἔχομεν ἐν τῷ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν συνεδρίῳ κρατούσας τοιαύτας διατάξεις, οἷαι αἱ διακρίνουσαι τὰ σήμερον κατ' ἐξοχὴν φιλελεύθερα κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα, δηλ. βουλὴν κυρίαρχον, βουλευτικὴν καὶ νομοθετικὴν δικαιοδοσίαν ἀνεύθυνον καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ὑπεύθυνον.

Ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτου τῆς ἐπιγραφῆς, ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν αὐτῇ καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἑπομένοις ἐκτιθεμένων δύναται εὐλόγως νὰ ἐξαχθῇ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ θὰ προέρχεται ἐκ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, τῆς κατὰ Πολύβιον *συμμαχικῆς καὶ φιλικῆς κοινωνίας* πόλεων τῆς Πελοποννήσου καὶ *δημοκρατίας ἀληθινῆς* (σ. 115), ὅτι δηλ. οἱ *Ἀχαιοί*, ἤτοι τὸ *ἔθνος τῶν Ἀχαιῶν*, τὸ *κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν* (σ. 116 σημ. 1), ἐν καιρῷ κοινοῦ μετὰ τῶν συμμάχων πολέμου, ὁρμηθέντες ἴσως καὶ ἐκ τῶν ὅρων τῆς συμμαχίας, ἐξέδωκαν τὸν ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ νόμον ἢ κανονισμόν, ἤτοι ψήφισμα [1], ἐν ᾧ ἐψήφισαν διατάξεις ἀφορώσας πολιτειακὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ὅλης συμμαχίας.

Μετὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὑπολείπεται νὰ ἐξακριβώσωμεν εἰς τίνα ἐποχὴν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀναφέρεται ἡ ὑπ' ἐξέτασιν ἐπιγραφή, τίνες δηλ. εἶνε οἱ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενοι *βασιλεῖς* καὶ *σύμμαχοι* καὶ τίς ὁ *κοινὸς πόλεμος*. Ἱστορικὴ δὲ ἐπισκόπησις τῶν κατὰ τοὺς Ἀχαιοὺς δύναται νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων καί, κατ' ἀκολουθίαν, εἰς καθορισμὸν τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς.

Πολιτειακῶς ἅμα τε καὶ στρατιωτικῶς οἱ Ἀχαιοὶ εἶνε τελείως συγκεκροτημένοι, κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἰσχυροὶ δὲ πολεμικῶς ἀφοῦ εἶχον συμμάχους ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου (πρβ. σ. 135) καὶ δὴ συμμάχους *βασιλεῖς*· θὰ ἦτο δὲ σημαντικὴ ἡ συναφθεῖσα συμμαχία, καὶ ἰσχυροὶ θὰ ἦσαν καὶ οἱ *σύμμαχοι* καὶ οἱ *βασιλεῖς*, ἀφοῦ χάριν τούτων κανονίζοντες πολιτειακὰς ἑαυτῶν ὑποθέσεις οἱ Ἀχαιοὶ ἐπέφερον εἰς κρατούσας διατάξεις μεταβολὰς ἢ προσέθετον νέας διατάξεις λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ συμφέροντα τῶν συμμάχων (στ. 29—30), παρεῖχον δηλ. τὸ δικαίωμα εἰς τὸν βασιλέα νὰ ὁρίζῃ τὸν ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας φρούραρχον (στ. 13—14) καί, ἐν καιρῷ *κοινοῦ πολέμου*, νὰ ὁρίζῃ τὸν στρατηγόν, ὁ στρατηγὸς δ' οὗτος, ἢ αὐτὸς ὁ βασιλεύς, νὰ ὁρίζῃ πρὸς τούτοις καὶ τὸν τόπον, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ συνέρχηται τὸ *συνέδριον* (στ. 17—18).

Ἐκ τοιούτων σκέψεων ὁρμώμενος φρονῶ ὅτι πρὸς λύσιν τῶν προκειμένων ζητημάτων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἀποβλέψωμεν οὐχὶ εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τῷ 280 ἱδρυθείσης Ἀχαϊ-

1 Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ψήφισμα εἶνε καὶ οὐχὶ ἄλλο τι, ὅτι κυρίως δὲν εἶνε ἡ συνθήκη τῆς συμμαχίας, ὡς δυνατὸν ἴσως νὰ νομίσῃ τις, εἶνε φανερόν. Κείμενα συνθήκης συμμαχίας διεσώθησαν πολλά, ἀλλοῖον δ' εἶνε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν· οὐδ' ἀναγράφονται ἐν τοιαύταις συνθήκαις τοσαῦται περὶ τῶν καθέκαστα διατάξεις, οἷαι αἱ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ. Ἄλλως οὐδ' εἶνε ἐφαρμόσιμοι αἱ διατάξεις αὗται ὡς πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους. Κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλ. νομοθετεῖ τὸ ἐκ *πόλεων* ἀποτελούμενον ὁμόσπονδον κράτος, ἤτοι ἡ κοινὴ πολιτεία (συμπολιτεία), αἱ ***πόλεις*** δὲ (οὐχὶ πάντες οἱ σύμμαχοι) ὑποχρεοῦνται νὰ ἀποστέλλωσι συνέδρους καὶ νὰ παρέχωσι στρατὸν καὶ αὗται ὑφίστανται ποινὴν ἐπὶ μὴ ἐκτελέσει τῶν ὑποχρεώσεων τούτων.

Ὅτι δὲ ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν εἶνε ἡ ἐπιγραφή, δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 3β (σ. 134), ἐν ᾗ (ἐν στ. 21β) ἀπαντᾷ ἡ λ. *Ἀχαιοί*, καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς (ἡ Ἐπίδαυρος ἀπὸ τοῦ 242 ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, καὶ πρὸς τούτοις εἰς τὸν θεσμὸν τῶν ***νομογράφων τῶν Ἀχαιῶν***, ὡς ἐ νώσθη ἐκ τῆς ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφῆς (πρβ. σ. 126 στ. 2)· νομογράφων δὲ γίνεται μνεία καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν ἐπιγραφῇ (στ. 23). Εἰς τὰς εἰκασίας ταύτας δύναται νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἑξῆς:

Ὡς καὶ ἐν σ. 124 σημ. 3 ἀνεκοίνωσα, ἡ ὑπ' ἐξέτασιν ἐπιγραφὴ ἀρ. 3 εὑρέθη σὺν τῇ ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφῇ τῶν νομογράφων (ἀμφότεραι ἦσαν ἐντετειχισμέναι ἐν τῷ αὐτῷ τειχώματι, ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης. Πρβ. σ. 128). Ἐκ τοῦ τόπου δὲ καὶ τοῦ τρόπου τουτου τῆς εὑρέσεως, καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφῇ: «*τὸν νόμον*» (πρβ. σ. 124), ὁρμώμενος ἔγραφον ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου, κατὰ Αὔγουστον τοῦ 1918, τάδε: Δύο ἄρα στῆλαι ὑπῆρχον ἐν τῷ Ἱερῷ ἱδρυμέναι πλησίον ἀλλήλων, ἡ μὲν περιεῖχεν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων τῶν ***νομογράφων*** τῶν Ἀχαιῶν, ἡ δὲ *τὸν νόμον*, ὃν οὗτοι ἔγραψαν καὶ εἰς τὸ Ἱερὸν ἀνέθηκαν. Ἡ εὕρεσις δὲ τῆς στήλης τῶν ***νομογράφων*** προτρέπει ἡμᾶς εἰς ἀναζήτησιν τῆς στήλης τῆς περιεχούσης τον *νόμον*. Ἡ προκειμένη ἄρα ἐπιγραφὴ (ἡ ὑπ' ἀρ. 3), ἡ σὺν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν νομογράφων εὑρεθεῖσα, δυνατὸν νὰ εἶνε ὁ ζητούμενος *νόμος*. Ὅτι δὲ ὁ νόμος οὗτος εἶνε συντεταγμένος οὐχὶ ἐν τῇ δωρικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ, δὲν εἶνε παράδοξον. Δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ὁ *νόμος* ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, τοὺς *συμμάχους* καὶ τοὺς *βασιλεῖς*, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε συντεταγμένος ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ» (πρβ. τὰ ἐν σ. 124 κ. ἑ. ἐκτιθέμενα).

κῆς συμπολιτείας, καθ' οὓς χρόνους αὕτη ἐκ τεσσάρων τὸ πρῶτον καὶ εἶτα ἐκ δέκα Ἀχαϊκῶν πόλεων ἀποτελουμένη [1] περιωρίζετο ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς αὕτη εἶχεν ἐπεκταθῇ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀχαΐας καὶ μεταβληθῇ εἰς σημαντικὸν ὁμόσπονδον κράτος ἐν Πελοποννήσῳ, εἰς τοὺς χρόνους τουτέστιν τοὺς ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 251 προσχωρήσεως τῆς Σικυῶνος εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν κοινὴν πολιτείαν [2].

Ἀπὸ τοῦ ἔτους δηλ. τούτου, ὅτε ὁ Ἄρατος, ἐλευθερώσας ἀπὸ τῆς Μακεδονιζούσης τυραννίδος τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὰς δέκα Ἀχαϊκὰς πόλεις, κραταιοῦται καὶ εἰς πολιτειακὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀκμὴν ἀνέρχεται ἡ Συμπολιτεία, προσχωρησάσης εις αὐτὴν (τῷ 242) τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Τροιζῆνος καὶ Ἐπιδαύρου, τῆς Μεγαλοπόλεως (τῷ 234), τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ἑρμιόνης καὶ Φλιοῦντος (τῷ 229) κ.λ. Μεγάλως ἐκταθεῖσα οὕτως ἡ Συμπολιτεία κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰσχυρὰ οὖσα εὐπρόσδεκτος ἦτο ἐν συμμαχίᾳ πρὸς ἰσχυροὺς καὶ μοναρχικοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς συμμάχους τούτων.—Τοιαύτην δὲ ὄντως συμμαχίαν συνῆψαν οἱ Ἀχαιοί, συντελέσασαν πρὸς κραταίωσιν καὶ κυρίως πρὸς σωτηρίαν τῆς Συμπολιτείας περιελθούσης ἐν κινδύνῳ, ὡς ἐξ ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον διδασκόμεθα:

Προαγαγὼν καὶ ἐμπεδώσας τὰ κατὰ τὴν Συμπολιτείαν ὁ Ἄρατος ἐγένετο κατὰ Πολύβιον (2, 43) ὁ «*προστάτης τοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἔθνους πάσας τὰς »ἐπιβολὰς καὶ πράξεις πρὸς ἓν τέλος ἀναφέρων· »τοῦτο δ' ἦν τὸ Μακεδόνας μὲν ἐκβαλεῖν ἐκ Πελο»ποννήσου, τὰς δὲ μοναρχίας καταλῦσαι, βεβαιῶ»σαι δ' ἑκάστοις τὴν κοινὴν καὶ πάτριον ἐλευθερίαν*». Τοιοῦτον σκοπὸν ἐπιδιώκων ἔστρεψε τὴν προσοχήν του (243 π.Χ.) πρὸς τὸν ἐχθρὸν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας Πτολεμαῖον τὸν Γ', ὃν «*ἐποίησε σύμ»μαχον τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμονίαν ἔχοντα πολέμου »καὶ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν*» (*Πλούτ. Ἄρατος*, 24).

1 Τέσσαρες πόλεις, αἱ Δύμη, Πάτραι, Φαραὶ καὶ Τριταία, συνεκρότησαν τῷ 280 τὸν Ἀχαϊκὸν σύνδεσμον. τῷ 275 προσετέθη τὸ Αἴγιον καὶ μετὰ τοῦτο τὰ Βοῦρα, ἡ Κερύνεια, τὸ Λεόντιον, ἡ Αἴγειρα καὶ ἡ Πελλήνη (ἴδε σ. 126).

2 Οὕτω σκεπτόμενος δὲν ἐπιχειρῶ νὰ ἀναζητήσω τὴν λύσιν τῶν προκειμένων ζητημάτων ἀνάγων αὐτὰ εἰς τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ καλουμένου *Χρεμωνιδείου πολέμου* (270—260), καθ' οὓς χρόνους οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τῶν Ἠλείων καὶ μετὰ πόλεων τῆς Ἀρκαδίας ἀπετέλεσαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης συμμαχικὸν σύνδεσμον κατὰ τῶν Μακεδόνων (κατὰ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ), εἰς ἣν συμμαχίαν προσεχώρησαν καὶ αἱ Ἀθῆναι (266 π.Χ.).—Δυνατὸν ὅμως νὰ ἔχῃ τις ἐναντίαν γνώμην· διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶνε νὰ διατρίψωμεν ἐνταῦθα περὶ τοιοῦτον ζήτημα.

Τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Πελοποννησιακὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων σύνδεσμον γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς καὶ ἐν σ. 128, σημ. 3 μνημονευομένης Ἀθηναϊκῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἐν *IG.* ²I (*ed. m.*) ἀρ. 687 (πρόσθες καὶ ἀρ. 686), ἥτις εἶνε ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων ἐκδοθὲν τῷ 266/5 κατὰ πρότασιν τοῦ Χρεμωνίδου, δι' οὗ κυροῦται ἡ πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων συμμαχία, ἣν εἶχον ψηφίσει οἱ *Λακεδαιμόνιοι μετά »τε Ἠλείων καὶ Ἀχαιῶν καὶ Τεγεατῶν καὶ Μαντινέων καὶ Ὀρχο»μενίων καὶ Φια[λέων] καὶ Καφυέων καὶ Κρηταέων, ὅσοι εἰσὶν ἐν »τῆι συμμ[αχίαι τ]ῆι Λακεδαιμονίων καὶ Ἀρέως καὶ τῶν ἄλλων »συμμάχων»*. Εἶχον δ', ὡς φαίνεται, οἱ τοῦ συνδέσμου τούτου Πελοποννήσιοι ἀντιπροσωπευτικὸν σῶμα, συνέδριον καλούμενον, διότι «*ἀπεστάλκασι πρέσβεις ἀπὸ τῶν συνέδρων εἰς Ἀθήνας τὴν περὶ τῆς »συμμαχίας ὁμολογίαν κομίζοντας*». Ἀναγράφει δὲ τὸ ψήφισμα καὶ τοὺς ὅρκους (σ. 128 σημ. 3) οὓς ἔμελλον νὰ δώσωσιν ἐπὶ τῇ συνάψει τῆς συμμαχίας οἱ μὲν «*Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Λακεδαι[μονίους καὶ »τοὺς ἀπὸ ἑκάστης] πόλεως*, οἱ δὲ *Λακεδαιμόνιοι (οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ »ἔφοροι καὶ οἱ γέροντες)* καὶ αἱ ἄλλαι *πόλεις (οι ἄρχοντες)* πρὸς »τοὺς *Ἀθηναίους*».—Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τῇ ἄλλῃ, τῇ ὑπ' ἀρ. 686 (IG ²I) σχετικῇ ἐπιγραφῇ, ἥτις ἦτο ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἐφ' οὗ καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 687 ἐπιγραφή, ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐκ τῶν συνέδρων ἀποσταλέντων εἰς Ἀθήνας πρεσβευτῶν.—Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὑπὸ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν 686, μετὰ κενὸν ἑνὸς στίχου, εἶνε ἀναγεγραμμένον καὶ τὸ κείμενον τῆς συναφθείσης συνθήκης τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους.

Εἰς ταῦτα ἀποβλέπων τις ἴσως νομίσῃ εὔλογον νὰ ἀναγάγῃ τὴν ὑπὸ ἑρμηνείαν ἐπιγραφὴν ἀρ. 3 εἰς τοὺς Χρεμωνιδείους τούτους χρόνους. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει αἱ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην *πόλεις* θὰ ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐπιγραφὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης Πελοποννησιακαὶ *πόλεις*, οἱ *σύμμαχοι* θὰ ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ τῶν Λακεδαιμονίων σύμμαχοι, ὁ *κοινὸς πόλεμος* θὰ ἦτο ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος καὶ οἱ *βασιλεῖς* θὰ ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης· ἡ δ' ὑπ' ἀρ. 3β ἐπιγραφὴ θὰ ἐδύνατο νὰ εἶνε ἡ συνθήκη συμμαχίας, περὶ ἧς ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ ἐπιγραφῇ εἴρηται: «ἀναγράψαι δὲ τὴν σ*υ[νθήκην* τὰς πόλεις ἐν στήλαι]ς καὶ στῆσαι ἐν ἱερῶι ὅπου ἂν βούλωνται».—Ἀλλ' ἐκ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐξάγεται ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος σύνδεσμος ἦτο πολιτειακὴ καὶ στρατιωτικὴ μόνιμος ἕνωσις (ὁμοσπονδία, συμπολιτεία), οὐχὶ δὲ πρόσκαιρος ἕνωσις. ἁπλῆ δηλ. συμμαχία σκοπὸν ἔχουσα πόλεμον κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἔπειτα, δυσκολεύομαι νὰ δεχθῶ ὅτι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης ἦτο δυνατὸν νὰ συναφθῇ συνθήκη ἢ νὰ ψηφισθῇ νόμος εἰσάγων τοσοῦτον φιλελεύθερον καὶ δημοκρατικὸν θεσμόν, οἷος εἶνε ὁ ἐκδηλούμενο, ἐν ταῖς περὶ τοῦ *συνεδρίου* διατάξεσι τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 3. Ἐξ ἄλλου δὲ οἱ Πελοποννήσιοι διὰ τῆς λέξεως *βασιλεῖς* δὲν θὰ ἐνόουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, διότι μικρὸν εἶχον οὗτοι κῦρος μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ ἰσχυροποίησιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφόρων, ἀλλ' ἄλλους βασιλεῖς ἰσχυροὺς καὶ μοναρχικούς. Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐπιγραφὴν τοὺς *Λακεδαιμονίους* ἐκπροσωποῦσιν ἐν τοῖς δοθεῖσιν ὅρκοις κατὰ τὴν κύρωσιν τῆς συνθήκης τῆς συμμαχίας οὐχὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς, ἀλλ' αἱ τρεῖς ἐν τῇ Σπάρτῃ ἀρχαί, «*οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἔφοροι καὶ οἱ γέροντες*».—Περὶ τῶν κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον ἴδε B. Niese: *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten.* II σ. 229 κ. ἑ.

Ἀλλ' ἡ συμμαχία αὕτη περιωρίσθη ἁπλῶς εἰς φιλικὰς πολιτειακὰς μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν σχέσεις, πρακτικόν τι ἀποτέλεσμα δὲν ἔσχε· δὲν συνεπολέμησαν Ἀχαιοὶ καὶ Πτολεμαῖοι καὶ δὲν ἔσχον κοινοὺς ἐν πολέμῳ συμμάχους. Δὲν ἀναφέρεται ἄρα ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην. Εἰς ἐμπράκτους δὲ συμμαχικὰς σχέσεις διετέλεσαν οἱ Ἀχαιοὶ πρὸς τοὺς Περγαμηνούς, μεθ' ὧν καὶ συνεπολέμησαν, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ πρὸς Ἀντίοχον πολέμου (192—190), ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Χαλκίδι καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ (ἐν Περγάμῳ καὶ ἐν Μαγνησίᾳ)· ἀλλ' οἱ *βασιλεῖς* δὲν δύνανται νὰ εἶνε οἱ τῆς Περγάμου, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμαχίας.

Τῶν μνημονευθεισῶν συμμαχιῶν καὶ σχέσεων τῆς Συμπολιτείας πρὸς *βασιλεῖς* ἀποκλειομένων, προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ *βασιλεῖς* εἶνε οἱ τῆς Μακεδονίας, ὅτι δηλ. ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου συναφθεῖσαν κραταιὰν καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀπὸ τοῦ 224 μέχρι τοῦ 199, παραταθεῖσαν συμμαχίαν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, ἥτις ἰσχυρὰν ἔσχεν ἐπιβολὴν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κραταίωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τῆς Συμπολιτείας.

Κλεομένης ὁ Γ' νικήσας τῷ 225 κατὰ κράτος τοὺς ὑπὸ τὸν Ἄρατον Ἀχαιοὺς ἐν τῇ Δυμαίᾳ καὶ μεγαλοφρονήσας ἐπὶ τούτῳ «*ἀδεῶς ἐπεπορεύετο τὰς πόλεις*»καὶ ἄλλας μὲν πείθων, ἄλλας δὲ ἐκφοβίζων προσεκτᾶτο, «προσέλαβε δὲ τῷ τρόπῳ τούτῳ »Καφύας, Πελλήνην, Φενεόν, Ἄργος, Φλιοῦντα, »Κλεωνάς, Ἐπίδαυρον, Ἑρμιόνην, Τροιζῆνα, Κό»ρινθον, καὶ προσεστρατοπέδευσε τῇ τῶν Σικυωνίων »πόλει» (*Πολύβ*. 2,51. *Πλούταρχος* ἐν β. Κλεομένους, 19). Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία διελύετο οὕτως· τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον ἀποφεύγοντες οἱ Ἀχαιοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς τοὺς Μακεδόνας συνάπτοντες διὰ τοῦ Ἀράτου τῷ 224 συμμαχίαν μετὰ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, ὅστις κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εὐθὺς ἀμέσως κατελθὼν εἰς Πελοπόννησον ἔσωσε τὴν Συμπολιτείαν. Φοβηθεὶς ὁ Κλεομένης ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Σικυῶνος, ἐγκατέλιπε τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ἄργος καὶ διὰ τῆς Μαντινείας καὶ Τεγέας ἐπέστρεψεν εἰς Σπάρτην· κατεδίωξε δ' αὐτὸν κατὰ πόδας ὁ Ἀντίγονος μέχρι Μεγαλοπόλεως, ἐν ᾧ αἱ ὑπὸ τοῦ Κλεομένους καταληφθεῖσαι ἢ ἀποστατήσασαι πόλεις προσεχώρουν πάλιν εἰς τὴν Συμπολιτείαν. Λήγοντος δὲ τοῦ ἔτους 224, ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀρκαδίας ὁ Ἀντίγονος εἰς Ἄργος καὶ ἐκεῖθεν «*εἰς Αἴγιον, πρὸς τὴν »τῶν Ἀχαιῶν σύνοδον*, ἔνθα ἀπελογίσατο περὶ τῶν »καθ' αὑτὸν καὶ ἐχρημάτισε περὶ τῶν μελλόντων, »κατεστάθη δ' *ἡγεμὼν ἁπάντων τῶν συμμάχων*» (*Πολύβ*.2,54). Τότε, τῷ 224/3, ἐγένετο ἡ κατὰ Πολύβιον (4,82) *ἔγγραπτος συμμαχία* **1** τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοῦ Ἀντιγόνου **2**, εἰς ἣν περιελήφθησαν καὶ οἱ ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων *Ἠπειρῶται, Φωκεῖς, Βοιωτοί, Ἀκαρνᾶνες*, καὶ *Θεσσαλοὶ* (*Πολύβ*.4,9 καὶ 15). Νέος οὕτω συμμαχικὸς σύνδεσμος ἐθνῶν (Ἀχαιοελληνικὸς σύνδεσμος) συνήφθη διὰ τῆς ἐν Αἰγίῳ συνθήκης **3**, πάντων δὲ

1 Ἡ *ἔγγραπτος* αὕτη συνθήκη συμμαχίας εἶνε ἡ ὁριστικὴ συνθήκη ἡ ἀντικαταστήσασα τὴν ὀλίγῳ πρότερον γενομένην ἐν Παγαῖς ὑπὸ Ἀράτου καὶ Ἀντιγόνου προκαταρκτικὴν συνθήκην.

2 Διατάξεις τινὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην γνωρίζομεν ἐκ τῶν παραδιδομένων ὑπὸ Πλουτάρχου (*Ἄρατος*, 44): «ἐψηφίσαντο δὲ (Ἀχαιοὶ) ἄλλῳ μὴ γράφειν βασιλεῖ μηδὲ πρεσβεύειν »πρὸς ἄλλον, ἄκοντος Ἀντιγόνου, τρέφειν τε καὶ μισθοδοτεῖν ἠναγκά»ζοντο τοὺς Μακεδόνας, θυσίας δὲ καὶ πομπὰς καὶ ἀγῶνας Ἀντιγόνῳ »συνετέλουν, ἀρξαμένων τῶν Ἀράτου πολιτῶν καὶ δεξαμένων τῇ πόλει »τὸν Ἀντίγονον ὑπὸ Ἀράτου ξενιζόμενον». Ἐπὶ ὅρων τῆς αὐτῆς συμμαχίας ἀναφέρονται καὶ τὰ παρὰ Πολυβίῳ (4,9): «βουλομένων δὲ »(τῶν Μεσσηνίων καὶ τῆς κοινῆς συμμαχίας μετασχεῖν... οἱ προε»στῶτες τῶν Ἀχαιῶν ἐπέλεγον, *οὐ φάσκοντες δυνατὸν εἶναι χωρὶς »Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων οὐδένα προσλαβεῖν*».

3 Ὁ συμμαχικὸς οὗτος συνδεσμος, προκειμένου ζητήματος κηρύξεως πολεμου, συνήρχετο εἰς συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας δι' ἀντιπροσώπων καλουμένων *συνέδρων*, οὓς ἔπεμπεν ἕκαστον τῶν ἀποτελούντων τὴν συμμαχίαν ἐθνῶν· αἱ λαμβανόμεναι ὅμως ἀποφάσεις δὲν ἦσαν ἀνέκκλητοι, ἀλλ' ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὴν κατ' ἰδίαν ἔγκρισιν ἑκάστου τῶν μελῶν τῆς συμμαχίας. Ταῦτα γνωρίζομεν ἐξ ὅσων παραδίδει ὁ Πολύβιος περὶ τῆς ἀφορμῆς καὶ τῆς, ἐν ἔτει 220, ἀρχῆς τοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πολέμου τῶν συμμάχων, ἤτοι τοῦ καλουμένου συμμαχικοῦ πολέμου: Ἕνεκα δηλ. εἰσελάσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἀχαΐαν καὶ λεηλασίας τῆς Μεσσηνιακῆς χώρας, ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀχαιοὶ νὰ λάβωσιν ἐχθρικὴν κατ' αὐτῶν στάσιν καὶ ἀπεφάσισαν «πρεσβεύειν πρὸς Ἠπειρώτας, »Βοιωτούς, Φωκέας, Ἀκαρνᾶνας, Φίλιππον, καὶ διασαφεῖν τίνα τρό»πον Αἰτωλοὶ παρὰ τὰς συνθήκας μεθ' ὅπλων ἤδη δὶς εἰσβεβληκότες »εἴησαν εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ παρακαλεῖν αὐτοὺς βοηθεῖν κατὰ τὰς »*ὁμολογίας* (δηλ. κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῶν συμμάχων »συναφθεῖσαν ἐν Αἰγίῳ συνθήκην), προσδέξασθαι δὲ καὶ τοὺς Μεσση»νίους εἰς τὴν συμμαχίαν» (*Πολύβ*.4,15).—Τοιαύτην ἔσχεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ, κατ' ἀκολουθίαν, «γενομένου δόγ»ματος ἁπάντων τῶν συμμάχων, οἳ συνελθόντες εἰς τὴν τῶν Κοριν»θίων πόλιν ἐπεκύρωσαν τὸ διαβούλιον διαπροστατεύσαντος Φιλίππου »τοῦ βασιλέως» (*Πολύβ*. 4, 13). Προϊὼν δ' ὁ Πολύβιος ἀναγράφει καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνελεύσεως: «Καταλαβὼν δὲ (ὁ »Φίλιππος) τοὺς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων παραγεγονότας εἰς τὴν Κόριν»θον συνήδρευε καὶ διελάμβανε μετὰ τούτων τί δεῖ ποιεῖν καὶ πῶς

30 6 20

τῶν συμμάχων, Ἀχαιῶν, Μακεδόνων, Ἠπειρωτῶν, Φωκέων, Βοιωτῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Θετταλῶν, ἡγούμενος ὁ Ἀντίγονος ἐδυνήθη νὰ ἀποτρέψῃ ὁριστικῶς διὰ τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης (221 π.Χ.) τὸν ἐκ τοῦ Κλεομένους κίνδυνον τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας καὶ νὰ συντελέσῃ πρὸς τούτοις εἰς τὴν κραταίωσιν καὶ ἐπέκτασιν ταύτης ἐν Πελοποννήσῳ, διότι προσετέθησαν τότε εἰς αὐτὴν ἡ Τεγέα καὶ ἡ καταστραφεῖσα Μαντίνεια, περιλαβούσης οὕτω τῆς Συμπολιτείας πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἀρκαδίαν.

Εἰς ταύτην ἄρα τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου συναφθεῖσαν τῷ 224/23 συμμαχίαν τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς συμμάχους τούτων ἀποβλέποντες δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν λύσιν τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς ζητημάτων: Ὁ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ***κοινὸς πόλεμος*** θὰ εἶνε ὁ Κλεομενικὸς πόλεμος, οἱ ***βασιλεῖς*** θὰ εἶνε οἱ τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ***σύμμαχοι*** θὰ εἶνε οἱ Μακεδόνες (οὓς ἐκπροσωποῦσιν οἱ βασιλεῖς), Ἠπειρῶται, Φωκεῖς, Βοιωτοί, Ἀκαρνᾶνες καὶ Θετταλοί.

Τὸ σημαντικώτατον τῶν μελῶν τοῦ συμμαχικοῦ τούτου συνδέσμου καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφερόμενον ἐπὶ τῇ εὐοδώσει τῶν τῆς συμμαχίας ἦσαν οἱ Ἀχαιοί, διότι οὗτοι ἐπεδίωξαν τὴν πρὸς τὸν Ἀντίγονον συμμαχίαν, ἵνα σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ Κλεομένους κινδύνου· ὑπέστησαν δὲ καὶ θυσίας πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συμμαχίας, ἀφ' οὗ ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὸν Ἀκροκόρινθον. Ἔπειτα ἐν Πελοποννήσῳ διεξήγετο ὁ πόλεμος καὶ ἡ Πελοπόννησος ἔμελλε νὰ εἶνε ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ πεδίον τοῦ κυρίως ὑπὲρ τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας κοινοῦ πολέμου τῶν συμμάχων. Δικαιώματα δ' ἐκ τούτου προήρχοντο εἰς ὄφελος τῶν συμμάχων καὶ ἰδιάζουσαι ὑποχρεώσεις ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς Ἀχαιούς. Καὶ περὶ τούτων μὲν θὰ προέβλεπεν ἡ συναφθεῖσα συνθήκη, ἀνάγκη ὅμως ἦτο νὰ κανονισθῶσι τὰ καθέκαστα καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως τούτων. Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὴν σύναψιν τῆς συμμαχίας θὰ παρηκολούθησεν εὐθὺς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅρων τῆς συνθήκης σύνταξις καὶ ἐπιψήφισις τοῦ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ ***νόμου*** τοῦ καθορίζοντος καὶ κανονίζοντος τὴν διὰ τῆς μετὰ τῶν Μακεδόνων συμμαχίας δημιουργηθεῖσαν νέαν κατάστασιν πραγμάτων ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ συμπολιτείᾳ. Κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς τὸ 223 π.Χ.[1]

Εἶνε δὲ ὁ προκείμενος νόμος οὐχὶ γενικὸς καταστατικὸς νόμος, ἀλλ' ***εἰδικὸς*** νόμος, τροποποιῶν ἔν τισι διατάξεσιν, ὡς φαίνεται, τὸν καταστατικὸν νόμον τῆς Συμπολιτείας καὶ νέας διατάξεις εἰσάγων, δι' ὧν λαμβάνεται πρόνοια περὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἀποτελούντων τὴν συμμαχίαν λαῶν καὶ παρέχεται εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας δικαίωμα ἀναμίξεως, διαρκοῦντος τοῦ ***κοινοῦ πολέμου***, εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας καὶ κυρίως εἰς ὅ τι ἀποβλέπει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων ἀποτελουμένου ***συνεδρίου***[2]. Εὐνόητον δ' εἶνε ὅτι τοιοῦτος ὢν ὁ ψη-

»χρήσασθαι τοῖς Αἰτωλοῖς, ἐγκαλούντων δὲ Βοιωτῶν μὲν ὅτι... »Φωκέων δὲ διότι .. Ἠπειρωτῶν δὲ καθότι... Ἀκαρνάνων δὲ... »πρὸς δὲ τούτοις Ἀχαιῶν... ἀκούσαντες τούτων οἱ τῶν συμμάχων »σύνεδροι πάντες ὁμοθυμαδὸν ἐκφέρειν ἐβουλεύσαντο τοῖς Αἰτωλοῖς τὸν »πόλεμον» (*Πολύβ*. 4,25). Καὶ περαιτέρω: «Τούτου δὲ τοῦ δόγματος »κυρωθέντος...οἱ σύνεδροι παραχρῆμα πρεσβευτὰς ἐξαπέστελλον πρὸς »τοὺς συμμάχους, ἵνα παρ' ἑκάστοις διὰ τῶν πολλῶν ἐπικυρωθέντος »τοῦ δόγματος ἐκφέρωσι πάντες τοῖς Αἰτωλοῖς τὸν ἀπὸ τῆς χώρας πό»λεμον» (*Πολύβ*.4,26,2).—Προκειμένου δέ, κατὰ ταῦτα, νὰ ψηφίσωσι τὸ δόγμα κατ' ἰδίαν καὶ οἱ Ἀχαιοί, μετέβη καὶ ὁ Φίλιππος ἐκ Κορίνθου εἰς Αἴγιον ἀνανεώνων οὕτω τὴν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τοῦ Ἀντιγόνου συναφθεῖσαν συμμαχίαν.— *Πολύβ*. 4, 26, 7: «οἱ δ' Ἀχαιοὶ συνελθόν»τες εἰς τὴν ***καθήκουσαν σύνοδον*** τό τε δόγμα πάντες ἐπεκύρωσαν καὶ »τὸ λάφυρον ἐπεκήρυξαν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, προσελθόντος δὲ καὶ »τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ***βουλὴν*** ἐν Αἰγίῳ καὶ διαλεχθέντος διὰ πλειό»νων τὰ ῥηθέντα μετ' εὐνοίας ἀπεδέξαντο καὶ τὰ προϋπάρχοντα φιλάν»θρωπα τοῖς προγόνοις ἀνενεώσαντο πρὸς αὐτὸν τὸν Φίλιππον».

1 Μετὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 3, προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, ποία τις εἶνε ἡ τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ σύγχρονος καὶ σχετικὴ (σ. 128) ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 3β; Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἴδε σ. 148.

2 Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον τοῦ νόμου πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει προκειμένου νὰ λύσωμεν ἀπορίας τινὰς προερχομένας ἐκ φαινομένης ἀσυμφωνίας διατάξεών τινων τοῦ νόμου πρὸς εἰδήσεις τινὰς περὶ τῶν τῆς Συμπολιτείας παραδιδομένας ὑπὸ τοῦ Πολυβίου. Πρὸς ἐξήγησιν τοιούτων ἀσυμφωνιῶν δέον πρὸς τούτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι πολλάκις μετεβλήθησαν καὶ ἐτροποποιήθησαν οἱ νόμοι τῆς Συμπολιτείας. Ὁ πρῶτος καταστατικὸς νόμος ἐψηφίσθη τῷ 275, ὅτε εἰς τὰς τέσσαρας Ἀχαϊκὰς πόλεις προσετέθη τὸ Αἴγιον· ἀλλ' ὁ νόμος ἐκεῖνος δὲν ἐδύνατο νὰ μένῃ ἀμετάβλητος, ἀφ' οὗ, προσχωρησάσης τῆς Σικυῶνος (σ. 137), ἐξετείνετο ἡ Συμπολιτεία ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀχαΐας καὶ περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῇ μεγάλας καὶ σημαντικὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλη τροποποίησις θὰ ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρὸς τοὺς Μακεδόνας συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν (τοῦτο δεικνύει ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ ἀρ. 3), ἄλλη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συμμαχίας καὶ ἄλλαι, ὡς φαίνεται, κατὰ διαφόρους περιπτώσεις.

φισθεὶς νόμος ἐδύνατο νὰ ἰσχύῃ, ἐν πάσαις ταῖς διατάξεσιν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον χρόνον διήρκεσεν ἡ συμμαχία, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 223 μέχρι τοῦ 198 π.Χ., ὅτε οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκαταλιπόντες τοὺς Μακεδόνας προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Ρωμαίους συνάψαντες συμμαχίαν μετὰ τούτων κηρυξάντων τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου (σ. 118).

Τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθεισῶν σκέψεων καὶ τῶν ἐκ τούτων πορισμάτων ἀποδεκτῶν γενομένων, μεγάλην σημασίαν προσκτᾶται ἡ προκειμένη ἐπιγραφή, διότι ἐμφανίζεται σημαντικὴν παρέχουσα συμβολὴν εἰς λύσιν σκοτεινῶν ζητημάτων περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας. — Ὑπὲρ πάσας δὲ τὰς εἰδήσεις, ἃς αὕτη παρέχει ἡμῖν, προέχουσιν αἱ περὶ τοῦ *συνεδρίου*, ἤτοι περὶ συνελεύσεως τῶν Ἀχαιῶν ἀποτελουμένης ἐκ *συνέδρων*, οὓς ἔπεμπον ὡς ἀντιπροσώπους αἱ εἰς τὴν Συμπολιτείαν ἀνήκουσαι πόλεις.

Συνέδριον (= *σύνοδος, βουλή*). Οἱ Ἀχαιοὶ συνήρχοντο, κατὰ Πολύβιον, εἰς δύο εἰδῶν συνελεύσεις, μεγάλην καὶ μικρὰν (πολυάριθμον καὶ σχετικῶς ὀλιγάριθμον) συνέλευσιν. Τούτων ἡ μὲν πρώτη ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ πλήθους τῶν Ἀχαιῶν, ὅ ἐστιν ἐκ μεγάλου καὶ ἀπροσδιορίστου ἀριθμοῦ μελῶν, καὶ ἐκαλεῖτο (κατὰ τοὺς Ἀχαιορωμαϊκοὺς χρόνους) *σύγκλητος*, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ σχετικῶς ὀλιγάριθμος συνέλευσις, ἀπετελεῖτο ἐξ ὀλιγωτέρων, ἢ ἡ πρώτη, καὶ καθωρισμένου ἀριθμοῦ μελῶν καὶ ἐκαλεῖτο συνήθως *σύνοδος* [1]. Ἡ *σύγκλητος*, ἥτις καὶ *ἐκκλησία* ἐκαλεῖτο, ἦτο ἔκτακτος γενικὴ συνέλευσις σπανίως, πάντοτε δ' ἐκτάκτως, καλουμένη πρὸς λῆψιν ἀποφάσεως περὶ ζητήματος ὑψίστου ἐνδιαφέροντος, ἤτοι περὶ παροχῆς βοηθείας ἐν πολέμῳ, περὶ συμμαχίας καὶ κυρίως περὶ κηρύξεως πολέμου [2]· εἶχον δ' εἰς αὐτὴν πρόσοδον, κατὰ τοὺς Ἀχαιορωμαϊκοὺς χρόνους, πάντες οἱ Ἀχαιοὶ (πρβ. σ. 116 σημ. 1) *οἱ ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν* [3]· κατὰ τοὺς πρότερον ὅμως χρόνους (ὡρισμένως τῷ 220) αὕτη ἀπετελεῖτο οὐχὶ ἐκ τῶν ὑπὲρ τὰ 30 ἔτη, ἀλλ' ἐκ τῶν *ἐν τοῖς ὅπλοις Ἀχαιῶν* [4]. Ἡ δὲ *σύνοδος*, ἥτις καὶ *βουλὴ* ἐκαλεῖτο [5] καὶ ἐνίοτε *ἐκ-*

1 Τὴν διπλῆν ταύτην ὀνομασίαν τῶν συνελεύσεων τῶν Ἀχαιῶν, *σύνοδον* καὶ *σύγκλητον*, ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν τῷ ἐν *Ἀρχ. Ἐφημερίδι* 1885 σ. 97 ἀρ. 2 (Β. Λεονάρδος) καὶ παρὰ Ditt. *Syll.*² 308 καὶ Michel ἀρ. 205 ψηφίσματι τῶν Ὠρωπίων (155—149 πΧ.). ἐν ᾧ ἀπαντᾷ: «*τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον*» (στ. 6) καί: «*δόξαντος τοῖς Ἀχαιοῖς συναγαγεῖν σύγκλητον ἐν Ἄργει*» (στ. 10).

2 Ἀμφισβητήσιμον εἶνε, ἂν καὶ περὶ τῶν τριῶν τούτων ζητημάτων μόνη ἁρμοδία ἵνα ἀποφασίζῃ ἦτο ἡ *σύγκλητος*, οὐχὶ δέ, ἔν τισι περιπτώσεσι, καὶ ἡ *σύνοδος*. Μεγάλην ὄντως εἶχε δικαιοδοσίαν ἡ σύνοδος κατὰ τοὺς Ἀχαιομακεδονικοὺς χρόνους (κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μετὰ τῶν Μακεδόνων συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν), ὅτε ἁρμοδία ἦτο νὰ ἀποφασίζῃ καὶ περὶ κηρύξεως πολέμου: *Καθήκουσα σύνοδος* ἐν Αἰγίῳ ἐψήφισε τῷ 220 τὸν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πόλεμον (ἴδε τὸ ἐν σ. 138 σημ. 3 χωρίον τοῦ Πολυβίου: 4, 26, 7)· ἐδύνατο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ ἀποφασίζῃ ἡ *σύνοδος* καὶ περὶ παροχῆς βοηθείας ἐν πολέμῳ, περὶ ζητημάτων δηλ. περὶ ὧν ἐν τοῖς ὕστερον Ἀχαιορωμαϊκοῖς χρόνοις μόνη ἁρμοδία ἦτο νὰ ἀποφασίζῃ ἡ *σύγκλητος* (ἴδε τὸ ἐν σημ. 3 χωρίον τοῦ Πολυβίου: 29,23). Φαίνεται δ' ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποφασίζῃ ἐγκύρως καὶ ἀνεκκλήτως, ὡς ἐκ τοῦ ἐν σημ. 4) χωρίου τοῦ Πολυβίου (4,7) δύναται νὰ ἐξαχθῇ: Κατὰ τὰ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οἱ Ἀχαιοὶ (ἡ *καθήκουσα σύνοδος*) ἐδικαιοῦντο νὰ ἀποφασίσωσιν ἀνεκκλήτως, ὅπως παράσχωσι βοήθειαν εἰς τοὺς Μεσσηνίους κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, δημοκρατικῶς ὅμως καὶ φιλανθρώπως σκεπτόμενοι ἀνέθηκαν τὴν περὶ τούτου ὁριστικὴν ἀπόφασιν εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν, *εἰς τοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις Ἀχαιούς*, εἰς ἐκείνους τουτέστιν οἵτινες ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν. Ἂν ὤφειλον νὰ πράξωσι τοῦτο, ἂν δηλ. δι' ἧς ἔλαβον ἀποφάσεως «*βοηθεῖν τοῖς Μεσσηνίοις*» ἐξέδωκαν προβούλευμα ὅπερ κατὰ τὸν νόμον ἔμελλε νὰ κυρωθῇ ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις Ἀχαιῶν, δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ προσθέσωσιν: «*ὅ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ κύριον εἶναι*».—Ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀχαιομακεδονικῆς συμμαχίας μεγάλη καὶ σημαντικὴ ἦτο ἡ δικαιοδοσία τῆς *συνόδου*, ἥτις ἐμφανίζεται οὕτως, ὡς ἡ κατ' ἐξοχήν. ἡ μόνη συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν (πρβ. σ. 141 σημ. 3).

3 *Πολυβ.* 29,23: «τῆς *συνόδου* τῶν Ἀχαιῶν οὔσης ἐν Κορίνθῳ» (τῷ 168), συζήτησις ἐγίνετο περὶ παροχῆς αἰτουμένης βοηθείας εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, εἰς τοὺς Πτολεμαίους (τὸν Φιλομήτορα καὶ τὸν Εὐεργέτην), κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, «τῶν δὲ πολλῶν ἐπιφερομένων βοηθεῖν οἱ περὶ τὸν Καλλικράτην ἐξέβαλον τὸ διαβούλιον, διασείσαντες τοὺς ἄρχοντας ὡς οὐκ οὔσης ἐξουσίας κατὰ τοὺς νόμους ἐν *ἀγορᾷ* (=συνόδῳ) βουλεύεσθαι περὶ βοηθείας, μετὰ δέ τινα χρόνον *συγκλήτου* συναχθείσης εἰς τὴν τῶν Σικυωνίων πόλιν, ἐν ᾗ συνέβαινε μὴ μόνον συμπορεύεσθαι τὴν *βουλὴν* (=σύνοδον) ἀλλὰ *πάντας τοὺς ἀπὸ τριάκοντ' ἐτῶν*» κτλ.

Πολύβ. 22,16: Ἀπελογήθησαν δὲ ὑπὲρ τῶν ἀρχόντων οἱ παρὰ τῶν Ἀχαιῶν πρέσβεις ἐν τῇ συγκλήτῳ (ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ συγκλήτῳ), φάσκοντες οὐδὲν ἀδικεῖν αὐτοὺς οὐδ' ἀξίους ἐγκλήματος ὑπάρχειν διὰ τὸ μὴ συνάγειν τὴν *ἐκκλησίαν* (=σύγκλητον)· νόμον γὰρ εἶναι παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς μὴ συγκαλεῖν τοὺς *πολλοὺς* (=σύγκλητον) ἐὰν μὴ περὶ συμμαχίας ἢ πολέμου δέῃ γίνεσθαι διαβούλιον,· ἢ παρὰ τῆς (ρωμαϊκῆς) συγκλήτου τις ἐνέγκῃ γράμματα».

4 *Πολύβ.* 4,7: «οἱ δ' Ἀχαιοὶ *καθηκούσης αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων συνόδου* κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἧκον εἰς Αἴγιον (τῷ 220), συνελθόντες δ' εἰς τὴν *ἐκκλησίαν* (=σύνοδον)... τῶν τε Μεσσηνίων παρόντων κατὰ πρεσβείαν καὶ δεομένων σφίσι βοηθεῖν ἀδικουμένοις (ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν)... ἐψηφίσαντο βοηθεῖν τοῖς Μεσσηνίοις καὶ συνάγειν τὸν στρατηγὸν *τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις, ὅ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ, τοῦτ' εἶναι κύριον*».

5 Ἴδε λ. χ. τὸ ἐν σ. 138 σημ. 3 χωρίον τοῦ Πολυβίου (4,26,7) καὶ τὸ ἐν σ. 140 σημ. 3 χωρίον (29, 23). — Πρβ. καὶ Πλούταρχον ἐν β. Κλεομένους, 25: «ἐτύγχανον μὲν γὰρ ἐν Αἰγίῳ *βουλὴν* ἔχοντες (Ἀχαιοί), ἐπεὶ δὲ Ἄρατος ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα πολὺν μὲν χρόνον ἔκλαιε τὴν χλαμύδα θέμενος πρὸ τοῦ προσώπου, θαυμαζόντων δὲ καὶ λέγειν κελευόντων, εἶπεν ὅτι Μεγάλη πόλις ἀπόλωλεν ὑπὸ Κλεομένους, ἡ

κλησία [1] καὶ *ἀγορὰ* [2], ἦτο τακτικὴ συνέλευσις ἀποτελουμένη οὐχὶ ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἐξ ὡρισμένου ἀριθμοῦ μελῶν· ἐβουλεύετο δ' αὕτη καὶ διεξῆγε πάσας σχεδὸν τὰς ὑποθέσεις τῆς *Συμπολιτείας* [3] *συνερχομένη δὶς τοῦ ἔτους* ἐν Αἰγίῳ [4], εἰ μὴ τρὶς ἢ τετράκις [5], ἐν τακτικαῖς ὑπὸ τοῦ νόμου χρονολογικῶς καθωρισμέναις συνελεύσεσιν, αἵτινες καλοῦνται «*αἱ ἐκ τῶν νόμων σύνοδοι, αἱ καθήκουσαι σύνοδοι*» [6]. Ἀσάφεια ὅμως μεγάλη καὶ σύγχυσις ἐπικρατεῖ παρὰ Πολυβίῳ, διότι πρὸς δήλωσιν τῶν συνελεύσεων τῶν Ἀχαιῶν ποιεῖται ὁ συγγραφεὺς χρῆσιν καὶ ἄλλων ἐκφράσεων: τὴν *σύνοδον* (*βουλὴν*) καλεῖ καὶ *ἐκκλησίαν*· ἀλλ' ἐκκλησίαν καλεῖ καὶ τὴν *σύγκλητον*· ἔπειτα συνελεύσεις ἐν γένει καθορίζει ἁπλῶς διὰ τῶν λέξεων «*οἱ Ἀχαιοί*», *οἱ πολλοί*, *τὸ πλῆθος*, *ὁ ὄχλος*, *τὸ ἔθνος* κ.λ. Δυσδιάκριτον δ' ἐκ τούτου πολλάκις εἶνε, ἂν ἡ συνέλευσις εἶνε σύνοδος ἢ σύγκλητος καὶ δυσκατόρθωτος εἶνε ἡ ἐξακρίβωσις τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῶν συνελεύσεων τούτων καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν. Ζητήματα δ' ἐκ τούτου προέκυψαν πολλὰ καὶ σκοτεινά [7], ἐφ' ὧν προώρισται νὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἡ νῦν εὑρεθεῖσα ἐπιγραφή. Συνεπίκουρον δὲ πρὸς λύσιν τοιούτων καὶ ἄλλων ζητημάτων, προκυπτόντων τώρα καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς νῦν εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς, ἔχομεν καὶ τὸν Παυσανίαν, διότι οὗτος τὴν κατὰ Πολύβιον *σύνοδον* τῶν Ἀχαιῶν, τὴν εἰς Αἴγιον τακτικῶς συνερχομένην, καλεῖ *συνέδριον* [8], ἔτι δὲ καὶ τὸν Πλούταρχον), ὅστις *συνέδρους* καλεῖ τὰ μέλη τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συνελεύσεως [9].

Ταῦτα παραβάλλοντες πρὸς τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ συνάγομεν ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν *συνέδριον* εἶνε ἡ κατὰ Πολύβιον *σύνοδος* (=βουλή). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀπαντᾷ *σύνοδος* (στ. 38) καὶ *σύνοδος τοῦ συνεδρίου* (στ. 15), ἐξ οὗ δῆλον γίνεται ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Πολύβιον «*συνόδῳ*» ὑπονοητέον «*τοῦ συνεδρίου*» [10].

Μανθάνομεν ἄρα καὶ συνάγομεν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ἐρεύνης εἰδήσεις περὶ τοῦ συνεδρίου καὶ συμπεράσματα,

μὲν *σύνοδος* (βουλὴ) εὐθὺς διελύθη, τῶν Ἀχαιῶν καταπλαγέντων τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ πάθους».—Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ αἱ συνεδρίαι τῆς *συνόδου* ἐγίνοντο ἐν τῷ *βουλευτηρίῳ* (*Πολύβ.* 2,50,10. 22. 12, 6. Πρβ. 11, 9, 8), ὅπερ καὶ *κοινὸν βουλευτήριον* ἐκαλεῖτο. (*Πολύβ.* 2,50).

1 Ἴδε λ.χ. τὸ ἐν σ. 140, σημ 4, χωρίον τοῦ Πολυβίου (4,7). Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐκκλησία ἐκαλεῖτο καὶ «*καθήκουσα ἐκκλησία*» (*Πολύβ.* 4,15,8).

2 Ἴδε λ. χ. τὸ ἐν 140 σημ. 3 χωρίον τοῦ Πολυβίου (29,23). Αἱ δίς, κατ' ἐλάχιστον, συνερχόμεναι κατ' ἔτος ἐν Αἰγίῳ τακταὶ σύνοδοι ἐκαλοῦντο, ὡς φαίνεται, ἡ μὲν «*πρώτη ἀγορὰ*» (*Πολύβ.* 28,7,3) ἡ δὲ «*δευτέρα σύνοδος*» *Πολύβ.* 23 16.12).

3 Ἴδε G Busolt: *Griech Staatsaltertümer*, 2α ἔκδ. σ. 357 κ.ἑ. Ἡ *σύνοδος* ἐμφανίζεται οὕτως ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν· αὕτη δέ, ὡς ἀποτελουμένη ἐξ Ἀχαιῶν, μετεῖχε καὶ τῆς *συγκλήτου*. Δυνάμεθα ἄρα να εἴπωμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἦτο ἡ μόνη συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν, ἥτις τακτικῶς μὲν ἐν Αἰγίῳ, μέχρι τοῦ 189, ἐκτάκτως δὲ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις (σημ 4) πολλάκις τοῦ ἔτους συνερχομένη διεξῆγε τὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας· μόνον δέ, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ζητήματος ὑψίστου ἐνδιαφέροντος (πρβ. σ. 140 σημ. 2), ἐκαλοῦντο ἵνα μετάσχωσι τῆς συνελεύσεως καὶ οἱ λοιποὶ Ἀχαιοί, καὶ οὕτως ἡ *σύνοδος* μετεβάλλετο εἰς *σύγκλητον*. Διὰ τοῦτο ὁ Παυσανίας (καὶ ὁ Πλούταρχος) μίαν συνέλευσιν τῶν Ἀχαιῶν γνωρίζει, τὴν ἐν τακταῖς συνεδρίαις εἰς Αἴγιον συνερχομένην *σύνοδον*, (τὴν *καθήκουσαν σύνοδον*), ἣν καλεῖ *συνέδριον* (σημ. 8).

4 Ἀπὸ τοῦ 189, κατ' ἀκολουθίαν μεταβολῆς ἐν τῷ νόμῳ γενομένης ἐνεργείᾳ τοῦ Φιλοποίμενος, ἡ *σύνοδος* δὲν συνήρχετο καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν Αἰγίῳ, ἀλλα καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐκ περιτροπῆς μεγάλας πόλεις τῆς Συμπολιτείας (*Liv.* 38, 30). — Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ 189 συνήρχετο ἡ σύνοδος, οὐχι ὅμως ἐν ταῖς τακτικαῖς ἀλλ' ἐν ἐκτάκτοις συνελεύσεσι, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Συμπολιτείας. (*Liv.* 31, 25. *Πλουτ.* Κλεομένης 15 καὶ 17, Ἄρατος 41).

5 Αὗται αἱ δὶς τοῦ ἔτους γινόμεναι τακτικαὶ συνελεύσεις συνήρχοντο, ἡ μὲν κατὰ τὸ φθινόπωρον, ἡ δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος· ὑποστηρίζεται ὅμως ὅτι καὶ δύο ἄλλαι τακτικαὶ συνελεύσεις ἐγίνοντο ἐν καιρῷ θέρους.

6 Ἴδε το ἐν σ. 138 σημ. 3 χωρίον τοῦ Πολυβίου: 4,26,7 καὶ τὸ ἐν σ. 140 χωρίον (4,7).

7 Ἴδε H. Francotte: *La polis grecque*, 1907, σ. 231 κ. ἑ.

8 *Παυσ.* 7,7,1: *συνέδριόν* τε Ἀχαϊκὸν καλούμενον καὶ ἀπὸ κοινοῦ λόγου βουλεύματα ἦν Ἀχαιοῖς καὶ τὰ ἔργα, ἀθροίζεσθαι δὲ ἐς Αἴγιόν σφισιν ἔδοξεν». Καὶ ἀλλαχοῦ (7,24,4): ἐς δὲ Αἴγιον καὶ ἐφ' ἡμῶν ἔτι *συνέδριον* τὸ Ἀχαιῶν ἀθροίζεται καθότι ἐς Θερμοπύλας τε καὶ ἐς Δελφοὺς οἱ Ἀμφικτίονες». Καὶ ἀλλαχοῦ (7,14,5): «τοῖς *συνέδροις* ἐπέστελλεν (Κριτόλαος) ἐς τὰς πόλεις ἀπολείπεσθαι σφᾶς τοῦ *συλλόγου*, ὡς δὲ οὐκ ἀφίκοντο οἱ συνεδρεύσοντες... ἄλλην ἐκέλευεν ἀναμένειν αὐτοὺς (τοὺς Ρωμαίους) Ἀχαιῶν *σύνοδον*· (καὶ παρὰ Παυσανίᾳ ἄρα *συνέδριον*=*σύνοδος*).

9 Οἱ *σύνεδροι* τῶν Ἀχαιῶν ἀπεφάσισαν ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ Ἀριστομάχου (τῷ 228) νὰ δεχθῶσι τὸ Ἄργος εἰς τὴν Συμπολιτείαν (*Πλούταρχος* ἐν β. Ἀράτου, 25).

10 Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένου, προσθετέον τελευταίαν περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν *συνεδρίου* σημείωσιν, τὴν ἑξῆς: Ἴσως θελήσῃ τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *συνέδριον* δὲν εἶνε συνέδριον τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας, δὲν εἶνε δηλ. ἡ κατα Πολύβιον *σύνοδος*, ἀλλὰ τὸ συνέδριον τοῦ Ἀχαιομακεδονικοῦ συμμαχικοῦ συνδέσμου (τοῦ ἐκ τῶν Ἀχαιῶν, Μακεδόνων, Ἠπειρωτῶν, Βοιωτῶν, Φωκέων, Ἀκαρνάνων καὶ Θεσσαλῶν), αὐτὸ δηλ. τὸ συνέδριον ὅπερ συνῆλθεν ἐν Κορίνθῳ τῷ 220, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν (ἴδε σ. 138 σημ. 3). Πρὸς ἀπόκρουσιν ὅμως τοιούτου ἰσχυρισμοῦ ἀρκεῖ μόνη ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο συνέδριον συμμαχικοῦ συνδέσμου ἀποτελουμένου ἐκ διαφόρων *ἐθνῶν*, ἐν ᾧ τὸ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν *συνέδριον* εἶνε συνέδριον ἔθνους ἀποτελουμένου ἐκ συνδέσμου διαφόρων *πόλεων*. Ἄλλως τὸ συνέδριον ἐκεῖνο δὲν ἦτο κυρίαρχον, ἀφοῦ ἀπεφάσισε μὲν ἐν Κορίνθῳ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, τὴν ἀπόφασιν ὅμως ταύτην ἔμελλον νὰ ἐγκρίνωσι κατ' ἰδίαν ἕκαστον τῶν ἐθνῶν τῶν ἀποτελούντων τὸν σύνδεσμον (ἴδε το ἐν σ. 138, σημ. 3, χωρίον τοῦ *Πολυβ.* 4,26,2).

ἅτινα συνοψίζομεν καὶ ἀνακεφαλαιοῦμεν ἐν τοῖς ἑξῆς:

α') Ἡ κατὰ Πολύβιον *σύνοδος* ἢ *βουλὴ* (ἡ καὶ *ἐκκλησία* καλουμένη) εἶνε τὸ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν *συνέδριον*. Οἱ *σύνεδροι* ἄρα ἦσαν βουλευταὶ ἐκπροσωποῦντες τὰς εἰς τὴν Συμπολιτείαν ἀνηκούσας πόλεις καὶ ἀποτελοῦντες τὴν βουλὴν τοῦ Ἀχαϊκοῦ ὁμοσπόνδου Κράτους. Διεξῆγε δὲ ἡ *βουλὴ* αὕτη (ἡ *σύνοδος*, τὸ *συνέδριον*, ἡ μικρὰ συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν) πάσας σχεδὸν τὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας (σ. 141 σημ. 3). Δὲν ἦτο δὲ βουλή, οἵα λ.χ. ἡ τῶν Ἀθηναίων, ἐκδίδουσα προβουλεύματα, ὡς πολλοὶ καὶ ἰδίᾳ ὁ Beloch ἰσχυρίζεται [1], ἀλλὰ βουλὴ κυρίαρχος, βουλευομένη καὶ ἀποφασίζουσα ἀνεκκλήτως, ὡς ὁ Busolt ἀντελήφθη καὶ διετύπωσε [2]. Τοῦτο δὲ δείκνυται νῦν ἐκ τῶν ἐν στ. 18-19 τῆς ἐπιγραφῆς (ἴδ. σ. 145): *τὰ δὲ δόξοντα τοῖς συνέδροις [κύρια] εἶναι*».

β') Αἱ πόλεις ὤφειλον νὰ ἀποστέλλωσι συνέδρους [*εἰς τὰς κοινὰς*] *συνόδους*, ἄλλως ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ πληρόνωσι δι' ἕκαστον ἀπόντα σύνεδρον δύο δραχμὰς καθ' ἑκάστην (σ. 147 στ. 36,37,38).

γ') Ὁ ἀριθμὸς τῶν συνέδρων, οὓς ἔπεμπεν ἑκάστη πόλις ὡς ἀντιπροσώπους ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ, θὰ ἦτο ἱκανῶς μέγας, ἀνάλογος δὲ πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν κατοίκων (πολιτῶν Ἀχαιῶν) τῆς πόλεως (σ. 145 στ. 19-20). — Ὑπῆρχε δ' ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς συνέδρους, καὶ ὁ θεσμὸς **νομογράφων,** περὶ ὧν ἴδε σ. 124-127 καὶ σ. 146 στ. 22-23.

δ') Οἱ *πρόεδροι τοῦ συνεδρίου* (*ἄρχοντες*) ἐκάλουν τοὺς συνέδρους εἰς συνεδρίαν καὶ διηύθυνον τὰς συνεδρίας, ἐξέδιδον δὲ πρόγραμμα ἀναγράφον τὰ συζητητέα θέματα (σ. 146 στ. 25) καὶ ὥριζον τὸν χρόνον τῆς διαρκείας τῆς συνόδου (σ. 143 στ. 10-11 καὶ σ. 144 στ. 14-15). — Πᾶσα δὲ συζήτησις καὶ ἀπόφασις περὶ θέματος μὴ περιλαμβανομένου ἐν τῷ προγράμματι ἀπηγορεύετο (σ. 146 στ. 25).

ς') Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἄγνωστον εἶνε, ἕνεκα τοῦ ἐν στ. 12 κενοῦ ἐν τῷ λίθῳ, ποσάκις συνήρχετο τὸ συνέδριον. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνήρχετο ὁσάκις ἐνόμιζον συμφέρον οἱ σύνεδροι καὶ οἱ ἄρχοντες(;) ἢ πρόεδροι ἢ οἱ σύμμαχοι(;), καὶ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς (σ. 144 στ. 11-14).

ζ') Διαρκοῦντος τοῦ *κοινοῦ πολέμου* (πρβ. σ. 144 στ. 16) τὸν τόπον τῆς συνόδου τοῦ συνεδρίου ὥριζον οἱ *πρόεδροι* ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ βασιλέως ἢ μετὰ τοῦ ἐνδεδειγμένου στρατηγοῦ. Γενομένης δ' εἰρήνης, συνήρχετο τὸ συνέδριον ὅπου ἐτελοῦντο *στεφανῖται ἀγῶνες* (σ. 144 στ. 15-18).

η') Συνερχόμενον τὸ συνέδριον ἀπετέλει ἀπαρτίαν ἂν οἱ παρόντες ἦσαν πλειότεροι τοῦ ἡμίσεος· ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει δὲν ἐπετρέπετο συνεδρία κατὰ ῥητὴν διάταξιν τοῦ νόμου: «*χρηματιζόντωσαν δὲ ὑπ[έρ] ἥμισυ γενόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλθωσιν, μὴ χρηματίζειν* (σ. 145 στ. 19-20).

θ') Οἱ σύνεδροι ἀπεφάσιζον ἐγκύρως καὶ ἀνεκκλήτως (σ. 145 στ. 18-19), ἦσαν δὲ ἀνεύθυνοι ἐπὶ ταῖς ἀποφάσεσιν αὐτῶν (σ. 145 στ. 20-21), ἐτύγχανον τουτέστι βουλευτικῆς ἀσυλίας.

ι') Ἐν καιρῷ πολέμου ἐκληροῦντο ἐκ τῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου πέντε *πρόεδροι* (σ. 146 στ. 22), οἵτινες ἤσκουν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ὡς φαίνεται· ἦσαν δ' οὗτοι ὑπεύθυνοι, *ὧν ἂν πράξωσιν* (σ. 146 στ. 32-33). Ὑπῆρχεν ἄρα διάκρισις τῆς βουλευτικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ οἱ πρόεδροι ὡς μέλη τοῦ συνεδρίου ἦσαν ἀνεύθυνοι, ὡς *πρόεδροι* ὅμως (ὡς κυβερνῆται, ὑπουργοὶ) ἦσαν ὑπεύθυνοι (πρβ. σ. 136).

Περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῆς ἐπιγραφῆς

Μετὰ τὰ γενικῶς ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς μεταβαίνομεν εἰς ἑρμηνείαν τῶν καθέκαστα:

— 6-10. Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις περιεσώθησαν διατάξεις περιστρεφόμεναι περὶ τὴν ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλειαν ἀποστελλομένων συνέδρων, ὡς φαίνεται, καὶ ἄλλων προσώπων εἰς πόλεις τῆς Συμπολιτείας καὶ ἴσως εἰς χώρας τῶν συμμάχων. Ὅτι δὲ περὶ ἀσυλίας καὶ ἀσφαλείας πρό-

1 Beloch: *Gr. Geschichte*, Γ' τόμος Β' μέρος, 1904, σ. 181.

2 G. Busolt: *Gr. Staatsaltertümer*, ἔκδ. 2α, 1892, σ. 356. «Es sind zwei Formen der Bundesversammlung zu unterscheiden eine *grosse* und eine *kleine*.... Die *kleine* Bundesversammlung hiess wahrscheinlich συνέδριον, wird aber von Polybios gewöhnlich σύνοδος oder βουλή, öfters auch ἐκκλησία gewannt. Sie war nämlich einerseits keine Versammlung aller politisch berechtigten Bürger, sondern nur ein grosser Ausschuss derselben, andererseits aber auch keine eigentliche demokratische βουλή mit probouleumatischen Functionen, sondern eine das κοινόν repräsendierende beschliessende Versammlung».

κειται, δείκνυται ἐκ τῶν ἐν στ. 9: *μ]ηδὲ ἀνδρολημπτεῖν μηδὲ κατε[γγ]υ[ᾶν...*

Στ. 6. [*μηδὲ τοὺ*]*ς συνέδρους:* — Ἐκ τῆς ἀκολουθούσης φράσεως: [*μηδὲ τοὺ*]*ς ἀποστελλομένους παρὰ τῶν σ*]*υνέδρων*: δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὅτι εἰς διατάξεις περὶ ἀσφαλείας ἢ ἀσυλίας (περὶ μὴ κακοποιήσεως) παντὸς ἀποστελλομένου ὑπὸ τῆς Συμπολιτείας καὶ ἐκπεμπομένου ἐκτὸς τῆς ἑαυτοῦ πόλεως, περιελαμβάνοντο καὶ τὰ μέλη τοῦ συνεδρίου· τῆς φράσεως δηλ. «[*μηδὲ τοὺ*]*ς συνέδρους*» θὰ προηγεῖτο ὡσαύτως ἀπαγορευτικὴ περὶ κακοποιήσεως αὐτῶν τῶν *συνέδρων* διάταξις.

Στ. 7-8. *μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὴν κοινὴν σ[τρατείαν]*:—Κοινὴ στρατεία εἶνε ὅ,τι ὁ *κοινὸς πόλεμος* (πρβ στ. 16), στρατεία δηλ. ἧς μετέχουσιν οἵ τε Ἀχαιοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν (περὶ τῶν συμμάχων ἴδε σ. 138), ἥτις, κατ' ἀκολουθίαν, δύναται νὰ γίνηται καὶ εἰς τὰς χώρας, ἐν αἷς ἐκτείνεται ἡ Συμπολιτεία, καὶ εἰς ἄλλας ἐκτὸς τῆς Συμπολιτείας χώρας. Διὰ τοῦτο παρέχεται ἀσφάλεια καὶ ἀσυλία εἰς τοὺς ἀποστελλομένους καὶ ἐκπεμπομένους εἰς τὰς χώρας τοῦ ὁμοσπόνδου Κράτους (στ. 9) καὶ εἰς τὰς ἐκτὸς αὐτοῦ συμμαχικὰς χώρας (στ. 11). Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ φροντὶς τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀστυνομικῆς ταύτης περὶ ἀσφαλείας καὶ ἀσυλίας διατάξεως ἀνατίθεται, ὡς πρὸς μὲν τοὺς πρώτους, εἰς τοὺς *ἄρχοντας* τοὺς ἐν ταῖς *πόλεσιν*, ὡς πρὸς δὲ τοὺς δευτέρους, εἰς τοὺς *συμμάχους* (στ. 10-11).

Στ. 8. Δυνάμεθα ἆρά γε, συμπληροῦντες τὸ ἐν τῷ λίθῳ ἐκ 12 ἢ 13 περίπου γραμμάτων κενόν, νὰ ἀναγνώσωμεν: *ἐκπεμπομένου*[*ς εἰς ξένας χώρ*]*ας;*

Στ. 9. *ἐπὶ τ[ὰς πόλεις, μ]ηδὲ ἀνδρολημπτεῖν μηδὲ κατε[γ](γ)υ[ᾶν:* — *Πόλεις* καλοῦνται αἱ τὴν Συμπολιτείαν ἀποτελοῦσαι. — Οὕτω καὶ παρὰ Πολυβίῳ (**4**,7,10 καὶ 67,8, **10**, 23,9, **11**,10, 8. **16**,36,2, **38**,15,3) καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ (*Φιλοποίμην*, **7**,15).

Στ. 9. *ἀνδρολημπτεῖν:* δὲν ἀπαντᾷ που· ἀπαντᾷ ὅμως *ἀνδροληψία* καὶ *ἀνδρολήψιον*. Ἀναφερόμενος ὁ Σουίδας εἰς νόμον παρὰ Δημοσθένει (*κατ' Ἀριστοκράτους*, 647,648,692) λέγει «ἐὰν ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἐτελεύτησε καὶ μὴ ἐξεδίδοσαν οἱ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει, ἐν ᾗ τὸ ἔργον ἐπράχθη, τὸν δοκοῦντα ἐν τῇ αἰτίᾳ εἶναι, ἐφεῖτο ἐκ τοῦ νόμου τρεῖς τῶν ἐκείνου πολιτῶν ἄγειν εἰς Ἀθήνας δίκην ὑφέξοντας τοῦ φόνου καὶ τοῦτο *ἀνδρολήψιον* ἐκαλεῖτο. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ νόμος, ἐὰν μήτε δίκας ὑπόσχωσι, παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδιδῶσι, κελεύει, κατὰ τούτων εἶναι μέχρι τριῶν τὸ *ἀνδρολήψιον*». Πρβ. ὡσαύτως Δημοσθένην (*περὶ τοῦ στεφάνου τῆς τριηραρχίας*, 1232): «ἐπειδὰν γάρ τις μισθωσάμενος τριηραρχίαν ἐκπλεύσῃ, πάντας ἀνθρώπους ἄγει καὶ φέρει, καὶ τὰς μὲν ὠφελείας ἰδίᾳ καρποῦται, τὰς δὲ δίκας τούτων ὁ τυχὼν δίδωσιν ὑμῶν καὶ μόνοις ὑμῖν οὐδαμόσε ἔστιν ἄνευ κηρυκείου βαδίσαι διὰ τὰς ὑπὸ τούτων *ἀνδροληψίας*». — Παρ' Ἀππιανῷ (*Ἐμφυλίων πολέμων Δ'*, 6) ἡ λέξις σημαίνει γενικῶς κατάληψιν ἢ σύλληψιν.

Στ. 9. *κατε[γ](γ)υ[ᾶν* (ἐν τῷ λίθῳ Γ οὐχὶ Γ), δηλ. καθιστάναι τινὰ ὑπεύθυνον, ἀναγκάζειν δοῦναι ἐγγύησιν.

Στ. **10-11**. *ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστηι τῶν πό[λεω]ν:* — Τὴν διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν ἐν ἑκάστῃ τῶν *πόλεων* εἶχον οἱ ἄρχοντες, «*οἱ κατὰ πόλεις ἄρχοντες*» (Πολύβ. 10, 23, 9), καὶ οἱ ἐν τῇ κοινῇ πολιτείᾳ, οἵτινες ἀπετέλουν τὰς καλουμένας *συναρχίας*, ὡς καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν κυρίως μανθάνομεν [1]. Ἦσαν δὲ οἱ «ἄρχοντες» τὸ σύνολον διαφόρων ἀρχῶν (*συναρχίαι*) ἡνωμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἀποτελουσῶν σύλλογον, κύριον ἔργον ἔχοντα τὴν πρόσκλησιν τῶν συνελεύσεων τῶν Ἀχαιῶν, τὴν ἀναγραφὴν τοῦ προγράμματος (= ἡμερησίας διατάξεως), ἔκδοσιν προβουλεύματος καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν συνελεύσεων καὶ θέσιν τῶν ζητημάτων εἰς ψηφοφορίαν [2]. Οὗτοι οἱ κατὰ

1 Ἴδε τὸ ἐν σ. 116, σημ. 1, ἄρθρον τοῦ Swoboda, σ. 44.

Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐν σ. 137 σημ. 2 Ἀθηναϊκῇ ἐπιγραφῇ οἱ «ἄρχοντες» ἐκπροσωποῦσι τὰς Πελοποννησιακὰς πόλεις (οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν *ἄρχοντες* δίδουσι τὸν ὅρκον κατὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους σύναψιν συνθήκης συμμαχίας).

2 Ἴδε λ. χ. *Πολύβ* (5,1): «Ὁ δὲ βασιλεὺς Φίλιππος, ἐνδεὴς ὢν σίτου καὶ χρημάτων εἰς τὰς δυνάμεις, συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν *ἀρχόντων* εἰς ἐκκλησίαν· ἀθροισθέντος δὲ τοῦ πλήθους εἰς Αἴγιον, ὁρῶν .. πείσας τοὺς *ἄρχοντας* μεταγαγεῖν τὴν ἐκκλησίαν εἰς Σικυῶνα» κ.λ. Πρβ. πρὸς τούτοις *Πολύβ*. 24,5,16. 33,12. 4,72,9.

Πολύβ. 23, 10, 11: «Ὁ δὲ Καικίλιος ἠξίου τοὺς πολλοὺς αὐτῷ συναγαγεῖν εἰς ἐκκλησίαν, οἱ δὲ τῶν Ἀχαιῶν *ἄρχοντες*... οὐκ ἔφασαν αὐτῷ συνάξειν τὴν ἐκκλησίαν· τοὺς γὰρ νόμους οὐκ ἐᾶν, ἐὰν μή τις φέρῃ ἔγγραπτα παρὰ τῆς συγκλήτου (τῆς ἐν Ρώμῃ) περὶ ὧν οἴεται δεῖν συνάγειν».

Πολύβιον «*ἄρχοντες*» οἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ *προεστῶτες τοῦ τῶν Ἀχαιῶν πολιτεύματος* (2,46,4. Πρβ. καὶ σ. 138 σημ. 2) καλούμενοι, εἶνε ἴσως οἱ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν (στ. 14-15) *πρόεδροι τοῦ συνεδρίου*. Ὁπωσδήποτε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ *πρόεδροι* οὗτοι, ἂν μὴ ἐταυτίζοντο τοῖς «ἄρχουσι», θὰ περιελαμβάνοντο τοὐλάχιστον ἐν αὐτοῖς, θὰ ἀπετέλουν δηλ. μέρος τῶν *συναρχιῶν*.—Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν τῇ Αἰτωλικῇ συμπολιτείᾳ ὑπῆρχε *συνέδριον*, οἱ δὲ προϊστάμενοι αὐτοῦ ἐκαλοῦντο *προστάται τῶν συνέδρων*—.

Στ. **11—14.** Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις γίνεται λόγος περὶ τοῦ ποσάκις καὶ τίνος πρωτοβουλίᾳ συνέρχεται τὸ συνέδριον εἰς συνεδρίαν ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἐν καιρῷ πολέμου. — Πῶς εἶχε τὸ πρᾶγμα ἐν καιρῷ εἰρήνης, δὲν γνωρίζομεν, ἕνεκα τοῦ ἐν στ. 12 κενοῦ ἐν τῷ λίθῳ ἐκ 12 περίπου γραμμάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὸ κενὸν τοῦτο, σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ο εἶνε ἀσφαλής, διότι σώζονται φανερὰ ἴχνη αὐτοῦ ἐν τῷ λίθῳ· μετὰ τὸ Ο ὅμως σώζεται ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ ἀποκεκομμένου λίθου κάθετος κεραία γράμματος, κολοβὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος. Δύναται δ' αὕτη νὰ εἶνε Ι, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐδεμία ἔννοια ἐξάγεται (δυνάμεθα ἆρα γε νὰ συμπληρώσωμεν *τ(ρ)ὶ[ς κατ' ἐνιαυτόν*;), δύναται ὅμως νὰ εἶνε λείψανον καὶ ἄλλου τινος γράμματος.—Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνέρχεται τὸ συμβούλιον, ὁσάκις νομίζουσι συμφέρον οἱ σύνεδροι καὶ οἱ ἄρχοντες (;), ἢ οἱ πρόεδροι (;) ἢ οἱ σύμμαχοι (;), καὶ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐγκατεστημένος ἢ [ἀνεγνωρισμένος φρούραρχος (ἀρχιστράτηγος), ὁσάκις δηλ. τὰ συμφέροντα τοῦ κοινοῦ πολέμου ἀπαιτοῦσι τοῦτο.

Στ. 13. [*τοῖς ἄρχουσι*? Πιθανὴ ὡσαύτως ἡ συμπλήρωσις [*προέδροις*? ἢ *συμμάχοις* (?).

—Στ. **14-15**. *Συνεδρεύειν* δὲ κ.λ. Τὸ συνέδριον ἐξηκολούθει συνεδριάζον ἐπ' ἀόριστον χρόνον (καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Πρβ. στ. 37-39), ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν ἐκδιδόντων τὸ πρόγραμμα τῆς συνελεύσεως *προέδρων* τοῦ συνεδρίου. Οὕτω δ' εἶχε τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ Πολύβιον. Ἡ μικρὰ δηλ. συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν, ἡ *σύνοδος* ἢ *βουλὴ* (τὸ συνέδριον), ἐξηκολούθει συνεδριάζουσα ἐπὶ μακρὸν χρόνον, μέχρις οὗ διεξαγάγῃ πάσας τὰς ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένας ὑποθέσεις (*Πολύβ.* 28, 7-9. Πρβ. 23,7 κ. ἑ.). Ἀντιθέτως δὲ ἡ μεγάλη, ἤτοι ἡ γενικὴ συνέλευσις (ἡ σύγκλητος), διήρκει τρεῖς ὡρισμένως ἡμέρας καὶ ἀπεφαίνετο ἐπὶ ἑνὸς μόνον θέματος. (*Πολυβ.* 38,24. *Liv.* 32,20).

Οἱ πρόεδροι τοῦ συνεδρίου παραγγέλλωσ[ιν: Τὸ *παραγγέλλειν* ἐνταῦθα ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν στ. 25 *προτιθέναι*. Περὶ τῶν *προέδρων τοῦ συνεδρίου* ἴδε τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα (στ. 10-11).

—Στ. **15-18.** *Τὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου* κτλ. Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις γίνεται λόγος περὶ τοῦ τόπου, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ συνέρχηται τὸ συνέδριον. Διαρκοῦντος τοῦ κοινοῦ πολέμου, τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως ὥριζον οἱ πρόεδροι ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ βασιλέως ἢ μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐνδεδειγμένου στρατηγοῦ· γενομένης δὲ εἰρήνης συνήρχετο τὸ συνέδριον, *οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες ἄγωνται.* —Φαίνεται ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐξαιρετικῶν διατάξεων, οὐχὶ δηλ. περὶ τῶν ἐν Αἰγίῳ συνελεύσεων, αἵτινες συνερχόμεναι κατ' ἔτος ἐν χρόνῳ καθωρισμένῳ ὑπὸ τοῦ νόμου διεξῆγον τὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας, ἀλλὰ περὶ ἄλλων, ἐκτάκτων συνελεύσεων, ἐν αἷς ἡ συζήτησις ἔμελλε νὰ περιστρέφηται περὶ θέματα ἀφορῶντα τὸ μὲν τὸν κοινὸν πόλεμον, τὸ δὲ τὰ συμφέροντα οὐχὶ μόνον τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ τῆς ὅλης συμμαχίας.

Στ. 16: *κοινὸς πόλεμος:* Οὗτος θὰ εἶνε ὁ Κλεομενικὸς πόλεμος (ἴδε σ. 129).

Στ. 17: *ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγός:* Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης συμμαχίας, εὐνόητον εἶνε ὅτι οὗτοι ὥριζον τὸν στρατηγόν. — Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πολέμου διεξαγομένου ὑπὸ πάντων τῶν συμμάχων, οὐχὶ δὲ περὶ τοπικοῦ πολέμου διεξαγομένου ὑπὸ μόνον τῶν Ἀχαιῶν, ὅτε τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ ὑπὸ τούτων ἐκλελεγμένος στρατηγὸς τῆς Συμπολιτείας.

Στ. 18. *στεφανῖται ἀγῶνες*: Τοιοῦτοι ἀγῶνες ἐν Πελοποννήσῳ ἐδύναντο νὰ εἶνε τὰ Ἴσθμια, τὰ Νέμεα, καὶ τὰ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιεῖα [1], ἴσως δ' οὐχὶ καὶ οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνες, ἀφοῦ οἱ Ἠλεῖοι ἐχθρικῶς εἶχον πρὸς τοὺς Ἀχαιούς, φιλίως δὲ καὶ

1 Ἴδε τὸν τοῦ Πλάτωνος *Ἴωνα Α.* Πρβ. *Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ* ὑπὸ Π. Καββαδία, σ. 33.

σχεδὸν συμμαχικῶς πρὸς τοὺς πολεμίους τῶν Ἀχαιῶν Αἰτωλούς.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἴσως τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις στίχοις διάταξιν περὶ συνόδων τοῦ συνεδρίου βλέπομεν ἐφαρμοζομένην εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς συνάψεως τῆς πρὸς τοὺς Μακεδόνας συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν: — Νικητὴς δηλ. καὶ εἰρηνοποιὸς ὁ Ἀντίγονος, μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, «παραγενόμενος εἰς Τεγέαν καὶ τούτοις ἀποδοὺς τὴν πάτριον πολιτείαν, δευτεραῖος ἐντεῦθεν *εἰς Ἄργος ἐπ' αὐτὴν ἦλθε τὴν τῶν Νεμέων πανήγυριν*, ἐν ᾗ ἔτυχε πάντων τῶν πρὸς ἀθάνατον δόξαν καὶ τιμὴν ἀνηκόντων *ὑπό τε τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν* καὶ κατ' ἰδίαν ἑκάστης τῶν πόλεων». (*Πολύβ.* 2, 70, 4).

— Στ. **18-19:** *Τὰ δὲ δόξαντα τοῖς συνέδροις* [*κύρια*] *εἶναι*: Ἡ συμπλήρωσις [*κύρια*] εἶνε ἀσφαλής. Πρβ. τὸ καὶ ἐν σ. 140 σημ. 4 χωρίον τοῦ Πολυβίου (4,7) «*ὅ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ, τοῦτ' εἶναι κύριον*». Δείκνυται δ' ἐκ τούτων ὅτι ἡ κατὰ Πολύβιον *σύνοδος* καὶ *βουλὴ* (τὸ συνέδριον) δὲν ἐξέδιδε προβουλεύματα, ἀλλ' ἦτο κυρίαρχον σῶμα (ἴδε σ. 142).

— Στ. **19-20.** *χρηματιζόντωσαν δὲ ὑπ*[*ὲρ*] *ἥμισυ γενόμενοι*: Καθορίζεται διὰ τούτων ἡ ἀπαρτία τοῦ συνεδρίου. Ἵνα γείνῃ δηλ. συνεδρία, ἔπρεπε νὰ προσέλθωσι πλειότεροι τοῦ ἡμίσεος σύνεδροι. Χαρακτηριστικὴ δ' εἶνε ἡ ἀκολουθοῦσα ἀπαγορευτικὴ διάταξις «*ἂν δ' ἐλάττους συνελθ*[*ωσιν*] *μὴ χρηματίζειν*». Ἐξάγεται ἐκ τούτου ὅτι πολυπληθὲς ἦτο τὸ *συνέδριον* (ἡ *σύνοδος*), ἀφ' οὗ ἄλλως ἡ *σύνοδος* ἐδύνατο νὰ καλῆται καὶ *πλῆθος* (σ. 141), καὶ τούτου ἕνεκα, διὰ τῆς ἀπαγορευτικῆς διατάξεως, ἐλαμβάνετο αὐστηρὰ πρόνοια τηρήσεως τῶν περὶ ἀπαρτίας διατάξεων, διότι ὅσῳ πλειότερα ἦσαν τὰ μέλη, τόσῳ μεγαλητέρα σύγχυσις ἐδύνατο νὰ παραχθῇ ἐν τῷ καταρτισμῷ τῆς νομίμου συνεδρίας. Ὁ Beloch [1] εἰκάζει ὅτι τὰ μέλη ταῦτα τῆς τῶν Ἀχαιῶν *συνόδου* (συνεδρίου) δυνατὸν νὰ ἀνήρχοντο καὶ μέχρι χιλίων ἴσως, ἀποβλέπων καὶ εἰς τὸ ἐπίσης πολυάριθμον τοῦ συνεδρίου τῶν Αἰτωλῶν καὶ κρίνων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἀνακοινούμενα περὶ Εὐμένους τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου, ὅστις θέλων νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς προσέφερε ποσὸν 120 ταλάντων, *ἐφ' ᾧ, δανειζομένων τούτων, ἐκ τῶν τόκων μισθοδοτῆσαι τὴν βουλὴν τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ ταῖς κοιναῖς συνόδοις* (*Πολύβ.* 22, 10,3), — Περὶ τῶν *κοινῶν συνόδων* ἴδε στ. 37-38.

Ἐπίσης ἐκ τῶν περὶ ἀπαρτίας διατάξεων καὶ ἐκ τῶν ἐν στ. 37-38 περὶ μὴ ἀποστελλομένων ἢ ἀπουσιαζόντων συνέδρων δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὅτι ἐν τῷ συνεδρίῳ (συνόδῳ, βουλῇ) ἡ ψηφοφορία ἐγίνετο κατ' ἄτομον καὶ οὐχὶ κατὰ πόλεις, ὡς ἐγίνετο ἐν ταῖς γενικαῖς συνελεύσεσιν (ἐν τῇ *συγκλήτῳ*).

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν συνέδρων, οὓς ἑκάστη πόλις ἔπεμπεν ὡς ἀντιπροσώπους, παρατηρητέον ὅτι εἰς τὰ ἐν σ. 126 καὶ 127 εἰρημένα περὶ τῶν *νομογράφων* τῶν Ἀχαιῶν ἀποβλέποντες δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ὁ τῶν συνέδρων ἀριθμὸς θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν ἑκάστης πόλεως. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Αἰτωλῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν συνέδρων ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν πόλεων, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν μανθάνομεν. — Πλειότερα περὶ τῶν συνέδρων ἴδε ἐν τοῖς ἀμέσως ἑπομένοις, περίληψιν δὲ ἐν σ. 142

— Στ. **20-21.** Διὰ τῶν ἐν τοῖς στίχοις τούτοις, «περὶ δὲ τῶ[ν ἐν] τῶι συνεδρίωι δοξάντων μὴ ἐξέστ[ω ταῖς] πόλεσιν εὐθύνας λαμβάνειν [παρ]ὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρω[ν]», παρέχεται βουλευτικὴ ἀσυλία εἰς τὰ μέλη τοῦ συνεδρίου.

Στ. 21. [*παρ*]*ὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρων*: Προβάλλει ἐνταῦθα τὸ ἐρώτημα, τίνες ἦσαν οἱ ὑφ' ἑκάστης πόλεως ἀποστελλόμενοι σύνεδροι ὡσὰ ντιπρόσωποι αὐτῆς ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ; ἐξελέγοντο οὗτοι ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἢ ἦσαν οἱ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει *σύνεδροι* ἢ *βουλευταί* [2], οἵτινες εἶχον ἢ ἐλάμβανον καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀντιπροσωπεύωσι τὴν ἑαυτῶν πόλιν ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ ὡς μέλη τοῦ συνεδρίου; Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐρώτημα δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς ἀποβλέποντες εἰς ὅσα ἀναφέρει ὁ Λίβιος περὶ συν-

1 *Gr. Geschichte*, τόμ. 3ος, μέρος 2ον, σ. 181.

2 Γνωστὸν εἶνε ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν συνέδρων ὑπῆρχεν ἐν πόλεσι τῆς Συμπολιτείας, (ἴδε τὸ ἐν σ. 116 σημ. 2 ἄρθρον τοῦ Swoboda σ. 47). Ἀλλὰ τὸ συνέδριον (σύνοδος) ἐκαλεῖτο καὶ *βουλή*, (σ. 140 βουλὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας ὑπῆρχεν ὡσαύτως καὶ ἔν τισιν, ἐφ' ὅσον εἶνε ἡμῖν ἐξ ἐπιγραφῶν γνωστόν, τῶν τῆς Συμπολιτείας πόλεων.

ελεύσεως τῶν Ἀχαιῶν (concilium) ἐν Σικυῶνι (τῷ 198), εἰς ἣν προσελθόντες πρέσβεις τῶν Ρωμαίων προέτειναν τοῖς τέως συμμάχοις τῶν Μακεδόνων Ἀχαιοῖς (πρβ. σ. 118) νὰ ἀποστῶσιν ἀπὸ τούτων καὶ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν μετὰ τῆς Ρώμης συμμαχίαν κατὰ τοῦ Φιλίππου. Εἰς μεγάλην, λέγει, ἀμηχανίαν περιῆλθον οἱ ἐν τῇ συνελεύσει Ἀχαιοί, ἠπόρει δ' ἕκαστος αὐτῶν τί νὰ ἀποφασίσῃ καὶ ὡς μέλος τῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει συνόδου καὶ ὡς μέλος τῆς τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν συνελεύσεως [1]. — Ἂν δὲ πάντες οἱ ἐν ταῖς πόλεσι σύνεδροι ἀπεστέλλοντο καὶ ὡς σύνεδροι ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ ἢ τινὲς μόνον, ἀγνοοῦμεν.

— Στ. **22-23.** *προέ]δρους δὲ εἶναι πέντε ἐκ τῶν σ[υν]έδρων, οἳ ἂν λάχωσιν, ὅταν ὁ πόλε[μος ἐνδη]μῆι:* Ἀπὸ τοῦ στ. 22 μέχρι τοῦ στ. 36 γίνεται λόγος περὶ τοῦ συνεδρίου ἐν ὅλως ἐξαιρετικῇ περιπτώσει, οὐχὶ δηλ. ἐν περιπτώσει πολέμου καὶ ἐν περιπτώσει εἰρήνης, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις στίχοις, ἀλλὰ μόνον ἐν περιπτώσει πολέμου καὶ δὴ *πολέμου ἐνδημοῦντος* (γινομένου δηλ. ἐν Πελοποννήσῳ). Πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων γίνεται συνοπτικὴ διαδικασία. Διὰ κλήρου ὁρίζονται ἐκ τῶν συνέδρων *πέντε πρόεδροι*, οἵτινες διὰ κλήρου ὡσαύτως λαμβάνουσιν ***(ἀποκληρίσθωσαν)*** ἀναλογοῦντας ἑκάστῳ αὐτῶν ἢ ἅπασιν ὁμοῦ *νομογράφους* (πρβ. τὰ ἐν σ. 126 καὶ 127) καὶ ἀποτελοῦσιν οὕτω ἀρχήν, ἀσκοῦσι δηλ. ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (γίνονται, οὕτως εἰπεῖν, ὑπουργοί). Εἶνε δὲ ὑπεύθυνοι ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, ὡς ἐκ τῶν ἐν στ. 32-33 ἐξάγεται.

— Ἀπὸ στ. **23**: — Ἀκατάληπτα εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στ. 23, μέχρι τοῦ στ. 36 ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐν τῷ λίθῳ κενῶν, ὧν δυσχερὴς καὶ ἀδύνατος εἶνε ἡ συμπλήρωσις—.

Στ. 23-24. *Τοὺς προέδρους δ' ἀ]γαγεῖν:* — Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἄρθρου τοὺΣ εἶνε ἀσφαλής, διότι τοῦ Σ σώζονται ἴχνη ἐν τῷ ἀποκεκομμένῳ λίθῳ. Διὰ τοῦτο συμπληρῶ: «τοὺς *προέδρους δ'* ἀγαγεῖν (ἢ τοὺς *δὲ ἄρχοντας*, ὅπερ ταὐτόν ἐστι). Ἀντὶ ***ἀ***]*γαγεῖν* θὰ προετίμων νὰ συμπληρώσω ***συνα***]*γαγεῖν*» ἀλλὰ τὸ ὅλον ἐν τῷ λίθῳ κενὸν δὲν φαίνεταί μοι ὅτι ἐδύνατο νὰ ἀνέρχηται ὑπὲρ τὰ 12 γράμματα.

Στ. 25. *προτιθέναι:* Καλουμένης συνεδρίας, ἐξεδίδετο ὑπὸ τῶν προέδρων (ἀρχόντων) πρόγραμμα περιέχον ἀναγραφὴν τῶν συζητητέων θεμάτων (πρβ. τὰ εἰρημένα περὶ τῶν ἐν στ. 14-15) [2]. Πᾶσα δὲ συζήτησις περὶ θέματος μὴ ἀναγεγραμμένου ἐν τῷ προγράμματι ἀπηγορεύετο [3]. — Πρβ. στ. 32.

Στ. 23. *κ[οινῆι] δόξη[ι:* — Πρβ. τὰ παρὰ Πολυβίῳ (2,37) περὶ Ἀχαιῶν «τἆλλα δ' εἶναι καὶ *κοινῇ* καὶ *κατὰ πόλεις* ἑκάστοις ταὐτὰ καὶ παραπλήσια». Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τοῦ *κοινοῦ* καὶ ἑκάστης τῶν πόλεων φανερὰ γίνεται ἡ ἔννοια τῶν κατὰ Πολύβιον (22,10,3) καὶ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν (στ. 37-38) *κοινῶν συνόδων*. Ἴδε τὰ περὶ τῶν ἐν τοῖς στ. 19-20 καὶ 37-38.

Στ. 26. *ἀν]τίγροφα:* — Παρατηρητέος ὁ δωρικὸς τύπος «γροφα». Ἐν στίχῳ ὅμως 33 ἀπαντᾷ «γραφας».

Στ. 29. *συμφερόντων τοῖς βασιλεῦσιν:* (πρβ. σ. 148 στ. 16β). Κατὰ Λίβιον (32,22), νόμος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἀχαιῶν νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὴν συνέλευσιν πρότασιν ἀντικειμένην εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. — Ἐν ταῖς ἐνταῦθα σωζομέναις λέξεσι καὶ ταῖς: «*εἰσαγ[έτωσαν τοὺς τὰ ὑ]πεναντία πράττοντας τοῖς συμμά[χοις*» (στ. 30) ὑποκρύπτεται ἴσως ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος νόμος, ὁ ἐξασφαλίζων τὰ *συμφέροντα τῶν βασιλέων*, ἡγεμόνων τῆς συμμαχίας, καὶ φροντίζων περὶ τιμωρίας τῶν προξενούντων βλάβην εἰς τοὺς συμμάχους.

Στ. 32. *προτιθέτωσαν εἰς τοὺς συ[νέδρους:* Πρβ. στ. 25.

Στ. 32-33: ὑπευθύνους [δὲ εἶναι καὶ? τοὺς] προέδρους ὧν ἂν πράξωσιν: Δεκτῆς γενομένης τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἐν τῷ λίθῳ ἐκ 16 περίπου

1 *Liv.* (32,19,6—9): «Sicyone datum est iis *concilium*. erat autem non admodum simplex habitus inter Achaeos animorum... neque solum, quid in senatu quisque civitatis suae aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant».

2 Ἴδε λ. χ. Πολύβιον (24,5,16): «Ἐπεὶ δὲ (Τίτος Φλαμινῖνος » ἔγραψε τῷ στρατηγῷ καὶ τοῖς δημιουργοῖς τῶν Ἀχαιῶν κελεύων » συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἐκκλησίαν, ἀντέγραψαν αὐτῷ διότι ποιή- » σουσιν, ἂν γράψῃ περὶ τίνων βούλεται διαλεχθῆναι τοῖς Ἀχαιοῖς· » *τοὺς γὰρ νόμους ταῦτα τοῖς ἄρχουσιν ἐπιτάττειν*».

3 *Liv.* (31,25): «Non licere legibus Achaeorum de aliis rebus referre quam propter quas convocati essent».

30 6 20

γραμμάτων κενοῦ, δῆλον γίνεται ὅτι ἐν τῷ κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν πολιτεύματι ἐγίνετο διάκρισις τῆς νομοθετικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Οἱ *πρόεδροι* δηλ. ὡς μέλη τοῦ συνεδρίου (ὡς βουλευταὶ), ἦσαν ἀνεύθυνοι, ὡς ἀσκοῦντες ὅμως ἀρχὴν (ὡς ὑπουργοὶ) ἦσαν ὑπεύθυνοι. (πρβ. σ. 136).

Στ. 35. *ἐ[ν] τῆι πρώτηι ἐ[δραζ]ομένους κοινῆι ἀγορᾶι?*]: Οὕτω συμπληρῶ τὸ ἐκ 15 περίπου γραμμάτων κενὸν ἐν τῷ λίθῳ ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ πρώτη ἐν Αἰγίῳ συνερχομένη κατ' ἔτος τακτικὴ σύνοδος (*καθήκουσα σύνοδος*) ἐκαλεῖτο, κατὰ Πολύβιον, *πρώτη ἀγορὰ* (*Πολύβ.* 28, 7, 3) καὶ ἡ δευτέρα ἐκαλεῖτο *δευτέρα σύνοδος* (*Πολύβ.*23,16, 12). Πρόκειται ἄρα ἐνταῦθα περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου καθωρισμένων τακτικῶν ἐν Αἰγίῳ συνελεύσεων· *κοινὴ* δ' *ἀγορὰ* εἶνε συνέλευσις τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν, τῆς κοινῆς πολιτείας (ἴδε τὰ ἐν τοῖς ἀμέσως ἑπομένοις, ἐν στ. 37-38, περὶ *κοινῶν συνόδων* ἐκτιθέμενα).

Στ. 36. *ἕως ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθ[ῆι]*: Πρβ. σ. 144 στ. 16.

—Στ. **37-39**. Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις πρόκειται περὶ τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἔχουσιν ἀναλάβει αἱ πόλεις, κατὰ τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν (δι' ὧν ἑκάστη τούτων προσεχώρησεν εἰς τὴν Συμπολιτείαν), νὰ ἀποστέλλωσι συνέδρους (πρβ. στ. 21) εἰς τὰς *κοινὰς συνόδους*. Ἐν περιπτώσει δὲ παραβάσεως τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, ἐν περιπτώσει δηλ. μὴ ἀποστολῆς ἤ, ὁπωσδήποτε, μὴ παρουσίας συνέδρου τινὸς (ἐκτὸς ἂν ἐκωλύθη οὗτος ἕνεκα νόσου) ἡ οἰκεία πόλις ὑποχρεοῦται εἰς πληρωμὴν δραχμῶν δύο κατὰ σύνεδρον, δι' ἑκάστην ἡμέραν, ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελε διαρκέσει ἡ σύνοδος.

Στ. 37. *κ ατὰ τὰς [συ]νθήκα ς*. Πρβ τὰ ἐν στ. 8 (σ. 132): «ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντετακται».

Στ. 37-38. *εἰς τὰς κοινὰς συνόδους*: Συμπληρῶ «*κοινὰς*» συνόδους ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ ἐν σ. 145, στ. 19-20, χωρίον τοῦ Πολυβίου (22, 10, 3) περὶ Εὐμένους τῆς Περγάμου, προσφέροντος τοῖς Ἀχαιοῖς 120 τάλαντα, ὅπως ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν μισθοδοτῆται ἡ *βουλὴ* (τὸ συνέδριον) τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ ταῖς *κοιναῖς συνόδοις*. Φαίνεται δ' ὅτι *κοιναὶ* σύνοδοι καλοῦνται αἱ συνελεύσεις τῶν ἐν τῇ Συμπολιτείᾳ ἀντιπροσωπευόντων τὰς πόλεις *συνέδρων* (τῶν ἐκπροσωπούντων οὕτω τὸ ὁμόσπονδον κράτος τῶν Ἀχαιῶν), αἵτινες ἀντιτίθενται πρὸς τὰς κατὰ τόπους, κατὰ *πόλεις*, συνόδους τῶν συνέδρων. Ἐδηλώθη δ' ἀνωτέρω (σ. 145 στ. 19-20) ὅτι οἱ ἐν ταῖς πόλεσι σύνεδροι ἐπέμποντο ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς οἰκείας ἕκαστος πόλεως εἰς τὰς τοῦ συνεδρίου τῆς Συμπολιτείας συνόδους. Ἀντιτίθεται δὲ τὸ *κοινὸν* τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὰς κατ' ἰδίαν *πόλεις*, καὶ δι' ὧν ὁ Πολύβιος (2,37) λέγει «*κοινῇ καὶ κατὰ πόλεις*» (σ. 146 στ. 23). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ τὸ ἐν Αἰγίῳ *βουλευτήριον*, εἰς ὃ συνήρχετο τὸ συνέδριον (ἡ σύνοδος, ἡ βουλὴ), ἐκαλεῖτο *κοινὸν βουλευτήριον* (*Πολυβ.*2, 50. 22,12. Πρβ. 11,9) καὶ οἱ τῆς Συμπολιτείας νόμοι *κοινοὶ* νόμοι (*Πολύβ.* 4, 6, 10).

— Στ. **40-44.** Ἐν τούτοις τοῖς στίχοις καθορίζεται ἡ εἰς τὰς πόλεις ἐπιβαλλομένη χρηματικὴ ποινὴ ἐπὶ τῇ μὴ παροχῇ τῆς τεταγμένης στρατιωτικῆς δυνάμεως. Οἱ ἄνδρες δέ, οὓς ὀφείλει νὰ παράσχῃ ἡ πόλις, δὲν εἶνε μόνον Ἀχαιοὶ (ἱππεῖς καὶ ὁπλῖται) ἀλλὰ καὶ ξένοι, μισθοφόροι. Ὄντως δὲ, τὸ στράτευμα τῶν Ἀχαιῶν συνέκειτο καὶ ἐκ μισθοφόρων (*Πολύβ.* 29, 24, 8).

Στ. 40. [*ἣν ἂν ὁ ἄρχων?* Τὸ ἐν τῷ λίθῳ κενὸν φαίνεται ὅτι ἀπετελεῖτο ἐκ 12 περίπου γραμμάτων· διὰ τοῦτο δυσκολεύομαι νὰ προτείνω ἣν προτιμῶ συμπλήρωσιν: *ὁ στρατηγός?*

Σημείωσις περὶ τῆς ἐπιγραφῆς 3α (σ. 133)

Ἡ ἐπιγραφὴ 3α ἀπετέλει ἴσως τὸ ἄνω μέρος τῆς ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφῆς, ὡς ἐκτίθεται ἐν σ. 128. καὶ 129. — Ἐνταῦθα σημειωτέον περὶ τῶν ἐν αὐτῇ τὰ ἑξῆς:

Στ. 1α *π]όλεις*: Κατὰ τὰ σωζόμενα ἐπὶ τοῦ λίθου ἴχνη ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Γ εἶνε ἀσφαλής. Εἶνε δὲ αἱ *πόλεις* αἱ τὴν Συμπολιτείαν ἀποτελοῦσαι.

Στ. 11α *θανα τούσθωσαν?* Πρβ. Ditt. (*Syll.* 178): [*δίκαν θ ανάτου εἰσάγειν εἰς τὸ κοινὸν τ[ῶν Ἀχαιῶν*]. Ἀσφαλὴς ὅμως ἡ συμπλήρωσις δὲν εἶνε, διότι δὲν διακρίνεται ἡ ἐν τῷ κέντρῳ στιγμὴ τοῦ Θ. Δυνατὸν ἄρα τὸ γράμμα νὰ ἦτο Ο, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἀναγνωστέον: *ὃ ἂν α[ὐτοῖς*...

Στ. 13α *ἐν δη-* Ἡ ἀνάγνωσις ΔΗ εἶνε δυνατὴ κατὰ διακρινόμενά τινα ἴχνη γραμμάτων. Δυνάμεθα ἄρα νὰ συμπληρώσωμεν *ἐν[δημῆι.* Πρβ. ἐπιγραφὴν ἀρ. 3 στ. 22-23 (ἰδ. σ. 146).

Στ. 22α Δὲν ἀποτελεῖται λέξις τις, ἐξ ὧν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι γραμμάτων τινῶν.

Στ. 26α Ἴχνη τοῦ Η διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λίθου.

Σημείωσις περὶ τῆς ἐπιγραφῆς 3β (σ. 134).

Γενικὰς εἰδήσεις καὶ συμπεράσματα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς 3β ἴδε ἐν σ. 128-129.—Ἡ ἐπιγραφή, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπετέλει μέρος τῆς ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου καὶ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας προερχομένης ἐπιγραφῆς ἀρ. 3, θὰ ἐχαράχθη ὅμως περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ εἶνε σχετικὴ αὐτῇ (ἴδε σ. 128)· παρέχει δ' ἡμῖν κείμενον συνθήκης, ὡς φαίνεται. Σημαντικαὶ εἶνε αἱ ἐν στ. 21β καὶ 22β περισωθεῖσαι λέξεις: *Ἠλεῖοι* καὶ *Ἀχαιοί*. Ὁ θέλων δὲ νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 3 εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου (270—260), κατὰ τὰ ἐκτεθέντα ἐν σ. 137 σημ. 2, θὰ ἐδύνατο νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ τῇ ἐπιγραφῇ ἀρ. 3 σχετικὴ ἐπιγραφὴ ἀρ. 3β, περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος, εἶνε ἡ συνθήκη συμμαχίας τοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης ἀποτελεσθέντος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συμμαχικοῦ συνδέσμου τῶν Ἀχαιῶν, Ἠλείων, Τεγεατῶν καὶ λοιπῶν Ἀρκαδικῶν πόλεων κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ἡμεῖς τοιαύτης ἑρμηνείας τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 3 προεκρίναμεν τὴν ἀνάγουσαν αὐτὴν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου καὶ ὡρισμένως εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατὰ τὸ 223 συναφθείσης συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς συμμάχους τούτων (σ. 139). Μετὰ τοιαύτην δ' ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἑρμηνείαν προβάλλεται ἡμῖν τὸ ἐρώτημα ὁποία τις δύναται νὰ εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 3β;

Κατὰ τὴν ἐν Αἰγίῳ σύναψιν τῆς συνθήκης συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τῶν Μακεδόνων, συνεργούσης τῆς σώφρονος πολιτικῆς τοῦ Ἀντιγόνου, συνήφθη ἴσως καὶ εἰρήνη Ἀχαιῶν καὶ Ἠλείων. Τοῦτο συνάγει ὁ Niese[1] ἀποβλέπων εἰς αὐτὰ τὰ γενόμενα. Οἱ Ἠλεῖοι δηλ. οἵτινες ἐχθρικῶς πάντοτε διετέλουν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καί, κατ' ἀκολουθίαν, φιλίως πρὸς τοὺς Αἰτωλούς, ἐκραγέντος τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου, εἶχον ταχθῇ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κλεομένους καὶ περιέλθει εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀχαιούς· μετὰ τὴν κάθοδον ὅμως τοῦ Ἀντιγόνου εἰς Πελοπόννησον καὶ τὴν σύναψιν τῆς ἐν Αἰγίῳ συμμαχίας βλέπομεν τοὺς Ἠλείους ἐγκαταλιπόντας τὸν Κλεομένη καὶ εἰρηνικῶς διακειμένους, κατέχοντας δὲ πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων διαμφισβητουμένας πόλεις, ἐξ οὗ κυρίως προήρχετο ἡ τῶν Ἠλείων πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχθρα. — Ἐπὶ τοιούτων σκέψεων στηριζόμενοι δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τεμαχίῳ περισωθεῖσα ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 3β εἶνε ἴσως συναφθεῖσα κατὰ τὰ ἀνωτέρω συνθήκη εἰρήνης τῶν Ἀχαιῶν καὶ Ἠλείων, περὶ ἧς ὁ Niese σημειοῖ «Diess ist nicht überliefert, ist aber aus den Ereignissen notwendig zu schliessen».

—Περὶ τῶν καθέκαστα τῆς ἐπιγραφῆς σημειωτέον τὰ ἑξῆς:

Στ. 12β. *δύναμιν:* Πρβ. «δύναμιν τὴν τεταγμένην» ἐν ἐπιγραφῇ 3 στ. 40 (σ. 132).

Στ. 16β. τῶν συμφερόντων: Πρβ. σ. 146 στ. 29).

Στ. 19β *στήλας λιθίνας:* ἴδε σ. 127 σημ 2.

κα[ί: τοῦ Α διακρίνονται ἴχνη ἐν τῷ λίθῳ.

Στ. 22β: *ὁμολογίας:* Πρβ. σ. 127.

Στ. 24β: *Δία, Γῆν, Ἥλιον, Π[οσειδῶ:* Πρβ. σ. 128 σημ. 3. Ὡς πρὸς τὴν λ. Π[οσειδῶ]: σημειωτέον ὅτι τοῦ Γ σῴζεται μόνον ἡ ἀριστερὰ κεραία, τῆς δεξιᾶς ἀποκοπείσης σὺν τῷ λίθῳ οὕτως ὥστε νῦν σῴζεται μόνον Γ. Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις Γ δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς βεβαία.

Στ. 31β [σ]*ιλείαν τὴν α*? Ἀμφίβολον εἶνε, ἂν τὸ τελευταῖον γράμμα εἶνε Α ἢ Λ. Μετ' αὐτὸ δὲ σῴζεται ἐν τῷ ἀποκεκομμένῳ λίθῳ κάθετος κεραία γράμματος, ἤτοι Ι ἢ ἄλλο τι γράμμα.—Ὁ θέλων νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου (πρβ. σ. 137 σημ. 2) θὰ ἐδύνατο ἴσως νὰ συμπληρώσῃ: «βασιλείαν τὴν Ἀ[ρέως]».

Ἔγραφον μηνὶ Δεκεμβρίῳ 1918

Π. Κ.

Προσθήκη

(εὑρήματα τοῦ ἔτους 1919)

Ἐπαναληφθεισῶν τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1919, εὑρέθησαν ἐν τῷ αὐτῷ μετὰ μουσειωτῶν δαπέδων οἰκοδομήματι (σ. 115), ἐν ᾧ εὑρέθησαν αἱ ὑπ' ἀρ. 1 (σ. 117), 2 (σ. 125), καὶ 3, 3α, 3β, (σ.

[1] *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten*, II, σ. 336.

130 καὶ 131) ἐπιγραφαί, δύο εἰσέτι ἐπιγραφαί, σχετιζόμεναι καὶ αὗται πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν καὶ ἀνάγουσαι ἡμᾶς ὡσαύτως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 3ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τοὺς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 243/2 προσχώρησιν τῆς Ἐπιδαύρου εἰς τὴν Συμπολιτείαν ταύτην, ὡς καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ ἐκ τοῦ σημείου στίξεως καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιγραφῶν ἐξάγεται. Εὑρέθησαν δ' αὗται οὐχὶ ἐντετειχισμέναι, ὡς αἱ προμνημονευθεῖσαι, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως.

Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας δημοσιεύω ἐνταῦθα ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 4 καὶ 5 (καὶ 5α).

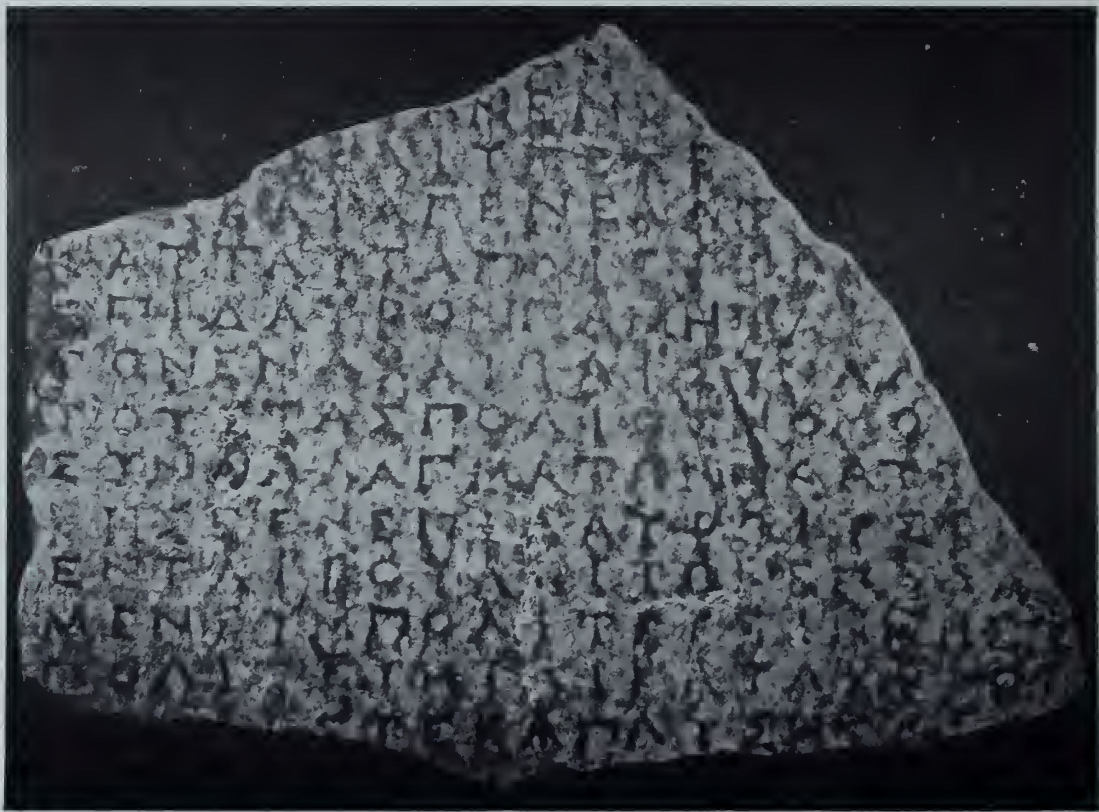
Ἐπιγραφὴ ἀρ. 4 (εἰκ. 7). — Στήλη ἐκ τιτανολίθου σωζομένη ἐν τεμαχίῳ ἔχοντι μεῖζον ὕψος 0,25 καὶ μεῖζον πλάτος 0,31 πάχος δὲ 0,12. Εὑρέθη ἐν τῷ αὐτῷ μετὰ τῶν μωσαϊκῶν ἀψιδωτῷ κτίσματι, ἐν ᾧ εὑρέθησαν καὶ αἱ ὑπ' ἀρ. 1 (σ. 117), 2 (σ. 125) καὶ 3 (σ. 130) ἐπιγραφαί· δὲν ἦτο δὲ ἐντετειχισμένη, ἀλλ' ἔκειτο παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε γεγραμμένη στοιχηδὸν καὶ διατηρεῖται κακῶς, ὀλίγαι δὲ λέξεις, σημαντικαὶ ὅμως πρὸς κατανόησιν τῶν ἐν αὐτῇ, εἶνε εὐκρινεῖς.[1] Ἐκ τῶν σωζομένων δηλ. καὶ ἀναγινωσκομένων λέξεων καὶ φράσεων «*γενεὰ*» (στ. 4), «*γαμήσας*» (στ. 6), «*τῶν ἐν Ἀχαι(ΐ)αι συναλλ[αγῶν?*» (στ. 7), «*τοὺς τᾶς πόλιος νόμο[υς*» (στ. 8), «*συναλλαγμάτων*» (στ. 9), *ᾤ]κησε ἐν Ἐπιδαύρωι*» (στ. 10), «*εν τᾶι βουλᾶι τῶν Ἐπιδα[υρίων*» (στ. 11), «*συμπολίτευσιν*» (στ. 12), «*πολιτεύηται*» (στ. 13), δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἡ εἰκασία ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα κείμενον τῆς συναφθείσης συνθήκης κατὰ τὴν προσχώρησιν τῆς Ἐπιδαύρου εἰς τὴν *Συμπολιτείαν* τῶν Ἀχαιῶν, ὅτι δηλ. ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ εἶνε ψήφισμα τῆς βουλῆς τῶν Ἐπιδαυρίων ἀναγράφον τὸ κείμενον τῆς συνθήκης τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἐπιδαύρου εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ κυροῦν αὐτό[2]. Τοιαύτης δ' ἑρμηνείας δεκτῆς γενομένης, προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ προέρχεται ἐκ τοῦ ἔτους 243/2 π.Χ., καθ' ὃ ἔτος ἡ Ἐπίδαυρος προσεχώρησεν εἰς τὴν Συμπολιτείαν, ἀνάγεται δηλ. ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, εἰς οὓς χρόνους ἀνήκει καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 3 ἐπιγραφὴ (σ. 130), ᾗ ὁμοιάζει ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ κατά τε τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ κατὰ τὸ σημεῖον στίξεως (ἴδε τὴν ἐν στ. 5, μετὰ τὰ ΚΑ, μικρὰν ὁριζοντίαν γραμμήν. Πρβ. σ. 124). — Γνωστὸν δ' εἶνε ὅτι ὅταν πόλις τις προσεχώρει εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, οἱ πολῖται αὐτῆς ἐγίνοντο καὶ πολῖται Ἀχαιοὶ (σ. 116 σημ. 1)· διετήρει δὲ ἡ πόλις, λ.χ. ἡ Ἐπίδαυρος, τὸ δικαίωμα τοῦ ποιεῖν τινα πολίτην αὐτῆς, δηλ. Ἐπιδαύριον, ὅστις, γινόμενος οὕτως Ἐπιδαύριος, ἐγίνετο αὐτοδικαίως καὶ πολίτης Ἀχαιός. Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος, ἡ Συμπολιτεία δὲν εἶχε βεβαίως συμφέρον νὰ καταλείπῃ τῇ προσχωρούσῃ πόλει ἀπεριόριστον τὸ δικαίωμα τῆς πολιτογραφήσεως, ἀφ' οὗ ὁ πολιτογραφούμενος θὰ ἐγίνετο καὶ Ἀχαιὸς πολίτης. Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ συναπτομένῃ συνθήκῃ τῆς προσχωρήσεως τῆς πόλεως καθωρίζοντο σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς ἡ πόλις ἐδύνατο νὰ ποιῆται χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ποιεῖν τινα ἑαυτῆς πολίτην. Τοιαῦταί τινες διατάξεις ὑπῆρχον ἴσως ἐν τῷ περισωθέντι τεμαχίῳ τῆς ἐπιγραφῆς.

Ταῦτα κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἑρμηνείαν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέξεων καὶ φράσεων δύναται νὰ προκύψῃ καὶ ἄλλη τις ἑρμηνεία. Ἴσως δηλ. ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀνεγράφοντο ἁπλῶς οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ὁρμωμένη ἡ βουλὴ τῶν Ἐπιδαυρίων ἐψήφιζέ τινα πολίτην Ἐπιδαύριον, ὅστις, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, ἐγίνετο καὶ πολίτης Ἀχαιός. Τοιαύτης δ' ἑρμηνείας δεκτῆς γενομένης, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς τὸ 243/2 ἀλλὰ γενικῶς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἀπὸ τοῦ 243 κ. ἑ. — Περὶ τῶν καθέκαστα σημειωτέον τὰ ἐφεξῆς:

1 Ἕνεκα τῆς κακῆς ποιότητος τοῦ λίθου, καθ' ὃν χρόνον ἐχαράσσοντο τὰ γράμματα ἀπετρίβετο ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ οὕτως ὥστε ὀλίγα τινὰ γράμματα δύναταί τις νῦν ἀσφαλῶς νὰ διακρίνῃ. Διὰ τοῦτο δημοσιεύω οὐχὶ πανομοιότυπον, ὡς συνήθως, ἀλλὰ φωτογραφικὴν εἰκόνα τῆς ἐπιγραφῆς ἵνα δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀναγνώσεως καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὸς πληρεστέραν ἢ ὀρθοτέραν ἀνάγνωσιν.

2 Πρβ. τὰ εἰρημένα ἐν σ. 127 περὶ προσχωρούσης εἰς τὴν Συμπολιτείαν πόλεως: Ἐν τῇ συνθήκῃ (ὁμολογίᾳ) καθωρίζοντο οἱ ὅροι τῆς προσχωρήσεως τῆς πόλεως, οἵτινες ἐνεκρίνοντο ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων μερῶν (ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὑπὸ τῆς προσχωρούσης πόλεως) δι' ἐκδόσεως ψηφισμάτων, ἃ ἀνεγράφοντο ἐπὶ στήλης.

Εἰκ. 7. —Ἐπιγραφὴ ἀρ. 4.

Σωζόμενον μεῖζον ὕψος 0,25 καὶ πλάτος 0,31.
Πάχος 0,125.

. . . . ε -
. . . . α ν ε ν -
. . . . και υ π . ε -
. . . και α γενεα ατ - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
κα—ταῦτα ποιεῖν -
Ἐ]πίδαυρον· γαμήσας [δὲ - - - - - - - - - - - - - - - - - -
τῶν ἐν Ἀχαι(ΐ)αι συναλ[λασσομένων - - - - - - - - - - - - -
τοὺς τᾶς πόλιος νόμο[υς - - - - - - - - - - - - - - - - - -
συναλλαγμάτων . . κ . τ[- - - - - - - - - - - - - - - - ωι]
κησε ἐν Ἐπιδαύρωι ὕστ[ερον - - - - - - - - - - - - - - - -
εν τᾶι βουλᾶι τῶν Ἐπιδα[υρίων - - - - - - - - - - - - - - -
μὲν συμπολίτευσιν μὴ σ - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
πολιτεύηται [κ]ατὰ χρ[έ]ος - - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . . . τεκαπαυση . . . . - - - - - - - - - - - -

Στ. 7. *Ἀχαι(ι)αι*: Ἀμφίβολος εἶνε ἡ διὰ τοῦ (ϊ) ἀνάγνωσις ἐφθαρμένου καὶ ἀκατανοήτου σημείου ἢ γράμματος· εἶνε ὅμως ἡ μόνη δυνατὴ ἀνάγνωσις. —*συναλλ[αγῶν*? ἢ *συναλλ]αγμάτων* (στ. 9). Αἱ λέξεις αὗται καὶ ἡ λ. *γαμήσας* (στ. 6) ἀναπολοῦσιν ἡμᾶς δικαιώματα, ἃ εἶχον οἱ γινόμενοι πολῖται Ἀχαιοί, τὸ δικαίωμα τουτέστιν *ἐπιγαμίας* καὶ *ἐγκτήσεως*.

Στ. 11. *ἐν τᾶι βουλᾶι*: Ἀναγνωστέον ***ἐν*** *τᾶι βουλᾶι*, ἤ, *ἔδοξ εν τᾶι βουλᾶι*.

Στ. 12. *συμπολίτευσιν*: Δυνατὴ ἴσως καὶ ἀνάγνωσις *συμπολιτεύειν*.

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 5 καὶ 5ᵃ (εἰκ. 8 καὶ 9). Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, ἔνθα εὑρέθη ἡ ὑπ' ἀρ. 4 ἐπιγραφή, εὑρέθη καὶ ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀρ. 5 καὶ 5ᵃ, ἥτις εἶνε μία ἐπιγραφὴ ἀποτελουμένη ἐκ δύο μερῶν, κεχαραγμένων ἐπὶ τῆς προσθίας καὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας στήλης ἐξ ὑποφαίου τιτανολίθου, ἥτις ἔχει πάχος 0,145, σωζόμενον μεῖζον ὕψος 0,26 καὶ 0,28, σωζόμενον μεῖζον πλάτος 0,19 (τὸ ὅλον πλάτος θὰ ἦτο 0,54 περίπου. Ἴδε ἐπ.). —Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, ἤτοι τὸ ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας (εἰκ. 8), εἶνε ἀπόφανσις διαιτητικοῦ δικαστηρίου περὶ ὁροθεσίας τῆς χώρας Ἐπιδαυρίων καὶ Ἀρσινοέων, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας (εἰκ. 9) εἶνε κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν δικαστῶν.

Ἐν πρώτοις σημειωτέον ὅτι ***Ἀρσινοεῖς*** εἶνε ὄνομα ἐθνικὸν ἐκ πόλεως Ἀρσινόης, Ἀρσινόη δ' ἐκαλοῦντο ἐν Πτολεμαϊκοῖς χρόνοις ἄλλαι τε πόλεις καὶ τὰ Μέθανα. —Ἐν Θήρᾳ εἶχεν εὑρεθῆ ἐπιγραφὴ τῶν πρὸ τοῦ 172 χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, ἣν ἀνέθηκε «βασιλεῖ Πτολεμαίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς ὁ γραμματεὺς τῶν κατὰ Κρήτην καὶ Θήραν καὶ *Ἀρσινόην τὴν ἐν Πελοποννήσῳ* στρατιωτῶν καὶ μαχίμων»· ὁ εὑρὼν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν H. von Gaertringen ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ ἄλλην ἐπιγραφήν, εὑρεθεῖσαν ἐν Μεθάνοις, *ὑπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Κλεοπάτρας, θεῶν φιλομητόρων*», ἐξήνεγκε τὴν εἰκασίαν ὅτι τὰ Μέθανα ἴσως εἶχον μετονομασθῆ Ἀρσινόη [1]. Ἡ εἰκασία δ' αὕτη ἐκρατύνθη μετὰ εὕρεσιν ἐν Μεθάνοις χαλκοῦ νομίσματος φέροντος ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως «κεφαλὴν Ἀφροδίτης ἢ μᾶλλον Ἀρσινόης Γ'» (συζύγου Πτολεμαίου τοῦ Δ') [2]. Διὰ τῆς νῦν δ' εὑρέσεως τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς βεβαιοῦται πλέον ἀπολύτως καὶ λαμπρῶς δείκνυται ὅτι *ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀρσινόη* εἶνε τὰ οὕτω μετονομασθέντα Μέθανα, ἅτινα ἀπὸ τῶν χρόνων ἴσως Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου (285—246 π. Χ.), συμμάχου τῶν Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων κατὰ τῶν Μακεδόνων (πρβ. τὰ περὶ Χρεμωνιδείου πολέμου ἐν σ. 137 σημ. 2), ἤ, τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν χρόνων Πτολεμαίου Γ', τοῦ Εὐεργέτου, ἀφ' ὧν δηλ. χρόνων ὁ Ἄρατος ἐποίησε τοῦτον (τῷ 243) *σύμμαχον τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμονίαν ἔχοντα πολέμου καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν* (σ. 137), διετέλουν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ Πτολεμαϊκὴν κατοχὴν διατηρηθεῖσαν, ὡς ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν ἐπιγραφῶν δείκνυται, μέχρι τῶν πρώτων τοὐλάχιστον χρόνων (τῶν πρὸ τοῦ 172) Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος [3].

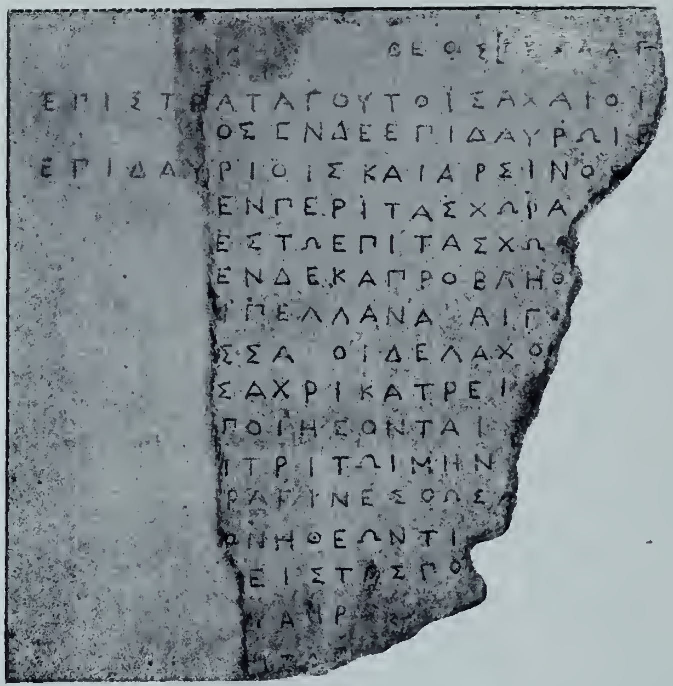
Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε γεγραμμένη στοιχηδόν. Καθ' ἣν δὲ προτείνω συμπλήρωσιν τῶν στίχων 2 καὶ 3 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 5, ἕκαστος στίχος θὰ ἀπετελεῖτο ἐκ γραμμάτων 43 περίπου, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι τὸ ὅλον πλάτος τῆς στήλης θὰ ἦτο περὶ τὰ 0,54. Ἀλλ' ἐν τῇ ὀπισθίᾳ πλευρᾷ (ἐπιγρ. 5ᵃ) τὰ γράμματα ἦσαν μικρότερα, ὥστε ὁ στίχος ἐδύνατο νὰ περιλαμβάνῃ πλειότερα τῶν 43.

Τὸ δὲ σχῆμα τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πλευραῖς (5 καὶ 5ᵃ) γραμμάτων, ἡ στοιχηδὸν διάταξις αὐτῶν καὶ ἡ στίξις (κύρια ὀνόματα ἀποχωρίζονται διὰ κενοῦ χώρου ἑνὸς γράμματος) ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, διότι ὁμοιάζουσι τῇ τε προηγουμένῃ (ἀρ. 4) καὶ ταῖς ὑπ' ἀρ. 2 (σ. 125) καὶ 3 (σ. 129) ἐπιγραφαῖς. Κατὰ πάντα ὅμως τὰ γνωρίσματα ταῦτα καὶ πρὸς τούτοις κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ὁμοιάζει ἡ ἐπιγραφὴ τῇ ἐν σελ. 124 μνημονευομένῃ ἐπιγραφῇ (ἣν ἴδε κυρίως ἐν IG. IV ἀρ. 926)

1 *IGIns.* III ἀρ. 466. Πρβ. *Archiv für Papyrusforschung* I, 26, 19 (Strack).

2 Ἴδε ἄρθρον Ι. Σβορώνου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῃ *Διεθνεῖ Ἐφημερίδι τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας*, τόμ. Ζ' (1904) σ. 397, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3 Niese: *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten*, II σ. 406 σημ. 5 καὶ III σ. 84 σημ. 2.

Εἰκ. 8. — Ἐπιγραφὴ ἀρ 5 — (προσθία ἐπιφάνεια (ἴδε ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν ἐν εἰκόνι 9).
Πάχος τοῦ λίθου 0,145. Σωζόμενον μεῖζον ὕψος 0,28 καὶ πλάτος 0.19.
Ὅλον πλάτος τῆς στήλης περὶ τὰ 0,54.

Θεὸς [τύχα ἀγαθὰ]
['Επὶ στρ]αταγοῦ τοῖς 'Αχαιοῖ[ς. . . . . . .γραμματέος δὲ]
[. . . . . .]ος ἐν δὲ 'Επιδαύρωι ἐ[π' ἰαρεῦς . . . . ἔκριναν]
['Επιδαυ]ρίοις καὶ 'Αρσινοε[ῦσιν. . . . .
[. . . . . .]εν περὶ τᾶς χώρα[ς, ἃς ἀμφέλλεγον. . . . .
[. . . . . .] ἔστω ἐπὶ τᾶς χώ[ρας - - - - - - - - - - - - -
[πόλεις] ενδεκα προβληθ[εῖσαι ? - - - - - - - - - - - - -
[. . . . . .] Πελλάνα Αἴγ[ιον - - - - - - - - - - - - - -
[Θελποῦ]σσα· οἱ δὲ λαχό[ντες - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . . .]ς ἄχρι Κατρεισ- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . . . ποιήσονται γ[- - - - - - - - - - - - - - - - - -
[ἐν δὲ τῶ[ι τρίτωι μην[ὶ - - - - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . πα]ραγενέσθωσα[ν - - - - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . . .]ον ἤ θέων τι[ς - - - - - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . . . .] εἰς τὰς πο[λεις - - - - - - - - - - - - - - - -
[. . . . .]α.ρ[- -
[. . . . .]ταε -

Εἰκ. 9. — Ἐπιγραφὴ ἀρ. 5ª — (ὀπισθία ἐπιφάνεια).

(ἴδε προσθίαν ἐπιφάνειαν ἐν εἰκ. 8)
Πάχος τοῦ λίθου 0,145. Σωζόμενον μεῖζον ὕψος 0,28 καὶ πλάτος 0,15.
Ὅλον πλάτος τοῦ λίθου περὶ τὰ 0,54.

[**δικασταὶ ἔκρινα]ν τοί[δε]**

[Θελπ]ούσσ[ιοι]
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - Ὀξυτίων Διΰλλ[ου].
- - - - - - - - - - - - - - - - - -ς Παυσανίας Τρο - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - -ος Θεοίτας Κλεισθέ[νευς]
- - - - - - - - - - - - - - - - -ς Φιλόξενος Δαΐ[ππου?]
- - - - - - - - - - - - - - - -α Στράτιππος Ἀν - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - Μελανκόμας Φι[λωνος?]
- - - - - - - - - - - - - - - - -ς Πολύστρατος [- - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - Σώστρατος Αν[- - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - Ἐμαυτίων σταδ[ιεὺς]
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - Ἀριστόδαμος Δ[- - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - Εὐθυμένης Λακ[ωνος?]
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - [Χ]ερις Κρίθωνο[ς
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - [Λε]ωνίδας Πειθ[- - -
[. . . .]ίων Κλε[- - -

περὶ ὁροθεσίας τῆς χώρας Ἐπιδαυρίων καὶ Κορινθίων, τῇ προερχομένῃ ἐκ τῶν μεταξὺ τοῦ 242 καὶ 235 χρόνων. Ἐκ τούτων ἄρα τῶν χρόνων προέρχεται ἴσως καὶ ἡ προκειμένη ἐπιγραφή. Εὐλόγως δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι, ἀφ' οὗ οἱ Ἐπιδαύριοι προσεχώρησαν εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτείαν (τῷ 242 π. Χ.), θὰ ἐπεδίωξαν, ἀμέσῳ ἐμμέσῳ παρεμβάσει τῆς Συμπολιτείας, νὰ λύσωσιν ἃς εἶχον ὁροθετικὰς διαφορὰς πρὸς τοὺς ἑαυτῶν γείτονας, πρός τε τοὺς Κορινθίους καὶ πρὸς τοὺς Ἀρσινοεῖς (Μεθαναίους) **1**.

Στ. 1. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ λ. **θεὸς** κεῖται ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου, συνάγεται ὅτι πρὸς τὸ τέλος τοῦ στίχου, εἴς τινα δηλ. ἀπόστασιν, θὰ ὑπῆρχεν ἡ συνήθης φράσις [«τύχα ἀγαθά»].

Στ. 2—3. Πόλεις ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν ἐχρονολόγουν τὰ ἐπίσημα αὐτῶν ἔγγραφα δι' ἀναγραφῆς ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Συμπολιτείας ἢ τοῦ γραμματέως ἢ καὶ ἀμφοτέρων, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ (πρβ. καὶ IG VI ἀρ. 928), εἶτα δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐγχωρίου ἄρχοντος ἢ ἱερέως.

Στ. 4. *Ἀρσινοε[ῦσιν* (=Μεθαναίοις). *Ἀρσινοεῖς* ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Μαγνησίας τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ (SIG. I^2 ἀρ. 261). Ὑπέθεσαν δέ τινες ὅτι οὗτοι ἦσαν κάτοικοι νήσου τινὸς τῶν Κυκλάδων· πιθανώτερον ὅμως εἶνε ὅτι ἦσαν Μεθαναῖοι, κάτοικοι δηλ. *τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀρσινόης*. Ἐπίσης καὶ *Ἀρσινόη* ἡ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Κέω (*Bull corr hell.* 1906, 96) εἶνε πιθανῶς τὰ Μέθανα.

Στ. 5. *περὶ τᾶς χώρα[ς ἃς ἀμφέλλεγον*: Πρβ. *IG.* IV 926 στ. 3.

Στ. 8. *Πελλάνα*: Πρὸ τοῦ Γ ὑπάρχει κενὸς χῶρος ἑνὸς γράμματος· προηγεῖτο ἄρα καὶ ἄλλη ἢ ἄλλαι πόλεις. Τελευταία μνημονευομένη πόλις εἶνε ἡ *Θελποῦσσα*· διὰ τοῦτο δὲν ὑπελείφθη μετὰ τὸ Α κενὸς χῶρος. Δείκνυται οὕτως ὅτι, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἐν *IG.* IV ἀρ. 926 ἐπιγραφῇ, μόνον κύρια ὀνόματα ἀπεχωρίζοντο διὰ κενοῦ χώρου.

Στ. 8-9. *Πελλάνα, Αἴγιον, Θελποῦσσα* κλ., πόλεις τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας συγκροτήσασαι, ὡς φαίνεται, τὸ διαιτητικὸν δικαστήριον (ἴδε ἀν.). — ***Θελποῦ]σσα*** (διὰ διπλοῦ Σ. Πρβ. στ. 2$^\alpha$) ἤτοι Θέλπουσα ἢ καὶ Τελφοῦσσα καὶ Τιλφῶσα καὶ Δελφουσία καλουμένη.

Στ. 10. *ἄχρι Κατρεισ[*... Τοπικόν τι ὄνομα, ὡς φαίνεται. Καθορίζονται ἄρα τὰ ὅρια τῆς ἀμφισβητουμένης χώρας.

—Περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ ὀπισθίᾳ πλευρᾷ τοῦ λίθου ***ἐπιγραφῆς 5$^\alpha$*** σημειωτέον ἰδίᾳ τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὅλον πλάτος τοῦ λίθου θὰ ἦτο 0,54 περίπου, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἕπεται ὅτι τὰ ἐν τῇ ὀπισθίᾳ ταύτῃ πλευρᾷ ὀνόματα τῶν δικαστῶν ἦσαν ἀναγεγραμμένα κατὰ στήλας τρεῖς τὸν ἀριθμόν, ὧν ἑκάστη εἶχε πλάτος περὶ τὰ 0,18. Τῶν στηλῶν τούτων ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τρίτην, κολοβὴν κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος, καὶ ὀλίγα τινὰ καταληκτικὰ γράμματα ἐκ τῆς δευτέρας.

Στ. 1$^\alpha$. [*δικασταὶ ἔκρινα*]*ν τοί*[*δε*: Ἐν IG. IV ἀρ. 926 στ. 31-33, ἀναγινώσκεται: *Δικασ[ταὶ τ]οὶ κρίναντες τοίδε*.

Στ. 2$^\alpha$ *Θε[λπ]ούσ[ιοι]*: Ἀσφαλὴς ἡ ἀνάγνωσις. Τὰ γράμματα ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων ἀνωμάλως, εἶνε δὲ καὶ ἀνόμοια τὸ μέγεθος.

Στ. 11$^\alpha$ ***Ἐμαυτίων σταδ[ιεὺς***: Οὗτος θὰ εἶνε ὁ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (6, 17 4) ὀλυμπιονίκης *Ἐμαυτίων* ἐξ Ἀρκαδίας, ὅστις ἐνίκησε *στάδιον*. Ὁ ἀνδριὰς τούτου ἀνέκειτο πλησίον τοῦ ἀνδριάντος Ἀλεξιβίου, ᾧτινι «*Ἡραία Ἀρκάδων ἐστὶν πατρίς. Ἐμαυτίωνα δὲ ἧς τινος ἦν οὐ δηλοῖ τὸ ἐπίγραμμα, ὅτι δὲ τῶν Ἀρκάδων ἔθνους δηλοῖ*». Περίφημος ἄρα θὰ ἦτο ὁ Ἀρκὰς Ἐμαυτίων ὡς σταδιοδρόμος καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἁπλῶς γνωστὸς ὡς *Σταδιεύς*. Ἐκ τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς ἐξάγεται ὅτι πατρὶς αὐτοῦ ἦτο ἡ Θέλπουσα.

Στ. 14. [*Χ*]*έρις*: Ἐν *IG.* IV 926, στ. 35, ἀπαντᾷ *Χαῖρις*.

Ἔγραφον μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1919.

Π. Καββαδίας.

13 1 21

1 Τῆς ἔριδος δύο μελῶν τῆς Συμπολιτείας, Ἐπιδαυρίων καὶ Κορινθίων, ἐπελήφθησαν, ὡς ἀνώτατον δικαστήριον, οἱ Ἀχαιοὶ καὶ ἀνέθεσαν δι' ἀποφάσεως αὐτῶν (*«κατὰ τὸν αἶνον τὸν τῶν Ἀ[χαι]ῶν»*) εἰς ἄλλο μέλος τῆς Συμπολιτείας, εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, νὰ συγκροτήσωσιν ἐξ ἑαυτῶν διαιτητικὸν δικαστήριον ἐξ ἀνδρῶν **151**. Παρεμβάσει τῶν Ἀχαιῶν πιθανῶς ἐλύθη καὶ ἡ ἔρις Ἐπιδαυρίων καὶ Ἀρσινοέων σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι οὐχὶ εἰς μίαν (εἰς τὰ Μέγαρα) ἀλλ' εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Συμπολιτείας (Πελλήνην, Αἴγιον, Θέλπουσαν καὶ ἄλλας) ἀνετέθη ὁ καταρτισμὸς τοῦ δικαστηρίου, ὡς φαίνεται (στ. 8 καὶ 9).

Ἐπιγραφαὶ τῶν ἰαμάτων ἐν Ἐπιδαύρῳ

ὑπό

Π. Καββαδία.

Ἡ Ἐπίδαυρος ἦτο πόλις, κατὰ Στράβωνα, «οὐκ ἄσημος καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ θεραπεύειν νόσους παντοδαπὰς πεπιστευμένου καὶ τὸ ἱερὸν πλῆρες ἔχοντος τῶν τε καμνόντων καὶ τῶν ἀνακειμένων πινάκων, ἐν οἷς ἀναγεγραμμέναι τυγχάνουσιν αἱ θεραπεῖαι, καθάπερ ἐν Κῷ τε καὶ Τρίκκῃ» (*Στράβων* VIII, 374) Τούτους δὲ τοὺς ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου πίνακας ἀναφέρει ὁ Παυσανίας διὰ τῶν ἑξῆς: «Στῆλαι δὲ εἱστήκεσαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τὸ μὲν ἀρχαῖον καὶ πλέονες, ἐπ' ἐμοῦ δὲ ἓξ λοιπαί· ταύταις ἐγγεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐστιν ὀνόματα ἀκεσθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προσέτι δὲ καὶ νόσημα ὅ τι ἕκαστος ἐνόσησε καὶ ὅπως ἰάθη· γέγραπται δὲ φωνῇ τῇ Δωρίδι (*Παυσ.* II, 27,3).

Μετὰ διετίαν ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1881 ἐνάρξεως τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ ἀνασκαφῶν εὗρον τὰς δύο τῶν ἓξ τούτων στηλῶν, ἃς ἐδημοσίευσα ἐν ταύτῃ τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, τὴν μὲν πρώτην, τὴν ἀρχομένην διὰ τοῦ «*Κλεὼ πένθ' ἔτη ἐκύησε*», ἐν τῷ τόμῳ τοῦ 1883 (σ. 197-228), τὴν δὲ δευτέραν, τὴν ἀρχομένην διὰ τῶν «*Ἀράτα Λάκαινα ὕδρωπα*», ἐν τῷ τόμῳ τοῦ 1885 (σ. 1-38). Ἀνεδημοσίευσα δ' αὐτὰς ἐν *Fouilles d'Épidaure* I σ. 24 ἀρ. 1 καὶ σ. 28 ἀρ. 2. Ἐν δὲ τῷ ἐν ἔτει 1900 ἐκδοθέντι βιβλίῳ μου «*Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ*» ἐδημοσίευσα καὶ φωτοτυπικὴν ἀπεικόνισιν ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ μετάφρασιν αὐτῶν εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν (σ. 253-292) ἐκθέτων πρὸς τούτοις τὰ ἐξ αὐτῶν πορίσματα ὡς πρὸς τὴν ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις ἀσκουμένην θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν καὶ γενικῶς ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.[1] Τελευταία δημοσίευσις ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Fraenckel γενομένη ἐν τῷ ἐν ἔτει 1902 ἐκδοθέντι τόμῳ ἐπιγραφῶν Πελοποννήσου, ἤτοι ἡ ἐν IG. IV ἀρ. 951 (στήλη «Κλεώ») καὶ ἀρ. 952 (στήλη «Ἀράτα»), ἔνθα γίνεται μνεία καὶ ἄλλων γενομένων δημοσιεύσεων αὐτῶν καὶ πάσης τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, (πρβ. *Ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ* σ. 255 σημ. 2).— Εὑρέθησαν δὲ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στῆλαι παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ *Ἀβάτου*, ἔνθα ἔκειντο κατὰ γῆς τεθραυσμέναι εἰς τεμάχια (*Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρείας*, 1905 σ. 68 καὶ 85). Καὶ ἡ μὲν πρώτη τεθραυσμένη οὖσα εἰς 6 μεγάλα τεμάχια ἀπετελέσθη πλήρης· ἡ δευτέρα ὅμως (ἡ στήλη «*Ἀράτα*»), ἥτις εἶχεν εὑρεθῇ τεθραυσμένη εἰς 20 μικρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον τεμάχια, εἶνε λίαν ἐλλιπής, εἰ καὶ πάντα τὰ τότε εὑρεθέντα τεμάχια εἶχον προσαρμοσθῆ.

Εἰς ταύτας τὰς ἐκ τοῦ 1883 ἐπιγραφὰς προστίθενται νῦν νέα εὑρήματα, ἤτοι δύο μεγάλα τεμάχια προσαρμόζοντα τῇ στήλῃ «*Ἀράτα*» καὶ ὁλόκληρος στήλη (τρίτη στήλη) ἀρχομένη διὰ τοῦ «*Κόρα ἄφωνος*»[2] προέρχονται δὲ ταῦτα ἐξ ἀνασκαφῶν γενομένων ἐν τῷ ἐν σ. 115 μνημονευομένῳ ἀψιδωτῷ οἰκοδομήματι μετὰ μωσαϊκῶν, ἐν ᾧ εὑρέθησαν καὶ αἱ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἐπιγραφαὶ ὑπ' ἀρ. 1-5 σ. 117-153) καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ δημοσιευόμεναι ἐν τῷ ἑπομένῳ ἄρθρῳ «*Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ*» (ἴδε σχέδιον τοῦ οἰκοδομή-

1 Τὰ πορίσματα ταῦτα, ἃ τὸ πρῶτον ἐξέθηκα ἐν *Ἀρχ. Ἐφημερίδι*, 1883 σ. 218, ἀνεκοίνωσα πρὸς τούτοις τῷ 1903 ἐν τοῖς *Mélanges Perrot* (*Sur la guérison des malades à Épidaure*, σ. 41), καὶ τῷ 1905 ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ συνεδρίῳ Ἀθηνῶν (*Comptes rendus du Congrès international d'Athènes*, σ. 270). Ἀναλυτικώτερον πραγματεύομαι περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἐν τῷ *Ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ*, σ. 270-283.

2 Ἔχομεν ἄρα τρεῖς στήλας ἐκ τῶν ἓξ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένων, ἤτοι τὰς δύο στήλας «*Κλεὼ*» καὶ «*Ἀράτα*» (IG. IV 951 952. *Ἐφημερὶς* 1883 σ. 197 καὶ 1885 σ. 1, *F. d'Epidaure* σ. 24 καὶ 28) καὶ τὴν ἐνταῦθα δημοσιευομένην στήλην «*Κόρα ἄφωνος*» (*Ἐφημερὶς* 1918 σ. 162 κ.ἑ.).

ματος ἐν εἰκ. 13[1]. — Τὰς νέας ταύτας ἐπιγραφὰς τῶν ἰαμάτων δημοσιεύω ἐνταῦθα ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 6 καὶ 7.

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 6 (εἰκ. 10)

Δύο τεμάχια ἐπιγραφῆς δεδηλωμένα ἐν εἰκ. 10 διὰ τῶν **α** καὶ **β**, προσαρμοσθέντα εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν δευτέραν στήλην τῶν ἰαμάτων, τὴν στήλην «*Ἀράτα*», καὶ συμπληροῦντα αὐτὴν ἀπὸ τοῦ στίχου 58 μέχρι τοῦ στίχου 85. Ἀμφότερα εὑρέθησαν ἐν τῷ ὡσαύτως μνημονευθέντι ἀψιδωτῷ μετὰ μωσαϊκῶν κτίσματι (ἴδε εἰκ. 13). Καὶ τὸ μὲν τεμάχιον **β** εὑρέθη τῷ 1918 ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ κτίσματος, ἔνθα τὰ ἐρείπια τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (ἴδε εἰκ. 17), τὸ δὲ τεμάχιον **α** ἔχει εὑρεθῆ ἀπὸ τοῦ 1900 ἐν δοκιμαστικαῖς ἀνασκαφαῖς, ἃς τότε ἐξετέλεσα παρὰ τὰ Προπύλαια τοῦ Ἱεροῦ, ἐν αἷς ἐργασίαις εὗρον καὶ τὴν ἐν τῷ ἑπομένῳ ἀριθμῷ 7 τρίτην στήλην τῶν ἰαμάτων. Οὗτος δὲ ὁ χῶρος τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1900 ἐδείχθη διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1918 ὅτι εἶνε τὸ δυσμικὸν τμῆμα τοῦ κατὰ τὴν εἰκόνα 13 ἀψιδωτοῦ κτίσματος. Ἐπειδὴ δὲ ἀμφότερα τὰ τεμάχια προσαρμόζουσιν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἀβάτῳ εὑρεθεῖσαν ἐλλιπῆ στήλην, τὴν ἐκ τῶν 20 τεμαχίων ἀποτελεσθεῖσαν τῷ 1883, προφανὲς εἶνε ὅτι ταῦτα ἐκ τοῦ Ἀβάτου εἶχον κομισθῇ (ἐν χρόνοις χριστιανικοῖς) εἰς ὃν εὑρέθησαν νῦν χῶρον χρησιμεύσαντα ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἴσως δὲ τοιαύτη ἀνάγκη ἐγένετο ἀφορμὴ καταστροφῆς τῶν στηλῶν καὶ συντριβῆς αὐτῶν εἰς τεμάχια, οὐχὶ δὲ βδελυγμία καὶ ἀποστροφὴ τῶν χριστιανῶν, ὡς θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ νομίσῃ, πρὸς μνημεῖα τοσοῦτον χαρακτηριστικὰ τῆς κρατούσης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἐθνικῶν δεισιδαιμονίας.

Διὰ τῶν εὑρεθέντων τεμαχίων σημαντικῶς συμπληροῦται ἡ στήλη «*Ἀράτα*», ἰδίᾳ δὲ ὁλόκληρον ἐμφανίζεται τὸ ἐν τοῖς στίχοις 69-82 ἀναγραφόμενον ἴαμα τοῦ ***φθίσιν*** πάσχοντος *Θερσάνδρου τοῦ Ἁλικοῦ*. Ἀποκαλύπτεται δὲ νῦν ἡ ἀλήθεια καὶ διαλύεται ἡ πλάνη, ἥτις ἐδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν μεθ' ὑπερβαλλούσης σπουδῆς καὶ ἀφειδῶς προτεθεισῶν συμπληρώσεων τῶν κενῶν τῆς στήλης «*Ἀράτα*». Ἵνα δ' εὐκολύνω τὸν ἀναγνώστην εἰς κατάληψιν τῶν λόγων τούτων παραθέτω ἐνταῦθα τὸ μὲν τὰς ὑπὸ τοῦ Fraenkel προταθείσας ἐν τῷ *Corpus* (IG. IV 952) συμπληρώσεις τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ κενῶν, τὸ δὲ τὰ ἐν τῷ νῦν συμπληρουμένῳ λίθῳ ἀναγινωσκόμενα:

Συμπλήρωσις ἐν τῷ Corpus:

Στ. 61-62· *Ἐδόκει αὐτᾶι [τὰν νηδὺν ὁ θε]ὸς ἀγκαλύψαι, μετὰ δὲ τοῦτο τὸν θεὸν κλπ.*

Ἀνάγνωσις ἐν τῷ λίθῳ

» 61-62. **Ἐδόκει αὐτᾶι *π[α]ῖς τις ὡραῖος ἀγκαλύ-ξαι* μετὰ δὲ τοῦτο τὸν θεὸν κτλ.**

Συμπληρώσεις ἐν τῷ Corpus:

Στ. 69. *Θέρσανδρος Ἁλικὸς **φθισ[ικός .Οὗτος]** ἐγκαθεύδων **ὄψιν εἶδε . . .***

» 70. ***ἑ]ώρη ἐφ' ἁμάξας ἐλαυ]ν[όμενον] [τὸν θεὸν*** εἰς Ἁλιεῖς, *[δράκοντας δὲ καὶ*

» 71. τ]ῶν ἱαρῶν ἐπὶ τ[ᾶς ἁμάξας ***ἦχε· τῶν δ' ἄλλ]ος ἧς τὸ πολυπλοκώτατον ἐλη-***

» 72 ***λι]γμένος*** περ[ὶ ***τ]ὸν α[ὐχένα αὐτοῦ καὶ ἄλ]λον τῶν[δε . . . .***

Ἀνάγνωσις ἐν τῷ λίθῳ

Στ. 69. *Θέρσανδρὸς Ἁλικός, **φθίσιν. Οὗτος, ὡς ἐγκαθεύ[δων [οὐ]δεμίαν ὄψιν***

» 70. [ἑ]***ώρη, ἐφ' ἁμάξας [ἄμπαλ]ιν ἀπεκομίζετο εἰς «Ἁλιεῖς· δράκων, δέ τις***

» 71 [τ]*ῶν ἱαρῶν ἐπὶ τ[ᾶς ἁμ]άξας* ***καθιδρυμένος ἧς, τὸ πο[λ]ὺ τᾶς ὁδοῦ περιη-***

» 72 [***λι***]***γμένος περ[ὶ τ]ὸν ἄξονα διετέλεσε. Μολόντων δ' [α]ὐ[τ]ῶν εἰς Ἁλιεῖς*** κτλ.

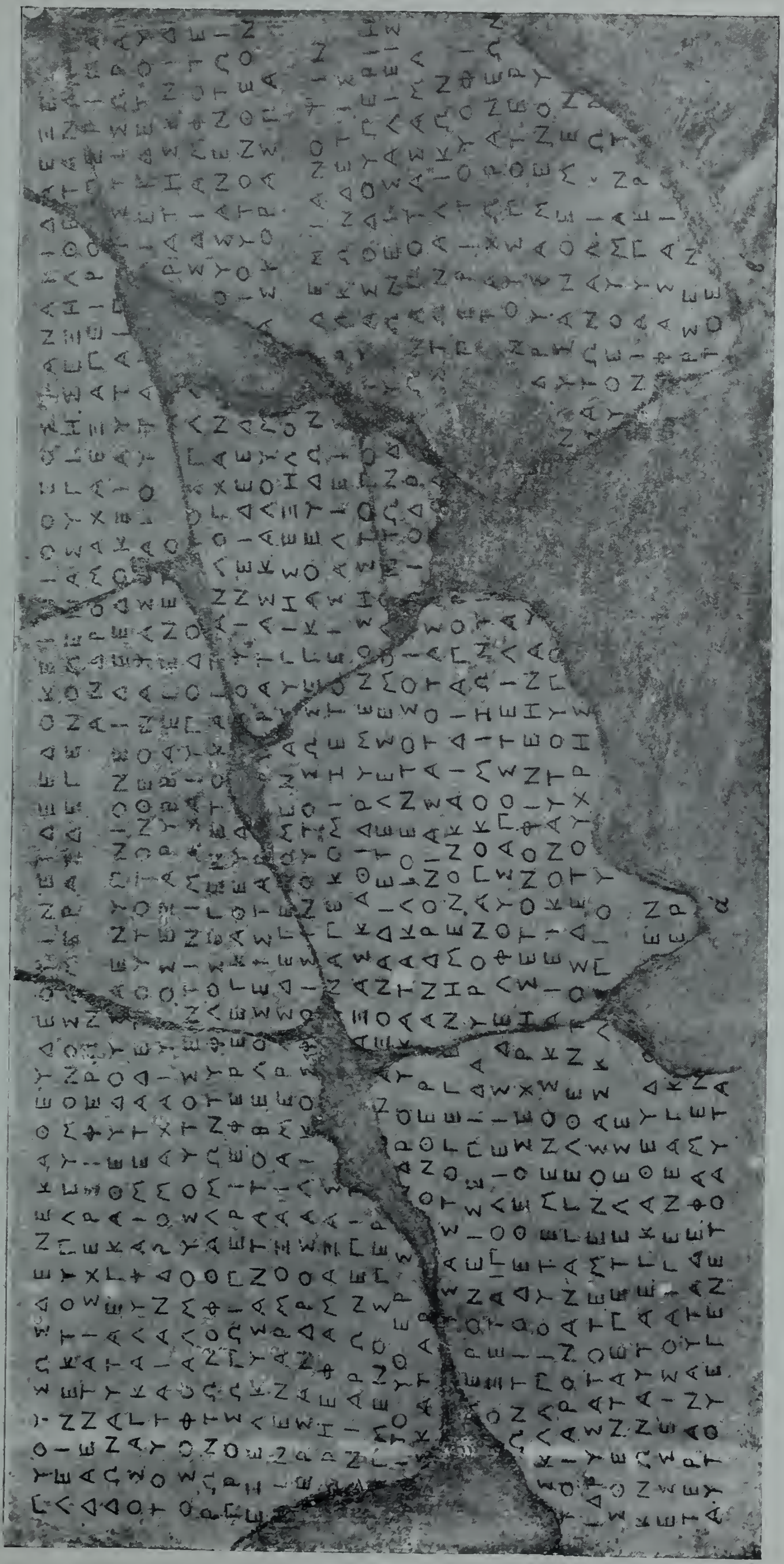
Ταῦτα δύνανται νὰ ἐγείρωσι τὴν προσοχὴν παντὸς περὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἀσχολουμένου καὶ ἐπιχειροῦντος τὴν ὑπὲρ τὸ δέον καὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον συμπλήρωσιν τῶν κειμένων. Σοβαρὸν διατρέχει τις κίνδυνον πλάνης.

—Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ σημειῶ τὰ ἑξῆς:

Στ. 67. ***τὰς καλουμένας κόρας***: βεβαιοῦται ἡ ὑπὸ τοῦ Blinkenberg γενομένη συμπλήρωσις «***κόρας***», οὐχὶ ὅμως «***κόρας οἵ***».

Στ. 72. *Ἁλιεῖς*: «πόλις Λακωνικῆς παραθαλασ»σία, τὸ ἐθνικὸν ὁμοίως, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἁλιεύς. Ἐλέ»γοντο δ' οἱ Ἁλιεῖς οὕτω διὰ τὸ πολλοὺς τῶν Ἑρ»μιονέων ἁλιευομένους κατὰ τοῦτο τὸ μέρος οἰκεῖν »τῆς χώρας. Ἁλικὸς τὸ κτητικόν». (*Στέφανος Βυζάντιος*). — Ὅτι δὲ ὁ Παυσανίας (II, 36, 1), ἀκριβῶς δ' εἰπεῖν ὁ συγγραφεὺς ὁ χρησιμεύσας τῷ Παυσανίᾳ ὡς πηγή, παραπλανηθεὶς ἐκ τοῦ ἐν

1 Ἕνεκα μεγάλης βραδύτητος (κατ' ἀκολουθίαν ἀνυπερβλήτων τυπογραφικῶν προσκομμάτων) περὶ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἀνὰ χεῖρας 4ου τεύχους τοῦ τόμου τοῦ 1918 κατορθοῦται ὥστε νὰ δημοσιευθῇ ἐν τέλει τοῦ τεύχους καὶ τὸ ἄρθρον «*Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ*», δι' οὗ συμπληροῦται τὸ ὅλον εὕρημα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1918 καὶ 1919 (οἰκοδομήματα, μωσαϊκά, ἐπιγραφαὶ καὶ λοιπὰ εὑρήματα).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 6.

. . . , , τμήματα α' καὶ β' / προσαρμόζοντα εἰς τὴν ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι προσωθέντα . . . στήλη «'Αράτου».

— ἴδε ἀρχ. Ἐφημερὶς 1885 σ. 1 —

Γοργίας Ἡρακλειώτας πύος. Οὗτος ἐμ μάχαι τινὶ τρωθεὶς εἰς τὸμ πλεύμονα τοξε[ύ]μ[α]τι ἐνιαυτὸν καὶ ἑξάμηνον ἔμπυος ἧς οὕτω σφοδρῶς ὥστε ἑπτὰ καὶ ἑξήκοντα λεκάνας ἐνέπλησε πύους· ὡς δ' ἐνεκάθευδε, ὄψιν εἶδε· ἐδόκει οἱ ὁ θεὸς τὰν ἀκίδα ἐξελεῖν ἀπὸ τοῦ πλεύμονος. Ἁμέρας δὲ γενομένας, ὑγιὴς ἐξῆλθε τὴν ἀκίδα ἐν ταῖς χερσὶ φέρων. ***Ἀνδρομάχα ἐξ Ἀπείρου περὶ παίδων.*** Αὕτα ἐγκαθεύδουσα ἐνύπνιον εἶδε· ἐδόκει αὐτᾶι π[α]ῖς τις ὡραῖος ἀγκαλύψαι, μετὰ δὲ τοῦτο τὸν θεὸν ἅψασθαί οὑ τᾶι [χη]ρί· ἐκ δὲ τούτου τᾶι Ἀνδρομάχαι υ[ἱ]ὸς ἐξ Ἀρύββα ἐγένετο. ***Ἀ[. . . .]ράτης Κνίδιος ὀφθαλμούς.*** Οὗτος ἔν τινι μάχαι ὑπὸ δό[ρα]τος πλα[γεὶ]ς δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀφθαλμῶν τυφλὸς ἐγένετο καὶ τὰν λόγχαν [παρ]οῦσαν ἐν τῶι προσώπωι περιέφερε, ἐγκαθεύδ[ω]ν [δ]ὲ ὄψιν εἶδε· ἐδ[όκε]ι οὑ τὸν θεὸν ἐξελκύσαντα τὸ βέλος εἰς τὰ β[λέ]φαρα τὰς καλουμ[έν]ας κόρας πάλιν ἐναρμόξαι. Ἁμέρας δὲ γενομένας, ὑγιὴς ἐξῆλθ[ε]. ***[Θ]έρσανδρος Ἁλικὸς φθίσιν.*** Οὗτος, ὡς ἐγκαθεύδων [οὐ]δεμίαν ὄψιν [ἑ]ώρη, ἐφ' ἁμάξας [ἄμπαλ]ιν ἀπεκομίζετο εἰς Ἁλιεῖς, δράκων δέ τις [τ]ῶν ἱαρῶν ἐπὶ τ[ᾶς ἁμ]άξας καθιδρυμένος ἧς, τὸ πο[λ]ὺ τᾶς ὁδοῦ περιη[λι]γμένος περ[ὶ τ]ὸν ἄξονα διετέλεσε. Μολόντων δ' [α]ὐ[τ]ῶν εἰς Ἁλιεῖς [κα]ὶ τοῦ Θερσ[ά]νδρου κατακλιθέντος οἴ[κο]ι, ὁ δράκων ἀπὸ τᾶς ἁμά[ξα]ς καταβὰ[ς τ]ὸν Θέρσανδρον ἰάσατο. [Τᾶς δ]ὲ πόλιος τῶν Ἁλικῶν [ἀγγε]λ[λ]ούσας τὸ γεγενημένον καὶ διαπορ[ουμένας] περὶ τοῦ ὄφι[ος, πό]τερον εἰς Ἐπίδαυρον ἀποκομίζωντι [ἤ κα νιν κα]τὰ χώραν ἐῶν[τι, ἔ]δοξε τᾶι πόλι εἰς Δελφοὺς ἀποστεῖλα[ι χρησομέ]νους πότερα [π]οιῶντι· ὁ δὲ θεὸς ἔχρησε τὸν ὄφιν ἐῆν αὐ[τεῖ καὶ ἱ[δρυσαμένου[ς] [Ἀ]σκλαπιοῦ τέμενος καὶ εἰκόνα αὐτοῦ πο[ιησαμέ]νους ἀνθέμεν [εἰς] τὸ ἱαρόν. Ἀγγελθέντος δὲ τοῦ χρησ[μοῦ, ἁ πόλι]ς ἁ τῶν Ἁλικῶν ἱδρύσατο τέμενος Ἀσκλαπιοῦ [αὐτεῖ καὶ τὰ ὑπὸ το]ῦ θεοῦ μαντ[ευ]σθέντα ἐπετέλεσε. ***[- - - - - -]νία ὑπὲρ τέκνων.*** Αὕτα ἐγκαθεύδου[σα] ἐν[ύπνιον εἶδε· ἐδόκει ο]ἱ φᾶσαι ὁ [θεὸς] ἐσσεῖσθαι γενεὰν καὶ ἐ[π]ερ[ωτῆν εἴ κα ἐπιθυμέοι ἄρσενα ἢ θηλυ]τέραν, αὐτὰ δὲ φάμεν ἐπι[θυμεῖν ἄρσενα· μετὰ δὲ τοῦτο ἐντὸς ἐνι]αυτοῦ ἐγένετο αὐτᾶι υἱ[ός].

ταῖς Ἐπιδαυρίαις στήλαις ἐθνικοῦ «Ἁλικὸς» ἔπλασεν ὄνομα πόλεως «Ἁλίκη» (ἀντὶ «Ἁλιεῖς»), διέγνω ὁ Wilamowitz.

Στ. 71-2 *τὸ πο[λ]ὺ τᾶς ὁδοῦ κτλ. διετέλεσε*: Ταῦτα εἴρηνται ὡς ἐν παρενθέσει· εἶνε δὲ ὁ λόγος ἀναφορικός, ὑπονοουμένου τοῦ *ὅς* (*ὅς - - - διετέλεσε, ἢ ὅς ἐπὶ τᾶς ἁμάξας καθιδρυμένος ἧς*).

Στ. 81-2 μαντ[ευ]σθέντα: Τύπος πρωτοφανής μοι, σχηματισθεὶς ἐκ τοῦ μαντεύω, ὥσπερ τύπος σχηματιζόμενος ἐκ τοῦ κελεύω.

Στ. 84-86. Αἱ ἐν τοῖς στίχοις τούτοις συμπληρώσεις: *θηλυτέραν* κλπ. εἶνε αἱ ὑπὸ τοῦ Wilhelm προταθεῖσαι. Βεβαιοῦται δὲ ἡ συμπλήρωσις *ἄρσενα* (στ. 84) καὶ *τοῦτο ἐντὸς* (στ. 85).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 7 (εἰκ. 11 καὶ 11α)

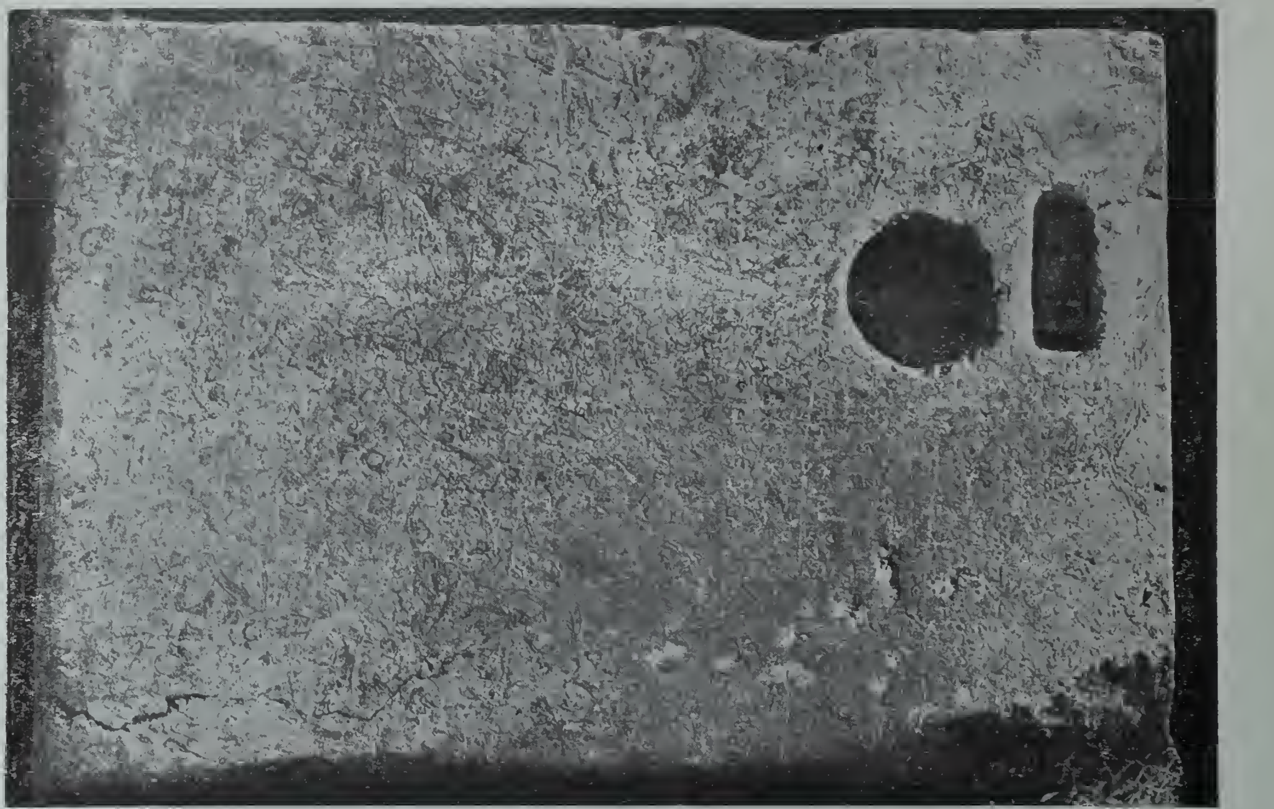
Στήλη ἐξ ὑποφαίου τιτανολίθου τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια (εἰκ. 11 καὶ 11α) προσαρμόζοντα κατὰ τὰ ὀπίσθια τοῦ λίθου, τρίτη δηλ. στήλη, προστιθεμένη εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω μνημονευθείσας (σ. 155) ἐκ τῶν ἓξ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένων στηλῶν, ἐν αἷς ἀνεγράφησαν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ γενόμενα ἰάματα τῶν ἀσθενῶν. Εὑρέθη τῷ 1900 πρὸς ἀνατολὰς τῶν Προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ, ἐν κατειλημμένῳ χώρῳ ὑπὸ μεταγενεστέρου κτίσματος, ἐν ᾧ ἐχρησίμευσεν ὡς κατώφλιον. Ἐλέχθη δ' ἀνωτέρω (σ. 156) ὅτι ἐκ τῶν

ἀνασκαφῶν τοῦ 1918 ἐξήχθη ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο εἶνε τὸ ἐν εἰκ. 13, ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ὁποίου τῇ δεδηλωμένῃ διὰ τοῦ Α ἐχρησίμευεν ὡς κατώφλιον. Θὰ ἐκομίσθη δὲ ὁ λίθος ἐκ τοῦ *Ἀβάτου*, ὡς εἴπομεν· μεγάλην δὲ φθορὰν καὶ καταστροφὴν ὑπέστη κατὰ τὴν συντριβὴν αὐτοῦ εἰς δύο τεμάχια καὶ κυρίως κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐχρησίμευσεν ὡς κατώφλιον. — Τὴν εὕρεσιν τῆς στήλης ἀνήγγειλα τότε διὰ τῶν *Πρακτικῶν* τῆς Ἑταιρείας (ἔτος 1900 σ. 17), μετὰ πρόχειρον δ' ἀνάγνωσιν ἀνεκοίνωσα τοὺς ὁπωσοῦν καλῶς διατηρηθέντας τελευταίους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τοῖς *Mélanges Perrot* (1903, σ. 41). Τώρα δὲ μετὰ δευτέραν ἐν ἔτει 1919 ἀνάγνωσιν, μακροχρόνιον καὶ ἐπίπονον, δημοσιεύω ὅλην τὴν ἐπιγραφὴν παρέχων οὕτως εἰς τὸ κοινὸν ὅ,τι περιεσώθη καὶ ὅ,τι εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνώσῃ τις ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ ἀπελπιστικῶς κατεστραμμένου τούτου λίθου. Παραθέτω δὲ καὶ φωτογραφικὴν ἀπεικόνισιν τῆς στήλης ἐν εἰκ. 11 καὶ 11α.

Ἡ στήλη ἔχει ὅλον ὕψος 1,70, πλάτος 0,75 καὶ πάχος 0,17, περιέχει δὲ στοιχηδὸν γεγραμμένην ἐπιγραφήν, συγκειμένην ἐκ στίχων 137, οἵτινες δὲν εἶνε ἅπαντες ἰσομήκεις, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς κρατούσης τάσεως τοῦ μὴ ἀποχωρίζειν τὰ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς γράμματα, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς ποὺ μὲν πυκνώσεως, ποὺ δὲ ἀραιώσεως τῶν γραμμάτων. Γενικῶς εἰπεῖν, ἕκαστος στίχος ἀπετελεῖτο ἐκ γραμμάτων 53 ἢ 52 [1], ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ στίχοι συγκείμενοι ἐκ 54 γραμμάτων (ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ τελευταῖον γράμμα κατέχει ἀκριβῶς τὸ ἄκρον τοῦ περιθωρίου τοῦ λίθου) καὶ ἄλλοι συγκείμενοι ἐκ γραμμάτων 51 καὶ 50 (ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ γράμματα, ἰδίως τὰ εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου, ἀραιοῦνται). Ἀποτέλεσμα δὲ τοιούτων ἀνωμαλιῶν εἶνε ὅτι μόνη ἡ ἔννοια δύναται νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς ἀσφαλῶς πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς ἕκαστος στίχος, ἀραιουμένων τῶν τελευταίων γραμμάτων, ἐδύνατο νὰ σύγκηται κανονικῶς ἐκ 52 γραμμάτων, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς ἀσφαλοῦς συμπληρώσεως τοῦ στίχου 4. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στ. 5 τὰ γράμματα συμπυκνοῦνται, ἕκαστος δὲ στίχος ἐδύνατο νὰ σύγκηται κανονικῶς ἐκ 53 γραμμάτων, ὡς δεικνύουσιν αἱ συμπληρώσεις τῶν στ. 10 καὶ 11, οὕτω δ', ὡς φαίνεται, ἐξηκολούθουν ἔχοντες οἱ στίχοι μέχρι τοῦ στ. 117, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς συμπληρώσεως τοῦ στίχου τούτου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ στίχου 118 ἐμφανίζεται καὶ ἐπικρατεῖ καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ἀραίωσις, ἕκαστος δὲ στίχος δύναται νὰ περιλαμβάνῃ γράμματα 52 κατ' ἀνώτατον ὅρον, ὡς δείκνυται κυρίως ἐκ τῆς συμπληρώσεως τῶν στ. 125 μέχρι 136. Εὐνόητον δὲ ὅτι τούτων τῶν ἀνωμαλιῶν ἕνεκα μεταβάλλεται καὶ ἀκανόνιστος γίνεται ἡ στοιχηδὸν διάταξις.

Τὸ αὐτὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ἡ αὐτὴ διάταξις αὐτῶν καὶ αἱ αὐταὶ ἀνωμαλίαι ὑπάρχουσι καὶ ἐν ταῖς δύο ἄλλαις στήλαις· πρὸς τούτοις δὲ αἱ αὐταὶ διαστάσεις τῶν λίθων (στήλη «*Κλεώ;*» ὕψ. 1,71 πλ. 0,76-74 πάχ. 0,17. Στήλη «*Ἀράτα*»: ὕψ. 1,69 πλ. 0,74 πάχ. 0,17. Στήλη «*Κόρα ἄφωνος*»: ὕψ. 1,70 πλ. 0,75 πάχ. 0,17), ὁ αὐτὸς περίπου ἀριθμὸς τῶν στίχων (Α΄ στήλη, στ. 126. Β΄ στήλη, στ. 134. Γ΄ στήλη στ. 136) καὶ ὁ αὐτὸς περίπου ἀριθμὸς γραμμάτων ἐν ἑκάστῳ στίχῳ (περὶ τὰ 50 μέχρι 53 περίπου), καὶ ἐπὶ πλέον, ὁ αὐτὸς τρόπος ἀναγραφῆς τῶν ἰαμάτων καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος θεραπείας τῶν ἀσθενῶν ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ (διὰ θαυμάτων, οὐχὶ δι' ἀσκήσεως θεραπευτικῆς τινος τέχνης). Τὰς ὁμοιότητας δὲ ταύτας ἔχων ὑπ' ὄψει ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα ὅ,τι δημοσιεύων τὴν στήλην «*Ἀράτα*», ἔγραφον ἐν *Ἀρχ. Ἐφημερίδι* 1885 σ. 1: «Ἐν ᾧ ἡ Α΄ ἐπιγραφὴ (ἡ στήλη «Κλεώ») ἄρχεται διὰ τοῦ *Θεός, τύχα ἀγαθά*, αὕτη (ἡ «*Ἀράτα*») ἄρχεται ἀμέσως διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἰαμάτων, χωρὶς νὰ καταλείπηται κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λίθου οὐδ' ἐλάχιστος χῶρος κενός. Τοῦτο δὲ δείκνυσιν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀπετέλει ὅλον τι μετὰ τῆς πρώτης, ὅ ἐστιν ὅτι αἱ ἐν τῷ Ἱερῷ ἀνακείμεναι ἐκεῖναι στῆλαι ἀπετέλουν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ «βιβλίον», ἐν ᾧ ἦσαν καταγεγραμμένα τὰ ἰάματα τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Καὶ πρώτη μὲν σελὶς τοῦ «βιβλίου» εἶνε ἡ διὰ τοῦ

1 Εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ στίχου δὲν ὑπολογίζω τὸ τυχὸν εἰς τὸ τέλος στίχου γράμμα Ι διότι τοῦτο, ἂν ὑπερέβαινε τὸ ἀνώτατον ὅριον τῶν ἀποτελούντων τὸν στίχον γραμμάτων κατελάμβανε θέσιν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ προηγουμένου γράμματος (πρβ. λ. χ. στ. 5, 18 31 κλ. Ἐνίοτε ὅμως αὐτὸ τοῦτο συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου ὑπερβάλλον γράμμα (πρβ. λ. χ. στ. 28).

Επιγραφη ἀρ 7 (ἆ ω μέρος)
Εἰκ 11 και 11α) Τριτη Στηλη τῶν ιαμάτων τεθραυσμένη εἰς δύο προσαρμόζοντα τεμάχια
ἄνω τεμάχιον (εἰκ. 11) και κάτω τεμάχιον (εἰκ 11α).
(ἴδε ἐπιγραφικὸν κείμενον ἀπο σ. 162 κ. ἑ. καὶ μεταγραφὴν ἀπὸ σ. 168 κ. ἑ.).

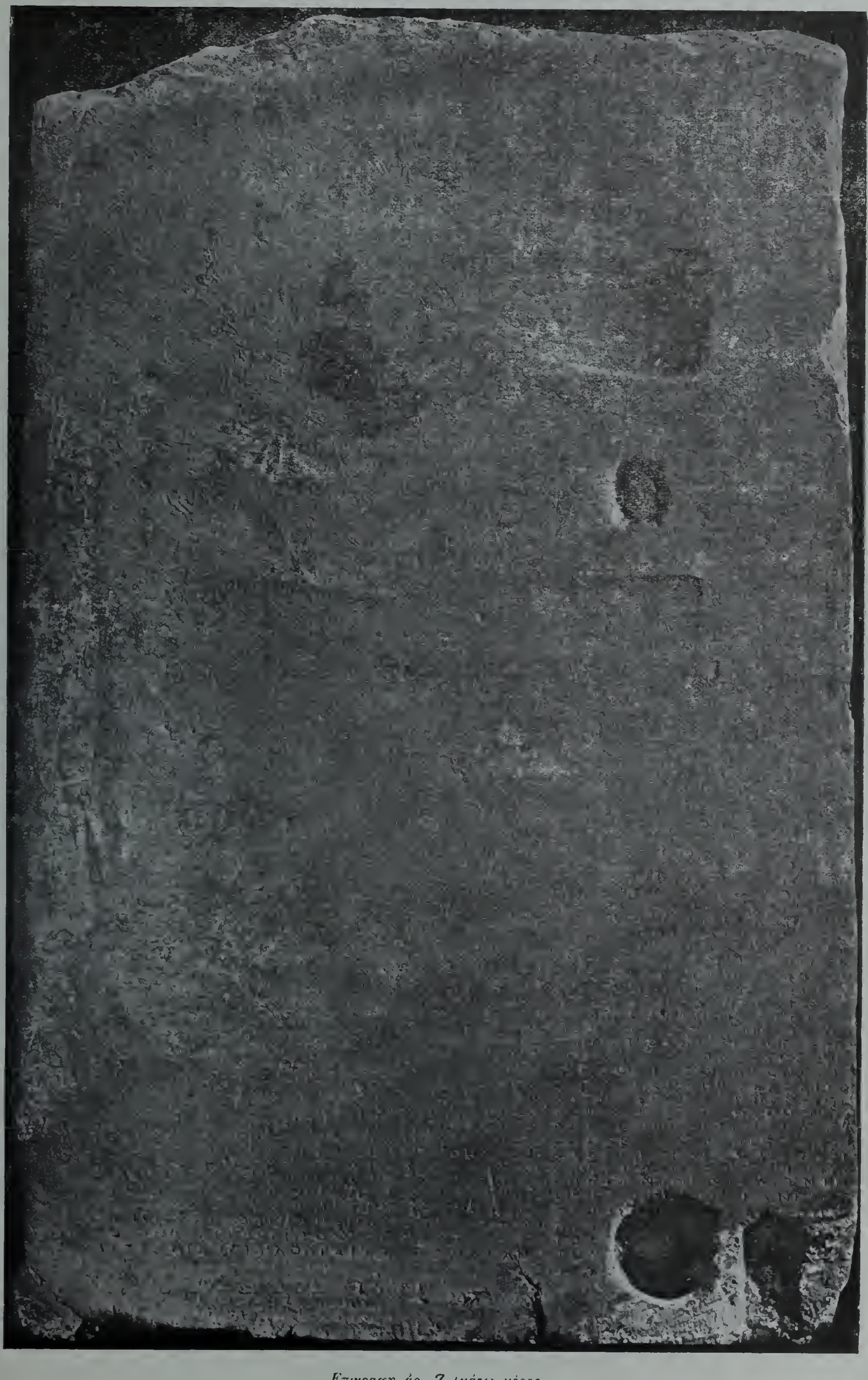
Θεός, τύχα ἀγαθά, ἀρχομένη στήλη, μία δὲ τῶν λοιπῶν σελίδων εἶνε ἡ Β′ στήλη». — Διὰ τῆς εὑρέσεως ἄρα τῆς περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος νέας στήλης ἀπεκτήσαμεν μίαν ἐπὶ πλέον σελίδα (γ′. σελίδα) τοῦ «βιβλίου». [1]

Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους ὡς πρὸς τὰ ἐκ τῶν στηλῶν τούτων πορίσματα καὶ ὡς πρὸς τὰ σχετικὰ πρὸς αὐτὰς ζητήματα παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰ ἐν σ. 155 μνημονευόμενα δημοσιεύματά μου. Μόνον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τῶν στηλῶν σημειῶ ἐνταῦθα ὅτι, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1883 μέχρι τοῦδε εὕρεσιν ἐν τῷ Ἱερῷ πλήθους ἐπιγραφῶν τῆς Δ′ καὶ τῆς Γ′ ἑκατονταετηρίδος, καὶ μετὰ τὴν ἐκ τοσούτων εὑρημάτων προσκτηθεῖσαν πεῖραν, κρατύνεται ἐν ἐμοὶ ἡ ἐπὶ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων στηριζομένη γνώμη ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στῆλαι προέρχονται ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς Δ′ ἑκατονταετηρίδος.

—Περὶ τῶν ἐν τῇ νέᾳ ἐπιγραφῇ σημειῶ τὰ ἑξῆς:

Καὶ ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς δύο ἄλλαις, μετὰ τὸ τέλος ἑνὸς ἰάματος καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑπομένου, καταλείπεται κενὸς χῶρος ὀλίγων τινῶν γραμμάτων. — Ἀναγράφονται δὲ ἐν τῇ προκειμένῃ στήλῃ ἀπὸ τοῦ στίχου 1 μέχρι τοῦ στίχου 38 ἓξ ἰάματα· ἀπὸ δὲ τοῦ στίχου 39 μέχρι τοῦ στίχου 114 ἄγνωστος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰαμάτων. Ἀπὸ τοῦ στίχου 114 μέχρι τέλους τῆς ἐπιγραφῆς (στ. 136) ἀναγράφονται πέντε ἰάματα, τούτων δὲ τὰ τρία τελευταῖα περιέρχονται εἰς γνῶσιν ἡμῶν ὁλόκληρα. — Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἐν σ. 162 κ.έ. ἐπιγραφικὸν κείμενον παρατηρῶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομίσῃ τις ὅτι σώζονται τὰ γράμματα, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ εἶνε δεδηλωμένα, διότι δηλῶ ἐν τῷ κειμένῳ ὡς καλῶς σωζόμενα καὶ γράμματα ἐξηλειμμένα, καταλιπόντα ὅμως ἴχνη τοιαῦτα,

1 Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐξ ἄλλης σελίδος (4ης σελίδος) τοῦ «βιβλίου» κατέχομεν μικρόν τι τεμάχιον στήλης εὑρεθὲν τῷ 1883, δημοσιευομένον ἐν *Ἀρχ. Ἐφημερίδι*, 1885 σ. 85 ἀρ. 87. ἐν ***F. d'Épidaure*** ἀρ. 3. καὶ ἐν ***IG***. IV ἀρ. 953.

Επιγραφη ἀρ 7 (κάτω μέρος)
Εικ. 11α (καὶ 11). — Τρίτη στήλη τῶν ἰαμάτων τεθραυσμένη εἰς δύο προσαρμόζοντα τεμάχια.
κάτω τεμάχιον (εἰκ. 11α) καὶ ἄνω τεμάχιον (εἰκ 11)
(ἴδε ἐπιγραφικὸν κείμενον ἐν σ 162 κ.ἑ. καὶ μεταγραφὴν ἐν σ. 168 κ.ἑ.).

Ἐπιγραφὴ ἀρ. 7

ΚΟΡΑΑΦΩΝΟΣΑ . . Α .
ΔΕΝΔΡΕΟΥΤΙΝΟΣΤΩΝΚΑΤΑΤΟΑ .
ΗΙΤΑΜΜΑΤΕΡΑΚΑΙΤΟΜΠΑΤΕΡΑΚΑ Ε .
ΜΕΛΙΣΣΑΥΠΟΕΧΙΟΣΦΥΜΑΑ[υ]ΤΑΕΝ[ταιχειρ
ΤΩΝΔΕΘΕΡΑΠΟΝΤΩΝΕΚΤΟΤΟ Ο .
ΚΙΕΧΙΣΕΝΤΩΙΦΟΡΤΙΩΙ .
ΕΙΣΑΥΤΑΝΚΑΤΕΚΛΙΘΗΑΜΕΛ Σ .
ΦΥΜΑΚΑΙΕΚΤΟΥΤΟΥΥΓΙΗΣΕΓ ΝΕΤΟ (κενὸς
ΡΟΝΑΥΤΑΤΕΛΕΥ .
ΝΑΡ'ΧΡ ΙΟΝ ΜΕΝΟΝ[κ]Α[ι]ΟΥ[κ
[ρ]ΕΙΝΑΦΙΚΕΤΟ[ει]ΣΤΟΙΕΡΟΝΥΠΕΡΤΟΥ[θη]ΣΑ
ΨΙΝΕΙΔΕΕΔΟΚΕ[ιαυ]ΤΑΙΟΘΕΟΣ .
ΕΜΜΕΣΗΜΒΡΙΑΙ . Ε Τ
ΜΕΝΑΣΕΞΗΛΘΕΚΑ Ο ΚΑΔΕΑ . Μ ΑΤΟΝ
ΤΟΥΛΕΟΝΤΟΣΤΟΥΛΙΘΙΝΟΥΕΜ ΣΔΕ
ΕΠΙΘΕΜΑΕΧΟΝΛΙΘΙΝΟΝΛΕΟΝΤΑΕ Ε ΤΟΥΧ
ΤΑΙΜΑΝΤΙΟΣ Τ ΥΛΕ Ο ΟΘΕΟΣΕΝ Α .
ΣΑΥΡΟΝ ΜΕ .
ΘΑΡΓΗ ΙΩΝΙΜΗΝΙΠΕΡΙΜΕΣ ΑΜΕΡΑΣΜΕ
. ΑΝ ΑΝΤΟΥΧΡΥΣΙΟΥΤΟ ΟΠΟΝΤΟΥΤΟ
. ΘΥΣΕΤΩΙΘΕΩΙΤΑΝΟΜΙ ΙΟΜΕΝΑ
. ΜΝ ΤΟΣΟΥΤΟ ΧΘΥΟ ΦΟΡΩΝΕΙΣ
. ΝΤΩΙΑΣΚΛ ΙΩΙΤΑΣΕΜΠΟ
. ΝΤ ΘΥΝΕΝΤ
. ΝΕΝΤΑ Ε ΣΚΟΝΤΟΤΟ
[στα]ΝΤΟΣΕ[ις] ΤΑΝΘΕΩΡΙΑΝΟΑΜΦ ΙΜΝΑΣΤΟΣ
. ΑΠΡΟ ΜΕΝΑΝΕΞ
. ' ΙΧΘ Υ ΣΕΦΑΝΕΝ
. ΑΣΚΛΑΠΙΩΙ (κενὸς χῶρος) Ε
[οστουτωι]ΕΝΤΡΟΙΑΝΙΜΕΛΛΟΝΤΙΥΠΟΤΩΝΙ
[τι . . . . ΚΑΥ ΙΝΕΚΕΛΕΤ
δε . . . . ΩΝΤΟΥΔΕΧΡΟ .
. .
π α .
. .
. .
. .
. .
. (στίχοι 39-43 ἐντελῶς κατεστραμμένοι καὶ ἐξηλειμμένοι) — — — — — — — — — — — — — — — —
. .
. . .
. .
. .
. . .
. . .
. .
. .
. . . .

. Α Κ Ο . Τ Α Α Π Ο
. Υ Θ Υ Σ Β Ο
Θ Ε (κενὸς χῶρος)
ι φ] Υ Μ Α Ε [χ ο υ σ] Α Α Φ Ι Κ Ε Τ Ο
. Τ Α Ι Γ Υ Ν Α Ι
. Τ Ν Α Ν Ω Σ
. Τ Ο Ε Ν Τ Α Ι Χ Ε Ι Ρ Ι
χῶρος) Κ Α Λ Λ Ι Κ . Α Τ Ε Ι Α Θ Η Σ Α Υ
. Ε Ε Ι
ε] Δ Υ Ν Α Τ Ο Μ Α Σ Τ Ε Υ Ο [υ σ α α] Ν [ε υ]
Υ Ρ Ο Υ Κ Α Ι [ε γ κ α θ ε] Υ [δ ο υ σ α] Ο
. Ι Ν Ο Δ Ο . Ο Σ
Ο Χ Ρ Υ Σ Ι Σ Ν Ο
.
Π Λ Α Τ Ο Α Μ Α
Ρ Υ Ε Ο Α Υ
Λ Ι Θ Ν Α Ι . . . . Ι . . . . Η
Ε Ν Α Π Ο Ο Ν Ε Ν Τ Ω Ι
Τ Α Δ Ε Τ Ο Υ Τ Ι Ο Υ Μ Ε Ν Α ////
Ν Α Ν Η Υ Ρ Ε Τ Ο Ν Θ Η Σ Α Υ Ρ Ο Ν Κ Α .
//// Ι Χ Θ Υ Ο . Ο
Α Ρ Κ Α Δ Ι Α Ν Ε Υ Ξ Α Μ Ε Ν Ο Σ Τ Α Ν
Λ Α Σ Τ Ω Ν Ι Χ Θ Υ Ω Ν Ο Υ Κ Ε Π
Ε Γ Ε Α Ι Ε Ξ Α Π Ι Ν Α Σ
Σ Ω Μ Α Ο Χ Λ Ο Υ Δ Ε Π Ο Λ Λ Ο Υ Π Ρ Ι
Δ Η Λ Ο Ι Τ Α Ν Ε Ξ Α Π Α Τ Α Ν Α Π Α Σ Α ///
Ι Κ Ε Τ Ε Υ Σ Α Ν Τ Ο Σ Δ Α Υ Τ Ο Υ Τ Ο Ν
Κ Α Ι Ο Α Μ Φ Ι Μ Ν Α Σ Τ Ο Σ Α Ν Ε Θ Η Κ Ε
Ρ Α Τ Ο Κ Λ Η Σ Τ Ρ Ο Ζ Α Ν Ι Ο Σ Ε Μ Π Υ
Α Τ Ρ Ω Ν Ι Α Σ Θ Α Ι Κ Α Θ Ε Υ Δ Ο Ν
Ο Μ Η Π Ω Ι Σ Α . . . Κ Α Θ Ε Υ Δ Ε Ι Ν
Ο Υ Π Ρ Ο Ο Σ Ο Μ Π Ο Τ Ε
. Π Ι Δ Α Υ Ρ Ι Α Υ Δ Ρ Ω .
. Α Τ Ο Ν Σ Υ Μ Β Ο Λ Ο .
. Ο Μ Α Τ Ι Λ Α Μ Β . .
. Ο Υ Τ Ω Ι . . . . .
. Π Α Ρ Θ . . . . .
. Ε Ν Σ . . . .
. — — — — — — στίχοι 39-43 ἐντελῶς κατεστραμμένοι καὶ ἐξηλειμμένοι)
. Τ Ο Σ . . . .
. Φ Ι Α Λ Α . . .
. Α Β Α Τ Ο Υ Ε
. Ο Ν Α Ο Σ
. Ο Δ Ε Θ Ε Ο Σ
. Γ Ξ Α Τ Ο Κ Α .
. Υ Π Ο Φ Α . .
. Ω Ι Ι Α Ρ Ω . . .

. -

τ ο ς δ α υ τ ο υ

[ρ ο ν

[ν ε ι ν

[α ρ ο ν

[δ ο υ

[ρ ο ν

[κ ο μ ε ν ὸ ν

[τ α

[τ ο ς

[κ ε ι

[τ ο

[μ ε ν ο υ

- .

. . . . ΕΑΓΓΕΛ . . .
. ΑΝΤΑΥΤ . .
. ΗΜΑΕ . . . .
. Α ΜΕΝ . .
. ΘΕΟΣΕ .
. ΑΛΑ . . . Α .
. ΑΤΑ . ΟΣΤ .
. ΚΑΘΕΥΔΟ[ν
. ΑΑΑΤΙΩ .
. ΔΕΑΥΤ . .
. ΠΟΠΟΤΑΜΟ .
. ΕΙΣΤΟΙΑ
. ΤΟΥΑΛΙΟΥ
. ΤΟΣΔΑΥ . . .
. ΤΩΝΑΡΓΕ . . .
. ΜΟΛΟΓΗ . .
. ΔΡΑΧΜΑΝΤΟ . .
. ΙΟΥΛΑΜ . .
. ΕΛΕΣΘ .
. ΚΕΤΟΕΙΣΤΟ .
. ΑΠΕΔΙΔΟΥΑΥΤΩΙ
. ΓΟΝΟΙΣΟΥΚΕΔ!
. ΟΞΥΛΟΝΕΙΣΧΡ .
. ΘΕΟΥΟΛΑΝΤΑΝ
. ΝΕΘΗΚΕΤΩΙΘΕΩΙ
. ΟΥΕΙΣΕΠΙΔΑΥ
. ΡΟΝΧΕΙΜΩΝΟΣ .
. ΤΟΝΘΕΟΝΔΕΑΦΙ
. ΑΥ . . . . .
. ΤΟΤΟΥΠΛΟΙΟΥ .
. ΟΝΔΕ . . ΠΛΕΟΝ
. ΝΙΝΚΑΙ . . Ε . ΩΙ
. Α . . . ΤΗΣΤΟΥΣ . Μ .
. ΙΟΝ . ΔΕΕΔΟ
. ΘΕΟΣΠΟΙΤΑΝ .
. ΠΥΡΑΛΙΟΥ . .
. ΥΓΙΗΣΕΓΕΝΕ
. ΝΤ . ΣΜΕΝΟΣ
. ΑΛΟΓΧΑΜΕ
. ΩΜΟΛΟΓΗΣΕ
. ΤΟΥΑΦΙΚΟ
. ΕΙΣΗΛΘΕΚΑ .
. ΡΑΣΟΔΡΑΚΩΝ
. Α ΣΕΜΠΕΔΟ .
. ΕΝΗΣΑΥΤΩΙ . ΛΟ
. - - - - - - - - - - - ΛΑΝΔΗΦΟΡΩΝΠΕΝ

\- -
[λευει .
[ναι .
τοῦθεοῦεπετελεσε .
. .
. .
.
. .
. .
ρον .
λον .
. .
πνιονεναργεςεωρη .
.
.
.
. ΓΑΝ
. αρ] Γ
[κοιμαθεισοψινειδεεδοκειπαραστας Ο
[τονοπτιλλονκαιεκτουτουυγιηςεγΕΝΕ
[τος . . . .
[λευκαδαειςτοιαροναφικομενοσεν] ΕΚ
[κειοι . . . .] ΕΝ
. . . .
[καδα . . . .] ΤΟΧΡΥΣΙΟΝΑ
. . . . ΑΡΩΝΕΚΟΜΙΣ·Α
. . . . Κ . ΛΕΩΝΘΥΤΟΣΑ
[κλιναςκαιεπιβακτηριας] ΑΠΕΡΕΙΔΟΜΕ
[μαθεισδεοψινειδε] ΕΔΟΚΕΙΟΙΟΘΕΟΣΠΟ
[ιαρωιπαραμεινο] ΤΙΕΝΤΩΙΧΡΟΝΩΙΤΟ
[τουτοενδοςτετρ] ΑΜΗΝΟΥΕΝΤΑΙΣΤΕΛΕΥ
[ειςτοαβατ] ΟΝΜΕΤΑΔΥΟΒΑΚΤΗΡΙΑΝΥΓΙΗ
[ουτοςεντωι] ΒΑΛΑΝΕΙΩΙΤΑΛΛΑΚΥΘΟΝΑΠ
[εδοκειοιφαμεν] ΟΘΕΟΣΕΝΤΑΙΚΛΙΣΙΑΙΤ
[λακυθονταχιστ] ΑΕΙΣΠΟΡΕΥΟΜΕΝΩΙΑΜΕ
[οθεραπωνποι] ΜΑΣΤΕΥΣΙΝΕΙΣΠΟΡΕΥΘΕΙ
[ταλλακυθονε] ΞΑΠΙΝΑΣΚΑΙΕΚΤΟΥΤΟΥΥΓ
[επι] ΔΑΥΡΙΟΣΦΑΓΕΔΑΙΝΑΝΕΝΔΟΣΤΟΥΣΤΟ
[μαθε] Ι [ς] Ο [ψ] ΙΝΕΙΔΕΕΔΟΚΕΙΟΙΟΘΕΟΣΔΙΟΙΞ
[κος] Α [φε] ΛΕΙΝΚΑΙΕΚΚΑΘΑΡΑΙΤΟΣΤΟΜΑΚΑΙ

. . . . δαυ]ΤΟΝΟΘΕΟΣΚΕ
. ε]ΝΤΑΙΚΑΛΟΥΜΕ
. ΤΑΧΘΕΝΤΑΥ[πο
. ΑΝΑΞΑΓΟΡΑ
. ΑΝΤΟΣΤΟΥΛΑΚΩ
. ΠΡΙΑΜΕΝΟΣΙΑ
. ΚΑ Ν
. ΡΕΑΝΟΜ
. ΑΠΕΔΩΡΗΣΕΠΡΟΤΕ
. Α ΗΛΕΤΟΤΟΤΡΙΩΒΟ
. ΡΟΝ ΝΕΘΑΛΕ (κενὸς χῶρος)
. ΤΟΙΑΡΟΝΩΣΟΥΚΕ
. ΑΞΟ.Α. . . .ΤΟΝΕΝΤΩΙ
. ΘΕΟΥΑΠΗΛΘΕΟΙΚΑΔΕΕ
. ΧΕΙΡΙΛΙΩΙΔΙΕΧΡΗΤΟΑΥ
. ΑΛΙΖΕΤΑΙΝΙΝΑΘΗΓΑΤΗΡ
ΤΟΣΔΕΤΟΥΑΙΜΑΤΟΣΕΚΤΟΥ
ΕΙΟΣΕΠΙΛΑΜΠΤΟΣΟΥΤΟΣΕΓ
ΘΕΟΣΤΩΙΔΑΚΤΥΛΙΩΙΠΙΕΞΑΙ
ΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣΧΙΟΣΟΥ
ΙΑΠΛΕΩΝΕΚΠΕΙΡΑΕΟΣΕΙΣ
ΑΘΕΥΔΕΚΑΙΟΨΙΝΕΙΔΕΕΔΟ
ΟΤΙΟΥΤΟΣΕΙΗΟΠΡΕΣΒΥΤΑΣ
ΟΤΙΑΙΚΕΛΘΗΙΕΙΣΛΕΥ
ΦΙΚΟΜΕΝΟΣΔΕΕΙΣΛΕΥΚΑΔ.
ΤΟΑΠΑΝ ΔΑΜΟΣΘΕΝΗΣ
ΦΙΚΕΤΟΕΙΣΤΟΙΑΡΟΝΕΠΙ
ΝΟΣΠΕΡΙΕΠΟΡΕΥΕΤΟΕΓΚΟΙ
ΙΤΑΞΑΙΤΕΤΡΑΜΗΝΟΝΕΝΤΩΙ
ΥΤΩΙΥΓΙΗΣΕΣΣΟΙΤΟΜΕΤΑ
ΤΑΙΑΙΣΑΜΕΡΑΙΣΕΙΣΕΛΘΩΝ
ΣΕΞΗΛΘΕ ΑΝΗΡΤΥΦΛΟΣ
ΕΒΑΛΕΕΓΚΟΙΜΙΖΟΜΕΝΩΙΔΕ
ΑΙΜΕΓΑΛΑΙΜΑΣΤΕΥΕΙΝΤΑΝ
ΡΑΣΔΕΓΕΝΟΜΕΝΑΣΑΓΕΝΙΝ
ΣΔΕΕΙΣΤΑΝΚΛΙΣΙΑΝΕΙΔΕ
ΙΗΣΕΓΕ[νετο] ΠΑ ΦΑΗΣ
ΜΑΤΟΣ[ειχεουτ]Ο[ς εγκ]ΟΙ
ΑΣΤΟΣ[τοματαιχειριτοελ
ΕΚΤΟΥ[τουυγιηςεγενετο]

Κόρα ἄφωνος· Α[ὔτ]α] - - - - - - - - - - - - - - - - δρ[άκο[ν]τα ἀπὸ
δενδρέου τινὸς τῶν κατὰ τὸ Ἄ[βατον - - - - - - - - - - - - ε]ὐθὺς βο-
ῆι τὰμ ματέρα καὶ τὸμ πατέρα κα[λ]έ[ουσα ἀπῆλ]θε [ὑγιὴς? οἴκαδε?]
Μέλισσα ὑπὸ ἔχιος φῦμα· Α[ὔ]τα ἐν [τᾶι χειρὶ φ]ῦμα ἔχουσ]α ἀφίκετο
τῶν δὲ θεραπόντων ἐκ τοῦ ὄ[φι]ο[ς - - - - - - - - - - - - -] τᾶι γυναι-
κὶ ἔχις ἐν τῷι φορτίωι - - - - - - - - - - - - - - - - - τ.ν..αν ὡς
εἶς αὐτὰν κατεκλίθη ἁ Μέλ[ισ]σ[α - - - - - - - - -] τὸ ἐν τᾶι χειρὶ
φῦμα καὶ ἐκ τούτου ὑγιὴς ἐγ[έ]νετο. **Καλλικ[ρ]άτεια θησαυ-
ρόν**· Αὔτα τελευ - ε...ει...
αναριχρ[υσι]ον.........μενον [κ]α[ὶ] οὐ[κ ἐ]δύνατο μαστεύο[υσα ἀ]ν[ευ-
ρ]εῖν, ἀφίκετο [εἰ]ς τὸ ἱερὸν ὑπὲρ τοῦ [θη]σαυροῦ καὶ [ἐγκαθε]ύ[δουσα] ὄ-
ψιν εἶδε· ἐδόκε[ι αὐ]τᾶι ὁ θεὸς ....ινοδ.......ο....ος
ἐμ μεσημβρίαι.ε.................τὸ χρυσί[ον· ἁμέρα]ς [δὲ γε]νο-
μένας ἐξῆλθε κα[ὶ] ο[ἴ]καδε ἀ[φικο]μ[έν[α τὸν - - - - - - - - - - - -
τοῦ λέοντος τοῦ λιθίνου ἐμ.......ς δε πλατ.ο[.........ἄγα]λμα
ἐπίθεμα ἔχον λίθινον λέοντα ε.ε.του χρυ[σίου] ε......ο.... αὐ-
τᾶι μαντιος... τ..υλε.ο ὁ θεὸς ἐν [τ]ᾶ[ι] λιθ[ί]ναι [κλισία]ι [τὸν θ]η-
σαυρὸν..με- - - - - - - - - - - - εν..απο.....ον...ἐν τῶι
Θαργη[λ]ιῶνι μηνὶ περὶ μέσ[σας] ἁμέρας· μετὰ δὲ τοῦτ[ο πο]ιουμένα
[.]αν...αν τοῦ χρυσίου τὸ[ν τρ]όπον τοῦτον ἀνηῦρε τὸν θησαυρὸν κα[ὶ
ἔ]θυσε τῶι θεῶι τὰ νομιζόμενα. - - - - - - - **ἰχθυοφο-
[ρος Ἀμφί]μν[ασ]τος**· Οὗτο[ς ἰ]χθυοφορῶν εἰς Ἀρκαδίαν, εὐξάμενος τὰν
[...... ἀνθέμε]ν τῶι Ασκλ[απ]ιῶι τὰς ἐμπολὸς τῶν ἰχθύων οὐκ ἐπ - - -
- - - - - - - - - ντ - - - - - - θυν ἐν Τεγέαι ἐξαπίνας - - - - - -
- - - - - - νεντα..ε.....σκοντο τὸ σῶμα, ὄχλου δὲ πολλοῦ π[ε]ρι-
[στά]ντος ε[ἰς] τὰν θεωρίαν, ὁ Ἀμφίμναστος δηλοῖ τὰν ἐξαπάταν ἅπασα[ν]
- - - - - - - - - - απρο.......μεναν· ἐξικετεύσαντος δ' αὐτοῦ τὸν
[θεὸν - - - - - - - - - - - ἰχθύ[α]ς ἔφανεν καὶ ὁ Ἀμφίμναστος ἀνέθηκε
[τὰς ἐμπολάς? τῶι] Ασκλαπιῶι· **Ἐρατοκλῆς Τροζάνιος ἔμπυ-
[ος**· Τούτωι, ἐν Τροζᾶνι μέλλοντι ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἰά[σα]σθαι, καθεύδον-
[τι - - - - - - - - -] καυσιν ἐκέλετο μήπω ἰ[ᾶ]σ[θ]α[ι ἐγ]καθεύδειν
[δὲ - - - - - - - - - - - -]ων, τοῦ δὲ χρό[ν]ου π[α]ρ[ελθ]ό[ντ]ος ὅμποτε
- **Ἐπιδαυρία ὕδρω-
[πα**· Αὔτα - ατον σύμβολο[ν]
- π]όμα τι λαμβ[ά
νειν -]ου τῶι - - -
- παρθ - - -
- γενομ]έν[α]ς [ὑγιὴς ἐγέ-
νετο] (στίχοι 39-43 ὅλως κατεστραμμένοι)
- τος....
- φιάλα...
- Ἀβάτου ἐ
- ονα...ος.
- ὁ δὲ θεὸς
- ἐφθε]γξατο κα[ὶ]
- υποφα..
- ἐν τ]ῷ ἱαρῷ[ι]
- ε ἀγγελ[θεν

-]ἀντ’ αὐτ[οῦ]
- ημαε. . .
- α. . μεν. .
- θεὸς ε.
- αλα. . . α
- ατα.ος τ.
- ἐγ]καθεύδο[ν
τος δ’ αὐτοῦ - - - - - - - - - - - - - - - -]ἁλατίω[ι
- δε αὐτ[οῦ]
- ἱπ]ποπόταμο[ς
-]εἰς τὸ ἱα-
ρὸν - - - - - - - - - - - - - - - - - -]τοῦ ἁλίου
- - - - - - - - - - - - - - - ἐγκαθεύδον]τος δ’ αὐ[τοῦ
-]τῶν ’Αργε[ίων
- ὡ]μολόγη[σε
- δραχμαν το. .
- -ιου λαμ[βά-
νειν - - - - - - - - - - - - - - - - -]ελεσθ.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - ἀφ]ίκετο εἰς τὸ [ἱ-
αρὸν - - - - - - - - - - - - - - - - οὐκ] ἀπεδίδου αὐτῶι
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -]γόνοις οὐκ ἐδί-
[δου - - - - - - - - - - - - - - - - - τ]ὸ ξύλον εἰς χρ[υ-
σίον? - - - - - - - - - - - - - - - - τοῦ] θεοῦ ὅλαν τὰν
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - ἀ]νέθηκε τῶι θεῶι
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - οῦ εἰς ’Επίδαυ-
[ρον - - - - - - - - - - - - - - - - εἰς και]ρὸν χειμῶνος
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - τὸν θεὸν δὲ ἀφι-
[κόμενον - - - - - - - - - - - - - - -]αυ. . . . . .
[- - - - - - - - - - - - - - - - - - -]το τοῦ πλοίου
[τα - - - - - - - - - - - - - - - τοῦ]τον δὲ [ἐκ]πλέον-
[τα - - - - - - - - - - - - - - - - - -]νιν και. .ε.ωι
- - - - - - - - - - - - - - - - ἀ[κρα]τὴς τοῦ σ[ώ]μ[α
τος - - - - - - - - - - - - - - - ἐνύπν]ιον [εἶ]δε· ἐδό-
[κει οἱ - - - - - - - - - - - - - - - - ὁ] θεὸς ποὶ τὰν
- - - - - - - - - - - - - - - - - - εἰς τὸ] πῦρ ἁλίου
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - ὑγιὴς ἐγένε-
[το. - - - - - - - - - - - - - - - -]ντ[ι]σμενος
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - ἁ λόγχα με
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -ὡμολόγησε
- - - - - - - - - - - - - - - - - - αὐ]τοῦ ἀφικο-
[μένου - - - - - - - - - - - - - - - -] εἰσῆλθε κα[ὶ
- - - - - - - - - - - - - - - - - ἁμέ]ρας ὁ δράκων
- - - - - - - - - - - - - - - - - - α.ς εμπεδο.
- - - - - - - - - - - - - - - - - -ενης αὐτῶι .λο.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - λανδηφόρων πεν-
[- - - - - - - - - - - - - - - δ’ αὐ]τὸν ὁ θεὸς κε-
[λεύει - - - - - - - - - - - - - - - - ἐ]ν τᾶι καλουμέ-
[ναι - - - - - - - - - - - - - - - - -]ἐπιταχθέντα ὑ[πὸ

τοῦ θεοῦ ἐπιτελέσας ὑγιὴς ἐγένετο]. ***'Αναξαγόρα***
- αντος τοῦ λακω-
- πριάμενος ἰά-
[ματα ? -]κα . . ν
- ρεανομ - -
- ἀπεδώρησε πρότε-
[ρον -]ἀ[φ]ήλετο τὸ τριώβο-
[λον - τὸ δεν]ρον[α]νέθαλε.
- - - - - - - - - - - - - - Οὗτος ἀφικόμενος εἰς τ]ὸ ἱαρὸν ὡς οὐκ ἐ[νύ-
πνιον ἐναργὲς ἑώρη - - - - - - - - - - - - - -]αξο . α . . . . τον ἐν τῶι
- θεοῦ ἀπῆλθε οἴκαδε ⟨ε⟩.
- ἐγ]χειρι(δ)ίωι διεχρῆτο αὐ-.
- ἀγκ]αλίζεταί νιν ἁ θυγάτηρ
- παντος δὲ τοῦ αἵματος ἐκ του-
[- - - - - - - - - - - ***'Αρ]γεῖος, ἐπίλαμπτος***· οὗτος ἐγ-
[κοιμαθεὶς ὄψιν εἶδε· ἐδόκει παραστὰς] ὁ θεὸς τῶι δακτυλίωι πιέξαι
[τὸν ὀπτίλλον καὶ ἐκ τούτου ὑγιὴς ἐγένετο] ***'Ηράκλειτος Χῖος***· Οὗ-
[τος -]ια πλέων ἐκ Πειραέος εἰς
[Λευκάδα, εἰς τὸ ἱαρὸν ἀφικόμενος ἐν]εκάθευδε καὶ ὄψιν εἶδε· ἐδό-
[κει οἱ - - - - - - - - - - - - - - - -]εν ὅτι οὗτος εἴη ὁ πρεσβύτας
[- δι]ότι αἴ κ' ἔλθηι εἰς Λευ-
[κάδα - - - - - - - - - - - - -]τὸ χρυσίον· ἀφικόμενος δὲ εἰς Λευκάδ[α]
- - - - - - - - - - - - - - - - αρων ἐκομίσατο ἅπαν· - - - - - ***Δαμοσθένης***
- - - - - - - - - - - - - - - - κ[η]λέων· οὗτος ἀφίκετο εἰς τὸν ἱαρὸν ἐπὶ
[κλίνας καὶ ἐπὶ βακτηρίας] ἀπερειδόμενος περιεπορεύετο· ἐγκοι-
[μαθεὶς δὲ ὄψιν εἶδε] ἐδόκει οἱ ὁ θεὸς ποϊτάξαι τετράμηνον ἐν τῶι
[ἱαρῶι παραμένειν, ὅ]τι ἐν τῶι χρόνωι τούτωι ὑγιὴς ἐσσοῖτο· μετὰ
[τοῦτο ἐνδὸς τετρ]αμήνου ἐν ταῖς τελευταίαις ἁμέραις εἰσελθὼν
[εἰς τὸ Ἄβατ]ον μετὰ δύο βακτηριᾶν ὑγιὴς ἐξῆλθε ***'Ανὴρ τυφλός***·
[οὗτος ἐν τῶι] βαλανείωι τὰλ λάκυθον ἀπέβαλε· ἐγκοιμιζομένωι δὲ
[ἐδόκει οἱ φάμεν] ὁ θεὸς ἐν τᾶι κλισίαι τᾶι μεγάλαι μαστεύειν τὰν
[λάκυθον τάχιστ]α εἰσπορευομένωι. Ἁμέρας δὲ γενομένας, ἄγε νιν
[ὁ θεράπων ποῒ] μάστευσιν· εἰσπορευθεὶς δὲ εἰς τὰν κλισίαν εἶδε
[τὰλ λάκυθον ἐ]ξαπίνας καὶ ἐκ τούτου ὑγιὴς ἐγέ[νετο]. ***Πα[μ]φάης***
[***'Επιδαύριος φαγέδαιναν*** ἐνδὸς τοῦ στόματος [εἶχε. Οὗτ]ο[ς ἐγκ]οι-
[μαθε]ὶ[ς] ὄ[ψ]ιν εἶδε· ἐδόκει οἱ ὁ θεὸς διοίξας τὸ σ[τόμα τᾶι χειρὶ τὸ ἕλ
[κος] ἀ[φε]λεῖν καὶ ἐκκαθᾶραι τὸ στόμα καὶ ἐκ τού[του ὑγιὴς ἐγένετο].

ὥστε ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν νὰ εἶνε ἀσφαλὴς καὶ βεβαία.

Στ. 1. *Κόρα ἄφωνος*: Πρβ. *παῖς ἄφωνος* ἐν στήλῃ «*Κλεώ*», στ. 41.

Στ. 2. *Ἄ[βατον]*: Οὕτω συμπληρῶ ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ στήλῃ «*Κλεώ*», στ. 90-92.

Στ. 4. *ἀφίκετο*: Σημειωτέα ἡ παράλειψις τῆς φράσεως: *εἰς τὸ ἱαρόν*. — Ὁ στίχος ἀποτελεῖται ἐκ 50 γραμμάτων, ἀραιοῦνται ὅμως τὰ τελευταῖα γράμματα, ὥστε δὲν καταλείπεται χῶρος ἀρκετὸς διὰ 3 εἰσέτι γράμματα. Διὰ τοῦτο ἡ συλλαβὴ ΤΩΝ ἐγράφη ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου 5.

Στ. 5. *Ὄ[φι]ο[ς]*: Ἡ συμπλήρωσις [*φι*] δὲν εἶνε ἀσφαλής, διότι κατὰ ὑπολειφθέντα ἴχνη τῶν γραμμάτων, τὸ μὲν πρῶτον δύναται νὰ εἶνε *ρ* ἢ *φ*, τὸ δὲ δεύτερον *ε* ἢ *ι*. Ὥστε δυνατὴ εἶνε καὶ συμπλήρωσις *Ὄ[ρε]ο[ς]*.

Στ. 7. *χειρί*: Διὰ τοῦ ΕΙ, ὥσπερ καὶ ἐν στ. 111,

οὕτω δὲ (κατὰ ταῦτα, καὶ συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων) καὶ ἐν στ. 4 καὶ 135. Ἐν τῇ στήλῃ «*Κλεὼ*» ὅμως ἡ λέξις γράφεται συνήθως διὰ τοῦ Η (στ. 22, 27, 28, 96), ἅπαξ δὲ μόνον διὰ τοῦ ΕΙ (στ. 100 «*χεῖρας*»).

Στ. 11 *ἱερόν*: ἀντὶ τοῦ *ἱαρόν*. Οὕτω καὶ ἐν «Κλεὼ» ἀπαντᾷ ἅπαξ (σ. 31) *ἱερόν*.

Στ. 16. *ε ε. του χρυ[σίου]*: *ε[ὐ]έ[κ]του*? χρυσίου, δηλ. καλοῦ, καθαροῦ χρυσίου. Ἀλλά, πλὴν τοῦ ὅτι *εὔεκτος, εὐέκτης*, τίθεται μόνον ἐπὶ ἐμψύχων, τοιαύτη ἀνάγνωσις ἀσφαλὴς ἴσως ἐδύνατο νὰ εἶνε ἂν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στίχου ἀνεγινώσκετο οὐχὶ *ἐπίθεμα* ἀλλ' *ὑπόθεμα*: Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ λίθινος λέων θὰ ἦτο τὸ βάθρον, ἐφ' οὗ τὸ ἐκ χρυσοῦ ἄγαλμα. — Μή τις ὅμως νομίσῃ ὅτι εἶνε δυνατὴ ἀνάγνωσις *ἐκ δὲ τοῦ χρυσίου*, διότι οὐχὶ Δ ἀλλ' Ε ἀναγινώσκεται ἐν τῷ λίθῳ.

Στ. 17. ἐν [*τ*]*ᾶ*[*ι*] *λιθ*[*ί*]*ναι* [*κλισία*]*ι*: Πιθανῶς πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς κλισίας, ἥτις κατωτέρω καλεῖται *μεγάλα κλισία* (σ. 130) καὶ ἁπλῶς *κλισία* (στ. 132). *Κλισία*=πανδοχεῖον, κατ' Ἡσύχιον. Ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ ἐν τῷ Ἱερῷ ἀναγράφεται γενομένη δαπάνη διὰ κατασκευὴν 50 *κλινᾶν ἐν τᾶι κλεισίαι*.

Στ. 19. *μέσ*[*σας*] ἢ ἴσως μᾶλλον *μέσ*[*σον*] *ἁμέρας*, διότι τὸ τελευταῖον τῶν τριῶν ἐφθαρμένων γραμμάτων φαίνεται ὡς νὰ ἦτο Ν.

Στ. 21. Ἐν τούτῳ τῷ στίχῳ, ἐν τῇ λέξει *νομιζόμενα*, λήγει τὸ ἀπὸ τοῦ στ. 8 ἀρχόμενον ἴαμα (sic) τῆς Καλλικρατείας ἀπολεσάσης τὸν ἑαυτῆς θησαυρὸν καὶ ἀνευρούσης αὐτὸν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. — Ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ, μετὰ τὸν καταλειπόμενον συνήθως κενὸν χῶρον μεταξὺ δύο ἰαμάτων, ἤρχετο ἡ ἀναγραφὴ τοῦ νέου ἰάματος (τοῦ ἀφορῶντος τὸν ἰχθυοφοροῦντα Ἀμφίμναστον). Περιέπεσεν ὅμως ὁ τεχνίτης εἰς λάθος, ὡς φαίνεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέξεσεν ἐπὶ τοῦ λίθου περὶ τὰ 15 γράμματα. Μετὰ ταῦτα τὰ γράμματα ἀναγινώσκονται ΙΧΘΥΟ///Ο καὶ οὕτω λήγει ὁ στίχος.

Στ. 24. *θυν*: Δὲν συμπληρῶ *ἰχ*]*θύν*, διότι τὰ πρὸ τοῦ Θ σωζόμενα ἴχνη γραμμάτων δὲν ἐπιτρέπουσι τοιαύτην συμπλήρωσιν.

Στ. 30. *ἰάσασθαι*: Ἐν ἀρχῇ ὁ τεχνίτης ἔγραψεν οὐχὶ Ι ἀλλὰ Κ, εἶτα ἀναγνωρίσας τὸ λάθος του διώρθωσεν ἴσως αὐτὸ ἀποξέσας μικρόν τι τὰς δύο προσθίας κεραίας.

Στ. 38. *γενομ*[*έν*]*α*]*ς*: Ἐν στ. 39 πιθανῶς ἔλεγεν ἴαμα· διὰ τοῦτο συμπληρῶ [*ὑγιὴς* κτλ.

Στ. 39-43. Στίχοι κατεστραμμένοι καὶ ἐξηλειμμένοι, οὐδενὸς ἴχνους γράμματος ὑπολειφθέντος. — Τὸ μέχρι τῶν στ. 38 κείμενον εἶνε τὸ ἐν τῷ ἄνω τμήματι τῆς στήλης (εἰκ. 11) δυνάμενον ν' ἀναγνωσθῇ, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ στ. 44 εἶνε τὸ ἐν τῷ κάτω τμήματι (εἰκ. 11α) σωζόμενον.

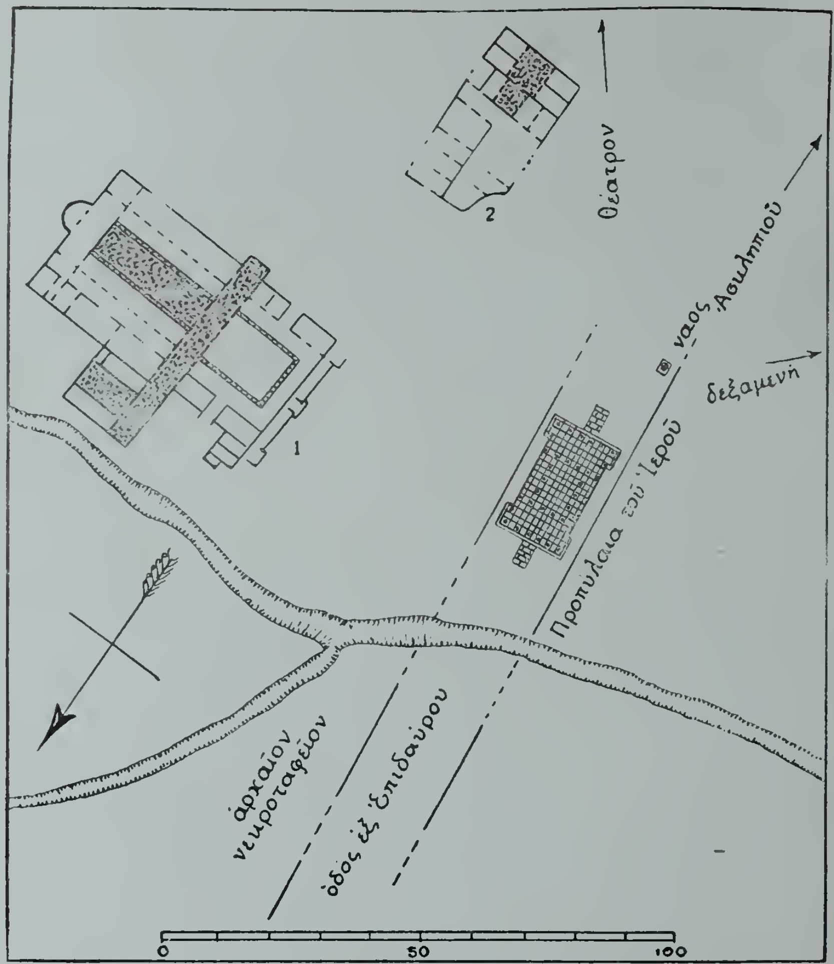
Στ. 116. Μέχρι τοῦ στίχου τούτου φαίνεται ὅτι οἱ στίχοι ἐξηκολούθουν δυνάμενοι νὰ ἀποτελῶνται κανονικῶς ἐκ 53 γραμμάτων.

Στ. 117-124 κ. ἑ. Ἀπὸ τοῦ στίχου 117 πιθανῶς, ἀσφαλῶς δὲ ἀπὸ τοῦ στ. 125 μέχρι τέλους τῆς ἐπιγραφῆς οἱ στίχοι ἐδύναντο νὰ ἀποτελῶνται τὸ πολὺ ἐκ γραμμάτων 52. Ἀραιοῦνται κυρίως τὰ γράμματα κατὰ τὸ τέλος τῶν στίχων καὶ ἡ στοιχηδὸν διάταξις διαταράσσεται, γραμμάτων τοῦ ἑπομένου στίχου τιθεμένων πολλάκις οὐχὶ ὑπὸ τὰ γράμματα τοῦ προηγουμένου στίχου, ἀλλ' ὑπὸ τὸν μεταξὺ αὐτῶν χῶρον· ἐπανέρχονται δὲ τὰ γράμματα πάλιν εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ πάλιν ἐκτρέπονται αὐτῆς. Κανονικῶς εἶχον τὰ γράμματα ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν στίχων, καὶ ἐκ τούτου κατορθοῦται ἡ ἀσφαλὴς συμπλήρωσις τῶν κενῶν. — Ἐν στ. 135 καὶ ἐν στ. 136 ὁ τεχνίτης παραλείψας κατὰ λάθος τὸ Ι προσέθηκεν αὐτὸ εἶτα μεταξὺ δύο γραμμάτων.

Στ. 131. *τάχιστ*]*α εἰσπορευομένωι*: Ἡ συμπλήρωσις νομίζω ὅτι εἶνε ἀσφαλής. Πρβ. στήλην «Κλεὼ» στ. 4.

Ἔγραφον μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1919

Π. Καββαδίας.

Εἰκ. 12 Ἀνασκαφαὶ ἐν ἔτει 1918 και 1919.

1. Ἀψιδωτὸν μετὰ μωσαϊκῶν οἰκοδόμημα (πρβ. εἰκ. 13) δυνάμενον νὰ ἐκληφθῇ ὡς *Ἀγορὰ* μετὰ Βασιλικῆς.—*2.* Οἰκοδόμημα μετὰ μωσαϊκῶν (πρβ. εἰκ. 32), δυνάμενον νὰ κληθῇ *ἔπαυλις*.

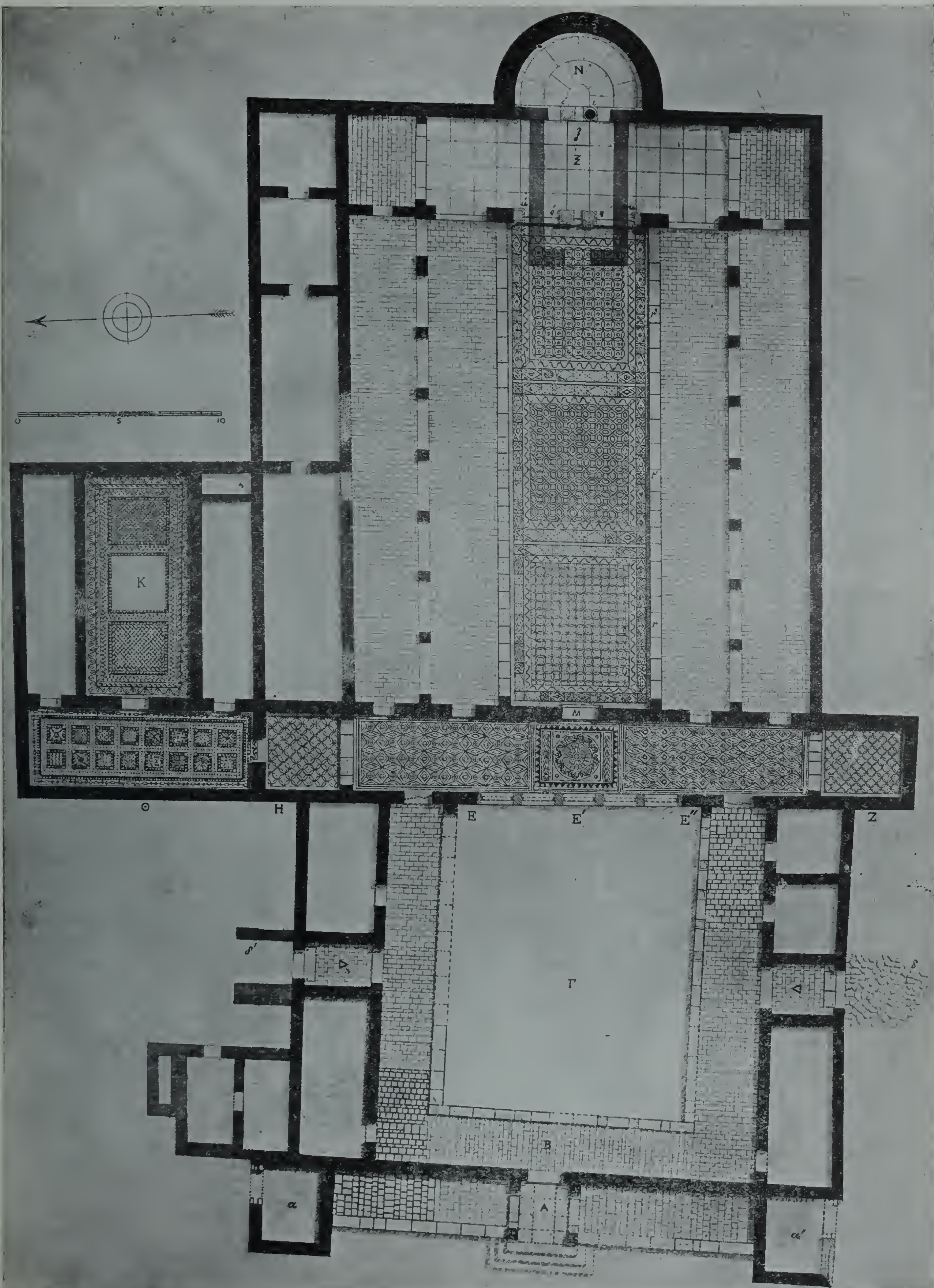
Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ
(1918 καὶ 1919)

ὑπὸ

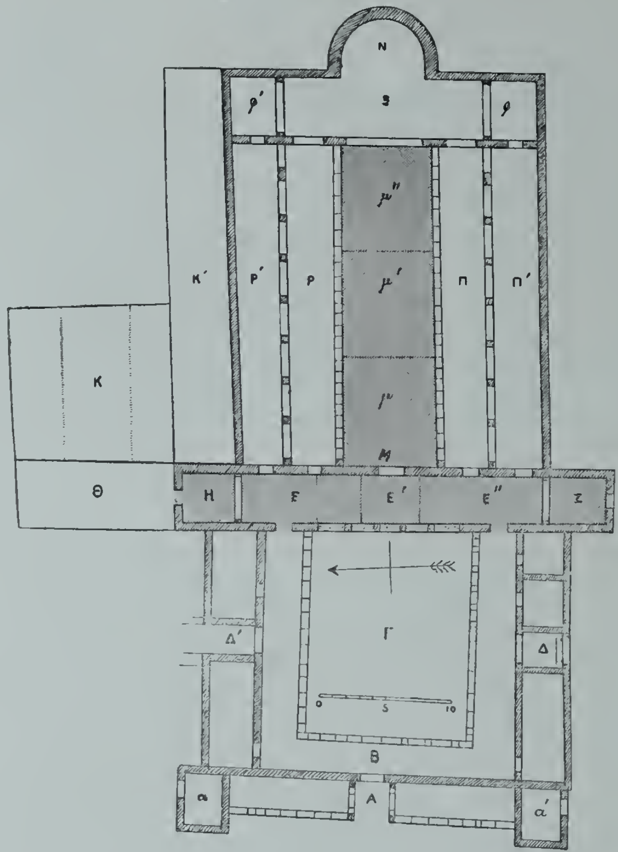
Π. Καββαδία.

Τὰς ἀπὸ τεσσαρακονταετίας ἐνεργουμένας δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀνασκαφὰς ἐν τῷ ἐν Ἐπιδαυρίᾳ Ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, αἵτινες εἶχον διακοπῆ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1909, ἐπανέλαβον τῷ 1916 καὶ ἐσυνέχισα τῷ 1918 καὶ 1919. Σκοπὸς δὲ τῶν ἐπαναληφθεισῶν καὶ συνεχιζομένων ἐργασιῶν εἶνε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ὅλου ἀπὸ τοῦ 1881 ἀνασκαφικοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας διὰ τῆς ἐξερευνήσεως καὶ σκαφῆς τῶν περὶ τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ Ἱεροῦ κτισμάτων, ὅσα δὲν εἶχον ἀποκαλυφθῆ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1881 ἀρξαμένων ἀνασκαφῶν.

Διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1916 ἀνεσκάφη μικρὸν οἰκοδόμημα ῥωμαϊκῶν χρόνων, κείμενον πλησίον τοῦ μεγάλου διωρόφου *Καταγωγίου* (τοῦ ἀπέναντι τοῦ Θεάτρου), βορειοδυτικῶς αὐτοῦ, καὶ συγκείμενον ἐξ αὐλῆς περὶ ἣν ὑπάρχουσι δωμάτια. Περαιτέρω αἱ ἐργασίαι ἀπεκάλυψαν καὶ ἄλλο ὅμοιον κτίσμα, ὅπερ ὅμως εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον. Εἰς ἱκανὴν δ' ἀπὸ τούτου ἀπόστασιν, κατὰ τὴν πρὸς τὰ Προπύλαια τοῦ Ἱεροῦ κατεύθυνσιν, ἔνθα ἦσαν ὁρατὰ λείψανα τοίχων ἀσβεστοκτίστου μεταγενεστέρου κτίσματος, γενομένης ἐρεύνης δι' ἀνορύξεως τάφρων, ἐφάνη ὅτι τοῦτο εἶχε τὰ ἐδάφη μουσειωτά, ἅτινα ἀποκαλυφθέντα καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1918 ἐφάνη ὅτι

Εἰκ. 13. Ἀψιδωτὸν μετὰ μωσαϊκῶν οἰκοδόμημα δυνάμενον νὰ ἐκληφθῇ ὡς **Ἀγορὰ** μετὰ Βασιλικῆς. Ἴδε καὶ εἰκ. 15

Εἰκ. 14. Τὸ ἐν εἰκ. 13 οἰκοδόμημα ἐμφανιζόμενον ὡς συμμετρικὸν (δεδηλωμένον διὰ παχειῶν γραμμῶν). Διὰ τῆς προσθήκης τοῦ διὰ λεπτῶν γραμμῶν δεδηλωμένου κτίσματος γίνεται τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἀσύμμετρον.

Συμμετρικὸν οἰκοδόμημα: — *Α, Δ, Δ'*, (εἴσοδοι). — *α, α'*, (θυρωρεῖα;). — *Β*, (στοὰ) — *Γ*, (αὐλή). — *Μ* (μέσον διαμέρισμα Βασιλικῆς). — *ΠΠ'ΡΡ'* (διαμερίσματα Βασιλικῆς). — *φ' Ξ φ* (διαμέρισμα Βασιλικῆς). — *Ν*, (ἀψίς). — *Μωσαϊκά: Ε'*, (εἰκ. 19). — *Ε*, (εἰκ. 20). — *Ε''*, (εἰκ. 21). — *Ζ*, (εἰκ. 22). — *Η*, (εἰκ. 23). — *μ*, (εἰκ. 24). — *μ'*, (εἰκ. 25). — *μ''*, (εἰκ. 26). Πρβ. εἰκ. *13*.

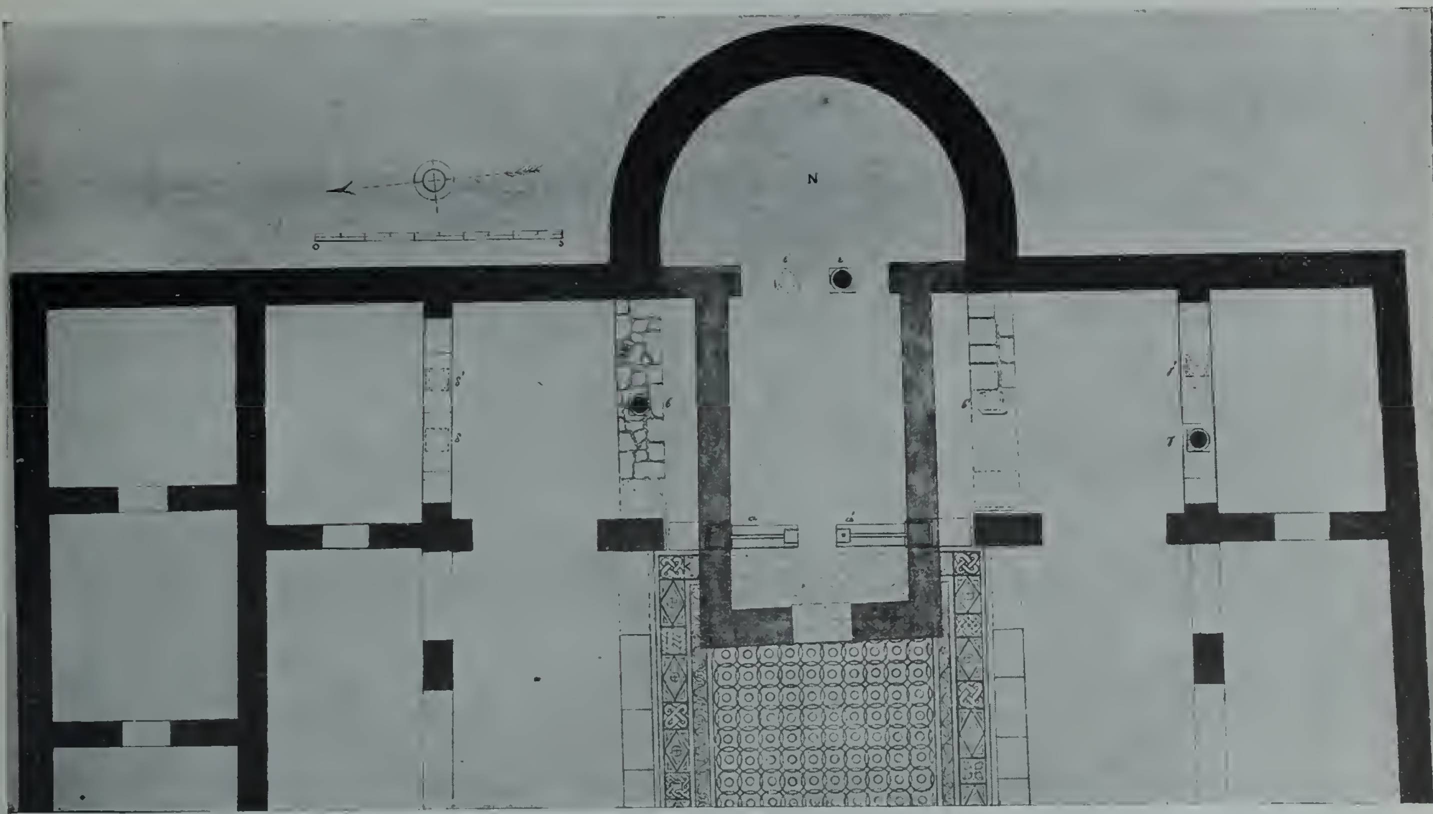
Πρόσθετον κτίσμα: *Θ*, διαμέρισμα μετὰ μωσαϊκοῦ (εἰκ. 27). — *Κ*, διαμέρισμα μετὰ μωσαϊκοῦ (εἰκ. 28). — *Κ'*, διαμέρισμα μετὰ δαπέδου ἐκ χώματος.

ἦσαν κάλλιστα ἔργα διακοσμητικῆς τέχνης προσομοιάζοντα πρὸς θαυμασίως πεποικιλμένους πολυχρόους τάπητας. — Ἴδε τὸ κτίσμα τοῦτο, ὅπερ ὀνομάζομεν ***ἔπαυλιν***, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μωσαϊκὰ ἐν εἰκ. ***32-35*** (πρβ. εἰκ. ***12*** ἀρ. ***2***).—Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτίσματος ἐγένετο τῷ 1918.—Τότε δὲ ἐγένοντο καὶ σκαφικαὶ ἐργασίαι πρὸς ἀνατολὰς τῶν Προπυλαίων, δι' ὧν ἀπεκαλύφθη τὸ ἐν εἰκ. ***12***, ἀρ. ***1***, μέγα στωϊκὸν καὶ ἁψιδωτὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ εἶχεν ὡσαύτως τὰ ἐδάφη μουσειωτά. Ἀνασκαφὲν δὲ τοῦτο καθ' ὁλοκληρίαν τῷ 1918 καὶ 1919 ἐνεφανίσθη οἷον δηλοῦται ἐν τῷ ἐν εἰκ. ***13*** ἀρχιτεκτονικῷ σχεδίῳ (πρβ. καὶ εἰκ. 14 καὶ 15). Ἐρείπια τοῦ προκειμένου κτίσματος, ὅπερ ὀνομάζομεν ***Ἀγορὰν*** μετὰ ***Βασιλικῆς***, ἴδε ἐν εἰκ. ***16—18*** καὶ ἀπεικονίσεις τῶν μωσαϊκῶν ἐν εἰκ. ***19—28***.

Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1918 καὶ 1919, ἤτοι περὶ τῶν δύο τούτων κτισμάτων τῶν ἀποκαλυφθέντων τῷ 1918 καὶ 1919 (εἰκ. 12 ἀρ. 1 καὶ 2) καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ αὐτῶν γενομένων εὑρημάτων, πραγματευόμεθα συλλήβδην ἐν τῷδε τῷ ἄρθρῳ ἀναφερόμενοι ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ δύο προηγούμενα ἄρθρα (σ. 115 καὶ 155), ὧν θέμα εἶνε ἐπιγραφαὶ εὑρεθεῖσαι ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς.

Ἁψιδωτὸν οἰκοδόμημα μετὰ μωσαϊκῶν.

Καθολικὸν γνώρισμα ἔχει τὸ κτίσμα τοῦτο (εἰκ. ***13*** καὶ ***14***) ὅτι δὲν εἶνε ὀρθογώνιον, ἀλλ' εἶνε παράγωνον. Ἄλλο γνώρισμα ἔχει ὅτι εἶνε ἀσύμμετρον· γίνεται δὲ συμμετρικόν, ἐὰν ἀφαιρέσῃ τις τὸ πρὸς βορρᾶν μικρὸν μετὰ μωσαϊκῶν κτίσμα ***Θ*** καὶ ***Κ*** (ἴδε εἰκ. 14) καὶ τὸ παρακείμενον στενὸν καὶ ἐπίμηκες κτίσμα τὸ διὰ τοῦ ***Κ'*** δεδηλωμένον. Οὕτω

Εἰκ. 15. Τμῆμα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ χώρου τῆς καλουμένης Βασιλικῆς (εἰκ 13), ἐν ᾧ ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (πρβ. εικ. 17-18).

Ν, ἡ εἰς ἅγιον Βῆμα μεταβληθεῖσα ἀψίς. — *ε* καὶ *ε'*, βάσεις κιόνων. — *α* καὶ *α'*, μαρμάρινον κιγκλίδωμα ἀποχωρίζον τὸν Νάρθηκα ἀπὸ τοῦ Καθ ολικοῦ.— *β*, *β'*, *γ*, *γ'*, *δ*, *δ'*, βάσεις κιόνων.

δέ, συμμετρικόν, ἐμφανίζεται τὸ οἰκοδόμημα ἐν εἰκ. 14.—Διακριτέαι ἄρα ἐν τῷ κτίσματι δύο ἐποχαί, αἵτινες ἀνάγονται ἀμφότεραι εἰς τοὺς μ. Χ. καὶ δυνατὸν εἰπεῖν εἰς τοὺς τελευταίους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τρίτης ἐποχῆς ἐρείπια ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς χριστιανικοὺς χρόνους. Ἐν τοιούτοις δηλ. χρόνοις ὁ χῶρος, ἐν ᾧ ἡ ἀψίς, μετεβλήθη εἰς χριστιανικὸν ναὸν (εἰκ. ***15***) ἐν τούτῳ δὲ τῷ χώρῳ περιεσώθη τὸ κατηρειπιωμένον ἐκκλησίδιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, οὗτινος τὰ ἐρείπια βλέπει τις ἐν εἰκ. ***16*** ἕως ***18***.

Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀποτελούμενον ἐκ δύο συνηνωμένων κτισμάτων, ἐκ δυτικοῦ δηλ. καὶ ἀνατολικοῦ τμήματος [1]. Τὸ δυτικὸν τμῆμα ἀποτελεῖται ἐκ τετραγώνου αὐλῆς (εἰκ. ***13*** καὶ ***14***, ***Γ***), περὶ ἣν στωϊκὸς διάδρομος καὶ εἰς τὸ βάθος δωμάτια. Καὶ παρέχει μὲν τοῦτο σχῆμα περιστύλου ἰδιωτικῆς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ κτίσματος, ὅπερ δυνατὸν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς Ἀγορά. Τὸ δὲ εἰς ἀψίδα ἀπολῆγον ἀνατολικὸν τμῆμα (εἰκ. ***14***, ΜΞΝΡ'ΡΠΠ') δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔχον σχῆμα Βασιλικῆς προσομοιάζον ἐν μέρει πρὸς τὸ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ρώμῃ. Συνενοῖ δὲ εἰς ἓν ὅλον τὰ δύο κτίσματα στενὸν καὶ ἐπίμηκες κτίσμα, οἱονεὶ *διάδρομος*, ΗΕΕ'Ε''Ζ (εἰκ. 14), ἔχον τὰ ἐδάφη ἐπεστρωμένα διὰ μωσαϊκῶν, δυνάμενον δὲ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ***πρόστῳον*** ἀνῆκον εἰς τὴν Βασιλικήν, ἀντιστοιχοῦν δηλ. πρὸς τὸ κατὰ Βιτρούβιον *Chalcidicum*. Ἐν χριστιανικῇ Βασιλικῇ τοιοῦτον κτίσμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ***νάρθηκα***

Κατὰ ταῦτα, ἵνα δώσωμεν ὁπωσδήποτε ὄνομά τι εἰς τὸ οἰκοδόμημα, δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὸ ὡς ***Ἀγορὰν*** μετὰ ***Βασιλικῆς***. Γνωστὸν δ' εἶνε ὅτι στωϊκὰ οἰκοδομήματα, οἷα ἡ καλουμένη Βασιλική, ἐκτίζοντο συνήθως ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν πόλεων, ἔνθα ἐχρησίμευον ὡς κέντρον συναλλαγῶν καὶ ἐμπορίου, ὡς δικαστήρια καὶ ὡς τόπος ἀνέσεως τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ ποιούντων τὰς διατριβάς.

1 Κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὴν διὰ μωσαϊκῶν ἐπίστρωσιν τοῦ ἐδάφους μεγάλην ὁμοιότητα παρέχει τὸ οἰκοδόμημα πρὸς τὴν ἐν Νικοπόλει ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφέως ἀνακαλυφθεῖσαν Χριστιανικὴν *Βασιλικήν*, περὶ ἧς ἴδε ***Ἀρχ. Ἐφημερίδα, 1916*** σ. 33 καὶ σ. 65 ***1917*** σ. 48. (Α. Φιλαδελφεύς).

Εἰκ 16 Ἐρείπια τοῦ ἐν σχήματι Βασιλικῆς τμήμαος τοῦ ἐν εικ. 13 οἰκοδομήματος, ὁρώμενα ἀπὸ δυσμῶν. Εἰς τὸ βάθος βλέπει τις τὰ ἐρείπια τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

Ἀρ. *1* καὶ *2*, τοιχοδομία. — *3*, κατώφλιον τοῦ μέσου διαμερίσματος ἢ στοᾶς. — *4*, μέσον διαμέρισμα. Πρβ. σ. 177 σημ. 1 — *5* ἐρείπια ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. — 8 καὶ *9* λίθοι κατὰ γραμμὴν ἀποτελοῦντες στυλοβάτην κιονοστοιχίας περιβαλλούσης ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ μέσον διαμέρισμα. (Πρβ. εἰκ. 17 καὶ 18). Σημειωτέον ὅτι τὰ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐπιτεθέντα χώματα, ἃ βλέπει τις ἐν τῇ εἰκόνι, καλύπτουσι τὰ μουσειωτὰ ἐδάφη· ἐπετέθησαν δ' αὐτὰ πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης καταστροφῆς.

Ἡ εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἴσοδος ἐγίνετο ἀπὸ τοῦ δυσμικοῦ τμήματος καὶ δὴ ἀφ' ἑκάστης τῶν τριῶν πλευρῶν, ἐν αἷς ὑπῆρχον αἱ ὁμοιόσχημοι εἴσοδοι ***Α***, ***Δ*** καὶ ***Δ'*** (εἰκ. 13). Κυρία ὅμως πρόσοψις ἦτο ἡ δυτικὴ πλευρά, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσόδου ***Α*** (ἐν ταύτῃ εἶχον εὑρεῖ τῷ 1900 τὴν ἐν σ. 162 κέ. στήλην τῶν ἰαμάτων, χρησιμεύουσαν ὡς κατώφλιον), ἧς τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πλακῶν ἐκ τιτανολίθου, καὶ ἐκ δύο ἔνθεν καὶ ἔνθεν οἱονεὶ διαδρόμων ἐχόντων τὸ ἔδαφος ἐπεστρωμένον δι' ὀπτῶν πλίνθων μικρῶν (μ. 0,30 πλ. 0,15) καὶ μεγάλων (μῆκος καὶ πλάτος 0,30, ἢ 0,28, ἢ 0,20). Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πλευρᾷ σώζονται κατὰ γραμμὴν μεγάλοι καὶ παχεῖς λίθοι, οἵτινες θὰ ἀπετέλουν στρῶμα, ἐφ' οὗ θὰ ἐπεκάθηντο κίονες ἢ τετραγωνικοὶ στῦλοι. Τὰ ἐν ἑκατέρῳ δὲ τῶν ἄκρων δωμάτια ***α*** καὶ ***α'*** δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς *θυρωρεῖα*, διότι δὲν ἐπικοινωνοῦσ ταῦτα μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλ' ἦσαν προσιτὰ ἔξωθεν. Ἐν δὲ τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ σώζεται καὶ μέρος τῆς λιθοστρώτου ὁδοῦ (εἰκ. 13, δ), ἥτις ἦγεν εἰς τὴν εἴσοδον ***Δ***. Οὕτω δ' εἶχεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ εἴσοδος ***Δ'***. Δι' ἑκάστης δὲ τῶν τριῶν εἰσόδων εἰσήρχετό τις εἰς τὴν στοὰν ***Β***, ἥτις εἶχε τὸ δάπεδον ἐπεστρωμένον δι' ὀπτῶν πλίνθων (ἐν εἰκ. 13. αἱ νῦν σωζόμεναι πλίνθοι εἶνε δεδηλωμέναι δι' ἀρκούντως μελανῶν γραμμῶν). Περιέβαλλε δ' αὕτη τὴν αὐλὴν ***Γ*** κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς καὶ θὰ εἶχε ξυλίνους ἴσως τοὺς κίονας ἐν τῇ νοτίᾳ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ. Τοῦτο εἰκάζω ἐκ τοῦ ὅτι οἱ λίθοι, ἐφ' ὧν θὰ ἐπεκάθηντο οἱ κίονες, εἶνε πολὺ στενοί —Διὰ τῶν δύο δὲ σκελῶν τῆς πλινθοστρώτου στοᾶς, τοῦ βορείου καὶ νοτίου, εἰσήρχετό τις εἰς τὸ ἀνατολικὸν

Εἰκ. 17. Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ περίπου τοῦ ἐν εἰκ. 16 Βασιλικοσχήμου κτίσματος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐρείπια τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου 'Ιωάννου.

'Αρ. *4*, τμῆμα τοῦ μέσου διαμερίσματος (πρβ. εἰκ 16,4). — *5*, τοῖχοι καὶ εἴσοδος τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου 'Ιωάννου. — *6*, τοιχοδομία. — *8* καὶ *9*, λίθοι κατὰ γραμμὴν (στυλοβάται), ἐφ' ὧν ἐπεκάθηντο οἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν περιβάλλοντες τὸ μέσον διαμέρισμα κίονες. — *7* βάθρον φέρον τὴν ἐν σ. 117 ἐπιγραφὴν περὶ συμμαχίας τῆς 'Επιδαύρου μετὰ τῆς Ρώμης. — *8*, ἐνεπίγραφον βάθρον, — *9*, λίθος ἐνεπίγραφος — *11* καὶ *12*, λίθοι κατὰ γραμμὴν (εἰκ. 16 8 καὶ 9), ἐφ' ὧν ἐπεκάθηντο οἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν περιβάλλοντες τὸ μέσον διαμέρισμα κίονες. — 'Εν τῇ εἰκόνι βλέπει τις ἐπὶ τοῦ δαπέδου, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ προκειμένου οἰκοδομήματος προερχόμενα, ὡς φαίνεται, ἤτοι τεμάχια ἐκ θριγκῶν βάσεις κιόνων ἰωνικοῦ ἢ μᾶλλον κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ κ. λ.

τμῆμα τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐν πρώτοις εἰς ὃν ὠνομάσαμεν *πρόδομον* τῆς Βασιλικῆς. Ἡ *αὐλὴ* δὲν συνεκοινώνει μετὰ τούτου, διότι δὲν ὑπῆρχε θύρα ἐν τῷ παρ' αὐτὴν τοίχῳ τοῦ προδόμου· θὰ ὑπῆρχον ὅμως ἐνταῦθα παράθυρα (ταῦτα εἶνε δεδηλωμένα ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ οἰκοδομήματος. Ἴδε εἰκ. 13, *Ε'*), διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐφωτίζετο ἀρκούντως ὁ *πρόδομος*.

'Απὸ τοῦ *προδόμου* (εἰκ. ***14***, ***Η Ε Ε' Ε'' Ζ***), οὗτινος τὸ ἔδαφος εἶνε ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν (εἰκ. 13. Πρβ. εἰκ. 19—23), πέντε θύραι ἄγουσιν εἰς τὰ πέντε [1] διαμερίσματα ἢ στοὰς (κλίτη, κατὰ τοὺς Βυζαντινούς), εἰς ἃ ἦτο διῃρημένον τὸ Βασιλικόσχημον κτισμα (εἰκ 14, Μ Ν Ρ'Ρ Π Π'. Πρβ. εἰκ. 15, τὰ ἐρείπια τοῦ κτίσματος ἴδε ἐν εἰκ. ***16***). 'Απὸ δὲ τοῦ μέσου τοῦ διαδρόμου διὰ τῆς μεσαίας, τῆς καὶ μεγαλητέρας πύλης, ἧς σώζεται τὸ κατώφλιον (εἰκ. 13, Μ. Πρβ εἰκ 16,3), εἰσέρχεταί τις εἰς τὸ μέσον διαμέρισμα ἢ στοὰν ἢ αἴθουσαν, ἧς τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπεστρωμένον ὁλόκληρον διὰ μωσαϊκῶν (εἰκ. 24—26 ἐπικαλυφθέντων νῦν χάριν συντηρήσεως αὐτῶν διὰ χώματος (εἰκ. ***16***,4) [2]. Περιεβάλλετο δ' αὕτη ἔνθεν καὶ ἔνθεν διὰ σειρᾶς κιόνων, ὧν σώζονται κατὰ γραμμὴν οἱ λίθοι οἱ χρησιμεύ-

1 Οὐχὶ *τρία*, ὡς εἴρηται ἐν σ. 115. Ὅτε ἐγράφετο τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, δὲν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα ὥστε νὰ φανῇ ὅτι ἦσαν πέντε τὰ διαμερίσματα καὶ οὐχὶ τρία.

2 Τὸ ὑπὸ λίθων ἐπὶ τῶν χωμάτων σχηματιζόμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἀνώμαλον οἱονεὶ ἀλειφοειδὲς περιθώριον περιορίζει τὸν χῶρον, ἐν ᾧ εἶνε κατεστραμμένα τὰ μωσαϊκά. Ἐπῆλθε δὲ κυρίως ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐκ τάφων χριστιανικῶν ἀνορυχθέντων ἐκεῖ, ἀφ' ὅτου ὁ κατὰ τὴν ἀψῖδα χῶρος μετεβλήθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.

Εἰκ. **18.** *Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἠρειπειωμένου ἐκκλησιδίου τοῦ ἁγίου 'Ιωάννου*

1, Λίθοι ἐντὸς τῆς 'Αψῖδος, κατακείμενοι καὶ ὄρθιοι, ἀποτελέσαντες ἐν χρόνοις, καθ' οὓς καταπεσοῦσα ἡ ἐκκλησία εἶχε προχείρως ἐπισκευασθῆ, ἁγίαν Τράπεζαν· εἰς τὸ βάθος διακρίνει τις τὸν τοῖχον τῆς 'Αψῖδος. — *2,* πλάκες ἐκ τοῦ δαπέδου τῶν Προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ χρησιμεύσασαι ὡς ὑλικὸν πρὸς οἰκοδομὴν τοιχίου ἀποχωρίζοντος τὸ ἅγιον Βῆμα ἀπὸ τοῦ Καθολικοῦ. — *3,* βάσις κίονος κατὰ χώραν. — *4* καὶ *5,* κίων καὶ ἐπίκρανον παραστάδος (προέρχονται ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας). — *6,* κιονόκρανον ἐκ τῆς θόλου τοῦ Πολυκλείτου, ὅπερ εἶχε χρησιμεύσει ὡς λίθος ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς ἁγίας Τραπέζης. — *7,* λίθος ἐκ τοῦ ἐν σ. 190 ταπεινοῦ ἐσωτερικοῦ τοιχώματος. — *8,* τοῖχος ὁρώμενος ἔσωθεν. — *9,* λίθος ἐντετειχισμένος ἐν τῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας, εἰς ὃν ἐστηρίζετο τὸ μαρμάρινον κιγκλίδωμα (ἄλλος λίθος ὅμοιος, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρησιμεύων, εἶνε ἐντετειχισμένος ἐν τῷ ἀπέναντι τοίχῳ). — *10,* βάσις μαρμαρίνου κιγκλιδώματος, ἀποχωρίζοντος τὸ Καθολικὸν ἀπὸ τοῦ Νάρθηκος καὶ στηριζομένου ἔνθεν καὶ ἔνθεν, οἷος ὁ ὑπ' ἀρ. 9.

σαντες ὡς στυλοβάται (ἴδε εἰκ. **16**, 8 καὶ 9). Στεναὶ ὀπαί, αἵτινες ὑπάρχουσι κατὰ γραμμὴν πολλαχοῦ τῶν λίθων τούτων, ὑποδηλοῦσιν ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα σιδηροῦν κιγκλίδωμα, ὅτι δηλ. οἱ κίονες (οὐχὶ ὅμως πάντες) ἦσαν πεφραγμένοι. Ἦσαν δὲ καὶ ἐνταῦθα οἱ κίονες ξύλινοι, ὡς φαίνεται. Ὁσμώμενός τις ἐκ χριστιανικῆς Βασιλικῆς θα νομίσῃ ὅτι ἡ στέγη θὰ ἀνήρχετο ὑπὲρ τὴν στέγην τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων καὶ οὕτω θὰ ὑπῆρχον παράθυρα ἐν ἑκατέρῳ τῶν κατὰ μῆκος τοίχων, ἐξ ὧν κατήρχετο φῶς. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἐκ τῶν παραθύρων κατερχόμενον φῶς δὲν θὰ ἦτο ἀρκετόν, φρονῶ, ὅπως φωτίζωνται ἐπαρκῶς καὶ τὰ ἑκατέρωθεν διαμερίσματα. Διὰ τοῦτο ὑποθέτω ὅτι τὸ μέσον τοῦτο διαμέρισμα ἦτο ἴσως ὕπαιθρον, ὅτι δηλ. τὸ μετὰ μουσειωτοῦ ἐδάφους διαμέρισμα δὲν ἦτο στοὰ ἀλλ' ***αὐλὴ*** ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει. Ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως μαρτυρεῖ ἴσως καὶ αὐτὸ τὸ μουσειωτὸν ἔδαφος, ὅπερ δὲν βαίνει ὁριζοντίως, ἀλλ' ἀνέρχεται ἠρέμα πρὸς τὰ ἄνω (ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς) μέχρι ὕψους 0,10, καὶ κλίνει μικρὸν πρὸς δεξιὰν (πρὸς νότον)· σκοπὸν δὲ θὰ ἐδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἂν μὴ ἴσως εἶνε ἀποτέλεσμα καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους, τὴν συναγωγὴν τῶν ἀπὸ τῆς στέγης κατερχομένων ὑδάτων καὶ ἐκροὴν αὐτῶν. **1** — Ὁ

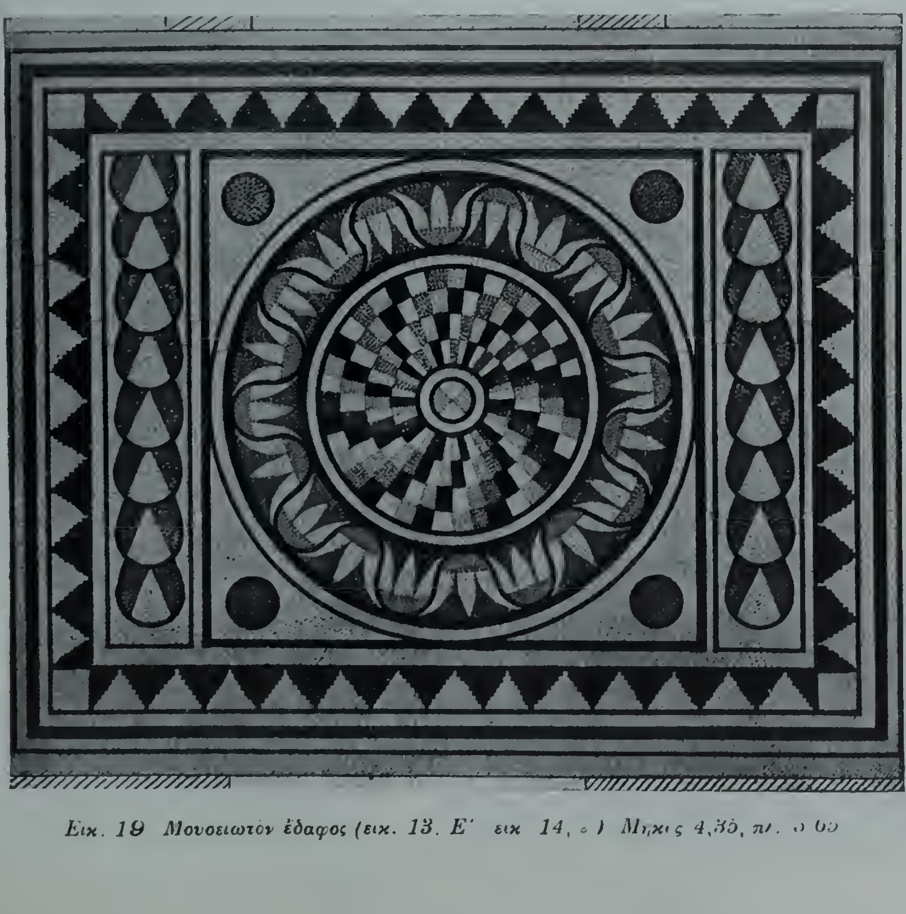
1 Σημειωτέον ὅτι δυνατὴ εἶνε καὶ ἄλλη ὑπόθεσις περὶ τοῦ προκειμένου μέσου διαμερίσματος, ὅτι δηλ τοῦτο ἦτο ὄντως ἐστεγασμένον κατὰ τρόπον ὅμως τοιοῦτον ἴσως, οἷον βλέπομεν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ **Studniczka** (***Das Symposion Plolemaios II***) φιλοπονηθείσῃ ἀναπαραστάσει τῆς κατὰ Φιλόξενον σκηνῆς Πτολεμαίου Β', τοῦ Φιλαδέλφου.

21 6 21.

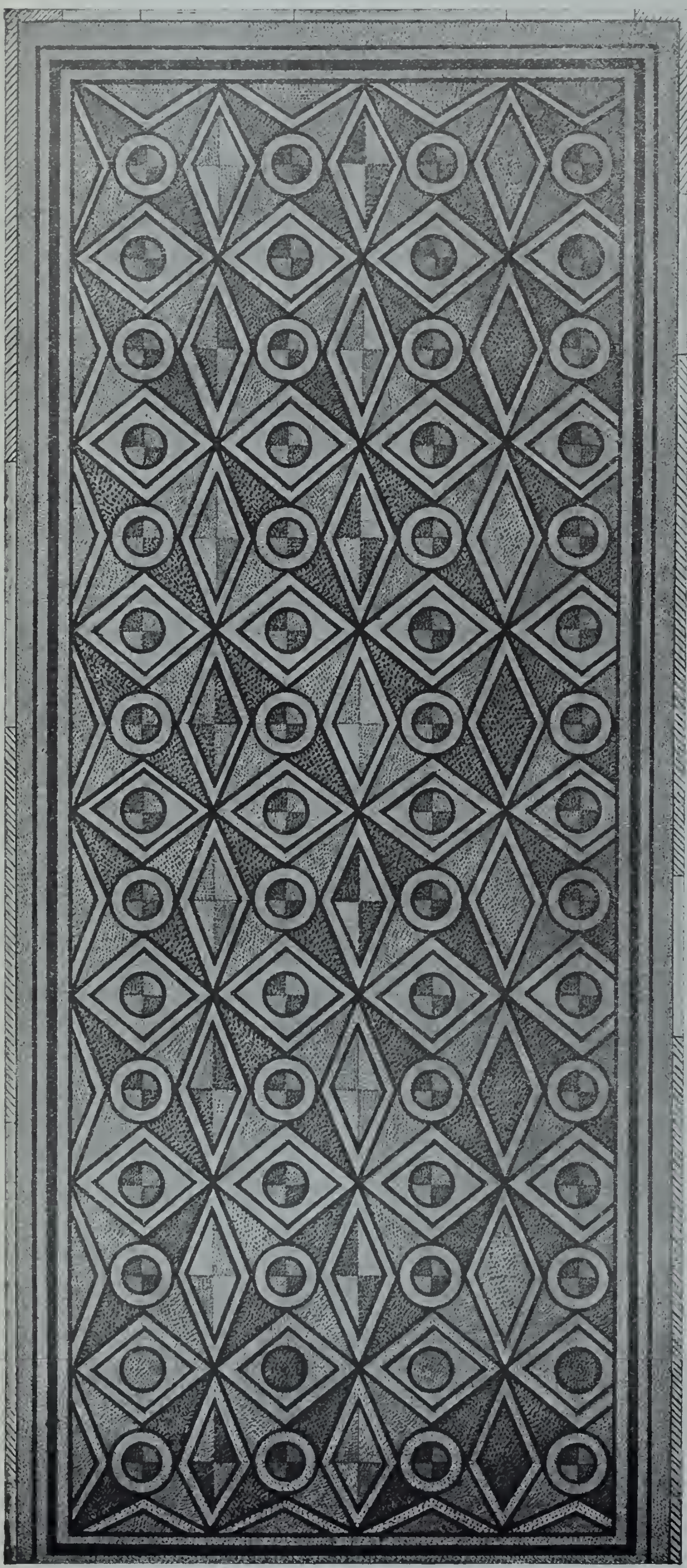
ἑκατέρωθεν δὲ χῶρος διαιρεῖται εἰς δύο διαμερίσματα (Γ καὶ Γ′, Ρ καὶ Ρ′ εἰκ. 14) διὰ σειρᾶς κιόνων ἤ, πιθανώτερον, τετραγωνικῶν παραστάδων, ὧν σῴζονται νῦν αἱ βάσεις. Ἦσαν δ' ἐκτισμέναι αἱ παραστάδες διὰ πλίνθων, ὡς φαίνεται, καὶ θὰ εἶχον οὐχὶ ὁριζόντιον ἀλλὰ τοξοειδῆ τὸν θριγκόν. Μουσειωτὸν δὲν ἦτο τὸ δάπεδον τῶν διαμερισμάτων τούτων· ἴσως ὅμως ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ πλίνθων, ὡς δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν πλίνθων, αἵτινες ηὑρίσκοντο ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς καὶ ἐκ τῆς διὰ πλίνθων ἐπιστρώσεως τοῦ δαπέδου τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν (σ. 176).

Ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου διαμερίσματος ἀνήρχετό τις, διὰ μιᾶς βαθμῖδος, ἐπὶ τοῦ διαμερίσματος Ξ (εἰκ. 13), οὗτινος οἱ μὲν ἐσωτερικοὶ τοῖχοι καὶ παραστάδες, ἢ τόξα, ἦσαν πλινθόκτιστοι, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν σῳζομένων λειψάνων, τὸ δὲ δάπεδον ἦτο πλακόστρωτον, ὡς εἶνε δυνατὸν νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ σῳζομένης κατὰ χώραν πλακὸς ξ (εἰκ. 13). Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ Ἀψῖδι δύο κίονας (τοῦ ἑνὸς τούτων σῴζεται ἡ βάσις κατὰ χώραν) σημειωτέον ὅτι ἄγνωστον εἶνε, ἂν οὗτοι ὑπῆρχον ἐκεῖ ἐξ ἀρχῆς, ἢ ἂν προσετέθησαν ὕστερον, ὡς παρακατιόντες θὰ εἴπωμεν. — Τὸ μέσον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος διαμερίσματος κατέχει τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οὗτινος οἱ τοῖχοι ἐκτείνονται πρὸς δυσμὰς τοσοῦτον, ὥστε καλύπτουσι μέρος τοῦ μωσαϊκοῦ (ἴδε εἰκ. 15).

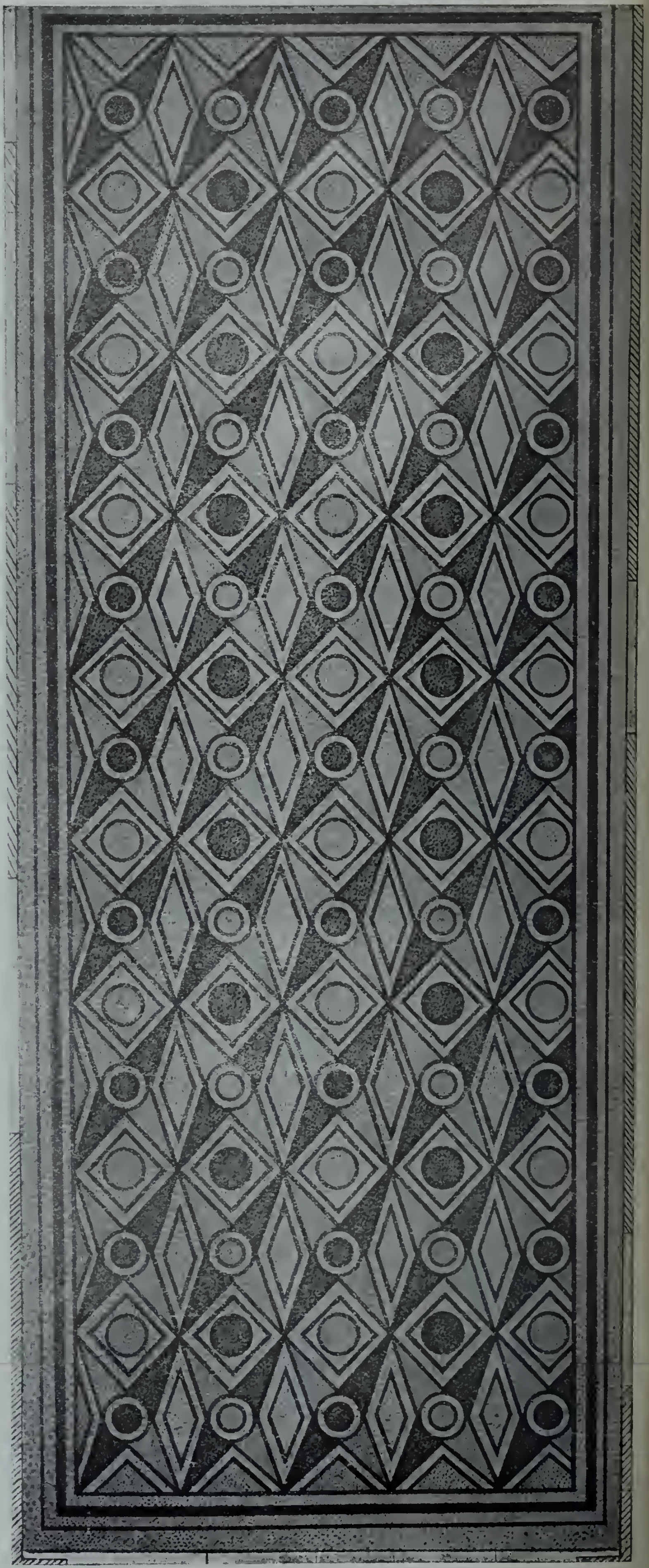
Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ συμμετρικὸν οἰκοδόμημα· ἀλλὰ τοῦτο ἐμφανίζεται ἀσύμμετρον διὰ τῆς ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ προσθήκης τῶν διαμερισμάτων Θ, Κ καὶ Κ′ (εἰκ. 14), ἅτινα κατὰ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς φαίνεται ὅτι εἶνε σύγχρονα τῷ λοιπῷ οἰκοδομήματι· ἐκ τούτου δὲ δηλοῦται ἢ ὅτι ἐκτίσθησαν ταῦτα συγχρόνως τῷ συμμετρικῷ κτίσματι, κατ' ἀκολουθίαν μεταβολῆς τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου, ἢ ὅτι προσετέθησαν ὀλίγον τι ὕστερον. Ἡ εἰς αὐτὰ εἴσοδος ἐγίνετο διὰ τοῦ *διαδρόμου* τῆς Βασιλικῆς, διὰ τῆς θύρας τῆς ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ, δι' ἧς εἰσήρχετό τις εἰς τὸ διαμέρισμα Θ, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ διαμέρισμα Κ, ὧν ἑκάτερον ἔχει τὸ ἔδαφος ἐπεστρωμένον δι' ὡραίων μωσαϊκῶν (εἰκ. 13. Πρβ. εἰκ. 27 καὶ 28). Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διαμερίσματος Κ ὑπάρχει μικρὸς ἀσβεστόχριστος πυρὴν

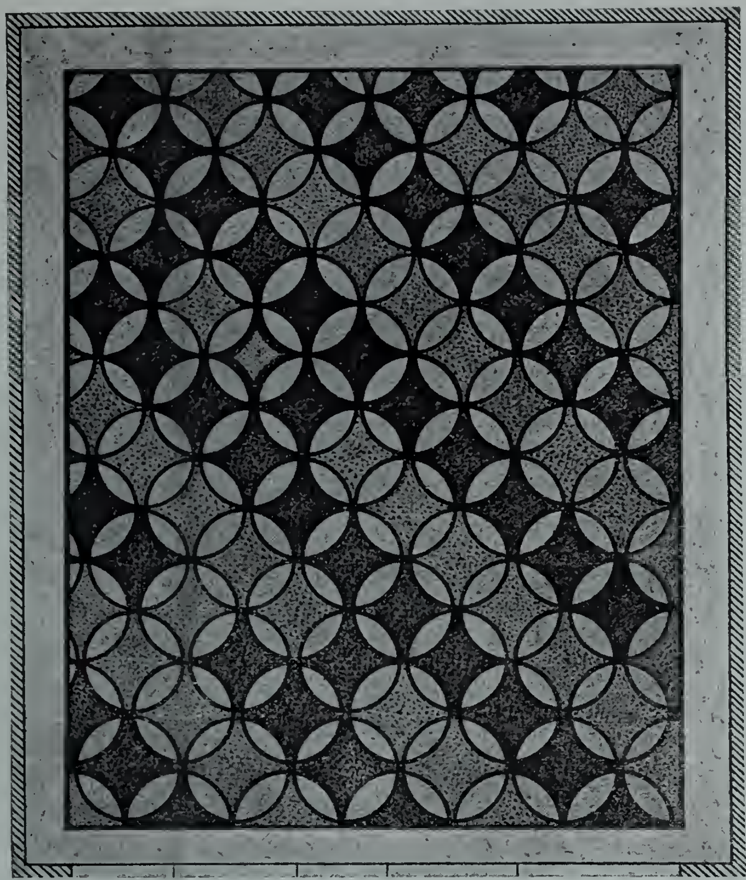
Εἰκ. 19 Μουσειωτὸν ἔδαφος (εἰκ. 13. Ε′ εἰκ. 14, ε) Μῆκος 4,35, πλ. ...

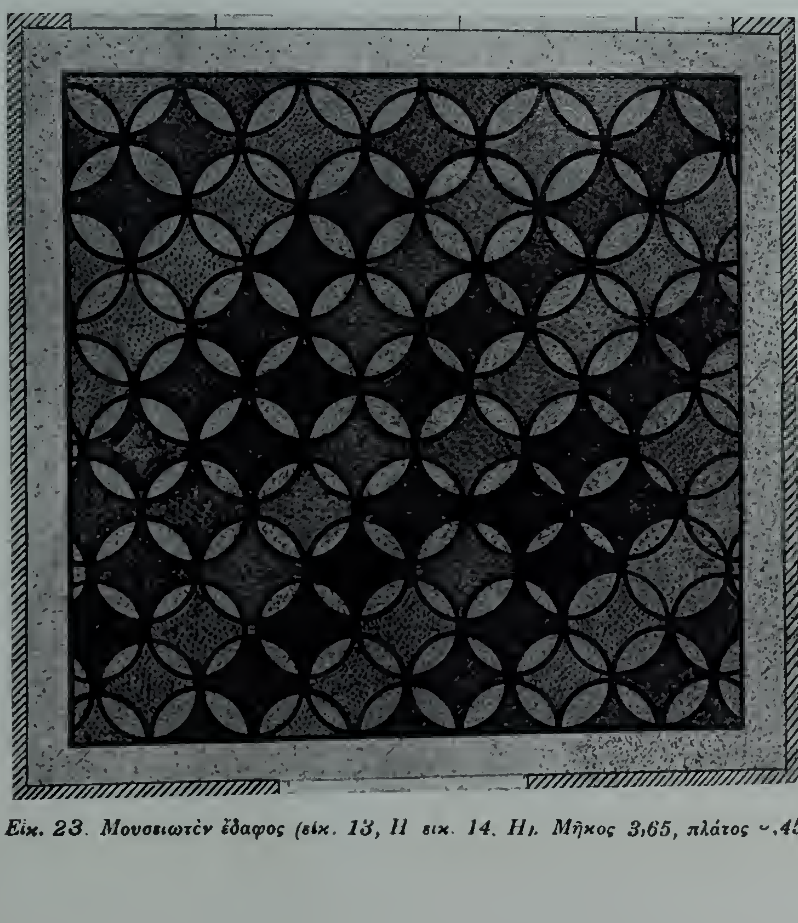
Εικ. 20. Μουσιωτον ἔδαφος (εικ. 13, Ε' εικ. 14, α). — Μῆκος 8,70, πλάτος 3,68.

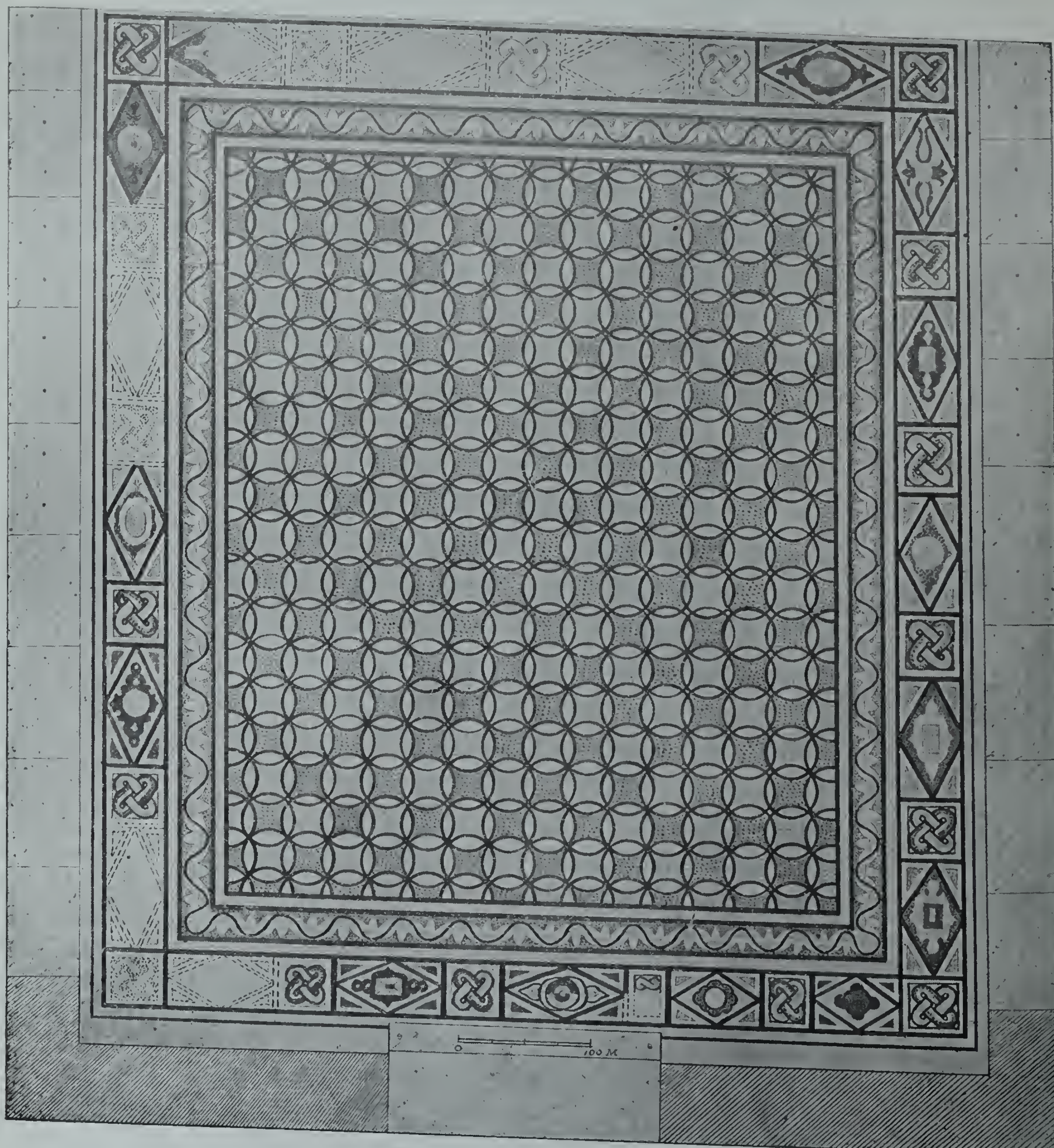
Εἰκ. 21 Μουσιωτὸν ἔδαφος (εικ. 13, Ε''. εικ. 14, ε''). — Μῆκος 9.20 πλάτος 3.55.

Εἰκ. 22. Μουσειωτὸν ἔδαφος (εἰκ. 13. Ζ. εἰκ 14 Ζ) Μῆκος 4,00 πλάτος 3,45

Εἰκ. 23. Μουσειωτὸν ἔδαφος (εἰκ. 13, Η εἰκ. 14. Η). Μῆκος 3,65, πλάτος [illegible],45

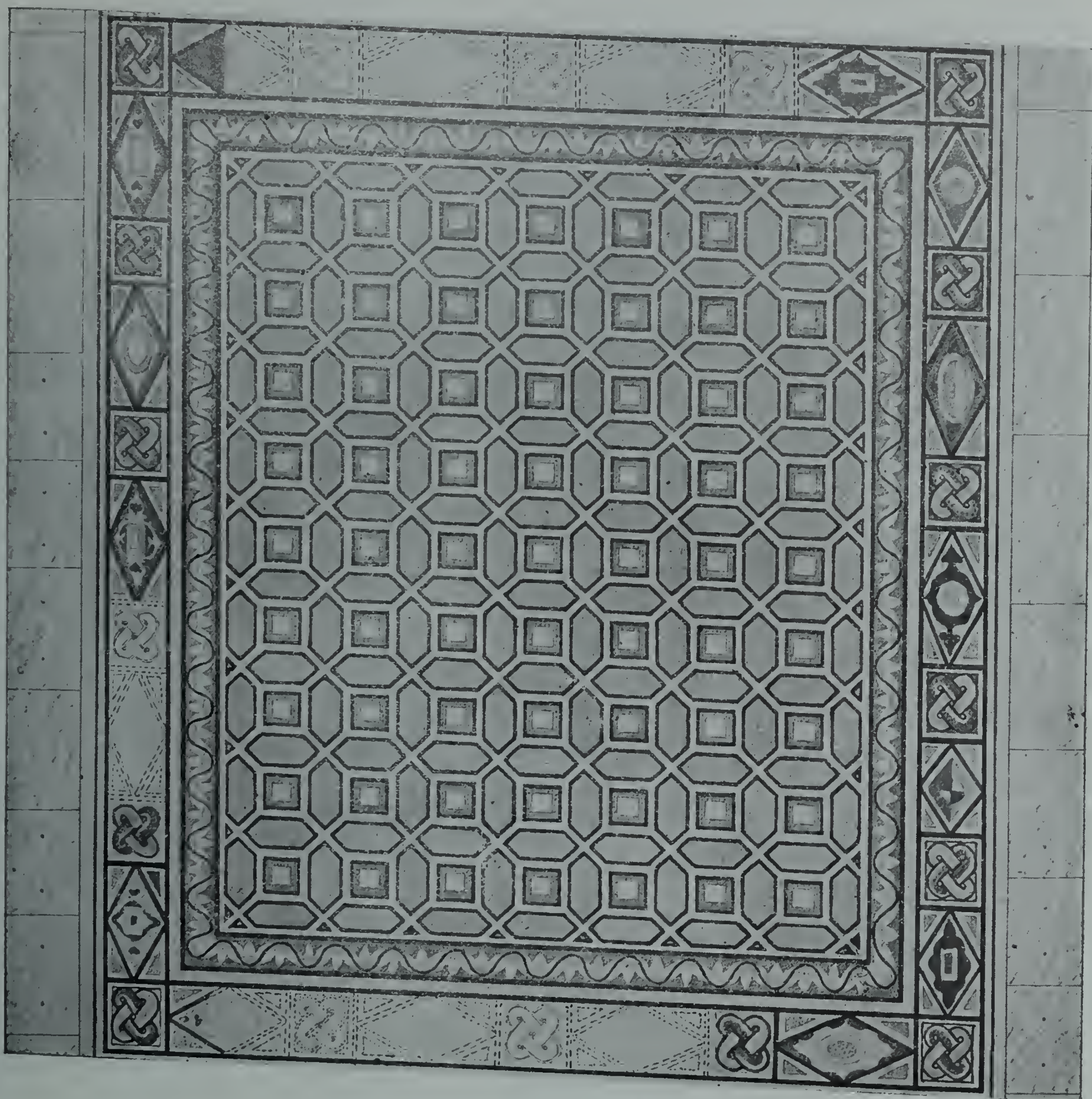

Εἰκ 24. α' τμῆμα μουσειωτοῦ ἐδάφους (εἰκ. 13 καὶ 14, μ), Μῆκος 7,95, πλάτος 6 95.

ἐκ πλίνθων (εἰκ. 28), ἐλλιπὴς τὸ ἄνω μέρος, ὅστις ἄγνωστον τί ἦτο καὶ εἰς τί ἐχρησίμευεν. Ὑπόγειος, μικρᾶς διαμέτρου πήλινος σωλὴν ἦγεν ὕδωρ εἰς αὐτόν.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα, ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια, δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ ὑπ' ἐξέτασιν οἰκοδομήματος, διότι τὰ περισωθέντα ἐρείπια δὲν δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν ἔννοιάν τινα τῆς ἐξεργασίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως — Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰ ἀξιόλογα μουσειωτὰ ἐδάφη οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος εἶνε εὐτελεῖς τὴν κατασκευήν, ἅτε συγκείμενοι ἐκ κοινῶν λίθων καὶ ἐκ λίθων (ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ) ἐξ ἀρχαίων μνημείων. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκ τῆς ὅλης κατασκευῆς ὁρμώμενοι ἀνάγομεν τὸ οἰκοδόμημα εἰς ἐποχὴν οὐχὶ ἀρχαιοτέραν τῆς τῶν Ἀντωνίνων, καθήκουσαν ἴσως μέχρις ἐσχάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων.

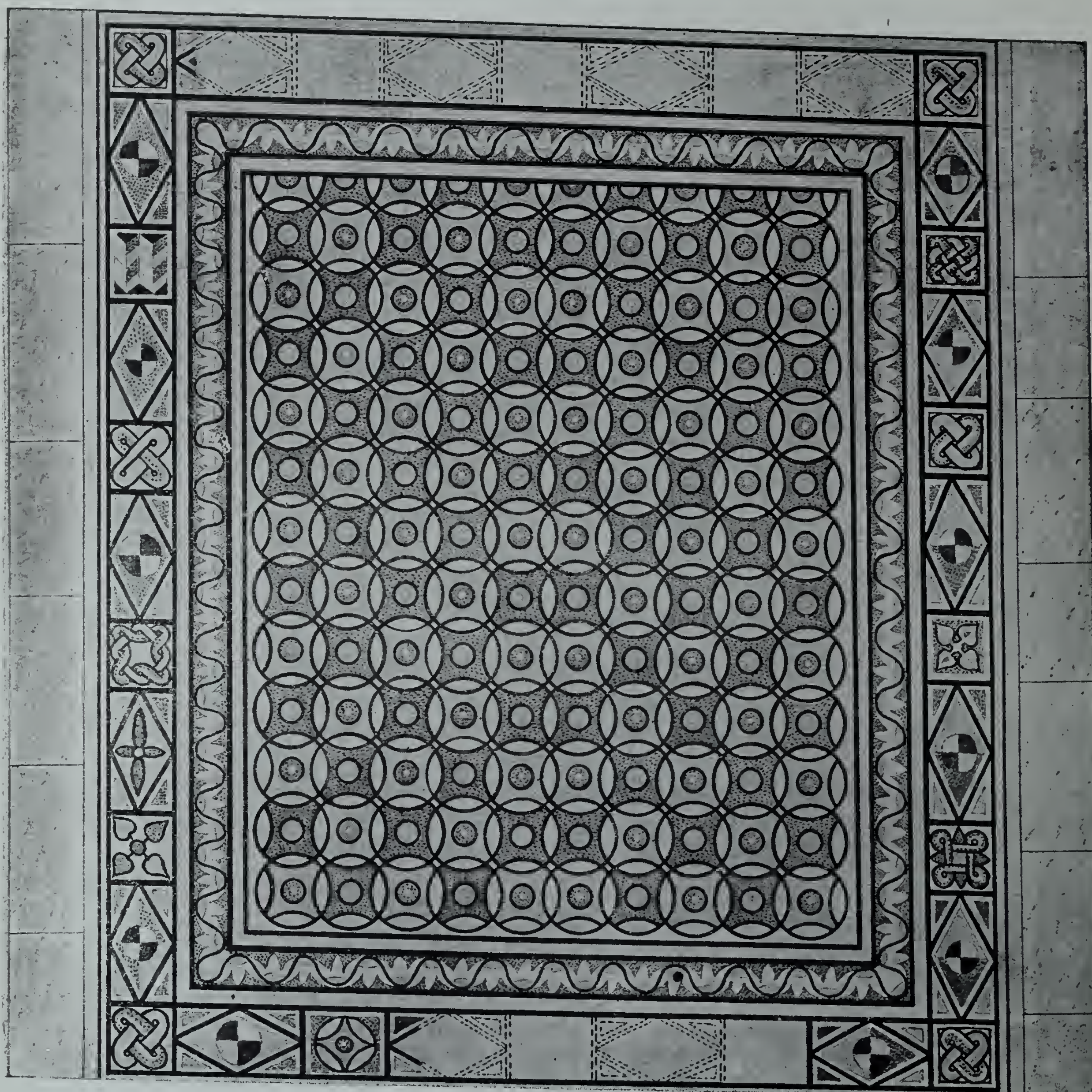
Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εὑρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, σφόνδυλοι κιόνων, κιονόκρανα, τεμά-

Εἰκ. **25.** *β' τμῆμα μουσειωτοῦ ἐδάφους (εἰκ. 13 καὶ 14, μ). Μῆκος 7,85, πλατος 6,95*

χια ἐκ θριγκῶν κλ.), ἅτινα ὅμως προέρχονται ἐκ διαφορων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ἐχρησίμευσαν δὲ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Τὰ ἐν εἰκ. ***31*** καὶ ***31α*** κορινθιακὰ κιονόκρανα ἐκ πώρου λίθου ὁμοιάζουσι τῷ κιονοκράνῳ τῶν Προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ, εἶνε ὅμως μικρότερα ἐκείνου. Ἀρχιτεκτονικὰ εὑρήματα ἀνήκοντα εἰς το προκείμενον οἰκοδόμημα, ὡς φαίνεται, εὑρέθησαν ὀλίγιστα τούτων δέ τινα (βάσεις κιόνων καὶ τεμάχια ἐκ θριγκῶν) βλέπει τις ἐν εἰκ. 17 καὶ ἐν εἰκ 31 καὶ 31α. Ἔργον δὲ γλυπτικῆς εὑρέθη ἓν μόνον, τὸ ἐν εἰκ 29, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ δύο τεμαχίων μὴ προσαρμοζόντων (ἐλλείπει μέσον τεμάχιον). Δὲν θὰ ἦτο δὲ τοῦτο πούς τραπέζης, διότι εἶνε πολὺ ὑψηλὸν (ὑπὲρ τὸ 1,30), ἀλλ' ἴσως ἦτο λυχνία· κατὰ τὸ ἄνω μέρος εἰκονίζεται ἐν ὅλως ἐκτύπῳ ἀναγλύφῳ δελφίν. Τὰ σημαντικώτατα τῶν εὑρημάτων εἶνε αι ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν χρησιμεύσασαι ἐπιγραφαὶ (ἴδε σ 191 κ ἑ.). Περὶ τῶν μωσαϊκῶν ἴδε ὡσαύτως σ. 191

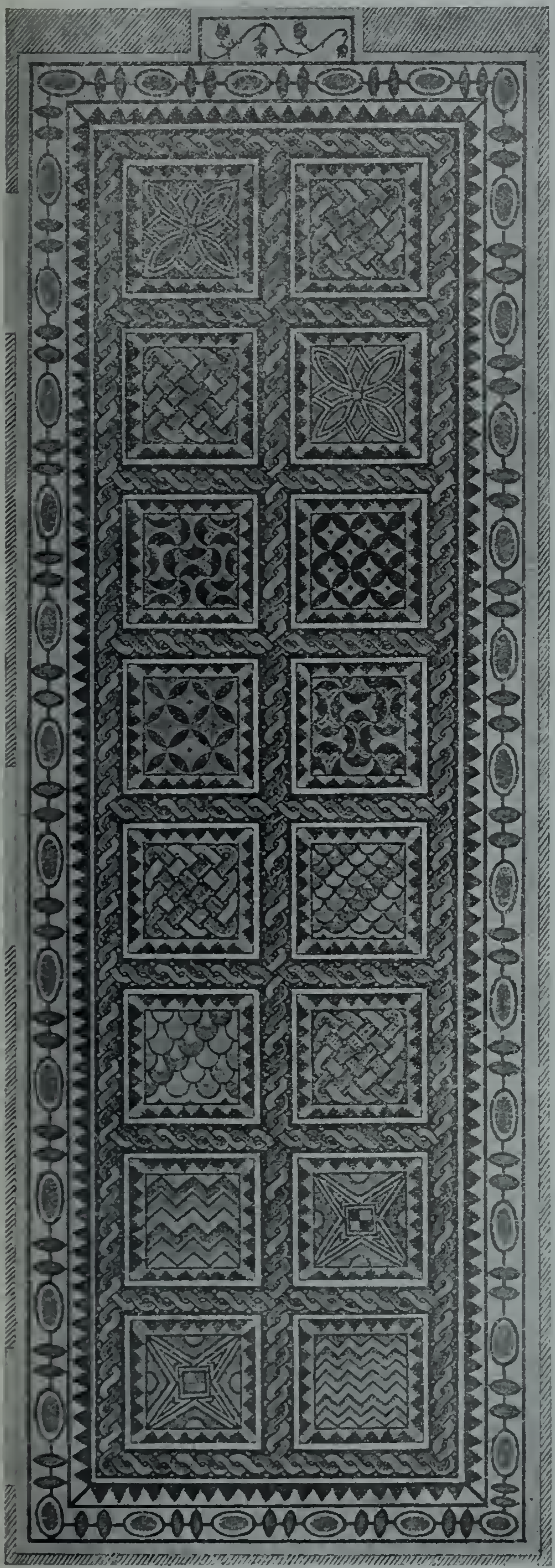
Ἐν τοῖς ὕστερον χριστιανικοῖς χρόνοις ἐπωφεληθέντες οἱ χριστιανοὶ τον ἀψιδωτὸν χῶρον ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν νῦν ἐν ἐρειπίοις σωζομένην μικρὰν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰκ. ***15***, ***17***, 5 καὶ εἰκ. ***18***), ἥτις ἀπὸ τῆς ἀψῖδος, μεταβληθείσης εἰς ἅγιον

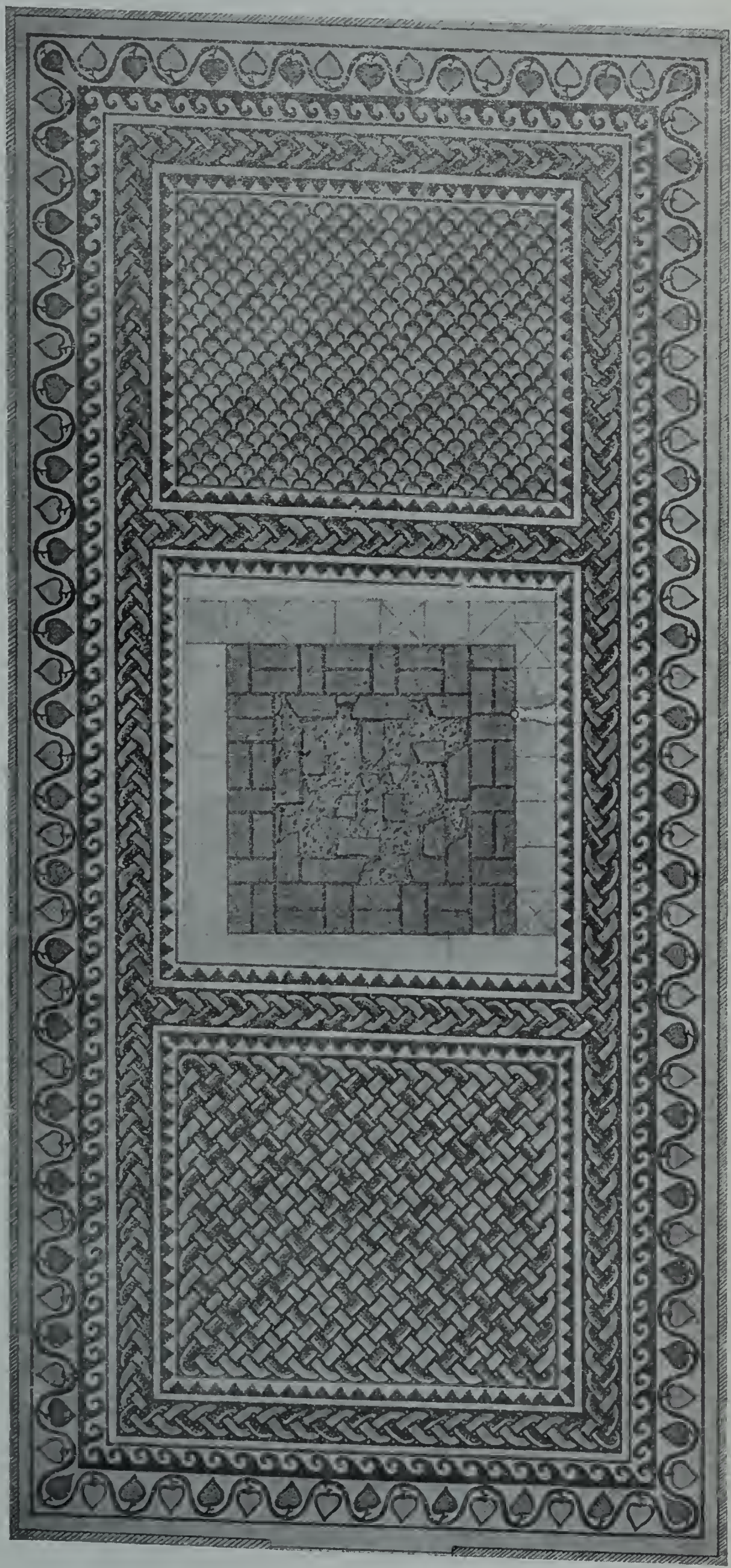
*Εἰκ. **26**, γ' τμῆμα μουσειωτοῦ ἐδάφους (εἰκ. 13 καὶ 14, μ''). Μῆκος 7,90, πλάτος 6,75.*

μα, ἐξετάθη πρὸς δυσμὰς εἰς τὸν πρὸ τῆς ἀψίδος χῶρον καὶ κατέλαβε τὸ ἐκ τῆς καταλήψεως ταύτης καταστραφὲν ἀνώτατον μέρος τοῦ μουσειωτοῦ ἐδάφους τοῦ μέσου διαμερίσματος (εἰκ. **15**. Πρβ εἰκ. 13). Ἴσως τότε προσετέθησαν οἱ δύο ἐν τῇ ἀψίδι κίονες (ἂν μὴ εἶχον προστεθῇ πρότερον) καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἐν τῷ πρὸ τῆς ἀψίδος διαμερίσματι, πρὸς τὸν προφανῆ σκοπὸν τῆς ὑποστηρίξεως τῆς στέγης τοῦ οἰκοδομήματος. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἐκκλησιδίου εἶνε ἐκτισμένοι ἐξωτερικῶς μὲν δι' ἠνωρθωμένων πωρίνων πλακῶν [1], παρεμβαλλομένων μικρῶν τεμαχίων λίθων καὶ ὀπτῶν πλίνθων (ἴδε εἰκ. **17**, 5), ἐσωτερικῶς δὲ διὰ μικρῶν οὐχὶ κανονικῶς ἐξειργασμένων τεμαχίων τιτανολίθου, ἅτινα, ἐφ' ὅσον ἡ οἰκοδομὴ προὐχώρει πρὸς τὰ ἄνω, ἐλάμβανον σχῆμα σφηνοειδές· οὕτω δὲ ἐσχηματίζετο καμάρα στεγάζουσα τὸ ἐκκλησίδιον. Ἀλλ' οἱ τὴν καμαρωτὴν

1 Ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τοῦ βορείου τοίχου εἶνε ἐντετειχισμένη ἡ ἐν εἰκ. 37 ὑπ' ἀρ. 9 ἐπιγραφή. Ἐν τοίχῳ δὲ πρὸς νότον τῆς ἐκκλησίας εἶνε ἐντετειχισμένη ἡ ἐν εἰκ. 36 ὑπ' ἀρ. 8 ἐπιγραφή.

Εἰκ. 27. Μουσειωτὸν ἔδαφος (εἰκ 13, Θ). Μῆκος 10,95, πλάτος 3,80.

Εικ 28 Μουσειωτον ἔδαφος (εικ. 13, Κ). Μῆκος 10,90 πλάτος 5,10

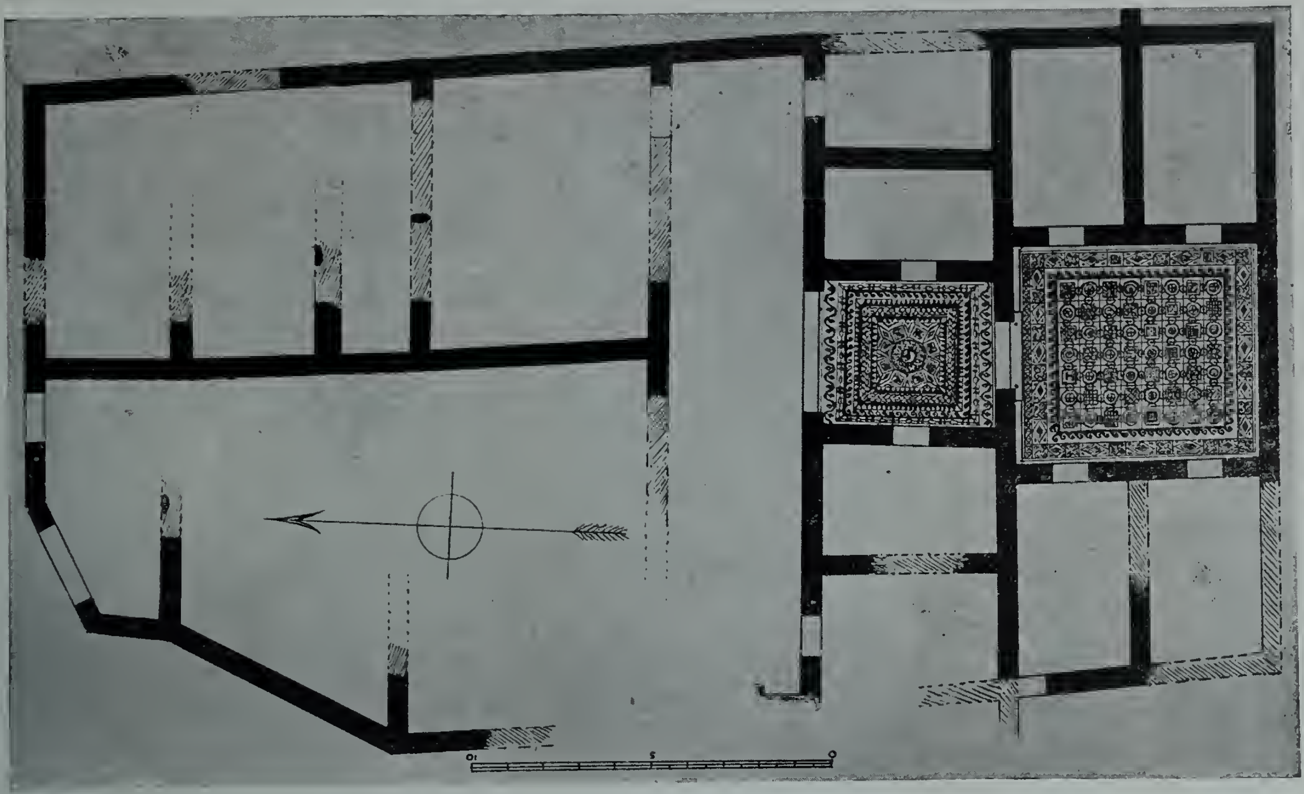
Εἰκ. 29. Μαρμάρινον σκεῦος, λυχνία πιθανῶς, Εὑρέθη ἐν τῷ ἐν εἰκ. 13 οἰκοδομήματι. Ὕψος σωζόμενον (ἐλλείπει μέσον τεμάχιον) 1,30.

Εἰκ. 30 Ὑπόθεμα ἀναθήματο: χαλκοῦ, ὡς φαίνεται. Εὑρέθη ἐν τῷ ἐν εικ 32 οἰκοδομήματι. Ὕψος 0,94.

Εικ. 31 και 31α. Κιονοκρανα ἐκ πώρου λίθου εὑρεθεντα ἐν τῷ ἐν εικ. 13 οικοδομηματι.

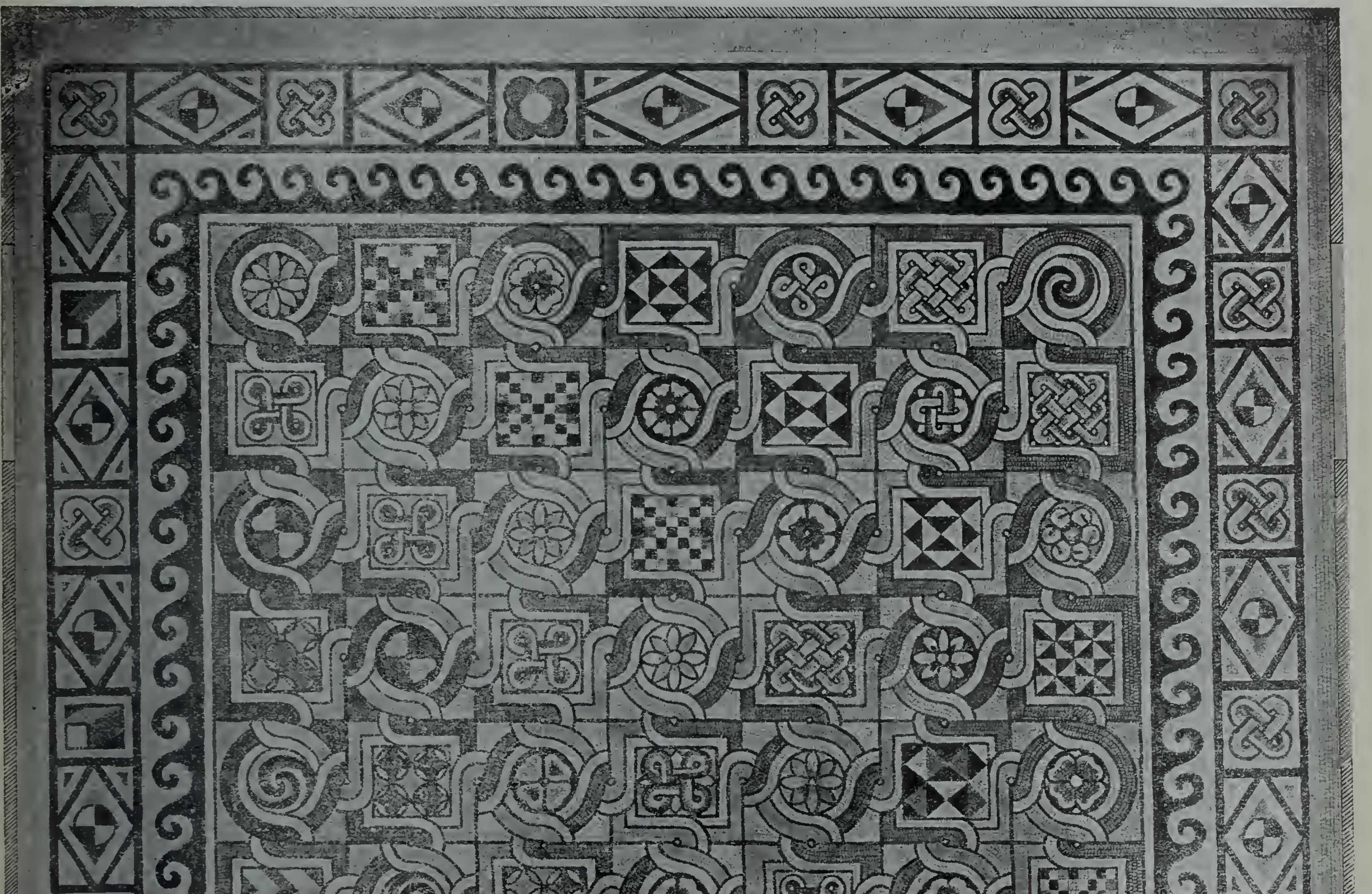
Εἰκ, 32. Οἰκοδόμημα μετὰ μωσαϊκῶν (ἴδε εἰκ. 33 καὶ 34 καὶ εἰκ. 35).

Εἰκ. 33. Φωτογραφικὴ ἀπεικόνησις τοῦ κατὰ τὴν εἰκ. 34 μωσαϊκοῦ (ἴδε καὶ εἰκ. 32)

Εἰκ. 34 Μουσειωτὸν ἔδαφος (πρβ εἰκ 32). Μῆκος 4,90· πλάτος 4,08.

Εἰκ. 35. Μουσειωτὸν ἔδαφος (πρβ. εἰκ. 62). Μῆκος 6,68 πλάτος 6,00.

ταύτην στέγην ὑποβαστάζοντες τοῖχοι περιῆλθον σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἑτοιμόρροπον κατάστασιν, ἰσχυρὰ δὲ καὶ παχέα τείχη ἐκτίσθησαν τότε ἔνθεν καὶ ἔνθεν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐκκλησίας· ὡς οἰκοδομικὴ δ' ὕλη ἐχρησίμευσαν κοινοὶ λίθοι καὶ ὀπταὶ πλίνθοι καὶ τεμάχια πηλίνων κεράμων καὶ λίθοι ἐξ ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐπιγραφαὶ (ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τειχώματι τῷ ὑποστηρίζοντι τὸν βόρειον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας εἶχον ἐντοιχισθῆ καὶ τὰ δύο ἐκεῖνα μεγάλα βάθρα τὰ ἐν εἰκ. **17**, διὰ τοῦ 7 καὶ 8 δεδηλωμένα. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν στερεώσεως τοῦ ἐκκλησιδίου κατεσκευάσθη ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ, παρ' ἑκατέρῳ τῶν δύο μακρῶν τοίχων, πλατὺ μὲν ἀλλὰ ταπεινὸν τείχωμα ὑπερέχον τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύναται νὰ χρησιμεύῃ καὶ ὡς θρανίον. Ἐκ τοῦ ἑτέρου δὲ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων τειχωμάτων, τοῦ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον [2], ἤχθησαν εἰς φῶς αἱ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν χρησιμεύσασαι ἐπιγραφαὶ αἱ ἐν σ. 125 (*νομογράφοι Ἀχαιῶν* καὶ ἐν σ. 130 (νόμος Ἀχαιῶν) καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἐν εἰκ. 38 ὑπ' ἀρ. 10 (πρβ. εἰκ. **17**, 9). — Κτισθείσης δὲ τῆς ἐκκλησίας, ὁ πρὸ αὐτῆς χῶρος, ὁ ἐπεστρωμένος διὰ τοῦ μωσαϊκοῦ, ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ταφῆς, πολλοὶ δὲ καὶ βαθεῖς τάφοι ἀνωρύχθησαν ἐν αὐτῷ, ἐξ οὗ κατεστράφη μέγα μέρος τοῦ μωσαϊκοῦ [3]. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως καὶ ἄλλαι μεταβολαὶ ἐγένοντο. Εἶχε καταπέσει τότε, ὡς φαίνεται, τὸ ὅλον κτίσμα τῆς Βασιλικῆς καὶ ἐπεχώσθησαν διὰ τῶν καταπεσόντων λίθων καὶ χωμάτων τὰ ἐδάφη. Τὸ ἐκκλησίδιον ἔμεινεν ἄθικτον· ἐπιχωσθέντος ὅμως τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐδάφους ἐδέησε νὰ ἐπιχωσθῇ καὶ τούτου τὸ δάπεδον· οὕτω δὲ ἀπετελέσθη νέον δάπεδον ὑπερέχον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους κατὰ 40 περίπου ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου [1]. Οἱ δύο κίονες οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν στέγην τῆς ἀψίδος ἀντικατεστάθησαν τότε διὰ τοιχίσματος κατασκευασθέντος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐκ μεγάλων πλακῶν προερχομένων ἐκ τοῦ δαπέδου τῶν προπυλαίων τοῦ Ἱεροῦ, ὧν δύο βλέπει τις ἐν εἰκ. **18**, 2 κατὰ χώραν κειμένας· τρίτην δέ, καταπεσοῦσαν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω μέρους τοῦ τοιχίσματος, βλέπει τις ἐκεῖ πλησίον πλαγίως κειμένην. Οὕτως ἀπεχωρίσθη τὸ Καθολικὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἡ εἰς τοῦτο δ' εἴσοδος ἐγίνετο διὰ στενῆς ἐν τῷ μέσῳ εἰσόδου, ἔνθα ἠνωρθοῦντο πρότερον οἱ κίονες (καταπεσόντα κίονα βλέπει τις ἐν εἰκ. 18, 4). Δευτέραν ἄρα ἐποχὴν ἔσχε τὸ ἐκκλησίδιον· οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης προερχόμενοι τάφοι εἶνε εὐδιάκριτοι, διότι οὗτοι τὸ μὲν ἦσαν ἀνωρυγμένοι ἐν τοῖς ἐκ τῆς ἐπιχώσεως χώμασι, τὸ δὲ κατήρχοντο τὸ πολὺ μέχρις αὐτοῦ τοῦ μωσαϊκοῦ (οὕτω τὸ μωσαϊκὸν ἀπετέλει τὸ δάπεδον τῶν τάφων καὶ ἔμεινε τούτου ἕνεκα ἄθικτον), ἐν ᾧ οἱ τῆς πρώτης περιόδου τοῦ ἐκκλησιδίου τάφοι ἀνωρύσσοντο ὑπὸ τὸ μωσαϊκόν. Ἀλλ' ἔχομεν μαρτύρια καὶ τρίτης ἐποχῆς τοῦ ἐκκλησιδίου. Προϊόντος δηλ. τοῦ χρόνου, κατέπεσεν ἡ στέγη τοῦ ἐκκλησιδίου καὶ περιῆλθε τοῦτο εἰς ἐρειπιώδη κατάστασιν. Μετὰ ταῦτα δέ, ἐν χρόνοις ἀγνώστοις, κατεσκευάσθη προχείρως ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀψίδος, ἣν διακρίνει τις ἐν εἰκ. **18**, 1, ἁγία Τράπεζα, ἀποτελουμένη ἐξ ἀτάκτως ἐπικειμένων πολλῶν λίθων ἐξ ἀρχαίων μνημείων (ἐν τούτοις κατελέγετο καὶ κιονόκρανον ἐκ τῆς θόλου τοῦ Πολυκλείτου) περιβαλλομένων ὑπὸ ἠνωρθωμένων στηλῶν [2]. — Εὑρήματα δὲ προερχόμενα,

1 Ἐν τῇ φωτογραφικῇ εἰκόνι *18*. 7 βλέπει τις λίθον κείμενον κατὰ χώραν, χρησιμεύσαντα ὡς ὑλικὸν ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τοιχώματος.

2 Ἐν εἰκ. *16*, 4, οἱ ἐπὶ τῶν καλυπτόντων τὸ μωσαϊκὸν χωμάτων λίθοι, οἱ σχηματίζοντες ἀκανόνιστον ἔλλειψιν, περιβάλλουσι τὸν χῶρον, ἐν ᾧ εἶνε κατεστραμμένον τὸ μωσαϊκόν.

3 Τὸ δάπεδον τοῦτο, δι' ἀκανονίστων μικρῶν πλακῶν κατεσκευασμένον, ἠναγκάσθην νὰ ἀνασκάψω ἵνα ἀποκαλύψω τὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἐκκλησίας δάπεδον, ὃ βλέπει τις ἐν τῇ εἰκόνι *18*.

4 Σημειωτέον ὅτι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν εἰκ. *18*, 1, ἁγίαν Τράπεζαν βλέπει τις οὐχὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀφ' οὗ εἶχεν αὕτη κατασκευασθῇ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, διότι πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ τελευταίου τούτου δαπέδου ἠναγκάσθην, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἶπον, νὰ ἀνασκάψω τὰ ἀνωτέρω ἐδάφη· ἐσχεδίασα ὅμως τοὺς λίθους, ὡς οὗτοι εἶχον, καὶ οὕτω, ἀποχωρίσας μόνον τὸ κιονόκρανον τῆς θόλου τοῦ Πολυκλείτου (ἴδε εἰκ. *18*. 6), συνηρμολόγησα αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ δαπέδου.

Περίεργον δ' εἶνε ὅτι ἐν ταῖς ἠνωρθωμέναις στήλαις ὑπάρχουσι καὶ δύο στῆλαι προερχόμεναι ἐκ Τουρκικοῦ νεκροταφείου, ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ ἁγία Τράπεζα θὰ εἶχε κατασκευασθῆ ἐν χρόνοις οὐχὶ ἀρχαιοτέροις τῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Περὶ λατρείας κιόνων καὶ στηλῶν ἱδρυμένων ἢ παρακειμένων ναοῖς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, εἰς ἃς ἀπεδίδετο ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἰαματικὴ δύναμις, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, ἴδε τὰς τοῦ καθηγητοῦ Ν. Πολίτου *Παραδόσεις*, τόμ. Β' σ. 764 Πρβ. *Ἀρχ. Ἐφημερίδα* 1917, σ. 94 (Ι. Σβορῶνος).

Ἐν τῷ ἐρημοκλησίῳ τούτῳ, ἐπὶ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἁγίας Τραπέζης, ἐτελεῖτο τῇ 29ῃ Αὐγούστου ἱερουργία μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ σήμερον, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἐπετείῳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, προσέρχονται εἰς προσκύνημα οἱ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, κυρίως αἱ γυναῖκες καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ εἰς ὥραν γάμου νεάνιδες, αἵτινες ἀνάπτουσι κηρίον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης εὐχόμεναι καὶ ἐλπίζουσαι νὰ τύχωσι γαμβροῦ μέχρι τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἐκκλησιδίου, ἤτοι κίονα καὶ ἐπίκρανον παραστάδος, ἴδε ἐν εἰκ. ***18***, 4 καὶ 5—Πρβ καὶ εἰκ. 17.

Μικρὸν οἰκοδόμημα μετὰ μωσαϊκῶν (εἰκ. ***32***), δυνάμενον νὰ ἐκληφθῇ ὡς *ἔπαυλις*. Καὶ τοῦτο τὸ οἰκοδόμημα εἶνε παράγωνον, καὶ ἔχει ἐδάφη μουσειωτὰ (εἰκ. ***33*** καὶ ***34***, ***35***), κάλλιστα ἔργα διακοσμητικῆς τέχνης· ὁμοιάζει δὲ τῷ ἐν εἰκ. 13 καὶ κατὰ τὴν τοιχοδομίαν, γενομένην δι᾽ ἀσβέστου καὶ ἐκ μικρῶν ἀκανονίστων λίθων, παρεμβαλλομένων ἐνιαχοῦ καὶ λίθων ἐξ ἀρχαίων μνημείων, ὧν ὅμως δὲν γίνεται τοσοῦτον μεγάλη χρῆσις, ὅσον ἐν τῷ ἐν εἰκ. 13. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἀμφότερα τὰ οἰκοδομήματα θὰ εἶνε σύγχρονα.

Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο ὡς φαίνεται, ἡ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, ὅθεν εἰσήρχετό τις εἰς ἐπιμήκη διάδρομον, ἐξ οὗ τρεπόμενος δεξιὰ εἰσήρχετο εἰς τὰ μετὰ μωσαϊκῶν δύο δωμάτια. Τὰ λοιπὰ δωμάτια δὲν ἦσαν ἐπεστρωμένα διὰ μωσαϊκοῦ· τὸ δὲ βορειοδυτικὸν τμῆμα, ὅπερ περιβάλλεται ὑπὸ τοίχου ἀκανονίστου, ἴσως ἦτο κῆπος. Ἐνδείξεις ἄρα τινὲς ὑπάρχουσιν, ἐξ ὧν δύναταί τις ἴσως νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὸ προκείμενον κτίσμα δὲν εἶνε δημόσιον ἀλλ᾽ ἰδιωτικόν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει διὰ παραβολῆς πρὸς ἄλλας ἰδιωτικας οἰκίας μεταγενεστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων ἀνακαλυφθείσας ἐν τῷ Ἱερῷ, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸ *ἔπαυλιν*. Εὕρημα ἄξιον λόγου ἐγένετο ἓν μόνον, ἡ ὑπ᾽ ἀρ. 11 ἐπιγραφὴ (σ. 192). Τὰ σημαντικώτατα τῆς ἀνασκαφῆς ἀποτελέσματα εἶνε ἡ ἀποκάλυψις τῶν δύο μωσαϊκῶν (εἰκ. ***27*** καὶ ***28***).

Μωσαϊκὰ (εἰκ ***19-28***) Κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εὐτέλειαν τῶν τοίχων τῶν προκειμένων οἰκοδομημάτων (εἰκ 13 καὶ 32) διαπρέπουσιν ἐπὶ κάλλει τὰ μουσειωτὰ ἐδάφη, ἅτινα παρέχουσιν εἰκόνας θαυμασίως πεποικιλμένων πολυχρόων ταπήτων.

Ταῦτα εἶνε κατεσκευασμένα ἐκ μαρμαρίνων ψηφίδων (ἴδε εἰκ. 33) χρώματος λευκοῦ, μέλανος, ἐρυθροῦ, κιτρίνου καὶ φαιοῦ, διαφόρων ἀποχρώσεων. Καὶ τὸ μὲν *λευκὸν* (ὑπόφαιον) καὶ τὸ *μέλαν* (καστανόχρουν) καὶ τὸ *ἐρυθρὸν* (ὁτὲ μὲν σκοτεινὸν ὁτὲ δὲ ἀνοικτὸν) εἶνε κοινὰ πανταχοῦ χρώματα, τὸ δὲ *κίτρινον* (κεραμόχρουν) καὶ τὸ *φαιὸν* (φαιὸν πρασινίζον) δὲν ἀπαντῶσι πανταχοῦ [1]. Παριστῶσι δὲ τὰ μωσαϊκὰ σύνολον διαφόρων ποικιλοχρόων γεωμετρικῶν κοσμημάτων ἀποτελούντων σύστημα διακοσμήσεως δυνάμενον νὰ καταλάβῃ θέσιν ἐν τοῖς καλλίστοις ἔργοις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Ἐξαίρετος εἶνε ἡ ἱκανότης τοῦ ψηφοθέτου ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ σχεδίου· θαυμασία δὲ ἡ ἔμπνευσις καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ σχεδιαστοῦ τεχνίτου. Πανταχοῦ ἐπιδιώκει οὗτος τὴν ποικιλίαν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ὅλως διαφόρων κοσμημάτων· ὅταν δὲ ἐξαντληθῇ ἅπας ὁ κύκλος, ὧν ἔχει ἐν νῷ παραστάσεων, ἀναγκάζεται δὲ τούτου ἕνεκα νὰ ἐπαναλάβῃ που τὸ αὐτὸ κόσμημα, πάλιν ἐπιζητεῖ τὴν ποικιλίαν, διότι ἐπαναλαμβάνει μὲν τὸ αὐτὸ κόσμημα, ποιεῖται ὅμως χρῆσιν ἄλλων χρωμάτων. Κυρίως δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ περισπούδαστον εἶνε τὸ ἐν εἰκ. ***35*** μωσαϊκόν, ἐν ᾧ βλέπει τις συνηρμολογημένα παντοῖα κοσμήματα διαφόρων ἐποχῶν, περιλαμβανομένης καὶ αὐτῆς τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἐπίσης δὲ ἀξιόλογον εἶνε καὶ τὸ ἐν εἰκ. ***33*** καὶ ***34***, ὅπερ ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἰδιάζον γνώρισμα ὅτι πρὸς τοῖς γεωμετρικοῖς κοσμήμασιν εἰκονίζονται ἐν αὐτῷ καὶ ὀργανικὰ ὄντα, διάφορα δηλ. πτηνά, ἅτινα παρατάσσονται μὲν κύκλῳ, εἶνε ὅμως πεποιημένα ἐν ταῖς μορφαῖς αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς καθέκαστα καὶ ἐν τῷ ποικίλῳ χρωματισμῷ μετὰ φυσικῆς ἀληθείας.

Ἐπιγραφαί. Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ ἀνωτέρω μετὰ τῶν δύο μωσαϊκῶν μικροῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 32) ἓν μόνον ἐνεπίγραφον εὕρημα ἐγένετο, ὡς εἴπομεν, ὁ ἐν εἰκ. 39 βωμίσκος, ὃν ἀνέθηκεν ὁ γνωστὸς ἐν τῷ Ἱερῷ ἱεροφάντης Διογένης (πρβ. σ. 192, ἐπιγραφὴ ἀρ. 11).—Ἐν δὲ ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ κατὰ τὴν εἰκ. 13 μεγάλου ἀψιδωτοῦ οἰκοδομήματος εὑρέθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ περὶ ὧν πραγματευόμεθα ἐν τοῖς προηγουμένοις ἄρθροις τοῖς ἀπὸ σελ. 115 μέχρι 171: ἤτοι α΄) ἡ ἐν σ. 117, ἀρ. ***1***, ἐπιγραφή, ἐξ ἧς μανθάνομεν τὰ περὶ εἰρήνης καὶ συμμαχίας τῆς Ἐπιδαύρου μετὰ τῆς Ῥώμης,

1 Σημειωτέον ὅτι τὰ χρώματα ταῦτα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δηλωθῶσιν ἀκριβῶς ἐν τοῖς δημοσιευομένοις μεταλλογραφήμασι, τοῖς ἐν εἰκ. 19 ἕως 28. Τρία μόνον χρώματα διακρίνονται ἐν τοῖς ἀποικονίσμασι τούτοις, τὰ διαφόρων ἀποχρώσεων ***λευκὸν*** καὶ ***μέλαν***, ἅτινα ἐμφαίνουσιν ὅσον ἔνεστι ἀκριβῶς τὸ φυσικὸν χρῶμα τῶν ψηφίδων, καὶ τὸ ***τεφρόν***. ὅπερ δηλοῖ ποῦ μὲν σκοτεινὸν (=ἐρυθρὸν κεραμόχρουν) χρῶμα τῶν ψηφίδων, ποῦ δὲ ἀνοικτὸν (= κίτρινον κεραμόχρουν ἢ φαιὸν πρασινίζον).

β') ἡ ἐν σελ. 125 ὑπ' ἀρ. *2* ἐπιγραφή, ἀναγραφὴ *νομογράφων Ἀχαιῶν* [1] *γ'*) ἡ ἐν σελ. 130 καὶ 131, ὑπ' ἀρ. *3* καὶ 3α 3β ἐπιγραφή, ἣν κατὰ τὰ ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἰρημένα (πρβ. ἰδίως σ. 139) δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς *νόμον Ἀχαιῶν*, *δ'*) ἐν σελ. 150 ἀρ. *4* καὶ ἐν σελ. 152 ἀρ. *5* ἐπιγραφαί, *ε'*) δύο τεμάχια ἐπιγραφῆς δεδηλωμένα ἐν εἰκ. 10 (σ. 157, ἐπιγρ. *6*) δι' ὧν συμπληροῦται ἡ δευτέρα στήλη τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ ἰαμάτων (ἴδε σ. 158), καὶ ς') ἡ ἐν σελ. 168-170, ἀρ. *7* (πρβ. εἰκ. 11 καὶ 11α) τρίτη στήλη τῶν ἰαμάτων. Εὑρέθησαν δὲ καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος, ὧν τινας δημοσιεύομεν ἐνταῦθα:

Ἐπιγραφὴ ἀρ. *8* (εἰκ. 36). Ἄνω μέρος στήλης ἐκ μαρμάρου ἐντετειχισμένης ἔν τινι παραστάδι πρὸς νότον τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Εὑρέθη αὕτη τε καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 9 καὶ 10 ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ ἐν εἰκ. 13 οἰκοδομήματος. Πλάτος 0,28 Σωζόμενον ὕψος 0,35.

Δημοκράτης καὶ
Ψαμμὼ Πάριοι
Μέλισσαν Ἀσκληπιῶι

Ἐπιγραφὴ ἀρ. *9*. (εἰκ. 37). Τεμάχιον πλακὸς (ὕψ. 0,21, πλ. 0,23) ἐκ λευκοῦ λίθου ἐντετειχισμένον ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

\- - - - - - - - - -
\- - - νος Διῒ - - -
\- - - εὐβουλαὶ[ω] - -

Ἐπιγραφὴ ἀρ. ***10***. (εἰκ. 38). Τεμάχιον πλακὸς ἐκ λευκοῦ λίθου εὑρεθὲν ἐν τῷ χώρῳ τῷ παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως.

Σωζόμενον ὕψος 0,12, πλ. 0,19, πάχος 0,21.

\- - - - - - - - - - - -
τᾶι Ὑ[γ]ιεί[αι - - - -
Ἀσκλαπιοῦ[- - - θύ] -
ειν [β]οῦν μ - - - - - -
βύρσαν κατ - - - - - -
στατεύειν - - - - - - -
τοὺς τοῦ Ἀσ[κλαπιοῦ - -
\- - - - - - - - - - - -

θύ]*ειν* [*β*]*οῦν*. Πρβ ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν ἐν τῷ Ἱερῷ τῷ 1898 καὶ δημοσιευθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μετὰ φωτογραφικῆς εἰκόνος ἐν *Ἀρχ. Ἐφημερίδι* (1899 σ. 1 κ. ἑ.) καὶ *Bull. de corr. hellénique* τόμ. XX (1898) σ. 599.—*IG.* IV, 914.

Ἐπιγραφὴ ἀρ. ***11*** (εἰκ. 39). Βωμίσκος ἐκ λευκοῦ λίθου εὑρεθεὶς ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ ἐν εἰκ. 32 οἰκοδομήματος. Ὕψ. 0,32 κάτω πλ. 0,90 καὶ ἄνω 1,75.

Ἥρα Ἀργεία
Διῒ Νεμείω
πατρίοι[ς] θε -
οῖς ὁ ἱεροφάντης
Διογένης ἱερα -
πολήσας τοῦ
Σωτῆρος τὸ
ΡΟΔ' ἔτος.

ὁ Διογένης εἶνε ὁ αὐτὸς ἱεροφάντης ὁ καὶ τὸν ἐν *F. d'Épidaure* I 42 (*IG.* IV. 1001) ἐνεπίγραφον βωμίσκον ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ΡΟΔ' ἀναθέσας ὁ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀναθήματα ἀφιερώσας (ἴδε *F. d'Épidaure* I, 43, 67, 41, 65, 64, 68 καὶ *IG.* IV 1002, 1014, 1015, 1016, 1025, 1034, 1044).

Προσθήκη Αἱ ἐφεξῆς ἐπιγραφαὶ ὑπ' ἀριθ. 12, 13 καὶ 14 εὑρέθησαν τῷ 1920 ἐν δοκιμαστι-

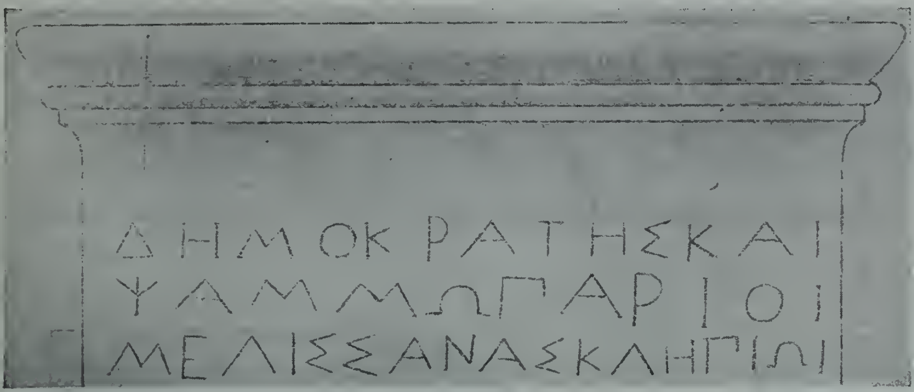
1 Σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κυρίως ἐν στίχῳ 28 τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐφημερίδος κ. Β. Λεονάρδος ἐπέδωκέ μοι τὴν ἑξῆς σημείωσιν:

Με*$_{25}$*γαλεπολῖται Πύρρανθος Ἱε*□□$_{26}$*ρωνύμου, Λυσίμαχος Λυσιπ*[*πυ*, $_{27}$*Καλλίδαμος Καλλιμαχ*]*ίδου*,□□] (πρβ **IG V₂** σ. 147 κέ [indic]) $_{28}$Ἀσχεὺς*** *Ἀριστόβου*[*λος Λεον*□□$_{29}$*τ*]*ίχου*·□ (πρβ **SIG³** 585$_{150}^{67}$ *Λεόντιχος Ἀριστοβούλου Ἀσχειεὺς* [Δελφῶν πρόξενος, πΧ 188/7], **SIG³ IV** σ. 65 λ. *Ἀσχειεύς*, ΣΒυζ.: «*Ἄσχειον*, πόλις Ἀχαΐας· τὸ ἐθνικὸν *Ἀσχειεὺς* ὡς *Σιγειεύς, Ροιτειεύς*», **IG V₂** σ. **XXXVII**$_{68/4}$, **SIG³** 240$_{P_{7/8}}$) *γραμματε*[*ὺς* -].

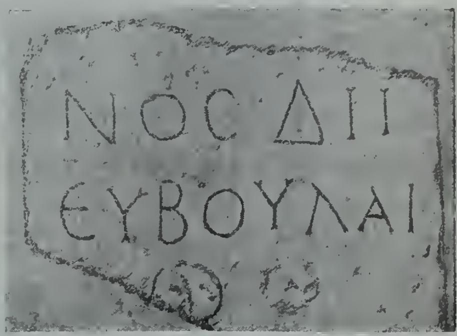
Β. Λ.

— Περὶ τῆς προτεινομένης ταύτης εὐστόχου ἀναγνώσεως *Ἀσχεὺς Ἀριστόβου*[*λος Λεοντ*]*ίχου*, παρατηρῶ ὅτι δὲν δύναται πᾶς τις ἀνενδοιάστως νὰ ἀποδεχθῇ αὐτήν, διότι τοῦτο πράττων περιέρχεται εἰς ἀπορίαν φανερὰν γινομένην ἐκ τῶν ἐν σελ. 127 εἰρημένων. Κατὰ τὴν περὶ ἧς δηλ. ὁ λόγος ἀνάγνωσιν ἡ Μεγαλόπολις παρέχει καὶ αὐτὴ τρεῖς μόνον νομογράφους, ὅσους δηλ. καὶ τὸ Ἄργος καὶ τὸ Αἴγιον· τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄπορον, ἂν ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο ὑστερωτέρα τῶν ἀπὸ τοῦ 192 χρόνων τοῦ Φιλοποίμενος. Αὕτη ὅμως εἶνε ἀρχαιοτέρα. προέρχεται δηλ. ἐκ χρόνων καθ' οὓς ἡ Μεγαλόπολις ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ πολυπληθεστάτη τῶν τῆς Συμπολιτείας πόλεων, καθ' ἣν περίπτωσιν θὰ παρεῖχε πλειοτέρους νομογράφους ἢ τὸ Ἄργος καὶ τὸ Αἴγιον (ἴδε σ. 126 καὶ σ. 127 στ. 27/28).

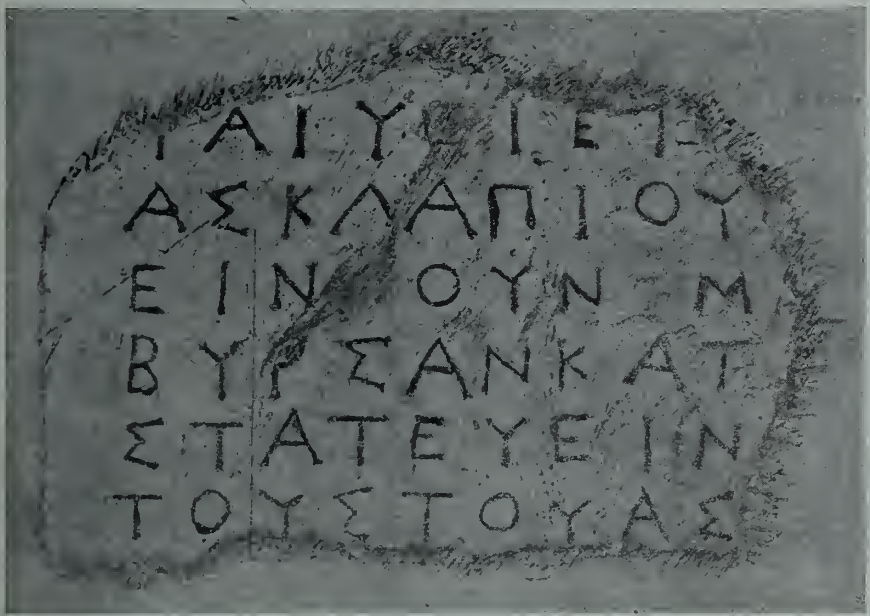
Π. Κ.

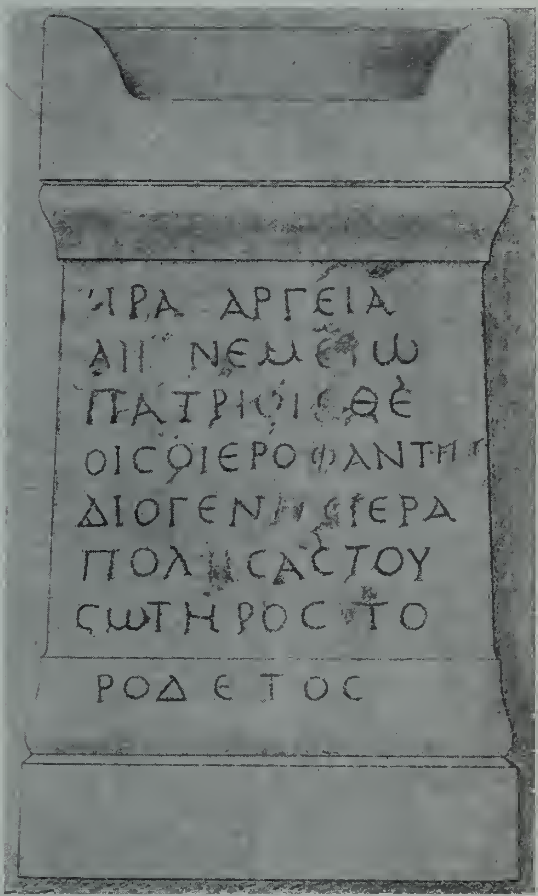
ικ. 36 'Επιγραφὴ ἀρ. 8.

Εἰκ 37. 'Επιγραφὴ ἀρ. 9.

Εἰκ. 38. 'Επιγραφὴ ἀρ 10.

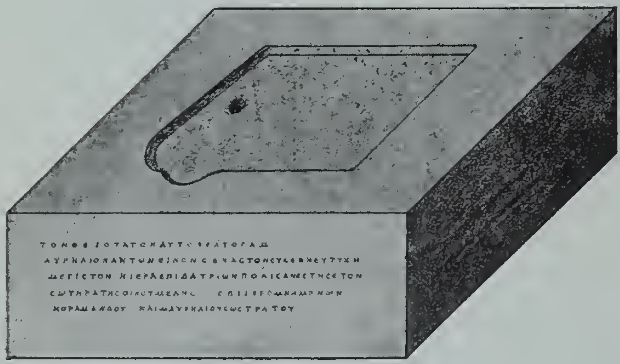
Εἰκ. 39. 'Επιγραφὴ ἀρ 11.

καῖς σκαφαῖς γενομέναις κατὰ τὸ νότιον μέρος τῶν Ἱερῶν πλησίον τῆς μεγάλης δεξαμενῆς καὶ νοτίως αὐτῆς. Ἐνταῦθα δι' ἀχθείσης τάφρου ἀνεκαλύφθη στηλοβάτης μεγάλου ρωμαϊκοῦ κτίσματος. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 12, εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μεγάλου βάθρου ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς λίθος πρὸς κατασκευὴν τοῦ στυλοβάτου. Αἱ δὲ ἐπιγραφαὶ ἀρ. 13 καὶ 14 εἶνε κεχαραγμέναι ἐπὶ δύο πλευρῶν τοῦ ἐν εἰκ. 41α καὶ 42β βάθρου, ὅπερ δὲν ἐχρησίμευσε μὲν ὡς οἰκοδομικὸς λίθος ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ στυλοβάτου, εὑρέθη ὅμως ἐπὶ τοῦ στηλοβάτου κείμενον.

'Επιγραφὴ **12** (εἰκ. 40). Ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος βάθρου, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς οἰκοδομικὸς λίθος ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ στηλοβάτου, σώζεται

Εἰκ. 40. Ἐπιγραφὴ ἀρ. 12

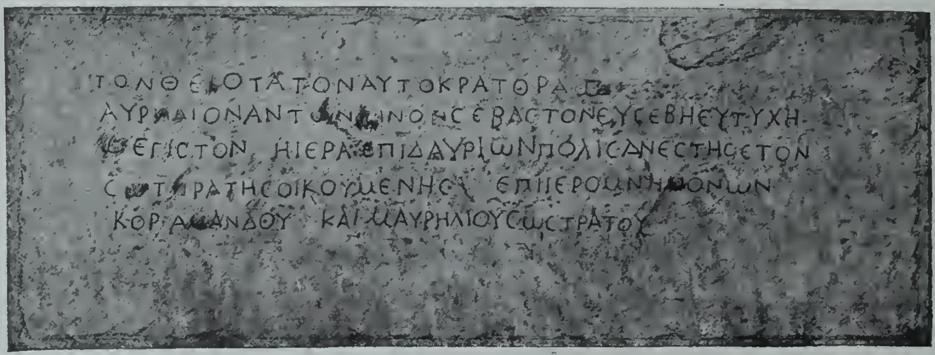

Εἰκ. 41α

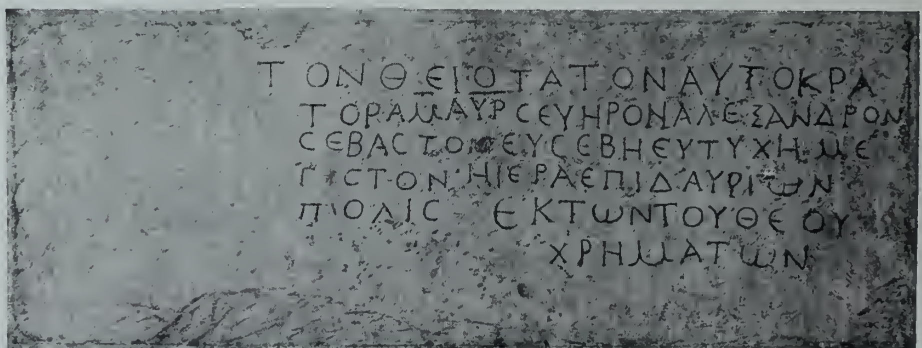

Εἰκ. 42α

Εἰκ. 41α καὶ 42α. Βάθρον (μῆκος 0,82. πλάτος 0,60. πάχος 0,30) ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου (41α), ἀναστραφὲν ὕστερον καὶ χρησιμεῦσαν ὡς βάθρον ἀγάλματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σευήρου. — Πρβ. εἰκ. 41 καὶ 42.

Εἰκ. 41 (πρβ εἰκ. 41α) Ἐπιγραφὴ ἀρ. 13.

Εἰκ. 42 (πρβ εἰκ. 42α) Ἐπιγραφὴ ἀρ. 14

ἐν τῇ ἄνω (τῇ ὁρατῇ) πλευρᾷ (μῆκος 0,85, πλάτος 0,60) ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Νικαρέτις, Καλλικλῆς, Καλλικράτης
Καλλικλῆς Καλλιφάνευς Νικαρίστα
Ἐπιδαύριοι - - - - - - - - - - -
Ἀπόλλωνι Ἀσκλαπιῶι ἀ[νέθεσα]ν.

Ἐπιγραφὴ 13 καὶ ***14***. Αὗται ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν δύο ἀντικειμένων πλευρῶν τοῦ ἐν εἰκ. 41^{α} καὶ 42^{β} βάθρου

ἀρ. 13

Τὸν θειότατον Αὐτοκράτορα Μ[ᾶρκον]
Αὐρήλιον Ἀντωνεῖνον σεβαστόν, εὐσεβῆ, εὐτυχῆ,
μέγιστον, ἡ ἱερὰ Ἐπιδαυρίων πόλις ἀνέστησε, τὸν
σωτῆρα τῆς οἰκουμένης, ἐπὶ ἱερομνημόνων
Κορ. Ἀμάνδου καὶ Μ. Αὐρηλίου Σωστράτου.

ἀρ. 14

Τὸν θειότατον Αὐτοκρά-
τορα Μ. Αὐρ. Σευῆρον Ἀλέξανδρον
σεβαστό[ν], εὐσεβῆ, εὐτυχῆ,
μέγιστον, ἡ ἱερὰ Ἐπιδαυρίων
πόλις ἐκ τῶν τοῦ θεοῦ
χρημάτων.

Τὸ βάθρον εὑρέθη κείμενον ἐπὶ τοῦ στηλοβάτου, διατεταγμένον ὡς ἐν εἰκ. 42^{α}. Ἦτο ἄρα ἐπ' αὐτοῦ ἱδρυμένον, καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν ἀρ. 14, τὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σευήρου ἄγαλμα. Ἐν τῇ ἀντιθέτως δ' ὀπισθίᾳ πλευρᾷ αὐτοῦ ὑπῆρχε κατ' ἀντίστροφον τάξιν ἡ ὑπ' ἀρ. 13 ἐπιγραφή. Ἐκ ταύτης δὲ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ὁ λίθος εἶχε χρησιμεύσει ὡς βάθρον ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου, ὅτι δηλ. τὸ βάθρον εἶχε τὴν κατὰ τὴν εἰκ. 41^{α} στάσιν. — Φανερὸν ἄρα εἶνε ὅτι ὁ λίθος τὸ πρῶτον ἐχρησίμευσεν (μετὰ τὸ 180 μ. Χ.) ὡς βάθρον ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου (εἰκ. 41^{α} καὶ 41). Ὕστερον δὲ (μετὰ τὸ 235) οἱ Ἐπιδαύριοι ἀντικατέστησαν τὸ τοῦ Ἀντωνίνου ἄγαλμα δι' ἀγάλματος τοῦ Ἀλ. Σευήρου, πρὸς τοῦτο δὲ ἀνέστρεψαν τὸ βάθρον ὥστε ἔλαβε τοῦτο τὴν κατὰ τὴν εἰκ. 42^{α} στάσιν. Ἡ ἄνω δηλ. πλευρὰ ἐγένετο κάτω πλευρὰ καὶ ἡ ὀπισθία ἐγένετο προσθία. — Δὲν περιωρίσθησαν ἄρα οἱ Ἐπιδαύριοι εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσωσι, κατὰ τὸ σύνηθες, μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου, ἀλλ' ἀντικατέστησαν τὸ ὅλον ἄγαλμα, διότι διάφορος εἶνε ἡ κοιλότης, ἐν ᾗ ἐνεγομφοῦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀντωνίνου καὶ διάφορος ἡ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σευήρου (ἴδε εἰκ. 41^{α} καὶ 42^{β}).

Ἔγραφον μηνὶ Ἰουλίῳ 1920

Π. Καββαδίας.

Εἰς Ῥόδου ἐπιγραφὰς (Annuar. 1915 $_{151\ κέ}$).

σ. 151 (28) γρ. $_{1}$- καί [με] θανόντα $_{2}$ἀγγέλλε[ιν] πᾶσιν τεσσαρακα[ι]δεχέτη (πρβ *Κόντος* Γλωσσ. παρατηρήσ. 338) $_{3}$πέτρωι κρᾶ[τ]α τυπέντα· κελαινοφαεῖ δ' ὑπὸ νυκ[τὶ] $_{4}$κεῖμαι - $_{5}$Δαφναῖος, λέξαι δὲ - $_{6}$- Ἀίδηι -. σ. 154 (43) γρ. Ἀσπ]ένδιος. σ. 158 (65) γρ. Γλυκέρας. σ. 160 (80) γρ. Σωτηρίς. σ. 161 (88) γρ. Ἀπαμείτιδος. σ. 178 (181) γρ. Ἀθηναιίς. σ. 179 (185) γρ. Εὐθ]υκρατεία[ς.

Ἐν ΑΕ 1919 $_{60α\ 18}$ πρβ *Kretschmer* GVI 188$_{5}$. σ. 68β$_{32}$ πρβ *Homolle* BCH 1899 $_{565\ 15}$ τοῦ κονίματος τᾶς γᾶς τὰν σᾶσιν(=σῆσιν, Σουίδ.), *Κεραμόπουλος* Δελφ. τοπογρ. 93[1]. σ. 69α$_{33}$ πρβ *Kretschmer* GVI § 157 κέ. σ. 74β$_{5}$ γρ. Παμπιρίχω, πρβ ἄ. (1919) σ. 58β. σ. 88: IG XII$_{9}$ 285 πρβ *Bannier* BpW 1916$_{1227}$. σ. 101α$_{47}$ γρ. ἐστι.

28 6 21

Β. Λ.

Κριτίος καὶ Νησιώτης.

Ἐν τῷ θαυμασίῳ καταλόγῳ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐκδεδομένῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λόλλιγκ ὑπὸ τοῦ Βόλτερς, εὑρίσκεται ὑπ' ἀρ. 80 (ΕΜ 6274) ἀπόσπασμα κατά γε τὰ φαινόμενα ἄχρηστον·

[- - ἀνέθε]σα[ν;]
- - ς: καὶ [: - - ἐποίεσαν ἢ ἐποιεσάτεν].

Παρατηρεῖται δὲ ὅτι «ὁ μεταξὺ τῶν δύο στίχων (ὧν ὁ δεύτερος μικροτέροις γράμμασι) χῶρος ἀπεξέσθη διὰ *κροταφίδος*».

Αὐτόθι ὑπ' ἀρ. 59 ἀναφέρεται ἡ τῆς ἀκροπόλεως βάσις

[- - ί]ας κ[αὶ Ὄφσιος] ἀνεθέτεν
[τεῖ Ἀθ]εναία[ι ἀπαρχ]ὲν Ὄαθεν.
[Κριτί]ος καὶ Νεσιότες] ἐποιεσάτεν.

Περὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας τῆς περιφεροῦς πλευρᾶς γράφεται ὅτι ἐλειάνθη διὰ *κροταφίδος* πλὴν στενῶν παρὰ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω ἄκρον ταινιῶν καὶ τοῦ τετραγώνου χώρου τῆς ἐπιγραφῆς, ἅτινα ἐλειάνθησαν ἐπιμελῶς διὰ ξοίδος. Ὡς δ' ἀληθῆ ταῦτα ὑπάρχουσιν, ἀποδεικνύουσί μοι καὶ παρὰ τοῖς Ὑπερβορέοις τὰ ἐκτύμματα. Δὲν φαίνεται ἄρα ἀπίθανον ὅτι ὁ αὐτὸς τρόπος ὀφείλεται τοῖς αὐτοῖς γλύπταις, δηλαδὴ ὅτι ἡ προτέρα ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ

[Κριτίο]ς καὶ [Νεσιότες ἐποιεσάτεν].

Ὅμοιός πως εἶναι ὁ τρόπος τοῦ περιφήμου μνήματος τῶν Μαραθωνομάχων (IG I 333), κατὰ τὸν Leo Weter ἐκ τῆς βάσεως τῶν *Ἑρμῶν* προερχομένου. Ἀλλὰ διακρίνεται καὶ διαφορά τις τῆς ἐπεργασίας, ἐνῷ ἡ ἐποχὴ σχεδὸν ἡ αὐτὴ ἂν εἴη.

Φ. Χίλλερ.

ἐκδοθήσεται τόδε τὸ τεῦχος (4ον: σ. 115-196) τῇ 2 7 21.

30 6 21

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1919

μετὰ 83 εἰκόνων·

σύνοψις·

Ἀθήνησι

τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου

Α') πρόγραμμα τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εφημερίδος·

Τῆς ἐκδυσεως ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν τῆς 'Αρχαιολογικῆς εταιρείας συμβούλων. τὰς ἐπιστολὰς ἐπιγράφειν Βασιλείῳ Λεοναρδῳ, διευθυντῇ τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου.

Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὑρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς εταιρείας ἀνασκαφῶν, διὰ βραχέων καὶ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ τε καὶ εὐπρεπεῖ συντεταγμέναι.

'Εκδίδοται κατ' ἔτος τόμος εἰς τετάρτου σχῆμα ἔχων σελίδας οὐκ ἔλαττον ἢ ἓξ καὶ ἐνενήκοντα μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων, ὁπόταν δέῃ· πωλεῖται δὲ ὁ τόμος ἕκαστος πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν.

Οἱ συντάκται λαμβάνουσιν ἑκατὸν εἴκοσι πέντε δραχμὰς τοῦ τυπογραφικοῦ φύλλου ἑκάστου, ἐλλογουμένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.

Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

Ἡ ΑΕ διαμείβεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Β') συντάκται τῆς ΑΕ 1919·

Βερσάκης· Μεσσηνίας Βυζαντιακοὶ ναοί· 89.
Γιαννόπουλος· Φαρσάλου ἄντρον ἐπιγεγραμμένον· 48.
Διαμαντάρας· εἰς Μεγίστης ἐπιγραφὴν (CIG 4301d)· 96.
Καστριώτης· 'Αθηνῶν: Περίκλειον ᾠδεῖον (ἀγγελία)· 97.
'Α. Δ. Κ.· Δημ. Σταυρόπουλλος· 103.
Κυπαρίσσης· 'Αχαΐας: Φαρῶν (ἀγγελία)· 98.
Λεονάρδος· 'Αμφιαρείου ἐπιγραφαί· 54.
» IG XII9 285· 88.
» 'Αμφιάρειον (ἀγγελία)· 99.

Σκιᾶς· ἀνακοινώσεις: Α') Αἰγίου οἰκοδομήματα. Β') 'Αμυκλῶν ἐπιγραφαί. Γ') 'Αττικῆς: Δέμα· Ἱερὰ ὁδός. Δ') ἐρείπια καὶ τάφοι: Καλλιθέας, Λαυρεωτικῆς, Σαλαμῖνος. Ε') 'Ελευσῖνος ἐπιγραφαί. F') 'Ηλείας τοπογραφικά. Ζ') Σικυῶνος τοπογραφικά. Η') Στυμφαλίας πύργος· 31.
Σωτηρίου· Ἰλισοῦ Χριστιανικὴ βασιλική· 1.
Φιλαδελφεύς· Σικυῶνος (ἀγγελία)· 99.
» Φρ. Βερσάκης· 104.
Χατζῆς· 'Αθηνῶν: παντοῖα εὑρήματα (ἀγγελία)· 98.

Γ') πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι:

α') κείμενον:

1) πραγματεῖαι·

2) ἀγγελίαι·

β') εἰκόνες:

Δ´) σίλλυβοι:

ὕλη:

ἔλεγχος· 1) ἀνασκαφαί· τοπογραφία. 2) τέχνη. 3 ἐπιγραφική. 4) νομισματική. 5 σύμμεικτα.

1) ἀνασκαφαί· τοπογραφία.

Αἰγίου *(Σκιᾶς)*· 31.
Ἀττικῆς: Ἀθηνῶν: Ἰλισοῦ Χριστιανικὴ βασιλικὴ *(Σωτηρίου)* 1.
» » Περίκλειον ᾠδεῖον *(Καστριώτης)*· 97.
» Ἱερὰ ὁδὸς *(Σκιᾶς)*· 36.
» Δέμα *(Σκιᾶς)*· 35.
» τάφοι *(Σκιᾶς)*· 37.
Ἀχαΐας: Φαρῶν *(Κυπαρίσσης)*· 98.
Ἠλείας *(Σκιᾶς)*· 42.
Σικυῶνος *(Σκιᾶς)* 45.
» *(Φιλαδελφεύς)* 99.
Στυμφαλίας *(Σκιᾶς)* 48
Φαρσάλου *(Γιαννόπουλος)*· 48.
Ὠρωποῦ: Ἀμφιάρειον *(Λεονάρδος)*· 99

2) τέχνη.

Ἀθηνῶν: Ἰλισοῦ Χριστιανικὴ βασιλικὴ *(Σωτηρίου)* 1
» ἄλλοθι *(Σκιᾶς)*· 39.
» » *(Χατζῆς)*· 98
Αἰγίου *(Σκιᾶς)*· 31.
Ἀχαΐας: Φαρῶν *(Κυπαρίσσης)*· 98.
Σικυῶνος *(Φιλαδελφεύς)*· 99.
Ἀμφιάρειον *(Λεονάρδος)*· 99.

3) ἐπιγραφική.

Αἰγίου *(Σκιᾶς)*· 39.
Ἀμυκλῶν *(Σκιᾶς)*· 32.
Ἀττικῆς: Ἀθηνῶν: Ἰλισοῦ Χριστιανικῆς βασιλικῆς *(Σωτηρίου)*· 29.
» » Ἱερᾶς ὁδοῦ *(Σκιᾶς)* 37.
» » ἄλλοθι *(Σκιᾶς)*· 38.
» » » *(Χατζῆς)* 98
» Ἐλευσῖνος *(Σκιᾶς)*· 41.
» Λαυρεωτικῆς *(Σκιᾶς)*· 39
» Σαλαμῖνος *(Σκιᾶς)*· 40.
Ἐρετρίας: IG XII₉ 285 *(Λεονάρδος)* 88.
Μεγίστης: CIG 4301[d] *(Διαμαντάρας)* 96.
Ὠρωποῦ: Ἀμφιαρείου *(Λεονάρδος)*· 54 101 102

4) νομισματική.

Ἀμφιαρείου *(Λεονάρδος)*· 102.

5) σύμμεικτα

Δημ. Σταυρόπουλλος *(Ἀ. Δ. Κ)*· 105.
Φρ. Βερσάκης *(Φιλαδελφεύς)* 104.

δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας

(λεωφόρ. πανεπιστημίου 20)·

δραχ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* (πρβ πινάκιον τῆς ΑΕ ἐν ΑΕΛ [= Λεύκωμα τῆς ΑΕ τυπωθὲν τῇ 30 8 12] 1-3):
(περίοδος 1η) 1837-1843: τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιϜ' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ'-κθ'· 1852-1860: τεύχη λ'-νε'· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ια', ιβ', ιε', ιζ', ιη' κτλ—κθ', ν', να', νγ', νδ', νε'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 1.—
περίοδος 2α· 1862: τεύχη α'-ιβ' (τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· τὸ τεῦχος ἕκαστον. .... 1.—
1869: τεῦχος ιγ'· 1870: τεῦχος ιδ'· 1872: τεύχη ιε' καὶ ιϜ' (τὸ ιϜ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τεῦχος ιζ'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 3.—
περίοδος 3η· 1883 κέ: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· τὸ τεῦχος ἕκαστον 6.25
2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς 3ης περιόδου*· ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου*** τόμος 1ος: ΑΕΕ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 550. 1902 .... 30.—
3. *Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (ΠΑΕ)*:
α') *Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν*: 1837, 1837/8-1846/7· ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, μετὰ πίνακος (Ἀνδρονίκου ὡρολόγιον, εἰς σ. 247, πρβ σ. 318). 1846· δὲν πωλεῖται... —
β') *Πρακτικὰ τῆς 6ης γενικῆς συνεδρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1841/2. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842· ἐκδεδομένον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ .... 1.—
γ') *Πρακτικὰ τῆς 12ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1847/8. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848· δὲν πωλεῖται .... —
δ') *Πρακτικὰ τῆς 13ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1848/9. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 .... 1.—
ε') *Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*: 1858/9. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' καὶ 43. 1859...... 1.—
Ϝ') *Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*· τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 4ον· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 1.—
ζ') *ΠΑΕ* 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ-1905. Σχῆμα 8ον· ὁ τόμος ἕκαστος... 3.—
1906 κέ. » » » » » ... 5.—
4. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας*, ἢ Ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853... 1.—
5. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία· 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4) Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον .... 1.—
6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ 34, πίνακες 9. 1860 .... 1.—
7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' καὶ 130. 1879 .... 3.—
8. ***Π. Καββαδίας***· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 .... 3.—
9. **H. G. Lolling**· Κατάλογος τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 152 καὶ η', μετὰ πίνακος. 1899 .... 12.50
10. ***Π. Καββαδίας***· Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10 ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 .... 15.—
10α. *Τὰ τῆς ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγίας λείψανα*· ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19 ὧν 8 παρένθετοι... 5.—
11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ εἰκόνων. 1905 .... 6.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος* τόμος 1ος: Γλυπτὰ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως μουσείου (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης,* Lechat, *Λεονάρδος,* Schrader, Schroeder *Στάης, Σωτηριάδης,* Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 .... 25.—
13. **P Cavvadias + G. Cawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*· — ***Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου***· *Ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ Γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 .... 50.—
14. ***Χρῆστος Τσούντας***. *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι Ϝ' καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 .... 50.—
15. ***Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου***· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι 6' καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 .... 10.—
16. ***Κ. Κουρουνιώτης***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ μουσείου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74 1911 .... 4.—
17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 .... 4.—
18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας***· *Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 .... 1.—
19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος***· *Δελφῶν τοπογραφία*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 .... 3.—
20. ***Β. Στάης*** *Σούνιον.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 .... 8.—
21. **Georgius P. Oeconomus** *De profusionum receptaculis sepulcralibus.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 .... 8.—

ἐκδοθήσεται ὅδε ὁ τόμος (σελίδες F′ καὶ 104) τῇ 4 6 21.

1: γενικὴ ἄποψις τῶν θεμελίων τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τῆς θέσεως ἔνθα αὕτη εὑρίσκεται

Παλαιὰ Χριστιανικὴ Βασιλικὴ Ἰλισοῦ.

ὑπὸ

Γεωργίου Ἀ. Σωτηρίου

Ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου νησῖδος, ἣν σχηματίζει κάτωθεν τοῦ Ὀλυμπιείου ὁ Ἰλισός, διεκρίνοντο τὰ θεμέλια ἡμικυκλικῆς κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις Ἀψῖδος ἱεροῦ βήματος μεγάλου χριστιανικοῦ ναοῦ, ὃν οὐδεὶς ἐπιχείρησε μέχρι τοῦδε διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης νὰ προσδιορίσῃ [1].

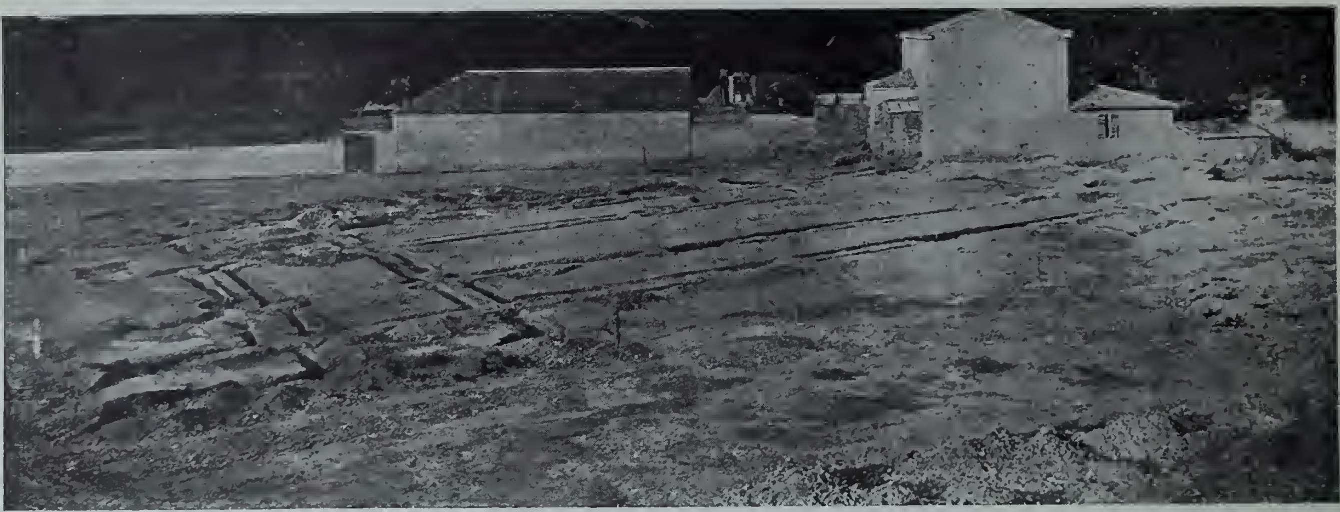
Ἐπὶ τοῦ ἠμελημένου τούτου ἐρειπίου καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκτίσθη κατὰ τὸ 1875 ἡ σκηνὴ τοῦ ἐγκαταλελειμμένου σήμερον θεάτρου «Παράδεισος» καὶ τὰ περὶ ταύτην προσκτίσματα (εἰκ. 1), ἐν ᾧ ὁ ὑπόλοιπος χῶρος εἶχε μεταβληθῆ μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1908 εἰς πλατεῖαν ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ τὰς παιδιὰς τῶν γυμναζομένων (εἰκ. 2) [2].

Ἡ ἔλλειψις παλαιῶν χριστιανικῶν κτισμάτων ἐν Ἀθήναις, ἣν πάντες σχεδὸν οἱ περὶ τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν γράψαντες ἐτόνισαν, παρεκίνησεν ἡμᾶς νὰ ἐξερευνήσωμεν τὸ ἐν τῇ νησῖδι τοῦ Ἰλισοῦ κτίσμα [3]. Σκαφικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ χώρου

1 Τὸ κτίσμα τοῦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων κυρίως ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, οἵτινες πάλιν ἐν παρόδῳ ἢ ἐν ὑποσημειώσεσιν ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ· μόνον ὁ Κ. Κωνσταντόπουλος ἔγραψεν βραχεῖαν μελέτην καταχωρισθεῖσαν ἐν Ἡμερολογίῳ τῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 1906 ἐν σελ. 331-334, δι' ἧς ὑπέδειξε τὴν σπουδαιότητα τοῦ μνημείου.

2 Εἰς τὰς παρατιθεμένας εἰκόνας διακρίνει τις, πλὴν τοῦ μέρους ἔνθα εὑρίσκονται τὰ θεμέλια τῆς Βασιλικῆς, τοὺς ἑκατέρωθεν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου χαμηλοὺς οἰκίσκους, τοὺς ἐκτισμένους ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ Ναοῦ καὶ ἀριστερὰ τὸ γυμναστήριον μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ.

3 Ἐν τῷ ἐσχάτως ἐκδοθέντι λαμπρῷ ἄλλως ἔργῳ τοῦ G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, ἔνθα ἁπλῶς μνημονεύεται ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου (σελ. 1 σημ. 2) καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ ἡμετέρου μνημείου, τίθενται ἐκτὸς ἐξετάσεως τὰ πρὸ τοῦ Θ'. αἰῶνος χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, καθόσον, ὡς λέγει

2: γενικὴ ἄποψις τῶν θεμελίων τῆς ἀνευρεθείσης Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ.

τούτου ἐνηργήσαμεν κατὰ δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1916 καὶ κατὰ μάϊον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1917 εἰς περιωρισμένην πάντοτε κλίμακα [1], ἀνάλογον πρὸς τὰ παρασχεθέντα εἰς ἡμᾶς μέσα, τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐρεύνης ἡμῶν ταύτης ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, ἐπιφυλασσόμενοι εἰς προσεχῆ μελέτην νὰ συμπληρώσωμεν ὅ,τι μέλλουσα σκαφικὴ ἔρευνα θὰ παρουσιάσῃ.

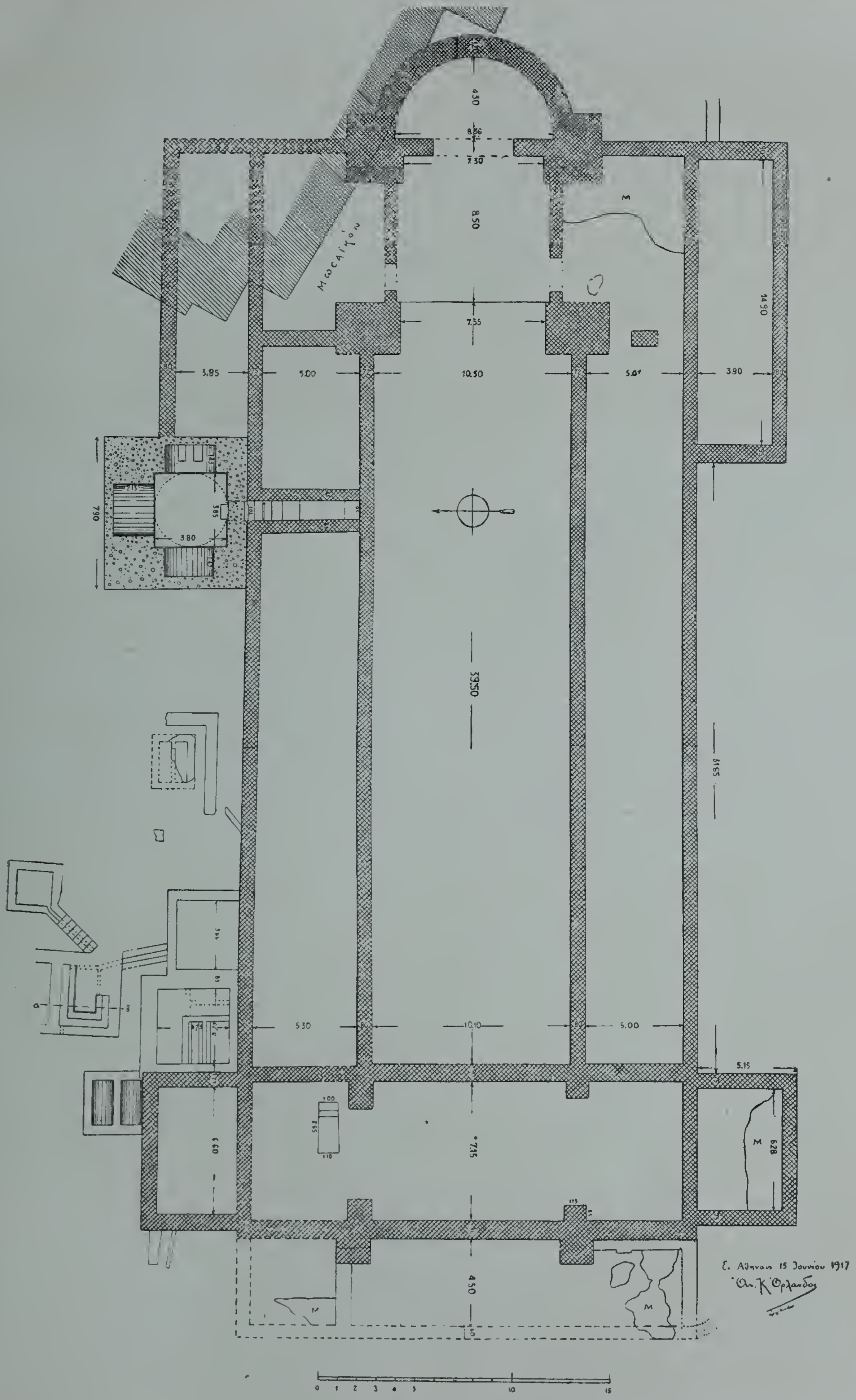
Α΄. Περιγραφὴ τῶν θεμελίων τοῦ μνημείου.

Ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ κτίσματος, τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἐπὶ τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ χώρου, διασῴζονται σήμερον τὰ θεμέλια δρομικοῦ Ναοῦ ἢ Βασιλικῆς μετὰ προσκτισμάτων, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς δύο παρατεθείσας γενικὰς ἀπόψεις (εἰκ. 1 καὶ 2) καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Α. Ὀρλάνδου σχεδιασθεῖσαν γενικὴν κάτοψιν αὐτοῦ (εἰκ. 3). Ἡ Βασιλικὴ αὕτη, ἧς τὰ θεμέλια εἶνε δι' ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος ἐκτισμένα [2], ἔχει τρία κλί-

ὁ συγγραφεύς, ταῦτα «ne nous fourniront que des indices» (σελ. 2). Τὰ ἀρχαῖα ὅμως χριστιανικὰ μνημεῖα τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν εἶνε ἐντελῶς ἀνεξέταστα, ἡ μεθοδικὴ δὲ κατάταξις τῶν ἐν τοῖς διαφόροις Μουσείοις τῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Τεγέας, Ἐλευσῖνος, Χαιρωνείας, Δελφῶν, Βώλου, Ἁλμυροῦ, Ὀλυμπίας κ. ἄ.) ἀποκειμένων παλαιοχριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν, ὧν ἐγένετο, ὡς ἐν παρόδῳ, ἁπλῆ μόνον μνεία ὑπ' ἀρχαιολόγων μέχρι τοῦδε (βλέπε σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Millet, ἔ. ἀν. σελ. 1-2), καὶ ἡ βαθμιαία διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης ἀνεύρεσις καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν μνημείων, εἰς ἃ ταῦτα ἀνήκουσι, δύνανται πολλὰς ἐσφαλμένας περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῆς τέχνης καὶ τῶν ἐπιδράσεων αὐτῆς γνώμας, αἵτινες ἐκλαμβάνονται σήμερον ὡς ἀξιώματα, ν' ἀναιρέσωσιν. Ἐν ταῖς χώραις τῆς κυρίως Ἑλλάδος κρύπτονται ὑπὸ τὴν γῆν ἀληθῆ κέντρα παλαιοχριστιανικῆς τέχνης δυνάμενα νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς παράλληλα καὶ αὐτῶν τῶν μικρασιατικῶν καὶ συριακῶν· ἀπὸ τοῦ Δ΄. μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ϛ΄. αἰῶνος, ὅτε ἄρχονται αἱ σλαυϊκαὶ ἐπιδρομαί, ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις συνετελέσθη ἡ πάλη χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐζήτησαν καὶ διὰ τῆς τέχνης νὰ ἐπιβληθῶσιν· αἱ κατὰ καιροὺς βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, ὧν ἕνεκα ἀκμάζουσαι πόλεις ἠρειπώθησαν, ἀλλὰ καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων καὶ τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου, περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν εἰσέτι ἀκριβῆ γνῶσιν, συνετέλεσαν νὰ ἐγκαταλειφθῶσι μεγάλα χριστιανικὰ μνημεῖα, ἅτινα βαθμηδὸν ἀποκαλύπτονται εἰς ἡμᾶς κατὰ τύχην (πρβλ. τὰς ἐσχάτως προελθούσας εἰς φῶς μεγάλας Βασιλικὰς ἐν Νικοπόλει, ΑΕ 1916 σελ. 33 κ. ἑ., ἐν Δημητριάδι, ΠΑΕ 1907, σ. 172 κ. ἑ., ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ παρὰ τὸν Ἁλμυρόν, ἐν Bz. XXI (1912) σ. 136 κ. ἑ. 165, ἐν Ὑπάτῃ, ΔΙΕ. 1917, σ. 442 καὶ ἀλλ. Βλέπε τὰ μνημονευόμενα καὶ ὑπὸ Millet, ἔν. ἀ. χριστ. μνημεῖα Ἄργους, Μαντινείας, Ὀλυμπίας, κ. ἄ.). Εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ ταῦτα μνημεῖα οὐδεὶς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν μέχρι τοῦδε, οὐδεὶς συνεσχέτισε ταῦτα πρὸς τὰς φιλολογικὰς πηγάς, ὅσαι δίδονται εἰς ἡμᾶς περὶ Μητροπόλεων, μαρτύρων τῆς χριστ. πίστεως, ἐκκλησ. ἀξιωμάτων ἐκλιπόντων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους κ. ἄ. ἵνα παραβάλῃ ὕστερον τὰ μνημεῖα ταῦτα πρὸς τὰ ἀπὸ τοῦ Θ΄. αἰῶνος βυζαντινά, τὰ ἱστάμενα μόνον ὡς πρὸς τὰς διακοσμήσεις ὑπὸ ἀραβικὰς ἐπιδράσεις καὶ ἐξελέγξῃ τὴν ὀρθότητα τῶν μέχρι τοῦδε ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν. Συστηματικὴ μελέτη περὶ χριστιανικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τότε μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ πλήρης, ὅταν εἰς αὐτὴν συμπεριληφθῶσι καὶ τὰ πρὸ τοῦ Θ΄. αἰῶνος μνημεῖα, ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σκοπὸν ἔχει νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν ἡ παροῦσα μελέτη, ἣν ἐλπίζομεν ν' ἀκολουθήσωσιν αἱ περὶ Νικοπόλεως, Ἁλμυροῦ καὶ Δημητριάδος προσεχεῖς ἐργασίαι.

1 Βλέπε ἀγγελίαν τῶν ἀνασκαφῶν ἐν ΑΕ 1917, σελ. 106.

2 Ἡ τοιχοδομία τῶν διασωθέντων θεμελίων τῆς Βασιλικῆς ἔχει ἐκτελεσθῆ κατὰ τὸν συνήθη καὶ εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους τρόπον, τὸν διατηρηθέντα μέχρις ἡμῶν (opus incertum), ἤτοι εἶνε τοιχοδομία δι' ἀκανονίστων ἢ ἀργῶν λίθων μετ' ἀσβέστου καὶ ἄμμου συνδεομένων, ὡς συνήθιζον τοιαύτην καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἰς θεμέλια κτισμάτων ἢ δι' εὐτελέστερα οἰκοδομήματα, ἅτινα ἐκάλυπτον μετὰ ταῦτα ἐξωτερικῶς

3: γενικὴ κάτοψις τῆς ἀνευρεθείσης Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

τη καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος ἕτερον ἐγκάρσιον κλίτος (Transept)· εἰς τὸν κυρίως τοῦτον Ναὸν ὁδηγεῖ Νάρθηξ, ἔχων ἀντίστοιχα πρὸς τὸ ἐγκάρσιον κλίτος πλάγια διαμερίσματα, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς δὲ πλευρᾶς τοῦ ἀριστεροῦ τῶν πλαγίων τούτων διαμερισμάτων τοῦ Νάρθηκος εἶνε προσηρτημένα δύο συνεχόμενα τετράγωνα προσκτίσματα, ὧν τὸ δεύτερον συνδέεται πρὸς σύστημα κρηνῶν· ὁμοίως πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους συνέχεται ὑπόγειος νεκρικὴ αἴθουσα ἢ Κρύπτη, ἀρτιώτερον ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ Ναοῦ διασωθεῖσα· τέλος ἐντὸς τοῦ Νάρθηκος καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ὡς καὶ παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ ἀνευρέθησαν μεμονωμένοι ἢ συνεχόμενοι τετράγωνοι καὶ καμαρωτοὶ τάφοι.

Τὸ ἱερὸν βῆμα κεῖται 0.50 μ. ὑψηλότερον τοῦ ἐδάφους τοῦ κυρίως Ναοῦ, διασῴζονται δὲ τὰ θεμέλια τῶν τοίχων, οἵτινες ἐχώριζον τὰ διαμερίσματα τὰ εὑρισκόμενα ἑκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ τετραγωνικοῦ χώρου ἔνθα ἔκειτο ἡ Ἁγία τράπεζα, ἴχνη τῶν βάσεων τοῦ Κιβωρίου τῆς ὁποίας διακρίνονται εἰσέτι· τὰ διαμερίσματα ταῦτα φέρουσι συνήθως τὸ ὄνομα παστοφόρια (pastoforia)· εἰς τὸ δάπεδον τούτων διασῴζονται ἱκανὰ τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους των, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω· τὰ θεμέλια τῶν ἄκρων τῆς ἡμικυκλικῆς Ἀψῖδος συνδέει τοῖχος κατεστραμμένος σήμερον κατὰ τὸ μέσον, ἀπὸ τῶν ἄκρων τοῦ ὁποίου ἤρχετο πιθανώτατα τὸ Σύνθρονον.

Τὸ ἱερὸν βῆμα ἐχωρίζετο τοῦ κυρίως Ναοῦ: διὰ δύο μεγάλων πεσσῶν, αἱ βάσεις τῶν ὁποίων διασῴζονται, τῆς μεταξὺ τῶν πεσσῶν Σολέας, ἐφ' ἧς ἔκειτο τὸ παλαιὸν τέμπλον ἢ κιγκλίδωμα τοῦ Ναοῦ, καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν πεσσῶν ἐκτεινομένων ἐγκαρσίων τοίχων, ἐν οἷς ἐσχηματίζοντο αἱ μικραὶ θύραι αἱ ἄγουσαι ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ εἰς τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος διαμερίσματα.[1] Τὴν διάταξιν τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἐν ᾗ καταστάσει τοῦτο βλέπομεν σήμερον, δύσκολον εἶνε νὰ φαντασθῶμεν ἐπακριβῶς· πιθανωνάτη εἶνε ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐσχηματίζοντο μεγάλα τόξα ἑκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ βήματος, βαίνοντα ἐπὶ μεγάλων ἰσχυρῶν πεσσῶν, τὰς βάσεις τῶν ὁποίων βλέπομεν ἔμπροσθεν τοῦ Βήματος καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῆς Ἀψῖδος· ἡ διάταξις δηλ. ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (βλέπε κατωτέρω εἰκ. 6), ἔνθα ὅμοια τόξα σχηματίζονται διὰ τῶν παραστάδων τοῦ Τέμπλου (αἵτινες ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν πεσσῶν, τὰ θεμέλια τῶν ὁποίων βλέπομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασιλικῇ) καὶ τῶν ἄκρων τῆς Ἀψῖδος. Ἂν καὶ πρὸ τοῦ Βήματος ἐσχηματίζετο ὑπεράνω τοῦ κιγκλιδώματος τόξον (τὸ σύνηθες θριαμβευτικὸν τόξον τῶν Βασιλικῶν τῆς Ρώμης κ. ἄ.), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχετο ἡ ἄνωθεν τοῦ Ἱεροῦ καμάρα, ἥτις προεχώρει ὡς κύλινδρος μέχρι τῆς συναντήσεως τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ βήματος, εἶνε ὑποθέσεις ἐπικίνδυνοι πάντοτε ὁσάκις ἀναφέρονται εἰς μνημεῖον, οὗτινος μόνον τὰ θεμέλια ἔχομεν πρὸ ἡμῶν. Ὁπωσδήποτε τὸ πάχος τῶν πεσσῶν καὶ ἰδίως τῶν θεμελίων τῆς Ἀψῖδος, ἅτινα ἔχουσι κατὰ 0,50 μ. περίπου μεγαλύτερον τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ πάχος (πάχ. τοίχου Ἀψῖδος 1,20 μ. ἀπέναντι 0,75 μ. τῶν ἐξωτ. τοίχων), δύνανται νὰ καταστήσωσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πιθανήν, χωρὶς ν' ἀποκλείηται καὶ ἡ γνώμη, ὅτι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε καὶ ξυλίνη μόνον στέγη ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὡς παρατηροῦμεν τοιαύτην ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι Ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὰ ἐπιμήκη ὀρθογώνια διαμερίσματα τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους τοῦ Ναοῦ, τὰ ἐκτεινόμενα καὶ κάτωθεν τοῦ Βήματος δύνανται ἐκ λόγων συμμετρίας πρὸς τὴν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ Ναοῦ ὑπάρχουσαν ἐν τῇ νησίδι τοῦ Ἰλισσοῦ Κρύπτην νὰ ἑρμηνευθῶσιν[2].

δι' ἐπιχρίσματος (πρβλ. προχείρως τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης τοιχοδομίας ἐν Lamer, Römische Kultur im Bilde, 1910 σ. 25). Περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς τοιχοδομίας εἴς τινα τοῦ Ναοῦ μέρη βλέπε κατωτέρω.

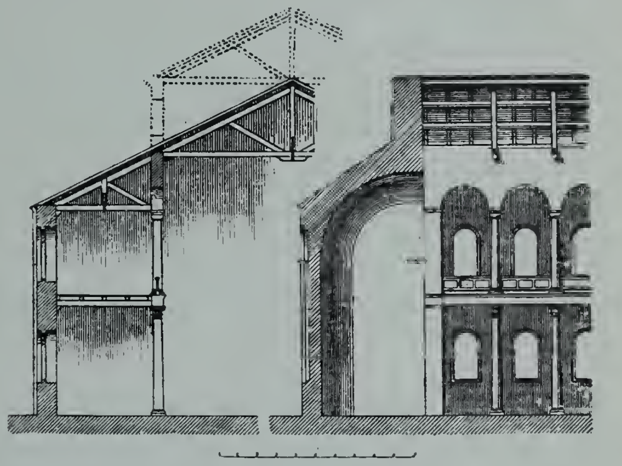
[1] Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῶν θεμελίων τῶν ἐγκαρσίων τούτων τοίχων τῶν πλαγίων διαμερισμάτων δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν τοῦ ἱεροῦ Βήματος: ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοίχου ἀνεφάνησαν δύο εἴσοδοι, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τὰ θεμέλια συνεχοῦς τοίχου, ἐφ' οὗ εὑρίσκετο πάντως εἴσοδός τις ἄγουσα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους εἰς τὸ Βῆμα. Πρβλ. ὁμοίαν διάταξιν εἰς τὰ πλάγια διαμερίσματα τοῦ Βήματος τῆς ἐν Ρώμῃ Βασιλικῆς S. Prassede, ἐν Holtzinger. Altchr. und byz. Baukunst, Leipzig, 1909, σελ. 43 εἰκ. 35.

[2] Βλ. χρονολογίαν Κρύπτης κατωτέρω· ἡ τοιαύτη διάταξις τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εἶνε μὲν σπανιωτέρα οὐχὶ ὅμως καὶ ἀσυνήθης ἐν τῇ χριστ. τέχνῃ, πρβλ. ὅμοιον κλῖτος τῆς Βασιλικῆς Α. ἐν Πέργῃ τῆς Παμφυλίας, ἧς τὴν κάτοψιν ἐδημοσίευσεν ὁ Rott. ἐν Kleinasiatische Denkmäler. Leipzig 1908, σελ. 47, βλ. ὁμοίως τὸ σχῆμα

Ὁ κυρίως Ναὸς διαιρεῖται διὰ τοίχων πάχους 0.72-0.80 μ. εἰς τρία κλίτη· οἱ τοῖχοι οὗτοι οἱ διαχωρίζοντες τὰ κλίτη τοῦ Ναοῦ ἢ ἐχρησίμευον πρὸς ὑποστήριξιν τῶν βάσεων τῶν κιονοστοιχιῶν ἢ ἐσχηματίζοντο εἰς τοὺς μέχρι τῆς στέγης ὑψουμένους τούτους τοίχους ἀνοίγματα, δι᾽ ὧν συνεκοινώνουν τὰ κλίτη· ἂν μάλιστα δεχθῶμεν καὶ ὕπαρξιν Ὑπερῴων ἢ Γυναικωνιτῶν ἐν τῷ Ναῷ πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἐπάλληλα ἀνοίγματα, ἄνωθεν τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο τὰ παράθυρα, δι᾽ ὧν ἐφωτίζετο τὸ μέσον κλίτος τοῦ Ναοῦ· ἔχοντες ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐποχήν, εἰς ἣν φαίνεται κτισθεῖσα ἡ Βασιλικὴ (βλέπε χρονολογίαν κατωτέρω) καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τὴν ἔλλειψιν οἱουδήποτε ἴχνους πεσσῶν, ὧν τμήματα βάσεων ἔπρεπε νὰ διασωθῶσιν, ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ διαχωρίζοντες οὗτοι τὰ κλίτη τοῦ Ναοῦ τοῖχοι ἐχρησίμευσαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν εἶνε εὐνόητος, καθόσον χρησιμεύουσι πρὸς σύνδεσιν τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ πρὸς ἀλλήλους, ὡς βλέπει τις ἄλλως τε εἰς τὸ αὐτὸ κτίσμα ὁμοίαν σύνδεσιν διὰ τοίχων τῆς Ἀψῖδος καὶ τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ Ναοῦ [2]. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ ἡ εὕρεσις ἰωνιζούσης μαρμαρίνης βάσεως, δύο κορινθιαζόντων κιονοκράνων καὶ ἑτέρου χαμηλοῦ, ἔχοντος πλατέα ὑδρόβια φύλλα (βλ. κατωτέρω εἰκ. 14), ἅτινα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν κατεσχέθεσαν παρὰ τῷ ἄλλοτε ἐνοικιαστῇ τοῦ παρὰ τὸ ἐγκαταλελειμμένον θέατρον καφενείου Δ. Τριβέλα, ὅστις καθ᾽ ὃν χρόνον ἰσοπεδοῦτο ὑπὸ τοῦ Γυμναστηρίου ὁ χῶρος, ἐφρόντισε νὰ λάβῃ τὰ τελευταῖα διασωθέντα λείψανα τῆς Βασιλικῆς, ἵνα χρησιμοποιήσῃ ταῦτα ὡς βάσεις ξυλίνου παραπήγματος καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

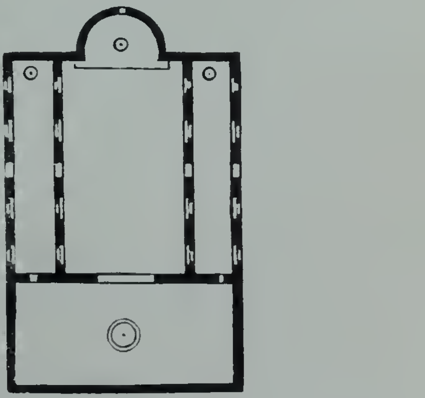
Ἡ στέγη τῶν κλιτῶν τοῦ Ναοῦ ἦτο προφανῶς ξυλίνη, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐλάχιστον πάχος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων (0.75μ.) κατάλληλον, ἵνα στηριχθῇ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἡ ἐπικλινὴς ξυλίνη στέγη τῶν πλαγίων μόνον κλιτῶν τοῦ Ναοῦ, τῶν ἀρχομένων κάτωθεν τῶν παραθύρων τῶν ὑψηλοτέρων τοίχων τοῦ μέσου κλίτους, ὧν διὰ τοῦτο αἱ βάσεις εἰς πολλὰ μέρη εἶνε παχύτεροι (0.80 μ.) τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Ναοῦ τοίχων.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν διάταξιν τῶν κλιτῶν τοῦ Ναοῦ ἀνάλογον πρὸς ὁμοίας Βασιλικάς, ὡς εἶνε ἐπὶ παραδείγματι ἡ παρατιθεμένη τομὴ τῆς στέγης τῆς περιφήμου ἐν

4: Τομαὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασιλικῆς τοῦ Στουδίου.

Κωνσταντινουπόλει Βασιλικῆς τοῦ Στουδίου (εἰκ. 4, ἐν ᾗ διακρίνεται ἡ ὑπὸ Holtzinger συμπλήρωσις καὶ ἀναπαράστασις τῆς ἀρχικῆς διατάξεως τῆς παραμεμορφωμένης σήμερον στέγης). Ὅτι ὅμως καὶ τὸ δι᾽ ἀνοιγμάτων ἐπὶ τῶν διαχωριζόντων τὰ κλίτη τοίχων σύστημα ἀντεπροσωπεύετο ἐν Ἀθήναις μαρτυρεῖ ἡ διασωθεῖσα παρὰ Lenoir κάτοψις

5: Κάτοψις ἀγνώστου Βασιλικῆς ἐν Ἀθήναις (κατὰ Lenoir).

τῆς Βασιλικῆς ἐν τῷ μοναχικῷ συνοικισμῷ τοῦ παρὰ τὴν Μίλητον Λάτμου ἐν Wiegand, Milet Band III Heft I, Der Latmos, Berlin, 1913 σελ. 24 εἰκ. 28 κ. ἑ.

2 Πρβλ. κάτοψιν τῆς Βασιλικῆς ἐπὶ τῆς μικρᾶς ἀγορᾶς τοῦ Περγάμου, σχεδιασθεῖσαν ὑπὸ Dörpfeld (ἐν Strzygowski, Kleinasien, Leipziz, 1903 σ. 46 εἰκ. 30), ἔνθα ὅμοιοι συνεχεῖς τοῖχοι, διαχωρίζοντες τὰ κλίτη τῆς Βασιλικῆς, παρατηροῦνται. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασιλικῇ διακρίνεται 0.40 μ. ἐξέχων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος (μήκους 3,45 μ.) τοῖχος, ὀργανικῶς συνδεόμενος πρὸς τὸν δεξιὸν πρὸ τοῦ Βήματος πεσσόν· πιθανὸν συνεδέθησαν οἱ πεσσοὶ διὰ τοίχων, μεθ᾽ οὓς ἤρχοντο τὰ τοξωτὰ ἀνοίγματα, δι᾽ ὧν συνεκοινώνουν τὰ πλάγια κλίτη πρὸς τὸ μέσον.

Βασιλικῆς τῶν Ἀθηνῶν (εἰκ. 5), ἴχνη τῆς ὁποίας δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε [1].

Ὁ νάρθηξ τοῦ Ναοῦ ἔχει τὴν συνήθη καὶ εἰς ἄλλας Βασιλικὰς διάταξιν τοῦ διὰ τοίχων ἢ παραστάδων, ἐφ' ὧν στηρίζονται τόξα, διαχωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ, [2] ἔχει δὲ καὶ πλάγια διαμερίσματα ἀντίστοιχα, ὡς εἴπομεν, πρὸς τὸ κατὰ τὸ ἱερὸν βῆμα ἐγκάρσιον κλίτος τοῦ Ναοῦ ἔνθα καὶ τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου των ἀνευρέθησαν. Ἐπὶ τῶν τοίχων τούτων, ὧν τὰ θεμέλια μόνον ἔχομεν, ἠνοίγοντο προφανῶς αἱ ἄγουσαι εἰς τὸν Ναὸν καὶ τὰ πλάγια διαμερίσματα θύραι, μεταξὺ δὲ τῶν παραθύρων τῆς προσόψεως εὑρίσκετο ἡ Πύλη, τὸ κατώφλιον τῆς ὁποίας ὑποδηλοῦσι σήμερον τὰ ἐναπομείναντα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μαρμαρίνων πλακῶν ἀσβεστώματα.

Ἂν πρὸ τοῦ Ναοῦ ὑπῆρχε Πρόπυλον, ὡς ἴχνη ἀνευρεθέντων τοίχων φαίνονται μαρτυροῦντα, τοῦτο μόνη σκαφικὴ ἔρευνα δύναται νὰ προσδιορίσῃ· τὰ ἀνευρεθέντα ὅμως ψηφιδωτὰ ἐδάφη ἔξω τοῦ Ναοῦ, μέρη τῶν ὁποίων ἁπλοῦνται ἐπὶ τοῦ πάχους τοίχων, ὡς καὶ ἴχνη ἰσοδομικοῦ τοίχου παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς προσόψεως διακρινόμενα, ἀποδεικνύουσι τὴν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισσοῦ ὕπαρξιν ἀρχαιοτέρων (ρωμαϊκῶν χρόνων πιθανώτατα) κτισμάτων, ἅτινα οἱ κτίσαντες τὴν Βασιλικὴν κατηδάφισαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τμήματα τοῦ ἐδάφους μαρτυροῦσι μᾶλλον τὴν ὕπαρξιν μεγάλου Αἰθρίου (Atrium) πρὸ τοῦ Ναοῦ, μέρη μάλιστα τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἔτι ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐν εἰκ. 2 ἀριστερὰ τῶν θεμελίων φαινομένου οἰκίσκου.

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μεγάλην τρίκλιτον Βασιλικήν, ἔχουσαν μέγιστον μῆκος 55 καὶ πλάτος 22 περίπου μέτρων, μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους, Νάρθηκος, ἔχοντος ἀντίστοιχα πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο κλίτος διαμερίσματα, πιθανώτατα δὲ καὶ Αἰθρίου πρὸ τῆς Βασιλικῆς ὑπάρχοντος.

Τὸ διάγραμμα τῆς Βασιλικῆς ταύτης τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισσοῦ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ κατατάξωμεν τὸ παροραθὲν μέχρι τοῦδε σπουδαιότατον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς τέχνης μνημεῖον εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων ἑλληνιστικῶν Βασιλικῶν, τῶν ἱσταμένων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν Συροαιγυπτιακῶν προτύπων, σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῶν ὁποίων εἶνε σήμερον ἡ τῷ 1905 ἀνασκαφεῖσα ἐπὶ τοῦ Karm Abu Mina τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου τῆς κάτω Αἰγύπτου μεγάλη τρίκλιτος Βασιλικὴ (μήκ. 60 μ.), ἥτις εἶχεν ἱδρυθῆ ὑπὸ Ἀρκαδίου (395-408) ἀνατολικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ περικλείοντος τὸν τάφον τοῦ πάτρωνος τῆς Αἰγύπτου Ἁγίου Μηνᾶ μικροτέρου δρομικοῦ Ναοῦ [3], ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ πεντάκλιτος Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡ ἱδρυθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπισκευασθεῖσα καὶ εὑρισκομένη σήμερον ἐν ἐρειπίοις ἕνεκα τῆς τελευταίας πυρκαϊᾶς [4], καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα τῷ 1915 ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου τρίκλιτος Βασιλική, ἧς τὸ δάπεδον κοσμεῖται διὰ λαμπρῶν ψηφιδωτῶν [5].

Καὶ τὰ τρία ταῦτα μνημεῖα, ὧν τὴν κάτοψιν

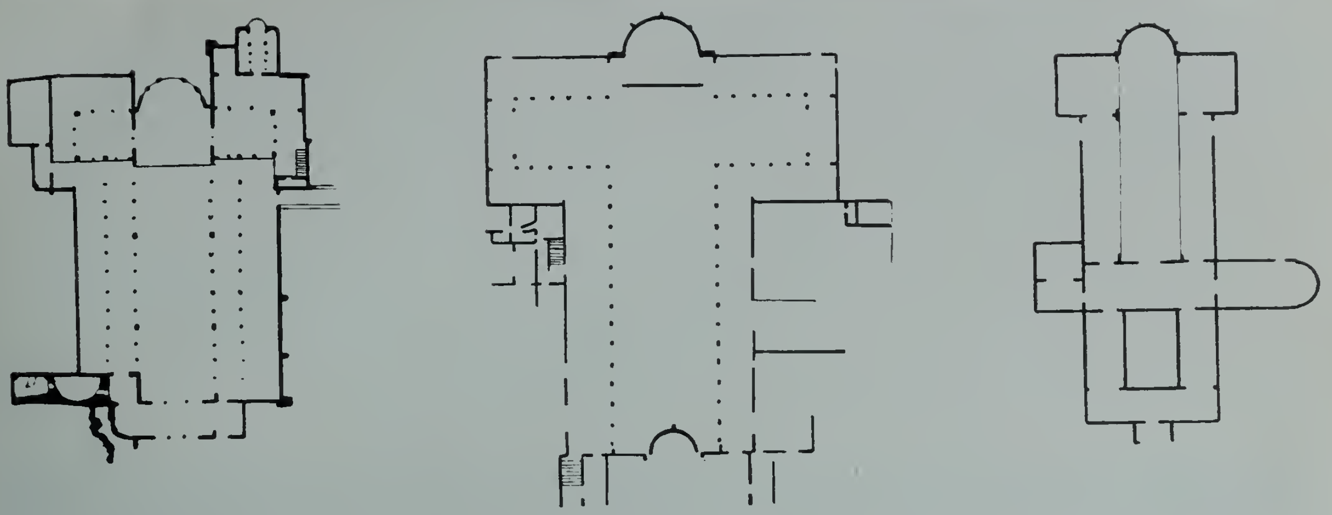
1 Βλ. Lenoir. Architecture monastique, Paris, 1853-56 τόμ. I σ. 248 εἰκ. 160. Παρὰ τῷ Lenoir λέγονται ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς περὶ τῆς ἀγνώστου ταύτης Βασιλικῆς τῶν Ἀθηνῶν «ἐσχεδιάσαμεν ἐν Ἀθήναις τὴν κάτοψιν μιᾶς Βασιλικῆς ἠρειπωμένης, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ κίονες οἱ διαχωρίζοντες συνήθως τὰ κλίτη εἶχον ἀντικατασταθῆ δι' ἐπιμήκων τοίχων· εἰς τοὺς τοίχους τούτους ἤνοιξαν συγκοινωνούσας θύρας καὶ παράθυρα, οὕτως ὥστε τὰ τρία κλίτη ἐσχημάτιζον οἱονεὶ ἰσαρίθμους χωριστὰς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην». Ὁ L. φέρει ὡς παράδειγμα τὸ ἰδιαίτερον τῆς Καπνικαρέας κλίτος (ὡς παρενόησε τὸ μεταγενέστερον παρακκλήσιον τῆς Ἁγίας Βαρβάρας), τὸ χρησιμεῦον, κατ' αὐτόν, ὡς ὁ γυναικωνίτης τοῦ Ναοῦ. Κατ' ἀρχὰς ἐταυτίσαμεν τὴν παρὰ Lenoir Βασιλικὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν, ἀκριβεστέρα ὅμως παρατήρησις ἀπέδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἑτέρας ἀγνώστου μέχρι τοῦδε Βασιλικῆς τῶν Ἀθηνῶν, οὐχὶ δὲ περὶ προχείρου σχεδιάσεως ὑπὸ τοῦ L. τῆς ἡμετέρας καὶ περὶ παραλείψεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους καὶ τοῦ ἀκριβοῦς σχήματος τοῦ Νάρθηκος.

2 Βλέπε διάταξιν τοῦ παλαιοῦ Νάρθηκος τοῦ S. Apollinare in Classe τῆς Ῥαβέννης, παρὰ Holtzinger, ἔνθ' ἀ. σ. 70, τοὺς Νάρθηκας μικρασιακῶν Ναῶν ἐν Strzygowski Kleinasien, 1903, σ. 62 εἰκ. 50, σ. 101 εἰκ. 72 κ. ἄ. Πρβλ. κυρίως παρὰ Holtzinger, ἔ. ἀ. σ. 106 εἰκ. 128 τὴν διάταξιν τοῦ Νάρθηκος τοῦ Ἐσκὶ-Τζουμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἔνθα οὗτος ὁμοίως πρὸς τὴν ἡμετέραν Βασιλικὴν σχηματίζεται.

3 Βλέπε Kaufmann, Die Menastadt. Leipzig, 1910.

4 Πρβλ. Παράρτημα ἀρχ. Δελτίου 1918, ἔνθα ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τοῦ Ναοῦ καὶ ἡ ἔκτασις τῆς τελευταίας καταστροφῆς αὐτοῦ μετὰ πολλῶν εἰκόνων.

5 Πρβλ. Α. Φιλαδελφέως, Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως ἐν ΑΕ 1916 σ. 33 κ. ἑ., ἔνθα γίνεται ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ἀνεπαρκὴς δυστυχῶς ἑρμηνεία τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης Βασιλικῆς, ὡς καὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ ἐν ΑΕ 1917, σ. 48 κ. Πβλ. καὶ ἡμετέραν πρόχειρον ἑρμηνείαν τῆς Βασιλικῆς καὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἐν Ι. Συνδέσμῳ, φύλλ. Δεκεμβρίου 1915, ἣν θὰ ἀνατυπώσωμεν προσεχῶς ἐπηυξημένην.

6: Κατόψεις Βασιλικῶν: Ἁγίου Δημητρίου (Θεσσαλονίκης), Ἁγίου Μηνᾶ (Αἰγύπτου) καὶ Νικοπόλεως (Ἠπείρου).

παραθέτομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 6) ἔχουσι τὴν αὐτὴν περίπου διάταξιν πρὸς τὴν Βασιλικὴν τῶν Ἀθηνῶν, μεθ' ἧς δύνανται νὰ ἐπιδειχθῶσιν ὡς τὰ κυριώτατα λείψανα τῆς ἀπὸ Μ. Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ ἀναπτυχθείσης ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις τέχνης, ἣν κυρίως ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν γνωρίζομεν [1], μιμήσεις τῶν ὁποίων προφανῶς εἶνε αἱ χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ραβέννης [2]. Κυριώτατον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τούτων εἶνε ἡ εἰς τρία κλίτη διὰ κιόνων διαίρεσις τοῦ κυρίως Ναοῦ καὶ τὸ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἐγκάρσιον κλίτος [3]· μεθ' ὅλας δὲ τὰς διαφορὰς τὰς παρατηρουμένας ἐν ταῖς λεπτομερείαις (ὡς εἰς τὴν διάταξιν τοῦ Νάρθηκος καὶ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους) καὶ αἱ τέσσαρες Βασιλικαὶ παρουσιάζουσιν ὡς πρὸς τὸ διάγραμμα μεγάλας ὁμοιότητας, μηδ' αὐτῆς τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐξαιρουμένης, ἧς τὸ ἀρχικὸν σχῆμα, τὸ παραμορφωμένον σήμερον διὰ τῶν προσθηκῶν καὶ προσκτισμάτων βαθμηδὸν ἀναφαίνεται κατὰ τὴν κατάρριψιν τῶν τουρκικῶν ἀσβεστωμάτων, ὡς ἀλλαχοῦ θὰ προσαγάγωμεν τὰς ἀποδείξεις. Ἡ κτίσις τῶν πρὸς σύγκρισιν παρατεθεισῶν ἐνταῦθα Βασιλικῶν, ἕνεκα βασίμων λόγων, ἀνάγεται εἰς τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα· δυνάμεθα ἄρα καὶ τὸ ἡμέτερον κτίσμα τῶν Ἀθηνῶν μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ν' ἀναγάγωμεν εἰς μόνην τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς ἄλλα ὅμοια χριστιανικὰ κτίσματα στηριζόμενοι.

Ἕτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ὅπερ ἔχουσι πᾶσαι σχεδὸν αἱ προσαχθεῖσαι Βασιλικαὶ (πλὴν τῆς Β. τῆς Νικοπόλεως, ἧς ἄλλως τε τὴν ἱστορίαν δὲν γνωρίζομεν εἰσέτι) εἶνε ὅτι ἡ κτίσις αὐτῶν ὀφείλεται

1 Πρβλ. τὰ περὶ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις παρ' Εὐσεβίῳ ἐν βίῳ Κωνσταντίνου Βιβλ. Γ'. 41-43, περὶ Βασιλικῆς τῆς Τύρου, Εὐσέβιον, ἐν Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. 1 κεφ. Δ', 37 κ. ἑ. (ἐκδ. Schwartz, 1908 σ. 380 κ. ἑ.) καὶ τὰ περὶ Ναοῦ Θεοτόκου ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἁγίου Σεργίου ἐν Γάζῃ παρ' ἀρχαίοις ἐκκλ. ἱστορικοῖς λεγόμενα.

2 Ὡς ἦσαν αἱ ἀρχαῖαι Βασιλικαὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, τὸ μεγαλοπρεπέστερον τῶν χριστ. κτισμάτων τῆς Δύσεως καὶ ἡ πεντάκλιτος Βασιλικὴ τοῦ S. Paolo fuori le mura ἡ ὑπὸ Ὀνωρίου ἱδρυθεῖσα καὶ ἀπολέσασα τὴν ἀρχαιοπρεπῆ ὄψιν της κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1832, αἱ ἐπὶ τῶν τάφων τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων ἱδρυθεῖσαι· πρβλ. καὶ τὴν ἐν Ραβέννῃ ὁμοίως μεγαλοπρεπῆ ἀλλὰ παραμορφωμένην σήμερον Βασιλικὴν τοῦ S. Apollinare in classe (Holtz, ἔ. ἀ. σ. 31 κ. ἑ. πρβλ. καὶ διὰ τὰς Βασιλικὰς τῆς Ραβέννης, αὐτόθι, σ. 69 κ. ἑ.). Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνάγονται καὶ αἱ ἐν ἐρειπίοις κείμεναι μεγάλαι Βασιλικαὶ τῆς Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ Βασιλικαὶ τῆς Σαγαλασσοῦ καὶ τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Πέργης εἶνε αἱ πλησιέστεραι πρὸς τὴν ἡμετέραν (βλ. Strzygowski, Kleinasien, 1903 σ. 50 κ. ἑ. καὶ Rott, Kleinas. Denkmäler 1908 σ. 47).

3 Ὅτι καὶ ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἦτο ἀρχικῶς τρίκλιτος Βασιλική, μεταβληθεῖσα εἰς πεντάκλιτον μετὰ τὴν καῦσιν αὐτῆς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα καὶ ἄλλοι παρετήρησαν (Πρβλ. Οὐσπένσκη, Περὶ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Ἀρχαιολ. Δελτ. ρωσσ. Ἰνστιτ. Κωνσταντινουπόλεως, Σόφια, τομ. XIV (1909), ρωσσ.) Ἤδη μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν πλακῶν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τῶν μεταξὺ τῶν κιόνων τῶν κεντρικῶν κιονοστοιχιῶν πεσσῶν ἀνεφάνησαν χαράγματα, δι' ὧν δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἀρχικῶς μόνον κίονες ἐχώριζον τὸν τρίκλιτον Ναόν, μετὰ τὸν Ζ' δὲ αἰῶνα προσετέθησαν οἱ πεσσοί. Περὶ Ὑπερῴου προφανῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα, ὅπου γίνεται σύγκρισις τῆς Β. τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τρεῖς ἑτέρας Βασιλικάς, ὧν αἱ δύο θεμέλια μόνον, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα, παρουσιάζουσι.

εἰς προϋπάρχοντα ἐπὶ τοῦ χώρου, ἐφ᾽ ὧν ἱδρύθησαν, *Μαρτύρια*, ἤτοι τάφους περικλείοντας τὰ λείψανα μεγάλων μαρτύρων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ὅτι καὶ ἡ κτίσις τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς ἔχει τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀποδεικνύει ἡ ἀνεύρεσις τῆς Κρύπτης, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ὁποίας καὶ μεταβαίνομεν.

Β΄ Τὸ Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη.

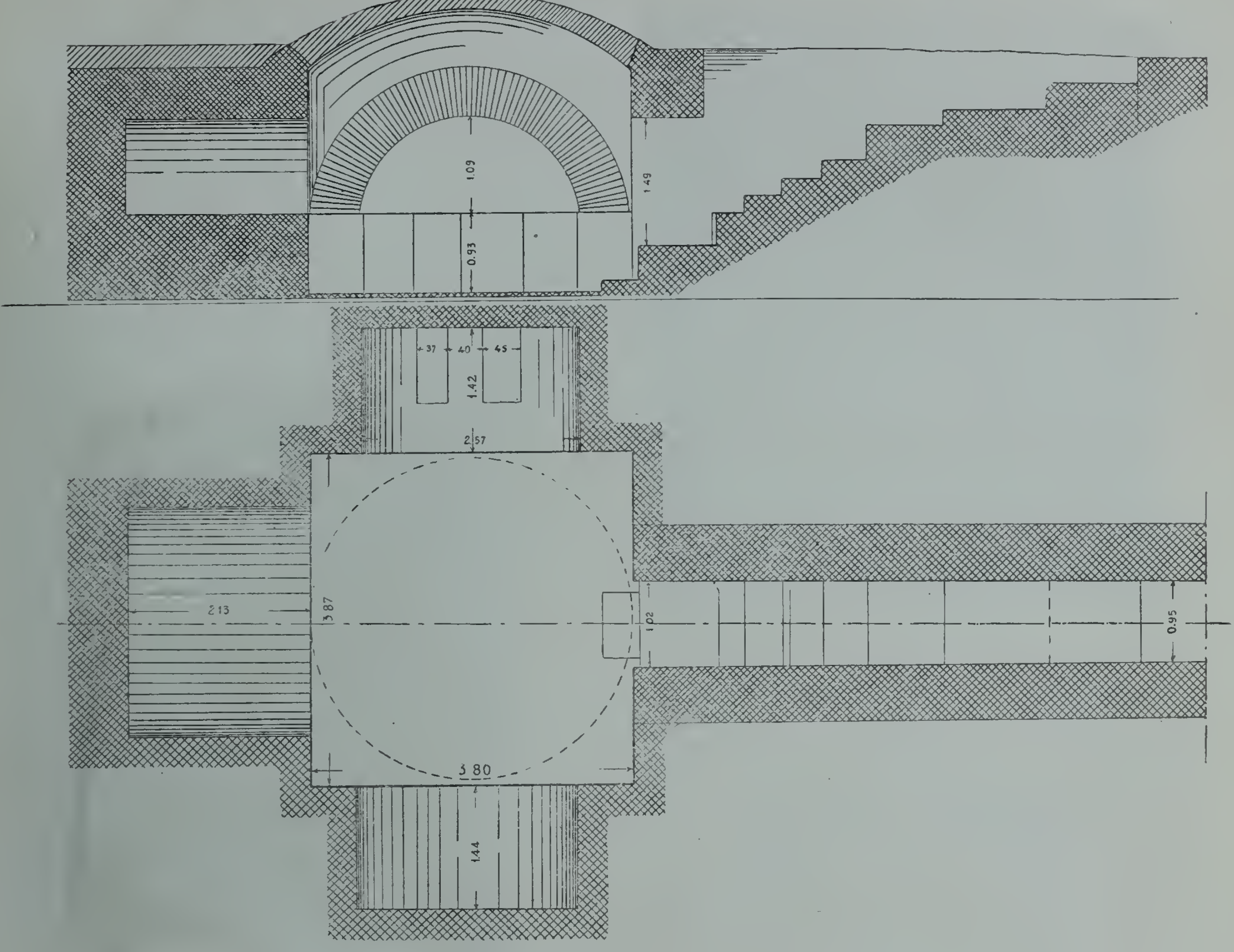
Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων προσκτισμάτων ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισσοῦ τὸ σπουδαιότερον εἶνε ὑπόγειος αἴθουσα ἢ Κρύπτη, κειμένη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ διαμερίσματος τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους τοῦ Ναοῦ. Ἡ αἴθουσα αὕτη εἶνε τετράγωνος διὰ μεγάλων πλίνθων καὶ ἐρυθρωποῦ κονιάματος ἐκτισμένη καὶ στεγάζεται δι᾽ ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς ἢ θόλου· διασώζονται ἐξ αὐτῆς σήμερον ἡ στεφάνη καὶ τὰ κάτωθεν αὐτῆς σχηματιζόμενα τέσσαρα σφαιρικὰ τρίγωνα, ὡς διακρίνει τις εἰς τὰς εἰκ. 7-9.

Εἰς τὴν Κρύπτην κατέρχεταί τις δι᾽ ὀκτὼ βαθμίδων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων κατὰ τὸ πλεῖστον

7: Τὸ λεγόμενον Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη ἢ ἡ Κρύπτη τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

ἐνεπιγράφων ἐπιτυμβίων λίθων, ὁδηγεῖ δ᾽ εἰς αὐτὴν χαμηλὴ θυρὶς ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς αἰθούσης ἀνοιγομένη, ἥτις ἔχει ἁπλοῦν μαρμάρινον ὑπέρθυρον καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ἀβαθὲς τύμπανον κατάλληλον διὰ τοιχογράφησιν, ἧς ἄλλως τε ἴχνη διακρίνει τις οὐ μόνον ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν βαθμίδων τοίχων. Εἰς τὰς τρεῖς ἄλλας πλευρὰς τῆς Κρύπτης σχηματίζονται τρεῖς ἀψιδωτοὶ τάφοι (arcosolia), ἐξ ὧν ὁ κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς θυρίδος βορείαν πλευρὰν εὑρισκόμενος εἶνε εὐρύτερος τῶν δύο ἄλλων (εἰκ. 8), κατάλληλος διὰ τὴν ἐναπόθεσιν δύο σωμάτων (locus bisomus). Τὸ ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς σχηματιζόμενον ἀρκοσόλιον ἔχει δύο ὀρθογωνίους ὀπὰς (βάθους 0,52 μ.) ὡς ὀστεο-

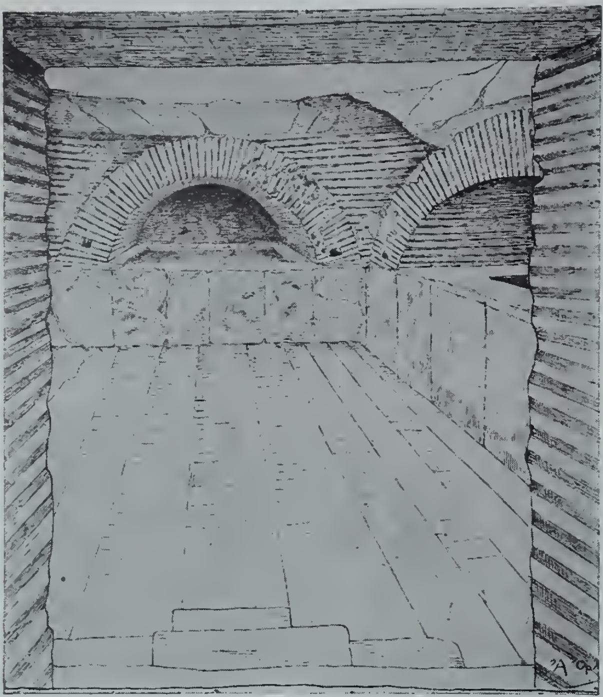

8: Κάτοψις καὶ τομὴ τῆς Κρύπτης τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

θήκας χρησιμοποιουμένας, ὡς ἡ ἀνεύρεσις ὀστῶν καὶ τεμαχίων ἐκ χριστιανικῶν λύχνων κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτῶν ἀπέδειξεν (βλ. κατωτ.), ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι δύο τάφοι ἐχρησίμευον ἴσως διὰ τὴν ἐναπόθεσιν μαρμαρίνων σαρκοφάγων, τμήματα τῶν ὁποίων εὑρέθησαν κατὰ χώραν, ὡς διακρίνει τις ἑκατέρωθεν τῆς θυρίδος ἐν εἰκ. 7. Ἡ κάτωθεν τῆς στεφάνης τῶν ἀψιδωτῶν τάφων ἐπιφάνεια, ὡς καὶ τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα καὶ ἡ στεγάζουσα τὴν Κρύπτην θόλος, ἐκοσμοῦντο διὰ τοιχογραφιῶν, ὡς δεικνύουσι τὰ σῳζόμενα ἔτι ἴχνη, ἐν ᾧ τὰ μέχρι τῶν βάσεων τῶν ἀρκοσολίων μέρη τῶν τοίχων διασῴζουσιν εἰσέτι τμήματα ὀρθομαρμαρώσεως· διὰ μαρμαρίνων τέλος πλακῶν ἦτο ἐπεστρωμένον καὶ τὸ δάπεδον τῆς Κρύπτης, πλάκες δέ τινες ἐκ τούτων εὑρίσκονται σήμερον κατὰ χώραν. Τὴν περιγραφὴν ταύτην τῆς Κρύπτης ἑρμηνεύουσι τὰ παρατιθέμενα ἐνταῦθα σχέδια καὶ εἰκόνες.

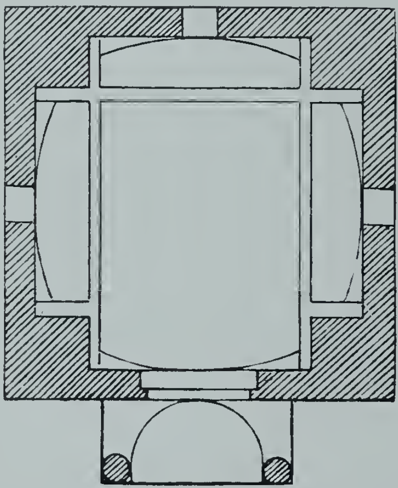
Τὸ σχῆμα τῆς ἡμετέρας νεκρικῆς προφανῶς αἰθούσης ἢ Κρύπτης τοῦ Ναοῦ τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ εἶνε ἓν τῶν συνήθων εἰς τὰ ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὴν γῆν Μαυσωλεῖα ἢ Μαρτύρια, ὡς ἀποκαλοῦνται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ οἱ τάφοι οἱ περικλείοντες σώματα μαρτύρων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὰ πρότυπα τῶν ὁποίων ἔχομεν ἤδη εἰς ἱκανὸν πλῆθος εἰς τὰ ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὴν γῆν Μαυσωλεῖα καὶ τοὺς νεκρικοὺς θαλάμους τῆς ἀρχαιότητος [1]. Ἐν Συρίᾳ

[1] Πρβλ. ἰδίᾳ τὴν παρὰ Holtzinger συναγωγὴν τῶν διαφόρων τύπων ἀνατολικῶν τάφων ἔ. ἀ. σ. 138 κ. ἑ. εἰκ. 197-217 βλ. κυρίως τὴν εἰκ. 198, ἔνθα ὁ τάφος τοῦ Σωσάνδρου ἐν Beschindelaja

9: *Σχεδιάγραμμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κρύπτης.*

λ. χ. εὑρίσκομεν τὸ μνημεῖον τοῦ Βύσσου, δεξιὰ τῆς Βασιλικῆς ἐν Ruweha, οὗτινος τὸ διάγραμμα

10: *Κρύπτη τῆς Βασιλικῆς ἐν Ruweha τῆς Συρίας.*

καὶ ἡ θόλος (εἰκ. 10) ἔχει πλείστας ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἡμετέραν Κρύπτην· τὸ μνημεῖον μόνον τοῦ Βύσσου εἶνε ὑπὲρ τὴν γῆν, ἔχει κτισθῆ διὰ τετραγώνων λίθων καὶ κοσμεῖται ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς πύλης, ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον εἶνε ὑπόγειος νεκρικὸς

τῆς Συρίας καὶ τοὺς κατ' αὐτὸ ὑπογείους χριστιαν. τάφους 199 - 202, σχεδὸν πανομοιοτύπους — πλὴν τῆς θόλου — πρὸς τὴν ἡμετέραν Κρύπτην.

θάλαμος διὰ πλίνθων καὶ κονιάματος ἐκτισμένος [1]. Πλησιέστερα ἔτι πρὸς τὴν ἡμετέραν Κρύπτην εἶνε τὰ συνεχίσαντα τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν τῶν τάφων τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐν γένει cubicula [2] τῶν Κατακομβῶν τῆς Ρώμης, ἐν οἷς ὅμως ἡ στέγη εἶνε ἐπίπεδος καὶ ἑπομένως δὲν ὑπάρχουσι τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Κρύπτῃ εὑρισκόμενα σφαιρικὰ τρίγωνα, δι' ὧν σχηματίζεται ἡ θόλος· ἕνα τῶν θαλάμων τούτων ἐκ τῶν ὡς λαβυρίνθων σχηματιζομένων Κατακομβῶν τῆς Ρώμης προσάγομεν πρὸς σύγκρισιν ἐνταῦθα· εἶνε cubiculum

11: *Cubiculum κατακόμβης ἐν Ρώμῃ.*

τῆς λεγομένης Κατακόμβης τῆς Ἁγίας Θέκλης ἐν τῇ via Ostiensis, ὅπου διακρίνει τις τ' ἀνωτέρω γνωρίσματα καὶ τὰς ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Κρύπτης διαφορὰς (εἰκ. 11) [3]. Ἡ χρησιμοποίησις ἐν Ρώμῃ

1 Τὴν κάτοψιν τῆς Βασιλικῆς ἐν Ruweha μετὰ τῶν δύο τάφων βλέπε ἐν Wulff, Altchr. und byz. Kunst. I. σ. 213 εἰκ. 209.

2 Τὰ cubicula, ὡς γνωστόν, εἶνε ἱστορικαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Κρύπται περικλείουσαι λείψανα μαρτύρων τῆς πίστεως, ὡς καὶ τὰ arcosolia εἶνε σχεδὸν πάντοτε ὁ χαρακτηριστικὸς ἐπίσημος τύπος τῶν χριστιανικῶν τάφων τῆς Ρώμης (Πρβλ. Kaufmann Hanb. der chr. archäologie Paderborn, 1913, σ. 132 καὶ 133). Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐν ἀρκοσολίοις ταφῆς παρατηροῦμεν, ὅτι ποικιλία ἐπικρατεῖ: ἢ θάπτεται δηλ. ἐντὸς τοῦ ἀρκοσολίου ὁ νεκρὸς ἢ ἐναποτίθενται τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ, ἢ τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ τοιούτου τάφου σαρκοφάγος περικλείουσα τὸ λείψανον ἢ τίθεται ἡ σαρκοφάγος καὶ παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀρκοσολίου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (βλ. παραδείγματα ἐν Kaufmann, ἔ. ἀν. σ. 160 κ. ἀλλ.).

3 Εἶνε γνωστόν, ὅτι ἡ εἴσοδος τῶν cubicula ἦτο πεφραγμένη

τουλάχιστον τῶν Κατακομβῶν καὶ ἡ κατασκευὴ νεκρικῶν ὑπογείων θαλάμων καὶ ἀρκοσολίων λήγει κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ΄. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄ [1], εἰς τὴν αὐτὴν δ᾽ ἐποχὴν γενικῶς ἀνάγονται καὶ οἱ ἀνωτέρω πρὸς σύγκρισιν παρατεθέντες τάφοι τῆς Συρίας [2]. Τὸ σχῆμα καὶ πρὸ πάντων ἡ τοιχοδομία τῆς ἡμετέρας Κρύπτης, τῆς ὁποίας αἱ πλίνθοι καὶ τὸ κονίαμα, δι᾽ ὧν εἶνε κατεσκευασμένη, γεννῶσι τὴν ἐντύπωσιν ρωμαϊκοῦ κτίσματος τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων [3], ἐπιτρέπουσιν εἰς ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Κρύπτη τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ εἶνε κτίσμα τουλάχιστον τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ΄. αἰῶνος· τὴν ὑπόθεσιν ἄλλως τε ταύτην ἐνισχύουσι καὶ αἱ ἀνευρεθεῖσαι λυχνίαι, ἐν αἷς ὑπάρχει τὸ ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς κατωτέρω λέγομεν.

Ἔχομεν οὕτω πρὸ ἡμῶν ἐν Ἀθήναις τὰ λείψανα μεγάλης χριστιανικῆς Βασιλικῆς μετὰ Μαρτυρίου, ὁμοίου περίπου σχήματος πρὸς τὴν ἠρειπωμένην σήμερον Βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τὸ Μαρτύριον κεῖται ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν θέσει, ἐν ᾗ κατὰ τὰς Πράξεις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔκειτο τὸ περίφημον Κιβώριον [4]. Πρὸς τιμὴν τίνος ὅμως εἶχον ἱδρυθῆ τὸ Μαρτύριον καὶ ἡ Βασιλικὴ ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ ἐν Ἀθήναις;

Ὁ Κ. Κωνσταντόπουλος ὅστις ἐζήτησε πρῶτος νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ κτίσμα τοῦτο καὶ ἰδίᾳ τὴν Κρύπτην, ἧς μέγα μέρος δὲν εἶχεν ἐπιχωσθῆ μέχρι τοῦ 1906 [5], ἐξέφερε τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ *τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἱερομάρτυρος Λεωνίδη καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ*, ἤτοι περὶ τοῦ τόπου, ἔνθα ὁ περίφημος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐξεφώνησε τὸν «εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Λεωνίδην καὶ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ» λόγον, ἐν τῷ ὁποίῳ δίδονται καὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ μέρους τῆς πόλεως ἔνθα τὸ Μαρτύριον τοῦτο ἔκειτο. Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἀκριβοῦς κατόψεως τῆς Βασιλικῆς καὶ τῆς συνεχομένης πρὸς ταύτην Κρύπτης [6] ἐνισχύουσι πράγματι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ὁ ἱερομάρτυς Λεωνίδης ἦτο ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Γ΄ μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἐμαρτύρησεν ἐν Κορίνθῳ ἐπὶ Δεκίου (250) μετὰ ἑπτὰ ἄλλων γυναικῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν: Χάρισσα, Νίκη, Γαλανή, Καλλὶς, Νουνεχία, Βασίλισσα καὶ Θεοδώρα. Πάντες οὗτοι, παραδίδεται, ὅτι συνελήφθησαν κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα ἐν Τροιζῆνι καὶ ἤχθησαν ἐνώπιον τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας Βενούστου, ὅστις τὸν μὲν ἐπίσκοπον Λεωνίδην κατεδίκασεν εἰς σταυρικὸν θάνατον, τὰς δὲ γυναῖκας διέταξε νὰ ὁδηγήσωσι διὰ πλοίου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πελάγους καὶ νὰ ρίψωσιν αὐτὰς εἰς τὴν θάλασσαν. Περὶ τοῦ Λεωνίδη φέρεται παρὰ Συμεὼν τῷ Μεταφραστῇ τὸ δίστιχον:

«Σκότος συνέσχε τὰς Ἀθήνας ἀθρόον»
«Δύναντος αὐταῖς ἡλίου Λεωνίδου»

ἡ χαμηλὴ θυρὶς ὡδήγει ἐν αὐτῇ· τὸ ἐν τῇ εἰκ. 11 ἄνοιγμα εἶνε νεώτατον διὰ λόγους φωτισμοῦ καὶ εὐκολίας τῶν ἐπισκεπτῶν ἐσχάτως γενόμενον.

1 Ὡς γνωστόν, ἡ τελευταία ἐπιτάφιος ἐπιγραφὴ τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 409 μ. Χ. πρβλ. Kraus, RE, der christl. Altertümer. II, σ. 109.

2 Πρβλ. M. de Vogüé, La Syrie centrales, Paris, 1865-1878.

3 Αἱ διαστάσεις τῶν πλίνθων, δι᾽ ὧν εἶνε ἐκτισμένη ἡ Κρύπτη, εἶνε 055×0 54 μ. καὶ ἔχουσι πάχος 003½ μ. Πρβλ. τὰς αὐτὰς διαστάσεις εἰς πλίνθους τῆς Κρήνης κατωτέρω ἔνθα γίνεται καὶ ἡ παραβολὴ πρὸς τὰς βυζαντινάς.

4 Βλέπε Migne P. G. 116 σ. 1261, ὅπου τὸ Κιβώριον λέγεται ὅτι ἔκειτο «κατὰ μέσον τοῦ Ναοῦ πρὸς τοῖς λαιοῖς πλευροῖς», ἔνθα οἱ πιστοὶ «ᾤοντο ὑπὸ γῆν κεῖσθαι τοῦ ἁγίου τὸ λείψανον». Ὁμοίως ἐν τῇ αὐτῇ θέσει πρὸς τὴν ἡμετέραν Κρύπτην εὑρίσκονται τὰ Μαρτύρια καὶ ἄλλων Ναῶν Βασιλικῶν ἢ τρουλλωτῶν, ὡς ἐν S. Lorenzo τοῦ Μιλάνου, ἐν Deré-Ahsy τῆς Λυκίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ (βλέπε εἰκ. παρὰ Wulff, ἔ. ἀν. σ. 392, 394 κ. ἑ.).

5 Πρβλ. Κ. Κωνσταντοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῶν Χριστιαν. Ἀθηνῶν· τὸ Μαρτύριον τοῦ ἐπισκόπου Λεωνίδου, ἐν Ἡμερολ. τῶν φιλανθρ. Καταστ. Κωνσταντινουπόλεως, 1906, σ. 331-334. Ὁ Κ. ἐμελέτησε τὰ πρὸ τῆς ἐπιχώσεως ὑπὸ τοῦ γυμναστ. συλλόγου διακρινόμενα ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ ἐρείπια, καθ᾽ ἣν ἐποχὴν ὁ Α. Σκιᾶς ἀνέσκαπτε τὸ παρὰ τὴν ἁγίαν Φωτεινὴν μέρος τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς προσδιορισμὸν τῆς Καλλιρόης (Πρβλ. Α. Σκιᾶ περὶ τῆς ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ ἀνασκαφῆς, ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχ. Ἑτ. 1893, σ. 111-136)· ὁ Σκιᾶς ἐν τῇ μελέτῃ του ταύτῃ ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ (σ. 124 καὶ σημ. 3) καὶ τῆς Κρύπτης καὶ ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι ἡ Βασιλικὴ αὕτη «εἶνε ἴσως ἡ παλαιοτάτη τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιῶν». Ὁ Κωνσταντόπουλος δέχεται, ὅτι ἡ Βασιλικὴ ἱδρύθη κατὰ τὴν Ε΄ ἑκατοντ. καὶ ὅτι ἡ ἵδρυσις αὐτῆς ἔξω τοῦ ἄστεως ἀποδεικνύει ἀκμὴν τῆς εἰδωλολατρείας, πρὸς καταπολέμησιν τῆς ὁποίας ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου ἐπροστάτευε τὰ εἰς τὰ προάστεια ἱδρυόμενα καὶ βαθμηδὸν ἐκτοπίζοντα τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ χριστιανικὰ εὐκτήρια, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς παλαιᾶς Μονῆς τοῦ Δαφνίου.

6 Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Σκιᾶ (ἔνθ. ἀνωτ.) ὑπάρχει χάρτης τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισοῦ σχεδιασθεὶς ὑπὸ Wilberg, ἔνθα εὑρίσκεται ἐσφαλμένη κάτοψις τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Κρύπτης· ὁμοίως ἐσφαλμένη κάτοψις δίδεται καὶ ἐν Curtius-Kaupert Atlas von Athen Bl. X (Die Umgebung der Kallirhöe.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι λόγῳ του, ἔνθα παραστατικώτατα διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν θάνατον τῶν μαρτύρων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Λεωνίδη, ὃν παραβάλλει πρὸς τὸν λεοντόθυμον ὑπερασπιστὴν τῶν Θερμοπυλῶν, ἀποκαλεῖ τοὺς μάρτυρας «Ἑλλάδος γεννήματα καὶ θρέμματα», δι' οὓς «μᾶλλον μέγα φρονείτω ἡ νῦν εὐσεβὴς Ἑλλὰς ἤπερ ἡ πάλαι ἐπὶ τοῖς περὶ Λεωνίδην τὸν Λάκωνα, ἀντιστοιχοῦσι μὲν πρὸς τὰς τῶν Περσῶν δυνάμεις περὶ τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν πεσοῦσι δ' ἐκεῖσε παρὰ τῶν βαρβάρων ὑπὲρ ἐλευθερίας Ἑλλήνων κοινῆς» [1].

Ἡ ὕπαρξις ἐν Ἀθήναις Μαρτυρίου ἢ ὡς ἀποκαλεῖ τοῦτο ὁ Ἀκομινᾶτος *πολυανδρίου* [2], ἔνθα ἀνεπαύοντο τὰ ὀστᾶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Λεωνίδη καὶ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ὑπέστησαν μετ' αὐτοῦ μαρτυρικὸν θάνατον, προϋποθέτει τὴν ἐκ Κορίνθου ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων καὶ τὴν εἰς Ἀθήνας μεταφοράν των [3]. Τὸ μέρος δὲ τῆς πόλεως ἔνθα τὸ Μαρτύριον ἢ πολυάνδριον τοῦτο ἔκειτο, δηλοῦται ἐκ τῆς πληροφορίας, ἣν δίδει ὁ Ἀκομινᾶτος, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὀλιγωρίας, ἣν ἐδείκνυον οἱ σύγχρονοι Ἀθηναῖοι διὰ τὴν τιμὴν τῶν μαρτύρων: «Ὦ τῆς ἐκείνων μὲν φιλαδελφείας, λέγει ὁ Ἀκομινᾶτος, ἡμῶν δὲ μαλακίας· εἰ ἐκεῖνοι μὲν φιλοῦντες ἡμᾶς ἀνέχονται μένειν ἐν γῇ τοῖς αὐτῶν σώμασι καὶ οὐ μικροψυχοῦσι περὶ τὴν ἀνάστασιν διαμέλλουσαν ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν, *ὑμεῖς δὲ μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως δεῦρο βαδίζειν ὀκνοῦμεν καὶ τῷ ἱερῷ τούτῳ πολυανδρίῳ προστρέχειν καὶ τὸν ἐντεῦθεν φωτισμὸν ἀρύεσθαι»* [4] Ἐπὶ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀκομινάτου δύναται ἄριστα νὰ στηριχθῇ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου (ἐπὶ τῆς νησίδος δηλ. τοῦ Ἰλισσοῦ) ἱστάμενος καὶ τὴν κυρίως πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τὴν κειμένην ἐκεῖθεν τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ [5], δεικνύων διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἠδύνατο τοιαύτας ἐκφράσεις νὰ μεταχειρισθῇ. Ἡ συνταύτισις ἄρα τοῦ ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἀκομινάτου φερομένου πολυανδρίου, ἔνθα οἱ μάρτυρες ἀνέχονται *μένειν τῇ γῇ τοῖς αὐτῶν σώμασι* καὶ τοῦ ἡμετέρου Μαρτυρίου ἢ τῆς ὑπογείου Κρύπτης τῆς κειμένης ἀριστερὰ τῆς Βασιλικῆς τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ δὲν εἶνε ἀπίθανος.

Τὸν *χρόνον* τῆς ἱδρύσεως τοῦ Μαρτυρίου δεικνύει τὸ σχῆμα καὶ ἡ τοιχοδομία τῆς Κρύπτης, ἅτινα εἶνε συνήθη κατὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν συνετελέσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου, ἤτοι τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα· τότε ἄρα ἐγένετο ἡ εἰς Ἀθήνας ἐκ Κορίνθου ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τῶν Ἀθηναίων πιθανώτατα τούτων μαρ-

1 Βλέπε Μιχ. Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα ἔκδ. Σ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1879, Α' σ. 150-156. Πρβλ. καὶ σημ. ἐν Β'. τόμ. σ. 459-460. Περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Λεωνίδη βλ. αὐτόθι, σ. 153 στ. 19 «ὁ καρτερικώτατος Λεωνίδης ἀναρτᾶται καὶ δεσποτικῷ πάθει συνυψούμενος αἴρεται καὶ οἷς ὠμότατα ξέεται, τῷ Χριστῷ συναρμόττεται .... τὰς σάρκας διασπᾶται ξεόμενος». Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας λέγει, ὅτι ὁ τύραννος διέταξε «τῷ τῆς θαλάσσης ἐπιρριφθῆναι βυθῷ καὶ κόλπῳ λήθης ἀφαντωθῆναι, ἵνα μὴ λαμπρὰ τῆς κατ' ἐκείνου νίκης φαίνοιντο τρόπαια..... ἤγοντο (αἱ γυναῖκες) χαίρουσαι.. ὡς ἀξιωθεῖσαι πιεῖν ἐν ἁλμυροῖς ὕδασι τὸ γλυκὺ τοῦ μαρτυρίου ποτήριον... ἤκουσιν ἐπὶ θάλασσαν κἀκεῖθεν ἀναχθέντες πλοίῳ ἐπιρριπτοῦνται τοῖς κύμασι..» Πρβλ. καὶ Μέγαν Συναξαριστήν, Δουκάκη, Ἀθῆναι 1889 κ. ἑ. εἰς τεῦχος μηνὸς Ἀπριλίου σ. 160-161. Ὡς γνωστόν, ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τελεῖται ἡ μνήμη τῶν μαρτύρων τούτων τῇ 16 Ἀπριλίου.

2 Πρβλ. Μιχ. Ἀκομινάτου, ἔνθ' ἀνωτ. στ. 33, «Εἰ δὲ καὶ *πολυάνδριον* ὁ τύμβος ἐστὶ καὶ *γενῶν ἀμφοτέρων* τέφραν αὐχεῖ, τοῦτο ἄφθονος ἤδη καὶ παντοδαπὸς τοῦ πνεύματος θησαυρὸς ὁποῖος καὶ ὁ παρ' ἡμῶν πλοῦτος οὗτός ἐστι». Τὸν ὅρον πολυάνδριον βλέπε καὶ εἰς τὸ παρατιθέμενον κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ τοπογραφικὸν σημείωμα.

3 Ὅτι τὰ ὀστᾶ καὶ ἡ κόνις τῶν μαρτύρων ἐντὸς θηκῶν (πιθ. σαρκοφάγων) ἔκειντο ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τῶν Ἀθηνῶν δηλοῦται ἐκ τῶν λόγων τοῦ αὐτοῦ Ἀκομινάτου, ἔνθ' ἀν. στ. 32 «τίς γὰρ οὕτω νωθὴς καὶ βαρὺς τὴν καρδίαν, ὃς *ὀστέου μαρτυρικοῦ* ἢ *κόνεως ἁγίας* ἀψάμενος οὐ παραχρῆμα τὴν ψυχὴν ἐνελάμφθη;.. *θήκη μαρτύρων* θησαυρὸς ἀναστάσεως, ἀθανασίας ταμεῖον, ἀφθαρσίας ὑπόμνημα κλπ. πρβλ. καὶ σ. 152 αὐτόθι «ἀλλὰ τίνες οἱ κείμενοι οὗτοι; ἀγνοεῖν γάρ μοι δοκεῖτε, εἰ καὶ μὴ πάντες, τὸν ***ἀπόθετον ὄλβον ἡμῶν»*** καὶ στ. 21 «***κόνις δὲ πολύτιμος τεθησαύρισται παρ' ἡμῖν δεῦρο***, οὐχ ὡς γεώδης καὶ παρὰ τοῦτο κάτω ῥέουσα» στ. **24** «οὐ διὰ ταῦτα μόνον τὰ ***λειπόμενα τῶν μαρτύρων παρ' ἡμῖν ἀπόκεινται*** τῶν μακαρίων ψυχῶν διϊστάμενα».

4 Πρβλ. αὐτόθι καὶ στ. 5. «ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀμελήσομεν ἀρετῆς καὶ περὶ τὸν ζῆλον τοῦ καλοῦ νυστάξομεν, ὡς καὶ ***τοὺς ἐνταῦθα κειμένους καλλινίκους μάρτυρας*** ἀγεράστους τὸ ἐφ' ἡμῖν περιορᾶν καὶ μὴ τῶν ὁσίων καθηκόντων ἀξιοῦν;»

5 Ὡς γνωστόν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀκομινάτου (τέλη ΙΒ' αἰῶνος) ἡ πόλις περιωρίζετο ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἅτινα εἶχον ἐπισκευασθῆ καὶ διαρρυθμισθῆ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (πιθ. 539-40), ὅτε ἐπεκρέματο κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὁ σλαυϊκὸς κίνδυνος. Τὸ καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον τεῖχος τοῦτο τῆς πόλεως περιωρίζετο εἰς πολὺ μικροτέραν ἀκτῖνα τοῦ παλαιοῦ θεμιστοκλείου τείχους καὶ μάλιστα τοῦ ἐπεκταθέντος ἐπὶ Ἀδριανοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Σταδίου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Ἰλισσοῦ, τοῦ συνεχοῦς δηλ. παραρτήματος ἢ τῶν νέων Ἀθηνῶν, ὅπερ κατὰ τὴν Βυζαντ. περίοδον φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει ἤδη τὴν μορφὴν προαστείου· (πρβλ. τὴν περὶ τείχους τῶν Ἀθηνῶν βιβλιογραφίαν ἐν Γρηγοροβίου Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ἑλλ. μτφρ. Α'. σ. 79. σημ. 2). Περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ Ἰουστινιανείου τείχους καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ λεγόμενον Βαλεριάνειον δημοσιεύομεν προσεχῶς ἰδίαν μελέτην ἐν τῷ πανηγυρικῷ τεύχει ἐπὶ τῇ 75τηρίδι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

12: Λυχνίαι εὑρεθεῖσαι ἐν τῇ Κρύπτῃ τῆς Βασιλικῆς.

τύρων καὶ ἡ ἐναπόθεσις τῶν θηκῶν, ἐν αἷς περιείχοντο τὰ λείψανα, εἰς τὴν πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ κτισθεῖσαν Κρύπτην. Ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἦτο ἡ Κρύπτη αὕτη τόπος προσκυνήματος ἐν Ἀθήναις [1] ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ εἰς διάφορα τοῦ Ναοῦ μέρη, ἀνευρεθεῖσαι πήλιναι λυχνίαι, δείγματα τῶν ὁποίων προσάγομεν ἐνταῦθα ἐν εἰκ. 12-13. Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκ. 12 εἰκονίζεται λυχνία κοσμουμένη δι' ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἀπολήγοντος εἰς Ρ, τὸ σύνηθες δηλ. μονόγραμμα τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου· ὅμοιον μονόγραμμα πιθανῶς εὑρίσκεται καὶ τῇ ἐν εἰκ. 13 ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ σειρᾷ εἰκονιζομένῃ λυχνίᾳ. Τινὲς ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐνταῦθα λυχνιῶν καὶ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Βασιλικῆς ἀνευρεθεισῶν κοσμοῦνται διὰ ῥοδάκων, μία ἔχει ἀποτετριμμένην παράστασιν ἐλάφου (εἰκ 12 ἀριστερά) πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ ἔχουσι παχεῖς ἰσοσκελεῖς σταυρούς· τὰ περὶ τὴν κεντρικὴν παράστασιν κοσμοῦντα τὰς λυχνίας πλαίσια ἢ ἔχουσι τὸ ἐν εἴδει κλάδου φοίνικος ἐσχηματοποιημένον συνεχὲς κόσμημα ἢ τὰ συνήθη ἑλικοειδῆ κοσμήματα ἢ τέλος παχείας στιγμάς [2]. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν λυχνιῶν πλὴν τοῦ ἐν

13. Τεμάχια λυχνιῶν. εὑρεθέντα ἐν τῇ Κρύπτῃ.

αὐταῖς μονογράμματος καὶ τῶν διακοσμήσεων ἔχο-

1 Ὅτι ἡ τιμὴ πρὸς τὸν μάρτυρα ἐπίσκοπον Ἀθηνῶν Λεωνίδην ἦτο διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα μαρτυροῦσιν αἱ μωσαϊκαὶ ἢ ἐν τοιχογραφίαις παραστάσεις τοῦ Ἁγίου εἰς διάφορα βυζαντινὰ μνημεῖα· οὕτως ἐπὶ παραδείγματι εὑρίσκεται παράστασις τοῦ «ἱερομάρτυρος Λεωνίδηυ» ἐπὶ τοῦ σταυροθολίου τῆς Προθέσεως τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (ἀντικατασταθεῖσα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους διὰ τοιχογραφίας) καὶ ἀλλαχοῦ.

2 Πρβλ. ὁμοίας διακοσμήσεις εἰς λυχνίας παλαιοχριστιανικὰς ἐν Kraus, RE der christl. Altert. II σ. 273 κ. ἑ. εἰκ. 123 125. 141. 154 κ. ἄ.

μεν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τινῶν ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς φερούσης τὸ μονόγραμμα κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν ΧΙΟΝΗC, ἥτις εἶνε, ὡς γνωστὸν, δηλωτικὴ τοῦ ἐργαστηρίου πηλίνων ἐν Ἀθήναις σκευῶν κατὰ τοὺς ἐσχάτους ρωμαϊκοὺς χρόνους [1].

Γ΄. Χρονολογία τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

Ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἐξέτασις τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἱδρύθη ἡ Βασιλικὴ, ἥτις προφανῶς ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ, ἵνα περιλάβῃ τὸ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου εἰς προγενεστέρους χρόνους ἱδρυθὲν Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη. Ἡ ἀνωτέρω γενομένη σύγκρισις τοῦ μνημείου πρὸς ἑτέρας χριστιανικὰς Βασιλικὰς ἤγαγον ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ Βασιλικὴ τῶν Ἀθηνῶν πρέπει νὰ καταταχθῇ εἰς τὰ κτίσματα τοῦ Ε΄ αἰῶνος· τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύουσι τ' ἀνευρεθέντα γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τὰ διασωθέντα τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ.

1) *Γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη*. Σπουδαίαν ὁπωσ-

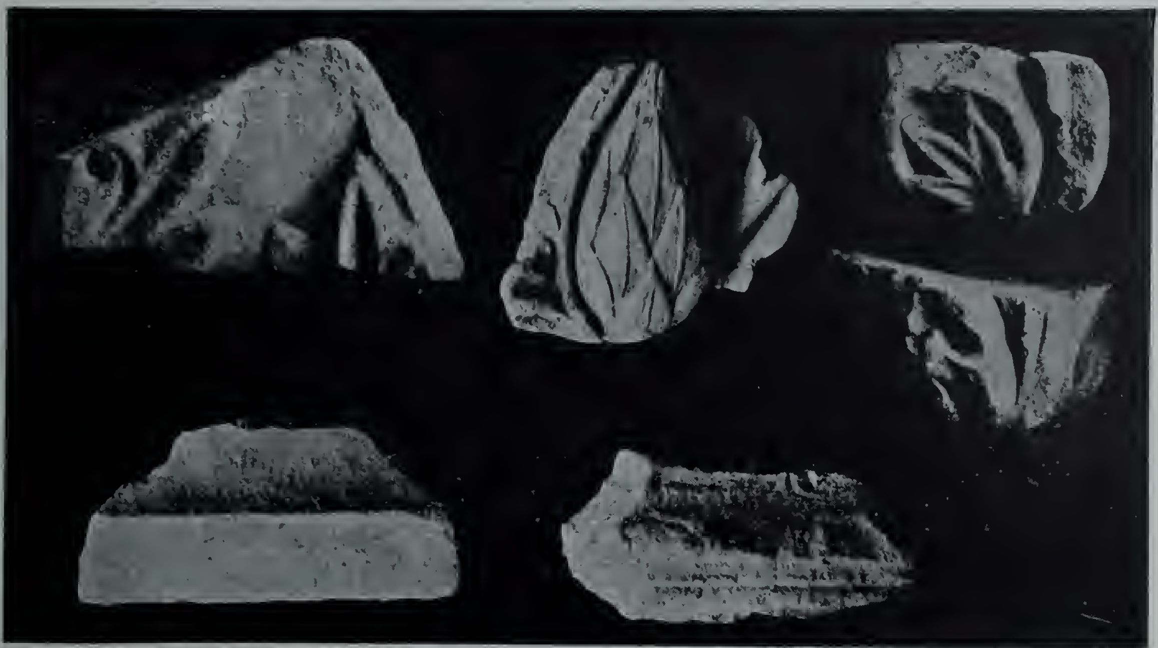
14: Κιονόκρανα καὶ βάσις προερχόμενα ἐκ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

δήποτε σημασίαν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου ἐνέχουσι τὰ εἰς χεῖρας τοῦ ζυθοπώλου Τριβέλλα κατασχεθέντα καὶ ἐκ τοῦ χώρου τούτου προερχόμενα μαρμάρινα τεμάχια τὰ ἐν εἰκ. 14 παριστάμενα. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ δεξιὰ διακρίνεται ἀττικὴ βάσις κίονος ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦσα εἰς τ' ἀνευρεθέντα θεμέλια τῶν μέσων τοίχων τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ· ὁ μεταξὺ τῶν δύο σπειρῶν τροχύλος τῆς ἐπὶ χωριστῆς πλίνθου πιθανώτατα βαινούσης βά-

1 Πρβλ. περὶ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς Χιόνης, ἐν ΑΕ. (1906) σ. 113 κ. ἑ., Κ. Ρωμαίου, Εὑρήματα ἀνασκαφῆς τοῦ ἐπὶ τοῦ Πάρνηθος ἄντρου· βλέπε πρὸς σύγκρισιν τῶν λύχνων, αὐτόθι, Πίν. 6. Αἱ εἰς μέγα πλῆθος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Κεραμεικοῦ εὑρεθεῖσα λυχνίαι μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Χιόνης μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἐργαστήριον τοῦτο ἦτο ἀθηναϊκόν, πιθανώτατα παρὰ τὸν Κεραμεικὸν ἱδρυμένον.

σεως παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰς βάσεις τῶν κιονοστοιχιῶν ἑτέρων χριστ. Βασιλικῶν [1], αἵτινες πάλιν συνεχίζουσι τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν, ὡς δύναταί τις ἐν Ἀθήναις μάλιστα νὰ παρατηρήσῃ πανταχοῦ καὶ ἰδίᾳ εἰς σειρὰν τοιούτων, ἀποκειμένων σήμερον ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἐκεῖ χώρου προερχομένων, ὧν πολλαὶ ἔχουσι προφανῶς χριστιανικὴν προέλευσιν.

Τὰ δύο κιονόκρανα ἔχουσι τὴν κοπὴν τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου ὡς εἶνε αὕτη ἐν χρήσει εἰς τὰ κορινθιάζοντα κιονόκρανα τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων, τὴν τεχνικὴν τῶν ὁποίων βλέπομεν συνεχιζομένην καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχήν· ἄνωθεν τῆς διπλῆς σειρᾶς τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου, ἥτις ἔχει διάταξιν καθαρῶς ρωμαϊκὴν μὲ τὰς τριπλᾶς σειρὰς τοῦ στελέχους καὶ τὰ ἑκατέρωθεν ἁπλούμενα τρίφυλλα μαλακῆς ἀκάνθου (acanthus mollis), εὑρίσκεται ἡ κάλυξ καὶ αἱ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἕλικες, ὡς ἐπὶ τῶν κιονοκράνων τοῦ Ὀλυμπιείου παρατηροῦμεν καὶ ἰδίως τῆς Villa τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Tivoli, πρὸς τὰ κιονόκρανα τῆς

15: *Τμήματα γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.*

ὁποίας ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα τὰ ἡμέτερα [2]. Μόνον τὸ ἐν εἰκ. 14 ἀριστερὰ τῆς βάσεως κιονόκρανον εἶνε καθαρῶς χριστιανικῆς ἐποχῆς, κοσμεῖται διὰ μεγάλων ὑδροβίων φύλλων ἐχόντων κατὰ τὸ μέσον λογχοειδῆ φύλλα καὶ εἶνε ἄτεχνος μίμησις τῶν γνωστῶν δι' ὑδροβίων φύλλων καὶ φύλλων ἀκάνθου ρωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν χρόνων κιονοκράνων [3]. Τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκόσμουν προφανῶς τὰς κιονοστοιχίας ἢ τὴν ἐκ τοῦ Νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως Ναὸν εἴσοδον τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς. Ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ χώρου ἐν γένει τοῦ Ζαππείου, ἔνθα ἐξετείνοντο οἱ κῆποι τῶν ἀρχαίων καὶ αἱ νέαι Ἀθῆναι τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶνε γνωστόν, ὅτι ὑπῆρχον ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπαύλεις καὶ ἄλλα κτίσματα, ἀρχιτεκτονικὰ δὲ τούτων μέλη, ὡς εἶνε πιθανώτατα τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ἐν εἰκ. 14 παριστωμένων.

1 Πρβλ. βάσεις κιόνων Ἐσκὶ-Τζουμᾶ Θεσσαλονίκης ἐν Texier et Pullan, L'architecture byzantine Taf. XLIV, ἁγίου Μηνᾶ Αἰγύπτου, ἐν Weigand. Neue Untersuchungen über das Goldenetor in Kon'pel, ἐν Athen.Mitteillungen, 1914. σ 16 εἰκ. 2, ἔνθα ὅμως ἡ βάσις εὑρίσκεται ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου (Postament), ὡς καὶ ἐν ἁγίῳ Δημητρίῳ Θεσσαλονίκης γίνεται.

2 Βλ. E. Weigand, ἔνθ' ἀνωτ. Taf. II 4, πρβλ. αὐτόθι καὶ σελ. 22.

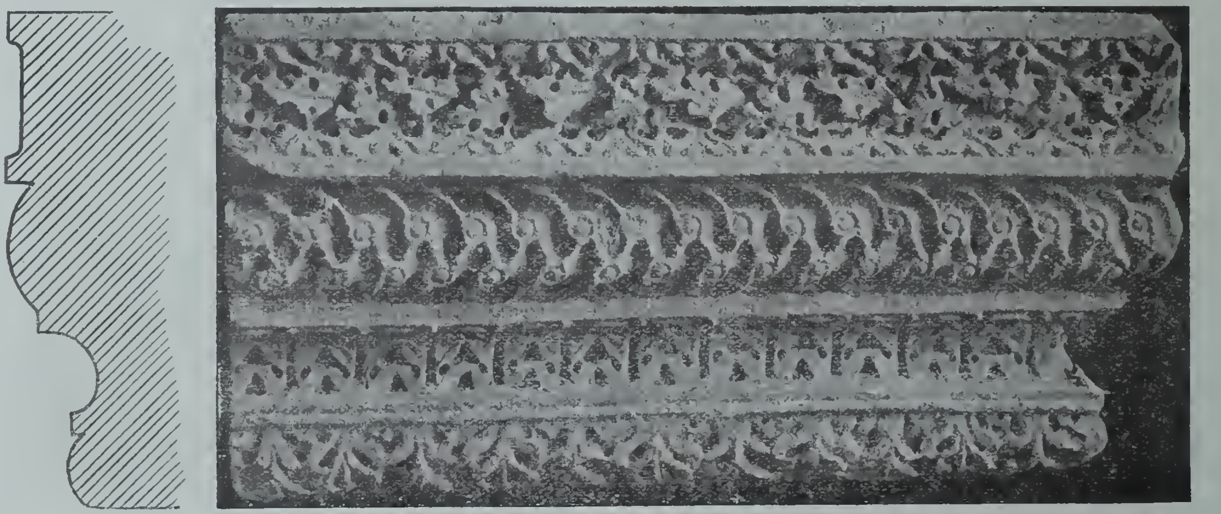
3 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου τὰ ἐρείπια τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον Βυζ. Ναοῦ, ἐν ΑΔ 1916 σ. 129 καὶ 130· τὸ κιονόκρανον τοῦτο (τὸ ἔχον μορφὴν ὑποτραχηλίου δωρικοῦ κιονοκράνου ἔχοντος τὸ δώριον κυμάτιον) εἶνε ἴσως μεταγενεστέρων πιθ. φραγκικῶν χρόνων, καθόσον ἔχει στοιχεῖα γοτθικοῦ τύπου.

ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κτίσιν καὶ διακόσμησιν τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς.

Τοὐναντίον διάφορος, καθαρῶς χριστιανικῶν χρόνων, ἐργασία διακρίνεται ἐν τοῖς τεμαχίοις τῆς εἰκ. 15, ἅτινα ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς· εἶνε τμήματα κιονοκράνων ἢ ἐπικράνων παραστάδων, ἐν οἷς ἡ κοπὴ τοῦ φύλλου τῆς ἀκάνθου ἔχει ὅλως διάφορον πρὸς τὰ ἀνωτέρω κιονόκρανα μορφήν. Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, τὰ ἐκ τοῦ στελέχους τοῦ φύλλου τῆς ἀκάνθου ἁπλούμενα τρίφυλλα εἶνε ὀξέα (acanthus spinosus) καὶ εἶνε βαθέως κατειργασμένα, χαρακτηριστικὰ δηλ. τῆς χριστιανικῆς γλυπτικῆς τοῦ Δ΄. καὶ Ε΄ ἰδίως αἰῶνος [1].

Ἐκ κιονοκράνου κορινθιάζοντος προέρχεται καὶ ὁ κῶνος πίτυος ὁ ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκ. 15 εἰκονιζόμενος καὶ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ χώρου τῆς Βασιλικῆς εὑρεθείς· σχεδὸν ὅμοιος κῶνος κοσμεῖ τὰ φέροντα κατὰ τὰ ἄκρα κεφαλὰς κριῶν ἢ ἀετῶν μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας κιονόκρανα τοῦ καυθέντος Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης· ὁ κῶνος μόνον ὁ εὑρεθεὶς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασιλικῇ εἶνε ἐπιμελέστερον καὶ φυσικώτερον κατειργασμένος [2].

Σπουδαιοτέραν σημασίαν διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς Βασιλικῆς ἐνέχει ἕτερον μαρμάρινον τεμάχιον, ἐκ τοῦ χώρου τούτου τῆς Βασιλικῆς προερχόμενον, ὅπερ ἵσταται ὡς μοναδικὸν παράδειγμα χριστιανικῆς γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι καθόλου (εἰκ. 16). Τὸ μαρμάρινον τοῦτο τμῆμα (0.35×0.18 μ.) ἔχει τέσσαρας ζώνας διὰ ταινιῶν χωριζομένας καὶ κοσμουμένας διὰ ποικίλων διακοσμητικῶν θεμάτων· οὕτως ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἄνω ζώνης καταλαμβάνει φυτικὸν κόσμημα ὁμοιάζον πρὸς φύλλον ἀμπέλου, σχηματιζόμενον δι᾽ ἀβαθῶν ὀπῶν διὰ τρυπάνου κατειργασμένων· τὸ φύλλωμα τοῦτο περιβάλλει ἑκατέρωθεν εἶδός τι λεσβίου κυματίου· ἐπὶ τῆς δευτέρας προεξεχούσης ζώνης εὑρίσκεται ἀλυσσιδωτὸς πλοχμὸς μετὰ κόμβων, μίμησις τελεία τῆς κάτω σπείρας τῶν βάσεων τῶν κιόνων τοῦ Ἐρεχθείου· ἡ τρίτη εἰσέχουσα ζώνη πληροῦται δι᾽ ἡμιφύλλων ἀκάνθου, ἐξ ὧν βλαστάνουσι τρία φύλλα· τὰ ἡμίφυλλα ταῦτα εἶνε κατὰ ζεύγη καὶ τὰ βλαστάνοντα φύλλα ἑνοῦνται πρὸς ἄλληλα ὑποδηλούμενα δι᾽ ὁμοίων ἀβαθῶν ὀπῶν· τέλος ἡ τετάρτη ἐλαφρῶς ἐξέχουσα ζώνη κοσμεῖται δι᾽ ἀνθεμίων ἐσχηματοποιημένων, κατὰ τὰς βάσεις τῶν ὁποίων ὅμοιαι διὰ τρυπάνου κατειργασμέναι ὀπαὶ

16: Τμῆμα περιθυρώματος Πύλης (;) εὑρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ.

1 Βλέπε ὁμοίαν κατεγασίαν τῆς ἀκάνθου ἐν Strzygowski, Kleinasien, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 47 εἰκ. 32-34, πρβ. τοῦ αὐτοῦ Die Acropolis in altbyz. Zeit, ἐν Ath. Mitteil. XIV, (1889) σ. 280 καὶ 283 κ. ἑ. Βλέπε καὶ τὴν ἐναντίον τοῦ Str. ἐκφερομένην γνώμην τοῦ Weigand, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 20. κ. ἑ. καὶ 62 κ. ἑ. καθ᾽ ἣν συμφώνως πρὸς τὰ προσαγόμενα παραδείγματα κιονοκράνων (Tivoli, ἁγ. Μηνᾶ, Βηθλεέμ, Κωνσταντινουπόλεως, Θεσσαλονίκης, κ. ἄ.) ἐπιζητεῖται ν᾽ ἀνατραπῇ καὶ πάλιν ἡ πρὸ πολλοῦ γενομένη δεκτὴ γένεσις τῶν τύπων ἐν Ἀνατολῇ· ἐν τούτοις ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν ἐκ ρωμαϊκῶν προτύπων, ὡς δέχεται τοιαύτην ὁ Weigand, ἐκ τῶν προσαγομένων τοὐλάχιστον ὑπ᾽ αὐτοῦ παραδειγμάτων δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς.

2 Πρβλ. Παράρτημα ΑΔ 1918 Γ. Σωτηρίου, ὁ Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης, εἰκ. 14-15.

12 4 20

παρατηροῦνται. Τὸ μαρμάρινον τοῦτο τεμάχιον δύναται μᾶλλον ὡς τμῆμα περιθυρώματος τῆς κυρίας Πύλης τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ ἢ ὡς τμῆμα ἐπιστυλίου νὰ ἑρμηνευθῇ, ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη τομή του (Profilierung)· τὴν ἐκδοχὴν τοῦ τεμαχίου ὡς τμήματος περιθυρώματος πλουσίως διακεκοσμημένης Πύλης ἐνισχύει ἡ ὕπαρξις τῆς γνωστῆς Πύλης ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν Spalato καὶ τῶν Πυλώνων τῶν Βασιλικῶν τῆς Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας (Rusapha, Babiska, Deir-Seman), πρὸς τὸ σχῆμα ἄλλως τε τῶν ὁποίων, ὡς εἴδομεν, ὁμοιάζει καὶ ἡ ἡμετέρα Βασιλική [1]. Αἱ δαντελλωταὶ ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους διακοσμήσεις τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου ἵστανται πλησιέστερον πρὸς τὴν τάξιν τῶν μικρασιατικῶν σαρκοφάγων, αἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα: Σαρκοφάγοι τῆς Sidamara, ἃς ἡρμήνευσε κυρίως ὁ Strzygowski [2]. Ὅτι ὅμως τὸ ἡμέτερον τεμάχιον μεθ' ὅλην τὴν ὁμοιότητα τῶν διακοσμητικῶν του θεμάτων πρὸς μικρασιατικὰς σαρκοφάγους ἔχει τὴν προέλευσίν του γνησίως ἀθηναϊκὴν μαρτυρεῖ ὁ μετὰ κόμβων πλοχμός, τὸ λέσβιον κυμάτιον καὶ τὰ ἀνθέμια, ἅτινα ἐνθυμίζουσι τὴν σχολὴν τοῦ Ἐρεχθείου [3].

Ὡς τελευταῖον δεῖγμα ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς γλυπτῶν προσάγομεν τὰ ἐν τῇ κάτω σειρᾷ τῆς εἰκ. 15 διακρινόμενα δύο τεμάχια θωρακίων· ἀμφοτέρων διεσώθησαν αἱ βάσεις, ἐν αἷς διακρίνει τις τὴν ἀρχὴν περιελισσομένης ταινίας καὶ μέρους ὀπῆς· σύγκρισις πρὸς θωράκια παλαιῶν Τέμπλων καὶ μάλιστα τῆς Βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας μαρτυρεῖ, ὅτι εἶνε τμήματα θωρακίων δυναμένων ν' ἀναχθῶσιν εἰς ἐποχὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν παραδεδομένην ἐποχὴν τῆς Βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας [4].

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἐξέτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ λοιπῶν διακοσμητικῶν τεμαχίων ἀπέδειξεν, ὅτι εἰς τὴν κτίσιν καὶ διακόσμησιν τῆς Βασιλικῆς ἐγένετο χρῆσις ἀρχαιοτέρου, ρωμαϊκῶν χρόνων, ὑλικοῦ—κατεσκευάσθησαν ὅμως καὶ ὑπὸ χριστιανῶν τεχνιτῶν πλεῖστα, τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῶν ὁποίων ἀνάγονται γενικῶς εἰς τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνάγονται καὶ τὰ ἀνευρεθέντα τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους τῆς Βασιλικῆς, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν.

2ον) *Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον.* Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ παρατεθείσῃ κατόψει τοῦ Ναοῦ (εἰκ. 3), ἀνευρέθησαν τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου εἰς πέντε μέρη, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος διαμερισμάτων, ἐπὶ τοῦ

1 Πρβλ. τοὺς πλουσίως διακεκοσμημένους Πυλῶνας ἐν Wulff, Altchr. und byz. Kunst, I, σ. 211, 260, 264, εἰκ. 206, 249, 251· βλέπε καὶ πύλην τοῦ Ναοῦ τοῦ Παλατίου τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν Spalato, ὅπου ὁμοίως σχεδὸν πρὸς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον σχηματίζονται καὶ τὰ ἀνθέμια, ἐν Hébrard-Zeiller, Le palais de Diocletien à Spalato, Paris, 1911, σ. 32 καὶ 33 καὶ τὴν Πύλην τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναῶν τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει (Χατζῆ-Μουσταφᾶ-πασσᾶ-Τζαμὶ) ἐν Ebersolt et Thiers, Les églises de Constantinople, 1913, σ. 87 εἰκ. 40.

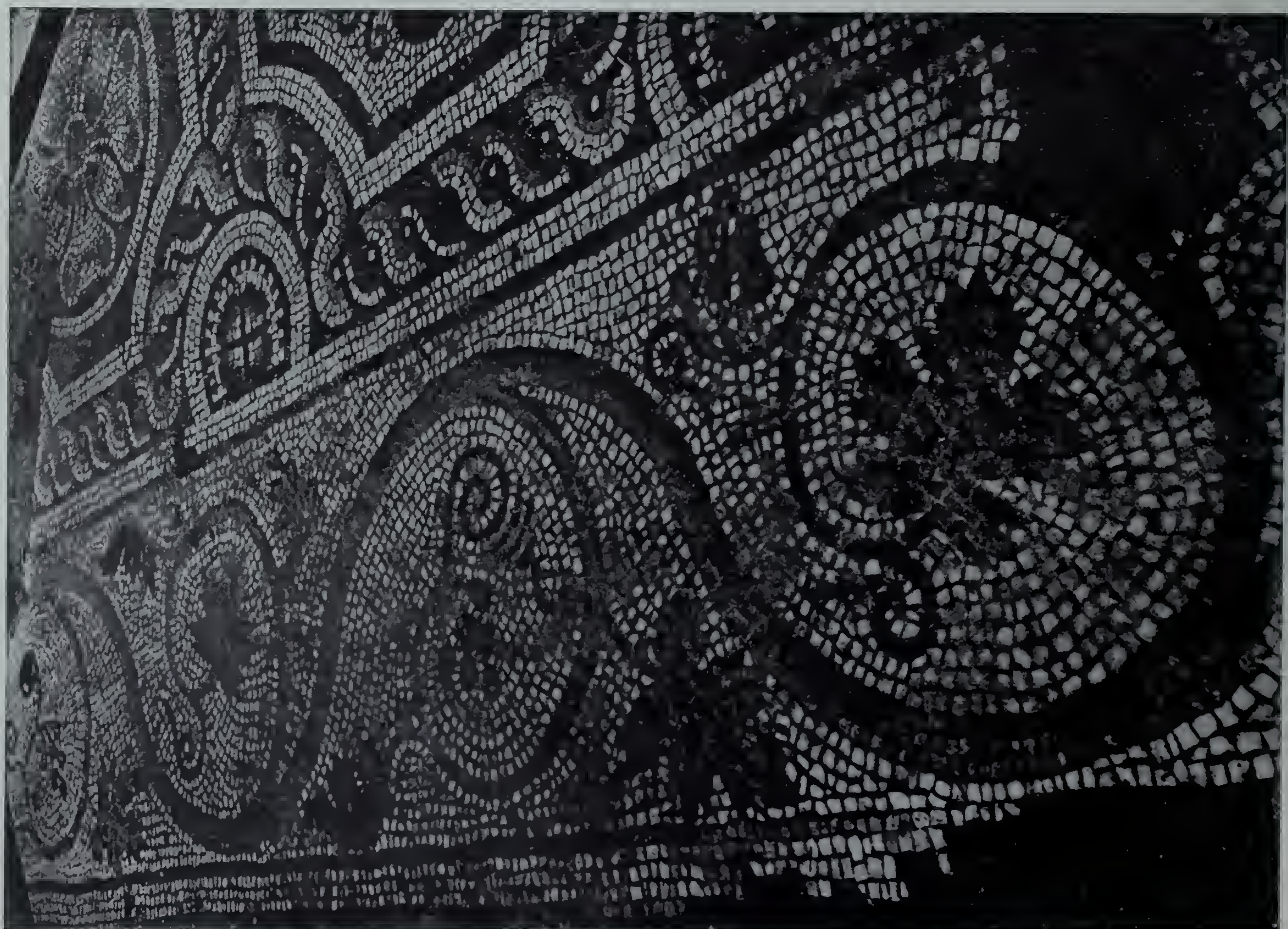
2 Βλέπε Strzygowski, Orient oder Rom. σ. 40 κ. ἑ. Kleinasien, σ. 196 κ. ἑ. Byz. Denkmäler, III, σ. XII κ. ἑ. καὶ ἰδίᾳ Jour of Hell. Stud. 1907, σ. 99 κ. ἑ. πρβλ. περίληψιν ἐν Wulff ἔ. ἀ. I, 170 κ. ἑ. καὶ Mentel, BCH. 1902 σ. 235 κ. ἑ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ σημειοῦμεν, ὅτι τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ βυζαντινῷ Μουσείῳ ἀποκείμενα πέντε τμήματα σαρκοφάγων, περὶ ὧν σημειοῦνται ὀλίγα τινὰ ἐν ΑΕ. 1917 σ. 105, ἔχουσι μικρασιατικὴν προέλευσιν, ἐκ δωρεᾶς ὁμογενοῦς ἐκ Σμύρνης προερχόμενα κατὰ τὸ εὑρετήριον τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολ. Μουσείου, κακῶς δὲ σημειοῦνται ὡς «ἑλληνικαὶ σαρκοφάγοι». Ἐν Ἑλλάδι δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε τοιαῦται καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου ἐπὶ Ἀθηναϊκοῦ ἐδάφους ἐνέχει μεγίστην σημασίαν.

3 Εἰς τὰς μικρασιατικὰς σαρκοφάγους γίνεται κυρίως χρῆσις τοῦ ᾠοῦ τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου καὶ τῶν ἐν σχήματι S ἑλικοειδῶν διακοσμήσεων, αἵτινες ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου, ὅπερ εἶνε διὰ τοῦτο μεμονωμένον παράδειγμα ἐν τῇ ἑλληνικῇ τῶν χριστιανικῶν χρόνων γλυπτικῇ· τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐνέχει μεγίστην ἀξίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐν Ἑλλάδι γλυπτικῆς, ἣν βλέπομεν μιμουμένην μὲν τὴν τεχνικὴν τῆς Ἀνατολῆς ἐλευθέραν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, ἅτινα λαμβάνει ἐκ τῆς πλουσίας εἰς διακοσμητικὰ θέματα γλυπτικῆς τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἣν εἶχεν ἐνώπιον αὐτῆς. Τὴν ἑλληνικότητα τοῦ τεμαχίου, ὅπερ ἕνεκα τοῦ πάχους του (0,13 μ.) καὶ τῆς κατεργασίας τῆς ὀπισθίας ὄψεως δὲν δύναται ὡς τμῆμα καλύμματος σαρκοφάγου νὰ ἐκληφθῇ, ὡς ἀρχικῶς καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐθεωρήθη, μαρτυρεῖ καὶ ἡ προέλευσις τοῦ μαρμάρου, ὅπερ εἶνε φαιὸν ὑμήττιον μάρμαρον. Ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ὀρλάνδος νομίζει, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον ἀνήκει μᾶλλον εἰς βάσιν τοίχου καθ' ὅσον φέρει ἀκριβῶς τὰς γλυφὰς ρωμαϊκοῦ τοιχοβάτου μετὰ πλίνθου. Ἡ δὲ λοξὴ ἀπότμησις τῆς γωνίας εἶναι ἀκριβῶς ὁμοία πρὸς τὰς ἐν χρήσει ρωμαϊκὰς συνδέσεις. Τέλος πιστεύει, ὅτι ἀποβλέπων τις μάλιστα εἰς τὴν διπλὴν λοξὴν τμῆσιν τοῦ τεμαχίου θὰ ἐταύτιζεν αὐτὸ πρὸς βάσιν παραστάδος. Ἡ ὡς τμῆμα περιθυρώματος Πύλης ἐξενεχθεῖσα γνώμη ἡμῶν ἀνωτέρω στηρίζεται μᾶλλον εἰς τὴν πλουσιωτάτην διακόσμησιν τοῦ τεμαχίου, ἥτις δύσκολον εἶνε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο προωρισμένη νὰ κοσμῇ βάσεις τοίχου. Ἕνεκα τούτου, ἂν ἀποκλεισθῇ ἡ γνώμη περὶ διακοσμήσεως Πύλης, τὸ τεμάχιον τῆς εἰκ. 16 ἀνεστραμμένης θὰ ἦτο μᾶλλον τμῆμα διαζώματος Κιβωρίου ἢ εἰκονοστασίου, καθόσον, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ζάχου, ἡ διάφορος μορφὴ τῆς διπλῆς λοξῆς τμήσεως, ἥτις ἄλλως τε δυνατὸν νὰ προῆλθε καὶ ἐκ μεταγενεστέρας χρήσεως τοῦ τεμαχίου, ἀποκλείει πιθανώτατα τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ὡς βάσεως παραστάδος.

4 Βλ. Β. Λεονάρδου, Ἡ Ὀλυμπία, Ἀθήνησιν, 1901, σελ. 159.

17: Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ (τμῆμα δαπέδου ἀριστερὰ τοῦ βήματος).

18: Ἡ πλατεῖα ταινία, εἰς ἣν ἀπολήγει τὸ ἐν εἰκόνι 17 ψηφιδωτόν.

19: Διακοσμητικὰ θέματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀριστερὰ τοῦ βήματος (στέφανος ἐκ κλάδων δάφνης).

20: Διακοσμητικὰ θέματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀριστερὰ τοῦ βήματος (πελαργὸς δάκνων ὄφιν)

21: Διακοσμητικὰ θέματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀριστερὰ τοῦ βήματος (ἀντιμέτωπα πτηνὰ δάκνοντα ἄνθη).

ἀριστεροῦ τμήματος τοῦ Νάρθηκος καὶ πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ Ναοῦ. Ἐκ τούτων τὸ ἀρτιώτερον διασωθὲν εἶνε τὸ ἀνευρεθὲν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἀριστερὰ τοῦ ἱεροῦ βήματος διαμερίσματος (εἰκ. 17-21), τὸ ἥμισυ τοῦ ὁποίου εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Σκηνῆς τοῦ θεάτρου, δι' ἣν ἐχρησιμοποιήθη ὡς θεμέλιον. Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου συνίσταται ἐκ σειρᾶς ῥόμβων χωριζομένων διὰ ταινιῶν, πληρουμένων διὰ πλοχμῶν καὶ ὁμοίας διακοσμησεως κύκλων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται ἕτεροι μικρότεροι πληρούμενοι διὰ στροβίλων ἢ ἰσοσκελῶν σταυρῶν· τοὺς ῥόμβους κοσμοῦσι ποικίλα διακοσμητικὰ θέματα, ἅτινα συνήθως ἐπαναλαμβάνονται κατὰ διαγώνιον πάντοτε διεύθυνσιν καὶ τὸ ὅλον ψηφίδωμα ἀπολήγει εἰς πλατεῖαν ταινίαν, ἥτις πληροῦται διὰ κληματίδος (Weinranke), ἐξ ἧς ἐκφύονται βότρεις καὶ φύλλα ἀμπέλου (εἰκ. 18). Τὰ σπουδαιότερα διακοσμητικὰ θέματα τῶν ῥόμβων εἶνε: στέφανοι ἐκ φύλλων δάφνης (εἰκ. 19), πελαργὸς δάκνων ὄφιν ἕρποντα ἐντὸς λόχμης, ἐν ᾗ φύονται ἀνθύλλια (εἰκ. 20), ἀντιμέτωπα πτηνὰ μὲ ὑψηλοὺς πόδας ἑκατέρωθεν δενδρυλλίου δάκνοντα ἄνθη (εἰκ. 21), ῥόδακες μὲ πλατέα φύλλα ἐντὸς κύκλων (εἰκ. 18), σταυροειδῆ κοσμήματα περιελισσόμενα εἰς τὰς πλευρὰς τετραγώνου περικλειομένου ἐντὸς κύκλου (εἰκ. 17 ἀριστερὰ) καὶ κομψότατον ἐν τῇ ἁπλότητί του κόσμημα ἐκ κληματίδος, ἥτις σχηματίζει τρεῖς ἐπαλλήλους κύκλους, ἐξ ὧν ὁ ἄνω ἔχει τὸ σχῆμα λύρας· ἡ κληματὶς ἁπλοῦται συμμετρικώτατα ἢ πληροῖ τοὺς κύκλους καὶ ἀπολήγει εἰς ἕλικας ἢ φύλλα κισσοῦ, ἐν ᾧ τὸ βάθος τοῦ κάτω κύκλου πληροῖ λωτοειδὲς φυτὸν φυόμενον ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ κοσμοῦντος τὴν βάσιν τοῦ κύκλου τριγώνου (εἰκ. 17 δεξιά).

Ὁμοίαν διακόσμησιν εἶχε καὶ τὸ κατεστραμμέ-

νον ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δεξιὰ τοῦ ἱεροῦ βήματος κειμένου διαμερίσματος, δύο τμήματα τοῦ ὁποίου παραθέτομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 22-23)· ἐν τῇ εἰκ. 22 ὅμως παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ θέματα ἐπλήρουν τοὺς ῥόμβους, ὡς τὸ διακρινόμενον δενδρύλλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵπταντα ἢ εἰς τοὺς κλάδους τοῦ ὁποίου ἐπικάθηνται πτηνά.

22: Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου δεξιὰ τοῦ βήματος τῆς Βασιλικῆς

Τὸ δεξιὰ τοῦ Νάρθηκος ἀνευρεθὲν τμῆμα ἔχει ἁπλᾶ γεωμετρικὰ κοσμήματα (εἰκ. 24). Σπουδαιοτέραν σημασίαν ἐνέχουσι τὰ ἔξωθεν τοῦ Ναοῦ ἀνευρεθέντα τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ἅτινα προφανῶς ἐκόσμουν τὸ ἔδαφος τοῦ Αἰθρίου τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς. Τὸ πρῶτον ἐκ τούτων (εἰκ. 25) σύγκειται ἐκ σταυροειδῶν διακοσμήσεων, ἐν αἷς διαγράφονται ῥόμβοι πληρούμενοι διὰ λεπιδωτῶν κοσμημάτων ἢ κύκλων μετὰ ῥοδάκων, ἐν ᾧ τ' ἀπομένοντα ἐδάφη τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ ἔχουσιν ἐν σχήματι S διπλᾶς ἕλικας· τοὺς σταυροὺς διαχωρίζουσι ταινίαι μετὰ πλοχμοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν σταυρῶν σχηματίζονται τετράγωνα πλαισιούμενα διὰ πλοχμοῦ καὶ σχηματίζοντα ἕτερα μικρὰ τετράγωνα πληρούμενα διὰ λογχοειδοῦς φύλλου. Τοῦ δευτέρου (ἀριστερὰ τοῦ Αἰθρίου ἀναφανέντος τμήματος) διεσώθη μόνη ἡ κατὰ τὸ ἄκρον ταινία, ἔχουσα παραμιδοειδεῖς διακοσμήσεις καὶ μέρος τῆς ἀρχῆς μεγάλου κύκλου (εἰκ. 26).

23: Τμῆμα τῆς πλατείας ταινίας τοῦ ἐν εἰκ. 22 ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Ἡ πολυχρωμία τῶν ἀνευρεθέντων τμημάτων τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παρὰ τὸν Ἰλισὸν Βασιλικῆς [1], τὸ σχέδιον τῶν διακοσμήσεων καὶ μάλιστα τῆς κληματίδος μὲ τοὺς βότρεις καὶ τὰ φύλλα ἀμπέλου, τὰ διαγράμματα τῶν πτηνῶν, ἀνθυλλίων, δένδρων κ. ἄ. προδίδουσιν ἐλευθέραν χεῖρα τοῦ τεχνίτου, λεπτότητα καὶ χάριν εἰς τὴν διάταξιν τῆς γραμμῆς. Ἐν ταῖς διακοσμήσεσι τοῦ

24: Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου δεξιὰ τοῦ Νάρθηκος τῆς Βασιλικῆς.

ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἡ μίμησις τῆς φύσεως εἶνε παράλληλος πρὸς τὸ ἐσχηματοποιημένον κόσμημα· ἡ πλοκὴ αὕτη τῶν ἑλληνιστικῶν στοιχείων μετὰ τοῦ ἀνατολίζοντος παλαιοχριστιανικοῦ εἶνε ἱκανὴ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἐργασία ἐξετελέσθη εἰς

1 Αἱ ἔχουσαι κατὰ μέσον ὅρον 0,015×0,015 μ. ψηφῖδες εἶνε λευκαὶ ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, δι' ὧν κοσμοῦνται γενικῶς τὰ ἐδάφη ἢ τὸ βάθος τῶν παραστάσεων καὶ κυαναῖ, ἐρυθραῖ καὶ κίτριναι ἐξ ἀκατεργάστου ὑάλου· ψηφίδων ἐκ κεράμων ἢ πηλοῦ δὲν γίνεται χρῆσις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Βασιλικῇ· ὁ συνδυασμὸς τῶν τεσσάρων τούτων χρωμάτων καὶ ἰδίως τοῦ κυανοῦ (ἀνοικτοῦ ἢ βαθέος) ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους εἶνε ἀξιολογώτατος.

25: Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ Αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

ἐποχὴν ἐν ᾗ συνεπλέκοντο ἔτι οἱ ἑλληνιστικοὶ τύποι πρὸς τὰ ἀνατολικὰ θέματα (ἰδίως πρὸς τὴν κληματίδα καὶ τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου), ὧν βλέπομεν τὴν ὑπεροχὴν μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε´ καὶ ἀρχὰς τοῦ Στ´ αἰῶνος ἐπὶ Ἰουστιανοῦ [1].

Ὁ ψηφοθέτης τοῦ ἡμετέρου δαπέδου ποιεῖται χρῆσιν ἔτι τοῦ πλοχμοῦ τῶν ρωμαϊκῶν ψηφιδωμάτων, τῶν ροδάκων, τῶν φύλλων κισσοῦ καὶ τοῦ λεπιδωτοῦ κοσμήματος, ὡς ἔχουσι τοιαῦτα τὰ ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ χώρου τῆς Βασιλικῆς ἐπὶ τοῦ Ζαππείου ἀνευρεθέντα ψηφιδωτὰ ἐδάφη λουτρῶν καὶ ἐπαύλεων ρωμαϊκῶν χρόνων—ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνα τὰ ἐπὶ ἀθηναϊκοῦ ἐδάφους εὑρισκόμενα, ἅτινα οὐδόλως εἶνε ἀπίθανον ὅτι καὶ ὡς πρότυπα τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν—εἰσάγει ὅμως καὶ καθαρῶς χριστιανικὰ στοιχεῖα, ὡς εἶνε ἡ κληματίς, τὴν χρῆσιν τῆς ὁποίας βλέπομεν εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἀρχαῖα χριστιανικὰ μνημεῖα, ὡς εἶνε σαρκοφάγοι, περιθυρώματα, λεκάναι ἁγιασμοῦ (βλέπε τὴν παρατιθεμένην ἐνταῦθα, ὡς ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, λεκάνην ἁγιασμοῦ (;) εὑρισκομένην ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰκ. 27)· [2] ὁμοίως εἰσάγει ὁ ψηφοθέτης τὸ ἐν σχήματι λύρας κόσμημα, στροβίλους, πτηνὰ κ. ἄ. ἅτινα ἐπιζῶσι καὶ ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ εἰς διακοσμήσεις κιονίσκων τῶν διλόβων καὶ τριλόβων παραθύρων τῶν βυζαντινῶν Ναῶν τῶν Ἀθηνῶν [3]· τέλος ποιεῖται συχνοτάτην χρῆσιν τοῦ καὶ ἐν ρωμαϊκοῖς ἄλλως ψηφιδώμασιν ὑπάρχοντος σταυροειδοῦς κοσμήματος,

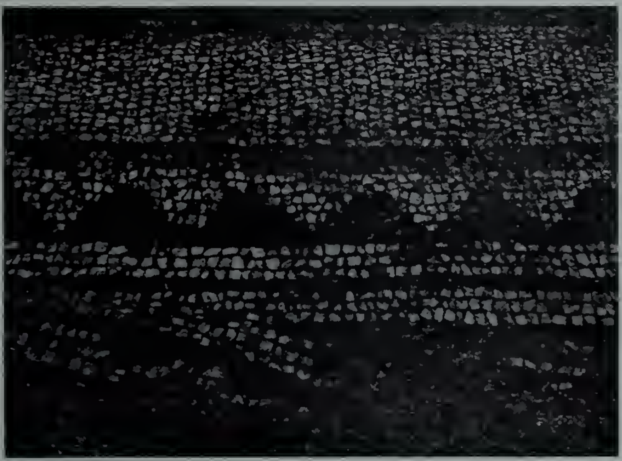
1 Βλέπε τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κοσμήματος ἐν Wulff, Altchr. und Byzant. Kunst, I, σελ. 265 κ. ἑ.

12 6 20.

2 Ἡ μαρμαρίνη αὕτη λεκάνη, ἧς τὸ παρὰ τὴν βάσιν κόσμημα εἶνε ὁμοίας κατὰ πάντα ἐκτελέσεως πρὸς τὴν ταινίαν τοῦ ἡμετέρου ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 18) ἀπόκειται μετ᾽ ἄλλων γλυπτῶν τεμαχίων ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ πρβλ. καὶ σαρκοφάγον Ραβέννης, ἐν Wulff ἔ. ἀ. I. σ. 182.

3 Πρβλ. Strzygowski, Καισαριανή, ἐν ΑΕ. 1902 σ. 67 κ. ἑ.

ὅπερ ὅμως ὁ χριστιανὸς ψηφοθέτης τονίζει πλειότερον καὶ μεταχειρίζεται κυρίως ἐν τῷ ἔξω τοῦ Ναοῦ ψηφιδωτῷ ἐδάφει ὡς τὸ κύριον κόσμημα [1].

26: Τμῆμα ταινίας ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ Αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς (ἀριστερὸν τμῆμα).

Οὕτω τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ, ἐν ᾧ ἔχει τὴν φυσικότητα τῶν διακοσμή-

27: Λεκάνη ἁγιασμοῦ (;) εὑρεθεῖσα ἐν Θεσσαλονίκῃ.

σεων τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῶν Βασιλικῶν: Νικοπόλεως, Kabr-Hiram, Madaba κ. ἄ [2], ἔχει μεγαλυτέραν λεπτότητα καὶ χάριν εἰς τὴν γραμμήν, εἰς τὰ πλεῖστα σχήματα τὸ κόσμημα δὲν πληροῖ ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι ψηφιδωτοῖς παρατηρεῖται, ἀλλ' ἀφίεται κενὸν βάθος εἰς τὰς ἐντὸς κύκλων, ρόμβων, σταυρῶν κ. ἄ. παραστάσεις, ὅπερ ὡς ἀπήχησις τῆς ἑλληνικῆς ἁπλότητος, ἣν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν του ὁ τεχνίτης, δύναται νὰ ἐκληφθῇ.

Γλυπτὰ ἄρα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ψηφιδωτὸν δάπεδον ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἰουστιανοῦ ἐποχήν, ἤτοι τὸν Ε' αἰῶνα, ὡς εἰς τοὺς χρόνους τούτους ὡδήγησεν ἡμᾶς καὶ τὸ σχῆμα τῆς Βασιλικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ περὶ τῶν Ἀθηνῶν παραδόσεις διασῴζουσιν, ὅτι ἱδρύθησαν ἐν Ἀθήναις δώδεκα χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ὑπὸ τῆς *Ἀθηναΐδος*, κόρης τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ Λεοντίου, ἥτις τῷ 423 μ. χ. ἀνυψώθη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ὡς σύζυγος Θεοδοσίου τοῦ Β' (408-450), βαπτισθεῖσα καὶ μετανομασθεῖσα Εὐδοκία [3]· δὲν εἶνε ἄρα ἀπίθανον ἡ παράδοσις αὕτη καὶ εἰς τὸ ἐπὶ τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ κτίσμα ν' ἀναφέρηται. Ἡ ὁμοιότης τοῦ σχήματος τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς, ἡ μεγαλοπρεπὴς πύλη αὐτῆς ἢ τὰ πλουσίως διακεκοσμημένα διαζώματα, ἐξ ὧν ἀνευρέθη, ὡς εἴδομεν, χαρακτηριστικώτατον τεμάχιον, αἱ διακοσμήσεις τοῦ ψηφιδωτοῦ αὐτῆς δαπέδου διὰ κληματίδος κ. ἄ. πρὸς συριακὰ κτίσματα, φέρει εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἐξετάζοντος αὐτὴν τὴν ἐξ Ἀντιοχείας διέλευσιν τῆς Ἀθηναΐδος κατὰ τὸν εἰς Ἱεροσόλυμα τῷ 438 πλοῦν τῆς Αὐτοκρατείρας. Εἰς τὴν βασιλίδα ταύτην τῶν πόλεων τῆς Ἀνατολῆς εἶχεν ἤδη τὸν Ε' αἰῶνα ἀναπτυχθῇ ἡ χριστιανικὴ τέχνη καὶ εἰς τὰ παρὰ τὸν Ὀρόντην ἄλση ὑψοῦντο αἱ θαυμασταὶ χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ μὲ τοὺς κατακόσμους πυλῶνάς των, τὰ Κιβώρια, τὰ ψηφιδωτὰ ἐδάφη καὶ τὰ Μαρτύρια τῶν ἡρώων τῆς νέας πίστεως, ἅτινα ἀσφαλῶς ἐπεσκέφθη καὶ προσεκύνησεν ἡ Αὐτοκράτειρα· ἡ Ἀθηναία

1 Βλέπε Γ. Σωτηρίου, τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐν Νικοπόλει, ἀνατύπ. ἐκ τοῦ «Ἰ. Συνδέσμου» 1915 σ. 21 κ. ἑ. ἔνθα τὸ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σημεῖον τοῦ Σταυροῦ λαμβάνεται ὡς terminus post quem (ὅπερ καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν Βασιλικὴν ἰσχύει), συμφώνως πρὸς τὸν ογ' Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμεν. Συνόδου (691), ἐν ᾗ λέγεται «τοὺς ἀπὸ τοῦ νῦν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐπὶ ἐδάφους κατασκευάζοντας ὁρίζομεν ἀφορίζεσθαι».

2 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου ἔ. ἀ. σ. 18 κ. ἑ.

3 Βλέπε μνείαν τῆς παραδόσεως ἐν Mommsen, Athenae christianae 1868, Nº 66, σελ. 68 καὶ Nº 152 σ. 127. πρβλ. Γρηγοροβίου, Ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ μεταφρ. Βιβλιοθ. Μαρασλῆ Α', σ. 128, Κωνσταντινίδου, Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, 1894, σ 129, Struck, Athen und Attika, 1911, σ. 53. κ. ἄ.

κόρη, ἥτις τοὺς Ἀντιοχεῖς προσεφώνησε διὰ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου:
«*Ὑμετέρας γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι*» [1] ἦτο ἀδύνατον ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τῶν ἠρειπωμένων ἢ ἐγκαταλελειμμένων ἀρχαίων Ναῶν τῆς Δάφνης καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν Βασιλικῶν τῆς νέας πίστεως νὰ μὴ παρέβαλε τὴν Ἀντιόχειαν πρὸς τὴν γεννέτειραν πόλιν· τὴν τύχην τῶν ἀρχαίων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, κατόπιν μάλιστα τοῦ ἀπαγορευτικοῦ διατάγματος τοῦ συζύγου της [2], ἐφαντάζετο, ὡς χριστιανὴ δὲ πλέον καὶ πιστεύουσα εἰς τὸν ὁριστικὸν θρίαμβον τῆς νέας πίστεως ἦτο ἑπόμενον νὰ ἐπεθύμῃ, ὅπως καὶ ἡ ἰδία πατρὶς κοσμηθῇ διὰ λαμπρῶν χριστιανικῶν κτισμάτων. Ἂν δὲ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Συρίας διὰ νέων κτισμάτων ἐπλήρωσεν ἡ Εὐδοκία, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο ὁ Εὐάγριος καὶ ὁ Μαλάλας [3], δὲν εἶνε ἀπίθανος οὔτε παράτολμος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ κραταιὰ τότε Αὐτοκράτειρα μετὰ τὴν ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς τὸ Βυζάντιον ἐπιστροφήν της ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ Ἀντιοχεῖς τεχνίτας καὶ εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα κοσμήσωσιν αὐτὴν δι' ὁμοίων πρὸς τὰ συριακὰ κτίσματα μνημείων. Οἱ Ἀντιοχεῖς ἀρχιτέκτονες ἦσαν ἀναγκαῖοι διὰ τὰ σχέδια καὶ τὴν διάταξιν καθόλου τῶν ξένων πρὸς τὰς Ἀθήνας μνημείων, τὴν διακόσμησιν τῶν ὁποίων ἦσαν βεβαίως ἱκανοὶ ν' ἀναλάβωσιν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν τεχνιτῶν τῆς Συρίας οἱ ἐγχώριοι ψηφοθέται καὶ γλύπται.

Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα Βασιλικὴ μετὰ τῶν ἀνίσου πάχους καὶ διαφόρου ἐκτελέσεως θεμελίων της, ὡς ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν εἰς ἡμᾶς [4], νομίζομεν, ὅτι παρέχει πιστὴν εἰκόνα καὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐν Ἀθήναις δηλ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ἤκμαζεν ἔτι ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἡ πλειονότης τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἐνέμενε πιστὴ εἰς τὴν πάτριον λατρείαν, μετὰ προφανοῦς δυσαρεσκείας ἔβλεπε τὴν νέαν πίστιν νὰ καταλαμβάνῃ βαθμηδὸν ἔδαφος [5].

1 Πρβλ. Γρηγοροβίου, Ἀθηναΐδα, κατὰ μεταφρ. Λάμπρου, 1882 (ἀνατύπ. ἐκ τῆς Ἑστίας) σελ. 150.

2 Βλ. Codex Theodos. (ἔκδ. Golhifredi VLI σελ. 263 κ. ἑ)· τὸ διάταγμα τοῦτο, πέμπτον καὶ τελευταῖον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν κατὰ τῆς Ἐθνικῆς θρησκείας διαταγμάτων, ἐξεδόθη τῷ 426 μ. χ. Τὰ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖα μνημεῖα ἔκτοτε ἴσως ἤρχισαν μεταβαλλόμενα εἰς χριστιανικοὺς Ναούς, καθόσον καὶ τὸ ἀνωτέρω διάταγμα ἐπέβαλε τὴν ἐξάγνισιν τῶν σῳζομένων διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (cunctaque eorum fana. templa. delubra, si qua etiam nunc restant integra, praecepto magistratuum destrui, conlocationeque venerandae Christianae religionis signi expiari praecipimus). Ἐν Ἀθήναις ἐμεσολάβησε, τῇ ἐπεμβάσει πιθανώτατα τῆς Ἀθηναΐδος, διάταγμά τι καθ' ὃ ἔμειναν τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως κεκλεισμένα καὶ μόνον αἱ συλήσεις τῶν ἀγαλμάτων, αἱ ἀπὸ τῶν Ρωμαίων ἀκόμη καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀρξάμεναι, ἐξηκολούθουν, ὅπως λ. χ. γνωρίζομεν, ὅτι τῷ 429 ἀπήχθη ἐκ τοῦ Παρθενῶνος τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς (βλ. A. Michaëlis. Der Parthenon, σ. 45). Ὅτι ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ διατάγματος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ ἑξῆς ἤρχισεν ἡ μετατροπὴ τῶν εἰδωλολατρικῶν Ναῶν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας πάντες σχεδὸν οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀσχοληθέντες δέχονται, ἐσφαλμένως ὅμως προσθέτουσιν, ὅτι ἐν Ἀθήναις οἱ χριστιανοὶ ἠρκέσθησαν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην τῶν ἀρχαίων Ναῶν καὶ οὐδὲν αὐτοτελὲς χριστιανικὸν μνημεῖον ἔκτισαν. Ἡ ὕπαρξις τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς καὶ δύο ἑτέρων μνημείων, περὶ ὧν ἐν καιρῷ θὰ πραγματευθῶμεν, ἐν Ἀθήναις, μαρτυρεῖ τοὐναντίον ὅτι λαμπρὰ κτίσματα ἀνηγέρθησαν ἐνταῦθα, ἅτινα παραδόξως ἔμειναν σχεδὸν ἀπαρατήρητα μέχρι τοῦδε

3 Πρβλ. Εὐάγριον I κεφ. 18 καὶ Μαλάλαν XIV, 360. Κατὰ τούτους ἡ Εὐδοκία ηὔρυνε τὰ τείχη τῆς πόλεως μέχρι τῆς πύλης Δάφνης, ἧς τὰ χαλκᾶ θυρόφυλλα ἐχρύσωσεν, ἀνῳκοδόμησε τοὺς λουτρῶνας καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτῆς ἐκτίσθη ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἀνατολίου μεγαλοπρεπὴς Βασιλική. Ἡ μνεία τοῦ τελευταίου τούτου κτίσματος ἐνισχύει προφανῶς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν περὶ ἀποφάσεως τῆς Αὐτοκρατείρας νὰ κοσμήσῃ καὶ διὰ χριστιανικῶν κτισμάτων τὴν γεννέτειραν πόλιν

4 Ἐν τῇ ἀνωτέρω γενομένῃ περιγραφῇ τοῦ μνημείου παρετήρησεν ὁ ἀναγνώστης τὴν διαφορὰν ὡς πρὸ τὸ πάχος καὶ τὴν τοιχοδομίαν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Ναοῦ· οὕτως ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως ἔχει πάχος 0,90 μ. καὶ ὁ τῆς Ἀψῖδος 1.20 μ. ἀπέναντι 0,75 μ. τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων καὶ 0,80 μ. τῶν μεσοτοίχων τῶν κλιτῶν· εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως παρατηρεῖται χρῆσις μεγάλων πλίνθων ἄνωθεν τῆς ἀργολιθοδομίας τῶν διασῳζομένων θεμελίων καὶ ἐρυθρωπὸν κονίαμα, ἡ δὲ ἰσχυρὰ τοιχοδομία τῆς Ἀψῖδος ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν θεμελίων φρουριακοῦ πύργου. Ἀφ' ἑτέρου ἡ τοιχοδομία τῶν θεμελίων τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τῶν μεσοτοίχων τῶν κλιτῶν προσδίδει τὴν ἐντύπωσιν εὐτελοῦς κτίσματος, ὅπερ ὅμως ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν χῶρον τῶν ἀνασκαφῶν δύσκολον εἶνε νὰ συνδυάσῃ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτίσματος, τὰ λαμπρᾶς τοιχοδομίας προσκτίσματα, τὸ καλῆς τέχνης ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ τὴν ἐπιμελῆ τοιχοδομίαν τῆς προσόψεως καὶ τῆς Ἀψῖδος τοῦ ἠρειπωμένου μέχρι τῶν θεμελίων Ναοῦ. Τὰς διαφορὰς ταύτας ἱστορικοὶ μόνον λόγοι δύναται νὰ ἑρμηνεύσωσιν· ἡ Βασιλικὴ τῆς νησῖδος, ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἀθηναίων εἰδωλολατρῶν, ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐν σπουδῇ, ἐδόθη ὅμως προσοχὴ εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῶν κυρίων μερῶν τοῦ Ναοῦ· ἡ ἐσωτερικὴ δὲ διακόσμησις καὶ τὰ προσκτίσματα δύνανται νὰ νοηθῶσιν καὶ ὡς κατὰ καιροὺς μετὰ ταῦτα γενόμενα.

5 Ὡς γνωστόν, αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου (396) νὰ παραμένωσι τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου· αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ ἔτους 529, ἤτοι μέχρι τῆς καταργήσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἦσαν ἐν σχετικῇ ἀκμῇ, αἱ δὲ γνωσταὶ περιγραφαὶ τοῦ Συνεσίου τοῦ ἐπισκεφθέντος τὰς Ἀθήνας τῷ 398 καὶ τοῦ Θεοδωρήτου τοῦ Κύρου τοῦ ἀκμάσαντος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ συζύγου τῆς Ἀθηναΐδος, κρίνονται γενικῶς σήμερον ὡς ὑπερβολικαὶ (πρβλ. Κωνσταντινίδην, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 132 καὶ 134. ἔνθα παρατίθενται καὶ αἱ ἀποδείξεις τῆς σχετικῆς ἀκμῆς τῶν σχολῶν κατὰ τὰ τελευταῖα 80 συνεχῆ ἔτη — ἀπὸ Θεοδοσίου Β' μέχρις Ἰουστινιανοῦ — κατὰ τὰ ὁποῖα τελεία εἰρήνη ἐπεκράτησεν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ταῖς Ἀθήναις).

Ὁ λόγος οὗτος ἴσως ἑρμηνεύει τὴν ἐν σπουδῇ ἀνοίμησιν τῆς Βασιλικῆς παρὰ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἔνθα εἶχεν ἀνεγερθῇ πρὸ μιᾶς πιθανώτατα ἑκατονταετηρίδος τὸ Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη. Ἡ μειονότης τῶν ἐν Ἀθήναις χριστιανῶν, ὑπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου ἤδη προστατευομένη, καὶ ὑπ' αὐτῆς μάλιστα τῆς Ἀθηναΐδος, ἥτις ἔβλεπε καθαρώτερον τῶν φανατικῶν συμπολιτῶν της τὸ μέλλον τῆς νέας πίστεως, ἐζήτησε προφανῶς διὰ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς Βασιλικῆς ταύτης ἔναντι τοῦ κέντρου τοῦ Ἐθνισμοῦ, τῆς Ἀκροπόλεως (βλέπε εἰκ. 1, ἔνθα διακρίνεται ἡ θέσις τῶν ἀνευρεθέντων θεμελίων τῆς Βασιλικῆς, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑψοῦται ὁ Ναὸς τοῦ Ὀλυμπιείου Διὸς καὶ διαφαίνεται ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Παρθενών), νὰ πείσῃ τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν Ἀθηναίους, ὅτι ὁ ἀληθὴς Θεὸς μέλλει νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄστυ, ἵνα τοὺς Θεοὺς τοῦ ἐθνισμοῦ ἐκτοπίσῃ καὶ στήσῃ ἐπὶ τῶν ἠρειπωμένων ἢ ἐγκαταλελειμμένων Ναῶν των τὸν ἰδικόν του θρόνον. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε οἱ χριστιανοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπεζήτησαν καὶ διὰ τῆς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἱδρύσεως τῆς παλαιᾶς Μονῆς τοῦ Δαφνίου ἐν τῷ μέσῳ τῆς πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα ἀγούσης ἱερᾶς ὁδοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ ὑπὸ τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ἀθηναίων τοῦ μέρους ἔνθα τὸ Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη ἱδρύθη ἅμα τῷ θριάμβῳ τῆς νέας πίστεως, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς Βασιλική, δὲν εἶνε πιθανώτατα ἄσχετος καὶ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βυζαντινῆς Αὐλῆς νὰ ἐξαφανίζῃ βαθμηδὸν τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας λατρείας· ἡ χερσονησὶς τοῦ Ἰλισοῦ ἔκειτο, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ προαστείου τῆς Ἄγρας, ἔνθα ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὰ μικρὰ ἐλευσίνια μυστήρια [1]· δὲν εἶνε ἑπομένως ἀπίθανον ὅτι διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Λεωνίδη εἶτα δὲ καὶ μεγάλου χριστιανικοῦ Ναοῦ ἐν τῷ προαστείῳ τούτῳ — ἔνθα κατῴκουν ἴσως καὶ οἱ πλείονες τῶν πρώτων ἀθηναίων χριστιανῶν — ἐξυπηρετεῖτο καὶ ὁ ἀπώτερος οὗτος σκοπὸς τῆς κρατούσης Ἀρχῆς.

1 Τὸ πρόβλημα περὶ τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισοῦ εἰς τὸ μέρος τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν διηυκρινίσθη εἰσέτι· ὅτι ὅμως κατὰ τοὺς ἐσχάτους ρωμαϊκοὺς χρόνους εἶχεν ἡ χερσονησὶς τὴν μορφήν, ἣν ἔχει καὶ σήμερον, ἀπέδειξεν ἤδη ἐπαρκῶς ὁ Σκιᾶς ἐν **ΠΑΕ, 1895**, σ. **124** κ. ἑ. Περὶ τῶν μικρῶν ἐλευσινίων πρβλ. Σβορῶνον ἐν **ΔΕΝΑ, IV (1901)** σ. **279** κ. ἑ. βλ. τοῦ αὐτοῦ καὶ τόμ. **XIX** αὐτόθι, σελ. **4** κ. ἑ.

Ἱστορικοὶ ἄρα λόγοι ἀναδεικνύουσι πλειότερον τὸ δι' Ἀντιοχέων τεχνιτῶν ὑπὸ τῆς Ἀθηναΐδος πιθανώτατα ἱδρυθὲν κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος χριστιανικὸν κτίσμα τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα: ἔχομεν πληροφορίαν τινὰ περὶ τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ; Πλὴν τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀκομινάτου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἴσως μόνον τὸ Μαρτύριον διεσῴζετο ἀρτιώτερον ὁ δὲ περικλείων τοῦτο Ναὸς ἦτο ἠμελημένος καὶ πιθανώτατα ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι ἑτέρου ἁγίου, ὡς δυνάμεθα ἐκ τῶν λεγομένων του νὰ συμπεράνωμεν [2], οὐδεμία ἑτέρα πληροφορία ὑπάρχει. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἱστοριογράφους σπανίως ἐδίδετο εὐκαιρία ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος καθόλου, ἡ δὲ ἱστορία τῶν ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν εἶνε τοσούτῳ σκοτεινή, ὥστε καὶ ἡ χρονολογία ἡ διδομένη εἴς τινας ἐξ αὐτῶν, μόνον εἰς ἀνευρεθείσας ἐπιγραφὰς στηρίζεται [3]. Ὀνόματα ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν, οἰκτρότατα παραμεμορφωμένα, συναντῶμεν εἰς τὴν γνωστὴν ἐπιστολὴν Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' (1208) πρὸς τὸν ἀκολουθήσαντα τοὺς φράγκους κατακτητὰς λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Βεράρδον [4] καὶ τέλος εἰς περιηγητὰς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, καθ' οὓς πιθανώτατα ἡ ἡμετέρα Βασιλικὴ ἦτο ἠρειπω-

2 Πρβλ. τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον «ἀλλὰ τίνες οἱ κείμενοι οὗτοι; ἀγνοεῖν γάρ μοι δοκεῖτε, εἰ καὶ μὴ πάντες, τὸν ἀπόθετον ὄλβον ἡμῶν» καὶ κατωτέρω «ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀμελήσομεν . . . ὡς καὶ τοὺς ἐνταῦθα κειμένους μάρτυρας ἀγεράστους τὸ ἐφ' ἡμῖν περιορᾶν κ. ἑ.».

3 Βλ. Γρηγορόβιον, ἔ. ἀνωτ. σ. **129** καὶ **153**. Ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦδε μόνον τὴν χρονολογίαν τῆς καταδαφισθείσης ἐκκλησίας τοῦ Μαγκούτη καὶ τοῦ Ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν.

4 Τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀναγραφόμενα ὀνόματα κακῶς ἐθεωρήθησαν ὡς ἀναφερόμενα πάντα εἰς Ναοὺς περιχώρων (βλέπε Λάμπρου, Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ τέλη τοῦ **ΙΒ'** αἰῶνος, **1878**. σ **83** καὶ ἰδίᾳ Νεροῦτσον, ἐν **ΔΙΕΕ. Δ'** σ. **70**, ἔνθα γίνεται ἀπόπειρα πρὸς ἑρμηνείαν πάντων τῶν ἀναγραφομένων ὀνομάτων)· ἡμεῖς, **ΑΔ.** τόμ. **Β'**. σ. **131**, ἐταυτίσαμεν τὸν Ναὸν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου πρὸς τὸν ἀναφερόμενον ἐν τῇ βούλλᾳ τοῦ Ἰννοκεντίου, ἂν καὶ τοῦτον ὁ Νεροῦτσος μεταθέτει ὄπισθεν τοῦ Πεντελικοῦ (;), νομίζομεν δὲ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὑπὸ τὸν ὀλίγον ἀνωτέρω ἀναγραφόμενον: **Beati Nicolai de Calumnis**, πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν οὐχὶ Ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου παρὰ τὸ Σούνιον (πρβλ. Γρηγορ. ἔ. ἀ. **Α'** σ. **409**) ἀλλὰ παρὰ τοὺς Στύλους τοῦ Ὀλυμπιείου, πιθ. δὲ αὐτὴν τὴν ἀνασκαφεῖσαν Βασιλικήν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς μεταγενεστέρους βυζαντινοὺς χρόνους, ὁπότε εἶχε λησμονηθῆ τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος Λεωνίδη, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω λόγων τοῦ Ἀκομινάτου δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν.

μένη ἢ εἶχε πηχθῆ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς παρεκκλήσιον [1].

Ἡ μελέτη τῶν ἀνωτέρω πηγῶν ἔπεισεν ἡμᾶς, ὅτι ὑπ' οὐδενὸς μαρτυρεῖται σαφῶς τὸ ἡμέτερον κτίσμα· μόνον εἰς εἰκασίαν τινὰ δύναταί τις νὰ καταφύγῃ ἐπὶ τοῦ Ἀνωνύμου τῆς Βιέννης στηριζόμενος, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα ὡς τὴν μόνην περὶ τοῦ ἡμετέρου μνημείου μαρτυρίαν. Ὁ Ἀνώνυμος, ἤτοι τὸ ὑπὸ τοῦ Μύλλερ ἀνευρεθὲν τοπογραφικὸν περὶ τῶν Ἀθηνῶν σημείωμα ἐν Κώδικι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, λέγει, ὅτι «πρὸς νότον τοῦ Ὀλυμπιείου ἔστιν *οἶκος Βασιλικὸς* πλὴν (πολὺ) ὡραῖος, εἰς ὃν κατερχόμενος ὁ Δοὺξ κατὰ καιρὸν εἰς εὐωχίαν ἐκινεῖτο· ἐκεῖ ἔστι καὶ νεάκρουνος πηγή, ἡ Καλλιρρόη, εἰς ἣν λουόμενος ἀνήρχετο εἰς τὸ τέμενος τῆς Ἥρας λεγόμενον καὶ προσηύχετο· νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς Ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν» [2]· κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀνωνύμου ὁ ὡραιότατος Βασιλικὸς οἶκος, εἰς ὃν (ἤτοι πλησίον τοῦ ὁποίου, ὅπου οἱ Κῆποι τῶν ἀρχαίων οἱ μεταβεβλημένοι πιθανώτατα εἰς δασύλλιον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν καὶ φραγκικῶν χρόνων [3]) ὁ ἄγνωστος Δούξ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον πολλοὶ ἐπίστευσαν ἕνα τῶν Acciajuoli [4], εὐωχεῖτο, εἶνε ἴσως ὁ Ναὸς τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ, ὅστις διετήρησε τὸ ὄνομα Βασιλικὸς οἶκος, ἕνεκα τοῦ ρυθμοῦ του· τὸ ὄνομα Βασιλικὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀνωνύμου ἦτο ἀσφαλῶς ἀκατάληπτον καὶ ἡ λαϊκὴ φαντασία τὸν διὰ λαμπρῶν ψηφιδωμάτων καὶ ὀρθομαρμαρώσεως ἠρειπωμένον Ναὸν μετεποίησεν εἰς Βασιλικὸν οἶκον [5], ὁ δὲ Ἀνώνυμος διασῴζει τὴν φερομένην εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ παράδοσιν περὶ τοῦ φράγκου δουκός, ὅστις συνείθιζεν εἰς τὸ τότε δασῶδες, ὡς εἴπομεν, μέρος τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν νὰ μεταβαίνῃ κατὰ καιροὺς καὶ νὰ κινῆται εἰς εὐωχίαν. Τὰ λεγόμενα κατωτέρω περὶ τοῦ τεμένους τῆς Ἥρας, τοῦ μεταποιηθέντος εἰς Ναὸν τῆς Θεοτόκου καὶ κειμένου παρὰ τὴν Καλλιρρόην, ἀναφέρονται εἰς τὴν «Παναγία 'στὴν Πέτρα», τὴν κειμένην νοτιώτερον τῆς ἁγ. Φωτεινῆς, ἣν περιέγραψεν ὁ

1 Εἶνε ἀληθῶς παράδοξα ὅσα ὁ Πιττάκης ἐν ΑΕ, 1854 σ. 221 κ. ἑ. λέγει περὶ τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς· ὁ Π. δηλ. παρανοήσας τοὺς λόγους τοῦ Spon καὶ Wheler περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰλισοῦ γεφύρας τῆς ἀγούσης εἰς τὸ Στάδιον (Voyage d'Italie etc. fait aux années 1675 καὶ 76, Tom. II, 1724, σελ. 122, ἔνθα προστίθεται ὅτι «il a (δηλ. le pont à 3 arcades) 40 pieds de large, ce qui donnoir assez d' espace pour y battir un Monastère de Religieuses, qui l'abandonnerent dès que les Turcs furent maîtres d'Athenes»), νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Βασιλικῆς τῆς νησῖδος ἐν ᾧ εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐπ' αὐτῆς τῆς γεφύρας ὑπῆρχε τμῆμα ἠρειπωμένης γυναικείας Μονῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας μάλιστα ἓν ἔτος πρότερον (τῷ 1674) ὁ περιηγητὴς Cornelio Magni παρετήρησε τὸ οἰκόσημον τῶν Acciajuoli (πρβλ. Corn. Magni, Relazione della cita di Atene σελ. 49). Ὁπωσδήποτε αἱ πληροφορίαι τοῦ Πιττάκη περὶ τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ ἀποβαίνουσι σήμερον πολυτιμόταται, καθόσον γράφει, ὅτι εἶδεν εἰς τὰς ἡμέρας του (πρὸ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως) μέρη τῶν τοίχων τῆς Βασιλικῆς τῆς νησῖδος, ἅτινα ἦσαν κεκαλυμμένα δι' ὀρθομαρμαρώσεως· τὸ Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη ἑρμηνεύει ὡς «μυχὸν τοῦ Ἐλευσινίου» διότι τοῦτο τοποθετεῖ ἐν τῇ νησῖδι· τὴν καταστροφὴν τοῦ ἠρειπωμένου Ναοῦ ἀποδίδει εἰς τὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος «ἄγριον καὶ βάρβαρον τύραννον τῶν Ἀθηνῶν Χατζῆ - Ἀλῆν (τὸν Χασεκῆν), ὅστις κατέστρεψε τοὺς τοίχους τοῦ Ναοῦ, *ὅπου οἱ χριστιανοὶ συνήρχοντο ὡς εἰς παρεκκλήσιον*, ἵνα λάβῃ τὴν ὕλην πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ περιτοιχίσματος τῆς πόλεως»· τέλος παραθέτει καὶ ἐπιγραφὴν πλακός, ἥτις προσθέτει, ὅτι μετεκομίσθη ἐκ τοῦ ἱ. βήματος τοῦ Ναοῦ καὶ διέσῳζε δίστιχον ἐπιγραφὴν «ἧς μόνον τό: *καὶ Θεοδόσιος ὁ μικρός:* ἀναγινώσκεται, τῶν ἄλλων γραμμάτων ἀμυδρῶς φαινομένων». Εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ Πιττάκη, ὡς γνωστόν, δὲν ἀπεδόθη κατ' ἀρχὰς σημασία, πλεῖσται δὲ παραποιήσεις τῷ κατελογίσθησαν, ἂν καὶ ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν πραγμάτων βαθμηδὸν ὅλως τοὐναντίον ἀποδεικνύει. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδένα λόγον ἔχομεν ν' ἀπιστήσωμεν εἰς τὰ λεγόμενα ἀνθρώπου ζήσαντος ἐγγὺς τῶν πραγμάτων καὶ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀπολεσθεῖσα ἐπιγραφὴ ἠδύνατο νὰ εἶνε πολὺ μεταγενεστέρα, δι' ἧς διεσώθη ἡ περὶ τῆς κτίσεως τοῦ Ναοῦ ὑπὸ τῆς συζύγου Θεοδοσίου τοῦ Β' Ἀθηναΐδος παράδοσις.

2 Βλέπε τὸ ἀναδημοσιευθὲν κείμενον τοῦ Ἀνωνύμου, ἐν Καμπούρογλου, Μνημεῖα ἱστ. Ἀθηναίων, Α'. σελ. 92 κ. ἑ.

3 Βλέπε Babin, μτφρ. ἐν Καμπ. ἔν. ἀν. Α' σ. 207.

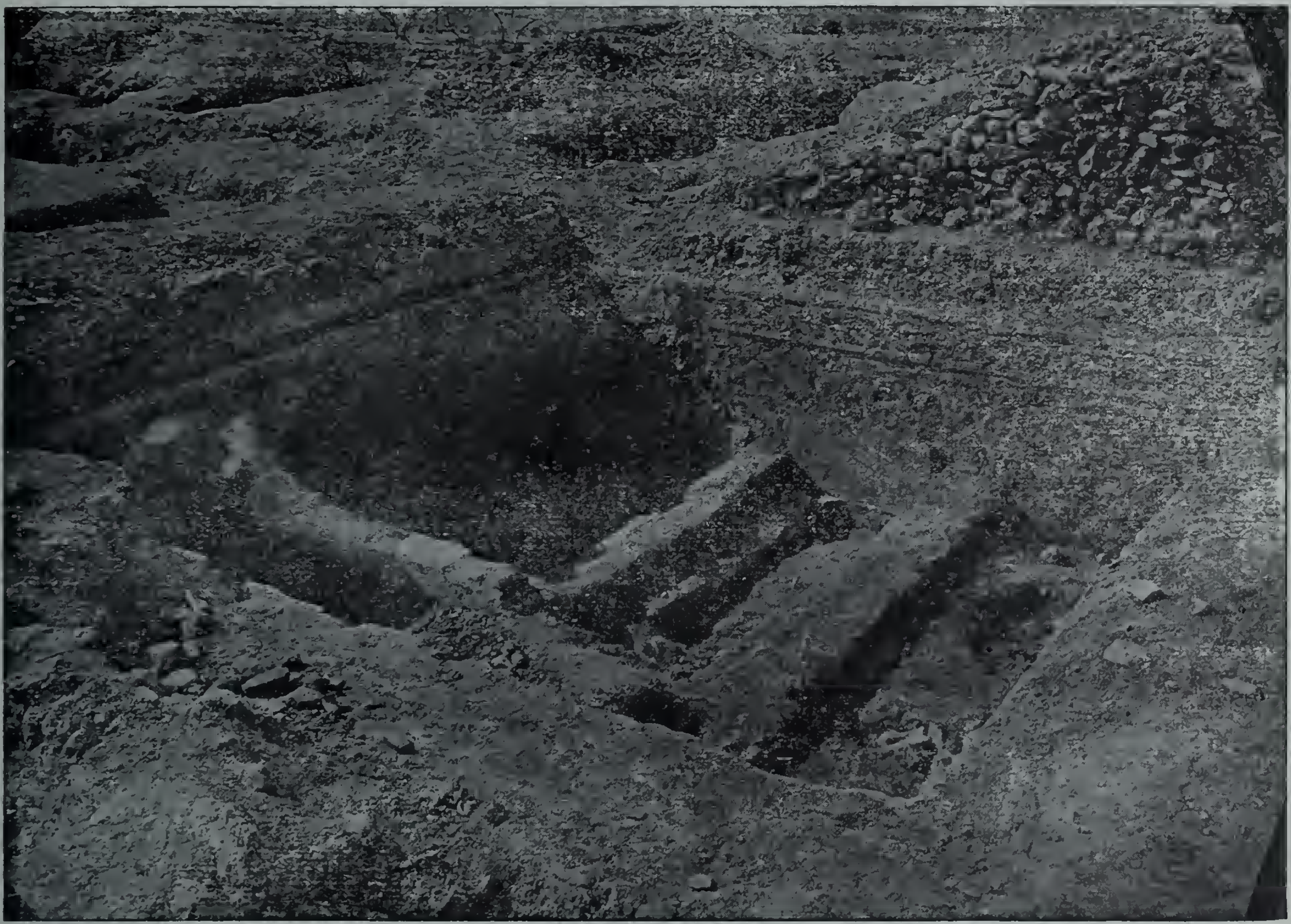
4 Ἴσως ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ μέχρι σήμερον ἐπικρατοῦσα ὀνομασία Φραγκομονάστηρο, ἡ προελθοῦσα ἐκ συγχύσεως τῶν ἀληθῶς συγκρουμένων πληροφοριῶν, ἃς δίδουσιν οἱ περιηγηταὶ περὶ τῶν χριστ. μνημείων τῆς Πέτρας, ὡς λέγεται ὁ ἄνωθεν τῆς χερσονησῖδος λόφος· φραγκομονάστηρο ἐκαλεῖτο πάντως τὸ κτίσμα τὸ φέρον τὸ οἰκόσημον τῶν Acciajuoli ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Σταδίου γεφύρας· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀποδίδεται ὑπό τινων καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Βασιλικήν, μολυσμένη δὲ ἐλέγετο, ἕνεκα τῆς γνωστῆς λειτουργίας τοῦ Nointel, καὶ ἡ Παναγία 'στὴν Πέτρα· ὅτι ὅμως τὸ ἡμέτερον κτίσμα οὐδὲν ἔχει φραγκικὸν ἴχνος ἀπέδειξεν ἤδη ὁ Σκιᾶς ἐν Πρακτ. ΑΕ. 1893 σ. 124 σημ. 3.

5 Τὸ λεγόμενον χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου ἢ τ' Ἀναργύρεια ἀποσπάσματα μνημονεύουσι *Βασιλικὴν Ἐκκλησίαν* («τῷ ἔτει τούτῳ—1601 ἢ ὡς ἄλλοι συμπληροῦσι 1651 ἢ 1751—μέγας σεισμὸς ἐγένετο καὶ ἡ Βασιλικὴ ἐκκλησία ἐρράγη κλπ.»), ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Λάμπρος ἐν Μικταῖς σελίσι σ. 533 καὶ 542 ἐξέβαλε τὴν ἡμετέραν Βασιλικὴν ὁ δὲ Καμπούρογλους ἐν Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, Α' σ. 67 τὴν σημερινὴν Ρωσσικὴν ἐκκλησίαν· ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ τὸ ὄνομα Βασιλικὴ ὡς δηλωτικὸν τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Ναοῦ, ἀλλ' ὡς ἀναφερόμενον εἰς παράδοσιν περὶ κτίσματος Βασιλικοῦ· ἄλλως τε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τινὰ τῶν μεγάλων κτιρίων τῶν Ἀθηνῶν ἐνομίζοντο οἶκοι βασιλέων (πρβλ. τὸν ἀνωτέρω Ἀνώνυμον, ὅστις τὸ Ὀλυμπιεῖον λέγει «οἶκον βασιλικὸν πλείστοις κίοσιν ὑποκάτωθεν στηριζόμενον»), ὅπερ ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν, ὅτι καὶ ἡ ἡμετέρα Βασιλική, ὡς μέγα κτίσμα ἠρειπωμένον, ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Ἀνωνύμου ὡς Βασιλικὸς οἶκος.

Stuart καὶ ἥτις διεσῴζετο μέχρι τοῦ 1674 κατεστράφη δὲ ὡς καὶ ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἰλισοῦ τῷ 1778 ὑπὸ τοῦ Χασεκῆ [1].

Δ΄. Προσκτίσματα, τάφοι.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων περὶ τὴν Βασιλικὴν τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ προσκτισμάτων, σπουδαιότερα εἶνε τὰ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ προσηρτημένα δύο συνεχόμενα τετράγωνα (βλέπε κάτοψιν ἐν εἰκ. 3), ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον, εὐτελῶς ἐκτισμένον, οὐδὲν παρουσίασεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν, εἰς δὲ τὸ ἔδαφος τοῦ δευτέρου, τοῦ ἔχοντος λαμπρὰν τοιχοδομίαν καὶ δι' ἐρυθρωποῦ κονιάματος ἐσωτερικῶς ἐπενδεδυμένου (εἰκ. 28), εὑρίσκονται τέσσαρες τά-

28: Προσκτίσματα Βασιλικῆς Ἰλισοῦ (οἰκογενειακὸς τάφος)

φοι ἐπιμελῶς ἐκτισμένοι, δύναται δὲ ὡς οἰκογενειακὸς τάφος νὰ χαρακτηρισθῇ· οἱ ἐν τῷ προσκτίσματι τούτῳ τάφοι εἶνε τετράγωνοι, ὁ δὲ ἀριστερὰ χῶρος εἶχε μείνη ἀχρησιμοποίητος [2].

1 Βλ. τελευταίαν πλήρη μελέτην Ι. Σβορώνου, τὸ Μητρῷον τοῦ Ἰλισοῦ καὶ ἡ ζωοφόρος αὐτοῦ, ἐν ΔΕΝΑ, 18 (1916-17), ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία σελ 5 κ. ἑ.

2 Τὸ δεύτερον τοῦτο πρόσκτισμα νομίζομεν ἢ ὅτι ἐκτίσθη συγχρόνως μετὰ τοῦ Ναοῦ καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς βαπτιστήριον, ὡς ἐνισχύει τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἡ κατωτέρω ἐξεταζομένη Κρήνη, ἣ προσετέθη λίαν ἐνωρὶς πρὸς τὸν αὐτὸν ἴσως σκοπόν· ὅτε ἐξέλιπεν ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως Βαπτιστηρίου καὶ παρέμενε τὸ κτίσμα ἀχρησιμοποίητον μετεβλήθη εἰς οἰκογενειακὸν τάφον σημαίνοντος πιθανώτατα ἐν Ἀθήναις προσώπου. Δυστυχῶς, οἱ ἐν τῷ τετραγώνῳ τούτῳ εὑρισκόμενοι τάφοι εἶχον συληθῆ, ὡς ὁμοία σύλησις παρετηρήθη καὶ εἰς πάντας τοὺς ἀνευρεθέντας ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἀνασκαφῶν τάφους. Ἡ ὑπόθεσις, καθ' ἣν ὁ οἰκογενειακὸς τάφος μετὰ τοῦ προσηρτημένου τετραγώνου κτίσματος ἦτο ἀρχικῶς τὸ Βαπτιστήριον τοῦ Ναοῦ, εἶνε ὁμολογουμένως τολμηρά, καθόσον εἶνε γνωστόν, ὅτι τὰ Βαπτιστήρια εἶχον συνήθως στρογγύλον ἢ πολυγωνικὸν σχῆμα καὶ ἔκειντο ἢ παρὰ τὸ Βῆμα (ὡς τὸ Βαπτιστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνπόλεως, κ.ἄ.) ἢ δεξιὰ τοῦ Ναοῦ (ἐν Torcello, Aquilija, Ἐφέσῳ, Deir-Seta τῆς Συρίας κλπ.) ἢ καὶ κατὰ τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ (ὡς ἐν Parenzo, Grada). ἂν καὶ τοῦτο δὲν δύναται ὡς Κανὼν νὰ ἐκληφθῇ (Πρβλ. V. Schultze, ἐν RE. für prot. Theol. τομ II, σελ. 393 κ. ἑ. καὶ Kraus, RE. der christl. Altert. II, σελ. 839 κ. ἑ.). Μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἐρεύνης τοῦ περὶ τὴν Βασιλικὴν τῆς νησῖδος τοῦ Ἰλισοῦ χώρου εὐνόητον εἶνε, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶνε δυνατὸν ἢ ὡς ἁπλῆ γνώμη νὰ θεωρηθῇ.

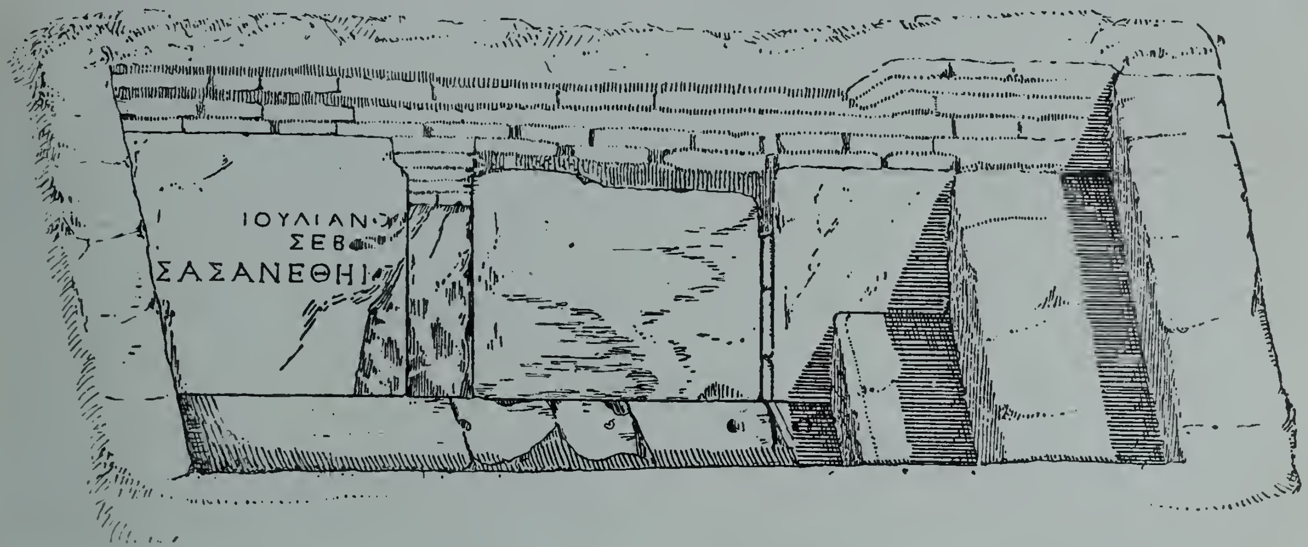

29. Καμαρωτοὶ τάφοι ἀνευρεθέντες παρὰ τὸν Νάρθηκα τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

30: Τετράγωνος τάφος ἀνευρεθεὶς εἰς τὸ ἀριστερὸν διαμέρισμα τοῦ Νάρθηκος τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισοῦ.

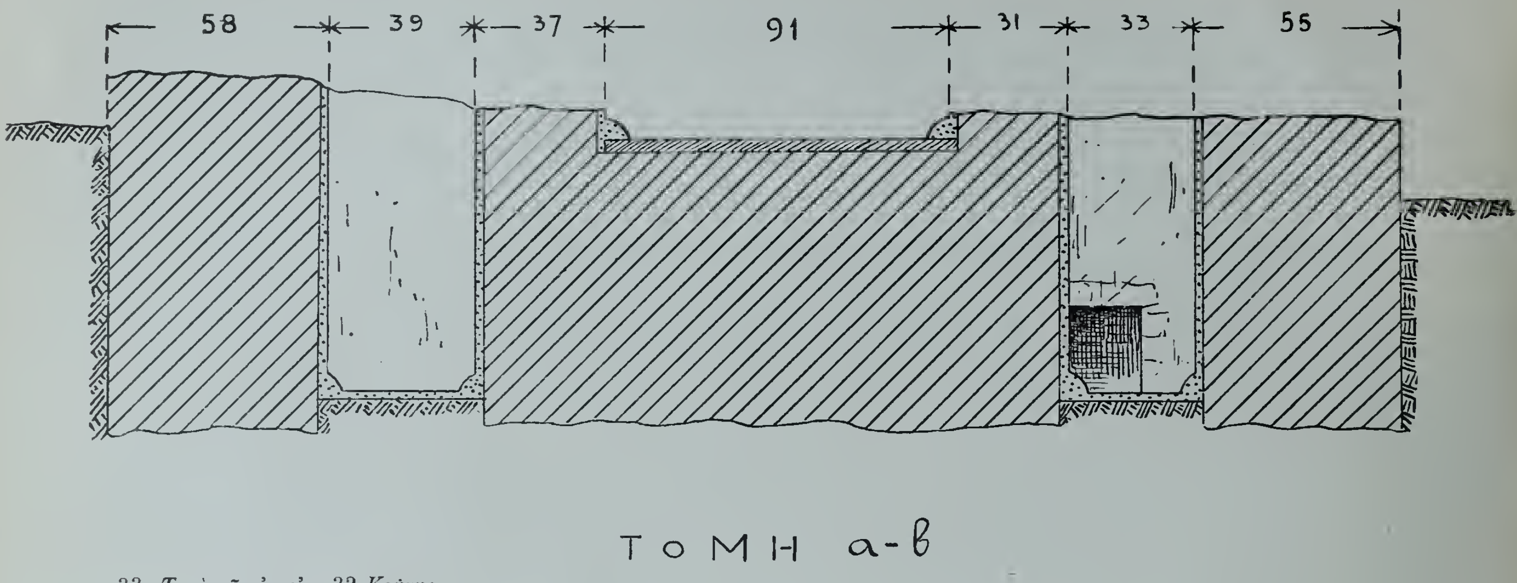
Τάφοι ἀνευρέθησαν καὶ κατὰ τὸν Νάρθηκα τοῦ Ναοῦ· ἀριστερὰ δηλ. τούτου, ὡς διακρίνεται ἐν τῇ κατόψει (εἰκ. 3), ὑπάρχουσι δύο συνεχόμενοι καμαρωτοὶ τάφοι διὰ πλίνθων καὶ κονιάματος ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου ἐκτισμένοι, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπιμελῶς ἐπενδεδυμένοι δι᾿ ἐρυθρωποῦ κονιάματος (εἰκ. 29), εἰς δὲ τὸ τετράγωνον τοῦ Νάρθηκος, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἀριστερὸν κλίτος τοῦ Ναοῦ, ἀνευρέθη τάφος, εἰς ὃν κατέρχεταί τις διὰ τριῶν βαθμίδων, δι᾿ ἀρχαίου ὑλικοῦ ἐκτισμένος (εἰκ. 30-31)·

31: Τομὴ τοῦ τάφου τῆς εἰκόνος 30.

32: Θεμέλια Κρήνης εὑρεθέντα παρὰ τὸ ἀριστερὸν κλίτος τῆς Βασιλικῆς.

33: Τομὴ τῆς ἐν εἰκ. 32 Κρήνης.

ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μάλιστα ἄκρου τοῦ τελευταίου τούτου τάφου ἀναγινώσκεται ἐπὶ πωρολίθου ἡ ἐπιγραφή:

ΙΟΥΛΙΑΝΟ(ς
ΣΕΒ(αστὸς (;)
(;) ἀγωνοθετή)ΣΑΣ ΑΝΕΘΗΚ(ε

Ὁμοίως ἀνευρέθη διπλοῦς τάφος (bisomus) περιβαλλόμενος διὰ τοιχίσκου κατὰ τὴν Β. πλευρὰν τοῦ Ναοῦ καὶ μάλιστα μεταξὺ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Λεωνίδη καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου, ὡς δύναταί τις ἐν τῇ κατόψει (εἰκ. 3) νὰ παρατηρήσῃ.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶνε ἐκτισμένοι εἰς διαφόρους ἐποχάς, ἃς διακρίνει τις ἐκ τῆς τοιχοδομίας καὶ τοῦ σχήματος· ἀρχαιοτέρους ἐκλαμβάνομεν τοὺς ἐν τῷ οἰκογενειακῷ τάφῳ, εἰς τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν δύναταί τις νὰ κατατάξῃ καὶ τον διὰ τοιχίσκου περιβαλλόμενον διπλοῦν τάφον. Οἱ δύο συνεχόμενοι καμαρωτοὶ τάφοι καὶ ὁ ἐν τῷ Νάρθηκι ἀνευρεθεὶς τετράγωνος εἶνε πιθανώτατα μεταγενεστέρων βυζαντινῶν χρόνων, ὡς ἀνάλογοι τάφοι, ἀνευρεθέντες ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφέντος ΒΑ. τοῦ Ἀρείου Πάγου Ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, δύνανται ν' ἀποδείξωσι [1].

Τὸ τελευταῖον μόνον κτίσμα (εἰκ. 32) τὸ ἀνευρεθὲν παρὰ τὸν οἰκογενειακὸν τάφον πολλὴν δυσκολίαν παρέχει· ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ κατόψει (εἰκ. 3), ἀριστερὰ τοῦ τάφου τούτου εὑρίσκονται θεμέλια Κρήνης, ἐχούσης ἐπίμηκες ὀρθογώνιον σχῆμα, ἐπιμελέστατα δ' ἐκτισμένης διὰ μεγάλων λεπτῶν πλίνθων [2] καὶ ἐρυθρωποῦ κονιάματος, ἣν περιβάλλουσι κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς ὀχετοί [3], ἔχοντες παρὰ τὸν πυθμένα τετραγωνικὰ στόμια, δι' ὧν συνάπτονται πρὸς τοὺς σωλῆνας εἰσόδου καὶ ἐξόδου τοῦ ὕδατος· τὸ δάπεδον τῆς Κρήνης εἶνε ἐπικλινὲς ὡς καὶ τῶν ὀχετῶν, κατὰ τὰ τέσσαρα δὲ ἄκρα τοῦ δαπέδου τῆς Κρήνης καὶ τῶν ὀχετῶν ὑπάρχουσι προφυλακτήριοι γωνίαι, τομεῖς τετάρτου κύκλου, ὁμοίως δι' ἐρυθρωποῦ κονιάματος κατεσκευασμέναι. Τ' ἀνωτέρω διακρίνει τις ἐν τῇ κατὰ πλάτος τομῇ (εἰκ. 33) τῆς Κρήνης, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα. Ἡ Κρήνη αὕτη συνδέεται δι' ὀχετοῦ, διασῴζοντος ἔτι τὴν διὰ πλίνθων ἐπένδυσιν, πρὸς τετράγωνον κτίσμα, ὅπερ ὡς ἀποθήκην ὕδατος δύναταί τις νὰ δεχθῇ, ἐν ᾧ ἕτερος ὀχετὸς ἔφερε τὸ ὕδωρ εἰς τὸ ἄνω τετράγωνον πρόσκτισμα τοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου (πρβλ. εἰκ. 3).

Ἡ τοιχοδομία τῆς Κρήνης μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη εἶνε κτίσμα ρωμαϊκῶν χρόνων οἱ ὀχετοὶ δὲ καὶ ἡ παρ' αὐτὴν ὑπάρχουσα ἀποθήκη ὕδατος ἀποδει-

1 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Τὰ ἐρείπια τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον βυζαντινοῦ Ναοῦ, ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, τομ. II, (1916) σελ. 133-135.

2 Αἱ πλίνθοι αὗται ἔχουσι μέγεθος 0,55 X 0,54 μ. καὶ πάχος 0,3½ μ. Ὡς γνωστόν, αἱ πλίνθοι τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἶνε κατὰ μέσον ὅρον 0,40 X 0,30 μ. καὶ ἔχουσι πάχος 0,04 μ. (πρβλ. Tafrali, Topographie de Thessalonique, 1913, σελ. 77 κ. ἑ.). Εἰς τον Νάρθηκα τῆς ἡμετέρας Βασιλικῆς ἀνευρέθησαν πλίνθοι 0,45 X 0,43 μ. καὶ 0,35 X 0,36 μ. ἔχουσι δὲ πᾶσαι πάχος 0,03μ.

3 Τὸ μέγιστον σωζόμενον βάθος τῶν ὀχετῶν τούτων εἶνε 0,85μ.

κνύουσιν, ὅτι ἐπὶ τῆς νησῖδος ταύτης τοῦ Ἰλισοῦ ὑπῆρχον συστήματα κρηνῶν, προωρισμένων προφανῶς ν' ἀρδεύωσι τοὺς περιφήμους Κήπους, τοὺς παρὰ τὸν Ἰλισὸν ἐκτεινομένους (πρβλ. Judeich Topographie von Athen σ. 164 καὶ 374). Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, ὅτε δηλ. ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου ἐκτίσθη ἡ ἡμετέρα Βασιλική, τινὲς τῶν κρηνῶν τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ναοῦ, τοιαύτη δ' εἶνε καὶ ἡ ἐξεταζομένη Κρήνη, ἥτις ἠδύνατο ἢ ὡς *Φιάλη* νὰ χρησιμεύσῃ ἢ ὡς Κρήνη προωρισμένη νὰ διοχετεύῃ τὸ ὕδωρ εἰς τὸ *Βαπτιστήριον* τοῦ Ναοῦ, ἂν ὡς τοιοῦτον ἐκληφθῇ τὸ παρακείμενον διπλοῦν τῆς Β. πλευρᾶς πρόσκτισμα τὸ μεταβληθὲν εἰς μεταγενεστέρους πιθανώτατα χρόνους εἰς οἰκογενειακὸν τάφον.

Γεώργ. Ἀ. Σωτηρίου.

Ἀνακοινώσεις

ὑπὸ

Ἀνδρέου Ν. Σκιᾶ.

Σύνοψις: Α') Αἰγίου οἰκοδομήματα. Β') Ἀμυκλῶν ἐπιγραφαί Γ') Ἀττικῆς: α') τὸ λεγόμενον Δέμα· β') Ἐλευσῖνος ἐπιγραφαί γ') Ἱερὰ ὁδός· δ') τάφοι. Δ') Ἠλείας τοπογραφικά. Ε') Σικυῶνος τοπογραφικά F') Στυμφαλίας πύργος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ὑπηρεσίας μου ὡς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων συνέβη κατὰ διαφόρους συγκυρίας νὰ μοὶ γίνωσι γνωστὰ ἀρχαιολογικά τινα εὑρήματα ἢ ἀρχαιότητες καταφανεῖς μὲν ἀλλ' ἀγνοούμεναι ἢ ἀτελῶς ἐγνωσμέναι ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων, περὶ ὧν δὲν ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ κάμω λόγον ἐν ἀρχαιολογικῇ τινι διατριβῇ· ἤδη δὲ νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ ἀνακοινώσω βραχείας τινὰς εἰδήσεις περὶ τούτων, ἵνα μὴ μένωσιν ἄγνωστα. Παρατηρῶ ὅμως ὅτι δὲν ηὐκαίρησα νὰ ἐξετάσω πᾶσαν τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν καὶ μάλιστα τὴν τῆς τελευταίας ὀκταετίας, ὥστε ἐνδέχεται νὰ εἶνε καὶ ἄλλοθεν ἐγνωσμέναι τινὲς τῶν εἰδήσεων τούτων, καίτοι προσεπάθησα νὰ ἀποφύγω τὸν κίνδυνον τοῦτον κατὰ κατὰ τὸ ἐφικτόν.

Α'. Αἰγίου οἰκοδομήματα. Διερχόμενος ἐξ Αἰγίου ἐν ἔτει 1899 εἶδον παρὰ τὴν ἀνεγειρομένην ἐκκλησίαν τῆς Φανερωμένης πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ θριγκοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος μετρίου μεγέθους καὶ δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἐκτισμένου διὰ πωρίνου λίθου. Ταῦτα εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὰ μετ' αὐτῶν αὐτόθι τε καὶ ἐν παρακειμένῃ οἰκίᾳ πρότερον εὑρημένα, κατεστράφησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, χρησιμοποιηθέντα ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικόν. Περὶ τῶν θεμελίων τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ μάθω. Δυστυχῶς οὐδὲν ἄλλο ἠδυνάμην νὰ πράξω, εἰμὴ νὰ συστήσω ἐντόνως εἰς τὸν δημαρχεύοντα πάρεδρον καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἐν Αἰγίῳ κατοικούντων δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἰδιωτῶν νὰ μεριμνήσωσι περὶ διασώσεως τῶν ὑπολειπομένων λίθων. Ἔν τινι δὲ ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ κειμένῃ 200 μ. περίπου νοτιανατολικῶς τῆς Φανερωμένης ὑπάρχει μαρμάρινον ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους χρόνων Ῥωμαϊκῶν φοροῦν ποδήρη χιτῶνα. Ἡ κεφαλὴ εἶνε πρόσθετος εἰκονίζουσα ἄνδρα ὡρίμου ἡλικίας, ἱκανῶς δὲ ἐφθαρμένη. Ἐνδέχεται καὶ νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὸν κορμόν, ἐφ' οὗ ἔχει ἐπιτεθῇ. Τὰ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὅμως ὑπάρχοντα ἀγάλματα Ἑρμοῦ καὶ Μούσης (ΑΜ. 1878 σ. 95 ἑξ., *Π. Καββαδία*, Γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀρ. 241-242, σελ. 196 ἑξ.) εὑρέθησαν, καθ' ἃ ἔμαθον, εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀνατολικώτερον τῆς οἰκίας ταύτης πλησιέστερον πρὸς τὸ κατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ στρογγύλα τινὰ μάρμαρα ὡσεὶ βάθρα. Ἑτέ-

ρους πωρίνους μικροὺς σπονδύλους ἀρραβδώτους καὶ ἄλλους τινὰς λίθους ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἐκ πωρίνου λίθου εἶδον κατακειμένους πλησίον τῆς παραλίας εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου βημάτων ἀπὸ τῆς ἀτμαντλίας τοῦ νέου ὑδραγωγείου τῆς πόλεως. Ἄλλους δὲ δύο σπονδύλους πωρίνων ἰωνικῶν κιόνων εἶδον ἐν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις παρὰ τὴν λεγομένην μικρὰν ἢ χειμερινὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως. Παρὰ δὲ τὴν λεωφόρον τὴν ἄγουσαν ἐκ τῆς πλατείας τῶν Ὑψηλῶν Ἀλωνίων εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ ὑδραγωγείου, τῆς πόλεως ὄχι μακρὰν τῆς δεξαμενῆς πρὸς δεξιὰν τῷ εἰς αὐτὴν πορευομένῳ ὑπάρχει τεῖχος ἀρχαῖον πώρινον, οὗ δὲν φαίνεται τὸ πάχος. Οἱ λίθοι εἶνε σχεδὸν τετράγωνοι, ἀλλ' ἐνίοτε παρεκβαίνουσι κατά τι ἀπὸ τοῦ ἀκριβοῦς τετραγωνικοῦ σχήματος ἢ εἶνε ἐλλιπεῖς κατά τι συμπληρούμενοι διὰ παρεντεθειμένων μικρῶν λίθων. Ἡ κατασκευὴ εἶνε καλή, ἴσως δὲ τὸ ἔργον δὲν εἶνε νεώτερον τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος. Ἄλλο δὲ τεῖχος ὁμοίως ᾠκοδομημένον ἔμαθον ὅτι εὑρέθη κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας κλιμακωτῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ εἰς τὴν πόλιν πλησίον τῆς ἀγορᾶς. Πλησίον τοῦ τείχους τούτου ἔμαθον ὅτι εὑρέθη πλῆθος ὀστράκων ἀρχαίων ἀγγείων καὶ λύχνοι ὄχι ὀλίγοι, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τῶν ὀστράκων εἶχε γραφὰς ἢ διακόσμησιν λόγου ἀξίαν. Ἔξω δὲ τῆς πόλεως τοῦ Αἰγίου μόλις 5 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπωτέρω τῶν τελευταίων οἰκιῶν αὐτῆς, ἑκατέρωθεν τῆς εἰς Τέμενην ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ὑπάρχουσιν ἐρείπια Ῥωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, ἴσως ἐπαύλεως, οὗ μέρος τοὐλάχιστον φαίνεται ὅτι ἦτο θολωτόν. Ἀγνοῶ, ἂν τὰ ἐρείπια ταῦτα εἶνε τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ μνημονευόμενα παρὰ Curtius, Peloponnesos I, 461 ἢ ἄλλα. Τὸ οἰκοδόμημα, ἂν πάντες οἱ φαινόμενοι τοῖχοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς δύο οἰκοδομήματα, θὰ ἦτο μέγιστον ἐκτεινόμενον εἰς μῆκος περίπου 60 μ. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων κατάκειται μέγα μαρμάρινον ἐπιστύλιον 2,20 μ. ἐφ' οὗ εἶνε κεχαραγμένη διὰ μεγάλων γραμμάτων ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή·

ΤΙΟΣ ΣΩΡΑΝΟΣ ΒΙΨΑΝΙΑΛΟΥΚ

Κοΐγκ]τιος Σωρανός, Βιψανία Λουκ[- -

Ἡ θέσις τῶν ἐρειπίων τούτων λέγεται *Ἑλληνικόν*.

Β') Ἀμυκλῶν ἐπιγραφαί. — Παρακολουθήσας τὴν ἐν Ἀμύκλαις ἀνασκαφήν, ἣν ἐξετέλει δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ ἀναδεχθεὶς τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀοιδίμου A. Furtwängler μαθητὴς αὐτοῦ E. R. Fiechter (ΠΑΕ 1907 104 ἑξ.), ἀντέγραψα τὰς εὑρεθείσας ὀλίγας ἐπιγραφὰς κατ' ἐντολὴν τοῦ Fiechter, ἵνα δημοσιεύσω αὐτὰς ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ παρασκευαζομένῳ συγγράμματι περὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος. Δυστυχῶς ὅμως ὁ κ. Fiechter δὲν ηὐκαίρησε νὰ δημοσιεύσῃ τὸ πόνημα τοῦτο ταχέως, ἐπῆλθε δ' ἔπειτα καὶ ὁ πόλεμος, ὥστε ἄδηλον πότε δύναται νὰ δημοσιεύσῃ αὐτό. Τούτου ἕνεκα ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ μὴ κρατήσω ἐπὶ πλέον ἀδημοσιεύτους τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ἀφοῦ ἄλλως καὶ δὲν ἔμελλον νὰ ἀποτελέσωσι σπουδαῖον μέρος τοῦ περὶ τοῦ θρόνου συγγράμματος, αἱ πλείονες δὲ οὐδὲ σχέσιν τινὰ ἔχουσι πρὸς τὸν θρόνον.

1. Μίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων κεχαραγμένην ἐπὶ ἀναγλύφου εἰκονίζοντος ζῷόν τι ἐδημοσίευσεν ἤδη ἐν φωτογραφήματι ὁ Φρ. Βερσάκης ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ περὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος (ΑΕ 1912 188) διατεινόμενος ὅτι ἀπετέλει μέρος τοῦ θρόνου. Ὁ Fiechter, ὡς καὶ ἐγώ, δὲν ὑπωπτεύσαμεν τοῦτο κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν αὐτῆς, καὶ νῦν δὲ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης τοῦ Βερσάκη, διότι κατὰ τὰς σημειώσεις μου ἡ φέρουσα αὐτὴν πλὰξ δὲν ἔχει πάχος $11\frac{1}{2}$ ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ὅσον εἶνε καὶ τὸ πλάτος τῆς προεξοχῆς τοῦ ἐν εἰκ. 6 καὶ 8γ ἀπεικονιζομένου κίονος, ἀλλὰ τὸ μέσον πάχος αὐτῆς εἶνε 0.15. Τὸ ὕψος αὐτῆς εἶνε 0.41, τὸ πλάτος 0.29, τὸ δὲ μέγεθος τῶν ἀκεραίων γραμμάτων 0.012. Τὰ πρῶτα ἑπτὰ γράμματα εἶνε κάτωθεν ἐλλιπῆ καὶ οὐδὲν ἀναγινώσκεται ἀσφαλῶς.

Τὸ πρῶτον φαίνεται ὡς Α ἢ Λ, τὸ δεύτερον ὡς τετράκις τεθλασμένον σίγμα, τὸ τρίτον ὡς Β ἢ Ρ μετὰ παρεκτεταμένης πρὸς τὰ ἄνω τῆς καθέτου γραμμῆς, τὸ τέταρτον ὡς Ε ἢ F μετὰ παρεκτεταμένης τῆς καθέτου, τὸ πέμπτον ὡς Κ ἢ Υ, τὸ ἕκτον ὡς γάμμα ἢ λάβδα μετὰ ὀρθίου τοῦ πρὸς ἀριστερὰν σκέλους, τὸ δὲ ἕβδομον ὡς τριχῆ τεθλασμένον ἰῶτα. Τὰ λοιπὰ φαίνονται σαφῶς ἐν τῷ φωτογραφήματι. Ἀνάγνωσιν ἀσφαλῆ δὲν δύναμαι νὰ εὕρω· τὸ ῥῆμα *ἐνίκαhεν* δὲν φαίνεται πιθανόν,

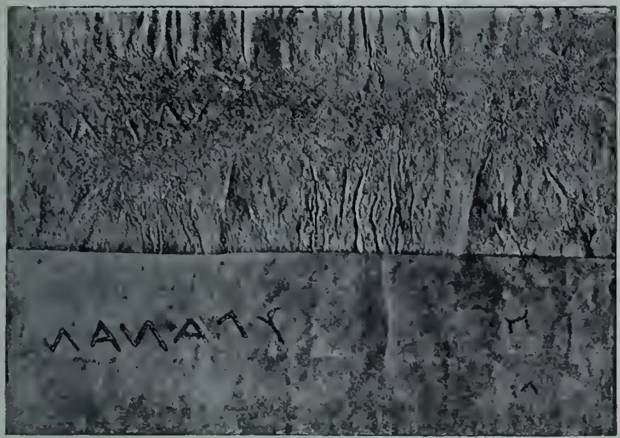
12 6 20.

τὸ ἀριθμητικὸν *hένα* εἶνε ὅλως ἀβέβαιον.

2. Ἐπὶ μαρμάρου λευκοῦ ἀρχιτεκτονικῶς εἰργασμένου ἐκ τῶν νομιζομένων ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὰ γεῖσα τοῦ θρόνου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔχοντος δὲ μῆκος 1.07 καὶ πλάτος 0.69 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά.

α

β

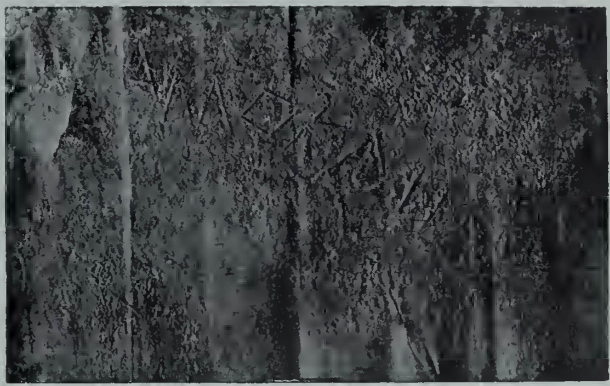

1 (α = ἔκτυμμα· β = χειρόγραφον εἴκασμα): ἐπιγραφὴ Ἀμυκλαίου

Τὰ γράμματα ἔχουσι μέγεθος 0.015, κεῖνται δὲ ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ λίθου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε ὁρατά, ὅτε οὗτος κατεῖχεν ἐν τῷ μνημείῳ τὴν οἰκείαν θέσιν. Ὅθεν φαίνεται ὅτι εἶνε σημείωμα τεκτονικόν, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, ὅσαι εὑρέθησαν ἐπὶ τοιούτων λίθων. Ἐκ τῶν γραμμάτων τὰ μὲν πρὸς ἀριστερὰν πέντε εἶνε σαφῆ, τὸ δὲ ἀκρότατον πρὸς δεξιὰν ἀμυδρὸν καὶ ἀβέβαιον δυνάμενον νὰ εἶνε Υ (ἤτοι ὗψιλὸν) ἢ Ρ ἢ Κ. Δεξιόθεν τούτου εἰς μακρὰν ἀπόστασιν φαίνεται ἐφθαρμένον γράμμα μεμονωμένον φαινόμενον ὡς Ν ἢ ΙΛ. Μεταξὺ τῶν πρὸς ἀριστερὰν γραμμάτων καὶ τοῦ ἀμφιβόλου Η ἔχουσι πιθανῶς ἐξαφανισθῆ γράμματα, ἀλλ' ἄδηλον πόσα, καὶ ἑπομένως ἄδηλον ἂν τὸ Η ἀπετέλει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς, ἢ ἦτο μεμονωμένον, ἢ εἶνε λείψανον ἑτέρου σημειώματος κεχωρισμένου τῶν ἄλλων γραμμάτων. Τὰ πρὸς ἀριστερὰν γράμματα φαίνεται ὅτι δηλοῦσιν ὄνομα κατὰ πληθυντικὴν γενικήν, οἷον [Fε]*ργανᾶν*.

3. Ἑτέρου ὁμοίου γείσου τεμάχιον προσαρμοσθὲν πρὸς ἕτερον ὑπάρχον ἐν τῷ μουσείῳ καὶ καταγεγραμμένον ὑπ' ἀριθ. 768 καὶ ἀποτελέσαν ἕνα λίθον μήκους 1.51, φέρει ὁμοίως ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν

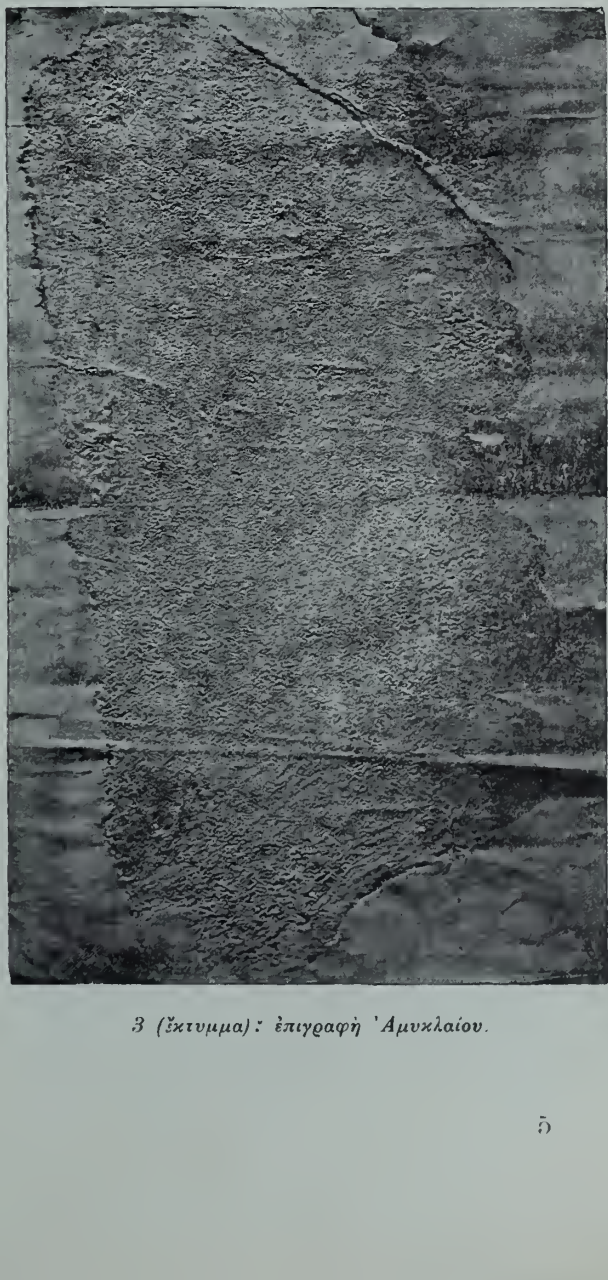
Τὰ γράμματα ἔχουσι μέγεθος 0.04, κατωτέρω δ' αὐτῶν κεῖται μεμονωμένον τεκτονικὸν σῆμα. Τὸ δεύτερον Μ προφανῶς ἐσφαλμένον, φαίνεται ὅτι

2 (ἔκτυμμα): ἐπιγραφὴ Ἀμυκλαίου

πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς ΙΝΙ, ὥστε νὰ ἀναγνωσθῇ κατὰ γενικὴν πτῶσιν τὸ κύριον ὄνομα *Δαμοκρίνιος*.

4. Ἐπὶ τεμαχίου ὁμοίου λίθου ἔχοντος μῆκος

3 (ἔκτυμμα): ἐπιγραφὴ Ἀμυκλαίου.

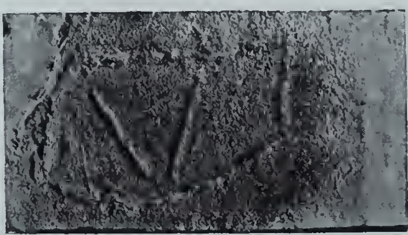
0 40 καὶ πλάτος περίπου 0 20 κεῖται ἡ ἐπιγραφή· ϟΙϟΑΙΒ ἤτοι Ἴασις.

Τὸ κύριον ὄνομα Ἴασις εἶνε γνωστόν· πρβ ΑΕ 1907 213. Περὶ δὲ τοῦ δασέος πνεύματος αὐτοῦ ἴδε *H. Hirt* Handbuch d. griech. Laut- und Formenlehre[2] σ. 223.

Ἐπὶ ὁμοίου γείσου κεῖται καὶ ἡ ἐν IG V_1 823 ἐκδεδομένη ἐπιγραφή· δυστυχῶς δὲ ὁ λίθος οὗτος ἐνῳκοδομήθη ὑπὸ ἀμαθοῦς τινος ἐπιτρόπου ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς πρὸς βορρᾶν κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐν Σκλαβοχωρίῳ νέας ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νίκωνος.

Ὑποπτεύω ὅτι καὶ ἡ ἐν IG V_1 827 ἐπὶ ὁμοίου λίθου ἦτο κεχαραγμένη.

5. Ἐπὶ ἑτέρου γείσου ἐν τῷ ἐπικλινεῖ μέρει τῆς κάτω ἐπιφανείας αὐτοῦ εἶνε ἐγκεκολαμμένον τὸ ἑξῆς τεκτονικὸν σῆμα ἔχον μῆκος 0 09.

4 (ἔκτυμμα): τεκτονικὸν σῆμα.

Τὸ κακότεχνον αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπιφανὲς μέρος, ἐφ' οὗ ἔχει χαραχθῆ, φαίνονται δηλοῦντα ὅτι ἔχει προστεθῆ ἐν ὑστέροις χρόνοις, πιθανῶς κατά τινα ἐπισκευὴν τοῦ μνημείου.

6. Μάρμαρον ἐκ τῆς ὑδρορρόης τοῦ μνημείου μετ' ἀναγλύπτων ἀνθῶν λωτοῦ (πρβ ΑΕ 1912 189), ἐλλιπὲς πρὸς ἀριστεράν. Ὑψ. 0 21, πλ. 0 39, πάχ. 0 53. Ἐπὶ τῆς ὑποκάτω ἀκαταξέστου ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς γράμματα, ἔχοντα μέγεθος 0 08.

ΚΑΝΑ

Καὶ ταῦτα εἶνε λίαν κακότεχνα, ὥστε πιθανῶς δὲν ἐχαράχθησαν κατὰ τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ μνημείου.

7. Ἐπὶ τμήματος τετραπλεύρου μαρμάρου ἔχοντος τὰς αὐτὰς διαστάσεις, ὡς τὸ ἐν IG V_1 831, ὑπάρχουσι δι' ἐπικρούσεως κεχαραγμένα τὰ γράμματα ΛΟΦ. Ὁ λίθος εὑρέθη ἐν τῇ ἀνασκαφῇ, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ εἶνε ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν IG, ἀντιγραφέντα ἐν Σκλαβοχωρίῳ.

8. Τεμάχιον στήλης μαρμαρίνης μετ' ἀετώματος ἐλλιπὲς κάτωθεν καὶ ἀριστερόθεν. Ὑψ. τῆς ἀκεραίας πλευρᾶς τοῦ λίθου 0 15, τῆς ἐπιγεγραμμένης ἐπιφανείας 0 175, πάχος 0 08· ὕψ. γραμμάτων 0,015 — 0 025. Τὰ γράμματα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὰ τέλη τοῦ Δ' πΧ αἰῶνος.

ϟΤΩΙΑΠΕΛ
ΝΜΑΝΕ (ἄγραφος χῶρος)
ΙΙΚΑΣ (ἄγραφος χῶρος)

-ς τῶι Ἀπέλ[λωνι].
-ν μ' ἀνέ[θηκε

9. Μάρμαρον περίπου τετράπλευρον ἀκέραιον μόνον κάτωθεν. Ὑψ. 0 36 πλ. 0,35 πάχ. 0 22.

ΙΣΤΩΑΠΕΛΛΩΝΙ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΝ

-(ι)ς τῶ Ἀπέλλωνι
διδάσκαλον

Διδάσκαλοι μνημονεύονται ἐν πολλαῖς Λακωνικαῖς ἐπιγραφαῖς· ἴδε IG V_1 ἐν πίνακι IV 3 καὶ VI σελ. 341 καὶ 349.

10. Μάρμαρον ἁπλῶς εἰργασμένον, ἀπεσπασμένον ἔκ τινος οἰκοδομήματος, ἐλλιπὲς κατὰ τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τὴν μίαν τῶν βραχειῶν, φέρον δὲ ἄνωθεν κατὰ τὴν στενὴν πλευρὰν τόρμον. Ὑψ. 1 06, πλ. 0 55, πάχ. 0 185. Ἐπὶ μιᾶς τῶν πλατειῶν ἐπιφανειῶν ἔχουσι χαραχθῆ δι' ἐπικρούσεως τὰ ἑξῆς (ὕψ. γρ. 0 03 — 0 04):

ΣΩΣΙΝΙΚΟΣ
ΕΜΝΗΣΘΙ
ΔΕΞΙΛ
ΕΠΑ
ΚΑ

Σωσίνικος
ἐμνήσθ[η
Δεξι[δάμου
ἐπ' ἀ[γαθῷ
κα[-

Περὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν ἴδε καὶ ΑΕ 1893 118-121.

11. Τεμάχιον πλακιδίου μαρμαρίνου ἀκέραιον μόνον πρὸς δεξιὰν ὕψ. 0 75, πλ. 0 095, πάχ. 0 015. Γράμματα ἐπὶ ὁριζοντίων γραμμῶν κεχαραγμένα ὕψ. 0 012:

ΥΕΥ
^ΙΤΟΓΟ

Ἡ μαρμαρίνη παραστὰς ἡ φέρουσα τὴν ἐν IG. V 1 511 ἐπιγραφὴν κατελείφθη ἐν τῷ 'Αμυκλαίῳ, ἵνα ἐνοικοδομηθῇ μετ' ἄλλων ἀρχαίων λίθων εἰς τὸ θωράκιον τοῦ προστῴου τῆς νέας ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. Ὁ Βερσάκης ΑΕ 1912 184 ἀγνοῶν τὰ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς 'Αρχ. Ἑτ. 1907 σελ. 107 γεγραμμένα ἐμνημόνευσεν ἀνακριβῶς τὴν ἐνοικοδόμησιν ταύτην καὶ ἐπέκρινεν αὐτὴν ἀδίκως. Ὅθεν φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἐσφαλμένως λέγεται ὅτι «*ἀνῳκοδομήθη βραδύτερον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Κυριακῆς διὰ τοῦ ὑπολοίπου ὑλικοῦ τοῦ ἀρχαίου μνημείου*», διότι ὅλως τοὐναντίον παρηγγέλθη αὐστηρῶς νὰ μὴ κτισθῇ μηδὲ εἷς λίθος ἀρχαίου μνημείου εἰς τὴν νέαν ἐκκλησίαν, δὲν ἀμφιβάλλω δὲ ὅτι καὶ ἐξετελέσθη ἀκριβῶς ἡ παραγγελία αὕτη, ἀφοῦ ἀνέλαβε νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ὁ μακαρίτης κάλλιστος δήμαρχος Σπάρτης 'Ηλίας Κοπανίτσας. Πολλοὶ ὅμως ὀγκώδεις λίθοι ἀρχαίων μνημείων, οἵτινες δυσκολώτατα ἠδύναντο νὰ μετακομισθῶσιν εἰς Σπάρτην καὶ δὲν εὕρισκον χῶρον ἐν τῷ μουσείῳ αὐτῆς, κατελείφθησαν ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ 'Αμυκλαίῳ, καὶ ἵνα μὴ μένωσιν ἐκτεθειμένοι εἰς φθορὰς καὶ διαρπαγάς, ἐκρίθη καλὸν νὰ ἐνοικοδομηθῶσιν ἐν τῷ *θωρακίῳ τοῦ προστῴου* τῆς ἐκκλησίας, ἐξ οὗ εὐκολώτατα καὶ δι' ἐλαχίστης δαπάνης δύνανται νὰ ἐξαιρεθῶσιν, ὁπόταν παραστῇ ἀνάγκη. 'Απεφασίσθη δὲ ἡ ἐνοικοδόμησις, ἀφοῦ προηγουμένως ἠρωτήθη καὶ ἐνέκρινε τοῦτο ὁ τότε γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2055 τηλεγραφήματος αὐτοῦ.

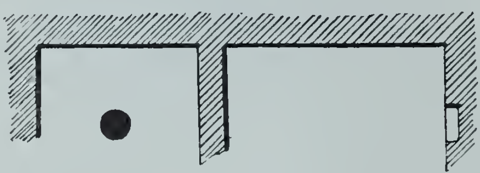
Γ' 'Αττικῆς: Τὸ λεγόμενον Δέμα καὶ ἄλλα ἐρείπια. Τὸ μεταξὺ τῶν νοτιοδυτικῶν κλιτύων τῆς Πάρνηθος καὶ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Αἰγάλεω ἀρχαῖον τεῖχος τὸ ἀποφράττον τὰς ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου πρὸς τὸ 'Αχαρνικὸν διόδους, τὸ σήμερον λεγόμενον *Δέμα*, ἐξήτασα ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα κατά τινα ἐκ Λιοσίων εἰς Καλύβια τῆς Χασιᾶς (ἢ 'Ασπρόπυργον) ἐκδρομὴν διελθὼν ὄχι διὰ τῆς λεγομένης Τζαβερδέλλας, ἤτοι τῆς διόδου, ἣν ἀκολουθεῖ κατερχομένη εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον ἡ γραμμὴ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ διὰ τῆς βορειότερον ταύτης ἤτοι πλησιεστέρας πρὸς τὴν Πάρνηθα κειμένης δευτέρας διόδου, ἥτις συνήθως δηλοῦται διὰ τοῦ ὀνόματος *Σπηλιές*. Ἐν τῇ παρὰ τὰ Λιόσια πεδιάδι ἐν τῇ θέσει, ἔνθα ὁ Γερμανικὸς χάρτης τῆς 'Αττικῆς σημειοῖ ἀρχαίαν δεξαμενὴν (Cist), εἶδον ἱκανὰ τεμάχια κεραμίδων ἐξ ὧν εἰκάζω ὅτι ὑπῆρχεν αὐτόθι ἀρχαῖόν τι οἰκοδόμημα. Τὸ δὲ τεῖχος τὸ λεγόμενον Δέμα πρός δεξιὰν μέν, ἤτοι πρὸς τὰς κλιτῦς τῆς Πάρνηθος, εἶνε κατεστραμμένον καὶ μόνον ἴχνη αὐτοῦ φαίνονται, πρὸς ἀριστερὰν δὲ σώζεται καλῶς, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν λίθων εἶνε διερρηγμένοι ἢ σεσαθρωμένοι, ὥστε φωτογραφικαὶ εἰκόνες δὲν θὰ παρέχωσιν εὐκρινῆ παράστασιν τῆς ἀρχαίας οἰκοδομίας. Οἱ λίθοι τοῦ τείχους πολλάκις δὲν εἶνε ἀκριβῶς πολυγωνικοί, ἀλλ' ἔχουσι τομήν τινα καμπύλην ἢ ἄλλας παρεκβάσεις ἀπὸ τῆς κανονικῆς πολυγωνικῆς οἰκοδομίας, συνήθως δὲ δὲν εἶνε μεγάλοι τὸ μέγεθος, ἀλλὰ μᾶλλον μικροί. (πρβ. *Milchhoefer*, Karten von Attika. Erläuternder Text II σελ. 44 ἑξ. καὶ 49). Ἐκ τῆς ὅλης δὲ ὄψεως τῆς κατασκευῆς τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν μοὶ ἐφάνη πολὺ παλαιόν, διὸ ὑποπτεύω ὅτι κατεσκευάσθη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Τριάκοντα, ὅτε ἡ 'Ελευσὶς ἦτο εἰσέτι ὕποπτος εἰς αὐτούς, ἤτοι πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καταλήψεως τῆς Φυλῆς καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν ταύτης ἀθρόας ἀναιρέσεως τῶν ὑπόπτων 'Ελευσινίων (Ξενοφ. Ἑλλ. II 4, 8, Διόδωρ. XIV, 32).

'Αριστερόθεν τῷ διὰ τῆς εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον ἀγούσης ἀτραποῦ κατερχομένῳ φαίνονται κάτωθεν τὰ ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ σημειούμενα λείψανα ἀρχαίας ὁδοῦ, ἥτις καὶ πόρρωθεν μοὶ ἐφάνη καλῶς κατεσκευασμένη καὶ ἔχουσα ὁμαλὴν τὴν κλίσιν. Ἐκτὸς αὐτῆς ὅμως ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα ἀμέσως εἰς τὸ πεδίον κατερχομένη ὁδὸς καὶ μὴ σημειουμένη ἐν τῷ χάρτῃ. Τὴν ὕπαρξιν τῆς δευτέρας ταύτης ὁδοῦ δεικνύουσι τὰ πολλαχοῦ φαινόμενα ἐπὶ τοῦ βράχου ἴχνη τροχῶν, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη συνέπιπτε περίπου πρὸς τὴν σημερινὴν ἀτραπόν. Πολλαχοῦ ἡ κλίσις τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶνε τοσοῦτον ἀπότομος, ὥστε ἡ δι' αὐτῆς διάβασις ὁπωσοῦν βα-

ρειῶν ἁμαξῶν εἴτε ἀνερχομένων εἴτε κατερχομένων φαίνεται σχεδὸν ἀδύνατος· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ σήμερον τοιαῦται κακῶς κατεσκευασμέναι ὁδοί, οἷον ἡ ἀπὸ Λιοσίων εἰς Χασιάν, δι' ὧν μετὰ δυσκολίας μέν, ἀλλ' ὅμως διέρχονται ἅμαξαι μετὰ φορτίων καὶ ἀνερχόμεναι καὶ κατερχόμεναι.

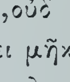
Ὁμοίως δὲν σημειοῦνται ἐν τῷ χάρτῃ καὶ μικρά τινα λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων κείμενα παρὰ τὸ κράσπεδον τοῦ ὄρους ἐν τῇ μικρᾷ χαράδρᾳ τῇ προηγουμένῃ πρὸς ἀνατολὰς τῆς σημειουμένης ἀρχαίας γεφύρας. Ἡ μικρὰ αὕτη, ὀλιγώτερον τοῦ 1 μ. ἀνοιγομένη γέφυρα, εἶνε ἐζευγμένη διὰ βαθμιαίας προεκβολῆς τῶν λίθων κατὰ τὸ Μυκηναϊκὸν σύστημα, καίπερ πιθανῶς μὴ ἀνήκουσα εἰς τοσοῦτον παλαιοὺς χρόνους. Ἂν ἡ προειρημένη ἀρχαία ὁδὸς διήρχετο διὰ τῆς γεφύρας ταύτης ἢ ὄχι, δὲν παρετήρησα.

Τὸ δὲ ἐν τῷ χάρτῃ σημειούμενον ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον οἴκημα, τὸ παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις λεγόμενον *Πελεκητὸν* (ἢ Ἀλβανιστὶ *Γκούρ ΐ κελεπίσσμ*), φαίνεται ὅτι εἶνε τάφος εἰς σχῆμα *ναΐσκου* ἢ ἡρῴου κατεσκευασμένος. Ἀκολουθεῖ κατὰ μῆκος

5: οἴκημα λαξευτόν. Ἴδε καὶ εἰκόν. 2.

τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους, καὶ διαιρεῖται εἰς δύο δωμάτια χωριζόμενα διὰ διαφράγματος, ὅπερ δὲν φαίνεται ἂν ἔφθανε μέχρι τῆς ὀροφῆς τοῦ οἰκήματος ἢ ἦτο ταπεινὸν θωράκιον, οὐδ' ἂν εἶχε θύραν. Τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον ἔχει μῆκος περίπου 4 μ., κατὰ δὲ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευρὰν αὐτοῦ ὑπάρχει λελαξευμένη εὐμεγέθης τετράγωνος κόγχη πρὸς ἔνθεσιν ἀναγλύφου τινός, αὕτη δὲ ἔχει κάτωθεν προέ-

6: κόγχη λαξευτή.

χον, ἔμβολον, ἵνα εἰσέρχηται εἰς ἀντίστοιχον ἐντομὴν τοῦ ἀναγλύφου. Τὸ δὲ δυτικὸν δωμάτιον εἶνε μικρότερον τοῦ ἑτέρου καὶ ἔχει ἐν τῷ μέσῳ ὡσαύτως ἐκ τοῦ βράχου λελαξευμένον κυλινδρικὸν βωμὸν διαμέτρου περίπου 0,60. Χρονολογικόν τι τεκμήριον τῆς κατασκευῆς τοῦ οἰκήματος τούτου δὲν φαίνεται.

Τὰ πλησίον ἐν τῷ πεδίῳ φαινόμενα λείψανα ἀρχαίου συνοικισμοῦ τὰ σημειούμενα ἐν τῷ χάρτῃ ἔχουσιν ἱκανὴν ἔκτασιν, πολυάριθμοι δὲ εἶνε οἱ ὑπὸ τυμβωρύχων ἀνεσκαμμένοι ἀρχαῖοι τάφοι, ὥστε φαίνεται ὅτι ἔκειτο αὐτόθι δῆμός τις ὄχι ἀσήμαντος. Ἡ ὕπαρξις τοιούτου συνοικισμοῦ ἐν μικρᾷ ἀπὸ τῆς Θρίας ἀποστάσει δὲν εἶνε παράδοξος, διότι ὡς ἔμαθον, οἱ αὐτόθι ἀγροὶ καίπερ πλήρεις πετρῶν ὄντες εἶνε λίαν εὔφοροι, ἕνεκα τῶν δαψιλέστερον αὐτόθι πιπτουσῶν βροχῶν καὶ τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων χειμάρρων. Ὅθεν ὑπῆρχον αὐτόθι ἱκανὰ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως πληθυσμοῦ ἱκανῶς πολυαρίθμου. Τὸ μέγεθος τοῦ αὐτόθι κειμένου ἀρχαίου συνοικισμοῦ δεικνύουσιν καὶ τὰ πολλὰ ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένα κωδωνοειδῆ φρέατα.

Ἱερὰ Ὁδός. Κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Αἰγάλεω ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Δρομοκαϊτείου Φρενοκομείου, κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ εὑρέθη ἐν ἔτει 1901 παιδικὸς τάφος ἐμπεριέχων ὀκτὼ κοινὰ ἀγγεῖα ἐκ τῶν συχνάκις ἐν τοῖς τάφοις τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος εὑρισκομένων. Ἕτεροι δὲ δύο τάφοι ἔχουσιν εὑρεθῆ ἤδη πρότερον νοτιοδυτικώτερον τοῦ προειρημένου, ἤτοι ἔξω τοῦ περιβόλου τοῦ καταστήματος, μεταξὺ δὲ τοῦ οἰκήματος τοῦ χρησιμεύοντος ὡς νοσοκομείου τῶν λοιμωδῶν νοσημάτων καὶ τοῦ νεκροταφείου. Περὶ τῶν τριῶν τούτων τάφων πιστεύω ὅτι ἔκειντο παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἱερὰν Ὁδόν, ἐπειδὴ ὡς ἔμαθον, ἴχνη αὐτῆς ἀνακαλυφθέντα πρό τινων ἐτῶν νοτιώτερον τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ κατὰ τὸ μεταξὺ τοῦ Φρενοκομείου καὶ τοῦ Πυριτιδοποιείου διάστημα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀρχαία ὁδὸς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος δὲν συνέπιπτε πρὸς τὴν σημερινήν, ἀλλ' ἐχωρίζετο ἀπ' αὐτῆς παρὰ τὸ Πυριτιδοποιεῖον καμπτομένη πρὸς νότον. Ἐκ τῆς γνωστῆς λοιπὸν ταύτης διευθύνσεως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἕπεται ὅτι αὕτη πλησιάζουσα πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ καμφθῇ πάλιν πρὸς βορρᾶν, ὥστε ἐξ ἅπαντος θὰ διέρχετο πλησίον τῶν προειρημένων τάφων· ὁ δὲ περίβολος τοῦ Φρενοκομείου ἅπας, ἢ τοὐλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ ἔκειτο παρὰ τὸ βόρειον πλευρὸν τῆς ὁδοῦ, ἐνῷ ἡ σημερινὴ

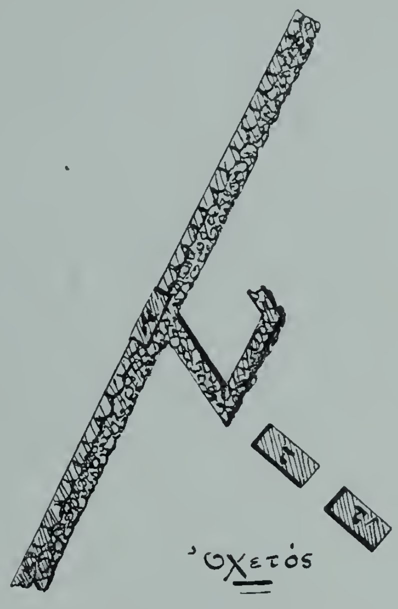
ὁδὸς διέρχεται παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου καὶ ἐπομένως τὸ Φρενοκομεῖον κεῖται νοτίως τῆς ὁδοῦ. Τοιαύτην διεύθυνσιν ἀκολουθοῦσα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἡ ἀρχαία Ἱερὰ Ὁδὸς ἦτο ἱκανῶς μακροτέρα τῆς σημερινῆς, ἐνῷ ἡ σημερινὴ εἶνε βραχυτέρα μέν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνωφερὴς ἢ ἐκείνη.

Ἐν Ἀθήναις ὄχι μακρὰν τῆς σημερινῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ ἐντὸς τοῦ Γεωργικοῦ Σταθμοῦ εὑρέθη κιονίσκος μαρμάρινος ἐκ τῶν συνήθων ἐπιτυμβίων, ἔχων ὕψος 0,76, διάμετρον δὲ 0,23, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἔχουσα γράμματα οἷα τὰ τῶν ὑστέρων Μακεδονικῶν χρόνων.

ΔΟΞΑ
ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ
ΗΡΑΚΛΕΩΤΙΣ

Δόξα $_2$Ἀγαθοκλέους $_3$Ἡρακλεῶτις.

Δ΄ Ἀττικῆς τάφοι. Ἐρείπια καὶ τάφοι ἐν Καλλιθέᾳ Ἀθηνῶν 1). Ἐν τῷ προαστείῳ Καλλιθέᾳ εὑρέθησαν ἐν ἔτει 1906 δύο τάφοι ἐν τῷ κήπῳ τῆς οἰκίας τοῦ Γάλλου καθηγητοῦ Α. Κοσσέ, κειμένῃ ἀνατολικῶς τῆς γραμμῆς τοῦ εἰς Φάληρον ἄγοντος τροχιοδρόμου, εἰς ἀπόστασιν περίπου 150 μ. ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς διερχομένης παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἐργοστασίου τῆς ἑταιρείας τῶν τροχιοδρόμων, κατὰ τὴν πρὸς τὸ Σκοπευτήριον πλευρὰν τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τῆς οἰκίας ταύτης εὑρέθη μακρὸς ἀρχαῖος τοῖχος διατέμνων αὐτὸ ὁλόκληρον ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΔ, διερχόμενος δὲ ἐντὸς τῆς οἰκίας πλησίον τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας αὐτῆς. Ὁ τοῖχος οὗτος ἔχων πάχος 0,60 εἶνε ᾠκοδομημένος δι' εὐμεγέθων καὶ καλῶς λελαξευμένων πολυγωνικῶν ἀσβεστολίθων, εἷς δὲ λίθος αὐτοῦ ἔχει ἀφεθῆ κατὰ χώραν ἐν τῷ ἐπ' αὐτοῦ κτισθέντι νοτίῳ τοίχῳ τῆς οἰκίας. Ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν τῇ βορείᾳ, ἤτοι τῇ πρὸς τὴν Πάρνηθα ἐστραμμένῃ πλευρᾷ, ἡ δ' ἑτέρα πλευρὰ εἶνε κατεσκευασμένη ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔδαφος εἶνε ἐπίπεδον, ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς κατασκευῆς τῶν δύο πλευρῶν δηλοῖ ὅτι ὁ τοῖχος ἀνῆκει εἰς οἰκοδόμημα καὶ ἔφερε στέγην, τοὐλάχιστον κατὰ μέρος, τοῦτο δ' ἄλλως ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ἱκανὰ τεμάχια κεραμίδων λιθίνων καὶ πηλίνων εὑρεθέντα αὐτόθι. Τὸ οἰκοδόμημα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ μέγα κατὰ τὴν ἔκτασιν, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι συνέχεια τοῦ τοίχου τούτου εὑρέθη καὶ ἐν δύο παρακειμέναις οἰκίαις, ὥστε τὸ μῆκος αὐτοῦ θὰ ὑπερέβαινε τὰ 100 μέτρα. Ἐγκάρσιος ὅμως τοῖχος, τοὐλάχιστον ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τοῦ Κοσσέ, δὲν ἐφάνη εἰμὴ εἷς μόνον, καὶ οὗτος παραδόξως εἶνε ἡνωμένος μετὰ τοῦ μεγάλου τοίχου ὄχι κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἀλλ' ἀποκλίνων ἱκανῶς πρὸς νότον. Μετὰ διάστημα

7: τοῖχοι καὶ τάφοι ἐν Καλλιθέᾳ.

δὲ 2 μ. ὁ τοῖχος οὗτος ἐκάμπτετο πρὸς ἀριστερὰν κατ' ὀξεῖαν γωνίαν καὶ πάλιν εἰς ἑτέρων 2 μ. ἀπόστασιν ἐκάμπτετο ἐκ δευτέρου πρὸς ἀριστερὰν κατ' ἀμβλεῖαν γωνίαν, ἀλλὰ μὴ ἐκτεινόμενος εἰμὴ ὀλίγον μόνον μετὰ τὴν νέαν ταύτην καμπὴν καὶ ἐπομένως μὴ συνενούμενος ἐκ δευτέρου μετὰ τοῦ μακροῦ τοίχου. Αἱ τρεῖς λοιπὸν πλευραὶ τοῦ ἐγκαρσίου τούτου τοίχου ὁμοῦ μετὰ τοῦ μακροῦ τοίχου λαμβανόμεναι ἀπετέλουν σχῆμα ῥομβοειδές. Καθ' ὃ δὲ μέρος ὁ μικρὸς οὗτος ἐγκάρσιος τοῖχος ἑνοῦται πρὸς τὸν μακρὸν τοῖχον, ὑπάρχει ἐν τῷ μακρῷ εἷς λίθος πολὺ μεγαλύτερος τῶν ἄλλων ὡσεὶ παραστάς, ἐνῷ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος εἶνε κατεσκευασμένος διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, ὅπως ἡ πρὸς νότον πλευρὰ τοῦ μακροῦ. Ἄλλα τινὰ μικρὰ τοιχάρια ἢ μᾶλλον λείψανα τοιχαρίων εὑρεθέντα ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Κοσσὲ δὲν ἐφαίνοντο οὔτε συνημμένα οὔτε ὁπωσδήποτε σχετικὰ πρὸς τοὺς προειρημένους τοίχους. Προσέτι εὑρέθη καὶ ὀχετός τις, οὗ ἄδηλος ἡ πρὸς τοὺς τοίχους σχέσις. Οἱ δὲ παρακείμενοι δύο τάφοι τ καὶ τ΄

ἔκειντο ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον παρὰ τὸν πρῶτον ἀγκῶνα τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου, καὶ ἦσαν κατεσκευασμένοι ὁ μὲν διὰ μεγάλων πηλίνων κεραμίδων ἐπιτεγίων, ὁ δὲ διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν ἀκατεργάστων. Ἀμφότεροι ἦσαν σεσυλημένοι, ἀλλ' ὅμως εἶχεν ὑπολειφθῇ ἐν τῷ δευτέρῳ τάφῳ ἓν μικρὸν ἀγγεῖον ἐκ τῶν λεγομένων δακρυδόχων κοινὸν καὶ λείψανα χαλκοῦ κατόπτρου σεσαθρωμένα. Ἔξω δὲ τῶν τάφων εὑρέθησαν καθ' ἅπαν τὸ οἰκόπεδον ὄχι ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος, ἤτοι σκύφων, ληκύθων, ἀλαβάστρων, οἰνηρῶν ἀμφορέων, κυλίκων, κυάθων, λύχνων κλπ. ἅπαντα ἄνευ εἰκόνων οἱωνδήποτε, πρὸς δὲ τούτοις εὑρέθησαν καί τινες πήλιναι ἀγνύθες. Ἀρχαιοτέρων ὅμως ἢ νεωτέρων τῶν προειρημένων χρόνων οὐδὲν ἴχνος ἐφάνη. Πλὴν δὲ τῶν τάφων εὑρέθη ἐν τῷ αὐτῷ κήπῳ καὶ τεμάχιον ἐπιτυμβίας στήλης ἐλλιπὲς ἄνωθεν καὶ κάτωθεν (ὕψ. 0,50, πλ. 0,57), ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἔχουσα γράμματα οἷα τὰ τοῦ Δ' αἰῶνος.

ΘΕΟΔΩΡΟ
ΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΑΛΑΕΥΣ
ΠΙΣΤΡΑΤΟΣ
5 ΗΜΟΣΤΡΑΤΟ
ΙΚΥΝΝΕ
ΑΙΡΙΠ
ΗΜΗΤ
ΙΚΥ

Θεόδωρο[ς] ₂Θ]εοδωρίδου ₃Ἀλαεύς. ₄[Ἐ]πίστρατος ₅[Δ]ημοστράτο[υ ₆Κ]ικυννε[ύς. ₇Χ]αίριπ[πος ₈Δ]ημητ[ρίου ₉Κ]ικυ[ννεύς.

Ἐκ τοῦ μεγάλου μήκους τοῦ μακροῦ τοίχου καὶ ἐκ τῶν εὑρεθεισῶν κεραμίδων νομίζω ὅτι δύναταί τις εὐλόγως νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος δὲν εἶνε περίβολος νεκροταφείου, ἀλλ' ἀνήκει εἰς οἰκοδόμημα μεγάλης ἐκτάσεως, οἷον γυμνάσιον ἢ παλαίστραν· οἱ δὲ τάφοι εἶνε νεώτεροι τοῦ οἰκοδομήματος κατασκευασθέντες μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ εἷς ἐκ κεραμίδων εὑρισκομένων ἐν τοῖς ἐρειπίοις. Φαίνεται δὲ καὶ ἄλλως λίαν ἀπίθανον ὅτι ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῇ τοσοῦτον μακρὸς τοῖχος ὡς περίβολος νεκροταφείου, ἐν ᾧ οἱ τάφοι ἦσαν τόσον ὀλίγοι. Εἰς τί δ' ἐχρησίμευε τὸ μικρὸν περίεργον διὰ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ῥομβοειδὲς δωμάτιον, δὲν εἶνε φανερόν, ἀλλ' ἂν τὸ οἰκοδόμημα ἦτο πράγματι γυμνάσιον ἢ παλαίστρα, δύναται ἴσως τὸ μικρὸν δωμάτιον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποχωρητήριον. Ἡ διατήρησις τοῦ οἰκοδομήματος ἐν χρήσει πρέπει νὰ θεωρηθῇ βραχεῖα, ἐπειδὴ οἱ τάφοι δὲν εἶνε πολὺ νεώτεροι τῆς οἰκοδομῆς.

2) Ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Παγκρατίου παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην ὄπισθεν τοῦ Σταδίου καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα αὐτοῦ εὑρέθη κατὰ τὰ ἔτη 1906 — 1908 συστὰς πέντε τάφων συνεχομένων πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἐπιστασίαν, ἦσαν δὲ πάντες λίαν πενιχροὶ εἰς κτερίσματα, διότι τινὲς μὲν περιεῖχον ἓν ἢ δύο εὐτελῆ ἀγγεῖα πήλινα ἢ ὑάλινα, τινὲς δ' οὐδέν· ἔν τινι εὑρέθησαν δύο τεμάχια σιδηροῦ τινος ὀργάνου ἀδιαγνώστου ἕνεκα τῆς κατιώσεως. Ἐν ἑτέρῳ τάφῳ πλὴν σιδήρων τινῶν ἀδιαγνώστων εὑρέθη πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ νόμισμα χαλκοῦν ἐφθαρμένον, ὅπερ φαίνεται οἷα τὰ ἐν τῷ Καταλόγῳ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Attika Pl. XIV 4,5,6,7, ἀλλὰ δὲν διεγινώσκετο ἀσφαλῶς τὸ μὲν ἕνεκα τῆς φθορᾶς, τὸ δὲ καὶ διότι ὑπάρχουσιν ἄλλα νομίσματα νεωτέρων χρόνων ὡσαύτως ὁμοιάζοντα. Ἓν τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων ἦτο στρογγύλον ἄνευ βάσεως, ἀγάνωτον καὶ φέρον πολλὰς ἀλλεπαλλήλους ἐξεχούσας ζώνας. Ὑπεράνω ἑνὸς τῶν τάφων ἔκειτο κιονίσκος ὕψους 0,65 ἔχων τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν

ΝΙΚΗ Νίκη
ΧΡΗΣΤΗ χρηστή.

Τὰ γράμματα ἔχουσι τὰ ἄκρα ἐξωγκωμένα, φαίνονται δ' ἀνήκοντα εἰς τὰ τέλη τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος.

Ὄχι μακρὰν τῶν τάφων τούτων εὑρέθη καὶ ἕτερος κιονίσκος ἔχων τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν τῶν αὐτῶν χρόνων.

ΑΡΙΣ^ΤΙ ΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ
ΑΝΤΙΟΧΕΥΣ

Ἀριστίων ₂Ἀριστοκλέους ₃Ἀντιοχεύς.

Ἐν στ. 1 δύο γράμματα ἐχαράχθησαν μικρό-

τερα καὶ ὑψηλότερον τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ ὁ λίθος ἦτο αὐτόθι ἐφθαρμένος.

Εἰς ἀπόστασιν δὲ 200 μ. περίπου ἀνατολικώτερον τῶν τάφων εὑρέθη μέρος τοῦ κορμοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀνδριάντος τηβενοφόρου. Κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς πέρας τῆς ὁδοῦ Ἐρατοσθένους, δι᾽ ἧς διέρχεται ἡ τροχιοδρομικὴ γραμμὴ τοῦ Παγκρατίου, φαίνονται καὶ ἱκανὰ λείψανα οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς καὶ σπόνδυλος κίονος δωρικοῦ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἔχων διάμετρον 0,80.

3) Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Πατισίων καὶ Πολυτεχνείου ἐν τῇ οἰκίᾳ Γιαβάση εὑρέθη τάφος ἐκτισμένος διὰ πλακῶν πωρίνων, ἐν ᾧ εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς κτερίσματα· α΄) τρεῖς κυλινδρικαὶ πυξίδες μετὰ πώματος, ἡ μὲν ἔχουσα ἐρυθρόμορφον παράστασιν ἀδιάγνωστον ἕνεκα ῥύπου καὶ τῆς φθορᾶς, αἱ δ᾽ ἄλλαι φέρουσαι ἀνθεμιοειδῆ διακόσμησιν· μία δὲ τούτων ἦτο πλήρης δισκαρίων ψιμυθίου λευκῶν· β΄) ἑτέρα μικρὰ πυξὶς κυπελλοειδὴς μετὰ πώματος, ἀγάνωτος, ἔχουσα δύο λαβὰς καὶ πλήρης ὁμοίων δισκαρίων ψιμυθίου· γ΄) ληκύθιον ἐρυθρόμορφον· δ΄) μικρὸν κύπελλον ὅλως ἀγάνωτον· ε΄) ἑπτὰ ἀλάβαστρα λίθινα· ς΄) κάτοπτρον χαλκοῦν ἄνευ κόσμου τινός.

4) Ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ἀρτίως ὀνομασθείσῃ συνοικίᾳ Ἀλωπεκῆς ἢ Συγγροῦ ἐντὸς τοῦ ῥεύματος μικροῦ παραποτάμου τοῦ Ἰλισσοῦ σημειουμένου ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ νομομηχανικοῦ Ἀθανασίου Σ. Γεωργιάδου ἐν ἔτει 1908 ἐκπονηθέντι *Πίνακι Ἀθηνῶν* ΒΑ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰλισσοῦ γεφύρας τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ, ΝΑ δὲ τοῦ ζυθοποιείου Φὶξ εὑρέθη ἐν ἔτει 1899 βάσις ἐπιτυμβίου μνημείου μετὰ λίαν ἐκτύπου, σχεδὸν δὲ περιόπτου ἀναγλύφου, ἔχουσα πλάτος 1,23. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης σώζονται τὰ κατώτατα μέρη τῶν ποδῶν δύο μορφῶν ἀντιμετώπων, ὧν ἡ μὲν ἦτο ἀνυπόδητος, ἡ δὲ ὑποδεδεμένη ἐνδρομίδας. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης ἀνεφάνη καὶ ἡ βάσις ἰωνικοῦ κίονος ὄχι μεγάλου (διαμέτρου περίπου 0,70).

5) Ἐν τῇ περιοχῇ τῶν παρὰ τὴν Λεωφόρον Κηφισιᾶς στρατιωτικῶν παραπηγμάτων ἀντικρὺ τοῦ Αἰγινητείου νοσοκομείου εὑρέθησαν ὑπὸ στρατιωτῶν κατά τινας σκαφικὰς ἐργασίας ἐν ἔτει 1900 τάφοι τινὲς κατεσκευασμένοι διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν καί τινες νεκρικαὶ πυραί, ἐν ἔτει δὲ 1901 μαρμαρίνη κάλπη μετὰ κεκαυμένων ὀστῶν ἐνήλικος ἐμπεριέχουσα καὶ πέντε πολὺ μικρὰ πήλινα εἰδώλια Νίκης πτερωτῆς ἐπίχρυσα, ὕψους περίπου 0,05, ἓξ ῥόδακες πήλινοι ἐπίχρυσοι, ὀλίγα λείψανα ἐπιχρύσου στεφάνου καὶ ληκυθιοειδὲς ἀγγεῖον ἄνευ διακόσμου. Παρέλαβον ταῦτα ἐκ τοῦ φρουραρχείου Ἀθηνῶν καὶ παρέδωκα τῇ Γενικῇ Ἐφορείᾳ τῶν Ἀρχαιοτήτων τῇ 2 Μαρτίου 1901.

6) Ἐν τῇ θέσει Ἀνάκασα κειμένῃ πρὸς νότον τοῦ Πύργου τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας ἐν τῇ ἀμπέλῳ τοῦ Τσιγάρου εὑρέθησαν πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν τὰ ἑξῆς δύο ἐπιτύμβια μνημεῖα· ἠγοράσθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου Χρ. Παπακωνσταντίνου, ὅστις εἶχεν αὐτὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ἔνθα εἶδον αὐτὰ ἐν ἔτει 1899. Α΄) Λήκυθος μαρμαρίνη ἐλλιπὴς κατὰ τὸ στόμιον καὶ τὴν βάσιν, ἔχουσα δὲ καθ᾽ ὅσον μέρος σώζεται ὕψος 1,23, μεγίστην δὲ περίμετρον 2,25. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κοιλίας ὑπὸ τὸν λαιμὸν ἔχει ἀναγεγλυμμένον πλέγμα πολύσπειρον, κατὰ δὲ τὸ κατώτερον μέρος αὐτῆς στέμμα μετὰ πολυσχιδῶν φύλλων, τὸ δὲ μέσον τῆς κοιλίας ῥαβδωτόν, ἐξαιρουμένου μέρους τινός, ἐν ᾧ παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ ὁμοίωμα ἐπιτυμβίου στήλης μετ᾽ ἀκροκεράμων ἔχον ὕψος 0,51, πλάτος 0,61. Ἐν τῷ ὁμοιώματι τούτῳ τῆς στήλης ὑπῆρχε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδιοκτήτου εἰκὼν γραπτὴ εἰκονίζουσα πρὸς ἀριστερὰν μὲν ἄνδρα πωγωνοφόρον καθήμενον, ἐν μέσῳ δὲ γυναῖκα ὀρθίαν, πρὸς ἀριστερὰν δ᾽ ἑτέρας δύο γυναῖκας τὴν μὲν ὀρθίαν, τὴν δὲ καθημένην· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰκὼν αὕτη μὴ συντηρηθεῖσα εἶχεν ἀφανισθῆ. Β΄.) Τεμάχιον ἐπιτυμβίου στήλης μετ᾽ ἀετώματος, ἐλλιπὲς κάτωθεν καὶ πρὸς δεξιάν. Μέγιστον ὕψος 0,22, πλ. 0,345. Ἐκ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως ἐσώζετο μόνον ἡ κεφαλὴ ἀνδρὸς πωγωνοφόρου βλέποντος πρὸς δεξιάν, ἄνω δ᾽ ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἔχουσα γράμματα οἷα τὰ τῆς Δ΄ π.Χ. ἑκατονταετίας

ΣΩΦΑΝΗΣΚΕΦΑ

Σωφάνης Κεφα[λῆθεν

Ἐν Κερατέᾳ τῆς Λαυρεωτικῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σωτηρίου Λιούμη ἀπέκειτο ἐν ἔτει 1901 μεγάλη μαρμαρίνη στήλη ὕψους 2 μ. περίπου, εὑρεθεῖσα

ἐν τῇ ἀμπέλῳ αὐτοῦ παρὰ τὴν εἰς Δασκαλειὸ ἄγουσαν ἁμαξιτὴν ὁδόν. Τὰ γράμματα ἔχουσιν ἐξωγκωμένα τὰ ἄκρα, φαίνονται δ' ἀνήκοντα εἰς τὸν Γ' π.Χ αἰῶνα.

ΜΝΗΣΙΜΑΧΗ
ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ
ΚΕΦΑΛΗΘΕΝ
5 ΤΙΜΑΡΕΤΗ
ΕΥΘΥΜΑΧΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ
ΛΑΜΠΤΡΑΘΕΝ

Μνησιμάχη $_2$Καλλιμάχου $_3$θυγάτηρ $_4$Κεφαλῆθεν. $_5$Τιμαρέτη $_6$Εὐθυμάχου $_7$θυγάτηρ $_8$Λαμπτρᾶθεν.

Παρὰ τὸ χωρίον Μπουγιάτι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιᾶς ἐκκλησίας ἐκτισμένης ἐπὶ ἐρειπίων ἀξιολόγου ἀρχαίου οἰκοδομήματος μετὰ μεγάλων πωρίνων καὶ μαρμαρίνων λίθων ἀπέκειντο ἐν ἔτει 1902 δύο ἐπιτύμβιοι μαρμάριναι στῆλαι, ὧν ἡ μία ἔφερε τὴν ἑξῆς ἐλλιπῆ ἀριστερόθεν ἐπιγραφήν, ἧς τὰ γράμματα ἦσαν οἷα τὰ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος.

\ΟΧΑΡΗΣ
ΚΛΕΙΔΟΥ
ΟΙΟΥ

[Φι]λοχάρης $_2$[Εὐ]κλείδου $_3$[ἐξ] Οἴου.

'Εν τῷ κατὰ τὴν θέσιν 'Ανάβρυτα πλησίον τοῦ 'Αμαρουσίου μεγάλῳ κτήματι Συγγροῦ, εἰς ἀπόστασιν δὲ περίπου 500 μ. πρὸς βορρᾶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εὑρέθησαν ἐν ἔτει 1901 ἐννέα ἀρχαῖοι τάφοι, ἤτοι δύο παιδικοὶ ἐν ἀσαμίνθοις, δύο κεκαυμένοι, εἷς κεκαλυμμένος διὰ κεράμων, μία σαρκοφάγος μαρμαρίνη καὶ ἑτέρα πωρίνη καὶ δύο ἕτεροι τάφοι παλαιόθεν συγκεχυμένοι, ὑπὸ κεράμων κατὰ τὰ φαινόμενα καλυπτόμενοι. Οἱ τάφοι οὗτοι χωρίζονται εἰς δύο ὁμάδας ὑπὸ δύο τοίχων ᾠκοδομημένων ἐκ πωρίνων πλινθίδων. Οἱ τοῖχοι οὗτοι διευθυνόμενοι ὁ μὲν ἐκ ΝΝΑ πρὸς ΒΒΔ, ὁ δὲ ἐκ ΝΝΔ πρὸς ΒΒΑ ἔχουσι μῆκος περίπου 9 μ., ἀπέχουσι δ' ἀπ' ἀλλήλων πρὸς νότον μὲν σχεδὸν 5 μ., πρὸς βορρᾶν δὲ σχεδὸν 4 μ. 'Αναμφιβόλως εἶνε περίβολοι μνημάτων, ἀλλὰ τὸ μεταξὺ αὐτῶν διάστημα πιθανῶς δὲν εἶνε ὁδός, ἀφοῦ οἱ τοῖχοι δὲν εἶνε παράλληλοι. Αὐτόθι εὑρέθησαν καὶ τρία ἐπιτύμβια μνημεῖα, ὧν τὸ ἀξιολογώτατον εἶνε λουτροφόρος μαρμαρίνη ἐλλιπὴς κατὰ τὸ στόμιον καὶ τὴν βάσιν, σωζομένη δὲ εἰς ὕψος 0,90. Φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν ἀποχαιρετισμοῦ. Πρὸς δεξιὰν κάθηται ἐπὶ θρόνου γυνὴ δεξιουμένη νεανίαν ἱστάμενον ἀπέναντι αὐτῆς, παρακολουθούμενον δὲ ὑπὸ πέντε κυνῶν. Τὰ λοιπὰ δύο μνημεῖα εἶνε τεμάχια μεγάλων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων λίαν ἐκτύπων, τέχνης δὲ μετρίας. Τὸ μὲν ἔχον ὕψος 1 μ. εἶνε κορμὸς γυναικὸς ἐστραμμένης πρὸς ἀριστεράν, τὸ δ' ἕτερον ἔχον ὕψος 0,45 καὶ τεθραυσμένον εἰς δύο μέρη εἶνε το παρὰ τὸν δεξιὸν ὦμον μέρος τοῦ κορμοῦ γυναικὸς φαινομένης κατ' ἐνώπιον καὶ ἐστραμμένης κατά τι πρὸς δεξιάν. 'Αγγεῖα εὑρέθησάν τινα ἄνευ γραφῶν καὶ μία εὐμεγέθης λήκυθος ἐφθαρμένη. 'Εν τῷ αὐτῷ κτήματι ὑπάρχει καὶ ἄλλη, πρότερον εὑρεθεῖσα, ἀνάγλυφος ἐπιτύμβιος στήλη, ἐλλιπὴς ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, ἐν ᾗ παρίσταται πρὸς ἀριστερὰν πωγωνοφόρος ἀνὴρ καθήμενος, δεξιούμενος γυναῖκα ἱσταμένην πρὸς δεξιάν, ἧς ἐλλείπει ἡ κεφαλή. Ὁ ἀνὴρ ὑψοῖ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὡσεὶ ἐκράτει τι, οἷον στέφανον. Ὕψος τοῦ λίθου 0,40.

'Εν 'Αμπελακίῳ τῆς Σαλαμῖνος εἶδον ἐν ἔτει 1905 ἐνῳκοδομημένον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τεμάχιον ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐλλιπὲς κάτωθεν, ἔχον δὲ ὕψος 0,85, πλάτος δὲ 0,48. Ἄνω φέρει ἀνθέμιον εὔτεχνον, κατωτέρω δὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΜΝΗΣΑΡΧΟ
ΝΛ.ΛΥΣ..ΟΣ

Θεόδωρος
Μνησάρχο(υ)
'Α]να[φ]λύσ[τι]ος

Αὐτόθι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Στυλιανοῦ Δ. Διολῆ στήλη μετ' ἀετωματίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὕψους 1,20, πλ. 0.54. Φέρει ἀνάγλυφον ἀποτετριμμένον, ἐν ᾧ παρίσταται νεανίας γυμνὸς ὄρθιος πατῶν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, κρατῶν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς στλεγγίδα. Παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν αὐτοῦ ἵσταται παῖς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων ἱμάτιον. 'Αμφοτέρων τὰ

πρόσωπα εἶνε ἀποκεκρουσμένα. Ἄνωθεν ἡ ἐπιγραφὴ

ΛΥΚΙΣΚΟΣ ΛΥΚΩΝΟΣ

Λυκίσκος Λύκωνος.

Ἥ τε τέχνη τοῦ ἀναγλύφου καὶ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦσι τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος.

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ὁμοία στήλη λίαν ἐφθαρμένη ὕψ. 1 μ. πλ. 0,44. Κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς ὑπάρχει βεβαθυσμένος χῶρος 0,23 X 0,25, ἐν ᾧ ἀνάγλυφον λίαν ἐφθαρμένον. Πρὸς ἀριστερὰν ἀνὴρ καθήμενος ἐπὶ θρόνου προτείνων τὴν δεξιὰν πρὸς ἕτερον πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενον ὄρθιον, ὅστις ὡσαύτως ἐκτείνει πρὸς ἐκεῖνον τὴν δεξιὰν ὡσεὶ προσφέρων τι. Ἐπιγραφὴ δὲν φαίνεται.

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ πλὰξ πλευρικὴ βάθρου τινὸς φέρουσα ἄνω δύο τόρμους σχήματος I. Ὕψ. 0,49, πλ. 0,88. Φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν κυνὸς ἰχνηλάτου τρέχοντος πρὸς ἀριστεράν. Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁμοία πλὰξ ὕψ. 0,49, πλ. 0,68, ἐν ᾗ ὡσαύτως κύων ἰχνηλατῶν πρὸς δεξιάν. Ἀμφοτέρων ἡ τέχνη καλλίστη. Ἴσως ἀμφότεραι ἀνῆκον εἰς σηκόμορφον μνημεῖον, οὗ σώζεται τὸ ἐπιστέγασμα ἔχον πλαστικῶς δεδηλωμένας κεραμίδας. Τὸ πλάτος αὐτοῦ εἶνε 0,98, ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς σώζονται μόνον τὰ ἑξῆς γράμματα

ΝΑ . . . . ΕΩΣ . .

Αὐτόθι στήλη μαρμαρίνη μετ' ἐπικράνου ὕψ. 0,93 πλ. 0,40

ΣΩ . . . ΣΗΡΑ . . . ΩΤΙΣ

Σω[τιὰ]ς Ἡρα[κλε]ῶτις.

Αὐτόθι πλὰξ ἁπλῆ ὕψ. 0,56, πλ. 0,27

ΟΝΗΣΙ . ΟΣ

Ὀνήσι[μ]ος.

Τὰ γράμματα φαίνονται τῶν ὑστερωτέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ε') Ἐλευσῖνος ἐπιγραφαί. Πλὴν τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τῶν ἐτῶν 1894 — 1899 ἐπιγραφῶν ἐξ Ἐλευσῖνος ὑπάρχουσιν ἐν τῷ αὐτόθι μουσείῳ ὄχι ὀλίγαι εἰσέτι ἀνέκδοτοι, ὧν τὰς πλείστας εἶχον ἀντιγράψει πρὸς ἔκδοσιν. Ἀλλ' ἀφοῦ παρεσκευάζετο ἡ νέα ἔκδοσις (editio minor) τῶν μετ' Εὐκλείδην ἐπιγραφῶν τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Johannes Kirchner, ὅστις χάριν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔμελλε καὶ νὰ λάβῃ ἴδια ἀντίγραφα πασῶν τῶν ἐν τῷ μουσείῳ Ἐλευσῖνος ἐπιγραφῶν, ἔκρινα περιττὸν νὰ ἐκδώσω τὰς εἰσέτι ἀνεκδότους, παρέδωκα δ' εἰς αὐτὸν πάντα τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἐκπονηθέντα ἀντίγραφα. Ἴδε καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένα ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἐν σελίδι VI ἐν ἔτει 1913 ἐκδοθέντος πρώτου τόμου τῆς νέας ἐκδόσεως. Δὲν παρέδωκα εἰς αὐτὸν κατὰ παραδρομὴν μόνον τὴν ἀκόλουθον ἐπιτύμβιον ἐπιγραφήν, ἣν ἐνόμισα καλὸν νὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἔχει καὶ τοπογραφικήν τινα σπουδαιότητα, καθ' ὃ ἀνήκουσα εἰς τάφον εὑρεθέντα ἀπροσδοκήτως ἐν θέσει κειμένῃ ἐγγύτατα καὶ ἴσως ἐντὸς αὐτῆς τῆς περιοχῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔξω τοῦ τείχους συνοικισμοῦ τῆς πόλεως καὶ ἐπομένως ἀποδεικνύοντα ὅτι τοὐλάχιστον ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ δὲν ὑπῆρχον οἰκίαι ἐν τοῖς προρρωμαϊκοῖς χρόνοις. Ὁ τάφος οὗτος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ χωρίου ἐν τῇ οἰκίᾳ Δημητρίου Ἀδάμη εἰς ἀπόστασιν περίπου 200 μ. ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ, βορειανατολικῶς δὲ τῆς ἐπὶ Ῥωμαϊκῶν ἐρειπίων ἐκτισμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τὴν ἐκ τοῦ βορείου μέρους τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἄγουσαν ὁδόν. Ἄλλοι ἀρχαῖοι τάφοι δὲν ἔχουσιν εὑρεθῆ αὐτόθι, καθ' ὅσον γινώσκω. Ὁ τάφος ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ πλακῶν πωρίνων καὶ μιᾶς μαρμαρίνης στήλης ἄνευ ἐπιγραφῆς, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπικεκαλυμμένος διὰ πωρίνων πλακῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν κτερίσματα οὐδ' ὀστᾶ πλὴν μικρῶν τινων λειψάνων, ὥστε φαίνεται ὅτι τὰ ὀστᾶ εἶχον σχεδὸν τελείως ἀφανισθῆ ἀποσαθρωθέντα. Παρὰ τὸν τάφον παρέκειτο στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ ἁπλοῦ καμαρωτοῦ ἀετωματίου ἔχουσα ὕψος 0,83, πλ. 0,27, ἐφ' ἧς ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή.

Μ Υ Ρ Ω Ν	Μύρων
ΜΥΡΩΝΙΔΟΥ	Μυρωνίδου
ΕΛΕΥΣΙΝΙΟΣ	Ἐλευσίνιος.

Τὰ γράμματα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὰ μέσα τοῦ Δ΄ πΧ αἰῶνος (ΕΩΝ).

F΄) **Ἠλείας τοπογραφικά.** Ἐνῷ διέτριβον ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐν ἔτει 1909, ἔμαθον παρὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων κ. Καραντζίνα ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τότε ὑφισταμένου δήμου Ἐλίσσης ὑπάρχει ἀρχαῖον φρούριον γνωστὸν εἰς τοὺς ἐπιχωρίους ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κάστρον τῆς Κουκουβίτσας*, ὅπερ δὲν μνημονεύεται ἐν τῷ συγγράμματι *Ἠλειακὰ* τοῦ Γ. Παπανδρέου, καίτοι ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἐπιμελῶς ἀναγράψει πάντα τὰ κατὰ τὴν Ἠλείαν ἀρχαῖα ἐρείπια. Νομίσας λοιπὸν ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ διέλαθε τὸ φρούριον τοῦτο τοὺς περιηγητὰς τῆς χώρας μετέβην εἰς αὐτὸ πορευθεὶς κατὰ πρῶτον ἐφ᾽ ἁμάξης ἀπὸ Πύργου μέχρι τοῦ χωρίου Βροχίτσης κειμένου πρὸς βορρᾶν, ἐκεῖθεν δὲ πεζῇ πρὸς βορρᾶν σχεδὸν δίωρον πορείαν μέχρι δικορύφου βουνοῦ, ἐφ᾽ οὗ τὰ ἐρείπια. Ὀλίγον τι περισσότερον, ἤτοι περίπου $2\,^1/_4$ ὥρας ἀπέχει τὸ χωρίον **Μαλαπάσι** (ὄχι **Μαλακάσι**, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ ὑπὸ Ἰφικράτους Κοκκίδου ἐξελληνισθέντι Αὐστριακῷ *χάρτῃ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*, 1884)· ἡ δὲ **Κουκουβίτσα** ἀπέχει περίπου ἡμίσειαν ὥραν. Ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ δικορύφου βουνοῦ κειμένων ἐρειπίων φαίνεται πρὸς βορρᾶν τὸ χωρίον Δελίμπαλι καὶ καὶ πλησίον αὐτοῦ τὸ Μπεσιρὲ καὶ ὁ μικρὸς συνοικισμὸς Ἀστρᾶς, εὐρεῖα δὲ εἶνε ἡ ἄποψις πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ καὶ δυτικώτερον μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ δὲν σημειοῦνται ἀρχαῖα ἐρείπια οὔτε ἐν τῷ ὑπὸ Partsch ἐκπονηθέντι χάρτῃ τῆς Πισάτιδος τῷ προσηρτημένῳ εἰς τὴν περὶ τῶν πορισμάτων (Ergebnisse) τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῆς τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας συγγραφήν, οὐδ᾽ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀρχαιολογικῷ χάρτῃ· δὲν εὗρον δὲ φρούριον τοῦτο μνημονευόμενον οὔτε ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τοῦ Curtius οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ βιβλίῳ, ὥστε φαίνεται ὅτι πράγματι διέλαθε μέχρι τοῦδε τοὺς ἀρχαιολόγους. Ὁ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ὑπολοχαγοῦ K. Graefinghoff ἐν ἔτει 1909 ἐκπονηθεὶς ἀκριβέστατος ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς Τριφυλίας περιλαμβάνει μὲν τὰ χωρία Βροχίτσαν καὶ Μαλαπάσι, ἀλλὰ δὲν ἐκτείνεται μέχρι τῆς θέσεως τῶν ἐρειπίων.

Τὸ φρούριον εἶνε ᾠκοδομημένον διὰ πωρίνων πλινθίδων μετρίου μεγέθους, ἐκτείνεται δ᾽ ἐπ᾽ ἀμφοτέρων τῶν κορυφῶν τοῦ βουνοῦ, ἀλλ᾽ ἡ ἔκτασις αὐτοῦ εἶνε μικρά. Τὸ κάλλιστα διατηρούμενον μέρος αὐτοῦ κεῖται πρὸς ἀνατολάς, ἔνθα ὑπάρχει ἡ πύλη, ἔχουσα ἑκατέρωθεν δύο πύργους, ὧν ὁ μὲν πρὸς δεξιὰν τῷ εἰσερχομένῳ εἶνε μεγαλύτερος, ὁ δὲ πρὸς ἀριστερὰν μικρότερος. Κατὰ τὸ νότιον πλευρὸν τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει καὶ ἄλλο τμῆμα τοῦ τείχους μικρότερον, ᾠκοδομημένον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἐπὶ δὲ τῆς μεγαλυτέρας κορυφῆς ὑπάρχει ἐκτισμένη μάνδρα, ἐν ᾗ σταβλίζονται βόες, περὶ ἧς λέγεται ὅτι ἔχει κτισθῇ ἐπὶ θεμελίων τοῦ ἀρχαίου τείχους· ἀλλ᾽ ἂν καὶ μοὶ ἐφάνη τοῦτο πιθανώτατον, δὲν εἶδόν που εὐδιάγνωστον μέρος ἀρχαίου τοίχου ὑπὸ τὸ σημερινὸν κτίσμα τῆς μάνδρας. Ἐντὸς δὲ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου φρουρίου φαίνονται μὲν ἐνιαχοῦ ἴχνη τινὰ τοίχων, ἀλλ᾽ οἱ θάμνοι δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ παρακολουθήσῃ τις αὐτοὺς ἐπὶ πολύ. Κατωτέρω δὲ τοῦ φρουρίου ἐπὶ μικροῦ ὀροπεδίου λέγεται ὅτι ἔχουσιν εὑρεθῇ πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι ἐν πίθοις, ἀνασκαφέντες λαθραίως ὑπὸ τυμβωρύχων, οἵτινες καὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ ἀλλαχοῦ ἔχουσι σκάψει. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπίχωσις ἐν γένει φαίνεται ἐλαχίστη, ἐξ ἅπαντος οὔτε αὐτοὶ θὰ εὗρον πολλά, οὔτε ἐκ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς πρέπει νὰ προσδοκᾶται ὅτι μέλλει νὰ ἀνακαλυφθῇ ἄλλο τι λόγου ἄξιον πλὴν τῶν θεμελίων αὐτοῦ τοῦ φρουρίου καὶ ἄλλων τινῶν οἰκοδομημάτων. Κτίσμα τι μεσαιωνικῶν ἢ νεωτέρων χρόνων δὲν ὑπάρχει αὐτόθι.

Ἡ θέσις τοῦ φρουρίου τούτου, ἐπιτηδειοτάτη οὖσα πρὸς κατόπτευσιν μεγάλου μέρους τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἤλιδος, ἀρκεῖ νὰ βεβαιώσῃ ἀναμφιβόλως ὅτι τοῦτο ἐκτίσθη μετὰ τὸ ἔτος 400 π.Χ., ὅτε οἱ Ἠλεῖοι ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσωσιν αὐτονόμους πάσας τὰς περιοικίδας πόλεις, διατηρήσαντες μόνον τὴν κυριότητα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ. Ξενοφ. Ἑλλην. III, 2,30. Διόδωρ. XIV, 17 καὶ 34. Πρβλ. B. Niese ἐν Carl Robert Genethliakon (Berlin 1910) σελ. 11. Πρὸς τοὺς χρόνους δὲ τούτους συμφωνεῖ καὶ ἡ οἰκοδομία φαινομένη οἵα ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος συνήθης. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἠλεῖοι διὰ συνδρομῆς τῶν Θηβαίων ἀνέκτησαν ἐν ἔτει 370-369 π. Χ. τὴν κυριαρχίαν πάσης τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀλ-

φειοῦ χώρας, οἱ δὲ κατόπιν διὰ συνδρομῆς τῶν Ἀρκάδων πάλιν κατὰ τῶν Ἠλείων ἐπαναστάντες Πισᾶται ὑπετάγησαν εἰς αὐτοὺς ὁριστικῶς ἐν ἔτει 363 π. Χ. (Ξενοφ. Ἑλλην. VII, 4, 35 Niese ἔν. ἀν. σελ. 15-16), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ κατὰ τῶν Ἠλείων ἐκτισμένον φρούριον τοῦτο δὲν διετηρεῖτο εἰμὴ μόνον ἀπὸ τοῦ 400 π. Χ. μέχρι τοῦ 370 ἢ τὸ πολὺ μέχρι τοῦ 363 π. Χ. Καὶ ἡ ὀλιγότης δὲ τῶν σωζομένων ἐρειπίων δηλοῖ ὅτι τὸ φρούριον ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον ἔχει κατοικηθῆ.

Εἰς τίνα τῶν περιοικίδων τῆς Ἤλιδος πόλεων ἀνῆκε τοῦτο, δὲν δύναμαι νὰ ὁρίσω, τὸ μὲν διότι ἡ τοπογραφία τῆς Ἠλείας εἶνε λίαν ἀτελῶς γνωστή, τὸ δὲ καὶ διότι δὲν ἐξηρεύνησα τὴν ὅλην χώραν, περιορισθεὶς μόνον εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ τοῦ φρουρίου. Κατ' εἰκασίαν δὲ μόνον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀμφιδόλων καὶ Μαργωνέων, οἵτινες ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 2,25, κατῴκουν παρὰ τὴν βορείαν ὄχθην τοῦ Ἀλφειοῦ πλησίον τῶν Λετρίνων, πρὸς δυσμὰς δὲ τῆς Ὀλυμπίας. Πρβλ. Niese ἔνθ. ἀν. σελ. 10 καὶ 13.

Οἱ δὲ ***Λετρῖνοι*** φαίνεται ὅτι ἔκειντο παρὰ τὸ χωρίον Ἅγιον Ἰωάννην κείμενον εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ τῆς ὥρας περίπου ἀπὸ τοῦ Πύργου παρὰ τὴν λίμνην Μουριάν, ἔνθα καὶ θεμέλια τοίχων καὶ κεραμίδες καὶ τάφοι ἔχουσιν εὑρεθῆ ἐντὸς τῶν σταφιδαμπέλων, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τοῦ Θεοχαροπούλου, ὡς ἔμαθον. Ἴδε καὶ Γ. Παπανδρέου ἐν τῷ ὑπὸ Μπάρτ καὶ Χίρστ ἐκδοθέντι ***Ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ*** τόμ. Ε' σελ. 59. Εἰκάζεται δὲ τοῦτο διότι ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Ξενοφῶντος οἱ Λετρῖνοι μνημονεύονται μετὰ τὸ παρὰ τὴν Ἀγουλινίτσαν κείμενον Ἐπιτάλιον ὡς πρώτη ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ Ἀλφειοῦ προσχωρήσασα εἰς τοὺς ἐκ νότου εἰσβαλόντας Λακεδαιμονίους πόλις καὶ μετ' αὐτὴν οἱ Ἀμφίδολοι καὶ οἱ Μαργωνεῖς. Ἴσως ὅμως καὶ ἐν Πύργῳ ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἰκοδομήματα ὄχι κοινά, ἐπειδὴ ἐν ἔτει 1901 ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὴν θέσιν ***Χαλκιάτικα*** εὑρέθη μαρμάρινον ἄγαλμα 1 μ. περίπου ὕψους μορφῆς γυναικείας πτερωτῆς, ὅπερ ἕνεκα τῆς ὀγκώδους βάσεως αὐτοῦ φαίνεται ἀσφαλῶς ὅτι ἦτο ἀκρωτήριον ναοῦ ἢ ἄλλου σπουδαίου οἰκοδομήματος. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἔκειτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐντὸς τῆς κοίτης χειμάρρου τινός, διὸ ἔχει ὑποστῆ μεγίστην φθορὰν καταστὰν σχεδὸν ὅλως ἄμορφον. Ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ μουσείῳ, μνημονευόμενον καὶ ἐν τῷ ὑπὸ Κ. Κουρουνιώτου συντεταγμένῳ *Ὁδηγῷ τῆς Ὀλυμπίας* σελ. 87 ἀριθ. 87. Ἡ παρὰ τῷ Παυσανίᾳ VI 22, 8 ἀναγραφομένη ἀπόστασις 120 μὲν σταδίων ἀπὸ Ὀλυμπίας εἰς Λετρίνους, 180 δὲ ἀπὸ Λετρίνων εἰς Ἦλιν δὲν διαφέρει σπουδαίως τῆς ἀπὸ τῶν δύο τούτων ἄκρων ἀποστάσεως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Τὰ δὲ παρὰ τὸ χωρίον Λαμπέτι ἀρχαῖα λείψανα τὰ σημειούμενα ἐν τῷ προμνημονευθέντι χάρτῃ τοῦ Graefinghoff, ἔνθα εἰκάζεται ὅτι ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον ***Κικύσιον***, ἐπισκεφθεὶς αὐτὰ ἐν ἔτει 1909, νομίζω ὅτι δὲν δύνανται νὰ εἶνε ἐρείπια πόλεως, καὶ δὴ παλαιοτάτης καὶ *μεγίστης τῶν ὀκτὼ* πόλεων, εἰς ἃς ἐλέγετο ὅτι ἦτο μεμερισμένη ἡ Πισᾶτις κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους. Στράβ. Η' 356. Ἄλλως τε τὸ Κικύσιον κατὰ τὸν Στράβωνα (Η, 357) ἔκειτο πλησίον τῶν πρὸς τὴν Ἀρκαδικὴν Φηραίαν μεθορίων τῆς τε Πισάτιδος καὶ τῆς Ἠλείας, καὶ ἑπομένως ὄχι μόνον βορειότερον, ἀλλὰ καὶ ἀνατολικώτερον τοῦ Λαμπετίου, πιθανῶς δὲ ὄχι μακρὰν τῆς διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Λεστενίτσας ἐξ Ἤλιδος εἰς Ὀλυμπίαν ἀγούσης ὀρεινῆς ὁδοῦ, καθ' ἣν ἔκειτο καὶ τὸ *Δυσπόντιον «ἐν πεδίῳ»* ἄρα πλησίον τοῦ Ἀλφειοῦ. Τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος ἔχει οὕτω: ***Παρὰ δὲ τὴν Ὀλυμπίαν ἐστὶν καὶ ἡ Ἅρπινα καὶ αὕτη τῶν ὀκτώ, δι' ἧς ῥεῖ ὁ ποταμὸς Παρθενίας, ὡς εἰς Φηραίαν ἰόντων· ἡ δὲ Φηραία ἐστὶ τῆς Ἀρκαδίας· ὑπέρκειται δὲ τῆς Δυμαίας καὶ τοῦ Βουπρασίου καὶ τῆς Ἤλιδος, ἅπερ ἐστὶ πρὸς ἄρκτον τῇ Πισάτιδι. Αὐτοῦ δέ ἐστι καὶ τὸ Κικύσιον τῶν ὀκτώ, καὶ τὸ Δυσπόντιον κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἐξ Ἤλιδος εἰς Ὀλυμπίαν ἐν πεδίῳ κείμενον.*** Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὸ ἐπίρρημα ***αὐτοῦ*** ἀναφέρεται εἰς τὴν προηγουμένην φράσιν ***πρὸς ἄρκτον τῇ Πισάτιδι.*** Ἡ ἑρμηνεία, ἣν δέχεται ὁ Partsch (Olympia, Textband I σελ. 7), δέν μοι φαίνεται ὀρθή· ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Δυσποντίου ὅμως παρὰ τὰ Κούκουρα ἡ γνώμη αὐτοῦ εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰ ἄνω εἰρημένα.

Τὸ χωρίον Λαμπέτι κεῖται ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς κλιτύος καὶ τῶν ὑπωρειῶν λόφου κατερχομένου λίαν ἀποτόμως πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορρᾶν, εἰς δὲ τὴν νοτιανατολικῶς τοῦ χωρίου κειμένην κορυφὴν τοῦ

λόφου τούτου ἄγει ἀτραπὸς διερχομένη παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου εἶδον ὀλίγα τινὰ τεμάχια ἀρχαίων κεραμίδων, ἀλλ᾽οὐδὲν ἴχνος τοίχου. Πλείονα τεμάχια κεραμίδων καὶ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων εὑρίσκονται κατὰ τοὺς πρὸς βορρᾶν πρόποδας τοῦ λόφου, ἔνθα κατ᾽ ἀξιοπίστους εἰδήσεις ἔχουσιν εὑρεθῆ καὶ ἀρχαῖα νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ. Πρὸς τούτοις ὑπάρχει αὐτόθι καὶ τοῖχός τις ὅλως ἀδήλων χρόνων. Ἴχνος τι προϊστορικῶν χρόνων οὐδαμοῦ φαίνεται. Ὅθεν κατὰ τὰ φαινόμενα πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πόλις τις ἢ κώμη ἀξία λόγου αὐτόθι, ἀλλὰ μόνον μικρός τις καὶ ἀσήμαντος συνοικισμὸς ὑστέρων ἱστορικῶν χρόνων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐξ ἧς κατέπεσον κεραμίδες τινὲς καὶ ὄστρακα πρὸς βορρᾶν παρασυρθέντα ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Ἕτερα ἀρχαῖα λείψανα ὑπάρχουσι κατὰ τὴν ἀπέναντι πλευρὰν τῆς μικρᾶς κατακλείστου κοιλάδος τῆς κειμένης μεταξὺ τοῦ προειρημένου λόφου καὶ ἑτέρου λόφου κειμένου πρὸς δυσμὰς ἐν θέσει τινί, ἔνθα ὑπῆρχεν ἄλλοτε τὸ μοναστήριον τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, κείμενον εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Λαμπετίου. Πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐγένετο ἀνασκαφή τις αὐτόθι πρὸς ἐξαγωγὴν οἰκοδομησίμου ὑλικοῦ διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, κατάκεινται δ᾽ αὐτόθι δύο μικροὶ ἀρράβδωτοι κίονες, ὁ μὲν μαρμάρινος, ὁ δὲ ἐκ γρανίτου. Πρὸς τούτοις φαίνονται αὐτόθι καὶ τεμάχια ψηφιδωτοῦ ἐδάφους καὶ πλακιδίων ποικίλου μαρμάρου, ὡσαύτως δὲ καὶ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων δηλοῦντα ὅτι ὑπῆρχέ τι αὐτόθι καὶ πρὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἴσως ἱερόν τι, ἐφ᾽ οὗ ἔπειτα ἐκτίσθη τὸ μοναστήριον. Ἡ θέσις τῶν ἐρειπίων τούτων κεῖται περίπου κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ἐκ Πύργου εἰς Λαμπέτι ἁμαξιτῆς ὁδοῦ.

Ἐκ τῆς Ἠλειακῆς Ἀκρωρείας προήρχοντο χαλκᾶ τινα εἰδώλια ληφθέντα ὑπὸ τοῦ φύλακος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἐρρίκου Μόρμορη καὶ εἰσαχθέντα εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἐν ἔτει 1908 καταγραφέντα δὲ ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ τῶν Μικροτεχνημάτων ὑπ᾽ ἀριθ. 13.704. Καθ᾽ ἃ μοι ἀνεκοίνωσεν οὗτος, ταῦτα εὑρέθησαν ἐν κτήματι τοῦ Ἰωάννου Ἀλεξανδροπούλου ἢ Καρκούλια ἐν θέσει λεγομένῃ *Λεύκα*, ἥτις ἀπέχει 1 $^1/_2$ ὥραν νοτιανατολικῶς τοῦ χωρίου *Κούμανι*. Δύο τῶν εἰδωλίων τούτων εἶνε ἱππάρια ἐπὶ διατρήτων βάσεων ῥυθμοῦ γεωμετρικοῦ ἐκ τῶν εὑρισκομένων συνήθως ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ πτηνόν τι ἐπὶ παρεμφεροῦς βάσεως. Μετ᾽ αὐτῶν δὲ εὑρέθησαν καὶ περόναι τινὲς χαλκαῖ καὶ ζῶναι μετὰ διακοσμήσεως ἐκ κύκλων ἀλλεπαλλήλων. Ὁ αὐτὸς φύλαξ ἀντέγραψεν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Δρούβα ἐνῳκοδομημένον «ἁπλοῦν» λίθον φέροντα ἐπιγραφὴν τοιαύτην·

Ἱππόνικος
Ἀριστολαΐδας
Ἵππεια

Ὁ λίθος οὗτος προήρχετο ἐκ τοῦ εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ τῆς ὥρας βορειανατολικῶς τοῦ Κούμανι κειμένης θέσεως *Κούτη*, ἔνθα τίθεται ἡ ἀρχαία *Λασιών*. Εἶχον δ᾽ ἀνασκαφῆ αὐτόθι ὑπὸ τυμβωρύχων 150 περίπου ἀρχαῖοι τάφοι.

Πλησίον τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὴν εἰς τὸ χωρίον Κοσκινᾶ ὁδὸν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Κλαδέου καὶ ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ πρώτου πρὸς νότον τοῦ χωρίου τούτου λόφου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχαῖόν τι νεκροταφεῖον, διότι εἶδον αὐτόθι ἐν τῇ γῇ τεμάχια δύο μεγάλων ἀγγείων, ἐν οἷς ἴσως εἶχον ταφῆ παιδία, πλησίον δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ὄστρακα. Ὑπάρχει δ᾽ αὐτόθι καὶ τοῖχός τις ἐξ ἀργῶν λίθων, ὅστις ἴσως εἶνε ἀρχαῖος, καίτοι τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος.

Παρὰ δὲ τὸ χωρίον Μιράκαν πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1908 ἀνακαλύψεως σπουδαίων προϊστορικῶν ἐρειπίων ὑπὸ Dörpfeld (AM.XXXIII 1908 σελ.318) ἦσαν γνωστὰ ἄλλα τινὰ ἀρχαῖα λείψανα ἐν δύο τόποις, οὓς ἐπεσκέφθην δίς. Ὁ πρῶτος τῶν τόπων τούτων λέγεται *Παλαιὰ Μιράκα*, κεῖται δὲ εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας πρὸς ἀνατολὰς τοῦ σημερινοῦ χωρίου. Αὐτόθι παραπλεύρως ἐκκλησίας τινὸς ὄχι πολὺ παλαιᾶς κειμένης πλησίον κρήνης τινὸς φαίνονται ἐρείπια ἀρχαίου οἰκοδομήματος κατεσκευασμένου δι᾽ ὀπτοπλίνθων καὶ ἐν μέρει διὰ μικρῶν λίθων καὶ κεράμων δικτυοειδῶς διατεταγμένων, πέριξ δὲ εἰς μεγάλην ἔκτασιν εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀγροῖς πλῆθος ὀστράκων παντοίων εὐτελῶν ἀγγείων καὶ πλίνθων ὀπτῶν, ὥστε εἶνε φανερὸν ὅτι ἐν ὑστέροις Ῥωμαϊκοῖς ἢ ἐν Βυζαντινοῖς χρόνοις ὑπῆρχεν αὐτόθι συνοικισμὸς

τις ὄχι μικρός. 'Αρχαιοτέρων χρόνων λείψανα δὲν φαίνονται, ὁ δὲ τόπος πεδινὸς ὢν καὶ ἀνόχυρος φαίνεται ἥκιστα πρόσφορος πρὸς ἵδρυσιν πόλεως ἀρχαίας. 'Εν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχει καὶ κακότεχνος παλαιὸς μαρμάρινος κίων μικρὸς καὶ ἀρράβδωτος. Κατερχόμενοι δὲ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης πρὸς τὸν 'Αλφειὸν εὑρίσκομεν πλῆθος ὀστράκων, πίθων καὶ ἄλλων εὐτελῶν ἀγγείων εἰς ἀπόστασιν διακοσίων περίπου μέτρων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χανίου τῆς Μιράκας καὶ ἄλλα ὄστρακα πέντε περίπου λεπτὰ τῆς ὥρας ἀνατολικώτερον. 'Εν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ θέσει λέγεται ὅτι εὑρέθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν πολύτιμος προϊστορικὸς δακτύλιος πωληθεὶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ.

Ἔκ τινος τῶν θέσεων τούτων προέρχεται καὶ ἀρχαία στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐλλιπὴς κάτωθεν καὶ κατὰ τὴν πρὸς δεξιὰν ἄνω γωνίαν, ἐνῳκοδομημένη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίου Ρουμελιώτου ἐν Μιράκᾳ. Τὸ ὕψος αὐτῆς εἶνε 0,54, τὸ δὲ πλάτος 0,33. Φέρει ἀναγεγλυμμένον ἀετωμάτιον μετὰ ἀσπιδοειδοῦς κύκλου, ἑκατέρωθεν δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ δύο μικροὺς στεφάνους. Κάτωθεν τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ἐγγεγλυμμένη δέλτος ἐν τῇ θέσει ἀρχαιοτέρας ἐπιγραφῆς ἀποξεσθείσης, ὡς φαίνεται, ἐντὸς δὲ τῆς δέλτου ἔχουσι χαραχθῇ οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς ἀκολούθου ἐπιγραφῆς, ἧς οἱ ἕτεροι δύο στίχοι κεῖνται κάτωθι τῆς δέλτου. Τὰ γράμματα εἶνε εὐμεγέθη καὶ διατηροῦνται καλῶς, ἀλλ' ἀτέχνως κεχαραγμένα.

ΧΕΡϹΟΝΗϹΕΙΤΑΙΒΛ
ΑϹΤΩΑΝΕΘΗΚΑΝΙ
ΔΙΩϹΥΝΔΟΥΛΩϹΤΗ
ΛΛΗΝΜΝΗΜΗϹΧΑΡΙΝ

Χερσονησεῖται Βλ-
άστω ἀνέθηκαν ἰ-
δίω συνδούλω στή-
λ⟨λ⟩ην μνήμης χάριν.

Περὶ τῶν ἀναθεσάντων τὴν στήλην ταύτην Χερσονησιτῶν νομίζω ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἦσαν αἰχμάλωτοι τῶν Οὔννων, μεθ' ὧν κατὰ Θεοφάνην (σελ. 102 de Boor) ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ «*προῆλθεν 'Αττίλας καὶ μέχρι θαλάσσης ἑκατέρας, τῆς τε τοῦ Πόντου καὶ τῆς πρὸς Καλλιπόλει καὶ Σηστῷ πᾶσαν πόλιν καὶ φρούρια δουλούμενος πλὴν 'Αδριανουπόλεως καὶ 'Ηρακλείας, τῆς τότε Περίνθου κληθείσης, ὥστε καὶ εἰς 'Αθύραν αὐτὸν φρούριον ἐλθεῖν*». Ἕτεροι δὲ πάλιν «*Οὖνοι*» ἤτοι Ἄβαρες ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐν ἔτει 539 ἐξηνδραπόδισαν πλείστους ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου καὶ ἐκεῖθεν ἐπεξέτειναν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν τὸ μὲν εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν, τὸ δὲ εἰς τὴν παλαιὰν 'Ελλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. (Προκόπιος περὶ τοῦ Περσ. πολ. ΙΙ, 4, «*ἔκτεινάν τε καὶ ἠνδραπόδισαν ἅπαντας*»). Κατά τινα τῶν ἐπιδρομῶν τούτων πιθανῶς αἰχμάλωτοί τινες Χερσονησῖται ἀγόμενοι δέσμιοι ὑπὸ τῶν Οὔννων ἴσως μέχρι τῶν πλησίον τῆς Πελοποννήσου χωρῶν ἢ μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀπηλευθερώθησαν διὰ λύτρων καὶ εὗρον ἄσυλον ἐν 'Ολυμπίᾳ· αὐτόθι δὲ διατρίβοντες ἀνήγειραν τὴν στήλην ταύτην ἐπὶ κενοταφίου εἰς μνήμην ἑνὸς τῶν συναιχμαλώτων αὐτῶν.

Ζ'. Σικυῶνος τοπογραφικά. 'Εν ἔτει 1906 ἡ Γενικὴ 'Εφορεία τῶν ἀρχαιοτήτων παρέσχεν εἰς τὸν γαιοκτήμονα Κ. Παπαρρηγόπουλον ὡς πληρεξούσιον χωρικῶν τινων κατοικούντων ἐν τῷ χωρίῳ Μεγάλῃ Βάλτσᾳ τοῦ δήμου Σικυωνίων ἄδειαν πρὸς ἰδιωτικὴν ἀνασκαφήν, ἀνέθεσε δ' εἰς ἐμὲ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης. Ἡ Μεγάλη Βάλτσα κεῖται εἰς ἀπόστασιν τριῶν καὶ πλέον ὡρῶν ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως Κιάτου ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς χαράδρας τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς κωμοπόλεως ταύτης, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ Ξυλοκάστρου ῥέοντος χειμάρρου τοῦ *Διμηνιοῦ*, διερχομένου ἐντὸς στενῆς κοίτης μετὰ λίαν ἀποκρήμνων ἀργιλωδῶν ὀχθῶν, ἐν τῇ ἀριστερᾷ δὲ ὄχθῃ. Τὴν θέσιν τοῦ χωρίου τούτου δεικνύει καλῶς ὁ ἐν τῷ συγγράμματι *Γεωγραφία πολιτικὴ ἀρχαία καὶ νέα τοῦ νομοῦ 'Αργολίδος καὶ Κορινθίας* τοῦ Α. Μηλιαράκη χάρτης, ὅστις ὅμως γράφει αὐτὸ *Μπάλτσα* (σελ. 114 –115 καὶ σελ. 117), ἐνῷ ἐγὼ ἤκουσα τὸ ὄνομα προφερόμενον πάντοτε μετὰ τοῦ β, ὡς γράφεται καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ *ἀπογραφῇ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Βασιλείου τῆς 'Ελλάδος* τῇ ἐνεργηθείσῃ ὑπὸ Γ. Χωματιανοῦ κατα τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1907 (τόμ. Β'. σελ. 386). Ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα ἐκ Κιάτου εἰς τὸ χωρίον τοῦτο διέρχεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης εἰς μέγα ὕψος ἀπὸ τῆς κοίτης. Ἄνωθεν τῆς Μεγάλης Βάλτσας ἐκτείνεται εὐρὺ ἄγονον ὀροπέ-

διον καταλῆγον παρ' αὐτὴν εἰς ἀπόκρημνον στεφάνην, διατεμνόμενον δὲ ὑπὸ πολλῶν μικρῶν χαραδρῶν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κατάφυτον ὑπὸ πυκνοῦ δάσους θαμνωδῶν δρυῶν, ὅπερ λέγεται *Μουγκοστός*. Ἡ θέσις, ἐν ᾗ ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή, κεῖται ἐντὸς τοῦ δάσους τοῦ Μουγκοστοῦ πλησιέστατα πρὸς τὸ χεῖλος τῆς πρὸς τὴν χαράδραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ξυλοκάστρου, ἤτοι τοῦ ἀρχαίου Συὸς ἢ Σύθα, ἀποκρημνοτάτης στεφάνης, πρὸς δυσμὰς δὲ τῆς Μεγάλης Βάλτσας εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπ' αὐτῆς. Ἀντικρὺ τῆς θέσεως τῆς ἀνασκαφῆς φαίνεται τὸ χωρίον Ζούγρα καὶ ἡ παρ' αὐτὸ θέσις τῆς ἀρχαίας *Πελλήνης*, ἡ δὲ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην ὁδὸς διέρχεται ὀλίγον νοτιώτερον τῶν χωρίων Θροφαρῆς καὶ Ζεμενοῦ, κρυπτομένων ὄπισθεν ὑψωμάτων. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπῆρχε κωνικὸς σωρὸς ἀκατεργάστων λίθων ὄχι μεγάλων, ὅστις εἶχε διάμετρον μὲν περίπου 20 μ., ὕψος δὲ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους περίπου 4 μ. Ὁ σωρὸς οὗτος ἐξηρευνήθη θεωρηθεὶς ὑπὸ τῶν λαβόντων τὴν ἄδειαν τῆς ἀνασκαφῆς ὡς ἀρχαῖος τύμβος, ἀλλ' ἂν καὶ ἀφῃρέθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν λίθων καταρριφθὲν εἰς τὸν κρημνὸν ἐκ τοῦ χείλους τῆς στεφάνης καὶ ἐξηρευνήθη σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου, οὐδὲν εὑρέθη οὔτε ἐντὸς τῶν λίθων οὔτε ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς λίθους ἐδάφει, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ὀστράκων πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων καὶ πολλῶν τεμαχίων ὀπτοπλίνθων καὶ κεράμων ἀρχαίων χρόνων. Παρετηρήθησαν προσέτι ἐντὸς τοῦ σωροῦ δύο στρώματα γῆς ἐρυθρᾶς πάχους 0,20, κείμενα τὸ μὲν εἰς ὕψος 1 μ., τὸ δὲ εἰς ὕψος 3 μ., ἅτινα ἴσως εἶχον τεθῇ πρὸς ἔλεγχον τῆς εἰς τὸν ἐργώνην ὀφειλομένης ἀμοιβῆς. Ἐξηρευνήθη δ' ὡσαύτως διὰ μικρῶν σκαφῶν καὶ τὸ πέριξ τοῦ σωροῦ ἔδαφος, ἀλλ' οὐδὲν εὑρέθη οὐδ' αὐτόθι. Οἱ ἀποτελέσαντες τὸν σωρὸν λίθοι εἶνε φανερὸν ὅτι μετηνέχθησαν ἀλλαχόθεν, διότι αὐτόθι τὸ ἔδαφος, καίπερ ὑπόπετρον, εἶνε τελείως ἐπίπεδον, ὥστε δὲν παρέχει λίθους πρὸς συλλογήν· ὀφείλομεν δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ σωροῦ εὑρεθέντα τεμάχια ὀπτοπλίνθων καὶ κεράμων καὶ τὰ ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων μετηνέχθησαν καὶ αὐτὰ ἀλλαχόθεν μετὰ τῶν λίθων, δὲν συνελέχθησαν δὲ πλησίον που, διότι ὁ τόπος ἀναμφιβόλως ἦτο ἔρημος, ὡς καὶ σήμερον. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς ἔμαθον ὅτι ἦσαν γνωστοὶ ἕτεροι δύο ὅμοιοι σωροί, κείμενοι ἀμφότεροι κατὰ μῆκος τῆς αὐτῆς στεφάνης, ὁ μὲν βορειότερον τοῦ ἀνασκαφέντος εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου χιλιομέτρων ἀπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ νοτιώτερον ἤτοι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Βελίνας. Τοὺς δύο σωροὺς τούτους δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ, ἀλλ' ἤκουσα ὅτι ἀμφότεροι εἶχον διορυχθῇ λαθραίως ὑπὸ χωρικῶν, δὲν εὑρέθη δὲ οὐδ' ἐν ἐκείνοις οὐδέν.

Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν λοιπὸν ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ἐν τῷ Μουγκοστῷ σωροῦ οὐδὲν τεκμήριον παρέσχεν οὔτε περὶ τῶν χρόνων οὔτε περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ θέσις, ἐν ᾗ κεῖται, καὶ ἡ ὕπαρξις ἑτέρων δύο ὁμοίων κατὰ μῆκος τῆς αὐτῆς στεφάνης ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι οἱ σωροὶ οὗτοι ἦσαν μεθοριακὰ σημεῖα χωρίζοντα τὴν χώραν τῶν Σικυωνίων ἀπὸ τῆς τῶν Πελληναίων. Ὁμοίους ὅρους ἀνεῦρε καὶ ὁ Κ. Ῥωμαῖος ἐν Κυνουρίᾳ. (Ἀθηνᾶ Κ', 1908, σελ. 383 ἑξ.). Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ ὀροπέδιον τοῦ Μουγκοστοῦ καταπίπτει τοσοῦτον ἀποκρήμνως πρὸς τὴν χαράδραν τοῦ Σύθα, ὥστε ἦτο περιττὸν νὰ κατασκευασθῇ τεχνητῶς τοιοῦτος ὅρος, ἤρκει δὲ πρὸς διάκρισιν τῶν ὁρίων αὐτὴ ἡ στεφάνη. Ἀλλ' ἡ μεθοριακὴ γραμμὴ δὲν εἶνε ὁμοίως εὐδιάκριτος καθ' ἅπαν αὐτῆς το μῆκος, οἱ δὲ Σικυώνιοι κύριοί ποτε γενόμενοι τῆς δυτικώτερον τοῦ Σύθα κειμένης Δονούσσης (Παυσαν. VII, 26, 13) ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις κυριότητος καὶ ἐπὶ μέρους τῶν παροχθίων τοῦ Σύθα. Τοιοῦτον ὅμως σταθερὸν ὁροθετικὸν σημεῖον, ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένον καὶ εἰς πάντας καταφανές, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύῃ πρὸς διάκρισιν καὶ τῶν ὀλιγώτερον εὐδιακρίτων μερῶν τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς. Κάτωθι δὲ τοῦ ὀροπεδίου ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σύθα καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἤκουσα ὅτι ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων τριῶν χρονικῶν περιόδων, ἀλλὰ δὲν ἐπεσκέφθην αὐτά.

Πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν μεθορίων ἅμα δὲ καὶ τῆς ἐκ Σικυῶνος εἰς τὴν Στυμφαλίαν ὁδοῦ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένος καὶ ὁ ἀρχαῖος πύργος, οὗ ἐρείπια εἰς ἱκανῶς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενα ὑπάρχουσιν εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βάλτσας ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χει-

μάρρου τοῦ Διμηνιοῦ παρὰ τὴν εἰς Κιάτον ὁδόν. Ὁ πύργος οὗτος εἶνε τετράγωνος, ᾠκοδομημένος διὰ κανονικῶς λελαξευμένων τετραπλεύρων πλινθίδων, κεῖται δὲ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου ἐπὶ μικροῦ προέχοντος ὄχθου. Κατὰ τὴν οἰκοδομίαν ὁ πύργος οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τὰ οἰκοδομήματα τοῦ Ε΄ π.Χ. αἰῶνος. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας ὑπάρχει λελαξευμένον στενὸν καὶ βαθὺ φρέαρ, ὅπερ ἀνασκαφὲν ὑπὸ χωρικῶν ἐλπιζόντων ὅτι θὰ ἀνεύρωσιν ἐν αὐτῷ θησαυρὸν εὑρέθη ὅτι ἔχει κάτω πολλοὺς ἀκτινοειδῶς διευθυνομένους ὀχετοὺς πρὸς συλλογὴν ὕδατος. Ἕτερος πύργος ἴσως ὑπῆρχεν ἐγγύτερον τῆς Βάλτσας βορειανατολικῶς ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου ὕπερθεν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου τοῦ Διμηνιοῦ. Αὐτόθι φαίνονται καὶ ἐρείπια δύο ἐκκλησιῶν Βυζαντινῶν χρόνων. Πέντε δὲ λεπτὰ τῆς ὥρας ἐγγύτερον πρὸς τὴν Βάλτσαν ὑπάρχουσιν ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ συμπιπτούσης αὐτόθι πρὸς τὴν σημερινήν, λελαξευμένης δὲ ἐπὶ τοῦ βράχου. Ἴχνη τροχῶν δὲν φαίνονται.

Παρὰ τὴν ὁδὸν ταύτην καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον αὐτῆς, ὡσαύτως δὲ καὶ 100 μ. περίπου βορειότερον τοῦ προειρημένου πύργου φαίνεται ἀρχαῖος ὀχετὸς διερχόμενος ἐγκαρσίως διὰ τοῦ ὀροπεδίου, ἐκτισμένος δὲ διὰ μικρῶν τετραπλεύρων ἐπιχωρίων λίθων καὶ ἐστεγασμένος διὰ πλακῶν. Ὁ ὀχετὸς οὗτος διωχέτευε τὸ ὕδωρ τῆς ὕπερθεν τῆς Βάλτσας ὑπαρχούσης μικρᾶς πηγῆς, εἰς τὸν μέγαν ὀχετὸν τοῦ ὑδραγωγείου τῆς Σικυῶνος, ὅστις εἶνε γνωστὸς εἰς τοὺς ἐπιχωρίους, διέρχεται δὲ διὰ μικρᾶς τινος χαράδρας παραλλήλου πρὸς τὸν χείμαρρον τοῦ Διμηνιοῦ καὶ ἀνατολικώτερον αὐτοῦ κειμένης, ἤτοι διὰ τῆς χαράδρας τοῦ τελευταίου ἀριστεροῦ παραποτάμου τοῦ Ἑλίσσοντος. Πόθεν ἐλάμβανε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ὕδατος αὐτοῦ τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Σικυῶνος, δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἀσφαλῶς, ἐξ ἅπαντος ὅμως παρελάμβανε τὰ ὕδατα τοῦ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χωρίου τῆς Βάλτσας πηγάζοντος ῥύακος τοῦ λεγομένου σήμερον *Νερὸν τοῦ Σέ* [1], δι' οὗ κινοῦνται σήμερον πολλοὶ ὑδρομυλοι καὶ ἀρδεύονται αἱ ἄμπελοι εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ ὕδωρ τοῦ ῥύακος τούτου ῥέει πάντοτε εἰς σταθερὰν ποσότητα κατά τε τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος μήτε αὐξανόμενόν ποτε μήτε ἐλαττούμενον, εἶνε δὲ πλέον ἢ ἐπαρκὲς πρὸς ὕδρευσιν πόλεως, οἵα ἡ ἀρχαία Σικυών [2]. Ὀχετὸς ὅμως πλησίον τῆς πηγῆς δὲν φαίνεται, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς ἄνωθεν τοῦ χωρίου μικρᾶς πηγῆς διοχετεύεται εἰς ἀπόστασιν τοὐλάχιστον 1 ὥρας ἀνατολικώτερον, ἐνῷ ἠδύνατο νὰ διοχετευθῇ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν κατωτέρω πηγάζοντα ῥύακα. Ἡ ἀπ' εὐθείας ὅμως διοχέτευσις δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ εἰμὴ διὰ καταρρακτῶν, ἴσως δὲ ἵνα ἀποφύγωσι τὴν κατασκευὴν καταρρακτῶν, προετίμησαν νὰ διοχετευθῇ τὸ ὕδωρ διὰ μικρᾶς κλίσεως εἰς ἀπώτερον μέρος. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τοῦ Σὲ πινόμενον φαίνεται καλῆς ποιότητος, ὥστε ἂν εἶνε ἀληθὴς ἡ περὶ σκληρότητος τοῦ ὕδατος τῆς Σικυῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (I 33 C) παραδοθεῖσα φήμη, ἡ σκληρότης ἴσως θὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὕδωρ ἄλλης τινὸς πηγῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑδραγωγείου διοχετευομένης. (Περὶ τῶν ἐντὸς αὐτῆς τῆς Σικυῶνος λειψάνων τοῦ ὑδραγωγείου ἴδε Curtius, Peloponnesos II, σελ. 491). Παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ ῥύακος τοῦ Σὲ ὑπάρχει ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένη εὐμεγέθης τετράπλευρος κόγχη, οἷαι αἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐν τοῖς ἱεροῖς πρὸς ἔνθεσιν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων κατεσκευασμέναι. Ἄλλο τι ὅμως ἀρχαῖον ἴχνος οὐδὲν φαίνεται αὐτόθι, οὔτε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, οὔτε ὑπ' αὐτήν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πλευρῶν τῶν πολλῶν μικρῶν χαραδρῶν, ἃς ἔχουσι διανοίξει τὰ ὕδατα. Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρχεν αὐτόθι μικρόν τι ἱερόν, οἷον νυμφαῖόν τι, τοῦτο θὰ ἔχῃ ἐξαφανισθῇ τελείως παρασυρθὲν ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Ἄλλοτε ὑπῆρχεν αὐτόθι ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Εἰς ἀπόστασιν δὲ ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου ἀπὸ

1 Τὸ Σ προφέρεται ὡς τὸ Γαλλικὸν ch κατὰ τὴν ἐπιχώριον διάλεκτον. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος οἱ ἐπιχώριοι οὐδὲν γινώσκουσι, κατ' εἰκασίαν δὲ μόνον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἶνε ἡ Ἀραβοτουρκικὴ λέξις scheikh ἢ schekh. Καθ' ὅσον ὅμως γινώσκω, ἡ λέξις αὕτη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παραληφθεῖσα ἐκφέρεται ὑπ' αὐτῶν πάντοτε δισυλλάβως, ἤτοι *σέχης* ἢ *σέχας*.

2 Κατὰ πληροφορίας ἱκανῶς ἀξιοπίστους ὁ ῥύαξ οὗτος, ὡς καὶ ἡ μικρὰ κρήνη τοῦ χωρίου τῆς Μικρᾶς Βάλτσας, πηγάζουσιν ἐκ μεγάλης ὑπογείου λίμνης ἀνακαλυφθείσης κατά τινα συγκυρίαν ἐκτάκτου ξηρασίας, ὅτε οἱ κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Βάλτσας θελήσαντες νὰ καθαρίσωσι τὸν ὀχετὸν τῆς κρήνης αὐτῶν εἰσεχώρησαν εἰς μέγα βάθος καὶ ἀνεκάλυψαν τὴν ὑπόγειον λίμνην. Λέγεται δ' ὡσαύτως ὅτι ἐκ τῆς ὑπογείου ταύτης λίμνης προέρχεται καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἐντὸς τῆς θαλάσσης παρὰ τὸ χωρίον Μελίσσι φαινομένου μεγάλου «ἀναβόλου», ἤτοι πίδακος, ὅπερ εἶνε ἀφθονώτατον. Ἂν αἱ πληροφορίαι αὗται εἶνε ἀληθεῖς ἠδύναντο ἴσως νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐπωφελέστερον τὰ ὕδατα ταῦτα.

τῆς πηγῆς πρὸς βορρᾶν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε μικρός τις συνοικισμὸς ἐν ὑστερωτέροις Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, διότι κατὰ τὴν κατασκευὴν ἁλωνίου τινὸς εὑρέθησαν τοῖχοί τινες καὶ λύχνος ἀρχαῖος ἁπλοῦς, ὃν εἶδον καὶ ἀντέγραψα τὴν ἐν τῇ βάσει ἐπιγραφὴν ἔχουσαν οὕτω·

ΚΑΛΛ
ΙΣΤΟ
Υ

Καλλ₂ίστο₃υ.

Η'. Στυμφαλίας πύργος. Ἐν ἔτει 1900 κατά τινα εἰς τὴν Στυμφαλίαν ἐκδρομὴν πορευόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Μπάσι πρὸς τὸν μεταξὺ τῶν ὀρέων Ἁγίου Ἠλία καὶ Τρικόρφου ὑψηλὸν αὐχένα, δι' οὗ διέρχεται ἡ εἰς Φενεὸν ὁδός, εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Μπάσι, κατά τι ὀλιγώτερον δὲ βορειανατολικῶς ἀπὸ τοῦ χωρίου Καστανιᾶς, εἶδον τὰ θεμέλια ἀρχαίου τετραγώνου μικροῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ καίπερ ἐν κακῇ καταστάσει διασωζόμενον καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἐπ' αὐτοῦ φυομένων θάμνων κρυπτόμενον διακρίνεται ἀσφαλῶς ὅτι εἶνε μεθοριακὸς πύργος. Τὰ προειρημένα ὄρη Ἅγιος Ἠλίας καὶ Τρίκορφον εἶνε τὰ κατὰ Παυσανίαν (VIII 16, 1) Γερόντιον καὶ Τρίκρηνα, ἔνθα ἦσαν οἱ ὅροι τῶν Φενεατῶν πρὸς τοὺς Στυμφαλίους, ἀπὸ δὲ τῆς θέσεως τῶν ἐρειπίων κειμένης παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ πρὸς τὴν Στυμφαλίαν λίμνην ῥέοντος χειμάρρου φαίνονται δυτικώτερον ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ χειμάρρου αἱ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμεναι τρεῖς κρῆναι, κείμεναι πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας. Τὸ δὲ κατὰ Παυσανίαν ὄρος *Σηπία* φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ σήμερον λεγόμενον *Ζάσταιι*, ὅπερ εἶνε πρόδουνος τῆς Κυλλήνης.

Ἀνδρέας Ν. Σκιᾶς.

Φαρσάλου ἄντρον ἐπιγεγραμμένον

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Ἐν ἔτει 1912 ἐκδραμὼν ἀνὰ τοὺς δήμους Φαρσάλου, Σκοτούσης καὶ Εὐυδρίου ἐπεσκεψάμην τῇ ὑποδείξει τοῦ ἐν Φαρσάλῳ φιλαρχαίου Σωτηρίου Εὐαγγελοπούλου καὶ ἄντρον, κείμενον ἐπὶ τῶν βραχωδῶν κλιτύων τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς Φαρσάλου μίαν καὶ ἥμισυ ὥρας ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ὄρους, ὅπερ κοινῶς νῦν καλεῖται ***Καράμπλα*** ἢ ***Πράσινο βουνό.*** Ἡ δὲ θέσις, ἐν ᾗ τὸ ἄντρον κεῖται, καλεῖται νῦν ***Ἀλογοπάτι.***

Τὸ ὄρος τοῦτο εὐκόλως διακρίνεται, διότι κεῖται ἀριστερόθεν τῆς ἐκ Φαρσάλου εἰς Δομοκὸν ἀγούσης ἁμαξιτοῦ.

Τὸ ἄντρον κεῖται ἐπὶ τῶν ΒΑ κλιτύων τοῦ ὄρους ἐν μέσῳ ὑπερυψήλων βράχων· εἶναι δὲ ἀρκούντως ὑψηλὸν καὶ εὐρύχωρον, ἀλλ' ἐπίμηκες καὶ μετρίου πλάτους, προχωροῦν εἰς μέγα ἐν τῷ ὄρει βάθος, ὅπερ οὔπω κατεμετρήθη.

Ἅμα φθάσας τις εἰς αὐτό, εὑρίσκεται ἐπὶ βράχου μονήρους εἰς μέγα ὕψος ἀνατείνοντος ***(εἰκ. 1)***, πρὸ αὐτοῦ δὲ κεῖται πολύστιχος ἔμμετρος ἐπιγραφὴ ***(εἰκ. 1_3 3)***, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τῷ ὁρῶντι ἐφ' ἑτέρου βράχου, προεκβεβλημένου πρὸς βορρᾶν καὶ περικλείοντος ἐξ ἀνατολῶν τὸ ἄντρον, παρατηρεῖται ἑτέρα ἐπιγραφὴ ὀλιγόστιχος, δι' εὐμεγέθων γεγραμμένη γραμμάτων ***(εἰκ. 1_2 2)***. Ἡ δὲ εἴσοδος τοῦ ἄντρου εἶναι τῆς βάσεως τῶν βράχων ὑψηλοτέρα κατὰ 4 ἢ 5 μέτρα, εἰς αὐτὴν δ' ἀναρριχᾶταί τις διὰ τῶν πετρωμάτων. Πρὸ αὐτῆς δὲ καὶ τῆς κατωτέρας ἐπιφανείας παρατηροῦνται ἄσημά τινα συντρίμματα κεράμων καὶ πηλίνων ἀγγείων.

29 7 20.

1: Φαρσάλου ἄντρον ἐπιγεγραμμένον (2: Πανταλκους ἀνάθεσις· 3: ἐπίγραμμα).
(αἱ εἰκόνες ἐγένοντο ἐκ φωτογραφημάτων τῶν μνημείων)

Τὸ ἄντρον ἐπεσκέψατο καὶ ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλλος, μεθ᾽ ἡμᾶς δὲ ἕτεροι [1].

Τὴν ὀλιγόστιχον ἐπιγραφὴν ἐδημοσιεύσαμεν τὸ πρῶτον διὰ κοινῶν ἐπιγραφικῶν στοιχείων ἐν BCH 1912 668, τῆς δὲ ἑτέρας ἐπιγραφῆς τὴν δημοσίευσιν ἀνεβάλομεν, ἅτε παρεχούσης ὡς ἐκ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ βράχου καὶ τῆς διαβρώσεως τῶν ὑδάτων μεγάλας δυσχερείας περί τε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐπὶ χαρτίνων ἐκτυμμάτων ἐκτύπωσιν. Ὁ κ. Staehlin καὶ ἡμεῖς συνεπληρώσαμεν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πρώτης λέξεως τῆς ὀλιγοστίχου ἐπιγραφῆς ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλλου δι᾽ ἔλλειψιν χρόνου ἐλλιπῶς ἀναγνωσθέντος. Μνείαν δ᾽ ἁπλῶς ἐποιησάμεθα τοῦ τε ἄντρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν ἐν τῷ *Δελτίῳ* τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὄθρυος» (ΔΕΟ 1908/11 43).

Ἡ ὁπωσδήποτε ἀνάγνωσις τῶν ἐπιγραφῶν τούτων καὶ ἰδίᾳ τῆς πολυστίχου ἐπετεύχθη δι᾽ ἄλλων μεθόδων, ἤτοι διὰ μαγνησίας, δι᾽ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος καὶ διὰ χρώματος, καταστήσαντος ἐνιαχοῦ τὰ γράμματα εὐδιακριτώτερα πρὸς φωτογράφησιν, ἐφ᾽ ὅσον τοῦτο διεισέδυνεν εἰς τὰ κοιλώ-

1 Ἀρβανιτόπουλλος ἐν ΠΑΕ 1910 181-2 ἀναγράφει τῆς ὀλιγοστίχου ἐπιγραφῆς τὰς πρώτας λέξεις, μνείαν ἁπλῶς ποιούμενος τῆς ἑτέρας. Μεθ᾽ ἡμᾶς δ᾽ ἐπεσκέψαντο αὐτὸ ὁ καθηγητὴς κ. Μιχαὴλ Κρίσπης, Νάξιος, ὁ κ. Φρ. Staehlin καὶ ἄλλοι ἴσως. Ὁ πρῶτος τούτων ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐπεβεβαίωσε τὴν ἐμὴν ἀνάγνωσιν τῆς ὀλιγοστίχου ἐπιγραφῆς, ὁ δὲ δεύτερος μνημονεύει τοῦ ἄντρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Pharsalos*. Topographische und geschichtliche Untersuchungen über die Hauptstadt der Phthiotis, Nürnberg 1914, σ. 7. Μετὰ ταῦτα ὁ ἐν Βώλῳ φιλάρχαιος κ. Περ. Ἀποστολίδης ἀνέθηκεν ἡμῖν τὴν δαπάνῃ αὐτοῦ ἀνάγνωσιν τῆς ἑτέρας ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ καὶ πάλιν αἱ αὐταὶ προέκυψαν δυσχέρειαι, τῷ δὲ 1915 ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία ἐνέκρινε πίστωσιν πρὸς φωτογράφησιν τοῦ τε ἄντρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν.

ματα τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ βράχου. Ὡς δὲ καὶ ἄνω εἴπομεν, ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων διαβρώσεως τοῦ βράχου κατὰ τὸ μέσον τῆς ἐπιγραφῆς ἡ ἀνάγνωσις αὐτόθι ἦτο δυσχερής.

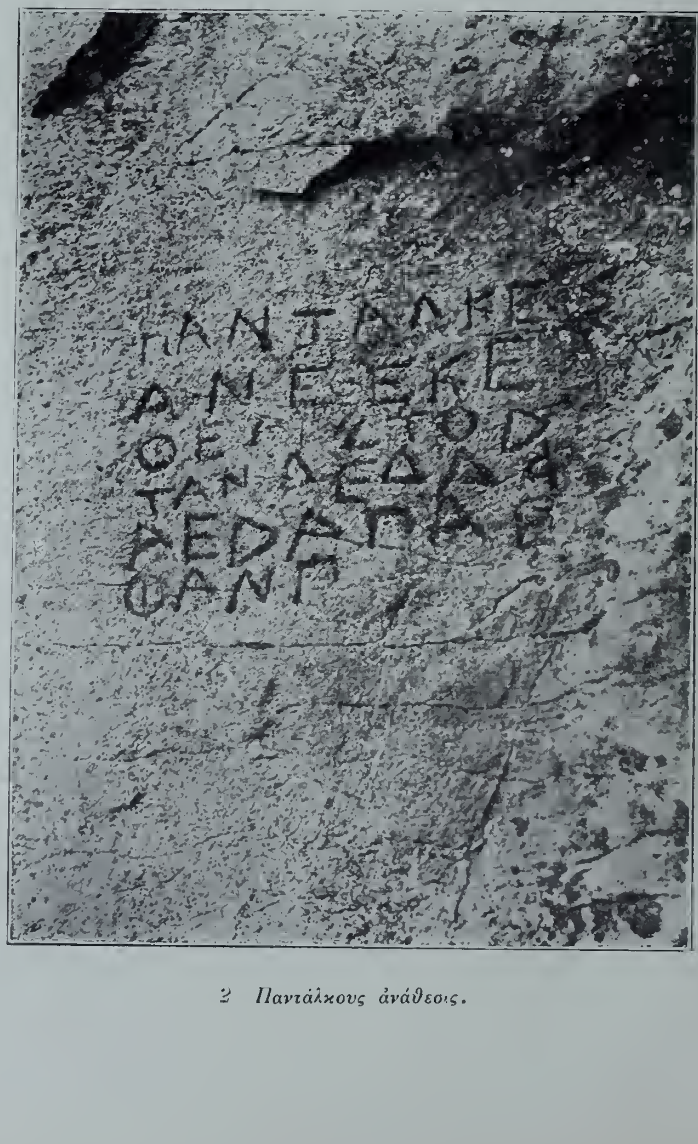
Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ νοεμβρίου τοῦ 1915, ὅτε μετέβημεν εἰς Φάρσαλον πρὸς φωτογράφησιν τοῦ τε ἄντρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν, ἐπεκράτει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν συνεχὴς ὁμίχλη, ἡ φωτογράφησις τοῦ ἄντρου ἐγένετο ὁπωσδήποτε ἀμυδρά, τὰ δ' ἐκτύμματα ὡς ἐκ τῆς διὰ τὴν ὁμίχλην ὑγρασίας δὲν ἐπέτυχον τελείως. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ μεταβῶμεν καὶ πάλιν κατὰ σεπτέμβριον 1917 ἐπὶ τόπου καὶ παρασκευάσωμεν νέα ἐκτύμματα, ἐφ' ὧν βασίζομεν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς μακρᾶς ἐπιγραφῆς.

Τὸ ὕψος τῆς τοῦ βράχου ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἀμελῶς λαξευθείσης ἐχαράχθη ἡ πολύστιχος ἐπιγραφή, εἶναι 0 80, τὸ δὲ πλάτος 1 10· γρ ὕψ. 0 03 (ὁ 1ος στίχος ἔχει μείζονά πως τὰ γράμματα). Τὰ γράμματα εἶναι ἀκανονίστως γεγραμμένα καὶ ἐνιαχοῦ, ἰδίᾳ κατὰ τὸ μέσον, λίαν ἀβαθῆ. Τὸ **π** εἶναι πανταχοῦ ἀνισοσκελές, τὸ **δ** ἐνιαχοῦ ▷, τὸ **σ** πανταχοῦ ἔχει ἀποκλινούσας τὰς ἔξω γραμμάς, τὸ δὲ **ο** καὶ **ϑ** ἰσομεγέθη τοῖς λοιποῖς γράμμασι· τὸ **ω** καὶ τὸ **μ** ἀνοικτὰ κάτω. Τὸ ἐπίγραμμα δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν πΧ Δ' αἰῶνα ἢ μεταξὺ τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ'.

·1 (εἰκ. 1_2 2· εἰς BCH 1912 668).

Ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ κεῖται ἐν ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι καὶ ὑψηλότερον ἐπὶ μονήρους βράχου, ἀποκλείοντος τὸ ἄντρον ἐξ ἀνατολῶν· περιέχει ἓξ στίχους γραμμάτων ἐπὶ ἐπιφανείας ὁμαλῆς τοῦ βράχου, μὴ λαξευθέντος ἐνταῦθα. Τὰ γράμματα ποικίλλουσι τὸ μέγεθος μεταξὺ 0 05—0 06, ἐνιαχοῦ δὲ μέχρι 0 07 καὶ εἶναι ἐπιμελῶς καὶ βαθέως κεχαραγμένα. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν πΧ Ε' αἰῶνα.

Παντάλκες
ἀνέθεκε
θεαῖς τόδ
τὰν δὲ δαφ
αεδα παε
φανπ

2 *Παντάλκους ἀνάθεσις.*

Ἡ μὲν ἀνάγνωσις εἶναι εὐχερής, ἔλλειψις δὲ γραμμάτων ἐκ φθορᾶς τοῦ λίθου ἢ ἄλλως οὐδαμοῦ παρατηρεῖται, ὁμαλῆς οὔσης τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου· αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 4ου στίχου καὶ ἑξῆς λέξεις εἶναι ἀκατανόητοι. Ὁ νοῦς τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι: *Ὁ Παντάλκης ἀνέθηκε ταῖς θεαῖς* (Νύμφαις) *τόδ(**ε**)* *τὸ ἄντρον*. Ἄξιον περιεργίας εἶναι τὸ ΤΟΔ, ἀντωνυμία δεικτικὴ ἄνευ τοῦ Ε. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ἐν μέρει ἔμμετρος.

4· ἐδύνατο νὰ ἀναπληρωθῇ: ***τὰν δὲ δάφ(ναν)***, διὰ τί δὲ ἐνταῦθα ἐγένετο ἀποκοπή, ἐὰν ὄντως ἐννοῆται ***δάφ-ναν***, ἀγνοοῦμεν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφεξῆς ἐν στίχ. 5 καὶ 6 λέξεις ***αεδαπαεφανπ*** εἶναι ἀκατανόητοι μὴ δυνάμεναι νὰ ἑρμηνευθῶσι δι' ἑλληνικῶν λέξεων. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι συμβαίνει ἐνταῦθα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐσημειώσαμεν ἐν BCH 1912 668, ὅτι δῆλα δὴ αἱ λέξεις αὗται ἴσως εἶναι ἀρχαιόταται πελασγικαὶ μὴ δυνάμεναι νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἑλληνιστὶ καὶ ἀναφερόμεναι εἰς θρησκευτικὴν χρῆσιν, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν ἐν τῇ λατρείᾳ νὰ ἔχωμεν καὶ λέξεις ἑβραϊκάς, ***ὡσαννά, ἀλληλούϊα, ἀμὴν*** κτλ. καὶ ἐν τῇ δυσμικῇ ἐκκλησίᾳ λέξεις ἑλληνικάς, Kyrie eléïson κτλ., ἃς βεβαίως προφέρουσι μέν, δὲν ἐννοοῦσι δὲ οἱ δυσμικοί. Ἀλλ' ἄλλοι κρινόντων.

Ἐπιγραφαὶ ἀγνώστοις λέξεσι καὶ ἑλληνικοῖς γράμμασιν εἶναι γνωσταὶ ἡμῖν ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Λήμνου (*Conway* BSA 1903 125, *Cousin + Dürrbach* BCH 1886 1–6, *Nachmanson + Karo* AM 1908 50, *Θωμόπουλος* Πελασγικὰ σ. 1κέ, εἰκ. II).

2 (εἰκ. 1_3 3).

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ εἶνε ἐν δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι κεχαραγμένη. Ἐν ἀρχῇ αὐτῆς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου εἶναι ἀνώμαλος. Ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἑρμηνείᾳ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐβοήθησέ μοι ἐξ Ἀθηνῶν ὁ κ. Λεονάρδος.

2· ὁ στίχος κατὰ τὸ μέσον εἶνε βεβλαμμένος ἐξ ἀποκοπῆς τμήματος τοῦ βράχου, ὥστε μετὰ τὸ ΓΑ ἐν τῷ σχηματισθέντι κοιλώματι δὲν φαίνονται ἴχνη γραμμάτων· ἐσώθη ὅμως ἐν τέλει ἓν Α, μεθ' ὃ ἕπονται ἴχνη ἑνὸς ἔτι γράμματος ἀμυδρὰ καὶ εἶτα *θῆλύς τε καὶ ἄρσην*, αἱ λέξεις δ' αὗται ἐπεξηγοῦνται ἐν τῷ 3ῳ στίχῳ.

3· *ἠδὲ*· τὸ 1ον γράμμα εἶνε *η*, ἐσφαλμένως δὲ ἐφωτογραφήθη ὡς *κ*.

5· ***Ἀπόλλονι*** τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ *Ἀπόλλωνι*· καὶ 15 ***Ἀπόλλων***· τὸ ***α*** μακρόν, πρβ *Allen* PAS 1888_{73}.

5· *ἄνακτι*· εἰ μὴ ὡς μακρὸν ἐλήφθη τὸ ***ι*** (πρβ *Allen* PAS 1888_{71-78}, *EHoffmann* SEG $16_{\text{ἀρ } 12}$ 21 κέ $_{\text{ἀρ } 26}$), γραπτέον ἴσως *ἄνακτι* ⟦*καὶ*⟧ *Ἡρακλεῖ*.

5· *εταίροις*· πρβ καὶ Πλουτ. Ἠθ. 278d.

6· *Χίρωνος*· καὶ ἐν στ. 18 *Χίρων* διὰ τοῦ *ι*, ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τοῦ Ἡσιόδου (ὑπὸ Rzach).

6· *τἄντρον*· πρβ *Allen* PAS 1888_{125} $τ_5$*ἄντρον* ἐκ τοῦ IG I 423, μιᾶς τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἐν Βάρῃ τῆς Ἀττικῆς ἄντρου τῶν Νυμφῶν: IG I 423-431 (πρβ I_2 σ. 45 155, *Dunham* AJA 1903 296 [πρβ *Hiller v Gaertringen* He 1904 472], *Roberts + Gardner* IGE II 199-201 καὶ σ. 536, RIG 1050 1528)· τὸ αὐτόθι IG I 431 (= *Ziehen* LGS 8, RIG 1528) κατὰ Λεονάρδον εἶχεν ἐμμέτρως (πρβ κατὰ μέρος καὶ τὰ ἐν I 423 [= *EHoffmann* SEG 270]—425) ἴσως ὧδε: *τἄν[τ]ερ' ἔ*$χ_2$*σο κλύζετ[ε]* (ἢ *κλύζε⟨τ⟩*) $_3$*καὶ τὸν ὄν*$_4$*θον νί{ζ}ε{τ}ε* (ἢ *νί{ζ}ε γε*).

6· *καὶ Ἀσκλαπιοῦ*· = *κ' Ασκλαπιοῦ* (κρᾶσις), πρβ *Allen* PAS 1888_{125} (ἄλλα τὰ ἐν 155 158), *Meisterhans + Schwyzer* GAI § 25.

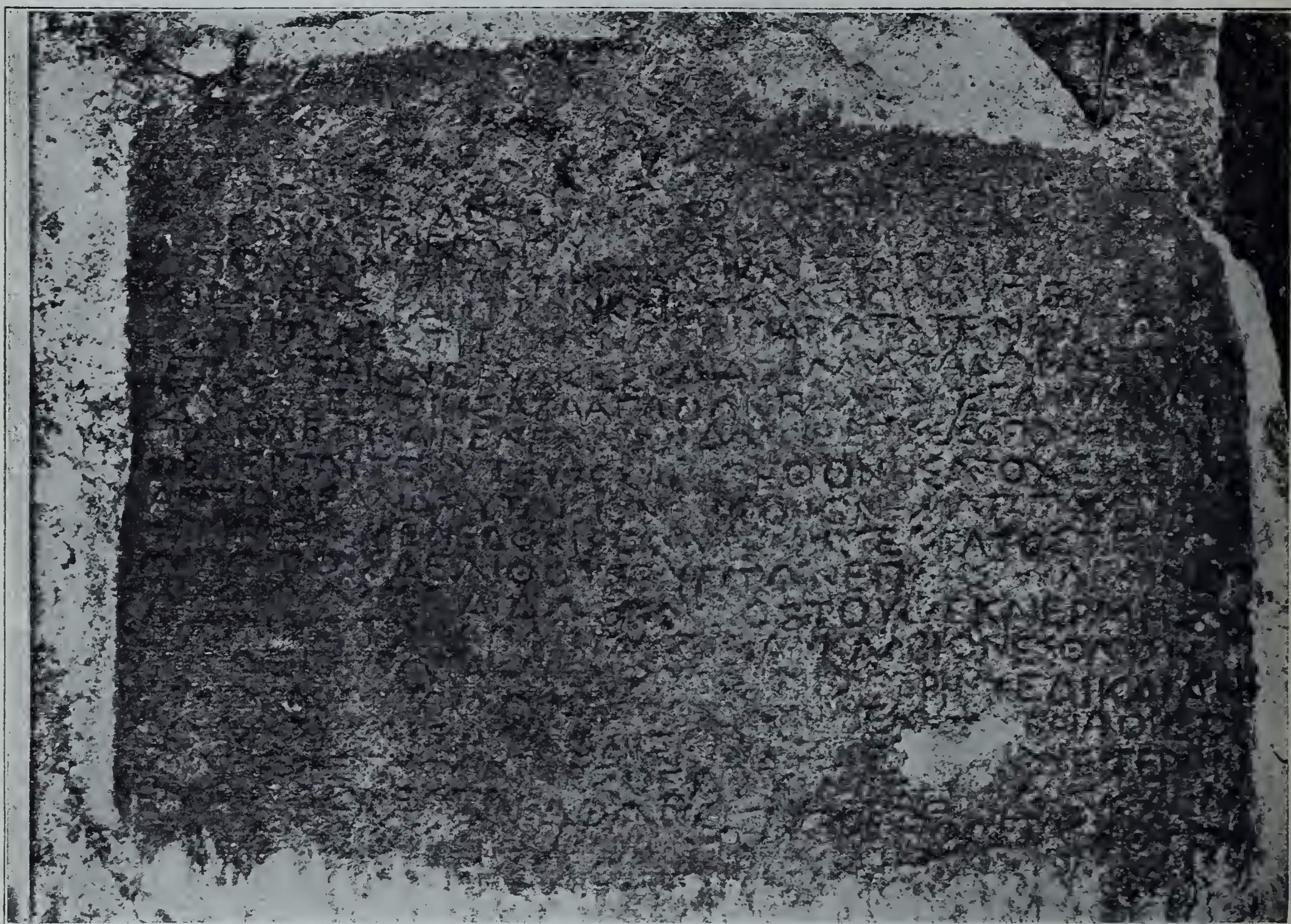
7· *ὦνα*· τὸ μέτρον ἀπήτει *ὦ ἄνα* ἢ *ὦναξ* (πρβ καὶ *Allen* PAS 1888 193 [=IG IV 950] 79).

7· *ἱαρωτά*· πρβ IG IX_2 461_{38}, *OHoffmann* GD II σ. 39 272 313· καὶ ἐν IG IV 917 κατὰ Λεονάρδον, ἐὰν τὸ ἐν στ. 8 πρὸ τοῦ *ατα* γράμμα μὴ ᾖ βέβαιον *μ*, ἴσως ἔκειτο *καὶ τὰ ἱαρ[ωτ]ὰ τὰ* $_9$*τῶν*.

9· *ἐποιήσατα*· μεταγραπτέον *ἐποιήσα*⟦***ν***⟧*τ{**ο**}* ἢ *ἐποιήσα{**ντ**}* (δηλ. αἱ Νύμφαι), πρβ *Allen* PAS 1888_{150}.

10· ***ἐπιβαινέμεναι***, πρβ. $_{14}$ ***ἀναβαίνεν***. Τοῦ ***χώρων*** τὸ ***ρ*** ἔχει μακροτέραν τὴν κάθετον ἡ δὲ καμπύλη καταλαμβάνει χῶρον ἴσον τῷ μεγέθει τῶν λοιπῶν γραμμάτων τοῦ στίχου.

11· *ἐφύτευσε*· πρβ IG I 425 (πρβ ἄ. ἐν τοῖς περὶ τοῦ στ. 6) *κᾶπον* (πρβ *Ziehen* LGS $110_{[2,5}$ 114_{10} 137_2 $138_{[10/1]}$ 144 $_{\text{A3 [12;] B32 C4}}$) *Νύ*$_3$*μφαις ἐφύτευσεν*.

3: ἐπίγραμμα.

θεός.
χαίρετε τοὶ πα[ριόντες, ἅπ]α[ς] θῆλύς τε καὶ ἄρσην,
ἄνδρες τε ἠδὲ γυναῖκες ὁμῶς παῖδές τε κόραι τε·
χῶρον δ' εἰς ἱερὸν Νύμφαις καὶ Πανὶ καὶ Ἑρμῆι,
'**Α**πόλλ**ο**νι ἄνακτι, Ἡρακλεῖ καὶ ἑταίροις·
Χίρωνος τἄντρον καὶ 'Ασκλαπιοῦ ἠδ' Ὑγιείας·
τούτων ἐστὶ τόδ', ὧνα Πάν, ἱαρωτά τ' ἐν αὐτῶι
ἔμφυτα καὶ πίνακες καὶ ἀγάλματα δῶρά τε πολλ[ά·
ἄνδρα δ' ἐποιήσα**τα** ἀγαθὸν Πανταλκεα Νύμφαι
τῶνδ' ἐπιβαινέμεναι χώρων καὶ ἐπί**σσ**κοπον εἶναι,
ὅσπερ ταῦτ' ἐφύτευσε καὶ [ἐ]ξεπονήσατο χερ**σσ**ίν,
ἀντ**ί**δοσαν δ' αὐτῶι βίον ἄφθονον ἤματα πάντα·
Ἡρακλέης μὲν ἔδ**ο**κ' ἰσχὺν ἀρετήν τε κράτος τε,
ὧιπερ τούσδε λίθους τύπτων ἐπόησ' ἀναβαίνεν,
'**Α**πόλλων δὲ δίδωσι καὶ υἱὸς τοῦ[δ]ε καὶ Ἑρμῆς
αἰῶν' εἰς τὸν ἅπαντα ὑγίειαν καὶ βίον ἐσθλόν,
Πὰν δὲ γέλωτα καὶ εὐφροσύνην ὕβριν τε δικαίαν,
Χίρων δ' αὐτῶι δῶκε σοφόν τ' ἔμεν[αι □ ||] καὶ ἀοιδόν.
ἀλλὰ τύχαις ἀγαθαῖς ἀναβαίνετ[ε □||,] θύετε Πανί,
εὔχεσθε, εὐφραίνεσθε· κακῶν δ' ἔξ□αρσις ἀπάν[των
ἐνθάδ' ἔνεστ', ἀγαθῶν δὲ [λάχ]ο[ς] πολέμοιό τε λ[ᾶξις.

11· [ἐ]ξεπονήσατο· πρβ ΑΕ 1911 66₉ *ἔργα ἐπονεῖτο* (πρβ *Allen* PAS 1888 131), IG I 423 *τ₅ἄντρον ἐξηργ₆άξατο* (περὶ τοῦ *ἐργάζομαι* πρβ ΑΔ 1916 II 69α ΑΕ 1918 108α 2–4, *Croenert* MG 203).

13· *ἔδοκ'*· τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ *ἔδωκ'*.

15· *υἱὸς του* 1 [ε'· ἡ ἀνάγνωσις τοῦ *υἱὸς* εἶνε βεβαία, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο ἀναπληροῦται μᾶλλον *τοῦ[δ]ε*, ἤγουν τοῦ Ἀπόλλωνος (πρβ. στ. 5).

16· *ἅπαντα* (=*ἅπανθ'*) *ὑγίειαν*· πρβ *Allen* PAS 1888 126 XII, *Meisterhans* GAI § 24 σ. 69/0 καὶ σ. XIII, *ἐννέα* (=*ἐννέ'*) *ἐτῶν* — *σωφροσύνην δὲ* (=*δ'*) *ἤσκησα* (=*ἤσκησ'*) *ἔλιπον δὲ* (=*δ'*) *εὔκλειαν* ΑΕ 1910 65,6, *ἔργα* (=*ἔργ'*) *ἐπονεῖτο* ἄ. περὶ τοῦ στ. 11.

19/20. μετὰ τὴν λέξιν *ἀναβαίνε*˥ ὑπάρχει κοίλωμα φυσικὸν καταλαμβάνον ὕψος ἴσον δυσὶ στίχοις καὶ πλέον, ὅπερ ὑπερπηδήσας ὁ χαράκτης ἔγραψε μετ' αὐτὸ εὐθὺς *θύετε Πανί*.

21· *λάχ[ο]ς*· πρβ DI 3495 (=*Vollgraff* Mn 1918 415) *μοίρης λά₃₆ξις* — *λάξις σπλάγχνων*₄₃ (περὶ τοῦ *λάξις* πρβ DI 3495 σ. 632 3313 σ. 531 3317 σ. 534· περὶ τοῦ ἐν DI 3495 *Ὀνιτάδης -τάδαι* πρβ αὐτ. σ. 632, DI 3342 σ. 542, *Hiller* ΑΕ 1914 133β).

Ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι λίαν σπουδαῖαι, ἡ μὲν πρώτη οὐ μόνον διὰ τὴν χρονολογικὴν αὐτῆς ἀξίαν, ἀναγομένη εἰς τὸν πΧ Ε' αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτῇ ἀπαντώσας ἀκατανοήτους λέξεις θρησκευτικῆς ἴσως χρήσεως, ἀνηκούσας ἀναμφιβόλως εἰς ἀρχαιοτάτην ἀκατέργαστον Πελασγικὴν γλῶσσαν (προστιθέμεθα ὅτι τὰ γράμματά εἰσιν εὐμεγέθη καὶ εὐανάγνωστα, οὐδὲν δ' ἐλλείπει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, διότι δεξιὰ ὑπάρχει χῶρος μέχρι 050 ἐπὶ τοῦ βράχου, ἔχων ἐπιφάνειαν ὁμαλήν), ἡ δὲ δευτέρα ὡς περιέχουσα ὕμνον εἰς θεούς, ἥρωας καὶ Νύμφας, ὀλίγας δὲ μόνον ἔχομεν ἐπιγραφὰς ἐμμέτρους, περιεχούσας ὕμνους εἰς θεούς.

Ὁ Παντάλκης, Φαρσάλιος, ὡς φαίνεται, ἀνέθηκε τὸ ἄντρον κατὰ τὸν πΧ Ε' αἰῶνα· κατὰ τὸν 11^ον^ στίχον ἐφύτευσε τὸν περὶ τὸ ἄντρον χῶρον διὰ δένδρων «*καὶ [ἐ]ξεπονήσατο χερσσίν*», ἤτοι διὰ τῶν αὐτοῦ χειρῶν, ἐκόσμησε δὲ τὸ ἄντρον διὰ πινάκων καὶ ἀγαλμάτων καὶ πολλῶν δώρων.

Ὁ Παντάλκης ὡς Φαρσάλιος δὲν ἐδύνατο μεταξὺ τῶν ἐν τῷ ἄντρῳ τιμωμένων θεῶν καὶ ἡρώων καὶ Νυμφῶν νὰ παραλίπῃ τὴν λατρείαν τοῦ Χίρωνος, διότι πρῶτον μὲν ἡ λατρεία τοῦ Χίρωνος ἰδιάζει ἄντροις καὶ ἀπροσίτοις ὄρεσι καὶ βράχοις (*φηρσὶν ὀρεσκῴοις*), ἔπειτα οἱ Φαρσάλιοι ἐσεμνύνοντο ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἀχιλλέως, οὗ διδάσκαλος ὑπῆρξεν ὁ Χίρων, φημιζόμενος ὡς σοφὸς καὶ ἀοιδὸς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καὶ ἐν στίχῳ 18^ῳ^ τῆς ἐμμέτρου ἐπιγραφῆς. Ἑπομένως οἱ ποιήσαντες τὸ ἐπίγραμμα ἠθέλησαν νὰ ἐπεξηγήσωσι τοῖς συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις τὰ κατὰ τὸν Παντάλκη καὶ τὴν λατρείαν τῶν ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ τιμωμένων θεῶν τε καὶ ἡρώων.

Τὸ δ' ἄντρον ἀρκούντως εὐρὺ καὶ ἐπίμηκες περιέχει ἐπίχωσιν ἱκανήν, ἀνασκαπτόμενον δὲ θὰ ἀποκαλύψῃ ἡμῖν εὑρήματα σπουδαῖα, ἴσως δὲ καὶ παλαιοντολογικά, ὡς ἐξ ἄλλων ἄντρων περιεχόντων ἐπιχώσεις εἰκάζεται.

Πρὸ τοῦ ἄντρου κεῖνται κατά τε τὴν εἴσοδον καὶ τὴν κατωφέρειαν σποράδην ἀποτμήματα κεράμων καὶ ὄστρακα ἀγγείων.

Ἐν Ἀθήναις.

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαὶ

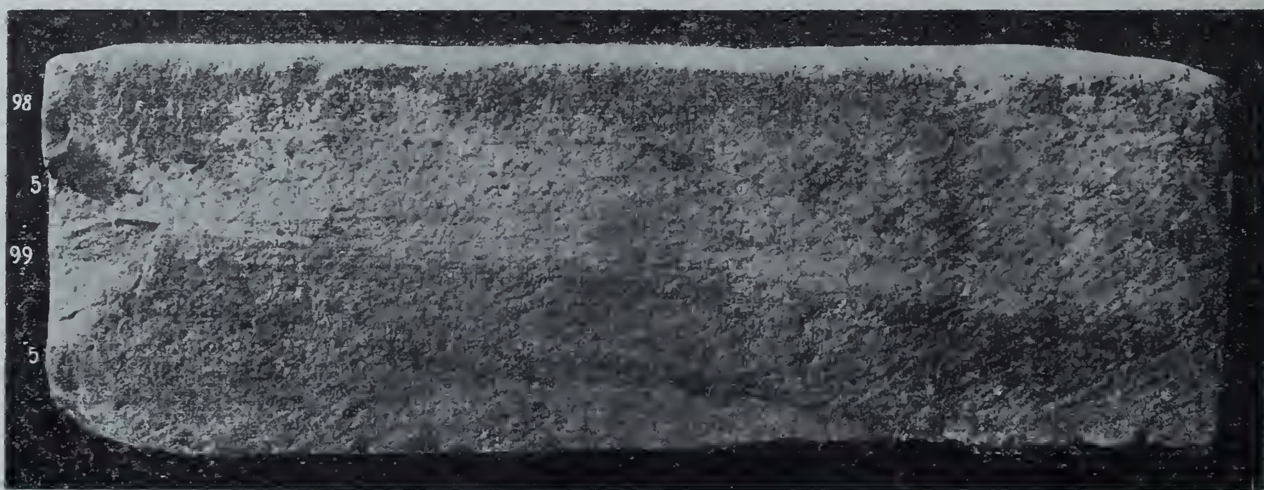
(συνέχεια πρὸς ΑΕ 1918 73 ἀρ. 95–97)

ὑπὸ

Βασιλείου Λεονάρδου.

98-122 (*εἰκ. 1 1α 2-22*): *προξενίαι* αἱ ἀριθμὸν 100 καὶ 103 καὶ 117 φέρουσαι προξενίαι εἰσὶ τῶν Ὠρωπίων, ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμέναι, αἱ δὲ λοιπαί εἰσι τῶν Βοιωτῶν, ἐν τῇ Βοιωτικῇ διαλέκτῳ γεγραμμέναι.

98-103 *εἰκ. 1 1α 2 3*): *ἓξ προξενίαι ἐπὶ βάθρου.* Βάθρου ἐπίκρανον, λίθου Πεντελῆς, ὄπισθεν ἐλλιπές· τῶν σῳζομένων καθέτων ἐπιφανειῶν ἡ μὲν θεωρεῖται ὡς μέτωπον (ἐπιγρ. ἀρ. 98 99), αἱ δὲ ἄλλαι ὡς κρόταφοι (δεξιὸς κρόταφος = ἐπιγρ. ἀρ. 100 101, ἀριστερὸς = ἀρ. 102 103)· ὕψ. 0.314 (εἷς πούς), πλ. 0.95 (τρεῖς πόδες),

1 (μέτωπον, ὕψ. 0.315, πλ. 0.95): Βοιωτῶν προξενίαι δύο:
ἀρ. 98: Ἁγήτορι Παρμενίωνος Μεγαρεῖ·
» 99: Ἀρισταίωνι Ἀριστέως Ροδίῳ.
(αἱ εἰκόνες 1 καὶ 2-11 ἐγένοντο ἐκ φωτογραφημάτων αὐτῶν τῶν μνημείων, αἱ δὲ εἰκόνες 1α καὶ 12-24 ἐκ φωτογραφημάτων τῆς ἐκτυμμάτων ὀπισθίας ὄψεως.)

98 Πα]ν[πι]ρ̣ίχ̣[ω] ἄρχοντος, Ἀριστοκλείδης Διοτίμω
Τα]ναγρῆος ἔλεξε· δεδόχθη τοῖ δάμοι Ἁγεί[τ]ορα
Πα]ρμενίωνος Μεγαρεῖα πρόξενον εἶμεν κὴ εὐ
εργ]έταν τῶ κοινῶ Βοιωτῶν κὴ αὐτὸν κὴ ἐσγόνως
κὴ εἶμ]εν αὐτοῖς γᾶς κὴ οἰκίας ἔππασιν καὶ Εισο
τέλια]ν κὴ ἀσφάλειαν κὴ πολέμω κὴ εἰράνας κὴ τὰ
ἄλλα ὁ]πόττα κὴ τοῖς ἄλλοις προξένοις κὴ εὐεργέτης.

99 Παμπε]ιρίχω ἄρχοντος, Ἔνδιος Τηλεγόνω Πλατηεὺς
ἔλεξ]ε τῦ δάμυ πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κυνῶ Βοιωτῶν
Ἀρι]στήωνα Ἀριστέως Ρόδιον κὴ αὐτὸν κὴ ἐγγόνως κὴ εἶμεν αὐτῦ γᾶς
κὴ] Ευκίας ἔππασιν κὴ Εισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσ[υ]λίαν κὴ πολέμω
κὴ εἰράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ [κ]ατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα
καθάπερ κὴ τοῖς ἄλλοις προξένοις κὴ εὐεργέταις τῶ κυνῶ Βοιωτῶν.

(πρβ σ. 55, εἰκ. 1α, ἐπιγρ. ἀρ. 99α.)

πάχ. σῳζόμενον δεξιόθεν μὲν 0 593-0 65, ἀριστεραχόθεν δὲ ὡς 0 27, τὸ δὲ σύμπαν τοῦ ἐπικράνου πάχος, ὡς ἀνὰ λόγον τοῦ ἐπικράνου τοῦ μνημείου τοῦ Ἰσαυρικοῦ (IG VII 300-2 καὶ σ. 744=ΑΕ 1891$_{128\,(56)}$), ἔχοντος 0 92 (πλ.) πρὸς 1 99 (πάχ.), εἰκάσαι, ἦν ±2 05 (6½ ποδ.). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας σῴζεται μέρος (πλ. ± 0 20, βάθ. 0 175) μεγάλου κοιλώματος, ἐγλυμμένου πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ ἀνδριάντος, ὅστις, ὡς εἰκάσαι, ἦν ἔφιππος· ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας παρὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν (0 165 ἀφ' ἑκατέρας τῆς ἀκμῆς τοῦ λίθου) ἔγλυπται διαγωνίως φερόμενον μικρὸν κοίλωμα (0 07×0 04, βάθ. 0 09), γενόμενον χάριν τῆς πρὸς τὸ τοῦ μνημείου σῶμα συνδέσεως τοῦ ἐπικράνου. Ηὑρέθη ὄπισθεν, ἤγουν βορρᾶθεν (ἀνατολικὸν νοεῖται τὸ τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναοῦ ἀντιστοιχοῦν), τοῦ μνημείου τοῦ Κουρίωνος (τοῦτο ἐν τῷ διαγράμματι ΠΑΕ 1884 πίν. Ε' κεῖται 3ον ἀνατολόθεν τοῦ ι''', πρβ ΠΑΕ 1884$_{96}$, ΑΕ 1886$_{56}$ ἀρ. 17=IG VII 331-333 337-343 4269 καὶ σ. 744, ΑΕ 1891$_{119}$ ἀρ. 54).

Ἐπιγεγραμμέναι εἰσὶ πᾶσαι αἱ σῳζόμεναι κάθετοι ἐπιφάνειαι, ἀνὰ δύο προξενίας ἑκάστη ἔχουσαι (ἡ ἐπὶ ἀναθηματικοῦ βάθρου ἀρχαιοτάτη προξενία ηὕρηται ἐν Δελφοῖς, *Pomtow* ΑΜ 1906$_{534}$, πρὸ τοῦ πΧ 360)· μόνον δὲ ἄλλο ἓν τῶν σῳζομένων ἐπικράνων φέρει ἐπὶ τριῶν ἐπιφανειῶν ἐπιγραφάς, ὡσαύτως προξενίας ἐν τῇ Βοιωτικῇ διαλέκτῳ καὶ τῇ κοινῇ, τὸ ἐν IG VII 283-286 καὶ ΑΕ 1892$_{33}$ ἀρ. 61 ἐκδεδομένον· ἄλλα τρία μνημεῖά εἰσιν ἐπὶ τριῶν τοῦ σώματος τοῦ μνημείου ἐπιφανειῶν ἐπιγεγραμμένα. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια ἦν, ὡς εἰκάσαι, ἀνεπίγραφος· τρία μόνα τῶν βάθρων φέρουσιν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας μίαν, δύο καὶ ἓξ λέξεις (IG VII 243, ΑΕ 1891$_{120}$ ἀρ. 54 [=IG VII 4269], IG VII 438· μνημονευθήτω ἐνθάδε καὶ τὸ ἐν *Keil + vPremerstein* Lydien I ἀρ. 16, ἔμπροσθεν καὶ δεξιόθεν καὶ ὄπισθεν ἐπιγεγραμμένον). Βάθρα τινὰ ἔχουσι δύο ἐπιφανείας ἐπιγεγραμμένας, τὸ μέτωπον καὶ τὸν δεξιὸν κρόταφον· ἄλλα δέ τινα, ὡς τὸ τοῦ Μεγακλείδου (ΑΕ 1886$_{70}$ [=IG VII 327] 1892$_{45}$· εἶνε τὸ ἀριστερόθεν, ἤγουν δυσμόθεν, τοῦ ἐν τῷ διαγράμματι ΠΑΕ 1884 πίν. Ε' μνημείου ι''''), εἰσὶν ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου ἐπιγεγραμμένα. Προετιμᾶτο δέ, ὡς εἰκάζεται, ἡ δεξιά, ἤγουν ἡ ἀνατολική, τῶν μνημείων ἐπιφάνεια πρὸ τῆς ἀριστερᾶς ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἀνατολῶν ἦν ἡ εἰς τὸ ἱερὸν πρόσοδος, πλὴν εἰ ἡ δεξιὰ τοῦ μνημείου ἔκειτο, ὡς ἐν τῷ τοῦ Μεγακλείδου, ἔγγιστα ἑτέρου μνημείου· ἐπὶ δ' αὖ τοῦ κροτάφου ἑκατέρου ἐπεγράφετο πρῶτον καθ' ὅλου, ὡς εἰκάσαι, ὁ παρὰ τὸ μέτωπον χῶρος. Τὸ βάθρον τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῆς Ἀρσινόης (IG VII 297-299 [298 =RIG 204· 297 καὶ 298=OGI 81] καὶ σ. 744= ΑΕ 1891$_{113}$ ἀρ. 53) εἶνε ὡσαύτως ἐπιγεγραμμένον ἐπί τε τοῦ μετώπου (ἀνάθεσις καὶ προξενία) καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου (προξενία· ὁ δεξιὸς κρόταφος λείπει· ἐν RIG 204$_{4\ 13}$ γρ. *Βυζάντιως - Βυζάντιον*, ἐν δὲ IG VII 298$_{6}$ καὶ OGI 81$_{7}$ [οἱ στίχοι ἐν IG καὶ RIG ἀριθμοῦνται ἄνευ τοῦ τῆς ἀναθέσεως, ἐν δὲ OGI ἀριθμοῦνται σὺν τῷ τῆς ἀναθέσεως, οὕτως δὲ καὶ ἐν ΑΕ νοητέοι] γρ. ***καθ' ἰδίαν***, ἐν δὲ IG VII 298 ἐξέπεσεν ἕν τε τῷ κειμένῳ καὶ ἐν τῇ μεταγραφῇ εἷς στίχος (στ. 14α=OGI καὶ ΑΕ στ. 16: *καὶ ἐκγόνους κτλ*), ἐν δὲ ΑΕ 1891$_{115/6}$ ἐν τῇ μεταγραφῇ γρ., ὡς καὶ ἐκ τοῦ κειμένου δηλοῦται, *τῶι*$_{10}$ - *τόδε*$_{23}$, ἐν δὲ IG VII 299 καὶ σ. 744

1α (στήλη) Βοιωτῶν προξενία Ἀρισταίωνι Ἀριστέως Ῥοδίῳ.

99α

(πρβ σ. 54, ἐπιγρ. ἀρ. 99· ὅρ. ἑξῆς ἀρ. 99α.)

Παμπειρίχω ἄρχοντος, Ἔνδιος
Τηλεγόνω Πλαταιεὺς ἔλεξε τῦ
δάμυ πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέ
ταν τῶ κοινῶ Βοιωτῶν Ἀριστήωνα
Ἀριστέως Ῥόδιον κὴ αὐτὸν κὴ
ἐγγόνως κὴ εἶμεν αὐτῶ γᾶς κὴ ο[ἰ
κίας ἔμπασιν κὴ ἰσοτέλιαν κὴ ἀ
σφάλιαν κὴ ἀσυλίαν κὴ πολέμω
κὴ εἰράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ
κ]ατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάν
τα καθάπερ κὴ τοῖς ἄλλοις προξέ
νοις κὴ *εὐγέταις* τῶ κοινῶ Βοιωτῶν.

[= ΑΕ 1891 117/8]₁ γρ. *ἄρχοντος ἐν κοινῶι Βοιωτῶν Ν[ικ]ασαρέτου*· ἐν IG XII5 802 [πρβ RÉ 1915 213] ὀνομάζεται πρόξενος Τηνίων ὁ πατὴρ τοῦ ἄνω [OGI 81 κλπ] τιμωμένου Φορμίωνος, Νυμφαῖος Ἀθηναίωνος Βυζάντιος, πρβ OGI 81₅ *ὁ Βυζάντιος*, XII5 802₇ ***τὸμ** Βυζάντιον*). Ὅτι δὲ καὶ τοῦ ἐνθάδε ἐκδιδομένου ἐπικράνου ὁ ἀριστερὸς κρόταφος ἐπεγράφη μετά τε τὸ μέτωπον καὶ τὸν δεξιὸν κρόταφον, εἰκάζεται καὶ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ 6ου ψηφίσματος (ἀρ. 103), ὅπερ, δι' ἔλλειψιν, ὡς εἰκάσαι, ἄλλου οἰκείου χώρου ἔγγιστα τῆς κάτω ἀκμῆς τοῦ λίθου κεχαραγμένον, ὑποτιθεμένου τοῦ ἐν τῷ δεξιῷ κροτάφῳ ἀριστεροῦ ψηφίσματος (ἀρ. 100) ὡς ὑστάτου, κρίνεται ὡς τὸ παρέσχατον· πρβ ἄλλοθι *Wilhelm* Jh 1911 254.

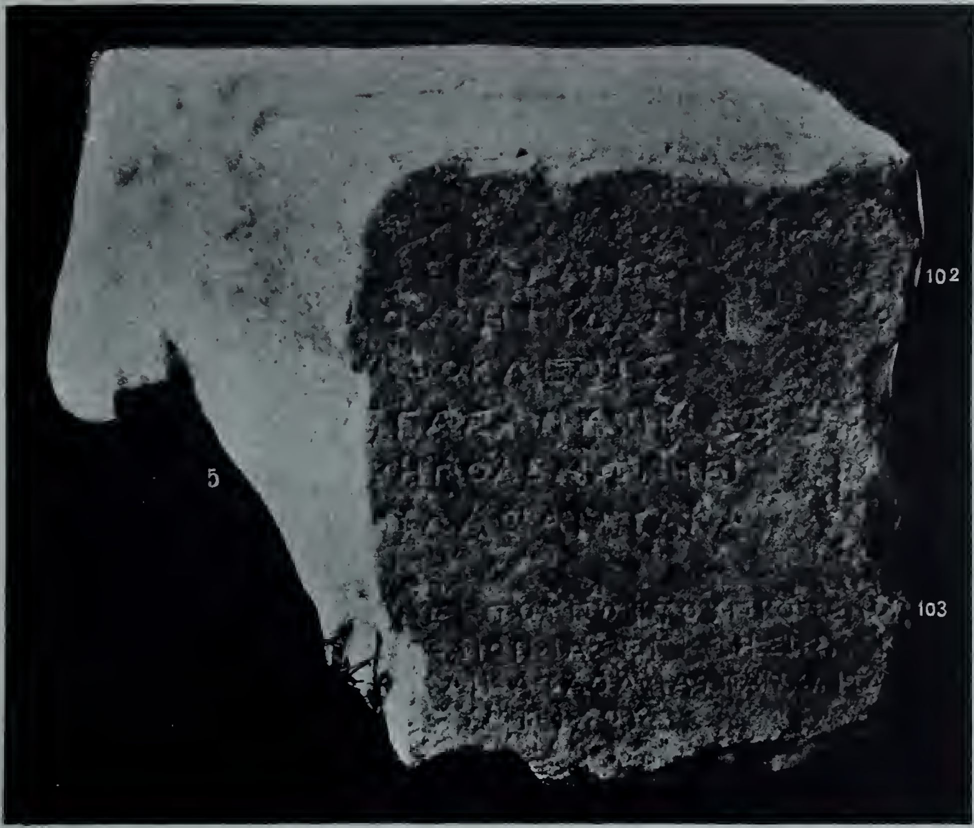
Ἐκ τῆς ἀναπληρώσεως τῶν ἐπὶ τῶν κροτάφων ἐπιγραφῶν (ἐν τῇ ἐνθάδε ἀναπληρώσει τὸ ι ὑπολογεῖται ὡς τὸ ἥμισυ πλατέος γράμματος, ἐν δὲ πυκνότερον κεχαραγμέναις ἐπιγραφαῖς ὡς τὸ τρίτον ἢ ἀναλόγως ἔλασσον) ἔστιν εἰκάσαι ὅτι ὁ κρόταφος ἑκάτερος ἦν σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ, τὸ πρὸς τῷ μετώπῳ, ἐπιγεγραμμένος, δὲν εἶνε δὲ πιθανὸν ὅτι

2 (δεξιὸς κρόταφος): προξενίαι δύο:
ἀρ. 100: Ὠρωπίων προξενία Ἐπικύδει Κτησικλέους Χαλκιδεῖ· ἀρ. 101: Βοιωτῶν προξενία δεῖνι Λεοντίσκου Σινωπεῖ.
(ὅρ. ἑξῆς ἐπιγρ. ἀρ. 100 101.)

100 2(=δεῖνα)]ων [Τ]ιμοξένο[υ] εἶπεν· δεδό[χθ]αι
τῶι δήμωι Ἐπικύδην Κτησικλέου
Χαλκιδέα πρόξενον εἶναι τῆς
πόλεως Ὠρωπίων αὐτὸν καὶ ἐκ
γόνους καὶ εἶναι αὐτ**οῖς** γῆς καὶ
οἰκίας ἔνκτησιν καὶ ἰσοτέλειαν
καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ πο
λέμου καὶ εἰρήνης καὶ κατὰ γῆν καὶ κα
τὰ θάλατταν καὶ τἆλλα πάντα
καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξέ
νοις καὶ εὐεργέταις.

101 Χαροπίνω ἄρχοντο[ς, ἔδοξε τοῖ δάμοι πρόξε
νον εἶμε*μ* τῶ κυνῶ [Βοιωτῶν ±7½(=δεῖνα) Λεον
τίσκω Σινωπεῖ κὴ [αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶ
μεν **αὐτῶι** γᾶς **καὶ** ο[ἰκίας ἔππασιν κὴ ἀσυ
λίαν κὴ ἀσφάλιαν κ[ὴ πολέμω ἰόντος κὴ εἰ
ρήνας **καὶ** κατὰ **γῆν** [κὴ κὰτ θάλατταν κὴ τἆλλα
πάντα καθάπερ **κὴι τῦις** ἄ[λλυις προξέννυις κὴι εὐεργέτηις.

3 (ἀριστερὸς κρόταφος): προξενίαι δύο:
ἀρ. 102: Βοιωτῶν προξενία δεῖνι *Ἀγαθοκλέους* ἐθνικόν·
» *103: Ὠρωπίων προξενία* δεῖνι δεῖνος - *ἐκ τοῦ Πόντου.*
(ὅρ. ἑξῆς ἐπιγρ. ἀρ. 102 103.)

102 ± 8½ (= *δεῖνος*) ἄρχοντος ἐν κυνῦ Βοιωτῶν, μειν]ὸς πανάμω,
± 26 (= *δεῖνα δεῖνος ἐθνικὸν*) ἔλεξε· δεδ]όχθη τῦ δάμοι
πρόξενον εἶμεν τῶ κυνῶ Βοιωτῶν ± 6(=*δεῖνα*) Ἀγ]αθοκλέους
± 6(=*ἐθνικὸν*) κὴ αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτῦς] γᾶς κὴ Ϝοικίας
ἔππασιν κὴ Ϝισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσυλίαν] κὴ πολέμω κὴ εἰ
ράνας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄ]λλα πάντα κα
7 [θάπερ τῦς ἄλλυς προξένυς κὴ εὐεργέτης].

103 ± 9 εἶπεν· δεδόχθαι τῶι δήμωι ± 25⅓ (= *δεῖνα δεῖνος* Χερσονησίτη)]ν ἐκ τοῦ Πόντου πρόξενο[ν εἶναι τῆς πόλεως Ὠρωπίων καὶ αὐτὸν καὶ ἐκγόνους καὶ εἶναι αὐτοῖς γῆς] καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἰσοτέλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλειαν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ κατὰ γῆν κ]αὶ κατὰ θάλατταν καὶ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τοῖς ἄλλοις προξένοις· ἐπεψήφιζεν Ἑρμόδωρος Ὀλ]υμπίχου.

περιεῖχε πλείους τῶν δύο προξενιῶν ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ὁ δεξιὸς κρόταφος, ἐν ἰδίᾳ ἑκατέραν τὴν προξενίαν ἔχων σελίδι, εἴπερ καὶ ἄλλην εἶχε προξενίαν, ἐπὶ ἄλλης ἂν ταύτην ἔφερε σελίδος, ἀλλ' ἐπὶ τριῶν σελίδων φέρουσα προξενίας ἐπιφάνεια μνημείου ἅπαξ μόνον ηὕρηται (Διοδώρου μνημεῖον, IG VII 271 - 278 καὶ σ. 744 [= ΑΕ 1889₁₃ ἀρ. 33, RIG 209 213 1098])· τὸ μέτωπον καὶ ὁ ἀριστερὸς κρόταφος ἐπὶ μιᾶς φέρουσι σελίδος ἀμφοτέρας τὰς προξενίας. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπί τε τοῦ μετώπου καὶ ἀμφοτέρων τῶν κροτάφων ἀναγεγραμμένων προξενιῶν εἰκάζεται ὅτι τὸ μνημεῖον ἦν ἐν τόπῳ καλλίστῳ (πρβ. ΑΕ $1885_{103(4}$ [=IG VII $316]_{9}$ $1892_{41\,(70)}$[=RIG $699]_{15}$) ὑπὲρ ἐπιφανοῦς ἀνδρὸς ἱδρυμένον (πρβ. τόπον εὑρέσεως ἄ. σ. 55α).

Κατὰ τὰ εἰρημένα καταγράφονται ἐνθάδε πρῶτον μὲν τὰ ψηφίσματα τῆς ὡς μετώπου λαμβανομένης ἐπιφανείας (ἀρ. 98 99), ἔπειτα τὰ τοῦ δεξιοῦ κροτάφου (100 101), εἶτα τὰ τοῦ ἀριστεροῦ (102 103).

Τῶν προξενιῶν τούτων τέσσαρες μέν εἰσιν ἐν τῇ Βοιωτικῇ διαλέκτῳ γεγραμμέναι, δύο δὲ ἐν τῇ κοινῇ. Εἰρήσθω δὲ περὶ τῆς δημοσίας τῶν Ὠρωπίων γλώσσης ὅτι τῶν ἐν Ἀμφιαρείῳ εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν αἱ μὲν Βοιωτιαστὶ γεγραμμέναι εἰσὶ πᾶσαι προξενίαι τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν, αἱ δὲ ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμέναι προξενίαι εἰσὶ πᾶσαι τῆς πόλεως Ὠρωπίων, πλὴν μιᾶς, τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν οὔσης. Αἱ ἐν Βοιωτίᾳ εὑρεθεῖσαι προξενίαι καθ' ὅλου εἰσὶ τῶν πόλεων ἑκάστων· ἐν δυσὶ τῶν Θηβῶν ἐπιγραφαῖς ὀνομάζονται Βοιωτῶν πρόξενοι, IG VII 2407 (=RIG 217) 2408(=RIG 218= SIG 99 καὶ τόμ. II σ. 810· στ. 13 ἴσως ἔκειτο [*Πτ*]{*ω*}*ΐωνος*), πρβ *Swoboda* GVB 25 36· ἐν Κωρωνείας ἐπιγραφῇ IG VII 2858 ὀνομάζεται πρόξενος τοῦ κοινοῦ Βοιωτῶν. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν ἐν Δήλῳ προξενιῶν πρβ *Wilhelm* NBGI III(ἐν SBAW 1913, τόμ. 175)31.

Ἐν Ἀμφιαρείῳ ἑκάστη προξενία καθ' ὅλου ἕνα ὀνομάζει πρόξενον (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετὰ τοῦ **καὶ εὐεργέτην**· τὸ ἐν ΑΕ 1917 236 ἀρ. 94 ψήφισμα ὀνομάζει **εὐεργέτην** μόνον), ἔνιαι δὲ δύο, ἀδελφοὺς (IG VII 337, ***Παντίας καὶ Γοργίας Παντίου Λάκωνες***, πρβ IG V1 σ. XII_1 = σ. 318 γ κάτ. 3 327 δ κάτ. 9 κἑ) ἢ ἄλλους, τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης πόλεως· ἐν ΑΕ 1891 77 προσδοκῶνται κατὰ τὸ ψήφισμα πλείους ὅπως δανείσωσι χρήματα ἵνα ὀνομασθῶσι πρόξενοι καὶ εὐεργέται, ἀλλ' εἷς μόνος προσελθὼν ἀναγράφεται ἐν τῷ ὑποτεταγμένῳ λήμματι (*οἵδε πρόξενοι καὶ εὐεργέται κατὰ τὸ ψήφισμα*), ἐπειδὴ δὲ γέγραπται ἄνευ πατρίδος (***Νίκων Χάρμιδος***), εἶνε Ὠρώπιος, ἤγουν νοεῖται εὐεργέτης (ἐν ΑΕ 1891 77 ἐν τῷ κειμένῳ στ. 22 γραπτέον, ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου κεῖται καὶ ἐν τῇ μεταγραφῇ γέγραπται, ***πατρόθεν ἐν στήλῃι***, διὸ δὴ καὶ διορθωτέον οὕτως ἐν IG VII 4263 καὶ RIG 587 καὶ SIG² 516[ἀπαλειπτέα ἡ σημ. 5 καὶ ἡ ἐν *Nachmanson* LFMI 115 23 4 περὶ τούτου μνεία] καὶ *Bleckmann* IGS[ἐν *Lietzmann* KT 115] 25 καὶ *Larfeld* HGE I 521)· ἐν Ἁλιάρτου IG VII 2848 καὶ Θεσπιῶν 1728(καὶ σ. 746 =RIG 228) ὀνομάζονται τέσσαρες πρόξενοι (ἐν Ἰλίου SIG² 479 [=³355] δίδοται τέσσαρσι ἀδελφοῖς προξένοις ἀτέλεια πάντων), πρβ 513(δύο πρόξενοι) 519(δύο) 518(τρεῖς) 523 (τρεῖς ἀδελφοί) 4128(τρεῖς), SIG² 268 132 κἑ (δώδεκα Ἀλεξανδρεῖς), IG VI 966 (τρεῖς), DI 4944(ἑπτὰ) 5104(ἐννέα καὶ εἴκοσι), SIG² 494 (=³492· δύο καὶ τριάκοντα)· πρβ ἄλλως ***με[τ]ὰ τοῦ ὑπάρχοντος προξένο*** SIG 475¹ ², ***μετὰ τῶν ὑπαρχόντων προξένων*** IG XII5 24 1002 (ἐν 1000: *μετὰ τῶν ὑπαρχόντων προξένων Ἀθήνησι*), *μετὰ τῶν ὑπαρχόντων* XII5 4 (καὶ σ. 300), 1004(=OGI 773) καὶ XII7 6 (καὶ ἐν 44 2/3 ἴσως ἔκειτο ***μετὰ*** [***τῶν ὑπαρχόν***]***των***; ἐν δὲ 6/7 ἴσως *ἐν*[*κτησιν γῆς καὶ οἰκίας*]) [45], ***πρὸς τοῖς ὑπάρχοσι προξένοις*** XII5 2B (καὶ σ. 300), ***πρὸ***[***ς τοῖς ὑπάρχουσι προξένοι***]***ς*** XII5 *1⁸ (σ. 2), ***πρὸς τοῖς ὑπάρχου***[***σι***-] XII5 121, ***πρὸς τοῖς ὑ π***[***ά***]***ρ***[***χ***]***ουσι***[***ν***] XII5 114, ***πρὸ***[***ς τοῖς ὑπάρχουσι***]***ν*** XII5 122, πρβ *Monceaux* Proxén. gr. 50κἑ 55 81, *Wilhelm* BGI 165, *Larfeld* HGE I 525 (αὐτ. στ. 13 ἀντὶ *S 773* γρ. *OGI 773*), πρβ ***μετὰ τοῦ προϋπάρχοντος ἱέρεω*** *Ziehen* LGS 84.

Ἐν πᾶσι τοῖς ἐνθάδε ἓξ ψηφίσμασι τηρεῖται ἡ κατὰ συλλαβὴν διαίρεσις τῶν στίχων, πρβ ΑΕ 1898 252², *Wilhelm* ΑΕ 1905 216 Jh 1907 34 BGI 375(λ. *Silbentrennung*), IG ²II 351 (πρβ ἄλλως 343). Περὶ τοῦ χρόνου τῶν ἐν Ἀμφιαρείῳ ψηφισμάτων πρβ *Holleaux* RÉG 1895 190 1897 26 47 1900 187, *Dittenberger* OGI 81¹.

98 99 (μέτωπον, ***εἰκ. 1*** καὶ μεταγραφὴ ἄ.σ.54):
Βοιωτῶν προξενίαι δύο.

Ἀριστερὰ ᾦα πλ. 0 02, ἐπιγεγραμμένου χώρου πλ. 0 50(τοῦ 1ου στίχου τοῦ 1ου ψηφίσματος) - 0 65(τοῦ 3ου στίχου τοῦ 2ου ψηφίσματος)· κενὸν ἄνω μὲν ὕψ. 0 032, κάτω δὲ 0 068, μεταξὺ δὲ τοῦ 1ου ψηφίσματος καὶ τοῦ 2ου 0 022· γρ. ὕψ. 0 008. Ἀμφότεραι αἱ ἐπὶ τοῦ μετώπου προξενίαι εἰσίν, ὡς εἴρηται (σ. 54), Βοιωτικῇ διαλέκτῳ γεγραμμέναι.

98: *προξενία Ἀγήτορι Παρμενίωνος Μεγαρεῖ.*

98₁· τοῦ ἄρχοντος τὸ ὄνομα καὶ ἐν IG VII 4260 γράφεται ***Πανπιρίχω***, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν τοῖς ὄπισθεν ἀρ. 106 ψηφίσματος, καθ' ὃ καὶ ἐν ἀρ. 105 ἀνε-

πληρώθη, *Παμπιρίχω*. ἐν δὲ IG 4261, καθ' ὃ καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 99 ἀνεπληρώθη, ***Παμπειρίχω***· τὸ ὄνομα τοῦτο μόνον ἐν 'Αμφιαρείῳ ἀπαντᾷ, πρβ ἐν Λεβαδείᾳ IG VII 3068$_{11}$ *Παμπίραο*, *Meister* GD I 146 225, *Sadée* BTD 171 205 231 ἐν IG VII 525$_1$ ἔκειτο ἴσως '*Ομολω*]*ίχω* (μᾶλλον [πρβ 514, ἔνθα ἴσως οὕτω ἔκειτο τὸ λείψανον τοῦ ἐν 514 ὀνόματος παρελείφθη ἐν Indic. σ. 788] ἢ *Παντιρ*]*ίχω* ἢ ἄλλο [πρβ *Pape* WGE σ. XXII]). 'Επὶ τέλει τῆς παρούσης πραγματείας ἀναγραφήσονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Βοιωτιαστὶ γεγραμμέναις ἐπιγραφαῖς τοῦ 'Αμφιαρείου φερομένων ἀρχόντων. 'Εν ἀρχῇ τῶν ἄρχοντα φερουσῶν Βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν, τῶν τε ἄλλοθι καὶ τῶν ἐν 'Αμφιαρείῳ Βοιωτιαστὶ γεγραμμένων, καθ' ὅλου κεῖται: ***δεῖνος ἄρχοντος***, προηγουμένου δῆλον ὅτι τοῦ κυρίου ὀνόματος· ἐν 'Αμφιαρείῳ ἐπὶ τῆς ἐν ΑΕ 1892$_{35}$ ἀρ. 62 προξενίας κεῖται ἁπλῶς *Νικίαο* (ἄνευ τοῦ *ἄρχοντος*· πρβ ἐν 'Ορχομενοῦ ἐπιγραφῇ 3172$_{162\ 166\ 169\ 175/6}$), ἐν δὲ IG VII 283 παρελείφθη τὸ περὶ τοῦ ἄρχοντος· ἐν Χαιρωνείᾳ περὶ τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κεῖται *ἀρχῶ*· μετὰ τὸ *ἄρχοντος* ἀπαντᾷ ἄλλοθί τε πολλάκις καὶ ἐν 'Αμφιαρείῳ ἐνιάκις *Βοιωτοῖς*, ἅπαξ δὲ ἐν 'Αμφιαρείῳ *ἐν κυνῦ Βοιωτῶν* ΑΕ 1892$_{37}$ ἀρ. 64· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐπὶ τῶν ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων ψηφισμάτων τοῦ 'Αμφιαρείου φέρεται ὡς μὲν ἐπὶ τὸ πολὺ *ἄρχοντος ἐν* (σπανιάκις *ἐγ*) *κοινῶι Βοιωτῶν δεῖνος*, δὶς δὲ *ἄρχοντος ἐν* ***τῶι*** *κοινῶι Βοιωτῶν δεῖνος*, ἐνιάκις δὲ *ἄρ***χοντος ἐν κοινῶι δεῖνος**, δὶς δὲ *ἄρχοντος ἐν* ***τῶι*** *κοινῶι* ***δεῖνος***· ἐν Θεσπιέων προξενίᾳ IG VII 1727 κεῖται ***ἐπὶ*** *Μαχάνω ἄρχοντος*· ἐν 'Ακραιφιέων ἀναθέσει 4157 - *Εὐγίτονος ἄρχοντος 'Αμινίαο*· ἐν 'Ορχομενίων προξενίᾳ 3166 '*Αριστοδάμω Μνασιγενείω ἄρχοντος*· ἐπὶ ἀναθέσεων δὲ τῶν Βοιωτῶν ἐν μὲν 'Ακραιφίας 2724^c κεῖται '*Αχέλωνος ἄρχοντος Θειβήω*, ἐν δὲ 2724 *Εὐμείλω ἄρχοντος 'Επικουδείω Κορωνέιως*, ἐν δὲ 2724^b -*ἄρχοντος 'Ησχρώνδαο Θιομνάστ*[*ω*] *Θειβήω*, ἐν δὲ 'Ορχομενοῦ 3207 (=RIG 1113) -*ἄρχοντος Σαμίαο 'Ισμεινικέταο Θειβήω*, ἐν δὲ 'Ακραιφίας 2723 - *ἄρχοντος Βοιωτοῖς Φιλοκώμω* ['*Αντ*]*ιγ*[*ενει*]*ίω Θε*[*ι*]*σπιε*[*ῖος*]· ἐν Ταναγραίων προξενίᾳ 508 κεῖται ἐπὶ τέλει *Εὐανγέλω ἄρχοντος* (ἐν Δελφῶν προξενίᾳ *Pomtow* AM 1906$_{534}$ κεῖται ἐπὶ τέλει ***ἄρχοντος*** *Κρίτωνος*· πρβ *Wilhelm* AM 1898$_{473}$).

98$_1$ '***Αριστοκλείδης*** κατὰ τὴν κοινήν. περὶ τοῦ πατρόθεν εἰρήσθω ὅτι ἴσως τῆς αὐτῆς οἰκίας εἶνε ὁ ἐν Ταναγραίων καταλόγῳ ἀρχαιοτέρῳ IG VII 537$_{\alpha 4}$ ἁπάντων *Διότιμος Διοδώριος* (αὐτ. ἐν $_{\alpha\ 17}$ ἴσως ἔκειτο *Θιό*]*ζοτος*, πρβ 538$_{27}$ πατρωνυμικὸν *Θιοζότιος* καὶ σ. 780).

98$_{2.3}$· ἐν ταῖς Βοιωτιακαῖς προξενίαις τοῦ 'Αμφιαρείου τὸ *πρόξενον εἶμεν* κλπ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προηγεῖται τοῦ ὀνόματος (*δεῖνα δεῖνος ἐθνικόν*, πρβ ἐν Τανάγρᾳ IG VII 504 κέ, ἐν Θήβαις 2407), ἀνάπαλιν δὲ ἕπεται τούτῳ 6^{κις} (πρβ ἐν Θήβαις 2408 2409).

98$_3$ *Πα*]*ρμενίωνος*· περὶ τοῦ ὀνόματος πρβ ἐν Μεγάρων ἐπιγραφῇ IG VII 42$_{25}$ *Παρμένων Εὐπαλίνου*.

98$_4$· ***ἐσγόνως***· ὡσαύτως ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 109 καὶ ἐν IG VII 280 283 καὶ ΑΕ 1892$_{35}$ ἀρ. 62 [πρβ 1892$_{37}$ ἀρ. 64], ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς ἀρ. 99 106 108 καὶ IG 393(=ΑΕ 1891$_{99}$ ἀρ. 44 = RIG 219) 4259 4260 4261 ***ἐγγόνως***, ἐν δὲ τῷ ἑξῆς ἀρ. 104 καὶ IG 352(=ΑΕ 1892$_{43}$ ἀρ. 71) ***ἐκγόνως***.

98$_{5/6}$· Ϝισο$_6$*τέλιαν*· τοῦ δίγαμμα τὸ ἐνθάδε σχῆμα ἀπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς ψηφίσμασι, ἀρ. 99$_4$ ἐν ταῖς λέξεσι ***ϝκίας*** καὶ *ϝισοτέλιαν*, ἀρ. 108$_{7/8}$ ἐν ταῖς αὐταῖς λέξεσι ***ϝοικίας*** καὶ ***ϝισοτέλιαν***. Ἄλλοθι δὲ ὁμοιόσχημον τὸ δίγαμμα ἀπαντᾷ ἐν Ϝοικίας IG VII 2407 (=SIG² 99 καὶ τόμ. II σ. 810), Ϝισοτ[*έλιαν* IG VII 514$_6$, Ϝισοτέλιαν ΑΕ 1909$_{55/6_9}$ (αὐτ. ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *αὐ*$_8$[*τοῖ γ*]-$_{10}$[*κὴ ἀσουλίαν κ*]), πρβ, ἐλλογουμένων καὶ τῶν ἐχόντων *ει=ῑ*, Ϝ*Ι'σαρχος* IG VII 1888$_{h\,1}$ (πρβ var. lect.$_{a5\ b2\ f7}$), Ϝ*Ισάρχη* '*Αρβανιτόπουλος* Παγασ. στηλ. σ. 411 ἀρ. 161, Ϝ*Ισόκλια* IG VII 2287, Ϝ*Ισοτίμα* VII 1118, Ϝ*Ισῶ* VII 1609(ἄλλο τὸ *Εἰσιδώρα* VII 1608· πρβ *Salač* Isis, Sarapis a Božstva, v Praze 1915), πρβ ἄλλως Ϝ*Αλκίδες* IG XII$_9$ 56$_{89}$, Ϝ*Ιθύμαχος* IG XII$_9$ 56$_{91}$, Ϝ*ι*{*ϑ*}*ύνον* XII$_9$ 56$_{90}$, Ϝ*αρημένος*-, *δαρεεικός* SIG² 258$^{16}_{28}$), Ϝάστιος IG VII 3170, Ϝέτεος *Solmsen* IDS³ 20$_{177}$, Ϝετέων SIG² 468$^9_9$ $_{[12\ 21\ 23]}$, Ϝιδίαν *Ziehen* LGS 75$^9_{22}$ σ. 231, Ϝι*δίαν Παπαδάκης* ΑΔ 1916$_{223\ Γ46}$(πρβ Ϝιερὰ$_{49}$*ν*, *προειστάσ*$_7$*τω*, 225² 227), ἐξ Ϝ*Ια*[*ρα*]$_6$*πύτνας*(οὕτως ἴσως ἀναγνωστέον) DI 5172, Ϝ*Ιερόκλεα* IG VII 1106 (πρβ *Meister* GD I 72 214 280 294 II 29 30 38 73), Ϝ*Ικαδίον* IG VII 625 (πρβ 3180$_{50}$ Ϝ*Ικαδίων*· περὶ τοῦ ὀνόματος πρβ καὶ DI 5037$_2$ [*Meyer* GG 310]

5149$_{49}$, RIG 1233$_{4}$· ἐν RIG 1236$_{7}$ ἴσως ἀναγνωστέον τὸ δε(δε)ύτερον), Ειλαρχέοντες IG VII 2466$_{3}$, Ειλαρχιόντων IG VII 3087$_{3}$, ΕΓίλλων IG VII 2431$_{10}$ (στ. 2 ἴσως [Ε](Α)ναξανδρίδαο), ΕΓίλλωνος IG VII 2724$^{d}_{6}$, ΕΙόλεος Gerhard AI III 152 ἀρ. 382 (πρβ ἄλλως *Papadémétracopoulos* Tradit. anc. σ. 43, ΕΓῖρις σ. 81· πρβ *Welcker* ADenkm. III Taf. 6 σ. 257), Εἰσ[τ]ορε[ς] IG VII 3173$_{12}$, τὸν Εοῖνον *Ziehen* LGS 73 (= Κεραμόπουλος ΑΕ 1906 157 159 165 = *Buck* ISGD σ. 206 ἀρ. 50· ἴσως ἔκειτο [τῆδ]ε οἶνον ἢ ἄλλως· πρβ ἄλλοθι *Wilhelm* Jh 1909$_{135}$), Εοινο[-DI 5130β'$_{1\ 2}$, Εοῖνον καὶ Εὸν καὶ Εὰ *Ahrens* GD I 31^{4} 41^{2}, *Meister* GD I 104^{3} 105 106^{1} 226 229 252-256, *Hoffmann* GD II 162 217 455, πάΞιδι IG VII 3989 (πρβ *Sadée* BTD 187^{3}), πρβ ΠαΞίλλυ IG VII 709, Πά{Ξ}ιλλος 703, πρβ 690—708, Πίιλος $_{2}$χρηστὸς 1312, πάΞις IG XII2 304 (πρβ *Meister* GD I 153 II 227 245 246), *Dittenberger* ἐν IG VII 690 1312, *Sadée* BTD 229—230, πρβ ἄλλως ϜΕιαρῖνος IG VII 1919 (*Sadée* BTD 221), ⊢ϹἸστιαΐδας IG VII 585$_{γ\ 14}$. Γέγραπται δὲ Ϲ τὸ δίγαμμα ἐν Ϲαλ[ί]$_{5}$σσκετα[ι] IG IX2 1226, ϹΑναξίδοτος IG VII 3234 (ἐπὶ τοῦ λίθου φαίνεται Ϲ μᾶλλον ἢ Ε), ϹΑσανδριδ[αία] GI IX2 1227$_{10}$, ϹΑσίδαμος IG IX2 1240, Ϲαστικᾶι IX2 575, Ϲασστὸν IX2 1226$_{3}$, ϹΗΕκαδάμοε IG VII 593 (πρβ *Buck* ISGD 45 196[ἀρ. 35 σημ.], ϜΗε DI 1267$_{23}$, ἐφ' Ϝέτος, καθ' Ϝιδίαν, ἐφ' Ϝίσηι, μεθόπωρον, Ϝίς, Ϝισχύς, 'ισχύς, 'έχω, Ϝιφιάδας [IG VII 3172$_{45}$], ϜΓφιτος [Κορ.], *Meisterhans* GAI 87), ϹΕκέδαμος IG IX2 662, ΕϹϹηθίδαι' Ἀρβανιτόπουλος ΑΕ 1917 135 ἀρ. 349 (πρβ Χατζηδάκης 'Αθ 1918 441 ΕΕΠ 1917/8 47· πρὸ τοῦ ὀνόματος, ὡς φαίνεται, διὰ τὸ μέτρον νοεῖται ἔκθλιψις = ἀνέθηκ' Ε-, πρβ *Allen* PAS 1888 135, *Meisterhans* GAI § 24, *EHoffmann* SEG 268[=IG I 398 καὶ I2 σ. 44] σημ.), ΘειοϹ[=β]ιότο[ς] IG VII 3511 (πρβ *Sadée* BTD 186^{2} 221), Κλέ{Ϲ}εργος (κατ' εἰκασίαν *Sadée* BTD 231 232, ἢ Κλείεργος) IG VII 1875 3511, ὄρϹος IG IX1 698 (πρβ 700 ὄρβος), IG XII7 413 (πρβ *Roberts* IGE I σ. 18 189), DI 5131 5132 5151 5169 5135. Τὸ Ϲ σημαίνει, ὡς γνωστόν, καὶ τὸν ἀριθμὸν 6. Πρβ *Ahrens* GD I 31 170 185 II 41 516 520, *Meister* GD ἔ. ἄ., *OHoffmann* GD II 12 (πρβ ἄ.) III 558, *Sadée* BTD 185 κέ, *Meyer* GG § 229-233, *Kretschmer* GVI 96-97, *Solmsen* ULV 147, *Thumb* HGD 95 225 258 300 397, *Keil* He 1890 613 1894 249 κέ, IG III 57$_{12}$ 405$_{7}$ 1023$_{a6}$, IG XII5 186 (καὶ σ. 310· πολλάκις), CIG 9350-9354, *Keil* + *vPremerstein* Lydien II 112 III 97 107, *Arbanitopoulos* RPh 1911 136, Ξανθουδίδης ΑΔ 1916 12, *Roberts* + *Gardner* IGE II σ. 251 401 475-6 506(ἀρ. 368), *Nachmanson* HAI (ἐν Lietzmann KT 110) 73 γ, *Reinach* TÉG 197 222, *Larfeld* HGE I 347 397 419 420 II 547 548 GE^{3} 215 218 264 294 301, *Gardthausen* GPalaeogr. II 487, *Blass* Palaeogr. (ἐν *IvMueller* HKA I) 307, BPW 1907 983, ΑΕ 1898 265.

98$_{6}$· ἀσφάλειαν· τὸ **ει** ἐκ τῆς κοινῆς.

98$_{6}$· εἰράνας· ἐν τῷ ἑξῆς ψηφίσματι (ἀρ. 99) κεῖται ὡσαύτως εἰράνας, ἴσως δὲ καὶ ἐν ἀρ. 102 ἔκειτο εἰ[ράνας, ἐν δὲ ἀρ. 101 ἴσως **εἰ**]ρήνας· ἐν ἄλλαις τοῦ Ἀμφιαρείου Βοιωτιακαῖς προξενίαις ηὕρηται δὶς μὲν εἰράνας (IG VII 280 4261 [πρβ ἐνθάδε ἀρ. 99], ἐνάκις δὲ ἰράνας. Ἐν Βοιωτίᾳ καθ' ὅλου φέρεται ἰράνας, IG VII 504-524 2385 2388 3166 3169 (καὶ ἐν 2407 ἔκειτο, ὡς εἰκάζεται [πρβ *Larfeld* SIB 316], καὶ ⟦ἰ⟧ρά{να}ς· πρβ ἐν Ἀρκαδίας V2 356$_{4}$ καἰράνας, ἐν Κρήτης DI 5018$_{a\ 5\ 6}$ (=DI IV σ. 1061] χ[ἰ]ρήνας), ἐν δὲ VII 525 καὶ 526 εἰράνας (ἐν 536 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, $_{6}$-κὴ] εἰ[ράνας-$_{7}$[καθάπερ κὴ τῦς ἄλλυς] πρ[οξένυς κὴ εὐεργέτης]· καὶ ἐν 529$_{4}$ κατὰ τὰς προτέρας ἐκδόσεις [πρβ καὶ *Meister* GD I 228] καὶ τὴν ἐν *Loewy* IGB σ. 111 ἀρ. 149 εἰκόνα καὶ μεταγραφὴν κεῖται **εἰράνας**, δι' ἀπροσεξίαν δέ, ὡς εἰκάσαι, ἔν τε τῇ εἰκόνι καὶ τῇ μεταγραφῇ τοῦ IG VII 529 φέρεται **ἰράνας**), προσθετέον δὲ ὅτι καὶ ἐν στ. 2 τῆς ἐν IG 529 εἰκόνος ἐσφαλμένως, ὡς ἔκ τε τῆς αὐτόθι μεταγραφῆς καὶ τῶν προτέρων ἐκδόσεων καὶ τῆς ἐν *Loewy* IGB εἰκόνος ἐμφαίνεται, φέρεται ἔλεξεξε ἀντὶ ἔλεξε), πρβ τὰ κύρια ὀνόματα (IG VII σ. 775 781) Εἰράνα VII 3127, Εἴρανος 2131, Εἴρανος 542$_{1}$ 543$_{1\ 3}$ (ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐν Ἀμφιαρείου ἐπιγραφῇ, 416, γράφεται Ἴρανος), Εἰρανίων 29· πρβ *Meister* GD I 33 69 228 257 II 93, *Hoffmann* GD I 135 178 331 II 290 482 529 III 337 426, SIG III σ 224 288, *Wilhelm* Jh 1911 243,

Spitzer Lautl. des arcad. Dial. 20, AE 1898$_{255^1}$, *Thumb* HGD 180/1 238, *Herwerden* LSD² λ. *εἰρήνη* καὶ *χ[ί]ρήνας*, *Kuehner+Blass* GG I 125³ II 578, *Meyer* GG 98. Ἐν τῇ ἑξῆς προξενίᾳ (99) κεῖται *κὴ πολέμω* $_5$*κὴ εἰράνας ἰώσας*· τὸ *ἰώσας* εἶνε τὸ σύνηθες ἐν Βοιωτίᾳ, *ἐώσας* δὲ ἀπαντᾷ ἐν Θεσπιαῖς καὶ IG VII 1664 (Πλατ.) 2223 2224 (Θίσβ.) 2385 (Χορσ.), πρβ *ἐὼν* 208 (Αἰγοσθ.· καὶ ἐν Μεγάροις *ἐών*, *ἐόντες*), *οὔσας* (ἐκ τοῦ τῆς κοινῆς *οὔσης*) 21(=RIG 239, ψήφισμα τῶν Ὀρχομενίων ὑπὲρ τῶν Μεγαρέων)$_{23}$· πρβ *Ahrens* GD I 211, *Meister* GD I 245, *Sadée* BTD 183 195, Meyer GG 112· ἐν Ἀμφιαρείου Βοιωτιακαῖς ἐπιγραφαῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπαντᾷ *ἰώσας*(ἀρσ. *ἰόντος*), πρβ ἄλλως ἐν τοῖς ἑξῆς: AE 1891$_{101}$ ἀρ.$_{46}$ (=IG VII 4260, *ἐ[ώσας*), AE 1891$_{111}$ ἀρ.$_{52,1}$ (=IG VII 280 καὶ σ. 744, *ἐών*, αὐτ. καὶ *ἰόντος*), AE 1892$_{35}$ ἀρ.$_{62}$ (*ἐόντεσσι*, αὐτ. καὶ *ἰώσας*), ἡ δὲ ὅλη φράσις ἐν Ἀμφιαρείῳ εἶνε *κὴ πολέμω κὴ ἰ(ῆ εἰ)ράνας ἰώσας* (10^{κις}) ἢ *κὴ πολέμω ἰόντος κὴ ἰ(ῆ εἰ)ράνας* (ὀλιγάκις, AE 1891$_{97}$ ἀρ.$_{43}$ [=IG VII 4259=RIG 220] καὶ AE 1891$_{111}$ ἀρ.$_{52,1}$ [=IG VII 280 καὶ σ. 744] καὶ [κατ' ἀναπλήρωσιν] ἑξῆς ἀρ. 101) ἢ ἄνευ μετοχῆς *κὴ πολέμω κὴ ἰ(ῆ εἰ)ράνας* (σπανιάκις, ἐνθάδε [πρβ ἑξῆς ἀρ. 102] καὶ IG 283), ἐν δὲ ταῖς ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμέναις προξενίαις τοῦ Ἀμφιαρείου φέρεται *καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης* (πλειστάκις) ἢ *καὶ πολέμου ὄντος καὶ εἰρήνης* (πολλάκις· πρβ Ἰαστὶ *καὶ πολέμου ἐόντος καὶ εἰρήνης* AE 1917$_{236}$ ἀρ.$_{94}$) ἢ *καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης οὔσης* (ἐνιάκις, AE 1889$_{31}$ ἀρ.$_{30,1}$ [=IG 251], IG 245 317)· ἐν Ἀμφιαρείῳ τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κεῖται μάλιστα μὲν μετὰ τὸ *καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν*, πολλάκις δὲ πρὸ τούτου, τετράκις δὲ οὐδαμῶς τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἀναγράφεται, ἅπαξ δὲ ηὕρηται (ἐν τῇ κοινῇ) *καὶ ἐν πολέμωι καὶ ἐν εἰρήνηι*, τὸ αὐτὸ δὲ ἀναλόγως ἐν Μεγάροις (VII 2-6 9 14) καὶ ἄλλοθι IG IX$_2$ 513, XII$_5$ 155, OGI 10, DI 3567 a καὶ b (*ἰράναι*) καὶ c (*εἰράναι*), πρβ AE 1908$_{219}$), ἐν Τήνῳ δὲ ἀπαντᾷ *καὶ ἐμ πολέμωι εἰρήνηι* (XII$_5$ 798 800-802 820 821), ἐν δὲ AE 1917$_2$ ἀρ.$_{301}$ (Θεσσαλ.) [*π]ολέμου τε καὶ εἰρήνης*. Ἐπὶ τῆς ἐν Κιλικίᾳ ὑπὲρ τοῦ Σελευκέως Εὐδήμου σταθείσης στήλης, *Heberdey + Wilhelm* Reisen in Kilikien σ. 108-117 ἀρ. 186 187 (=RIG 535, πρβ DI 3741, *Wilhelm* UDA 245 WS 1912$_{416}$ Jh 1915 Bbl 17 κἑ, *Vollgraff* Mn 1915$_{365\ 383}$· ἐν Mn 1916$_{57_3}$ ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *πολλὰ καὶ με[γάλα* (*ἀγαθά*), πρβ αὐτ. σ. 227 κἑ, IG II$_5$ 385^b[=SIG² 467=³496]$_{22}$, RIG 475$_{2/3}$, OGI 348$_3$, DI 3087$_{11}$, AM 1884$_{289}$[=IG II$_5$ 623^d]$_{21/2}$, *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. (=*Lietzmann* KT 131) A 3, *Larfeld* HGE I 501 κἑ II 738 747), κεῖται *καὶ ἐμ πολέμωι καὶ ἐν* $_{90}$*ε[ἰρή]νηι*, ἐν δὲ στ. 7 ἀντιστρόφως: *καὶ ἐν εἰρήνηι καὶ ἐμ πολέμωι*, ἐν δὲ τῷ τῶν Βοιωτῶν τμήματι (σ. 110 113, στ. 28-33), ἤγουν τῇ Βοιωτιαστὶ γεγραμμένῃ προξενίᾳ, ἴσως ἤθελε νὰ χαράξῃ *ἀσυλίαν κὴ πολέμω* (ἢ *κὴ πολέμω ἰόντος κὴ εἰρά[ν$_{32}$α]ς* (ἢ *κὴ πολέμω κὴ εἰρά[νας ἰώ$_{32}$σα]ς*, πρβ κείμενον σ. 110)· ἐν τῇ προξενίᾳ ταύτῃ κεῖνται Βοιωτικοὶ καὶ κοινοὶ τύποι ἀναμεὶξ (πρβ *Larfeld* SIB σ. XXIX) καὶ ἄλλαι ἀνωμαλίαι: *δεδό[χ]***θαι τῶι δάμωι**$_{28}$, *προ*$_{29}$**ξέ**-*νως* (πληθ.) ἀντὶ τοῦ συνήθους *πρόξενον* (ἑνικ.), *εσμεν*$_{29}$ ἀντὶ *εἶμεν*, *ἐκγόνω*$_{30}$ ἀντὶ *ἐκγόνως*, *κε[ῖμε]ν*$_{30}$ ἀντὶ τοῦ συνήθους *κ[ὴ εἶμε]ν* (περὶ κράσεως πρβ *Meister* GD I 249, *Sadée* BTD 181), **καὶ**$_{30\ 32\ 33}$ (περὶ τοῦ **κὴ**$_{32}$ ῥηθήσεται ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀρ. 101$_7$), *ἰσο*$_{31}$**τέλειαν**, *ἀσφάλειαν*$_{31}$, **γῆν**$_{32}$· εἶπεν δὲ τὴν προξενίαν ταύτην *Ἔμμονος Ξεννέα*, υἱὸς τοῦ ἐν Ἀμφιαρείῳ Θεσπιέως Ξενίου ἢ Ξενέου (ἑξῆς ἀρ. 119 120, πρβ OGI 81¹). Τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης μετὰ τὸ *κατὰ γῆν* κλπ ἀπαντᾷ ἐν Ἀμφιαρείῳ πολλάκις, καὶ ἄλλοθι, λχ IG VII 513 (αὐτ. ἴσως ἔκειτο *Φιδί[π$_4$π]ω* ἢ *Φιδί$_4$[α]⟨ο⟩* ἢ *Φ⟨η⟩δί$_4$[μ]ω*), ἔτι δέ, ὡς εἰκάσαι, καὶ ἐν 527, ὅπερ ἴσως εἶχεν ὧδέ πως: $_1$*Ἀντίγ[ωνος* (ἢ ἄλλως) *ἄρχοντος, ἐπεψήφιζεν Ἐροτίων* (πρβ VII 525$_2$) *δεῖνος* (λχ *Φάνου*)·$_2$*πρ]οξενία κεκ[υρωμένη* ±24·"*Αρ*(ῆ ±22· *Ἀγόρ* κλπ, πρβ *Pape* WGE σ. XXII XXVII)]$_3$*ατος*· *Δάμω[νος εἶπεν· ἐπειδὴ* δεῖνα δεῖνος *Τενέδι]$_4$ος ἀνὴρ καλὸς[κἀγαθὸς καὶ εὔνους ὢν* (ἢ *κἀγαθὸς ὢν ἐν παντὶ καιρῶι*) *διατελεῖ τῆι πόλ]$_5$ει ἡμῶν καὶ λέγ[ων καὶ πράττων τὰ συμφέροντα, δεδόχθαι τ]$_6$οῖς συνέδροις καὶ [τῶι δήμωι Ταναγραίων* (πρβ IG VII 4130$_{29}$) *πρόξενον εἶναι καὶ εὐ]$_7$εργέτην τῆς [πόλεως Ταναγραίων* δεῖνα δεῖνος *Τενέ]$_8$διον αὐτὸν καὶ ἐ[κγόνους καὶ εἶναι αὐτῶι* (ἐνθάδε, ὡς ἐκ τοῦ χώρου εἰκάσαι, ἔλειπε δυεῖν θάτερον: ἢ τὸ *γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν* ἢ τὸ *ἰσοτέλειαν καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν*· καὶ ἐκ

μὲν τῶν ἐν στ. 9 (*κατὰ γῆν κλπ*) συνάγεται ὅτι ἐν στ. 8 ἔκειτο τὸ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔλειπεν, ὡς κατὰ τὸν χῶρον ἐπεικάσαι, ἐν τῶν τριῶν, ἴσως τὸ *ἰσοτέλειαν*, ἤγουν ἴσως ἔκειτο μόνον *ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν* [πρβ 504 506 508· τὸ *ἀσφάλιαν* ἐν Τανάγρᾳ ἅπαξ μόνον ἔλειπε: 507, τὸ δὲ *ἀσουλίαν* δίς: 519 520]· ἐν $515_{3/4}$ ἀναπληρωτέον [*κὴ* Ϝ*ισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν καὶ ἀσου*]*λίαν*· ἐν 516_1 ἀναγνωστέον *Καφισίας Γου*[-, ἤγουν τὸ *Γου* ὡς ἀρχὴν τοῦ πατρόθεν τοῦ ἐπιψηφίζοντος) *κ*[$_9${*α*}]*ὶ κατὰ γῆν καὶ κ*[*ατὰ θάλατταν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κα*]$_{10}$*ὶ τἆλλα φιλ*[*άνθρωπα καθάπερ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐ*]$_{11}$*εργέταις*· περὶ τοῦ IG VII 525 καὶ 526 εἰρήσθω ὅτι ταῦτα ἔλεξε, ὡς εἰκάσαι, ὁ καὶ τὸ 527 εἰπὼν *Ἄρ*(ἢ ἄλλως)*ατος Δάμωνος*, ἰδίᾳ δὲ περὶ μὲν τοῦ 525 προστεθήτω ὅτι ἴσως ἔκειτο: $_1$*Ὁμολω*]*ίχω* (πρβ ἄ. σ 59α) *ἄρχοντος*, - $_3$ - *ἔλεξε* [*προβεβωλευμένον ἦμεν αὐτῦ πὸτ τὸν δᾶμον*, $_4$*πρό*]*ξενον ἦμεν κὴ* [*εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρήων* ± 40 (= *δεῖνα Εὐ*]$_5$*θιο*[*ύ*]*μω Ἀθανῆο*[*ν*-] $_6$*ἔππασιν κὴ ἀσφ*[*άλιαν κὴ* Ϝ*ισοτέλιαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω κὴ*] -$_8$- [-*τᾶς πόλιος* $_9$*Τ*]*αναγρήων*, προστεθήτω δὲ καὶ ὅτι ἐν στ. 6, εἰ μὲν βέβαιος ἡ ἀνάγνωσις *ἀσφ*, πρόκειται ἀήθης θέσις τοῦ Ϝ*ισοτέλιαν*, καθάπερ ἐν 505, πρβ ἐν Ἀμφιαρείῳ ΑΕ 1892_{35} ἀρ. 63 (πρβ ἑξῆς ἀρ. 116): *καὶ εἶναι αὐτῶι ἀσφάλειαν καὶ ἀσυ*$_6$*λίαν καὶ ἰσοτέλειαν καὶ πολέμου ὄντος καὶ εἰρήνης*, πρβ IG VII 281 [καὶ σ. 744] 319 321 [πρβ καὶ 320] 371 4266[=RIG 211]· εἰ δὲ μή, ἴσως ἔκειτο {Ϝ*ισο*}[*τέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν*, ἐν δὲ τῷ 526 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, $_1$*Ἄρ* ἢ ἄλλως) *ατο*[*ς Δ*(*ά*)*μωνος* [*ἔλεξε - πὸτ τὰν* -] $_2$-.[-*τᾶς πόλιος Ταναγρήων*] $_4$- *ἔ*[*ππασιν καὶ* Ϝ*ισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν* -] -$_6$- [-*τᾶς πόλιος Ταν*]$_7$*αγρήων*. περὶ τοῦ *προβεβωλευμένον* κλπ πρβ ΑΕ 1892_{35} ἀρ. 62 $_{37}$ ἀρ. 64 (=ἑξῆς ἀρ. 116 καὶ 119) καὶ ἄλλοθι IG VII 207 208 [525 526] 529 (ἐν 512 καὶ 529 ἀναπληρωτέον μᾶλλον *πὸτ τὸν δᾶμον* κατὰ τὸ 521 522, πρβ 526 1728 2848(*προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ ποτὶ δᾶμον*) 2849($_2$[*δεῖνα δεῖνος ἔλε*]*ξεν προβεβωλευμένον εἶ*$_3$*μεν αὐτῦ, ἐπιδεὶ* -[· ἐν στ. 4 ἴσως ἔκειτο [*δὼν ἐος Ἐδέσσας* -, πρβ 2848_4], στ. 9 ἴσως [*ν τᾶς πόλιος Αριαρτίων* (περὶ τοῦ πνεύματος πρβ *Meister* GD I 252, *Sadée* BTD 233) *κὴ α*], στ. 14 *της*· ± 20] *ἀγγράψη*· πρβ SIG² 935³), καὶ ἐν τῇ κοινῇ IG VII 276 377 378 (καὶ σ. 744 745· ἐν VII 378 ἄνευ τοῦ *αὐτῶι*) 388 399 400 (πρβ 405), ΑΕ 1892_{35} ἀρ. 63 (πρβ ἄλλοθι IG VII 2713 *προβεβουλευμένον ἑαυ*$_{30}$*τῶ εἶναι* -), πρβ *Swoboda* GVB 37-8 263-5· πρβ *Joubin* BCH 1891_{490} (πρβ *SReinach* RA $1892_{\text{I } 405}$), ἔνθα ἴσως ἔκειτο *νόμοι καὶ προβουλεύ*[*ματα*]$_2$*κ*[*εκ*]*υρωμένα ἐν βουλεῖ ὁμολωίου ε*[-(*λγ ἑ*[*βδόμει*, πρβ IG VII 246=RIG 213: *μηνὸς ὁμολωίου* $_4$*ἑβδόμει ἱσταμένου*, ἢ *ἕ*[*κτει*, ἢ *ἐ*[*νάτει* ἢ *ε*[*ἰκάδι*, ἢ, ὡς ἐν ἄλλῃ τοῦ Ἀμφιαρείου ἐπιγραφῇ, *ε*′ [*ἱσταμένου*, πρβ ἄλλοθι κατὰ διόρθωσιν *Wilhelm* BGI 319=IG V_1 $18_{\text{B } 8}$), *ἐν δὲ τῶι δήμωι* (ὡς ἐν τῇ εἰρημένῃ, ἢ *ἐν δήμωι*, ὡς ἐν IG VII 388_2 [399_3 400_2 405_3]) *θ*]*ηλουθίου νουμηνίαι ἐπεψήφισ*[*εν* $_3$*Σ*]*τράτω*[*ν Καρ*(ἢ *Γλυ*]*κίνου*, *Αἰσχρώνδης Βιόττου* (πρβ IG VII $377_{17\ 8}$) *εἶπεν*· *δε*]*δόχθαι*, πρβ *τ*[*ιμαὶ καὶ δω*[*ρ*]*εαὶ κεκυρωμέναι* IG VII 4133_3, *ψήφ*]*ισμα κεκυρωμένο*[*ν* RPh $1911_{154\ 1}$, *κύ*]*ριον* ΑΕ 1912_{79_9}, πρβ DI $3505_{21\text{ κέ}}$, *Swoboda* GVB 149, *Wilhelm* BGI 144-6. Τὰ ψηφίσματα IG VII 510-512 περιέχουσα στήλη ἀνηυρέθη, καθ' ἅ μοι πάνυ φιλοτίμως ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Δημητρίου Παπαποστόλου, ἐν Καλάμῳ οἰκοῦντος, ἰατροῦ καὶ πρώην δημάρχου Ὠρωπίων, ἐγνωρίσθη, ἐν τῇ κώμῃ Ὠρωπῷ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγελῆ Θηβαίου, ἔκειτο δὲ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ὑπὸ τούτου ἀνακαινισθείσης ἐκκλησίας Ἁγ. Ἰωάννου, ἐντεῦθεν δὲ προθύμως ὑπὸ τοῦ εὑρόντος παραδοθεῖσα ἐκομίσθη ἐφ' ἔτος (τῇ 30ῇ ὀκτωβρίου 1920) εἰς τὸ Ἀμφιάρειον· εἶνε εἰς τρία τεθραυμένη, ἐλλείπει δὲ νῦν καὶ τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ ψηφίσματος 510, λευκοῦ μαρμάρου (σωζ. ὕψ. 0 29, πλ. 0 55, πάχ. 0 055· ὄπισθεν φέρει ἐγλυμμένα τετράποδα καὶ πτηνὰ καὶ κοσμήματα Χριστιανικῶν χρόνων)· καὶ περὶ μὲν τοῦ 510 σημειωθήτω ὅτι ἐν στ. 6 δὲν φέρει τὸ σύνηθες *κὴ τὰ ἄλλα* (ἢ *κὴ τἆλλα πάντα*· περὶ δὲ τοῦ 511 εἰρήσθω ὅτι ἐν στ. 1 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *Ἀγ*]*άθαρχο*[*ς Χαλκιδεύς* (πρβ στ. 6, *Boeckh* ἐν CIG 1583· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν IG ²II 99_1 γραπτέον μᾶλλον *Ἀλκίμο προξέ*[*νο* (ἢ *προξε*[*νία*) *ἐθνικόν*, πρβ ²II 64] καὶ ὅτι ἐν ²II $344_{1/2}$ καὶ 368_1 ὡς τρίτη λέξις, ἤγουν πρὸ τοῦ *ἐπί*, ἔκειτο τὸ ἐθνικὸν [9 γρ.· πρβ *Larfeld* HGE I 229 438 II 593, IG ²IIιv σ. 57] καὶ δὴ καὶ ὅτι ἐν $344_{12/4}$ καὶ $368_{9\ 0}$ τὰ μετὰ τὸ κύριον ὄνομα (*Θεόφαντος*) 22

γράμματα ἦσαν 13(=*δεῖνος* +9(=*ἐθνικὸν* καὶ ὅτι ἐν 368_{13} ἀναπληρωτέον μᾶλλον [*ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα τὸν* □]). ἐν δὲ στ. 2 (τοῦ VII 511) τὰ πρῶτα δύο γράμματα (*'Αμ*) εἰσίν, ὡς καὶ ἐν CIG δηλοῦται, ἐν ἐκθέσει κεχαραγμένα, μετὰ δὲ τὸ *ἄρχοντος* ἴσως ἔκειτο *ἀλαλκομενίω πετράδι* (πρβ 504 506. ἢ *ἕκτη* κατὰ τὸ 518) *ἀπιόντος*, ἐν δὲ στ. 3/4 ἔκειτο *ἐπεψάφιδδε Ὀρσίμ[αχος Boeckh* CIG 1563, ἢ *Ὀρσιμ[ένης CKeil* SIB σ. 29) *δεῖνος, δεῖνα δεῖνος* $_4$*ἔλεξε*, ἐν δὲ στ. 9 κατὰ τὸν χῶρον μᾶλλον *καθάπερ κὴ τῦς*, προστεθήτω δὲ ὅτι καὶ ἐν 519 ὁ αὐτός, ὡς εἰκάσαι, ἔκειτο μήν: $_1$*Πολουκλίδαο* (οὕτως γρ. ἐν τῇ μεταγραφῇ τοῦ IG) *ἄ*[<1>]*ρχοντος*, [*ἀλαλκομενίω* $_2$*δυοδεκάτη* ἐν 520, ὡς ἐκ τοῦ χώρου εἰκάσαι, ἔκειτο: $_1$*δεῖνος* (λχ *Νικίαο*) *ἄρχοντο*]*ς*, *ἀλαλκομενίω διωδεκάτη* $_2$[*ἐπεψάφιδδε δεῖνα*(λχ *'Αμι*)]*νίας*, -$_3$[*καθάπερ* (πιθανώτερον τοῦ *καθάπερ κὴ* καὶ Larfeld καὶ Meister ἀναπληροῦσιν ἄνευ τοῦ *κὴ*) *τῦς ἄλλ*]*υς προξένυς κὴ εὐεργέτης* καὶ ἐν 514 τὸν αὐτὸν ἴσως μῆνα ἀναπληρωτέον: $_1$*Ὀμολ*[*ωίχω* (πρβ ἄ. σ. 62α) *ἄρχοντος, ἀλαλκομενίω πετράδι* (ἢ *ἕκτη*) *ἀπιόντος*], ἐν δὲ στ. 2 τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιψηφίζοντος ἔκειτο μετὰ τοῦ πατρόθεν, ἐν δὲ στ. 4/5 ἔκειτο ἴσως μᾶλλον *εὐεργέτα*[*ν τᾶς πόλιος Ταναγρήων δεῖνα δεῖνος ἐθνικὸν*] $_5$*αὐτὸν κὴ* περὶ δὲ τοῦ 512 προστεθήτω ὅτι ὁ 1^{ος} στίχος μετὰ τὸ *ἀλαλκο* δὲν ἔφερεν ἄλλα γράμματα καὶ ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο ἔληγεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς που καὶ τὸ 510 ἐπινοουμένης καθέτου γραμμῆς (ὁ στίχος ἕκαστος τοῦ 510 εἶχε περὶ τὰ 50 γράμματα· περὶ τοῦ *η* τοῦ ἐν 512_3 *ἦμεν* πρβ *Dittenberger* αὐτ. σημ., *Sadée* BTD 213)· περὶ τοῦ 529 προστεθήτω ὅτι ἐν στ. 1 ἔκειντο ἴσως δύο χρονογραφίαι, ἤγουν πρὸς τῇ τῆς βουλῆς καὶ ἡ τοῦ δήμου, ἐν δὲ στ. 2 ἀναπληρωτέον ἴσως [-*πρόξενον εἶμεν* (ἄνευ τοῦ *κὴ εὐεργέταν*) *τᾶς πόλιος Ταναγρήων*], ἐν δὲ στ. 3 ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, [*κὴ εἶμεν αὐτῦ* (ἢ *αὐτῦς Loewy* IGB σ. 111 ἀρ. 149) *γὰς κὴ* Ϝ*υκίας ἔππασιν κὴ* Ϝ*ισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν* (οὕτως καὶ *Loewy*)], ἐν δὲ στ. 4 ἴσως [-*κὴ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ κὴ τῦς ἄλλυς προξένυς κὴ*] (περὶ τῶν ἐν IG VII 529 ἐσφαλμένως φερομένων λέξεων *ἐλέξεξε* καὶ *εἰράνας* πρβ ἄ. σ. 60β)· ἐν δὲ 528 ἴσως ἔκειτο: $_1$*Μνάσων Εὐβώλω* (πρβ 531_2) [*δεῖνα*(δηλ. *δεῖνος* δηλ. ἡ Μνάσωνος γυνὴ)] $_2$*Εὔβωλον τὸν ουἱὸν τοῖς θιοῖς* (ἢ [*ουἱὸν ἀνέθιαν τῦς θιῦς*)], πρβ 558, ὅπερ ἴσως εἶχεν ὧδέ πως: $_1$[*Κ*(*δεῖνα*) *δεῖνος ἰω Δαΐμμειν Μνασά*[*ρχω* (δηλ. ἡ τοῦ Κ-γυνὴ) *τὰν θουγατέρα δεῖνα καὶ τὸν ουἱὸν Μνάσαρχον* Κ[*δεῖνος* (δηλ. τοῦ ἐν στ. 1 ἀναθέτου) *ἀνέθεικ*]*αν τοῖς θιοῖς*· εἰρήσθω ἐνθάδε καὶ ὅτι ἐν 3467 (=*EHoffmann* SEG 411 = *Solmsen* IDS³ 13)$_3$ ἴσως ἐνδέχεται νὰ ἀναγνωσθῇ *τΗὐτ*(ἢ *τΗὐ*{*π*})*ρε*{*π*}*ιφάντω* (πρβ *Sadée* BTD 158 176).

98_7: *ὁ*]*πόττα* ἐν Ἀμφιαρείῳ μοναχοῦ ἐνθάδε ηὕρηται· καὶ ἐν Βοιωτίᾳ σπανιάκις ἀπαντᾷ: *ὁπόττα* IG VII 522(=RIG $222)_{19}$ 2406_{12} 3167(=RIG 237 καὶ σ. 944, *Wilhelm* GGA $1898_{223})_{14}$, *ὁπόττοι* $207_{4\ 11}$, *ὁπόττον* RÉG $1899_{72\ 28\ 30}$, πρβ *Meister* GD I 264, *Sadée* BTD 161, ἐν Κρήτῃ DI IV σ. 1077 1149.

99: *προξενία 'Αρισταίωνι 'Αριστέως Ροδίῳ*. Τὸ ψήφισμα τοῦτο τά τε ὀνόματα καὶ τὴν φράσιν τυγχάνει παντάπασιν ὅμοιον ὂν τῷ ἐν ΑΕ 1891_{101} ἀρ. $_{45}$ (=IG VII 4261) ἐκδεδομένῳ (ὅρ. ἑξῆς ἀρ. 99^α), σμικρὸν δέ τι ἄλλως διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἐπὶ στήλης, τοῦτο δ' ἐπὶ ἐπικράνου κεχάρακται, τὰ δὲ περὶ τὴν γραφὴν διάφορα ἔχουσιν ὧδε (αἱ ἐν τῇ στήλῃ ἀντίστοιχοι λέξεις γράφονται ἐνθάδε ἐν παρενθέσει· ἐν τῇ ἀναπληρώσει τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος ἐτηρήθη ἡ γραφὴ τοῦ ἐν τῇ στήλῃ *Παμπειρίχω*): *Πλατηεὺς* (*Πλαταιεύς*, πρβ καὶ *Meister* GD I 240, *Larfeld* SIB σ. XXI), *κυνῶ*$_2$ (*κοινῶ*$_4$), *κυνῶ*$_6$ (*κοινῶ*$_{12}$), *αὐτῦ* (*αὐτῶ*), Ϝ*υκίας* (*οἰκίας*), *ἔππασιν* (*ἔμπασιν*), [Ϝ]*ισοτέλιαν* (*ἰσοτέλιαν*), τὸ δὲ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τὸ αὐτὸ πλὴν ὅτι τὸ *μ* καὶ *ν* ἐπὶ μὲν τῆς στήλης ἔχουσιν ὧδε: Μ καὶ Ν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπικράνου: Μ καὶ Ν· προσφερεῖς παραλλαγαὶ ἀπαντῶσι καὶ ἐν ἄλλοις ὁπωσοῦν συγχρόνοις ψηφίσμασι.

99_1: περὶ τοῦ ἄρχοντος πρβ ἄ. σ. 58β (98_1).

99_1: *Τηλεγόνω*· περὶ τοῦ *πεῖλε* πρβ *Πειλεκλίδασ* IG VII 3183_{10}, *Πειλεμάχω* 2420_{33}, *Πελεξενὶς* 654, *Πειλεστροτίδας* DI 1137, *Meister* GD I 99 115 222 259, *Sadée* BTD 147 149.

99_2: *ἔλεξε τῦ δάμυ*· πρβ καὶ ἐν τῇ κοινῇ IG VII 3059 *εἶ*$_4$*πε* (ἄνευ τοῦ *ν*) *πρός τε τὴν βουλὴν καὶ* $_5$*τὸν δῆμον τὸ ψήφισμα ὃ γράφει· ἐπειδὴ*-. Περὶ τοῦ *ἔλεξε* (πρβ καὶ *Buck* ISGD 135· καὶ ἐν IG VII

$1730_{3,4}$ ἀντὶ *εἶπεν* ἀναπληρωτέον *ἔλεξε*]) καὶ *ἔλεξεν* (IG VII 2849_2, *Heberdey* + *Wilhelm* Kilikien σ. 113_{28}) καὶ *εἶπεν* πρβ AE $1917_{236\ ἀρ.\ 94}$ (περὶ τοῦ παραγωγικοῦ **ν** πρβ καὶ IG ²II 96 [πΧ 375/4] $_4$-*ἐ*]*γραμμάτευε*-$_5$*εἶπε* καὶ ἄλλα προγενέστερα). Ὁ εἰπὼν ἐν μὲν τοῖς Βοιωτῶν ψηφίσμασι ἐπιγράφεται ἀείποτε πατρόθεν καί, ὡς εἰκός, τῆς πατρίδος, λχ AE $1891_{111\ ἀρ\ 52,1}$ *Λύσανδρος Μειλίχω Ὠρώπιος ἔλεξε* (=IG VII 280, ἔνθα ἀντὶ *ἔλεξεν* γραπτέον *ἔλεξε*, πρβ σ. 744), ἐν δὲ τοῖς τῶν Ὠρωπίων ψηφίσμασιν ἐπί τε βάθρων καὶ στηλῶν ὁ ῥήτωρ φέρεται πατρόθεν μετὰ τοῦ *εἶπεν*, λχ IG VII 237 *Πολύνικος Πανδάρου εἶπεν* (ἐν IG VII 269 *εἶπε*), πλὴν ἐπὶ τῶν ἑξῆς ἑπτὰ στηλῶν· ἐν IG VII 4256(=RIG 203) 4257, προξενίαις ὑπὲρ Μακεδόνων, φέρεται *Ἀμφίδημος Ἀμφιμήδους ἔλεξεν* (σὺν τῷ **ν**)· ἐν IG VII 4250 =RIG 202=SIG² 124 =³258$_{(β')}$=*OHoffmann* GD III$_{17\ ἀρ.\ 26}$=DI 5338, μνεία ἐν *Hicks* + *Hill* GHI² 142) καὶ 4251 (=RIG 201 = SIG² 123 = ³258$_{(α')}$ = *OHoffmann* GD III$_{17\ ἀρ.\ 27}$ = *Hicks* + *Hill* GHI² 142, μνεία ἐν DI 5338· τῶν ἐν στ. 4 ἀπαληλιμμένων γραμμάτων, ἐφ' ὧν κεχάρακται τὸ *Μακεδόνα*, ὑπολείπονται ἴχνη τινὰ δηλοῦντα ὅτι τὰ γράμματα ταῦτα δὲν ἦσαν *βασιλέα*· καὶ τὸ *Ὠρωπίων*$_5$ καὶ τὸ *εργετ*$_6$ φαίνονται ὡσεὶ ἐπ' ἀπαληλιμμένων ἐγλυμμένα), προξενίαις ὑπὲρ Μακεδόνων ἐν Ἰωνικῇ (Ἐρετρικῇ) διαλέκτῳ γεγραμμέναις, κεῖται ἄνευ τοῦ πατρόθεν, *Δρίμων ἔλεξε*· ἐν AE $1917_{236\ ἀρ.\ 94}$, εὐεργεσίᾳ ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, κεῖται *Ἀντιφάνης ἔλεξεν* (σὺν τῷ **ν**)· ἐν IG VII 371, προξενίᾳ γεγραμμένῃ ἐν τῇ κοινῇ, φέρεται *Θεοτέλης εἶπεν*, ὡσαύτως δὲ ἐν IG VII 4263, προξενίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ ὑπὲρ δανεισόντων χρήματα, κεῖται *Λύσανδρος εἶπεν*. Τὸ ἐνθάδε *ἔλεξε τῦ δάμυ*, ἄνευ τοῦ *δεδόχθη* ἢ ἄλλως τοῦ *ἔδοξε*, ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τῆς εἰρημένης στήλης ὁμοίᾳ προξενίᾳ IG VII 4261· *ἔδοξε* ἀπαντᾷ ἐν IG VII 1726 1729_1(γραπτέον *ἔδοξε* [*τοῖ*· πρβ 3055 *ἔδοξε τῇ πόλι*) 3167 2407, ἴσως δὲ καὶ ἐν 2408(=RIG 218), ἔνθα καὶ ἴσως ἔκειτο, ὡς ἐν 2407 (ὁ ἐν 2407 Ἱππίας καὶ Αἰτώνδας βοιωταρχοῦσι καὶ ἐν 2408), : $_{[1]}$*θεός, τύχα* $_{[2]}$ ± 7(=*δεῖνος*) *ἄρχοντος, ἔ*$_1$*δοξε τ*]*οῖ δ*[*άμοι*-] (*ἔδοξε* ἀναπληροῦσι καὶ Larfeld καὶ Meister, *δεδόχθη* δὲ IG καὶ RIG)· προστεθήτω ὅτι ἐν Ἀμφιαρείῳ ηὕρηται *ἔδοξεν* ἐπὶ δύο ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων προξενιῶν: IG VII 4256 4257, *ἔδοξε* δὲ ἐπὶ δύο ἐν τῇ Ἰάδι γεγραμμένων: IG VII 4250 4251 (πρβ ἄ. σ. 64α)· τὸ *δεδόχθη τῦ δάμυ* λείπει ἐν παμπόλλοις Βοιωτικοῖς ψηφίσμασι, *Dittenberger* ἐν IG VII 4127(=RIG 234· στ. 5 ἴσως γραπτέον, ὡς ἐν 4128, μᾶλλον *κ*[*αθὰκὴ τῦς ἄλλυς*) καὶ 4128, καὶ ἄλλοθι, λχ IG I 45 (=SIG¹ 34=*Roberts* + *Gardner* IGE II 18[πρβ σ. 51 σημ.]), SIG² 541(=³86=*Roberts* + *Gardner* 19), IG ²II 1 17(προηγεῖται *ἔδοξεν*) 18 19 28 29 86 96 (πρβ *Miller* De decretis 17) 132 142 212(=*Minns* Scyth. 651) 228 368 405, II$_5$ 616ᵇ (=RIG 1552), RIG 1558, IG XII$_9$ 195 (=*Wilhelm* AE $1892_{126\ ἀρ.\ 2}$: *Ἐλπίνης εἶπεν· ἐπειδὴ*-, *ἐπαινέσαι*-, πρβ σ. 129/0 καὶ NBGI$_I$ [ἐν SBAW τόμ. 166ᵠ πραγμ. 1]60 καὶ AE 1905_{223} + IG II 561 [πρβ AE $1918_{87\ ἀρ.\ 95\ 4/5}$] καὶ AE $195_{225\ ἀρ.\ 4}$), *Swoboda* GVB 46, *Larfeld* HGE II 660· πρβ ἄλλως ἀντὶ τοῦ *ἐπειδὴ* κλπ ἐν ἐπιγραφῇ Καλύμνης RIG 420$_{II\ 23\ κέ}$ *ἔδοξε τᾶι βουλᾶι καὶ τῶι δάμωι· Βλόσων Σωσαγγέλου εἶπεν·* [*Ἀ*]*θήναιον Ἀπολλωνίου Βαργ*[*υλι*]*ήτην εὔνουν ἦμεν*-· *δεδόχθαι τῶι* [*δά*]*μωι ἦμεν πολίταν Ἀθήναιον ἐν Καλύμναι* [πρβ ἄλλως ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἀναγραφομένῃ πολιτείᾳ RIG 420$_I$).

99$_3$· ***Ἀριστήωνα*** (ὡσαύτως ἐν τῇ ὁμοίᾳ προξενίᾳ IG VII 4261· πρβ καὶ ἐν Ῥόδῳ DI 4121_6 ***Ἀρισταίωνος***)· πρβ ἄλλως IG VII 892 *Δαμένετος*, 960 *Ἐπενέτα*, SIG³ 1208_{22} *Δαμενέτω*. Ἐν τῷ πατρόθεν μεταξὺ τοῦ *Αριστε* καὶ τοῦ *ως* ἴχνος τι λεπτὸν καὶ βραχύ, ὡσεὶ λείψανον γράμματος ἰῶτα, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὅτι διὰ τύχην ἐγένετο· ἐπὶ τῆς στήλης κεῖται *Ἀριστέως*· περὶ τοῦ ἐνθάδε ἐκ τῆς κοινῆς εἰλημμένου *-έως* πρβ ἄλλως IG VII 1739_5 *Ἡρακλέιως* (πρβ *Κορωνέιως* IG VII 2724_1, κλπ, *Meister* GD I 244 [πρβ 268 269], *Meyer* GG 439 [πρβ 442]), IG VII 213_{20} *Κα*[*λλ*]*ικλέως* (πρβ VII 212_4 *Καλλικλέο*[*ς*]· τὸ ἐν *Meister* I 244 *Καλλικλέιου* ἐν μὲν *Larfeld* SIB 244_{27} ἀναγινώσκεται *Καλλικλείου*[*ς* = αὐτ. σ. XXV *Καλλικλέjου*[*ς*, ἐν δὲ IG VII 1755_{28} [*Κ*]*αλλι*[*κλεῖο*]*ς*)· πρβ ἐν τῇ κοινῇ ἐνθάδε ἀρ. 100_2 *Κτησικλέου* καὶ 102_3 *Ἀγ*]*αθοκλέους*, ἔτι δὲ *Εὐκλέου* καὶ *Αὐτοκλέου* AE $1891_{105\ ἀρ.\ 49}$ (=IG VII 4266=RIG 211· περὶ τοῦ αὐτόθι προξένου Αὐτίου τοῦ Αὐτοκλέους

19 3 21.

πρβ *Kirchner* PA 2700-2702 2725, *Sundwall* Kl 1905_{282} EB 5 NPA 41, *-οκλέου* AE 1918_{78}, πρβ *Φανοκλέιου* AE 1892_{121}, *Ἀγαθοκλέιους Mayser* GGP 71, *Meyer* GG 438 κέ, *Meisterhans* GAI 133, *Schweizer* GPI 155, *Nachmanson* LFMI 137.

99_4 περὶ τοῦ Ευκίας καὶ Ισοτέλιαν ὅρ. ἄ. σ. 59β. Ἐν τῇ 9ῃ λέξει, *ἀσ υ λίαν*, το 3ον γράμμα φαίνεται ὡς **ι** μᾶλλον, ἀλλ' ἄνω εἶνε βεβλαμμένον καί, ὡς εἰκάσαι, πάνω ὑψοῦ ἐσχίζετο εἰς **υ**, καθάπερ καὶ τὸ ἐν στ. 6 **υ** τοῦ *εὐεργέταις*· ἐν τῷ 4ῳ τῆς αὐτῆς λέξεως γράμματι, Λ, διακρίνονται κάτω ἴχνη τινὰ κεραίας προσδιδόντα τῷ γράμματι ὄψιν **δ**, λείψανα ἴσως τῆς κάτω γραμμῆς, ἥτις ἦν ὡς κανὼν τοῦ ἰσοπέδου τῶν γραμμάτων προκεχαραγμένη, ἢ σφάλμα τοῦ λιθοκόπου.

99_6· ***εὐεργέταις*** καὶ ἐν τῇ εἰρημένῃ ὁμοίᾳ προξενίᾳ IG VII 4261 ***εὐ[[εϱ]]γέταις***· τὸ **αι** ἐκ τῆς κοινῆς, πρβ τύπους ἀναμεὶξ ἐν τῷ ἑξῆς ψηφίσματι ἀρ. 101 καὶ ἐν AE $1891_{98\ \text{ἀρ.}\ 43}$ (=IG VII 4259= RIG 220 καὶ ἄλλοθι, λχ IG VII 207 208 213 (πρβ ἄλλως 523 πρὸς 524 [δύο προξενίαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀνδρῶν ἐπιψηφισθεῖσαι καὶ ῥηθεῖσαι]) 2407 2408, πρβ *Sadée* BTD 161 καὶ ἐν τῇ Κιλικίας στήλῃ ἄ.σ. 61α, εἰρήσθω δ' ἐνθάδε καὶ ὅτι ἡ φράσις τοῦ ἐν IG 280 (καὶ σ. 744 = AE $1891_{111\ \text{ἀρ.}\ 52\text{-}1}$) Βοιωτιαστὶ γεγραμμένου ψηφίσματος τοῦ Ἀμφιαρείου εἶνε παρεμφερὴς τῇ τῶν αὐτόθι ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων ψηφισμάτων.

99α (***εἰκ. 1α*** καὶ μεταγραφὴ ἄ. σ. 55): AE $1891_{101\ \text{ἀρ.}\ 15}$=IG VII 4261: *Βοιωτῶν προξενία Ἀρισταίωνι Ἀριστέως Ροδίῳ* (ὁμοία τῇ ἄνω σ. 54 ἀρ. 99, εἰκ. 1). στήλη αἰετοῦχος, λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0 57· ἐν AE στ. 7 ἐν τῷ κειμένῳ γραπτέον, ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου κεῖται, *ἰσοτέλιαν* (ἡ μεταγραφὴ ἔχει ὀρθῶς), οὕτως δὲ καὶ ἐν IG ἔν τε τῷ κειμένῳ καὶ ἐν τῇ μεταγραφῇ γραπτέον.

100 101 (δεξιὸς κρόταφος, ***εἰκ. 2*** καὶ μεταγραφὴ ἄ. σ. 56): *Ὠρωπίων προξενία καὶ Βοιωτῶν προξενία.*

Ἀριστερὰ ᾤα πλ. 0 03· ὁ ἐπιγεγραμμένος χῶρος ἐν μὲν τῷ ἀριστερῷ ψηφίσματι (100) ἔχει πλάτος ὡς 0 317 (στ. 8), ἐν δὲ τῷ δεξιῷ (101) ἐπὶ μὲν τοῦ 1ου στίχου σῴζ. πλ. 0 237, ἐπὶ δὲ τοῦ 4ου 0 255, ἐπὶ δὲ τοῦ 7ου 0 28, μεταξὺ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ψηφίσματος καὶ τοῦ δεξιοῦ πάνυ σμικρὸν διάστημα, τὸ δ' ἐλάχιστον εἶνε τὸ μεταξὺ τοῦ 8ου στίχου τοῦ ἀριστεροῦ ψηφίσματος καὶ τοῦ 4ου στίχου τοῦ δεξιοῦ ψηφίσματος, 0 008 (ἡ καθ' ὅλου ἀνωμαλότης λόγον εἶχε τὴν κατὰ συλλαβὴν διαίρεσιν τῶν στίχων, πρβ ἄ. σελ. 58β)· τὸ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ κροτάφου ἀκμῆς μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ἄκρας τοῦ δεξιοῦ ψηφίσματος πλάτος εἶνε 0 355 (=0 03+0 317+0 008). Τὸ ἀριστερὸν ψήφισμα ἄρχεται ἔγγιστα τῆς ἄνω ἀκμῆς τοῦ λίθου (κενὸν ὕψ. 0 012), μεταξὺ δὲ τοῦ τελευταίου στίχου καὶ τῆς κάτω ἀκμῆς κενὸν ὕψ. 0 135· ἐν δὲ τῷ δεξιῷ ψηφίσματι ἄνω μὲν κενὸν ὕψ. 0 035, κάτω δὲ 0 10. Τὰ γράμματα τοῦ μὲν ἀριστεροῦ ψηφίσματος ἔχουσιν ὕψος 0 008, τοῦ δὲ δεξιοῦ 0 017. Ἐκ τῆς ἀναπληρώσεως εἰκάζεται ὅτι τὸ πλάτος τοῦ δεξιοῦ ψηφίσματος (σὺν τῷ ἐπὶ τοῦ ἐλλείποντος ἀποτμήματος τοῦ λίθου μέρει) ἐν μὲν τῷ 4ῳ στίχῳ ἦν ± 0 558 (= 0 255 + 0 303), ἤγουν τὸ ἐλλεῖπον μέρος ἦν ὀλίγῳ μεῖζον τοῦ σῳζομένου, ἐν δὲ τῷ 7ῳ στίχῳ ± 0 61· ὅθεν προστιθεμένου καὶ τοῦ προειρημένου πλάτους 0 355, ὁ σύμπας ἐπιγεγραμμένος χῶρος ἐπὶ μὲν τοῦ 4ου στίχου τοῦ δεξιοῦ ψηφίσματος (σὺν τῇ ἀριστερᾷ ᾤᾳ καὶ τῷ μεταξὺ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ τοῦ δεξιοῦ ψηφίσματος χάσματι) ὑπολογεῖται ± 0 913, ἐπὶ δὲ τοῦ 7ου στίχου, ἐπινοουμένης γραμμῆς ἀπαντικρὺ τοῦ στίχου τούτου ὑπὸ τὸ ἀριστερὸν ψήφισμα, ± 0 965.

100: *Ὠρωπίων προξενία Ἐπικύδει Κτησικλέους Χαλκιδεῖ.*

Τὸ σ ἔχει ἐν ἄλλοις ἄλλο σχῆμα, ἔχει δῆλον ὅτι τὰς ἔξω γραμμὰς παραλλήλους μὲν ἑξάκις, ἀποκλινούσας δὲ πεντάκις, ἔτι δὲ τῶν αὐτῶν γραμμῶν τὴν μὲν κάτω ἔχει ἰσόπεδον τρὶς (ἐν ***ἐκγόνους***, *ἔνκτησιν*, *ἀσφάλειαν*), τὴν δὲ ἄνω ἰσόπεδον δὶς (ἐν *αὐτοῖς*, *προξένοις*)· τὸ *ω* ἔχει προμηκεστέρας τὰς κεραίας, πρβ AE $1917_{42\alpha}$, IG ²II 786_{20} V1 1175_9 V2 $323_{22\text{-}107}$ (ἐν 323_{20} καὶ δὴ καὶ ἐν Indic. σ. 154 γρ. *Ἐρατίαν*). Ἀρβανιτόπουλος Παγασ. γραπτ. στηλ. σ. 287 356, *Larfeld* GE³ 273-275, πρβ καὶ *Brueckner* AM 1915_{10} (ω=ο).

100_1· τὸ κύριον ὄνομα τοῦ εἰπόντος ἦν πάνυ

βραχύ, κατὰ πιθανὰ δὲ λείψανα ἔληγεν εἰς *-ων*, ἴσως λχ *Λέων, Σάων* κλπ, ἤ, εἰ ὑπῆρχεν ἔκθεσις τοῦ 1ου γράμματος (πρβ λχ ΑΕ 1889 $_{19/0}$ ἀρ. 5_3 καὶ 6_1 [προσθετέον ὅτι καὶ ὅλον σχεδὸν τὸ *υ* τοῦ ἐν 6_1 *Λύσανδρος* κεχάρακται ἐν ἐκθέσει, κατὰ ταῦτα δὲ διορθωτέον ἐν IG VII 293 294 (πρβ IG σ. 744) τὴν τάξιν τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων], IG VII 2713 3064, ΑΕ 1917$_{42α}$ 1918$_{104α}$ [εἴσθεσις]), *Ἱέρων, Κλέων, Νίκων, Φίλων* κλπ.

100_2 Ἐπικύδην· περὶ τῆς καταλήξεως πρβ ***Φιλοκύδην*** *Meisterhans* GAI 136_{13} 119 133-6, ΑΕ 1918$_{79α}$· περὶ τῆς γενικῆς πρβ ΑΕ 1918$_{78α}$ κάτ. 1, ἐν Ἀμφιαρείῳ *Θεοκύδου* IG VII 3498$_{41\ 51}$ 4262_1.

100_2 Κτησικλέου περὶ τῆς καταλήξεως πρβ. ἄ. σ. 64β.

100_5 - ***αὐτοῖς***· ἴσως εἶχεν ἐσφαλμένως χαράξας *αὐτῦς* καὶ ἔπειτα ἀπαλείψας τὸ *ι* ἀντενέγραψεν *οι*.

101: *Βοιωτῶν προξενία* *δεῖνι Λεοντίσκου Σινωπεῖ.*

Τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐλλείπει, ὡς ἄρτι ἐρρήθη, τὸ ἥμισυ καὶ ὀλίγῳ πλέον· καὶ ὁ μὲν 1ος στίχος καὶ ὁ 3ος καὶ ὁ 4ος καὶ ὁ 5ος ἀνεπληρώθησαν ἰσομήκεις πως ἀλλήλοις, ὡσαύτως δὲ ὑποτίθεται καὶ ὁ 2ος, ὁ δὲ 6ος ἀνεπληρώθη ὡς δυσί που γράμμασι μακρότερος τοῦ 5ου, περὶ δὲ τοῦ 7ου γενήσεται λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

101_1: Χαροπῖνος ἄρχων ἀπαντᾷ καὶ ἐν IG VII 393 καὶ 4259 (Ἀμφιαρείου) καὶ 3068 (=RIG 635, *Bleckmann* IGS [ἐν *Lietzmann* KT 115] 44· Λεβαδείας)· πρβ ἄλλους IG VII 3150 (Λεβαδεύς), 3326 (Χαροπῖνος Μέγωνος Χαιρωνεύς), BCH 1897$_{557\ 14}$ (*ἐπὶ Χαροπίνου ἄρχοντος*, Θεσπιεύς).

101_1. Ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ ψηφίσματος κανόνα ἔχει τὸν 3ον στίχον, ἔνθα αἱ μὲν λέξεις εἰσὶ βέβαιοι, μόναι δὲ αἱ γραφαὶ τοῦ ***κὴ*** (δὶς) καὶ τοῦ *ἐσγόνως* (πρβ ἄ. σ. 59) ἴσως δὲν ἔχουσιν ἀσφαλῶς, ἐπειδήπερ ἐν ταῖς τοῦ ψηφίσματος τούτου γραφαῖς ἐπιτηδεύεται, ὡς εἰπεῖν, περισσή τις καὶ περίεργος ποικιλία: ***κὴ***$_{3\ 5}$, ***καὶ***$_{4\ 6}$, ***κὴι***$_7$, *γᾶς*$_4$, *γῆν*$_6$, *ῥήνας*$_6$, ***κυνῶ***$_2$, ***αὐτῶι***$_4$, ***ο ἰκίας***$_4$, ***τῦις***$_7$. Κατὰ λόγον τοῦ 3ου στίχου ὁ 1ος στίχος ἀδυνατεῖ, μακρότερος γὰρ ἂν εἴη, μετὰ τὸ *ἄρχοντος* νὰ περιλάβῃ καὶ τὸ *Βοιωτοῖς* ἢ το *ἐν κυνῦ Βοιωτῶν* (πρβ ἄ. σ. 59) ἢ τὸν ἐπιψηφίζοντα ἢ καὶ τὸν εἰπόντα ἢ καὶ μετὰ τοῦτον τὸ *προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ πὸτ τὸν δᾶμον* ἢ καὶ τὸν μῆνα καὶ τὴν μηνὸς ἡμέραν· διὸ ἀναπληροῦται *ἔδοξε* κλπ (πρβ ἄ. σ. 64)· ὁ εἰπὼν λείπει καὶ ἐν IG VII 1726 1729 3167 4138 2407, ἴσως δὲ καὶ ἐν 2408 (πρβ ἄ. σ. 64α), *Doublet* BCH 1889$_{68}$ ἀρ. 7 (ἀντίγραφον ψηφίσματος τῶν Θηβαίων), πρβ ἄλλως IG VII 1-15 189 190 223 2711$_{55\ 111}$ 2712 3055· ἐν Καρθαίᾳ (IG XII5 528 κλπ) ὁ εἰπὼν προηγεῖται τοῦ *ἔδοξεν*· περὶ τοῦ εἰπόντος πρβ *Swoboda* GVB 25 36 224 263-6 284 292 304, ΑΔ 1915 $_{212\ 214\ 218\ 219\ 224}$· ὁ εἰπὼν ἔλειπεν ἴσως καὶ ἐν IG VII 2850 (Ἁλιάρτου, ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένον· ἐψηφίσθη ἄρχοντος *Ἀθήνησι Νικοδήμου*, μετὰ τὸ πΧ 168, *Kirchner* PA 10858), ἐὰν γραφῇ ὧδέ πως: $_3$-*Οἰ[ο]υνέ[ως, ἱερέω]ς τῆς Ἀρτέμιδος Καλλιστράτο{υ}* (πρβ ἐν Ἀμφιαρείῳ *ἱερέ*$_4$*ως τοῦ Ἀμφιαράου* δεῖνος, IG VII 246 289 291 292 299 [καὶ σ. 744] 4262) *ἐπειδὴ*-$_{13}$-***{καὶ δι}ὰ*** *τ[αῦτα* $_{14}$*πάντα* (πρβ IG II 605_2 608 [πρβ ΑΕ 1918$_{99α}$]$_3$) *ἐπ{ηινέθη}Ἀντάγορο{ς}[Ἀντ]*$_{15}$*α[γόρ]ο[υ], δεδόχθαι τ[ῆι συνόδωι-]*. Περὶ τῆς γραφῆς τῆς ἐνθάδε (ἀρ. 101_1) ἑνικῆς δοτικῆς πρβ ***αὐτῶι***$_4$, καὶ ἄλλοθι τοῦ αὐτοῦ ἐπικράνου: ἀρ. 98_2 ***τοῖ*** *δάμοι*, 99_2 ***τῦ*** *δάμυ*, 99_3 ***αὐτῦ***, $99α_6$ ***αὐτῶ***, 102_2 ***τῦ*** *δάμοι*

101_2· ***εἶμεμ*** *τῶ κυνῶ* (στ. 3/4 *εἶ]*$_4$*μεν αὐτῶι*)· πρβ IG VII 282 (καὶ σ. 744=ΑΕ 1891$_{111}$ ἀρ. 52,3)$_1$ *Ἀμύντου*, ἐν Μαγνησίας Βοιωτικῷ ψηφίσματι IM 25_b *τὼγ Βοιωτῶγ* [-]$_{17}$ καὶ *τὸγ β*[-]$_{24}$ (πρβ ἄλλως *ἐκηχειρίαγ κὴ*$_{11}$, *τὸ θεῖογ κὴ*$_{16}$, ***καὶ***$_{7\ 31}$ ἀντὶ *κὴ*· περὶ του ***ὑικιότατα***$_{18}$ καὶ ***ὑκειότατα***$_6$ πρβ ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀρ. 101_7), πρβ ἄλλως ἐν Θήβαις IG VII 2407 *κὰ{γ γ}ᾶ{γ}* ***καὶ***, ἐν Τανάγρᾳ 524 ***κα[τὰ*** *γᾶν* (πρβ ἑξῆς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀρ. 101_6), ἐν Τήνῳ IG XII5 872 ***πύργομ*** *τὰ*$_{19}$ καὶ ***αὐτῶμ*** *Ἀντιχάρου*$_{20}$ καὶ *οἰκόπεδομ ἅπαν*$_{41}$, ἐν τῷ Ἀρκαδικῷ Ὀρχομενῷ *τὰν γγᾶν* *Plassart* BCH 1915$_{85}$[1], *Kretschmer* Gl 1909$_{34}$ κέ, *Crönert* MG 65. Ἐνθάδε τὸ *ν* τοῦ *κυνῶ*$_2$ ἔχει τὰς ἔξω γραμμὰς πρὸς δεξιὰ ὀλίγον κλινούσας.

$101_{2/3}$ · τὸ ἐπιπατρόφιον τοῦ ἐνθάδε τιμωμένου, ὡς ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἑξῆς ψηφίσματι (ἀρ. 104_3) *Λειοντίσκ[ου]* εἰκάσαι, ἢν *Λειον]*$_3$*τίσκω* (περὶ τοῦ ει πρβ *Meister* GD I 243, *Sadée* 221), ἴσως δὲ ὁ ἐνθάδε τιμώμενος καὶ ὁ ἐκεῖ ἦσαν ἀδελφοί, οὕτως δὲ μετὰ τὸ [*Βοιωτῶν* (ἅπαξ μόνον *Βυωτῶν*, IG VII 2864,

Papadémétracopoulos Tradit. anc. 172, *Sadée* BTD 166 211. *Thumb* HGD 224, *Buck* ISGD 29, πρβ *Meister* GD I 236) χῶρος ± $7\frac{1}{2}$ γρ. περιελάμβανε τὸ κύριον ὄνομα κατ' αἰτιατικήν, λχ *Τίμαρχον*.

101$_3$ *Σινωπεῖ*· ἐνθάδε κεῖται ἑνικὴ αἰτιατικὴ τοῦ *Σινωπεύς*· ὅθεν τὸ *Σινωπεῖ*, ἐὰν μὴ ὑποτεθῇ ὅτι ἐσφαλμένως κεχάρακται -εῖ ἀντὶ τοῦ Βοιωτικοῦ -εῖα (*Σινωπεῖ*⟦*α*⟧, πρβ. ἐν 'Αμφιαρείῳ '*Αλικαρνασσεῖα* IG VII 280, *Μεγαρεῖα* ἄ. σ. 54$_{ἀρ. 98}$, *Χαλκιδεῖα* IG VII 393 καὶ ΑΕ 1892$_{37\ ἀρ.\ 64}$ καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 110, πρβ *Ahrens* GD I 205, *Meister* GD I 269, *Thumb* HGD 228, *Sadée* BTD 240), ληπτέον ὡς = *Σινωπῆ* (μετὰ τῆς Βοιωτικῆς γραφῆς *ει=η*) κατὰ τὸν Δωρικὸν λεγόμενον τύπον τῆς ἑνικῆς αἰτιατικῆς τῶν εἰς -*εύς*, πρβ ἄλλα ἐν 'Αμφιαρείῳ: *Χαλκιδῆ* IG 378$_9$ 388$_6$(ἀντὶ *Χαλκιδέα* γρ. *Χαλκιδῆ*) καὶ ἄλλοθι λχ: *Σολῆ* OGI 760$_8$, ΑΕ 1903$_{120\ ἀρ.\ 1_8}$, *Τριχονῆ* ΑΔ 1915$_{49}$ ['*Α*]*ντιγονῆ* IG V2 368Γ$_{168}$, *Αἰγ*[*ιῆ*] IX1 330(=RIG 288)$_9$, *Λαοδικῆ* IX1 331$_4$, *Πατρῆ* IX1 513$_9$, *Πελινναῆ* IX2 69$_{11}$, *Ἐλιπῆ* καὶ *Κρροκινῆ* IX2 205(καὶ σ. X-XI$_{II-III}$ = *Bleckmann* IGS ἐν *Lietzmann* KT 115)5$_{10}$, πρβ *Wilhelm* NBGI[ἐν SBAW 1911, τόμ. 166] 14 39)$_{8\ 10}$, *Με*{*λ*}*ιταιῆ* IG XI4 643$_1$ (καὶ στ. 10 ἴσως *Αἰ*[*τωλὸν Μελιταιῆ πρόξενον*-), *Κυρθαιῆ* XI4 769$_{13}$ (ἐν 810$_3$ ἔκειτο ἴσως *Δεξι*[*κ*]{*ρ*}*άτου*· ἐν 1041 γρ. *ἀναγράψαι δὲ κ*[*αὶ τὰς πό*-*λ*]$_{11}$*εις ἑκάστας* [πρβ 1040$_{22}$ 1048$_{11}$], ἐν δὲ $_{12}$, ἐὰν ἡ ἀνάγνωσις $_{13}$*ην* βέβαιος ᾖ, ἴσως, ὡς ἐκ τοῦ χώρου εἰκάσαι, ἔκειτο *ο*[*ὗ ἑκάστ*], πρβ ἄλλως 1040$_{23/4}$ 1048$_{12/3}$), *Αἰγιαλῆ* XII7 388$_{21}$, *Πτολεμαιῆ* DI 3487$_4$, '*Αλικαρν*[*ασσῆ* 3572$_{14}$ (ὁ λίθος ἀπόκειται 'Αθήνησιν ἐν ΕΜ, ἀρ. 11598· ἐν στ 1 ἀπίθανον ὅτι ἔκειτο *τοῖς ἐν*(ῃ), ὡς ἐν DI *ἐπι τυγ*[-*χά*]*νουσι*, διότι καὶ τὸ ἐν DI ὡς *χα* φερόμενον εἶνε ἴσως μᾶλλον, ὡς ἐν ΑΕ 3148, *λα* καὶ πρὸς τὰ πρὸ τούτου σῳζόμενα ἴχνη ἡ ἀναπλήρωσις αὕτη δὲν φαίνεται ἁρμόττουσα, στ. 3/4 ὀρθῶς ἐν ΑΕ 3148 ἀντιγέγραπται *οὐθὲν ἐλ*[*λ*]$_4$*είποντα προθυμίας*, στ. 8 τὸ 3^{ον} γράμμα τοῦ *χρήσιμα* εἶχε χαράξας **ε** καὶ εἶτα διώρθωσε, στ. 13 κεῖται *Θευκλῆ*, στ 15/6 κεῖται *ἐγ*$_{16}$*γόνους*, στ. 24 κέ κεῖται *ἐ*[*πι*$_{25}$*με*]*ληθῆμεν*: *Π*[*ί*]*μφωνα Εὐφ*(σῴζεται τό τε ἀριστερὸν τόξον καὶ ἄνω λείψανον τῆς καθέτου τοῦ *φ*)*ά*$_{26}$*μ*(ῆ*ν*)*ου*(σῴζεται τό τε κάτω τῆς καθέτου γραμμῆς καὶ τὸ ἄνω τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ *υ*): *ἔλαχε φυλὰν Κυ δ*]*ρη*[*λεί*$_{27}$*ου ς*, *δᾶμον Μέσον* , '*Αλεξανδρῆ* DI 3836$_{34}$, *Ἐρειναῆ* 4195$_3$, '*Αντιοχῆ* 4233$_5$, *βασιλῆ* XI4 716$_{9/0}$, DI 3057$_2$ 3497$_{16}$ 3621$_7$, *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. (= *Lietzmann* KT 131) D 101, RIG 535(Κιλικίας, πρβ ἄ. σ. 61α)$_{22\ 35\ 56\ (πρβ\ 78)}$ (αὐτ *Σελευκῆ*$_{15\ 21}$), *γραμματῆ* IG VII 20$_8$ 4131$_{13}$ 4130$_{39}$(*γρα*[*μμα*]*τῆ*), SIG 451$_{17}$ ἐν IG V1 26$_{17}$ *γραμματέα*). IG V1 1111$_{19}$ 1432$_{13\ 43}$ V2 345$_1$, DI 3790$_2$ *Ziehen* LGS 146B$_{17}$, IMagn. 15a$_{11}$ 116$_{23\ 32}$ (ἐν 32$_{39\ 48}$ *γραμματῆ*⟨*ι*⟩), *γροφῆ* V2 357$_{20}$, IMagn. 41$_{17}$ (πρβ *Wilhelm* BGI 244, *Thumb* HGD 113· περὶ τοῦ *ο* πρβ *γροφέα* IG V2 357$_{141}$, *γρο*[*φ*]*εὺς* SIG² 428[= ³261 = IG XII3 1259 = *Vollgraff* Mn 1915$_{383\ (4)}$ 1916$_{61}$ κέ, πρβ *Wilhelm* Reisen in Kilikien 112 [πρβ ἄ. σ. 61α] NBGI I [ἐν SBAW 1911, τόμ. 166]$_{32}$ = IG V1 11· περὶ τοῦ ἐν SIG² 428 *δικάσσαιεν*$_8$ καὶ *ἐδί*$_{13}$*κασσαν* πρβ *Sadée* BTD 161$_{16}$, *Buck* ISGD 108, {*γ*}*ρο*[*φεὺς*] *Vollgraff* Mn 1915$_{383\ (2)_2}$ [Κιλικίας, πρβ ἄ. σ. 61α], *γροφέα*$_5$ καὶ *γροφεῖ*$_7$ IG IV 498 [*γ*]*ροφο*[-] 555$_1$, *γροφὶς* IG IV 1484$_{115\ 282\ 292}$, *γροφεὺς* Olymp. Erg. V 2$_8$, *ἀντίγραφον Ziehen* LGS 122$_{22}$ (στ. 3 ἀντίγραφά ἐστι), *ἀν*]*τίγροφα* Καβαδίας ΑΕ 1918$_{132_{26}}$ (στ. 33 [γρ]αφάς), *Thumb* HGD 396, *Plassart* BCH 1915$_{78}$), *ἱερῆ* DI 3052$_{24}$ 3628$_6$ 3629$_{10}$ 3636$_{40}$ 3756$_{15}$ 3800$_2$ 3801$_3$ 4222$_{1\ [7]}$, *Ziehen* LGS 139$_{10}$, *Wilhelm* Jh 1905 Bbl. 123 $_{8/9}$ NBGI I (ἐν SBAW 1911, τόμ. 166) 20$_5$ 26, *σφαγῆ* DI 3636$_{44}$ *Μενεσθῆ* DI 3566$_4$, πρβ ἄλλως *Παντακλῆ* IG VII 358$_2$, *Καλλικλῆ* V1 26$_8$, *Θιοκλῆ* V1 457, *Δαμοκλῆ* V1 1315$_{23}$, '*Αγορακλῆ* DI 3555$_{6\ 8}$, *Σωσικλῆ* SIG 927$_{18}$, *ἐννῆ* (= *ἐννέα*) *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. (= *Lietzmann* KT 131) B 55 (καὶ σ. 13), SIG III σ. 232, OGI II σ. 725 (πρβ *θυγατριδῆ* OGI 377⁴), DI IV σ. 591 701, *Ahrens* GD II 237, *Meister* GD I 219, *Thumb* HGD 113 118 142 198 199 201 370 389, *Buck* ISGD 38 85, *Kuehner* + *Blass* GG I 449$_4$, *Meyer* GG § 136 332, *Meisterhans* GAI 140$_7$, *Schweizer* GPI 148, *Nachmanson* LFMI 132, *Nilsson* TALindos 144 κέ, *Croenert* MG 169⁵, *Herwerden* LSD² 633 *η*.

101$_4$· *ἔππασιν*· συνήθης γραφὴ ἐν τοῖς Βοιωτικοῖς τοῦ 'Αμφιαρείου ψηφίσμασι. πλὴν τοῦ ἐν IG

VII 280(καὶ σ. 744=ΑΕ 1891$_{111\ (52,1)}$) καὶ ΑΕ 1892$_{35\ (62)}$ *ἔνπασιν* καὶ τοῦ ἐν VII 4261 *ἔμπασιν*, πρβ ἄλλοθι VII 2407(=SIG² 99 καὶ τόμ. II σ. 810) 3167 *ἔπασιν*, πρβ *Ahrens* GD I 213, *Sadée* BTD 168 188 234, ἐν Μεγάρων VII 8 καὶ 14 *ἔμπασιν* (λείπει τὸ *καὶ γᾶς*· ἐν VII 2_{10} καὶ 3_{12} φέρεται *ἐπαρχὰγ*), πρβ IG VII σ. 756, ἐν Τεγέᾳ *ἔμπασιν* V2 [10] 11 13 391 καὶ *ἴνπασιν* 17 καὶ *ἴμπασιν* 394 πρβ σ. 171, ἐν IG VII 3287 (=RIG 240) *ἐνωνάν*, ἐν VII 2408 *ἔνκτησιν* (ὡς ἐν τῇ κοινῇ) πρβ *ἔγκτασιν* V1 1426_8 IX$_1$ 685_8 κλπ (περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ *ἔν[κ]τασιν* IX2 458 καὶ *ἔντασιν* 511_3 [ὅρ. καὶ σ. 315 λ. *ἔγκτησις*] πρβ ΑΕ 1900$_{112}$ [1918$_{103\ β}$]), *Herwerden* LSD² 424, *Meyer* GG 76 343 360. Ἐν Ἀμφιαρείῳ ἡ συνήθης φράσις μετὰ τὸ *κὴ εἶμεν αὐτ-* εἶνε *γᾶς κὴ* Ϝ.*κίας* (ἢ .*κίας*) *ἔ.πασιν* (ἐν τῇ κοινῇ ἀναλόγως σὺν τῷ *ἔ.κτησιν*), πλὴν τῶνδε: *γᾶς ἔππασιν κὴ* [ο]*ἰκίας* ΑΕ 1891$_{97\ (43)}$ (=IG VII 4259, =RIG 220), ***κὴ*** *γᾶς κὴ ὐκίας ἔππασιν* ΑΕ 1891$_{99\ (44)}$ (=IG VII 393=RIG 219), καὶ ἐν τῇ κοινῇ *γῆς οἰκιῶν ἔγκτησιν* ΑΕ 1891$_{91\ κέ\ (39\ 40)}$ (=IG VII 4256 4257), *γῆς καὶ οἰκίας ἔνκτησιν* ΑΕ 1885$_{107\ (7)}$ (=IG VII 385), *ἔνκτησιν γῆς καὶ οἰκίας* ΑΕ 1889$_{31\ (30,4)}$ (IG VII 254), *καὶ ἔνκτησιν γῆς καὶ οἰκ[ίας* ΑΕ 1891$_{115(53,1)}$ (=IG VII 298=RIG 204=OGI 81)· ἐν IG VII 2858 (=RIG 221· Κορωνείας) ἄδηλον εἰ ἔκειτο $_4$- *πρόξενον* [*αὐτὸν*] $_5$- *Βοιωτῶ*[*ν κὴ*] $_6$-*αὐτ*[*ῦς γᾶς κὴ οἰκ*]$_7$*ίας ἔππασιν* (ἐν στ. 3/4 γραπτέον μᾶλλον *δει*[*ο*]*μένοις* κατὰ τὸ ἐν Ἀμφιαρείῳ IG VII 280[καὶ σ. 744=ΑΕ 1891$_{111\ (52,1)}$]$_2$ *δειομένοις*, πρβ ΑΕ 1917$_{232}$ *δειόμενο*$_{37}$*ν*)· πρβ IG V1 1111_{29} *καὶ ἔχην ἔγκτησιν γᾶς τε* [*κ*]*α*[*ὶ οἰκίας*], ἐν δὲ V1 966 ἔκειτο ἴσως $_{20}$[*ἦμεν δὲ αὐτοῖς γᾶς τε καὶ*] *οἰκίας* $_{21}$[*ἔγκτησιν*-] (πρβ σ. 343 357), πρβ IG V2 σ. 171, SIG² 479 (=³355, Ἰλίου· πρβ ΑΕ 1918$_{103\ β}$) $_{11}$*καὶ ἔνκτησιν καὶ γῆς καὶ οἰκιῶν*· περὶ τοῦ ἐν IG XII7 $44_{6/7}$ ἄ.σ. 583. Τὸ περὶ ἐγκτήσεως ἐν Ἀμφιαρείῳ κεῖται ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸ περὶ ἐκγόνων πλὴν ἐν ΑΕ 1891$_{115(53,1,\ ὅρ.\ ἄ.)}$ 1892$_{35\ (63)}$, ἐν οἷς κεῖται μετὰ τὸ περὶ θαλάσσης (ὡσαύτως ἐν Θηβῶν IG 2408: *θάλα*[*σσ*]*αν κα*[*ὶ γ*]*ᾶς καὶ οἰκίας ἔγκτησι*[*ν*], μεθ' ὅ: *καὶ αὐτῶι καὶ ἐγγόνο*[*ι*]*ς*). περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ἔππασις (**ἔμ-πασις* πρβ *τὰ π*$_{164}$*πάματα* - *τὰ ππάμματα*$_{168}$- *τὰ π*$_{172}$*πάματα* - *τὰ ππά*$_{175}$*ματα* (IG: *ταππάματα*, πρβ ἵππος) IG 3172, *Θιοππάστω* ΑΕ 1892$_{37\ (64,2)}$ (=ἑξῆς ἀρ. 119· πρβ *Θιόφειστος*$_{91}$ - *Θιόφειστον*$_{92}$ - *Θιόφεστον*$_{128}$ *Θεόφεστος*$_{42}$ IG VII 3172, *Θι*⟨*ο*⟩*φεστί*[*δαο*] VII 3192_{43}), *Γυνόππαστος* (εἰ ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωσις) IG VII 505_2 (τὸ ἐν RIG 1387 [Τήνου ἐπιγραφῇ]$_{114}$ *ἐκ πόλεως* ἐν IG XII5 872 γράφεται *ἐκγ πόλεως*), πρβ ἄλλως Ϝ*Ιμππίδαο* *Colin* BCH 1897$_{556\ [44]\ 47}$ (*Sadée* BTD 247¹), *επιξένο*[-] IG VII 597 (πρβ *Meister* GD I 252 256 104³ 106¹), *εππαε*[-] 604, *επιππα*[-] $609_Λ$, *ὑππρὸ* [*τ*]*ᾶς* IG IX2 517_{43} (ἐν 512 ἴσως ἔκειτο [*αν μετὰ*] $_{30}$*τ*[*οῖ ὑππρὸ τᾶς*], *ἔττε* IG VII 3054_7 $3170_{13\ [13/4]}$, *οἱ ττολίαρχοι*$_1$ - *ἀρχιττολιαρχέντος*$_2$ IG IX2 1233, *ἔγραττα*ι DI IV σ. 1115 (Κρητ.), *Αεττίνας* IG IX2 1065 καὶ *Αεττίναιος* IX2 $517_{79\ 79}$ καὶ *ἀτ τ*- σ. 323 [καὶ ἀρ. $461_{13\ 36}$] καὶ *ἐτ τ*- IX2 461_{28} 512_7 517_{14}(=*ἐπὶ τοῦ*$_6$) καὶ Ἀ*τθόνειτος* καὶ Ἀ*τθονειτεία* σ. 288 (Θεσσ.), *Ττῆνα* DI $5024_{60\ [60\ 61\ [76/7\ 77]\ 77}$ (Κρητ.), ***Σσά****μμο*[*ς* IG VII 2751, εἰρήσθω δ' ἐνθάδε περὶ τοῦ SIG 587_{218} (=IG II καὶ II5 834$^b_{β\ 6}$) ὅτι ἐπὶ τοῦ λίθου σῴζεται *ἀποττ*ΗΜΑ (πρβ ΑΕ 1883 πίν. $11_{β\ 5}$), καθ' ὃ καὶ μεταγραπτέον *ἀποττημ*[*άτων*] (πλὴν εἰ σφαλεὶς ἐχάραξεν οὕτως ἀντὶ *ἀποτμημάτων*· πρβ *διαττήσαντι*$_{109\ 197}$, *διαττήσασι*$_{60}$· ἐν στ. 19 ὁ λίθος ἔχει ΕΝΔΕΣΜΩΝ, δηλ. *ἐνδέσμων*, πρβ ΑΕ 1883$_{109\ 130}$, πίν. 9_{19}), πρβ IG ²II 463_{83}, ἔνθα τὸ ἐπὶ τοῦ λίθου μετὰ τὸ *γῆς σῳζόμενον* Δ.ΓΤ.Η.Ι.ΗΣ (πρβ IG II 167), ἐὰν τὸ μὲν 3ον γράμμα, ὃ εἴτε διὰ φθορὰν τοῦ λίθου παρέχει ὄψιν Π, εἴτε ἐσφαλμένως οὕτως κεχάρακται, ὑποληφθῇ ὡς *ε*, τὸ δὲ 8ον γράμμα ληφθῇ ὡς λείψανον (δηλ. ἡ κάθετος) τοῦ *ε*, μεταγραπτέον *δ*[*ι*]⟨*ε*⟩*τ*[*τ η*][*μέν*]*ης*, ηὕρηται δὲ καὶ ἐν Ἀμφιαρείῳ *γ*[*ε*]*ῖ δι*[.](=*ε*)*ττημέν*[*ε*]*ι*, πρβ Εὐστάθ. 749_{11} *διεττημένον* (*Lagercrantz* Zur gr Lautgesch. 60 58 108 113 114), Ἡσύχ. «*δμορίτας διηττ*(*Meineke* Athen. IV σ. 51, πρβ *Kock* CAF I 203, γρ. *διεττ*)*ημένου*», «*κρα*(πρβ *κρη*)*σέρα*· *ἀλευρόττησις* (νῦν κοινῶς *σῆττα*, *κρησάρα*· πρβ Πολυδ. Ϝ'74 Γ'114 [πρβ Ϝ'91 Ζ'22], *Bekker* AG 382_{24}, Σουίδ.)», «*σμικρίζεσθαι*· *διατ*(*Meineke*)*τᾶσθαι*», *δίαττος*, *διαττερίσαι*, Ἀντιφάν. 34_5 *ἐξεττημένη*(*Kuehner*+*Blass* GG II 23 533), Ἡσύχ. καὶ Φώτ. «*ἐττημένα*· *σεσησμένα*», Ἀθήν. 111$^f_4$ *ἠ*(γρ. *ἐ*)*σσ*(*Meineke*)*ημένα*, Τίμ. Σοφ. Πλάτ. λέξ. «*διαττᾶν*· *σήθειν*» (πρβ ἄλλως αὐτ. «*διηθεῖν*· *δυλί*-

ζειν»), *τῶ=σῶ* (πρὸ *τήμερον*), *σήθω* (ΜΕτυμ. 710_{39}), *Σηστὸς* ('Αθήν. 591[c]), *ἠθμός, σεύω ἔσσυμαι, κατ-τύω*, *Meisterhans* GAI $87_{2\ 3}$ $102_{\S 39}$ 218^{1740}, *Lobeck* Phryn. 151 Paral. 80 177, *Herwerden* LSD², *OHoffmann* GD II 245 499 502 503 507 521 III 563, *Sadée* BTD 148 168 181 188 220 246, *Buck* ISGD σ. 43 59 67 68 77, *Δραγούμης* 'Αθ 1916_{313} (λ. *ἀποβράσαι*) 1919_{92} (λ. *κρασέρα*) 1919_{148} (λ. *τηλία*), *Γαρδικας* 'Αθ 1919_{15} (λ. *βραττίμης*, *Βερσάκης* AE $1914_{51\ 53}$, *Κουρουνιώτης* AE 1917_{151}· προστεθήτω ἐνθάδε περὶ δύο ἀποτμημάτων, *Sundwall* Ρωσιστὶ 1910_{277}+IG II 742, ἅπερ, ὡς ὑπὸ Sundwall ἀπεδείχθη, ἁρμόττουσιν ἀλλήλοις (ἐκεῖνο ἄνωθεν τούτου), ὅτι ἐν μὲν A ἴσως ἔκειτο $_{13}$-*σ*]*φῦ*[*ραν* (πρβ A $_{23\,(=IG\ 2)}$ - $_{17}$[-]*ος ἐν τῆι δε*[*ξιᾶι*-] $_{21}$[-*ἀποστατεῖ*] *ὅ* [*τι ε*]*ἶχεν ἐν τ*[*ῆι χειρὶ τῆ* $_{22\,(=IG\ 1)}$*ι ἀριστερᾶι*. *ἀν*[*άθημα* [2]*ο*[3]*ου* (=λχ [*Δι*]*ο*[*δώρ*]*ου* ἢ [*Θε*]*ο*[*δώρ*]*ου*, πρβ *Kirchner* PA 3954 6893) *Παλλη*[*νέως*. *ἕτερο*$_{23}$*ς ἀνδριὰς*]-$_{24\,(=IG\ 3)}$ *ὑγιή*[*ς ἐσ*]*τ*[*ι*, *ἀν*[*ά*]*θ*[*ημα* 8 =λχ *Θεοδώρου* ἢ ἄλλου, ἤγουν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν στ. 22[=IG$_1$], ἄνευ τοῦ δημόθεν). *ἕτ*$_{25\,(=IG\ 4)}$*ερος χ*]*αλκοῦς εὐμεγέθη*[*ς ἀσθενής, ἀνάθημα Χαιρίο*$_{26\,(=IG\ 5)}$*υ Μελι*]*τέως* (πρβ$_{31=IG\ 10}$) - $_{35(=IG\ 14)}$ -*χειροῖν*. *καὶ* ⟨*ἑ*⟩*τέρα* [*θεὰ* (μᾶλλον ἢ *χειροῖν καὶ ἡ* [*ἑ*]*τέρα* [*χείρ*-), ἐν δὲ B $_{31\,(=IG\ 10)}$, ὡς εἰκάσαι, *ἐνδε*[*ῖ κ*[*εφ*](*α λῆς, χειρῶν* κτλ. 'Εν IG II 853_{13} ὁ λίθος ἔχει *ο*[*ὐκ ἐντελής*. *οὗ ὁ* [-, διὸ καὶ ἀπαλειπτέα ἡ ἐν *Meisterhans* GAI 104^{938} περὶ τούτου μνεία· ἐν IG I$_2$ 373_{224}(=*Lolling* KEM 202)$_2$ ἴσως γραπτέον *σκυλόδεσ*[*φος*, πρβ IG II $772_{B\alpha\ 8}$ *σκυλό*⟨*δ*⟩*ε*(*ψ*)*ον*, *Larfeld* HGE II 56 168, *Meisterhans* GAI $93^{832\ 835}$, ***σκίφος*** κλπ *Vollgraff* BCH 1913_{284}, *ἐ*$_6$***κάλυσφεν*** IG XII$_9$ 287· ἐν IG II $773_{A\beta\ 35}$ γρ. ***Χρυσίον*** (ἐπὶ τοῦ λίθου σώζεται τὸ χ ὧδε X), ἐν δὲ II $773_{A\beta\ 37}$ (καὶ *Kirchner* PA 6015 καὶ II σ. $607_{\beta\ 57}$) ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγινώσκεται *Φορ*[*μ*(διακρίνεται ἐξαρκούντως τὸ *μ*)]*ίων Εὐ*[*μ*(διακρίνονται λείψανα τοῦ *μ*)*άχο*· ἐν IG II 341_{13} τὸ *τὸν* T⌒ ἴσως ἀναπληρωτέον *τὸν τ*[*οξότην*, πρβ IG ²II $665_{28/9\ \gamma 71}$ $766_{[10/1]\ [\gamma 46]}$, ἐν δὲ τῇ τοῦ IG II 341_{14} μεταγραφῇ γραπτέον, ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου κεῖται καὶ ἐν τῷ κειμένῳ γέγραπται, *ἐπ*](*ε*)*ὶ δὲ*, ἀπαντᾷ δὲ τὸ *ἐπεὶ* καὶ ἐν IG I$_2$ 32(=SIG² 21, πρβ *Wilhelm* GGA $1903_{774\ B\ 3}$, II$_5$ $618^{b}{}_{9}$, III 5_{24}, πρβ *Meisterhans* GAI³ 252^{1972} ἔνθα ἀπαλειπτέα ἡ περὶ τοῦ *DS* 74_{11} μνεία, διότι τὸ *ἐπεί*, ὅπερ ἐκ τοῦ DS¹ 58 εἰλημμένον ἀνεγράφετο ἐν GAI² 210^{1694} (πρβ. GAI³ σ. VIII περὶ τῆς DS), διωρθώθη ὕστερον εἰς *ἐπειδὴ* (IG II καὶ II$_5$ 38, DS[=SIG]² 74, *Roberts* + *Gardner* IGE II 31, κλπ. IG ²II 29: *ἐπειδὴ π*[*α*$_{12}$*ρ ήγγελε*]).

101$_4$· μετὰ τὸ [*ἔπpασιν* διὰ τὸν χῶρον ἀναπληροῦται *κὴ* (κατὰ τὸ ἑπόμενον *κὴ*) μᾶλλον ἢ *καὶ* (κατὰ τὸ προηγούμενον *καὶ*, πρβ στ. 7 *κὴι*). Μετὰ τοῦτο ἔρχεται τὸ περὶ ἰσοτελείας καὶ ἀσφαλείας καὶ ἀσυλίας. 'Εν ταῖς Βοιωτιαστὶ γεγραμμέναις προξενίαις τοῦ 'Αμφιαρείου καθ' ὅλου φέρονται πᾶσαι αἱ τρεῖς δωρεαί· καὶ τὸ μὲν περὶ ἰσοτελείας, ὅπου ἂν κέηται, κεῖται πρῶτον (ἀπαντᾷ 12ᾶκις, λείπει δὲ τρίς), τὸ δὲ περὶ ἀσφαλείας ἀείποτε κεῖται (τὸ ἐν AE $1892_{37(64)}$ ἐκτὸς ἔστω τοῦ παρόντος λόγου, διότι ἐκεῖ λείπει μὲν τὸ περὶ ἀσφαλείας, λείπουσι μέντοι ἅμα καὶ τὰ ἄλλα δύο). ἐν τῇ ἐνθάδε προξενίᾳ προ τοῦ *κὴ ἀσφάλιαν* (στ. 5) ἔκειτο δυεῖν θἄτερον, ἢ τὸ περὶ ἰσοτελείας (ἀπαντᾷ *Fισοτέλιαν* 5ᾶκις, *Εισοτέλιαν* τρὶς [πρβ ἄ. σ. 59α], *ἰσοτέλιαν* τρὶς) ἢ τὸ περὶ ἀσυλίας (ἀπαντᾷ *ἀσουλίαν* ἐνάκις, *ἀσυλίαν* τρίς), διότι ἀμφότερα δὲν ἐπιτρέπει ὁ χῶρος· καὶ τὸ μὲν ἰσοτέλεια + ἀσφάλεια ἀπαντᾷ δὶς (ἐν τῷδε τῷ ἐπικράνῳ [ἀρ. 98 ἄ. σ. 54] καὶ IG 352 [=AE $1892_{41(71)}$]), τὸ δὲ ἀσυλία + ἀσφάλεια ἅπαξ μὲν οὕτως (IG 280=AE $1891_{111(52,1)}$), δὶς δὲ ἀνάπαλιν (ἀσφάλεια + ἀσυλία: AE $1891_{98(43)}$ = IG 4259 [ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μάλιστα καὶ ἐνθάδε ἄρχοντος, τοῦ Χαροπίνου] καὶ AE $1892_{35\,(62)}$)· κατὰ ταῦτα δὴ καὶ κατὰ τὸν χῶρον προεκρίθη ἐνθάδε τὸ *ἀσυ*]$_5$*λίαν*· ἐν IG 505 (Τανάγρας) τὸ περὶ ἰσοτελείας κεῖται μεταξὺ τοῦ περὶ ἀσφαλείας καὶ τοῦ περὶ ἀσυλίας (πρβ VII 525, ἄ. σ. 62α).

101$_{5/6}$· τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης δὶς μόνον ηὕρηται ἄνευ μετοχῆς ἐν ταῖς Βοιωτιακαῖς τοῦ 'Αμφιαρείου προξενίαις, ἐν δὲ τῇδε τῇ προξενίᾳ, ὡς ἐκ τοῦ χώρου καὶ τοῦ σωζομένου $_6$*ρήνας* δῆλον γίγνεται, ὑπῆρχεν ἡ εἰς τὸ *πολέμω* ἀναφερομένη μετοχὴ (*ἰόντος*, πρβ ἄ. σ. 61)· κατὰ τὸν χῶρον ὡσαύτως ἀναπληροῦται δὶς *κὴ* μᾶλλον, διότι ἄλλως διὰ τὴν περὶ τὴν γραφὴν τοῦ συνδέσμου τούτου ἀνωμαλότητα τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς τὸ πρᾶγμα τυγχάνει ὂν ἄδηλον, περὶ δὲ τῆς πρὸ τοῦ $_6$*ρήνας* συλλαβῆς κατ' ἄλλα τοῦ ἐνθάδε ἐπικράνου (ἀρ. 98 99 102, πρβ 99α, IG VII 280) προεκρίθη τὸ ***εἰ***]$_6$*ρήνας* (πρβ ἄ. σ. 60)· ἡ δευτέρα συλλαβὴ τῆς λέξεως *εἰρήνη*

ἐν ταῖς ἄλλαις Βοιωτιακαῖς ἐπιγραφαῖς φέρεται διὰ τοῦ α, μοναχοῦ δ' ἐν τῇδε γέγραπται διὰ τοῦ η. ἐκ τῆς κοινῆς, ὡς εἰκάσαι, εἰλημμένου, πρβ *Meister* GD I 33 69 228 240 257 II 93, AE $1898_{258}{}^{3}$.

101_6· ῥήνας· ὅρ. ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ. Τῶν μετὰ τὸ *γῆν* ἐλλειπόντων τὰ μὲν περὶ τὰς λέξεις εἰσὶν εὐαναπλήρωτα, τὰ δὲ περὶ τὴν γραφὴν καὶ τἆλλα πολλῆς δέονται ἐπιστάσεως, χρεία δὲ πολλῆς τοῦ χώρου φειδοῦς, ἵνα μὴ ὑπεράγαν μακρὸς ὁ στίχος ἀποβῇ· καὶ ἐνδέχεται μὲν νὰ οἰκονομηθῇ χῶρος δύο **α**, ὑποτιθεμένης κράσεως *τἆλλα* (πρβ ἐν Ἀμφιαρείῳ IG 393 4259 4260) καὶ ἀποκοπῆς *κὰτ θάλατταν* (πρβ IG 4260· ἄλλοθι δὲ μόνον ἐν IG 2407 *καὶ κὰ(γ*)*γᾶ(γ*) $_{10}$*καὶ κὰτ* (*θ*)*άλατ(τ)αν* [πρβ ἄλλως τὸ ἄλλοθι *τὰν γγᾶν* ἄ.σ.66β], *Meister* GD I 283, *Sadée* BTD 237· τὸ ἐν IG 524 *καγᾶν* ἐγένετο ἐκ σφάλματος τοῦ λιθουργοῦ (*κα*⟦**τὰ**⟧ *γᾶν*) μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ *κατὸ* κλπ, *Meister, Sadée* ἔ. ἄ.· ἐν IG 393[=RIG 219_{10} γρ. *θά*⟦*λα*⟧*τταν* [πρβ AE $1891_{99\,(44)}$, IG VII σ. 745]), καὶ δύο **ι**, προτιμωμένου, ὡς καὶ εἰκός, τοῦ ***κὴ***, ἀλλὰ καὶ ἔμπης ὁ στίχος παραμένει δυεῖν που καὶ ἡμίσει γράμματος μακρότερος τοῦ προηγουμένου· ὅμως δὲ καὶ τοῦτο οὐ πάνυ τι ἄπορον· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοθι τοιαύτη περὶ τὸ τῶν στίχων μῆκος ἀνωμαλότης ἀπαντᾷ (λχ ἄνω ἀρ. 98 99 καὶ ἑξῆς ἀρ. 102, IG 335[=AE 1886_{62}] 338 339) ἄλλως δὲ καὶ πιθανώτατον ὅτι τὰ ἐλλείποντα τοῦ στίχου τούτου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ 7ου στίχου εἰκάσαι, ἦσαν πυκνότερον κεχαραγμένα.

101_7· κὴι τῦις· Βοιωτιάζουσαι γραφαὶ τοῦ *καὶ τοῖς* (πρβ ἐνθάδε *αὐτῶι. καί. -ῥήνας. γῆν*), πρβ ἐν Ἀμφιαρείῳ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνθάδε ἄρχοντος IG VII 4259 *εὐερ$_{15}$γέτηις* (ὅρ.ἑξῆς ἀρ. 113), ἐν Θεσπιῶν προξενίᾳ IG 1728(καὶ σ.746=RIG 228_7 ***κὴι κατὰ θάλατταν*** (πρβ ἄλλως BCH 1901_{360}(=SIG³ $1208)_{13}$ *τοῖς ὅρκους*· ἐν Τανάγρας ἀναθέσει ἀρχαιοτέρᾳ IG 556 δι' ἐξετάσεως τοῦ λίθου δύναται νὰ κριθῇ εἰ ἔκειτο [τ]*ῆ Ἰστίη* [*Π*]*αρμ*[*ένων* -], ὡς ὑπὸ Dittenberger ἀναπληροῦται, ἢ [τ]*ῆ Ἰστίηι Αρμ*[-]. πρβ *Sadée* BTD 185 197, AE 1917_{40}), ἐν τῷ Βοιωτιαστὶ γεγραμμένῳ τμήματι τῆς ἐν Κιλικίᾳ στήλης τοῦ Σελευκέως Εὐδήμου (ἄ.σ 61α) ***κὴι κατὰ γῆν***$_{32}$, ἐν Μαγνησίας Βοιωτικῷ ψηφίσματι IMagn 25_b ***ὐικιότατα***$_{18}$ (=*οἰκειότητα*· πρβ ***ὐκειότατα***$_6$) ***αὐτὺι***$_4$ [*ἀποδέξα*]*σθηι*$_{11}$. ἐν Olympia Ergebn. V 13 ***κὐ***(*ι*)*παδυκιοίο*[*ις*]$_3$ - *τὐπαδυ*[*κιοίοις*$_4$· μνημονευθήτωσαν ἐνθάδε αἱ γραφαὶ *Ἀμόντας* IG VII 2909, *Ἀμονίαο* VII 2827_4 3309_1 (ἐν τῇ τοῦ 519 μεταγραφῇ γρ. *Πολου κλίδαο*· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν Ἀμφιαρείῳ οὐχ ηὕρηται *ιου=υ*), καὶ ἀνάπαλιν *Διουκλεῖς* IG VII 3352_2 (πρβ ἄλλοθι IG V2 σ. 153: *Δυοκλῆς* 36_{117}, *Δυοτέλης* V2 174_{10}, πρβ ἄλλως *Δυαιος* 11_{15} 13_9, *Δύωνος* [γεν.] 6_{92}) κλπ· πρβ *Larfeld* SIB σ. XV XXV ἀρ. 71(=IG VII $3083)_{25\ \text{σημ.}}$ 72a(=IG $3081)_5$ πρβ 72b(=IG $3080)_4$, *Sadée* BTD 149 193 208 211 213 216-9 224 6(*Νιυμείνιος, Νυμείνιος, Νομεινίω. νόμφα* κλπ)· ἀνάπαλιν ἐν Ἀττικῇ ἀπαντᾷ *ποιωνειρώνα* IG III $1197_{\beta\,17}$ (μΧ 238-244), *οἱαλᾶ* III 3436_3 (Χριστ. χρόν)· ἐπὶ τοῦ ἐν AAM (ἀρ. 9328_{23}) ἀποκειμένου μολυβδοῦ ἐλασματίου τῶν Στύρων IGA 372_{260} (=*Bechtel* IID 19_{70} σ. 17κέ 37) ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς *Μένικος* (ἴσως καὶ ἡ λέξις ὑποφαίνει ὅτι ἀπὸ Βοιωτῶν εἷλκε τὸ γένος ἡ οἰκία αὐτοῦ· ἐν IGA 372_{119}, εἰ μὴ βέβαιος ἦν ἡ ἀνάγνωσις [*Ε*]*ὐρύμαχος* [πρβ *Bechtel* IID 19_{196}, σ. 25], ἴσως ἐνδέχετο νὰ γραφῇ *Κρό=ώ*(*μα*)*χος*, πρβ AE $1918_{78\alpha\,11}$, ἀλλά, ὡς ἐν IG XII 9 56_{125} δηλοῦται, κεῖται *Εὐρύμαχος*), πρβ ἄλλοθι XII5 109(Πάρου)$_{4/5\,7\,[20]}$ *τῆς συνθήκης*, DI $4991_{XI\,5}$ 5018_a(=*Bleckmann* IGS [ἐν *Lietzmann* KT 115] $2)_6$ 5261_3 (DI IV σ. 1063 1081 1232), SIG² 800², *Vollgraff* BCH $1910_{331_{19}\,353}$ $1913_{281_{14}\,290^2\,295}$ (RÉ 1914_{84}), OGI 697_8, RIJ II σ. 143, *Diehl* Suppl. lyric. (ἐν *Lietzmann* KT 33/4) Sappho 1_2, *Ahrens* GD I 154 186 II 364 367, *Meister* GD I 194 231-242 II 210 220, *Hoffmann* GD I 168 178 180 181 236/7 263 II 420 424 426 580, *Thumb* HGD 133 222 224 228, *Buck* ISGD 25 37, *Spitzer* Lautl. d. arkad. Dial. 21, *Σκιᾶς* Κρητ. διαλ. 127/8 151, *Kuehner + Blass* GG II 191 305, *Meyer* GG § 113/4 116 130, *Meisterhans* GAI 58_{10} 66_{11} 151^{1305}, *Papadémétracopoulos* Tradit. anc. 98 168.

101_7· μετὰ τὸ *τῦις* ἔκειτο πάντως *ἄ*[*λλυις* (ἢ [*λλοις* ἢ [*λλυς*) *προξένυις* (ἢ *προξένοις* ἢ *προξένυς*)· εἰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔκειτο καὶ τὸ *κὴι* (ἢ *κὴ*) *εὐεργέτηις* (ἢ *εὐεργέταις* [πρβ IG VII 4261 καὶ ἄ. σ. 63β

ἀρ. 99] ἢ *εὐεργέτης*), ἄδηλον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν Ἀμφιαρείῳ πάντα μὲν τὰ Βοιωτιακῶς γεγραμμένα ψηφίσματα, ὅσα γε ἀκέραια σῴζονται, ἐν οἷς καὶ ἕν, ὅπερ, καθάπερ καὶ τὸ ἐνθάδε, ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸ **πρόξενον** δὲν φέρει τὸ *κὴ εὐεργέταν* (ἐν Χαιρωνείᾳ τὸ IG 3287 φέρει μὲν τὸ *κὴ εὐεργέταν*, δὲν φέρει δὲ τὸ *κὴ εὐεργέτης*), σχεδὸν δὲ πάντα ὁμοίως τὰ ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένα φέρουσι τὰς τελευταίας δύο λέξεις, πιθανώτατον ὅτι καὶ ἐνθάδε ἔκειντο αὗται· καὶ ἐὰν μὲν ὑποτεθῇ ὅτι πᾶσαι αἱ τέσσαρες λέξεις ἔφερον τὸ *ι*, ὁ 7ος στίχος, εἰ μὴ πυκνότερον ἐκεχάρακτο, ἦν τοῦ μὲν 5ου στίχου πέντε που καὶ ἡμίσει γράμματος, τοῦ δὲ 6ου τρισὶ γράμμασι μακρότερος, ἐὰν δὲ αἱ τέσσαρες λέξεις ἦσαν ἄνευ τοῦ *ι* γεγραμμένα, ὁ 7ος στίχος ἦν τοῦ μὲν 5ου στίχου τρισί που γράμμασι, τοῦ δὲ 6ου ἑνὶ γράμματι μακρότερος, οὑτωσὶ δὲ καὶ ἀνεπληρώθη (πρβ τὰ περὶ τῆς τοῦ 6ου στίχου ἀναπληρώσεως εἰρημένα).

102 103 (ἀριστερὸς κρόταφος, *εἰκ. 3* καὶ μεταγραφὴ ἄ. σ. 57):
Βοιωτῶν προξενία καὶ Ὠρωπίων προξενία.

Τὸ πλεῖστον τῶν δύο ψηφισμάτων συναπώλετο τῷ ἐν ἀριστερᾷ ἐλλείποντι τοῦ λίθου ἀποτμήματι. Ἡ δεξιὰ ᾤα τοῦ 1ου ψηφίσματος (ἀρ. 102) εἶνε 0 07 (στ. 4) - 0 12 (στ. 1), τοῦ δὲ 2ου ψηφίσματος (ἀρ. 103) ἐν μὲν τῷ 3ῳ στίχῳ ἡ ᾤα εἶνε 0 015, ἐν δὲ τῷ 1ῳ στίχῳ τὸ τελευταῖον γράμμα ἥπτετο σχεδὸν τῆς δεξιᾶς τοῦ λίθου ἀκμῆς. Τὸ πλάτος τοῦ σῳζομένου ἐπιγεγραμμένου χώρου ἐν μὲν τῷ 1ῳ ψηφίσματι εἶνε ὡς 0 185 (στ. 4, ἄνευ τῆς δεξιᾶς ᾤας), ἐν δὲ 2ῳ ὡς 0 24 (στ. 1). Ἀπὸ τῆς ἄνω ἀκμῆς τοῦ λίθου μέχρι τῆς ἄνω ἄκρας τοῦ 1ου στίχου τοῦ 1ου ψηφίσματος κενὸν ὕψ. 0 05, μεταξὺ δὲ τοῦ 6ου στίχου (ἐλλείπει ὁ 7ος) τοῦ 1ου ψηφίσματος καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 2ου 0 035, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 2ου μέχρι τῆς κάτω ἀκμῆς τοῦ λίθου 0 04. Μεταστίχιον ἐν μὲν 1ῳ ψηφίσματι ± 0 015, ἐν δὲ τῷ 2ῳ ± 0 01 τοσόνδε, ὡς εἰκάσαι, ἦν καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ ἐλλείποντος [7ου] στίχου τοῦ 1ου ψηφίσματος καὶ τοῦ 1ου στίχου τοῦ 2ου ψηφίσματος)· γρ. ὕψ. τοῦ μὲν 1ου ψηφίσματος ± 0 01, τοῦ δὲ 2ου ± 0 008. Τὸ σύμπαν πλάτος τοῦ ἐπιγεγραμμένου χώρου ἐν μὲν τῷ 1ῳ ψηφίσματι ἦν, ὡς ἐκ τῆς ἀναπληρώσεως εἰκάσαι, ± 0 70 (ἐν τῷ εἰρημένῳ στίχῳ, τῷ 4ῳ, ἄνευ τῆς δεξιᾶς ᾤας), ἐν δὲ τῷ 2ῳ ψηφίσματι (στ. 1) ± 0 90.

102: *Βοιωτῶν προξενία*
δεῖνι Ἀγαθοκλέους ἐθνικόν.

102$_1$· ἡ καθόλου ἀναπλήρωσις τοῦ ψηφίσματος κανόνι κέχρηται μάλιστα τῷ 6ῳ στίχῳ πρὸς τὸν 5ον θεωρουμένῳ· διότι ἐν μὲν τῷ 6ῳ στίχῳ, τιθεμένης τῆς γραφῆς *κή-κή*, μόνον ἄδηλον μένει εἰ ἔκειτο ἢ ἔλειπε μετὰ τὸ *εἰ*$_6$[*ράνας* τὸ *ἰώσας* καὶ εἰ ἔκειτο *τἄ*]*λλα* ἢ *τὰ ἄ*]*λλα*, ἐν δὲ τῷ 5ῳ, τιθεμένων μετὰ τὸ [*ἔππασιν* (περὶ τῆς γραφῆς πρβ ἄ.σ. 67β) πασῶν τῶν τριῶν δωρεῶν, τῆς τε ἰσοτελείας καὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀσυλίας, διότι καὶ ἑνὸς μόνου τούτων παραλειπομένου, ὑπεράγαν βραχὺς ἀποβαίνει ὁ στίχος, μόνον ἄδηλον μένει εἰ τὸ ***ἰσοτέλιαν*** ἔφερε τὸ δίγαμμα καὶ εἰ ἔκειτο ***ἀσουλίαν*** ἢ ***ἀσυλίαν***· ἐν δὲ τῷ ὑπολόγῳ τοῦ μήκους τοῦ ἐλλείποντος ἀποτμήματος τοῦ στίχου ἑκάστου ὡς γνώμων ἐχρήσθη, ὥσπερ εἰκός, ὁ ἀριθμὸς τῶν γραμμάτων τοῦ σῳζομένου τμήματος τοῦ οἰκείου στίχου (πρβ ΑΕ 1918$_{100\ β\ κάτ.\ 4\ κέ}$)· διὸ καὶ ἀνὰ λόγον τοῦ μήκους τοῦ 6ου στίχου ἐν τῷ 1ῳ στίχῳ πρὸ τοῦ *μειν*]*ὸς πανάμω* (πρὸ τοῦ ος διακρίνεταί τι ὡσεὶ λείψανον καθέτου γραμμῆς, ἤγουν τῆς δεξιᾶς γραμμῆς τοῦ *ν*) ἀνεπληρώθη οὐχὶ ἁπλῶς *δεῖνος ἄρχοντος*, οὐδὲ *δεῖνος ἄρχοντος Βοιωτοῖς* (πρβ ἄ. σ. 59α), ἀλλὰ τὸ μακρότερον *δεῖνος ἄρχοντος ἐν κυνῦ Βοιωτῶν* κατὰ τὸ ἐν ΑΕ 1892$_{37\ (61)}$ *Δαμοφίλω ἄρχοντος ἐν κυνῦ Βοιωτῶν μεινὸς πανάμω*. τοῦ ἄρχοντος τὸ ὄνομα εἶνε ἄδηλον· ἄρχοντες Βοιωτῶν ἐν ταῖς Βοιωτιαστὶ γεγραμμέναις προξενίαις τοῦ Ἀμφιαρείου ἀπαντῶσι: Ἀντίγων, Δαμόφιλος, Νικίας, Παμπείριχος (ἄ. σ. 58β), Φιλόξενος, Χαροπῖνος (ἄ. σ. 66α)· ἐπὶ πάντων τῶν ἀρχόντων τούτων, πλὴν ἐπὶ τοῦ Ἀντίγωνος (IG VII 280), ηὕρηνται προξενίαι ψηφισθεῖσαι ἐν μηνὶ πανάμῳ, φέρουσαι ὡς μὲν ἐπὶ τὸ πολὺ *μεινὸς πανάμω* ἅπαξ δὲ *πανάμω*, ἢ *μεινὸς πανάμω πέμπτη ἱσταμένω*, ἢ *πανάμω ἐνάτη*, ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἄλλος μὴν ἀπαντᾷ ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ψηφισθείσαις προξενίαις τοῦ Ἀμφιαρείου, σχεδὸν δὲ μόνον ἐν Ἀμφιαρείῳ, ὡς ἄνω εἴρηται (σ. 58α), ηὕρηνται τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν προξενίαι, εἰκάζεται ὅτι καὶ ἡ ἐπὶ Ἀντίγωνος καὶ αἱ λοιπαὶ προξενίαι, ἐν αἷς μη-

νογραφία ἢ δὲν φέρεται ἢ δὲν σῴζεται, μηνὸς πανάμου ἐψηφίσθησαν καὶ ὅτι το κοινὸν τῶν Βοιωτῶν συνήδρευεν ἐν μηνὶ πανάμῳ καὶ ἰδίᾳ δίς γε τοῦ μηνὸς τούτου ἱσταμένου (πρβ *Wilhelm* BGI 119 309 379 NBGI [ἐν SBAW] 1911_{32}. *Vollgraff* Mn $1915_{383/4}$ = SIG 428 | $1916_{63}{}^{3}$, *Kolbe* ἐν IG V1 11). Κατὰ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ ψηφίσματος ἐνδέχεται νὰ ἀναπληρωθῇ ἓν τῶν εἰρημένων ὀνομάτων πλὴν ἴσως τοῦ *Νικίαο* (πρβ AE $1892_{35\,(62)}$), ὡς βραχυτέρου πως ἢ κατὰ τὸν χῶρον ὄντος· συχνότερον ἀναγράφονται ὁ Παμπείριχος καὶ Χαροπῖνος καὶ Δαμόφιλος, ἴσως δὲ καὶ ἐνθάδε, ὑποτιθεμένης μάλιστα, ἵνα καὶ ἄκρα τις ἀκρίβεια ἐν τῇ τοῦ χώρου πληρώσει χρησθῇ, τῆς γραφῆς *κυνοῖ* ἢ *κοινοῖ*. κατὰ τὸ προειρημένον AE $1892_{37\,(64)}$ ἔκειτο *Δαμοφίλω*, εἰ δὲ καὶ ὁ εἰπὼν (στ. 2) ἦν ὁ αὐτὸς καὶ ἐκεῖ, *Θιόπομπος Θιοππάστω Θεισπιεύς*, ἄδηλον.

102_3· Ἀγ]*αθοκλέους* ἐκ τῆς κοινῆς.

102_4· μεταξὺ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ *αὐτὸν* συχνότερον κεῖται τὸ *κή*, εἰ δ' ἐνθάδε τοῦτο ἔλειπε, τὸ ἐθνικὸν ἦν δυσὶ γράμμασι μακρότερον. Πρὸ τοῦ *γᾶς* σῴζονται λείψανά τινα, ὡς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω γραμμῆς τοῦ *σ*, (ἢ ε), διὸ καὶ ἀνεπληρώθη *αὐτῦς*], ἤγουν κατὰ πληθυντικὴν ἀλλ' οὐ καθ' ἑνικὴν δοτικήν.

$102_{5/6}$· *εἰ$_6$*[*ράνας*· ὅρ. ἄ. σ. 69β.

102_6· [*ράνας κὴ τὰ ἄ*]*λλα*· ἐν τῇ ἀναπληρώσει παρελείφθη μὲν τὸ *ἰώσας*, προυκρίθη δὲ τοῦ *τᾶ*]*λλα* τὸ *τὰ ἄλλα*, ἵνα ὁ στίχος οὗτος γένηται ἰσομήκης πως τῷ τε 5ῳ καὶ τῷ 7ῳ.

102_7. ἐν τῇ ἀναπληρώσει ἐτέθη τὸ *κὴ εὐεργέτης*, ὃ καὶ ἐν πάσαις ταῖς Βοιωτιακαῖς προξενίαις τοῦ Ἀμφιαρείου κεῖται· χάριν δὲ τοῦ χώρου ἐν τῇ ἀναπληρώσει παρελείφθη μὲν μετὰ τὸ *κα*$_7$[*θάπερ* τὸ *κὴ*, ὅπερ καὶ ἐν ἄλλαις δυσὶ λείπει, ἐγράφη δὲ τὸ *τῦς ἄλλυς προξένυς* (διὰ τοῦ *υ*, πρβ στ. 2 ***τῦ δάμυ***), ἀλλ' ἴσως ἐνδέχεται καὶ ὅτι ἔκειτο *καθὰ κὴ*, ὡς ἐν IG VII 280, ἔνθα κεῖται *καθὰ κὴ τοῖς ἄλλοις προξένοις κὴ εὐεργέτης*.

103: *Ὠρωπίων προξενία*
διὰ δεῖνος - ἐκ τοῦ Πόντου.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐν δεξιᾷ ἐξέχει τοῦ προηγουμένου (ἀρ. 102, ἄ. σ. 71α), ὡς δ' ἐκ τῆς ἀναπληρώσεως εἴκασται, ἐξεῖχε καὶ ἐν ἀριστερᾷ. Ἐν τῇ ἀναπληρώσει τοῦ ψηφίσματος ὡς κανὼν ἐχρησθη ὁ $3^{ος}$ στίχος πρὸς τὸν $4^{ον}$ θεωρούμενος· τιθεμένου γὰρ ἐν τῷ 4ῳ τοῦ *ἐπεψήφιζεν* (ὅρ. ἑξῆς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ), ἐν μὲν τῷ στίχῳ τούτῳ παραλειπτέον μετὰ μὲν τὸ *προξένοις* τὸ *καὶ εὐεργέταις*, μετὰ δὲ τὸ *καθάπερ* τὸ *καί*, ἵνα μὴ ὁ στίχος ἀποβῇ τοῦ $3^{ου}$, καὶ μακροτάτου ἀναπληρουμένου, μακρότερος, ὁ δὲ $3^{ος}$ ἐπάναγκες περιλήψεται πάσας τε τὰς τρεῖς δωρεὰς (καὶ ἰσοτέλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλειαν) καὶ τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· διὰ δὲ τὸν $2^{ον}$ στίχον, ἐν ᾧ χάριν τοῦ $3^{ου}$ προυτιμήθησαν αἱ μακρόταται ἀναπληρώσεις πλὴν τοῦ *καὶ εὐεργέτην* (μετὰ τὸ πρῶτον *εἶναι*), ὃ μακρότερον ἂν ἢ κατὰ τὸν $3^{ον}$ ποιήσειε τὸν στίχον, παρελείφθη ἐν τῇ τοῦ $3^{ου}$ ἀναπληρώσει μετὰ τὸ *πολέμου* τὸ *ὄντος*.

103_1· τὸ ὄνομα τοῦ εἰπόντος τὸ ἐνθάδε ψήφισμα, ἂν ἡ ἄλλη τοῦ στίχου ἀναπλήρωσις ὀρθῶς ἔχῃ, εἶχε περὶ τὰ ἐννέα γράμματα· καὶ εἰ μὲν ἔκειτο ἄνευ τοῦ πατρόθεν, ὡς ἐπὶ δύο ἐν στήλαις ἀναγεγραμμένων ψηφισμάτων, IG VII 371, ὁ *Θεοτέλης* εἶπεν, καὶ 4263 (=AE $1891_{77\,(35)}$, SIG² 516, RIG 587), ὁ *Λύσανδρος* εἶπεν, καὶ ἐπὶ ἄλλων τριῶν, φερόντων *ἔλεξεν* (ἄ. σ. 63β), τὸ ἐνθάδε ψήφισμα εἶπεν ἴσως *Λέαρχος*, ὁ τὸ IG 328 εἰπών, ἢ *Στέφανος*, ὁ τὸ 329 (=RIG 208) εἰπών, ὧν τὰ ψηφίσματα, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βάθρου κεχαραγμένα, κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἰσὶ σύγχρονα τῷ ἐνθάδε, πλὴν ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα κεῖνται ἐκεῖ μετὰ τοῦ οἰκείου ἑκάτερον πατρόθεν (*Λιμναίου* καὶ *Ἀκουσιλάου*)· εἰ δέ, ὡς ἑτέρωθι πανταχοῦ ἐπί τε βάθρων καὶ στηλῶν τοῦ Ἀμφιαρείου ἀπαντᾷ, ἔκειτο καὶ τὸ πατρόθεν ἐνθάδε, ἐπάναγκες ἀμφότερα τὰ ὀνόματα, τό τε κύριον καὶ τὸ πατρόθεν, εἰκάζονται πάνυ βραχέα, λχ *Φίλων Σίμου*.

103_1· πρὸ τοῦ *ν ἐκ* διακρίνεται ὡσεὶ λείψανον καθέτου γραμμῆς (τὸ ἄνω τοῦ δεξιοῦ σκέλους, ὡς εἰκάσαι, τοῦ *η*) περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προξένου πρβ SIG³ 604, Δελφῶν ψήφισμα, δι' οὗ ἐπὶ ἄρχοντος Κλεοδάμου (πΧ 192/1) Πυθίων καὶ Ἡρακλείδας Χερσονησῖται ἐκ τοῦ Πόντου ὀνομάζονται πρόξενοι, καὶ SIG³ 585, Δελφῶν προξενικὸν κατάλογον, ἐν ᾧ (στ. 56/7) οἱ αὐτοὶ ἀναγράφονται πατρόθεν: *Φορμίων Πυθίωνος, Ἡρακλείδας Βίσθα, Χερσονασῖται ἐκ τοῦ Πόντου*, πρβ καθ' ὅλου SIG² $588_{16/7}$ καὶ

1 5 21.

III σ. 138 καὶ SIG³ IV σ. 162· ἐν Ἀμφιαρείῳ ἴσως τιμᾶται ὁ πατὴρ τοῦ Φορμίωνος ἢ ὁ τοῦ Ἡρακλείδου, ἤγουν ἔκειτο λχ *Πυθίωνα Φορμίωνος* ἢ *Βίσθαν Ἡρακλείδου*.

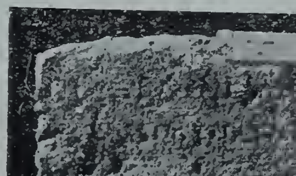
103₂· ἐν τῇ ἀναπληρώσει προυκρίθη, ὡς εἴρηται, ἡ προσθήκη τοῦ *καὶ* πρὸ τοῦ *αὐτὸν* καὶ τὸ *αὐτοῖς* τοῦ *αὐτῶι*.

103₄· -*Ὀλυμπίχου*· εἶνε τὸ πατρόθεν τοῦ ἐπιψηφίζοντος· διότι ἐν Ἀμφιαρείῳ, ὅπου ἂν ἐπὶ τέλει τῶν ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων ψηφισμάτων ἐπιφέρηταί τι ἄλλο μετὰ τὸ *καθάπερ* κλπ, τοῦτο εἶνε μόνον τὸ περὶ τοῦ ἐπιψηφίζοντος, ὅπερ ἄλλως ἔστιν ὅτε κεῖται ἐν ἀρχῇ που τοῦ ψηφίσματος πρὸ τοῦ εἰπόντος· φέρεται δὲ ὡς μὲν ἐπὶ τὸ πολὺ πατρόθεν: *ἐπεψήφιζεν δεῖνα δεῖνος*, ἐνιάκις δὲ ἄνευ τοῦ πατρόθεν· τὸ ῥῆμα φέρεται μετὰ τοῦ παραγωγικοῦ *νῦ* ἄνευ δὲ αὐτοῦ τετράκις (ἅπαξ πρὸ φωνήεντος, ΑΕ 1892_{45} (74₁) *ἐπεψήφιζε Ἀσώπων Μικύθου*, πρβ ΑΔ 1915_{211} 1916_{11} 63₃. Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ ἐνθάδε ἐπιψηφίζοντος εἶνε ἄδηλον· διὰ τοῦ ἀναπληρουμένου *Ἑρμόδωρος* ὁ στίχος γίγνεται τῶν προηγουμένων δυσί που γράμμασι μακρότερος, ἀλλὰ πάνυ πιθανὸν ὅτι τὸ ἐλλεῖπον τοῦ στίχου ἦν πως πυκνότερον κεχαραγμένον, εἰ δὲ μή, τὸ ὄνομα ἦν ὀλίγῳ βραχύτερον, λχ *Τίμαρχος*. Ὁ οἶκος τοῦ Ὀλυμπίχου ἦν τῶν ἐπιφανῶν· καὶ Ὀλύμπιχος μὲν φέρεται ὡς ἱερεὺς ἐν IG 336 (= *EHoffmann* SEG 389, ΑΕ 1892_{49} (80), *Diels* WkPh 1893) καὶ 341 (= ΑΕ 1891_{125} (54,6)) καὶ ΑΕ 1892_{45} (74)· ἔτι δὲ μνημονεύεται ὡς πατὴρ τοῦ εἰπόντος τὸ IG 278 (καὶ σ. 744), τοῦ καὶ ἐνθάδε ἴσως ὡς ἐπιψηφίζοντος φερομένου, καὶ ὡς ἀναθεὶς δύο ἀργυροῦς μαστοὺς ἐν IG $3498_{46\cdot7\ 59}$, ἄλλος δὲ ἱερεὺς Ὀλύμπιχος ἀπαντᾷ ἐν νεωτέρῳ ψηφίσματι IG 388_1. οὗτος δὲ εἶνε, ὡς εἰκάσαι, ὁ εἰπὼν τὸ IG 411 (= SIG 308, πρβ σημ. 1) Ὀλύμπιχος Ἑρμοδώρου, ὁ αὐτὸς δὲ εἶνε καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ἐν 413_{17} ἱερέως καὶ πρεσβευτοῦ Ἑρμοδώρου, ἴσως δὲ καὶ ὁ εἰπὼν τὸ 399 *δεῖνα Ἑρμοδώρου*, τῆς αὐτῆς δὲ ἴσως οἰκίας ἦν καὶ ὁ ἐν IG $416_{35,6}$ ἄνδρας δόλιχον νικήσας Ὀλύμπιχος Τιμάρχου· Ἑρμόδωρος δὲ (ἄδηλον τὸ πατρόθεν) φέρεται ὡς ἄρχων τῆς πόλεως (Ὠρωποῦ) ἐν IG 261 καὶ 295, Ἑρμόδωρος δὲ Ἑρμοκράτους (ἱερέως, IG 358 359 367, πρβ 3498_{23} *ἄλλος* δηλ. ἀργυροῦς μαστός *Ἑρμοκράτου*, ἀδελφὸς Θεοτέλους, εἶπεν τὸ IG 358, Ἑρμόδωρος δὲ ἱερεὺς ἀπαντᾷ ἐν IG 378, ᾧ πρβ τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπικράνου καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λιθουργοῦ κεχαραγμένον IG 379, ὅπερ ἐψηφίσθη τῷ ἐφεξῆς ἴσως ἔτει, ὀλίγῳ ἐκείνου ὕστερον (πρβ. τοὺς μῆνας), ἐπὶ ἱερέως Τιμάρχου, ἴσως τοῦ πατρὸς τοῦ εἰρημένου νικητοῦ (IG 416). Ὁ δὲ Θεοτέλης εἶπεν τὸ IG 359, ὡς δὲ εἰκάσαι, ἄνευ γὰρ τοῦ πατρόθεν κεῖται, καὶ τὸ 371, ἀναγράφεται δὲ καὶ φιάλη ἀργυρᾶ φέρουσα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα αὐτοῦ *Θεοτέλης* ἐν IG 3498_5, ἔκγονος δὲ αὐτοῦ ἦν Θεοτέλης, ὁ πατὴρ Δημαινέτου, τοῦ συμπρεσβεύσαντος τῷ εἰρημένῳ ἱερεῖ Ἑρμοδώρῳ Ὀλυμπίχου ἐν IG 413_{18}.

104 (εἰκ. 4):

Βοιωτῶν προξενία δεῖνι Λειοντίσκου ἐθνικόν.

Στήλης ἀσβεστολίθου ἀριστερὸν ἀπότμημα, ἐλλιπὲς ἄνω τε καὶ κάτω καὶ δεξιὰ καὶ ὀπίσω· ὕψ. 0 20, πλ. 0 19, πάχ. 0 13· ηὑρέθη παρὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειμάρρου ὄχθης πηγήν. τὰ γράμματα (ὕψ. 0 015) ἐντὸς προκεχαραγμένων γραμμῶν· τὸ ο κεχάρακται ὡς βόθριον διαμ. ± 0 005 (πρβ ἐν Μαντινείᾳ IG V₂ 323).

4: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 104).

πρόξενον εἶμ[εν κὴ εὐεργέταν
τῶ κυνῶ Βοιωτῶ[ν ± 7½ (λχ Τίμαρχον)
Λειοντίσκ[ου] Σ[ινωπεῖα αὐτὸν
κὴ ἐκγόν[ω]ς κὴ [εἶμεν αὐτῦ ἀσυλίαν
κ[ὴ ἰσοτέλιαν κ[ὴ ἀσφάλιαν κὴ πολέ
μω κὴ ἰρ]άν[ας -

104₁· πρὸ τοῦ στίχου τούτου κατὰ τὰ γνωστὰ ἔκειτο *δεῖνα δεῖνος ἐθνικὸν ἔλεξε· δεδόχθη* κλπ (ἄνευ τοῦ *δεδόχθη* ἄ. ἀρ. 99 σ. 64). μετὰ τὸ *εἶμ]εν* ἔκειτο τὸ *κὴ εὐεργέταν*, ὅπερ μόνον ἐν ἀρ. 101 καὶ 102 καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 108 παραλείπεται· ἐκ

τούτου δὲ εἰκάζεται ὅτι τὸ πλάτος τοῦ ἐν δεξιᾷ ἐλλείποντος ἀποτμήματος τῆς στήλης ἦν ὅσον που καὶ τὸ τοῦ σῳζομένου τμήματος.

104$_{2,3}$· ἡ κατάληξις τοῦ πατρόθεν ἐκ τῆς κοινῆς. τὸ ἐθνικὸν ἀνεπληρώθη κατὰ τὸ 101$_3$, ἔνθα κεῖται ***Σινωπεῖ***, ἐκ δ' αὖ τοῦ ἐνθάδε ἐπιπατροφίου ἀνεπληρώθη, ὡς εἴρηται (σ. 66β), τὸ ἐκεῖ *Λειον*]$_3$*τίσκω*.

104$_{4/5}$· μετὰ τὸ *κὴ* [*εἶμεν αὐτῦ* ὁ ἐν στ. 4 χῶρος δὲν ἐξαρκεῖ ἵνα περιλάβῃ τὸ περὶ ἐγκτήσεως, πλὴν εἰ ἔκειτο ἁπλῶς *ἔππασιν*, ὅπερ ἀπίθανον, διότι οὐχ ηὕρηται μόνον, ἴσως δὲ τὸ περὶ ἐγκτήσεως ἔκειτο μετὰ τὸ περὶ γῆς καὶ θαλάσσης (πρβ ἄ. σ. 68α)· διὸ πρὸ τοῦ *κ*]*ὴ ἰσοτέλιαν* (στ. 5) ἀνεπληρώθη ἐν στ. 4 *ἀσυλίαν*, οὕτως δὲ τὸ περὶ ἰσοτελείας ἐνθάδε κεῖται μεταξὺ τοῦ περὶ ἀσυλίας καὶ τοῦ περὶ ἀσφαλείας· καὶ ἐν τοιαύτῃ μὲν θέσει ἡ ἰσοτέλεια οὐχ ηὕρηται ἄλλοθι ἀλλὰ καθ' ὅλου, ὡς εἴρηται (σ. 69β), κεῖται πρώτη, ἐπὶ μέντοι προξενιῶν ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων ἀπαντᾷ ἅπαξ μὲν μετὰ τὰς ἄλλας δύο δωρεάς, ἔστι δ' ὅτε πρὸ τοῦ *καὶ τὰ ἄλλα*.

105 (εἰκ. 5):

Βοιωτῶν προξενία δεῖνι δεῖνος]*πω Σ*[*ἐθνικόν*.

Στήλης γεισούχου (γεῖσον ὕψ. 0 03), λευκοῦ μαρμάρου, ἄνω δεξιὰ γωνία· ὕψ. 0 17, πλ. 0 20, πάχ. ὡς 0 05· ηὑρέθη βορρᾶθεν τῶν βάθρων ἐν ὑστέρῳ δωματίῳ.

5: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 105).

Παμπιρίχω ἄρχ]οντος, μεινὸς
πανάμω, ἐπεψά]φιδδε Λύσανδρος
Μειλίχω Ὠρώ]πιος, Πανάρμ[οστος
Φιλοβότω Ὠρ]ώπιος ἔλεξ[ε· δεδό
χθη τοῖ δάμο]ι πρόξεν[ον εἶμεν
κὴ εὐεργέταν] τῶ κοιν[ῶ Βοιωτῶν
±13(=*δεῖνα δεῖνος*)]πω Σ[*ἐθνικὸν*

105$_1$· τοῦ ἐπιψηφίζοντος καὶ τοῦ λέξαντος ὄντων τῶν αὐτῶν καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 106, ἀνεπληρώθη καὶ ἐνθάδε *Παμπιρίχῳ*, πρβ ἄ. σ.

105$_2$· τοῦ φ ἡ κάθετος γραμμὴ δὲν φέρεται διὰ τοῦ κύκλου, πρβ ΑΔ 1915$_{199}$ 1916$_{\text{II } 63\alpha}$, IG ²II 414.

105$_{2,3}$· ὁ ἐπιψηφίζων ἦν ἐπιφανοῦς ἐν Ὠρωπῷ οἰκίας.

105$_7$· ἄδηλον εἰ τὸ ἐθνικὸν ἦν *Σινωπεῖα* ἢ ἄλλο.

106 (εἰκ. 6):

Βοιωτῶν προξενία
Ἀναχάρσιδι Προξένου Ἀθηναίῳ.

Στήλης γεισούχου (γεῖσον διπλοῦν, ὕψ. 0 03,

6: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 106).

στοιχ. 23

Παμπιρίχω ἄρχοντος, μειν
ὸς πανάμω, ἐπεψάφι**δδ**ε Λύσα
νδρος Μειλίχω Ὠρώπιος, Πα-
νάρμοστος Φιλοβότω Ὠρώπ
ιος ἔλεξε· δεδόχθη τοῖ δάμ
οι πρόξενον εἶμεν κὴ εὐερ
γ]έταν τῶ κοινῶ Βοιωτῶν Ἀν
άχαρσιν Προξένω Ἀθ**η**ν**ῆ**ον
κὴ αὐτὸν κὴ ἐγγόνως κὴ ε[ἶ]μ
εν αὐτοῖς γ[ᾶ]ς κὴ οἰκία[ς ἔπ
πασιν κὴ ἰσ[οτ]έ[λιαν κὴ ἀσφ
άλιαν κὴ ἀσ[ουλίαν κὴ πολέ
μω κὴ ἰράν[ας ἰώσας κὴ **κατὰ**
γᾶν κὴ κ[ατὰ θάλατταν κὴ τὰ
ἄλλα π[άντα καθάπερ τοῖς ἄ
λλοι[ς προξένοις κὴ εὐεργ
[γέτης.]

ἐξοχὴ 0 015), λευκοῦ μαρμάρου, ἄνω τμῆμα. δίχα καθέτως τεθραυμένον· ὕψ. ὡς 0 26, πλ. (ἄνευ τοῦ γείσου) 0 29, πάχ. 0 05· γρ. ὕψ. ὡς 0 007, μεταγραμμάτιον 0 007, μεταστίχιον 0 007. ηὑρέθη βορρᾶθεν τῶν βάθρων ἐν ὑστέρῳ δωματίῳ (τὸ δεξιὸν ἀπότμημα ἐν τοίχῳ).

106_2· τοῦ *ἐπεψάφιδδε* τὰ τρία γράμματα *ιδδ* πυκνότερον κεχαραγμένα κατίσχουσι δύο γραμμάτων θέσεις· ἴσως προχαράξας *ιδ* διώρθωσεν εἶτα εἰς *ιδδ*.

$106_{7\,8}$· *'Αν[ά]χαρσιν Προξένω 'Αθηνῆον*· περὶ τῆς οἰκίας τοῦ τιμωμένου μνημονευθήτωσαν διὰ τὸ ὅμορον (πρβ ἑξῆς ἀρ. 122) οἱ ἐν *Kirchner* PA 12267-12270 'Αφιδναῖοι Πρόξενοι (ὁ ἐν *Sundwall* NPA 132 ἦν τῆς Κεκροπίδος), ἔτι δὲ ὁ ἐν IG ²II 134-137 Προκλείδης 'Αναχαρσιδος, γραμματεὺς τοῦ πΧ 354 3, ὅστις, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ἰσογράμματα δημόθεν, *'Αγγελῆθεν* καὶ *Αἰγιλιεὺς* (πρβ PA 12189-12198), ἀπάδουσιν ἀπὸ τοῦ περὶ γραμματέων Φεργυσωνείου νόμου, οὐκ ἦν τῶν δήμων τούτων, διὸ καὶ τὸ ἐκεῖ δημόθεν ἀναπληρωτέον *'Αφιδναῖος*, οὕτως δὲ καὶ ὑπὸ Ferguson ᾐκάσθη· τῆς αὐτῆς, ὡς εἰκάσαι, οἰκίας ἦν καὶ ὁ ἐν PA 12190, νικήσας ἐν 'Αμφιαρείῳ κατὰ τὰ ἐν στ. 2 τοῦ ἐν *Milchhoefer* AM $1887_{319\,(419)}$=IG II_5 978ᵇ ἀποτμήματος, ὅπερ, ὡς, ὅτε ἐκομίσθη εἰς τὸ 'Αμφιάρειον 5ῃ ὀκτωβρίου 1887, παρετήρησα καὶ ὑπὸ Preuner ἐν AM 1902_{342} ᾐκάσθη, ἁρμόττει τῷ κάτω ἄκρῳ τῆς ἐν IG VII 414 στήλης· ἐν IG ²II 782 (στοιχηδόν, πΧ ±244 3) ἀναπληρωτέον, ὡς εἰκάσαι, *'Ανάχαρσ[ι]ς Προξέ[νου 'Αφιδναῖος εἶπεν*, αὐτόθι δ' ἴσως καὶ *'Ανάχαρ[σ]ιν Προξένου 'Αφιδναῖον*, κατὰ τὴν ἀναπλήρωσιν δὲ τῶν στίχων 5 6, ἐὰν ὑποτεθῇ μία θέσις κενὴ (ἴσως μετὰ τὸ *συμπρόεδρου*), οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἕκαστοι εἶχον 48 γράμματα, διὸ καὶ ἴσως ἔκειτο: ₁*ἐπὶ Θερ[σιλό]χου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς Αἰγ[ηΐδος ἢ Οἰν]εῖδος ἕκτης πρυτανεί[ας-ἐγραμμάτευσεν, γαμηλι[ῶνος ὀγδόε[ι ἐπὶ δέκα, ἐκκαιδεκάτει τῆς πρυτανείας· ἐκκλησί[α* (ὑποτίθεται τοῦ ι ἔκθεσις ἢ δύο γραμμάτων συγκατάταξις)*α κυρία*·-₁₁*ι ν εἰς τὴν πρώτην ἐκκλησίαν χρηματίσαι περὶ αὐτῶν, γνώμην*, οὕτως δὲ ἐν τῷ ἑξῆς στίχῳ (12ῳ), ἐὰν ἡ ἀναπλήρωσις ₁₂*δ ἐ ξ[υμβάλλεσθαι κλπ*, καθ' ἣν ὁ στίχος οὗτος εἶνε τῶν ἄλλων τρισὶ γράμμασι μακρότερος, ὀρθῶς ἔχῃ, ὑποτίθεται ἀνωμαλότης τις ἢ ἔκθεσις ἢ συγκατάταξις· ὁ ἐν PA 822 *'Ανάχαρσις Με[*- εἶνε ἀδήλου δήμου, εἰρήσθω δὲ ἄλλως καὶ ὁ ἐν PA 823 *'Ανάχ[αρσι]ς Κυδα[θη]ναιεύς*.

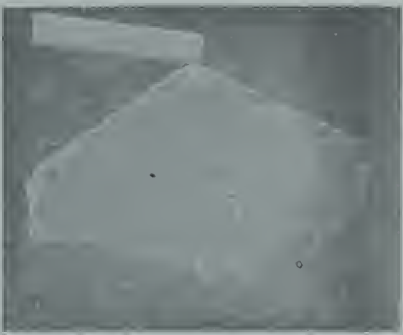
106_8· *'Αθηνῆον*· τὸ πρῶτον *η* ἐκ τῆς κοινῆς.

$106_{16/7}$· περὶ τοῦ *κὴ εὐεργέτης* ἄ. σ. 72α, ἄδηλον δὲ εἰ μετὰ τοῦτο ἔκειτο καὶ τὸ ἐνιάκις ἁπάντων *τῶ κοι[ῶ* ἢ *κυνῶ Βοιωτῶν* ἢ τὸ *γέγραπτη* (πρβ ἑξῆς ἀρ. 108).

107 (εἰκ. 7):

Βοιωτῶν προξενία ἐπὶ Χαροπίνου ἄρχοντος.

Στήλη αἰετοειδής, ἤγουν ἀπολήγουσα εἰς ἁπλοῦν ἄγλυφον αἰετόν, λευκοῦ μαρμάρου· ἀποστατεῖ τὸ κάτω· ὕψ. 0 16, πλ. 0 26, πάχ. 0 065· γρ. ὕψ. 0 009, μεταγραμμάτιον 0 007, μεταστίχιον 0 01· ηὑρέθη βορρᾶθεν τῶν βάθρων ἐν ὑστέρῳ δωματίῳ.

7: *Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 107)*

Χαροπίνω ἄρχοντος, μειν[ὸ
ς πανάμω πέμπτη ἱσταμέ[ν
ω, ἐπιψαφ]ίδδοντος Δι[δύμωνος
'Επαρμόσστω 'Ο]ποεν[τίω, -

107_1· περὶ τοῦ ἄρχοντος πρβ ἄ.σ. 66α ἀρ. 101_1.

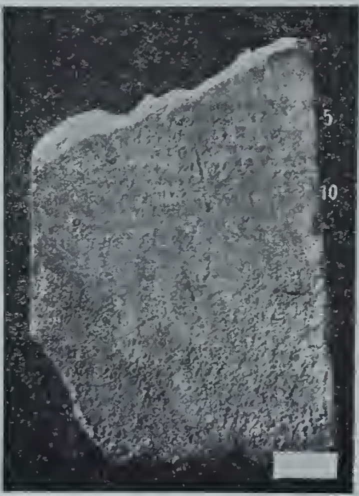
$107_{3/4}$· *ἐπιψαφ ίδδοντος*· μόνον ἐνθάδε μετοχή, ἑτέρωθι δὲ πανταχοῦ, ἔν τε 'Αμφιαρείῳ καὶ ἄλλοθι, *ἐπεψάφιδδε* περὶ τοῦ δ πρβ IG 393 (=ΑΕ $1891_{99(44)}$) *ἐπεψάφιδε* καὶ ἄ. περὶ τοῦ ἀρ. 106_2, *Sadée* BTD 163. ἐν IG 393 φέρεται *Διδύμμων* (περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ *μμ* πρβ *OHoffmann* GD II 484), ὁ αὐτὸς ἐπιψηφίζων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος· περὶ τοῦ 'Οποῦντος πρβ *Holleaux* BCH 1892_{466} ιχ, *Dittenberger* ἐν IG IX_1 270 271, OGI 81¹, *Nikitsky* Ρωσιστὶ 1905_{136} κέ (11) ₇-*ἱερομνάμονες* -₈-*Βοιωτῶν Πολύκριτος, Διδύμων*.

108 (εἰκ 8):

Βοιωτῶν προξενία Κινέᾳ Νικομάχου Ἀθηναίῳ.

Στήλη λευκοῦ μαρμάρου· ἀποστατεῖ τὸ ἄνω· ὕψ. 0 24-0 32, πλ. 0 212-0 225, πάχ. ὡς 0 05· ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν κενὸν ὕψ 0 175· γρ. ὕψ. 0 004, μτγρ. ὡς 0 005, μτστ. 0 006. ηὑρέθη ἐν ταῖς ἀνατολόθεν τῆς στοᾶς θέρμαις.

Οἱ πρῶτοι ἓξ στίχοι καὶ ὁ 9ος τὴν στοιχηδὸν τηροῦντες τάξιν εἶχον ἕκαστος 23 γράμματα, ὁ δὲ 7ος καὶ ὁ 8ος τηροῦσι μετά τινος ἀνωμαλότητος τὴν αὐτὴν τάξιν, ἔχουσι δὲ καὶ ἀνὰ ἓν γράμμα ἐπὶ τέλει ἐν ἐκθέσει, ἤγουν 24 τὰ πάντα ὁ δὲ 10ος καὶ ὁ 11ος τηροῦντες ἐν τοῖς πρώτοις γράμμασι τὴν τάξιν ἔχουσι μὲν 23 γράμματα, ἀλλ' ἀραιοτέρων τῶν τελευταίων γραμμάτων ὄντων, εἰσί πως τῷ 7ῳ στίχῳ καὶ τῷ 8ῳ ἰσομήκεις, ὁ δὲ 12ος εἶνε μὲν τῷ 11ῳ σχεδὸν ἰσομήκης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν τρίτη αὐτοῦ θέσις εἶνε κενή, τὰ δὲ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα ἀραιότερα, ἔχει θέσεις μὲν 22, γράμματα δὲ 21, τοῦ δὲ 13ου τὰ γράμματα πλὴν τῶν μέσων ἀκολουθοῦσι τῇ αὐτῇ που καὶ τὰ τοῦ 12ου τάξει.

8: *Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ ἀρ. 108).*

στοιχ.23

7(=δεῖνος) ἄρχοντος Βοιωτ]οῖς,
16(=δεῖνα δεῖνος ἐθνικὸν) ἔ]λεξε· δε
δόχθη τοῖ δάμοι πρ]όξενον εἶ
μεν τῶ κοινῶ Β]οιωτῶν Κινέαν
Νικομάχ]ω Ἀθανῆον κὴ αὐ‹αυ›τὸ
ν κὴ ἐ]γγόνως κὴ εἶμεν αὐτοῖ γ
ᾶς] κὴ Ϝοικίας ἔππασιν κὴ Ϝισο
τ[έ]λιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλί
α]ν κὴ πολέμω κὴ ἰράνας ἰώσας
κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν
κὴ τἆλλα πάντα κα[θ]άπερ κὴ το
ῖς □ ἄλλοις προξένοις κὴ εὐ
εργέτης γέγραπτη.

108₁· τοῦ ἄρχοντος το ὄνομα εἶχεν 7 γράμματα, ἔκειτο δῆλον ὅτι λ.χ. *Ἀρτυλάω ἢ Θιοτίμω ἢ Ἱππάρχω, Νίκωνος, Φίλωνος* κλπ.

108₂· τοῦ λέξαντος το τε κύριον καὶ τὸ ἐπιπατρόφιον καὶ τὸ ἐθνικὸν ἦσαν πάνυ βραχέα (16 γράμματα τὰ σύμπαντα), λ.χ. *Νίκων Σίμω Ὠρώπιος.*

108₄ ₅· ὄνομα *Κινέας* ἐν Ἀττικῇ ἔφερον οἱ ἐν PA 8431-8433 (*Κινέας*) καὶ 6577 (*Θάλλος Κινέου*), ἀδήλων δήμων ὄντες, ἔτι δὲ Κυδαθηναιεῖς τε καὶ Ἀναφλύστιοι καὶ Λαμπτρεῖς, οἱ καί, μὴ θεωρουμένων τῶν χρόνων, ἀναγράφονται ἐνθάδε: Κυδαθηναιεῖς μὲν καὶ Ἀναφλύστιοι: *δεῖνα Κι νέου Κυδαθηναιεύς, γόνωι δὲ Θεμίσωνος Ἀναφλυστίου* *Wilhelm* BGI 83₆₈ πρβ *Sundwall* NPA 110, *A Reinach* RÉ 1913₆₅ ₍₆₈₎, *Δημήτριος Κινέου Κυδαθηναιεὺς* IG III 1005, *Ἀντίπατρος Κινέου Κυδαθηναιεὺς* IG III 1771, *Κινέας Ἀναφλύστιος* PA 8435, πρβ *Ἀντίγονος Θεμίσωνος Ἀναφλύστιος* IG II 1857, εἰρήσθω δὲ καὶ *Καλλιάδης Νικομάχου Κυδαθηναιεὺς* PA 7794, *Νικόμαχος Θρα[σ-* *Κυδα θην αιεὺς* PA 10951, Λαμπτρεῖς δέ: *Κινέας* PA 8436, *Νικόμαχος Κινέου* PA 10953, εἰρήσθω δὲ καὶ *Νικόμαχος* PA 10952, *Νικόμαχος Σωσιγένου* PA 10954· κατὰ τὰ εἰρημένα τὸ ἐνθάδε ἐπιπατρόφιον. κατὰ τὴν στοιχηδὸν τάξιν ἐξ ὀκτὼ συγκείμενον γραμμάτων, ἦν ἴσως *Νικομάχω.*

108₅· σφαλεὶς ἐχάραξε δὶς τὸ *αυ.*

108₇· περὶ τοῦ σχήματος τοῦ δίγαμμα πρβ ἄ. σ. 593.

108₁₂· ἡ τρίτη θέσις, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴρηται, εἶνε κενή.

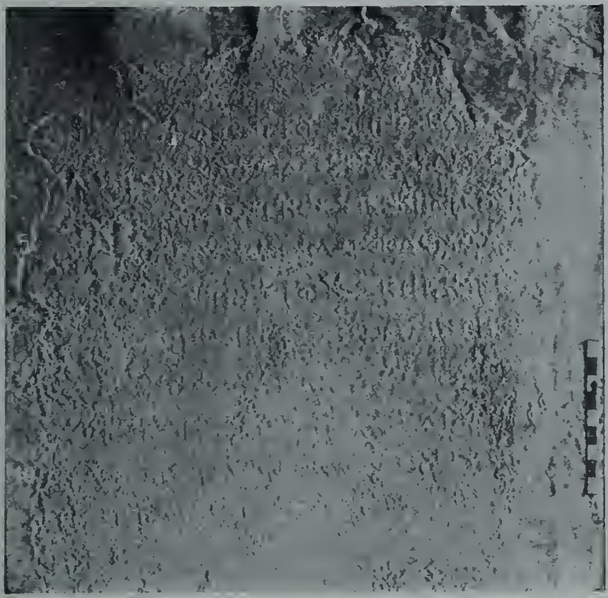
108₁₃· *γέγραπτη*· Ἐν Ἀμφιαρείῳ ἡ λέξις αὕτη ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις Βοιωτιακαῖς προξενίαις δὲν ἀπαντᾷ, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων συχνὸν κεῖται (*γέγραπται*).

109 (εἰκ. 9):

Βοιωτῶν προξενία Θεοτιμίδᾳ Θεοδάμου Χαλκιδεῖ.

Στήλη αἰετοειδῶς ἄνω λήγουσα, λευκοῦ μαρμάρου· ὕψ. 0 65, πλ. 0 32-0 34, πάχ. ±0 07 γρ. ὕψ. 0 005-0 01, μτγρ. 0 μέχρι 0 005, μτστ.

0.012. ἐξήχθη ἐκ τοῦ βορείου τῆς στοᾶς τοίχου, ἔνθα ἦν ἐνῳκοδομημένη.

9: Βοιωτῶν προξενια (ἐπιγρ. ἀρ. 109).

θ ι ο] ί.
± 8½(=δεῖνος ἄρχ]οντος Βοιωτοῖς, μεινὸς πα[νά
μω, Κα]λλι[κλίδα]ς Καφισίαο Θειβῆος ἔλεξε
δεδό]χθ[η τῦ δά]μυ πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργ[έ
ταν τ]ῶ κυ[νῶ Βοιωτ]ῶν Θιοτιμίδαν Θιοδώμω Χα[λ
κιδεῖα κ]ὴ αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν
αὐτοῖς γᾶς] κὴ Fοικίας ἔππασιν κὴ F[ι
σοτέλι]αν [κὴ] ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν κὴ
πολέμω κ]ὴ ἰράνας [ἰ]ώσας κὴ κατὰ γᾶν
κὴ κ]ατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα κ[α
θάπ]ερ κὴ τῦς ἄλλοις προξέν[υ]ς κὴ εὐερ
γέ]της.

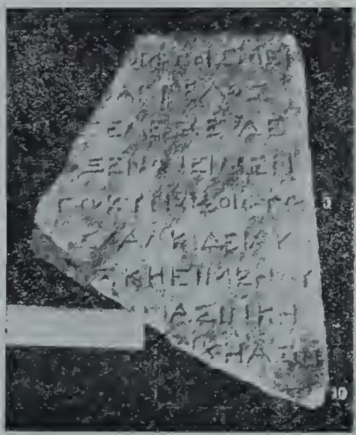
109₁· ἄνωθεν τοῦ ἐν τῷ ὡς 2ῳ ὑποτιθεμένῳ στίχῳ χ τοῦ *ἀρχ* φαίνεται ὡσεὶ λείψανον γράμματος ι, ἄδηλον δὲ εἰ, τούτου οὕτως ὑπολαμβανομένου καὶ ἄλλων τριῶν πρὸ αὐτοῦ γραμμάτων ἀραιῶς ἀναπληρουμένων, δύναται νὰ ὑποτεθῇ *θιοί*, πρβ ἄλλοθι IG VII 2809 2811 κλπ (Ὑηττοῦ) [2849] 2858 3166 3167 3168 *θιὸς* (πρβ *Sadée* BTD 223), 1780 2407 2408 *θεός*, 1739 *θ εοί*, ἐν Ἀμφιαρείῳ οὐχὶ ἐν Βοιωτικῇ διαλέκτῳ ΑΕ 1891₇₁ (34) (=IG VII 4255, SIG 542, *Bleckmann* IGS [ἐν *Lietzmann* KT 115] 32, πρβ *Lattermann* AM 1910₈₁ 1891₇₇ (=IG 4263, RIG 587, SIG² 516, *Bleckmann* IGS 25) 1891₉₁ (39[=RIG 203] καὶ 40) 1917₂₃₂ ₂₃₆₍₉₄₎ *θεοί*, πρβ ΑΔ 1915₂₀₆· ἐν IG ²II 365 ἄδηλον εἰ ἔκειτο *θεοί*, διότι ὁ λίθος αὐτόθι εἶνε (ἐπίτηδες) ἀποκεκρουμένος.

109₂· τοῦ ἄρχοντος τὸ ὄνομα εἶχεν, ὡς εἰκάσαι, περὶ τα ὀκτὼ καὶ ἥμισυ γράμματος· πρὸ τοῦ *ἄρ[χ]οντος* διακρίνονται ὡσεὶ λείψανα γραμμάτων. . . . *πίνω*, ὥστε ἀναπληρῶσαι *Χαροπίνω*, πλὴν ὅτι τὰ γραμματα τῆς ἐνθάδε ἐπιγραφῆς φαίνονται νεώτερα τῶν χρονων του Χαροπινου ἄρχοντος.

110 (εἰκ. 10):

Βοιωτῶν προξενία δεῖνι δεῖνος Χαλκιδεῖ.

Στήλης, λευκοῦ μαρμαρου, ἄνω δεξιὰ γωνία· ὕψ. ὡς 0.22, πλ. ὡς 0.155, παχ. 0.065· γρ. ὕψ. ὡς 0.01, μτγρ. ὡς 0.005. μτστ. 0.012. ηὑρέθη νοτόθεν τῆς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειμαρρου ἐχθρας πηγῆς.

10. Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 110).

± 8(=δεῖνος) ἄρχοντος Β]οιωτοῖς, μει
νὸς ± 8½(=δεῖνος,) Πουθ]άγγελος
± 14(λχ Πουθάρμω Ὑείττιο)]ς ἔλεξε· δε
δόχθη τῦ δάμυ πρό]ξενον εἶμεν
κὴ εὐεργέταν] τῶ κυνῶ Βοιωτῶν
δεῖνα δεῖνος ο]ς Χαλκιδεῖα κὴ
αὐτὸν κὴ ἐσγόνω]ς κὴ εἶμεν αὐ
τῦ γᾶς κὴ Fυκίας ἔπ]πασιν κὴ
Fισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κ]ὴ ἀσου
λίαν κὴ πολέμω κὴ ἰράνας ἰώσα]ς
11 [κὴ -

στ. 2/3 περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς γραφῆς πρβ IG VII 2814₈ 2823₃ (Ὑήττιοι), 2716₈₁₄ *Πουθάγγελος Εὐδρόμω* (Ἀκραιφιεύς), 3180₃₄ *Εὔθυμος Πουθανγέλω* (Ὀρχομένιος· τὸ ἐθνικὸν τοῦτο διὰ

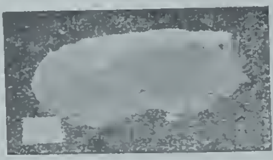
τὸ μῆκος ἧττον πιθανὸν ἐνθάδε), $385_{β4}$ *Πυθάγγελος* (Ταναγραῖος ἀρχαιότερον), πρβ καὶ ἑξῆς ἀρ. 111_2 *Πουθόδωρον*.

111 (εἰκ. 11):

Βοιωτῶν προξενία Πυθοδώρῳ Σατύρου ἐθνικόν.

Λευκοῦ μαρμάρου ἀπότμημα (καὶ ὄπισθεν ἐλλιπές)· ὕψ. ὡς 0 06, πλ. ὡς 0 155, πάχ. ὡς 0 08· γρ. ὕψ. ὡς 0 009, μτγρ ὡς 0 003, μτστ. 0 008. ηὑρέθη δυσμόθεν τῆς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειμάρρου ὄχθης πηγῆς.

Ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς ἀναπληρώσεως εἰκαζομένου μήκους τῶν στίχων φαίνεται ὅτι εἶνε βάθρου ἀπότμημα.

11: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 111)

[*δεῖνος* ἄρχοντος, μεινὸς πανάμω, ἐπεψάφιδδε *δεῖνα*]
δεῖνος ἐθνικόν, Ἑρ]μαϊάδα[ς *δεῖνος ἐθνικὸν*
ἔλεξε· δεδόχθη τῦ δάμυ] Πουθόδωρον Σαι[ύρω *ἐθνικὸν* πρόξενον
εἶμεν κὴ εὐεργέτα]ν τῶ κοινῶ Βοιωτῶ[ν αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν
αὐτῦς γᾶς κὴ Ϝυκίας ἔ]μπα[σιν κὴ] ἀ[σφάλιαν κὴ ἀσουλίαν κὴ -

112 (εἰκ. 12):

ΑΕ $1891_{101\ (46)}$, IG VII 4260:

Βοιωτῶν προξενία

Στράτωνι Ἀπολλοφάνους Σιδωνίῳ

Στήλη αἰετοῦχος, λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0 65.

12: Βοιωτῶν προξενία
(ἐπιγρ. ἀρ. 112: ΑΕ 1891[illegible] IG VII 4[illegible]

Πανπιρίχω ἄρχοντος, μεινὸς πανάμω,
ἐπεψάφιδδε Λύσανδρος Μειλίχω Ὠρώπιος,
Μικρίνας Ξένωνος Θεισπιεὺς ἔλεξε· δεδόχθη
τοῖ δάμοι πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν
τῶ κυνῶ Βοιωτῶν Στράτωνα Ἀπολλοφάνιος
Σιδώνιον κὴ αὐτὸν κὴ ἐγγόνως κὴ εἶμεν αὐτοῖ
γᾶς κὴ Ϝοικίας ἔππασιν κὴ Ϝισοτέλιαν
κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω κὴ ἰράνα[ς
ἐ]ώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κὰτ θάλατταν
κὴ τἆλλα πάντα καθάπερ κὴ τ[ο]ῖς ἄλλοις
π]ροξένοις κὴ εὐεργέτης.

στ. 3 βέβαιον τὸ *Μικρίνας*. στ. 10 πιθανὸν εἶνε ὅτι ἐν τῷ **τοῖς** τὸ 2ον γράμμα ἐσφαλμένως προυχαράχθη α καὶ ἔπειτα διωρθώθη εἰς **ο**.

113 (εἰκ. 13):

ΑΕ $1891_{97\ (43)}$, IG VII 4259, RIG 220:

Βοιωτῶν προξενία

Ἀπολλοδώρῳ Φρυνίχου Ἀθηναίῳ.

Στήλη αἰετοῦχος, λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0 63. Ἐν ΑΕ $1891_{97\ (43)}$ στ. 3 τῆς μεταγραφῆς γρ., ὡς

13: Βοιωτῶν προξενία
(ἐπιγρ. ἀρ. 113: ΑΕ 1891 97 ἀρ. 43, IG VII 4259).

Χαροπίνω ἄρχοντος, Εὐφρ
αίνων Πτωϊοδώ**ρου** Ὠρώπι
ος ἔλεξε· δεδόχθη τοῖ δάμ
οι Ἀπολλόδωρον Φρουνίχ
ου Ἀθανῆον πρόξενον εἶμ
εν κὴ εὐεργέταν τῶ κοινῶ
Βοιωτῶν αὐτὸν κὴ ἐγγόνω
ς κὴ εἶμεν αὐτοῖς γᾶς ἔππ
ασιν κὴ Κικίας κὴ ἀσφάλι
αν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω
ἰόντος κὴ ἰράνας κὴ κατὰ
γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τ
ἄλλα πάντα ὅσα [κ]ὴ τοῖς λο
ιποῖς προξένοις κὴ εὐερ
γέτη**ις** τῶ κοινῶ Βοιωτῶν.

καὶ ἐκ τοῦ κειμένου δηλοῦται, *δεδόχθη*, στ. 9 γρ. ***κὴ*** *ἀσφάλι*, στ. 10 γρ. ***κὴ*** *ἀσουλίαν*· στ. 9 τὸ πρὸ τοῦ *ικίας* γράμμα ἐστὶ μόνον οὐ βέβαιον *κ*, ἤγουν, θέλων ὁ λιθουργὸς νὰ χαράξῃ **οἰκίας**, σφαλεὶς ἐχάραξε ***κι-κίας***, διὸ δὴ καὶ μεταγραπτέον [**ο**]*ἰκίας*. ἐν στ. 15 τὸ ἄνω τοῦ μετὰ τὸ *γετη* γράμματος ἔχει πώς τι τὸ ἀριστερῷ βραχίονι τοῦ *υ* παρεμφερές, ἀλλ', ἐπειδὴ δεξιὸς βραχίων δὲν διακρίνεται, συνάγεται ὅτι τὸ γράμμα εἶνε *ι*, πρβ ἄ. σ. 70.

Περὶ τοῦ τιμωμένου πρβ *Kirchner* PA 1396.

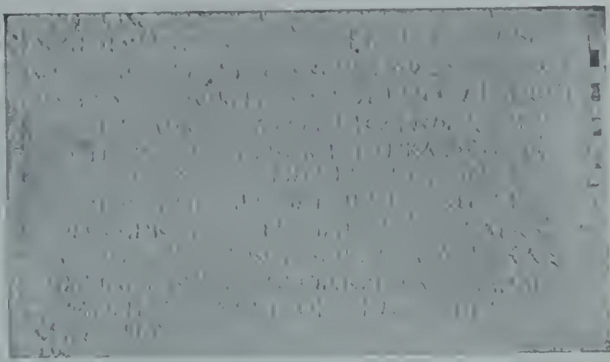
114 (εἰκ. 14):

IG VII 393 (καὶ σ. 745), ΑΕ 1891 $_{99\,(44)}$, RIG 219:

Βοιωτῶν προξενία

Κλεοφάντῳ Κλεοφῶντος Χαλκιδεῖ.

στήλη ἀετοῦχος, λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0.65. στ. 7· *αὐτοῖ* ***κὴ*** *γᾶς*· μόνον ἐνθάδε ἀπαντᾷ τὸ *κὴ* ἐν τοιαύτῃ θέσει (πρβ ἄ. σ. 68α).

14: Βοιωτῶν προξενια (ἐπιγρ. ἀρ. 114).

Χαροπίνω ἄρχοντος, μεινὸς πανάμω,
ἐπεψάφιδε Διδύμμων Ἑταρμόσστω Ὀπο
έντιος. Δαμόκριτος Τιμογένιος Ὠρώπιο[ς
ἔλεξε· δεδόχθη τῦ δάμυ πρόξενον εἶμε[ν
κὴ εὐεργέταν τῶ κυνῶ Βοιωτῶν Κλεόφαντ[ον
Κλεοφῶντος Χαλκιδεῖα κὴ αὐτὸν κὴ
ἐγγόνως κὴ εἶμεν αὐτοῖ ***κὴ*** γᾶς κὴ ὐκίας
ἔπ τασιν κὴ Ϝισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν
κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω κὴ ἰράνας ἰώσας
κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θά⟦**λα**⟧τταν κὴ τὰ *ἄλλα* **πάντα**
κ]αθάπερ κὴ τῦς ἄλλυς προξένυς κὴ εὐ
ε]ργέτης.

115 (εἰκ. 15): IG VII 280 (καὶ σ. 744), ΑΕ 1891 $_{111\,(1)}$:

Βοιωτῶν προξενία Θεομνήστῳ Σκύλακος Ἁλικαρνασσεῖ

115

15: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 115: IG VII 280 [καὶ σ. 744]. ΑΕ 1891 $_{111}$ ἀρ. 1).

Ἀντίγωνος ἄρχοντος, Λύσανδρος Μειλίχω Ὠρώπιος ἔλεξε· ἐπιδεὶ Θεόμναστος
εὔνοος ἐὼν διατελῖ τοῖ κοινοῖ Βοιωτῶν κὴ παρέχετη χρείας τοῖς δειομένοις
ἐν παντὶ κηροῖ, δεδόχθη τοῖ δάμοι Θεόμναστον Σκύλακος Ἁλικαρνασσεῖα πρ[ό]
ξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κοινῶ Βοιωτῶν αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτ
οῖ γᾶς κὴ Ϝοικίας ἔνπασιν κὴ ἀσυλίαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ κατὰ γᾶν κατὰ θάλα[ττ]
τ]αν κὴ πολέμω ἰόντος κὴ εἰράνας κὴ τὰ ἄλλα πάντα ὑπαρχέμεν αὐτοῖ καθὰ κὴ τοῖ[ς
ἄ]λλοις προξένοις κὴ εὐεργέτης.

ἐπὶ βάθρου Ἀδείας.
Ἡ προξενία αὕτη εἶνε συντεταγμένη κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐν τῇ κοινῇ γεγραμμένων προξενιῶν.

116 (εἰκ. 16):

ΑΕ $1892_{35\,(62)}$: *Βοιωτῶν προξενία Ἑρμογένει Ἀπολλωνίου Μυριναίῳ*
ἐπὶ Νικίου ἄρχοντος Βοιωτῶν πρβ ἑξῆς ἀρ. 117 118). ἐπὶ βάθρου Πίσωνος.

16: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 116: ΑΕ 1892₃₅ ἀρ. 62).

Ν ι κ ί α ο, π α ν ά μ ω ἐ ν ά τ η·
Ποτιδάιχος Καλύνθω Ἀνθαδόνιος ἔλεξε· προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ πὸτ τὸν
δᾶμον Ἑρμογένειν Ἀπολλωνίω Μουρεινῆον πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κυνῶ
Βοιωτῶν αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτῦ γᾶς κὴ Ϝυκίας ἔνπασιν κὴ ἀσφάλιαν κὴ ἀσουλίαν
κὴ πολέμω κὴ ἰράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα καθάπερ κὴ τῦς ἄλλυς
προξένυς κὴ εὐεργέτης ἐόντεσσι τῶ κυνῶ Βοιωτῶν εὐεργετείοντα αὐτὸν κατὰ θιαωρίαν.

ἐν ΑΕ $1889_{35\,(62)}$ στ. 2 τῆς μεταγραφῆς γρ. ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου κεῖται, *αὐτῦ* (ἐν τῷ κειμένῳ γέγραπται ὡς ἐπὶ τοῦ λίθου). *προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ* κεῖται καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἀρ. 119. πρβ ἀ. σ. 62α.

Ὑπὸ τὸ ψήφισμα τοῦτο κεχάρακται τὸ ἐν ΑΕ $1892_{35\,(63)}$ (ἐν τῇ κοινῇ ψήφισμα, οὗ ὁ 1ος στίχος, παραλειφθεὶς ἐκεῖ, ἔχει (ἀραιοτάτοις γράμμασι) ὧδε: *ἐπὶ ἱερέως Φιλιππίδου*, πρβ IG VII 310 καὶ 312: *ἄρχοντος ἐν κοινῶι Βοιωτῶν Θεοτίμου, ἐπὶ δὲ πόλεως Πολυκράτου, ἱερέως δὲ τοῦ Ἀμφια-*

ϱάου Φιλιππίδου· τῆς αὐτῆς καὶ ὁ ἐν ΑΕ 1892_{35} (63) πρόξενος οἰκίας εἶνε ὁ ἐν *Wilhelm* Jh 1905_{285} κἑ =IG IX_2 7 (καὶ σ. VIII) Χαλκιδεὺς δικαστής b_6 - *Νικοκλῆς Πολιά$_7$[γρου]*.

Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐνθάδε εἰκόνι (16) ψηφίσματος 119 ὅρ. ἑξῆς ἀρ. 119.

117 (εἰκ.17): IG VII 289 (καὶ σ. 744), ΑΕ 1889_{21} 1): *Ὠρωπίων προξενία Ἑρμογένει Ἀπολλωνίου Μυριναίῳ*
118 » » » » 290 » » » » » »(2): *Βοιωτῶν προξενία*

17: Ὠρωπίων προξενία καὶ Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 117 118).

117 ἄρχοντος ἐν κοινῶι Φιλοξένου, ἱερέως τοῦ Ἀμφιαράου Δημαινέτου, Ἑρμαίου, Ἀρίστων Νικοστράτου εἶπεν· ἐπει δὴ Ἑρμογένης εὔνους ὢν διατελεῖ τεῖ πόλει Ὠρωπίων καὶ ἰδίαι τῶμ πολιτῶν ἑκάστωι παρέχεται χρείας ἐμ παν τὶ καιρῶι, δεδόχθαι τεῖ βουλεῖ καὶ τῶι δήμωι Ἑρμογένην Ἀ πολλωνίου Μυριναῖον πρόξενον εἶναι καὶ εὐεργέ|<1>|την τῆς πό λεως Ὠρωπίων καὶ αὐτὸν καὶ ἐκγόνους καὶ εἶναι αὐτῶι γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἰσοτέλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλ ειαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν καὶ πολέμου καὶ εἰρήν ης καὶ τἄλλα πάντα καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις κ αὶ εὐεργέταις τῆς πό□□□λεως γέγραπται.

118 Φιλοξένω ἄρχοντος, μεινὸς πανάμω, ἐπεψάφιδδε Κλέων Εὐμάρωνος Ταναγρῆος, Ὀλουμπίων Ἀρχελαΐ δαο Ταναγρῆος ἔλεξε· δεδόχθη τῦ δάμυ πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν

117: IG VII 289 (καὶ σ 744), ΑΕ 1889$_{21}$ (1): *Ὠρωπίων προξενία Ἑρμογένει Ἀπολλωνίου Μυριναίῳ* ἐπὶ Φιλοξένου ἄρχοντος Βοιωτῶν (πρβ ἄ. ἀρ. 116). ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν κάμινον Η (ΠΑΕ 1884 πίν. Ε΄) γαμμοειδοῦς βάθρου. Στ. 2 ἄδηλον εἰ ὁ εἰπὼν Ἀρίστων Νικοστράτου ἦν τῆς οἰκίας τοῦ ἐν IG 4262 (=RIG 216, SIG² 547)$_2$ εἰπόντος (*Κίττος Ἀρίστωνος εἶπεν*) ἐν ΑΕ 1889$_{21}$ (1)$_4$ ἀντὶ *ἐ*[*μ*] γρ. *ἐμ* στ. 8 τὸ πρὸ τοῦ *κτησιν* γράμμα εἶνε *γ* (πρότερον εἶχεν, ὡς ἔοικε, χαράξας *ν*)· στ. 9/0 εἶχε χαράξας *εἰρ**ν***$_{10}$*ης*, γνοὺς δὲ τὸ σφάλμα μετέβαλε τὸ *ν* εἰς *η* καὶ προσέθηκε δι᾽ ἔλλειψιν χώρου ἐν στ. 9 ἔλαττον τὸ *ν*, ἐκ τούτου δὲ πρὸς ἄλλοις τεκμηρίοις εἰκάζεται ὅτι τόδε τὸ ψήφισμα εἶνε νεώτερον τοῦ IG VII 293· στ. 11 σφαλεὶς ἐχάραξε πρῶτον *γέ**γαπται***, διώρθωσε δὲ εἶτα τὸ *απται* εἰς *ραπται*· στ. 11 περὶ τοῦ ἐν τῷ *πόλεως* χάσματος πρβ πρὸς ἄλλοις IG VII 1726 (ὁ λίθος ἀπόκειται Ἀθήνησιν ἐν ΕΜ, ἀρ. 11535), ἔνθα κεῖται $_1$***Εὐορμίδ**Δο* (ὅρ. IG σ. 746) - $_4$- ***ἐκ***(οὕτως ἐπὶ τοῦ λίθου) *γό*$_5$*νως* [4⅓] *κὴ* - $_6$□□□ *Ϝυκίας* - *Ϝισοτέ*$_7$□*λιαν* - *κὴ τὰ ἄλ*$_{10}$*λα πάν*□□*τα.*

118: IG VII 290 (καὶ σ. 744), ΑΕ 1889$_{21}$ (2): *Βοιωτῶν προξενία* ἐπὶ Φιλοξένου ἄρχοντος Βοιωτῶν (πρβ ἄ. ἀρ. 116 117). ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βάθρου ὑπὸ τὴν ἐν ἀρ. 117 προξενίαν. Περὶ τοῦ λέξαντος πρβ SIG² 236 καὶ SIG² II σ. 813.

Ἐὰν μὲν ἐν τῇ δευτέρᾳ προξενίᾳ, ἀρ. 118, νοῆται ὅτι τιμᾶται ὁ αὐτὸς καὶ ἐν ἀρ. 117 ἀνὴρ (πρβ *Dittenberger* ἐν IG VII 289 290), ὁ Ἑρμογένης τῆς ἐν ἀρ. 116 προξενίας εἶνε ἄλλος, διότι ἐκεῖνος μὲν ἐπὶ Φιλοξένου ἐτιμήθη (χωρὶς μὲν ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων, χωρὶς δὲ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν), οὗτος δὲ ἐπὶ Νικίου (ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν)· ἐὰν δὲ ἡ ἐν ἀρ. 118 προξενία ὑποτεθῇ ἀτελὴς λελειμμένη, ἐνδέχεται ὅτι ὁ ἐν ἀρ. 116 Ἑρμογένης εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἐν ἀρ. 117, ἤγουν ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐποιήσαντο αὐτὸν πρόξενον οἱ Βοιωτοί, ἐνταῦθα δὲ οἱ Ὠρώπιοι.

***119 (εἰκ.** ἄ. σ. 80 ἐν ἀρ. 116)*:

ΑΕ 1892$_{37}$ (64): *Βοιωτῶν προξενία Σιμίᾳ Μένωνος Χαλκιδεῖ.* ἐπὶ βάθρου Πίσωνος.

Δαμοφίλω ἄρχοντος ἐν κυνῦ Βοιωτῶν, μεινὸς πανάμω, ἐπεψάφιδδε Ξενίας Ἐμμόνω Θεισπιεύς,
Θιόπομπος Θιοππάστω Θεισπιεὺς ἔλεξε· προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ πὸτ τὸν δᾶμον Σιμίαν Μένωνος
Χαλκιδεῖα πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κυνῶ Βοιωτῶν αὐτὸν κὴ ἐ[σ]γόνως κὴ εἶμεν αὐτῦς
γᾶς κὴ Ϝυκίας ἔππασιν κὴ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ κὴ τῦς λυπῦς προξένυς κὴ εὐεργέτης
τῶ κυνῶ Βοιωτῶν.

Περὶ τοῦ ἄρχοντος πρβ καὶ ἑξῆς ἀρ. 120. ὁ *Ξενίας Ἐμμόνω Θεισπιεὺς* ἐπεψήφιζε καὶ ἐν τῷ ἑξῆς, ἀρ. 120, ἔνθα γέγραπται ***Ξενέας***-· τούτου υἱὸς ἦν, ὡς εἰκάζεται, ὁ ἐν Θεσπιῶν ἐπιγραφῇ *Jamot* BCH 1895$_{382}$ *Ἔμ*]$_9$*μονος **Ξενέαο*** (ἐν στ. 27 ἴσως *ὁ ἐνιαυτὸς* ⟦*ὁ*⟧ *ἐπὶ Φίλωνος*, πρβ RIJ I 143$_{7\ \kappa\acute{\varepsilon}}$, DI 1696$_{11/2}$ 2160$_{13/4}$ 1811$_{3\ \kappa\acute{\varepsilon}}$, *Nachmanson* AM 1907$_{40^1}$, *Wilhelm* *Ἔτος und ἐνιαυτὸς* [ἐν SBAW 1900 τόμ. 142 IV] σ. 11 BGI σ. 197-8, ἔ. γρ. ***Εὐχαρίδα***), ὁ καὶ εἰπὼν τὸ ἐπὶ τῆς ἐν Κιλλίᾳ στήλης τοῦ Εὐδήμου ψήφισμα (ἄ. σ. 70α: *Ἔμμονος **Ξεννέα***· περὶ τῆς γραφῆς ***Ξεννίας*** *Sadée* BTD 247), πρβ OGI 81¹, ἴσως δὲ Θεσπιεὺς καὶ δὴ καὶ τῆς αὐτῆς οἰκίας ἦν καὶ ὁ ἐν DI 2565 (Δελφῶν, πΧ 270) ἀνὴρ χορευτὴς *Ἔμμονος **Ξενέα*** $_{41}$*Βοιώτιος*. Ἐν τῷδε τῷ ψηφίσματι (ἀρ. 119) τὸ ἐν στ. 3 ἐφθαρμένον γράμμα κατὰ τὰ σῳζόμενα ἴχνη ἦν, ὡς ἔοικε, *σ* (δηλ. *ἐ*[***σ***]*γόνως*).

Περὶ τοῦ ἐν στ. 2 ***προβεβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ*** πρβ. ἄ. σ. 62α καὶ 80 (ἀρ. 116).

120 (εἰκ. 18):

IG VII 352, ΑΕ 1892$_{43}$ (71): *Βοιωτῶν προξενία Σωσιπάτρῳ Ἀγεστράτου Καλυμνίῳ.* ἐπὶ βάθρου Ἀγρίππα.

τῶν ἐν στ. 1 αἱ καταλήξεις ἐκ τῆς κοινῆς (Ὠρωποῦ· ὁ ἱερεὺς εἶνε ὁ τοῦ Ἀμφιαράου). Περὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ ἐπιψηφίζοντος πρβ ἄ. ἀρ. 119.

18: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 120: IG VII 352, ΑΕ 1892 43 ἀρ. 71).

ἐπ ἱερέως Ἐπικράτου·
Δαμοφίλω ἄρχοντος, πανάμω, ἐπεψάφιδδε Ξενέας Ἐμ
μόνω Θεισπιεύς, Νίκων Νίκωνος Ταναγρῆος ἔλεξε· δεδόχθη τοῖ
δάμοι πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κοινῶ Βοιωτῶν Σω
σίπατρον Ἀγεστρότω Καλούμνιον αὐτὸν κὴ ἐκγόνως κὴ εἶμεν
αὐτοῖ γᾶς κὴ ϝυκίας ἔππασιν κὴ ϝισοτέλιαν κὴ ἀσφάλιαν κὴ πο
λέμω κὴ ἰράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλλατταν κὴ τὰ ἄλλα
πάντα καθάπερ κὴ τοῖς ἄλλοις προξένοις κὴ εὐεργέτης τῶ κοινῶ
Βοιωτῶν.

121 (εἰκ. 19):

ΑΕ 1892 43 (72): *Βοιωτῶν προξενίας λείψανα*, ἐπὶ βάθρου Ἀγρίππα.

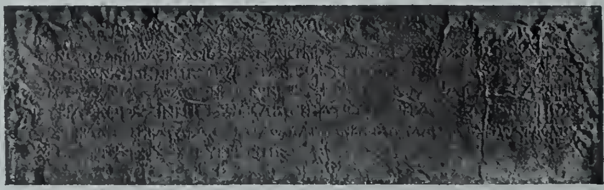
19: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 121: ΑΕ 1892 43 ἀρ. 72).

- - - - - - κὴ κατὰ γᾶν] κὴ [κα]τὰ [θ]ά[λατταν κ]ὴ τὰ [ἄλλα πάντα καθάπερ
κὴ τῦς ἄλλυς προξένυς κὴ] εὐεργέτης.

Ὑπὸ τὸ ψήφισμα τοῦτο κεχάρακται, ὡς ἐκεῖ εἴρηται, τὸ ἐν IG VII 345 (ἐν τῇ κοινῇ) ψήφισμα· ὕψος ἀπὸ τῆς ἄνω ἀκμῆς τοῦ λίθου μέχρι τῆς ἄνω ἄκρας τοῦ 1ου στίχου τοῦ ἐν IG 345 ψηφίσματος 0 235· τοῦ λίθου ὕψος (ἄρτιον) 0 925, πλάτ. (ἐλλιπὲς ἑκατέρωθεν) ὡς 0 84, πάχ. 0 26 (δεξ.)-0 33(ἀριστ.).

122 (εἰκ. 20):

IG VII 283. *Βοιωτῶν προξενία Δρακοντίδῃ Εὐθυκράτους Ἀθηναίῳ.* ἐπὶ ἐπικράνου βάθρου (ΑΕ $1892_{33\ (61)}$).

20: Βοιωτῶν προξενία (ἐπιγρ. ἀρ. 122 : IG VII 283).

Ξενόδοκος Μνασιχάριος Ταναγρῆος ἔλεξε· δεδόχθη τῦ δάμυ
π]ρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τῶ κυνῶ Βοιωτῶν Δρακοντίδαν
Εὐθουκράτιος Ἀθανῆον αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτῦς γᾶς κὴ
Ϝυκίας ἔππασιν κὴ Ϝισοτέλιαν κὴ ἀσουλίαν κὴ ἀσσφάλιαν κὴ πολέ
μω κὴ ἰράνας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τῦ[ς
ἄ]λλυς προξένυς κὴ εὐεργέτης.

Ὁ τιμώμενος ἦν Ἀφιδναῖος τῶν δήμων (πρβ ἄ. ἀρ. 106 περὶ Ἀναχάρσιδος τοῦ Προξένου), *Kirchner* PA 4545-4548 (ἀδήλων δήμων Δρακοντίδαι μὲν 4542-4544, Εὐθυκράτης δὲ 5588= *Sundwall* NPA 77), ΑΕ $1917_{43α}$, πρβ *Dittenberger* ἐν IG VII 4127-4129 (*Sadée* BTD 151, *Thumb* HGD 255, πρβ τὸ ὄνομα *Καφισοκλίδαν* IG VII 4128_2).

ἀναγράφιον: Βοιωτῶν Βοιωτιαστὶ γεγραμμέναι ἐν Ἀμφιαρείῳ προξενίαι (ἄ. σ. 59α).

ἀριθμ. τάξις	ἄρχοντος	IG VII	ΑΕ 1889 σ. ἀρ	ΑΕ 1891 σ. ἀρ.	ΑΕ 1892 σ. ἀρ.	ΑΕ 1919 σ. ἀρ.	RIG	πρβ. IG VII
1	Ἀντίγωνος	280	—	111_1	—	80_{115}		
2	Δαμοφίλω	—	—	—	37_{64}	82_{119}	--	} 3180 (Ὀρχομενοῦ)
3	»	352	—	—	43_{71}	83_{120}	—	
4	Νικίαο	—	—	—	35_{62}	80_{116}	—	2821 (Ὑηττοῦ).
5	Πανπιρίχω	4260	—	101_{46}	—	78_{112}		
6	Πα]ν[πι]ρίχ[ω]	—	—	—	—	54_{98}		
7	[Πομπιρίχω]	—	—	—	—	74_{105}		
8	Παμπιρίχω	—	—	—	—	74_{106}		
9	[Παμπε]ιρίχω	—	—	—	—	54_{99}		
10	Παμπειρίχω	4261	—	101_{45}	—	$55_{99α}$		
11	Φιλοξένω	290	21_2	—	—	81_{118}	—	{ 289(=ΑΕ $1919_{81\ (117)}$· ἐν τῇ κοινῇ· Ἀμφιαρείου). 2811 (Ὑηττοῦ).
12	Χαροπίνω	4259	—	97_{43}	—	78_{113}	220	3068 (=RIG 635=*Bleckmann* IGS 44· Λεβαδείας).
13	»	393	—	99_{44}	—	79_{114}	219	
14	»	—	—	—	—	56_{101}		
15	»	—	—	—	—	75_{107}		
16	*δεῖνος*	—	—	—	—	57_{102}		
17	»	—	—	—	—	73_{104}		
18	»	—	—	—	—	76_{108}		
19	»	—	—	—	—	77_{109}		
20	»	—	—	—	—	77_{110}		
21	»	—	—	—	—	78_{111}		
22	»	—	—	—	43_{72}	83_{121}		
23	*οὐ κεῖται*	283	—	—	—	84_{122}		

Ἐν ΑΕ 1918$_{24β\ 7(=1)}$ ἴσως ἔκειτο *κατα]ιβασίην*· σ. 73β$_{κάτ.\ 11}$ προσθ. ὅτι ὁ τόρμος ἀπέχων ἀπὸ μὲν τῆς προσθίας τοῦ λίθου ἀκμῆς 0 14, ἀπὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς 0 21, ἔχει βάθος μὲν 0 04, πλάτος δὲ ἐκ μὲν τῶν πρόσθεν πρὸς τὰ ὀπίσω 0035, ἐξ ἀριστερῶν δὲ πρὸς δεξιὰ 0 06· σ. 77α$_5$ πρβ *Ἀδεῖα* καὶ *Ἄδυμος*(4^{κέ}) *Ἀρβανιτόπουλος* Θεσσαλ. μνημ. σ. 270, BCH 1911$_{231}$, RÉ 1913$_{201}$, *Ἡδεῖα* RIG 1201, ΑΕ 1905$_{239\ 33γ}$, Annuar. 1915$_{173\ (148)}$, IG II 2026(=III 1669), II5 2406^b (αὐτ. ἀντὶ *Σωστράτου* γρ. *Σωσιστράτου*· = EM 10948), II4 σ. 23, II5 σ. 316, III2 σ. 350, *Ἡδέα* II 3755 II5 3755^b III 2324 3186, *Ἡδῆα* III 2836, *Meisterhans* GAI 41^{237} 48^{353}, *Ἡδῆα* $_2$*Σωκρά[του*](ἢ -*ά[τους*)] $_3$*Μιλησ[ία* EM 1633 (ἐπιτύμβιον κιόνιον Ὑμηττίας μαρμάρου, κάτω ἐλλιπές, ὕψ. σωζ. 0 50, διαμ. 0 20· γρ. σχ. ΔΜΣ), *Ἀδίστα* (=*Ἡδίστη*) DI 1273=IG XII2 330, πρβ *Ἡδύλη* κλπ· σ. 77α$_{20}$ πρβ *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. (=*Lietzmann* KT 131) A3 *διὰ τὰν τᾶς θεοῦ ἐπιφάνειαν*· σ. 77α$_{31/2}$ περὶ τοῦ *Λόχαγος* πρβ *Sadée* BTD 151· σ. 77β$_{23}$ γρ. GAI 95 97 99^{880} 100^{896}(αὐτ. στ. 2 τὸ *S 5* σημαίνει *DS 5*, δηλ. SIG 5^2, πρβ SIG 86^{37}) 169^{1414} 187^{1538}, πρβ *ἀπορρᾶν* DI 4629 $_A$(=*Solmsen* IDS^3 20=*Buck* ISGD σ. 231 ἀρ. 74, πρβ αὐτ. σ. 48)$_{27\ 87}$, *καταραγέντος* *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. (=*Lietzmann* KT 131) D 30· σ. 78α$_{κάτ.\ 12}$ γρ. (*Ἀντιγένου*· σ. 78β$_{35}$ γρ. 1909$_{367\ 368}$· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν IG II 469 (περὶ τοῦ 78β$_{22}$ καὶ τοῦ $_{35}$ πρβ ΑΕ 1918$_{87α\ 6/7}$· ἐν IG II5 614^b [=SIG^2 192=^{3}485] ἴσως ἔκειτο -*καὶ ἰδίαι* [*παντὶ ἐντυγχάνοντι*] - $_{68}$-*παρακαλῆι*)· σ. 79α$_{κάτ.\ 18}$ ἀπαλειπτέον τὴν πρὸ τοῦ πρβ ὑποστιγμήν· σ. 79α$_{κάτ.\ 12\ κέ}$ γρ. πρβ *Ἀνδροκλείδη* *Meisterhans* GAI 119$_2$ 136^{1192})· σ. 79α$_{κάτ.\ 9}$ γρ. GAI 119 133-136· σ. 80α$_{28}$ πρβ IG ^{2}II 787$_{β\ 9}$ *Φρεάρι((ος))*, II$_5$ 2652$^c_2$ *Φ]ρεαρίου*, III 1169$_{A\ β26}$ *Φρεάριος*, *Larfeld* HGE I 269· σ. 80β$_{κάτ.\ 25}$ πρβ *Lolling* ΑΕ 1893$_{65\ κέ}$· σ. 80β$_{κάτ.\ 14}$ γρ. ὡς ἐν ΑΕ 1918$_{87α\ 7/8}$· σ. 83β$_{κάτ.\ 3}$ γρ. εἶνε· σ. 84β$_{κάτ.\ 8}$ προσθ. IG II5 623^e[=*Ziehen* LGS 45]$_{22}$, II 1336$_5$, 2920 [=*EHoffmann* SEG 84]$_6$, *Allen* PAS 1888$_{154}$· σ. 85α$_{20}$ ἐν ΨΔημοσθ. ΜΓ'63(=1071) ἴσως ἀπαλειπτέον τὸ *ἀδελφὴ γὰρ Ἁγνίου*· σ. 87 ἐν τῇ κεφαλίδι γρ. ὑπὸ Β. Λεονάρδου· σ. 87β$_{17}$ γρ. 1916$_{II}$ 66α· σ. 89α$_{22}$ *Θρασυκλῆς Θράσωνος* πρβ σ. 85β$_{5/7}$· σ. 91β$_{κάτ.\ 20}$ πρβ *ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς* XI2 126$_{25}$ 128$_{57}$· σ. 93β$_{10}$ γρ. οἱ στρατηγοί,· σ. 97α$_{22}$ πρβ ΑΕ 1911$_{3\ 57}$ *διαγρα[φήν*, SIG^2 554$_{24}$ *διαγραφήν*, DI 3719$_{15}$ *διαγραφάν*, DI 3585 *διάγραμ*$_{17}$[*μα*· σ. 97β$_{32}$ γρ. 273 κέ 281· σ. 99α$_{κάτ.\ 7}$ πρβ IG II 605$_2$ *καὶ διὰ ταῦτα*· σ. 99α$_{κάτ.\ 1}$ γρ. *ηι[ν*$_4$*έθησαν*· σ. 99β$_{30}$ γρ. *Εὐ]κλέ[ων* ἢ *Εὔ]κλε[ινος*, πρβ περὶ τοῦ ἐν IG II 469δ$_{97}$ ὀνόματος ἄ. [ΑΕ 1918] σ. 78$_β$)· σ. 101β$_{κάτ.\ 17}$ πρβ IC IV 558(=*Vollgraff* Mn 1921$_{113}$)$_5$· σ 102α$_{28}$(πρβ 104β$_{11}$) προσθ. ὅτι καὶ ἐν IG ^{2}II 479 (=II 252, πρβ *Larfeld* HGE II 799) γραπτέον *εἶ[ναι δὲ αὐτῶι* (ἢ λχ. *Πύρρωι* ἢ *Πυρρίαι*) *καὶ ἄλλο εὑρέ*$_{24}$*σθα]ι παρὰ τοῦ δήμου ἀ[γαθὸν ὅτου ἂν δοκῆι ἄξιος* $_{25}$*εἶναι· ἀ*]· σ. 102β$_2$ πρβ *Solmsen* IDS 8$_A$ *καὶ σίτησιν ἐμ προτανη[ί*$_{33}$*ω κα]ί, ὅτα κε ἁ πόλις ἱροποήηται, μέρις δ[ι*$_{34}$*δώ]σθω Θερσίππω καὶ τῶν ἐκγόνων ἄι τῶ γ[ε*$_{35}$*ραι]τάτω⟨γ⟩*· σ. 102β$_{29}$ περὶ τοῦ IG IX2 234$_{3/4}$ πρβ *Wilhelm* NBGI$_3$ (ἐν SBAW τόμ. 175^{ου} [1913] πραγμ. 1^η) 7· σ. 102β$_{κάτ.\ 10}$ γρ. *γράψασθαι* $_{13}$*φ]υλῆς* (κατὰ τὰ αὐτόθι, σ. 101β, γρ. ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 63β\ 2/3}$)· σ. 102β$_{κάτ.\ 5}$ γρ. *ὧν* (πρβ ^{2}II 222$_{22/3}$ 405$_{14/5}$)· σ. 103α$_4$ γρ. 1916$_{II\ 64\ α}$· σ. 103$_{α\ κάτ.\ 12}$ γρ. *ϝΑδωσίω Colin* BCH 1897$_{558\ 18\ 19}$· σ. 103β$_3$ πρβ IG IX1 445 (Στράτου) *πρόξενον εἶναι τῶν* $_2$[-*καὶ εὐεργ]έτην*, *καὶ πολιτείαν εἶ*$_3$[*ναι αὐτῶι τῆς Ἀ]καρνανίας ἐν ὁποία[ι* $_4$*ἂν βούληται π]όλει*· σ. 105β$_{κάτ.\ 11}$ γρ. ἴσως *N]έστ[ος* (ἄλλος ὁ ἐν IG II 983$_{α\ 109}$· πρβ *Θέστων* DI 2566$_{47}$, *Θέστουρ* IG IX2 234$_{64}$, *OHoffmann* GD II 499) ἢ (κατὰ τὸ κτλ)· σ. 106β$_{κάτ.\ 3}$: ἐν ΑΕ 1917$_{42β\ κάτ.\ 11}$ προσθ. ὅτι ἐν ΑΕ 1916$_{18α\ 4}$ (Θεσσ.) τὸ ἄγαλμα εἰκάζεται ὅτι εἶνε αὐτὴ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος στήλη μᾶλλον ἢ ἕτερόν τι· σ. 106β$_{κάτ.\ 1}$ προσθ. IG ^{2}II 747$_7$ 791$_{20}$, II 595$_{13\ κέ}$· σ. 107α$_4$ περὶ τῶν εἰς -ῦς πρβ καὶ IG V2 σ. 194α, *Meisterhans* GAI 139$_7$· σ. 107α$_{17}$: ἐν ΑΕ 1917$_{231α\ κάτ.\ 27}$ προσθ. *Buck* ISGD σ. 172 (14)· σ. 107α$_{19}$: ἐν ΑΕ 1917$_{231α\ κάτ.\ 9}$ περὶ τοῦ *ἐντõθα* πρβ *τõτο* κλπ *Kretschmer* KZ XXXIX 553 κέ, *Buck* ISGD σ. 30 56 93 131 173(αὐτ. ἐν $_{α\ κάτ.\ 10}$ ἀντὶ *134* γρ. *124*) 290· σ. 107α$_{22}$: ἐν ΑΕ 1917$_{232β}$ ἐν ἀρχῇ προσθ. *στοιχ. 35*, ἤγουν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε στοιχηδὸν γεγραμμένη καὶ ὅτι ὁ στίχος ἕκαστος (πλὴν τοῦ 1^{ου}) περιέχει 35 γραμμάτων θέσεις· σ. 107α$_{22}$: περὶ τοῦ ἐν ΑΕ 1917$_{232\ 16}$ *ἑκάστοις* πρβ *Wilhelm* NBGI$_4$(ἐν SBAW 1915

[τόμ. 179φ] πργμ. 6η)6· σ. 107α$_{κάτ. 8}$ προσθ. ὅτι ἐν ΕΜ ἀπόκειται ἐπιτύμβιον κιόνιον (ἀρ. 368, Ὑμηττίας μαρμάρου, ὕψ. 0 70, διαμ. 0 30· ηὑρέθη ἐν τῇ Ἱερᾷ ὁδῷ ἐν οἰκοδομουμένῃ οἰκίᾳ Κανελλοπούλου), ἐφ' οὗ *Εὐποσία* $_{2}$ *Κυρηναία* $_{3}$ *Ἀλεξάνδρου* $_{4}$ *γυνὴ* (γρ. σχ. ΑΠΣ· ὄπισθεν λείψανα ἄλλου ἐπιτυμβίου -]ος)· σ. 107α$_{κάτ. 7}$: ἐν ΑΕ 1917$_{234α\ 23}$ γρ. DI 3749(= *Cauer* DIG² 181)$_{27}$, πρβ *Lobeck* Phryn. 410 κέ, ἐν δὲ IG V1 1433$_{1\ 2\ 25\ 27}$ γρ. *ὀκτὼ 'βολοί*, ἐν $_{10}$ *ὀκτ' ὀβολοί*, ἐν $_{15}$ *ἕπτ' ὀβολοί*, ἐν $_{29}$ ἴσως *ἑξάχαλκον* (πρβ *τρίχαλκον*$_{33}$) ἢ *ἓξ ⟨α⟩ χαλκοῖ*, ἐν $_{11}$ *συγκε[[κε]]φαλαιωμένον*, ἐν δὲ DI 3721$_{7}$ ἴσως ἀναγνωστέον *πέντ' ὀβολός*, περὶ δὲ τοῦ *ἔλαττον* κλπ πρβ *Kuehner + Gerth* GG II 311, Πλάτ. Νόμ. 856ᵈ, πρβ ἄλλως Αἰσχίν. 301 *τοὺς* ***μέχρι τριάκοντα*** *ἔτη γεγονότας*· σ. 107β$_{28}$: ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 64β\ κάτ.\ 17\ κέ}$ περὶ τοῦ παρ' Ἡσυχίῳ *κροταφίς* πρβ *Δραγούμης* Ἀθ 1919$_{92}$ (μνημονευθήτω ἐνθάδε ὅτι ἐκ τριῶν τοῦ Πλάτ. Φιλήβ. 56ᶜ κωδίκων [Clark κλπ] καὶ Λεβαδειικῆς ἐπιγραφῆς [SIG³ 972$_{118\ 139}$^{50}] ἀντὶ τοῦ *προσαγώγιον* ἀποκατεστάθη ὑπὸ Fabricius [De architectura Gr. 52 72] ἡ γραφὴ *προσαγωγεῖον*, πρβ Θησ. ἙΣτεφ., *Herwerden* LSD, *Δραγούμης* Ἀθ 1919$_{143}$ ἐν λ. *στάθμη*· ἐν Ἡσυχίου λ. *στηλίτας* ἀντὶ *οἵτινες* ἴσως γραπτέον *οὕστινας*, πρβ Ἀθ 1919$_{145}$)· σ. 107β$_{28}$: ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 65α\ 9}$ πρβ SIG III σ. 382(*περίειμι*· εἰρήσθω ἐνθάδε ὅτι ἐν ΑΔ 1915$_{54\ ἀρ.\ 28_2}$ ἴσως ἔκειτο *ἱππαρ]χέοντος [Παιδία] Ἡρακλειώτα*, πρβ αὐτ. σ. 55$_{ἀρ.\ 33_2}$ 284, πρβ SIG 215[=DI 2508]$_{3}$ πρβ ἄλλοθι ὀνόματα *Παιδίας* καὶ *Παιδίων* ΑΕ 1913$_{215\,(1)}$ 1916$_{121β\,1}$· ἐν ΑΔ 1915 στ. 3 ἀντὶ $_{57/8}$ γρ. $_{56/7}$, στ. 4 ἀντὶ $_{58}$ γρ. $_{57}$, 11 γρ. *πέμπτηι*) σ. 107β$_{28}$: ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 65α\ 12}$ γρ. *ἐκ τῆς διοικήσεως ἐκ τῶν περιόντων χρημάτων* RIG 152$_{11}$, *εἰς τὴν ἐνκύκ[λιον διοίκησιν* IG ²II 233(πρβ *Hartel* ASU 45)$_{b\ 9}$, *εἰς πόλεως διο[ίκησιν* SIĞ 553$_{67}$ (πρβ Πλάτ. Πρωταγ. 319ᵈ), *ἀπὸ τῆς κοινῆς διοικήσεως* IG XII5 717$_{12}$, *δοῦναι δὲ εἰς θ[υ]σ*$_{35}$*[ί]αν Δαμασίαι* Η *δραχμὰς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ* IG II5 574ᵇ (=SIĞ 720), *ἀπὸ τῶν κοινῶν προσ*$_{39}$*όδων* RIĞ 477, *ἀπὸ τῶν προσό*$_{21}$*[δων τῶν] τῆς πόλεως* IG XII5 714, *ἀπὸ τῆς προσόδου τῆς πρὸς ἑαυτοὺ[ς] προσιούσης* OGI 773$_{15}$, *ἀπὸ τῶν προσόδων* [-SIG 209$_{25}$, *ἀπὸ* $_{31}$*τᾶν ποθόδων* IG V1 966, *ἐπεσκευάσθη ἐκ τῶν δημοσίων* $_{2}$*χρημάτων* IG III 392, *ἐκ τῶν καταβαλλομένων χρημά*$_{21}$*[τ]ων ἐπειδὰν τὰ ἐκ τῶν νόμων μερ[ίσω*$_{22}$*σι]* IG ²II 29, *μερίσαι-κατὰ τὴν διάταξιν* IG II5 385ᶜ$_{66}$ (=SIG 243$_{19/0}$), *μερίσ*$_{13}$*[αι-] -τὸ διατεταγμένον* IG ²II 690, *μερίσαι-τὸ ἐκ τῆς διατάξεως* IG XII8 50$_{8}$, πρβ *Franz* EEG 335$_{8}$, *Larfeld* HGE II 725 841 GE³ 426, προστεθήτω δ' ἐνθάδε ὅτι ἐν τῷ ἐξαμέτρῳ IG VII 37 (=DI 3001 = RIG 1062 = *EHoffmann* SEG 316, πρβ *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. [= *Lietzmann* KT 131] B$_{115}$ C$_{77}$ C$_{80}$) ἴσως ἔκειτο *τ]οίδε ἀπὸ λα[ϊ]*$_{2}$*στᾶν δεκάτα[ν]*, πρβ DI 281(= *OHoffmann* GD II 119 καὶ σ. XI)$_{A4\ A12\ B12}$ (*Meister* GD I 112) 3586(πρβ Πολυβ. ΙΓ' 8) 3749$_{53\ 56\ 79\ 80}$ 3835$_{10}$, εἰρήσθω δὲ καὶ ὅτι ἐν SIG 614 γραπτέον, καθάπερ καί, ὡς ὕστερον παρετήρησα, ὑπὸ Ziehen (LGS 130) ἀνεπληρώθη, *τ[ε*$_{106}$*λεσάντω]*, ἀπαλειπτέον δὲ ἐν SIG² III σ. 420 ἐν λ. *τίνω* τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον, πρβ SIG 598$_{21}$ [735$_{30/1}$], *Blinkenberg* Lind. Tempelchron. [= *Lietzmann* KT 131) A$_{9}$, IG XII1 761$_{49}$ 890$_{26}$ 1032$_{30}$, ἔτι δὲ ὅτι ἐν DI 4235 (=IG XII1 925)$_{27}$ ἴσως ***Ἀγασικλῆς*** ἢ *Ἁγησικλῆς* ἢ *Ἐρασικλῆς* ἢ ***Φρασικλῆς*** ἢ ***Πραξικλῆς*** καὶ ὅτι ἐν DI 4324 (πρβ *Herzog* Kl 1902$_{332}$, *Wilhelm* GGA 1903$_{793}$) ἔκειτο, ὡς εἰκάσαι, *τάν τ[ε χώραν* $_{9}$*κ]αὶ τὰ φρούρια ἀπ[ορθητα] πάντα διαφυλάξας*, πρβ καὶ Αἰσχίν. Α' 174 (180), DI 3090 *τόν τε λιμένα κ[αὶ τὰς* $_{4}$*ἀ]κτὰς ἀπολεμήτους ἐτήρησε*, Ἡσυχ. λ. *ἀδάϊον*· σ. 107β$_{28}$: ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 65α\ 15}$ πρβ IG XII3 466$_{11}$ (*vHiller* Kl 1920[XVII]$_{95}$) *ἕνεκεν τῆς* $_{6}$*εἶχεν καλο[καγ]αθίας*· σ. 107β$_{κάτ.\ 16}$: περὶ τοῦ ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 65β\ 12}$ μνημονευομένου IG II 809 ἰστέον ὅτι ἐν $_{γ\ 29}$ ὁ λίθος δὲν ἔχει, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐν IG ἐκδόσεως κατὰ τυχαίαν παράλειψιν φέρεται, *συντριηράρχει*, ἀλλά, ὡς ἐν τῇ αὐτόθι μεταγραφῇ, *συνετριηράρχει*, διὸ καὶ διορθωτέον μὲν οὕτως ἐν τῷ εἰρημένῳ κειμένῳ, ἀπαλειπτέον δὲ τὸ ἐν *Meisterhans* GAI 172$_{19}$^{1436} περὶ ἐκείνου γεγραμμένον (ἐν τῇ αὐτόθι ὑποσημειώσει μνημονεύεται ἡ ἐν IG μεταγραφή)· σ. 107β$_{κάτ.\ 16}$: περὶ τοῦ ἐν ΑΔ 1916$_{Π\ 65β\ κάτ.\ 11}$ *συνδ[ιαπεπολεμηκό[τε]ς* (²II 732$_{14}$, πρβ στ. 6) πρὸς τοῖς ἐν SIG III σ. 410 (=SIG 49[=IG I 51]$_{7\ 50}$ 213[=IG ²II 682] 7) πρβ καὶ SIG² 91(=³164 = IG ²II 107)$_{38/9}$(ἐν SIG² 91

ἀντὶ *συ[νε$_{39}$πολέμη]σαν* γρ. *συ[νδιε$_{39}$πολέμη]σα[ν]*, διὸ καὶ ἐν SIG III σ. 408 ἀπαλειπτέον τὸ *συνεπολέμησαν 91$_{38}$*), εἰρήσθω δ' ἐνθάδε περὶ τοῦ ἐν IG II 331$_{27}$ ὅτι ἐπὶ τοῦ λίθου δὲν κεῖται *κατασκευασμένοι*, ἀλλά, ὡς ἐν IG ²II 682$_{27}$ διωρθώθη (πρβ αὐτόθι τὴν περὶ τούτου σημείωσιν), *κατασκευασάμενοι*, διὸ καὶ διορθωτέον μὲν οὕτως ἐν IG II 331 καὶ δὴ καὶ ἐν RIG 129 καὶ SIG 213 κλπ, ἀπαλειπτέον δὲ τὸ ἐν *Meisterhans* GAI 172$_{17}^{1434}$ περὶ ἐκείνου γεγραμμένον (τὸ ἐν IG II5 618^{b}[=SIG¹ 426, RIG 970, *Roberts*+*Gardner* IGE II 88]$_{9/0}$, περὶ οὗ *Meisterhans* GAI 250, νοεῖται=*τά τε ἄλλα-καὶ τὰ κατὰ τοὺς θεούς*· στ. 7/9 ἴσως ἔκειτο *T$_{8}$[λήσων]ος* σ. 107β$_{κάτ.\ 5}$ περὶ τοῦ *δύο* πρβ IG VII 3172$_{164}$, *Sadée* BTD 226, *Thumb* HGD 231 245, *Buck* ISGD σ. 26 87· σ. 107β$_{κάτ.\ 4}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 66α\ 24}$ (ΑΔ 1915$_{214\ 16}$) εἰρήσθω ὅτι ἐν IG II5 768^{c} B(*Tod* BSA 1901/2$_{211_{8}\ 213_{7}}$) ἴσως ἔκειτο *σ[α]κιστὴν* (τὸ 3^{ον} γράμμα ἦν *κ* ἢ *χ*)· σ. 107β$_{κάτ.\ 4}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 66α\ 27}$ προσθ. IG VII 3059 *εἶ$_{4}$πε*, πρβ ἐνθάδε σ. 63β· σ. 108α$_{1}$ γρ. *πρῆχμα*, *Lattermann* GBauinschr. 48 *συγγραφάς*, DI 1411$_{14}$ *ἀχνηκότας* (σημ.· ἐν $_{16}$ ἴσως *καταχωρισθῆι ἁ* ⟦*ἀ*⟧*νιέρωσις*· πρβ 1413$_{5}$ *ἀγνηκώς*), DI 4629$_{A\ 11}$ *διακνόντων* (πρβ B *δια$_{10}$γνόντων*, A *διέ$_{100}$γνον*, πρβ αὐτ. σ. 98[4629$_{A}$=*Solmsen* IDS² 18=³20=*Buck* ISGD 74 σ. 231· 4629$_{B}$=IDS² 18]), πρβ *Buck* ISGD σ. 56, *Βάχχιος Βάχχων* IG XII9 σ. 186· σ. 108α$_{1}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 66α\ κάτ.\ 15}$ γρ. Kl 1906$_{141[19/0]\ 162}$, ἐν δὲ ΑΔ 1916$_{II\ 66β\ 24}$ γρ. σ. 224$_{κάτ.\ 4}$· σ. 108α$_{4}$ γρ. 971, IG VII 424$_{3}$, *Croenert* MG 203· σ. 108β$_{2/3}$ γρ. 71β$_{κάτ.\ 6}$ πρβ IG VII 4132 =RIG 236)$_{19}$, XII5 824$_{20}$, SIG 243$_{11}$ 245$_{17}$ 270$_{13}$ 605 κλπ (περὶ τοῦ RIG 236$_{19}$ πρβ 473[πρβ *Wilhelm* GGA 1900$_{90}$]$_{11/2}$· ἐν RIG 236 ἴσως ἔκειτο $_{9}$-*γ[ε]γενημέν[η]ς [διάφ]ο[ρά] τε* [πρβ ΑΕ 1883$_{101}$(=*Wilhelm* Jh 1907$_{19}$)$_{12}$ 1900$_{157}$(=IG V1 962, πρβ 1146 καὶ σ. 356)$_{4/5}$ 1903$_{120_{2}\ [πρβ\ 118\ 4/5]}$ 1904$_{101}$ 1905$_{33/4}$, *Wilhelm* NBGI1(ἐν SBAW 1911 τόμ. 166^{φ})$_{35}$, IG II5 421(=II 422· τοῦ II 412 καὶ 421 καὶ EM 7558, *Wilhelm* AM 1914$_{312\ 315}$)$_{53}$, II 595$_{6}$]-*σωτ$_{12}$ηρίας*, *ἐπ[έ]δ[ωκε,] κ[α]ὶ ἐν ἄ[λλ]οις π[ᾶσιν] π[αρ]εχ[όμεν]ος ἑα$_{13}$υτόν*, προστεθήτω δὲ ὅτι, ἐπειδὴ τὸ μετὰ τὸ *ἄ[λλ]οις π* γράμμα κατὰ τὸ σῳζόμενον λείψανον ἦν *η α* ἢ *λ* καὶ δὴ καὶ τὸ ἐν OGI 9$_{2}$ *πιστὸν* δὲν ἐπιτρέπεται ἐνθάδε, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, πρὸς δὲ καὶ διὰ τὸν χῶρον, καὶ τὸ *π[ολλοῖς]* εἶνε ἀποκεκλειμένον, ἀπίθανον δ' ὅτι ἔκειτο *π[άλιν]* ἢ *π[λέον]* ἢ ἐσφαλμένως κεχαραγμένον *π[αρεχ]⟨π[αρ]εχ⟩[όμεν]ος* [ἀπίθανον καὶ ὅτι παρελείφθη τὸ *εὔχρηστον* ἢ *χρήσιμον* ἢ *πρόθυμον* ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον], τὸ *π[ᾶσιν]* νοητέον ὡς ὡς ἀρσενικοῦ γένους, ἤγουν *τοῖς πολίταις*, πρβ ἐν Ἀμφιαρείῳ *πᾶσι τοῖς πολίταις* IG VII 254, *πᾶσιν Ὠρωπίοις* IG 4264, *πᾶσι τοῖς δεομένοις* IG 337 (καὶ σ. 744), *εἰς πάντας Ὠρ[ωπί]ους* IG 379, καὶ ἄλλοθι *καὶ τοῖ[ς ἄλ]λ[οις π[ᾶσι Ἕλ]λησ[ι]* IG ²II 492, *πᾶσι τοῖς θιασώταις* IG II 613, [-*πᾶσιν*-*Wilhelm* AM 1914$_{308\ 21}$], *ἅπασ[ιν* IG II 597, *πᾶσι Κώιοις* DI 3613, *πᾶσιν Κρηταιεῦσι* DI 5153, πλὴν ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι πρὸ τοῦ *ἄ[λλ]οις* παραλέλειπται τὸ *τοῖς*, πρβ IG XII7 388 *ἔν τε τοῖς ἄλλοις πᾶσιν εὔ$_{10}$χρηστον αὑτὸν παρεχόμενος διατελεῖ*· ἐν Jh 1907$_{19\ 22}$ ἴσως ἔκειτο *ἐκά[λεσε δὲ καὶ ἐπ δεῖπνον προ]γράψ[ας*, ἐν δὲ $_{37}$ ἴσως ἤθελε νὰ χαράξῃ *πολεῖται* ⟦*ζαλωταὶ*⟧ *γίνωνται*)· σ. 108β$_{3}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 72\ E'\ 3/4}$ πρβ DI 4143 $_{4}$*σωθεὶς ἐγ μεγάλου* $_{5}$*κινδύνου*, SIG² 762, OGI 67 70 71 74, *Larfeld* HGE I 555· σ. 108β$_{4}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 73β\ 9}$ γρ. *ἐκτιθέντω* (SIG 614=*Ziehen* LGS 130), περὶ δὲ τοῦ *χρήζω*, *θέλω*, *ἐθέλω*, *λῶ*, *βόλομαι*, *βούλομαι*, *βείλομαι*, *δήλομαι* πρβ καὶ Δημοσθ. ΚΓ' 28, IG I2 53$^{a}_{26}$, [II 380(=ΑΔ 1916$_{II\ 70}$)$_{16/7}$], II 600$_{23/4}$, ²II 1$_{13}$ 204(=SIG² 789=³204)$_{41}$ 687$_{63/4}$ 791$_{15}$, V2 367$_{72\ 147\ 171/2}$, IX1 694$_{118}$, XII5 107(πρβ σ 308, *Wilhelm* Jh 1909$_{128\ 129\ 134}$[στ. 21 ἀντὶ 775 γρ. 755]])$_{10/1}$ 108$_{5}$(πρβ σ.308), DI 3206$_{18}$ 3721$_{3\ 6\ 10/1}$ 3827$_{28}$ 3836$_{94}$(*τῶι χρήζωντι*) 4110$_{34/5}$ 4118$_{8}$, *Παπαδάκης* ΑΔ 1916$_{218\ κέ}$ (*ὁ βειλόμενος* πολλάκις), SIG² 536$_{13\ 14\ 16/7}$ 591$_{6}$(ἐν SIG² III σ.277 γρ. *τᾶι δηλομέναι*) 597$_{6}$ 598$_{28/9\ 48}$, [OGI 218$_{76\ 78}$], *Ziehen* LGS 104$_{10/1}$ 119$_{2\ 6\ 8}$ 140$_{5/6}$ 146$_{B\ 14.5}$ (ἐν ΑΕ 1917$_{231β\ 15}$ γρ. 880 (^{n}60$_{α\ 5/6}$) 885)· σ. 108β$_{12}$: ἐν ΑΔ 1916$_{II\ 74β\ 1}$ πρβ DI 3672 $_{9}$*μνάμας καὶ εὐχαριστίας* $_{10}$*τᾶς ἐς αὐτάν*.· σ. 108$_{18}$ ἀντὶ 1818 γρ. 1918· σ. 111α$_{κάτ.\ 6}$ γρ. 3$_{ω}$ 0 275· σ. 112β$_{15/6}$ γρ. ὁ μὲν 1^{ο}: 0 22,· ἐν ΑΕ 1918 τεύχους 1-3 ἐξωφύλλου σ. Α'$_{11}$ γρ. 28-33· αὐτ. σ. Γ' β$_{20}$ περὶ τῆς ἐν σ. 111 εἰκ. 3 γρ. νοτόθεν ὀρθογραφία· ἐν ΑΕ 1919$_{61β6}$ πρβ IG V1 538 (=*Wilhelm* SBAB 1913$_{858}$)$_{10/2}$· σ 64β$_{9/0}$ γρ. *Gardner*.

19 5 21

ἀναγράφιον τῶν ἐν ΑΕ 1918_{125} 1919_{51-87} ἐξεταζομένων.

(α = ἀριστερὰ [στήλη σελίδος], β = δεξιά.)

σύγγραμμα	ΑΕ 1918	ΑΕ 1919	σύγγραμμα	ΑΕ 1919	σύγγραμμα	ΑΕ 1919
ΑΔ 1915_{54}	—	86α	IG ²II 344	62β	IG VII 1726	82α
ΑΕ 1892_{35}	—	80β	368	62β	1729	64α
1909_{55}	—	59β	»	63α	1730	64α
1917_{135}	—	60α	463	68β	2408	64α
1918_{24}	—	85α	479	85β	2431	60α
$_{125}$	192[1]		782	75α	2850	66β
Ἀθήν. 111[f]	—	68β	V 917	51β	2858	68α
BCH 1891_{490}	—	62β	V_1 966	68α	3467	63β
1895_{382}	—	82α	1433	86α	3511	60α
ΨΔημοσθ. ΜΓ′ 63	—	85α	V_2 323_{20}	65β	4127	64β
DI 1411	—	87α	VII 37	86β	4132	87α
3572	—	67α	280	64α	4251	64α
3721	—	86α	299	56α	XI_4 643	67α
4235	—	86β	414	75α	810	67α
4324	—	86β	505	68β	1041	67α
5172	—	59β	511	62β	XI_7 44	58β
Ziehen LGS 73	—	60α	»	63α	XII_9 56_{89}	59β
Ἡσύχ. λ. *ὁμορίτας*	—	68β	512	62α	56_{90}	59β
στηλίτας	—	86α	513	61β	Jh 1907_{19}	87β
IG I_2 373_{224}	—	69α	514	59α	*Meisterhans* GAI 104	69α
I 431	—	51β	»	63α	172	86β
II 331	—	87α	515	62α	»	87α
341	—	69α	516	62α	250	87α
II_5 614[b]	—	85α	519	63α	252	69α
618[b]	—	87α	520	63α	Mn 1916_{57}	61β
II 742	—	69α	525	59α	RIG 236	87α
II_5 768[c]	—	87α	»	62α	535	61α
II 773	—	69α	526	62α	1236	60α
809	—	86β	527	61β	SIG² 91	86β
IG II καὶ II_5 834[b]	—	68β	528	63α	258	59β
II 853	—	69α	529	62α	587	68β
II_5 978b	—	75α	»	63α	614	86β
2406_b	—	85α	536	60β	SIG² III σ. 408	86β
²II 99	—	62β	537	59β	SIG³ 1208	64β
134 }			556	70α		
135 }			558	63β		
136 }	—	75α	892	64β		
137 }			960	64β		

Βασίλειος Λεονάρδος.

IG XII_9 285.

$_3$- δεῦρ$_4$ο ἰὼν - $_{10}$- τύμοι ἐπ' ἀκροτ$_{11}$άτοι (πρβ καὶ DI IV σ. 890 ⁿ5304) στέλεν (σπονδεῖος) ἀκάματον, $_{12}$ ʽ[ά(ῆ έ)]τ[ις] (πρβ *Kuehner+Gerth* GG II 399_1· ῆ ʽ[έ]τ[ιϱ], πρβ *Κτηϱῖνος, ὅπωϱ ἄν, σκληϱότηϱ*, *OHoffmann* GD III σ. 576-8, *PGärtchen+OHoffmann* ἐν DI IV σ. 853 926-7· ῆ ʽ[ὲ] τ[άδ']) ἐϱεῖ παϱιὸσι δια$_{13}$[ν(ῆ μ)π]εϱὲς (πρβ Ὁμ. δ 209 Π 499 Ο 70, *διανεκές, ἐπεχές, -χεῖ, ποτεχές, -χεῖ, ἐπάναγκες,* ʽ*αμεῖ*, *BKeil* He 1896_{509}, *Buck* ISGD 132_2, *Wilhelm* $NBGI_I$ [SBAW 1911] 40, SIG³ 672[16] 993[15], κλπ, *Vollgraff* Mn 1916_{71}) [ἄμ]ατα πάντα Τ$_{14}$ιμαρέτε μ' ἔσστεσε φίλ$_{15}$οι ἐπὶ παιδὶ θανόντι.

18 5 21

Βασίλειος Λεονάρδος.

22 5 21

Μεσσηνίας Βυζαντιακοὶ ναοὶ

[Α΄) Σαμαρίνα· Β΄) Ἀνδρομονάστηρον]

ὑπὸ

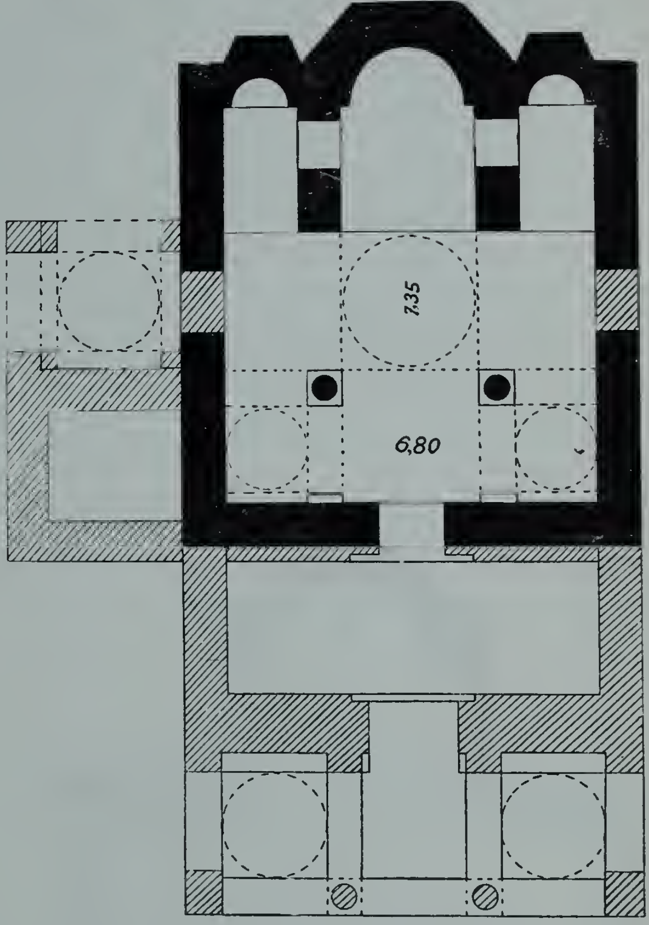
Φριδερίκου Βερσάκη.

Α΄) Ἡ Σαμαρίνα.

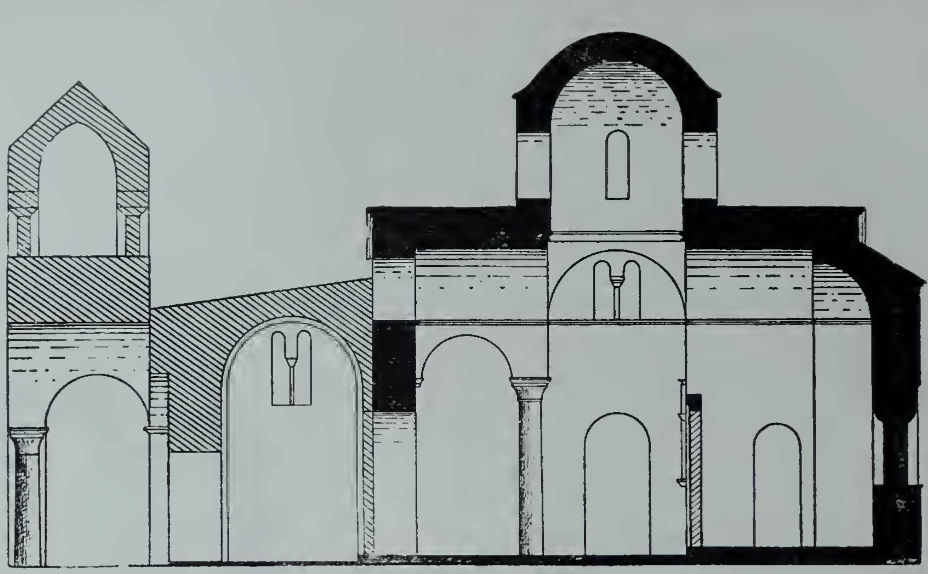
Παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Εὔας διασῴζεται ἐπὶ μικρᾶς κοιλάδος πλησίον τοῦ χωρίου Σάμαρι, ὥραν περίπου ἀπέχοντος τῆς Ἰθώμης, Βυζαντιακὸς ναὸς λεγόμενος κοινῶς τῆς *Σαμαρίνης*. Τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γάλλων ἀρχιτεκτόνων σύντομος μνημόνευσις μετά τινων ἀπεικασμάτων (*Blouet* Expédition scientifique de Morée τόμ. Α΄, πίν. 19-21, *Couchaud* Choix d'églises byzantines, Paris 1842, πίν. 29). Ἐπειδὴ ὅμως τὰ εἰκάσματα παρουσιάζουσιν ἀδιακρίτως τήν τε πρώτην μορφὴν τοῦ ναοῦ καὶ τὰς ἑκάστοτε προσγενομένας προσθήκας ὡς ἑνιαῖόν τι καὶ σύγχρονον, ἔκρινα λυσιτελῆ νέαν δημοσίευσιν ἔχουσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἀπαραίτητα φωτογραφήματα, ὧν στεροῦνται αἱ ἄλλαι **(εἰκ. 1-9)**. Ἐν τῇ ἐμῇ δημοσιεύσει τὸ ὅλως μέλαν χρῶμα διακρίνει τὴν ἐν ἀρχῇ μορφὴν τοῦ ναοῦ, τὸ δὲ διὰ παραλλήλων γραμμῶν ἀπεικασθὲν τὰς μετέπειτα ἐπισκευάς. Ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ ναῷ αἱ σταυροειδῶς χαραχθεῖσαι γραμμαὶ ἐμφαίνουσι τὴν πρώτην προσθήκην, αἱ δὲ παράλληλοι τὴν δευτέραν.

Ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης ἦτο ἐν ἀρχῇ τετράπλευρον 7,35×6,8 μετὰ σταυροθολίου, ἐφ᾽ οὗ ἡδράζετο ὀκτωγώνιος οὐρανίσκος· αἱ πλευραὶ τοῦ ὀπισθίου βραχίονος τῆς θόλου κατέρχονται μέχρι τοῦ ἐδάφους, αἱ δὲ ἔμπροσθεν πλευραὶ διακοπτόμεναι κατά τι σημεῖον στηρίζονται ἐπὶ δύο κιόνων. Τὰ δύο χείλη τῆς διακοπείσης ἐπιφανείας διαμορφοῦνται ὡς τόξα, τὸ δὲ λοιπὸν μέρος ὡς ἡμισφαίριον τμῆμα (*calotte*). Ἐν τῷ πρὸς ταῦτα ἀντιστοίχῳ μέρει τοῦ ὀπισθίου τμήματος τοῦ ναοῦ ἀνεφύχθησαν θολωτὰ κλίτη ἢ διάδρομοι, πρὸς οὓς ἀντιστοιχοῦσιν αἱ συνήθεις δύο ἄκραι κόγχαι τοῦ ἱεροῦ καὶ πλαγίως δύο τοξωτὰ ἀνοίγματα διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη **(εἰκ. 1 2 3)**.

Ἀντὶ εἰκονοστασίου ὑπῆρχε λίθινόν τι κατασκεύασμα, οὗ διασῴζεται ἡ τριμερὴς μαρμαρίνη ἐπίστεψις **(εἰκ. 4)**· ταύτης τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν μέσην θόλον τμῆμα κεῖται ὑψηλότερον τῶν ἐν τοῖς πλαγίοις διαδρόμοις καὶ ἡ προσθία ἐπιφάνεια τοῦ ὅλου σύγκειται ἐξ ἑνὸς εὐθέος καὶ ἑνὸς λοξοῦ πρὸς τὰ ἔσω καὶ συγκύρτου μέρους. Ἐπὶ τοῦ πρώτου εἶναι συνεχὴς φυτικὴ καὶ γεωμετρικὴ διακόσμησις, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου ἔκτυπος φυτικὸς διάκοσμος εἰς διάφορα συμπλέγματα ἐναλλασσόμενα ἐν τοῖς ἄκροις τεμαχίοις πρὸς ἐξεχούσας κυρτὰς γλώσσας μετ᾽ ἐκτύπων φύλλων· τὸ δὲ μέσον τεμάχιον ἔχει κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἕνα ζωηρῶς ἔκτυπον ἁπλοῦν

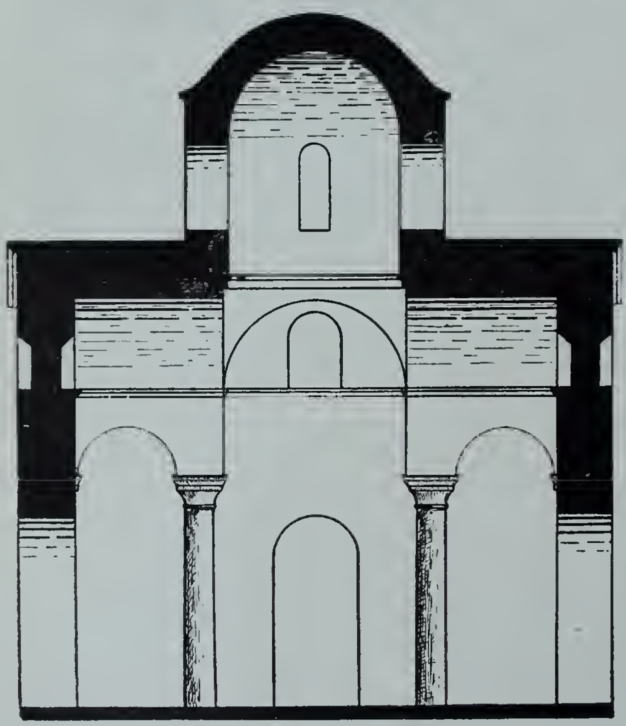

1: κάτοψις τοῦ ναοῦ τῆς Σαμαρίνης.

2: τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ ναοῦ τῆς Σαμαρίνης.

λέοντα πρὸς τὸ ἓν ἄκρον καὶ ἕνα πτερωτὸν πρὸς τὸ ἕτερον, κατασπαράσσοντας πιθανῶς μόσχους, μεθ' ὃ δύο ἐκτύπους κοίλους ῥόδακας ἢ στεφάνους, ἔπειτα δύο γλώσσας καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τοξωτόν τι ἔκτυπον, συμμετρικῶς τὰ πάντα διατεταγμένα.

3: τομὴ κατὰ πλάτος τοῦ ναοῦ τῆς Σαμαρίνης.

Τὸ ἐπὶ τῶν τοίχων μέρος τοῦ κατασκευάσματος τούτου σύγκειται ἐκ δύο ἡμικιονίων ἐπὶ συνεχοῦς ἐξεχούσης βάσεως βασταζόντων τοξωτὴν ἐπίστεψιν μετὰ χείλους ἐξέχοντος καὶ στρογγύλου καὶ μετὰ πλέγματος ἐπ' αὐτοῦ· τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐπιστέψεως κλείεται ὀρθογωνίως καὶ ἔχει γλῶσσαν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ῥόδακας ἢ στεφάνους ἑκατέρωθεν. Τὸ ναϊδιόμορφον τοῦτο μέρος περιέκλειεν ἁγιογραφίας, ὧν διασῴζονται ἴχνη.

Τὰ ἐκ πλίνθων παρατηρούμενα λοιπὰ μέρη κατεσκευάσθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἐπισκόπου.

Φαίνεται ὅτι τοιαῦτα λίθινα κατασκευάσματα ἢ τέμπλα κατεσκευάσθησαν καὶ ἀλλαχοῦ, διότι καὶ ὁ ἕτερος ναὸς τῆς Μεσσηνίας, ὃν θὰ περιγράψωμεν, καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ ἐν Μιστρᾷ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, διασῴζουσι μέρος ἢ ὅλην τὴν μαρμαρίνην ἐπίστεψιν.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἦτο ἱστορημένον, ἀλλ' ὀλίγα μόνον διεσώθησαν τῶν τοιχογραφιῶν, καταστραφεισῶν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐπιχρίσεων.

Θύραι ὑπῆρχον τρεῖς, μία ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ μία ἐπὶ ἑκατέρας τῆς πλαγίας πλευρᾶς· αἱ τελευταῖαι ἐφράχθησαν ὕστερον, ἀλλὰ διαφαίνονται τὰ ἴχνη αὐτῶν **(εἰκ. 5)**.

Ἡ τοιχοδομία ἦτο ἡ συνήθης ἐκ δόμων ἐναλλασσομένων ἐν ταῖς ἁρμογαῖς πρὸς πλίνθους· ἐν ὑστέροις χρόνοις μετεβλήθησαν πολλὰ ἐκ τῶν ἐπισκευῶν.

Αἱ κόγχαι ἀπέληγον ὄπισθεν εἰς μέρος πολυγώ-

4: εἰκονοστάσιον τοῦ ναοῦ τῆς Σαμαρίνης (ἐπεσκευασμένον ἐν νεωτάτοις χρόνοις)

νου καὶ εἶχον ἀνὰ ἓν τοξωτὸν παράθυρον, ὧν τὸ τῆς μέσης ἦτο διμερὲς μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸ τόξον ἐπιφανείας **(εἰκ. 6)**. Τὰ κράσπεδα τῶν παραθύρων εἶχον τὴν συνήθη ἐξ ὑπερκειμένων πλίνθων ζώνην, πλαισιουμένην καὶ αὐτὴν ὑπὸ διπλῆς γραμμῆς πλίνθων, αἵτινες περιέκλειον ἑτέραν σειρὰν ὀδοντωτῶν πλινθίων. Ἡ τελευταία σειρὰ ἐξετείνετο ἑκατέρωθεν τῶν παραθύρων ὁριζον-

5: ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης (νοτία πλευρά).

6: ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης (ἀνατολικὴ πλευρά).

τίως, ἐν ἀρχῇ βεβαίως εἰς τὸ ὕψος, καὶ οὐχὶ ὡς μετεβλήθη ὑπὸ τῶν κατόπιν ἐπισκευῶν. Ἡ σειρὰ αὕτη ὑπάρχει καὶ ἑκατέρωθεν τῶν διμερῶν παραθύρων, ἅτινα ἔχουσιν αἱ προσόψεις τῶν βραχιόνων τοῦ σταυροθολίου. Ὁμοίαν σειρὰν ἔχει καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῆς Καπνικαρέας, ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐν τοῖς ἀναφερομένοις μέρεσι ἔχει αὐτὴν καὶ ἑκατέρωθεν τῶν θυρῶν. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἀπεικόνισα καὶ τὰς θύρας τοῦ προκειμένου ναοῦ **(εἰκ. 7)**.

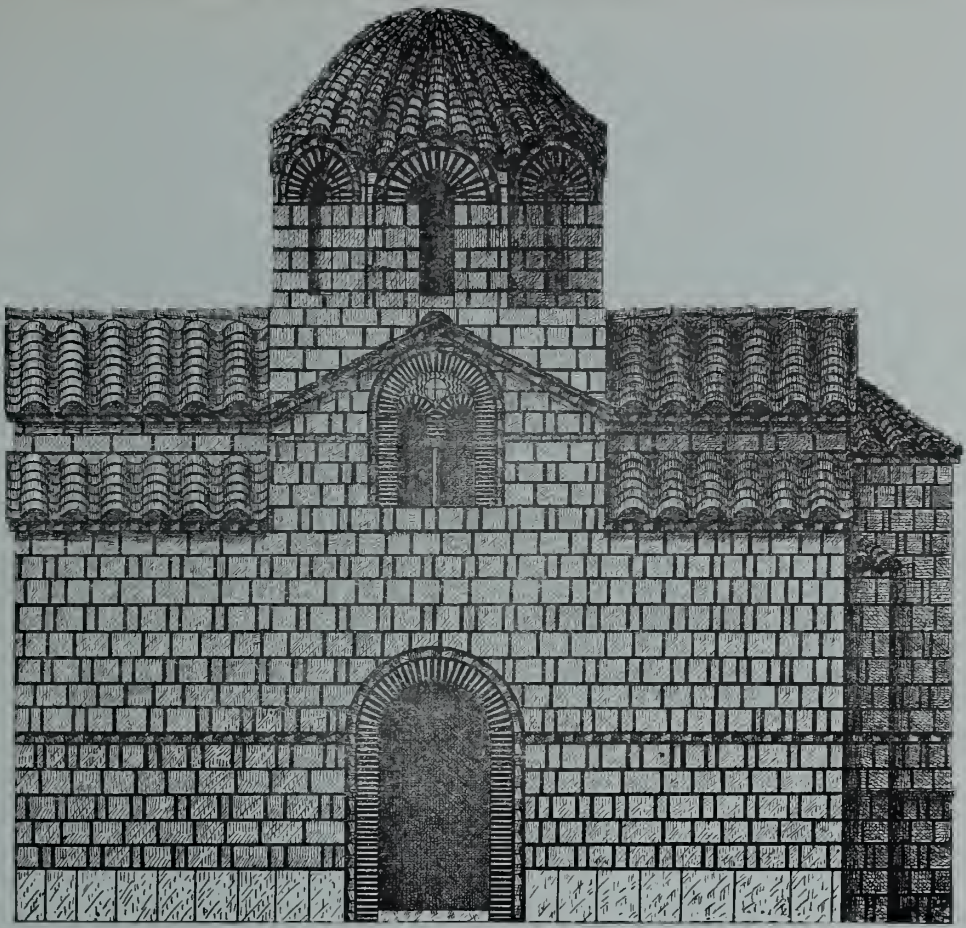
Ὕστερον προσετέθη κατασκεύασμά τι ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ, νῦν καταστραφὲν **(εἰκ. 8_1)**, νάρθηξ καὶ ἐξωνάρθηξ μετὰ κωδωνοστασίου ἐν τῇ προσόψει **(εἰκ 9_2)**. Οἱ κίονες τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ οἱ τοῦ καθολικοῦ, ὡς καὶ μέγα μέρος τοῦ χρησθέντος ὑλικοῦ προέρχεται ἐξ ἀρχαίων κτιρίων, ὡς δὲ πιθανώτατον, ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἰθώμης.

Β') Τὸ Ἀνδρομονάστηρον.

Δίωρον νοτοδυσμόθεν τῆς Ἰθώμης περίπου ἀπέχουσα διασῴζεται παλαιὰ μονὴ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα **ἀνδρομονάστηρον**, καὶ ἐν αὐτῇ Βυζαντιακὸς ναὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ κατά τι μείζονος μήκους τοῦ προηγουμένου (μ. 8.08×6.80· **εἰκ. 10-12)**.

Ἡ μορφὴ τοῦ ναοῦ εἶναι ὀλίγον μόνον διάφορος τῆς τοῦ πρώτου. Ἐν τῷ ναῷ τῆς Σαμαρίνης ὁ οὐρανίσκος συμπίπτει πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τετραπλεύρου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ μετηνέχθη κατά τι πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτο, ἵνα λείψῃ ἡ ἀσυμμετρία τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων. Διότι μετὰ τὴν μετατόπισιν τοῦ οὐρανίσκου ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων κατὰ δύο καὶ οὕτως ὁ οὐρανίσκος στηρίζεται ἁρμονικώτερον ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Ἐξαιρουμένης τῆς διαφορᾶς ταύτης, ὁ εἷς ναὸς ἀντιγράφει κατὰ πάντα τὸν ἕτερον.

Διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ οὐρανίσκου παρεκάμφθη βεβαίως ἡ ἀσυμετρία τῶν κιόνων, ἀλλὰ προέκυψε νῦν ἡ ἀσυμμετρία τῆς θέσεως τοῦ πρώτου πρὸς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, ἥτις λογιζομένη μάλιστα ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς μέσης κόγχης πρὸς τὴν πρόσοψιν ἀποστάσεως ἐφαίνετο ἔτι μείζων. Θέλοντες νὰ μετριάσωσι βεβαίως τὴν αἰσθητικὴν ταύτην ἔλλειψιν προσέθηκαν ὕστερον καὶ νάρθηκα. Προέκυψε λοιπὸν νέα μορφή, ἣν παρουσιάζει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, συγχρόνως μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ κατασκευασθεῖσαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς Καπνικαρέας καὶ ὁ ἅγιος Ἐλευθέ-

7: ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης (σχεδιογράφημα νοτίας πλευρᾶς).

ριος τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ τὴν πρώτην μορφὴν ἔχει ὁ αὐτόθι ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν, ἀφαιρουμένου ἀπὸ τούτου τοῦ νάρθηκος (*Couchaud* ἔ. ἄ. πίν. 15 εἰκ. 2· πίν. 1 εἰκ. 1 καὶ πίν. 2 εἰκ. 3· πίν. 16 εἰκ. 1).

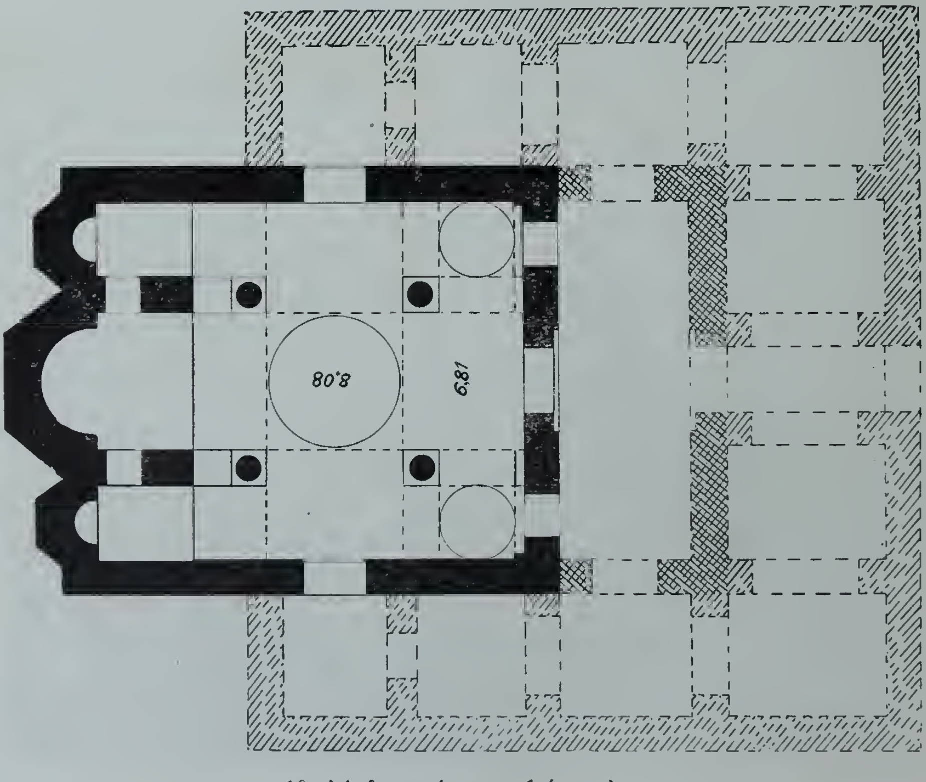

8: ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης (δυσμικὴ καὶ βόρειος πλευρά).

9 ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης (ὄψις ἐξωτερικοῦ νάρθηκος)

Οἱ δύο ναοὶ τῆς Μεσσήνης, οὓς ἡ παράδοσις συνδέει στενῶς, δεικνύουσι τὴν ἐκ τοῦ πρώτου τύπου ἐξέλιξιν πρὸς τὸν δεύτερον, ἢ ὅτι ὁ δεύτερος προϋποτίθησι τὸν πρῶτον, ἐξ οὗ παρήχθη, καὶ ὅτι ἔχομεν ἕνα μόνον τύπον διανύσαντα ποικίλα στάδια, ὧν ἡ ἀφετηρία εἶναι ὁ ναὸς τῆς Σαμαρίνης καὶ τέρμα ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος καὶ ἡ Καπνικαρέα τῶν Ἀθηνῶν, διάμεσοι δὲ σταθμοὶ ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ὁ δεύτε-

10: Ἀνδρομονάστηρον (κάτοψις).

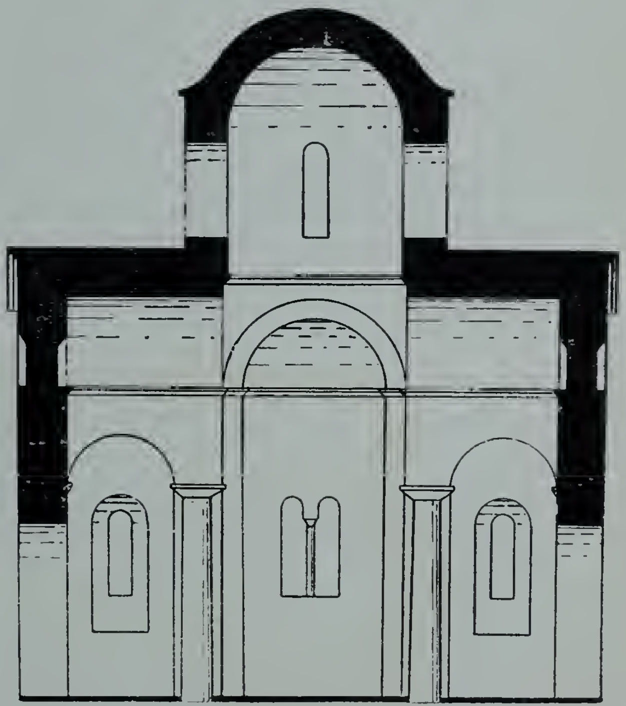
11: Ἀνδρομονάστηρον (τομὴ κατὰ μῆκος).

ρος ναὸς τῆς Ἰθώμης. Ἡ ὕπαρξις νάρθηκος ἐν τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν δεικνύει ὅτι ἡ σειρὰ τῆς ἐμφανίσεως ἑκάστου ἐκ τοῦ πρώτου παραγομένου νέου κρίκου τοῦ ἐξελισσομένου τύπου δὲν θὰ βαίνῃ πανταχοῦ κατὰ τὴν ἐν Ἰθώμῃ παρατηρουμένην τάξιν· ἐνδέχεται δὲ ὅτι προηγήθη ἐνιαχοῦ ἡ μετὰ τοῦ ναοῦ γένεσις τοῦ νάρθηκος καὶ ὅτι ἠκολούθησε κατόπιν ἄλλη μορφὴ ἔχουσα σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς τέσσαρας κίονας. Ὁπωσδήποτε παραμένει ἀναμφισβήτητος ἡ διαγραφεῖσα ἐξέλιξις ἀπὸ τοῦ ἁπλουστέρου εἰς τὸν συνθετώτερον τύπον ναοῦ διαμορφωθέντα πλήρως κατὰ τὸ τέρμα τῆς Β΄ Βυζαντιακῆς περιόδου.

Ὁ παρὰ τὰς προσθήκας πάντοτε ἁπλοῦς οὗτος τύπος δὲν φαίνεται νὰ κατεσκευάσθη ἐν πολλοῖς τόποις. Ἡ δὲ ἁπλότης, τὸ σοβαρόν πως καὶ λεπτὸν ἐν ταὐτῷ, τὸ ἀρχαιοπρεπὲς τῆς μορφῆς, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἀλλαχοῦ ἀντιθέτως παρατηρούμενα (ἐν τῇ βορείῳ λ.χ. Ἑλλάδι) κινοῦσί με νὰ πιστεύσω ὅτι ὁ προκείμενος τύπος ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἡ ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπίδρασις διετηρεῖτο ζωηρὰ ἐκ τῶν διασωζομένων λειψάνων εὐκλεῶν χρόνων.

Ὁ ναὸς τῆς μονῆς μετεβλήθη καὶ πάλιν διὰ τῆς προσθήκης καὶ ἐξωνάρθηκος καὶ πλαγίων πτερύγων, ἐπεχρίσθησαν δὲ ἄνευ οἴκτου πάντες οἱ τοῖχοι **(εἰκ. 10)**.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἐξωνάρθηκος παρουσιάζει τρίτον στάδιον ἐξελίξεως τοῦ Βυζαντιακοῦ ναοῦ προβάλλον κατὰ τὴν τρίτην περίοδον τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης μάλιστα περὶ τὸ τέλος αὐτῆς, ὅτε αἱ συνθή-

12: Ἀνδρομονάστηρον (τομὴ κατὰ πλάτος).

κας καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ τρόπου τοῦ ἐκκλησιάζεσθαι θὰ μετεβλήθησαν.

Ἀθήνησι, ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1918.

Φριδερῖκος Βερσάκης.

Εἰς Μεγίστης ἐπιγραφὴν (CIG 4301 d)

ὑπὸ

Ἀχιλλέως Διαμαντάρα.

Παρὰ τὴν καμπὴν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λιμένος τῆς νήσου Μεγίστης ὑψοῦται καθέτως παράλιος ἀπότομος βράχος, πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένος, *Κουτσούμαρτα* ὑπὸ τῶν νῦν Μεγιστέων λεγόμενος. Τὸ ὕψος τοῦ βράχου τούτου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἶνε 3 75, τὸ δὲ μῆκος 4 75. Ἐπ' αὐτοῦ εἰσι κεχαραγμέναι δύο Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν ἡ ἑτέρα, ἐκδοθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ἐσφαλμένως καὶ ἐλλιπῶς ἐν BCH 1894_{331} καὶ ἐν μεταγραφῇ ὑπὸ Heberdey καὶ Kalinka ἐν Denkschriften τῆς ἐν Βιέννῃ Ἀκαδημείας XLV 19, βρέχεται διαρκῶς ὑπὸ τῶν θαλασσίων ὑδάτων.

Ἡ δὲ ἄλλη ἐπιγραφή, κεχαραγμένη πρὸς ἀνατολὰς τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς, ὀλίγῳ ὑψηλότερον αὐτῆς, ἕν που μέτρον ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, βρέχεται ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἐν καιρῷ τρικυμίας. Ἐξεδόθη ἐσφαλμένως ἐν CIG 4301ᵈ. Ἀσφαλῶς ἡ ἐπιγραφὴ (γρ. ὕψ. 0 05 - 0 10) ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΤΙΜΩ.ΟΣ
ΤΟΔΕΜΝΗΜΑ
ΜΗΔΕΙΣΑΔΙ
ΚΗΣΗΜΗΔΕΑΠΑΛΙΨΗ
ΕΙΔΕΜΗΕΣΘΩΑ⌐ΑΡΤ(ΛΟΣ
ΤΟΥΔΑΙΜΟΝΟΣ
ΚΑΙΘΕΟΙΣΧΘΟΝΙΟΙΣ

Τίμω[ν]ος
τόδε μνῆμα
μηδεὶς ἀδι-
κήσῃ μηδὲ ἀπαλίψῃ·
εἰ δὲ μή, ἔσθω ἁ[μ]αρτ[ω]λὸς
τοῦ δαίμονος
καὶ θεοῖς χθονίοις.

Τὸ σ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ γέγραπται Σ.

Ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς εἶνε λελαξευμένη τετραγωνικὴ βαθεῖα κοιλότης, ἐν ᾗ ἀναγέγλυπται εἰκών, παριστῶσα δύο ἄνδρας, ὧν ὁ ἐν δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι κάθηται ἐπὶ ἕδρας, ὁ δὲ ἕτερος ἵσταται ὄρθιος, ἀλλ' ὁ χρόνος καὶ μάλιστα ἡ τῆς θαλάσσης ἐπίδρασις ἔφθειραν τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα τοσοῦτον, ὥστε μόλις διακρίνονται ὡς κατατομαί. Ὡς δ' ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, τὸ ἕτερον τῶν ἀναγλύφων παριστᾷ τὸν Τίμωνα, ᾧ καὶ ἀνῆκε τὸ μνημεῖον. Καὶ ὑψηλότερον τῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βράχου ὑπάρχουσιν ἀκανονίστως ἄλλαι πέντε τοιαῦται τετραγωνικαὶ κοιλότητες, ὧν ἐν μιᾷ διακρίνεται ἐφθαρμένη ἀνάγλυφος παράστασις ἀνδρὸς ἱσταμένου.

Ἡ σύνταξις τῆς λέξεως *ἁμαρτωλὸς* μετὰ μόνης τῆς δοτικῆς πτώσεως εἶνε συνήθης ἐν ταῖς ἀραῖς τῶν Λυκιακῶν ἐπιγραφῶν, μετὰ μόνης δὲ τῆς γενικῆς εὕρηται ἔν τινι ἐπιγραφῇ «ἁμαρτωλὸς ἔστω θεῶν πάντων καὶ Λητοῦς καὶ τῶν τέκνων» (Reisen in Lykien, Ben-Ni, Nº 29). Ἡ δὲ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ σύνταξις μετὰ γενικῆς ἅμα καὶ δοτικῆς *ἁμαρτωλὸς τοῦ δαίμονος καὶ θεοῖς χθονίοις* εἶνε τὸ μόνον ἐκ τῶν ἐν ταῖς Λυκιακαῖς ἐπιγραφαῖς παράδειγμα, ἐξ ὅσων ἐγὼ τοὐλάχιστον γινώσκω.

Ἐν Μεγίστῃ, νοεμβρίῳ φθίνοντι 1915.

Ἀχιλλεὺς Σ. Διαμαντάρας.

19 5 21

ʼΑγγελίαι·

ἀναγράφιον: Α΄) Ἀθηνῶν: α΄) Περίκλειον ᾠδεῖον· β΄) παντοῖα εὑρήματα. Β΄) Ἀχαΐας, Φαρῶν. Γ΄) Σικυῶνος. Δ΄) Ἀμφιάρειον. Ε΄) Δημ. Σταυρόπουλλος. F΄) Φρ. Βερσάκης.

Α΄) Ἀθηνῶν:

α΄) Περίκλειον ᾠδεῖον (1919).

Ἀπὸ τοῦ **1914** ἀνασκαπτομένων τῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀγορασθέντων τριῶν οἰκίσκων, κειμένων ὑπὸ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἄνωθεν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ὡς καὶ τοῦ χώρου τοῦ εἰς τὸ δημόσιον ἀνήκοντος, καὶ περατωθεισῶν πρὸ ὀλίγου τῶν ἐφέτος ὑφ' ἡμῶν διενεργηθεισῶν ἀνασκαφῶν, συνοψίζομεν δι' ὀλίγων ἐνταῦθα τὰ ἀποτελέσματα τὰ μέχρι τοῦδε ἐπιτευχθέντα, ἅπερ ἐδημοσίευσα ἤδη ἔν τε τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι **(1914-1918)** καὶ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἠγνοεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ τοῦ ᾠδείου τοῦ Περικλέους, οὐδ' ἐφαίνοντό που λείψανα αὐτοῦ, ὥστε νὰ ὁδηγηθῇ ὁ ἀρχαιοδίφης πρὸς εὕρεσιν τῆς θέσεως ἐν ᾗ ἐξετείνετο. Πολλὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ποιοῦνται μνείαν τοῦ Περικλείου ἱδρύματος. ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ τοῦ Βιτρουβίου, οἵτινες καθώριζόν πως ποῦ ἔδει νὰ ζητήσωμεν τὸ ᾠδεῖον. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδοκίδης (Περὶ τῶν μυστηρίων **38**) λέγει: ***«ἐπεὶ δὲ παρὰ τὸ προπύλαιον τὸ Διονύσου ἦν, ὁρᾶν ἀνθρώπους πολλοὺς ἀπὸ τοῦ ᾠδείου καταβαίνοντας εἰς τὴν ὀρχήστραν»***, ὁ δὲ Βιτρούβιος **(V 21)**: *«exeuntibus e theatro sinistra parte Odeum, quod Themistocles* (ἀντὶ Περικλέους, βεβαίως ἐκ λάθους μνήμης) *columnis lapideis dispositis navium malis et antennis e spoliis persicis pertexit»*.

Ταῖς μαρτυρίαις αὐτῶν στοιχοῦντες προέβημεν πρὸ πενταετίας μετὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τοῦ κατὰ τὰ ΝΑ τῆς Ἀκροπόλεως χώρου εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν οἰκίσκων καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν, ἐξ ὧν καὶ ἐβεβαιώθημεν πλέον τελέως ὅτι τὸ ζητούμενον ᾠδεῖον εἶναι αὐτὸ τοῦτο· ὡρίσθη ἀναμφιβόλως ἡ θέσις αὐτοῦ.

Τὰ εἰς φῶς ἐκ τῆς πενταετοῦς ἀνασκαφῆς προελθόντα, ἀπεδείχθησαν ὅτι πράγματι ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἵδρυμα τοῦ Περικλέους. Τὰ περισωθέντα ἐρείπια τοῦ κτιρίου, ὅσα κατὰ χώραν εἰσέτι κεῖνται, διότι πλὴν τῶν ἐπὶ μαλακοῦ βράχου ἐγκεκομμένων τοίχων, τῶν ἐπενδεδυμένων διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν σειρὰ ὅλη ἀνεκαλύφθη ἐπ' ἐσχάτων, μετὰ τῶν ὀρθοστατῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο οἱ διαθέοντες κατὰ Πλούταρχον τὸ οἰκοδόμημα κίονες, οἵτινες ἦσαν λίθινοι καθὼς καὶ τὰ ἑδώλια, ὧν εὕρομεν περὶ τὰ δεκαπέντε περίπου, τὰ φέροντα ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους ἀνάγλυπτον γλαῦκα, διδάσκουσιν ἡμᾶς ὅτι οὕτως εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ ᾠδείου. Οὐδὲν δ' ἄλλο εὑρέθη, τῶν πάντων, κιόνων, βάθρων, ἑδωλίων καὶ λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, χρησιμοποιηθέντων εἰς μεταγενέστερα οἰκοδομήματα διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὡς ἐν τῷ παρακειμένῳ Ἀσκληπιείῳ καὶ τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, καὶ ὡς ὑλικὸν ἐν τῷ διὰ μέσου τοῦ ᾠδείου διερχομένῳ Βαλεριανείῳ ἀκανονίστῳ τείχει, ὡς σημειοῖ ὁ **Judeich (Topogr. von Athen σ. 113)**, καὶ εἰς ἀσβεστοποίησιν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς δεσποσάντων τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος.

Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην προσεπικυροῦσι καὶ τὰ ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἀνασκαφῶν εὑρεθέντα στρώματα τέφρας καὶ ἡμικαύτων ξύλων, προερχομένων βεβαίως ἐκ τῆς καείσης ξυλίνης στέγης τοῦ οἰκοδομήματος, περὶ οὗ βεβαιοῦσιν ἡμᾶς τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Βίος Περικλέους **13**) καὶ τοῦ Ἀππιανοῦ (Μιθριδατικὸς **38**) λεγόμενα. Ἐπίσης ἄπειροι κεραμίδες (σωλῆνες καὶ καλυπτῆρες) ἀνακαλυφθεῖσαι ἐβεβαιώθη ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Περικλείους χρόνους.

Ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο καὲν ἐπὶ τῆς ὑπὸ Σύλλα καταστροφῆς τῶν Ἀθηνῶν (**86** π. Χ.) ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδονίας Ἀριοβαρζάνου Β΄. τοῦ Φιλοπάτορος **63/2 — 52/1** π. Χ ἴσως κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Γαΐου καὶ Μάρκου Σταλλίων καὶ Μεναλίππου **(Vitr. V 91)**, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν ἀναθηματικὴν στήλην ὡς ἐκ τῆς κατωτέρω ἐπὶ κίονος τοῦ ᾠδείου ἐπιγραφῆς **(IG III 541)** μανθάνομεν:

> **Βασιλέα Ἀριοβαρζάνην Φιλοπάτορα τὸν ἐκ βασιλέως**
> **Ἀριοβαρζάνου Φιλορωμαίου καὶ βασιλίσσης**
> **Ἀθηναΐδος Φιλοστόργου, οἱ κατασταθέντες**
> **ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τὴν τοῦ ᾠδείου κατασκευὴν**
> **Γάϊος καὶ Μᾶρκος Στάλλιοι Γαΐου υἱοὶ καὶ**
> **Μενάλιππος, ἑαυτῶν εὐεργέτην.**

Οὕτω ἀνοικοδομηθὲν τὸ ᾠδεῖον, ἐτέθη αὖθις εἰς χρῆσιν. Πόσον ὅμως κατὰ τὴν νέαν αὐτοῦ μορφὴν χρόνον διετηρήθη τοῦτο ἀκριβῶς, δὲν γινώσκομεν, σῴζεται ὅμως ὑλικὸν αὐτοῦ ἐντοιχισθὲν ἐν τῇ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου σκηνῇ ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς προμαχὼν κατὰ τὸν μΧ Ε΄ αἰῶνα. **Ἐπίσης** εἰς **1—1½** μέτρ. ἄνωθεν τῶν θεμελίων τοῦ ᾠδείου εὕρομεν τάφους χριστιανικοὺς τοῦ Ε΄ καὶ Ζ΄ αἰῶνος, ἐν οἷς ὑπῆρχον πήλιναι-λυχνίαι φέρουσαι ἄνωθεν ἔντυπον σταυρὸν καὶ τεφροδόχους λαγύνους καὶ πίθους περιέχοντας ὀστᾶ μικρῶν παίδων. Ὥστε ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ ᾠδεῖον κατεστράφη μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ μΧ Ε΄ καὶ Ζ΄ αἰῶνος.

Ἐκ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐβεβαιώθημεν πλέον καὶ περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ᾠδείου, ὄντος παραλληλογράμμου καὶ οὐχὶ περιφεροῦς, ὡς ὑπετίθετο ὑπὸ τῶν κακῶς ἑρμηνευόντων τὰ τοῦ Πλουτάρχου. Καθ' ἡμᾶς ὁ Πλούταρχος (Βίος Περικλέους **13**) πολὺ ὀρθῶς λέγει: ***«τὸ δ' ᾠδεῖον, τῇ μὲν ἐντὸς διαθέσει πολύεδρον καὶ πολύστυλον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταντες ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον, εἰκόνα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμημα τῆς βασιλέως σκηνῆς, ἐπιστατοῦντος καὶ τούτῳ Περικλέους»***. Μόνον ἄρα κατὰ τὴν ὀροφὴν ἦτο περικλινὲς ἀπολῆγον εἰς κωνικὸν σχῆμα κατ' ἀπομίμησιν τῆς σκηνῆς τοῦ Ξέρξου. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ κωμικοὶ ἐν χλεύῃ παρέβαλον τὴν κεφαλὴν τοῦ Περικλέους πρὸς αὐτό.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ὡς αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς, ἦτο ὄντως παραλληλόγραμμον διὰ πολλῶν κεκοσμημένον στύλων, ἔσω καὶ ἔξω τῆς σκηνῆς, συνάμα δὲ καὶ ὑπὲρ τὰς σειρὰς τῶν ἑδωλίων κατὰ ῥυθμὸν στοᾶς, περιθεούσης τὸν περίβολον (πρβ καὶ Βιτρούβιον **V 64**), ἧς οἱ ὀρθοστάται εὑρέθησαν ἑνιαχοῦ κατὰ χώραν. Καὶ ἐν τῷ ἐπὶ νομίσματος εἰκονιζομένῳ ᾠδείῳ (ὅρ. εἰκ. ἐν **ΑΕ 1914 107**) παρατηρεῖται ὅτι παριστᾷ παραλληλόγμαμμον στοὰν μετὰ κιονοστοιχίας γύρωθεν· μόνον δὲ πρὸς τὰ ἄνω συγκλίνει ἡ ξυλίνη αὐτοῦ στέγη ἀπολήγουσα εἰς κῶνον. Τοιοῦτον σχῆμα ἀπεκάλυψαν ἡμῖν αἱ ἀνασκαφαί, ἤτοι στοὰν παραλληλόγραμμον περιθεομένην γύρωθεν διὰ λιθίνων κιόνων.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς στοᾶς ταύτης καὶ ἡ κατὰ μῆκος τῆς κορυφῆς τοῦ κοίλου, ἤτοι τῆς γραμμῆς τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς τοῦ διαζώματος διάταξις, ὡς εἴδομεν τοῦτο ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων καὶ ἀπο-

καλυφθέντων τῶν δύο αὐτοῦ πλευρῶν, ἤτοι τῆς βορείου καὶ τῆς δυτικῆς, συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὰ ὑπὸ Βιτρουβίου λεγόμενα περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διατάξεως.

Τὸ κοῖλον δὲν ἦτο ἀμφιθεατρικόν, ἀλλὰ τετράγωνον. Ὅθεν, ἐπειδὴ μόνον μουσικαὶ παραστάσεις ἐν αὐτῷ ἐτελοῦντο, φαίνεται ὅτι αἱ ἕδραι δὲν ἦσαν, ὡς ἐν τοῖς θεάτροις, ἡμικυκλικῶς διατεθειμέναι ἀπέναντι τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ κατελάμβανον πᾶσαν τὴν γύρωθεν στοάν. Ἐν δὲ τῇ ὀρχήστρᾳ θὰ ὑπῆρχον μόνον αἱ ἕδραι τῶν μουσικῶν, ὡς βλέπομεν ἐν τῷ μικρῷ θεάτρῳ τῆς Πομπηΐας (πρβ. ἐν *Baumeister* Denkmaeler εἰκ. 1837) δι' ὃ καὶ ὁ Πλούταρχος καλεῖ αὐτὸ ***πολύεδρον***.

Κατόπιν τούτων δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸ σχῆμα τοῦ ᾠδείου, ἤτοι: ἐκ τοῦ διαζώματος, ὅπερ διαθέει γύρωθεν τὴν Στοὰν καὶ ἐσχηματίσθη δι' ἀποκοπῆς τοῦ μαλακοῦ βράχου ὁριζοντίως ἐκεῖ ὑπῆρχον κίονες, οἵτινες ὑπεβάσταζον τὴν στέγην, ὧν ὄπισθεν ἦσαν αἱ σειραὶ τῶν ἑδωλίων διὰ τοὺς θεατὰς ἀκριβῶς ὡς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῆς Πριήνης. Πρὸς τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην συνεφώνησαν καὶ οἱ ἐπισκεφθέντες τὰς ἀνασκαφὰς ἡμῶν ἀρχαιολόγοι καθηγηταὶ Knackfuss, Καββαδίας, Dörpfeld καὶ Ὀρλάνδος. Ὁ βράχος ἦν λελαξευμένος εἰς ὕψος τριῶν μέτρων καὶ ἐπενδεδυμένος δι' ὑμηττίων πλακῶν, ἄνωθεν δὲ ἤρχετο εἰς πλάτος $1\frac{1}{2}$ μ. περίπου τὸ διάζωμα, ἢ ὁ λεγόμενος ***περίπατος***, ὄπισθεν δὲ ὑπῆρχον τὰ μαρμάρινα ἑδώλια, ὧν εὕρομεν περὶ τὰ δεκαπέντε ἐν ὅλῳ (τὰ πλεῖστα ἐλλιπῆ) καὶ οὐχὶ κατὰ χώραν. Ταῦτα δὲ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν, φέρουσι κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος ἀνάγλυπτον γλαῦκα. Τὸ σύνολον τοῦτο τοῦ κτιρίου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς ξυλίνης στέγης ἐχούσης σχῆμα σκηνῆς κατ' ἀπομίμησιν τῆς σκηνῆς τοῦ Πέρσου μονάρχου. Καὶ τὰ μὲν ἀνωτέρω βάθρα τὰ πρὸς τὸν βράχον δὲν περιεσώθησαν, ὡς μὴ καλυφθέντα ἐνωρὶς ὑπὸ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καταφερομένων χωμάτων, ἀλλ' ἐλπὶς ὅμως ὑπάρχει μεγίστη ὅτι τὰ κατωτέρω τὰ πρὸς Α. καὶ Ν. ἑδώλια ὡς ἐνωρὶς καλυφθέντα θὰ εὑρεθῶσιν πιθανῶς ἐντὸς τῶν χωμάτων τῶν προκειμένων οἰκιῶν, ὧν ἀπαλλοτριουμένων καὶ κατεδαφιζομένων θὰ ἐνεργηθῇ συστηματικωτέρα ἀνασκαφὴ μέλλουσα νὰ δικαιώσῃ ἡμᾶς ἐν τῇ προσπαθείᾳ πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ Περικλείου ᾠδείου ὑπὲρ οὗ τόσα ἐδαπάνησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία.

Ταῦτα ἐν συνόλῳ τὰ μέχρι σήμερον λίαν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα τῆς πενταετοῦς ἀνασκαφῆς ἡμῶν, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἀναμφισβήτητον ἐσωτερικὴν διάταξιν τοῦ ᾠδείου. Ἤδη ἐναπόκειται πλέον τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἑταιρείᾳ ἡ περαιτέρω ἐργασία δι' ἐξαγορᾶς τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, ὅπως ἐπεκταθῇ ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς Ν καὶ οὕτως ἀνακαλυφθῇ πρὸς τιμὴν τῆς Ἑταιρείας τελέως τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Περικλέους, τὸ ἐν ἔτει 456 οἰκοδομηθέν, ἔστω καὶ ἐν ἐρειπιακῇ καταστάσει.

Ἀθήνησι κατὰ δεκέμβριον 1919.

Παναγιώτης Καστριώτης

β΄) παντοῖα εὑρήματα
(1918 1919).

Ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ῥόμβης 18 καέντος ἐργοστασίου Ἀπέργη ἀνεκάλυψα ἐντετοιχισμένα τέσσαρα τεμάχια ἀγαλμάτων (ἀνδρῶν) τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ταῦτα ἀποτοιχίσας μετεκόμισα εἰς τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἐκ τοῦ ἑνὸς τεμαχίου (ἀριθ. 1) διδασκόμεθα ὅτι τὸ ἓν τῶν ἀγαλμάτων χρησιμοποιηθῇ ἄλλως ὕστερον ἀποκοπείσης τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κα' νέας ἐντεθείσης. Ὁ τοῖχος, ἐν ᾧ ἀνεκαλύφθησαν ταῦτα, ἔχει κτισθῆ δι' ἀρχαίου ὑλικοῦ.

Ἐπιγραφὰς εὗρον δύο μὲν ἤδη ἐκδεδομένας (IG II 3155 3256), μίαν δὲ ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Ζαππείου ἀνέκδοτον· ταύτας μετεκόμισα εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν μουσεῖον (ἀρ. 12550 - 12552)

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νῦν Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀνεῦρον ἐν τῷ καταστήματι αὐτῆς σπουδαίας ἀρχαιότητας. Τὴν καταγραφὴν αὐτῶν ἀνέλαβεν ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης, ὅστι, καὶ θὰ ἐκδώσῃ ταύτας.

10 3 21

Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς

Β΄) Ἀχαΐας: Φαρῶν
(1920).

Κατὰ τὸν σεπτέμβριον τοῦ 1920 ἐνήργησα ἀνασκαφὰς ἐν τῷ δήμῳ Φαρῶν τῆς Ἀχαΐας διαταγῇ καὶ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Μεταξὺ τῆς Χαλανδρίτσης καὶ τοῦ χωρίου Λόπεσι, κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ 28ου σταδίου τῆς ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάβρυτα ἀγούσης ὁδοῦ, ἐντὸς χαράδρας καὶ εἰς τοὺς πρόποδας ἀποτόμου λόφου ἀνεκάλυψα μέγα Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον ἐκ λαξευτῶν ἐντὸς τοῦ βράχου σπηλαίων ἀποτελούμενον καὶ ἀναγόμενον εἰς τοὺς χρόνους τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ σπήλαια ταῦτα, λελαξευμένα εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ λόφου, ἐβλάβησαν τὰ μέγιστα ὑπὸ τοῦ αὐτόθι πρὸ δέκα καὶ πέντε περίπου ἐτῶν γενομένου ὑδρομύλου, οὗ τὸ ὕδωρ διὰ τῆς τεχνητῆς αὔλακος κατέφαγε πολλαχοῦ μαλακὰ στρώματα τοῦ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου λίθου καὶ εἰσελθὸν εἰς πολλὰ σπήλαια ἐπήνεγκεν ἀνεπανορθώτους βλάβας.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου καὶ ὁ ὀγδοηκοντούτης μυλωθρὸς χάριν εὐκολίας τῶν ἑαυτοῦ ἐργασιῶν, εὑρὼν ἀνεῳγμένον τὸ πρῶτον σπήλαιον καὶ ἰδὼν ὅτι εὐκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ μεγεθύνῃ αὐτὸ ἀποκόπτων τὸν εὔθραυστον βράχον, προέβη εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐργασίας συνήντησε δεύτερον σπήλαιον, εἶτα τρίτον, τέταρτον κ.λ. καὶ συνήνωσεν οὕτω περὶ τὰ 10 σπήλαια καταστρέψας ἀσυνειδήτως αὐτά, ἵνα ἐξοικονομήσῃ χῶρον πρὸς ἀπόθεσιν τῶν γεννημάτων καὶ τῶν διαφόρων ζῴων, ὄνων, προβάτων, αἰγῶν, καὶ πρὸς ἀνετωτέραν διαμονὴν ἐν αὐτῷ.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ ἀντροδίαιτος μυλωθρὸς ἐγένετο πρόξενος ἀνηκέστου ἀρχαιολογικῆς συμφορᾶς.

Εὐτυχῶς ἀγνοῶν τὴν σπουδαιότητα τοῦ πράγματος δὲν προέβη εἰς ἔρευναν συστηματικὴν καὶ σύλησιν τῶν σπηλαίων, κατέλιπε δὲ οὕτω εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν πολλὰς συστάδας ὅλως ἀσυλήτων σπηλαίων.

Τὰ σπήλαια ταῦτα ἔχουσι λελαξευμένην εἴσοδον ποικίλλουσαν κατὰ τὸ μῆκος ἀπὸ 2 - 5 μέτρων καὶ ἐπικλινῆ πρὸς τὰ ἔσω, οὕτως ὥστε, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἀρχὴν εἶναι ἐλαχίστη τὸ ὕψος, εἰς τὸ τέρμα καταλήγει εἰς ὕψος δύο μέτρων.

Τὸ τέρμα τοῦτο τῆς εἰσόδου εἶναι λελαξευμένον ἐντελῶς καθέτως καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος ἔχει ὀπὴν κανονικὴν ἐν εἴδει θυρίδος, ἥτις ἔχει κλεισθῆ διὰ τοίχου ἐκ μικροτέρων λίθων ἢ πλακῶν πάχους ἑνιαχοῦ μέχρι ἑνὸς μέτρου.

Μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς θυρίδος παρουσιάζεται ὁ λαξευτὸς θάλαμος πλάτους ἑνιαχοῦ μέχρι τεσσάρων μέτρων καὶ μήκους σχεδὸν ὁμοίου. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου ἵσταταί τις ὄρθιος.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου πέριξ τοῦ σπηλαίου ἔκειντο οἱ νεκροὶ πάντες ἐν θέσει πλαγίως ὀκλάζοντος.

Εὑρήματα πολλὰ εἰς ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα.

Μυκηναϊκοὶ ἀμφορεῖς μεγάλοι καὶ μικροί, τυφλόστομα ἀμφορείδια, λύχνοι, κύπελλα εὑρέθησαν εἰς ὅλα τὰ σπήλαια.

Ὡσαύτως ἐξ ὑαλώδους κυανῆς μάζης κοσμήματα μετὰ ποικίλων σχεδίων (ἀνθέων, ὀστράκων κ.λ.) διάτρητα, χρησιμεύοντα ὡς ψῆφοι ὅρμου.

Ἐπίσης σφονδύλια ἐκ στεατίτου φαιοῦ καὶ ἐρυθροῦ καὶ χάνδραι ἐξ ἀχάτου, ὀρείας κρυστάλλου, κ.λ.

Ἀνεψύχθησαν καὶ ἠρευνήθησαν 7 σπήλαια. Προσεχῶς θέλω συνεχίσει τὴν ἀνασκαφήν, μεθ' ἣν θὰ προβῶ εἰς λεπτομερῆ δημοσίευσιν τῶν εὑρημάτων.

Ἀθήνησι, τῇ 13ῃ μαρτίου 1921.

Νικόλαος Κυπαρίσσης.

Σικυῶνος
(1920).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος σεπτεμβρίου (1920) ἔλαβον κατόπιν αἰτήσεώς μου τὴν ἄδειαν ἀνασκαφῆς ἐν τῷ χωρίῳ «Βασιλικῷ» μίαν ὥραν ἀπέχοντι τῆς κωμοπόλεως Κιάτου, ὅπου ἔκειτο ἡ περιώνυμος καὶ καλλιτεχνικωτάτη ἀρχαία Σικυών. Ἐν αὐτῇ οὐδεμία μέχρι τοῦδε σκαφικὴ ἔρευνα ἐγένετο, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἀμερικανικῆς Σχολῆς, ἥτις ἀνέσκαψε πρὸ εἰκοσαετίας τὸ ἐκεῖ ἀρχαῖον θέατρον. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐκείνη ἀπεκάλυψε τὸ πλεῖστον τοῦ θεάτρου, ἅμα δὲ καί τινα γλυπτά, ἐν οἷς καὶ ὡραῖον νεαρὸν ***Διόνυσον***, ἀποκείμενον νῦν ἐν τῷ Ἀθήνησιν ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ.

Οὕτως ἔκτοτε ἡ μεγάλη ποτὲ πόλις ἐγκατελείφθη ἄνευ ἄλλης περαιτέρω ἐρεύνης. Καὶ ὅμως πλεῖστα ὅσα σπουδαῖα μνημεῖα εὑρηνται τεθαμμένα ὑπὸ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς χωρικὰς οἰκίας τοῦ Βασιλικοῦ, ὡς ἀπέδειξεν ἡ βραχεῖα κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον ἐν αὐτῷ ἐργασία μου. Καὶ ὄντως εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἀνασκάψας πρὸς Α. τοῦ θεάτρου καὶ κάτωθεν τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως, ἀνεκάλυψα παμμέγιστον ***οτωϊκὸν οἰκοδόμημα***, ἐν ᾧ διεσώθη ἄριστα διατηρούμενος ὀχετὸς μετὰ ᾠοειδῶν λεκανῶν πρὸς περισυλλογὴν τῆς ἰλύος. Οἱ ὀγκώδεις δόμοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κρηπίδωμα τῆς στοᾶς ἔχουσι τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ὀλίγον τι τοξοειδῆ καὶ ἐξογκουμένην σφαιρικῶς, ὡς εἴθιστο ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, ὥστε ἀσφαλῶς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις ἀνῳκοδόμησε τὴν Σικυῶνα ἐπὶ τοῦ ὑψιπέδου τούτου, ὅπερ πρότερον ἐπεῖχε θέσιν ἀκροπόλεως, διότι ἡ πόλις ἔκειτο κάτωθεν παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐξ οὗ καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα *Κιάτο* (—Κάτω).

Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐξηρεύνησα λαξευτόν τι ἐπὶ τοῦ βορείου βράχου τῆς ἀκροπόλεως ἱερόν, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ὀπαὶ καὶ τετραγωνικὰ κατασκευάσματα, πρὸς τοποθέτησιν ἀναθημάτων. Παραπλεύρως τούτου ἀνεκαλύφθη ***ἀρχαία δεξαμενὴ μετὰ συστάδος ὅλης σωλήνων καὶ ὀχετῶν***, στρογγύλων καὶ τετραγωνικῶν πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν πόλιν, ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀγοράν.

Ἀλλὰ ταύτης ἡ θέσις ἦν τέως ἄγνωστος, μόνον καθ' ὑπόθεσιν ὡρίζετο πρὸς τὸ ΒΑ τοῦ θεάτρου. Ἤδη δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ὁρίσωμεν αὐτήν, διότι πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος ἀνεκάλυψα, ὁδηγούμενος ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ ὀχετοῦ τοῦ ὕδατος, ***παμμέγιστον οἰκοδόμημα***, τελείως τετραγωνικόν, οὗ ἑκάστη πλευρὰ ἔχει μῆκος πλέον τῶν 25 μ.. Τὸ κτίριον τοῦτο κατεστράφη τελείως, διεσώθησαν δὲ μόνον αἱ βάσεις τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ στέγη. Αἱ βάσεις αὗται ἦσαν τὸ ὅλον δεκτέξ, ὥστε πρόκειται περὶ ***ὑποστύλου οἰκοδομήματος***, ἐξ ὧν ἐλάχιστα διεσώθησαν ἐν Ἑλλάδι· τὸ γνωστότατον τούτων εἶνε τὸ περίφημον ***τελεστήριον*** ἐν Ἐλευσῖνι. Ἀλλὰ καὶ ἐν Μεγαλοπόλει καὶ ἐν Δήλῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶσιν ἐντελῶς ὅμοια κτίρια, ἅτινα ἐχρησίμευον ὡς αἴθουσαι συνεδριῶν, ἱεροτελεστιῶν, ὡς δικαστήρια κλπ. Ὅτι δὲ καὶ τὸ ἡμέτερον ἦν τοιοῦτόν τι ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἑξῆς σπουδαιοτάτου γεγονότος. Ἐκ τῷ κέντρῳ δηλ. τοῦ οἰκοδομήματος καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος ἀπεκαλύφθησαν ***σειραὶ ἑδωλίων ἐκ πωρίνου λίθου παράλληλοι καὶ ἐγκάρσιαι πρὸς ἀλλήλας***, ὥστε νὰ σχηματίζωσι ***τετράγωνον ἀμφιθέατρον*** μετὰ μικρᾶς τοῦ ἐδάφους κλίσεως, ὥστε αἱ ὄπισθεν σειραὶ νὰ κεῖνται ὑψηλότερον τῶν ἔμπροσθεν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἀνευρέθη ***ἡμικυκλικὸν ἑδώλιον***. Εἶνε δὲ καταφανὲς ἐκ τούτου ὅτι πρόκειται περὶ ἱδρύματος, ***ὅπου συνεδρίαζον ἢ συνεβουλεύοντο***, τὸ δὲ κεντρικὸν ἡμικυκλικὸν ἑδώλιον ἦτο διὰ τοὺς προέδρους ἢ πρυτάνεις, ἐπειδὴ δὲ ὁ Παυσανίας, ὅστις περιγράφει λεπτομερῶς τὴν Σικυῶνα, ἀναφέρει ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ***βουλευτήριον***, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν μέγα οἰκοδόμημα ἦν τοιοῦτον, ὡς ἀποδεικνύει καὶ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἐν Πριήνῃ ***ἐκκλησιαστήριον***. Ἐκ τῆς ἀνευρέσεως δὲ τοῦ βουλευτηρίου, προέρχεται καὶ τὸ ἑξῆς μέγα ἀγαθόν, ὅτι πιστοποιεῖται ἡ θέσις τῆς ἀγορᾶς καὶ οὕτω κατέχομεν ἤδη ἓν στερεὸν σημεῖον καὶ ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς ἐκκινοῦντες ἐν τῷ μέλλοντι μετὰ τοῦ Παυσανίου θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀνεύρωμεν τὰ πλεῖστα τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένων θαυμαστῶν μνημείων τῆς περιφανοῦς ἀρχαίας πόλεως.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀνώρυξα καί τινας τάφους, ἐξ ὧν ἐξήγαγον ἀγγεῖα τῶν καλῶν χρόνων, πρὸς δὲ περισυνέλεξα πλείστας ἀρχαιότητας, ἀνάγλυφα, ἐπιγραφὰς κλπ, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ἤδη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῶν ἐργασιῶν μου πυρὴν καλοῦ μουσείου ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 20ῇ ἰανουαρίου 1921.

Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς.

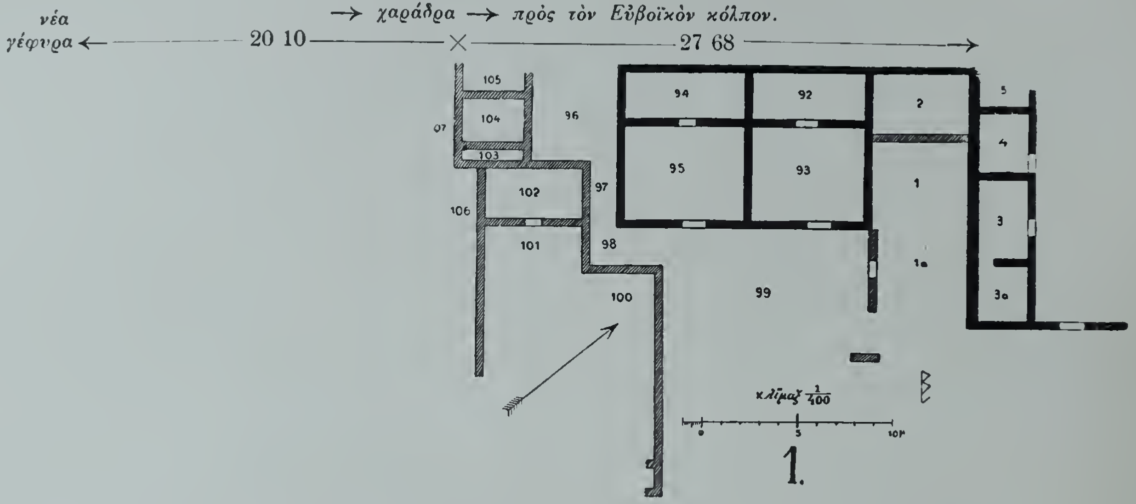
Δ΄) Ἀμφιάρειον
(1919 1920).

Τῷ 1919 καὶ 1920 σκαφικαὶ ἐργασίαι διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῆς χαράδρας ὄχθης, ἠρευνήθησαν δὲ τὰ τῶν καταγωγίων καὶ τῶν ἀνατολόθεν αὐτῶν κτισμάτων (ΑΕ 1917_{239} εἰκ. 1 1918_{110} κέ εἰκ. 1-6), ἔστι δ' ὅπου ἡ ἔρευνα οὔπω ἐντελὴς γέγονεν, ἀλλὰ τοιχική, ὡς εἰπεῖν, καὶ τοπογραφική.

Τῶν θερινῶν οἰκημάτων 3-5 (***εἰκ*** *1*) ὁ δυσμικὸς τοῖχος ἦν, ὡς ἔοικε, κεκλεισμένος, ἄθυρος δὲ ἦν καὶ τοῦ οἰκήματος 5 ὁ νότιος τοῖχος, τὴν δὲ εἴσοδον τὰ οἰκήματα εἶχον ἀντίστοιχον μὲν τῇ τῶν χειμερινῶν οἰκημάτων 24-26, ἀντίθετον δέ, ἐκεῖνα μὲν ἀνατολόθεν, ταῦτα δὲ δυσμόθεν· καὶ τοῦ μὲν 5 τὸ βόρειον τμῆμα σὺν τῷ θυρώματι ἐλλείπει, τὸ δὲ 4, ἵνα, ὡς φαίνεται, μακρότερος ἐαθῇ ἔνδον πρὸς τῷ ἀνατολικῷ τοίχῳ χῶρος ἐλεύθερος (2 06, ἴσως χάριν κλίνης), ἔχει τὸ θύρωμα οὐχὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τοίχου, ἀλλ' ἐν τῷ νοτίῳ ἄκρῳ, τὸ δὲ νοτόθεν τοῦ 4 κείμενον οἴκημα διὰ τοίχου ἐπικαρσίως ἠγμένου διή-

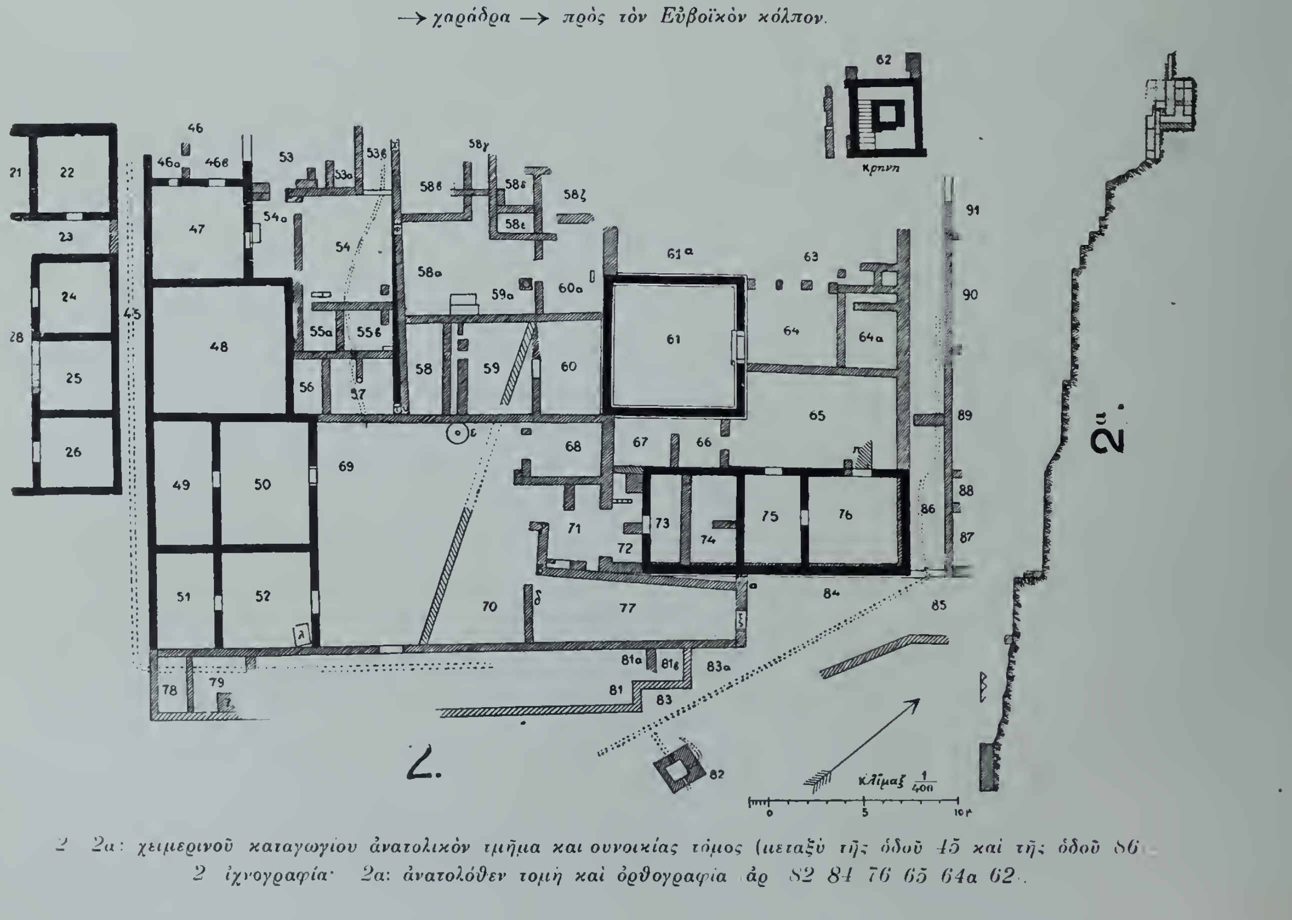
ρηται εἰς δύο, ὧν τὸ βόρειον (3) ὀλίγῳ μεῖζον ὂν τοῦ νοτίου (3α) κοινωνεῖ τούτῳ διὰ θυρώματος πρὸς τῷ δυσμικῷ τοίχῳ κειμένου· τῶν ἄλλων θερινῶν οἰκημάτων τέσσαρα μέν εἰσιν ἀλλήλοις συναφῆ (ἀρ. 92-95), ἄλλα δὲ (ἀρ. 100 κέ) ὁρίζονται ἀπὸ τούτων διὰ σκολιᾶς ὁδοῦ.

Ἐν δὲ τῷ χειμερινῷ καταγωγίῳ (ΑΕ 1917 239 εἰκ. 1 1918 110) ἀπε-

(ἐν τῇ περιγραφῇ ἀνατολικὸν ἑκασταχοῦ νοεῖται τὸ βορρανατολικόν. ἀναλόγως δὲ καὶ τἆλλα.)
1: θερινὸν καταγώγιον (ἰχνογραφία).

καλύφθησαν τὰ νοτόθεν τῶν δυσμικωτάτων οἰκημάτων καὶ ἀνεφάνη διανεκὴς μέχρι ἄκρου ὢν ὁ στυλοβάτης τοῦ βορείου σκέλους τῆς γαμμοειδοῦς στοᾶς. Ηὑρέθη δὲ κατὰ χώραν ὁ νοτόθεν τοῦ οἰκήματος 13 κίων, ἀρ. 31, σῳζόμενος τὸ ὕψος ὅσον ἐπὶ 1 19, πρὸς τῷ οἰκήματι δὲ 13 ηὑρέθη σφόνδυλος πεπτωκὼς (ὕψ. 113), ὅστις, ὡς ἐκ τῆς περὶ τὸ σῳζόμενον ἄκρον περιγλυφῆς δηλοῦται (διάμ. ± 0 385· εἰρήσθω καὶ ἐνθάδε ὅτι ὁ λιθουργὸς μόνον τὸ ἄκρον ἑκάτερον τοῦ κίονος περιέγλυφε λεῖον, τὸ δὲ λοιπὸν ἀφίει ἀτελέστερον ἐνηργημένον), εἶνε ὁ ἄνω ἄκρος σφόνδυλος, ἤγουν ὁ ὑπὸ τὸ κιόκρανον, ἴσως ὁ τοῦ εἰρημένου κίονος 31 (διότι ἐν τοῖς κίοσι τούτοις ὁ μὲν τῆς ἄνω περιγλυφῆς ἐμβάτης εἶνε ± 0 1925, ὁ δὲ τῆς κάτω ± 0 23, ὁ δὲ τοῦ σώματος ἄνω μὲν ± 0 205, κάτω δὲ ± 0 25· ἄλλος δὲ κάτω σφόνδυλος (ὕψος 1 06, περιγλυφῆς διάμ. 0 465) εὑρεθεὶς παρὰ τὴν θέσιν τοῦ κίονος 32 ἐπανιδρύθη ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Τῶν δὲ οἰκημάτων 24-26 ***(εἰκ. 2)***

2 2α: χειμερινοῦ καταγωγίου ἀνατολικὸν τμῆμα και συνοικίας τόμος (μεταξὺ τῆς ὁδοῦ 45 καὶ τῆς ὁδοῦ 86).
2 ἰχνογραφία· 2α: ἀνατολόθεν τομὴ καὶ ὀρθογραφία (ἀρ. 82 84 76 65 64α 62).

τὸ 26 εἶχε τὴν εἴσοδον, καθάπερ καὶ τὸ 24, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θυραίου, ἤγουν τοῦ δυσμικοῦ, τοίχου, ὁ δὲ βόρειος αὐτοῦ τοῖχος, δι' οὗ ἀφώρισται ἀπὸ τοῦ 25, ἦν κεκλειμένος, τὸ δὲ οἴκημα 25 (ἔνδον μῆκος βορρονότιον 3 705) φαίνεται μὲν ὅτι ἔφερε τὸ θύρωμα ἐν τῷ βορείῳ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου ἄκρῳ, πρὸς τῷ βορείῳ δῆλον ὅτι τοίχῳ, ἔνθα λείπεται χάσμα (1 10), ἀλλὰ πράγματι ἐν ἀρχῇ εἶχεν αὐτό, καθάπερ καὶ τὸ 24 καὶ 26, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τοίχου· διότι, εἴπερ ἐκεῖ ἦν τὸ θύρωμα, θὰ ἐσῴζετο, ὡς εἰκάσαι, αὐτόθι ὡς παράστημα τούτου ὁ βόρειος, ἤγουν ὁ παραγώνιος, λίθος ἢ θὰ ὑπελείπετο εὐκρινὲς ἀντὶ τούτου χάσμα ἐπὶ τῆς βεβλαμμένης τῶν δύο τοίχων γωνίας· ἔπειτα νοτόθεν τοῦ μέσου που τοῦ τοίχου σῴζεται κατὰ χώραν τὸ νότιον τοῦ τοίχου τμῆμα (1 03) σὺν ὀρθογωνίῳ λίθῳ (0 265), τούτῳ δὲ προσῳκοδόμηνται βορρᾶθεν δύο ὀρθοστάται (ἀνατολικὸς καὶ δυσμικός· 0 45), τούτων δὲ βορρᾶθεν σῴζονται λείψανα τοίχου κοινῶν λίθων (0 85)· ὅθεν εἰκαστέον ὅτι ὁ μὲν ὀρθογώνιος λίθος εἶνε τὸ νότιον τοῦ θυρώματος παράστημα, τὰ δὲ βορρᾶθεν τούτου πάντα εἰσὶν ἐπιγενέστερα, ὕστερον ἐν μετασκευῇ γενόμενα, ἵνα μετατεθῇ βορειότερον τὸ θύρωμα (πρβ ἄ. περὶ τῶν οἰκημάτων 3-5). Τοῦ οἰκήματος 24 οἱ τοῖχοι, ὡς ἐκ πλήθους κλασμάτων κονιάματος ἐφάνη, ἦσαν ἐρυθρῶς ἐπικεχρωσμένοι.

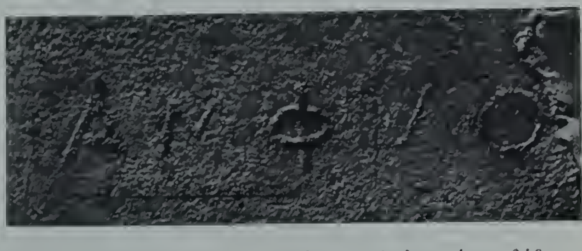
Ἀνατολόθεν τῶν χώρων 22-26 φέρεται ὁδὸς 45 (πλ. ± 1 35), πρὸς ἕω δὲ αὐτῆς ἐκτείνεται μέχρι τῆς ὁδοῦ 86 τόνος συνοικίας ἐκ πολλῶν συγκείμενος οἰκοδομημάτων. Ὑπὸ τῇ ὁδῷ 45 λανθάνει πήλινος ὀχετὸς κρυπτός, πεισόσχημος, διάρρουν 0 11 ἔχων καὶ εἰς τὴν χαράδραν ἐκβάλλων· ὁ ὀχετὸς οὗτος φέρεται, ὡς εἰκάσαι, ἐκ τῶν νοταπηλιωτικῶν, ἔνθα καὶ ἔλυτρον (82) λίθων πωρίνων, ὅπερ ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ διὰ τῆς νοταπηλιωτικῆς πλευρᾶς ἐκ τῶν ὑπερκειμένων τόπων καὶ ἔχει ἔκρουν ἐπί τε τῆς βορρανατολικῆς καὶ τῆς δυσμοβορείου πλευρᾶς, διήκων δὲ βορρᾶθεν τῶν νοτίων τοῦ τόμου κτισμάτων 83-78 καὶ ἐπικαμπτόμενος παρὰ τὴν νοτοδυσμικὴν γωνίαν τοῦ 51 ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν τῆς ὁδοῦ 45 τοῖχον ἐμβάλλει εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην.

Ὁ ἀνατολικὸς τῆς ὁδοῦ 45 τοῖχος εἶνε ἅμα δυσμικὸς τοῖχος τῶν οἰκοδομημάτων 46-48 καὶ 49 καὶ 51, ἀνατολόθεν δὲ τοῦ τε 49 καὶ τοῦ 51 κεῖνται ἄλλα δύο, τὸ 50 καὶ 52. Ὁ νότιος τοῦ 47 τοῖχος κοινὸς ἅμα ὢν τῷ βορείῳ τοῦ τε 49 καὶ τοῦ 50 καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ 82 ἐκτεινόμενος διαιρεῖ τὰ οἰκοδομήματα εἰς βόρειον καὶ νοτίαν συστάδα. Καὶ τοῦ μὲν οἰκήματος 46 σῴζεται μόνον τὸ νότιον, τὸ δὲ βόρειον καθῃρέθη ὑπὸ τῆς χαράδρας· ἐνταῦθα ηὑρέθησαν ἀποτμήματα ἡμιόπτων πλίνθων (0 48×0 24×0 07) ἐκ τοίχου ἀποπεπτωκυιῶν, φέρουσι δὲ δακτυλίας, αἵτινες, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου τοῦ 48 ὑποφαίνεται, ἐνετυποῦντο ἵνα ἐμπεδώτερον τὸ ἐπίχριμα ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐπικολλᾶται. Τὸ δὲ 48 εἶχε τὴν εἴσοδον ἐξ ἀνατολῶν, τῶν δὲ τοίχων ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἦν καλῶς κεκονιαμένη, ἐπὶ τοῦ πρώτου δῆλον ὅτι κονιάματος, ἤγουν τοῦ ἀοράτου ὑποθήματος, ἐφ' οὗ καὶ αἱ εἰρημέναι δακτυλίαι, εἶχε δεύτερον κονίαμα, ὅπερ ἔφερε καθέτους τε γραμμὰς καὶ ὑπὸ ταύταις κοινὴν ἰσόπεδον γραμμὴν εἰς ἰσοδόμων λίθων μίμησιν, ἐπὶ τούτου δὲ κάτω ἄλλο κονίαμα, ὅ ἐστὶ διάζωμα ὕψ. 0 41, προέχον τοῦ δευτέρου 0 008 καὶ καθῆκον οὐχὶ μέχρι τοῦ δαπέδου, ἀλλὰ ±0 07 ἄνωθεν αὐτοῦ, διότι ἐνταῦθα, ἤγουν περὶ τὸ δάπεδον, προσήρμοστο περιθέον πλαισίου τρόπον, καθάπερ καὶ νῦν εἴθισται, πετεύριον, πλάτος παλαστιαῖον, οὗ φθαρέντος, ὡς εἰκός, ὁ χῶρος μένει κενός· ἐν τῷ 48 ηὑρέθησαν πολλὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ κονιάματος ἀποτμήματα πεπτωκότα ἐκ τοῦ ἀνωτέρου τῶν τοίχων μέρους καὶ τῶν τῆς ὀροφῆς φατνωμάτων. Τὰ δὲ νότια οἰκοδομήματα 49-52 ἔχουσι τὸ θύρωμα ἕκαστον ἐξ ἀνατολῶν, κοινωνοῦσι δὲ τὸ μὲν 50, ὃ καὶ καλλίω τῶν ἄλλων ἔχει τὸν οὐδόν, τῷ 49 τὸ δὲ 52 τῷ 51· ἐν τῇ νοταπηλιωτικῇ γωνίᾳ τοῦ 52 πύελος λιθίνη (1 07×0 70×0 30), ἀβαθὴς (βάθ. 0 03 — 0 07, πλάτ. χειλέων 0 05), φέρουσα ἔκρουν ἐπὶ τῆς βορραπηλιωτικῆς γωνίας. Τὸ νοτόθεν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ 51 καὶ 52 δάπεδον ἦν κεκονιαμένον· ὁ τοῖχος οὗτος ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ 83σ, ἔνθα καὶ ἐπικάμπτεται πρὸς βορρᾶν· ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη θύρωμα ἔχον καλὸν οὐδόν, ξ, βορρᾶθεν δὲ τούτου ἄρχεται τοῖχος α β γ λοξῶς φερόμενος πρὸς δυσμάς· νοτόθεν τῆς γωνίας β μεταξὺ τοῦ 70 καὶ τοῦ 77 σῴζονται ἐν τῷ βάθει λείψανα βορρονοτίου τοίχου δ· διὰ τοῦ θυρώματος ξ οἵ τε ἐξ ἀνατολῶν διὰ τῆς προεκτάσεως τῆς πομπικῆς ὁδοῦ (84 85) ἐρχόμενοι καὶ οἱ ἐκ δυσμῶν πρὸς τὸ 83 κατιόντες ἔβαινον πρὸς τὰ εἰρημένα δυσμικὰ κτίσματα, ἀνατολόθεν δὲ τοῦ θυρώματος παρὰ τὸ 85 εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ὁδὸν 86 κατέβαινον πρὸς τὴν κρήνην (62), πρβ **εἰκ. 2α**, ΠΑΕ 1913₁₁₅.

Ἀνατολόθεν τοῦ 48 κεῖνται πρὸς ἄλλοις καὶ τὰ κτίσματα 56 καὶ 57, ὧν ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τ καλύπτεται κατὰ μέρος ὑπὸ ὑστέρου τοίχου (υχ) χωροῦντος ὑπολόξως πρὸς βορρᾶν καὶ συμπίπτοντος ἐκεῖ τῷ τοίχῳ τ. Δυσμόθεν τῶν τοίχων τούτων διήκει ὀχετὸς πήλινος, ὅστις ἐκ νότου κατιὼν καὶ τὸν νότιον τοῦ 57 τοῖχον ὑπεντετράνας διῆκε διὰ τοῦ 57 καὶ 55β καὶ 54 πρὸς τὸ 53β καὶ ἐξέβαλλεν εἰς τὴν χαράδραν. Πρὸς τῇ νοτίᾳ ἐπιφανείᾳ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ 58 καὶ 59 ηὑρέθη τὸ κάτω μεγάλου πίθου ε (διάμ. κοιλίας μὲν 1 13, πυθμένος δὲ 0 18). Ἐν ὑστέροις χρόνοις ἠλάθη ἁπλούστερος τοῖχος λοξῶς ἀπὸ τῆς βορραπηλιωτικῆς γωνίας τοῦ 59 πρὸς τὸν νότιον τοῦ 70 τοῖχον. Βορρᾶθεν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ 59 ἀπεκαλύφθη εὐρεῖα εἴσοδος, ἀνατολόθεν δὲ ταύτης βάσις ἰωνικοῦ κίονος. Τὸ 61 εἶνε ἰσόπλευρον, ἐπιμελέστερον ᾠκοδομημένον, ἔχον καλῶς σῳζόμενον τὸν οὐδόν, οὗ καὶ δυσμόθεν (± 0 30) ηὑρέθη χαλκοῦν θαιροῦ ἔλυτρον κυλινδρικὸν (ὕψ. 0 05, διάμ. ὡς 0 06), ὅπερ, ὡς εἰκάσαι, εἶνε τὸ τοῦ ἐπὶ τῆς κάτω χοινικίδος τοῦ βορείου στροφώματος πάλαι περιστρεφομένου. Ἀνατολόθεν δὲ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ 61 ὑπῆρχε προστῷον, δι' οὗ ἔβαινον πρὸς τὸ 64 καὶ 65, ἐντεῦθεν δὲ τὸ μὲν πρὸς δυσμικὰ κτίσματα, τὸ δὲ πρὸς τὸ 75 καὶ διὰ τῆς προσβάσεως π πρὸς τὸ 76. Περὶ τῆς ὁδοῦ 86 καὶ τῆς κρήνης (62) ὅρ. ΑΕ 1916₁₁₉α 1918₁₁₀, ΠΑΕ 1916₆₅

Νοτόθεν τῶν εἰρημένων οἰκοδομημάτων ἐπὶ τῆς κλειτύος τοῦ ὄρους παρὰ τὴν εἰς Σκάλαν τοῦ Ὠρωποῦ μέλλουσαν ἄγειν ἁμαξιτὸν ἀπεκαλύφθη τῷ 1919 σύνταγμα κτισμάτων μετὰ διόδου ἐχούσης πώρινον οὐδόν· ἐνταῦθα πρὸ ἐτῶν τεμνομένης τῆς ἁμαξιτοῦ ηὑρέθη πηλίνη ἀσάμινθος, ὕψ. 0 44, πλ. 0 70, μῆκ. 1 20, φέρουσα ἐν τῷ πυθμένι παρὰ τὴν ἑτέραν στενὴν πλευρὰν κοίλωμα ἡμισφαιριόσχημον, ἐν ᾧ ὁ χρώμενος ἀνεκάθητο ἐκτείνων τοὺς πόδας πρὸς τὴν ἑτέραν πλευράν.

Ἀνατολόθεν τοῦ οἰκοδομήματος 61 πρὸς τῷ οὐδῷ ηὑρέθη ἐν προτέρᾳ σκαφῇ (ΑΕ 1916₁₂₀β) βάθρου ἐπίκρανον, λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0 19, πλ. 0 58, πάχ. 0 50· ηὑρέθη πρανές, ἔχον τὴν ἐπιγεγραμμένην ὄψιν βλέπουσαν πρὸς ἕω· ἡ ἄνω ἐπιφάνεια κατίσχεται σχεδὸν ἅπασα ὑπὸ ἡμικυκλίου κοιλώματος (τὸ κυρτὸν πρόσθεν), ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ κυκλοειδῆ τόρμον (0 13×0 10) μετὰ λειψάνων μολύβδου πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος· ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας ἐνέγλυπται κοίλασμα μεῖζον ἡμικυκλίου (τὸ κυρτὸν κάτω· χορδὴ [ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ λίθου] 0 182, βέλος 0 16) ἀβαθὲς (βάθ. 0 01)· ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τετράγωνος τόρμος (0 06×0 045), ἐν ᾧ σῴζεται ὁ μόλυβδος, ὅστις περιέβαλλε τὸν γόμφον ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας κεχάρακται μία μόνη λέξις (γρ. ὕψ. 0 12-0 17, μεταγραμμάτιον ὡς 0 007· **εἰκ. 3**): Ἀμφίλο[χος] (ἢ Ἀμφιλό[χωι]), ἤγουν

3 (*ἐκτύμματος ὀπισθία ὄψις*): *ἐπιγραφὴ ἐπικράνου βάθρου*: Ἀμφίλο[χος.

τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμφιαράου (πρβ. Παυσ. Α' 34₃, IG VII 421, ΑΕ 1917₃₉ εἰκ. 1)· κεῖται δὲ τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἄνω ἀριστεροῦ τῆς ἐπιφανείας, ἀπέχον ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω τοῦ λίθου ἀκμῆς 0 053, ἀπὸ

δὲ τῆς ἀριστερᾶς 0 124, ἐπειδὴ δὲ τὸ μῆκος τῶν σῳζομένων γραμμάτων **Αμφιλο** εἶνε 0 10, προστιθεμένου τοῦ μήκους τῶν ἐλλειπόντων τριῶν γραμμάτων (σὺν τῷ πρὸ τούτων μεταγραμματίῳ) ±0 051, ὑπελείπετο ἐν δεξιᾷ μέχρι τῆς δεξιᾶς τοῦ λίθου ἀκμῆς ἀνεπίγραφος χῶρος ±0 305 (= 0 58 - [0 124 + 0 10 + 0 051]), ἤγουν κατὰ ±0 181 μείζων τοῦ ἐν ἀριστερᾷ (0 124)· ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐπηνέχθη ἐκ τῶν πρόσθεν πρὸς τὰ ὀπίσω ἐντομὴ βαθεῖα (0 105) καὶ πλατεῖα (πρόσθεν 0 105, ὄπισθεν 0 065), ὑφ' ἧς καὶ ἀπεκόπησαν τὰ εἰρημένα τρία γράμματα.

Δυσμόθεν τοῦ 58α ηὑρέθη (τῇ 17 8 20) ἐν τῷ τοίχῳ *υ* (ὅπου τ γράμμα Φ) ἐνῳκοδομημένον μαρμάρινον βάθρον ἀγάλματος ἐπιγεγραμμένον, φέρον ἐπί τε τοῦ μετώπου καὶ τῶν κροτάφων ἄνω μὲν γεῖσον συγκείμενον ἐκ πλίνθου καὶ κυματίου (ἐξοχὴ 0 031), κάτω δὲ παρεμφερῆ κόσμον· ὕψ. 0 555, πλ. ἄνω 0 534, πάχ. 0 285· ἄνω καὶ κάτω φέρει ἀνὰ ἕνα τόρμον, τὸν μὲν ἄνω (μεμολυβδοχοημένον) 0 05×0 035, τὸν δὲ κάτω 0 063×0 03 (βάθ. 0 04)· ηὑρέθη ὀρθὸν κείμενον καὶ τὴν ἐπιγεγραμμένην ὄψιν πρὸς ἔω βλέπουσαν ἔχον) ἡ ἐπιγραφὴ (**εἰκ. 4**· γρ. ὕψ. 0 007 — 0 015, μτγρ. 0 012 — 0 018.

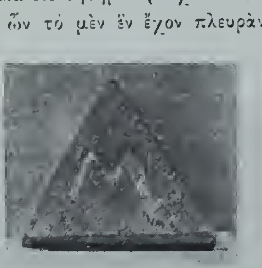
4 (ἐκτύμματος ὀπιοθία ὄψις): ἐπιγραφὴ τεχνίτου:
Φειδίας ἐπόησε.

ἀπέχει ἀπὸ μὲν τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ γείσου 0 073, ἀπὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λίθου ἀκμῆς 0 055, ἀπὸ δὲ τῆς δεξιᾶς 0 113· αἱ γραφαὶ τῶν δύο λέξεων δὲν εἶνε τῆς Βοιωτικῆς διαλέκτου, ἀλλὰ τῆς Ἀτθίδος. εἰκαστὸν δὲ ὅτι ὁ τεχνίτης εἶνε ἔκγονος τοῦ γνωστοῦ ὁμωνύμου (πρβ ***Studniczka*** Abhandl. d. saechs. Ges. d. Wiss. 1907 IV 6). Ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου ἴσως ἵδρυτο τὸ εἰρημένον ἐπίκρανον.

Ἐν τῷ οἰκοδομήματι 59 ηὑρέθη (τῇ 10 9 20) ἀναγλύφου τῆς πΧ 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀπότμημα (κάτω ἀριστερὰ γωνία, ὕψ. 0 31, πλ. 0 21, πάχ. 0 10), ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ Ὑγίεια καθημένη, πρὸς δεξιὰ ὁρῶσα, παρ' αὐτῇ δὲ ἵστατο, ὡς ἐκ λειψάνων εἰκάσαι, ὁ Ἀμφίλοχος καί, ὡς ἐπεικάσαι, ὁ Ἀμφιάραος, ἐπὶ ἄλλου δὲ ἀποκόμματος (κάτω δεξιὰ γωνία, ὕψ. 0 19, πλ. 0 32, πάχ. 0 07), ὅπερ ηὑρέθη ἐν τῷ οἰκοδομήματι 47 (τῇ 28 9 20), εἶνε δέ, ὡς φαίνεται, τοῦ αὐτοῦ ἀναγλύφου, παρίστανται ἐκ δεξιῶν προσερχόμενοι ἱκέται (σῴζονται τὰ κάτω πέντε ἱκετίδων).

Ἔτι δὲ τῷ 1920 ηὑρέθη ἐν τῇ νοτανατολικῇ γωνίᾳ τοῦ 53α ἐνῳκοδομημένη μαρμαρίνη στήλη φέρουσα προξενίαν τῶν Ὠρωπίων ὑπὲρ Μνησιθέου τοῦ Ἀριστείδου Ἀθηναίου, τῆς πΧ 3ης ἑκατονταετηρίδος. Ἐν τῷ 58 ηὑρέθη εἰδώλιον κόρης, ἥτις βραχὺν ἐζωμένον χιτῶνα φέρουσα καὶ καταίτυγι κεκαλυμμένη ἐκράτει ἴσως λύραν ἐρυθρῶς κεχρωσμένην, ἥτις ηὑρέθη πλησίον, τῆς πΧ 3ης ἑκατονταετηρίδος.

Ἐν τῷ οἰκοδομήματι 49 ηὑρέθησαν (τῇ 12 10 20) δύο χαλκᾶ τριγωνικὰ εἰσιτητήρια (πάχ. 0 0055· νῦν ΝΜ 1920ΚΓ' 61 62· **εἰκ. 5 6**), ὧν τὸ μὲν ἓν ἔχον πλευρὰν 0 025 καὶ ἄγον 14 γρ. 12 φέρει

5 (*κλῖμαξ* $\frac{1}{1}$) 6
5 – 6 (μνημείων φωτογράφημα): χαλκᾶ εἰσιτητήρια:
5: μ 6: χ

ἐμπαιστὸν γράμμα Μ, ἐξ ἀργυροῦ ἐλάσματος πεποιημένον. περίτμητον, τὸ δὲ ἄλλο ἔχον πλευρὰν 0 024 καὶ ἕλκον 11 γρ. 57 φέρει ὁμοίως ἐμπεπαισμένον γράμμα Χ, πρβ *Σβορῶνος* ΕΝΑ 1898_{37} κέ Γ' - F'.

Τῷ 1919 καὶ 1920 ηὑρέθησαν πρὸς ἄλλοις καὶ πίθων πηλίνων καὶ ἄλλων ἀγγείων ἀποτμήματα καὶ πήλιναι ἀγνῦθες (πρβ *Χατζη-Ζωγίδης* Ἀθ 1898_{541}, *Δραγούμης* Ἀθ 1919_{155} λ. χήμη) καὶ λύχνου πήλινος λίγδος ἐλλιπὴς καὶ μολυβδᾶ συνάμματα, δι' ὧν συνεδέοντο διερρωγότα ἀγγεῖα. Νομίσματα δὲ ηὑρέθησαν τῷ 1919 καὶ 1920 ἀργυρᾶ μὲν 6 (2 τῷ 1919 καὶ 4 τῷ 1920), χαλκᾶ δὲ 230 (90 τῷ 1919 καὶ 140 τῷ 1920), ἔτι δὲ 8 μολυβδᾶ στάθμια (τετράγωνα, κωνικά, πυραμιδοειδῆ), κομισθέντα δὲ πάντα Ἀθήναζε κατετέθησαν ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ (ΝΜ 1919 ΙΘ' 1920 ΚΓ')· καὶ τὰ μὲν χαλκᾶ νομίσματα εἶνε πρὸς ἄλλοις Ὠρωπίων (Ἀμφιαράου κεφαλή, δελφὶς περὶ τρίαιναν· Ἑρμοῦ κεφαλή, κηρυκεῖον πτερωτόν), Βοιωτῶν (Ποσειδῶν, Περσεφόνης κεφαλὴ κατενώπιον, Νίκη τριαινοφόρος, Ἡρακλέους κεφαλή, κορύνη, Βοιωτικὴ ἀσπίς, τρίαινα, δελφίς, θύρσος), Φωκέων (Ἀθηνᾶς κεφαλὴ κατενώπιον), Λοκρῶν (σταφυλή), Φιλίππου (ἱππεύς). Ἀλεξάνδρου (φαρέτρα, κορύνη), Ἀντιγόνου Γονατᾶ (Σάτυρος ἱστὰς τρόπαιον), Λημνίων, Λαρισαίων, Ἱστιαιέων (ταῦρος), Χαλκιδέων (ἀετὸς ἄγχων ὄφιν). Ἐρετριέων (βοῦς), Ἀθηναίων (Ἀθηνᾶ πρόμαχος, Γοργόνειον, γλαῦξ δίσωμος, τέττιξ), Ἐλευσινίων (Τριπτόλεμος), Μεγαρέων (τρίπους), Αἰγινητῶν (πρῷρα), Κορινθίων (Πήγασος)· τὰ δὲ ἀργυρᾶ εἶνε ἓν μὲν Βοιωτῶν (Βοιωτικὴ ἀσπὶς καὶ **ΒΟΙ((ωτῶν))**, κάνθαρος καὶ μηνίσκος· ηὑρέθη ἐν τῷ κτίσματι 93 τῇ 3 9 19), ἓν δὲ τέτραχμον Ἀλεξάνδρου (Ἡράκλειος κεφαλή, Ζεὺς ἐπὶ θρόνου καὶ **Ἀλεξάνδρου** καὶ ὁμοπλόκως ἢ μᾶλλον συμφυῶς **ΤΚ**· ηὑρέθη ἐν 26 τῇ 10 7 19), τρία δὲ τέτραχμα Ἀθηναίων (Τριπτόλεμος ἐπὶ ἅρματος δρακόντων· ηὑρέθησαν ἐν 48 τῇ 21 9 20) καὶ ἓν τέτραχμον Θράκης (Ἀλεξάνδρου κεφαλὴ μετὰ κέρατος Ἄμμωνος καὶ **βασιλέως Λυσιμάχου**· ηὑρέθη ἐν 49 τῇ 9 10 20)· πρβ. ΑΕ 1916_{121} 1917_{242} 1918_{110}.

21 2 21

Βασίλειος Λεονάρδος.

Δημήτριος Σπ. Σταυρόπουλλος.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος θρηνεῖ πλὴν ἄλλων καὶ τὸν ἔφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων τῶν Κυκλάδων *Δημήτριον Σταυρόπουλλον*, ὅστις μετὰ πενταετῆ βασανιστικὴν νόσον μετέστη ἐξ ἡμῶν τῇ 19ῃ νοεμβρίου 1919. Γεννηθεὶς ὁ πολύκλαυστος συνάδελφος τῇ 20ῇ μαρτίου 1872 ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας. Το ἐπιστημονικὸν ἔργον αὐτοῦ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκδηλωθῇ ἀνταξίως τῆς βαθείας τοῦ ἀνδρὸς μορφώσεως καὶ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἐπιμελείας καὶ εὐσυνειδησίας, ἀρετῶν, ὧν δείγματα ἔχομεν εἰς τὰ Ἐρετρικὰ μελετήματα καὶ τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ἐπιγραφικὰς πραγματείας. Αἱ ὑπηρεσιακαὶ ἀνάγκαι ἤγαγον τὸν Σταυρόπουλλον οὐ μόνον εἰς Ἐρέτριαν ἀλλὰ καὶ εἰς Δελφούς, Θήβας, Σπάρτην, Ὀλυμπίαν, ὁπόθεν κατέληξεν οὗτος εἰς Μύκονον τὸν τελευταῖον καὶ μακρὸν σταθμὸν τῆς δράσεως αὐτοῦ.

Ἐκεῖ προεβάλετο σκοπὸν τὴν ἔρευναν τῆς ἐν Ῥηνείᾳ δηλιακῆς νεκροπόλεως καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1898-1900 ἐπεχείρησεν ἐκτενεῖς ἀνασκαφὰς πλουσίας εἰς εὑρήματα. Ἡ τύχη τότε καὶ ἡ ἐμπειρία ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ βόθρου τῆς ἱστορικῆς καθάρσεως τῆς Δήλου τοῦ ἔτους 426/5. Τὸ εὕρημα τοῦτο, ἀποτελοῦν διὰ τὴν ἀγγειογραφίαν χρονολογικὸν σταθμόν, ἦτο τόσον μέγα καὶ πλούσιον, ὥστε οὐ μόνον ἰδίου μουσείου τὴν οἰκοδομίαν ἀπήτησεν ἐν Μυκόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐνδελεχῆ μέριμναν τοῦ Σταυροπούλλου ἔκτοτε ἀπερρόφησε· διότι τὰ κτερίσματα τῶν Δηλιακῶν τάφων, ἀναγόμενα εἰς διαφόρους χρόνους καὶ ἀντιπροσωπεύοντα πολλὰς περιόδους τῆς τέχνης, συνελέχθησαν ἐν συντρίμμασιν εἰς μέγα πλῆθος κοφίνων καὶ κιβωτίων, ἡ δὲ φυλοκρίνησις τῶν ὀστράκων τούτων ἦτο ἔργον δυσχερὲς καὶ μακρὸν καὶ θἀπεδεικνύετο ἀνώτερον τῆς φροντίδος καὶ τοῦ διαφέροντος τῶν ἁπλῶν τεχνιτῶν συγκολλητῶν ἄνευ τῆς ἀόκνου ἐποπτείας τοῦ Σταυροπούλλου. Ἂν σήμερον ἔχωμεν ὁλόκληρον τὸ Μουσεῖον τῆς Μυκόνου κατάμεστον ἐξ ἀγγείων ποικιλωτάτων καὶ πολυτιμοτάτων, τοῦτο ὀφείλομεν εἰς τὴν ὑπερτέραν αὐτοθυσίαν τῆς συνήθους ἐπιστημονικῆς φιλοδοξίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

Πολλοί, μακρὰν τοῦ Σταυροπούλλου ἱστάμενοι, ἐξεπλήττοντο διὰ τὴν ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου «νέκρωσιν» τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς αὐτοῦ· ἠγνόουν τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτοῦ ἀρετήν, ἧς οὗτος ὑπῆρξε θῦμα. Ἤθελεν ὁ ἀνὴρ τὰ πάντα εἰς ἄκρον τέλεια. Ἡ ἀκαταπόνητος φροντὶς τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν κτερισμάτων ἐκείνων, χρησιμοποιουμένου καὶ τοῦ ἐλαχίστου ὀστράκου, εἶνε ἀκατανόητος τοῖς ἐμπιστεύουσι τοιαύτας ἐργασίας εἰς τοὺς εἰδικοὺς τεχνίτας.

Ἀλλὰ πλανῶνται οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ ἀκοίμητος διάνοια, ἡ ὀξύτης τῆς ἀντιλήψεως καὶ ἡ ἰσχυρὰ φιλοτιμία αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἐπιδεεῖς ἐν ἔργῳ, ὅπερ τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ τοσοῦτον ἐμελέτα, ὅσον ἀφωσιωμένος ὑπῆρξε πρὸς αὐτό. Ἔπειτα ὁ Σταυρόπουλλος, πρὶν κάμψῃ τὸ γόνυ, ἀπολαύων εὐρώστου ὑγείας, ἐπίστευεν οἱονεὶ εἰς τὴν αἰωνιότητα τῆς ἑαυτοῦ ἀκμῆς καὶ οὕτω δυστυχῶς τὴν μὲν ἔρευναν τῆς Ῥηνείας δὲν συνεπλήρωσε, παρέλαβε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ περὶ τῶν γεγενημένων εὑρημάτων ἔργον, ὅπερ ἔμελλε νὰ δώσῃ ἡμῖν εἰκόνα οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἐκείνων ἀρετῶν ἀλλὰ καὶ τῆς ὡρίμου αὐτοῦ κρίσεως·

πολλὰ δ' ἀέλπτως κραίνουσι θεοί·
καὶ τὰ δοκηθέντ' οὐκ ἐτελέσθη.

Ὁ εὐτυχής, ὅστις θὰ καρπωθῇ τὰς σημειώσεις καὶ τοὺς πόνους καὶ τοὺς μόχθους αὐτοῦ ἀναλαμβάνων τὴν δημοσίευσιν τοῦ Μουσείου τῆς Μυκόνου, ἀναμφιβόλως θὰ κατάρξηται μὲν τῆς ἐργασίας μετὰ ψυχῆς εὐγνώμονος, θὰ συνεχίσῃ δὲ αὐτὴν ἐν ἀμειώτῳ θαυμασμῷ πρὸς τὴν σιδηρᾶν θέλησιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ καὶ λεπτογνώμονα ψυχὴν τοῦ Σταυροπούλλου.

Α. Δ. Κ.

Φρειδερῖκος Βερσάκης.

Ὅλως προώρως, ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα ἑνὸς ἐτῶν, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν τῇ 9ῃ ἰανουαρίου 1921 προσφιλὴς καὶ πολύτιμος συνάδελφος, ὁ *Φρειδερῖκος Βερσάκης*. Γεννηθεὶς ἐν Πειραιεῖ τῷ 1880, ἐξεπαιδεύθη ἐν τοῖς ἐκεῖ Ἑλληνικοῖς σχολίοις καὶ γυμνασίοις, μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων μετέβη εἰς Γερμανίαν πρὸς σπουδὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἰς ἣν παιδιόθεν ἐδείκνυε ἰδιαιτέραν κλίσιν Τελειοποιηθεὶς μετὰ τετραετίαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ καὶ λαβὼν τὸ πτύχιον ἐπέστρεψεν ἐνταῦθα, ὅπου καὶ ἐπεδόθη εἰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς ἡμετέρας χώρας. Ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης ἐργασίας προέκυψαν πλεῖσται σπουδαῖαι διατριβαὶ οἷον ἡ περὶ τοῦ ᾠδείου Ἡρῴδου τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Νικίου καὶ ἄλλαι.

Τῷ 1910 διωρίσθη κατόπιν διαγωνισμοῦ ἔφορος ἀρχαιοτήτων, ἀπεστάλη δὲ τὸ πρῶτον εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐνεργήσας τῷ 1911 ἀνασκαφὰς παρὰ τὴν λίμνην Χαλκιοπούλου ἀνεκάλυψεν ἀρχαῖον ναὸν καὶ γλυπτὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀέτωμα τούτου. Τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην μετ᾽ ὀλίγον ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ συνεχίσῃ ἐν Κερκύρᾳ διατρίβων ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Γουλιέλμος Β΄. Πρὸς τοῦτο ἱδρύθη ἐν Κερκύρᾳ καὶ μουσεῖον ἀρχαιολογικόν, ὅπως στεγασθῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ πολύτιμα τῆς ἀνασκαφῆς ἀρχαϊκὰ γλυπτά.

Μετά τινα ἔτη ὁ Βερσάκης μετετέθη ὡς ἔφορος Λακωνίας καὶ Μεσσηνίας, ὅπου καὶ πάλιν ἐνεργήσας ἀνασκαφὴν ἀνεκάλυψε σπουδαίους ναοὺς ἀρχαίους καὶ ἄλλα μεγάλης ἀξίας μνημεῖα. Συγχρόνως ἐδημοσίευσε τὰ τῆς ἀνασκαφῆς Κερκύρας ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1912 καὶ πολλὰς ἄλλας διατριβάς, ὧν τινες περὶ βυζαντιακῶν ναῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν τῆς Β. Ἠπείρου ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1914. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς καὶ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον ἐφιλοξένησαν πολλάκις μελέτας μετ᾽ ἀρχιτεκτονικῶν σχεδιογραφημάτων τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονος, ὅστις ἀκαμάτως ἠργάζετο ὑπὲρ τῶν ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν τῆς πατρίδος ἡμῶν. Πλὴν ἐσχάτως κλονηθείσης τῆς ὑγιείας αὐτοῦ, ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας, ἔζησε δὲ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ξένῃ, ὁπόθεν ἐπανῆλθε μόλις πρὸ μηνὸς ἔχων τὸν πόθον ὅπως ἐπανεισέλθῃ εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κλάδον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον, διότι βάσκανος δαίμων ἀπέκοψεν αἴφνης τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ ἀρχαιολόγου, ἀφήσαντος ἀμύθητον καὶ ἄληστον πένθος εἰς τοὺς ἀτυχεῖς οἰκείους καὶ εἰς τοὺς τιμῶντας αὐτὸν συναδέλφους καὶ φίλους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ ἰανουαρίου 1921.

Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1920

μετὰ τεσσάρων πινάκων καὶ 53 εἰκόνων.

σύνοψις·

'Αθήνησι

τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

Α') πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος·

1. Τῆς ἐκδόσεως ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας συμβούλων, τὰς ἐπιστολὰς ἐπιγράφειν Βασιλείῳ Λεονάρδῳ, διευθυντῇ τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου.

2. Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὑρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς ἑταιρείας ἀνασκαφῶν, διὰ βραχέων καὶ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ τε καὶ εὐπρεπεῖ συντεταγμέναι.

3. Ἐκδίδοται κατ' ἔτος τόμος εἰς τετάρτου σχῆμα ἔχων σελίδας οὐκ ἔλαττον ἢ ἐνενήκοντα ἓξ μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων, ὁπόταν δέῃ· πωλεῖται δὲ ὁ τόμος ἕκαστος πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν.

4. Οἱ συντάκται λαμβάνουσιν ἑκατὸν εἴκοσι πέντε δραχμὰς τοῦ τυπογραφικοῦ φύλλου ἑκάστου, ἐλλογουμένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.

5. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

6. Ἡ ΑΕ διαμείβεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Β') συντάκται τῆς ΑΕ 1920·

Γ') πραγματεῖαι:

α') κείμενον·

β') πίνακες·

γ') εἰκόνες·

Δ') σίλλυβοι:

ὕλη:

ἔλεγχος: *1) τέχνη. 2) ἐπιγραφική. 3) σύμμικτα.*

1) τέχνη.

2) ἐπιγραφική.

3) σύμμεικτα

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
(λεωφόρ. πανεπιστημίου 20)·

δραχ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* (πρβ πινάκιον τῆς ΑΕ ἐν ΑΕΛ [= Λεύκωμα τῆς ΑΕ τυπωθὲν τῇ 30 8 12] 1-3). Σχῆμα 4ον·
(περίοδος 1η) 1837-1843: τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιϜ' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ'-κθ'· 1852-1860: τεύχη λ'-νε'· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ιθ', κβ'-κθ', ν', να', νγ'-νε'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 10.—
περίοδος 2α· 1862: τεύχη α'-ιδ' (τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἐξεδόθησαν τῷ 1863) τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 10.—
1869: τεῦχος ιγ'· 1870: τεῦχος ιδ'· 1872: τεύχη ιε' καὶ ιϜ' (τὸ ιϜ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τεῦχος ιζ'· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 10.—
περίοδος 3η· 1883 κέ: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· τὸ τεῦχος ἕκαστον 12.50
2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς 3ης περιόδου·* ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου·*** τόμος 1ος: ΛΕΕ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 550. 1902 .... 30.—
3. *Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (ΠΑΕ):*
α') *Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν:* 1837, 1837/8-1846/7· ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, μετὰ πίνακος (Ἀνδρονίκου ὡρολόγιον, εἰς σ. 247, πρβ σ. 318). 1846· δὲν πωλεῖται.
β') *Πρακτικὰ τῆς 6ης γενικῆς συνεδρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1841/2. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842· ἐκδεδομένον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ .... 5.—
γ') *Πρακτικὰ τῆς 12ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1847/8. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848· δὲν πωλεῖται.
δ') *Πρακτικὰ τῆς 13ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1848/9. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 .... 5.—
ε') *Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1858/9. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' καὶ 43. 1859 .... 5.—
Ϝ') *Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας·* τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 4ον· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 5.—
ζ') *ΠΑΕ* 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ-1902, 1903-1905 (δὲν πωλοῦνται). Σχῆμα 8ον· ὁ τόμος ἕκαστος .... 10.—
» 1906 (δὲν πωλεῖται), 1907 κέ. — 1915· ὁ τόμος ἕκαστος .... 15.—
» 1916/9 (εἰς ἕνα τόμον) .... 20.—
4. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας,* ἢ Ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853 ... 5.—
5. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι,* ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία· 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον .... 5.—
6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί,* κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες δ' καὶ 34, πίνακες 9. 1860 .... 5.—
7. **Εὐθύμιος Καστόρχης·** *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' καὶ 130. 1879 .... 10.—
8. **Π. Καββαδίας·** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 .... 10.—
9. **H. G. Lolling·** *Κατάλογος τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου·* τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στῆλαι 152 καὶ η', μετὰ πίνακος. 1899 .... 25.—
10. **Π. Καββαδίας·** *Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10 ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 .... 30.—
10Α. *Τὰ τῆς ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγίας λείψανα·* ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στῆλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19 ὧν 8 παρένθετοι ... 10.—
11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 .... 20.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος·* τόμος 1ος: Γλυπτὰ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως μουσείου (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης,* Lechat,** ***Λεονάρδος,*** **Schrader, Schroeder,** ***Στάης, Σωτηριάδης,*** **Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' καὶ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 .... 50.—
13. **P. Cavvadias + G. Cawerau·** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890·* — **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου·** *Ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ Γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 .... 100.—
14. **Χρῆστος Τσούντας·** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϜ' καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 .... 100.—
15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου·** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 .... 20.—
16. **Κ. Κουρουνιώτης·** *Κατάλογος τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ μουσείου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 .... 8.—
17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 .... 8.—
18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας·** *Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 .... 3.—
19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος·** *Δελφῶν τοπογραφία·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 .... 12.—
20. **Β. Στάης·** *Σούνιον.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 .... 8.—
21. **Georgius P. Oeconomus·** *De profusionum receptaculis sepulcralibus.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 .... 10.—

ἐκδοθήσεται ὅδε ὁ τόμος (σελίδες F καὶ 96) τῇ 7 1 23.

Εἰκόνες πολεμιστῶν τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης [424 π. Χ.]

(πίν. 1-3)*

ὑπὸ

Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου.

Τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν κέκτηται ἐπιτυμβίους τινὰς στήλας, αἵτινες καὶ διὰ τὸ σπάνιον ἂν μὴ

1. ἡ στήλη τοῦ Μνάσωνος, κονιοθεῖσα γύψῳ, ἐφωτογραφήθη ἐκ τοῦ πλαγίου ἐν ᾗ θέσει κεῖται ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θηβῶν.

μοναδικὸν τῆς τεχνοτροπίας καὶ διὰ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν εἶνε παρὰ πᾶσαν ὑπὸ τῶν καιρῶν ἐπιγενομένην βλάβην ἀληθῆ ἀγλαΐσματα οὐ μόνον τοῦ μουσείου ἐκείνου ἀλλὰ καὶ τῆς συμπάσης καλλιτεχνικῆς κληρονομίας τῆς Ἑλλάδος. Αἱ στῆλαι αὗται εἶνε ἐκ μέλανος λίθου, σφόδρα δυσχερῆ παρέχοντος τὴν ἐξεργασίαν, εὑρισκομένου δὲ καθ' ὅλην τὴν Θηβαϊκὴν καὶ Ταναγραϊκὴν περιφέρειαν[1] καὶ εἰς τὸν Κιθαιρῶνα.

Δύο τῶν στηλῶν τούτων, προερχομένας ἐκ τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου τῶν Θηβῶν, καὶ μέρος ἑτέρας, προερχόμενον ἐξ Ἀκραιφνίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Vollgraff τῷ 1902 ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς (=BCH 1902 σ. 554 ἑξ. πίν. VII, VIII· πρβλ. Homolle *Comptes rendus de l'Acadêm.* 1902 σ. 715 καὶ 716).

Ἡ πρώτη στήλη (BCH ἔ. ἄ. πίν. VII, Bulle *Der schöne Mensch* πίν. 309, Studniczka *Neue Jahrbücher* XXXV, 299 πίν. XVI) εἶνε ἡ τοῦ Μνάσωνος (εἰκ. 1). Ἐκ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (ΜΝΑΣΟΝ) πορίζόμενα ἀόριστόν τινα χρονολογίαν, ἐπειδὴ τὸ ἰωνικὸν ἀλφάβητον, τὸ ἔχον τὸ στοιχεῖον Ω, ἐν Βοιωτίᾳ ἐβράδυνέ πως νὰ καθιερωθῇ. Ἡ βραδύτης αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ 25 περίπου ἔτη, ὡς δεικνύει ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν. Ὥστε ὁ Μνάσων ἀπέθανε πρὸ τοῦ 370 περίπου. Ἡ κατωτέρω δὲ γενησομένη ἔρευνα προστιθεμένη εἰς τὸ τεκμήριον τῆς πιθανότητος, ὅπερ ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ καλλιτέχνου καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός, θὰ ἀναβιβάσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζη ἔτι ὁ Μνάσων, εἰς τὸν 5ον αἰῶνα λήγοντα ἤτοι εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 400 π. Χ. χρόνους.

Ὁ Μνάσων, φορῶν χιτῶνα, κράνος κωνικόν,

* Ὁ πίν. 3 ἔμελλε νὰ κατασκευασθῇ ἔγχρωμος καὶ οὕτως ἤρξατο ἡ ἐργασία, ἀλλ' ἕνεκα ἀπροσδοκήτων κωλυμάτων δὲν ἐπετέθησαν τὰ χρώματα.

1 Haussoullier *Quo modo Tanagraei sepulcra decoraverint* σ. 16,20,33.

ὑποτιθέμενον μετάλλινον, ἤτοι τὴν «βοιωτίαν κυνῆν» [1], καὶ δόρυ, εἶνε ἐν στάσει μαχομένου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ στρατιωτικὴ θητεία ἦτο γενική, ὁ καλλιτέχνης, δοὺς εἰς τὸν ἄνδρα τὴν στάσιν ταύτην, εἶχε πιθανώτατα σκοπὸν νὰ χαρακτηρίσῃ οὐχὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀσχολίαν τοῦ Μνάσωνος, ἀφ᾿ οὗ πᾶς νέος ἢ ἀκμάζων ἀνὴρ ἦτο στρατιώτης, ἀλλὰ τὸν ἔνδοξον τρόπον, καθ᾿ ὃν οὗτος ἀπέθανε [2]. Ὁ Μνάσων ἀπέθανεν ἐν πολέμῳ. Στρατιώτης φορῶν ἐλαφρὰν ἐξωμίδα ἢ ἑτερομάσχαλον χιτῶνα μόνον, ἔχων δὲ γυμνὸν τὸ δεξιὸν στῆθος [3] καὶ τοὺς πόδας ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνῆκεν εἰς τὸ σῶμα τῶν λεγομένων ψιλῶν ἢ γυμνῶν. Ἀλλὰ τὸ κράνος, ἡ βαρεῖα ἀσπὶς καὶ τὸ μακρὸν δόρυ, διὰ τοῦ ὁποίου μάχεται ἐκ παρατάξεως ὁ Μνάσων, δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐπίτηδες κατὰ συνήθειαν εὐρέως ἀκολουθουμένην πάλαι καὶ περὶ ἧς ὀρθὰ διέλαβεν ὁ Brückner [4], παρέστησε τὸν ὁπλίτην ἄνδρα ἐν σχετικῇ ἡρωϊκῇ γυμνότητι ἐστερημένον τοῦ θώρακος καὶ τῶν κνημίδων. Ἀνήρ, οὗ τὸ ἐπιτάφιον σῆμα εἶνε οὕτω πολυτελές, ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὰς εὐπόρους τάξεις, αἵτινες δὲν ἐστρατεύοντο ὡς ψιλοὶ στρατιῶται, ἀνῆκεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς ἤτοι τοὺς ***αἰχμητὰς*** τοῦ Πινδάρου, ὡς ἐννοεῖ αὐτοὺς ὁ Wilamowitz (*Isyllos* 168 σημ. 21), ὁρίζων αὐτοὺς ἀντιστοίχους πρὸς τοὺς ἱππότας τοῦ Μεσαίωνος. Ὅτι δ᾿ ὁ Μνάσων ἦτο πρὸς τὸν ἐκ παρατάξεως ἀγῶνα συνεσκευασμένος, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς μαχαίρας, ἣν κρατεῖ ἡ ἀριστερὰ χείρ, ἥτις κρατεῖ συγχρόνως καὶ τὸν ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Vollgraff παραλειφθέντα πόρπακα [5]. Ὅταν θραυσθῇ τὸ δόρυ ἐν τῇ σφοδρότητι τῆς μάχης, ἡ ἀνδρεία τοῦ Μνάσωνος θὰ συνηθῇ νὰ σύρῃ τὸ ξίφος εἰς τὴν τραχεῖαν ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους ἐκ τοῦ συστάδην μάχην.

Τὸ σῶμα τῆς εἰκόνος εἶνε λεῖον, τὸ δὲ περὶ τὴν μορφὴν ἔδαφος ἐλαφρῶς ἀνώμαλον, γενόμενον τοιοῦτον πιθανῶς διὰ «ξοΐδος χαρακτῆς πυκνῆς ἐπηκονημένης» [1].

Ἡ ἀνωμαλία αὕτη τοῦ ἐδάφους ἦτο βεβαίως προωρισμένη νὰ συγκρατῇ χρῶμά τι ἐξαῖρον τὴν ἐν τῷ μέσῳ παράστασιν. Βεβαίως δὲ καὶ αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι τὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος καὶ τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος ἦσαν γραπταί [2]. Ἡ ἀτελὴς χάραξις τῆς βακτηρίας τοῦ Παγχάρους (BCH 1902, 558) εἶνε ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τούτου παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Haussoullier (ἔ. ἀ. 33), τοῦ Bulle (*Der schöne Mensch* σ. 637, 707), τοῦ Rodenwaldt (*Athen. Mitt.* 1910, 118) καὶ τοῦ Studniczka καὶ τοῦ Hermann (*Neu Jahrbücher* ἔ. ἀ.). Δυστυχῶς πολλαὶ τοιαῦται λεπτομέρειαι ἐλλείπουσιν ἐν τῇ ἀντιγραφῇ τῆς εἰκόνος τοῦ Μνάσωνος ὑπὸ τοῦ Bagge, ὥστε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θαυμάσῃ τις τὴν προοπτικὴν παράστασιν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ πρωτοτύπου. Ὅτι ἡ κυκλικὴ ἀσπὶς ἐμφανίζεται ᾠοειδὴς ἕνεκα τῆς προοπτικῆς, φαίνεται ἐκ τῆς ἀποστενώσεως τῆς ἄντυγος [3].

Ἡ καλλιτεχνικὴ δύναμις τοῦ ἔργου προσπίπτει ἀφ᾿ ἑαυτῆς εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ παρατηρητοῦ. Βαρὺς καὶ στιβαρὸς ὁ ὁπλίτης εἶνε ἀσφαλῶς πεφυτευμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐλαττοῦται ἡ ὁρμὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐχθρόν, καθ᾿ οὗ φέρεται, ἔχων τὸ βλέμμα ἀμετάστρεπτον, ἐν ᾧ αἱ πρὸς ὄπισθεν ἀνεμούμεναι πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος δεικνύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἀκάθεκτον φορὰν αὐτοῦ.

Ἡ ἑτέρα στήλη (ἀριθ. εὑρετ. 975 πίν. 1 κατ᾿ ἀντίγραφον τοῦ υἱοῦ Ζιλλιερὸν) εἶνε τοῦ Ῥύγχωνος [4]. Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος καὶ περὶ τῆς στάσεως αὐτοῦ ἰσχύουσιν ὅσα περίπου ἐλέχθησαν καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μνάσωνος. Τὸ σῶμα τοῦ Ῥύγχωνος φαίνεται ῥαδινώτερον, ἀλλὰ

1 Πρβλ. Θεοφρ. *Φυτ. Ἱστ.* 3,9,6 «ὥστε τὴν ὅλην μορφὴν εἶναι θολοειδῆ καὶ παρόμοιον μάλιστα ταῖς βοιωτίαις κυνέαις».

2 Πρβλ. καὶ Studniczka ἔ. ἀ. 290. Τοῦ Wenz τὸ βιβλίον *Attische Kriegergräber* δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω.

3 Πρβλ. Ἡσιοδ. *Αἰθ.* III, 1. «Χεὶρ δὲ ἡ δεξιὰ σὺν ὤμῳ καὶ μαζῷ παραγυμνουμένη» καὶ τὸν Τεγεάτην Λίσαν Conze *Att. Grabr.* 244,1148.

4 Athen. Mitt. 1910, 229 ἑξ. πρβλ. O. Bie *Kampfgruppe* σ. 11.

5 Ἡ ἀσπὶς μάλιστα ἔχει καὶ ἕτερον πόρπακα, ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ κρατῇ αὐτὴν καὶ ἀντιθέτως.

1 IG, VII, 3073 στ. 104. Πρβλ. Perrot-Chipiez *Hist. de l'art* IX, 191 ἑξ.

2 Ὁ πατὴρ Gilliéron ἐνθυμεῖται, ὡς εἶπέ μοι, ὅτι ἄλλοτε εἶδεν εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ κράνους ἐρυθρὸν χρῶμα, ἀλλ᾿ ἀναμφιβόλως ἠπατήθη ἐκ τοῦ διὰ μίλτου γεγραμμένου ἀριθμοῦ τοῦ εὑρετηρίου **1127** ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μνάσωνος, οὗ ἡ εἰκὼν δὲν εἶχε διαγνωσθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Κορομάντζου κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λίθου εἰς τὸ μουσεῖον.

3 Πρβλ. Furtwängler-Reichhold-Hauser *Vasenmal.* II, 299. Παπαδάκις *Ἀρχ. Ἐφ.* 1910, 254 ἑξ., πίν. 11.

4 Περὶ τοῦ κατ᾿ ἀρχὴν σκωπτικοῦ ὀνόματος ὅρα Bechtel *Die einstäm. Personennamen* σ. 28.

καὶ πλαδαρώτερόν που καὶ βαρύτερόν πως ἢ τὸ τοῦ Μνάσωνος, παρὰ τὴν λεπτομερῆ παράστασιν ἄλλων τε μερῶν καὶ τοῦ ῥωμαλέου μάλιστα δεξιοῦ βραχίονος [1].

Ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ στέφανος καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἀσπίδος τοῦ Ῥύγχωνος, ὑπενθυμίζων τὰ Μικώνεια καὶ τὰ Πολυγνώνεια ἀγγεῖα καὶ τὸν Πάναινον [2]. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς ὑποθέτει γραπτὴν παράστασιν (πρβλ. Παυσ. 6, 19, 4. Furtwängler Vasenmal. I 127, 142), εἰκονίζουσαν τὸν οὐχὶ ξένον ἐν Βοιωτίᾳ (Ἡσιοδ. Ἀπ. 7 b) ἀλλὰ καὶ πανελλήνιον ἥρωα Βελλεροφόντην (Furtwängler *Gr. Vasenmalerei* II, 145), ἐπὶ τοῦ Πηγάσου ὀχούμενον καὶ φονεύοντα τὴν Χίμαιραν [3], ἥτις εἶνε, ὡς περιγράφει αὐτὴν ὁ Ὅμηρος (Ζ 181-21) «πρόσθε λέων, ὄπισθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο» (πρβλ. Ἡσιοδ. *Θεογ.* 319 ἑξ. Πίνδ. *Ὀλ.* 13,84 ἑξ.). Ὁ Πήγασος ὡς ἵππος δὲν εἶνε πολὺ διάφορος τῶν τοῦ Παρθενῶνος ἵππων (πρβλ. καὶ τὸν πίν. 2 τοῦ Σαυγένους) ὡς στάσις δὲ καὶ εἰκὼν ἔχει τύπον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ τέλους περίπου τοῦ ε΄ αἰῶνος π. Χ. [4] Πρὸ τῆς Χιμαίρας τρέπεται εἰς φυγὴν κύων, ὄπισθεν δὲ τοῦ δόρατος φαίνεται ἀστήρ. Ἂν ἡ ὅλη παράστασις ἔχει ἀστρολογικὴν σημασίαν, ἢ ἂν κινίττεται τὴν νυκτερινὴν ὥραν τοῦ φόνου [5], ἢ τὴν ἐπουράνιον σκηνὴν τοῦ συμβαίνοντος [6] ἀγνοῶ.

Ὁ πλοῦτος τοῦ Ῥύγχωνος φαίνεται καὶ ἐκ τῶν περιτέχνων σανδαλίων καὶ ἐκ τοῦ ἀναβεβλημένου διπλοῦ ἱματίου ἢ τῆς χλαμύδος αὐτοῦ, ἥτις, κατακέντητος διὰ κλάδων δάφνης, δελφίνων καὶ ἄλλων κυματοειδῶν γραμμῶν πρὸς τὰ κράσπεδα οὖσα, πορποῦται πρὸ τοῦ λαιμοῦ διὰ ῥοδακώδους πόρπης ἢ «πουρεινίδος» ἤτοι κομβίου (Wolters *Ber. aus d. Kropf-Mus.* 1916 N. 3/4) καὶ ἀνεμοῦται πρὸς τὰ ὄπισθεν εἰς ἐπιτετηδευμένην ἀνάπτυξιν. Ἐνταῦθα τὴν ἀνεμουμένην χλαμύδα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν κεχρωσμένην ποτὲ διαφόρως ἢ τὸ σῶμα τοῦ πολεμιστοῦ· διότι τότε μόνον αὕτη προσλαμβάνει τὴν προσήκουσαν δύναμιν ὡς καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον, ὅταν ὡς διαφόρως κεχρωσμένον «ἔδαφος» ἐξαίρῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρός. Τὸ κράνος αὐτοῦ φέρον θηλειάν, ἵνα ἀναρτᾶται, ὁσάκις δὲν ἐφορεῖτο (πρβλ. Reinach *Repert. d. vases* I, 290, 3), κοσμεῖται ὑπὸ προσθέτου στεφάνου. Ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ἐφ᾽ οὗ διεξάγεται ἡ μάχη, καὶ οὗ διακρίνονται δύο γραμμαί, ὁρῶνται λίθοι χειροπληθεῖς καὶ μία ἀνεμώνη. Βεβαίως ταῦτα συνετέλουν, ὅτε ἐσῴζοντο τὰ χρώματα, εἰς τελειοτέραν προοπτικὴν παράστασιν τῶν ὄπισθεν ἀλλήλων ἀναπτυσσομένων γραμμῶν τοῦ ἐδάφους.

Ἡ κοσμητικὴ ὑπερφόρτωσις τοῦ ἄρτι γενειῶντος ἐφήβου τούτου ἐνόμισα ἄλλοτε ὅτι δὲν προέρχεται ἐκ φιλαρέσκου ματαιοδοξίας ἀσυμβιβάστου ὅθεν πρός τε τῶν τότε χρόνων τὴν λιτότητα καὶ πρὸς τῆς καλλιτεχνίας τὰς τότε συνηθείας. Ἐνόμισα δηλ., ὅτι κοσμήματά τινα τοῦ Ῥύγχωνος ἔχουσιν ἰδιάζουσαν σημασίαν καὶ δύνανται νὰ ἀγάγωσιν ἡμᾶς εἰς ἑρμηνείαν τῆς εἰκόνος ἐξαιρέτως διδακτικήν. Ὁ Παυσανίας (9,10,4) περιγράψας τὸν ναὸν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος ἐν Θήβαις, λέγει: «Τόδε γε καὶ ἐς ἐμὲ ἔτι γιγνόμενον οἶδα ἐν Θήβαις· τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Ἰσμηνίῳ παῖδα οἴκου τε δοκίμου, καὶ αὐτὸν εὖ μὲν εἴδους, εὖ δὲ ἔχοντα καὶ ῥώμης, ἱερέα ἐνιαύσιον ποιοῦσιν· ἐπίκλησις δὲ ἐστίν οἱ δαφναφόρος· στεφάνους γὰρ φύλλων δάφνης φοροῦσιν οἱ παῖδες»... Εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Παυσανίου διεῖδον οὐ μόνον

1 Ὅτε ἀντεγράφη ἡ στήλη ὑπὸ τοῦ Vollgraff διὰ τοῦ Bagge, ἦτο τεθραυσμένη εἰς 4 τεμάχια, ἅτινα ἦσαν ἀσυγκόλλητα, τὰ δ᾽ ἀντίγραφα τῶν τεμαχίων δὲν συνηρμόσθησαν καλῶς εἰς τὸ σύνολον, ὡς δεικνύει ἡ παραβολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐμὸν πίνακα.

2 Πρβλ. Furtwängler-Reichhold-Hauser *Vasenmalerei* II, 116, 117, 321. Schröder *Jahrb.* 1915, 103.

3 Ὁμοίας παραστάσεις ὅρα *Jahrb.* 1915, 121. *Ἐφ. Ἀρχ.* 1892 πίν. 13. Πρβλ. Wilamowitz *Heracles* II σ. 287 ἑξ. De Ridder *BGH* 1898, 228.

4 Πρβλ *Athen. Mitt.* 1901, 54. Engelmann *Annali* 1874, 17 ἑξ Stephani *Comptes rendus* 1881, 10 ἑξ. Τὴν διατριβὴν τοῦ Hannig *De Pegaso* ἐν *Bresl. Phil. Abhandl.* VIII,1902 δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω. Τὰς ὀξείας πτέρυγας τοῦ Πηγάσου πρβλ. πρὸς τὰς τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Boston *Jahrb.* 1911, 162. Θηβαϊκὴν γελοιογραφίαν τοῦ Βελλεροφόντου ἐφίππου ὅρα ἐπὶ Καβειριακοῦ ἀγγείου *Athen. Mitt.* 1888 πίν. XI, ἕτερον δὲ --ἀνέκδοτον — εὗρον ἐγὼ ἐν τῷ Θεσπικῷ πολυανδρίῳ. Πρβλ. τὸ Εὐριπίδειον «ἔπτηξ ὑπείκων μᾶλλον εἰ μᾶλλον θέλοι» (Πλούτ. ἠθ. 807Ε καὶ 529Ε).

5 Πρβλ. Πλουτ. *Περὶ τ. μὴ χρᾶν κλ.* 12, 400C «ὥσπερ οὖν ὁ τὸν ἀλεκτρυόνα ποιήσας ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἑωθινὴν ὑπεδήλωσεν ὥραν καὶ καιρὸν ἐπιούσης ἀνατολῆς, οὕτως ἐνταῦθα τοὺς βατράχους ἐαρινῆς ὥρας φαίη τις ἂν γεγονέναι σύμβολον». Πρβλ. καὶ Gruppe *Religionsgesch.* 900_5.

6 Πρβλ. *Mythogr. gr.* ἐκδ. Festa III, II, σ. 94 ὅτι ὁ Βελλεροφόντης στὴν ἀστρονομίαν μετιὼν ὑψηλά τε φρονῶν καὶ ἄστροις ὁμιλῶν εἰς οὐρανὸν αὐτῷ ἵππῳ ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ ἀνέβη». Πρβλ. καὶ τὰς περὶ Εὐριπίδου σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ Wilamowitz ἐν *Einleit in die griech Trag.* 34.

τὴν κλεῖδα τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰκόνος, ἀλλὰ καὶ οἱονεὶ περιγραφὴν τοῦ νεαροῦ πολεμιστοῦ. Διότι, ἂν ἀπίδωμεν εἰς τὸ ὡραῖον νεανικὸν τοῦ Ῥύγχωνος πρόσωπον, ἐφ' οὗ φύονται ἤδη οἱ πρῶτοι ἴουλοι τοῦ γενείου, ἐλαφροτάτη δὲ λάχνη ἐπιτρέχει τὸ ἄνω χεῖλος, ἡ δὲ εὐθεῖα «ἑλληνικὴ» ῥίς, τὸ μικρὸν κομψῶς κεκλεισμένον στόμα καὶ ὁ εὔγραμμος ὀφθαλμὸς ἁρμονίζονται πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς ἐκπηγάζουσαν χάριν, ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ὑπέθετο καὶ ἐποίησε τὸν νεανίαν ὡς «εὖ εἴδους ἔχοντα», ὡς ὡραῖον τὴν μορφήν. Ἐκ δὲ τῶν εὐπαγῶν καὶ ἰσχυρῶς πατούντων ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους ποδῶν, τῶν εὐκρινῶν μυώνων τοῦ ἠσκημένου κορμοῦ, ἐπιδεικνυομένου ἐν ἡρωϊκῇ γυμνότητι, καὶ τῶν στιβαρῶν βραχιόνων, τοῦ τε ἀριστεροῦ, τοῦ ἀνέχοντος τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος, καὶ δὴ καὶ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ὠθοῦντος τὸ μακρὸν δόρυ, ὅπερ «δυστήνων παῖδες ἀντιόωσιν», ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ ἔφηβος «ἔχει εὖ ῥώμης», ὡς θέλει αὐτὸν ὁ Παυσανίας. Ὅταν δ' ἀπίδωμεν προσέτι εἰς τὴν ἠνεμωμένην χλαμύδα, τὴν σχηματίζουσαν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ προβάλλεται τὸ ἰσχυρὸν σῶμα, τὴν πλουσίως κατακέντητον, καὶ εἰς τὰς πολυδαιδάλους κεκαττυμένας κρηπῖδας [1], μετὰ τῶν ὑπὲρ τὸν ἀστράγαλον λημνίσκων, καὶ εἰς τὴν περίτεχνον καὶ πολυτελῆ ἀσπίδα, ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ νεανίας δὲν ἐξῆλθεν ἐξ οἴκου κοινοῦ, ἀλλ' οἴκου πλουσίου καὶ εὐδαίμονος, «οἴκου δοκίμου».

Ὅταν δὲ τέλος ἀπίδωμεν εἰς τοὺς δελφῖνας καὶ τὰς δάφνας, αἵτινες ἐκεντήθησαν ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τοιαύτη ἐσθὴς ἀνήκει εἰς τὴν πολεμικὴν σκευὴν τοῦ Ῥύγχωνος, οὐδ' ὅτι ἦτο τὸ σύνηθες καθημερινὸν ἱμάτιον τοῦ πλούτου ἐν τοῖς ἀπερίττοις καὶ λιτοῖς ἐκείνοις χρόνοις, πρὸ πάντων δὲ ὅταν θεωρήσωμεν τὸν περὶ τὸ κράνος στέφανον δάφνης, ἑλκυόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν «δαφναφόρον» τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος τῶν Θηβῶν. Τίς ἄλλος ἐν Θήβαις ἐδικαιοῦτο νὰ φορῇ κόσμημα, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ διακριτικὸν ἔμβλημα ὡρισμένου ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἐν Θήβαις;

Ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν πλείσταις ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἐπεκράτει ἡ συνήθεια πλὴν τῶν ἄλλων τιμῶν, ἃς ἀπένεμον εἰς διακεκριμένους πολίτας ἢ ἀλλοδαποὺς ἄνδρας, νὰ προσφέρωσι καὶ στεφάνους μάλιστα δάφνης. Ἐν Θήβαις οὐδὲν παράδειγμα ἀπαντᾷ ἀπονομῆς στεφάνου δάφνης εἰς ἄνθρωπον ἄλλον πλὴν τοῦ ἱερέως τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, οὗ ἦτο ἔμβλημα ὁ στέφανος οὗτος, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα δαφναφόρος παραληφθὲν κατὰ τὸν βοιωτικὸν τοῦτον τύπον καὶ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ῥύγχων φορῶν τὸν στέφανον τοῦτον δὲν ἦτο ἱερεὺς «δαφναφόρος»; Ἐπιτρέπεται σήμερον εἰς ἀνθρώπους, μὴ δικαιουμένους, νὰ φορῶσι τὴν τελετουργικὴν στολὴν τῶν ἱερέων ἡμῶν;

Ἰδοὺ δὲ τίς ἦτο ἡ ὅλη τελετουργικὴ στολὴ τοῦ «δαφναφόρου» κατὰ τὸν Πρόκλον, ὅστις ἀπέθανε τῷ 485 μ. Χ. (Phot *Bibl.* 321 Bekker 1821), περιγράφει δὲ τὴν τελετὴν τῆς *δαφνηφορίας* ἀγομένην ἀνὰ πᾶν ἔνατον ἔτος εἰς τιμὴν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος· «ἡ δὲ δαφνηφορία· ξύλον ἐλαίας καταστέφουσι δάφναις καὶ ποικίλοις ἄνθεσι· καὶ ἐπ' ἄκρου μὲν χαλκῆ ἐφαρμόζεται σφαῖρα, ἐκ δὲ ταύτης μικροτέρας ἐξαρτῶσι· κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ξύλου περιθέντες ἐλάσσονα τῆς ἐπ' ἄκρῳ σφαῖραν καθάπτουσι πορφυρᾶ στέμματα· τὰ δὲ τελευταῖα περιστέλλουσι κροκωτῷ (στέμματι ἐνν.) [1]. Βούλεται δὲ αὐτοῖς ἡ μὲν ἀνωτάτω σφαῖρα τὸν ἥλιον, ᾧ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ἀναφέρουσιν, ἡ δὲ ὑποκειμένη τὴν σελήνην, τὰ δὲ προσηρτημένα τῶν σφαιρίων ἄστρα τε καὶ ἀστέρας, τὰ δέ γε στέμματα τὸν ἐνιαύσιον δρόμον· καὶ γὰρ καὶ τξε' ποιοῦσιν αὐτά [2]. Ἄρχει δὲ τῆς δαφνηφορίας παῖς

1 Ἡλιοδ. Αἰθ. III, 3 «Κρηπὶς μὲν αὐτοῖς ἱμάντι φοινικῷ διάπλοκος ὑπὲρ ἀστράγαλον ἐσφίγγετο».

1 Ἐν Roscher *Mythol. Lex.* I 424 γράφει ὁ ἀρθρογράφος *κρικωτῷ*, ἑρμηνεύων δίσκον ἢ σφαῖραν ἐκ κρίκων πρὸς ὑποδήλωσιν τῶν φάσεων, λέγει, τῆς σελήνης. Ἀλλ' ὁ Πρόκλος ἀγνοεῖ ἐν τῇ ἀμέσως ἀκολουθούσῃ ἑρμηνείᾳ τοιοῦτόν τι οὐδὲ δεῖται αὐτοῦ. Ἁπλῶς δηλοῖ ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πορφυρᾶ, διὰ κροκωτοῦ σχοινίου ἢ ταινίας στερεοῦται εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς ῥάβδου τὸ τέρμα τῶν πορφυρῶν στεμμάτων. Πρβλ. καὶ Siecke *Götterattribute* 174 ἑξ., J. Harrison *Themis* 437 ἑξ. Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς τὴν κωπὼ ἀνάλογος εἶνε ἡ φερομένη *εἰρεσιώνη* τῶν Παναθηναίων Κλήμ. Ἀλεξ. *Προτρ.* ἔκδ. Stählin. 10, 10, σ. 299. Pfuhl De *Athen. pomp. sacris* 16 ἑξ. Pley *De lanae in antiquorum ritibus usu.* 58 ἑξ. Ὁ Hauser δὲ νομίζει, ὅτι εὑρίσκει ἐπὶ ἀγγείου εἰκόνα συγγενῆ πρὸς δαφναφόρον (*Philologus* 1895, 385 ἑξ. πρβλ. Hock *Gr. Weihegebr.* 98. 33,112 ἑξ.). Περὶ τῆς κωποῦς λέγει ὁ Wilamowitz *Hermes* 1899, 224 ὅτι ἦτό ποτε σύμβολον τοῦ θεοῦ, ὅθεν ὁ Cook *Folklore* 15,409 δέχεται, ὅτι ὁ δαφναφόρος εἰκονίζει αὐτὸν τὸν θεόν. Ὅρα καὶ Nilsson *griech. Feste* 164 ἑξ.

2 Ἴσως ὁ Πρόκλος συγχέει τὸν ἐνιαυτὸν τῶν 365 ἡμερῶν πρὸς

ἀμφιθαλής, καὶ ὁ μάλιστα αὐτῷ οἰκεῖος βαστάζει τὸ κατεστεμμένον ξύλον, ὃ *κωπὼ* καλοῦσιν· αὐτὸς δὲ ὁ δαφνηφόρος, ἑπόμενος, τῆς δάφνης ἐφάπτεται, τὰς μὲν κόμας καθειμένος, *χρυσοῦν δὲ στέφανον φέρων καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα ποδήρη ἐστολισμένος, ἰφικρατίδας τε ὑποδεδεμένος,* ᾧ χορὸς παρθένων ἐπακολουθεῖ προτείνων κλῶνας πρὸς ἱκετηρίαν τῶν ὕμνων· παρέπεμπον δὲ τὴν δαφνηφορίαν εἰς Ἀπόλλωνος Ἰσμηνίου καὶ Γαλαξίου [1].

Ὁ Πρόκλος διὰ τῆς περιγραφῆς ταύτης ἐπικυρῶν τὸν Παυσανίαν συμπληροῖ συνάμα αὐτόν. Θέλει καὶ οὗτος παῖδα τὸν δαφναφόρον καὶ περιβάλλει αὐτὸν ἐπίσης διὰ στεφάνου τῆς ἀγαπητῆς τῷ Ἀπόλλωνι, (Λουκ. *Θεῶν διάλ.*15,242) δάφνης βεβαίως, ὁρίζει δὲ τὸν στέφανον χρυσοῦν· τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι ὁ στέφανος δὲν ἦτο πρόχειρον κόσμημα, ἀλλὰ διηνεκὲς ἔμβλημα (πρβλ. Colin *Fouilles de Delphes* III, II σ. 76 ἐξ). Ὁ Πρόκλος ὁμιλεῖ καὶ περὶ λαμπρᾶς τοῦ δαφναφόρου ἐσθῆτος, ἣν εἴδομεν. Ἂν ὀνομάζῃ αὐτὴν ποδήρη, τοῦτο συμβαίνει εἴτε διότι ἐν τῇ εἰκόνι ἔχομεν μόνον τὸ ἐπίβλημα τῆς ἀμφιέσεως ἄνευ τοῦ συνήθους μακροῦ ἱερατικοῦ χιτῶνος (πρβλ. π. χ. τοὺς κιθαρῳδοὺς Ἀπόλλωνας), ἢ διότι ὁ Πρόκλος θὰ περιγράφῃ ἀσφαλῶς κατάστασιν ἄλλων χρόνων ἢ τῶν τῆς εἰκόνος τοῦ Ῥύγχωνος καὶ δὴ νεωτέρων. Ὅτι δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶνε ἀληθές, φαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὃ δίδει εἰς τὰ ὑποδήματα τοῦ δαφναφόρου· ὀνομάζει αὐτὰ Ἰφικρατίδας, τὸ δ᾽ ὄνομα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτους, ὅστις, κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἰσαγαγὼν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν σκευὴν καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων, καθιέρωσε καὶ τὰ ἐλαφρὰ ταῦτα ὑποδήματα, τὰς Ἰφικρατίδας κρηπῖδας. Ὁ Πρόκλος λοιπὸν καρπολογεῖ πιθανῶς ἀθηναῖον συγγραφέα νεώτερον τοῦ Ἰφικράτους. Βεβαιῶν δὲ προσέτι, ὅτι ὁ δαφναφόρος ἦτο παῖς ἀμφιθαλής, συμφωνεῖ πρὸς ἀρχαίαν συνήθειαν εὐρύτατα κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἱερατικῶν προσώπων διαδεδομένην. Ἡ εὐτυχία εἶνε δῶρον τῶν θεῶν πρὸς τοὺς θεοφιλεῖς ἀνθρώπους. Ὁ δὲ δαφναφόρος, ὢν ἀρτιμελὴς καὶ ῥωμαλέος καὶ ὑγιὴς καὶ ὡραῖος καὶ ἐκ δοκίμου οἴκου καὶ ἔχων συνάμα ζῶντας ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, ἦτο εὐτυχής, ἦτο ἄρα ἀγαπητὸς τοῖς θεοῖς. Αἱ ἰδιότητες ἐκεῖναι καθίστων αὐτὸν ἀποδεκτὸν καὶ ἀσπάσιον ὡς ἱερέα [1].

Ἡ μαρτυρία τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Πρόκλου προσκρούει κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ῥύγχωνος, ὅτι ἀμφότεροι λέγουσι τὸν δαφναφόρον *παῖδα*, ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν δεικνύει ὥριμον νεανίαν, στρατιώτην ἤδη μαχόμενον. Ὁ Παυσανίας δὲ κωλύει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ὡς παῖς αἱρεθεὶς δαφναφόρος διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τοιοῦτος, μέχρι τῆς ἡλικίας δηλ., καθ᾽ ἣν βλέπομεν αὐτὸν εἰκονιζόμενον· διότι ὁ Παυσανίας ὁρίζει τὴν ἱερωσύνην τοῦ δαφναφόρου ἐνιαυσίαν. Ὅταν ὅμως ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ μὲν Παυσανίας γράφει 600 ἔτη σχεδὸν μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς εἰκόνος, 900 δὲ περίπου ὁ Πρόκλος, καὶ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι θεσμοὶ μεταβάλλονται διὰ ποικίλους λόγους ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν γεννωμένην ἀντίφασιν τῆς παραδόσεως πρὸς τὴν χαρακτὴν στήλην. Πρῶτον διότι ὁ Πρόκλος, ὅστις, ὡς εἴπομεν, ἀρύεται τὰ διδάγματα τῆς χρηστομαθείας αὐτοῦ ἐκ παλαιοτέρων σχετικῶς συγγραφέων, λέγει μέν, ὅτι ὁ δαφναφόρος ἦτο *παῖς* ἀμφιθαλὴς ἀλλὰ δὲν περιορίζει τὸν χρόνον εἰς ἐνιαύσιον, τοῦτο δ᾽ ἐπιτρέπει νὰ παρατείνωμεν τὴν ἱερατείαν μέχρι τῆς ἡλικίας τοῦ Ῥύγχωνος· ἔπειτα ἡ ἔκφρασις «παῖς ἀμφιθαλὴς» ὁρίζει ὀλιγώτερον τὸ ὅριον τῆς ἡλικίας τοῦ δαφναφόρου καὶ περισσότερον τὸ ὅτι ἦτο υἱὸς γονέων ζώντων (μᾶλ-

τὸν ἐναετῆ μέγαν ἐνιαυτόν, ὅστις ἦτο σημαίνων διὰ τὴν τέλεσιν τῶν δαφνηφορίων. Τότε τὰ στέμματα θὰ περιειλίσσοντο ἐνάκις μόνον, ὃ καὶ πιθανώτερον· ἐπειδὴ 365 ἑλιγμοὶ ταινίας περὶ μίαν ῥάβδον εἶνέ τι ἄγαν πολύ.

1 Πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1917 σ. 34_1, 78_2, 41_1, 317 ἐξ. Stephani *Der ausr. Herakles* 220 ἐξ. 224 ἐξ. Böckh Pindar III σ. 589 ἐξ.; Dieterich *Kl. Schr.* 339 ἐξ., Wilamowitz *Hermes* 34 (1899) 223 ἐξ, *Einleit. in d. gr. Trag.* 74, O. Schröder BPhWoch. 1904, 1476 ἐξ.

1 Καὶ σήμερον ἀκόμη ἀμφιθαλεῖς παῖδες ἐκλέγονται πρὸς πλείστας ἱερότητά τινα ἐχούσας ὑπηρεσίας. Οὕτω κατὰ τὴν στέψιν τοῦ γάμου τοιοῦτος εὐτυχίαν οἰωνιζόμενος παῖς κρατεῖ τὴν λαμπάδα ἢ τὴν οὐρὰν τῆς ἐσθῆτος τῆς νύμφης· ἐν δὲ τῇ πατρίδι μου Μπλάτσι ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ, ὅταν κατὰ τὴν πρὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ γάμου Τετάρτην ζυμώνεται ὁ ἄρτος ὁ καταναλωτέος κατὰ τὰς ἑστιάσεις τοῦ γάμου, ᾄδεται τὸ ἑξῆς ᾆσμα (ὅρα *Μακεδον. ἡμερολόγ.* 1912 σ. 213):

Ψιλὸ λιχνὸ τάλεῦρι
κι᾽ ἀφρᾶτου τοὺ προυζύμι.
κουράσιου τοὺ ζυμώνει
μὶ μάννα μὶ πατέρα
μι᾽ ἀδέρφια μι᾽ ἀξαδέρφια.

λον=«υἱὸς ἀμφιθαλής», ἧττον=«παιδίον τὴν ἡλικίαν ἀμφιθαλές»). Διὰ τὸν Παυσανίαν ὅμως εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἡ ἱερωσύνη τοῦ δαφνοφόρου ἦτο ἐνιαυσία.

Ἀλλ' ἔχομεν μαρτυρίας καὶ παρὰ τῷ Παυσανίᾳ καὶ παρ' ἄλλοις συγγραφεῦσιν, καθ' ἅς, ἂν μὲν πρόκειται περὶ παρθένου ἱερείας, ὁρίζεται ὁ χρόνος τῆς ἱερωσύνης «ἔς τ' ἂν ἐς ὥραν ἀφίκηται γάμου» (Παυσ. II, 33,3. VII, 26,3), ἂν δὲ πρόκειται περὶ ἱερέων (Παυσ. VIII, 47, 2 X 34, 4) λήγει ἡ ἱερωσύνη «πρὶν ἢ ἡβῆσαι» τὸν παῖδα [1]. Ἀξιοσημείωτα ὅμως εἶνε ὅσα λέγει ὁ Παυσανίας (VII, 24,3) περὶ τῶν ἱερέων τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Αἰγίῳ: «Τούτοις δὲ (Διὶ καὶ Ἡρακλεῖ) *κατὰ ἔτος ἱερεῖς γίνονται αἱρετοί*, καὶ ἑκάτερα τῶν ἀγαλμάτων ἐπὶ ταῖς οἰκίαις μένει τῶν ἱερουμένων. *Τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα* προεκέκριτο ἐκ τῶν παίδων ἱερᾶσθαι τῷ Διὶ ὁ νικῶν κάλλει· *ἀρχομένων δὲ αὐτῷ γενείων*, ἐς ἄλλον παῖδα ἡ ἐπὶ τῷ κάλλει μετῄει τιμή». Ὥστε ἐν Αἰγίῳ συνέβη μεμαρτυρημένως ἐκεῖνο, ὅπερ συλλογιζόμενοι θὰ συνήγομεν περὶ τῶν δαφναφόρων τῶν Θηβῶν: πάλαι ποτὲ θὰ ἐξελέγοντο οἱ ἱερεῖς ἐκ τῶν παίδων τῶν διακρινομένων ἐπὶ κάλλει καὶ θὰ διετέλουν ἱερεῖς μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἤρχοντο γενειῶντες, ἐπὶ τοῦ Παυσανίου ὅμως ἡ ἱερωσύνη ἦτο ἐνιαυσία.

Καὶ ὁ Wilamowitz *Hermes* 34 (1899), 233 ἑξ.), ἄλλοθεν ὁρμώμενος, εὑρίσκει ὅτι ἐγένετο μεταβολὴ εἰς τὰ Δαφναφόρια. Νομίζει ἄπορον, πῶς ὁ Πρόκλος δὲν λέγει τὴν ἡλικίαν τοῦ Δαφναφόρου καὶ δέχεται, ὅτι ὁ Πρόκλος περιγράφει παλαιάν τινα τάξιν τῆς πομπῆς μεταβληθεῖσαν ὕστερον, ἀφ' οὗ τὰ ὑποδήματα καλοῦνται ἰφικρατίδες, ἐν ᾧ τὸ ἔτος ἔχει ἤδη 365 ἡμέρας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ λοιπὸν ταύτῃ διακριτέον τρεῖς χρονικὰς περιόδους: τὴν πρώτην, ἐξ ἧς ἔχομεν τὴν χαρακτὴν στήλην· τὴν δευτέραν, ἐξ ἧς κατάγεται ἡ περιγραφὴ τοῦ Πρόκλου καὶ τὴν τρίτην, τὴν τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου. Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα δύνανται νὰ εἶνε ὅμοιαι καὶ νὰ ταυτίζωνται ***κατ' οὐσίαν***.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγίνετό μοι ἱκανῶς πιθανόν, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ῥύγχωνος εἶνε εἰκὼν δαφναφόρου τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος περὶ τὴν λῆξιν τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ εὑρισκομένου· ὥστε ἡ περὶ ἧς πρόκειται στήλη πλὴν τῆς καλλιτεχνικῆς σημασίας προσεκτᾶτο καὶ ἄλλην, ὅτι ἐδείκνυεν ἡμῖν τὰ ἐμβλήματα τῶν δαφναφόρων καὶ ἐγίνετο οὕτω ἀντικείμενον μελέτης πολλαπλῆς. Διὰ τοῦτο ἐπέμεινα ἀκόμη εἰς τὸ πόρισμα τοῦτο, ὅτι ὁ δαφναφόρος τῶν Θηβῶν κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους, τοὺς χρόνους τοῦ Ῥύγχωνος, ἐκλεγόμενος παῖς, διετέλει ἐν ἱερωσύνῃ μέχρι τῆς ἐκφύσεως τῶν γενείων.

Τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης—ὁμαλόν, οὐχὶ δ' ἐξεσμένον ὡς τὸ ἔδαφος τῆς λοιπῆς εἰκόνος—τοῦ Ῥύγχωνος δεικνύει παράστασιν ὁμοίως χαρακτήν, ἣν ὁ Vollgraff (σ. 555) ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς:

«Τὸ ἀέτωμα κοσμεῖται ὑπὸ παραστάσεως δύο προσώπων, ὧν ἑκατέρωθεν εἶνε ἀνθέμια καὶ ἐν ἄνθος λωτοῦ: νεανίας τις λαμβάνει μάθημα ᾠδικῆς παρὰ κιθαριστοῦ»· καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 565) λέγει· «ὁ νεανίας παρὰ τῷ κιθαριστῇ εἶνε θέμα οἰκεῖον τοῖς ζωγράφοις τῶν ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Συνηθέστατα παριστάνεται διδασκόμενος λύραν... ἐνταῦθα ὅμως διδάσκεται ᾠδικήν: καθήμενος ἐπὶ ἐδωλίου ὁ νεανίας καὶ τείνων τὴν χεῖρα ἀπαγγέλλει ὑπὸ τὴν συνοδείαν (τῆς κιθάρας) τοῦ διδασκάλου, ἀνδρὸς καθεστηκυίας ἡλικίας, πωγωνοφόρου, καθημένου δὲ κατὰ τὸ σύνηθες ἐπὶ μεγάλης ἕδρας ἐχούσης ἐπικαμπῆ ἀνάκλισιν. Ἡ κιθάρα δὲν εἶνε πλέον ὁρατὴ ἐπὶ τοῦ λίθου· ἀλλ' ἡ θέσις τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ γέροντος, γνωστὴ ἐκ παραστάσεων ἄλλων συχνῶν μνημείων, δηλοῖ τὸ ὄργανον, ὃ ἐκράτει».

Δὲν συμμερίζομαι τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, εἰ καὶ ἀμφιβάλλω, ἂν ἐκείνη, ἣν θὰ ἀναπτύξω εὐθὺς ἑξῆς, εἶνε ἡ ὀρθή. Σημεῖά τινα ὅμως τῆς ἤδη γενομένης περιγραφῆς τοῦ ἀετώματος ὡς καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Vollgraff εἶνε ἀσφαλῶς ἡμαρτημένα.

Πρῶτον ὁ γέρων ἐν τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ ῥάβδον τινὰ οὐχὶ συνήθη, ἐκ τοῦ ἀνωτάτου σῳζομένου μέρους τῆς ὁποίας εἶνέ τι ἐξηρτημένον, ὡς ἄκρον ταινίας ἡμικυκλικῶς τετμημένον. Εὐθὺς κατωτέρω δύο ἐγκάρσιοι γραμμαὶ διήκουσι διὰ τοῦ πάχους τῆς ῥάβδου. Ταῦτα λείπουσιν ἐκ τῆς εἰκόνος τοῦ

1 Ὅρα πλείω παρὰ Fehrle *Kultische Keuscheit* 112, 161 καὶ ἑξ., πρβλ. Ἀδαμαντίου *Λαογραφία* Γ, 1911, σ. 86.

Vollgraff. Αἱ δύο δὲ γραμμαί, αἵτινες ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι σχηματίζουσι τρίτον ὁρατὸν διάμεσον πόδα τῆς ἕδρας τοῦ γέροντος, ἐσχηματίσθησαν ἐκ πλάνης τοῦ ἀντιγράψαντος, παραγνωρίσαντος γραμμὴν διήκουσαν δι' ὅλου τοῦ ὕψους τῆς στήλης καὶ χαραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ τεχνίτου πρὸς ὁρισμὸν τοῦ κατακορύφου ἄξονος αὐτῆς, ὡς δεικνύει τὸ ἐμὸν ἀντίγραφον. Ἡ γραμμή, κατερχομένη εἰς τὴν ταινίαν, μάλιστα καὶ πηδῶσα ἐπὶ τὸ κράνος, ἀναφαίνεται κάτω ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, τῆς κνήμης καὶ τοῦ ἄκρου ποδός [1]. Ἔπειτα πρέπει νὰ ὁρισθῇ ὡς ἐντελῶς βέβαιον, ὅτι ἡ ἑτέρα μορφὴ ἡ ἀπέναντι τοῦ γέροντος κάθηται ἐπὶ ἀργοῦ λίθου. Ἡ μορφὴ αὕτη παρὰ πᾶσαν τὴν ἀμυδρότητα τοῦ περιγράμματος τῆς κόμης, ἥτις διὰ τοῦ χρώματος θὰ διεμορφοῦτο ἐναργέστερον, εἶνε ὅμως, ὡς δεικνύει ὁ ἱματισμός, γυνὴ καὶ οὐχὶ νεανίας. Κρατεῖ δὲ εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀντικείμενόν τι ὡς καρπὸν ἢ ἀγγεῖον μικρὸν (οἱονεὶ φιάλην προοπτικῶς δεδηλωμένην).

Ἔτι σπουδαιότερον ὅμως εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι αἱ μορφαί, ἃς εἰκονίζει τὸ ἀέτωμα, δὲν εἶνε δύο ἀλλὰ τρεῖς. Ἡ τρίτη μορφὴ εἶνε μικρὸς παῖς, οὗ τὸ σῶμα ὁλόκληρον πλὴν τῆς κεφαλῆς δεικνύει ἡ εἰκὼν τοῦ Vollgraff. Ὁ παῖς οὗτος, ὄρθιος γυμνὸς πρὸ τοῦ γέροντος ἱστάμενος, ἐρείδει τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ γέροντος, ὃν ἀτενίζει προσκλίνοντα τὴν κεφαλήν, ἐν στάσει γνωστῇ ἐκ τῶν νομισμάτων τοῦ Τάραντος καὶ οὐχ ἧττον ἐξ Ἀττικῶν καὶ Βοιωτικῶν ἀναγλύφων [2] μετὰ τῆς προσθέτου μάλιστα ἀνατάσεως τῶν βραχιόνων τοῦ παιδὸς ἐν εἰκόνι, ἥτις ἔθελξε καὶ τὸν Δάντην [3].

1 Ὁ Ζιλλιερὸν παραλιπὼν μέρη τινὰ αὐτῆς, ἐξέτεινεν αὐτὴν ἐξ ἀντιθέτου καὶ εἰς τὸ μικρὸν διάστημα μεταξὺ τῆς κνήμης καὶ τῆς ὀπισθίας γραμμῆς τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ὃ δὲν εἶνε ὀρθόν. Ἐκεῖ ἀπεξέσθη ἡ γραμμὴ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, παρασκευάζοντος ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος —Ἡ γραμμὴ αὕτη δεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐκήδετο τῆς εὐσταθείας τοῦ σώματος τοῦ εἰκονιζομένου ἢ καὶ ὅτι ὁ τύπος τῆς εἰκόνος ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ καθωρισμένος καὶ ὡρισμέναι ἀποστάσεις σημείων τινῶν ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἄξονος ἔδιδον τὰς κυρίας γραμμὰς τῆς εἰκόνος (πρβλ. Bie. ἔ. ἄ. 155).

2 Conze *Att. Grabrel.* ἀριθ. 58, πίν. 26, 27, 86, 92, 100, 134. *Ἀρχ. Ἐφ.* 1903, 104 σημ. Furtwängler *Collect. Sabouroff* I σ. 43. Rodenwaldt *Jahrbuch* 1913 πίν. 29, 30. *Ἀρχ. Δελτ.* 1917, 41_1.

3 Ἐν τῷ *Παραδείσῳ* XXIII, 41.

E come fantolin che in ver la mamma
tende le braccia, poi que 'l latte prese
per l'animo che 'nfin di fuor 's infiamma κλ.

(Ὅρα καὶ τὸ σχόλιον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Tommaséo σ. 347 ἑξ.).

Ἤδη γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην καλλιτέχνης οὐδὲν ἐποίει ἄνευ λόγου καὶ δὴ καὶ εἰς τὰ λακωνικὰ μὲν περὶ τὰ σύμβολα βαθέα δὲ περὶ τὰ νοήματα ἔργα τῶν σεμνῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνήκει ἡ στήλη τοῦ Ῥύγχωνος, ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα: διατί ὁ μὲν πωγωνοφόρος ἀνὴρ κάθηται ἐπὶ θρόνου, ἡ δὲ γυνὴ ἐπὶ λίθου ἀργοῦ; Οὐδεμία βεβαίως ὑποδήλωσις ἀρχιτεκτονικοῦ κτιρίου ὑπάρχει ἐν τῇ περιστάσει· ἀλλ' ἂν οἱ ἄνθρωποι εὑρίσκονται ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, διατί δὲν κάθηνται ἀμφότεροι ἐπὶ λίθων; ἂν δὲ ὑποτίθεται ἡ σκηνὴ ἔν τινι κτιρίῳ, ἔνθα θρόνοι τινὲς εἶνε μέρη τῆς ἀπαραιτήτου κατασκευῆς, διὰ τί νὰ μὴ κάθηνται ἀμφότεροι ἐπὶ θρόνων; ἢ τί ζητεῖ ὁ ἀργὸς λίθος ἐν τῷ κτιρίῳ. Καὶ ἂν τὸ κτίριον ἦτο πτωχόν, δὲν ὤφειλεν ὁ τεχνίτης νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὸ πλουσιώτερον, ἀφ' οὗ ἡ τέχνη τότε πᾶν θέμα αὐτῆς ἠγωνίζετο νὰ εἰκονίσῃ οὐχὶ οἷον ἦτο, ἀλλ' οἷον ἔδει κατὰ τὸν τεχνίτην νὰ εἶνε; «Ἀκούω κεῖσθαι νόμον Θήβησι προστάττοντα τοῖς τεχνίταις καὶ τοῖς γραφικοῖς καὶ τοῖς πλαστικοῖς ἐς τὸ κρεῖττον τὰς εἰκόνας μιμεῖσθαι· ἀπειλεῖ δὲ ὁ νόμος τοῖς ἐς τὸ χεῖρόν ποτε ἢ πλάσασιν ἢ γράψασιν ζημίαν τὸ τίμημα*» (Αἰλ. *π. ἱ.* 4,4). Ἐνόμισα λοιπόν, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον· ἀναζητῶν δ' ἑρμηνείαν τινά, ἐστηρίχθην εἴς τι χωρίον τοῦ Παυσανίου. Οὗτος περιγράφων τὸν ναὸν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος λέγει (IX, 9, 3) «ἔστι δ' ἐνταῦθα *λίθος*, ἐφ' ᾧ Μαντώ φασιν τὴν Τειρεσίου καθέζεσθαι. Οὗτος μὲν (ὁ λίθος) πρὸ τῆς εἰσόδου (ἐνν. τοῦ ναοῦ) κεῖται, καὶ οἱ τὸ ὄνομά ἐστι καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι Μαντοῦς δίφρος» (πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1917, 36,41). Ὁ λίθος οὗτος ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐν Δελφοῖς πέτραν τῆς Σιβύλλης τῆς παμπαλαίας ταύτης προφήτιδος τῆς Γῆς. Ἡ Σίβυλλα ἐπὶ τῆς πέτρας ἐκείνης καθημένη ᾖδε τοὺς χρησμούς. Ἡ Μαντὼ θὰ ἦτο ἀνάλογόν τι μυθικὸν πρόσωπον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, ἔνθα ἐδίδοντο ἐπίσης χρησμοὶ (Ἡρόδ. VIII 134. Σοφ. Οἰ. Τ. 21. Πλουτ. Λύσ. 29, 10. *Ἀρχ. Δελτ.* 1918, 331_1) καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν Δελφοῖς ἀπὸ τοῦ 424 καὶ ἑξῆς ἴσως δὲ καὶ ἐν παμπαλαίοις χρόνοις. Λοιπὸν ἐπειδὴ ὁ Ῥύγχων κατὰ τἀνωτέρω ἦτο δαφναφόρος τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, ἴσως ἡ παράστασις, εἶπον, τοῦ ἀετώματος δηλοῖ τελετήν τινα σχετικὴν ἢ πρὸς τὴν καθιέρωσιν τοῦ δα-

φναφόρου ἢ πρὸς τὰ ἱερατικὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ τότε θὰ συμβαίνει πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅστις ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ λίθου. Βεβαίως ἀργός τις λίθος, δύναται νὰ εἶνε ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἀργὸς λίθος, ἀλλ' ἡ ὑποκειμένη εἰκὼν τοῦ μαχομένου δαφναφόρου ἦτο ἀρκοῦσα, ἵνα προσδώσῃ ἐν Θήβαις εἰς τὸν ἐν τῷ ἀετώματι ἀργὸν λίθον τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τοῦ δίφρου τῆς Μαντοῦς.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς παραστάσεως ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὑπομιμνήσκω τινὰ τῶν εἰρημένων: ὅτι ὁ Ῥύγχων εἶχεν αἱρεθῇ, παῖς ἔτι ὤν, ὡς δαφναφόρος, ὅτι ἦτο ἀμφιθαλὴς παῖς, ὅτι κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς πομπῆς τῶν Δαφναφορίων, ὅτε ᾔδοντο τὰ Παρθένια, παρεστάτει αὐτῷ ὁ πλησιέστατος τῶν συγγενῶν, ὅστις ἦτο κατὰ πρώτιστον λόγον ὁ πατήρ, καὶ ὅτι ὁ παραστάτης οὗτος ἐκράτει τὴν ἱερὰν ῥάβδον κωπώ, ἥτις ἔφερε σφαίρας ἀνηρτημένας καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ ταινιῶν.

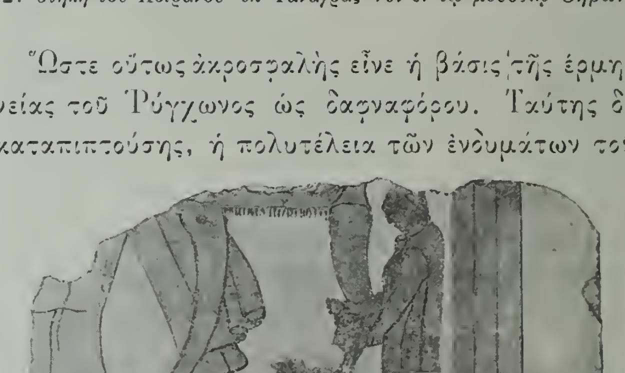
Ἤδη ἡ περαιτέρω ὁδὸς τοῦ συλλογισμοῦ ἦτο ἐνδεδειγμένη: Ὁ παῖς εἶνε ὁ Ῥύγχων, ὅτε τὸ πρῶτον περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τοῦ δαφναφόρου, ὁ πωγωνοφόρος ἀνὴρ εἶνε ὁ πατὴρ αὐτοῦ κρατῶν τὴν κωπώ. Ἂν ἡ ἐπὶ τοῦ ἀργοῦ λίθου γυνὴ εἶνε προφῆτίς τις τοῦ Ἀπόλλωνος ξένη πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ῥύγχωνος, ἢ ἂν εἶνε ἡ μήτηρ αὐτοῦ—διατί ἔδει νὰ ᾖ ὁ δαφναφόρος ἀμφιθαλής;—παραστατοῦσα αὐτῷ κατὰ τὴν ἱερατείαν ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς μαντικοῖς, ἅτινα ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Μαντώ, ἄδηλον. Οὕτω τὸ ἀέτωμα δεικνύει τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐγένετο δαφναφόρος ὁ Ῥύγχων, ἡ δὲ κάτω παράστασις τὸν χρόνον, καθ' ὅν, διατελῶν οὗτος εἰσέτι δαφναφόρος, ἔπεσε μαχόμενός που.

Διὰ νὰ εἶνε ὀρθὴ ἡ ἑρμηνεία αὕτη τοῦ ἀετώματος καὶ τῆς ὅλης εἰκόνος τοῦ Ῥύγχωνος ὑπετέθη ὡς βέβαιον καὶ ἀληθές, ὅτι ὁ στέφανος αὐτοῦ εἶνε δάφνης στέφανος. Ἀλλ' εἶνε τοῦτο ἀληθές; Ὁ κότινος εἶνε φυτὸν ταξιόζωτον (Θεοφρ. *ἱ. φ.* 1, 8,3) ἤτοι ἔχει τὰ φύλλα κατὰ συζυγίας ἐκφυόμενα, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ μύρτος, ἐν ᾧ ἡ δάφνη ἔχει μονήρη τὴν ἔκφυσιν ἑκάστου φύλλου. Εἰς τὸν στέφανον τοῦ Ῥύγχωνος συμβαίνει μᾶλλον τὸ πρῶτον, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείηται ἐντελῶς καὶ ἡ δαφνώδης μορφή. Ἀλλ' οἱ εἰς τὸ ἱμάτιον κεντητοὶ κλάδοι πάντως δὲν εἶνε δάφνης οὔτε μύρτου, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσι τὸ ὀξυκόρυφον τῶν φύλλων αὐτῆς· εἶνε κλάδοι ἐλαίας καὶ ὁμοιάζουσι τοῖς τοῦ στεφάνου. Εἶνε δ' οἱ κλάδοι τῆς ἐλαίας ἱεροὶ τοῖς χθονίοις (Rohde *Psyche*² II 72₁), ὁ δὲ Diels (*Sibyl.Blätter* 120) λέγει: «ἡ ἥμερος καὶ τὴν εἰρήνην φιλοῦσα ἐλαία αἰνίττεται τὴν pax deorum. Καθὼς ὁ ἤπιος ὀπὸς τοῦ δένδρου ἀποτελεῖ τὸ κύριον συστατικὸν τῶν χθονίων μειλιγμάτων, οὕτω καὶ ὁ κλάδος τῆς ἐλαίας ἐν τῇ χειρὶ ἢ ὁ στέφανος τῆς ἐλαίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ποθητῆς καὶ ἐπιτευχθείσης διαλλαγῆς μετὰ τῶν χθονίων θεῶν».

2: στήλη τοῦ Κοιράνου· ἐκ Τανάγρας· νῦν ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

Ὥστε οὕτως ἀκροσφαλὴς εἶνε ἡ βάσις τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ῥύγχωνος ὡς δαφναφόρου. Ταύτης δὲ καταπιπτούσης, ἡ πολυτέλεια τῶν ἐνδυμάτων τοῦ

3: ἀπόθραυσμα χαρακτῆς στήλης ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

Ῥύγχωνος καὶ ὁ στέφανος ἔχουσιν ἀνάλογα ἐν τοῖς Μικωνείοις καὶ Πολυγνωτείοις ἀγγείοις **1**, ἀλλὰ τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης αὐτοῦ οὐδεμίαν εὑρίσκει ἐξη-

1 Furtwängler-Reichhold-Hauser *Vasenmal.* III, πίν 116, 117.

γησιν οὕτω πλήρη ἐννοίας ὡς ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα· θὰ εἶνε τότε τοῦτο εἰκών τις οἰκογενειακῆς σκηνῆς, οἵας εἰκονίζουσιν αἱ κοιναὶ ἀνάγλυπτοι ἐπιτύμβιαι στῆλαι, ἀλλὰ πάντως ἐνέχουσα περιεχόμενόν τι σημαντικόν, ὃ δὲν δύναμαι νὰ συλλάβω.

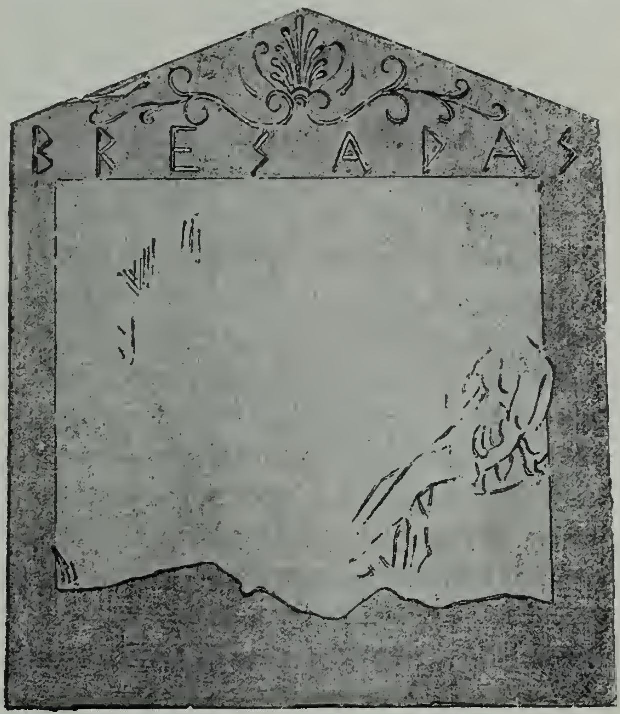
Αὗται εἶνε αἱ στῆλαι, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Vollgraff μετὰ τοῦ ἐξ Ἀκραιφνίου τεμαχίου τῆς στήλης τοῦ Πανχάρους.

Τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν ὅμως ἀπέκτησεν ἤδη καὶ τρίτην ἀκεραίαν στήλην, τὴν τοῦ Σαυγένους (πίν. 2), ἐκ Τανάγρας κομισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, λείψανον τετάρτης τῆς τοῦ Κοιράνου (εἰκ. 2), ἐπίσης ἐκ Τανάγρας, καὶ ἕτερον, λείψανον πέμπτης (εἰκ. 3), ἐν τῷ προαστίῳ τῶν Θηβῶν Πυρὶ εὑρεθὲν ὑπ' ἐμοῦ. Ἵνα εἶμαι μάλιστα ἀκριβέστερος, πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν ἔχει καὶ ἄλλας στήλας διατηρούσας λείψανα χαρακτῶν παραστάσεων μὴ παρατηρηθέντα μέχρι τοῦδε: οὕτω ἡ στήλη ἀριθ. εὑρετ. 583=IG, VII, 2738 (ὕψ. 1.03, πλ. 0.56-0.63

4: χαρακτὴ στήλη τοῦ Ϝοίκωνος ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

πάχ. 0.25) τοῦ Ϝοίκωνος εἰκονίζει πιθανώτατα νεκρόδειπνον (εἰκ. 4), ἡ δὲ τοῦ Βρεισάδα (εἰκ. 5), ἀριθ. εὑρετ. 190=IG, VII, 2556 [1] ὕψ. 0.81, πλ. 0.683-0.76, πάχ. 0.18) ἐν τῷ ἀετώματι μὲν ἀνθέμιον ὑποκάτω δὲ ἄνδρα καθήμενόν που ἐν χώρῳ ἀνωμάλῳ, ἐξ οὗ φύονται, φαίνεται, φυτά

5: χαρακτὴ στήλη τοῦ Βρεσάδα ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

τινα· ἀπέναντι τοῦ ἀνδρὸς νομίζω, πρὸ τοῦ λίθου ὤν, ὅτι βλέπω λείψανα εἰκόνος ἵππου. Πᾶσαι αἱ στῆλαι αὗται εἶνε μέλανος λίθου.

Τὸ ἐν Πυρίῳ εὑρεθὲν τεμάχιον (εἰκ. 3 ὕψ. μέγιστον 0.24, πλ. 0.39—ἐν τῷ κυματίῳ 0.40—πάχ. 0.14 περίπου ἤτοι ὅσον τὸ τῆς στήλης τοῦ Ῥύγχωνος) μέλανος λίθου εἶνε τὸ κάτω δεξιὸν ἄκρον στήλης, ἐχούσης κάτω κυμάτιον ἐπικόσμητον δωρικῶς δι' ἀδρῶν καὶ ἐγχρώμων ποτε τῶν σχεδίων ἐν λείῳ ἐδάφει. Πλαισιοῦται ἡ πρόσοψις δεξιὰ ὑπὸ ἀδρῶς εἰργασμένης παραστάδος ἐχούσης ὅμοιον κυμάτιον κατὰ τὴν βάσιν· ὁμοίαν παραστάδα, ἀδρῶς ἐπειργασμένην καὶ ἔγχρωμόν ποτε λοιπόν, φέρει καὶ ἡ στενὴ πλευρὰ τῆς στήλης δεξιά, ἐν ᾧ τὸ λοιπὸν μέρος αὐτῆς εἶνε λεῖον καὶ ἐξακολουθεῖ τοιοῦτον ὂν μέχρι τῆς παραστάδος τῆς ὄψεως τῆς στήλης.

Παρὰ τὴν παραστάδα ταύτην εἰκονίζεται κατακόρυφόν τι πρᾶγμα διατεμνόμενον ὑπὸ δύο γραμμῶν, ὃ οὐδὲν ἄλλο, νομίζω, δύναται νὰ εἶνε ἢ κίων τις, σημαίνων, ἴσως, ὅτι ἐντὸς τῆς πλαισιουμένης ὄψεως τῆς στήλης ὑποδηλοῦται οἰκοδόμημά

1 Πρβλ. Wilamowitz *Homer. Unters.* 409, Sadée *De Boeot. titul. dial.* ἐν Dissertat. Hallenses 16,143 ἑξ. Eitrem *Beitr. z. Relig.* III 130.

τι ὡς εἰς τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ προαστίου προερχομένην ἀναθηματικὴν στήλην τοῦ Εὐμήδους (*Ἀρχ. Δελτ.* 1916 σ. 251). Ἀριστερὰ τῶν τεκτονικῶν τούτων στοιχείων τῆς προσόψεως ἐκτείνεται τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς κυρίας εἰκόνος: Ἐπὶ θρόνου μετ' ἀνακλίσεως, κροσσωτῶς ἐσκευασμένου τὴν ἕδραν, κάθηται μορφὴ γυναικεία, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τοῦ μακροῦ χιτῶνος, πρὸ ταύτης δὲ ἵσταται ἑτέρα ὀρθία ἐπίσης γυναικεία καί, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ εἰκαζομένου μεγάλου πλάτους τῆς στήλης, θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μορφαὶ ἀριστερώτερα ἐπὶ τοῦ ἀπολομένου μέρους αὐτῆς. Ὄπισθεν τοῦ θρόνου μικρὸς παῖς, ποδῆρες ἀχειρίδωτον ἱμάτιον περιβεβλημένος [1], ἀσχολεῖται περί τι, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε χειραμάξιόν τι παιδικὸν ὡς εἰς τὰς παιδικὰς ἀγγειογραφίας ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ὄργανον (κατ' ἀρχὰς εἶχον σκεφθῆ ἄροτρον)· ἀλλὰ πιστεύω μᾶλλον, ὅτι πρόκειται περὶ ἀλεκτρυονομαχίας, τοῦ ἑνὸς ἀλέκτορος ἱσταμένου χαμαὶ τοῦ δ' ἑτέρου κρατουμένου ὑπὸ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ παιδός· ἡ ἀριστερὰ ἴσως κρατεῖ ῥαβδίον ἢ κλάδον. Αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι πτυχὰς ἱματίων ἢ ἄλλας λεπτομερείας εἶνε τόσον ἀραιαί, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὄχι μόνον χρώματα, ἀλλὰ καὶ διάφοροι τόνοι χρωμάτων ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνος.

Πιστεύω, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι ἢ μνημονευθεῖσαι στῆλαι, ἀλλ' ἔχει τοῦτο τὸ ἴδιον γνώρισμα, ὅτι ἡ χάραξις αὐτοῦ εἶνε ἐλλιπεστέρα, τοῦ τεχνίτου ἀφιεμένου μᾶλλον εἰς τὴν γραφήν. Τὸ ἔργον θὰ εἶνε τῶν πρωΐμων τοῦ τεχνίτου, ἀλλὰ διὰ τὰς ὀγκηρὰς κατὰ τὰ ἄκρα πτυχάς, ἃς βλέπομεν ὑπὸ τὸν θρόνον, καὶ ἃς γινώσκομεν ἐσχάτως ἐκ τοῦ Schröder (*Jarb.* 1914, 127 ἑξ. 160 ἑξ.) ὡς μέχρι τοῦ Μίκωνος, συγχρόνου τοῦ Ἀγλαοφῶντος— πατρὸς τοῦ Πολυγνώτου (αὐτ. 1915, 117 ἑξ.) — ἀνακτέας, νεώτερον τοῦ 460 π. Χ.

1 Ὁμοίαν στολὴν φέρει ὁ παῖς τῆς κρητικῆς στήλης (***Memorie del R. instituto Lombardo*** 1912 πίν. VI εἰκ. 15, ὃν ὁ ἐκδότης **Pernier** αὐτ. 220 ἑρμηνεύει ὡς τὸν ἐχθρὸν τοῦ κυρίου προσώπου τῆς στήλης κατὰ ἀμέλειαν τοῦ νόμου τοῦ ἰσοκεφαλισμοῦ, συμφώνως δὲ πρὸς ἄλλον παλαιὸν νόμον ἀνατολικὸν καὶ ἑλληνικὸν εἰκονισθέντα μικρότερον. Ἡ στολὴ καὶ ἐκεῖ ὁμοία οὖσα καὶ δὴ καὶ δαντελλωτή, δεικνύει, νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ παιδὸς σεβίζοντος τὸν ἥρωα.

Τὸ τεμάχιον τῆς στήλης τοῦ Κοιράνου (ἄνω σ. 8 εἰκ. 2), ὅπερ μετήνεγκον εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν φέρει ἀριθμ. εὑρετ. Τανάγρας 1392 καὶ ἐπιγραφὴν ΚΟΙRΑΝΟϛ, ὑφ' ἣν σῴζεται μέρος μόνον, τὸ ἄνω, χαρακτῆς παραστάσεως πολεμιστοῦ κρανοφόρου ἐστραμμένου πρὸς δεξιὰ ὡς ὁ Ῥύγχων καὶ ὁ Μνάσων. Ἔχει ὕψ. 0.44, πλ. 0.53, πάχ. 0.17 ἤτοι ὅσον περίπου ἡ ἑπομένη στήλη τοῦ Σαυγένους. Ἡ ἐργασία εἶνε ἁδρὰ καὶ προσομοία τῇ τοῦ Παγγάρους, ἐλλείπει δὲ μέγα μέρος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ σωθέντος μέρους, ἕνεκα πιθανῶς τῶν καιρικῶν ἐπιδράσεων, ἐπειδὴ ἡ στήλη ἦτο ἐκτεθειμένη ἐν τῇ αὐλῇ μόνον τοῦ μουσείου τοῦ Σχηματαρίου ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη. Τὸ πυρίτιον τῶν τοιούτων τιτανωδῶν λίθων, ὅταν δὲν καλύπτονται ὑπὸ χρωμάτων, ἑνούμενον μετὰ τοῦ ὀξυγόνου τῆς ἀτμοσφαίρας προξενεῖ φθορὰν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν.

Ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους (πίν. 2), προερχομένη ἐπίσης ἐκ τῶν νεκροταφείων τῆς Τανάγρας, ἀπέκειτο ὡσαύτως εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ χωρίου Σχηματαρίου, ὅθεν μετεκομίσθη ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1910 εἰς Θήβας. Πότε ἀνεσκάφη καὶ πότε ἐκομίσθη εἰς τὸ Σχηματάριον, εἶνε ἄγνωστον. Βεβαίως ὅμως πρὸ τοῦ 1891· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατεγράφη ὑπ' ἀριθ. 1338 εἰς τὸ εὑρετήριον τῆς συλλογῆς, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Δ. Δ. Κώνστα κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀπέκειτο λοιπὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μουσείου ἐκτεθειμένη ἐπὶ 20 τοὐλάχιστον ἔτη εἰς τὴν βροχὴν καὶ πάσας τὰς καιρικὰς βλάβας. Ἡ χαρακτὴ παράστασις, ἣν φέρει, ἐκαλύπτετο ἐν μέρει, μάλιστα τῷ ἄνω, ὑπὸ ὑδατογενῶν καθιζημάτων, ἀπομακρυνθέντων ἤδη, καὶ διέλαθε τοὺς ἰδόντας αὐτήν. Εἶνε ἀνέκδοτος ἐντελῶς, ἐν δὲ τῷ εὑρετηρίῳ Τανάγρας κατεγράφη ἁπλῶς ὡς στήλη ἐπιτυμβία φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ϟΑΥ-ΓΕΝΕϟ (=Σωγένης). Ἔχει ὕψ. 1.23, πλ. 0.71-0.77 (κάτω) καὶ πάχος 0.15 περίπου.

Ἕνεκα τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τῆς στήλης δυσκόλως καὶ μετ' ἀναποφεύκτων ἀτελειῶν ἐγένετο καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Σαυγένους, ἀλλ' αἱ ἀτέλειαι παρακωλύουσιν ἧττον μὲν τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῆς εἰκόνος, μᾶλλον δὲ τὴν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ἀξίας κρίσιν.

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὀνόματος καὶ παλαιογραφικῶς

καὶ ὀρθογραφικῶς εἶνε τῶν αὐτῶν χρόνων, ὧν καὶ ὁ Μνάσων καὶ ὁ Ῥύγχων. Ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐν τῇ εἰκόνι πρέπει νὰ προστεθῇ ὁριζοντία γραμμή, ὁρίζουσα ζώνην, ἀποτετριμμένην νῦν, ἐν ᾗ ἡ ἐπιγραφή. Τὸ κύριον πεδίον τῆς στήλης, οὐδεμίαν διαφορὰν ἐργασίας δεικνύον σήμερον ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῶν εἰκονιζομένων, καταλαμβάνει ὁ Σαυγένης ἐν στάσει μαχομένου πρὸς δεξιά, φορῶν περὶ τὸ κωνικὸν κράνος στέφανον ὅμοιον τῷ τοῦ Ῥύγχωνος.

Ἔξω τῶν Θηβῶν ὁ στέφανος τῆς δάφνης δὲν εἶχε τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν, περὶ ἧς ἐπολυπραγμονήσαμεν ἀνωτέρω, ἀπαντᾷ δὲ ἐπὶ ἀγγείων παριστανόντων πολεμιστάς [1]· εἶνε ὁ στέφανος, ὃν ἡ Νίκη προσπετομένη ἐπιθέτει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νικητοῦ [2] καὶ ὅστις προσήκει παντὶ δεόντως τ' ἐπιτελέσαντι [3] καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ δικαίως ζήσαντι ἢ δεδικαιωμένῳ νεκρῷ ἢ γενικῶς ἀνθρώπῳ «τὸν βίον διηγωνισμένῳ» (Σχολ. Ἀριστοφ. *Λυσ.* 601). Διὰ τοῦτο εὑρίσκονται χρυσοῖ στέφανοι ἐν τάφοις ἐκ φύλλων ἄλλων τε φυτῶν καὶ δὴ καὶ δάφνης [4].

Ἀλλ' εἴπομεν ἤδη, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ στεφάνου δάφνης, ἀλλὰ ἐλαίας πιθανώτατα.

Ἡ ἐξωμὶς τοῦ Σαυγένους ἀνασεσυρμένη οὖσα καὶ καταλείπουσα γυμνὸν μεῖζον μέρος τοῦ σώματος ἢ ὅσον φαίνεται παρὰ τῷ Μνάσωνι, συγκρατεῖται ὑπὸ ζώνης. Τὰ ὑποδήματα εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ῥύγχωνος ὡς καὶ ἡ ἀσπίς, φέρουσα τὸν αὐτὸν περίπου ἐσωτερικὸν κόσμον.

Ἡ Χίμαιρα ὅμως εἶνε ἐστραμμένη ἐνταῦθα πρὸς τὰ δεξιά, λείπει δὲ ὁ κύων καὶ ὁ ἀστήρ. Μεταξὺ τῶν πτερύγων τοῦ Πηγάσου ἡ ἀντιγραφὴ ἐταλαντεύθη πρὸ τῶν ἀσαφῶν ἰχνῶν καὶ προὐτίμησέ τινα μὴ ἐπιτρέποντα ἐκεῖ χῶρον πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Βελλεροφόντου, ἀλλὰ πρὸ τοῦ λίθου δύναταί τις νὰ βοηθηθῇ πρὸς παρεμβολὴν αὐτοῦ.

1 Π. χ. BCH 1902, 564.

2 Π. χ. Reinach *Repert. d. vases* I, 108, 195, 361· πρβλ. Σοφ. *Φιλοκτ.* 841. *Αἴ.* 465. Αἰλ. *π. ἱ.* 6, 6.

3 Reinach ἔ. ἄ. I, 336 Θουκ. II, 46. Δημοσθ. 22, 75.

4 Ὅρα Blümner *Privataltert.* 369, 381₁,₂. Benndorf *Gr. u. Sicil. Vasenb.* σ. 8 ἑξ. Pottier *Les lécythes blancs* 19. Laum *Stiftungen* I, σ. 83. Πρβλ. Εὐριπ. *Ἡρ. μαιν* 526, 562. *Βάκχ.* 341 ἑξ. *Φοιν.* 1631. Σχολ. Πινδ. *Ἰσθμ.* 3,79. *BCH*, 1900, 299 ἑξ. Περὶ τῆς ἀρχεγόνου καθαρτικῆς καὶ ἀποτροπιαστικῆς σημασίας τῶν στεφάνων ὅρα Köchling *De coronarum apud ant. vi atque usu* Giessen 1914 πλειστάκις, Wächter *Reinheitsvorschriften* 44, Pley *De lanae in antiquorum ritibus usu* 83 ἑξ.

Διὰ τῆς μαχαίρας μάχεται ὁ Σαυγένης [1]· ἐμάχετο πρότερον διὰ τοῦ δόρατος, ἀλλὰ συντριβὲν [2] ἀπέρριψεν αὐτὸ κατὰ γῆς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἂν ὁ κολεὸς τοῦ ξίφους, ὡς ἄχρηστος πλέον, ἀπερρίφθη ἐπίσης καὶ ἢ διαλανθάνει ἐπὶ τοῦ λίθου που εἰκονισμένος ὢν ἢ παρελείφθη ὅλως, ἢ ἂν ὑποτίθεται ἀνηρτημένος ἀπὸ τῆς ὀσφύος, δὲν δύναμαι νὰ εἴπω. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ τεχνίτης φαντάζεται αὐτὸν ἀπερριμμένον ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης.

Εἰς τὰς διαφόρους γραμμὰς τοῦ ἐδάφους, ὧν αἱ ὑπερκείμεναι δηλοῦσι τὴν ἀπωτέραν ἀπόστασιν, ὑπάρχει τὸ τεθραυσμένον δόρυ, ἓν δένδρον ἀδιαγνώστου εἴδους νῦν, καὶ μία ἀνεμώνη. Δὲν πιστεύω, ὅτι τὰ φυτὰ ταῦτα ἔχουσι σημασίαν τινὰ εἰδικὴν ἐνταῦθα καὶ δὴ καὶ σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ εἰκονιζόμενον πρᾶγμα, ἀλλ' ὑπομιμνήσκω, ὅτι κατά τινα μῦθον ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀδώνιδος ἐβλάστησεν οὐχὶ τὸ πολύχρηστον καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὡς «νεκρολούλουδον» ἐρυθρὸν ῥόδον, ἀλλ' ἡ ἀνεμώνη (Σχόλ. Θεοκρ. εἰς V, 92· πρβλ. Πολίτην *Παραδόσεις* II, 643 ἑξ.). Ἀλλ' εἶνε φρονιμώτερον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἄνθους ὡς καὶ τοῦ ὅλου τοπείου μετὰ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους εἶνε τεχνικὸς τρόπος, ὅστις κυρίως ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ ε' αἰ. εἰσάγεται, ὅταν εἶνε ἀνάγκη εἰς τὰ προσιτὰ ἡμῖν νῦν ἔργα τῆς τέχνης [3]. Ἄλλως ὅμως, νομίζω, πρέπει πάντως νὰ ἑρμηνευθῶσιν οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατακείμενοι χειροπληθεῖς λίθοι· ὅτι δηλ. οὗτοι δὲν εἶνε ἁπλοῦν πάρεργον τοῦ τεχνίτου [4], ἀλλ' ἐνέχουσιν ἰδίαν σημασίαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ λίθου, ὅστις εἶνε τολμηρῶς ἀλλ' ἀδιαμφισβητήτως κεχαραγμένος μετέωρος πρὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Σαυγένους. Τὴν σκέψιν τοῦ τεχνίτου, οὕτω σχεδιάσαντος τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα, ἐξηγεῖ ἡ περαιτέρω ἐχθρικὴ αἰχμὴ δόρατος, ἥτις ἀναμφιβόλως θὰ δώσῃ μετὰ μίαν

1 Αἱ δύο γραμμαὶ αἱ διακρίνουσαι τὴν ἄκραν δεξιὰν χεῖρα ἀπὸ τοῦ πήχεως δὲν εἶνε ἐπὶ τοῦ λίθου ἐκτενεῖς καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ καρποῦ τῆς χειρός, ἀλλ' ἀποσβέννυνται πρὸς ἀριστερά· ὥστε εἶνε πτυχαὶ τοῦ δέρματος.

2 Πρβλ. Εὐριπ. *Φοιν.* 1408 ἑξ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀκραιφιέως Εὐγνώτου ἐν *BCH* 1900 σ. 70.

3 Πρβλ. Heinemann *Landschaftliche Elemente* 91 ἑξ· Furtwängler *Griech. Vasenmal.* II, 34, 162, 252, 301, 317·

4 Πρβλ. Vogel *Ueber Scenen Eurip. Tragöd. in gr. Vasengem.* Dissert. σ. 30.

στιγμὴν τὴν ὑστάτην πληγὴν εἰς τὸν ἀκόμη μαχόμενον ἥρωα. Ἡ εἰκὼν ἀφηγεῖται οἱονεὶ ἱστορίαν, ἐπεισόδιον τῆς μάχης, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Σαυγένης, ἀπόγονος καὶ μιμητὴς τίς οἶδε πόσων Κυναιγείρων καὶ πρόγονος τοῦ ἥρωος τῆς Ἀλαμάνας. Ἴσως ρίπτονται οἱ λίθοι ἐκεῖνοι ὑπὸ πολεμίων ψιλῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' ἴσως ἐν τῇ λυσσώδει μάχῃ οἱ ἐχθροὶ ἐξήντλησαν τὰ ἀφετὰ ὅπλα τῆς ἐπιθέσεως, καὶ καταλιθοβολοῦσι τὸν Σαυγένην ὡς οἱ μυθικοὶ πολεμισταὶ τῶν γιγαντομαχιῶν· οὗτος δὲ ἰδὼν τὸ δόρυ θραυόμενον ἀπορρίπτει αὐτὸ καὶ ἀνασπᾷ τὴν μάχαιραν, τὴν ἐσχάτην καταβάλλων ἀνδρείαν. Ἀλλ' ἡ πολεμία λόγχη ἔρριψεν αὐτὸν νεκρόν. Βεβαίως πολὺ ἐπιέσθη τὸ στρατιωτικὸν σῶμα, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Σαυγένης, κατὰ τὴν μάχην, ἐν ᾗ εὗρεν οὗτος τὸν θάνατον. Ὅτι δὲ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πραγματικῆς ἱστορίας, συμβάσης ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου καὶ οὐχὶ περὶ φανταστικῆς σκηνῆς ὑποτιθεμένης ἐν τῷ Ἅδῃ, ὡς ἑρμηνεύει περὶ ἄλλων πολεμικῶν μνημείων τῆς Ἀττικῆς ὁ Brückner (Athen Mitt. 1910, 231), δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἀμφισβητηθῇ σπουδαίως, εἰ καὶ ἡ στολὴ τοῦ ἀνδρὸς δὲν ἀνήκει εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ πολέμου· κατωτέρω θὰ διευκρινηθῶσι τὰ πράγματα σαφέστερον.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ ἀετώματος τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους. Ἐνταῦθα εἰς τὸ τρίγωνον, ἔχον ὡς βάσιν ὁριζοντίαν διπλῆν σειρὰν φύλλων ἐλαίας, ὑπομιμνῃσκόντων τὰς τῶν προθύρων ἐπιστέψεις [1], χωρίζεται διὰ δύο κατακορύφων γραμμῶν καὶ μιᾶς ὁριζοντίας ἐξαίρετον μέρος μέγα, φέρον χαρακτὴν παράστασιν. Τὸ πρὸς ἀριστερὰ ἀξιόλογον ὑπόλοιπον μέρος εἶνε κενὸν παραστάσεως, χαρακτῆς τοὐλάχιστον. Τὸ ἐξαίρετον μέρος δεικνύει εἰκόνα, τῶν λεγομένων «νεκροδείπνων»: Δύο ἄνδρες εἶνε ἐξηπλωμένοι ἐπὶ κλίνης, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἐκτείνεται τράπεζα πλήρης ἐδεσμάτων [2]. Ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν, παραδόξως ἐστολισμένος τὴν κόμην, ὅσον δύναμαι νὰ βλέπω, κρατεῖ φιάλην ὡς κοτταβίζων. Ἀριστερὰ παῖς θεράπων οἰνοχόος

1 Ἀνθολ. Παλατ. V, 281, VI, 293. Ἀθην. XV, 669, 670· πρβλ. Φίλιον *Διεθν. Ἐφ. νομισμ. Ἀρχ* 1904 (VII) σ. 43. Τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν αἴσθημα λανθάνει ἐν τοῖς ἀγγείοις, ἅτινα περὶ τὸν λαιμὸν ἢ τὴν κοιλίαν φέρουσι γραπτοὺς στεφάνους διαφόρων φυτῶν.

2 Πρβλ. π. χ. Rhomaios *Athen. Mitt.* 1914, 230 ἑξ. καί τινα τοῦ Benndorf ἐν *Eranos Vindob.* 379 ἑξ.

γυμνὸς βυθίζει τὴν χεῖρα ἐντὸς μεγάλου κρατῆρος, ἵνα ἀντλήσῃ διά τινος σκεύους οἶνον χάριν τῶν ἑστιωμένων. Περαιτέρω δεξιὰ τῶν ἑστιωμένων ὑπάρχει κοινοῦ τύπου ἀμφορεύς, ἄκμων ἐπὶ ἀκμοθέτου, σφῦρα καὶ λαβὶς ἢ πυράγρα, τὰ χαρακτηριστικὰ ἐργαλεῖα τοῦ μεταλλουργοῦ Ἡφαίστου (Ὁμ. Ἰλ. Σ 475 ἑξ.). Τί εἶνε ταῦτα ἐνταῦθα;

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ πρότερον ἔχομεν ἐπιτυμβίους στήλας ὑποδηλούσας τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀποθανόντος διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἐργαλείων τῶν προσηκόντων εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο [1]. Φαίνεται δέ, ὅτι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ὑπῆρχεν ἡ τάσις τῆς ἐπὶ τοῦ τάφου ὑποδηλώσεως τῆς τέχνης τῶν τεθνεώτων. Ὁ ἑταῖρος τοῦ Ὀδυσσέως Ἐλπήνωρ, ἀνὴρ ναυτικὸς ἀπολέσας τὴν ζωὴν ἀδόξως παρὰ τῇ Κίρκῃ καὶ μείνας ἄταφος, παρακαλεῖ τὸν Ὀδυσσέα καταβάντα εἰς τὸν Ἅδην, νὰ φροντίσῃ νὰ θάψῃ αὐτόν, νὰ ἐπιχώσῃ δὲ τύμβον καὶ νὰ στήσῃ ἐπὶ τοῦ σήματος τούτου κώπην, δι' ἧς ὁ τεθνεὼς ἐκωπηλάτει ἐν τῇ ζωῇ ὢν (Ὀδ. Λ, 78). Τοῦτο δὲ καὶ ἐξετέλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τῶν λοιπῶν ἑταίρων (Μ, 14)

> τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
> πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.

Ἐπὶ ἄλλου τάφου ἀναφέρονται (Welcker, Syll. inscript. 7) «οἱ δ' ἐπὶ τύμβῳ μανηταὶ τέχνης δουροτόμοι πελέκεις». (Πρβλ. καὶ τὸν «κύρτον καὶ κώπην, μνῆμα κακοζωίας» ἐπὶ τάφου ἁλιέως). Περὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων ὅρα μάλιστα Conze *Grabrel.* πίν. 119, 156, 181, 182· περὶ τῶν ἱερειῶν (ἐν Βοιωτίᾳ π. χ. IG VII, 2676) τοὺς φέροντας ἀνάγλυπτον τὴν κλεῖδα τοῦ ναοῦ ἐπιτυμβίους λίθους, ὧν εἷς ἀναβαίνει μέχρι τοῦ 5ου αἰ. π. Χ. [1] Κατὰ ταῦτα χωρὶς νὰ ἐκτεινώμεθα εἰς προσαγωγὴν ἄλλων παραδειγμά-

1 Weisshäuptl *Die Grabged. d. gr. Anthol.* 79 ἑξ. Conze *Att. Grabrel.* πίν. 119,181. Franklin *Ἐφ. Ἀρχ.* 1902, 143. BCH 1912, 324+IG, VII 4222. *Νέος Ἑλληνομν.* II, 262. Reinach *Repert. d. rel.* II 37. *Röm. Mitt.* 1912, 230 ἑξ. Pfuhl *Jahrb.* 1905, 70 σημ. 65, 66. πρβλ. 1913, 63 ἑξ. Ἀνθ. Ἑλλ. VII, 455. πρβ. Athen. Mitt. 1804, 329 ἑξ. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Λαρίσσης ἐπὶ στήλης ξυλουργὸς πελεκᾷ ξύλον καὶ παρ' αὐτὸν εἶνε σεῖστρον (Blümner *Athen. Mitl.* 1889, 158), ἐν δὲ τῷ μουσείῳ Πειραιῶς εἶνε γεγλυμμένον πλοῖον ἐπὶ ἀνεκδότου ἐπιταφίου στήλης «ναυκλήρου». Γενικῶς ὅρα καὶ Blümner *Privatalt.*[2] 384₃. Ἀλλοίας σκέψεις θὰ ἠδύνατό τις νὰ πορισθῇ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Σβορώνου *Διεθν. Ἐφ. τ. νομισμ ἀρχ.* XVIII 1916-7, 113 ἑξ., 131 ἑξ.

1 Kékule *Gr. Sculpt.*[2], 180 ἑξ.

των, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη αὕτη ἀδυναμία τῆς μηνύσεως τῆς τέχνης τοῦ θανόντος ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἀπαντῶσα ἐπὶ Ὁμήρου καὶ συχνὰ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, λίαν δὲ γνωστὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἤγαγε τὸν τεχνίτην τῆς στήλης ἢ τοὺς οἰκείους τοῦ Σαυγένους νὰ προσθέσωσιν ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ἀετώματος τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ὁ Σαυγένης θὰ ἦτο κατὰ ταῦτα μεταλλουργός (πρβλ. Ἀνθολ. Ἑλλ. VI, 117). Ἴσως μάλιστα ὁ ἀμφορεὺς θὰ ἦτο τεκμήριον ἀκριβεστέρου ὁρισμοῦ τοῦ εἴδους τῆς μεταλλουργίας τοῦ Σαυγένους (περίφημος ἦν ἡ γείτων Χαλκὶς διὰ τὴν χαλκουργίαν αὐτῆς), ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τὸ ὕδωρ εἶνε ἀπαραίτητον διὰ τὴν βαφὴν τοῦ σιδήρου (Blümner *Gewerbe und Künste* IV, 333 ἑξ.). Ἐπί τινος μελανομόρφου ἀγγείου (Blümner ἔ. ἀ. IV 364 εἰκ. 53) παριστῶντος σιδηρουργεῖον, εἰκονίζεται καὶ ὑδρία τις, εἰς ἣν οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ ἀγγείου δὲν ἀπέδωκαν ἰδιάζουσαν σημασίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀμφορεὺς τοῦ ἀετώματος δηλοῖ ἀναγκαῖον σκεῦος τοῦ τεχνουργοῦ. Ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀετώματος ὁ ἀμφορεὺς κεῖται μεταξὺ τῶν φανερῶν ἐργαλείων τέχνης καὶ τοῦ κυρίως δείπνου, οὕτως ὥστε νὰ εἶνε μὲν ἀμφίβολόν πως εἰς πότερον τῶν μερῶν τῆς παραστάσεως κυρίως ἀνήκει, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὑπηρετικὸς τοῦ συμποσίου κρατὴρ ὑπάρχει εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς εἰκόνος, ὁ ἀμφορεὺς πάντως πιθανώτερον ἀνήκει εἰς τὰ ἐργαλεῖα, παρ' ἃ ἵσταται.

Πλὴν τούτου ἐγείρονται τὰ ζητήματα, τίς εἶνε ἡ θέσις, ἐν ᾗ ὑποτίθεται, ὅτι γίνεται τὸ συμπόσιον τοῦτο; τίνες εἶνε οἱ ἄνδρες οἱ συμπίνοντες; εἶνε θεοὶ ἢ ἥρωες ἢ θνητοί; Εἶνε ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν ὁ Σαυγένης, ὡς ἁπλοῦς θνητὸς ἢ ὡς ἀφηρωϊσμένος ἄνθρωπος; Τίς ἡ γενικωτέρα σημασία τῶν παραστάσεων τούτων, ἃς καλοῦμεν νεκρόδειπνα;

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ θέμα τοῦτο θὰ παρέσυρεν ἡμᾶς μακράν, ἄνευ ἐλπίδος λύσεως ἀναμφισβητήτου. Ἀναφέρω μόνον, ὅτι τὰ νεκρόδειπνα ἑρμηνεύονται ἢ ὡς οἰκογενειακὰ συμπόσια ὑπαινιττόμενα εὔθυμόν τινα τοῦ βίου ἀπόλαυσιν ἢ ὡς συμπόσια προσφερόμενα ὑπὸ τῶν ζώντων εἰς τὸν νεκρόν [1], ἢ ὡς συμπόσια, ἅτινα δῆθεν προσφέρει ὁ νεκρὸς τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ τάφου [1], ἢ ὡς συμπόσια ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ μετὰ τῶν μακάρων [2]. Λεπτομερέστερον ἐπραγματεύθη ὁ Ῥωμαῖος (*Athen. Mitteil.* 1914, 209 ἑξ.), ὅστις διέκρινε τέσσαρας κατηγορίας ἐν τοῖς λεγομένοις «νεκροδείπνοις», ἤτοι 1) ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα εἰκονίζοντα δειπνοῦντας θεοὺς ἢ ἥρωας, 2) δειπνοῦντας τὰ νομιζόμενα τεθνεῶτας, 3) τεθνεῶτας δειπνοῦντας μετὰ θεῶν ἢ ἡρώων χθονίων καὶ 4) δειπνοῦντας ἀφηρωϊσμένους νεκρούς, οὓς περιορίζει εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παραδεδεγμένην μέχρι πρό τινος χρόνου γνώμην. Ἐπειδὴ ἐν τῷ ἀετώματι τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους εἰκονίζονται σύμβολα τέχνης, ταῦτα δὲ δυσκόλως δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς χθονίους θεοὺς ἢ δαίμονας προστάτας τοῦ τάφου, εἰκάζω, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἐν τῷ ἀετώματι ἀνδρῶν εἶνε ὁ Σαυγένης, ὁ δ' ἕτερος χθόνιός τις ἥρως ἢ θεὸς κοινῇ ἀπολαύων τῶν «νομιζομένων» προσφερομένων τοῖς νεκροῖς καὶ δαίμοσιν ἐπὶ τοῦ τάφου.

Τὰ ἐργαλεῖα λοιπὸν εἶνε σύμβολα τῆς τέχνης τοῦ Σαυγένους, ὃν ὅμως δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ἁπλοῦν ἐργάτην ἢ ἐπιτηδευματίαν. Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης εἶχε πολυσχιδῆ βιομηχανίαν ἀνεπτυγμένην, ἅτε μὴ ποριζομένη ἄλλοθεν, ὡς νῦν, ἢ σπανίως τὰ ἀναγκαῖα ἔργα τῆς τέχνης καὶ δὴ τὰ ὅπλα, ἅτινα πολλάκις κατεσκευάζοντο κατὰ μεγάλα πλήθη πρὸς ὁπλισμὸν ὁλοκλήρων στρατῶν. Ὁ πλουσίως ὡπλισμένος Σαυγένης θὰ ἦτο ἐργοστασιάρχης, καθὼς ἦτο ὁ Δημοσθένης ἔχων ἐργαστήριον μαχαιροποιῶν, ἐν ᾧ ἀπησχόλει 33 τεχνίτας, καὶ κλινοποιῶν, ἐν ᾧ ἀπησχόλει 20 τεχνίτας.

* * *

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καὶ ἐκ τῆς θέας τῶν εἰκόνων σχηματίζομεν τὴν γνώμην, ὅτι αἱ στῆλαι τοῦ Μνάσωνος, τοῦ Ῥύγχωνος, τοῦ Σαυγένους καὶ τοῦ Κοιράνου εἶνε ὄχι μόνον σύγχρονα γενικῶς ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐξῆλθον, ἂν μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός, ὅπερ εἶνε ἐπίσης πιθανόν, ἀλλ' ὅμως τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου. Πᾶσαι εἶνε ἐπὶ μέλανος βοιωτικοῦ λίθου, πᾶσαι εἶναι χαρα-

1 Wolters *Gipsabg.* Nº 1052. Brückner *Ornament und Form* 84.

1 Pfuhl, *Jahrb.* 1905 σ. 144.

2 v. Fritze *Athen. Mitt.* 1906, 347 ἑξ.

κται κατὰ τέχνην ἀσυνήθη ὅλως ἀλλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν [1]. Προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς γεωγραφικῆς περιφερείας, ἐπιγραφικῶς εἶνε σύγχρονοι καὶ φέρουσι καὶ ἄλλας προφανεῖς ὁμοιότητας. Ἡ στάσις πάντων τῶν πολεμιστῶν εἶνε ἡ αὐτή, τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπιθέσεως. Πατοῦσι πάντες ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους. Εἰς τὸν Ῥύγχωνα καὶ τὸν Σαυγένην ἐπιτείνεται ἡ τοπειογραφεία διὰ τῆς προσθήκης δένδρων καὶ ἀνθέων. Ἡ τεχνικὴ ὁμογένεια τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους ἐπιρρωννύεται διὰ τῆς σχεδὸν ταυτότητος τοῦ κατεστεμμένου κράνους καὶ τῆς κατακόσμου ἀσπίδος καὶ τῶν περιτέχνων ὑποδημάτων. Ἡ προοπτικὴ παράστασις τοῦ ἐδάφους, τῶν ἀσπίδων, αἵτινες φαίνονται ᾠοειδεῖς ἐν ᾧ εἶνε κυκλικαί, καὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τῶν τριῶν ὁλοκλήρων πολεμιστῶν καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Μνάσωνος καὶ τοῦ ποδὸς τοῦ οἰνοχόου παρὰ τῷ Σαυγένει εἶνε ἡ αὐτή. Ἐπίσης δὲ τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον περιουσίας διά τε τὴν σύνθεσιν καὶ τὰ τοπειογραφικὰ προβλήματα εἶνε τὸ αὐτό. Αἱ παραστάσεις ἐν τοῖς ἀετώμασι τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους εἶνε ὁμοίως ἀσυμμέτρως διατεταγμέναι πλεονάζοντος χώρου πρὸς ἀριστερά. Πάντα δὲ ταῦτα εἶνε χαρακτῆρες τέχνης ἐξερχομένης οὐχὶ ἐκ πολλῶν κεφαλῶν. Ὅταν δὲ προσθέσωμεν καὶ τὸν γενικώτερον χαρακτῆρα, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἔφερον ἀναμφηρίστως χρώματα ἐπὶ τοῦ ἔξω τῶν σωμάτων ἐδάφους τῶν στηλῶν καὶ ἐπὶ τῶν γραμμῶν τῶν δηλουσῶν τὸ περίγραμμα καὶ τὰς λεπτομερείας τῶν παραστάσεων, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τῶν σωμάτων, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται ὡς παραστάσεις μελανομόρφων ἀγγείων παρεληλυθότος συρμοῦ, τότε πορίζόμεθα τὴν ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν ἰδιαζούσης τεχνοτροπίας μὴ ἐκταθείσης πολύ, περιωρισμένης τότε ἐν Βοιωτίᾳ, μὴ παραγαγούσης πολλὰ ἔργα, καὶ ἀσκουμένης ὑπὸ ὀλίγων τεχνιτῶν, πιθανῶς δὲ ὑπὸ ἑνὸς ἐργαστηρίου, ὅπερ ἦτο πιθανῶς ἐξ ἴσου ἐργαστήριον γλύπτου ἅμα καὶ ζωγράφου, ἂν μὴ μᾶλλον ἐργαστήριον ἐπιδεξίου καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν λίθων ζωγράφου. Ἴσως δὲ ἡ ἀπόσβεσις τοῦ ἐργαστηρίου τούτου ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τοῦτον· διότι ἀντὶ χαρακτῶν ἅμα καὶ γραπτῶν παραστάσεων, ἀφ' οὗ τὰ χαράγματα ἐκρύπτοντο ὑπὸ τὸ χρῶμα, περιωρίσθησαν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν εὐθηνοτέραν ἁπλῆν τῶν στηλῶν γραφήν, ἥτις καὶ πρὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ μετ' αὐτὴν ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη. Ἡ ἀπώλεια νῦν τῶν χρωμάτων ἐν ταῖς τοιαύταις στήλαις ἀφαιρεῖ ἡμᾶς τὰ μέσα πρὸς ἀσφαλῆ ἔρευναν τῆς νεωτέρας συνεχοῦς σταδιοδρομίας τῆς τέχνης ταύτης.

Δεχόμενοι ὅμως, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῶν χαρακτῶν στηλῶν τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν εἶνε κατ' ἐξοχὴν ζωγραφικός, κατ' ἀνάγκην εἰσάγομεν αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γραφικῆς μεγαλοτεχνίας τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ἣν ἐμιμοῦντο αἱ λοιπαὶ εἰκαστικαὶ τέχναι. Ἐπιφανέστατος δὲ τῶν ζωγράφων ἐκείνων ἦτο ὁ Πολύγνωτος, ὅστις καὶ ἐν Πλαταιαῖς (Παυσ. 9,4,2) καὶ ἐν Θεσπιαῖς (Plin. *H.* N. 35, 123) εἰργάσθη, ὥστε νὰ εἶνε γνωστὴ ἡ τέχνη αὐτοῦ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ. Ἐν Πλαταιαῖς, συνεργάτην ἔχων τὸν Ὀνασίαν, εἶχε ζωγραφήσει τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τὴν μνηστηροφονίαν τοῦ Ὀδυσσέως, ἃς ἐμιμήθη ἡ ἀγγειογραφία καὶ ἡ γλυπτικὴ (πρβλ. τὸ μνημεῖον τῆς Τρύσης-Γκ1ὸλμπασι). Ἐν Ἀθήναις ἡ Ποικίλη στοὰ εἶχε κοσμηθῆ ὑπὸ τοῦ Πολυγνώτου τοῦ Μίκωνος καὶ ἴσως καὶ τοῦ Παναίνου [1]. Ὁ Πολύγνωτος εἶχε γράψει τὴν Ἰλίου πέρσιν, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἐν Οἰνόῃ μάχην, ὁ Μίκων Ἀμαζονομαχίαν, ἔτι δέ, μετὰ τοῦ Παναίνου ἴσως, καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. Τίνος ἀποδοχῆς ἔτυχον τὰ ἔργα ταῦτα, φαίνεται ἐκ τῆς εὐρείας μιμήσεως, ἣν βλέπομεν μὲν καὶ παρὰ τοῖς γλύπταις ἀλλὰ μάλιστα παρὰ τοῖς ἀγγειογράφοις καὶ τοῖς νομισματοκόποις.

1 Τῆς Χίου στῆλαί τινες (πρβλ. *Beschreib. der ant. Sculpt. d. Berlin. Mus.* ἀριθ. 766 A) εἶνε ἔργα νεώτερα, τοῦ δὲ μουσείου τῶν Ἀθηνῶν ἡ στήλη τοῦ Λυσέου καὶ ἡ τοῦ Ἀντιφάνους (Conze *Att. Grabrel.* Ἀριθ. 1, 8 καὶ 22) ἢ εἶνε χρονολογικῶς ἀσύνδετα ἔργα ἢ ἔχουσι τὴν χάραξιν ἀμελῆ καὶ ἑπομένως ἐστερημένην τῆς σημασίας, ἣν αὕτη ἔχει εἰς τὰ βοιωτικὰ ἔργα. Ὡσαύτως αἱ στῆλαι τοῦ Πρινιᾶ τῆς Κρήτης (Pernier Memorie del R. instituto Lombardo 1912, σ. 219 ἑξ. πίν. VI, VII), ἀναγόμεναι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰ. π. Χ. ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

Τὴν νεωτέραν στήλην τοῦ Ταναγραϊκοῦ μουσείου Σχηματαρίου (ἀριθ. εὑρετ. 1518) τὴν φέρουσαν ἐπιγραφὴν ΑΡΧΙΑΣ καὶ χαρακτὸν κάνθαρον ἐν χαρακτῷ στεφάνῳ κισσοῦ γινώσκω νῦν ἐκ τῶν σημειώσεών μου μόνων, χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ ἀρυσθῶ ἐξ αὐτῶν πλείονα στοιχεῖα ρίσεως καὶ συγκρίσεως (BCH 1902$_1$ 558$_3$).

1 Brunn *Gesch. Gr. Künstler* II, 18 ἑξ. Robert *Marathonschlacht* 3 ἑξ. B. Schröder *Jahrb.* 1911, 287 ἑξ. ἀλλ' ὅρα καὶ Wolters ἐν *Kunstwiss. Gesellschaft in München* 1916 Sitz. 13 Μαρτ.

Ὁ Vollgraff παρέθεσε παραδείγματα ἱκανά, εἰς ἃ δύναταί τις νὰ προσθέσῃ πολλὰ ἐκ τῶν μελετῶν τοῦ B. Schröder *Jahrb.* 1811, 281 ἑξ. 1914, 123 ἑξ. 1915, 95 ἑξ. *Arch. Anz.* 1912, 142 ἑξ. Conze *Att. Grabrel.* 1147-1155. Εἰς ταῦτα, πλὴν ἄλλων τινῶν παραδειγμάτων ἐξ ἀγγείων ἀνεκδότων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἐφθαρμένον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μέγα ἀττικόν, ἀποκείμενον ἐντὸς τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου ἐν Ἀθήναις.

Προφανεστάτη ὅμως εἶνε ἡ ἐπίδρασις τῆς μεγαλογραφίας ἐκείνης ἐπὶ τὰς ἀγγειογραφίας. Ἔχομεν ἀληθῶς ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα τοῦ 460 π. Χ. περίπου καὶ ἐντεῦθεν, ἅτινα δεικνύουσι χαρακτῆρας τεχνικοὺς ἀγνώστους εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐρυθρόμορφον, πολλῷ δὲ μᾶλλον εἰς τὴν μελανόμορφον ἀγγειογραφίαν. Οἱ νεωτεριστικοὶ δὲ οὗτοι τεχνικοὶ χαρακτῆρες εἶνε πλὴν ἄλλων ἡ ἀρχιτεκτονικὴ οὕτως εἰπεῖν κάλυψις τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου διὰ γραφῆς κυρίως μόνον ὡς τοιχογραφίας νοητῆς, ἡ προοπτικὴ παράστασις καὶ κατὰ σκιαγραφίαν τινὰ ἀνάπτυξις τοῦ χώρου εἰς βάθος, ἡ εἰς διάφορα ἐδάφη διάταξις τῶν ἐπὶ μέρους γραφῶν καὶ ἡ συνήθης ἀποφυγὴ τοῦ ἐπιπέδου δαπέδου [1], ἥτις ἐξαναγκάζει τὸν τεχνίτην εἰς ἀναπόφευκτον κεκινημένην ἀπεικόνισιν τῶν σωμάτων, ἣν ἐπανευρίσκομεν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον, προσέτι δὲ καὶ ἡ ὅλη τοπειογραφικὸν χαρακτῆρα ἔχουσα σύλληψις τοῦ σχεδίου περιέχοντος καὶ βράχους καὶ φυτά.

Εἶνε οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι ἐφεύρεσις τῶν ἀγγειογράφων; Ἀλλ' ἂν οἱ ἀγγειογράφοι ἦσαν οὕτω μεγάλοι ἐφευρέται, δὲν θὰ παρέμενον ἀφανεῖς καὶ ἄγνωστοι ἐν τῇ λογογραφικῇ παραδόσει. Ἔπειτα, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ταύτης γενομένων περιγραφῶν τῶν ἔργων τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν τοῦ ε' αἰῶνος καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν κρίσεων τῆς ἀρχαιότητος, οἱ νεωτερισμοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἀποτελοῦντες νέας τεχνικὰς ἀρχὰς καὶ νέα τεχνικὰ ἀξιώματα, ἦσαν τὰ προβλήματα τῆς γραφικῆς μεγαλοτεχνίας τοῦ ε' αἰῶνος. Ὅταν δὲ βλέπωμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἰσχύουσαν χρονολογίαν τῶν ἀγγείων οἱ ἀγγειογράφοι, ἐλθόντες χρονολογικῶς μετὰ τοὺς κατονομασθέντας ἤδη μεγάλους ζωγράφους, δανείζονται τὰ θέματα αὐτῶν (Ἀμαζονομαχίαν, μνηστηροφονίαν, Ἰλίου πέρσιν κλ.) ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, θὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ εἰς τὰς ἐφαρμοσθείσας τεχνικὰς μεθόδους ἐγένετο δανεισμός, καὶ ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγένετο post hoc ἐγένετο propter hoc, ἑπομένως ὅτι ἡ τιμὴ διὰ τὴν τεχνικὴν πρόοδον καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν νέων ἐκείνων τεχνικῶν τρόπων ὀφείλεται εἰς τοὺς εἰρημένους μεγάλους ζωγράφους καὶ τὸν Ἀθηναῖον Ἀπολλόδωρον, ζωγράφους ὧν τὸ ὄνομα παρέμεινεν ἐν τῇ παραδόσει γνωστὸν καὶ μέγα παρὰ πᾶσαν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἔργων αὐτῶν.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν λοιπὸν τῶν μεγάλων τούτων καλλιτεχνῶν ἐποιήθησαν τὰ γλυπτὰ ἐκεῖνα ἔργα, ἐκόπησαν τὰ νομίσματα, ἐγράφησαν τὰ ἀγγεῖα, ἐποιήθησαν αἱ χαρακταὶ στῆλαι τῶν Θηβῶν.

Ὁ Rodenwaldt (*Arch. Anz.* 1913, 64) ἀναφερόμενος εἰς τὴν παραβολὴν τῶν Θηβαϊκῶν στηλῶν πρὸς τὰ τῶν Ὀπουντίων Λοκρικὰ νομίσματα, τὰ εἰκονίζοντα τὸν Αἴαντα, ἅτινα πρῶτα πάντων ἔρχονται εἰς τὴν μνήμην παντὸς μελετητοῦ τῶν στηλῶν [1], φρονεῖ, ὅτι καὶ αὗται καὶ τὰ νομίσματα ἀνάγονται εἰς πρότυπόν τι ἐν Ὀποῦντι εἰκονίζον τὸν Αἴαντα. Ἐπειδὴ δὲ αἵ τε στῆλαι καὶ τὰ νομίσματα δεικνύουσι τὸν πολεμιστὴν ἐστραμμένον πρὸς δεξιά, ὀρθῶς λέγει (*Jahrb.* 1913, 324-5), ὅτι τὸ πρότυπον ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἦτο οὐχὶ περιφερὲς ἔργον, ἀλλ' ἢ ἀνάγλυφον ἢ γραπτὴ εἰκών. Ἀλλὰ δὲν νομίζω, ὅτι τοιοῦτος τύπος εἰδικῆς εἰκόνος τοῦ Αἴαντος ἦτο πρωτότυπος καὶ μονήρης· διότι παρατηρῶ, ὅτι τὰ λοκρικὰ ἐκεῖνα νομίσματα δὲν εἶχον ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρότυπον· πρῶτον διότι ὁ Αἴας δὲν εἶναι πάντοτε τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς τύπου καὶ δεύτερον διότι τὰ Μικώνεια καὶ Πολυγνώτεια ἀγγεῖα ἔχουσι τοιούτους πολεμιστὰς πρὸς δεξιὰ ἢ πρὸς ἀριστερὰ μαχομένους, κατὰ ποικίλους τρόπους, ὥστε ἐπιβάλλεται καὶ τὸν Αἴαντα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς μίμησιν τῶν ἔργων, ἅτινα ἦσαν τὰ πρότυπα τῶν ἀγγειογράφων καὶ τὸ κοινὸν διδασκαλεῖον πάντων τῶν συγχρόνων καὶ νεωτέρων πως τεχνιτῶν. Εἰς τὰ ἀγγεῖα προσέτι βλέπομεν

1 Πρβλ. Heinemann *Landschaftliche Elemente* 91 ἑξ.

1 Ὑπάρχουσι καὶ Θηβαϊκὰ νομίσματα παραπλήσια ὡς B. Head Hist. of the coinage of Boiotia πίν. IX, 8,10, πρβλ. πίν. XI, 3.

τὸ ὄχανον τῆς ἀσπίδος τοῦ Θησέως καὶ τῆς Κλυμένης (ὅρα τὸ ἀγγεῖον ἐν *Jahrb.* 1915 σ. 109 εἰκ.) ἐν σχήματι κεραυνοῦ ὡς ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους, κατακέντητα ἱμάτια ὡς τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τὸν πλούσιον ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῆς ἀσπίδος, ὃν ἐμιμήθη καὶ ὁ Φειδίας [1]. Ἐκεῖ θὰ εἰκονίζετο καὶ πολεμιστής τις, ὅστις ἀπέρριψε τὸ θραυσθὲν δόρυ καὶ μάχεται διὰ τοῦ ξίφους, ὃν ἐμιμήθησάν τινα νομίσματα καὶ ὁ Σαυγένης, παθὼν καὶ οὗτος τὸ σύνηθες βεβαίως τοῦτο πάθημα ἐν μάχῃ.

Ἂν ἠκολουθοῦμεν τὸν συλλογισμὸν τοῦ Schröder (ἔ. ἀ. 1911, 281 ἑξ.), καθ' ὃν ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη τῆς Ποικίλης Στοᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Μίκωνος ἐδείκνυε τοὺς Ἕλληνας ἐν ἀριστερᾷ τεταγμένους καὶ *μαχομένους πρὸς δεξιά*, θὰ ἡγόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ στῆλαι τῶν Θηβῶν μιμοῦνται ἔργον τοῦ Μίκωνος, ὅστις ἦτο κατά τι πρεσβύτερος καὶ ἀρχαϊκώτερος τοῦ Πολυγνώτου [2]. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Schröder ἔνθ. ἀν. 1914, 128 ἑξ. 1915, 110 ἑξ. διακρίνει ἀγγεῖα ἀρχαϊκώτερα καὶ νεωτερικώτερα, ἐφ' ὧν εἰκονίζονται καὶ ἀμαζονομαχίαι δεικνύουσαι πολεμιστὰς ἐν ἐπιθέσει ὡς αἱ Θηβαϊκαὶ στῆλαι, ἀναφερόμενος δὲ εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὴν ἐν τῷ τοῦ Θησέως ἱερῷ ἀμαζονομαχίαν εἶχε γράψει ἴσως ὁ Πολύγνωτος [3] δέχεται, ὅτι ἡ τεχνικὴ ἐξεργασία τῶν λεπτομερειῶν ἐγένετο κατ' ἐπίδρασιν τῆς πολυγνωτείου τέχνης. Ἡ στήλη δὲ τοῦ Μνάσωνος καὶ ἡ τοῦ Ῥύγχωνος εἶνε λίαν προηγμέναι, ἐξηυγενισμέναι τὴν ἔκφρασιν καὶ διάφοροι τῶν μορφῶν τῶν Μικωνείων ἀγγείων, ἔνθα τὰ σώματα εἶνέ πως δέσμια ἐν τῇ κινήσει, αἱ δὲ πτυχαὶ κανονικαὶ διὰ παραλλήλων λεπτῶν γραμμῶν δεδηλωμέναι, οἵας ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἐκεῖθεν ἔκγονον μνημεῖον τῶν Νηρηΐδων γλυπτικῶς μεταφραζομένας καὶ ἀναδεικνυομένας καὶ εἰς ἀνεμούμενα ἱμάτια, ἐλλείποντα διὰ τεχνικοὺς λόγους ἐκ τῶν ἀγγείων.

Ἐπειδὴ αἱ Θηβαϊκαὶ στῆλαι τῶν πολεμιστῶν, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, ἐποιήθησαν ἀμέσως μετὰ τὸ 424 π. Χ., θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν αὐτὰς καὶ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Φειδιακοῦ ἐργαστηρίου, ὡς στενὴν σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸν Πολύγνωτον (Schröder ἔ. ἀ. 1915, 122), ἀλλὰ ἡ παραβολὴ δὲν δεικνύει ἐπίδρασιν ἀττικὴν καὶ φαίνεται, ὅτι τὰ βοιωτικὰ ἔργα εἶνε γεννήματα οὐχὶ ὑποτελοῦς ἀλλὰ παραλλήλου πρὸς τὰ ἀττικὰ ἀναπτύξεως τῆς τέχνης, ἰωνίζοντα δὲ κατὰ τἆλλα καὶ ἔχοντα πρὸς ἐκεῖνα κοινὸν τὸν τύπον τοῦ ἐπιτιθεμένου πολεμιστοῦ (πρβλ. π.χ. τὸν Ἀριστοναύτην).

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς ἐν Πλαταιαῖς εἶχεν ἐργασθῇ μετὰ τοῦ Πολυγνώτου καὶ ὁ Ὀνασίας, γράψας οὗτος τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (Παυσ. 9, 4, 2). Τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου τούτου αὐτὸ μὲν τοῦτο δὲν εἶνε σύνηθες ἐν Βοιωτίᾳ, ἔνθα πολλοὶ εἶνε οἱ Ὀνάσιμοι, ἀλλὰ κατὰ τὸν τύπον βοιωτικὸν ὄν, δεικνύει τὸν ἄνδρα Βοιωτόν. Ἀπίθανον εἶνε, ὅτι ἦτο Θηβαῖος, διότι εἰς Θηβαῖον ἄνδρα δυσκόλως θὰ ἀνετίθετο ἡ κόσμησις ναοῦ ἱδρυθέντος ἐκ τῶν λαφύρων προσφάτου πολέμου, καθ' ὃν οἱ Θηβαῖοι ἦσαν καθαρῶς ἀντίπαλοι. Ἴσως ἦτο Θεσπιεύς, συντελέσας καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ Πολυγνώτου εἰς Θεσπιὰς πρὸς ἐργασίαν, ἣν μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πλινίου (H. N. 35, 123). Ἡ ἐν Θεσπιαῖς αὕτη ἐργασία τοῦ Πολυγνώτου θὰ ἐγένετο ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ κυρία, φαίνεται, αἰτία τῆς ἐπιδημίας τοῦ Πολυγνώτου ἐν Βοιωτίᾳ.

Ὁ Ὀνασίας μνημονευόμενος ὡς συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου, θὰ ἦτο βεβαίως ἀξιόλογος τεχνίτης, ἅτε αὐτὸς γράψας τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτά. Δὲν εἶνε ἀδύνατον, ὅτι ἦτο μαθητὴς τῶν Θασίων τεχνιτῶν τῶν συγχρόνων τοῦ Ἀγλαοφῶντος, πατρὸς τοῦ Πολυγνώτου, ἀλλ' οὐδεμίαν περὶ τούτου ἔνδειξιν ἔχομεν. Ἀλλ' εἴτε ἐμαθήτευσεν ἔξω τῆς Βοιωτίας, εἴτε ἦτο μαθητὴς ἐκείνων τῶν ἐγχωρίων τεχνιτῶν, οἵτινες ἐδίδαξαν τοὺς Βοιωτοὺς ζωγράφους τῶν μελανομόρφων καὶ τῶν πρωΐμων ἐρυθρομόρφων καὶ τῶν οἷος ὁ κάνθαρος τῆς Μυκαλησσοῦ [1] ἀγγείων τὰ θέματα τῶν εἰκόνων, δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἦτο ἔν τινι μέτρῳ ἀντάξιος συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου, ὅτι ἐδιδάχθη ἱκανὰ

1 Furtwängler *Gr. Vasenmaler.* I, 127· ἁπλοῦς Πηγάσους ὡς *ἐπίσημον* ἀσπίδων ὅρα Stefani *Compt. rend.* 1864, 40, Hartwig *Meisterschalen* πίν. 56, 1, σ. 515 ἑξ. Reinach *Repert. d. vases* I, σ. 203, 1.

2 Schröder *Jahrb.* 1915, 117.

3 Brunn ἔ. ἀ. 17. Robert *Marathonschlacht* 46. Furtw.-Reichhold-Hauser *Gr. Vasenmal.* II, 323.

1 *Journ. of. Hell. St.* XXIX, 1909 πίν. XXVI.

ἐκ τῆς μετ᾽ αὐτοῦ συνεργασίας, ὅτι προσήγγισε πάντως πρὸς τὸν τεχνικὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν Πλαταιαῖς, πολεμικὰς πράξεις εἰκονίζον, θὰ εἶχε πολλὰ σώματα πολεμιστῶν ἐν στάσει, οἷα ἡ τῶν πολεμιστῶν τῶν Θηβαϊκῶν στηλῶν. Ὁ Σαυγένης μάλιστα καὶ τὸ τεμάχιον εἰκ. 3, διὰ τῶν ἀρχαϊζουσῶν πτυχῶν ἐξερχόμενα τοῦ συνήθους παρὰ τῷ Μνάσωνι καὶ τῷ Ῥύγχωνι τρόπου, ἀσυμβίβαστα δὲ καὶ πρὸς τὴν Πολυγνώτειον πτυχολογίαν, δεικνύουσιν, ὄχι μόνον ὅτι ὁ τεχνίτης πολλὰς λεπτομερείας ἐνεπίστευεν εἰς τὸν χρωστῆρα οὐχὶ δ᾽ εἰς τὴν σμίλην, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρότυπά τινα παλαιὰ ἐν Βοιωτίᾳ ἐτύγχανον μιμήσεως καὶ καθ᾽ ὃν χρόνον οἱ τεχνῖται ἦσαν ἤδη δυνατοὶ νὰ παράγωσι τελειότερα ἔργα.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀνασίας οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ μνημονεύεται πλὴν ἐν Πλαταιαῖς καὶ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἴσως ἐκ σπουδῆς τοῦ Παυσανίου, ἵνα περιγράψῃ τὸ ἐκεῖ ἱστορικὸν ἱερὸν καὶ μνημονεύσῃ τῶν μεγάλων τεχνιτῶν Φειδίου καὶ Πολυγνώτου, συμπεραίνω, ὅτι τὸν βίον αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἔζησεν ἐν Βοιωτίᾳ, μὴ μετασχὼν ἄλλων μεγάλων ἔργων γνωστῶν εἰς τὴν πολυπραγμονοῦσαν περὶ τούτων ἀρχαίαν παράδοσιν. Ἀλλ᾽ ἂν τοῦτο ἀληθεύῃ, τότε πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν Βοιωτίᾳ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς εἰκαζομένης ἱστορίας ταύτης αἱ φαντασίαι σωρεύονται βεβαίως πολλαί, τὸ δὲ χεῖρον εἶνε, ὅτι, ἵνα προχωρήσωμεν, ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἄλλων: Εἶνε γνωστόν, ὅτι κατὰ τὸν Ε´ καὶ τὸν Δ´ αἰῶνα πολλοὶ τεχνῖται εἶνε διφυεῖς τὴν τέχνην· οἱ ζωγράφοι Πολύγνωτος, Μίκων καὶ Πάναινος ἦσαν ἅμα καὶ γλύπται, ὡς οἱ γλύπται Φειδίας καὶ Εὐφράνωρ ἦσαν καὶ ζωγράφοι. Μάλιστα δὲ διαφέρει ἡμῖν ὁ Θηβαῖος Ἀριστείδης, praeclarus artifex, ὅστις ἦτο διδάσκαλος τοῦ Εὐφράνορος (Πλίν. H. n. 35, 111) καὶ διεκρίνετο (αὐτ. 35, 122) ἐν τῇ ἐγκαυστικῇ τέχνῃ, ἧς ἐνομίζετο ὑπό τινων εὑρετής. Ὁ Πλίνιος, φαίνεται συγχέων τὸν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσαντα πρεσβύτερον Ἀριστείδην, ὃν τάσσει σύγχρονον τῷ Ζεύξιδι καὶ τῷ Παρρασίῳ, καὶ τὸν ὁμώνυμον ἔγγονον αὐτοῦ, ὅστις ἀπεικόνισε καὶ τὴν Λεόντιον τὴν φίλην τοῦ Ἐπικούρου (342-271 π. Χ., ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 322 καὶ ἀπὸ τοῦ 306 περίπου μέχρι 271)[1]. Εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δύο τούτων ὁμωνύμων τεχνιτῶν δὲν θὰ διατρίψωμεν, δεχόμενοι αὐτοὺς κατὰ τὰ πορίσματα ἄλλων νεωτέρων τοῦ Brunn ἐρευνητῶν διακεκριμένους, ὁμωνύμους, συμπολίτας καὶ συγγενεῖς, ἀλλ᾽ ἐν ἀποστάσει ἑκατονταετηρίδος ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀκμάσαντας. Περὶ τοῦ πρώτου πιστεύεται, ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς τὸν ἁπλῶς μνημονευόμενον Ἀριστείδην ὡς μαθητὴν τοῦ Πολυκλείτου (Πλιν. H n. 34, 50.72), ἐπιδέξιον ἑπομένως καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ. Τοιοῦτός τις, εἴπομεν, ἀμφιδέξιος τεχνίτης πρέπει πάντως νὰ ἦτο ὁ ποιήσας τὰς Θηβαϊκὰς στήλας, καὶ ἂν ἀκόμη ἔλειπεν ἡ ἀνάμειξις ἐκείνη τοῦ Πολυκλείτου εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τεχνίτου πιστευομένου Θηβαίου καὶ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλίνιος (35, 75) λέγει, ὅτι ὁ Ἀριστείδης ὡς ζωγράφος ἦτο μαθητὴς τοῦ Εὐξενίδα, νομίζω, ὅτι ὁ Εὐξενίδας οὗτος θὰ εὑρίσκετο ἔν τινι σχέσει ἢ ἐξαρτήσει πρὸς τὸν Ὀνασίαν τὸν συνεργάτην τοῦ Πολυγνώτου, εἰ καὶ ὁ Ἀριστείδης θὰ ἠδύνατο καὶ αὐτὸς ἀπ᾽ εὐθείας νὰ διδαχθῇ ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς.

Τὸν πρεσβύτερον Ἀριστείδην τάσσει ὁ Wolters (Springer Wolters *Die Kunst des Altert.* 320 ἑξ. 371) σύγχρονον τοῦ Σκόπα, ἵνα, οὕτω, φαίνεται, συγχρονίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ *πάθους* εἰς τὰς ἀνθρωπίνας εἰκόνας ἔν τε τῇ γραφικῇ καὶ τῇ πλαστικῇ. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀκριβὴς συγχρονισμὸς δὲν εἶνε ἀναγκαῖος, ἐπειδὴ ἡ γραφικὴ ἠδύνατο νὰ προηγηθῇ, δὲν γνωρίζομεν δὲ ἀκριβῶς τίνα ἔργα τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Ἀριστείδην ἀνήκουσιν εἰς τὸν πρεσβύτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο τεχνίτην, καὶ ἴσως πλανώμεθα πιστεύοντες, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἀριστείδης εἶνε εἰσηγητὴς τοῦ πάθους, ὡς πλανᾶται νομίζω ὁ Perrot *Hist. de l'art* X, 201 πιστεύων, ὅτι ὁ νεώτερος Ἀριστείδης ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦ εἶνε κατὰ τὸν Πλίνιον εὑρετὴς τῆς ἐγκαυστικῆς. Οὗτος δὲ ὁ νεώτερος Ἀριστείδης, ζήσας μέχρι τοῦ τέλους περίπου τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ., ἔνδοξος δ᾽ ὢν τῷ 336 ὅτε εἰκὼν αὐτοῦ ἀπήχθη ἐκ Θηβῶν εἰς Πέλλαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλως ἔγγονος τοῦ

1 A. Reinach *Rev. d. Phil.* XXXIX. 1915, 53

πάππου, ἂν τούτου ἡ δρᾶσις κατεβιβάζετο πολὺ ἐν τῷ 4ῳ αἰῶνι. Τὸ ζήτημα τοῦ Θηβαϊκοῦ ἐργαστηρίου, μάλιστα ὡς πρὸς τὸν πρεσβύτερον Ἀριστείδην, δὲν ἔλυσεν οὐδ' ἡ τελευταία μελέτη τοῦ ὀξύνου καὶ πολυμαθοῦς, προώρως δ' ἀπολομένου ἐν τῷ πολέμῳ A. J. Reinach (ἔ. ἄ. σ. 50 ἑξ.). Ἔλλειψις αὐτῆς εἶνε, ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐτίμησε δεόντως, ἀλλ' οὐδ' ἐμνημόνευσεν ὅλως τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλινίου (H n. 34, 50. 72), καθ' ἣν ὁ Ἀριστείδης, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος τοῦ Θηβαίου, ἦτο μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου. Ὅταν δὲ τὸ ἔνδοξον στάδιον τοῦ Πολυκλείτου πιθανῶς ἄρχεται ἤδη πρὸ τοῦ 440 π. Χ. καὶ δὲν ἔχομεν σαφεῖς ἀποδείξεις ὅτι ἐξακολουθεῖ μακρὰν μετὰ τὸ 420 περίπου, ἠδύνατο οὗτος νὰ εἶνε εἰς γλυπτικὴν δεξιότητα ἐνωρὶς διδάσκαλος τοῦ ζωγράφου Ἀριστείδου, ὥστε ὁ Ἀριστείδης πάλιν νὰ εἶνε κατηρτισμένος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἴσως ἔνδοξος τεχνίτης κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἧς τὸ 424 ἔτος εἶνε σημαντικὸν πρὸς τὴν μελέτην ἡμῶν ταύτην.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ τοιοῦτος φημίζεται ὁ Θηβαῖος Ἀριστείδης, τὰ δὲ κρινόμενα ἐνταῦθα ἔργα εἶνε πάντα Θηβαϊκά, ὡς θὰ δειχθῇ, δὲν θὰ εἴπωμεν πλέον νέον τι, σπεύδοντες νὰ δηλώσωμεν, ὅτι τὸν Ἀριστείδην τοῦτον ὑπολαμβάνομεν ποιητὴν τῶν στηλῶν. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκεν ἤδη ὁ Vollgraff (ἔ. ἄ. σ. 570) γενικώτερον ἀποδοὺς τὰ καλλιτεχνήματα «εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἀριστείδου», ὁ δὲ Six (*Jahrb.* 1909, σ. 10) «οὐχὶ ἄγαν ἀπιθάνως» εἰς τὸν Ἀριστείδην. Νῦν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ἠνέ τις ὁριστικώτερος, ἐπειδὴ ἡ χρονικὴ τάξις, ἣν ἀμέσως κατωτέρω δίδω εἰς τὰ ἔργα, μοὶ φαίνεται θετικωτέρα· εἶνε δὲ αὕτη μᾶλλον προσήκουσα τεχνίτῃ, ὅστις καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἤκμαζε καὶ μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου ἠδύνατο νὰ εἶνε· δύσκολον δὲ εἶνε νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ἄλλον τεχνίτην ἔργα οὕτως ἄξια λόγου, ἐν ᾧ ἐν Θήβαις εἰργάζετο τότε καὶ διέπρεπεν ὁ Ἀριστείδης. Ἔργον δέ τι τοῦ Ἀντιδότου, ὁ clipeo dimicans (Πλίν. 35, 130), δεικνύει ἴσως, ὅτι ὁ τύπος οὗτος τῶν εἰκόνων εἶνε κληρονομικὸς ἔπειτα ἐν τῷ Βοιωτικῷ ἐργαστηρίῳ καὶ ταῖς παραφυάσιν αὐτοῦ.

* * *

Ὁ Homolle (*Comptes rendus de l'Acad.* 1902 σ. 716-7) ἀνάγει τὴν στήλην τοῦ Μνάσωνος καὶ τὴν τοῦ Ῥύγχωνος εἰς τὸ α' τρίτον τοῦ δ' αἰῶνος, ὁ Vollgraff (ἔ. ἄ. σ. 566) εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 4ου αἰ. π. Χ., ὁ Bulle (ἔ. ἀ.) τὸν μὲν Μνάσωνα εἰς τὸ 440 περίπου τὸν δὲ Ῥύγχωνα, παραβάλλων τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μειδίου, εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ., καὶ ὁ Rodenwaldt ἐν μὲν *Arch. Anz.* 1913, 65 ἀμφότερα εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (κατὰ τὸν Karo *Arch. Anz.* 1911, 123, ὅστις πάλιν κατ' ἐμὲ *Παναθήναια* 1910, 222), ἐν δὲ *Jahrb.* 1913, 330 σημ. ἀμφότερα εἰς τὸν χρόνον 450-440.

Ἡ ἐμὴ χρονολογία τῶν στηλῶν συνάγεται οὐχὶ ἐκ τεχνικῶν καὶ αἰσθητικῶν λόγων, οἵτινες θὰ εἶχον ἀσθενὲς κῦρος ἕνεκα τοῦ μονήρους σχεδὸν τῆς χαρακτῆς ἐργασίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς προελεύσεως αὐτῶν ἐκ χώρας, ἐν ᾗ δὲν εἶνε ἀσφαλεῖς αἱ κρίσεις κατ' ἀξιώματα τεχνικὰ ἀλλαχοῦ μορφωθέντα, ἀλλ' ἐκ σειρᾶς ἱστορικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν συλλογισμῶν, εἰς ὧν τὸ πόρισμα ἐπιβάλλεται νὰ ὑποτάξωμεν τοὺς αἰσθητικοὺς λόγους, οἵτινες ὅμως πάλιν οὐδαμῶς ἀντιστρατεύονται, καθὼς ἐγὼ αἰσθάνομαι.

Ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θηβῶν ἀπόκεινται ὀκτὼ ὁλόκληροι, ἁπλαῖ, ἴσαι καὶ ὅμοιαι ἀλλήλαις ὀρθογώνιοι ἐπιτύμβιοι στῆλαι (IG VII 1888 a i), μέγα θραῦσμα, τὸ ἄνω, ἐνάτης καὶ μικρὸν τῆς ἄνω γωνίας δεκάτης, πᾶσαι ἐκ βοιωτικοῦ λευκοῦ λίθου ἢ μαρμάρου [1] ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ποιηθεῖσαι καὶ ἑπομένως σύγχρονοι, προερχόμεναι δὲ ἔκ τινος νεκροταφείου πρὸς Α τῶν Θεσπιῶν κειμένου καὶ δὴ καὶ ἐκ μεγάλου πολυανδρίου, κοσμουμένου ποτὲ ὑπὸ μεγάλου λέοντος [2], ἀκεφάλου καὶ ἄποδος [3] νῦν κατακειμένου πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ πολυανδρίου. [4]

1 Πρβλ. Rodenwaldt *Jahrb.* 1913, 111.

2 Πρβλ. Löschcke Athen. Mitt. 1879 σ. 297. A. Reinach *Rev. d. ét. Gr.* 1913, 354 ἑξ. Collignon *Statues funer.* 231 (ἐλλιπὴς αὐτόθι ἢ συγκεχυμένη ἡ βιβλιογραφία).

3 Εἷς ποὺς ἀνευρεθεὶς ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ Θηβαϊκῷ μουσείῳ.

4 [Μετ' ἀληθοῦς αἰσχύνης προσθέτω κατὰ τὰς διορθώσεις τῶν δοκιμίων τῆς παρούσης μελέτης, ὅτι εὑρέθησαν ἐν Θεσπιαῖς τόσον κακοὶ ἄνθρωποι καὶ ἀσεβεῖς ἐσχάτως, ὥστε ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1921 δια λόγους προσωπικοῦ ἢ *ἐμφυλίου* μίσους ἀνετίναξαν διὰ δυναμίτιδος τὸν λέοντα εἰς τεμάχια, ἅτινα πρέπει νὰ συγκολληθῶσι. Μέχρι τοῦδε εἶνε γνωσταὶ εἰκόνες αὐτοῦ, ἀνεπιτυχεῖς καὶ αὗται, αἱ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν *Πρακτικοῖς* 1911 σ. 160 ἑξ.].

Ἀνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ Σταματάκη [1], ἀνέσκαψα δὲ καὶ ἐγὼ μέρος τοῦ πολυανδρίου τούτου ἄλλως τε καὶ πρὸς συλλογὴν πηλίνων κτερισμάτων, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ εἶνε σφόδρα χρήσιμα διὰ τὸ ὡρισμένον τῆς χρονολογίας αὐτῶν. [2]

Οὐδὲν κόσμημα φέρουσιν αἱ στῆλαι πλὴν ἁπλοῦ κυματίου ἐπὶ κορυφῆς. Ἐφ' ἑκάστης ὅμως ἀναγινώσκονται 10 ἢ 12 ὀνόματα ἐπιπολαίως ἐγκεκολαμμένα· ἐλαχίστας δ' ἐπιγραφὰς ἐγνώρισα ἐν Βοιωτίᾳ ἐχούσας τὸ κάλλος τῶν γραμμάτων τούτων. Ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν ὀνομάτων ὑπερβαίνει τὰ ἑκατόν, ἴσως δὲ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι στῆλαι, ἀλλ' ἀπώλοντο. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀνεδημοσιεύθησαν πολλάκις καὶ ἡρμηνεύθησαν ὡς προερχόμεναι ἐκ δημοσίου πολυανδρίου καὶ ἑπομένως περιλαμβάνουσαι τὰ ὀνόματα νεκρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ. Ἐπιγραφικῶς κριθεῖσαι εὑρέθησαν ὑπ' ἄλλων τε καὶ ὑπὸ τοῦ Kirchhoff (*Stud. z. Gesch. d. Gr. Alphab.*[4] 140) καὶ τοῦ Dittenberger (IG ἔ. ἀ.) ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἑπομένως μὴ ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Ξέρξου παρὰ τὰς Θερμοπύλας πολύνεκρον ἀντίστασιν τῶν Θεσπιέων, ἢ τὴν παρὰ τὰς Πλαταιὰς μάχην. Τούτου δεδομένου ὄντος, εὐχερὴς ἦτο ἡ ἀκριβεστέρα χρονολογία· διότι πόλις μικρὰ ὡς αἱ Θεσπιαὶ δὲν ἀντέχει εἰς ἀπώλειαν ἀθρόαν ἀνδρῶν τοσούτων, ὥστε, ὅταν ποτὲ συμβῇ τοιαύτη ἀπώλεια, νὰ μείνῃ ἄνευ ἱστορικῶν ἀποτελεσμάτων ἢ νὰ μὴ μνημονευθῇ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἱστορίας πολιτισμοῦ μὲν ἀλλ' οὐχ ἥκιστα καὶ πολέμων.

Λοιπὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μία μόνη μάχη ἀναφέρεται, καθ' ἣν ἐπολέμησαν οἱ Θεσπιεῖς καὶ ὑπέστησαν μεγάλας ζημίας, ἡ μάχη κατὰ τὸ Δήλιον τῆς Βοιωτίας τῷ 424 π. Χ. Τόσον μεγάλαι δὲ ἦσαν αἱ κατ' αὐτὴν ἀπώλειαι, ὥστε οἱ Θηβαῖοι κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (Θουκ. 4, 133) «Θεσπιέων τεῖχος περιεῖλον, ἐπικαλέσαντες ἀττικισμόν, βουλόμενοι μὲν καὶ ἀεί, παρεστηκὸς δὲ ῥᾷον ἐπειδὴ καὶ *ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους μάχῃ* (τοῦ Δηλίου δηλ.) *ὅ,τι ἦν αὐτῶν ἄνθος ἀπωλώλει*». Τοιουτοτρόπως ἡ χρονολογία τῶν στηλῶν τούτων τῶν Θεσπιῶν εἶνε ἀσφαλῶς καθωρισμένη.

Ὅμοιον μνημεῖον, προερχόμενον ἐκ πολυανδρίου ἐπίσης, ἀπόκειται ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Σχηματαρίου, εὑρεθὲν εἴς τι τῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας Τανάγρας. Τοῦτο εἶνε μέλας λίθος [1] φέρων ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς ἐσχαροειδῆ κοιλότητα τῶν πρὸς σπονδὰς ἢ ὑγρὰς θυσίας, χοάς, προωρισμένων [2], ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας ὄψεως ἐπιγεγραμμένα εἰς 4 στήλας ἑξήκοντα τρία ὀνόματα, ὧν τὰ δύο ὁρίζονται ῥητῶς ὡς ὀνόματα Ἐρετριέων. Τὰ λοιπὰ εἶνε ὀνόματα βεβαίως Ταναγραίων. Καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἐδημοσιεύθη πολλάκις ἤδη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη πρώτην ἔκδοσιν αὐτοῦ, εὑρέθη δὲ σύγχρονος πρὸς τὰς πλάκας τοῦ Θεσπικοῦ πολυανδρίου. Ὁ Kirchhoff (ἔ. ἀ. 141) μάλιστα ζητῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ ἐπιγραφικήν τινα διαφορὰν ἀποδιδομένην εἰς τοπικὴν συνήθειαν ἢ εἰς ἀτομικὴν τοῦ χαράκτου αὐθαίρετον καλλιγραφίαν, προσθέτει, ὅτι «τὸ βέβαιον γεγονός, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ συγχρόνων μνημείων, κωλύει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν διαφορὰν εἰς τὰς συνηθείας διαφόρων χρόνων». Κατ' ἀκολουθίαν οἱ ταφέντες εἰς τὸ ταναγραϊκὸν πολυάνδριον ἀρηίφατοι νεκροὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔπεσαν εἰς τὰς παρὰ τὴν Τανάγραν μάχας τοῦ 458 (Θουκ. I, 108).

Ἀναζητοῦντες δ' οἱ ἐκδόται τῆς ταναγραϊκῆς ἐπιγραφῆς (Roehl, Kirchhoff, Dittenberger, ὅρα IG, VII 585) ἄλλην νεωτέραν μάχην, εἰς ἣν νὰ ἀναφέρωσι τοὺς νεκροὺς τοῦ πολυανδρίου, ἔρχονται εἰς τὸ ἔτος 426, ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ, ὅτε ἡττήθησαν οἱ Ταναγραῖοι ἐν μάχῃ, ἣν οὑτωσὶ περιγράφει ὁ Θουκυδίδης (III, 91). Εἰπὼν περὶ ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Νικίαν κατὰ τῆς Μήλου δι' ἑξήκοντα νεῶν, ὧν ἐπέβαινον

1 *Πρακτικὰ* 1883, 67 ἑξ. Winter *Typenkatalog der Gr. Terracotten* ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὑπὸ τὸ κεφ. Thespiae

2 *Πρακτικὰ* 1911. 153 ἑξ. Ure *Black glaze pottery* 1913. Εἴς τινας ἀμφισβητουμένας ἀναγνώσεις τῶν στηλῶν ἀναφερόμενος λέγω, ὅτι τὸ a6 ὄνομα εἶνε Ἀρέσανδρος. Τὸ b10 συμπληρωτέον Πολύνικος Ὀλυμπιο[ν]ῖ κ]α, ἐπειδὴ εὗρον καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης τὸ φέρον τὴν συνέχειαν τῆς δευτέρας λέξεως (πρβλ. Σταματάκην *Ἀρχ. Ἐφ.* 1883 σ. 192). Τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ c9 δὲν εἶνε Γ, ἀλλ' ἴσως Β πρβλ. IG VII, 585 IV 15. Τὸ d2 εἶνε Ἀντικράτες. Τὸ f4 Ἀρχέλαος. Τὸ f7 ΠροκλΕFΣ κατὰ λάθος τοῦ χαράκτου. Τὸ g3 ἴσως εἶνε Δίρκων. Τὸ h1 Fίσαρχος. Τὸ i2 Σωστροτίδας. Τὸ i6 Τρυτίας. Τὸ i7 ΝΤΑΚLΗ = Πα]ντακλῆς τὸ i8 . ΙΜ..

1 Κουμανούδης *Ἀθήναιον* 1875, IV, 213. IG, VII. 585, Nachmanson *Histor. Inschr.* ἀριθ. 20.

2 Πρβλ. G. Oeconomus *De profus. receptaculis sepulcral.* 11 ἑξ.

δισχίλιοι ὁπλῖται, προσθέτει: «ὡς δὲ αὐτοῖς (τοῖς Μηλίοις) δῃουμένης τῆς γῆς οὐ προσεχώρουν, ἄραντες (οἱ Ἀθηναῖοι) ἐκ τῆς Μήλου αὐτοὶ μὲν ἔπλευσαν εἰς Ὠρωπὸν τῆς πέραν γῆς, ὑπὸ νύκτα δὲ σχόντες εὐθὺς ἐπορεύοντο οἱ ὁπλῖται (οἱ δισχίλιοι) ἀπὸ τῶν νεῶν πεζῇ εἰς Τάναγραν τῆς Βοιωτίας. Οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως πανδημεὶ Ἀθηναῖοι Ἱππονίκου τε τοῦ Καλλίου στρατηγοῦντος καὶ Εὐρυμέδοντος τοῦ Θουκλέους, ἀπὸ σημείου εἰς τὸ αὐτὸ κατὰ γῆν ἀπήντων. Καὶ στρατοπεδευσάμενοι ταύτην τὴν ἡμέραν ἐν τῇ Τανάγρᾳ ἐδῄουν καὶ ἐνηυλίσαντο. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ *μάχῃ κρατήσαντες τοὺς ἐπεξελθόντας τῶν Ταναγραίων καὶ Θηβαίων τινὰς προσβεβοηθηκότας* καὶ ὅπλα λαβόντες καὶ τροπαῖον στήσαντες ἀνεχώρησαν, οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ ἐπὶ τὰς ναῦς· καὶ παραπλεύσας ὁ Νικίας ταῖς ἑξήκοντα ναυσί, τῆς Λοκρίδος τὰ ἐπιθαλάσσια ἔτεμε καὶ ἀνεχώρησεν ἐπ' οἴκου» (πρβλ. Διοδ. 17, 65).

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ τακτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐγκαινισθεῖσα, ἤτοι ἄμυνα τῶν Ἀθηναίων ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῶν ὁσάκις προσεβάλλοντο, πᾶσα δὲ δυνατὴ ζημία τῶν ἐχθρῶν διὰ τοῦ στόλου κυρίως. Προσέτι γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Τανάγρᾳ δὲν ἐπολέμησαν κατὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν Ταναγραίων ἀλλὰ κατά τινος μέρους αὐτοῦ, κατὰ τῶν ἐπεξελθόντων ἐκ τῶν Ταναγραίων καί τινων Θηβαίων προσδραμόντων πρὸς βοήθειαν. Σύγκρουσις τῶν Ταναγραίων πάντων ἢ καὶ μεγάλου μέρους αὐτῶν πρὸς τὴν ὅλην δύναμιν τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦτο ἄφρων πρᾶξις τῶν Ταναγραίων. Θὰ κατεστρέφοντο ἀνωφελῶς. Τὸ συγκρουσθὲν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατιωτικὸν σῶμα βεβαίως δὲν ἦτο ἰσχυρόν, ἵνα ἀντιταχθῇ ἐρρωμένως κατὰ τῶν πανδημεὶ στρατευομένων Ἀθηναίων· ἦτο ἀπόσπασμά τι ἀναγνωρίσεως, ὡς λέγομεν σήμερον, καὶ φαίνεται, ὅτι, συμπλακὲν ἐπὶ μικρόν, ἐτράπη εἰς φυγήν, ἀποβαλὸν ὅπλα τινά, ἅτινα ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι. Περὶ νεκρῶν οὐδεὶς λόγος γίνεται παρὰ τῷ προβιβάζοντι τὴν συμπλοκὴν εἰς μάχην Θουκυδίδῃ, ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε βεβαίως, ἂν ἔπιπτον *μόνον Ταναγραῖοι 63*. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ ἁπλῆς ἀψιμαχίας ἀσημάντου, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀμέσου ἀναχωρήσεως τοῦ στόλου καὶ τῶν πανδημεὶ κατὰ γῆν ἐλθόντων Ἀθηναίων, οἵτινες μὴ κρίναντες ἀξίαν λόγου τὴν πολεμικὴν ἐπιτυχίαν, δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ Ed. Mayer, νὰ προσβάλωσι τὴν ἐν τῇ πόλει ἀκεραίαν δύναμιν τῶν Ταναγραίων, ἴσως δὲ καὶ τὰς προσθέτους ἐπικουρίας, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν ἐκ Θηβῶν. Σκοπὸς τῶν Ἀθηναίων ἦτο κυρίως ἡ δῄωσις τῆς χώρας, ὄχι ἡ σύγκρουσις πρὸς τοὺς Βοιωτούς.

Νομίζω λοιπόν, ὅτι οἱ 63 νεκροὶ τοῦ ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἐκδοτῶν τοῦ σχετικοῦ λίθου δὲν ἔπεσον ἐν τῇ ἀψιμαχίᾳ ταύτῃ. Ἑπομένως πρέπει νὰ εὕρωμεν ἕτερον χρονικὸν σημεῖον μὴ προσκροῦον πρὸς τὰ ἐπιγραφικὰ δεδομένα, περὶ ὧν εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Ταναγραῖοι νὰ ἀπώλεσαν ἄνδρας ἐν πολέμῳ. Πρὸς τοῦτο ἀνατρέχω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 89-101) παρεχομένην περιγραφὴν τῆς μάχης τοῦ Δηλίου (424 π. Χ.) ἐν τοῖς κυριωτάτοις σημείοις αὐτῆς.

Οἱ Ἀθηναῖοι κρίναντες, ὅτι θὰ καθίστων ἑαυτοῖς εὐχερεστέραν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου καὶ βεβαιοτέραν τὴν νίκην, ἂν ἠδύναντο νὰ κολοβώσωσι σπουδαίως τὴν ἰσχὺν τῶν πολεμίων, ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι τὴν Βοιωτίαν, ἥτις ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη ἐνεδρεύουσα πλησίον ἐχθρικὴ δύναμις. Ἐσχεδίασαν λοιπὸν διπλῆν σύγχρονον προσβολήν, διὰ τοῦ στόλου μὲν ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, διὰ τοῦ στρατοῦ δὲ πανδημεὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκστρατεύοντες εἰς τὴν καρδίαν τῆς Βοιωτίας. Ταυτοχρόνως οἱ Βοιωτοὶ φυγάδες θὰ κατελάμβανον τὴν Χαιρώνειαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐφανερώθη, ἐγένετο δὲ καὶ λάθος περὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συγχρόνου διπλῆς προσβολῆς, ὥστε οἱ Βοιωτοί, ἀφ' οὗ κατέλαβον τὴν Χαιρώνειαν καὶ τὰς Σίφας καὶ ἀπέτρεψαν τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσιν, συνελέγοντο εἰς τὴν Τάναγραν ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων, ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἱπποκράτης, ἐξαγαγὼν πάντας τοὺς Ἀθηναίους πανδημεὶ προσέτι δὲ καὶ τοὺς μετοίκους καὶ τοὺς ξένους, εἶχεν ὀχυρώσει ἤδη τὸ ἱερὸν τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν τῇ Βοιωτίᾳ καί, καταλιπὼν φρουράν, προσεποιήθη, ὅτι ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας, ἐν ᾧ ἀληθῶς ἐστρατοπέδευσε περὶ τὰ δέκα στάδια περαιτέρω παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Ὠρωπίας μεθ' ὅλου

τοῦ κυρίου μέρους τοῦ στρατοῦ πλὴν ψιλῶν πολλῶν, τὸ πλεῖστον ἀόπλων, οἵτινες πράγματι ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας.

Οἱ Βοιωτοὶ εἶχον 7 χιλ. ὁπλίτας, ψιλοὺς ὑπερδεκακισχιλίους, ἱππεῖς χιλίους καὶ πελταστὰς 500. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἰσόπαλοι κατὰ τοὺς ὁπλίτας καὶ τὰ ἄλλα πολεμικὴν ἀξίαν ἔχοντα σώματα τοῦ στρατοῦ, ἠλαττοῦντο δὲ ὡς πρὸς τοὺς ψιλούς, οἵτινες εἶχον, ὡς εἴπομεν, ἀναχωρήσει οἱ πλεῖστοι, οἱ δὲ ἐπαναστρέψαντες ἦσαν κακῶς ὡπλισμένοι ἢ ἐντελῶς ἄοπλοι.

Ἡ παράταξις τῶν Βοιωτῶν εἶχεν ὡς ἑξῆς: Τὸ δεξιὸν κέρας εἶχον οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Παγώνδαν καὶ οἱ ὁμόσπονδοι αὐτῶν, τὸ κέντρον οἱ Ἁλιάρτιοι, οἱ Κορωναῖοι, οἱ Κωπαιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ περὶ τὴν Κωπαΐδα οἰκοῦντες πλὴν τῶν Ὀρχομενίων. Οἱ Ὀρχομένιοι, *οἱ Θεσπιεῖς καὶ οἱ Ταναγραῖοι εἶχον τὸ ἀριστερὸν κέρας.*

Αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἐτάχθησαν ἀφανεῖς πρὸς ἀλλήλας *ἑκατέρωθεν λόφου.* Μετὰ τὴν παρακέλευσιν τῶν στρατηγῶν πρὸς τοὺς στρατιώτας οἱ Βοιωτοὶ παιανίσαντες «ἐπῆσαν ἀπὸ τοῦ λόφου. Ἀντεπῆσαν δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προσέμιξαν δρόμῳ. Καὶ ἑκατέρων τῶν στρατοπέδων τὰ ἔσχατα (δηλ. ἱππεῖς καὶ ψιλοὶ) οὐκ ἦλθεν εἰς χεῖρας, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἔπαθε· ῥύακες γὰρ ἐκώλυσαν. Τὸ δὲ ἄλλο καρτερᾷ μάχῃ καὶ ὠθισμῷ ἀσπίδων ξυνειστήκει. Καὶ *τὸ μὲν εὐώνυμον τῶν Βοιωτῶν καὶ μέχρι μέσου ἡσσᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπίεσαν τούς τε ἄλλους ταύτῃ καὶ οὐχ ἥκιστα τοὺς Θεσπιέας. Ὑποχωρησάντων γὰρ αὐτοῖς τῶν παρατεταγμένων (δηλ. τῶν Ταναγραίων καὶ Ὀρχομενίων)* καὶ κυκλωθέντων ἐν ὀλίγῳ, οἵπερ διεφθάρησαν Θεσπιέων, ἐν χερσὶν ἀμυνόμενοι κατεκόπησαν.... *Τὸ μὲν οὖν ταύτῃ ἡσσᾶτο τῶν Βοιωτῶν* καὶ πρὸς τὸ μαχόμενον κατέφυγε, τὸ δὲ δεξιόν, ᾗ οἱ Θηβαῖοι ἦσαν, ἐκράτει τῶν Ἀθηναίων» Παραλείποντες τὴν περαιτέρω περιγραφὴν τῆς ὁριστικῶς ὑπὲρ τῶν Βοιωτῶν ἐκβάσης μάχης, ἐπιμένομεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι τὸ σύνολον τῶν ὁπλιτικῶν στρατευμάτων «καρτερᾷ μάχῃ καὶ ὠθισμῷ ἀσπίδων συνειστήκει». Ἡ στήλη τοῦ Ταναγραίου Σαυγένους εἶνε τὸ ἄριστον σχόλιον τῶν λόγων τούτων. Ἐρρωμένως μάχεται οὗτος ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις εἶνε ἐγγὺς ἀπέναντι, ὡς μηνύει ἡ φαινομένη αἰχμὴ τοῦ δόρατος αὐτοῦ, καὶ ὡς προϋποθέτει ἡ χρῆσις τῆς μαχαίρας ὑπὸ τοῦ Σαυγένους. Τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Βοιωτῶν, δηλ. οἱ Ταναγραῖοι, οἱ Θεσπιεῖς καὶ οἱ Ὀρχομένιοι, ἐπιέσθη πολὺ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, μάλιστα δὲ ἔπαθον οἱ Θεσπιεῖς, ἐνδόντων τῶν παρατεταγμένων. Εἶνε ἑπόμενον ἐκ τούτου, ὅτι οἱ Ταναγραῖοι καὶ οἱ Ὀρχομένιοι ἀπώλεσαν πολλούς, πλείονας ὅμως οἱ Θεσπιεῖς, διότι ὑποχωρησάντων ἐπὶ τέλους τῶν Ταναγραίων καὶ Ὀρχομενίων ἐκυκλώθησαν οἱ Θεσπιεῖς, ὅσοι δὲ τούτων ἐφονεύθησαν, «ἐν χερσὶν ἀμυνόμενοι κατεκόπησαν».

Ἂν δὲ περὶ τῶν Ὀρχομενίων οὐδεὶς τρόπος ὑπάρχει νὰ μάθωμεν περισσότερα, περὶ τῶν Ταναγραίων ὅμως φρονῶ, ὅτι ἀπώλεσαν τοὺς νεκρούς, οὓς καταλέγει ὁ λίθος τοῦ πολυανδρίου· ἦσαν οὗτοι 63 μετὰ τῶν δύο Ἐρετριέων [1]. Τοσαύτη ἀπώλεια μιᾶς καὶ μετρίας πόλεως ἐν οὕτω μεγάλῃ μάχῃ δὲν εἶνε ἀσήμαντος καὶ προϋποθέτει ἐρρωμένον καὶ κρατερὸν ἀγῶνα ἄξιον τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδειχθείσης προσοχῆς τοῦ Θουκυδίδου. Ὅταν ὅλη ἡ Βοιωτία συνάγει 11 χιλ. πεζοὺς καὶ 1100 ἱππεῖς ἐν συνόλῳ, ἀπώλεια μόνον 63 νεκρῶν στρατιωτῶν τῆς Τανάγρας εἶνε μεγάλη ἀπώλεια τῆς Ταναγραϊκῆς πανστρατιᾶς.

Πόσοι ἀκριβῶς Θεσπιεῖς ἐφονεύθησαν, ἀγνοοῦμεν· αἱ σωθεῖσαι στῆλαι τοῦ πολυανδρίου ἀναβιβάζουσιν αὐτοὺς εἴς τι πλέον τῶν 100. Ἀλλ' ἂν οἱ ἐνωρὶς μετὰ τῶν Ταναγραίων ὑποχωρήσαντες Ὀρχομένιοι ἀπέβαλον ὅσους καὶ οἱ Ταναγραῖοι ἄνδρας, ἄλλους δὲ τόσους τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ Βοιωτικοῦ στρατοῦ, τότε ἐκ τῶν σχεδὸν πεντακοσίων ἐν συνόλῳ νεκρῶν Βοιωτῶν (Θουκ. 4,101) οἱ τριακόσιοι περίπου θὰ ἦσαν Θεσπιεῖς, ἀπαιτοῦντες πρὸς ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων ἐν τῷ πολυανδρίῳ 30 περίπου στήλας διατεταγμένας (τὸν τρόπον ὅρα Brückner ἔ. ἄ. σ. 213) ἢ καθ' ὅλον τὸ ἐκ 32 μ. κτιστὸν πρόσωπον αὐτοῦ ἢ κατὰ τὸ κέντρον μόνον, ἔνθα, ὄπισθεν τοῦ τοίχου, ἦτο τὸ βάθρον τοῦ λέοντος. Τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανώτερον, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἔμπροσθεν εὗρεν ὁ Σταματάκης πεπτωκυίας τὰς 9 στήλας ἐν γραμμῇ τινι εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου· θὰ ἦτο λοιπόν ποτε ὁ

1 Περὶ τούτων ὅρα Wilamowitz *Aus. Kydathen* 85.

τοῖχος ἱκανῶς ὑψηλός, ὥστε ὑπεράνω τῶν καλυφάντων αὐτὸν ἔξω χωμάτων νὰ κατολισθήσωσιν αἱ στῆλαι εἰς τοσαύτην ἀπόστασιν.

Τοιουτοτρόπως καὶ τὸ Θεσπικὸν καὶ τὸ Ταναγραϊκὸν πολυάνδριον ἐκάλυπτον ἐνδόξους νεκροὺς τῆς περὶ τὸ Δήλιον μάχης. Τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν ἀναγράφονται ἑκατέρωθι ἁπλᾶ ἄνευ πατρωνυμικοῦ ἢ ἄλλου προσθέτου καθορισμοῦ, ὅστις ἦτο καὶ περιττός, ἀφ' οὗ, ὡς γνωστόν, τὰ ὀνόματα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπλάττοντο μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας γλωσσοπλαστικῆς, ὥστε σπανίως ὑπῆρχον δύο ὅμοια ἐν τῇ αὐτῇ πόλει [1]. Εἶνε ἀληθές, ὅτι εἰς τὰ 63 ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τανάγρας ἔχομεν δύο *Χαρώνδας* καὶ δύο *Ἀπολλοδώρους*, εἰς δὲ τὰ 94 τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Θεσπιῶν τρεῖς *Πυθοδώρους* καὶ δύο *Δαμοφίλους*. Ἀλλ' ἡ ὁμωνυμία αὕτη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι, καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἂν γίνῃ δεκτή, δὲν ἀναιρεῖ τὸν κανόνα τῆς σπανιότητος, ὡς ἀραιὰ ἐξαίρεσις, ἐξηγεῖται ὅμως καὶ ἄλλως. Πρῶτον διότι εἶνε δυνατὸν οἱ δύο Χαρῶνδαι π. χ. νὰ εἶνε πατὴρ καὶ υἱὸς (γνωστοῦ ὄντος, ὅτι κατὰ τὸν ε' αἰῶνα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἐδίδετο καὶ εἰς τὸν υἱὸν ἐνίοτε). Δεύτερον εἶνε δυνατὸν οἱ δύο Χαρῶνδαι νὰ κατήγοντο οὐχὶ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως, ἀλλ' ἐκ δύο χωρίων, κειμένων ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν Θεσπιῶν. Τὰ θεοφόρα ὅμως ὀνόματα Ἀπολλόδωρος καὶ Πυθόδωρος ἴσως καὶ εὐσεβὲς καθῆκον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἐπέβαλλε νὰ δίδωνται κατ' ἐπανάληψιν· ἐπειδὴ πολλάκις συζυγικὰ ζεύγη ἄτεκνα ἐτεκνοποίουν τῇ συνάρσει τοῦ θεοῦ. Ὁ Εὐριπίδης τοὐλάχιστον ἐν τῷ Ἴωνι μαρτυρεῖ τοῦτο, εἰσάγων τὴν Κρέουσαν καὶ τὸν Ξοῦθον αἰτουμένους παῖδα παρὰ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, φαίνεται, συνήθως ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἐν Δελφοῖς καὶ διὰ τοῦτο εἶνε πάμπολλα τὰ Βοιωτικὰ ὀνόματα τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα (Πουθόδωρος, Πούθων, Πυθάγγελος κλ.) [2]. Ὁπωσδήποτε οὐδὲν νέον λέγω, μνημονεύων, ὅτι ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης μετὰ πλείστης ἐλευθερίας ἔπλαττε ποικιλώτατα ὀνόματα, ὥστε νὰ ἀποφεύγηται πάσῃ δυνάμει ἡ ὁμωνυμία ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Κατ' ἀκολουθίαν, ἐὰν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐν τῷ πέμπτῳ τοὐλάχιστον αἰῶνι π. Χ. εὑρίσκωμεν δύο ὅμοια ὀνόματα, εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Τοῦτο πρέπει ἀληθῶς νὰ συμβαίνῃ, ὁσάκις πρόκειται περὶ ὀνομάτων σπανίων ἢ ὀνομάτων πολιτῶν μικρῶν πόλεων. Καὶ ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα, ἀφ' οὗ φαινομενικῶς ἀπεμακρύνθημεν, λέγω, ὅτι σύμπασα ἡ Βοιωτία κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ ε' αἰῶνος δύο μόνον Σαυγένεις καὶ δύο μόνον Κοιράνους ἐγνώρισε πάντας Ταναγραίους. Εἷς Κοίρανος [1] καὶ εἷς Σαυγένης περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν 63 ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου ὡς πεσόντες κατὰ τἀνωτέρω ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Δηλίου. Ὁ ἕτερος Σαυγένης καὶ ὁ ἕτερος Κοίρανος εἶνε οἱ τῶν στηλῶν, ἃς μετήνεγκον ἐκ Τανάγρας εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν. Ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, καὶ οὗτοι ἀπέθανον ἐν πολέμῳ, ἀφ' οὗ εἰκονίζονται μαχόμενοι. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα εἰς ἑκάτερον ζεῦγος σύμπτωσιν ὀνομάτων, σύμπτωσιν χρονολογικὴν ἐπιγραφικῶς καὶ τεχνικῶς, σύμπτωσιν τοπικήν, σύμπτωσιν τρόπου θανάτου. Τοσαῦται ὅμως συμπτώσεις δὲν εἶνε πλέον συμπτώσεις, ἀλλ' εἶνε ἀποδείξεις ταυτότητος τῶν προσώπων [2].

1 Ὅρα Δημοσθ. τὸν 39ον λόγον καὶ Wilamowitz *Aristot. und Athen* II, 179. Burrows - Ure *Journ. of Hell. St.* 1909 343.

2 Πρβλ. Fröhner *Archiv f. R- W* 1912, σ. 380 ἐξ. Γενικῶς δὲ «ᾧ ἕκαστος θεῷ συντέτακται καὶ παρ' οὗ δυνάμεως καὶ τιμῆς εἴληχεν, ἀπὸ τούτου φιλεῖ καλεῖσθαι» (Πλουτ. π. τ. ἐκλελ. χρηστ. 21. 421 E) πρβλ. καὶ Sittig *De Graec. nomin. theophoris* 53 ἐξ. Γονεῖς αἰτησάμενοι τέκνον παρὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος καὶ γεννήσαντες κόρην ὠνόμασαν αὐτὴν «*Δελφίδα* μαντείας ἕνεκεν μνῆμά τε Δελφῶν». *Rév. d. ét. Gr.* 1915 461-2).

1 Ὁ μυθικὸς Ὀρχομένιος ἥρως Robert *Oid.* II 50 ἐξ., δεικνύει μόνον ἴσως διατί τὸ ὄνομα τοῦτο τὸ ἀνῆκον εἰς παλαιὰν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπανέρχεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐν νεωτέροις χρόνοις. Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος Κοίρανος ὅρα Glotta 1909 (I) σ. 76 ἐξ.

2 Ὀνόματά τινα ἄλλα τοῦ λίθου τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου πλὴν τοῦ Σαυγένους καὶ τοῦ Κοιράνου εὕρηνται καὶ ἐπὶ ἄλλων καὶ δὴ καὶ ἐπιτυμβίων λίθων τῆς Τανάγρας, ὧν τινες, σύγχρονοι ὄντες πρὸς τὸ πολυάνδριον, ἐνδέχεται νὰ δηλῶσιν τοὺς αὐτοὺς νεκροὺς πολεμιστάς, προερχόμενοι ἐκ κενοταφίων ἱδρυθέντων ὑπὸ τῶν οἰκείων κατὰ τὰ πατρῷα μνήματα, ἄλλοι δὲ δηλοῦσιν ἴσως ὀνόματα ἐκγόνων. Τοιαῦτα ἔχομεν τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς τὰ παχέα τετυπωμένα δηλοῦσι πιθανῶς τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τοῦ πολυανδρίου πρόσωπα: Δαλιάδας (IG VII 537-8), *Χοιρίλος* (670), *Μισοθίδας* (646), Σαμίας (538), Χαρώνδας (537) **Μελίτων**, **Νικίας**, Θεόζοτος, Μεγαλῖνος, Σαγυθινίδας, Χάβας (537) **Ἀμινοκλέεις** (511), Ὀνατορίδας, Εὐκλίδας (538), **Ἀπολλόδωρος** (506, 522-5), *Ἀβαεύδωρος* (612), Ἀφρόδιτος (507), καὶ ὁ ἀνέκδοτος πῶρος ὑπ' ἀριθ. 1485 τοῦ εὑρετηρίου ARISSTOTELEϟ.

Σχεδὸν οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ Σαυγένης καὶ ὁ Κοίρανος τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου εἶνε τὰ αὐτὰ πρόσωπα πρὸς τοὺς ὁμωνύμους πολεμιστὰς τῶν χαρακτῶν στηλῶν τῆς Τανάγρας, εἶνε οἱ αὐτοὶ ἄνδρες οἱ πεσόντες εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον μάχην. Αἱ χαρακταὶ στῆλαι, ποιηθεῖσαι βεβαίως ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην, ἦσαν ἱδρυμέναι ἐπὶ κενοταφίων ἰδιωτικῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν λοιπῶν οἰκογενειακῶν τάφων τῶν ἡρώων πολεμιστῶν, ὡς συνέβαινε τοῦτο καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ πρόχειρον παράδειγμα τοῦ ἐν Κορίνθῳ πεσόντος ἱππέως Δεξίλεω, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λυσανίου (πρβλ. Brückner *Athen. Mitteil.* 1910, σ. 191 ἑξ. καὶ τὰ ἐκεῖ παρατιθέμενα ἄλλα παραδείγματα).

Μικρά τις ὅμως διαφορὰ τὸ μὲν παλαιογραφική τὸ δὲ ὀρθογραφικὴ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν χαρακτῶν στηλῶν τῆς Τανάγρας καὶ τοῦ λίθου τοῦ πολυανδρίου. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Σαυγένους τὸ γάμμα γράφεται ἐπὶ μὲν τοῦ λίθου τοῦ πολυανδρίου ὡς Λ ἐπὶ δὲ τῆς χαρακτῆς στήλης ὡς Γ. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐναλλαγὴ τῆς μορφῆς τοῦ γράμματος παρατηρεῖται καὶ εἰς συγχρόνους ἐπιγραφὰς τῶν Θεσπιῶν, ὁ δὲ Kirchhoff δὲν ἀποκλείει τὴν γνώμην (ὅρα ἄνω σ. 19 II), ὅτι τοῦτο δύναται νὰ προέρχηται καὶ ἐξ αὐθαιρέτου ἀτομικῆς καλλιγραφίας τοῦ χαράξαντος τὰς ἐπιγραφάς. Ὀρθογραφικὴ διαφορὰ ὑπάρχει ἐν τῇ γραφῇ τῆς πρώτης συλλαβῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Κοιράνου, ἥτις ἐν μὲν τῷ λίθῳ τοῦ πολυανδρίου γράφεται δι' ΟΕ, ἐπὶ δὲ τῆς χαρακτῆς στήλης δι' ΟΙ. Ὁ λίθος τοῦ πολυανδρίου γράφει κατὰ κανόνα τὸ ΑΙ καὶ ΟΙ δι' ΑΕ καὶ ΟΕ (Ἀβαεόδωρος, Fεργαένετος, Χοερίλος, Ἀρισστόθοενος). Ἀλλὰ τὸν κανόνα τοῦτον δὲν τηρεῖ ἀπαρεγκλίτως, διότι γράφει τὸ ὄνομα *Αἰσχίνας* καὶ τὸ ὄνομα *Πυρραῖος* δι' ΑΙ. Ὁμοία δὲ ὀρθογραφία τοῦ ΟΙ παρατηρεῖται καὶ εἰς συντετριμμένην σύγχρονον πρὸς τὸν λίθον τοῦ πολυανδρίου Ταναγραϊκὴν ἐπιγραφήν, ἥτις ἔφερε πιθανῶς τὸ ὄνομα *Χοιρίλος* δι' ΟΙ γεγραμμένον (IG VII, 670). Τοιαύτη ὀρθογραφικὴ ποικιλία καὶ παλαιογραφικὴ αὐθαιρεσία τῶν χαραξάντων ἐπιγραφὰς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν συγχρόνων ὀστράκων τῶν χρησιμοποιηθέντων ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Περικλέους Θουκυδίδου τοῦ υἱοῦ τοῦ Μελησίου ἤδη πρὸ τοῦ 440 π. Χ. καὶ τὸν τοῦ Ἀχαρνέως Κλειππίδου υἱοῦ τοῦ Δεινίου παρὰ Brückner *Athen. Mitt.* XL 1915, σ. 8 ἑξ.

Ἀλλ' εἰ καὶ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ποιοῦμαι, ὡς νομίζω, ἱκανῶς ἐκποδὼν τὴν δυσχέρειαν τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς γραφῆς τῶν ὀνομάτων τῶν δύο Ταναγραίων πολεμιστῶν, νομίζω, ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ ἐξήγησις τῆς ὑπαρχούσης ταύτης ποικιλίας εἶνε ἄλλη: ὅτι δηλ. αἱ χαρακταὶ στῆλαι τῆς Τανάγρας ἐποιήθησαν εἰς τὴν σύμμαχον τότε τῶν Ταναγραίων πόλιν τῶν Θηβῶν, ἔνθα τὸ Γ καὶ τὸ ΟΙ ἐγράφοντο πάντοτε ὡς γράφονται ἐπὶ τῶν χαρακτῶν στηλῶν. Διὰ τοῦτο εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι καὶ ἐπιγραφικοὶ λόγοι ἀνάγουσι τὰς χαρακτὰς στήλας τῆς Τανάγρας εἰς Θήβας. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἔχουσιν ἐνίοτε οὕτως, ὥστε, ἂν που ἀπορῶμεν πολὺ ἢ ὀλίγον, πρέπει μᾶλλον νὰ διδασκώμεθα παρὰ νἀμφισβητῶμεν περὶ τῶν γεγονότων.

Τὰ μέχρι τοῦδε συμπεράσματα συνοψίζονται ὡς ἑξῆς: Οἱ Ταναγραῖοι Σαυγένης καὶ Κοίρανος τῶν χαρακτῶν στηλῶν, εἶνε τὰ αὐτὰ πρόσωπα πρὸς τὸν Σαυγένην καὶ Κοίρανον τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου. Οἱ νεκροὶ τοῦ πολυανδρίου τούτου εἶνε νεκροὶ ἀνδρῶν πεσόντων εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον μάχην (424 π. Χ.). Αἱ ταναγραϊκαὶ χαρακταὶ στῆλαι ἐποιήθησαν ἐν Θήβαις ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἀριστείδου ἀμέσως μετὰ τὸ 424 π.Χ.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν συμπερασμάτων τούτων ἐποιησάμην χρῆσιν τεκμηρίων, ἅτινα ἠδυνάμην νὰ ἐξεύρω, ὑφ' οὓς ὅρους ἐργάζεται ἡ ἀρχαιολογία. Τὰ τεκμήρια ταῦτα δὲν εἶνε βεβαίως ῥηταὶ καὶ κατηγορηματικαὶ ἀποδείξεις, ὥστε νὰ προκύπτῃ ἐξ αὐτῶν βεβαιότης ἀναμφισβήτητος. Τὴν ἐξ αὐτῶν ὅμως πηγάζουσαν μεγάλην πιθανότητα οὐδείς, νομίζω, θὰ ἀρνηθῇ.

Ὑπολείπεται νὰ ἐπιχειρήσω ἤδη νὰ περιλάβω εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν πορισμάτων καὶ τοὺς ἐπίσης ἐν πολέμῳ πεσόντας Θηβαίους πολεμιστὰς Μνάσωνα καὶ Ῥύγχωνα. Ὁμολογῶ δέ, ὅτι ὡς πρὸς τούτους ὁ συλλογισμός μου εἶνε ἀσθενέστερος. Διότι οἱ Θηβαῖοι κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀπώλεσαν νεκροὺς καὶ ἐν τῇ περιφήμῳ προσβολῇ τῶν Πλαταιῶν τῷ 431 καὶ παρὰ τὸ Δήλιον τῷ 424 καὶ κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν βαρβάρων Θρακῶν τῶν καταστρεψάντων τῷ

414 τὴν Μυκαλησσόν, ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν συμπλοκὴν τοῦ 426. Εἰς τίνα τῶν χρόνων τούτων ἔπεσεν ὁ Μνάσων καὶ ὁ Ῥύγχων; Δυστυχῶς οὐδεὶς ὑπάρχει τρόπος πρὸς ἀπόδειξιν τούτου βεβαίαν. Ἀλλ' εἶπον ἤδη, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους εἶνε ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς στήλης τοῦ Ῥύγχωνος. Αἱ ὁμοιότητες μάλιστα τῶν δύο τούτων παραστάσεων ἐν ταῖς λεπτομερείαις, οἷαι εἶνε τὸ δαφνοστεφὲς κράνος, τὰ ὑποδήματα, ὁ διάκοσμος τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ τοπείου εἶνε τοιαῦται, ὥστε, ἀποκλειομένης ἐν τῷ ε' αἰῶνι καὶ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ ἑτέρου τῶν ἔργων τούτων ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἐν δυσὶν ἀλλοτρίοις ἀλλήλων ἀλλὰ μόνοις ἐν Ἑλλάδι ὁμορρύθμως διὰ χαράξεως καὶ γραφῆς ἐργαζομένοις ἐργαστηρίοις δύο ἰσοδυνάμων τεχνιτῶν, καθιστῶσι πιθανόν, ὅτι ὁ εἷς καὶ μόνος τεχνίτης, ὁ ποιήσας τὰς στήλας ταύτας, εἰργάζετο αὐτὰς συγχρόνως καὶ κατέβαλεν ὁμοίας καὶ τὰς αὐτὰς διὰ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν σκέψεις. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι καὶ ὁ Ῥύγχων, ἐντελῶς σύγχρονον ἔργον πρὸς τὸν Σαυγένην ὤν, εἰκονίζει πολεμιστὴν τῆς παρὰ τὸ Δήλιον μάχης [1].

Ἡ στήλη τοῦ Μνάσωνος εἶνε ἡ ἀρίστη τὴν διατήρησιν ἴσως δὲ καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Τὰ γράμματα αὐτῆς εἶνε ἐπιμελέστατα πάντων κεχαραγμένα. Τὸ Μ καὶ τὸ Ν ἔχουσι κατακόρυφα τὰ ἔξω σκέλη τὸ δὲ ≤ εἶνε τετρασκελὲς ὡς εἰς τὰς στήλας τοῦ Θεσπικοῦ πολυανδρίου, ἐνῷ τὸ Ταναγραϊκὸν πολυάνδριον, ὁ Σαυγένης, ὁ Κοίρανος, ὁ Πανχάρης, ὁ Βρεσάδας (πρβλ. κατωτέρω τὸν Πολυτιμίδαν καὶ τὴν Καλυνθίδα) ἔχουσι ϟ. Ἀλλὰ τὰ σχήματα ταῦτα τῶν γραμμάτων δὲν δεικνύουσιν ἀσφαλῶς χρονικὴν διαφοράν, ὡς οὐδ' αἱ ἐλαφραὶ τεχνικαὶ διαφοραὶ αἱ ἐξηγούμεναι διὰ τῶν πολλῶν χειρῶν τῶν ἀποτελουσῶν ἐργαστήριόν τι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἑνὸς ἀνδρὸς ἢ διὰ τῆς μικρᾶς χρονικῆς ἀποστάσεως τῆς χωριζούσης τὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ἢ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

Ἕνεκα δὲ τῶν γενικῶν τεχνοτροπικῶν λόγων καὶ ἕνεκα τῆς ὑπερηφανίας, ἥτις ὁμοία ἐκδηλοῦται ἐπὶ πασῶν τούτων τῶν βοιωτικῶν στηλῶν καὶ ἁρμόζει εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον καλλίνικον μάχην, ἥτις ἦτο μεγίστη δόξα τῆς Βοιωτίας, συμπαρασύρω καὶ τὸν τεχνικῶς τελειότερον φαινόμενόν μοι Μνάσωνα εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς μάχης τοῦ Δηλίου. Ἐκ τῆς μάχης ταύτης τοσαῦτα ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν Θηβαίων, ὥστε ἐκ τῆς τιμῆς αὐτῶν «τήν τε στοὰν τὴν μεγάλην ἐν τῇ ἀγορᾷ (τῶν Θηβῶν) κατασκευάσαι καὶ χαλκοῖς ἀνδριάσι κοσμῆσαι, τοὺς δὲ ναοὺς τοῖς ὅπλοις καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν στοὰς τοῖς ἐκ τῶν σκύλων καταχαλκῶσαι» (πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1917 σ. 37) [1].

1 Πρβλ. νῦν καὶ Rodenwaldt *Arch. Anz* 1913. 65.

Εἰς τὰς στήλας ταύτας βλέπω Θηβαίους, οὓς ἐγνώρισαν «ἀνδρειοτέρους εἰς τὸν πόλεμον» οἱ Ἀθηναῖοι (Ἀριστοφ. *Βάτρ.* 1023 ἑξ.), βλέπω τὰ ἀγαθὰ καὶ καλὰ σώματα τῶν Βοιωτῶν, ἅτινα ἐπαινεῖ ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος (III, 5, 2 ἑξ.), βλέπω «ἄνδρας φιλοτιμοτάτους καὶ μεγαλοφρενεστάτους πάντων, ἅπερ οὐχ ἥκιστα παροξύνει κινδυνεύειν ὑπὲρ εὐδοξίας τε καὶ πατρίδος». Εἰς τὸ παράστημα τῶν ἐνδόξων τούτων ἀνδρῶν, ὧν τὴν ὁρμὴν ὁ θάνατος μόνος ἐπέσχε, διαλάμπει ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ἐπιζησάντων νικητῶν τοῦ Δηλίου.

Εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐν τῇ γείτονι Ἀττικῇ οἱ τάφοι τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἀπετέλουν σημεῖον ἐκδηλώσεως τῆς δόξης καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς. [2] Περὶ Θεσπιῶν ἔχω νὰ εἴπω, ὅτι τὸ πολυάνδριον τῶν ἐν Δηλίῳ πεσόντων συνέχεται πρὸς ἄλλους περιβόλους τάφων ἐν τῇ αὐτῇ πλευρᾷ τῆς ἐκ τῆς πόλεως ἀρχομένης ὁδοῦ, ὧν εἷς ἀπέχων πεντηκοντάδα περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ πολυανδρίου πρὸς τὴν πόλιν εἶνε πιθανώτατα ἐπίσης πολυάνδριον πολεμικόν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς χώμασιν αὐτοῦ ἐπιπολαίως συνέλεξα παρ' ὀστᾶ τεμάχια σιδηρᾶς πλακός, ἐκ θώρακος πιθανῶς, ἐχούσης προσκεκολλημένον καὶ ὑπὸ τῆς σκωρίας διαπεποτισμένον τὸ ὕφασμα τοῦ χιτῶνος (ὅρα *Ἀρχ. Δελτ.* 1917, 174_1). Ὁ νεκρὸς ἦτο λοιπὸν στρατιώτης· γίνεται δ' οὕτω πιθανόν, ὅτι ἐν Θεσπιαῖς τὰ πολεμικὰ πολυάνδρια

1 Ὅτι ὁ Διόδωρος λέγων ταῦτα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ βοιωτικὰς ἢ θηβαϊκὰς πηγάς, ὅρα τὰς παραπομπὰς παρὰ *Burrows Annual of tle Br. Sc XI*, 1904 5 σ. 160 ἑξ.

2 Πρβλ. τὰς Ἀθήνας Θουκ. 2,34 κ. ἄ. τὴν ἐν Πόντῳ Ἡράκλειον Frgm. Hist. gr. III 535. Brückner Athen. Mitt. 1910, σ. 183 ἑξ. *Berl Phil. Woch.* 1915, 1081. Wolters *Sitz. Ber. d. Bayer. AK* 1913 σ. 3 ἑξ. *Berl. Phil. Woch.* 1915, 1424. Wilamowitz *Aus Kydathen* 83 ἑξ. *Aristotet. und Athen* 171. Eitrem *Beitr z griech. Relig.* III, 1920 σ. 26.

εἶχον ἐξαίρετον θέσιν ἐν τῷ αὐτῷ πάντα τόπῳ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἢ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς ὁδοῦ ἐγκατεστημένα, καὶ ἀπετέλουν οὕτω τὸ ἐξαίρετον «μνῆμα τῶν ἀριστέων», τὸ «δημόσιον σῆμα», τοῦτο δὲ ἄγει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι καὶ κοινῆς λατρείας ἐπιταφίου ἐτύγχανον οἱ νεκροὶ τῶν πολέμων ὡς ἐν Ἀθήναις (τὸ ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον μνῆμα τῆς μάχης τοῦ Δηλίου ὅρα Παυσ. 1, 29, 13).

* * *

Ἐρρήθη ἀνωτέρω, ὅτι αἱ χαρακταὶ στῆλαι εἶνε γραφικὰ ἔργα, καὶ ὅτι πάντως ἔφερον χρώματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἐξαίρεται ἡ κυρία εἰκών· διὰ τοῦτο τὸ ἔδαφος εἶνε ἐλαφρῶς ἀνώμαλον εἰργασμένον καὶ οὕτω πρόσφορον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Ὅτι αἱ χαρακταὶ γραμμαὶ ἔφερον ἐπίσης χρῶμα διακριτόν, ἀποδεικνύει ἡ ῥάβδος τοῦ Παγχάρους, ἥτις δὲν εἶνε ὅλη χαρακτή, τοῦ μὴ χαραχθέντος μέρους ὄντος ποτὲ δεδηλωμένου μόνον διὰ χρώματος, καθὼς τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῶν δοράτων ἐπὶ τῆς στήλης Helbig *Führer* [3] I, 1081. Ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς παραστάσεως ἔφερε χρώματα, δεικνύει τὸ δεδιπλωμένον ἱμάτιον ἢ ἡ χλαμὺς τοῦ Ῥύγχωνος πέραν τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ βραχίονος· ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸν ὦμον σχηματίζει αὕτη ἰσχυρὰν πτυχὴν δηλουμένην διὰ γραμμῆς χωρούσης ἀπὸ τῆς ὤας πρὸς τὸν τράχηλον. Κατωτέρω ἡ χλαμὺς ἔχει μίαν ἀποσβεννυμένην πτυχὴν καὶ ἔτι κατωτέρω εἶνε ὅλως ἄπτυχος· καὶ ὅμως ἡ ἔξω καὶ ἡ παράλληλος ἐσωτερικὴ ὤα αὐτῆς εἶνε κυματοειδεῖς ἕνεκα τῆς ἀνεμώσεως, ἥτις κολποῖ τὴν ἐσθῆτα οὕτως, ὥστε ἡ ὀφιοειδὴς κεντητὴ βεβαίως ποτὲ γραμμὴ κατὰ μῆκος τῆς ὤας, προοπτικῶς ὁρωμένη καὶ εἰκονιζομένη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, νὰ προσεγγίζῃ πρὸς αὐτὴν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ὑφάσματος μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς προκοίλοις. Τοιαύτη διάταξις τῶν πραγμάτων δηλοῖ πτυχὴν ἁπλωτήν, ἥτις θὰ ἐδηλοῦτο διὰ σκοτεινοτέρου καὶ ἀνοικτοτέρου τόνου τοῦ χρώματος τοῦ ἱματίου κατὰ σκιαγραφίαν (φθορὰ καὶ ἀπόχρωσις σκιᾶς Πλουτ. *π. τῆς Ἀθην. δόξης 346 A*), ἧς ἡ πρώτη ἐμφάνισις ἀνέρχεται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Μίκωνος, ἡ δὲ μεγάλη ἀνάπτυξις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν σκιαγράφον.[1] Τοιοῦτος δὲ τεχνικὸς χαρακτὴρ εἶναι ἀξιοσημείωτος ἐν τοῖς χρονολογητοῖς τούτοις ἔργοις, ἅτινα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς κατανόησιν τῶν τρόπων τῆς παλαιᾶς γραφικῆς, οὓς δὲν δυνάμεθα νὰ σπουδάσωμεν οὔτε ἐν τοῖς νομίσμασιν ἢ τοῖς λιθίνοις ἀναγλύφοις ἢ περιφερέσιν ἔργοις, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἶνε ἀνεπίδεκτα γραφικῶν κυρίως μεθόδων, οὔτε ἐν ταῖς ἀγγειογραφίαις, αἵτινες, ἠναγκασμέναι νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ μέλαν χρῶμα τοῦ γανώματος καὶ τὸ ὠχρέρυθρον τοῦ πηλοῦ, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδώσωσιν οὔτε τὴν πολυχρωμίαν οὔτε τὴν σκιαγραφίαν τῆς ἐργασίας τῶν μεγάλων ζωγράφων [2].

Διὰ τοῦτο θὰ ἐξάρω δύο εἰσέτι παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους κυρίως. Πρῶτον ὅτι ἡ ἀνεμώνη εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ἐγγυτάτω τοῦ θεατοῦ χώρου, ἐπὶ τοῦ προσκηνίου (avant plan) οὕτως εἰπεῖν τῆς ὅλης σκηνογραφίας, ἐν ᾧ τὸ δένδρον ὑψοῦται ἐπὶ λόφου κατὰ τὸ βάθος τῆς σκηνῆς, (πρβλ Hauser ἔ. ἄ. II 317 ἑξ). Λοιπὸν ἡ ἀνεμώνη καὶ τὸ δένδρον (ἀναμφισβητήτως δένδρον, οὐχὶ ἄνθος τι ἢ μικρὸν φυτὸν) ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὕψος· μάλιστα ἡ ἀνεμώνη εἶνε ὑψηλοτέρα κατὰ 0,02. Πῶς συμβαίνει τοῦτο; Ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφιῶν παρετηρήθη, ὅτι πρόσωπά τινα εἰκονιζόμενα εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναπτυσσομένου χώρου εἶνε κατά τι μικρότερα τῶν εἰκονιζομένων ἐγγὺς τοῦ θεατοῦ (Hauser ἔ. ἄ. 305). Καὶ διήγειρε μὲν τοῦτο τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι πιθανὸν ὁ τεχνίτης ἤθελεν οὕτω νὰ δηλώσῃ τὴν κατὰ προοπτικὴν σκιαγραφίαν σμίκρυνσιν τῶν μορφῶν ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν παρατηρεῖται τοῦτο κατὰ κανόνα, ἐπεκράτησε νὰ νομίζηται ὡς προελθὸν ἐκ τυχαίας ἀμελείας τοῦ ἀγγειογράφου. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τοιαύτη τυχαία ἀμέλεια δὲν παρατηρεῖται καὶ ἀντιθέτως, δὲν παρατηρεῖται δηλ. καὶ σμίκρυνσις τῶν ἐγγὺς τοῦ θεατοῦ εἰκονιζομένων μορφῶν. Προσέτι δὲ ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους, ἧς τὸν τεχνίτην οὐδεὶς νομίζω θὰ κατηγορήσῃ διὰ πα-

1 Winter ἐν Gereke-Norden *Einl. in die Altert.-wiss* II. 155 ἑξ. Furtwängler-Reichhold-Hauser *Wasenmal.* II, 317 Bulle *Der schöne Mensch* 608. Pfuhl *Jahrb.* 1910, σ. 12 ἑξ. *Neuejarb. f. d. Klass. Alt.* 1911, 17. Schröder *Jahrb.* 1914 134-5.

2 Πρβλ. Hauser ἔ. ἄ. II 320.

ρομοίαν τυχαίαν ἀμέλειαν, δεικνύει, ὅτι εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο πρέπει νὰ διδῶμεν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων πρὸς τὰ πρόσω βημάτων τῆς τότε ζωγραφικῆς τέχνης, νὰ διδῶμεν τὴν ἀπεικόνισιν τῆς μεμακρυσμένης ἐκτάσεως καὶ τὴν προοπτικὴν καὶ κατὰ σκιαγραφίαν ἐργασίαν [1] τὴν ποιοῦσαν τὸ μέγα μικρὸν καὶ τὸ μικρὸν μέγα, ἥτις δὲν ἦτο ἄγνωστος ἐπὶ Πλάτωνος (Φαίδ. 69 B.). Τοιουτοτρόπως ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους εἶνε ὁ παλαιότατος ἀσφαλὴς terminus ante quem διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τεχνικοῦ τούτου ἀξιώματος, ὅπερ εἶνε διὰ τὸν νεώτερον καλλιτέχνην σημεῖον στοιχειωδεστάτης μαθήσεως [2].

Ἡ ἑτέρα παρατήρησις ἀφορᾷ εἰς τὴν πολυχρωμίαν τῆς γραφῆς. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ (*Ἀρχ. Δελτ.* 1917 250 ἑξ.), ὅτι ἀφ' ὅτου ὁ Πολύγνωτος μεταχειρίζεται ἀφθόνως τὸ ὠχρὸν χρῶμα, ὃ εὑρίσκομεν ἤδη παλαιότερον αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἐτρουσκικῶν τάφων καὶ εἰς τὸν κάνθαρον τῆς Μυκαλησσοῦ καὶ ὃ μειγνύμενον μετ' ἄλλων χρωμάτων παράγει μεγάλην χρωματικὴν κλίμακα, ἐγένετο δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν ἐν τῇ τέχνῃ δύο κατευθύνσεις, ὧν ἡ μὲν εἶχε τὴν παλαιὰν τετραχρωμίαν, ἡ δὲ πολυχρωμίαν. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἐβεβαιώσαμεν πολύχρωμον σκιαγραφίαν εἰς τὸν χιτῶνα τοῦ Ῥύγχωνος, συνάγομεν, ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στῆλαι ἦσαν πολυχρώμως γεγραμμέναι, ὅτε βεβαίως τὸ δένδρον τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους καὶ οἱ στέφανοι τῆς δάφνης ἢ ἐλαίας θὰ ἦσαν πράσινα, ὡς συμβαίνει ἔπειτα ἐπὶ γλυπτῶν ἅμα καὶ γραπτῶν στηλῶν τῆς Δημητριάδος ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βόλου (π. χ. ἀριθ. 125), ἡ δὲ ἀνεμώνη θὰ προσελάμβανεν ἄλλο τι ἰδιάζον αὐτῇ χρῶμα καὶ πιθανῶς τὸ ἐρυθρὸν (πρβλ. Παυσ. 9, 22,4) [1]. Ἂν δ' ἠλήθευεν ἡ περὶ δαφνοφόρου ἑρμηνεία τοῦ Ῥύγχωνος, ὁ χιτὼν αὐτοῦ θὰ ἦτο κροκωτὸς ἴσως, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ χρώματος τούτου καὶ εἰς ἄλλας ἱερατικὰς στολὰς (π. χ. τῶν ἄρκτων τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος Ἀριστοφ. *Λυσ.* 645) ἢ ἔστω καὶ λευκὸς ἢ πορφυροῦς (Stengel *Kultusalt.*² σ. 43 ἑξ.), πάντως δ' οὐχὶ κυανομέλας, ὡς εἶνε τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ λίθου, θὰ εἶχε δὲ τὰ κεντητὰ κοσμήματα δι' ἄλλων προσηκόντων χρωμάτων δεδηλωμένα ἢ «κεκαλυμμένα».

Πρὸς τούτοις παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὰ ἀετώματα τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους οὐδεμία συμμετρικὴ ἢ ἀντιθετικὴ διάταξις παρατηρεῖται, ἑπομένως δὲ ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι κοσμηματικὰς σκηνάς, ἀλλ' ἔχουσιν ἀπαραγνώριστον ζωγραφικὸν χαρακτῆρα.

Περὶ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν ἐζωγραφήθησαν αἱ στῆλαι, ἔγραψεν ὁ Vollgraff (ἔ. ἀ. 556 ἑξ.) ἱκανὰ καὶ καλά, ἐδέχθη δ' αὐτὰ καὶ ὁ Rodenwaldt (*Arch. Anz.* 1913, 66 ἑξ.). Ὁ Vollgraff ὁρμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Bötticher (*Tektonik* 58 ἑξ.) ὅτι τὸ ἐρυθρὸν ἄνευ κηροῦ χρῶμα, δι' οὗ ἐχρώννυον οἱ παλαιοὶ συχνὰ τὸ ἔδαφος τῶν ἀναγλύπτων στηλῶν, ἐφηρμόζετο ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἁδρῶς εἰργασμένου τὴν ἐπιφάνειαν, συνάγει, ὅτι τὰ μετὰ κηροῦ μεικτὰ χρώματα τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐγκαυστικῆς τέχνης, θὰ ἐφηρμόζοντο ἐπὶ λείας ἐπιφανείας. Ὥστε τότε εἰς τὰς χαρακτὰς στήλας τῶν Θηβῶν τὸ ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον διὰ χρωμάτων διαλυτῶν ἐν ὕδατι καί τινι κολλητικῇ οὐσίᾳ, οἷον τὸ λεύκωμα τοῦ ᾠοῦ κλ. (ὅρα Perrot

1 Pfuhl *Jahrb* 1910, 21.

2 Τὰ πορίσματα τῶν τελευταίων συζητήσεων περὶ *σκιαγραφίας* συνοψίζει ὁ Pfuhl *Jahrb.* 1912 σ. 227 ἑξ, ὅθεν ἀρυόμεθα τάδε: ἡ σκιαγραφία εἶνε προοπτικὴ παράστασις τοῦ χώρου τοπειογραφική. Ὁ Wörmann, ἀντέταξεν, ὅτι ἄνευ ἑνιαίας πτώσεως φωτὸς καὶ σκιᾶς δὲν ἐπιτυγχάνεται ἐντύπωσις χώρου καὶ ἑπομένως ἡ κυρία σημασία τῆς σκιαγραφίας εἶνε αὐτὸ τοῦτο γραφὴ μετὰ σκιῶν. Ὁ Πολύγνωτος περιέλαβεν εἰς βάθος διὰ φωτὸς καὶ σκιᾶς (πρβλ. καὶ Φιλοστρ. βί. Ἀπολλ. 2, 20) μόνον μεμονωμένας μορφὰς οὐχὶ δὲ καὶ πάντα χῶρον. Τὸ τελευταῖον, ὡς καὶ τὴν γραμμικὴν προοπτικὴν ἐπέτυχεν ὁ Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ γραφῇ πινάκων. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ διάκρισις τῶν δύο τεχνιτῶν. Ὥστε κατὰ τὸν Δ' αἰ. π. χ. σκιαγραφία σημαίνει τὴν χρωματικὴν προοπτικήν, ἢ ἀπατηλὴν (illusion) παράστασιν παντὸς χώρου· τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο ἐπιτευκτὸν διὰ μόνης τῆς γραμμικῆς προοπτικῆς οὔτε διὰ τῆς πολυγνωτείου σκιάσεως. Πρὸς ὀρθὴν προοπτικὴν παράστασιν ἡ σκιαγραφία δὲν εἶνε σκοπὸς ἀλλὰ προϋπόθεσις. Τὰ περὶ φωτισμοῦ διδάγματα τοῦ Ἀπολλοδώρου ἤγαγον ὁριστικῶς εἰς τὴν ἀπάτην (illusion). Διὰ τοῦτο ἡ *σκηνογραφία* ἴσως εἶνε χωρογραφία κατὰ τὰς τεχνικὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὡς φρονεῖ ὁ Schöne (αὐτ. σ. 19 ἑξ.). Ὁ Pfuhl τροποποιεῖ τοῦτο ἀποδίδων εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον περιωρισμένον βάθος χώρου καὶ ὁρίζων τὴν σκηνογραφίαν τοῦ Ἀγαθάρχου ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἀπατώσης γραφικῆς, ἥτις εἶνε σκιαγραφία κατὰ τὸν Πλάτωνα γενικῶς ἤτοι ἀπόδοσις τῆς εἰκόνος τοῦ χώρου ἐπὶ ἐπιφανείας διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῆς ἀγαθαρχείου προοπτικῆς καὶ τῆς ἀπολλοδωρείου φωτοσκιάσεως.

1 Διὰ τοὺς στεφάνους τῆς δάφνης ἢ τῆς ἐλαίας ἐπιβάλλεται ἐπιφύλαξίς τις, ἐπειδὴ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω τὸν γραπτὸν ἐπιτύμβιον κύβον τῆς Καλλίδος ἔχοντα στέφανον μύρτου *ἐρυθρᾶς*, γνωρίζομεν δὲ τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Πρβλ. v. Duhn *Archiv f. Rel-Wiss.* 1906 σ. 1 ἑξ. Gruppe *Mythol.* 891_3.

Hist. de l'art X, 197), ἀλλὰ τὰ λεῖα σώματα καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ ἄλλα συμπληρώματα ἐγράφοντο ἐγκαυστικῶς [1]. Ὅτι δὲ ἡ γραφὴ ἐξετείνετο καὶ εἰς τὰς παραστάδας τῶν στηλῶν, ἀποδεικνύει τὸ τεμάχιον τοῦ Πυρίου, οὗ ἡ παραστάς, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τῶν ἄλλων στηλῶν φανεράς, εἶναι ἁδρῶς εἰργασμένη μεταξὺ λείων μερῶν ἑκατέρωθεν, προσέτι δὲ αἱ κάτωθι τοῦ κυματίου δύο ὁριζόντιοι γραμμαὶ καὶ μάλιστα ἡ κατωτέρα, ἥτις, χωρίζουσα δύο ταινίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λείας ἐπιφανείας, θὰ ἦτο περιττή, ἅτε καὶ δυσδιάκριτος, ἂν αἱ δύο ταινίαι δὲν ἦσαν κεχρωσμέναι καὶ δὴ καὶ διὰ διαφόρου ἴσως χρώματος ἑκατέρα.

Ἐπειδὴ ὅμως πρόκειται περὶ ἔργων τέχνης ἐκτεθειμένων εἰς τὸ ὕπαιθρον ἐπὶ μακρὸν χρόνον, αἱ δὲ καιρικαὶ ἐπιδράσεις θὰ κατέστρεφον τὰ μὴ ἐγκαυστικῶς ἐφηρμοσμένα χρώματα, πιστεύω ἐγὼ ἀδιστάκτως, ὅτι ὅπως εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν ναῶν οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν στηλῶν τὰ χρώματα ἦσαν κηρωτὰ καὶ ἐγκαυστικῶς προσπεφυκότα ἐπὶ τῶν λίθων. Ἡ δὲ διαφορὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐπιφανείας τῶν στηλῶν (ἁδρὰ ἢ λεία ἐπιφάνεια) συνετέλει εἰς τὴν διάφορον ἀνάκλασιν τοῦ φωτὸς καὶ τὴν πρόσκτησιν ἰδίου θελγήτρου τῶν πολυχρώμων εἰκόνων. Ἂν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πολὺς ἔπαινος προσήκει εἰς τὸν τεχνίτην τῶν στηλῶν, ὅστις τοσοῦτον λεπτῆς αἰσθήσεως ἦτο κάτοχος καὶ τοσοῦτον ἐπόνει πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀποτελέσματος ἐκείνου. Τοιαύτη ἐκδοχὴ ἁρμόζει περισσότερον ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα φημιζόμενον ὡς εὑρετὴν τῆς ἐγκαυστικῆς. Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν σχολιάσωμεν τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου *Η. n.* 35, 122 («ceris pingere ac picturam inurere quis primus excogitavit, non constat. Quidam Aristidis inventum putant, postea consumatum a Praxitele»), Ἀριστείδης τις, παλαιότερος τοῦ Πραξιτέλους, προκύπτει ἐπιδέξιος καὶ περίφημος ἐγκαυστικός, οὗτος δὲ δύναται πιθανώτατα νὰ εἶνε ὁ Θηβαῖος, ὁ πρεσβύτερος, ὁ τεχνίτης κατὰ τἀνωτέρω τῶν χαρακτῶν στηλῶν, αἵτινες εἶνε ἀκατάληπτοι ἄνευ ἐγκαστικῆς καὶ ἴσως δὲν θὰ ἐποιοῦντο οὕτως, ὡς ἐποιήθησαν, ἂν ὁ τεχνίτης αὐτῶν δὲν ηὐμοίρει τῆς ἀπαραιτήτου ἐκείνης τέχνης.

Περὶ τοῦ ναομόρφου σχήματος τῶν στηλῶν παραπέμπω εἰς ὅσα ἔγραψα ἐν τοῖς Θηβαϊκοῖς μου (= *Ἀρχ. Δελτ.* 1917) σ. 247 ἐξ. καὶ παραθέτω ἐνταῦθα τὴν ἐκεῖ ἀποπεσοῦσαν εἰκ. 6 (πρβλ. Conze *Att. Grabrel.* ἀρ. 37) στήλης πωρίνης τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν, ἥτις θὰ ἔφερε πάντως γραπτὴν παράστασιν καὶ ἐπιγραφήν. (ὕψ. 0.58, μετὰ δὲ τοῦ ἐμβόλου ὕψ. 0.64 πλ. 0.27 τοῦ δὲ βάθους πεδίου πλ. 0.23 × ὕψ. 0.47). Ἀνάλογοι στῆλαι δημοσιεύονται κατωτέρω.

6: Πωρίνη ἐπιτυμβία ναόσχημος στήλη τοῦ Θηβαϊκοῦ μουσείου.

* * *

Κατὰ τἀνωτέρω (σ. 14 ἐξ.) ἡ χαρακτὴ ἐργασία τῶν στηλῶν εἶνε γλυπτικὸν ἐπικούρημα τοῦ ζωγράφου, ὃ ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ χρώματα παρὰ τὴν ἐπίπονον αὐτοῦ ἐξεργασίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐγκατελείφθη ἀντικατασταθέν, ἡ δὲ γραφὴ ἐπανῆλθεν οὕτω εἰς τὸν πρότερον διὰ προσχεδιάσεως γραφικῆς ἄνευ χαράξεως ἁπλοῦν τρόπον. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ τούτου τρόπου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θηβῶν τὰ ἑξῆς παραδείγματα:

1) ὑπ' ἀριθμ. εὑρετηρ. 476 πωρίνη στήλη (ὕψ. 0.79 πλ. 0.45 πάχ. 0.28) μετὰ γλυπτοῦ κυμα-

1 Πρβλ. Ἀρβανιτόπουλον *Ἀρχ. Ἐφ.* 1908, 57 ἐξ. *Θεσσαλ. μνημεῖα* 44 ἐξ. Ἐν σελ. 45 46 λέγει, ὅτι τὸ πεδίον τοῦ ἐγκαυστικῶς γραπτέου πίνακος ἠλείφετο πιθανῶς πρῶτον διὰ λευκῆς βαφῆς *κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον*. Τοῦτο δὲν νομίζω πιθανόν, διότι ἡ λευκὴ βαφὴ θὰ ἐχώριζε τὰ κηρόμεικτα χρώματα ἀπὸ τοῦ γυμνοῦ λίθου, πρὸς ὃν ἔδει νὰ συγκολληθῶσιν ἐγκαυστικῶς ταῦτα.

τίου ἄνω καὶ ὑπ' αὐτὸ ἐπιγραφῆς τοῦ στ' αἰ. π. χ.

ΕΠΙΠΟLVΨΑΡΜΟΙ = Ἐπὶ Πολυχάρμῳ

Κατὰ τὸ μέσον τῆς προσόψεως ἴχνος ὁριζοντίας ταινίας πλ. 0.014· ὑπὲρ αὐτὴν τῆδε κακεῖσε λείψανα χρώματος ἐρυθροῦ, ὑπ' αὐτὴν δὲ ἐρυθρὸς σκιώδης τύπος ἀνθρώπου ὀρθίου ἐστραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ ὡς εἰς τὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα τῶν μέσων τοῦ στ' αἰ. καὶ πρότερον. Οὐδεμία χάραξις εὕρηται ἀλλ' οὔτε καὶ ἔγκαυσις πιθανολογεῖται ἐπὶ τοῦ πορώδους λίθου. Τὸ Π τῆς ἐπιγραφῆς καμπύλον ἄνω.

2) ἀριθ. εὑρετ 517· στήλη τιτανολίθου λευκοῦ μορφουμένη εἰς ἀέτωμα ἄνω. Κάτω ἐλλιπής. Ὕψ. 0.65, πλ. 0.63-0.65, πάχ. 0.24. Ἡ πρόσοψις φέρει περὶ τὰς 60 στήλας πυκνῶν ὀπῶν μεγέθους ἐρεβίνθου στοιχηδὸν διατεταγμένας ἀπὸ ἄνω μέχρι κάτω πρὸς ὑποδοχὴν κονιάματος (λείψανα σῴζονται ἐν ὀπαῖς) καὶ γραφῆς πιθανώτατα. Μόνον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀετώματος καταλείπεται ταινία λεία, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ τοῦ στ' αἰ.

ΘΙΘΘΕ: ϛΟLΟ . = Θίθθη, Σόλω[ν

Ἐλήφθη ἐκ τοῦ κήπου τοῦ Σπ. Ἰγγλέση ἤτοι ἐκ τοῦ χώρου τοῦ περιλαμβάνοντος τὸν Ἰσμήνιον λόφον καὶ τὰ πρὸς Β. καὶ Δ αὐτοῦ. Θίθθη = Τίτθη (Τίτθη ὄνομα καὶ Conze *Att. Grabr.* ἀριθ. 42) πρβλ. Φίφον, Φάρφον, φεφύλαχσο κ. τ. ὅ. Buck *Classical Philol.* 1909 σ. 76 ἑξ. καὶ ἀνέκδοτον μέλανος τιτανολίθου στήλην τοῦ μουσείου Θηβῶν ἐκ Ποτνιῶν ΘΡΙΦΟΝDΑϟ = Θριφώνδας (τὸ φ καὶ τὸ ο ῥομβοειδῆ).

Ἐκ δὲ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγονται αἱ χαρακταὶ στῆλαι καὶ ἔπειτα, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θηβῶν παραδείγματά τινα, ἅτινα πολλοῖς τῶν συναδέλφων πολλάκις ἐπέδειξα, ἔχοντα χαρακτὴν ἐργασίαν εἴς τινα κοσμήματα μόνον, τῆς λοιπῆς γραφῆς οὔσης ἄνευ χαράξεως ἐπὶ ἀδρῶς εἰργασμένου πεδίου, πλείονα δὲ ἄνευ οὐδεμιᾶς χαράξεως. Οὕτω εἶνε

3) ἀριθ. εὑρ. 450 = 1992 (εἰκ. 7) Στήλη μέλανος λίθου ἀετωματώδης· ὕψ. 0.72, πλάτ. 0.695—0.71, πάχ. 0.27. λεῖαι ταινίαι καθορίζουσι τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ἀετώματος καὶ πλαισιοῦσι τὸ ὑπ' αὐτὸ πεδίον. Ὑπὸ τὴν ὑποτείνουσαν

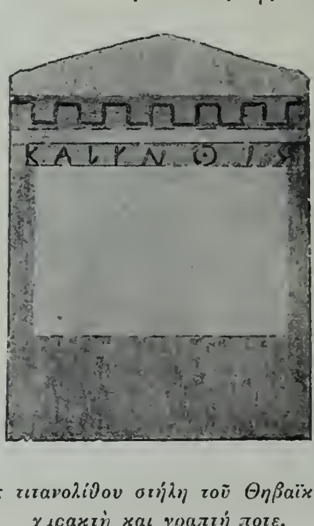
7: *Μέλανος λίθου στήλη τοῦ μουσείου Θηβῶν χαρακτὴ καὶ γραπτή ποτε.*

τοῦ ἀετώματος ἑτέρα λεία ταινία ἔχουσα ἐπιγραφὴν

ΠΟLΥΤΙΜΙDΑϟ Πολυτιμίδας.

Ἐν τῷ ἀετώματι ἀνθέμιον λεῖον χαρακτὸν καὶ δὴ καὶ ἐλαφρῶς ἀνέχον ἐκ τοῦ πεδίου Τὸ πεδίον ἐνταῦθά τε καὶ ὑπεράνω καὶ ὑποκάτω τῆς ἐπιγραφῆς εἶνε ἀδρῶς ἐσχηματισμένον διὰ γραμμῶν ὁριζοντίως ἀλλ' ἀτάκτως βαινουσῶν καὶ πρόσφορον οὕτω πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Εὑρέθη ἐν θέσει Βάτος καὶ κατεσχέθη ἐν Πυρίῳ.

4) Ἀριθ. εὑρ. 102 = IG, VII 2568 (εἰκ. 8) (ὕψ. 0.67, πλ 0.51, πάχ. 0.26). Στήλη λίθου μέλανος ἀετωματώδης. Τὸ ἀέτωμα ὅλον ἀδρῶς πως εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Τὸ κάτω πεδίον χωρίζεται ὑπὸ λείας ταινίας, ἧς ἄνω προστυπώ-

8: *Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ Θηβαϊκοῦ μουσείου χαρακτὴ καὶ γραπτή ποτε.*

τατος μαίανδρος ἐν ἀδρᾷ τανίᾳ, ὑπὸ τὸν μαίανδρον δὲ εἶνε ὁμοίως λεία ταινία φέρουσα ἐπιγραφὴν

ΚΑLΥΝΘΟΙϟ Καλυνθίς

Κατωτέρω τὸ πεδίον ἐλαφρῶς ἀδρὸν δι' ἀτάκτων ὁριζοντίων γραμμῶν εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Ἐκ Θηβῶν (ἁγίας Τριάδος).

5) Εἰκ. 9. Στήλη μέλανος λίθου ἀετωματώδης· ὕψ. 0.625, πλ. 0,423-0.46, πάχος 0.18·

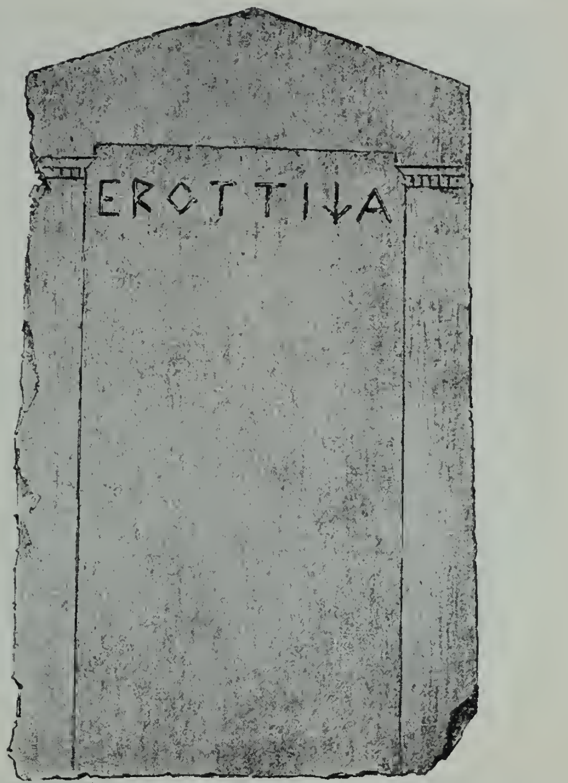

9: *Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν χαρακτὴ καὶ γραπτή ποτε.*

Ὁμοίως ταινίας λείας φέρει καὶ αὕτη ὡς ἡ προτέρα, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὰς συγκλινούσας πλευρὰς τοῦ ἀετώματος. Φέρει δὲ ὡς ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 3 ἀνθέμιον ἐν τῷ ἀετώματι καὶ προσέτι ὑπὸ τὴν ὑποτείνουσαν αὐτοῦ δύο κλάδους ἐλαίας ὡς ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους. Ἡ παλαιὰ ἐπιγραφὴ ἀπεξέσθη καὶ ἀβεβαίως ἀναγινώσκεται οἱονεὶ DORION= *Δωρίων*. Εἰς δευτέραν χρῆσιν τεθεῖσα ἡ στήλη προσέλαβε νέαν ἐπιγραφὴν « *Ἐπὶ Φειλοτίμῳ* »

Τὸ κύριον πεδίον τῆς ὄψεως τῆς στήλης ἀδρῶς εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος.

6) Εἰκ. 10. Μέλαινα στήλη ὕψ. 0.79, πλ.

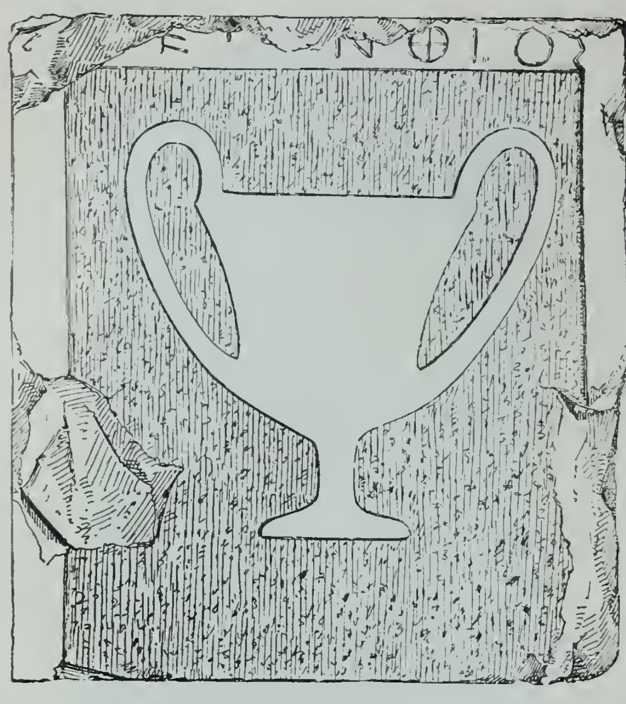

10: Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν. χαρακτὴ καὶ γραπτή ποτε.

0.45-0.47, πάχ. 0.17. Ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίου πεδίου παραστὰς μετ' ἐπικράνου ἐσχηματισμένη διὰ κατακορύφων ἀνωμάλων ξεσμάτων. Τὸ κύριον πεδίον φαίνεται νῦν λεῖον ὡς καὶ τὸ ἀέτωμα. Οὔτε δ' ἐν τούτῳ οὔτε κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐροττίχα* διακρίνεται γραμμή τις χαρακτὴ πρὸς διάκρισιν ταινίας ἢ πλαισίου. Εἶνε λοιπὸν ἀμφίβολον ἄν, πλὴν τῶν παραστάδων, ἦτο τὸ ἀέτωμα καὶ τὸ πεδίον γραπτά, ἀλλ' ἂν ἦσαν, θὰ ἦσαν ἐγκαυστικῶς (ὅρα ἄνω σ. 26 ἑξ.).

7) Ἀριθ. εὑρ. 349 (εἰκ. 11.) Κύβος ἐπιτύμβιος λευκοῦ βοιωτικοῦ λίθου ὕψ. 0.53, πλ. 0.49, πάχ. 0.32. Ὅλη ἡ ὄψις ἐν πλαισίῳ λείῳ, οὗ ἡ ἄνω πλευρὰ φέρει ἐπιγραφὴν ἐλλιπῆ καὶ ἀβεβαίως ἀναγινωσκομένην : Μ]ε[νά]νθιος (πρβλ. Eitrem *Beitr. z. gr. Relig.* III, 147). Τὸ κύριον πεδίον ἀδρῶς εἰργασμένον πλὴν τοῦ ἐν μέσῳ ἐλαφρῶς ἀναγλύπτου ἢ ἁπλῶς ἐξαιρέτου κανθάρου, ὅστις εἶνε λεῖος.

Δύο ἄλλαι στῆλαι μετὰ κανθάρου, ἀλλὰ περισσότερόν πως ἀναγλύπτου ὑπάρχουσιν ἐν Θήβαις : μία μὲν ἐν τῷ Μουσείῳ ἐκ δύο συντεθειμένη θραυ-

11: λευκοῦ βοιωτικοῦ λίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν.

σμάτων (ἡ ἐπιγραφὴ λείπει), ἑτέρα δὲ ἐνεκτισμένη παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς δυτικῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ Μεγάλης Παναγίας, κειμένης κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς Καδμείας ὑπὲρ τὴν κρήνην Παραπόρτι. Περὶ τοῦ κανθάρου ἐν Βοιωτίᾳ πρβλ. καὶ Head *BMC Central Greece* (coins σ. XXXVIII).

8) Μέλαινα στήλη ἀετωματώδης ὕψ. 0.48, πλ. 0.335-039 πάχ. 0.10 Ἐξ Ἁγίων Θεοδώρων (1910). Ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἀέτωμα ἐπιγραφὴ στοιχηδὸν

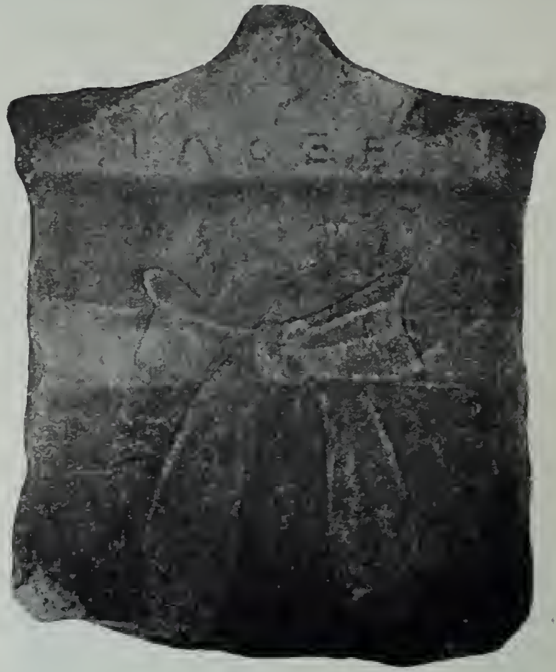
ΟΠΣΙΑDΑΣ Ὀψιάδας
ΦLIΑΚΙΟΣ Φλιάκιος

ὑπ' αὐτὴν δὲ προστυπώτατος λημνίσκος.

9) Ἀριθ. εὑρ. 382, λευκοῦ λίθου στήλης τὸ ἄνω μέρος ὕψ 0.69, πλ. 0.51, πάχ. 0.19. Κυμάτιον ἀποκεκρουσμένον ἄνω, ὑπ' αὐτὸ ἀδρὰ εἰργασμένη ταινία, ὑπ' αὐτὴν λεία, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ

ΦΑΝΙΑΣ Φανίας

καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐν τῷ πεδίῳ, ὁριζομένῳ ἑκατέρωθεν διὰ λείου κρασπέδου (παραστάδος), σαφέστερος ἢ ἐν τῇ προτέρᾳ στήλῃ λημνίσκος. Ἀλλὰ σαφέστατος ἅτε αὐτὸ τοῦτο ἀνάγλυπτος εἶνε ὁ λημνίσκος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. εὑρ. 2122 λευκῇ στήλῃ μετ' ἀετώ-

12: Στήλη λευκ.ῦ βοιωτι‹οῦ λίθου τοῦ μουσείου Θηβῶν.

ματος (εἰκ. 12) φερούσῃ ἐπὶ μὲν τῆς βάσεως τοῦ ἀετώματος ἐπιγραφὴν

ΦΙΛΟΞΕΝ/ =Φιλοξέν[α

ὑπὸ δὲ τὴν βάσιν ταύτην ὑπὲρ τὸν λημνίσκον παλαιοτέραν τῆς προηγουμένης ἐπιγραφὴν

ΑRIΣΤΟΤΙΜΑΑΜΦ.⁻ΕΙΤΩ.
Ἀριστοτίμα Ἀμφ[ι]γείτω

10) Ἀριθ. εὑρ. 148=IG VII 2597. ὕψ. 1.45 πλ. 0.43—0.47 πάχ. μέχρι 0.20. Ἐκ Πυρίου, δεξιὰ τῆς εἰς Κανάβαριν ἀγούσης γεωργικῆς ὁδοῦ εὑρεθεῖσα. Ἐπὶ κορυφῆς ἔχει ἀνθέμιον κομψόν, ὑφ' ὃ κυμάτιον, εἶτα ἀδρὰν στενὴν ταινίαν, ἔπειτα πλατυτέραν ἄλλην λείαν, ἐφ' ἧς ἐπιγραφὴ ΘΕΟΔΩΡΑ καὶ κατωτέρω ἀδρὸν εἰργασμένον τὸ κύριον πεδίον ἐν λείῳ πλαισίῳ. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τούτου τοῦ πεδίου διακρίνονται τὰ ἴχνη γραπτοῦ λημνίσκου. Πολλοὶ ὅμοιοι ἐπὶ στηλῶν ἐκ Δημητριάδος ἐν τῷ μουσείῳ Βόλου, ἄλλοι ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ λευκῶν ληκύθων [1] ἐν Γέλᾳ [2] κ. ἄ.

11) Ἀριθ. εὑρ. 1553, (πίν. 3 Δὲν ἐγένετο

[1] Πρβ. Εὐριπ. *Ἱππολ.* 83 Michaelis *Arch. Zeit.* 1872, 147 ἑξ. *Athen. Mitt.* 1890, 236, 1910 205 ἑξ. πίν. IX κ. ἄ.
[2] *Notiz. degli scavi* 1900, 278 κ. ἄ.

δυστυχῶς δυνατὸν νὰ τεθῶσι τὰ χρώματα ἐπὶ τοῦ πίνακος τούτου, ὡς σῴζονται ἐπὶ τοῦ λίθου). Κύβος ἐπιτύμβιος (ὕψ. 0.47, πλ. 0.305-0.335 πάχ. 025) μετὰ κυματίου ἄνω καὶ κάτω εἴς τε τὴν πρόσοψιν καὶ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτῆς πλευράς. Ἡ πρόσοψις καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ φέρουσι γραμμικῶς καὶ γραπτῶς δεδηλωμένα κοσμήματα, ἅτινα εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἐδηλοῦντο μόνον γραπτῶς, νῦν δὲ ἀποπεσόντων ἢ ἀπολομένων τῶν χρωμάτων κατελείφθη λευκάζουσα ἢ κάλλιον σῳζομένη ἡ ὑπ' αὐτῶν ποτε προστατευομένη ἐπιφάνεια τοῦ λίθου. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἄνω καὶ τὸ λέσβιον κάτω εἶνε καὶ ὀλίγον βεβαθυσμένα. Κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῶν ἄνω ἔχει οὕτω ὁ διάκοσμος: ἡ πρώτη ταινία ἔχει ἀσαφῆ μαίανδρον, οὗ μόνον οἱ ὀφθαλμοὶ διακρίνονται, ἔπειτα ἕπεται ἐν κυανῷ ἐδάφει ἰωνικὸν κυμάτιον ἐρυθρὸν μετὰ κυανῆς καρδίας, ἀκολουθεῖ ἐπὶ κορυφῆς τοῦ κυρίως πεδίου νεκρικὸς στέφανος μύρτου μετ' ἐρυθρῶν φύλλων, [1] ἔπειτα ἡ ἐπιγραφὴ *Καλλὶς* καὶ δύο στεναὶ ταινίαι μετὰ τεθλασμένης γραμμῆς ἑκατέρα, ἐρυθραί ποτε πιθανῶς, καὶ μεταξὺ αὐτῶν δύο πλατύτεραι ταινίαι κυαναῖ. Ἡ χρῶσις τῶν χαρακτῶν τούτων γραμμῶν δεικνύει, ὅτι καὶ αἱ γραμμαὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Μνάσωνος, τοῦ Ῥύγχωνος κλ., ἦσαν ὡσαύτως γραπταί. Εἰς τὸ κάτω κυμάτιον ἐν κυανῷ ἐδάφει λέσβια φύλλα ἐρυθρὰ μετὰ κυανῆς καρδίας. Τὸ λοιπὸν κύριον πεδίον, ἀδρῶς εἰργασμένον πλὴν στενῆς ταινίας κατακορύφου ἑκατέρωθεν, φαίνεται, ὅτι θὰ ἔφερε χρῶμά τι ἄδηλον, ἐν ᾧ ἐξήρχοντο ἀπεικονισμένα πλείονα ἴσως ἀντικείμενα, ἀλλὰ τούτων διακριτὴ εἶνε μία ἐρυθρὰ ῥόα, ὁ ἱερὸς οὗτος τῶν χθονίων καὶ τοῦ Ἅδου καρπός, [2] καὶ δύο ἕτερα παρεμφερῆ πράγματα, ὧν τὸ ἀριστερὰ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ᾠὸν (πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1918 σ. 100 ἑξ.), ἂν ἦτο φανερὸς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἵσταται ὡς τὸ τοῦ Κολόμβου· ἀλλ' εἶνε ῥόα.

12. Ἀριθ. εὑρ. 339. Κύβος ἐπιτύμβιος λευκοῦ λίθου βοιωτικοῦ· ὕψ. 0.68, πλ. 0.52, πχ. 0.48. Ἔμπρὸς καὶ εἰς τὰς ἑκατέρωθεν πλευρὰς ἐπάνω τρεῖς ταινίαι διὰ ζεύγους ὁριζοντίων γραμμῶν ὁριζόμεναι καὶ περιέχουσαι γραπτὰ καὶ ἐλαφρῶς διακριτὰ διὰ χαράξεως καὶ γλυφῆς κοσμήματα ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ λίθῳ. Ὑπὸ ταῦτα ἔμπρὸς ἐπιγραφὴ

ARI⟊TONOA

Ἀριστονόα

13) Ἀριθ. εὑρ. 141 = IG VII, 2689. Κύβος λίθου βοιωτικοῦ δεξιὰ ἀποκεκρουσμένος· ὕψ. 0.78, πλ. 0.45, πάχ. 0.40. Ἐκ τῆς κρήνης τοῦ χωρίου Τάχι (Ποτνιαί). Ἐπὶ κορυφῆς ἔχει κυμάτιον δωρικὸν ἐλαφρῶς γλυπτὸν καὶ γραπτόν. Διὰ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐπὶ Χρυσο[γόνῳ] παιδὶ [τοῦ δεῖνος]» ἢ μᾶλλον «... παιδὶ ἥρωι»—ὡς ἔχει καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἱππέως ἥρωος ἐντετειχισμένου εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ἐν Ἐρημοκάστρῳ (Θεσπιῶν) κεχαραγμένη ὑπὲρ τὸν ἱππέα

ΠΑΙΔΙⲰⲈⲰⲈΑΝ Παιδίῳ Σωσάν-
ΔΡⲰ⊗ΗΡⲰΙ δρῳ ἥρωι [1]

ἧς ὑποκάτω ἄλλη ἐπιγραφὴ νεωτέρα:

ΜΟΛⲰΙΧⲰΗΡⲰΙ

Ὁ]μολωίχῳ ἥρωι

—πρβλ. τὰς τῶν νηπίων ἐπιγραφὰς τῆς Τανάγρας IG VII 586-8 καὶ 690-722 *πάις, πάιλλος, κόρα, κόριλλα* (*Πρακτικὰ* 1911, 135), τὴν τοῦ *βρέφους* παρὰ Γ. Οἰκονόμου *Ἐπιγραφαὶ Μακεδ.* I σ. 37 [2] καὶ τὴν τοῦ εἰκοσαετοῦς «ἀγώρου» ἐν Θήβαις ἐλλιπῆ τὰ κάτω στήλην (ὕψ. σῳζόμενον 0.68, πλ. 0.53, πάχ. 0.25 περίπου ἀριθ. εὑρ. 426), λέγουσαν

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟⲈⲈΤⲰΝ
ΕΙΚΟⲈΙΤΡΕΙⲰΝ
ΑΓⲰΡΟⲈ

Ἡράκλειτος ἐτῶν
εἴκοσι τρειῶν
ἄγωρος

Ἄγωρος, βέβαια ἐκ τοῦ ἄωρος, εἶνε τὸ σημερινὸν ἀγώρι = παῖς ἄρρην, παῖς μηκέτι ἀνδρωθείς.

1 Πρβλ. Σχόλ. Πινδ. *Ἰσθμ.* 3,79 ἀλλὰ ὅρα καὶ Fehrle *Kult. Keuschh.* 151. Eitrem ἔνθα ἄνω σελ. 62 ἑξ. καὶ ἄνω σ. 26 II.
2 Ὅρα π. χ. Ὕμν. Ὁμηρ. *Δημ.* 373 Studniczka *Jahrb.* 1911, 129 ἑξ. ἀλλ' ὅρα καὶ Roscher *Selene* 56. Fehrle ἔ. ἀ. 195.

1 Πρβλ. Furtwängler *Coll. Sabouroff* 121.
2 Πρβλ. Ἑλλ. Ἀνθολ. app. Epigr. gr 371. *Ἀρχ. Ἐφ.* 1906, 115 Rohde Psyche² II, 412.

Ὑπεράνω καὶ τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς τῶν Θεσπιῶν εἶνε ἑτέρα ἡ παλαιοτάτη τῶν τριῶν.

14) IG VII 1922. Κύβος λίθου λευκοῦ φέρων ἄνω κυμάτιον χαρακτῶς ἤ πως γλυπτῶς καὶ βεβαίως καὶ γραπτῶς ποτε κεκοσμημένον δωρικὸν καὶ ταινίαν ἀσαφῆ. Ἐπιγραφὴ

ΙΘΥΔΙΚ[α

15. Ἀριθ. εὑρ. 342. Ὕψ. 0.79, πλ. 0.53—0.56, πάχ. 0.35. Ἐπὶ κορυφῆς κυμάτιον κεκοσμημένον ὡς τἀνωτέρῳ μαιάνδρῳ καὶ δωρίοις φύλλοις. Τὸ κύριον πεδίον ἁδρὸν ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἐσφυρηλατημένον ὅμως οἰκτρῶς ἐκ δευτέρας χρήσεως τοῦ λίθου, φέρον δ' ὑψηλὰ ἐπιγραφὴν

ΑΡΙϟϟΤΟ Ἀρισστώ

16) Ἀριθ. εὑρ. 374. Ὕψ. 0.70, πλ. 0.47, πάχ. 0.315. Κυμάτιον ἄνω, ὑφ' ὃ ἐν λείᾳ ταινίᾳ ἐπιγραφὴ

ΑΓΕΙΣΙΣ Ἀγεισίς.

τὸ κύριον πεδίον ἁδρὸν ἐν λείῳ πλαισίῳ.

17) Ἀριθ. 354. Κύβος λευκοῦ λίθου. Ὕψ. 0.62, πλ. 0.56, πάχ. 48. Τὸ πρόσωπον ἁδρὸν εἰργασμένον ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἔχον ὑψηλὰ λείαν ταινίαν, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ

ΕΥΑΚΕϟΤΟϟ Εὐάκεστος.

18) Ἀριθ. εὑρ. 379. Κύβος λευκοῦ λίθου ὕψ. 0.76 πλ. 0.52—0.54, πάχ. 0.43, ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος μετ' ἐπιγραφῆς

ΜΙΚΥΘΑ Μικύθα.

19) Ἀριθ. εὑρ. 371. Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος κύβος λευκοῦ λίθου (ὕψ. 0.77, πλ. 0.45—0.46, πάχ. 0.44—0.45) μετ' ἐπιγραφῆς

ΚΡΑΤΤΙΔΑΣ Κραττίδας

20) Ἀριθ. εὑρ. 1186. Θεσπικὸς ἐπιτάφιος κύβος λευκοῦ λίθου (ὕψ. 0.82, πλ. 0.60, πάχ. 0.40) ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος καὶ φέρων ἐπιγραφὴν

ΚΛΕΩΝΥΜΟΣ Κλεώνυμος.

21) Ἀριθ. εὑρ. 1198. Ἀετωματώδης στήλη λευκοῦ λίθου ὕψ. 0.61, πλ. 0.41, πάχ. 0.13. Εὑρέθη ἐρριμμένη ἐντὸς τοῦ κατὰ τὴν θέσιν Παλαιὰ Σωτῆρα λατομείου

Τὸ ἀέτωμα εἶνε λεῖον. Ὑπ' αὐτὸ ἁδρὸν τὸ πεδίον ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἔχον ἐπὶ κορυφῆς λείαν χωριστὴν ταινίαν, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ

ΑRΨΙΝΟϟ Ἀρχῖνος
ΗΙϟϟΤΙΑΙΕΥϟ Ηισστιαιεύς

Ὁ δεύτερος στῖχος εἶνε πυκνότερος καὶ κατὰ μικρὸν μόνον μέρος κεῖται ἐπὶ τῆς ταινίας, μᾶλλον δ' ἐπὶ τοῦ ἁδροῦ πεδίου· ἐγράφη, φαίνεται, ὕστερόν ποτε καὶ παρεώσθη ὑψηλά, διότι τὸ κύριον πρόσωπον τῆς στήλης θὰ ἦτο γραπτόν.

22) Ἀριθ. εὑρ. 454. Ἐκ Πυρίου στήλη λευκοῦ λίθου ὕψ. 1.19, πλ. 0.65, πάχ. 0.13, μετ' ἀνθεμίου ἀναγλύπτου ἐν τῷ τυμπάνῳ τοῦ ἀετώματος. Τὸ κύριον πεδίον ἁδρὸν ἐν λείῳ πλαισίῳ ἔχον ἐπὶ κορυφῆς λείαν ταινίαν, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ

ΜΝΑΣΙΣ Μνασίς

Τὸ πρῶτον γράμμα ἐχαράχθη ἐπὶ ἀποξεσθέντος Ο, τὸ δὲ τελευταῖον ἐπὶ ἀποξεσθέντος Μ, μεθ' ὃ ἐξέσθησαν ἕτερα δύο διακριτά: ΟΣ, ὥστε γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ στήλη ἔλεγε πρότερον ΟΝΑϟΙΜΟΣ Ὀνάσιμος.

23) Θηβαϊκὴ εἰς δύο τεθραυσμένη μέλαινα ἀετωματώδης στήλη ὕψ 0.65×πλ, 0.39×πάχ. 0.11 ἔχουσα τὸ ἀέτωμα καὶ τὸ κύριον πεδίον ἁδρὸν ἐν λείαις ταῖς ἄκραις. Ἐν λείᾳ δὲ ταινίᾳ τοῦ προσώπου ἐπιγραφὴν

ΜΙΚΑ Μίκα

(Πρβλ. Μενάρδον *Ἀθηνᾶ*, 1904, 498).

Τὸ αὐτὸ ὄνομα εὕρηται καὶ ἐπὶ ἄλλης συγχρόνου ἀνεκδότου στήλης μελαίνης ἀετωματώδους ὕψ 0.36×0.505×0.12.

24) IG VII 1995.

25) Ἀριθ. εὑρ. 37. Μέλαινα στήλη ἐξ Ἁγίων Θεοδώρων ὕψ. 0.40×0.35×0.15 μεθ' ἁδροῦ πεδίου ἐν λείῳ πλαισίῳ καὶ ἐπιγραφῆς ΠΑϟΙΚLΕΙΑ *Πασίκλεια*.

26) Στήλη λευκὴ ἀετωματώδης ἐκ Πυρίου ὕψ.

0.96×0.31—0.40×0.14 Ἀποξεσθείσης παλαιοτέρας γραφῆς ἐχαράχθη νεώτερον ἐπιγραφὴ ΔΑΜΟΚΡΙΤΟΣ *Δαμόκριτος*. Ὑποκάτω γραμμαὶ χαρακταὶ κατιοῦσαι ἀποκλίνουσαι, τεμνόμεναι δ' ὑπό τινων ὁριζοντίων.

27) Στήλη λίθου ὕψ. 0.70×0.51×0.17. ϟΜΙΚRΙⴰ / *Σμικρίω ν*

28) Στήλη λίθου ὕψ. 0.55×0.31-0.33×0.12. ἀποκεκρουσμένον ἀναγινώσκεται

. . . ΚΡΙΤΑ

Ἔχει κεχωρισμένον τὸ ἀέτωμα καὶ τὴν ταινίαν τῆς ἐπιγραφῆς διὰ γραμμῶν χαρακτῶν, ἀλλ' ὅλη ἡ ὄψις τῆς στήλης εἶνε, νῦν τοὐλάχιστον, λεία.

29) Κύβος θεσπικὸς λευκὸς ὕψ. 0.395×0.305 ×0.28 Τὸ πεδίον ἀδρὸν ἐν λείῳ πλαισίῳ· ἄνω λεία ταινία μετ' ἐπιγραφῆς

ANDROKLEIDAϟ Ἀνδροκλείδας

30) Ἀριθ. εὑρ. 355. Κύβος λευκός. Ὕψ.0.51 πλ. 0,32. Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος· ἐπιγραφὴ

ΟΝΦΑLΙΟΝ Ὀνφαλίων

31) Ἀριθ. εὑρ. 2070=IG. 2039. Ὁμοίως εἰργασμένον.

32) IG VII 1940 ὅμοιον.

33) Ἀριθ. εὑρ. 1552. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.34 ×0.29×0.15. Ὅμοιος. Ἐπιγρ. ΡΟΔΟΠΙΨΑ *Ῥοδοπίχα*.

34) IG VII 2061 ὅμοιον.

35) » » 1927 ὅμοιον (0.28×0.21×0.16).

36) Ἀριθ. εὑρ. 1496. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.35 ×0.25×0.13. Ὅμοιος. Ἐπιγραφὴ ΗVLLΟ *Ὕλλου*.

37) IG VII, 1909 ὅμοιον.

38) » » 2023 »

39) Ἀριθ. εὑρ. 2061. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.36 ×0.27×0.23 Ὁμοίως εἰργασμένος· ἐπιγραφὴ

ϟANDROϟ Ἄ]σανδρος

40) Ἀριθ. εὑρ. 1452. Κύβος λευκός· ὕψ.0.35 ×0.21×0.11. Ὅμοιος. Ἐπιγραφὴ ΝΙΚΙΑΣ *Νικίας*=ἴσως τῷ IG VII, 2055 ἢ τῷ 2609.

41) Ἀριθ. εὑρ. 348, ὕψ. 0.46×0.37×0.33 —0.35· ἐπιγραφὴ

ΑΡΙϟΤΟΨϟΕΝΟϟ

Ἀριστόξενος.

42) Ἀριθ. εὑρ. 1583,=IG, 1945. Ὅμοιον.

43) Ἀριθ. εὑρ. 977. Ἐκ Τάτιζας τοῦ Νεοχωρίου τῶν Θεσπιῶν. Κύβος λευκὸς διαστ. 0.48× 0.35×0.19. Ὅμοιος τὴν ἐργασίαν· ἐπιγραφὴ

ΠΑϟΙΨΑRΙΝΟϟ Πασιχαρῖνος.

44) Ἀριθ. εὑρ. 2065. Ἐκ Θεσπιῶν. Κύβος (0.43×0.305—0.32×0.255) φέρων ἄνω καὶ κάτω κυμάτιον. Ὅμοιος τὴν ἐργασίαν· τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν πεδίον διὰ γραμμῶν ἀτάκτων ἀδρόν· ἐπιγραφὴ ἐξάστιχος

. . . . ΙΙΨΑ [1]

Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ γραφικὴ δὲν εἰσήρχετο μόνον εἰς τὰ ἐπιτύμβια λίθινα μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα, οἷα τὰ δύο ἑπόμενα.

45) Ἀριθ. εὑρ. 642. εἰκ. 13 Στήλη λευκοῦ λίθου, ἀτελὴς κάτω· ἀριστερὰ λείπει μικρὸν θραῦσμα. Ὕψ. 0.55×πλ. 0,29×πάχ. 0.15. Εἶνε καταγεγραμμένη ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐξ Ἀκραιφνίου καὶ Πτώου κομισθέντων ἀρχαίων, ὥστε ἴσως προέρχεται ἐκεῖθεν. Τὸ πρόσωπον φέρει λεῖον πλαίσιον, ἐντὸς δὲ

1 Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐπιτυμβίους στήλας τοῦ Θηβαϊκοῦ μουσείου προσθέτω καὶ τὰς ἑξῆς σχετικάς, ἃς ἀντέγραψα κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1912 ἔξω πλησίον τῆς πόλεως Λεβαδείας εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἁγ. Βλάσι ἢ Κολλιτσιανόρραχι λεγόμενον. Τούτων τινὰς μετήνεγκεν ἔπειτα ὁ Παππαδάκις εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Χαιρωνείας.

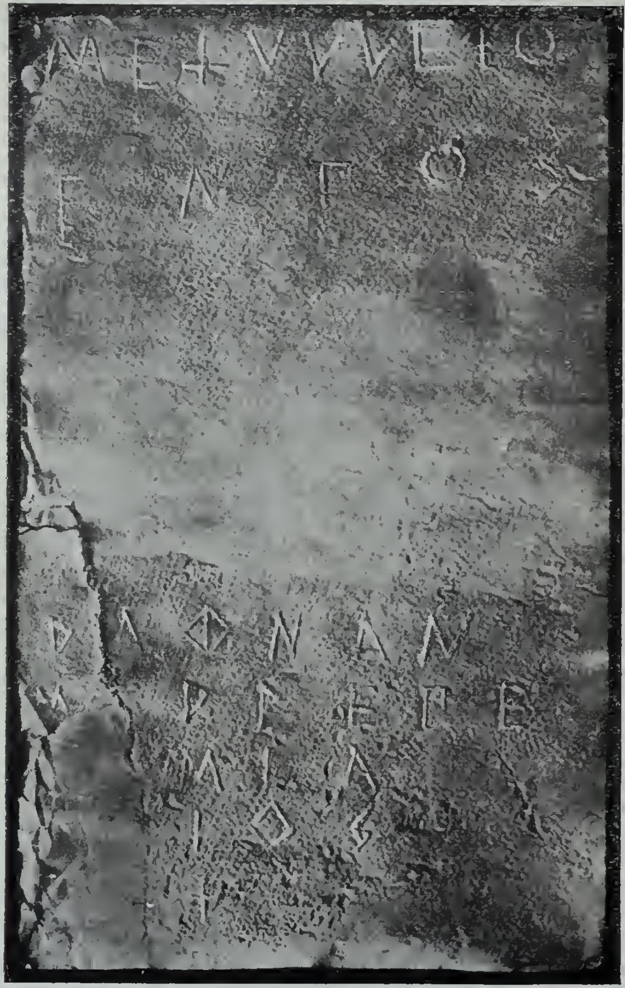
1) Ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Ἀναστ. Κατσαροῦ. «Στήλη» ὕψ. 0.92 πλ. 0.65, πάχ. 0.40. Ἀδρὸν τὸ πεδίον τῆς προσόψεως πλαισιούμενον ὑπὸ λείας ταινίας, ἐπὶ κορυφῆς δ' αὐτοῦ ἐν χωριστῇ λείᾳ ταινίᾳ ἐπιγραφὴ ΜΝΑΣΙΑΣ *Μνασίας*.

2) Ἐν τῷ ἐλαιῶνι τοῦ Τόλια «στήλη» ἐντετειχισμένη εἰς δεξαμενὴν κρήνης. Ὕψ. 0.47, πλ. 0.34 ὁμοίως τῇ ἀνωτέρω εἰργασμένη· ἐπιγραφὴ ΓΑΝΚΡΑΤΙΣ *Πανκρατίς*.

3) Αὐτόθι ἐπίσης ἑτέρα ἐντετειχισμένη ἀετωματώδης ὅμως (ὕψ. 0.52. πλ. 0.24). Ἀέτωμα καὶ κύριον πεδίον ἀδρὰ ἐν λείῳ πλαισίῳ. Ἐπὶ τῆς λείας ὑποτεινούσης τοῦ ἀετώματος ταινίας ὁμοία ἐπιγραφὴ ΓΑΝΚΡΑΤΙΣ *Πανκρατίς*.

4) Αὐτόθι ὡσαύτως ἐντετειχισμένη ἑτέρα εἰργασμένη ὡς ἡ ὑπ' ἀριθ. 2. Ὕψ. 0.45, πλ. 0.30. Ἐπιγραφὴ ΑΘΑΝΩ *Ἀθανώ*.

5) Ὑπὸ τὸν ἐλαιῶνα ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ αὐτοῦ Τόλια ἑτέρα ὁμοίως τῇ προειρημένῃ εἰργασμένη. Ὕψ. 0.86, πλάτ. 0.56. Ἐπιγραφὴ ΓΥΡΡΟΣ *Πύρρος*.

ΜΕ+ΥΛΛΕΙΟ
ΕΝΤΟΣ
(χῶρος κενὸς ὕψ. 0,18)
ΔΑΦΝΑΝ
ΜΕΔΡΕΠΕ
. . ΜΙΑ
. . ΙΟΣ
. . +

Μειξυλλείου
ἐντὸς
δάφναν
μὲ δρέπε·
ζα]μία
κρ]ιὸς
αἴ]ξ

13: Ἀπαγορευτικὸς νόμος ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

τούτου τὸ πεδίον εἶνε ἐλαφρῶς ἀδρόν. Ἡ ἐπιγραφή, ἣν φέρει, ἀνήκουσα εἰς τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ Ε΄ αἰ. π. Χ. διαιρεῖται βίᾳ τῆς ἐννοίας εἰς δύο μέρη, ὧν μεταξὺ παρεμβάλλεται κενὸς χῶρος ὕψ. 0.18, ὅστις θὰ εἶχεν εἰκόνα τινά ποτε.

Τὸ Μειξύλλειον γίνεται ἔκ τινος Μειξύλλει ἢ Μείξυλλος, [1] ὀνόματος ἀνθρώπου θνητοῦ, ὥστε δὲν πρόκειται περὶ τεμένους ἥρωός τινος κτίστου, φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς ἔχομεν π. χ. ἐν Γέλᾳ, ἔνθα ὑπῆρχε τὸ ἡρῷον τοῦ Ἀντιφάμου [2]. Πρόκειται βεβαίως περὶ χώρου ἱεροῦ καθιερωμένου ὑπὸ τοῦ Μειξύλλου θεῷ τινι (πρβλ. Laun, Stiftungen I, 43 ἑξ.), ὡς δεικνύει καὶ ὁ διακόπτων τὴν ἐπιγραφὴν κενὸς χῶρος, ἐν ᾧ θὰ ἦτο ἱερά τις εἰκὼν ἐζωγραφημένη, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις ἡ προστατευτικὴ τῶν τοῦ χώρου τούτου δαφνῶν, φυτοῦ ἱεροῦ, χρησίμου εἰς τὰς ἱεροτελεστίας, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλως προσοδοφόρου εἰς ἰδιώτην ἠναγκασμένον οὕτω νὰ προστατεύῃ αὐτό. Εἶνε πιθανόν, ἂν ἡ ἐπιγραφὴ ἀληθῶς προέρχεται ἐκ τοῦ Πτῴου, ὅτι ὁ χῶρος ὁ καθιερωθεὶς ὑπὸ τοῦ Μειξύλλου ἦτο ἱερὸς τῷ ἐκεῖ λατρευομένῳ Ἀπόλλωνι, οὗ ἱερὸν φυτὸν ἦτο ἐν γένει ἡ δάφνη, (πρβλ. π. χ. Ἀθήν. 673, XV, 13).

Ὁ 6ος καὶ 7ος στίχος περιλαμβάνουσι βεβαίως τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῆς ζημίας. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ 7ου στίχου θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁ ἀριθμὸς Fέξ (πρβλ. Thumb *gr. Dial.* § 236,9), κειμένου ὡς βεβαίου, ὅτι ἕκαστος στίχος περιέχει ἢ μόνην μίαν λέξιν ἢ μίαν πλήρη ἔννοιαν (4), οὐδεὶς δ' ἀποτελεῖ συνέχειαν προηγουμένης λέξεως. Οὕτω ὁ 6ος στίχος ὑπελείπετο πρὸς δήλωσιν τοῦ εἴδους τῆς ζημίας. Ἡ μόνη πιθανωτάτη ὧν ἐσκέφθην λύσεων ἐφαίνετο *κριὸς* (=*κριούς*), εἰ καὶ τὸ ποσὸν τῆς τοιαύτης ζημίας εἶνε μέγα. Ὅτι κεῖται κατ' αἰτιατι-

1 Ὅρα Buck *Class. Philol.* 1917, 182.
2 *Monum. ant.* (Orsi) 1906 σ. 558 κ. ἑ.

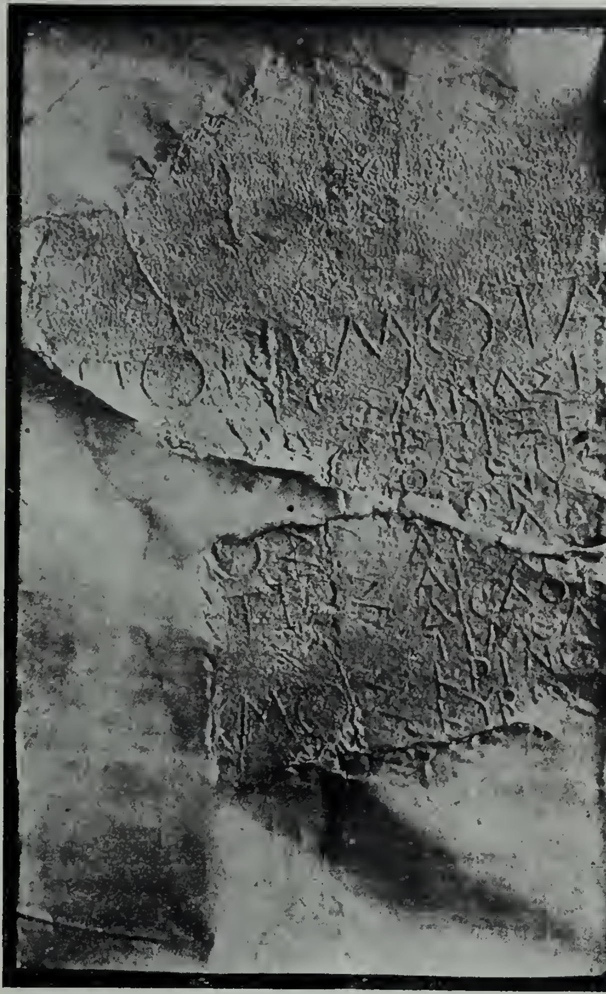
κὴν παρὰ τὸ *ζημία*, δὲν εἶνε πρωτοφανές· πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀνδανίας στ. 77... «ὁ δὲ δοῦλος μαστιγούσθω καὶ ἀποτεισάτω διπλοῦν τὸ κλέμμα· τῶν δὲ ἄλλων ἀδικημάτων *ἐπιτίμιον δραχμὰς εἴκοσι*» [1].

Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἦλθον εἰς τοὺς κριοὺς εὔκολον ἦτο νὰ σκεφθῶ καὶ τὰς αἶγας καὶ οὕτω συνεπινεύοντος καὶ τοῦ Λεονάρδου συνεπλήρωσα εἰς ὀνομαστικὴν πτῶσιν «Κρ]ιὸς, |[αἴ]ξ.» Εἷς κριὸς καὶ μία αἶξ ἢ τὸ ἕτερον μόνον εἶνε λογικωτέρα ζημία. Ἐπειδή μοι φαίνεται παράδοξός πως τοιαύτη εἰς εἶδος ζημία, νομίζω, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις λέγουσα «μὴ δρέπε», δὲν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς ἀνθρώπους, οἵτινες θὰ ἠδύναντο ἀληθῶς νὰ δρέψωσι κλωνίον τι, ἀλλὰ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ποιμνίων αἰγῶν καὶ τράγων κυρίως, ἅτινα ὡς παμφάγα θὰ κατέστρεφον τὸν δαφνῶνα. Γίνεται δ' οὕτω πιθανόν, ὅτι τὸ Μειξύλλειον δὲν ἔκειτο ἐντὸς πόλεως ἢ ἱεροῦ τινος, ἀλλὰ μακράν που, ὅπου ἔτυχε νὰ κεῖται τὸ καθιερωθὲν πιθανῶς κτῆμα τοῦτο τοῦ ποτε Μειξύλλου.

46) Ἀριθ. εὑρ. 1413. εἰκ. 14. Ἐκ Θεσπιῶν. Ἄνω μέρος στήλης μετ' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων· σωζόμενον ὕψ. 0.28 πλ. 0.29, πάχ. 0.14. Τὸ ἀέτωμα χωρίζεται διὰ γραμμῆς κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, σῴζεται ὅμως ἐν μέρει κατὰ μόνον τὴν ἀριστερὰν γωνίαν. Τὸ ὑποκείμενον κύριον πεδίον τῆς στήλης εἶνε ἐνεπίγραφον (βλ. εἰκ. 14).

Οἱ τρεῖς ἐν ἀριστερᾷ μεγαλογράμματοι στίχοι θὰ περιεῖχον νομίζω ὀνόματα ἢ φυλῶν ἢ δήμων ἢ στρατηγῶν· αἱ καταλήξεις φέρουσιν ἀμφιβολίαν πρβλ. IG I 432 ἑξ. Wilamowitz *Aus Kydathen* 83 ἑξ.), τὸ δ' ὑποτιθέμενον πλάτος τῆς στήλης ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ἐπίγραμμά τι μετρικόν.

Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου στίχου πρόκειται περὶ πολυανδρίου πολεμικοῦ, ὅ κατὰ τὴν

14: Θεσπικὸς κατάλογος ἀνδρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ. Ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

ΠΟLΕΜΟΙΑ
ΜΝΑΣΙ
ΕΠΙΞΕ
ΘΕΟΤΙ'
͜ Ϛ ΙΙΩΝΥ
ΤΕϚ ΔΙΟΔΟ
ΑΙΣΧΡΙ
ΔΙΟΔΟΤ
ΤΙΜΟΛ
'ΜΟϚ ΚΡΙΝΟ
ΚΥΒ . '

Οἱ ἀριστερὰ τρεῖς μεγαλογράμματοι στίχοι χωρίζονται ἀπὸ τῶν δεξιὰ ὄντων διὰ κατακορύφου γραμμῆς μόλις διακριτῆς νῦν. Τὸ ἀέτωμα ἀδρῶς εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος, τὸ πεδίον λεῖον.

Οἵ δε ἐν τῷ] πολέμῳ ἀ]πέθανον
Μνασί[λαος,-θεος ἢ τ. τ.
Ἐπίξε[νος
Θεότι[μος
ος Δι]ωνυ[σ . . .
Διόδο[τος
τες Αἰσχρί[ων
Διόδοτ[ος
Τιμόλ[αος ἢ-λέων ἢ τ τ.
υ;]μος Κρινό[λαος;
Κυβ[ο;][μ. . . .

1 Περὶ τοιούτων ἀπαγορεύσεων καὶ ζημιῶν ὅρα Θουκ. 3.70 Αἰλ. *π. ἱ.* 5,17. Πολυδ. 8,101. ΙΑ, IV, 2, 27β στ. 55 ἑξ. Wilhelm *Jahreshefte* 1905 19 ἑξ. πρβλ. Larfeld *Handb. d. Epigr.* 1,458 Ziehen *Leges sacrae* 31,33,34,62,81 87 99,100,111,145 Gotthein *Athen. Mitt.* 1909, 116, II. Κοντοῦ *Τὰ δάση καὶ ὁ πολιτισμὸς* σ. 322 ἑξ. Διὰ τὰς ἀμφιβολίας τοῦ H v. Gärtringen IG IX. 1358 περὶ τοῦ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 σ. 185 ἑξ. «ὑπο ζύγιον διώκειν» πρβλ. προσέτι BCH 1899, 611 ἅρμα διώκειν = conduire un char. Ἰλ. Ψ 344 (ἵππους). Αἰσχ. πέρσ. 84 (ἅρμα) Εὐρ. 403. Εὐριπ. Ὀρ. 1344 (πόδα) κ. ἄ. Ζῇ ἡ φράσις καὶ σήμερον ἐν τῷ στόματι τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγροδιαίτων ἀνθρώπων, κραζόντων π. χ. πρὸς ἀλλήλους: «διῶξ' τὰ πρόβατα (ἢ «τὰ πράγματα»=τὰ ζῷα ἐν γένει) κατὰ 'δῶ» (=πρὸς τὰ ἐδῶ).

γραφὴν τῶν ἄλλων στίχων εἶνε νεώτερον τοῦ ε΄ αἰ. Ἡ γραφὴ τοῦ L καὶ τῆς καταλήξεως OI τῆς λέξεως ΠOLEMOI ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὸν ε΄ αἰ. π.Χ. καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δ΄, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται, ὅτι ἐκ παλαιοτέρων ὁμοίων μνημείων ἐλαμβάνετο ἡ λέξις στερεοτύπως.

Τούτου ὅμως δεκτοῦ γενομένου, δυνάμεθα νὰ κατέλθωμεν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἱεροῦ πρὸς Φωκεῖς πολέμου ἢ τοῦ πρὸς Πέρσας ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτε συνεστρατεύσαντο καὶ οἱ Θεσπιεῖς (Ἀνθολ. παλατ. VI. 344. BCH III 457).

Τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος δὲν γνωρίζομεν ποῦ πίπτει, ἀλλ᾽ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου στίχου ἐξέπεσον μόνον ἓξ γράμματα, ὡς δεικνύει ἡ σύγκλισις τῶν γραμμῶν τοῦ ἀετώματος τῶν σχηματιζουσῶν τὴν ἀριστερὰν γωνίαν αὐτοῦ· τὸν στίχον δεξιὰ δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν *ἀπέθανον τοὶ πρὸς Πέρσας* ἢ *πρὸς Φωκέας* ἢ *ἐν Ἀσίαι*, ἵνα ἔχωμεν πρόσφορον πρὸς τὴν ἱστορικὴν σκέψιν ἡμῶν συμπλήρωσιν.

Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος.

Παρθενῶνος βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

ὑπὸ

Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου.

Ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ τὸν Παρθενῶνα ὡς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γραφέντα δὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε. Ἐν τῇ γενικῇ δὲ ταύτῃ ἐρεύνῃ σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει βεβαίως καὶ ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῆς γραφικῆς διακοσμήσεως τοῦ μνημείου ἧς ἐλάχιστά τινα ἴχνη διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Μέλλοντες προσεχῶς νὰ ἀνακοινώσωμεν τὰ πορίσματα τῆς ἀπ᾽ ἀρχῆς ὑφ᾽ ἡμῶν γενομένης μελέτης τῶν κατὰ τὸν χριστιανικὸν Παρθενῶνα, ἐξετάζομεν ἐνταῦθα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐν αὐτῇ διασῳζομένας τοιχογραφίας καὶ τοῦτο καθ᾽ ὅσον ἡ ἐξέτασις τῆς γραφικῆς αὐτοῦ διακοσμήσεως ἀποτελεῖ θέμα ἐντελῶς αὐτοτελές.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ὡς εἴπομεν, εἰς ἴχνη μόνον, ἅτινα ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἀφανίζονται συντελούσης εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας. Εὑρίσκονται δὲ αὗται ἐπὶ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίας τοῦ κυρίως Παρθενῶνος, τῆς τετραγώνου δηλαδὴ αἰθούσης τῆς εὑρισκομένης ὄπισθεν τοῦ σηκοῦ, ἥτις κατὰ βυζαντινοὺς χρόνους ἐχρησίμευε ὡς ἐσωνάρθηξ. Ἐπίσης τμήματα τοιχογραφιῶν εὑρίσκονται καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὀπισθοδόμου, τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ὡς ἐξωνάρθηκος, τέλος δὲ ἐλάχιστά τινα ἴχνη διεσώθησαν καὶ ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς μεγάλης θύρας, δι᾽ ἧς εἰσέρχεταί τις ἀπὸ τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς τὴν τετράγωνον αἴθουσαν.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν αἱ ζωγραφίαι ἔχουσιν ἐκτελεσθῇ, ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι αὗται κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν κοινῶν τοιχογραφιῶν τῶν γινομένων ἐφ᾽ ὑγροῦ ἐπιχρίσματος προσφάτως παρασκευαζομένου, ἀλλ᾽ ἔχουσι κατ᾽ εὐθεῖαν ζωγραφηθῆ ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου, διὰ χρωμάτων ἀναμιγνυομένων μετὰ κρόκου ᾠοῦ ἢ ἀναλόγου συστάσεως οὐσιῶν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ζωγραφικῆς ἦτο, ὡς γνωστόν, ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἐν τῇ κατασκευῇ ἰδίᾳ τῶν φορητῶν εἰκόνων ὡς καὶ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις μικρογραφιῶν. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν ὀλίγων ὑπολειμμάτων βυζαν-

τινῶν ζωγραφιῶν διασωζομένων ἐπὶ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων αἱ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Θησείου ἔχουσιν ἐπίσης γίνη δι᾿ ᾠοῦ ὡς καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀπεναντίας δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἄλλοτε ἐκεῖ ὑπάρχουσαν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων «εἰς τὰ παλαιά», ἔχουσι ζωγραφιθῆ ἐπὶ ἐπιχρίσματος δι᾿ οὗ ἔχει καλυφθῆ ἡ μαρμαρίνη ἐπιφάνεια. Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ διὰ τοῦ τελευταίου τούτου τρόπου ἐκτελεσθεῖσαι τοιχογραφίαι εἶναι πολὺ τῶν ἄλλων μεταγενέστεραι, ἀναγόμεναι εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἐν τῇ νῦν καταστάσει αὐτῶν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος δὲν διασώζουσιν οὐδόλως σχεδὸν χρώματα. Διετηρήθη ὅμως ἐν σχετικῶς καλυτέρᾳ καταστάσει τὸ περίγραμμα αὐτῶν ὅπερ ἐγένετο διὰ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ τοιαύτη δὲ σχεδὸν παντελὴς καταστροφὴ τῶν χρωμάτων ἤγαγε τὸν μαρκήσιον *Bute* καὶ κατόπιν τὸν *Westlake* (Archaeologia LI 1888 σ. 175) εἰς τὴν πεπλανημένην γνώμην, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ τεχνῖται ἐκτιμῶντες τὴν ὡραιότητα καὶ τὸ πολύτιμον τοῦ λευκοῦ μαρμάρου δὲν ἐκάλυψαν αὐτὸ καθ᾿ ὁλοκληρίαν διὰ χρωμάτων, ἀλλ᾿ ἐχρησιμοποίησαν τὸ χρῶμα μόνον διὰ τὸ γραμμικὸν σχέδιον καὶ διὰ τὴν σκίασιν ὡρισμένων τινῶν μερῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τῶν πτυχῶν. Ἐν γένει δὲ ἐφάνησαν πολὺ φειδωλοὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χρωμάτων. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται διόλου πιθανή. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ τί ἀκριβῶς συμβαίνει ἐνταῦθα δέον ν᾿ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς μικρογραφίας τῶν χειρογράφων, ἐκτελουμένας ὁμοίως ὡς εἴπομεν δι᾿ ᾠοῦ καὶ ὅπου ἀνάλογον ἀκριβῶς φαινόμενον παρατηρεῖται. Καὶ ἐν ταῖς μικρογραφίαις δηλαδὴ τῶν χειρογράφων ὁ τεχνίτης χαράττει δι᾿ ἐρυθροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρώματος τὸ περίγραμμα καὶ ἐν γένει τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος καὶ κατόπιν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τούτου ἀποθέτει τὰ διάφορα χρώματα. Πολλάκις ὅμως τὰ χρώματα τῶν μικρογραφιῶν ἀποτρίβονται καὶ ἀπομένει τὸ δι᾿ ἐρυθροῦ σχέδιον (πρβ. *Diehl* Manuel d'art byzantin σ. 836 προσθ. εἰς σ. 561) Ἀνάλογον λοιπὸν ἐντελῶς φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος ὅπου τὰ χρώματα ἕνεκεν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιδράσεων καὶ δι᾿ ἄλλους ἀκόμη λόγους ἐξηφανίσθησαν καὶ ἀπέμεινε τὸ σχέδιον ὡς καὶ αἱ πτυχώσεις σχεδιασθέντα δι᾿ ἐρυθροῦ χρώματος, ὅπερ παρουσιάζει μεγαλυτέραν ἀντοχήν. Τὸ βαθὺ δὲ τοῦτο ἐρυθρὸν χρῶμα, δι᾿ οὗ ὡς εἴδομεν, χαράσσεται τὸ σχέδιον καὶ ἐν ταῖς μικρογραφίαις, φαίνεται προτιμώμενον ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν διὰ λόγους ἴσως στερεότητος καθ᾿ ὅσον πράγματι ἡ διάρκεια καὶ ἡ ἀντοχὴ αὐτοῦ εἶναι μέγισται. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τοιχογραφίας ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ μέθοδος αὕτη τῆς δι᾿ ἐρυθροῦ σχεδιάσεως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν λειψάνων ἅτινα παρετήρησεν ὁ Jerphanion εἰς μικρὰν ἐκκλησίαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Gueurémé Καππαδοκίας (Revue de l'art chrétien LXIV 1914 155).

Ἡ τοιαύτη ὅμως γενικὴ χρῆσις τοῦ βαθέος τούτου ἐρυθροῦ χρώματος δέον ν᾿ ἀποδοθῇ καὶ εἰς ἄλλην αἰτίαν. Φαίνεται δηλαδή, ὅτι διὰ τοῦ χρώματος τούτου ἐξετελέσθη ἡ προετοιμασία τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὰς σάρκας καὶ εἰς τὰ ἐνδύματα, κατόπιν δὲ ἀπετέθη ὁ προπλασμός. Ὁ προπλασμὸς δὲ οὗτος τὸ σκιερὸν δηλαδὴ χρῶμα τῶν σαρκῶν θὰ εἶχεν ἐνταῦθα τὴν συνήθη πρασινομέλαιναν ἀπόχρωσιν τῶν βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν ἧς τὴν σύνθεσιν ἐν ἐκτάσει περιγράφει ἡ Ἑρμηνεία (*Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ* Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης ἐκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετρούπολις 1909 σ. 20 § 16) Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῆς προετοιμασίας παρατηρεῖται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Θησείῳ, προσέτι δὲ καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους εἴς τινας ἀθηναϊκὰς τοιχογραφίας ὡς τοῦ Ἀστερίου κ. ἄ., ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιχωριαζούσης ἴσως ἐν Ἀθήναις τεχνοτροπίας διατηρηθείσης καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ βαθέος ἐρυθροῦ πρὸς τὸ καφέχρουν ἀποκλίνοντος χρώματος τούτου νομίζω, ὅτι κύριον αὐτοῦ συστατικὸν εἶναι ὁ βόλος χρῶμα γεῶδες ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς Ἑρμηνείας (ἔ. ἄ. σ. 21 § 19, σ. 22 § 22, σ. 40 §§ 62, 64).

Πλὴν ὅμως τοῦ ἐρυθροῦ σχεδίου διετηρήθησαν ἐν τῷ Παρθενῶνι καὶ ἴχνη τινὰ χρωμάτων ἅτινα ἀπαριθμεῖ ὁ *Westlake* (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 181). Κατ᾿ αὐτὸν φαίνεται, ὅτι ἐγένετο κυρίως

χρῆσις ὀρυκτῶν χρωμάτων ἐξ ὧν διέκρινε τὴν κιτρίνην καὶ ἐρυθρὰν ὤχραν, τὸ κοβάλτιον διὰ τὸ κυανοῦν, διὰ δὲ τὸ πράσινον παρετήρησε δύο τόνους παραγομένους πιθανότατα ἐξ ἑνώσεων ἀρσενικοῦ. Τὸ λευκὸν τέλος παράγεται ἴσως ἐκ πυριτικῶν ἑνώσεων. Αἱ περὶ τὰ χρώματα παρατηρήσεις αὗται τοῦ Westlake ἔχουσιν ἐξαιρετικὴν ὅλως δι' ἡμᾶς σημασίαν καθ' ὅσον ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Παρθενῶνος ἐλάχιστα νῦν ἴχνη χρωμάτων διακρίνονται, ὥστε ἡ ἐξέτασις αὐτῶν νὰ μὴ εἶναι πλέον δυνατή.

Ἀπὸ τεχνικῆς δὲ ἀπόψεως ἐξεταζόμεναι αἱ τοιχογραφίαι αὗται καὶ ἰδίᾳ αἱ τοῦ βορείου τοίχου, αἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐδιάκριτοι, καίτοι διασώζουσαι σχεδὸν μόνον τὸ περίγραμμα αὐτῶν, παρουσιάζουσι διακοσμητικὴν ἐντύπωσιν ἀρίστην, σοβαρότητα δὲ καὶ μεγαλοπρέπειαν μοναδικήν. Ἡ δὲ «αὐστηρῶς γραμμικὴ αὐτῶν σχηματοποίησις» ἣν παρατηρεῖ ὁ *Wulff* (Altchristliche und byzantinische Kunst, σ. 582) δὲν ἐμποδίζει τὴν τελειότητα τοῦ σχεδίου τὴν σχεδὸν ἀκριβῆ ἀνατομίαν καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν ἀπόδοσιν τῶν κινήσεων, φαινόμενα ἀληθῶς σπάνια διὰ βυζαντινὰ ἔργα. Ὁμοίως αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ παρατηρηθεῖσαι «ἐπιμηκέστεραι τοῦ δέοντος ἀναλογίαι» τῶν ὀρθίων μορφῶν, εἶναι αἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡς καὶ κατόπιν ἐθιζόμεναι, ὅπως ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας (ἔ. ἀ. σ. 24 § 51) παρεχόμεναι ὁδηγίαι περὶ τῶν μέτρων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἅτινα συμφωνοῦσι σχεδὸν τελείως πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων τοιχογραφιῶν. Ἄλλως δὲ εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ ὄρθιαι μορφαὶ γίνονται ἕνεκα λόγων προοπτικῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιμηκέστεραι, ὅσον ὑψηλότερον ζωγραφίζονται.

Τέλος προστεθήτω, ὅτι κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ Παρθενῶνος εἰς τζαμίον πᾶσαι αἱ τοιχογραφίαι ἐπεχρίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἀσβέστου. (*Randolf* παρὰ *Καμπούρογλου* Μνημεῖα ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Α΄. 243 *Michaelis* Parthenon, σελ 53 σημ. 220). Τῆς τοιαύτης δὲ δι' ἀσβέστου ἐπιχρίσεως, ἥτις ὑπῆρξε βεβαίως μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς καταστροφῆς τῶν τοιχογραφιῶν, ἴχνη διακρίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας περὶ τῶν τοιχογραφιῶν παρατηρήσεις προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν ταυτισμόν, ὅπου οὗτος εἶναι δυνατός, τῶν διασωθέντων λειψάνων ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων εὑρισκομένων.

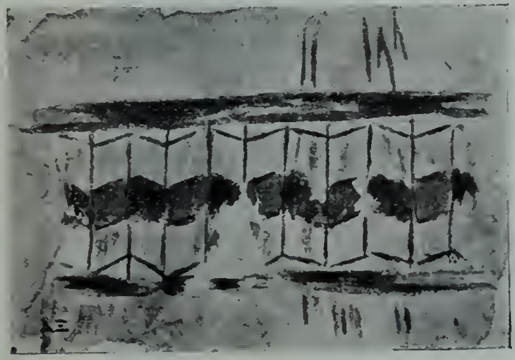
Ἐπὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς ἄκρου τοῦ νοτίου τοίχου ἐλάχιστα ἴχνη διεσώθησαν. Τούτων ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ ἀνήκοντα εἰς δύο κεκοσμημένας ταινίας περιβαλλούσας τὰς ἄλλοτε διασωζωμένας τοιχογραφίας. Ἐν τῇ γωνίᾳ διασώζεται πλατεῖα κάθετος ταινία φέρουσα κόσμημα λίαν πρωτότυπον καὶ σχεδὸν μοναδικὸν ἀποτελούμενον ἐξ ἀτρακτοειδοῦς σχήματος κρίκων τεμνόντων ἀλλήλους οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζεται τῷ θεατῇ κάθετος σειρὰ ἐπαλλήλων ῥόμβων συνδεδεμένων κατὰ τὰ δύο ἄκρα καὶ φερόντων ἐντὸς μικρὰ ἀνθέμια (*εἰκ. 1*: Πρβ. καὶ *Collignon Boissonas* Le Parthenon

1: Ν πλευρά. Κόσμημα

Paris 1912, Πίν. 135 Α). Τοῦ κοσμήματος τούτου ὅμοιον ἐντελῶς παράδειγμα ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν γνωρίζω ἐπὶ ἄλλου μνημείου εὑρισκόμενον. Ὡς ἀνάλογον μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ κόσμημά τι μεταξὺ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, ὅπερ ὅμως παρουσιάζει ἁπλῶς σειρὰν ἀτρακτοειδῶν κρίκων συνδεδεμένων κατὰ τὰ ἄκρα οὐχὶ ὅμως καὶ τεμνόντων ἀλλήλους ὥστε νὰ σχηματισθῇ ἡ.

ἐσωτερικὴ σειρὰ τῶν ρόμβων (*Millet* Le monastere de Daphni, Paris 1899, σελ. 72 εἰκ. 40). Ἡ ταινία αὕτη τοῦ Παρθενῶνος ἐκόσμει μόνον τὰς καθέτους πλευράς. Ὁριζοντίως δὲ εὑρίσκεται ἄλλη ταινία φέρουσα κόσμημα ὅπερ παρουσιάζει σειρὰν ὀδόντων ὁμοίων πρὸς τοὺς σχηματιζομένους διὰ κεράμων ἐπὶ τῶν τοίχων πασῶν σχεδὸν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ πολλῶν ἄλλων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. (εἰκ. 2.) Ὅτι δὲ τοιαύτην τινὰ ἀπομίμησιν ἐσκόπει ὁ κατασκευάσας τὴν ταινίαν ταύτην τεχνίτης

2: Ν. πλευρά. Κόσμημα.

ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ κεραμίνου χρωματισμοῦ ὃν ἔδωκεν εἰς τοὺς ἐπ' αὐτῆς ὀδόντας.

Τὸ ὑπὸ τῶν ταινιῶν τούτων περιθεόμενον τετράγωνον ἐχωρίζετο ἐντός, ὡς δεικνύουσι πολλὰ περισωθέντα ἴχνη, διὰ στενοτέρων ἁπλῶν μονοχρόων ταινιῶν εἰς μικρότερα τετράγωνα τμήματα ἐν οἷς ἦσαν ἐζωγραφημέναι εἰκονογραφικαὶ συνθέσεις ὧν ὅμως οὐδὲν διεσώθη. Μετὰ δὲ τὴν ὁριζόντιον ταινίαν, τὴν φέρουσαν τὸ ὀδοντωτὸν κόσμημα, διακρίνονται ἴχνη τινα χρωμάτων, ἅτινα δέον νομίζω νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκοντα εἰς μορφὰς ὀρθίας κάτωθεν σειρᾶς τόξων ἱσταμένας. Ἄξιον τέλος μεγάλης προσοχῆς εἶναι, ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ τοίχου τούτου ἔχει γίνη ἐπὶ παλαιοτέρας τοιαύτης. Τῆς ἀρχαιοτέρας δὲ ταύτης διακοσμήσεως ἴχνη διακρίνονται ὑπὸ τὴν ὁριζοντίαν ταινίαν τὴν φέρουσαν τὸ ὀδοντωτὸν κόσμημα ἥτις βαίνει ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν.

Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δυσμικοῦ τοίχου παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος διὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης θύρας διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα φέροντα ἐντελῶς διάφορον διακόσμησιν ἕκαστον.

Αἱ τοιχογραφίαι αἱ καλύπτουσαι τὸ ΝΔ τμῆμα τοῦ τοίχου τούτου σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐξηρανίσθησαν πλὴν ἐλαχίστων τινῶν ἀλλὰ σπουδαιοτάτων ὑπολειμμάτων. Ὁλόκληρος ἡ πλευρὰ αὕτη διῃρεῖτο διὰ στενῶν ἐρυθρῶν ταινιῶν εἰς ἐπαλλήλους ζώνας ὑποδιαιρουμένας δι' ὁμοίων λωρίδων εἰς τετράγωνα τμήματα φέροντα εἰκονογραφικὰς συνθέσεις ἐξ ὧν ὀλίγαι τινὲς δύνανται νὰ ταυτισθῶσι.

Κατὰ τὸ Ν ἄκρον καὶ ἐν τῇ κατωτέρᾳ ζώνῃ διασώζονται λείψανα παραστάσεως τῆς Σταυρώσεως (εἰκ. 3.). Διακρίνεται ἀρκετὰ εὐκρινῶς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ σταυροῦ, δεξιὰ αὐτοῦ ἡ Θεοτόκος καὶ κατὰ τὴν βάσιν ὁ μικρὸς λοφίσκος ὁ εἰκονίζων τὸν Γολγοθᾶν ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ σταυρός. Ἡ παράστασις εἰκονογραφικῶς συγγενεύει στενότατα πρὸς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Δαφνίου (*Millet* Daphni Πιν. XVI) καὶ πρὸς μίαν μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 610 χειρογράφου τῆς ἁγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος (*Millet* Recherches sur l'iconographie de l'Évan-

3: Δ. πλευρά. Σταύρωσις.

gile. Paris 1916 σ. 406 εἰκ. 428). Μεταξὺ τῶν μνημείων τούτων καὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρχει πράγματι στενὴ σχέσις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Ἰησοῦ ἰδίᾳ ὅμως ὡς πρὸς τὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοιχο-

γραφίᾳ δὲν εὑρίσκονται μόνον οἱ δύο ἄγγελοι οἱ εἰκονιζόμενοι συνήθως ὑπεράνω τῶν ἐγκαρσίων κεραιῶν τοῦ σταυροῦ καὶ οἵτινες παρελείφθησαν ἐνταῦθα δι' ἔλλειψιν ὡς φαίνεται χώρου.

Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ τμήματος τούτου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ζώνῃ διακρίνονται σαφῶς τὰ ἴχνη σώματος ἔχοντος γυμνοὺς τοὺς πόδας καὶ φέροντος φωτοστέφανον, κατακειμένου δὲ ὁριζοντίως ἐπὶ στρώματος. Ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ κατακεκλιμένου σώματος διακρίνεται μορφὴ ὀρθία, ἐν ᾧ

4: Δ. πλευρά. Ἐπιτάφιος Θρῆνος.

ἄλλη τοιαύτη εὑρίσκεται παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. (*εἰκ. 4*). Ὁ ταυτισμὸς τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος τοῦ παριστωμένου ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ δὲν εἶναι πολὺ δυσχερής. Ἁπλῆ παραβολὴ τῆς παραστάσεως ταύτης πρὸς τὸν Ἐπιτάφιον τῆς Θεσσαλονίκης (*εἰκὼν 5: Le Tourneau-Millet* ἐν BCH 1905 259 κέ. πιν. XIV) ὡς καὶ πρὸς τὰ πολυπληθῆ μνημεῖα τὰ συλλεγέντα ὑπὸ τοῦ *Millet* (Iconographie de l'Évangile σ. 489 κέ.)

5: Νεκρὸς Ἰησοῦς ἐπὶ Ἐπιταφίου Θεσσαλονίκης.

πείθει ὅτι τὰ ἴχνη ταῦτα τοῦ Παρθενῶνος ἀνήκουσιν εἰς παράστασιν τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου, ὡς ὀρθῶς διέγνω καὶ ὁ *Westlake* (Archaeologia ἔ.ἄ. 174).

Παραβάλλοντες δὲ τὴν ἡμετέραν τοιχογραφίαν πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου τὴν εὑρισκομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 735 κώδικι τῆς ἁγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου ἀναγομένῳ εἰς τὸν 12ον ἢ 13ον αἰῶνα (*εἰκὼν 6: Millet* Iconographie σελ. 507 εἰκ. 548 *Brehier* L'art chrétien Paris 1918 σ. 164 εἰκ. 68) δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὰ ἐπὶ ταύτης διακρινόμενα πρόσωπα. Οὕτω ἡ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ μορφὴ παριστᾷ τὴν Θεοτόκον, τὰ παρὰ τὰ

6: Ἐπιτάφιος Θρῆνος. Μικρογρ. Κωδ. 735 Μ. Βατοπεδίου.

γόνατα αὐτοῦ ἴχνη χειρὸς ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, τέλος δὲ ἡ ἄλλη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ὀρθία μορφὴ φαίνεται ὅτι παριστᾷ Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας.

Ὀλίγον δεξιώτερον τῆς παραστάσεως ταύτης καὶ πλησίον τῆς θύρας εὑρίσκομεν τὰ ἴχνη ἄλλης συνθέσεως δυναμένης ὡσαύτως νὰ ταυτισθῇ. Δια-

κρίνεται δηλαδὴ μορφή τις καθημένη καὶ περιβεβλημένη ἱμάτιον πλουσίας ἔχον πτυχὰς φέρουσα δὲ τὴν δεξιὰν χεῖραν διαγωνίως πρὸς ἀριστερὰ (*εἰκ. 7*). Τὴν παράστασιν ἧς ἡ μορφὴ αὕτη ἀπετέλει μέρος δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐὰν παραβάλωμεν τὰ διασωθέντα ἴχνη τῆς καθημένης μορφῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιχρύσου ἀργυρᾶς ἀναγλύφου πλακὸς τοῦ Λούβρου παράστασιν τὴν εἰκονίζουσαν τὰς Μυροφόρους πρὸ τοῦ κενοῦ μνημείου (*Diehl* ἔ.ἀ. σ. 638 εἰκ. 323). Οὕτω λοιπὸν παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης παριστώμενος ἄγγελος

7: Α. πλευρά. Ἄγγελος πρὸ τοῦ Μνημείου.

(*εἰκ. 8.*), ἔχει τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς στάσιν καὶ τὴν αὐτὴν ἐν γένει μορφὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν τοιχογραφίαν. Ἐκ τῆς ὁμοιότητος δέ, ἥτις μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραστάσεων ὑπάρχει συνάγομεν, ὅτι καὶ ἡ τοιχογραφία τοῦ Παρθενῶνος εἰς ὁμοίαν τινὰ σύνθεσιν ἀνήκει καὶ συνεπῶς ὅτι ἡ διασωζωμένη μορφὴ εἶνε ὁ ἄγγελος ὁ καθήμενος πρὸ τοῦ κενοῦ μνημείου.

Ἐπὶ τοῦ τμήματος λοιπὸν τούτου τοῦ Δ τοίχου φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε συνεχὴς σειρὰ παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ οὐχὶ τὸ σύνηθες δωδεκάορτον. Οὕτω δὲ συμπληροῦντες καὶ τὸ μεταξὺ τῆς Σταυρώσεως καὶ τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου κενὸν διὰ τῆς Ἀποκαθηλώσεως, ἧς διακρίνονται ἀμυδρά τινα ἴχνη, ἔχομεν τὴν σειράν: Σταύρωσις, Ἀποκαθήλωσις, Ἐπιτάφιος Θρῆνος, Μυροφόροι πρὸ τοῦ Μνημείου. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη σκηνὴ ἐπέχει κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς γνωστόν, τὸν τόπον τῆς Ἀναστάσεως ἀντικαθιστωμένη πολλάκις ἢ καὶ συνεικονιζομένη μετὰ τῆς εἰς Ἅδου καθόδου. Τὸ τμῆμα λοιπὸν τοῦτο τοῦ τοίχου ἦτο ἐντελῶς αὐτοτελές.

Τὸ πρὸς βορρᾶν τμῆμα τοῦ δυσμικοῦ τοίχου διασώζει ἀρκετὰ ὑπολείμματα διακοσμήσεως, ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ διακρίνῃ τὴν διάταξιν τῶν ἐπ αὐτοῦ παραστάσεων.

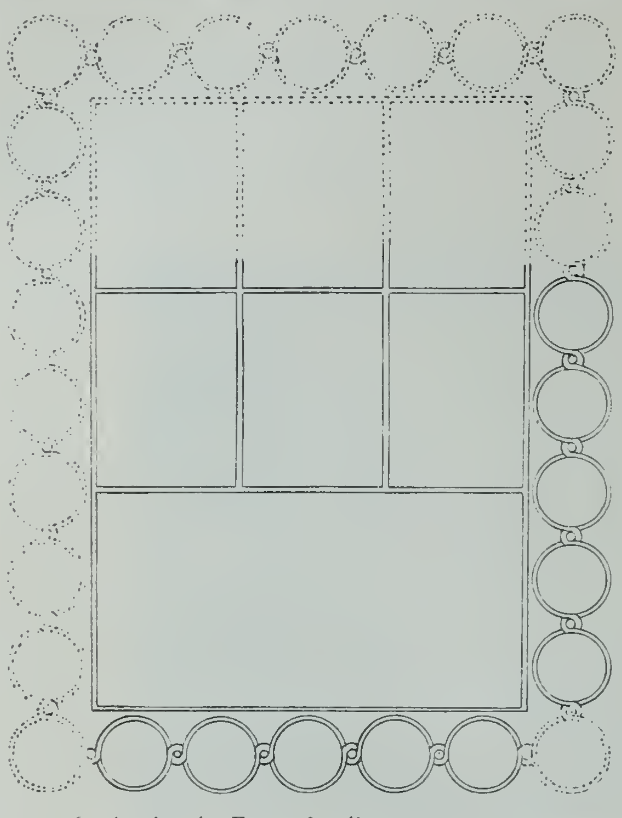
Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου ἔχομεν μέγα παραλ-

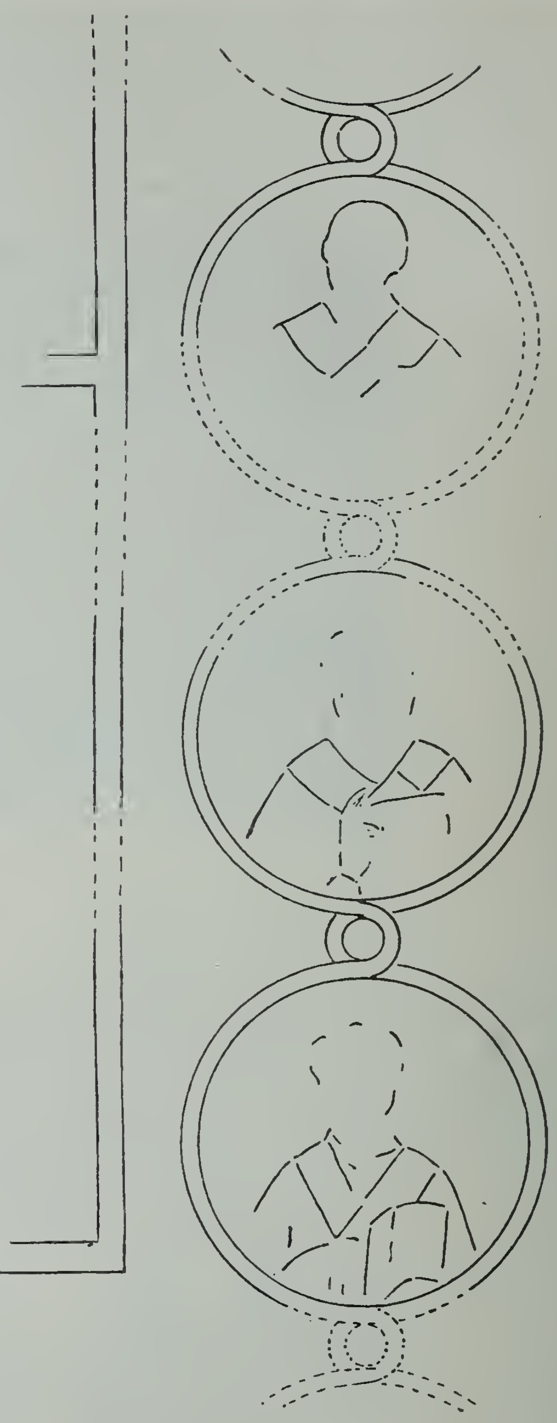
8: Πλὰξ Λούβρου. Ἄγγελος πρὸ τοῦ Μνημείου.

ληλόγραμμον διαιρούμενον εἰς τρεῖς τοὐλάχιστον ζώνας, ὧν ἡ μὲν κατωτέρα οὐδεμίαν δεικνύει ὑποδιαίρεσιν καὶ θὰ ἔφερε, ὡς εἰκάζω ἐκ τῶν διασωθέντων ἰχνῶν, σειρὰν ἁγίων ὀρθίων ἱσταμένων ἀναλόγων πρὸς τοὺς τοῦ βορείου τοίχου. Αἱ δύο ἀνώτεραι ζῶναι ὑποδιαιροῦνται εἰς τρία ἑκάστη τετράγωνα τμήματα περιλαμβάνοντα ἀνὰ μίαν παράστασιν. Ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων οὐδὲν σχεδὸν διεσώθη ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἐν αὐταῖς εἰκονογραφικῶν θεμάτων πλὴν ἴσως μιᾶς ἐν τῇ μεσαίᾳ ζώνῃ παρὰ τὴν θύραν εὑρισκομένης ἐν ᾗ νομίζω ὅτι διέκρινα, λίαν ὅμως ἀμυδρῶς, ἴχνη τῆς Θεοτόκου κρατούσης τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ σκηνῇ τῆς Ὑπαπαντῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ βεβαιωθῇ.

Τὸ ὅλον δὲ παραλληλόγραμμον περιεβάλλετο ἔξωθεν καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας, ὡς φαίνεται, πλευρὰς - καίτοι ἐκ τῆς ἄνω πλευρᾶς οὐδὲν σήμερον διασώζεται - ὑπὸ σειρᾶς κύκλων περικλειόντων προτομὰς ἁγίων (στηθάρια). (*εἰκ. 9.*) Τῶν στηθα-

9: Δ. πλευρά. Σχῆμα διατάξεως τοιχογραφιῶν.

10: Δ. πλευρά. Στηθάρια Ἁγίων.

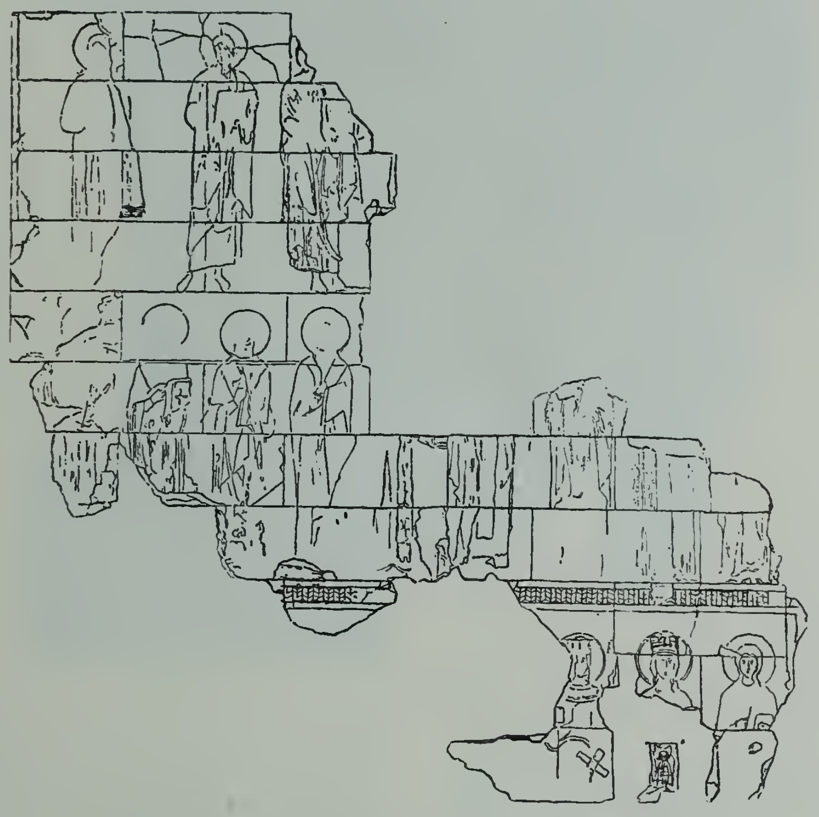
ρίων δὲ τούτων ἀρκετὰ διεσώθησαν ἴχνη ὁπωσδήποτε δὲ καλλίτερον διακρίνονται τρία ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῷ ὁρῶντι ὀρθίας πλευρᾶς παριστῶντα ἁγίους ἱεράρχας. (*εἰκ. 10.* Πρβ *Collignon-Boissonas* ἔ. ἀ. Πιν. 135 Β.) Δύο δὲ ἐκ τῶν τριῶν τούτων στηθαρίων εἶχεν ἀντιγράψει ἤδη ὁ Laborde σκοπεύων νὰ δημοσιεύσῃ ταῦτα (RA 1847 51 σημ. 1, *Laborde* Mémoires et dissertations, Paris 1852, σ. 19 σημ. 1)· οὐδέποτε ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐδημοσιεύθησαν. Ὑπὸ τὴν κάτω τέλος ὁριζοντίαν σειρὰν τῶν στηθαρίων διακρίνονται ἴχνη τινὰ ἀνήκοντα πειθανῶς εἰς ἑτέρας ὁλοσώμους παραστάσεις ὀρθίων ἁγίων.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βορείου τοίχου ἐφ' οὗ διεσώθησαν τὰ σχετικῶς περισσότερα καὶ τὰ μᾶλλον εὐδιάκριτα ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν. Ἰδιαιτέρως δὲ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ τοίχου τούτου, χάρις εἰς τὴν καλλιτέραν αὐτῶν διατήρησιν, ἀντεγράφησαν δαπάναις τοῦ σκώτου μαρκησίου Bute ὅστις καὶ ἐδημοσίευσε περὶ αὐτῶν μικρὰν πραγματείαν (Scottish Review 1885). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀντιγράφων τούτων καὶ τοῦ ἄρθρου τοῦ *Bute* ἐμελετήθησαν κατόπιν αὗται εὐρύτερόν πως ὑπὸ τοῦ *Westlake* (Archaeologia ἔ. ἀ. σελ. 173 κέ. Πιν. V-VI καὶ ἐν History of design in mural painting. Τομ. II σ. 90 κέ.) Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ *Laborde* ἐμελέτησε ταύτας καὶ ἐδημοσίευσε ἔγχρωμον εἰκόνα δύο ἐκ τῶν μορφῶν τῆς κάτω σειρᾶς (RA 1847 49 κέ. πιν. 64, Mémoires et dissertations σ. 18 κέ.

Πιν. 64). Καὶ ἄλλοι δὲ νεώτεροι ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς πλευρᾶς ταύτης. (*Dalton* Byzantine art and archaeology Oxford 1911 σ. 292, *Wulff* ἔ. ἄ. σ. 582). Ἡμεῖς δὲ τὰς ἐνταῦθα δημοσιευομένας εἰκόνας τῶν τοιχογραφιῶν τῆς πλευρᾶς ταύτης λαμβάνομεν ἐκ τῶν πινάκων τοῦ *Westlake* διότι ἀφ' ἧς ἐποχῆς αὗται ἀντεγράφησαν ὑπὸ τοῦ μαρκησίου Bute μέχρι σήμερον τὰ χρώματα αὐτῶν πολὺ ἠλλοιώθησαν καὶ ἐν προσεχεῖ δὲ μέλλοντι θέλουσι τελείως ἐξαφανισθεῖ.

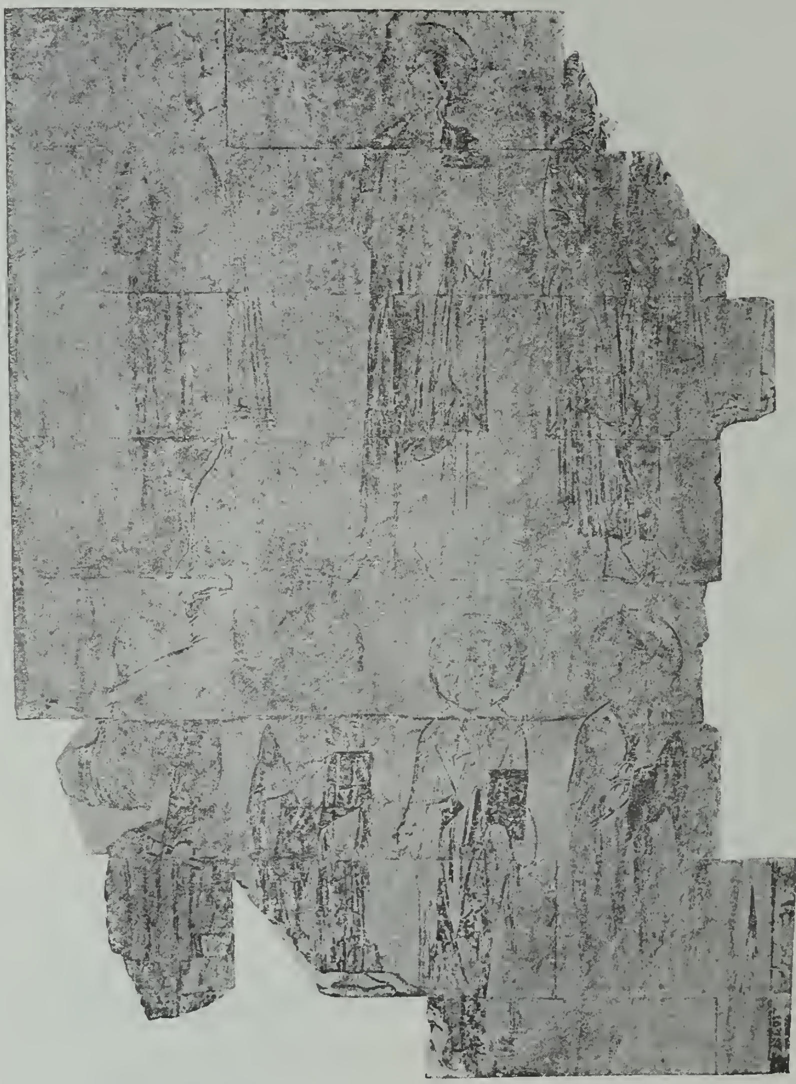
Ἐπὶ τοῦ τοίχου λοιπὸν τούτου σώζονται τρεῖς ζῶναι ἁγίων ὀρθίων ἱσταμένων μεταξὺ δὲ αὐτῶν εἰκονίζονται καὶ δύο εἰκονογραφικαὶ σκηναί. Ἡ κάτω ζώνη χωρίζεται ἀπὸ τῆς μεσαίας διὰ ταινίας φερούσης ὀδοντωτὸν κόσμημα ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς ἀπέναντι νοτίας πλευρᾶς. Μεταξὺ δὲ τῆς μεσαίας καὶ τῆς ἀνωτέρας ζώνης οὐδὲν χώρισμα ὑπάρχει (*εἰκ. 11:* Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 176 εἰκ. 1).

Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ζώνῃ βλέπομεν, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ προχωροῦντες, δύο μορφὰς ὀρθίας ὧν ἡ δευτέρα, παριστῶσα πιθανῶς γυναῖκα, εἶναι

11 Β. πλευρά Γενικὸν σχῆμα τοιχογραφιῶν (Archaeologia).

κατ' ἐνώπιον ἐστραμμένη. Μετὰ τὰς δύο ταύτας μορφὰς ὑπάρχει κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον ἄλλη τις ἐστραμμένη πρὸς δεξιὰ καὶ ὀλίγον τι προσκλίνουσα. (*εἰκ. 12:* Archaeologia ἔ. ἄ. Πίν. V). Ἡ τελευταία αὕτη μορφὴ δύναται μετὰ μεγάλης πιθανότητος νὰ ταυτισθῇ. Φαίνεται πράγματι, ὅτι παριστᾷ τὸν Πρόδρομον καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς γνωστῆς συνθέσεως τῆς φερούσης τὸ ὄνομα Δέησις ἢ Τρίμορφον. Ἐν τῇ συνθέσει ταύτῃ, ὡς γνωστόν, παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ μέσῳ καθήμενος ἐπὶ θρόνου δεξιόθεν δὲ αὐτοῦ καὶ ἀριστερῶθεν ἵστανται ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Πρόδρομος δεόμενοι. Καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν δεξιόθεν τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ καθαρῶς βυζαντινὰ μνημεῖα, ὡς τὸ ἐν Παρισίοις τρίπτυχον Harbaville (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 618 εἰκ. 309) καὶ ἡ διὰ σμάλτων κεκοσμημένη λειψανοθήκη ἐν Limbourg (*Dalton* ἔ. ἄ. σ. 523 εἰκ. 311) ἐφ' ὧν βλέπομεν, ὡς καὶ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ἀντίστοιχον τάξιν, τὸν Πρόδρομον δηλαδὴ δεξιόθεν τοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι δὲ ἡ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις ταύταις διασωθεῖσα μορφὴ εἶναι πράγματι ὁ Πρόδρομος πείθει ἁπλῆ παραβολὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω μνημεῖα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀνά-

12: Β. πλευρά. Τοιχογραφίαι (εἰκ. 11 A Archaeologia)

γλυφον παράστασιν τῆς Δεήσεως ἐν Ἁγίῳ Μάρκῳ τῆς Βενετίας (*Gabelentz* Mittelalterliche Plastik in Venedig Leipzig 1903 σελ. 138 εἰκ. 5 *Wulff* ἔ. ἄ. σελ. 605 εἰκ. 514) ὅπου ὁ Πρόδρομος εὑρίσκεται μεν πρὸς ἀριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀλλ' ἔχει τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον ὃν καὶ ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐν τῷ Παρθενῶνι μορφή. Ἄλλως δὲ ἐπὶ τοῦ τοίχου διακρίνονται μετὰ τὴν μορφὴν ταύτην ἴχνη τινα τῆς παραστάσεως τοῦ καθημένου Ἰησοῦ ἐπίσης δὲ καὶ πάντες οἱ περιγράψαντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας ἀναφέρουσιν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ σειρᾷ Ἰησοῦν ἐπὶ θρόνου (*Dalton* ἔ.ἄ. σ. 292, *Wulff* ἔ. ἄ. σ. 582).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ζώνῃ ἔχομεν πρὸς δεξιὰ σειρὰν ἁγίων ὀρθίων ὧν ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν κρατεῖ εἰλητάριον οἱ τρεῖς δὲ ἑπόμενοι εἶναι ἱεράρχαι κρατοῦντες εὐαγγέλιον καὶ εὐλογοῦντες (εἰκ. 12). Μετ' αὐτοὺς βλέπομεν δύο ἄλλας μορφάς, ὧν διετηρήθη τὸ κάτω μόνον μέρος, πλησίον δὲ αὐτῶν ὑπάρχει μορφὴ καθημένη, ἀλλ' ἐπὶ ἐπιπέδου πολὺ ὑψηλοτέρου τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἵστανται αἱ ὄρθιαι τοιαῦται. Ἐν τῇ καθημένῃ ταύτῃ μορφῇ πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν βρεφοκρατοῦσαν Θεοτόκον ὡς ἔπραξαν πάντες οἱ περιγράψαντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας (*εἰκ. 13:* Archaeologia ἔ. ἄ. πίν. VI). Ἡ ἐνταῦθα εἰκονιζομένη παράστασις δὲν ἀνήκει, φαίνεται, εἰς ὡρισμένην εἰκονογραφικὴν σκηνὴν ἀλλ' εἶναι ἁπλῆ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ὅτι δὲ αὕτη εὑρίσκεται ἐπὶ ἐπιπέδου ὑψηλοτέρου δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν.

13: Β. πλευρά. Τοιχογραφίαι (εἰκ. 11 B Archaeologia).

Τοῦτο εἶναι συνθηματικὸς οὗτος εἰπεῖν τρόπος ἐπιδείξεως μεγαλοπρεπείας συνηθέστατος ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀκόμη χρόνων, καθ' οὓς καὶ οἱ ὕπατοι ἔτι ἐπὶ τῶν γνωστῶν ὑπατικῶν διπτύχων ὁμοίως παρίστανται ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου (*Wulff* ἔ. ἄ. σ. 191 εἰκ. 192). Καὶ τὸ θέμα δὲ τῆς Θεοτόκου καθημένης μεταξὺ ἁγίων ὀρθίων εἶναι λίαν σύνηθες κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ὡς δεικνύει τὸ δίπτυχον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Chambery (*Wulff* ἔ. ἄ. σ. 611 εἰκ. 527). Μετὰ τὴν παράστασιν ταύτην τῆς Θεοτόκου ἕπονται δύο ἄλλαι εἰσέτι μορφαὶ ὧν ὁμοίως διασώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος.

Τέλος ἐκ τῆς κάτω σειρᾶς διεσώθησαν τρεῖς μόνον γυναικεῖαι μορφαί. Τούτων αἱ δύο πρὸς ἀριστερὰ φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα ἡ δὲ πρώτη κρατεῖ καὶ εἰλητάριον (εἰκ. 13). Ὁ ταυτισμὸς τῶν μορφῶν τούτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ. Τὸ μόνον δυνατὸν νὰ λεχθῇ εἶναι, ὅτι αὗται ἀνήκουσιν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἁγίων βασιλισσῶν αἵτινες συχνὰ εἰκονίζονται ἐν ταῖς τοιχογραφίαις κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἰδίᾳ χρόνους. Πρὸς τούτοις δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι αἱ δύο πρὸς δεξιὰ μορφαὶ παρέχουσιν πολλὰς ἀναλογίας πρὸς μικρογραφίαν τινὰ τοῦ ἐν Παρισίοις χειρογράφου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, παριστῶσαν τὴν Ἁγίαν Ἑλένην μετὰ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. (*Diehl* ἔ.ἄ. σ.584 εἰκ. 286). Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν δύο μετὰ στέμματος μορφῶν εἶναι, ὅτι τὰ στέμματα ἅτινα φέρουσιν εἶναι ἐντελῶς διάφορα τὸ ἓν τοῦ ἄλλου. Ἡ δὲ περὶ τῶν στεμμάτων τούτων ἔρευνα τοῦ Wastlake (Archaeologia ἔ.ἄ. σ. 178) δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν τινα καθ' ὅσον οὗτος ἀνέμιξε παραδείγματα ἐκ βυζαντινῶν καὶ φραγκικῶν μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Ὀπισθοδόμου παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις κατὰ τὸ πρὸς νότον τμῆμα τοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος μικρὰν σύνθεσιν, ἣν ἀναφέρει ὁ *Breton* (Athènes[2], Paris 1868 σ. 140) ὡς καὶ ὁ *Westlake* (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 175), παριστῶσαν τὴν Θεοτόκον βρεφοκρατοῦσαν καθημένην ἐπὶ θρόνου, ὡς Πλατυτέραν, ἀμφοτέρωθεν

δὲ αὐτῆς δύο ἀγγέλους. Ἡ σύνθεσις περιβάλλεται ὑπὸ ἐρυθρᾶς γραμμῆς ἐν εἴδει πλαισίου (*εἰκ. 14*). Ἐκ τῆς συνθέσεως ταύτης διασώζεται σχεδὸν μόνον τὸ περίγραμμα ὅπερ ἔχει ἐπίσης γίνη

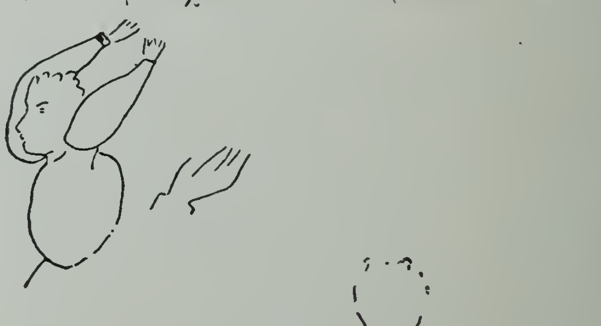

14: Ὀπισθόδρομος. Πλατυτέρα

δι' ἐρυθροῦ χρώματος ὡς καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ. Τίνα λόγον ἔχει ἐνταῦθα ἡ παράστασις αὕτη τῆς Πλατυτέρας, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

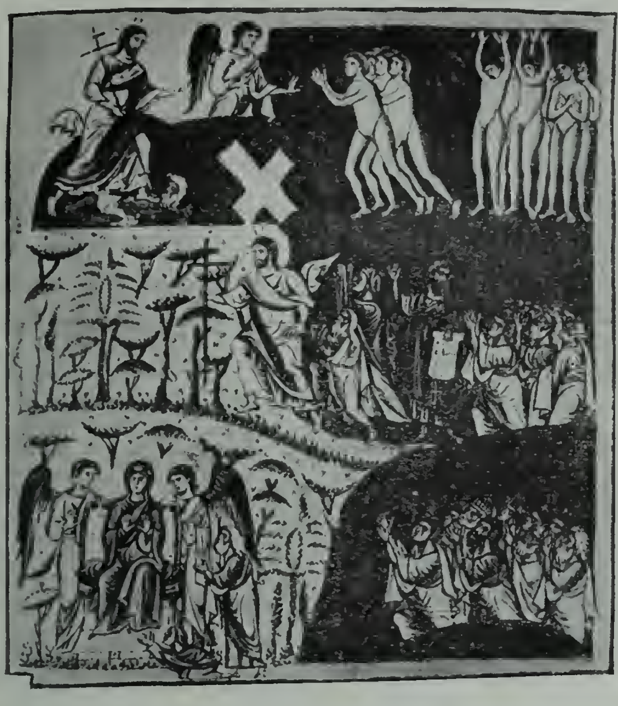
Ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ βορείου τοίχου τοῦ λεγομένου τουρκικοῦ μιναρέ, ὅστις ὡς γνωστόν, εὑρίσκεται κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς νοτίας παραστάδος τοῦ Ὀπισθοδόμου, διακρίνονται ἴχνη τοιχογραφιῶν. Πλὴν ἄλλων ὡς μᾶλλον εὐδιάκριτα ἀναφέρομεν μορφὴν ὀρθίαν καὶ ὑπεράνω ταύτης ἄλλην ἀνδρικὴν τοιαύτην διευθυνομένην ἐν βίᾳ πρὸς ἀριστερᾷ καὶ ἔχουσαν ἀνωρθωμένην τὴν κόμην φέρουσαν δὲ μεθ' ὁρμῆς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ὀπίσω (*εἰκ. 15*). Ἡ προσπάθεια τοῦ τεχνίτου νὰ δώσῃ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μορφὴν κίνησιν βιαίαν ὑπερέβαινε φαίνεται τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ οὕτω αἱ χεῖρες εἶναι οὐχὶ ὀρθῶς σχεδιασμέναι. Καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ τοίχου δὲ τούτου εἰκόνες διατηροῦσι μόνον τὸ δι' ἐρυθροῦ χρώματος περίγραμμα αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὅμως νομίζω, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὗται, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοίχου Πλατυτέρα, ἐσχεδιάσθησαν μόνον καὶ ἐγκατελείφθησαν. Πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρήσωμεν βέβαιον, ὅτι τὰ ἐπ' αὐτῶν χρώματα, ὡς καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀπετρίβησαν καὶ ὅτι ἀπέμεινε τὸ πρῶτον σχεδίασμα, περισσότερον ὡς εἴπομεν ἀντέχον. Τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἴχνη χρωμάτων διεσώθησαν ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Πλατυτέρας.

Εἰς τίνα σύνθεσιν ἀνῆκον αἱ τελευταῖαι αὗται τοιχογραφίαι δὲν δύναταί τις μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος νὰ εἴπῃ. Ἡ γενικὴ ἐν τούτοις ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι αὗται δὲν ἀνήκουσιν εἰς σύνθεσιν τινα ἐκ τῶν συνήθων, ὅπου τοιαῦται κινήσεις σχεδὸν οὐδόλως ἀπαντῶσι. Μία μόνον σύνθεσις θὰ ἠδύνατο νὰ περιλαμβάνῃ τοιαύτας μορφάς, ἡ Δευτέρα Παρουσία. Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ἐνταῦθα παρίστατο πράγματι τὸ εἰκονογραφικὸν τοῦτο θέμα. Διὰ τῆς παραδοχῆς δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοίχου εἰκὼν τῆς Πλατυτέρας (εἰκ. 13). Ἐν ταῖς παραστάσεσι τῆς Δευτέρας Παρουσίας ἀπεικονίζεται πάντοτε ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ἤδη ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἐν μικρογραφίαις χειρογράφων (*Schlumberger* Epopée II σ. 320 πιν. *VI*, [Omont] Evangiles avec peintures byzantines du *XI*e siècle Paris [1908] Πίν. 41) καὶ ἐν τοιχογραφίαις (*Grégoire* ἐν BCH. *XXXIII*, 1909 σ. 104). Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπεικόνισις ἐξακολουθεῖ καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 772 εἰκ. 398, Ἑρμηνεία σ. 287). Τέλος μία μικρογραφία τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ χειρογράφου τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου (Vatic. Gr. 1162)

15: Ὀπισθοδομος. Τοιχογραφίαι «Μιναρέ».

ἥτις περιέχει καὶ τὴν Θεοτόκον ὡς Πλατυτέραν, ἐξηγεῖ καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ λεγομένου μιναρέ, ὡς προερχομένας πράγματι ἐκ παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας (*εἰκ 16: Stornajolo*

16: Μικρογραφία 'Ομιλιῶν Μοναχοῦ 'Ιακώβου (Vaticanus Gr. 1162).

Le miniature delle Omilie di Giacomo Monaco, Roma 1910 πίν. 19 *Schlumberger* ἔ.ἄ.) Οὕτω λοιπὸν φαίνεται, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ λεγομένου Μιναρὲ παρίστατο ἡ μεγάλη σύνθεσις τῆς Τελευταίας Κρίσεως ἥτις συχνὰ εἰκονίζεται ἐν τῷ νάρθηκι (Πρβ. Χριστ ἀρχαιολ. Ἑταιρείας Δελτ. Γ' 1903 σελ. 26).

Ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὅμως ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ λεγομένου Μιναρὲ τοιχογραφιῶν συνάγεται ἓν ἄλλο πολὺ σπουδαιότερον συμπέρασμα. Ἡ γνώμη πάντων τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ Παρθενῶνος γραψάντων εἶναι, ὅτι ὁ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν πύργος μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἑλικοειδοῦς κλίμακος ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς μιναρὲς (*Michaelis* ἔ. ἄ. σελ. 55 σημ. 223, *Collignon Boissonas* ἔ. ἄ. σ. 15). Αἱ ἐπὶ τοῦ βορείου ὅμως τοίχου τοῦ πύργου τούτου χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι ἀποδεικνύουσι τὴν γνώμην ταύτην ἐντελῶς ἀστήρικτον. Αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος εἶναι πολὺ παλαιότερος τῆς μετασκευῆς τοῦ Παρθενῶνος εἰς Τζαμίον καὶ ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἤδη χρόνους δι' ὡρισμένον λόγον καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν ὡρισμένης ἀνάγκης. Ποῖος δὲ ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ θέλομεν ἀποδείξει ἐν τῇ προσεχεῖ ἡμῶν μελέτῃ περὶ τοῦ Παρθενῶνος ὡς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐδόλως πρόκειται περὶ τουρκικοῦ κτίσματος.

Προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ χρονολογικοῦ ζητήματος ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν διαφόρων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὧν ὁ ταυτισμὸς μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀσφαλής, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ρίψωμεν ταχὺ βλέμμα εἰς τὴν διάταξιν τῶν εἰκόνων ἐπὶ τῶν τοίχων. Ἐκ τῆς διπλῆς δὲ ταύτης ἐξετάσεως θέλομεν πορισθεῖ ἐνδείξεις πολυτίμους διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Δ τοίχου Σταύρωσις εἴδομεν, ὅτι σχετίζεται στενῶς πρὸς μνημεῖα τοῦ τέλους τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἐπίσης ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος παρουσιάζει συγγένειαν πρὸς ἔργα τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι δέ, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν βραδύτερον ἐν τῇ τέχνῃ εἰσαχθέντων θεμάτων ἀφ' οὗ τὰ παλαιότερα γνωστὰ παραδείγματα ἀνέρχονται μόλις εἰς τὸν 10ον αἰῶνα (*Millet* Iconographie σ. 491 κέ.). Ἡ παράστασις τέλος τῶν Μυροφόρων, εἰκονογραφικοῦ θέματος ἐκ τῶν παλαιοτέρων, παρέχει ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ Παρθενῶνος μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν πλάκα, ὡς εἴδομεν, τοῦ Λούβρου ἀνερχομένην καὶ ταύτην εἰς τὸν 12ον αἰῶνα (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 639, *Dalton* ἔ. ἄ. σ. 560).

Παραλείποντες τὰς ἄλλας τοιχογραφίας, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς κακῆς αὐτῶν καταστάσεως εἰς οὐδὲν δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς, ἐρχόμεθα εἰς τὸν βόρειον τοῖχον. Ἐπ' αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν, διακρίνεται παράστασις τῆς Δεήσεως. Χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ εἰκογραφικοῦ θέματος, ὡς ἄσχετα εἰς τὴν παροῦσαν ἔρευναν, ἐρχόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου καθ' ὃν τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τῇ βυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ. Ἐκ τῶν μνημείων λοιπὸν ἀποδεικνύεται, ὅτι τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ ἀπὸ τοῦ 10ου μόνον αἰῶνος (*Dalton* ἔ.ἄ. σ. 665). Τὰ ἄλλα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου θέματα οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν παρουσια-

ζουσι. Καὶ ἡ μὲν καθημένη Θεοτόκος ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων εἶναι θέμα ἁπάντων, ὡς εἴδομεν, καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς τέχνης. Αἱ δὲ ἅγιαι βασίλισσαι οὐδὲν ἐπίσης τὸ ἄξιον λόγου δεικνύουσι.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν εἰκονογραφικὴν ἀνάλυσιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἤδη προσθέτομεν δύο λέξεις καὶ περὶ τῆς διατάξεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν τοίχων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ νοτίου τοίχου οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος καθ' ὅσον ἡ καταστροφὴ τῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ διακρίνηται πλέον ἡ διάταξις αὐτῶν. Τὸ πρὸς νότον τμῆμα τῆς Δ. πλευρᾶς εἴδομεν ὅτι ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοτελὲς τμῆμα περιέχον σειρὰν εἰκόνων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς ἡ διάταξις εἶναι περισσότερον εὐδιάκριτος. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ τρόπος οὗτος τῆς διατάξεως, οἷον ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, εἶναι καθ' ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, μοναδικὸς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ βορείου τοίχου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ διάταξις τῶν ὀρθίων μορφῶν καὶ τῶν εἰκονογραφικῶν συνθέσεων εἰς ζώνας ἐπαλλήλους εἶναι διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρκούντως σπανία, δὲν ἐλλείπουσιν ὅμως καὶ παραδείγματα σύγχρονα περίπου πρὸς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Παρθενῶνος. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τῆς ἐκκλησίας Cefalu ἐν Σικελίᾳ, τέσσαρες ἐπάλληλοι ζῶναι στρατιωτικῶν ἁγίων καὶ ἱεραρχῶν κοσμοῦσι τοὺς τοίχους (*Dalton* ἔ. ἄ. σ. 411 εἰκ. 241).

Ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἐπισκοπήσεως τῶν κατὰ τὴν διάταξιν τῶν τοιχογραφιῶν ἓν κυρίως προκύπτει συμπέρασμα. Ἡ διαφορὰ ἣν παρουσιάζει ἕκαστον τμῆμα τοίχου ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς ἐπ' αὐτοῦ διακοσμήσεως. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη κατὰ ἕνα μόνον τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ. Μόνον δηλαδὴ ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι αὗται δὲν εἶναι πᾶσαι σύγχρονοι ἀλλ' ὅτι τμήματά τινα ἔχουσιν ἐπισκευασθῆ κατὰ διαφόρους περιόδους Τοῦτο δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον διὰ τὸν νότιον τοῖχον, ὅπου, ὡς εἴδομεν, κάτωθεν τῶν ὑπαρχουσῶν τοιχογραφιῶν διακρίνονται ἴχνη παλαιοτέρων.

Ποῖα ὅμως τμήματα εἶναι παλαιότερα καὶ τίνα νεώτερα καὶ ἐν γένει ποῖα ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τούτων δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπῃ τις. Ἄλλοτε ὁ Λάμπρος ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ τοίχου «πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ ἐκ τοῦ Ὀπισθοδόμου εἰσιόντι», αἱ τοῦ νοτίου δηλαδὴ τοίχου καὶ τοῦ πρὸς νότον τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς, ὅπου ὑπάρχουσιν ἡ Σταύρωσις, ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος καὶ αἱ Μυροφόροι, «εἶναι πολλῷ τῶν ἄλλων ἀρχαϊκώτεραι καὶ ἀτελέστεραι, μάλιστα περὶ τὰς πτυχώσεις» καὶ ὅτι αἱ τοῦ βορείου τοίχου καὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς εἶναι τεχνικώτεραι (*Λάμπρος* Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος, Ἀθήνησι 1878, σ. 40). Ἡ παρατήρησις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν σήμερον νὰ ἐξελεγχθῇ ὡς ἐκ τῆς σχεδὸν πλήρους καταστροφῆς τῶν ἐπὶ τῆς ΝΔ γωνίας τοιχογραφιῶν, ἃς ὁ Λάμπρος θεωρεῖ παλαιοτέρας.

Ἀπεναντίας ὅμως ὁ *Westlake* (Arcaeologia ἔ. ἄ. σ. 174) θεωρεῖ ὡς παλαιοτέρας τὰς τοῦ βορείου τοίχου ὡς μεταγενεστέρας δὲ τὰς τοῦ δυσμικοῦ καὶ νοτίου. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ *Dalton* (ἔ. ἄ. σ. 292). Ὁπωσδήποτε, ὡς βλέπει τις, ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὐδὲν δύναται μετ' ἀσφαλείας νὰ λεχθῇ. Ἡ δὲ χρονολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν, εἰς ἣν εὐθὺς κατωτέρω μεταβαίνομεν, δὲν δύναται εἰμὴ μόνον ἐν τῷ συνόλῳ νὰ γίνῃ.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς χρονολογίας τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος πλεῖστα ὅσα μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν καὶ αἱ ἀπιθανώτεραι δὲ καὶ αἱ μᾶλλον παράδοξοι γνῶμαι ἐξηνέχθησαν. Σημειωτέον ὅτι αἱ γνῶμαι αὗται σχεδὸν πᾶσαι ἀφορῶσι εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου εἰκόνας.

Μία, ἡ καὶ πολυπληθεστέρα, ὁμὰς ἐν οἷς ὁ Laborde (R.A ἔ. ἄ. 55 σημ. 4, Mémoires, et dissetartions σ. 23 σημ. 4), ὁ Herzberg (Ἀθῆναι Μεταφρ. Λόντου Ἀθήνησι 1888 221) ὁ *Gregorovius* (Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, μεταφρ. Λάμπρου, Βιβλ. Μαρασλῆ, Τομ. Ι σ. 232), ὁ Wulff (ἔ. ἄ. 582) καὶ πολλοὶ ἄλλοι θεωροῦσι τὰς τοιχογραφίας ταύτας ὡς γενομένας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως.

αὐτοῦ (1019). Ὁ Laborde μάλιστα νομίζει, ὅτι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Βασιλείου ἐγένετο ἐπισκευὴ τῶν τοιχογραφιῶν, διότι αἱ παλαιότεραι ἐκεῖ ὑπάρχουσαι εἶχον καταστραφῆ κατὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὡς εἴδομεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου διακρίνονται καὶ παλαιότεραι τοιχογραφίαι, ἂν ὅμως αὗται ἀνάγονται εἰς τοὺς πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας χρόνους δὲν δύναταί τις νὰ γνωρίζῃ. Ὁ Dalton ἐξ ἄλλου (ἔ. ἄ. 292) ἀνάγει ταύτας ἁπλῶς εἰς τὸν 11ον αἰῶνα χωρὶς νὰ ὁρίζῃ ἂν αὗται σχετίζονται πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλείου. Ἐπίσης ὁ *Westlake* παραδέχεται ὅτι αὗται δύνανται νὰ χρονολογηθῶσι ἀπὸ τῶν πρὸ τοῦ Βασιλείου χρόνων (*Westlake* History of design in mural painting παρὰ *Dalton* ἔ. ἄ. σ. 292 σημ. 2) καί, ὅτι εἶναι ἴσως παλαιότεραι καὶ τοῦ 10ου αἰῶνος (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 180). Τέλος ὁ Leclerq (παρὰ *Cabrol* Dictionnaire d' archéologie chrétienne et de liturgie Τομ. I μερ. 2 στ. 3060) ἐκφέρει τὴν ἀπιθανωτάτην πασῶν γνώμην, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἀνάγονται εἰς τὴν «ἀναγέννησιν τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος». Ποῦ ὅμως οὗτος ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ «ἀναγέννησιν» κατὰ τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰῶνος ἀγνοῶ, ἀφοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῶς στεῖρα καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῆς σχεδὸν ἴχνος οὐ μόνον ζωγραφικόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχιτεκτονικόν, οὔτε γλυπτικὸν διεσώθη μέχρις ἡμῶν.

Ὡς λοιπὸν βλέπει τις οὐδεμία ἐκ τῶν γνωμῶν τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ πιθανή, πᾶσαι δὲ εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετοι οὐδόλως βασιζόμεναι ἐπὶ τεχνικῶν καὶ εἰκονογραφικῶν παρατηρήσεων.

Τὰ χρονικὰ ἐν τούτοις ὅρια, ἐν οἷς πρέπει νὰ τεθῇ ἡ κατασκευὴ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένα. Ἀφ' ἑνὸς ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1204, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ Παρθενῶνος εἰς λατινικὴν μητρόπολιν δεικνύουσι τὸ ὅριον οὗτινος ἐντεῦθεν εἶναι ἀδύνατον νὰ διεκοσμήθη ἡ ἐκκλησία ἀφοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι αὕτη οὐδέποτε πλέον ἀπεδόθη εἰς τοὺς ὀρθοδόξους. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Παρθενῶνος ὕπαρξις εἰκονογραφικῶν τινων θεμάτων, ὡς ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος καὶ ἡ Δέησις, ἅτινα, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀναφαίνονται ἐν τῇ βυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ ἀπὸ τοῦ 10ου κυρίως αἰῶνος, δεικνύουσι τὸν χρόνον οὗ πέραν δὲν εἶναι δυνατὸν αἱ τοιχογραφίαι αὗται νὰ ἐξετελέσθησαν. Συνεπῶς τὸ χρονικὸν διάστημα ἐν ᾧ πρέπει νὰ τεθῇ ἡ κατασκευὴ τῶν εἰκόνων τούτων περιλαμβάνεται μεταξὺ τοῦ 10ου καὶ τοῦ τέλους 12ου αἰῶνος. Ἀκριβέστερον ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς τῶν περὶ ὧν πρόκειται τοιχογραφιῶν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῶν ἐξαγομένων ἀφ' ἑνὸς ἐκ τεχνικῶν παρατηρήσεων καὶ συγκρίσεων πρὸς ἄλλα μνημεῖα καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν φιλολογικῶν πηγῶν.

Ἡ σύγκρισις τῶν ὑπ' ὄψιν τοιχογραφιῶν πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου, ἀναγόμενα ὡς γνωστὸν εἰς τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 491), δεικνύει σαφῶς, ὅτι ἀπὸ τῶν ψηφιδωτῶν τούτων μέχρι τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρχει καταφανὴς ἐξέλιξις. Ἡ κίνησις ἣν τόσον ζωηρὰν βλέπομεν ἐν Δαφνίῳ, σχεδὸν ἀποσβέννυται ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος ἀντικαθιστωμένη ὑπὸ αὐστηρῶς ἱερατικῶν στάσεων καὶ ἠρέ-

17: Cefalù Σικελίας. Ψηφιδωτὰ

μων μεγαλοπρεπῶν κινήσεων. Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως ταῦτα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος, ὀφειλόμενα κυρίως εἰς τὸν προϊόντα ἀσκητισμόν, ὅστις μετὰ τὸν 11ον αἰῶνα παρατηρεῖται ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 501), ἀνευρίσκο-

μεν ἀπαράλλακτα ἐπὶ ἄλλου μνημείου μεταγενεστέρου τοῦ Δαφνίου, ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν δηλαδὴ τῆς Μητροπόλεως τῆς Cefalù ἐν Σικελίᾳ (1131—1148) περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (*εἰκ. 17: Millet* L'art byzantin I. παρὰ *Michel* Histoire de l'art Τόμ. I σ. 200 εἰκ. 109). Ἡ ὁμοιότης τῶν ψηφιδωτῶν τούτων πρὸς τὰς ἡμετέρας τοιχογραφίας εἶναι, ὡς δύναται ἁπλῆ παραβολὴ νὰ δείξῃ, μεγίστη ἰδίως ἐν τῇ αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσει τῶν μορφῶν τῆς κάτω σειρᾶς, ἥτις οὐδόλως σχεδὸν παρατηρεῖται ἐν Δαφνίῳ, ὅπου τὰ πρόσωπα παρίστανται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τρία τέταρτα συμφώνως πρὸς τὸν ἀρχαῖον τύπον.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν νομίζω, ὅτι δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας χρονολογοῦντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας τοῦ Παρθενῶνος ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἐποχῆς δηλαδὴ καθ' ἣν ἡ τέχνη εἰσέτι ἐν Ἀθήναις εὑρίσκετο ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτῆς ἀκμῇ, ὡς δεικνύουσι τὰ διασωθέντα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ μνημεῖα. Ἐπαναλαμβάνομεν δέ, ὅτι ἡ χρονολόγησις αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὸ σύνολον τῶν τοιχογραφιῶν, χωρίς, νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον ὁ χρόνος τῆς διακοσμήσεως ἑκάστου τμήματος.

Τὰ ἐκ τῆς τεχνικῆς καὶ εἰκονογραφικῆς ἐρεύνης ἐξαγόμενα ταῦτα δυνάμεθα ἔτι μᾶλλον νὰ καθορίσωμεν διὰ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀρκούντως διαφωτίζει ἡμᾶς διασωθὲν ποίημα τοῦ περιπύστου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

Οἱ σχετικοὶ στίχοι τοῦ ποιήματος τούτου ἐκδοθέντος ὑπὸ Παπαδοπούλου-Κεραμέως (Ἁρμονία III 1902 σ. 284) καὶ κατόπιν ὑπὸ Λάμπρου (*Gregorovius* Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Τομ. II σ. 729 πρβ. καὶ τόμ. I σ. 285 σημ. 3.) ἔχουσιν οὕτω:

Πολλὰ προσῆξα σὺν πόθῳ τε καὶ πόνῳ
τῷ σῷ λάχει, πάναγνε, καὶ τῷ ποιμνίῳ.
Ἐκάλλυνά σου τὸν ναόν, πρῶτος πόνος·
ἔπιπλα τιμήεντα καὶ σκεύη φέρω· κ.τ.λ.

Ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου καὶ ἰδίᾳ τοῦ τρίτου στίχου καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἀκομινᾶτος προέβη ὄχι μόνον εἰς τὸν διὰ σκευῶν καὶ ἐπίπλων πλουτισμὸν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ καλλωπισμὸς οὗτος θὰ συνίστατο εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῶν παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν.

Πότε ἀκριβῶς ὁ Ἀκομινᾶτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶναι γνωστόν. Πάντως ἡ ἀνάρρησις αὐτοῦ ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1175 καὶ 1182 (*Gregorovius* ἔ. ἄ. I σ. 281 κἑ. *W. Miller* Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι μετάφρ. Λάμπρου Ἀθῆναι 1909—10 Τομ. I σ. 25.) Ἔμεινε δὲ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν μέχρι τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ἤτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1205, ὁπότε, ὡς γνωστόν, ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Κατὰ συνέπειαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος, αἱ φροντίδι αὐτοῦ ἐκτελεσθεῖσαι καὶ ὧν τὰ ὀλίγα ἴχνη ἀπετέλεσαν τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης, ἐγένοντο κατὰ τὸ τριακονταετὲς διάστημα, καθ' ὃ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἦρξε τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν ἤτοι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1175 καὶ 1205.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέχρι ἡμῶν διασωθέντα λείψανα τῶν βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἐκ τοῦ λοιποῦ γραφικοῦ διακόσμου τῆς ἐκκλησίας ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου εὑρισκομένη ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ βήματος (*Michaelis* ἔ. ἄ. σ. 48 σημ. 176). Αὕτη φαίνεται ὅτι διεσώζετο σχεδὸν ἀκεραία ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1672 ὅτε ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ἰησουίτης **Babin** προσθέτων, ὅτι αὕτη ἔφερε μικρὰν βλάβην εἰς τὸ πρόσωπον προξενηθεῖσαν ἐκ πυροβολισμοῦ ῥιφθέντος ὑπὸ Τούρκου, οὗτινος ὅμως κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ βραχίων ἐξηράνθη (***Laborde*** **Athènes au** ***XV***^{e}, ***XVI***^{e} **et** ***XVII***^{e} **siècles, Paris** 1854. Τομ. I σ. 199 Βλ. καὶ ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα I σ. 202.). Ὁ αὐτὸς δὲ **Babin** ἀναφέρει, ὅτι μετὰ ταῦτα ἡ εἰκὼν ἐπεχρίσθη δι' ἀσβέστου.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψηφιδωτὴν ταύτην εἰκόνα ἐλέχθη ὅτι παρίστα τὴν Θεοτόκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀθηνιωτίσσης (***Collignon - Boissonas*** ἔ.ἄ. σ. 15, ***Λάμπρος*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 39). Ἡ τοιαύτη ὅμως γνώμη δὲν δύναται νὰ εἶναι διόλου πιθανὴ καθ' ὅσον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν τῇ κόγχῃ ἡ Θεοτόκος παρίσταται πάντοτε ὡς Πλατυτέρα εἴτε ὀρθία, εἴτε καθημένη (***Wulff*** ἔ.ἄ. εἰκ. 477, 480, 485, 497 ***Diehl*** ἔ. ἄ. σ. 455 εἰκ. 221, σ. 457 εἰκ. 222),

εἴτε καὶ ἐν προτομῇ (*Bayet* L'art byzantin[3] Paris [1904] σ. 257 εἰκ. 84) οὐδέποτε ὅμως φέρει ἄλλο ἐπίθετον ἢ παρίσταται κατ' ἄλλον τύπον. Ἡ Θεοτόκος ὡς Ἀθηνιώτισσα θὰ παρίστατο οὕτω ἐπὶ φορητῆς εἰκόνος, ἥτις ἴσως ἔδωκε τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ποῖος ἄλλως ὁ ἀληθὴς τύπος τῆς Ἀθηνιωτίσσης δὲν γνωρίζομεν εἰσέτι καθ' ὅσον τὸ ἐπὶ μολυβδοβούλλων μητροπολιτῶν τινῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐπίθετον τοῦτο ἀποδίδεται εἰς τύπον τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας. (*Schlumberger* Sigillographie de l'Empire byzantin, Paris 1884 σ. 174.). Κατὰ συνέπειαν οὐδὲν θετικὸν περὶ τοῦ τύπου τούτου γνωρίζομεν, πάντως ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν τῇ κόγχῃ ἡ Θεοτόκος θὰ παρίστατο ἁπλῶς ὡς Πλατυτέρα.

Ἐπίμετρον:

«Θησείου» τοιχογραφίαι.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν ἐν Ἀθήναις βυζαντινῶν χρόνων τοιχογραφιῶν δέον νὰ προστεθῶσι τινα περὶ τῶν ὀλίγων λειψάνων εἰκόνων τῶν διασωζομένων ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ καλουμένου Θησείου.

Τὸ «Θησεῖον» ἀπὸ τοῦ 5ου ἤδη αἰῶνος μετεποιήθη εἰς χριστιανικὸν ναόν. Κατὰ τοὺς κυρίως βυζαντινοὺς χρόνους περιελαμβάνετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου Μονῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν κιόνων αὐτοῦ χαραγμάτων, ἀναγραφόντων θανάτους ἡγουμένων καὶ μοναχῶν ἀπὸ τοῦ 966 μέχρι τοῦ 1146 μ. Χ. (*Ἀρχιμ. Ἀντωνίνου.* Περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφῶν Πετρούπολις 1874 ρωσσιστὶ σ 18κέ.). Ἂν ὅμως κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους τὸ μνημεῖον ἢ ἡ Μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου δὲν εἶναι διόλου βέβαιον καθ' ὅσον ἡ περὶ Μονῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου «ἐν τῷ Κεραμεικῷ» μαρτυρία τοῦ Ἀκομινάτου εἶναι λίαν ἀόριστος καὶ ἀσαφής (*Λάμπρου* Μιχ. Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Ἀθῆναι 1879—80 II σ. 238. 15) Πάντως ἐκ τῶν πηγῶν ἐξάγεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερεν ὁ ναὸς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων II 306 κέ. ***Θ. Φιλαδελφέως*** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Ἀθῆναι 1902 I 174 κέ.).

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ Δ. τοίχου τοῦ σηκοῦ καὶ ὕπερθεν τῆς τετοιχισμένης νῦν θύρας διακρίνονται ἐλάχιστα ἴχνη μακρᾶς, ἐξ 8 τουλάχιστον στίχων, ἐπιγραφῆς γεγραμμένης διὰ μέλανος χρώματος ἐπὶ ἐρυθροῦ πεδίου, ἧς ὅμως τὸ περιεχόμενον, σχετικὸν πάντως πρὸς τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ναοῦ, δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ ἐννοήσωμεν ἐκ τῶν ἐλαχίστων σωζομένων γραμμάτων.

Πολὺ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς Β. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ λείψανα. Ἀριστερὰ μικρᾶς θύρας, ἀνοιγείσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τοιχισθείσης κατὰ τὴν περίοδον πιθανῶς τῆς Τουρκοκρατίας, εἰκονίζονται τρεῖς ἅγιοι ὄρθιοι. Τούτων καλλίτερον πως διασώζεται ὁ πλησίον τῆς θύρας εὑρισκόμενος. Κάτωθεν ἐζωγραφημένου τόξου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ μέρος βαστάζεται ὑπὸ λεπτοῦ κιονίσκου φέροντος κιονόκρανον, διακρίνεται Ἅγιος Ἱεράρχης ἐντελῶς κατὰ μέτωπον κρατῶν διὰ τῆς κάτωθεν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ ἀριστερᾶς Εὐαγγέλιον καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν (*εἰκ. 18*). Τὸ σχῆμα τοῦτο Ἁγίου κάτωθεν τόξου δὲν εἶναι ἀσύνηθες διὰ τὴν περίοδον εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἡμετέρα τοιχογραφία, ἥτις ὑπενθυμίζει τὰς λίαν ὁμοίας τοιχογραφίας τὰς ἐσχάτως ἀνευρεθείσας ἐν Arab-Djami τῆς Κων/ως (*Ebersolt* Mission archéologique de Con/ple Paris 1921 σ. 40 κέ. Πιν. *XXXIV*) ὡς καὶ ἄλλα τινὰ μνημεῖα ἐν οἷς τὴν μικρογραφίαν τοῦ ἐν Παρισίοις χειρογράφου τῶν Λόγων Γρηγ. τοῦ Ναζιανζηνοῦ (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 583 εἰκ. 285) καὶ τὸ δίπτυχον τοῦ Chambéry (*Wulff* ἔ. ἄ. σ. 611 εἰκ. 527).

Ἀπὸ ἀπόψεως σχεδίου αἱ τοιχογραφίαι αὗται τοῦ Θησείου διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἀναλόγων παραστάσεων τοῦ Παρθενῶνος (Εἰκ. 11—13).

18: Θησεῖον Τοιχογραφία Β. πλευρᾶς

Τὰς τοιχογραφίας τοῦ Θησείου χαρακτηρίζει βαρύτης καὶ σκληρότης ἐν γένει δὲ εἶναι καταφανῶς ἀρχαϊκώτεραι τῶν τοῦ Παρθενῶνος. Τὴν ἀρχαϊκότητα ταύτην καθιστᾷ καταφανῆ καὶ ἡ τεχνικὴ αὐτῶν ἐκτέλεσις. Καὶ αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἔχουσι προετοιμασθῆ διὰ βόλου ὡς αἱ τοῦ Παρθενῶνος ἡ μόνη δὲ διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ εἰς ἐκείνας ὁ βόλος, ὡς εἴδομεν, ἐχρησιμοποιήθη μόνον διὰ τὰ περιγράμματα καὶ τὰ σκιερὰ μέρη τῶν πτυχώσεων κ.λ.π. ἐν τῷ Θησείῳ ὁλόκληρος ἡ εἰκὼν εἶχεν κατ' ἀρχὰς ἐπαλοιφθῆ διὰ βόλου, σημεῖον τοῦτο ἀρχαϊσμοῦ ὡς νομίζω, ἐφ' οὗ κατόπιν ἀπετέθησαν τὰ ἄλλα χρώματα, ἅτινα σήμερον δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐναπομείναντος μόνον τοῦ βόλου, ὡς στερεωτέρου.

Ὡς πρὸς τὸ συγκολλητικὸν μέσον, δι' οὗ τὰ χρώματα προσεκολλήθησαν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ τοῦ Παρθενῶνος, κρόκος δηλαδὴ ᾠοῦ ἢ ἀνάλογος οὐσία. Πάντως οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ ἐγκαυστικῆς, ὡς ἰσχυρίσθη ἄλλοτε ὁ κ. Ν: Καλογερόπουλος (Ἐφημ. «Νέον Πνεῦμα» 7 Φεβρουαρ. 1919).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Θησείου δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι αὗται εἶναι πάντως ἐκ τεχνικῶν λόγων παλαιότεραι τῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν τῇ εἰκόνι 18 Ἱεράρχης παρουσιάζει καταφανεστάτην ἀναλογίαν πρὸς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (*Schultz-Barnsley* The Monastery of S. Luke of Stiris in Phokis London 1901 Πιν.

19: Μ. Ὁσίου Λουκᾶ. Ψηφιδωτὸν

43—44). Ὁ ἐν τῇ εἰκ. 19 Ἅγιος (*Schultz-Barnsley* Πιν. 43) πείθει περὶ τούτου. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἀνήκουσιν, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 479, *Wulff* ἔ. ἄ. σ. 554). Κατὰ ταῦτα νομίζω ὅτι καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Θησείου δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οὔτε παλαιότεραι οὔτε νεώτεραι τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἡμίσεως. Πάντως ἡ γνώμη τοῦ κ. Καλογεροπούλου (ἔ.ἄ.) θέλοντος νὰ τοποθετήσῃ αὐτὰς μεταξὺ τοῦ 6ου καὶ τοῦ 10ου αἰῶνος, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανή. Θὰ ἦτο πράγματι εὐτύχημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἂν ἐσώζετο μέχρις ἡμῶν μνημεῖον καὶ δὴ ζωγραφικόν, προερχόμενον ἐκ τῶν σκοτεινῶν λεγομένων αἰώνων ἀλλὰ τοιοῦτον τι δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τέλος τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τόσον ἐξαιρετικὸν ἐνταῦθα ὥστε ν' ἀναγκάσῃ τὸν Θ: Φιλαδελφέα (ἔ. ἄ. σ. 175) νὰ ὑποθέσῃ ὅτι προέρχονται πιθανῶς ἐκ μικροῦ τινος παρεκκλησίου προσ-

κεκολλημένου ἐκεῖ. Τῆς συνηθείας ταύτης τοῦ νὰ ζωγραφίζωσιν εἰκόνας καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν ναῶν πλὴν ἄλλων βυζαντινῶν χρόνων παραδειγμάτων (Πρβ. *Miljukov* ἐν Δελτ. τοῦ Ρωσσικοῦ ἀρχαιολογ. Ἰνστιτούτου Κ/ως *IV* 1899 Πιν. 11, 12, 20) ἔχομεν καὶ ἐν Ἀθήναις δύο ἄλλα τοιαῦτα προερχόμενα ἐκ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας τὴν Παναγίαν Γοργοεπήκοον ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς ὁποίας διεσώζοντο εἰκόνες μέχρι τοῦ 1852 (*Gailhabaud* Monuments anciens et modernes Paris 1850 Τομ. II μερ. I. ἄνευ ἀριθμ. πίνακος. Πρβ. καὶ *Νεροῦτσον* ἐν Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας III 1890 σ. 83) καὶ τοὺς Ταξιάρχας παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς (*Gailhabaud* ἔ. ἄ.)

Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος

Ἥρας Ἀργείας ξόανον

ὑπὸ

Π. Καστριώτου.

Κίων [1] ἐκ πώρου λίθου, τετραγώνου σχήματος, μετὰ βάσεως συμφυοῦς, ὅλως ἐπιπολαίου ἐργασίας, ἀποκεκρουμένος ἄνωθεν. Ὕψος σῳζόμενον 0,91, πλάτος κατὰ τὴν βάσιν 0,47, ὕψος βάσεως 0,16.

Εὑρέθη τῷ 1892 ἐν τῷ παρὰ τὸ Ἄργος ναῷ τῆς Ἥρας, τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀργείου ἀρχιτέκτονος Εὐπολέμου οἰκοδομηθέντι· προέρχεται δὲ ἐκ τοῦ ὀλίγον ὑψηλότερον κειμένου ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ κατὰ παράδοσιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δώρου οἰκοδομηθέντος καὶ καέντος (Ὀλυμπ. $89_2 = 423$ π. Χ.) ἀμελείᾳ τῆς ἱερείας Χρυσηΐδος (Παυσ. Β' 17, 7) *«ἔστι δὲ ὑπὲρ τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ προτέρου ναοῦ θεμέλιά τε καὶ εἰ δή τι ἄλλο ὑπελίπετο ἡ φλόξ. κατεκαύθη δὲ τὴν ἱέρειαν τῆς Ἥρας Χρυσηΐδα ὕπνου καταλαβόντος, ὅτε ὁ λύχνος πρῶτον στεφανωμάτων ἥπτετο. καὶ Χρυσηῒς μὲν ἀπελθοῦσα ἐς Τεγέαν τὴν Ἀθηνᾶν τὴν Ἀλέαν ἱκέτευεν. Ἀργεῖοι δὲ καίπερ κακοῦ τηλικούτου παρόντος σφίσι τὴν εἰκόνα οὐ καθεῖλον τῆς Χρυσηΐδος, ἀνάκειται δὲ καὶ ἐς τόδε τοῦ ναοῦ τοῦ κατακαυθέντος ἔμπροσθεν»*.

Ὁ ναός, ἐν ᾧ εὑρέθη ὁ κίων, ἀνεσκάφη τὸ πρῶτον ἐν μέρει ὑπὸ Ραγκαβῆ καὶ Bursian ἐν ἔτει 1855, τελειωτικῶς δὲ ἐν ἔτει 1892-1895 ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ch. Waldstein.

Ὁ κίων οὗτος φαίνεται ὅτι δὲν ἐχρησίμευεν δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπόν, ἀλλὰ παρίστα τὸ εἴδωλον αὐτῆς τῆς θεᾶς Ἥρας, εἶνε δὲ τοῦτο τὸ πανάρχαιον ἐκ τῶν χρόνων τῆς κιονολατρίας ἄγαλμα τῆς ἑλληνικῆς θεότητος[2] περὶ οὗ ὁ Παυσανίας ἀναφέρει ἰδὼν αὐτὸ ἐν τῷ ναῷ. Β' (17, 5.=) *«ἔστιν ἐπὶ κίονος ἄγαλμα Ἥρας ἀρχαῖον»*.

Ἡ βάσις αὐτοῦ ἐσχηματίσθη δι' ἀποκοπῆς τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ τετραγώνου λίθου, οὕτως ὥστε νὰ δοθῇ ὀκτώγωνον σχῆμα εἰς τὸν κίονα· Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Β' 9,6 καὶ Β' 17,5) *«ἡ δὲ κίονί ἐστιν εἰκασμένη»* ἀναφερόμενα, ἠθέλομεν θεωρήσει τὸν κίονα τοῦτον ὡς ἓν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ πρωτογόνων ξοάνων τῆς ἐν τῷ ἐκεῖ ναῷ ἐν μεγίστῃ τιμῇ λατρευομένης θεᾶς Ἥρας, περὶ ὧν πλείστας μαρτυρίας περιέσωσαν ἡμῖν οἱ συγγραφεῖς.

1 Ὁ κίων οὗτος μνημονεύεται διὰ βραχέων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ch. Waldstein «The Argive Heraeum» (Boston and New York 1902 σ. 43 καὶ 137 εἰκ. 15 καὶ 70.

2 Mycenaean Tree and Pillar Cult and its Mediterranean relations: The Journal of Hell. Studies vol. XXI (1901 σ. 99 - 204 .

1: προσθία ὄψις.

2: δεξιὰ τῷ ὁρῶντι ὄψις.

Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ οἱ Ἕλληνες κατεσκεύαζον ἤδη ἔργα τινα ἁπλᾶ καὶ ἄξεστα, ὅμοια πρὸς τὰ ὑπὸ πάντων τῶν λαῶν κατασκευαζόμενα κατὰ τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν, ὅτε δὲν ἔσχον τὴν δύναμιν νὰ ἀναπτύξωσι τὴν τέχνην, τοὺς δὲ λατρευομένους θεοὺς παρίστων ὑπὸ μορφὴν *κιόνων* ἢ *ἀργῶν λίθων*, *δένδρων*, *σανίδων*, *δοράτων* καὶ ἄλλων τοιούτων ἀμόρφων ὄντων, ἅπερ διὰ μόνης τῆς πίστεως καθιεροῦντο ὡς *σύμβολα* μᾶλλον, ἢ ὡς *εἴδωλα* τοῦ θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν τὰ μέν, λείψανα τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ ἀτέχνου ἔτι ἐποχῆς τῶν *βαλανηφάγων* Πελασγῶν· τὰ δέ, ἴσως ἀφιδρύματα ἐποίκων ἐκ τῆς Φοινίκης. Σύμβολα τοιαῦτα ἐσῴζοντο ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις καὶ μεγάλου ἐτύγχανον σεβασμοῦ. Ὄντως ἐλατρεύοντο ἐν μορφῇ ἀργοῦ λίθου ὁ Ἔρως ἐν Θεσπιαῖς, αἱ Χάριτες ἐν Ὀρχομενῷ, ὁ Ἡρακλῆς ἐν Ἰητῷ, ὁ Ζεὺς καππώτας (καταπαύτης) παρὰ τὸ Γύθειον καὶ ἐν Δελφοῖς ὁ Ζεὺς ἐν τῷ λίθῳ, ὃν κατέπιεν ὁ Κρόνος, ὅστις καὶ Βαιτύλος ἐκαλεῖτο. Οὕτως ἦσαν καὶ ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας τριάκοντα τετράγωνοι στῆλαι, φέρουσαι ἑκάστη τὸ ὄνομα θεοῦ τινος. Ἀπόλλων ὁ Ἀγυιεὺς ἐλατρεύετο ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ἀθήναις ἐν μορφῇ *κίονος κωνοειδοῦς* ὡς εἰκονίζεται καὶ ἐπινομισμάτων τῆς Ἀμβρακίας. Κίων ἦτο καὶ ἡ ἐν Σικυῶνι Ἄρτεμις Πατρῴα καὶ πυραμὶς ὁ αὐτόθι Μειλίχιος Ζεύς. Ἐν Σάμῳ δὲ ἡ Ἥρα ἦτο *σανὶς* καὶ ἐν Σπάρτῃ οἱ Διόσκουροι *δόκανα*.

Κατόπιν δὲ παρίστων αὐτοὺς ὑπὸ μορφὴν ἀνθρωπίνην καὶ οὕτω παρήγαγον τὰ πρῶτα ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἅτινα ἀτελέστατα καὶ ἐν νηπιώδει καταστάσει. Οἱ πρῶτοι τεχνῖται, οἱ ἀρχαιότατοι, ἀναφέρονται οἱ Κύκλωπες, οἵτινες ἐκ Λυκίας ἐλθόντες κατασκεύασαν τὰ τείχη τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν Πύλην τῶν Μυκηνῶν ἀνάγλυφον τῶν λεόντων, ὅπερ εἶναι το ἐπισημότατον καὶ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ἑλλάδι σῳζομένων μνημείων τῆς Γλυπτικῆς.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Παυσανίου (Β' 17) δύναται, νομίζω, νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι τὸ ἄμορφον αὐτὸ εὕρημα εἰς οὐδεμίαν ἄλλην θεότητα προσήκει, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἀναφερομένην. Ἐὰν δὲ κατὰ τὸ συνημμένον φωτογράφημα θελήσωμεν νὰ ἀντιβάλωμεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἐν Baumeister Denkmaeler σ. 603 εἰκ. 650 ἀπείκασμα ***(εἰκ. 3),***

3: Ἰασέων νόμισμα.

ὅπερ παρίσταται ἐπὶ νομίσματος τῆς ἐν Καρίᾳ Ἰάσου, τῶν Αὐτοκρατορικῶν χρόνων (Κομμόδου 180 —193 μ.Χ.) θὰ εὕρωμεν ἀναμφιβόλως ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ξόανον τυγχάνει ὂν προσόμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ Καρικὴ Ἴασος ἦν ἀποικία τοῦ Ἄργους (Πολυβ. ΙΕ 12_2) καὶ τὸ Ἄργος ὠνομάζετο Ἴασον (Ὀδ. Ν. 246)

Κατὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι τὸ ξόανον τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἥρας καὶ τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσείῳ. (ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ Ἀρχαϊκῇ Λιθούσῃ τοῦ Ἀθήνησιν ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2702. πρβ καὶ Π. Καστριώτου: Κατάλογον τοῦ Ἐθν. Μουσείου σ. 410).

Τὸ ξόανον τοῦτο, μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ μετήνεγκον καί περ κατεστραμμένον, εἰς τὸν ὀλίγον κατωτέρω τῶν ἐρειπίων τοῦ πρώτου ἀνεγερθέντα δεύτερον ναὸν καὶ μετ' εὐλαβείας ἔθαψαν αὐτὸ παρὰ τὰ θεμέλια τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ ὀπισθοδόμου καὶ εἰς βάθος $2^1/_2$ μέτρων ἔνθα εὑρέθη, καὶ τοῦτο ἵνα διατηρήσωσιν αὐτὸ ὡς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπραξαν καὶ εἰς τὰ ἐν Ἀκροπόλει ἀρχαῖα ἀγάλματα τῶν κορῶν, ἅτινα καίτοι ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντα, συλλέξαντες ἔθαψαν παρὰ τὸ Ἐρέχθειον (Παυσ. Α. 27_6).

Ἡμεῖς παρακολουθήσαντες τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἡραίου, ὡς ἔφορος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀνεγνωρίσαμεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εὑρέσεως τοῦ κίονος ὅτι δὲν ἐχρησίμευε δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπὸν καὶ ἐγράψαμεν τοῦτο ἐν τῇ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκθέσει ἡμῶν. Καὶ ὁ ἀνασκάψας καθηγητὴς Ch. Waldstein ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπίσης ὡς συμβολίζοντα τὴν πρώτην εἰκόνα τῆς θεᾶς Ἥρας.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τετράγωνος πώρινος λίθος διὰ μικρᾶς ἐργασίας ὅλως ἀτέχνως ἔλαβε μορφὴν κίονος, προφανῶς τῇ βοηθείᾳ ἀρχεγόνου ἐργαλείου καὶ τοιοῦτον θὰ ἦτο ὁ πρίων, οὗ τὰ σημεῖα εἰσὶν ἔτι ὁρατά. Κατὰ τὸ κάτω τὸ καὶ πλατύτερον μέρος ἐξέχει ὁ λίθος ἀποτελῶν τὴν βάσιν δι' ἀποκοπῆς τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ τετραγώνου κορμοῦ τοῦ κίονος. Ἡ προεξοχὴ δὲ αὐτὴ παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸ πρόσθιον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος.

Ὁ κίων μειοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ λαμβάνει σχῆμα κολούρου πυραμίδος. Τὰ ἄκρα δὲ ἑκάστης προσθίας γωνίας ἐκόπησαν καθέτως οὕτως ὥστε ἀπετέλεσαν ὀκτώγωνον σχῆμα, ὡς παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν ἀρχεγόνων πηλίνων εἰδωλίων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τούτων συνάγομεν ὅτι δὲν ἠδύνατο, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, νὰ ἐχρησίμευε δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπόν, ἀλλ' ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τῆς Ἀργείας Ἥρας καὶ ἀντίγραφον πιθανῶς τοῦ ξυλίνου, τοῦ ἐξ ἀχράδος, ἔργου τοῦ Πειράσου (Παυσ. ΙΙ, 17_5), ὅπερ, ὡς μανθάνομεν, ἐκ τοῦ Παυσανίου, κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως κατετέθη ὑπὸ τῶν Ἀργείων εἰς τὸ ἐν Ἄργει Ἡραῖον.

«*Τίρυνθα δὲ ἀνελόντες ἄγαλμα ἀρχαῖον Ἥρας κομίζουσιν ἐς τὸ Ἡραῖον*» (Παυσ. αὐτόθι Β'. 17_5).

Τὸ ξανόμορφον τοῦτο ἄγαλμα ἔχει τὸν τύπον τῶν ἀρχεγόνων ξοάνων τῆς πλαστικῆς τέχνης, ποιηθὲν κατ' ἀπομίμησιν τῆς παλαιᾶς ἐκ ξύλου ξυλογλυφίας. Ὁ ποιήσας τεχνίτης ἦν συνηθισμένος νὰ ἐργάζηται ἐν ξύλῳ, διότι, ὡς γνωστόν,

οἱ Ἕλληνες πρὶν ἢ κατασκευάσωσιν ἀγάλματα ἐκ λίθου κατεσκεύαζον τοιαῦτα ἐκ ξύλου, διότι ἡ ξυλογλυφία ἦν πολὺ εὐκολωτέρα τῆς λιθογλυφίας, καὶ οὕτως ἔδιδον μᾶλλον ξυλίνου ἀγάλματος μορφήν. Ταῦτα ἐλάτρευον οἱ Ἕλληνες ἀποδίδοντες πολλάκις εἰς αὐτὸ ὑπερφυσικὴν καταγωγὴν καὶ πιστεύοντες ὅτι κατέπεσον ἐξ οὐρανοῦ (διϊπετῆ), οἷον ἦτο τὸ τρωϊκὸν Παλλάδιον (Ἀπολλοδ. Γ'. 12, Διοδωρ. Ἀποσπ. Β' σ. 630), καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, περὶ οὗ ὁ Παυσανίας (Α' 26_6) λέγει: «*φήμην δὲ ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*».

Ἡ πολιοῦχος τοῦ Ἄργους Ἥρα, ἡ ἐν τῷ Ἡραίῳ λατρευομένη, ὡς ὁ Thiersch (Epoch. d. bild. Künst.) καὶ Müller (Handb. d. arch. § 66) παραδέχονται ὅτι εἰκονίζετο ἐπὶ κίονος μακροῦ, διότι παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ (Στρωμ. Α'. 24 § 121, πρβ. Roscher's Lexikon σ. 935) ἀναφέρονται δύο χωρία ἐκ τῶν παλαιῶν ποιημάτων τῆς Φορωνίδος, ὧν τὸ μὲν ἔχει ὧδε:

«*Καλλιθόη κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης*
Ἥρας Ἀργείης ἣ στέμμασι καὶ θυσάνοισι
Πρώτη κόσμησε περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης»,

τὸ δὲ ἄλλο φέρει ὅτι ἡ Καλλιθόη, πρώτη ἱέρεια τῆς ἐν Ἄργει Ἥρας ἐκρέμασεν ἀκροθίνια «*ἐπὶ κίονος ὑψηλοῖο*» (Παυσ. Β' 17_5, Ἀθηναγόρας Πρεσβ. π. Χριστ. 14)—Ἐπίσης καὶ ἡ ἐν Τίρυνθι Ἥρα ἐλατρεύετο ὑπὸ μορφὴν κίονος (πρβ. Frickenhaus Tiryns I, 20, 39).

Ἕτερον ἄγαλμα κιονόμορφον Ἥρας κεκοσμημένης διὰ τῶν συμβόλων τῆς θεᾶς ἀναφέρει καὶ ὁ Overbeck (5,5.) ἐπὶ τοιχογραφίας ἐκ Πομπηΐας (Helbig Nº 776. Πρβ. καὶ Roscher's Lexikon σ. 2108.

Τινὲς τῶν παλαιοτέρων ἀρχαιολόγων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ραγκαβῆς, δὲν παραδέχονται τὴν γνώμην ταύτην ὡς ὀρθήν, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Παυσανίας (Β' 17_5) λέγει ῥητῶς τὰ ἑξῆς: «*παρὰ δὲ αὐτὴν ἐστιν ἐπὶ κιόνος ἄγαλμα Ἥρας ἀρχαῖον*» ἑπομένως ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας δὲν ἦτο κίων, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ κιόνος ἵστατο τὸ ἄγαλμα αὐτῆς.

Ἡ ἀνακάλυψις ὅμως τοῦ παρόντος κίονος λύει τὸ ζήτημα ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἶχε πράγματι σχῆμα κίονος, ὡς ὀρθῶς, ὁ Thiersch καὶ ὁ Müller παραδέχοντο (Πρβ. Ραγκαβῆ, Ἱστορία ἀρχαίας καλλιτεχνίας Β. σελ. 72.).

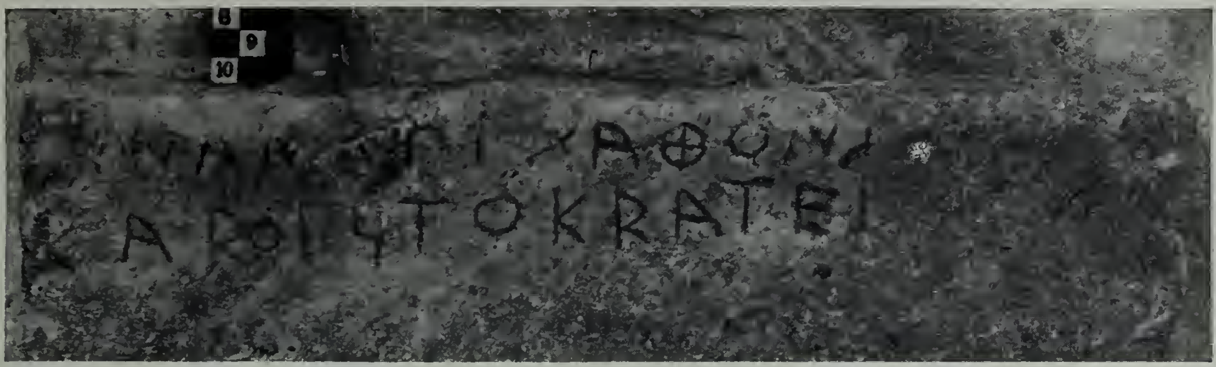
Π. Καστριώτης.

Γάθων = Ἀγάθων

ὑπὸ

Γ. Π. Οἰκονόμου.

Τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀρ. 32 ἐκ Θεσπιῶν κατώτερον τμῆμα ἀρχαϊκοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου πλειστάκις μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν (*Kaibel* Hermes VIII 417. *Κουμανούδης* ἐν Ἀθηναίῳ IV 1875, 105 κατ' ἀντίγραφον καὶ ἔκτυπον τοῦ Σταματάκη. *C. Robert* Arch. Ztg XXXIII 1879 19. *Körte* Ath. Mitt. III 1878 πίν 15 σ. 311, 5 — IV 1879 271 καὶ *G. Loeschcke* αὐτ. 295. *Sybel* Katalog der Skulpturen zu Athen 9. *Friederichs - Wolters* Berliner Gipsabgüsse 47. *Roehl* Inscriptiones Graecae antiquiss. (1882) 145. *Kaibel* Epigramm. Gr. 485. *Lepsius* Griech. Marmorstud. ἀρ. 169 *Collitz* SGDI I (1882) 251 ἀρ. 774 *Bezzenberger Beitraege* VI, 9 ἑ. *Larfeld* Samml. boeot, suschr. 281. *Cauer* Delectus inscr. Graec². 332, 1 IG VII, 1890. *J. Six* Athen. Mitt. XII 1888, 146 σημ. 4. *Brunn Bruckmann* Denkmäler 37b *Conze* die att. Grabreliefs VII-VIII. 2. *Καββαδία* Κατάλογος τοῦ Ἐθν. Μουσείου σ. 76 ἀρ. 32 -- *Perrot - Chipiez* Histoire del'art VIII, 666 εἰκ. 344. *Καστριώτου* Κατάλογος τῶν γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου σ. 46 ἀρ. 32. *E. S. Roberts* Introduction to Greek Epigr. I 218 n. 209) ἔχει δι' ὅλης τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν δημο-

Θεσπιῶν ἐπιγραφὴ (IG VII 1890).

σιεύσεων τὴν ἐπιγραφήν: *μνᾶμ' ἐπὶ Γάθονι κΑριστοκράτει*. Ἐξέτασις τοῦ λίθου μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐσφαλμένως τὸ πρῶτον ἀνεγνώσθη καὶ διαδοχικῶς ὑπὸ πάντων σχεδὸν παρελήφθη τὸ πρότερον ὄνομα, ἡ δὲ παράθεσις εἰκόνος τῆς ἐπιγραφῆς καθιστᾷ σαφὲς ὅτι οὐχὶ ὁ παρείσακτος *Γάθων*, ἀλλ' *Ἀγάθων* εἶναι ὁ ἕτερος τῶν νεκρῶν. Τὸ *α* ἔχει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τὸ πρότερον σκέλος κατακόρυφον, τὸ δὲ δεύτερον καμπύλον, ἡ σῳζομένη ἄρα μεταξὺ τοῦ *π* καὶ τοῦ *γ* κατακόρυφος γραμμὴ δὲν δύναται νὰ ἀνήκῃ μόνον εἰς *ι* ἀλλὰ καὶ εἰς *α*. Ὑπάρχει δὲ καὶ ὁ ἀναγκαιῶν χῶρος, ἐν ᾧ παρ' ὅλην τὴν φθορὰν τοῦ λίθου διαφαίνεται καὶ ἐλάχιστόν τι μέρος τοῦ ἄλλου σκέλους τοῦ *α*, ὥστε δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸν *Ἀγάθωνα*. Ἤδη δὲ καὶ ὁ I. Six Ath. Mitt. 1888, 146 σημ. 4 ὀρθῶς παρετήρησεν ὅτι «τὰ σῳζόμενα ἴχνη ἐπιτρέπουσι νὰ ἀναγνώσωμεν *Ἀγάθωνι* ἀντὶ *Γάθωνι*», ἀλλ' ὁ Dittenberger ἐν IG VII 1890 ἀναφέρων τὴν «εἰκασίαν» τοῦ Six καὶ τὴν προφορικῶς ποτε γενομένην αὐτῷ ὁμοίαν πρότασιν τοῦ Overbeck ἐκφράζει ἀμφιβολίαν, ἂν τὸ διάστημα ἀρκεῖ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ *α*, ἀπατηθείς, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ corpus δημοσιευομένου οὐχὶ ἀκριβοῦς ἐν τούτῳ σχεδιογραφήματος. Δὲν ἦτο δὲ τοῦ Six ἡ παρατήρησις speciosa coniectura, ἀλλὰ ἀσφαλὴς lectio.

Γ. Π. Οἰκονόμος.

Ἀγχεσμὸς καὶ Σχιστὸς

ὑπὸ

Ἀθανασίου Σ. Γεωργιάδου.

Ὁ Παυσανίας (Α' 32.), ἔγραψε τάδε:

«ὄρη δὲ Ἀθηναίοις ἐστὶ Πεντελικόν, ἔνθα λιθοτομίαι, καὶ Πάρνης παρεχομένη θήραν συῶν ἀγρίων καὶ ἄρκτων, καὶ Ὑμηττός, ὃς φύει νομὰς μελίσσαις ἐπιτηδειοτάτας — καὶ *Ἀγχεσμὸς ὄρος ἐστὶν οὐ μέγα, καὶ Διὸς ἄγαλμα Ἀγχεσμίου*». οὐδὲν ἄλλοθεν οὐδαμόθεν παραδέδοται.

Ὁ μὲν Παυσανίας περιέγραψε τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν ὄρη, τὸν Ὑμηττόν, τὸ Πεντελικόν, τὴν Πάρνηθα, τὸν Ἀγχεσμόν, περὶ δὲ Λυκαβηττοῦ οὐ ποιεῖται μνείαν.

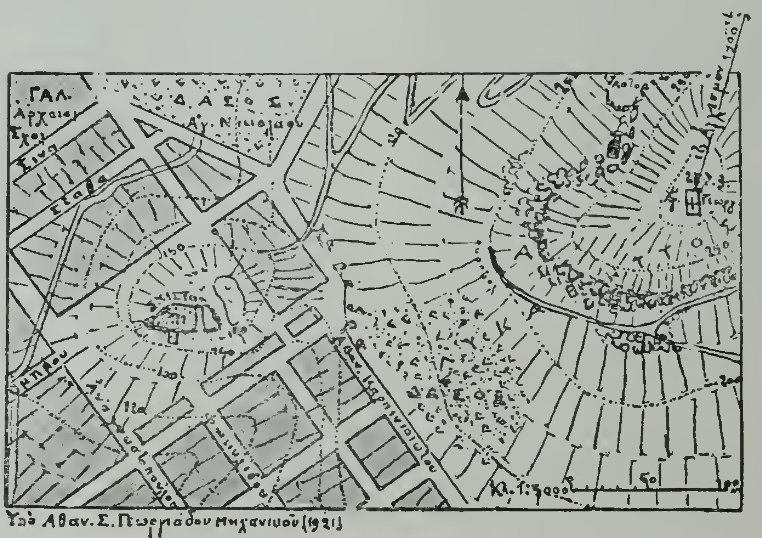
Ὁ δὲ Στράβων (399, 454) ποιεῖται μνείαν τοῦ Λυκαβηττοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ Ἀγχεσμοῦ.

Ἕνεκα δὲ τῆς ὑπ' ἐκείνου παραλείψεως καὶ τῆς ὑπὸ τούτου μνείας ὁ Ἀγχεσμὸς ἀμφισβητεῖται· κατὰ παράδοσιν λέγεται ὅτι οὗτος εἶνε ὁ Σχιστὸς βράχος, ὁ ὑπένερθεν τοῦ Λυκαβηττοῦ κείμενος. Ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ ὀνομάζουσι τὸ σχίσμα

τοῦτο τοῦ βράχου «Froschmaul» ὡς στόματι βατράχου ὁμοιάζον (πρβ Karten v. Attika ὑπὸ Curtius καὶ Kaupert, Heft II, 1, 20).

Ὁ σχιστὸς οὗτος βράχος ἵσταται ἐπὶ τῶν Δ. κλειτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ, μικρὰ δὲ χαράδρα διήκουσα παραλλήλως τῆς ὁδοῦ Ἀθ. Καρπενησιώτου διαχωρίζει τοῦτον ἀπ' ἐκείνου σχηματισθεῖσα διὰ τῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς διαβρωτικῆς τοῦ ὕδατος ἐνεργείας. Διέχει μὲν ὁ Σχιστὸς τῆς Δ. ἄκρας τοῦ Λυκαβηττοῦ περὶ τὰ 215 μέτρα ὁριζοντίως μετρουμένης τῆς ἀποστάσεως, ὑπέρκειται δὲ τῆς θαλάσσης 171.00 μ.

Ὁ σχιστὸς βράχος ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ αὐτοῦ γεωλογικοῦ πετρώματος, ἀσβεστολίθου, ὡς καὶ ὁ καθύπερθεν Λυκαβηττός. Ἀπὸ τῆς ἀπορρῶγος δυσμικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς (Α) (ὅρα διάγραμ.) τῆς πρὸς τὴν πόλιν ἀπεκόπη ὁ ἀπορρυεὶς βράχος, ἕνεκα σεισμοῦ ἢ καὶ καὶ ἄλλου φυσικοῦ αἰτίου, τῆς διασταλτικῆς τοῦ ὕδατος δυνάμεως. καὶ κατολισθήσας ἐπὶ τῶν Δ. κλειτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ ἔστη ἐκεῖ, ὡς τὰ νῦν ἔχει (Β) ἕνεκα ἐμποδίων ὑπὸ τὴν βάσιν εὑρεθέντων, μὴ ὁρατῶν ἡμῖν ὄντων, καὶ διατηρεῖται ἐν σταθερᾷ ἰσορροπίᾳ. Καὶ νῦν ἔτι καταφανὴς ἐστὶν ἐκ τῆς πόλεως ἡ ἀπορρὼξ (Α) ἄκρα ἐκ τῆς ἐρυθρόχρου διατομῆς (κάτωθεν πυροβολείων) ἀφ' ἧς ὁ βράχος ἀπεσπάσθη. Οἵαν δὲ σημασίαν ἀπέδιδον οἱ Ἀθηναῖοι τῷ καθύπερθε τῆς πόλεως Λυκαβηττῷ, τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς τοῦ Πλάτωνος:

1: Λυκαβηττοῦ καὶ Σχιστοῦ διάγραμμα

«ἐν δὲ Λακεδαίμονι σιδηρῷ σταθμῷ νομίζουσι, καὶ ταῦτα μέντοι τῷ ἀχρείῳ τοῦ σιδήρου· καὶ ὁ πολὺν σταθμὸν σιδήρου τοῦ τοιούτου κεκτημένος πλούσιος δοκεῖ εἶναι, ἑτέρωθι δ' οὐδενὸς ἄξιον τὸ κτῆμα, ἐν δὲ τῇ Αἰθιοπίᾳ λίθοις ἐγγεγλυμμένοις χρῶνται, οἷς οὐδὲν ἂν ἔχοι χρήσασθαι Λακωνικὸς ἀνήρ· ἐν δὲ Σκύθαις τοῖς νομάσιν εἴ τις τὴν Πουλυτίωνος οἰκίαν κεκτημένος εἴη, οὐδὲν ἂν πλουσιώτερος δοκοῖ εἶναι ἢ εἰ παρ' ἡμῖν τὸν Λυκαβηττόν». Πλάτ. Ἐρυξ. 400ᵇ, πρβ 394ᶜ.

Κατὰ ποίαν δὲ ἐποχὴν ὁ βράχος οὗτος (παρεμφερὲς παράδειγμα ἀναφέρομεν καὶ τὸν λόφον τοῦ Ἀρείου Πάγου ὃς ἐπίσης ἀπεσπάσθη τῆς Ἀκροπόλεως) ἀπεσπάσθη, οὐδὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος ἀποφανθῆναι.

Ὁ Πλάτων (Κριτ. 111ᵉ) λέγει: «τὸ δ' ἄστυ (δηλ. Ἀθῆναι) κατῳκισμένον ὧδ' ἦν ἐν τῷ τότε χρόνῳ. πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἀκροπόλεως εἶχε τότε οὐχ' ὡς τὰ νῦν ἔχει. νῦν μὲν γὰρ μία γενομένη νὺξ ὑγρὰ διαφερόντως γῆς αὐτὴν ψιλὴν περιτήξασα πεποίηκε, σεισμῶν ἅμα καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ Δευκαλίωνος φθορᾶς τρίτου πρότερον ὕδατος ἐξαισίου γενομένου· τὸ δὲ πρὶν ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ μέγεθος μὲν ἦν πρὸς τὸν Ἠριδανὸν καὶ τὸν Ἰλισὸν ἀποβεβηκυῖα καὶ περιειληφυῖα ἐντὸς τὴν Πύκνα καὶ τὸν Λυκαβηττὸν ὅρον ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πυκνὸς ἔχουσα, γεώδης δ' ἦν πᾶσα καὶ πλὴν ὀλίγων ἐπίπεδος ἄνωθεν — ».

Περὶ τῶν κατακλυσμῶν καὶ σεισμῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χώρᾳ αὐτὴ αὕτη εἶνε ὁ πιστότερος μάρτυς τούτων. δύο δέ εἰσιν οἱ σπουδαιότεροι, ὁ

μὲν ἐπὶ Ὠγύγου βασιλέως τῆς Ἀττικῆς συμβὰς τῷ 1822 π. Χ., ὁ δὲ ἐπὶ Δευκαλίωνος τῷ 1387 (κατὰ Καλλίμαχον) ἢ τῷ 1433 π. Χ. (κατὰ Ἐρατοσθένη).

Ὁ βράχος οὗτος (Β) (ὅρα φωτογρ. διάγραμμα), ὁ δίχα ἐσχισμένος κατὰ τὴν (Α) πλευρὰν αὐτοῦ, δι' ὃ σχιστὸς πάνυ ὀρθῶς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ διαρρωγὴ δ' αὕτη ἐγένετο οὐχὶ κατὰ τὴν κατολίσθησιν, διότι οὗτος ἤθελεν διασκορπισθῆ ἀλλὰ μετὰ ταύτην, κατὰ χώραν, ἐν νυκτὶ χειμῶνος παγερᾷ, καθ' ἣν ἡ διασταλτικὴ δύναμις τοῦ ὕδατος τοῦ ἐν τῷ βράχῳ εἰσδύσαντος ἐνεργήσασα διέρρηξεν αὐτόν, δίχα, *σχιστὸν* ποιήσασα.

Ὁ Παυσανίας ὁμιλεῖ περὶ τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν ὀρέων, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσὶ ἔτι καὶ νῦν ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὁ Ἀγχεσμὸς δ' ὅμως δὲν καθωρίσθη μέχρι τοῦδε· εἶνε *«ὄρος οὐ μέγα»* πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν περιηγητήν, ἐσφαλμένως δὲ ὁ σχιστὸς βράχος ἐχαρακτηρίσθη ὅτι εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενος *Ἀγχεσμός*.

Ὁ Παυσανίας δὲν ἐδύνατο ἵνα ποιήσηται μνείαν περὶ ἑνὸς ἀποσπασθέντος ἀσημάντου βράχου οὗ αἱ διαστάσεις τοῦ μὲν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς διαρρωγῆς (ὅρ. εἰκ. 2) εἶνε (20,00×20.00⁄ μέσ. ὕψος 6.00 = 2400. Μ³) τοῦ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ (10.00⁄×10.00⁄ μ. ὕψ. 5.00 = 500 Μ³) καὶ κατατάξῃ αὐτὸν ὡς ὄρος, ἔστω *καὶ οὐ μέγα*, παραβλέψῃ δὲ τὸ ἔναντι ΒΔ ὑψούμενον οὐ μέγα ὄρος

2: Σχιστοῦ φωτογράφημα.

(τὸ νῦν Τουρκοβούνιον), ὅπερ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κεῖται, δασῶδες ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ κατὰ τὸν περιηγητὴν πραγματικῶς *οὐ μέγα* εἶνε, καὶ δι' οὗ ὁ Κυκλοβόρος, πηγάζει καὶ ῥεῖ. καὶ ἕτερος λόγος συνηγορεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀγχεσμοῦ καὶ Διὸς ἄγαλμα Ἀγχεσμίου ὑπῆρχεν, ἀδύνατον δέ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα ἱδρυθῇ ἄγαλμα ἢ ἕτερόν τι τεχνητὸν ἔργον ἐπὶ τοῦ ἐσχισμένου βράχου, ἅτε τῆς κορυφῆς αὐτοῦ μὴ οὔσης καταλλήλου πρὸς τοποθέτησιν ἀγάλματος· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἴχνος λατομήσεως ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ φαίνεται· ἐνῷ τοὐναντίον ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ὄρους (Τουρκοβούνιον) ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνίδρυσις ἀγάλματος ἢ καὶ ἄλλου τεχνητοῦ ἔργου, εἴτε ἐπὶ τοῦ οροπεδίου τῆς κορυφῆς εἴτε ἐπὶ τῶν κλειτύων αὐτοῦ. Εὕρηνται δὲ (καὶ νῦν φαίνονται) ἴχνη θεμελίων ἐν ταῖς Α. αὐτοῦ κλειτύσι (πρὸς Β τοῦ Πτωχοκομείου) ἐν τῷ ἐλαιῶνι. Δι' ὃ τεκμαιρόμεθα ὅτι τὸ Τουρκοβούνιον εἶνε ὁ *Ἀγχεσμὸς* καὶ προσήκει αὐτῷ ἵνα λάβῃ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα.

Συντόμως μὲν οὖν καὶ κεφαλαιωδῶς ἐπεληλύθαμεν, ἑτέροις δ' ἀφίεμεν τὴν συμπλήρωσιν.

Ἀθανάσιος Σ. Γεωργιάδης,
μηχανικός.

Ἡ δικαστικὴ κλεψύδρα καὶ ἡ διαμεμετρημένη ἡμέρα

ὑπὸ

Κωνσταντίνου Μαλτέζου.

Ἐν τῇ ΑΕ 1902 ἐδημοσίευσα Μελέτην *περὶ τῆς Κλεψύδρας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις*. Ἐν ταύτῃ ἔδειξα τὸ πρῶτον ὅτι ἀρχαιολογικά τινα εὑρήματα (ἀγγεῖα) ἦσαν ἀρχαῖαι κλεψύδραι, ὧν ἡ περιγραφὴ καὶ ἡ λειτουργία εὕρηται παρ' Ἀριστοτέλει, ἐχρησίμευον δὲ τὰ μὲν πήλινα ὡς οἰνηρύσεις, εἴτε ὡς παίγνια τῶν παίδων, τὸ δὲ μεταλλικὸν ὡς ἐλαιήρυσις. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ᾠοειδῆ ἢ σχήματος κωδίας, φέρουσι κάτωθι μὲν τρυπήματα (ἠθμόν), ἄνωθι δὲ προσηρμοσμένον αὐλὸν εἴτε εὐθὺν (ἡ ἐλαιήρυσις), εἴτε καμπύλον, χρησιμεύοντα ὡς λαβή, τετρυπημένον κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος.

Ἡ δικαστικὴ κλεψύδρα. Κατὰ δεύτερον ἠρεύνησα τὰ κατὰ τὴν δικαστικὴν κλεψύδραν. Περὶ τῆς συστάσεως τῆς κλεψύδρας ταύτης καὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας αὐτῆς ὑφίστανται ἔτι καὶ νῦν ἀμφιβολίαι. Ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος Μελέτῃ διακρίνω ὡς πρὸς τοῦτο δύο ἐποχάς· τὴν ἀρχαιοτέραν περιλαμβάνουσαν καὶ τὸν Δ^{ον} αἰῶνα π. Χρ. καὶ τὴν νεωτέραν, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἀρξαμένην· ἐν τῇ τελευταίᾳ περιόδῳ, ὡς συνεπέρανα ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ἡ δικαστικὴ κλεψύδρα συνέκειτο ἁπλῶς ἐξ ἀγγείου ἀνοικτοῦ, φέροντος ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα [1].

Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας δικαστ. κλεψύδρας, ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος αὐτῆς παρ' Ἀριστοτέλει εἶχον συναγάγῃ ὡς πιθανώτερον ὅτι αὕτη ἦτο προσομοία πρὸς τὰς διὰ τὰς ἄλλας χρήσεις προοριζομένας, μετά τινων παραλλαγῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην χρῆσιν.

Συνεπίκουρος τῇ γνώμῃ ταύτῃ προσέρχεται ἡ ἑξῆς πληροφορία. Αἰνείας ὁ Τακτικὸς ἐβελτίωσε κατὰ τὸν Πολύβιον (X, 44) τὴν μέθοδον τῆς διὰ φρυκτωριῶν συνεννοήσεως ὡς ἕπεται: «...δεῖν τοὺς μέλλοντας ἀλλήλοις διὰ τῶν πυρσῶν δηλοῦν τὸ κατεπεῖγον, ἀγγεῖα κατασκευάσαι κεραμαῖα, κατά τε τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος ἰσομεγέθη πρὸς ἀκρίβειαν· εἶναι δὲ μάλιστα τὸ μὲν βάθος τριῶν πηχῶν, τὸ δὲ πλάτος πήχεος. Εἶτα παρασκευάσαι φελλούς, βραχὺ κατὰ πλάτος ἐνδεεῖς τῶν στομάτων κλπ. Τούτων δὲ γενομένων, ἀμφότερα κελεύει τρῆσαι

1 Τοῦτο ἐστήριξα, μεταξὺ ἄλλων, ἐπὶ ***τῶν Πνευματικῶν*** τοῦ Ἥρωνος, ἔνθα, ἐνῷ ἐν τῇ περιγραφῇ ἀγγείων στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας ὁ Ἥρων δὲν ἀναφέρει που τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰσάγει ἅπαξ αὐτὴν (B, 27) ***ὡς βοηθητικὸν ἀγγεῖον***, ἀποτελοῦν μέρος συνθέτου συσκευῆς, ἀνηρτημένον δι' ἡμικυκλικῆς λαβῆς εἰς τὸ ἄκρον κανόνος. Ἐκ δὲ τοῦ συνημμένου διαγράμματος (ὅρα ἔκδ. W. Schmidt σ. 285) συνάγεται ὅτι τοῦτο εἶνε ἀγγεῖον κυλινδρικὸν ἀνοικτόν, φέρον ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα.

Ἀλλ' ὁ sir J. Sandys ἀνεκοίνωσε τῇ Cambridge Philol. Society (1912) Μελέτην ***Περὶ τοῦ μηχανιομοῦ τῆς κλεψύδρας καὶ τῆς ουμπληρώσεως καὶ ἐξηγήοεως τοῦ κειμένου τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας***, ἐν ᾗ διατείνεται ὅτι ἐν τῷ ῥηθέντι διαγράμματι τῶν Πνευματικῶν ἡ εἰκονιζομένη κλεψύδρα εἶνε κλειστὴ ἄνωθι, φέρεται δὲ ὑπὸ κοίλης λαβῆς ἐχούσης πρὸς τὰ ἄνω πόρον καὶ ἔχει ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα. Ἐπισταμένη ὅμως ἐξέτασις τοῦ διαγράμματος πείθει ὅτι ὁ κανὼν φέρει κατὰ τὸ ἐντὸς τῆς συσκευῆς πέρας ἄγκιστρον, ἐξ οὗ ἀναρτᾶται ἡ κλεψύδρα, εἰκονιζομένη ὡς ἀνοικτὸν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον. Πρὸς τούτοις ἡ χρῆσις τῆς κλεψύδρας ἐν τῷ προκειμένῳ προβλήματι τῶν Πνευματικῶν δὲν ἀπαιτεῖ νὰ εἶνε αὕτη κλειστὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ἔχουσα ὀπὴν εἰς τὴν λαβήν.

Εἰς τὰς ἀνοικτὰς ἄνωθι κλεψύδρας, τὰς ἐχούσας ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα, τουτέστιν εἰς τὸν νεώτερον τύπον τῆς κλεψύδρας, πρέπει νὰ κατατάξωμεν τὴν πηλίνην, τὴν ἀναφερομένην ἐν τῇ Ἰασικῇ ἐπιγραφῇ (εὑρεθεῖσῃ ὑπὸ τοῦ Haussoullier ἐν τῇ νήσῳ Ταράνδῳ, καὶ ἐκδοθείσῃ τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ ἐν BCH 1884 218), ἐν ᾗ ἀναγινώσκομεν: «καὶ ταῖς [συγκλήτοις ἐκκλη]σίαις ἐκτιθέναι ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κεράμιον μετρητιαῖον [ὕδατο]ς πλῆρες, τρύπημα ἔχον κυαμιαῖον, ἀπέχον ἀπὸ τῆς γῆς [ἐ]φ' [ὅ]σον ποδῶν [ἑ]πτά, ἀφέσθαι δὲ τὸ ὕδωρ ἅμα τῷ ἡλίῳ [ἀν]ατέ[λλ]οντι».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὸν Hicks (JHS 1887) εἶνε τοῦ Π^{ου} αἰῶνος π. Χρ. ἐνῷ κατὰ τὸν Π. Φωτιάδην (***Περὶ τῆς διαμεμετρημένης ἡμέρας καὶ τῆς δικαστ. κλεψύδρας***, Ἀθηνᾶ XVI 1904), εἰκάζοντα ἐκ λεξικῶν ὁμοιοτήτων πρὸς τὸ ἀριστοτελικὸν χωρίον, ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ IV ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ III αἰῶνος. Η τελευταία αὕτη γνώμη δὲν στηρίζεται, φρονῶ, ἐπαρκῶς.

τὰ ἀγγεῖα πρὸς ἀκρίβειαν, ὥστε τοὺς αὐλίσκους ἴσους εἶναι, καὶ κατ' ἴσον ἀπορρεῖν...» Ἐκ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης περιγραφῆς βλέπομεν ὅτι, μεσοῦντος τοῦ Δ^ου^ αἰῶνος π. Χρ., ὁ Αἰνείας δὲν ἀποκαλεῖ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα κλεψύδρας, μολονότι ἀνήκουσι τελείως εἰς τὸ εἶδος τῶν νεωτέρων κλεψυδρῶν. Καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν συνάγομεν ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἡ κλεψύδρα, κατὰ τὸν Δ^ον^ αἰῶνα, συνέκειτο ἁπλῶς ἐξ ἀγγείου ἀνοικτοῦ φέροντος αὐλίσκον ἢ ὀπὴν εἰς τὸν πυθμένα· ἐπίσης ὅτι ἐγίνωσκον ἔκτοτε νὰ κατασκευάζωσιν αὐλίσκους *ἴσους καὶ κατ' ἴσον ἀπορρέοντας*, ὅπερ ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν δικαστικὴν κλεψύδραν.

Ἀλλ', ὡς ἔδειξα ἐν τῇ ῥηθείσῃ Μελέτῃ, ὅπως ἡ νεωτέρα οὕτω καὶ ἡ ἀρχαία δικαστικὴ κλεψύδρα ἐπληροῦτο *ἐγχεομένου ὕδατος* ἅπαξ δι' ἕκαστον λόγον, ἡ δὲ κοινὴ κλεψύδρα ἦτο ἀδύνατον νὰ πληρωθῇ δι' ἐγχύσεως ὕδατος, ἀλλ' ἐπληροῦτο βυθιζομένη κατακορύφως ἐν ὕδατι, μετὰ τοῦ ἠθμοῦ πρὸς τὰ κάτω. Ἕνεκα τούτου, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Ἀθ. Πολιτ. ἐκδόσεως (1898) τοῦ Kaibel καὶ Willamowitz, ἐθεώρησα τότε ὡς πιθανώτερον ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχεν ἄνωθεν αὐλὸν (εὐθὺν ἢ καμπύλον), ὁμοίως ὡς ἡ κοινή, κάτωθι δ' ἔφερεν αὐλίσκον ἔκρουν, ἀντὶ ἠθμοῦ ἔκρου, ἠδύνατο δὲ νὰ πληρῶται ἐκ τῶν ἄνω δι' ἰδίας εὐρείας ὀπῆς, κλειομένης εἶτα διὰ πώματος. Ἐν ταύτῃ *ὁ ἐφ' ὕδωρ* ἐπιλαμβάνει οὐχὶ τὸν ἔκρουν αὐλόν, ἀλλὰ τὸν ἀνώτερον, πρὸς ἐπίσχεσιν τῆς ῥοῆς διὰ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως «ὅταν ἢ ψήφισμα ἢ νόμον ἢ μαρτυρίαν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκειν μέλλῃ.»

Ὁ Π. Φωτιάδης, πραγματευθεὶς βραδύτερον (Ἀθηνᾶ, XVI, 1904) *Περὶ τῆς διαμεμετρημένης ἡμέρας καὶ τῆς δικαστ. κλεψύδρας κατ' Ἀριστοτέλη*, δὲν παρεδέχθη τὸ ἐμὸν συμπέρασμα, ἀλλὰ προέβαλε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἦτο ἀμφορεύς, φέρων ἐσωτερικῶς σίφωνα, οὗ τὸ ἓν σκέλος διήκει μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένος, τὸ δ' ἕτερον, διαπερῶν το τοίχωμα τοῦ ἀμφορέως παρὰ τὴν βάσιν, ἀπολήγει εἰς αὐλὸν ἔκρουν, κλειόμενον διὰ στρόφιγγος. Ἡ τοιαύτη ὅμως διάταξις εἰς οὐδὲν εἶδος κλεψύδρας ἐκ τῶν γνωστῶν ἀρχαίων τύπων προσεγγίζει, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ γνωστὸν τοῖς ἀρχαίοις ἀγγεῖον τὸ παρ' Ἥρωνι φερόμενον *ὡς διαβήτης πνικτὸς* (Πνευματ. Α. 3,13· ὅρα καὶ Φίλωνος Βυζ. Πνευμ. 9). Ἡ δὲ προσθήκη στρόφιγγος ἀντιτίθεται πρὸς πάσας τὰς σῳζομένας μαρτυρίας περὶ τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας.

Διὰ τὴν διακοπὴν τῆς ῥοῆς *ὁ ἐφ' ὕδωρ εἰληχὼς* κατ' Ἀριστοτέλη, *ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ὕδατος* κατὰ Πολυδεύκη, εἴτε *ἐπελάμβανε* τὸν ἀνώτερον αὐλόν, εἴτε ἔκλειεν αὐτὸν δι' ἥλου, ὡς ἐπιτρέπεται (κατ' ἐμὴν γνώμην) νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ τοῦ Πολυδεύκους. Ἀναγινώσκομεν ὄντως ἐν αὐτῷ (I, 61): «Δικάζων μὲν οὖν ὁπότε δέοι, σκεύη ἂν εἴη δικαστικά, *κλεψύδρα*.... καὶ *ἡλίσκος ἐπικρούειν τὴν κλεψύδραν*· τὸν γὰρ ἧλον καὶ ἡλίσκον ἐν Ἥρωσιν Ἀριστοφάνης κέκληκεν.» Τὸ *ἐπικρούειν* ἐνταῦθα φέρεται, ὡς φρονῶ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἐπισφίγγειν* διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἥλου, τοῦ διακόπτειν δηλ. ἄνωθεν τὴν ῥοήν [1].

Ὁ Sandys, ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἀνακοινώσει, περὶ μὲν τῆς προτεινομένης ὑπὸ τοῦ Φωτιάδου δικαστικῆς κλεψύδρας ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι «is inconsistent with the literary and archaeological evidence». Περὶ δὲ τῆς ἐμῆς ἐργασίας δέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν ἐξήγησιν ἣν παρέχω περὶ τῆς κοινῆς κλεψύδρας [2], ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτης εἰς τὴν δικαστικὴν φρονεῖ ὅτι ἐπλανήθην ἐκ τοῦ ὑφισταμένου κειμένου τῆς Ἀθην. Πολιτείας, ἐν τῇ ὑποθέσει μου ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχεν αὐλίσκον ἔκρουν, ἀντὶ τρυπημάτων.

Ὁ Sandys διώρθωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἀντίστοιχον μέρος τῆς Ἀθην. Πολιτείας (§ 67) ὡς ἕπεται (I)· κάτωθι δὲ τοῦ κειμένου τούτου παραθέτομεν (II) τὸ κείμενον ἐκ τῆς νεωτέρας ἐκδόσεως 1914 τοῦ Fr. Blass.

1 Ὑπὸ ἀνάλογον ἔννοιαν εὕρηται τὸ ῥῆμα παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Θεσμοφοριαζούσαις, ἔνθα (στίχ. 1003) ὁ δεδεμένος πρὸς τὴν σανίδα Μνησίλοχος παρακαλεῖ τὸν φρουροῦντα αὐτὸν τοξότην ὅπως *χαλάσῃ τὸν ἧλον*, ἀλλ' ἐκεῖνος σφίγγει αὐτὸν ἔτι πλέον. *Μνησίλοχος*· Οἴμοι κακοδαίμων, μᾶλλον ἐπικρούεις σύγε.» Κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν «τοῦτο δ' εἰπὼν πλέον αὐτὸν ἐπισφίγγει».

Ὁ Φωτιάδης (αὐτόθι ὑποσ. 3 σελ. 65) τὸν ἡλίσκον τοῦ Πολυδεύκους θεωρεῖ ὡς τὴν στρόφιγγα τοῦ σωλῆνος τῆς ἐκροῆς.

2 Ὁ Sandys ἐν τῇ ἐκδόσει του τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας (1912) γράφει ὡσαύτως «Ἡ προηγουμένη περιγραφὴ τῆς πιθανῆς συστάσεως τῆς κλεψύδρας συνάγεται ἐκ δύο πηλίνων ἀγγείων .. Ἄλλοτε ὑπετίθετο ὅτι ταῦτα ἦσαν εἶδος οἰνηρύσεως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐσυσχετίσθησαν πρὸς τὴν κλεψύδραν ὑπὸ τοῦ Μαλτέζου». Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ Μελέτῃ μου (ΑΕ 1902) ἀναφέρω οὐχὶ δύο, ἀλλὰ πέντε ἀγγεῖα, ὧν τὸ ἓν χαλκοῦν μετ' εὐθέος αὐλοῦ.

(I)

Εἰσὶ δὲ κλεψύδραι αὐλ[ούς τε] ἔχουσ[αι καὶ ἔ]κρους, εἰς ἃς τὸ ὕδωρ ἐγχέουσι πρὸς ὃ δεῖ λέγειν τὰς δίκας, δίδοται ⟨δὲ⟩ δεκάχους ταῖς ὑπὲρ πεντακισχιλίας καὶ τρίχους τῷ δευτέρῳ λόγῳ, ἑπτά[χους δὲ ταῖς μέχρι πεντακισχιλίων καὶ δίχους, πεντάχους δὲ ταῖς ἐντὸς [χιλίων] καὶ δίχους, ἑξάχους δὲ ταῖς διαδικασίαις, ⟨αἷς⟩ ὕστερον λόγος οὐκ ἔστιν οὐδείς. Ὁ δ' ἐφ' ὕδωρ εἰληχὼς ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλόν, ὅταν ἢ ψήφισμα ἢ] νόμον ἢ μαρ[τυρίαν ἢ σύμβολον ὁ γραμμ]ατεὺς ἀναγι[γνώσκειν μέλλῃ· ὅταν δὲ] ᾖ [πρὸς] διαμεμετρημένην τὴν ἡμέραν ὁ [ἀγών, τότ]ε δὲ οὐκ ἐπιλαμβ[άνει αὐτόν, ἀλλὰ δίδοτα]ι τὸ [ἴσο]ν ὕδωρ τῷ τε κα[τηγοροῦντι καὶ τῷ ἀπο]λογ[ουμ]ένῳ. διαμετ[ρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέ]ρας τοῦ Ποσιδεῶνος [μηνός].

(II)

Εἰσὶ δὲ κλεψύδ[ραι] αὐλ[ίσκους] ἔχουσαι ἔκρους, εἰς ἃς τὸ ὕδ[ω]ρ ἐνχέ[ουσι πρὸ]ς ὃ δεῖ [λ]έγειν [[καὶ]] τὰς δίκας. δίδ[οτ]αι ⟨δὲ⟩ δεκάχους [τ]αῖς ὑπὲρ πεντακισχιλίας καὶ τρίχ[ο]υς τῷ δ[ευτέρῳ] λό[γῳ], [ἑπτάχους δὲ ταῖς μέχρι πεν[τα]κ[ι]σχ[ιλί]ων καὶ δίχους πεν]τάχους δὲ τα[ῖς] ἐν[τό]ς [χιλίων] καὶ δίχους, [ἑξάχους δὲ ταῖς διαδικ[ασ]ί[α]ις, ⟨αἷς⟩ [ὕστ]ερον λόγος οὐκ ἔστιν οὐ]δεί[ς. ὁ] δ' ἐ[φ' ὕδ]ωρ [εἰ]λη[χ]ὼς ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλίσκον, ἐπειδὰν μέλλῃ τινὰ ἢ]νόμον ἢ μαρ[τυρίαν ἢ τοιοῦτόν τι ὁ γραμμ]ατεὺς ἀναγι[γνώσκειν· ἐπειδὰν δὲ] ᾖ [πρὸς] διαμεμετρη[μένην τὴν ἡμέρα]ν ὁ [ἀγών, τότ]ε δὲ οὐκ ἐπιλαμβ[άνει αὐτόν, ἀλλὰ δίδοτα]ι τὸ [ἴσο]ν ὕδωρ τῷ τε κα[τηγοροῦντι καὶ τῷ ἀπο]λογ[ουμ]ένῳ. διαμει[ρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέ]ρας [το]ῦ Ποσιδεῶνος [μηνός].

Ὡς παρατηρεῖ τις, αἱ διαφοραὶ τῶν δύο κειμένων ἀφορῶσιν ἀκριβῶς εἰς τὸν μηχανισμὸν τῆς δικαστικῆς κλεψύδρας, τυγχάνουσι δὲ σπουδαιόταται ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην. Ὄντως ὁ μὲν Sandys ἐν στίχ. 1/2 τοῦ παρατιθεμένου ἀποσπάσματος ἀναγινώσκει : αὐλ[ούς τε] ἔχουσ[αι καὶ ἔ]κρους, ὁ δὲ Blass (ὡς καὶ οἱ Kaibel καὶ Willamowitz) : αὐλ[ίσκους] ἔχουσαι ἔκρους· ἐν δὲ στίχ. 8/9 ὁ μὲν *Sandys*: ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλόν, ὅταν ἢ ψήφισμα ..], ὁ δὲ Blass: ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλίσκον, ἐπειδὰν μέλλῃ...].

Κατὰ τὸν Sandys ἄρα ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀριστοτέλους εἶχεν αὐλὸν ἀνώτερον καὶ ἔκρους (ὡρισμένον πλῆθος τρυπημάτων εἰς τὸν πυθμένα), ὁ δὲ ἐπιμελητὴς τοῦ ὕδατος ἐπιλαμβάνει, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νόμων κλπ. ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, τὸν αὐλόν, τῆς ῥοῆς διακοπτομένης ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως· ἐνῷ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Blass ἡ κλεψύδρα ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀνοικτὸν ἀγγεῖον, ἔφερε δὲ κατὰ ἢ παρὰ τὸν πυθμένα αὐλίσκον ἔκρουν, ὃν ὁ ἐπιμελητὴς ἔκλειε διὰ τοῦ δακτύλου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νόμων καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλ' ὡς προηγουμένως ἀνέπτυξα, ἡ λειτουργία τῆς δικαστ. κλεψύδρας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους ἔδει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐφ' ἧς καὶ ἡ τῆς κοινῆς, δηλ. νὰ διακόπτηται ἡ ῥοὴ ἐπιλαμβανομένης τῆς ὀπῆς ἀνωτέρου τινὸς αὐλοῦ. Ἑπομένως, δυνατὸν μὲν ἐν τῷ στίχῳ 1 νὰ ἀναγνώσωμεν αὐλ[ίσκους] ἔχουσαι ἔκρους, ἐν τοῖς στίχ. ὅμως 8/9 πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ: *ἐπιλαμβάνει τὸν α[ὐλόν, ἐπειδὰν μέλλῃ τινὰ ἢ] νόμον*, ἢ καί: *τὸν ἄ[νω αὐλόν, ἐπειδὰν μέλλῃ ἢ]*, τοῦτο δὲ διότι ἡ κοινὴ κλεψύδρα ὑπετίθετο γνωστὴ ἄλλοθεν ἢ καὶ κοινῶς γνωστή, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης γράφει ἐν τῇ Ἀθ. Πολ. μόνον τὰ διαφορίζοντα στοιχεῖα τὴν δικαστικὴν ἀπὸ τῆς κοινῆς.

Δὲν ἀποδέχομαι δὲ *τὴν διόρθωσιν* τοῦ Sandys —*ἔχουσαι καὶ ἔκρους*— ἕνεκα τῶν ἑξῆς τεχνικῶν λόγων. Ἡ κοινὴ ἀρχαία κλεψύδρα, ἡ ἠθμοειδής, ἐπληροῦτο, ὡς καὶ προηγουμένως εἶπον, διὰ βυθίσεως τῆς κωδίας, τοῦ ἠθμοῦ ὄντος πρὸς τὰ κάτω (ὡς ἄλλως τε σαφῶς συνάγεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐν τῇ Μελέτῃ μου χωρίων τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου), ἔδει μάλιστα νὰ βυθίζηται κατακορύφως, ἢ σχεδὸν κατακορύφως, ὡς παρετήρησε καὶ ὀρθῶς ἐξήγησεν ὁ Ἀριστοτέλης (Προβλ. ΙϚ΄), ἦτο δὲ ἀδύνατον νὰ πληρωθῇ αὕτη δι' ἐγχύσεως ὕδατος διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ αὐλοῦ, ὡς φρονεῖ ὁ Sandys (Ἀθ. Πολ. 1912, σ. 257). Ἐὰν λοιπὸν ἐδεχόμεθα τὴν ὑπὸ τούτου προτεινομένην διόρθωσιν, ἔδει συγχρόνως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ κωδία τῆς δικαστ. κλεψύδρας ἐβυθίζετο,

κατὰ τὴν πλήρωσιν αὐτῆς, ἐντὸς δεξαμενῆς, μεθ' ὃ, κλειομένης τῆς ὀπῆς τοῦ αὐλοῦ, ἀνεσύρετο ἡ κλεψύδρα ἑτοίμη πρὸς χρῆσιν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν φράσιν «ὕδωρ ἐγχέουσι» τοῦ κειμένου τῆς Ἀθ. Πολιτείας, οὔτε πρὸς τὰς ἀντιστοίχους φράσεις ἑτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων (Δημοσθένης, Αἰσχίνης, Λουκιανός)[1].

Δὲν εἶνε δὲ πρακτικῶς εὐχερές, ὑπαρχόντων εἰς τὸν πυθμένα πολλῶν τρυπημάτων, (8—9 κατὰ τὸν Sandys), νὰ πληρῶται ἀδιαφανὲς ἀγγεῖον ἐν εἴδει κωδίας, ἄνωθεν μέχρι τοῦ προσδιωρισμένου ὕψους λόγῳ τῆς ἐκφυγῆς τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ὀπῶν, δυσχερεστάτου ὄντος νὰ κλείωνται πᾶσαι διὰ τῶν χειρῶν[2].

Πλὴν τούτων ὑφίσταται καὶ ἑτέρα μαρτυρία τοῦ ὅτι αἱ δικαστ. κλεψύδραι εἶχον εὐρεῖαν ὀπὴν ἄνωθεν ἀνοικτὴν ἢ δυναμένην νὰ ἀνοιχθῇ εὐχερῶς. Ὄντως, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ λόγος τοῦ ἀγορεύοντος ἐν ταῖς δίκαις μεθ' ὕδατος ἔληγε πολὺ πρὶν ἢ διαρρεύσῃ ὁ χορηγούμενος νόμιμος χρόνος, δὲν ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἀγορεύσῃ καὶ ἕτερος ἐν τῷ αὐτῷ ὕδατι[3] *ἐξερᾶτο τὸ ὕδωρ*, δηλαδὴ ἐξεχύνετο τάχιστα διὰ τῆς εὐρείας ὀπῆς, τῆς κλεψύδρας ἀναστρεφομένης.

1 Περὶ ἐγχύσεως ὕδατος πρόκειται καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς κρίσεως τῆς Κνίδου ὑπὲρ τῆς πόλεως Καλυμνίων (**Dittenberger Syll. Inscript. Gr. 512 Aetas Romana** ἢ **Recueil d'inscr. jurid. Gr. Dareste, Haussoullier et Reinach**). Τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς μέρη τῆς ἐπιγραφῆς ἔχουσιν οὕτως: «λεγέσθω δὲ τᾶς δίκας ὁ μὲν πρῶτος λόγος ἑκατέροις ποτὶ χόας δεκαοκτώ, ὁ δὲ δεύτερος ποτὶ χόας δέκα· συνηγόρους δὲ ἐξέστω ἑκατέροις παρέχεσθαι τέτορας, ἐξέστω δὲ καὶ μαρτυρὲν τοῖς συνηγόροις. τὰ δὲ ψαφίσματα καὶ τὰς προκλήσει καὶ τὰν γραφὰν τᾶς δίκας καὶ εἴ τί κα ἄλλο ἐγ δαμοσίου φέρηται ἀναγινωσκέτω ὁ γραμματεύς, ὅν κα ἑκάτεροι παρέχωνται, καὶ τὰς μαρτυρίας ἄνευ ὕδατος...»...«εἰ δέ κα τοὶ λόγοι μὴ συντελέων[τ]αι παρ' ἀνφοτέρ[ων ποτὶ τὰν τήρησιν τοῦ ὕδατος. λεγ]όντω ἐς ὅ κα τὸ ὕδωρ ἐ[γ]ρυᾷ...». Οἱ τελευταῖοι οὗτοι στίχοι δηλοῦσιν, ὡς φρονῶ, ὅτι ἐὰν οἱ λόγοι δι' ἀμφότερα τὰ μέρη δὲν τελειώσωσι κατὰ τὸν χρόνον ὅστις παρέχεται αὐτοῖς, νὰ ἐξακολουθήσωσι λέγοντες οἱ ῥήτορες μέχρις οὗ τὸ ὕδωρ εἰσρεύσῃ (ἐγρ-ῇ) ἐν τῇ κλεψύδρᾳ διὰ τὰς ἀγορεύσεις τὰς ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου μέρους.

2 Ἐν τῷ Λεξικῷ **Daremb - Saglio (Horologium)** γράφει ὁ **E. Ardaillon: «Ce récipient, quelqu'il fût, était percé à sa partie inférieure d'un ou de plusieurs petits trous; il était placé sur un trépied, et un autre récipient recevait au dessous le liquide qui s'écoulait. On ouvrait ou l'on bouchait avec des tampons de cire les trous d'échappement, et l'on pouvait ainsi faire varier la durée de l'écoulement».** Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ κηροῦ εἰς τὰς δικαστικὰς κλεψύδρας προφανῶς οὐδέποτε ἐγένετο, λόγῳ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ῥοῆς δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκαθαίρωνται τελείως αἱ ὀπαί, διὸ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐκκενώσεως θὰ μετεβάλλετο κατ' ἄγνωστον ἑκάστοτε μέγεθος.

3 Ὅρα Δημοσθ. α) ὑπὲρ Φορμίωνος καὶ β') πρὸς Ναυσίμαχον.

Ἕνεκα πάντων τῶν λόγων τούτων ἐπαναλαμβάνω τὴν ἄλλοτε (ΑΕ 1902) προταθεῖσαν γνώμην περὶ τῆς πιθανῆς συστάσεως τῆς ἀρχαιοτέρας δικαστ. κλεψύδρας, συμπληρῶν ἤδη αὐτὴν ὡς ἀκολούθως. *Ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἦτο ἀγγεῖον μεταλλικόν*[4], *ἔφερε δὲ κατὰ τὴν βάσιν αὐλίσκον, φρασσόμενον διὰ τῆς χειρὸς κατὰ τὸν χρόνον τῆς πληρώσεως, ἐπληροῦτο δὲ ἐγχεομένου τοῦ ὕδατος δι' εὐρείας ὀπῆς εὑρισκομένης ἄνωθεν, ἥτις μετὰ τὴν ἔγχυσιν τοῦ ὕδατος, ἐκλείετο στεγανῶς διὰ πώματος φέροντος αὐλόν.* Κατὰ δὲ *τὴν ἐκροὴν τὸ στόμιον τοῦ ἄνω αὐλοῦ ἔμενεν ἀνοικτόν, ἐνῷ διὰ τὴν διακοπὴν τῆς ῥοῆς ἐφράσσετο διὰ τῆς χειρὸς ἢ δι' ἥλου.*

Κατὰ ταῦτα ἀναγινώσκω τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας (LXVIII,2) οὕτως:

Εἰσὶ δὲ κλεψύδ[ραι] αὐλ[ίσκους] ἔχουσαι ἔκρους καὶ κατωτέρω· *ἐπιλαμβάνει τὸν ἄ[νω αὐλόν, ἐπειδὰν μέλλῃ ἤ]*.

Σχῆμα τῆς κλεψύδρας Τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα τῆς δικαστικῆς κλεψύδρας δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐπακριβῶς ἐκ τῶν σῳζομένων χωρίων, οὐδ' ἀνευρέθη μέχρι σήμερον ἀρχαιολογική τις εἰκὼν ἢ εὕρημα δυνάμενον νὰ ληφθῇ ὡς ἡ ἀρχαία δικαστ. κλεψύδρα. Ἐν τούτοις ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν μετά τινος πιθανότητος ὅτι αὕτη ἦτο πρισματικὴ ἢ μᾶλλον κυλινδρική, ὁμοία πρὸς μικρὸν βωμὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν κοινὴν ᾠοειδῆ κλεψύδραν ἢ πρὸς ἀμφορέα, ἕνεκα τῶν λόγων οὓς κατωτέρω θὰ ἀναπτύξωμεν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου τοῦ Ἀθηναίου (Δειπνοσοφ. ΙΔ'), ἐν ᾧ πρόκειται περὶ τῆς ὑδραύλεως. «Λέγεται δὲ Πλάτωνα μικράν τινα ἔννοιαν δοῦναι τοῦ κατασκευάσματος, νυκτερινὸν ποιήσαντα ὡρολόγιον, ἐοικὸς τῷ ὑδραυλικῷ, οἷον *κλεψύδραν μεγάλην λίαν*. Καὶ τὸ ὑδραυλικὸν δὲ ὄργανον δοκεῖ κλεψύδρα εἶναι... ἔοικε δὲ τὸ ὄργανον *βωμῷ στρογγύλῳ*». Καὶ ἀληθῶς ἐκ τῶν σῳζομένων εἰκόνων τῆς ἀρχαίας ὑδραύλεως συνάγεται ὅτι αὕτη εἶχε τὸ σχῆμα βωμοῦ.

Ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τρίποδος, οὕτως ὥστε τὸ ὕδωρ ῥέον νὰ εἶνε ὁρατὸν ὑφ' ὅλου τοῦ δικαστηρίου, διὸ ἔφερε καὶ κατάλληλα ὦτα ἢ γεῖσον διὰ τὴν ἐξάρτησιν[5].

4 Ἕνεκα τῆς δημοσίας χρήσεως καὶ τῆς συχνῆς ἀναστροφῆς ἡ κλεψύδρα ἔδει νὰ μὴ εἶνε εὔθραυστος.

5 Δημοσθ. Στεφ. Λ. «Πολλὰ δ' ἔχων εἰπεῖν,. .· οὐχ ονὸν τὸ

Χρόνος ἐφευρέσεως τῆς κλεψύδρας. Ἡ ἐποχή, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐφευρέθη ἡ ἀρχαία κλεψύδρα, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤρξατο χρησιμοποιουμένη ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τέλος ὁ τόπος τῆς προελεύσεως αὐτῆς τυγχάνουσι παντελῶς ἄγνωστα. Ἐν τῇ προηγηθείσῃ Μελέτῃ μου εἶχον παρατηρήσῃ ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ ᾠοῦ (κωδία) τῆς κλεψύδρας καὶ τὸ σχῆμα τῆς κωδίας τῶν πηλίνων, δηλοῦσιν ὅτι ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῆς μήκωνος. Πιθανώτατα δ' εἰσήχθησαν ἐν τῇ Ἀττικῇ μετὰ τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος (τῆς Θεσμοφόρου). Ὅπως δήποτε κατὰ τὸν Εον αἰῶνα π. Χρ. ἡ χρῆσις τῆς κλεψύδρας ἐν τοῖς ἡλιαστικοῖς δικαστηρίοις ἦτο πρὸ πολλοῦ τεθεσπισμένη, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος (Περὶ τοῦ χορευτοῦ 14), τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἀχαρν. 694, Σφῆκ. 93, 857), τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. Α, VII, 23).

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν ὅμως ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ λειτουργία τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας, αἱ νεώτεραι ἔρευναι πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι αὐτὴ ἦτο ἤδη γνωστὴ κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα π. Χρ.. Ὄντως ἐν Φυλακοπῇ τῆς Μήλου, τῆς ἐνωρίτατα οἰκισθείσης λόγῳ τῶν ἐν αὐτῇ ὀρυχείων ὀψιανοῦ, ἀνευρέθη ἀβαθὴς ἐξ ἀργίλου πορώδης λυχνία, ἐν τῇ μάζῃ τῆς ὁποίας ὑπάρχει κοιλότης ἔχουσα δύο ὀπάς, τὴν μὲν ἐπὶ τῆς ἄνω ὄψεως, τὴν δὲ παρὰ τὴν βάσιν εἰς τὰ πλάγια, ἡ λυχνία συνεπῶς σύγκειται ἐκ δύο χωρητικοτήτων, ὑπερκειμένων ἀλλήλων [1]. Κατὰ τὴν ἐπιστημονικωτέραν ἐξήγησιν, δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Flinders Petrie, ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης ἐπληροῦτο ὕδατος, δι' οὗ ἀφ' ἑνὸς παρεκωλύετο ἡ διείσδυσις τοῦ ἐλαίου εἰς αὐτήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐτηρεῖτο τὸ κάτω μέρος τοῦ λύχνου ψυχρόν. Ἀλλ' οἱαδήποτε ἂν ἦτο ἡ χρῆσις τῆς κάτω χωρητικότητος, πάντως, ἵνα τὸ ἐν αὐτῇ ὑγρὸν ἐκχυθῇ ἐκ τῆς κάτω ὀπῆς ἔδει νὰ εἶνε ἀνοικτὴ καὶ ἡ ἀνωτέρα· ἄλλως, κλειομένης ταύτης διὰ τοῦ δακτύλου, παύει ἡ ἐκροὴ τοῦ ὑγροῦ. Ἡ αὐτὴ ἄρα ἀρχὴ τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας ἐφαρμόζεται καὶ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κοιλότητα τῆς λυχνίας τῆς Μήλου.

Περὶ τῆς διαρκείας τῶν λόγων ἐν ταῖς δίκαις καὶ τῆς διαμεμετρημένης ἡμέρας. Τὸ δεύτερον ζήτημα περὶ οὗ ἀσχολούμεθα ἐνταῦθα εἶνε ὁ προσδιορισμὸς τῆς διαρκείας τῶν λόγων κατὰ τὰς ἡλιαστικὰς ἰδιωτικὰς δίκας.

Κατὰ τὸ ἄνω κειμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας, *ἡ μονὰς* οὕτως εἰπεῖν τῆς διαρκείας τῶν ἀγορεύσεων τούτων ***ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἕνα χοῦν ὕδατος.*** Ἐδίδοντο δέ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, κλεψύδραι 10+3 χοῶν διὰ τὰς δίκας τὰς ὑπὲρ τὰς 5000 δραχμάς, (7+2) χ. διὰ τὰς ἀπὸ 1000 μέχρι 5000 δραχμῶν, (5+2) χ. διὰ τὰς κάτω τῶν χιλίων καὶ 6 χ. διὰ τὰς διαδικασίας δι' ἃς δὲν ὑπῆρχε δεύτερος λόγος. Κατωτέρω δὲ ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει «ἡ δὲ τίμησίς ἐστιν πρὸς ἡμίχουν ὕδατος ἑκατέρῳ».

Κατὰ τὸν Δημοσθένη ὅμως διὰ τὰς ἄνω τῶν 5000 δραχμῶν δίκας ἐδίδετο ἑκάστῳ ἀντιδίκῳ εἷς ἀμφορεὺς (12 χόες) ὕδατος καὶ τρεῖς χόες διὰ τὸν ὕστερον λόγον [2]. Ἵνα συμβιβάσω τὰς πληροφορίας ταύτας, εἶχον προτείνῃ (ΑΕ 1902) τὴν ἀνάγνωσιν ἐν Ἀθ. Πολ. ⟨*δώ*⟩*δεκα*, ἀντὶ *δέκα*, διὰ τὰς δίκας τὰς ὑπὲρ τὰς πεντακισχιλίας δραχμάς. Ἐπανερχόμενος ἤδη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρῶ ὡς λίαν πιθανὴν τὴν γνώμην τοῦ Keil [3], δηλονότι ἡ διάρκεια τῶν λόγων εἶχεν ἐλαττωθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἐποχῶν (τοῦ 360 π. Χρ καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθ. Πολιτ , ἣν ὁ Sandys θέτει μεταξὺ τοῦ 328 καὶ τοῦ 325 π. Χ), μὴ συμφωνῶν ὅμως καὶ πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ νομιζομένας πιθανὰς ἀλλοιώσεις (ὅρα ὑποσημείωσιν 3).

ὕδωρ ὁρῶ κτλ.» Ἐν δὲ τῇ Ἰασικῇ ἐπιγραφῇ ἀναφέρεται, ὡς εἴδομεν, καὶ τὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους (7 πόδες), εἰς ὃ ἔδει νὰ τίθηται ἡ κλεψύδρα κατὰ τὰς ἐκκλησίας.

1 René Dussaud. Les civilisations prohelléniques dans le bassin de la mer. Égée 1914.

2 Δημοσθ. πρὸς Μακάρτ. 78, ἐν δίκῃ ***Περὶ κλήρου διαδικασίας.*** Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ γίνεται μνεία προηγηθείσης δίκης ἐπὶ τῆς αὐτῆς κληρονομίας, ἣν δίκην εἶχε νικήσῃ Θεόπομπος, ὁ πατὴρ τοῦ Μακαρτάτου καὶ ἥτις πιθανώτατα ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Νικοφήμου (361/0 π. Χ.) ἢ ὀλίγον ὕστερον. Ὁ Bruno Keil ἐν τῷ παραρτήματι «Zum athen. Gerichtswesen» τοῦ ***Anonymus Argentinensis*** (1902), θεωρῶν τὸν λόγον ἐκεῖνον ὡς ἀπαγγελθέντα ***ἐν διαδικασίᾳ*** περὶ ἧς ὁμιλεῖ τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολ., συνεπέρανεν ὅτι μετὰ μίαν γενεὰν ἀπὸ τῆς ἀπαγγελίας τούτου, τόσον ἤλλαξεν ἡ διάρκεια τῶν ἀγορεύσεων ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, ὥστε ὁ χρόνος τῶν 12 χοῶν ὁ παρεχόμενος ταῖς διαδικασίαις(;) ἠλαττώθη εἰς τὸ ἥμισυ, κατηργήθη δὲ καὶ ὁ δεύτερος λόγος. Τοιαύτη κολοσσιαία μεταβολὴ φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανος· ἀλλ', ὡς πολὺ ὀρθῶς ὁ Φωτιάδης ἀπέδειξεν (αὐτόθι σελ. 77 καὶ ὑποσημ), αἱ ἀμφισβητήσεις κλήρου δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰς διαδικασίας περὶ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' «ὑπήγοντο εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, τοῦ ὕδατος ἐπιμετρουμένου ἀεὶ κατὰ λόγον τοῦ ἐπιδίκου ποσοῦ», ὅτι δὲ ἐπ' αὐτῶν οὐδὲ αἱ δευτερολογίαι κατηργήθησαν.

3 Ὁ Keil (αὐτόθ) φρονεῖ ὅτι τὰ μέτρα διαρκείας τῶν ἀγορεύσεων μετεβλήθησαν ἐν Ἀθήναις κατὰ διαφόρους ἐποχάς, δέχεται δὲ ὑπὸ

Ὁπωσδήποτε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχον πολλαὶ κλεψύδραι ἐν τοῖς δικαστηρίοις, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολ., ἑκάστη κενουμένη (ὑπὸ ὡρισμένην θερμοκρασίαν) ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου, κατὰ τὴν χωρητικότητα αὐτῆς, διότι ὁ χρόνος τῆς ἐκκενώσεως τῆς αὐτῆς κλεψύδρας (κυλινδρικῆς ἢ πρισματικῆς), φερούσης τὸν αὐτὸν αὐλίσκον, ὅταν ἐγχυθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀρχικῶς διάφοροι ποσότητες ὕδατος, εἶνε ἀνάλογος τῆς τετραγ. ρίζης τοῦ ἀρχικοῦ ὕψους τοῦ ὕδατος ὑπεράνω τῆς ὀπῆς, ἑπομένως καὶ τῆς τετραγ. ρίζης τῆς ποσότητος τοῦ ἐγχεομένου ὕδατος (ὅρα τὸν μαθηματικὸν τύπον ἐν ΑΕ 1902). Δὲν εἶνε δὲ δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ [1] σχῆμα ἀμφορέως, ὅστις νὰ ἐκκενῶται, ἐν ἐλευθέρᾳ ρεύσει, εἰς χρόνον ἀνάλογον τοῦ ἐγχεομένου ἑκάστοτε ἐν αὐτῷ ποσοῦ ὕδατος (ὑπὸ τὴν αὐτὴν τομὴν ὀπῆς ἢ αὐλίσκου ἔκρου), ὡς εὐκόλως δείκνυται [2]. Ὅθεν, ἐὰν ἡ αὐτὴ πρισματικὴ ἢ κυλινδρικὴ κλεψύδρα ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὰς ἀγορεύσεις τῶν διαφόρων χρονικῶν ὁρίων, ἡ σχετικὴ διάρκεια τῶν διαφόρων ἀγορεύσεων θὰ ἦτο ἀνάλογος τῆς τετραγ. ρίζης τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ τῶν χοῶν καὶ οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἀνάλογος αὐτοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, διὰ πρῶτον λόγον διαρκείας 12 χοῶν, ὁ δεύτερος λόγος, ὁ τῶν 3 χοῶν, δὲν θὰ διήρκει τὸ τέταρτον τοῦ χρόνου τοῦ πρώτου ἀλλὰ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ.

Ἐζητήθη λοιπὸν ὁ χρόνος τῆς ἐκκενώσεως ἑνὸς χοὸς ἢ καὶ ἑνὸς ἀμφορέως (12 χ.) πλήρους ὕδατος, διὰ τὸ αὐτὸ πάντοτε ἐμβαδὸν ὀπῆς ἢ αὐλίσκου ἔκρου. Ἐν τῇ προγενεστέρᾳ Μελέτῃ μου, ἀχθεὶς ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ λόγου τοῦ Αἰσχίνου Περὶ παραπρεσβείας—«πρὸς ἕνδεκα γὰρ ἀμφορέας, ἐν διαμεμετρημένῃ τῇ ἡμέρᾳ κρίνομαι»—ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Σχολιαστοῦ αὐτοῦ—«φασὶν ὅτι τὰς ἡμέρας τοῦ Ποσιδεῶνος μηνὸς ἐπιλεξάμενοι οἱ Ἀθηναῖοι ὡς συμμέτρους καὶ δυναμένας κατασχεῖν ἕνδεκα ἀμφορέας, πρὸς αὐτὰς καὶ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις ἐσκεύαζον τὴν κλεψύδραν, μεγάλου πράγματος δηλονότι γυμναζομένου· ἀπενέμοντο δὲ οἱ ἕνδεκα ἀμφορεῖς κατὰ τὸ τρίτον τοῖς ἀντιδίκοις καὶ τοῖς δικασταῖς», ὡς καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Ἀθ. Πολιτείας—«ἐπειδὰν δὲ ᾖ πρὸς διαμεμετρημένην τὴν ἡμέραν ὁ ἀγών.... διαμετρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ Ποσιδεῶνος μηνὸς» — συνεπέρανα ὅτι ἡ κλεψύδρα, χωρητικότητος ἑνὸς ἀμφορέως, κατεσκευάζετο οὕτως ὥστε νὰ ἐκκενῶνται ἕνδεκα ἐξ αὐτῶν διαδοχικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συντομωτέρων ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις. Ἐντεῦθεν, διαιρῶν τὴν διάρκειαν τῶν ἡμερῶν τούτων, ἀφαιρουμένου τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, εἶχον φθάση εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μέγιστον τῆς διαρκείας τῶν ἀγορεύσεων ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς τιμηταῖς δίκαις, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἕνα ἀμφορέα (Δημοσθ. πρὸς Μακάρτ.) δύναται κατὰ προσέγγισιν νὰ ληφθῇ ἴσον πρὸς 31 λεπτά [3].

Ἀλλ' ὁ **Keil**, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ Sandys ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Αἰσχίνου διδασκόμενα, φρονεῖ ὅτι ἡ διαμεμετρημένη ἡμέρα ***διῃρεῖτο εἰς 12 ἀμφορεῖς*** καὶ ὅτι ***ὁ πρῶτος τούτων*** ἐχρησίμευε διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἡλια-

τὴν ἔποψιν ταύτην τέσσαρας περιόδους μέχρι τῆς Ἀθ. Πολιτείας. α') τὴν προευκλείδειον, β') τὴν μεταξὺ τοῦ 403/2 καὶ 375 π. Χρ. γ') τὴν ἀπὸ 375 μέχρι 340 π. Χρ. καὶ δ') τὴν μετὰ τὸ 340 π. Χρ., ἣν περίοδον φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀριστοτέλης. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξάγει ὁ **Keil** ἰδίᾳ ἐκ τοῦ μήκους τῶν σῳζομένων λόγων τῶν Ἑλλήνων ρητόρων ἀπὸ τοῦ Ἀντ φῶντος καὶ ἐφ. Περὶ ταύτης ἀσχολούμεθα λεπτομερέστερον περαιτέρω.

1 Ὡς ὑπέθεσα δυνατὸν ἄλλοτε (Α Ε. 1902, 28). μὴ μελετήσας τότε τὸ ζήτημα τοῦτο ἰδιαιτέρως.

2 Τοῦτο ἀπέδειξα ἐν τῇ διατριβῇ μου «***Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκκενώσεως τῶν κλεψυδρῶν***» Δελτίον τῆς Ἑλλ. Μαθηματικῆς Ἑταιρείας, Α' 1920. Ὄντως ἔδειξα ὅτι πρὸς τοῦτο ἔδει ἡ ταχύτης ρύσεως νὰ εἶνε σταθερά. Ἀλλ' ἡ ἰσοταχὴς ρεῦσις κατορθοῦται ὡς γνωστὸν ***δι' ἀγγείου Μαριόττου,*** ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔδει ὁ διατρυπῶν τὸ πῶμα σωλὴν νὰ φθάνῃ μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένος, ὅτε ὅμως ἡ σταθερὰ ταχύτης ρεύσεως θὰ εἶνε ἐλαχίστη, εἴτε διὰ σίφωνος ἐστερεωμένου ἐπὶ ἐπινηχομένου τοῦ ὕδατος λεβηταρίου (Ἥρωνος Πνευ. Α. IV). Ἀλλ' οἱ τρόποι οὗτοι, ὧν ὁ πρῶτος ἦτο ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις, δὲν ἀποτελοῦσιν ἐλευθέραν ρεῦσιν δι' ἀγγείου φέροντος ὀπὴν ἢ αὐλίσκον εἰς τὸν πυθμένα, οὐδὲ συμφωνοῦσι πρὸς τὰς περιγραφὰς τῶν κλεψυδρῶν.

3 Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅτι δηλ. ἡ συντομωτέρα ἡμέρα τοῦ ἔτους διεμετρεῖτο δι' ἕνδεκα ἀμφορέων ὅθεν, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως, ἀκολουθήσας τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἔφθασεν ὁ Φωτιάδης (Ἀθηνᾶ 1904), χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύσῃ καὶ τῆς ἐμῆς γνώμης σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἐν σελ. 19 τῆς ἑαυτοῦ Μελέτης, προκειμένου περὶ τοῦ ρηθέντος χωρίου τοῦ Αἰσχίνου, γράφει: «Ἐπειδὴ δὲ πάντες σχεδὸν οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς, πλὴν τοῦ **Keil**, τοῦ **Sandys** καὶ εἴ τινος ἄλλου, διαστρόφως τὸ χωρίον τοῦτο ἐνόησαν διδάσκοντες ὅτι ἐν τῷ περιφήμῳ περὶ παραπρεσβείας ἀγῶνι ἐδόθησαν ἑκατέρῳ τῶν ἀντιδίκων ἀμφορεῖς ὕδατος ἕνδεκα», ἐνῷ ἐν τῇ ἐμῇ Μελέτῃ (σ. 27) εἶχον ρητῶς λάβῃ τὴν διάρκειαν τῆς διαμεμετ ημένης ἡμέρας ἴσην πρὸς τὸν χρόνον τῆς διαδοχικῆς ἐκκενώσεως ἕνδεκα κλεψυδρῶν—ἀμφορέων. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων συνάγω ὅτι ὁ Φωτιάδης, ὅτε συνέτασσε τὸ περὶ διαμεμετρημένης ἡμέρας τμῆμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐμὴν περὶ Κλεψύδρας πραγματείαν.

στικοῦ δικαστηρίου[1], δῆλον ὅτι εἷς ἀμφορεὺς ἐκενοῦτο ἀκριβῶς εἰς μίαν ὥραν τῶν συντομωτέρων ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις (καί, πιθανῶς, ὑπὸ μέσην θερμοκρασίαν τὴν τοῦ Δεκεμβρίου μηνός).

Ἡ θεωρία αὕτη φαίνεται τῷ Φωτιάδῃ εὔλογος καὶ εὐφυεστάτη· ἀλλ' ἐν ᾧ οὗτος ἀποκρούει μὲν αὐτὴν στηριζόμενος τὸ μὲν ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν γραμματικῶν (σχολιαστῶν τοῦ Αἰσχίνου)[2], τὸ δὲ καὶ ἐπί τινων ἄλλων τεκμηρίων, θεωρεῖ ὅμως ὡς πρόβλημα πρὸς λύσιν τὴν διαίρεσιν τῆς ὅλης ἡμέρας εἰς 11 ἴσα μέρη. Ἐξακολουθῶ καὶ ἐγὼ νὰ δέχωμαι ὅτι ἡ *διαμεμετρημένη ἡμέρα* διηρεῖτο εἰς 11 ἴσα μέρη, ἕνεκα τῶν ἀναπτυχθέντων λόγων, οὐδεμίαν εὑρίσκων μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Keil.

Ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης διαιρέσεως ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἑπομένων λόγων. Ὡς διάρκειαν τῆς βραχυτέρας ἡμέρας τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις εἶχον λάβῃ (ΑΕ 1902) $9^{\omega}\, 29^{\lambda}$, ἥτις διαιρουμένη διὰ τοῦ 11 παρέχει *διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως* $51^{\lambda}\, 44^{\delta}$· ἀλλά, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος κρύπτεται ὑπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, κατεβίβαζον, ὡς εἶπον προηγουμένως, τὴν διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως εἰς 51^{λ} περίπου. Ὁ δὲ Φωτιάδης (Ἀθ. 1904, σ. 10), δεχόμενος ὡς ἐλαχίστην διάρκειαν τῆς ἐν Ἀθήναις ἡμέρας περὶ τὸ 400 π. Χ. (κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Δ. Αἰγινήτου, διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν) $9^{\omega}\, 25,8^{\lambda}$, ἐδέχθη ὡς διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως $51^{\lambda}\, 26^{\delta}$. Θελήσας ὅμως κατὰ τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον νὰ ἐξακριβώσω τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Ἥλιος εὑρίσκεται *ὁρατὸς* ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὰς βραχυτάτας ἡμέρας, εὗρον ὅτι ὁ Ὑμηττὸς ἀποκρύπτει τὸν Ἥλιον ἐπὶ πλειότερον ἢ ὅσον εἶχον, ἄνευ ἀμέσων παρατηρήσεων, ἄλλοτε δεχθῆ. Ὄντως, ὡς ἀρχὴ τῆς δικαστικῆς ἡμέρας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐλαμβάνετο ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου (ἡ στιγμὴ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χείλους τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος). Ἡ στιγμὴ αὕτη διὰ τὰς Ἀθήνας, εἰς χρόνον τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης διωρθωμένη ἐκ τῆς διαθλάσεως, κατὰ τὴν 9/22 Δεκεμβρίου, εἶνε $7^{\omega}\, 41^{\lambda}$, ἡ δὲ στιγμὴ τῆς δύσεως, ὁμοίως, $17^{\omega}\, 7^{\lambda}$, καθ' ἃ εὐηρεστήθη νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὁ κ. Δ. Αἰγινήτης. Λόγῳ ὅμως τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος τῶν πρὸς ἀνατολὰς ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, ἡ στιγμὴ τῆς ἀνατολῆς πολὺ διαφέρει κατὰ τὰ διάφορα σημεῖα ***τῆς πεδιάδος τῶν Ἀθηνῶν***. Οὕτω τὰ πρῶτον φωτιζόμενα μέρη ὑπὸ τοῦ ἡλίου κατὰ Δεκέμβριον εἶνε ἡ Πάρνης μέχρι τοῦ μέσου, μεθ' ὃ ἄρχεται φωτιζόμενον τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ ἄνω Αἰγάλεω (Ζαχαρίτσα), εἶτα τὸ νότιον τμῆμα αὐτοῦ καὶ ἡ Μουνιχία, ὁ δὲ Παρθενὼν φωτίζεται πολὺ βραδύτερον. Προφανῶς ἄρα ἐλαμβάνετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς θέσις, ἐξ ἧς ἐλογίζετο ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ἐξέχον τι σημεῖον περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἢ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Διό, δεχόμενοι ὡς ἀρχὴν τῆς δικαστικῆς ἡμέρας τὴν στιγμὴν καθ' ἣν αἱ πρῶται ἡλιακαὶ ἀκτῖνες φωτίζουσι τὸν Παρθενῶνα φρονῶ ὅτι ὀλίγον ἀπέχομεν τῆς ἀληθείας.

Οὕτω μετρήσας εὗρον ὅτι ὁ χρόνος ὁ παρερχόμενος μεταξὺ τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ τῆς ἀληθοῦς δύσεως τοῦ ἡλίου, τῇ 9/22 Δεκεμβρίου, τουτέστιν ἡ διάρκεια τῆς νομίμου διαμεμετρημένης ἡμέρας κατ' ἐμέ, ἀνέρχεται περίπου εἰς ἐννέα ὥρας μέσου ἡλιακοῦ χρόνου. Τὴν μείωσιν δὲ ταύτην ἠδύναντο νὰ ὑπολογίζωσι κατὰ προσέγγισιν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι διὰ τῶν γνωμόνων καὶ τῶν μεσημβρινῶν ἡλιακῶν ὡρολογίων (διαφορὰ γωνίας τῆς σκιᾶς τοῦ στυλίσκου ὡς πρὸς τὴν μεσημβρινὴν γραμμὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου). Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ χρόνος καθ' ὃν ὁ ἥλιος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν ὀρέων κατὰ τὰς βραχυτάτας ἡμέρας τοῦ ἔτους δὲν συνυπελογίζετο διὰ τὴν δικαστικὴν (πρότυπον) ἡμέραν, ἐθεωρήθη ὡς ἀποτελῶν τὸ ἓν τῶν μερῶν, τοῦ λοιποῦ χρόνου διαιρεθέντος εἰς 11 ἴσα μέρη.

Ὁ ἕτερος πιθανὸς λόγος εἶνε ὁ ἑξῆς. Ἐὰν ἡ μέτρησις τοῦ χρόνου διὰ τῶν κλεψυδρῶν εἶχεν εἰσαχθῆ πρωΐμως ἐν Ἀθήναις, πιθανώτατα ἡ βραχυτέρα ἡμέρα εἶχε τὸ πρῶτον διαμετρηθῆ διὰ δώδεκα μετρητῶν ὕδατος, ὥστε ἕκαστος μετρητὴς νὰ κενῶται εἰς μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ταύτης, τοῦ μετρητοῦ λαμβανομένου ἴσου πρὸς ἕνα κυβικὸν πόδα Αἰγινητικὸν ἢ Φειδώνειον. Ἀλλὰ βραδύτερον εἰσήχθη ἐν Ἀθήναις τὸ Σολώνειον

1 Ὡς συνέβαινε προκειμένης τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἰασῷ (ὅρα προηγουμένως τὴν Ἰασικὴν ἐπιγραφήν).

2 Τοῦ προηγουμένου χωρίου, ὡς καὶ τοῦ ἐνταῦθα παρατιθεμένου ἑτέρου σχολιαστοῦ: «τοῖς περὶ τῶν μεγίστων ἀγωνιζομένοις διῃρεῖτο ἡ ἡμέρα καὶ ἐδίδετο αὐτοῖς ἥμισυ μὲν τῷ κατηγόρῳ, ἥμισυ δὲ τῷ ἀπολογουμένῳ καὶ διεμετρεῖτο τὸ ὕδωρ ὅσον ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ὥρας τοῦ ἡμίσεος μέρους τῆς ἡμέρας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ μιᾶς ὥρας».

σύστημα, καθ' ὃ ὡς μονὰς χωρητικότητος τῶν ὑγρῶν ἐλήφθη ὁ ***ἀμφορεὺς-μετρητὴς*** ($1^1/_2$ κυβ. πούς), τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἀνέρχεται εἰς τὰ $\frac{12}{11}$ περίπου τῆς τοῦ μετρητοῦ [1]. Ὅτε λοιπὸν ἐφήρμοσαν τὸ σύστημα τοῦτο εἰς τὴν μέτρησιν τοῦ χρόνου, θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κατασκευάσωσι κλεψύδρας-ἀμφορεῖς, μεθ' ὡρισμένης ὀπῆς ἢ αὐλίσκου ἐκροῆς, τοιαύτας, ὥστε ἡ διάρκεια τῆς συντομωτέρας ἡμέρας νὰ μετρῆται διὰ τῆς διαδοχικῆς ἐκκενώσεως ἕνδεκα ἀμφορέων. Οἱασδήποτε ὅμως οὔσης τῆς αἰτίας τῆς ὑποδιαιρέσεως εἰς 11, εἴτε τῆς ἑτέρας τῶν ἐκτεθεισῶν, εἴτε ἄλλης τινός, εὑρίσκομεν, ὡς εἴδομεν διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας μετρήσεως, ὅτι ἡ διάρκεια ***τῆς προτύπου*** δικαστικῆς ἡμέρας ἐν Ἀθήναις, δηλ. τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος εἶνε ἄνω τῶν ὀρέων κατὰ τὴν βραχυτέραν ἡμέραν τοῦ ἔτους, ἀνέρχεται εἰς 9^{ω} περίπου, ἡ διάρκεια τοῦ ἀμφορέως εἰς $49^{\lambda.}\ 5^{\delta.}$, ἡ δὲ τοῦ χοὸς εἰς $4^{\lambda.}\ 5^1/_2{}^{\delta}$ περίπου· τέλος ὁ ἡμίχους, ὅστις ἐδίδετο ἑκατέρῳ τῶν ἀντιδίκων διὰ τὴν τίμησιν, μόλις ὑπερέβαινε τὰ 2 λεπτά [2].

Μῆκος τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων. Ἐν τῇ προγενεστέρᾳ Μελέτῃ μου ἔγραφον ὅτι τὰ ἄνω ἐπιβεβαιοῦνταί πως ἐκ τοῦ μήκους τῶν σῳζομένων λόγων, οἵτινες, καίτοι μὴ ὄντες αὐτοὶ οὗτοι ἀκριβῶς οἱ ἀπαγγελθέντες, δὲν θὰ εἶνε πολὺ διάφοροι τὸ μῆκος τῶν πραγματικῶν. Οὕτως, ὁ κατ' Ἀριστογείτονος πρότερος λόγος τοῦ Δημοσθένους, ἀπαγγελλόμενος ταχέως, διαρκεῖ περὶ τὰ 47 λεπτά, ὁ δὲ ὑπὲρ Φορμίωνος ὁμοίως διαρκεῖ περὶ τὰ 28 λεπτά, περισσεύει δὲ καὶ ὕδωρ ἐν τῇ κλεψύδρᾳ τοῦ ῥήτορος διατάσσοντος ἐν τέλει τὴν ἐξέρασιν αὐτοῦ· τέλος ὁ κατ' Ἀριστογείτονος ὕστερος λόγος, ἀπαγγελλόμενος ὁμοίως ὡς ὁ πρότερος διαρκεῖ περὶ τὰ 12 λ. ἤτοι περίπου τὸ $^1/_4$ τοῦ προτέρου.

Συγχρόνως (1902) ὁ Keil ἐχρησιμοποίησε συγγενῆ μέθοδον, ἀλλὰ δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς λόγους τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων (Att. Or. ἔκδοσις Ζυρίχης) ἀπὸ τοῦ $E^{ου}$ αἰῶνος μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθ. Πολιτείας, ὡς καί τινας τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν πρὸ τοῦ 378 π.Χρ.. Ἀνεζήτησε δηλ. τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων (τοῦ κειμένου ἐκδόσεως Ζυρίχης), οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπαγγελθῶσι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκκενώσεως ἑνὸς χοὸς ἢ ἑνὸς ἀμφορέως ὕδατος, εὗρε δ' οὕτως ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐποχῇ τοῦ Δημοσθένους *ἐν τῷ χρόνῳ ἑνὸς χοὸς* ἀπηγγέλλοντο 70 στίχοι [3], οἱ ὁποῖοι σήμερον ἀπαγγελλόμενοι ῥητορικῶς ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Keil) ἀπαιτοῦσι χρόνον $4^{\lambda}\ ^1/_3$. Τὸν ἀριθμὸν ὅμως τοῦτον ὑποβιβάζει εἰς 4^{λ}, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀπαγγειλάντων ἦτο ἡ μητρικὴ καὶ λόγῳ τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν ἀπαγγελίαν, συνεπῶς ὑπολογίζει τὴν διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως εἰς 48^{λ}.

Ἐφαρμόζων ὁ Keil τὴν αὐτὴν μέθοδον διὰ τὰ μήκη πλείστων τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων παλαιοτέρων τοῦ Δημοσθένους ῥητόρων πρὸ τοῦ 370 π. Χ. (τοῦ Ἀντιφῶντος, τοῦ Ἀνδοκίδου, τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἰσοκράτους) εὑρίσκει ὅτι τότε εἷς χοῦς θὰ ἀντεστοίχει εἰς 80 στίχους. Ὅθεν κατ' ἀναλογίαν συμπεραίνει ὅτι ὁ χοῦς τότε ἰσοδυνάμει πρὸς χρόνον $4^{\lambda}\ 34^{\delta}\ ^2/_7$, ἤτοι ὁ ἀμφορεὺς πρὸς $54^{\lambda}\ 51^{\delta}$, οἱ δὲ δώδεκα ἀμφορεῖς, ἤτοι ἡ νόμιμος δικαστικὴ ἡμέρα τοῦ ἔτους θὰ ἐλαμβάνετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἴση πρὸς 658^{λ} ἤτοι $10^{\omega}\ 58^{\lambda}$, ἥτις ἡμέρα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ φθινόπωρον εἶνε ἡ $^9/_{22}$ Ὀκτωβρίου. Ὡς τοιαύτη λοιπὸν ἡμέρα ἐλαμβάνετο τότε, κατὰ τὸν Keil, ἡ μέση διάρκεια τῶν ἡμερῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀπατουρίων (μὴν Πυανεψιών), καθ' ἃς ἡμέρας ἤρχιζεν ἐν Ἀθήναις ἡ χειμερινὴ περίοδος τῶν δικαστηρίων. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Keil συνάγει ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λυσίου τὸν αὐλίσκον στενώτερον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους, ὁ δὲ Sandys ὅτι ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ Λυσίου

1 Τοῦτο θὰ ἀποδείξωμεν ἐν μελλούσῃ ἐργασίᾳ περὶ Μέτρων καὶ Σταθμῶν παρ' ἡμῖν.

2 Χάριν δικαιοσύνης προσθέτω ἐνταῦθα ὅτι ὁ Sandys περιέργως παρενόησε τὸν Φωτιάδην προκειμένου περὶ τῆς γνώμης τούτου διὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χοὸς καὶ τῶν συναφῶν αὐτῷ μέτρων. Ὄντως, ἐνῷ ὁ Φωτιάδης δεδικαιολογημένως καὶ ῥητῶς τάσσεται ὑπὲρ τῆς γνώμης καθ' ἣν ἡ νόμιμος διαμεμετρημένη ἡμέρα περιεῖχεν ἀκριβῶς 11 ἀμφορεῖς, λέγει δ' ὅτι ἕκαστος ἀμφορεὺς ἀντεστοίχει πρὸς 51λ,4, ἕκαστος δὲ χοῦς πρὸς 4λ,3, ὁ Sandys διατείνεται (ὅρα Σχόλια εἰς Ἀθ. Πολ. 1912) ὅτι ὁ Φωτιάδης παραδέχεται ὅτι ἕνδεκα ἀμφορεῖς ἐδίδοντο ἑκατέρῳ τῶν διαδίκων καὶ διήρκουν τὸ $^1/_3$ τῆς νομίμου ἡμέρας, δῆλον ὅτι οὗτος ἀνάγει τὸν χοῦν εἰς 1λ,4 καὶ τὸν ἡμίχουν τῆς τιμήσεως μόλις εἰς 42δ., χρόνους δηλ. ἀνεπαρκεστάτους εἰς τὰς ἀγορεύσεις.

3 Τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἀναζητεῖ εἰς τὸ μῆκος τῶν βραχέων λόγων καὶ ἰδίᾳ τῶν δευτερολογιῶν, αἵτινες πιθανώτατα διεσώθησαν μὴ ἐπεξειργασμέναι καὶ διήρκεσαν περίπου ὅλον τὸν νόμιμον χρόνον· ἀνευρίσκει δὲ αὐτὸν κυρίως ἐκ τῶν δύο δευτερολογιῶν τοῦ Δημοσθένους XXVIII (στίχ. 206=69 στ. ἀνὰ χοῦν) καὶ XLVI (στ. 211 =70 στ. ἀνὰ χ) καὶ τοῦ Ἰσαίου X (στ. 225=75 στ. ἀνὰ χ), οἵτινες λόγοι θὰ ἦσαν διαρκείας 3 χοῶν.

αὕτη ἔφερεν εἰς τὸν πυθμένα 8 ἰσοδύναμα ἀλλήλοις τρυπήματα, ἐν δὲ τοῖς τοῦ Δημοσθένους 9.

Τὸ συμπέρασμα ὅμως τοῦ Keil περὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς προτύπου (διαμεμετρημένης) ἡμέρας οὐδόλως δύναται νὰ γίνῃ δεκτόν, καθόσον ἡ δῆθεν πρότυπος ἡμέρα τῶν χρόνων τοῦ Λυσίου ($10^{ω}\ 58^{λ}$) θὰ ἦτο μείζων τῶν ἀληθῶν ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, αἱ δὲ μεγάλαι δίκαι, αἱ πρὸς διαμεμετρημένην τὴν ἡμέραν, θὰ ἠδύναντο νὰ διαρκέσωσι καὶ μέρος τῆς νυκτός, ὅπερ ἄτοπον.

Ἐὰν τὰ συμπεράσματα τοῦ Keil, τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν μηκῶν τῶν ἀγορεύσεων τῶν παλαιοτέρων ρητόρων καὶ τῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους, ἦσαν ὀρθά, ἡ μόνη δυνατὴ ὑπόθεσις ἐπὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης θὰ συνίστατο εἰς τὸ ὅτι μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ Λυσίου καὶ τῶν τοῦ Δημοσθένους εἶχε μεταβληθῇ τὸ ποσὸν τοῦ παρεχομένου ὕδατος ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, τόσον διὰ τὸν πρῶτον ὅσον καὶ διὰ τὸν ὕστερον λόγον, χωρὶς ὅμως νὰ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ μήκους τῶν σῳζομένων λόγων καὶ ἀκριβῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ μεγέθους τῆς μεταβολῆς ταύτης.

Πρὸς πληρεστέραν ἔρευναν ἐμέτρησα ἐκ νέου τὸ μῆκος τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πλήθους τῶν στίχων, τῶν ὁποίων πολλοὶ δὲν εἶνε πλήρεις, ὡς συμβαίνει πάντοτε, ἐμέτρησα τὸ πλῆθος τῶν συλλαβῶν ἐξ ὧν σύγκεινται αὗται [1]. Μὴ ὑπάρχοντος ὅμως ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ τοῦ κειμένου ἐκδόσεως Ζυρίχης τῶν ἀττικῶν ρητόρων, ἠρεύνησα τὴν ἔκδοσιν Ὀξωνίας (1823), ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ πλήρης στίχος σύγκειται κατὰ μέσον ὅρον ἐκ 18 συλλαβῶν (ὑπάρχουσι πλήρεις στίχοι ἐκ 13 συλλαβῶν μόνον καὶ ἕτεροι ἐξ 23 ὅλων συλλαβῶν)

Κατήρτισα δ' οὕτω τοὺς κάτωθι δημοσιευομένους πίνακας, ἐν οἷς παραθέτω ἔνθεν μὲν τὰ ἐξαγόμενα τοῦ Keil, ἔνθεν δὲ τὰ ἐμὰ ἐξαγόμενα, τουτέστι τὰ μήκη τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων εἰς συλλαβάς, ἐξ ὧν εἰς χρόνους καὶ εἰς χόας, ὑπολογίζων τὸν χόα πρὸς $4^{λ}\ 5^{1}/_{2}{}^{δ}$. Πρὸς ὑπολογισμὸν δὲ τῶν χρόνων τούτων πειραματισθεὶς εὗρον ὅτι, ἀπαγγέλλοντες ρητορικῶς ἀλλὰ ταχέως πως τοὺς λόγους, λέγομεν 5,5 συλλαβὰς ἀνὰ δευτερόλεπτον· λαμβάνοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ λόγοι δὲν ἀπηγγέλλοντο οὕτως εἰπεῖν ἀπνευστί, καὶ ὅτι κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν τοιούτων ἐδαπανᾶτο ἑκάστοτε μικρός τις χρόνος μέχρις οὗ διακοπῇ ἡ ροὴ τῆς κλεψύδρας δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν ἐπὶ 5,2 συλλαβῶν ἀνὰ δευτερόλεπτον. Ἐν τοῖς πίναξι τούτοις προσέθεσα καὶ στήλην παρατηρήσεων, ἐν αἷς σημειοῦται, πλὴν ἄλλων τινῶν σπουδαίων στοιχείων, ἐὰν ἐξητάσθησαν μάρτυρες κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ δικαστηρίου (διὰ τοῦ συμβόλου Μ) καὶ ποσάκις ἀναφέρεται τοῦτο ἐν τῷ κειμένῳ (ἀριθμὸς ἐν παρενθέσει)· τοῦτο δὲ διότι, ὡς φρονῶ, ἐν ᾧ χρόνῳ ἀνέβαινον καὶ ἐξητάζοντο μάρτυρες ἡ ροὴ τῆς κλεψύδρας δὲν διεκόπτετο, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μαρτυριῶν διεκόπτετο αὕτη. Συμπεραίνω δὲ τοῦτο πρῶτον ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου τῆς Ἀθην. Πολιτείας, δεύτερον δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς κρίσεως τῆς Κνίδου (ὅρα σελ. 63 ὑποσημ. 1) ἐν ᾗ ἀναγινώσκομεν: «τὰ δὲ ψαφίσματα καὶ τὰς προκλήσες καὶ τὰν γραφὰν τᾶς δίκας καὶ εἴ τι κα ἄλλο ἐγ δαμοσίου φέρηται ἀναγινωσκέτω ὁ γραμματεύς, ὃν κα ἑκάτεροι παρέχωνται, καὶ τὰς μαρτυρίας ἄνευ ὕδατος...»· τρίτον δὲ ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι οἱ ἐξεταζόμενοι μάρτυρες ἀπετέλουν οὕτως εἰπεῖν, τὸ πλεῖστον, νέους συνηγόρους τῷ ἀγορεύοντι, ὧν ἄλλως τε ἡ τάσις πρὸς περιττολογίαν ἔδει νὰ περιορίζηται ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου τοῦ χρόνου τοῦ ὡρισμένου τῷ διαδίκῳ [2].

Τέλος οἱ κατηστερισμένοι λόγοι δὲν εἶχον εἰσαχθῇ ἐν τοῖς πίναξιν τοῦ Keil.

1 Ἐμέτρησα ἀπ' εὐθείας τὸ πλῆθος τῶν συλλαβῶν τῶν ἑπομένων δέκα λόγων, ἤτοι τοῦ Λυσίου IX. (XI), XVI, XVII, XXIII, XXIX καὶ τοῦ Δημοσθένους (XXVI), XXVIII, XXXI, XLVI, εὗρον δ' ὡς μέσον ὅρον 18 συλλαβὰς ἀνὰ στίχον. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ ταύτῃ ὑπελόγισα τὸ μῆκος τῶν λοιπῶν λόγων, λαβὼν ὑπ' ὄψιν ἰδιαιτέρως τοὺς ἀτελεῖς στίχους.

2 Ἡ μόνη ἀγόρευσις ἡ φαινομένη ἀντίθετος πρὸς τὴν γνώμην μου ταύτην εἶνε ἡ τοῦ Λυσίου (XXIII) κατὰ Παγκλέωνος. Ἐν ταύτῃ ὁ ρήτωρ τετράκις φέρει μάρτυρας, συγχρόνως δὲ διατάσσει τὴν ἐπίληψιν τοῦ ὕδατος. Πιθανώτατα ὅμως πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἀναγνώσεως μαρτυριῶν, διότι καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας φορὰς λέγει ἁπλῶς *«μάρτυρας παρέξομαι»*.

ΠΙΝΑΞ Α΄

τίτλος		ἔτος	Κατὰ τὸν Br Keil. τιμή	στίχοι	χόες	Κατὰ τὸν Κ. Μαλτέζον συλλαβαί	χρόνος		χόες	Παρατηρήσεις
*Λυσίας	XI (B)	384	$500^{\delta\rho.}$	—	—	1146	$3^{\lambda.}$	$40^{\delta.}$	(1)	
Λυσ.	XVII	397	$1500^{\delta\rho.}$	79	$(1=80^{\sigma\tau.})$	1297	4	9	(1)	M (3)
»	XV (B)	$395/_4$	ἀτιμία	81	(1)	1354	4	20	(1)	
»	XXIX (Ἐπίλ.)	ἀπὸ τοῦ 398	θάνατος	93	(1)	1524	4	53	(>1)	
* »	XXVII (Ἐπίλ.)	—	δήμευσις	—	—	1692	5	25	(>1)	
»	XXIII	—	?	108	—	1750	5	36	(>1)	M(4) μαρτυρίαι?
»	IX	περὶ τὸ 390	ἐπιβολή	124	$(1\frac{1}{2}=120^{\sigma\tau.})$	2045	6	33	$(>1\frac{1}{2})$	
»	XXVIII (Ἐπίλ.)	ἀπὸ τοῦ 398	θάνατος	127	$(1\frac{1}{2})$	2088	6	41	$(>1\frac{1}{2})$	
»	IV	—	φυγή, δήμευσις	126	$(1\frac{1}{2})$	2031	6	30	$(>1\frac{1}{2})$	
*Ἰσοκρατ.	XX (Ἐπίλ.)	—	—	—	—	2522	8	5	(2)	πρόσκλησις καὶ ἑτέρο συνηγόρου
Λυσ.	XXII	386	θάνατος	160	$(2=160^{\sigma\tau.})$	2593	8	19	(2)	M (1)
»	XVI	392-89	—	161	(2)	2633	8	26	(2)	M (4)
* »	XXI	—	—	—	—	2883	9	14	(>2)	
* »	XVIII (Ἐπίλ.)	—	—	—	—	3020	9	41	(>2)	
»	XXIV	403-0	—	187	—	3071	9	51	(>2)	
»	X	384	$500^{\delta\rho.}$	194	—	3037	9	44	(>2)	M (1)
Ἀντιφ.	I	—	θάνατος	225	$(3=240^{\sigma\tau.})$	3622	11	37	(<3)	
Λυσ.	XXXI	—	—	236	(3)	3886	12	27	(3)	M (4)
Ἰσαῖος	IV	—	2 T	236	(3)	3894	12	29	(3)	
Λυσ.	XXX (B)	$399/_8$	θάνατος	257	(3?)	4217	13	31	(>3)	M (1)
»	VII	πολὺ μετὰ τὸ 397	φυγή, δήμευσις	267	—	4386	14	4	(>3)	M (1)
»	III	—	» »	298	—	4924	15	47	(~4)	M (2)
»	I	—	θάνατος	317	$(4=320^{\sigma\tau.}$	5211	16	42	(4)	M (2)
»	XIV	$395/_4$	ἀτιμία	331	(4)	5450	17	28	(>4)	
Ἰσοκρ.	XIX	περὶ τὸ 390	?	399	$(5=400^{\sigma\tau.})$	6547	20	59	(5)	
Ἰσαῖος	VIII	» » 380	ὑπὲρ 1 T. $5200^{\delta\rho.}$	404	(5)	6584	21	6	(>5)	M (4)
»	V	» » 390	τοὐλ. $80000^{\delta\rho.}$	406	(5)	6697	21	28	(>5)	M (5)
Ἰσοκρ.	XVII	» » 390	μέγα ποσόν	467	$(6=480^{\sigma\tau.})$	7702	24	41	(6)	M (6)
»	XVIII	403-0	$[10000^{\delta\rho.}]$	490	(6)	8038	25	46	(>6)	M (3)
Λυσ.	XII	403	θάνατος	662	$(8?=640^{\sigma\tau.})$	10903	34	57	$(8\frac{1}{2})$	M (3)
»	XIII	κατὰ τὸ 398	»	669	(8?)	10835	34	43	$(8\frac{1}{2})$	M (6)
Ἀντιφ.	V	περὶ τὸ 415	»	814	$(10=800^{\sigma\tau.})$	13084	41	56	(>10)	M (7)
Ἀνδοκ.	I	399	»	1197	$(15=1200^{\sigma\tau.})$	19598	62	49	(>15)	(α)

(α) Ἡ ἀγόρευσις αὕτη ἐγένετο ἐν *διαμεμετρημένῃ* ἡμέρᾳ. Ἡ διάρκεια τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διασωθέντων νόμων, ψηφισμάτων, μαρτυριῶν κα ὀνομάτων ἀνέρχεται τοὐλάχιστον εἰς $5^{\lambda.}$ $43^{\delta.}$ ἅτινα, προστιθέμενα εἰς τὰ $62^{\lambda.}$ $49^{\delta.}$, δίδουσι χρόνον $68^{\lambda.}$ $32^{\delta.}$ (πλέον τῶν $16\frac{1}{2}$ χοῶν)· ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς ἀγορεύσεως ὑπῆρξεν ἔτι μείζων, συνυπολογιζομένων καὶ τῶν μὴ διασωθεισῶν μαρτυριῶν. Ἐν τέλει δὲ τῆς ἀγορεύσεως ὁ ῥήτωρ προσκαλεῖ καὶ ἑτέρους πρὸς συνηγορίαν ἢ κάλλιον πρὸς μαρτυρίαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

ΠΙΝΑΞ Β'

(ἀπὸ τοῦ 370 π. Χ.)

τίτλος		ἔτος	τιμὴ	στιχ.	χόες	συλλαβαὶ	χρόνος	χόες	Παρατηρήσεις
		Κατὰ τὸν Br Keil				Κατὰ τὸν Κ. Μαλτέζον			
* [Δημ.]	XXV	—	—	—	—	14557	$46^{\lambda}\cdot 39^{\delta}$	(>11)	
[Δημ.]	XLVII	περὶ τὸ 353	?	719	(10?=700$^{στ.}$)	11738	37 37	(> 9)	M(2)
Δημ.	XLV	περὶ τὸ 349/$_8$	1T.	717	(10?)	11619	37 14	(> 9)	Πιθανῶς ὑπελείφθη ὀλίγος χρόνος
[Δημ.]	LVIII	345	—	638	(9=630$^{στ.}$)	10451	33 30	(> 8)	M (3) πρόσκλησις καὶ ἑτέρου συνηγόρου
Δημ.	XLIII	περὶ τὸ 341	?	612	(9?)	10091	32 21	(8)	
»	L	» » 358	μέγα ποσὸν	611	(9?)	10200	32 42	(8)	
»	XXVII	364/$_3$	15T.	607	(9?)	10113	32 25	(8)	
Ἰσαῖος	III	?	Κλ. 3T.	582	(8=560$^{στ.}$)	9436	30 15	($7^{1}/_{2}$)	
Δημ.	XLIX	362	4338$^{δρ.}$ 20$^{οβ.}$	572	(8)	9569	30 40	($7^{1}/_{2}$)	
»	XLIV	?	?	564	(8)	9520	30 31	($7^{1}/_{2}$)	M (2)
»	XXIX	περὶ τὸ 362?	Κλ. 15T.	523	($7^{1}/_{2}$=525$^{στ.}$)	8718	27 57	(< 7)	M (4)
»	XXXVI	350/$_{49}$	20T.	521	($7^{1}/_{2}$)	8661	27 46	(< 7)	Ἐξέρασις ὕδατος
»	XL	περὶ τὸ 347	1T.	519	($7^{1}/_{2}$)	8554	27 25	(< 7)	M (1) ὅριον 7 χοῶν πιθανῶς δὲν ὑπάρχει δευτερολογία
»	XXXVII	345	2T.	488	(7=490$^{στ.}$)	7997	25 38	(> 6)	M (2)
Ἰσοκρ.	VI	364/$_3$	?	476	(7)	7834	25 7	(> 6)	M (2)
Δημ.	XLVIII	340	ὑπὲρ τὰς 4000$^{δρ.}$	469	—	7817	25 3	(> 6)	
»	XXXIV	327/$_6$	2600$^{δρ.}$	437	—	7214	23 7	(> $5^{1}/_{2}$)	Πρόσκλησις καὶ ἑτέρου συνηγόρου
»	LVI	περὶ τὸ 323	3000$^{δρ.}$	431	(6=420$^{στ.}$)	7124	22 50	(~ $5^{1}/_{2}$)	ὁμοίως
»	LIV	» » 357	?	424	(6)	6936	22 14	($5^{1}/_{2}$)	M(1) ἐπερίσσευσεν ὕδωρ
»	XXXV	» » 350	3000$^{δρ.}$	393	—	6529	20 56	(~ 5)	
Ἰσαῖος	I	?	?	359	(5=350$^{στ.}$)	5859	18 47	($4^{1}/_{2}$)	M (3)
»	VII	περὶ τὸ 353	5T	353	(5)	5819	18 39	($4^{1}/_{2}$)	M (5)
»	II	360-54	Κλ. 7000$^{δρ.}$	346	(5)	5660	18 8	(< $4^{1}/_{2}$)	M (1) ?
Δημ.	XXXIX	348	?	342	(5)	5823	18 40	($4^{1}/_{2}$)	M (3)
»	XXXIII	μετὰ τὸ 340	2000$^{δρ.}$	342	(5)	5658	18 8	(< $4^{1}/_{2}$)	
»	XXX	362/$_1$	1T	318	—	5244	16 48	(~ 4)	
[Δημ.]	XLII	περὶ τὸ 323	—	294	(4=280$^{στ.}$)	4855	15 34	(> $3^{1}/_{2}$)	
Ἰσαῖος	IX	?	?	288	(4)	4925	15 47	(> $3^{1}/_{2}$)	M (7+2 ?)
Δημ.	LII	369/$_8$	ὑπὲρ τὰς 1040$^{δρ.}$	282	(4)	4664	14 57	(~ $3^{1}/_{2}$)	M (3)
»	LV	360-50	1000$^{δρ.}$	277	(4)	4615	14 48	(~ $3^{1}/_{2}$)	
»	XLI	360-50	ὑπὲρ τὰς 3000$^{δρ.}$	264	(4?)	4394	14 5	($3^{1}/_{2}$)	M (1)
»	XXXVIII	περὶ τὸ 348	3000$^{δρ.}$	246	—	4014	12 52	(> 3)	ἐξέρασις ὕδατος
*[Δημ.]	XXVI(B)	—	—	—	—	3730	11 57	(~ 3)	
Ἰσαῖος	X	μετὰ τὸ 378	4T.	225	(3=210$^{στ.}$)	3647	11 41	(~ 3)	M (1)
Δημ.	XLVI(B)	349/$_8$	1T.	211	(3)	3449	11 3	(< 3)	
»	XXVIII(B)	364/$_3$	15T.	206	(3)	3325	10 39	(> $2^{1}/_{2}$)	
»	XXXI(B)	362/$_1$	1T.	113	—	2012	6 27	(> $1^{1}/_{2}$)	

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων συνάγομεν τὰ ἀκόλουθα· *πρῶτον*, τινὲς τῶν ἀγορεύσεων, αἵτινες κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Keil φαίνονται ἐπιμηκέστεραι ἑτέρων, εἶνε τοὐναντίον βραχύτεραι αὐτῶν· *δεύτερον*, αἱ πλεῖσται τῶν ἀγορεύσεων εἶνε βραχύτεραι, τινὲς δὲ κατὰ πολὺ τοῦ νομίμου ὁρίου· *τρίτον* ἡ ἀγόρευσις τοῦ Δημοσθένους XLIX (362 π. Χρ. Χρέος 4338 δρ. 20 ὀβ.) πρὸς Τιμόθεον εἶνε ἐπιμηκεστέρα τῶν 7 χοῶν, ἔχουσα πιθανὸν νόμιμον ὅριον 8 χόας, μολονότι κατὰ τὴν Ἀθ. Πολιτείαν ὁ νόμιμος χρόνος ἦτο 7 χοῶν. Ἐπίσης διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. XL ἀγόρευσιν τοῦ αὐτοῦ (περὶ τὸ 347 τιμὴ 1 τάλ.) πρὸς Βοιωτὸν ὑπὲρ μητρῴας προικός, φαίνεται ἐκ τῆς καταλήξεως αὐτῆς ὅτι δὲν ὑπῆρχε δευτερολογία, διὸ τὸ νόμιμον *ὅριον*, κατὰ τὴν Ἀθ. Πολ., ἔδει νὰ ἦ 6 χοῶν, καὶ ὅμως τὸ μῆκος ἦτο μεῖζον τῶν 6 $^1/_2$ χ., τὸ δὲ ὅριον πιθανῶς 7 χοῶν· ὅθεν ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σελ. 64 ἀναπτυχθέντα, ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν λίαν πιθανὴν ὑπόθεσιν ὅτι μεταξὺ τοῦ 360 περίπου πρὸ Χ. καὶ τοῦ 325 π. Χ. ὁ νόμιμος χρόνος διὰ τοὺς πρώτους λόγους μετεβλήθη ἴσως κατὰ τὸν λόγον $\frac{10}{12}$. Ἑπομένως τὰ μέτρα εἰς χόας τὰ παρεχόμενα διὰ τοὺς πρώτους λόγους κατὰ τὴν Ἀθ. Πολιτείαν 10, 7 καὶ 5 καὶ διὰ τὰς διαδικασίας 6, ἀνήρχοντο προηγουμένως εἰς 12, (8?) καὶ 6 καὶ διὰ τὰς διαδικασίας (7 ?).

Τέλος ἐκ τῆς μελέτης τῆς διαρκείας τῶν βραχέων λόγων κατὰ τοὺς προηγουμένους πίνακας ὡς καί τινων ἐκ τῶν μακρῶν συνάγεται ἡ ἐντύπωσις, ἥτις προφανῶς ἤγαγε τὸν Keil εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης περὶ ἀλλαγῆς τῆς διαρκείας τοῦ χοός, ἢ καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ μεγέθους τοῦ χοός, ὅτι ὁ χοῦς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Λυσίου διήρκει πλειότερον χρόνον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀντέχει εἰς προσεκτικὴν ἔρευναν· ὄντως, ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων λόγων τοῦ πίνακος Α, τῶν βραχυτέρων τοῦ Λυσίου, οἱ μὲν δύο (ὁ β΄ καὶ ὁ δ΄) προφανῶς εἶχον νόμιμον ὅριον διαρκείας πολὺ μεῖζον τῆς τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων, ὁ δὲ πρῶτος, ἀποτελῶν δευτερολογίαν, διήρκεσεν ὀλιγώτερον τῶν 4 λ 5$^1/_2$ δ., δὲν ὑφίσταται δὲ δευτερολογία τοῦ Λυσίου διαρκείας τριῶν χοῶν, ἵνα συγκριθῇ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ Δημοσθένους, καθόσον ἡ δευτερολογία (XXX) τοῦ Λυσίου, κατὰ Νικομάχου, εἶχε προφανῶς ὅριον χρόνου ὑπερβαῖνον τοὺς τρεῖς χόας.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ περὶ διαμεμετρημένης ἡμέρας, φρονοῦμεν ὅτι ἐδείξαμεν ὅτι ἡ μέση διάρκεια τῆς ἐκκενώσεως ἑνὸς χοός, δηλ. ἡ μονὰς χρόνου τῶν ἀγορεύσεων ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρέμεινεν ἡ αὐτὴ καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ 415 μέχρι 325 π. Χρ. χρονικὸν διάστημα, ἴση περίπου πρὸς 4 λ 5$^1/_2$ δ. μέσου ἡλιακοῦ χρόνου, καὶ ὅτι ὡς διαμεμετρημένη (πρότυπος ἡμέρα) ἐλαμβάνετο ἡ βραχυτέρα ἡμέρα τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις λογιζομένη μεταξὺ τῆς πραγματικῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, καὶ ὑποδιῃρεῖτο εἰς 11 ἴσα μέρη, ὧν καθ' ἕκαστον ἠδύνατο νὰ ἐκκενωθῇ μία κυλινδρικὴ ἢ πρισματικὴ κλεψύδρα ὡρισμένης ἐγκαρσίας τομῆς καὶ δι' ὡρισμένης ὀπῆς ἢ δι' ὡρισμένου αὐλίσκου, περιέχουσα ἕνα ἀμφορέα ὕδατος. Ἐπίσης κατελήξαμεν εἰς τὸ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Δ^{ου} αἰῶνος μέχρι τοῦ 325 π. Χρ. ὁ ἀριθμὸς τῶν παρεχομένων χοῶν ὕδατος διά τοὺς πρώτους λόγους κατὰ τὰς ἰδιωτικὰς τιμητὰς δίκας ὑπεβιβάσθη κατὰ τὸν λόγον 12 πρὸς 10.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ αὐγούστου 1920.

Κωνσταντῖνος Μαλτέζος.

Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας πάπυροι (ΑΕΠ 4-6)

(πίναξ 4)

[συνέχεια πρὸς ΑΕ 1913 17 (1-2) 1915 30 (3)]

ὑπὸ

Νικήτα Δ. Χαβιαρᾶ.

Ἐπιθυμῶν διακαῶς νὰ αὐξήσω κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν συλλογὴν παπύρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας κατώρθωσα ἐκ δωρεῶν φίλων ἐν Ἀρσινόῃ (Faijûm) τῆς Αἰγύπτου νὰ ἀποκτήσω τοὺς ἐνταῦθα δημοσιευομένους τρεῖς, οὓς καὶ δωροῦμαι τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἑταιρείᾳ, εὐχόμενος ἵνα ἄλλοι καὶ δὴ ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ὁμογενῶν εὐτυχήσωσι νὰ δωρήσωνται περισσοτέρους καὶ σπουδαιοτέρους πρὸς καταρτισμὸν ὅσον οἷόν τε ἀξιολογωτέρας συλλογῆς.

4

Τεμάχιον ὕψ. 0,075, πλ. 0,11 διασῷζον ἑπτὰ στίχους ἐκ τοῦ τέλους μεθ' ἱκανῶν φθορῶν ἐκ τῶν κατὰ μῆκος πτυχώσεων προερχομένων. Πάπυρος τῆς συνήθους καλῆς ποιότητος

A

[1] [____________________
1 -]ιτης ορας απαντιησων εις
τω μικρωνος [.]ρος ας
3 εντωλας εσχον οπιονωστις
αιαν μη βουληθις ερθιν προς
5 μαι ακωντας ενιγ[.]ι σε ενταυ
θα ερρωσθαι σε ευχομαι
7 ποπλις χρονης.

Ἀναγιγνώσκω οὕτως:

[1] [__________ μέχρι τῆς]
1 τρ]ίτης {ὥ}ρας ἀπαντήσων εἰς
τ{ὸν} Μίκρωνος [π]ρὸς ἃς
3 ἐντ{ο}λὰς ἔσχον, ὁπ⟦ο⟧ί{ω}ν {ὅ}στις
{ἐ}ὰν μὴ βουληθ{ῇ}ς ἐ{λ}θ⟦ε⟧ῖν πρός
5 μ{ε} ἄκ{ο}ντα⟨ς⟩ ἐν{έ}γ[κ]{η} σε ἐνταῦ
θα. ἐρρῶσθαί σε εὔχομαι
7 Πόπλις Χρόνης.

B

Ὀπίσω, ἤγουν ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως, ἐγέγραπτο τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς ὃν ἀπηυθύνετο τὸ ἔγγραφον, ἐξ οὗ διασῴζονται μόνον τὰ ἑξῆς γράμματα, τῶν λοιπῶν εὑρισκομένων ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος μέρους.

[__________] σιτωι.

Τὸ ἔγγραφον, ἀχρονολόγητον ὄν, δύναται διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν γραμμάτων νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν Ε' ἢ καὶ τὸν Ϝ' μ. Χ. αἰῶνα. Εἶνε δέ, ὡς πειθόμεθα ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν γραμμάτων τῆς ὑπογραφῆς πρὸς τὰ τοῦ κειμένου, ἰδιόγραφον τοῦ ὑπογράφοντος, ὅστις οὕτως ἀποδεικνύεται οὐδ' ἐπιεικῶς γιγνώσκων νὰ γράφῃ Ἑλληνιστί. Καλεῖ δὲ οὗτος καί, ὡς εἰκάζεται, οὐχὶ τὸ πρῶτον τὸν πρὸς ὃν ἀπευθύνεται τὸ ἔγγραφον, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν, ἀπειλῶν ὅτι, ἐὰν μέχρι τῆς δεῖνα ὥρας δὲν ἤρχετο, ἤθελεν ἀπαντήσει πρὸς τὸν **Μίκρωνα**, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἤρχετο, ἵνα οὗτος διατάξῃ τὴν διὰ τῆς βίας προσαγωγὴν αὐτοῦ. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι τὸ ἔγγραφον εἶνε κλῆσις, ὁ δὲ ***Πόπλις Χρόνης*** κατώτερος ἀστυνομικὸς μᾶλλον ἢ δικαστικὸς ὑπάλληλος ἀσκῶν ἐξουσίαν τινά. Ὁ δὲ ***Μίκρων*** ἦτο ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ κράτους, ἴσως δὲ καὶ ὁ ἀνώτατος ἐν τῇ κώμῃ, ἐν ᾗ συνετάχθη τὸ ἔγγραφον.

5.

Τεμάχιον ὕψ. 0,135, πλ. 0,105· πάπυρος χονδρός.

A

[1] [__________________
1 της διατι[θ_______ γεωρ
γικῶν καὶ ἀγε[ωργήτων-
3 θυγατράσιν καὶ [_______
καὶ τῆς διαθή[κης_______
5 η[__________________
μαρτυρῶ ταύτη τῆ δι[αθήκη—
7 τὸ ὑποσυνηγμέν[ον_______

Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς διαθήκην, ὡς βεβαιούμεθα ἐκ τοῦ στ. 6, δι᾽ ἧς ἐκτὸς ἄλλων ὁ διαθέτων διατίθησιν εἰς τὰς θυγατέρας αὐτοῦ ἀγροὺς *γεωργικοὺς* καὶ *ἀγεωργήτους* ἤ, ὡς λέγομεν σήμερον, *χωράφια ἥμερα καὶ ἄγρια.*

B

Ὀπίσω σῴζονται γράμματά τινα δυσανάγνωστα.

6.

Τεμάχιον ὕψ. ὡς 0,055, πλ. 0,055· πάπυρος τῆς συνήθους καλῆς ποιότητος.

1 _____τ]ῶν ἀνεπηρεάστων φυλά-
κων___]τοῦ κρατίστου ἐπιτρόπου
3 ______]υν ἐπιρεαστικῶς ἀπο-
______]μοι κομισθε[_____]ας
5 _____κ]αθόλου ὑπάρχει ἥμερον
______]σας ἀναγκαίως [-] ἐ[. . .]ει.

Σύμη, 22α φεβρουαρίου 1920.

Νικήτας Δ. Χαβιαρᾶς.

Εἰς Ἀρσινόης παπύρους (ΑΕ 1920$_{72\ 73}$)

[πίναξ 4]

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

Τῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας παπύρων 4—6 νομίζω ἐπάναγκες τὴν ἐμὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἰδίας εἰς αὐτοὺς παρατηρήσεις νὰ παραθέσω. Γενικῶς παρατηρῶ, ὅτι οἱ πάπυροι οὗτοι εἶναι σπουδαῖοι καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐμφάνισιν πολλῶν νεοελληνικῶν στοιχείων.

4.

Ἡ ἐμὴ ἀνάγνωσις ἔχει ὧδε:

A

[1] [______________ 10—17 ἕως τῆς]
1 [τρ]ίτης ὅρας ἀπάντη[σ]ων εἰς
τῶ Μίκρωνος, [π]ρὸς ἃς
3 ἐντωλὰς ἔσχον· Ὀπιονῶστις,
αἰὰν μὴ βουληθῖς ἐρθῖν πρός
5 μαι, ἄκωντας ἐνίγ[κ]ι σε ἐνταῦ-
θα. ἐρρῶσθαί σε εὔχομα[ι].
7 Πόπλις Χρόνης.

B

[__________] σίτωι.

Εἰς τὸν πάπυρον τοῦτον παρατηρῶ τάδε :

Στίχ. [1]. *ἕως*: Ὁ Ν. Χαβιαρᾶς συμπληροῖ διὰ τοῦ *μέχρι*· ἀλλ᾽ ἐν παπύροις σύνηθες τὸ *ἕως*· πρβ. *Witkowski* Epistulæ privatæ Græcæ quæ in papyris ætatis Lagidarum servantur, Lipsiæ 1911, πάπ. 44_{19}, 56_{3}, 67_{4}, 44_{21}, 4_{11}, (*ἕως παμενώθ, ἕως τῆς κς΄, ἕως τῆς λ΄, ἕως τῆς κε΄, ἧς* [=ἕως] *μεσορή, ἕως τοῦ νῦν).*

Στίχ. 1. *ὅρας=ὥρας* πρβ. Witkowski ἔ. ἀ. σ. 143.

ἀπάντη[σ]ων (=ἀπάντησον) προτιμῶ νὰ γράφω καὶ οὐχὶ *ἀπαντήσων*. Τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ν. Χαβιαρᾶ δὲν εὑρίσκω πιθανήν. Κατ᾽ ἐμὲ *ἀπάντησον=ἐλθέ*· πρβ. *ἀπαντᾶν... εἰς Κύζικον* (=Ξενοφ. Ἑλλην. Α΄ 3, 13), *ἀπαντᾶν εἰς στοὰν* κ. ἄ.· τοῦτο στηρίζει πως τὸ κατωτέρω ἐν στίχ. 4 *ἐρθῖν* (=*ἐλθεῖν*).

Στίχ. 1-2. *εἰς τὼ Μίκρωνος=εἰς τὸ Μίκρωνος.* [1] *τὸ* Μίκρωνος: τοῦτο φαίνεται, ὅτι εἶναι ἢ *κατάλυμά* τι, ἐν ᾧ διέμενεν ὁ ἐπιστολογράφος (πρβ. προχείρως *Witkowski* ἔ. ἀ. σ. 72 : *ἐν τῶι Πρωτάρχου κατα*[λ]*ύματ*[ι......]⟨.... *εἰς δὲ*⟩ ... *τὰ Πρωτάρχου καταλύσω*), ἢ τόπος τις· Μενελάου κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον πόλις *Αἰγύπτου*· ὁ Meineke ἐν τῇ ἐκδόσει Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου λ. Μενέλαος ἀναγράφει καὶ ἄλλας τοπωνυμίας ἐν γενικῇ (*Διαδόχου, Εἰληθυίας, Λητοῦς, Χαιρέου* [2], *Ἀμίκου, Ἀγαθοῦ δαίμονος, Ἀργέου, Νικίου, Ἀντινόου, Καλλίου, Κωβίου, Σωφάνους, Τισάρχου, Φίλωνος, Ἀγκυρῶν, Ἀκανθῶν* κ. ἄ.). Ἔτι πρβ. τὰ βυζαντιακὰ *τὰ Στουδίου, τὰ Ἀμαντίου* κ.ἄ.π. [3]

Μετὰ τὰ εἰρημένα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν. Χαβιαρᾶ (*εἰς τὸν Μίκρωνος* = εἰς τὸν Μίκρωνα) θεωρῶ ἀπιθανωτάτην.

Τὸ ὄνομα *Μίκρων* μόνον ἅπαξ συνήντησα, πρβ. *Pape-Benseler* ἐν λ. *Μίκρων*.

[*π*]*ρὸς*: τοῦ πρώτου γράμματος φαίνονται πολλὰ ἴχνη, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι ὄντως *π* ἔκειτο.

Στίχ. 3. *ἐντωλὰς = ἐντολάς.*

οπιονωστις: τὸ *ν* δύναται καὶ ὡς *μ* νὰ ἀναγνωσθῇ· τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν. Χαβιαρᾶ δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ.

Ὑποθέτω, ὅτι πιθανώτατα ὑποκρύπτεται αἰγυπτιακὸν κύριον ὄνομα (*Ὀπιονῶστις* ἢ *Ὀπιομῶστις*)· πολλὰ αἰγυπτιακὰ κύρια ὀνόματα λήγουσιν εἰς —(σ)τις· πρβ. *Στοτοῆτις, Ἀλμέντις, Δακοῦτις, Πετο*(*υ*)*βάστις, Τσονεσόντις, Ἐριεῦτις* κ. ἄ. (πρβ. *Witkowski*, ἔ. ἄ. Index nominum).

Στίχ. 4. *αἰὰν μὴ βουληθῖς=ἐὰν μὴ βουληθῇς*· ὅμοια σφάλματα παρὰ *Witkowski* ἔ. ἄ σ. 144 κ.ἑ.

ἐρθῖν=ἐλθεῖν· πρβ. τὰ νεοελληνικὰ *ἦρθα* (=*ἦλθον*), *νὰ ἔρθω* (=*ἔλθω*), *ἀδερφὸς* κ. ἄ. π.

1 Ἔχων τις ὑπ᾽ ὄψει τὸν παρὰ Witkowski ἔ. ἄ. πάπυρον ἀρ. 49 (τῶ ἀνθρώπου = τοῦ ἀνθρώπου) θὰ ὑπέθετεν, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ σφάλμα (*τῶ Μίκρωνος = τοῦ Μίκρωνος*)· ἀλλ᾽ ὁ πάπυρος 49 ἔχει γραφῆ ὑπὸ Ἄραβος.

2 Στέφ. Βυζάντ.· «Χαιρέου, πόλις Αἰγυπτία, *κατ᾽ ἔλλειψιν τοῦ πόλις*».

3 Βεβαίως ὁ τόπος ὠνομάσθη ἀπὸ κτήματός τινος τοῦ Μίκρωνος· πρβ. *τοῦ Μακρυγιάννη* (= συνοικία νῦν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ κτήματος τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη), *τοῦ Λεβίδη* (= συνοικία Ἀθηνῶν· οὕτως ἑρμηνευτέον τὸ χωρίον τῆς Ἀρκαδίας *τὸ Λεβίδη — τὸ Λεβίδιον*, τὸ Χλομοῦτσι = τοῦ Χλομούτση κ.ἄ.π.)

Στίχ. 5. *μαι ἄκωντας=με ἄκοντας.*

ἄκωντας: ὁ Ν. Χαβιαρᾶς νομίζει, ὅτι τὸ *ἄκωντας* κεῖται ἀντὶ τοῦ *ἄκοντα*· τοῦτο δὲν δέχομαι.

Νομίζω, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν ἕτερον νεοελληνικὸν στοιχεῖον· *ἄκοντας=ἀκουσίως*· πρβ. τὰ νῦν *θέλοντας, βλέποντας καὶ κάνοντας, τρώγοντας, τρέχοντας, πηδῶντας* κ.λ.π. Ὅμοιον νομίζω τὸ ἐν παπύρῳ παρὰ *Witkowski* σ. 107, 17 *γράφοντας* (=γράφοντες).

Ὅτι πολλὰ νομιζόμενα νεοελληνικὰ στοιχεῖα εἶναι παλαιὰ κληρονομία, ἐδίδαξαν ἄλλοι τε καὶ ἐσχάτως ὁ Buresch: *Γέγοναν* und anderes Vulgärgriechisch ἐν Rhein. Mus. 46 (1891), σ. 193 κ. ἑ.

ἐνίγ[*κ*]*ι*: ἴχνος τοῦ *κ* (τὴν κάθετον κεραίαν) σαφῶς διακρίνω.

Πῶς θὰ γραφῇ ἡ λέξις αὕτη ; Ὁ Ν. Χαβιαρᾶς ἔγραψεν *ἐνέγκῃ*· ἀλλ᾽ ἡ γνώμη εἶναι τολμηρά· ἐνταῦθα μόνον ἰωτακισμοὶ εἶναι πιθανοί. Τὸ *ἐνίγκι*, ὡς νομίζω, κεῖται ἀντὶ τοῦ *ἐνείγκῃ* ἢ *ἐνήγκῃ*. Τὸ *ἐνείγκῃ* εἶναι ἀττικόν· πρβ. IG II Add. 57 6 9 (*συνενείγκῃ*)· Meyer³ σ. 385,604, Kühner-Blass Gr. Gr. II 559, Meisterhans³ σ. 183· πρβ. καὶ *Herwerden* Lex. λ. *ἐνειγκεῖν*. Ὁ τύπος ὅμως οὗτος ἐνωρὶς ἐξαφανίζεται. Τὸ *ἐνήγκῃ*, ὅπερ πιθανώτερον νομίζω, ἑρμηνεύω ὡς ἑξῆς : τὸ *ἐνέγκω* ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις θεωρηθὲν ὡς σύνθετον (*ἐν-έγκω*) ἐδέχθη ἐσωτερικῶς χρονικὴν αὔξησιν· πρβ. τὸ ποντικὸν *ἀπονεγκάζω* (= ἀπὸ-ἀναγκάζω: Βαλαβάνης, Ζῶντα μνημ. σ 136) καὶ τὸ διαλεκτικὸν *νὰ κατηφέρῃ* (*κατέφερον-κατήφερα* καὶ *ἐκατήφερα-νὰ κατηφέρω*)· ἡ χρονικὴ αὔξησις ἐξετόπισε τὴν συλλαβικὴν καὶ εἰσεπήδησε καὶ εἰς τὴν ὑποτακτικήν· πρβ. ὅμοιον ἐν παπύρῳ παρὰ Witkowski ἔ. ἄ. σ. 34, 8 *ἀνηλῶσαι*· *Mayser* Gramm. griech. Pap. σ. 345, *Crönert* Mem. Græc. Herc. 286. Τέλος παρατηρῶ, ὅτι ὁ ἀόρ. ὑποτ. *ἐνήγκῃ* ἐνταῦθα κεῖται ἀντὶ μέλλοντος ὁριστικῆς· τοῦτο πάλιν εἶναι σύνηθες ἐν τῷ βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ (*εὕρῃ σε=εὑρήσει σε*)· πρβ. καὶ *Γ. Χατζηδάκη* ΜΝΕ, Α΄ 598 κἑ.

Στίχ. 7. *Χρόνης*: Τοῦτο πιθανῶς εἶναι ὑποκοριστικὸς τύπος τοῦ *Πολυχρόνιος*· πρβ. *Φιλοκράτης-Κράτης* κ.ἄ.· *Πολυχρόνιος* καὶ *Χρόνι*(*ο*)*ς* εἶναι ἀρχαῖα· πρβ. *Pape-Benseler*.

Καὶ νῦν τὸ *Χρόνης* σύνηθες ὄνομα.

Ὀπίσω κεῖνται τὰ γράμματα [—]*σίτωι*. Δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν [*Παρα*]*σίτωι* ἢ [*Συσ*]*σίτωι*; (πρβ. ἴσως ἐν CIG 8077, 8455, 8453).

5.

A

Στίχ. 2. *ἀγε*[*ωργήτων*] : *ἀγεώργητοι ἀγροὶ* εἶναι οἱ ἄλλως καλούμενοι *ἀνήροτοι*.

B

Ὀπίσω κεῖνται γράμματα δυσανάγνωστα γραφέντα ὑπὸ ἄλλης χειρός :

1 ____________].
____________]......
3 ____________]....
____________]...ẋ.
5 ____________].κκ....
(κενὸν ἑνὸς στίχου)
____________]......
7 ____________]...

6.

Στίχ. 3. ἀναγινώσκω : *ἐπηρεαστικῶς*.
Στίχ. 7-8 ἀναγινώσκω :

______]///μ///[________
______]///[________.

Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς.

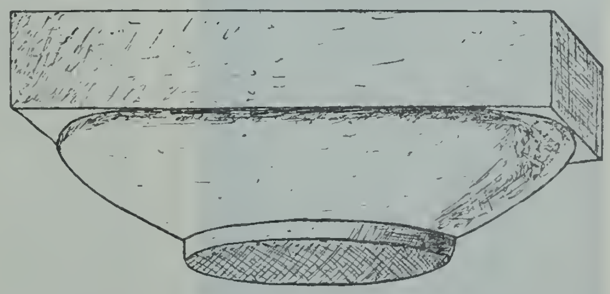
Κρητικαὶ ἐπιγραφαὶ

ὑπὸ

Στεφάνου Ξανθουδίδου.

I. *Κουνάβων δύο ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαί.*

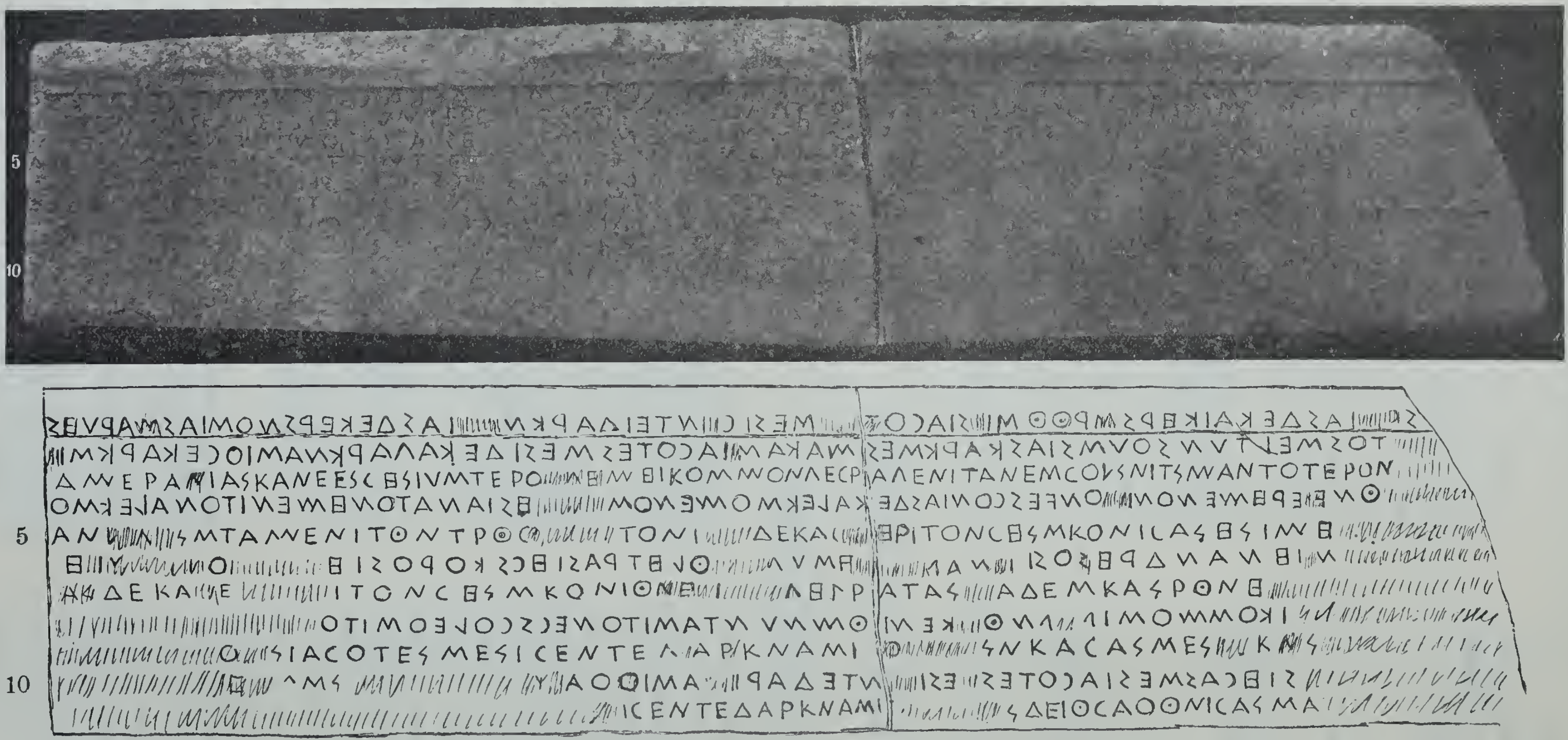
Κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου 1918 γινομένης ἐκχωματώσεως πρὸς κατασκευὴν ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ παρὰ τὸ χωρίον Κουνάβους πρὸς τὸ μετόχιον Ζαγουριάνους ἐννέα χιλιόμετρα νοτίως τῆς Κνωσοῦ καὶ δέκα τέσσαρα ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, προσέκοψαν οἱ ἐργάται εἰς σωρὸν ξεστῶν λίθων εἰς βάθος δύο περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ κιονόκρανον δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀρχαϊκὸν καὶ δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι. Εἰδοποιηθεὶς μετέβην ἐκεῖ καὶ παρέλαβον τὰς δύο ἐπιγραφὰς καὶ τὸ κιονόκρανον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Μετά τινα χρόνον ἔσκαψα καὶ τάφρον μακρὰν καὶ πλατεῖαν μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, ἵνα μὴ ἡ μελετωμένη σκιρόστρωσις τῆς ὁδοῦ καλύψῃ τυχὸν εὑρισκόμενα ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα. Κατὰ τὴν δοκιμὴν ταύτην εὗρον τοιχία τινὰ οὐχὶ σημαντικὰ ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ καὶ κυκλικὴν βάσιν λιθίνην κίονος ὕψους 0,20 καὶ διαμέτρου 0,38, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκάλυψα ἐκ νέου, ἐπιφυλαχθεὶς νὰ ἐνεργήσω εἰς δοθησομένην εὐκαιρίαν δοκιμαστικὴν σκαφὴν εἰς τὸν ὑπερκείμενον πρὸς νότον ἀγρόν, ὅπου ἴσως καλύπτονται καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ δωρικοῦ ναοῦ. Διότι ἐκ τοῦ εὑρεθέντος κιονοκράνου (***εἰκ. 1)*** καὶ ἐκ τῶν ξεστῶν

ὕψ. 0 26, ἄνω πλ. καὶ πάχ. 0 56, κάτω διάμ. 0 30.
1 (χειρόγραφον εἴκασμα): Κουνάβων κιονόκρανον.

λίθων καὶ τῶν δύο ἐνεπιγράφων λίθων πείθομαι ὅτι ὑπῆρχε κατὰ χώραν ναὸς δωρικὸς τοῦ ἑβδόμου που π. Χ. αἰῶνος, οὗ οἱ τοῖχοι ἔφερον ἐγκεχαραγμένους κατὰ τὴν γνωστὴν κρητικὴν συνήθειαν νόμους τῆς πόλεως, τὰ δ' εὑρεθέντα νῦν εἶνε τὰ τελευταῖα ὀλίγα λείψανα τοῦ ναοῦ τούτου.

Ἡ πόλις, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ναός, θὰ ἴδωμεν ἀμέ-

2 (α = λίθου φωτογράφημα· β = χειρόγραφον εἴκασμα): Κουνάβων νόμος.

. . ι . . | αἰ δέ κα | κὴ ρὶς ρωώσ[ε]ι ἀποτ[ει]σεῖ π[έ]ντε δαρκν[ὰς] αἰ δὲ κὴ ρινὸς | αἷμα ρυῆι. . . .
. . . . . τοῖς Ἐλτυνιοῦσι | αἰ κ' ἄρκσει μάκας | ἀποτεισεῖ | δέκας δαρκνὰς | ὅπε κ'ἄρκσ[ηι]. . . .
. . . . . ἁμερᾶν | αἰ κ' ἀνεείπει | ὕστερο[ν] ἢ μὴ κοσμῶν δ' ἔπραδεν | τᾶν ἐς πόλιν τιμᾶν τότερον. . .
. . . . . . τ]ῶν Fερημένων [F]ῶν Fεῖπον | αἰ δὲ κ' ἀλεκσόμενος [παίσ]ηι | ἄνατον ἦμεν | τὸν ἀλεκσό[μενον. .
. . . τιμ]ὰν καθιστάμεν τῶν τρωθ[έντων] | αἰ δέ κα π[ατ]ὴρ | τὸν πηΐσκον παίηι μὴ [ἔνδικον ἦμεν. .
. . . . ν | ἢν ἀνδρηίωι | [ἢ]ν ἀγ[έλαι] ἢ συμ[β]ολήτραι | ἢ πὶ κορῶι | η . . . ο . . . | η . . . . . .
. . . αἰ δὲ κα[δ]ε[λπιὸς] | τὸν πηΐσκον | ὃν [Fειπον] ἅ ἠγράται [τ]αδ' ἐς καιρὸν η. . .
. . . . κόσμος γ[ι]γνώ[σ]κεν | ὀμνύντας τὸν ἐπὶ πόλεος | το. . . . .
. . . . ο . . ἀποτεισεῖ | πέντε δαρκνὰς | ὅ[πε ν]ίν κα παίσει. . . κνι. . . . . .
. . . . ι | ἢ παίσει | ἀποτεισεῖ [π]έντε | δαρ[κν]ὰς θωὰ[ν. . . . .
. . . . ἀποτεισεῖ] πέντε δαρκνὰς | ὀμόσει δὲ | ὁ παθὼν | παισα. . . . .

σως ὅτι ἦτο ἡ *Ἐλτυναία*. Ὅτι πόλις ἑλληνικῶν χρόνων ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐξηκρίβωσα ἐπιτοπίως μετὰ βεβαιότητος· διότι καὶ ὄστρακα ἑλληνικῶν μελαμβαφῶν ἀγγείων εὑρίσκονται κατεσπαρμένα εἰς τοὺς πέριξ τοῦ μετοχίου Ζαγουριάνους ἀγρούς, καὶ οἱ χωρικοὶ μοὶ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας πρὸ δεκάδων ἐτῶν ἐξῆγον μεγάλους ξεστοὺς πωρίνους λίθους (πελέκια, ὡς λέγονται ἐν Κρήτῃ) ἄνευ ἀσβέστου ἐκτισμένους. Καὶ ἡ θέσις δὲ καλεῖται *Ἑλληνικά*, ὡς συνειθίζουσιν οἱ ἐπιχώριοι νὰ καλῶσι τὰ ἐρείπια ἀρχαίων συνοικισμῶν καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῶν ἀγροὺς *Ἑλληνικὰ χωράφια*.

Α

Μεγάλη καὶ παχεῖα πλὰξ κογχυλιάτου λίθου τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια προσαρμοζόμενα **(εἰκ. 2)** εἶνε ἐλλιπὴς κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον καὶ ἔχει σημαντικὴν βλάβην τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας μάλιστα εἰς τὸ κάτω μέρος. Τὸ σῳζόμενον ὁλικὸν μῆκος εἶνε μέτρα 2,40, ὕψος 0,46 καὶ πάχος 0,21. Ἄνω ἔχει ἀναθύρωσιν ὕψ. 0,09. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶνε περὶ τὰ 2 ἑκατ.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε λίαν ἐλλιπής, διότι πλὴν τῶν ἐφθαρμένων ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τῆς ἐπιφανείας καὶ ἠφανισμένων γραμμάτων εἶχε καὶ συνέχειαν καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μὴ σωθεῖσαν.

Ἡ γραφὴ ἀρχαϊκὴ κρητικὴ βουστροφηδὸν γεγραμμένη ἔχει γράμματα κανονικὰ μὲν καὶ βαθέως κεχαραγμένα καὶ ὁπωσοῦν καλλίγραφα εἰς τὰς πρώτας γραμμάς, κατωτέρω ὅμως καὶ μάλιστα εἰς τὰς τρεῖς τελευταίας σειρὰς εἶνε μεγαλύτερα ἀλλ' ἀβαθέστερα καὶ ἀραιότερα καὶ μᾶλλον ἀκανόνιστα.

Ἡ ἐπιγραφὴ σῴζει ἕνδεκα γραμμάς, μίαν εἰς τὸ περιθώριον ἄνω μὲ διεύθυνσιν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, δέκα δὲ βουστροφηδὸν εἰς τὸ κύριον σῶμα, τῆς πρώτης πάλιν γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ δεξιῶν, ὃ σημαίνει, ὅτι ἡ γραμμὴ τοῦ περιθωρίου ἀνῆκεν εἰς ἄλλο τμῆμα ἢ παράγραφον τοῦ νόμου.

Σημεῖον στίξεως ἔχει ἡ ἐπιγραφὴ γραμμὴν κάθετον |, ὅπως δηλ. καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Πυθίου τῆς Γόρτυνος [1]. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει τεθῆ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ οὐχὶ κατὰ λογικόν τινα κανόνα, ἀλλὰ σχεδὸν τυχαίως καὶ ἐνίοτε μάλιστα μεταξὺ λέξεων ἢ μορίων, τὰ ὁποῖα στενῶς συνδέονται πρὸς ἄλληλα. Εἰς ἑπτὰ τοιαῦτα σημεῖα παρετήρησα ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, ἐν ᾧ εἰς οὐδὲν γράμμα παρετηρήθη τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα· μόνον ἄρα εἰς τὰς διαιρετικὰς ταύτας γραμμὰς εἶχον θέσει τὸ χρῶμα οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἄλλα γράμματα.

Βλέπομεν ἐν πρώτοις ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν ἦσαν τεταγμέναι κατὰ στήλας, ὅπως εἰς τὴν Μεγ. Ἐπιγραφὴν Γόρτυνος καὶ τὰς παρ' αὐτήν, ἀλλ' ἐν μακρᾷ συνεχείᾳ ὅπως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, μολονότι καλύπτει τόσον μέγαν λίθον, εἶναι ἐλλιπὴς ἑκατέρωθεν, καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κέρδος διὰ τὴν νομοθεσίαν τῆς πόλεως μικρότερον.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι προφανῶς τεμάχιον νόμου περὶ αἰκιῶν, αἱ δὲ ἀναφερόμεναι ποιναὶ εἶναι ἅπαξ μὲν δέκα δραχμῶν, κατὰ τὰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις μόνον πέντε.

Ἡ πρώτη γραμμὴ ἡ ἐν τῷ περιθωρίῳ εἶναι ἐκ τοῦ τέλους παραγράφου πάλιν περὶ αἰκιῶν, καὶ λέγεται ἐν αὐτῇ ὅτι, ἂν ἕνεκα πληγῆς αἱμορραγήσῃ ἡ ῥὶς (ῥωώσει) ἡ ζημία εἶνε πέντε δραχμῶν, ἂν ὅμως ῥυῇ αἷμα (πολύ, ἐξ οὗ καὶ κίνδυνος σοβαρώτερος) ἡ ζημία θὰ ἦτο βεβαίως μεγαλυτέρα.

Εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν ἄλλης παραγράφου τοῦ περὶ αἰκιῶν νόμου παρὰ τοῖς Ἐλτυνιεῦσι· τὸ σῳζόμενον μέρος λέγει ὅτι ὁ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων (ὅς κ' ἄρκσει μάκας) θὰ καταβάλῃ δέκα δραχμάς.

Εἰς τὴν τρίτην γραμμὴν ὡρίζετο, ὡς φαίνεται, τὸ χρονικὸν ὅριον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ καταβληθῇ ἡ ζημία καὶ ἡ τιμωρία τοῦ κόσμου, ἂν δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς εἰσπράξεως τοῦ ἀναλογοῦντος εἰς τὴν πόλιν μέρους, διότι φαίνεται ὅτι τῆς ζημίας τῶν δέκα δραχμῶν τὸ ἕτερον μέρος (τὸ ἥμισυ) κατεβάλλετο εἰς τὸ δημόσιον, ὁ δὲ κόσμος ὤφειλε νὰ τὸ εἰσπράξῃ, ἄλλως ἐθεωρεῖτο αὐτὸς ὑπεύθυνος· τὸ ἄρχειν χειρῶν ἀδίκων θὰ ἦτο ἀδίκημα γινόμενον οὐχὶ μόνον κατὰ τοῦ παθόντος ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν τετάρτην γραμμὴν λέγεται ὅτι ὁ παίσας ἀμυνόμενος δὲν ἦτο ἔνοχος (ἄνατον ἦμεν).

1 Dom. Comparetti, Le Leggi di Gortyna, Milano 1893 ἀπὸ σελ. 17 καὶ ἑξῆς.

Εἰς τὴν πέμπτην ἔχομεν τὸ τέλος φράσεως, ἐν ᾗ σῴζεται ὅτι ὁ τρώσας θὰ καταβάλῃ τὴν τιμὴν τῶν τρωθέντων, καὶ ὅτι πατὴρ παίσας τὸν ἴδιον παῖδα (πηΐσκον) δὲν ἐτιμωρεῖτο.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἕκτην ἀναγράφονται οἱ τόποι, ἐν οἷς διεπράχθη τὸ ἀδίκημα κατὰ τοῦ νεανίσκου, ἤτοι τὸ ἀνδρεῖον, ἡ ἀγέλα, ἡ συμβολήτρα, ὁ χορός.

Ἐν τῇ ἑβδόμῃ πρόκειται ἴσως περὶ ἀδελφοῦ παίσαντος τὸν πηΐσκον, καὶ ὁ νομοθέτης παραπέμπει εἰς ἄλλην σχετικὴν διάταξιν τοῦ νόμου. Ἴσως ἡ ποινὴ τοῦ ἀδελφοῦ θὰ ἦτο μικροτέρα.

Εἰς τὴν ὀγδόην ὁρίζεται ὅτι οἱ κόσμοι κρίνουσιν ὀμνύοντες.

Εἰς τὰς δύο ἀκολούθους (9, 10) δὲν σῴζονται ἕνεκα φθορᾶς τοῦ λίθου παρὰ μόνον αἱ ἐπιβαλλόμεναι ζημίαι τῶν πέντε δραχμῶν.

Εἰς τὴν τελευταίαν (11) ἀναγράφεται πάλιν ζημία πέντε δραχμῶν, καὶ ὁρίζεται ὅτι ὁ παθὼν ὁρκίζεται ὅτι ἐπλήγη (;) ἂν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ *ὀμόσει* εἶναι ἀκριβής.

Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ παλαιογραφικῆς ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε σημαντικωτάτη.

Ἐν πρώτοις ἀκριβοῦται ἡ ἀληθὴς θέσις τῆς πόλεως Ἐλτυναίας (ἢ Ἐλτύνης), ἧς μόνον τὸ ἐθνικὸν ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε ἐκ δύο ἄλλων πολὺ νεωτέρων ἐπιγραφῶν. Ἀναγράφονται δηλ. *Ἐλτυναιεῖς* εἰς τὴν γνωστὴν συνθήκην τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Εὐμένους II καὶ τριάκοντα κρητικῶν πόλεων κατὰ τὸ θέρος τοῦ 183 π. Χ. τὴν εὑρεθεῖσαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Πυθίου. [1] Τὸ ὄνομα ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν ἄλλων κρητικῶν πόλεων οὕτως: «*Χερσονάσιοι, Ἀπολλωνιᾶται, Ἐλύριοι, Ὑρτακίνιοι, Ἐλτυναιεῖς, Ἀνωπολῖται, Ἡραδήννιοι, Ἰστρώνιοι, Ταρραῖοι* κλπ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα κεῖται μεταξὺ πόλεων τῆς δυτικῆς Κρήτης, ὑπέθεσαν ὅτι θὰ ἔκειτο εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην [2], ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν, διότι εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν βλέπομεν ὅτι οἱ *Ἰστρώνιοι*, ὧν ἡ πόλις εἶνε ἐξηκριβωμένον, ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καλὸ χωριὸ Μεραμπέλλου σῴζουσα μάλιστα καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ὁ *Ἴστρωνας*, ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν Ἡραδηννίων (σήμερον χωρίον Ἀράδαινα εἰς τὰ Σφακιά) καὶ τῶν Ταρραίων (ἐπίσης εἰς τὰ Σφακιά). Βλέπομεν δὲ ἄλλως ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν τριάκοντα πόλεων δὲν εἶνε κατὰ γεωγραφικὴν τάξιν ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ λόγον σπουδαιότητος, καὶ ἴσως καὶ κατὰ χρόνον προσχωρήσεως ἑκάστης πόλεως εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Εὐμένους.

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφή, ἐν ᾗ ἀναγράφονται *Ἐλτύνιοι* εὑρέθη ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ [3] οὕτως, *Μιλάτιοι, Ἀπταραῖοι, Ἐλτύνιοι, Κεραιῖται, Ἀλλαριῶται, Πολυρρήνιοι, Φαλασάρνιοι, Ἀρσινοεῖς.* Εἶνε τοῦτο ψήφισμα χαλκευθὲν περὶ τὸ 200 π. Χ. ὑπὸ τῶν Μαγνήτων, δι' οὗ ἤθελον νὰ δείξωσι τὴν ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Κρήτης ἵδρυσιν τῆς πόλεώς των καὶ τὴν κρητικήν των καταγωγήν.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς βεβαιούμεθα νῦν ὅτι ἡ πόλις Ἐλτυναία ὑφίστατο κατὰ τὸν ἕβδομον ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος π. Χ. αὐτόνομος καὶ ἐλευθέρα, ὥστε καὶ ἰδίαν νομοθεσίαν νὰ ἔχῃ, ὡς αἱ λοιπαὶ σημαντικαὶ τῆς νήσου πόλεις (Γόρτυς, Κνωσός, Ἀξός, Ἐλεύθερνα), καὶ τὸ πρᾶγμα εἶνε ἄξιον σημειώσεως, ἀφ' οὗ τόσον πλησίον εὑρίσκετο ἡ ἐπισημοτάτη καὶ ἰσχυρὰ πόλις Κνωσός. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε πιθανώτατον ὅτι ἐνωρὶς ὑπήχθη καὶ συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Κνωσοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ νόμισμα ἄξιον λόγου τῆς Ἐλτυναίας εὑρέθη [4], οὐδὲ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα αὐτῆς κατόπιν μέχρι τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἴσως ἐν ταῖς μεγάλαις πολιτικαῖς ἀνωμαλίαις καὶ ἀνατροπαῖς θὰ ἀνέκτησεν αὐτοτέλειάν τινα, ὥστε νὰ ἀναγράφεται κατὰ τὸ 183 π. Χ. εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Εὐμένους ὡς μία τῶν συμμαχίδων πόλεων.

1 Halbherr, Relazione sugli scavi del Tempio d'Apollo Pythio in Gortyna ἐν Museo Italiano II, σελ 181 ἑξ.

2 Svoronos, Numismatique de la Crète, Macon 1890, σελ. 144.

3 Kern, Die Inschriften von Magnesia 1900 Nº 20 καὶ Blass, Kret. Inschriften Göttingen 1904 N. 5152 (Εἰς τὴν Sammlung der griech. Dialekt-Inschriften τοῦ Collitz III Band, 2 Hälfte, 3 Heft.)

4 Ὁ κ. Σβορῶνος (ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 147) ἀποδίδει εἰς τὴν πόλιν μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα φέρον τὰ γράμματα ΕΛ, ἀλλὰ πιθανῶς, ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς ἔμαθον τελευταῖον, ἀρκετὰ τοιαῦτα κατέχει ἔμπορός τις ἐν Ρεθύμνῃ ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἐλεύθερναν.

Διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς γενικῶς παρατηροῦμεν πόσον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν διεξοδικὴν τὴν νομοθεσίαν τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ διὰ τὰς μικρὰς καὶ ἀσημάντους αἰκίας τὰς ζημιουμένας διὰ ποινῆς πέντε δραχμῶν ἐλαμβάνετο τόσον λεπτολόγος πρόνοια. Ἂν ὁ νομοθέτης, ὡς εἶναι φυσικὸν, προὐνόει ἀναλόγως διὰ τὰ λοιπὰ ἄπειρα κεφάλαια τοῦ ποινικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαίου, ἡ νομοθεσία τῆς πόλεως θὰ ἦτο κολοσσιαία διὰ τόσον μεμακρυσμένην ἐποχὴν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ σημασία τῆς πόλεως οὐχὶ μικρὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἄξιον σημειώσεως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι νομισματικὴ μονὰς εἶνε ἡ δραχμὴ *(δαρκνὰ)*, καὶ οὐχὶ οἱ στατῆρες, ὅπως εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν τῆς Γόρτυνος κλπ. Ὁ καθ. Comparetti (ἔ. ἄ. σ. 365) ἐξηγεῖ ὅμοιον φαινόμενον εἰς ἐπιγραφὴν Κνωσοῦ ὑποθέτων ὅτι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς ἦτο ἐν χρήσει οὐχὶ τὸ Αἰγινητικὸν σύστημα τοῦ στατῆρος, ἀλλ' ἄλλο ἔχον βάσιν τὴν δραχμήν. Ἡ λύσις τοῦ ἀπορήματος ἀφίεται εἰς τοὺς εἰδικοὺς νομισματικούς. Ἓν πρᾶγμα μόνον σημειῶ, ὅτι, ὡς θὰ λεχθῇ καὶ κατωτέρω εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν γλωσσικῶν καὶ παλαιογραφικῶν στοιχείων τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φαίνεται παλαιοτέρα τῆς Μεγ. Ἐπιγραφῆς.

Ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἡ ἐπιγραφὴ Κουνάβων παρουσιάζει πολλὰ τὰ ἀξιοσημείωτα, διότι καὶ λέξεις τὸ πρῶτον νῦν εὑρισκομένας ἔχει, καὶ τύπους λέξεων οὐχὶ καθαρῶς δωρικούς. Σημειοῦμεν κατωτέρω τὰ σημαντικώτερα τῶν γλωσσικῶν τούτων φαινομένων κατὰ στίχον, ὡς καὶ τὰς γενομένας οὐχὶ ἀσφαλεῖς πάντοτε ἡμετέρας συμπληρώσεις.

Στίχ. 1. Σημειοῦμεν τὸν μέλλοντα *ρωώσει* (ἢ ὑποτακτ. ρωώσῃ), ἡ ῥὶς ρωώσει=ἀνοίξει, ρυῇ. Εἶνε γνωστὸν τὸ ὁμηρικὸν *ῥώομαι* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ κινοῦμαι σφοδρῶς καὶ ταχέως, πρὸς ἣν συγγενὴς εἶναι ἡ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς σημασία.

Δὶς ἀπαντᾷ εἰς τὸν αὐτὸν στίχον ὁ τύπος *κὴ* ἀντὶ τοῦ *καὶ* Εἶναι τύπος προδωρικὸς τῆς μεσαίας Ἑλληνικῆς (Θεσσαλίας, Ἀρκαδίας, Ἄργους, Βοιωτίας, Κύπρου), ὅπως ἀντὶ τοῦ ὑποθετικοῦ *αἰ* εὕρηται κατωτέρω τὸ *ἠ* (καὶ ἐν τῇ Μ. Ἐπιγραφῇ), καὶ τὸ κατωτέρω *πηΐσκος* ἀντὶ παΐσκος.

στ. 2 *Ἐλτυνιοῦσι*. Ἡ ἐναλλαγὴ τῆς διφθόγγου *ευ* εἰς *ου* εὕρηται καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐποχὴν ἐν Κρήτῃ, ὡς μᾶς διδάσκει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου «*ψουδία*, ψευδῆ, Κρῆτες», καὶ παραδείγματα ἐξ ἄλλων κρητικῶν ἐπιγραφῶν π. χ. ἐξ ἀρχαϊκῶν ἐπιγραφῶν Ἀξοῦ *ἰαροῦσι, τιτουϝέσθω, οὐεργέτανς, λοϝκόν* (=λευκόν). Καὶ ταῦτα μὲν ἀμφιβάλλονται ὑπ' ἄλλων, ἀλλ' εἰς νεωτέρας Κρητ. ἐπιγραφὰς εὑρίσκεται συχνότερον καὶ βέβαιον τὸ φαινόμενον π. χ. *πούσας* (=πεύσας), *στρατουόμενοι, ἐλούθερον, Κλουμενίδας* κλπ.[1]

στ. 4 *ἄνατον ἦμεν*. Τὸ *ἄνατος* εὕρηται ἀκριβῶς εἰς τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει τὸ τόσον συχνὸν εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν *ἄπατος* (ἄπατον ἦμεν) ἤτοι ὁ μὴ ὑποκείμενος εἰς ἄτην, ἀζήμιος. Τὸ ἐπίρρημα *ἀνάτως* (ἀνάτως συλῆν) εὕρηται εἰς συνθήκην μεταξὺ Οἰανθείας καὶ Χαλείου ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος.[2]

στ. 5 *πηΐσκος*. Ἡ παραδοξοτέρα τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς εὑρισκομένη δὶς κατ' αἰτιατικὴν εἰς στ. 5 καὶ 7. Εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ πήϊς, πῆς (=πάϊς) καὶ δηλοῖ τὸν νεανίσκον. Ὁ τύπος *πῆς* εὕρηται εἰς τὴν Αἰολικὴν καὶ Βοιωτικὴν διάλεκτον π. χ. εἰς ἀπόσπασμα Κορίννης[3]

> τὴν δ' ἴαν Μή[ας] ἀγαθὸς
> πῆς Ἑρμᾶς.

στ. 6. Ἡ συμπλήρωσις *ἦν ἀγέλαι* ἔχει ἀρκετὴν πιθανότητα.

στ. 6. *συμ[β]ολήτραι*. Τῆς λέξεως μόνον τὸ *β* εἶναι ἠφανισμένον ἐκ φθορᾶς τοῦ λίθου, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι οὐδὲν ἄλλο γράμμα δύναται νὰ τεθῇ. Τί ὅμως εἶναι ἡ πρωτοφανὴς λέξις *συμβολήιρα;* Πιστεύω ὅτι θὰ εἶναι τὸ μέρος ἔνθα πρὸς γύμνασιν συμβάλλουσιν ἀλλήλοις οἱ νέοι τῆς ἀγέλας, οἱ *ἀγελάστοι*, ὡς ἐλέγοντο· θὰ ἦτο εἶδος παλαίστρας

1 Πρβλ. Brause, Lautlehre der kret. Dialekte, Halle 1909 σελ. 15-17 καὶ Kieckers Die Localen Verschiedenheiten im Dialekte Kretas, Marburg 1908 σ. 20, καὶ A. Thumb, Handbuch der griech. Dialekte, σελ. 181.

2 Roberts, Introduction to Gr. Epigraphy, σελ. 238-239.

3 Ernst Diehl, Supplementum lyricum Bonn, 1910 σελ. 19 καὶ 22 καὶ I. M. Edmonds, the New Fragments of Alcaeus, Sappho and Corinna, Cambridge 1909 καὶ Μενάρδου, Ἱστορία Ἑλλην. λογοτεχνίας, Ἀθῆναι 1916 σελ. 116 σημ. 1.

ἢ γυμνασίου· ὀλιγώτερον πιθανὸν θεωρῶ ὅτι θὰ ἐλέγετο οὕτως ὁ τόπος ἔνθα ἠσκοῦντο οἱ νέοι εἰς τὴν τοξικήν. Ἡ κατάληξις *-τρα* δηλοῖ τὸν τόπον, ὅπου τελεῖται ἡ πρᾶξις ἡ δηλουμένη ὑπὸ τοῦ ῥήματος ὅπως εἰς τὰ *παλαίστρα, ὀρχήστρα, κονίστρα, κυλίστρα* κ. τ. ὅ. καὶ τὰ παράλληλα δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *ἀντρήιον, ἀγέλα, χορὸς* ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ταύτην.

στ. 7. *ἀδελπιός*. Ἡ συμπλήρωσις σφόδρα ἀμφίβολος, ἀφ' οὗ ἐκτὸς τοῦ Ε (τὸ ὁποῖον δυνατὸν νὰ ἦτο καὶ Θ) ἀμυδρότατα ἄλλα ἴχνη ὑπάρχουσιν ἐν τῷ λίθῳ. Ἐπίσης καὶ τὸ **Fὸν εἶπον** εἰς τὸ μέσον τοῦ στίχου μόνον exempli causa ἐγράφη ὑφ' ἡμῶν, μόνον δὲ τῶν τριῶν πρώτων γραμμάτων φαίνονται ἀμυδρὰ λείψανα.

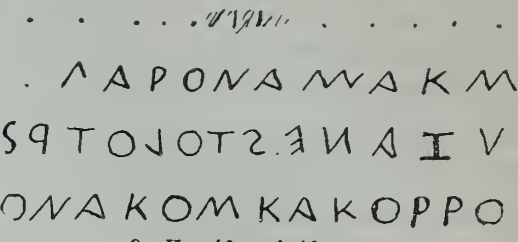
στ. 9. *ὅ[πε ν[ίν*. Καὶ ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι βεβαία.

στ. 11. *ὀμόσει*. Ἡ συμπλήρωσις φαίνεται πιθανή, μολονότι ἐλάχιστα ἴχνη τῆς λέξεως ὑποφαίνονται.

Αἱ ἀνωτέρω γλωσσικαὶ παρατηρήσεις μαρτυροῦσιν ὅτι πλὴν τῶν καθαρῶς δωρικῶν στοιχείων τῆς διαλέκτου τῶν Κρητῶν περιέχει ἡ ἐπιγραφὴ καὶ στοιχεῖά τινα προγενεστέρας γλώσσης συγχωνευθέντα μετὰ τῶν δωρικῶν κατὰ τὸν ἐκδωρισμὸν τῆς νήσου. Τὰ ἀρχαιότερα ταῦτα στοιχεῖα, ὡς παρετήρησαν ἤδη ἄλλοι [1], ὀφείλονται εἰς μὴ δωρικὰ φῦλα τῆς μέσης Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα εἶχον προηγηθῆ τῶν Δωριέων εἰς τὴν εἰς Κρήτην κάθοδον. Καὶ παλαιογραφικῶς δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, φθάνομεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ἀφ' οὗ εὑρίσκονται γράμματα τύπου παλαιοτέρου καὶ πλησιεστέρου πρὸς τὸν Φοινικικὸν ἀλφάβητον.

Β

Πλίνθος παχεῖα κογχυλιάτου λίθου **(εἰκ. 3)** εὑρεθεῖσα μετὰ τῆς προηγουμένης καὶ τοῦ δωρικοῦ κιονοκράνου. Ἔχει διαστάσεις 60×55×30. Ἡ ἐνεπίγραφος ἐπιφάνεια ἔχει μῆκος 0,60 καὶ ὕψος 0,30. Ὁ λίθος ἐχρησίμευε πιθανῶς ὡς βάθρον ἀναθήματος, διότι εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν φέρει τόρμον τετράγωνον καὶ κοίλωμα ἀβαθές, ἵνα τοποθετῆται τὸ ἀνάθημα.

3: Κουνάβων ἀνάθεσις.
(αἱ εἰκόνες 3 - 6 ἐγένοντο ἐκ χειρογράφων εἰκαομάτων.)

Ἡ ἐπιγραφὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων γραμμῶν, ὧν ἡ πρώτη ἠφανίσθη ἐκ φθορᾶς τοῦ λίθου· αἱ ἀκόλουθοι τρεῖς γραμμαὶ διατηροῦσι πάντα τὰ γράμματα πλὴν τοῦ πρώτου τῆς πρώτης γραμμῆς. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 4-4 ½ ἑκατ.

Εἶναι γεγραμμένη βουστροφηδὸν καὶ ἔχει οὕτως

............γαρον ἅμα κσ₈ὺ Ζανεῖ τολότρι₄ον ἄκος κακόρρο

Ἴσως τὸ ἀνάθημα ἀνετέθη, διότι ὁ δεῖνα (θεὸς ἢ ἰατρὸς) τῇ βοηθείᾳ τοῦ Διὸς ἰάσατο ὀλέθριόν τι δυσῶδες νόσημα.

Ἡ πρώτη ἐλλιπὴς λέξις· *γαρον* θὰ εἶναι τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰατροῦ(;). Ὁ τύπος ***Ζανεῖ*** ἢ ***Ζανέϊ*** εἶναι ἡ δοτικὴ τοῦ Ζάν, ὅπως ὁ ἄλλος τύπος Διεῖ.

τολότριον. Πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἀλλότριον, ἀλλὰ τὸ ὀλέθριον, γενόμενον ἐκ τῆς ῥίζης *ὀλο*-(ἐξ ἧς καὶ τὸ ὀλοὸς κλπ.).

ἄκος εἶναι τὸ ἄχος ἐπὶ σωματικοῦ παθήματος, τὸ νόσημα.

κακόρρο. Δὲν πιστεύω ἡ λέξις νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν Κυπριακὴν γλῶσσαν τοῦ Ἡσυχίου «***κακόρας*** κατακόψας παρ' Εὔκλῳ» [2], καὶ διὰ τὸ διττὸν ϱ καὶ διὰ τὸν τύπον κακόρρο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ εἶναι μετοχὴ ὅπως τὸ κακόρας. Μόνον ἄρα ὡς ἐπίθετον τοῦ ἄκος ἤτοι ***ἄκος κακόρρο*** = νόσος κακόρρους, δυσώδης δύναται, ὡς φρονῶ, νὰ ληφθῇ.

Πολλαὶ ἀμφιβολίαι μοὶ μένουσιν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς μικρᾶς ἐπιγραφῆς.

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὅσα σῴζονται ἔχουσι τὸ αὐτὸ σχῆμα πρὸς τὰ τῆς προη-

1 Kieskers, Die localen Verschiedenheiten im Dialekte Kretas, Marburg σελ. 1908 90-94.

2 A. Thumb, Griech. Dialekt. σελ. 246.

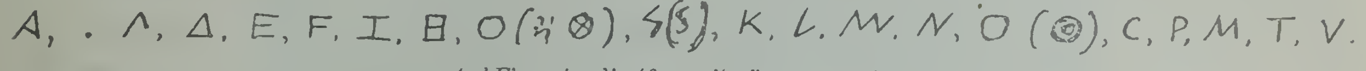
3 Ἴδε περὶ τούτου Herwerden, Lexicon ἐν τῇ λέξει.

γουμένης καὶ χρονολογικῶς δὲν θὰ ἀφίστανται πολὺ ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐκ τῶν δύο ἐπιγραφῶν τῶν Κουνάβων δύναται νὰ καταρτισθῇ ὁ ἀλφάβητος τῆς Ἐλτυναίας κατὰ τὸν ἕκτον περίπου π. Χ. αἰῶνα οὕτως **(εἰκ. 4)**.

Τὸ Β ὑπῆρχε βεβαίως εἰς τὸν ἀλφάβητον, ἀλλὰ κατὰ τύχην δὲν ἐσώθη. Σχεδὸν βέβαιον θεωρῶ, ὡς εἶπον, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν λέξιν συμβολήτρα τοῦ ἕκτου στίχου τῆς Α΄. ἐπιγραφῆς.

Τὸ γ ἔχει σχῆμα Λ, ἐν ᾧ εἰς τὰ ἄλλα ἀρχαϊκὰ Κρητικὰ ἀλφάβητα εἶναι Λ.

4: Ἐλτυναίας ἀλφάβητος ἐξ εἴκοσι γραμμάτων.

Τὸ δ ἔχει μὲν τὸ σύνηθες σχῆμα, ἀλλ' ἐνίοτε ἡ κάτω ὁριζόντιος γραμμὴ ἢ ἀβαθῶς ἐχαράχθη ἢ καὶ παρελείφθη ὅλως καὶ ἐνιαχοῦ φαίνεται Λ.

Τὸ δίγαμμα εὑρίσκεται εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτυναίας κατὰ τὸν συνήθη τύπον.

Τὸ ζ εὕρηται εἰς τὴν μικρὰν ἐπιγραφήν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν ᾧ τὸ γράμμα τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸν ἀρχαϊκώτερον ἀλφάβητον τοῦ Πυθίου (καὶ εἰς τοὺς τῆς Λύττου, Ὀαξοῦ καὶ Ἐλευθέρνας) [1] κατηργήθη εἰς τὸν ἀλφάβητον τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς ἀντικατασταθὲν ὑπὸ τοῦ ἁπλοῦ ἢ καὶ διπλοῦ δ.

Τὸ η εἶναι φωνῆεν (καὶ οὐχὶ τὸ δασὺ) καὶ εἶναι πάντοτε κλειστὸν Β, ὅπως δηλ. εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου, ἐν ᾧ εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν καὶ τὰς παραλλήλους ἢ δὲν ὑπάρχει διόλου ἀντικατασταθὲν ὑπὸ τοῦ Ε, ἢ ὅπου ὑπάρχει, ἔχει τὸ ἀνοικτὸν σχῆμα Η. Καὶ εἰς ἐπιγραφὴν Λύττου καὶ εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἀξοῦ εἶναι ἐπίσης κλειστόν [2].

Τὸ ϑ μένει ἀμφίβολον ἂν εἶναι εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτυναίας Ο ἢ ⊕, διότι εἰς τὴν πέμπτην γραμμὴν (τρωθέντων) καὶ εἰς τὴν δεκάτην (θωάν), ὅπου ὑπῆρχε, δὲν διακρίνεται καλῶς ἕνεκα φθορᾶς τοῦ λίθου. Εἰς ἐπιγραφὴν Ἀξοῦ (Comparetti ἀριθ. 191) εὑρίσκεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ Ο ἔχον δύναμιν καὶ ο καὶ θ, ἐν ᾧ εἰς ἐπιγραφὰς Ἐλευθέρνας τὸ μὲν ⊙ εἶναι ο, τὸ δὲ Ο εἶναι θ.

Τὸ ι συνήθως μὲν ἔχει τὸ γωνιῶδες σχῆμα ϟ, ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ τὸ ὀφιοειδὲς S.

Τὸ λ εἶναι εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτυναίας L ἔχον δηλ. τὴν ἡμικεραίαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Μόνον εἰς Ἐτεοκρητικὴν Πραισοῦ εὑρίσκεται ἅπαξ ἔχον τὸ σχῆμα αὐτὸ (Compar. ἀριθ. 208 (σελ. 451). Εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ Φοινικικοῦ Lamed, εὑρίσκεται δὲ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαϊκοὺς ἀλφαβήτους Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Χαλκιδικῆς καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας [3].

Τὸ Ο συνήθως μὲν ἔχει τὴν στιγμὴν ἢ τὸν κυκλίσκον εἰς τὸ μέσον ⊙ ἐνιαχοῦ ὅμως εἴτε ἕνεκα φθορᾶς ἢ καὶ διότι δὲν ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος ἡ στιγμή, εὕρηται μόνον Ο.

Τὸ ϱ ἄλλοτε μὲν ἔχει ἀποστρογγυλουμένην τὴν κεφαλὴν Ρ, ἄλλοτε δὲ τριγωνικὴν Ρ.

Καὶ παλαιογραφικῶς ἄρα, ὅπως καὶ γλωσσικῶς, αἱ ἐπιγραφαὶ Κουνάβων παρουσιάζουσι σημεῖα ἀρχαϊσμοῦ προγενεστέρου τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς, διότι τινὰ τῶν γραμμάτων ὁμοιάζουσι μᾶλλον εἴτε πρὸς τὰ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Πυθίου, εἴτε πρὸς τὰ ἀρχέτυπα Φοινικικὰ σχήματα. Καὶ τὸ σημεῖον τῆς στίξεως | τὸ τοσάκις ὑπάρχον εἰς τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν Κουνάβων, δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφήν, ἐν ᾧ εἶναι κοινὸν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου παραληφθὲν ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφαβήτου. Δυνάμεθα ἄρα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ Κουνάβων εἶναι ἀρχαιότεραι τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ ὑπόθεσις οἱ ἀρχαϊσμοὶ αὐτοὶ νὰ μὴ ὀφείλωνται εἰς χρονολογικὴν διαφοράν, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγαλυτέραν συντηρητικότητα τῆς Ἐλτυναίας καὶ εἰς τὴν ἐπὶ πλείονα χρόνον διατήρησιν παλαιοτέρων σχημάτων γραμμάτων καὶ ἀρχαϊκωτέρων γλωσσικῶν τύπων.

II *Ἰτάνου δύο ἐπιγραφαί.*

Δύο ἐνεπίγραφοι στῆλαι εὑρέθησαν τυχαίως κατὰ τὸν Αὔγουστον 1919 εἰς ***Ἐρημόπολι*** τὸ μετόχιον τῆς μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ),

1 Τοὺς ἀλφαβήτους τῶν Κρητικῶν πόλεων εὑρίσκει τις παρὰ *D. Comparetti* Le Leggi di Gortyna, Milano 1893 ἀπὸ σελ. 332 ἑξῆς.

2 Αὐτόθι σελ. 388.

3 Roberts, Introduction σελ. 5 καὶ πίνακας σελ. 383 καὶ 385.

τὸ κείμενον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς νήσου. Εἶχον τεθῆ ὡς καλύμματα τάφου χριστιανικοῦ ληφθεῖσαι ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως. Ὁ τάφος ἦτο ἀρχαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ἐχρησιμοποιήθη δευτέραν φοράν, ὡς φαίνεται ἐκ προχείρων ἐπισκευῶν, καὶ τότε ἀντὶ τῶν παλαιῶν σκεπασμάτων τοῦ τάφου, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχον φθαρῆ ἢ ἀφαιρεθῆ, ἐτοποθέτησαν τὰς δύο ἐνεπιγράφους στήλας.

Αἱ στῆλαι θὰ εἶχον μείνει πρὸ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν εἰς τὸν τάφον ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῆς πλησίον θαλάσσης ἐπὶ αἰῶνας, καὶ ἡ ἐνεπίγραφος αὐτῶν ἐπιφάνεια διεβρώθη δεινῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως. Τὰς στήλας μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Α.

Στήλη μεγάλη ἐξ ἐγχωρίου σκληροῦ κυανωποῦ τιτανολίθου (ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ ἀκρωτηρίου, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἰτάνου) ἔχουσα ἄνω καὶ κάτω προέχουσαν ἀναθύρωσιν· κάτω ἀπέληγεν εἰς μέγα γόμφον ἀποκρουσθέντα. Ἡ στήλη ἔχει ὑψ. ὁλικὸν 1,25, πλάτος 48-50 ἑκατ. (κάτω πλατύνεται μικρὸν) καὶ πάχος 13-15 ἑκατ. Εἶναι ἐπιμελῶς λελειασμένη ἔμπροσθεν καὶ κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, ἐν ᾧ ὄπισθεν εἶναι μόνον διὰ χονδροῦ κτενὸς ἀπεξεσμένη.

Φέρει μακρὰν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας ἐξ 96 στίχων ὧν οἱ πρῶτοι 87 (πλὴν τοῦ 74) συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν δεξιὰν στενὴν πλευράν. Ἑκάστη γραμμὴ τῆς προσθίας ἐπιφανείας θὰ εἶχε 60 γράμματα περίπου, ἡ δὲ στενὴ ἔχει ἀπὸ 10 μέχρι 17. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 78 χιλιοστῶν, μικρότερα δὲ εἶναι τὸ Ο καὶ τὸ Θ, μεγαλύτερα δὲ τὸ Β καὶ τὸ Φ. Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων παχύνονται, διότι ἐγένετο χρῆσις τρυπάνου εἰς τὰ ἄκρα, τοῦ ὁποίου οἱ λακκίσκοι φαίνονται πολλαχοῦ ***(εἰκ. 5)***. Ἐποχὴ εἶναι τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος.

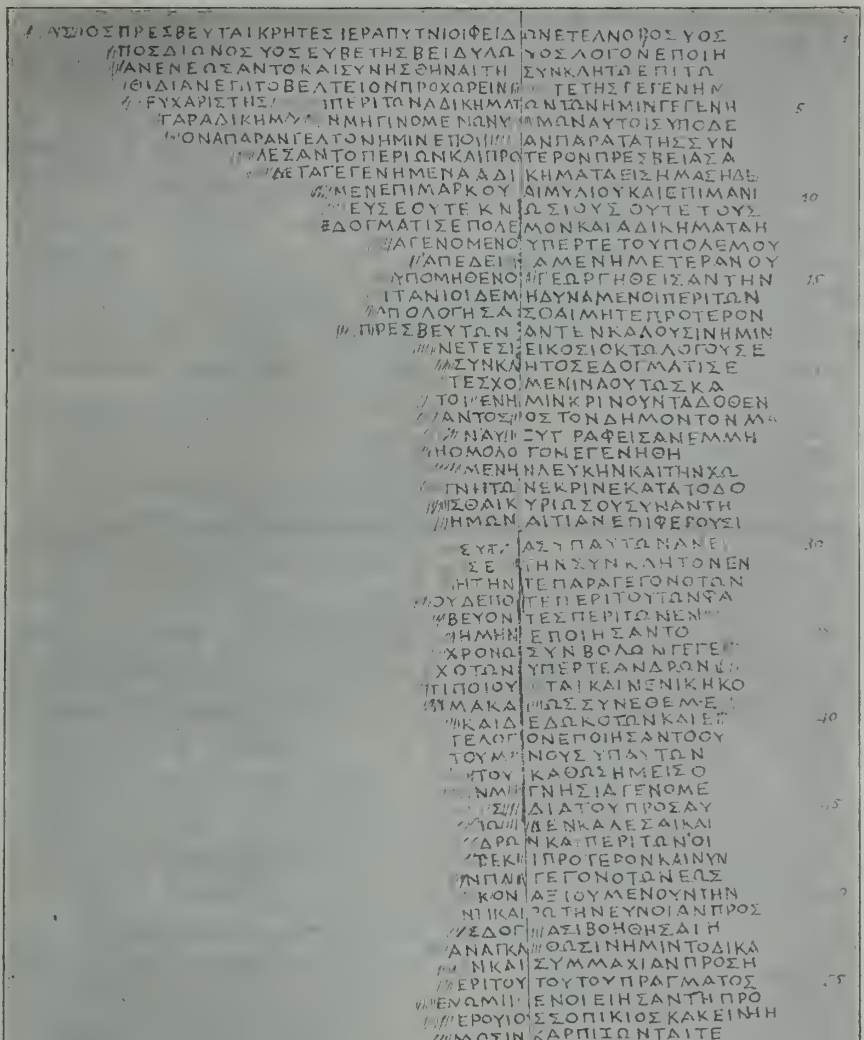
Ὡς εἶπον ἡ διάβρωσις τῆς ἐπιφανείας τῆς κυρίας πλευρᾶς εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ γράμματα ἠφανίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, πλὴν ὀλίγων κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ὅπου φαίνεται ὅτι ἐπροστατεύοντο ὑπὸ χώματος. Ἐσώθησαν ὅμως ἀκέραια τὰ γράμματα τῆς στενῆς πλευρᾶς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Παραθέτομεν ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς ὡς σῴζεται σήμερον. Ἡ κάθετος γραμμὴ χωρίζει τὴν κυρίαν ἐπιφάνειαν ἀπὸ τῆς στενῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὰ τρία τέταρτα περίπου διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατανόησις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ κατὰ προσέγγισιν εἶναι ἀδύνατος. Βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι σχετίζεται μεγάλως πρὸς τὴν γνωστὴν μεγάλην ἐπιγραφὴν Τοπλοῦ τὴν ἔχουσαν τὴν διαιτητικὴν ἀπόφασιν τῶν Μαγνήτων τῶν πρὸς Μαιάνδρῳ διὰ τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων ἀμφισβητουμένην χώραν παρὰ τὸ Ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διὸς (τὴν Ἐλείαν) καὶ τὴν νῆσον Λεύκην. [1] Τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Τοπλοῦ, ἔχει οὕτως. Οἱ Πραίσιοι διεφέροντο πρὸς τοὺς Ἰτανίους διὰ τὴν χώραν τὴν παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διός, (παρὰ τὸ σημερινὸν Παλαίκαστρον, ὅπου ἡ Ἀγγλικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀνέσκαψε Μινωϊκὴν πόλιν καὶ ἀνεῦρε καὶ λείψανα τοῦ Δικταίου Ἱεροῦ) [2] καὶ τὴν νῆσον Λεύκην (σημ. Κουφονήσι). Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Πραισοῦ ὑπὸ τῶν Ἱεραπυτνίων, περὶ τὸ 145 π. Χ. οὗτοι ὡς διάδοχοι τῶν Πραισίων ἤγειρον τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις, δι᾽ ὃ ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ Ἱεραπυτνίων καὶ Ἰτανίων. Οἱ Ρωμαῖοι στέλλουσιν εἰς Κρήτην τὸν Σέρβιον Σολπίκιον (τὸν ὕπατον τοῦ 144) καὶ πρέσβεις μετ᾽ αὐτοῦ καὶ λύουσι τὸν πόλεμον. Οἱ Ἰτάνιοι μὴ δικαιωθέντες πρεσβεύονται εἰς Ρώμην, ἡ δὲ Σύγκλητος ἀναθέτει τὴν διαιτησίαν εἰς τοὺς Μάγνητας τοὺς ἐπὶ Μαιάνδρῳ συγγενεῖς τῶν Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς φαίνεται, ἐδικαίωσαν τοὺς Ἰτανίους. Οἱ Ἱεραπύτνιοι θεωρήσαντες ἑαυτοὺς ἠδικημένους (κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν) διαπρεσβεύονται καὶ αὐτοὶ εἰς Ρώμην καὶ ἐκθέτουσιν ἐν τῇ Συγκλήτῳ τὰ δίκαιά των, ἡ δὲ Σύγκλητος παραγγέλλει διὰ τοῦ ὑπάτου στρατηγοῦ Λευκίου Καλοπορνίου

1 CIG Add. 2561b κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Pashley (Travels in Crete I 290). Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσε πληρέστερον ὁ καθ. F. Halbherr εἰς τὸ Museo Italiano III. 570 ἑξ., ἀναφέρει δὲ καὶ τὰς προηγουμένας ἄλλας δημοσιεύσεις αὐτῆς. Εὑρέθη καὶ τὸ ἐν Μαγνησίᾳ ἐκτεθὲν ἀντίγραφον οὐχὶ πλῆρες καὶ αὐτό, δημοσιευθὲν ὑπὸ Kern, Inschriften von Magnesia 105. Πρβλ. Dittenberger[2] 929.

2 Annual of British School at Athens, XI, (1904-1905) σελ. 298 ἑξ.

5: Ἰτάνου ἱστορικὴ ἐπιγραφή· Ἱεραπυτνίων πρεσβεία καὶ συγκλήτου δόγμα.

. . . . .άσιος πρεσβευταὶ Κρῆτες Ἱεραπύτνιοι Φείδων Ἐτεάνορος ὑὸς
. . . . Ποσιδίωνος ὑός, Εὐβέτης Βειδύλω ὑός, λόγον ἐποιή
[σαντο] . . . .] ἀνενεώσαντο καὶ συνησθῆναι τῇ Συνκλήτω ἐπὶ τῶ
. . . . κα]θ' ἰδίαν ἐπὶ τὸ βέλτειον προχωρεῖν ἐ[πί] τε τῆς γεγενημέ
[νης] . . . . .εὐχαριστῆσ[αι κα]ὶ περὶ τῶν ἀδικημάτων τῶν ἡμῖν γεγενη
[μένων] . . . . .τῶν] γὰρ ἀδικημά[τω]ν μὴ γινομένων ὑ[φ] ἡμῶν αὐτοῖς ὑπὸ δὲ
. . . . πόλεμ]ον ἀπαράνγελτον ἡμῖν ἐποί[η]σαν παρὰ τὰ τῆς Συν
[κλήτου δόγματα] . . . . .ἐπεκα]λέσαντο περὶ ὧν καὶ πρότερον πρεσβείας ἀ
[πεστείλαμεν . . . .] δὲ τὰ γεγενημένα ἀδικήματα εἰς ἡμᾶς ἡ δὲ
[Σύνκλητος . . . .] μὲν ἐπὶ Μάρκου Αἰμυλίου καὶ ἐπὶ Μανι
. . . . ευσε οὔτε Κνωσίους οὔτε τοὺς
. . . . .ἐδογμάτισε πόλεμον καὶ ἀδικήματα ἡ
[μῖν . . . . παρ]αγενόμενο[ι] ὑπέρ τε τοῦ πολέμου
. . . . ἀπεδεί[ξ]αμεν ἡμετέραν οὖ
[σαν . . . .] ὑπὸ μηθενὸς γεωργηθεῖσαν τὴν
. . . .] Ἰτάνιοι δὲ μὴ δυνάμενοι περὶ τῶν
. . . . ἀπολογήσασθαι μήτε πρότερον
. . . . πρεσβευτῶν ἀντενκαλοῦσιν ἡμῖν
. . . . .ἐ]ν ἔτεσι εἴκοσι ὀκτὼ λόγους ἐ
[ποιήσαντο . . . .] Σύνκλητος ἐδογμάτισε
. . . . .κα]τέσχομεν ἵνα οὕτως κα
. . . . .τὸν ἐν ἡμῖν κρινοῦντα δοθὲν
[τα . . . . αντος πρὸς τὸν δῆμον τῶν Μα
[γνήτων . . . .] ναυ. συγραφεῖσαν ἐμ μη
[νὶ . . . . .η ὁμόλογον ἐγενήθη
. . . . νῆσον τὴν καλου]μένην Λεύκην καὶ τὴν χώ
[ραν . . . . Μα]γνήτων ἔκρινε κατὰ τὸ δό
[γμα . . . .]σθαι κυρίως οὐ συναντή
[σαντες . . . .] ἡμῶν αἰτίαν ἐπιφέρουσι
. . . . συ.ας ὑπ' αὐτῶν ἀνει
. . . . σε τὴν Σύνκλητον ἐν
. . . . .ητην τε παραγεγονότων
. . . . οὐδέποτε περὶ τούτων φα
. . . . .πρεσ]βεύοντες περὶ τῶν ἐν
. . . . .μν]ήμην ἐποιήσαντο
. . . . χρόνω συνβόλων γεγε[ν
[ημένων . . . . χότων ὑπέρ τε ἀνδρῶν
. . . . ἀν]τιποιοῦνται καὶ νενικηκό
[τες . . . . μα κα[θ]ὼς συνεθέμε[θα]
. . . . καὶ δεδωκότων καὶ ει. .
. . . . .τε λόγον ἐποιήσαντο ου
. . . . κρα]τουμ[έ]νους ὑπ' αὐτῶν
. . . . .του καθὼς ἡμεῖς ο
. . . . .ἐ]ν Μ[α]γνησίᾳ γενομε
[νοι . . . . .σι διὰ τοῦ πρὸς αὐ
[τοὺς . . . . .ω. δ' ἐνκαλέσαι καὶ
. . . . ἀν]δρῶν καὶ περὶ τῶν οἱ
. . . . .τε κα[ὶ] πρότερον καὶ νῦν

.. .. τῶ]ν πα[ρα]γεγονότων ἕως
.. .. κον ἀξιοῦμεν οὖν τὴν
[Σύνκλητον........................... ἐν πα]ντὶ καιρῷ τὴν εὔνοιαν πρὸς
[................................ .... τοῖ]ς δόγμασι βοηθῆσαι ἡ
[μῖν ....] ἀναγκα[σ]θῶσιν ἡμῖν τὸ δίκα
ιον.................................] ν καὶ συμμαχίαν πρὸς ἡ
[μᾶς.................................. π]ερὶ τούτου τοῦ πράγματος
.... ν]ενωμη[μ]ένοι εἴησαν τῆς προ
.... Σ]ερούιος Σο(λ)πίκιος κακείνη
[ἡ πρεσβεία............................ νέ]μωσιν καρπίζωνταί τε
.... πρὸς Λεύκιον Καλοπόρνιον
.... τιν ς τούτου τοῦ κριτη[ρ
[ίου .... ιρ.. παρετύχοσαν οὔτε
.... Λεύκιος Καλοπόρνιος σ]τρατηγὸς ὕπα
[τος..]ην...πως ἐν ἑαυτοῖς κρί
[νωσι........................ ....]ς καθέ]στηκε νενωμη
[μένοι.......................................] ἕνεκεν Σερούϊος
[Σολπίκιος κακείνη ἡ πρεσβεία]......................... ω κρίνωσιν αὐτοῦ
.... τέρμ[α] τε ὁρίσῃ πρὸς ἡμε
.... ας Κόϊντος Φάβιος κα
.... ὅπως Λεύκιος Καλο
[πόρνιος ἐ]πιγνῷ ἐὰν ἐν ταύτῃ τ[ῇ]
.... κελεύ[σ]ῃ περὶ δὲ τῶν λό
[γων...... ....] τῇ Κρητῶ[ν] πρεσβείᾳ εἰς
αὐτῶ ἐκ τῶν δημοσί
[ων.. ε
.... παρεῖ]ναι δὲ κάτω μετὰ συμ
[πρέσβεων Κοϊνκ]τειλίων ἐν τῇ Βασιλι
.... ας κατὰ Συνκλήτου
.... γ[νώ]μης γνώμην
.... ω. καθὼς πρότερον
.... ροησ.. ἡμέρας κρίνωσι
.... ὠκ]οδόμηται μετὰ τὸ
.... σω ἐν αὐτοῖς τὸν δῆ
[μον................................... φ]ροντίσαι ὅπως ἐκ τοῦ
.... καλοὺς καγαθοὺς τριάκον
[τα]α κρ[ίν]ωσι Κοϊνκτειλί
[ων.....................................]ων ἐν ἡμέραις τριάκο
[ντα..]η κρίνωσι τότε ὅπως
.... Ἱ]εραπύ
[τνιοι.. ντες
.... ηες
.... ωκα
.... ντι
ενω
ς κάθε
σε καὶ κα
ἐφηνάμην

νὰ γίνῃ νέα διαιτησία ὑπὸ τῶν Μαγνήτων, ὁρίζεται δὲ ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν διαιτητῶν κλπ. Τὴν πρεσβείαν ἄρα καὶ τοὺς λόγους τῶν Ἱεραπυτνίων ἐν τῇ Συγκλήτῳ καὶ τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου περὶ δευτέρας διαιτησίας περιεῖχεν ἡ ἡμετέρα κολοβὴ ἐπιγραφή, καὶ ἡ χρονολογία αὐτῆς ὁρίζεται ἐκ τῆς ὑπατείας τοῦ Λευκίου Καλοπορνίου (139 ἢ 133 π. Χ.) ὡς παρετήρησεν ὁ κ. Halbherr. Πιθανώτατα ἄρα ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ προηγεῖται ὀλίγους μόνον μῆνας τῆς δευτέρας διαιτητικῆς ἀποφάσεως τῶν Μηγνήτων τῆς περιεχομένης ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Τοπλοῦ. Πῶς ὅμως ἐξηγεῖται ἡ ἐν Ἰτάνῳ εὕρεσις τῆς στήλης ταύτης, ἀφ' οὗ ἔχει, ὡς βλέπομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὰς ἀξιώσεις τῶν Ἱεραπυτνίων πρέσβεων ἐναντίον τῶν Ἰτανίων; Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται, πιστεύω, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου περὶ τῆς δευτέρας διαιτησίας, τὸ ὁποῖον ἀνέγραφε καὶ τοὺς λόγους τῶν Ἱεραπυτνίων πρέσβεων, καὶ ἡ Σύγκλητος παρήγγελλεν ἵνα τὸ δόγμα τοῦτο ἀναγραφῇ εἰς στήλας καὶ ὑπὸ τῶν δύο πόλεων καὶ ἐκτεθῇ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἑκατέρας πόλεως· τοῦτο ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἐν στίχ. 73 *ἐκ τῶν δημοσίων*. Ἔχομεν ἄρα, ἂν ὀρθῶς ἐνόησα, τὴν στήλην, ἣν ἀνέθεσαν οἱ Ἰτάνιοι.

Ὁ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εἶναι τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δευτέρου π.Χ. αἰῶνος. Πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην συνᾴδει καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις οὐδὲν πλέον ἴχνος δωρισμοῦ παρουσιάζει, ἀλλ' εἶναι ἡ κοινὴ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Πλὴν τῶν ἄλλων παραλείπεται τελείως καὶ τὸ ὑπογεγραμμένον *ι*.

στ. 1. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πρώτης γραμμῆς ὑπῆρχεν ἴσως ἡ κατὰ τοὺς Ἱεραπυτνίους χρονολογία οὕτως περίπου [*ἐπὶ κόσμου τοῦ δεῖνα* . .]*στάσιος* πρεσβευταὶ κλπ.

στ. 11 *οὔτε Κνωσίους οὔτε*.. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ ἀναμείξεως τῶν Κνωσίων εἰς τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων διαφοράν.

στ. 19 *ἔτεσιν εἴκοσιν ὀκτώ*. Δὲν δύναμαι νὰ νοήσω πόθεν πρέπει νὰ λογισθῶσι τὰ 28 ταῦτα ἔτη· ἂν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Πραισοῦ ὑπὸ τῶν Ἱεραπυτνίων καὶ τῆς γεννηθείσης ἐκ τούτου ἀξιώσεως τῶν τελευταίων (περὶ τὸ 145 π. Χ.), τότε κατερχόμεθα πολὺ χρονολογικῶς, καὶ δὲν ἁρμόζει εἰς τὸν ὑποτεθέντα χρόνον τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καὶ τὸν τῆς δευτέρας τῶν Μαγνήτων διαιτησίας.

σ. 56 *ν*]*ενωμη*[*μ*]*ένοι εἴησαν* καὶ στ. 64 *νενωμη*[*μένοι*]. Καὶ ἐκ τῶν δύο στίχων φαίνεται βέβαιον τὸ *νενωμημένοι*, τὸ ὁποῖον κεῖται, ὡς πιστεύω, ἀντὶ τοῦ νενεμημένοι ἐπὶ μέσης διαθέσεως.

στ 68 ***Κόϊντος Φάβιος***. Εἶναι ὁ τῆς ἐπιγραφῆς Τοπλοῦ Κόϊντος Φάβιος Αἰτίλιος, ὃν ὑποθέτει ὁ καθ. Halbherr. ὡς πρεσβεύσαντα εἰς Κρήτην μετὰ τοῦ Σερβίου Σολπικίου («Σερούϊος Σολπίκιος κἀκείνη ἡ πρεσβεία»).

στ. 75 *παρεῖναι δὲ κάτω μετὰ συμ*[***πρέσβεων***;] Ἐννοεῖ πιθανῶς τὴν ἐκ Ῥώμης καὶ Κρήτης μετάβασιν τῶν διαδικαζομένων εἰς Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ Μαιάνδρῳ.

στ. 76 καὶ 85. Ἡ διαιτησία τῶν Μαγνήτων θὰ ὡρίσθη ὡς φαίνεται, κατὰ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις μῆνα Κοϊνκτείλιον (τὸν Ἰούλιον).

στ. 84 [***ἄνδρας καλο***]***ὺς καγαθοὺς τριάκοντα***. Θὰ εἶναι οἱ Μάγνητες οἱ ὁρισθέντες νὰ δικάσωσι τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων διαφοράν. Εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅμως (ἐπιγραφὴ Τοπλοῦ) ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα μόνον δεκαοκτὼ Μαγνήτων. Πρέπει ἄρα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ διαφόρους λόγους δὲν παρευρέθησαν οἱ λοιποὶ δώδεκα, ἢ ὅτι μειοψηφίσαντες δὲν ὑπέγραψαν τὴν ἀπόφασιν τῶν πλειοψηφισάντων, ἢ ἀπεχώρησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως.

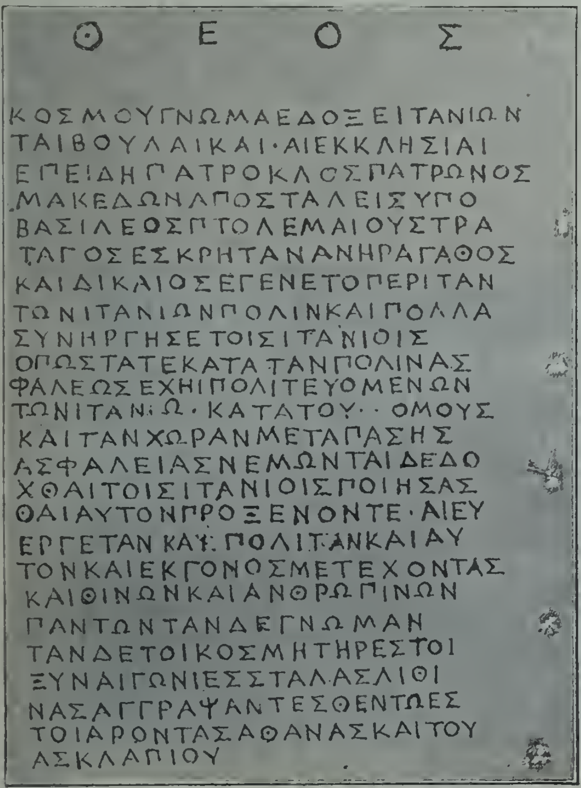
στ. 86 *ἐν ἡμέραις τριάκοντα*. Ἴσως οἱ Μάγνητες ὑπεχρεοῦντο νὰ δικάσωσιν ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν δικαζομένων, ἢ ὅτι οἱ πληρεξούσιοι τῶν δύο δικαζομένων πόλεων ἔπρεπε νὰ εὑρεθῶσιν ἐν Μαγνησίᾳ ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ δόγματος τῆς Συγκλήτου.

Β

Ἡ δευτέρα ἐνεπίγραφος στήλη ἐξ ὁμοίου ἐγχωρίου τιτανολίθου μὲ προέχουσαν γλυφὴν ἄνω καὶ κάτω ἔχει ὕψος 1,16, πλάτος 41-43 ἑκατ. (κατὰ τὰς γλυφὰς 45 ἑκατ.) καὶ πάχος 10 ἑκατ. Εἶναι ἐπιμελῶς λελειασμένη ἔμπροσθεν καὶ κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη, καὶ καταλήγει κάτω εἰς ἐπιμήκη γόμφον, ἵνα στερεοῦ-

ται εἰς λιθίνην βάσιν. Τὰ γράμματα ἔχουσιν ὕψος περὶ τὰ 15 χιλ. πλὴν τοῦ Ο καὶ Θ, τὰ ὁποῖα εἶναι μικρότερα. Τὰ τῆς ἐπικεφαλίδος ἔχουσιν ὕψος 25 χιλ.

Καὶ τῆς στήλης ταύτης τὰ γράμματα ἔχουσι διαβρωθῆ ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς θαλασσίας ἅλμης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ταύτῃ τὰ γράμματα καὶ μεγαλύτερα καὶ βαθύτερα ἦσαν, διετήρησαν ἀρκετὰ ἴχνη, ὥστε ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν ὁλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν ἀσφαλῶς πλὴν ἐλαχίστων γραμμάτων εὐκόλως συμπληρουμένων ***(εἰκ. 6)***.

6: Ἰτανίων προξενία τε καὶ εὐεργεσία καὶ πολιτεία Πατρόκλῳ Πάτρωνος Μακεδόνι.

θεός.
Κόσμου γνώμα. Ἔδοξε Ἰτανίων
τᾶι βουλᾶι καὶ [τ]ᾶι ἐκκλησίαι.
Ἐπειδὴ Πάτροκλος Πάτρωνος
Μακεδὼν ἀποσταλεὶς ὑπὸ
βασιλέος Πτολεμαίου στρα
ταγὸς ἐς Κρήταν ἀνὴρ ἀγαθὸς
καὶ δίκαιος ἐγένετο περὶ τὰν
τῶν Ἰτανίων πόλιν καὶ πολλὰ
συνήργησε τοῖς Ἰτανίοις
ὅπως τά τε κατὰ τὰν πόλιν ἀσ
φαλέως ἔχῃ πολιτευομένων
τῶν Ἰτανίω[ν] κατὰ τοὺ[ς ν]όμους
καὶ τὰν χώραν μετὰ πάσας
ἀσφαλείας νέμωνται, δεδό
χθαι τοῖς Ἰτανίοις ποιήσασ
θαι αὐτὸν πρόξενόν τε [κ]αὶ εὐ
εργέταν καὶ πολίταν καὶ αὐ
τὸν καὶ ἐκγόνος μετέχοντας
καὶ θίνων καὶ ἀνθρωπίνων
πάντων· τὰν δὲ γνώμαν
τάνδε τοὶ κοσμητῆρες τοὶ
ξὺν Αἴγωνι ἐς στάλας λιθί
νας ἀγγράψαντες θέντω ἐς
τὸ ἱαρὸν τᾶς Ἀθάνας καὶ τοῦ
Ἀσκλαπιοῦ.

Εἶναι προξενικὸν ψήφισμα τῶν Ἰτανίων ὑπὲρ Πατρόκλου τοῦ Πάτρωνος τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Εἶναι δηλ. ἡ ἐπιγραφὴ ταυτόσημος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθ. F. Halbherr δημοσιευθεῖσαν πάλιν ἐξ Ἰτάνου.[1] Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἡμετέρα εἶναι πλήρης, ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Η. δημοσιευθεῖσα εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ ἢ ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ στιχ. 17 μέχρι τέλους.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι δύο ἀντίγραφα τοῦ προξενικοῦ ψηφίσματος ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰτανίων, ὧν τὸ μὲν ἀνετέθη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς (Πολιάδος), τὸ δ' ἕτερον ἐν τῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πιθανῶς ἡ ἡμετέρα στήλη ὡς μεγαλυτέρα θὰ εἶναι ἡ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Η. δημοσιευθὲν θὰ εἶναι τὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πρώτην φορὰν μανθάνομεν ἐκ τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς ὅτι ὑπῆρχε ἱερὸν τοῦ θεοῦ τούτου ἐν Ἰτάνῳ, καὶ μοὶ φαίνεται τὸ πρᾶγμα ἄξιον σημειώσεως, ἀφ' οὗ οὐδ' εἰς τὸν γνωστὸν ὅρκον τῶν Ἰτανίων,[2] ὅπου ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν τῆς πόλεως, δὲν συγκαταλέγεται ὁ Ἀσκληπιός.

Ὁ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ψηφίσματος Πάτροκλος ὁ Μακεδὼν εἶναι ὁ γνωστὸς ναύαρχος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (βασιλ. 285-247 π. Χ.). Μανθάνομεν ἐκ τοῦ ψηφίσματος ὅτι ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εἰς Κρήτην ἐβοήθησε τοὺς Ἰτα-

1 Museo Italiano III σελ. 568 ἑξ. (ἴδ. καὶ Blass N. 5059).

2 Museo Italiano, αὐτόθι, Blas 5058, καὶ Dittenberger Syll². 462.

νίους εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν νόμων τῆς πόλεως καὶ ἐξησφάλισε τὴν κατοχὴν καὶ νομὴν τῆς χώρας (πιθανώτατα κατὰ τῶν ὁμόρων Πραισίων). Ὁ χρόνος τοῦ ψηφίσματος δὲν ὁρίζεται ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρόκλου ἐν Ἰτάνῳ σχετίζεται πρὸς τὴν ναυτικὴν στρατείαν τοῦ Πατρόκλου εἰς Ἀττικὴν κατὰ τὸ 265 π. Χ. κατὰ τὸν λεγόμενον Χρεμωνίδειον πόλεμον. Περὶ τὸ ἔτος ἄρα τοῦτο πρέπει νὰ τεθῇ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς. Καὶ τὸ σχῆμα δὲ τῶν γραμμάτων καὶ ἡ δωρίζουσα εἰσέτι γλῶσσα συνᾴδουσι πρὸς τοὺς χρόνους αὐτούς.

στίχ. 22-23 *τοὶ κοσμητῆρες τοὶ σὺν Αἴγωνι.* Ἄρχοντες *κοσμητῆρες* ἀναγράφονται εἰς δύο ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Ἰτάνου δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Ad. Reinach [1] οὕτως, «τὸ δὲ ψάφισμα τόδε οἱ κοσμητῆρες οἱ μετὰ Σωτηρίω γράψαντες ἐστάλαν λιθίναν ἀναθέντων ἐς τὸ ἱερὸν τᾶς Ἀθανᾶς τᾶς Πολιάδος» (σελ. 392) καὶ «Ἄρχει τᾶς συνθήκας ἐμ μὲν Ἰτάνωι ἐπὶ κοσμητήρων Πεισάνδρου, Χαριδάμου, Ἀρχεμηνίδα, Κανάκο τοῦ Φείδωνος· ἐν δὲ Ἱαραπύτναι ἐπὶ κοσμητήρων Αὐσίλω, Σαμαγόρα, Κυδικλέος, Μενεσθένους.... (σελ. 415) Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ἀρχὴ *κοσμητῆρες* ὑπῆρχε κατὰ τὸν 3 καὶ 2 π. Χ. αἰῶνα εἰς Ἴτανον καὶ Ἱεράπυτναν, καὶ ὅτι ἦσαν τέσσαρες, ὧς εἷς θὰ ἦτ, πρόεδρος, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε δὲν ἦτο ἀνάγκη ν' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα καὶ τῶν τεσσάρων ἀνεγράφετο μόνον τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ὑπὸ τὸν τύπον *οἱ σὺν δεῖνα*, ὅπως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιγραφῇ *οἱ σὺν Αἴγωνι*. Ὁ Ad. Reinach τὴν μὲν λέξιν παραβάλλει πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις κοσμητάς, τὰ καθήκοντά των ὅμως, λέγει, ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ταμίου, ὧν καθῆκον ἦτο νὰ χαράττωσι καὶ ἀναθέτωσι τὰς στήλας. Ἐπειδὴ τὸ συμβούλιόν των ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων μελῶν, ὑποθέτει ὅτι θὰ ἐλαμβάνετο ἐν μέλος ἐξ ἑκάστης τῶν τριῶν δωρικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαιτέρως ὁ πρόεδρος.

Πιστεύω βασιζόμενος ἐπὶ τῆς δευτέρας τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ὅτι ἡ δικαιοδοσία τῶν κοσμητήρων δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ ἀνάθεσιν τῶν στηλῶν, ἀλλ' ὅτι εἶχον καὶ εὐρύτερα καθήκοντα. Ἴσως ἐλαμβάνοντο ἐξ αὐτῶν τῶν κόσμων ἀποτελοῦντες ἴδιον συμβούλιον καὶ ἔχοντες εἰδικὰ καθήκοντα, ὧν δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ ἀκόμη γνῶσιν· εἰς τὴν δευτέραν ἐπιγραφὴν ὁρίζεται καὶ ὁ χρόνος ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν κοσμητήρων, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι σημαντικωτέρα τις ἦτο ἡ ἀρχὴ τῶν κοσμητήρων καὶ οὐχὶ μόνον οἵαν ἐδέχθη ὁ R.

Περὶ τῆς ἀναμείξεως τῶν Πτολεμαίων εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης διέλαβεν ὁ Reinach εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην σελ. 392 ἑξ.

Ἐν Ἡρακλείῳ μηνὶ φεβρουαρίῳ 1921

Στέφανος Ἀ. Ξανθουδίδης.

1 Revue des Études Grecques tome XXIV (1911) σελ. 391 ἑξ.

22 11 22

Τὰ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντα ἀνάγλυφα

ὑπὸ
Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως.

Κατὰ τὴν 20 Ἰανουαρίου καὶ εἶτα κατὰ τὴν 10 Φεβρ. ἐ. ἔ. ἀνασκαπτομένου τοῦ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἐρυσίχθονος καὶ Θεσσαλονίκης παρὰ τὸν ἀρχαῖον Κεραμεικὸν γηπέδου τοῦ κ. Ἠλ. Πουλοπούλου πρὸς ἀνέγερσιν παραπήγματος ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοῦ Θεμιστοκλείου περιβόλου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, ἐντὸς δ' αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐντετειχισμένα τρία βάθρα ἐκ μαρμάρου πεντελικοῦ, σχήματος ὀρθογωνίου κύβου, ἐξ ὧν τὰ δύο πρῶτα φέρουσι ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν ἀναγλύπτους παραστάσεις, τὸ δὲ τρίτον φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως, τῆς κυρίας, γραπτὴν παράστασιν καὶ ἐπιγραφάς, αἵτινες δι' ὀξέος ὀργάνου ἔχουσι τελείως καταστραφῆ.

Πᾶσαι αὗται αἱ βάσεις φέρουσι καὶ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν μεγάλα ἐλλειψοειδῆ ἢ καὶ τετράγωνα κοιλώματα, ἐντὸς δ' αὐτῶν ἐν τῷ κέντρῳ ὀπὰς μετὰ μολύβδου πρὸς προσαρμογὴν ἄνωθεν ἀνδριάντων, κάτωθεν δ' ἑτέρων λιθίνων δόμων πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βάσεως. Τὰ βάθρα ταῦτα μετακομισθέντα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ τῶν γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου βάθρου (ἀριθ. 3476), τὸ ὁποῖον

1: Κυρία ὄψις 1ου βάθρου: Ἅλμα, πάλη καὶ ἀκόντιον.

ἔχει ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς πλάτος 0,81 πρὸς 0,32 ὕψος παρίστανται ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως ***(εἰκ. 1)*** τέσσαρες ἔφηβοι γυμνοί, ἐξ ὧν οἱ δύο ἐν τῷ κέντρῳ ἀσκοῦνται εἰς τὴν πάλην καὶ δὴ εἰς τὸν ***ἀκροχειρισμόν***, ἔχοντες συμπεπλεγμένας τὰς χεῖρας καὶ προσπαθοῦντες νὰ ῥίψωσιν ὁ εἷς τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Ἑκατέρωθεν τούτων ἐκ μὲν ἀριστερῶν παρίσταται ἔφηβος ἱστάμενος ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων καὶ μὲ προτεταμένας τὰς χεῖρας ἕτοιμος νὰ πηδήσῃ, ἐκ δεξιῶν ἕτερος ἔφηβος κρατῶν διαγωνίως πρὸς τὸ σῶμα ἀκόντιον, ὅπερ ἑτοιμάζεται νὰ ῥίψῃ μακράν.

Ἀριστερόθεν τῆς βάσεως ***(εἰκ. 2)*** παρίστανται ἓξ ἔφηβοι ἐπίσης γυμνοί, πάντες ὄρθιοι, ἀλλ' εἰς διαφορωτάτας κινήσεις ἀσκούμενοι εἰς τὴν ***σφαιροβολίαν***, ἀγώνισμα ἢ παιδιὰν τοσοῦτον προσφιλῆ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Ἐν ταύτῃ ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν κρατεῖ μικρὰν σφαῖραν ἐν τῇ δεξιᾷ, ἣν μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐκσφενδονίζει πρὸς τάνω καὶ δεξιά. Πάντες οἱ λοιποὶ ἀνατείνουσι διαφοροτρόπως τὰς χεῖρας προσπαθοῦντες νὰ συλλάβωσι ταύτην κατὰ τὸ ῥίψιμον.

Δεξιόθεν παρίσταται σκηνὴ ἐκ τῆς παλαίστρας ἐξόχου φαιδρότητος καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα. Ἐν

2: Ἀριστερὰ πλευρὰ 1ου βάθρου: Σφαιροβολία.

τῷ κέντρῳ τοῦ ἀναγλύφου (**εἰκ. 3**) παρίστανται δύο ἔφηβοι καθήμενοι ἐν κατατομῇ ὁ εἷς ἀπέναντι τοῦ ἑτέρου, περιβεβλημένοι δὲ ἱμάτιον, ὅπερ κατὰ τὸ σύνηθες σχῆμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἄφηνε γυμνὸν τὸ στῆθος μετὰ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος· ἀμφότεροι κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς διὰ σχοινίου δύο ζῷα, κατοικίδια, ὁ μὲν δεξιόθεν γαλῆν, ὁ δ' ἀριστερόθεν κῦνα ἐκ τῶν ποιμενικῶν. Ταῦτα μὲ σεσηρότα τὰ στόματα καὶ οἱονεὶ μετὰ λύσσης ὁρμῶσιν ἀκατάσχετα ἐναντίον ἀλλήλων. Τὴν ἱλαροτραγικὴν

3: Δεξιὰ πλευρὰ 1ου βάθρου: Κυνογαλεομαχία.

ταύτην σκηνὴν παρακολουθοῦσι μετὰ πολλῆς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ φαιδρότητος, οὐχὶ μόνον οἱ δύο κάτοχοι τῶν ζώων τούτων, ἀλλὰ καὶ δύο ἕτεροι ἔφηβοι ἑκατέρωθεν ἱστάμενοι ὄπισθεν τῶν δύο καθημένων καὶ στηριζόμενοι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τῶν μακρῶν αὐτῶν βακτηριῶν, ὡς ποιοῦσι καὶ οἱ δύο καθήμενοι. Ὁ ἕτερος μάλιστα τούτων, ὁ πρὸς τὰ δεξιά, στηρίζει τὴν δεξιὰν μετὰ πολλῆς οἰκειότητος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ πρὸ αὐτοῦ καθημένου νεανίσκου. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ὄπισθεν ἱστάμενοι φέρουσι τὸ ἱμάτιον κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, ὡς οἱ δύο ὁμίληκες ἐν τῷ κέντρῳ. Ὡς πρὸ τὴν τεχνοτροπίαν τἀνάγλυφα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν προηγμένην ἀρχαϊκὴν τέχνην τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ ἐξοχὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐξέργου εἶνε ἐξαιρετικῶς σημαντική, ταύτην δὲ ἐξαίρει ἔτι μᾶλλον ὁ χρωματισμός, ὅστις ἦτο ζωηρότητος καὶ ἄφθονος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, νῦν δὲ διεσώθη μόνον

ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἴχνη δέ τινα καὶ ἐπὶ τῆς κόμης τινῶν ἐφήβων. Καὶ ἡ διατήρησις δ' ὅμως τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶνε ἐξαιρετική, διότι ἐλάχιστα μόνον μέρη ἐβλάβησαν, οἱονεὶ τραύματά τινα ἐνιαχοῦ τῶν σωμάτων τῶν ἐφήβων, ἅτινα ὅμως δὲν μειοῦσι ποσῶς τὴν ἐκ τοῦ συνόλου θαυμαστὴν ἐντύπωσιν. Ὄντως τἀνάγλυφα ταῦτα εἰσιν ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς ἀρχαιότητος γλυπτῶν. Ἡ πλαστικὴ δύναμις αὐτῶν, ἡ εὐρυθμία τῶν κινήσεων, ἡ ποικιλία τῶν στάσεων, ἡ ἔξοχος ἀνατομικὴ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἡ διέπουσα πάντα τἀνάγλυφα ταῦτα φυσικότης και ζωηρότης προκαλοῦσι τὸν θαυμασμόν, καταγοητεύουσι δὲ τὸ βλέμμα παντὸς φιλοτέχνου θεατοῦ.

* * *

Τοῦ *δευτέρου βάθρου* (ἀρ. 3477) ἐπίσης αἱ τρεῖς πλευραὶ φέρουσι γλυπτικὸν διάκοσμον, ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγωνιστικήν. Τούτου αἱ διαστάσεις εἰσὶν αἱ ἑξῆς: πλάτος πλευρῶν

4: Κυρία ὄψις 2ου βάθρου: Κερητίζοντες.

0,59×0,82 ὕψος δὲ 0,275. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως ***(εἰκ. 4)*** παρίσταται παιδιὰ τὸ πρῶτον ἤδη ἀπαντῶσα ἐπὶ ἀρχαίου μνημείου, διότι ναὶ μὲν τὸ ἀντικείμενον ταύτης εἶνε ἡ σφαιροβολία, ἀλλ' αὕτη ἐκτελεῖται ἐνταῦθα δι' εἰδικοῦ ὀργάνου, μιᾶς δηλ. ἀγκυλωτῆς ῥάβδου ἣν κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς οἱ παῖκται. Ἡ παιδιὰ αὕτη ἐνθυμίζει τελείως τὸ παρὰ τοῖς Ἄγγλοις καὶ Ἀμερικανοῖς *χῶκυ* (Hackey), κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον συνάδελφον κ. Γ. Οἰκονόμου οἱ ἀσκούμενοι εἰς τὴν παιδιὰν ταύτην ἐκαλοῦντο «*Κερητίζοντες*». Καὶ ἐνταῦθα δέ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀναγλύφῳ, ἔχομεν ἓξ γυμνοὺς ἐφήβους συμμετέχοντας τῆς παιδιᾶς, ἐξ ὧν οἱ δύο ἐν τῷ μέσῳ, κύπτοντες ἀμοιβαίως καὶ συμμετρικῶς ἔναντι ἀλλήλων, προσπαθοῦσιν ἑκάτερος διὰ τῆς ἀγκυλωτῆς ῥάβδου νὰ ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μικρὰν σφαῖραν. Ἑκατέρωθεν τούτων δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἀνὰ δύο ἕτεροι ἔφηβοι, πάντες γυμνοί, οἵτινες εἰς ποικίλας, ἀλλὰ φυσικωτάτας στάστεις παρακολουθοῦντες μετὰ προσοχῆς τὸ παίξιμον τῶν δύο πρώτων ἀναμένουσιν ἐναγωνίως τὴν σειρὰν αὐτῶν, κρατοῦντες πρὸς τοῦτο ἑτοίμους τὰς ῥάβδους. Αἱ στάσεις καὶ κινήσεις πάντων εἶνε τόσον φυσικαὶ ὥστε νομίζει τις ὅτι ἐλήφθησαν δι' *στιγμιοτύπου* φωτογραφίας (instantané) ἐκ τοῦ φυσικοῦ.

Τέλος ἑκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς ταύτης παραστάσεως ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τοῦ βάθρου, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπάρχουσι δύο ἀνάγλυφα, ἐφ' ὧν εἰκονίζεται *ἡ αὐτὴ παράστασις*. ***(εἰκ. 5*** καὶ ***6)*** Πρόκειται δηλ. περὶ *διπλοῦ* οὕτως εἰπεῖν ἀναγλύφου διότι *ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς παράστασις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν*, πλὴν ὅτι ὁ γλύπτης ἐπεικόνισε ταύτην ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς

5: Ἀριστερὰ πλευρὰ 2ου βάθρου: Ἁρματοδρομία.

δεξιόθεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ἀριστερόθεν. Τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγένετο ἕνεκα λόγων αὐστηρᾶς συμμετρίας, ὁποία ὄντως διέπει καὶ ὁλόκληρον τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν τῆς εἰρημένης βάσεως. Παρίσταται δὲ ἐπὶ τῶν δύο τούτων πλευρῶν *ἀγὼν ἀποβατικός*, ὅστις ἀπετέλει μέρος τῆς ἀρχαίας ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ ἁρματοδρομίας. Ἐπὶ τεθρίππων δηλ. ἵσταται ὀρθὸς κρατῶν τὰς ἡνίας ὁ ἡνίοχος φέρων κράνος καὶ τὴν οἰκείαν στολήν, τὸν ποδήρη ἐζωσμένος χιτῶνα. Παρ' αὐτὸν ἵσταται, ἕτοιμος νἀναπηδήσῃ ἐπὶ τοῦ ἅρματος ἀνὴρ πωγωνοφόρος πάνοπλος, διότι φέρει καὶ κράνος καὶ ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ κνημῖδας καὶ θώρακα, ὄπισθεν δὲ τούτων κατ' ἀναπαραγωγήν, ὁ εἷς ὄπι-

6: Δεξιὰ πλευρὰ 2ου βάθρου: Ἁρματοδρομία.

σθεν τοῦ ἑτέρου, βαδίζουσιν οἱονεὶ ἐν πομπῇ δύο νεαροὶ ὁπλῖται, πάνοπλοι καὶ οὗτοι. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος εἶναι ἔφηβος ἀγένειος ἔχων χαριεστάτην μορφήν, ὁ δ' ἕτερος ὄπισθεν σφηνοπώγων ἀνήρ.

Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων τοῦ δευτέρου τούτου βάθρου εἶνε ὅλος διάφορος τῶν τοῦ πρώτου. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ τἀνάγλυφά εἰσι σχεδὸν εἰπεῖν ἐπίπεδα· τοσοῦτον ἐλάχιστα ἐξέχουσιν ἐκ τοῦ ἐξέργου, ἡ δὲ πλαστικότης αὐτῶν μόλις πως εἶναι ἀντιληπτή, ἡ δ' ἀνατομικὴ ὑποτύπωσις τῶν μορφῶν ἀσθενεστάτη. Ἀντιθέτως δ' ὅμως ὁ γλύπτης τῶν ἀναγλύφων τούτων ἔχει μεγάλην καλαισθησίαν, πολλὴν φυσικότητα, διαχέει δ' ἐπὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ σπανίαν ὡς εἴδομεν συμμετρίαν καὶ ἁρμονίαν.

* * *

Τὸ *τρίτον* τέλος *βάθρον*, ὅμοιον τὸ σχῆμα πρὸς τἀνωτέρω περιγραφέντα, ἔχει πλάτος πλευρῶν 0 715×0,631 καὶ ὕψος 0,415. Τοῦτο μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως φέρει παράστασιν καὶ ταύτην *γραπτὴν* μετὰ ἐπιγραφῶν, ὧν μία κάθετος ἀριστερόθεν τῆς εἰκονιζομένης μορφῆς, ἡ δ᾿ ἑτέρα εἰς τρεῖς στίχους ὁριζοντίους πρὸς τἀριστερὰ ταύτης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὡς εἴπομεν ἐν ἀρχῇ εἶνε *ἐπιμελῶς* κατεστραμμένα διὰ ξοΐδος ἢ ἄλλου ὀξέος ἐργαλείου, ὥστε καθίσταται δυσχερεστάτη ἡ ἑρμηνεία αὐτῆς. Ἐκ τοῦ συνόλου δ᾿ ὅμως σχήματος φαίνεται ὅτι παρίστατο γυναικεία πιθανὸν μορφὴ καθημένη ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα δὲ σκῆπτρον ἢ ἄλλο τι εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ὁ δὲ ποδήρης αὐτῆς χιτὼν ἦτο διηνθισμένος διὰ ροδάκων.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς μόνον ἡ κάθετος πρὸς τἀριστερὰ κατέστη δυνατὸν νἀναγνωσθῇ, ἔχουσα ὧδε: ΕΝΔΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΔ ΕΠΟΙΕ.

Καὶ ἐκ μόνης δὲ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται ἡ μεγάλη σημασία τοῦ βάθρου τούτου, ἐφ᾿ οὗ ἀνίδρυτό ποτε ἀνδριὰς ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου καλλιτέχνου τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος.

Τί δὲ νὰ εἰκάσῃ τις περὶ τῆς *συστηματικῆς* ταύτης καὶ ἐπιμελοῦς καταστροφῆς τῆς ἐπὶ τοῦ βάθρου εἰκόνος μετὰ τῶν γραμμάτων; Πρόκειται περὶ βαρβάρου περσικῆς βεβηλώσεως; ἢ περὶ ἀντιποίνων καὶ ἐκδικήσεων πολιτικῶν μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν; Ἰδοὺ προβλήματα δυσχερῆ, ἐφ᾿ ὧν φῶς ἄπλετον θὰ ῥίψῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ἀνάγνωσις καὶ τῆς ὑπολοίπου ἐπιγραφῆς ἐὰν αὕτη καταστῇ ποτε δυνατή.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἀπριλίου 1922

Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς.

Κότυλος

ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Βρύγου [1]

ὑπὸ

Σέμνης Παπασπυρίδου.

Τὰ εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα δέκα ἀγγεῖα τὰ φέροντα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βρύγου, ὡς διευθυντοῦ ἐργαστηρίου, ἔχουσι τὸ ἰδιαιτέρως εὐνοούμενον ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ σχῆμα τῆς κύλικος.

Τὰ ἀποδοθέντα εἰς αὐτὸν ἀγγεῖα εἶναι κάνθαροι, λήκυθοι, ῥυτά, οἰνοχόαι καὶ τρεῖς κότυλοι, εἰς οὓς καθὼς θὰ ἴδωμεν, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν μετὰ βεβαιότητος καὶ τὸν εἰς τὰς εἰκόνας 1 καὶ 2 διὰ πρώτην φορὰν δημοσιευόμενον

Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τοῦ ἀγγείου (***Εἰκ. 1.***) εἰκονίζεται παῖς τρέχων μεθ᾿ ὁρμῆς πρὸς τὰ δεξιά· τὸ στῆθος παριστάνεται κατ᾿ ἐνώπιον, εἰς ὅλον του τὸ πλάτος, ἡ κεφαλὴ στρέφεται πρὸς τἀριστερά, οἱ δὲ πόδες πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος, ἐντελῶς ἐκ τοῦ πλαγίου.

Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς *τροχὸν* ἢ *κρίκον*, καὶ τὸν χρησιμεύοντα πρὸς ὤθησιν αὐτοῦ ἐλατῆρα, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας κάνιστρον πλῆρες ὀπωρικῶν, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὤμου ἔχει ἀναρτήσει τὸ ἱμάτιον. Περὶ τὴν κεφαλὴν φορεῖ στενὴν ταινίαν, διὰ φαιοῦ χρώματος δεδηλωμένην καὶ ἀπολήγουσαν εἰς ἄλλας δύο μικροτέρας. Ἡ κόμη χωρίζεται ἀπὸ τοῦ μελανοῦ γανώματος τῆς ἐπιφανείας δι᾿ ἐρυθρᾶς γραμμῆς, γύρω περιβαλλούσης αὐτήν, περὶ δὲ τὴν μορφὴν σαφέστατα διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐκ τῶν προτέρων ἀχθέντος μελανοῦ περιγράμματος.

Οἱ μύες, κατὰ τὴν πολὺ ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην συνήθειαν, δηλοῦνται δι᾿ ἠραιωμένου μελανοῦ χρώματος, πλησιάζοντος τοιουτοτρόπως πρὸς τὸ ἰῶδες.

Ὅτι τὸ πρὸ ἡμῶν ἀγγεῖον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἐργα-

1. Φέρει ἀριθμὸν εὑρετηρίου 14705 τοῦ Ἐθν. Μουσείου καὶ προέρχεται ἐκ δωρεᾶς Λάμπρου. Θὰ ἦτο παράλειψις ἂν δὲν ἐξέφραζα ἐδῶ τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Στάην, ὅστις προθυμότατα μοῦ ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσιν. Ὁμοίως καθῆκόν μου θεωρῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς καὶ τὸν ἑταῖρον τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου κ. E. Langlotz, ὅστις εὐγενῶς προσφερθείς, ἐφιλοτέχνησε τὰς φωτογραφίας τοῦ ἀγγείου.

1 (προσθία ὄψις): νεανίας τρέχων.

στηρίου τοῦ Βρύγου καὶ ὅτι εἶναι μάλιστα ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτων προϊόντων του, δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἀμφισβητηθῇ, ἀφοῦ οὐδὲν τὸ μὴ Βρύγειον εὑρίσκεται εἰς αὐτό.

Καὶ πρῶτον ἡ παράστασις τοῦ σώματος ἐντελῶς κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον, μὲ τὸ στῆθος κατενώπιον, τὴν δὲ κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας ἐκ τοῦ πλαγίου, ἀπαντᾷ συνηθέστατα ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ Βρύγου, ὅστις, ἂν καὶ προοδευτικώτερος τοῦ Εὐφρονίου, δὲν κατορθώνει, ἰδίως εἰς τὰ πρῶτα του ἔργα ν' ἀπαλλαγῇ ὡρισμένων συμβατικῶν τρόπων ἐκφράσεως. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν τὴν Ἥραν καὶ τὴν Ἥβην τὰς προσβαλλομένας ὑπὸ τῶν Σατύρων, **Perrot X** σ. 563 **Pottier, «Douris»** σ. 15. ἵνα πεισθῶμεν ὅτι ὁ μετὰ τῆς στεφάνης νεανίας εἶναι ἀδελφός των. Ἔπειτα τὰ ἁδρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου μὲ τὸ ἐξωγκωμένον κάτω χεῖλος εἶναι τὰ τυπικὰ ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ Βρύγου. Ὁ ὀφθαλμὸς παρίσταται ὡς συνήθως, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν κλειστὴν καὶ τὴν κόρην ὀλίγον περαιτέρω τοῦ μέσου, ἀποδιδομένην δὲ διὰ μικρᾶς μαύρης στιγμῆς. Ὡς ἔλλειψις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ ὅτι ἐνταῦθα ὁ ὀφθαλμὸς εὑρίσκεται ὀλίγον κατωτέρω τοῦ δέοντος. Τοῦτο δὲν συμβαίνει συχνὰ εἰς τὰς μορφὰς τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἔγεινε κατὰ λάθος. Ὁ τεχνίτης δηλαδή, πρῶτον θὰ ἐζωγράφησε τὴν ὀφρῦν καὶ προκειμένου νὰ παραστήσῃ κατόπιν τὸν ὀφθαλμόν, θὰ ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν συνήθειάν του καθ' ἣν οὗτος ἀπέχει ἀρκετὰ τῆς ὀφρύος· δὲν εἶδεν ὅμως ὅτι ἕνεκα τῆς μικρότητος τῆς μορφῆς, δὲν θὰ εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χῶρον πρὸς τοῦτο καὶ οὕτως, ἐντελῶς παρὰ φύσιν, ὁ ὀφθαλμὸς εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν ἐφ' οὗ καὶ οἱ ῥώθωνες ἐπιπέδου.

Ἡ ῥίς, ἐλαφρῶς ἐξέχουσα ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν τοῦ μετώπου, εἶναι λεπτή, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ αὐτῆς γραμμὴ ἡ δηλοῦσα τοὺς ῥώθωνας ἔχει παραλειφθῇ· τὰ δύο τελευταῖα συντελοῦν ὥστε νὰ στερῆται ἐν μέρει τὸ πρόσωπον τῆς δυνάμεως καὶ νευρικότητος, ἃς κυρίως δίδουσιν αἱ παχεῖαι ῥῖνες, αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὰς Βρυγείους μορφάς, πιθανῶς δὲ ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὸ ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πολὺ νεανικῆς μορφῆς, καθόσον μόνον εἰς τὰς τοιαύτας δίδει ἐνίοτε ὁ Βρύγος ῥῖνα λεπτὴν (πρβλ. Ἀστυάνακτα **W. V. Taf. IV. — Perrot X** πίν. **XII.** καὶ τὴν παιδίσκην τοῦ ἐσωτερικοῦ μιᾶς κύλικος **F.R.** πίν. 50 **Perrot X** πίν. XII καὶ XIII).

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐνδεικτικὸν τῆς προελεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου τὸ ἱμάτιον τοῦ νεανίου ὅπερ δὲν ἔχει μόνον τὴν τυπικὴν Βρύγειον παρυφήν, ἀλλὰ καὶ τὰ κυρίως χαρακτηριστικὰ μέλανα στίγματα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ στίγματα ταῦτα ὁ τεχνίτης ἡμῶν συνηθέστερον προτιμᾷ νὰ τὰ σκορπίζῃ ἀνὰ ἓν εἰς τὸ ἱμάτιον, ἀπαντᾷ ὅμως ἀρκετὰ συχνὰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος, τῆς κατ' εὐθείας γραμμὰς διατάξεως αὐτῶν. Διὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶ παρὰ ἀγγεῖα φέροντα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βρύγου, ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω τὸ ἱμάτιον

τοῦ Πριάμου, τῆς Πολυξένης καὶ τῆς λεγομένης Κασσάνδρας ἐπὶ τῆς περιφήμου κύλικος αὐτοῦ τῆς παριστώσης τὴν Ἰλίου Πέρσιν (F.R. πίν. 25. — Perrot X. πίν. XII καὶ XIII). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλο γνωστὸν ἀγγεῖον αὐτοῦ, τὴν κύλικα μὲ τὴν παράστασιν τοῦ κώμου, δύο πρόσωπα φέρουν ἱμάτιον μὲ ὅμοια στίγματα. (F.R. πίν. 25. —Perrot X. σ. 566-7).

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι πῶς τεχνίτης τῆς δεξιότητος τοῦ «ζωγράφου τοῦ Βρύγου» δὲν παρέστησε τὸ ἱμάτιον νὰ ἀκολουθῇ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ὁπότε θὰ ἔπρεπε νὰ εὑρίσκετο ὀλίγον ἀριστερώτερον. Ἐπειδὴ εἰς ἄλλα Βρύγεια ἀγγεῖα δὲν ἀπαντᾷ ἡ ἔλλειψις αὕτη, πρέπει ἆρά γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν πρώτων βημάτων του, ἢ ὅτι σκοπίμως ἀπέφυγε νὰ ἀποδώσῃ τὴν φυσικὴν κίνησιν, ἵνα μὴ ἀποκρυβῇ τὸ ἱμάτιον ὑπὸ τοῦ σώματος καὶ ἐκλείψῃ τοιουτοτρόπως ἡ δι' αὐτοῦ παρεχομένη ἐντύπωσις;

Τὰ ἐν τῷ κανίστρῳ ὀπωρικὰ εἶναι συμβατικῶς δεδηλωμένα καὶ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ μαντεύσῃ τις τὸ εἶδός των. Διὰ νὰ δώσῃ ὅμως ποιάν τινα ποικιλίαν καὶ ζωηρότητα ὁ τεχνίτης, τρία μὲν παρέστησε μόνον διὰ περιγράμματος τὰ δὲ ἕτερα τρία ἐπλήρωσεν ἰώδους χρώματος. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη μᾶς ἐνθυμίζει τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα τῆς παρακμῆς, ἂν καὶ εἰς αὐτὰ γίνεται μᾶλλον χρῆσις λευκοῦ χρώματος προκειμένου περὶ καρπῶν, καθὼς καὶ μερικὰς λευκὰς ληκύθους, τὰς ἐχούσας κιτρινόχρουν ἐπιφάνειαν καὶ λευκὸν χρῶμα ἐπιτεθειμένον ἐπὶ τῶν γυμνῶν μερῶν τῶν γυναικῶν (*Riezler* Weissgrundige Lekythen Taf. 8 καὶ λήκυθοι Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1912, 1913) Εἰς τὰς ὡραίας Ἀττικὰς ληκύθους τὰς ἐχούσας γαλακτόχρουν τὴν ἐπιφάνειαν ἐπικρατεῖ ὁ τρόπος τῆς διὰ περιγράμματος δηλώσεως τῶν ὀπωρικῶν, ἂν καὶ δὲν λείπουν ἐντελῶς παραδείγματα ὡς τὸ τοῦ ἀγγείου. (τοιαύτη ἡ λήκυθος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1778).

Φαίνεται ὅτι τὸ θέμα τοῦ μετὰ τροχοῦ τρέχοντος παιδὸς δὲν ἐπραγματεύθη ἅπαξ μόνον ὁ Βρύγος· εἰς τὴν Βοστώνην ὑπάρχει ἀγγεῖον φέρον παράστασιν, ἧς τὸ ἥμισυ εἶναι ὁμοιότατον πρὸς τὴν πρὸς τὴν πρὸ ἡμῶν τοιαύτην. Εἰκονίζεται ὁ Ζεὺς διώκων τὸν Γανυμήδη, ὅστις, ἀκριβῶς ὅπως ὁ νέος τῆς εἰκ. 1, κρατεῖ τροχὸν καὶ τρέχει πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῷ τὴν κεφαλὴν στρέφει ἀντιθέτως. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων εἶναι τόσον ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἡμετέρου νέου, ὥστε, ἂν εἰς τὸν Γανυμήδη προστεθῇ τὸ κάνιστρον μετὰ τῶν ὀπωρικῶν καὶ διαταχθῇ ὀλίγον διαφόρως τὸ ἱμάτιον (ὅπερ σημειωτέον ὅτι φέρει ὅμοια στίγματα), θὰ ἔχωμεν δύο παραστάσεις ἐντελῶς ὁμοίας. Τὸ ἀγγεῖον τῆς Βοστώνης κκτ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἔχει ἔχει ἀποδοθῇ μετὰ βεβαιότητος εἰς τὸν Βρύγον ὑπὸ τοῦ Beazley (Vases in America εἰκ. 57). καὶ οὐδὲν περισσόσερον ἔχω νὰ προσθέσω ἐγώ.

Ἡ ὁρμητικὴ κίνησις καὶ ἡ ζωή, αἵτινες ἐμψυχώνουν τὸν ἔφηβον τοῦτον εἶναι μία ἔτι ἔνδειξις ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀνωτέρω τεχνίτου ἐξῆλθε τὸ ἀγγεῖον ἡμῶν. Δὲν χρειάζεται πολλὴ σκέψις ἵνα πεισθῇ τις ὅτι ὁ πλήρης ζωῆς ἔφηβος ὁ μετὰ τοῦ τροχοῦ εἶναι ὁ προάγγελος τῆς ἀγρίας «Ἰλίου Πέρσιος», ὅπου, εἰς τὰς τραγικὰς μορφὰς τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης κατώρθωσεν ὁ Βρύγος νὰ δώσῃ ἕνα συμβολισμὸν τῆς ὑπερτάτης ἀνθρωπίνης τραγικότητος. Παρ' ὅλα ὅμως τὰ κοινὰ ταῦτα σημεῖα πολλὴ ἀπόστασις χωρίζει τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον ἀπὸ τὸ κορύφωμα ἐκεῖνο τῆς Βρυγείου τέχνης. Ἐνταῦθα ἔχομεν περισσότερον φανερὰ τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαϊσμοῦ καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἰδιαιτέραν χάριν του. Ὁ «καλὸς» ὁ τρέχων μετὰ τοῦ τροχοῦ καὶ τῶν ὀπωρικῶν εἶναι μὲν προάγγελος τοῦ Πριάμου, ἀλλὰ κεῖται πλησιέστερον πρὸς τὸν Ἐπίκτητον, τοῦ ὁποίου ὁ τεχνίτης ἡμῶν, ὅτε ἦτο νέος, θὰ ἠγάπησε τὰς φωτεινὰς καὶ ἀθώας ἐαρινὰς μορφὰς καὶ ἐξ αὐτῶν ἐνεπνεύσθη κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα. Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἐπίκτητος «ἀνήκει εἰς ἕνα κόσμον ὅπου πάθος καὶ λύπη ἦσαν ἄγνωστα» (Beazley, ἔ.ἀ.σ. 18) ἐνῷ ὁ Βρύγος, ὡς ἀκμάσας περὶ τὰ Μηδικά, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἔργα του τὴν ἀπήχησιν τῆς ἐντάσεως καὶ πάλης, αἵτινες ἐπλήρωσαν τὴν γενεάν του.

Β') ***(εἰκ. 2)***. Ἐνταῦθα δὲν ἐκοπίασεν ὁ ἀγγειογράφος διὰ νὰ εὕρῃ θέμα δι' οὗ νὰ πληρώσῃ τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου. Τοῦ ἤρκεσε νὰ εἰκονίσῃ ἱματιοφόρον ἄνδρα, ἐξ ἐκείνων οὓς καθ' ἡμέραν θὰ ἔβλεπε νὰ κυκλοφορῶσιν εἰς τὴν ἀγοράν, τὰς παλαίστρας καὶ τὰ γυμνάσια καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι πλήρης ἡ Ἀττικὴ ἀγγειογραφία.

2 (όπισθία ὄψις) : ἱματιοφόρος ἀνήρ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος παρίσταται ὄρθιος, στηριζόμενος ἐπὶ ὀζώδους ῥάβδου, ἔχων τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἑτέρου. Ἡ κεφαλὴ στρέφεται πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐνῷ ἡ ῥάχις εἰκονίζεται καθ' ὅλον της τὸ πλάτος, ἀκριβῶς ὡς τὸ στῆθος τοῦ νεανίου τῆς προσθίας ὄψεως. Ἔχει στρέψει τὴν προσοχὴν εἰς ἀνηρτημένον πρὸ αὐτοῦ φονευμένον λαγωόν, ὅστις φαίνεται ὅτι τὸν ἐμβάλλει εἰς σοβαρὰς σκέψεις.

Ὅτι δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου ὁ τεχνίτης, φαίνεται ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἁπλότητος καὶ κοινοτοπίας τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι τὰς πτυχὰς ἔχουσιν ἀχθῆ ἐπιπολαίως καὶ ἐν σπουδῇ καὶ δὲν παρέχουσι τὴν προοπτικὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἴδομεν εἰς τὸ ἱμάτιον τοῦ νεανίου. Ἡ μέλαινα παρυφὴ μόνον εἰς μικρὸν μέρος τοῦ ἱματίου ἀπεδόθη, ἐνῷ φυσικώτερον θὰ ἦτο νὰ ἀπεικονισθῇ καὶ εἰς τὸ ἄλλο μέρος αὐτοῦ. Κατὰ τύχην βεβαίως συνέβη ὁ ὀφθαλμὸς ἐνταῦθα νὰ παρασταθῇ περισσότερον κατὰ φύσιν ἢ εἰς τὴν μορφὴν τοῦ νέου, διότι τὰ πάντα μᾶς πείθουσιν ὅτι τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου οὐδόλως ἐφρόντισε νὰ περιποιηθῇ ὁ τεχνίτης. Καὶ αὐτὴ ἡ κόμη ἔχει ἀποδοθῆ κατὰ ἀτελέστατον συμβατικὸν τρόπον. Ἡ ἐρυθρὰ γραμμὴ ἥτις χωρίζει τὴν κόμην ἀπὸ τοῦ μέλανος γανώματος τῆς ἐπιφανείας δὲν εἶναι καμπύλη, ὅπως εἰς τὴν κόμην τοῦ παιδὸς ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν μικροτέρων καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη βεβαίως μόνον εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ποικιλίας πρέπει ν' ἀποδοθῇ, ἀνάγκην πολὺ ἐπιτακτικήν, φαίνεται, παρὰ τῷ τεχνίτῃ τούτῳ, ἀφοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄψεως ἀγγείων, ἄλλων μὲν μορφῶν τὸ περίγραμμα τῆς κόμης εἶναι κατὰ τὸν ἕνα τρόπον, ἄλλων δὲ κατὰ τὸν ἕτερον (βλ. Hartwig, Meisterschalen πίν. XXXIV).

Λαγωοὶ ἐπὶ ἀγγείων εἶναι συνηθέστατοι, κυρίως ζῶντες, προσφερόμενοι ὡς ἐρωτικὸν δῶρον εἰς νέους ἀλλὰ καὶ φονευμένοι ἀπαντῶσιν ἐνίοτε, (πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1908, πίν. 8 (Ρωμαῖος) καὶ ἀγγεῖον Ἐθν. Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1482). Ἀγγεῖον ἔχον παράστασιν λαγωοῦ τοιουτοτρόπως ἀνηρτημένου δὲν γνωρίζω ἄλλο ἢ μίαν κύλικα τοῦ Ἱέρωνος (Hoppin, Handbook σ. 45) ὅστις ἄλλως φαίνεται νὰ εἶχεν ἀδυναμίαν εἰς τὸ ζῷον τοῦτο, διότι συχνότατα τὸ ἀπεικονίζει. Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ τεχνίτης ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ὑπ' ὄψει νὰ παραστήσῃ τὸν λαγωόν· πιθανώτερον εἶναι ὅτι, ἀφοῦ παρέστησε τὸν ἱματιοφόρον ἄνδρα, ἐσκέφθη νὰ προσθέσῃ τι τὸ δικαιολογοῦν τὴν παρουσίαν του καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς στάσεώς του καὶ ἄδηλον πῶς ἀπεφάσισε νὰ εἰκονίσῃ τὸ ζῷον τοῦτο. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπέδρασαν πρὸς τοῦτο τὰ ἔργα τοῦ Ἱέρωνος, ὅστις πρέπει νὰ ἦτο σύγχρονός του.

Σέμνη Παπασπυρίδου.

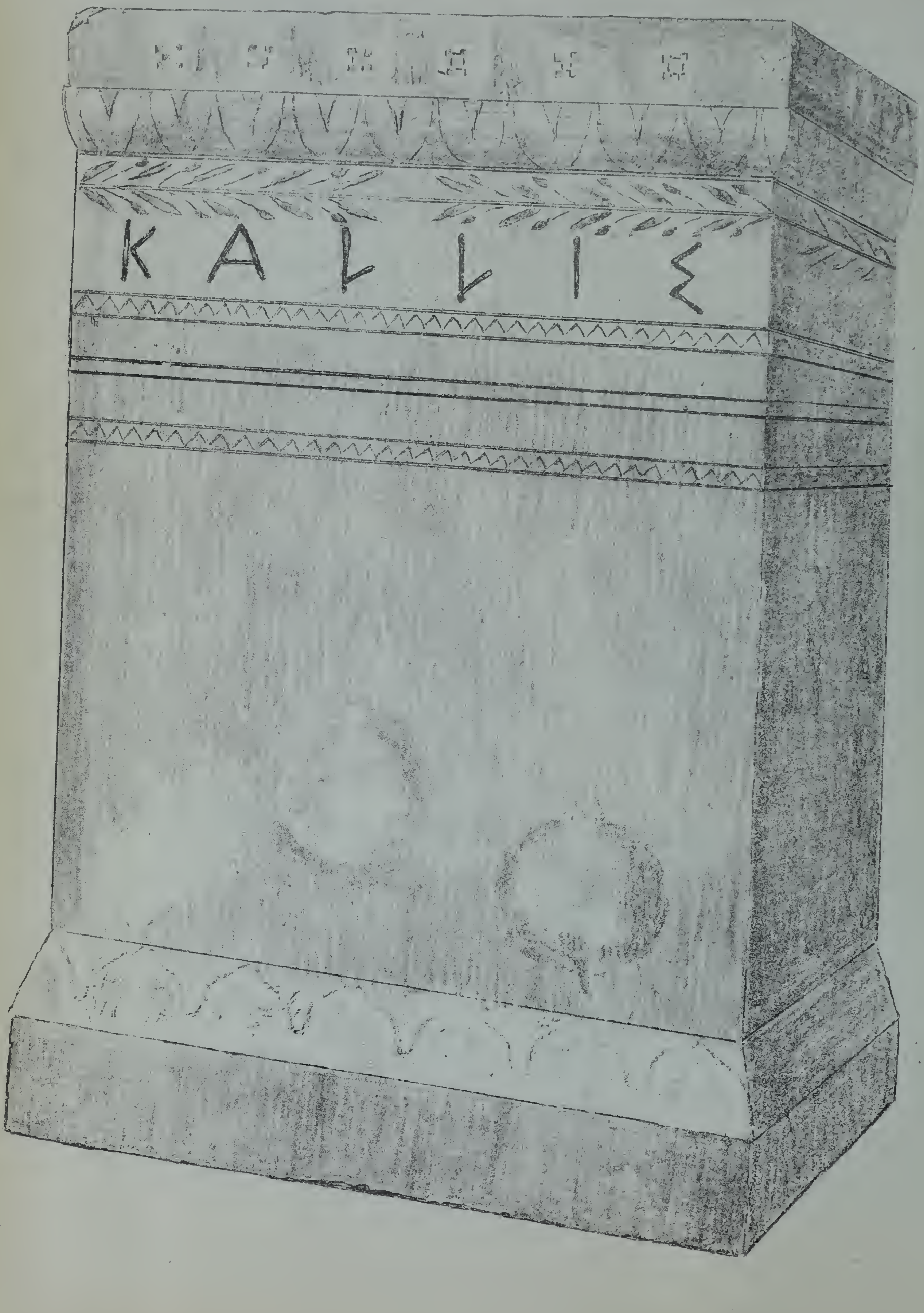
Ἐπιτάφιος χαρακτὴ στήλη τοῦ Θηβαίου Ρύγχωνος ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

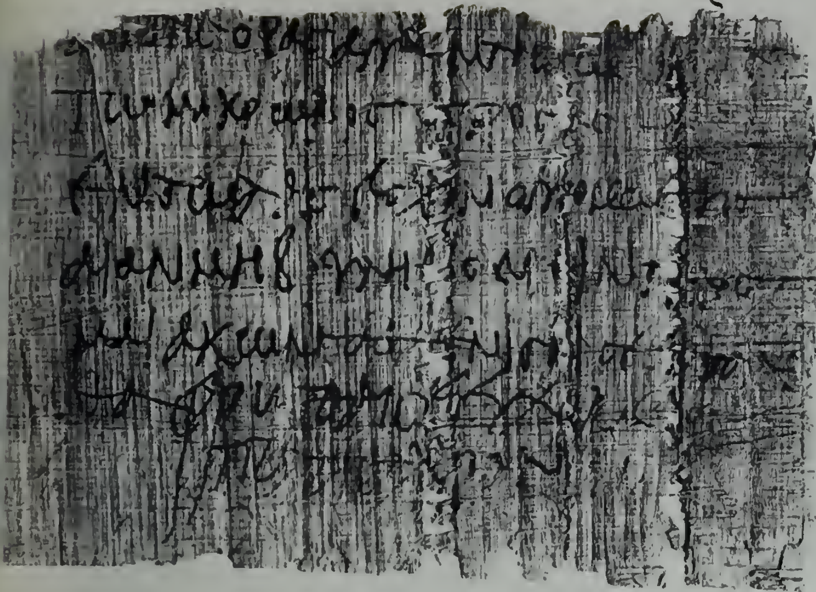
Ἐπιτάφιος χαρακτὴ στήλη τοῦ Ταναγραίου Σαυγένους ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

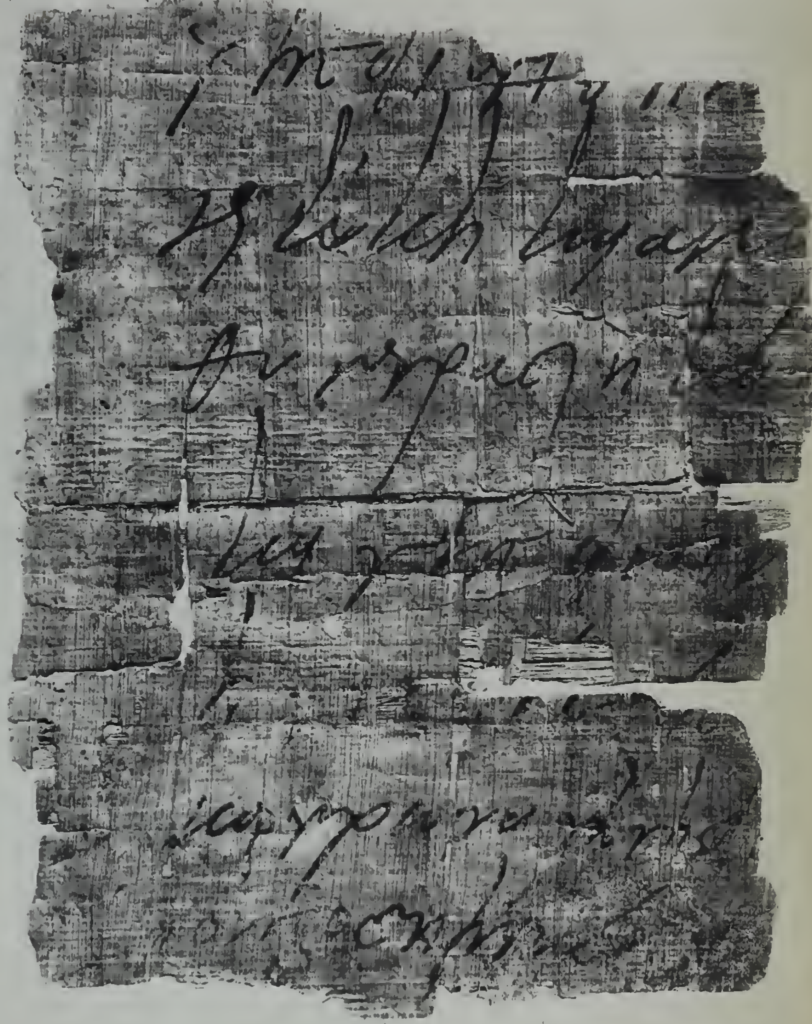
Ἐπιτάφιος ἔγχρωμος στήλη τῆς Καλλίδος ἐν τῷ μουσείῳ Θηβῶν.

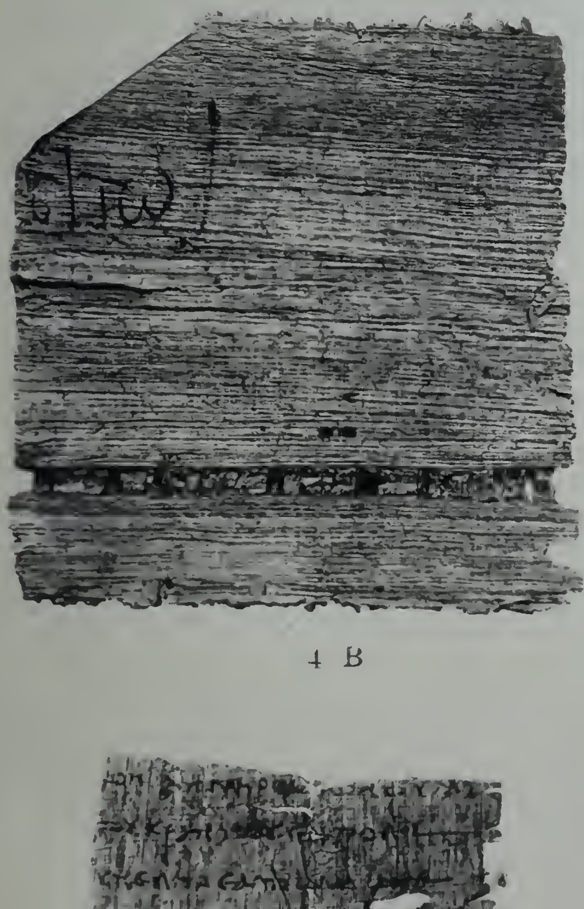
Ἀρσινόης πάπυροι.

4 A

5 A

4 B

6

1/1

5 B

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1921

μετὰ 39 εἰκόνων.

σύνοψις·

Ἀθήνησι

τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

Α΄) πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος·

1. Τῆς ἐκδόσεως ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας συμβούλων. τὰς ἐπιστολὰς ἐπιγράφειν Βασιλείῳ Λεονάρδῳ, διευθυντῇ τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου.

2. Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὑρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς ἑταιρείας ἀνασκαφῶν, διὰ βραχέων καὶ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ τε καὶ εὐπρεπεῖ συντεταγμέναι.

3. Ἐκδίδοται κατ' ἔτος τόμος εἰς τετάρτου σχῆμα, σελίδας ἔχων οὐκ ἔλαττον ἢ ἐνενήκοντα ἓξ μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων, ὁπόταν δέῃ· πωλεῖται δὲ ὁ τόμος ἕκαστος πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν.

4. Οἱ συντάκται λαμβάνουσι δραχμὰς ἑκατὸν εἴκοσι πέντε τοῦ τυπογραφικοῦ φύλλου ἑκάστου, ἐλλογουμένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.

5. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

6. Ἡ ΑΕ διαμείβεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Β΄) συντάκται τῆς ΑΕ 1920·

Δέφνερ: διυλιστήριον ὑστερομινωικόν· 78.
» Μινωικὸς κίων· 80.
Κουγέας: τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐπιγραφὴν Ἐπιδαύρου [ΑΕ 1918 $_{128}$]· 1.

Λεζίνας: Βυζαντιακὸς ρυθμός· 52.
Φιλαδελφεύς: Λυσικρατείου ἀνασκαφή· 83.

Γ΄) πραγματεῖαι:

α΄) κείμενον·

β΄) εἰκόνες·

Δ΄) σίλλυβοι:

ὕλη:

ἔλεγχος: *1) τέχνη. 2) ἐπιγραφική.*

δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας
(λεωφόρ. πανεπιστημίου 20)·

δραχ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* (πρβ πινάκιον τῆς ΑΕ ἐν ΑΕΛ [= Λεύκωμα τῆς ΑΕ τυπωθὲν τῇ 30 8 12] 1-3). Σχῆμα 4ον· **(περίοδος 1η)** 1837-1843: τεύχη α´-ιβ´, ιγ´ (καὶ ιδ´), ιε´ (τεῦχος ιϝ´ ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ´-κθ´· 1852-1860: τεύχη λ´-νε´· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α´, δ´, γ´, δ´, ιθ´, κδ´-κθ´, ν´, να´, νγ´-νε´· τὸ τεῦχος ἕκαστον. 10.—
περίοδος 2α· 1862: τεύχη α´-ιδ´ (τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· 1869: τεῦχος ιγ´· 1870: τεῦχος ιδ´· 1872: τεύχη ιε´ καὶ ιϝ´ (τὸ ιϝ´ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τεῦχος ιζ´· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 10.—
περίοδος 3η· 1883 κέ: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· τὸ τεῦχος ἕκαστον 12.50
2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς 3ης περιόδου·* ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου·*** τόμος 1ος: ΑΕΕ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η´ καὶ στῆλαι 550. 1902 .. .. 30.—
3. *Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (ΠΑΕ):*
α´) *Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν:* 1837,1837/8-1846/7· ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, μετὰ πίνακος (Ἀνδρονίκου ὡρολόγιον, εἰς σ. 247, πρβ σ. 318). 1846· δὲν πωλεῖται.
β´) *Πρακτικὰ τῆς 6ης γενικῆς συνεδρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1841/2. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842· ἐκδεδομένον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ .... 5.—
γ´) *Πρακτικὰ τῆς 12ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1847/8. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848· δὲν πωλεῖται.
δ´) *Πρακτικὰ τῆς 13ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1848/9. Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 .... 5.—
ε´) *Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας:* 1858/9. Σχῆμα 8ον, σελίδες α´ καὶ 43. 1859...... 5.—
ϝ´) *Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας·* τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 4ον· τὸ τεῦχος ἕκαστον .... 5.—
ζ´) *ΠΑΕ* 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ-1902, 1903-1905 (δὲν πωλοῦνται). Σχῆμα 8ον· ὁ τόμος ἕκαστος .... 10.—
» 1906 (δὲν πωλεῖται), 1907 κέ. — 1915· ὁ τόμος ἕκαστος .... 15.—
» 1916/9 (εἰς ἕνα τόμον) .... 20.—
4. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας,* ἢ Ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853... 5.—
5. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι,* ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία· 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια´ καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον .... 5.—
6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί,* κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· φυλλάδιον α´ (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6´ καὶ 34, πίνακες 9. 1860 .... 5.—
7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης·*** *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ´ καὶ 130. 1879 .... 10.—
8. ***Π. Καββαδίας·*** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 .... 10.—
9. **H. G. Lolling·** *Κατάλογος τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου·* τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀκροπόλεως, τεῦχος α´: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η´ καὶ στῆλαι 152 καὶ η´, μετὰ πίνακος. 1899 .... 25.—
10. ***Π. Καββαδίας·*** *Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10 ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 .... 30.—
10Α. *Τὰ τῆς ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγίας λείψανα·* ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19 ὧν 8 παρένθετοι... 10.—
11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 .... 20.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος·* τόμος 1ος: Γλυπτὰ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως μουσείου (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης,* Lechat, *Λεονάρδος,* Schrader, Schroeder, *Στάης, Σωτηριάδης,* Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6´ καὶ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 .... 50.—
13. **P. Cavvadias + G. Cawerau·** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890·* — ***Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου·*** *Ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ Γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 .... 100.—
14. ***Χρῆστος Τσούντας·*** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϝ´ καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 .... 100.—
15. ***Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου·*** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι 6´ καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 .... 20.—
16. ***Κ. Κουρουνιώτης·*** *Κατάλογος τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ μουσείου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 .... 8.—
17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·*** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 .... 8.—
18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας·*** *Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 .... 3.—
19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος·*** *Δελφῶν τοπογραφία·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 .... 12.—
20. ***Β. Στάης·*** *Σούνιον.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 .... 8.—
21. **Georgius P. Oeconomus·** *De profusionum receptaculis sepulcralibus.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 .... 10.—

Τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐπιγραφὴν Ἐπιδαύρου [ΑΕ 1918, 128]

(καταστατικὸν ἔγγραφον τοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων)

ὑπὸ

Σωκράτους Β. Κουγέα.

Σημ. Ἡ παροῦσα μελέτη ἀνεκοινώθη ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἑταιρείᾳ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30ῆς Μαρτίου 1922.—Χάριν συντομίας σημειοῦται ἐνταῦθα ἐφάπαξ πλήρης ὁ τίτλος βιβλίων τινῶν, εἰς ἃ γίνονται συχναὶ παραπομπαὶ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

AE = Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
Beloch: — Griechische Geschichte τ. I-III ἔκδ. 2α.
Δρόϋζεν: — *Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς *Geschichte des Hellenismus* ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ ὑπὸ ***Ἰω. Πανταζίδου*** καὶ ***Ἰω. Δελλίου*** τ. I-III.
S.G.D.I.: — Sammlung d. griechischen Dialekt-Inschriften ὑπὸ Collitz-Bechtel.
Dubois: — Les Ligues étolienne et achéenne.
Hermann-Swoboda — Griechische Staatsaltertümer III ἔκδ. 6η.
Hicks-Hill: — Greek Historical Inscriptions ἔκδ. 1901.
Kaerst: — Geschichte des Hellenismus I ἔκδ 2α. 1917.
Larfeld: — Handbuch der griechischen Epigraphik.
Niese: — Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten τ. I-III
P-W RE: — Pauly-Wissowa-Kroll, Real-Encyklopaedie der klassischen Altertumswissenschaft.
Schäfer: — Demosthenes und seine Zeit. τ. I-III ἔκδ. 2α.
Sylloge³: — *Dittenberger*, Sylloge Inscriptionum Graecarum ἔκδ. 3η.
Swoboda: — Die griechischen Volksbeschlüsse.

1. *Ἡ γνώμη τοῦ ἐκδότου.*

Ἐν τῷ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐκδοθέντι 4ῳ τεύχει τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1918 ὁ καθηγητὴς Π. Καββαδίας ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία κατ' ἐπιγραφὰς ἐξ Ἐπιδαύρου*» ἐδημοσίευσε καὶ ἡρμήνευσεν ἐπιγραφὴν (τὴν ὑπ' ἀριθ. 3, 3α καὶ 3β σελ. 128 κ.ἑ.), ἥτις, εὑρεθεῖσα ἐσχάτως ἐν Ἐπιδαύρῳ, εἶναι μεγίστης ἀληθῶς σπουδαιότητος. Ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία τοῦ σοφοῦ σκαπανέως τῆς ἱερᾶς Ἐπιδαύρου, ἂν καὶ μακρὰ καὶ ἐνδελεχής, περιέχει ἀσαφείας τινάς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἰσχυρισμοὺς προσκρούοντας πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀκρίβειαν τῶν πραγμάτων. Οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τῆς σχέσεως τῶν τριῶν ἐπιγραφικῶν τεμαχίων (3, 3α καὶ 3β) πρὸς ἄλληλα, ἐνῷ βεβαιοῦται (σελ. 129) ὅτι «καὶ αἱ τρεῖς ἐπιγραφαὶ ἐχαράχθησαν συγχρόνως καὶ δὴ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός», καὶ ὅτι ἀπετέλουν μίαν στήλην, ὀλίγον ἀνωτέρω (σ. 128) λέγεται περὶ μὲν τῆς ὑπ' ἀριθ. 3α ὅτι αὕτη *πιθανὸν θὰ* ἀπετέλει μέρος τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγραφῆς, περὶ δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3β ὅτι εἶναι ἄλλη ἐπιγραφὴ καὶ ὅτι αὕτη δὲν ἀπετέλει μέρος τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγραφῆς. Ἐν σελ. 135 λέγεται ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «κανονίζονται καὶ καθορίζονται αἱ σχέσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ κράτους πρὸς *συμμάχους* (λαοὺς μὴ βασιλευομένους) καὶ συμμάχους *βασιλεῖς*», ἀμέσως δὲ κατωτέρω λέγεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ περιστρέφεται κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πόλεων, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο τὸ ὁμόσπονδον κράτος». Ἐν μὲν σελ. 136 ὁρίζεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι «*ψήφισμα* καὶ οὐχὶ ἄλλο τι», ἐν δὲ σελ. 139 χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς *νόμος* καὶ μάλιστα *εἰδικὸς νόμος*. Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένων *βασιλέων* ἐνῷ συχνὰ ἀναγκάζεται νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἐκδότης, οὐδέποτε ὀνομάζει οὐδὲ ὁρίζει αὐτούς, πλὴν ἅπαξ μόνον λέγων, ὅτι οἱ βασιλεῖς εἶναι οἱ τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐκ τούτων ὀνομάζει μόνον Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα, μὴ ἐξηγῶν τὴν ἐπανειλημμένην ἐμφάνισιν τοῦ πληθυντικοῦ τύπου *βασιλεῖς*.

Αἱ μικραὶ αὗται ἀσάφειαι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἐκδότης ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς ἐπιγραφῆς ἐβάδισεν

εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς σφαλερὰν ὁδόν. Ἐπειδὴ δηλονότι οἱ λίθοι τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εὑρέθησαν συνεντετειχισμένοι ἐν μεταγενεστέρῳ ῥωμαϊκῷ κτίσματι ὁμοῦ μετὰ τεσσάρων ἄλλων ἐνεπιγράφων λίθων, ὧν αἱ ἐπιγραφαὶ ἀνάγονται προφανῶς εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν, καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ 3ῃ ἥτις εὑρέθη ἐν Ἐπιδαύρῳ, πόλει ἀνηκούσῃ ἀπὸ τοῦ 242 π.Χ. εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν, ἀπαντᾷ ἡ λέξις **Ἀχαιοί**, ἐξήγαγεν ὁ Καββαδίας ἀμέσως τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν (σ. 136), καὶ ὅτι ἀποτελεῖ ψήφισμα ἢ νόμον αὐτῆς, δι' οὗ καθορίζονται αἱ σχέσεις τῆς Συμπολιτείας ταύτης πρὸς συμμάχους μὴ βασιλευομένους καὶ συμμάχους βασιλεῖς. Θέσας δὲ οὕτω a priori τὴν βάσιν τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ Συμπολιτείᾳ, προσεπάθησε συμφώνως πρὸς τὴν βάσιν ταύτην νὰ ἑρμηνεύσῃ πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀλλ' ὅτι ὅμως ἡ βάσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθὴ καὶ στερεά, δεικνύουσιν αἱ δυσχέρειαι, εἰς ἃς ἀνὰ πᾶν βῆμα προσκρούει ὁ ἐκδότης ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἡ προφανὴς στενοχωρία εἰς ἣν εὑρίσκεται, προσπαθῶν νὰ οἰκονομήσῃ καὶ νὰ λύσῃ τὰς δυσχερείας ταύτας διὰ τολμηροτάτων καὶ ἐνίοτε ἀσυμβιβάστων πρὸς τὰ πράγματα ἰσχυρισμῶν.

Οὕτω π.χ. παρατηρῶν ὁ Καββαδίας ἀσυμφωνίας διατάξεών τινων τοῦ νόμου τούτου τῶν Ἀχαιῶν, ὡς ἀποκαλεῖ τὴν ἐπιγραφήν [1], πρὸς σαφεῖς καὶ ῥητὰς εἰδήσεις τοῦ Πολυβίου περὶ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, λέγει (σ. 139,2) ὅτι «πρὸς ἐξήγησιν τοιούτων ἀσυμφωνιῶν δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι πολλάκις μετεβλήθησαν καὶ ἐτροποποιήθησαν οἱ νόμοι τῆς Συμπολιτείας». Ἀναφέρων δὲ τρεῖς περιπτώσεις, καθ' ἃς **θὰ** ἐγένοντο, ὡς ὑποθέτει, τροποποιήσεις, στηρίζει ταύτας εἰς ἁπλῆν ὑπόθεσιν, χωρὶς νὰ παραθέτῃ ἀπολύτως οὐδὲν τεκμήριον πιστοποιοῦν ταύτας.

Μεγαλυτέραν στενοχωρίαν αἰσθάνεται ὁ ἐκδότης προκειμένου περὶ τοῦ «*συνεδρίου*», ὅπερ συχνὰ ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ. Ταυτίζων δηλονότι τὸ *συνέδριον* τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὴν συνέλευσιν τῶν Ἀχαιῶν, τὴν ὀνομαζομένην παρὰ Πολυβίῳ *σύνοδον* ἢ *βουλὴν* ἢ *ἀγορὰν* καὶ *σύγκλητον* ἢ ***ἐκκλησίαν***, λέγει (σ. 141) ὅτι «ἀσάφεια μεγάλη καὶ σύγχυσις ἐπικρατεῖ παρὰ Πολυβίῳ διότι πρὸς δήλωσιν τῶν συνελεύσεων τῶν Ἀχαιῶν ποιεῖται ὁ συγγραφεὺς χρῆσιν καὶ ἄλλων ἐκφράσεων». Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πολύβιος, ἀφιερῶν οὐχὶ μικρὸν μέρος τῶν Ἱστοριῶν αὐτοῦ εἰς τὴν διήγησιν τῶν κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν καὶ αὐτὸς κυρίως παραδίδων ἡμῖν τὰς περὶ αὐτῆς γνωστὰς λεπτομερεῖς εἰδήσεις, οὐδαμοῦ οὐδ' ἅπαξ μεταχειρίζεται περὶ αὐτῆς τὸν ὅρον «***συνέδριον***», τοὐναντίον δὲ πολλάκις μεταχειρίζεται τὰς λέξεις ***συνέδριον, σύνεδροι, συνεδρεύειν*** (**Πολύβ.** IV 23,5 : ***καὶ παρελθόντες εἰς τὸ τοῦ βασιλέως συνέδριον***. 23, 8 : ***οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ συνεδρίου***. 25, 1 : ***καταλαβὼν δὲ*** (ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Ε') ***τοὺς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων παραγεγονότας εἰς Κόρινθον, συνήδρευε***. 25,5 : *διακούσαντες ταύτην οἱ τῶν συμμάχων σύνεδροι*. 26, 2 : *οἱ δὲ σύνεδροι παραχρῆμα πρεσβευτάς ἐξαπέστελλον πρὸς τοὺς συμμάχους*. V, 28, 3 : *ὁ δὲ Φίλιππος τοῖς μὲν συμμάχοις ἔγραψε διασαφῶν πέμπειν εἰς Πάτρας τοὺς συνεδρεύσοντας*. 102,8: *πρὸς μὲν τὰς συμμαχίδας πόλεις γραμματοφόρους ἐξαπέστειλε, παρακαλῶν πέμπειν τοὺς συνεδρεύσοντας ... αὐτὸς δὲ ἀνέμενε τοὺς τῶν συμμάχων συνέδρους*. 103, 1 : *ἤδη δὲ καὶ τῶν συνέδρων ἠθροισμένων κ. λ. π.*) πρὸς δήλωσιν ἄλλου, καὶ δὴ σαφῶς ὡρισμένου πράγματος, τουτέστι τοῦ συμμαχικοῦ συνεδρίου τῶν Μακεδόνων, ἔπρεπε νὰ καταστήσῃ τὸν ἐκδότην ἐπιφυλακτικώτερον ὡς πρὸς τὸ πρᾶγμα [2]. Ἡ δὲ ἐπικουρία τοῦ Παυσα-

[1] *Νόμον τῶν Ἀχαιῶν* ἀποκαλεῖ καὶ χαρακτηρίζει τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ὁ Καββαδίας καὶ ἐν *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 1918 σ. 31 καὶ ἐν τῷ γαλλοφώνῳ περιοδικῷ *L'Acropole* τ. 1. σ. 8. κ. ἑ.

[2] Ὁ κ. Καββαδίας φαίνεται πρὸς στιγμὴν ἀντιληφθεὶς τὸ ὀρθὸν σημεῖον, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐμμείνῃ ἀπέκρουσε τοῦτο διὰ παρατηρήσεως, ἣν ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν ἐννοῶ. Ἔν τινι δηλονότι ὑποσημειώσει (σ. **141,10**) λέγει: «Ἴσως θελήσῃ τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ***συνέδριον*** δὲν εἶναι συνέδριον τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας, δὲν εἶναι δηλ. ἡ κατὰ Πολύβιον ***σύνοδος***, ἀλλὰ τὸ συνέδριον τοῦ **Ἀχαιομακεδονικοῦ** (;) συνδέσμου (τοῦ ἐκ τῶν Ἀχαιῶν, Μακεδόνων, Ἠπειρωτῶν, Βοιωτῶν, Φωκέων, Ἀκαρνάνων καὶ Θεσσαλῶν) αὐτὸ δηλ. τὸ συνέδριον, ὅπερ συνῆλθεν ἐν Κορίνθῳ τῷ 220, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Πρὸς ἀπόκρουσιν ὅμως τοιούτου ἰσχυρισμοῦ ἀρκεῖ μόνη ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο συνέδριον συμμαχικοῦ συνδέσμου ἀποτελουμένου ἐκ διαφόρων ***ἐθνῶν***, ἐνῷ τὸ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ***συνέδριον*** εἶναι συνέδριον ***ἔθνους ἀποτελουμένου ἐκ συνδέσμου διαφόρων πόλεων***». Ἀλλὰ πόθεν ἐξάγεται ὅτι τὸ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν συνέδριον

νίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἣν ἐπικαλεῖται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ ὁ ἐκδότης, διότι ὁ μὲν Παυσανίας (7,7, 1) καλεῖ «*συνέδριον*» ὁ δὲ Πλούταρχος (Ἄρατος, 25) «*συνέδρους*» τὴν συνέλευσιν τῶν Ἀχαιῶν, δὲν ἔχει σπουδαίαν ἀξίαν. Διότι ἀπέναντι τῶν δύο τούτων μεταγενεστέρων καὶ ἐν πολλοῖς ἀναξιοπίστων πηγῶν ἔχομεν ὅλην τὴν ἄλλην τὴν παλαιὰν καὶ ἐν πολλοῖς σύγχρονον ἐπιγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν παράδοσιν, ἰδίᾳ δὲ τὸν διὰ μακρῶν περὶ τὴν Συμπολιτείαν τῶν Ἀχαιῶν ἀσχοληθέντα Μεγαλοπολίτην ἱστορικόν, παρ' ᾧ οὐδ' ἅπαξ ὀνομάζεται ἡ *σύνοδος* τῶν Ἀχαιῶν διὰ τοῦ ὀνόματος *συνέδριον* (Παρβ. Hermann-Swoboda σ. 388, 2: Die Bezeichnung συνέδριον - σύνεδροι ist nicht offiziell, sie findet sich nur bei Plutarch. Arat 35 u. d. Pausanias VII. 7, 1. 9. 2. 14, 5. Die Ergänzung οἱ σύνεδροι τῶν Ἀχαιῶν in Sylloge² 229 (=S³ 490)6 ist unwahrscheinlich. Παρὰ *Lipsius*, Beiträge κλπ. ἐν Berichte d. sächs. Gesell. d. Wiss. phil-hist. Kl. 1898, σ. 175, χαρακτηρίζεται ἡ αὐτὴ συμπλήρωσις ὡς «ganz unsicher». Παρβ. καὶ Swoboda ἔ. ἀ. σ. 307 καὶ ἐν Klio τ. 12, σ. 47, 9. Ὁ Schulthess ἐν τῷ ἄρθρῳ *γραμματεῖς* τῆς P-W. R. E τ. VII σ. 1756 λέγει ὅτι ὁ ὅρος *σύνεδροι* καὶ *συνέδριον* ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐν χρήσει μόνον παρὰ ταῖς ὁμοσπονδίαις, ὕστερον δέ, ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἐγένετο εὐρυτέρα χρῆσις αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν βουλήν. Προσθέτει δὲ ὁ αὐτὸς ἐν σ. 1757 ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν Κοινῶν μόνον οἱ Ἀχαιοὶ οὐδὲν εἶχον *συνέδριον*).

Ἔπειτα, ἐνῷ παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως μαρτυρεῖται ὅτι ὁ τόπος τῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν ἦτο τὸ Αἴγιον (Παρβ. *Dubois*, σ. 114. P-W. R E. τ. I σ. 167, ἄρθρ. Achaia. *Hermann-Swoboda*, ἔ. ἀ. σελ. 392), ἡ ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφὴ ὁρίζει (στ. 15-18): «*τὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου, ἕως μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθῇ, οὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς παραγγέλλῃ, ὅταν δ' ἡ εἰρήνη γένηται,* ***οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες γίνωνται***». Τὴν ἄκραν ταύτην ἀντίθεσιν τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὴν λοιπὴν περὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας παράδοσιν ἐξηγεῖ ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς (σ. 144) ὧδε: «πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐξαιρετικῶν διατάξεων, οὐχὶ δηλαδὴ περὶ τῶν ἐν Αἰγίῳ συνελεύσεων, αἵτινες συνερχόμεναι κατ' ἔτος**1** ἐν χρόνῳ καθωρισμένῳ ὑπὸ τοῦ νόμου διεξῆγον τὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας, ἀλλὰ περὶ ἄλλων ἐκτάκτων συνελεύσεων, ἐν αἷς ἡ συζήτησις ἔμελλε νὰ περιστρέφηται περὶ θέματα ἀφορῶντα τὸ μὲν εἰς τὸν κοινὸν πόλεμον, τὸ δὲ εἰς τὰ συμφέροντα οὐχὶ μόνον τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ τῆς ὅλης συμμαχίας». Ἀλλ' ἀκριβῶς ἔχομεν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου, καθ' ἣν Ἀντίγονος ὁ Δώσων προκειμένου νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν συμμάχων θέματα ἀναγόμενα εἰς τὴν ὅλην συμμαχίαν, δὲν μετέβη εἰς τὸν τόπον τῶν *ἐκτάκτων* συνελεύσεων, ἃς ὑποθέτει ὁ ἐκδότης, ἀλλ' εἰς Αἴγιον (***Πολ.*** II, 54, 3: *Ὁ δὲ Ἀντίγονος. . . ἧκε πρὸς τὴν τῶν Ἀχαιῶν σύνοδον εἰς Αἴγιον· ἀπολογισάμενος δὲ περὶ τῶν καθ' αὑτὸν καὶ χρηματίσας περὶ τῶν μελλόντων, ἔτι δὲ κατασταθεὶς ἡγεμὼν ἁπάντων τῶν συμμάχων, μετὰ ταῦτα. . .* 54, 13 *οὕτως ἤδη συνάπτοντος τοῦ χειμῶνος παρῆν εἰς Αἴγιον πρὸς τὴν τῶν Ἀχαιῶν σύνοδον*). Καὶ ἂν πάλιν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ ἐκδότης (σ. 144), ἐν Αἰγίῳ συνήρχοντο οἱ Ἀχαιοὶ μόνον ὁσάκις εἶχον νὰ διεξαγάγωσι τὰς ὑποθέσεις τῆς Συμπολιτείας, ὁσάκις δ' ἐπρόκειτο νὰ σκεφθῶσι περὶ γενικωτέρων θεμάτων ἀφορώντων εἰς τὰ συμφέροντα τῆς συμμαχίας συνήρχοντο κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν «*οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες γίνωνται*», πῶς συμβιβάζεται πρὸς τοῦτο ἡ ρητὴ ἐπίσης μαρτυρία τοῦ Πολυβίου, ὅτι προκειμένου νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Φίλιππος ὁ Ε' κατὰ τὸ

εἶναι συνέδριον *ἔθνους* ἀποτελουμένου ἐκ διαφόρων πόλεων; Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μόνον ἅπαξ φέρεται ἡ λέξις *ἔθνος*, ἐν στ. 23: *ἀποκληρούσθωσαν δέ . . . . ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως*, ὅπου ἡ λέξις ἔχουσα τὴν συνήθη σημασίαν τοῦ *Κοινοῦ*, δηλ. τῆς *Συμπολιτείας*, ἀντιτίθεται πρὸς τὴν μεμονωμένην πόλιν (παρβ. Διόδ. 18, 10: *αἱ πλεῖσται μὲν συνέθεντο τὴν συμμαχίαν, αἱ μὲν κατ' ἔθνος, αἱ δὲ κατὰ πόλιν·* 19, 57. *Ἀντίγονος. . . . τά τ' ἔθνη καὶ πόλεις* καὶ *δυνάστας προσεκαλεῖτο εἰς συμμαχίαν*. παρβ. καὶ Πολύβ. II, 37, 40. IV, 1, 4. V, 1 κλπ. *τὸ τῶν Ἀχαιῶν ἔθνος*) Πολύβ. XVIII, 47, 5: *εἰσεκαλοῦντο πάντας τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων παραγεγονότας* (Παρβ. καὶ **Hermann-Swoboda** ἐν σ. 380, ἴδε καὶ **Sylloge**³ 557, 31). Οὕτως δ' ἡ Μακεδονικὴ συμμαχία, περὶ ἧς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πρόκειται, περιελάμβανε καὶ Κοινὰ (Ἀχαιῶν, Βοιωτῶν, Θεσσαλῶν κλπ.), καὶ πόλεις (Ἀθῆναι, Ζάκυνθον κλπ.). παρβ. **Wilhelm**, ἔνθα κατωτέρω σελ. 3.

1 Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὡς γνωστὸν τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν κατ' ἀρχὰς μὲν συνήρχετο εἰς δύο, ὕστερον δὲ εἰς πέντε κατ' ἔτος συνόδους. Παρβ. Hermann-Swoboda σ. 392. καὶ Lipsius, ἔ. ἀ. σ. 161.

ἔτος 220 π. Χ. γενικωτέρας φύσεως θέμα, ὡς ἦτο βεβαίως ὁ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐπικληθεὶς συμμαχικὸς πόλεμος, δὲν προσῆλθεν οὐ στεφανίτης ἀγὼν ἐτελεῖτο, ἀλλὰ προσῆλθεν ἐν Αἰγίῳ; Ἔπειτα ὁ αὐτὸς Μεγαλοπολίτης καὶ Ἀχαιὸς ἱστορικὸς διακρίνει σαφῶς δύο διαφόρους συνόδους συνελθούσας σχεδὸν ταυτοχρόνως κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ συμμαχικοῦ λεγομένου πολέμου (220 π. Χ.): τὴν σύνοδον ἁπάντων τῶν συμμάχων, γενομένην ἐν Κορίνθῳ παρισταμένου καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου (**Πολ.** IV, 13, 6: *τὴν δ' ἀρχὴν* (ἔσχεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος) *ἐκ τοῦ μετὰ ταῦτα γενομένου δόγματος ἁπάντων τῶν συμμάχων· οἳ συνελθόντες εἰς τὴν τῶν Κορινθίων πόλιν ἐπεκύρωσαν τὸ διαβούλιον διαπροστατεύοντος Φιλίππου τοῦ βασιλέως* καὶ 25, 1: *καταλαβὼν δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων παραγεγονότας εἰς Κόρινθον, συνήδρευε καὶ διελάμβανε μετὰ τούτων τί δεῖ ποιεῖν καὶ πῶς χρήσασθαι τοῖς Αἰτωλοῖς*. Παρβ. καὶ 22, 1), καὶ τὴν ἰδιαιτέραν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν τὴν συνελθοῦσαν ἐν Αἰγίῳ (**Πολ.** IV 26, 7: *οἱ δ' Ἀχαιοὶ συνελθόντες εἰς τὴν καθήκουσαν σύνοδον τό τε δόγμα πάντες ἐπεκύρωσαν καὶ τὸ λάφυρον ἐπεκήρυξαν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν· προσελθόντος δὲ καὶ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν βουλὴν ἐν Αἰγίῳ καὶ διαλεχθέντος διὰ πλειόνων τὰ ῥηθέντα μετ' εὐνοίας ἀπεδέξαντο καὶ τὰ προϋπάρχοντα φιλάνθρωπα τοῖς προγόνοις ἀνενεώσαντο πρὸς αὐτὸν τὸν Φίλιππον*. Παρβ. καὶ 27, 9). Εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς συνόδους παρίσταται ὁ Φίλιππος, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον ἐν ἑκατέρᾳ ἰδιότητα. Ἐν Κορίνθῳ μὲν παρίσταται ὡς σύμμαχος καὶ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων, ἐν Αἰγίῳ δὲ ὡς ἰδιαίτερος σύμμαχος τῶν Ἀχαιῶν ἀνανεώνων τὴν προϋπάρχουσαν τοῖς προγόνοις συμμαχίαν (**Πολ.** IV, 26,8), ἥτις ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἄλλη ἢ ἡ συμμαχία ἣν εἶχον συνάψει πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ἐν Πηγαῖς τῆς Μεγαρίδος ὁ Ἀντίγονος Δώσων καὶ ὁ Ἄρατος (*Πλουτ.* Ἄρατος 44). Ἐπανειλημμένως δὲ προσέρχεται ἐν Αἰγίῳ ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ὁσάκις ἔχει τι νὰ συζητήσῃ μετὰ μόνων τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς περίπου ἀνάγεται ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ (**Πολ.** V. 1, 6: *ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐνδεὴς ὢν σίτου καὶ χρημάτων εἰς τὰς δυνάμεις, συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐκκλησίαν· ἀθροισθέντος δὲ τοῦ πλήθους εἰς Αἴγιον* **κατὰ τοὺς νόμους**).

Τὸ δ' ἐν σελ. 144 λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Καββαδίου περὶ τῶν στεφανιτῶν ἀγώνων, ὅτι ἴσως δὲν περιλαμβάνονται ἐν αὐτοῖς οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνες, ὅπως συμβιβασθῇ καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὴν δῆθεν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ἡ γνωστὴ ἐχθρότης τῶν Ἠλείων πρὸς τοὺς Ἀχαιούς, εἶναι καὶ τοῦτο ἀμάρτυρον καὶ ἀκατανόητον, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν στ. 20 τῆς ἐπιγραφῆς 3β ἀναφέρονται οἱ Ἠλεῖοι.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνατραπῶσιν οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐκδότου καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐσφαλμένης αὐτοῦ ἑρμηνείας νὰ λεχθῶσιν [1]. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἀρνητικῆς προτιμῶ νὰ εἰσέλθω ἀμέσως εἰς τὴν θετικὴν ἐξέτασιν τῆς πολυτίμου ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ λαλοῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα ἀφ' ἑαυτῶν.

2. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ τὸ κείμενον αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ὀκτὼ τεμαχίων, τῶν ἀποτελούντων τὴν προκειμένην ἐπιγραφήν, ὡς δημοσιεύεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Καββαδίου, τὰ τρία, τὰ καὶ μεγαλύτερα, εὑρέθησαν κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφάς. Τὰ δὲ ἄλλα πέντε, τὰ μικρότερα, εὑρεθέντα ἐν ταῖς παλαιαῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ ἱεροῦ, εἶχον ἔκτοτε δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ **Fraenkel** ἐν τῷ **Corpus** τῶν **I.G. IV** ὑπ' ἀριθ. 924 μετὰ δύο ἀκόμη ἄλλων, ἅτινα ἄπορον πῶς διέλαθον τὴν προσοχὴν τοῦ Καββαδίου, καὶ ἅτινα, ὡς κατωτέρω θὰ δειχθῇ, ἀνήκουσιν εἰς ταύτην τὴν ἐπιγραφήν. Ὁ κ. Καββαδίας, προσαρμόσας μετὰ μεγάλης ἀληθῶς εὐστοχίας τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα τεμάχια πρὸς ἄλληλα, παρουσίασε τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 ἐπιγραφὴν (εἰκὼν 4 σ. 130), ἀποτελοῦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ κάτω μέρος τῆς ὅλης στήλης. Ἀλλὰ τὸν σοφὸν ἐκδότην διέλαθε τὸ γεγονός, ὅτι περὶ τῶν μικρῶν τούτων καὶ παλαιῶν τεμαχίων τῆς ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῆς εἶχε πραγματευθῇ ὁ δεινότατος

1 Οὕτω π. χ. ἐν στ. 24 τοῦ τεμαχίου 3β (=Β') ἀναφέρεται ὅρκος *Δία, Γῆν, Ἥλιον, κ. λ. π.* (παρβ. καὶ Καββαδίαν ἔ. ἀ. σ. 128,8). Ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν Ἀχαϊκῶν, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ὤμνυον πάντοτε εἰς Δία Ἀμάριον καὶ Ἀθηνᾶν Ἀμαρίαν. Παρβ. **Sylloge**³ ἀρ. 490, ὅπου ἡ συνθήκη Ἀχαιῶν καὶ Ὀρχομενίων. **Larfeld**, I, σ. 445. **Dubois** σ. 228. ***E. Ziebarth***, De jurejurando in jure Graeco questiones. Diss. Γοτίγγη 1892 σ. 20.

τῶν ἐπιγραφικῶν *Ad. Wilhelm* πρὸ δέκα ἐτῶν ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Akademie d. Wissensch. in Wien, Phil-Hist. Klasse τ. 165 Abhandlung 6 σελ. 31 κ. ἑ.

Ὁ Wilhelm μετὰ μακρὰν ἀνάλυσιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν μικρῶν τούτων τεμαχίων τῆς ἐπιγραφῆς IG IV 924 ἀποφαίνεται, ἔχων ἐν τούτῳ συνεπίκουρον καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ρώσσου ἐπιγραφικοῦ Ἀλεξάνδρου Nikitsky, ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ψήφισμα τῆς Κορινθιακῆς λεγομένης συμμαχίας τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο δὲ φαίνονται δεχόμενοι καὶ οἱ ὕστερον περὶ τῆς συμμαχίας ταύτης πραγματευθέντες ἱστορικοὶ ***Kaerst*** (I^2 σ. 268 κ. ἑ. καὶ σ. 526 κ.ἑ.) καὶ ***Wilcken*** (Beiträge zur Geschichte des korinthischen Bundes ἐν Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen Klasse der k. b. Akademie der Wissensch. zu München 1917, 10 Abhandlung σ 37). Τὴν δὲ γνώμην ταύτην τοῦ Wilhelm καὶ τὴν ἐλπίδα, ἣν ἐξέφρασεν οὗτος (σ. 43), ὅτι περαιτέρω ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου ἤθελον φέρει εἰς φῶς πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας νέα τεμάχια τοῦ οἰκτρῶς ἠκρωτηριασμένου ἐγγράφου, ἔρχονται νῦν νὰ κυρώσωσιν ἐν μέρει τὰ ὑπὸ τοῦ Καββαδίου εὑρεθέντα καὶ δημοσιευθέντα μεγάλα συμπληρώματα τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐξετάζων ὁ Wilhelm τὰ παλαιὰ τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἄλλας ἐπιγραφάς, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν Ἀττικὴν I.G. II 160 (= Syll.³ 260), εἰκάζει (σ 44) ὅτι ἐν τοῖς τεμαχίοις τούτοις ἔχομεν λείψανα τῆς συνθήκης, ἣν συνῆψε μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Φίλιππος τῷ 337 π. Χ. παρασκευάζων τὴν κατὰ τῶν Περσῶν πανελλήνιον ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Wilcken (ἔ. ἀ. σ. 37) μὴ ἀποκρούων τὴν περὶ Φιλίππου εἰκασίαν τοῦ Wilhelm, νομίζει ὅτι δύνανται ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἀφορῶσι τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῆς, ἥτις, ἀποτελοῦσα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰς συνθήκας τὰς μεταξὺ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων συναφθείσας, ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 336 π. Χ. Ἀλλ' ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ περιεχόμενα δὲν ἀνάγονται οὔτε εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Φιλίππου οὔτε εἰς τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἀνάγονται εἰς ἄλλην ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, γενομένην εἰς πολὺ ὑστέρους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνους.

Πρὸ πάσης ὅμως ἐξετάσεως τοῦ πράγματος νομίζω σκόπιμον νὰ προτάξω ἐνταῦθα (σελ. 6) τὸ κείμενον τῆς ὑπὸ τοῦ Καββαδίου συναρμολογηθείσης ἐπιγραφῆς, εἰς ἣν μελετήσας ἐξ αὐτοψίας τὸν λίθον προτείνω νέας ἀναγνώσεις καὶ συμπληρώσεις, προσθέσας ἐν τοῖς τελευταίοις στίχοις αὐτῆς καὶ το[ ] παρὰ Fraenkel (IG IV 924) τεμάχιον B [1], οὗ[ ] τὴν ἁρμόζουσαν θέσιν εἶχεν ἤδη εὐστόχως ὑποδείξει ὁ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 36).

3. *Αἱ περὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων πηγαὶ καὶ ἡ πρὸς ταύτας σχέσις τῆς ἐπιγραφῆς.*

Τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων [2], ἡ συμμαχία δηλονότι ἣν ἵδρυσεν ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην συγκαλέσας πανελλήνιον συνέδριον ἐν Κορίνθῳ, δὲν εἶναι μόνον το τελευταῖον πολιτικὸν μεγαλούργημα τοῦ διπλωμάτου Μακεδόνος (***Kaerst***, I^2 σ. 274), ἀλλὰ καὶ ἓν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς ὅλης πολιτικῆς ἱστορίας τῶν

1 Τὸ τεμάχιον τοῦτο καὶ τὸ ἄλλο, τὸ διὰ τοῦ **E** ὑπὸ τοῦ **Fraenkel** σημειούμενον, παρ' ὅλας τὰς ἐρεύνας μου δὲν κατωρθώθη νὰ εὑρεθῇ ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ λεγομένου παλαιοῦ Μουσείου τῆς Ἐπιδαύρου. Ἐνταῦθα θεωρῶ καθῆκόν μου νὰ ἐκφράσω θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ἔφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἀντ. Κεραμόπουλον, ὅστις εὑρισκόμενος διὰ λόγους ὑπηρεσιακοὺς ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου κατὰ τὴν αὐτόθι ἐπίσκεψίν μου, ὄχι μόνον ὑπεράγαν φιλοφρόνως καὶ φιλοξένως ηὐκόλυνε τὴν ἐργασίαν μου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος μὴ φεισθεὶς τοῦ κόπου τῆς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μετ' ἐμοῦ ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς πολλὰ δύσκολα καὶ ἀμφίβολα σημεῖα αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιγραφικῆς αὐτοῦ ἐμπειρίας μὲ ἐβοήθησε καὶ διεφώτισε.

2 Ἡ συμμαχικὴ καὶ ὁμοσπονδιακὴ αὕτη ὀργάνωσις, ἣν ἵδρυσεν ὁ Φίλιππος, καλεῖται συνήθως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν *Κορινθιακὴ Συμμαχία* Korinthischer Bund, La Ligue de Corinthe, ἐκ τοῦ τόπου τῆς πρώτης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου συμπήξεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐπανειλημμένης ὕστερον συγκεντρώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων. Οὕτω δὲ «*Κορινθιακὴ Συμμαχία*» μεταφράζεται καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. (***Δρόϋζεν***, τ. 1 σ. 59.190). Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀστόχου τούτου ὀνόματος ἐπροτίμησα τὸ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων παραδοθὲν διὰ τὴν ὁμοσπονδίαν ταύτην *Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων*, ὡς διδάσκει το ἐκ παπύρου τῆς Ὀξυρύγχου γνωσθὲν χρονικὸν (Oxyrh. Papyri τ. I σ. 25 στήλη III στ 3. κ. ἑ.): *κατὰ δὲ τὸν τέταρτον* ***τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων*** *συνελθόντες Φίλιππον αὐτοκράτορα στρατηγὸν εἵλοντο τοῦ πρὸς Πέρσας πολέμου.* Καὶ ὁ Ἀρριανὸς III 24, 4: *ὅτι Σινωπεῖς οὔτε τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων μετεῖχον.* Συνηθέστερον τὸ κοινὸν τοῦτο ἐλέγετο ἁπλῶς *οἱ Ἕλληνες*. Ἀρρ. I 16, 7. II 2 2. Ἡ ὀρθὴ αὕτη ὀνομασία ἤρχισεν ἤδη ἐσχάτως νὰ ἐπικρατῇ: «Korinthischer Bund der Hellenen» (Wilhelm). «Hellenischer Bund» (Niese), «Ligue hellénique» (Plassart)

Ἐπιγραφὴ Α (= ΑΕ 1918 σ. 132 ἀριθ. 3. σ. 130 εἰκὼν 4).

Σημ. Ἡ στιγμὴ ἡ σημειουμένη ὑποκάτω τῶν γραμμάτων δηλοῖ ὅτι τὰ γράμματα ταῦτα δὲν ἀναγινώσκονται εἰς τὸ ἀκέραιον, ἀλλὰ σώζονται ἴχνη αὐτῶν ἐν τῷ λίθῳ, ἐξ ὧν τὰ μὲν σαφῆ ἢ ἀναμφισβήτητα ἐτέθησαν ἐκτὸς ἀγκυλῶν, τὰ δὲ ὁπλῶς πιθανὰ περιελήφθησαν ἐν ταῖς ἀγκύλαις.

. . . . ΟΣΟΙ [. . . . .
. . ΙΑΣΤΩΝ [. . . . .
ἢ παρὰ τῶν [. . . . . ἑ]-
κάστων [. . . . .
σαν, ὅθε[ν . . . . μὴ ἐ-
§ 1. ξεῖνα[ι μηδενὶ εἴ]ρ[γειν τοὺς συνέδρους μηδὲ τοὺς π]ρεσβεύοντας ε[ἰς τοὺς συνέ-]
δρους [μηδὲ τοὺ]ς ἀποστελλομέ[νους παρὰ τῶν σ]υνέδρων, μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὴν κοι-
νὴν σ[τρατείαν] ἐκπεμπομένου[ς πεζοὺς καὶ ναύ]τας ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντέτακται,
μήτ[ε ἄγειν ταττ]ομένους ἐπὶ τὰ[. . . . .] μηδὲ ἀνδροληπτεῖν μηδὲ κατε[γ]-
γυᾶ[ν ἐπ' οὐδεμ]ι[ᾶ]ι αἰτίαι· ἂν δέ τι[ς ταῦτα ποιῆι, οἵ τ]ε ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστηι τῶν
§ 2. πό[λε]ων κωλυέτωσαν καὶ οἱ σύ[νεδροι δικαζέτ]ωσαν — Συνέρχεσθαι δὲ τοὺς συ-
νέδρους ἐμ μὲν τῆι εἰρήνηι τρὶ[ς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐ]ν δὲ τῶι πολέμωι ὁσάκις ἂν δοκῆι
[σ]υμφέρειν τοῖς συνέδροις καὶ [τῶι βασιλεῖ] ἢ τῶι ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοι-
[ν]ῆς φυλακῆς καταλελειμμέν[ωι, σ]υνεδρεύειν δὲ ὁπόσας ἂν ἡμέρας οἱ πρόεδροι
§ 3. τοῦ συνεδρίου παραγγέλλωσ[ιν — Τ]ὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου, ἕ-
ω[ς] μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυ[θῆι, ο]ὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ⟨ι⟩ ὑ[π]ὸ τῶν βα-
σιλέων ἀποδεδειγμένος στρ[ατ]ηγὸς παραγγέλληι, ὅταν δ' ἡ εἰρήνη γέν[ηται],
§ 4. οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες [γίν]ωνται — Τὰ δὲ δόξαντα τοῖς συνέδ[ρ]οις [κύρια]
εἶναι· χρηματιζόντωσαν δὲ ὑπ[ὲρ] ἥμισυ γινόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλθ[ωσιν],
§ 5. μὴ χρηματίζειν — Περὶ δὲ τῶ[ν ἐν] τῶι συνεδρίωι δοξάντων μὴ ἐξέστ[ω ταῖς]
§ 6. πόλεσιν εὐθύνας λαμβάνειν [παρ]ὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρω[ν — Προέ]-
δρους δὲ εἶναι πέντε ἐκ τῶν σ[υν]έδρων οἳ ἂν λάχωσιν ὅταν ὁ πόλε[μος μὴ ἐνδη]-
§ 7. μῆι, ἀποκληρούσθωσαν δ' ἐνὸ[ς μὴ πλεί]ους ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως — Τού[τους δὲ συνα]-
γαγεῖν τε τοὺς συνέδρους κ[αὶ δύο]? γραμματεῖς ἀπὸ τοῦ κοιν[οῦ λαβεῖν καὶ . . . .]
ὑπηρέτας καὶ προτιθέναι περὶ ὧ[ν χρὴ βου]λεύεσθαι, κ[αὶ τὰ] δόξ[αντα παραδιδόναι]
τοῖς γραμματεῦσι καὶ αὐτοὺς ἔχ[ειν ἀν]τίγροφα [σεσημ]ασ[μένα, καὶ τὰς γνώμας πά]-
σας εἰσάγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τ[οῦ λέγειν] ἢ χ[ρηματί]ζειν ἐ[ν κόσμωι? τοὺς δὲ συνεδρεύ]-
§ 8. οντας τὸν ἀτακτοῦντα ζημιοῦν — [Ὁ βουλόμενος δ' εἰση]γή(σα)σθαι γ[νώμην ὑπὲρ τῶν]
συμφερόντων τοῖς βασιλεῦσιν κα[ὶ ταῖς πόλε]σιν ἢ εἰσαγ[γεῖλαι τοὺς τὰ ὑ]-
πεναντία πράττοντας τοῖς συμμά[χοις μὴ] πειθομέν[ους τοῖς κοινῆι δεδογμέ]-
νοις ἢ ἄλλο τι χρηματίσαι τοῖς συ[νέδροις] ἀπογραφέσθω [εἰς τοὺς προέδρους],
§ 9. οἱ δὲ προτιθέτωσαν εἰς τοὺς συ[νέδρου]ς - Ὑπευθύνου[ς δὲ πάντων εἶναι τοὺς]
προέδρους ὧν ἂν πράξωσιν, τὰς δὲ [γρ]αφὰς διδότω κατὰ [τῶν προεδρευσάντων εἰς]
τοὺς μετὰ τούτους ἀποκλη⟨ι⟩ρωθέντας προέδρους [ὁ βουλόμενος, οὗτοι δὲ εἰσα]-
γέτωσαν εἰς τοὺς συνέδρους ἐν τῆι πρωτηι ἐ[πιγιν]ομένη[ι κοινῆι συνόδωι].
§ 10. —Ἕως (δ') ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθ[ῆι], προεδρεύειν [τοὺς ὑπὸ τ]ῶν βασι[λέων ταχθέντας — Ἂν]
§ 11. δέ τις πόλις μὴ ἀποστε[ίληι] κατὰ τ[ὰς ὁμολογία]ς συνέδρους [εἰς τὰς γινομένας]
συνόδους, ἀποτινέτω κ[αθ' ἕκα]στον τὸ[ν σύνεδρον δ]ύο ἑκάστης τ[ῆς ἡμέρας δραχμὰς]
ἕως ἂν διαλυθῶσιν ο[ἱ σύν]εδροι, ἂν μή τι[ς ἀρρωστί]αν νοσήσας ἐξ[ομόσηται αὐτός].
§ 12. —Καὶ ἄν τις πόλις μ[ὴ ἀ]ποστείληι τὴν δύ[ναμιν τὴ]ν τεταγμένην [ὅταν ὁ βασιλεὺς πα]-
ραγγέλληι, [ἀποτιν]έτω ἑκάστης (τῆς) ἡμέρας [κατὰ] τὸν ἱππέα ἡμιμ[ναῖον — κα]-
τὰ δὲ τὸ[ν] ὁπλί[την] εἴκοσι δραχμάς — κατὰ [τὸν ψιλὸ]ν δέκα δραχμὰ[ς — καὶ κα]-
τὰ τὸ[ν] ναύτην [. . . . . δ]ραχμάς, ἕως ἂν [ἐξέλθηι ὁ χ]ρόνος τῆς στρα[τείας πᾶσι]
το[ῖ]ς ἄλλοις Ἕ[λλησιν].

Ἐπιγραφῆς Β ἐμπροσθία ὄψις = Β (ΑΕ 1918 σ. 133, 3α).

. . . . πόλεις
. . . . θ?ρασυ
. . . . σ]ύνεδροι
. . . . ἂν παραγγ]έλλωσιν
. . . . ἑκά]στωι ὃ ἂν
. . . . εἰ]ρήνη καὶ μὴ
[ἐξεῖναι . . . .] -τρέφειν τὸ
[στράτευμα . . . . τ]οῖς συνέδροις
. . . .]ναι στρατη-
[γὸν . . . . συμμ]αχίαν ἐν τοῖς
. . . . ἀπ]άτριδες θ?ανα-
[τούσθωσαν? . . . .]ειναι αὐτοὺς
. . . . ἐν ἧ]ι δ' ἂν πόλει ἐν-
[δημῆι . . . .]ς καὶ ἀναγέτω-
[σαν . . . . γεγ]ραμμένων ἐ-
. . . . ἐναν]τίων στρατευο-
[μένων . . . . εἰ δ]ὲ μή, ἔστω καθ' αὐ-
[τῶν . . . . μὴ ἐξεῖναι ταῖς πόλ]εσιν ἄλλο τι πράτ-
[τειν . . . . λόγ]ωι ἢ ἔργωι εἰσαγ-
[γέλλειν . . . . οἱ σύν]εδροι κρινόντω-
[σαν . . . . ὅ,τι χρὴ παθ]εῖν ἢ ἀποτεῖσαι
. . . . ἡ θά]λαττα καθαρὰ ἦι
. . . . πολ]ιτείαις δὲ χρῆσθαι
[ταῖς πατρίοις? . . . . συ]μμαχίαν — ἵνα δὲ αἱ
. . . .]ηται τῆι σωτηρίαι
. . . . τ]ῆς τῶν βασιλέων
. . . .]μηδ' ἐπὶ νεωτερι-
[σμῶι . . . .]αι ἂν αἱρεῖσθαι ἐ-
. . . . ἐπι]ψηφίσαντα κρινι-?
. . . . π]ερὶ αὐτῶν ὁ βουλό-
[μενος . . . . μηδ]ένα τῶν συμμά-
[χων . . . .] αὐτόχειρες ἐ-
. . . .]ες καθ' αὐτῶν
. . . . τοῖ]ς κληρονόμοις
. . . . ἐν ἧι δ' ἂν πόλει
. . . .]ς ἀναγέτωσαν
. . . . ἐνηνεγμένηι
. . . . α]ν καὶ νέμεσθαι
. . . . τῆ]ι χώ[ραι

Ἐπιγραφῆς Β ὀπισθία ὄψις = Β΄ (ΑΕ 1918 σ. 134, 3β).

δ . . . .
πελ . . . .
τες δ . . . . οὐ]-
δεὶς . . . . σύ]-
[ν]εδροι . . . .
συνεδρ[. . . . . ἀ]-
ναλισκομ[. . . . .
οντες ὧν ἂ[ν . . . .
νας — ἵνα δὲ [μὴ . . . .
ως ἀλλ' ἴσως κ[αὶ δικαίως . . . .
εἰσφοραὶ γίνων[ται . . . .
δύναμιν καὶ ὡς . . . .
ταῖς πόλεσιν μ . . . .
συμμαχίαι γεγε[νημένηι . . . .
ἄν τι βούλωντα[ι . . . .
τῶν συμφερόντ[ων . . . .
οὗτοι ἐπανορθω[. . . . . τὰς ὁμο]
λογίας καὶ τοὺς [ὅρκους — . . . . εἰς στή]
λας λιθίνας κα[ὶ . . . . εἰς Νεμέ?]-
αν Ἠλείους δ' ε[ἰς Ὀλυμπίαν . . . .
Ἀχαιοὺς δ' εἰς . . . .
τὰς ὁμολογία[ς . . . . τοῦ συ]-
νεδρίου παρ' αὐ[τ . . . . ὀμνύω]
Δία, Γῆν, Ἥλιον, Π[οσειδῶ, Ἄρη, Ἀθηνᾶν καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς πάντας· ἐμμε]-
νῶ ἐν τῆι συ[μμαχίαι τῆι γεγενημένηι πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ἀντίγονον καὶ Φίλιππον
καὶ τοὺς τού[των συμμάχους . . . . κοινωνοῦν]
τας τοῦ συν[εδρίου . . . . αὐ]-
τοῖς — Καὶ οὐ[χ ὅπλα ἐποίσω . . . . ἐπ' οὐδένα τῶν ἐμ]-
μενόντων τ[αῖς . . . . οὐδὲ τὴν χώ]-
ραν ἀποτεμοῦ[μαι . . . . οὐδὲ τὴν βα]-
σιλείαν τὴν Ἀ[ντιγόνου καὶ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκγόνων καταλύσω· καὶ εἴ]
[τις] ἄλλος τού[τοις ἐναντίον ποιεῖ, πολεμήσω . . . .
. . . . ἐ]ν τοῖς ἐν[αντίοις? . . . .
. . . . . ἀλλὰ πο[ιήσω πᾶν τὸ δυνατὸν . . . .
συμμαχ]ίαν τ[ὴν γεγενημένην . . . .
ἔ]χε[ιν? . . . .

Ἑλλήνων. Διότι ἡ πολιτικὴ τῶν κοινῶν πανελληνίων ἰδεωδῶν, ἣν ἐκαλλιέργησαν μεγάλαι καὶ φωτειναὶ διάνοιαι, ὡς ἡ τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἰσοκράτους κλπ, νῦν ἐτίθετο τὸ πρῶτον καὶ εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογήν. Δυστυχῶς ὅμως αἱ εἰδήσεις καὶ αἱ πηγαὶ περὶ τῆς πανελληνίου ταύτης ὁμοσπονδίας, ἥτις ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνενεώθη κατ' ἐπανάληψιν ὕστερον ἐπὶ τῶν Διαδόχων καὶ τῶν Ἐπιγόνων, εἶναι πολὺ σπάνιαι καὶ πενιχραί. Ἀκριβῶς δὲ ἡ σπάνις αὕτη, ἡ προκαλέσασα πάντοτε τὰ παράπονα καὶ τὴν στενοχωρίαν τῶν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀσχοληθέντων ἱστορικῶν (παρβ. **Δρόϋζεν**, τ. Λ' σ. 57. 126, 1. 191. ***Kaerst***, τ. I² σ. 274. ***Wilcken***, ἔ. ἄ. σ. 3. ***Niese***, τ. II σ. 335), καθιστᾷ ἔτι μεγαλυτέραν τὴν χαρὰν μεθ' ἧς θὰ χαιρετισθῇ ἡ ἐκ τῶν χωμάτων τῆς ἱερᾶς Ἐπιδαύρου ἐμφάνισις νέας καὶ σπουδαίας ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ *Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου*, ἥτις ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι δὲν θὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία.

Αἱ εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν περὶ τῆς ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας ὀργανωθείσης Ἑλληνικῆς ταύτης ὁμοσπονδίας, περιορίζονται ἐκ μὲν τῶν γραμματειακῶν πηγῶν ἐν τῷ «*Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*» λόγῳ τοῦ (ψευδο) **Δημοσθένους**, παρὰ **Διοδώρῳ** σποραδικῶς καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις ἱστοριογράφοις **Κουρτίῳ Ρούφῳ** (Historia Alexandri magni) καὶ **Ἰουστίνῳ** (Epitoma historiarum Philippicarum) ἐπίσης· ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφικῶν ἐν τοῖς ὀλίγοις λειψάνοις καὶ τεμαχίοις, ἅτινα μετὰ τόσης ὀξυδερκείας διέκρινε, συνέλεξε καὶ συνήρμοσεν ὁ Wilhelm ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ. Παραβάλλοντες δὲ τὴν ἐξ Ἐπιδαύρου νέαν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε γνωστὴν παράδοσιν περὶ τοῦ *Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου* ἀντιλαμβανόμεθα προφανῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τὴν συγγένειαν.

Ἐν πρώτοις τοὺς «*συνέδρους*», οἵτινες ἀπαντῶντες ἐν ἑκάστῳ σχεδὸν στίχῳ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἐπιγραφῆς, παρέσχον τοσαύτας δυσχερείας εἰς τὸν Καββαδίαν ἐπανευρίσκομεν πανταχοῦ τῆς παραδόσεως, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ τοῦ «*κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου*» παρβ. (ψευδο **Δημοσθ**. *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον Συνθηκῶν* 15: *ἔστι γὰρ ἐν ταῖς συνθήκαις ἐπιμελεῖσθαι τοὺς συνεδρεύοντας* **Διόδ**. XVI, 89,3 : *διόπερ ἐν Κορίνθῳ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου συναχθέντος*. XVII,4 : *τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου παραγγείλαντος εἰς Κόρινθον ἀπαντᾶν τάς τε πρεσβείας καὶ τοὺς συνέδρους. ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ συνεδρεύειν εἰωθότες*. 48,6 : *οἱ δὲ σύνεδροι τῶν Ἑλλήνων ἐψηφίσαντο πέμψαι πρέσβεις πεντεκαίδεκα*. 73,5 : *ἐκείνου δὲ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον τὴν ἀπόκρισιν ἀποστείλαντος, οἱ μὲν σύνεδροι συνήχθησαν εἰς Κόρινθον* XVIII, 69 : *συναγαγὼν* (ὁ Πολυσπέρχων) *ἐκ τῆς πόλεως συνέδρους, διελέχθη περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν συμμαχίας*. XX, 46 : *πρὸς δὲ τὸν υἱὸν Δημήτριον ἔγραψε, κελεύων τῶν μὲν συμμαχίδων πόλεων συνέδρους συστήσασθαι τοὺς βουλευσομένους κοινῇ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι συμφερόντων*. **Δημοσθ** *Περὶ τοῦ Στεφ*. 22 : *ὡς ἄρ' ἐγώ.... κεκωλυκὼς εἴην τὴν πόλιν μετὰ κοινοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων ταύτην* (τὴν εἰρήνην) *ποιήσασθαι*. **Ὑπερείδης** *Ὑπὲρ Εὐξεν*. 20: *καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον πορεύεσθαι*. **Αἰσχίνης** *Κ. Κτησ*. 161 : *οὐδ' εἰάσατε κριθῆναι ἐν τῷ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ...* 254: *ἡμερῶν μὲν ὀλίγων μέλλει τὰ Πύθια γίγνεσθαι καὶ τὸ συνέδριον τὸ τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι* (περὶ τῶν δύο τούτων χωρίων τοῦ Αἰσχίνου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω). **Πολύβιος** IV 23, 5: *καὶ παρελθόντες εἰς τὸ τοῦ βασιλέως συνέδριον*. 8 : *οἱ μετέχοντες τοῦ συνεδρίου*. 25 1 : *καταλαβὼν τοὺς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων παραγεγονότας εἰς τὴν Κόρινθον συνήδρευε*. 5 : *διακούσαντες τούτων οἱ τῶν συμμάχων σύνεδροι* 26,2 : *οἱ δὲ σύνεδροι παραχρῆμα πρεσβευτὰς ἐξαπέστελλον πρὸς τοὺς συμμάχους*. V 28,2 : *ὁ δὲ Φίλιππος ἔγραψε διασαφῶν πέμπειν εἰς Πάτρας τοὺς συνεδρεύσοντας*. 102,8 : *πρὸς μὲν τὰς συμμαχίδας πόλεις γραμματοφόρους ἐξαπέστειλε παρακαλῶν πέμπειν εἰς Πάτρας τοὺς συνεδρεύσοντας*. 103,1 : *ἤδη δὲ καὶ τῶν συνέδρων ἠθροισμένων κ.τ.λ.* ***Iustinus*** IX,5 : compositis in Graecia rebus Philippus omnium civitatium legatos ad formandum rerun praesentinm statum evocari Corinthum jubet. Ibi pacis legem universae Graeciae pro meritis singularum civitatium statuit *consiliumque* omnium veluti unum senatum ex omnibus legit. Ὁ *Curtius Rufus* VI. 6,19 ὀνομάζει ἐπίσης concilium Graecorum. Καὶ ἐν ἐπιγρα-

φαῖς οὕτως ὀνομάζεται: παρβ. τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Χίου *Sylloge*³ ἀριθ. 283,14 ***καὶ κρίνεσθαι ἐν τῷ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ***. Τὴν ἐπιγρ. τῆς Κιμώλου *Sylloge*³ 261: ***Ἔκρινεν ὁ δῆμος ὁ τῶν Ἀργείων κατὰ τὸ δόκημα τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων)***. Τὸν ἐν στ. 13/14 ἀναφερόμενον «***ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένον***», περὶ οὗ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, ἐπανευρίσκομεν μνημονευόμενον καὶ ἐν τῷ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγῳ τοῦ (ψευδο)***Δημοσθένους*** § 15: «***ἔστι γὰρ ἐν ταῖς συνθήκαις ἐπιμελεῖσθαι τοὺς συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένους***», ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῇ ἐν ἔτει 1897 ἐν Ἀκροπόλει εὑρεθείσῃ Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ κατ' ἔκδοσιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 47). Ἡ φράσις «***μηδ' ἐπὶ νεωτερισμῷ***» τοῦ τεμαχίου Β τῆς ἐπιγραφῆς (στ. 27) ἐπανευρίσκεται ἐπὶ λέξει ἐν τῷ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξ. συνθηκῶν λόγῳ* (§ 15). Ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλαι λέξεις, φράσεις καὶ ἔννοιαι τοῦ ἐλλιπεστάτου ἀτυχῶς τεμαχίου Β', ὡς π. χ. ***εἰσφοραὶ*** (στ. 11), ***ὁμολογίαι*** (στ. 18 καὶ 22), ***κοινωνοῦν τας τοῦ συνεδρίου*** (στ. 27), ***οὐδὲ τὴν βα]σιλείαν τὴν Ἀ[ντιγόνου καὶ Φιλίππου καταλύσω*** (στ. 31 κ. ἑ.) κ. λ. π. ἐπανευρίσκονται εἴτε ἐν τῷ ἀνωτέρω *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξ. συνθηκῶν* λόγῳ, εἴτε ἐν τῇ ἄλλῃ τῇ σχετικῇ πρὸς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐπιγραφικῇ παραδόσει (πρβ. Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 7. σ. 45. σ. 53 κ.λ.π.). Τὸν ὅρκον, ὅστις παρουσιάζεται ἐν Β' στ. 25 ἐπανευρίσκομεν ἐπίσης ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ I.G. II 160, εἰς ἣν ὁ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 5 κ. ἑ.) ἀναγνωρίζει λείψανον τῆς μεταξὺ Φιλίππου καὶ Ἀθηναίων συνομολογηθείσης συνθήκης, περιλαμβάνον τὸν ὅρκον τὸν ἰσχύοντα διὰ πάντα τὰ μέλη τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἐκ πλειόνων ἄλλων παρατηρήσεων, ἃς θὰ κάμωμεν κατωτέρω ἀναλύοντες τὰ καθ' ἕκαστον τῆς ἐπιγραφῆς, συνάγεται ὅτι αὕτη ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν, ἀλλ' εἰς τὸ «***Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον***». Ἀλλὰ τὸ συνέδριον τοῦτο καὶ αἱ συνθῆκαι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἵδρυσιν καὶ συνομολόγησιν αὐτῶν εἶχον πολλὰς μεταπτώσεις, πολλάκις δὲ ὕστερον καταλυθεῖσαι ἀνανεοῦνται εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ ἐπὶ διαφόρων βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Τὸ ζήτημα δέ, τὸ ὁποῖον πρὸ πάντων πρέπει νὰ ἐξετασθῇ, εἶναι εἰς ποίαν περίοδον καὶ εἰς ποίαν ἐποχὴν τοῦ Κοινοῦ ἀνήκει ἡ προκειμένη ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφή.

4 Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Ὡς γνωστόν, τὸ Κοινὸν τοῦτο ἱδρύθη τὸ πρῶτον τῷ 338/7 ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β', ὅστις, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Διόδωρος (XVI,89), *πεφρονηματισμένος τῇ περὶ Χαιρώνειαν νίκῃ καὶ διαδοὺς λόγον ὅτι βούλεται πρὸς Πέρσας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων πόλεμον ἄρασθαι, καὶ λαβεῖν παρ' αὐτῶν δίκας ὑπὲρ τῆς εἰς τὰ ἱερὰ γενομένης παρανομίας ἰδίους τοὺς Ἕλληνας ταῖς εὐνοίαις ἐποιήσατο· φιλοφρονούμενός τε πρὸς ἅπαντας καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσιν ἀπεφαίνετο βούλεσθαι διαλεχθῆναι περὶ τῶν συμφερόντων. διόπερ ἐν Κορίνθῳ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου συναχθέντος, διαλεχθεὶς περὶ τοῦ πρὸς Πέρσας πολέμου, καὶ μεγάλας ἐλπίδας ὑποθείς, προετρέψατο τοὺς συνέδρους εἰς πόλεμον. τέλος δὲ τῶν Ἑλλήνων ἑλομένων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος, μεγάλας παρασκευὰς ἐποιεῖτο πρὸς τὴν ἐπὶ τοὺς Πέρσας στρατείαν. διατάξας δ' ἑκάστῃ πόλει τὸ πλῆθος τῶν εἰς συμμαχίαν στρατιωτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν.* Ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ συνεφωνήθησαν αἱ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τοῦ Φιλίππου ὁμολογίαι καὶ συνήφθη ἡ πανελλήνιος συμμαχία, ἥτις ὑποκαταστήσασα τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑφισταμένην ἕως τότε δευτέραν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, ἥνωσεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντα τὰ Κοινὰ καὶ πάσας τὰς ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν ἑλληνικὰς πόλεις πλὴν τῆς Σπάρτης (*Niese* I σ. 37. ***Δρόϋζεν*** Α' σ. 57. *Schäfer* τ. III² σ. 50 κ.ἑ.). Ἀλλ ὁ θάνατος τοῦ Φιλίππου ἐπελθὼν αἰφνιδίως μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ τῶν ἐν Κορίνθῳ διαπραγματεύσεων ἐκλόνησε πρὸς στιγμὴν τὴν θέσιν τῶν Μακεδόνων ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ ὑπὸ τούτους ἱδρυθεῖσα συμμαχία ἔβαινε πρὸς διάλυσιν. Τότε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 336, ἐμφανισθεὶς ὁ νέος βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἐν Ἑλλάδι καὶ καθησυχάσας, ἢ μᾶλλον καταπλήξας τοὺς Ἕλληνας, ἀνενέωσεν ἐν Κορίνθῳ ἐπίσης τὴν πανελλήνιον συμμαχίαν (***Διόδ.*** XVII 4 *τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου παραγγείλαντος εἰς Κόρινθον ἀπαντᾶν τάς τε πρεσβείας*

καὶ τοὺς συνέδρους, ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ συνεδρεύειν εἰωθότες, διαλεχθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ λόγοις ἐπιεικέσι χρησάμενος ἔπεισε τοὺς Ἕλληνας ψηφίσασθαι στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ στρατεύειν ἐπὶ τοὺς Πέρσας ὑπὲρ ὧν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξήμαρτον». Παρβ. καὶ ***Ἀρριανοῦ*** Α΄. 1,1 κ. ἑ. *Iustinus* XI, 2, 4 κ. ἑ. Πρὸς τούτοις ***Δρόϋζεν*** Α΄ σ. 133. *Niese* I.56. *Schäfer* III², 97. *Beloch*. II, 616 *Kaerst*. I² 320. *Szanto*. Ausgewählte Abhandlungen σ. 21.) Εἰς τὴν ἀνανέωσιν δὲ ταύτην τῶν συνθηκῶν (336/5 π. Χ.) ἀναφέρεται καὶ ὁ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγος τοῦ (ψευδο)***Δημοσθένους***, καθὼς καὶ ἐπιγραφαί τινες (ἡ Ἀττικὴ IG. II καὶ III edit. min. 329, παρβ. Wilhelm ἐ. ἀ. σ. 44 κ. ἑ. Kaerst I² 320 1, καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἔτους 333/2 ἐπιγραφὴ τῆς Χίου Sylloge³ 283).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπηκολούθησαν ἐν Ἑλλάδι μεγάλαι ἀνωμαλίαι καὶ ταραχαί, ἐπῆλθεν ὁ Λαμιακὸς πόλεμος, καὶ ἡ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας πανελλήνιος συμμαχία κατελύθη 323 π. Χ.). Ὕστερον δὲ, ὅτε τὸν ἀποθανόντα Ἀντίπατρον διεδέχθη ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους ὁ Πολυσπέρχων, οὗτος διαχειριζόμενος τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐν ὀνόματι τῶν συμβασιλέων Φιλίππου τοῦ Ἀρριδαίου καὶ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐκ τῆς Ρωξάνης δηλονότι γεννηθέντος υἱοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, προσεπάθησε νὰ ἀνανεώσῃ τὴν παλαιὰν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν, ἀποστείλας τὸ παρὰ ***Διοδώρῳ*** (XVIII, 56) παραδοθὲν *διάγραμμα*, δι' οὗ κατασκευάζει εἰρήνην καὶ ἀνασυνιστᾷ τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου παλαιὰ διαγράμματα. Τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τούτων δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Ειδικῶς ὅμως περὶ τῆς Πελοποννήσου πληροφορεῖ ὁ ***Διόδωρος*** (XVIII, 69) ὅτι «*ὁ Πολυσπέρχων βουλόμενος τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον διοικῆσαι συμφερόντως, παρῆλθε καὶ συναγαγὼν ἐκ τῶν πόλεων συνέδρους, διελέχθη περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν συμμαχίας*». Τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον συνελθὸν καὶ τώρα ἐν Κορίνθῳ (*Niese*, I. 244. παρβ. καὶ ***Δρόϋζεν***, τ. Β΄ σ. 236, 1-2), ἀνενέωσε τὴν πανελλήνιον συμμαχίαν περὶ τὸν Πολυσπέρχοντα (τῷ 318 π. Χ.), ἧς μετέσχον πάντες οἱ Πελοποννήσιοι πλὴν τῶν Μεγαλοπολιτῶν.

Τὴν συμμαχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων διαλυθεῖσαν μετὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα μεταξὺ τῶν Διαδόχων ταραχώδη καὶ πολεμικὰ γεγονότα ἐπεχείρησε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Φιλιππικῶν παραδόσεων καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Λάγου τῷ 308 π. Χ., ἀλλὰ μὴ εὑρὼν πρὸς τοῦτο προθύμους τοὺς Πελοποννησίους ἀπέσχε τοῦ ἐγχειρήματος. (παρβ. ***Διόδωρ.*** XX, 37. P-W. R. E. ἐν ἄρθρῳ *Demetrius* τ. IV σ 2772, 25. *Niese* I σ. 309. Kaerst II¹, 65.70.).

Τρίτη ἀνανέωσις τοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Οὗτος ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 307 π. Χ. μετὰ μεγάλων δυνάμεων, ἀφοῦ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ πάτριον πολίτευμα τοῖς Ἀθηναίοις, διετάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἀντιγόνου «*τῶν μὲν συμμαχίδων πόλεων συνέδρους ποιήσασθαι, τοὺς βουλευομένους κοινῇ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι συμφερόντων, αὐτὸν δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως εἰς Κύπρον πλεῦσαι. Οὗτος μὲν οὖν συντόμως πάντα πράξας κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός* (***Διόδ.*** XX, 46), ἔπλευσεν εἰς Κύπρον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 306 (***Πλουτάρχου*** *Δημήτριος* 15. P-W. RE τ. IV σ. 2774). Ἡ ἀπόπειρα αὕτη τοῦ Δημητρίου πρὸς σύγκλησιν κοινοῦ ἐν Ἑλλάδι συμμαχικοῦ συνεδρίου, μείνασα τότε ἕνεκα τῆς ἐσπευσμένης αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος ἀναχωρήσεως ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐπανελήφθη κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ εἰς Ἑλλάδα κάθοδον. Μετὰ τὰς ἐν Κύπρῳ λαμπρὰς νίκας καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ροδίους συνθηκολόγησιν ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα (τῷ 304) καὶ *κομισθεὶς διὰ τῶν νήσων κατέπλευσεν εἰς Αὖλιν τῆς Βοιωτίας, σπεύδων ἐλευθερῶσαι τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου*, ἠλευθέρωσε τὴν Χαλκίδα, καὶ κατεδίωξε τὸν Κάσσανδρον μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν (***Πλουτ.*** *Δημήτρ.* 23. ***Διόδ.*** XX, 100. P-W. RE. τ. IV σ. 2778). Ὅλη ἡ μέση Ἑλλάς, ἡ Βοιωτία, ἡ Ἀττικὴ κλπ. προσῆλθον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Δημητρίου ἐκδιωχθεισῶν τῶν φρουρῶν τοῦ Κασσάνδρου. Ἀφοῦ δὲ διῆλθε τὸν χειμῶνα τοῦ 304/3 ἐν Ἀθήναις ἐν μέσῳ ὀργιαστικῶν διασκεδάσεων (***Πλουτ.*** *Δημήτρ.* 24 κ. ἑ. πρβλ. καὶ τὸν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ποιηθέντα ἰθύφαλλον παρ' ***Ἀθηναίῳ*** VI, 253), μετέβη τῷ 303 εἰς Πελοπόννησον,

ὅπου ἀπὸ τοῦ 308 εἶχε στερεώσει τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ὁ Κάσσανδρος (P-W R E τ. IV 2778). Καταλαβὼν δὲ τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, ἔνθα ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πύρρου Δηϊδάμειαν, τὴν Ἀχαΐαν, τὸ Αἴγιον, τὴν Ἀρκαδίαν μέχρι Μαντινείας, προσῆλθε κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 303, ἢ τὸ ἔαρ τοῦ 302, εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἰσθμίων, ὅπου «*κοινοῦ συνεδρίου γενομένου καὶ πολλῶν ἀνθρώπων συνελθόντων, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη τῆς Ἑλλάδος, ὡς πρότερον οἱ περὶ Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον* (***Πλουτ.*** *Δημήτρ.* 25. παρβ. καὶ ***Σουΐδαν*** ἐν λ. *Δημήτριος* καὶ P-W. RE. τ. IV σ. 2778). Ἐκεῖ δὲ ἀναμφιβόλως ἀνενεώθησαν αἱ παλαιαὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁμολογίαι τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπανιδρύθη τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων καθορισθεισῶν τῶν στρατιωτικῶν συντάξεων, δι' ὧν θὰ ἐβοήθει τὸ Κοινὸν τὸν Δημήτριον (*Niese* τ. I. σ. 338. Kaerst II¹ σ. 77). Τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ, ὅστις συνηκολούθησε τῷ Δημητρίῳ ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεων συμφώνως πρὸς τὰς νέας συνθήκας, ἀναφέρει ὁ ***Διόδωρος*** (XX 110. παρβ. καὶ *Sylloge*³ 374, ἔνθα ἀναφέρονται Ἀθηναῖοι πολῖται τελευτήσαντες καὶ αἰχμαλωτισθέντες ἐν Ἰψῷ). Ἦσαν δισμύριοι καὶ πεντακόσιοι πλὴν ἴσως τοῦ στόλου, ὅστις ἠθροίσθη εἰς Εὔβοιαν. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία, δι' ἣν οὗτοι προωρίσθησαν, καταλήξασα εἰς τὴν ἐν Ἰψῷ ἧτταν τῶν Δημητρίου καὶ Ἀντιγόνου (τῷ 301) συνετέλεσεν εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ Κοινοῦ, τὸ ὁποῖον τῷ 287 δὲν ὑφίστατο πλέον (*Niese* I, σ. 376).

Τετάρτη καὶ τελευταία ἀνανέωσις τοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος τῷ 224 π. Χ. Πότε καὶ ποῦ ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ συγκρότησις τοῦ συνεδρίου, ἐν ᾧ συνεζητήθησαν καὶ συνωμολογήθησαν αἱ νέαι μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου ὁμολογίαι τῶν Ἑλλήνων, ἂν δηλαδὴ συνωμολογήθησαν πρὸ τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης ἐν Αἰγίῳ, ἢ μετ' αὐτὴν ἐν τῇ πανηγύρει τῶν Νεμέων (***Πολύβ.*** II, 70, 4, παρβ. *Niese* II σ. 347 καὶ P-W.R.E. ἄρθρ. *Achaia* ἐν τ. I. σ. 171), δὲν ἀναφέρει ὁ Πολύβιος, ὅστις ἐξιστορῶν τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ἀντίγονον Φιλίππου παρουσιάζει τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου συναφθείσας ὁμολογίας ἤδη συντετελεσμένας καὶ ἰσχυούσας (***Πολύβ.*** IV, 3,8 : *διὰ τὸ μένειν ἔτι τότε τὴν κοινὴν εἰρήνην τοῖς Ἕλλησι τὴν ὑπ' Ἀντιγόνου συντελεσθεῖσαν.* 9,4 : *ἔτι γὰρ ἔνορκος ἔμενε πᾶσιν ἡ γεγενημένη συμμαχία δι' Ἀντιγόνου κατὰ τοὺς Κλεομενικοὺς καιροὺς Ἀχαιοῖς, Ἠπειρώταις, Φωκεῦσι, Μακεδόσι, Βοιωτοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Θετταλοῖς.* Ὑπαινιγμοὺς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου συναφθεισῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθηκῶν εὑρίσκομεν καὶ ἐν βιβλ. IX, 31,4. 36,5.9). Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα αἱ ὁμολογίαι αὗται συνεφωνήθησαν πρὸ τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης, καὶ δὴ τὸ φθινόπωρον τοῦ 224 ἐν Αἰγίῳ, ὅπου κατὰ τὸν Πολύβιον (II, 54) ὁ Ἀντίγονος *ἐλθὼν καὶ ἀπολογισάμενος περὶ τῶν καθ' αὑτὸν καὶ χρηματίσας περὶ τῶν μελλόντων κατεστάθη ἡγεμὼν ἁπάντων τῶν συμμάχων* (παρβ. καὶ *Niese* II 335, *Beloch* III¹ 736/7, *Holleaux* ἐν B.C.H. τόμ. 31 σ. 98, *Bettingen*, König Antigonos Doson von Makedonien, Dissert. Jena 1912 σ. 38). Τὰς ὁμολογίας δὲ ταύτας βλέπομεν ἐκτελουμένας ἀκολούθως ὕστερον, ὁπότε ὁ Ἀντίγονος προχωρῶν μετὰ τῶν συμμάχων εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐναντίον τοῦ Κλεομένους ἡγεῖται Μακεδόνων, Ἀγριάνων, Ἀχαιῶν, Μεγαλοπολιτῶν, Βοιωτῶν, Ἠπειρωτῶν, Ἀκαρνάνων, Ἰλλυριῶν, Κρητῶν κ.λ.π. (***Πολύβ.*** II, 65—66). Ὥστε ἡ ἐν Αἰγίῳ συναφθεῖσα συμμαχία δὲν εἶναι ὡς ὑπέθεσάν τινες ἡ μονομερὴς συμμαχία, ἣν συνῆψεν ὁ Ἀντίγονος πρὸς μόνους τοὺς Ἀχαιούς, ἀφοῦ τοιαύτην εἶχεν ἤδη διαπραγματευθῇ καὶ συνάψει ὁ Ἀντίγονος μετὰ τοῦ Ἀράτου ὀλίγον πρότερον (τὸ θέρος τοῦ 224) ἐν Πηγαῖς τῆς Μεγαρίδος προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον (***Πλουτάρχου***, *Ἄρατος* 44,19. παρβ. καὶ *Niese* II σ. 332, *Beloch* III¹ σ. 735, *Bettingen* ἔ. ἀ. σ. 37), ἀλλ' εἶναι ὁ γενικώτερος συμμαχικὸς σύνδεσμος, ὁ ἱδρυθεὶς ἐν ἐπισήμῳ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν συνεδρίῳ (παρβ. ***Δρόϋζεν***, τ. Γ' σ. 136) καὶ περιλαβὼν πάντας σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας, συμπεριληφθέντων ἐν αὐτῷ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην (***Πολύβ.*** IV, 15, 5. Ἐν τῇ συνθήκῃ τῇ συνομολογηθείσῃ μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Μακεδόνων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀφ' ἑτέρου φαίνεται ὅτι ὑπετάγησαν μὲν οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ὑπεχρεώθησαν εἰς συμμαχίαν, ἢ τοὐλάχιστον εἰς οὐδετερότητα, δὲν εἰσῆλθον δ' ὅμως εἰς τὸ Κοινὸν τῶν

Ἑλλήνων ὡς μέλη αὐτοῦ). Τοῦ κοινοῦ δὲ τούτου καὶ πανελληνίου συμμαχικοῦ συνδέσμου ἡγεμὼν ἀνακηρύσσεται ὁ Ἀντίγονος (**Πολύβ.** II,54.70. παρβ. καὶ *Niese* II,335). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι τὸ σπουδαιότατον μέλος, κατέχοντες μετὰ τοὺς Μακεδόνας τὴν ἀμέσως δευτερεύουσαν θέσιν ἐν αὐτῇ, λεγομένη ἐν τοῖς ἀκολούθοις χρόνοις κοινῇ Ἀχαιῶν καὶ Φιλίππου συμμαχία (**Πολύβ.** IV,55,1). Τοῦτο δὲ ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἰσχύν, ἣν εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκτήσει οἱ Ἀχαιοί, ἐπικρατήσαντες πάντων σχεδὸν τῶν Πελοποννησίων (παρβ. καὶ *Niese* II, 337). Ἡ πανελλήνιος αὕτη συμμαχία ὑφισταμένη ἀκεραία μετὰ τῶν ὁμολογιῶν καὶ τῶν συνθηκῶν αὐτῆς ἐν ἀπολύτῳ ἰσχύϊ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ἀντίγονον Φιλίππου, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Πολύβιος (IV, 3,8 9,4 13,6. 22,2. 24,5. 27,10. παρβ. καὶ IX, 38,5 X,5,4.), διετηρήθη μέχρι τοῦ 198 π.Χ. ὁπότε κατελύθη προσχωρησάντων τῶν Ἀχαιῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὅτι δὲ ὑφίστατο ἔτι ἡ συμμαχία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μαρτυρεῖ ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς Λίβιος (Βιβλ. XXXII,19. *Niese*, II,337).

5. Ἡ ἀνανέωσις τοῦ Κοινοῦ εἰς ἣν ἀφορᾷ ἡ ἐπιγραφή.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα εἰς ποίαν ἐκ τῶν πέντε τούτων περιπτώσεων, καθ' ἃς ἔχομεν συγκρότησιν πανελληνίου Κοινοῦ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας, ἀνάγεται ἡ προκειμένη ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφή. Περὶ τοῦ ζητήματος ὅμως τούτου παρατηρητέον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει καὶ πολὺ μεγάλην σημασίαν, διότι πᾶσα ἀνανέωσις ἀπετέλει ἐπανάληψιν τῶν παλαιῶν ὅρων καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν προηγηθεισῶν συνθηκῶν, ὥστε αἱ ὁμολογίαι καὶ τὰ καταστατικὰ ἔγγραφα πλὴν τῶν ἐλαχίστων κατὰ καιροὺς ἀναγκαίων μεταβολῶν περιελάμβανον τοὺς αὐτοὺς ὅρους περίπου, τοὺς διαγραφομένους ἐν τῇ ἀρχικῇ τῇ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' ἱδρυθείσῃ συμμαχίᾳ. Οὕτω π.χ. ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλέσας ἐν Κορίνθῳ τῷ 336 τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνανεώσας τὰς πρὸς στιγμὴν χαλαρωθείσας συνθήκας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λαμβάνει ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τοὺς αὐτοὺς τίτλους, οὓς εἶχε λάβει παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ Φίλιππος (**Διόδ.** XVI, 89: *ἐν Κορίνθῳ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου συναχθέντος διαλεχθεὶς* (ὁ Φίλιππος). *τέλος δὲ τῶν Ἑλλήνων ἑλομένων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος.* XVII,4: *ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ συνεδρεύειν εἰωθότες διαλεχθεὶς* (ὁ Ἀλέξανδρος) *ἔπεισε τοὺς Ἕλληνας ψηφίσασθαι στρατηγὸν αὐτοκράτορα εἶναι τὸν Ἀλέξανδρον*, καὶ ἀντιγράφει αὐτολεξεὶ τὰς ὁμολογίας τοῦ πατρός (παρβ. *Sylloge*[3] 260 καὶ *Wilcken*, ἔ. ἀ. σ. 3. 32,1. 39). Τὸ διάγραμμα, τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐξ ὀνόματος τῶν βασιλέων Φιλίππου τοῦ Ἀρριδαίου καὶ τοῦ μικροῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ διαλυθέντος Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, στηρίζεται ἐπὶ τῶν προηγουμένων διαγραμμάτων τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (**Διόδ** XVIII, 56: *πολιτείας δὲ τὰς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τἆλλα πράττειν κατὰ τὰ διαγράμματα τὰ πρότερον ὑπ' ἐκείνων γραφέντα... Ἀθηναίοις δὲ εἶναι τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου)*. Ὁ Πολυσπέρχων ἐκεῖνα ἔχει ὡς ὑπόδειγμα καὶ ἐξ αὐτῶν παραλαμβάνει τοὺς ὅρους τῶν ὁμολογιῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ προβάλλουσαι λεκτικαὶ ὁμοιότητες (Wilcken, ἔ. ἀ. 32,1). Ἐπίσης καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἀνανεώνων τὴν πανελλήνιον συμμαχίαν τοὺς τίτλους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐλάμβανε καὶ τὰ προγράμματα ἐκείνων ἐφήρμοζε (**Πλουτ.** *Δημήτρ.* 25 *ἐν δὲ Ἰσθμῷ κοινοῦ συνεδρίου γενομένου καὶ πολλῶν ἀνθρώπων συνελθόντων, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη τῆς Ἑλλάδος ὡς πρότερον οἱ περὶ* **Φίλιππον** *καὶ Ἀλέξανδρον.* *Niese* I, 338,1. **Δρόϋζεν** τ. Β' σ. 547). Διὰ νὰ φανῇ δὲ ὅτι συνεχίζει μετὰ τοῦ πατρὸς Ἀντιγόνου τὸ ἔργον καὶ τὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων ἐκείνων βασιλέων, ἔκοψεν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ νομίσματα φέροντα ὄνομα μὲν τὸ ἴδιον καὶ τὸ τοῦ πατρός, κεφαλὴν δὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου (*P-W. R. E. Demetrius* τ. IV σ. 2778/9 μετὰ τῆς αὐτόθι βιβλιογραφίας). Τέλος καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος γενομένη τελευταία ἀνανέωσις τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ἀναβίωσιν τῶν παλαιῶν τοῦ Φιλίππου συνθηκῶν (παρβ. *Wilcken*, ἔ. ἀ. σ. 7,2. *Kaerst* τ. I² σ. 279), ἡ δὲ αὐταῖς σχεδὸν λέξεσιν ἐπανάληψις λέξεων καὶ ὅρων (παρβ. π. χ. **Πολύβ.** IV,25, 7) μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλ-

λοις πόσον ζωνταναὶ ἀκόμη ἦσαν μετὰ ἕνα καὶ ἐπέκεινα αἰῶνα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ Φιλίππου τοῦ Ε΄ αἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραδόσεις (***Πολύβ.*** V, 10,9. ***Παυσ.*** VII, 7,5). Παρὰ πάντα δ' ὅμως ταῦτα ἐπιβάλλεται νὰ ἐρευνηθῇ εἰς ποίαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω πέντε περιπτώσεων ἀναφέρεται ἡ προκειμένη ἐπιγραφή.

Ἂν εἴχομεν ἀλώβητον τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγγράφου, ζήτημα τοιοῦτον δὲν θὰ ὑπῆρχε, διότι ἐν αὐτῇ ἀσφαλῶς θὰ ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βασιλέως. Ἀλλὰ ταύτης ἐκπεσούσης, πρέπει εἰς ἄλλα τεκμήρια νὰ καταφύγωμεν. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων δὲν παρέχει, ὡς φαίνεται, ἀσφαλὲς χρονολογικὸν τεκμήριον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, καθ' ἣν οἱ εἰδικοὶ περὶ τὰς ἐπιγραφὰς διαφωνοῦσιν. Ὁ μὲν Καββαδίας (ἔνθ.ἀ. σ. 129) ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἀνάγει τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς χρόνους τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Ὁ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 33) λέγει ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γραφῆς καὶ μάλιστα ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν στήλην τοῦ Ἰσύλλου (I.G. IV, 950· ἡ στήλη αὕτη τοῦ Ἰσύλλου ἀνήκει κατὰ τὸν ***Wilamowitz*** εἰς τοὺς περὶ τὸ 280, κατὰ τὸν ***Fraenkel*** εἰς τοὺς περὶ τὸ 300, κατὰ τὸν ***Blass*** εἰς τοὺς περὶ τὸ 218 π. Χ. χρόνους) ἠδυνήθη νὰ καθορίσῃ ὅτι τὰ λείψανα τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς ἀσφαλῶς δύνανται νὰ ἀναχθῶσι καὶ εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα. Ὁ δὲ Fraenkel, ὅστις ἐξέδωκεν ἐν τῷ Corpus (I. G. IV, 924) τὰ πρὸ εἰκοσιπενταετίας εὑρεθέντα μικρότερα ταῦτα τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς, φρονεῖ ὅτι ἀνήκουσι κατὰ τὴν γραφὴν εἰς τὴν 4ην ἢ τὴν 3ην ἑκατονταετηρίδα. Εὑρισκόμενοι δὲ πρὸ τοιαύτης διαφωνίας ὀφείλομεν ἀλλαχοῦ νὰ ζητήσωμεν τὰ πραγματικὰ χρονολογικὰ τεκμήρια τῆς ἐπιγραφῆς. Εἶναι δὲ ταῦτα πολλά, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν προέχουσι κυρίως δύο, τὰ ἀκόλουθα.

Ἐν τῷ σωζομένῳ τμήματι τῆς ἐπιγραφῆς παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ περίεργον τρόπον ἐν τοῖς πέντε χωρίοις, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ βασιλέως, παρὰ τὸν ἑνικὸν φέρεται ἡ λέξις ἀμέσως καὶ κατὰ πληθυντικὸν τύπον, ἤτοι ἐν στ. 13: [*τῶι βασιλεῖ*] *ἢ τῶι ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοι*[*ν*]*ῆς φυλακῆς καταλελειμμένωι*, στ. 16 *καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑ π*[*ὸ*] *τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρ*[*ατ*]*ηγός*, στ. 29 *τοῖς βασιλεῦσιν*, στ. 36 *τ*]*ῶν βασι*[*λέων*, στ. Β 26 *τῶν βασιλέων*. Ὁ καὶ μετὰ τῆς ἐλαχίστης προσοχῆς ἀναγιγνώσκων τὴν ἐπιγραφὴν πείθεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται λόγος ἐνταῦθα περὶ ἀρχόντων βασιλέων ἢ περὶ πολλῶν βασιλέων διαφόρων χωρῶν, ὡς ἦσαν π. χ. οἱ ἀνακηρύξαντες ἑαυτοὺς βασιλεῖς διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οὐδὲ θὰ ἠδύνατο νὰ νοηθῇ διορισμὸς ἑνὸς καὶ μόνου κοινοῦ ἀντιπροσώπου ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων βασιλέων ἐν τοιούτῳ συνεδρίῳ, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὁ ***ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος*** (στ. 13), ἢ ὁ ***ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς*** (στ. 17). Πρόκειται λοιπὸν περὶ μιᾶς βασιλείας κατεχομένης ὑπὸ δύο ***βασιλέων***, ἣν ὅμως ἐκπροσωπεῖ ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν, εἰς ἃ ἀφορᾷ ἡ ἐπιγραφή, ὁ ἕτερος ἐξ αὐτῶν, ***ὁ βασιλεύς***. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς μίαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν πέντε περιπτώσεων, ἥτις παρουσιάζει συμβασιλείαν δύο Μακεδόνων βασιλέων (Περὶ τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Καββαδίας ἔ. ἀ. σ. 137, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα. Περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τύπου ***βασιλέων*** ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς παράβαλε τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀρβανιτοπούλου Α. Ε. 1913 σ. 44, καθ' ἣν ἡ πληθυντικὴ ἐκφορὰ δηλοῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὁρίσει μέτοχον τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἐνεργοῦ διοικήσεως τὸν διάδοχον, ἢ ὅτι μεγαλοπρεπῶς ὀνομάζεται οὕτως ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια).

Τὸ δεύτερον σημεῖον, ἐφ' οὗ θὰ στηριχθῶμεν ὅπως χρονολογήσωμεν τὸ ἔγγραφον, εἶναι καθαρῶς ἐπιγραφικόν. Ἐν στ. 31 τοῦ τεμαχίου Β΄ (=3β παρὰ Καββαδίᾳ) φέρεται ***βασιλείαν τὴν Α...***, ὅπου ὁ ἐκδότης σημειοῖ (σελ. 148): «Ἀμφίβολον εἶναι, ἂν τὸ τελευταῖον γράμμα εἶναι Α ἢ Λ. Μετ' αὐτὸ δὲ σώζεται ἐν τῷ ἀποκεκομμένῳ λίθῳ κάθετος κεραία γράμματος, ἤτοι Ι ἢ ἄλλο τι γράμμα» Ἡ ἰδίοις ὄμμασιν ἐξέτασις τοῦ λίθου μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν ἀσφαλέστατον Α. Ἡ δὲ μετ' αὐτὸ κεραία τοῦ ἀκολούθου γράμματος εἶναι μὲν κατακόρυφος Ι, ἀλλὰ δὲν παρουσιάζει σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς ἐφαπτομένης λοξῆς γραμμῆς τοῦ Ν. Παρετήρησα ὅμως καὶ ἄλλα Ν τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπου ἡ λοξὴ γραμμὴ δὲν ἐφάπτεται τῶν δύο κατακορύφων π. χ. ἐν στ.

Β΄ 16: τωιΝΙ συμφερόντων. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰ παραδείγματα ταῦτα, ἡ σωζομένη μετὰ τὸ Α κατακόρυφος κεραία Ι δύναται κάλλιστα ν' ἀποτελῇ μέρος τοῦ **ν**.

Κατὰ περίεργον ἀληθῶς σύμπτωσιν καὶ ἡ Ἀττικὴ ἐπιγραφὴ I. G. II 160, ἣν κατ' ἀρχὰς μὲν ἀλλ' ἀσαφῶς ὁ ἐκδοὺς αὐτὴν Köhler, ὕστερον δ' ὅμως σαφέστατα καὶ πειστικώτατα ὁ Wilhelm, (ἔ. ἀ. 5 κ. ἑ.) ἐσχέτισε πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἱδρυθὲν Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, παρουσιάζει τὴν αὐτὴν φράσιν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σημεῖον ἠκρωτηριασμένην, ἐν στίχῳ δηλονότι 11, ὃν ὁ Wilhelm συμπληρώνει: ***οὐδὲ τὴν βασιλείαν τὴν Φ[ιλίππου καὶ τῶν ἐκγόν]ων καταλύσω.*** Ἐπειδὴ δὲ ἀνάλογος πρὸς τὴν συμπλήρωσιν ταύτην τοῦ Wilhelm ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἡμετέρα συμπλήρωσις ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἐπιδαύρου, ὁπότε τὸ ἐκπεσὸν ὄνομα θὰ ἐδήλου τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως πρὸς ὃν ἐδίδοντο οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενοι ὅρκοι, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι διὰ τὴν συμπλήρωσιν νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἅτινα συμβιβάζονται πρὸς τὸν ἐπιγραφικὸν τοῦτον λόγον.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τῆς ἀρχικῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἱδρύσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Wilhelm (ἔ. ἀ. 44), ὅστις πιστεύω ὅτι βλέπων νῦν τὰ νέα μεγάλα τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς θὰ μεταβάλῃ γνώμην. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον τὸν Β΄ ἡ ἐπιγραφή, καὶ διότι οὗτος ἦτο μόνος βασιλεὺς μὴ φέρων μάλιστα κἂν τὸν τίτλον τοῦ *βασιλέως* (Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 42. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς), ἀλλ' ***ἡγεμὼν*** ὀνομαζόμενος, καὶ αὐτὸς μόνος διεχειρίζετο τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἐνῷ ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει *βασιλεῖς*, καὶ διότι ἐμποδίζει τὸ ἐν στ. Β΄ 31 ἀπὸ Λ ἀρχόμενον βασιλικὸν ὄνομα. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου γενομένην ἀνανέωσιν (336) δύναται νὰ ἀναχθῇ ἡ ἐπιγραφὴ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους. Μόνος ἄνευ συμβασιλέως ἐβασίλευσε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀποκλείεται δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν στ. Β΄ 31 διὰ τὸν λόγον ὅτι μετὰ τὸ Λ ἀκολουθεῖ κάθετος κεραία γράμματος | καὶ οὐχὶ πλαγία / οἵαν ἀπαιτεῖ τὸ Λ. Ἀποκλειομένων δὲ τῶν ὀνομάτων ***Φίλιππος*** καὶ ***Ἀλέξανδρος***, ἀκολουθεῖ ὡς ἀναγκαῖον συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ οὔτε εἰς τὴν τρίτην περίπτωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου γενομένης ἀνανεώσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων (318), ἂν καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν συμβασιλείαν δύο βασιλέων συμβιβαζομένην πρὸς τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πληθυντικὸν τύπον *βασιλέων* [1]. Ὥστε ὑπολείπον-

1 Ἂν ἠθέλομεν στηριχθῇ εἰς τοῦτον καὶ μόνον τὸν λόγον, οὐδὲν θὰ ἐκώλυε νὰ ἀναγάγωμεν τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν τῆς Ἐπιδαύρου εἰς τὴν τρίτην ταύτην περίπτωσιν τῆς ἀνανεώσεως του Κόινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Διότι ὁ Διόδωρος ὁμιλῶν περὶ τῶν δύο ὡς διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου χρισθέντων συμβασιλέων, Φιλίππου τοῦ Γ΄, τοῦ καὶ Ἀρριδαίου, καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β΄, μεταχειρίζεται τὸν πληθυντικὸν τύπον *βασιλεῖς* (***Διόδ.*** **XVIII, 39. 41. 42.47—50, 52. 53. 55. 57—63—65. 68** κ.λ.π. παρβ. καὶ ***Στράβωνα*** **17**, σ. **794** *«καὶ οἱ βασιλεῖς Ἀρριδαῖός τε καὶ τὰ παιδία τὰ Ἀλεξάνδρου καὶ* ***Δέξιππον*** παρὰ ***Συγκέλλῳ*** (***Δρόϋζεν.*** ἔ. ἀ. τ. Β΄ σ. 182,₂) ***«σὺν τῷ πατρὶ τὴν Ἀρριδαίου καὶ Ἀλεξάνδρου διοικεῖ*** (Κάσσανδρος) ***βασιλείαν ἐν Μακεδόσι.»***). Οὕτω δὲ συμβασιλεύοντες ἀναφέρονται θεῖος καὶ ἀνεψιὸς καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς. (παρβ. τὴν ἐξ Ὑπάτης ἐπιγραφὴν **I.G. IX.₂,3**, ἣν ἴδε καὶ παρὰ ***Wilhelm***, ἔ.ἀ.σ. **13.** τὸ ὑπὲρ Θερσίππου ψήφισμα τῶν Νησιωτῶν **Dittenberger, Or.Gr.4** καὶ παρὰ ***Δρόϋζεν*** τ. Β΄ σ. **751** κ. ἑ. στ. **11** *«ὅτα δὲ Ἀλέξανδρος διάλλαξε τομ παρ' ἀνθρώπων βί ν· Φίλιππος δὲ ὁ Φιλίππω καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξάνδρω τὰμ βαοιλείαν παρέλαβον. Θέρσι ππος ἐὼν τοῖς βασιλήεσσι φίλος»*, στ. 27 *ὑπὸ τῶν βασιλήων*). Ὁ Πολυσπέρχων πρὸς ταῖς ἄλλαις πράξεσιν εἰς ἃς προέβη ἐξ ὀνόματος τῶν δύο τούτων συμβασιλέων ***«βουλόμενος τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον διοικῆσαι συμφερόντως. καὶ συναγαγὼν ἐκ τῶν πόλεων συνέδρους, διελέχθη περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν συμμαχίας»***, (***Διόδωρος*** **XVIII, 69**). Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη σκοπὸν εἶχε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ διὰ τὴν ἐπιμελητείαν προκληθέντος κατὰ τῶν συνησπισμένων Κασσάνδρου, Ἀντιγόνου καὶ Πτολεμαίου πολέμου (**318**). ὅστις ἠδύνατο νὰ εἶναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος *κοινὸς πόλεμος.* Ὁ δ' ἐν στ.**16** τῆς ἐπιγραφῆς ἀπαντῶν ἑνικὸς τύπος *βασιλεὺς* θὰ ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ὡς ἐννοῶν ἐκ τῶν δύο συμβασιλευόντων τὸν ἐνήλικον βασιλέα Φίλιππον —Ἀρριδαῖον, ὅστις οὐχὶ σπανίως ἀναφέρεται ὡς μόνος βασιλεὺς (παρβ. τὸ διάγραμμα τοῦ Πολυσπέρχοντος παρὰ ***Διοδ.*** **XVII,56**, ἔνθα φαίνεται ὁμιλῶν μόνος ὁ Ἀρριδαῖος: ***«τὰς πολιτείας ἃς Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατὴρ κατέστησε***, καὶ ***Wilhelm*** ἐν **Urkunden dramatischer Aufführungen** σ. **217.** Ἴδε καὶ ***Πλουτάρχου Φωκίωνα*** **32—33**, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ὁ Φίλιππος ὁ Ἀρριδαῖος ὡς βασιλεὺς συνώδευε τὸν Πολυσπέρχοντα ἐν Ἑλλάδι). Οὕτως ἀναμὶξ δι' ἑνικοῦ *βασιλεὺς* καὶ διὰ πληθυντικοῦ *βασιλεῖς* δηλοῦται ἡ συμβασιλεία αὕτη Φιλίππου τοῦ Γ΄ καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β΄ καὶ παρ' ***Ἀρριανῷ: ἐκ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον*** (παρὰ ***Φωτίῳ*** *Βιβλιοθ.* κῶδ. **92, ₁ 28—30 37.38 42 44 45**). Ἐκόπησαν δὲ καὶ νομίσματα φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τούτου Φιλίππου τοῦ Γ΄ (**Head, 228**), ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *βασιλέως Φιλίππου καὶ βασιλέως Ἀλεξάνδρου* (*Nowell*, **Reattribution of certain Tetradrachm of Alexander the Great** ἐν ***American Journal of Numismatics*** τόμ. **45 (1911** σ. **122**). Συμφώνως πρὸς ταῦτα εἶχον σχηματίσει κατὰ τὴν πρώτην μελέτην τῆς ἐπιγραφῆς τὴν γνώμην ὅτι αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἀνανεωθεῖσαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν, ταύτην δὲ τὴν γνώμην εἶχον διατυπώσει καὶ ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰδέας τῆς Κοινωνίας Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι πραγματείᾳ μου, ἥτις βραβευθεῖσα ἐν τῷ Κανδηλωρείῳ ἱστορικῷ ἀγῶνι κατὰ Δεκέμβριον τοῦ **1921** δὲν ἐξεδόθη εἰσέτι. Ἀλλ' ἐν τῷ μετα-

ται αἱ δύο τελευταῖαι περιπτώσεις τῆς ἀνανεώσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄντως εἰς μίαν ἐκ τῶν δύο τούτων περιπτώσεων πρέπει νὰ ἀναχθῇ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή.

Ἀνωτέρω (σελ. 12) ἐγένετο λόγος περὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν, εἰς ἃς προέβη ἐν Ἑλλάδι ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς διὰ τὴν κατὰ παραγγελίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀντιγόνου ἀνασυγκρότησιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Πάσας ταύτας τὰς πράξεις, ἰδίως δὲ ὅσας ἐξετέλεσεν ὁ Δημήτριος ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ διαμονὴν (304—302), ἐξετέλεσεν ὡς βασιλεύς, διότι ἀπὸ τῆς λαμπρᾶς περὶ τὴν Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου νίκης (306 π. Χ.) ἀνηγορεύθη συγχρόνως τῷ πατρὶ βασιλεὺς καὶ ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε συμβασιλεὺς τοῦ Ἀντιγόνου (**Πλουτ.** *Δημήτρ.* 18: *ἐκ τούτου πρῶτον ἀνεφώνησε τὸ πλῆθος Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον βασιλέας. Ἀντίγονον μὲν οὖν εὐθὺς ἀνέδησαν οἱ φίλοι, Δημητρίῳ δὲ ὁ πατὴρ ἔπεμψε διάδημα καὶ γράφων ἐπιστολὴν βασιλέα προσεῖπεν*». Προηγουμένως δὲ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει (αὐτόθι 10) ὅτι «*πρῶτοι ἀνθρώπων ἁπάντων Ἀθηναῖοι τὸν Δημήτριον καὶ Ἀντίγονον βασιλεῖς ἀνηγόρευσαν ἄλλως ἀφοσιουμένους τοὔνομα*». **Ἀππιανὸς** *Συριακὰ* 54: μετὰ τὴν ἐν Κύπρῳ νίκην «*ὁ στρατὸς ἀνεῖπεν ἄμφω βασιλέας Ἀντίγονόν τε καὶ Δημήτριον, ἤδη καὶ τῶν βασιλέων τεθνεώτων Ἀρριδαίου τε τοῦ Φιλίππου καὶ Ὀλυμπιάδος καὶ τῶν υἱῶν Ἀλεξάνδρου*»· **Διόδ.** XX. 63: «*Ὁ δ' Ἀντίγονος πυθόμενος τὴν γεγενημένην νίκην καὶ μετεωρισθεὶς ἐπὶ τῷ μεγέθει τοῦ προτερήματος διάδημα περιέθετο καὶ τὸ λοιπὸν ἐχρημάτιζε βασιλεύς, συγχωρήσας καὶ τῷ Δημητρίῳ τῆς αὐτῆς τυγχάνειν προσηγορίας καὶ τιμῆς*»). Ἀναμφιβόλως δὲ δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἐπιδαύρου ἐμφάνισις τοῦ ἑνικοῦ τύπου *βασιλεὺς* μετὰ τοῦ πληθυντικοῦ *βασιλεῖς* εἰς τὴν βασιλείαν ταύτην Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου καὶ εἰς τὰς πράξεις ἃς ἐξετέλεσεν ἐν Ἑλλάδι ὁ Δημήτριος ὡς βασιλεὺς καὶ συγχρόνως ὡς συμβασιλεὺς τοῦ ἀπόντος πατρός. Διότι ὁ πληθυντικὸς τύπος *βασιλεῖς* πολλαχοῦ τῆς ἐπιγραφικῆς παραδόσεως παρουσιάζεται ἀναφερόμενος εἰς τοὺς συμβασιλεῖς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον (παρβ. *Sylloge*³ 343 στ. 9: «*ἀρετῆς ἕνεκεν πρὸς τοὺς βασιλεῖς*», ἔνθα σημειοῖ ὁ Dittenberger «Antigonum et Demetrium. Hinc apparet inter annos 306 et 301 titulum incisum esse». Τὸ ἄλλο ἐπίσης Ἀττικὸν ψήφισμα, *Sylloge*³ 328 «*κατὰ τὴν προαίρεσιν τῶν βασιλέων Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου*». Τὸ ψήφισμα τῶν Βυζαντίων πρὸς τιμὴν τῶν βασιλέων Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου τὸ εὑρεθὲν ἐν Ὀλυμπίᾳ, *Sylloge*³ 349—351, *ἑλέσθαι δὲ πρέσβεις πέντε μὲν ποτ' Ἀντίγονον, πέντε δὲ ποτὶ Δαμάτριον. ....τοὶ δὲ στραταγοὶ ἐπιμελείσθων μετὰ τᾶς βουλᾶς ὅπως ταί τε πρεσβεῖαι ἀποσταλῶντι ποτὶ τοὺς βασιλέας τὰν ταχίσταν*. Ὅτι δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρωνται αἱ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Βυζαντίων *βασιλῆ Ἀντίγονον, βασιλῆ Δαμάτριον* εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὁμωνύμους βασιλεῖς, ὡς ὁ Παυσανίας (VI 15,7) ἐσφαλμένως ὑπέθεσε, ἀλλ' εἰς Ἀντίγονον τὸν μονόφθαλμον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον τὸν πολιορκητήν, δεικνύει ὁ Dittenberger *Sylloge*³ 350,1 · παρβ. καὶ 349, 1). Εἰς ταῦτα ἔρχεται συνεπίκουρος καὶ ἡ νομισματικὴ παράδοσις. Τὸ περίφημον νόμισμα τὸ εὑρεθὲν ἐν Βαβυλῶνι (P. Gardner, The Numismatic Chronicle τ. VII 1887 σ. 177 κ. ἑ. Head, αὐτόθι 1906 σ. 9 καὶ Historia Numorum² σ. 833), φέρον μονογράφημα ἐκ γραμμάτων Β. Α. Β. Δ., ὁ Σβορῶνος ἐν ἀνακοινώσει αὐτοῦ γενομένῃ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ δημοσιευομένῃ προσεχῶς ἐν τῷ 21ῳ τόμῳ τῆς Διεθν. Ἐφημ. τ. Νομισματ. Ἀρχαιολ. ἀπέδωκεν εἰς τὸν Δημήτριον· ἑρμηνεύει δὲ τὰς μὲν μορφὰς τοῦ νομίσματος ὡς εἰκονιζούσας τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ἐπελαύνοντα ἔφιππον εἰς Βαβυλῶνα, τὸ δὲ μονογράφημα ὡς δηλοῦν *Β(ασιλέως) Α(ντιγόνου) — Β ασιλέως Δ(ημητρίου)*. Πλὴν δὲ τούτου ἔχομεν παραδείγματα, καθ' ἃ ἀπαντώντων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ ἀμφοτέρων τῶν τύπων τοῦ τε πληθυντικοῦ (*βασιλεῖς*) καὶ τοῦ ἑνικοῦ (*βασιλεὺς*) ἀκριβῶς ὡς καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ, ὁ μὲν πληθυντικὸς ἀναφέρεται εἰς τοὺς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον ὡς συμβασιλεῖς, ὁ δ' ἑνικὸς εἰς τὸν ἕτερον ἐξ αὐτῶν (παρβ. π. χ. τὸ ὑπὲρ Μηδείου ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων IG. II 498 =

ξὺ δεύτεραι καὶ προσεκτικώτεραι τοῦ ζητήματος ἔρευναι μὲ ἔπεισαν ὅτι εἰς μίαν ἐκ τῶν δύο ὑστέρων περιπτώσεων τῆς ἀνανεώσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ ἀναχθῇ τὸ ἔγγραφον.

=*Sylloge*³ ἀρ. 342: «*ἐπειδὴ Μήδειος πρότερόν τε παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἀντιγόνῳ διατρίβων, λέγων καὶ πράττων τὰ ἄριστα διετέλει τοῖς τε βασιλεῦσιν — —, καὶ συναποσταλείς, ὅτε ὁ βασιλεὺς Ἀντίγονος ἀπέστελλεν τὸν ὑὸν αὐτοῦ Δημήτριον ἐλευθερώσο[ντ]α [τήν] τε πόλιν καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλ[ληνας]*»). Κατὰ ταῦτα ἀποδιδομένης τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου γενομένην ἀνανέωσιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἑρμηνευθῇ ὁ μὲν πληθυντικὸς τύπος ὡς ἐννοῶν ἀμφοτέρους τοὺς συμβασιλεῖς, τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν Δημήτριον, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων συνάπτονται αἱ ὁμολογίαι, ὁ δὲ ἑνικὸς ὡς ἐννοῶν τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων, τὸν Δημήτριον, ὅστις παρὼν μόνος ἐν Ἑλλάδι, μόνος καὶ διεπραγματεύθη καὶ ἀνενέωσε τὰς ὁμολογίας ταύτας (ἄλλας ἐπιγραφὰς ἀναφερούσας μόνον τὸν βασιλέα Δημήτριον, ὡς αὐτὸν κυρίως ἀναμιχθέντα εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα, ἴδε π. χ. I.G.VII,1 (=*Sylloge*³ 331) τὸ ψήφισμα τῶν Μεγαρέων ὑπὲρ Ζωΐλου: «*τεταγμένον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου*» I.G.VII, 2419 (=*Sylloge*³ 337) στ. 34. Τὸ ὑπὲρ Σόλωνος Ἀττικὸν ψήφισμα I.G.II² 496 (=*Sylloge*³ 347) στ. 12 καὶ 16 I.G.XII,9, 210 (=*Sylloge*³ 348). Τὸ ὑπὲρ τοῦ Δημητρίου ψήφισμα τῶν Ἐφεσίων *Sylloge*³ 352 κ.λ.π. παρβ. καὶ ***Διόδωρον*** XX,98 102 103). Ὁ δ' ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος *κοινὸς πόλεμος* θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν πόλεμον ὃν ἀπὸ κοινοῦ ὁ Δημήτριος καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Κασσάνδρου (***Πλουτ.*** *Δημήτριος* 25 ***Διοδ.*** XX, 106—107) τοῦ ὁποίου πολέμου ἡ ἱστορικὴ παράδοσις διέσωσε καὶ τὰς στρατιωτικὰς συμμαχικὰς συντάξεις (***Διοδ.*** XX,110). Οὐδόλως δ' ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ τὸ δεύτερον, τὸ ἐπιγραφικὸν τεκμήριον. Διότι ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ (στ. Β' 31) τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος Α ἀκολουθεῖ ἡ κάθετος κεραία Ι, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ κεραία αὕτη ἀποτελοῦσα τὴν πρώτην κάθετον κεραίαν τοῦ γράμματος Ν, (ἴδε ἀνωτέρω σελ.13), ὑπαγορεύει ὡς μόνην πιθανὴν τὴν συμπλήρωσιν: *βα]σιλείαν τὴν Ἀ[ΝΤιγόνου καὶ Δημητρίου.*

Οἱ ἀμέσως ἀνωτέρω ἐκτεθέντες λόγοι, δι' οὓς ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου γενομένην ἀνανέωσιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων (τῷ 302), ἰσχύουσιν ἀπαραλλάκτως καὶ δύνανται ἀκριβῶς νὰ προσαρμοσθῶσιν καὶ εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν τῆς ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνανεώσεως (τῷ 224 π. Χ.). Διότι καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἔχομεν ἐπίσης συμβασιλείαν δύο βασιλέων, αὐτοῦ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ θρόνου Φιλίππου τοῦ Ε', ὅστις ἀνήλικος ὢν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Δημητρίου (τῷ 229) ἐκηδεμονεύετο καὶ ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ πιστῶς καὶ ἀφιλοκερδῶς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνηλικιότητος ἀσκήσαντος Ἀντιγόνου (***Πολύβ.*** II, 45,2 *Niese* II, 286 ***Bettingen***, ἔ. ἀ. σ. 13 κ.ἑ.) φέροντος τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (***Πολύβ.*** II,47, 6 50, 8.10.11). Τὴν δὲ συμβασιλείαν ταύτην μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνάθημα τῶν δύο ἀνδριάντων τοῦ τε Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Φιλίππου ἐν συμπλέγματι (***Παυσαν.*** VI,16,3: *καὶ Ἦλις παρὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ μὲν Ἀντίγονον τὸν ἐπιτροπεύσαντα Φιλίππου τοῦ Δημητρίου, τῇ δ' ἑτέρᾳ τῶν χειρῶν τὸν Φίλιππον στεφανοῦσα αὐτόν·* ἴδε καὶ κατωτέρω). Ἂν λοιπὸν ἀπονείμωμεν τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνανεώσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὁ μὲν τύπος *βασιλέων* ἐξηγεῖται ὡς ἐννοῶν τοὺς δύο συμβασιλεῖς, τὸν ἐπίτροπον βασιλέα Ἀντίγονον καὶ τὸν ἐπιτροπευόμενον βασιλέα Φίλιππον, ὁ δὲ τύπος *βασιλεὺς* ἐξηγεῖται ὡς ἐννοῶν τὸν κυρίως τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν διαχειριζόμενον καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα αὐτοπροσώπως καὶ ἐνεργῶς διευθύνοντα Ἀντίγονον. Ὁ «*κοινὸς πόλεμος*» τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ἦτο ὁ Κλεομενικὸς πόλεμος, ὃν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν συμμάχων Ἑλλήνων ἐπεχείρησεν ὁ Ἀντίγονος κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ δὲ στίχος Β' 31 θὰ ἔπρεπε νὰ συμπληρωθῇ *τὴν βασιλείαν τὴν Ἀ[ΝΤιγόνου καὶ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκγόνων.*

Κατὰ τοὺς ἀνωτέρω λοιπὸν ἐκτεθέντας λόγους ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ τῆς Ἐπιδαύρου δύναται ἐξ ἴσου νὰ ἀναχθῇ εἰς μίαν τῶν δύο τελευταίων περιπτώσεων τῆς ἀνανεώσεως τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, εἴτε εἰς τὴν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (302) εἴτε εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος γενομένην (224). Ἀλλὰ πλὴν τῶν ανω-

τέρω ἐκτεθέντων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τινὲς ἰδιαίτεροι λόγοι πείθοντες ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀνανέωσιν, τὴν ὑπ' Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος γενομένην, ἀνάγεται ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή.

Ἐν στ. 20 τοῦ τεμαχίου Β' ἀναφέρονται οἱ *Ἠλεῖοι* καὶ ἐν στ. 21 οἱ *Ἀχαιοί*, κατωτέρω δὲ δίδομεν τὴν σχετικὴν ἑρμηνείαν τῆς μνείας τῶν ἐθνικῶν τούτων ὀνομάτων ἐνταῦθα. Νομίζομεν ὅμως ὅτι οὔτε τῶν Ἠλείων, οὔτε τῶν Ἀχαιῶν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ μνεία ἐν ταῖς ὁμολογίαις, ἃς συνῆψεν Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς τῷ 302. Διότι οἱ μὲν Ἠλεῖοι μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα εἶναι ζήτημα ἂν μετέσχον τότε εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Δημητρίου (***Beloch***: Das Reich der Antigoniden in Griechenland ἐν ***Klio*** τ. I. σ. 28 καὶ Griech. Gesch. III,1 σ. 164. Ἄλλως κρίνει περὶ τοῦ πράγματος ὁ ***Niese*** τ.I. σ. 337), οἱ δὲ ***Ἀχαιοὶ*** παρουσιάζονται ὡς *Κοινόν*, καὶ τὸ *Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν* σημαίνει ἐνταῦθα ἡ λέξις (***Hermann-Swoboda***, σ.380). Ἀλλὰ τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν διαλυθὲν τῷ 324 κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου (***Πολύβ***. II, 40,5. ***Ὑπερείδης Κατὰ Δημοσθένους*** col. XVIII ἔκδ. Blass³. Herm — Swob. σ. 374), δὲν ὑφίστατο κατὰ τοὺς χρόνους Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (***Πολ***.II,41,1 ***κατὰ δὲ τοὺς ὑστέρους μὲν τῶν κατ' Ἀλέξανδρον καιρῶν, προτέρους δὲ τῆς ἄρτι ῥηθείσης ὀλυμπιάδος*** (124ης=280 π.Χ.), ***εἰς τοιαύτην διαφορὰν καὶ καχεξίαν ἐνέπεσον*** (οἱ Ἀχαιοί) ***καὶ μάλιστα διὰ τῶν ἐκ Μακεδονίας βασιλέων ἐν ᾗ συνέβη πάσας τὰς πόλεις χωρισθείσας ἀφ' ἑαυτῶν ἐναντίως τὸ συμφέρον ἄγειν ἀλλήλαις***), ἀνενεώθη δὲ καὶ ἀνασυνεκροτήθη τῷ 281/0 π.Χ. καὶ ἔκτοτε ὑφίστατο καὶ ἔδρα ὡς ὁμοσπονδιακὸς ὀργανισμός. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ λόγοι οὗτοι μᾶς ἐμποδίζουσι νὰ ἀναγάγωμεν τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς χρόνους καὶ εἰς τὰς πράξεις Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, τοὐναντίον συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἀναγωγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς χρόνους καὶ εἰς τὰς πράξεις Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος. Διότι ὁ διπλωματικώτατος οὗτος βασιλεὺς προσεταιρισθεὶς διὰ φιλίας καὶ συμμαχιῶν πάντας σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας, ἐπέτυχε πρὸς στιγμὴν τὴν προσωρινὴν εἰρήνευσιν καὶ τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τῶν Ἠλείων, οἵτινες καὶ πρότερον καὶ ὕστερον διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους, κατώρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἠλείους ἀπὸ τῆς Σπαρτιατικῆς συμμαχίας, καὶ ἐπαναδίδων εἰς αὐτοὺς πάσας τὰς παλαιὰς κτήσεις, νὰ ἐπισύρῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε νὰ ἀνεγείρωσιν οὗτοι ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ συμβασιλέως Φιλίππου (***Παυσ***. VI,16). Περὶ τῆς εἰρηνεύσεως ταύτης τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἥτις φαίνεται διήρκεσε μόνον ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἀντίγονος, διότι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ βλέπομεν ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Ε' τοὺς Ἠλείους τασσομένους πρὸς τὸ μέρος τῶν Αἰτωλῶν καὶ πολεμοῦντας τοὺς Ἀχαιούς (***Πολύβ***. IV,68 71.83.86), ὁμιλῶν ὁ Niese εἰκάζει ὅτι αὕτη θὰ ἐπετεύχθη κατὰ τὴν ἐν Αἰγίῳ γενομένην συνάθροισιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι τοῦτο δὲν παραδίδεται μέν, ἀλλὰ συνάγεται κατ' ἀνάγκην ἐκ τῶν γεγονότων (***Niese*** II, 336. Παρβ. καὶ ἄρθρον ***Elis*** ἐν P-W.R-E τ.V. σ. 2412. Ὁ Hitzig ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Παυσανίου ***Hitzig — Blümner*** τ. 2 σ. 613 παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἠλεῖοι δὲν εἰσῆλθον μὲν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἱδρυθὲν Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ ἀνάθημα αὐτῶν μαρτυρεῖ ὅτι αὐτοὶ ἐπεδοκίμαζον τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἀντιγόνου). Ἡ δ' ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφή, ἐμφανίζουσα Ἀχαιοὺς καὶ Ἠλείους ἀναφερομένους ἐν τῷ αὐτῷ κοινῷ ἐγγράφῳ, ὄντως ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν ταύτην τοῦ Niese. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα «Ἀχαιοί», ἐπειδὴ τοῦτο προφανῶς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ εἶναι ὄνομα ἔθνους καὶ ὄχι ὄνομα πόλεως, σημαίνει δηλονότι τὸ «Κοινόν», καὶ ἐπειδὴ τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν ἐν διαλύσει πρότερον εὑρισκόμενον, εἰσέρχεται εἰς τὴν νέαν καὶ ἔνδοξον περίοδον τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τὴν γενομένην κατὰ τὸ ἔτος 280 π Χ. μᾶς ἀναγκάζει καὶ αὐτὸ ν' ἀναγάγωμεν τὰ προκείμενα ἐξ Ἐπιδαύρου ἔγγραφα εἰς τὴν ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνασύστασιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐπιδαύρου ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν ἐπικρατοῦσι καὶ ἀκμάζουσι τὰ Κοινά, μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐν στ. 23 φράσις «*ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως*», περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Ὀρθῶς δὲ ὁ Beloch (III₁ σ. 736) χαρακτηρίζει τὴν ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἐπιτευχθεῖσαν ἕνωσιν ὡς ἕνωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἑλληνικῶν Κοινῶν μᾶλλον ἢ πόλεων.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἔρχονται καὶ ἄλλοι λόγοι

συνεπίκουροι, δι' οὓς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα. Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως ἐσώθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς σύγχρονοι συνθῆκαι πρὸς ἄλλας ἑλληνικάς καὶ μάλιστα Κρητικὰς πόλεις, ὡς εἶναι ἡ μεταξὺ Ἀντιγόνου καὶ Ἱεραπυτνίων (S.G.D I. 5043=Museo Italiano III 603) καὶ ἡ μεταξὺ Ἀντιγόνου καὶ Ἐλευθερναίων (*B. C. H.* XIII, 48. *Amer. Journ. of Archaeol.* XI,583. *Wilhelm*, ἔ. ἀ σ. 50 κ. ἑ.). Μεταξὺ τῶν συνθηκῶν τούτων, ἃς βλέπομεν ἤδη παρὰ Πολυβίῳ ἐκτελουμένας (**Πολ.** II, 66,6, ὅπου τὸν Ἀντίγονον ἀκολουθοῦσι καὶ Κρῆτες), καὶ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἐξ Ἐπιδαύρου παρουσιάζονται πολλαὶ λεκτικαὶ καὶ πραγματικαὶ ὁμοιότητες, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν καθ' ἕκαστον τῆς ἐπιγραφῆς. Ἔπειτα ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου εὕρεσις τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε στηθῇ ἐκεῖ ἡ στήλη, ὁ δὲ ὅρος οὗτος θὰ περιείχετο ἀσφαλῶς ἐν τῷ ἀπολεσθέντι τμήματι τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζομεν ὅτι ἡ Ἐπίδαυρος προσχωρήσασα μόλις κατὰ τὸ ἔτος 243/2 εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν (*Herm-Swoboda* 376) μόνον ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀπετέλει μέλος αὐτοῦ, συμπεραίνομεν ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐπιδαύρου θὰ ὑπεχρεώθησαν νὰ στήσωσι τὰς στήλας τῶν συνθηκῶν οἱ ἐνταῦθα (Β' 21) ἀναφερόμενοι Ἀχαιοί. Ἂν δὲ ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἔχομεν ἕνα terminus post quem διὰ τὴν προέλευσιν καὶ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις καὶ διὰ τοῦτον ἀκόμη τὸν λόγον ἀνακτέα τυγχάνει εἰς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα. Διὰ πάντας λοιπὸν τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Ἐπιδαύρου ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ἐν Ἑλλάδι πράξεις Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, εἰδικῶς δὲ εἰς τὴν ὑπ' ἐκείνου συντελεσθεῖσαν ἀνανέωσιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν Αἰγίῳ τῷ 224 π. Χ. (Niese II. σ. 335. Beloch III_1 736). Ἂς εἰσέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθ' ἕκαστον τῆς ἐπιγραφῆς.

6. *Αἱ στῆλαι καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν.*

Ὡς πρὸς τὴν ποιότητα, τὴν συγκρότησιν καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ λίθου, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν ἑκάστῳ στίχῳ γραμμάτων καὶ τὰς ἄλλας λεπτομερείας, παρέσχεν ὁ ἐκδότης (ΑΕ 1918 σ. 129) τὰς δεούσας πληροφορίας. Ἡ ἐπιγραφὴ Α, συγκειμένη ἐξ ὀκτὼ ἐν ὅλῳ παλαιῶν καὶ νέων τεμαχίων, ἀποτελεῖ στήλην πανταχόθεν ἠκρωτηριασμένην, ἧς τὸ πλάτος εἶναι 0,70, τὸ σωζόμενον ὕψος 0,60 καὶ τὸ πάχος 0,14. Τὸ αὐτὸ δὲ πάχος ἔχει καὶ τὸ ὀπισθόγραφον τεμάχιον ἐν ᾧ αἱ ἐπιγραφαὶ Β καὶ Β'. Ἐκ δὲ τῆς ἰσότητος ταύτης τοῦ πάχους καὶ τῆς ὁμοιότητος τοῦ λίθου καὶ τῶν γραμμάτων εἴκασεν ὁ Καββαδίας ὅτι καὶ τὸ ὀπισθόγραφον τεμάχιον Β—Β' ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν στήλην καὶ ἐτοποθέτησεν αὐτὸ ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκὼν 3 σελ. 129) εἰς τὸ ἄνω καὶ δεξιὸν αὐτῆς μέρος (**α'**). Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη δὲν φαίνεται ἀσφαλής, διότι ἡ διαφορὰ ἔν τε τῇ ἐξωτερικῇ μορφῇ καὶ ἐν τῷ κειμένῳ μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν Α καὶ ΒΒ' εἶναι προφανής. Τὸ τεμάχιον ΒΒ' εἶναι ὀπισθόγραφον, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ φράσεων φαίνεται ὅτι περιεῖχεν ὁμολογίαν ἢ συνθήκην καὶ ὅρκον. Ἡ ἐπιγραφὴ Α, ἀκέφαλος καὶ ἐλλιπὴς ἐν ἀρχῇ, ἔχει τὸ τέλος ἀλώβητον. Ὅτι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ἐπερατοῦτο ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ 44 δεικνύει τὸ μετὰ τὸν στίχον τοῦτον παρατηρούμενον πλατὺ κενὸν ἐν τῷ λίθῳ. Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν ἐπιγραφὴ Α ἀπετέλει τὸν καταστατικὸν ὀργανισμόν, ἤτοι τὸν κανονισμὸν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἶχε γραφῇ ἐπὶ στήλης γεγραμμένης μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ ΒΒ' ἀπετέλει τὴν ὁμολογίαν καὶ τὸν ὅρκον καὶ εἶχε χαραχθῇ ἐπὶ στήλης ὀπισθογράφου, ἐξ ἧς ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ἓν τεμάχιον εὑρέθη. Βεβαίως ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ χεὶρ ἐχάραξεν ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφάς, καθίσταται προφανὲς ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων. Ἀλλ' ἡ ὁμοιότης τοῦ λίθου, τῶν διαστάσεων καὶ τῶν γραμμάτων ἀμφοτέρων τῶν στηλῶν, οὐδένα πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ, διότι ἔγγραφα σχετικὰ καὶ ἀλληλοσυμπληρούμενα, περιέχοντα σκέψεις καὶ ἀποφάσεις ληφθείσας ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσώπων, φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐξετελέσθησαν καὶ ὡς πρὸς τὴν χάραξιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσώπων, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπίσης τόπῳ. Ἡ ἐπιγραφὴ Α, περιέχουσα, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸν καταστατικὸν ὀργανισμὸν τοῦ συνεδρίου τὸν ψηφισθέντα κατὰ πᾶσαν πιθα-

νότητα ἐν Αἰγίῳ τὸ φθινόπωρον τοῦ 224 π. Χ. ἀποτελεῖ *δόγμα* τῶν συμμάχων, διότι οὕτω ὡς *δόγματα* χαρακτηρίζονται τὰ ψηφίσματα καὶ οἱ καταστατικοὶ ὀργανισμοὶ παρομοίων συνδέσμων παρὰ τοῖς Ἕλλησι οὐδ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ παλαιοτέρου ὀργανισμοῦ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐξαιρουμένου (παρβ. *Sylloge*³ ἀρ 261, 1: *ἔκρινεν ὁ δῆμος ὁ τῶν Ἀργείων κατὰ τὸ δόκημα τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλάνων*. 283,12: *εἶναι ἀγώγιμον κατὰ τὸ δόγμα τῶν Ἑλλήνων*. 148,25 150,28. 151,15,23. 159,10. 181,14. 192,11 *δόγματα τῶν συμμάχων*. 645,22 κ.λ.π. *δόγμα τῶν Ἀμφικτυόνων*). Ἂν δὲ ὁ καταστατικὸς οὗτος ὀργανισμὸς ἐψηφίσθη ὑπ' αὐτῶν τῶν συνέδρων ἢ ὑπ' ἄλλων εἰδικῶν καὶ διὰ τὸν ἀποκλειστικὸν τοῦτον σκοπὸν ἀποσταλέντων πρέσβεων, τοῦτο εἶναι ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας, ἅτε στερούμενοι σχετικῶν εἰδήσεων. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ Beloch (II 606) καὶ Wilcken (ἔ. ἀ. σ. 25 κ. ἑ.) προκειμένου περὶ τῆς ψηφίσεως τοῦ καταστατικοῦ τοῦ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου ἱδρυθέντος πανελληνίου συνδέσμου, στηριζόμενοι εἰς χωρίον τοῦ Διοδώρου (XVII,4) ἔνθα γίνεται λόγος περὶ συγχρόνου συγκεντρώσεως ἐν Κορίνθῳ *πρεσβειῶν καὶ συνέδρων*, παραδέχονται ὅτι συνῆλθον διπλαῖ τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσωπεῖαι, ἡ τῶν πρέσβεων, ἥτις ἐψήφισε τὸ καταστατικὸν τῆς συμμαχίας, καὶ ἡ τῶν συνέδρων, ἥτις ἐψήφισε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Ἔκ τινος χωρίου τοῦ Διοδώρου, ἀφορῶντος εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ καταστατικοῦ τῆς 2ας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἥτις πολλὰ παρουσιάζει τὰ ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας ἱδρυθεῖσαν πανελλήνιον συμμαχίαν (*Διόδ*. XV 28: *ὁ δὲ δῆμος μετεωρισθεὶς ἐπὶ τῇ τῶν συμμάχων εὐνοίᾳ κοινὸν συνέδριον ἁπάντων τῶν συμμάχων συγκατεστήσαντο, καὶ συνέδρους ἀπέδειξαν ἑκάστης πόλεως, ἐτάχθη δ' ἀπὸ κοινῆς γνώμης τὸ μὲν συνέδριον ἐν ταῖς Ἀθήναις συνεδρεύειν, πόλιν δ' ἐπίσης καὶ μεγάλην καὶ μικρὰν μιᾶς ψήφου κυρίαν εἶναι*), δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης περιπτώσεως σύνεδροι ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου συγκληθέντες ἐψήφισαν τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἐπιδαύρου διασωθὲν καταστατικόν.

Συνθήκας παρομοίας κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὸ τεμάχιον ΒΒ' μετὰ τῶν ὅρκων καὶ τῶν σχετικῶν διατάξεων ἔχομεν πολλὰς ἐν ἐπιγραφαῖς ἀφορώσας ἰδίως εἰς τὴν δευτέραν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν (παρβ. π. χ. τὰς ἐν Sylloge³ ἀριθ. 147—151 Hicks—Hill, ἀρ. 32.40.68.84—86.98. 101—103.105—108.112).

Ἂν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται τῆς Ἐπιδαύρου ἐσῴζοντο εἰς τὸ ἀκέραιον, θὰ εἴχομεν ἐνώπιόν μας ἔγγραφα ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως σπουδαιότατα, ἐξ ὧν τὸ ἓν θὰ ἐδίδασκεν ἡμᾶς πλὴν τῶν προσώπων, ἐξ ὧν προέκυψε τοῦτο, καὶ πάσας τὰς λεπτομερείας τοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς λειτουργίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, θὰ ἠδυνάμεθα δ' ἐξ αὐτοῦ νὰ κρίνωμεν ἀναδρομικῶς καὶ περὶ τῆς παλαιοτέρας, τῆς κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ἱστορίας τοῦ συνεδρίου. Τὸ δ' ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ φθορὰ εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα, θὰ παρεῖχεν ἡμῖν πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν ὅρων τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ὁμολογιῶν τοῦ πανελληνίου ἐκείνου συνδέσμου, ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐθνῶν ἅτινα ἀπετέλεσαν αὐτὸν κατὰ τὴν γενομένην ὑπ' Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνασυγκρότησιν. Ἐλπίζοντες ὅτι τὰ ἐλλείποντα μέρη τῶν ἐπιγραφικῶν τούτων μνημείων δὲν ἀπωλέσθησαν διὰ παντός, ἂς προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθ' ἕκαστον τῶν διασωθέντων τεμαχίων.

Ὁ Fraenkel ἐκδίδων τὰ παλαιὰ τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῷ Corpus (I.G. IV. 924) εἰκάζει ὅτι ἀποτελοῦσι ταῦτα λείψανα συνθήκης μεταξὺ δημοκρατιῶν ἐν αἷς συμπεριελαμβάνοντο καὶ αἱ Ἀθῆναι, τοῦτο δὲ συνάγει ἐκ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, εἰς ἣν ἔχει γραφῇ ἡ ἐπιγραφή. Ἀλλ' ἡ διάλεκτος, ὡς παρατηροῦσιν καὶ ὁ Wilhelm (ἔ ἀ. σ. 31/2.) καὶ ὁ Καββαδίας, (ἔ. ἀ. σ. 135), δὲν εἶναι ἡ ἀττική, ἀλλ' ἡ κοινή, ἣν κατὰ τὸν 3ον καὶ 4ον αἰῶνα μετεχειρίζοντο κατὰ κανόνα εἰς τοιούτου εἴδους ἔγγραφα διεθνοῦς χαρακτῆρος, ἀφορῶντα δηλαδὴ εἰς ὑποθέσεις πόλεων καὶ λαῶν ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς φυλάς, ὡς τὴν διεθνῆ ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον γλῶσσαν (*Ad. Wilhelm*, ἔ. ἀ. σ. 32 καὶ τοῦ αὐτοῦ: Neue Beiträge zur griech. Inschriftenkunde ἐν Sitzungsber. der Akademie Wien 1911 Abh. Ισ.27. *P.Wahrmann*, Prolegomena zu einer Geschichte der griechischer Dialekte im Zeital-

ter des Hellenismus σ 20. *M. Buttenwieser* ἐν Indogermanische Forschungen τ.28. σ.20κ.έ.).

Ἐκ τοῦ πλάτους τῆς στήλης φαίνεται ὅτι τῆς ἐπιγραφῆς Α ἐλλείπει καθ' ὕψος ἱκανὸν μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἴσως τὸ ἥμισυ ἢ τὸ τρίτον αὐτῆς (παρβ. καὶ Καββαδίαν, ἔ. ἀ. σ. 129) Ἐν τῷ ἐκπεσόντι τμήματι θὰ περιείχοντο πλὴν ἄλλων διατάξεων ἀφορωσῶν εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ συνεδρίου, ὡς π. χ. περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνέδρων, οὓς κατ' ἀναλογίαν τῶν κατοίκων θὰ ἔστελλεν ἑκάστη πόλις ἢ ἕκαστον Κοινὸν, περὶ τῶν προσόντων τῶν συνέδρων κ λ.π , καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διαπραγματευθέντων καὶ ἀποφασισάντων τὴν ἀνανέωσιν τοῦ συνεδρίου βασιλέων καὶ ἀρχόντων. Ἴσως δὲ διετυποῦντο καὶ ὅροι τινὲς ἐξαιρετικοὶ ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν, ἕνεκα τῆς ὑπερόχου πολιτικῆς θέσεως, ἣν εἶχον οὗτοι ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, καὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκει καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Ἀντιγόνῳ τότε ὁ Ἄρατος Εἰς τὸ ἐκπεσὸν τοῦτο τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς, ἴσως δὲ καὶ εἰς τοὺς πρώτους στίχους, ἀνήκει πιθανώτατα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Fraenkel ἐκδοθὲν τεμάχιον Ε (I G. IV 924 E).

δεδό[χθαι?
συνέ[δριον
ων

Ὅτι δὲ εἰς τὴν στήλην Α καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Β Β' ἀνήκει τὸ μικρὸν τοῦτο λείψανον, συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ὀπισθόγραφον.

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἐν ἀμφοτέραις ταῖς στήλαις διαιρεῖται κατ' ἄρθρα χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων δι' ὁριζοντίας γραμμῆς— ἥτις δὲν εἶναι σημεῖον στίξεως ὡς ὑπέλαβεν ὁ ἐκδότης, ἄγνωστον ἄλλως τε καὶ ἀσύνηθες ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν π. Χ. χρόνων, ἀλλ' εἶναι προφανέστατα σημεῖον χωρίζον ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς συνθήκης. Εἶναι δηλαδὴ ἐνταῦθα σημεῖον παραγράφου, καὶ ὄχι *στίξις*, ὡς ἄλλως τε δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς θέσεως ὅπου τίθεται. Παρόμοιον σημεῖον ὁριζοντίας γραμμῆς πρὸς δήλωσιν τῶν παραγράφων εὑρίσκομεν καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Περγάμου (Die Inschriften von Pergamon I 163), ἔνθα παραβλητέα ὅσα ὁ ἐκδότης αὐτῆς M. Fraenkel γράφει ἐν σελ 92 περὶ τοῦ σημείου ἐκείνου, ὅπερ δὲν τίθεται ἐν τῷ μεταξὺ τῶν λέξεων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν στίχων, ὅπως ἀκριβῶς ἐν στ. 26 καὶ στ. 40 τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς Α·

Στίχ. 5/6. Πρὸ τοῦ *ἐξεῖνα[ι* διακρίνονται σαφῶς ἐν τῷ λίθῳ ἴχνη δύο γραμμάτων, ἅτινα ἐκ τοῦ σχήματος φαίνονται ἀποτελοῦντα τὸ εὐαρμοστοῦν καὶ σχεδὸν ἀπαραίτητον ἐνταῦθα ἀρνητικὸν μόριον *μή*. Τοῦ Η ἡ δεξιὰ κεραία εἶναι ὀλίγον λοξή.

Στ. 6. Μετὰ τὸ *ἐξεῖναι* καὶ εἰς ἀπόστασιν 6—7 περίπου γραμμάτων ἀπὸ τῆς λέξεως ταύτης διακρίνονται ἴχνη δύο γραμμάτων ΡΙ, ἐξ ὧν τὸ δεύτερον ἀποκεκρουμένον πρὸς τὰ ἄνω, δύναται νὰ εἶναι ἢ Ρ ἢ Γ. Τὸ πλάτος τοῦ κενοῦ χώρου ἐν τῷ λίθῳ πρὸς τὸ κάτω ἄκρον τοῦ γράμματος ἀποκλείει ἐνταῦθα τὸ γράμμα ἰῶτα, τὸ ὁποῖον συνήθως χωρίζει μικρὰ σχετικῶς ἀπόστασις ἀπό τε τοῦ προηγουμένου καὶ τοῦ ἑπομένου αὐτῷ γράμματος. Ἡ ἐν τῷ λίθῳ σαφὴς ἀνάγνωσις τῆς λέξεως *π]ρεσβεύοντας* ἐπεβεβαίωσε τὴν κατ' εἰκασίαν συμπλήρωσιν, ἣν προτοῦ ἴδω τὸν λίθον εἶχον ἀνακοινώσει ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἑταιρείᾳ. Μετὰ τὸ *πρεσβεύοντας* ἀκολουθεῖ ἐν τῷ λίθῳ L, λείψανον δηλονότι τοῦ γράμματος Ε καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τὰ κάτω ἄκρα τῶν γραμμάτων ΤΟΥ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ βεβαίαν τὴν συμπλήρωσιν ***τοὺς π]ρεσβεύοντας ε[ἰς] τοὺς συνέδρους***.

Στ. 7. *[μηδὲ τοὺ]ς ἀποστελλομέ[νους παρὰ τῶν συ]νέδρων.* Περίπτωσιν, καθ' ἣν οἱ σύνεδροι τοῦ πανελληνίου τούτου συνεδρίου ἀποστέλλουσι πρεσβευτάς, ἀναφέρει ὁ Πολύβιος (IV, 26,2): «*οἱ δὲ σύνεδροι παραχρῆμα πρεσβευτὰς ἐξαπέστελλον πρὸς τοὺς συμμάχους, ἵνα παρ' ἑκάστοις διὰ τῶν πολλῶν ἐπικυρωθέντος τοῦ δόγματος ἐκφέρωσι πάντες τοῖς Αἰτωλοῖς τὸν ἀπὸ τῆς χώρας πόλεμον.* (Ὁ *Dubois*, σ. 132, παρηρμήνευσε τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πολυβίου νομίσας ὅτι ἀναφέρεται τοῦτο εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τὴν παρερμηνείαν ταύτην ἐπηνώρθωσεν ὁ Szanto, Griechisches Bürgerrecht σ. 120-1, ἐξηγήσας τὴν διάκρισιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ καὶ ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Πολύβιος). Παρβ. καὶ τὴν ἐν Ἀττικῷ ψηφίσματι συνθήκην μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον (266 π. Χ) ἐν

Sylloge[3] ἀρ. 434/5,28: *καὶ πρέσβεις ἀπὸ τῶν συνέδρων ἀπεστάλκασι πρὸς τὸν δῆμον*. Περὶ τῆς ἀσυλίας τῆς προστατευούσης πάντοτε ἐν Ἑλλάδι τοὺς ἐκτελοῦντας τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν πρεσβευτὰς παρβ. *Phillipson* (The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome τ. I. σ. 305).

Στ. 7—8: *μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὴν κοινὴν σ[τρατείαν] ἐκπεμπομένου[ς ......]τας ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντέτακται*. Ὁ Καββαδίας συμπληρῶν ὀρθῶς σ[τρατείαν] ἐρωτᾷ ἂν δυνάμεθα ἄρά γε συμπληροῦντες τὸ ἐν τῷ λίθῳ ἐκ 12 ἢ 13 γραμμάτων κενὸν νὰ ἀναγνώσωμεν: *ἐκπεμπομένου[ς εἰς ξένας χώρ]ας*. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι πρὸ τοῦ.. ΑΣ διακρίνεται ἐν τῷ λίθῳ σαφῶς τὸ γράμμα Τ. Οὕτως ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ ἐνταῦθα τὴν λέξιν, *στρατιώ]τας*. «*ἔκπεμψιν στρατιωτῶν*» ἀναφέρουσιν αἱ ἐπιγραφαί (παρβ. π. χ. *Sylloge*[3] 285 555—6), ἡ δὲ φράσις «*στρατιώτας ἐκπέμπειν*» ἀπαντᾷ συχνότατα παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι. (Ἐκ τούτων ἀρκούμεθα μόνον νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὸν Πολύβιον ὅστις γλωσσικῶς καὶ πραγματικῶς εὑρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν προκειμένην ἐπιγραφήν. παρβ. II,58,3 : *μισθοφόρους διακοσίους ἐξέπεμψαν*. 62,8 *μυρίους μὲν ἐξέπεμψαν στρατιώτας, ἑκατὸν δ' ἐπλήρουν τριήρεις*. παρβ. καὶ V,20). Εὔλογον δὲ εἶναι ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ ἀσυλία, περὶ ὧν πραγματεύεται ἡ διάταξις αὕτη, νὰ παρέχηται ἐν ταῖς συμμαχικαῖς χώραις πλὴν τῶν πρεσβευτῶν καὶ εἰς τοὺς ἐκπεμπομένους διὰ κοινοὺς συμμαχικοὺς σκοποὺς στρατιώτας. Θὰ ἠδυνάμεθα δὲ ἀποβλέποντες εἰς τοὺς *πολιτικοὺς στρατιώτας*, ὡς ἀπεκαλοῦντο οἱ ἐν τῷ στρατῷ ὑπηρετοῦντες ἐλεύθεροι πολῖται (**Διόδ.** XVIII,12 *ἐσπάνιζε γὰρ ἡ Μακεδονία στρατιωτῶν πολιτικῶν*· XIX,106: *ἔδωκαν αὐτῷ τῶν μὲν πολιτικῶν στρατιωτῶν δισχιλίους, ἐν οἷς ἦσαν πολλοὶ καὶ τῶν ἐπιφανῶν* καὶ XX, 54 104 **Πολύβ.** IV, 77, *μισθοφόρους πεντακοσίους καὶ πολιτικοὺς χιλίους* παρβ. καὶ V,3,1 30,2 . XI, 11,4.),νὰ προτείνωμεν τὴν συμπλήρωσιν *ἐκπεμπομένου[ς π]ολιτικοὺς στρατιώ]τας*,ἂν ἐπέτρεπεν αὐτὴν τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπερβαίνει τὸ διάστημα τῶν 13 περίπου γραμμάτων. Περισσότερον πρός τε τὴν ἔννοιαν καὶ πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ χάσματος εὐαρμοστεῖ ἡ συμπλήρωσις: *τοὺς ἐπὶ τὴν κοινὴν σ[τρατείαν] ἐκπεμπομένου[ς πεζοὺς καὶ ναύ]τας*. Ὡς γνωστὸν ἡ λέξις **πεζὸς** παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συχνότατα λαμβάνεται πρὸς δήλωσιν τοῦ κατὰ ξηρὰν ἐν γένει στρατοῦ κατ' ἀντίθεσιν τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων. Ἐνταῦθα δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ παραλειφθῶσιν ἐκ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀσυλίας καὶ οἱ ναῦται, ἀφοῦ ὑπηρέτουν καὶ ὡς τοιοῦτοι πολλοὶ ἐκ τῶν συμμάχων, ἀναφέρονται δὲ καὶ κατωτέρω ἐν στ. 43. Ἀλλὰ καὶ *ἐκπεμπομένου[ς ἐλευθέρους πολί]τας* θὰ ἠδύνατό τις νὰ συμπληρώσῃ, ὁπότε ἡ ἰδιότης τοῦ στρατιώτου θὰ ὑπενοεῖτο ἐκ τῆς προηγουμένης λέξεως *στρατείαν* καὶ ἐκ τῆς ἀκολούθου φράσεως *ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντέτακται*. Διὰ τῆς τελευταίας ταύτης φράσεως ἐννοοῦνται αἱ στρατιωτικαὶ συντάξεις, ἐν αἷς ἐκανονίζοντο ὄχι μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οὓς ὑπεχρεοῦτο ἑκάστη πόλις νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν κοινὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα, εἰς ἃ ἔπρεπε νὰ ἀνήκωσιν οὗτοι (ὁπλῖται, ἱππεῖς, ψιλοί, ναῦται), καὶ αἱ εἰς χρῆμα εἰσφοραὶ ἑκάστης τῶν πόλεων (παρβ. **Πολύβ**. IV, 15, 4 19,1 .V,20, 1 95, 1.*Iustinus* IX,5, 4. Τὸ παρὰ **Διοδώρῳ** XVI, 89 παράλληλον χωρίον: *διατάξας* (ὁ Φίλιππος) *δ' ἑκάστῃ πόλει τὸ πλῆθος τῶν εἰς συμμαχίαν στρατιωτῶν*. Ἴδε καὶ *Kaerst*, I[2] 279.527).

Στ. 9—10 *μήτ . . . . ομένους ἐπὶ τὰ[. . . . .] μηδὲ ἀνδροληπτεῖν [μηδὲ κατε[γ]γυ[ᾶν ἐπ' οὐδεμ]ι[ᾶ]ι αἰτίαι*. Ἐναντίον τῆς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου γενομένης συμπληρώσεως: *μήτ[ε τοὺς ἐκπεμπ]ομένους ἐπὶ τὰ[ς πόλεις] μηδὲ κ.τ.λ.* πολλαὶ ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Πρῶτον ἡ ἀρνητικὴ συμπλοκὴ *μήτε—μηδὲ* ἢ *μηδὲ—μήτε-μηδέ*, ἣν παρουσιάζει ἡ συμπλήρωσις αὕτη, εἶναι ὅλως ἀήθης. Διὰ τοῦτο ἢ δὲν εἶναι ἐνταῦθα *μήτ[ε*, ἀλλὰ *μὴ* καὶ ἀπαρέμφατον ῥήματός τινος ἀπὸ Τ ἀρχομένου (*μὴ τ[ιμωρεῖν* π. χ.), ἢ ἂν εἶναι *μήτε*, τοῦτο δὲν συνδέει τὴν ἑπομένην μετοχὴν *— ομένους* πρὸς τὴν προηγουμένην *μηδὲ τοὺς ἐκπεμπομένους*, ἀλλὰ θὰ συνέδεε τὰ ὡς ὑποκείμενα τοῦ ἐξεῖναι φερόμενα δύο ἐκπεσόντα ἀπαρέμφατα. (Παράβαλε τὸ κατά τε τὴν λέξιν καὶ τὴν ἔννοιαν συγγενὲς χωρίον τοῦ Ἀνδοκίδου Κατ' Ἀλκιβ 18: *ἐν τοῖς συμβόλοις συντιθέμεθα μὴ ἐξεῖναι μήθ' εἷρξαι μήτε δῆσαι τὸν ἐλεύθερον· ἐὰν δέ τις παραβῇ, μεγάλην*

ζημίαν ἐπὶ τούτοις ἔθεμεν). Τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν θεωρῶ πιθανωτέραν, δι' ὃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ τὰ ἐν τῇ προσηκούσῃ ἀποστάσει εὑρισκόμενα ἐν τῷ λίθῳ γράμματα ΡΓ συμπληρῶ ἐν στ 6: *μὴ ἐξεῖνα[ι μήτε εἴ]ργ[ειν, ἢ μὴ ἐξεῖνα[ι μηδενὶ εἴ]ργ[ειν* (***Sylloge***³ ἀρ. 692,45: ***καὶ μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ ἄγειν . . . . μηδὲ συλᾶν μηδὲ ρυσιάζειν***). Ὁ δ' ἐν στ. 9 σύνδεσμος *μήτε* ἐτέθη προφανῶς ὅπως συνδέσῃ πρὸς τὸ προηγούμενον *εἴ]ργ[ειν* ἕτερον ἀπαρέμφατον παρομοίας ἐννοίας, ἀναγομένης δηλονότι εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀσυλίαν τῶν ἐπισήμων τῆς συμμαχίας ὀργάνων. Τοιοῦτον δὲ ἀπαρέμφατον νομίζω ὅτι ἐξέπεσεν ἐνταῦθα τὸ *ἄγειν*, διότι τὸ ῥῆμα τοῦτο σημαῖνον τὸ *ἐξορίζειν, αἰχμαλωτίζειν, ἀπάγειν*, εὑρίσκομεν συχνὰ ἐν ψηφίσμασι τῶν Ἀμφικτυόνων προκειμένου περὶ ἀσφαλείας καὶ ἀσυλίας τῶν ἱερομνημόνων ἢ ἄλλων ἐπισήμων τῆς Δελφικῆς Ἀμφικτυονίας λειτουργῶν (***Sylloge***³ 483,15 ***ἵνα μηδαμοῦ λύτρον γένηται καὶ μηθεὶς ἄγηται παρὰ τοὺς νόμους τοὺς Ἀμφικτυονικούς***. 484,3 : *εἴ τινες κατάδικοι γεγένηνται .... μὴ εἶμεν ἀγωγίμους ἐκ τῶν πόλιων τούτους μηδοπόθεν*, καὶ 494,6), καὶ ἐν ψηφίσμασι τοῦ Κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν προκειμένου περὶ ἀσυλίας παρεχομένης ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἰς ἄλλας πόλεις (***Sylloge***³ 522,2 ***καὶ μηθένα ἄγειν Αἰτωλῶν μηδὲ τῶν ἐν Αἰτωλίᾳ πολιτευόντων τοὺς Κείους***.... Τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν Μαγνήτων ψηφίσματι ***Sylloge***³ 554, ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν Τηΐων ἀριθ. 563, ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν Περγαμηνῶν ἀριθ. 629,20. παρβ. καὶ 635,6. 692,45 καὶ S. G. D. I. 1479). Ἐν στ. 9 πρὸ τοῦ ΟΜΕΝΟΥΣ διακρίνεται ἐν τῷ λίθῳ ἄκρα ὁριζοντίας εἰς παχὺ ἀποληγούσης κεραίας πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Ο πλησιάζουσα, ἥτις ἀποτελεῖ προφανῶς ἴχνος Τ ἢ Γ ἢ Ε ἢ καὶ Σ, πάντως ὅμως οὐχὶ Γ. Τὸ δεύτερον χάσμα τοῦ στίχου, ἐκτεινόμενον εἰς χῶρον 14-15 γραμμάτων καθιστᾷ ἀπαράδεκτον τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Καββαδίου *τ]ὰς πόλεις μ]ηδὲ*. Συμφωνοτέρα πρός τε τὴν ἔννοιαν καὶ πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ κενοῦ χώρου θὰ ἦτο τοιαύτη τις συμπλήρωσις: *μήτ[ε ἄγειν τασσ]ομένους ἐπὶ τὰ[ς κοινὰς τάξεις] μηδέ, ἢ ἐπὶ τὰ [κοινὰ συμφέροντα] μηδέ, ἢ μήτ[ε τοὺς τασσ]ομένους ἐπὶ τὰ[ς συμμαχίας ἄγειν] μηδέ, ἢ μήτ]ε συντασσ]ομένους ἐπὶ τὰ[ς συμμαχίας ἄγειν] μηδὲ* κ.τ.λ. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν τολμῶ νὰ προτείνω ὡς ἀσφαλῆ. Τὸ ῥῆμα ***ἀνδροληπτεῖν***, ἤδη τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης γνωστὸν γινόμενον, εἶναι λέξις ἀθησαύριστος ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ἡ δικαστικὴ ὀνοματολογία παρέδωκεν ἡμῖν τὰς λέξεις ***ἀνδρολήψιον*** καὶ ***ἀνδροληψία***, ὧν τὴν σημασίαν ὁρίζουσιν οἱ λεξικογράφοι. (Παρβ. π.χ. **Πολυδεύκην** Η',50 ***ἀνδρολήψιον***: *ὅταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας ὥς τινας ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστιν ἐκ τῶν οὐκ ἐκδιδόντων ἄχρι τριῶν ἀπαγαγεῖν, ὁ δὲ ἀδίκως ἀνδροληψίᾳ κεχρημένος οὐκ ἀνεύθυνος ἦν.* Περὶ ***ἀνδροληψίας*** καὶ ***συλῶν*** καὶ τῆς ἀπὸ τούτων παρεχομένης ***ἀσυλίας*** παρβ. ***Phillipson*** ἔ. ἀ. τ. I. σ. 271. 349. 355 κ. ἑ. καὶ ***Dareste*** *Droit de represailles chez les Grecs* ἐν Nouvelles études d' histoire du Droit 1902 καὶ ***Lipsius*** *Das Attische Recht u. Rechtsverfahren* σ. 267). Περὶ δὲ τοῦ ῥήματος ***κατεγγυᾶν***, τῆς χρήσεως καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ (= ἀναγκάζειν τινὰ εἰς τὸ νὰ δώσῃ ἐγγύησιν, φυλακίζειν) ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ δικαίῳ, εὑρίσκονται τὰ δέοντα παρὰ ***I. Partsch***, *Griechisches Bürgschaftsrecht* τ. I σ. 66 κ. ἑ. 90 καὶ *Lipsius* ἔ. ἀ. σ. 708,113). Περὶ δὲ τῆς σημασίας καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ῥήματος δηλουμένης πράξεως εἶναι διδακτικώτατον χωρίον τι τοῦ Πολυβίου, ἔνθα ἀναφέρεται πρᾶξις τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Φιλίππου τοῦ Ε', τοῦ δρῶντος καὶ διαχειριζομένου τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμολογιῶν τῶν συναφθεισῶν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, εἰς ἃς καὶ ἀφορᾷ ἡ προκειμένη ἐπιγραφή. Κατὰ τὸν Πολύβιον (V,15,9) ὁ Φίλιππος εὑρισκόμενος ἐν Στράτῳ τῆς Ἀκαρνανίας (218 π. Χ.) καὶ ἐπιπλήξας τοὺς κατὰ τοῦ Ἀράτου ἀσχημονήσαντας Μεγαλέαν καὶ Κρίνωνα, ἐπειδὴ ἔλαβε παρ' αὐτῶν ἀπρεπῆ ἀπάντησιν, «*ὀργισθεὶς ἐπὶ τῷ ῥηθέντι παραχρῆμα πρὸς εἴκοσι τάλαντα κατεγγυήσας ἐκέλευσεν αὐτοὺς εἰς φυλακὴν ἀπαγαγεῖν*». Συγκροτηθέντος δὲ ὀλίγον ὕστερον ἐν Λευκάδι δικαστηρίου ἐκ τῶν φίλων τοῦ Φιλίππου ἐξεδικάσθη ἡ ὑπόθεσις καὶ κατηγοροῦντος τοῦ Ἀράτου ὁ Κρίνων καὶ ὁ Μεγαλέας κατεδικάσθησαν ὁμοθυμαδὸν· «*καὶ Κρίνων μὲν ἔμεινεν ἐν τῇ φυλακῇ, τὸν δὲ Μεγαλέαν Λεόντιος ἀνεδέξατο τῶν χρημάτων*».

Στ. 10—11: *ἂν δέ τι[ς ταῦτα πράττηι], ἄρ-χοντες οἱ ἐν ἑκάστηι τῶν πό[λεω]ν κ[ω λυέτωσαν καὶ οἱ σύ[μμαχοι κωλυέτ]ωσαν* — Οὕτω συμπληροῖ ὁ ἐκδότης. Ἀλλ' ἐν τῷ λίθῳ σώζεται προφανέστατον τὸ γράμμα Ε πρὸ τοῦ *ἄρχοντες*. Ἡ δὲ συμπλήρωσις ἐν στ. 11 *οἱ σύ[μμαχοι κωλυέτ]ωσαν* εἶναι λίαν ἀπίθανος, διότι ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ῥήματος ἐν ἐλαχίστῃ ἀποστάσει καὶ ἐπὶ διαφόρων ὑποκειμένων (τότε θὰ ἔλεγεν *οἵ τε ἀρχ. καὶ οἱ σύ-κωλυέτωσαν*) εἶναι ἀνάρμοστος. Ἔπειτα τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κανονικὸν εἶναι οἱ μὲν *ἄρχοντες* ἑκάστης τῶν πόλεων νὰ ἐμποδίζωσι τὴν ἀνδροληψίαν ἢ τὴν κατεγγύησιν, ἐὰν ἤθελε γίνει ἀπόπειρα αὐτῶν ἐν τῇ πόλει ὅπου ἄρχουσιν, οἱ δὲ *σύ[νεδροι* (ὄχι οἱ *σύ[μμαχοι* ὡς ὁ Καββ. συμπληρώνει, διότι τὸ *συνέδριον* εἶναι τὸ κοινὸν πολιτικὸν σῶμα καὶ ὄργανον τῶν συμμάχων) νὰ κρίνωσιν ἢ νὰ δικάζωσιν, ἢ νὰ τιμωρῶσι τὸν παραβαίνοντα τὸν συμμαχικὸν τοῦτον ὅρον, ἢ νὰ κυρῶσι τὴν ἐμποδιστικὴν ἐνέργειαν τῶν ἀρχόντων. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν συμπληρωθήτωσαν οἱ ἀνωτέρω στίχοι ὧδε: *ἂν δέ τι[ς ταῦτα ποιῆι, οἵ τ]ε ἄρχοντες οἱ ἐν ἑκάστῃ τῶν πό[λεω]ν κ[ω λυέτωσαν καὶ οἱ σύ[νεδροι κρινέτ]ωσαν ἢ δικαζέτ]ωσαν*. Τὸ *ποιῆι* ἀντὶ τοῦ *πράττηι* εἶναι προτιμότερον καὶ διὰ τὸν χῶρον τοῦ χάσματος καὶ διὰ τὴν χρῆσιν (παρβ. **Πολύβ.** III, 24,10. *Sylloge*³ *692,50* κ.λ.π.). Τὸ *κρινέτ]ωσαν ἢ δικαζέτ]ωσαν* προτιμητέον τοῦ *κολαζέτ]ωσαν ἢ κυρούτ]ωσαν*. (παρβ. στ. Β,20 *σύν]εδροι κρινόντω[σαν Sylloge*³ *283,14 καὶ κρίνεσθαι ἐν τῷ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ 629,20 εἰ δέ τίς τινα ἄγῃ ἢ ῥυσιάζῃ, ἢ ἀποβιάξαιτο ἢ διεγγυάσῃ, ὑπόδικον εἶμεν ἐν τοῖς συνέδροις· 635, 4. ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ἄγῃ τινὰ ἢ ῥυσιάζῃ, ὑπόδικος ἔστω ἐν Ἀμφικτύοσι. 692,50 ἐάν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιῆι ὑπόδικος ἔστω ἐν Ἀμφικτίοσι καὶ αὐτὸς καὶ ἡ πόλις ἐν ᾗ ἂν τὸ ἀδίκημα συντελεσθῇ*. 494,6 *ἐὰν δέ τις αὐτὸν ἄγῃ.... ὑπόδικον εἶναι ἐν ἱερομνήμοσι*. Σχετικῶς πρὸς τὴν περίπτωσιν παραβιάσεως τῆς ἀσυλίας, περὶ ἧς προνοεῖ τὸ χωρίον τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς, χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν συγγένειαν εἶναι Ἀμφικτυονικὸν ψήφισμα, δημοσιευθὲν ἐν *Gött. Gel. Anzeigen* 1913 σ. 173: *ἐὰν δέ τις ἀγάγῃ τινὰ παρὰ ταῦτα ἢ λάφυρον ποιήσῃ κατὰ τούτων τινός, αἵ τε ἀρχαὶ αἱ ἐπὶ τῶν πόλεων κύριαι ἔστωσαν διακωλύειν τρόπῳ ᾧ ἂν βούλωνται, καὶ ὁ ἀφαιρούμενος τὸν ἀγόμενον ἰδιώτην ἀζήμιος ἔστω καὶ ἀγέτω ἐπὶ τὴν ἀρχήν, ἡ δὲ ἀρχὴ ἐπικρινάτω κατὰ τὸ δόγμα τῶν Ἀμφικτυόνων*). Τὸ Σ τοῦ —]ωσαν φέρεται ἐν τῷ λίθῳ διωρθωμένον ὑπὸ τοῦ χαράκτου ἀπὸ Α ἢ Λ ἢ Δ. Μετὰ τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν ἀκολουθεῖ ἡ μικρὰ ὁριζοντία γραμμή—, περὶ ἧς, ἐπαναλαμβανομένης καὶ κατωτέρω καὶ ἐν τῷ τεμαχίῳ ΒΒ΄ καὶ χωριζούσης τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ παραγράφους, ἐλέχθησαν ἀνωτέρω τὰ δέοντα. Ἡ μέχρι τοῦ σημείου τούτου παράγραφος, τοὐλάχιστον τὸ διασωθὲν ἐν τῷ λίθῳ μέρος αὐτῆς, περιελάμβανε διάταξιν, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς οὐδένα νὰ φυλακίζῃ, νὰ συλλαμβάνῃ, νὰ ἀπελαύνῃ ἢ νὰ ἐπιβάλλῃ χρηματικὴν ἐγγύησιν εἰς τοὺς συνέδρους, οὐδὲ εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τοὺς ἀποστελλομένους εἰς τοὺς συνέδρους ἢ παρὰ τῶν συνέδρων, οὐδὲ εἰς τοὺς μετέχοντας τῆς κοινῆς συμμαχικῆς ἐκστρατείας πεζοὺς ἢ ναύτας. Παρείχετο δηλονότι εἰς πάντας τοὺς ἀνωτέρω διὰ τοῦ καταστατικοῦ τούτου δόγματος ἀσυλία καὶ ἀσφάλεια ἐν ὅσῳ οὗτοι εὑρίσκοντο ἔξω τῆς ἰδίας πόλεως ἐκτελοῦντες ὑπηρεσίαν ἀφορῶσαν εἴτε εἰς τὸ κοινὸν συνέδριον εἴτε εἰς τὰ κοινὰ τῶν συμμάχων συμφέροντα. Ὁ δὲ παραβιάζων τὴν ἀσυλίαν ταύτην ἠμποδίζετο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως ἐν ᾗ συνέβαινεν ἡ παραβίασις καὶ ἐδικάζετο ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων.

Στ. 11—12: *συνέρχεσθαι δὲ τοὺς συνέδρους ἐμ μὲν τῆι εἰρήνηι τρὶ[ς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐ]ν δὲ τῶι πολέμωι κ. τ. λ.* Ἡ δι' αὐτοψίας ἐξέτασις τοῦ λίθου πείθει ὅτι ἐν στ. 12 ἔχομεν ΤΡΙ. Τὸ Ρ δὲν εἶναι κανονικῶς ἐσχηματισμένον· ἡ οὐρὰ αὐτοῦ τερματίζεται μὲν ὅπου καὶ τὰ ἄλλα γράμματα, ἐφάπτεται ὅμως τοῦ Ο πρὸς τἀριστερὰ δεξιώτερον τοῦ προσήκοντος, ὥστε ν' ἀποτελῇ περίπου τὸ σχῆμα ρ. Τὸ Ι εἶναι σαφέστατον. Συνεπλήρωσα *τρὶ[ς τοῦ ἐνιαυτοῦ* (Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 47, 3), δύναται ὅμως καὶ *τρὶ[ς κατ' ἐνιαυτὸν ἐ]ν* (Καββαδίας, ἔ. ἀ. σ. 144) νὰ συμπληρωθῇ τὸ ἐκ 12-13 γραμμάτων κενόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τρεῖς καθ' ἕκαστον ἔτος συνελεύσεις τοῦ πανελληνίου συνεδρίου παρουσιάζουσιν ἀσυνήθη πυκνότητα (τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων συνήρχετο δὶς τοῦ ἔτους) μὴ συμβιβαζομένην ἄλλως τε ἐπακριβῶς πρὸς τὴν κα-

τωτέρω ἐν στ. 17/18 διάταξιν, τὴν καθορίζουσαν τὸν τόπον τῶν ἐν καιρῷ εἰρήνης συνελεύσεων: *οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες γίνωνται·* διότι εὐκαιρίαι τελέσεως πανελληνίων στεφανιτῶν ἀγώνων δὲν παρουσιάζονται τρὶς ἑκάστου ἔτους καὶ χωριζόμεναι ἀπ᾽ ἀλλήλων κατὰ χρονικὸν διάστημα προσῆκον εἰς τοιαύτας πολυμελεῖς συνόδους, ὡς ἡ τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων.

Στ. 12—14. ἐν δὲ τῶι πολέμωι ὁσάκις ἂν δοκῆι συμφέρειν τοῖς συνέδροις καὶ [. . . . .]ι τῶι ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένωι—. Ὁ ἐκδότης τὸ ἐν στ. 13 ἐκ 12 περίπου γραμμάτων χάσμα συμπληρώνων *καὶ [τοῖς ἄρχουσι κα]ὶ τῶι,* λέγει (σ. 144) ὅτι «πιθανὴ ὡσαύτως ἡ συμπλήρωσις [*προέδροις* ἢ] *συμμάχοις*». Ἀλλ᾽ ὁ κατωτέρω στίχος 16, ὅπου ἀναγινώσκομεν» *οὗ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγὸς παραγγέλλῃι,* ἐπιβάλλει καὶ ἐνταῦθα τὴν συμπλήρωσιν [*τῶι βασιλεῖ*] *ἢ*. Ἄλλως τε καὶ ἐν τῷ λίθῳ πρὸ τοῦ ἄρθρου *τῶι* σώζεται πλὴν ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ Η καὶ γραμμή τις κατακόρυφος πρὸ αὐτοῦ Ι καὶ πρὸ αὐτῆς ἴχνος ὁριζοντίας γραμμῆς, ἀποτελούσης πιθανώτατα λείψανον τοῦ Ε, ὥστε ἡ ἀνωτέρω ἀνάγνωσις νὰ θεωρῆται ἀσφαλής. Κατὰ ταῦτα ἀναγνωστέοι οἱ ἀνωτέρω στίχοι οὕτω: *ἐν δὲ τῶι πολέμωι ὁσάκις ἂν δοκῆι συμφέρειν τοῖς συνέδροις καὶ* [*τῶι βασιλεῖ*] *ἢ τῶι ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμέν[ωι.*—Καὶ ἡ ἔννοια δὲ τοῦ λόγου ταύτην ἀπαιτεῖ τὴν συμπλήρωσιν. Ἐν καιρῷ δηλονότι πολέμου τὸ συνέδριον θὰ συνήρχετο ὁσάκις ἐθεώρουν συμφέρον οἱ σύνεδροι καὶ ὁ βασιλεύς, αἱ δύο ἀνώτεραι τοῦ Κοινοῦ ἐξουσίαι, ἢ (τοῦ βασιλέως τυχὸν ἀπόντος ἐξ Ἑλλάδος) οἱ σύνεδροι καὶ ὁ ὑπὸ τῶν συμβασιλέων ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτῶν καταλελειμμένος, *ὁ ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος.* Ὅτι δὲ εἶχε τοιοῦτον δικαίωμα συγκλήσεως καὶ διευθύνσεως τοῦ ἑλληνικοῦ συνεδρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων καὶ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους ὀργανισμοὺς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, μαρτυρεῖ ὁ ***Διόδωρος*** (XVII, 73,5. παράβ. καὶ ***Κούρτιον Ροῦφον*** VI, 1,19 καὶ *Kaerst* I² σ. 280). Ἀλλὰ ποῖος εἶναι ὁ *ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος;* Ὁ Καββαδίας οὐδένα περὶ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον, ἀλλ᾽ ἡ μνεία τούτου ἐνταῦθα καθιστῶσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναμφισβήτητον τὴν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἀναγωγὴν τῆς ἐπιγραφῆς, διαφωτίζει καὶ λύει σπουδαιότατον ἀληθῶς ζήτημα.

Ἐν τῷ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγῳ τοῦ (ψευδο)***Δημοσθένους*** § 15 φέρεται: «*ἔστι γὰρ ἐν ταῖς συνθήκαις ἐπιμελεῖσθαι τοὺς συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένους, ὅπως ἐν ταῖς κοινωνούσαις πόλεσι τῆς εἰρήνης μὴ γίγνωνται θάνατοι καὶ φυγαὶ παρὰ τοὺς κειμένους ταῖς πόλεσι νόμους*». Οἱ παλαιότεροι ἱστορικοὶ (ὡς π.χ. ὁ Ἐρν. Κούρτιος ἐν *Ἑλληνικῆς ἱστορίας* τόμ. Ε΄ σ. 583, 1 τῆς ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου ἐν τῇ Βιβλ. Μαρασλῆ ἑλληνικῆς μεταφράσεως) παρασυρόμενοι ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς κατὰ πληθυντικὸν ἐκφορᾶς (*τοὺς συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένους*) καὶ τῆς ἄνευ ἄρθρου ἐκφορᾶς παρὰ τῷ σχολιαστῇ τοῦ Δημοσθένους (Dindorf p. 227: *κέχρηται δὲ καὶ ἑτέρᾳ καταδρομῇ τῶν συνεδρευόντων καὶ τεταγμένων*) ἐξελάμβανον τούς τε συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τοὺς ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἀποτελοῦντας, ἐνόμιζον ἐν ἄλλοις λόγοις ὅτι αὐτοὶ οἱ συνεδρεύοντες ἦσαν καὶ οἱ ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς τεταγμένοι καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ συνέδριον ἀπετέλει τὴν κοινὴν φυλακήν. Οἱ δὲ νεώτεροι ἱστορικοὶ συμφωνοῦσι μὲν πάντες σχεδὸν ὅτι πρόκειται περὶ δύο χωριστῶν πραγμάτων καὶ δύο χωριστῶν ἀρχῶν, διαφωνοῦσι δ᾽ ὅμως περὶ τῆς ἰδιότητος καὶ τῶν καθηκόντων τῶν ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς ἀρχόντων. Καὶ ὁ μὲν *Niese* (I σ. 38) καὶ ὁ *Wilhelm* (ἔ. ἀ. σ. 47.) εἰς τοὺς *τεταγμένους ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ* ἀναγνωρίζουσιν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Κοινοῦ, ἀποτελουμένην ἐξ ἀντιπροσώπων τοῦ πολυμελοῦς συνεδρίου τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἐκτελοῦσαν τὰς ἀποφάσεις τοῦ Κοινοῦ καὶ τὴν διεκπεραίωσιν τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας. Ὁ δὲ *Kaerst* (Der korinthische Bund ἐν *Rhein. Museum* τ. 52 σ. 533 καὶ ἔ.ἀ. τ. I² σ. 529) φρονεῖ ὅτι ὑπὸ τοὺς *τεταγμένους ἐπὶ κοινῇ φυλακῇ* νοεῖται αὐτὴ ἡ Μακεδονικὴ βασιλεία καὶ τὰ ὄργανα αὐτῆς. Τὴν διαφωνίαν ταύτην ἔρχεται ἤδη νὰ λύσῃ σαφῶς καὶ ὁριστικῶς ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐπικυροῦσα ἔν τινι σημείῳ τὴν γνώ-

μην τοῦ Kaerst, ἣν εἶχεν ἐπιδοκιμάσει καὶ ὁ Wilcken (ἔ. ἀ. σ. 40, 1) ὅστις γράφων ᾐσθάνετο ὅτι τὸ ὑλικὸν δὲν ἤρκει ἀκόμη ὅπως δώσῃ σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Προκειμένου δηλονότι περὶ τῆς ἐν καιρῷ πολέμου συνελεύσεως τοῦ συνεδρίου, λέγει ἡ ἐπιγραφή, αὕτη ὁρίζεται ὁσάκις ἤθελε φανῆ καλὸν καὶ συμφέρον εἰς τοὺς συνέδρους καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων, ἢ εἰς τὸν ὑπὸ τῶν συμβασιλέων καταλελειμμένον ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς ἄρχοντα ἢ στρατηγόν. Εἶναι ἄρα προφανὲς ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, καθ' οὓς καιροὺς ἴσχυον αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνθῆκαι, εἶχεν ἐν Ἑλλάδι ἐπίσημον ἀντιπρόσωπον, τὸν *ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς τεταγμένον*, ὅστις παρηκολούθει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς ἐργασίας τοῦ συνεδρίου καὶ εἶχεν ἀπουσιάζοντος τοῦ βασιλέως ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ῥύθμισιν αὐτῶν.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ *ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς* μεταβαλοῦσα ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις χαρακτῆρα δὲν εἶχεν ἴσως κατὰ τὰς ὑστέρας ἀνασυγκροτήσεις τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἣν εἶχεν ἰδιότητα ἐν τῇ πρώτῃ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἱδρύσει αὐτοῦ. Ὑποθέτω δὲ ὅτι ὁ κατωτέρω ἐν στ. 17 ἀναφερόμενος «*ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγός*» εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ *ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος*, ὁ ἀναφερόμενος ἐν στ. 14. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἄλλος ἄρχων, ὁ *ἐπὶ τῆς κο νῆς φυλακῆς καταλελειμμένος*, θὰ ὥριζεν ἐν καιρῷ πολέμου τὸν χρόνον, καὶ ἄλλος, ὁ *ἀποδεδειγμένος στρατηγός*, θὰ ὥριζε τὸν τόπον τῆς συγκροτήσεως τοῦ συνεδρίου. Ἀμφότερα ἄλλως τε, ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς συνελεύσεως, ὁρίζονται κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν βασιλέων ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς συνέδρους, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἦτο σκόπιμον οὐδὲ πρακτικὸν νὰ συνεννοῶνται περὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν πράγματος δύο διάφοροι καὶ ἴσως μακρὰν ἀλλήλων εὑρισκόμενοι ἄρχοντες. Τοιούτους στρατηγοὺς τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ πραγμάτων ἀναφέρει ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ ἐπιγραφικὴ παράδοσις. Οὗτοι δὲ ἄλλοτε ὁρίζονται ὡς «*τεταγμένοι*» (**Ἀρρ. Ἀνάβ.** II,2,4: *Πρωτέας ὁ Ἀνδρονίκου ὑπὸ Ἀντιπάτρου τεταγμένος, ὥς εἶναί τινα ταῖς τε νήσοις φυλακὴν καὶ αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι* **Διόδ.** XIX,87: *Πτολεμαῖος δ' ὁ Ἀντιγόνου στρατηγὸς ἦν τεταγμένος ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων*. **Πολύβ.** IV,87, 1: *Ταυρίωνα τὸν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τεταγμένον* V,96,4: *Ἀλέξανδρος ὁ τεταγμένος ἐπὶ τῆς Φωκίδος ὑπὸ Φιλίππου*), ἄλλοτε ὡς «*ἀπολελειμμένοι*» (**Διόδ.** XVIII,12: *Ἀντίπατρος δ' ἀπολελειμμένος ὑπ' Ἀλεξάνδρου στρατηγὸς τῆς Εὐρώπης* **Πολύβ** IV,87, 8: *Ἀπελλῆς μὲν ἐν τοῖς ἐπιτρόποις ἀπελέλειπτο, Λεόντιος δ' ἐπὶ τῶν πελταστῶν, Μεγαλέας δ' ἐπὶ τοῦ γραμματείου, Ταυρίων δ' ἐπὶ τῶν κατὰ Πελοπόννησον, Ἀλέξανδρος δ' ἐπὶ τῆς θεραπείας*), ἢ «*καταλελειμμένοι*» (**Διόδ.** XVIII,18: *Πολυσπέρχων ὁ καταλελειμμένος ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγός*. **Πολύβ** IV,6,4: *Ταυρίωνα τὸν ἐπὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βασιλικῶν πραγμάτων ὑπ' Ἀντιγόνου* (τοῦ Δώσωνος) *καταλελειμμένον*· ἴδε καὶ *Sylloge*^{3} 426,47 *Ἀλεξάνδρῳ τῷ καταλελειμμένῳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως*), καὶ ἄλλοτε ὡς «*χειρίζοντες*» (**Πολύβ.** VIII, 12,2: *μετὰ Ταυρίωνος τοῦ χειρίζοντος αὐτῷ τὰ κατὰ Πελοπόννησον*) τῷ βασιλεῖ τὰ πράγματα. Ὁ δὲ τελευταῖος οὗτος χαρακτηρισμὸς φανερώνει σαφέστατα τὴν βασιλικὴν πληρεξουσιότητα, δι' ἧς ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτῶν διεχείριζε τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀρχὴν ὁ ὑπ' αὐτῶν καταλελειμμένος ἢ ἀποδεδειγμένος στρατηγός. Ἀλλ' ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ *ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος* στ. 14) εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἐν στ. 17 *ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρατηγός*, ὀφείλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ παρουσιάζεται ὁ αὐτὸς ἄρχων ὑπὸ δυο τίτλους. Εἰκάζω ὅτι ὁ τίτλος *ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς* εἶναι ἀπήχησις ἢ τυπικὴ ἐπανάληψις ἐκ τῶν παλαιῶν τοῦ Κοινοῦ συνθηκῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου συναφθεισῶν. Ἐν ἐκείναις, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγος (§ 15), θὰ εἶχον καθορισθῆ σαφέστερον τὰ καθήκοντα καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ *ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ*, ἥτις ἰδιότης δὲν θὰ ἀπεῖχε πολὺ τῆς κυριολεκτικῆς σημασίας τῆς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τίτλῳ ἐνυπαρχούσης· θὰ ἦσαν δηλαδὴ οἱ *ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένοι*, οὐχὶ οἱ φρουροὶ καὶ οἱ προστάται τῶν κοινῶν συμμα-

χικῶν συμφερόντων, τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας (τοιαύτην ἑρμηνείαν δίδει εἰς τὴν φράσιν *κοινὴ φυλακὴ* ὁ H. Wolf παρὰ Schäfer, τ. III² σ. 54. 2 καὶ ὁ Kaerst τ. I² σ. 383 ὅστις τὴν *κοινὴν φυλακὴν* ἑρμηνεύει φρούρησιν τῆς εἰρήνης), ἢ τοὐλάχιστον δὲν θὰ ὠνομάσθησαν οὕτω μόνον διὰ τὸ καθῆκον αὐτῶν τοῦτο, ἀλλὰ θὰ ἦσαν, ὡς εἰκάζω, στρατηγοὶ ἡγούμενοι κοινῆς φυλακῆς, τουτέστι κοινῆς φρουρᾶς, ἀποτελουμένης ἐξ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων καὶ ἑδρευούσης κατὰ τὴν πρώτην ἵδρυσιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν ὡρισμένῃ πόλει, ἴσως ἐν Πύδνῃ (παρβ. *Wilhelm*, ἔ. ἀ. σ. 48· «*τεταγμένον ἐπὶ τῆς φυλακῆς*» ἀναφέρει τὸν φρούραρχον τῶν Ροδίων καὶ ὁ ***Διόδωρος*** XX,94· τεταγμένος ἐπὶ τῆς φυλακῆς καὶ διατρίβων παρὰ τῇ βασιλίσσῃ Φίλᾳ, τῇ συζύγῳ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ἀναφέρεται ἐν ψηφίσματι τῶν Σαμίων, Sylloge³ 333, καὶ Δήμαρχός τις Σάμιος), ἢ ἴσως ἐν Κορίνθῳ Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀπαιτοῦντος λεπτομερεστέραν τῶν πραγμάτων ἐξέτασιν, δὲν δύναμαι νὰ ἐκταθῶ ἐνταῦθα περισσότερον.

Ὥστε διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου τοῦ κανονίζοντος τὸν χρόνον τῆς συνελεύσεως τῶν συνέδρων καὶ τὸν τόπον αὐτῆς ἐν καιρῷ πολέμου, ὁρίζεται ὅτι οἱ σύνεδροι συνέρχονται ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης τρὶς τοῦ ἔτους, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ὁσάκις ἤθελον θεωρήσει συμφέρον οἱ σύνεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ (τοῦ βασιλέως ἀπουσιάζοντος) οἱ σύνεδροι καὶ ὁ ὑπὸ τῶν συμβασιλέων ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς καταλελειμμένος στρατηγός. Διὰ δὲ τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων ἐν στ. 14—15 *σ]υνεδρεύειν δὲ ὁπόσας ἂν ἡμέρας οἱ πρόεδροι τοῦ συνεδρίου παραγγέλλωσ[ιν* — ὁρίζεται ὅτι τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου κανονίζουσιν οἱ πρόεδροι αὐτοῦ ἀναλόγως φυσικὰ τοῦ πλήθους καὶ τῆς σημασίας τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων. Ἡ ὁριζοντία κεραία, ἣν παρενθέτων ὁ ἐκδότης ἐν στ. 14 χωρίζει εἰς δύο τὸ ἄρθρον τοῦτο, δὲν δικαιολογεῖται νομίζω οὔτε ὑπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ λόγου, οὔτε ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ λίθῳ κενοῦ.

Στ. 15—18: *Τ]ὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι τοῦ συνεδρίου ἕ[ως] μὲν ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυ[θῆι ο]ὖ ἂν οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ⟨ι⟩ ὑ[π]ὸ τῶν βασιλέων ἀποδεδειγμένος στρ[ατ]ηγὸς παραγγέλῃι, ὅταν δ' ἡ εἰρήνη γέν[ηται] οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες [γίν]ωνται.* — Ἐν στ 16 διακρίνονται ἐν τῷ λίθῳ ἴχνη τοῦ Ω ἐν τῇ λ. ἕω[ς. Τὸ Υ τῆς λ. ο]ὗ φέρεται διωρθωμένον ἐκ τοῦ Ο οὕτως ὥστε τὸ νῦν ἐν τῷ λίθῳ παρουσιαζόμενον σχῆμα ἀποτελεῖ σύμπλεγμα Υ καὶ Ο. Ἐν στ. 18 ἡ τελευταία λέξις τῆς παραγράφου ἔχει ἐν τῷ λίθῳ [...]ΩΝΤΛΙ (sic). Τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς λέξεως φερόμενον Α ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Καββαδίου δημοσιευθέντι φωτογραφήματι τῆς ἐπιγραφῆς (ἔ. ἀ. σ. 130 στ. 18) δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ λίθῳ [1]. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ ἀνάγνωσις *ἅ[γ]ωνται* εἶναι λίαν ἀπίθανος, διότι τὸ ἐν τῷ λίθῳ κενὸν ἀπαιτεῖ ἀσφαλῶς περισσότερα τῶν δύο γραμμάτων. Συμπληρωτέα λοιπὸν ἐνταῦθα ἡ λέξις *[τελ]ῶνται* ἢ *[γίν]ωνται* (παρβ. ***Αἰσχίνου Κ. Κτησιφ.*** 254: ***ἡμερῶν μὲν ὀλίγων μέλλει τὰ Πύθια γίγνεσθαι καὶ τὸ συνέδριον τὸ τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι· «ἀγῶνας γίνεσθαι»*** καὶ ἐν I.G. XII, 9. 207.25.33. Sylloge³ 409,55. 443.557). Τὸ Α τῆς καταλήξεως φέρεται ἐν τῷ λίθῳ εἰς σχῆμα Λ ἄνευ δηλαδὴ τῆς ἐν μέσῳ ὁριζοντίας γραμμῆς.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο (§ 3, διατηρηθὲν εὐτυχῶς ἐν τῷ λίθῳ ἀλώβητον, παρέχει εἴδησιν σπουδαιοτάτης σημασίας, ἐρχομένην νὰ θέσῃ τέρμα εἰς παλαιᾶς καὶ μακρᾶς ἀμφιλογίας καὶ ἀμφιβολίας περὶ τοῦ τόπου ἔνθα συνήρχετο τὸ συνέδριον τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Πάντες σχεδὸν οἱ ἱστορικοί, οἱ περὶ τὰ γεγονότα τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς ἀσχοληθέντες, **Niese (I. σ. 38), Kaerst (Rhein. Mus.** τ. 52 σ. 527 καὶ 553 **Gesch. d. Hellen.** τ. I² σ. 280), **Schäfer** (τ. III² σ. 54) κ.λ.π. στηριζόμενοι εἰς τὸ γεγονός, καθ' ὃ ἡ πρώτη τοῦ συνεδρίου συγκρότησις ἐπὶ Φιλίππου ἐγένετο ἐν Κορίνθῳ, καὶ εἰς τὰς εἰδήσεις, καθ' ἃς καὶ αἱ ὕστερον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου (332 π. Χ.· ***Διόδ.*** XVII

1 Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀσυμφωνίας ταύτης καὶ ἄλλων ὁμοίων, αἵτινες θὰ παρουσιασθῶσι κατωτέρω, σημειωθήτω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἀπεικόνισις αὕτη, ἣν παρέχει ὁ Καββαδίας (ΑΕ 1918,130), ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἀπεικονίσεις ἄλλων τινῶν ἐπιγραφῶν ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τυπωθεῖσαι (σ. 125, σ. 131, σ. 152, σ. 153, σ. 157) δὲν προέρχονται ἐκ φωτογραφίας εἰλημμένης ἀμέσως ἐκ τοῦ λίθου ἢ ἐξ ἐκτύπου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλήφθησαν ἐκ χειρογράφου ἰχνογραφήματος φιλοπονηθέντος ἴσως ὑπὸ εἰδικοῦ σχεδιαστοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον, ὡς εἰκός, δὲν πρέπει νὰ δίδηται ἀπόλυτος πίστις. Παρβ. π. χ. τὰς ἐν σ. 152 (εἰκ. 8) καὶ 153 (εἰκ. 9.) ἀπεικονίσεις, ὅπου (ἐν στ. 2 καὶ 4 τῆς εἰκ. 8) ἔχουσιν ἀπεικονισθῆ ὁλόκληροι σχεδὸν λέξεις μὴ ὑπάρχουσαι ἐν τῷ λίθῳ.

48.73.), ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος (308 π.Χ· **Σουΐδας** ἐν λ. *Δημήτριος*), ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (302 π. Χ **Πλουτ**. *Δημήτρ*. 25), ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος (224 π. Χ· **Πολύβ**. IV,22,2) γενόμεναι ἀνανεώσεις ἢ ἀπόπειραι ἀνανεώσεως τοῦ συνεδρίου ἐμφανίζονται ἐπίσης ἐν Κορίνθῳ, ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ τόπος ἔνθα συνήρχετο τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον ἦτο ἀποκλειστικῶς καὶ κατὰ κανόνα ἡ Κόρινθος (*Kaerst* Rhein. Mus. ἔ. ἀ. σ. 530 καὶ Gesch. d. Hellen. τ. I² σ. 280), ἢ ὁ Ἰσθμὸς (*Shäfer* τ. III² σ. 54. *Unger* Die Isthmien und Hyakinthien ἐν *Philologus* τ. 37 (1877) σ. 11—12). Εἰς τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην ἔκπαλαι ἐπικρατήσασαν ὀφείλεται καὶ ἡ ἄστοχος ὀνομασία τοῦ Κοινοῦ *Κορινθιακόν*, περὶ ἧς εἴπομεν ἀνωτέρω.

Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Κορίνθῳ συγκεντρώσεων τοῦ συνεδρίου ἡ παράδοσις διέσωσεν ἡμῖν καί τινας ἄλλας, καθ' ἃς τὸ πανελλήνιον συνέδριον ἀναφέρεται συνερχόμενον καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν ἱεροῖς συνήθως τόποις, ἀγομένων μάλιστα καὶ τῶν Πανελληνίων ἑορτῶν Πυθίων, Ὀλυμπίων, Ἰσθμίων, Νεμέων. Οὕτω π. χ. ὁ Αἰσχίνης ἐν τῷ Κατὰ Κτησιφῶντος λόγῳ § 254 λέγει : *ἡμερῶν μὲν ὀλίγων μέλλει τὰ Πύθια γίγνεσθαι καὶ τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι*». Ἡ προκήρυξις τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ τῆς καθόδου τῶν φυγάδων, περὶ ἧς ἱστορεῖ ὁ Διόδωρος (XVII, 109 καὶ XVIII,8) ὅτι «*Ἀλέξανδρος τῶν Ὀλυμπίων ὄντων, ἐκήρυξεν ἐν Ὀλυμπίᾳ τοὺς φυγάδας πάντας εἰς τὰς πατρίδας κατιέναι*», ἐγένετο πιθανώτατα ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων συνελθόντος ἐν Ὀλυμπίᾳ (*Kaerst*, Rhein. Mus. ἔ. ἀ. σ. 529). Ὁ Διόδωρος (XVII,48) ἱστορεῖ ὅτι *οἱ σύνεδροι τῶν Ἑλλήνων ἐψηφίσαντο πέμψαι πρέσβεις πεντεκαίδεκα στέφανον φέροντας χρυσοῦν παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἀριστεῖον Ἀλεξάνδρῳ, καὶ συνησθησομένους τῇ κατὰ Κιλικίαν νίκῃ*. Τὸ αὐτὸ δὲ γεγονὸς ἱστορῶν καὶ ὁ Curtius Rufus (IV, 5, 11) προσθέτει τὴν λεπτομέρειαν ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη τῶν συνέδρων ἐλήφθη κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν Ἰσθμίων (Isdem fere diebus sollemne erat ludicrum Isthmiorum, quod conventu totius Graeciae celebratur», κατ' Ἰούνιον τοῦ 332).

Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ *Ἀλεξάνδρου* 14, ἀναφέρει ὅτι «*εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγέντων*» ἡγεμὼν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνηγορεύθη, ἐν δὲ βίῳ *Δημητρίου* 25 : *ἐν δὲ τῷ Ἰσθμῷ κοινοῦ συνεδρίου γενομένου καὶ πολλῶν ἀνθρώπων συνελθόντων, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη τῆς Ἑλλάδος* (ὁ Δημήτριος) *ὡς πρότερον οἱ περὶ Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον*». Ὅτι δὲ τὸ συνέδριον τὸ ἀναγορεῦσαν τὸν Δημήτριον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος συνεκροτήθη τελουμένων τῶν Ἰσθμίων (τοῦ 302 π.Χ.), συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τοῦ Σουΐδα ἐν λέξει *Δημήτριος*: «*αὐτονόμους τε δὴ τὰς πλείστας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀφίησι, καὶ τὰς Ἰσθμιάδας σπονδὰς ἐπήγγελε, κελεύων οἷα ἐπ' ἐλευθερώσει θαλλοφοροῦντας θεωρεῖν εἰς τὰ Ἴσθμια*». Τοῦτο δὲ πιστεύει καὶ ὁ Niese, τ. I. σ. 338,4 .

Ἡ δὲ διήγησις τοῦ Πολυβίου(II, 70, 4) ὅτι Ἀντίγονος ὁ Δώσων *ἦλθεν εἰς τὴν τῶν Νεμέων πανήγυριν, ἐν ᾗ ἔτυχε πάντων τῶν πρὸς ἀθάνατον δόξαν καὶ τιμὴν ἀνηκόντων ὑπό τε τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ κατ' ἰδίαν ἑκάστης τῶν πόλεων* καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὴν εἰκασίαν ὅτι αἱ τιμαὶ αὗται ἀπεδόθησαν ὑπὸ τοῦ συνεδριάσαντος ἐν Νεμέᾳ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν πρὸ μικροῦ συγκροτήσαντα αὐτὸ βασιλέα. Τὸν ἀγῶνα τῶν Νεμέων βλέπομεν ἐκτελοῦντα καὶ τὸν Φίλιππον τὸν Ε' (**Πολύβ**. X. 26,1). Ἐπίσης δὲ «*τῆς τῶν Ἰσθμίων πανηγύρεως ἐπελθούσης καὶ σχεδὸν ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν συνεληλυθότων*» καὶ «*ἀθροισθέντος τοῦ πλήθους εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προελθὼν ὁ κῆρυξ καὶ κατασιωπησάμενος τὰ πλήθη διὰ τοῦ σαλπιγκτοῦ*» ἀνηγόρευσε τὸ περίφημον κήρυγμα τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Τίτου Φλαμινίνου περὶ τοῦ τέλους τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου καὶ περὶ «τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας» τῷ 196 π. Χ. (**Πολύβ**. XVIII, 46).

Τὰς ἀνωτέρω εἰδήσεις προσπαθοῦντες οἱ ἱστορικοὶ νὰ συμβιβάσωσι πρὸς τὴν στερρῶς ἐπικρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ τακτικῆς καὶ κανονικῆς συγκεντρώσεως τοῦ συνεδρίου, εἰς ποικίλας προσέφυγον ἐξηγήσεις. Καὶ ὁ μὲν Unger (ἔ. ἀ. σ. 11 κ. ἑ.) λέγει ὅτι ἡ περὶ τῶν Ἰσθμίων παράδοσις τοῦ τε Κουρτίου Ῥούφου καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι ἀναφέρουσιν ὅτι τελουμένων τῶν Ἰσ-

θμίων συνήδρευε τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον, ὀφείλεται εἰς σύγχυσιν προελθοῦσαν ἐξ ἀγνοίας καὶ ἐκ τῆς συμπτώσεως καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ τόπου, ἔνθα κατὰ κανόνα συνήρχετο τὸ συνέδριον, δηλαδὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, πρὸς τὸν τόπον ἔνθα ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια. Ὁ δὲ Kaerst (Rhein. Mus. ἔ. ἀ. σ. 529 καὶ Gesch. d. Hellen. I² σ. 280) εἰκάζει ὅτι θὰ ὑπῆρχε συνήθεια νὰ προσκαλῶνται καὶ νὰ παρευρίσκωνται οἱ σύνεδροι τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων ὡς θεωροὶ κατὰ τὰς πανελληνίους ἑορτάς. Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ὁρίζουσα σαφῶς καὶ ῥητῶς ὅτι αἱ σύνοδοι τοῦ συνεδρίου θὰ γίνωνται ἐν καιρῷ εἰρήνης ***οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες γίνωνται*** λύει τὸ ζήτημα, ἐξηγοῦσα δὲ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα χωρία τῶν διαφόρων συγγραφέων, ἐπικυρώνει τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χωρίων τούτων ἐξενεχθεῖσαν εἰκασίαν τοῦ Δρόϋζεν (τ. Α΄ σ. 191 κ. ἑ.) ὅτι τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων συνήρχετο κατὰ τὰς μεγάλας πανελληνίους ἑορτάς, ἥτις εἰκασία πολεμηθεῖσα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐπιδαύρου ἡ ἀκριβεστάτη καὶ εὐστοχωτάτη. Ὅτι δὲ ἡ διάταξις αὕτη περὶ τῶν κατὰ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας συνόδων τοῦ συνεδρίου δὲν ἐτέθη κατὰ τὴν ὑπ' Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνασυγκρότησιν αὐτοῦ, εἰς ἣν ἀφορᾷ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, ἀλλ' ὑφίστατο καὶ ἐν τῷ παλαιοτέρῳ καταστατικῷ τοῦ συνεδρίου, μαρτυροῦσι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα χωρία καὶ ἰδίᾳ τὸ χωρίον τοῦ Αἰσχίνου (***Κατὰ Κτησ.*** § 254).

Ἂν ὑπὸ τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας νοοῦνται ἐνταῦθα πάντες οἱ τοιοῦτοι ἐν Ἑλλάδι ἀγόμενοι ἀγῶνες, δηλαδὴ πλὴν τῶν τεσσάρων μεγάλων καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες, ὡς π. χ. τὰ Λύκαια, τὰ Ἀσκληπιεῖα κ.λ.π., τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον. Ἴσως ἐννοοῦνται ἐνταῦθα μόνον οἱ τέσσαρες μεγάλοι καὶ πανελλήνιοι ἀγῶνες, Ὀλύμπια, Πύθια, Ἴσθμια καὶ Νέμεα. Διότι ἐνῷ περὶ ἑκάστων ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων ἀγώνων ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι συνῆλθέ ποτε κατ' αὐτοὺς τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων (ἴδε ἀνωτέρω), περὶ ἄλλων τινῶν ἀγώνων δευτερευούσης σημασίας οὐδεμία, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον ἐγὼ γνωρίζω, παρεδόθη εἴδησις ἀναφέρουσα συνέλευσιν ἐν αὐτοῖς τοῦ συνεδρίου. Ἡ ἐκδοχὴ ὅμως αὕτη δὲν συμβιβάζεται τελείως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐν στ. 12 διάταξιν, καθ' ἣν οἱ σύνεδροι συνήρχοντο ἐν καιρῷ εἰρήνης τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ· διότι οἱ τέσσαρες οὗτοι πανελλήνιοι ἀγῶνες, τελούμενοι οἱ μὲν ἀνὰ πᾶν τρίτον, οἱ δὲ ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος, δὲν παρέχουσιν εὐκαιρίαν συμπτώσεως καὶ τῶν τριῶν ἐτησίων συνελεύσεων τοῦ συνεδρίου πρὸς τοὺς τέσσαρας τούτους πανελληνίους ἀγῶνας.

Διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τὸ συνέδριον θὰ συνήρχετο κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπου ἤθελον παραγγείλει οἱ πρόεδροι καὶ ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπὸ τῶν βασιλέων διωρισμένος στρατηγός. Τοιούτων δὲ περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἐν καιρῷ πολέμου ὁρίζει τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως τοῦ συνεδρίου, ἔχομεν συχνὰς μαρτυρίας. Μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην καὶ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης οἱ σύνεδροι συνέρχονται εἰς Νεμέαν ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Νέμεα, βλέπομεν δὲ οὕτω ἐφαρμοζομένην ἀμέσως καὶ κατὰ γράμμα τὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ διάταξιν περὶ τῆς ἐν εἰρήνῃ συνελεύσεως τῶν συνέδρων ***οὗ ἂν οἱ στεφανῖται ἀγῶνες γίνωνται***. Ἓν δ' ἔτος ὕστερον, ἐκραγέντος ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Ε΄ τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου (220 π. Χ.), βλέπομεν τὸ συνέδριον συνερχόμενον οὐχὶ ὅπου τελοῦνται ἀγῶνες, ἀλλ' ὅπου ὁ βασιλεὺς ὁρίζει, ἄλλοτε μὲν εἰς Κόρινθον, (***Πολύβ.*** IV,14 καὶ 22), ἄλλοτε εἰς Τεγέαν (***Πολ.*** IV,23,5), ἄλλοτε εἰς Πάτρας (***Πολ.*** V, 28,3) καὶ ἄλλοτε εἰς Πάνορμον, τὴν ἀπέναντι τῆς Ναυπάκτου Πελοποννησιακὴν πόλιν (***Πολ.*** V,102,9). Περὶ τοῦ ***«κοινοῦ πολέμου»*** καθὼς καὶ περὶ τοῦ πληθυντικοῦ τύπου ***βασιλέων***, ἐγένετο ἀνωτέρω ὁ προσήκων λόγος (ἐν σελ. 16).

Στ. 18—20: ***Τὰ δὲ δόξαντα τοῖς συνέδ[ρ]οις [κύρια] εἶναι· χρηματιζόντωσαν δὲ ὑπ[ὲρ] ἥμισυ γινόμενοι, ἂν δ' ἐλάττους συνέλ[θ]ωσι μὴ χρηματίζειν.***—Ἐν στ. 19 μετὰ τὸ ***εἶναι*** ἀνεμένετο χωρισμὸς τῶν δύο διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων διατάξεων διὰ τῆς ὁριζοντίας κεραίας, ἥτις ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ λίθῳ. Ἡ συμπλήρωσις [***κύρια***] τοῦ ἐκδότου εἶναι ὀρθή [1]. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου εἶ-

[1] Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς συμπληρώσεως ταύτης ἀναφέρει ὁ Καββ. (σ. 145) χωρίον τοῦ Πολυβίου (IV 7.5) ***«ὃ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ τοῦτ' εἶναι κύριον»***, ὅπερ ὅμως παρ-

ναι ὁριστικαὶ καὶ ἀνέκκλητοι. Τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (IV, 26 καὶ 30) ἱστορούμενον, ὅτι ἀποφασισθέντος ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων ἐν Κορίνθῳ τοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πολέμου (220 π. Χ.), τοῦ ἐπικληθέντος συμμαχικοῦ, *«οἱ σύνεδροι παραχρῆμα ἐξαπέστελλον πρεσβευτὰς πρὸς τοὺς συμμάχους, ἵνα παρ' ἑκάστοις διὰ τῶν πολλῶν ἐπικυρωθέντος τοῦ δόγματος ἐκφέρωσι πάντες τοῖς Αἰτωλοῖς τὸν ἀπὸ τῆς χώρας πόλεμον»*, δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην τῆς ἐπιγραφῆς. Διότι ἢ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἀφορᾷ εἰς πάσας τὰς ἄλλας ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων πλὴν τῶν περὶ πολέμου, ὁπότε ἴσως προκειμένου περὶ κηρύξεως ὁμαδικοῦ συμμαχικοῦ πολέμου ἀπῃτεῖτο τυπικὴ καὶ ὑπὸ τῶν διεθνῶν οὕτως εἰπεῖν ἐθίμων ὑπαγορευομένη ἡ ἀπὸ ἑκάστης συμμαχικῆς χώρας ἰδιαιτέρα κήρυξις αὐτοῦ, ἢ ὅτι ἡ περίπτωσις τῆς ὑπὸ ἑκάστης τῶν συμμαχικῶν πόλεων ἰδιαιτέρας ἐπικυρώσεως καὶ κηρύξεως τοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πολέμου ἀποτελεῖ ὅλως ἐξαιρετικὸν μέτρον ὅπως λάβῃ σοβαρωτέραν σημασίαν τὸ πρᾶγμα καὶ ἐμποιήσῃ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ὁ ἀπὸ τῆς χώρας ἑκάστης πόλεμος. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ παρατήρησις τοῦ **Kaerst** (**Rh. Mus.** ἔ. ἀ. σ 353,1), ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνανεωθέντος κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου δὲν ἦσαν κύριαι καὶ ἀνέκκλητοι, ὡς ἦσαν πρότερον ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἐλέγχεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς οὐχὶ ἀκριβής, ἡ δὲ μνεία μιᾶς καὶ μόνης περιπτώσεως ὑπὸ τοῦ Πολυβίου καὶ διαφόρου μάλιστα φύσεως, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ κανόνα.

Διὰ τῆς ἀκολούθου φράσεως καθορίζεται ἡ ἀπαρτία τοῦ συνεδρίου, ὅπερ διὰ νὰ ἐπιληφθῇ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ παρίστανται ἐν αὐτῷ σύνεδροι πλείονες τοῦ ἡμίσεος. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι, ὡς καὶ ὁ Καββαδίας παρατηρεῖ (ἔ. ἀ. σ. 145), ἡ ἀκολουθοῦσα διάταξις, καθ' ἣν ῥητῶς ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς συνέδρους νὰ χρηματίζωσι, δηλαδὴ νὰ συνεδριάζωσιν, ἂν εἶναι ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συνέδρων θὰ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων γνωστός, διότι ἑκάστη πόλις ἢ ἔθνος (δηλαδὴ κοινὸν) ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῷ συνεδρίῳ ὑπὸ ὡρισμένου ἀριθμοῦ συνέδρων ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Δὲν ἴσχυε δηλονότι ἐνταῦθα ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοψηφίας μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων εἶχε κατανεμηθῇ κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων (**Kaerst** I² σ. 283). Τοῦτο ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 30), ὅστις δι' εὐφυοῦς συνδυασμοῦ τὴν πρότερον ὑπὸ τοῦ Köhler ἀποδιδομένην εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀττικὴν ἐπιγραφὴν I.G.II, 184, ἐν ᾗ ἀναγράφεται κατάλογος τῶν συμμάχων πόλεων μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων ἑκάστης, ἀνήγαγεν εἰς τὸ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας συνέδριον τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῷ τεμαχίῳ ἐκείνῳ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Wilhelm ἀνήκει εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπιγραφὴν **I.G.II**, 160, τὴν περιέχουσαν συνθήκην τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 5), καὶ ἀποτελεῖ τμῆμα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς στήλης (νῦν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ **Wilhelm**, αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαὶ **IG.II** 184 καὶ **IG.II** 160 συνεκδίδονται ὡς μία· παρβ. τὴν νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν II καὶ III ed. min. ἀριθ. 236. ***Sylloge***³ 260. ***Hicks-Hill*** ἀρ. 154) ἀναφέρονται 37 ψῆφοι συνέδρων, ἤτοι τῶν Θεσσαλῶν 10. Ἐλημιωτῶν 2. Σαμοθρᾴκων καὶ Θασίων 2. Φωκέων 3. Οἰταίων, Μαλιέων καὶ Αἰνιάνων 3 Ἀγραίων καὶ Δολόπων 3. Περραιβῶν 2. Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας 3 κ.λ.π. Κατὰ ταῦτα, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς περὶ πληθυσμοῦ τῶν Ἑλλήνων θεωρίας τοῦ **Beloch**, ὁ **Wilhelm** ἤκασεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων ἑκάστης πόλεως ἢ κοινοῦ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀναλογεῖ πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ τῷ κοινῷ ἐλευθέρων κατοίκων, καὶ δὴ

ερμηνεύει ἰσχυριζόμενος ὅτι «δείκνυται ἐκ τούτων ὅτι ἡ κατὰ Πολύβιον σύνοδος καὶ βουλὴ (τὸ συνέδριον) δὲν ἐξέδιδε προβουλεύματα ἀλλ' ἦτο κυρίαρχον σῶμα» καὶ ὅτι (σ. 142) «ἡ κατὰ Πολύβιον σύνοδο. ἢ βουλὴ εἶναι κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν συνέδριον». Ὁ Πολύβιος ἐνταῦθα (IV,7,1) λέγει σαφῶς ὅτι *«οἱ Ἀχαιοὶ καθηκούσης αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων συνόδου ἧκον εἰς Αἴγιον καὶ συνελθόντες εἰς ἐκκλησίαν... ἐψηφίσαντο βοηθεῖν τοῖς Μεσσηνίοις καὶ συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν ὅπλοις· ὃ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ, τοῦτ' εἶναι κύριον»*. Ὅ,τι ἂν δηλαδὴ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πράγματος οἱ μέλλοντες νὰ συνέλθωσι βουλευταί, τοῦτο νὰ εἶναι ὁριστικὸν καὶ ἀνέκκλητον. Ὁμιλεῖ λοιπὸν ὁ Πολύβιος ἐνταῦθα περὶ ἐντελῶς ἐξαιρετικῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν δι' εἰδικοῦ ψηφίσματος ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀχαιῶν παρέχει δι' ὡρισμένον ζήτημα ἐκ τῶν προτέρων κῦρος εἰς τὸ δόγμα τῆς βουλῆς, ἥτις συνήθως ἐξέδιδε μόνον προβουλεύματα.

εἷς ἀντιπρόσωπος ἐπὶ χιλίοις κατοίκοις (Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 30). Αἱ αὐταὶ δὲ ἀναλογίαι, αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθήκαις αὐτοῦ, αἵτινες βεβαίως θὰ ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὰς πρότερον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καθορισθείσας (τοιαῦται ἀναλογίαι ἐφηρμόζοντο καὶ ἐν ἄλλοις ὁμοσπονδιακοῖς ὀργανισμοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὡς π. χ. ἐν τῷ Κοινῷ τῶν Βοιωτῶν, ἐν τῷ Κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν κ.λ.π. *Swoboda*, 258 κ. ἑ. 360), θὰ ἐτηροῦντο καὶ κατὰ τὰς ὑστέρας ὑπὸ τῶν διαδόχων ἀνανεώσεις τῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθηκῶν, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει, εἰς ἣν ἀνάγεται ἡ προκειμένη ἐπιγραφή. Ἤδη δὲ διὰ τῆς περὶ ἀπαρτίας διατάξεως ταύτης τῆς ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῆς ἐξηγεῖται καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ I.G.II. 160 παρουσιαζομένου καταλόγου, ὅστις ἦτο ἀνεξήγητος καὶ ἀμφίβολος μέχρι τοῦδε (παρβ. Wilcken; ἔ. ἀ. σ. 36).

Στ. 20—21: *Περὶ δὲ τῶ[ν ἐν] τῷ συνεδρίῳ δοξάντων μὴ ἐξέστ[ω ταῖς] πόλεσιν εὐθύνας λαμβάνειν [παρ]ὰ τῶν ἀποστελλομένων συνέδρω[ν]*— Τὸ Α τῆς λ. *εὐθύνας* εἶναι ἄνευ τῆς ὁριζοντίας γραμμῆς ΕΥΘΥΝΛΣ (ἴδε καὶ ἀνωτέρω ἐν στ. 18). Τὸ δὲ Β τῆς λ. *λαμβάνειν* εἶναι ἐσχηματισμένον ἄνευ τοῦ δευτέρου στρογγύλου ἡμίσεος ἐν εἴδει Ρ ΛΑΜΡΑΝΕΙΝ. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης § 5 ἀπαγορεύεται εἰς τὰς πόλεις νὰ ζητῶσιν εὐθύνας παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς διὰ τὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀποφασισθέντα. Οἱ ἀντιπρόσωποι λοιπὸν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἦσαν ἀνεύθυνοι διὰ πᾶσαν ἐν αὐτῇ λαμβανομένην ἀπόφασιν καὶ ἡ πόλις οὐδὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ζητήσῃ λόγον παρ' αὐτῶν δι' ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου, ἥτις δυνατὸν καὶ νὰ μὴ ἦτο εἰς αὐτὴν ἀρεστὴ ἢ συμφέρουσα.

Στ. 21—23: *Προέ]δρους δὲ εἶναι πέντε ἐκ τῶν σ[υν]έδρων οἳ ἂν λάχωσιν ὅταν ὁ πόλε[μος ἐνδη]μῆι*. Οὕτω συμπληρώνει ὁ Καββαδίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ κενὸν τοῦ χάσματος, ἀπαιτοῦν ἐννέα γράμματα περίπου, καὶ ἡ ἔννοια τῶν συμφραζομένων ἄγει εἰς τὴν συμπλήρωσιν *μὴ ἐνδη]μῆι*. Διότι ἀκριβῶς ὅταν παύσῃ νὰ ὑφίσταται ὁ ἐσωτερικὸς πόλεμος, ὁ «*ἐνδήμιος*» πόλεμος, τότε θὰ ὑπάρχῃ ἡ εὐκαιρία τῆς κανονικῆς καὶ ὁμαλῆς λειτουργίας τοῦ συνεδρίου, καθ' ἣν πρόεδροι αὐτοῦ ὁρίζονται διὰ κλήρου πέντε ἐκ τῶν συνέδρων· ἐφ' ὅσον δὲ διαρκεῖ ὁ *κοινὸς* τ. ἔ. ὁ Κλεομενικὸς πόλεμος, τοῦ συνεδρίου θὰ προεδρεύωσιν οἱ ὑπὸ τῶν συμβασιλέων Ἀντιγόνου καὶ Φιλίππου διορισθέντες πρόεδροι, ὡς διαλαμβάνει ὁ στίχ. 36.

Στ. 23: *ἀποκληρούσθωσαν δὲ νο[μογράφο]υς ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως*. Οὕτω συμπληροῖ ὁ Καββαδίας τὸν ἐξ ἑπτὰ περίπου γραμμάτων κενὸν χῶρον τοῦ στίχου, ἡ δὲ συμπλήρωσις αὕτη ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιάζεταί πως εὐάρμοστος. Ἀλλ' ὅταν τις προσέξῃ καλύτερον εἰς τὰ πράγματα, βλέπει ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή. Διότι τὸ *ἀποκληροῦμαι* φέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πάντοτε ὡς παθητικόν, καθὼς καὶ *κληροῦμαι* καὶ τὰ ἄλλα σύνθετα αὐτοῦ *συγκληροῦμαι ἐπικληροῦμαι* κ.τ.λ. πλὴν τοῦ *διακληροῦμαι* ὅπερ ἀπαντᾷ καὶ ὡς μέσον παρὰ Δημοσθένει. Μόνον δὲ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ παρὰ τούτοις σπανιώτατα φέρεται καὶ κατὰ μέσην φωνήν. Ἀλλ' ἐνταῦθα, ὡς καὶ ὁ κατωτέρω ἐν στ. 34 τύπος «*ἀποκληρωθέντας προέδρους*» μαρτυρεῖ, τὸ ῥῆμα εἶναι παθητικόν. Κατ' ἀκολουθίαν ὑποκείμενον αὐτοῦ κατ' ἀνάγκην εἶναι οἱ ἀμέσως ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι καὶ διὰ κλήρου ὁριζόμενοι *πρόεδροι*, ἡ δ' αἰτιατικὴ *νο[μογράφο]υς*, ὡς ἀντικείμενον τοῦ παθητικοῦ ῥήματος λαμβανομένη εἶναι ἐντελῶς ἀνοικονόμητος [1]. Ἂν δ' ὑποτεθῇ

1 Τὴν ἄστοχον ταύτην συμπλήρωσιν *νο[μογράφ]ους* λαβὼν ὁ Καββαδίας ὡς ἀσφαλῆ παρεσύρθη καὶ εἰς ἄλλα περὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφῆς (ΑΕ 1918 σ. 125) ἐπίσης ἄστοχα συμπεράσματα. Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐκείνῃ περιέχονται «*Νομογράφοι Ἀχαιῶν οἱ τὸν νόμον τᾶι Ὑγιείαι θέντες*» (στ. 1-2), ὁ ἐκδότης ἐκλαμβάνων τοὺς νομογράφους τούτους ὡς μόνιμον ἀρχὴν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, πρᾶγμα ἀμάρτυρον καὶ ἀστήρικτον, ἤκασεν ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγρ. 2 «*Νομογράφοι Ἀχαιῶν*» ταυτίζονται πρὸς τοὺς ἐκ τῆς συμπληρώσεως αὐτοῦ προκύπτοντας *νο[μογράφ]ους* τῆς ἐπιγρ. 3 στ. 23, οἵτινες κληρούμενοι δῆθεν ὑπὸ τῶν προέδρων «συνέτασσον καὶ ἐψήφιζον(!) τοὺς νόμους» (Πρακτικὰ ΑΕ 1918 σ. 35). Προχωρῶν δὲ περαιτέρω ὁ κ. Καββαδίας ἰσχυρίζεται (Πρακτικὰ ΑΕ 1918 σ. 31) ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη 3 (δηλαδὴ ἡ ἀνωτέρω ὑπὸ στοιχεῖον Α ἐν σελ. 6 σημειωθεῖσα) «εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ νόμος, ὃν οἱ νομογράφοι ἔγραψαν καὶ εἰς τὸ Ἱερὸν ἀνέθηκαν», ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῇ ἐπιγρ. 2. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα πολὺ ἀπέχουσι τοῦ ἀκριβοῦς, ὅπερ ἐν ὀλίγοις ἔχει ὡς ἑξῆς: Οἱ νομογράφοι δὲν εἶναι μόνιμος καὶ τακτικὴ ἀρχὴ ἐν τῷ Κοινῷ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ὡς συμβαίνει καὶ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσι, ἐκλέγονται ἐκτάκτως διὰ τὴν σύνταξιν ὡρισμένων νόμων. Ὁ δὲ νόμος, ὃν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν 2 συνέταξαν οἱ ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἐκλεγέντες νομογράφοι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ 3 (= Α), δι' οὓς λόγους εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀλλ' εἶναι νόμος τῆς Ὑγιείας, ὡς ῥητῶς ἐν στ. 1-2 τῆς ἐπιγρ. 2 δηλοῦται «*οἱ τὸν νόμον τᾶι Ὑγιείαι θέντες*», τοῦ *θέντες* δηλοῦντος οὐχὶ τοὺς ἀναθέσαντας ὡς ὁ κ. Καββαδίας ἑρμηνεύει, ἀλλὰ τοὺς συντάξαντας τὸν νόμον, τοὺς νομοθετήσαντας, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Ὁ νόμος λοιπόν, ὃν ἔθηκαν οἱ νομογράφοι τῆς ὑπ' ἀρ. 2 ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῆς *τᾶι Ὑγιείαι*, ἦτο νόμος ἱερός τῆς

ὅτι τὸ ῥῆμα ἐνταῦθα εἶναι μέσον, πρᾶγμα, ὡς εἴπομεν, ἀδύνατον, καὶ ἐπρόκειτο δι' αὐτοῦ νὰ δηλωθῇ νέα πρᾶξις, ἡ κλήρωσις δηλαδὴ τῶν νομογράφων, ὡς φαίνεται πιστεύων ὁ Καββαδίας, τότε μετὰ τὸ *ἐνδη]μῆι* καὶ πρὸ τοῦ *ἀποκληρούσθωσαν* ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἡ κατὰ κανόνα τιθεμένη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὁριζοντία κεραία (—) πρὸς δήλωσιν τῆς ἀρχομένης νέας διατάξεως. Ἀλλὰ δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τό πρᾶγμα, καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ σημείου τῆς παραγράφου μαρτυρεῖ τὴν συνέχειαν τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ φράσει διατυπουμένης πράξεως, τῆς κληρώσεως δηλονότι τῶν αὐτῶν ἀρχόντων, ἤτοι τῶν προέδρων. Κατὰ ταῦτα τὸ χάσμα τοῦτο νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ νὰ συμπληρωθῇ; *ἀποκληρούσθωσαν δ' ἑνὸ[ς μὴ πλεί]ους ἐξ ἔθνους ἢ πόλεως*, ὡς καὶ ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ. Ὡς πρόεδροι δηλαδὴ νὰ μὴ κληρῶνται περισσότεροι τοῦ ἑνὸς ἐξ ἑκάστου κοινοῦ ἢ ἐξ ἑκάστης πόλεως, ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ μὴ ἐπιτρέπηται ἡ κλήρωσις δύο προέδρων ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ κοινὸν ἢ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Τὴν διάταξιν δὲ ταύτην, εὐλογωτάτην οὖσαν καὶ δικαιοτάτην εὑρίσκομεν πανταχοῦ σχεδὸν τῶν ἀρχαίων δημοκρατικῶν πολιτειῶν, ὅπου ὑπάρχουσι συναρχίαι. Ἀρκοῦμαι νὰ παραπέμψω εἰς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπου προκειμένου περὶ πλειόνων συναρχόντων τούτους κληροῦσιν *ἕνα ἐκ φυλῆς* ἢ *ἀπὸ φυλῆς* ἢ ἁπλῶς *ἐκ φυλῆς κατ'* ἀντίθεσιν ἄλλων ἀρχόντων κληρουμένων *ἐξ ἁπάντων*. (***Ἀριστ***. *Ἀθην Πολιτ*. 22,$_{2}$. 44,$_{2}$. 47.$_{1,2}$ 48,$_{1,3}$ 61,$_{1}$ κ.λ.π. παρβ. καὶ ***Ξενοφ***. *Ἑλλην*. Β', 4,$_{23}$. ***Πολυδ***. Η,87 *Sylloge*³ 67,$_{7}$.). Ἡ ἡμετέρα ἀνάγνωσις καὶ συμπλήρωσις τοῦ χωρίου τούτου τῆς ἐπιγραφῆς, προϋποθέτουσα ὅτι ἦτο δυνατὸν πόλις τις νὰ ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῷ συνεδρίῳ ὑπὸ πλειόνων τοῦ ἑνὸς ἀντιπροσώπων, ὄχι μόνον συμβιβάζεται πρός τὴν νέαν καὶ ὑπὸ πάντων δεκτὴν γενομένην γνώμην τοῦ Wilhelm, καθ' ἣν ἑκάστη πόλις δὲν ἔπεμπεν ἕνα μόνον ἀντιπρόσωπον εἰς τὸ συνέδριον ἀλλ' ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων ἀνάλογον πρὸς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει καὶ ἐπιβεβαιώνει αὐτὴν (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 29. Πρὶν ἢ ὁ Wilhelm ἀνακαλύψῃ τὴν ταυτότητα τῶν δύο ἐκείνων Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν I G. II 184 καὶ IG II 160 καὶ τὴν ἀναγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, πάντες σχεδὸν οἱ ἱστορικοί, **Beloch**, **Niese**, **Kaerst** κ. λ. π. ἐπίστευον ὅτι ὡς ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ συμμαχίᾳ τοῦ 4ου αἰῶνος, οὕτω καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἱδρυθέντι κοινῷ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοψηφίας, καθ' ἣν πᾶσαι αἱ πόλεις, εἴτε μεγάλαι ἦσαν εἴτε μικραί, εἶχον ἕνα ἑκάστη ἀντιπρόσωπον καὶ ἀνὰ μίαν ἑκάστη ψῆφον. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ὁ Wilhelm ἐδημοσίευσε τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν ἐπικρατεῖ πλέον ἡ γνώμη αὐτοῦ, ἣν καὶ ὁ **Kaerst** παρεδέχθη ἐσχάτως, I² σ. 283, ὅτι ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἑλλήνων ἐφηρμόζετο ἡ κατ' ἀναλογίαν τῶν κατοίκων ἑκάστης πόλεως ἀντιπροσωπεία καὶ ψῆφος τῶν συμμάχων κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ἐκλεγόντων τοὺς Βοιωτάρχας καὶ τοὺς βουλευτὰς κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἕνδεκα τοπικῶν διαμερισμάτων, εἰς ἃ εἶχε κατανεμηθῇ ἡ Βοιωτία, παρβ. **Hellenica Oxyrhynchia XI**, καὶ **Oxyrhynchos Papyri** τ. V σ. 171 καὶ 224, τοῦ Κοινοῦ τῶν Λυκίων, Στράβ. ΙΔ',3,3 κ. λ. π , **Wilhelm** ἔ. ἀ. σ. 21). Ἐνταῦθα δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἐν τῷ λίθῳ μοὶ ἐφάνησαν ἀμυδρά τινα ἴχνη γράμματος Σ ἰδίως ἐκ τῆς κατωτάτης αὐτοῦ κεραίας, μετὰ τὸ Ο τοῦ ΔΕΝΟ. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ***ἔθνος*** (=Κοινὸν) καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς ἐνταῦθα πρὸς τὴν ἀκολουθοῦσαν λέξιν ***πόλις***, ἣν παρηρμήνευσεν ὁ Καββαδίας, εἴπομεν ἀνωτέρω (σ. 2,$_{2}$). Τὸ ἄρθρον λοιπὸν τοῦτο (§ 6) ὁρίζον τὴν ἐκλογὴν τῶν προέδρων τοῦ συνεδρίου διατάσσει ὅπως πρόεδροι τοῦ συνεδρίου εἶναι πέντε ἐκ τῶν συνέδρων, ἐκεῖνοι οἵτινες ἤθελον κληρωθῇ ὅταν δὲν ὑφίσταται ὁ ἐσωτερικὸς πόλεμος, οὗτοι δὲ δὲν πρέπει νὰ κληρώνωνται περισσότεροι

ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ λατρευομένης θεᾶς Ὑγιείας. Εἰκάζω δὲ ὅτι λεί.ανον τοῦ ἱεροῦ τούτου νόμου τῇ Ὑγιείας, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐπιγρ. **2**, ἔχομεν ἐν τῷ ἀποσπάσματι τῷ δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Καββαδίου ἐν **ΛΕ 1918** σ. **192** καὶ **193** ὑπ' ἀριθ **10**. Τὸ περιεχόμενον τοῦ μικροῦ τούτου ἀποσπάσματος ἔχει προφανῆ τὸν χαρακτῆρα ἱεροῦ νόμου καὶ δὴ ***«τᾶι Ὑγιείαι»*** (στ.**1**). Ἂν δὲ πρὸς τούτῳ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ὁμοιότητα τοῦ λίθου ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐπιγραφαῖς (**2** καὶ **10**), τὴν στοιχηδὸν γραφὴν ἐν ἀμφοτέραις, πρᾶγμα σπανιώτατον διὰ τοὺς χρόνους εἰς οὓς ἀνάγονται αὗται, τὸ κοινὸν σημεῖον τῆς στίξεως διὰ τῆς ἀφέσεως κενοῦ διαστήματος ἑνὸς γράμματος, τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος ἂν μὴ καὶ τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων, θὰ πεισθῶμεν ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ ἐπιγραφαὶ ἔχουσι στενοτάτην πρός ἀλλήλας σχέσιν. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐπιφυλάσσομαι νὰ πραγματευθῶ ἀλλαχοῦ ἐκτενέστερον.

τοῦ ἑνὸς ἐξ ἑκάστου κοινοῦ ἢ ἐξ ἑκάστης πόλεως.

Στ. 23—26: *τοὺς* [*προέδρους δ' ἀ*]*γαγεῖν τε τοὺς συνέδρους κ*[*αὶ τοὺς*] *γραμματεῖς ἀπὸ τοῦ κοιν*[*οῦ* . . . . *ὑπηρέας καὶ προτιθέναι περὶ ὧ*[*ν ἂν βου*]*λεύεσθαι κ*[*οινῆι*] *δόξη*[*ι* .... *τοῖς γραμματεῦσι καὶ αὐτοὺς ἔ*[*χειν ἀν*]*τί-γροφα*] . . . . .]*ας ν*.. Οὕτως ἀναγινώσκει καὶ συμπληρώνει ὁ Καββαδίας, ὅστις λέγει (ἔ. ἀ. 146) «ὅτι εἶναι ἀκατάληπτα κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ στ. 23 μέχρι τοῦ στ. 36 ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐν τῷ λίθῳ κενῶν, ὧν δυσχερὴς καὶ ἀδύνατος εἶναι ἡ συμπλήρωσις». Ἡ ἀνάγνωσις τοὺς δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλής, διότι τὸ σωζόμενον ἐλάχιστον τμῆμα τοῦ τελευταίου γράμματος δύναται νὰ εἶναι ἐπίσης καὶ λείψανον Τ. Τὸ *συνα*]*γαγεῖν*, κυριολεκτούμενον εἰς τὰς τοιαύτας περιπτώσεις προσκλήσεως πολυμελῶν σωμάτων (παρβ. ***Ἀριστ***. *Ἀθην. Πολιτ.* 44,$_{2}$: ***καὶ ἐπειδὰν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον.*** 43,$_{3}$: ***οἱ δὲ πρυτανεύοντες συνάγουσι καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον.*** ***Πολύβ***. XXIV,5,$_{16}$: ***συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἐκκλησίαν κ.λ.π.***), καθίσταται ἐνταῦθα ἀπαραίτητον. Τὸ δὲ χάσμα, ἀπαιτοῦν ἐνταῦθα 9-10 γράμματα [1], δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῇ τὴν συμπλήρωσιν *το*[*ὺς δὲ προέδρους συνα*]*γαγεῖν*, ὡς καλύπτουσαν περισσότερον χῶρον. Συμπληρωτέον λοιπὸν *τού*[*τους δὲ συνα*]*γαγεῖν*. Ποιάν τινα ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἡ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν κατ᾽ ἐνεστῶτα φερομένων ἀπαρεμφάτων (*ἐξεῖναι, συνέρχεσθαι, συμφέρειν, συνεδρεύειν, χρηματίζειν, εἶναι, προτιθέναι, εἰσάγειν, ἐπιμελεῖσθαι,* κ.λ.π.) ἐμφάνισις τοῦ κατ᾽ ἀόριστον ἀπαρεμφάτου *συναγαγεῖν*; Ἀλλ᾽ ὁ ἀόριστος ἐνταῦθα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ 7 ἀπαρέμφατα σημαίνει ἴσως τὴν ἅπαξ ἐν ἀρχῇ ἑκάστης συνόδου γινομένην πρᾶξιν τῆς συγκλήσεως, ἐνῷ τὰ ἄλλα, τὰ κατ᾽ ἐνεστῶτα, ἀπαρέμφατα δηλοῦσι τὰς καθ᾽ ἑκάστην συνεδρίαν ἐπαναλαμβανομένας πράξεις. Ἐκ τοῦ ἐν στ. 24 πληθυντικοῦ τύπου *γραμματεῖς* καὶ ἐν στ. 26 *γραμματεῦσι* διδασκόμεθα ὅτι οἱ γραμματεῖς τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου ἦσαν πλείονες τοῦ ἑνός. Τοῦτο εἶναί τι ἀσύνηθες. Διότι εἰς ὅλα τὰ πολιτικὰ σώματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, βουλάς, ἐκκλησίας, συνέδρια, κοινά, ἢ εἰς ἄλλας ἐκτελεστικὰς ἀρχάς, γραμματεὺς ἐξελέγετο εἷς, ἔχων ἐπίσημον καὶ τιμητικὸν ἀξίωμα (παρβ. P—W RE. τ. VII σ. 1708 κ. ἑ. ἄρθρον *γραμματεῖς*). Πλείονες τοῦ ἑνὸς *γραμματεῖς* ἀναφέρονται σπανιώτατα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ παραδόσει, καὶ καθόσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω μόνον δίς, ἐν τῇ σχολικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Τέω *Syllogе*^{3} 578, 8 «*μετὰ τὴν τῶν γραμματέων αἵρεσιν*» καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Μαγνησίας (***Kern*** ἀρ. 91 = ***Syllоge***^{3} 598, D,$_{2}$), ὅπου ἀναφέρονται (194 π.Χ.) *δύο γραμματεύοντες τοῖς συνέδροις τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν* (παρβ. καὶ P—W. R.E. VII, 1760). Εἰκάζω λοιπὸν ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ χάσματι τοῦ στ. 24 καὶ δὴ πρὸ τοῦ *γραμματεῖς* δὲν ἐξέπεσε τὸ ἄρθρον *τούς*, ἀλλ᾽ ὁ ἀριθμὸς τῶν γραμματέων, ὅστις ἂν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τῆς ἐκ Μαγνησίας ἐπιγραφῆς τῆς ἀναφερούσης δύο γραμματεύοντας τῶν Αἰτωλῶν, καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ χάσματος μὴ ὑπερβαίνουσαν τὰ πέντε γράμματα μετὰ τῶν δύο τοῦ κ[*αί*, δὲν θὰ ἦτο καὶ ἐνταῦθα μεγαλύτερος τοῦ *δύο*. Νομίζω δὲ πρὸς τούτοις ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ *γραμματέων* τοῦ συνεδρίου, ὡς ἀρχῆς ἐπισήμου καὶ σπουδαίας, ἀλλ᾽ ἁπλῶς περὶ ὑπαλλήλων ἐκτελούντων τὴν γραφικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ συνεδρίου ἀμειβομένην μάλιστα καὶ «***ἀπὸ τοῦ κοινοῦ***» ταμείου. Διότι τοῦτο, νομίζω, δηλοῖ ἐνταῦθα ἡ ἐν στ. 24 φράσις ***ἀπὸ τοῦ κοιν***[***οῦ***, τὴν ἐκ τοῦ κοινοῦ ταμείου δαπάνην (παρβ. ***Ξενοφ. Κ. Ἀνάβ.*** Δ΄.7,$_{27}$: ***δῶρα διδόντες ἀπὸ κοινοῦ***, Ε΄,1,$_{12}$: ***τρέφειν ἀπὸ κοινοῦ***. Μετὰ τὴν φράσιν ***ἀπὸ τοῦ***

1 Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ παρατήρησίς τις ἰσχύουσα καὶ δι᾽ ὅλα τὰ ἄλλα χάσματα, τὰ εὑρισκόμενα ἐν τῷ δεξιῷ ἄκρῳ τῆς στήλης. Ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται πάντοτε καὶ μόνον διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραμμάτων προσμετρουμένου ἀναλόγως τοῦ διαστήματος τοῦ ἀποκοπέντος τμήματος τοῦ λίθου. Διότι, ὡς δεικνύουσιν οἱ ἐν ἀκεραίῳ σωζόμενοι στίχοι τοῦ ἄνω μέρους τῆς στήλης, ὁ χαράκτης δὲν ἐπλήρου τὸν χῶρον κατὰ κανόνα μέχρις ἑνὸς ὡρισμένου σημείου τοῦ λίθου, ἀλλὰ μὴ γράφων στοιχηδόν, προσέχων δὲ καὶ τηρῶν τὴν εἰς συλλαβὰς κανονικὴν διαίρεσιν τῶν ἐν τῷ ἐναλλασσομένῳ στίχῳ χωριζομένων λέξεων, ἐπλήρου τὸ ἄκρον τῆς στήλης ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης, ἣν παρουσίαζεν ἡ περατοῦσα τὸν στίχον λέξις, ἄλλοτε πυκνώνων τὰ γράμματα καὶ πληρῶν ὅλον τὸν χῶρον, καὶ ἄλλοτε ἀφήνων κενὸν 1-3 γραμμάτων, ὅπως μὴ διαταραχθῇ ὁ ὀρθὸς καὶ κανονικὸς συλλαβισμὸς τῆς χωριζομένης λέξεως. Περὶ τοῦ κατὰ συλλαβὰς χωρισμοῦ τῶν ἐν τέλει τοῦ στίχου λέξεων ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, περὶ τῶν χρόνων, τῶν τόπων καὶ τῶν ἐγγράφων ἔνθα ἐμφανίζεται καὶ τηρεῖται τὸ σύστημα τοῦτο, παρβ. **Larfeld**, **I,216** κ. ἑ. μετὰ τῆς αὐτόθι βιβλιογραφίας.

κοι[νοῦ ἀπαιτεῖται ἀπαρέμφατον, οὗ ἀντικείμενον θὰ εἶναι πλὴν τῆς αἰτιατικῆς *ὑπηρέτας* (στ. 25) καὶ ἡ αἰτιατικὴ *γραμματεῖς* (στ. 24). Διότι οἱ σύνδεσμοι *τε—καὶ* ἐν στ. 24 προφανῶς δὲν συνδέουσι τὰς αἰτιατικὰς *συνέδρους* καὶ *γραμματεῖς*, ἀλλὰ τὰ ἀπαρέμφατα *συναγαγεῖν* καὶ τὸ ἐκπεσόν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ εἶναι *ἑλέσθαι* ἂν ἐπρόκειτο περὶ γραμματέων ὡς αἱρετῶν ἀρχόντων· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ γραμματέων ὡς μισθωτῶν ὑπαλλήλων προσλαμβανομένων καὶ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ παραζευγνυμένων, διὰ τοῦτο προτιμῶ τὸ ἀπαρέμφατον **λαβεῖν**, οὗ ὑποκείμενον μὲν θὰ εἶναι ἡ αἰτιατιατικὴ *τού[τους* (τοὺς προέδρους), κοινὸν δὲ ἀντικείμενον αἱ αἰτιατικαὶ *γραμματεῖς* καὶ *ὑπηρέτας*. Πρὸ τοῦ *ὑπηρέτας* εἰκάζω ὅτι ἐξέπεσεν ἐπίσης οὐχὶ τὸ ἄρθρον, ἀλλὰ τὸ δηλοῦν τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπηρετῶν ἀριθμητικόν, περὶ οὗ δὲν δύναμαι ἀσφαλῶς νὰ ἀποφανθῶ. Εἰς τοὺς ὑπηρέτας δύνανται νὰ καταλεχθῶσιν οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἀπαραίτητον ἐν τῷ συνεδρίῳ προσωπικὸν διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν κατωτέρων ὑπηρεσιῶν, ὡς π. χ. τὴν μεταφορὰν καὶ τοποθέτησιν τῶν πρὸς ψήφισιν σκευῶν, τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀτακτούντων κ. λ. π. (παρβ. ***Πολυδ.*** Η 131: ***οἱ μέντοι πρὸ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων συνόδων δημόσιοι ὑπηρέται, οἷς ἐπέταττον ἀνείργειν τοὺς ἀκοσμοῦντας καὶ τοὺς ἃ μὴ δεῖ λέγοντας ἐξαίρειν***) ἢ καὶ τὸ βοηθητικὸν προσωπικὸν τῶν γραμματέων, οἱ ἀντιγραφεῖς καὶ ὑπογραμματεῖς (***Δημοσθ.*** *Π. τ. Παραπρ.* 70). Τὸ ***προτιθέναι*** ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ τοῦ τακτοποιεῖν καὶ προβάλλειν τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα, ἀπαντᾷ συνηθέστατα ἔν τε τῇ ἐπιγραφικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ παραδόσει (***Ἀριστ.*** *Ἀθην. Πολ.* 44,3 *οἱ δὲ* (πρόεδροι) ***παραλαβόντες τῆς τ' εὐκοσμίας ἐπιμελοῦνται καὶ ὑπὲρ ὧν δεῖ χρηματίζειν προτιθέασιν*** παρβ. καὶ 48,2. ***Θουκ.*** Γ', 36.42. ΣΤ' 14 κ.λ.π). Ἐν τῇ αὐτῇ δ' ἐννοίᾳ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ***προγράφειν*** (***Ἀριστ.*** *Ἀθην. Πολ.* 43,3 ***Αἰσχίν.*** *Π. Παραπρ.* 60).

Διὰ τὸ ἐν τέλει τοῦ στ. 25 ἐκ 12—13 περίπου γραμμάτων χάσμα ἐπρότεινα τὴν συμπλήρωσιν [***παραδιδόναι***] ***τοῖς γραμματεῦσι*** ἀχθεὶς εἰς ταύτην ἐκ τοῦ λίαν σχετικοῦ πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἄρθρον χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθ. Πολ. 44,2) *καὶ ἐπειδὰν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος κληροῖ προέδρους ἐννέα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἑκάστης καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιστάτην ἕνα καὶ παραδίδωσι τὸ πρόγραμμα αὐτοῖς*. Ἡ ἀνάγνωσις ***ἔχ[ειν ἀν]τίγροφα*** τοῦ ἐκδότου εἶναι ὀρθή, σωζομένου ἐν τῷ λίθῳ καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ Χ. Ἡ φράσις *διδόναι τινὶ* καὶ ***ἔχειν ἀντίγραφα*** εἶναι συνήθης ἐν ἐπιγραφαῖς (*Sylloge*[3] 364,22. 736,113. 953,32). Ὡς πρὸς τὸν δωρικὸν τύπον ***ἀντίγροφα*** εἰκάζω ὅτι οὗτος δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐπιγραφῆς (κατωτέρω ἐν στ. 33 ἀναγιγνώσκομεν *γρ]αφάς*), ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ παραδρομῆς τοῦ Δωριέως Ἐπιδαυρίου χαράκτου, παρασυρθέντος ἐκ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ συνηθείας. Μετὰ τὴν λέξιν ***ἀν]τίγροφα*** ἀκολουθεῖ χάσμα 4—5 περίπου γραμμάτων, μεθ' ὃ ἀναφαίνονται ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ ἄλλου τεμαχίου, τοῦ παρὰ Fraenkel C σημειουμένου, εὐστόχως ὑπὸ τοῦ Καββαδίου προσαρμοσθέντος, τρία γράμματα ΑΣΛ, ἅτινα ὁ Καββαδίας χωρίζων ἀναγινώσκει]*ας ν*. Ἀλλὰ τὸ τρίτον ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι Ν. Ἐκλαμβάνων δὲ τοῦτο ὡς λείψανον Μ, συνεπλήρωσα ***ἀν]τίγροφα*** *[σεσημ]ασ[μένα*. Ἡ μετοχὴ *σεσημασμένα* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ἐσφραγισμένα* εὑρίσκεται συχνότατα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, προσδιορίζουσα *διπλώματα, γράμματα, διαθήκας*, κ. λ. π. (παρβ. ***Ξενοφ.*** *Κύρου Παιδ.* 8,2,17. ***Δημοσθ.*** *Κατ' Ἀφόβου* 5—6 ***Ἰσαῖον***, *Περὶ τοῦ Ἀπολλοδ. Κλήρου*, 1—2. καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς, π. χ. IG VII 2711,55 *τὸ ἀντίγραφον σημηνάμενοι· «ἀντίγραφα σεσημασμένα»* ἀναφέρει καὶ ὁ ***Πολυδεύκης*** ἐν τῷ *Ὀνομαστικῷ* αὐτοῦ Η', 27. Ἀλλ' ἐξετάσας τὸν λίθον εἶδον ὅτι τὸ ἠκρωτηριασμένον τοῦτο γράμμα δύναται νὰ ἀποτελῇ καὶ λείψανον Κ ὁπότε ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ προταθῇ ἡ συμπλήρωσις *ἀν]τίγραφα [πάν]τας κ[αθ' ἕν*, ἤτοι πάντες οἱ πρόεδροι ὤφειλον νὰ κρατῶσιν ἀντίγραφα χωριστὰ δι' ἕκαστον ζήτημα. Ἀντὶ τοῦ *περὶ ὧ[ν ἂν βου]λεύεσθαι κ[οινῆι] δόξηι* ἐν στ. 25 ὁ κ. Τσούντας μοὶ ὑπέδειξε τὴν συμπλήρωσιν ***καὶ προτιθέναι περὶ ὧ[ν χρὴ βου]λεύεσθαι κ[αὶ ἃ ἂν]δόξ[ηι παραδιδόναι]***, ἥτις μοὶ εἶναι λίαν εὐπρόσδεκτος. Διότι ἀληθῶς θὰ ἦτο στενὴ καὶ ἀδικαιολόγητος, ἀντιφατικὴ δέ πως καὶ πρὸς τὰ ἑπόμενα ἡ ἀντίληψις καθ' ἣν οἱ πρόε-

δροι τοῦ συνεδρίου ὤφειλον αὐτοὶ νὰ ἀποφασίζωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ τίνων ζητημάτων θὰ βουλεύωνται ἐν τῷ συνεδρίῳ, ἀφοῦ τὰ ζητήματα ταῦτα ὑποβαλλόμενα ὑπὸ παντὸς βουλευομένου ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ συνέδριον οἱ πρόεδροι, δὲν θὰ ἦτο δὲ καὶ καμμία ἀνάγκη νὰ κρατῶσιν αὐτοὶ ἀντίγραφα τοῦ προγράμματος ἐσφραγισμένα. Ἐνῷ διὰ τῆς συμπληρώσεως ταύτης οἱ πρόεδροι καταρτίζουσι τὴν ἡμερησίαν διάταξιν (*προτιθέναι*) περὶ ὅσων πρέπει νὰ γίνῃ συζήτησις ἐν τῷ συνεδρίῳ (*περὶ ὧν χρὴ βουλεύεσθαι*), καὶ ὅσα ἤθελον ἀποφασισθῇ (*ἃ ἂν δόξῃ*) παραδίδουσιν εἰς τοὺς γραμματεῖς καὶ κρατοῦσι καὶ αὐτοὶ ἀντίγραφα ἐσφραγισμένα. Εἶναι δὲ πολὺ δικαία καὶ εὔλογος ἡ ὑποχρέωσις τῶν προέδρων νὰ κρατῶσι καὶ αὐτοὶ ἀντίγραφα καὶ μάλιστα ἐσφραγισμένα τῶν τοῦ συνεδρίου δογμάτων, ἅτινα ἐπηρεάζοντα μεγάλα καὶ σπουδαῖα συμφέροντα, ἠδύναντο ἔν τινι περιπτώσει νὰ διατρέξωσι κίνδυνον παραχαράξεως ὑπὸ τῶν μισθωτῶν καὶ ἀνευθύνων γραμματέων. Οὕτω πάντα ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ εὐοδοῦνται καὶ ὀρθῶς ἐξηγοῦνται. Ἀντὶ τοῦ *ἃ ἂν*] *δόξ*[*ηι* ἢ τοῦ εὐφωνοτέρου *ὅσ' ἂν*] *δόξ*[*ηι*, διὰ τὰ ὁποῖα ἴσως δὲν ἤθελε φανῆ ἐπαρκὴς ὁ χῶρος τοῦ χάσματος, θὰ ἠδύνατο νὰ προταθῇ καὶ ἡ συμπλήρωσις *κ*[*αἰ ἂν*] *δόξ*[*ηι* μετὰ κράσεως (παρβ. ἐπιγρ C.I.A.II. 403,78 τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰῶνος *ἀνέθηκε=ἃ ἀνέθηκε* καὶ Meisterhans, Gramm. d. Att. Inschr. σ. 71), ἢ *κ*[*αὶ τὰ*] *δόξ*[*αντα παραδιδόναι*, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Η ἐν τῇ λέξει *δόξ*[. δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλής· παρβ. καὶ στ. 18 *τὰ δόξαντα* καὶ στ. 20 *τῶν δοξάντων*.

Τὸ μετὰ τὴν λέξιν *σεσημ*]*ασμ*[*ένα* ἐν στ. 26 ἀκολουθοῦν χάσμα θὰ ἠδύνατό τις νὰ συμπληρώσῃ [*καὶ τὰς δίκας πά*]*σας εἰσάγειν*, ἀφοῦ ὡς γνωστὸν τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἐπελαμβάνετο καὶ δικαστικῶν ὑποθέσεων (παρβ *Sylloge*³ 283,14: *καὶ κρίνεσθαι ἐν τῷ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ*). Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ δικαστικὸν ἔργον τοῦ συνεδρίου τούτου δὲν ἦτο τὸ κύριον οὐδὲ σύνηθες (Kaerst I² 383), ἀλλὰ τοιοῦτον ἦτο μᾶλλον τὸ πολιτικόν, διὰ τοῦτο προετίμησα τὴν συμπλήρωσιν [*καὶ τὰς γνώμας πά*]*σας εἰσάγειν*. Οἱ πρόεδροι δηλονότι εἶχον καθῆκον νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὸ συνέδριον πρὸς συζήτησιν τὰς ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων πόλεώς τινος ἢ κοινοῦ ἢ ἄλλου τινὸς σώματος ὑποβαλλομένας προτάσεις. Μετὰ τὸ *εἰσάγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι* ἐν στ. 27 διακρίνεται σαφῶς τὸ γράμμα Τ ἀκολουθούμενον ὑπὸ χάσματος 7 περίπου γραμμάτων, μεθ' ὃ ἕπεται Η μετὰ τοῦ ἄνω ἡμίσεος ἑτέρου γράμματος, ὅπερ ἠδύνατο νὰ εἶναι Υ ἀλλὰ πιθανώτερον ἦτο Χ. Ἀκολουθεῖ χάσμα ἐξ 7 καὶ ἐνταῦθα γραμμάτων, μεθ' ὃ ἀναγινώσκονται τὰ γράμματα ΖΕΙΝΕ. Τὰ δύο ταῦτα χάσματα μετὰ τοῦ ἐν τέλει τοῦ αὐτοῦ στ. 27 εὑρισκομένου τρίτου χάσματος 17—19 γραμμάτων συνεπλήρωσα τ[*οῦ λέγειν*] *ἢ χ*[*ρηματί*]*ζειν ἐ*[*ν κόσμωι, τοὺς δὲ συνεδρεύ*]*οντας τὸν ἀτακτοῦντα ζημιοῦν*—. Τὸ *ἐ*[*ν κόσμωι*, ὅπερ ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ *ε*[*ὐκόσμως*, παρέλαβον ἐκ τῆς ***Ἀριστοτ. Ἀθην. πολ.*** 28,3 : *ἐν κόσμῳ λεγόντων*, παρβ. καὶ 44,3 : *οἱ δὲ παραλαβόντες* (τὸ πρόγραμμα) *τῆς εὐκοσμίας ἐπιμελοῦνται καὶ ὑπὲρ ὧν δεῖ χρηματίζειν προτιθέασιν*. «*ἀτακτοῦντα*» ἐννοεῖ τὸν κατὰ τὴν συζήτησιν παρεκτρεπόμενον ἢ ἀκοσμοῦντα ῥήτορα. Περὶ ἀκοσμιῶν τῶν ῥητόρων καὶ τοῦ κολασμοῦ αὐτῶν παρβ. τὸν παρ' ***Αἰσχίνῃ Κ. Τιμ.*** 35 Ἀττικὸν νόμον. Ἀντὶ τοῦ *ἐ*[*ν κόσμωι* θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν καὶ *ἐ*[*φεξῆς* ἢ *ἐ*[*ξῆς* =κατὰ σειράν, ἂν ἡ ἔκτασις τοῦ χάσματος ἤθελε φανῆ μικρὰ διὰ τὸ *ἐν κόσμωι*.

Κατὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἄρθρον 7, τὸ διαγράφον τὰ καθήκοντα τῶν προέδρων τοῦ συνεδρίου ἀναγνωστέον οὕτω: *Τού*[*τους δὲ συνα*]*γαγεῖν τε τοὺς συνέδρους κ*[*αὶ δύο*] *γραμματεῖς ἀπὸ τοῦ κ*[*οινοῦ λαβεῖν καὶ....*] *ὑπηρέτας καὶ προτιθέναι περὶ ὧ*[*ν χρὴ βου*]*λεύεσθαι κ*[*αὶ τὰ*] *δόξ*[*αντα παραδιδόναι*] *τοῖς γραμματεῦσι καὶ αὐτοὺς ἔχ*[*ειν ἀν*]*τίγροφα* [*σεσημ*]*ασ*[*μένα, καὶ τὰς γνώμας πά*]*σας εἰσάγειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τ*[*οῦ λέγειν*] *ἢ χ*[*ρηματί*]*ζειν ἐ*[*ν κόσμωι, τοὺς δὲ συνεδρεύ*]*οντας τὸν ἀτακτοῦντα ζημιοῦν*— Δηλαδή: Οἱ δὲ πρόεδροι πρέπει καὶ τοὺς συνέδρους νὰ συγκαλέσωσι καὶ δύο γραμματεῖς καὶ (τόσους) ὑπηρέτας νὰ προσλάβωσι δαπανῶντες ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ταμείου, καὶ νὰ καταρτίζωσι τὴν ἡμερησίαν διάταξιν περὶ ὅσων πρέπει νὰ γίνῃ συζήτησις ἐν τῷ συνεδρίῳ καὶ νὰ παραδίδωσι τὰς ἀποφάσεις εἰς τοὺς γραμματεῖς καὶ νὰ κρατῶσι καὶ οἱ ἴδιοι ἀντίγραφα αὐτῶν ἐσφραγισμένα, καὶ τὰς προτάσεις πάσας νὰ εἰσάγωσιν

εἰς τὸ συνέδριον καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τοῦ ἀγορεύειν ἢ συζητεῖν μετ' εὐκοσμίας, οἱ δὲ σύνεδροι νὰ ἐπιβάλλωσι πρόστιμον εἰς τὸν ἀτακτοῦντα ἐν τῇ συνεδριάσει. Τὸ ὅτι ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ, τῷ διαγράφοντι τὰ καθήκοντα τῶν προέδρων τοῦ συνεδρίου, προηγεῖται ἡ παράδοσις τῶν ἀποφάσεων εἰς τοὺς γραμματεῖς καὶ ἕπεται ἡ εἰσαγωγὴ τῶν προτάσεων καὶ αἱ ἄλλαι αἱ περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς συζητήσεως μέριμναι τῶν προέδρων, ἐνέχει ποιάν τινα ἀνακολουθίαν· ἀλλὰ τοιούτου εἴδους πρωθύστερα παρουσιάζονται συχνὰ ἔν τε ἄλλοις καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἐγγράφῳ.

Ἐνταῦθα καὶ δὴ μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ τοῦ 8ου ἄρθρου ἀνεμένετο νὰ διατυπωθῇ σαφέστερον καὶ ἀκριβέστερον ὁ χρόνος τῆς κληρώσεως τῶν προέδρων καὶ νὰ δηλωθῇ ἡ διάρκεια τῆς προεδρίας αὐτῶν καθὼς καὶ ὁ τόπος ἔνθα ἤδρευον οἱ πρόεδροι ὅτε ὥριζον κατὰ τὸν στ. 16 μετὰ τοῦ βασιλέως ἢ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Μακεδόνων τὸν τόπον τῆς προσεχοῦς συνελεύσεως τοῦ συνεδρίου. Περὶ πάντων τούτων παρατηρεῖται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀσάφειά τις, ἥτις ἴσως θὰ ἤρετο διὰ προηγουμένων διατάξεων, περιεχομένων ἐν τοῖς ἀποκοπεῖσι τμήμασι τῆς ἠκρωτηριασμένης στήλης. Πιθανὸν ἡ διάρκεια τῆς προεδρίας αὐτῶν νὰ ἦτο ἐτησία, καὶ νὰ ἔληγεν εὐθὺς ὡς συνήρχετο εἰς τὴν πρώτην ἑκάστου ἔτους συνέλευσιν τὸ συνέδριον· προκειμένου δὲ νὰ ὁρισθῇ ἐν καιρῷ πολέμου ἔκτακτος συνέλευσις, θὰ μετέβαινον ἴσως οἱ πρόεδροι εἰς Πύδναν ἢ ἀλλαχοῦ πρὸς συνάντησιν εἴτε τοῦ βασιλέως εἴτε τοῦ στρατηγοῦ τῶν Μακεδόνων ὅπως προσδιορίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν τόπον τῆς προσεχοῦς συνελεύσεως.

Στ. 28—32. Μετὰ τὴν ἐν στ. 28 ὁριζοντίαν κεραίαν καὶ τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν ἐκ 14-15 περίπου γραμμάτων χάσμα ἀναγινώσκονται σαφῶς ἐν τῷ λίθῳ τὰ γράμματα ΓΗΣΘΑΙΓ, ἐξ ὧν τὸ τελευταῖον δύναται νὰ ἀποτελῇ καὶ λείψανον Π ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιον ὅτι εἶναι Γ. Συμπληρωτέον [*ὁ βουλόμενος δ' εἰση*]*γῆσθαι γ*[*νώμην*. Ἀντὶ τοῦ *ὁ βουλόμενος δ'*, ἢ τοῦ *ὁ δὲ βουλόμενος*, ἢ τοῦ *ὃς δ' ἂν βούληται*, ἅτινα ἴσως ἤθελον φανῇ δυσανάλογα πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ χάσματος, δυνάμεθα νὰ θέσωμεν *ὁ δ' ἐθέλων*, τοῦ ὁποίου ἐγίνετο χρῆσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀντὶ τοῦ *ὁ δὲ βουλόμενος* (παρβ. **Πλάτ.** *Γοργ.* 508, C).

Ἂν δὲ ἡ συμπλήρωσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἐν στ. 30 ἐκ τῆς αὐτῆς μετοχῆς ἐξαρτώμενον ἀπαρέμφατον *χρηματίσαι* ἐκφέρεται κατ' ἀόριστον, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ χαράκτης παραλείψας ἐξ ἀβλεψίας τὰ γράμματα ΣΑ παρουσίασεν ἐν τῷ λίθῳ ἀπαρέμφατον παρακειμένου ἀντὶ τοῦ ἀορίστου ὅστις ἀπαιτεῖται ἐνταῦθα καὶ ὅστις θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ. Εἰς τοιαύτας δὲ παραδρομὰς περιπίπτει συχνὰ ὁ χαράκτης τῆς παρούσης στήλης (παρβ. στ. 16. στ. 34. στ. 41). Περὶ τοῦ *εἰσηγεῖσθαι* καὶ *εἰσηγεῖσθαι γνώμην* (= ὑποβάλλειν πρότασιν) (*εἰσηγησαμένων τὴν γνώμην* IG. XII9 ἀριθ. 412 καὶ *γνωμεισηγητὴς* ὕστερον ἐν Αἰγύπτῳ), περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν παρβ. Swoboda, ἔ. ἀ. σ. 136. 186. 201 καὶ 204, τοῦ αὐτοῦ ἐν *Klio* τ. 11 σ. 462,4 καὶ τὸ ἄρθρον ***γνώμη*** τοῦ Schulthess ἐν P-W. RE. τ. VII σ. 1487 κ. ἑ. Ἡ φράσις ***περὶ τῶν συμφερόντων*** ἀπαντᾷ τόσον συχνὰ ἐν τῇ περὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῇ παραδόσει, ὥστε ἀποτελεῖ στερεότυπον καὶ σχεδὸν τεχνικὸν ὅρον ἐν ταῖς ἡμερησίαις διατάξεσι τῶν συγκροτήσεων καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου (παρβ. Wilcken, ἔ. ἀ. σ. 13).

Ἐν στ. 29 πρὸ τοῦ ΙΝΗ διακρίνονται ἴχνη ἐκ τοῦ κάτω μέρους τοῦ Σ, οὕτως ὥστε νὰ προβάλλῃ ὡς ἀσφαλὴς ἡ συμπλήρωσις ***ὑπὲρ*** (ἢ ***περὶ***) ***τῶν συμφερόντων τοῖς βασιλεῦσιν κα***[***ὶ ταῖς πόλε***]***σιν***, (παρβ. τὸ παρὰ **Διοδώρῳ** XVIII, 56 διάγραμμα τοῦ Ἀρριδαίου «*τὰ συμφέροντα καὶ ἡμῖν καὶ ταῖς πόλεσι πράττωσι*»). Ἀλλαχοῦ ὀνομάζονται ταῦτα *τὰ κοινῆι συμφέροντα* (παρβ. **Πολύβ.** IV, 22, 2, ἔνθα ὁ Φίλιππος προσκαλεῖ τοὺς συνέδρους εἰς Κόρινθον «*βουλευσομένους ὑπὲρ τῶν κοινῆι συμφερόντων*, ἀλλαχοῦ *τὰ τῇ Ἑλλάδι συμφέροντα* (παρβ. **Διόδ.** XX, 46, 5 ὅπου ὁ Ἀντίγονος παραγγέλλει εἰς τὸν υἱὸν Δημήτριον «*συνέδρους συστήσασθαι, τοὺς βουλευσομένους κοινῆι περὶ τῶν τῇ Ἑλλάδι συμφερόντων*»). Τὸ *εἰσαγ*[*γέλλειν*, συχνότατον ἐν τῇ δικαστικῇ γλώσσῃ τῶν ἀρχαίων καὶ δὴ ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ μηνύειν ἐπὶ βαρυτέρων ἰδίᾳ κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐγκλημάτων (παρβ. ***εἰσαγγελία Πολυδ.*** Η, 51), εἶχεν ἤδη ὑποδείξει διὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Wilhelm (ἔ. ἀ. σ. 33). Ἐνταῦθα δὲ προκειμένου περὶ καταλύσεως τῆς συμμαχίας

ἡ μήνυσις εἶχε τὸν τύπον καὶ τὸν χαρακτῆρα *εἰσαγγελίας*. Ὁ λόγος ὅμως δι' ὃν ἐγράψαμεν *εἰση]γήσ(ασ)θαι* ἐπιβάλλει καὶ ἐνταῦθα νὰ συμπληρώσωμεν κατ' ἀόριστον *εἰσαγ[γεῖλαι*. Ἐν στ 30 πρὸ τοῦ *πειθομένους* διακρίνεται ἐν τῷ λίθῳ οὐχὶ ἡ λοξὴ γραμμή, ἡ δηλουμένη ἐν τῷ φωτογραφήματι τοῦ Καββαδίου, ἀλλὰ φαίνεται σαφέστατα κατακόρυφος κεραία | πρὸ αὐτῆς δ' ἐλάχιστον τὸ κάτω ἄκρον ἑτέρας κατακορύφου, ἥτις εὑρίσκεται εἰς προσήκουσαν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἄλλης, οὕτως ὥστε δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτελοῦσαι ἀμφότεραι λείψανον ἀσφαλὲς τοῦ γράμματος Η. Διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ *παρα]πειθομέν[ους* τοῦ ἐκδότου, ἀναγνωστέον καὶ συμπληρωτέον *μ]ὴ πειθομέν[ους τοῖς δεδογμέ]νοις* (παρβ. IG IX,2 1109 στ. 64 καὶ 91 *ἵνα ἐπιτελῆται τὰ δεδογμένα διὰ παντὸς*) ἢ *τοῖς κοινῆι δεδογμέ]νοις* ἢ *δόγμασι τοῖς κοι]νοῖς*. (Παρβ. ψ. ***Δημοσθ***. ***Περὶ τ. π. Ἀλέξ. συνθ***. 26 ***καὶ ὅτι οὐκ ἐφρόντισαν τῶν κοινῶν δογμάτων***. Ἐπίσης ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ *τοῖς ἐν ταῖς στήλαις γεγραμμέ]νοις* κατὰ τὴν ἐπιγρ. IG. II[1] ἀρ. 15· ἢ καὶ *ὡμολογημέ]νοις* ***Δημοσθ***. Π. τ. Στεφ. 39, *ἐὰν μὴ ἐμμένητε τοῖς ὡμολογημένοις*· ἴδε καὶ ψ ***Δημοσθ***. ***Π.τ.π. Ἀλέξ. συνθ***. 19 καὶ 22). Παρατηρητέον ἐνταῦθα ὅτι αἱ ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ φράσεις «*συμφέροντα τοῖς βασιλεῦσι*» καὶ «*ὑπεναντία πράττειν τοῖς συμμάχοις*» ἐπανευρισκόμεναι καὶ ἐν τῷ παρὰ Διοδώρῳ διασωθέντι διαγράμματι τοῦ Φιλίππου Ἀρριδαίου, τῷ ἀφορῶντι εἰς τὴν ὑπ' ἐκείνου ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνανέωσιν τοῦ Κοινοῦ (***Διόδ***. XVIII, 56 *ποιήσασθαι δὲ δόγμα πάντας τοὺς Ἕλληνας, μηδένα μήτε στρατεύειν μήτε πράττειν ὑπεναντία ἡμῖν*), καὶ παρὰ Πολυβίῳ μνημονεύοντι φράσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος συνομολογηθείσης Ἑλληνο-Μακεδονικῆς συνθήκης (***Πολύβ***. IV,16,5 : ***οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι προσφάτως μὲν ἠλευθερωμένοι δι' Ἀντιγόνου, ὀφείλοντες δὲ Μακεδόσι καὶ Φιλίππῳ μηδὲν ὑπεναντίον πράττειν***), δεικνύουσιν ὄχι μόνον τὴν πραγματικὴν σχέσιν τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς πρὸς τὸ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ φανερώνουσιν καὶ τὴν συγγένειαν τῆς φρασεολογίας, προερχομένην, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐκ τῆς τυπικῆς ἐπαναλήψεως τῶν παλαιῶν ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' ὑπαγορευθέντων ὅρων. Ἡ φράσις ***χρηματίζειν τινί τι*** (=διαλέγεσθαι, συζητεῖν πρός τινα περί τινος πράγματος) ἦτο συνηθεστάτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Τὸ ***ἀπογράφομαι*** ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἀναγγέλλω γραπτῶς, ἐγγράφομαι διὰ νὰ ὁμιλήσω, ὡς λέγεται σήμερον παρ' ἡμῖν, συντάσσεται ἢ δοτικῇ ἢ ***πρὸς*** καὶ αἰτιατικῇ δηλούσῃ τὴν ἀρχήν, πρὸς ἣν γίνεται ἡ δήλωσις (παρβ. ***Δημοσθ***. XLVII28). Ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ἀντὶ τῆς ***πρὸς*** γίνεται χρῆσις καὶ τῆς ***εἰς*** μετ' αἰτιατικῆς προσώπου. Διὰ τοῦτο συνεπλήρωσα ***ἀπογραφέσθω [εἰς τοὺς προέδρους]*** ἢ ***[παρὰ τοῖς προέδροις]***.

Κατὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἄρθρον 8 ἀναγνωστέον οὕτω: ***Ὁ βουλόμενος δ' εἰση]γή(σα)σθαι γ[νώμην περὶ τῶν] συμφερόντων τοῖς βασιλεῦσιν κ[αὶ ταῖς πόλε]σιν, ἢ εἰσαγ[γεῖλαι τοὺς τὰ ὑ]πεναντία πράττοντας τοῖς συμμά[χοις μ]ὴ πειθομέν[ους τοῖς κοινῆι δεδογμέ]νοις, ἢ ἄλλο τι χρηματίσαι τοῖς συ[νέδροις], ἀπογραφέσθω [εἰς τοὺς προέδρους], οἱ δὲ προτιθέτωσαν εἰς τοὺς συ[νέδρου]ς***. Ἤτοι: Ὅστις δὲ θέλει νὰ ὑποβάλῃ πρότασίν τινα ἀφορῶσαν εἰς τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν βασιλέων καὶ τῶν συμμαχίδων πόλεων, ἢ νὰ καταγγείλῃ ἐκείνους, οἵτινες φερόμενοι ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς συμμάχους δὲν μένουσι πιστοὶ εἰς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισμένα, ἢ ἄλλο τι ζήτημα νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τοὺς συνέδρους, οὗτος θὰ δηλώνῃ τοῦτο ἐγγράφως εἰς τοὺς προέδρους, οὗτοι δὲ θὰ προβάλλωσιν τὸ ζήτημα εἰς τοὺς συνέδρους.

Στ. 32-35 : ***Ὑπευθύνου[ς δὲ εἶναι καὶ τοὺς] προέδρους*** συμπληρώνει ὁ Καββαδίας ἐν στ. 32. Ἀλλὰ δὲν προηγήθησαν ἄλλοι τινὲς ***ὑπεύθυνοι*** διὰ νὰ δικαιολογῆται ὁ σύνδεσμος ***καί***· τοὐναντίον ἀνωτέρω ἐν στ. 21 ἐγένετο λόγος μόνον περὶ τοῦ ἀνευθύνου τῶν συνέδρων. Ὅθεν συμπληρωτέον ἐνταῦθα ***ὑπευθύνου[ς δὲ εἶναι μόνους τοὺς] προέδρους***, ἤ, ὡς ὁ κ. Λεονάρδος μοὶ ὑποδεικνύει, ***ὑπευθύνου[ς δὲ πάντων εἶναι τοὺ]ς προέδρους ὧν ἂν πράξωσιν***, ἑκατέρας τῶν συμπληρώσεων τούτων προσηκούσης κάλλιστα καὶ εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ 18-19 περίπου γραμμάτων χάσματος. Διὰ τὴν ἐν στ. 33 συμπλήρωσιν ***κατὰ[τῶν προεδρευσάντων εἰς] τούς***, προσαρμοζομένην καὶ ταύτην ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐκ 19-20 γραμμάτων χάσματος, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίον τῆς ***Ἀρι-***

***στοτέλους* Ἀθην. Πολ.** 56,1 : *λαμβάνουσι δὲ καὶ παρέδρους... καὶ οὗτοι δοκιμάζονται ἐν τῷ δικαστηρίῳ πρὶν παρεδρεύειν, καὶ εὐθύνας διδόασιν ἐπὰν παρεδρεύσωσιν.* Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν αἱ γραφαὶ θὰ δίδωνται κατὰ τῶν προέδρων, ὧν ἔληξεν ἤδη ἡ προεδρία, τούτων δὲ ἡ κατάστασις ἐκφράζεται εὐστόχως διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ ἀορίστου *οἱ προεδρεύσαντες*. Τὰς εὐθύνας δίδουσιν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν οἱ τέως πρόεδροι εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τούτους ἀποκληρωθέντας προέδρους. Νόμος, καθ' ὃν ἄρχοντες δίδουσιν εὐθύνας εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ὑφίστατο καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δ' ἐν Σπάρτῃ διὰ τοὺς ἐφόρους (παρβ. ***Γίλβερτ* Ἐγχειρίδιον Δημοσίου βίου**, *τ. Α'*. μετάφρ. ***Ν. Γ.** Πολίτου σ. 64*).

Μετὰ τὸ ***προέδρους*** ἐν στ. 34 καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 γραμμάτων ἀπ' αὐτοῦ διακρίνονται ἐν τῷ λίθῳ ἴχνη καὶ δὴ ἐκ τῶν κάτω ἄκρων δύο γραμμάτων ΛΟ, οὕτως ὥστε προβάλλει ἀσφαλὴς σχεδὸν ἡ συμπλήρωσις [*ὁ βουλόμενος*] [1]. Ἐν στ. 35 ὁ Καββαδίας συμπληρώνει *ἐν τῆι πρώτηι ἐ[δραζ]ομέν[ους.* Ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι πιθανή· διότι ἐν τοῖς σωζομένοις γράμμασι ΟΜΕΝ πρὸ μὲν τοῦ Ο διακρίνεται ἐν τῷ λίθῳ κατακόρυφος κεραία, ἥτις πάντως ἀδύνατον νὰ ἀποτελῇ ἴχνος Ζ· μετὰ δὲ τὸ Ν σώζεται ἐπίσης τὸ κάτω ἥμισυ ἑτέρας κατακορύφου κεραίας, ἥτις πιθανώτατα ἀποτελεῖ λείψανον Η. Ἐπειδὴ δ' ἴσως ἡ πρὸ τοῦ Ο κεραία Ι ἀποτελεῖ λείψανον τοῦ γράμματος Ν, συμπληρωτέον *ἐ[πιγιν]ομένη[ι κοινῆι συνόδωι]*. Ἡ λέξις *σύνοδος* προτιμητέα ἐνταῦθα τῶν λέξεων ***ἕδρα, ἐκκλησία*** κ. λ. π. ἅτε εὑρισκομένη κατωτέρω ἐν στ. 38. καὶ ἀνωτέρω ἐν στ. 15.

Τὸ ὅλον ἄρθρον 9 ἀναγνωστέον οὕτω : ***Ὑπευθύνου[ς δὲ πάντων εἶναι τοὺς] προέδρους ὧν ἂν πράξωσιν, τὰς δὲ [γρ]αφὰς διδότω κατὰ [τῶν προεδρευσάντων εἰς] τοὺς μετὰ τούτους ἀποκλη⟨ι⟩ρωθέντας προέδρους [ὁ βου]λό[μενος, οὗτοι δὲ εἰσα]γέτωσαν εἰς τοὺς συνέδρους ἐν τῆι πρώτηι ἐ[πιγιν]ομέν[ηι κοινῆι συνόδωι—].*** Ἡ δ' ἔννοια αὐτοῦ εἶναι ἡ ἑξῆς: Εἶναι δὲ ὑπεύθυνοι διὰ πάσας τὰς πράξεις αὐτῶν οἱ πρόεδροι τοῦ συνεδρίου, τὰς δὲ καταγγελίας ἐναντίον τῶν προέδρων ὧν ἔληξεν ἡ προεδρία, θὰ δίδῃ εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τούτους διὰ κλήρου ἐκλεγέντας προέδρους ὅστις δήποτε θέλει, οὗτοι δὲ θὰ εἰσάγωσιν αὐτὰς πρὸς ἐκδίκασιν ἐνώπιον τῶν συνέδρων εἰς τὴν πρώτην ἐπακολουθοῦσαν κοινὴν συνέλευσιν.

Στ. 36: Ἡ εἰκασία μου περὶ τοῦ στίχου τούτου ὡς ἀποτελοῦντος ἰδιαίτερον ἄρθρον καὶ ἕνεκα τούτου ἐν συνεχείᾳ ἀναγνωστέου, καὶ ἡ τοποθέτησις τῆς ὁριζοντίας κεραίας οὐχὶ μετὰ τὸ ***λυθῆι***, ὡς πράττει ὁ Καββαδίας, ἀλλὰ μετὰ τὸ ***συνόδωι***] ἐν τέλει τοῦ στ. 35 καὶ πρὸ τοῦ ***ἕως***, ἐπεβεβαιώθη ὑπὸ τῆς ἐξετάσεως τοῦ λίθου. Οὐδεὶς χῶρος ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ***λυθῆι*** καὶ τοῦ ***προεδρεύειν*** διὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς παραγράφου, ὅπερ σώζεται σαφέστατον ἐν τῷ λίθῳ ὑπεράνω τοῦ ΕΩΣ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δηλοῦται ἐν τῷ φωτογραφήματι τοῦ Καββαδίου. Τοιαύτη τοποθέτησις τῆς κεραίας ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου καὶ ὑπεράνω τῆς πρώτης αὐτοῦ λέξεως παρατηρεῖται καὶ ἐν στ. 40 ΚΑΙ. Σημειωτέον ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εἰς παραγράφους διαιρέσεως ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ τῆς Μαγνησίας εὑρίσκεται πάντοτε καὶ κατὰ κανόνα ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου καὶ ὑπεράνω τῶν δύο πρώτων γραμμάτων αὐτοῦ. Μεταξὺ τοῦ ΕΩΣ καὶ ΑΝ νομίζω ὅτι ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαράκτου ἐξέπεσεν ἐν Δ ἀποτελοῦν τὸν σύνδεσμον *δέ*. Τὸ Α ἐν τῷ *ἂν* φέρεται ἐν τῷ λίθῳ ἄνευ τῆς ἐν τῷ μέσῳ ὁριζοντίας γραμμῆς ὡς Λ, οὕτω δὲ φέρεται καὶ ἐν στ. 38 ΛΠΟΤΙΝΕΤΩ καὶ ἐν στ. 39 ΝΟΣΗΣΛΣ. Τὸ ΡΑΣΤ τοῦ **Fraenkel** καὶ Καββαδίου εἶχεν ἤδη ἀναγνωσθῆ ὑπὸ τῶν **Nikitsky** καὶ **Wilhelm** (ἔ. ἀ. 34) ΒΑΣΙ. Ὄντως δὲ καὶ ἐν τῷ λίθῳ, ἐνῷ τὸ Β μόλις ἀμυδρῶς διακρίνεται, φαίνεται σαφέστατον τὸ Ι καὶ μετ' αὐτὸ ἡ λοξὴ ἄκρα τοῦ Λ. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶχον συμπληρώσει —***Ἕως (δ) ἂν ὁ κοινὸς πόλεμος λυθ[ῆι], προεδρεύειν [τῶν συνέδρ]ων βασι[λέα ..*** Ἀλλ' ἡ ἔκτασις τοῦ χάσματος, μὴ

1 Εἰς τὴν μετοχὴν ταύτην εἶχεν ἤδη διὰ τὸ χάσμα τοῦτο ἐπιστήσει τὴν προσοχήν μου πρὸ τοῦ ἀκόμη ἴδω τὸν λίθον καὶ διακρίνω τὰ ἴχνη τῶν ἀνωτέρω δύο γραμμάτων ὁ κ. Τσούντας· Εἰς τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν χρεωστῶ πολλὴν χάριν, διότι παραστὰς κατὰ τὴν ἀνακοίνωσίν μου, εἶχε τὴν καλοσύνην νὰ μοὶ διατυπώσῃ ὕστερον παρατηρήσεις τινάς, ἰδιαζούσας εἰς τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν διαύγειαν τῆς κρίσεως αὐτοῦ, εἰς ἃς ὀφείλονται πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἐν στ. 25 μνημονευθείσης συμπληρώσεως, καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκδοχὴ τῶν στίχων 28—32 ὡς ἀποτελούντων ἓν συνεχὲς ἄρθρον, καὶ αἱ συμπληρώσεις, ***δεδογμέ]νοις*** ἐν στ. 30, ***ἐ[πιγιν]ομένηι*** ἐν στ. 35 καὶ ***[τοὺς πὸ τ]ῶν*** ἐν στ. 36·

ὑπερβαίνοντος τὰ 7-8 γράμματα, καὶ τὸ πρὸ τοῦ ΩΝ σωζόμενον ἴχνος γράμματος προσομοιάζοντος μᾶλλον πρὸς Τ ἢ πρὸς Ρ, μὲ εἶχεν ἐν ἀμφιβολίᾳ, πρὸς ἄρσιν τῆς ὁποίας ὁ μὲν κ. Τσούντας μοὶ ἐπρότεινε τὴν συμπλήρωσιν [*τοὺς ὑπὸ τ*]*ῶν βασι*[*λέων ἡιρημένους* (ἢ *αἱρεθέντας*), ὁ δὲ κ. Λεονάρδος [*τὸν ὑπὸ τ*]*ῶν βασι*[*λέων*... Ἀμφότεραι δὲ αὗται αἱ συμπληρώσεις καὶ πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ μετὰ τὸ *προεδρεύειν* χάσματος κάλλιστα συμβιβάζονται καὶ ἔννοιαν παρέχουσιν, ἰδίᾳ ἡ κατὰ πληθυντικόν, καλὴν καὶ ἱκανοποιητικήν. Διότι ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, παρευρισκόμενος ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τῆς διεξαγωγῆς καὶ τῆς προσωπικῆς ὑπ' αὐτοῦ διευθύνσεως τοῦ κοινοῦ πολέμου (τοῦ Κλεομενικοῦ), θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἴτε αὐτὸς εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ τὴν προεδρίαν τοῦ συνεδρίου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πιστευθῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ στρατηγὸς τῶν Μακεδόνων θὰ ἦσαν πρόεδροι διεξάγοντες τὴν συνήθη προεδρικὴν ὑπηρεσίαν, ὑποκείμενοι εἰς εὐθύνας διὰ τὰς προεδρικὰς αὐτῶν πράξεις, ἐλεγχόμενοι καὶ δικαζόμενοι ὡς ἐν στ. 32-33 ὁρίζεται. Ἂν λάβωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον καὶ τὰς περιστάσεις καθ' ἃς συνετάχθη καὶ ἐψηφίσθη τὸ ἔγγραφον τοῦτο, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ὀρθῶς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἀντίγονος ὁ Δώσων ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εὗρεν ὑφιστάμενον, οὔτε τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, οὔτε τὸ συνέδριον αὐτοῦ. Ἀποφασίζει ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἀράτου καὶ μετ' ἄλλων ἐξεχόντων Ἑλλήνων νὰ ἀνανεώσῃ τὸ παλαιὸν Κοινὸν τοῦ Φιλίππου κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Κλεομενικοῦ πολέμου, τοῦ *κοινοῦ πολέμου*, ὡς ἀναφέρεται οὗτος ἐν τῷ προκειμένῳ ἐγγράφῳ. Ἡ πρώτη αὐτῶν φροντὶς θὰ ἦτο, ὡς εἰκός, νὰ συγκαλέσωσιν ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων πρὸς συγκρότησιν τῆς πρώτης, τῆς συντακτικῆς, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀνετέθη ἡ σύνταξις καὶ ἐπιψήφισις τοῦ καταστατικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συνεδρίου. Τοὺς προέδρους τῆς συντακτικῆς ταύτης συνελεύσεως εὔλογον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ διώρισεν ὁ βασιλεὺς Ἀντίγονος ἐξ ὀνόματος καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευομένου συμβασιλέως Φιλίππου. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ἐπὶ θύραις, ἴσως δὲ καὶ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ *κοινὸς πόλεμος*, ὁ βασιλεὺς εἶχεν εὐεξήγητον ἐνδιαφέρον νὰ προεδρεύωσι τοῦ συνεδρίου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου οἱ ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθέντες προσωρινοὶ πρόεδροι, οἵτινες ἀσφαλῶς θὰ ἦσαν πρόσωπα τῆς ἀπολύτου βασιλικῆς ἐμπιστοσύνης, πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν διεξαγωγὴν ἑνὸς ἀβεβαίου πολέμου, ὅστις μόλις ἤρχιζε, καὶ οὗτινος ἡ ἔκβασις ἐξηρτᾶτο κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ κοινοῦ συμμαχικοῦ συνεδρίου. Οἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὁρισθέντες πρόεδροι, ἐξακολουθοῦντες νὰ προεδρεύωσι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ὑπέκειντο καὶ οὗτοι εἰς τὰς ἐν τῷ καταστατικῷ τούτῳ ἐγγράφῳ ἀναφερομένας εὐθύνας τῶν προεδρικῶν αὐτῶν πράξεων. Μετὰ τὴν λῆξιν ὅμως τοῦ πολέμου, φυσικὸν καὶ δίκαιον ἦτο νὰ περιέλθῃ τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ τῶν προέδρων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ συνέδριον, ὁρίζον αὐτοὺς διὰ κλήρου, συμφώνως πρὸς τὰς ἐν τῷ ἐγγράφῳ διατάξεις· διότι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Μακεδόνων διορισμοῦ τῶν προέδρων τοῦ συνεδρίου καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης, θὰ ἐσήμαινε μείωσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου, καὶ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀντέβαινεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἂν δ' ἡ συμπλήρωσις καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς διατάξεως εἶναι, ὡς πιστεύω, ὀρθή, τότε ἐπανορθοῦται δι' αὐτῆς ἀντίθετός τις ἀντίληψις, ἐπικρατήσασα παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ὁ Niese δηλονότι (II,335), ὁ Beloch (III,1 737), ὁ Kaerst (I² 280), παραδέχονται ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἤσκει δικαίωμα προεδρίας ἐπὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλως τε οὐδεμίαν ἔχομεν ῥητὴν μαρτυρίαν. Τοὐναντίον ὁ Πολύβιος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε΄, τοῦ ἐκτελοῦντος κατὰ γράμμα τὰς ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Ἀντιγόνου συναφθείσας μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνθήκας, λέγει (IV,25,1) ὅτι καταλαβὼν ὁ βασιλεὺς «*τοὺς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων παραγεγονότας εἰς τὴν Κόρινθον, συνήδρευε καὶ διελάμβανε μετὰ τούτων τί δεῖ ποιεῖν καὶ πῶς χρήσασθαι τοῖς Αἰτωλοῖς*. Παρίστατο λοιπὸν καὶ μετεῖχε τῶν ἐργασιῶν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ὡς συνεδρεύων καὶ αὐτὸς καὶ οὐχὶ ὡς προεδρεύων. Ἀντὶ τῆς μετοχῆς ***αἱρε-***

θέντας ἢ *ἡιρημένους* συνεπλήρωσα *ταχθέντας*, διότι ἡ λέξις οὖσα βραχυτέρα κατὰ ἓν γράμμα, ἁρμόζει καλύτερον εἰς τὸν χῶρον τοῦ χάσματος, ὅστις κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ περιλάβῃ πλὴν τῆς μετοχῆς ταύτης καὶ τὴν ὁριζοντίαν κεραίαν — καὶ τὸν Ἂν], καὶ διότι κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ διορισμοῦ τὸ *τάσσεσθαι* περισσότερον εὐστοχεῖ τοῦ *αἱρεῖσθαι* (παρβ. ἀνωτέρω σ. 25 περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν βασιλέων *τεταγμένου στρατηγοῦ*). Πολὺ ὀλιγώτερος χῶρος φυσικὰ ὑπάρχει διὰ τὸ *ἀποδειχθέντας*, ὅπερ θὰ ἦτο προτιμότερον ἀμφοτέρων.

Στ. 36-39: [-Ἂν] *δέ τις πόλις μὴ ἀποστε*[*ίληι κ*]*ατὰ τὰς* [*συνθήκα*]*ς συνέδρους* [*εἰς τὰς κοινὰς*] *συνόδους, ἀποτινέτω* [*καθ' ἕκασ*]*τον τ*(*ῶ*)*ν* [*συνέδρων δ*]*ύο ἑκάστης* (*ἡ*)[*μέρας δραχμὰς*] *ἕως ἂν διαλυθῶσιν ο*[*ἱ σύν*]*εδροι, ἂν μή τι*[*να αἰτί*]*αν νοσήσας ἐξ*[*ενέγκηι οὗτος*]. Οὕτως ἀναγινώσκει καὶ συμπληρώνει τοὺς στίχους τούτους ὁ Καββαδίας. Ἐκ τοῦ ἄρθρου *τὰς* ἐν στ. 37 σώζεται μόνον τὸ ἄνω μέρος τοῦ Τ. Ἀντὶ τοῦ [*συνθήκα*]*ς* ἐν στ. 37 συμπληρῶ [*ὁμολογία*]*ς*, διότι καὶ ἡ λέξις φέρεται ἐπανειλημμένως ἐν στ. 18 καὶ 22 τοῦ τεμαχίου Β', καὶ ὁ Πολύβιος ταύτην μεταχειρίζεται πρὸς δήλωσιν τῶν Ἑλληνο-Μακεδονικῶν συνθηκῶν (IV, 15: *βοηθεῖν κατὰ τὰς ὁμολογίας*. 19: *τοὺς διατεταγμένους κατὰ τὰς ὁμολογίας*), καὶ πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ χάσματος καλύτερον ἁρμόζει. Ἐν στ. 37 ἀντὶ τοῦ [*εἰς τὰς κοινὰς*], ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα τὸ χάσμα ἀπαιτεῖ περισσότερα γράμματα, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν [*τὰς καθηκούσας*] ἢ [*τὰς γινομένας*] *συνόδους* (παρβ. στ. 15: *τὰς δὲ συνόδους γίνεσθαι*). Ἐν στ. 38 οὐδεμιᾶς δεῖται μεταβολῆς τὸ ὑπὸ τοῦ χαράκτου ὀρθῶς γραφὲν [*καθ' ἕκασ*]*τον τὸ*[*ν σύνεδρον*. Ὁ Καββαδίας ἀτόπως ἐπίσης ἐκβάλλει τὸ μετὰ τὴν ἀντωνυμίαν *ἑκάστης* εὑρισκόμενον ἐν τῷ λίθῳ Τ ἀντικαθιστῶν ἀντ' αὐτοῦ τὸ Η. Εἰς τοῦτο ἐπηρεάσθη ἴσως ἐκ τοῦ ἐν στ. 41 *ἑκάστης ἡμέρας*. Ἀλλ' ὁ χαράκτης ἐν μὲν στ. 38 ἔγραψε τὸ ὀρθὸν *ἑκάστης τ*[*ῆς ἡμέρας*, ἐν δὲ στ. 41 τὸ ἐσφαλμένον *ἑκάστης ἡμέρας*, παραλιπὼν ἐνταῦθα τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο *της της* διὰ τὴν γειτονίαν. Τοιαῦται χρηματικαὶ ζημίαι ἐπεβάλλοντο συχνὰ ἐν Ἑλλάδι εἰς ἀδικαιολογήτως ἀπουσιάζοντας βουλευτὰς ἢ δικαστὰς (*Ἀριστ*. *Ἀθην. Πολ.* 4,3 30,6. *Πολιτικὰ* 1297α 17), εἰς ἀθλητὰς (Inschr. von Olympia 56,23 παρβ. καὶ Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 41 καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν) κ. λ. π. Ἀντὶ τοῦ *ἂν μή τι*[*να αἰτί*]*αν νοσήσας ἐξ*[*ενέγκηι οὗτος*] συνεπλήρωσα *ἂν μή τι*[*ς ἀρρωστί*]*αν νοσήσας ἐξ*[*ομόσηται αὐτός*—] Τὴν δὲ συμπλήρωσιν ταύτην πλὴν ἄλλων χωρίων (***Δημοσθ***. *Π. τ. Παραπρ.* 124: *ἐξώμοσεν ἀρρωστεῖν τουτονί*. ***Αἰσχ***. *Π. Παραπρ.* 54. ***Ἀριστοτ***. *Ἀθην. Πολιτ.* 1297α 20. ***Ἀριστοτ***. *Πολιτ.* 49,2), καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὸ χωρίον τοῦ Πολυδεύκους Η', 55: *ἐξωμοσία δέ, ὅταν τις ἢ πρεσβευτὴς αἱρεθεὶς ἢ ἐπὶ ἄλλην τινὰ δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ἀρρωστεῖν ἢ ἀδυνατεῖν φάσκων, ἐξομνύηται αὐτὸς ἢ δι' ἑτέρου — ἡ δὲ ἀπωμοσία ἐγίνετο ἐπὶ προφάσει ἀρρωστίας ἢ ἀπουσίας* (παρβ. καὶ Η, 60, καὶ *Σχόλ*. εἰς *Ἀριστοφ Νεφ.* p. 505 καὶ *Ἁρποκρατίωνα* ἐν λ. *ὑπωμοσία*. Partsch Griech. Bürgschaftsrecht I σ. 299). Περὶ τοῦ *ἀποτινέτω* . . . *ἂν μή τι*[*ς* κλπ. παρβ. τὴν ἐπιγραφὴν Ἰασοῦ (*Ἐπιγρ. Μ. Ἀσίας* παρὰ Le Bas II 3,2 ἀριθ. 281) στ. 19: *ὃς δὲ*... *μὴ παραγένηται... ἀποτεισάτω τῷ κοινῷ δραχμὰς χιλίας, ἐὰν μή τις δι' ἀσθένειαν ἢ διὰ χειμῶνα ἀδύνατος γένηται*. Τὸ *ἐξ*[*ομόσηται* εἶχεν ἤδη προτείνει ὁ Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 41. Τὸ *αὐτός*, ἀπαραίτητον διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ κενόν τοῦ στίχου, προσέθηκα ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Πολυδεύκους Η, 55. Τὴν ἀρρωστίαν δηλαδὴ πρέπει νὰ ἐξομόσηται αὐτὸς ὁ νοσήσας καὶ οὐχὶ δι' ἑτέρου, ἰατροῦ ἢ συγγενοῦς τινος. Ἀντὶ τοῦ *αὐτὸς* δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν καὶ *ὀρθῶς* ἢ *δικαίως*, (παρβ. S.G.D.I. 1614,13: *ἐξομοσάμενος δὲ τὰν τοῦ υἱοῦ ἁλικίαν ὀρθῶς καὶ δικαίως*. Διδακτικώτατα περὶ ἐξωμοσίας εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ ἀναφερόμενα ἐν νόμῳ τινὶ τῆς Ἐρετρίας ἀφορῶντι εἰς τοὺς περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίτας I.G.XII,9, 207,51.54.62, ἐφ' ὃν ἐπέστησεν τὴν προσοχήν μου ὁ κ. Λεονάρδος, πρὸς ὃν πολλὰς ὁμολογῶ χάριτας δι' ὅσα σοφὰ εἶχε τὴν καλοσύνην καὶ ἐξ Ὠρωποῦ ἀκόμη κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς πραγματείας ταύτης νὰ μοὶ σημειώνῃ. Τὸ ὅλον 11ον ἄρθρον ἀναγνωστέον οὕτω: "*Αν δέ τις πόλις μὴ ἀποστε*[*ίληι*] *κατὰ τ*[*ὰς ὁμολογία*]*ς συνέδρους* [*εἰς τὰς γινομένας*] *συνόδους ἀποτινέτω κ*[*αθ' ἕκα*]*στον τὸ*[*ν σύνεδρον δ*]*ύο ἑκάστης τ*[*ῆς ἡμέρας δραχμὰς*] *ἕως ἂν διαλυθῶσιν ο*[*ἱ σύν*]*εδροι, ἂν μή τι*[*ς ἀρρωστί*]-

αν νοσήσας ἐξ[ομόσηται αὐτός]. Ἤτοι: Ἂν πόλις τις δὲν ἀποστείλῃ συμφώνως πρὸς τὰς ὁμολογίας συνέδρους εἰς τὰς γινομένας συνόδους τοῦ συνεδρίου, θὰ ἀποτίνῃ δι' ἕκαστον ἀπουσιάζοντα σύνεδρον δύο δραχμὰς ἑκάστην ἡμέραν ἐφ' ὅσον διαρκοῦσιν αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου, ἐκτὸς ἂν σύνεδρός τις ἀσθενήσας βεβαιώσῃ ἐνόρκως ὁ ἴδιος ἀρρωστίαν.

Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ἥτις ὑποδηλοῖ ὅτι ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ ἦτο ὡρισμένος καὶ γνωστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν συνέδρων, οὓς ὤφειλεν ἀναλόγως πρὸς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς νὰ ἀποστείλῃ ἑκάστη πόλις, παρέχεται μία προσέτι ἐξήγησις τοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ (*Sylloge*³ 260) φερομένου καταλόγου, ὅστις μέχρι τοῦδε παρέμενεν ἀνεξήγητος. Οὗτος δηλαδὴ δὲν εἶναι κατάλογος ψήφων δι' ὧν ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Hiller v. Gaertringen (Wilcken, ἔ. ἀ. σ. 36), ἀλλ' εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατάλογος ἐμφαίνων τὸν ἀριθμὸν τῶν συνέδρων, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπροσωπεύηται ἑκάστη σύμμαχος πόλις ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ (παρβ. καὶ ἀνωτέρω σ. ~~29~~). Ὁ δὲ κατάλογος ἐκεῖνος θὰ ἠκολούθει ὡς συμπλήρωμα τῆς ὁμολογίας, τοῦ καταστατικοῦ δηλονότι ἐγγράφου τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, δηλῶν σὺν τοῖς ὀνόμασι τῶν μετεχουσῶν τοῦ Κοινοῦ πόλεων καὶ ἐθνῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀντιπροσώπων, οὓς ἐδικαιοῦτο καὶ ὤφειλεν ἑκάστη ἐξ αὐτῶν νὰ ἀποστέλλῃ.

Στ. 40—44.— *Καὶ ἂν τις πόλις μ[ὴ ἀ]ποστείλῃ τὴν δύ[ναμιν τὴ]ν τεταγμένην [ὅταν ὁ βασιλεὺς πα]ραγγέλλῃ, [ἀποτιν]έτω ἑκάστης **(τῆς)** ἡμέρας [κατὰ] τὸν ἱππέα ἡμιμ[ναῖον— κα]τὰ δὲ τὸ[ν] ὁπλί[την] εἴκοσι δραχμὰς-- κατὰ [τὸν ψιλὸ]ν δέκα δραχμὰ[ς--- καὶ κα]τὰ τὸ[ν] ναύτην [... δ]ραχμὰς ἕως ἂν [ἐξέλθῃ ὁ χ]ρόνος τῆς στρα[τείας πᾶσι] το[ῖ]ς ἄλλοις Ἕ[λλησιν]*. Οὕτω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναγνωσθῶσιν οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ἐγγράφου. Ἡ ὁριζοντία κεραία ἔχει χαραχθῇ ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 40 ὑπεράνω τοῦ ΚΑΙ, ἀκριβῶς ὡς ἐν στ. 36. Τοῦτο δεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν κεραίαν χῶρος ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς εἰκασίας καθ' ἣν μετὰ τὸ *ἐξ[ομόσηται]* ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἀκόμη λέξις. Τὸ Μ τοῦ *μὴ* σώζεται ἐν τῷ λίθῳ, ἐπίσης δὲ καὶ λείψανον τοῦ Α τοῦ *ἀποστείλῃ*. Διὰ τὴν ἀνάγνωσιν *συν]τεταγμένην* τοῦ Wilhelm δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ λίθῳ ὁ ἀπαιτούμενος χῶρος· [*ὅταν ὁ βασιλεὺς πα]ραγέλλῃ* συνεπλήρωσα ἀντὶ τοῦ [*ἣν ἂν ὁ ἄρχων πα]ραγγέλλῃ* τοῦ Καββαδίου, διότι καὶ τὸ ἐν τῷ λίθῳ κενὸν εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ὑπολογιζομένου ὑπὸ τοῦ Καββαδίου, ἀνερχόμενον εἰς 14 περίπου γράμματα, καὶ ἄλλα παραδείγματα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως ταύτης. Παρβ. τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐπιγραφῆς IG II, 160 (= *Sylloge*³ 260) ἀποτελούσης συνθήκην τοῦ βασιλέως Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων: *καὶ ὁ ἡγε[μὼν κελεύῃ*, ἰδίᾳ δὲ τὰς δύο συγγενεῖς πρὸς τὴν ἡμετέραν Κρητικὰς ἐπιγραφάς, τὰς ἀποτελούσας συνθήκας τῶν Ἱεραπυτνίων καὶ τῶν Ἐλευθερναίων πρὸς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα [1]. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη (Museo Italiano III 603, S. G. D. I. 5043, Wilhelm, ἔ. ἀ. 51) ἐν στ. 20 ἔχει: *ἀποστελλέτωσαν δὲ οἱ Ἱερα[πύτνιοι ἀφ' ἃς ἂν] βασιλεὺς ἀπ[αγγε]ίλῃ ἐν ἁμέραις τριάκοντα· ἐὰν δὲ μὴ ἀποστείλωσιν τὰν βοάθειαν ἐν τῷ γεγραμμένωι χρόνωι . . . . . . ἀποτινέτωσαν οἱ κόσμοι δραχμὰς μυρίας»* (ἴσως πρέπει καὶ ἐνταῦθα πρὸ τοῦ *βασιλεὺς* νὰ προστεθῇ τὸ ἄρθρον *ἀφ' ἃς ἂν ὁ] βασιλεὺς ἀπ[αγγε]ίλῃ*). Ἡ δὲ δευτέρα (B.C.H. XIII, 48. Americ. Journ. of Archaeol. XI 583. Wilhelm, ἔ. ἀ. 51) στ. 17 κ. ἑ. *ἐὰν [δὲ μὴ ἀποστείλωσιν οἱ κόσμοι τὴν β]οήθειαν ἐν τῶι γεγρα[μμένωι κατὰ τὸ ψήφισμα τῶν Ἐλε]υθερναίων ἢ τὴν [παραγγελίαν τοῦ βασιλέως τρόπωι ὡιτινι]οῦν, ἀποτινέτωσαν [οἱ κόσμοι δραχμάς μυρίας...]*. Παρβ. πρὸς τούτοις καὶ τὴν συνθήκην τῶν Ἱεραπυτνίων καὶ Πριανσίων S.G.D.I. 5040. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι προφανὲς ἐνταῦθα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ πλήθους τῆς στρατιᾶς (*ἣν ἂν... παραγγείλῃ*), ἀλλὰ περὶ τοῦ χρόνου (*ὅταν . . . . παραγγείλῃ*), διότι τὸ πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῶν στρατιωτῶν, οὓς ὤφειλεν ἑκάστη σύμμαχος πόλις νὰ ἀποστείλῃ, ἦτο ἤδη ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένον καὶ γνωστὸν ἐκ τῶν συντάξεων, δηλοῖ δὲ ἄλλως τε τοῦτο καὶ ἡ φρά-

1. Οἱ πρῶτοι ἐκδόται τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Ἱεραπυτνίων, **Doublet, Halbherr, Blass** ὑπέλαβον ὅτι ἀνάγεται αὕτη εἰς Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν. Ἀλλ' ἤδη ὁ **Niese, II 336,₆** καὶ ὁ **Beloch III₂** σ. 463 εἶδον τὸ ὀρθὸν καὶ ἀνήγαγον αὐτὴν εἰς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα.

σις *τὴν δύ[ναμιν τὴν] τεταγμένην*. Ὅτι δὲ διὰ κοινῶν ἀποφάσεων τοῦ συνεδρίου καὶ ἐν ταῖς μεταξὺ βασιλέως τῶν Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ὁμολογίαις διετυποῦντο ἐκ τῶν προτέρων αἱ συμμαχικαὶ ὑποχρεώσεις ἑκάστης μετεχούσης τοῦ κοινοῦ πόλεως καὶ καθωρίζοντο τὰ στρατιωτικῆς φύσεως ζητήματα γνωρίζομεν ἐξ ὅσων περὶ τοῦ πρώτου ἱδρύσαντος τὸ Κοινὸν Φιλίππου ἱστοροῦσιν ὅ τε Διόδωρος (XVI,89: *διατάξας* (ὁ Φίλιππος) *δ' ἑκάστῃ πόλει τὸ πλῆθος τῶν εἰς συμμαχίαν στρατιωτῶν)* καὶ ὁ Ἰουστῖνος (IX,5,4: Auxilia deinde singularum civitatium describuntur. παρβ. καὶ Kaerst I² σ. 279 καὶ Wilcken, ἔ.ἀ σ 16, 3, ὅστις διαφωνῶν πρὸς τὸν Kaerst νομίζει ὅτι οὐχὶ διὰ κοινοῦ δόγματος ἀλλὰ ὑπὸ μόνου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων ὡς ἡγεμόνος τῶν Ἑλλήνων ἐκανονίζοντο αἱ στρατιωτικαὶ συντάξεις τοῦ Κοινοῦ).

Τὸ τοιοῦτον δικαίωμα τῆς στρατιωτικῆς ἡγεμονίας ἐν τῷ Κοινῷ, καθ' ὃ ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ὥριζε τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς προσελεύσεως τοῦ κατὰ τὰς συνθήκας συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐπιτευχθὲν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διετήρησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὄχι μόνον ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ καὶ οἱ ὕστερον ἀνανεώσαντες τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων διάδοχοι. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ Πολύβιος, ὅστις ἱστορῶν περὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνανεωθεισῶν «*ἐγγράπτων*» συνθηκῶν, (λέγει IV,67,8) «*γράμματά τε πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν καὶ πρὸς τὰς πόλεις ἐξαπέστελλεν, ἐν οἷς διεσάφει πότε καὶ ποῦ δεήσει συναντᾶν πάντας ἐν ὅπλοις*» καὶ (V,17,9) «*ὁ δὲ βασιλεὺς* (Φίλιππος ὁ Ε')... *τοὺς γραμματοφόρους διαπέστελλε πρὸς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ συμμαχίδας πόλεις, δηλῶν τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ δεήσει πάντας μετὰ τῶν ὅπλων κοιταίους ἐν τῇ τῶν Τεγεατῶν γίνεσθαι πόλει*». Τὰ χωρία ταῦτα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως [*ὅταν ὁ βασιλεὺς πα*]*ραγγέλλῃ* ἐν στ. 40, παρέχουσι δὲ ἀκριβῶς εἰδήσεις περὶ ἐκτελέσεως τῆς διατάξεως ταύτης (παρβ. καὶ Wilcken, ἔ.ἀ. σ. 7. καὶ 16,3).

Περὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἄρθρου *ἑκάστης (τῆς) ἡμέρας* ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Τὸ μετὰ τὸ *ἡμιμ*[*ναῖον* χάσμα ἔχει βεβαίως ἔκτασιν μεγαλυτέραν ὅσης χρειάζεται διὰ τὰ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ συμπληρούμενα. Ἀλλὰ διά τε τὸν στίχον τοῦτον, καὶ διὰ τοὺς ἄλλους δύο τελευταίους στίχους τῆς στήλης πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἴτε διότι ἴσως ἡ στήλη ἐν τῷ κάτω αὐτῆς ἄκρῳ ἦτο στενωτέρα, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον, τὸ περιεχόμενον τῶν τριῶν τούτων τελευταίων στίχων 41-43 παρουσιάζεται βραχύτερον ἢ ἐν ταῖς προηγουμέναις κατὰ 5-8 γράμματα. Τοὺς τελευταίους τούτους στίχους νῦν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καββαδίου δημοσίευσιν τοῦ νέου τεμαχίου καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Wilhelm (σ.35) γενομένην προσαρμογὴν τοῦ τεμαχίου Β (παρὰ Fraenkel IG.IV,924) δυνάμεθα νὰ ἀναγνώσωμεν πληρέστερον. Οὕτως ἐν στ. 42 ἀντὶ τοῦ *κατὰ δὲ*] *ὁπλί*[*την*] τοῦ Wilhelm ὁ λίθος παρέχει τὴν ἀνάγνωσιν *κα*]*τὰ δὲ τὸ*[*ν*] *ὁπλί*[*την*, ἀντὶ δὲ τοῦ *κατὰ* [*δὲ ψιλὸ*]*ν* τοῦ Fraenkel καὶ Wilhelm καὶ Καββαδίου συνεπλήρωσα *κατὰ* [*τὸν ψιλὸ*]*ν*, διότι ἐνῷ ὁ σύνδεσμος ἐνίοτε ἐνταῦθα παραλείπεται: [*κατὰ*] *τὸν ἱππέα*, τὸ ἄρθρον οὐχί: *τὸν ἱππέα, τὸν ὁπλίτην, τὸν ναύτην*. Ἐν στ. 43 ὁ λίθος παρέχει νῦν τὴν ἀνάγνωσιν *κα*]*τὰ τὸ*[*ν*] *ναύτην* ἀντὶ τοῦ [*κατὰ δὲ ξένον*] τοῦ Fraenkel, *κατὰ δὲ*] *ναύτην* τοῦ Wilhelm καὶ *κα*]*τὰ το*[*ξότην* τοῦ Καββαδίου. Τὸ μετὰ τὸν *ναύτην* κενὸν δύναται νὰ συμπληρωθῇ διὰ τοῦ *πέντε* ἢ καὶ δι' ἄλλου ἐξ ὀλιγωτέρων γραμμάτων ἀποτελουμένου ἀριθμοῦ *ἑπτά, ὀκτώ*, ἢ καὶ *δέκα* (παρβ. Wilhelm, ἔ, ἀ. σ. 40) *ἕως ἂν* [*ἐξέλθῃ ὁ χ*]*ρόνος τῆς στρα*[*τείας* ἔγραψα μετὰ τοῦ Fraenkel καὶ Wilhelm ἀντὶ τοῦ [*παρέλθῃ*] τοῦ Καββαδίου, διότι διακρίνονται τὰ ἄνω μέρη τῶν γραμμάτων Ε καὶ Ξ, μάλιστα δὲ ἡ ἄνω χωριστὴ καὶ ὁριζοντία γραμμὴ τοῦ Ξ διακρίνεται σαφέστατα (παρβ. καὶ **Ἀριστ.** *Ἀθην. πολ* 56,3 *τῶν χρόνων τῆς ἀτελείας μὴ ἐξεληλυθότων*) Δύναται ὅμως νὰ εἶναι καὶ *ἐξήκῃ* **Πλάτ** *Νόμ.* Η', σ. 850 Β. *ὅταν δ' ἐξήκωσιν οἱ χρόνοι*). Μετὰ τὸ *στρα*[*τείας* καὶ πρὸ τοῦ *το*[*ῖ*]*ς ἄλλοις*, ὅπερ παρέχουσιν ἑνούμενοι ἐν τῷ τελευταίῳ στιχῳ ὁ νεωστὶ ὑπὸ τοῦ Καββαδίου ἀνευρεθεὶς λίθος καὶ τὸ παλαιὸν τεμάχιον Β τοῦ Fraenkel, συνεπλήρωσα [*πᾶσι*]. Ἀντὶ δὲ τοῦ [*πᾶσι*] θὰ ἠδύνατό τις νὰ προτείνῃ καὶ [*καθάπερ καὶ*] ἢ [*ὥσπερ καὶ*] ἂν ὁ χῶρος ἐπέτρεπε. Τὴν τελευταίαν λέξιν, ἧς μόνον τὸ ἀρχικὸν γράμμα Ε σώζεται ἐν τῷ λίθῳ

ὁ Wilhelm συμπληροῖ *Ἕ[λλησιν]*. Οὕτως ἡ προσαρμογὴ αὕτη τοῦ Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 35), ἣν ἠγνόησεν ὁ Καββαδίας, ὅστις ἐπίσης παραδόξως οὐδεμιᾶς ἠξίωσε προσοχῆς καὶ τὸ παρὰ Fraenkel δημοσιευθὲν μικρὸν τεμάχιον Β, τὸ ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν, ὄχι μόνον ἐπικυρουμένη νῦν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νέων τεμαχίων ἀποδεικνύεται εὐστοχωτάτη, ἀλλὰ συντελεῖ εἰς τὴν πλήρη καὶ ἀσφαλῆ ἀποκατάστασιν τοῦ τέλους τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς ἐμφανίζεται τοῦτο ἀνωτέρω ἐν τῷ ἐν σελ. 6 κειμένῳ αὐτῆς.

Ἡ ἔννοια τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι προφανής. Ἂν πόλις τις ἐκ τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ κοινὸν δὲν ἀποστείλῃ ἐγκαίρως τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ἣν εἶναι ὑποχρεωμένη ὑπὸ τῶν συνθηκῶν νὰ στείλῃ ὅταν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων παραγγείλῃ, τότε θὰ πληρώσῃ πρόστιμον δι' ἑκάστην ἡμέραν ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ ἐπιστράτευσις δι' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, δι' ἕκαστον μὲν καθυστεροῦντα ἱππέα ἡμίσειαν μνᾶν, ἤτοι 30 δραχμάς, δι' ἕκαστον δὲ ὁπλίτην εἴκοσι δραχμάς, δι' ἕκαστον ψιλὸν στρατιώτην δέκα δραχμὰς καὶ δι' ἕκαστον ναύτην πέντε(; ἢ ὀκτώ; ἢ ἑπτά;) δραχμάς. Παρομοία διάταξις, καθ' ἣν ἐν περιπτώσει καθυστερήσεως ἢ μὴ ἐκπληρώσεως τῶν συμμαχικῶν ὑποχρεώσεων ἐπεβάλλετο πρόστιμον χρηματικὸν εἰς τὰς μὴ ἐκπληρούσας τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ὑποχρεώσεις πόλεις, ἴσχυε καὶ ἐν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι δόγμα (Ἑλλην. Ε'. 2,22) «*εἰ δέ τις τῶν πόλεων ἐκλίποι τὴν στρατείαν, ἐξεῖναι Λακεδαιμονίοις ἐπιζημιοῦν στατῆρι κατ' ἄνδρα τῆς ἡμέρας*». Τὸ δὲ κλιμακωτὸν τοῦτο πρόστιμον, τὸ ἀναφερόμενον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ δι' ἕκαστον καθυστερούμενον ἱππέα, ὁπλίτην, ψιλὸν καὶ ναύτην ἀποτελεῖ κατὰ τὴν εὐφυεστάτην παρατήρησιν τοῦ Wilhelm (ἔ. ἀ. 35 κ. ἑ.) τὸ δεκαπλοῦν τοῦ διὰ μισθὸν καὶ σιτηρέσιον διδομένου χρήματος εἰς ἕκαστον ἱππέα, ὁπλίτην, ψιλὸν καὶ ναύτην, ἀναλόγως τοῦ σώματος εἰς ὃ ἀνῆκεν. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὅταν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἀθηναϊκῇ συμμαχίᾳ ἀπεφασίσθη ἀντὶ ἀνδρῶν νὰ παρέχωσι χρῆμα αἱ συμμαχίδες πόλεις, αἱ αὐταὶ περίπου ἀναλογίαι θὰ ἐτηρήθησαν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, παρ' οἷς «*ἀργύριόν τε ἀντ' ἀνδρῶν ἐξεῖναι διδόναι τῇ βουλομένῃ τῶν πόλεων, τριώβολον Αἰγιναῖον κατὰ ἄνδρα, ἱππέας τε εἴ τις παρέχοι ἀντὶ τεττάρων ὁπλιτῶν τὸν μισθὸν τῷ ἱππεῖ δίδοσθαι* (Ξεν. Ἑλλ. Ε',11 21). Ἡ ἐν στ. 43 τῆς ἐπιγραφῆς μνεία τῶν *ναυτῶν*, δεικνύουσα ὅτι ἐστρατολογοῦντο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐξ Ἑλλάδος καὶ ναῦται, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας ἑλληνικὴ συμμαχία κυρίως εἰς τὰς ναυτικὰς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεις ἀπέβλεπε (*Strack* ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ τῆς Ἱστορίας τοῦ Kaerst, Götting. Gel. Anzeigen 1903 σ. 872 κ. ἑ. Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 40. παρβ. καὶ Kaerst, I² σ. 330 καὶ Köhler, ἐν Sitzungsber. d. Berlin. Akad. 1898 σ. 123/4). Τὸ πρὸς τοὺς Χίους περίφημον διάταγμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ τῆς Χίου (*Sylloge*³ 283), παραγγέλλει ἐν στ. 8 κ. ἑ. «*παρέχειν δὲ Χίους τριήρεις εἴκοσι, πεπληρωμένας τοῖς αὐτῶν τέλεσιν ταύτας δὲ πλεῖν μέχρι ἂν καὶ τὸ ἄλλο ναυτικὸν τὸ τῶν Ἑλλήνων μεθ' ἡμῶν συμπλῇ*». Ἐπίσης καὶ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ κατηρτίζετο ἑλληνικὸν ναυτικόν, ὡς διδάσκει τὸ ὑπὲρ Γλαυκίππου ψήφισμα τῶν Ἐρετριέων (*Sylloge*³ 348: «*περὶ τὸν βασιλέα Δημήτριον καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἐρετριείων καὶ περὶ τοὺς στρατευομένους τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς ναυσὶν πολλὴν φιλοτιμίαν ποιοῦνται*». Ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς ὑστέροις τούτοις χρόνοις τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, εἰς οὓς ἀνήκει ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, δὲν παρημελεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἡ συγκρότησις ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, μαρτυρεῖ ὁ Πολύβιος (V,2,2,4,11,3,3 *αὐτὸς δὲ* (Φίλιππος Ε') *ἔτι πρότερον γεγραφὼς τοῖς Μεσσηνίοις καὶ τοῖς Ἠπειρώταις, ἔτι δὲ τοῖς Ἀκαρνᾶσι καὶ Σκερδιλαΐδᾳ, πληροῦν ἑκάστοις τὰ παρ' αὐτοῖς πλοῖα καὶ συναντᾶν εἰς Κεφαλληνίαν* παρβ. καὶ V,91).

7. Τὰ ἀποσπάσματα ΒΒ'.

Ὁ ὀπισθόγραφος λίθος ὁ χαραχθεὶς ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἥτις ἐχάραξε καὶ τὴν ἐπιγραφὴν Α εἶναι στενόμακρον τεμάχιον διασῶσαν ἐλάχιστον σχετικῶς λείψανον τῆς ὅλης στήλης, ἧς κατὰ πλάτος ἀποτελεῖ περίπου τὸ $^1/_3$. Ἀνωτέρω (σ. 7) παρεθέσαμεν τὰς ὀλίγας λέξεις, αἵτινες ἀναγινώσκονται ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πλευρῶν τοῦ λίθου,

σημειώσαντες τὴν μὲν διὰ τοῦ Β (=ΑΕ 1918 σ. 133,3α), τὴν δ' ἑτέραν διὰ τοῦ Β' (=ΑΕ 1918 σ. 134,3β · αὐτόθι σ. 131 τὸ φωτογραφικὸν σχεδιογράφημα ἀμφοτέρων). Προσθέτοντες δ' ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινάς, εὐχόμεθα ὅπως ἡ γῆ τῆς ἱερᾶς Ἐπιδαύρου φέρῃ ταχέως εἰς φῶς τὰ ἐλλείποντα μέρη τῆς σπουδαιοτάτης ἐπιγραφῆς, ἢ ὅπως ἄλλοι δεινότεροι περὶ τὴν ἐπιγραφικὴν ἐπιχειρήσωσι καὶ ἐπιτύχωσι πληρεστέρας καὶ ἀσφαλεστέρας συμπληρώσεις.

Ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ ἠκρωτηριασμένων λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς ΒΒ' δυνάμεθα ὁπωσδήποτε νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ἐκ τῶν προστακτικῶν καὶ ἀπαγορευτικῶν διατάξεων, ἃς συναντῶμεν ἐν τῷ τεμαχίῳ εἰκάζομεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ θὰ περιεῖχε τὰς ὁμολογίας καὶ τοὺς ὅρκους τοὺς συναφθέντας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος. Ὁ ἀκρωτηριασμὸς φαίνεται ἐπελθὼν εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης. Ἀποτελοῦν δὲ τὸ ἀπολεσθὲν τοῦτο τμῆμα τὴν ἀρχὴν τῶν συνθηκῶν, θὰ περιεῖχε τὰς περὶ **ἐλευθερίας** καὶ **αὐτονομίας** ἐξασφαλίσεις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τὰ περὶ **ἀφρουρήτου** καὶ **ἀφορολογήτου** αὐτῶν καὶ πάντας ἐκείνους τοὺς θεμελιώδεις ὅρους, ὧν ἀπηχήσεις εὑρίσκομεν ἐν τῷ ***Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν λόγῳ*** τοῦ ψευδοΔημοσθένους § 7: «***ἐπιτάττει ἡ συνθήκη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐλευθέρους εἶναι καὶ αὐτονόμους τοὺς Ἕλληνας***», παρὰ Διοδώρῳ (XIX,61 XX,99,111), παρὰ Πολυβίῳ (IV,25,7 καὶ XVIII,46,5, ὅπου τὸ ἀναφερόμενον διάγγελμα τοῦ Φλαμινίνου δημοσιευθὲν ἐν ἔτει 196 π. Χ. ἐπαναλαμβάνει ἐκ προθέσεως καὶ ἐπὶ λέξει τοὺς ὅρους τῶν μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων συναφθεισῶν ὁμολογιῶν, Wilcken ἔ. ἀ. 7,2), παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Δημοσθένους (Περὶ τ. Στεφ. 255,2) κ. λ. π. Μεταξὺ δὲ τῶν ὅρων τούτων ἴσως περιελαμβάνοντο καὶ οἱ κανονίζοντες τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ ἐλύοντο αἱ διαφοραὶ αἱ ἀναφυόμεναι τυχὸν μεταξὺ τῶν μετεχουσῶν τοῦ Κοινοῦ πόλεων, ἐπαναλαμβανομένων τυπικῶς τῶν συνομολογηθέντων ἄλλοτε μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φιλίππου τοῦ Β' (Kaerst I² σ. 277-8).

Ἐν τοῖς λειψάνοις τῶν σωζομένων στίχων τοῦ τεμαχίου Β ἐγένετο, ὡς φαίνεται, λόγος περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, περὶ τῶν στρατιωτικῶν συντάξεων καὶ περὶ τῶν ὑποχρεώσεων ἑκάστης συμμάχου πόλεως. Ὁ στ. 4 συμπληρωτέος ἴσως *καθ' ὅ τι ἂν παραγγ]έλλωσιν*. Ἐν στ. 6/7 ἡ συμπλήρωσις τοῦ Καββαδίου *εἰ]ρήνη καὶ μὴ [πόλεμος* δὲν μοὶ φαίνεται πιθανή. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι μετὰ τὸ *μὴ* ἠκολούθει προστακτικὴ ἢ ἀπαρέμφατον ῥήματός τινος, ἴσως ***ἐξεῖναι***. Ἐν στ. 7 πρὸ τοῦ ***τρέφειν*** διακρίνεται σαφῶς ἴχνος τῆς ὁριζοντίας κεραίας. Ἐν τῇ φράσει ***τρέφειν τὸ [στράτευμα*** ἔχομεν ἴσως λείψανον τῆς διατάξεως, καθ' ἣν οἱ σύμμαχοι ὑπεχρεοῦντο ἐκ τῶν συνθηκῶν νὰ διατρέφωσι τὸ στράτευμα, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πολύβιος V,1,11,12. 91,6 · παρβ. καὶ *Sylloge*³ 283,18: ***τρέφειν δὲ ταύτην*** (τὴν φυλακὴν) ***Χίους***.

Ἡ ἐν στ. 11 ἀνάγνωσις καὶ συμπλήρωσις τοῦ Καββαδίου *ἀπ]άτριδες θ?ανα[τούσθωσαν?* δὲν φαίνεται ἀσφαλής. Ἡ λέξις ***ἄπατρις*** οὐδαμοῦ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἢ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντῶσα, εἶναι μεταγενεστέρα καὶ εὑρίσκεται μόνον παρὰ Βυζαντίνοις. Τὸ ***ϑ*** τοῦ ***θανα***· μὴ φέρον ἐν τῷ λίθῳ σαφῆ τὴν ἐν τῷ κέντρῳ στιγμὴν ἴσως εἶναι οὐχὶ Θ ἀλλὰ Ο, ὁπότε ἀναγνωστέον *π]ατρίδες ὃ ἂν ἀ[ἢ ὃ ἀνα]*. Ἂν ὅμως πράγματι λανθάνωσι αἱ λέξεις αὗται ἐνταῦθα, τότε ἔχομεν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λείψανον σπουδαιοτάτης διατάξεως, καθ' ἣν ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ἀπειθοῦντας συμμάχους ἡ αὐστηροτάτη ποινὴ τῆς ἐξορίας καὶ τοῦ θανάτου. Τοιαύτη ποινικὴ ῥήτρα, καθ' ἣν ὁ παραβλάπτων τὴν συμμαχίαν τιμωρεῖται διὰ φυγῆς καὶ θανάτου, θανατοῦται δηλαδὴ καὶ θάπτεται ἔξω τοῦ πατρίου καὶ ἐν γένει τοῦ συμμαχικοῦ ἐδάφους, παρουσιάζεται καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (τῷ 378 π. Χ.), καθ' ἣν ὁ κατηγορούμενος ὡς διαλύων τὴν συμμαχίαν οὐδὲν οὐδαμοῦ εὑρίσκει ἄσυλον, καταδικαζόμενος δὲ εἰς θάνατον δὲν θάπτεται ἐν τῇ Ἀττικῇ οὐδὲ ἐν τῇ τῶν συμμάχων γῇ (C.I.A. II,17(=Sylloge³ 147) στ 50 κ. ἑ. ***ἐὰν δέ τις εἴπῃ ἢ ἐπιψηφίσῃ ἢ ἄρχων ἢ ἰδιώτης παρὰ τόδε τὸ ψήφισμα....ὑπαρχέτω μὲν αὐτῷ ἀτίμῳ εἶναι καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ δημόσια ἔστω... καὶ κρινέσθω ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς συμμάχοις ὡς διαλύων τὴν συμμαχίαν, ζημιούντων δὲ αὐτὸν θανάτῳ ἢ φυγῇ οὗπερ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι κρατοῦσιν· ἐὰν δὲ θα-***

νάτῳ τιμηθῇ, μὴ ταφήτω ἐν τῇ Ἀττικῇ μηδὲ ἐν τῇ τῶν συμμάχων· παρβ. καὶ *Busolt*, Der zweite athenische Bund ἐν Fleckeisen's Jahrbücher 7 Supplementband (1874) σ. 659). Ἴσως δ' ἐντεῦθεν παραληφθὲν εἰσήχθη καὶ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου παρόμοιον ἄρθρον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθήκαις, διότι τοιοῦτόν τι βλέπομεν ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ κατὰ τῶν Θηβαίων κρίσει ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῷ 335, καθ' ἣν ἡ ἀπειθήσασα πόλις κατασκάπτεται καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐξανδραποδίζονται (*Δρόϋζεν* Α',166,1). Ἡ διάταξις αὕτη προερχομένη ἐκ τοῦ παλαιοῦ καταστατικοῦ τῆς Μακεδονικῆς συμμαχίας καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐφαρμοσθεῖσα (*Διόδ.* XVIII,57), φυσικὸν ἦτο νὰ ἀναζήσῃ ἐν τῇ νέᾳ τῇ ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ὑπαγορευθείσῃ συνθήκῃ. Παρομοία δὲ διάταξις, καθ' ἣν ἐπίσης ἐπιβάλλεται ποινὴ θανάτου εἰς τὸν παραβιάζοντα τὰς συνθήκας, ἐμφανίζεται καὶ ἐν ταῖς ὁμολογίαις τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Ὀρχομενίων διασωθεῖσα ὁμολογία (*Sylloge*^{3} 490,5 : *καὶ ἐξέστω τῶι βουλομένωι δίκαν θανάτου εἰσάγειν τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν*) Ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Δρόϋζεν ὅτι κατὰ τὴν περὶ δικαίου θεωρίαν τῶν Ἑλλήνων τοιαύτη ποινικὴ ἐξουσία προσῆκεν εἰς τὴν φύσιν τῶν ὁμοσπονδιῶν καὶ παραπλήσιόν τι ἄρθρον θὰ περιείχετο καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου συμπηχθέντος Κοινοῦ (*Δρόϋζεν* Α'166 2).

Ὁ στ. 16, ἔνθα τὸ πρῶτον γράμμα εἶναι μᾶλλον Τ ἢ Γ συμπληρωτέος ἴσως *κατὰ τῶν ἐναν]τίων στρατευό[μενοι*. Ἐν στ. 17/18 συμπληρωτέον ἴσως *καθ' αὐ]τῶν* συμφώνως πρὸς τὸ ἐν στ. 33. Περὶ τῆς τροπῆς τοῦ ψιλοῦ εἰς δασὺ καὶ πρὸ ψιλουμένης λέξεως, οὐχὶ ἀσυνήθους ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ, παρβ. *Thumb*, Die griech. Sprache im Zeitalter des Hellenismus σ. 64 καὶ *Meisterhans-Schwyzer*, Grammatik der Att. Inschriften σ. 87. Ἐν στ. 18 πρὸ τοῦ ΣΙΝ σώζεται σαφῶς ἴχνος Ε ἐν τῷ λίθῳ. Ἐν στ. 19 ἡ σωζομένη ἐν τῷ λίθῳ ἄκρα τοῦ Ω καὶ τὸ ἀκολουθοῦν προσγεγραμμένον Ι ἀπαιτεῖ τὴν συμπλήρωσιν *λόγω]ι ἢ ἔργωι εἰσαγ[γέλλειν* ἀντὶ τοῦ *εἰσαγ[άγηι* τοῦ ἐκδότου, ὅπερ εἶναι ἀδύνατον, διότι ὁ χαράκτης τηρεῖ ἀπαρεγκλίτως τὴν συλλαβικὴν διαίρεσιν τῶν λέξεων ἐν τῷ χωρισμῷ τοῦ στίχου. Ἐν στ. *21* συμπληρωτέον *ὅ,τι χρὴ παθ]εῖν ἢ ἀποτεῖσαι* (**Ἀριστ.** *Ἀθην. Πολ.* 61,2 63,3 67,5. **Ἀρποκρατίων** ἐν λέξει *ἀτίμητος ἀγὼν καὶ τιμητός*).

Ἐν στ 22 ὁ Κεραμόπουλλος ἀνέγνωσεν ἐν τῷ λίθῳ *ἡ θά]λαττα καθαρὰ ἦι*, ὅπερ συμπληρωτέον ἴσως: *ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ἡ θά]λαττα καθαρὰ ἦι*. Ἡ φράσις αὕτη ἀπετέλει καθὼς φαίνεται τυπικὸν νομικὸν ὅρον δηλοῦντα τὴν ἐλευθερίαν τῆς θαλασσοπλοΐας, τὴν ἀπαγόρευσιν δηλονότι τῆς ἀπαγωγῆς ἢ τῆς κατασχέσεως τῶν πλοίων καὶ τῶν φορτίων (*κατάγειν τὰ πλοῖα*), καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν θαλασσῶν ἀπὸ τῶν πειρατῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν ἐμάστιζον τοὺς θαλασσοπλοοῦντας ἐμπόρους. Ἐν Ἀθήναις ὁ Μοιροκλῆς ἔγραψε ψήφισμα ***κατὰ τῶν** ἀδικούντων τοὺς ἐμπόρους* καὶ ἔπεισεν Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους *φυλακὴν τῶν κακουργούντων ποιήσασθαι*. Ἔγραψε δὲ ἐν τῷ ψηφίσματι ἐκείνῳ ὁ Μοιροκλῆς, ὡς πληροφορεῖ ὁ (ψευδο)Δημοσθένης Κ. Θεοκρίνους 53: «***καθαρὰν εἶναι τὴν θάλατταν***». Ὁ δὲ Διόδωρος (ΧΧ,25) παρέχει τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῶν Κιμμερίων Εὔμηλος (304 π.Χ.) *ὑπὲρ τῶν πλεόντων τὸν Πόντον πόλεμον ἐξενέγκας πρὸς τοὺς λῃστεύειν εἰωθότας βαρβάρους Ἡνιόχους καὶ Ταύρους, ἔτι δ' Ἀχαιούς,* ***καθαρὰν λῃστῶν ἀπέδειξε τὴν θάλατταν***. Ἡ φράσις αὕτη εὑρισκομένη ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ τῆς Ἐπιδαύρου ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τῇ μεταξὺ Ἀντιγόνου καὶ Ἑλλήνων ἀνανεωθείσῃ συνθήκῃ ἐξησφαλίζετο διὰ ῥητῆς διατάξεως καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν θαλασσῶν. Ὁ ὅρος οὗτος ἀσφαλῶς δὲν εἶναι νέος, ἀλλὰ περιείχετο ἔν τε ταῖς παλαιαῖς μεταξὺ Φιλίππου καὶ Ἀθηναίων συνθήκαις (Δημοσθ. περὶ Ἀλοννήσου 14) καὶ ἐν ταῖς ὕστερον, ταῖς μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου συνομολογηθείσαις συνθήκαις, ἐν αἷς ἀπετέλει ὅρον θεμελιώδη. Ἐν τῷ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγῳ τοῦ (ψευδο Δημοσθένους § 19 ἀναφέρεται: *ἔστι γὰρ δήπου ἐν ταῖς συνθήκαις τὴν θάλατταν πλεῖν τοὺς μετέχοντας τῆς εἰρήνης καὶ μηδένα κωλύειν αὐτοὺς μηδὲ κατάγειν πλοῖον μηδένα τούτων ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιῇ, πολέμιον εἶναι πᾶσι τοῖς τῆς εἰρήνης μετέχουσι*. Ἡ δὲ διάταξις αὕτη, ἥτις ὑπηγορεύθη τότε ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὅπως σημάνῃ τὴν κατάλυσιν τῆς θαλασ-

σίας ἡγεμονίας τῶν ἀσκούντων νηοψίας καὶ ἐν γένει θαλασσοκρατούντων Ἀθηναίων (Schäfer III² 28/9), δὲν ἀποτελεῖ, νομίζω, ἐνταῦθα ἁπλῆν μόνον καὶ τυπικὴν ἐπανάληψιν παλαιοῦ ὅρου, ἀλλ' ὀφείλεται καὶ εἰς πραγματικὰς συγχρόνους ἀνάγκας. Διότι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ τοῦ συμβασιλέως καὶ διαδόχου αὐτοῦ Φιλίππου βλέπομεν τοὺς Αἰτωλούς, τοὺς Κεφαλλῆνας κ.λ.π. τρομοκρατοῦντας τὰς θαλάσσας διὰ τῆς πειρατείας καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν πλοίων (*Πολύβ*. IV,6,1. 79,6. *Διόδ*. XVIII,1). Αἱ δὲ ἐπιγραφαί, ἀναφέρουσαι συχνὰς καὶ δεινὰς τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα (*Sylloge*³ 409. 454. 521. 581. 582), δικαιολογοῦσι πληρέστατα τὴν ἐν ταῖς ὁμολογίαις τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐμφάνισιν τῆς διατάξεως ταύτης, δι' ἧς οἱ σύμμαχοι ὑπεχρεοῦντο ὄχι μόνον αὐτοὶ νὰ ἀπέχωσι τοιούτων βιαίων ἐνεργειῶν, ἀλλὰ καὶ κοινὴν ἄμυναν καὶ κοινὴν καταδίωξιν κατὰ τῶν τοιαύτας πειρατικὰς πράξεις ἐνεργούντων νὰ ἀσκῶσιν. Ἡ δὲ διάταξις αὕτη ἡ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν θαλασσῶν καὶ τῆς θαλασσίας συγκοινωνίας, πηγάζουσα ἐκ τῶν ὁμοσπονδιακῶν ἰδεῶν τῶν Ἑλλήνων, ἦτο συμφωνοτάτη καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐφαρμόζει τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Περικλέους τοῦ σχεδιάσαντος πανελλήνιον συνέδριον μέλλον νὰ θεσπίσῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις «*καὶ τῆς θαλάσσης ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς*» (**Πλουτ**. *Περικλ*. 17) καὶ ἐκπληροῖ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ἰσοκράτους κηρυσσομένου ἔν τε τῷ Περὶ Εἰρήνης (20) καὶ ἐν τῷ Πανηγυρικῷ (115) ὑπὲρ «*τῶν ἀδεῶς τὴν θάλατταν πλεόντων*».

***Στ*. *23*.** Ἡ ἐν τῷ λίθῳ ἀναγινωσκομένη καὶ εὐκόλως συμπληρουμένη φράσις *πολ*[*ιτείαις δὲ χρῆσθαι* [*ταῖς πατρίοις*, ἢ [*αἷς ἂν βούλωνται*, ἀποτελεῖ καὶ αὕτη ὅρον συνηθέστατον ἔν τε ἄλλαις καὶ ἐν ταῖς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων συνθήκαις. Παρβ. τὸ περίφημον καταστατικὸν ἔγγραφον τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας *Sylloge*³ 147,15 κ. ἑ.: *ἐάν τις βούληται τῶν Ἑλλήνων*... *Ἀθηναίων σύμμαχος εἶναι καὶ τῶν συμμάχων, ἐξεῖναι αὐτῶι ἐλευθέρωι ὄντι καὶ αὐτονόμωι, πολιτευομένωι πολιτείαν ἣν ἂν βούληται* κ. τ. λ. (ἴδε καὶ Busolt, ἔ. ἀ. σ. 686 καὶ 859), καὶ τὸ χωρίον τοῦ Πολυβίου (IV,25,6.), ἐν ᾧ φέρονται ἀσφαλῶς ἐπὶ λέξει ἀντιγεγραμμένοι ὅροι τῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων ὁμολογιῶν: *προθέμενοι δὲ* (οἱ σύνεδροι τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου)... *παρακατεβάλοντο ψήφισμα*,...... *ὅτι πάντας τούτους ἀποκαταστήσουσιν εἰς τὰ πάτρια πολιτεύματα, χώραν ἔχοντας καὶ πόλεις τὰς αὑτῶν, ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, ἐλευθέρους ὄντας, πολιτείαις καὶ νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις*. Καὶ (ψευδο)*Δημοσθ. Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* 10: *ἔστι γὰρ γεγραμμένον* (ἐν ταῖς συνθήκαις) *ἐάν τινες τὰς πολιτείας τὰς παρ' ἑκάστοις οὔσας, ὅτε τοὺς ὅρκους τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης ὤμνυσαν, καταλύωσι, πολεμίους εἶναι πᾶσι τοῖς τῆς εἰρήνης μετέχουσιν*. Παρβ. πρὸς τούτοις καὶ τὸ χωρίον τοῦ Δημοσθ. Π. τ. Στεφ. 255,12 *τῆς νῦν εἰρήνης* ἔνθα ὁ σχολιαστὴς παρατηρεῖ: *τῆς ἐπὶ Ἀλεξάνδρου· ἐσπείσατο γὰρ καὶ οὗτος ὥσπερ καὶ ὁ πατὴρ ὥστε αὐτοὺς αὐτονόμους εἶναι καὶ ἀφορολογήτους, ὅμως μέντοι ὑπακούειν αὐτῷ καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν* (Wilcken ἔ. ἀ. 7,2). Ἐν στ. 24 τὸ προτελευταῖον γράμμα εἶναι μᾶλλον Α (= *αἱ*) ἢ Δ (=*δι*). Ἐν στ. 26 εἶναι λίαν ἀμφίβολον ἂν τὸ πρῶτον σωζόμενον γράμμα εἶναι Η (= *τ*]*ῆς*). Ἡ γενικὴ *βασιλέων* δεικνύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν σχέσιν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρὸς τὴν προηγουμένην Α. Τὸ δὲ ἐν τῷ ἀκολούθῳ στ. 27 *ἐπὶ νεωτερι*[*σμῶι*, ἀποτελοῦν στερεότυπον σχεδὸν ὅρον καὶ ἐν ἄλλαις συνθήκαις (παρβ. Busolt, ἔ. ἀ. σ. 829), ἐπανευρίσκεται καὶ ἐν τῷ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* λόγῳ τοῦ (ψευδο)*Δημοσθένους* § 15: *μηδὲ δούλων ἐλευθερώσεις ἐπὶ νεωτερισμῶι*. Παρβ. καὶ *Διόδ*. XVII,8. XXXII,4. *Sylloge*³ 173,63. Ἡ φράσις ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς λείψανον τῆς διατάξεως, καθ' ἣν πᾶσα βιαία μεταβολὴ τῆς ἐνεστώσης πολιτικῆς καταστάσεως ἀπηγορεύετο καὶ ἠμποδίζετο, ἐτιμωροῦντο δὲ ὡς καταλύοντες τὴν συμμαχίαν οἱ ἐπιχειροῦντες τοιούτους νεωτερισμοὺς (Kaerst I² 276). Τὸ ἐν στ. 29 τελευταῖον γράμμα εἶναι κατακόρυφος κεραία, Ι ἴσως, ἢ λείψανον Ε ἢ Η. Νομίζω δὲ πιθανὸν ὅτι τὰ σωζόμενα ἐνταῦθα γράμματα ἀποτελοῦσι τὸ πρῶτον μέρος ῥηματικοῦ τινος τύπου τοῦ *κρίνειν* καὶ ὄχι κυρίου τινὸς ὀνόματος *Κρινίας* π. χ. Ἐν στ. 32 συμπληρωτέον ἴσως *αὐτόχειρες ἔ*[*στωσαν*. Περὶ τῆς νομικῆς χρήσεως τῆς λέξεως *αὐτόχειρες* (= χειρο-

δικοῦντες) παρβ. **Ἀριστ.** Ἀθην. Πολ. 39,5 **Πολύβ.** II, 58,8.

Ἡ ἑτέρα τῶν πλευρῶν τῆς ἐπιγραφῆς (Β΄) ἀποτελεῖ συνέχειαν καὶ τέλος τῆς ἄλλης (Β), ὡς δεικνύει ὁ ὅρκος ὅστις συνήθως εὑρίσκεται ἐν τέλει τῶν τοιούτων ἐγγράφων συνθηκῶν (παρβ. *Sylloge*³ 151.173.196.260. Larfeld, ἔ, ἀ. I. 444 II σ. 727).

Ἐν στ. 1—6 θὰ περιείχοντο ἴσως αἱ ὑποχρεώσεις ἃς εἶχον αἱ τοῦ συνεδρίου κοινωνοῦσαι πόλεις περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων, καὶ ὧν τὴν παραμέλησιν βλέπομεν τιμωρουμένην ἐν στ. 37-39 τῆς ἐπιγραφῆς Α.

Ἐν στ. 10 ὁ κ. Λεονάρδος μοὶ ὑποδεικνύει τὴν συμπλήρωσιν *ἀλλ' ἴσως κ[αὶ δικαίως* παραπέμπων εἰς I. G. XII.3 1116,12/3 . καὶ I. G. XII,9 236,12. παρβ. καὶ Dittenberger, Orient. Gr. Inscr. 556,16. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου]ως συμπληρωτέον δι' ἐπιρρήματος ἐπίσης τροπικοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτου σημασίας πρὸς τἀκολουθοῦντα *ἴσως κ[αὶ δικαίως* καὶ μετ' ἀρνήσεως ἐκφερομένου, ὡς δεικνύει ὁ ἀντιθετικὸς *ἀλλά*. Τοῦ ἐπιρρήματος δὲ τούτου τὴν πρὸ τοῦ]ως συλλαβὴν ὁ πάντοτε ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ κανονικὸς χωρισμὸς τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν στίχων ἀπαιτεῖ λήγουσαν εἰς φωνῆεν, π. χ. *ἀνοικεί]ως*, ἢ *ἀνομοί]ως*, ἢ *ἀναξί]ως*, ἢ *ἐναντί[ως* ἤ τι τοιοῦτον.

Ἡ ἐν στ. 11 ἀναγινωσκομένη φράσις *εἰσφοραὶ γίνων[ται*, δηλοῦσα τὰς ὑπὸ τῶν συμμαχίδων πόλεων καταβαλλομένας χρηματικὰς εἰσφοράς, εἶναι καὶ αὕτη συνήθης ἐν ταῖς συνθήκαις. Παρβ. I. G. II, 237,27: *τὰς εἰσφορὰς ἐάν τινες γίνωνται μετὰ Ἀθηναίων εἰσφέρειν*. Αἱ εἰσφοραὶ συνιστάμεναι εἰς χρηματικὸν φόρον καὶ ἀποβλέπουσαι εἰς τὸ οἰκονομικὸν μέρος τῆς συμμαχίας, δηλοῦσιν ἐν μέρει ὅ,τι καὶ αἱ συντάξεις (παρβ. S.G.D.I. 304 A. στ. 20 καὶ Kaerst, Rh. Mus. 52, 543,3. καὶ Busolt, ἔ. ἀ. σ. 683 κ. ἑ. 718 κ. ἑ.). Ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ οἰκονομικοῦ τούτου ὅρου καὶ ἡ ἐν τῷ ἀμέσως ἐν στ. 12 ἀκολουθοῦσα λέξις *δύναμις* δὲν θὰ ἐσήμαινεν ἐνταῦθα την στρατιωτικήν, ἀλλὰ τὴν οἰκονομικὴν δύναμιν ἑκάστης εἰσφερούσης πόλεως. Διὰ τοῦτο συμπληρωτέον ἴσως *μὴ ὑπὲρ] δύναμιν*, ἢ *εἰς] δύναμιν*, ἢ *κατὰ] δύναμιν*.

Ἐν στ. 15 ἀναγνωσθήτω οὐχὶ ὡς μία λέξις, ὡς σημειοῖ ὁ ἐκδότης, ἀλλὰ κεχωρισμένως: *ἄν τι βούλωνται*. Ὁ στ. 16 συμπληρωτέος ἴσως *τῶν συμφερόντ[ων τοῖς βασιλεῦσι καὶ ταῖς πόλεσι* κατὰ τὸν στ. Α 29.

Ἐν στ. 17 ἀντὶ τοῦ ἀτόπου *ἐπανορθώ[σθωσαν* συμπληρωτέον μετὰ τοῦ προηγουμένου καὶ τοῦ ἑπομένου στίχου, ὅπου ὡς εἰκάζω θὰ διετυποῦτο ὡρισμένη ὑποχρέωσις τῶν κοινωνούντων τοῦ συνεδρίου Ἑλλήνων περὶ ἐπανορθώσεως, ἤτοι ἀναθεωρήσεως καὶ διορθώσεως πραγμάτων τινῶν ἀφορώντων εἰς τὸ Κοινόν, οὕτω πως: *φροντίζειν δὲ περὶ] τῶν συμφερόντ[ων τοῖς βασιλεῦσι καὶ ταῖς πόλεσι καὶ ὅσα ἂν ἡγῶνται] οὗτοι ἐπανορθω[τέα ἐπανορθοῦν καὶ τἆλλα πάντα ἐπιτελεῖν κατὰ τὰς ὁμο]λογίας καὶ τοὺς [ὅρκους*. Περὶ τῆς χρήσεως καὶ τῆς σημασίας τοῦ *ἐπανορθοῦν* καὶ *ἐπανορθοῦσθαι*, ἢ *διορθοῦν* καὶ *διορθοῦσθαι τὴν πολιτείαν* παρβ. **Ἀριστ.** Ἀθην. Πολ. 35, 2 *Πολιτικ.* 1239,α.3. *Πλάτ. Νόμ. Ζ΄* σ. 809 Β. *Δημοσθ. Π. Ἁλονν.* 30. *Sylloge*³ 229. 581,86. S. G. D. I. 5040,75: *αἰ δέ τι κα δόξῃ ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι βουλευομέναις ἐπὶ τῷ κοινῇ συμφέρειν διορθώσασθαι κύριον ἔστω τὸ διορθωθέν*.

Ἀκολούθως ἐν στ. 18-21 θὰ διετυποῦτο ὁ τρόπος καὶ ὁ τόπος τῆς ἀναγραφῆς ἤτοι τῆς δημοσιεύσεως τῶν ὁμολογιῶν. Ἡ ἐν στ. 20 αἰτιατικὴ *Ἠλείους δὲ* καὶ ἐν στ. 21 *Ἀχαιοὺς δ' εἰς* ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰς ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ 19 *στή]λας λιθίνας* εἶναι νομίζω λείψανα τῶν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς συνθήκαις διατυπουμένων ὅρων περὶ τοῦ τίνες καὶ ποῦ ὑποχρεοῦνται νὰ στήσωσι τὰς στήλας τῶν συνθηκῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τόποι ὅπου συνήρχετο τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἦσαν τὰ ἱερά, ἐν οἷς ἐτελοῦντο οἱ στεφανῖται ἀγῶνες, πιστεύω ὅτι καὶ οἱ τόποι, ὅπου διετάσσετο ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ νὰ ἀναγραφῶσι τὰ ἀντίγραφα τῆς πρὸς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα συνθήκης, θὰ ἦσαν τὰ τέσσαρα πανελλήνια ἱερά, τῶν Δελφῶν, τῆς Ὀλυμπίας τῆς Νεμέας, τοῦ Ἰσθμοῦ, ἴσως δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα, ἐν οἷς ἀσφαλῶς τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ ἀποτμήματι τούτῳ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀναφαίνονται ἴχνη ἄλλων ὀνομάτων, οὐδὲ ὑπάρχει ὁ προσήκων χῶρος διὰ πλειόνων ἱερῶν ὀνόματα, πιθανὸν ὅτι ὁ τόπος τῆς ἀναγραφῆς τῶν μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου

ὁμολογιῶν περιωρίζετο εἰς τρία ἢ τέσσαρα μόνον ἱερά, ἐν οἷς ἀσφαλῶς περιελαμβάνετο καὶ τὸ τῆς Ἐπιδαύρου, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ εὑρέθη ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή, ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο εἰ μὴ αὐτὴ ἡ ἐκεῖ κατὰ ῥητὴν κοινὴν ἀπόφασιν στηθεῖσα λιθίνη στήλη τῶν μεταξὺ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ Ἑλλήνων συναφθεισῶν ὁμολογιῶν. Εἶναι δὲ γνωστὴ καὶ πολλαχῶς μεμαρτυρημένη ἡ εὐσεβὴς συνήθεια, καθ' ἣν αἱ συνθῆκαι καὶ ἐν γένει πάντα τὰ διεθνοῦς περιεχομένου ἔγγραφα, χαρασσόμενα ἐπὶ λίθου ἢ ἐπὶ χαλκοῦ, ἐξετίθεντο εἰς τοὺς ἱεροὺς περιβόλους, ὅπου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν τελοῦντα περιήρχοντο διὰ τὸ πολυσύχναστον τῶν ἱερῶν τούτων εἰς πανελλήνιον γνῶσιν (παρβ. *Θουκ.* Ε' 18,10 47,11. *Sylloge*³ 336,421. Larfeld I. σ. 193 κ. ἑ. Fillipson, ἔ. ἀ. I,414 καὶ 419). Κατὰ ταῦτα τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου ἐν στίχοις 18 κ. ἑ. θὰ εἶχεν ὧδέ πως: [— *Τοὺς δὲ συμμάχους ἀναγράψαι τὸ δόγμα εἰς στή*]*λας λιθίνας κα*[*ὶ στῆσαι* (ἢ *ἀναθεῖναι*) . . . . . . *Ἀργείους μὲν εἰς Νεμέ*]*αν Ἠλείους δ' ε ἰ; Ὀλυμπίαν, Φωκεῖς δ εἰς Δελφούς* . . . .] *Ἀχαιοὺς δ' εἰς Ἐπίδαυρον ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀσκληπιοῦ*, ἢ *Ἀχαιοὺς δ' εἰς* [*τὸ ἐν Ἐπιδαύρωι τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἱερὸν* (II. G. IV 752). Ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐπίσης *κα*[*ὶ στῆσαι εἰς τὰ ἱερά* . . . . *μὲν εἰς* . . . . κ.τ.λ

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου εὕρεσις τῆς συνθήκης ταύτης ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἐκεῖ ἐδημοσιεύθη αὐτή, καὶ ταύτης λείψανον εἶναι τὸ προκείμενον τεμάχιον, καὶ ὅτι ἀσφαλῶς θὰ διετυποῦτο ἐν τῷ ἐγγράφῳ ὁ ὅρος τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ δημοσιεύσεως. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζομεν ὅτι ἡ Ἐπίδαυρος προσχωρήσασα κατὰ τὸ ἔτος 243/2 εἰς τό Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν ἀπετέλει ἔκτοτε μέλος αὐτοῦ, συμπεραίνομεν ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐπιδαύρου θὰ ὑπεχρεώθησαν νὰ στήσωσι τὴν στήλην τῆς συνθήκης οἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμενοι Ἀχαιοί, δηλαδὴ τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν. Εἶναι δὲ τοῦτο, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἷς terminus post quem διὰ τὴν προέλευσιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις καὶ διὰ τοῦτον ἀκόμη τὸν λόγον πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα. Τότε δὲ ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ Ἀντιγόνου εἰσῆλθον καὶ οἱ Ἠλεῖοι εἰς τὴν συμμαχίαν εἰρηνεύσαντες πρὸς στιγμὴν μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς ὅμως νὰ μετέχωσι τῶν συμμαχικῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων (παρβ. *Niese* II 336).

Οἱ ἀπὸ 24 κ.ἑ. στίχοι περιελάμβανον τὸν ὅρκον τῶν μετεχόντων τοῦ Κοινοῦ συμμάχων περὶ πίστεως εἰς τὰς συνθήκας καὶ περὶ σεβασμοῦ καὶ προστασίας τῶν ἐμμενόντων τῇ συμμαχίᾳ. Ὁ τύπος τοῦ ὅρκου τούτου εἶναι ὁ συνήθης ἐν ταῖς συνθήκαις »*Ὀμνύω Δία, Γῆν, Ἥλιον, Ποσειδῶ, Ἄρη, Ἀθηνᾶν καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς πάντας καὶ πάσας* (παρβ. Larfeld I, 444. Ziebarth, ἔ. ἀ. σ. 20 καὶ *Sylloge*³ 89.148.151), οὕτω δὲ συμπληρωτέος καὶ ἐνταῦθα ὁ στ. 24. Ὅτι δὲ δὲν ἔλειπον οἱ ὅρκοι καὶ ἐκ τῶν συνθηκῶν, ἃς συνωμολόγησαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁ Φίλιππος, ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ οἱ ὕστερον ἀνανεώσαντες αὐτὰς Διάδοχοι καὶ Ἐπίγονοι, μαρτυρεῖται ὑπό τε τῆς ἐπιγραφικῆς (IG.II. 160 = *Wilhelm*, ἔ ἀ. σ. 6 στ 2. *Sylloge*³ 260) καὶ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως (παρβ. ψ.**Δημοσθ**. *Περὶ τ. π. Ἀλέξ. συνθ.* 1 καὶ 6. ***Πολύβ***. IV 24,8).

Ἐν στ. 25 συμπληρωθήτω *ἐμμε*]*νῶ ἐν τῆι συ*[*μμαχίαι*. Ἡ προσθήκη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἰῶτα προσγεγραμμένου ἐν τῷ διατηρηθέντι *νω* εἶναι πάντῃ ἀδικαιολόγητος, ἐπίσης δὲ ἡ ἀνάγνωσις *συν*[*όδῳ* δὲν εἶναι πιθανή, διότι μετὰ τὸ Υ δὲν σώζεται γράμμα Ν ἐν τῷ λίθῳ. Ἂν δ' ἐσώζετο, ἔπρεπε νὰ συμπληρώσωμεν *συν*[*θήκηι*. Ἀλλὰ τὸ ἐλάχιστον σωζόμενον ἴχνος τοῦ μετὰ τὸ Υ γράμματος ἀποτελοῦν μικρὰν πλαγίαν πρὸς τὰ κάτω ἀριστερὰ γραμμήν, καὶ οὐχὶ κάθετον, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ἐκπεσὸν ἐνταῦθα γράμμα ἦτο Μ καὶ οὐχὶ Ν. διὰ τοῦτο συνεπληρώσαμεν *συ*[*μμαχίαι* (παρβ. *Sylloge*³ 581,88: *ὁρκιξάντων* . . . . . :*ἐμμενεῖν τᾷ συμμαχίᾳ καὶ τᾷ συντάξει τᾷ γεγενημένᾳ ἀδόλως καὶ ἀπεριφράστως)*. Τὸ *ἐμμε*]*νῶ* ἀποτελοῦν ἄρθρον τοῦ ὅρκου εὑρίσκεται καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ I.G.II,160 στ. 3 ἥτις, ὡς ἐπανειλημμένως ἐλέχθη, ἀποτελεῖ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην Φιλίππου τοῦ Β'. Ὁ ὅλος στίχος συμπληρωτέος οὕτως: *ἐμμε*]*νῶ ἐν τῆι συ*[*μμαχίαι τῆι γεγενημένηι πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ἀντίγονον καὶ Φίλιππον*] *καὶ τοὺς τού*[*των συμμάχους*.... Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον παρβ. ***Πολύβ***. III, 22, 4. 24, 3. VII,9,2 κ.λ.π.

Ἐν στ. 27 συμπληρωτέον ἴσως *κοινωνοῦν*]*τας τοῦ συν*[*εδρίου*· παρβ. *ψ*-**Δημοσθ**. *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* 6: *πολέμιον ἅπασι τοῖς τῆς εἰρήνης κοινωνοῦσι*· καὶ κατωτέρω 15: *ἐν ταῖς*

κοινωνούσαις πόλεσι τῆς εἰρήνης. **Διόδ.** XV, 28: *καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν κοινωνούντων τοῦ συνεδρίου*. Δύναται δ' ὅμως νὰ συμπληρωθῇ καὶ *μετέχον*]*τας τοῦ συνεδρίου*, αὐτόθι § 19: *τῆς κοινῆς εἰρήνης μετέχειν*. Ὁ στ. 28 δύναται νὰ συμπληρωθῇ συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ Φιλίππου I.G.II. 160 = Sylloge[3] 260, Wilhelm, ἔ. ἀ. σ. 7. στ. 5 οὕτω πως: — *καὶ οὐ*[*χ ὅπλα ἐποίσω ἐπὶ πημονῆι ἐπ' οὐδένα τῶν ἐμ*]*μενόντων τ*[*αῖς συνθήκαις οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλατταν*...., καίτοι τὸ ὑποτιθέμενον πλάτος τοῦ στίχου ἀπαιτεῖ κατά τι περισσότερα γράμματα. Ἐν στ. 29 μετὰ τὸ τελευταῖον γράμμα Τ διακρίνεται πλαγία γραμμή, ἴχνος δηλονότι Α· διὰ τοῦτο συμπληρωτέον *τ*[*αῖς συνθήκαις* ἢ *τ*[*αῖς ὁμολογίαις* καὶ *οὐχὶ τ*[*οῖς ὅρκοις*. Ἡ φράσις *ἐμμένειν ταῖς συνθήκαις, ταῖς ὁμολογίαις, τοῖς ὅρκοις* κ. λ. π. εἶναι συχνοτάτη (*ψ*-**Δημοσθ** *Π* *τ. π.* *Ἀλέξ. συνθ*. 1. 5.8.12.14. παρβ. καὶ Dittenberger Or. Gr. Inscr. $229_{61,72}$).

Ἐν στ. 29/30 συμπληρωτέον *οὐδὲ τὴν χώ*]*ραν ἀποτεμοῦ*[*μαι οὐδενὸς τῶν τοῦ συνεδρίου κοινωνούντων*. Ἡ χρῆσις τοῦ μέσου *ἀποτέμνομαι* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ σφετερίζεσθαι, τοῦ ἀποκόπτειν τμῆμα γῆς ἀπό τινος καὶ εἰς τὸ ἴδιον προσαρτᾶν, τοῦ κατακτᾶσθαι, εἶναι συνήθης (**Πολύβ** IX,28,$_7$: *ἀποτεμόμενος* (ὁ Φίλιππος ὁ Ε') *καὶ τὰς πόλεις καὶ τὴν χώραν προσένειμε*), εὕρηται δὲ συχνότατα ἐν Κρητικαῖς ἰδίως συνθήκαις (S.G.D.I. 5014,$_2$. 5018,$_{11}$. 5075,$_{5.8}$. καὶ A.E. 1908 σ. 221 στ. 12 καὶ 16).

Περὶ τῆς ἐν στ. 30/31 ὑπ' ἐμοῦ προτεινομένης συμπληρώσεως: *οὐδὲ τὴν βα*]*σιλείαν τὴν Ἀν*[*τιγόνου καὶ* **Φιλίππου** *καὶ τῶν ἐκγόνων καταλύσω*, ἀποτελούντων καὶ τούτων μέρος τοῦ ὅρκου, ἐλέχθησαν ἀνωτέρω (σελ. 13 κ ἑ.) τὰ δέοντα· τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στ. 31 συμπληρωθήτω ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν στ. 32 ὧδέ πως: *καὶ εἴ*] [*τις*] *ἄλλος τού*[*τοις ὑπεναντία ποιεῖ, πολεμήσω*. Πρὸ τοῦ *ἄλλος* διακρίνεται ἐν τῷ λίθῳ ἴχνος τοῦ Σ.

Ἐν στ. 34 συμπληρωτέον ἴσως *ἀλλὰ πο*[*ιήσω πᾶν τὸ δυνατὸν* ἢ καὶ *ἀλλὰ πο*[*λεμήσω*, ὁπότε θὰ ἔλειπεν ἡ αὐτὴ λέξις ἐκ τοῦ στ. 32. Ὅτι θὰ διετυποῦντο ἐν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ὅροι κηρύξεως πολέμου κατὰ τῶν καταλυόντων το Κοινόν, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξ. συνθηκῶν λόγος τοῦ (ψευδο)Δημοσθένους § 6· *προσγέγραπται ἐν ταῖς συνθήκαις πολέμιον εἶναι τὸν ἐκεῖνα ἅπερ Ἀλέξανδρος ποιοῦντα ἅπασι τοῖς τῆς εἰρήνης κοινωνοῦσι, καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ στρατεύεσθαι ἐπ' αὐτὸν ἅπαντας* (παρβ. καὶ § 10.17).

8. Συμπέρασμα.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα συνάγομεν ἐν συμπεράσματι τὰ ἑξῆς: Ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ προσήκουσιν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ δὴ εἰς τὴν ὑπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος τῷ 224 γενομένην ἐν Αἰγίῳ ἀνανέωσιν αὐτοῦ· ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν Α ἀποτελεῖ τὸν καταστατικὸν ὀργανισμὸν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίου, ἡ δὲ ΒΒ' τὴν ὁμολογίαν τῆς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν συμβασιλέων τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ Φιλίππου τοῦ Ε' συναφθείσης συμμαχίας. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ δόγματα ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς πρώτης συνελεύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου συγκληθέντων ἀντιπροσώπων τῶν συμμαχίδων πόλεων, ἥτις εἶχε συντακτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἧς προήδρευσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόεδροι προσωρινοί, διορισθέντες ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου

Ἐν τῷ διασωθέντι τμήματι τοῦ καταστατικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συνεδρίου περιέχονται ἐν χωριστοῖς ἄρθροις αἱ ἑξῆς διατάξεις: Ἐξασφαλίζεται ἡ ἀσυλία τῶν συνέδρων, τῶν πρέσβεων καὶ τῶν στρατιωτῶν Ὁρίζεται ὁ χρόνος, ἡ διάρκεια καὶ ὁ τόπος τῶν συνελεύσεων τοῦ κοινοῦ συνεδρίου. Κανονίζεται ἡ ἀπαρτία τοῦ συνεδρίου, ἀσφαλίζεται τὸ κῦρος τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ καὶ κηρύσσεται τὸ ἀνεύθυνον τῶν συνέδρων. Ὁρίζεται ὁ τρόπος καθ' ὃν καταρτίζεται τὸ προεδρεῖον τοῦ συνεδρίου, ἀναγράφονται τὰ καθήκοντα τῶν προέδρων, οἵτινες εἶναι ὑπεύθυνοι τῶν πράξεων αὐτῶν, καὶ κανονίζεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου. Διατυποῦται ἡ ὑποχρέωσις τῶν μετεχουσῶν τοῦ Κοινοῦ πόλεων περὶ ἀποστολῆς συνέδρων εἰς τὰς συνόδους καθὼς καὶ τὸ χρηματικὸν πρόστιμον τὸ ἐπακολουθοῦν τὴν παραμέλησιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, ἐπίσης δὲ ὁρίζεται καὶ ἡ χρηματικὴ ποινὴ ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς τὰς συμμαχίδας

πόλεις τὰς καθυστερούσας τὴν ἀποστολὴν στρατιωτικῶν δυνάμεων παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων γινομένην παραγγελίαν.

Πλὴν δὲ τῶν νέων εἰδήσεων, ἃς παρέχει ἡ ἐπιγραφή, διαφωτίζει καὶ ἄλλα τινὰ ζητήματα ἀτελῶς μέχρι τοῦδε γνωστά, ὡς εἶναι π.χ. ἡ ἀρχὴ *τοῦ ἐπὶ τῆς κοινῆς φυλακῆς*, ὁ τόπος τῶν συνελεύσεων τοῦ συνεδρίου, ἡ πολιτικὴ θέσις τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ Κοινῷ τῶν Ἑλλήνων κ.λ.π.. Κυρίως δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ῥίπτει νέον καὶ σπουδαῖον φῶς ἐπὶ τῆς συγκροτήσεως, τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ ἐν γένει τῆς ἐσωτερικῆς ὀργανώσεως τῶν ὁμοσπονδιακῶν καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν σωμάτων ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκ τῆς ὁμολογίας, ἐπειδὴ μικρὸν μέρος αὐτῆς ἐσώθη καὶ τοῦτο σφόδρα ἠκρωτηριασμένον, ἐλάχιστα διδασκόμεθα. Προκύπτουσιν ὅμως σαφεῖς καὶ ἐκ τοῦ τεμαχίου τούτου ὅροι τινὲς τῆς συμμαχίας, ὡς π.χ. ἡ ἐλευθερία τῶν θαλασσῶν, ὅρος σπουδαῖος καὶ θεμελιώδης τῶν φιλελευθέρων ὁμοσπονδιακῶν συνδέσμων, ἡ ὑποχρέωσις τῶν συμμάχων περὶ δημοσιεύσεως τῶν συνθηκῶν ἐν στήλαις λιθίναις καὶ ἀναθέσεως αὐτῶν ἐν τοῖς πανελληνίοις ἱεροῖς, ὁ ὅρκος τῶν συνθηκῶν κ.λ.π.

Ἐκ τῶν ὁμοίων καὶ συγγενῶν φράσεων, αἵτινες παρουσιάζονται ἀπὸ κοινοῦ ἔν τε τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ περὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῇ καὶ ἐπιγραφικῇ παραδόσει, συνάγεται ὅτι οὔτε ὁ καταστατικὸς ὀργανισμὸς τοῦ συνεδρίου, οὔτε αἱ ὁμολογίαι ἦσαν ἐντελῶς νέα κείμενα, ἀλλ' ὅτι ἀμφότερα τὰ ἔγγραφα ἐστηρίζοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ παλαιὰ τὰ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου συνταχθέντα καὶ ἐκεῖνα εἶχον ὡς πρότυπα, ὧν αἱ ἀναμνήσεις διετηροῦντο ζωηραὶ μετὰ ἑκατὸν ἔτη καὶ πλέον.

Ἐν τέλει συγκρίνοντες τοὺς ὅρους καὶ τὰς διατάξεις τοῦ καταστατικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συνεδρίου, ὡς παρουσιάζεται οὗτος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἐπιδαύρου, πρὸς τὰς διατάξεις τὰς ἰσχυούσας ἐν ἄλλοις συνεδρίοις παλαιοτέρων ἑλληνικῶν ὁμοσπονδιακῶν ὀργανώσεων, καὶ ἐξετάζοντες τὰ κοινὰ γνωρίσματα αὐτῶν, ἅτινα δὲν εἶναι ὀλίγα, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς πιθανὰ συμπεράσματα καὶ περὶ τοῦ τίς ἐκ τῶν παλαιοτέρων τούτων ὁμοσπονδιακῶν ὀργανώσεων ἔσχε τὴν μεγαλυτέραν ῥοπὴν ἐπὶ τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τῷ 338/7 π. Χ. καὶ ἐκ τίνος τοιαύτης ὀργανώσεως παρελήφθησαν διατάξεις ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας Κοινῷ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τοιαύτη ἔρευνα θὰ ἦγεν ἡμᾶς πέρα τῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ διαγεγραμμένων ὁρίων, δι' ὃ καὶ ἀναβάλλομεν αὐτὴν εἰς ἄλλοτε.

Ἐν Ἀθήναις μηνὶ μαρτίῳ 1922

Σ Β. Κουγέας.

Ἐπίμετρον.

Ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ τυπογραφικοῦ πιεστηρίου τὸ τελευταῖον τοῦτο φύλλον τῆς μελέτης μου, ἔλαβον πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου Οὐλερίχου Wilcken περὶ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, δημοσιευθεῖσαν τῇ 5 Αὐγούστου 1922 ἐν τοῖς Sitzungsberichte der preuss. Akademie der Wissenschaften 1922 XVIII σελ. 122 κ.ἑ. ὑπὸ τὸν τίτλον: Über eine Inschrift aus dem Asklepieion von Epidauros. Μετὰ χαρᾶς βλέπω ὅτι κατά τε τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἑρμηνευτικὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἐπεξεργασίαν καὶ κατὰ τὰ ἱστορικὰ πορίσματα αἱ ἀνωτέρω διατυπούμεναι γνῶμαί μου συμπίπτουσι καὶ συμφωνοῦσιν ἐν τοῖς πλείστοις καὶ τοῖς κυριωτάτοις πρὸς τὰς γνώμας τοῦ σοφοῦ διδασκάλου. Διορθῶν ὁ Wilcken ἐν στ. Α 23 τὸ *συνέδροις* τοῦ λίθου εἰς *προέδροις*, καὶ συμπληρῶν ἐν στ. Α 27/28 *κυρίους*]*ὄντας* ἀντὶ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ προτεινομένου *τοὺς δὲ συνεδρεύ*]*οντας*, ἐπιτυγχάνει ἀσφαλῶς τὸ ὀρθόν. Ὡσαύτως ἡ ἐν στ Α 8-9 συμπλήρωσις τοῦ Wilamowitz *ἐκπεμπομένου*[*ς μήτε ἐξιόν*]*τας, ἐφ' ἃ ἑκάστοις συντέτακται, μήτ*[*ε καταπορευ*]*ομένους ἐπὶ τὰ*[*ς πατρίδας μ*]*ηδὲ* μοὶ φαίνεται πιθανωτάτη· ἀντὶ δ' ὅμως τοῦ *πατρίδας* εὐαρμοστοτέρα πρὸς τὸ ἐκ 14-15 γραμμάτων χάσμα (ἴδε ἀνωτέρω σ. 22) θὰ ἦτο ἡ συμπλήρωσις *ἐπὶ τὰ*[*ς οἰκείας χώρας* (ἢ *πόλεις*) *μ*]*ηδὲ* κτλ Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὑπ' ἐμοῦ ἐκτιθεμέ-

νων νομίζω ὅτι ἔχει ἀνάγκην τροποποιήσεως. Ὁ Wilcken ἀνάγει τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν συμβασιλείαν Ἀντιγόνου τοῦ Μονοφθάλμου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (302 π. Χ.), χωρὶς νὰ ἀποκλείῃ καὶ τὴν πιθανότητα τῆς ἀναγωγῆς αὐτῆς εἰς τὴν συμβασιλείαν Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ Φιλίππου τοῦ Ε' (224/3 π. Χ.), ἐνῷ ἐγὼ ἀντιθέτως, χωρὶς νὰ ἀποκλείω τὴν ἀναγωγὴν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τοὺς Δημήτριον καὶ Ἀντίγονον (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 15 κ.ἑ.), νομίζω πιθανώτερον ὅτι αὕτη ἀναφέρεται εἰς Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα καὶ Φίλιππον τὸν Ε'. Ἄς μοὶ ἐπιτρέψῃ δὲ ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ νὰ ἐμμείνω εἰς τὴν γνώμην μου ταύτην καὶ διὰ λόγους καθαρῶς παλαιογραφικούς, δι' οὓς μᾶλλον εἰς τὸν 3ον ἢ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα ἀνακτέα ἡ ἐπιγραφή, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπειδὴ ἀποβλέπω εἰς τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως αὐτῆς. Διότι τίνες ἔστησαν τὰς στήλας ἐν Ἐπιδαύρῳ, ὅπου αὗται εὑρέθησαν; Πιστεύω ἀδιστάκτως ὅτι τοῦτο ἔπραξαν οἱ ἐν στ. Β 21 (=Wilcken III 21) ἀναφερόμενοι *Ἀχαιοί*, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ λίθῳ θέσις δι' ἄλλους (τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Wilcken ἔ. ἀ. σ. 136), πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διὰ τοὺς Ἐπιδαυρίους, ὧν ἡ πόλις οὐδ' ἀναφέρεταί που ὡς συμμαχήσασα τότε τῷ Δημητρίῳ. Ἀλλ' ἀφοῦ ὡς γνωστὸν ἡ Δωρικὴ Ἐπίδαυρος προσεχώρησεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς μόλις τῷ 243 π. Χ. (ἴδε ἀν. σ. 18), εἶναι σφόδρα ἀπίθανον ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸ τοῦ ἔτους τούτου τὸ Ἱερὸν αὐτῆς ὡς τόπος δημοσιεύσεως πολιτικῶν ἐγγράφων ἐκ μέρους τῶν Ἀχαιῶν. Ἔπειτα πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ πιστευθῇ ὅτι μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ ἧτταν τῶν Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου καὶ τὴν ῥαγδαίως ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν μεταβολήν, καθ' ἣν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτησεν ἀπολύτως ὁ Κάσσανδρος, αἱ περιέχουσαι τὰς πρὸς τὸν Δημήτριον συνθήκας τῶν Ἑλλήνων στῆλαι παρέμειναν ἀλώβητοι, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰς ἑκάστοτε ἐν Ἑλλάδι ἐπερχομένας πολιτικὰς μεταβολὰς ἐπηκολούθει ἄμεσος καθαίρεσις καὶ καταστροφὴ τῶν στηλῶν, μάλιστα δ' ἐκείνων, αἵτινες ὑπεμίμνησκον πολιτικὰς πράξεις τοῦ ἀντιπάλου; Τοιαύτη *καθαίρεσις στηλῶν* ἀναφέρεται συχνά (Sylloge³ 119. 184. 317. Ἀρρ. Ἀν. Β', 1,4). Εἰδικῶς δὲ διὰ τοὺς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον γνωρίζομεν ὅτι τοσαύτη ἠγέρθη ἡ κατ' αὐτῶν ἐχθρότης τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ καταστροφήν, ὥστε οἱ μὲν Ἀθηναῖοι οὐδ' ἐπέτρεψαν τῷ Δημητρίῳ τὴν προσέγγισιν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ἀπέξεσαν δὲ ὕστερον καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου ἔκ τινων ἐπιγραφῶν (Larfeld I, 237. ἴδε καὶ 242), ἐν δὲ Πελοποννήσῳ «*τῶν πραγμάτων αὐτῷ* (τῷ Δημητρίῳ) *κακῶς ἐχόντων ἐξέπιπτον ἑκασταχόθεν αἱ φρουραὶ καὶ μεθίστατο πάντα πρὸς τοὺς πολεμίους*» (Πλουτ. Δημήτρ. 31). Ὁ λόγος οὗτος τῆς καθαιρέσεως τῶν στηλῶν οὐδόλως ἰσχύει διὰ τὰς συνθήκας, ἃς συνῆψε μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἀντίγονος ὁ Δώσων συμβασιλεύων τῷ Φιλίππῳ. Διότι γνωρίζομεν ὅτι αἱ συνθῆκαι αὗται παρέμενον ἐν ἰσχύι ἐπὶ μακρὸν μέχρι καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατήσεως (ἴδε ἀνωτ. σ. 12)· ὅταν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἠτόνησαν αὗται καὶ ἐλησμονήθησαν, αἱ ταύτας περιέχουσαι στῆλαι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ὑλικὸν εἰς τὴν οἰκοδομὴν Ρωμαϊκῶν κτισμάτων, ἐν οἷς ἀνασκαπτομένοις σήμερον εὑρίσκονται ἐντετειχισμέναι.

Κατὰ τῆς ἀναγωγῆς τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ὑπ' Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἀνανεωθὲν Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ὁ Wilcken (σ. 146) ἀναφέρει τέσσαρας λόγους, εἰς οὓς ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἀντιπαρατηρήσω τινὰ προχείρως καὶ διὰ βραχέων. **1. Τὴν παλαιογραφικὴν γνώμην** τοῦ Wilhelm, κρίναντος περὶ τῶν παλαιῶν λειψάνων τῆς ἐπιγραφῆς (ἔ. ἀ. σ. 33) ὅτι δύνανται ταῦτα ἀσφαλῶς νὰ ἀναχθῶσι ἀκόμη εἰς τὸν 4ον αἰῶνα (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 13). Ἀλλ' εἶναι ζήτημα ἂν ὁ Wilhelm, βλέπων νῦν πληρεστέραν τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπιγραφῆς, θὰ ἐνέμενεν εἰς τὴν παλαιὰν περὶ αὐτῆς γνώμην. **2. Τὸ ἀνήλικον τοῦ Φιλίππου, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς πραγματικὴν συμβασιλείαν.** Ἀλλ' ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἀντίγονος ὁ Δώσων δὲν ἦτο ἰδίῳ τινὶ δικαιώματι βασιλεύς, ἀλλ' *ἐπίτροπος* καὶ *ἐπιμελητὴς τοῦ Φιλίππου* (Εὐσέβιος I 238 ἔκδ. Schoene. Παυσαν. 7,7,4. κλπ.), ἀγόμεθα ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀντίθετον σκέψιν: ὅτι ἐπειδὴ «*ἐπετρόπευε τὸν ὀρφανευόμενον Φίλιππον*» καὶ ἦτο «*δίκαιος εἰς τὴν ἐπιτροπήν, περισώζων τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου*» (Εὐσέβ. αὐτόθι), θὰ ἐφρόντιζε νὰ μὴ παραλείπῃ ἐν τόσῳ σπουδαίοις

πολιτικοῖς ἐγγράφοις τὴν μνείαν τοῦ κυρίως βασιλέως ὡς συμβασιλεύοντος, καίτοι ἀνηλίκου (παρβ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 16). Ἄλλως τε ὁ Δώσων, ὅτε συνωμολόγει τὰς συνθήκας ταύτας, δὲν ἐφαντάζετο ὅτι θὰ ἀπέθνησκε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ ἐπίστευε πάντως ὅτι θὰ ἐπέζη καὶ εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἐνηλικιούμενος ὁ Φίλιππος θὰ ἦτο αὐτῷ ὄχι μόνον ὀνόματι, ἀλλὰ καὶ πράγματι συμβασιλεύς. Αἱ δὲ συνθῆκαι αὗται, ἐν αἷς παρουσιάζεται ὡς συμβασιλεὺς ὁ ἀνήλικος ἀκόμη Φίλιππος προεβλέποντο μακραὶ καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πλὴν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθήματος τῶν δύο ἀνδριάντων Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος καὶ Φιλίππου τοῦ Ε' ἐν συμπλέγματι (Παυσαν. VI, 16,3), ὅπερ θεωρητέον ἀσφαλέστατον τεκμήριον τῆς συμβασιλείας τούτων (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 16), δὲν ἔχομεν ἄλλην σαφῆ μαρτυρίαν τῆς συμβασιλείας ταύτης ἐν τῇ ἱστορικῇ παραδόσει. Ὑπονοεῖται ὅμως αὕτη καὶ διὰ τοὺς ἀμέσως ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους καὶ ἔκ τινος χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, ὅπερ ἐπιτραπήτω μοι νῦν συμπληρωματικῶς νὰ ἀναφέρω. Ὁ ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Αἰμιλίου Παύλου 8 ὁμιλῶν περὶ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος λέγει: «***Δείσαντες δὲ τὴν ἀναρχίαν οἱ πρῶτοι Μακεδόνων Ἀντίγονον ἐπάγονται τοῦ τεθνηκότος*** (Δημητρίου τοῦ Β') ***ἀνεψιὸν ὄντα καὶ συνοικίσαντες αὐτῷ τὴν μητέρα τοῦ Φιλίππου πρῶτον μὲν ἐπίτροπον καὶ στρατηγόν, εἶτα πειρώμενοι μετρίου καὶ κοινωφελοῦς βασιλέα προσηγόρευσαν***». Ὥστε πρὶν ἢ προσαγορευθῇ βασιλεὺς ὁ Δώσων ἦτο μόνον ἐπίτροπος τοῦ Φιλίππου καὶ στρατηγός. Ἀλλὰ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ μεσολαβῆσαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Δημητρίου τοῦ Β', τοῦ πατρὸς τοῦ ἀνηλίκου Φιλίππου, μέχρι τῆς προσαγορεύσεως τοῦ Δώσωνος ὡς βασιλέως, καθ' ὃ ὁ Δώσων ἦτο μόνον στρατηγὸς καὶ ἐπίτροπος, τίς ἦτο ὁ βασιλεύς; Τίς ἄλλος ἢ ὁ ὀρφανὸς βασιλόπαις Φίλιππος, ὁ ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τοῦ Δώσωνος, κατ' ἀρχὰς μὲν στρατηγοῦ ὄντος, ὕστερον δὲ καὶ βασιλέως προσαγορευθέντος; Λαβὼν δὲ ἀμέσως ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς ὁ Φίλιππος τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως, εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἀπέβαλεν αὐτὸ ὕστερον, ὅτε προσηγορεύθη καὶ ὁ Ἀντίγονος βασιλεύς, ἀφοῦ μάλιστα οὗτος κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἦτο ***δίκαιος εἰς τὴν ἐπιτροπήν, περισώζων τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου***. 3. **Ὅτι τὰ δόγματα τοῦ συνεδρίου τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι κύρια** (Α, 18), **ἐνῷ τὰ δόγματα τοῦ ἐπὶ Δώσωνος ἀνιδρυθέντος Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἔχρῃζον ἐπικυρώσεως ἐκ μέρους τῶν πόλεων, κατὰ Πολύβ.** 4,26. Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ὅπερ καὶ ὁ Καββαδίας (ἔ. ἀ. σ. 141,10) διετύπωσε, δικαιολογοῦσι νομίζω προσηκόντως τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἀνωτέρω (σελ. 28-29) εἰρημένα. Ὡς 4ον δὲ καὶ «σπουδαιότατον» ἐπιχείρημα τῆς εἰκασίας αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Wilcken **τὴν δευτερεύουσαν θέσιν, ἐν ᾗ δυσαναλόγως πρὸς τὴν κατὰ τὸ 223 ἰσχὺν αὐτῶν ἀναφέρονται οἱ Ἀχαιοὶ ἐν τῷ Β'** (= Wilck. III) **ἐγγράφῳ μετὰ τοὺς Ἠλείους**. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δὲν ἐνέχει τὴν εἰς αὐτὸ ἀποδιδομένην σημασίαν. Διότι ἐνταῦθα δὲν ἀναγράφονται *πάντα* τὰ μέλη τοῦ Κοινοῦ, ὁπότε θὰ ὤφειλον ταῦτα νὰ ἀναφέρωνται κατὰ σειρὰν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἰσχὺν ἑκάστου, ἀλλ' ἀναγράφονται κυρίως οἱ *ὀλίγοι ἱεροὶ τόποι*, ὅπου ἔπρεπε νὰ σταθῶσιν αἱ στῆλαι τῶν συνθηκῶν, ὁριζομένων συγχρόνως καὶ τῶν *πόλεων* ἢ τῶν *ἐθνῶν* (= κοινῶν), ἅτινα ὑπεχρεοῦντο νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς στάσεως καὶ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν ἐν τῷ προσήκοντι ἱερῷ ἑκάστῳ. Ἐν τῇ σειρᾷ δὲ τῶν ἱερῶν τούτων, τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ ἐν Δελφοῖς, καὶ εἴ τι ἄλλο πανελλήνιον ἱερόν, προηγεῖτο, ὡς εἰκός, τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, ὅπου ὑπεχρεώθησαν νὰ στήσωσι τὰς στήλας οἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμενοι Ἀχαιοί. Ἀλλ' ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Wilcken (σ. 146), «πάσας ταύτας τὰς ἀμφιβολίας θὰ ἔπρεπε νὰ ῥίψωμεν εἰς τὴν θάλασσαν, ἂν τυχὸν νέα ἀποσπάσματα ἤθελον ἀποδείξει τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς». Ἂς ἀναμείνωμεν λοιπὸν καὶ ἂς εὐχηθῶμεν τὴν ταχεῖαν ἐμφάνισιν νέων λειψάνων τῆς πολυτίμου ἐπιγραφῆς.

Ἐν Σαλαμῖνι 21 αὐγούστου 1922.

Σ. Β. Κ.

Βυζαντιακὸς ῥυθμὸς

ὑπὸ

Γ. Λεζίνα.

Εἰσαγωγή.

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης ζητῶ νὰ καταστήσω φανερὸν ὅτι ἡ μόρφωσις τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ δὲν ὀφείλεται, ὡς ἰσχυρίζονται σοφοί τινες, εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῆς Ρωμαϊκῆς τέχνης, οὐδὲ εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολικῆς ἄνευ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ μόρφωσις τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου.

Καὶ ὡς οἱ προπάτορες ἡμῶν τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ζῶντες ὑπὸ κοινωνικάς, πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς συνθήκας ὡρισμένας κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσιν ἐν τῷ θαυμαστῷ κλίματι τῆς Ἑλλάδος νέους τύπους ἀρχιτεκτονικοὺς ὅλως διαφόρους τῶν ἀρχικῶν ἐξ ὧν ὡρμήθησαν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου εὑρεθέντες εἰς φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον διάφορον καὶ ὑπὸ διαφόρους πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀνάγκας ζήσαντες ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσωσι διὰ τῆς χρήσεως ἄλλων ὑλικῶν τέχνην σύμφωνον πρὸς τὴν διανοητικότητα αὐτῶν καὶ ὅλως διάφορον ἐκείνων ἐξ ὧν αὕτη ἐπήγασε [1].

Πρὸς μόρφωσιν ὅμως τῆς νέας ταύτης τέχνης τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βυζαντινῆς ἀπητήθη μακρὰ ἐργασία μορφωτική· ὁ ναὸς δὲ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας, τὸ μέγιστον τοῦτο δημιούργημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μεσαίωνος, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον προϊόν, ὡς φρονοῦσι συγγραφεῖς τινες, τῆς νέας ταύτης τέχνης, ἀλλ᾽ ὁ θαυμασιώτατος σταθμὸς τῆς ἐξελίξεως ταύτης.

Παραδέχονται συνήθως ὅτι ὁ Βυζαντιακὸς ῥυθμὸς ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀλλὰ ῥυθμὸς ἀρχιτεκτονικὸς δὲν δύναται νὰ γεννηθῇ ὡς ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Ἡ δημιουργία ῥυθμοῦ προϋποθέτει μακρὰν προγενεστέραν ἐργασίαν· εἶναι ὡς ὀργανικὸν ὂν ὑποκείμενον εἰς τὸν νόμον τῆς ἐξελίξεως. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ συνδέεται πάντοτε πρὸς τὸ παρελθὸν διὰ ῥιζῶν βαθειῶν καὶ πολλαπλῶν· οὐδέποτε δὲ εἷς ἢ καὶ δύο ἀρχιτέκτονες ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσωσι ῥυθμόν· ἀλλὰ καὶ ἂν ἠδύναντο, δὲν θὰ κατώρθουν νὰ ἐπιβάλωσι τοῦτον εἰς τοὺς συγχρόνους των. Καὶ ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες παραλαβόντες μορφάς τινας προγενεστέρας ἠδυνήθησαν διὰ τροποποιήσεων συνεχῶν νὰ ἱδρύσωσι τὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀνυπερβλήτου τελειότητος Ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, οὕτω καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Βυζαντιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς παραλαβόντες πολλὰ ὀθνεῖα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἠδυνήθησαν διὰ τροποποιήσεως αὐτῶν νὰ λαμπρύνωσι τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ θεσπεσίου Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος τούτου τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Πρὸ τῆς ἱδρύσεως ὅμως τοῦ μεγάλου τούτου Ναοῦ μακρὰ καὶ συνεχὴς μορφωτικὴ ἐργασία προηγήθη· ἡ δὲ περίοδος ἥτις ἐκτείνεται κυρίως ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου (328) μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527) ὑπῆρξε περίοδος μορφώσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ.

1 Τὸ συμπέρασμα τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἱδρυθέντων μνημείων καὶ ἐκ τῆς μελέτης διαφόρων περὶ Βυζαντιακῆς τέχνης συγγραμμάτων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς τοῦ κλασικοῦ συγγράμματος τοῦ **Auguste Choisy «L'art de bâtir chez les Byzantins»**, τῶν διαφόρων ἔργων τοῦ **Charles Diehl** καὶ τῶν ψυχολογικῶν ἔργων τοῦ **Gustave Le Bon**.

Α΄.

Στοιχεῖα ἀποτελοῦντα τὸν Βυζαντινὸν ῥυθμόν.

§ 1. *Ἐθνικαὶ καὶ χριστιανικαὶ Βασιλικαί.*

Πρὶν προβῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν στοιχείων τῶν ἀποτελούντων τὸν Βυζαντιακὸν ῥυθμόν, ἵνα ἀποφύγω ἐνδεχομένην παρατήρησιν, δηλῶ ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ θὰ ἐξετάσω μόνην τὴν ἀρχιτεκτονικήν, χωρὶς νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν τὴν διακοσμητικὴν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ἤτοι Τέμπλου, Ἄμβωνος κ.τ.τ., καθὼς καὶ τὴν διὰ μωσαϊκῶν ἢ τοιχογραφιῶν διακόσμησιν τῶν Βυζαντιακῶν ναῶν.

Ἤτοι θὰ ἐξετάσω:

1ον τὰς Βασιλικὰς (ἀστικὰς καὶ χριστιανικάς)·

2ον τὰ κυκλοτερῆ καὶ πολυγωνικὰ κτίσματα·

3ον τοὺς Βυζαντιακοὺς θόλους (ἡμικυλινδρικούς, σταυροθόλους καὶ σφαιρικοὺς)

4ον τὸν Βυζαντιακὸν κίονα καὶ ·

5ον θὰ ἐξετάσω καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ψυχολογικῆς εἰς τίνας ὀφείλεται ἡ μόρφωσις τοῦ Βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ.

α΄) ἀστικαὶ Βασιλικαὶ ἀρχαιότητος.

Ὅτε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος διὰ τοῦ περιφήμου διατάγματος τοῦ 313 ἔδωκε πλήρη ἐλευθερίαν θρησκευτικὴν εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἡ ἀρχαία τέχνη ἦτο ἐν παρακμῇ, ὁ δὲ καλλιτεχνικὸς χυμὸς σχεδὸν ἐξηντλημένος· ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τούτου οἱ χριστιανοὶ νὰ προσδράμωσιν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ἐθνικῶν, μετέτρεψαν δὲ πολλοὺς τούτων εἰς ναοὺς χριστιανικούς. Οὕτως, οἱ ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς μετετράπησαν εἰς ἐκκλησίας τῆς Παρθένου· οἱ ναοὶ τοῦ Ἡλίου ἀπέβησαν ναοὶ τοῦ προφήτου Ἠλία· τὸ Πάνθεον ἐγένετο Ναὸς τῶν Ἁγίων Πάντων κλπ. Ἀλλὰ τὰ ἱερὰ τῶν ἐθνικῶν ἦσαν μικρά· ἄλλως, τῆς ἀρχαίας θρησκείας μὴ ἐξαφανισθείσης ἐντελῶς, ἡ ἀποκλειστικὴ μετατροπὴ τῶν ἀρχαίων ναῶν εἰς ἱδρύματα χριστιανικὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπικινδύνους συνεπείας· ὁ χριστιανισμὸς εὗρε τότε κατάλληλα διὰ μεγάλας συναθροίσεις τὰς ἀστικὰς Βασιλικάς.

Αἱ ἀστικαὶ Βασιλικαὶ ἦσαν, κατὰ τὸν Βιτρούβιον, αἴθουσαι εὐρύχωροι ἐν αἷς ἀπενέμετο ἡ δικαιοσύνη· βραδύτερον αὗται ἀπέβησαν κέντρα, ἐν οἷς συνήρχοντο οἱ ἔμποροι διὰ τὰς ἐμπορικάς των ὑποθέσεις.

Αἱ γενικαὶ διατάξεις τῶν Βασιλικῶν ἐλήφθησαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα «Βασιλικὴ» ὑπομιμνήσκει τὴν μίμησιν τῆς Ἀθηναϊκῆς στοᾶς τοῦ Βασιλέως Ἄρχοντος ἢ τῆς Βασιλείου στοᾶς ὡς γράφει ὁ Παυσανίας.

Αἱ Βασιλικαὶ εἶχον, κατὰ τὸν Βιτρούβιον, ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον, οὗτινος τὸ πλάτος ἔδει νὰ περιλαμβάνηται μεταξὺ τοῦ ἡμίσεος καὶ τοῦ τρίτου τοῦ μήκους ἐκτὸς ἂν τὸ σχῆμα τοῦ γηπέδου ὑπεχρέου τὴν παράβασιν τῶν ἀναλογιῶν τούτων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Βασιλικῶν διῃρεῖτο διὰ δύο σειρῶν κιόνων εἰς τρία μέρη [1]. Τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν κατεσκεύαζον εὐρυτέραν, ὑψηλὴν καὶ ἀπλέτως φωτιζομένην καὶ τὰς ἑκατέρωθεν στοάς, αἵτινες ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων τοὐλάχιστον Βασιλικῶν ἦσαν διώροφοι, ἔκτιζον χαμηλοτέρας. Οἱ ἄνω ὄροφοι τῶν πλαγίων τούτων στοῶν ἐχρησίμευον ἔνθεν μὲν διὰ τοὺς ἄνδρας ἔνθεν δὲ διὰ τὰς γυναῖκας.

Εἰς τὰ ἄκρα τῶν τριῶν διαιρέσεων τῆς Βασιλικῆς καὶ καθέτως ἐπὶ ταύτας ἠγείροντο ἕτεραι ἐγκάρσιαι στοαί. Ἔναντι τῆς κεντρικῆς αἰθούσης καὶ ἐκεῖθεν τῶν ἐγκαρσίων στοῶν ἠγείρετο κόγχη ἤτοι ἡμικυλινδρικὸς τοῖχος κεκαλυμμένος διὰ τεταρτημορίου σφαίρας· ἐν τῇ κόγχῃ δὲ ταύτῃ ἐτίθεντο αἱ ἕδραι τῶν δικαστῶν. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ὅταν ὑπῆρχον ἐγκάρσιοι στοαὶ εἰς τὰ ἄκρα τῶν τριῶν διαιρέσεων, ἠγείροντο δύο κόγχαι.

Ἐν Ρώμῃ ὅμως ὑπῆρχον καὶ Βασιλικαὶ ἄνευ κόγχης· παράδειγμα ἡ Βασιλικὴ Ἰουλία, ἧς ἡ κεντρικὴ αἴθουσα περιεστοιχίζετο ὑπὸ στοῶν ἐπὶ τῶν τεσσάρων αὐτῆς πλευρῶν

Ἑκατέρωθεν τῆς κόγχης ὑπῆρχον δύο μικραὶ αἴθουσαι χρησιμεύουσαι διὰ τὰ ἀρχεῖα ἢ ἄλλας ὑπηρεσίας.

Ἡ κεντρικὴ αἴθουσα καὶ αἱ πλάγιαι στοαὶ ἐστεγάζοντο διὰ στεγῶν ξυλίνων, συνήθως ἐκ ξύλου

1 Ἢ διὰ τεσσάρων κιονοστοιχιῶν εἰς πέντε μέρη, τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τέσσαρας στοάς, ὡς ἐν τῇ Βασιλικῇ Οὐλπίᾳ τῆς Ρώμης.

κέδρου, ἐξωτερικῶς μὲν κεκαλυμμένων διὰ πλακῶν μολύβδου ἢ ὀρειχάλκου, ἐσωτερικῶς δὲ δι' ὀροφῆς. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ ἐσωτερικῶς ὅλα τὰ ζευκτὰ μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν ξυλίνου στεγάσματος.

Αἱ ἐξωτερικαὶ προσόψεις τῶν Βασιλικῶν ἦσαν ἁπλαῖ, ὅλου τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ πλούτου ἐπιφυλασσομένου διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ἥτις πολλάκις ἦτο μεγαλοπρεπεστάτη. Πρὸ τῆς κυρίας προσόψεως ἐξετείνετο στοά, ὑπὸ δὲ ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς κυρίας προσόψεως ἠνοίγοντο θύραι.

Τὰ διάφορα παραδείγματα τῶν Ρωμαϊκῶν Βασιλικῶν δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τρεῖς τύπους.

1ον Τὴν Βασιλικὴν Ἰουλίαν ἄνευ κόγχης.

2ον Τὴν Βασιλικὴν Αἰμιλίαν μετὰ κόγχης καὶ ἄνευ ἐγκαρσίου στοᾶς· καὶ

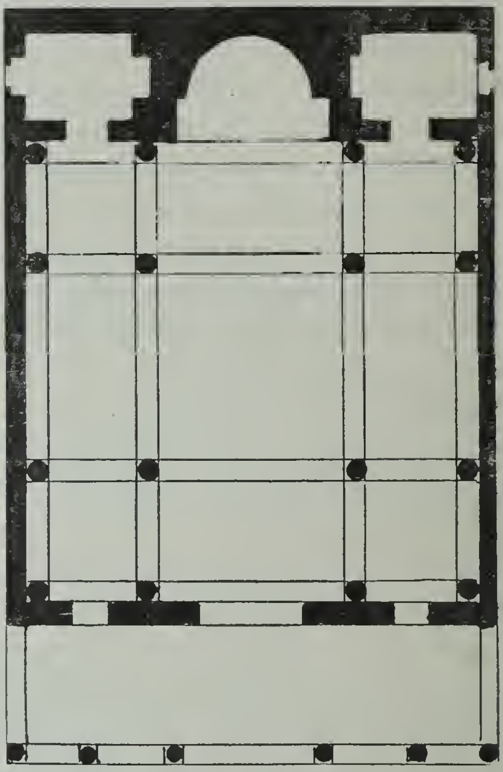
3ον Τὴν Βασιλικὴν Οὐλπίαν μετὰ μιᾶς κόγχης καὶ δύο ἐγκαρσίων στοῶν καὶ πιθανῶς μετὰ δύο κογχῶν.

Ἡ Βασιλικὴ Οὐλπία ἦτο ἡ πλουσιωτάτη καὶ ἡ μεγαλοπρεπεστάτη πασῶν ἱδρυθεῖσα περὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης ἢ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς Ἀρχιτέκτονος Ἀπολλοδώρου ἐκ Δαμασκοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁμωνύμου ἀγορᾶς. Μία τῶν ἐπιμήκων πλευρῶν τῆς Βασιλικῆς ταύτης ἦτο ἐκτεθειμένη πρὸς Νότον, συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ Βιτρουβίου, καθ' ὃν αἱ Βασιλικαὶ ἔδει νὰ τοποθετῶνται οὕτως ἵνα οἱ ἔμποροι συνέρχωνται ἐν αὐταῖς χωρὶς νὰ ὑποφέρωσιν ἐκ τοῦ ψύχους [1].

Ἡ βασιλικὴ Οὐλπία διῃρεῖτο εἰς πέντε μέρη κατὰ πλάτος διὰ τεσσάρων σειρῶν κιόνων γρανιτικῶν, ἤτοι τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τέσσαρας στοάς. Ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν διαιρέσεων τούτων ὑπῆρχον ἐγκάρσιοι στοαί, πέραν δὲ τούτων καὶ ἔναντι τῆς κεντρικῆς αἰθούσης κόγχη ἢ δύο κόγχαι ἀνὰ μίαν ἔναντι ἑκάστου ἄκρου τῆς κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ δάπεδον καὶ οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ μαρμάρων διαφόρων χρωμάτων.

Ἡ ἁπλότης τῆς διατάξεως, ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν ἀναλογιῶν, ἡ ἁπλότης τῆς διακοσμήσεως, ἡ εὐρυχωρία καὶ ἡ καλαισθησία αἵτινες ἐχαρακτήριζον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πάντα ταῦτα συνέτεινον εἰς τὴν παραγωγὴν ἐντυπώσεως, ἧς οὐδεμία τῶν ὀροφωτῶν αἰθουσῶν τῶν σημερινῶν δύναται νὰ δώσῃ ἀκριβῆ ἰδέαν.

Περὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν — 160 ἕως 169 μ. Χ.—ἱδρύθη ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ τὸ Πραιτώριον Μουσμίαχ ***(εἰκ. 1)***, ὑπομιμνῆσκον διὰ τῶν

1: πραιτώριον Μουσμίαχ.

μορφῶν καὶ τοῦ προορισμοῦ του τὰς Ρωμαϊκὰς Βασιλικάς.

Τὸ πραιτώριον Μουσμίαχ ἔχει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον· θεωρούμενον ὅμως ἄνευ τῆς κόγχης καὶ τῶν ἑκατέρωθεν ταύτης τετραγώνων δωματίων ὡς καὶ ἄνευ τῆς πρὸ τῆς προσόψεως στοᾶς, παρουσιάζει σχῆμα τετράγωνον διῃρημένον εἰς τρία μέρη, τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τὰς ἑκατέρωθεν στοάς.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ἵστανται ἐν τετραγώνῳ τέσσαρες κίονες ἐφ' ὧν ἑδράζονται τέσσαρες ἡμικυκλικαὶ ἀψῖδες, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ὑψοῦτο τροῦλλος ἐν σχήματι μοναστηριακοῦ θόλου λιθοκτίστου. Το μεταξὺ τῶν κιόνων τετράγωνον αὐξάνεται εἰς ἑκάστην τῶν πλευρῶν αὐτοῦ

1 Πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ ἀρχαίων Βασιλικῶν συμφωνεῖ πολὺ ὀλίγον πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ Βιτρουβίου διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν μνημείων.

δι' ὀρθογωνίου χώρου καλυπτομένου ὑπὸ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου. Τοιουτοτρόπως, τὸ κεντρικὸν τετράγωνον μετὰ τῶν εἰς τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πλευρὰς ἀντιστοιχούντων τεσσάρων ὀρθογωνίων ἀποτελεῖ σχῆμα σταυροῦ περικεκλεισμένου ὑπὸ τεσσάρων τοίχων.

Οἱ ἡμικυλινδρικοὶ θόλοι οἱ καλύπτοντες τὰ ὀρθογώνια τὰ συνιστῶντα τὰ σκέλη (τὰς κεραίας) τοῦ σταυροῦ κατεσκευάσθησαν διὰ μεγάλων ἐπιμήκων πλακῶν λιθίνων ὧν τὰ ἄκρα στηρίζονται ἔνθεν μὲν ἐπὶ μιᾶς τῶν τεσσάρων κεντρικῶν ἀψίδων, ἔνθεν δὲ ἐπὶ ἀψῖδος ἡμικυλινδρικῆς παραλλήλου τῇ κεντρικῇ καὶ συναπτομένης μετὰ τοῦ σχετικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Πραιτωρίου. Τὰ ἄκρα τῶν ἀψίδων τούτων ἑδράζονται ὡς τὰ τῶν κεντρικῶν ἐπὶ κιόνων.

Τὸ Πραιτώριον Μουσμίαχ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν τῶν πρώτων κτιρίων μὴ Περσικῶν ἐν οἷς ἐγένετο χρῆσις τρούλλου πρὸς κάλυψιν τετραγώνου χώρου. .

Ἰδοὺ ἐν συνόψει τὰ περὶ ἀστικῶν Βασιλικῶν.

β΄) Χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ

Ἐξ ὅλων τῶν τύπων τῶν ἀστικῶν Βασιλικῶν, οἱ χριστιανοὶ Ἀρχιτέκτονες προὐτίμησαν τον τύπον τῶν μετὰ κογχῶν Βασιλικῶν, προσήρμοσαν δὲ τὰ διάφορα μέρη τούτων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας θρησκείας.

Οὕτως, ἡ κεντρικὴ αἴθουσα τῶν Βασιλικῶν κατέστη τὸ μέσον κλίτος τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν· ἡ ἐγκάρσιος στοὰ ἡ διδοῦσα εἰς τὴν Βασιλικὴν τὴν μορφὴν Τ μορφὴν προτιμηθεῖσαν ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, διότι τὸ ταῦ ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ σταυροῦ, ἀπέβη τὸ ἱερὸν βῆμα μετὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἐν τῷ κέντρῳ.

Ἡ κόγχη ἥτις ἄλλοτε ἦτο τὸ Δικαστήριον, ἀπέβη τὸ Πρεσβυτερεῖον (Σύνθρονον) ὅπου αἱ ἕδραι τῶν ἱερέων καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἡ τοῦ ἐπισκόπου. Αἱ πλάγιαι στοαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Καὶ ἐὰν μὲν αὗται ἦσαν μόνον ἐν τῷ ἰσογείῳ, οἱ ἄνδρες ὤφειλον νὰ κατέχωσι τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ στοὰν καὶ αἱ γυναῖκες τὴν πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἐὰν δὲ ἦσαν διώροφοι, αἱ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἦσαν διὰ τὰς γυναῖκας.

Αἱ θύραι τοῦ μέσου κλίτους ὠνομάσθησαν «Βασιλικαὶ Πύλαι». Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν Βασιλικῶν, αἱ ἀποστολικαὶ διαταγαὶ ὥριζον ἵνα αἱ ἐκκλησίαι ὦσιν ἐστραμμέναι κατ' ἀνατολάς. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ προσανατολισμὸς οὗτος προὐτιμήθη μόνον κατὰ τὴν 5ην ἑκατονταετηρίδα. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχον, φαίνεται, σαφῆ ἰδέαν περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν Βασιλικῶν, διότι αἱ ἀρχαῖαι ἀστικαὶ Βασιλικαὶ εἶχον τὰς προσόψεις ὁτὲ μὲν πρὸς βορρᾶν, ὁτὲ δὲ πρὸς Νότον, ἄλλοτε πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἄλλοτε πρὸς δυσμάς.

Αἱ ἀστικαὶ λοιπὸν Βασιλικαὶ ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα Ἱερὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐχρησίμευσαν δὲ καὶ ὡς ὑπόδειγμα πολλῶν ἀκολούθως ἱδρυθεισῶν χριστιανικῶν ἐν Ῥώμῃ, Συρίᾳ, Αἰγύπτῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει.

Χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ Ῥώμης.

Ἐν Ῥώμῃ ἱδρύθησαν πολλαὶ χριστιανικαὶ Βασιλικαί, ὧν παραδείγματα φέρω τὰ ἑξῆς:

1ον Τὴν Βασιλικὴν τοῦ Κωνσταντίνου·

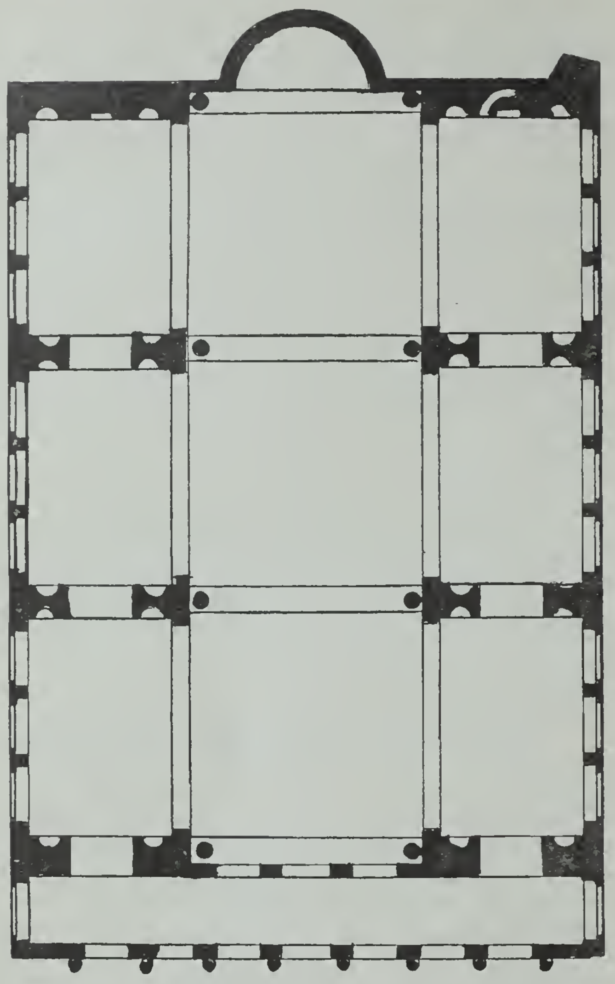
2ον Τὴν Βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐντὸς τῶν τειχῶν·

3ον Τὴν Βασιλικὴν τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Μείζονος καὶ 4ον Τὴν Βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Πέτρου in Vincolis.

1. Βασιλικὴ τοῦ Κωνσταντίνου (Σχ. 2).

Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Κωνσταντίνου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν τῶν τελευταίων μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ μία τῶν ἀρχαιοτάτων μεταξὺ τῶν Βασιλικῶν αἵτινες ἀπέβησαν τὰ πρῶτα ἱερὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀναλογίαι εἶναι ὡραιόταται, ἡ οἰκοδομὴ λίαν ἐπιμεμελημένη, τὸ δὲ σχέδιον ἄξιον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰ ὡραιότερα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπερατώθη τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, διαιρεῖται δ' ἐσωτερικῶς εἰς τρία μέρη· τὸ μέσον κλίτος καὶ τὰς ἑκατέρωθεν στοάς· ἔχει κόγχην ἔναντι τοῦ μέσου κλίτους καὶ ἐξωτερικῶς κοσμεῖται διὰ στοᾶς ἐκτεινομένης ἐφ' ὅλης τῆς προσόψεως τοῦ κτιρίου.

2. *βασιλικὴ τοῦ Κωνσταντίνου.*

Τὸ μέσον κλίτος τῆς Βασιλικῆς ταύτης παρουσιάζει τὴν χαρακτηριστικὴν λεπτομέρειαν ὅτι εἶναι ἀπολύτως ὅμοιον πρὸς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν τῶν θερμῶν τοῦ Ἀντωνίου Καρακάλλα [1]. Στεγάζεται δέ, ὡς καὶ ἐν ταῖς θέρμαις, διὰ τριῶν μεγάλων σταυροθόλων ἑδραζομένων ἐπὶ κιόνων οἵτινες στέφονται διὰ θριγκοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν ταῖς θέρμαις ἡ ὤθησις τῶν σταυροθόλων καταπολεμεῖται διὰ τοίχου ἐγκαρσίου πλήρους, ἐν τῇ Βασιλικῇ τοῦ Κωνσταντίνου οἱ τοῖχοι οἱ χρησιμεύοντες ὡς ἀντηρίδες τῶν σταυροθόλων διατρυπῶνται ὑπὸ ἀψίδων αἵτινες θέτουσιν εἰς συγκοινωνίαν πρὸς ἄλληλα τὰ τμήματα τῶν πλαγίων στοῶν καὶ σχηματίζουσιν οὕτως ἑκατέρωθεν τοῦ μέσου κλίτους συνεχεῖς πλαγίας στοάς.

Ἑτέρα διαφορὰ πλὴν τῆς ἐκ τῆς διατρήσεως τῶν ἀντηρίδων προερχομένης εἶναι ὅτι αἱ ἀψῖδες αἱ βλέπουσαι πρὸς τὸ μέσον κλίτος δὲν ἔχουσιν ὑφ' ἑαυτὰς κιόνας ὡς ἐν ταῖς θέρμαις.

Παρατηρητέον ὅτι ἡ διαίρεσις τῆς Βασιλικῆς ταύτης εἰς τρία μέρη δὲν γίνεται διὰ κιόνων ὡς ἐν ταῖς πρὸ ταύτης Βασιλικαῖς, ἀλλὰ διὰ πεσσῶν ἢ στύλων.

Ἐὰν ἤδη συγκρίνωμεν τὴν κάτοψιν τῆς Βασιλικῆς τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὴν τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ τοῦ Κωνσταντίνου δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς τοῦ Πραιτωρίου δι' ἐλαφρᾶς τροποποιήσεως τούτου.

2. *Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐκτὸς τῶν τειχῶν.*

Ἡ Βασιλικὴ αὕτη ἤρξατο τὸ 386 καὶ ἐπερατώθη τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος· ᾠκοδομήθη δὲ ἐπὶ τῆς θέσεως μικρᾶς τινος ἐκκλησίας τοῦ Κωνσταντίνου.

Τὸ σχέδιον τοῦ Ἁγίου Παύλου παρουσιάζει μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὸ τῆς Οὐλπιανῆς Βασιλικῆς· εἰς ἀμφότερα τὰ κτίρια ὑπάρχουσι διπλαῖ στοαί, ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς κιόνων κατὰ μῆκος καὶ σχεδὸν τῶν αὐτῶν διαστάσεων. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν τῇ Οὐλπιανῇ ἐγένετο χρῆσις εὐθυγράμμου ἐπιστυλίου, ἐν τῇ Βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου μετεχειρίσθησαν ἀψῖδας.

Ὑπάρχει πρὸς τούτοις ἐγκάρσιος στοὰ πρὸ τῆς κόγχης σχηματίζουσα μετὰ τοῦ μέσου κλίτους τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ.

Τὸ μέσον κλίτος καὶ αἱ ἑκατέρωθεν τούτου στοαὶ χωρίζονται τῆς ἐγκαρσίου στοᾶς διὰ τοίχου διατρυπωμένου ὑπὸ ἀψῖδος ὀνομαζομένης θριαμβευτικῆς καὶ ὑπὸ τεσσάρων δευτερευουσῶν ἀψίδων. Πολλάκις ἡ θριαμβευτικὴ ἀψὶς τοῦ Ἁγίου Παύλου ὠνομάζετο «Ἀψὶς τῆς Πλακιδίας» εἰς ἀνάμνησιν τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδοσίου, ἐκοσμεῖτο δὲ ὑπὸ ὡραίου ψηφιδωτοῦ.

Αἱ διαστάσεις τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου ἦσαν κολοσσιαῖαι· εἶχε μῆκος 143 μέτρων συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς κόγχης ἧς ἡ διάμετρος ἦτο 25 μέτρων. Τὸ μέσον κλίτος μετὰ τῶν πλαγίων εἶχεν ὁλικὸν πλάτος 65 περίπου μέτρων, ἡ δ' ἐγκάρσιος στοὰ 72 μέτρα. Τὸ μέσον κλίτος πλάτους 24 περίπου μέτρων καὶ μήκους 90 μέ-

[1] Αἱ Θέρμαι τοῦ Ἀντωνίου Καρακάλλα ἱδρύθησαν τὸ 217 μ. Χ.

τρων ἐσχηματίζετο ὑπὸ τεσσαράκοντα κιόνων κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ ἀνὰ 20 ἑκατέρωθεν τοῦ ἄξονος τῆς Βασιλικῆς.

Ἡ Βασιλικὴ ἦτο ξυλόστεγος, τὸ δὲ κάτω μέρος τῶν ἑλκυστήρων τῶν ζευκτῶν τῆς στέγης ἦτο εἰς ὕψος τριάκοντα μέτρων ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους.

Ἔμπροσθεν τῆς Βασιλικῆς ὑπῆρχε μεγάλη τετράγωνος αὐλὴ κοσμουμένη διὰ στοῶν ἐγερθεισῶν εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς πλευράς.

3. Βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Μείζονος.

Ἐν Ρώμῃ ὑπῆρχον Πατριαρχικαὶ Βασιλικαὶ μείζονες πέντε, ὁ Ἅγιος Πέτρος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Λατεράνου, ἡ Ἁγία Μαρία ἡ Μείζων, ὁ Ἅγιος Παῦλος ἐκτὸς τῶν τειχῶν καὶ ὁ Ἅγιος Λαυρέντιος· δύο δὲ ἐλάσσονες, ὁ Ἅγιος Σταυρὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ Ἅγιος Σεβαστιανός.

Ἡ Βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Μείζονος ἱδρύθη τὸ 432 ὑπὸ τοῦ Πάπα Σίξτου III. Μεγεθυνθεῖσα ἐπανειλημμένως δὲν διετήρησεν ἐκ τῆς πρώτης οἰκοδομῆς εἰμὴ τὸ μέσον κλίτος, τὰς δύο ἑκατέρωθεν στοὰς καὶ τὴν κόγχην.

Τὸ μέσον κλίτος σχηματίζεται ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων ἑλληνικοῦ λευκοῦ μαρμάρου ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ στεφομένων ὑπὸ θριγκοῦ ὁριζοντίου. Ἄνωθεν τούτου ἐγείρεται διάζωμα μέγα κεκοσμημένον, ὑπεράνω δὲ τούτου ἀνοίγονται παράθυρα ἡμικυκλικὰ φωτίζοντα τὸ μέσον κλίτος. Πρὸ τῆς κόγχης ὑπάρχει ἐγκάρσιος στοά.

4. Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Πέτρου *in Vincolis*.

Ἡ Βασιλικὴ αὕτη ἱδρύθη τὸ 425 καὶ εἶναι τριμελὴς ἢ τρίκογχος κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς· τὸ μέσον κλίτος καὶ αἱ δύο ἑκατέρωθεν τούτου στοαὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἐκκλησίαι ὧν ἑκάστη εἶχε τὸν ἴδιον αὐτῆς προστάτην. Πιθανῶς ὁ ἀρχαῖος ναὸς τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐν Ρώμῃ περιέχων τριπλοῦν Ἱερόν, ἐν τῷ μέσῳ τὸν Δία, ἀριστερᾷ τὴν Ἥραν καὶ δεξιᾷ τὴν Ἀθηνᾶν ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν τῶν χριστιανικῶν τούτων ναῶν.

Τὸ μέσον κλίτος σχηματίζεται ὑπὸ δύο σειρῶν ἀψίδων ἑδραζομένων ἐπὶ κιόνων ὑπομιμνησκόντων τὸν Ρωμαϊκὸν δωρικὸν ῥυθμόν.

Πρὸ τῆς Βασιλικῆς ὑπάρχει στοά.

Χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ Συρίας.

Ἐν Συρίᾳ ἱδρύθησαν πολλαὶ χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ ὑπομιμνήσκουσαι τὰς ἀστικὰς Βασιλικὰς τῆς Ρώμης κατὰ τὴν γενικὴν διάταξιν, ἀλλὰ διάφοροι τούτων κατὰ τὰς λεπτομερείας. Ἅπασαι εἶναι ᾠκοδομημέναι διὰ λελαξευμένων λίθων.

1. Βασιλικὴ τῆς Τάφκχας.

Οὕτως, ἡ Βασιλικὴ τῆς Τάφκχας ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ εἶναι κτίριον χριστιανικὸν ἱδρυθὲν (ἀπὸ τῆς 4ης ἕως τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος) ἐπὶ τοῦ προτύπου τῶν ἀρχαίων Βασιλικῶν, ἀλλὰ διάφορον τούτων κατὰ τὰς λεπτομερείας. Διαιρεῖται αὕτη, ὡς αἱ Βασιλικαὶ τῆς Ρώμης, εἰς τρία μέρη, τὸ μέσον κλίτος καὶ τὰς δύο πλαγίας στοάς· τὸ μέσον ὅμως κλίτος σχηματίζεται ὑπὸ σειρᾶς μεγάλων ἀψίδων διατεταγμένων παραλλήλως τῇ προσόψει τοῦ κτιρίου, αἱ δ' ἑκατέρωθεν τούτου στοαὶ ὑπὸ ἀψίδων μικροτέρων καὶ ὁμοιοτρόπως διατεταγμένων. Αἱ πλάγιαι αὗται στοαὶ ἦσαν διώροφοι, τὸ δὲ δάπεδον τοῦ ἄνω ὀρόφου ἦτο ἐκ πλακῶν λιθίνων στηριζομένων ἐπὶ ἐξεχόντων λίθων ἐντετοιχισμένων ἐν τοῖς ἐγκαρσίοις τοίχοις. Ἡ ὀροφὴ ἐσχηματίζετο ὑπὸ μεγάλων πλακῶν λιθίνων τοποθετημένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων τούτων.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας ἦτο προσηρτημένος πύργος τριώροφος. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κτιρίων εἶναι σύνηθες ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ.

2. Βασιλικὴ τῆς Βαγούζης.

Ἡ Βασιλικὴ τῆς Βαγούζης ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ ἱδρυθεῖσα ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος παρουσιάζει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον διαιρούμενον διὰ δύο κιονοστοιχιῶν εἰς τρία μέρη, τὸ μέσον κλίτος καὶ τὰς ἑκατέρωθεν στοάς. Οἱ κίονες συνδέονται δι' ἀψίδων ἡμικυκλικῶν ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ἕνδεκα παράθυρα ἡμικυ-

κλικά. Στέγη ξυλίνη μετὰ ζευκτῶν ὁρατῶν ἔσωθεν καλύπτει τὸ μέσον κλίτος καὶ τὰς πλαγίας στοάς· ἔμπροσθεν τῆς δυτικῆς προσόψεως ὑπάρχει στοὰ ἢ νάρθηξ, πρὸ δὲ τῶν θυρῶν τῶν πλαγίων τοίχων ὑπάρχουσι στοαὶ μικραί. Ἐν τῇ Βασιλικῇ ταύτῃ, καίτοι ὑπάρχουσι δώδεκα ζευκτά, τὸ μέσον κλίτος χωρίζεται τῶν πλαγίων στοῶν δι' ἓξ ἀψίδων ὧν αἱ ἀναλογίαι εἶναι ὅλως διάφοροι τῶν ἀναλογιῶν στοᾶς ἀρχαίων κιονοστοιχίων.

3. Βασιλικὴ τῆς Καλβλούζης

Ἡ Βασιλικὴ τῆς Καλβλούζης ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ παρουσιάζει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον διῃρημένον εἰς τὸ μέσον κλίτος καὶ τὰς δύο πλαγίας στοάς· ὑπάρχουσιν ἐπίσης ἐν ταύτῃ δώδεκα ζευκτὰ ὁρατὰ ἐσωτερικῶς καὶ ἕνδεκα παράθυρα· ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ μέσου κλίτους καὶ τῶν πλαγίων στοῶν ὑπάρχουσι μόνον τρεῖς μεγάλαι ἀψῖδες ἑδραζόμεναι ἐπὶ στύλων.

Αἱ πλαγίαι στοαὶ καλύπτονται ὑπὸ πλακῶν.

Ἡ διάταξις τοῦ ἑδρασμοῦ τῶν ζευκτῶν εἶναι περίεργος. Ἄνωθεν τῶν ἀψίδων ὑπάρχει ἐπιστύλιον δεχόμενον ὑφ' ἕκαστον ζευκτὸν ὑποστηρίγματα λίθινα ἐξέχοντα (corbeaux)· ἐπὶ τούτων ἐτοποθετήθησαν μικροὶ κίονες μὴ συναπτόμενοι μετὰ τῶν τοίχων, ἐξέχοντες συνεπῶς τούτων, στέφονται δὲ ὑπὸ θριγκοῦ σχηματίζοντος δεύτερον ὑποστήριγμα ἐξέχον (corbeau) ὅπερ ὑποβαστάζει τὸ ἄκρον ἑκάστου ζευκτοῦ.

Ἡ Βασιλικὴ ἔχει περίπου 38 μέτρα μήκους ἐπὶ 18 μέτρων πλάτους. Περιλαμβάνει πρόναον ἢ νάρθηκα κείμενον μεταξὺ δύο πύργων. Πρὸ τῶν θυρῶν τῶν πλαγίων προσόψεων ὑπῆρχον μικραὶ στοαὶ (porches).

4. Βασιλικὴ Τουρμανίνης.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἐν τῇ Κεντρικῇ Συρίᾳ ὁμοιάζει κατὰ μὲν τὸ ἐσωτερικὸν πρὸς τὸ τῆς Βαγούζης, κατὰ δὲ τὸν Νάρθηκα πρὸς τὸν τῆς Καλβλούζης. Τὰ ζευκτὰ τῆς στέγης στηρίζονται ἐπὶ σειρᾶς κιόνων ἐξεχόντων ὡς ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς Καλβλούζης. Ἔχει ὁλικὸν μῆκος 40 μέτρων καὶ πλάτος 15 μέτρων.

Ἡ πρόσοψις τῆς ἐκκλησίας ταύτης παρουσιάζει κομψὴν στοὰν ἄνωθεν τοῦ Νάρθηκος περιλαμβανομένην μεταξὺ δύο κωδωνοστασίων.

Χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ Αἰγύπτου.

Ὡς ἐν Συρίᾳ οὕτω καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἱδρύθησαν πολλὰ μνημεῖα χριστιανικά, ἐν δὲ τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων εἶναι ἡ ὡραία Βασιλικὴ ἡ ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου ἐν ἀρχῇ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τῆς θέσεως ἐν ᾗ ἐτάφη ὁ Ἅγιος Μηνᾶς.

Αἱ ἀνασκαφαὶ αἱ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ Kaufmann ἐν Ἀμποῦ Μίνα (Ἀμβοῦ=Πατήρ, Μίνα=Μηνᾶς) πλησίον τῆς Μαρεώτιδος λίμνης Ἀλεξανδρείας ἀπεκάλυψαν ἐκτὸς τῆς ἄνω ῥηθείσης Βασιλικῆς καὶ ἑτέραν Βασιλικὴν ἀρχαιοτέραν ἱδρυθεῖσαν ἄνωθεν τῆς εὐρείας κρύπτης ἐφ' ἧς ἀνεπαύετο τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· ὡς ἐπίσης τὴν Βασιλικὴν τοῦ Κοιμητηρίου καὶ ἑτέραν Βασιλικὴν μετὰ δύο κογχῶν ἀντικειμένων ἀλλήλαις.

Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀρκαδίου εἶναι τρίστοος μετὰ κόγχης· ἑτέρα στοὰ διατεταγμένη ἔναντι τῆς κόγχης καὶ ἐγκαρσίως πρὸς τὰς τρεῖς στοὰς σχηματίζει μετὰ τῆς κεντρικῆς ἢ τοῦ μέσου κλίτους πελώριον Τ. Ἡ ἐγκάρσιος στοὰ ἔχει μῆκος 50 μέτρων καὶ πλάτος 20, ἐν τῷ μέσῳ δ' ἑκάστης τῶν πλευρῶν βορείου καὶ δυτικῆς ὑπάρχει σηκὸς (niche) πλάτους 1μ85 καὶ βάθους 0μ30 περιεστοιχισμένος ὑπὸ κιόνων. Τῆς κόγχης τὸ μὲν πλάτος εἶναι 10μ7, τὸ δὲ βάθος 5μ10. Ἐν ταύτῃ δὲ ὑπάρχει ἀστερισμὸς κιόνων λίαν περίεργος ὅστις ἐχώριζεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πρόσοψίν της ἀπὸ τῆς λοιπῆς ἐκκλησίας.

Ἡ Βασιλικὴ ἔχει πλάτος 25μ60 εἶναι δὲ διώροφος καὶ καλύπτεται ὑπὸ τρούλλου ἑδραζομένου ἐπὶ γωνιαίων κογχῶν.

Πλὴν τῶν ἄνω Βασιλικῶν ἱδρύθησαν καὶ ἄλλαι ἐν Αἰγύπτῳ ὡς αἱ τοῦ Λευκοῦ καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Μοναστηρίου παρὰ τὸ Σοχάγ, ἡ τοῦ Ντέιρ-Σεμὰν ἐν Θηβαΐδι παρὰ τὸ Ἀσσουάν, ἡ τοῦ Ἀμπᾶ-Μπεσάϊ κλπ. αἵτινες ἅπασαι χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκ τῶν Βασιλικῶν τούτων αἱ μέν, ὡς ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀρκαδίου, ἀναπαράγουσιν ἀκριβῶς τὴν

κλασικὴν κάτοψιν τῶν ξυλοστέγων Βασιλικῶν· αἱ δέ, ὧν ἡ διάταξις διαφέρει ἀπὸ μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, εἶναι Βασιλικαὶ τρίστοοι, ἃς ἐγκάρσιος στοὰ χωρίζει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος ὅπερ εἶναι τρίκογχον. Τροῦλλος ἐπὶ γωνιαίων κογχῶν στέφει τὸ ἱερὸν τοῦτο.

Χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ Μικρᾶς Ἀσίας.

Πρὸς μεσημβρινοανατολὰς τοῦ Ἰκονίου, εἰς τὸ μέρος τὸ ὀνομαζόμενον Μπὶν-Μπὶρ-Κιλισσὲ (αἱ χίλιαι καὶ μία ἐκκλησίαι) καὶ ὀλίγον πρὸς Βορρᾶν τῆς θέσεως ταύτης ἐν Νταουλὲχ ἢ Ντεγκιλέ, εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια πεντηκοντάδος περίπου ἐκκλησιῶν χριστιανικῶν ἱδρυθεισῶν κατὰ τὸν Strzygowski περὶ τὴν 4ην ἢ 5ην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι, ὡς ὁ Ramsay ἰσχυρίζονται ὅτι ἐκτὸς μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἐγερθεισῶν κατὰ τὰς ἄνω χρονολογίας, αἱ λοιπαὶ ἱδρύθησαν περὶ τὴν 7ην καὶ μάλιστα τὴν 10ην ἢ τὴν 11ην ἑκατονταετηρίδα. Τὰ πλεῖστα τῶν κτιρίων τούτων εἶναι Βασιλικαί, ὧν τινες μὲν μονόστοοι, πλεῖσται δὲ τρίστοοι· πᾶσαι ὅμως μετὰ κόγχης κυκλικῆς ἢ πολυγωνικῆς ἰσχυρῶς ἐξεχούσης τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Αἱ ἐκκλησίαι αὗται εἶναι ἐκτισμέναι διὰ λελαξευμένων λίθων, ἡ δὲ πρόσοψις τῶν ἐν Μπὶν-Μπὶρ-Κιλισσὲ παρουσιάζει πρὸ τῆς θύρας τῆς κεντρικῆς στοᾶς μικρὰν στοὰν κειμένην μεταξὺ δύο δωματίων ὑψουμένων δίκην πύργων εἰς τὰς γωνίας τοῦ κτιρίου. Εἴδομεν ὅμως ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ὑπομιμνήσκει τὰ κτίρια τῆς Συρίας. Εἶναι θολωταί, καλύπτονται δὲ ὑπὸ θόλων ἡμικυλινδρικῶν. Ἐν τῇ κατατομῇ τῶν ἀψίδων καὶ ἐν τῇ χαράξει τῆς κόγχης τὸ ἡμικύκλιον ἀντικατεστάθη ὑπὸ τόξου ἔχοντος σχῆμα πετάλου.

Οἱ στῦλοι εἶναι κοντοὶ καὶ χονδροί, περατοῦνται δὲ περὶ τὴν κεντρικὴν στοὰν δι' ἡμικιόνων ἄνευ κιονοκράνων· πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι αὗται δίδουσιν εἰς τὰ κίτρια ταῦτα φυσιογνωμίαν πρωτότυπον.

Οὕτως, ἐν τῷ ἐσωτετερικῷ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐμορφώθη τύπος Βασιλικῆς καθαρῶς ἀνατολικῆς.

Παρὰ τοῦτον, ἕτερος τύπος Βασιλικῆς ἀπαντᾷ συχνάκις ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ κτίρια τὰ ἔχοντα σχῆμα Βασιλικῆς εἶναι πλινθόκτιστα καὶ ξυλόστεγα, ἔμπροσθεν δὲ τούτων ὑπάρχει αὐλή. Ὁ τύπος οὗτος τῆς Βασιλικῆς εἶναι ὁ ἀληθὴς Ἑλληνιστικὸς [1] τύπος οἷος διεδόθη καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν κόσμον καὶ πέραν μάλιστα τούτου ἐν Ἰταλίᾳ, Ἀφρικῇ καὶ Γαλατίᾳ.

Εἰς τὰς ἀσιατικὰς ὅμως ἐπαρχίας τὰς παρὰ τὴν Συρίαν τοῦ Βορρᾶ ἡ πλίνθος ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ λίθου, ἡ δὲ αὐλὴ ὑπὸ προπυλαίου ἢ στοᾶς ἐκ δύο ἢ τριῶν ἀψίδων. Οὕτω, μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑφίσταται ζώνη διάμεσος ἐν ᾗ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ τῶν δύο χωρῶν ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἀλλήλας. Γενικῶς ὅμως ὁ καθαρὸς Ἑλληνιστικὸς τύπος δεσπόζει ἐν Περγάμῳ, Μιλήτῳ, πλησίον τῆς Σμύρνης κλπ.

§ 2. Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου
Ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῆς διάταξις.

Ἕτερος τύπος ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ μετὰ τρούλλου Βασιλική, ὁ τύπος δὲ οὗτος ἀπαντᾷ συνηθέστατα ἐν Ἀνατολίᾳ. Ὡραιότατον παράδειγμα τοῦ τύπου τούτου εὑρίσκεται ἐν Κοτζά-Καλεσσί ἐν Ἰσαυρίᾳ.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ὁ τροῦλλος ὑποβαστάζεται ὑπὸ τεσσάρων γωνιαίων κογχῶν, τὰ δὲ μεγάλα πλάγια τόξα βόρειον καὶ νότιον πλαισιοῦσι τοῖχον διῃρημένον εἰς τρεῖς ὀρόφους· καὶ ὁ μὲν ἀνώτατος ὄροφος διατρυπᾶται ὑπὸ παραθύρων, ἐν ἑκάστῳ δὲ τῶν λοιπῶν τριπλοῦν ἄνοιγμα θέτει εἰς συγκοινωνίαν τὸ μέσον κλίτος μετὰ τῶν πλαγίων στοῶν. Ὡς τὰ κτίρια τῆς Συρίας, ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι λιθόκτιστος, αἱ δὲ ἀψῖδες αἱ καλύπτουσαι τὴν κεντρικὴν στοὰν ἔχουσι κατατομὴν τόξου ἐν σχήματι πετάλου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Strzygowski, αὕτη χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, κατὰ δὲ τὸν Headlam ἀπὸ τῆς 5ης.

Ὁ αὐτὸς τύπος ἀπαντᾷ πλινθόκτιστος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐν ταύτῃ δὲ ὁ τροῦλλος ὑποβαστάζεται ὑπὸ γωνιαίων κογχῶν. Τοὐναντίον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Μύρων ἢ τοῦ Ντερὲ-Ἀχσὺ ἐν Λυκίᾳ, ὁ τροῦλλος ἑδράζεται ἐπὶ λοφίων ἢ παρωτίδων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι μιᾶς μεγάλης ἐκκλησίας δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰς

1 Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ὀνομάζεται ἡ περίοδος ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς κατακτήσεως ὅλης τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (323—30 π. Χ.).

ὠθήσεις τῶν λοφίων, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξεύρωσι διαφόρους τρόπους πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Οὕτως εἷς τρόπος εἶναι ἡ ἀνύψωσις τῶν πλαγίων στοῶν· ἕτερος τρόπος εἶναι ἡ παρεμβολὴ μεταξὺ τοῦ τρούλλου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἡμικυλινδρικῶν θόλων (ἐκκλησία τῆς Παρθένου ἐν Ἐφέσῳ)· ἀλλ' οἱ ἡμικυλινδρικοὶ θόλοι μετὰ τοῦ μέσου κλίτους ἐσχημάτιζον τότε σταυρὸν ἰσοσκελῆ [1] οὕτω δὲ διὰ τῶν διαδοχικῶν τούτων μετατροπῶν παρήχθη ὁ κύριος Βυζαντιακὸς τύπος τῆς ἐκκλησίας ἐν σχήματι σταυροῦ.

Καὶ ἐνῷ ὁ ὑπὸ γωνιαίων κογχῶν ὑποβασταζόμενος τροῦλλος διαδίδεται ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ, ἡ Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου ὑποβασταζομένου ὑπὸ λοφίων ἐφαρμόζεται κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν Μύροις, Φιλαδελφείᾳ, Μαγνησίᾳ, Σάρδεσι καὶ Ἐφέσῳ.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μεγάλη τις ἐκκλησία τρίστοος καὶ μετὰ διπλοῦ νάρθηκος στέρεται ὑπὸ τρούλλου διαμέτρου δώδεκα μέτρων ὑποβασταζομένου ὑπὸ τεσσάρων στύλων καὶ ἀντερειδομένου πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ὑπὸ δύο ἰσχυρῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων. Φαίνεται ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος μόνον, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ἀνήκουσιν εἰς τὴν 4ην καὶ 5ην ἑκατονταετηρίδα.

Ἐπίσης χρῆσις τρούλλου ὑποβασταζομένου ὑπὸ λοφίων ἐγένετο ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῶν Σάρδεων ἡ ἐκκλησία δὲ αὕτη παρουσιάζει τὰ ἴχνη τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας.

Ἐπίσης ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς Φιλαδελφείας (σήμερον Ἀλὰ Σεὶρ) ὁ τροῦλλος ὑποβασταζόμενος ὑπὸ λοφίων προσηρμόσθη εἰς τὴν γενικὴν διάταξιν τῆς Ρωμαϊκῆς Βασιλικῆς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται σαφῶς ὅτι ὁ τύπος τῆς Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου ὑποβασταζομένου ὑπὸ λοφίων καὶ οὐχὶ ὑπὸ γωνιαίων κογχῶν ἐμορφώθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ χώρα αὕτη κατῳκεῖτο τότε ὑπὸ 25 ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων, ὁ τύπος οὗτος τῆς Βασιλικῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποκλειστικῶς δημιουργηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐνταῦθα θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τρούλλων ἢ σφαιρικῶν θόλων ἐπὶ τετραγώνου βάσεως.

Οἱ σφαιρικοὶ θόλοι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας 1ον τοὺς μετὰ λοφίων καὶ 2ον τοὺς ἐπὶ λοφίων.

1. Σφαιρικοὶ θόλοι μετὰ λοφίων ἢ λοφιοφόροι.

Ἔστω ἡμισφαίριον διαμέτρου ΑΒ ***(Σχ. 3)*** προβεβλημένον ἐν κατόψει κατὰ τὸν κύκλον ΑΒΓΔ. Ἐὰν ἐγγραφῇ ἐν τούτῳ τὸ τετράγωνον α β γ δ, ὑψωθῶσι δ' ἐπὶ τῶν αβ, βδ, δγ, γα κατακόρυφα ἐπίπεδα, ταῦτα τέμνουσι τὸ ἡμισφαίριον κατὰ τέσσαρα ἡμικύκλια αζβ, βηδ, δθγ καὶ γεα. Ἐὰν ἤδη τμηθῇ ἡ σφαῖρα δι' ἐπιπέδου ὁριζοντίου ἐφαπτομένου, ἐκ τῶν ἄνω τῶν τεσσάρων τούτων ἡμικυκλίων, θὰ ὑπολειφθῶσιν ἐκ τῆς σφαίρας τέσσαρα σφαιρικὰ τρίγωνα αζε, ζβη, ηδθ, θγε ἅτινα φαίνονται κάλλιον ἐν τῷ προοπτικῷ σχήματι ***(Σχ. 3α)***.

Τούτων τεθέντων, ἐὰν θέσωμεν ἐπὶ τοῦ κύκλου εθηζ τὸ τμῆμα τῆς σφαίρας τὸ ὁποῖον ὑπετέθη ὡς ἀφαιρεθέν, θὰ ἔχωμεν ἓν σύνολον ἀποτελοῦν τὸν σφαιρικὸν θόλον μετὰ λοφίων (παρωτίδων ἢ θολοτριγώνων). Συνεπῶς ὁ σφαιρικὸς θόλος μετὰ λοφίων ἔχει ὡς ἐσωράχιον τὰ τέσσαρα σφαιρικὰ τρίγωνα καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ σφαιρικοῦ θόλου ἤτοι τὴν σφαιρικὴν καλύπτραν (calotte).

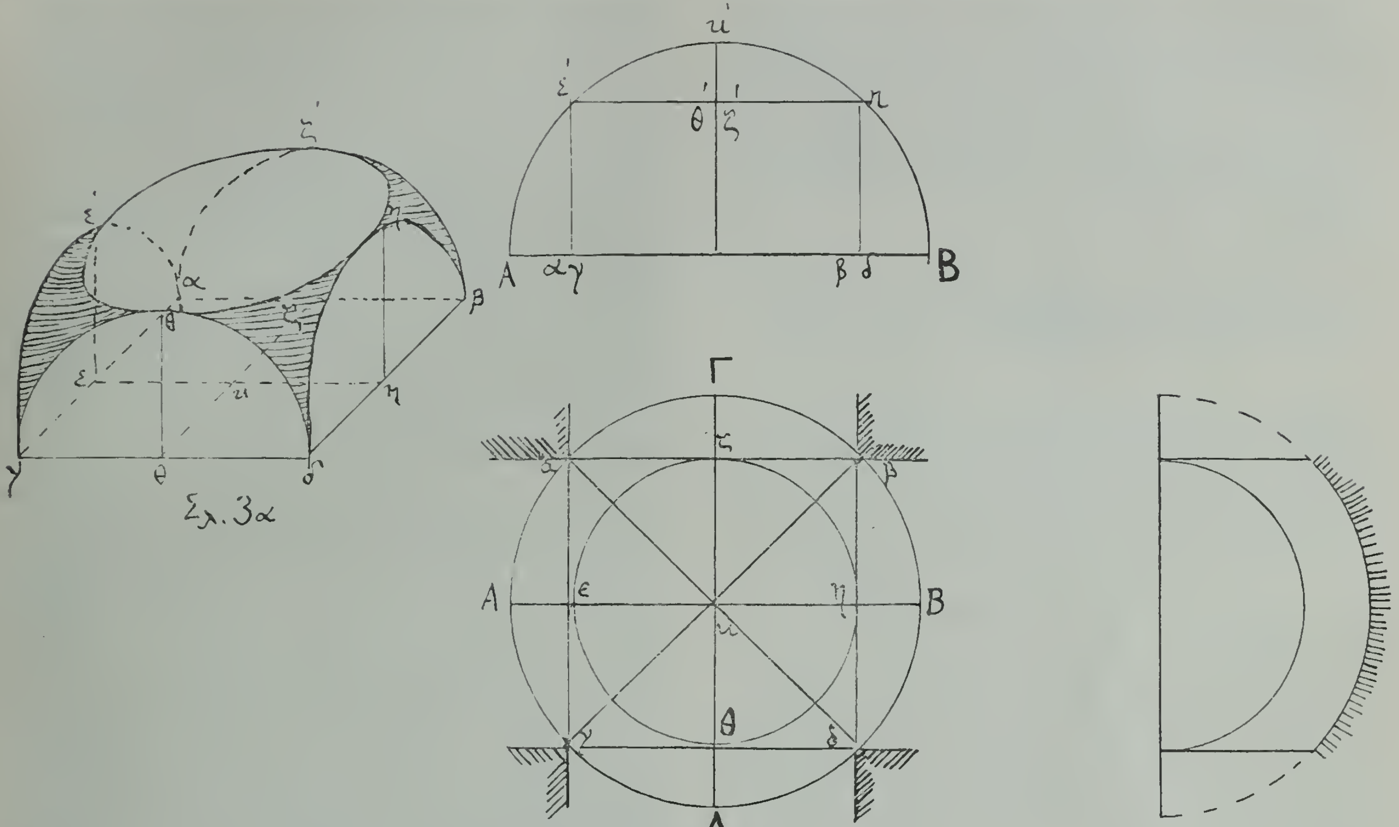
2. Σφαιρικοὶ θόλοι ἐπὶ λοφίων.

Ἐὰν ἐπὶ τοῦ κύκλου εθηζ θέσωμεν σφαιρικὴν καλύπτραν μὴ ἀνήκουσαν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν θολοτριγώνων, θὰ ἔχωμεν τὸν σφαιρικὸν θόλον ἐπὶ λοφίων. Συνεπῶς τὰ τέσσαρα θολοτρίγωνα καὶ ἡ σφαιρικὴ καλύπτρα ἀνήκουσιν εἰς δύο ἐπιφανείας σφαιρικὰς διακεκριμένας ἐνῷ ἐν τῷ σφαιρικῷ θόλῳ μετὰ λοφίων, ταῦτα καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος τοῦ σφαιρικοῦ θόλου εἶναι μέρη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας.

Οἱ θόλοι λόγου χάριν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕρμου (Φιλαδελφείας, Σάρδεων κλπ.) ἀνάγονται εἰς τοὺς μετὰ λοφίων σφαιρικοὺς θόλους. Ὁ τροῦλλος τῆς

[1] Ὁ ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἀπαντᾷ, ὡς εἴδομεν προηγουμένως, ἐν τῷ Πραιτωρίῳ Μουσμίαχ.

Ἐπίσης οὗτος ἀπαντᾷ ἔν τινι τάφῳ εὑρεθέντι ἐν Παλμύρᾳ καὶ χρονολογουμένῳ ἀπὸ τοῦ 259 μ. Χ.

3: σφαιρικαὶ θόλοι μετὰ λοφίων ἢ λοφιοφόροι.

Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάγεται εἰς τοὺς ἐπὶ λοφίων σφαιρικοὺς θόλους, εἶναι δὲ καὶ ἓν τῶν ἀρχαιοτάτων παραδειγμάτων τῶν αὐθεντικῶς χρονολογουμένων.

Παρατήρησις. — Ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἀρχιτεκτονικῇ οὐδέποτε ἐγένετο χρῆσις τρούλλων ἐπὶ τετραγώνου βάσεως. Μόνον ἐν Ἀσσυρίᾳ, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος ἀναγλύφου εὑρεθέντος ἐν Κουγιουδζίκ, καὶ ἐν Περσίᾳ ἦτο γνωστὸς ὁ ἐπὶ τετραγώνου βάσεως τροῦλλος. Ἐν Περσίᾳ μάλιστα ὑπάρχει παράδειγμα τρούλλου ἐκ πλίνθων ἐπὶ τετραγώνου βάσεως ἀποτελουμένης ἐκ τεσσάρων τοίχων· ὁ τροῦλλος δὲ οὗτος καλύπτει τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν μνημείου χρονολογουμένου ἀπὸ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Δαρείου ἢ ἀνακτόρου Σαρβιστὰν καλουμένου. Εἴς δέ τι μικρὸν κτίσμα ἐν Φερούζ ἀβάδ ὁ τροῦλλος στηρίζεται ἐπὶ βάσεως τετραγώνου ἀπετελουμένης ἐκ στύλων μεμονωμένων καὶ οὐχὶ ἐκ τοίχων ὡς τοῦ Σαρβιστάν.

Τὸν ἐπὶ τετραγώνου βάσεως τροῦλλον παραλαβόντες οἱ Ἕλληνες ἐτροποποίησαν εἰς βαθμὸν καταστήσαντα τοῦτον στοιχεῖον ὅλως διάφορον τοῦ Περσικοῦ. Ὄντως ὁ Περσικὸς τροῦλλος δὲν στηρίζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τετραγώνου βάσεως μεταξὺ τούτου καὶ τῆς τετραγώνου βάσεως μεσολαβοῦσι τέσσαρες γωνιαῖαι κόγχαι (trompes), αἵτινες μετατρέπουσι τὸ τετράγωνον εἰς ὀκτάγωνον. Συνεπῶς ὁ Περσικὸς τροῦλλος ἑδράζεται, κυρίως εἰπεῖν, ἐπὶ βάσεως ὀκταγώνου συναρμοζομένης μετὰ τῆς τετραγώνου διὰ τεσσάρων γωνιαίων κογχῶν.

Τοὐναντίον, ὁ Βυζαντιακὸς τροῦλλος στηρίζεται ἐπὶ τετραγώνου βάσεως διὰ μέσου τεσσάρων λοφίων, ἐμορφώθη δέ, ὡς εἴδομεν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. [1] Εἴδομεν ὅμως προηγουμένως ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος τὸ Πραιτώριον Μουσμίαχ δεικνύει τάσιν πρὸς κάλυψιν τετραγώνου χώρου διὰ τρούλλου. Ἀλλ' ἀπόπειρα πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἐμφανίζεται κυρίως εἴς τινα μικρὰ κτίρια ἱδρυθέντα περὶ τὸ τέλος τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος (Καλύβη τοῦ Ομ ες Ζεϊτοῦν

1 Κατὰ τὸ A. Choisy, ὁ ἐπὶ τετραγώνου βάσεως τροῦλλος μετὰ λοφίων ἐκ λελαξευμένων λίθων παρατηρεῖται τὸ πρῶτον ἔν τινι αἰθούσῃ τοῦ Τζερὰχ ἐν Συρίᾳ.

καὶ καλύβη τοῦ Σάκκα). Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ πλινθόκτιστος τροῦλλος ἐπὶ τετραγώνου βάσεως καὶ διὰ μέσου λοφίων πλινθοκτίστων στηριζόμενος ἐπὶ ταύτης ἐμορφώθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Εἶναι συνεπῶς δημιούργημα τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Β΄.

Κυκλοτερῆ καὶ πολυγωνικὰ χριστιανικὰ μνημεῖα.

Εἴδομεν ὅτι αἱ χριστιανικαὶ Βασιλικαὶ παρουσιάζουσιν ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον· πλὴν ὅμως τῆς ὀρθογωνίου μορφῆς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν πρὸς τούτοις καὶ τὴν κυκλοτερῆ μορφὴν [1] ἔτι δὲ καὶ τὴν ὀκτάγωνον μορφήν [2]. Τὰς δύο ὅμως ταύτας μορφὰς εὑρίσκομεν κυρίως εἰς τὰ Βαπτιστήρια.

Τὰ κτίρια ταῦτα ἱδρύοντο ἐγγὺς τῶν ἐκκλησιῶν, διότι κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο κανὼν τὸ βάπτισμα νὰ τελῆται ἐντὸς κτισμάτων κεχωρισμένων τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Βαπτιστηρίου ὑπῆρχε δεξαμενὴ [3] (κολυμβήθρα) μαρμάρινος, γρανιτικὴ ἢ πορφυρᾶ· συνηθέστατα δέ, ὅταν ἦτο προωρισμένη νὰ δεχθῇ συγχρόνως πολλὰ πρόσωπα, κατεσκευάζετο ἐκ πλακῶν λιθίνων τοποθετουμένων ἐπὶ ἐπιφανείας ἐκ κονιάματος ὑδραυλικοῦ.

Βαπτιστήρια ἱδρύθησαν πολλὰ ἐν Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ· ἐκ τῶν ἐν Ρώμῃ θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὸ Βαπτιστήριον τοῦ Κωνσταντίνου ἱδρυθὲν τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα πλησίον τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Λατεράνου ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Συλβέστρου. Εἶναι ὀκτάγωνον ἐγκλεῖον ἕτερον ὀκτάγωνον ἐκ κιόνων διατεταγμένων εἰς δύο ὀρόφους. Οἱ κίονες τοῦ κάτω ὀρόφου εἶναι πορφυροῖ ὑποβαστάζοντες ἄνωθεν ἀρχαίου ἐπιστυλίου ὀκτὼ μικροὺς κίονας ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Τὴν ὀκτάγωνον καὶ κυκλοτερῆ μορφὴν εὑρίσκομεν ἐπίσης ἐν Συρίᾳ, Αἰγύπτῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει εἰς βαπτιστήρια καὶ ἐκκλησίας.

Οὕτως ἐν Συρίᾳ, ἡ καλουμένη χρυσῆ ἐκκλησία ἱδρυθεῖσα τὸ 331 μ. Χ. ὑπὸ Κωνσταντίνου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ὀκτάγωνος καὶ ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος μοναδικὴ εἰς μέγεθος καὶ κάλλος.

Ἐπίσης ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῆς Ἔζρας ἱδρυθείς, κατά τινα ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν ἐπὶ τῆς κυρίας εἰσόδου, περὶ τὸ 516 παρουσιάζει ἐν κατόψει σχῆμα ὀκτάγωνον ἐγκεκλεισμένον ἐν περιβλήματι τετραγώνῳ τὸ ὁποῖον διὰ τεσσάρων γωνιαίων κογχῶν μετατρέπεται ἐσωτερικῶς εἰς ὀκτάγωνον [4].

Τὸ κεντρικὸν ὀκτάγωνον ἀποτελεῖται ὑπὸ ὀκτὼ στύλων πέντε μέτρων ὕψους ὑποβασταζόντων τροῦλλον λιθόκτιστον κυκλοτερῆ δέκα μέτρων διαμέτρου μετὰ μορφῆς ἐν ὀρθώσει ᾠοειδοῦς ὑπομιμνησκούσης τὰ μνημεῖα τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας Περσίας). Ἡ πρώτη στρῶσις ἡ τεθεῖσα ἄνω τῶν τοίχων τοῦ ὀκταγώνου ἔχει 16 πλευράς, ἡ δὲ ἀκόλουθος ἔχει 32 πλευρὰς ἵνα μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπιτευχθῇ κυκλοτερὴς μορφή.

Ἐν τῇ βάσει τοῦ τρούλλου ἀνοίγονται ὀκτὼ παράθυρα ἡμικυκλικὰ ἀντιστοιχοῦντα ἀνὰ ἓν εἰς ἑκάστην τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κεντρικοῦ ὀκταγώνου. Τοιούτου συστήματος φωτισμοῦ τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀπέναντι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ κεντρικοῦ ὀκταγώνου ὑπάρχει μεγάλη κόγχη, ἧς προηγεῖται ὀρθογώνιος χῶρος· ἑκατέρωθεν δὲ ταύτης ὑπάρχουσι μικρὰ ὀρθογώνια δωμάτια. Ἐν τῷ βυθῷ τῆς κόγχης ὑπάρχουσι τρεῖς σειραὶ βαθμίδων ἡμικυκλικῶν προωρισμένων διὰ τὰς ἕδρας τῶν ἱερέων. Ἡ Ἁγία τράπεζα ἐτέθη ἐν τῷ πρὸ τῆς κόγχης ὀρθογωνίῳ χώρῳ ὅστις καὶ συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ τοῦ πρὸς ἀριστερὰ δωματίου. Τὸ

1 Ἡ κυκλοτερὴς μορφὴ ἀπαντᾷ ἐν τῷ Πανθέῳ τῆς Ρώμης, ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἑστίας ἐν Τίβολι, ἐν ταῖς μεγάλαις αἰθούσαις τῶν Θερμῶν, ἐν τοῖς μαυσωλείοις κλπ. Ἐὰν δὲ ἀναδράμῃ τις εἰς ἔτι προγενεστέρας ἐποχάς, εὑρίσκομεν ταύτην ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως, ἐν τῇ Θόλῳ Πολυκλείτου τοῦ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου, ἐν τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ Φιλιππείῳ κλπ. καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὡς ἐν τῇ ἐν Ἀβύδῳ θόλῳ.

2 Ἡ ὀκτάγωνος μορφὴ ἀπαντᾷ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ὡρολογίῳ τοῦ Κυρίστου ἢ Πύργῳ τῶν Ἀνέμων.

3 Ἐν ταῖς θέρμαις, τὸ βαπτιστήριον ἦτο δεξαμενὴ μετὰ ψυχροῦ ὕδατος· ἔκειτο δὲ αὕτη ἐν τῷ μέσῳ αἰθούσης μετὰ τεσσάρων κογχῶν. Εἰς ἓν τῶν δημοσίων Βαλανείων τῆς Πομπηΐας τὸ Βαπτιστήριον ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ αἰθούσης κυκλοτεροῦς μετὰ τεσσάρων κογχῶν. Ἡ αἴθουσα ἐστεγάζετο διὰ κωνικοῦ θόλου, ἐφωτίζετο δὲ δι' ἀνοίγματος εὑρισκομένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ θόλου.

4 Ἐντὸς τῶν Θερμῶν τοῦ Καρακάλλα ὑπάρχει ὀκτάγωνος στοὰ παρουσιάζουσα τὰς τέσσαρας τῶν γωνιῶν κόγχας ἤτοι τετράγωνος χῶρος μετατραπεὶς εἰς ὀκτάγωνον διὰ τεσσάρων γωνιαίων κογχῶν.

πρὸς τὰ δεξιὰ δωμάτιον εἶναι τοὐναντίον προσιτὸν εἰς τὸ κοινὸν διὰ θύρας ἀνοιγομένης ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἀνατολικῆς κόγχης.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἠδύνατό τις ν' ἀναπτύξῃ εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν τὰς πλαγίας στοὰς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου θὰ ἐπετύγχανε τὴν κάτοψιν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ, ἢ καὶ τουναντίον ἐὰν μετέτρεπέ τις τὸ κεντρικὸν τετράγωνον τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ εἰς ὀκτάγωνον, εἰς δὲ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ τετραγώνου περιβλήματος ἤγειρε κόγχας θὰ ἐπιτύγχανε τὴν κάτοψιν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἔζρας.

Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐχουσῶν ἐν κατόψει σχῆμα ὀκτάγωνον ἢ ἐν γένει πολυγωνικὸν ἀπαντῶσιν ἐπίσης ἐν Συρίᾳ κτίρια κυκλοτερῆ καὶ σταυροειδῆ.

Οὗτος, ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Τάφου ἱδρυθεὶς τὸ 326 ὑπὸ Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης εἶναι κυκλοτερής.

Τὸ δὲ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος τοῦ Στυλίτου εἶναι σταυροειδές. Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον μεταξὺ Αντιοχείας καὶ Ἀλεπίου θεωρεῖται ἐν τῶν ὡραιοτάτων μνημείων τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἱδρύθη δὲ περὶ τὸ τέλος τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος πέριξ στήλης ἣν ὁ ἀσκητὴς Συμεὼν κατέστησε διάσημον διὰ τῆς μακρᾶς ἐπὶ ταύτης διαμονῆς του.

Τέσσαρες γιγάντειοι τρίστοοι αἴθουσαι διατεταγμέναι περὶ τέσσαρας τῶν πλευρῶν αὐλῆς ὀκταγώνου παρουσιάζουσιν ἐν κατόψει σχῆμα πελωρίου σταυροῦ. Ἐκ τῶν αἰθουσῶν τούτων ἡ πρὸς ἀνατολὰς περατουμένη διὰ κόγχης ἀποτελεῖ τὴν κυρίως ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου· αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι εὐρεῖαι στοαὶ προωρισμέναι διὰ τοὺς προσκυνητάς.

Γράφων ὁ De Vogué περὶ τῶν διαφόρων κτισμάτων τῆς Συρίας ἀναφέρει ὅτι συνήντησεν ἐκεῖ σειρὰς πόλεων ἑλληνικῶν ἀνεπάφων, ὧν ἡ ὄψις μεταφέρει τὸν περιηγητὴν εἰς τὸ μέσον πολιτισμοῦ ἀπολεσθέντος. Ὅλαι αἱ πόλεις αὗται, ἄνω τῶν ἑκατόν, σχηματίζουσι σύνολον ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτὸν ῥυθμόν, τὸ αὐτὸ σύστημα τὴν αὐτὴν τέλος ἐποχὴν ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς 4ης μέχρι τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. Ἐκεῖ ἐννοεῖ τις καλῶς τὸν βίον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας, βίον οὐχὶ κεκρυμμένον ἐν ταῖς κατακόμβαις, ἀλλ' ἐλεύθερον, πλούσιον, καλλιτεχνικόν, ἐντὸς μεγάλων οἰκιῶν, μεγαλοπρεπῶν ἐκκλησιῶν περιεστοιχισμένων ὑπὸ περιλάμπρων τάφων. Πολλὰ τῶν κτισμάτων τούτων χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος, παρουσιάζουσι δὲ μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης. Δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ ὄντως ἐν αὐτοῖς ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν περιέργων δοκιμῶν τῶν γενομένων πρὸς τοποθέτησιν τρούλλων ἐπὶ τετραγώνου βάσεως [1].

Ἀναμφιβόλως ἡ σπάνις τοῦ ξύλου, ἡ ἀνάγκη χρήσεως λίθων δι' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κτιρίου ἔδωκεν εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα ὡς σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ κτίρια τῆς κεντρικῆς Συρίας χαρακτῆρα ἰδιάζοντα καὶ τοπικόν.

Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τύπος συνήθης εἶναι ὁ τῶν κυκλοτερῶν ἢ ὀκταγώνων κτιρίων κεκαλυμμένων διὰ τρούλλων. Ἐκ τινος δ' ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσσης πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Ἰκονίου Ἀμφιλόχιον ἐν ᾗ περιγράφει οὗτος τὸ σχέδιον τοῦ εἴδους τούτου τοῦ κτιρίου, τὸ ὁποῖον συνήθως ἐκτίζετο ἐπὶ τοῦ τάφου μάρτυρος καὶ ὠνομάζετο ὡς ἐκ τούτου Μαρτύριον, ἐξάγεται ὅτι τοῦτο ἔδει νὰ ἔχῃ τὴν μορφὴν σταυροῦ σχηματιζομένου διὰ τῆς ἱδρύσεως τεσσάρων δωματίων ἐξεχόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ μνημείου. Τὰ δωμάτια ταῦτα ἔδει νὰ συνδέωνται πρὸς ἄλληλα διὰ τεσσάρων κογχῶν ἡμικυκλικῶν παρεντιθεμένων μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Πρὸ ἑκάστης κόγχης ἔδει νὰ τοποθετηθῶσι κίονες συνδεδεμένοι δι' ἀψίδων, ἐπὶ δὲ τοῦ οὕτως ἐπιτυγχανομένου ὀκταγώνου νὰ τεθῇ κωνικὸς τροῦλλος [2]. Τὸ κτίριον ἔδει νὰ ᾖ πλινθόκτιστον, τοῦ λελαξευμένου λίθου ἐλλείποντος· ἐν δὲ τῷ κειμένῳ ῥητῶς ἀναφέρεται ἡ κατασκευὴ τῶν θόλων ἄνευ ξυλοτύπων.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης ἐξάγεται ὅτι ὁ τύ-

[1] Οὕτως ἐφ' ἑκάστης τῶν γωνιῶν τῆς τετραγώνου βάσεως ἐτοποθετεῖτο λίθος ἐξέχων οὕτως ὥστε νὰ μετατραπῇ τὸ τετράγωνον εἰς ὀκτάγωνον· ἐφ' ἑκάστης τῶν γωνιῶν τοῦ ὀκταγώνου ἐτοποθετεῖτο πάλιν λίθος οὕτως ὥστε ἡ νέα στρῶσις νὰ μετατρέπῃ τὸ ὀκτάγωνον εἰς δεκαεξάγωνον· ὁμοιοτρόπως ἐργαζόμενοι μετέτρεπον τοῦτο εἰς κανονικὸν πολύγωνον μετὰ τριάκοντα δύο πλευρῶν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἕως οὗ ἐπετυγχάνετο βάσις σχεδὸν κυκλοτερὴς ἐφ' ἧς ἐβάσιζον τὸν τροῦλλον.

[2] Ἐν ταῖς θέρμαις, τὰ Βαπτιστήρια ἐκαλύπτοντο ὑπὸ κωνικοῦ θόλου.

πος οὗτος[1] τῶν κτιρίων ἦτο συνήθης ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἀρχιτεκτονικῇ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν 4ην ἑκατονταετηρίδα· ὄντως δέ, πολλὰ μνημεῖα διατηρούμενα, ὡς τὸ ὀκτάγωνον τοῦ Μπὶν-Μπὶρ-Κιλισσὲ οὗ ἡ κάτοψις ὑπομιμνήσκει τὸ μνημεῖον τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσσης, τὸ τῆς Ἱεραπόλεως ἔνθα οἱ ὀκτὼ στύλοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κεντρικὸν ὀκτάγωνον περιστοιχίζονται ὑπὸ στοᾶς κυκλοτεροῦς, παριστῶσι τὸν τύπον τοῦτον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Οὐδὲν τῶν κτιρίων τούτων ἔχει στοὰς ἐν τῷ πρώτῳ ὀρόφῳ.

Εἰς τὸν ἄνω τύπον ἀνάγονται καὶ τὰ ἑκατέρωθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ντερὲ-Ἀχσὺ δύο ὀκτάγωνα. Καὶ τὸ μὲν πρὸς βορρᾶν ὀκτάγωνον παρουσιάζει ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἐπὶ τῶν ὀκτὼ πλευρῶν του σηκοὺς (niches) ἐναλλὰξ ἡμικυκλικοὺς καὶ ὀρθογωνίους[2]. Τὸ δὲ πρὸς Νότον ἔχει, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ, ἐπι τῶν ὀκτὼ πλευρῶν του σηκούς. Παράθυρα τοξωτὰ ἀνοίγονται ἐν αὐτῷ κοσμούμενα διὰ πλινθοκτίστων στύλων εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν. Τέλος, τροῦλλος χαμηλὸς ἔστεφε τὸ κτίριον.

Ὡς ἡ Βασιλικὴ οὕτω καὶ ἡ ὀκτάγωνος μορφὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν[3] διότι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀπαντᾷ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ ἱδρυθείσῃ ὑπὸ Κωνσταντίνου ἐν Ἀντιοχείᾳ· ἐπίσης ἀπαντᾷ ἐν Παλαιστίνῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἱδρυθείσῃ τὸ 331 μ. Χ. δαπάναις τῆς Ἁγίας Ἑλένης ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν. Ἐκ τοῦ τύπου τούτου παράγονται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἔζρας, τὸ εὐρὺ ὀκτάγωνον, ἐλαφρῶς ᾠοειδές, τοῦ Βιρανσεὶρ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ πολλαὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἀρμενίας· τέλος, εἶναι ἐν κοινῇ χρήσει τὴν 6ην ἑκατονταετηρίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅπου παράγει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου.

Ὅλα τὰ κτίρια ταῦτα ἐν οἷς, ἄλλως, τὸ ὀκτάγωνον τροποποιεῖται διὰ τῆς προσθήκης κογχῶν ἡμικυκλικῶν, ἔχουσι στοὰς ἐν τῷ πρώτῳ ὀρόφῳ.

1 Ἐὰν μετατραπῇ τὸ κεντρικὸν τετράγωνον τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ εἰς ὀκτάγωνον, ἀπέναντι δὲ τῶν διαγωνίων πλευρῶν τοῦ ὀκταγώνου τεθῶσι κόγχαι, προκύπτει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁ τύπος τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσης.

2 Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαντᾷ ἐπίσης ἐν τῷ ἐν Νοβάρα τῆς Ἰταλίας Βαπτιστηρίῳ, ἱδρυθέντι τὴν 5ην ἑκατονταενηρίδα καὶ ὑπενθυμίζοντι τὸ Βαπτιστήριον τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ρώμῃ.

3 Ἡ ὀκτάγωνος μορφὴ ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ Ὡρολογίῳ Κυρίστου ἢ Πύργῳ τῶν Ἀνέμων.

Ἐν *Κωνσταντινουπόλει* ἱδρύθησαν πολλαὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι ἐξ ὧν θὰ περιγράψωμεν μόνον τὴν τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν.

Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου.

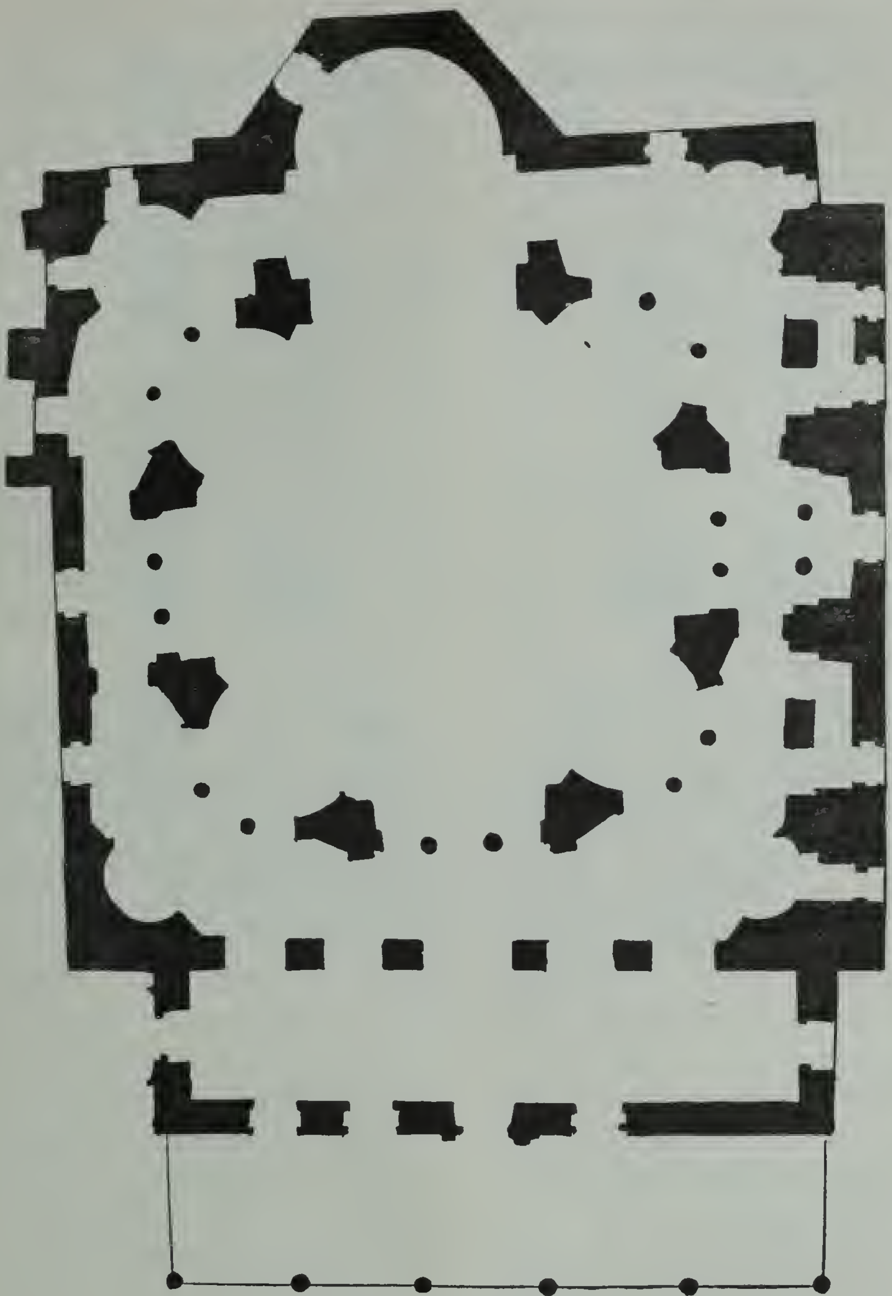
Ἡ ἐκκλησία αὕτη ***(Σχ. 4)*** ἱδρυθεῖσα τὸ 527 ὀλίγον μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ σωζομένη ἀκραιφνὴς καίπερ γυμνωθεῖσα τῆς ὀρθομαρμαρώσεως καὶ τῆς μωσαϊκῆς αὐτοῦ διακοσμήσεως, παρουσιάζει μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Βυζαντιακὴν Ἀρχιτεκτονικήν, διότι ἐκ ταύτης παράγεται ὁ ὑπέρλαμπρος Ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ ἐκκλησία τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου θεωρουμένη ἄνευ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ Βήματος παρουσιάζει ἐν κατόψει σχῆμα ὀκτάγωνον ἐγκεκλεισμένον ἐν τετραγώνῳ περιτοιχίσματι, τὸ ὁποῖον διὰ τεσσάρων γωνιαίων κογχῶν μετατρέπεται ἐσωτερικῶς εἰς ὀκτάγωνον. Ἐν ἑκάστῃ τῶν διαγωνίων πλευρῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀκταγώνου ὑπάρχει κόγχη ὑπὸ κιόνων σχηματιζομένη. Ἀλλ' ἡ ὀκτάγωνος μορφὴ μετὰ διαγωνίων κογχῶν ἀπαντᾷ, ὡς εἴδομεν, ἐν τῷ τύπῳ τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσσης.

Τὸ κεντρικὸν ὀκτάγωνον καλύπτεται διὰ τρούλλου μετὰ δεκαὲξ πλευρῶν· ἐκ τούτων ὀκτὼ εἶναι κοῖλαι ὑψούμεναι ἄνωθεν τῶν ὀκτὼ πλευρῶν τοῦ ὀκταγώνου καὶ ἑδραζόμεναι καθέτως ἐπὶ εἴδους μικροῦ πατώματος ὁριζοντίου αἱ ὀκτὼ ἄλλαι εἶναι ἐπίπεδοι συνεχίζουσαι τὰς ἐπιπέδους ὄψεις τοῦ ὀκταγώνου· ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων ἠνοίχθησαν τὰ κοσμοῦντα τὸν τροῦλλον ὀκτὼ παράθυρα.

Αἱ κοῖλαι πλευραὶ (τομεῖς) ὑποστηρίζονται ἐξωτερικῶς ὑπὸ συστήματος ἀντηρίδων ὑπομιμνησκουσῶν τὰς τοῦ ἐν Ρώμῃ ναοῦ Minerva Medica.

Ἡ πρόσοψις τῶν πλευρῶν τοῦ κεντρικοῦ ὀκταγώνου ἐσωτερικῶς ὑπομιμνήσκει τὰς ῥωμαϊκὰς διατάξεις. Οὕτως, ὡς ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ Ναῷ Minerva Medica, θριγκὸς ὁριζόντιος στέφει τοὺς δεκαὲξ κίονας τοῦ ἰσογείου, αἱ δὲ ἀψῖδες τοῦ ἄνω ὀρόφου σχηματίζουσι τὰς πλευρὰς τοῦ ὀκταγώνου εἰς τὰς γωνίας τῶν ὁποίων ἐγείρονται σφαιρικὰ τρίγωνα. Ἑκάστη τῶν ἀψίδων περιβάλλει ἑτέρας

4: ναὸς ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου.

τρεῖς ἀψῖδας μικροτέρας ἐπὶ κιόνων ἑδραζομένας.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου [1] παρουσιάζει ἐκπληκτικὰς ἀνωμαλίας προερχομένας εἴτε ἐκ τῆς ἀνάγκης χρησιμοποιήσεως μερῶν προϋπαρχόντων θεμελίων εἴτε ἐξ ἀπαιτήσεως εὐθυγραμμιῶν ὁδῶν ἢ προγενεστέρων κτιρίων. Ἅπασαι αἱ ἀνωμαλίαι αὗται ἀπεκρύβησαν ἐπιδεξίως ὄπισθεν τῶν μερῶν τῶν ἀμέσως προσπιπτόντων εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐπισκέπτου ἐν ὡραίᾳ συμμετρίᾳ διαταχθέντων.

1 Ἡ διάταξις τοῦ Ναοῦ τούτου δύναται νὰ παραχθῇ ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῆς γραμμαῖς ἐκ τῆς τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ διὰ τῶν ἑξῆς τροποποιήσεων· 1ον Διὰ μετατροπῆς τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου τοῦ Πραιτωρίου εἰς ὀκτάγωνον καὶ διὰ χρήσεως στύλων ἀντὶ κιόνων ον διὰ προσθήκης εἰς ἑκάστην τῶν διαγωνίων πλευρῶν τοῦ ὀκταγώ- ՚՚ʼ τουτου κόγχης σχημτματιζομένης ὑπὸ κιόνων· 3ον Διὰ μετατροπῆς τοῦ τετραγώνου περιβλήματος εἰς ὀκτάγωνον διὰ τεσσάρων ογχῶν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν θερμῶν τοῦ Καρακάλλα καὶ 4ον Διὰ κατασκευῆς ἀντὶ μοναστηριακοῦ θόλου πρὸς στέγασιν τοῦ κτιρίου, τρούλλου μετὰ δεκαὲξ πλευρῶν ἐναλλὰξ κοίλων καὶ ἐπιπέδων.

§ 4. ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας Κων/πόλεως

Αἱ δύο προϊουστινιάνειοι ἐκκλησίαι καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὅτε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐξέλεξε τὸ Βυζάντιον ὡς νέαν πρωτεύουσαν τῆς αὐτοκρατορίας του ἐκτὸς τῶν πολλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν κτισμάτων, δι' ὧν ἐκόσμησε ταύτην, προυτίθετο νὰ ἐγείρῃ καὶ Μεγάλην ἐκκλησίαν· ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκώλυσε τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πόθου τοῦ πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν ᾠκοδόμησεν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κωνστάντιος [1], κατὰ τὴν ἐνδιάθηκον τοῦ πατρὸς ἐντολήν, ἀφιέρωσε δὲ ταύτην εἰς τὴν ὑπερτάτην τοῦ Θεοῦ Σοφίαν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο Βασιλική, ἀνάλογος τῶν ἐν Ρώμῃ Βασιλικῶν τοῦ Ἁγίου Παύλου ἢ τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Μείζονος, δρομικὴ καὶ ξυλόστεγος. Τὰ ἐγκαίνια δὲ ταύτης ἐτελέσθησαν τῇ 15 Φεβρουαρίου τοῦ 360· ὁ ναὸς οὗτος ἐκάη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β΄, ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτοῦ ἀπήτησεν ἕνδεκα ἔτη καὶ τῇ δεκάτῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 415 ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ.

Ὁ ναὸς τοῦ Θεοδοσίου ἦτο δρομικὸς ὡς καὶ πρότερον ἀλλὰ θολοσκεπής· ἔμεινε δὲ ἀκέραιος ἐπὶ 117 ἔτη. Ἀλλὰ κατὰ τὴν στάσιν, τοῦ 532 τὴν τοῦ Νίκα καλουμένην, ἥτις κατέστρεψε τόσον σκληρῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐκάη τότε καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Χριστιανῶν· ἐπέτρεψε δὲ ὁ Θεός, γράφει ὁ Προκόπιος, νὰ διαπραχθῇ τὸ ἀσέβημα τοῦτο «προειδὼς εἰς ὅσον τὸ κάλλος τοῦτο τὸ ἱερὸν μεταστήσεσθαι ἔμελλεν».

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἵνα ἐκτελέσῃ τὴν θέλησίν του καὶ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρόν του, ἐξέλεξε δύο ἀρχιτέκτονας, Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανὸν καὶ Ἰσίδωρον τὸν Μιλήσιον. Ὁ Ἀνθέμιος δὲ ἐφημίζετο ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ, γράφει ὁ Προκόπιος, λογιώτατος οὐ μόνον ὅλων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν δύο τούτων ἀρχιτεκτόνων ἐτέθησαν ἑκατὸν ἐργοδηγοὶ ἢ μαΐστορες, ὡς γράφει Ἀνώνυμος, ὧν ἕκαστος διηύθυνεν ἑκατὸν ἄνδρας. Δέκα λοιπὸν χιλιάδες ἀνδρῶν εἰργάσθησαν διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Παρθενῶνος τούτου τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς· ὁ δὲ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τὴν ὀγδόην τῆς πρωΐας ὥραν τῆς 23 Φεβρουαρίου τοῦ 532. Τόσον ὅμως ἦτο τὸ πάθος τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ὥστε καθ' ἑκάστην μετέβαινεν εἰς ἐπίβλεψιν τῶν ἔργων. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς οἰκοδομῆς ἱερεῖς καθ' ἑκάστην προσηύχοντο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Τέλος, ἐντὸς πέντε ἐτῶν δέκα μηνῶν καὶ τεσσάρων ἡμερῶν συνετελέσθη ἡ Μεγάλη ἐκκλησία, τὰ δὲ ἐγκαίνια ταύτης (Θυρανοίξια) ἐτελέσθησαν τῇ 27 Δεκεμβρίου τοῦ 537 ἐν πάσῃ λαμπρότητι καὶ μεγαλοπρεπείᾳ.

Ὀλίγα ὅμως ἔτη μετὰ τὴν περάτωσιν τοῦ Ναοῦ σεισμοὶ ἰσχυροὶ σείσαντες τὸ ἔδαφος τοῦ Βυζαντίου προὐξένησαν πολλὰς ῥωγμὰς εἰς τὸ κτίριον· τῇ δὲ 7 Μαΐου τοῦ 558 ἔπεσεν ὁ τροῦλλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, θραύσας τὸν ὑπ' αὐτὸν κείμενον ἄμβωνα, τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν καὶ τὸ Κιβώριον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς προέβη ἀμέσως εἰς τὴ ἐπανόρθωσιν τοῦ τόσην θλῖψιν προξενήσαντος κακοῦ. ἀλλ' ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος εἶχον ἀποθάνει, ἐπεφορτίσθη δὲ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσιδώρου ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῶν δύο μεγάλων ἀρχιτεκτόνων.

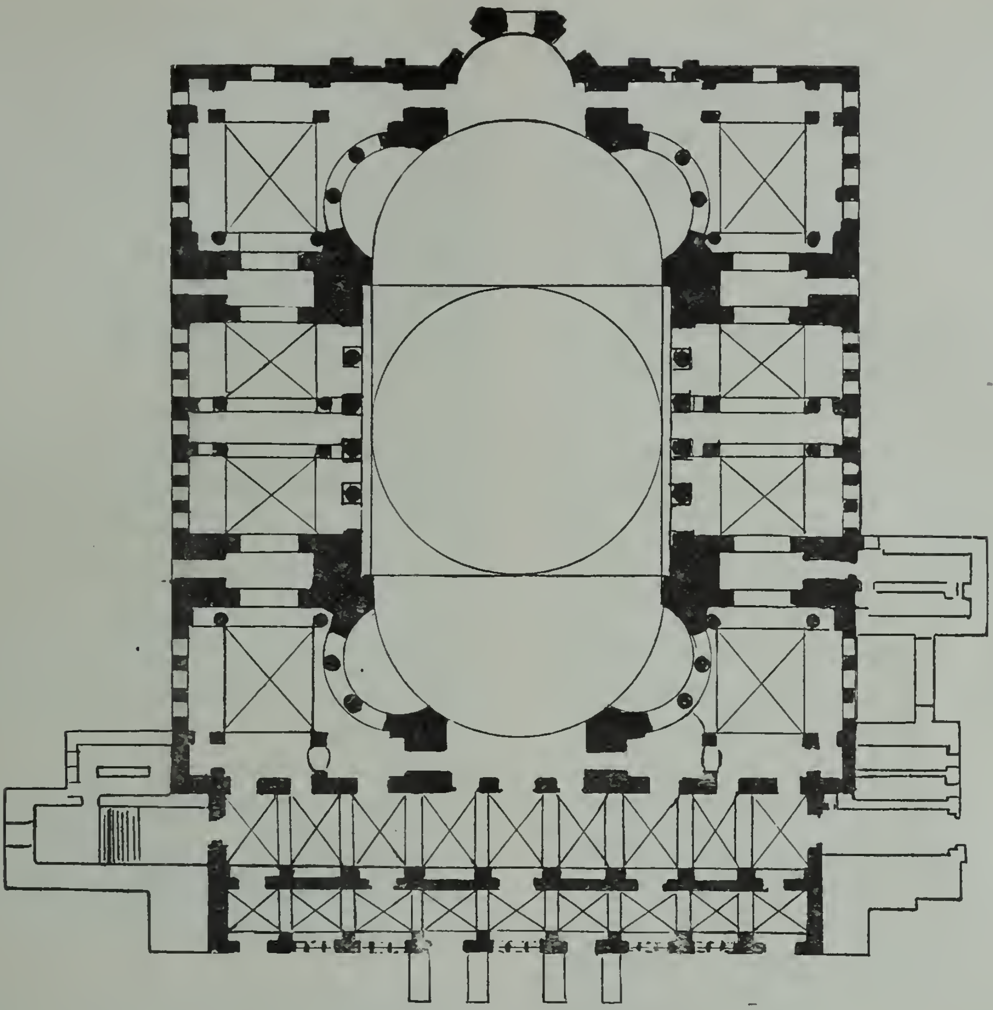
Οὗτος καθαιρέσας τὸ ἀπομεῖναν μέρος τοῦ τρούλλου ἀνῳκοδόμησεν αὐτὸν ὑψηλότερον τοῦ πρώτου, οὕτω δ' ἐκ τῆς ἀνυψώσεως ταύτης ἠλαττώθησαν αἱ ὠθήσεις καὶ ὁ νέος τροῦλλος ἐγένετο στερεώτερος τοῦ πρώτου, διατηρούμενος μέχρι σήμερον.

Ἀλλ' εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην ἀπώλεσε βεβαίως τὸ κτίριον μέγα μέρος τῆς προτέρας ἀερώδους, οὕτως εἰπεῖν, γλαφυρότητός του, ὡς γράφει ὁ κλεινὸς Βυζάντιος.

Ἐὰν θεωρήσῃ τις τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἄνευ τῶν Προπυλαίων καὶ ἄνευ τῆς ἐξοχῆς τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Βήματος, παρουσιάζει οὗτος ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον, οὗτινος ὁ μέγας ἄξων διευθύνεται πρὸς τὰς χειμερινὰς ἀντολάς. Διαιρεῖται δὲ τοῦτο εἰς τρία μέρη, τὸ κεντρικὸν ἢ μέσον κλίτος καὶ τὰ δύο πλάγια ἤτοι τὰς στοὰς ἢ κλίτη.

1 Προκειμένου περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὁ Ἱστορικὸ Σωκράτης (380-439) γράφει: «Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον καὶ ὁ Βασιλεὺς (Κωνστάντιος) τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἔκτιζεν ἥτις Σοφία μὲν προσαγορεύεται νῦν κλπ.».

Ἐπίσης ὁ χρονογράφος Ζωναρᾶς (1110-1199) ἀναφέρει «τὸ Θεῖον τέμενος τοῦ μεγάλου ναοῦ ὃν βασιλεὺς Κωνστάντιος ἐδομήσατο». Αἱ δύο αὗται μαρτυρίαι ἀνατρέπουσι τὸ ὑπ' ἄλλων χρονογράφων αναφερόμενον ὅτι ἡ μεγάλη ἐκκλησία ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

5: ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας (Ἰουστινιανοῦ).

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ὀρθογωνίου ἵστανται ἐν τετραγώνῳ τέσσαρες κολοσσιαῖοι στύλοι, «πεσσοὶ» ἢ «πινσοὶ» λεγόμενοι, δύο μὲν πρὸς βορρᾶν δύο δὲ πρὸς νότον· ἐπὶ τούτων δὲ ἑδράζονται τέσσαρες ἀψῖδες ἢ «λῶροι» ὡς καλοῦσιν αὐτοὺς οἱ μηχανοποιοί, γράφει ὁ Προκόπιος. Καὶ αἱ μὲν δύο τῶν ἀψίδων ἡ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἡ πρὸς δυσμάς, ἵστανται ἐν τῷ κενῷ, αἱ δὲ λοιπαί, ἡ πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ πρὸς νότον ἔχουσιν ὑποκάτω αὐτῶν θυριδωτὸν τοῖχον μετὰ δώδεκα παραθύρων διατεταγμένων εἰς δύο ἐπαλλήλους σειράς, ἤτοι πέντε ἐπὶ τῆς ἄνω καὶ ἑπτὰ ἐπὶ τῆς κάτω· ὑπὸ τὰ ἑπτὰ δὲ ταῦτα παράθυρα ὑπάρχουσιν ἑπτὰ σηκοὶ (niches). Ὁ θυριδωτὸς τοῖχος ὑποβαστάζεται ὑπὸ μονολίθων πρασίνων κιόνων διατεταγμένων εἰς δύο ὀρόφους· καὶ ἀνὰ ἓξ μὲν τῶν πρασίνων κιόνων κεῖνται ἐπὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀμέσως ὑπὸ τὸ θυριδωτὸν τοῖχον καὶ μεταξὺ τῶν πεσσῶν, ἀνὰ τέσσαρες δὲ ὑψηλότεροι καὶ παχύτεροι ἐν τῷ ἰσογείῳ φέροντες τοὺς ἄνω.

Ὑπεράνω τῶν ἀψίδων ὑψοῦται κυκλοτερὴς οἰκοδομία θυριδωτὴ [1] ὅθεν πάντοτε διαγελᾷ πρῶτον ἡ ἡμέρα, γράφει ὁ Προκόπιος, ἄνωθεν δὲ ταύτης παμμεγέθης σφαιρικὸς θόλος ἢ τροῦλλος οὗ ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος εἶναι ἑκατὸν Βυζαντιακῶν ποδῶν ἢ 31μ,23. Θὰ ὑπελάμβανε δέ τις τοῦτον, προσθέτει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, οὐχὶ ἐπὶ στερεᾶς οἰκοδομῆς ἱστάμενον, ἀλλ᾽ ἐξηρτημένον διὰ χρυσῆς ἁλύσεως ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ συμπλοκὴ τῶν ἀψίδων ἐγένετο ἐν τετραγώνῳ, τέσσαρα σφαιρικὰ τρίγωνα (λοφία ἢ παρωτίδες) ἐκφυόμενα ἐκ τῶν πεσσῶν ἀνέρχονται καὶ πληροῦσι τὸν μεταξὺ τῶν ἀψίδων χῶρον, καταλήγουσι δὲ εἰς τὴν κυκλοτερῆ οἰκοδομίαν.

1 Οἰκοδο..ία ἔχουσα τεσσαράκοντα παράθυρα, ὅθεν καὶ «Ἔμφωτον» ὀνομάζεται ὑ.ὸ τοῦ Εὐαγρίου.

Κατὰ μῆκος τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ ναοῦ ὑψοῦνται δύο ἡμικύλινδροι, ὧν ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου, ὁ δὲ πρὸς δυσμάς, συναπτόμενοι μετὰ τῶν πεσσῶν καὶ στεγαζόμενοι δι' ἡμιτρούλλων (ἡμιθολίων). Καὶ ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἡμίτρουλλος συνδέεται μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἀψῖδος, ὁ δὲ πρὸς δυσμὰς μετὰ τῆς δυτικῆς.

Ἑκάτερος τῶν ἡμικυκλίνδρων διατρυπᾶται ὑπὸ τριῶν μεγάλων τόξων, ἑνὸς κεντρικοῦ καὶ δύο πλαγίων· καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυκλίνδρῳ, τὸ κεντρικὸν τόξον δεικνύει τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦ Ναοῦ, ἐπεκτείνεται δι' ἡμικυκλινδρικῆς ὀροφῆς καὶ καταλήγει εἰς τὴν κόγχην ἢ τὸν Μύακα, κεκαλυμμένον διὰ τεταρτημορίου σφαίρας· ἐν δὲ τῷ πρὸς δυσμὰς ἡμικυκλίνδρῳ, τὸ ἀντίστοιχον κεντρικὸν τόξον δεικνύει τὴν κυρίαν εἴσοδον τοῦ Ναοῦ, δὲν καταλήγει ὅμως εἰς κόγχην, ὡς τὸ πρὸς ἀνατολάς, ἀλλ' ἐπεκτείνεται δι' ἡμικυλινδρικῆς ὀροφῆς μέχρι τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς προσόψεως τῆς ἐκκλησίας.

Ἀπέναντι ἑκάστου τῶν πλαγίων τόξων τῶν ἡμικυλίνδρων ἐγείρονται κίονες μονόλιθοι ἡμικυκλικῶς διατεταγμένοι, σχηματίζουσι δὲ οὕτω τέσσαρας πλαγίας κόγχας. Καὶ ἀνὰ δύο μὲν τῶν κιόνων τούτων πορφυροῖ κεῖνται ἐν τῷ ἰσογείῳ, ἀνὰ ἓξ δὲ πράσινοι ἐν τῷ πρώτῳ ὀρόφῳ. Αἱ τέσσαρες αὗται κόγχαι καλύπτονται δι' ἡμιτρούλλων ἢ μηνοειδῶν οἰκοδομημάτων, κατὰ Προκόπιον.

Ἅπας ὁ χῶρος ὁ ἐκτεινόμενος ἀπὸ τῶν Βασιλικῶν Πυλῶν μέχρι τοῦ κεντρικοῦ τόξου τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυλίνδρου καὶ περικλειόμενος ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου ὑπὸ τῶν πεσσῶν καὶ τῶν κιόνων εἶναι τὸ μέσον κλίτος ἢ ὁ κατ' ἐξοχὴν Ναός· περιλαμβάνει δὲ ἐν ὅλῳ πεντήκοντα δύο κίονας, ἐξ ὧν δεκαὲξ ἐν τῷ ἰσογείῳ καὶ τριάκοντα ἓξ ἐν τῷ πρώτῳ ὀρόφῳ.

Ὁ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου καθὼς καὶ ὁ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ ἡμίτρουλλος ἀνθίστανται ἐπαρκῶς εἰς τὰς ὠθήσεις τοῦ σφαιρικοῦ θόλου τὰς ἀναπτυσσομένας πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ σφαιρικὸς θόλος δὲν θὰ ἦτο εὐσταθὴς ἐὰν καὶ εἰς τὰς ὠθήσεις αὐτοῦ τὰς ἀναπτυσσομένας πρὸς βορρᾶν καὶ νότον δὲν ἀνθίσταντο ἄλλαι δυνάμεις ἀντίθετοι τούτων. Διό, τέσσαρες ὑπερμεγέθεις ἀντηρίδες ἐν εἴδει πελωρίων τοίχων, δύο πρὸς βορρᾶν καὶ δύο πρὸς νότον προσετέθησαν εἰς τοὺς πεσσοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἑκάστη τῶν ἀντηρίδων τούτων σύγκειται ἐκ δύο τμημάτων ἀνισοπαχῶν καὶ συναφῶν· καὶ τὰ μὲν παχύτερα τμήματα τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἀντηρίδων χρησιμεύουσι πρὸς ἀντιστήριξιν τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἀψῖδος· τὰ δὲ ἧττον παχέα τμήματα αὐτῶν πρὸς ἀντιστήριξιν τῶν ἀντιστοίχων τεσσάρων σφαιρικῶν τριγώνων.

Ἑκατέρωθεν τοῦ μέσου κλίτους τῆς ἐκκλησίας ἐκτείνονται στοαὶ διώροφοι, μία πρὸς νότον καὶ ἑτέρα πρὸς βορρᾶν· ὑπεράνω δὲ τοῦ ἐσωνάρθηκος εὑρίσκεται ἑτέρα στοὰ συγκοινωνοῦσα μετὰ τῶν δύο στοῶν τοῦ πρώτου ὀρόφου.

Αἱ στοαὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἐκαλοῦντο ὑπερῷα ἢ κατηχούμενα [1] ἢ καὶ ἔμβολοι τῆς γυναικωνίτιδος· ἐνίοτε δὲ καὶ αἱ κάτω στοαὶ ἐκαλοῦντο κάτω κατηχούμενα.

Ἐν τῇ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἁγίου Βήματος στοᾷ ἔκειτο ἡ πρόθεσις τιθεμένη εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἁγίου Βήματος διὰ στενῆς διόδου ἢ διαβατικοῦ, κατὰ Σιλεντιάριον.

Ἐν τῇ πρὸς νότον τοῦ Ἁγίου Βήματος στοᾷ ἦτο τὸ Διακονικόν, ἐν ᾧ ἀπέκειντο τὰ ἄμφια τῶν ἱερέων. Τὸ διακονικὸν ἐτίθετο, ὡς ἡ πρόθεσις, εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἁγίου Βήματος διὰ διαβατικοῦ, ἐχρησίμευε δὲ καὶ ὡς εὐκτήριον ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἀργυρᾶ σταύρωσις.

Παρὰ τὸ Διακονικὸν ὑπῆρχε μητατώριον, ὑπεράνω δὲ τούτου καὶ ἐν τοῖς κατηχουμένοις τοῖς μεσημβρινοῖς ὑπῆρχε μητατώριον τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις ἐρχόμενος ἐκεῖ παρίστατο εἰς τὴν λειτουργίαν.

Μεγίστη κιστέρνα ὑπάρχει ὑπὸ τὸν ναόν, ἀγνοοῦνται δὲ τὰ καθ' ἕκαστον ταύτης. Ὁ Γρελῶτος ὅμως ἔγραψεν ὅτι «Σύμπαν τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ εἶναι τετράγωνον καὶ πλῆρες τῶν ἐκ τῆς στέγης ῥεόντων ὑδάτων. Διὸ καί τινες ἐνόμισαν

1 Ἐκαλοῦντο πρὸς τούτοις «Κατηχουμενεῖα», «Κατηχουμένια» καὶ «γυναικωνῖτις».

ὅτι ἠδύνατό τις νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν θάλασσαν δι᾽ ὑπογείων διωρύχων.

Ἂς φαντασθῶμεν ἤδη τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν θεσπέσιον τοῦτον ναόν. Ἅμα τῇ εἰσόδῳ εἰς τὸν κατ᾽ ἐξοχὴν ναὸν ἢ τὸ μέσον κλίτος χάρις εἰς τὴν διάταξιν τῶν ἡμικυλίνδρων καὶ ἡμιτρούλλων θέαμα ἐκπληκτικὸν παρουσιάζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Τὰ βλέμματα περιέρχονται ἐλευθέρως ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ εὐρέος τούτου χώρου· οἱ δύο ἡμικύλινδροι, οἱ δύο ἡμίτρουλλοι, ὁ τροῦλλος, ἡ κόγχη τοῦ Ἁγίου Βήματος, ἅπαντα ταῦτα ἀποκαλύπτονται συγχρόνως ἐν ὅλῃ των τῇ ἀναπτύξει. Πανταχοῦ αἱ λεπτομέρειαι πλαισιοῦνται ἐντὸς μεγάλων διαιρέσεων, αἱ κύριαι γραμμαὶ παράγουσι μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν, αἱ δὲ λεπτομέρειαι πολλαπλασιαζόμεναι μετὰ μέτρου ἐπαυξάνουσι τὸ μεγαλεῖον. Ὁ ἐπισκέπτης ὑφίσταται συγχρόνως τὸ αἴσθημα τοῦ ἠθικοῦ καὶ ὑλικοῦ μεγαλείου, αἰσθάνεται δὲ ἑαυτὸν ἐνώπιον μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστάτων ἐκφράσεων τῆς ἀνθρωπίνου δυνάμεως.

Γένεσις τῆς διατάξεως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἐξ ὅλων τῶν Βυζαντιακῶν μνημείων τῶν ἱδρυθέντων ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου δύναται νὰ ληφθῇ ὡς τύπος ἐξ οὗ προκύπτει ἡ διάταξις τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ὄντως, ἐὰν φαντασθῶμεν τὴν βόρειον καὶ νότιον πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ ὀκταγώνου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Σεργίων καὶ Βάκχου ἐπιμηκυνομένας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ν᾽ ἀποβῶσιν ἴσαι πρὸς τὴν διάμετρον ἐγγεγραμμένου ἐν τῷ ὀκταγώνῳ τούτῳ κύκλου, ὁ μὲν μεταξὺ τῶν ῥηθεισῶν πλευρῶν χῶρος μετατρέπεται εἰς κεντρικὸν τετράγωνον, τὸ δὲ κεντρικὸν ὀκτάγωνον μετατρέπεται εἰς ἐπίμηκες ὀκτάγωνον. Τούτου γενομένου, ἐὰν τὰ τμήματα, ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τοῦ ὀκταγώνου ἐγγράψωμεν ἐν ἡμικυκλίῳ ἔχοντι διάμετρον ἴσην πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου, παραλείψωμεν δὲ διὰ τῆς φαντασίας τὰς πλευρὰς τῶν ἐγγεγραμμένων τμημάτων τοῦ ὀκταγώνου καὶ ἐγκλείσωμεν τὸ οὕτω προκυπτον σχῆμα ἐν ὀρθογωνίῳ περιβλήματι ἔχοντι πρὸς ἀνατολὰς κόγχην καὶ πρὸς δυσμὰς δύο συνεχομένας στοάς, θὰ ἔχωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν κάτοψιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας μετὰ τῆς ᾠοειδοῦς μορφῆς τοῦ μέσου κλίτους, τῶν τεσσάρων πλαγίων κογχῶν, τῶν ἑκατέρωθεν στοῶν καὶ τῶν δύο ναρθήκων.

Διὰ τῆς μετατροπῆς ὅμως τοῦ κεντρικοῦ ὀκταγώνου εἰς ἐπίμηκες ὀκτάγωνον ἐπιτυγχάνεται ἡ ὀρθογώνιος μορφὴ τῶν Βασιλικῶν ἁρμόζουσα κάλλιον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας ἐπιτρέπουσα δὲ καὶ τὴν αὔξησιν τῶν διαστάσεων τοῦ κτιρίου ἄνευ μεγάλων τεχνικῶν δυσκολιῶν. Διὰ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου δημιουργεῖται κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, εὐκολύνεται δὲ καὶ ἡ χρῆσις μεγάλου τρούλλου.

Διὰ τῆς εὐφυοῦς συνεπῶς διατάξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐπιτυγχάνεται ἡ ἁρμονικὴ ἕνωσις τῆς ὀρθογωνίου μορφῆς τῆς Ἑλληνιστικῆς Βασιλικῆς μετὰ τοῦ συγκεντρικοῦ συστήματος τῶν προγενεστέρων κτιρίων (ἀνακτόρου Σαρβιστάν, Πραιτωρίου Μουσμίαχ κλπ.), ἕνωσις παρατηρουμένη ἔν τινι μέτρῳ ἐν ταῖς πρὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκκλησίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Τριάδος Ἐφέσου, Φιλαδελφείας κ.λ.π.). Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ἀπαντᾷ δὲ εἰς προγενεστέρας τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκκλησίας μόνον ἐν μικρᾷ κλίμακι, εἶναι ἡ μετὰ τόλμης ἀσυνήθους χρῆσις ἡμιτρούλλων πρὸς καταπολέμησιν τῶν ὠθήσεων τῶν ἀσκουμένων ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου· ὁ συνδυασμὸς οὗτος δημιουργεῖ ἐν ὀρθώσει αὔξουσαν πρόοδον ἁρμονικὴν ἐν εἴδει ῥυθμοῦ μουσικοῦ. Ἐνῷ δὲ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ τῆς Ῥώμης τὸ ὑπερβολικὸν μῆκος τοῦ πρὸ τοῦ κολοσσιαίου τρούλλου μέρους τοῦ μέσου κλίτους ἐξ ἑνὸς καὶ ἡ ἀνύψωσις τῆς κορυφῆς τοῦ τρούλλου διὰ τοποθετήσεως τούτου ἐπὶ κυλινδρικῆς βάσεως (τυμπάνου) ὑψηλῆς ἐν εἴδει κυκλοτεροῦς πύργου ἐξ ἑτέρου κατατέμνουσι τὴν ἑνότητα καὶ παράγουσι δύο ἀντιθέτους ἐντυπώσεις τὴν τοῦ Ναοῦ εἰς βάθος καὶ τὴν τοῦ τρούλλου εἰς ὕψος, ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας τοὐναντίον διὰ τῆς συμμετρικῆς διατάξεως τῶν ἡμιτρούλλων καὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ τρούλ-

λου ἐπὶ κυκλοτεροῦς οἰκοδομίας χαμηλῆς ἐπιτυγχάνεται τελεία ἑνότης τῶν δύο ἐντυπώσεων.

Διὰ τοῦτο ὅταν βλέπῃ τις διὰ πρώτην φορὰν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου δὲν φαντάζεται ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του τὴν μεγίστην τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Χριστιανωσύνης. Πρέπει νὰ συγκρίνῃ πρὸς τὸ σύνολον τινὰ ἐκ τῶν τμημάτων ὧν αἱ διαστάσεις εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως αἰσθηταὶ ὅπως ἀντιληφθῇ τὰς γιγαντιαίας ἀναλογίας τῶν μαρμαρίνων διαδρόμων καὶ πρέπει πάλιν νὰ προχωρήσῃ ἐπαρκῶς ἐκ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ βάθος τοῦ μέσου κλίτους ἵνα ἐννοήσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ γιγαντιαίου θόλου.

Τοὐναντίον, ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας εὐθὺς ὡς τις εἰσέλθῃ εἰς τὸ μέσον κλίτος, ἀποκαλύπτεται τοῦτο ἀμέσως πρὸ τῶν ὀμμάτων ἐν ὅλῃ τῇ ἁρμονικῇ διατάξει τῶν θόλων καὶ ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ του, προξενεῖ δὲ τόσον βαθεῖαν καὶ τόσον ἐπιβλητικὴν ἐντύπωσιν ὥστε παρακολουθεῖ τὸν ἐπισκέπτην ἀπερχόμενον ἡ ἀνάμνησις ὅτι ἐπεσκέφθη κάτι τι ἀπείρως ἁρμονικόν, ἀπείρως ὑψηλόν.

Παρατήρησις.— Ἐὰν μετατραπῇ τὸ κεντρικὸν τετράγωνον τοῦ Πραιτωρίου Μουσμίαχ εἰς ὀκτάγωνον, ἀπέναντι δὲ τῶν διαγωνίων πλευρῶν τοῦ ὀκταγώνου τεθῶσι κόγχαι, θὰ προκύψῃ ὁ τύπος τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσσης· ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοῦ τύπου τούτου παρήχθη ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ἐκ δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ὁ ναὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας, τὸ Πραιτώριον Μουσμίαχ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ θεμελιώδης τύπος ἐξ οὗ παρήχθη διὰ διαδοχικῶν τροποποιήσεων καὶ ἁρμονικῶν συνδυασμῶν ὁ ὑπέρλαμπρος ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Γ΄.

Βυζαντιακοὶ θόλοι·

§ 5. *Τρόπος κατασκευῆς μερῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Ναοῦ.*

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Βυζαντινοῦ καθόλου Ναοῦ προσθέτομεν τὰ ἑξῆς:

Οἱ Βυζαντιακοὶ θόλοι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας καλῶς διακεκριμένας· τούτων, ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τοὺς θόλους τοὺς κατεσκευασμένους διὰ χρήσεως ξυλοτύπων· ἡ δὲ δευτέρα τοὺς ἄνευ χρήσεως ξυλοτύπων θόλους.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπὶ ξυλοτύπων ἔγερσιν τῶν θόλων ἀνήκουσιν οἱ ἐκ λελαξευμένων λίθων θόλοι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξ ἀργολίθων· εἰς δὲ τὴν ἄνευ χρήσεως ξυλοτύπων ἀνήκουσιν οἱ πλινθόκτιστοι οἱ καὶ γενικώτερον ἐφαρμοσθέντες.

Οἱ ἐκ λελαξευμένων λίθων θόλοι εἶναι ἀκριβῶς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τύπου, κατεσκευασμένοι διὰ θολιτῶν διατεταγμένων ἀκτινοειδῶς· οἱ ἐξ ἀργολίθων θόλοι κατεσκευάζοντο ἐπίσης ἀκτινοειδῶς ἀλλὰ σπανιώτατα ἐδίδετο εἰς τοὺς ἀργολίθους μορφὴ θολιτῶν· ἐκτίζοντο ἁπλῶς μετ᾽ ἀφθόνου κονιάματος, πρὸς ἐλάττωσιν δὲ τοῦ ὑπερβολικοῦ πάχους τῶν ἁρμῶν ἐν τῷ ἐξωρραχίῳ, παρενετίθετο μεταξὺ τῶν ἀργολίθων πλίνθοι, μία ἢ δύο, ἐνίοτε δὲ καὶ θραύσματα καμπύλων κεράμων.

Οἱ πλινθόκτιστοι Βυζαντιακοὶ θόλοι διαφέρουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν μονολίθων κατά τε τὴν ὑφὴν καὶ τὴν μορφήν· ὄντως, ἐὰν ἀναλύσῃ τις ἕνα Ῥωμαϊκὸν μονόλιθον θόλον θὰ ἴδῃ ὅτι οὗτος δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ μάζα ἐκ μίγματος λίθων καὶ κονιάματος ἐν εἴδει σκιρροκονιάματος μετά τινων ἀλύσεων πλίνθων χρησιμευουσῶν ὡς νεύρων, ὡς σκελετοῦ τοῦ θόλου. Πρὸς κατασκευὴν ὅμως τοιούτου θόλου ἦτο ἀπαραίτητος ἡ χρῆσις ξυλοτύπων. Ὑπῆρχε συνεπῶς ἀνάγκη βοηθητικοῦ μέσου δαπανηροῦ. Πρὸς ἐλάττωσιν τῆς δαπάνης ταύτης ἐφηρμόσθη μικτὸς οἰκοδομικὸς τρόπος κατὰ τὸ ἥμισυ πλίνθοι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ξύλου. Τοῦ θόλου περατουμένου ἀφῃρεῖτο μόνον τὸ ξύλινον μέρος, αἱ δὲ πλῖνθοι ἔμενον συνδεόμεναι μετὰ τῆς μάζης καὶ συμμετέχουσαι τῆς ἀντιστάσεώς της.

Ἐν τῇ Βυζαντινῇ ὅμως Ἀρχιτεκτονικῇ ἡ ἰδέα τῆς οἰκονομίας ἔλαβεν ἀπόλυτον μορφὴν διὰ τῆς παντελοῦς καταργήσεως τῶν ξυλοτύπων. Πρὸς τοῦτο δ᾽ ἐφήρμοσαν διαφόρους τρόπους ἐν οἷς συνηθέστατα τὸν ἀκόλουθον.

1. *Ἡμικυλινδρικὸς θόλος.*

Πρὸς κατασκευὴν ἡμικυλινδρικοῦ θόλου, ἀντὶ νὰ διατάσσωνται αἱ πλίνθοι κατὰ στρώσεις συγκλινούσας ἀπὸ τῶν γενέσεων τοῦ θόλου μέχρι τῆς κλειδὸς αὐτοῦ, ἡ ἀκτινοειδὴς αὕτη διάταξις ἐφηρμόζετο μόνον μέχρις ὕψους ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὸν ἁρμὸν περίπου τῆς διαρρήξεως, τὰς ὀσφεῖς τοῦ

θόλου, καὶ τοῦτο, διότι μέχρι τῶν ὀσφύων τοῦ θόλου αἱ πλίνθοι δὲν ἐξέχουσι σημαντικῶς ἐν τῷ κενῷ καὶ δύνανται νὰ κτισθῶσιν ἄνευ τῆς χρήσεως ξυλοτύπων. Ἀπὸ τῶν ὀσφύων ὅμως τοῦ θόλου μέχρι τῆς κλειδὸς διετάσσοντο αἱ πλίνθοι οὐχὶ πλέον κατὰ στρώσεις ἀκτινοειδεῖς ἀνερχομένας πρὸς τὴν κλεῖδα, ὡς γίνεται σήμερον, ἀλλὰ κατὰ τομὰς ἢ τμήματα κατακόρυφα βαίνοντα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τοῦ θόλου εἰς τὸ ἕτερον. Διὰ τὴν ἐργασίαν ὅμως ταύτην ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὰ ἄκρα τοῦ θόλου τοῖχοι χρησιμεύοντες ὡς στηρίγματα ἢ νὰ κατασκευασθῶσι τὰ ἄκρα, τὰ μέτωπα τοῦτ' ἔστι τοῦ θόλου διὰ χρήσεως ξυλοτύπων.

Ὑποτεθείσθω λοιπὸν ὅτι ὑπάρχουσι τοῖχοι εἰς τὰ δύο ἄκρα θόλου τινος ἡμικυλινδρικοῦ, ὅτι οὗτος κατεσκευάσθη μέχρι τῶν ὀσφύων αὐτοῦ ἄνευ ξυλοτύπων καὶ ὅτι πρόκειται νὰ κατασκευασθῇ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θόλου ἄνευ ἐπίσης ξυλοτύπου. Πρὸς τοῦτο εἰργάζοντο ὡς ἑξῆς:

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου ἢ καὶ πρὸς ταχυτέραν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων τοῦ θόλου, προσεκόλλων ἐπὶ τοῦ ἢ τῶν ἀκραίων τοίχων διὰ κονιάματος πάχους μ0,04 ἕως μ0,05 ἴσον περίπου πρὸς τὸ τῆς πλίνθου μίαν σειρὰν πλίνθων, ἃς ἐτοποθέτουν τὴν μίαν πλησίον τῆς ἄλλης οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζηται ἀψὶς ἔχουσα πάχος ἴσον πρὸς τὸ τῆς πλίνθου καὶ τοῦ κονιάματος. Περατουμένης τῆς πρώτης ἀψῖδος προσεκολλᾶτο δευτέρα ἐπὶ τῆς πρώτης ὡς ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ὁ θόλος οὕτως ἐπεξετείνετο κατὰ στρώσεις ἀψιδωτὰς κατακορύφους, ἡ δὲ πρόσφυσις δι' ἧς προσεκολλᾶτο ἑκάστη ἀψιδωτὴ τομὴ ἐπὶ τῆς προηγουμένης καθίστα τὸ ξύλινον ὑποστήριγμα περιττόν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἂν ἡ δύναμις τοῦ κονιάματος τοῦ συγκολλῶντος τὰς πλίνθους δὲν ἦτο ἐπαρκής, ἡ δὲ πῆξις τοῦ κονιάματος μὴ ταχεῖα, αἱ πλίνθοι διέτρεχον τὸν κίνδυνον ν' ἀποσπασθῶσιν ἢ καὶ ὁλόκληρος ἡ ἀψιδωτὴ τομὴ ν' ἀλλοιωθῇ.

Τὴν διπλῆν ταύτην δυσκολίαν ἀπέφευγον ἀντικαθιστῶντες τὰς κατακορύφους τομὰς διὰ τομῶν μᾶλλον ἢ ἧττον κεκλιμένων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, αἱ πλίνθοι ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἐπιπέδων κεκλιμένων καὶ εἶχον συνεπῶς ἐλάσσονα τάσιν πρὸς ὀλίσθησιν, αἱ δὲ τομαὶ ἧττονα τάσιν πρὸς ἀλλοίωσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ ἐσωρράχιον δὲν παρουσίαζε πλέον λείαν ἐπιφάνειαν ἀλλὰ κλιμακωτήν· τοῦτο ὅμως ἦτο πλεονέκτημα, διότι συνεκρατεῖτο κάλλιον τὸ ψηφιδωτὸν ὅταν ὁ θόλος ἔδει νὰ ἐπενδυθῇ διὰ ψηφίδων.

Ἡ κλίσις τῶν τομῶν ἐπὶ τῆς κατακορύφου, συνήθως ἓν τέταρτον τῆς ὀρθῆς γωνίας, ἐκανονίζετο ἐκ τοῦ σχήματος τῶν πλίνθων καὶ τῆς ποιότητος τοῦ κονιάματος· ἐμεγεθύνετο δὲ ἐφ' ὅσον αἱ πλίνθοι παρουσίαζον μεῖζον πάχος ἢ ἐλάσσονα ἐπιφάνειαν.

Ὁ ἄνω ἐκτεθεὶς τρόπος εἶναι ὁ μᾶλλον εὔχρηστος ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ· ἐγένετο ὅμως χρῆσις καὶ ἄλλων. Οὕτως, ἀντὶ νὰ κτίζηται, λόγου χάριν, ὁ θόλος μέχρι τῶν ὀσφύων αὐτοῦ κατὰ στρώσεις ἀκτινοειδεῖς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον αὐτοῦ κατὰ τομὰς κατακορύφους ἢ κεκλιμένας, κατεσκευάζετο ὁλόκληρος ὁ θόλος κατὰ τομὰς κατακορύφους ἢ κεκλιμένας. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, αἱ πλίνθοι στηρίζονται ἐπὶ ἐπιπέδων κεκλιμένων, ἀντὶ νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ ἐπιφανειῶν κατακορύφων

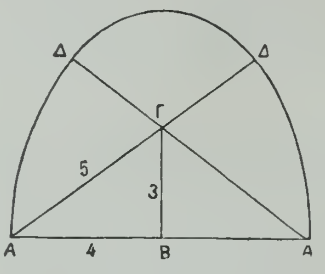
Διὰ τῶν τρόπων τούτων, ὁ βυζαντιακὸς θόλος ἀπετελεῖτο ἐκ σειρᾶς, οὕτως εἰπεῖν, πλακῶν ἐν σχήματι ἀψίδων κατακορύφων ἢ κεκλιμένων συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλας διὰ κονιάματος.

Παρατήρησις. — Ἡ κατασκευὴ θόλων ἄνευ ξυλοτύπων καὶ κατὰ τομὰς κατακορύφους ἢ κεκλιμένας ἐχρησιμοποιήθη ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ θόλοι, λόγου χάριν, τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ραμεσσείου [1] ἐκτίσθησαν, πρὸς πλείονα ἐξασφάλισιν τῆς μεταξὺ πλίνθων προσφύσεως, κατὰ τομὰς κεκλιμένας ἀπὸ τῶν ὀσφύων τῶν θόλων μέχρι τῆς κλειδὸς αὐτῶν, ὅλον δὲ τὸ μέρος τὸ περιλαμβανόμενον μεταξὺ τῶν ὀσφύων καὶ τῶν γενέσεων κατεσκευάσθη κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους ἐξεχούσας διαδοχικῶς ἐν τῷ κενῷ. Πρὸς διευκόλυνσιν δὲ τῆς ἐργασίας καὶ μείωσιν τῶν ὠθήσεων ἐδόθη εἰς τὴν κατατομὴν τῶν θόλων σχῆμα ᾠοειδές, οὗ ἡ χάραξις ἐπετυγχάνετο τῇ βοηθείᾳ τοῦ γνωστοῦ Αἰγυπτιακοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου οὗ αἱ πλευραὶ ἔχουσι σχέσιν πρὸς ἀλλήλας ὡς οἱ ἀριθμοὶ 3,4 καὶ 5. Οὕτω τῶν τριγώνων ΑΒΓ ὄντων Αἰγυπτιακῶν τριγώνων τὸ ᾠοειδὲς σχῆμα ἐχαράσσετο διὰ χρήσεως δια-

[1] 18ης δυναστείας.

δοχικῶς ὡς κέντρων τῶν Α,Γ καὶ Α καὶ ὡς ἀκτίνων τῶν ΑΔ καὶ ΓΔ *(Σχ. 6)*

Ἐκτὸς τῆς κατὰ τομὰς κατακορύφους ἢ κεκλιμένας κατασκευῆς θόλων, οἱ Αἰγύπτιοι κατεσκεύαζον θόλους κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους ἐξεχούσας διαδοχικῶς ἐν τῷ κενῷ· οἱ θόλοι ὅμως οὗτοι ἀπετελοῦντο ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔδιδον οὐρὰν τοιαύτην ὥστε νὰ δύναται

6: ἡμικυλινδρικὸς θόλος.

οὗτος νὰ ἵσταται ἐν ἰσορροπίᾳ· ἡ δὲ καμπύλη τοῦ ἐσωρραχίου ἐσχηματίζετο δι' ἀποκοπῆς τῶν ἐξοχόντων μερῶν τῶν ὀγκολίθων.

Ἕτερος τρόπος εὔχρηστος ἐν Αἰγύπτῳ ἦτο καὶ ὁ ἑξῆς· ἄνωθεν τῶν ἐκ πλίνθων θόλων τῶν κατὰ τομὰς κατακορύφους ἢ κεκλιμένας ἐκτισμένων κατεσκευάζετο πρὸς ἐνίσχυσιν ἕτερος θόλος ἐκ πλίνθων περιβάλλων τὸν κατώτερον· ὁ δεύτερος ὅμως οὗτος θόλος κατεσκευάζετο κατὰ στρώσεις συγκλινούσας (ἀκτινοειδεῖς), διότι θὰ ἦτο ἀνωφελὲς νὰ κατασκευασθῇ κατὰ τομὰς ἀφοῦ εἶχεν ὡς ὑποστήριγμα τὸν κατώτερον θόλον.

Ἡ Ἀσσυρία ἐπίσης μετεχειρίσθη ἕνεκα τῆς σπάνεως ξύλου ἢ ὡς λέγει ὁ Στράβων «διὰ τὴν ἀξυλίαν» θόλους ἐκ πλίνθων κατασκευαζομένους κατὰ τρόπον μὴ ἀπαιτοῦντα τὴν χρῆσιν ξυλοτύπων.

Οὕτως, ἐν Μουγεὶρ (Χαλδαίᾳ) οἱ θόλοι τῶν τάφων εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ πλίνθων διατεταγμένων κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους διαδοχικῶς ἐξεχούσας ἐν τῷ κενῷ. Ἐν Χορσαβὰδ αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν στοὰς θολωτὰς ὧν οἱ θόλοι κατεσκευάσθησαν ἐκ πλίνθων κατὰ τομὰς λίαν κεκλιμένας καὶ μετὰ κατατομῆς ἐν σχήματι τεθλασμένου τόξου (ogive) αἱ δὲ πλίνθοι ἐτέθησαν ἐπ' ἀλλήλων ἄνευ κονιάματος.

Εἰς τὰς θύρας τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σάργωνος ἐν Χορσαβὰδ εὑρέθη ἡμικυκλικὴ ἀψὶς κατεσκευασμένη ἐκ πλίνθων διατεταγμένων ἀκτινοειδῶς καὶ οὐχὶ κατὰ τομάς.

Ἐν Περσίᾳ οἱ θόλοι παρουσιάζουσιν ἐκπληκτικὰς ὁμοιότητας πρὸς τοὺς τῆς Αἰγύπτου· οὐ μόνον ἡ ὑφὴ εἶναι ὁμοία ἀλλὰ καὶ ἡ μορφὴ τῆς κατατομῆς αὐτῶν. Οἱ θόλοι, λόγου χάριν, τοῦ Φερούζ-Ἀβάδ, κατεσκευάσθησαν, ὡς οἱ τοῦ Ραμεσσείου, κατὰ τομὰς κεκλιμένας μετὰ κατατομῆς ᾠοειδοῦς ἧς ἡ χάραξις προκύπτει ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ τριγώνου.

Καθ' ἣν λοιπὸν ἐποχὴν ἐγένετο δεκτὸς ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ ὁ κατὰ τομὰς καὶ ἄνευ ξυλοτύπων τρόπος κατασκευῆς θόλων, οὗτος ἠρίθμει πολλὰς ἑκατονταετηρίδας. Ἀλλ', ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐφηρμόσθη ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ μετὰ τόσων τροποποιήσεων ὥστε ὁ Βυζαντιακὸς θόλος ἀπετέλεσεν ἴδιον στοιχεῖον διάφορον παντὸς προγενεστέρου.

Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην, ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ περὶ Βυζαντιακῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων.

Εἴδομεν προηγουμένως ὅτι ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ ὡς πρῶτον μέσον θεραπείας τῆς τάσεως πρὸς ὀλίσθησιν ἐγένετο χρῆσις κεκλιμένων τομῶν ἀντὶ κατακορύφων.

Δεύτερον μέσον συνήθως ἐφαρμοζόμενον ἦτο ἡ κατασκευὴ τομῆς μετὰ μείζονος κλίσεως ἐν τῇ βάσει αὐτῆς ἢ ἐν τῇ κορυφῇ. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἡ τομὴ ἐκαμπυλοῦτο καὶ ἡ καμπυλότης ηὔξανε τὴν εὐστάθειαν

Τρίτον μέσον θεραπείας τῆς τάσεως πρὸς ὀλίσθησιν συνίστατο εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ἐπιπέδων τομῶν διὰ κολουροκωνικῶν. Ὄντως, ἐὰν ἀντὶ τομῶν ἐπιπέδων καὶ κατακορύφων φαντασθῇ τις δακτυλίους, ὧν ἡ ἐπιφάνεια γεννᾶται διὰ τῆς περιστροφῆς γραμμῆς πλαγίας στρεφομένης περὶ ἄξονα ὁριζόντιον καὶ εὑρισκόμενον ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τῶν γενέσεων, ἑκάστη τομὴ ἀποβαίνει κορμὸς κώνου, οἱ διαδοχικοὶ δακτύλιοι συμπλέκονται καὶ τὸ ἐμπόδιον εἰς τὴν ὀλίσθησιν τῶν πλίνθων αὐξάνεται ἐφ' ὅσον ἡ κωνικότης αὐξάνεται.

Τέλος, ἕτερον μέσον συνενοῦν τὰ πλεονεκτήματα ὅλων τῶν προηγουμένων συνίστατο εἰς τὴν κατασκευὴν κολουροκωνικῶν τομῶν μετὰ τῶν βάσεών των κεκλιμένων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ ἐπίπεδον τὸ χρησιμεῦον ὡς βάσις τῆς τομῆς δὲν εἶναι, ὡς προηγουμένως κατακόρυφον, ἀλλὰ κεκλιμένον, ἡ δὲ κορυφὴ τοῦ κώνου ἀνυψοῦται ἄνωθεν τῆς στάθμης τῶν γενέσεων. Ἡ κατατομὴ τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου ἀπὸ ἡμικυκλίου γίνεται

ἡμιέλλειψις τότε· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κλίσις εἶναι γενικῶς μικρά, ἡ διαφορὰ εἶναι ἀνεπαίσθητος.

Σημειωτέον ὅτι πρὸς ταχυτέραν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, ἡ οἰκοδόμησις τοῦ θόλου ἤρχιζεν ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων του, ἡ δὲ ἕνωσις ἐγίνετο περὶ τὸ μέσον εἴτε διὰ πλίνθων διατασσομένων κατὰ στρώσεις ἀκτινοειδεῖς ἐσφηνομένας μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων τοῦ θόλου, εἴτε διὰ διπλῆς σειρᾶς πλίνθων διατασσομένων οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζωσι μεταξύ των γωνίαν ἀνοιγομένην ἢ κλειομένην καθ' ὅσον ὁ πρὸς πλήρωσιν χῶρος ἦτο μᾶλλον ἢ ἧττον μέγας.

Ἡ πρώτη λύσις ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ Γαλερίου ἐν Θεσσαλονίκῃ· ἡ δὲ δευτέρα παρατηρεῖται ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἕτερος τρόπος μᾶλλον εὔχρηστος συνίσταται εἰς τὴν ἐναλλαγὴν στρώσεων ἀκτινοειδῶν μετὰ τομῶν ἐγκαρσίων.

Ἄλλοτε, ἀντὶ νὰ ἐναλλάσσηται μία στρῶσις ἀκτινοειδὴς μετὰ μιᾶς ἐγκαρσίου, ἡ ἐναλλαγὴ γίνεται μεταξὺ τριῶν ἢ τεσσάρων ἀκτινοειδῶν στρώσεων καὶ ἀριθμοῦ ἴσου τομῶν ἐγκαρσίων.

2. Σταυρόθολοι.

Ἐπειδὴ ὁ σταυρόθολος προκύπτει ἐκ τῆς διασταυρώσεως δύο ἡμικυλινδρικῶν θόλων, ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ κατεσκευάζετο οὗτος ἄνευ ξυλοτύπων δι' ἐφαρμογῆς εἰς ἕκαστον ἡμικύλινδρον τοῦ κατὰ τομὰς τρόπου.

Παρατηρητέον ὅτι διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν σταυροθόλων ἐν τῇ Βυζαντιακῇ τέχνῃ, ἀπέφευγον τὴν χρῆσιν ἐλλείψεως, παρεδέχοντο δὲ τόσον διὰ τὴν χάραξιν τῶν διαγωνίων τόξων τῶν σταυροθόλων ὅσον καὶ διὰ τὰ τέσσαρα τριγωνικὰ τεμάχια αὐτῶν τμήματα κύκλου μετὰ κέντρων ἀνισοϋψῶν

Οἱ Πέρσαι οὐδέποτε μετεχειρίσθησαν σταυροθόλους, ἐνῷ ἐν Ῥώμῃ ἐγένετο μεγάλη χρῆσις τούτων. Ὁ Βυζαντιακὸς ὅμως σταυρόθολος διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κατά τε τὴν ὑφὴν καὶ τὴν μορφήν.

3 Σφαιρικοὶ Θόλοι (τροῦλλοι)

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκτίσθησαν θόλοι ἐπὶ κυκλικῆς βάσεως. Ἐν Αἰγύπτῳ, λόγου χάριν, πρὸς κάλυψιν κυκλοτερῶν αἰθουσῶν ἐγένετο χρῆσις θόλων κατασκευαζομένων ἄνευ ξυλοτύπων καὶ κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους ἐκ πλίνθων τοποθετουμένων ἐπ' ἀλλήλων μετὰ μικρᾶς ἐξοχῆς ἐν τῷ κενῷ. Οὕτως, εὐθὺς ὡς ἐπερατοῦτο ἡ πρώτη ὁριζόντιος στρῶσις αὕτη ἀπετέλει εἶδος δακτυλίου ἀναλλοιώτου ἑτοίμου νὰ δεχθῇ τὴν δευτέραν στρῶσιν τῶν πλίνθων. αὗται δὲ ἐτοποθετοῦντο μετὰ μικρᾶς ἐξοχῆς ἐν τῷ κενῷ καὶ τόσης ὥστε νὰ μὴ διατρέχωσιν κίνδυνον ἀνατροπῆς. Τῆς δευτέρας στρώσεως περατωθείσης, προέβαινον εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς τρίτης ὁριζοντίου στρώσεως τοποθετοῦντες πλίνθους ὀλίγον ἐπίσης ἐξεχούσας ἐν τῷ κενῷ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο τόσον μᾶλλον εὔκολος ὅσον τὸ ὕψος τοῦ θόλου μεγαλύτερον διότι οὕτως ἡ ἐξοχὴ τῶν πλίνθων ἐν τῷ κενῷ ἦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μικρά. Διὰ τοῦτο ἡ κατακόρυφος τομὴ τῶν Αἰγυπτιακῶν θόλων τῶν στεγαζόντων κυκλικὰς βάσεις παρουσιάζει σχῆμα τεθλασμένου τόξου (ogive).

Ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἐπὶ κυκλοτερῶν αἰθουσῶν θόλοι κατεσκευάζοντο κατὰ τὸν ἄνω τρόπον, ἀλλ' ἀντὶ πλίνθων ἐγίνετο χρῆσις μεγάλων πλακῶν λιθίνων διατασσομένων κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους μετὰ μικρᾶς ἐξοχῆς ἐν τῷ κενῷ. Μετὰ τὴν περάτωσιν δὲ τοῦ θόλου ἀπέκοπτον τὰ ἐν τῷ ἐσωρραχίῳ ἐξέχοντα μέρη. Παράδειγμα, ὁ ἐν Μυκήναις θόλος τοῦ λεγομένου Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

Οἱ θόλοι οὕτω κατεσκευαζόμενοι ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα τῆς μὴ ἐξασκήσεως ὠθήσεων.

Ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἀρχιτεκτονικῇ οἱ σφαιρικο θόλοι, οἱ τοῦ Πανθέου λόγου χάριν, κατεσκευάσθησαν ἐπὶ ξυλοτύπων καὶ διὰ χρήσεως μίγματος ἐκ λίθων καὶ κονιάματος ἐν εἴδει σκιρροκονιάματος καί τινων ἀλύσεων πλίνθων χρησιμευουσῶν ὡς σκελετοῦ τοῦ θόλου. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀφῆκ παραδείγματα θόλων σφαιρικῶν κατεσκευασμένων καὶ ἐκ μεγάλων λελαξευμένων λίθων· ἀλλὰ ταῦτα εὑρίσκονται ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, ἐν Τζεράχ, Βααλβὲκ κλπ.

Ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ οἱ σφαιρικοὶ θόλοι κατεσκευάζοντο ἄνευ ξυλοτύπων καὶ ἐκ πλίνθων διατασσομένων οὐχὶ κατὰ στρώσεις ὁριζοντίους, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ κατὰ διαδοχικοὺς

κωνικοὺς δακτυλίους. Οὕτως, αἱ πλίνθοι ἑκάστης στρώσεως ἐφηρμόζοντο ἐπὶ στρώματος ἐκ κονιάματος προσκολλῶντος ταύτην πρὸς τὴν προηγουμένην· ἑκάστη δὲ στρῶσις περατουμένη ἀπετέλει τρόπον τινὰ κορμὸν κώνου μετὰ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἐστραμμένης πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἐπιφάνεια στηρίξεως τοῦ δευτέρου κώνου, ὡς ἐπίσης οὗτος τοῦ τρίτου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Κατεσκευάζοντο τοῦτ' ἔστι κατὰ τὸ σύστημα τῶν τομῶν τὸ ἐφαρμοζόμενον ἐν τοῖς σταυροθόλοις μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ αἱ τομαὶ ἦσαν κορμοὶ κώνων μετὰ βάσεων κατακορύφων, ἐνῷ ἐν τοῖς σφαιρικοῖς θόλοις αἱ τομαὶ ἦσαν κορμοὶ κώνων μετὰ βάσεων ὁριζοντίων.

Γενομένης δεκτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν κωνικῶν δακτυλίων, φυσικὸν ἦτο νὰ δίδεται εἰς τούτους διεύθυνσις πρὸς τὸ κέντρον τοῦ θόλου. Ἐὰν ὅμως αἱ γενέτειραι τῶν κώνων ἔτεινον εἰς τὸ κέντρον τοῦ σφαιρικοῦ θόλου, αὗται θὰ ἐλάμβανον τοιαύτην κλίσιν καθ' ὅσον ἀνυψοῦτο ὁ θόλος ὥστε θὰ καθίστατο σχεδὸν ἀδύνατος ἡ κατασκευὴ κωνικῶν στρώσεων. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς περιπλοκῆς ταύτης ἠλάττουν βαθμηδὸν τὴν κλίσιν τῶν γενετειρῶν οὕτως ὥστε ἡ κορυφὴ τῶν κώνων τῶν σχηματιζομένων ὑπὸ τῶν διαδοχικῶν στρώσεων ἀνυψοῦντο ἄνωθεν τοῦ κέντρου καθ' ὅσον ἀνυψοῦτο ὁ θόλος.

Συνήθως περιεβάλλετο ὁ τροῦλλος ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῶν ὀσφύων του διὰ κυκλοτεροῦς οἰκοδομίας ἐν ᾗ ἠνοίγοντο τὰ παράθυρα, οἱ δὲ μεταξὺ τούτων ὑπολειπόμενοι κτιστοὶ ὄγκοι ἀπετέλουν ἀντηρίδας ἢ στύλους. Τοιαύτη εἶναι ἡ διάταξις τῆς κυκλοτεροῦς οἰκοδομίας τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Εἰς τὸν ἄνω γενικὸν τρόπον κατασκευῆς τρούλλων ἀνάγεται καὶ ὁ μετὰ νευρώσεων τροῦλλος· διὰ τούτων δὲ ἐπεζητεῖτο ἡ παρεμπόδισις τῶν ἀλλοιώσεων τῶν τρούλλων.

Τὸ ὡραιότατον παράδειγμα τῶν μετὰ νευρώσεων τρούλλων εἶναι ὁ τροῦλλος τῆς Ἁγίας Σοφίας· οὗτος ἐνισχύεται διὰ τεσσαράκοντα νευρώσεων (ἢ βεργίων) αἵτινες ἐξέχουσι τοῦ ἐσωρραχίου καὶ λεπτυνόμεναι βαθμηδὸν καταλήγουσιν εἰς εἶδός τι ῥόδου ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ τρούλλου.

Εἰς τὴν ἄνω κατηγορίαν τῶν μετὰ νευρώσεων τρούλλων ὑπάγονται καὶ οἱ τροῦλλοι μετὰ ἐσωρραχίου ἔχοντος τὴν μορφὴν ἐπιφανείας σφαιρικῆς ἐναλλὰξ διῃρημένης εἰς νευρώσεις ἐπιπέδους καὶ κυρτάς. Παράδειγμα εὑρίσκεται ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου.

Ἕτερος τρόπος κατασκευῆς τρούλλων ἦτο καὶ ὁ διὰ κοίλων κεράμων· οἱ τροῦλλοι οὗτοι ἀπηλλαγμένοι ἀπολύτως ὠθήσεων κατεσκευάζοντο διὰ χρήσεως κοίλων κεράμων διατασσομένων οὕτως ὥστε αἱ μὲν κέραμοι μιᾶς στρώσεως νὰ ἔχωσι τὴν κοιλότητά των ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἄνω, αἱ δὲ τῆς ἀκολούθου στρώσεως πρὸς τὰ κάτω. Τοιουτοτρόπως, δύο διαδοχικαὶ στρώσεις ἀπετέλουν διὰ τῆς συνενώσεώς των στεφάνην ἀναλλοίωτον.

Τελευταῖος τέλος τρόπος συνδυάζων τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἀναλλοιώτων στρώσεων πρὸς τὸν τῆς ἄκρας ἐλαφρότητος συνίστατο εἰς τὴν χρῆσιν σωλήνων πηλίνων στενοτέρων κατὰ τὸ ἓν ἄκρον. Οἱ σωλῆνες οὗτοι ἐτίθεντο ὁ εἷς ἐντὸς τοῦ ἄλλου καὶ διετάσσοντο ἐν συνεχεῖ σπείρᾳ ἐκ τῆς γενέσεως τοῦ τρούλλου μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ. Χάρις δὲ εἰς τὸ κονίαμα, οἱ σωλῆνες μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σπείρας συνδέονται πρὸς ἀλλήλους καὶ προσκολλῶνται ἐπὶ τῶν σωλήνων τῶν ἀκολούθων σπειρῶν, οὕτω δὲ σχηματίζεται ἅλυσις ἀναλλοίωτος καὶ ἄνευ ὠθήσεων.

Ὁ τροῦλλος τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Ῥαβέννης ἐκτίσθη οὕτω· τὸ δὲ Βαπτιστήριον τῆς Ῥαβέννης χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος. Συνεπῶς ἡ χρῆσις σωλήνων ἐγένετο ἑκατὸν ἔτη πρὸ τῆς Ἰουστινιανείου ἐποχῆς.

Δ'.

Ὁ Βυζαντιακὸς κίων.

Ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἀρχιτεκτονικῇ ὁ κίων ἐθεωρεῖτο ὡς ἁπλοῦν προσάρτημα κοσμητικὸν ἀκατάλληλον πρὸς ὑποστήριξιν θόλου· ὁσάκις δ' ἐγίνετο χρῆσις θόλων ἐπὶ κιόνων ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν ταῖς θέρμαις τοῦ Ἀντωνίνου Καρακάλλα, Διοκλητιανοῦ κλπ., ἐκτίζοντο πλησίον τῶν κιόνων τοῖχοι οἵτινες ἦσαν τὰ ἀληθῆ ὑποστηρίγματα τῶν θόλων, οἱ δὲ κίονες ἦσαν ἁπλᾶ προσαρτήματα κοσμητικά.

Μόλις ἐν Πομπηΐᾳ ὑπάρχει παράδειγμα μεμονωμένης ἀψῖδος ἑδραζομένης ἐπὶ κίονος, ἡ δὲ

πρώτη ἐφαρμογὴ ἀψῖδος ἐπὶ κιόνων εἰς μνημειακὰ κτίσματα εὑρίσκεται ἐν Σπαλάτῳ καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ. [1]. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν Βασιλικῶν ὁ τρόπος οὗτος γενικεύεται, ἐν δὲ τῇ Βυζαντιακῇ Ἀρχιτεκτονικῇ λαμβάνει τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ μορφήν.

Οὕτως, ἐξετάζοντες τὰ Βυζαντιακὰ κτίσματα βλέπομεν ὅτι ὁσάκις ἐγίνετο χρῆσις θόλων ἐπὶ κιόνων, οὗτοι ὑπεβάσταζον τοὺς θόλους, ἄνευ τῆς προσθήκης τοίχων ἢ ἄλλων ὑποστηριγμάτων, οἱ δὲ κίονες ἦσαν ἀληθῆ ὑποστηρίγματα καὶ οὐχὶ προσαρτήματα κοσμητικά.

6. Κιονόκρανα καὶ ἐξέλιξις τούτων.

Τὸ κορινθιακὸν κιονόκρανον τῆς κλασικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ἔλαβεν ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ἐν Κωνσταντινουπόλει μορφὴν ἰδιαιτέραν.

Τὰ φύλλα ἀκάνθου ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐτροποποιήθησαν κατὰ τὴν μορφὴν διετάχθησαν γενικῶς ἀνὰ ὀκτὼ εἰς δύο σειρὰς ἐπαλλήλους, ἀντὶ δὲ ᾠῶν μεταξὺ τῶν σπειρῶν ἐτοποθετήθησαν φύλλα ἀκάνθου. Οὕτως, ἐδημιουργήθη τύπος νέος ὀνομασθεὶς θεοδοσιανὸν κιονόκρανον. Τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα τοιούτου κιονοκράνου εὑρίσκεται ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασιλικῇ τοῦ Στουδίου (σήμερον Ἐμὶρ-Ἀχὸρ-ντζαμί).

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοῦ διεδόθη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου II. Ἀλλὰ ταχέως παρετηρήθη ὅτι ὅταν δύο ἀψῖδες ὑπεβαστάζοντο ὑπὸ κίονος μεμονωμένου ὁ τετράγωνος ἄβαξ ἦτο ἀνεπαρκὴς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀψίδων. Ἡ ἀνεπάρκεια αὕτη διωρθώθη διὰ τῆς τοποθετήσεως μεταξὺ τοῦ κιονοκράνου καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἀψίδων ἰσχυρᾶς κεφαλίδος ἢ ἄβακος ἐν εἴδει κολούρου πυραμίδος ἀνεστραμμένης.

Κατά τινας ἀρχαιολόγους, ἡ κεφαλὶς ἔλαβε τὴν γένεσίν της ἐν Συρίᾳ ἢ ἐν Περσίᾳ· καθ' ἡμᾶς ὅμως αὕτη προέρχεται ἐξ Αἰγύπτου, εἶναι δὲ τροποποίησις τοῦ κυβικοῦ ὑποστηρίγματος τοῦ παρεμβαλλομένου μεταξὺ τοῦ κιονοκράνου καὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῶν Αἰγυπτιακῶν ναῶν· ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπὸ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ἐγενικεύθη ἡ χρῆσις ταύτης εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς (Τεμπέσσα, Τιγκζίρτ), ἐν Θεσσαλονίκῃ (ἐν τῷ Ἁγίῳ Δημητρίῳ) ὡς καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὅπου ἡ κεφαλὶς διετηρήθη μέχρι τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος εἰς Ἅγιον Βιτάλην τῆς Ραβέννης ἢ ἐν Παρέντζῳ. Γενικῶς ἐκοσμήθη διὰ γλυφῶν, συμπεπλεγμένων φύλλων ἀκάνθου ἢ ἀμπέλου, ζῴων, σταυρῶν καὶ μονογραμμάτων.

Ἄλλη μορφὴ κιονοκράνου προελθοῦσα ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς τοποθετήσεως χονδρῶν τοίχων ἐπὶ τετραγώνου βάσεως εἶναι ἡ τοῦ σφαιρικοκυβικοῦ κιονοκράνου, προκύπτοντος ἐκ τῆς τομῆς ἡμισφαιρίου διὰ τεσσάρων κατακορύφων ἐπιπέδων.

Ἡ ἀνωτέρα ὄψις τοῦ κιονοκράνου τούτου εἶναι τετράγωνος, αἱ δ' ἐξοχαὶ τῶν τυμπάνων τῶν ὑπερκειμένων ἀψίδων ὑποβαστάζονται ὑπὸ τῶν κεκλιμένων ἀκμῶν τοῦ ἄβακος. Παράδειγμα τούτου ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κιστέρνᾳ Μπὶν - μπὶρ - διρέκ.

Ἄλλοτε πάλιν τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ τετραγώνου ἄβακος τοῦ κλαστικοῦ κιονοκράνου διώρθωσαν ὡς ἑξῆς.

Ἀντὶ νὰ εὐρύνωσι τὸν κάλαθον τοῦ κορινθιακοῦ κιονοκράνου ὡς κάλυκα ἄνθους, ἔδωκαν αὐτῷ μορφὴν πυραμίδος κολούρου ἀνεστραμμένης καὶ συνδεδεμένης δι' ἐλαφρᾶς καμπυλότητος πρὸς τὸν ἀστράγαλον τοῦ κίονος. Πρὸς τούτοις, ἀντὶ νὰ κοιλάνωσι τὰς ἀκμὰς τῆς πυραμίδος ταύτης ἐξώγκωσαν αὐτὰς οὕτως ὥστε τὸ κιονόκρανον νὰ λάβῃ πάχος καὶ ἰσχὺν ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἐσκάπτετο ὑπὸ τῶν γλυφῶν τῶν ἀκανθοφύλλων, οὕτως ἐδημιούργησαν κιονόκρανον, οὗ ὡραῖον παράδειγμα ἀπαντᾷ ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ὡς καὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐνίοτε, τὰς σπείρας τῶν γωνιῶν ἀντικατέστησαν διὰ κεφαλῶν ζῴων, ἀετῶν, κριῶν κλπ. τουθ' ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι περσικῆς ἐμπνεύσεως.

Ἡ διακόσμησις ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ τῶν ὄψεων τοῦ κιονοκράνου ἔχει τὴν μορφὴν δαντέλλας, τορευθείσης εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἐλαττοῖ τὸν ὄγκον τοῦ κιονοκράνου.

1 Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ Ἕλληνες ἔσχον τὴν ἰδέαν τῆς μετατροπῆς ταύτης, διότι οἱ Ρωμαῖοι οἵτινες ἐχρησιμοποίουν Ἕλληνας καλλιτέχνας ἐν Ρώμῃ, ὤφειλον κατὰ μείζονα λόγον νὰ τοὺς χρησιμοποιήσωσιν εἰς χώραν τόσον ἐγγὺς τῆς Ἑλλάδος ὅσον ἦτο ἡ Δαλματία.

Κορμοὶ κιόνων.

Οἱ κορμοὶ τῶν Βυζαντιακῶν κιόνων εἶναι ὡς οἷόν τε μονόλιθοι ἀσβεστολιθικοί· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ ῥωγμῶν κατὰ μῆκος αὐτῶν, περιεζωννύοντο εἴς τε τὴν βάσιν καὶ τὴν κορυφὴν διὰ μεταλλικῶν στεφάνων.

Ἐν ἐλλείψει ὅμως μονολίθων κορμῶν, ὑποδιῄρουν τούτους εἰς δύο ἢ τρεῖς σπονδύλους μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενέθετον ἕτερα τεμάχια κυλινδρικὰ χαμηλώτερα καὶ ἐξέχοντα τῶν σπονδύλων

Τέλος, πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν, οἱ κίονες ἐτίθεντο ἐπὶ φύλλων μολύβδου ἵνα οὕτω διανέμηται μᾶλλον ὁμοιομόρφως τὸ ὑπερκείμενον φορτίον.

Πανταχοῦ σχεδὸν οἱ σπόνδυλοι τῶν Βυζαντιακῶν κιόνων ἐτίθεντο ἐπὶ φύλλων μολύβδου ἑνὸς περίπου χιλιοστοῦ πάχους.

Βάσεις κιόνων.

Αἱ βάσεις τῶν Βυζαντιακῶν κιόνων, ἐὰν δὲν εἶναι ἀντίγραφα τῆς ἀττικῆς βάσεως, παρουσιάζονται ὑπὸ μορφὴν βάθρων κλιμακωτῶν ἢ ἀνεστραμμένων κιονοκράνων.

Συμπεράσματα.

Ἡ ἐξέτασις τῶν διαφόρων στοιχείων τῶν ἀποτελούντων τὸν Βυζαντιακὸν ῥυθμὸν ἄγει εἰς τὰ ἑξῆς δύο συμπεράσματα· 1ον ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ὁ λαμπρότερος σταθμὸς τῆς ἐξελίξεως τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης, καὶ 2ον ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς Βυζαντιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα ἄγει καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν στοιχείων τῶν ἀποτελούντων τὸν Βυζαντιακὸν ῥυθμὸν ἀπὸ ἀπόψεως ψυχολογικῆς.

Ὄντως, ἡ ψυχολογία ἀποδεικνύει ὅτι ὄπισθεν τῶν τεχνῶν, τῶν θεσμῶν καὶ τῶν δοξασιῶν μιᾶς φυλῆς εὑρίσκονται χαρακτῆρές τινες ἠθικοὶ καὶ νοητικοὶ ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην ψυχὴν τῆς φυλῆς.

Οἱ ἠθικοὶ καὶ νοητικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες φαίνονται λίαν μεταβλητοὶ εἰς τὰ ἄτομα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἀλλ' ἡ ἁπλῆ παρατήρησις ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἀτόμων τῆς φυλῆς κέκτηται πάντοτε ἀριθμόν τινα χαρακτήρων ψυχολογικῶν κοινῶν, οἵτινες εἶναι τόσον σταθεροὶ ὅσον καὶ οἱ ἀνατομικοὶ χαρακτῆρες οἱ ἐπιτρέποντες τὴν ταξινόμησιν τῶν εἰδῶν. Οἱ ψυχολογικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες ἀναπαράγονται ὡς τὰ εἴδη διὰ τῆς κληρονομικότητος.

Ὅταν ἐπισκεπτώμεθα ξένον τινὰ λαόν, οἱ μόνοι χαρακτῆρες οἵτινες καθίστανται ἀντιληπτοὶ εἶναι ἀκριβῶς οἱ κοινοὶ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους χαρακτῆρες, καὶ τοῦτο, διότι ἀκριβῶς εἶναι οἱ μόνοι οἵτινες σταθερῶς ἐπαναλαμβάνονται, αἱ δὲ ἀτομικαὶ διαφοραὶ μᾶς διαφεύγουσι, διότι δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐπαρκῶς. Ἡ ταὐτότης αὕτη τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν χαρακτήρων ἐν τῇ πλειονότητι τῶν ἀτόμων μιᾶς φυλῆς ἔχει λόγους φυσιολογικούς· ἕκαστον ἄτομον δὲν εἶναι μόνον τὸ προϊὸν τῶν ἀμέσων γονέων του, ἀλλὰ καὶ τῆς φυλῆς του, δηλαδὴ ὅλης τῆς σειρᾶς τῶν γονέων του.

Ἐὰν δὲ ἤθελέ τις νὰ συνοψίσῃ τὰς ἐπιδράσεις εἰς ἃς ὑπόκειται τὸ ἄτομον, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι τριῶν εἰδῶν. Ἡ πρώτη, ἡ καὶ σπουδαιοτάτη, εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν προγόνων, ἡ δευτέρα ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀμέσων γονέων καὶ ἡ τρίτη, ἡ ἐπίδρασις τῶν μέσων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἐὰν συμπεριληφθῶσιν αἱ διάφοροι ἐπιδράσεις, φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ εἰς ἃς ὑπόκειται ὁ ἄνθρωπος καθ' ὅλον τὸν βίον του, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν ἀνατροφήν του, παράγουσι μεταβολὰς ἀσθενεῖς, ἐνεργοῦσιν ὄντως μόνον ὅταν ἡ κληρονομικότης τὰς συνεσώρευσε κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐπὶ μακρόν.

Πρὸς διευκρίνισιν τῆς αἰτίας τῶν μεταβολῶν τούτων δέον νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι τὸ ψυχολογικὸν εἶδος σχηματίζεται, ὡς τὸ ἀνατομικὸν εἶδος, ὑπὸ μικροῦ ἀριθμοῦ χαρακτήρων θεμελιωδῶν πέριξ τῶν ὁποίων συναθροίζονται δευτερεύοντες χαρακτῆρες τροποποιήσιμοι καὶ μεταβλητοί. Ὁ κηπουρὸς ὁ τροποποιῶν τὴν ὄψιν τοῦ φυτοῦ εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μὴ ἀναγνωρίζηται τοῦτο ὑπὸ τοῦ μὴ ἐξησκημένου ὀφθαλμοῦ ἐνεργεῖ μόνον ἐπὶ τῶν δευτερευόντων χαρακτήρων αὐτοῦ. Μεθ' ὅλα δὲ τὰ τεχνητὰ μέσα, οἱ θεμελιώδεις χαρακτῆρες τείνουσι πάντοτε νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐκ νέου εἰς ἑκάστην νέαν γενεάν.

Ἡ ἐγκεφαλικὴ ὑφὴ παρουσιάζει καὶ αὕτη χαρακτῆρας θεμελιώδεις ὡς οἱ ἀνατομικοὶ χαρακτῆρες

τῶν εἰδῶν· κέκτηται ὅμως ἐπίσης καὶ χαρακτῆρας δευτερεύοντας εὐμεταβλήτους. Τούτους μόνον δύνανται νὰ μεταβάλωσι τὰ μέσα, αἱ περιστάσεις καὶ διάφοροι ἄλλοι παράγοντες.

Τὸ συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω δὲν εἶναι ὅτι οἱ ψυχολογικοὶ χαρακτῆρες τῶν λαῶν εἶναι ὅλως ἀμετάβλητοι, ἀλλ' ὅτι, ὡς οἱ ἀνατομικοὶ χαρακτῆρες, κέκτηνται σταθερότητα μεγίστην ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ τῶν λαῶν μεταβάλλεται τόσον βραδέως κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων.

Τὰ διάφορα στοιχεῖα: γλῶσσα, θεσμοί, δοξασίαι, τέχναι κλπ ἐξ ὧν πολιτισμός τις σύγκειται εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς τῶν δημιουργησάντων αὐτά. Ὅλα ὅμως τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀντιστοιχοῦσιν εἰς ὡρισμένην ἐγκεφαλικὴν ὑφὴν δημιουργηθεῖσαν ὑπὸ παρελθόντος μακροῦ. Συνεπῶς εἶναι ἀδύνατος ἡ τροποποίησις τούτων ἄνευ μεταβολῆς τῆς ἐγκεφαλικῆς ὑφῆς. Τοιοῦτο ὅμως ἔργον μόνον οἱ αἰῶνες καὶ οὐχὶ οἱ κατακτηταὶ δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι. Μόνον διὰ σειρᾶς σταθμῶν διαδοχικῶν δύναται λαός τις νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ πολιτισμοῦ

Ἐὰν λαοὶ ἀνώτεροι φαίνονται ἐνίοτε ἀποδεχθέντες γλώσσας, δοξασίας, τέχνας κλπ. διαφόρους ἐκείνων τῶν προγόνων των, τοῦτο ἐγένετο ἀφοῦ μετεμόρφωσαν ταύτας βραδέως καὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὰς θέσωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐγκεφαλικὴν των ὑφήν.

Ἡ θεωρία αὕτη φαίνεται παράδοξος προκειμένου κυρίως περὶ θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκειῶν δύναταί τις νὰ εὕρῃ τὰ ὡραιότερα παραδείγματα ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι τόσον ἀδύνατον εἰς ἕνα λαὸν ν' ἀλλάξῃ ἀποτόμως τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ του ὅσον εἰς ἓν ἄτομον νὰ μεταβάλῃ τὸ ἀνάστημα ἢ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν του.

Ὅλαι αἱ μεγάλαι θρησκεῖαι, ὁ βραχμανισμός, ὁ βουδισμός, ὁ ἰσλαμισμὸς κλπ., προὐκάλεσαν μετατροπὰς θρησκευτικὰς εἰς ὁλοκλήρους φυλάς, αἵτινες ἐφάνησαν ὅτι ἐδέχθησαν αὐτὰς ἀποτόμως· ἀλλ' ὅταν ἐγκύψῃ τις ὀλίγον εἰς τὴν μελέτην τῶν μετατροπῶν τούτων, θὰ ἐξακριβώσῃ ὅτι μόνον τὰ ὀνόματα τῶν θρησκειῶν καὶ οὐχὶ τὴν θρησκείαν ἤλλαξαν· ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι αἱ ἐπικρατήσασαι ὑπέστησαν τὰς ἀναγκαίας τροποποιήσεις ἵνα τεθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὰς παλαιάς θρησκευτικὰς δοξασίας.

Αἱ τροποποιήσεις εἶναι μάλιστα τόσον σημαντικαὶ ὥστε ἡ νέα θρησκεία φαίνεται μηδεμίαν ἔχουσα συγγένειαν μετ' ἐκείνης ἧς φέρει τὸ ὄνομα· Οὕτως, ὁ βουδισμὸς μετενεχθεὶς εἰς Κίναν καὶ Ἰαπωνίαν κατέστη εἰς τοιοῦτο σημεῖον δυσδιάγνωστος ὥστε οἱ σοφοὶ ἐξέλαβον τοῦτον κατ' ἀρχὰς ὡς θρησκείαν ἀνεξάρτητον καὶ μετὰ λίαν μακρὸν χρόνον ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ἁπλῶς ὁ βουδιασμὸς τροποποιηθεὶς ὑπὸ τῆς φυλῆς τῆς ἀποδεχθείσης αὐτόν.

Ὁ Σινικὸς βουδισμὸς διαφέρει ἐντελῶς τοῦ Ἰνδικοῦ, ὁ δὲ Ἰνδικὸς τοῦ τῆς Κεϋλάνης.

Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐπίσης δὲν διέφυγε τὸν νόμον τοῦτον· ὁ Ἰσλαμισμὸς τῆς Περσίας εἶναι διάφορος τοῦ τῆς Ἀραβίας καὶ τοῦ τῶν Ἰνδιῶν

Ὅ,τι ἐλέχθη διά τὰς θρησκείας ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ ἐγκεφαλικὰ κύτταρα δὲν δύνανται ν' ἀφομοιώσωσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὅ,τι ἀπήτησεν αἰῶνας ὅπως δημιουργηθῇ καὶ ὅ,τι προσαρμόζεται εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἀνάγκας ὀργανισμῶν διαφόρων. Μόνον βραδεῖαι συσσωρεύσεις κληρονομικαὶ ἐπιτρέπουσι τοιαύτας ἀφομοιώσεις.

Τὰ θεμελιώδη λοιπὸν στοιχεῖα ἐξ ὧν σύγκειται πολιτισμός τις εἶναι ἀτομικὰ εἰς ἕνα λαόν· εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, αὐτὴ ἡ ἔκφρασις τῆς ἐγκεφαλικῆς ὑφῆς, δὲν δύνανται δὲ νὰ μεταβιβασθῶσιν ἀπὸ φυλῆς τινος εἰς ἄλλην χωρὶς νὰ ὑποστῶσι μεταβολὰς βαθείας.

Ἀνακεφαλαιοῦντες ὅθεν τὰ ἀνωτέρω συμπεραίνομεν 1ον ὅτι ὁ Ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας δὲν εἶναι τὸ πρῶτον προϊόν, ἡ ἀρχὴ τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλ' ὁ θαυμασιώτερος σταθμὸς τῶν διαδοχικῶν τροποποιήσεων τῶν πρὸ τοῦ μεγάλου τούτου ναοῦ μνημείων καὶ 2ον ὅτι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δανεισθέντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσσυρίας στοιχεῖά τινα ἀρχιτεκτονικὰ ἠδυνήθησαν διὰ τροποποιήσεως τούτων καὶ τῆς ἐφευρέσεως νέων νὰ δημιουργήσωσιν ὅλως προσωπικὴν καὶ περίλαμπρον ἀρχιτεκτονικήν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ μεσαίωνος παραλαβόντες ξένους τύπους ἠδυνήθησαν διὰ τροποποιήσεως τούτων κατὰ τὰς ἀνάγ-

κας τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἐγκεφαλικήν των ὑφὴν καὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως νέων νὰ δημιουργήσωσι νέαν ἀρχιτεκτονικὴν ὅλως διάφορον πάσης προγενεστέρας.

Ἡ μόρφωσις συνεπῶς τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιταικτονικῆς δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῆς Ρωμαϊκῆς οὐδὲ εἰς τὴν τῆς Ἀνατολικῆς ἄνευ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ μόρφωσις τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ κυρίως εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει ἔλαβε τὴν λαμπροτέραν καὶ θαυμασιωτέραν της ἀνάπτυξιν, ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Μεσαίωνος ἐκλήθη ὀρθῶς «Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονική».

Ἀλεξάνδρεια 1920.

Γ. Λεζίνας,
ἀρχιτέκτων.

Διυλιστήριον τῆς ὑστερομινωϊκῆς ἐποχῆς

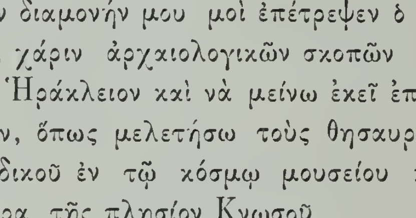
ὑπὸ

Μιχαὴλ Δέφνερ.

Κατὰ τὴν ἀκούσιον εἰς τὰ Χανιὰ τῆς Κρήτης ἐννεάμηνον διαμονήν μου μοὶ ἐπέτρεψεν ὁ Γενικὸς Διοικητής, χάριν ἀρχαιολογικῶν σκοπῶν νὰ μεταβῶ εἰς Ἡράκλειον καὶ νὰ μείνω ἐκεῖ ἐπὶ δεκαπενθήμερον, ὅπως μελετήσω τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐκεῖ μοναδικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ μουσείου καὶ ἴδω τὰ ἀνάκτορα τῆς πλησίον Κνωσοῦ

Εἰς τὸ μουσεῖον, μεταξὺ μυρίων ἀντικειμένων παρεχόντων πλήρη εἰκόνα τοῦ εἰς θαυμαστὴν τελειότητα προηγμένου Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐκίνησε τὴν περιέργειάν μου ἄτεχνον ἐκ πηλοῦ κατασκεύασμα, ὁμοιάζον πρὸς ὀβίδα κενήν, ἔχουσαν τὸν πυθμένα κεκλεισμένον, εἰς τὴν κεφαλὴν δὲ πολλὰς διὰ ξυλίνου ἐργαλείου ἀνεῳγμένας μικρὰς καὶ ἐπιμήκεις ὀπάς, μεγάλην δὲ ᾠοειδῆ ὀπὴν εἰς τὴν μίαν πλευράν.

Ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τοῦ περιέργου τούτου κατασκευάσματος ὀπισθοδρομικοῦ κεραμέως ***(εἰκ. 1)***.

1: πήλινον ἀντικείμενον. μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ὁ κ. Hogarth εὗρε τὸ σκεῦος τοῦτο εἰς ἀνασκαφάς, τὰς ὁποίας ἐνήργησε πρὸ εἰκοσαετίας εἰς τὴν κάτω Ζάκρον καὶ περὶ ὧν εἰς τὸ Annual of the British School at Athens, Nº VII (1900—1901), ἔγραψε διατριβὴν ἐπιγραφομένην **Excavations at Zakro, Crete**. Ἐν ταύτῃ διαλαμβάνει περὶ οἰκιῶν μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἃς ἀνέσκαψεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, καὶ περὶ τῶν ἐν αὐταῖς εὑρημάτων· γράφει δὲ ἐν σελ. 141:

«Ἀριστερᾷ ὑπάρχει χῶρος (XIV) περιέχων μέ«γα πλῆθος ἀγγείων, λαγύνων, κυλίκων κ. λ. «ἁπλουστέρας τέχνης. Κάτωθι ἀπεικονίζεται «μοναδικὸν ἀντικείμενον ἄξεστον καὶ ἀχρωμά«τιστον, ὁμοιάζον πρὸς ὀβίδα πυροβόλου τῶν «6 δακτύλων, εἶναι δὲ εἰς τὴν κεφαλὴν διάτρη«τον. *Ἀγνοῶ πρὸς τί ἐχρησιμοποιεῖτο*».

Ὁ κεκλεισμένος πυθμὴν ἔχει διάμετρον 0,15, ὅλον δὲ τὸ σκεῦος ὕψος 0,34.

Εἰς μίαν γωνίαν τοῦ μουσείου εἶδον ἀκκουμβισμένον εἰς τὸν τοῖχον ἕνα ὑδραγωγὸν σωλῆνα ἐξ ἴσου ἄτεχνον ***(εἰκ. 2)***. Τὰ διασωθέντα αὐτοῦ τεμάχια εἶνε συγκεκολλημένα, τὰ δὲ ἐλλείποντα διὰ γύψου ἀποκατεστημένα. Ἐνῷ ὑπάρχουσιν εἰς τὸ μουσεῖον σωλῆνες μετ' ἐναρμογῶν (tuyaux à emboîtement), ὥστε ὁ εἷς νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὸν ἕτερον, ὁ σωλὴν οὗτος εἶνε ἴσος καθ' ὅλον τὸ μῆκος· ἔχει ὅμως λαβὰς (ὦτα) ἀνὰ δύο εἰς ἑκάτερον ἄκρον, αἵτινες προφανῶς ἐχρησίμευον πρὸς σύνδεσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ προηγουμένου καὶ ἑπομένου σω-

2: *ὑδραγωγὸς σωλὴν Μινωϊκῆς ἐποχῆς. μουσεῖον Ἡρακλείου.*

λῆνος διὰ σχοινίων ἢ πλεγμάτων σπαρτίνων.

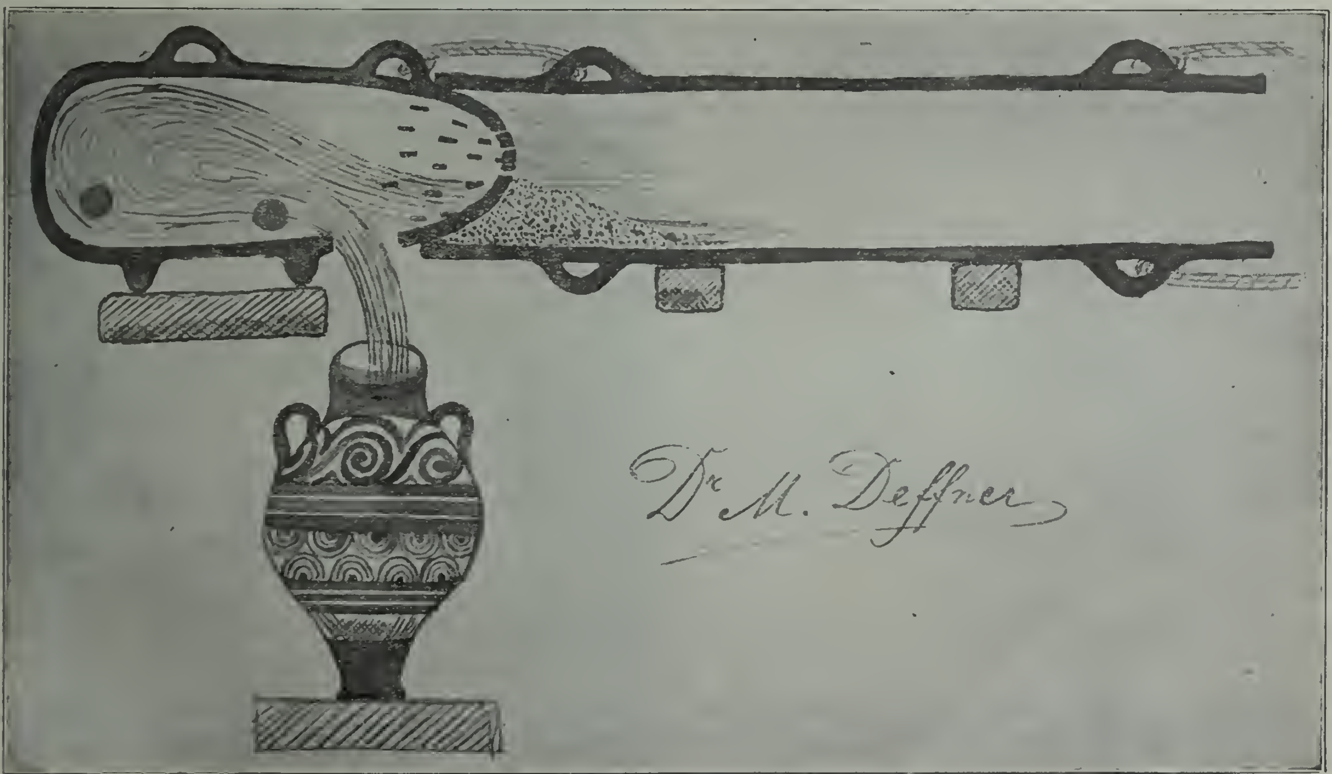
Μῆκος τοῦ σωλῆνος μ. 0,820
Διάμετρος ἐξωτερικὴ μ 0,200
» ἐσωτερικὴ μ. 0,165.

Ἀγνοῶ, ἂν ὁ σωλὴν οὗτος εὑρέθη εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὅπου τὸ κωνικὸν τεμάχιον. Τοῦτο ἄλλως τε δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησίν μου Πάντως κυλινδρικὸς καὶ τοιαύτας ἔχων λαβὰς ἦτο ὁ σωλὴν ὁ συνδεδεμένος μετὰ τοῦ κωνικοῦ τεμαχίου. Εἰς ἐμὲ ἀρκεῖ ὅτι τοῦτο εὑρέθη ἐντὸς οἰκίας καὶ ὅτι ὁ πυθμὴν αὐτοῦ εἶναι κεκλεισμένος.

Ἐν ὀλίγαις λέξεσι, συμπεραίνω ὅτι τὸ κωνικὸν τεμάχιον ἀπετέλει τὸ τέρμα ὑδραγωγείου καταλήγοντος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Hogarth ἀνασκαφεῖσαν οἰκίαν. Ἡ κωνικὴ αὐτοῦ κεφαλὴ μὲ τὰς μικρὰς ἐπιμήκεις ὀπὰς εἰσεχώρει εἰς τὸν τελευταῖον σωλῆνα τοῦ ὑδραγωγείου, εἴτε τὸν ἄνω περιγραφόμενον εἴτε ἄλλον ὅμοιον, καὶ συνεδέετο μετ' αὐτοῦ διὰ σχοινίων ἑνούντων τὰς λαβὰς ἀμφοτέρων.

Συνεπῶς τὸ παράξενον αὐτὸ κατασκεύασμα κατ' ἐμὲ εἶνε πρωτογενὲς διυλιστήριον κατασκευασθὲν πρὸ πλέον τῶν τρισχιλίων ἐτῶν **(εἰκ. 3)**.

Τὸ μηχάνημα εἶχε τὸν προορισμὸν νὰ κρατῇ ἄμμον καὶ χάλικας καὶ χόρτα καὶ ὅ,τι ἄλλο παρασύρει ἡ ῥοὴ τοῦ ὕδατος, καὶ νὰ ἀφίνῃ μόνον τὸ ὕδωρ νὰ διέρχηται διὰ τῶν ὀπῶν. Τὸ οὕτω προχείρως διϋλιζόμενον ὕδωρ διὰ τῆς ᾠοειδοῦς ὀπῆς κατέρρεεν εἰς πίθον κάτωθι τοποθετημένον. Τούτου

3: *ἀναπαράστασις διυλιστηρίου.*

πληρωθέντος ἡ ὀπὴ ἐφράσσετο διὰ ρακῶν ἢ ἀφίνετο τὸ ὕδωρ ἐντὸς αὔλακος νὰ ῥέῃ πρὸς τὰ κάτω.

Ὁπότε δὲ πρὸ τῶν μικρῶν ὀπῶν εἶχον συσσωρευθῆ ἄμμος καὶ χαλίκια ἐμποδίζοντα τοῦ ὕδατος τὴν ῥοήν, ἐλύοντο τὰ σχοινία, ἐξήγετο τὸ διϋλιστήριον ἐκ τοῦ σωλῆνος καὶ ἐκαθαρίζοντο ἀμφότερα, μεθ' ὃ συνηρμολογοῦντο καὶ συνεδέοντο πάλιν. Οἱ σωλῆνες οἱ ἐντὸς τῆς οἰκίας ἐστηρίζοντο ἐπὶ χαμηλοῦ τοίχου ἢ ἐπὶ λίθων ἢ ξύλων προεχόντων. Αἱ δύο εἰς τὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης ὀπῆς λαβαί, ἀφοῦ ἐθραύσθησαν, μετετράπησαν εἰς χαμηλὰ στηρίγματα.

Τοιοῦτον κατ' ἐμὲ εἶχε προορισμὸν τὸ πρωτότυπον ἐκεῖνο ἐκ πηλοῦ μηχάνημα.

Μιχαὴλ Δέφνερ.

Ὁ Μινωικὸς κίων

ὑπὸ

Μιχαὴλ Δέφνερ.

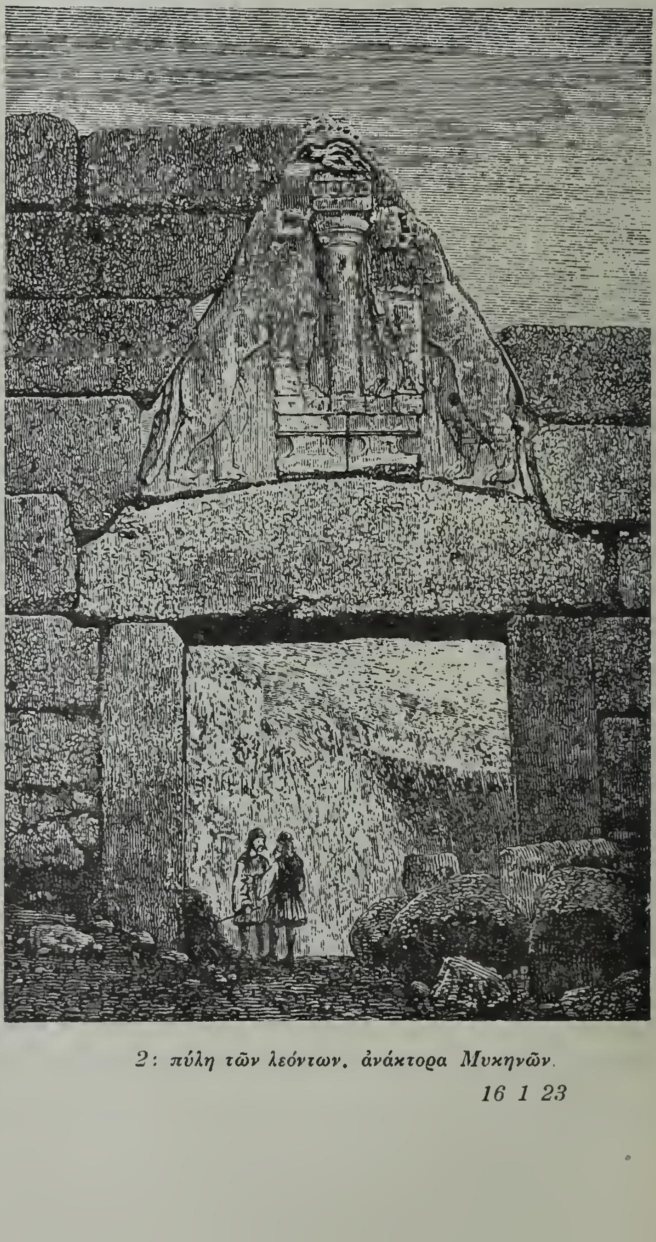
Οἱ Μινωϊκοὶ κίονες, οἱ καὶ Κρητομυκηναϊκοὶ λεγόμενοι, ἦσαν ξύλινοι καὶ δὴ ***κυπαρίσσινοι***. Εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ ὁ **Evans** εὗρεν ἐν τῷ βασιλικῷ λουτρῷ (ἐν τῇ κατ' αὐτὸν αἰθούσῃ τοῦ Θρόνου) ξυλίνους ἐκ κυπαρίσσων κίονας ἀπηνθρακωμένους καὶ χαμαὶ κειμένους παρὰ τὰς λιθίνας αὐτῶν βάσεις.

Εἰς ὅλα τὰ ἀνάκτορα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἰς τὰ τῆς Τίρυνθος, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τροίας καὶ τῆς Κρήτης, ὡς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐχρησιμοποιοῦντο τοιοῦτοι ξύλινοι κίονες ἐπὶ λιθίνων βάσεων. Εἰς δὲ τὸ ἀνάκτορον τῆς Τίρυνθος σῴζονται εἰσέτι 31 λίθιναι βάσεις κιόνων καέντων ἢ σαπέντων ***(εἰκ. 1)***.

1: βάσις Μινωικοῦ κίονος. ἀνάκτορον Τίρυνθος.

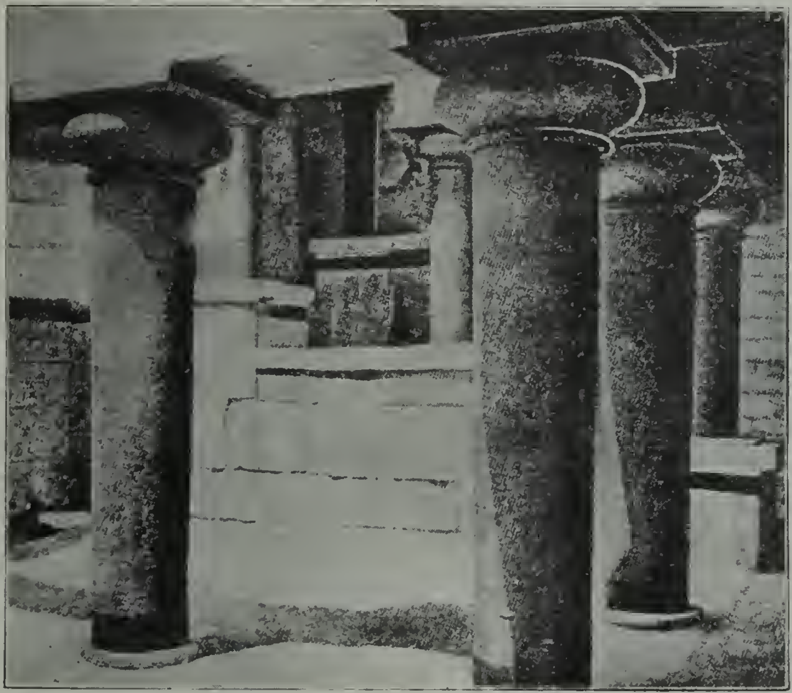
Οὐδεὶς ξύλινος κίων διεσώθη, τὸ σχῆμα ὅμως αὐτῶν γνωρίζομεν ἐκ τοιχογραφίας τῆς Κνωσοῦ, ἐκ μικροτεχνημάτων παριστανόντων τοιούτους κίονας, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ ἀναγλύφου τῆς ἐν Μυκήναις πύλης τῶν λεόντων ***(εἰκ. 2)***.

2: πύλη τῶν λεόντων. ἀνάκτορα Μυκηνῶν.

16 1 23

Οἱ Κρητομυκηναϊκοὶ κίονες ἀπεικονίζονται λεπτότεροι εἰς τὴν βάσιν καὶ παχύτεροι εἰς τὸ ἄνω μέρος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς κανόνας ὅλων τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων λαῶν **(εἰκ. 3)**.

3: *εἴσοδος εἰς τὸ ἰσόγαιον τοῦ κλιμακοστασίου τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ, ἀνοικοδομηθεῖσα ὑπὸ Dr Evans.*

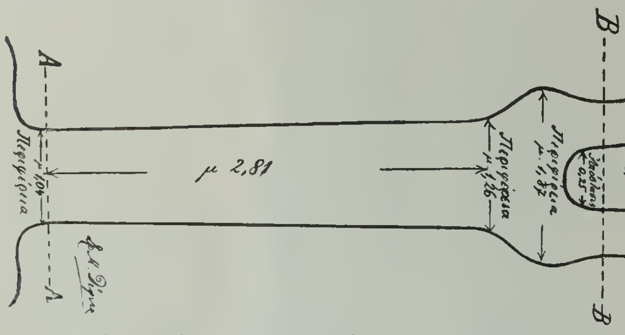
Ἡ γνώμη τῶν εἰδημόνων περὶ τοῦ παραδόξου σχήματος τῶν κιόνων τούτων εἶναι ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπομιμήσεως κορμοῦ δένδρου ἐμπεπηγμένου εἰς το ἔδαφος μὲ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ.

Ἐκθέτω ἤδη τὴν ἐμὴν γνώμην.

Κατὰ τὴν ἐννεάμηνον εἰς τὰ Χανιὰ τῆς Κρήτης ἀκούσιον διαμονήν μου ἡ Γενικὴ Διοίκησις τῆς Κρήτης μοὶ ἐπέτρεψεν, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπον, νὰ μεταβῶ εἰς Ἡράκλειον καὶ Κνωσόν, βραδύτερον δέ, νὰ περιηγηθῶ τὴν ἐπαρχίαν τῶν *Σφακίων*. «Σφακιὰ» σημαίνει «φαράγγια»· «σφὰξ»=χάσμα γῆς, *διασφὰξ* παρ' Ἡροδότῳ=φάραγξ, παρὰ Σκυρίοις ἔτι *διασφαγή*. Διὰ τοῦ ***Λαγκοῦ τοῦ Κατρὲ*** (ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Παυσανίας ἀναφέρουσι πόλιν ἐν Κρήτῃ ὀνομαζομένην Κατρέα ἢ Κάτρην) ἀνελθὼν εἰς τὸ ὀροπέδιον τοῦ ***Ἀσκύφου*** κατῆλθον διὰ τῆς φάραγγος τῆς ***Νίμπρου*** (Ἴμβρου) πρὸς τὴν παράλιον πολίχνην «***Χώρα τῶν Σφακίων***» καὶ τὸ ***Λιβυκὸν πέλαγος***. Ἐκεῖθεν διὰ λέμβου περαιωθεὶς εἰς τὸν λιμένα Λουτρὸν, τὸν «Φοίνικα» τῶν ἀρχαίων, καὶ ἀναβὰς εἰς τὰ ὀροπέδια τῆς ***Ἀνωπόλεως*** καὶ τῆς ***Ἀραδῆνος*** (Ἀράδενας) κατῆλθον πάλιν πρὸς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος καὶ δὴ εἰς τὴν παράλιον Ἁγίαν Ρουμέλην, ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Τάρρα*. Ἐκεῖ ἄρχεται ἡ περιώνυμος καὶ τρομερὰ φάραγξ τῆς *Σαμαριᾶς* (Ὁσία Μαρία). Εἰσελθὼν εἰς ταύτην καὶ τὰς τρεῖς λεγομένας «σιδερόπορτας» διαβὰς ἔφθασα μετὰ ἑξάωρον ἐντὸς τῆς φάραγγος ἀνάβασιν πρὸς τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ ὀροπέδιον «*Ὁμαλός*».

Εἰς τὰ νότια ἰδίως μέρη τῆς Κρήτης εἶδον, ἀπὸ 500 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἄνω, μυριάδας κυπαρίσσων μὲ ὁριζοντίους κλάδους (**Cupressus horizontalis**), τὰς ὁποίας οἱ Κρῆτες ὀνομάζουσι ***κυπαρίσσια θηλυκά***. Εἰς τὰς περὶ τὰ φαράγγια κλιτύας τῶν ὀρέων πολλαὶ ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν περιφέρειαν τῶν κορμῶν, ὡς λ. χ. αἱ συστάδες αἱ παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐντὸς τῆς φάραγγος τῆς Σαμαριᾶς. Ἄλλαι πάλιν κυπάρισσοι μοὶ ἔκαμον ἐντύπωσιν *διὰ τὸ ἰδιάζον σχῆμα τοῦ κορμοῦ*. Τούτων τοὺς κορμοὺς εἰς ὕψος τριῶν περίπου μέτρων εἶδον διχασμένους εἰς δύο παραλλήλως ἀνερχομένους κλάδους. Περὶ δὲ τὸ σημεῖον τοῦ διχασμοῦ ὑπῆρχε ἐξόγκωμα προελθὸν ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἑκάστην ἄνοιξιν ἀνερχόμενοι χυμοὶ συρρέου-

σιν ἐκεῖ πρὸ τῆς εἰς τοὺς κλάδους ἀνόδου. Ἐξογκουμένου δὲ τοῦ μέρους ἐκείνου, ἐξογκοῦται κατά τι, λόγῳ τῆς συρροῆς τῶν χυμῶν, καὶ τὸ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ κυκλοτεροῦς ἐξογκώματος μέρος τοῦ κορμοῦ, οὕτω δὲ συμβαίνει ὥστε ὁ κορμὸς παρὰ τὰς ῥίζας νὰ εἶναι κατά τι λεπτότερος, ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ φαίνηται πολὺ λεπτότερος παρὰ εἰς τὸ κάτωθεν τοῦ ἐξογκώματος μέρος. Ἐμέτρησα κυπάρισσον τοιαύτην καταπεσοῦσαν εἰς τὴν φάραγγα καὶ ξηρανθεῖσαν, ἧς τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις ἐμφαίνει ἡ κάτωθι εἰκών **(εἰκ. 4)**.

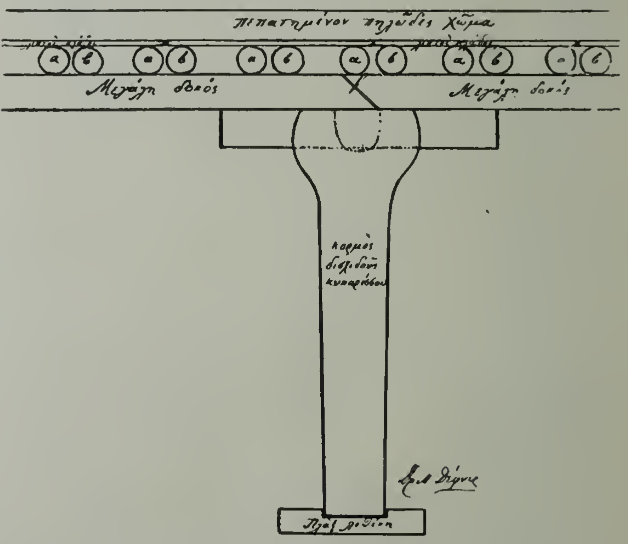

4: *κορμὸς δισχιδοῦς κυπαρίσσου ἐν τῇ φάραγγι Σαμαριᾶς.*

Φαντάσθητε τοιαύτην κυπάρισσον κεκομμένην εἰς τὰ σημεῖα Α΄ καὶ Β΄. καὶ θὰ δεχθῆτε μετ' ἐμοῦ, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς ἐχρησιμοποίουν τοιαύτας ἀκριβῶς κυπαρίσσους ὡς κίονας εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ εἰς τὰς οἰκοδομὰς ἐν γένει. Ἐκ Κρήτης δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κιόνων μετεδόθη εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐξελθὼν τῆς φάραγγος εἰς τὴν λεγομένην ***Στενὴν μοῖραν*** ἔφθασα μετὰ μίαν ὥραν εἰς τὸ φυλακεῖον τῆς χωροφυλακῆς, τὸ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου Ὁμαλοῦ. Το φυλακεῖον τοῦτο εἶναι οἰκοδόμημα χαμηλὸν ἐκ λίθων ἀργῶν καὶ ἄνευ κονιάματός τινος, ἔχον τείχη παχύτατα (1 μ.—1,80) καὶ ἕνα μόνον χῶρον, 9-10 μέτρων μήκους καὶ 6 μ. πλάτους. Εἰσελθὼν διὰ χαμηλῆς θύρας ἐξεπλάγην βλέπων εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀμυδρῶς διὰ λύχνου φωτιζομένου χώρου ἐστημένον χονδρὸν κορμὸν κυπαρίσσου καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἀπεικονιζόμενον, αὐτόχρημα κίονα μινωϊκὸν **(εἰκ. 5)**. Ὁ κορμὸς οὗτος ὑποβαστάζει μόνος ὁλόκληρον τὴν βαρυτάτην ξυλοδομὴν τοῦ στεγάσματος τοῦ χώρου, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα βαστάζει ἀκόμη χιόνα 3 μέτρων πάχους. Ἵσταται δὲ καὶ οὗτος ἐπὶ λιθίνης πλακός, ὅπως οἱ κίονες τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Κνωσοῦ. Οἱ δύο κλάδοι αὐτοῦ εἶνε ἀποκεκομμένοι 25 ἑκατοστὰ ἄνωθεν τοῦ σημείου τοῦ διχασμοῦ, ἀνάμεσα δὲ αὐτῶν εἶνε ἐγκαθισμένη ὁριζοντία ἐκ κυπαρίσσου δοκὸς 2 περίπου μέτρων μήκους. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ὀρθίου κορμοῦ ἑνοῦνται ἐπὶ τῆς δοκοῦ ταύτης 2 μεγάλαι καὶ παχύταται δοκοί, 5 περίπου μέτρων μήκους καὶ 30 τοὐλάχιστον ἑκατοστῶν πάχους, αἵτινες ἀπὸ τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ κτιρίου διευθύνονται πρὸς τὸ μέσον. Ἐπ' αὐτῶν δ' ἐρείδονται ἐναλλὰξ αἱ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ κτιρίου ἐρχόμεναι βραχύτεραι, ἀλλ' ὁπωσδήποτε παχεῖαι δοκοί. Αἱ διὰ τοῦ *α΄* σημειούμεναι προέρχονται ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, αἱ δὲ διὰ τοῦ *β΄* ἀπὸ τῆς ἑτέρας. Ἐγκαρσίως ἐπ' αὐτῶν εἶνε πυκνότατα τοποθετημένοι καὶ ἐστερεωμένοι ἰσοφυεῖς κλάδοι κυπαρίσσων, ἀποτελοῦντες κλίνην στερεὰν διὰ τὸ ἐπ' αὐτῶν παχὺ καὶ συμπαγὲς στρῶμα πηλώδους καὶ ἀδιαβρόχου χώματος.

Ὅτε εἶδα τὸν κίονα καὶ τὴν βαρυτάτην ἐπ' αὐτοῦ στέγην, εἶπον κατ' ἐμαυτόν, ὅτι εὐφυεῖς καὶ σοφοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἀρχαῖοι τῆς Κρήτης ἀρχιτέκτονες, προτιμήσαντες ὡς κίονας τοὺς κορμοὺς

5: *τομὴ τῆς στέγης τοῦ σταθμοῦ χωροφυλακῆς εἰς τὸ ὀροπέδιον «Ὁμαλός».*

δισχιδῶν κυπαρίσσων, διότι εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο κλάδων κοίλωμα γίνεται τόσον τελεία ἡ ἐγκάθισις καὶ ἡ ἐνσφήνωσις τῆς δοκοῦ καὶ τόσον στερεὰ ἡ συναρμογὴ ἀμφοτέρων, ὥστε ὁ ἰσχυρότερος σεισμὸς ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιφέρῃ κλονισμόν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ τώρα, ὅτι τὸ ἄνωθεν τοῦ κίονος τῆς πύλης τῶν λεόντων ἐπίμηκες τετράγωνον καὶ οἱ τέσσαρες ἐπ᾽ αὐτοῦ κύκλοι δηλοῦσι τὴν μεγάλην δοκὸν καὶ τὰς ἐπὶ ταύτης μικροτέρας ἐγκαρσίους τῆς στέγης. Ὁμοίως εἰς τὸ κάτωθι ἀπεικονιζόμενον πήλινον ἀναθηματικὸν τρικιόνιον παριστάνεται ἡ ἐπὶ τοῦ κίονος ἐρειδομένη στέγη. **(εἰκ. 6)**. Ὅπως ἐπὶ τῶν δοκῶν τοῦ τρικιονίου ἐπικάθηνται περιστεραί, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τῆς πύλης τῶν λεόντων παριστάνετο ἐπικαθημένη περιστερά, ἐφ᾽ ὅσον ἐσῴζετο ἡ κορυφὴ τοῦ τριγώνου. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραστάσεις δὲν πρόκειται περὶ *ἱεροῦ κίονος* ὡς συμβόλου λατρείας, ὡς νομίζει ὁ κ. Evans, ἀλλὰ διὰ τοῦ κίονος καὶ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ ξυλοδομῆς τῆς στέγης δηλοῦται ἡ οἰκία, ἥτις τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεᾶς. Μόνη δὲ θεά, ἣν οἱ Κρῆτες ἐλάτρευον κατὰ τὴν κρητομυκηναϊκὴν ἔτι ἐποχήν, ἦτο ***ἡ θεὰ τῆς γονιμότητος τῆς φύσεως***, ἥτις ἐσυμβολίζετο διὰ τῶν ἱερῶν εἰς αὐτὴν ζῴων, τοῦ λέοντος, τοῦ ὄφεως, τοῦ κονίκλου

6: πήλινον τρικιόνιον εὑρεθὲν ἐν Κνωσῷ. μουσεῖον Ἡρακλείου.

καὶ τῆς περιστερᾶς, τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν προσφιλοῦς εἰς αὐτὴν πτηνοῦ.

Μιχαὴλ Δέφνερ.

Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ Λυσικράτειον μνημεῖον

ὑπὸ

Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. ἠρξάμην, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας, τῆς περὶ τὸ Λυσικράτειον μνημεῖον σκαφικῆς ἐρεύνης, παντὸς δηλ. τοῦ ἐλευθέρου χώρου, ὅστις ἐπέχει περὶ αὐτὸ θέσιν μικρᾶς δημοτικῆς πλατείας. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εἶχον ὡς συνεργάτην τὸν ἔγκριτον συνάδελφον καὶ ἑταῖρον τοῦ Γερμαν. Ἰνστιτούτου, κ. ***Γαβρ. Βέλτερ***, ὅστις ἐξεπόνησε καὶ τὰς κατόψεις καὶ φωτογραφίας τῆς ἀνασκαφῆς καὶ πρὸς ὃν δημοσίᾳ ἐνταῦθα ἐκφράζω τὰς θερμοτάτας μου εὐχαριστίας.

Κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἀρχαιολογικῆς ταύτης ἐρεύνης ἦτο ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἀρχαίας περιωνύμου ***ὁδοῦ Τριπόδων***, ἣν ὁ Παυσανίας περιγράφει ὡς κατάκοσμον οὖσαν ἐκ χορηγικῶν μνημείων καὶ ναΐσκων καὶ τῆς ὁποίας ἀφετηρία μὲν ἦν τὸ πρυτανεῖον, τέρμα δὲ τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον. Καὶ τοῦ μὲν πρυτανείου ἀμυδρῶς μόνον καὶ ἀορίστως γινώσκομεν τὴν θέσιν, τοὐναντίον ὅμως κατέχομεν ἀσφαλῶς οὐ μόνον τὸ τέρμα ἀλλὰ καὶ τὴν διαδρομὴν τῆς εἰρημένης ὁδοῦ, διότι θείᾳ χάριτι περιεσώθη τὸ περικαλλέστατον ἐκεῖνο φερώνυμον τοῦ νικητοῦ χορηγοῦ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως Λυσικράτειον μνημεῖον.

Ἤδη βραχύν τινα χρόνον πρὸ ἡμῶν ἀνέσκαψε περὶ τὰ θεμέλια τούτου ὁ διαπρεπὴς τοῦ ἐν Λειψίᾳ πανεπιστημίου καθηγητὴς κ. Studniczka,

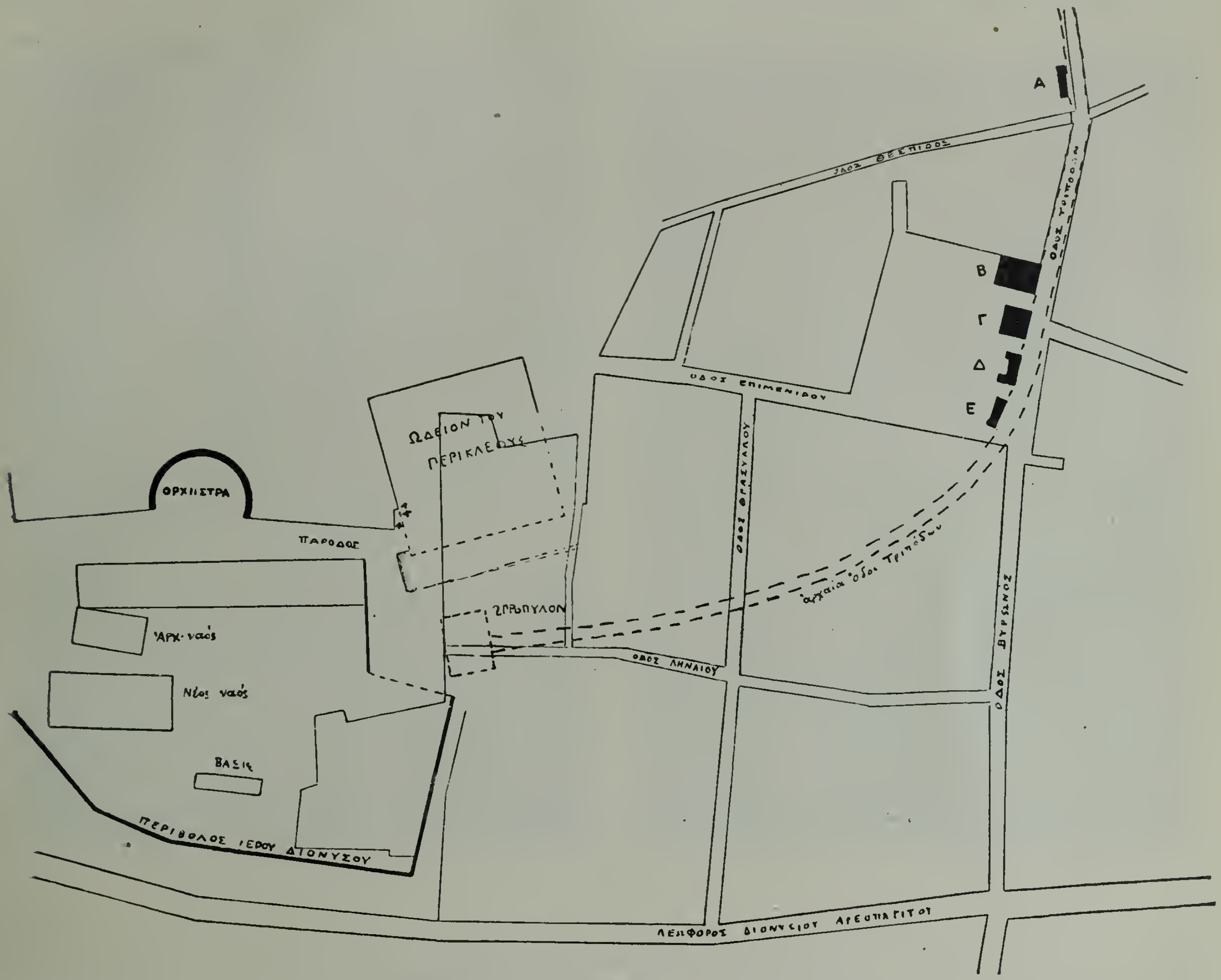
ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις ὡς προσωρινοῦ Διευθυντοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς διατριβῆς αὐτοῦ. Διὰ τῆς δοκιμαστικῆς βραχείας ἐκείνης ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια καὶ ἡ κρηπὶς τοῦ Λυσικρατείου μνημείου, ἐξηκριβώθησαν δὲ πλεῖσται λεπτομέρειαι τούτων ὡς βλέπει τις ἐν εἰκ. 5—8 καὶ τὰς ὁποίας θὰ δημοσιεύσῃ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ὁ σοφὸς ἀρχαιολόγος. Τοῦτο μόνον ἐνταῦθα σημειοῦμαι ὅτι τὰ μὲν θεμέλιά εἰσιν ἐκ κροκαλωτοῦ λίθου, ἡ δὲ κρηπὶς ἐκ τεσσάρων βαθμίδων ἐξ Ὑμηττείου μαρμάρου, οὐχὶ δὲ πρὸς πάσας τὰς πλευράς, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὴν ἀνατολικήν, διότι πρὸς Β καὶ Ν. εἰς ἀπόστασιν 0,40 ἐκ τῆς ΒΑ καὶ ΝΑ. γωνίας ἐκφύονται ἑκατέρωθεν δύο λεῖαι ἐξοχαὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου τῆς κρηπῖδος **(εἰκ. 5)**, ἐξ οὗ εἰκάζει τις εὐκόλως ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ὄψις ἦν καὶ ἡ κυρία τοῦ μνημείου, ἄρα ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τριπόδων. Ἀντιθέτως ἡ ὄπισθεν ταύτης πλευρὰ **(εἰκ. 6)** παρουσιάζει λιθίνους δόμους ἀκατεργάστους καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπενδύσεως, ἐξ οὗ φανερὸν γίνεται ὅτι οὗτοι ἦσαν κατακεχωσμένοι ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἑκατέρωθεν **(εἰκ. 7** καὶ **8)** πλευρῶν, καθ' ἃς τὸ ἔδαφος ἦν ὡς καὶ σήμερον, ἐπικλινές.

Ἡμεῖς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προέβημεν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ πρὸς Β. τοῦ Λυσικρατείου μεγάλου θεμελίου ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων, ὅπερ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποκαλυφθὲν εὕρηται ἀκριβῶς πρὸ τῆς οἰκίας τῆς Κας Εὐγενείας Διαμαντοπούλου, ἧς τὸ πεζοδρόμιον καλύπτει τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ εἰρημένου μνημείου. **(εἰκ. 1Β. εἰκ. 9)** Πρὸς τοῦτο ἀνασκάψαντες ὁλόκληρον τὸ πέριξ τοῦ μνημείου ἔδαφος μέχρι τοῦ στερεοῦ παρετηρήσαμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ κατωτάτου ἐκ κροκαλοπαγῶν δόμων θεμελίου (ὕψ. 1,35). στηρίζεται κρηπίς, ἧς ὁ ἐσωτερικὸς πυρὴν εἶνε ἐπίσης ἐκ κροκαλωτῶν λίθων, ἔξωθεν δὲ ἡ μὲν κατωτάτη βαθμὶς ἐκ βαθυκυάνου ἐλευσινίου μαρμάρου, αἱ δὲ ἀνώτεραι, ἐφ' ὅσον διατηροῦνται, ἐκ πειραϊκοῦ ἀκτίτου μετὰ ταινίας περιθεούσης αὐτάς. **(εἰκ. 2** καὶ **3)** Μόνον πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς τὸ Λυσικράτειον δηλ. μνημεῖον, ἡ κατωτάτη σειρὰ τῶν πωρίνων δόμων διακόπτεται κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον αὐτῆς ἀναπληρουμένη διὰ κροκαλοπαγῶν δόμων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι θὰ ἦσαν ὁρατοί, ἕπεται ὅτι τὸ ἔδαφος πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ Λυσικρατείου, εἶχε κλίσιν 19% περίπου ἐξ Α. πρὸς Δ. **(εἰκ 3)** Δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην, μεταξὺ τοῦ 1ου τούτου χορηγικοῦ μνημείου καὶ τοῦ Λυσικρατείου νὰ ὑπῆρχεν ὁδὸς ἀνάντης φέρουσα πρὸς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον καὶ τὴν Ἀκρόπολιν Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐνισχύουσι καὶ πλεῖστοι πήλινοι ἀγωγοὶ καὶ ὑδραγωγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ ἐποχῶν, ἅτινα εὑρεθέντα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἔχουσι πάντα τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ.

Αἱ διαστάσεις τοῦ 1ου τούτου θεμελίου, ὅπερ πιθανὸν νἀνῆκεν εἰς ναὸν μικρὸν ἢ καὶ χορηγικὸν μνημεῖον, ἔχουσιν ὡς ἕπεται: Μῆκος 4,60, πλ. 6, 60 καὶ ὕψος ἄνωθεν τοῦ κατωτάτου θεμελίου 2 μ. Ἐπειδὴ αἱ διαστάσεις αὗται εἶνε μεγάλαι φέρεταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ναοῦ οἷον ἀναφέρει ὁ Παυσανίας ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ὁδοῦ Τριπόδων.

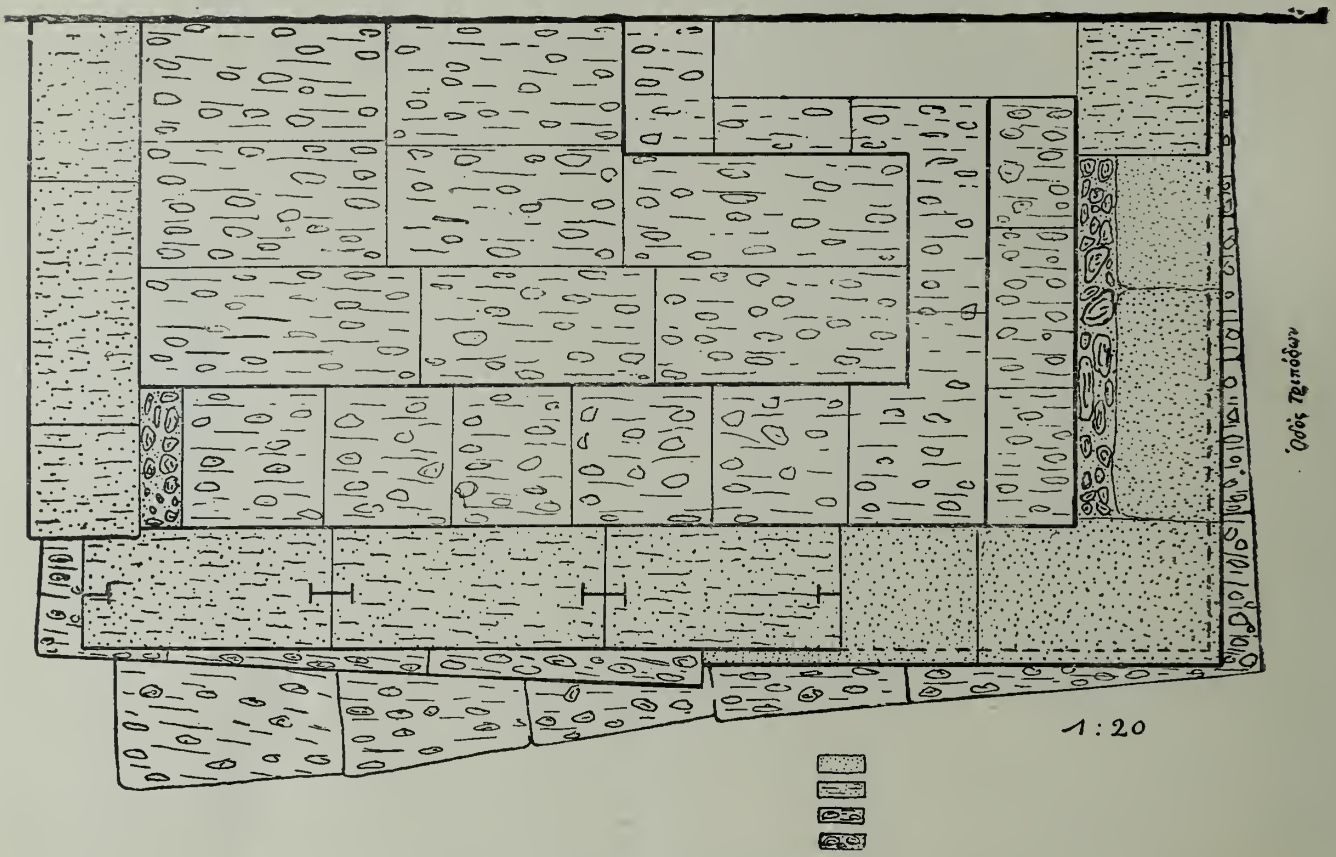
* *
*

Μετὰ τὴν ἐξευρεύνησιν τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 1. θεμελίου πρέβημεν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρὸς Ν. τοῦ Λυσικρατείου χώρου, ὅστις οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἶχεν ἐξευρενηθῇ ὡς δεῖ ἐπιστημονικῶς. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην καὶ ὄπισθεν, πρὸς Δ., ὅπου ἐπίσης ἀνεσκάψαμεν εἰς ἔκτασιν 2 μ. ἀπὸ τοῦ Λυσικρατείου ἀπεκαλύφθησαν ὀλίγον τι ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους πλεῖστοι τοῖχοι νεωτέρων κτιρίων. Πάντες οὗτοι, ὡς γνωστόν, ἀνῆκον εἰς τὴν περίφημον Μονὴν τῶν γάλλων ***Καπουκίνων***, οἵτινες τῷ 1669 ἠγόρασαν τὸν χῶρον τοῦτον ὁλόκληρον, συμπεριλαβόντες ὅλως αὐθαιρέτως καὶ τὸ Λυσικράτειον μνημεῖον ὡς ἴδιον κτῆμα, διότι ἠγόρασαν τοῦτο ἀντὶ 150 σκούδων παρά τινος Ἕλληνος, ὅστις ὅμως οὐδὲν δικαίωμα εἶχε νὰ πωλήσῃ αὐτό, ἀφοῦ, ὡς εἶναι γνωστόν, πάντα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦσαν κτήματα τοῦ σουλτανικοῦ Στέμματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Τοῦρκος δικαστὴς ἐπεδίκασεν εἰς τὸν ἀγοραστὴν καπουκῖνον Σίμωνα οὐχὶ τὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ τὴν ἐπικαρπίαν (jouissance). Ταῦτα πάντα ἀναφέρομεν ἐν λεπτομερείᾳ, διότι διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς ἐγράφησαν ἐν τῷ γαλλικῷ τόπῳ πλεῖστα σφοδρὰ ἄρθρα καθαπτόμενα τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν ὅτι ἐπέτρεψαν τὴν ἀνασκαφὴν ἄνευ τῆς

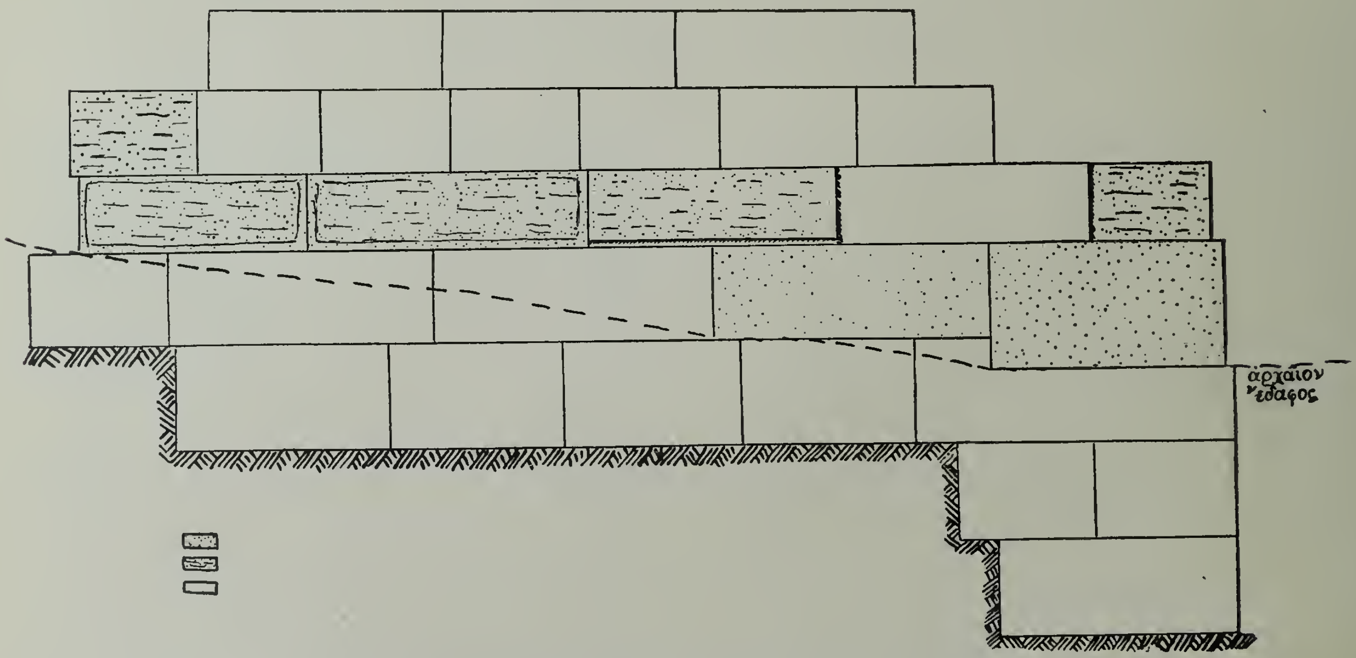

1: *ἀρχαία ὁδὸς Τριπόδων καὶ περίβολος ἱεροῦ Διονύσου.*

ἀδείας τῆς γαλλ. πρεσβείας. Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἀνακριβέστατα, διότι ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της τῷ 1831 ἐκήρυξε πάντα τἀρχαῖα ἀνεξαιρέτως ἰδιοκτησίαν τοῦ Κράτους, μόνον δὲ περὶ ἰδιοκησίας τοῦ περὶ τὸ μνημεῖον καὶ ὑπὸ τὸ μνημεῖον χώρου δύναται νὰ γείνῃ λόγος. Τὴν εἰκονικὴν καὶ ἀνυπόστατον ταύτην ἰδιοκτησίαν ἡ Γαλλία διαδηλοῖ καὶ δι' ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ ΝΑ κιονίσκου τοῦ κιγκλιδώματος τοῦ Λυσικρατείου ἐχούσης ὧδε: «*Ἡ Γαλλία ἐκτήσατο μὲν τὸ μνημεῖον τοῦτο τῷ 1669, ἐπεσκεύασαν δὲ τὸ 1845 καὶ 1892* » Οὐχ ἧττον τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος πολλὰς χάριτας ὀφείλει εἰς τὴν φίλην σύμμαχον Δύναμιν διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἐπισκευήν, ἐλπίζει δὲ ὅτι ταχέως καὶ πανηγυρικῶς θέλει ἀναγνωρίσει τὴν ἑλληνικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ χαριεστάτου τούτου ἀττικοῦ κτιρίου. Ὡραίαν εἰκόνα τούτου ὡς εἶχεν ὅτε περιεκλείετο ἐντὸς τῆς Μονῆς τῶν Καπουκίνων βλέπει τις ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι τοῦ Josef Türmer ***(εἰκ. 10)*** (Ansichten von Athen) Ἐκτὸς δ' ὅμως τῶν θεμελίων τούτων εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ παρ' αὐτὰ ἀπεκαλύφθησαν πλεῖστοι *ὑδραγωγοὶ σωλῆνες πήλινοι* παντὸς σχήματος καὶ μεγέθους ***(εἰκ. 11)*** ὡς καὶ μεγάλη *τουρκικὴ ὑπόνομος* ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβέστου ἑλικοειδῶς διασχίζουσα τὴν πλατεῖαν. Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν καὶ *πλεῖστοι τάφοι* ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ χριστιανικοὶ μὲ μεγάλας κεράμους ἐν σχήματι Δ ἐκτισμένοι ***(εἰκ. 12)***, παρὰ τούτους δὲ ἐν *μέγα ἡμικυλινδρικὸν χωνευτήριον* ἢ *ὀστεοθήκη*, μετὰ

2 : ἄνω ἐπιφάνεια κρηπιδώματος χορηγικοῦ μνημειου προς Β. Λυσικρατειου.

3 · τομὴ κρηπιδώματος χορηγικοῦ μνημείου πρὸς Β. Λυσικρατείου.

4: Λυσικράτειον χορηγικὸν μνημεῖον.

5: ΒΑ γωνία κρηπιδώματος Λυσικρατείου μνημείου.

θαυμαστῆς ἐπιμελείας ἐκ λίθων καὶ πλίνθων ᾠκοδομημένον (εἰκ. 13). Ὁ ἀρχιτέκτων μάλιστα τούτου λίαν προσφυῶς ἐπωφεληθεὶς τῶν παλαιοτέρων κτιρίων ἐχρησιμοποίησεν ὡς ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ καμαρωτοῦ τάφου τοὺς θεμελίους λίθους μεγάλου μνημείου, ὅπερ μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ τάφου ἦλθεν εἰς φῶς. Ὄντως πρὸς Δ. αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν, εἰς ἀπόστασιν 6 μ. ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Λυσικρατείου, *θεμέλια ἐκ μεγάλων κροκαλοπαγῶν δόμων*, ἅτινα μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ χώρου καὶ τὴν τελείαν ἀνασκαφὴν του ἀπεδείχθη ὅτι ἀνῆκον εἰς *τρίτον μνημεῖον χορηγικὸν* εὑρισκόμενον ἀκριβῶς ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ πρὸς τὰ προηγούμενα. **(εἰκ. 1,Δ καὶ 14)**. Ἐκ τούτου διεσώθη μόνον ἡ ἐκ κροκαλοπαγῶν δόμων θεμελίωσις καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς (4,30).

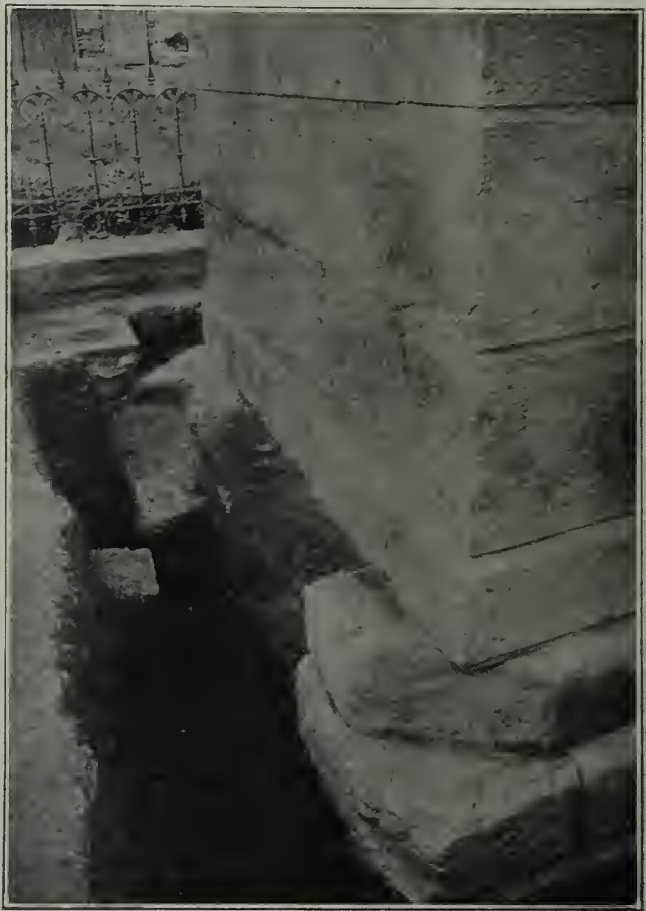
Πρὸς τὴν μεσημβρινὴν γωνίαν διασώζονται εἰσέτι δύο ἀλλεπάλληλοι δόμοι ἐξ ἀσβεστολίθου, ἐκ τούτου δὲ καταφαίνεται ὅτι ἡ κρηπὶς καὶ ἐνταῦθα ἐσχημάτιζε βαθμίδας. Οὐδὲν πλέον περὶ τοῦ μνημείου τούτου γνωρίζομεν, διότι πάντα τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τμήματα ἠφανίσθησαν. Ἐπὶ τῆς νῦν πλατείας πρὸς τὸ νότιον αὐτῆς ὑπάρχουσι κατὰ σειρὰν παραπλεύρως τῆς μικρᾶς ἀνωφεροῦς ὁδοῦ Ἐπιμενίδου πλεῖστα πελώρια μάρμαρα, κατεργασμένα ὡς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἅτινα πολὺ πιθανὸν νὰ ἀνῆκον εἰς τὸ εἰρημένον καὶ τὰ λοιπὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τριπόδων μνημεῖα.

Μετὰ τοῦτο ἐξηκολουθήσαμεν τὴν περαιτέρω ἀνασκαφὴν καθ' ἣν ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 4 μ. *ἕτερον θεμέλιον* παραπλησίας κατασκευῆς ὡς τὸ προηγούμενον **(εἰκ. 1,Ε καὶ 15)**. Τούτου δὲν διεσώθησαν ἢ ἐλάχιστοι θεμέλιοι ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου δόμοι, ὥστε οὐδὲν περιπλέον δυνάμεθα περὶ τοῦ ἄνωθεν ἀνιδρυμένου ποτὲ μνημείου νὰ γνωρίζωμεν. Τοῦ θεμελίου τούτου τὸ μῆκος εἶναι 3 μ.

Ἀλλ' ἤδη προέβημεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ κυριωτάτου σκοποῦ τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν ἤτοι τῆς

6: Δυτικὴ ὄψις κρηπιδώματος Λυσικρατείου μνημείου.

7: ΝΔ γωνία κρηπιδώματος Λυσικρατείου μνημείου.

περιωνύμου *ὁδοῦ Τριπόδων*. Ἡ θέσις καὶ ἡ κατεύθυνσις ταύτης ἦτο ἤδη ἐκ τῶν προτέρων εὑρημάτων καὶ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Παυσανίου ἐνδεδειγμένη. Ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἕτερον θεμέλιον ἐν εὐθυγραμμίᾳ πρὸς τὸ Λυσικράτειον καὶ ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Τριπόδων καὶ Θέσπιδος ἐν τοῖς ὑπογείοις τῆς οἰκίας τοῦ Ν. Σαλιβέρου, ὅπου νῦν τὸ Καφενεῖον τῶν Θηραίων. Τὸ θεμέλιον τοῦτο σῴζεται μέχρι σήμερον, ἐν δὲ ***εἰκ. 1*** σημειοῦται ὑπὸ τὸ γράμμα Α. Διὸ καὶ ἀνεσκάψαμεν ὁλόκληρον τὸν πρὸς Α. τῆς πλατείας χῶρον καθὼς καὶ τμῆμα τῆς σημερινῆς ὁδοῦ, ἥτις ὁμώνυμος τῇ ἀρχαίᾳ οὖσα διασχίζει σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως τὴν σημερινὴν πλατεῖαν συνενουμένη εἶτα μετὰ τῆς *ὁδοῦ Βύρωνος*, ἥτις καταλήγει εἰς τὴν μεγάλην διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ Καλλιθέας ἐν τῇ συνοικίᾳ Μακρυγιάννη. Ἐν τῷ ἀνασκαφέντι τούτῳ χώρῳ ἀπεκαλύφθησαν, ὡς πρὸς Β. καὶ Ν. τοῦ Λυσικρατείου, ἀπειροπληθῆ ὑδραγωγεῖα καὶ ὀχετοὶ πήλινοι πασῶν τῶν ἐποχῶν ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν, ἴσως καὶ ἀρχαιοτέρων χρόνων, μέχρι τέλους τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ ὀχετοὶ καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα ταῦτά εἰσιν τοσοῦτον πολυπληθῆ ὥστε, ὡς βλέπει τις ἐν εἰκ. 11, βαίνουσιν εἰς πέντε καὶ πολλάκις ἓξ ἀλλεπαλλήλους σειράς. Ἐπὶ τούτων δὲ καὶ μεταξὺ τούτων ἀπεκαλύφθησαν καὶ πλεῖστοι τάφοι, τινὲς μὲν ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ μεγάλων, καλλίστης κατασκευῆς, κεράμων τοποθετημένων εἰς σχῆμα Δ, τινὲς δὲ τῶν χρόνων τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰδίως τῶν γάλλων καπουκίνων, οἵτινες εἶχον φαίνεται ἐνταῦθα τὸ νεκροταφεῖον αὐτῶν, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ πλῆθος τῶν τάφων, οἵτινες κατέκλυζον τὸν χῶρον τοῦτον. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερος *καμαρωτὸς τάφος ἢ χωνευτήριον* ἐπίσης ἐκ πλίνθων μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας στερεώτατα ὡς ὁ προηγούμενος ἐκτισμένος. Καὶ ἐν αὐτῷ ὁ ἀρχιτέκτων ἐπωφελήθη τῶν προγενεστέρων κτιρίων διότι

8: ΒΔ γωνία κρηπιδώματος Λυσικρατείου μνημείου.

ᾠκοδόμησε τὸν τάφον τοῦτον ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀρχαιοτάτης ὁδοῦ, ἥτις ἐκ τοῦ βάθους (3 μ.) ἐν ᾧ εὕρηται, δὲν δύναται νὰ ἦ ἄλλη τις ἢ ὑφ' ἡμῶν ἀναζητουμένη ὁδὸς Τριπόδων. Συμβαίνει δ' ὅμως τὸ ἑξῆς περίεργον: ὅτι δηλ. ἡ ἐπιφάνεια ταύτης, ἐκ πεπιεσμένης γῆς καὶ μικρῶν λίθων ἢ κροκαλῶν, *εὕρηται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὰ θεμέλια τῶν ἄρτι ἀποκαλυφθέντων κτιρίων, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο προγενεστέρα τούτων*. Βεβαίως θὰ ὑπῆρχε καὶ νεωτέρα ὁδὸς σύγχρονος τῶν μνημείων τούτων, ἀλλ' αὕτη φαίνεται ὅτι τοὐλάχιστον ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐξηφανίσθη. Τὸ πλάτος αὐτῆς εἶναι κατὰ προσέγγισιν $5^1/_2$ ἕως 6 μ. διότι ἀνασκάψαντες τὸ πρὸς Α. τμῆμα, τὸ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ὁδόν, εὕρομεν τοῦτο τελείως κάτωθεν κατεστραμμένον. Οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου κτιρίου ἢ ἄλλο τι σημεῖον καθορίζει ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους τὸ ἀκριβὲς πλάτος τῆς ὁδοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ κλασικὴ ὁδὸς Τριπόδων, ἣν οὕτω λεπτομερῶς περιέγραψέ ποτε ὁ Ἡλιόδωρος (Περὶ τῶν Ἀθήνησιν τριπόδων) καὶ εἶτα δι' ὀλίγων ὁ Παυ-Παυσανίας, ἠκολούθει τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν, εὕρητο δὲ εἰς τὸ ὕψος τῶν κατωτάτων βαθμίδων τοῦ Λυσικρατείου καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τούτου ἀρχαίων κτιρίων. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν προκύπτει μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη περὶ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς σημερινῆς πλατείας Λυσικράτους ἐποιεῖτο μέγαν τοξοειδῆ ἑλιγμὸν καὶ εἶτα ἀνήρχετο πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἱεροῦ περιβόλου τοῦ Διονύσου, ὅπου πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ τέρμα της. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς γενομένης ἀνασκαφῆς προέβημεν ἀμέσως εἰς δοκιμαστικὴν σκαφὴν ἐν αὐτῷ τῷ περιβόλῳ τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Ἀλλὰ προτοῦ περιγράψωμεν τὴν δοκιμαστικὴν ταύτην σκαφὴν δημοσιεύομεν ὧδε τὰς *δύο ἐπιγραφάς*, ἃς ἀνεύρομεν ἐντὸς τῶν χωμάτων τῆς περὶ τὸ Λυσικράτειον ἀνασκαφῆς.

9: θεμέλιον χορηγικοῦ μνημείου πρὸς Β. Λυσικρατείου.

Α'.—*Στήλη μετ' ἀετωματίου*, οὗ τὸ $^1/_3$ περίπου εἶνε ἀποκεκρουσμένον ὕψ. 9,40. πλ. 0,27. Μάρμαρον Πεντελικόν.

ΙΑΡΧΩΝ
ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΟΣ ΝΙΚΟΣΤΡΑ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ
Ω. ΕΟΣ ΚΛΕΟΜΕΝΟΥΣ
ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ
ΘΕΟΓΕΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΘΕΣΜΟΘΕΤΑΙ
ΘΕΩΡΙΚΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΟΥ
ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ ΑΓΝΩΝΟΣ
ΣΕΛΕΥΚΟΣ. . . ΟΥΔ . . .

Πρόκειται περὶ καταλόγου ἀρχόντων. Ὁ ἄρχων ἐπώνυμος Νικόστρατος κατὰ πρώτην φορὰν ἀναφαίνεται ἐν τῇδε τῇ στήλῃ. Ἡ χρονολογία τῆς στήλης ἐξάγεται ἐκ στ. 6 καὶ 8. Ὁ Θεογένης εἶνε βεβαίως ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Pros. ΑΠ.6716 (= IG II 465,93), ὅστις ὑπὸ τὸν ἄρχοντα Μένοιτον ἐν ἔτει 105/4 π.Χ. ἦτο ἔφηβος. *Στίχ. 8*· ὁ Θεωρικὸς Συνδρόμου εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν *Pros ΑΠ.* 7221 (= IG II 470,108,III Add. 132α) ὅστις ἐν ἔτει 107/6 ἦτο ἔφηβος. *Στ.* 10· ὁ Σέ-

10: ἡ μονὴ Καπουπίνων καὶ τὸ Λυσικράτειον κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

λευκος εἶναι ἴσως ὁ αὐτός, ὅστις ἐν 76/25 (IG II. 628) ἦτο ἄρχων ἐπώνυμος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ τὸ πρῶτον μνημονευόμενος Νικόστρατος ὑπῆρξεν ἄρχων περὶ τὰ 80 π.Χ. Ἄλλη στήλη τοῦ αὐτοῦ τύπου

11: ἀρχαῖοι ὀχετοὶ καὶ ὑδραγωγεῖα παρὰ τὸ Λυσικράτειον.

εὑρεθεῖσα ἐπίσης ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εἶνε τελείως κατεστραμμένη καὶ τὰ γράμματα ὁλοσχερῶς σχεδὸν ἐξίτηλα.

Β΄.— *Ἑρμαϊκὴ στήλη*, τεθραυσμένη κατὰ μῆκος. ὕψ. 0,72, πλ. 0,315, πάχος 0,20. Πεντελικὸν μάρμαρον. ὕψ. γραμμάτων 0,025 περίπου Ἐπὶ τῆς στήλης:

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
...ΩΝΕΠ ΩΝΥΜΟΣ
ΚΛΑΥΔΦΩΚΑΣ
///ΑΡΑΘΩΝΙ ΟΣΝΕΩ
///ΟΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΣΑΡΑ ΠΙΔΟΣ

Ἀγαθῇ τύχῃ
[ἄρ]χων ἐπώνυμος
Κλαύδ(ιος) Φωκᾶς
[Μ]αραθώνιος νεω
[κόρ]ος τοῦ μεγάλου
Σαράπιδος.

Στ. 3. *Κλαύδιος Φωκᾶς Μαραθώνιος* μνημονεύεται μεταξὺ τῶν 185 καὶ 191 μ. Χ. ὡς ἄρχων ἐπώνυμος IG III, 1145 καὶ 1280α. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δυνάμεθα ν᾽ἀναγάγωμεν εἰς τὸ ἔτος 200 μ. Χ.

Στίχ. 5. *Νεωκόρος τοῦ μεγάλου Σαράπιδος.* Ὁ ἄρχων Φωκᾶς κατὰ ταῦτα ἀνήκει εἰς τὸν θίασον τῶν νεωκόρων τῆς λατρείας τοῦ Σαράπιδος. Πρβ. Gruter σελ. 314 ὁ πρεσβύτατος τῶν νεωκόρων τοῦ μεγάλου Σαράπιδος. *Firmicus Maternus* de errore prof. rel σελ. 432 huius (Sarapidis) simulacrum Neocororum turba costadit.

Ἐν τῷ ἱερῷ περιβόλῳ τοῦ Διονύσου.

Ἀκολουθοῦντες ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, τὴν ὁδὸν Τριπόδων ἤχθημεν πρὸς τὸν ἱερὸν τοῦ Διονύσου περίβολον, ὅπου ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ὑπῆρχον ναοί, ἱερά, βωμοὶ καὶ παντοῖα ἄλλα ἀναθήματα, πρὸς δὲ καὶ ἀρχαιοτάτη ὀρχήστρα, ἥτις ὑπῆρξεν αὐτὴ αὕτη ἡ κοιτὶς τῆς ἑλληνικῆς τραγῳδίας. Ἐκεῖσε λοιπὸν κατέληγεν ἡ ὁδὸς Τριπόδων. Καὶ ἐγένετο μὲν ὑπό τινων παραδεκτὸν ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἦγεν ἀπ᾽ εὐθείας πρὸς τὴν ἀνατολ. πάροδον τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου, ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμοῦ στηρίζεται, τοὐναντίον ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ ἔθεσεν ἐκποδὼν τελείως τὴν εἰκασίαν ταύτην. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἦγε πρὸς τὸ ἀνατολ. *πρόπυλον,* ὅτι δὲ

12: τάφοι ῥωμαϊκοὶ παρὰ τὸ Λυσικράτειον.

ὑπῆρχε τοιοῦτον γνωρίζομεν καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ ῥήτορος *Ἀνδοκίδου* (περὶ μυστηρίων 38: «Ἐπεὶ δὲ παρὰ τὸ πρόπυλον τοῦ Διονύσου ἦν, ὁρᾶν ἀνθρώπους πολλοὺς ἀπὸ τοῦ Ὠδείου καταβαίνοντας εἰς τὴν ὀρχήστραν»), ἔνθα ἀναφέρει ὅτι ὁ Διοκλείδης ἐξερχόμενος ἵνα μεταβῇ εἰς Λαύρειον καὶ εὑρισκόμενος παρὰ τὸ πρόπυλον τοῦ Διονύσου παρετήρησε πολλοὺς ἄνδρας (τοὺς Ἑρμοκοπίδας) κατερχομένους ἐκ τοῦ Ὠδείου εἰς τὴν ὀρχήστραν.

Καὶ ἤδη προβάλλεται τὸ ἐρώτημα: Ποῦ ἔκειτο τὸ περιώνυμον τοῦ *Περικλέους Ὠδεῖον*, ὅπερ ἦν ἐκ τῶν περιφανεστάτων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν

13: ὀστοθήκη ἢ χωνευτήριον παρὰ τὸ Λυσικράτειον.

14: θεμέλιοι λίθοι χορηγικοῦ μνημείου πρὸς Ν Λυσικρατείου.

κτιρίων; Τὸ σπουδαῖον διὰ τὴν τοπογραφίαν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν πρόβλημα τοῦτο ἔλυσεν ἡ κάτωθι τῆς ΝΑ γωνίας τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πρὸς Α τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου ἀνασκαφή, ἧς τὸν χῶρον πρῶτοι ἡμεῖς ὑπεδείξαμεν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας καὶ τὴν ὁποίαν διευθύνει ἔκτοτε δαπάναις ταύτης ὁ ἡμέτερος συνάδελφος κ. Π. Καστριώτης, ὅστις ἤνεγκεν εἰς φῶς μέγα τμῆμα τοῦ θαυμαστοῦ τούτου οἰκοδομήματος, ἤτοι τὴν ΒΑ. γωνίαν μετὰ τοῦ μέρους τοῦ βορείου τοίχου ὡς καὶ διάφορα ἄλλα εὑρήματα, οἷον ἐπιγραφάς, γλυπτὰ κλπ. πιστοποιοῦντα τὴν ἐκεῖ ὕπαρξίν ποτε τοῦ Ὠδείου. Ἀλλ' ἡ ἀνασκαφὴ βαίνει βραδέως, διότι ἡ ἐπίχωσις ἐκεῖ εἶναι μεγάλη, ὑπερβαίνουσα τὰ 6 μ.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων προκύπτει ὅτι ἡ κάτοψις τοῦ κτιρίου ἦτο ὀρθογώνια, οὗ ἡ βόρειος πλευρὰ εἶχε μῆκος 40 μ. ἡ δ' ἐκσκαφεῖσα ἀνατολικὴ 20 μ. Ἀνηγέρθη δὲ τοῦτο ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πετρώματος, ὅπερ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως εἶνε σεσαθρωμένη μάργα.

Ἀμφότεραι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι πλευραὶ τοῦ ῥηθέντος ὀρθογωνίου εἶναι ἐσωτερικῶς ἐπενδεδυμέναι διὰ τοίχου ἐκ σκληροῦ πωρολίθου ἀναμεμειγμένου μετὰ κρυσταλλικοῦ ἀσβεστολίθου. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀπαρτίζεται 1ον ἐξ ***εὐθυντηρίας*** 2ον) ἐξ ***ἀναβαθμοῦ*** ὕψ. 0,405 καὶ πάχους 0,76 κειμένου κατὰ 0,58 ἐσώτερον τοῦ ἐξωτερικοῦ χείλους τῆς εὐθυντηρίας 3ον) ἐξ ὀρθοστατῶν κειμένων κατὰ 0,22 ἐσώτερον τῶν ἀναβαθμῶν. Ἐκ τῶν ὀρθοστατῶν εἷς καὶ μόνος διεσώθη κατὰ χώραν, ὁ τῆς ΒΑ γωνίας ἔχων μῆκος 1,33, ὕψος 097 καὶ πάχ. 0,44.

Τὸ ἀκριβὲς ὕψος τοῦ τοίχου δὲν γνωρίζομεν, διότι ἄλλοι ἀνώτεροι τῶν ὀρθοστατῶν δόμοι δὲν περιεσώθησαν. Εἶναι ὅμως πιθανώτατον ὅτι θὰ ἐξικνεῖτο κατὰ 2,45 ἄνω τοῦ ἀναβαθμοῦ ἤτοι μέχρι τῆς ὁριζοντίας ὡμαλισμένης ἐπιφανείας τοῦ βράχου, ἥτις ἀπετέλει τὸ διάζωμα. Θἀποτελεῖτο δ' ὁ

15 : θεμέλιοι λίθοι ἑτέρου χορηγικοῦ μνημείου πρὸς Ν. Λυσικρατείου.

16: ἑδώλιον μαρμάρινον ἐν τῷ Ζαππείῳ ἀνῆκον εἰς τὸ ᾠδεῖον Περικλέους.

τοῖχος ἐκ δρομικῶν δόμων ἐξ ἀσβεστολίθου μετὰ ἐρυθροῦ κονιάματος. Τὸ διάζωμα ἄνω εἶχε πλάτος 3,20.

Ὁ τοῖχος οὗτος τῆς ἐπενδύσεως εἶχε σκοπὸν ἐπίσης ὅπως συγκρατῇ τἄνωθεν πίπτοντα χώματα, διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ, ἦτο ἀσθενής, ἐνισχύθη *δι' ἀντηρίδων*, κατὰ διαστήματα εἰσχωρουσῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ βράχου.

Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν γραμμὴν τοῦ διαζώματος ἀνευρέθη σειρὰ λίθων ὕψ. 0,405 καὶ πλ. 0,90 ἐχόντων τοὺς ἁρμοὺς καλῶς ἡρμοσμένους καὶ μίαν ὁρατήν, τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν. Οἱ λίθοι οὗτοι θὰ ἐχρησίμευον πιθανώτατα ὡς *ἑδώλια*, τοιαῦτα δὲ θὰ ὑπῆρχον καὶ κάτω περὶ τὴν ὀρχήστραν. (πρβ. Π. Καστριώτην ἐν ΑΕ 1918, 109).

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων συγκαταλέγονται ἀποτμήματα *ἑδρῶν μαρμαρίνων*, ὧν τὰ πλάγια ἐρείσματα ὑποβαστάζονται κάτωθεν ὑπὸ *γλαυκῶν*. Τοιαῦται ὅμοιαι ἕδραι μετὰ γλαυκῶν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Ζαππείου, ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τούτου τοποθετημέναι ἐντὸς τοῦ πρὸς τὸ ΝΔ διαμερίσματος αὐτοῦ πρὸς χρῆσιν τῶν περιπατούντων. Τούτων τὰς φωτογραφίας παραθέτομεν ἐνταῦθα ***(εἰκ. 16—19)***.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη ἐν πρώτοις πρὸς τὸ νότιον μέρος τοῦ Ἱεροῦ περιβόλου τοῦ Διονύσου καὶ πλησίον τοῦ κιγκλιδώματος αὐτοῦ ἀρχαιότατον *πελασγικὸν τεῖχος*, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς κατασκευῆς συνάγεται θὰ ἦτο σύγχρονον πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην ὀρχήστραν, ἧς ἴχνη σῴζονται ἐντὸς τοῦ κτιρίου τῆς σκηνῆς.

Εἶτα ἀνεσκάψαμεν κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐντομήν, ἣν σχηματίζει οὗτος ἐν τῇ θέσει ταύτῃ. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1862 ὅτε τὸ πρῶτον ἀνεσκάφη τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον ἐγένετο γενικῶς δεκτὸν ὅτι ἡ ἀνωμαλία καὶ ἀσυμμε-

17: ἑδώλιον μαρμάρινον ἐν τῷ Ζαππείῳ ἀνῆκον εἰς τὸ Ὠδεῖον Περικλέους.

18: ἑδώλιον μαρμάρινον ἐν τῷ Ζαππείῳ ἀνῆκον εἰς τὸ Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους.

19: ἑδώλια μαρμάρινα ἐν τῷ Ζαππείῳ ἀνῆκον εἰς τὸ Ὠδεῖον Περικλέους

20: τεῖχος κατὰ τὴν μεσημβρ. πλευρὰν Διονύσου ἱεροῦ περιβόλου

τρία αὕτη ὠφείλετο εἰς μέγα τι καὶ σπουδαῖον κτιριον, ὅ περ προϋπῆρχεν ἐκεῖ πρὸ τοῦ Λυκουργείου

21: ἡ στέγη τοῦ Λυσικρατείου ἄνωθεν ὁρωμένη.

Θεάτρου. Ὄντως ἡ ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ ἀνασκαφὴ ἡμῶν ἔφερεν εἰς φῶς ἐν πρώτοις τέφραν μεθ' ἥλων καὶ κεράμων οἷα ἀκριβῶς εὑρέθησαν ἐν τῷ Ὠδείῳ πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ κ. Καστριώτου, μαρτυροῦντα τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἢ μᾶλλον τοῦ ἀπαισίου Ἀθηνίωνος συντελεσθεῖσάν ποτε πυρπόλησιν καὶ ἀποτέφρωσιν τοῦ περιφανοῦς τούτου κτιρίου, εἶτα δ' ἀνευρέθησαν ἴχνη τοῦ αὐτοῦ τοίχου οἷον εἰς μῆκος 40 μ. ἀνεκάλυψεν ὁ διευθύνων τὰς εἰρημένας ἀνασκαφάς. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸν ὄπισθεν τῆς ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως τοῖχον πρὸς Δ. ἀποτελεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ Θεάτρου, ἐν δὲ τῇ γωνίᾳ ὅπου ἐσχηματίζετο χάσμα μεταξὺ τῶν δύο, ἐπεξετείνετο ἡ ἐπένδυσις τοῦ τοίχου τοῦ Θεάτρου μέχρι τοῦ καθ' αὐτὸ τοίχου τοῦ ᾠδείου ὅπως καλύπτῃ τὸ χάσμα τοῦτο Τὸ μῆκος τῶν πρὸς Δ. καὶ Α. τοίχων τοῦ Ὠδείου εἶνε μέχρι τοῦδε ἄγνωστον, πολὺ πιθανὸν δ' ὅμως νὰ ἦτο ἐπίσης 40 μ. ὥστε νἀπετέλει ἓν μέγα τετράγωνον **ὑπόστυλον** (40 X 40) ὡς τὸ ἐν Ἐλευσῖνι Τελεστήριον, τὸ ἐν Σικυῶνι Βουλευτήριον, τὸ ἐν Μεγαλοπόλει Θαργύλειον καὶ τὸ ἐν Δήλῳ τετραγωνικὸν ὑπόστυλον κτίριον.

Εἰς τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον τοῦ τετραγωνικοῦ Ὠδείου πιθανὸν νἀνήκῃ τὸ σωζόμενον πρὸς Α. τῆς ὄπισθεν τῆς σκηνῆς Στοᾶς θεμέλιον, ὅπερ μέχρ τοῦδε δὲν ἔτυχεν οὐδεμιᾶς εὐλόγου ἑρμηνείας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων τοῦ Περικλείου Ὠδείου ταῦτα ἀνάγονται, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ ἄνωθι περιγραφέντος τοίχου πρὸς τὸν τῆς ὄπισθεν τῆς σκηνῆς Στοᾶς, εἰς τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, τὴν ἄλλως ἑλληνιστικὴν περίοδον. Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ Ὠδείου, ὅπερ ἀνήγειρε μετὰ τὴν ἀποτέφρωσιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα τοῦ Περικλείου Ὠδείου ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Ἀριοβαρζάνης.

Οὕτω μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ χώρου καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Περικλείου Ὠδείου πρὸς Α. τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου δὲν ὑπολείπεται πλέον ἄλλη θέσις διὰ τὸ πρόπυλον, εἰς ὃ κατέληγεν ἡ ὁδὸς Τριπόδων, ἢ ἡ πέραν τοῦ προμνημονευθέντος θεμελίου μέχρι τοῦ σημεριοῦ κιγκλιδώματος ἔκτασις τοῦ Ἱεροῦ Περιβόλου ἤτοι διάστημα 70 μ. περίπου. Ὁ κ. **Dörpfeld** πρὸ 25ετίας ἤδη ἐν τῷ περὶ ἀρχαίων Θεάτρων συγγράμματι αὐτοῦ προέτεινεν ὅπως δι' ἀνασκαφῆς καθορισθῇ ἡ διαφορὰ τοῦ

22: τμῆμα τῆς ζωοφόρου τοῦ Λυσικρατείου.

ὕψους τῆς ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ περιβόλου πρὸς τὴν ἐκτὸς αὐτοῦ ἐπιφανείας Ὄντως αὕτη καθωρίσθη διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς, διότι ἀνασκάψαντες

23: τμῆμα τῆς ζωοφόρου τοῦ Λυσικρατείου.

24: τμῆμα τῆς ζωοφόρου τοῦ Λυσικρατειου.

εἰς βάθος 2,50 μ. **(εἰκ. 20)** κατὰ τὴν μεσημβρινὴν γωνίαν τοῦ Ἱεροῦ περιβόλου εὕρομεν ὕψος 82 50 ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς Θαλάσσης πρὸς 88,60 ὄπισθεν τῆς Σκηνῆς, ἤτοι διαφορὰν 6 μ. 10. ὥστε πρὸς τὸ ΝΑ ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγίστη, ἐνῷ πρὸς Δ. ἐλαχίστη. Πρὸς Β. ἐπὶ 6 μ. ἐξακολουθεῖ ἐπίσης ἡ μεγάλη ἐπίχωσις. Περαιτέρω ὅμως καθίσταται ἀδύνατος ὁ καθορισμὸς ταύτης ἕνεκα τῶν ἐπιπροσθούντων οἰκίσκων καὶ μανδρῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι τὸ πρόπυλον πρέπει νἀναζητηθῇ ἐκεῖ ὅπου ἡ διαφορὰ ἐπιφανειῶν τοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου χώρου εἶνε ἐλαχίστη, τοῦτο δὲ συμβαίνει σχεδὸν ἀπέναντι καὶ πρὸς Α. τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Διονύσου ἐν ᾗ θέσει σημειοῦμεν κατ' εἰκασίαν τοῦτο ἐν εἰκ. 1. Ἡ δὲ εἰκασία αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Παυσανίας ἐρχόμενος ἐκ τῆς ὁδοῦ Τριπόδων ἐπισκέπτεται πρῶτον τὸν Ἱερὸν τοῦ Διονύσου περίβολον, εἶτα δὲ τὸ Ὠδεῖον καὶ τέλος ἐκ τούτου εἰσέρχεται εἰς τὸ Θέατρον.

Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ ταύτῃ τοῦ Ἱεροῦ περιβόλου τοῦ Διονύσου κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς μέγα βάθος *ὑπόνομος*, ἐντὸς δὲ ταύτης *μαρμάρινος κιονίσκος* ρωμαϊκῶν χρόνων (2ον αἰῶνα μ. Χ. περίπου), ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου κάτωθεν εἶναι κεχαραγμέναι αἱ λέξεις

ΑΜΜΟΔΟΧΟΥ ΤΟΠΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1η δεκεμβρίου 1921

Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς.

Υ. Γ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ὁ κ. Βέλτερ ἀνελθὼν διὰ μεγάλης κλίμακος ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ Λυσικρατείου μνημείου ἐφωτογράφησε ταύτην ἄνωθεν ὡς καὶ τὴν περίφημον ζωοφόρον. Τὰς φωτογραφίας ταύτας εὐγενῶς παρεχώρησεν ἡμῖν ὁ κ. Βέλτερ, δημοσιεύομεν δὲ ὧδε, **(εἰκ. 21-24)** διότι πρώτην φορὰν ἐλήφθησαν φωτογραφίαι ἀκριβῶς ἐκ τοῦ μνημείου τούτου.

ὁ αὐτός.

ἐκδοθήσεται ὅδε ὁ τόμος (σελίδες δ καὶ 97) τῇ 28 1 23.